जैनाचार्य-जैनधर्मदिवाकर- पूज्यश्री-घासीलालजी-महाराज

विरचितया अनगारधर्मामृतवर्षिण्याख्यया व्याख्यया समलङ्कृत

हिन्दी-गुर्जर-भाषाऽनुवादसहितम्—

श्री ज्ञाताधर्मकथाङ्गसूत्रम्

SHREE GNATADHARAMA KATHANGA SUTRAM

प्रथमोभाग

— नियोजक —

संस्कृत-प्राकृतज्ञ-जैनागमनिष्णात-प्रियव्याख्यानि-

पण्डितमुनि-श्रीकन्हैयालालजी-महाराज.

प्रकाशक

खम्भातनिवासी, श्रीमान श्रेष्ठि-श्री हरिलाल अनोपचंद

शाह-प्रदत्त-द्रव्यसाहाय्येन

अ० भा० श्वे० स्था० जैनशास्त्रोद्धारसमितिप्रमुख'

श्रेष्ठि-श्रीशान्तिलाल-मङ्गलदासभाई-महोदय'

मु० राजकोट

प्रथमा-आवृत्ति	वीर संवत्	विक्रम संवत्	इसवीसन
प्रति १२००	२४८९	२०२०	१९६३

मूल्यम्-रू० २५-०-०

મળવાનું ઠેકાણું
શ્રી અ ભા શ્વે સ્થાનકવાસી
જૈનશાસ્ત્રોદ્ધાર, સમિતિ
ઠે ગરેડિયા કૂવા રોડ, ગ્રીન લાજ પાસે
રાજકોટ, (સૌરાષ્ટ્ર)

Pub'ished by
Shri Akhila Bharat S S
Jain Shastroddhara Samiti,
Garedia Kuva Road, RAJKOT
(Saurashtra), W Ry India

卐

ये नाम केचिदिह न. प्रथयन्त्यवज्ञां
जानन्ति ते किमपि तान्प्रति नैष यत्न
उत्पत्स्यतेऽस्ति मम कोऽपि समानधर्मा
कालोह्यय निरवधिर्विपुला च पृथ्वी ॥१॥

(हरीगीतिकाछंद)

करते अवज्ञा जो हमारी यत्न ना उनके लिये
जो जानते है तत्त्व कुछ फिर यत्न ना उनके लिये।
जनमेगा मुझसा व्यक्ति कोई तत्त्व इससे पायगा
है काल निरवधि विपुल पृथ्वी ध्यानमें यह लायगा ॥१॥

卐

પ્રથમ આવૃત્તિ પ્રત ૧૨૦૦
વીર સંવત્ : ૨૪૮૯
વિક્રમ સંવત્ ૨૦૨૦
ઈસવીસન ૧૯૬૩

મુદ્રક
જયંતીભાઈ મોહનલાલ શાહ
નીતકમલ પ્રિન્ટરી
ઘીકાંટા રોડ, અમદાવાદ

ज्ञाताधर्मकथाङ्ग सूत्र भा. पहले की

विषयनुक्रमणिका

अनुक्रमाङ्क | विषय | पृष्ठाङ्क

प्रथम अध्ययन

समाप्त

ખંભાત નિવાસી શેઠ શ્રી. હરિલાલ અનુપચંદ શાહ
નો ટુંક જીવન પરિચય

ખભાતના આગેવાન નાગરિક અને ઉદ્યોગપતિ શેઠ શ્રી હરિલાલ અનુપચદ માડીવાળા નો જન્મ સ ૧૯૫૨ તા ૪-૬-૧૮૯૬ ના રોજ થયો હતો તેઓ સાધારણ સ્થિતિમાથી આપ બળે આગળ વધ્યા હતા તેઓ કુનેહબાજ વેપારી હોવા ઉપરાત વિચારવાન સામાજિક કાર્યકર પણ હતા સમાજ સેવાના આદર્શ પાછળ એમનુ જીવન સતત કાર્યક્ષમ રહેતુ સને ૧૯૪૭ મા આઝાદી વખતે ખભાત શહેરની કટોકટી વખતે તેઓની હિમત-ધગશ-અને ઉદારતાએ પ્રજાને પ્રેરણા આપી હતી

ખભાતના જાહેર જીવનમા તેઓ પહેલેથી જ રસ લેતા આવ્યા હતા તેઓ ખભાત સેવા સઘના સભ્ય હતા અને પ્રજા મડળની કારોબારીના તેઓ મેમ્બર હતા અને ગાધીજીની અસહકારની ચળવળમા તેમણે સક્રિય રસ લીધો હતો

આ ઉપરાત ખભાતના-મેટરનીટી હોમ અને ધી કેમ્બે જનરલ હોસ્પીટલના ઉત્પાદક હતા આ હોસ્પીટલને તેમણે મોટી રકમની સખાવત કરી હતી આ સસ્થામા આરભથી જ વર્ષો સુધી તેમણે મત્રી તરીકેની સેવા આપી હતી—પોતાની રકમ ઉપરાત અને શ્રીમતો પાસેથી નાણા મેળવી આ સસ્થાને ખૂબજ વિકસાવવામા તેમનો તન-મન અને ધન નો ફાળો હોવાથી આજે આ સસ્થા સુદર પ્રગતિને પથે ચાલી રહેલ છે સ ૧૯૪૭ મા તેમના ઉપર લકવાનો હુમલો થયેલ અને તેઓ પથારી વશ બન્યા છતા સામાજિક ધાર્મિક આદિ સેવા કાર્યોમા તેમની સલાહ સૂચન માર્ગદર્શક પ્રેરણા દેતી હતા

અનેક વિધ ક્ષેત્રની સામાજિક સેવાઓ ઉપરાત તેમની ધાર્મિક સેવાઓ અને દાન વૃત્તિ પણ એટલી જ પ્રશસનીય અને નોધ પાત્ર છે

સ્થા જૈન સાધુ સાધ્વીજીઓની સેવા કરવી એ તેમનો જીવન મત્ર હતો ખભાતમા દર વરસે ચાતુર્માસ થાય એ માટે તેમનો પ્રયત્ન રહેતો અને ચાતુર્માસ કરાવી—ધાર્મિક ક્રિયાઓને ઉતેજન આપવામા દ્રવ્યનો સદુપયોગ કરતા

એકવાર સ્થા જૈન સમાજના બા બ્ર વિદુષી મહાસતીજી લીલાવતીબાઇ સ્વામી ખભાતમા પધારેલા થોડા જ દીવસમા વિહાર કરવાનો નિર્ણય મહાસતીજી એ શ્રી સઘને જણાવ્યો શ્રી સઘે થોડા દિવસ વધુ રોકાઇ જવા (સઘને તેમની અમૃત વાણીનો વધુ લાભ મળે તે હેતુથી) વિનતી કરી પૂ મહાસતીજીએ એક શરત મૂકી કે કોઇપણ દપતી આજીવન બ્રહ્મચર્ય વ્રત સ્વીકારે તો તમારી એટલે શ્રી સઘની વિનતી માન્ય રહે

ખભાતમા આ પ્રસગ પહેલો જ હતો એટલે શ્રી સઘ વિચારમા પડ્યો શ્રી હરીભાઈ અને તેમના ધર્મપત્ની હીરાબેન રાત્રે જ વિનિમય કરીને આજીવન બ્રહ્મચર્ય વ્રત સ્વીકારવાનો નિર્ણય કરી લીધો અને સવારે જ સતીજીને ખબર આપ્યા શ્રીસઘમા આનદનુ પૂર આવ્યુ અને બીજે દિવસે પ્રતિજ્ઞાઓ લેવાઇ અને પૂ મહાસતીજી થોડા વધુ દિવસ રોકાઇ શ્રી સઘને વાણીનો લાભ આપ્યો

ધધાકીય કાર્યક્ષેત્રે તેઓ પ્રમાણિક પણે વર્તી ક્રમશ આગળ વધ્યા હતા તેમણે ખભાતમા લોકમાન્ય વિવિગ ફેક્ટરી ઉભી કરી હતી તેમજ મુબઇમા પણ માટી વેચાણ વિભાગની શાખા ખોલી સારી પ્રતિષ્ઠા મેળવી હતી.

આમ વ્યાપારિક–સામાજીક–આર્થિક–રાજકીય અને ધાર્મિક ક્ષેત્રોમા તેમણે પોતાની સુવાસ ફેલાવી હતી—

આ ઉપરાત તેઓશ્રી અ ભા શ્વ સ્થા જૈન શાસ્ત્રોદ્ધાર સમીતીના (રાજકોટ–અમદાવાદ) તેઓશ્રી મત્રી હત અને તેમણે આ સસ્થાના વિકાસમા ખૂબજ ઉત્સાહ દર્શાવી રૂા ૫૦૦૦/આપી પેટ્રન બન્યા હતા તેમજ પોતાની નાદુરસ્તી તબીયત હોવા છતા મુશ્કેલી વેઠીને પણ તેવો સમીતીની દરેક મીટીગમા હાજરી આપતા અને અન્ય સભ્યોમા ઉત્સાહ પ્રેરતા—

સ્થા જૈન સઘ ખભાતના પ્રમુખ પદે તેમણે વર્ષો સુધી તન–મન–ધનથી શ્રી સઘની સેવા બજાવી છે

ખભાતમા કેળવણી ક્ષેત્રે પણ તેમણે કોલેજ હાઇસ્કુલ અને ધાર્મિક પાઠશાળા ઓમા સારી રકમ ખરચીને તેમજ ખભાતની સ્થા જૈન જ્ઞાતિની હાઇસ્કુલમા ભણતા વિદ્યાર્થીઓને પોતાના તથા તેમના નાના ભાઈ સ્વ શ્રી વાડીલાલ ભાઇના નામથી કાયમને માટે પુસ્તકો ફ્રી આપવા માટે વિચાર દર્શાવેલો પણ તે બાબત વાટાઘાટો થઇ અમલમા આવે તે પહેલા તેઓ શ્રી સદ્દગત થયા અને તેમના વિચાર મુજબ તેમના સુપુત્રોએ રૂા ૧૧૫૫૧) તે માટે આપી મર્હુમના વિચારને અમલમા મૂકેલ છે

આવા હોશ ગભીર ઉત્સાહી અને ધાર્મિક ભાવના શીલ ગૃહસ્થનુ દુખદ અવસાન તા ૧૫–૩–૬૩ સ ૨૦૧૯ના ફાગણ વદી ૬ ને શનિવારે રાત્રે કલાક ૧૨–૧૫ મીનીટે ૬૫ વર્ષની વયે લકવાની લાબી બીમારી ભોગવ્યા બાદ થયુ છે તેમના સ્વર્ગવાસથી સ્થાનકવાસી સમાજ અને ખભાત–સ્થા જૈન સઘને ભારે ખોટ પડી છે

તેઓશ્રી પોતાની પાછળ ત્રણ પુત્રો અને એક પુત્રી અને બહોળુ કુટુબ મૂકી ગયા છે તેમના પુત્રોમા સદ્દગતના ધાર્મિક સસ્કારોનુ બીજારોપણ થયુ હોઇ તેઓ પણ પિતાને પગલે ચાલવા યત્કિચિત્ પ્રયત્ન કરી રહ્યા છે

સદ્દગતના આત્માને પ્રભુ ચિર શાતિ અર્પે એજ પ્રાથના—

श्री वीतरागाय नमः ॥
श्री जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर-पूज्यश्री घासीलाल-
व्रतिविरचितया अनगारधर्मामृतवर्षिण्याख्यया
व्याख्यया समलङ्कृत

श्री ज्ञाताधर्मकथाङ्गसूत्रम्

प्रथमो भागः

॥ अथ मङ्गलाचरणम् ॥

(उपजातिभेद बुद्धि-छन्द.)

श्री सिद्धराज स्थिरसिद्धिराज्य'—
मद गत सिद्धिगति विशुद्धम् ।
निरञ्जनं शाश्वतसौधमध्ये,-
विराजमान सतत नमामि ॥ १ ॥

ज्ञाताधर्मकथाङ्गसूत्रका हिन्दी अनुवाद

भव्य जीवों को जिनकी सच्चे मनसे आराधना करने से सिद्धि-रूप अविचल राज्यकी प्राप्ति ध्रुवरूप मे हो जाती है। तथा जो स्वय अष्टकर्मरूप बहिरग मलसे सर्वथा विनिर्मुक्त होने के कारण विशुद्ध बन चुके है। और इसीलिये रागद्वेषरूप अन्तरग मल जिनका बिलकुल नष्ट हो गया है तथा अन्तरग और बहिरग में विशुद्ध होने की वजह से ही जिन्होंने सिद्धि गति को पा लिया है और इसी कारण जो शाश्वत धाम मुक्तिरूप महल में विराज रहे है ऐसे सिद्धरूप राजा को मैं सदा नमस्कार करता हूँ।-१॥

જ્ઞાતાધર્મકથાંગસૂત્રનો ગુજરાતી અનુવાદ

જેમની સાચા મનથી આરાધના કરવાથી ભવ્યજીવો ને સિધ્ધિરૂપ અવિચલ રાજ્યની પ્રાપ્તિ નિશ્ચિતરૂપે થાય છે, અને તેઓ પોતે અષ્ટકર્મરૂપ મલથી બધી રીતે વિનિર્મુક્ત થવાને લીધે વિશુદ્ધ બન્યા છે, અને એટલા માટે રાગદ્વેષરૂપ અન્તરગમલ જેઓનો સર્વપ્રકારે નાશ પામ્યો છે, તથા અન્તરગ (અદર) અને બહિરગ (બહાર)મા વિશુદ્ધ થવાના કારણથી જ જેઓએ સિદ્ધિગતિ મેળવી છે, અને એટલા માટે જેઓ શાશ્વતધામ મુક્તિરૂપ મહેલમા બિરાજે છે, અને એવા સિદ્ધરૂપ રાજા (સિદ્ધ ભગવાનને ને હુ સદા નમસ્કાર કરૂ છુ ॥ ૧ ॥

(उपजाति भेद कीर्तिछन्दः)

व्यधायि यैर्भव्यजनाय बोधिः

कर्मापनोदाय ददे विशोधिः ।

ध्यात्वा नतास्तीर्थकृतो मया ते,

ज्ञानार्थबोधे प्रदिशन्तु सिद्धिम् ॥ २ ॥

(उपजाति भेद रामाछन्दः)

यो वायुकायादि सुरक्षणार्थं,

धत्ते सदोरां मुखवस्त्रिका तम् ।

गुरुं प्रणम्य क्रियते सुबोधा-

ऽनगारधर्मामृतवर्षिणीयम् ॥ ३ ॥

जिन्होंने अपनी दिव्यध्वनिद्वारा भव्य जीवों को संसाररूप समुद्र से पार होने के लिये बोधि सम्यक्त्व धारण करने का उपदेश दिया, एवं अष्ट कर्मोंको नष्ट करने के लिये विशोधिरूप शास्त्र प्रदान किया ऐसे उनचतुर्विंशति तीर्थंकर महाप्रभुओं का मैं अपने अन्तःकरण में ध्यान करता हुआ उन्हें करबद्ध होकर नमन करता हूँ। वे मुझे इस ज्ञाता धर्मकथाङ्गसूत्र की टीका करने में अपूर्व शक्तिरूप सिद्धि प्रदान करे ।।२।।

जो वायुकाय आदि जीवों की समुचित रक्षा करने के लिये मुख पर सदा सदोरकमुखवस्त्रिका बांधे रहते हैं, एसे उन महापुरुष गुरुदेव को मनवचन काय से नमस्कार करता हुआ मैं यह अनगार धर्मामृत वर्षिणी नाम की टीका की जिससे जीवों को सम्यग् ज्ञान की प्राप्ति होती है बनाता हूँ ॥ ३ ॥

જેમણે પોતાના દિવ્યધ્વનિ વડે ભવ્યજીવોને સંસારરૂપ સમુદ્ર તારવા માટે બોધિ સમ્યકત્વ ધારણ કરવાનો બોધ આપ્યો, અને આઠકર્મોને નષ્ટ કરવા માટે વિશોધિ રૂપ શાસ્ર આપ્યું એવા ચોવીસ તીર્થંકર મહાપ્રભુઓને સ્મરણ કરતો હું બન્ને હાથ જોડીને નમસ્કાર કરૂં છું તેઓ મને આ 'જ્ઞાતાધર્મકથાંગ સૂત્ર' ની ટીકા કરવા માટે અપૂર્વ શક્તિરૂપ સિદ્ધિ આપે ॥૨॥

જે વાયુકાય વગેરે જીવોનું સારી રીતે રક્ષણ કરવા માટે મો ઉપર દરરોજ મુખવસ્ત્રિકા બાંધે છે એવા તે મહાપુરુષ ગુરુદેવને મન, વચન અને કાયાથી નમન કરતો હું જેના વડે જીવોને સમ્યગ્ જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થાય છે એવી આ 'અનગાર ધર્મામૃતવર્ષિણી' ટીકા લખું છું ॥૩॥

अथात्रास्मिन्नगाधपयोनिधिरूपे जैनागमे तरणिरूपाश्चत्वारोऽनुयोगाः सन्ति, तथाहि (१) चरणकरणानुयोग., (२) धर्मकथानुयोगः, (३) गणितानुयोग (४) द्रव्यानुयोगः। एषु धर्मकथानुयोगमाश्रित्य प्रवृत्तमिदं ज्ञाताधर्मकथाङ्गनामकं सूत्रम्।

वाक्यार्थबोधे पदार्थबोधस्य कारणतया मिते. पदैर्धर्मकथानुयोगस्य पदार्थं कथयामि-दुर्गतौ प्रपतन्तं प्राणिनमघात धारयति शुभे स्थाने च धत्तेऽसौ धर्म प्रबन्ध

यह जैनगम अगाध समुद्र जैसा है। इसे पार करने के लिये गणधरादि देवोंने नौकारूप चार अनुयोग कहे है। उनमें पहिला चरण करणानुयोग है, दूसरा धर्मकथानुयोग है, है, तीसरा गणितानुयोग है और चौथा द्रव्यानुयोग है। उन मे से दूसरे धर्मकथानुयोग को लेकर उस ज्ञाता धर्मकथाङ्ग सूत्रकी परूपणा हुई है।

ऐसा नियम है कि वाक्य के अर्थको समझने के लिये उस वाक्यगत पदो का अर्थावबोध होना आवश्यक है। अतः "ज्ञाता धर्मकथानुयोग" उन पदों का सर्व प्रथम क्या अर्थ है यह बात परिमित पदों द्वारा स्पष्ट कर देना चाहते है दुर्गति-में जीवों को जाने से जो रोकता है और सुगति की ओर झुकाता है उसका नाम धर्म है। यह धर्म अहिंसा आदि रूप है। उस धर्म की जो कथा की जाती है-अर्थात् प्रबन्धरूप से जो उसका कथन किया जाता है उसका नाम कथा है। उस कथा में अहिंसा आदि-रूप धर्म का प्ररूपण होता है, और साथ में यह स्पष्ट विवेचन रहता है कि इसलोक और परलोक में आत्मा अपने द्वारा कृत शुभाशुभ कर्मोंका

જૈનગામ અગાધ સમુદ્ર જેવો છે એને પાર પામવા માટે ગણધર વગેરે દેવોએ નૌકારૂપ ચાર અનુયોગ કહ્યા છે તેઓમા પહેલો ચરણ કરણાનુયોગ છે બીજો ધર્મકથાનુયોગ છે ત્રીજો ગણિતાનુયોગ છે, અને ચોથો દ્રવ્યાનુયોગ છે તેઓમાથી બીજા એટલે કે ધર્મકથાનુયોગને અનુલક્ષીને જ્ઞાતાધર્મકથાગ સૂત્રની પ્રરૂપણા થઇ છે

નિયમ આ પ્રમાણે છે કે વાકયના અર્થને જાણવા માટે તે વાકયમા વાપરેલ પદોનો અર્થાવબોધ થવો જરૂરી છે એટલા માટે 'જ્ઞાતાધર્મકથાનુયોગ' તે પદોનો સૌથી પહેલા શો અર્થ છે, એ વાત 'પરિમિત પદોવડે સ્પષ્ટ કરવા ઇચ્છે છે દુર્ગતિમા જીવોને જવાથી જે રોકે છે અને સુગતિની તરફ વાળે છે, તે 'ધર્મ' છે આ ધર્મ અહિંસા વગેરે રૂપમા છે તે ધર્મની કથા કહેવામા આવે છે-અર્થાત્ પ્રબન્ધ રૂપે જે તેમનુ કથન કરવામા આવે છે તે 'કથા' છે તે કથામા અહિંસા આદિરૂપમા ધર્મની પ્રરૂપણા થાય છે, અને સાથે સાથે સ્પષ્ટ રીતે વિવેચન કરવામા આવે છે ઇહલોક અને પરલોકમા આત્મા પોતાની મેળે કરેલા શુભાશુભ કર્મોનો વિપાક

कथनं कथा, धर्मस्य कथा धर्मकथा=अहिंसादिधर्मप्ररूपिका इह परत्रात्मनश्च कर्मविपाकप्रदर्शनरूपा च कथा धर्मोपदेशरूपवाक्यसमूहसविधानरूपेत्यर्थः,
उक्तञ्च-"दयादानक्षमाद्येषु धर्माङ्गेषु प्रतिष्ठिता ।
धर्मोपादेयतागर्भा बुधैर्धर्मकथोच्यते ॥१॥"
धर्मकथाया अनुयोगः अनु=इत्थम्भावेन भगवदुक्तार्थप्रकारेण योगः कथनमनुयोगो धर्मकथानुयोगः । एकादशाङ्गेषु-(१) ज्ञाताधर्मकथाङ्गम् (२) उपासकदशाङ्गम्, (३) अन्तकृद्दशाङ्गम्, (४) अनुत्तरोपपातिकदशाङ्गम् (५) विपाकसूत्रम् इमानि धर्मकथाप्रतिपादकानि पञ्चानि। अत्र ज्ञाताधर्मकथाङ्गे प्राचुर्येणाऽऽख्यायिकादि वर्णनं विद्यते । इदं हि धर्मबोधमभिलषतामल्पधिया धर्मस्वरूपप्रतिपादकतयाऽनल्पमुप,

---

विपाक किस किस तरह से भोगता है। उस अशुभ से निवृत्ति और शुभ में प्रवृत्ति कराने रूप जो धर्म का उपदेश है वह धर्मकथा है यही उसका निष्कर्षार्थ है। यही बात "दयादान" आदि उक्त २ श्लोक द्वारा प्रकट की गई है। दया, दान और क्षमा आदि ये धर्म के अंग हैं। उन अंगों को लेकर धर्मकथा चलती है। धर्मकथा में धर्म का ही उपादेय रूप से वर्णन किया जाता है। भगवानने जिस अर्थ का जिस रूपसे कथन किया है, उस अर्थका उसी रूपसे प्रतिपादन करना उसका नाम अनुयोग है (१) ज्ञाताधर्मकथाङ्ग (२) उपासकदशाङ्ग (३) अन्तकृद्दशाङ्ग (४) अनुत्तरोपपातिकदशाङ्ग (५) विपाकसूत्र ये पाँच अंग ग्यारह अंगों में से धर्मकथा के प्रतिपादक माने गये हैं। उस ज्ञाताधर्मकथाङ्ग मे आख्यायिका आदिका वर्णन अधिक रूप मे किया गया है। जो मन्द बुद्धिवाले हैं-और-धर्म स्वरूपको जाननेकी इच्छावाले हैं उनके लिये यह सूत्र धर्म के स्वरूप का प्रतिपादन करने वाला होने

કેવી રીતે ભોગવે છે તેમજ અશુભથી નિવૃત્તિ અને શુભમા પ્રવૃત્તિ કરાવવા રૂપ જે ધર્મોપદેશ છે, એ 'ધર્મકથા' છે એજ તેનો સાર છે એજ વાત 'દયાદાન' આદિ શ્લોકવડે સ્પષ્ટ કરવામા આવી છે દયા દાન અને ક્ષમા વગેરે ધર્મના અંગો છે આ અંગોના આધારે ધર્મકથા ચાલે છે ધર્મકથામા ધર્મને જ ઉપાદેયરૂપથી વર્ણન કરવામા આવે છે ભગવાને જે અર્થને જે રીતે વર્ણવ્યો છે, તે અર્થનું તેજ પ્રમાણે પ્રતિપાદન કરવુ તે અનુયોગ કહેવાય છે (૧) જ્ઞાતાધર્મકથાંગ (૨) ઉપાસકદશાંગ, (૩) અન્તકૃદ્દશાંગ, (૪) અનુત્તરોપપાતિકદશાંગ (૫) વિપાકસૂત્ર આ પાચ અંગોને અગિયાર અંગોમાથી ધર્મકથાના પ્રતિપાદક માનવામા આવ્યા છે જ્ઞાતાધર્મકથાંગમા આખ્યાયિકા વગેરેનુ વર્ણન વધારેમા વધારે કરવામા આવ્યુ છે જે મન્દ બુદ્ધિવાળા છે, અને ધર્મના સ્વરૂપની જિજ્ઞાસા રાખે છે, તેમના માટે આ સૂત્ર ધર્મસ્વરૂપનુ

करोति, अत एव स्वाध्यायादिभिरेतत्सूत्रानुगमनेनात्मन अपारोपकारं तदनु च नुतममतीनामागमभावाववोधविधुराणा सौलभ्य नोद्दिश्य तदेनत्सूत्रे वृत्यापरिष्कर्तुं प्रवर्ते। तत्रेदमादिमं सूत्रम्—'तेण कालेण' इत्यादि।

मूलम्—तेणं कालेणं तेणं समएणं चपा नाम नयरी होत्था वण्णओ। तीसे ण चपाए नयरीए वहिया उत्तरपुरत्थिमे दिसीभाए पुण्णभद्दे नामं चेइए होत्था। वण्णओ०। तत्थ चंपाए नयरीए कोणिए नाम राया होत्था वण्णओ ॥ सू० १ ॥

टीका—अत्र सप्तम्यर्थे तृतीया प्राकृतत्वात्। तस्मिन्काले तस्मिन् समये चम्पा नाम नगरी असीत्। ननु काल–समययोरत्र को भेदः ? उच्यते–कालइति सामान्य

से महान उपकारी है। अतः स्वाध्याय आदिद्वारा उस सूत्र का अनुशीलन कर उसके अनुसार चलनेवाली आत्माओं का अपार उपकार होता है तथा जो अल्पबुद्धि वाले हैं, और उसी से आगम के भाव को समझने के लिये जो असमर्थ बने हुए हैं उनको भी गति उस सूत्र में हो सकती है इस सब बातों का ख्यालकर मैं इस सूत्र पर टीका रच रहा हूँ। इस सूत्र का सर्व प्रथम सूत्र यह है:—कालेण तेण समएण इत्यादि।

टीकार्थ—तेण कालेण तेण समएण–चपा नाम नयरी होत्था वण्णओ) उसकाल में और उस समयमें चम्पा नामकी नगरीथी। काल शब्द से अवसर्पिणीकाल का चौथा आरा यहा ग्रहीत हुआ है कारण इसी काल मे तीर्थंकर आदि महापुरुषों का जन्म होता

પ્રતિપાદન કરનાર હોવાથી અત્યન્ત ઉપકારક છે એટલા માટે સ્વાધ્યાય વગેરેથી તે સૂત્રનુ અનુશીલન કરીને તથા તેને અનુસરીને ચાલનારા આત્માઓનો બહુ ઉપકાર થાય છે તેમજ જેઓ અલ્પબુદ્ધિવાળા છે, તેમની એટલે કે આગમના ભાવને જાણવામા અસમર્થ છે તેની પણ ગતિ તે સૂત્રમા થઈ શકે છે આ બધી વાતોને ધ્યાનમા રાખીને હુ આ સૂત્ર ઉપર ટીકા લખી રહ્યો છુ આ સૂત્રનુ સૌથી પહેલુ સૂત્ર આ છે—'तेण कालेण तेण समएण इत्यादि

ટીકાર્થ—(तेण कालेण तेण समएण चपा नाम नयरी होत्था वण्णओ) તે કાળે અને તે સમયે ચમ્પા નામે નગરી હતી કાળ શબ્દ વડે અવ સર્પિણી–કાળનો ચોથો આરો અહીં ગ્રહણ કરવામા આવ્યો છે કેમકે એજ કાળે તીર્થંકર વગેરે મહાપુરુષોનો જન્મ થાય છે 'સમય' શબ્દ વડે તે કાળનો વિભાગ

कालः=अवसर्पिण्याश्चतुर्थारकलक्षण, समयस्तु यत्र सा नगरी सा राजा सुधर्मास्वामी चासन्। 'वण्णओ' वर्णकः=वर्णनसन्दर्भोऽत्रावसरे वक्तव्योऽपि विस्तरभयादिरष्यते, जिज्ञासुभिरौपपातिकसूत्रे विलोकनीयः। तस्याः खलु चम्पाया नगर्या बहिरुत्तर पौरस्त्ये दिग्भागे पूर्णभद्र नाम चैत्यमासीत्। वर्णकः। तत्र चम्पायां नगर्यां कोणिको नाम राजाऽऽसीत्। ॥सू० १॥

है। समय शब्द से वह कालांश लिया गया है कि जिस में वह चम्पानगरी तथा वह राजा एवं सुधर्मा स्वामी विद्यमान थे। जिस प्रकार बहियों में संवत् और मिति डाली जाती है उसी प्रकार यहां भी काल और समय मे कथनकी अपेक्षा भिन्नता जाननी चाहिये। संवत् के स्थानापन्न काल और मिति के स्थानापन्न समयको कहा गया है। सूत्र में जो "वण्णओ" यह पद रखा है उसका भाव यह है कि चम्पानगरी के विषय मे अन्य शास्त्रों में विशेष वर्णन किया गया है। वह वर्णन उन शास्त्रों से यहाँ पर भी जान लेना चाहिये। यहा उस विषय की केवल सूचना ही दी गई है वर्णन जो सूत्रकार ने चम्पानगरी का यहां नहीं किया है उसका कारण विस्तार हो जाने का भय है। जिज्ञासु व्यक्ति औपपातिक सूत्र से उस बात को समझ सकते हैं।

(तीसेण चपाए नयरीए बहिया उत्तरपुरत्थिमे दिसीभाए-पुण्णभद्दे नाम चेइए होत्था वण्णओ) उस नगरी के बाहर उत्तर पूर्व की ओर अर्थात ईशानकोणमें पूर्णभद्र नाम का चैत्य था अर्थात व्यन्तरायतन था।

લેવામા આવે છે જેમા તે ચપા તથા તે નગરી રાજા અને સુધર્મા સ્વામી હયાત હતા જે રીતે ચોપડાઓમા સવત અને તિથિ લખાય છે તે જ પ્રમાણે અહી પણ કાળ અને સમયમા કથનની દૃષ્ટિએ ભિન્નતા સમજી લેવી સવતના સ્થાને કાળ અને તિથિના સ્થાને સમયનો નિર્દેશ કરવામા આવ્યો છે સૂત્રમા જે 'વણ્ણઓ' પદ આવ્યુ છે તેનો અર્થ છે કે ચમ્પાનગરીની બાબતમા બીજા શાસ્ત્રોમા વિશેષ વર્ણન કરવામા આવ્યુ છે તે શાસ્ત્રોમાથી અહી પણ તે પ્રમાણેનુ વર્ણન સમજવુ જોઇએ અહી તે બાબતની ફકત સૂચના જ આપવામા આવી છે સૂત્રકારે જે ચમ્પા નગરીનુ અહી વર્ણન કર્યું નથી વિસ્તાર ભય જ તેનુ કારણ છે ઓપપાતિક સૂત્રમાથી જિજ્ઞાસુઓ તે વાતને જાણી શકે છે

(तीसेण चपाए नयरीए बहिया उत्तरपुरत्थिमे दिसीभाए पुण्णभद्दे नाम चेइए होत्था वण्णओ) તે નગરીની બહાર ઉત્તર પૂર્વની તરફ અર્થાત ઇશાનકોણમા પૂર્ણભદ્ર નામે ચૈત્ય હતુ, અર્થાત વ્યન્તરાયતન હતુ તેનુ વર્ણન

मूलम्—तेणं कालेणं तेणं समएणं समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतेवासी अज्ज सुहम्मे नाम थेरे जाइसंपन्ने वलरूवविणयणाण दंसण चरित्तलाघवसंपन्ने ओयंसी जसंसी जियकोहे जियमाणे जियमाए जिय इदिए जियनिद्दो जियपरिसहे जीवियासमरणभयविप्पमुक्के तवप्पहाणे, गुणप्पहाणे, एवं करणचरण—निग्गहणिच्छय—अज्जव—मद्दव—लाघव—खंति—मुत्ति १० विज्जामंत—बंभ—वेय—नय—नियम—सच्च—सोय—णाण-दंसण२० चारित्त ओराले घोरे घोरव्वए घोरतवस्सी घोरबंभचेर वासी उच्छूढ—सरीरे संखित्तविउलतेयलेस्से चोद्दसपुव्वी चउणाणो-वगए पंचहिं अणगारसएहिं सद्धिं संपरिवुडे पुव्वाणुपुव्विं चरे माणे गामाणुगामं दूइज्जमाणे सुहं सुहेणं विहरमाणे जेणेव चंपानयरीजेणेव पुण्णभद्दे चेइए तेणेव उवागच्छइ उवागच्छित्ता अहापडिरूवं ओग्गहं ओगिण्हित्ता संजमेणं तवसा अप्पाणं भावेमाणे विहरइ ॥सू० २॥

टीका—'तेणं कालेणं' इत्यादि। तस्मिन् काले तस्मिन् समये श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य अन्तेवासी=शिष्यः आर्यसुधर्मा, आर्य –आरात्=सर्वहेय

उसका वर्णन भी अन्य शास्त्रों मे (औपपातिक सूत्रमें) विशेषरूप से किया गया है, वहा से जान लेना चाहिये। (तत्थ चंपाए नयरीए कोणिए नामं राया—होत्था वण्णओ) उस चम्पानगरीका कोणिक इस नामका राजा था। उसका वर्णन भी विशेषरूप से अन्य शास्त्रों में किया गया है। ॥सू० १॥

'तेणं कालेणं तेणं समएणं समणस्स भगवओ' इत्यादि।

टीकार्थ—(तेणं कालेणं तेणं समएणं भगवओ महावीरस्स अंतेवासी अज्ज सुहम्मे नाम थेरे) उस काल और उस समय में श्रमण भगवान महावीरके

પણ બીજા શાસ્ત્રમા (ઔપપાતિક સૂત્રમા) વિશેષરૂપમા કરવામા આવ્યુ છે ત્યાથી જાણી લેવુ (तत्थ चंपाए नयरीए कोणिए नाम राया होत्था वण्णओ) કોણિક નામે તે ચમ્પા નગરીનો રાજા હતો. તેનુ વર્ણન પણ વિશેષરૂપથી બીજા શાસ્ત્રોમા કરવામા આવ્યુ છે ॥ સૂ૦ ૧ ॥

'तेणं कालेणं तेणं समएणं समणस्स भगवओ इत्यादि

ટીકાર્થ—(तेणं कालेणं तेणं समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतेवासी अज्जसुहम्मे नाम थेरे) તે કાળે અને તે સમયે શ્રમણ ભગવાન મહા-

धर्मेभ्यो दूरं यातः=गतः सकलोपादेयगुणमधिगतः स आर्यः, उक्तश्च

"प्रमादमिथ्यात्वकषायदोषा,-द्दूराद्गतः सद्‌गुणराशिमाप्तः ।
बुद्धः परेषां प्रतिबोधको य,-स्तमाहुरार्यं विबुधा गुणज्ञाः ॥१॥"

'सुधर्मा' इति नामकः स्थविरः=तपःसंयमादिषु सीदतःसाधून् इहलोकपरलोकापायप्रदर्शनपूर्वकं सारणावारणाभ्यां स्थिरीकरोतीति स तथोक्तः, स्थविरगुणसम्पन्न इत्यर्थः, उक्तश्च--

रत्नत्रये वर्तयतोऽनगारान्, स्थिरीकरोत्यत्र विषीदतश्च ।
सूत्रार्थयुक्तो गणनायकश्च, सच्छक्तिमान स स्थविरो विभाति ॥१॥

शिष्य आर्य सुधर्मा स्वामी नामके स्थविर थे। समस्त हेय धर्मोसे, दूर रहना और सकल उपादेय गुणों से भरपूर होना उसका नाम आर्य है। कहा भी है प्रमाद मिथ्यात्व अविरति कषाय ये सब दोष हैं-हेयधर्म हैं- उनसे रहित होना तथा सद्‌गुण राशिसे युक्त होना स्वयबुद्ध होना पर को प्रतिबोधित करना-ये धर्म आर्य के लक्षण हैं। ये लक्षण सुधर्मास्वामी में था। इसलिये उन्हें आर्य कहा है। तप तथा संयम आदि गुणोंसे जो साधुजन शिथिल हो रहे हों उन्हें इसलोक तथा परलोक संबन्धी भय प्रदर्शनपूर्वक सारणावारणाद्वारा तप संयम में स्थिर करनेवाला जो होता है उसका नाम स्थविर है। अर्य सुधर्मास्वामी स्थविर के इन गुणों से सम्पन्न थे इसीलिये सूत्रकारने उन्हें स्थविर नाम से कहा है। कहा भी है-रत्नत्रय मे वर्तमान जो अनगार उससे च्युत हो रहे हों उसमे दृढकरनेवाला सूत्र और उसके अर्थका विशेषबोध रखने वाला गणका नेता तथा विशि

वीरना शिष्य आर्य सुधर्मा स्वामी नामे स्थविर हता बधा हेय धर्मोथी दूर रहेवु अने संपूर्ण उपादेय गुणोथी युकत थवु तेनु नाम 'आर्य' छे कह्यु पण छे के प्रमाद, मिथ्यात्व अविरति, अने कषाय आ बधा दोषो छे, हेय-त्यागवा योग्य एनाथी रहित थवु सद्‌गुण-राशिथी युकत थवु स्वयं बुद्ध थवु, बीजाने प्रतिबोधित करवो आ धर्मो आर्यना लक्षणो छे सुधर्मास्वामीमा आ तमाम लक्षणो हता एथी ज तेओ आर्य कहेवामा आव्या छे तप अने संयम वगेरे गुणोथी जे साधुओ शिथिल थइ रह्या छे, तेओने इहलोक अने परलोकनो भय बतावीने सारणा-वारणा वडे तप अने संयममा स्थिर करनार जे होय छे, तेनु नाम स्थविर छे स्थविरना आ बधा गुणोथी आर्य सुधर्मा स्वामी संपन्न हता, एथी ज सूत्रकारे तेओने 'स्थविर' कह्या छे कह्यु पण छे के रत्नत्रयमा जे अनगार विद्यमान छे तेनाथी च्युत थयेल ने तेमा दृढ करनार 'सूत्र' अने तेना अर्थनो विशेष बोध राखनार गणनो नेता तेमज जे सविशेष शकित संपन्न होय

पुनः स कीदृशः ? इत्याह-'जाइसपन्ने' इति-जातिसम्पन्नः=स विशुद्धमातृवंशयुक्त। 'कुलसम्पन्ने' कुलसम्पन्नः=पितृवंशविशुद्धः, मातृवंशो जातिः, पितृवंशः कुलम् इत्य नयोर्भेदः। बल-रूप-विनय-ज्ञान-दर्शन-चारित्र-लाघवसम्पन्नः तत्र बल=शरीर संहननविशेषजन्यः पराक्रम, रूप=प्रभूतशरीरसौन्दर्यम् विनय =अभ्युत्थानादि गुरुसेवालक्षण, ज्ञान=वस्तुपरिच्छेदलक्षणम्, दर्शन=जिनवचनाभिरुचिरूपम्, चारित्र =विरतिलक्षणम्, लाघव=द्रव्यतोऽल्पोपधित्व, भावतो गौरवत्रयत्यागः, तैःसम्पन्न

प्रशक्ति वाला जो होता है उसे स्थविर शास्त्रकारोंने कहा है। (जातिसपन्ने कुल सपन्ने बलरूवविनयणाणदसणचरित्तलाघवसपन्ने) इनके मातृपक्ष और पितृपक्ष दोनों कुल परम विशुद्ध थे इसलिये इन्हें सूत्रकारने जाति सपन्न और कुलसपन्न प्रकट किया है। माता के वंश को जाति और पिता के वंशको कुल कहा जाता है। संहनन विशेष के उदय से इनके शरीर मे अद्भुत शक्ति का भंडार सा भरा हुआ था इसलिये बलशाली थे। प्रभूत सौंदर्य का सरोवर इनमें सदा लहराया करता था इसलिये रूपशाली थे। अपने गुरुजनों की सेवाभक्ति उपासना आदि करने मे ये सर्वदा कटिबद्ध रहा करते थे-इस लिये ये विनयशील थे। जिस वस्तु का जैसा स्वरूप होता था उस वस्तु को उसी स्वरूप से ये जानने वाले थे इसलिये ये-ज्ञानसपन्न थे। जिन वचनों मे इनकी पूर्ण अभिरुचि थी इसलिये ये दर्शन सपन्न थे। हिंसादिक पापो से विरक्तिरूप चारित्र इनमे अपनी पूर्ण कलाओं से प्रकाशित होता रहता था इसलिये ये चारित्रसपन्न थे। अल्प

છે તેને શાસ્ત્રકારોએ 'સ્થવિર' કહ્યા છે जातिसपन्ने कुलसपन्ने बलरूव विणयणाणदसणचरित्तलाघवसप ने) એમના માતૃપક્ષ અને પિતૃપક્ષ બન્ને કુલ પરમ વિશુદ્ધ હતા એટલા માટે સૂત્રકારે એમને જાતિ સપન્ન અને કુલસપન્ન કહ્યા છે માતાનો વંશ જાતિ અને પિતાનો વંશ કુલ કહેવાય છે સંહનન વિશેષના ઉદયથી એમના શરીરમા અદ્ભુત શક્તિનો ભંડાર ભરેલ હતો એથી જ બલશાલી હતા પ્રભૂત સૌંદર્યનો સાગર એમનામા લહેરાતો હતો, એથી જ રૂપવાન હતા પોતાના ગુરુઓની સેવા, ભક્તિ, ઉપાસના વગેરે કરવામા તેઓ સદા તત્પર રહેતા હતા, એથી જ એ વિનયશીલ હતા જે વસ્તુનુ જેવુ સ્વરૂપ હતુ, તે વસ્તુને તે જ સ્વરૂપે જાણનાર એ હતા, એથી જ એ જ્ઞાન સપન્ન હતા જિનભગવાનના વચનોમા એમની સપૂર્ણ પણે અભિરુચિ હતી, એથી જ એ દર્શન સપન્ન હતા હિંસા વગેરે પાપોથી વિરક્તિરૂપ ચારિત્ર એમનામા પોતાની સપૂર્ણ કલાઓથી પ્રકાશમાન રહેતુ હતુ, એથી જ એ ચારિત્ર સપન્ન હતા સ્વલ્પ ઉપધિ રાખવુ, આ દ્રવ્યની દૃષ્ટિએ લાઘવ છે,

=सयुक्तः । 'ओयसी' ओजस्वी=ओज =तपः प्रभृतिप्रभावसमुत्थ तद्वान् । 'तेयसी' तेजस्वी=तेजः=अन्तर्बहिर्देदीप्यमानत्व, तेजोलेश्या वा तद्वान् । 'वच्चसी' वर्चस्वी-वर्च.=लब्धिजन्यप्रभावः तदस्यास्तीति वर्चस्वी । 'वयसी' इति पक्षे वचस्वीतिच्छाया, तत्र वचो वचनम्=आदेयवचन सकलप्राणिगणहितावह निरवद्य च, तदस्यास्तीति वचस्वी । 'जससी' यशस्वी-यशः=तप सयमाराधनख्यातिस्तद्वान् । 'जियकोहे' 'जितक्रोध' उदयप्राप्तक्रोधविफलीकारकः । "जियमाए" जितमाय

उपाधि रखना यह द्रव्य की अपेक्षा लाघव है तथा गौरवत्रय का त्याग करना यह भाव की अपेक्षा लाघव है। ये दोनों प्रकार का लाघव इनमें वर्तमान था इसलिये ये लाघवसपन्न थे। (ओयसी तेयसी वच्चसी जससी जियकोहे जियमाणे जियमाए जियलोहे जियइदिए जियनिद्दे जियपरिसहे) तपस्या आदिके प्रभाव से इनके शरीर पर एक विशेष प्रकार का तेज था इसलिये ये ओजस्वी थे। भीतर मे तथा बाहिर में इनमें एक तरह की चमक थी इसलिये ये तेजस्वी थे। अथवा ये तेजोलेश्या से विराजित थे इसलिये भी ये तेजस्वी थे। लब्धिजन्य प्रभाव से ये युक्त थे इसलिये वर्चस्वी थे। "वयसी" इस प्रकार के पाठ मे सकल प्राणियोंका जिनसे हित होसके ऐसे निरवद्य वचन ये बोलते थे इसलिये आदेयवचनवाले होने से ये वर्चस्वी थे। तप और सयम की आराधना में एकाग्रचित्त होने के कारण इनका यश चारों ओर फैल रहा था-इसलिये ये यशस्वी थे। क्रोधकषाय के उदय को इन्होंने सर्वथा विफल बना दिया था इसलिये ये जितक्रोध थे। उदय प्राप्त कपटकार्य के विजेता होने के करण ये जित

અને ગૌરવ-ત્રયને ત્યજવુ, આ ભાવની દૃષ્ટિએ લાઘવ છે આ બન્ને જાતની લઘુતા એમનામા વિદ્યમાન હતી, એટલા માટે એ લાઘવ સપન્ન હતા (ઓયસી તેયસી વચ્ચસી જસસી જિયકોહે જિયમાણે જિયલોહે જિયમાએ જિયઇદિએ જિયનિદ્દે જિય પરિસહે) તપ વગેરેના પ્રભાવથી એમના શરીર ઉપર એક વિશેષ જાતનો પ્રભાવ હતો, એથી જ એ ઓજસ્વી હતા અદર અને બહાર એમનામા એક જાતની ચમક હતી, એથી જ એ તેજસ્વી હતા અથવા તેઓ તેજોલેશ્યાથી યુક્ત હતા, એટલા માટે પણ એ તેજસ્વી હતા લબ્ધિજન્ય પ્રભાવથી એ યુક્ત હતા, એટલે જ એ વર્ચસ્વી હતા "વયસી" આ પાઠમા એ સમસ્ત પ્રાણિયોનુ જેનાથી હિત સભવે એવા નિરવદ્ય વચન એ બોલતા હતા એટલા માટે આદેય વચનવાળા હોવાથી એ વર્ચસ્વી હતા તપ અને સયમને આરાધવામા તલ્લીન હોવાને લીધે એમની કીર્તિ ચોમેર પ્રસરી રહી હતી, એટલા માટે જ એ યશસ્વી હતા ક્રોધ કષાયના ઉદયને એમણે સપૂર્ણ રીતે નિષ્ફળ બનાવ્યો હતો એથી જ એ જીતક્રોધ હતા ઉદ્ભવેલા કપટ

=उदयप्राप्तक्रोधादिकर्मविजेता । 'जियमाणे' जितमान'-दूरीकृताहङ्कारः । 'जियलोहे' जितलोभ'=जिताभिलापः । 'जियइंदिए' जितेन्द्रियः=जितानि =स्व स्व विषयप्रवृत्तिनिषेधेन वशीकृतानि इन्द्रियाणि येन सः, यद्वा जितानि= स्वरूपोपयोगीकृतानि पौद्गलिकवर्णादिष्वगमनाद् इन्द्रियाणि येन स तथोक्तः । 'जितनिद्र –जिता=वशीकृता निद्रा येन स तथोक्तः--अल्पनिद्रावान् अयं रात्रौ सूत्रमर्थं परिचिन्तयन् निद्रया न बाध्यतेइति भाव' । 'जियपरिसहे' जितपरीषहः = क्षुधादिपरिषहविजेता । 'जीवियासमरणभयविप्पमुक्के' जीविताशामरणभयविप्रमुक्तः-जीविताशा=जीवनस्याभिलाष' 'चिरमहं जीवेयम्' इत्येवरूपा इयं जीवीताशा प्राणिनां गुरुतरा निसर्गतो भवति, तथा मरणस्य भय मरणभयम्, एतदपि

माय थे । अपने अपने विषय मे इन्द्रियों की प्रवृत्ति पर इन्होंने रोक लगा दी थी इसलिये ये जितेन्द्रिय थे । अथवा पौद्गलिक रूपादि मे इन्द्रियों की प्रवृत्ति का निषेध करने से और उन्हें अपने अपने स्वरूप मे ही उपयोगी बनाने से भी ये जितेन्द्रिय थे । इनका समय निद्रा में अधिक व्यतीत न हो कर केवल थोडासा व्यतीत होताथा इसलिये अथवा ये अल्प निद्रा लेते थे कारण रात्रि मे भी सूत्र और उसके अर्थ का गहन चिन्तवन किया करते थे अतः इन्हें निद्रा बाधित नहीं करती थी इसलिये भी ये जितेन्द्रिय थे । क्षुधा आदि परीषहों पर इन्होंने विजय कर रक्खा था–उन्हें इन्होंने जीत लिया था–इसलिये ये जित परीषह थे । (जीवियासमरणभयविप्पमुक्के तवप्पहाणे गुणप्पहाणे) जीवन की आशा से और मरण के भय से ये रहित थे । प्राणियों में ' मै" बहुत दिन तक जीऊँ" इस प्रकारकी जीवन की आशा गुरुतर हुआ करती है तथा मरण का भय भी होता है ।

કાયોના વિજેતા હોવાથી એ જિતમાય હતા ઇન્દ્રિયોની પોતપોતાની પ્રવૃત્તિ ઉપર એમણે અંકુશ રાખ્યો હતો, એથી જ એ જીતેન્દ્રિય હતા અથવા પૌદ્ગલિક રૂપ વગેરેમા ઇન્દ્રિયોની પ્રવૃત્તિનો નિષેધ કરવાથી અને તેઓને પોતપોતાના સ્વરૂપમા જ ઉપયોગી બનાવવાથી એ જિતેન્દ્રિય હતા એમનો વખત નિદ્રામા વધારે પડતો પસાર નહોતો થતો ફક્ત જૂજ પસાર થતો હતો, એટલા માટે જ એ અલ્પનિદ્રા વાળા હતા કારણ કે રાત્રિમા પણ એ સૂત્ર અને તેના અર્થ ઉપર ગહન ચિન્તવન કરતા રહેતા હતા એટલે એમને નિદ્રા બાધિત કરતી ન હતી, એટલા માટે પણ એ જિતેન્દ્રિય હતા ભૂખ વગેરે પરીષહો ઉપર એમણે કાબૂ મેળવેલો હતો, તેમને એમણે જીતી લીધા હતા, એટલે એ જિત પરીષહ હતા (जीवियासमरणभयविप्पमुक्के तवप्पहाणे गुणप्पहाणे) જીવનની આશાથી અને મૃત્યુના ભયથી એ રહિત હતા પ્રાણિઓમા "હુ ચિર જીવી થાઉ" આ જાતની જીવવાની આશા તીવ્ર રૂપમા થતી રહે છે તેમ- મરણનો ભય

भयपूर्वतरम् एतदुभयविप्रमुक्तः=जीविताशामरणभयरहितः । 'तवप्पहाणे' तपःप्रधानः-तपएव प्रधानं धर्मं यस्य स तथा, शेषमुनिजनापेक्षया श्रेष्ठतपःशाली । 'गुणप्पहाणे' गुणप्रधानः-गुणाः=संयमगुणास्तैः प्रधानः । एतेन विशेषणद्वयेनायमर्थोऽभिव्यज्यते तपसा पूर्वसञ्चितकर्मणो निर्जरणं, संयमेन च नूतनकर्मबन्धनिरोधो भवत्यतएव तौ मोक्षाभिलाषीणां मोक्षसाधनेऽतीवोपादेयौ स्थितौ । एवं करण-चरण-निग्रह-निश्चया-ऽऽर्जव-मार्दव-लाघव-क्षान्ति-गुप्ति-मुक्ति- विद्या-मन्त्र-ब्रह्म-वेद-नय-नियम-सत्य-शौच-ज्ञान चारित्रप्रधानः ।

अत्रसूत्रे 'एव' शब्देन करणचरणादौ सर्वत्र 'प्रधान' शब्दः संयोजनीयः, तथाहि-करणप्रधानः -करणं=पिण्डविशुद्ध्याद्युत्तरगुणरूपं, तत्प्रधान

परन्तु ये इस प्रकार की आशा और भय से सर्वथा रहित थे । अन्यमुनि जनोंकी अपेक्षा ये तपश्चरण करने में विशेषशूर थे इसलिये ये तपप्रधान थे संयमगुणों से ये प्रधान माने जाते थे । इसलिये-संयमप्रधान थे । इन दोनों विशेषणो से सूत्रकार का यह प्रकट करने का आशय है कि संचित कर्मोंकी निर्जरा तप से होती है और नूतन कर्मों के बंध का अभाव संयम से होता है इसलिये जो मोक्षाभिलाषी जन हैं उन्हे ये दोनों ही बाते उपादेय है ।-कारण इन से ही मुक्ति की प्राप्ति होती है । (एवं करणचरण निग्गह-णिच्छय अज्जव-मद्दव-लाघव-खंति गुत्ति-मुत्ति १०, विज्जामंत, बंभवेय-नय-नियम-सच्च सोय णाणदंसण २० चारित्त ओराले) यहाँ जो "एव" शब्द का प्रयोग आया है उससे यह जाना जाता है कि-पूर्वोक्तप्रधान शब्द का प्रयोग इन करण-चरण आदि पदों में लगालेना चाहिये । पिण्डविशुद्धि आदि उत्तर गुण रूप जो करण

પણ હોય તો પણ એ આ જાતના આશા અને ભયથી સંપૂર્ણ રીતે રહિત હતા બીજા મુનિઓ કરતા એ તપશ્ચરણ કરવામા વિશેષ શૂર હતા એટલા માટે એ તપ પ્રધાન હતા સંયમગુણોથી એઓ પ્રધાન માનવામા આવતા હતા એથી જ એઓ સંયમ પ્રધાન હતા આ બન્ને વિશેષણોથી સૂત્રકારનો એ આશય છે કે તપથી જ સંચિત કર્મોની નિર્જરા થાય છે અને નવીન કર્મોના બંધનો અભાવ સંયમથી જ થાય છે એટલા માટે જ તેઓ મોક્ષાભિલાષી છે તેમના માટે આ બન્ને વાતો ઉપાદેય છે કારણ કે એમનાથી જ મુક્તિની પ્રાપ્તિ થાય છે (एवं करणचरणनिग्गहणिच्छय अज्जव-मद्दव-लाघव-खंति गुत्ति मुत्ति १०, विज्जामंत, बंभवेयनयनियम, सच्चसोयणाण दंसण, २०, चरित्तओराले) અહીં જે "એવ" શબ્દનો પ્રયોગ આવેલ છે તેનાથી એ જણાય છે કે પૂર્વોક્ત પ્રધાન શબ્દનો પ્રયોગ આ કરણ ચરણ' વગેરે પદોમા લગાડવો જોઈએ પિણ્ડવિશુદ્ધિ વગેરે ઉત્તર ગુણ રૂપ જે કરણ સિત્તેર

करणसप्ततियुक्त इत्यर्थः । चरणप्रधान', चरण=महाव्रतादि मूलगुणरूप, तत्प्रधान , चरणसप्ततियुक्त इत्यर्थ' । निग्रह'=इन्द्रिय नो इन्द्रियनिरोधकरणेन स्वात्मनोऽपूर्ववीर्यपरिस्फोटन, तत्प्रधान । निश्चयप्रधानः-निश्चय.=जीवाजीवादि तत्त्वाना निर्णय -गृहीताभिग्रहापूर्त्तौ दाढर्यंवा, तत्प्रधान.। आर्जवप्रधान.-

ऋजोर्भाव आर्जव=मायाराहित्य, तत्प्रधानः स्फटिकवन्निर्मल हृदय इत्यर्थ । मार्दवप्रधान,-मृदोर्भावो मार्दव=निरहङ्कारता, तत्प्रधान' जात्याद्यष्टविधमदरहित-इत्यर्थः । लाघवप्रधान'=लघोर्भावो लाघव=द्रव्यत. स्वल्पोपधित्व

सप्तति शास्त्रो मे प्रकट की गई है वह इनमे प्रधान थी-अर्थात करण सप्तति से ये युक्त थे अतः ये करण प्रधान थे महाव्रतादिरूप जो चरणसप्तति है वह भी इनमें प्रधान थी अत'चरण प्रधान थे। इन्द्रिय और नो इन्द्रिय रूप जो मन है उनका इन्होंने निरोध कर दिया था इससे बाह्य विषयों मे इनकी प्रवृत्ति न हो सकने के कारण इनकी आत्मा मे अपूर्व वीर्योल्लास प्रकट हो चुका था इस से ये प्रधानरूप से विराजित हो रहे थे अतःनिग्रहप्रधान थे। जीवादि तत्त्वो का निर्णय करना-अथवा जो अभिग्रह लेलिया है उसका दृढता के साथ पालन करना-यह निश्चय शब्दका वाच्यर्थ है। यह निश्चयभी इनमें प्रधान रूप से रहता था अत ये निश्चय प्रधान थे। मायाचारी से रहित होना इसका नाम आर्जव है। ये इस गुण से युक्त थे। अर्थात् जिस प्रकार स्फटिक निर्मल होता है उसी प्रकर इनका हृदय भी निर्मल था। अत आर्जव प्रधान थे। जाति आदिका जो अहकार भाव होता है वह मद कहलाता है-ये इस तरह के मद विनिर्मुक्ति थे-इसलिये मार्दव भाव

શાસ્ત્રોમા પ્રકટ કરેલ છે તેના એ ધરનાર હતા અર્થાત્ તે એમનામા પ્રધાન હતી અર્થાત્ કરણ સિત્તેરીથી યુકત હતા તેથી તેઓ કરણપ્રધાન હતા મહાવ્રતાદિરૂપ જે ચરણ સપ્તતિ છે તે પણ તેઓ ચોમુખ્યરૂપે હતી માટે ચરણ પ્રધાન હતા એ બન્ને ગુણથી યુકત હતા ઇન્દ્રિય અને નો ઇન્દ્રિયરૂપ જે મન છે, તેનો એમણે નિરોધ કર્યો હતો એથી બાહ્ય વિષયોમા એમની પ્રવૃત્તિ નહિ થવાને લીધે એમના આત્મામા અપૂર્વ વિર્યોલ્લાસ પ્રકટ થયો હતો એથી એ પ્રધાનરૂપથી શોભિત થતા હતા, એટલા માટે એ નિગ્રહ પ્રધાન હતા જીવ વગેરે તત્ત્વોનો નિર્ણય કરવો અથવા જે અભિગ્રહ લીધો છે, તેનુ નિશ્ચિતપણે પાલન કરવુ, આ નિશ્ચય શબ્દનો વાચ્યાર્થ છે, આ નિશ્ચય પણ એમનામા મુખ્ય રૂપે રહેતો હતો તેથી એ નિશ્ચયપ્રધાન હતા માયાચારીથી રહિત થવુ તેનુ નામ આર્જવ છે આ ગુણથી યુકત હતા અર્થાત્ જેમ સ્ફટિક સ્વચ્છ હોય છે, તેમજ એમનુ હૈયુ નિર્મળ હતુ એટલા માટે એ આર્જવપ્રધાન હતા જાતિ વગેરેનો જે અહકાર ભાવ હોય છે, તેને મદ કહેવામા આવે છે, એ આ પ્રકારના મદથી રહિત હતા, એટલે કે જાતિમદ કુળમદ વગેરેથી એ રહિત હતા એથી જ માર્દવ પ્રધાન હતા દ્રવ્ય

भावतो गौरवत्रयवर्जन, तत्प्रधानः क्षान्तिप्रधानः-क्षान्तिः=परप्रभावणादिसहनम्, उदयावलिकाप्रविष्टक्रोधनिरोध इत्यर्थः, तत्प्रधानः। गुप्तिप्रधानः। गोपनं गुप्ति'= अकुशलमनोवाक्कायाना निवर्त्तन, तत्प्रधानः। मुक्तिप्रधान.-मुक्ति -निर्लोभता बाह्याभ्यन्तरवस्तुममत्वपरित्याग इत्यर्थः, तत्प्रधानः। विद्याप्रधान'-विद्या'=देवी समधिष्ठिताः समाधना वर्णानुपूर्व्य =गौरी' गान्धारी रोहिणी-प्रज्ञप्त्यादिलक्षणा-स्तत्प्रधान , तपः सयमप्रभाववशीकृतगौर्यादिविद्य इत्यर्थः। मन्त्रप्रधान.-मन्त्रा - देवाधिष्ठिता जपमात्र-सिद्धा वर्णपद्धतयस्तत्प्रधानः। ब्रह्मप्रधानः-ब्रह्म=ब्रह्मचर्यम्, आत्मज्ञान वा तत्प्रधानः। वेदप्रधान -वेद.=वेद्यते=ज्ञायते जीवा=जीवादिस्वरूपमने

प्रधान थे। लाघव द्रव्य और भाव की अपेक्षा दो प्रकार का कहा गया है। अल्प उपधि रखना यह द्रव्य की अपेक्षा लाघव है-तथा गौरवत्रय का त्याग करना यह भाव की अपेक्षा लाघव है, वह लाघव गुण भी इन में प्रधान रूप से था। जो कोई इन से कठोर वचन कहता था, वह सब ये सहन कर लेते थे इसलिये ये क्षान्ति प्रधान थे। अर्थात् उदयावलि मे प्रविष्ट हुए उस क्रोध का ये निरोध कर देते थे ये गुप्ति प्रधान भी थे। कारण अकुशल मन वचन और काय की निवृत्ति इनमे थी। बाह्य और आभ्यंतर रूप मे किसी भी वस्तु के प्राप्ति मे ममत्व परिणाम नही था-अर्थात् निर्लोभवृत्ति थी-इसलिये ये मुक्ति प्रधान भी थे। देवी समाधिष्ठित गौरी, गाधारी, रोहिणी, प्रज्ञप्ति आदि विद्याएँ कहलाती है, तप के प्रभाव से ये विद्याएँ स्वय इनके वशीभूत बन गई थी इसलिये ये विद्या प्रधान भी थे। देवाधिष्ठित जो हो वे मत्र कहे गये हैं। ये मत्र भी सुधर्मा स्वामी को सिद्ध थे-अत -इन्हें मत्र प्रधान भी माना गया है। ब्रह्म शब्द

અને ભાવની દૃષ્ટિએ લાઘવ બે જાતનુ બતાવવામા આવ્યુ છે અલ્પ ઉપધિ રાખવી આ દ્રવ્યની અપેક્ષાએ લાઘવ છે, તથા ગૌરવત્રય (ઋદ્ધિ, રસ અને શાતગૌરવ)નો ત્યાગ કરવો આ ભાવની અપેક્ષાએ લાઘવગુણ પણ એમનામા મુખ્ય રૂપે હતો જેમે તે એમને કઠોર વચન કહેતુ, તે બધુ એ સહન કરતા હતા એથી જ એ ક્ષાન્તિ પ્રધાન હતા અર્થાત્ ઉદયાવલિમા પ્રવિષ્ટ થયેલ ક્રોધનો એ નિરોધ કરતા હતા, એ ગુપ્તિપ્રધાન પણ હતા કેમકે અકુશળ મન વચન અને કાયની નિવૃત્તિ એમનામા હતી બાહ્ય અને આભ્યન્તર રૂપમા ગમે તે પદાર્થ માટે એમનામા મમત્વ પરિણામ નહોતુ અર્થાત્ એમની નિર્લોભવૃત્તિ હતી, એટલા માટે એ મુક્તિપ્રધાન પણ હતા દેવી સમાધિષ્ઠિત ગૌરી ગાધારી, રોહિણી, પ્રજ્ઞપ્તિ વગેરે વિદ્યાઓ કહેવાય છે તપના પ્રભાવે એ વિદ્યાઓ પોતે એમને વશ થયેલ હતી, એટલા માટે એ 'વિદ્યાપ્રધાન' પણ હતા જે દેવાધિષ્ઠિત હોય છે, તે મત્ર કહેવાય છે એ મત્રો પણ સુધર્મા સ્વામીને, સિદ્ધ હતા એટલે એમને 'મત્રપ્રધાન'

नेति स तथोक्त आगमः, स्वसमय-परसमय-ज्ञान वा, तत्प्रधान । नयप्रधान.-नयाः=नयन्ति=बोध प्रापयन्ति अनेक धर्मात्मकवस्तुन एकाशमिति ते तथोक्ता.-अनेकधर्मात्मकवस्त्वेकाशपरिच्छेत्तारः, ते नैगमादय सप्त, तत्प्रधान । नियम प्रधान -नियमा =द्रव्यक्षेत्रकालभावेन विविधाभिग्रहग्रहण, तत्प्रधान । सत्य प्रधान -सत्य=जीवाजीवादिपदार्थाना यथावस्थितस्वरूप=कथन, तत्प्रधानः। शौच प्रधान -शुचेर्भावः शौचम्=अन्तकरणशुद्धिरूप, तत्प्रधानः। ज्ञानप्रधानः-ज्ञान= जिनोक्ततत्त्वेषु यथार्थबोधरूप, तत्प्रधान। दर्शनप्रधानः-दर्शन=जिनोक्त तत्वा

का अर्थ है ब्रह्मचर्य अथवा आत्मज्ञान। इनमे ये दोनो बातें थी इसलिये ये ब्रह्म प्रधान भी थे। इन्हें स्वसमय और पर समय का पूर्णज्ञान था-इस अपेक्षा ये वेद 'प्रधान भी थे। नैगम सग्रह आदि सात नय शास्त्र-कारोंने कहे हुए है। नयका तात्पर्य उस ज्ञान से है जो अनतधर्मात्मक वस्तु के एक धर्म को ग्रहण करता है। ये इस नयात्मक ज्ञान से विराजित थे-इसलिये नय प्रधान भी थे। द्रव्यक्षेत्र काल और भावकी अपेक्षा ये अनेक प्रकार के नियमों का ग्रहण करते थे। और उनका निर्वाह भी करते थे इसलिये ये नियम प्रधान भी थे। जीव अजीव आदि पदार्थों के स्वरूप का ये यथार्थ प्रतिपादन करने वाले थे इसलिये ये सत्यप्रधान भी थे अन्तः करण की शुद्धि का नाम शौच है-यह शुद्धि इनमे थी-इसलिये ये शौच प्रधान भी थे। जिनेन्द्र द्वारा प्रतिपादिततत्त्वों का सशय आदि से रहित जो यथार्थ बोध होता है उसका नाम ज्ञान है। यह ज्ञान इनमे था इसलिये

પણ માનવામા આવ્યા છે બ્રહ્મશબ્દ નુ તાત્પર્ય બ્રહ્મચર્ય અથવા આત્મજ્ઞાન છે એમનામા એ બન્ને વિશેષતાઓ હતી, એટલા માટે એ બ્રહ્મપ્રધાન પણ હતા એમને સ્વસમય (સ્વશાસ્ત્ર) અને પરસમય (અન્યશાસ્ત્ર)નુ સપૂર્ણપણે જ્ઞાન હતુ, એ અપેક્ષાએ એ વેદપ્રધાન પણ હતા નૈગમ સગ્રહ વગેરે સાત નય શાસ્ત્રકારોએ કહેલા છે નયનો અર્થ તે જ્ઞાનથી છે, જે અનત ધૈર્યાત્મક વસ્તુના એક ધર્મને ગ્રહણ કરે છે એ આ નયાત્મક જ્ઞાનથી શોભિત હતા, એટલા માટે નયપ્રધાન પણ હતા દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ અને ભાવની અપેક્ષા એ અનેકવિધ નિયમોનુ ગ્રહણ કરતા હતા, અને તેમનો નિર્વાહ પણ કરતા હતા એટલા માટે એ નિયમપ્રધાન પણ હતા જીવ અજીવ વગેરે પદાર્થોના સ્વરૂપનુ એ યથાર્થ પ્રતિપાદન કરનાર હતા, એટલા માટે એ સત્ય પ્રધાન પણ હતા અન્ત કરણની શુદ્ધિનુ નામ શૌચ છે, આ શુધ્ધિ એમનામા હતી, એટલા માટે એ શૌચપ્રધાન પણ હતા જિનેન્દ્ર વડે પ્રતિપાદિત તત્ત્વોનો સશય વગેરેથી રહિત જે યથાર્થ બોધ થાય છે, તેમનુ નામ જ્ઞાન છે આ જ્ઞાન એમનામા હતુ, એટલે તેઓ જ્ઞાનપ્રધાન પણ

भिरुविलक्षण, तत्प्रधानः-चारित्रं=सर्वसावद्ययोगपरिहारपूर्वकं निरवद्यानुष्ठानम्।

अत्राऽऽर्जवादीना करणान्तर्गतत्वेऽपि तेषा प्राधान्यख्यापनार्थं पुन कथनम्। अत्र कश्चित् शङ्कते-ननु जितक्रोधत्वादिभ्य आर्जवप्रधानत्वादीना को भेद'? अत्रोच्यते-जितक्रोधादिभिर्विशेषणैरुदयावलीमविष्टस्य क्रोधादेर्विफलीकरण मुक्त भवति आर्जवप्रधानादिभिरुदयनिरोध उच्यते। अथवा यतएव जितक्रोधादिरत एव आर्जवादिमधान', एव कार्यकारणभावाद्विशेषः। एव 'ज्ञानसपन्न' इत्यादौ ज्ञाना ज्ञानादियुक्तत्वमात्र बोध्यते, 'ज्ञानमधान' इत्यादौ तु ज्ञानादिमत्सु प्राधान्य मिति, एवमन्यत्राप्यपौनरुक्त्य बोध्यम्। 'ओराले' उदार=जितक्रोधादिविशेषण

ये ज्ञान प्रधान भी थे। दर्शन प्रधान भी थे। सर्वसावद्ययोगो का परित्याग कर देने वाले होने से तथा निरवद्य अनुष्ठान करने वाले होने से चारित्र प्रधान भी थे

यह इन आर्जव आदि भावों का करण चरण सत्तरी मे अतर्भाव होने पर भी जो अलग कथन किया है वह इनकी प्रधानता स्थापित करने के अभिप्राय से ही किया है।

शका—सूत्र मे पहिले 'जियकोहे जियमाण' आदिपद सूत्रकारने लिखे है और फिर आर्जव मार्दव आदि पद लिखे हैं सो जो उनका भाव होता है वही इनका होता है सो इस तरह इनमे जब कोई अर्थ भेद नही है तो फिर पुनरुक्ति करने का क्या कारण है।

उत्तर—जित क्रोधादिक पदों द्वारा यह समझना चाहिये कि वे सुधर्मा स्वामी महाराज उदयावली मे प्रविष्ट हुए क्रोध को विफल कर देते थे-कारण क्रोध का तात्पर्य यही है-कि उदय मे आये हुए क्रोध का विफल बनाना। तब आर्जव आदि शब्दों से यह बात नही कही जाती है—इनसे तो यह बात सूचित होती है कि वे क्रोध के उदय का भी निरोध कर

હતા દર્શનપ્રધાન પણ હતા સર્વ સાવદ્યયોગોનો પરિત્યાગ કરનાર હોવાથી તેમજ નિરવદ્ય અનુષ્ઠાન કરનાર હોવાથી એ ચારિત્ર્ય પ્રધાન પણ હતા

અહિં આર્જવ વગેરે ભાવોનો કરણચરણ સત્તરીમા અન્તર્ભાવ હોવાછતા જે જુદુ કથન કર્યું છે, તે એમની પ્રધાનતા સ્થાપવાના પ્રયોજનથી જ કરવામા આવ્યુ છે

શકા—સૂત્રમા પહેલા 'જિયકોહે જિયમાણ' વગેરે પદ સૂત્રકારે લખ્યા છે અને પછી આર્જવ માર્દવ વગેરે પદ લખ્યા છે, પણ જે અર્થ તેમનો થાય છે તે જ એમનો પણ થાય છે હવે આ પ્રમાણે એમનામા જ્યારે કોઈપણ જાતનો અર્થમા તફાવત નથી તો ફરી પુનરુક્તિ કરવાનો અભિપ્રાય શુ છે?

ઉત્તર—જિતક્રોધ વગેરે પદો વડે એ સમજવુ જોઈએ કે તે સુધર્માસ્વામી મહારાજ ઉદયાવલીમા પ્રવિષ્ટ થયેલ ક્રોધને નિષ્ફળ કરતા હતા કારણ કે જિતક્રોધનો અર્થ એજ છે કે ઉદયમા આવેલ ક્રોધ ને અફળ બનાવવો ત્યારે આર્જવ વગેરે શબ્દો વડે આ વાત કહેવામા નથી આવતી એમનાથી તો એ વાત સૂચિત થાય છે કે તેઓ ક્રોધ વગેરેના ઉદયનો પણ નિરોધ કરતા હતા

वरिष्ठत्वात्सर्वथा श्रेष्ठः। 'घोरे' घोरः=दुष्करतपश्चरणशीलत्वात्। 'घोरव्वए' घोरव्रत'=घोराणि=कठिनानि अल्पसत्त्वैर्दुरनुष्ठेयानि व्रतानि=सर्वप्राणातिपातादि विरतिलक्षणानि महाव्रतानि यस्य स तथोक्त.। 'घोरतवस्सी' घोरतपस्वी=दुष्कर तपश्चरणशीलः, पारणादौ नानाविधाभिग्रहधारकत्वात्। 'घोरबंभचेरवासी' घोर ब्रह्मचर्यवासी–ब्रह्म=कामपरिसेवणत्यागस्तत्र चरण ब्रह्मचर्यं, घोरं च तद् ब्रह्मचर्यं च घोरब्रह्मचर्यं तत्र वस्तु शीलमस्येति तथोक्तः=नववाटिकायुक्तब्रह्मचर्यपालक इत्यर्थ। 'उच्छूढसरीरे' उत्क्षिप्तशरीरः–उत्क्षिप्तमिव=परित्यक्तमिव, उत्क्षिप्त सस्का रपरित्यागाच्छरीर येन स तथोक्तः–सर्वथा शरीरसस्कार वर्जित इत्यर्थ। 'संखित्त-विउलतेउलेस्से' स क्षिप्तःविपुलः तेजोलेश्य –सक्षिप्ता=सङ्कोचिता विपुला=विशाला-अनेकयोजनगतवस्तुसमूह भस्मीकरणसमर्थाऽपि तेजोलेश्या=तेज शरीरपरिणति-रूपा प्रखरतप.प्रभावजनितऋद्धिविशेषप्रभवा महाज्वालासदृशा आत्मतेजोलक्षणा

देते थे। क्रोध आदि कषायों के उदय का निरोध करना ये आर्जवादि भाव है।

अथवा यह बात भी इससे लक्षित होती है कि जिस कारण ये जितक्रोध थे इसलिये आर्जवादिभावों से प्रधान थे। इस तरह कार्य कारण भाव की अपेक्षा से इनमें अन्तर आजाता है। इसी तरह "ज्ञान सपन्न और ज्ञानप्रधान" इन दो विशेषणों मे भी अन्तर समझ लेना चाहिये कारण ज्ञान प्रधान शब्द केवल ज्ञान युक्तता का वहाँ बोध करता है तब कि ज्ञानप्रधान शब्द ज्ञानादिगुण वालों मे इन की प्रधा-नता कहता है। ओराल शब्द का अर्थ उदार होता है।–जो इस बात को कहता है ये सुधर्मास्वामी जित क्रोध आदि विशेषणों से विशिष्ट होने के कारण सर्वथा श्रेष्ठ थे। (घोरे घोरव्वए घोरतवस्सी घोरब भचेरवासी–उच्छूढसरीरे सखित्तविउलतेयलेस्से चोद्दसपुव्वी चउणाणो

ઉદયનો નિરોધ કરવો એ આર્જવ વગેરે ભાવો છે અથવા આ વાત એનાથી પણ સૂચિત થાય છે કે જે કારણથી એ જિતક્રોધ હતા, એટલા માટે આર્જવ વગેરે ભાવો વડે એ પ્રધાન હતા આ પ્રમાણે કાર્ય–કારણ ભાવની અપેક્ષાએ એમનામા તફાવત આવી જાય છે એ રીતે 'જ્ઞાનસપન્ન અને જ્ઞાનપ્રધાન' આ બે વિશેષણોનો તફાવત પણ જાણવો જોઈએ કારણકે જ્ઞાન સપન્ન શબ્દથી ફક્ત જ્ઞાન યુક્તતાનો બોધ થાય છે, ત્યારે જ્ઞાનપ્રધાન શબ્દ જ્ઞાનાદિ ગુણવાનોમા એમની પ્રધાનતા કહે છે ઓરાલ શબ્દનો અર્થ ઉદાર થાય છે જે આ વાત કહે છે એ સુધર્માસ્વામી જિતક્રોધ વગેરે વિશેષણોથી યુક્ત હોવાને લીધે સપૂર્ણ રીતે શ્રેષ્ઠ હતા (घोरे घोरव्वए घोरत वस्सी घोरबभचेरवासी उच्छूढ–सरीरे संखित्त विउलतेयलेस्से चोद्दस पुव्वी

वगए पञ्चहिं अणगारसएहिं सद्धिं संपरिवुडे पुव्वाणुपुव्विं चरेमाणे गामानुगाम दूइज्जमाणे सुहं सुहेण विहरमाणे) दुष्करतपों को तपने वाले होने से ये स्वय दुष्कर–घोर–बने हुए थे। अल्पसत्त्व वाले प्राणिजन जिन प्राणातिपात आदि विरति रूप व्रतों का अनुष्ठान करने से सर्वथा अक्षम (असमर्थ) रहा करते हैं उन व्रतों का पालन ये किया करते थे इसलिये ये घोरव्रत थे। पारणाआदि में नाना प्रकार के अभिग्रहों का ये पालनकरते थे इसलिये ये घोर तपस्वी थे। कामभोग के परिसेवन करने का त्याग करना इस का नाम ब्रह्म है। इस ब्रह्म का आचरण करना इसकानाम ब्रह्मचर्य है। ब्रह्मचर्य का नव वाड से परिपालन करना यह घोर ब्रह्मचर्य है। इस घोर ब्रह्म चर्य में निमग्न रहने का जिसका स्वभाव होता है वह ,घोर ब्रह्मचर्यवासी कह लाता है। श्री सुधर्मास्वामी इस ब्रह्मचर्य के आराधक थे अत वे घोर ब्रह्मचर्यवासी थ। उन मे शारीरिक सस्कार का नामोनिशान तक भी नहीं था। इसलिये वे उत्क्षिप्त शरीर थे। उनमें यद्यपि कई योजन गत वस्तु को भस्म करने की शक्ति थी तो भी यह शक्तिरूप विपुल तेजोलेश्या उन्होंने सक्षिप्त करली थी–सकुचित कर ली थी इसलिये य सक्षिप्त विपुललेश्या

चउ णाणोवगए पञ्चहिं अणगारसएहिं सद्धिं संपरिवुडे पुव्वाणुपुव्विं चरेमाणे गामानुगाम दूइज्जमाणे सुहसुहेण विहरमाणे) કઠોર તપ આચરનાર હોવાથી એ પોતે દુષ્કર–ઘોર બનેલ હતા જે જે પ્રાણાતિપાત વગેરે વિરતિરૂપ વ્રતોનુ અનુષ્ઠાન કરવામા સ્વલ્પશક્તિવાળા પ્રાણિઓ બધી રીતે અક્ષમ (અસમર્થ) રહ્યા કરે છે, તે તે વ્રતોનુ એ આચરણ કરતા હતા, એટલા માટે એ ઘોરવ્રત હતા પારણા વગેરેમા અનેકવિધ અભિગ્રહોનુ એ પાલન કરતા હતા એટલા માટે એ ઘોર તપસ્વી હતા ઇન્દ્રિયસુખ (કામભોગ)ના સેવનનો ત્યાગ કરવો તેનુ નામ બ્રહ્મ છે આ બ્રહ્મનુ આચરણ કરવુ તેનુ નામ બ્રહ્મચર્ય છે આ બ્રહ્મચર્યનુ નવવાડ વડે પાલન કરવુ આ ઘોર બ્રહ્મચર્ય છે આ કઠોર બ્રહ્મચર્યમા નિવાસ કરવાની જેઓને ટેવ હોય છે, તે ઘોર બ્રહ્મચર્યવાસી કહેવાય છે શ્રી સુધર્મા સ્વામી આ ઘોર બ્રહ્મચર્યના આરાધક હતા, એટલા માટે તેઓ ઘોર બ્રહ્મચર્યવાસી હતા એમનામા શારીરિક સસ્કારનો સપૂર્ણપણે અભાવ હતો એટલા માટે તેઓ ઉત્ક્ષિપ્ત શરીર હતા એમનામા જો કે અનેક યોજન દૂરની વસ્તુને ભસ્મ કરવાની તાકાત હતી, છતા પણ આ શક્તિરૂપ વિપુલ તેજોલેશ્યા એમણે સક્ષિપ્ત (ટૂકી) કરી લીધી હતી એટલા માટે એ સક્ષિપ્ત

गम्य स तथोक्त –गूढीकृतविपुलात्मतेजाइत्यर्थ, अन्यथा प्रखरमार्त्तण्डमण्डल मिव दुर्दर्श स्यादिति भावः। 'चोद्दसपुव्वी' चतुर्दशपूर्वी=चतुर्दशपूर्वधर । 'चउणाणोवगए' चतुर्ज्ञानोपगत केवलवर्जितमत्यादिचतुर्ज्ञानवान पञ्चभिरनगारशतै सार्द्धं सपरिवृत पूर्वानुपूर्व्या=क्रमेण तीर्थङ्करपरम्परापरिपाट्या वा चरन्=पादविहारेण चलन ग्रामानुग्राम द्रवन=एकग्रामादनन्तरमन्य विहारक्रमागत ग्राममनुलङ्घ्य त सम्पर्शन सुखसुखेन=निराबाधसयमयात्रानिर्वहणपूर्वक ग्रामनगरादि शोभानिरी-

वाले थे। यह तेजोलेश्या शरीर परिणतिरूप होती है तथा प्रखरतप के प्रभाव से उद्भूत जो लब्धि होती है उससे यह उत्पन्न होती है और महाज्वाला जैसी होती है। एक प्रकार से यह आत्मा का ही तेज होता है जो सगोपित रहा करता है। यदि यह सगोपित न हो तो जिस प्रकार प्रखर तेज से सूर्य दुर्दर्शनीय होता है उसी प्रकार इसके फैलाव में वह व्यक्ति भी दुर्दर्श हो जाता है। चतुर्दशपूर्व के ये पाठी थे इसलिये ये चतुर्दशपूर्वी थे। मतिज्ञान श्रुतज्ञान अवधिज्ञान एव मनःपर्ययज्ञान इन चार ज्ञानों के धारक होने से ये चतु' ज्ञानोपगत थे। उनके ५००) पाँचसौ शिष्य परिवार था इसलिये "पचभि॰ अनगारशतै सार्धं सपरिवृतः" पाचसो अनगारोसे युक्त थे। इस प्रकार इन समस्तपूर्वोक्त विशेषणो से विशिष्ट वे सुधर्मा स्वामी अपनी ५०० पाचसो अनगार शिष्य मडली के साथ साथ क्रमश' अथवा तीर्थंकरों की परपरा से चली आई हुई परिपाटी की परिपालना के अनुसार एक ग्राम से दूसरे ग्राम मे निराबाध सयम यात्रा का निर्वाह करते हुए पैदल

વિપુલ તેજોલેશ્યાવાળા હતા આ તેજોલેશ્યા શરીર પરિણતિ (પુષ્ટિ) રૂપ હોય છે, તેમજ ઘોર તપના પ્રભાવથી ઉદ્ભવેલ જે લબ્ધિ (સિદ્ધિ) હોય છે, તેનાથી આ ઉત્પન્ન થાય છે, અને મહાજ્વાલા જેવી હોય છે એક રીતે આ આત્માનુ જ તેજ હોય છે જે સગોપિત (ગુપ્ત) રહ્યા કરે છે જો એ સગોપિત ન હોય તો જેમ પ્રખર તેજને લીધે સૂર્ય દુર્દર્શનીય થાય છે, તેમજ એના પ્રસારમા તે વ્યક્તિ પણ દુર્દર્શ થઈ જાય છે ચતુર્દશ પૂર્વના એ પાઠી હતા એટલા માટે એ ચતુર્દશ પૂર્વી હતા મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન, અવધિજ્ઞાન અને મન પર્યયજ્ઞાન આ ચાર જ્ઞાનો ને એ ધારણ કરનાર હતા એટલા માટે એ ચતુ જ્ઞાનોપગત હતા તેમનો પાચસો (૫૦૦) શિષ્યોનો પરિવાર હતો એટલા માટે "पञ्चभि॰ अनगारशतै सार्धं सपरिवृत." પાચસો અનગારોથી એ યુક્ત હતા આ રીતે આ બધા પૂર્વોક્ત વિશેષણોથી યુક્ત તે સુધર્માસ્વામી પોતાનીપાચસો (૫૦૦) અનગાર શિષ્ય મડલીની સાથે સાથે એક પછી એક આમ ક્રમથી અથવા તીર્થંકરોની પરપરાગત પ્રથાની પરિપાલના મુજબ એક ગામથી બીજા ગામમા

वगए पचहिं अणगारसएहिं सद्धिं सपरिवुडे पुव्वाणुपुव्वि चरेमाणे गामानुगाम दूइज्जमाणे सुह सुहेण विहरमाणे) दुष्करतपों को तपने वाले होने से ये स्वय दुष्कर-घोर-बने हुए थे। अल्पसत्त्व वाले प्राणिजन जिन प्राणातिपात आदि विरति रूप व्रतों का अनुष्ठान करने से सर्वथा अक्षम (असमर्थ) रहा करते है उन व्रतों का पालन ये किया करते थे इसलिये ये घोरव्रत थे। पारणाआदि मे नाना प्रकार के अभिग्रहों का ये पालनकरते थे इसलिये ये घोर तपस्वी थे। कामभोग के परिसेवन करने का त्याग करना इस का नाम ब्रह्म है। इस ब्रह्म का आचरण करना इसकानाम ब्रह्मचर्य है। ब्रह्मचर्य का नव वाड से परिपालन करना यह घोर ब्रह्मचर्य है। इस घोर ब्रह्म चर्य म निमग्न रहने का जिसका स्वभाव होता है वह 'घोर ब्रह्मचर्यवासी कह लाता है। श्री सुधर्मास्वामी इस ब्रह्मचर्य के आराधक थे अत वे घोर ब्रह्मचर्यवासी थ। उन मे शारीरिक सस्कार का नामोनिशान तक भी नहीं था। इसलिये वे उत्क्षिप्त शारीर थे। उनमे यद्यपि कई योजन गत वस्तु को भस्म करने की शक्ति थी तो भी यह शक्तिरूप विपुल तेजोलेश्या उन्होंने सक्षिप्त करली थी-सकुचित कर ली थी इसलिये ये सक्षिप्त विपुललेश्या

चउ णाणोवगए पचहिं अणगारसएहिं सद्धिं सपरिवुडे पुव्वाणुपुव्वि चरेमाणे गामानुगाम दूइज्जमाणे सुहसुहेण विहरमाणे) કઠોર તપ આચરનાર હોવાથી એ પોતે દુષ્કર-ઘોર બનેલ હતા જે જે પ્રાણાતિપાત વગેરે વિરતિરૂપ વ્રતોનુ અનુષ્ઠાન કરવામા સ્વલ્પશક્તિવાળા પ્રાણિઓ બધી રીતે અક્ષમ (અસમર્થ) રહ્યા કરે છે, તે તે વ્રતોનુ એ આચરણ કરતા હતા, એટલા માટે એ ઘોરવ્રત હતા પારણા વગેરેમા અનેકવિધ અભિગ્રહોનુ એ પાલન કરતા હતા એટલા માટે એ ઘોર તપસ્વી હતા ઇન્દ્રિયસુખ (કામભોગ)ના સેવનનો ત્યાગ કરવો તેનુ નામ બ્રહ્મ છે આ બ્રહ્મનુ આચરણ કરવુ તેનુ નામ બ્રહ્મચર્ય છે આ બ્રહ્મચર્યનુ નવવાડ વડે પાલન કરવુ આ ઘોર બ્રહ્મચર્ય છે આ ઘોર બ્રહ્મચર્યમા નિમગ્ન રહેવાની જેઓને ટેવ હોય છે, તે ઘોર બ્રહ્મચર્યવાસી કહેવાય છે શ્રી સુધર્મા સ્વામી આ ઘોર બ્રહ્મચર્યના આરાધક હતા, એટલા માટે તેઓ ઘોર બ્રહ્મચર્યવાસી હતા એમનામા શારીરિક સસ્કારનો સપૂર્ણપણે અભાવ હતો એટલા માટે તેઓ ઉત્ક્ષિપ્ત શરીર હતા એમનામા જો કે અનેક યોજન દૂરની વસ્તુને ભસ્મ કરવાની તાકાત હતી, છતા પણ આ શક્તિરૂપ વિપુલ તેજોલેશ્યા એમણે સક્ષિપ્ત (ટૂકી) કરી લીધી હતી એટલા માટે એ સક્ષિપ્ત

सुधर्मस्वामिपरिचयश्चेत्थम्–वाणिजकग्रामसमीपे कोल्लाकसंनिवेशो बभूव। तत्र धम्मिल्लनामको विप्रः, तस्य भार्या भद्दिला, तयोः पुत्रश्चतुर्दशविद्यापारगत सुधर्मानामासीत्। वीरनिर्वाणाद् द्वादशवर्षान्ते, जन्मतश्च द्विनवतिवर्षान्ते केवली जातः। ततोऽष्टौ–वर्षाणि केवलपर्याय परिपाल्य जम्बूस्वामिन स्वपदे संस्थाप्य वीरनिर्वाणाद् विंशतिवर्षे शतवर्षपरिमित पूर्णमायु समाप्य मोक्षमाप्तवान ॥सू० २॥

और मरण का भय इन्होंने सर्वदा के लिये दूर कर दिया था। तपस्या में ही इनके जीवन के दिन आनन्द के साथ व्यतीत हो रहे थे। करण चरण सत्तरी आदि सद्गुणोंने इन्हें अपना निवासस्थान बना लिया था। तेजोलेश्या के ये अधिपति थे। चौदहपूर्व के पाठी थे। चार ज्ञान के धारी थे। पूर्णभद्र चैत्य मे मुनिजनोचित वनपालसे वसति की आज्ञा प्राप्त कर ये अपने परिवार के साथ ठहर गये।

श्री सुधर्मास्वामी का परिचय इस प्रकार है–वणिजक ग्राम के पास कोल्लाक नामका संनिवेश–नगर के बाहर रहने का प्रदेश था। वहाँ धम्मिल्ल नाम का ब्राह्मण रहता था। उसकी भार्याका नाम भद्दिला था। पुत्र का नाम सुधर्मा था। यह चौदह विद्याओं का पारगामि था। जब वीर भगवान मोक्ष पधार चुके थे। तब १२बारह वर्षके बाद जन्मतिथि से ९२ बानवे वर्ष के बाद श्री सुधर्मास्वामी को केवलज्ञान की प्राप्ति हुई। ८ आठ वर्ष तक केवली पर्याय में रहकर बाद जबूस्वामी को अपने पाट पर स्थापित कर वीर निर्वाण से २०वें वर्ष म १०० वर्ष की आयु भोगकर ये मोक्ष मे चले गये। ॥सू२॥

મૃત્યુના ભયનો એમણે કાયમ ને માટે ત્યાગ કર્યો હતો તપસ્યાથીજ એમના જીવનના દિવસો આનન્દમા પસાર થઈ રહ્યા હતા ચરણસત્તરી વગેરે સારા ગુણોએ એમનામા નિવાસસ્થાન બનાવ્યુ હતુ તેજોલેશ્યા સક્ષિપ્ત કરવાવાળા હતા ચૌદપૂર્વના પાઠી હતા ચાર જ્ઞાનને ધારણ કરનાર હતા પૂર્ણભદ્ર ચૈત્યમા મુનિજનોચિત આજ્ઞા મેળવીને એ પોતાના પરિવાર સાથે ત્યા રોકાયા

શ્રી સુધર્માસ્વામીની ઓળખાણ આ પ્રમાણે છે–વણિજક ગામની પાસે કોલ્લાક નામે એક સનિવેશ–નગરની બહાર રહેવાનુ સ્થાન–હતુ ત્યા ધમ્મિલ્લ નામે એક બ્રાહ્મણ નિવાસ કરતા હતા તેની ભાર્યાનુ નામ ભદ્દિલા હતુ પુત્રનુ નામ સુધર્મા હતુ એ ચૌદ વિદ્યાઓમા પારગત હતા જ્યારે વીર ભગવાન મોક્ષ પામ્યા, તેના બાર વર્ષ પછી અને જન્મતિથિથી બાણુ (૯૨) વર્ષ પછી શ્રી સુધર્માસ્વામીને કેવળ જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થઈ આઠ (૮) વર્ષ સુધી કેવળીપર્યાયમા રહીને તે પછી જબૂસ્વામીને પોતાના પાટ ઉપર સ્થાપિત કરીને વીરનિર્માણના વીસમા વર્ષ સો વર્ષનુ આયુષ્ય ભોગવી ને એ મોક્ષ પામ્યા ॥સૂત્ર ૨॥

क्षणाद्यौत्सुक्यराहित्येनेत्यर्थ , विहरमाणः सन् यत्रैव चम्पा नाम नगरी आसीत् यत्रैव पूर्णभद्र चैत्य तत्रैवोपागच्छति, उपागत्य यथा प्रतिरूप=मुनिजनोचितम् अव ग्रह=वसतेराज्ञान् अवगृह्य=गृहीत्वा सयमेन तपसा चात्मान भावयन्=विहरति=अवतिष्ठते।

विहार करते करते (जेणेव चपानयरीजेणेव पुण्णभद्दे चेइए तेणेव उवागच्छइ) जहा वह चम्पानगरी थी और जहाँ वह पूर्णभद्र नामका चैत्य था वहा आये (उवागच्छित्ता अहापडिरूव ओग्गह ओगिण्हित्ता सजमेण तवसा अप्पाण भावेमाणे विहरइ) आकर उन्होंने वहा मुनिजनों के अनुरूप वसति की आज्ञा प्राप्त की बाद में सयम और तप से आत्माको वासित करते हुए वे वहाँ ठहर गये ।

भावार्थ—उस चपानगरी मे ग्रामानुग्राम विहार करते हुए श्री सुधर्मास्वामी अपनी ५०० शिष्य अनगार मडली के साथ साथ जहाँ वह पूर्णभद्र नाम का चैत्य था वहा आये । ये भगवान महावीर के अतेवासी थे । जाति एव वश से विशुद्ध थे । बल एवरूपादि से सपन्न थे । ओजस्वी तेजस्वी वर्चस्वी तथा यशस्वी थे । चारों कषायों को इन्होंने अपने वश मे कर लिया था। इन्द्रिया इन की वश में थी। निद्रा इन्हें सता नहीं सकती थी परीषहों की यह शक्ति नहीं थी जो इन्हें अपने ध्येय से विचलित कर सकें। जीवन की आशा

નિરાબાધ સયમ યાત્રાનો નિર્વાહ કરતા પગપાળા વિહાર કરતા (जेणेव चपानयरी जेणेव पुण्णभद्दे चेइए तेणेव उवागच्छइ) જ્યા ચપાનગરી હતી અને જ્યા પૂર્ણભદ્ર નામે તે ચૈત્ય હતુ ત્યા પધાર્યા (उवागच्छित्ता अहापडिरूव ओग्गह ओगिण्हित्ता सजमेण तवसा अप्पाण भावेमाणे विहरइ) ત્યા આવીને તેઓએ મુનીઓની જેમ વનપાળની આજ્ઞા લઈને ત્યા વસ્તીમા રોકાયા પછી સયમ અને તપ વડે આત્માને ભાવિત કરતા થકા તે ત્યા વિચરવા લાગ્યા

ભાવાર્થ—તે ચપાનગરીમા એક ગામથી બીજે ગામ પગપાળા વિહાર કરતા કરતા પોતાની પાચનો (૫૦૦) અનગાર શિષ્ય મડળીની સાથે શ્રી સુધર્માસ્વામી જ્યા તે પૂર્ણભદ્ર નામે ચૈત્ય હતુ ત્યા પધાર્યા એ ભગવાન મહાવીર સ્વામીના અતેવાસી (શિષ્ય) હતા જાતિ અને વશથી એ વિશુદ્ધ હતા બળ અને રૂપ વગેરેથી એ સપન્ન હતા એ ઓજસ્વી, તેજસ્વી, વર્ચસ્વી અને યશસ્વી હતા ચારે ચાર કષાયો ને એમણે પોતાના વશમા કરી લીધા હતા ઇન્દ્રિયો એમની વશવર્તી હતી ઉંઘ એમને સતાવી નહોતી શકતી અર્થાત્ અલ્પનિદ્રા લેતા હતા પરીષહોની એ તાકાત નહોતી કે જે એમને પોતાના ધ્યેયથી વિચલિત કરી શકે જીવવાની આશા અને

सिवमयलमरुयमणंतमक्खयमव्वाबाहमपुणरावित्तिय सासय ठाण-मुवगएण पचमस्स अगस्स विवाहपण्णत्तीए अयमट्ठे पण्णत्ते, छट्ठ-स्स णं भंते! अगस्स णायाधम्मकहाणं के अट्ठे पण्णत्ते ?। जंबू-त्ति तएण अज्जसुहम्मे थेरे अज्जजंबूणाम अणगारं एव वयासी-एव खलु जम्बू! समणेणं भगवया महावीरेणं जाव संप-त्तेणं छट्ठस्स अंगस्स दो सुयक्खधा पण्णत्ता, त जहा-णायाणि य धम्मकहाओ य। जइण भंते! समणेण भगवया महावीरेण जाव-संपत्तेणं छट्ठस्स दो सुयक्खंधा पण्णत्ता-तं जहा-णायाणि य धम्म-कहाओ य। पढमस्स णं भंते! सुयक्खधस्स समणेण जाव संपत्तेण णायाण कइ अज्झयणा पण्णत्ता ? एव खलु जंबू! समणेणं जाव संपत्तेणं णायाणं एगूणवीस अज्झयणा पण्णत्ता त जहा-उक्खित्त-णाए १ संघाडे२ अंडे३ कुम्मे य४ सेलगे५। तुंबे६ य रोहिणी७ मल्ली८ मायंदी९ चंदिमा इय१० ॥१॥ दावद्दवे११ उदगणाए१२, मंडुक्के१३ तेयली१४ विय। नंदीफले१५ अवरकंका१६ आइन्ने१७ सुंसुमा१८ इय ॥२॥ अवरे य पुंडरीयणायए१९ एगूणवीसइमे ॥सू० ३॥

टीका—'तएण' इत्यादि। ततः=श्रीसुधर्मास्वामिसमवसरणानन्तरं चम्पाया नगर्या परिषद्=पौरजनसमूहरूपा सभा निर्गता=श्रीसुधर्मस्वामिवन्दनार्थं निस्सृता। कूणिक =कूणिकराजोऽपि निर्गत । धर्मः कथित =श्रीसुधर्मस्वामिना धर्मोपदेशो

'तएण चपाए नयरीए इत्यादि सूत्र ॥३॥

टीकार्थ-जब श्री सुधर्मास्वामी चंपानगरी मे पधारे तब (चपाए नयरीए) चंपानगरी से (परिसा निग्गया) पौरजन समूहरूप सभा श्री सुधर्मास्वामी को वन्दन करने के लिये निकले। (कोणिओ णिग्गओ) कोणिक राजा

'तएण चपाए नयरीए' इत्यादि सूत्र ॥३॥

टीकार्थ-ज्यारे सुधर्मास्वामी चंपानगरीमा पधार्या त्यारे (चपाए नयरीए) चंपानगरीथी (परिसा निग्गया) नागरिकजन श्री सुधर्मा स्वामीने वन्दन करवा नीकळ्या (कोणिओ

मूलम्—तएणं चंपाए नयरिए परिसा निग्गया, कोणिओ निग्गओ, धम्मो कहिओ, परिसा जामेव दिसं पाउब्भूया तामेव दिसं पडिगया। तेणं कालेणं तेणं समएणं अज्जसुहम्मस्स अणगारस्स जेट्ठे अंतेवासी अज्ज जंबूणामं अणगारे कासवगोत्तेणं सत्तुस्सेहे जाव अज्ज सुहम्मस्स थेरस्स अदूरसामंते उड्ढंजाणू अहोसिरे झाणकोट्ठोवगए संजमेणं तवसा अप्पाणं भावेमाणे विहरइ। तएणं से अज्जजंबूणामे अणगारे जायसड्ढे जायसंसए जायकोउहल्ले, संजायसड्ढे संजायसंसए संजायकोउहल्ले, उप्पन्नसड्ढे उप्पन्नसंसए उप्पन्नकोउहल्ले, समुप्पन्नसड्ढे, समुप्पन्नसंसए समुप्पन्नकोउहल्ले उट्ठाए उट्ठेइ, उट्ठाए उट्ठित्ता जेणामेव अज्जसुहम्मे थेरे तेणामेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता अज्जसुहम्मं थेरं तिक्खुत्तो आयाहिणपयाहिणं करेइ, करित्ता वंदइ नमंसइ, वंदित्ता नमंसित्ता अज्जसुहम्मस्स थेरस्स णच्चासन्ने णाइदूरे सुस्सूसमाणे णमंसमाणे अभिमुहं पंजलिउडे विणएणं पज्जुवासमाणे एवं वयासी–जइणं भंते! समणेणं भगवया महावीरेणं आइगरेणं तित्थगरेणं सयं संबुद्धेणं पुरिसुत्तमेणं पुरिससीहेणं पुरिसवरपुंडरीएणं पुरिसवरगंधहत्थिणा लोगुत्तमेणं लोगनाहेणं लोगहिएणं लोगपईवेणं लोगपज्जोयगरेणं अभयदएणं चक्खुदएणं मग्गदएणं सरणदएणं बोहिदएणं धम्मदएणं धम्मदेसगेणं धम्मनायगेणं धम्मसारहिणा धम्मवरचाउरंतचक्कवट्टिणा दीवो ताणं सरणगइपइट्ठाणं अप्पडिहयवरनाणदंसणधरेणं वियट्टछउमेणं जिणेणं जावएणं तिन्नेणं तारएणं बुद्धेणं बोहएणं मुत्तेणं मोयगेणं सव्वण्णुणा सव्वदरिसिणा

सिवमयलमरुयमणंतमक्खयमव्वाबाहमपुणरावित्तिय सासयं ठाण-मुवगएणं पंचमस्स अंगस्स विवाहपण्णत्तीए अयमट्ठे पण्णत्ते, छट्ठ-स्स णं भंते! अंगस्स णायाधम्मकहाणं के अट्ठे पण्णत्ते ?। जंबू-त्ति तएणं अज्जसुहम्मे थेरे अज्जजंबूणामं अणगारं एवं वयासी-एवं खलु जम्बू! समणेणं भगवया महावीरेणं जाव संप-त्तेणं छट्ठस्स अंगस्स दो सुयक्खंधा पण्णत्ता, तं जहा-णायाणि य धम्मकहाओ य। जइणं भंते! समणेणं भगवया महावीरेणं जाव-संपत्तेणं छट्ठस्स दो सुयक्खंधा पण्णत्ता-तं जहा-णायाणि य धम्म-कहाओ य। पढमस्स णं भंते! सुयक्खंधस्स समणेणं जाव संपत्तेणं णायाणं कइ अज्झयणा पण्णत्ता ? एवं खलु जंबू! समणेणं जाव संपत्तेणं णायाणं एगूणवीसं अज्झयणा पण्णत्ता तं जहा-उक्खित्त-णाए १ संघाडे२ अंडे३ कुम्मे य४ सेलगे५। तुंबे६ य रोहिणी७ मल्ली८ मायंदी९ चंदिमा इय१० ॥१॥ दावद्दवे११ उदगणाए१२, मंडुक्के१३ तेयली१४ विय। नंदीफले१५ अवरकंका१६ आइन्ने१७ सुंसुमा१८ इय ॥२॥ अवरे य पुंडरीयणायए१९ एगूणवीसइमे ॥सू० ३॥

टीका—'तएणं' इत्यादि। ततः=श्रीसुधर्मास्वामिसमवसरणानन्तरं चम्पायां नगर्यां परिषद्=पौरजनसमूहरूपा सभा निर्गता=श्रीसुधर्मस्वामिवन्दनार्थं निःसृता। कूणिकः=कूणिकराजोऽपि निर्गतः। धर्मः कथितः=श्रीसुधर्मस्वामिना धर्मोपदेशो

तएणं चंपाए नयरीए इत्यादि सूत्र ॥३॥

टीकार्थ-जब श्री सुधर्मास्वामी चंपानगरी में पधारे तब (चंपाए नयरीए) चंपानगरी से (परिसा निग्गया) पौरजन समूहरूप सभा श्री सुधर्मास्वामी को वन्दन करने के लिये निकले। (कोणिओ णिग्गओ) कोणिक राजा

'तएणं चंपाए नयरीए' इत्यादि सूत्र ॥३॥

टीकार्थ—ज्यारे सुधर्मास्वामी चंपानगरीमां पधार्या त्यारे (चंपाए नयरीए) चंपानगरीथी (परिसा निग्गया) नागरिकजन श्री सुधर्मा स्वामीने वन्दन करवा नीकळ्या (कोणिओ

दत्तः। धर्मकथा श्रुत्वा परिषद् यस्या दिशः 'पाउब्भूया' प्रादुर्भूता=यस्माद्दिग्वि भागात्समागता तामेव दिशं 'पडिगया' प्रतिगता=परावृत्यगता। परिषदो-राज्ञश्चागमनिर्गमौ यथाक्रम ज्ञातव्यौ। 'तेण' इत्यादि। तस्मिन् काले तस्मिन् समये कूणिकभूपादिगमनानन्तरकाले आर्यसुधर्मणोऽनगारस्य 'जेट्ठे अंतेवासी' ज्येष्ठोऽन्तेवासी=पर्यायज्येष्ठःशिष्य आर्य जम्बूनामाऽनगारः 'कासवगोत्ते' काश्यपगोत्र जातः 'सत्तुस्सेहे' सप्तोत्सेध=सप्तहस्तोन्नतः, कनकपुलकनिघकपद्म गौरः, उग्रतपाः, तप्ततपा, दीप्ततपा', उदारः, घोरः, घोरव्रतः, संक्षिप्तविपुल तेजोलेश्यः, असौ जम्बूस्वामी आर्य सुधर्मणः स्थविरस्य अदूरसामन्ते=नातिदूरे

भी निकले। (धम्मोकहिओ) भगवान् सुधर्मास्वामीने आई हुई परिषद् को धर्म का उपदेश दिया। धर्मदेशना सुनकर (परिसा) समस्त जनता (जामेव दिस पाउब्भूया तामेव दिस पडिगया) जिस दिशा की तरफ से आई थी उसी दिशा की ओर वापिस चली गई। (तेण कालेण तेण समएण अज्ज सुहम्मस्स अणगारस्स जेट्ठे अंतेवासी अज्ज जंबूणाम अणगारे कासव गोत्तेण सत्तुस्सेहे जाव) उस काल में और उस समय में जब की कोणिक राजा और समस्त पुरवासी जन जा चुके थे आर्य सुधर्मा स्वामी के दीक्षा पर्याय की अपेक्षा प्रधान शिष्य आर्य जंबू स्वामी अनगार जो काश्यप गोत्र के थे और जिनका शरीर सात हाथ ऊँचा था (यहाँ यावत शब्द से "समचतुरस्र संस्थानसंस्थित वज्रर्षभनाराचसंहनन' कनकपुलक निकष

णिग्गओ) કોણિક રાજા પણ આવ્યા (धम्मो कहिओ) ભગવાન્ સુધર્માસ્વામીએ પરિષદને ઉપદેશ આપ્યો. ધર્મદેશના સાંભળીને (परिसा) બધા સભાજનો (जामेव दिस पाउब्भूया तामेवदिस पडिगया) જે દિશા તરફથી આવેલ હતા, તેજ દિશા તરફ પાછા વળ્યા (तेणकालेण तेण समएण अज्ज सुहम्मस्स अणगारस्स जेट्ठे अंतेवासी अज्ज जंबूणाम अणगारे कासवगोत्तेण सत्तुस्सेहे जाव) તે કાળે અને તે સમયે જ્યારે કોણિક રાજા અને બધા પુરવાસી માણસો જતા રહ્યા, ત્યારે આર્ય સુધર્માસ્વામીના દીક્ષા અનુક્રમની અપેક્ષાએ પ્રધાનશિષ્ય આર્ય જંબૂ સ્વામી અનગાર-જેઓ કાશ્યપ ગોત્રના હતા અને જેમનો દેહ સાત હાથ ઊંચો હતો,- (અહીં 'યાવત્ શબ્દ વડે "समचतुरस्रसंस्थानसंस्थित वज्रर्षभनाराच संहनन कनकपुलकनिकषपद्मगौर उग्रतपा तप्ततपा दीप्ततपा उदार घोर घोरव्रत संक्षिप्तविपुलतेजोलेश्य" એટલા પાઠનું ગ્રહણ થયું છે આ બધા શબ્દો

नातिसमीपे उचितदेशे 'उड्ढंजाणू' उर्ध्वजानु –ऊर्ध्वेजानुनी यस्य स तथोक्तः–उत्कुटुकासनोपविष्ट इत्यर्थः, 'अहोसिरे' अधःशिरा=नोर्ध्वे न तिर्यक्क्षिप्तदृष्टिःकिन्तु नियतभूभागनियमितनयन इति भावः।झाणकोट्ठोवगए'ध्यानकोष्ठोपगतः–ध्यायते=चिन्त्यते वस्त्वनेनेति ध्यानम्=एकस्मिन् वस्तुनि तदेकाग्रतया चित्तस्यावस्थापनम्, ध्यान कोष्ठ इव ध्यानकोष्ठस्तमुपगतः। यथा कोष्ठगत धान्य विकीर्णं न भवति तथैव ध्यानगता इन्द्रियान्तःकरणवृत्तयो–बहिर्न यान्तीति भावः, नियन्त्रितचित्तवृत्तिमानित्यर्थः। संयमेन तपसाऽऽत्मानं भावयन्=वासयन् विहरति। तत्र=तद-

---

पश्चगौर उग्रतपाः तप्ततपाःदीप्ततपा उदार' घोर घोरव्रतः सक्षिप्त विपुल-तेजोलेश्य." इतने पाठ का ग्रहण हुआ है इन समस्त शब्दों का अर्थ मेरी लिखिहुइ औपपातिक सूत्र की पियूषवर्षिणी टीका में लिखा जा चुका है (अज्ज सुहमस्स थेरस्स अदूरसामंते उड्ढजाणू अहोसिरे झाणकोट्ठोवगए संजमेण तवसा अप्पाणं भावे माणे विहरइ) श्री आर्यसुधर्मास्वामी स्थविर के पास न अधिक दूर और न अधिक समीप ऊर्ध्वंजानु होकर बैठे हुए थे। उस समय उनका मस्तक नीचे की ओर झुका हुआ था। सूत्रकार इस पद द्वारा यह प्रदर्शित कर रहे हैं कि इस स्थिति मे उनकी दृष्टि न ऊपर थी और न तिरछी किन्तु नियत भू भाग मे नियमित थी। वे ध्यान रूपी कोष्ठ मे ठहरे हुए थे–इस पद के रखने का यह अभिप्राय है–कि जिस प्रकार कोठे में रखा हुआ अनाज इधर उधर नही फैल (बिखर) सकता है उसी प्रकार ध्यानगत इन्द्रियों और अन्तःकरण की वृत्ति बाहिर की ओर नहीं फैलती है आत्मस्थ रहती हैं। तात्पर्य यह कि वे उस समय नियन्त्रित चित्तवृत्ति वाले थे। तप और संयम द्वारा आत्मनिरीक्षण करने की ये सदा भावना

नो अर्थ औपपातिक सूत्रनी टीकामा लखवामा आव्यो छे) (अज्जसुहमस्स थेरस्स अदूरसामंते उड्ढजाणू अहोसिरे झाणकोट्ठोवगए संजमेण तवसा अप्पाणं भावे माणे विहरइ) श्री आर्य सुधर्मास्वामी स्थविरनी पासे न वधारे दूर अने न वधारे नजीक ઊર્ધ્વજાનુ થઈને બેઠા હતા તે વખતે તેમનુ માથુ નીચેની તરફ નમેલુ હતુ સૂત્રકાર આ પદ વડે એ બતાવી રહ્યા છે કે આ સ્થિતિમા એમની નજર ન ઉપર હતી અને ન નીચી હતી પણ જે ભૂ ભાગમા નિયતરૂપે હોવી જોઈએ ત્યા જ નિયમિત હતી તેઓ ધ્યાનરૂપી કોષ્ઠમા અવસ્થિત હતા, આ પદથી એ સ્પષ્ટ થાય છે કે જે પ્રમાણે કોઠામા મૂકેલુ અનાજ આમતેમ વિખેરાઈ જતુ નથી, તે જ રીતે ધ્યાનગત ઇન્દ્રિયો અને અન્તઃકરણની વૃત્તિ બહારની તરફ ફેલાતી નથી આત્મસ્થ રહે છે તાત્પર્ય એ છે કે તેઓ તે સમયે નિયંત્રિત ચિત્ત વૃત્તિવાળા હતા તપ અને સંયમવડે આત્મનિરીક્ષણ કરવાની ભાવનાથી તેઓ હમેશને

दत्तः। धर्मकथा श्रुत्वा परिषद् यस्या दिशः 'पाउब्भूया' प्रादुर्भूता=यस्मादिग्भागात्समागता तामेव दिशं 'पडिगया' प्रतिगता=परावृत्यगता। परिषदो-राज्ञश्चागमनिर्गमौ यथाक्रम ज्ञातव्यौ। 'तेण' इत्यादि। तस्मिन् काले तस्मिन् समये कूणिकभूपादिगमनानन्तरकाले आर्यसुधर्मणोऽनगारस्य 'जेट्ठे अतेवासी' ज्येष्ठोऽन्तेवासी=पर्यायज्येष्ठ शिष्य आर्य जम्बूनामाऽनगारः 'कासवगोत्ते' काश्यपगोत्र जातः 'सत्तुस्सेहे' सप्तोत्सेध=सप्तहस्तोन्नतः, कनकपुलकनिषकपद्म गौरः, उग्रतपाः, तप्ततपाः, दीप्ततपाः, उदारः, घोरः, घोरव्रतः, सक्षिप्तविपुल तेजोलेश्यः, असौ जम्बूस्वामी आर्य सुधर्मणः स्थविरस्य अदूरसामन्ते=नातिदूरे

भी निकले। (धम्मोकहिओ) भगवान् सुधर्मास्वामीने आई हुई परिषद् को धर्म का उपदेश दिया। धर्मदेशना सुनकर (परिसा) समस्त जनता (जामेव दिस पाउब्भूया तामेव दिस पडिगया) जिस दिशा की तरफ से आई थी उसी दिशा की ओर वापिस चली गई। (तेण कालेण तेण समएण अज्ज सुहम्मस्स अणगारस्स जेट्ठे अतेवासी अज्ज जबूणाम अणगारे कासव गोत्तेण सत्तुस्सेहे जाव) उस काल में और उस समय में जब की कोणिक राजा और समस्त पुरवासी जन जा चुके थे आर्य सुधर्मा स्वामी के दीक्षा पर्याय की अपेक्षा प्रधान शिष्य आर्य जबू स्वामी अनगार जो काश्यप गोत्र के थे और जिनका शरीर सात हाथ ऊँचा था (यहाँ यावत शब्द से "समचतुरस्र सस्थानसस्थित' वज्रर्षभनाराचसहनन' कनकपुलक निकष

णिग्गओ) કોણિક રાજા પણ આવ્યા (धम्मो कहिओ) ભગવાન સુધર્માસ્વામીએ પરિષદને ઉપદેશ આપ્યો. ધર્મદેશના સાભળીને (परिसा) બધા સભાજનો (जामेव दिस पाउब्भूया तामेवदिस पडिगया) જે દિશા તરફથી આવેલ હતા, તજ દિશા તરફ પાછા વળ્યા (तेणकालेण तेण समएण अज्ज सुहम्मस्स अणगारस्स जेट्ठे अतेवासी अज्ज जबूणाम अणगारे कासवगोत्तेण सत्तुस्सेहे जाव) તે કાળે અને તે સમયે જ્યારે કોણિક રાજા અને બધા પુરવાસી માણસો જતા રહ્યા, ત્યારે આર્ય સુધર્માસ્વામીના દીક્ષા અનુક્રમની અપેક્ષાએ પ્રધાનશિષ્ય આર્ય જબૂ સ્વામી અનગાર-જેઓ કાશ્યપ ગોત્રના હતા અને જેમનો દેહ સાત હાથ ઊચો હતો,- (અહીં 'યાવત્ શબ્દ વડે "समचतुरस्रसस्थानसस्थित वज्रर्षभनाराच सहनन कनकपुलकनिकषपद्मगौर उग्रतपा तप्ततपा दीप्ततपा उदार घोर घोरव्रत सक्षिप्तविपुलतेजोलेश्य" એટલા પાઠનુ ગ્રહણ થયુ છે આ બધા શબ્દો

चक, किन्तु औत्सुक्यवाचकः। एवं सजातश्रद्धः, सजातसंशय, सजातकुतूहल, अत्र 'स' शब्दो विशेपार्थद्योतकस्तेन स विशेपेण भिन्नभिन्नवस्तुस्वरूपनिर्णये च्छारूपेण जाता=प्रवृत्ता श्रद्धा यस्य स तथोक्तः एवमग्रेऽपि। उत्पन्नश्रद्धः- उत्पन्ना उत्कृष्टेन सजाता-श्रद्धा यस्य स तथोक्त'। एवम्-उत्पन्नसशय', उत्पन्नकुतूहल इति ? समुत्पन्नश्रद्धः-स=सम्यक् स्फुटतया कालान्तराधि मृतिरूपय।

भाव उत्कठा का वाचक है। "सजातश्रद्धः सजात सशयः सजातकुतूहलः" इन पदों मे जो "स" शब्द आया हुआ है वह इस बात को प्रकट करता है कि उन्हें जो सामान्यरूप से तत्त्वो को निर्णय करनेकी जो इच्छा उत्पन्न हुई थी वह भिन्न भिन्न वस्तुओं के विशेप स्वरूप के निर्णय के लिये-हुई थी। इसी तरह सजात सशय मे भी जान लेना चाहिये-अर्थात् जो उन्हें सशय उत्पन्न हुआ वह यद्यपि एक ही वस्तु विपयक नहीं था अनेक वस्तु विपयक ही था फिरभी पहिले की अपेक्षा विशेप करनेवाला था। सजात कुतूहल मे भी यही बात समझना चाहिये।-इस तरह जात श्रद्धादि पदो द्वारा सामान्यरूप से तत्त्व निर्णय करनेकी इच्छा आदि उनके चित्त मे उद्भूत हुई यह बात प्रकटकी गई है-तब सजातश्रद्धा आदि द्वारा यह कहा गया है कि जो उन्हें श्रद्धा आदि भाव उदभूत हुए वे पहिले भावों की अपेक्षा विशेपता लियेहुए थे। (उप्पन्नसड्ढे उप्पन्नससए उप्पन्नकोउहल्ले) इसी तरह उत्पन्न श्रद्धा, उत्पन्न सशय और उत्पन्न कुतूहल इन पदों मे भी भिन्नता आती है। कारण जो सजात

પદ 'કૌતૂહલ' અર્થનો વાચક નથી પણ ઔત્સુક્ય ભાવનો વાચક છે **सजातश्रद्धः सजातसशयः सजातकुतूहल** ' આ પદોમા જે '**स**' ઉપસર્ગ મૂકવામા આવ્યો છે, તે એ બતાવે છે કે તેઓને જે સામાન્યરૂપમા તત્ત્વોનો નિર્ણય કરવાની ઈચ્છા ઉદ્ભવી તે જુદીજુદી વસ્તુઓના વિશિષ્ટ સ્વરૂપના નિર્ણય માટે થઇ હતી એજ પ્રમાણે સજાત સશયમા પણ સમજવુ જોઈએ, અર્થાત્ જે તેમને શકા ઉત્પન્ન થઈ તે જો કે એક વસ્તુને લઈને જ નહોતી, અનેક વિષયક હતી, છતા તે પહેલાની અપેક્ષાએ વિશેષતા બતાવનારી હતી સજાત કુતૂહલમા પણ આ પ્રમાણે સમજવુ જોઈએ એ રીતે જાતશ્રદ્ધા વગેરે પદો વડે સામાન્યરૂપથી તત્ત્વ નિર્ણય કરવાની ઈચ્છા વગેરે તેમના ચિત્તમા ઉત્પન્ન થઇ, આ વાત પ્રકટ કરવામા આવી છે ત્યારે સજાત શ્રદ્ધા વગેરે પદો વડે એમ બતાવવામા આવ્યુ છે કે જે તેમનામા શ્રદ્ધા વગેરે ભાવ ઉત્પન્ન થયા તે પહેલા ભાવોની અપેક્ષાએ વિશેષતા લઈને જન્મ્યા (**उप्पन्नसड्ढे उप्पन्नससए उप्पन्नकोउहल्ले**) આ રીતે ઉત્પન્નશ્રદ્ધા ઉત્પન્ન સશય અને ઉત્પન્ન કુતૂહલ એ પદોમા પણ ભિન્નતા આવે છે કેમકે જે સજાત

नन्तर ध्यानानन्तर स आर्य जम्बूनामाऽनगार 'उत्थयोत्तिष्ठती' तिक्रिययाऽन्वेति। किम्भूत आर्यजम्बूनामाऽनगारः? इत्याह–'जायसड्ढे' इत्यादि, जातश्रद्ध'-जाता= प्रवृत्ता सामान्येन तत्त्व–निर्णयरूपा वाञ्छा यस्येति स तथोक्तः=वक्ष्यमाणविषयक-तत्त्वपरिज्ञानेच्छावानित्यर्थः। 'जायसंसए' जातसंशयः–जातः=प्रवृत्तसंशयः–'यथा भगवता लोकालोकावलोकिकेवलालोकेन दृष्ट्वा पञ्चमाङ्गे व्याख्याप्रज्ञप्तौ ये भावा प्ररूपितास्तथैवात्र षष्ठाङ्गेऽपि कथिता उतान्यथा वा ?' इत्येवरूप-सन्देहो यस्य स तथोक्त 'जायकोउहल्ले' जातकुतूहलः जात=प्रवृत्त कुतूहल–'पञ्चमाङ्गे समस्ततत्त्व जातस्वरूपस्य प्रतिपादितत्वात्कोऽन्योऽपूर्वोऽर्थोऽवशिष्टोऽस्ति यद् भगवता षष्ठाङ्गे कथयिष्यते' इत्येवं रूपमौत्सुक्य यस्य स तथोक्तः। नात्र कुतूहलशब्द-कौतुहलवा

संपन्न बने रहते थे। आर्य सुधर्मास्वामी के पास बैठे हुए होने पर भी ये तप और संयम के आचरण से रहित नहीं थे–(तएण से अज्ज जंबूणामे अणगारे जायसड्ढे जायसंसए जायकोउहल्ले संजायसड्ढे संजायसंसए, संजायको-उहल्ले) जब ये ध्यान से निवृत्त हुए तब उनके चित्त में तत्त्वनिर्णय करने की इच्छा सामान्यरूप से जगी–कारण इनके मनमे ऐसा संदेहरूप विचार आया कि जैसे प्रभुने केवलज्ञानरूपी आलोक(प्रकाश)द्वारा लोक और अलोक को देख कर पंचमाङ्ग व्याख्या प्रज्ञप्ति (भगवती) मे जो भाव प्ररूपित किये है क्या उसी तरह वेभाव उन्होंने छठवें अंग मे भी प्ररूपित किये हैं या अन्यरूप से किये है ? तथा इस प्रकारका उन्हें कुतूहल भी हुआ–कि प्रभु ने पंचमाङ्ग मे समस्त वस्तुओं का स्वरूप तो कह ही दिया है–अब ऐसा और कौन सा अपूर्व अर्थ बाकी बच रहा है कि जिसे वे छट्ठे अंग मे कहेंगे। यहां कुतूहलपद कौतूहल अर्थका वाचक नहीं है किन्तु औत्सुक्य

માટે સંપન્ન રહેતા હતા સુધર્માસ્વામીની પાસે બેઠેલા હોવા છતાં એ તપ અને સંયમના આચરણથી રહિત નહોતા (तएण से अज्जजंबूणामे अणगारे जायसड्ढे जायसंसए जायकोउहल्ले संजायसड्ढे संजायसंसए, संजायकोउहल्ले) જ્યારે એ ધ્યાન નિવૃત્ત થયા ત્યારે તેમના ચિત્તમાં તત્ત્વ નિર્ણય કરવાની ઇચ્છા સાધારણ રીતે ઉત્પન્ન થઈ કારણકે એમના મનમાં શંકારૂપે વિચાર આવ્યો કે જેમ પ્રભુએ કેવળ જ્ઞાનરૂપી આલોકવડે લોક અને અલોકને જોઈને પંચમાંગ વ્યાખ્યા પ્રજ્ઞપ્તિ (ભગવતી) માં જે ભાવ પ્રરૂપિત કર્યા છે, શું તેજ પ્રમાણે તે ભાવ તેમણે છઠ્ઠા અંગમાં પણ નિરૂપિત કર્યા છે, અથવા બીજી રીતે કર્યા છે અને આ જાતનું એમને કુતૂહલ પણ થયું કે પ્રભુએ પંચમાંગમાં બધી વસ્તુઓના સ્વરૂપ તો કહ્યા છે, હવે એવો કયો અપૂર્વ અર્થ શેષ રહ્યો છે કે જેને તેઓ છઠ્ઠા અંગમાં કહેશે અહીં 'કુતૂહલ'

उत्पन्नश्रद्धत्वस्यावायरूपत्वात्, समुत्पन्नश्रद्धत्वस्य च धारणारूपत्वात्, एवमग्रेऽपीति भावः। अत्रेदमुक्त भवति—

अवग्रहः—नाम स्वरूपादिविशेषणकल्पनारहितसामान्यार्थावग्रहणम्। यथा–'पञ्चमाङ्गानन्तर षष्ठमप्यङ्गमस्तीति सामान्यावबोध.।

की श्रद्धाकी अपेक्षा इस श्रद्धा मे निश्चयरूपता है। समुत्पन्नश्रद्धा यह पद धारणा ज्ञान के स्थानापन्न रक्खा गया है। कारण तीसरे नबर की श्रद्धा की अपेक्षा यह श्रद्धा कालान्तर मे भी विस्मरण नहीं हो सकती है। इसी तरह का भाव जातसशय सजातसशय उत्पन्नसशयएव समुत्पन्नसंशय आदि पदों मे भी जानना चाहिये।

जिस ज्ञान में नाम स्वरूप आदि विशेषण विशिष्ट कल्पना नहीं होती केवल पदार्थका सामान्यरूप ही बोध रहता है–उस ज्ञानका नाम अवग्रहज्ञान है जैसे ऐसा बोध होना की पचम अग के बाद छट्ठा भी अग है।

अवग्रह द्वारा जो पदार्थ सामान्यरूप से गृहीत हुआ है। उस विषय को विशेष निर्णय करने की ओर बढता हुआ जो विचार होता है उसका नाम ईहा है। जैसे छट्ठे अगकी सत्तारूप सामान्यज्ञान के बाद उसमे रहे हुए अर्थ विशेष का विचार करना। वह इस प्रकार से कि इस अग में भी नगर उद्यान समवसरण धर्मकथा, ऋद्धि विशेष, भोगपरित्याग, प्रव्रज्या, पर्याय, श्रुतपरिग्रह–तपश्चरण, सलेखना भक्तप्रत्याख्यान पादपोपगमन, देवलोकगमन, सुकुलप्रत्यायात, पुनर्बोधिलाभ अन्तः क्रिया आदि

નિશ્ચયાત્મકતા છે સમુત્પન્ન શ્રદ્ધા આ પદ ધારણા જ્ઞાનને સ્થાને મૂકવામા આવ્યુ છે કારણકે ત્રીજા નબરની શ્રદ્ધાની અપેક્ષાએ આ શ્રદ્ધા કાળાન્તરમા પણ ભૂલી શકાશે નહિ આ પ્રકારનો જ ભાવ જાત સશય, સજાત સશય, ઉત્પન્ન સશય અને સમુત્પન્ન સશય વગેરે પદોમા પણ જાણવો જોઈએ

જે જ્ઞાનમા નામ સ્વરૂપ વગેરે વિશેષણ–વિશિષ્ટ કલ્પના નથી થતી, ફક્ત પદાર્થના સામાન્યરૂપનુ જ જ્ઞાન રહે છે, તે જ્ઞાનનુ નામ અવગ્રહ જ્ઞાન છે જેમકે આત્મજ્ઞાન થવુ કે પાચમા અગ પછી છટ્ઠું અગ પણ છે.

અવગ્રહ વડે જે પદાર્થ સામાન્યરૂપથી ગ્રહીત હોય છે તે વિષયના માટે વિશેષ નિર્ણય કરવાની તરફ વૃદ્ધિ પામેલો જે વિચાર છે, તેનુ નામ ઈહા છે જેમકે છઠ્ઠા અગના સત્તારૂપ સામાન્ય જ્ઞાન પછી તેમા રહેલ અર્થ વિશેષનો વિચાર કરવો તે આ પ્રમાણે કે આ અગમા પણ નગર, ઉદ્યાન, સમવસરણ, ધર્મકથા ઋદ્ધિ વિશેષ, ભોગપરિત્યાગ, પ્રવજ્યા, પર્યાય, શ્રુત પરિગ્રહ તપશ્ચરણ, સલેખના ભક્ત પ્રત્યાખ્યાન, પાદપોપગમન, દેવલોકગમન, સુકુલ પ્રત્યાયાત, પુનર્બોધિલાભ અન્ત ક્રિયા

उत्पन्ना श्रद्धा यस्य स तथोक्तः। एवं समुत्पन्नसंशयः, समुत्पन्नकुतूहल इति। न चात्र जात श्रद्धादय शब्दा समानार्था इति वाच्यम्, तेषामवग्रहे-हाऽवाय धारणाभेदभिन्नत्वात्,तथाहि-जातश्रद्धत्वस्यावग्रहरूपत्वात्संजातश्रद्धत्वस्येहारूपत्वात्

श्रद्धा आदि भाव दूसरे नंबर पर हुए थे वे ही कालक्रमानुसार आगे और अधिकरूप में पुष्ट होते गये। इस तरह उनके चित्त में अब उत्कृष्ट रूप से अनेक तत्त्वों को निर्णय करने की श्रद्धा रूप भावना आदि भाव जाग्रत हुए। (समुप्पन्नसड्ढे समुप्पन्नसंसए समुप्पन्नकोउहल्ले) इन समुत्पन्न श्रद्धा आदि पदों द्वारा यह भाव बोधित होता है कि ये भाव उनमे इसरूप में जगे कि जबतक उनका पूर्ण निर्णय नहीं किया जा सकेगा-तबतक कालान्तर मे भी उन बातों की विस्मृति नहीं हो सकेगी। अत:तीसरे नंबर के भावों की अपेक्षा इन भावों मे और अधिक स्थायिता कही गई है। इन जात श्रद्धा आदि पदों में समर्थना है ऐसी आशंका नहीं होनी चाहिये कारण ये जो पद यहा चार जगह रक्खे गये हैं वे अवग्रह ज्ञान के रूप में प्रयुक्त हुवे हैं। कारण यहां पर सामान्यरूप से ही श्रद्धा का उद्‌भव हुआ है।

संजात श्रद्धा यह पद ईहाज्ञान के रूप मे प्रयुक्त हुआ है-क्यों कि पहिले श्रद्धा की अपेक्षा इस श्रद्धा मे कुछ विशेषता-आई है। उत्पन्न श्रद्धा यह पद अवायज्ञान के रूप में प्रयुक्त हुआ है-कारण दूसरे नंबर

શ્રદ્ધા વગેરે ભાવો બીજા નંબરે થયા હતા તેજ કાળક્રમાનુસાર આગળ એના કરતા વધારે રૂપમા પુષ્ટ થતા ગયા આ રીતે તેમના ચિત્તમા હવે ઉત્કૃષ્ટરૂપથી અનેક તત્ત્વોનો નિર્ણય કરવાની શ્રદ્ધા રૂપ ભાવના વગેરે ભાવ જાગ્યા (**समुप्पन्नसड्ढे समुप्पन्नसंसए समुप्पन्नकोउहल्ले**) આ સમુત્પન્ન શ્રદ્ધા વગેરે પદો વડે એ ભાવ સમજાય છે કે એ ભાવ તેમનામા આ રૂપમા ઉત્પન્ન થયા કે જ્યા લગી તત્ત્વોનો સંપૂર્ણપણે નિર્ણય કરવામા નહિ આવે ત્યા લગી કાળાન્તરમા પણ તે વાતોની વિસ્મૃતિ નહિ થઈ શકે એટલા માટે ત્રીજા નંબરના ભાવોની અપેક્ષાએ આ ભાવોમા એના કરતા વધારે સ્થાયિત્વ બતાવવામા આવ્યુ છે આ જાતશ્રદ્ધા વગેરે પદોમા અર્થની અપેક્ષાએ સમાનતા છે, આ જાતની શંકા ન થવી જોઈએ કેમકે એ પદ અહીં ચાર સ્થાને મૂકવામા આવ્યા છે, તે અવગ્રહજ્ઞાનના રૂપમા પ્રયુક્ત થયેલ છે કારણ કે અહીં સામાન્યરૂપથી જ શ્રદ્ધાનો ભાવ ઉદય થાય છે સંજાતશ્રદ્ધા આ પદ ઈહાજ્ઞાનના રૂપમા પ્રયુક્ત થયેલ છે, કેમકે પહેલાની શ્રદ્ધાની અપેક્ષાએ આ શ્રદ્ધામા કંઈક વિશેષતા આવી છે ઉત્પન્ન શ્રદ્ધા આ પદ અવાય જ્ઞાનનારૂપમા પ્રયુક્ત થયેલ છે કેમકે બીજા નંબરની શ્રદ્ધાની અપેક્ષા આ શ્રદ્ધામા

एतादृश आर्यजम्बूनामाऽनगारः 'उट्ठाए' उत्थया=उत्थानम् उत्था, तया ऊर्ध्वीभवनेन ऊर्ध्वीभूयेत्यर्थः, 'उट्ठेइ' उत्तिष्ठति उत्थितो भवति, उत्थाय यत्रवाऽऽर्य सुधर्मास्थविरो विराजते तत्रैवोपागच्छति, उपागत्य आर्यसुधर्मण. स्थविरस्य 'सूत्रे षष्ठ्यर्थे द्वितीया प्राकृतशैलीवशात्, 'तिक्खुत्तो' त्रि.कृत्वः=त्रिवारम् आदक्षिणमदक्षिणम्-अञ्जलिपुट स्वदक्षिणकर्णादारभ्य दक्षिणावर्त्तगोलाकारेण भ्रामयन पुनर्दक्षिणकर्णं यावदानीय तस्य ललाटप्रदेशे स्थापन करोति, कृत्वा 'वदइ' वन्दते=

उठा कि छट्टे अग मे वर्णित समस्त पदार्थों को श्रीसुधर्मास्वामी महाराज के मुखारविन्द से सुनकर म उनका ऐसा अवधारण करूँगा कि जिससे वे पदार्थ कालान्तर मे भी नही भुलाये जा सकें।

(उट्ठाए उट्ठेइ) इस तरह श्री सुधर्मास्वामी से कुछ दूर पर बैठे हुए वे जम्बूस्वामी वहाँ से जब उठे तो झुककर के ही उठे। "उट्ठाए" इस पद से सूत्रकार उनमे अतिशय विनय सपन्नता प्रकट करते है। (उट्ठित्ता जेणामेव अज्जसुहम्मे तेणामेव उवागच्छइ) उठकर वे जहाँ श्री आर्य सुधर्मास्वामी विराजमान थे वहा आये। (उवागच्छित्ता अज्जसुहम्म थेरे तिक्खुत्तो आयाहिणपयाहिण करेइ) आकर उन्होने आर्य सुधर्मा स्थविर को तीन वार अञ्जलिपुट-बनाकर वदन किया। "आदक्षिणप्रदक्षिण" का तात्पर्य यह है कि दोनों हाथों को अजलि रूप में करके अपने दक्षिण कर्ण से लेकर उस अजलि को गोलाकार घुमाते हुए पुनः दक्षिणकर्ण तक ले जाना और उसे फिर मस्तक पर लगाना। (करित्ता वदइ नमसइ)

એમની એવી રીતે અવધારણા કરીશ કે તેથી તે પદાર્થનુ કાળાન્તરમા પણ વિસ્મરણ ન થઈ શકે

(उट्ठाए उट्ठेइ) આ પ્રમાણે શ્રી સુધર્માસ્વામીથી થોડે દૂર બેઠેલા તે જમ્બૂસ્વામી ત્યાથી જ્યારે ઊભા થયા ત્યારે નમીને જ ઊભા થયા 'उट्ठाए' આ પદ વડે સૂત્રકાર તેમનામા અત્યન્ત વિનય સપન્નતા બતાવે છે (उट्ठित्ता जेणामेव अज्जसुहम्मे तेणामेव उवागच्छइ) ઊભા થઈને તેઓ શ્રી સુધર્માસ્વામી જ્યા વિરાજમાન હતા ત્યા આવ્યા (उवागच्छित्ता अज्ज सुहम्म थेरे तिक्खुत्तो आयाहिणपयाहिण करेइ) તેઓએ આવીને આર્ય સુધર્મા સ્થવિરને ત્રણ વખત અજલિપૂર્વક પ્રણામ કર્યા 'आदक्षिण प्रदक्षिणम्'નો અર્થ એ થાય છે કે બન્ને હાથોને અજલિ આકારે બનાવીને પોતાના જમણા કાનથી લઈને તે અજલિને ગોળાકારે ફેરવતા ફરીથી જમણા કાન સુધી લાવવુ અને ફરી તેને માથા ઉપર લગાડવુ (करित्ता वदइ नमसइ) વદના કરી ત પછી વાણીથી સ્તુતિ કરી ફરી પાચે અગ નમાવીને વદન કરી

ईहा—अवगृहीतविषयनिर्णयतर्कणा, षष्ठाङ्गसत्तास्य सामान्यज्ञानानन्तरं तद्गत सद्भूतार्थविशेषविचारणेत्यर्थः, यथा—'अत्रापि नगरोद्यानसमवसरण-धर्मकथा-ऋद्धिविशेष-भोगपरित्यागप्रव्रज्या-पर्याय श्रुतपरिग्रह-तपश्चरण-संलेखना भक्तप्रत्याख्यानपादपोपगम-देवलोकगमन सुकुलप्रत्यायातपुनर्बोधिलाभाऽन्त क्रियादयो विषया' आख्याताः सन्ति? तथाऽत्र=उद्देशनकालाः,समुद्देशनकालाः, पदानि, अक्षराणि, गमाः, पर्यायाः, त्रसाः, स्थावराः, जिनप्रज्ञप्ताः भावाः, आत्मा, चरण करणप्ररूपणा वा केषा कीदृशाः कया रीत्या वर्णिताः सन्ति?" इत्यादि विकल्पनम्।

अवायः—ईहितविषयनिर्णयात्मक ज्ञानम्, यथा—'अत्र नगरप्रभृतीना चरण करणप्ररूपणापर्यन्ताना सर्वेषा समावेशोऽवश्य वर्तते' इति निश्चयकरणम्।

धारणा—निश्चितार्थस्य कालान्तरेऽप्यविस्मरणम् यथा—'षष्ठाङ्गवर्गित सर्व पदार्थजात परमदयालु श्रीसुधर्मस्वामिमुखाद्गृहीत्वा कालान्तराऽविस्मरणेन धारयिष्यामीति।

विषयोंका वर्णन है या नहीं—? तथा उद्देशनकाल समुद्देशनकाल पद अक्षर, गम, पर्याय, त्रस स्थावर जिन प्रज्ञसभाव, आत्मा, करण सत्तरी एव चरणसत्तरी इन सबकी प्ररूपणामें से किन किन की प्ररूपणा हुई है किस रीति से हुई है। इस प्रकार से इस तरह का जो आत्मा में विकल्प उठता है वह ईहा ज्ञान है।

ईहा ज्ञान के विषयभूत बने हुए पदार्थ का निर्णय रूप जो बोध होता है उसका नाम अवाय ज्ञान है—जैसे यह निश्चितरूप विचार दृढ होता है—कि इस अग में नगर आदि समस्त पदार्थों का निर्णय अवश्य २ किया गया है।

अवायज्ञान से निश्चित् किये गये पदार्थ को कालान्तर मे भी नही भूलना इसका नाम धारणा है जैसे जम्बूस्वामी के हृदय म ऐसा विचार

वगेरे विषयोनु वर्णन छे ? के नहि ? तेमज उद्देशनकाळ, समुद्देशनकाळपद, अक्षर, गम, पर्याय, त्रस, स्थावर, जिन प्रज्ञसभाव, आत्मा, करणसत्तरी अने चरण सत्तरी आ बधानी प्ररूपणा थई छे, केवी थई छे, कया प्रकारे थई छे आ प्रमाणे आत्मामा जे विकल्प उद्भवे छे, ते ईहा ज्ञान छे,

ईहा ज्ञानना विषयभूत बनेल पदार्थनु निर्णयरूप जे ज्ञान थाय छे, तेनु नाम अवाय ज्ञान छे जेम निश्चित पणे आ विचार मक्कम होय छे के आ अगमा नगर वगेरे बधा पदार्थोनो निर्णय चोक्कस करवामा आव्यो छे

अवायज्ञानथी नक्की करेला पदार्थने काळान्तरमा पण न भूली जवु एनु नाम धारणा छे जेमके जम्बू स्वामीना हृदयमा एवो विचार थयो के छट्ठा अगमा वर्णवेला बधा पदार्थोने श्री सुधर्मा स्वामी महाराजना मुख-कमलमाथी श्रवण करीने हु

वता=समग्रैश्वर्यवता महावीरेण, कीदृशेन? इत्यत्राह–'आइगरेण' इत्यादि, 'आइ-गरेण' आदिकरेण–आदौ=प्रथमतः स्वशासनापेक्षया श्रुतचारित्रधर्मप्ररूपणं कार्यं करोतीति आदिकरस्तेन। 'तित्थगरेण' तीर्थकरेण–तीर्यते=पार्यते संसारमोहमहो दधिर्येन तत्तीर्थं=चतुर्विधः सङ्घः तत्संस्थापकत्वात्तीर्थकरस्तेन। 'सयसंबुद्धेणं' स्वयं सम्बुद्धेन–स्वयं=परोपदेशमन्तरेण सम्बुद्धः=सम्यक् तया बोधं प्राप्तस्तेन। 'पुरि सुत्तमेणं' पुरुषोत्तमेन–पुरुषेषूत्तमः= श्रेष्ठः–ज्ञानाद्यनन्तगुणवत्त्वात्, तेन 'पुरिस-

धर्मकथागका क्या अर्थ कहा है। इस प्रकार जम्बूस्वामीने आर्य सुधर्मा स्वामी से प्रश्न किया। इनका संबन्ध "ठाणमुवगएण" यहाँ तक है। इनविशेषणोंका अर्थ इस प्रकार है—समग्र ऐश्वर्यसंपन्नव्यक्ति को भगवान कहते हैं। महावीर इस तरह के–"भगवान्" थे। भगवान महावीरने अपने शासनकी अपेक्षा सर्व प्रथम श्रुत चारित्ररूप धर्म की प्ररूपणाकी है इसलिये उन्हें सूत्रकारने "आइगरेण" इस विशेषण से युक्त किया है। संसाररूप महोदधि जिसके द्वारा पारकिया जाता है वह तीर्थ है–ऐसा वह तीर्थ चतुर्विधसंघ है। इसकी स्थापना प्रभुने की अतः वे "तीर्थंकर" कहलाये। परोपदेश से जो बुद्ध होता है वह स्वयं संबुद्ध नहीं होता है। प्रभु जो बुद्ध हुए वे पर के उपदेश से नहीं हुए किन्तु स्वतः हुए इसीलिये वे स्वयं संबुद्धकहलाये। प्रभु में ज्ञानादिक अनन्त गुणोंने अपना स्थान बनाया था इसलिये वे "पुरुषोत्तम" इस

કથાગ"નો શો અર્થ કહ્યો છે. આ પ્રમાણે સુધર્માસ્વામીને જમ્બૂસ્વામીએ પ્રશ્ન કર્યો. આ વિશેષણોનો સંબંધ 'ठाणमुवागगए' અહીં સુધી છે. આ વિશેષણોનો અર્થ આ પ્રમાણે છે–કે સમગ્ર ઐશ્વર્ય સંપન્ન વ્યક્તિને 'ભગવાન' કહેવામાં આવે છે. મહાવીર પ્રભુ આ પ્રકારના 'ભગવાન' હતા. ભગવાન મહાવીર પોતાના શાસન (આજ્ઞા)ની અપેક્ષાએ સૌથી પહેલાં શ્રુત ચારિત્રરૂપ ધર્મનું નિરૂપણ કર્યું, એટલા માટે તેમને સૂત્રકારે 'आइगरेण' આ વિશેષણથી વિશિષ્ટ બનાવ્યા છે. સંસારરૂપ મહાસાગર જેના વડે પાર કરાય છે, તે તીર્થ છે. એવું તે તીર્થ ચતુર્વિધ સંઘ છે. એની પ્રભુએ સ્થાપના કરી એથી જ તેઓ 'તીર્થંકર' કહેવાયા. પારકાના ઉપદેશથી જે બુદ્ધ (જ્ઞાનસંપન્ન) હોય છે, તે સ્વયંસંબુદ્ધ નથી હોતો. પ્રભુ જે બુદ્ધ થયા તે પારકાના ઉપદેશથી નહોતા થયા, પણ પોતાની મેળે થયા તેથી જ તેઓને સ્વયંસંબુદ્ધ કહેવામાં આવ્યા છે. જ્ઞાન વગેરે અનેક ગુણોએ પ્રભુમાં પોતાનું સ્થાન બનાવ્યું હતું એથી તેઓ 'પુરુષોત્તમ' વિશેષણથી અલંકૃત થયા. રાગદ્વેષ વગેરે અન્તરંગ શત્રુઓને હઠાવવામાં પ્રભુએ પોતાનું અવનવું પરાક્રમ પ્રકટ કર્યું છે. એટલા માટે જ તેમને પુરુષોમાં

वाचा स्तौति, 'नमसइ' नमस्यति=पञ्चाङ्गनमनपूर्वक प्रणमति, वन्दित्वा नमस्यित्वा आर्य-सुधर्मणः स्थविरस्य नात्यासन्ने नातिदूरे-समुचितदेशे 'सुस्सूसमाणे' शुश्रूषमाणः=विनयसमाचरणादिरूपा सेवा कुर्वन 'णमममाणे' नमस्यन=नम्रीभवन् 'अभिमुह' अभिमुख सम्मुख 'पजलिउडे' प्राञ्जलिपुटः=कृताञ्जलिःसन विनयेन=विनम्रभावेन 'पज्जुवासमाणे' पर्युपासीन =सविधिपर्युपासना कुर्वाणःएव=वक्ष्यमाणप्रकारमवादीत्। यदवादीत्तदाह-'जइ' इत्यादि। यदि भदन्त! श्रमणेन भग

वदनकर फिर वचन से स्तुतिकी। पुनः पाँच अगों को झुकाकर वंदना की (वदित्ता नमसित्ता अज्जसुहम्मस्स थेरस्स णच्चासन्ने णाइदूरे सुस्सूसमाणे णमंसमाणे अभिमुह पजीलिउडे विणएण पज्जुवासमाणे एववयासी) वदना एव नमस्कार करके वे फिर आर्य सुधर्मास्वामीके पास इसतरह से बैठे कि जिससे वे न उनसे अतिदूर बैठे और न अति समीप ही अर्थात् उचित स्थानपर बैठे वहा बैठ कर उनकी विनय समाचरणा दिरूप सेवा करते हुए नम्रीभूत होकर समुख हाथ जोडकर बडे ही नम्रभाव से उन्होंने सविधिपर्युपासना कर उनसे इसतरह कहा। (जइण भंते समणेण भगवया महावीरेण आइगरेण तित्थगरेण सय सबुद्धेण पुरिसुत्तमेण पुरिससीहेण पुरिसवरपुडरीएण पुरिसवरगधहत्थिणा लोगुत्तमेण लोगनाहेण लोगहिएण लोगपईवेण लोगपज्जोयगरेण अभयदएण चक्खुदएण मग्गदएण सरणदएण) इत्यादि भदन्त। यदि श्रमण भगवान् महावीरने व्याख्या प्रज्ञप्ति नामक पाचवें अग का अर्थ इस प्रकार कहा है तो इस छठवें अग ज्ञाता

(वदित्ता नमसित्ता अज्जसुहम्मस्स थेरस्स णच्चासन्ने णाइदूरे सुस्सूसमाणे णमंसमाणे अभिमुह पजलिउडे विणएण पज्जुवासमाणे एव वयासी) વંદના અને નમસ્કાર કરીને તેઓ ફરી આર્ય સુધર્માસ્વામીની નજીક આ પ્રમાણે બેસી ગયા કે જેથી તેઓ એમનાથી વધારે દૂર પણ નહીં અને વધારે નજીક પણ નહીં અર્થાત્ તેઓ ઉચિત સ્થાને બેસી ગયા ત્યા બેસીને તેમની વિનય સમાચરણાદિના રૂપમા સેવા કરતા તેઓ અતિ વિનમ્ર થઈને સામે હાથ જોડીને અત્યન્ત નમ્રભાવે તેમણે વિધિપૂર્વક પર્યુપાસના કરતા થકા તેમને આ પ્રમાણે કહ્યુ-(जइण भंते समणेण भगवया महावीरेण आइगरेण तित्थगरेण सय सबुद्धेण पुरिसुत्तमेण पुरिससीहेण पुरिसवरपुडरीएण पुरिसवरगधहत्थिणा लोगुत्तमेण लोगनाहेण लोगहिएण लोगपईवेण लोगपज्जोयगरेण अभयदएण चक्खुदएण मग्गदएण सर (दएण इत्या दि)। હે ભગવન્ શ્રમણ ભગવાન મહાવીર સ્વામીએ વ્યાખ્યા પ્રજ્ઞપ્તિ નામના પાચમા અગનો અર્થ જો આ રીતે કહ્યો છે, આ છઠ્ઠા અગ 'જ્ઞાતાધર્મ

अथवा पुण्डरीकं=श्वेतातपत्रं, पुरुषाणां वरपुण्डरीकमिव=श्रेष्ठश्वेतातपत्रमिव पुरुषवरपुण्डरीकं, तेन । यथाहि लोके छत्रमातापमपनयति तथा भगवानपि–अनन्त जन्मजरामरणादि दुःखदायकं कर्मजनितसन्तापं निवारयतीति । 'पुरिसवरगंधहत्थिणं' पुरुषवरगन्धहस्तिना गन्धयुक्तो हस्ती गन्धहस्ती, वरश्चासौ गन्धहस्ती वरगन्धहस्ती, पुरुषो वरगन्धहस्तीव पुरुषवरगन्धहस्ती, तेन । गन्धहस्तिलक्षणं यथा

"यस्य गन्धं समाघ्राय, पलायन्ते परे गजाः ।
तं गन्धहस्तिनं विद्यान्नृपते र्विजयावहम् ॥१॥" इति।

अथवा—पुंडरीक शब्द का अर्थ श्वेत छत्र भी होता है । जिस प्रकार छत्र आतप को दूर करता है उसीतरह भगवान भी भव्यजनों के अनन्त जन्म जरा एवं मरणादि दुःखदायक कर्म के संताप को दूर कर देते–हैं इसलिये वे पुरुषों में वरपुंडरीक जैसे कहलाते हैं । गंध हस्ती के गंध को सूंघकर अन्य हस्ती इस तरहसे भागकर अन्य स्थान में छिप जाते है कि उनका पता तक नहीं पडता उसीतरह भगवान का जहां जहां विहार होता है वहां का वायु मंडल उनके अचिन्त्य अतिशय प्रभाव से वासित बनकर जहां पहुँच जाता है वहां २ का ईति–डमर उपद्रव–मरकी आदि का भय शांत हो जाता है गंधहस्ती का लक्षण इस तरह कहा गया है–कि जिसकी गंध से अन्य हाथी दूर भाग जाते हैं तथा जो अपने राजा के विजय का कारण बनता है । इसीलिये "भगवान् रूपी पुरुष वरगंध हस्ती" की उपमा से उपमित किये गये हैं । क्योंकि

અથવા–પુંડરીક શબ્દનો અર્થ ધોળું છત્ર એમ પણ થાય છે જેમ છત્ર તાપને દૂર કરે છે, તેમજ ભગવાન પણ ભવ્યજનોના અનેક જન્મ જરા અને મૃત્યુ વગેરે દુઃખ આપનાર કર્મના સંતાપને દૂર કરે છે, એથી જ તેઓ પુરુષોમાં શ્રેષ્ઠ પુંડરીકની જેમ વખણાય છે ગંધ હસ્તીના ગંધને સૂંઘીને બીજા હાથીઓ નાસીને કોઇ બીજા સ્થાને સંતાઈ જાય છે કે તેમનો પત્તો પણ નથી લાગતો, તેમજ ભગવાનનો જ્યાં જ્યાં વિહાર હોય છે, ત્યાંનું વાયુમંડળ તેમના અચિન્ત્ય અને અત્યન્ત પ્રભાવથી સુવાસિત થઈને જ્યાં જ્યાં પહોંચે છે ત્યાં ત્યાંના 'ઈતિ ડમર મરક' વગેરે ઉપદ્રવો એ રીતે શાંત થઈ જાય છે કે તેમનું કોઈ ચિહ્ન પણ નથી રહેતું ગંધ હસ્તીનું લક્ષણ આ પ્રમાણે કહેવામાં આવ્યું છે કે જેના ગંધથી બીજા હાથીઓ દૂર નાસી જાય, અને જે પોતાના રાજાના વિજયનું કારણ બને છે એટલા માટે જ ભગવાનને 'પુરુષવર ગંધ હસ્તી'ની ઉપમા વડે ઉપમિત કરવામાં આવ્યા છે કેમકે

सीहेण' पुरुषसिंहेन पुरुषेषु सिंह इव रागद्वेषादिशत्रुपराजये दृष्टाद्भुतपराक्रमत्वात्, तेन 'पुरिसवरपुडरीएण' पुरुषवरपुण्डरीकेण=पुण्डरीक कमल, वर च तत्पुण्डरीक वरपुण्डरीक प्रधानकमल, पुरुषो वरपुण्डरीकमिवेत्युपमितसमासे पुरुषवरपुण्ड रीक तेन। भगवतो वरपुण्डरीकोपमा च विनिर्गताखिलाशुभमलीमसत्वात्, सर्वैः शुभानुभावैः परिशुद्धत्वाच्च। यद्वा-यथा कमल पङ्काज्जातमपि सलिले वर्द्धितमपि-चोभयसम्बन्धमपहाय निर्लेपःसदा जलोपरि वर्त्तते, निजानुपमगुणगणबलेन सुरासुरनरनिकरशिरोधारणीभूतयाऽतिमहनीयपरमसुखास्पद च भवति तथा-ऽय भगवान् कर्मपङ्काज्जातो भोगाम्भोवर्द्धितोऽपि निर्लेपस्तदुभयमतिवर्त्तते, गुण-सम्पदास्पदतया च केवलज्ञानादिगुणभावादखिलभव्यजनशिरोधारणीयो भवतीति।

विशेषण से युक्त हुए हैं। रागद्वेष आदि अन्तरग शत्रुओं को पराजित करने में प्रभुने अपना अद्भुत पराक्रम प्रकट किया है इसलिये उन्हे पुरुषों में सिंह जैसा कहा गया है। भगवान "उत्तम पुण्डरीक (कमल) जैसे पुरुष थे, कारण उनकी आत्मा से अखिल अशुभरूप मलीनता सर्वथा निकल चुकी थी-तथा समस्त शुभानुभावरूप निर्मलतापूर्णरूप से बढ चुकी थी। अथवा-जिस प्रकार कमल पकसे उत्पन्न होता है और जल से बढता है फिर भी वह इन दोनों से असबन्धित होता हुआ बिलकुल निर्लिप्तबनकर सदा जल के ही ऊपर रहता है-

तथा अपने अनुपमगुणगण के बल से सुर, असुर एव नर निकरों द्वारा शिरोधार्य होकर अतिमाननीय गिना जाता है और परमसुख का स्थान माना जाता है, उसी तरह भगवान भी कर्मरूप पक से उत्पन्न हुए और भोगरूप जल से बढे-फिर भी इन से निर्लिप्त होकर वे इनसे सदा दूर ही रहे। और अन्त में केवल ज्ञानादि गुणों के आविर्भाव से वे सकल भव्यजनों के शिरोधार्य बन गये।

सिंह જેવા કહેવામા આવ્યા છે ભગવાન **'उत्तम पुण्डरीक'** (શ્વેત કમળ) જેવા પુરૂષ હતા કેમકે તેમના આત્મામાથી સપૂર્ણ અશુભરૂપ માલિન્ય સર્વથા નીકળી ગયુ હતુ, તેમજ સકલ શુભાનુભાવરૂપ નિર્મળતા સપૂર્ણરૂપમા વૃધ્ધિ પામી હતી અથવા જેમ કમળ કાદવમાથી ઉદ્ભવે છે, જળથી વધે છે, છતા તે આ બન્નેથી અસબધિત થઈને સર્વથા નિર્લિપ્ત બનીને હમેશા પાણીની ઉપર જ રહ્યા કરે છે તેમજ પોતાના શ્રેષ્ઠ ગુણોના બળવડે સુર, અસુર અને નર સમૂહોવડે શિરોધાર્ય થઈને બહુજ સમ્માનનીય ગણવામા આવે છે, અને અતિ સુખનુ સ્થાન મનાય છે, એ જ રીતે ભગવાન પણ કમરૂપ કાદવમાથી અવતર્યા, અને ભોગરૂપ પાણીથી વૃદ્ધિ પામ્યા, છતા પણ તેઓ એમનાથી નિર્લિપ્ત થઈને એમનાથી હમેશ દૂર જ રહ્યા અને અતે કેવળજ્ઞાન વગેરે ગુણોના આવિર્ભાવથી તેઓ બધા ભવ્યજનોના શિરોધાર્ય બન્યા

अथवा पुण्डरीक=श्वेतातपत्रं, पुरुषाणां वरपुण्डरीकमिव=श्रेष्ठश्वेतातपत्रमिव पुरुषवरपुण्डरीकं, तेन। यथाहि लोके छत्रमातापमपनयति तथा भगवानपि–अनन्त जन्मजरामरणादि दुःखदायक कर्मजनितसन्ताप निवारयतीति। 'पुरिसवरगंधहत्थिणा पुरुषवरगन्धहस्तिना गन्धयुक्तो हस्ती गन्धहस्ती, वरश्चासौ गन्धहस्ती वरगन्धहस्ती पुरुषो वरगन्धहस्तीव पुरुषवरगन्धहस्ती, तेन। गन्धहस्तिलक्षणं यथा

"यस्य गन्धं समाघ्राय, पलायन्ते परे गजाः।

तं गन्धहस्तिनं विद्यान्नृपते र्विजयावहम् ॥१॥" इति।

अथवा—पुंडरीक शब्द का अर्थ श्वेत छत्र भी होता है। जिस प्रकार छत्र आतप को दूर करता है उसीतरह भगवान भी भव्यजनों के अनन्त जन्म जरा एवं मरणादि दुःखदायक कर्म के संताप को दूर कर देते–हैं इसलिये वे पुरुषों में वरपुंडरीक जैसे कहलाते हैं। गंध हस्ती के गंध को सूंघकर अन्य हस्ती इस तरह से भागकर अन्य स्थान में छिप जाते हैं कि उनका पता तक नहीं पडता उसीतरह भगवान का जहां जहां विहार होता है वहां का वायु मंडल उनके अचिन्त्य अतिशय प्रभाव से वासित बनकर जहां पहुँच जाता है वहां २ का ईति–डमर उपद्रव–मरकी आदि का भय शान्त हो जाता है गंधहस्ती का लक्षण इस तरह कहा गया है–कि जिसकी गंध से अन्य हाथी दूर भाग जाते हैं तथा जो अपने राजा के विजय का कारण बनता है। इसीलिये "भगवान रूपी पुरुष वरगंध हस्ती" की उपमा से उपमित किये गये हैं। क्योंकि

અથવા–પુંડરીક શબ્દનો અર્થ ધોળું છત્ર એમ પણ થાય છે જેમ છત્ર તાપને દૂર કરે છે, તેમજ ભગવાન પણ ભવ્યજનોના અનંત જન્મ જરા અને મૃત્યુ વગેરે દુઃખ આપનાર કર્મના સંતાપને દૂર કરે છે, એથી જ તેઓ પુરુષોમાં શ્રેષ્ઠ પુંડરીકની જેમ વખણાય છે ગંધ હસ્તીના ગંધને સૂંઘીને બીજા હાથીઓ નાસીને કોઈ બીજા સ્થાને સંતાઈ જાય છે કે તેમના પત્તો પણ નથી લાગતો, તેમજ ભગવાનનો જ્યાં જ્યાં વિહાર હોય છે, ત્યાંનું વાયુમંડળ તેમના અચિન્ત્ય અને અત્યન્ત પ્રભાવથી સુવાસિત થઈને જ્યાં જ્યાં પહોંચે છે ત્યાં ત્યાંના 'ઈતિ ડમર મરક' વગેરે ઉપદ્રવો એ રીતે શાંત થઈ જાય છે કે તેમનું કોઈ ચિહ્ન પણ નથી રહેતું ગંધ હસ્તીનું લક્ષણ આ પ્રમાણે કહેવામાં આવ્યું છે કે જેના ગંધથી બીજા હાથીઓ દૂર નાસી જાય, અને જે પોતાના રાજાના વિજયનું કારણ બને છે એટલા માટે જ ભગવાનને 'પુરુષવર ગંધ હસ્તી'ની ઉપમા વડે ઉપમિત કરવામાં આવ્યા છે કેમકે

अत एव यथा गन्ध हास्तना गन्धमाघ्रायान्ये गजाः क्वापि प्रपलायन्ते तथा भगवद चिन्त्यातिशयप्रभाववशात्तद्विहरणसमीरणगन्धसम्बन्धगन्धतोऽपि ईति डमर मरकादय उपद्रवा स्तत्र न तिष्ठन्तीति, गन्धगजाश्रितराजवद् भगवदाश्रितो भव्यगणः सर्वदा विजयवान् भवतीति च भवत्युभयोर्युक्त सादृश्यम्। 'लोगुत्तमेण' लोकोत्तमेन-लोकेषु=ऊर्ध्वाधस्तिर्यग्रूपेषु उत्तमः=श्रेष्ठः, यद्वा-लोकस्य=भव्यलोकस्य कल्याण कारित्वादुत्तमस्तेन। 'लोगनाहेण' लोकनाथेन-लोकस्य=भव्यसमूहस्य नाथः=योगक्षेम कारित्वात्प्रभुस्तेन। 'लोगहिएण' लोकहितेन-लोकस्य=षड्जीवनिकायरूपस्य हितः= सर्वथा तद्रक्षणप्ररूपणेन स्वय रक्षणेन हितकरस्तेन। 'लोगपईवेण' लोकप्रदीपेन लोकस्य =भव्यरूपविशिष्टलोकस्य आन्तरमिथ्यात्वतिमिरनिकरनिराकरणपुरस्सर जीवाजीवादि पदार्थस्वरूपप्रकाशकत्वात्प्रदीपस्तेन, नहि जन्मान्धः प्रदीपे सत्यपि वस्तु पश्यति,

---

गध गजारूढ नरेश की तरह भगवदाश्रित, "भव्य गण" भी सर्वदा विजयी होता है। "लोकोत्तम" प्रभु को इसलिये कहा गया है कि उर्ध्व अधो एव मध्यलोक मे उन जैसा उत्तम श्रेष्ठ और कोई नहीं है-न हुआ है-और न होगा। अथवा-लोक शब्द का अर्थ भव्यजन भी होता है-उनका कल्याण प्रभुद्वारा ही होता है-इसलिये भी उन्हें "लोकोत्तम कहा है।

भव्यसमूह के ये योगक्षेमकारी होने से नाथ है इसलिये "लोक-नाथ" इन्हें कहा गया है। षड्जीवनिकायरूप इसलोक के रक्षण करने के प्ररूपक होने से ये "लोकहित" इस शब्द के वाच्य हुए हैं। लोक प्रदीप-भव्यरूप-विशिष्ट लोकों को ये, उनके आ तर मिथ्यात्वरूप तिमिर निकर अन्धकारसमूह) के निराकरण करनेवाले होने से और साथ साथ में उन्हें जीव अजीव आदिपदार्थों के यथार्थ स्वरूप का प्रकाश देने वाले होने से प्रदीप जैसे कहे गये हैं।

ગધ હાથી ઉપર બેસનાર રાજાની જેમ 'ભગવદાશ્રિત' 'ભવ્યગણ' પણ કાયમને માટે વિજયી થાય છે પ્રભુને 'લોકોત્તમ' એટલા માટે કહેવામા આવ્યા છે કે ઊર્ધ્વ, અધો અને મધ્યલોકમા એમના જેવો ઉત્તમ અને શ્રેષ્ઠ બીજો કોઈ છે નહિ, થયો નથી અને થશે નહિ અથવા-લોક શબ્દનો અર્થ ભવ્યજન પણ થાય છે-તેમનુ શ્રેય પ્રભુ વડે જ થાય છે, એટલા માટે પણ તેમને 'લોકોત્તમ' કહ્યા છે ભવ્યસમૂહના એ યોગક્ષેમ કરનાર હોવાથી 'નાથ' છે, એટલા માટે જ એમને 'લોકનાથ' કહ્યા છે ષટ્ જીવનિકાયરૂપ આલોકના રક્ષણ કરવાના નિરૂપક હોવાથી એઓને 'લોકહિત' આ શબ્દથી સબોધવામા આવ્યા છે લોકપ્રદીપ-ભવ્યરૂપથી વિશિષ્ટ લોકોને એ તેમના અન્તરના મિથ્યાત્વરૂપ તિમિર નિકર (અન્ધકાર) સમૂહને દૂર કરનારા હોવાથી અને સાથે સાથે તેમને જીવ-અજીવ વગેરે પદાર્થોના સાચારૂપનો પ્રકાશ આપનાર (સાચા રૂપને બતાવનાર) હોવાથી પ્રદીપના જેમ તેઓને 'પ્રદીપ' કહેવામા આવ્યા છે

किन्तु तस्मै प्रदीपोऽप्रदीप एव, तथैव भगवानप्यभव्यायेति लोकशब्देन भव्य लोकग्रहणम्। 'लोगपज्जोयगरेण' लोकप्रद्योतकरेण-लोक्यत इति लोक, इति व्युत्पत्त्या लोकालोकरूपस्य समस्तवस्तुजातस्य भास्वत्याखण्डमार्त्तण्डमण्डलमिव प्रद्योत प्रकाश करोतीत्येव शीलो लोकप्रद्योतकरः, तेन। 'अभयदएण' अभयदयेन-अभयम्=आत्मनो विशिष्टस्वास्थ्य दयते=ददातीत्यभयद.=विकटकर्मकोटिसङ्कट-मोचन-नि'श्रेयससाधनभूतसम्यग्दर्शनादि लक्षणपरमधृति दायक इत्यर्थः, तेन। 'चक्खु

यहा जो लोक पद से भव्यरूप विशिष्ट लोकका ग्रहण किया गया है-उसका कारण यह है कि जिस प्रकार दीपक के होने पर भी जन्मान्ध वस्तुका अवलोकन नहीं कर सकता है-उसी तरह भगवान के सद्भाव में भी अभव्यजन यथार्थ वस्तु के स्वरूप अवलोकन से रहित ही बने रहते हैं-उनके द्वारा उसका कुछ भी कल्याण नहीं हो सकता है-जिस प्रकार दीपक जन्मान्ध के लिये अदीपक है-उसी प्रकार अभव्यजन भगवान से लाभ नहीं प्राप्त कर सकते है। लोकप्रद्योतकर-जो देखने मे आता है उसका नाम लोक है-इस व्युत्पत्ति के अनुसार लोक और अलोकरूप समस्त वस्तु समूह के अखण्ड रविमार्त्तण्डमडल की तरह ये प्रकाश करने वाले है इसलिये लोकप्रद्योतकर हैं। अभयदय-आत्मा के विशिष्ट स्वास्थ्य का नाम अभय है। इस अभय को जो देता है वह अभयदय-कहलाता है। ऐसे अभयदय प्रभु ही हैं-कारण उन्होंने भव्य जीवो को विकट कर्मों के कोटिकोटि सकटो से छुडाया है और उन्हे नि'श्रेयस के साधनभूत ऐसे-सम्यग्दर्शनादिरूप परम धैर्य को प्रदान किया है।

અહીં જે લોક પદ વડે ભવ્યરૂપ વિશિષ્ટ લોકનું ગ્રહણ કરવામાં આવ્યું છે તેમનું કારણ આ છે કે જેમ દીપક હોવા છતાં પણ જન્માંધ, વસ્તુને જોઈ શકતો નથી, તેમ ભગવાનના સદ્ભાવમાં પણ (ભગવાનની મોજૂદગીમાં પણ) અભવ્યજન યથાર્થ વસ્તુના સ્વરૂપને જોવામાં અક્ષમ જ બની રહે છે જેમ દીપક જન્માંધ માટે અદીપક છે, તેમ અભવ્ય ભગવાન પાસેથી લાભ મેળવી શકતો નથી 'લોક-પ્રદ્યોતકર'-જે જોવામાં આવે છે તેમનું નામ લોક છે આ વ્યુત્પત્તિ મુજબ લોક અને અલોકરૂપ સમૂહ-સમૂહના અખંડ સૂર્ય મંડળની જેમ એ પ્રકાશ કરનાર છે, એટલા માટે એ લોક પ્રદ્યોતકર છે અભયદય-આત્માના વિશિષ્ટ સ્વાસ્થ્યનું નામ અભય છે એ અભયને જે આપે છે, તે 'અભયદય' કહેવાય છે એવા અભયદય પ્રભુ જ છે કેમકે તેમણે ભવ્યજીવોને (પોતાના) વિકટ (ઘોર) કર્મોના કોટિ કોટિ સંકટોમાંથી મુક્ત કર્યા છે, અને તેમને નિઃશ્રેયસના (કલ્યાણના) સાધનભૂત એવા સમ્યગ્દર્શન વગેરે રૂપ પરમ ધૈર્ય આપ્યું છે

दएण' चक्षुर्दयेन पश्यतीति चक्षु', हेयोपादेयवस्तुविभागकारित्वेन चक्षुरिव चक्षु = श्रुतज्ञान तस्य दयो दायकश्चक्षुर्दयस्तेन । 'मग्गदएण' मार्गदयेन–मृग्यते=अन्विष्यते स्वाभीष्टस्थानमनेनेतिमार्ग.=निश्चयव्यवहारलक्षण शिवपुरपथस्तस्य दयेन । 'सरणदएण' शरणदयेन–शरण=ससारदु खसन्तप्तप्राणिगणस्य रक्षास्थान तत्त्वतो निर्वाणपद दयतइति शरणदयस्तेन, ससारकान्तारे परिभ्रमता रागपञ्चानन–द्वेषव्याघ्र

चक्षुर्दय–"पश्यतीतिचक्षु'' इस व्युत्पत्ति के अनुसार यहां चक्षु शब्द का अर्थ श्रुतज्ञान है क्योंकि वही हेय और उपादेय वस्तुका विभाग कारी माना गया है।—

इस चक्षु की प्राप्ति भव्यजीवों को प्रभु से ही होती है–अतः वे चक्षुर्दय है। मग्गदय–मार्गदय–"मृग्यते स्वाभीष्टस्थान–अनेन इति मार्ग." इस व्युत्पत्ति के अनुसार मार्ग का अर्थ–मोक्षपुर का रास्ता होता है। क्यों कि मार्ग से ही पथिक अपने अभीष्ट स्थान की खोज करते हैं। यह रास्ता निश्चय ओर व्यवहारकी अपेक्षा दो तरह का कहा हुआ है। मोक्षरूप अभीष्ट–स्थानकी प्राप्ति करानेवाले इस मार्ग की प्राप्ति मोक्षा भिलाषीजनों को प्रभु के उपदेश से ही हुई है। अत' उन्हें "मार्गदय" सूत्रकारने प्रकट किया है। शरणदय– सासारिक दु खों से सन्तप्त हुए प्राणियों के लिये रक्षा का जो सर्वोत्तम स्थान है उसका नाम शरण है। ऐसा स्थान–केवल एक मोक्ष ही है। इस पद के प्रदाता प्रभु है अत वे शरणदय हैं। यह ससार एक भयकर कान्तार है। इसमे परिभ्रमण करनेवाले प्राणी रागरूपी पचानन (सिंह)

ચક્ષુર્દય–'पश्यतीतिचक्षु' આ વ્યુત્પત્તિ મુજબ અહીં ચક્ષુ શબ્દનો અર્થ શ્રુતજ્ઞાન છે કેમકે તેજ હેય ઉપાદેય (અસ્વીકાર કરવા યોગ્ય અને સ્વીકાર કરવા યોગ્ય) પદાર્થને વિભક્ત કરનાર માનવામા આવ્યો છે ભવ્યજીવોને આ ચક્ષુની પ્રાપ્તિ પ્રભુથી જ થાય છે, એટલા માટે તેઓ ચક્ષુર્દય છે મગ્ગદય–માર્ગદય–'मृग्यते अन्विष्यते स्वाभीष्टस्थान अनेन इति मार्ग" આ વ્યુત્પત્તિ મુજબ માર્ગનો અર્થ મોક્ષપુરનો માર્ગ એ પ્રમાણે થાય છે કેમકે માર્ગથી જ મુસાફર પોતાના ઈચ્છિત સ્થાનની શોધ કરે છે આ માર્ગ નિશ્ચય અને વ્યવહારની અપેક્ષાએ બે જાતનો બતાવવામા આ યો છે મોક્ષરૂપ ઈચ્છિત સ્થાનની પ્રાપ્તિ મોક્ષાભિલાષીઓને પ્રભુના ઉપદેશથી જ થઈ છે એટલા માટે તેમને 'માર્ગદય' સૂત્રકારે કહ્યા છે

'શરણદય' જગતના દુ ખોથી સન્તપ્ત થયેલ પ્રાણીઓને માટે રક્ષણનુ જે સૌથી સારૂ સ્થાન છે, તેનુ નામ શરણ છે એવુ સ્થાન ફક્ત એક મોક્ષ જ છે આ (મોક્ષ) પદને આપનારા પ્રભુ જ છે, એટલા માટે તેઓ શરણદય છે આ સસાર એક ભયકર 'કાન્તાર' (અટવી) છે આમા વિચરનારા પ્રાણીઓ રાગરૂપી પચાનન

क्रोधदावानल-मानमहागिरि-मायापिशाची-लोभमहाजगर-विषयावलीविषवल्ली-कुगुरुतस्करकर्म प्रकृतिवृक्षाली-मिथ्यात्वमहान्धकारचतुर्गतिदीर्घाध्वतृष्णामहासरिदास्रवजल-कुश्रद्धाप्रवाह कुत्सितप्ररूपणा-तरङ्ग-कुशीलतटे-न्द्रियगणमकर-सयोग वियोगकण्टक नरकनिगोद महावर्त्ताभिमुख वह नानाविधदु खपरम्परासक्लेशसत्रस्ताना प्राणिना निरुपद्रवमचलमरुजमव्याबाधमपुनरावृत्तिक सुरक्षास्थान ददातीति भाव ।

अत्र-'अभयदयेन,-चक्षुर्दयेन,-मार्गदयेन,-शरणदयेन' इत्येतत्पदचतुष्टस्यायमभिप्राय.—

यथा कोऽपिकारुणिक' पुरुषोऽनेकविधश्वापदादिकीर्णे महारण्ये तस्करनिम

से, द्वेष रूपी व्याघ्र से क्रोध रूपी दावानल से मानरूपी महागिरि से, मायारूपी महापिशाची से, लोभ रूपी महा अजगर से, विषयावली रूपी विषवल्ली से, कुगुरु रूपी तस्कर से कर्मप्रवृत्ति रूपी वृक्ष पङ्क्ति से, मिथ्यात्व रूपी महाअन्धकार से चतुर्गति रूपी विकट लम्बे मार्ग से, तृष्णा रूपी महानदी से आस्रव रूपी जल से त्रस्त कुश्रद्धा रूपी प्रवाह से कुत्सित प्ररूपणा तरङ्गों से कुशील रूपी तटसे इन्द्रियगण रूपी मकर से सयोग वियोगरूपी कटकों से नरक एव निगोद रूपी महा आवर्तों मे परिभ्रमण जन्य अनेक विध दु ख परम्परा के सक्लेशों से हो रहे हैं। उन्हें इस ससार कान्तार-के दु खों से छुडाकर निरुपद्रव, अचल, अरुज, अव्याबाध एव अपुनरावृत्तिक सिद्धिनाम का सुरक्षित स्थान देने वाले यदि कोई है तो वे एक भगवान् ही है। इसीलिये वे "शरणदय" कहलाये है। अभयदय चक्षुर्दय मार्गदय तथा शरणदय इन चार पदों का यह अभिप्राय है कि-जिस

(નિ ક)થી, દ્વેષરૂપી વાઘથી, ક્રોધરૂપી દાવાનલથી, માનરૂપી મહા પર્વતથી, માયારૂપી મહાપિશાચીથી, લોભરૂપી મહા અજગરથી વિષયાવલીરૂપી વિષની વેલથી, કુગુરુ (ખરાબ ગુ) રૂપી ચોરથી, કર્મની પ્રવૃત્તિરૂપી ઝાડની પાનીથી, મિથ્યાત્વ (મિથ્યાપણુ)રૂપી ઘોર અન્ધારાથી, ચતુર્ગતિરૂપી વિકટ લાબા રસ્તાથી, તૃષ્ણારૂપી મહા નદીથી, આસ્રવ (કર્મનુ આત્મામા દાખલ થવુ તે)રૂપી પાણીથી, કુશ્રદ્ધારૂપી પ્રવાહથી, કુત્સિત પ્ર પણા રૂપી મોજાઓથી, કુશીલરૂપી કિનારાથી, ઇન્દ્રિયોના સમૂહરૂપી મગરથી, સ યોગ વિયોગ રૂપી કાટાઓથી તેઓ અને નિગોદરૂપી મહા આવર્તો (ચકરી અથવા પાણીની ભમરી) મા પરિભ્રમણથી ઉત્પન્ન અનેકવિધ દુ ખની પરપરાના સક્લેશોથી ત્રસ્ત થઈ રહ્યા છે તેમને આ સસાર કાન્તાર (નિર્જન જગલ)ના દુ ખોથી મુક્ત કરાવીને નિરુપદ્રવ, અચલ, અરુજ, અવ્યાબાધ અને અપુનરાવૃત્તિક-સિદ્ધિનામનુ સુરક્ષિત સ્થાન આપનાર જો કોઈ છે તો તે એક ભગવાન જ છે એટલા માટે તેઓ 'શરણદય' કહેવામા આવ્યા છે અભયદય, ચક્ષુર્દય માર્ગદય તથા શરણદય આ ચાર પદોનો એ અર્થ છે -જેવી રીતે કોઈ

रापहृतसर्वस्व भयस्थानपतित पट्टिकादृढबद्धचक्षुष पुरुष निरीक्ष्य तमभयरूपमधुराला पादिना सतोष्य पट्टिकापनोदेन चक्षुर्दत्त्वा मार्गप्रदर्शनपूर्वक निरुपद्रव स्थान प्रापयति, तथैव भगवानपि नानाविधक्लेशसन्तापसङ्कुले विपुले भवारण्ये कर्मतस्करापहृतात्मगुण सर्वस्व मोहान्छादितनेत्र भव्यजन 'भो भव्य! मा भैषीः, बुध्यस्व निजात्म स्वरूपम्' इति सम्बोधनपुरस्सर सन्तोष्य ज्ञानचक्षुर्दानेन सम्यग्दर्शनादिलक्षण मोक्षमार्ग प्रदर्श्य निर्वाणरूप शरण ददातीति।

प्रकार कोई कारुणिक (दयालु) पुरुष अनेक विध हिंस्रजन्तुओं से आकीर्ण हुए महारण्य में चोरों द्वारा जिसका सर्वस्व हरण कर लिया गया है और जिसे भयस्थान मे डाल दिया गया है-तथा दोनों आँखे जिसकी दृढ पट्टी से बांध कर जकड दी गई हैं ऐसे पुरुष को देखकर करुणाभाव से उसे अभयप्रद मधुर मधुर स्नेहोत्पादक आलापों से धैर्य बधाता है-आखों से पट्टी खोलकर उसे चक्षु प्रदान करता है और अन्त में मार्ग दिखाकर उसे निरुपद्रवस्थान में पहुँचा देता है, उसी तरह प्रभु भी नानाविध क्लेश और सन्ताप से सकुल (घिरे) हुए इस विस्तृत भवारण्य मे कर्म रूपी लुटेरों द्वारा जिसका आत्मगुण सर्वस्वरूप लूट लिया गया है तथा जिसके आन्तर ज्ञानरूप चक्षुओं पर मोहरूपी पट्टी बाध दी गई है ऐसे भव्यजन को हे भव्यो तुम मत डरो, अपने आत्म स्वरूप को समझो "इन वचनो द्वारा सतोषित कर उसे ज्ञान रूपी चक्षु प्रदानकर सम्यग्दर्शनादिप मोक्षमार्ग को दिखा कर निर्वाणरूप अभय स्थान मे पहुँचा देते है।

કારુણિક (દયાળુ) પુરુષ અનેક જાતના હિંસ્રક પશુઓથી આક્રાત મોટા જગલમા ચોરોએ જેનુ સર્વસ્વ હરી લીધુ છે, અને જેને ભયસ્થાનમા ફેકવામા આવ્યો છે, તેમજ તેની બન્ને આખો મજબૂત પટીથી બાધીને કસવામા આવી છે, એવા પુરુષને કરુણભાવથી તેને નિર્ભય બનાવનાર મીઠા મીઠા વચનોથી ધીરજ આપે છે, આખોની પટી ખોલીને તેને દૃષ્ટિ અર્પે છે અને અતે તેને રસ્તો બતાવીને નિરુપદ્રવ સ્થાનમા પહોચાડે છે, તેમજ પ્રભુ પણ અનેક જાતના ક્લેશ અને સન્તાપથી ઘેરાયેલા આ વિશાલ ભવારણ્યમા કર્મરૂપી લુટારાઓવડે જેનુ સર્વસ્વરૂપ આત્મગુણ લુટાઈ ગયુ છે, તેમજ જેમના આન્તરજ્ઞાનરૂપ ચક્ષુઓ ઉપર મોહ (અજ્ઞાન)રૂપી પટી બાધવામા આવી છે, એવા ભવ્યજનને "હે ભવ્યો તમે મા બીશો, પોતાના આત્મસ્વરૂપને સમજો," આ પ્રકારના વચનો વડે સતુષ્ટ કરીને તેમને જ્ઞાનરૂપી ચક્ષુ અર્પીને સમ્યગ્દર્શનાદિરૂપ મોક્ષમાર્ગને બતાવીને નિર્વાણરૂપ અભયસ્થાનમા પહોચાડે છે

जीवदयेन-जीवेषु दयते इति जीवदय., यद्वा-जीवन्ति मुनयो येन स जीवः= संयमजीवितं, तं दयत इति जीवदयस्तेन। 'बोहिदएणं' बोधिदयेन-बोधनं बोधि= जिनधर्मप्राप्तिः, प्रशमसंवेगनिर्वेदानुकम्पाऽऽस्तिक्यानां पश्चानुपूर्व्या प्रादुर्भावोवा, तं दयते इतिबोधिदयस्तेन। 'धम्मदएणं' धर्मदयेन-धर्मः=श्रुतचारित्रलक्षणस्तस्य दयेन 'धम्मदेसएणं' धर्मदेशकेन धर्मः=अगारानगाररूपस्तस्य देशकः=प्ररूपकस्तेन। 'धम्मनायगेणं' धर्मनायकेण धर्मः=क्षायिकज्ञानदर्शनचारित्रात्मकस्तस्य। नायकः= स्वामी-यथावत्परिपालनेन तत्फलपरिभोगात्, यद्वा-धर्मः=श्रुतचारित्रलक्षणस्तस्य नायकः स्वशासनापेक्षया तत्प्ररूपकत्वात्, तेन। 'धम्मसारहिणा' धर्मसार-

"जीवदय" जीवों पर दया करने वाले होने से अथवा संयमरूप जीवन प्रदान करने वाले होने से प्रभु में जीवदय यह विशेषण सार्थक है। बोधिदय-जिनधर्म की प्राप्ति होने का नाम बोधि है-अथवा पश्चानुपूर्वी से प्रशम संवेग निर्वेद अनुकम्पा तथा अस्तिक्य इन भावों का प्रादुर्भाव होना इसका नाम भी बोधि है, यह बोधि प्रभु द्वारा ही जीवों को प्राप्त होती है। इसलिये उन्हें बोधिदय कहा गया है। श्रुतचारित्ररूप धर्म का उपदेश जीवों को प्रभु से मिलता है-इसलिये उन्हें धर्मदय, तथा अगार श्रावक और अनगारमुनि रूप धर्म की प्ररूपणा प्रभु द्वारा ही हुई है इसलिये उन्हें धर्मदेशक कहा गया है। तथा वे क्षायिक ज्ञान क्षायिक दर्शन, और क्षायिक चारित्र रूप धर्म के स्वामी है क्योंकि वे इनका यथावत पालन करते हैं और उनके सुखों का परिभोग करते हैं इसलिये वे धर्मनायक है। अथवा श्रुतचारित्ररूप धर्म की उन्होंने प्ररूपणा अपने शासन की अपेक्षा

'જીવદય' જીવો ઉપર દયા કરનાર હોવાથી અથવા સંયમરૂપ જીવન આપનાર હોવાથી પ્રભુ માટે 'જીવદય' આ વિશેષણ સાર્થક છે 'બોધિદય' જિનધર્મ મેળવવો તેનું નામ બોધિ છે, અથવા પશ્ચાનુપૂર્વી વડે પ્રશમ, સંવેગ, નિર્વેદ, અનુકમ્પા અને આસ્તિક્ય ભાવોનો જન્મ થવો એનું નામ પણ બોધિ છે આ બોધિ પ્રભુવડે જ જીવોને મળે છે એટલા માટે તેમને બોધિદય કહેવામા આવ્યા છે જીવોને શ્રુત ચારિત્ર્યરૂપ ધર્મનો ઉપદેશ પ્રભુથી જ મળે છે, એથી જ તેઓ ધર્મદય નામે પ્રસિદ્ધિ પામ્યા છે તેમજ અગાર શ્રાવક અને અનગાર મુનિરૂપ ધર્મની પ્રરૂપણા પ્રભુવડે જ થઈ છે, એથી જ તેમને ધર્મદેશક કહેલ છે તેમજ તેઓ ક્ષાયિકજ્ઞાન, ક્ષાયિકદર્શન અને ક્ષાયિક ચારિત્ર્યરૂપ ધર્મના સ્વામી છે, કેમકે તેઓ તેને સારી રીતે પોષે છે, અને તેઓના ફળોને તેઓ સારી રીતે ભોગવે છે, એટલા માટે જ તેઓ ધર્મનાયક છે અથવા પોતાના શાસનની અપેક્ષાથી જ શ્રુતચારિત્ર્યરૂપ ધર્મની તેઓએ પ્રરૂપણા કરી છે, એટલા માટે પણ તે તેના (ધર્મના) નાયક છે 'ધર્મસારથી' સારથીની જેમ

थिना-धर्मस्य सारथिः=सञ्चालकः-धर्मसारथिस्तेन। यथा सारथिरुन्मार्गे गच्छन्त रथं सन्मार्गमानयति तथा भगवानपि श्रुतचारित्रधर्मस्खलितान् तद्रक्षणोपदेशेन पुनर्धर्ममार्गे स्थापयतीति। 'धम्मवरचाउरंतचक्कवट्टिणा' धर्मवरचातुरन्तचक्रवर्तिना=दानशीलतपोभावैश्चतसृणां नरकादिगतीनां चतुर्णां वा कषायाणामन्तो नाशो यस्मात् स चतुरन्तः, चतुरन्त एव चातुरन्तः, चक्रमिव चक्रम्, चातुरन्त एव चक्रम्=चातुरन्तचक्रम् जन्मजरामरणोच्छेदकत्वेन चक्रतुल्यत्वात्, वरं च तच्चातुरन्तचक्रम्=वरचातुरन्तचक्रम्, वरपदेन राजचक्रापेक्षयाऽस्य श्रेष्ठत्वं व्यज्यते लोकद्वयसाधकत्वात् धर्म एव वरचातुरन्तचक्रं=धर्मवरचातुरन्तचक्रम्, तेन वर्तितुं शीलमस्येति

की है इसलिये भी वे उसके नायक हैं। धर्मसारथी-सारथी का यह कर्तव्य होता है कि वह रथका संचालन ठीकर रूप से करें यदि वह उन्मार्ग पर जा रहा है-तो उसे सन्मार्ग पर ले आवे। अतः इस अपने कर्तव्य का पालक जैसे सारथी होता है, उसी प्रकार प्रभुने भी धर्मरूपी रथ का अच्छी तरह से संचालन किया है। यदि कोई प्राणी धर्मरूपी रथ को उन्मार्ग में ले जाता है-अर्थात् श्रुतचारित्ररूप धर्म स्खलित होता है तो प्रभु उसकी रक्षा करने के उपदेश से पुनः उस धर्म मे संस्थापित कर देते है। धर्मवरचातुरन्तचक्रवर्ती दान शील तप एव भावों द्वारा नरकादि चार गतियों का अथवा क्रोधादि चार कषायों का यह धर्म नाशक होता है इस लिये वह चतुरन्त है। जन्म, जरा एव मरण का उच्छेदक होने से धर्मको चक्र के समान प्रकट किया गया है। वर शब्द का अर्थ श्रेष्ठ है इससे यह बोध होता है कि राज चक्र की अपेक्षा भी यह धर्मरूपी चक्र श्रेष्ठ है। क्यों कि इससे जीव के दोनों लोक

હોય છે કે તે સારી પેઠે રથને હાંકે, જો તે ઉન્માર્ગે (ખોટે રસ્તે) જતો હોય તો તેને સન્માર્ગ (સારા રસ્તા) તરફ વાળે માટે જેમ આ સારથી પોતાની ફરજને પાળનાર હોય છે તે પ્રમાણે જ પ્રભુએ પણ ધર્મરૂપી રથને સારી પેઠે હાંકયો છે જો ગમે તે પ્રાણી ધર્મરૂપી રથને ઉન્માર્ગ (ખોટા રસ્તા) તરફ લઈ જવાનો પ્રયત્ન કરે અર્થાત્ શ્રુતચારિત્રરૂપ ધર્મનું સ્ખલન થાય એ રીતનું વર્તન કરે તો પ્રભુ તેના રક્ષક થાય, એટલે કે ધર્મના ઉપદેશથી તેને ફરી ધર્મમાં સંસ્થાપિત કરે છે ધર્મવરચાતુરન્તચક્રવર્તી દાન, શીલ, તપ અને ભાવો વડે નરક વગેરે ચાર ગતિઓને અથવા ક્રોધ વગેરે ચાર કષાયોને આ ધર્મ નાશ કરનારો હોય છે, એટલા માટે તે 'ચતુરન્ત' છે જન્મ, જરા [વૃદ્ધાવસ્થા] અને મૃત્યુને નાશ કરનાર હોવાથી ધર્મને ચક્રના આકારે બતાવ્યો છે વર શબ્દનો અર્થ શ્રેષ્ઠ છે એનાથી એમ જણાય છે કે 'રાજચક્ર' કરતા પણ ધર્મચક્ર ચઢિયાતું છે કેમકે

धर्मवरचातुरन्तचक्रवर्ती=लोकोत्तर धर्मप्रवर्त्तकस्तेन धर्मवरचातुरन्तचक्रवर्त्तिना। 'दीवो' द्वीप ससारसमुद्रे निमज्जता द्वीप 'तुल्यः, 'ताण' त्राण=कर्मकदर्थितानां भव्यानां रक्षणसक्षणः, अतएव तेषां 'सरणगई' शरणगति.=आश्रयस्थानम्, 'पइट्ठाण' प्रतिष्ठान=कालत्रयेऽप्यविनाशित्वेन स्थिर., तेन, अत्र तृतीयार्थे प्रथमा। 'अप्पडिहयवरनाणदसणधरेण' अप्रतिहतवरज्ञानदर्शनधरेण-प्रतिहत-भित्याद्या वरणस्खलित न प्रतिहतम्अप्रतिहत, ज्ञानञ्चदर्शनञ्चेति ज्ञानदर्शने, अप्रतिहते वरज्ञानदर्शने अप्रतिहतवरज्ञानदर्शने, धरतीतिधर -अप्रतिहतवरज्ञानदर्शनयोर्धरः,

---

सुखावह बनते है। धर्मरूपी श्रेष्ठ चातुरन्त चक्र से वर्तन करने का प्रभु का स्वभाव है अतः वे धर्मवरचातुरन्त चक्रवर्ती है। इस का निष्कर्षार्थ यह है कि प्रभुने जिस धर्म की प्ररूपणा की है वह लोकोत्तर है। ऐसे लोकोत्तर धर्म के प्रवर्तक प्रभु के सिवाय और दूसरा कोई नहीं हो सकता है। प्रभु द्वीप तुल्य इसलिये प्रकट किये गये हैं कि वे ससाररूपी समुद्र में डूबते हुए प्राणियों को एक द्वीप के समान सहारा प्रदान करने वाले है। "त्राण" प्रभु कर्मों से कदर्थित हुए भव्य जीवों को रक्षण करने में समर्थ है इसलिये त्राणरूप है। इसलिये "शरणगति." उन्हें आश्रयस्थान है। कालत्रय मे भी अविनाशीरूप से स्थित रहने के कारण प्रभु प्रतिष्ठान स्वरूप हैं अप्रतिहत वरज्ञानदर्शन धर-प्रभु के अनन्तज्ञान और अनन्त दर्शन त्रिकाल में भी किसी भी पदार्थ द्वारा प्रतिहत नहीं हो सकते है-इसलिये उन्हें अप्रतिहत कहा गया है। अप्रतिहतज्ञान और दर्शन को धारण करने वाले केवल एक प्रभु हैं इसलिये वे उस विशे

એનાથી જીવના બન્ને લોક [ઇહલોક અને પરલોક] સુખી બને છે ધર્મરૂપી શ્રેષ્ઠ ચાતુરન્ત ચક્રવડે વર્તવાની પ્રભુની ટેવ છે એટલા માટે તેઓ ધર્મવર ચાતુરન્ત ચક્રવર્તી છે એનો નિષ્કર્ષરૂપે આ અર્થ છે કે પ્રભુએ જે ધર્મની પ્રરૂપણા કરી છે, તે [ધર્મ] લોકોત્તર [અલૌકિક અથવા અસાધારણ] છે એવા લોકોત્તર ધર્મને પ્રવર્તનાર પ્રભુ વિના અન્ય બીજો કોઇ પણ ન થઇ શકે પ્રભુને દ્વીપ (બેટ)ના જેવા એટલા માટે બતાવવામા આવ્યા છે કે તેઓ સસાર રૂપી સમુદ્રમા ડૂબનાર પ્રાણિઓને એક દ્વીપની જેમ સહારો આપનાર છે 'ત્રાણ' કર્મો વડે કદર્થિત [દુ ખિત] થયેલ જીવોનુ રક્ષણ કરવામા પ્રભુ સમર્થ છે, એટલા માટે ત્રાણરૂપ છે એથી જ 'શરણ ગતિ' તેઓનુ આશ્રય આપનારૂ સ્થાન છે ત્રણે કાળમા પણ અવિનાશીરૂપે [એક રૂપે] સ્થિત રહેવાને લીધે પ્રભુ પ્રતિષ્ઠાન સ્વરૂપ છે 'अप्रतिहतवरज्ञानदर्शनधर' પ્રભુનુ અનન્તજ્ઞાન અને અનન્તદર્શન ત્રણે કાળોમા પણ ગમે તે પદાર્થ વડે પ્રતિહત [પ્રતિબધ પામેલુ] થઈ શકતુ નથી, એથી જ તેમને અપ્રતિહત કહેવામા આવ્યા છે કેવલ એક પ્રભુ જ અપ્રતિહતજ્ઞાન અને દર્શનને ધારણ કરનાર છે એટલા માટે તેઓને આ

थिना-धर्मस्य सारथिः=सञ्चालकः-धर्मसारथिस्तेन। यथा सारथिरुमार्गे गच्छन्त रथं सन्मार्गमानयति तथा भगवानपि श्रुतचारित्रधर्मस्खलितान् तद्रक्षणोपदेशेन पुनर्धर्ममार्गे स्थापयतीति। 'धम्मवरचाउरंतचक्कवट्टिणा' धर्मवरचातुरन्तचक्रवर्तिना=दानशीलतपोभावैश्चतुर्णां नरकादिगतीनां चतुर्णां वा कषायाणामन्तो नाशो यस्मात् स चतुरन्तः, चतुरन्त एव चातुरन्तः, चक्रमिवचक्रम्, चातुरन्त एव चक्रम्=चातुरन्तचक्रम् जन्मजरामरणोच्छेदकत्वेन चक्रतुल्यत्वात्, वरं च तच्चातुरन्तचक्रम्=वरचातुरन्तचक्रम्, वरपदेन राजचक्रापेक्षयाऽस्य श्रेष्ठत्वं व्यज्यते लोकद्वयसाधकत्वात् धर्मएव वरचातुरन्तचक्रं=धर्मवरचातुरन्तचक्रम्, तेन वर्तितुं शीलमस्येति

नी है इसलिये भी वे उसके नायक हैं। धर्मसारथी-सारथी का यह कर्तव्य होता है कि वह रथका सचालन ठीकर रूप से करें यदि वह उन्मार्ग पर जा रहा है-तो उसे सन्मार्ग पर ले आवे। अतः इस अपने कर्तव्य का पालक जैसे सारथी होता है, उसी प्रकार प्रभुने भी धर्मरूपी रथ का अच्छी तरह से सचालन किया है। यदि कोई प्राणी धर्मरूपी रथ को उन्मार्ग में ले जाता है-अर्थात् श्रुतचारित्ररूप धर्म स्खलित होता है तो प्रभु उसकी रक्षा करने के उपदेश से पुनः उस धर्म मे सस्थापित कर देते है। धर्मवरचातुरन्तचक्रवर्ती दान शील तप एव भावों द्वारा नरकादि चार गतियों का अथवा क्रोधादि चार कषायों का यह धर्म नाशक होता है इस लिये वह चतुरन्त है। जन्म, जरा एव मरण का उच्छेदक होने से धर्मको चक्र के समान प्रकट किया गया है। वर शब्द का अर्थ श्रेष्ठ है इससे यह बोध होता है कि राज चक्र की अपेक्षा भी यह धर्मरूपी चक्र श्रेष्ठ है। क्यों कि इससे जीव के दोनों लोक

હોય છે કે તે સારી પેઠે રથને હાંકે, જો તે ઉન્માર્ગે (ખોટે રસ્તે) જતો હોય તો તેને સન્માર્ગ (સારા રસ્તા) તરફ વાળે માટે જેમ આ સારથી પોતાની ફરજને પાળનાર હોય છે તે પ્રમાણે જ પ્રભુએ પણ ધર્મરૂપી રથને સારી પેઠે હાંકયો છે જો ગમે તે પ્રાણી ધર્મરૂપી રથને ઉન્માર્ગ (ખોટા રસ્તા) તરફ લઈ જવાનો પ્રયત્ન કરે અર્થાત્ શ્રુતચારિત્રરૂપ ધર્મનું સ્ખલન થાય એ રીતનું વર્તન કરે તો પ્રભુ તેના રક્ષક થાય, એટલે કે ધર્મના ઉપદેશથી તેને ફરી ધર્મમાં સંસ્થાપિત કરે છે ધર્મવરચાતુરન્ત ચક્રવર્તી દાન, શીલ, તપ અને ભાવો વડે નરક વગેરે ચાર ગતિઓને અથવા ક્રોધ વગેરે ચાર કષાયોને આ ધર્મ નાશ કરનારો હોય છે, એટલા માટે તે 'ચતુરન્ત' છે જન્મ, જરા[વૃદ્ધાવસ્થા] અને મૃત્યુને નાશ કરનાર હોવાથી ધર્મને ચક્રના આકારે બતાવ્યો છે વર શબ્દનો અર્થ શ્રેષ્ઠ છે એનાથી એમ જણાય છે કે 'રાજ્યચક્ર' કરતા પણ ધર્મચક્ર ચઢિયાતું છે કેમકે

प्राप्तेन। 'बोहएण' बोधकेन-बुध्यमानान् अन्यान् भव्यजीवान् प्रेरयतीति बोधकस्तेन। 'मुत्तेण' मुक्तेन-अमोचि स्वयकर्मपञ्जरादिति मुक्तस्तेन। 'मोयगेण' मोचकेन-मुच्यमानान्-भव्यजीवान् प्रेरयतीति मोचकस्तेन। 'सव्वण्णुणा' सर्वज्ञेन-सर्वसकलद्रव्यगुणपर्यायलक्षणं वस्तुजात याथात्म्येन जानातीति सर्वज्ञ, तेन। 'सव्वदरिसिणा' सर्वदर्शिना-सर्व-समस्त पदार्थस्वरूप सामान्येन द्रष्टु शील मस्याऽसौ सर्वदर्शी तेन। 'सिव' शिव-निखिलोपद्रवरहितत्वात्, शिव कल्याणमय, 'स्थान' इत्यस्य विशेषणमिदम्, शिवादीना सर्वेषा द्वितीयान्तानामग्रेतनेन 'उपगतेन'-इत्यनेनाऽन्वयः। 'अयल' अचल-स्वाभाविक-प्रायोगिक-चलनक्रि

जीवों को प्रभुने बोध प्राप्त करने की प्रेरणा प्रदान की इसलिये वे बोधक है, कर्म पजर से प्रभु स्वय छूटे इसलिये मुक्त, तथा अन्य भव्य जीवों को कर्म पजर से छूटने की प्रेरणा की इसलिये मोचक हैं। समस्त द्रव्य और उनके गुण पर्यायों के यथार्थ ज्ञाता होने से प्रभु सर्वज्ञ हैं तथा समस्त पदार्थों का स्वरूप वे सामान्य रूप से जानते हैं इसलिये सर्वदर्शी है (सिवमयलमरुयमणतमक्खयमव्वाबाहमपुणरवित्तिय सासमठाण उवागएण पचमस्स अगस्स विवाहपण्णत्तीय अयमट्ठे पण्णत्ते छट्ठस्स ण भते अगस्स णायाधम्मकहाण के अट्ठे पण्णत्ते) शिव अचल अरुज अनन्त अक्षय, अव्याबाध एव अपुनरावृत्तिरूप ऐसे शाश्वत स्थान को प्रभुने प्राप्त किया है। यह स्थान समस्त उपद्रवो से रहित होने के कारण कल्याण मय कहा गया है-इसलिये शिवरूप हैं, इसमे स्वभाविक तथा प्रायोगिक किसी भी तरह की चलन क्रिया नहीं है इसलिये अचलरूप हैं, इसमे

બોધ પ્રાપ્ત કરવાની પ્રેરણા આપી એટલા માટે તેઓ બોધક છે કર્મના પાંજરામાથી પ્રભુ જાતે મુક્ત થયા, એટલા માટે મુક્ત તેમજ બીજા ભવ્ય જીવોને કર્મના પાંજરા માથી મુક્તિ મેળવવાની પ્રેરણા આપી એટલે તેઓ મોચક છે બધા દ્રવ્ય અને તેમના ગુણપર્યાયો (પદાર્થના ગુણ અથવા ધર્મો)ના સાચા જ્ઞાતા હોવાથી પ્રભુ સર્વજ્ઞ છે તેમજ બધા પદાર્થોના સ્વરૂપને તેઓ સામાન્યરૂપમા સમજે છે એટલા માટે સર્વદર્શી છે (सिव मलय मरुय मणत मक्खयमव्वा बाहमपुणरावित्तिय सासग ठाण उवागएण पचमस्स अगस्स विवाहपण्णत्तीय अयमट्ठे पण्णत्ते छट्ठस्स ण भते अगस्स णायाधम्मकहाण के अट्ठे पण्णत्ते) શિવ, અચળ, અરુજ, અનંત, અક્ષય, અવ્યાબાધ અને અપુનરાવૃત્તિરૂપ એવા શાશ્વત સ્થાનને પ્રભુએ મેળવ્યુ છે આ સ્થાન બધા ઉપદ્રવો વગર હોવાને કારણે કલ્યાણમય બતાવવામા આવ્યુ છે એટલા માટે શિવરૂપ છે આમા સ્વાભાવિક તેમજ પ્રાયોગિક કોઈ પણ જાતની ખસવાની ક્રિયા [ચલિત થવાની ક્રિયા] નથી, એટલા માટે જ અચળરૂપ છે

तेन आवरण रहित केवलज्ञान केवलदर्शनधारणा । 'वियट्टछउमेण' व्यावृत्त च्छद्मना-छाद्यते-आव्रियते केवलज्ञान केवलदर्शनाद्यात्मनोऽनेनेति-छद्म=घातिक र्मवृन्द ज्ञानाऽऽवरणीयादिरूप वा कर्मजातम व्यावृत्त-निवृत्त-छद्म यस्मात् स व्यावृत्तच्छद्म, तेन व्यावृत्तच्छद्मना । जिणेण' जिनेन-रागद्वेषादिशत्रुविजय शीलेन । 'जावएण' जापकेन-रागद्वेषरिपु जयन्त भव्यजीवगण मतिधर्मदेशना दिना प्रेरकेण, 'जि जये' इतिधातोर्णिचि-'क्रीङ्जीना णौ' इत्यात्वे पुकि ण्वुल् । 'तिण्णेण' तीर्णेन-स्वय ससारौघाद् उत्तीर्णेन । 'तारएण' तारकेण-तारयति-तरतोऽन्यान् भव्यजीवान् प्रेरयतीति तारकस्तेन । 'बुद्धेण' बुद्धेन-स्वयबोध

षण से कहे गये हैं। तात्पर्य आवरण रहित केवलज्ञान और केवल दर्शन को प्रभु धारण करते है। इसलिये वे अप्रतिहत वरज्ञानदर्शन वाले हैं। व्यावृत्तछद्म-छद्म शब्द का अर्थ आवरण करना होता है-केवलज्ञान केवलदर्शन आदिरूप आत्मा जिन के द्वारा आवृत की जाती है ऐसे ज्ञानावरण, दर्शनावरण, मोहनीय तथा अन्तराय रूप घातककर्म या आठों कर्म यहाँ छद्म शब्द से कथित हुए हैं। यह छद्म प्रभु की आत्मा से निवृत हो चुका है अत वे व्यावृत्त छद्म हैं। रागद्वेष आदि शत्रुओं के विजेता होने से प्रभु जिन हैं तथा इन रागद्वेष रूपी शत्रुओं को जीतने की प्रेरणा भव्य जीवो को प्रभुने अपनी धर्मदेशना द्वारा प्रदान की अत प्रभु जापक हैं स्वय ससार समुद्र से प्रभु पार तिर चुके हैं इसलिये तीर्ण हैं, तथा अन्य जीवों को तरने की उन्होंने प्रेरणा की-अत तारक है, स्वयबोध को प्राप्त हो जाने के कारण प्रभु बुद्ध है तथा अन्य

વિશેષણોથી યુકત કહેવામા આવ્યા છે તાત્પર્ય એ છે કે આવરણ રહિત કેવળજ્ઞાન અને કેવળદર્શનને પ્રભુ ધારણ કરે છે એટલા માટે તેઓ અપ્રતિહતવરજ્ઞાનદર્શનવાળા છે ' વ્યાવૃત્તછદ્મ' છદ્મ શબ્દનો અર્થ આવરણ કરવુ હોય છે કેવળજ્ઞાન કેવળદર્શન વગેરેરૂપ આત્મા જેઓ વડે આવૃત (આચ્છાદિત) કરવામા આવે છે, એવા જ્ઞાનાવરણ, દર્શના વરણ મોહનીય તેમજ વિઘ્નરૂપ ઘોર ઘાતકકર્મ અથવા આઠે કર્મ અહીં છદ્મ શબ્દ વડે કહેવામા આવ્યા છે આ છદ્મ પ્રભુના આત્માથી નિવૃત્ત થઇ ગયુ છે, એટલા માટે તેઓ વ્યાવૃત્ત છદ્મ છે રાગદ્વેષ વગેરે શત્રુઓ ઉપર વિજય મેળવનાર હોવાથી પ્રભુ જિન છે, તેમજ આ રાગદ્વેષરૂપી શત્રુઓને જીતવાની પ્રેરણા ભવ્ય જીવોને પોતાની ધર્મ દેશના વડે પ્રભુએ જ આપી છે, એટલા માટે પ્રભુ જાપક છે પ્રભુ પોતે આ સસારસમુદ્રને પાર તરી ગયા છે, એટલા માટે તેઓ તીર્ણ છે, તેમજ બીજા જીવોને તરવાની તેમણે પ્રેરણા આપી એટલા માટે તેઓ તારક છે જાતે બોધ (જ્ઞાન) મેળવનાર હોવાને લીધે પ્રભુ બુદ્ધ છે, તેમજ બીજા જીવોને પ્રભુએ

अस्य ज्ञाताधर्मकथाङ्गस्य कोऽर्थः प्रज्ञप्तः ? इति प्रश्नवाक्यम् । अथ उत्तरदानाय शिष्य सम्बोधयति-हे जम्बू । इति-इत्थ प्रकारेणाऽऽमन्त्रणवाक्येनाऽऽमन्त्र्य आर्य सुधर्मा स्थविरः-आर्यजम्बूनामानमनगारमेवमवादीत्-अकथयत्-हे जम्बू । खलु निश्चयेन-एवम्-अमुना प्रकारेण श्रमणेन भगवता महावीरेण यावत् सम्प्राप्तेन सिद्धिगतिस्थानमुपगतेन षष्ठस्याऽङ्गस्य-ज्ञाताधर्मकथाङ्गस्य द्वौ श्रुतस्कन्धौ प्रज्ञप्तौ, तद्यथा-ज्ञातानिच धर्मकथाश्च, एतद्रूपौ द्वौ श्रुतस्कन्धौ कथितौ इत्युत्तरम् पुनर्जम्बूनामाऽनगार' मष्टु मस्तौति 'जइण भंते' इत्यादि-हे भगवन् ! यदि श्रमणेन भगवता महावीरेण षष्ठस्याऽङ्गस्य द्वौ श्रुतस्कन्धौ प्रज्ञप्तौ-ज्ञातानि च

कहा है तो ज्ञाता धर्मकथाङ्ग नामक छट्ठे अंग का क्या भाव कहा है ? इस तरह अपने शिष्य जम्बूस्वामी के प्रश्न को सुनकर सुधर्मास्वामी इस प्रश्न का उत्तर देते हुए कहते हैं कि-(जंबूत्तितएण अज्ज सुहम्मे थेरे अज्ज जंबूणाम अणगारं एवं वयासी) हे जंबू इस प्रकार सम्बोधन वाक्य द्वारा सम्बोधितकर आर्य सुधर्मा स्वामीने आर्य जंबूनामक अनगार से इस प्रकार कहा-(एवं खलु जंबू समणेणं भगवया महावीरेण जाव संप त्तेण छट्ठस्स अंगस्स दो सुयक्खधा पण्णत्ता) हे जंबू! श्रमण भगवान महावीर ने जो कि पूर्वोक्त आदिकरादि विशेषणों से विशिष्ट हैं एवं शिवरूप आदि विशेषण संपन्न सिद्धिगति नामक स्थान को प्राप्त हो चुके हैं उन्होंने छट्ठे ज्ञाताधर्मकथाङ्ग के दो श्रुतस्कध प्ररूपित किये है (तं जहा णायाणिय धम्मकहाओय) वे ये है-१ ज्ञाता और दूसरा धर्म कथा। (जइण भंते समणेण भगवया महावीरेण जाव संपत्तेण छट्ठस्स

રૂપ પાંચમા અંગનો અર્થ કહ્યો છે તો જ્ઞાતાધર્મકથાંગ નામના છઠ્ઠા અંગનો શો અર્થ કહ્યો છે પોતાના પ્રધાન શિષ્ય જમ્બૂસ્વામીના આ પ્રશ્નને સાંભળીને સુધર્મા સ્વામી આ પ્રશ્નનો જવાબ આપતા કહે છે (जंबूत्ति तएण अज्जसुहम्मे थेरे अज्ज जंबूणाम अणगारं एवं वयासी) હે જમ્બૂ! આ જાતના સંબોધન વચન વડે સંબોધતા આર્ય સુધર્માસ્વામીએ આર્ય જમ્બૂ નામક અણગારને આ પ્રમાણે કહ્યુ- (एवं खलु जंबू समणेण भगवया महावीरेण जाव संपत्तेण छट्ठस्स अंगस्स दो सुय क्खधा पण्णत्ता) હે જમ્બૂ! શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર વડે-જેઓ પૂર્વે કહેલ આદિકરાદિ વિશેષણોથી યુક્ત છે અને શિવરૂપ વિગેરે વિશેષણ સંપન્ન સિદ્ધગતિ નામના સ્થાનને પ્રાપ્ત થઈ ગયા છે તેમણે-છઠ્ઠા જ્ઞાતાધર્મકથાંગના બે શ્રુતસ્કંધ નિરૂપિત કર્યા છે (तं जहा णायाणिय धम्मकहाओ य) તે આ પ્રમાણે છે પહેલા-જ્ઞાતા [૧] અને બીજો ધર્મકથા [૨] (जइण भंते समणेण भगवया महावीरेण जाव संपत्तेण

यारहितम्। 'अरुय' अरुजम्-अविद्यमाना रुजा यस्य तत्, अविद्यमानशरीर मनस्कत्वात्, आधिव्याधिरहितमित्यर्थः। 'अणत' अनन्तम्-अविद्यमानोऽन्तो= नाशो यस्य तत्, अतएव 'अक्खय' अक्षय-नास्ति लेशतोऽपि क्षयो यस्य तत्, अवि नाशि-इत्यर्थ., 'अव्वाबाह' 'अव्याबाधम्-न विद्यते व्याबाधा-पीडा द्रव्यतो भावतश्च यत्र तत्। 'अपुनरावित्तिय' अपुनरावृत्तिकम्-अविद्यमाना पुनरावृत्तिः= ससारे पुनरावर्तन यस्मात् तत्, यत्र गत्वा न कदाचिदप्यात्मा विनिवर्तते। इत्थ मुक्तशिवत्वादि विशेषणविशिष्ट 'सासय' शाश्वत-नित्य 'ठाण' स्थानम्- स्थीयतेऽस्मिन्-इति स्थान लोकाऽग्रलक्षणम्, 'उवगएण' उपगतेन-प्राप्तेन श्रमणेन भगवता महावीरेण पञ्चमस्याङ्गस्य=व्याख्याप्रज्ञप्तिरूपस्य अयमर्थ.-अनन्त रोदितत्वेन बुद्धया सन्निधापितानीतत्वात्मत्यक्ष प्रज्ञप्तः-कथितः, ततः षष्ठस्याङ्गस्य-

---

पहुँचे हुए जीवों को शरीर और मन से रहित होने के कारण आधि व्याधिरूप दु खो को भोगना नहीं पडता इसलिये यह अरुजरूप है। त्रिकाल में भी इस स्थान का नाश नही होता है इसलिये यह अनन्तरूप है और इसलिये अविनाशी होने से अक्षयरूप है। द्रव्यपीडा तथा भावपीडा का इसमे लेशत भी सम्बन्ध नही है, इसलिये व्याबाधा-पीडा से रहित होने के कारण यह अव्याबाध रूप है। इस स्थान पर पहुँचे हुए जीवों का पुन संसार में कभी भी आगमन नहीं होता है इसलिये यह अपु नरावृत्तिरूप है। शाश्वत होने के कारण यह स्थान नित्य है और लोक के अग्र भाग मे यह स्थित है। ऐसे स्थान को भगवान महावीर ने प्राप्त किया है। अब जम्बूस्वामीने सुधर्मास्वामी से ऐसा पूछा कि ऐसे स्थान को प्राप्त हुए तथा आदिकर आदि विशेषणों से युक्त हुए श्रमण भग वान् महावीर प्रभुने व्याख्याप्रज्ञप्तिरूप पचम अग का अर्थ इस प्रकार

અહીં પહોંચેલ જીવોને શરીર અને મન નથી રહિત હોવાને લીધે આધિવ્યાધિરૂપ દુ ખો ભોગવવાના રહેતા નથી, એટલા માટે એ અરુજરૂપ છે ત્રણે કાળોમા પણ આ સ્થાન નો નાશ થતો નથી, એટલા માટે આ અનતરૂપ છે અને એથી અવિનાશી હોવા બદલ અક્ષયરૂપ છે, દ્રવ્ય પીડા અને ભાવપીડાનો એનાથી થોડો પણ સબધ નથી, એટલા માટે વ્યાબાધા પીડાથી રહિત હોવાને કારણે આ અવ્યાબાધ રૂપ છે આ સ્થાને પહોંચેલ જીવોને ફરીથી સસારમા ક્યારેય પણ પાછા ફરવાનુ થતુ નથી, એટલા માટે એ આ અપુનરાવૃત્તિરૂપ છે શાશ્વત હોવાને લીધે આ સ્થાન નિત્ય છે, અને લોકના અગ્રભાગમા આ અવસ્થિત છે એવા સ્થાનને ભગવાન મહાવીરે મેળવ્યુ છે માટે જબૂસ્વામીએ સુધર્માસ્વામીને એવુ પૂછ્યુ કે એવા સ્થાનને પ્રાપ્ત થયેલ તેમજ આદિકર વગેરે વિશેષણોથી યુક્ત શ્રમણ ભગવાન મહાવીર પ્રભુએ વ્યાખ્યાપ્રજ્ઞપ્તિ

(१) उत्क्षिप्तज्ञातम्—मेघकुमारजीवेन स्व हस्तिभवे दावदह्यमानशशक जीवरक्षायै पाद उत्क्षिप्त =ऊर्ध्वीकृत एव धृत इति तदुपलक्षितमिद प्रथममध्ययन मुत्क्षिप्तज्ञातम् । ज्ञातमित्युदाहरम्—तद्देशीयमानत्वादध्ययनम् । एवमग्रेऽपि ।

(२) सङ्घाटकः– धन्यश्रेष्ठि–विजयतस्करयोरेकबन्धन बद्धत्वार्थाभिधायक ज्ञात सङ्घाटकज्ञातम् ।

---

१९ एगुणवीसइमे ॥

जम्बू के इस प्रश्नका उत्तर देते हुए श्री सुधर्मास्वामी कहते है–जम्बू ? श्रमण भगवान महावीरने जो कि आदिकर आदि विशेषणों से युक्त है और शिव आदि रूप सिद्धिगति नामक स्थान पर विराजमान हो चुके है उन्होंने ज्ञाता नामक प्रथम श्रुतस्कध के इस प्रकार १९ अध्ययन प्ररूपित किये है– वे ये है–उत्क्षिप्तज्ञात१, सघाटक२, अड३, कूर्म४, शैलक५, तुब६, रोहिणी७, मल्लि८' माकदी९, चान्द्रिक१०, दावद्रव११, उदकज्ञात१२, मण्डूक१३, तेतलि १४, नदिफल१५, अपरकका१६ आकीर्ण१७ सुसमा१८, पुडरीकज्ञात१९। ज्ञात शब्द का अर्थ उदाहरण है। उत्क्षिप्तज्ञात में यह कहा गया है कि मेघकुमार के जीवने जब कि वह हस्ती के भव मे था दावाग्नि से दह्यमान (जलता हुआ) एक शशक की रक्षा करने के लिये अपने चरण को ऊँचा किया था–सो वह उसे ऊँचा ही किये रहा।

इस उत्क्षिप्त उदाहण से युक्त होने के कारण इस अध्ययन का नाम भी उत्क्षिप्त ज्ञात पड गया है । सघाटकज्ञात मे धन्य श्रेष्ठि और विजय

एगूणवीसइमे ।

જમ્બૂના આ પ્રશ્નનો જવાબ આપતા શ્રી સુધર્માસ્વામીએ કહ્યુ કે–જમ્બૂ ! શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે–કે જેઓ આદિકર વગેરે વિશેષણોથી વિશિષ્ટ છે, અને શિવ વગેરેરૂપ સિદ્ધિ ગતિ નામના સ્થાને બિરાજમાન થયા છે તેઓએ જ્ઞાતા નામના પ્રથમશ્રુતના આ રીતે ઓગણીસ [૧૯] અધ્યયનો પ્રરૂપિત કર્યા છે, તે આ પ્રમાણે છે—ઉત્ક્ષિપ્તજ્ઞાત ૧, સઘાટક૨, અડ ૩ કૂર્મ ૪, શૈલક, ૫, તુબ ૬, રોહિણી ૭, મલ્લિ ૮, માકદી ૯, ચાન્દ્રિક ૧૦, દાવદ્રવ ૧૧, ઉદકજ્ઞાત ૧૨, મડૂક ૧૩, તેતલિ ૧૪, નદિફલ ૧૫, અપરકકા ૧૬, આકીર્ણ ૧૭, સુસમા ૧૮, પુડરીકજ્ઞાત ૧૯, જ્ઞાત શબ્દનો અર્થ ઉદાહરણ છે ઉત્ક્ષિપ્તજ્ઞાતમા એ બતાવવામા આવ્યુ છે કે મેઘકુમારનો જીવ જ્યારે તે હાથીના ભવ (સ્વરૂપ) મા હતો, ત્યારે દવાગ્નિથી બળતા સસલાની રક્ષા કરવા માટે પોતાના પગને અદ્ધર કર્યો હતો, તે તેને અદ્ધર જ રાખતા રહ્યા

આ ઉત્ક્ષિપ્ત ઉદાહરણથી યુક્ત હોવાને કારણે આ અધ્યયનનુ નામ પણ ઉત્ક્ષિપ્ત જ્ઞાત પડ્યુ છે ૧, સઘાટકજ્ઞાતમા ધન્ય શ્રેષ્ઠી અને વિજય ચોરને લગતી કથા છે,

धर्मकथाश्च, अनयोः श्रुतस्कन्धयोर्मे ये प्रथमस्य-ज्ञातारूपस्य खलु भगवन् ! श्रुतस्कन्धस्य श्रमणेन यावत्सम्प्राप्तेन=शाश्वतस्थानमुपगतेन भगवता महावीरेण ज्ञातानां कति अध्ययनानि प्रज्ञप्तानि-कथितानि, एवं प्रश्ने कृते सुधर्मास्वामी-उत्तरमाह-एवं खलु जंबूः ! खलु-निश्चयेन एवम्=एतन्नामकप्रथमश्रुतस्कन्धस्य एकोनविंशतिरध्ययनानि प्रज्ञप्तानि, तद्यथा तानि सार्द्धश्लोकद्वयेन दर्शयति-'उक्खित्तणाए' इत्यादि ।

अंगस्स दो सुयक्खंधा पण्णत्ता तंजहा णायाणीय धम्मकहाओ य। पढमस्स णं भंते ! सुयक्खंधस्स समणेणं जाव संपत्तेणं णायाणं कइ अज्झयणा पण्णत्ता?) पुनः जंबू पूछते हैं भदन्त ? यदि श्रमण भगवान महावीरने कि जो आदि करादि विशेषणोंवाले एवं शिव आदि विशेषण संपन्न सिद्धिगति नामक स्थान पर पहुँच चुके हैं छट्ठे अंगके ये दो श्रुतस्कंध प्ररूपित किये हैं-१ ज्ञाता और दूसरा धर्मकथा-तो भदन्त! प्रथम श्रुतस्कन्ध ज्ञाता के उन श्रमणभगवान महावीरने कि जो पूर्वोक्त विशेषण वाले है एवं शिव आदि विशेषण युक्त स्थान पर विराजमान हो चुके है उन्होंने कितने अध्ययन प्ररूपित किये है? (एवं खलु जंबू? समणेणं जाव संपत्तेणं णायाणं एगूणवीसं अज्झयणा पण्णत्ता तं जहा उक्खित्तणाए१ संघाडे२, अंडे३, कुम्मे४, सेलगे५, तुंबे६, य रोहिणी ७ मल्ली८ मायंदी९, चंदीमाइय१० ॥१॥ दावद्दवे११, उदगणाए१२ मंडुक्के१३, तेयली१४, विय। नंदीफले १५, अवरकंका१६, आइन्ने१७, सुसमा१८ इय। अवरे य पुंडरीय णायए

छट्ठस्स अंगस्स दो सुयक्खंधा पण्णत्ता तं जहा णायाणीय धम्मकहाओ य। पढमस्स णं भंते ! सुयक्खंधस्स समणेणं जाव संपत्तेणं णायाणं कइ अज्झयणा पण्णत्ता?) ફરી જંબૂ પૂછે છે કે હે ભદન્ત ? જો શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે-જેઓ આદિકરાદિ વિશેષણોથી યુકત અને શિવ વગેરે વિશેષણોથી સંપન્ન સિદ્ધ ગતિ નામના સ્થાને પહોંચ્યા છે-તેઓએ છઠ્ઠા અંગના આ બે શ્રુતસ્કંધ નિરૂપિત કર્યા છે-[૧] જ્ઞાત અને બીજો ધર્મકથા તો હે ભદન્ત ! પ્રથમ શ્રુતસ્કંધ જ્ઞાતાના તે શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે-જેઓ પૂર્વે કહેવામાં આવેલા બધા વિશેષણોથી યુકત છે અને શિવ વગેરે વિશેષણ યુકતસ્થાને વિરાજમાન થયેલ છે, તેમણે કેટલા અધ્યયનો નિરૂપિત કર્યા છે? (एवं खलु जंबू ? समणेणं जाव संपत्तेणं एगूणवीसं अज्झयणा पण्णत्ता तं जहा उक्खित्तणाए १, संघाडे २, अंडे ३ कुम्मे ४, सेलगे ५, तुंबे ६, य रोहिणी ७, मल्ली ८, मायंदी ९ चंदिमाइय १० ॥१॥ दावद्दवे ११, उदगणाए १२, मंडुक्के १३ तेयली १४, विय ! नंदी फले १५ अवरकंका १६, आइन्ने १७ सुसमा १८, इय ।

(१) उत्क्षिप्तज्ञातम्-मेघकुमारजीवेन भव हस्तिभवे दावदह्यमानशशक जीवरक्षायै पाद उत्क्षिप्त.=ऊर्ध्वीकृत एव धृत इति तदुपलक्षितमिदं प्रथममध्ययन मुत्क्षिप्तज्ञातम्। ज्ञातमित्युदाहरम्-तदेवाधीयमानत्वादध्ययनम्। एवमग्रेऽपि।

(२) सङ्घाटकः- धन्यश्रेष्ठि-विजयतस्करयोरेकबन्धन बद्धत्वार्थाभिधायक ज्ञात सङ्घाटकज्ञातम्।

---

१९ एगूणवीसइमे ॥

जंबू के इस प्रश्नका उत्तर देते हुए श्री सुधर्मास्वामी कहते है-जंबू? श्रमण भगवान महावीरने जो कि आदिकर आदि विशेषणों से युक्त है और शिव आदि रूप सिद्धिगति नामक स्थान पर विराजमान हो चुके है उन्होंने ज्ञाता नामक प्रथम श्रुतस्कंध के इस प्रकार १९ अध्ययन प्ररूपित किये है-वे ये है-उत्क्षिप्तज्ञात१, सघाटक२, अंड३, कूर्म४, शैलक५, तुंब६, रोहिणी७, मल्लि८' माकंदी९, चान्द्रिक१०, दावद्रव११, उदकज्ञात१२, मण्डूक१३, तेतलि १४, नंदिफल१५, अपरकंका१६ आकीर्ण१७ सुंसमा१८, पुंडरीकज्ञात१९। ज्ञात शब्द का अर्थ उदाहरण है। उत्क्षिप्तज्ञात में यह कहा गया है कि मेघकुमार के जीवने जब कि वह हस्ती के भव मे था दावाग्नि से दह्यमान (जलता हुआ) एक शशक की रक्षा करने के लिये अपने चरण को ऊँचा किया था-सो वह उसे ऊँचा ही किये रहा।

इस उत्क्षिप्त उदाहण से युक्त होने के कारण इस अध्ययन का नाम भी उत्क्षिप्त ज्ञात पड गया है। सघाटकज्ञात मे धन्य श्रेष्ठि और विजय

एगूणवीसइमे।

જંબૂના આ પ્રશ્નનો જવાબ આપતા શ્રી સુધર્માસ્વામીએ કહ્યું કે-જંબૂ! શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે-કે જેઓ આદિકર વગેરે વિશેષણોથી વિશિષ્ટ છે, અને શિવ વગેરેરૂપ સિદ્ધિ ગતિ નામના સ્થાને વિરાજમાન થયા છે તેઓએ જ્ઞાતા નામના પ્રથમશ્રુતના આ રીતે ઓગણીસ [૧૯] અધ્યયનો પ્રરૂપિત કર્યા છે, તે આ પ્રમાણે છે—ઉત્ક્ષિપ્તજ્ઞાત ૧, સઘાટક૨, અંડ ૩ કૂર્મ ૪, શૈલક, ૫, તુંબ ૬, રોહિણી ૭, મલ્લિ ૮, માકંદી ૯, ચાન્દ્રિક ૧૦, દાવદ્રવ ૧૧, ઉદકજ્ઞાત ૧૨, મંડૂક ૧૩, તેતલિ ૧૪, નંદિફલ ૧૫, અપરકંકા ૧૬, આકીર્ણ ૧૭ સુંસમા ૧૮, પુંડરીકજ્ઞાત ૧૯, જ્ઞાત શબ્દનો અર્થ ઉદાહરણ છે ઉત્ક્ષિપ્તજ્ઞાતમાં એ બતાવવામાં આવ્યું છે કે મેઘકુમારનો જીવ જ્યારે તે હાથીના ભવ (સ્વરૂપ) માં હતો, ત્યારે દવાગ્નિથી બળતા સસલાની રક્ષા કરવા માટે પોતાના પગને અદ્ધર કર્યો હતો, તે તેને અદ્ધર જ રાખતા રહ્યા

આ ઉત્ક્ષિપ્ત ઉદાહરણથી યુક્ત હોવાને કારણે આ અધ્યયનનું નામ પણ ઉત્ક્ષિપ્ત જ્ઞાત પડ્યું છે ૧, સંઘાટકજ્ઞાતમાં ધન્ય શ્રેષ્ઠી અને વિજય ચોરને લગતી કથા છે,

धर्मकथाश्च, अनयोः श्रुतस्कन्धयोर्म ये प्रथमस्य–ज्ञातारूपस्य खलु भगवन् ! श्रुतस्कन्धस्य श्रमणेन यावत्सम्प्राप्तेन=शाश्वतस्थानमुपगतेन भगवता महावीरेण ज्ञाताना कति अध्ययनानि प्रज्ञप्तानि–कथितानि, एव प्रश्ने कृते सुधर्मास्वामी–उत्तरमाह–एव खलु जम्बूः ! खलु–निश्चयेन एवम्=एतन्नामकप्रथमाश्रुतस्कन्धस्य एकोनविंशतिरध्ययनानि प्रज्ञप्तानि. तद्यथा तानि सार्द्धश्लोकद्वयेन दर्शयति–'उक्खित्तणाए' इत्यादि।

अगस्स दो सुयक्खधा पण्णत्ता तजहा णायाणीय धम्मकहाओ य। पढमस्स ण भते ! सुयक्खधस्स समणेण जाव सपत्तेण णायाण कइ अज्झयणा पण्णत्ता?) पुन जबू पूछते है भदन्त? यदि श्रमण भगवान महावीरने कि जो आदिकरादि विशेषणोंवाले एव शिव आदि विशेषण सपन्न सिद्धिगति नामक स्थान पर पहुँच चुके हैं छट्ठे अगके ये दो श्रुतस्कध प्ररूपित किये है–१ ज्ञाता और दूसरा धर्मकथा–तो भदत! प्रथम श्रुतस्कन्ध ज्ञाता के उन श्रमणभगवान महावीरने कि जो पूर्वोक्त विशेषण वाले है एव शिव आदि विशेषण युक्त स्थान पर विराजमान हो चुके है उन्होंने कितने अध्ययनप्ररूपित किये है? (एव खलु जबू? समणेण जाव सपत्तेण णायाण एगूणवीस अज्झयणा पण्णत्ता त जहा उक्खित्तणाए१ सघाडे२, अडे३, कुम्मे४, सेलगे५, तुबे६, य रोहिणी७ मल्ली८ मायदी९, चदीमाइय१० ॥१॥ दावद्दवे११, उदगणाए१२ मडुक्के१३, तेयली१४, विय। नदीफले १५, अवरकंका१६, आइन्ने१७, सुसमा१८ इय। अवरे य पुडरीय णायए

छट्ठस्स अगस्स दो सुयक्खधा पण्णत्ता त जहा णायाणीय धम्मकहाओ य। पढमस्स ण भते ! सुयक्खधस्स समणेण जाव सपत्तेण णायाण कइ अज्झयणा पण्णत्ता?) ફરી જબૂ પૂછે છે કે હે ભદન્ત? જો શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે–જેઓ આદિકરાદિ વિશેષણોથી યુકત અને શિવ વગેરે વિશેષણોથી સ પન્ન સિદ્ધ ગતિ નામના સ્થાને પહોચ્યા છે–તેઓએ છઠ્ઠા અ ગના આ બે શ્રુતસ્ક ધ નિરૂપિત કર્યા છે–[૧] જ્ઞાન અને બીજો ધર્મકથા તો હે ભદન્ત ! પ્રથમ શ્રુતસ્ક ધ જ્ઞાતાના તે શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે–જેઓ પૂર્વે કહેવામા આવેલા બધા વિશેષણોથી યુકત છે અને શિવ વગેરે વિશેષણ યુકતસ્થાને વિરાજમાન થયેલ છે, તેમણે કેટલા અધ્યયનો નિરૂપિત કર્યા છે? (एव खलु जबू? समणेण जाव सपत्तेण एगूणवीस अज्झयणा पण्णत्ता त जहा उक्खित्तणाए १, सघाडे २, अडे ३ कुम्मे ४, सेलगे ५, तुबे ६, य रोहिणी ७, मल्ली ८, मायदी ९ चदिमाइय १० ॥१॥ दावद्दवे ११ उदगणाए १२, मुडक्के १३, तेयली १४, विय। नदी फले १५, अवरकका १६, आइन्ने १७ सुसमा १८, इय। अवरे य पुडरीयणायए १०

(१२) उदकज्ञातम्-उदक=नगरपरिखाजल, तदुदाहरणेन पुद्गलस्वभाव प्रतिपादकत्वादुनातम् उदकज्ञातम् ।

(१३) मण्डूकः-भेकः-नन्दमणिकार श्रेष्ठिजीव., तच्चरित्रोपलक्षित मण्डूकज्ञातम्।

(१४) तेतलि -तेतलिरिति तेतलिपुत्र' मूचामात्रत्वात्पुत्रस्य, स कनकरथराजामात्य , तदुपलक्षित तेतलिज्ञात तेतलिपुत्रज्ञातमित्यर्थ ।

(१५) नन्दिफलम्-नन्दिफलाभिधाना आपातभद्राः परिणामदारुणावृक्षाः, तदुदाहरणप्रतिपादकमध्ययन नन्दिफलज्ञातम् ।

(१६) अपरकङ्का-धातकीखण्ड-भरतक्षेत्र राजधानी, तत्र परिहृतद्रौपद्यानयनार्थ कृष्ण वासुदेव गमनरूपाश्चर्यादि प्ररूपक ज्ञातम् अपरकङ्काज्ञातम् ।

(१७) आकीर्ण -आकीर्णा.-कालिकद्वीपवर्तिनो जात्याश्वाः, तदुदाहरणोपलक्षितम् आकीर्णज्ञातम् ।

(१८) सुंसुमा-सुसुमानाम्नी धन्यश्रेष्ठिदुहिता, तच्चरित्रविषयकम ययन सुंसुमाज्ञातम् ।

(खाइ) के जल के दृष्टान्त द्वारा पुद्गल के स्वभाव का प्रतिपादन किया गया है १२, मडूकज्ञात मे नदिमणिकारसेठ का जीव जो मडूक हुआ था उसका जीवनचरित्र कहा गया है१३। तेतलिज्ञात में कनकरथराजा के अमात्य तेतलि का जीवन चारित्र लिखा गया है१४। नदीफलज्ञात मे नदिफल जो देखने मे तो बडा सुन्दर होता है परन्तु उसका परिणाम बडा ही दारुण होता है- यह बात स्पष्ट की गई है१५। अपर कङ्काज्ञात मे धातकी खडस्थ भरत क्षेत्र की राजधानी अपरकका मे परिहृत द्रौपदी को लाने के लिये गये हुए कृष्ण वासुदेव का वर्णन किया है१६। आकीर्णज्ञात में कालिक द्वीप मे रहे हुए जात्यश्वों (जातिमान अश्वों) का उदाहरण प्रदर्शित किया गया है १७। सुसमाज्ञात में धन्य श्रेष्ठी की पुत्री का चरित्र लिखा गया

११, ઉદકજ્ઞાતમા પરિખા (ખાઈ)ના પાણીના ઉદાહરણ વડે પુદ્ગલના સ્વભાવનુ નિરૂપણ કરવામા આવ્યુ છે ૧૨ મડૂકજ્ઞાતમા નદિ મણિકાર શેઠનો જીવ જે મેડક (દેડકો) થયો, તેના જીવનની કથા કહેવામા આવી છે ૧૩, તેતલીજ્ઞાતમા કનકરથ રાજાના મત્રી તેતલીનુ જીવન ચરિત્ર લખવામા આવ્યુ છે ૧૪, નદીફળજ્ઞાતમા નદીફળ જે જોવામા બહુ જ સારૂ હોય છે, પણ તેનુ પરિણામ બહુ જ ખરાબ હોય છે, આ વાત સ્પષ્ટ કરવામા આવી છે અપરકકાજ્ઞાતમા ધાતકી ખડ ક્ષેત્રની રાજધાની અપરકકામા પરિહૃત દ્રોપદીને લાવવા માટે ગયેલ કૃષ્ણ-વાસુદેવનુ વર્ણન કર્યુ છે ૧૬ આકીર્ણ જ્ઞાતમા કાલિકદ્વીપમા રહેતા જાત્યશ્વો (જાતિમાન અશ્વો)નુ દષ્ટાંત બતાવવામા આવ્યુ છે ૧૭ સુસમાજ્ઞાતમા ધન્ય શ્રેષ્ઠીની પુત્રીનુ ચરિત્ર લખાયુ છે ૧૮ પુડરીકજ્ઞાતમા

(३) अण्डम्-सूचनात्सूत्रमिति न्यायादत्र-'अण्ड' मिति मयूराण्डम्, तदुपलक्षितम ध्ययनम्-अण्डकज्ञातम्।

(४) कूर्म'-कूर्म इति कच्छप, तदुदाहरणेन गुप्त्यगुप्तिगुणदोषप्रतिपादकत्वादिद कूर्मज्ञातम् ।

(५) शैलकः-शैलकराजर्षिवक्तव्यताविषयकमध्ययन शैलकज्ञातम्।

(६) तुम्बम्-अलाबू', तदुदाहरणप्रतिपादकत्वेन तन्नाम्ना प्रसिद्ध तुम्बज्ञातम्।

(७) रोहिणी-धन्यसार्थवाहपुत्रस्य धनरक्षणतत्परा भार्या, तस्या शालिकणसुरक्षणवर्धनोदाहरणेन समुपलक्षित रोहिणीज्ञातम् ।

(८) मल्लिः-एतन्नाम्नी कुम्भकराजपुत्री-एकोनविंशतितम-तीर्थंकरपद धारिणी तदुदाहरणोपलक्षित मल्लिज्ञातम् ।

(९) माकन्दी-अत्र माकन्दी शब्देन माकन्दीदारको गृह्यते, तन्नाम्ना प्रसिद्ध माकन्दीज्ञातमिति माकन्दीदारकज्ञातमित्यर्थः ।

(१०) चान्द्रिक'-चन्द्रोदाहरणप्रतिपादकत्वाच्चान्द्रिकज्ञातम् ।

(११) दावद्रव'-स्वनामख्यातः समुद्रतटस्थो वृक्षविशेष, तदुपलक्षित दावद्रवज्ञातम् ।

चोर के सबन्ध की कथा है२। अण्डाध्ययन में मयूराण्ड की ३। कूर्माध्ययन मे कूर्म के उदाहरण को लेकर गुप्ति और अगुप्ति के गुण दोषों का वर्णन किया गया है४। शैलकज्ञात में शैलकराजर्षि के सबन्ध की कथा है। तुम्बज्ञात में अलाबू-तुमडी-का उदाहरण प्रतिपादित किया गया है ६। रोहिणी ज्ञात में धन्य सार्थवाह के पुत्रवहू की कथा है जो धनके रक्षण और उसके वर्धन करने में विशेष चतुर थी ७। मल्लीज्ञात में १९वें भगवान श्री मल्लीनाथ की कथा कही गई है। ये कुम्भकराज की पुत्री थी८, माकदीज्ञात म माकदी दारक की कथा कही हुई है९। चान्द्रिकज्ञात में चद्रमा का उदाहरण दिखलाया गया है१०। दावद्रवज्ञात में-समुद्र तट पर रहे हुए दावद्रव विशेष का दृष्टात दिया गया है११। उदकज्ञात मे परिखा

---

२ અણ્ડાધ્યયનમા મયૂરાણ્ડની ૩ કૂર્માધ્યયનમા કૂર્મ (કાચબો) નો દાખલો લઈને ગુપ્તિ અને અગુપ્તિના ગુણ દોષોનુ વર્ણન કર્યુ છે ૪, શૈલકજ્ઞાતમા શૈલક રાજર્ષિના સબધની કથા છે ૫, તુબજ્ઞાતમા અલાબૂ (તૂબી)નુ ઉદાહરણ આપ્યુ છે ૬ રોહિણી જ્ઞાતમા ધન્યસાર્થવાહની પુત્રવધૂઓની કથા છે જે ધનનુ રક્ષણ અને તેનુ વર્ધન કરવામા બહુ ચતુર હતી ૭ મલ્લિજ્ઞાતમા ઓગણીસમા (૧૯) ભગવાન્ શ્રી મલ્લિનાથની કથા કહેવામા આવી છે ૮ એ કુભરાજના પુત્રી હતા માકદી જ્ઞાતમા માકદી દારકની કથા વર્ણવવામા આવી છે ૯, ચદ્રિક જ્ઞાતમા ચદ્રનુ ઉદાહરણ આપવામા આવ્યુ છે ૧૦, દાવદ્રવજ્ઞાતમા સમુદ્રના કિનારે રહેલ દાવદ્રવ વિશેષનો દાખલો આપવામા આવ્યો છે

सव्वभूमियासु लद्धपच्चए विइण्णवियारे रज्जधुरचिंतए यावि होत्था, सेणियस्स रन्नो रज्जं च रट्ठं च कोसं च कोट्ठागारं बलं च वाहणं च पुरं च अंतेउरं च सयमेव समुवेक्खमाणे समुवेक्खमाणे विहरइ॥सू. ४॥

टीका—'जइणं भंते!' इत्यादि। जम्बूस्वामी भगवन्तमार्यसुधर्मस्वामिनं पृच्छति—यदि खलु भगवन्! श्रमणेन यावत्सम्प्राप्तेन ज्ञातानां=ज्ञाताख्यस्य प्रथमश्रुतस्कन्धस्यैकोनविंशतिरध्ययनानि—प्रज्ञप्तानि, तद्यथा—उत्क्षिप्तज्ञातादीनि यावत्=पुण्डरीकज्ञातान्तानि च, एतेषु प्रथमस्य खलु भगवन्! अध्ययनस्य= उत्क्षिप्तज्ञाताख्यस्य कोऽर्थः प्रज्ञप्तः? इति प्रश्ने कथयति—आर्यसुधर्मास्वामी प्राह— एवम्=अमुना प्रकारेण खलु=निश्चयेन हे जम्बू! तस्मिन् काले तस्मिन् समये इहैव=निवासाधारतया प्रत्यक्षाऽऽसन्ने न तु जम्बूद्वीपानामसङ्ख्यतयाऽन्य

❀ जइणं भंते! समणेणं जाव इत्यादि ❀

जम्बूस्वामी-आर्य सुधर्मास्वामी से पुनः यह पूछते हैं कि (जाव संपत्तेणं समणेणं) आदि करआदि विशेषणों से लेकर—सिद्धिगति को प्राप्त। हुए विशेषणों वाले श्रमण भगवान—महावीरने (णायाणं एगूणवीसा अज्झयणा पण्णत्ता) ज्ञाता नामक—प्रथम श्रुतस्कंध के ये १९ उन्नीस अध्ययन कहे है (तं जहा) जैसे (उक्खित्तणाए जाव पुंडरीएत्तिय) उत्क्षिप्तज्ञात से लगाकर-पुंडरीकज्ञात तक। तो इनमें (पढमस्स णं भंते! अज्झयणस्स के—अट्ठे पण्णत्ते) प्रथम अध्ययन जो उत्क्षिप्तज्ञात है उसका क्या अर्थ उन्होंने प्रतिपादित किया है। इसप्रकार जंबूस्वामी का वक्तव्य सुनकर श्री सुधर्मास्वामी उत्तर रूप में यह कहते है कि-(एवं खलु जंबू! तेणं कालेणं तेणंसमएणं इहेव

"जइणं भंते! समणेणं जाव इत्यादि"

જમ્બૂસ્વામી આર્ય સુધર્માસ્વામીને ફરી આ પ્રમાણે પૂછે છે કે (जाव संपत्तेणं समणेणं) આદિકર આદિ વિશેષણોથી લઈને સિદ્ધિગતિને પ્રાપ્ત કરેલ વિશેષણોવાળા શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીરે (णायाणं एगूणवीसा अज्झयणा पण्णत्ता) જ્ઞાતા નામના પ્રથમ શ્રુતસ્કંધના એ ઓગણીસ (૧૯) અધ્યયનો કહ્યા છે (तं जहा) જેમ કે (उक्खित्तणाए जावपुंडरीएत्तिय) ઉત્ક્ષિપ્તજ્ઞાતથી લઈને પુંડરીકજ્ઞાત સુધી તો એમનામાં (पढमस्स णं भंते! अज्झयणस्स के अट्ठे पण्णत्ते) પ્રથમ અધ્યયન જે ઉત્ક્ષિપ્તજ્ઞાત છે, તેનો શો અર્થ તેઓએ બતાવ્યો છે? આ રીતે જમ્બૂસ્વામીના વચનો સાંભળીને શ્રી સુધર્માસ્વામી ઉત્તરમાં આ પ્રમાણે કહે છે કે-(एवं खलु जंबू! तेणं कालेणं तेणं समएणं जंबूद्दीवे दीवे भारहे वासे दाहिणड्ढे भरहे

अपर च अन्यत्-एकोनविंशतितम—

(१९) पुण्डरीकज्ञातम्-पुण्डरीकः=पुष्कलावतीविजयम यवर्तिपुण्डरीकिणी नगर्यामेतन्नामको राजा, तद्वक्तव्यता प्रतिबद्धत्वादिद पुण्डरीकज्ञातम्।

इत्थ सङ्कलनया प्रथमश्रुतस्कन्धे ज्ञातानामके एकोनविंशतिसख्यकानि ज्ञातानि-उत्क्षिप्तादीनि सन्ति ॥सू० ३॥

मूलम्—जइण भते समणेण जाव संपत्तेणं एगूणवीसा अज्झयणा पण्णत्ता त जहा—उक्खित्तणाए जाव पुडरीए त्ति य, पढमस्स ण भते अज्झयणस्स के अट्ठे पन्नत्ते ? एव खलु जबू ! तेणं कालेण तेण समएण इहेव जबुद्दीवे दीवे भारहे वासे दाहिणड्ढे भरहे रायगिहे णाम नयरे होत्था वण्णओ, गुणसिलए चेइए वन्नओ। तत्थण रायगिहे नयरे सेणिए नाम राया होत्था, महयाहिमवंत० वण्णओ। तस्स ण सेणियस्स रन्नो नदा नाम देवी होत्था सुकुमालपाणिपाया वण्णओ।

तस्स ण सेणियस्स रन्नो पुत्ते नदाए देवीए अत्तए अभए नाम कुमारे होत्था, अहीण जाव सुरूवे साम-दड-भेय-उवप्पयाणणीति-सुप्पउत्तणयविहिन्नू ईहा-वूह-मग्गण-गवेसण-अत्थसत्थ-मइविसारए उप्पत्तियाए वेणइयाए कम्मियाए पारिणामियाए चउव्विहाए बुद्धिए उववेए सेणियस्स रण्णो बहुसु कज्जेसु य कुडुबेसु य मतेसु य गुज्झेसु य रहस्सेसु य निच्छएसु य आपुच्छणिज्जे पडिपुच्छणिज्जे मेढीपमाण आहारे आलबण चक्खू मेढीभूए पमाणभूए आहारभूए आलबणभूए चक्खूभूए सव्वकज्जेसु

है १९। पुण्डरीकज्ञात मे पुष्कलावती विजय के मध्य मे रही हुई पुण्डरीकिणी नाम की नगरी में पुडरीक राजा की कथा दिखलाई गई है १९ ॥३॥

પુષ્કલાવતી વિજયના મધ્યમા આવેલી પુડરીકિણી નામની નગરીમા પુડરીક રાજાની કથા બતાવવામા આવી છે ૧૯ ॥૩॥

पर्वत. क्षुल्लहिमवत्पर्वतापेक्षया–उच्चत्वायामोद्वेध (गाम्भीर्य) विष्कम्भपरिक्षेपादिना रत्नमयपद्मवरवेदिका नानामणिरत्नमयकूट=कल्पतरुश्रेणिप्रभृतिना क्षेत्रमर्यादाकारित्वेन च महान् तथा श्रेणिकभूपोऽपि शेषराजापेक्षया जातिकुलनीतिन्यायादिना विपुलधनकनकरत्नमणिमौक्तिकशङ्खशिलाप्रवाल–राज्यराष्ट्रबलवाहनकोशकोष्ठागारादिना जातिकुलधर्ममर्यादाकारित्वेन च महान् वरीवर्त्ति, तथा सर्वजनमनोमोदकतया विस्तृतयशः कीर्तिरूपसुगन्धतया च महामलयवत्, औदार्य धैर्य-गाम्भीर्यादिगुणैर्मन्दरवत्, भूपवृन्दे दिव्यर्द्धि दिव्यद्युति–दिव्यप्रभावादिभिर्महेन्द्रवत्

के–जैसा श्रेष्ट था। जैसे महा हिमवान पर्वत अन्य छोटे २ पर्वतोंकी अपेक्षा उच्चता आयाम (दीर्घता) एव उद्धेध (गाम्भीर्य) तथा विष्कम और परिक्षेप आदि द्वारा रत्नमय पद्म की वरवेदिकाद्वारा नानामणि मय एव रत्नमय कूटों द्वारा तथा कल्पवृक्षोंकी पक्तियोंद्वारा क्षेत्र की मर्यादाकारी होने से महान् माना जाता है उसी प्रकार श्रेणिक राजा भी अन्य राजाओं की–अपेक्षा, जाति, कुल नीति, न्याय आदिद्वारा विपुल धन, कनक, रत्न, मणि मौक्तिक, शख शिला–प्रवाल द्वारा, राज्य, राष्ट्रबल, वाहन कोश, कोष्ठागार आदि द्वारा, जाति कुल, धर्म की मर्यादा करनेवाला होने से महा हिमवान् जैसा कहा गया है। समस्त जनता के मन को प्रसन्न करनेवाला होनेसे तथा विस्तृत यश एव कीर्तिरूप सुगधिवाला होनेसे महामलय की तरह वह श्रेष्ठ माना गया है।—औदार्य धैर्य तथा गाभीर्य आदि गुणों से युक्त होने के कारण वह–राजा मन्दर की तरह उत्तम कहा

જેવા શ્રેષ્ઠ હતા જેમ મહાન્ હિમવાન્ પર્વત બીજા નાના પર્વતોની અપેક્ષા ઉચ્ચતા આયામ (દીર્ઘતા) ઉદ્વેધ (ગભીરતા) તેમજ વિષ્કભ અને પરિક્ષેપ વડે રત્નમય પદ્મની ઉત્તમ વેદિકાવડે અનેક મણિમય અને રત્નમય કૂટો (શિખરો) વડે, તેમજ કલ્પવૃક્ષની હારમાળાઓ વડે ક્ષેત્રની મર્યાદા કરનાર હોવાથી મહાન્ માનવામા આવે છે, તેમજ શ્રેણિક રાજા પણ બીજા રાજાઓ કરતા જાતિ, કુળ, નીતિ ન્યાય વગેરે વડે પુષ્કળ ધન, કનક, રત્ન, મણિ, મૌક્તિક, શખ, શિલા પ્રવાલવડે રાજ્ય, રાષ્ટ્ર, બળ, વાહન, કોશ, કોષ્ઠાગારવડે જાતિકુળ અને ધર્મની મર્યાદા કરનાર હોવાથી મહા હિમવાન્ જેવા કહેવામા આવ્યા છે સપૂર્ણ જનસમાજના મનને પ્રસન્ન કરનાર હોવાથી તેમજ વિસ્તૃત યશ અને કીર્તિરૂપ સુગધવાળા હોવાથી મહા મલયની જેમ તેમને શ્રેષ્ઠ માનવામા આવ્યા છે ઉદારતા ધીરજ, તેમજ ગભીરતા વગેરે ગુણોથી સપન્ન હોવાને લીધે તે રાજાને મેરુપર્વતની જેમ ઉત્તમ કહેવામા આવ્યા છે રાજાઓના

स्मिन् जम्बूद्वीपे, जम्बूद्वीपनामके द्वीपे भारते=भारतनामके वर्षे=क्षेत्रे दक्षिणार्द्धभरते भरतक्षेत्रस्य दक्षिणार्द्धे राजगृहं नामक नगरमासीत्, 'वण्णओ' वर्णकः=वर्णनग्रन्थोऽत्र वक्तव्य, स च चम्पावर्णनात्मकऔपपातिकसूत्रे वर्त्तते, सोऽत्र नपुंसकलिङ्गनिर्देशेन द्रष्टव्यः, व्याख्यातोऽप्यसौ तस्य पीयूषवर्षिण्या टीकाया मयेति। गुणशिलक चैत्यम् वर्णक =औपपातिकसूत्रकृतवर्णनप्रदेशात्ज्ञातव्य.। तत्र खलु राजगृहे नगरे श्रेणिको नाम राजाऽऽसीत्। स कीदृश.? इत्यत्राह-'महयाहिमवंत०' इत्यनेन 'महयाहिमवंतमहंतमलयमंदरमहिंदसारे' इत्येवं विज्ञेयम् महाहिमवन्महामलयमन्दरमहेन्द्रसार'=तत्र महाहिमवानिव=एतन्नामकवर्षधरपर्वतइव, यथा महाहिमवान्

जंबुद्दीवे दीवे-भारहे वासे दाहिणड्ढभरहे रायगिहे णाम णयरे होत्था) जंबू! तुम्हारे प्रश्न का उत्तर इस प्रकार है-उसकाल म और उस समय में इसी जंबू द्वीप नामके द्वीप में भरत नाम का क्षेत्र है। इस भरत क्षेत्र के दक्षिणार्द्ध मे राजगृह नामका नगर था। यहाँ जो (वण्णओ) यह पद आया है उसका तात्पर्य यह है कि औपपातिक सूत्र मे चम्पानगरी का जैसा वर्णन किया गया है वैसा ही वर्णन इस राजगृह नगर का भी जानना चाहिये।

उस वर्णनका अनुवाद औपपातिक सूत्रकी पीयूषवर्षिणी नामकी टीका मे कर दिया है। जिज्ञासुओं को वहा से यह विषय समझ लेना चाहिए। (गुणसिलए चेइए वन्नओ) उस नगर मे गुण शिल्क नामका-चैत्य था। इसका वर्णन भी औपपात्तिक सूत्र मे किया गया है वहा से जान लेना चाहिये। (तत्थ ण रायगिहे नयरे सेणिए नाम राया होत्था महया हिमवन्त वण्णओ) उस राजगृह नाम नगर मे श्रेणिक इस नाम का राजा राज्य करता था। यह महाहिमवान पर्वत-जैसा महामलय पर्वत जैसा, मन्दराचल जैसा, और महेन्द्र

रायगिहे णाम णयरे होत्था) જબૂ! તમારા પ્રશ્નનો જવાબ આ પ્રમાણે છે-તે કાળે અને તે વખતે એજ જબૂદ્વીપ નામના દ્વીપમા ભરત નામે ક્ષેત્ર હતુ આ ક્ષેત્રના દક્ષિણાર્દ્ધમા રાજગૃહ નામે નગર હતુ અહીં જે (वण्णओ) આ પદ આવ્યુ છે તેનો અભિપ્રાય આ પ્રમાણે છે કે ઔપપાતિક સૂત્રમા ચપાનગરીનુ જેવુ વર્ણન કરવામા આવ્યુ છે, તેવુ જ વર્ણન આ રાજગૃહ નગરનુ પણ સમજવુ જોઈએ

તે વર્ણનનો અનુવાદ પીયૂષવર્ષિણી નામની ટીકામા કરવામા આવ્યો છે જિજ્ઞાસુઓએ ત્યાથી આ વિષયને સમજવો જોઈએ (गुणसिलए चेइए वन्नओ) તે નગરમા ગુણશિલક નામે ચૈત્ય હતુ આનુ વર્ણન પણ ઔપપાતિક સૂત્રમા કરવામા આવ્યુ છે ત્યાથી જાણવુ જોઈએ (तत्थ ण रायगिहे नयरे सेणिए नाम राया होत्था महया हिमवन्त वण्णओ) તે રાજગૃહ નગરમા શ્રેણિક નામે રાજા રાજ્ય કરતા હતા તે મહા હિમાલય પર્વતના જેવા મહામલય પર્વત જેવા, મંદરાચલ જેવા અને મહેન્દ્રના

लक्खण–वंजणगुणोववेए, माणुम्माणप्पमाणपडिपुण्णसुजायसव्वंगसुंदरंगे, ससि सोमाकारे, कंते, पियदंसणे सुरूवे' इति संग्रहः। व्याख्या–अहीनप्रतिपूर्णपञ्चेन्द्रियशरीर'– अहीनानि=लक्षणतोऽन्यूनानि प्रतिपूर्णानि=स्वरूपतोऽखण्डितानि पञ्चापीन्द्रियाणि यस्मिन् तत्तथाविध शरीरं यस्य स तथोक्त'। लक्षणव्यञ्जनगुणोपपेतः–लक्षणानि=स्वस्तिकचक्रयवमत्स्यादीनि, व्यञ्जनानि=मषतिलादीनि, तेषां गुणः=प्रशस्तत्वरूपास्तै. उपपेतः=युक्त.। अत्र–'उप' 'अप' अनयोरुपसर्गयो शकन्ध्वादित्वात्पररूपे 'उपपइतः' अनयोर्गुणे 'उपपेत.' इति सिद्धम्। मानोन्मानप्रमाणप्रतिपूर्णसुजातसर्वाङ्गसुन्दराङ्ग'–अत्र मान=जलेन परिपूर्णे कुण्डे यस्मिन् पुरुषे प्रविष्टे सति यज्जलं कुण्डाद्बहिर्निस्सरति तज्जल यदि द्रोणपरिमाण भवति तदा तस्य शरीरावगाहना मानमुच्यते। तुलादण्डेन सन्तुलित पुरुषो यद्यर्द्धभारपरिमाणो भवति तदा तस्य अर्धभारपरिमाणम् उन्मानमुच्यते। स्वाङ्गुलेनाष्टोत्तरशतोन्नतता प्रमाण मुच्यते ततः–मान च उन्मान च प्रमाण च मानोन्मानप्रमाणानि, तैः प्रतिपूर्णानि सुजातानि सर्वाङ्गाणि, तैः सुन्दराङ्गः–सर्वथा प्रमाणप्रतिपूर्णसुजाततया सर्वाङ्गीण सुन्दर इति भावः। 'ससि-

---

तथा स्वरूप से परिपूर्ण पाचो इन्द्रियों से युक्त था।' लक्षणों–स्वस्तिक–चक्र यव एव मत्स्य आदि के चिह्नों–से–तथा मषा तिल–आदिरूप व्यञ्जनों से भरपूर था। [1]मान [2]उन्मान, तथा [3]प्रमाण से शरीर का प्रत्येक अवयव

આવ્યો છે કે એમનુ શરીર લક્ષણોથી અન્યૂન (સપૂર્ણ) તેમજ સ્વરૂપ (સૌદર્ય)થી પરિપૂર્ણ પાચે ઈન્દ્રિયોથી યુક્ત હતુ લક્ષણો–સ્વસ્તિક ચક્ર, યવ અને મત્સ્ય વગેરે ચિહ્નો–થી તેમજ મષાતિલ વગેરે વ્યજનોથી સપૂર્ણ રીતે ભરેલુ હતુ માન, (૧) ઉન્માન, (૨) તેમજ પ્રમાણુવડે (૩) શરીરનો દરેકે દરેક અવયવ પરિપૂર્ણ હતો

---

(१) जल से परिपूर्ण भरे हुए कुण्ड में मनुष्य को बैठाने पर उस कुंड से जितना पानी बाहर–निकल आता है वह पानी तौलने पर यदि एक द्रोण प्रमाण होता है तो वह जल उस पुरुष की शरीरावगाहना का मान माना जाता है। (२) तराजू पर सन्तुलित होने पर पुरुष का जो अर्ध भार होगा वह उन्मान माना जावेगा। (३)१०८ अगुल की जो ऊँचाई होती

વિશેષ—(૧) પાણીથી પૂર્ણ ભરેલ કુડમા માણુસને બેસાડયા પછી તે કુડમાથી જેટલુ પાણી બહાર નિકળી આવે છે, તે પાણીને જો તોલવામા આવે, અને તે એક દ્રોણ પ્રમાણ તોલમા ઉતરે તો તે પાણીને તે પુરુષની શરીરાવગાહનાનુ 'માન' માનવામા આવે છે

(૨) ત્રાજવા ઉપર તોલવામા પુરુષનુ જે અર્ધુ વજન થાય તેને 'ઉન્માન' માનવામા આવે છે
(૩)એકસો આઠ (૧૦૮) આગળની જે ઊચાઈ હોય છે તેને 'પ્રમાણ' કહેવામા આવે છે

सार=श्रेष्ठ, इत्यादि। 'वण्णओ' वर्णक=भूपवर्णनमत्र,चौपपातिकसूत्राद् विज्ञेयम्, तस्य खलु श्रेणिकस्य राज्ञः नन्दानाम्नी देव्यासीत्। सा कीदृशी? इत्यत्राह-'सुकुमालपाणिपाया' सुकुमारपाणिपादा=पाणी च पादौ च पाणिपाद= करचरण, सुकमारम्=अतिकोमल पाणिपाद यस्या सा तथोक्ता=अतिकोमलकर- चरणवतीत्यर्थ, 'वण्णओ' वर्णक=राज्ञीवर्णन औपपातिकसूत्राद्वसेयम्।

तस्य खलु श्रेणिकस्य पुत्रः 'नदाए देवीए अत्तए' नन्दाया देव्या आत्मजः= तद्गर्भज इत्यर्थः अभयनामा कुमारऽआसीत्। स कीदृशः? इत्याह-'अहीण जाव सुरूवे' अहीन यावत्सुरूप., अत्रत्ययावच्छब्देन-'अहीणपडिपुण्णपचिंदियसरीरे,

गया है। राजाओं के समूह मे दिव्यऋद्धि, दिव्यद्युति तथा दिव्यप्रभाव आदिद्वारा वह महेन्द्रकी तरह उत्तम प्रकट किया गया है। यहा पर भी जो यह "वण्णओ" शब्द आया है वह यह प्रकट करता है कि इस राजा के विषय मे और भी अधिक वर्णन अन्य ग्रन्थों मे किया गया है, सो वह वर्णन औपपात्तिक सूत्र से जाना जा सकता है।

(तस्स ण सेणियस्स रन्नो नदा नाम देवी होत्था सुकुमार पाणिपाया वण्णओ) उस श्रेणिक राजा की रानी का नाम नदा था। इसके हाथ पाँव बहुत ही सुकुमार थे। यह कितनी-अधिक सुन्दर थी-और किस स्वभाव आदि की थी यह सब विषय का वर्णन औपपातिक सूत्र मे दिया गया है। (तस्सण सेणियस्सरन्नो पुत्ते नदाए अत्तए अभयनाम कुमारे होत्था) उस श्रेणिक राजा के एक पुत्र था जिसका नाम अभयकुमार था। यह नन्दा देवी की कुक्षि से अवतरित हुआ था। (अहीण जाव सुरूवे) यहा यावत् शब्द से यह पाठ-ग्रहीत हुआ है-इसका शरीर लक्षण से अन्यून

સમૂહમા દિવ્યઋદ્ધિ, દિવ્યદ્યુતિ તેમજ દિવ્યપ્રભાવ વગેરેથી તેને મહેન્દ્રની જેમ ઉત્તમ બતાવવામા આવ્યા છે અહીં પણ જે 'વણ્ણઓ' શબ્દ આવ્યો છે, તે આમ બતાવે છે કે આ રાજાના વિષે એના કરતા બીજુ વધુ વર્ણન બીજા શાસ્ત્રોમા કરવામા આવ્યુ છે માટે તે વર્ણન ઔપપાતિક સૂત્રવડે સમજી શકાય છે

तस्स ण सेणियस्स रन्नो नदा नाम देवी होत्था सुकुमार पाणिपाया वण्णओ) તે શ્રેણિક રાજાની રાણીનુ નામ નદા હતુ તેના હાથપગ બહુ જ સુકોમળ હતા તે કેટલી બધી રૂપવતી હતી તેનો સ્વભાવ વગેરે કેવો હતો, આ જાતના બધા વિષયોનુ વર્ણન ઔપપાતિક સૂત્રમા આપવામા આવ્યુ છે (तस्स ण सेणियस्स रन्नो पुत्ते नदाए देवीए अत्तए अभयनाम कुमारे होत्था) તે શ્રેણિક રાજાના એક પુત્ર હતા તેનુ નામ અભયકુમાર હતુ તે નદાદેવીની કુખમાથી અવતર્યા હતા (अहीण जाव सुरूवे) અહીં યાવત્ શબ્દથી એ પાઠ ગ્રહણ કરવામા

कोपाद्यपहरणेन वा शत्रोरनुशासनम् । भेद'=शत्रुपक्षे स्नेहापनयनपुरस्सरं स्वामि सेवकयोश्चित्तभेदकरणं, स त्रिविधः, ।

उक्तञ्च-"परोप्परं णेहभंगो, कलहुप्पायणं तहा ।
तज्जणं सत्तुपक्खेसु, भेयणीई पकित्तिया ॥१" इति ।

अस्य छाया-परस्परं स्नेहभङ्ग , कलहोत्पादनं तथा ।
तर्जनं शत्रुपक्षेषु, भेदनीतिः प्रकीर्त्तिता ॥१॥ इति ।

उपप्रदानम्=पूर्वगृहीतवस्तुप्रतिप्रदानम्, अभिमतार्थदानं वा, एतद्रूपा चतुर्विधा नीतिः-नीयते=स्वानुकूल्यं प्राप्यते रिपुरनयेति सा तथोक्ता तया सामादि चतुर्विधया नीत्या सु=सुष्ठु प्रयुक्त=प्रयोगो व्यापारो यत्र स सुप्रयुक्त', एतादृशो नयः= न्यायस्तस्य विधि'=विधानं, तं जानातीति स तथोक्तः-यथायोग्यनीतिन्याय कुशल इत्यर्थः। नीते प्रयोगो यथा-'उत्तमं प्रणिपातेन, शूरं भेदेन योजयेत्।

'परोप्परं णेहभंगो, कलहुप्पायणं तहा ।'
तज्जणं सत्तुपक्खेसु भेयणीई पकित्तिया ॥१॥

शत्रु पक्षमें स्वामी सेवकमें स्नेह का भंग करवाना उनमें आपसमें लड़ाई झगडा करवा देना-एवं परस्पर में तर्जन-डांट-डपट-आदि करवाना। पूर्वमें गृहीत की हुई वस्तु का देना अथवा अभिमत अर्थका देना इस का नाम उपप्रदान है साम, दण्ड भेद एवं उपप्रदान इस तरह ४ चार प्रकार की नीति के प्रयोगरूप न्याय के विधानमें यह अभय कुमार निष्णात था-यथा योग्यनीति न्याय में कुशल था-नीति का प्रयोग इस प्रकार कहा गया है-(उत्तम प्रणिपातेन) उत्तम जनको यदि

સ્નેહભાવ હોય છે, તેમા ફૂટ પાડવી, તેમના મનમા એવી વાત ઠસાવવી કે જેથી બન્ને એક બીજાનો વિશ્વાસ ન કરે, તેનુ નામ ભેદ-નિતી છે આ ભેદ નીતિ ત્રણ પ્રકારની બતાવવામા આવી છે

परोप्परं णेहभंगो, कलहुप्पायणं तहा ।
तज्जणं सत्तुपक्खेसु भेयणीई पकित्तिया ॥१॥"

શત્રુપક્ષમા સ્વામી સેવકના સ્નેહમા ફૂટ પડાવવી, તેમનામા પરસ્પર કલહ કરાવવો અને પરસ્પર તર્જન (તિરસ્કાર) દમદાટી વગેરે કરાવવા પૂર્વે કોઈ પાસેથી લીધેલ પદાર્થને આપવો અથવા અભિમત (ઈષ્ટ) અર્થને આપવો તેનુ નામ ઉપપ્રદાન છે સામ દંડ, ભેદ અને ઉપપ્રદાન આ પ્રમાણે ચાર પ્રકારની નીતિનો પ્રયોગ કરતા ન્યાય આપવામા અભયકુમાર નિષ્ણાત હતા નીતિના સમુચિત માર્ગને અનુસરતા ન્યાય આપવામા તે કુશળ હતા નીતિનો યથાયોગ્ય વ્યવહાર આ રીતે બતાવવામા આવ્યો છે—'उत्तम प्रणिपातेन, સારા માણસને વશ કરવો હોય તો તેની સામે નમ્ર થઈને વર્તન

सोमागारे' शशिसौम्याकारः-शशी=चन्द्रस्तद्वत् सौम्य =रमणीयः, आकारः= स्वरूप यस्य स तथोक्तः। 'कंते' कान्तः=कमनीयः। 'पियदसणे' प्रियदर्शन'- प्रिय=दर्शकजनमनोह्लादक दर्शनम्=अवलोकन यस्य स तथोक्त.। 'सुरूवे' सुरूपः=सर्वातिशायिरूपलावण्यवान। 'सामदंडभेयउवप्पयाणणीइसुप्पउत्तण यविहिण्णू' सामदण्डभेदोपप्रदाननीति सुप्रयुक्तनयविधिज्ञः-तत्र साम='वय युष्माक यूयमस्माकं को भेदोऽस्माकम्' इत्यादि मधुरवाक्यैः शत्रुपक्षवशीकरणम्, दण्डः दण्डयते-धनाद्यपहरणेन निस्सारी क्रियते जनो येन स तथोक्तः=क्लेशोत्पादेन

परिपूर्ण था। चद्रमाके जैसा इसका सौम्य आकार था। देखने वालों को यह बहुत अधिक प्रिय लगता था। कमनीय था। रूप लावण्य इसके प्रत्येक अग से टपकसा रहा था।

यहाँ "अहीणजावसुरूवे" मे जो यावत् पद रखा है-उस से इस पाठ का यहाँ ग्रहण किया गया है-अहीणपडिपुण्ण-पचेन्द्रियसरीरे लक्खणवजणगुणोववेए, माणुम्माणप्पमाणपडिपुण्ण -सुजायसव्वगसुदरगे, ससिसोमागारे, कंते, पियदसणे सुरूवे। (सामदंडभेदउवप्पयाणणीतिसुप्पउत्तणयविहिन्नू ईहा-वूहमग्गण गवेसणअत्थसत्थमइविसामए) हम आपके हैं आप हमारे हैं हम में और आप मे कोई भेद नहीं है इत्यादिमधुर वचनो द्वाराशत्रुपक्ष को वश मे करना यह साम उपाय है, क्लेश उत्पन्न करके अथवा कोष आदि का अपहरण करके शत्रु को वश मे करना-या उसे बिलकुलकम जोर बना देना यह दण्डनीति है, शत्रु पक्ष के स्वामी-तथा सेवक में जो परस्पर मे स्नेह होता है उसमे भेद करना-उनके चित्त मे एसी बात जमा देना कि जिससे दोनों आपसमे एक दूसरे का विश्वास न कर सके इसका नाम भेदनीति है। यह भेदनीति ३ तीन प्रकार की कही गई है-

ચન્દ્રના જેવો એમનો સૌમ્ય આકાર હતો. જોનારને એ બહુજ વધારે ગમતા હતા એ કમનીય હતા રૂપ અને લાવણ્ય એમના દરેકે દરેક અગમાથી નીતરતુ હતુ

અહીં 'अहीण जाव सुरूवे' મા જે યાવત્ પદ મુકવામા આવ્યુ છે, તેનાથી આ પાઠનુ અહીં ગ્રહણ કરવામા આવ્યો છે-अहीणपडिपुण्णपचेंदियसरीरे लक्खणवजनगुणोववेण माणुम्माणप्पमाणपडिपुण्णसुजायसव्वगसुदरगे ससिसोमागारे, कंते पियदसणे सुरूवे।" सामदंडभेदउवप्पयाणणीतिसुप्पउत्तणयविहिन्नू ईहा वूहमग्गणगवेसणअत्थसत्थमइविसामए) અમે તમારા છીએ, તમે અમારા છો, આપણામા કોઈ પણ જાતનો ભેદ નથી, વગેરે મીઠા વચનોથી શત્રુપક્ષને વશ કરવો આ સામ ઉપાય છે પીડિત કરીને અથવા તો ધન-ભડારનુ હરણ કરીને દુશ્મન ઉપર કાબૂ મેળવવો અગરતો તેને સાવ નિબળ બનાવવો આ દણ્ડનીતિ છે શત્રુપક્ષના સ્વામી તેમજ સેવકમા જે એક બીજા તરફ

है वह प्रमाण कहीगई है।

अपोह –अपोह्यते=निर्धार्यते स्वाकाराद्विपरीत आकारोऽनेनेति स तथोक्तः=निजाकारनिर्णयज्ञान यथा–'स्थाणुरेवाय' मिति। मार्गण–मार्ग्यते=अन्विष्यते वस्तु-नेनेति तत्तथोक्तम्=अपोहाग्रे सद्भूतार्थविशेषज्ञानाभिमुखमेव 'तत्सत्त्वे तत्सत्त्वमन्वय.' इत्यन्वयधर्मान्वेषण, यथा वल्लीलताद्यारोहण स्थाणुधर्म एवात्र घटने इति। स्थाणुमेवाश्रित्य वल्लील्ताद्यारोहण भवति, अत.स्थाणु धर्मत्वेन वल्लीलताद्यारोहण व्यपदिश्यते। गवेषण–गवेष्यते=विशेषतो निश्चीयते वस्त्वनेनेति तत्त

"इसी का नाम सशय है। इस सशयके होने पर यह स्थाणु होना चाहिये अथवा पुरुप होना चाहिये इसतरह किसी एक तरफ झुकती हुई जो बुद्धि की चेष्टा होती है यही ईहा है।

ईहा के बाद जो विशेष ज्ञान होना है उसका नाम अवाय है–अपोह है–। अपने आकार से विपरीत आकार जहा दूर किया जाता है वह 'अपोह' है ऐसी अपोह शब्द की व्युत्पत्ति है। जैसे जब यह बोध हुआ कि यह स्थाणु होना चाहिये तब ऐसा जो बोध होता है कि यह स्थाणु ही है इसी का नाम अपोह है मार्गण शब्द का अर्थ होता है–अन्वेषण– यह स्थाणु ही है ऐसा जो अपोह नामक बोध हो रहा है वह इस बात को लेकर हो रहा है कि यहाँ पर वल्ली आरोहण आदि जो स्थाणुगत धर्म है वे ही घटित हो रहे है। इसी का नाम अन्वय है 'तत्सत्त्वे तत्सत्त्वमन्वय.' यह अन्वय का लक्षण है। स्थाणु को अश्रित करके ही वल्ली लता आदि का वहाँ आरोहण होता है–इसलिये ये स्थाणु के धर्म तरीके प्रकट किये जाते हैं। मार्गणा में अन्वय धर्म की पर्यालोचना होती है। गवेषणा में व्यतिरेक धर्म का विचार चलता

આ પ્રમાણે કોઇ એક તરફ વળતી બુદ્ધિની ચેષ્ટા થાય છે, તેનુ નામ ઇહા છે

ઇહા પછી જે વિશેષજ્ઞાન હોય તેનુ નામ અવાય છે–અપોહ–છે પોતાના આકારથી ભિન્ન આકારને જ્યા દૂર કરવામા આવે તેને અપોહ કહે છે એ રીતે અપોહ શબ્દની વ્યુત્પત્તિ છે દા ત જ્યારે એ જ્ઞાન થયુ કે આ સ્થાણુ (ઠુઠુ) હોવુ જોઈએ ત્યારે એવુ નિશ્ચયરૂપે જે જ્ઞાન થાય છે કે આ સ્થાણુ (ઠુઠુ) જ છે, આનુ જ નામ અપોહ છે માર્ગણ શબ્દનો અર્થ 'અન્વેષણ' થાય છે આ સ્થાણુ જ છે, આ પ્રકારનુ અપોહ નામે જે જ્ઞાન થઇ રહ્યુ છે, તે આને લઇને જ થઈ રહ્યુ છે કે અહીં વલ્લી (વેલ) આરોહણ વગેરે જે સ્થાણુમા રહેનારા ધર્મો છે, તે જ ઘટિત થઇ રહ્યા છે આનુ નામ અન્વય છે "તત્સત્ત્વે તત્સત્ત્વમન્વય" આ અન્વયનુ લક્ષણ છે 'સ્થાણુ (ઠુઠા) ના આધારે જ લતા વગેરેનુ આરોહણ થાય છે માટે જ એ સ્થાણુના ધર્મ બતાવવામા આવ્યા છે માર્ગણામા 'અન્વય' ધર્મની પર્યાલોચના થાય છે ગવેષણામા કે વ્યતિરેક

नीचमल्पप्रदानेन, समं तुल्यपराक्रमैः॥१॥" इति, अन्यच्च-"लुब्धमर्थेन गृह्णीयात्, साधुमञ्जलिकर्मणा। मूर्खं छन्दानुरोधेन, तत्त्वार्थेन च पण्डितम् ॥" इति। 'ईहापोह मग्गणगवेसणअत्थसत्थमइविसारए' ईहाऽपोहमार्गणगवेषणार्थशास्त्रमतिविशारद - तत्र ईहा=कस्यापिवस्तुनोऽनालोचितविलोकनजन्यसंशयनिराशाय बुद्धिचेष्टा, यथा दूरत उच्चैस्त्वयुक्तस्य कस्यचिद्दर्शने 'स्थाणुर्वा पुरुषो वा इति विवेकाय बुद्धिचेष्टनम्।

वश मे करना होवे तो उसके साथ नम्रता का व्यवहार रखना चाहिये। (शूरं भेदेन योजयेत्) किसी शूरवीरको यदि वश में करना है तो उसके साथ भेदनीति का प्रयोग करना चाहिये। (नीचमल्पप्रदानेन) यदि किसी नीचजन को वश मे करना है, तो उसे कुछ न कुछ थोडा बहुत अवश्य दे देना चाहिये।

(समं तुल्यपराक्रमैः) बराबरी वाले शत्रु को यदि वश में करना है तो उसके तो उसके साथ बराबरी का पराक्रम करना चाहिये। यही बात अन्यत्र इस प्रकार से कही है-

"लब्धमर्थेन गृह्णीयात् साधुमञ्जलि,कर्मणा,
"मूर्खं छन्दानुरोधेन तत्त्वार्थेन च पण्डितम्"।

सामान्य रूप से वस्तु के बाद जो उसमे संशय होता है उस संशय को दूर करने की जो एक प्रकार की बुद्धि चेष्टा होती है उसका नाम ईहा है। जैसे दूर से किसी ऊँची वस्तु का जब हमे दर्शन होता है तब यह कुछ है ऐसा सामान्य बोध होता है अब इस सामान्य बोध के बाद फिर ऐसा जो विचार आता है कि यह स्थाणु है या पुरुष है

કરવુ જોઈએ 'शूरं भेदेन योजयेत्' વીર પુરુષને વશકરવો હોય તો તેની સાથે ભેદનીતિનો પ્રયોગ કરવો જોઈએ 'नीचमल्पप्रदानेन' નીચ માણસને વશ કરવો હોય તો કઈકને કઈક-થોડુ ચોક્કસ આપવુ જોઈએ समं तुल्यपराक्रमैः' સરખી શકિતવાળા દુશ્મનને વશ કરવો હોય તો તેની સાથે બરાબરીનુ શૂરાતન બતાવવુ જોઈએ એજ વાત બીજે સ્થાને આ રીતે બતાવવામા આવી છે—

लुब्धमर्थेन गृह्णीयात् साधुमञ्जलिकर्मणा ।
मूर्खं छन्दानुरोधेन तत्त्वार्थेन च पण्डितम् ॥१॥,,

સામાન્ય રૂપમા વસ્તુના બોધ પછી જે તેમા સશય ઉદ્ભવે છે તેને દૂર કરવાની એક પ્રકારની બુદ્ધિનીચેષ્ટા હોય છે, તેનુ નામ 'ઇહા' છે દા ત દૂરથી કોઈ ઊચી વસ્તુનુ જ્યારે દર્શન થાય છે, ત્યારે આ કઈક છે, એવુ સામાન્ય જ્ઞાન આપણને થાય છે આ સામાન્ય જ્ઞાન પછી ફરી એમ વિચાર થાય કે આ સ્થાણુ (ઠુઠુ) છે કે પુરુષ છે, આનુ નામ સશય છે આ સશય પછી આ સ્થાણુ હોવુ જોઈએ અથવા પુરુષ હોવો જોઈએ.

वैनयिक्या—विनयेन जाता वैनयिकी=गुर्वादिविनयप्राप्तशास्त्रार्थ संस्कारजन्या, तया, अत्र नैमित्तिकशिष्यद्वयोदाहरणं संक्षेपतः प्रदर्श्यते—

एकस्मिन्नगरे समकक्षवयस्कौ द्वौ शिष्यौ निमित्तशास्त्रं पठितुं कस्यापि नैमित्तिकस्य समीपे गतवन्तौ। तयोरेको विनयशीलो यद् यथा गुरुरुपदिशति तत्तथैव बहुमानपुरस्सरं विनयावनतमस्तकोऽधीते, गुरुपाठितं मुहुर्मुहुर्विमृशति, शङ्कास्पदं स्थलं गुरुसमीपमुपेत्य सविनयं निर्णयति च। अपरस्तु न तथा विनयेन पठति, न पृच्छति, नापि विमृशति च। अधीतशास्त्रावुभौ कालान्तरे जीविकार्थं देशान्तरं गतौ। क्वचि

है। गुरु आदि के विनय से प्राप्त हुए शास्त्रीय अर्थ के संस्कार से जो बुद्धि प्राप्त होती है वह वैनयिकी बुद्धि है।

इस विषय में दो नैमित्तिक शिष्यों का उदाहरण इस प्रकार है— किसी नगर में समान अवस्था वाले दो शिष्य किसी निमित्तज्ञ के पास निमित्त शास्त्र को पढ़ने के लिये गये। उनमें एक शिष्य विनय शील था। गुरुमहाराज उसे जिस प्रकार जिस बात को पढ़ाते थे वह उस बात को बहुमान पुरस्सर बड़े भारी विनय के साथ पढ़ता था। विद्या गुरु जिस विषय को उसे समझाया करते थे वह उस विषय को बार बार विचार में लाया करता था। जिस विषय में उसे किसी भी तरह का संदेह होता तो वह गुरु के पास जा कर विनय के साथ उसका निर्णय करता। दूसरा शिष्य ऐसा कुछ अविनयी था कि वह न तो कुछ पढ़ता न कुछ लिखता और न गुरु से कुछ पूछता और न कुछ विचार ही करता। अब उन दोनों के लिये ऐसा अवसर आया कि उन्हें आजी

ગુરુ વગેરેના વિનયથી પ્રાપ્ત કરેલ શાસ્ત્રીય અર્થના સંસ્કાર વડે જે બુદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય છે, તે વૈનયિકી બુદ્ધિ છે આ વિષયને લગતા બે નૈમિત્તિક શિષ્યોના દૃષ્ટાન્ત આ પ્રમાણે છે—

કોઈ નગરમા સરખી ઉમરના બે વિદ્યાર્થીઓ કોઈ નિમિત્તજ્ઞની પાસે નિમિત્ત શાસ્ત્રના અભ્યાસાર્થે ગયા તેઓમા એક શિષ્ય વિનમ્ર હતો ગુરુ તેને જે વાત શીખવતા તે તે વાતને બહુ જ માનપૂર્વક ઘણા વિનય સાથે તે શીખતો હતો વિદ્યા આપનાર ગુરુ જે વિષય તેને સમજાવતા તે તે વિષય ઉપર વારવાર મનન કરતો હતો તે વિષયમા તેને કોઈ પણ જાતની શકા હોય તો તે ગુરુની પાસે જઈને સવિનય તેનુ સમાધાન કરતો હતો બીજો શિષ્ય કંઈક અવિનયી હતો ન તો તે કંઈ વાચતો અને ન તે કંઈ લખતો તેમજ ન ગુરુને તે કંઈ પૂછતો અને ન તે [illegible]

योक्त-मार्गणा-ये सद्भूतार्थविशेष निर्णयाभिमुखमेवान्यधर्मपरित्यागेन 'तदसत्त्वे तदसत्त्व व्यतिरेक.' इति व्यतिरेक धर्माभ्यास समालोचन यथा-'अस्मिनशिरः शरीर कण्डूयनादय पुरुषधर्मा न दृश्यन्ते' इति। एतेषा समाहारे ईहापोहमार्गणगवेषणानि, तैरर्थशास्त्रे=अर्थोपार्जननिमित्त शास्त्रमर्थशास्त्र, तत्र या मतिः=मनन तया विशारदः=निपुणः स तथोक्तः। तथा 'उप्पत्तियाए वेणइयाए कम्मयाए पारिणामियाए चउव्विहाए बुद्धीए उववेए' औत्पत्तिक्या, वैनयिक्या, कर्मजया, पारिणामिक्या, चतुर्विधया बुद्ध्या उपपेत', तत्र-औत्पत्तिक्या-उत्पत्तिरेव-शास्त्राभ्यासकर्मपरिशीलनादिक विहाय प्रयोजन यस्या सा औत्पत्तिकी-पूर्वमदृष्टाश्रुतानुभूतविषयतयाप्यकस्मादुद्भवनशीला, तया, अत्र रोहकदृष्टान्त प्रसिद्ध एव।

है जैसे ऐसा विचार होना-कि यह स्थाणु ही है- पुरुष नहीं-कारण पुरुषगत जो शिर कण्डूयन आदि धर्म हैं वे यहा प्रतीत नहीं हो रहे हैं। 'तदसत्त्वे तदसत्त्वम्' यह व्यतिरेक का लक्षण है। अभयकुमार जिस तरह सामआदि नीति के प्रयोग करने मे विशेष पटु थे उसी प्रकार वे ईहा अपोह मार्गण, गवेषण द्वारा अर्थशास्त्र के विचार करनेमे भी विशेष विशारद थे। (उप्पत्तियाए वेणइयाए कम्मायाए पारिणामियाए चउव्विहाए बुद्धीए उववेए) औत्पत्ति की, वैनयिकी कर्म जा तथा, परिणामिकी, इस तरह चार प्रकार की बुद्धि से वे अभयकुमार युक्त थे। जो बुद्धि स्वत इस जीव को विना किसी शास्त्राभ्यास आदि के उत्पन्न होती है वह औत्पत्ति की बुद्धि है। यह बुद्धि पूर्व मे अदृष्ट अश्रुत तथा अननुभूत हुए विषय को अकस्मात जान लेती है। इस विषय मे रोहक का दृष्टान्त प्रसिद्ध ही

[અભાવ] ધર્મ ઉપર વિચાર કરવામા આવે છે હા ત એમ વિચાર' થવો કે આ સ્થાણુ જ છે, પુરુષ નથી કારણ કે પુરુષગત જે શિર કણ્ડૂયન વગેરે ધર્મો છે તેઓની અહી પ્રતીતિ થતી નથી 'तदसत्त्वे तदसत्त्वम्' આ વ્યતિરેકનુ લક્ષણ છે જેમ અભયકુમાર સામ વગેરે નીતિનો પ્રયોગ કરવામા વિશેષ કુશળ હતા; તેમજ ઈહા, અપોહ માર્ગણ, ગવેષણ વડે અર્થશાસ્ત્ર ઉપર વિચાર કરવામા પણ વિશેષ કુશિયાર હતા (उप्पत्तियाए वेणइयाए कम्मयाए परिणामियाए चउव्विहाए बुद्धिए उववेए) ઔત્પત્તિકી, વૈનયિકી' કર્મજા અને પરિણામિકી આ રીતે ચારે પ્રકારની બુદ્ધિથી અભયકુમાર સપન્ન હતા જીવને પોતાની મેળે કોઈ પણ જાતના શાસ્ત્રાભ્યાસ વગર જે બુદ્ધિ ઉદ્ભવે છે તે ઔત્પત્તિકી બુદ્ધિ છે આ બુદ્ધિ પહેલા કોઈપણ વખત જોવામા નહિ આવેલા, સાભળવામા નહીં આવેલા તેમજ અનુભૂતિના વિષયમા નહિ આવેલા વિષયને અનાયાસ સમજી લે છે આ બાબતમા રોહકનુ દષ્ટાત પ્રસિદ્ધ થયેલ જ છે

वैनयिक्या–विनयेन जाता वैनयिकी=गुर्वादिविनयप्राप्तशास्त्रार्थ संस्कारजन्या, तया, अत्र नैमित्तिकशिष्यद्वयोदाहरणं संक्षेपतः प्रदर्श्यते—

एकस्मिन्नगरे समकक्षवयस्कौ द्वौ शिष्यौ निमित्तशास्त्रं पठितुं कस्यापि नैमित्तिकस्य समीपे गतवन्तौ। तयोरेको विनयशीलो यद् यथा गुरुरुपदिशति तत्तथैव बहुमानपुरस्सरं विनयावनतमस्तकोऽधीते, गुरुपाठितं मुहुर्मुहुर्विमृशति, शङ्कास्पदं स्यात् गुरुसमीपमुपेत्य सविनयं निर्णयति च। अपरस्तु न तथा विनयेन पठति, न पृच्छति, नापि विमृशति च। अधीतशास्त्रावुभौ कालान्तरे जीविकार्थं देशान्तरं गतौ। क्वचि

है। गुरु आदि के विनय से प्राप्त हुए शास्त्री अर्थ के संस्कार से जो बुद्धि प्राप्त होती है वह वैनयिकी बुद्धि है।

इस विषय मे दो नैमित्तिक शिष्यों का उदाहरण इस प्रकार है– किसी नगर मे समान अवस्था वाले दो शिष्य किसी निमित्तज्ञ के पास निमित्त शास्त्र को पढने के लिये गये। उनमे एक शिष्य विनय शील था। गुरुमहाराज उसे जिस प्रकार जिस बात को पढाते थे वह उस बात को बहुमान पुरस्सर बडे भारी विनय के साथ पढता था। विद्या गुरु जिस विषय को उसे समझाया करते थे वह उस विषय को बार बार विचार मे लाया करता था। जिस विषय मे उसे किसी भी तरह का सदेह होता तो वह गुरु के पास जा कर विनय के साथ उसका निर्णय करता। दूसरा शिष्य ऐसा कुछ अविनयी था कि वह न तो कुछ पढता न कुछ लिखता और न गुरु से कुछ पूछता और न कुछ विचार ही करता। अब उन दोनों के लिये ऐसा अवसर आया कि उन्हें आजी

ગુરુ વગેરેના વિનયથી પ્રાપ્ત કરેલ શાસ્ત્રીય અર્થના સસ્કાર વડે જે બુદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય છે, તે વૈનયિકી બુદ્ધિ છે આ વિષયને લગતા બે નૈમિત્તિક શિષ્યોના દૃષ્ટાન્ત આ પ્રમાણે છે–

કોઈ નગરમા સરખી ઉમરના બે વિદ્યાર્થિઓ કોઈ નિમિત્તજ્ઞની પાસે નિમિત્ત શાસ્ત્રના અભ્યાસાર્થે ગયા તેઓમા એક શિષ્ય વિનમ્ર હતો ગુરુ તેને જે વાત શીખવતા તે તે વાતને બહુજ માનપૂર્વક ઘણા વિનય સાથે તે શીખતો હતો વિદ્યા આપનાર ગુરુ જે વિષય તેને સમજાવતા તે તે વિષય ઉપર વારવાર મનન કરતો હતો તે વિષયમા તેને કોઇ પણ જાતની શકા હોય તો તે ગુરુની પાસે જઈને સવિનય તેનુ સમાધાન કરતો હતો બીજો શિષ્ય કઈક અવિનયી હતો ન તો તે કઈ વાચતો અને ન તે કઈ લખતો તેમજ ન ગુરુને તે કઈ પૂછતો અને ન તે કોઇપણ જાતના વિચાર કરતો હવે વિદ્યાઅભ્યાસ કરી લીધા પછી આ બન્નેને

न्नगरनिकटे सरस्तीरे विश्रमतुः । 'एतावुभौ विद्वांसौ' इतिज्ञात्वा मस्तकन्यस्त-जलभृतघटा काचिद्वृद्धा विदेशगतस्वसुतकुशलिनीं वार्ता पप्रच्छ । प्रश्नसमकालमेव तन्मस्तकाद् घटो न्यपतत्, तदृष्ट्वा सोऽविमृश्यकारी झटितिमाह–'वृद्धे ! =मृतस्तव पुत्र,' इत्यादि । कर्णकठोर प्राणापहारक वज्रमिवाऽऽपतत् पुत्रमरणरूप तद्वचन श्रुत्वा यावत्सा मूर्छा प्राप्नोति तावदपरो विमर्शशीलो नैमित्तको न्यगदत् भोभ्रात मैवं ब्रूहि, अस्याः पुत्रः साम्प्रतमेव स्वगृहमागतो वर्त्तते मात ! गच्छ शीघ्र गृह पुत्रमुखावलोकनजनितममन्दपरमानन्दमनुभवेत्यादि । तच्छ्रुत्वा प्रत्युज्जीवितेव

विका सपादन के लिये परदेश मे जाना पडा। जब ये बाहर जा रहे थे तो किसी एक नगर के पास के सरोवर के किनारे ये दोनों ठहर गये। इतने में एक वृद्धाने कि जिसका पुत्र बहुत समय से परदेश गया हुआ था और अभी तक वापिस नही आया था उन्हे देखा–वह मस्तक पर घडा रखकर वहां जल भरने को आई थी। उसने विद्वान समझ कर इनसे अपने पुत्र की कुशल वार्ता पूछी तो अविनीत शिष्यने यह देखकर कि उसके मस्तक से प्रश्न पूछने के साथ साथ घडा गिर गया है जल्दी से ऐसा कहा कि हे वृद्धे? तेरा पुत्र तो परदेश मे ही मर गया है–तू अब किस की कुशल वार्ता पूछ रही है। ऐसा उसका कर्णकठोर वज्र के प्रहार जैसा तीक्ष्ण मर्मभेदक पुत्र का मरण रूप वचन सुनकर वह मूर्च्छित होने वाली ही थी इतने मे दूसरे विनयशील शिष्यने विचार कर कहा भाई ऐसा मतकहो–इसका पुत्र तो इस समय घर पर ही आ पहुँचा है। ऐसा कहकर फिर उसने उस वृद्धा से कहा! तुम जल्दी से जल्दी घर जाओ।

પોતાની આજીવિકા ચલાવવા માટે પરદેશ જવાનુ થયુ જ્યારે તેઓ બહાર જઈ રહ્યા હતા ત્યારે માર્ગમા કોઈનગર પાસે સરોવરના કાઠે આ બન્ને રોકાયા એટલામા એક ડોશીએ કે જેનો પુત્ર ઘણુ સમય પહેલા વિદેશ ગયો હતો અને હજી પોતાને ઘેર પાછો ફર્યો ન હતો–તેઓને જોયા, તે ઘડો માથા ઉપર મૂકીને પાણી ભરવા આવી હતી તે ડોશીએ તેઓને વિદ્વાન સમજીને એમને પોતાના પુત્રનુ કુશળ પૂછ્યુ પ્રશ્ન પૂછતાની સાથે જ વૃદ્ધાના માથા ઉપરથીપાણીનો ઘડો પડી ગયોછે,–એ જોઈને અવિનીત શિષ્યે ઝડપ ? કહ્યુ કે હે વૃદ્ધે! તારો પુત્ર તો વિદેશમા મરણ પામ્યો છે, તુ હવે કોના કુશળની વાત પૂછે છે, આ પ્રમાણે તેનુ વજ્રપ્રહાર જેવુ કર્ણકટુ, તીક્ષ્ણ, અન્ત કરણને વીંધનારૂ, પુત્રમરણ રૂપવચન સાભળીને તે બેભાન થવાની જ હતી તેટલામા બીજા વિનયશીલ શિષ્યે વિચારીને કહ્યુ કે ભાઈઆવુ ન બોલો એનો પુત્ર તો અત્યારે ઘેર આવી પહોચ્યો છે આમ કહીને પછી તેણે તે ડોશીને કહ્યુ કે મા! તમે સત્વરે ઘેર જાઓ તમારો પુત્ર

सा गता गृहं, मिलितो लक्षरूप्यकलाभ' पुत्रं, हर्षप्रकर्षमुपागता। तदनु सा बहुमूल्यं पारितोषिकमादाय सरस्तीरमागत्य तौ पृष्टवती कथं ज्ञातमेवद्वृत्तमिति। अविमृश्य कारी ब्रूते प्रश्नसमये तव मस्तकान्निपत्य कुम्भः स्फुटितस्तेन मया ज्ञातं-'मृतस्तव पुत्रः' इति। तत्पश्चाद् विमृश्यकारी बवक्ति-प्रश्नसमकालमेव तव घटाऽधो भूमौ निपतितस्तज्जलं च सरोजलेन साकं मिलितं तेन मया ज्ञातं-'यस्य यज्जलं तत्तेन

तुम्हारा पुत्र घर पर आ गया है। उसके मुखावलोकन से तुम परम हर्ष का अनुभव करो। इस प्रकार उस विनयशील विचारक शिष्य के वचन सुन कर उसे मानो नई चेतना सी प्राप्त हो गई हो इस तरह बनकर वह अपने घर पहुँची। पहुँचते ही वहा उसने एक लाख रुपयों को कमा कर साथ में लाये हुए अपने पुत्र को देखा-देखते ही उसे परम आनन्द का अनुभव हुआ हर्ष प्रकर्ष से युक्त हो कर वह बहुमूल्य पारितोषिक लेकर पुनः उस तालाब के किनारे पर वह आई। आते ही उन दोनों से उसने पूछा-भाई बतलाओ तुमने यह सब कैसे जाना। सुनकर अविमृश्यकारी शिष्यने उससे कहा-मा! प्रश्न पूछने के साथ ही जब तुम्हारे मस्तक से घडा गिर कर फूट गया-तो मैने विचार किया कि जिस प्रकार यह घडा अचानक गिरकर फूट गया है उसी प्रकार तुम्हारा पुत्र भी मर गया है। विमृश्यकारीने अपनी बात के समर्थन मे उसे कहा -कि मात.? प्रश्न करने के समकाल मे ही जब आप का घडा जमीन पर गिर पडा और उसमे का जल सरोवर के साथ मिल गया

घेर आवी गयो छे तेनु मो जेईने तमे खूब ज आनंद अनुभवो आ रीते विनयी अने विचारक शिष्यना वचन सांभळीने तेणे जाणे के नवी चेतना न मेळवी होय, तेम ते तरत ज पोताने घेर गई अने घेर पहोंचता ज त्या तेणे एक लाख रुपिया कमाई आवेल पोताना पुत्रने जेयो जेतानी साथे ज तेनु हैयु आनन्दथी तरबोळ थई गयु प्रसन्न थती ते बहु कीमती भेट लईने तेज तळावने कांठे फरी आवी आवीने तेओ बन्नेने तेणे पूछ्यु 'भाई तमे आ बधु केवी रीते जाण्यु ?' ए सांभळीने अविमृष्यकारी [अविचारी] शिष्ये कह्यु-'मा! प्रश्न करतानी साथे ज तमारा माथा उपरथी घडो पडीने फूटी गयो, त्यारे मने थयु के जे रीते आ घडो ओचितो पडीने फूटी गयो, ते रीते तमारो पुत्र पण मरण पाम्यो हशे "विमृश्यकारीए [विचारके] पोताना वातना समर्थनमा कह्यु के 'मा! प्रश्न करती वखते तमारो घडो जमीन पर पडयो अने तेनु पाणी सरोवरना पाणीनी साथे मळी गयु ते ए उपरथी मे जाण्यु के जे प्रमाणे आ घडानु पाणी आ सरोवरना पाणीनी साथे मळी गयु छे, तेज प्रमाणे तमारो पुत्र पण तमने जल्दी मळवो जेईए आ

मिलितमिति ततोऽस्या पुत्रेऽप्यनया सह द्रुतगत्र मिलिष्यती' त्यादि । तच्छ्रुत्वा तमविमृश्यकारिणं दुर्वचनैर्निर्भर्त्स्य विमृश्यकारिणे बहुमूल्यं पारितोषिकं समर्प्याशीर्वादशतानि ददौ । अथासावविमृश्यकारी खेदखिन्नो भूत्वा स्वचेतसि चिन्तयामास-'मया गुरुजन विनयाभावेन शास्त्रमभ्यस्त तस्मान्मे विद्या न फलवती जाते' त्यादिना मनःसताप समाप । विनयशीलो विमृश्यकारी तु गुरोरुपकार मुहुर्मुहुरनुस्मरन् विद्याप्रचार कुर्वंश्चास्मिन् लोके जनरमृतमिव पूजितः-क्रमश आत्मविद्या समाप्य कल्याणमार्गं साधितवान् । सदाऽध्ययने कृतेऽपि विनीते एव

तो इस पर से मैंने जाना कि जिस प्रकार यह जल इस जल के साथ मिल जुल गया है-उसी प्रकार आपका पुत्र भी आपके साथ शीघ्र ही मिल जाना चाहिये। इस प्रकार उस विमृश्यकारी के भूरि भूरि प्रशसा करती हुई उस वृद्धाने उस अविमृश्यकारी व्यक्ति को बुरा भला कह कर तथा उस विचारशील व्यक्ति को बहुमूल्य पारितोषिक प्रदान कर अन्त मे सैकडों आशीर्वाद वचनों से नवाजा। अपने साथी का इस प्रकार देव दुर्लभ सन्मान देखकर अविमृश्यकारी बहुत अधिक खेद खिन्न हुआ। उसने अपने चित्त मे सोचा मैंने विद्यागुरुके पास विद्या का अध्ययन तो किया है-परन्तु विनयाभाव के कारण वह मुझ मे फलवती नहीं हुई है। विनयशील विमृश्यकारीने 'विनयादि सपन्न बनकर जो भी विद्या मैंने विद्या गुरु से पढी वह मुझ मे विशेष रीति से प्रस्फुटित हुई है अत मेरे ऊपर विद्यागुरु का बडा भारी उपकार हुआ है-'इस प्रकार वार वार विद्या गुरु के उपकार का स्मरण करते हुए विद्या का प्रचार अच्छी तरह से किया इस प्रचारसे लोगो मे उसकी अमृत जैसी मान्यता बढी। क्रमश जब वह आत्मविद्या की साधना करते२ कल्याणमार्ग का पथिक बन

પ્રમાણે વાતજાણી તે ડોશીએ અવિમૃશ્યકારીના જ્ઞાનની ખૂબ ઝાટકણી કાઢી અને તે પછી વિચારશીલને ખૂબ કીમતી ભેટ અને સેકડો આશીર્વચનો આપ્યા પોતાના સાથીનુ આ રીતે દેવ દુર્લભ સન્માન જોઈને અવિમૃશ્યકારી ખૂબ જ દુખી થયો અને તેણે પોતાના મનમા વિચાર કર્યો કે 'મે વિદ્યાગુરુ પાસેથી વિદ્યાભ્યાસ તો કર્યો છે પણ વિનય રહિત હોવાને લીધે વિદ્યા સારી પેઠે મારામા ફળવતી થઈ નથી" વિનયશીલ વિમૃશ્યકારી શિષ્યે વિચાર કર્યો કે 'વિનયાદિથી જે વિદ્યા ગુરુ પાસેથી મેળવી છે, તે મારામા સવિશેષ વિકાસ પામી છે ખરેખર મારા ઉપર વિદ્યાગુરુનો બહુ ભારે ઉપકાર થયો છે" આ રીતે વારવાર વિદ્યાગુરુના ઉપકારનુ સ્મરણ કરતા સારી પેઠે વિદ્યાપ્રચાર કર્યો આ પ્રચારથી લોકોમા અમૃત જેવી તેની ખ્યાતી વધી અનુક્રમે જ્યારે તે આત્મવિદ્યાની સાધના કરતા કરતા કલ્યાણપથનો પથિક બન્યો ત્યારે અનન્ત ...

विद्या सकलशास्त्ररहस्य प्रकटयति। सुविनीतस्तद् विद्या प्रभावेणास्मिन् लोके स्व रचनया शास्त्रादिरहस्य प्रकटयन आत्मविद्या समवाप्य स्वपर कल्याणाय प्रभवति। इति वैनयिकी बुद्धि दृष्टान्तः। अत्रानेकशो दृष्टान्ता. सन्तीति विस्तरभयाद् विरम्यते।

कार्मिक्या=कर्मण.=कृषिवाणिज्यादि व्यवसायात् जाता कार्मिकी=तत्तत्क मो-यासप्रकर्षजनितेत्यर्थः तया। अत्र तस्करकृषीवलोदाहरणम्-

कश्चित्तस्करो वाणिजग्रामे कस्यचिद्वणिजो गृहे कमलाकार खात खनितवान्। प्रभाते जना एकत्रीभूतास्तत्खात दृष्ट्वा भूयो भूयः प्रशसा कृतवन्त.-अहो! चौरस्य

गया तो अनन्त ससार का भी अत उसने कर दिया। इस दृष्टान्त लिखने का तात्पर्य यह है कि साथ२ अध्ययन करने पर भी विनीत जन मे ही विद्या फलवती बनती है तथा सकल शास्त्रों का रहस्य भी आत्मा में प्रकट होता है जो आत्मा विनीत होता है। विनीत जन ही विद्या के प्रभाव से इस लोक में अपनी रचना द्वारा शास्त्रादि के रहस्य को प्रकट करते हैं-और आत्मविद्या को प्राप्त कर अन्त मे वे स्व और पर के कल्याण करने में समर्थ वन जाते हैं। इस बुद्धि के ऊपर और भी अनेक प्रकार दृष्टान्त ह जो यहा ग्रन्थ विस्तृत हो जाने के भय से नही लिखे गये है। कृषि वाणि ज्य आदि व्यवसायरूप कर्म से जो बुद्धि उत्पन्न होती है वह कार्मिकी बुद्धि है।

इसके ऊपर कृषिवल (किसान) और चोर का उदाहरण इस प्रकार है—

एक चोर ने वाणिज गाँव मे किसी एक वणिक् के घर मे रात्रि के समय कमल के आकार जैसा खात-ओडा किया।-प्रभातकाल जब हुआ तो लोगोने इसे देख कर चोर की बडी भारी प्रशसा की। कहने

મરણનો પણ તેણે અત કર્યો આ દૃષ્ટાન્ત લખવાનુ પ્રયોજન એ છે કે એકી સાથે અભ્યાસ કરવા છતા પણ વિનીત માણસમા જ વિદ્યા સફળ થાય છે, અને બધા શાસ્ત્રોનુ રહસ્ય પણ તે જ આત્મામા પ્રકટે છે, કે જે આત્મા વિનમ્ર હોય છે નમ્ર માણસ જ વિદ્યાના પ્રભાવથી આ લોકમા પોતાની રચના વડે શાસ્ત્ર વગેરેનુ રહસ્ય બતાવે છે, અને આત્મવિદ્યાને મેળવીને અતે સ્વ [પોતાનુ] અને પર [પારકાનુ[કલ્યાણ સાધવામા સમર્થ થાય છે આ બુદ્ધિ વિષે બીજાપણ અનેક દૃષ્ટાન્તો છે જે અહી ગ્રન્થ વિસ્તારના ભયથી લખ્યા નથી કૃષિ, વાણિજ્ય વગેરે વ્યવસાયના કર્મોથી જે બુદ્ધિ ઉત્પન્ન થાય છે તે કાર્મિકી બુદ્ધિ છે

એના માટે કૃષીવલ [ખેડૂત] અને ચોરનુ ઉદાહરણ આ પ્રમાણે છે—

વાણિજ ગામમા કોઇ એક વાણિયાના ઘેર રાતના વખતે એક ચોરે કમળના આકાર જેવુ બાકોરૂ [ખાતર] પાડ્યુ સવારે લોકોએ એ જોઇને ચોરના બહુ ભારે

अस्यामवसर्पिण्यां जातस्य चतुर्विंशस्य चरमतीर्थंकरस्य भगवतः श्रीवर्धमानस्वामिनश्चरमचातुर्मास्यं पावापुर्यामासीत्। तत्र कृतषष्ठभक्तेषु नवमल्लकि-नवलेच्छकि-काशी-कौशलकेषु अष्टादशसु गणराजेषु समुपस्थितेषु तस्य चरमदेशना षट्त्रिंशदध्ययनात्मिका उत्तराध्ययननामतः प्रसिद्धा, विंशत्यध्ययनात्मिका तु विपाकश्रुताख्या। तत्रोत्तराध्ययनस्य शब्दार्थस्त्वेवम्-उत्तराणि=मोक्षसाधकत्वात् प्रधानानि अध्ययनानि यत्र तदुत्तराध्ययनम्।

नन्विदमेव शास्त्रं प्रधानं चेत् आचाराङ्गादिद्वादशाङ्गी भगवत्प्रज्ञप्ताऽपि प्रधानतयाऽनुक्तत्वादितोऽपकृष्टतया प्रेक्षावद्भिरनुपादेया स्यादिति चेद्? अत्रो-

---

भगवान गौतम गणधर को (नत्वा) नमस्कार कर मैं (उत्तराध्ययने) इस उत्तराध्ययन सूत्र के ऊपर (प्रियदर्शिनी वृत्ति) प्रियदर्शिनी नामक वृत्ति की (कुर्वे) रचना करता हूँ॥ ४॥

टीकार्थ-इस अवसर्पिणी काल मे उत्पन्न चौवीसवें अन्तिम तीर्थंकर भगवान श्रीवर्धमान स्वामी का अन्तिम चातुर्मास पावापुरी मे हुआ। वहा पर भगवान की सेवा मे, नवमल्लकि नवलेच्छकि जो काशी एव कौशल देश के अठारह गणराजा थे वे उपस्थित हुए। उन सबो ने पष्ठभक्त किया। उस समय उन श्री भगवान महावीर स्वामी की अन्तिम देशना हुई, जो देशना छत्तीस अध्ययनरूप 'उत्तराध्ययन' इस नाम से प्रसिद्ध हुई, तथा बीस अध्ययनरूप विपाकश्रुत, इस नाम से भी प्रसिद्ध हुई। उनमे 'उत्तराध्ययन' शब्द का अर्थ इस प्रकार है—मोक्ष साधक होने से उत्तर-प्रधान है अध्ययन जिसमे वह उत्तराध्ययन है।

ગણધરને (नत्वा) નમસ્કાર કરી હુ (उत्तराध्ययने) ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર ઉપર (प्रियदर्शिनीम् वृत्तिं) પ્રિયદર્શિની નામની વૃત્તિની (कुर्वे) રચના કરૂ છુ ॥૪॥

ટીકા—આ અવસર્પિણી કાળમા ઉત્પન્ન થયેલા ચોવીસમા છેલ્લા તીર્થંકર ભગવાન શ્રી વર્ધમાન સ્વામીનો છેલ્લો ચાતુર્માસ પાવાપુરીમા થયો ત્યા આગળ ભગવાનની સેવામા નવમલ્લકિ નવલેચ્છકિ જે કાશી અને કોશલ દેશના અઢાર ગણરાજા આવેલ હતા એ બધાએ પષ્ઠભક્ત કરેલ આ સમયે ભગવાન શ્રી મહાવીર સ્વામીની અંતિમ દેશના થઇ, જે દેશના છત્રીસ અધ્યયનરૂપ 'ઉત્તરાધ્યયન' આ નામથી પ્રસિદ્ધ થઇ, તથા વીસ અધ્યયનરૂપમા વિપાકશ્રુત નામથી પણ પ્રસિદ્ધ થઇ, આમા 'ઉત્તરાધ્યયન' શબ્દનો અર્થ આ પ્રકારે છે—મોક્ષસાધક હોવાથી ઉત્તર-પ્રધાન છે અધ્યયન જેમા તે ઉત્તરાધ્યયન છે

(सगुप्तिसमितिं समा विरतिमादधान सदा) जो पाच समिति और तीन गुप्तियों के धारक है, तथा सर्वदा सर्वविरति को पालने वाले है, (क्षमावदखिलक्षम) पृथिवी के समान जो सर्व प्रकार के अनुकूल प्रतिकूल परीषहादिक को सहन करते हैं, (कलितमन्जुचारित्रकम्) जो निरतिचार चारित्र अराधन मे सदा तत्पर रहते है, तथा-(सदोरमुखवस्त्रिकाविलसिताननेन्दु) वायुकायादि की यतना के लिये जिनका मुखरूपी चन्द्रमण्डल सदा सदोरक मुखवस्त्रिका से सुशोभित है, तथा-(अपूर्वबोधप्रद) जो अपूर्व समकितरूपी बोध-बीज के दाता है और (भववारिधिप्लवम्) इस ससारसमुद्र से भव्य जीवों के पार होने के लिये नौका समान है, ऐसे (गुरु) निर्ग्रन्थ गुरु महाराज को (प्रणौमि) मैं नमस्कार करता हूँ ॥ ३ ॥

अब टीकाकार भगवानकी वाणी आदिको नमस्कार करके अपनी व्यक्तव्यता प्रकट करते हैं—'जैनी' इत्यादि ।

(जैनी सरस्वतीं) जिनेन्द्र के मुखकमल से निर्गत द्वादशाङ्गीरूप सरस्वती देवी को, एव (गणनायक गौतम) गणनायक-गच्छ के नायक

(सगुप्तिसमिति समा विरतिमादधान सदा)-જે પાચ સમિતિ અને ત્રણ ગુપ્તિયોના ધારક છે, તથા સર્વદા સર્વવિરતિને પાળવાવાળા છે, (क्षमावदखिलक्षम) પૃથ્વીના સમાન જે સર્વ પ્રકારના અનુકૂળ પ્રતિકૂળ પરિષહોને સહન કરે છે, (कलितमजुचारित्रकम्)-જે નિરતિચાર ચારિત્રના આરાધનમા સદા તત્પર રહે છે તથા (सदोरमुखवस्त्रिकाविलसिताननेन्दु) વાયુકાય આદિની યતનાને માટે જેમનુ મુખરૂપી ચન્દ્રમડળ સદા દોરાસહિતની મુહપત્તીથી સુશોભિત છે, તથા (अपूर्वबोधप्रद) અપૂર્વ સમકિતરૂપી બોધ-બીજના દાતા છે અને (भववारिधिप्लवम्) આ સસારસમુદ્રથી ભવ્ય જીવોને પાર કરવામા નૌકાસમાન છે, એવા (गुरु) નિર્ગ્રન્થ ગુરૂ મહારાજને (प्रणौमि) હુ નમસ્કાર કરૂ છુ

હવે ટીકાકાર જીન ભગવાનની વાણી આદિને નમસ્કાર કરી સ્વવક્ત વ્યતા પ્રકટ કરે છે—'जैनी' ઈત્યાદિ

(जैनी सरस्वतीं) જિનેન્દ્રના મુખકમળથી નિર્ગત દ્વાદશાગીરૂપ સરસ્વતી દેવીને, અને (गणनायकम् गौतम) ગણનાયક-ગચ્છના નાયક ભગવાન ગૌતમ

तत्र षट्त्रिंशदध्ययनानां नामानि प्रदर्श्यन्ते—

१–विनयश्रुतम् , २–परीषहः, ३–चतुरङ्गीयम् , ४–असंस्कृतम् , ५–अकामसकाममरणीयम् , ६–क्षुल्लकनिर्ग्रन्थीय, ७–एलकीयम् (उरभ्रीयम्), ८–कापिलकम्, ९–नमिप्रव्रज्या, १०–द्रुमपत्रकम्, ११–बहुश्रुतम् , १२–हरिकेशीयम्, १३–चित्तसंभूतीयम् , १४–इषुकारीयम् , १५–सभिक्षु, १६–ब्रह्मचर्यसमाधिः, १७–पापश्रमणीयम् , १८–संयतीयम् , १९–मृगापुत्रीयम् , २०–महानिर्ग्रन्थीयम् , २१–समुद्रपालीयम् , २२–रथनेमीयम् , २३–केशिगौतमीयम्, २४–समितीयम् , २५–यज्ञीयम्, २६–सामाचारी, २७–खलुङ्कीयम्, २८–मोक्षमार्गगतिः, २९–सम्यक्त्वपराक्रमः, ३०–तपोमार्गः, ३१–चरणविधिः, ३२–प्रमादस्थानम् , ३३–कर्म-

---

जगह-जगह वर्णित हुआ है, अतः प्रसिद्धिवश इसे प्रधान कहना कोई अनुचित नहीं है। इसलिए इस मूलसूत्र का नाम उत्तराध्ययन कहा गया है। उत्तराध्ययन के ३६ अध्ययन ये हैं—

(१) विनयश्रुत, (२) परीषह, (३) चतुरंगीय, (४) असंस्कृत, (५) अकामसकाममरण, (६) क्षुल्लकनिर्ग्रन्थीय, (७) एलकीय, (८) कापिलक, (९) नमिप्रव्रज्या, (१०) द्रुमपत्रक, (११) बहुश्रुत, (१२) हरिकेशीय, (१३) चित्तसंभूतीय, (१४) इषुकारीय, (१५) सभिक्षु, (१६) ब्रह्मचर्यसमाधि, (१७) पापश्रमणीय, (१८) संयतीय, (१९) मृगापुत्रीय, (२०) महानिर्ग्रन्थीय, (२१) समुद्रपालीय, (२२) रथनेमीय, (२३) केशिगौतमीय, २४) समितीय, (२५) यज्ञीय, (२६) सामाचारी, (२७) खलुंकीय, (२८) मोक्षमार्गगति, (२९) सम्यक्त्वपराक्रम, (३०) तपोमार्ग,

---

એટલે પ્રસિદ્ધિવશ આને પ્રધાન કહેવામાં કોઈ અનુચિત જેવું નથી. આ માટે આ મુલસૂત્રનું નામ ઉત્તરાધ્યયન કહેવાયેલ છે. ઉત્તરાધ્યયનના છત્રીસ અધ્યયન આ પ્રકારે છે—

(૧) વિનયશ્રુત, (૨) પરિષહ, (૩) ચતુરંગીય, (૪) અસંસ્કૃત, (૫) અકામ-સકામમરણ, (૬) ક્ષુલ્લકનિર્ગ્રન્થીય, (૭) એલકીય (૮) કાપિલક, (૯) નમિ-પ્રવ્રજ્યા (૧૦) દ્રુમપત્રક (૧૧) બહુશ્રુત, (૧૨) હરિકેશીય, (૧૩) ચિત્તસંભૂતીય (૧૪) ઇષુકારીય, (૧૫) સભિક્ષુ, (૧૬) બ્રહ્મચર્યસમાધિ, (૧૭) પાપશ્રમણીય, (૧૮) સંયતીય, (૧૯) મૃગાપુત્રીય, (૨૦) મહાનિર્ગ્રન્થીય (૨૧) સમુદ્રપાલીય, (૨૨) રથનેમીય, (૨૩) કેશિગૌતમીય, (૨૪) સમિતીય, (૨૫) યજ્ઞીય, (૨૬) સામાચારી, (૨૭) ખલુંકીય, (૨૮) મોક્ષ માર્ગગતિ, (૨૯) સમ્યક્ત્વપરાક્રમ,

च्यते—यद्यपि सर्वं प्रवचनं प्रधानमेव, तथाप्येतानि विनयश्रुतादीनि षट्त्रिंशद्-ध्ययनानि रूढिवशात् प्रधानानि। भगवच्चरमदेशनास्वरूपतयाऽस्मिन् शास्त्रे द्वादशाङ्गी प्रतिपादितार्थमुपसंहरता भगवता प्राधान्यं रूढ्या प्रदर्शितम्, सविस्तरं तु तत्र तत्र तत्र सूत्रे वर्णितमिति न काऽप्यनुपपत्तिः।

प्रश्न—यदि छत्तीस अध्ययनात्मक यह शास्त्र ही प्रधान माना जावेगा तो आचाराग आदि द्वादशाग कि जिनका प्ररूपण भी स्वय भगवान् ने ही किया है, प्रधानरूप से नही कहे जाने के कारण इसकी अपेक्षा अपकृष्ट–अप्रधान हो जायेंगे, और इस कारण वे प्रेक्षावान्–बुद्धिमानो–की दृष्टि में उपादेय नही रह सकेंगे, सो इस प्रकार यदि कोई प्रश्न करे तो उसका समाधान इस प्रकार है—

भगवत्प्रतिपादित होने के कारण यद्यपि सभी द्वादशागात्मक प्रवचन प्रधान है फिर भी यहा जो इन विनयश्रुतादिक छत्तीस अध्ययनों में प्रधानता प्रदर्शित की गई है वह केवल प्रसिद्धि के वश समझना चाहिये। भगवान की अन्तिमदेशनास्वरूप होने से इस शास्त्र में द्वादशागप्रतिपादित अर्थ का सक्षेप से समावेश किया गया है, अतः सूत्रकार ने प्रसिद्धि से ही इसमे प्रधानता प्रकट की है। द्वादशांग का विस्तारसहित वास्तविक तत्त्व, आचाराग, सूत्रकृताग आदि आगमोंमे

પ્રશ્ન—જો છત્રીસ અધ્યયનાત્મક આ શાસ્ત્ર જ પ્રધાન મનાશે તો આચારાગ વગેરે દ્વાદશાગ કે જેનુ પ્રરૂપણ પણ સ્વય ભગવાને જ કરેલ છે, તે પ્રધાનરૂપના ન કહેવાવાને કારણે આની અપેક્ષા અપકૃષ્ટ–અપ્રધાન બની જશે, અને આ કારણથી તે પ્રેક્ષાવાન્–બુદ્ધિમાનો–ની દૃષ્ટિએ ઉપાદેય નહી રહે જો આ પ્રકારનો કદાચ કોઇ પ્રશ્ન કરે તો એનુ સમાધાન આ પ્રકારથી છે—

સ્વય ભગવાનથી પ્રતિપાદિત હોવાના કારણે જોકે બધા દ્વાદશાગાત્મક પ્રવચન પ્રધાન છે છતા પણ અહિં આ વિનયશ્રુતાદિક છત્રીસ અધ્યયનોમા પ્રધાનતા પ્રદર્શિત કરાયેલ છે, તે કેવળ પ્રસિદ્ધિને વશ હોવાનુ સમજવુ જોઇએ ભગવાનની છેલ્લીદેશનાસ્વરૂપ હોવાથી આ શાસ્ત્રમા દ્વાદશાગપ્રતિપાદિત અર્થનો સક્ષેપમા સમાવેશ કરવામા આવેલ છે, એટલે સૂત્રકારે પ્રસિદ્ધિથી જ આમા પ્રધાનતા પ્રગટ કરી છે દ્વાદશાગનુ વિસ્તારસહિત વાસ્તવિક તત્ત્વ, આચારાગ, સૂત્રકૃતાગ વગેરે આગમોમા ઠેકઠેકાણે વર્ણન થયેલ

सह सम्बन्धः। भावसंयोग-अशुभभावैः सहात्मनः सम्बन्धः, तस्मात् सर्वविध-संयोगाद् विप्रमुक्तस्य=विमुक्तस्य, अनित्याशरणादिद्वादशभावनाभिः संयोगस्य फलं संसारपरिभ्रमणादिरूपं विज्ञाय संयोगं परित्यक्तवत इत्यर्थः। संयोगो हि मृग-तृष्णावद् भ्रमोत्पादकः, कुगतिसाधकः, विवेकतरून्मूलने मत्तगजराजोपमः, अम-न्दात्मानन्दरसशोषणे प्रचण्डमार्तण्डसमः, श्रुतचारित्रधर्मारामदावानलः, सद्ध्यान-वारिदविक्षेपणे शैलशिखरानिलः। संयोगस्य प्रियवियोगजनकत्वेन दारुणदुःखोत्पाद-कतयाऽपि परिहार्यता,

---

क्तस्य) सर्वथा रहित (अणगारस्स-अनगारस्य) अनगार (भिक्खुणो-भिक्षोः)-साधु के (विणय-विनय) विनय को मैं (आणुपुव्विं-आनुपूर्व्या) शास्त्रोक्तपद्धति के अनुसार (पाउकरिस्सामि-प्रादुष्करिष्यामि) प्रकट-करूँगा। अत. हे जम्बू! तुम सब उसे (मे-मत्तः) मुझ से (सुणेह-शृणुत) सुनो॥ १॥

भावार्थ—संयोग शब्द का अर्थ संबंध है। द्रव्यसंयोग और भावसंयोग के भेद से यह संयोग दो प्रकार का है। पूर्वसंयोग और पश्चात्संयोग के भेद से द्रव्यसंयोग भी दो तरह का बतलाया गया है। माता पिता आदि के साथ जो जन्म से संबंध है वह पूर्वसंयोग है। श्वशुर आदि के साथ पीछे से हुआ संबंध पश्चात्संयोग है। अशुभ भावों के साथ आत्मा का संबंध रहता है वह भावसंयोग है। इस संयोग का सर्वथा परित्याग वही आत्मा कर सकता है जो अनित्य

રહિત (अणगारस्स-अनगारस्य) અણગાર (भिक्खुणो-भिक्षो) સાધુના (विणय-विनय) વિનયને હું (आणुपुव्विं-आनुपूर्व्या) શાસ્ત્રોક્ત પદ્ધતિ અનુસાર (पाउकरिस्सामि-प्रादुष्करिष्यामि) પ્રગટ કરીશ. એટલે હે જમ્બૂ! તમે બધા એને (मे-मत्त) મારી પાસેથી (सुणेह-शृणुत) સાભળો.

ભાવાર્થ—સંયોગ શબ્દનો અર્થ સંબંધ છે દ્રવ્યસંયોગ અને ભાવસંયોગના ભેદથી આ સંયોગ બે પ્રકારે છે પૂર્વસંયોગ અને પશ્ચાત્સંયોગના ભેદથી દ્રવ્ય સંયોગ પણ બે રીતનો બતાવેલ છે માતા પિતા વગેરેની સાથેનો જે જન્મનો સંબંધ છે, તે પૂર્વસંયોગ છે શ્વશુર વગેરેની સાથે પછીથી થયેલ સંબંધ એ પશ્ચાત્સંયોગ છે અશુભ ભાવોની સાથે આત્માનો જે સંબંધ રહે છે એ ભાવસંયોગ છે આ સંયોગનો સર્વથા પરિત્યાગ એજ આત્મા કરી શકે છે,

प्रकृतिः, ३४-लेश्या, ३५-अनगार मार्गगतिः, ३६-जीवाजीव-विभक्तिः, इति ।
तत्र-श्रीसुधर्मा स्वामी जम्बूस्वामिनमन्यानपि शिष्यानुत्तराध्ययनसूत्रार्थं प्रतिबोधयितु प्रवृत्तः सन् धर्मस्य विनयमूलकत्वात्प्रथमं विनयश्रुताऽध्ययनं प्रस्तुवत्स्याद्य सूत्रमाह—

मूलम्—

सजोगा विप्पमुक्कस्स, अणगारस्स भिक्खुणो ।
विणय पाउकरिस्सामि, आणुपुव्वि सुणेह मे ॥ १ ॥

छाया—

सयोगाद् विप्रमुक्तस्य, अनगारस्य भिक्षोः ।
विनय प्रादुष्करिष्यामि, आनुपूर्वी शृणुत मे ॥ १ ॥

टीका—

'सजोगा.' इत्यादि । सयोगादिति, सयोगः=सम्बन्धः, स द्विविधः-द्रव्यसयोगः भावसयोगश्च । तत्र द्रव्यसयोगो द्विविधः-पूर्वसयोगः पश्चात्सयोगश्च । तत्र पूर्वसयोगो मातापित्रादिभिः सार्धं सम्बन्धः । पश्चात्सयोगस्तु श्वशुरादिभिः

(३१) चरणविधि, (३२) प्रमादस्थान, (३३) कर्मप्रकृति, (३४) लेश्या, (३५) अनगारमार्गगति, (३६) जीवाजीवविभक्ति ।

इन मे श्री सुधर्मास्वामीने सर्व प्रथम जबूस्वामी एव और भी दूसरे शिष्योको इस उत्तराध्ययन सूत्र के अर्थको समझाने के लिये "विनय है मूल कारण जिसका ऐसा धर्म है" ऐसा समझकर पहले इस विनयश्रुत नाम अध्ययनका प्ररूपण करते हुए प्रथम सूत्र कहते है—' सजोगा ' इत्यादि ।

अन्वयार्थ-(सजोगा-सयोगात्)सयोग से (विप्पमुक्कस्स-विप्रमु-

(३०) तपोमार्ग, (३१) चरणुविधि, (३२) प्रमाहस्थान, (३३) कर्मप्रकृति, (३४) लेश्या, (३५) अनगारमार्गगति, (३६) જીવાજીવવિભક્તિ

આમા શ્રી સુધર્મા સ્વામીએ સર્વ પ્રથમ જમ્બૂસ્વામી અને બીજા ઘણા શિષ્યોને આ ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રનો અર્થ સમજાવવા માટે "વિનય છે મૂળ કારણ જેનુ એવો ધર્મ છે" એવુ સમજી પહેલા આ વિનયશ્રુત નામના અધ્યયનનુ પ્રરૂપણ કરતા પ્રથમ સૂત્ર કહે છે—'सजोगा विप्पमुक्कस' ઈત્યાદિ

અન્વયાર્થ —(सजोगा—सयोगात) સ યોગથી (विप्पमुक्कस—विप्रमुक्तस्य) સર્વથા

सह सम्बन्धः । भावसंयोगः—अशुभभावैः सहात्मनः सम्बन्धः, तस्मात् सर्वविध-संयोगाद् विप्रमुक्तस्य=विप्रयुक्तस्य, अनित्याशरणादिद्वादशभावनाभिः संयोगस्य फलं संसारपरिभ्रमणादिरूपं विज्ञाय संयोगं परित्यक्तवत इत्यर्थः । संयोगो हि मृग-तृष्णावद् भ्रमोत्पादकः, कुगतिसाधकः, विवेकतरून्मूलने मत्तगजराजोपमः, अम-न्दात्मानन्दरसशोषणे प्रचण्डमार्तण्डसमः, श्रुतचारित्रधर्मारामदावानलः, सद्ध्यान-वारिदविक्षेपणे शैलशिखरानिलः । संयोगस्य प्रियवियोगजनकत्वेन दारुणदुःखोत्पाद-कतयाऽपि परिहार्यता,

---

क्तस्य) सर्वथा रहित (अणगारस्स–अनगारस्य) अनगार (भिक्खुणो –भिक्षोः)–साधु के (विणय–विनय) विनय को मैं (आणुपुव्विं–आ-नुपूर्व्या) शास्त्रोक्तपद्धति के अनुसार (पाउकरिस्सामि–प्रादुष्करिष्यामि) प्रकट–करूँगा । अतः हे जम्बू ! तुम सब उसे (मे–मत्तः) मुझ से (सुणेह–शृणुत) सुनो ॥ १ ॥

भावार्थ—संयोग शब्द का अर्थ संबंध है । द्रव्यसंयोग और भावसंयोग के भेद से यह संयोग दो प्रकार का है । पूर्वसंयोग और पश्चात्संयोग के भेद से द्रव्यसंयोग भी दो तरह का बतलाया गया है । माता पिता आदि के साथ जो जन्म से संबंध है वह पूर्वसंयोग है । श्वशुर आदि के साथ पीछे से हुआ संबंध पश्चात्संयोग है । अशुभ भावों के साथ आत्मा का संबंध रहता है वह भावसंयोग है । इस संयोग का सर्वथा परित्याग वही आत्मा कर सकता है जो अनित्य

રહિત (अणगारस्स–अनगारस्य) અણગાર (भिक्खुणो–भिक्षो) સાધુના (विणय–विनय) વિનયને હું (आणुपुव्विं–आनुपूर्व्या) શાસ્ત્રોક્ત પદ્ધતિ અનુસાર (पाउकरिस्सामि–प्रादुष्करिष्यामि) પ્રગટ કરીશ એટલે હે જમ્બૂ ! તમે બધા એને (मे–मत्त) મારી પાસેથી (सुणेह–शृणुत) સાંભળો.

ભાવાર્થ—સંયોગ શબ્દનો અર્થ સંબંધ છે દ્રવ્યસંયોગ અને ભાવસંયોગના ભેદથી આ સંયોગ બે પ્રકારે છે પૂર્વસંયોગ અને પશ્ચાત્સંયોગના ભેદથી દ્રવ્ય સંયોગ પણ બે રીતનો બતાવેલ છે માતા પિતા વગેરેની સાથેનો જે જન્મનો સંબંધ છે, તે પૂર્વસંયોગ છે શ્વશુર વગેરેની સાથે પછીથી થયેલ સંબંધ એ પશ્ચાત્સંયોગ છે અશુભ ભાવોની સાથે આત્માનો જે સંબંધ રહે છે એ ભાવસંયોગ છે આ સંયોગનો સર્વથા પરિત્યાગ એજ આત્મા કરી શકે છે,

अन्यच्च— न खलु विघटिताः पुनर्घटन्ते,
न च घटिताः स्थिरसंगतं श्रयन्ते ।
पिपतिषुमवश रुजन्ति वश्या,-
स्तटतरुमाप इवापगागणस्य ॥ ३ ॥

अत्र विषये दृष्टान्तं कथयति—

कश्चिद् वणिक्पुत्रः संयोगस्य कटुकफलं विज्ञाय विरज्य संयोगं परित्यक्तवान्। तथाहि—मथुरानगर्यां सुभग-सुनन्दनामानौ द्वौ वणिजौ स्तः, सुभगस्तत्र

और भी–न खलु विघटिता पुनर्घटन्ते, नच घटिता. स्थिरसगत श्रयन्ते ।
पिपतिषुमवश रुजन्ति वश्यास्तटतरुमाप इवापगागणस्य ॥ ३ ॥

जो मिलकर फिर अलग हो जाते हैं उनका उसी पर्याय में उसी रूप से फिर मिलना होगा, यह सर्वथा असम्भव है। जो मिले हैं वे हमारे साथ सदा स्थिर ही रहेंगे-यह भी कोई नहीं कह सकता। जिस प्रकार नदियों का पानी अपने तट पर रहे हुए वृक्षोंको दुःख देता है, उसी प्रकार वश्य-प्रिय स्त्रीपुत्रादि मरते समय मनुष्य को दुःखी करते हैं, अर्थात् ये स्त्री पुत्रादिक इस जीव को अनेक प्रकार से व्यथित करते रहते हैं। इस लिये माता पिता आदि का सयोग सर्वथा त्यागने योग्य है।

इस पर सुधन नामक वणिक्पुत्र का दृष्टान्त इस प्रकार है—

सुधन नामक एक वणिक्पुत्र ने किस तरह इस सयोग का फल कटुक जाना और किस तरह विरक्त होकर उसका परित्याग किया? यह

વળી પણ न खलु विघटिता पुनर्घटन्ते, न च घटिता स्थिरसगत श्रयन्ते ।
पिपतिषुमवश रुजन्ति वश्यास्तटतरुमाप इवापगागणस्य ॥ ३ ॥

જે મળીને ફરી જુદા થઇ જાય છે એમનુ એજ પર્યાયમા એજ રૂપમા ફરી મળવાનુ થાશે, એ સર્વથા અસભવ છે જે મળ્યા છે તે અમારી સાથે સદા સ્થિર જ રહેશે–આ પણ કોઇ કહી શકતુ નથી જે રીતે નદિયોનુ પાણી પોતાના તટ ઉપરના વૃક્ષોને દુખ આપે છે, એજ પ્રકારે વશ્ય–પ્રિય સ્ત્રી પુત્રાદિ મરતી સમયે મનુષ્યને દુખી કરે છે, અર્થાત્ એ સ્ત્રીપુત્રાદિક આ જીવને અનેક પ્રકારથી દુખી કરતા રહે છે આ માટે માતાપિતા આદિનો સયોગ સર્વથા ત્યાગવા યોગ્ય છે

આ અગે સુધન નામના વણિક્પુત્રનુ દૃષ્ટાત આ પ્રકારનુ છે—

સુધન નામના એક વણિક્પુત્રને કેવી રીતે આ સયોગનુ ફળ કડવુ માલુમ પડ્યુ ? અને કેવી રીતે વિરક્ત બનીને તેનો પરિત્યાગ કર્યો ? એ વાત

दक्षिणतः, सुनन्दश्चोत्तरतो निवसन्नासीत् । तत्रैकोऽपरस्य गृहे प्राघुणिकोऽभवत्, तदोभौ मिथश्चिन्तितवन्तौ–आवयोः प्रीतिर्दृढतरा कथं भविष्यति ?, यद्यावयोर्मध्ये एकस्य पुत्रः स्यादेकस्य च पुत्री, तदा तयोर्वैवाहिकसम्बन्धेनावयोः सयोगस्तज्जनिता प्रीतिश्च स्थिरतरा भविष्यति। अथैकदा दक्षिणदिग्वर्तिनः श्रेष्ठिनः सुधननामकः पुत्रो जातः, उत्तरदिग्वासिनः श्रेष्ठिनश्च पुत्री, कुसुमवती–नाम्नी समजनि। तयोः परस्परं वाग्दानं सजातम्। तदनन्तरं दक्षिणदिग्वासी वणिग् मृतः। तस्मिन् मृते–सति तत्पुत्रः सुधनः पितुर्धनाधिकारी सजातः। प्रचुरं पितृधनं प्राप्य स प्रमुदितो–

बात उसीके आख्यान द्वारा प्रकटित की जाती है—मथुरा नगरीमे सुभग और सुनन्द नाम के दो वणिक् निवास करते थे। सुभग का घर दक्षिण दिशा मे था और सुनन्द का घर उत्तर दिशा मे। एक दिनकी बात है कि इन दोनो मे से एक दूसरे के घर मेहमान हुआ था, वहाँ इन दोनो ने परस्पर यह विचार किया कि-अपने दोनो का यह स्नेह सर्वदा इसी तरह से बना रहे, इस हेतु अपने दोनो मे से यदि एक को पुत्र हो और दूसरे को पुत्री हो तो दोनो का विवाह कर दे। भाग्यवशात् ऐसा ही हुआ कि–सुभग के यहा पुत्र का जन्म हुआ। लडकेका नाम सुधन रखा गया। उत्तरदिशा मे निवास करनेवाले उस सुनन्दके यहा एक पुत्री हुई। उसका नाम कुसुमवती रखा गया, पूर्वनिश्चित के अनुसार इनकी सगाई-वाग्दान पक्की कर दी गई। सगाई पक्की करके सुभग का तो देहात हो गया। पिता के धनका अधिकारी पुत्र होता है, इस नियम

તેના આખ્યાન દ્વારા પ્રગટ કરવામા આવે છે–મથુરા નગરીમા સુભગ અને સુનદ નામના બે વણિક્ નિવાસ કરતા હતા સુભગનુ ઘર દક્ષિણ દિશામા હતુ અને સુનદનુ ઘર ઉત્તર દિશામા એક દિવસની વાત છે કે એ બન્નેમાથી એક બીજાને ઘેર મહેમાન બનેલ, ત્યા આ બન્નેએ પરસ્પર વિચાર કર્યો કે–આપણા બન્નેનો આ સ્નેહ કાયમ ટકી રહે તે હેતુથી આપણા બન્નેમાથી કદાચ એકને પુત્ર હોય અને બીજાને પુત્રી હોય તો બન્નેના વિવાહ કરી દેવા ભાગ્યવશાત્ એવુ જ બન્યુ કે, સુભગને ત્યા પુત્રનો જન્મ થયો, છોકરાનુ નામ સુધન રાખવામા આવ્યુ ઉત્તર દિશામા નિવાસ કરવાવાળા તે સુનદને ત્યા પુત્રી અવતરી, તેનુ નામ કુસુમવતી રાખવામા આવ્યુ અગાઉના નિશ્ચય અનુસાર તેમની સગાઇ કરવામા આવી સગાઇ પાકી કર્યા પછી સુભગનુ મૃત્યુ થયુ પિતાના ધનનો અધિકારી પુત્ર હોય છે, આ નિયમ અનુસાર પોતાના પિતાના ધનનો સુધન અધિકારી બન્યો કોઇ એક સમયે સુધને સ્નાન

ऽभवत्। अथैकदा तेन स्नानार्थं पार्श्वतः पृष्ठतः पुरतश्चतुर्दिक्षु चत्वारः स्वर्ण-कलशा-श्चत्वारो रौप्यकलशाश्चत्वारस्ताम्रकलशाश्चत्वारो मृन्मयकलशा जलपूर्णाः स्थापिताः, अन्यान्यपि स्नानोपकरणानि तत्रोपस्थापितानि। अत्रान्तरे तत्पूर्वभवमित्रदेवस्त प्रतिबोधयितु समागतः। स वणिक्पुत्रः सुधनः स्नानार्थं स्वर्णकलशमुत्थापयति, स स्वर्णकलशस्तदानीमेव मित्रदेवप्रभावात्प्रणष्टः, एव चतुर्दिक्षु सर्वे कलशाः प्रणष्टाः। ततोऽसौ स्नानपीठादुत्तिष्ठति। तस्मिन्नुत्थिते सति स्नानपीठमपि नष्टम्। ततस्तस्य धृतिर्नष्टा। यावद् गृह प्रविष्टः, भृत्यैर्भोजनविधिरुपस्थापितः, स्वर्णरौप्य-

के अनुसार सुधन अपने पिताके धनका अधिकारी बना। किसी एक समय सुधनने स्नान के अवसर पर भृत्यो से चार सोने के कलश, चार चादी के कलश, चार ताँवे के कलश और चार ही मिट्टी के कलश पानी से भरवाकर अपनी चारो ओर आजू बाजू और समक्ष एव पीछे की ओर, इस प्रकार चारों दिशाओं मे रखवा लिये। इसके बाद इसका पूर्वभवका मित्र जो देवपर्याय में था इसकी इस तरह सयोगी पदार्थों के सेवन मे अधिक लालसा का निरीक्षण कर उसको प्रतिबोध देने के लिये वहा आया। वणिक्पुत्र उस सुधन ने ज्योंही नहाने के लिये सुवर्ण के कलश को ऊपर उठाया कि उसी समय वह कलश उस अदृश्य हुए देव के प्रभाव से शीघ्र ही अदृश्य हो गया। इसी तरह अवशिष्ट तीन कलशों की भी यही हालत हुई। वह एकदम स्नान पीठ से उठ कर खडा हो गया और ज्यो ही उससे नीचे उतरा तो वह स्नान पीठ भी इसकी नजरो के समक्ष ही नष्ट-अदृश्य हो गया। उसने आश्चर्यचकित होकर इधर उधर देखा पर कुछ समझ मे नहीं आया। यह क्या बात है इससे

કરવાના સમયે નોકરોથી ચાર સોનાના કળશ, ચાર ચાદીના કળશ, ચાર તાંબાના કળશ, અને ચાર માટીના કળશ પાણીથી ભરાવીને પોતાની ચારે તરફ-આજુ બાજુ ચારે દિશાઓમા રખાવ્યા આ પછી એના પૂર્વ ભવનો મિત્ર જે દેવ પર્યાયમા હતો તેણે આ રીતે સયોગી પદાર્થના સેવનમા અધિક લાલસાનુ નિરીક્ષણ કરી તેને પ્રતિબોધ આપવા માટે ત્યા આવ્યો. વણિકપુત્ર સુધને ન્હાવા માટે જ્યા સુવર્ણ કળશને ઉપાડયો ત્યા અદૃશ્ય રહેલા દેવના પ્રભાવથી તે કળશ તુરત જ અદૃશ્ય થઇ ગયા આજ રીતે બીજા ત્રણ કળશોની પણ એજ હાલત થઇ વણિકપુત્ર સ્નાનની જગ્યાએથી એકદમ ઉભો થઇ ગયો અને પાટલા ઉપર પોતે બેઠો હતો તેનાથી નીચે ઉતર્યો ત્યા એ પાટલો પણ અદૃશ્ય થઇ ગયો એણે આશ્ચર્યચકિત બની ચારે તરફ જોવા માડયુ

मयभोजनपानाणि समानीतानि, तत्रैकैकभाजन क्रमेण नष्टमभवत्। यदाऽसौ स्वर्णमयस्थाल्मग्रतो धावमान व्योम्नि पश्यति, तदा तत् स्थाल हस्तेन गृह्णाति, गृहीते सति तदग्रभागतः खण्डमेक तस्य करतलल्लग्नमासीत्, अपरभागतः स्वर्णमयस्थाल सर्व प्रणष्टम्। तत. त्रुटितस्थालैकखण्डहस्तः मुधनः सर्व नश्यद् विलोकयन् मूलधन द्रष्टुमागच्छति, तावत सर्व मूलधनमपि नष्टम्। एव सर्वाऽपि तस्य श्री विनष्टा। अथ निधि द्रष्टुमागच्छति तदा सर्व निधानमपि नष्टम्। एव दासीवर्गः, परिवारवर्गोऽपि तस्य नष्ट.।

इसका धैर्य नष्ट हो गया। घर मे जाकर यह ज्यो ही भोजन करने के लिये भोजनालय मे गया तो रसोईयेने पहिलेसे सजाकर रखे हुए सुवर्ण एव चादी के भोजनपात्रो मे इसके बैठनेपर भोजन परोस दिया परन्तु इसके समक्ष ही वे सब के सब भोजनपात्र क्रम २ से नष्ट हो गये-पता नही पडा कहा चले गये। जब एक सुवर्ण का थाल जो इसके समक्ष ही आगे से उठकर आकाश मे उडने लगा तो इसने उसे थाम कर पकड लिया। पकडते ही उस थाल की किनार टूटकर इसके हाथ मे रह गयी। बाकी का थाल नष्ट हो गया। यह फिर उस टुकडे को हाथ मे लिये हुए ही अपने मूल धन को देखने के लिये वहा से दूसरी तरफ चला तो क्या देखता है कि इसका मूल धन भी सब नष्ट हो चुका है। इस तरह समक्ष ही देखते २ इसकी समस्त लक्ष्मी नष्ट हो गई। निधान नष्ट हो गया। दासी-दास आदि और परिवार वर्ग भी नष्ट हो गये। अब यह उस

પરંતુ કાઈ સમજવામા ન આવ્યુ એનામા ધિરજ ન રહી આથી અકળાઇ નાવાનુ છોડી દઈ ઘરમા ગયો અને ભોજન કરવા ભોજનાલયમા પહોચ્યો. જ્યા રસોઇયાએ સોના ચાદિના વાસણોમા એના બેઠા પછી ભોજન પીરસ્યુ ભોજન પિરસાયા પછી તેની નજર સામે જોત જોતામા ક્રમ ક્રમથી ભોજનપાત્રો અદૃશ્ય થવા લાગ્યા ખબર ન પડી ક્યા ચાલ્યા ગયા એક સુવર્ણ થાળ જે તેની સામેથી ઉડવા માડેલો તેને હાથથી પકડતા એ થાળની કિનાર તુટીને તેના હાથમા રહી ગઇ અને બાકીનો થાળ અદૃશ્વ બની ગયો થાળના તુટેલા ટુકડાને હાથમા રાખીને પોતાના મુળ ધનને જોવા માટે ત્યાથી બીજી તરફ ગયો ત્યા જતા શુ દેખે છે કે પોતાનુ મુળ ધન પણ અદૃશ્ય બની ગયુ હતુ આ રીતે પોતાની નજર સામે તેની સઘળી લક્ષ્મી અદૃશ્ય બની ગઇ, નિધાન નષ્ટ થઇ ગયો દાસી દાસ વગેરે પરિવાર પણ

अथासौ स्वर्णमयस्थालैकखण्डहस्तः सन्नितस्ततो भ्राम्यन्नकस्मादुत्तरभागवासिनः पितृमित्रस्य सुनन्दनामकस्य वणिजो गृहं जगाम। तं दृष्ट्वा सुनन्दस्तं सादरं भोजयामास। भोजनसमये सुधनस्तानि तानि रत्नानि, तांश्च स्वर्णकलशान्, तानि स्वर्णमयस्थालानि सर्वाणि स्वकीयानि वस्तूनि तत्र ददर्श। तत्तद् वस्तुजातं प्रेक्षमाणं वणिक्पुत्रं सुधनं सुनन्दो वणिक् पृच्छति-किं मम पुत्रीं पश्यसि? सुधनेनोक्तम्-नाहं तव पुत्रीं पश्यामि, किं तु त्वद्गृहस्थितान्येतानि रत्नमयानि वस्तूनि मदीयानि सन्तीति विलोकयामि। सुनन्देन वणिजा प्रोक्तम्—किमत्र

सोने के थाल के टुकडे को हाथ मे लिये हुए इधर-उधर घूमने फिरने लगा। फिरते २ इसकी दृष्टि उस उत्तर दिशा मे रहने वाले सुनन्द के मकान ऊपर पडी, जो इसके पिता का मित्र था। यह उसके घर पर गया। सुनन्द ने उसको आदर के साथ भोजन करने के लिये बैठाया। वहा पर सुधन ने अपनी समस्त नष्ट हुई वस्तुएँ देखीं-वे ही सोने के थाल, वे ही सुवर्णादि के कलश और वे ही रत्न आदि। जब उसकी दृष्टि उन अपनी चीजोंके निरीक्षण करने मे आसक्त हो रही थी, तब अचानक ही बीचमे टोकते हुए सुनन्द ने कहा-सुधन! यह क्या करते हो? तुम्हारी दृष्टि इस समय कहा है, क्या हमारी पुत्री को देख रहे हो? सुनन्द के वचन सुन कर सुधन ने कहा-महाशय! मै आपकी पुत्री को नही देख रहा हूँ, किन्तु यह विचार कर रहा हूँ कि "तुम्हारे यहा रही हुई ये सबही रत्नादिक वस्तुएँ मेरी है, यहा ये कैसे आ गई" इस बात का विचार कर रहा हूँ। सुनन्द ने कहा-तुम्हारी होने का क्या प्रमाण है?

નષ્ટ થઇ ગયા, આ પછી સોનાના થાલના ટુકડાને હાથમા રાખીને તે અહિં તહિં ઘુમવા લાગ્યો ફરતા ફરતા તેની દૃષ્ટિ ઉત્તર દિશામા રહેવાવાળા સુનંદના મકાન ઉપર પડી, જે તેના પિતાનો મિત્ર હતો તે એના ઘેર ગયો સુનંદે તેને આવકારી પ્રેમપૂર્વક ભોજન કરવા બેસાડયો ત્યા સુધને પોતાની નષ્ટ થએલી સઘળી વસ્તુઓ જોઇ-તેજ સોનાનો થાળ, એજ સોનાના કળશ અને એજ રત્ન આદિ જ્યારે તેની દૃષ્ટિ એ પોતાની ચીજોનુ નિરીક્ષણ કરવામા આસક્ત થઇ રહી હતી, ત્યારે અચાનક જ તેને ટોકતા સુનંદે કહ્યુ-સુધન! આ શુ કરો છો? તમારી દૃષ્ટિ આ સમયે કયા છે, શુ મારી પુત્રીને જોઇ રહ્યા છો? સુનંદના વચન સાભળીને સુધને કહ્યુ-મહાશય! હુ આપની પુત્રી તરફ જોતો નથી, પરંતુ એ વિચાર કરૂ છુ કે "તમારે ત્યા રહેલી આ સઘળી રત્નાદિક વસ્તુઓ મારી છે, અહિં એ કઈ રીતે આવી" આ વાતનો વિચાર કરી રહ્યો છુ સુનંદે કહ્યુ-તમારી હોવાનુ શુ પ્રમાણ છે હા, પ્રમાણ છે

प्रमाणम्? । सुधनः प्रत्याह–त्वद्गृहावस्थितस्यैतस्य त्रुटितस्वर्णमयस्थालस्य खण्ड-मेक मम हस्ते विद्यते, पश्य सयोजयामीत्युक्त्वा सयोजयति, सयोजिते सति तत् खण्ड तत्र सम्यक् सलग्नम् । अथ सुनन्दः पृच्छति–कस्त्वम्, सुनन्देन पृष्टोऽसौ वणिक्पुत्रः सुधनः स्वपितुर्नाम कथयित्वा परिचय दत्तवान् । तस्मिन् वणिक्-पुत्रे परिचिते सति सुनन्दः पुनराह—त्व तु मम जामाताऽसि, इति । इत्थ सर्वे

हां, प्रमाण है तभी तो ऐसा कह रहा हूं, नम्रता से सुधन ने जवाब दिया । साबित करनेकी चेष्टा करते हुए सुधन ने वह एक सोने के थाल की किनार जो उसके हाथ मे पहिलेसे थी उसको दिखलाया, और यह भी बतलाया कि देखो यह सुवर्ण का थाल जो भग्न अवस्था मे आप के यहा है उसी की यह किनार है। मै आप के ही समक्ष उसे इसमे जोडता हूँ, यदि यह उस थाल मे जुट जाये तो आपको मेरी बात सत्य माननी पडेगी । सुनद ने यह सब स्वीकार कर लिया । सुधन ने सुनद के समक्ष ही उस किनार को उस थाल मे ज्यों ही योजित किया तो वह उस मेअच्छी तरह जुट गया । यह देखकर सुनद ने कहा–ठीक है। अब तुम यह तो बतलाओ कि तुम हो कौन? इस प्रकार सुनद के पूछ ने पर सुधन ने उसे अपना परिचय दे दिया । परिचय पाकर सुनद बहुत हर्षित हुआ और कहने लगा कि धन्य है आज का दिन जो आपके दर्शन हुए । आपके पिताने मेरी पुत्री के साथ आप का पहिले से वाग्दान निश्चित कर दिया था, अतः आप मेरे सबध मे जामाता हैं। अब आप योग्य हो चुके है, इस

ત્યારે તો એવુ કહી રહ્યો છુ તેવો નમ્રતાથી જવાબ સુધને આપ્યો સાબીત કરવાની ચેષ્ટા કરતા પોતાના હાથમા રહેલી સોનાના થાળની કિનાર તેને બતાવી, અને એ પણ જણાવ્યુ કે જુઓ સોનાનો થાળ જે તુટેલી અવસ્થામા તમારે ત્યા છે તેની આ કિનાર છે આપની સમક્ષ જ હુ તેને આ સાથે જોડુ છુ, કદાચ તે આ થાળ સાથે જોડાઇ જાય તો આપને મારી વાત સત્ય માનવી પડશે સુનદે એ વાતનો સ્વીકાર કર્યો સુધને સુનદની સામે જ એ કિનાર તુટેલા થાળ સાથે જોડતા તેની સાથે બરાબર મળી ગઇ આ જોઇ સુનદે કહ્યુ–ઠીક છે, હવે તમે એ તો બતાવો કે તમે છો કોણ? આ પ્રકારે સુનદના પૂછવાથી સુધને તેને પોતાનો પરિચય આપ્યો પરિચય સાભળતા જ ખૂબ જ હર્ષ પામ્યો અને કહેવા લાગ્યો કે ધન્ય છે આજનો દિવસ, કે આપના દર્શન થયા તમારા પિતાએ મારી પુત્રી સાથે તમારૂ વેવિશાળ અગાઉ નક્કી કરેલુ એટલે તમે મારા જમાઇ છો, અને તમે યોગ્ય ઉમરના થયા છો, એ માટે મારી

पूर्ववृत्त वर्णयित्वा सुनन्दो वणिक् पुनरवोचत्–गृहाण मम पुत्रीं, मदीयं सर्वस्वं च। एतद्वचनं श्रुत्वा सुधनोऽब्रवीत्–पुरुषः पूर्वं कामभोगान् परित्यजति, कामभोगा वा पुरुषम्, मां तु कामभोगा एव पूर्वं परित्यक्तवन्तस्तेनाहं तान् परित्यजामि, नास्ति मे किंचित् प्रयोजनं तव पुत्र्या सर्वस्वेन चेति। एवं संवेगसवलितं सुधन-वचनं श्रुत्वा सुनन्दो वणिक् संवेगं प्राप्तवान्।

अथ वणिक्पुत्रस्य सुधनस्य वैराग्यं दृष्ट्वा तत्पूर्वभवमित्रदेवः प्रत्यक्षीभूय तमब्रवीत्–त्वां प्रतिबोधयितुं मया सर्वमेतत् समाचरितम्, इत्युक्त्वा तस्मै सदोरक-मुखवस्त्रिकारजोहरणपात्रादीनि साधूपकरणानि समर्पितानि। तदा सुधनः सुनन्देन सह प्रव्रजित इति।

लिये मेरी पुत्री को और मेरे सर्वस्व को अपनाकर मुझे कृतार्थ करें। सुनंद के वचनोंको सुनकर सुधन ने कहा–संसार की विचित्रता को देखो। प्राय' पुरुष ही पहिले काम–भोगोका परित्याग किया करता है परन्तु आश्चर्य है कि जब काम–भोगो ने ही मुझे पहिले से छोड दिया है, तब अब सुन्दर मार्ग यही है कि मैं भी अब इन्हें सर्वथा छोड दूं, अतः मुझे अब न आपकी पुत्री से मतलब है और न आपके सर्वस्व से। इस प्रकार वैराग्य से युक्त सुधन के वचन को सुनकर सुनंद भी वैराग्य को प्राप्त हुआ। वणिक्पुत्र सुधन के वैराग्य को देखकर उसका पूर्वभवीय वह मित्र जो देव था प्रत्यक्ष होकर उससे कहने लगा–मित्र सुधन! तुम्हें प्रतिबोधित करने के लिये ही मैंने यह सब खेल रचा है, अच्छा हुआ तुम प्रतिबोधित हो गये। इस प्रकार कहते हुए उसने उसके लिये

પુત્રીને અને મારા સર્વસ્વને પોતાનું માની મને કૃતાર્થ કરો સુનંદના વચનો સાભળી સુધને કહ્યુ–સંસારની વિચિત્રતાને જુઓ, બીજી રીતે પુરૂષ જ કામ ભોગોનો પરિત્યાગ કરતા આવેલ છે, પરંતુ આશ્ચર્ય છે કે જ્યારે કામ–ભોગોએ જ પહેલેથી મને છોડી દીધેલ છે, ત્યારે સારામાં સારો માર્ગ એ છે કે હુ પણ આને સર્વથા છોડી દઉં, એટલે મને હવે નથી આપની પુત્રીથી મતલબ કે ન આપના સર્વસ્વથી આ પ્રકારના વૈરાગ્યથી યુક્ત એવા સુધનના વચનો સાભળીને સુનંદને પણ વૈરાગ્ય પ્રાપ્ત થયો હવે વણિક્પુત્ર સુધનના વૈરાગ્યને જોઈ તેના પૂર્વભવનો મિત્ર કે જે દેવ છે તે પ્રત્યક્ષ બની તેને કહેવા લાગ્યો– –મિત્ર સુધન! તને પ્રતિબોધિત કરવા માટે જ મે આ સઘળો ખેલ રચેલ છે ઠીક થયુ કે તમે પ્રતિબોધ પામ્યા આ પ્રકારે કહેતા તેણે તેના માટે

अनगारस्य=न विद्यतेऽगार = गृहं यस्य सोऽनगारः=द्रव्यभावगृहरहितः, तत्र द्रव्यागार-नियतवासस्थानम्, भावागारं कषायमोहनीयं कर्म, तस्य स्थित्यादिभूयस्त्वे नास्ति विरतिसंभवस्तस्मादल्पकषायमोहनीयो भावतोऽनगारस्तस्य भिक्षोः=हननघातनादिनवकोटिपरिशुद्धभिक्षाग्राहिणः विनयम्=विशिष्टो

साधु के उपकरणरूप सदोरक मुखवस्त्रिका रजोहरण एवं पात्र आदि समर्पित किये। इस प्रकार संयोग का कटुक फल जानकर सुधनके साथ सुनन्द भी प्रव्रजित हो गया।

अब 'अणगारस्स भिक्खुणो' का अर्थ कहते हैं-अनगार शब्द का अर्थ घर का परित्याग करना है। द्रव्य और भावके भेदसे अगार के दो भेद हैं। नियत जो निवास का स्थान है-वह द्रव्य-अगार है। कषाय-मोहनीय कर्म भाव-अगार है। इसकी उत्कृष्ट स्थिति आदि में जीव को विरतिका लाभ नहीं होता है। विरति का लाभ होने के लिये इसकी स्थिति आदि अल्प अपेक्षित होती है, इसलिये अल्पकषाय-मोहनीयवाला भावानगाररूप से विवक्षित हुआ है। अब 'भिक्षु' शब्द का अर्थ कहते हैं-भिक्षु वही हो सकता है जो हनन घातन आदि क्रियाओं का नवकोटि से परित्यागी होता है, अर्थात् हनना, हनवाना, उसका अनुमोदन करना, पकाना, पकवाना, उसका अनुमोदन करना, खरीदना, खरीदवाना, उसका अनुमोदन करना, इन नवकोटि दोषोंसे

સાધુના ઉપકરણરૂપ દોરાસાથેમુખવસ્ત્રિકા, રજોહરણ અને પાત્રો આદિ સમર્પિત કર્યાં આ પ્રકારે સંયોગના કડવા ફળને જાણીને સુધનની સાથોસાથ સુનંદે પણ પ્રવ્રજ્યા અંગીકાર કરી

હવે "अणगारस्स भिक्खुणो "નો અર્થ કહે છે—અનગાર શબ્દનો અર્થ ઘરનો પરિત્યાગ કરવો તે દ્રવ્ય અને ભાવના ભેદથી અગારના બે ભેદ છે નિયત જે નિવાસનું સ્થાન છે તે દ્રવ્ય—અગાર છે કષાય મોહનીય કર્મ ભાવ—અગાર છે તેની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ આદિમાં જીવને વિરતિનો લાભ થતો નથી વિરતિનો લાભ થવા માટે એની સ્થિતિ આદિ અલ્પ અપેક્ષિત થાય છે, આ માટે અલ્પકષાયમોહનીયવાળા ભાવાનગારરૂપથી વિવક્ષિત થયેલ છે હવે "भिक्षु" શબ્દનો અર્થ કહે છે—ભિક્ષુ એજ થઇ શકે છે જે હનન ઘાતન આદિ ક્રિયાઓનો નવકોટીથી પરિત્યાગ કરે છે અર્થાત્ હણવું, હણાવવું અને તેનું અનુમોદન કરવું પકાવવું, બીજાથી તૈયાર કરાવવું, તેનું અનુમોદન કરવું, ખરીદવું, ખરીદાવવું, અને તેનું અનુમોદન કરવું, આ નવકોટી દોષોથી રહિત

नयो नीतिर्विनयः=साधुसमादृतः समाचारस्तम्, यद्वा-विनयति=नाशयति सकल-क्लेशजनकमष्टविध कर्म स विनयस्तम्, गुरु प्रति नीचैर्वृत्तिलक्षणा नम्रता द्रव्यतो विनयः, साध्वाचार प्रति प्रवणत्व भावतो विनयस्तमित्यर्थः, प्रादुष्करिष्यामि=प्रकटयिष्यामि। केन प्रकारेण प्रादुष्करिष्यामीत्याकाङ्क्षायामाह-'आणुपुर्व्वि' इति। आनुपूर्वीमिति, अत्र-सौत्रत्वात् तृतीयार्थे द्वितीया, आनुपूर्व्या=क्रमेण शास्त्रोक्तपरिपाट्येत्यर्थः, हे शिष्या. ' मे=मम मत्सकाशादित्यर्थः, यद्वा-' मे ' इति विभक्त्यन्तप्रतिरूपकमव्ययम् मे=मत्तः, शृणुत=यूयमाकर्णयत श्रवण प्रति सावधाना भवतेत्यर्थः। स्वशिष्याभिमुखीकरणार्थमिदम् ॥ १ ॥

'विनय प्रादुष्करिष्यामी'त्युक्त', तत्र विनीतलक्षणे विज्ञाते सति विनय-स्वरूप विदित स्यादिति विनीतलक्षणमाह—

रहित भिक्षा का ग्रहण करनेवाला भिक्षु कहा गया है। विनय का अर्थ है-विशिष्ट नय, इसलिये यहाँ ' विनय' शब्द से साधुओका आचार समझना चाहिये। अथवा-जो अष्टविध कर्मोंका नाश करे सो 'विनय' है। वह विनय द्रव्य-विनय और भाव-विनय के भेद से दो प्रकार का है। गुरु के प्रति, तथा पर्यायज्येष्टोके प्रति नम्र होना, तथा उनकी सेवा करना यह द्रव्य-विनय है। साध्वाचार मे तत्पर रहना यह भाव-विनय है। उस विनय को मै शास्त्रोक्त पद्धति के अनुसार प्रकट करूँगा, अत. हे जबू ! तुम सब मुझ से इस बात को अच्छीतरह सुनो ॥ १ ॥

विनीत के लक्षण का जबतक ज्ञान न हो जाय तब तक विनय का स्वरूप जाना नही जा सकता है, इसलिये सूत्रकार विनीत का लक्षण कहते है—'आणाणिद्देसकरे' इत्यादि।

ભિક્ષાને ગ્રહણ કરવાવાળા 'ભિક્ષુ' કહેવાય છે વિનયનો અર્થ છે-વિશિષ્ટ નય, આ માટે અહિં 'વિનય' શબ્દથી સાધુઓનો આચાર સમજવો જોઈએ અથવા-જે અષ્ટવિધ કર્મોનો નાશ કરે તે 'વિનય' છે તે વિનય દ્રવ્ય-વિનય અને ભાવ-વિનયના ભેદથી બે પ્રકારે છે ગુરૂના પ્રતિ તથા પર્યાયથી બડાઓ પ્રતિ નમ્ર થવુ, તથા તેની સેવા કરવી તે દ્રવ્ય વિનય છે સાધુના આચારમા તત્પર રહેવુ એ ભાવ-વિનય છે તે વિનયને હુ શાસ્ત્રોક્ત પદ્ધતિ અનુસાર પ્રગટ કરીશ, માટે હે જમ્બૂ ! તમે મારાથી આ સઘળી વાતને સારી રીતે સાભળો (૧)

વિનીતના લક્ષણનુ જ્યા સુધી જ્ઞાન ન થાય ત્યા સુધી વિનયનુ સ્વરૂપજાણી શકાતુ નથી આ માટે સૂત્રકાર વિનીતના લક્ષણ કહે છે-'आणाणिद्देसकरे' ઈત્યાદિ

मूलम्—आणाणिद्देसकरे, गुरूणमुववायकारए।
इंगियागारसंपण्णे, से विणीए त्ति वुच्चइ ॥ २ ॥

छाया—
आज्ञानिर्देशकरः गुरूणामुपपातकारकः।
इङ्गिताकारसम्पन्नः स विनीत इत्युच्यते ॥ २ ॥

टीका—

'आणाणिद्देसकरे' इत्यादि। आज्ञानिर्देशकरः=आज्ञा=विधिरूपं प्रतिषेधरूपं वा गुरुवचनं, यथा-'इदं कुरु' 'इदं मा कुरु' इति, तस्या निर्देशः-भवद्वचनानुसारेण करिष्यामीति कथनं, तस्य करः=कर्ता, यद्वा-आज्ञायाः=तीर्थंकराज्ञाया निर्देशः=उत्सर्गापवादकथनं, तस्य कारकः, तथा-गुरूणाम्=आचार्यादीनाम्, उपपातकारकः=उपपातः=समीपेऽवस्थानं, तस्य कारकः, आचार्यादिसंनिहितस्थानवर्ती, न तु तन्नियोगवचनभयाद् दूरावस्थायीत्यर्थः, तथा-इङ्गिताकारसम्पन्नः, इङ्गितं=निपुणमतिगम्यं स्वाभिप्रायसूचकमीषद्भ्रूचालनादिकम्, आकारः=स्थूलमतिगम्यः प्रस्थानादिसूचको दिगवलोकनादिः, ताभ्यां संपन्नः=युक्तः, गुरुमनोवृत्तिज्ञानवानित्यर्थः, एवंभूतो यः शिष्यः सः विनीतः=विनयवान्, इत्युच्यते तीर्थंकरगणधरादिभिरिति शेषः।

अन्वयार्थ—(गुरूण-गुरूणाम्) आचार्य आदिकी (आणाणिद्देसकरे-आज्ञानिर्देशकर) आज्ञा को मानने वाला (उववायकारए-उपपातकारकः) उनके निकट सदा रहने वाला (इंगियागारसंपण्णे-इंगिताकारसंपन्नः) इंगित-सूक्ष्म बुद्धि वालों से जानने योग्य गुरु आदि की भ्रूचालन आदि चेष्टा। आकार-स्थूल बुद्धि वालों से भी समझने योग्य गुरु आदि की गमनादिसूचक दिशाका अवलोकनादि चेष्टा। गुरु आदि की इन दोनों चेष्टाओं को अच्छी तरह जानने वाला जो शिष्य होता है (से विणीए

અન્વયાર્થ-(गुरूण-गुरूणा) આચાર્ય વગેરેની (आणाणिद्देसकरे-आज्ञा-निर्देशकर) આજ્ઞાને માનવાવાળા (उववायकारए-उपपातकारक) એમની પાસે સદા રહેવાવાળા (इंगियागारसंपण्णे-इंगिताकारसंपन्न) ઇંગિત-સૂક્ષ્મ બુદ્ધિવાળાથી જાણવા યોગ્ય ગુરૂની ભ્રૂચાલન-(આંખનો ઇશારો) આદિની ચેષ્ટા, આકાર-સ્થૂલ બુદ્ધિવાળાથી પણ સમજવા યોગ્ય ગુરૂ આદિની ગમનાદિસૂચક દિશાનું અવલોકન આદિ ચેષ્ટા, ગુરૂ આદિની આ બન્ને ચેષ્ટાઓને સારી રીતે જાણવાવાળા

त्ति वुचइ-सः विनीत इति उच्यते) वह तीर्थंकर गणधर आदि के द्वारा विनीत कहा गया है ॥ २ ॥

भावार्थ—"आज्ञानिर्देशकरः" "यह करो, यह न करो" इस प्रकार विधिरूप और निषेधरूप जो गुरु के वचन हैं वे 'आज्ञा' शब्द से ग्रहण किये गये हैं। "आप के वचन के अनुसार ही प्रवृत्ति करने का भाव है, अन्यथा नहीं," इस प्रकार शिष्य का कथन निर्देश है। इस निर्देश का अच्छी तरह से पालन करने वाला आज्ञानिर्देशकर है। अथवा—आज्ञा-तीर्थंकर प्रभु की वाणी के द्वारा जो उत्सर्ग एव अपवाद मार्ग का निर्देश अर्थात् विधान किया गया है उसके अनुसार करने वाला आज्ञानिर्देशकर कहा जाता है। उपपात शब्द का अर्थ है-समीप बैठना। शिष्य का कर्तव्य है कि वह सदा अपने गुरु के समीप बैठे। उनकी आज्ञा के पालन करने के भय से उनसे दूर न बैठे। गुरु का अभिप्राय परखना यह साधारण बात नहीं है। यह बात तब ही सीखी जा सकती है कि जब शिष्य उन के पास मे बैठे, अन्यथा नहीं। विनीत शिष्य गुरु की सेवा करने से आत्मकल्याण करता है, ।

જે શિષ્ય હોય છે, (से विणीए-त्ति वुच्चइ-स विनीत इति उच्यते) તે તીર્થંકર ગણધર આદિ દ્વારા વિનીત કહેવાયેલ છે (૨)

ભાવાર્થ—" आज्ञानिदशकर " "આ કરો અને આ ન કરો " આ પ્રકારે વિધિરૂપ અને નિષેધરૂપ જે ગુરૂના વચન છે તે 'આજ્ઞા' શબ્દથી ગ્રહણ કરવામા આવેલ છે " આપના વચન અનુસાર જ પ્રવૃત્તિ કરવાના ભાવ છે બીજા નથી " આ પ્રકારનુ શિષ્યનુ કથન નિર્દેશ છે નિર્દેશનુ સારી રીતે પાલન કરવાવાળા આજ્ઞાનિર્દેશકર છે અથવા–આજ્ઞા–તીર્થંકર પ્રભુની વાણીદ્વારા જે ઉત્સર્ગ અને અપવાદ માર્ગનો નિર્દેશ અર્થાત્ વિધાન કરવામા આવેલ છે તે અનુસાર કરવાવાળા આજ્ઞાનિર્દેશકર કહેવાય છે ઉપપાત શબ્દનો અર્થ છે સમીપ બેસવુ શિષ્યનુ કર્તવ્ય છે કે તે સદા પોતાના ગુરૂની સમીપ બેસે ગુરૂની આજ્ઞાનુ પાલન કરવાના ભયથી તેનાથી દૂર ન બેસે ગુરૂનો અભિપ્રાય જાણવો તે સાધારણ વાત નથી એ વાત ત્યારે જ શીખી શકાય કે જ્યારે શિષ્ય તેની પાસે બેસે, એ શિ[illegible] નહી વિનીત શિષ્ય ગુરૂની સેવા કરવાથી આત્મકલ્યાણ કરે છે

अत्र गुणनिधिश्रमणस्य दृष्टान्तः—

तथाहि—धर्मसिंहाचार्यस्य गुणनिधिनामकः सुधीः शिष्यः प्रकृतिभद्रः प्रकृतिविनीत, प्रतिदिवस गुरुनिकटवासी गुरुवचनानुकूलकार्यकारी गुरुमनोवृत्त्यनुसारी गुरुविचारश्रेणिमरणिसचरणशीलः प्रकृतिसरलः सुशील आसीत्। यदा गुरुरागच्छति तदाऽऽसनादुत्थाय तस्मै सविनयमासन प्रयच्छति, यदा गच्छति तदाऽऽसनमुपादाय तदुपवेशनस्थाने विस्तारयति, गुरोराज्ञा कदा कीदृशी भविष्यतीत्येव प्रतिक्षण प्रतीक्षमाणस्तिष्ठति। यस्मिन् यस्मिन् ऋतौ यद् यद् गुरुप्रकृत्यनुकूलमशनादिक, तत्तत् समानीय गुरवे समर्पयति। गुरुर्हि जननीजनकाभ्यामप्यधिकः, तत्र कारण-जन्मदाता जन्मनि जन्मनि भवति, मुक्तिदाता गुरुस्तु दुर्लभः,

---

इस पर गुणनिधिश्रमण का दृष्टान्त कहते हैं—

धर्मसिंह आचार्य का गुणनिधि नामका एक शिष्य था। वह सुबुद्धि एव प्रकृतिभद्र था। विनीत था। गुरु महाराज के पास बैठना उनके वचन के अनुसार चलना, उनकी मनोवृत्ति के अनुकूल काम करना, इत्यादि समस्त सद्गुणों से युक्त था। बडा ही सुशील था। जब गुरु महाराज पधारते तब आसन से उठ कर वह उनके लिये विनयपूर्वक आसन देता, तथा जब गुरु महाराज वहाँ से उठ कर जाते तब वह आसन लेकर उनके पीछे २ चलता और जहाँ गुरु महाराज बैठना चाहते वहाँ आसन बिछा देता। गुरु महाराज की आज्ञा कब कैसी होगी, इसकी प्रतिक्षण प्रतीक्षा करता था। जिस २ ऋतु मे जो जो आहार पानी आदि गुरुमहाराज के प्रकृति के अनुकूल होता उस उस ऋतु मे वही वही पदार्थ लाकर गुरु महाराज को अर्पण करता। गुरु ने जो कुछ कहा वही

આ અગે ગુણનિધિ શ્રમણનુ દૃષ્ટાત કહે છે—

ધર્મસિંહ આચાર્યને ગુણનિધિ નામનો એક શિષ્ય હતો તે સુબુદ્ધિ વાળો અને પ્રકૃતિભદ્ર હતો વિનીત હતો ગુરૂ મહારાજ પાસે બેસવુ, તેમના વચન અનુસાર ચાલવુ, તેમની મનોવૃત્તિ અનુકૂળ કામ કરવુ ઈત્યાદિ સમસ્ત સદ્ગુણોથી યુક્ત હતો ઘણો સુશીલ હતો જ્યારે ગુરૂમહારાજ પધારે ત્યારે આસનથી ઉઠીને તે તેમને માટે વિનયપૂર્વક આસન આપતો, તથા જ્યારે ગુરૂ મહારાજ ત્યાથી ઉઠીને જતા ત્યારે તે આસન લઈને તેમની પાછળ પાછળ જતો અને જ્યા ગુરૂ મહારાજ બેસવા ઇચ્છે ત્યા આસન બીછાવી (પાથરી) દેતો ગુરૂ મહારાજની આજ્ઞા કયારે કેવી હશે, તેની પ્રતિક્ષણ પ્રતીક્ષા કરતો હતો જે જે ૠતુમા જે જે આહાર પાણી આદિ ગુરૂ મહા રાજની પ્રકૃતિને અનુકૂળ હોય તે તે ૠતુમા તે તે પદાર્થ લાવીને ગુરૂ મહારાજને

गुरु विना कालत्रयेऽपि ज्ञान दुर्लभम् , यथा सिद्धाञ्जन विना भूतलान्तर्गत निधान नयनपथ नावतरति, तथैव गुरुमन्तरेणात्मस्वरूप न पश्यति । यथा दुग्धान्नवनीत तद्विलोडन विना न प्राप्यते, एव गुरुसेवन विना रत्नत्रय नोपलभ्यते । स गुण-

करना, यह समझ कर कि गुरु महाराज कभी भी अन्यथा प्रवृत्ति नहीं करा सकते ह, अहित मे प्रवर्तन कराने का अभिप्राय इनके अन्त:करण मे कभी भी जाग्रत नही हो सकता हे, क्यों कि ये मेरे हितकारी है, इस अभिप्राय से-इस दृढ आस्था से-वह सदा गुरु की आज्ञा का आराधन किया करता था। साथ मे उसका यह पक्का विश्वास था कि गुरुमहाराज माता पिता से भी अधिक उपकारी होते हैं, क्यो कि जन्म दाता तो इस जीव को प्रत्येक भव मे प्राप्त होते रहते हैं, परन्तु मुक्तिदाता गुरु तो बडे भाग्य से ही मिलते ह, निर्धन को निधिके समान आत्मा को इनका समागम बहुत दुर्लभ है। आत्मज्ञानकी प्राप्ति इनसे ही हुआ करती है। गुरु के विना तो कालत्रय मे भी सम्यग्ज्ञान का लाभ नही हो सकता है. ये तो सिद्ध-अजन समान हैं-जिस प्रकार सिद्ध-अजन आखो में आजने के प्रभाव से जीवों की भूमिगत निधान को लक्षित करनेवाली दृष्टि खुल जाती है उसी प्रकार गुरु की कृपा से आत्मज्ञान का अनुभव जीवको होने लगता है। दुग्ध के विलोडन किये विना जैसे मक्खन का

અર્પણ કરતો ગુરૂએ જે કઈ કહ્યુ એજ કરવુ, એવુ સમજીને કે ગુરૂ મહારાજ કદી પણ અન્યથા પ્રવૃત્તિ ન જ કરાવે અહિતમા પ્રવર્તન કરાવવાનો અભિપ્રાય તેમના અત કરણમા કોઈ વખત પણ જાગ્રત થાય જ નહી, કેમકે તેઓ મારા હિતકારી છે આ અભિપ્રાયથી-આવી દ્રઢ આસ્તાથી-તે સદા ગુરૂની આજ્ઞાનુ આરાધન કર્યા કરતો સાથોસાથ તેને એ પાકો વિશ્વાસ હતો કે ગુરૂ મહારાજ માતા પિતાથી પણ અધિક ઉપકારી હોય છે કેમકે જન્મદાતા તો આ જીવને પ્રત્યેક ભવમા પ્રાપ્ત થતા જ રહે છે પરતુ મુક્તિદાતા ગુરૂ તો સારા સદ્ભાગ્યથી જ મળે છે નિર્ધનને નિધિ સમાન તેની રીતે આત્માને ગુરૂનો સમાગમ ઘણો જ દુર્લભ છે આત્મજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ તેમનાથી જ થાય છે ગુરૂ વિના તો કાલત્રયમા પણ સમ્યગ્જ્ઞાનનો લાભ થઈ શકતો નથી એઓ તો સિદ્ધ-અજન સમાન છે જે પ્રકારે સિદ્ધ-અજન આખોમા આજ વાના પ્રભાવથી જીવોની ભૂમિગત નિધાનને લક્ષિત કરવાવાળી દૃષ્ટિ ખુલી જાય છે એવી રીતે ગુરૂની કૃપાથી આત્મજ્ઞાનનો અનુભવ જીવને થવા લાગે છે દુધને વલોવ્યા શીવાય જેમ માખણનુ મળવુ અસભવ છે તેમ

निधिर्गुरुस्तुतिं करोति–हे गुरो ! भवान् वारिद इव करुणारसवृष्ट्या मामकीन चित्त-चातकं प्रमोदयति, शमदमादिगुणोद्यानं हरितीकरोति। हे करुणासागर ! भवत्करुणा विना सम्यक्त्वप्राप्तिर्न भवति, सम्यक्त्वं विना तत्त्वातत्त्वविवेकरूपाऽमृत-भावना न जायते, अमृतभावना विना विशुद्धध्यानं न भवति। विशुद्धध्यानं विना क्षपकश्रेणिर्न प्रादुर्भवति। क्षपकश्रेणिं विना शुक्लध्यानस्य द्वितीयपादः प्राप्तो न भवति। शुक्लध्यानस्य द्वितीयपादं विना केवलज्ञानं न सम्भवति। केवलज्ञान–

मिलना असम्भव है उसी प्रकार गुरु की सेवा किये विना भी रत्नत्रयकी प्राप्ति होना महादुर्लभ है, धन्य है, गुरुमहाराज !! गुणनिधि ने इस प्रकार मन मे विचार कर गुरु महाराज की स्तुति की, जो इस प्रकार है— हेगुरुमहाराज ! आप मेघ की तरह मेरे चित्तरूपी चातक को करुणारस के वर्षण से प्रमुदित करनेवाले हैं। शम दम आदि गुणस्वरूप उद्यान को हरा भरा बनाने वाले हैं। हे करुणासागर ! जबतक आपकी करुणा-रसार्द्र दृष्टि जीवो पर नहीं पडती, तबतक उन्हे सम्यक्त्व का लाभ नही होता है। सम्यक्त्व प्राप्त किये विना जीव कभी भी तत्त्वातत्त्वविवेकरूप अमृत से भरी हुई भावना को अपने मे नही भर सकता। अमृतभा-वना भरे विना विशुद्ध ध्यान कभी भी नही जग सकता। विशुद्ध ध्यान की जागृति विना जीव को क्षपकश्रेणिकी प्राप्ति नहीं हो सकती, क्षपकश्रेणि की प्राप्ति हुए विना शुक्लध्यान का द्वितीयपाद (दूसरा

ગુરૂની સેવા કર્યા સિવાય રત્નત્રયની પ્રાપ્તિ થવી મહાદુર્લભ છે ધન્ય છે ગુરૂ મહારાજ! ગુણનિધિએ આ પ્રકારનો મનમા વિચાર કરી ગુરૂમહારાજની સ્તુતિ કરી, જે આ પ્રકારની છે—હે ગુરૂમહારાજ આપ મેઘની માફક મારા ચિત્તરૂપી ચાતકને કરૂણારસના વર્ષણથી પ્રમુદિત કરવાવાળા છો શમ દમ આદિ ગુણસ્વરૂપ ઉદ્યાનને ફાલતો ફૂલતો બનાવવાવાળા છો, હે કરૂણાસાગર! જ્યા સુધી આપની કરૂણા રસાર્દ્ર (દયાથી ભીની) દૃષ્ટિ જીવો પર નથી પડતી ત્યા સુધી તેને સમ્યક્ત્વનો લાભ થતો નથી સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત કર્યા વગર જીવ કયારેય પણ તત્ત્વાતત્ત્વવિવેકરૂપ અમૃતથી ભરેલી ભાવનાને પોતાનામા ભરી શકતો નથી અમૃત ભાવના ભર્યા વગર વિશુદ્ધ ધ્યાન કદી પણ જાગ્રત થતુ નથી વિશુદ્ધધ્યાનની જાગ્રતિ વિના જીવને ક્ષપકશ્રેણીની પ્રાપ્તિ થતી નથી ક્ષપકશ્રેણીની પ્રાપ્તિ થયા વિના શુક્લધ્યાનનો બીજો પાયો પ્રાપ્ત થતો

प्राप्तिं विना शैलेश्यवस्था न जायते । तां विना सकलकर्मक्षयो न भवति । सकलकर्मक्षयं विना मुक्तिर्न संभवति । मुक्तिप्राप्तिं विनाऽयमात्माऽमरपदं न लभते । अमरपदप्राप्तिं विनाऽऽत्मनः सिद्धावस्था न जायते, अतो भवानेव सकलकल्याणकारणमिति प्रतिक्षणं भवच्चरणसमाराधनमेव मम संयमाराधनम् । एवं गुरुमाराधयन् गुणनिधिः संयमयात्रां निर्वहन् स्वात्मकल्याणमचिरेण साधितवान् । एवमन्येनापि शिष्येण विनयपरेण भवितव्यम् ॥ २ ॥

अविनीतत्ववर्जनेन विनीतो भवतीत्यतो विनीतविपरीतमविनीत-स्वरूपमाह—

पाया) प्राप्त नहीं हो सकता। शुक्लध्यान के दूसरे पाये की प्राप्ति विना केवलज्ञान की प्राप्ति नहीं हो सकती। केवलज्ञान की प्राप्ति विना शैलेशी अवस्था प्राप्त नहीं हो सकती है। शैलेशी अवस्था की प्राप्ति विना सकल कर्मोंका क्षय नहीं हो सकता है और सकल कर्मोंके क्षय विना मुक्ति की प्राप्ति नहीं हो सकती, और मुक्तिकी प्राप्ति विना अमरपद नहीं मिल सकता। अमर पद पाये विना आत्मा सिद्धावस्थासम्पन्न नहीं बन सकता। इस लिये हे नाथ! आप ही सकल कल्याण के कारण हैं, अतः प्रतिक्षण आपके चरणोका आराधन ही मेरा संयमाराधन है। इस प्रकार अपने गुरुकी आराधना करते हुए गुणनिधि ने तप संयम की आराधना की, और थोडे ही काल मे आत्मकल्याण किया। इसी तरह अन्य शिष्यो को भी अपने गुरुके प्रति विनयशील रहना चाहिये॥ २॥

નથી શુક્લધ્યાનના બીજા પાયાની પ્રાપ્તિ વિના કેવળજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થતી નથી કેવળજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ વિના શૈલેશી અવસ્થા પ્રાપ્ત થતી નથી શૈલેશી અવસ્થાની પ્રાપ્તિ વિના સકલ કર્મોનો ક્ષય થતો નથી અને સકલ કર્મોના ક્ષય વિના મુક્તિની પ્રાપ્તિ થતી નથી અને મુક્તિની પ્રાપ્તિ વિના અમરપદ મળી શકતુ નથી અમરપદ મેળવ્યા વગર આત્મા સિદ્ધઅવસ્થાસંપન્ન બની શકતો નથી માટે હે નાથ! આપજ સકલ કલ્યાણના કારણ છો એટલે પ્રતિક્ષણ આપના ચરણોનુ આરાધન જ મારૂ સંયમ આરાધન છે આ પ્રકારથી પોતાના ગુરૂની આરાધના કરતા કરતા ગુણનિધિએ તપ સંયમની આરાધના કરી અને થોડાજ કાળમા આત્મકલ્યાણ કર્યું આવી રીતે અન્ય શિષ્યોએ પણ પોતાના ગુરૂ પ્રત્યે વિનયશીલ રહેવુ જોઈએ ॥૨॥

आणाऽणिद्देसकरे, गुरूणमणुववायकारए ।
पडिणीए असबुद्धे, अविणीए-त्ति वुच्चइ ॥ ३ ॥

छाया—

आज्ञाऽनिर्देशकरो गुरूणामनुपपातकारकः ।
प्रत्यनीकोऽसबुद्धः अविनीत इत्युच्यते ॥ ३ ॥

टीका—

'आणाऽणिद्देसकरे' इत्यादि । आज्ञाऽनिर्देशकरः=आज्ञाया गुरुवचनस्यानिर्देशकरः-अनादरकारकः, तथा गुरूणाम्=आचार्यादीनाम्, अनुपपातकारकः=समीपानवस्थायी, गुरूणा सनिधौ तिष्ठामि चेद् गुरवो मा स्वकार्यार्थमाज्ञापयिष्यन्तीति विज्ञाय दूरे तिष्ठतीत्यर्थः । तथा-प्रत्यनीकः=प्रतिकूलः, गुरुदोषान्वेषणपर इत्यर्थः । तथा-असम्बुद्धः जीवाजीवादितत्त्वानभिज्ञः, एवभूतो यः शिष्यः स खल्वविनीत इत्युच्यते ।

शिष्य मे विनीतता, अविनीतता के परित्याग से ही आती है इसलिये विनीत से विपरीत अविनीत का स्वरूप सूत्रकार कहते हैं—'आणाऽणिद्देसकरे०' इत्यादि ।

अन्वयार्थ-(गुरूण आणाऽणिद्देसकरे-गुरूणा आज्ञाऽनिर्देशकरः) गुरु की आज्ञा का अनादर करने वाला, (अणुववायकारए) उनके समीप नही बैठने वाला (पडिणीए) उनसे सदा प्रतिकूल वर्ताव करनेवाला (असबुद्धे) जीव एव अजीव आदि के स्वरूप को नही जाननेवाला ऐसा शिष्य (अविणीए वुचइ-अविनीतः-उच्यते) अविनीत कहा जाता है।

भावार्थ—इस गाथा द्वारा सूत्रकार ने विनीत से विपरीत अविनीत का स्वरूप प्रदर्शित किया है । यद्यपि यह बात अर्थापत्ति से स्वय सिद्ध

શિષ્યમા વિનીતતા અવિનીતતાના પરિત્યાગથી જ આવે છે આ માટે વિનીતથી વિપરીત અવિનીતનુ સ્વરૂપ સૂત્રકાર કહે છે—'आणाऽणिद्देसकरे' ઈત્યાદિ

અન્વયાર્થ—(गुरूण आणाऽणिद्देसकरे गुरूणा आज्ञाऽनिर्देशकर) ગુરુની આજ્ઞાનો અનાદર કરવાવાળા (अणुववायकारए) એમની સામે ન બેસવાવાળા (पडिणीए) એમનાથી સદા પ્રતિકૂળ વર્તાવ કરવાવાળા (असबुद्धे) જીવ અને અજીવ આદિના સ્વરૂપને નહી જાણવાવાળા એવા શિષ્ય (अविणीए-वुच्चइ-अविनीत उच्यते) અવિનીત કહેવાય છે

ભાવાર્થ—આ ગાથાદ્વારા સૂત્રકારે વિનીતથી વિપરીત અવિનીતનુ સ્વરૂપ પ્રદર્શિત કરેલ છે જોકે આ વાત અર્થાપત્તિથી સ્વયસિદ્ધ થઈ જતી હતી

प्राप्तिं विना शैलेश्यवस्था न जायते । ता विना सकलकर्मक्षयो न भवति । सकल-कर्मक्षय विना मुक्तिर्न संभवति । मुक्तिप्राप्तिं विनाऽयमात्माऽमरपदं न लभते । अमरपदप्राप्तिं विनाऽऽत्मनः सिद्धावस्था न जायते, अतो भवानेव सकलकल्याण-कारणमिति प्रतिक्षणं भवच्चरणसमाराधनमेव मम संयमाराधनम् । एवं गुरुमारा-धयन् गुणनिधिः संयमयात्रां निर्वहन् स्वात्मकल्याणमचिरेण साधितवान् । एवं मन्येनापि शिष्येण विनयपरेण भवितव्यम् ॥ २ ॥

अविनीतत्ववर्जनेन विनीतो भवतीत्यतो विनीतविपरीतमविनीत-स्वरूपमाह—

पाया) प्राप्त नही हो सकता। शुक्लध्यान के दूसरे पाये की प्राप्ति विना केवलज्ञान की प्राप्ति नही हो सकती। केवलज्ञान की प्राप्ति विना शैलेशी अवस्था प्राप्त नही हो सकती है। शैलेशी अवस्था की प्राप्ति विना सकल कर्मोंका क्षय नही हो सकता है और सकल कर्मोंके क्षय विना मुक्ति की प्राप्ति नही हो सकती, और मुक्तिकी प्राप्ति विना अमरपद नही मिल सकता। अमर पद पाये विना आत्मा सिद्धावस्थासम्पन्न नही बन सकता। इस लिये हे नाथ! आप ही सकल कल्याण के कारण है, अतः प्रतिक्षण आपके चरणोका आराधन ही मेरा संयमाराधन है। इस प्रकार अपने गुरुकी आराधना करते हुए गुणनिधि ने तप संयम की आराधना की, और थोडे ही काल मे आत्मकल्याण किया। इसी तरह अन्य शिष्यो को भी अपने गुरुके प्रति विनयशील रहना चाहिये॥ २॥

નથી શુકલધ્યાનના બીજા પાયાની પ્રાપ્તિ વિના કેવળજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થતી નથી કેવળજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ વિના શૈલેશી અવસ્થા પ્રાપ્ત થતી નથી શૈલેશી અવસ્થાની પ્રાપ્તિ વિના સકલ કર્મોનો ક્ષય થતો નથી અને સકલ કર્મોના ક્ષય વિના મુક્તિની પ્રાપ્તિ થતી નથી અને મુક્તિની પ્રાપ્તિ વિના અમરપદ મળી શકતુ નથી અમરપદ મેળવ્યા વગર આત્મા સિદ્ધઅવસ્થાસંપન્ન બની શકતો નથી માટે હે નાથ! આપજ સકલ કલ્યાણના કારણ છો એટલે પ્રતિક્ષણ આપના ચરણોનુ આરાધન જ મારૂ સંયમ આરાધન છે આ પ્રકારથી પોતાના ગુરૂની આરાધના કરતા કરતા ગુણનિધિએ તપ સંયમની આરાધના કરી અને થોડાજ કાળમા આત્મકલ્યાણ કર્યું આવી રીતે અન્ય શિષ્યોએ પણ પોતાના ગુરૂ પ્રત્યે વિનયશીલ રહેવુ જોઈએ ॥૨॥

आणाऽणिद्देसकरे, गुरूणमणुववायकारए।
पडिणीए असबुद्धे, अविणीए-त्ति वुच्चइ ॥ ३ ॥

छाया—

आज्ञाऽनिर्देशकरो गुरूणामनुपपातकारकः।
प्रत्यनीकोऽसंबुद्धः अविनीत इत्युच्यते ॥ ३ ॥

टीका—

'आणाऽणिद्देसकरे' इत्यादि। आज्ञाऽनिर्देशकरः=आज्ञाया गुरुवचनस्यानिर्देशकरः-अनादरकारकः, तथा गुरूणाम्=आचार्यादीनाम्, अनुपपातकारकः=समीपानवस्थायी, गुरूणां सन्निधौ तिष्ठामि चेद् गुरवो मां स्वकार्यार्थमाज्ञापयिष्यन्तीति विज्ञाय दूरे तिष्ठतीत्यर्थः। तथा-प्रत्यनीकः=प्रतिकूलः, गुरुदोषान्वेषणपर इत्यर्थः। तथा-असम्बुद्धः जीवाजीवादितत्त्वानभिज्ञः, एवंभूतो यः शिष्यः स खल्वविनीत इत्युच्यते।

शिष्य मे विनीतता, अविनीतता के परित्याग से ही आती है इसलिये विनीत से विपरीत अविनीत का स्वरूप सूत्रकार कहते हैं— 'आणाऽणिद्देसकरे०' इत्यादि।

अन्वयार्थ-(गुरूण आणाऽणिद्देसकरे-गुरूणा आज्ञाऽनिर्देशकरः) गुरु की आज्ञा का अनादर करने वाला, (अणुववायकारए) उनके समीप नही बैठने वाला (पडिणीए) उनसे सदा प्रतिकूल वर्ताव करनेवाला (असबुद्धे) जीव एव अजीव आदि के स्वरूप को नही जाननेवाला ऐसा शिष्य (अविणीए वुच्चइ-अविनीत -उच्यते) अविनीत कहा जाता है।

भावार्थ—इस गाथा द्वारा सूत्रकार ने विनीत से विपरीत अविनीत का स्वरूप प्रदर्शित किया है। यद्यपि यह बात अर्थापत्ति से स्वय सिद्ध

શિષ્યમા વિનીતતા અવિનીતતાના પરિત્યાગથી જ આવે છે આ માટે વિનીતથી વિપરીત અવિનીતનુ સ્વરૂપ સૂત્રકાર કહે છે—'आणाऽणिद्देसकरे' ઈત્યાદિ

અન્વયાર્થ—(गुरूण आणाऽणिद्देसकरे गुरूणा आज्ञाऽनिर्देशकर) ગુરુની આજ્ઞાનો અનાદર કરવાવાળા (अणुववायकारए) એમની સામે ન બેસવાવાળા (पडिणीए) એમનાથી સદા પ્રતિકૂળ વર્તાવ કરવાવાળા (असबुद्धे) જીવ અને અજીવ આદિના સ્વરૂપને નહી જાણવાવાળા એવા શિષ્ય (अविणीए-वुच्चइ-अविनीत उच्यते) અવિનીત કહેવાય છે

ભાવાર્થ—આ ગાથાદ્વારા સૂત્રકારે વિનીતથી વિપરીત અવિનીતનુ સ્વરૂપ પ્રદર્શિત કરેલ છે જોકે આ વાત અર્થાપત્તિથી સ્વયસિદ્ધ થઈ જતી હતી

प्राप्तिं विना शैलेश्यवस्था न जायते। ता विना सकलकर्मक्षयो न भवति। सकल-कर्मक्षय विना मुक्तिर्न सभवति। मुक्तिप्राप्तिं विनाऽयमात्माऽमरपद न लभते। अमरपदप्राप्तिं विनाऽऽत्मनः सिद्धावस्था न जायते, अतो भवानेव सकलकल्याण-कारणमिति प्रतिक्षण भवच्चरणसमाराधनमेव मम सयमाराधनम्। एव गुरुमारा धयन् गुणनिधिः सयमयात्रा निर्वहन् स्वात्मकल्याणमचिरेण साधितवान्। एव मन्येनापि शिष्येण विनयपरेण भवितव्यम् ॥ २ ॥

अविनीतत्ववर्जनेन विनीतो भवतीत्यतो विनीतविपरीतमविनीत-स्वरूपमाह—

पाया) प्राप्त नही हो सकता। शुक्लध्यान के दूसरे पाये की प्राप्ति विना केवलज्ञान की प्राप्ति नही हो सकती। केवलज्ञान की प्राप्ति विना शैलेशी अवस्था प्राप्त नही हो सकती है। शैलेशी अवस्था की प्राप्ति विना सकल कर्मोंका क्षय नही हो सकता है और सकल कर्मोंके क्षय विना मुक्ति की प्राप्ति नही हो सकती, और मुक्तिकी प्राप्ति विना अमरपद नही मिल सकता। अमर पद पाये विना आत्मा सिद्धावस्थासम्पन्न नही वन सकता। इस लिये हे नाथ! आप ही सकल कल्याण के कारण है, अत प्रतिक्षण आपके चरणोका आराधन ही मेरा सयमाराधन है। इस प्रकार अपने गुरुकी आराधना करते हुए गुणनिधि ने तप सयम की आराधना की, और थोडे ही काल मे आत्मकल्याण किया। इसी तरह अन्य शिष्यो को भी अपने गुरुके प्रति विनयशील रहना चाहिये ॥ २॥

નથી શુક્લધ્યાનના બીજા પાયાની પ્રાપ્તિ વિના કેવળજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થતી નથી કેવળજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ વિના શૈલેશી અવસ્થા પ્રાપ્ત થતી નથી શૈલેશી અવસ્થાની પ્રાપ્તિ વિના સકલ કર્મોનો ક્ષય થતો નથી અને સકલ કર્મોના ક્ષય વિના મુક્તિની પ્રાપ્તિ થતી નથી અને મુક્તિની પ્રાપ્તિ વિના અમરપદ મળી શકતુ નથી અમરપદ મેળવ્યા વગર આત્મા સિદ્ધ-અવસ્થાસપન્ન બની શકતો નથી માટે હે નાથ! આપજ સકલ કલ્યાણના કારણ છો એટલે પ્રતિક્ષણ આપના ચરણોનુ આરાધનજ મારૂ સયમ આરાધન છે આ પ્રકારથી પોતાના ગુરૂની આરાધના કરતા કરતા ગુણનિધિએ તપ સયમની આરાધના કરી અને થોડાજ કાળમા આત્મકલ્યાણ કર્યું આવી રીતે અન્ય શિષ્યોએ પણ પોતાના ગુરૂ પ્રત્યે વિનયશીલ રહેવુ જોઇએ ॥૨॥

अत्र क्षुद्रबुद्धिशिष्यस्य दृष्टान्तः—

यथा एकस्य भद्रबुद्धिनामकाचार्यस्याऽविनीतः क्षुद्रबुद्धिनामकः शिष्य आसीत्। यदा गुरुः शिक्षार्थं प्रेरयति, तदा शिक्षा वह्निज्वालेव तस्य प्रतिभाति, व्रत विषवत्, तपस्या खड्गधारेव, स्वाध्यायः कर्णसूचीव, संयमो यम इव। अयमाहारे विहारे व्यवहारे च सर्वदाऽऽचार्यं पीडयति। सरस भद्रक मुस्वादमाहार स्वयमश्नाति विवर्णं विरसमभद्रक रूक्षमाचार्याय प्रयच्छति। अथ कदाचिदसौ श्रावकश्राविकाणा पुरतो ब्रूते—अद्य मम गुरोरुपवासः,

---

पास वह इसलिये नहीं रहना चाहता है कि वह प्रत्यनीक–अर्थात्–गुरुद्वेपी–गुरु के छिद्रान्वेषण मे तत्पर है, गुरुद्वेषी वह इसलिये है कि वह असम्बुद्ध अर्थात् हिताहित के विचारो से रहित है।

अविनीत शिष्य कैसा होता है इस बात को क्षुद्रबुद्धि शिष्य के दृष्टान्त से स्पष्ट किया जाता है—

भद्रबुद्धि नामके एक आचार्य थे। उनका क्षुद्रबुद्धि नामक शिष्य था जो बडा अविनीत था। यह यथानाम तथागुण था। गुरु महाराज जब इसे शिक्षा देने बैठते तब उसका मन उदास हो जाता था। शिक्षा उसे ऐसी मालूम होती थी कि जैसे अग्नि की ज्वाला है। विपतुल्य इसे व्रत ज्ञात होने लगते। तलवार की धार के समान यह तपस्या को मानता, कर्ण को भेदनेवाली शलाई के तुल्य यह स्वाध्याय को समझता। अधिक क्या कहा जाय–संयम को तो यह यमके समान निहारता। आहार मे विहार मे एव व्यवहार मे यह सदा गुरु–महाराज को दुःखित ही किया

નથી, તેમની પાસે રહેતો નથી, પાસે રહેવાનુ તે એટલા માટે નથી ચાહતો કે તે પ્રત્યનીક–અર્થાત્ ગુરૂદ્વેષી–ગુરૂના છીદ્રા જોવામા તત્પર છે ગુરૂદ્વેષી તે એ માટે છે કે તે હિતાહિતના વિચારોથી રહિત છે

અવિનીત શિષ્ય કેવો હોય છે આ વાતને ક્ષુદ્રબુદ્ધિ શિષ્યના દૃષ્ટાતથી સ્પષ્ટ કરવામા આવે છે—

ભદ્રબુદ્ધિ નામના એક આચાર્ય હતા તેમને ક્ષુદ્રબુદ્ધિ નામનો એક શિષ્ય હતો જે અવિનીત હતો, તેનામા નામ પ્રમાણે ગુણ હતા ગુરૂ મહારાજ જ્યારે તેને શિક્ષા આપવા બેસતા ત્યારે તેનુ મન ઉદાસ થઈ જતુ શિક્ષા જેને અગ્નિની જ્વાળા જેવી લાગતી હતી વ્રત તેને ઝેર જેવા કડવા લાગતા, તપસ્યાને તે તરવારની ધાર સમાન ગણતો, સ્વાધ્યાયને તે કાનને વિંધનારા સોયા માફક જાણતો હતો વધુ શુ કહેવામા આવે સંયમને તો તે યમની માફક જ જોતો, આહારમા, વિહારમા, ને વહેવારમા એ ગુરૂમહારાજને

हो जाती थी कि जो विनीत के कथित स्वरूपसे रहित है वह अविनीत है फिर भी जो यहा सूत्रकार ने उसे स्पष्ट शब्दो द्वारा अलग उल्लेख किया है उसका कारण विशेपरीति से विवेचन करना है, ताकि मद-बुद्धि जन भी इस बात को अच्छी तरह समझ सके। गुरु के समीप वह अविनीत शिष्य इसलिये नही रहना चाहता है कि वह विचारता है कि यदि गुरु के पास बैठूगा तो उनका प्रत्येक कार्य मुझे करना पडेगा इसलिये अच्छा है कि मै उनसे दूर ही बैठू। ऐसा करने वाला शिष्य स्वेच्छाचारी हो जाता है। गुरु के पास बैठने का मुख्य यही उद्देश्य होता है कि शिष्यजन विनय आदि गुणो को प्राप्त करते हुए तप सयम की आराधना सुख से कर सके। मुझ से गुरु कुछ भी कह न सके, गुरु पर भी मेरा रौब रहे, इस ख्याल से वह अपने पूज्य गुरुजनो मे भी दोपो को ढूढने मे लगा रहता है। यह काम उसी शिष्य से हो सकता है जो असबुद्ध-अर्थात् हिताहित के विचारो से रहित है। अभिज्ञ शिष्य ऐसा नही होता। गाथा मे ये सब विशेपण हेतुहेतुमद्भाव वाले है, जिनका अभिप्राय इस प्रकार है-वह गुरु की आज्ञा का पालक इसलिये नही है कि वह उनके पास नही बैठता है-उनके पास नही रहता है,

---

કે જે વિનીતના કથિત સ્વરૂપથી રહિત છે, તે અવિનીત છે, તો પણ અહિં સૂત્રકારે એનો સ્પષ્ટ શબ્દો દ્વારા અલગ ઉલ્લેખ કરેલ છે, તેનુ કારણ વિશેષ રીતિથી વિવેચન કરવુ એજ છે, કારણ કે મદબુદ્ધિવાળો માણસ પણ આ વાતને સારી રીતે સમજી શકે ગુરુની સમીપ તે અવિનીત શિષ્ય એટલા માટે રહેવા નથી ચાહતો કે તે વિચારે છે કે કદાચ ગુરુની પાસે બેસુ તો તેનુ પ્રત્યેક કાર્ય મારે કરવુ પડશે આ માટે સારૂ એ છે કે હુ તેમનાથી દૂર બેસુ આવુ કરનાર શિષ્ય સ્વેચ્છાચારી બને છે ગુરુની પાસે બેસવાનો ખાસ ઉદ્દેશ તો એ છે કે શિષ્યજન વિનય આદિ ગુણોને પ્રાપ્ત કરતા કરતા તપ સયમની આરાધના સુખથી કરી શકે ગુરૂ મને કાઈ પણ કહી ન શકે, ગુરૂ ઉપર મારો દાબ રહે, આ ખ્યાલથી તે પોતાના પૂજ્ય ગુરૂજનોમા પણ દોષોને શોધવા લાગી રહે છે આ કામ તેવા શિષ્ય કરે છે કે જે અસબુદ્ધ અર્થાત્ હિતાહિતના વિચારથી રહિત છે, અભિજ્ઞ શિષ્ય આવા નથી હોતા ગાથામા આ બધા વિશેષણ હેતુહેતુમદ્ભાવવાળા છે, જેનો અભિપ્રાય આ પ્રકારે છે તે ગુરૂની આજ્ઞાનો પાલક એ ખાતર નથી કે તે ગુરૂની પાસે બેસતો

करोति, यदि कमपि दानादिक विषयमवलम्ब्य गुरुर्भव्यानुपदिशति, तदा तत्स-भायामेव गुरोरनभिज्ञता वदन् त विषय स्वयमुपदिशन् गुरुमपमानयति । कदाचिद् वदति-'अद्य मम गुरुर्मौनव्रतमनुतिष्ठन्नास्ते' इत्युक्त्वा स्वयमेव व्याख्यान करोति। एव क्षुद्रबुद्धिचरित विलोक्य वृद्धाचार्यः स्वचेतसि चिन्तयति-अयमभीक्ष्ण 'सनिमित्त-मनिमित्तवा क्रोधकारकः, कलहप्रियः, अभिमानी, अज्ञानी, मर्मपृषावादी च, तदिद ममैव कर्मणः फलमिति मन्वानो वृद्धाचार्यः सर्वं सहमान आसीत् । कदा-

से विहीन हो गया। गुरुजी वृद्ध थे, इस लिये विहारकाल मे चलते समय उन्हे बडा कष्ट होने लगा, परन्तु क्या किया जाय फिर भी शिष्य की प्रेरणा से उन्हे अनिच्छा होने पर भी विहार करना ही पडता था। शिष्य का यह हाल था कि वह साधुसामाचारी को भी विपरीत करते हुए नही लजाता था। गुरु-महाराज जब कभी किसी दानादिक विषय को लेकर प्रवचन परिषद् के भीतर बैठकर करते तब यह उनके प्रवचन को अन्यथारूप मे जाहिर करने के लिये, अथवा उस विषय मे उनकी अनभिज्ञता प्रकट करने के लिये बीच ही मे बोल उठता और कहता कि यह ऐसे नही ऐसे है, गुरुजी वृद्ध होने के कारण भूल गये है। जब कभी इसे बोलना होता तो लोगोसे कहने लगता कि आज गुरुजी को मौनव्रत हे, वे व्याख्यान नही देंगे, मैं ही व्याख्यान दूँगा, इस प्रकार कह कर व्याख्यान देने लग जाता। क्षुद्रबुद्धि का इस प्रकार स्वच्छदाचरण देख कर गुरु-महाराज स्वय इसमे अपने कर्मोका फल

બની ગયુ ગુરૂ વૃદ્ધ હતા એથી વિહારમા ચાલતી વખતે તેમને ઘણુ કષ્ટ થવા લાગ્યુ પરતુ શુ થઈ શકે ? શિષ્યની પ્રેરણાથી તેમણે ઈચ્છા ન હોવા છતા પણ વિહાર કરવો પડતો શિષ્ય સાધુસામાચારીથી વિપરીત ચાલવામા પણ લજાતો નહતો ગુરૂ મહારાજ જ્યારે કોઈ દાનાદિક વિષયને લઈને તેના ઉપર પ્રવચન પરિષદમા કરતા ત્યારે તે શિષ્ય તેમના પ્રવચનને અન્યથારૂપમા જાહેર કરવા માટે અથવા એ વિષયમા તેમની અનભિજ્ઞતા બતાવવા માટે વચમા જ બોલી ઉઠતો અને કહેતો કે આ આમ નથી પણ આમ છે, ગુરૂજી વૃદ્ધ હોવાથી ભૂલી ગયા છે જ્યારે તેને બોલવાનુ મન થતુ ત્યારે તે લોકોને કહેતો કે આજે ગુરૂજીને મૌનવ્રત છે તે વ્યાખ્યાન આપશે નહીં, હુ જ ભાષણ કરીશ આ રીતે કહીને ભાષણ કરવા લાગતો ક્ષુદ્રબુદ્ધિનુ આવુ સ્વચ્છદ આચરણ જોઈને ગુરૂ મહારાજ પોતાના કર્મોનુ ફળ

इति, ततोऽसौ स्वयमश्नाति, गुरुश्च क्षुधार्तः सन् दिवस यापयति। कदाचिद् वदति-अद्य मम गुरुणा षष्ठभक्त कृतम्, कदाचिच्च वदति–अद्य मम गुरुणाऽष्टभक्तमनुष्ठितमिति, एव क्रमेण गुरुः क्षुधया विवर्णः कृशः शक्तिरहितः सजातः। विहार-काले वृद्धत्वेन शीघ्रगमनसामर्थ्यवर्जितोऽपि गुरुः शिष्यप्रेरणया सक्लेश विहरति। साधुसामाचार्यां क्षुद्रबुद्धिर्विपरीतमाचरति, प्रतिलेखनादिक सम्यग् न

करता था। आहार के समय सरस सुस्वादु एव रुचिकारक आहार यह स्वय पहिले खाता और जो रूक्ष विरस एव अत प्रान्त आहार होता वह गुरु-महाराज को देता। जब इसे गुरु-महाराज को आहार देनेकी इच्छा नही होती तो श्रावक और श्राविकाओ के समक्ष कहने लगता कि आज तो मेरे गुरु–महाराज ने उपवास किया है, इस प्रकार यह गुरु महाराज को भूखा रखकर स्वय खूब खाने पीनेकी मजामौज उडाता रहता। विचारे गुरुजी क्षुधा को शातिभाव से सहन करते हुए शमभाव मे समय को व्यतीत करते। कभी २ कहता है कि आज हमारे गुरु महाराज ने षष्ठभक्त किया है, आज अष्ट-भक्त किया है। इस प्रकार गुरु को अत्यन्त कष्ट पहुचाता। गुरु जी भी समताभाव से क्षुधा की वेदना इसे अविनीत समझ कर सहन करने लगे, परन्तु आखिर औदारिक शरीर ही तो ठहरा वह विना आहार के कहा तक टिके। अन्त मे वह शरीर विवर्ण–म्लान, कृश–कमजोर, और शक्ति

સદા દુખીત જ કર્યા કરતો, આહારના સમયે સરસ સ્વાદવાળા એટલે રૂચી કારક આહાર તે પોતે પહેલા ખાઈ લેતો અને જે રૂક્ષ, વિરસ એવો અન્ત પ્રાન્ત આહાર હોય તે ગુરૂ મહારાજને આપતો જ્યારે તેની ગુરૂમહારાજને આહાર દેવાની ઈચ્છા ન થતી ત્યારે શ્રાવક અને શ્રાવિકાઓની સમક્ષ કહેવા લાગતો કે આજ તો મારા ગુરૂમહારાજે ઉપવાસ કરેલ છે આ પ્રકારે તે ગુરૂ મહારાજને ભૂખ્યા રાખીને પોતે ખૂબ ખાવાપીવાની મોજમજાહ ઉડાવતો રહેતો, બીચારા ગુરૂજી ક્ષુધાને શાન્ત ભાવથી સહન કરીને સમભાવમા સમયને વ્યતીત કરતા કોઈ કોઈ વખત કહેતો કે આજે અમારા ગુરૂ મહારાજે છઠ્ઠ કરેલ છે આજે અઠ્ઠમ કરેલી છે આવી રીતે ગુરૂને અત્યત કષ્ટ પહોચાડતો ગુરૂ પણ સમતાભાવથી ક્ષુધાની વેદના તેને અવિનીત સમજી સહન કરવા લાગ્યા પરતુ આખરે ઔદારિક શરીર તો છે જ તે આહાર વિના ક્યા સુધી ટકી શકે? અતમા તો શરીર વિવર્ણ મ્લાન, કૃશ–કમજોર, અને શક્તિ વગરનુ

जराजर्जरिते कृशे निःसत्त्वे सत्यपि शरीरे कातरजनदुष्कर कठिनतर तीव्र मनशन स्वीकृतम् । एव चतुर्विधसघवचन श्रुत्वा गुरुणा चिन्तितम्–यदि स्वगता बुभुक्षा प्रकाशयामि शिष्यप्रपञ्च चावेदयामि, तर्हि जिनशासनस्य हीलना निन्दना लघुता भवतीति । तदन्तर वृद्धाचार्येण चिन्तितम्–मम साहजिकः सकल-कर्मक्षयसमयः समायात इति । एवमसौ मनसि धारयन समाधिभावमुपगत्य प्रवृद्ध-परिणामेन क्षपकश्रेणि प्राप्य सकलकर्म क्षपयित्वा केवली भूत्वा सिद्धिगतिं प्राप्तवान्।

को सुनकर समस्त चतुर्विध सघ उसी समय आचार्य के समीप आया और कहने लगा हे महात्मा ! आपको अनेकश. धन्यवाद हैं, आप वास्तव मे बडे भाग्यशाली है, आप जैसे जिनशासन को प्रकाशित करनेवाले सूर्य से धर्मकी प्रभावना होती है । करुणासागर ! हम आपका गुणगान कहा तक गावे, हम सबको तो यह सुनकर अपार हर्ष हो रहा है कि आपने जरा से जर्जरित, कृश एव नि.सत्त्व शरीर के होने पर भी कायर जनो द्वारा दुष्कर एव कठिनतर तीव्र अनशन को जो स्वीकृत किया हे । इस प्रकार चतुर्विध सघ के वचन सुनकर गुरुमहाराज ने चित्त मे विचार किया कि यदि मै अपनी भूख प्रकट करता हू और 'यह सब कुछ शिष्यका प्रपच है' ऐसा जो कहता हू तो जिनशासन की अव-हेलना होती है, निन्दा होती है लघुता जाहिर होती है अत अब श्रेय इसी मे हे कि अनशन व्रत अगीकार कर लू, यह सहज ही कर्मक्षय-का समय उपस्थित हुआ है, इसे छोडना बुद्धिमानी की बात नही

નોને સાભળી સમસ્ત ચતુર્વિધ સઘ તે સમયે આચાર્યની પાસે આવી અને વિનતી કરી કહેવા લાગ્યા કે હે મહાત્મા ! આપને અનેકાનેક ધન્યવાદ છે, આપ વાસ્તવમા મહાન ભાગ્યશાળી છો આપ જેવા જીનશાસનને પ્રકાશિત કરવાવાળા સૂર્યથી ધર્મની પ્રભાવના થાય છે કરૂણાસાગર અમે આપના ગુણોને ક્યા સુધી વર્ણવી શકીયે અમને બધાને તો એ જાણીને એવો હર્ષ થયો છે કે આપે વૃદ્ધાવસ્થાથી જીર્ણ કૃશ અને નિસત્ત્વ શરીર હોવા છતા પણ કાયરજનો દ્વારા દુષ્કર એવા આ કઠિનતર તીવ્ર અનશનનો અગીકાર કરેલ છે ચતુર્વિધ સઘના આ પ્રકારના વચન સાભળીને ગુરૂ મહારાજે ચિત્તમા વિચાર કર્યો કે જો હુ મારી ભુખ પ્રગટ કરૂ અને 'આ બધળો શિષ્યનો પ્રપચ છે' એમ જો કહુ તો જીનશાસનની અવહેલના થાય છે, નિન્દા થાય છે, લઘુતા જાહેર થાય છે, માટે હવે તો શ્રેય એમા છે કે અનશન વ્રત અગીકાર કરી લઉ કર્મક્ષયનો આ સહેજે સમય પ્રાપ્ત થયો છે એને છોડવો એ બુદ્ધિવાળી વાત નથી આ પ્રકારે વિચાર કરી ગુરૂ મહારાજે

चिदतिक्षुधया पीडितो गुरुश्चिन्तयति आहारानयनार्थं क्षुद्रबुद्धि मेपयामीति, तावदसौ क्षुद्रबुद्धिः स्वगुरोः प्राणव्यपरोपणार्थं चतुर्विधसंघसमक्षमवादीत्-गुरुणा शरीरमतिकृशं शक्तिरहितं विलोक्य यावज्जीवमनशनं स्वीकृतम् , क्षुद्रबुद्धिवाक्यं श्रुत्वा चतुर्विधसंघस्तदैवाचार्यस्य समीपमागत्याब्रवीत्-धन्योऽसि कृतपुण्योऽसि महात्मन् ! भवान् जिनशासनभास्करः करुणासागरः, यत् खलु भवता

विचारते थे और मनही मन कहते थे-देखो तो सही इसकी कितनी बडी भारी अज्ञानता है जो विना निमित्त के ही क्रोध किया करता है, चाहे जिससे झगडा करता है, समझाने पर भी नहीं मानता है, अभिमान का पुतला बना हुआ है, मर्मच्छेदी मृषावचन बोलने मे इसे सकोच तक नही होता, अब इसका इलाज क्या किया जावे, कुछ भी उपाय नही, अनुपायवस्तु में सहनशीलता धारण करना ही उचित है। इस प्रकार के विचार से गुरुमहाराज शान्त होकर उस के द्वारा प्रदत्त कष्टोंको सहते रहते। एक समय की बात है जब कि गुरु-महाराज क्षुधा से पीडित होकर आहार लानेके लिये क्षुद्रबुद्धिको भेजनेका विचार कर रहे थे कि इतने मे क्षुद्रबुद्धि ने गुरुमहाराज को मारने के अभिप्राय से चतुर्विध सघ के समक्ष ऐसा प्रकट कर दिया कि वृद्धावस्था के कारण गुरुमहाराजने शरीर की स्थिति कमजोर जानकर यावज्जीव अनशनव्रत-सथारा धारण कर लिया है। क्षुद्रबुद्धि के इस प्रकार वचनो

હોવાનુ પોતે વિચારતા અને મનમાજ કહેતા કે જુઓ તો ખરા આની કેટલી બધી અજ્ઞાનતા છે કે જે વિના નિમિત્ત ક્રોધ કર્યા કરે છે, ચાહે તેનાથી ઝગડે છે, સમજાવવા છતા પણ માનતો નથી, અભિમાનનુ પુતળુ બની ગયો છે મર્મવેધક મૃષા વચન બોલવામા તેને સકોચ થતો નથી, હવે એનો ઈલાજ શુ થઈ શકે, કોઈ ઉપાય નથી અનુપાય વસ્તુમા સહન શીલતા ધારણ કરવી તે જ ઉચિત છે એવા પ્રકારના વિચારથી ગુરૂમહારાજ શાન્ત બનીને તેનાથી અપાતા કષ્ટોને સહ્યા કરતા એક સમયની વાત છે જ્યારે ગુરૂ મહારાજ ભુખથી પીડિત બનીને આહાર લાવવાને ક્ષુદ્રબુદ્ધિને મોકલવાનો વિચાર કરતા હતા એટલામા ક્ષુદ્રબુદ્ધિએ ગુરૂમહારાજને મારવાના અભિપ્રાયથી ચતુર્વિધ સઘની સમક્ષ એવુ પ્રગટ કર્યું કે વૃદ્ધાવસ્થાને કારણે ગુરૂ મહારાજના શરીરની સ્થિતિ સારી રહેતી ન હોવાથી તેમણે જ્યા સુધી જીવે ત્યા સુધી અનશન વ્રત ધારણ કરેલ છે ક્ષુદ્રબુદ્ધિના આ પ્રકારના વચ

तरा दशविधक्षेत्रवेदनामनुभूय स गर्भाद् गर्भं, जन्मतो जन्म, मरणाद् मरण, दुःखाद् दुःख, पुनः पुनश्चतुर्गतिदुःख माप्नुवन् दुर्लभबोधिता दीर्घसंसारिता च माप्तवान् ॥३॥

अविनीतस्य सदृष्टान्तमवस्थामाह—

मूलम्—जहा सुणी पूइकण्णी, निक्कसिज्जइ सव्वसो ।
एवं दुस्सील पडिणीए, मुहरी निक्कसिज्जइ ॥ ४ ॥

छाया—

यथा शुनी पूतिकर्णी निष्कास्यते सर्वत. ।
एव दुःशील. प्रत्यनीकः मुखारिर्निष्कास्यते ॥ ४ ॥

'जहा०' इत्यादि–यथा–पूतिकर्णी=पूती=दुर्गन्धवन्तो कर्णा यस्या. सा तथोक्ता, कर्णगतानेकविषमव्रणपरिपाकजनितदुस्सहदुर्गन्धपूयविकृतरक्तस्रावस्थितकृमिमक्षिकानिकरदशनोद्भूततीव्रतरवेदनाव्याकुलतया प्रतिक्षणमितस्ततो भ्रमन्तीत्यर्थ., शुनी=कुक्कुरी, सर्वशः=सर्वप्रकरेण प्रतिस्थानात् निष्कास्यते=नि.सार्यते,

और घोर नरक मे जाकर नारकी की पर्याय से उत्पन्न हुआ। वहा उसने दश प्रकार की तीव्रतर क्षेत्रसंबधी वेदना को पाया। वहा की स्थिति को समाप्त कर जब वह वहा से निकला तो भी इस के दु.खो का अन्त नही आया। एक गर्भ से दूसरे गर्भ मे पहुचना और वहा के कष्टों को भोगना, फिर वहा से मर कर पुन. जन्म धारण करना और कष्टो को भोगना, इस प्रकार अनतससारी बने हुए इस क्षुद्रबुद्धि की आत्मा को बोधिका लाभ दुर्लभ हो गया ॥ ३ ॥

अविनीत की अवस्था को दृष्टान्त द्वारा सूत्रकार प्रदर्शित करते हैं— 'जहा सुणी०' इत्यादि ।

દશ પ્રકારની તીવ્રતર ક્ષેત્ર સબધી વેદનાઓ સહેવી પડી એ સ્થિતિ ભોગવી એ જ્યારે ત્યાથી નિકળ્યો છતા પણ તેના દુ ખોનો અત ન આવ્યો એક ગર્ભમાથી બીજા ગર્ભમા જવુ અને ત્યાના કષ્ટ ભોગવવા એક સ્થળેથી મરી બીજે સ્થળે ફરી જન્મ ધારણ કરવો અને કષ્ટો ભોગવવા આ પ્રકારે અનન્ત સસારી બનેલ તે ક્ષુદ્રબુદ્ધિના આત્માને બોધિનો લાભ દુર્લભ બની ગયો

અવિનીતની અવસ્થાને દૃષ્ટાત દ્વારા સૂત્રકાર પ્રદર્શિત કરે છે—'जहा सुणी' ઇત્યાદિ

तदा गगनमण्डले देवैर्दुन्दुभिं नादयद्भिर्जयजयध्वनिः कृतः। क्षुद्रबुद्धिकृत सर्वमत्याचार च ते देवा विदितवन्तः। ततस्ते तद्वृत्तमुद्घोषितवन्तः। तच्छ्रुत्वा चतुर्विधसघस्त सघान्निष्कासितवान्। तस्मिन्नेव समये आचार्याशातनाजनितपापेन क्षुद्रबुद्धेर्वपुषि षोडश रोगाः समुत्पन्नाः। गच्छान्निष्कासितः, तीव्रवेदना सर्वजनतिरस्कार च प्राप्नुवन् स क्षुद्रबुद्धिर्मृतः। तदनन्तर स नरके निपतितः। तत्र तीव्र-

होगी। इस प्रकार विचार कर गुरु-महाराज ने समाधिभाव को धारण कर लिया, और परिणामो की अतिशय विशुद्धि एव वृद्धि से क्षपक श्रेणि पर आरूढ होकर घातिया कर्मों के नाश से केवली-अवस्था प्राप्त करली, पश्चात् अघातिया कर्मोंके नाश से सिद्धिगति के अधिपति वन गये। देवो ने भद्रबुद्धि आचार्य के केवलज्ञानप्राप्तिका उत्सव मनाया। आकाश मे जय२घोषपूर्वक दुदुभिया बजायी। उन देवो ने साथ २ यह भी जान लिया कि इन आचार्य के साथ इस क्षुद्रबुद्धि ने अच्छा व्यवहार नही किया, उन्हें इसने अधिक से अधिक दु.ख दिये और खूब मनमाना उनके साथ अविनीतता का व्यवहार किया है। देवताओ ने इस बात को सघ मे जाहिर की। सघ ने क्षुद्रबुद्धि को सघबाहर किया, क्षुद्रबुद्धि भी कुछ समय बाद गुरुद्वेषी होने के कारण अर्जित पापकर्म के उदय से बहुत दु खी हुआ, उसके शरीर मे १६ प्रकार के रोगो ने अपना प्रभाव जमाया। सघ से बहिष्कृत वह इस प्रकार तीव्र वेदना एव तिरस्कारजन्य दु.खो का अनुभव करता हुआ मर गया,

સમાધિભાવ ધારણ કર્યો અને પરિણામોની અતિશય વિશુદ્ધિ અને વૃદ્ધિથી ક્ષપકશ્રેણી પર આરૂઢ બની ઘાતીયા કર્મોના નાશથી સિદ્ધગતિના અધિપતિ બની ગયા દેવોએ ભદ્રબુદ્ધિ આચાર્યને પ્રાપ્ત થયેલ કેવળજ્ઞાનનો ઉત્સવ મનાવ્યો આકાશમા જયજયકાર સાથે દુદુભિયો વગાડવામા આવી, અને દેવોએ સાથોસાથ એ પણ જાણી લીધુ કે આ આચાર્યની સાથે ક્ષુદ્રબુદ્ધિએ સારો વહેવાર કરેલ નથી, તેણે એમને વધુમા વધુ દુ ખ આપેલ છે, અને મનમાન્યો અવિનીતનો વહેવાર એમની સાથે ચલાવ્યો છે દેવતાઓએ આ વાતને સઘમા જાહેર કરી સઘે ક્ષુદ્રબુદ્ધિને સઘ બહાર કર્યો ક્ષુદ્રબુદ્ધિ ગુરૂદ્વેષી હોવાના કારણે થોડા સમય બાદ અર્જીત પાપકર્મના ઉદયથી ઘણો દુ ખીત થયો, તેના શરીરમા સોળ ૧૬ પ્રકારના રોગોએ પોતાનો પ્રભાવ જમાવ્યો સઘથી બહિષ્કૃત એવા એ શિષ્યે આ પ્રકારની તીવ્ર વેદના અને તિરસ્કાર જન્ય દુ ખોનો અનુભવ કર્યો, અને છેવટે તેનો દેહાત થયો મરણબાદ તેને

समालोचयति, मुव हि आसेवना क्रियते, दुःख चेत्यमालोचयितुम् , तस्मादय शाल्यहीनः शुद्ध इति । एव त गुरुणा प्रशस्यमान दृष्ट्वाऽन्येऽपि अगीतार्थश्रमणा• प्रशसन्ति चिन्तयन्ति च–दोषासेवनायामसकृदापतितायामपि न कश्चिद्दोष•, आलोचनयैव सकलदोषपरिहारसमवात् । अथान्यदा तत्र सविग्नगीतार्थः कश्चिदाचार्यः शिष्यगणपरिवृतः समागत• । स च प्रतिदिन तमेव व्यतिकर विलोक्याचार्यमब्रवीत्–हे महाभाग! शासनप्रभावक! भव्यभास्कर! अयमविनीत• खलुशिष्यो

करता है। जो मुनि इस प्रकार से अपने अतिचारों की आलोचना करता है उसी की आलोचना करना ठीक है। ऐसी आलोचना से ही दुःखों का विनाश होता है। इस प्रकार अन्य शिष्योंने जब गच्छाचार्य को उसकी प्रशसा करने मे रत देखा तो अगीतार्थ शिष्य भी उसकी प्रशसा करने लगे। तथा साथ २ मे यह भी धारणा उनके चित्त मे जम गई कि बार २ दोषो की आसेवना करने पर भी हरकत नहीं है, क्योंकि दोष करने पर भी इन दोषोंकी शुद्धि आलोचना से हो जाती है, नहीं तो इस मुनिकी प्रशसा हमारे आचार्य क्यो करते, और क्यों यह दोषों का आसेवन करता हुआ भी उनकी आलोचना करता है। एक दिन की बात है कि वहा सविग्न गीतार्थ–(क्रियापात्र) कोई आचार्य महाराज अपनी शिष्यमडलीसहित आये। उन्होंने जब वहा इस अविनीत शिष्य के इस प्रकार के प्रतिदिन के व्यवहार को देखा तो वे आश्चर्य पाये और गच्छाचार्य से कहने लगे कि–हे महाभाग! शासनप्रभावक।

લાગેલા અતિચારોની શુદ્ધ આલોચના કરે છે જે મુનિ આ રીતે પોતાના અતિચારોની આલોચના કરે છે તેવી આલોચના કરવી ઠીક છે આવી આલોચનાથીજ દુખોનો વિનાશ થાય છે આ પ્રકારે અન્ય શિષ્યોએ જ્યારે ગુરુ મહારાજને તેની પ્રશસા કરવામા રત જોયા ત્યારે બીજા શિષ્યો પણ તેની પ્રશસા કરવા લાગ્યા અને સાથોસાથ એવી ધારણા એમના ચિત્તમા ઠસી ગઈ કે વારવાર દોષોનુ સેવન કરવામા પણ હરકત નથી કેમકે દોષ કરવા છતા પણ તેવા દોષોની શુદ્ધિ આલોચનાથી થઈ જાય છે નહીં તો આ મુનિની પ્રશસા અમારા આચાર્ય કયા કારણે કરત તેમ આવા દોષોનુ આસેવન કરવા છતા પણ તે તેની આલોચના કરે છે એક દિવસની વાત છે કે ત્યા કોઈ અન્ય આચાર્ય મહારાજ પોતાની શિષ્યમડળી સાથે આવ્યા તેઓએ જ્યારે ત્યા તે અવિનીત શિષ્યના આ પ્રકારના દરરોજના વહેવારને જોયો તો તેમને આશ્ચર્ય થયુ અને આચાર્ય મહારાજને કહેવા લાગ્યા કે

अत्र दृष्टान्तस्तथाहि—

कस्मिंश्चिद् गच्छे एकः श्रमणगुणमुक्तः सर्वथा भावविनयवर्जितः साध्वाभासः शिष्य आसीत्। स च प्रतिदिनं पुरःकर्मादिदोषदूषितमनेषणीय भक्तादिकं गृहीत्वा महता संवेगेन प्रतिक्रमणकाले आलोचयति। तस्य गच्छाचार्यः प्रायश्चित्तं प्रयच्छन् वदति—अहो पश्यत कथमसौ भावमगोपयन् शाठ्यहीनः सर्वं

इस अविनीततारूपी घाव के होने पर शिष्यजनों में स्वाभाविक चञ्चलता आजाती है, परन्तु जब उस घाव में गुरुओं से भी प्रत्यनीक होनेरूप सडा आने लगता है तब उसकी दुर्गंध को गुरुजन भी सहन नहीं कर सकते हैं, अतः वह संघ से अथवा गच्छ से बाहर कर दिया जाता है। यदि इस प्रकार की परिस्थितिवाले शिष्य को संघ से बाहर न करे तो कुल गण एवं संघ में महान् अनर्थ होता है। इसी विषय को एक उदाहरण द्वारा स्पष्ट किया जाता है—

किसी गच्छ में साधुओं के भीतरी आचार विचार से रहित परन्तु उपर से साधु जैसा ज्ञात होने वाला एक साध्वाभास शिष्य रहता था। वह प्रतिदिन पुरःकर्मादिदोषों से दूषित अनेषणीय–आहारादिक ग्रहण करता और ऊपर से दिखावटी संवेगभाव से बडे जोर-शोर से प्रतिक्रमण के समय आलोचना किया करता था। गच्छाचार्य प्रायश्चित देते समय कहा करते कि देखो यह कितना भद्रपरिणामी जीव है जो अपने हार्दिक भावों को नहीं छुपाकर लगे हुवे अतिचारों की शुद्ध आलोचना

કારણે અવિનીતતારૂપ ઘા ને લઈ તેના મનમા ભારે ચંચળતા આવી જાય છે પરંતુ ગુરૂ—આજ્ઞાના અનાદરરૂપી સડો એના દિલમા લાગી જાય છે ત્યારે એની દુર્ગંધીને ગુરૂજન પણ સહન કરી શકતા નથી એટલે એને સંઘથી અથવા ગચ્છથી બાહેર કરી દેવામા આવે છે જો આ પ્રકારની પરિસ્થિતિવાળા શિષ્યને સંઘથી બહાર કરવામા ન આવે તો કુલ ગણ અને સંઘમા મહાન અનર્થ બને છે આ વિષયને એક ઉદાહરણ દ્વારા સ્પષ્ટ કરવામા આવે છે—

કોઈ ગચ્છમા સાધુઓના અંદરના આચાર વિચારથી રહિત પરંતુ ઉપરથી સાધુ જેવો દેખાવ રાખતો એક સાધ્વાભાસ શિષ્ય રહેતો હતો તે દિન દહાડે આધા કર્માદિ દોષોથી દૂષિત અનેષણીય આહારાદિક ગ્રહણ કરતો અને ઉપરના દેખાવમા સંવેગભાવથી ઘણા જોરશોરથી પ્રતિક્રમણના સમયે આલોચના કર્યા કરતો ગુરૂ મહારાજ એને પ્રાયશ્ચિત્ત દેતી વખતે કહેતા કે જુઓ આ કેટલો ભદ્રપરિણામી જીવ છે જે પોતાના હાર્દિક ભાવોને નહીં છુપાવતા

आगतेनाचार्येण कथितम्-

गिरिनगरनिवासी कश्चिदग्निभक्तो वणिक् पद्मरागरत्नैर्भवनं पूरयित्वा प्रतिवर्षं वह्निना प्रदीपयति। तत्रत्यमन्दबुद्धिनृपतिसभाया स वणिक् प्रशंसितः-अहो धन्योऽयं वणिक् यदनेन वह्निदेवः पद्मरागरत्नैः संतर्प्यते। तदनन्तरमेकदा प्रबलपवनपटलप्रेरितस्तत्प्रदीपितदहनः सराजप्रासादं समस्तमपि तन्नगरं दहतिस्म। ततोऽसौ वणिक् राज्ञा दण्डितो नगरान्निष्कासितः, तदेवं राज्ञा

को बाधने मे भिल्ल के जैसा सिद्धहस्त होता है। धर्मरूपी उद्यान को नष्ट करने के लिये यह तरुकोटरान्तर्गत वह्निकी ज्वाला के समान दारुण और विनाशकारी माना गया है। आप जैसे गच्छाधिपति को इस अविनीत की प्रशंसा करते हुए देख कर मुझे उस राजा की कथा याद आती है—

गिरिनगरनामक एक शहर मे अग्निभक्त कोई एक बनिया रहता था, जो प्रतिवर्ष अपने भवन को पद्मराग मणियो से भर कर जला दिया करता था। उसके इस कार्यकी प्रशंसा वहा के मन्दबुद्धि नामक राजा तथा प्रजा सभी मुक्तकंठ से करते थे। वे कहते थे-धन्य है यह अग्निभक्त जो अग्नि की प्रतिवर्ष इस प्रकार से पूजा किया करता है। एक दिन की बात है कि उस वणिक् ने ज्यो ही अपना मकान जलाया कि इतने मे बडी भारी आंधी का एक प्रबल वेग आया, और उससे प्रज्वलित हो उस अग्निज्वाला ने उस नगर को भस्म कर दिया।

ભાળા ભવ્ય જીવરૂપી મૃગોને બાધવામા ભિલના માફક સિદ્ધહસ્ત હોય છે ધર્મરૂપી બાગનો નાશ કરવા માટે આ તરૂકોટરાન્તર્ગત અગ્નિની જ્વાલા સમાન દારૂણ અને વિનાશકારી માનવામા આવેલ છે આપ જેવા ગચ્છાધિપતિને આવા અવિનીતની પ્રશસા કરતા જોઈ મને એક રાજાની વાત યાદ આવે છે—

ગિરિનગર નામના એક શહેરમા અગ્નિભક્ત એવો એક વણીક રહેતો હતો જે દર વરસે પોતાના મકાનને પદ્મરાગ મણીઓથી ભરી બાળી નાખતો તેના આ કાર્યની પ્રશસા રાજા અને પ્રજા બધા મુક્તકંઠે કરતા હતા અને કહેતા હતા કે-ધન્ય છે આ અગ્નિભક્તને કે જે દરવરસે અગ્નિની આ પ્રકારથી પૂજા કર્યા કરે છે એક દિવસની વાત છે કે એ વણીકે પોતાનુ મકાન બળગાવ્યુ એ સમયે ભારે જોરશોરથી પવનની આધી ચઢી આવી વેગવાળી પવનની આધીને લઈ અગ્નિ જોશભેર પ્રજ્વલિત બન્યો અને તેના અગારા શહેરભરમા ફરી વળતા આખુ શહેર અને રાજાના મહેલમા પણ અગ્નિશાખાઓ ફરી વળી અને સારૂ એ શહેર તથા રાજમહેલ પણ નાશ પામ્યો રાજાએ આથી અસતુષ્ટ બની એ વણીકને

जन्मजरामरणगर्तपातनाय पञ्चविधास्रवरूपः, क्षान्त्यादिगुणकमलनिकरनाशनाय भयकरतुषारनिकरस्वरूपः, चारित्रविध्वंसने धूमकेतुः, सकलास्रवहेतुः, मुनिमण्डलाखण्डशशिमण्डले राहुरिव, मायाजालेन भव्यमृगबन्धने भिल्ल इव, धर्मोद्यानदहने तरुकोटरवह्निरिव गच्छे वर्तते। भवानित्थमस्य प्रशंसां कुर्वन् क्षितीश इव लक्ष्यते। आचार्येणोक्तम्—कोऽसौ क्षितीशः ? कीदृशी तस्य वार्ता ?

आप भव्य जीवोंके विकसित करने मे यद्यपि सूर्य के तुल्य हैं तो भी आपकी छत्रच्छाया मे रहकर भी जो कुमुद ही बना रहे, अर्थात्–आचार विचार से सदा शिथिल रहे उस मन्द्भागी के लिये क्या कहा जाय। आप के इस गच्छ मे एक अविनीत शिष्य है, जो उस गच्छ का कलक स्वरूप है, क्यो कि अविनीत शिष्य जन्म जरा एव मरणरूपी खड्डे मे पाडने के लिये पचविध आस्रवरूप माना गया है, जिस प्रकार तुषार-हिम का पुज कमलो के वन को विध्वस्त करने मे कसर नही रखता है उसी प्रकार अविनीत शिष्य भी क्षान्त्यादि गुणों को नष्ट भ्रष्ट करने में जरा भी आगे पीछे का विचार नही करता है। अविनीत शिष्य चारित्र के विनाश करने के लिये धूमकेतु के जैसा माना गया है। सम्पूर्ण आस्रवो का यह कारण बतलाया गया है। मुनिमडलरूप अखड चन्द्रमण्डल को ग्रसन करने के लिये विद्वानो ने इस को राहु के जैसा कहा है। यह अपनी माया–जालसे अन्य विचारे भोले भाले भव्यजीवरूपी मृगो

હે શાસન પ્રભાવક ! આ ભવ્ય જીવોને વિકસિત કરવામા જો કે સૂર્યના તુલ્ય છો તો પણ આપની છત્રછાયામા રહીને પણ જે કુમુદ જ બની રહે–અર્થાત્ આચાર વિચારથી સદા શિથિલ રહે તેવા મદભાગી માટે શુ કહેવામા આવે આપના આ ગચ્છમા એક અવિનીત શિષ્ય છે–જે આ ગચ્છમા કલકસ્વરૂપ છે કેમકે અવિનીતજન જન્મ, જરા, અને મરણરૂપી ખાડામા પાડવાવાળા પચવિધ આશ્રવરૂપ માનવામા આવેલ છે જે પ્રકારે તુષાર અર્થાત (બરફ) હીમનો પુજ કમળના વનનો નાશ કરવામા કસર રાખતો નથી તેમ અવિનીત શિષ્ય પણ ક્ષાન્ત્યાદિ ગુણોને નષ્ટ ભ્રષ્ટ કરવામા આગળ પાછળનો વિચાર કરતો નથી અવિનીત શિષ્ય ચારિત્રનો વિનાશ કરવા માટે ધૂમકેતુ જેવો માનવામા આવેલ છે સપૂર્ણ આશ્રવનુ એ કારણ બતાવવામા આવ્યુ છે મુનિમડળરૂપ અખડચદ્રમડળને ગ્રહણ કરનારા રાહુ જેવો વિદ્વાનોએ કહેલ છે તે પોતાની આ અવિનીતતા રૂપી જાળથી અન્ય બીચારા ભોળા

ननु दुःशील सकलानर्थमूल चेत् अविनीतेन कथ तर्हि तत्रानुरज्यते ? इत्याकाङ्क्षाया दुःशीलरतिकारण सदृष्टान्त प्रतिबोधयितुमाह—

मूलम्—कणकुंडग चइत्ताणं, विट्ठं भुजइ सूयरो ।
एवं सील चइत्ताणं, दुस्सीले रमई मिए ॥ ५ ॥

छाया—

कणकुण्डक त्यक्त्वा खलु, विष्ठा भुङ्क्ते सूकरः ।
एव शील त्यक्त्वा खलु, दुःशीले रमते मृगः ॥ ५ ॥

टीका—

'कणकुडग' इत्यादि । सूकरः खलु कणकुण्डकम्–तण्डुलपूर्णभाजनम्–इदमुपलक्षणम्–रुचिर मधुर सुस्वाद सुगन्धयुक्त स्वद्मासादिपुष्टिकर हितकर यत् तण्डुलादिक, तेन पूर्ण यद्भाजनमुपस्थित तदिति भावः, त्यक्त्वा विष्ठा भुङ्क्ते, अत्र विष्टामित्यनेन अपवित्रा घृणोत्पादिका रुजाकरा हेया दुर्गन्धा कृमिमक्षिकादिपरिपूर्णामित्यर्थो ध्वनितः । एवम्=अमुना प्रकारेण मृगः=मृग इव मृगः अज्ञः–हिताहितविवेकवर्जित इत्यर्थः, शील=मूलोत्तरगुणलक्षण साध्वाचार, यद्वा–विनय-समाधिलक्षण त्यक्त्वा दुःशीले=दुराचारे अविनयलक्षणे रमते=आसज्यते । अय भावः–यथा सूकरः प्रशस्तमाहार विहाय नितान्तमशुचि सादर भुङ्क्ते, अज्ञत्वात् ,

---

यदि दुःशील सकल अनर्थों की जड है तो फिर क्यो अविनीत उसमे अनुरक्त होता है? इस प्रकार की शका के समाधान निमित्त दुःशील मे रतिका कारण दृष्टान्त देकर सूत्रकार समझाते है–कणकुडग इत्यादि ।

अन्वयार्थ–जैसे–(सूयरो–शूकरः) सूकर (कणकुडग–कणकुडक) तन्दुल–आदि उत्तम भोजनीय पदार्थों से भरे हुए भाजन को (चइत्ता) परित्याग कर (ण–खलु) निश्चय से आनद के साथ (विट्ठ–विष्टा) विष्टा–अशुचिको (भुजइ–भुक्ते) खाता है (एव) इसी तरह (मिए–

જે દુશીલ સકલ અનર્થોના જડ છે તો પછી અવીનીત એમા કેમ અનુરક્ત થાય છે આ પ્રકારની શકાનુ સમાધાન કરવા નિમિત્ત દુ શીલમા રતિનુ દૃષ્ટાત આપી સૂત્રકાર સમજાવે છે—'कणकुडग' ઈત્યાદિ

અન્વયાર્થ—જેમ (सूयरो–शूकर) સુકર (ભૂડ) (कणकुडग–कणकुडक) ચોખા વગેરે ઉત્તમ ભોજનના પદાર્થોથી ભરેલા ભોજન પાત્રનો (चइत्ता) ત્યાગ કરી (ण–खलु) નિશ્ચયથી આનદ સાથે (विट्ठ–विष्टा) વિષ્ટા અશુચિને (भुजइ–

तस्य प्रशंसा कुर्वता आत्मा नगरं लोकश्च नाशितः। तथा भवानपि अस्याविधि-प्रवृत्तस्य प्रशंसां कुर्वन् आत्मानं समस्तगच्छं चोच्छेदयति। ततस्तद्वचनं श्रुत्वा स आचार्यः साम्भोगासमविनीतं शिष्यं स्वगच्छतो निष्कासितवान्। तस्माद् दुःशी-लस्य निष्कासनं श्रेयस्करम् ॥ ४ ॥

देखते २ वह समस्त नगर उस राजा के महलसहित एकदम जल कर नष्ट हो गया। राजाने इससे असंतुष्ट हो उस वणिक् को दण्डित करके अपने नगर से बाहर निकाल दिया। राजा जो पहिले से उस वणिक् के इस कार्य की प्रशंसा न करता तो उसका होसला आगे भी इस कार्य को करने के लिये नहीं बढता। समस्त नगर एवं राजमहल जो नामशेष हुए उसका प्रधान कारण उस राजा की ही नासमझी है। इसी तरह साधु के अकल्पनीय कार्य में प्रवृत्त इस अविनीत शिष्य की जो आप प्रशंसा करते हैं उससे इसका हौसला बढता है, आगे भी अकल्पनीय कार्य करने में सोत्साह बनता है। जिसका अन्तिम फल होगा गच्छका उच्छेद, और इस उच्छेदजन्य दोषों के भागी होना पडेगा आप को, अतः आपका अपनी और गच्छकी रक्षानिमित्त इस अविनीत को गच्छ से बाहर कर देने में ही श्रेय है। इस प्रकार आये हुवे आचार्य महाराज के कथन पर अच्छी तरह ध्यान देकर गच्छा-चार्यजीने उस अविनीत शिष्य को अपने गच्छ से बाहर कर दिया। क्यों कि दुःशील शिष्य का गच्छ से संबंधविच्छेद करना श्रेयस्कर ही माना गया है ॥ ४ ॥

સારી રીતે દંડ કરવા ઉપરાંત તેને પોતાના શહેરમાંથી કાઢી મૂક્યો. રાજા જો વણીકના એ કાર્યની પ્રશંસા ન કરત તો એ વણીકની તાકાત નહોતી કે દર વરસે આ પ્રમાણે અગ્નિજ્વાલા પ્રગટાવી શકે. સમસ્ત શહેર અને રાજમહેલ બળી ગયા તેનું પ્રધાન કારણ એ રાજાની બીનસમજદારી જ છે. એ રીતે સાધુના અકલ્પનીય કાર્યમાં પ્રથમ આ અવિનીત શિષ્યની આપ પ્રશંસા કરો છો, એથી એ પોતાના મનમાં ફુલાઈને આગળ ઉપર આથી પણ વિશેષ અકલ્પનીય કાર્યમાં આગળ વધશે જેનું અંતિમ ફળ ગચ્છના ઉચ્છેદમાં આવવાનું અને એ ઉચ્છેદજન્ય દોષોના ભાગી આપને બનવું પડશે. આથી આપની અને ગચ્છની રક્ષા માટે આ અવિનીતને ગચ્છમાંથી બહાર કરી દેવામાંજ શ્રેય છે. આ પ્રકારે આવેલા આચાર્ય મહારાજના કહેવા ઉપર સારી રીતે ધ્યાન દઈ ગચ્છાચાર્યજીએ એ અવિનીત શિષ્યને પોતાના ગચ્છથી બહાર કરી દીધો. કેમકે દુઃશીલ શિષ્યનો ગચ્છથી વિચ્છેદ કરવો એ શ્રેયસ્કર માનવામાં આવેલ છે (૪)

ज्ञानावरणीयादिकर्मरजःसमुत्पादकं क्षान्त्यादिगुणघातकं मूलोत्तरगुणकल्पपाद-पोन्मूलकं शुभभावनाऽम्भोजनिकरनीहारपटलं सकलानर्थमूलं धर्ममर्यादाविध्वंसन-शीलं दुःशीलं सेवते । अज्ञानं हि सर्वानर्थकरं विवेकहरं कष्टकण्टकानुविद्धं सकल-दुर्गुणसमिद्धं तपःसंयमविनाशकं प्रमादजनकं स्वर्गापवर्गसुखहारकम् ।

देने वाले ऐसे शील-अर्थात मुनि के आचार का परित्याग कर देता है। यह शील सकल गुणो मे प्रधान माना गया है। जीव के साथ अनादि-काल से लगे हुए अष्टविध ज्ञानावरणीय आदि कर्मों के बंध का उच्छेद करने वाला बतलाया गया है। मिथ्यात्वरूपी प्रबलग्रन्थि-(गाठ) का यह भेद करने वाला है। सम्यग्ज्ञानरूपी अमृत की वृष्टि करना इसका स्वभाव है। ऐसे प्रशस्त उपकारक इस शील का वह अविनीत शिष्य परित्याग करके दुःशीलका सेवन किया करता है। यह दुःशील शिष्य ज्ञानावरणीयादिक कर्मरूपी धूलीको अपनी आत्मा मे चिपकाने वाला है। क्षान्ति आदि सद्गुणो का ध्वंसक है। मूलगुण एवं उत्तरगुणरूप कल्पवृक्ष का उन्मूलक है। शुभभावनारूपी कमलो को नष्ट-भ्रष्ट करने के लिये तुषारपात-अर्थात्-हिमवर्षा जैसा है। सकल अनर्थों का यह मूल है। ऐसे धार्मिक मर्यादा को उखाडने के स्वभाववाले इस दुःशील का वह अविनीतशिष्य सेवनकर हिताहित को नही समझता है। यह कितने आश्चर्य की बात है कि जिस विनयमूल धर्म से अपनी आत्मा का उद्धार होता है उसका वह अविनीत त्याग कर अपकारक दुःशील

આચારનો પરિત્યાગ કરી દે છે આ શીલ સકલ ગુણોમા પ્રધાન મનાયેલ છે જીવની સાથે અનાદિકાળથી લાગેલા આઠ પ્રકારના જ્ઞાનાવરણીય આદિ કર્મના બંધનોનો ઉચ્છેદ કરવા વાળા બતાવેલ છે મિથ્યાત્વરૂપી પ્રબળ ગ્રંથીનો આ ભેદ કરવાવાળો છે, સમ્યગ્જ્ઞાનરૂપી અમૃતની વૃષ્ટિ કરવી તેનો સ્વભાવ છે, એવા પ્રશસ્ત ઉપકારક આ શીલનો તે અવિનીત શિષ્ય પરિત્યાગ કરીને દુશીલનુ સેવન કરે છે આવો દુશીલ શિષ્ય જ્ઞાનાવરણીયાદિક કર્મરૂપ ધૂળને પોતાના આત્મામા ચોટાડનાર છે ક્ષાન્તિ આદિ સદ્ગુણોનો નાશ કરનાર છે મૂળગુણ ઉત્તરગુણરૂપ કલ્પવૃક્ષનો ઉન્મૂલક—નાશ કરનાર છે શુભ ભાવનારૂપી કમલોને નષ્ટ ભ્રષ્ટ કરવા માટે તુષારપાત—અર્થાત હિમવર્ષા જેવા છે સકળ અનર્થોનુ એ મુળ છે એવા ધાર્મિક મર્યાદાને ઉખાડવાની વૃત્તિવાળા આવા દુશીલનુ તે અવિનીતજન સેવન કરી હિતાહિતને સમજતા નથી આ કેવા આશ્ચર્યની વાત છે કે જે વિનય મુળ ધર્મથી પોતાના આત્માનો ઉધ્ધાર થાય છે તેનો

यथा वा हिताहितविवेकरहितत्वान्मृगः स्वापायमपश्यन् गानतानश्रवणमोहितः सन् व्याधमभिसरति, एवम्-अज्ञानतिमिरसवृतात्मा खलु ससारवारिधिमहातरणिं शिवपदसरलसरणिं सिद्धिपददायकं सकलगुणनायकम्, अनादिभवसंचिताष्टविध-कर्मबन्धनोच्छेदकं मिथ्यात्वग्रथिभेदकं सम्यग्ज्ञानसुधावर्पणशील शील परिहाय

मृग.) विवेक रहित होने के कारण मृग जैसा यह अविनीत शिष्य भी (सील-शील) मूलोत्तरगुणरूप अथवा विनयसमाधिरूप साधुसबधी आचार को (चइत्ता-त्यक्त्वा) परित्याग कर (ण-खलु) निश्चय से (दुस्सीले-दुःशीले) अविनयरूप दुराचार का (रमइ-रमते) सेवन करता है ॥ ५ ॥

भावार्थ—बोधविकल होने के कारण जैसे सूकर प्रशस्त आहार का परित्याग कर नितान्त अशुचि पदार्थका बडे आनदके साथ सेवन करता है, तथा हिताहित विवेक से रहित होनेकी वजह से जैसे मृग भविष्य मे होने वाली आपत्ति को नहीं जानता हुआ गान के सुनने मे एकतान होकर अपने आप व्याध की जाल मे फस जाता है, उसी तरह अज्ञानरूपी अधकार से आच्छादित हुआ अविनीत शिष्य भी ससाररूपी समुद्र से पार लगाने के लिये बडे सुरक्षित जहाज जैसे, तथा शिवपद मे लेजाने के लिये सुन्दर सीधे मार्ग जैसे, एव सिद्धिपद को

भुक्त) ખાય છે (एव) આ પ્રમાણે (मिए-मृग) વિવેકરહિત થવાને કારણે મૃગ જેવા આ અવનીત શિષ્ય પણ (सील-शील) મૂલોત્તર ગુણરૂપ અથવા વિનય-સમાધિરૂપ સાધુસબધી આચારનો (चइत्ता-त्यक्त्वा) પરિત્યાગ કરી (ण-खलु) નિશ્ચયથી (दुस्सीले-दु शीले) અવિનયરૂપ દુરાચારનુ (रमइ-रमते) સેવન કરે છે

ભાવાર્થ— બોધવિકલ હોવાને કારણે જેમ સૂકર (ભૂડ) પ્રશસ્ત આહારનો પરિત્યાગ કરી નિતાન્ત અશુચિ પદાર્થનુ ભારે આનદથી સેવન કરે છે અને હિતાહિત વિવેકથી રહીત હોવાના કારણે જેમ મૃગ ભવિષ્યમા આવનારી આપત્તિને જાણતો નથી, કારણકે સગીતના સુરોમા એકતાન બનીને પોતે પોતાના હાથે શીકારીની જાળમા ફસાઈ જાય છે એવી રીતે અજ્ઞાનરૂપી અધકારથી આચ્છાદિત બનેલા અવિનીતશિષ્ય પણ સસારરૂપી સમુદ્રથી પાર કરવાવાળા મોટામા મોટા સુરક્ષિત જહાજ જેવા તથા શિવપદમા લઈ જવાવાળો સુદર સીધા માર્ગ જેવા અને સિદ્ધિપદને આપનાર એવા શીલ-અર્થાત્ મુનિના

दासी सूकरीसन्निधौ गत्वा तदीयशिशु समानीय राजपुत्र्यै समर्पयामास। सा च राजपुत्री वात्सल्येन सूकरशिशु पालयन्ती कदाचित्तमङ्के स्थापयति, स्नापयति, तदङ्ग करेण प्रोञ्छयति, कदाचित् तदङ्गसलग्ना धूलिमपसारयितु मार्जयति, विविध मिष्टान्न भोजयति, मृदुलशय्यायां स्वसमीपे स्वापयति। सा राजपुत्री तस्य सूकरशिशोर्गले चरणेषु च सकिङ्किणीक स्वर्णाभरण रचयति, पृष्ठोपरि बहुमूल्यक विविधवर्णरञ्जित 'झूल' इति प्रसिद्ध स्वर्णजटितवस्त्र च वितरति। एव सा राजपुत्री पुत्रवत् सूकरशिशु लालयतिस्म।

एक दिनकी बात है कि जब वह अपने महलके झरोखे में बैठी हुई बाहर की ओर निहार रही थी कि सहसा उसकी दृष्टि एक सूकरी पर पडी, जो अपने बच्चोंको सगमे लिये हुए वही पर इधर-उधर फिर रही थी। उसे देखकर उसने मन में विचार किया कि यह सूकरी मेरी अपेक्षा अधिक श्रेष्ठ है, जो कम से कम अपने बच्चों के साथ घूमा करती है। इस अवस्था में इसे जो आनद मिलता है वह यही जान सकती है। एक मैं अभागिनी हू जो राजमहल मे रहती हुई भी इस प्रकार के सुख से वचित बनी हुई हू। इस प्रकार का विचार कर उसने अपनी एक दासी को बुलाया और कहा कि जाओ और इन सूकरी के बच्चों मे से एक बच्चे को ले आओ। आज्ञा पाते ही दासी सूकरी के पास पहुँची और वहा से एक बच्चे को उसने उस राजपुत्री के लिये लाकर दे दिया। राजपुत्री ने भी बडे आनद के साथ उसका पालन पोषण करना प्रारभ कर दिया। इस सिलसिले में कभी वह उसे अपनी गोद मे बैठा लेती,

જ્યારે એ પોતાના મહેલના ઝરૂખામા બેઠી બેઠી બહાર જોઈ રહી હતી, કે સહસા તેની દૃષ્ટી એક ભૂંડણ ઉપર પડી જે પોતાના બચ્ચાઓને સાથમા લઈને આમતેમ ઘુમી રહી હતી તેને જોઈને રાજકન્યાએ મનમા વિચાર કર્યો કે આ સૂકરી મારા કરતા ઘણી સુખી છે, જે પોતાના બચ્ચાઓ સાથે લઈને ફરે છે, આ અવસ્થામા એને જે આનદ મળતો હશે તે એજ જાણતી હશે એક હુ જ એવી અભાગણી છુ કે રાજમહેલમા રહેવા છતા પણ આ પ્રકારના સુખથી વચિત બનેલ છુ આ પ્રકારનો વિચાર કરી તેણે પોતાની એક દાસીને બોલાવી અને કહ્યુ કે જાઓ અને એ સૂકરીના બચ્ચામાથી એક બચ્ચુ લઈ આવો આજ્ઞા મળતા જ દાસી સૂકરીની પાસે પહોચી અને ત્યાથી એક બચ્ચુ લઈ રાજપુત્રી પાસે આવી તેને સુપ્રદ કર્યું રાજપુત્રીએ તેનુ સારી રીતે પાલન પોષણ કરવાનુ શરૂ કર્યું આ ઉત્સાહમા તે કોઈ વખત સૂકરીના બચ્ચાને પ્રેમથી પોતાના ખોળામા બેસારી દેતી, કયારેક તેને નવડાવતી

अस्मिन्नर्थे सूकरदृष्टान्तः प्रदर्श्यते—

वङ्गदेशेक्षितिप्रतिष्ठितनगरेऽरिमर्दननामा नृपो बभूव। तस्य सप्त कन्यका आसन्। स भूपतिस्तासां कन्यकानां यौवने वयसि प्राप्ते ता एकैकक्रमेण विवाहिताः। तत्रैका कन्यका कर्मयोगतो विवाहानन्तरमचिरेणैव कालेन पतिहीना जाता। एकदा सा गवाक्षे स्थिता कुतश्चित् समागतां ससुतां सूकरीं दृष्ट्वा चिन्तयामास—अहो! धन्यमस्या जन्म, यदियं बहुभिरपत्यैः सार्धं विचरन्ती सुखमनुभवति। इति विचिन्त्य सा स्वदासीमब्रवीत्—अत्रैकं सूकरशिशुं समानय। तदानया

को सेवता है। अज्ञान की महिमा अपार है। समस्त अनर्थों की जड एक अज्ञान ही तो है। अज्ञान आते ही पहिले वह विवेकपर ही कुठाराघात करता है। जिस आत्मा से विवेक का लोप हो जाता है उस आत्मा मे विविध कष्टरूपी काटे खडे हो जाते है। यह अज्ञान अनेक प्रकार के दुर्गुणों को उत्पन्न करता है। तथा तप और सयम का विनाशक है, यह प्रमाद को उत्पन्न करनेवाला है, तथा स्वर्ग और मोक्ष के सुखोंका विघातक है॥ इस पर सूकर का दृष्टान्त इस प्रकार है—

वगदेश मे क्षितिप्रतिष्ठित नामका एक सुन्दर नगर था। अरिमर्दन नामका राजा उसका शासक था। इसके सात कन्याए थी। राजा ने इनका क्रमश. जब वे तरुण अवस्थावाली हो चुकी विवाह कर दिया। कर्मकी विचित्रतावश एक लडकी विवाह के बाद ही विधवा हो गई।

તે અવિનીત ત્યાગ કરી અપકારક દુ શીલને સેવે છે અજ્ઞાનની મહિમા અપાર છે સમસ્ત અનર્થોની જડ એક અજ્ઞાન જ છે અજ્ઞાન આવતાની સાથે જ તે સહુ પ્રથમ વિવેક ઉપર જ ઘા કરે છે જે આત્મામાથી વિવેકનો લોપ થઈ જાય છે એ આત્મામા નાના પ્રકારના કષ્ટરૂપી કાટાઓ બીછાવાઈ જાય છે એ અજ્ઞાન અનેક પ્રકારના દુર્ગુણોને ઉત્પન્ન કરે છે તથા તપ અને સયમનો વિનાશ કરે છે એ પ્રમાદને ઉત્પન્ન કરનાર છે તથા સ્વર્ગ અને મોક્ષના સુખોનો નાશ કરનાર છે

આ ઉપર સૂકરનુ દૃષ્ટાત આ પ્રકારે છે

બ ગદેશમા ક્ષિતિ પ્રતિષ્ઠિત નામનુ એક સુદર નગર હતુ અરિમર્દન નામના રાજાનુ શાસન હતુ, તેને સાત કન્યાઓ હતી રાજાએ તેના ક્રમ પ્રમાણે જેમ જેમ ઉમર લાયક થતી ગઈ તેમ તેમ તેના વિવાહ કરી આપ્યા કર્મની વિચિત્રતાવશ એક પુત્રી વિવાહ પછી વિધવા બની એક દિવસની વાત છે કે

सह भुक्तवत्यः। सा दुर्भगाऽपि सूकरशिशुना सह भोक्तु प्रवृत्ता स्वर्णस्थाले रत्न-कटोरकेषु च स्थापित प्रशस्त पथ्य रुचिकर वातपित्तकफहर विविधमशन पान खाद्य स्वाद्य च चतुर्विधमाहारमभ्यवहरन्ती प्रेम्णा प्रथमग्रास सूकरशिशुमुखे दत्त्वा तदनु सानन्द स्वयमश्नाति, तदाऽकस्मादेकस्या भगिन्याः शिशुना आसन्नप्रदेशे पुरीषोत्सर्गः कृतः, तमालोक्य तेन सूकरशिशुना प्रशस्तमशन परित्यज्य पुरीष-भक्षण कृतम्। पुरीषमश्नन्त सूकरशिशु विलोक्य सर्वा भगिन्यः सपरिहासमब्रुवन्-

विधवा राजपुत्रीने कहा कि यदि आप सब जनों मेरे इस सूकर शिशु के साथ जो भोजन करने के लिये तैयार हो तो ही मैं आपके साथ भोजन करने मे सम्मिलित हो सकती हू अन्यथा नहीं। उसकी इस बात को सुनकर उसकी अन्य बहिनोंने मजूर नहीं किया। अतः उन सबने अपने-अपने बच्चोंके साथ पृथक्-पृथक् रूप मे ही भोजन करना प्रारभ किया। और पति विना की राजपुत्री भी अपने सूकर शिशु के साथ भोजन करने मे प्रवृत्त हुई। खाने के पहिले उसने जो भोजन सुवर्णके थालों मे परोसा हुआ था और सुवर्णकी कटोरियो मे अलग-अलग रूपमे रखा गया था और जो प्रशस्त, पथ्य, रुचिप्रद तथा वात पित्त एव कफ हारक था ऐसे उस विविध भाति के अशन-हलुआ पुरी आदि, पान-दुध शरबत आदि, खाद्य-द्राक्षा आदि, स्वाद्य-चूरण आदि, एव चार प्रकार के भोजन मे से एक-एक ग्रास अपने प्रिय उस सूकर शिशु के मुखमे देती हुई आनद के साथ भोजन करने लगी। जब यह भोजन करने मे प्रवृत्त थी कि इतने मे ही एक अपनी बहिन के बच्चे

મારા સૂકરના બચ્ચાની સાથે ભોજન કરવા તૈયાર હો, તો જ હુ આપની સાથે ભોજન કરવામા સામીલ થઈ શકુ એ સિવાય નહી તેની આ વાતને બીજી બ્હેનાએ મજુર ન કરી એટલે તે બધીયોએ પોતપોતાના બાળકો સાથે જુદી જુદી રીતે ભોજન કરવાનો આરભ કર્યો અને વિધવા રાજપુત્રી પણ પોતાના સૂકર બચ્ચાની સાથે ભોજન કરવા લાગી ખાવા બેસતા પહેલા એણે જે ભોજન સોનાના થાળમા પીરસેલ હતુ, જે નાની વાટકીઓમા અલગ અલગ રીતે ગોઠવવામા આવેલ હતુ જે ભોજન પ્રશસ્ત, પથ્ય, રૂચીપ્રદ તથા વાતપિત અને કફ હરનાર હતુ એવા વિવિધ પ્રકારના ભોજનમા હલવા પુરી આદિ, પાન-દુધ શરબત વિગેરે ખાદ્ય-દ્રાક્ષ વગેરે, સ્વાદ્ય-ચૂર્ણ વગેરે આવા ચાર પ્રકારના ભોજનમાથી એકેક કોળાયો પોતાના પ્રિય સૂકરના બચ્ચાના મોઢામા દેતી દેતી વિધવા રાજપુત્રી ખુશી સાથે ભોજન કરવા લાગી જ્યારે એ ભોજન કરવામા પ્રવૃત્ત હતી ત્યારે તેની એક બહેનના બાળકે થોડે છેટે

एकदाऽरिमर्दनस्य भवने कचिदुत्सवं निमित्तीकृत्य सर्वाः कन्यकाः समायाताः। प्रेम्णा परस्परं ता ऊचुः—अद्यास्माभिः सर्वाभिः सहैव भोजनं कर्तव्यम्, तदाऽसौ दुर्भगा राजपुत्री जगाद–यद्यनेन मम प्रियशिशुना सह यूयं भोजनं कुरुत, तर्हि युष्माभिः साकं मया भोक्तव्यं नान्यथा, ततोऽन्याभिस्तस्याः सर्वभगिनीभिस्तद्वचनं नाङ्गीकृतम्। तदा पृथक् पृथगेव सर्वाः स्व–स्व–शिशुभिः

कभी उसको स्नान कराती। और स्नान कराकर फिर उसका शरीर भी पोंछती। कभी कभी यह उसके शरीर पर लगी हुई धूलीका मार्जन करती। विविध मिष्टान्न खिलाती। नरम–मृदुल–शय्या पर उसे अपने ही पास सुलाती। इतने मात्र से ही वह राजपुत्री सतुष्ट नही रहती किन्तु वह उस बच्चे के गले मे और पैरों में सुवर्ण रचित बहुमूल्य आभरणो को भी पहिराती। जिनमे छोटी–छोटी बजती हुई घटियां लगी रहती थी। उसकी पीठ पर वह झूल भी ओढाती जो बहुत कीमती होती तथा अनेक प्रकार के रगबिरँगे रगो से रजित रहा करती। और जिस झुलमे सुनहरी काम बना रहता। इस प्रकार वह राजपुत्री उस सूकर के बच्चे का लालन पालन करने में तत्पर रहने लगी। एक समय की बात है कि राजा अरिमर्दनने अपनी समस्त कन्याओं को किसी उत्सव के समय आमन्त्रित किया और कन्याये आयीं, बहुत समय के बाद उन सबको परस्पर मिलने से बहुत ही आनद हुआ। सबने विचार किया कि आज हम सब मिलकर एक ही साथ भोजन करें। यह सुनकर उस

અને નવડાવી તેના શરીરને સાફ કરતી, કયારેક કયારેક તેના શરીર ઉપર ઉડેલી ધુળને સાફ કરતી, વિવિધ મિષ્ટાન્ન ખવડાવતી અને સુવાળી એવી શૈયા ઉપર પોતાની પાસે સુવાડતી આટલાથી જ રાજપુત્રીને સતોષ ન થતો પરતુ તે બચ્ચાના ગળામા અને પગોમા સોનાના બહુ મુલ્ય અલકારો પણ પહેરાવતી જેમા નાની નાની ટોકરીઓ–ઘુઘરીઓ લગાડવામા આવતી એની પીઠ ઉપર ઝુલ પણ ઓઢાડતી જે ઘણી કિંમતી હતી તેમજ અનેક પ્રકારના રગબેરગી રગોવાળી હતી જેમા સોનેરી તારની કસબ કળા પણ કરવામા આવેલ હતી આ પ્રકારે રાજપુત્રી એ સૂકરના બચ્ચાનુ લાલન પાલન કરવામા તત્પર રહેતી એક સમયે રાજા અરિમર્દને પોતાની સમસ્ત કન્યાઓને કોઈ ઉત્સવના પ્રસગે આમત્રણ આપી બોલાવી, કન્યાઓ આવી ઘણા સમય પછી એક બીજીઓને પરસ્પર મળતા ઘણો જ આનદ થયો બધી બહેનોએ મળી વિચાર કર્યો કે આજે બધી બહેનો સાથે બેસીને ભોજન કરીએ આ સાભળી એ વિધવા રાજપુત્રીએ કહ્યુ કે જો તમે બધી બ્હેનો

उक्तार्थमुपसहरन् कर्तव्यमुपदिशति—

मूलम्—सुणियाऽभावं साणस्स सूयरस्स नरस्स यं ।
विणए ठविज्ज अप्पाणं इच्छंतो हियमप्पणो ॥६॥

छाया—

श्रुत्वाऽभाव शुन्याः सूकरस्य नरस्य च ।
विनये स्थापयति आत्मानम् इच्छन् हितमात्मनः ॥ ६ ॥

टीका—

'सुणिया' इत्यादि —शुन्याः=पूतिकर्णशुन्याः सूकरस्य च एतदुभय-दृष्टान्तस्य, तथा च=पुनः नरस्य=पुरुषस्य-दार्ष्टान्तिकतया कथितस्य दुःशीलशिष्य-

अग्नि जलाकर उसको अग्नि मे भून दिया। इस कुमौत से उसको मारा। इस लिये सूत्रकार कहते है कि-दुःशील का त्यागकर शील सदाचार का सेवन करना चाहिये॥ ५ ॥

इसी कथित अर्थका उपसहार करते हुए सूत्रकार कर्तव्य का उपदेश अगली गाथा द्वारा करते हैं—'सुणिया इत्यादि'

अन्वयार्थ—(साणस्स-शुन्याः) पूतकर्णी कुत्ती के (सूयरस्स नरस्स य-सूकरस्य नरस्य च) सूकर के और दार्ष्टान्तिक रूप मे प्रदर्शित किये गये दुःशील शिष्य के (अभाव-अनादर) अर्थात् दुर्दशारूप अवस्था को (सुणिया-श्रुत्वा) सुनकर (अप्पणो हियइच्छंतो-आत्मनः हितम् इच्छन्) आत्मा के हित के अभिलाषी शिष्य (अप्पाण-आत्मान) अपनी आत्माको (विणए ठविज्ज-विनये स्थापयेत्) विनय

સળગાવ્યો અને તેમા તેને ભૂજી નાખ્યુ આ રીતે કમોતથી તેને માર્યુ આ માટે સૂત્રકાર કહે છે કે દુશીલનો ત્યાગ કરી શીલ-સદાચારનુ સેવન કરવુ જોઈએ (૫)

આ કહેવાયેલા અર્થનો ઉપસહાર કરીને સૂત્રકાર કર્તવ્યનો ઉપદેશ આ ગાથા દ્વારા કરે છે—'सुणिया भाव' ઈત્યાદિ

અન્વયાર્થ-(साणस्स-शुन्या) પૂતકર્ણી કુતરીના (सूयरस्स नरस्स य-सूकरस्य नरस्य च) સૂકરના અને દષ્ટાતિક રૂપમા પ્રદર્શિત કરાયેલ દુશીલ શિષ્યના (अभाव-अनादर) અર્થાત્ દુર્દશારૂપ અવસ્થાને (सुणिया-श्रुत्वा) સાભળીને (अप्पणो हिय इच्छतो-आत्मन हितम् इच्छन्) આત્માના હિતના અભિલાષી શિષ્ય (अप्पाण-आत्मान) પોતાના આત્માને (विणए ठविज्ज-विनये स्थापयेत्)

भगिनि ! पश्य तवायं शिशुः किं करोति ! विष्ठां भक्षयति । अनेनैव साकमस्मान् भोजयितुं समीहसे, एवं सर्वभगिनीनां वचनं श्रुत्वा लज्जिता सा राजपुत्री सूकर-शिशुं तत्याज । तदनन्तरमितस्ततो भ्रमन्तं हृष्टपुष्टाङ्गं तं सूकरशिशुं विलोक्य चाण्डालः स्वगृहं नीत्वा चरणेषु बद्ध्वा वह्नौ प्रक्षिप्य कुत्सितं मृत्युना हतवान् । तस्मात् दुःशीलं परित्यज्य शीलमासेवनीयम् । ॥ ५ ॥

ने थोडी दूर पर जाकर अशुचि कर दी । यह देखकर उस सूकर शिशु ने उस प्रशस्त मधुर सुस्वादु सुगन्धि पथ्य भोजन का परित्याग करके कन्या के मना करते भी शीघ्र ही दौड़कर अशुचि के पास जाकर उसका भक्षण करने लगा । सूकर शिशु को अशुचि खाते देखकर वे सभी बहिनें मजाक करती हुई अपने बहिन से बोली कि हे बहिन ! देखो तो सही आपका यह प्यारा पुत्र क्या कर रहा है । कितने आनदसे अशुचि खाने मे मग्न हो रहा हैं । इसी के साथ आप हम सबको भोजन करने के लिये प्रेरित करती हैं ? इस प्रकार बहिन को उन सब बहिनो ने उलाहना दिया । उलाहनेके वचन सुनकर वह उनके समक्ष अधिक लज्जित हुई और उस सूकर शिशु को घर से बाहिर निकाल दिया । घरसे बाहिर होजाने पर यह इधर उधर फिरने लगा । इतने में चाडाल ने इसे पकड लिया और घर ले जाकर चारों पैर बाधकर जमीन पर डाल दिया और उस पर घास डालकर फिर अग्नि जलाई और

જઈને અશુચિ કરી, આ જોઈ તે સૂકર બચ્ચાએ પ્રશસ્ત, મધુ, સુસ્વાદિષ્ટ, સુગધી ભોજનનો પરિત્યાગ કરીને વિધવા રાજકન્યાના રોકવા છતા ન રોકાતા ઝડપથી દોડી જઈ અશુચિ પાસે પહોચી તેનુ ભક્ષણ કરવુ શરૂ કર્યું સૂકર બચ્ચાને અશુચિ ખાતુ જોઈ બધી બહેનો મશ્કરી કરતા પેલી વિધવા બહેનને કહેવા લાગી કે હે બહેન! જુઓ તો ખરા તમારો એ પ્યારો પુત્ર શુ કરી રહેલ છે કેટલા આનદથી અશુચિ ખાવામા મગ્ન બની ગયેલ છે આની સાથે તમે અમોને ભોજન કરવાનુ કહેતા હતા આ પ્રકારે પેલી બધી બહેનોએ તેને મહેણુ દેતા મહેણાનુ વચન સાભળીને તે એમની સમક્ષ ખુબ શરમાઈ ગઈ અને એ સૂકર બચ્ચાને ઘરમાથી બહાર કાઢી મૂકયુ ઘરથી બહાર થઈ જતા તે જ્યા ત્યા ભટકવા લાગ્યુ એટલામા ચડાળને હાથ તે પડી ગયુ જેને પકડી તે પોતાને ઘેર લઈ ગયો અને ત્યા લઈ જઈ ચારે પગ બાધી જમીન ઉપર પછાડયુ, અને તેના ઉપર ઘાસ નાખીને પછી અગ્નિ

उक्तार्थमुपसहरन् कर्तव्यमुपदिशति—

मूलम्—सुणियाऽभावं साणस्स सूयरस्स नरस्स यं ।
विणए ठविज्ज अप्पाणं इच्छंतो हियमप्पणो ॥६॥

छाया—

श्रुत्वाऽभाव शुन्याः सूकरस्य नरस्य च ।
विनये स्थापयति आत्मानम् इच्छन् हितमात्मनः ॥ ६ ॥

टीका—

'सुणिया ' इत्यादि —शुन्याः=पूतिकर्णशुन्याः सूकरस्य च एतदुभय-दृष्टान्तस्य, तथा च=पुनः नरस्य=पुरुषस्य-दार्ष्टान्तिकतया कथितस्य दुःशीलशिष्य-

अग्नि जलाकर उसको अग्नि मे भून दिया। इस कुमौत से उसको मारा। इस लिये सूत्रकार कहते है कि-दुःशील का त्यागकर शील सदाचार का सेवन करना चाहिये॥ ५ ॥

इसी कथित अर्थका उपसहार करते हुए सूत्रकार कर्तव्य का उपदेश अगली गाथा द्वारा करते हैं—' सुणिया इत्यादि '

अन्वयार्थ—(साणस्स-शुन्याः) पूतकर्णी कुत्ती के (सूयरस्स नरस्स य-सूकरस्य नरस्य च) सूकर के और दार्ष्टान्तिक रूप मे प्रदर्शित किये गये दुःशील शिष्य के (अभाव-अनादर) अर्थात् दुर्दशारूप अवस्था को (सुणिया-श्रुत्वा) सुनकर (अप्पणो हियइच्छतो-आत्मनः हितम् इच्छन्) आत्मा के हित के अभिलाषी शिष्य (अप्पाण-आत्मान) अपनी आत्माको (विणए ठविज्ज-विनये स्थापयेत्) विनय

સળગાવ્યો અને તેમા તેને ભૂંજી નાખ્યુ આ રીતે કમોતથી તેને માર્યું આ માટે સૂત્રકાર કહે છે કે દુ શીલનો ત્યાગ કરી શીલ-સદાચારનુ સેવન કરવુ જોઇએ (૫)

આ કહેવાયેલા અર્થનો ઉપસહાર કરીને સૂત્રકાર કર્તવ્યનો ઉપદેશ આ ગાથા દ્વારા કરે છે—' सुणिया भाव ' ઈત્યાદિ

અન્વયાર્થ-(साणस्स-शुन्या) પૂતકર્ણી કુતરીના (सूयरस्स नरस्स य - सूकरस्य नरस्य च) સૂકરના અને દષ્ટાંતિક રૂપમા પ્રદર્શિત કરાયેલ દુ શીલ શિષ્યના (अभाव-अनादर) અર્થાત્ દુર્દશારૂપ અવસ્થાને (सुणिया-श्रुत्वा) સાભળીને (अप्पणो हिय इच्छतो-आत्मन हितम् इच्छन्) આત્માના હિતના અભિલાષી શિષ્ય (अप्पाण-आत्मान) પોતાના આત્માને (विणए ठविज्ज-विनये स्थापयेत्)

स्येत्यर्थः, अभार-कुत्सितो भारः अभारः दुर्दशालक्षणः, स चेह भवे सर्वतो निष्कासनादिरूपः, परभवे गुरोराशातनया अबोधिः, अबोधेस्तपःसंयमासंभवः, संयमाभावेन मोक्षमार्गानाराधनम् , तेनानन्तसंसारपरिभ्रमणम् तं तथाविधमभावं तपः श्रुत्वा=गुरुसंनिधौ निशम्य आत्मनः=स्वस्य, हितं=कल्याणम् इच्छन् आत्मानं

धर्म मे स्थापित करता है। अथवा-भाव यह है कि कुत्ती सूकर और अविनीत शिष्यका स्वरूप सूनकर आत्महितैषी विनय शील बनें।

भावार्थ—इस गाथा द्वारा सूत्रकार यह उपदेश दे रहे हैं कि जो शिष्य आत्मकल्याण का अभिलाषी है उसका कर्तव्य है कि वह इस विनयधर्मके आचरण करने मे थोड़ा भी प्रमाद न करे। कारण कि अविनीत शिष्य की वह दुर्दशा होती है जो पूतिकर्णी शुनी की तथा सूकर शिशु की हुई है। अविनीत के ऊपर किसी का भी विश्वास नहीं रहता वह इस भवमे गुरु की अकृपाका भाजन बनता हुआ जगह-जगह अपमान आदि दुःस्थिति को सहन करता है—और गच्छ से बाहर भी कर दिया जाता है तथा परभव मे गुरु की आशातना से बोधि के लाभ से भी वंचित रहता है बोधिलाभ के विना कभी भी श्रेयस्कर मुक्ति का मार्ग उसे प्राप्त नहीं हो सकता है। क्यो कि बोधि के अभाव मे सम्यक् तप और संयम नहीं होता है। सम्यक् तप संयम के अभाव से मोक्षमार्ग की आराधना नहीं होती है और मोक्ष-

વિનય ધર્મમા સ્થાપિત કરે છે અથવા ભાવાર્થ એ છે કે—કુતરી, સૂકર અને અવિનીત શિષ્યનુ સ્વરૂપ સાભળી આત્મહિતૈષી વિનયશીલ બને

ભાવાર્થ—આ ગાથા દ્વારા સૂત્રકાર એવો ઉપદેશ આપે છે કે જે શિષ્ય આત્મ કલ્યાણનો અભિલાષી છે, એનુ કર્તવ્ય છે કે તે આ વિનય ધર્મનુ આચરણ કરવામા થોડો પણ પ્રમાદ ન કરે કારણ કે અવિનીત શિષ્યની આવી દુર્દશા થાય છે જે પૂતકર્ણી શુનીની તથા સૂકર (ભૂડણના બચ્ચાની) બાળકની થઇ છે, અવનીતનો કોઇ પણ વિશ્વાસ કરતુ નથી તે આ ભવમા ગુરૂની અકૃપાનો ભાજન બની દરેક સ્થળે અપમાન આદિ દુસ્થિતિને સહન કરે છે અને ગચ્છથી બહાર કરી દેવામા આવે છે અને પરભવમા ગુરૂની આશાતનાથી બોધિના લાભથી પણ વચિત રહ્યા કરે છે બોધિ લાભ વિના કદી પણ શ્રેયસ્કર મુક્તિનો માર્ગ એને પ્રાપ્ત થઇ શકતો નથી કેમકે બોધિના અભાવમા સમ્યક્ તપ અને સયમ હોતુ નથી સમ્યક્ તપ સયમના અભાવથી મોક્ષ માર્ગની આરાધના બની શકતી નથી અને મોક્ષમાર્ગની

विनये=अभ्युत्थानादिगुरुशुश्रूषालक्षणे स्थापयति । उक्त च—

विणया होइ य णाण, णाणाओ दसण तओ चरण ।
चरणाहिंतो मोक्खो मोक्खे, सोक्ख निराबाह ॥ १ ॥

छाया—

विनयाद् भवति च ज्ञान, ज्ञानाद् दर्शन ततश्चरणम् ।
चरणाद् मोक्षो, मोक्षे सौख्य निराबाधम् ॥ १ ॥ इति ॥ ६ ॥

अथोपसहरन्नाह—

मूलम्—**तम्हा विणयमेसिज्जा सील पडिलभेज्जओ ।**
बुद्धपुत्ते नियागट्ठी न निक्कसिज्जइ कण्हुइ ॥ ७ ॥

छाया—

तस्माद् विनयमेषयेत् शील प्रतिलभेत यतः ।
बुद्धपुत्रो नियागार्थी न निष्कास्यते कुतश्चित् ॥ ७ ॥

टीका—

'तम्हा' इत्यादि ।—तस्मात्=दुःशीलस्य सर्वतो निष्कासनादिरूपा दुर्गति र्भवतीत्युक्तरूपात् कारणात् साधुर्विनयम् एषयेत्=कुर्यात् धातूनामनेकार्थत्वात् ।

मार्ग के आराधना के अभाव में अनत ससार परिभ्रमण करना पडता है, इसलिये शिष्य को अपने परमोपकारी गुरु महाराज का विनय सदा करना चाहिये । वे जब कहीं से अपने स्थान पर आवें तो शिष्य का कर्तव्य है कि वह उनके समक्ष जावे—उन्हें देखकर अपने आसनसे उठ खडा होवे । उनकी शुश्रूषा आदि करता रहे । इससे विनय धर्मकी आराधना होती है । कहा भी है—विनय से ज्ञान होता है । ज्ञान से दर्शन और दर्शन से चारित्रका लाभ होता है चारित्र से मोक्ष और मुक्ति होने से इस जीव को अव्याबाध सुख की प्राप्ति होती है ॥ ६ ॥

આરાધનાના અભાવથી અનત સસાર પરિભ્રમણ કરવુ પડે છે આ માટે શિષ્યે પોતાના પરોપકારી ગુરૂ મહારાજનો સદા વિનય કરવો જોઇએ તેઓ જ્યારે ક્યાયથી પોતાના સ્થાન ઉપર આવે ત્યારે શિષ્યનુ એ કર્તવ્ય છે કે તે તેમની સામે જાય–એમને જોઇ પોતાના આસન ઉપરથી ઉઠી ઉભા રહે અને એમની સેવા કરવામા લાગી જાય, આથી વિનય ધર્મની આરાધના થાય છે વિનયથી જ્ઞાન થાય છે, જ્ઞાનથી દર્શન અને દર્શનથી ચારિત્રનો લાભ થાય છે ચારિત્રથી મોક્ષ અને મુક્તિ થવાથી આ જીવને અવ્યાબાધ સુખની પ્રાપ્તિ થાય છે ॥૬॥

स्येत्यर्थः, अभाव-कुत्सितो भावः अभाव. दुर्दशालक्षणः, स चेह भवे सर्वतो निष्कासनादिरूपः, परभवे गुरोराशातनया अबोधिः, अबोधेस्तप.सयमासभवः, सयमभावेन मोक्षमार्गानाराधनम् , तेनानन्तससारपरिभ्रमणम् त तथाविधमभाव तपः श्रुत्वा=गुरुसनिधौ निशम्य आत्मनः=स्वस्य, हित=कल्याणम् इच्छन् आत्मान

धर्म मे स्थापित करता है। अथवा-भाव यह है कि कुत्ती सूकर और अविनीत शिष्यका स्वरूप सुनकर आत्महितैपी विनय शील बनें।

भावार्थ—इस गाथा द्वारा सूत्रकार यह उपदेश दे रहे हैं कि जो शिष्य आत्मकल्याण का अभिलापी है उसका कर्तव्य है कि वह इस विनयधर्मके आचरण करने मे थोड़ा भी प्रमाद न करे। कारण कि अविनीत शिष्य की वह दुर्दशा होती है जो पूतिकर्णी शुनी की तथा सूकर शिशु की हुई है। अविनीत के ऊपर किसी का भी विश्वास नहीं रहता वह इस भवमे गुरु की अकृपाका भाजन बनता हुआ जगह-जगह अपमान आदि दुःस्थिति को सहन करता है—और गच्छ से बाहर भी कर दिया जाता है तथा परभव मे गुरु की आशातना से बोधि के लाभ से भी वचित रहता है बोधिलाभ के विना कभी भी श्रेयस्कर मुक्ति का मार्ग उसे प्राप्त नही हो सकता है। क्यों कि बोधि के अभाव मे सम्यक् तप और सयम नही होता है। सम्यक् तप सयम के अभाव से मोक्षमार्ग की आराधना नही होती है और मोक्ष-

વિનય ધર્મમા સ્થાપિત કરે છે અથવા ભાવાર્થ એ છે કે—કુતરી, સૂકર અને અવિનીત શિષ્યનુ સ્વરૂપ સાભળી આત્મહિતૈષી વિનયશીલ બને

ભાવાર્થ—આ ગાથા દ્વારા સૂત્રકાર એવો ઉપદેશ આપે છે કે જે શિષ્ય આત્મ કલ્યાણનો અભિલાષી છે, એનુ કર્તવ્ય છે કે તે આ વિનય ધર્મનુ આચરણ કરવામા થોડો પણ પ્રમાદ ન કરે કારણ કે અવિનીત શિષ્યની આવી દુર્દશા થાય છે જે પૂતકર્ણી શુનીની તથા સૂકર(ભૂડણના બચ્ચાની) બાળકની થઇ છે, અવનીતનો કોઇ પણ વિશ્વાસ કરતુ નથી તે આ ભવમા ગુરૂની અકૃપાનો ભાજન બની દરેક સ્થળે અપમાન આદિ દુસ્થિતિને સહન કરે છે અને ગચ્છથી બહાર કરી દેવામા આવે છે અને પરભવમા ગુરૂની આશાતનાથી બોધિના લાભથી પણ વચિત રહ્યા કરે છે બોધિ લાભ વિના કદી પણ શ્રેયસ્કર મુક્તિનો માર્ગ એને પ્રાપ્ત થઇ શકતો નથી કેમકે બોધિના અભાવમા સમ્યક્ તપ અને સચમ હોતુ નથી સમ્યક્ તપ સયમના અભાવથી મોક્ષ માર્ગની આરાધના બની શકતી નથી અને મોક્ષમાર્ગની

माल्म्बनम् । यथा श्रीखण्डचन्दनतरुः समस्तमलयाचलकाननगतान् वृक्षान् सुरभयति, यथा वा अमृतमयशीतलचन्द्रकिरणससर्गतो विकसत् कुमुदवन मनोज्ञसुगन्ध शीतलपवनमनोहरचन्द्रिकाभिर्जनमनःप्रसादक भवति, यथा वा क्षीरसागरनिर्झरी स्वासन्नवर्तिनो वृक्षगुच्छगुल्मलतावल्लीप्रभृतीन् नानाविधान् वनस्पतीन् रसप्रदानेन वर्धयन्ती मोदयति, एव विनयविभूषितः खलु शीलेन कुलगणगच्छान् मोदयन् लोके चिन्तामणिरिव समन्यते, कल्पतरुरिव सेव्यते, निधिरिव समाद्रियते, सुधेव परिपूज्यते ॥ ७ ॥

कर लेती है कि मुझे अपना कल्याण करना है–अतः वह नियागार्थी–मोक्षाभिलापी बन जाता है। और इस स्थिति मे उसकी प्रत्येक क्रिया ए मोक्षप्राप्ति की ओर ही उसे ले जाने वाली होती रहती हैं, अतः वह किसी भी कुल, गणएव–गच्छ से नहीं निकाला जाता है।

भावार्थ—जिस प्रकार श्रीखण्डचदन का वृक्ष समस्त मलयाचल के जगल में रहे हुए वृक्षों को अपनी अपार सुगधि से सुरभित करता रहता है। अथवा जिस प्रकार अमृतमय शीतलचन्द्र की किरणों के ससर्ग से विकसित कुमुदवन, मनोज्ञ, शीतल एव सुगधित वायु एव मनोहर चादनी के द्वारा प्रत्येक जन के मन को आल्हादित करता है। अथवा–जिस प्रकार क्षीर सागर की निर्झरी अपने निकट रहे हुए वृक्षों को उनके गुच्छों को गुल्मों एव लतावल्ली आदि को रसप्रदान से वृद्धिगत अर्थात् बढ़ाती हुई उन्हें विकसित करती है इसी तरह विनय से

મારે પોતાનુ કલ્યાણ કરવુ છે–આથી તે નિયાગાર્થી–મોક્ષ અભિલાષી બની જાય છે અને એ સ્થિતિમા એની પ્રત્યેક ક્રિયાઓ મોક્ષ પ્રાપ્તિની તરફ જ એને લઈ જવાવાળી થતી રહે છે એટલે તે કોઈપણ કુળ, ગુણ અને ગચ્છથી દૂર કરવામા આવતા નથી મતલબ આનો એ છે કે જે પ્રકારે શ્રીખડ ચદનનુ વૃક્ષ સમસ્ત મલયાચલના જગલમા રહેલા બધા વૃક્ષોને પોતાની અપાર સુગધીથી સુરભિત કરતુ રહે છે અથવા જે પ્રકારે અમૃતમય શીતળ કિરણોના સસર્ગથી વિકસિત કુમુદવન, મનોજ્ઞ, શીતળ અને સુગધિત વાયુ એવી મનોહર ચાદની દ્વારા પ્રત્યેક જનના મનને આલ્હાદિત કરે છે અથવા–જે પ્રકાર ક્ષીર સાગરની નિર્ઝરી (ઝરણા) પોતાની નિકટ રહેલા વૃક્ષોને એની ડાળો વિગેરેને તથા ફુલફળાદિ, પાદડા વગેરેને રસપ્રદાનથી વૃદ્ધિગત અર્થાત્ વધારે છે અને વિકસીત કરે છે આ રીતે વિનયથી વિભૂપિત બનેલ

विनयस्य फलमाह—सीलमित्यादि। यतः विनयात्, शील=मूलोत्तरगुणलक्षणं प्रतिलभेत=प्राप्नुयात्। अनेन विनयस्य फलं शीलप्राप्तिरित्युक्तम्। शीलस्यापि फलं प्रदर्शयन्नाह—'बुद्धपुत्ते.' इत्यादि। बुद्धपुत्रः-बुद्धस्य=आचार्यस्य पुत्र इव पुत्रः-शीलधारी शिष्यः, पुत्रशिष्ययोः शिक्षणीयतया साम्यात्, अतएव नियागार्थी-नियागो=मोक्षस्तमर्थयतीति नियागार्थी-मोक्षाभिलाषी कुतश्चित्=कुलगणगच्छतः न निष्कास्यते=न बहिष्क्रियते। अय भावः—विनीतः कुलगणगच्छानां सर्वेषा-

---

अब उपसंहार करते हैं—'तम्हा' इत्यादि।

अन्वयार्थ—अतः (तम्हा-तस्मात्) अविनीत शिष्य की सर्व जगह दुर्दशा होती है साधु का कर्तव्य है कि वह (विणय-विनयम्) विनयरूप धर्मका (एसिज्जा-एषयेत्) पालन करे। इस विनय धर्म के पालन करनेका क्या फल है-इस बातको (सील पडिलभेज्जओ-शील प्रति लभेत यतः) इस पद द्वारा सूत्रकार प्रकट करते हुए कहते हैं कि यह विनयधर्म, आचरित होने से आचरण करने वाले साधु के लिये मूलगुण और उत्तरगुणोंकी प्राप्ति कराता है। शील की प्राप्ति होने से वह शीलधारी शिष्य (बुद्धपुत्ते नियागट्ठी-बुद्धपुत्रः नियागार्थी) गुरुजनों की दृष्टि मे अपना पुत्र जैसा हो जाता है। क्यो कि पुत्र शिक्षणीय होता है और वैसे शिष्य भी शिक्षणीय होता है। इसी विचार से शिष्य को यहा पुत्र जैसा बतलाया गया है जब वह गुरु कृपा का पात्र हर तरह से हो जाता है तब यह बात भी स्वत उसके हृदय मे स्थान

હવે ઉપસહાર કરે છે—'तम्हा' ઇત્યાદિ

અન્વયાર્થ—એટલા માટે (तम्हा-तस्मात्) અવિનીત શિષ્યની સર્વ સ્થળે દુર્દશા થાય છે સાધુનુ કર્તવ્ય છે કે તે (विणय-विनयम्) વિનયરૂપ ધર્મનુ (एसिज्जा-एषयेत्) પાલન કરે આ વિનય ધર્મનુ પાલન કરવાનુ શુ ફળ છે આ વાતને (सील पडिलभेज्जओ-शील प्रति लभेत यत) આ પદ દ્વારા સૂત્રકાર પ્રગટ કરતા કહે છે કે આ વિનય ધર્મ આચરિત હોવાથી આચરણ કરવાવાળા સાધુને માટે મુળગુણ અને ઉત્તર ગુણોની પ્રાપ્તિ કરાવે છે શીલની પ્રાપ્તિ થવાથી એ શીલધારી શિષ્ય (बुद्धपत्ते नियागट्ठी-बुद्ध पुत्र नियागार्थी) ગુરૂજનોની દ્રષ્ટીમા પોતાના પુત્ર જેવો બની જાય છે કેમકે પુત્ર શિક્ષણીય હોય છે અને આવા શિષ્ય પણ શિક્ષણીય હોય છે આ વિચારથી શિષ્યને અહિં પુત્ર જેવો બતાવવામા આવેલ છે જ્યારે તે ગુરૂકૃપાને પાત્ર દરેક રીતે બને છે ત્યારે આ વાત પણ સ્વત એના દિલમા સ્થાન કરી જાય છે કે

युक्तानि-अर्थ्यते=प्रार्थ्यते मुमुक्षुभिर्य.सोऽर्थः अव्याबाधसुखरूपो मोक्षस्तेन युक्तानि तत्प्रतिबोधकानि। यद्वा-अर्थो=हेयोपादेयरूपस्तेन युक्तानि-तत्प्रतिपादकानि वीतरागशास्त्राणि शिक्षेत=अभ्यस्येत्। अय भावः-मोक्षमार्गप्रदर्शकानि शास्त्राण्येव उपादेयानि पारमार्थिकस्वरूपप्रतिपादकत्वात्, यथा सिन्धुस्तरङ्गैर्विलसति तथा स्याद्वादैर्विलसितानि रागद्वेषदोषपरिवर्जितानि अव्याबाधसुखजनकानि उत्पादव्ययध्रौव्यस्वरूपनिरूपकाणि भगवद्वचनानि, तस्मात् तान्येवाभ्यसेदिति।

के समीप (सया-सदा) सदा-काल (अट्ठजुत्ताणि-अर्थयुक्तानि) मोक्ष-प्रतिबोधक-अथवा हेयोपादेय तत्त्व प्रतिपादक-ऐसे वीतरागो-पदिष्ट शास्त्रोका (सिक्खिज्जा-शिक्षेत) अभ्यास करे। तथा (निरट्ठाणि उ वज्जए-निरर्थानि तु वर्जयेत्) इनसे विपरीत अन्य शास्त्रोका वर्जन करें।

भावार्थ—वस्तुका पारमार्थिक स्वरूप प्रतिपादन करने वाले होने से मोक्षमार्गके प्रदर्शक शास्त्र ही उपादेय है। जिस प्रकार समुद्र अपनी तरङ्गमालाओसे शोभित होता है उसी तरह प्रभु के वचन स्वरूप आगमशास्त्र भी स्याद्वाद-शैली से सुशोभित होते है। इनमे राग एवं द्वेषको बढाने वाली-कथाएँ बिलकुल नही है। उनसे ये सदा वर्जित हैं। अव्याबाध सुख के ये जनक है। उत्पाद व्यय एव ध्रौव्य के यथार्थ स्वरूप का ये निरूपक है। इसलिये मोक्षाभिलाषिओ को वीतराग प्रणीत शास्त्रका ही अभ्यास करना चाहिये। जिन मे इस प्रकार की बातें नही है जो सर्वथा एकान्तवाद के पोषक असर्वज्ञोपदिष्ट शास्त्र है

(अट्ठजुत्ताणि-अर्थयुक्तानि) મોક્ષ પ્રતિબોધક-અથવા હેયોપાદેય તત્વ પ્રતિપાદક એવા વિતરાગોપદિષ્ટ શાસ્ત્રોનો (सिक्खिज्जा-शिक्षेत्) અભ્યાસ કરે તથા (निरट्ठाणि उ वज्जए-निरर्थानि तु वर्जयेत्) એનાથી વિપરિત અન્ય શાસ્ત્રોનો ત્યાગ કરે

ભાવાર્થ—વસ્તુનુ પારમાર્થિક સ્વરૂપ પ્રતિપાદન કરવાવાળા હોવાથી મોક્ષમાર્ગના પ્રદર્શક શાસ્ત્ર જ ઉપાદેય છે જે પ્રકાર સમુદ્ર પોતાની તરગ માળાઓથી શોભિત દેખાય છે એ જ રીતે પ્રભુના વચન સ્વરૂપ આગમ-શાસ્ત્ર પણ સ્યાદ્વાદશૈલીથી સુશોભિત હોય છે તેમા રાગ અને દ્વેશને વધારનારી કથાઓ બીલકુલ હોતી નથી એનાથી એ સદા વર્જીત છે અવ્યાબાધ સુખના એ જનક છે ઉત્પાદ વ્યય, અને ધ્રૌવ્યના યથાર્થ સ્વરૂપના એ નિરૂપક છે આ માટે મોક્ષાભિલાષિઓએ વિતરાગ પ્રણીત શાસ્ત્રનો જ અભ્યાસ કરવો જોઇએ જેમા આ પ્રકારની વાતો નથી, જે સર્વથા એકાન્તવાદને પોષનાર

विनयः कथमेपणीय इत्याह—

मूलम्—निसंते सियाऽमुहरी वुद्धाणं अतिएँ सया ।
अट्ठजुत्ताणि सिक्खिज्जा, निरट्ठाणि उ वज्जए ॥८॥

छाया—
निशान्तः स्यात् अमुखारिः वुद्धानाम् अन्तिके सदा ।
अर्थयुक्तानि शिक्षेत निरर्थानि तु वर्जयेत् ॥ ८ ॥

टीका—
'निसते इत्यादि'—निशान्तः=नितरा शान्तः—उपशमयुक्तः—अन्तः क्रोध-परिवर्जनेन वहिश्च सौम्याकारेण प्रशान्तः स्याद्=भवेत्, अमुखारिः=अविरुद्धभाषी प्रियभाषी सन् वुद्धानाम्=आचार्याणाम्, अन्तिके=समीपे, सदा=सर्वकालम् अर्थ-

---

विभूषित बना शिष्य भी शील से कुल, गण एव गच्छ को प्रमुदित करता हुआ लोक मे चिन्तामणि रत्न के समान माना जाता है कल्प-वृक्षके समान सेवित किया जाता है, निधिके समान आदरीणय होता रहता है और सुधा (अमृत) के समान पूजा जाता है ॥ ७ ॥

विनय पालन कैसे करना चाहिये इसे सूत्रकार इस निम्नलिखित गाथा से स्पष्ट करते हैं—' निसते ' इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(निसते-निशान्त') जो उपशम भाव से युक्त है-भीतर में जिसके क्रोध का उद्रेक नहीं होता है-तथा वाहिर से जिसका सदा सौम्य आकार बना रहता है ऐसा शिष्य (अमुखारि) अविरुद्ध-भाषी-प्रियभाषी-होता हुआ (वुद्धाण अतिए-वुद्धाना अन्तिके) आचार्यों

શિષ્ય પણ શીલથી કુળ, ગણ એટલે ગચ્છને પ્રમુદિત કરીને લોકમા ચિન્તા મણી રત્ન સમાન માનવામા આવે છે કલ્પવૃક્ષના સમાન સેવિત કરવામા આવે છે નિધિની માફક આહત થતા રહે છે અને સુધાની (અમૃત) માફક પૂજાય છે ॥૭॥

વિનય પાલન કેવી રીતે કરવુ જોઇએ તેને સૂત્રકાર આ નિચે બતાવેલ ગાથાથી સ્પષ્ટ કરે છે निसते ઇત્યાદિ

અન્વયાર્થ—(निसते-निशान्त) જે ઉપશમ ભાવથી યુક્ત છે-જેને અદર ક્રોધને। ઉપદ્રવ થતો નથી તથા બાહરથી જેને। સદા સૌમ્ય આકાર બન્યો રહે છે એવા શિષ્ય (अमुखारी) અવિરૂદ્ધભાપી-પ્રિયભાપી બનીને (वुद्धाण अतिए-वुद्धाना अन्तिके) આચાર્યોની સમિપ (सया-सदा) હમેશા

प्रशमसरःशोपणे प्रचण्डमार्तण्डकिरणरूपाणि, भ्रमोत्पादने मृगतृष्णास्वरूपाणि,

---

श्रद्धा जाग्रत हुए विना जीवको आत्म कल्याण का मार्ग दिखलाई नही देता है। अतः वह पतित होकर अनत ससारी हो जाता है। इसीलिये लौकिक शास्त्रोका अध्ययन वर्जनीय बतलाया गया है यदि इस भावना से उनका अध्ययन किया जाय कि देखु कि वीतराग प्ररूपित शास्त्रो मे और इनके उपदेश मे कितना भेद है तो इस स्थिति मे ज्ञानी को अनेकान्त शासन पर और अधिक दृढ श्रद्धा बढ़ जाती है। क्यो कि सच्चे मणिकी कीमत तो झूठे मणि के देखने से ही होती है। सच्चे मणिका परिचायक झूठामणि ही हुआ करता है। इसीलिये टीकाकार ने इन्हे महाव्रत रूप पर्वत के भेदन करने मे वज्रकी उपमा दी है। दावानल जिस प्रकार वन को भस्म करने मे ढील नहीं करता उसी प्रकार निरर्थक शास्त्रों का अध्ययन भी मोक्षाभिलापिओ के तप और सयमरूप उद्यान को नाश करता है। जिस प्रकार ग्रीष्मकाल का प्रखर आतप-धूप सरोवर को शोषण करता है उसी प्रकार ये मोक्षमार्ग के उपदेश से विहीन शास्त्र भी मोक्षाभिलाषी के प्रशमभावको शुष्क करने में जरा सी भी कसर नही रखते हे। मृगतृष्णा जिस प्रकार मृगो को

વિના જીવને આત્મકલ્યાણનો માર્ગ મળતો નથી એટલે તે પતિત બની અનત મસારી થઈ જાય છે આ માટે લૌકિક શાસ્ત્રોનુ અધ્યયન વર્જનીય બતાવવામા આવેલ છે જો એ ભાવનાથી તેનુ અધ્યયન કરવામા આવે કે જોઉ વિતરાગ પ્રરૂપિત શાસ્ત્રોમા અને એમના ઉપદેશમા કેટલો ભેદ છે તો આ સ્થિતિમા જ્ઞાનીને અનેકાન્ત શાસન પર વધુ દ્રઢ શ્રદ્ધા બેસી જાય છે કેમકે સાચા મણિની કિમત તો જુઠા મણીને જોવાથી જ થાય છે સાચા મણીને ઓળખાવનાર ખોટો મણી જ હોય છે આ માટે ટીકાકારે તેને મહાવ્રતરૂપ પર્વતનુ ભેદન કરનારા વજ્રની ઉપમા આપી છે દાવાનળ જે રીતે વનને ભસ્મ કરવામા ઢીલ કરતો નથી, તેવી જ રીતે નિરર્થક શાસ્ત્રોનુ અધ્યયન પણ મોક્ષાભિલાષિઓના તપ અને સયમરૂપ ઉદ્યાનનો નાશ કરે છે જે પ્રકાર ગ્રીષ્મકાળનો પ્રખર આતાપ સરોવરનુ સોષણ કરે છે તેવા પ્રકારે મોક્ષમાર્ગના ઉપદેશથી વિહિન શાસ્ત્ર પણ મોક્ષ અભિલાષિના પ્રશમભાવને શુષ્ક કરવામા કસર રાખતો નથી મૃગજળ જેવા પ્રકારે મૃગોને

निरर्थकानि मोक्षार्थवर्जितानि, यद्वा–हेयोपादेयरूपार्थानभिधायकानि वैशेषिकादीनि वात्स्यायनप्रणीतकामशास्त्राणि तु वर्जयेत्–परिहरेत् । अय भावः–लौकिकशास्त्राणि तु–महाव्रतपर्वतभेदने वज्रोपमानि, तपःसयमकाननविनाशने दावानलसमानि,

वे निरर्थक शास्त्र हैं । उनका अभ्यास नहीं करना चाहिये । क्यो कि वे अपने अभ्यासियोके लिये मोक्षमार्ग के यथार्थ स्वरूप से वचित एव अपरिचित हैं । अथवा–निरर्थक वे शास्त्र हैं कि जिनके अध्ययन करने से जीवोको हेय और उपादेय रूप अर्थका भान न हो सके, जो इस प्रकार के मोक्ष अर्थ के अभिधायक नहीं हैं ऐसे वैशेपिक आदि–आदि द्वारा प्रणीत शास्त्र तथा वात्स्यायन द्वारा प्रणीत काम शास्त्रों का अध्ययन कभी भी मोक्षाभिलापिओ को नहीं करना चाहिये । लौकिक–असर्वज्ञ–द्वारा उपदिष्ट लौकिक शास्त्र ससार बढ़ाने वाली ही शिक्षाओं से परिपूर्ण ह । इनसे साधुओ को अपने महाव्रतों को पालन करनेकी शिक्षा यथार्थतया प्राप्त नहीं होती है । अत. उनका अध्येता अर्थात्–अध्ययन करने वाला भद्रपरिणामी साधुजन अपने व्रतों से भी च्युत हो जाता है । इसलिये ऐसे शास्त्रों का अध्ययन महाव्रतरूप पर्वत को नष्ट करने के लिये वज्रका काम करता है। सम्यग्दर्शन की पुष्टि जबतक जीव की नहीं होती हैं–तवतक उसे समस्त द्रव्यो से भिन्न आत्मद्रव्य मे दृढ श्रद्धा जाग्रत नहीं होती है। इस प्रकार के

અસર્વજ્ઞોપદિષ્ટ શાસ્ત્ર છે તે નિરર્થક શાસ્ત્ર છે, તેનો અભ્યાસ નહી કરવો જોઈએ કેમકે તે આપણા અભ્યાસિયો માટે મોક્ષમાર્ગના યથાર્થ સ્વરૂપથી વચિત અને અપરિચિત છે અથવા–નિરર્થક તે શાસ્ત્ર છે કે જેનુ અધ્યયન કરવાથી જીવોને હેય અને ઉપાદેયરૂપ અર્થનુ ભાન થઇ શકતુ નથી જે આ પ્રકારના મોક્ષ અર્થના અભિધાયક નથી એવા વૈશેષિક આદિ આદિ દ્વારા પ્રણીત શાસ્ત્ર તથા વાત્સ્યાયન દ્વારા પ્રણીત કામશાસ્ત્રોનુ અધ્યયન કદી પણ મોક્ષના અભિલાષીયોએ કરવુ ન જોઇએ લૌકિક–અસર્વજ્ઞ–દ્વારા ઉપદિષ્ટ લૌકિક શાસ્ત્ર મસાર વધારનારી શિક્ષાઓથી પરિપૂર્ણ હોય છે તેનાથી સાધુઓને પોતાના મહાવ્રતોનુ પાલન કરવાની શિક્ષા યથાર્થ તયા પ્રાપ્ત થતી નથી, એટલે એનુ અધ્યયન કરવાવાળા ભદ્રપરિણામી સાધુજન પોતાના વ્રતોથી પણ ચ્યુત બની જાય છે આ માટે એવા શાસ્ત્રોનુ અધ્યયન મહા વ્રતરૂપ પર્વતને નષ્ટ કરનાર વજ્રનુ કામ કરે છે સમ્યગ્દર્શનની પુષ્ટિ જ્યા સુધી જીવને થતી નથી, ત્યા સુધી તેને સમસ્ત દ્રવ્યોથી ભિન્ન આત્મ દ્રવ્યમા દૃઢ શ્રદ્ધા જાગ્રત થતી નથી આ પ્રકારની શ્રદ્ધા જાગ્રત થયા

गुरु परुषवचनानि ग्रीष्मर्तुसहस्रकिरणकिरणावलीसमानि तथापि स्वल्पेनैव समयेन सजला जलदावलीसमुत्थितसमीरसहचारिनीरकणिका इव परिणमन्तीति गुरूणा परुषवचनानि अनन्तहितविधायकानि मोक्षपथप्रदर्शकानि सावद्यकर्म-निवर्तकानि अमृतमयानि आसेवनाग्रहण शिक्षारूपाणि भवन्तीति मन्यमानः सन् सहेत । उक्त च—

शास्त्र किस तरह से सीखे सो वतलाते हैं—' अणुसासिओ ' इत्यादि ।

अन्वयार्थ—शिष्यजन यदि कदाचित् गुरुओ द्वारा कठोर वचनों से भी (अणुसासिओ-अनुशासितः) अनुशासित-शिक्षापाते हों तो भी उन्हें चाहिये कि वे (न कुप्पिज्जा-न कुप्येत्) अपने शिक्षाप्रदाता गुरुजन पर कभी भी कुपित न हों । प्रत्युत ऐसी अवस्था मे सत् और असत् के विवेक करने मे (पडिए-पण्डित) कुशलमति वह शिष्य (खतिं सेविज्ज क्षान्ति सेवेत) परुषभाषण को सहन करने रूप शातिभाव का ही सेवन करे । तथा (खुड्डेहिं सह ससग्ग हास कीड च वज्जए-क्षुद्रैः सह ससर्ग हास क्रीड च वर्जयेत्) क्षुद्रजनों-वाल अथवा पार्श्वस्थ अवसन्न-कुशील ससक्त-स्वेच्छाचारी साधुओं का सग वर्जन करें । तथा-हास्य क्रीडा का भी वर्जन करें ।

भावार्थ—यद्यपि गुरु महाराजके वचन उस समय शिष्य को ग्रीष्मऋतुके प्रखर सूर्यकी किरणों के समान मालूम पडते हैं परन्तु

શાસ્ત્ર કઈ રીતે શીખવા તે બતાવે છે—अणुसासिओ ઇત્યાદિ

અન્વયાર્થ—શિષ્યજન જો કદાચ ગુરૂઓ દ્વારા કઠોર વચનોથી પણ (अणुसासिओ-अनुशासित) અનુશાસિત-શિક્ષા મેળવતા હોય તો પણ તેમણે વિચારવુ જોઈએ કે તે (न कुप्पिज्जा-न कुप्येत्) પોતાના શિક્ષા પ્રદાતા ગુરૂજન ઉપર કદી પણ ક્રોધ ન કરે પરતુ એવી અવસ્થામા સત્ અને અસત્નો વિવેક કરવામા (पण्डिए-पडित) કુશળમતિ તે શિષ્ય (खतिं सेविज्ज-क्षान्ति सेवेत) (કઠોર) પરુષ ભાષણને સહન કરવારૂપ શાતિભાવનુ જ સેવન કરે તથા (खुड्डेहिं सह ससग्ग हास किड च वज्जए-क्षुद्रै सह ससर्ग हास क्रीडा च वर्जयेत्) ક્ષુદ્રજનો, ૧ બાળ અથવા ૨ પાર્શ્વસ્થ, ૩ અવસન્ન, ૪ કુશીલ, ૫ સસક્ત-સ્વેચ્છાચારિ સાધુઓનો સગ વર્જન કરે તથા હાસ્ય ક્રિડાનુ પણ વર્જન કરે

મતલબ તેનો એ છે કે કદાચ ગુરૂ મહારાજનુ વચન, તે સમયે શિષ્યને ઉનાળાના પ્રખર સૂર્યના કિરણો સમાન માલુમ પડે છે પરતુ પરિણામમા

सकलापत्तिदायकविषयविलासमवर्तकानि दीर्घाऽचतुर्गतिकसंसारपरिभ्रमणकारणानि सन्ति, तस्माद् विषमविषधरभुजङ्गवत् तानि दूरतः परिवर्जनीयानि ॥८॥

अर्थयुक्तानि कथं शिक्षेत ? इत्याह—

मूलम्—**अणुसासिओ न कुप्पिज्जा, खंतिं सेविज्ज पंडिए।**
खुड्डेहिं सह संसग्गं, हासं कीडं च वज्जए ॥ ९ ॥

छाया—

अनुशासितः न कुप्येत्, क्षान्तिं सेवेत पण्डितः ।
क्षुद्रैः सह संसर्गं, हासं क्रीडां च वर्जयेत् ॥ ९ ॥

टीका—

'अणुसासिओ.' इत्यादि—अनुशासितः-गुरुभिः कठोरवचनैस्तर्जितोऽपि न कुप्येत्=कोपं न कुर्यात्। किं तर्हि ? इत्याह—'खंतिं.' इत्यादि। पण्डितः=सदसद्विवेकवान् सन् क्षान्तिं=परुषभाषणसहनरूपां सेवेत। अयं भावः—यद्यपि

जलका भ्रम उत्पन्न करती है उसी तरह मिथ्या शास्त्र भी मोक्षाभिलाषिओंके लिये यथार्थस्वरूप का ज्ञान न कराकर केवल वस्तु के स्वरूप में भ्रमोत्पादक होते हैं। समस्त आपत्ति-एवं विपत्तियों को देने वाले विषय कषायोंकी ही इनसे केवल वृद्धि होती रहती है अतः इनसे संसार का अन्त न आकर जीवों के अनन्त संसार के मार्ग की ही पुष्टि होती है और इसी वजह से यह जीव इस चतुर्गति स्वरूप संसार में इतस्ततः परिभ्रमण किया करता है। इस लिये जिस प्रकार जहरीले सर्पका दूर से ही परिहार कर दिया जाता है उसी प्रकार मोक्षाभिलाषिओं को इन निरर्थक शास्त्रोंका परिहार कर देना चाहिये ॥ ८ ॥

જળનો ભ્રમ ઉત્પન્ન કરે છે, તેવી રીતે મિથ્યાશાસ્ત્ર પણ મોક્ષ અભિલાષીઓ માટે યથાર્થ સ્વરૂપનું જ્ઞાન ન કરાવતાં કેવળ વસ્તુના સ્વરૂપમાં ભ્રમોત્પાદક બને છે સમસ્ત આપત્તિ અને વિપત્તિને દેવાવાળા વિષય કષાયોની જ તેનાથી ફક્ત વૃદ્ધિ થતી રહે છે જેથી તે વડે સંસારનો અંત ન આવતાં જીવોને અનંત સંસારના માર્ગમાં લઈ જાય છે, અને એ કારણે આ જીવ આ ચતુર્ગતિરૂપ સંસારમાં અહિં તહિં ભટકતો રહે છે આ માટે જે પ્રકારે ઝેરીલા સાપનો દુરથી જ ત્યાગ કરવામાં આવે છે, તેવી રીતે મોક્ષના અભિલાષિઓએ આવા નિરર્થક શાસ્ત્રનો ત્યાગ કરવો જોઈએ ॥૮॥

ननु बालपार्श्वस्थादिसंसर्गे सत्यपि साधोः का हानिः? दृश्यते हि वैडूर्यमणिः काचसहयोगेऽपि काचधर्मं नाप्नोति, एवमात्मार्थिनो मुनेर्बालपार्श्वस्थादि-संसर्गे सत्यपि स्वाचारपरिवर्तनं न स्यात्? अत्रोच्यते—जीवो हि संसर्गदोषानुभावतो बाल्पार्श्वस्थाद्याचरितप्रमादादिभावनाभावितत्वात् द्रुतमेव तद्भावं मामोति, यथा—निम्बोदकवासिताया भूमौ कचिदाम्रवृक्षः समुत्पन्नः, पुनस्तत्राम्रस्य निम्बस्य च द्वयोरपि मूले मिलिते, ततश्च संसर्गदोषादाम्रो निम्बत्वं प्राप्य

कठोर अक्षरों से युक्त गुरुजनों के वचनों से तिरस्कृत हुए शिष्यजन महत्त्व को प्राप्त करते हैं। जबतक मणी शाण पर नहीं चढाया जाता है तबतक वह अपने उत्कर्ष को प्राप्त नहीं कर सकता है और न राजाओं के मुकुटो मे भी जडा जाता है। साधु यदि बाल एवं पार्श्वस्थ आदि की संगति करे तो उसकी इससे क्या हानि है। क्यो कि देखा जाता है कि वैडूर्यमणि काचमणि के साथ रहते हुए भी उसके धर्मको अर्थात् काच के गुण को ग्रहण नहीं करता है इसी प्रकार पार्श्वस्थ आदि की संगति मे रहा हुआ आत्मार्थी साधु भी अपने आचार विचार से परिचलित नहीं हो सकता? प्रश्न ठीक है—परन्तु यह ध्यान रखना चाहिये कि भद्रपरिणामी आत्मा निमित्ताधीन होता है। निमित्त मिलने पर निमित्त के अनुसार शीघ्र ही उसका परिणमन हो जाता है। जिस प्रकार जिस भूमि मे नीमके वृक्ष लगे हुए होते हैं और उसी भूमिमें यदि आम का भी वृक्ष लगा दिया जावे तो वह नीमके मूल के

કઠોર અક્ષરોથી ભરેલા ગુરૂજનોના વચનોથી તિરસ્કૃત થયેલ શિષ્યજન મહત્વને પામે છે જ્યા સુધી મણીને સરાણ ઉપર ચડાવવામા આવતો નથી ત્યા સુધી તે પોતાના ઉત્કર્ષને પ્રાપ્ત કરી શકતો નથી અને ન તો એ રાજાઓના મુગટોમા જડાય છે સાધુ જો બાલ અને પાર્શ્વસ્થ આદિની સગતિ કરે તો એથી એને કઈ જ નુકશાન થતુ નથી કેમકે જોઇ શકાય છે કે વૈડૂર્યમણી કાચ મણીની સાથે રહેવા છતા પણ એ કાચના ગુણ ગ્રહણ કરતો નથી આ રીતે પાર્શ્વસ્થ આદિની સગતિમા રહેલા આત્માર્થી સાધુ પણ પોતાના આચાર વિચારથી પરિચલિત થતા નથી? પ્રશ્ન ઠીક છે—પરતુ એ ધ્યાનમા રાખવુ જોઇએ કે ભદ્રપરિણામી આત્મા નિમિત્ત આધિન બને છે નિમિત્ત મળવાથી નિમિત્તના અનુસાર જલ્દીથી તેનુ પરિણમન થઇ જાય છે જે પ્રકારે જે ભૂમિમા લીમડાના વૃક્ષો લાગેલા હોય છે અને એ જ ભૂમિમા જો આબાનુ વૃક્ષ વાવવામા આવે તો લીમડાના મૂળ સાથે તેના મૂળ મળવાથી

गीर्भिर्गुरूणा परुषाक्षराभि,-
स्तिरस्कृता यान्ति नरा महत्त्वम् ।
अलब्धशाणोत्कपणा नृपाणा,
न जातु मौली मणयो वसन्ति ॥ १ ॥

च=पुनः क्षुद्रैः=बालैः, अथवा पार्श्वस्थावसन्नकुशीलससक्तयथाच्छन्दैः सह ससर्ग=सङ्ग वर्जयेत् ।

परिणाम में वे जल से भरे हुए मेघ के समय उत्पन्न वायु के साथ जल कणिका के समान हितविधायक होते हैं। जिस प्रकार वर्षाकाल में जब आकाश में घटाएँ घिर आती हैं तो उससमय वायु का भी सचार होने लगता है-आंधी उठने लगती है और उसके उठते ही वे घटाएँ वरसने लगती हैं। इससे आतप तप्त-गरमीसे पीडित आत्माओं को शीतलता का अनुभव होने लगता है । इसी प्रकार उस समय गुरुजनों के वचन कठोर प्रतीत होते हैं परन्तु भविष्य में वे शिष्यों के लिये आत्मकल्याण के साधक होने से अनत शीतलता प्रदान करने वाले हो जाते हैं । शिष्यजन को गुरु के वचन अनतहित विधायक, मोक्षपथप्रदर्शक, सावद्यकर्मनिवर्तक अमृतस्वरूप जानकर सहते रहना चाहिये । क्यों कि इनसे शिष्योंको आसेवनशिक्षा एव ग्रहण शिक्षा प्राप्त होती है व्रतों को ग्रहण करना एव उनका सम्यग्रीति से पालन करना यह शिक्षा गुरु के वचनोंसे ही शिष्यो को मिलती है । कहा भी है—गीर्भिर्गुरूणां० इत्यादि—

તે જળથી ભરેલા મેઘના સમયે ઉત્પન્ન થતા વાયુની સાથે જળકણિકાના જેવા હિત વિધાયક હોય છે જે પ્રકારે વર્ષાકાળમા જ્યારે આકાશમા ઘટાઓ ઘેરાય છે એ સમયે વાયુનો પણ સચાર થાય છે અને આધી ઉઠવા લાગે છે અને આધીના આગમનથી તે ઘટાઓ વરસવા લાગે છે એનાથી (તડકાથી તપેલ) આતપતપ્ત આત્માઓને શીતળતાનો અનુભવ થવા લાગે છે આ પ્રકારે એ સમયે ગુરૂજનેનુ વચન કઠોર જણાય છે પરતુ ભવિષ્યમા તે શિષ્યોને માટે આત્મ કલ્યાણનુ સાધક હોવાથી અનત શિતળતા આપનાર બને છે શિષ્યજને ગુરૂના વચન અનત હિત વિધાયક, મોક્ષપથ પ્રદર્શક, સાવદ્ય કર્મ નિવર્તક અમૃત સ્વરૂપ જાણીને સહી લેવા જોઇએ કેમકે તેનાથી શિષ્યોને આસેવન શિક્ષા અને ગ્રહણશિક્ષા પ્રાપ્ત થાય છે વ્રતોનુ ગ્રહણ કરવુ અને તેને સમ્યગ્રીતિથી પાલન કરવુ આ શિક્ષા ગુરૂના વચનોથી જ શિષ્યોને મળે છે કહ્યુ પણ છે—ગીર્ભિર્ગુરૂણાં ઇત્યાદિ—

तथा-हास=हसन, क्रीडा=कन्दुकादिका च वर्जयेत्, ज्ञानावरणीयाद्यष्टविध-कर्मबन्धजनकत्वादिति भावः।

उक्तंच—"जीवे ण भंते! हसमाणे वा उस्सुयमाणे वा कइ कम्मपगडीओ बंधइ?। गोयमा! सत्तविहबंधए वा अट्ठविहबंधए वा"

छाया-जीवः खलु भदन्त! हसन् वा उत्सुकन् वा कति कर्मप्रकृतीर्बध्नाति, गौतम! सप्तविधबन्धको वा अष्टविधबन्धको वा इत्यादि। क्रीडाविषयेऽप्येवमेवागमोऽनुसन्धेयः॥ ९॥

के महत्व को भी विनष्ट कर देता है एवं दशविध धर्मको ध्वस्त कर देता है। इसलिये क्षुद्रों का तथा बालकों का संसर्ग सदा परिहार्य बतलाया गया है। तथा बालआदि जनोंकी संगति से निंदा होती है एवं पापकार्यों में अनुमति देने की भी आदत पड जाती है। इसी तरह ज्ञानावरणीय आदि अष्टविध कर्मोंके बंध के जनक होने से साधुजन को बालोंके साथ हँसी करना, क्रीडा करना आदि अकर्तव्योंका भी परिहास कर देना चाहिये। प्रभुका स्वयं भी ऐसा ही उपदेश है-"जीवे णं भंते! हसमाणे उस्सूयमाणे वा कइ कम्मपगडीओ बंधइ? गोयमा! सत्तविहबंधए वा अट्ठविहबंधए वा" इत्यादि—प्रभु से गौतमने प्रश्न किया हे भदन्त! यह जीव जब हँसी करता है अथवा उत्सुक होता है तब कितने कर्मकी प्रकृतियों का बंध करता है? तब प्रभु ने उत्तर दिया कि हे गौतम! इस अवस्था में यह जीव सात प्रकार के या आठ प्रकार के कर्मोंका बंध करता

સંયમના મહત્વનો પણ નાશ કરી નાખે છે એમ જ દશવિધ ધર્મનો પણ ધ્વસ્ત કરી નાખે છે આ માટે ક્ષુદ્રોનો તથા બાલકોનો સંસર્ગ સદા પરિહાર્ય બતાવવામાં આવેલ છે તથા બાળ આદિ જનોની સંગતિથી નિંદા થાય છે તેમજ પાપકાર્યોમાં અનુમતિ દેવાની પણ આદત પડી જાય છે આ રીતે જ્ઞાનાવરણીય આદિ આઠ કર્મના બંધનોના જનક હોવાથી સાધુજનોએ હાસી કરવી, ક્રિડા કરવી આદિ અકર્તવ્યોનો પરિહાર કરી દેવો જોઈએ પ્રભુનો સ્વયં આવો જ ઉપદેશ છે "जिवेण भंते! हसमाणे वा उस्सूयमाणे वा कइ कम्मपगडीओ बधई? गोयमा! सत्तविह बंधए वा अट्ठविह बंधए वा०" ઇત્યાદિ—પ્રભુથી ગૌતમે પ્રશ્ન કર્યો હે ભદન્ત! આ જીવ જ્યારે હસે છે ત્યારે કેટલા કર્મની પ્રકૃતિઓનો બંધ કરે છે? પ્રભુએ ઉત્તર આપ્યો કે હે ગૌતમ! આ અવસ્થામાં આ જીવ સાત પ્રકારના અથવા આઠ પ્રકારના કર્મોનો

कटुफलो भवति। अपरं च नाल्पपार्श्वस्थादिससर्गो लोके गर्हां जनयति, सर्व एवैते साधव एवंभूता इति, तथा पापेऽनुमतिमुत्पादयति। अयं भावः–यथा–रजःपुञ्जो मणिगणं मलिनयति, राहुश्चन्द्रमण्डलप्रभामपकर्षयति, लोभः सर्वगुणगणं विनाशयति, हेमन्तः कमलवनं म्लानयति, तथा–क्षुद्रसंसर्गः शान्त्यादिगुणगणं मलिनयति, लब्ध्यादिप्रभावमपकर्षयति, तपःसंयमजनितमहत्त्वं विनाशयति, दशविधधर्मं मलीनयति, तस्मात् क्षुद्रसंसर्गः परिवर्जनीय इति।

साथ अपने मूल से मिला रहने पर कटुकफल देने लगता है। यह बात प्रसिद्ध है। इसलिये ससर्ग के दोष से जैसे आम्र निम्बभाव को प्राप्त होकर कडुवे फल देने लगता है उसी प्रकार आत्मार्थी साधुजन भी बाल पार्श्वस्थादि के सगति से स्वाचार भ्रष्ट हो जाते हैं। आम्र पर नीमका ही प्रभाव पडता है–नीम पर आम का नहीं–कारण कि बुरी वस्तु का ही अधिक प्रभाव पडा करता है और वही वस्तु दूसरों को जल्दी अपने अनुरूप परिणमा लेती है–यह एक स्वाभाविक बात है। यह तो आखोदेखी बाते हैं कि धूलि का पुज मणिगणको भी मलिन बना देता है। राहुचन्द्रमडल की प्रभा का अपकर्षक होता है, लोभ समस्त सद्‌गुणोंका लोपक होता है। हेमन्त ऋतु कमलवन को दग्ध कर देता है। इसी तरह यह भी मानने मे कोई आपत्ति नहीं है कि क्षुद्रजनो का ससर्ग भी साधुजनो के शाति आदि गुणगणो को मलिन बना देता है। उनके प्राप्त–प्रभाव को कम कर देता है। तप एव सयम

કડવા ફળ આપવા લાગે છે આ વાત પ્રસિદ્ધ છે આ માટે સસર્ગના દોષથી જેમ આંબો લીમડાના ભાવને પામી કડવા ફળ આપનાર બને છે એજ રીતે આત્માર્થી સાધુજન પણ બાળ પાર્શ્વસ્થાદિના સગથી સ્વાચારભ્રષ્ટ બની જાય છે આંબા ઉપર લીમડાનો જ પ્રભાવ પડે છે, લીમડા ઉપર આંબાનો નહી કારણ કે ખરાબ વસ્તુનો અધિક પ્રભાવ પડે છે અને વસ્તુ બીજાઓને જલ્દી પોતાના જેવી બનાવે છે આ એક સ્વાભાવિક વાત છે આ તો આંખે જોયેલી વાત છે કે ધુળનો વટોળ મણીઓને પણ મલીન બનાવી દે છે રાહુ ચદ્ર મડળ તેજને ઢાંકી દે છે લોભ સમસ્ત સદ્‌ગુણોને લોપનાર હોય છે હેમન્ત કમળ વનને બાળી નાખે છે આ રીતે એ માનવામા કોઈ અયુક્તિ નથી કે ક્ષુદ્રજનોનો સસર્ગ પણ સાધુજનોના શાન્તી આદિ ગુણોને મલીન બનાવી દે છે એના પ્રાપ્ત પ્રભાવને ઓછો કરે છે, તપ અને

क्रोध के आवेश से मृषाभाषण मत करो। (बहुय माय आलवे-बहुक माच आलपेत्) व्यर्थ आलजालरूप वचनोंका उच्चारण मत करो-अनर्थ प्रलाप मत करो-अधिक मत बोलो। (कालेण य अहिज्जित्ता-कालेन चाधीत्य) प्रथम पौरुषी मे स्वाध्याय करके (तओ एगओ झाइज्ज-ततः एकाकी ध्यायेत्) द्वितीय पौरुषी मे एकाकी होकर सूत्रार्थका चिन्तवन करो। उपलक्षण से तृतीय पौरुषी मे भिक्षाचर्या, एव चतुर्थी पौरुषी मे भण्डोपकारण की प्रतिलेखना के बाद पुनः स्वाध्याय करो। यह बात स्वय सूत्रकार छाईस वें अध्ययन में कहेगे।

भावार्थ—इस सूत्र द्वारा प्रकारान्तर से विनय धर्मका शिष्य-जनो को उपदेश देते हुए सूत्रकार कहते हे कि हे शिष्यो यदि तुम इस विनय धर्मको पालन करने के अभिलाषी हो तो तुम्हारा यह कर्त-व्य है कि तुम क्रोध के आवेशमे आकर कभी भी मृषाभाषण मत करो। क्यों कि इस प्रकार करनेसे विनयधर्मकी पालना नही होती है मृषा-भाषण के निषेध से उसके साथ-साथ मान, माया, लोभ, एव हास्यादि कों का भी विनयवान को त्याग कर देना चाहिये। मृषावादादि को त्याग करने का कारण यह है कि इस प्रकार की प्रवृत्ति करने वाला

મૃષાભાષણ ન કરે. (बहुय माय आलवे-बहुक माच आलपेत्) આળપપાળ રૂપ વચનોનુ વ્યર્થ ઉચ્ચારણ ન કરો-અનર્થ પ્રલાપ ન કરો-વધારે ન બોલો (कालेण य अहिज्जित्ता-कालेन चाधीत्य) પ્રથમ પૌરૂષીમા સ્વાધ્યાય કરી (तओ एगओ झाइज्ज-तत एकाकी ध्यायेत्) બીજા પૌરૂષીમા એકાકી થઇને સૂત્રાર્થનુ ચિંતવન કરો ઉપલક્ષણથી ત્રીજા પૌરૂષીમા ભિક્ષા ચર્યા અને ચોથા પૌરૂષીમા ભંડોપકરણની પ્રતિલેખના પછી ફરી સ્વાધ્યાય કરો આ વાત સૂત્રકાર પોતે ૨૬ મા અધ્યયનમા કહેશે

ભાવાર્થ—આ સૂત્ર દ્વારા પ્રકારાન્તરથી વિનય ધર્મનો શિષ્યજનોને ઉપદેશ આપતા સૂત્રકાર કહે છે કે હે શિષ્યો ! જો તમે આ વિનયધર્મનુ પાલન કરવાના અભિલાષી હો તો તમારૂ એ કર્તવ્ય છે કે તમે ક્રોધના આવેશમા આવી કદી પણ મૃષાભાષણ કરો નહી કેમકે આ પ્રકારે કરવાથી વિનય ધર્મની પાલના થતી નથી મૃષાભાષણના નિષેધથી એની સાથે માન, માયા, લોભ અને હાસ્યાદિકનો પણ વિનયવાને ત્યાગ કરી દેવો જોઇએ મૃષાવાદાદિકોનો ત્યાગ કરવાનુ કારણ આ છે કે આ પ્રકારની પ્રવૃત્તિ કરવા

पुनरपि प्रकारान्तरेण विनयमुपदिशन्नाह—

मूलम्—माँ यं चडोलिय कासी, वहुय मा य आलवे ।
कालेणं य अहिज्जित्ता, तओ झाइज्ज एगओ ॥ १० ॥

छाया—

मा च चण्डालीकं कार्षीद्, बहुकं मा च आलपेत् ।
कालेन चाधीत्य, ततो ध्यायेत् एककः ॥ १० ॥

टीका—

'मा य' इत्यादि—च शब्दः समुच्चयार्थकः । चण्डालीकं-चण्डः=क्रोध-स्तद्वशादलीकं=मृषाभाषण मा कार्षीत्=मा कुर्यात्, इदमुपलक्षण मानमायालोभ-भयहास्यादीनाम् । उक्तंच—

मुसावाओ उ लोगम्मि, सव्वसाहूहि गरिहिओ ।
अविस्सासो य भूयाण, तम्हा मोस विवज्जए ॥ (दशवै. ६ अ. १३ गा.)

छाया—

मृषावादस्तु लोके, सर्वसाधुभिर्गर्हितः ।
अविश्वासश्च भूताना, तस्मादमृषा विवर्जयेत् ॥

च=पुनः बहुकं-बह्वेव बहुकम्-अतिशयम् आलजालरूप मा आलपेत्=मा वदेत् । बहुभाषणे बहवो दोषा भवन्ति । उक्त च—

है। इसी तरह क्रीडाके विषय मे भी समझ लेना चाहिये ॥ ९ ॥

दूसरे प्रकार से भी इसी विनयधर्मका सूत्रकार उपदेश करते हैं—' माय. ' इत्यादि ।

अन्वयार्थ—शिष्यजनो को सबोधित करते हुए सूत्रकार कहते है कि हे शिष्यो ! तुम (चण्डालिय माम कासी–चडालीक मा चकार्षीत्

બધ કરે છે આ રીતે ક્રીડાઓના વિષયમા પણ સમજી લેવુ જોઇએ ॥ ૯ ॥

બીજા પ્રકારથી પણ આ વિનય ધર્મનો સૂત્રકાર ઉપદેશ કરે છે—માય० ઇત્યાદિ

અન્વયાર્થ—શિષ્યજનોને સબોધન કરતા સૂત્રકાર કહે છે કે હે શિષ્યો ! તમે चडालिय माम कासी–चडालीक मा चकार्षीत्) ક્રોધના આવેશથી

पालने का आदेश है। बहुभापण मे अथवा विना विचार किये भापण में न तो साधु के मूलगुणरूप इस समिति का ही पालन होता है और न गुप्ति का ही। इसीलिये बहुभापण मे "बहुत दोप है" अन्यत्र भी ऐसा ही कहा है—

> बहुभापणमुन्माद स्वाध्यायध्यानभजन कुरुते।
> अहितमनर्थकर तत्, भवति च पीडाकर नितराम् ॥ १ ॥
> बहुभापणात् द्वितीय नश्यति, तावन्महाव्रत तस्मात्।
> स्यादेव कर्मबधस्तस्माद् दीर्घाध्वससारः ॥ २ ॥

बहुत आलजालरूप बकवाद करने वालोंके उन्माद रोग हो जाता है। साधु के स्वाध्याय एव ध्यान में विघ्न पडता है-स्वाध्याय ध्यान नष्ट हो जाते है। बहुभापण से अनेक अनर्थ होते है। ज्यादा इस विपय मे और क्या कहा जाय साधु का इस हालत में द्वितीय सत्य-महाव्रत भी खडित हो जाता है अतः बहुभापीके कर्म बहुत बन्धते हैं और वह दीर्घ ससारी होकर ससार मे परिभ्रमण करता है।

"कालेण" इस पद से सूत्रकार साधु का क्या कर्तव्य है यह बात दिखलाते हैं। वे कहते ह कि साधु को प्रथम पौरुपी मे स्वाध्याय

સમિતિ અને વચનગુપ્તિ પાળવાનો આદેશ છે બહુ ભાપણમા અથવા વિચાર કર્યા વગરના ભાપણમા ન તો સાધુના મુળગુણ રૂપ એ સમિતિનુ પાલન થાય છે અને ન ગુપ્તિનુ પણ આ માટે બહુ ભાષણમા "ઘણો દોપ છે" બીજામા પણ તેમજ કહ્યુ છે

> बहुभापणमुन्माद स्वाध्यायध्यानभजन कुरुते।
> अहितमनर्थकर तत् भवति च पीडाकर नितराम् ॥१॥
> बहुभापणात् द्वितीय नश्यति तावन्महाव्रत तस्मात्।
> स्यादेव कर्मबधस्तस्मात दीर्घाध्वससार ॥२॥

આલ જાલરૂપ વધુ બકવાદ કરવાવાળાને ઉન્માદ રોગ થઇ આવે છે સાધુના સ્વાધ્યાય અને ધ્યાનમા વિઘ્ન પડે છે—સ્વાધ્યાય ધ્યાન નષ્ટ થઇ જાય છે બહુ ભાપણથી અનેક અનર્થ થાય છે આ વિષયમા વધુ શુ કહેવાય સાધુનુ આ હાલતમા બીજુ સત્ય મહાવ્રત પણ ખડિત થઇ જાય છે એટલે બહુભાપીના કર્મ વધુ બધાય છે અને તે દીર્ઘ સસારી બની સસારમા પરિભ્રમણ કરે છે

"कालेण" આ પદથી સૂત્રકાર સાધુનુ શુ કર્તવ્ય છે આ વાત બતાવે છે, તેઓ કહે છે કે સાધુને પ્રથમ પૌરૂષીમા સ્વાધ્યાય કરવો જોઇએ પછી

बहुभाषणमुन्मादं, स्वाध्यायध्यानभञ्जनं कुरुते ।
अहितमनर्थकरं तद्, भवति च पीडाकरं नितराम् ॥१॥
बहुभाषणाद् द्वितीयं, नश्यति तावन्महाव्रतं तस्मात् ।
स्यादेव कर्मबन्ध,-स्तस्माद् दीर्घो भवसंसारः ॥ २ ॥

तर्हि किं कुर्यात् ? इत्याह—'कालेण.' इत्यादि । 'कालेण'-इत्यत्र सप्तम्यर्थे तृतीया, काले=प्रथमपौरुष्यां तु, चकारस्त्वर्थवाचकः, अधीत्य=स्वाध्यायं कृत्वा ततः=तदनु द्वितीयपौरुष्याम् एककः-एकाकी सन् भावतो रागादिरहितः, द्रव्यतो विविक्तशयनासनादिसंस्थः ध्यायेत्-सूत्रार्थं चिन्तयेत् । उपलक्षणमेतत् तृतीयचतुर्थ-पौरुष्योरपि, तथा च-तृतीयपौरुष्यां भिक्षाचर्यं चतुर्थ्यां पुनः स्वाध्यायं कुर्या-दित्यर्थः। वक्ष्यति षड्विंशेऽध्ययने-

साधु साधु नहीं है वह साध्वाभास है । कहा भी है कि—
मुसावाओ उलोगम्मि सव्वसाहूर्हि गरिहिओ ।
अविस्सासो य भूयाणं तम्हा मोसं विवज्जए । (दशवै०६ अ.१३ गाथा)

यह मृषावाद सर्व-साधुओं अर्थात् तीर्थंकर आदि महापुरुषों द्वारा गर्हित-निन्दित है, दूसरे मृषावादी पर जगत का कोई भी प्राणी विश्वास नहीं करता है, अर्थात् वह सब के लिये अविश्वास्य होता है। इसी प्रकार बहुत बोलने से भी विनय धर्म यथावत् पालित नहीं हो सकता है। क्यों कि इस अवस्था में ऐसे भी कई शब्द निकल जाते हैं जो व्यर्थ होते हैं एवं सुनने वाले के लिये भी कष्टप्रद होते हैं। जो मन में आया सो बोल देना-यह प्रवृत्ति साधु मार्ग की नहीं है। इसमें तो बडी सावधानी रखनी पडती है। इसी लिये भाषासमिति एवं वचनगुप्ति

વાળા સાધુ સાધુ નથી તે સાધ્વાભાસ છે કહ્યુ પણ છે કે—

मुसावओ उ लोगम्मि सव्वासाहु हिं गरिहिओ ।
अविस्सासो य भूयाणं तम्हा मोसं विवज्जए। दशवै० ६ अ १३ गाथा

આ મૃષાવાદ સર્વ સાધુઓ અર્થાત્ તીર્થંકર આદિ મહાપુરૂષોદ્વારા ગ્રહિત છે બીજા મૃષાવાદી ઉપર જગતના કોઇપણ પ્રાણી વિશ્વાસ કરતા નથી તે બધાને માટે અવિશ્વાસ હોય છે આ પ્રકારે બહુ બોલવાથી પણ વિનયધર્મ યથાવત્ પાલિત નથી થઇ શકતો કેમકે એ અવસ્થામા એવા પણ કોઇ શબ્દ નિકળી જાય છે, જે વ્યર્થ હોય છે, અને સાંભળવાવાળાને માટે પણ દુ:ખદાયક હોય છે જે મનમા આવ્યુ તે બોલી નાખ્યુ-આ કામ સાધુનું નથી. એણે તો ખૂબજ સાવધાની રાખવી પડે છે. આ માટે ભાષા

च-पुनः, अकृतम्=अनाचरितं चण्डालीकादिकं, नो कृतमिति=मृषाभाषणं मया न कृतमित्येवं भाषेत। अयं भावः-गुरुशुश्रूषाकारिणोऽपि शिष्यस्य कचिदतीचार-संभवे गुरुसंनिधौ तदालोचना करणीया। आलोचना हि-मोक्षमार्गविघातकानाम-नन्तसंसारवर्धकानां माया-निदान-मिथ्यादर्शनशल्यानां निष्कर्षणी, ज्ञानावरणीया-द्यष्टविधकर्ममलापकर्षणी, शुद्धात्मस्वरूपदर्शनी, तत्त्वातत्त्वविमर्शनी, अव्याबाध-सुखवर्षिणीति ॥ ११ ॥

(आहच्च-कदाचित्) यदि अकस्मात् (चंडालियं कट्टु-चंडालीकं कृत्वा। क्रोध के आवेश से अकस्मात् झूठ बोला गया हो तो भी उसे (कयावि न निण्हविज्ज-कदापि न निह्नुवीत) कभी भी किसी भी परिस्थिति में छिपाना नहीं चाहिये। (कडं कडेत्ति भासेज्जा-कृतं कृतमिति भाषेत) ऐसा नहीं कहना चाहिये कि मैंने क्रोधादिक के आवेश से असत्य भाषण नहीं किया है-किन्तु ऐसा ही कहना चाहिये कि मेरे द्वारा क्रोधादिक के आवेश से असत्यभाषण अवश्य-अवश्य हुआ है, (अकडं नो कडेत्ति य-अकृतं नो कृतमिति च) और जो क्रोधावेशसे असत्य नहीं बोला गया हो तो ऐसा भी नहीं कहना चाहिये कि मैंने असत्य भाषण किया है।

भावार्थ—यदि क्रोधादिक कषायों के आवेश से सहसा असत्य भाषण हो भी जाय तो उसे यह नहीं कहना चाहिये कि मैंने असत्य भाषण नहीं किया है। जैसे रक्त से दूषित वस्त्र रक्तसे धोने

आहच्च-कदाचित्-કદાચ यदि-અકસ્માત્ चंडालियं कट्टु-चंडालीककृत्वा ક્રોધના આવેશથી અકસ્માત્ જુઠ બોલી જવાયુ હોય તો પણ તેને कयावि न निण्हु-विज्ज-कदापि न निह्नुवीत કદી પણ કોઈ પણ પરિસ્થિતિમા છુપાવવુ નહી જોઈએ कडं कडेत्ति भासेज्जा-कृतं कृतमिति भाषेत એમ ન કહેવુ જોઈએ કે મે ક્રોધા દિકના આવેશમા અસત્ય-ભાષણ કરેલ નથી-પરતુ એવુ કહેવુ જોઈએ કે મારાથી ક્રોધના આવેશમા અસત્ય ભાષણ જરૂરાજરૂર થયુ છે अकडं नो कडे त्ति य-अकृतं नो कृतमिति च અને જો ક્રોધાવેશના લીધે અસત્ય ન બોલાયુ હોય તો એવુ પણ ન કહેવુ જોઈએ કે મે અસત્ય ભાષણ કર્યું છે

મતલબ આનો એ છે કે જો ક્રોધાદિક કષાયોના આવેશથી સહસા અસત્ય-ભાષણ થઈ જાય તો એવુ ન કહેવુ જોઈએ કે મે અસત્ય-ભાષણ નથી કર્યું જે રીતે લોહીથી ખરડાયેલુ દૂષિત વસ્ત્ર લોહીથી ધોવાથી શુદ્ધ થતુ

"पढम पोरिसि सज्झाय वीय झाण झियायई ।
तइयाए भिक्खायरियं पुणो चउत्थीइ सज्झाय" इति ॥ सू० १० ॥

यदि कथञ्चिदसत्यभाषण भवेत्तदा तन्न गोपयेदित्याह–'आहच्च.' इत्यादि ।

मूलम्—आहच्चं चडालियं कट्टु, न निण्हुविज्ज कयाइवि ।
कडं कडेत्ति भासेज्जा, अकडे नो कडेत्ति य ॥११॥

छाया—
कदाचित् चण्डालीक कृत्वा, न निह्नुवीत कदाचिदपि ।
कृत कृतमिति भाषेत, अकृतं नोकृतमिति च ॥ ११ ॥

टीका—
'आहच्च' इत्यादि–कदाचित्=अकस्माद् चण्डालीक=क्रोधादिवशाद-नृतभाषण कृत्वा कदाचिदपि–यदा परेण ज्ञात नोज्ञात वा तदापि न निह्नुवीत=न गोपयेत्–अनृतभाषण मया न कृतमित्यपलाप न कुर्यात् । किं तर्हि? इत्याह–कृत चण्डालीकादि, कृतमिति=क्रोधादिवशादनृतभाषण मया कृतमित्येव भाषेत, तथा

करना चाहिये । पश्चात् द्वितीय पौरुपी मे रागादिक भावों से रहित होकर सूत्रार्थका चिन्तवन करना चाहिये । उपलक्षण से तृतीय एव चतुर्थ पौरुपी का ग्रहण हुआ है जिसका भाव इस प्रकार है कि तृतीय पौरुपी मे वह भिक्षाचर्या करे और चतुर्थ पौरुपी में पुनः स्वाध्याय करे इसी बात को इसी सूत्र के छाईस २६ वें अध्ययन में भगवानने कहा है–

पढम पोरिसि सज्झाय वीय झाण झियायई ।
तइयाएभिक्खा यरिय पुणो चउत्थीइ सज्झाय ॥ इति ॥ सू० १० ॥

अगर किसी कारण वश असत्य बोलाजाय तो उसे छिपावे नहीं, इसी बातको कहते हैं—'आहच. ' इत्यादि ।

બીજા પૌરૂષીમા રાગાદિક ભાવોથી રહિત બની સૂત્રાર્થનુ ચિંતવન કરવુ જોઈએ ઉપલક્ષથી ત્રીજા અને ચોથા પૌરૂષીનુ ગ્રહણ થયેલ છે જેનો ભાવ આ પ્રકારે છે કે ત્રીજા પૌરૂષીમા તે ભિક્ષા ચર્યા કરે અને ચોથા પૌરૂષીમા ફરી સ્વાધ્યાય કરે આ વાત આજ સૂત્રના ૨૬મા અધ્યયનમા ભગવાને કહી છે–

पढम पोरिसि सज्झाय बीय झाण झियायई ।
तइयाए भिक्खायरियं पुणो चउत्थीय सज्झाय इति ॥ सू० १० ॥

આ વાતને આ સૂત્રના ૨૬ મા અધ્યયનમા ભગવાને કહ્યુ છે

જો કોઈ કારણવશ અસત્ય બોલાઈ જાય તો એને છૂપાવવુ નહિ એજ વાત ને કહે છે આહચ્ચ૦ ઈત્યાદિ

वाले अष्टविध कर्मोंका इस आलोचना के प्रभाव से विनाश होता है। आत्मिक शुद्ध स्वरूप के दर्शन करानेवाली यह आलोचना है और तत्त्व एव अतत्त्व के विवेक को जाग्रत करती हुई अव्याबाध सुख को प्रदान करनेवाली यही आलोचना है ॥ ११ ॥

शिष्यको सभी काम गुरुमहाराजके अभिप्रायसे ही करना चाहिये, सो दिखलाते है—' मा गलियस्सेव०' इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(गलियस्सेव कस–गलिताश्व इव कशा) जिस प्रकार अविनीत घोडा वारवार कशा (चाबुक) के प्रहार की इच्छा करता है, उसी प्रकार (पुणो पुणो मा वयणमिच्छे–पुनः पुन. मा वचन इच्छेत्) पुनः पुनः प्रवृत्तिनिवृत्तिरूप गुरुके आज्ञा की शिष्य को वाछा नही करनी चाहिये, अर्थात्–उपदिष्ट अर्थको ही वारवार कहलवाने के लिये गुरु महाराज को कष्ट नहीं देना चाहिये। किन्तु (आइन्ने कस व दट्ठु–आकीर्ण. कशाम् इव दृष्ट्वा) जिस प्रकार आकीर्ण अर्थात् जातिमान् सुशिक्षित विनीत घोडा चाबुक को देखकर अपनी अविनीतता का परिहार कर देता है, उसी तरह विनीत शिष्य भी (पावग परिवज्जए–पापक प्रतिवर्जयेत्) गुरु के इगित आकार को जानकर पापमय अनुष्ठान का परित्याग करे।

इस श्लोकका भावार्थ शत्रुमर्दन राजा के दृष्टान्त से कहते हैं—वह इस प्रकार है—

સ્વરૂપનુ દર્શન કરાવનાર આ આલોચના છે અને તત્ત્વ તેમજ અતત્વના વિવેકને જાગ્રત કરીને અવ્યાબાધ સુખ આપનારી આ જ આલોચના છે ॥૧૧॥

શિષ્યે બધા કામ ગુરુમહારાજના અભિપ્રાયથી જ કરવા જોઇએ, તે બતાવવામા આવે છે ' मा गलियस्सेव०' ઈત્યાદિ

गलियस्सेव कस–गलिताश्व इव कशा જે પ્રકારે ઘોડો વારવાર ચાબુકના પ્રહારની ઈચ્છા કરે છે એ પ્રકારે पुणो पुणो मा वयणमिच्छे–पुन पुन मा वचन इच्छेत् ફરી ફરી પ્રવૃત્તિનિવૃત્તિરૂપ ગુરુની આજ્ઞાની શિષ્યે ઇચ્છા ન કરવી જોઈએ–અર્થાત્ ઉપદિષ્ટ અર્થને વારવાર કહેવડાવવા માટે ગુરુમહારાજને કષ્ટ ન આપવુ જોઇએ પરતુ आइन्ने कस व दट्ठु–आकीर्ण कशाम् इव दृष्ट्वा જે પ્રકારે આકીર્ણ અર્થાત્ જાતવાન કેળવાયેલ ઘોડા ચાબુકને જોઇ પોતાની અવિનીતતાનો ત્યાગ કરે છે એજ રીતે વિનીત શિષ્ય પણ पावग परिवज्जए–पापक प्रतिवर्जयेत् ગુરુના ઇંગિત–આકારને જાણી પાપમય અનુષ્ઠાનનો પરિત્યાગ કરે

આ શ્લોકનો ભાવાર્થ શત્રુમર્દનના દૃષ્ટાતથી સમજાવવામા આવે છે, જે આ પ્રકારે છે

गुरोरभिप्रायेणैव सर्वं कर्त्तव्यमित्याह—

मूलम्—मा गलियस्सेव कस. वयणमिच्छे पुणो पुणो ।
कसं व दट्ठुमाइन्ने, पावगं परिवज्जए ॥१२॥

छाया—

मा गलिताश्व इव कशा, वचनम् इच्छेत् पुनः पुनः ।
कशाम् इव दृष्ट्वा आकीर्णः, पापक परिवर्जयेत् ॥ १२ ॥

टीका—

'मा गलियस्सेव.' इत्यादि—इव=यथा, गलिताश्वः=अविनीततुरङ्गः, पुनः पुनः कशा=कशाप्रहार वाञ्छति, तथा पुनः पुनः वचन=प्रवृत्तिनिवृत्तिपर गुरोरुपदेश मा इच्छेत् । उपदिष्टार्थमेव पुनः पुनर्वक्तु गुरवे परिश्रमो न देय इति भावः ।

पर शुद्ध नही होता, उसी प्रकार झूठ की शुद्धि पुन. झूठ बोलने से नहीं होती है यह विश्वास रखना चाहिये। फलितार्थ यह है कि वास्तविक स्थिति को साधु के लिये छुपाना नही चाहिये, और अवास्तविक स्थिति को कल्पना के तूलिका से सजाकर प्रकट नही करना चाहिये। शिष्य चाहे गुरुजन की शुश्रूषा करनेवाला भी क्यों न हो तो भी उसे कथचित् अतीचार लगने पर गुरु के समीप आलोचना अवश्य करनी चाहिये। कारण कि आलोचना से आत्मा की शुद्धि होती है एव मोक्षमार्ग के विघातक तथा अनत ससार के वर्धक ऐसे माया, मिथ्या एव—निदान इन तीन शल्यो का अभाव होता है। आत्मा को मलिन करने-

---

નથી એજ રીતે જુઠની શુદ્ધિ ફરી જુઠ બોલવાથી થતી નથી, આ વિશ્વાસ રાખવો જોઈએ આનો અર્થ એ છે કે વાસ્તવિક સ્થિતિને સાધુએ કદી પણ છુપાવવી ન જોઈએ, અને અવાસ્તવિક સ્થિતિને કલ્પનાથી સજાવીને પ્રગટ ન કરવી જોઈએ શિષ્ય ગુરુજનની શુશ્રૂષા કરવાવાળો પણ કેમ ન હોય તો પણ તેને કથચિત્ અતીચાર લાગવાથી ગુરુની પાસે તેણે આલોચના જરૂર કરવી જોઈએ કારણ કે આલોચનાથી આત્માની શુદ્ધિ થાય છે અને મોક્ષ માર્ગના વિઘાતક તથા અનત સાગરને વધારનાર એવા માયા, મિથ્યા અને નિદાન આ ત્રણ શલ્યોનો અભાવ હોય છે આત્માને મલિન કરવાવાળા અષ્ટ વિધ કર્મોનો આ આલોચનાના પ્રભાવથી વિનાશ થાય છે આત્મિક શુદ્ધ

स च तुरङ्गमः कशया पुनः पुनस्ताडितोऽपि नेच्छति शत्रुमभिगन्तुम्। अत्रान्तरे शत्रु-सैनिका अस्य सन्नद्धानपि सैनिकान् अनाथानिव अशरणानिव मन्वाना अचिरेणैव विजित्य निजवाद्य वादयामासुः, शत्रुमर्दनः स्ववाहनेन गलिताश्वेन पराजितः श्री-हतो यावत्पलायितु वाञ्छति, तावत् "गृह्यता गृह्यताम्"—इति वदन्तः शत्रुसैनिकास्त निग्रहीतु पश्चाद्धावमानाः शत्रुमर्दन निगृह्य लोहपिञ्जरे स्थापितवन्तः। एव गलिता-श्वसदृशः शिष्यो महतेऽनर्थाय भवति। किं तर्हि कुर्यादित्याह—कशा—'चावुक' इति भाषाप्रसिद्धा दृष्ट्वा, अकीर्णः=जात्याश्वः, विनीताश्व इव शिष्यो गुरोरिङ्गि-तमाकार दृष्ट्वा पापक=पापानुष्ठानम्—अविनीततामित्यर्थः, परिवर्जयेत्=सर्वथा परि-हरेत्। अय भाव.—यथा जात्याश्वः कशा दृष्ट्वैवाश्वारूढस्याशय विज्ञाय कशाताडन

घोडे को चाबुकसे ताडना करता था वह घोडा त्यो त्यों पीछे हटता जाता था और शत्रु के सन्मुख जाने मे अचकचाता था। इसके बाद शत्रु सैनिको ने इस राजा के सैनिकोको अशरण एव अनाथ जैसा मानकर बहुत जल्दी पराजित कर दिया। और अपनी विजयकी दुदुभी बजा दी। शत्रुमर्दन नरेश ज्यो ही अपने को उस अडियल घोडे की वजह से पराजित समझकर एव श्रीविहीन होकर युद्धभूमि से पलायन करने को तैयार हुआ कि इतने मे ही "इसको पकड लो पकड लो" इस प्रकार बोलते हुए शत्रुसैनिको ने उसका पीछा किया और उसको पकडकर उन्होने लौहनिर्मित एक पींजर के अन्दर बन्द कर दिया।

इस कथा से यह साराश निकलता है कि गलिताश्व—अडियल घोडे की तरह अविनीत शिष्य भी महान् अनर्थकारी होता है। तथा जिस प्रकार विनीत घोडा अपने स्वामी के अभिप्रायानुसार चलता

વાર તેને ફટકારવાનું શરૂ કર્યું પરતુ ગમે તેટલા ચાબુક પડવા છતા પણ ઘોડો પાછળજ હઠતો ગયો, શત્રુની સામે જવામા તે અચકાતો હતો આ પરિસ્થિતિનો લાભ લઇ શત્રુ સેનાએ શત્રુમર્દન રાજાના સૈન્યમા હાહાકાર વર્તાવી દીધો અને શત્રુઓએ જીત મેળવી પોતાના વિજયના વાજા વગાડયા શત્રુમર્દન રાજાએ, આ પોતાના અડીયલ ઘોડાને કારણે પરાજિત થવુ પડયુ છે તે જાણી યુદ્ધભૂમિથી પલાયન કરવાની તૈયારી કરી એટલામા "આને પકડી લ્યો, પકડી લ્યો" આ પ્રકારે બોલતા શત્રુસૈનિકો તેની પાસે આવી પહોચ્યા અને તેને પકડી લોઢાના મજબુત સળીયાવાળા પાજરામા પુરી દીધો

આ વાર્તાથી એ સારાશ નિકળે છે કે ગલિતાશ્વ—અડિયલ ઘોડાની માફક અવિનીત શિષ્ય પણ મહાન અનર્થકારી હોય છે જે પ્રકારે વિનીત

अत्र शत्रुमर्दनदृष्टान्तः, तथाहि—

आसीदङ्गदेशे चम्पापुरी नाम नगरी, तत्र नरवीरः समरधीरः शूरः शत्रुमर्दनो नाम नृपतिर्बभूव। स चैकदा युद्धप्रसङ्गेन तुरङ्गमारुह्य हस्त्यश्वरथपदातिभिः परिवृतः सङ्ग्रामभूमौ गतः। तत्प्रतिपक्षनृपसैनिका दुर्बला अपि ससैन्यं शत्रुमर्दनं शस्त्रास्त्रवर्षणैः पीडयन्ति। अथ शत्रुमर्दनः सोत्साहं शत्रुसैनिकान् मर्दयितुं स्ववाहनं वैरिसेनायां प्रवेशयन् प्रेरयति स्म। तेन तुरङ्गमेन विलोमतः पश्चात् गमनं समारब्धम्। ततः शत्रुमर्दनः कशया स्ववाहनं ताडयन् पुनः पुनरग्रे गमयितुमिच्छति,

अगदेश मे चपापुरी नामकी एक नगरी थी। उसका शासक शत्रुमर्दन नामका एक राजा था। वह मनुष्यो मे श्रेष्ठ, युद्धकला मे निपुण एव शूरो मे वीर था। एक दिन की बात है कि वह नरेश युद्ध के प्रसग से घोडे पर सवार होकर हस्ति, अश्व, रथ एव पदातियों से परिवृत होकर सग्राम भूमि मे गया। उसके प्रतिपक्षभूत राजा की सेनाने जो कि एक प्रकार से दुर्बल थी तो भी ससैन्य उस शत्रुमर्दन नरेश को शस्त्र एव अस्त्रो के प्रहारो से जर्जरित कर दिया। शत्रुमर्दन ने जब इस प्रकार की अपनी स्थिति देखी तो उसने उत्साहित होकर शत्रु के सैनिको को मर्दन करने के लिये अपने घोडे को शत्रुकी सेनाके भीतर प्रविष्ट होने के लिये आगे प्रेरित किया। परन्तु वह घोडा उस सेना के भीतर न घुसकर उल्टा पीछे ही हटने लगा। तब शत्रुमर्दन ने कोडे से बारबार अपने उस घोडे की ताडना करना प्रारभ की जिससे कि उस घोडे द्वारा वह शत्रुसेना हट सके। परन्तु ज्यो–ज्यो नरेश उस

અગદેશમા ચપાપુરી નામની એક નગરી હતી ત્યા શત્રુમર્દન નામના રાજા રાજ્ય કરતા હતા તે મનુષ્યમા શ્રેષ્ઠ, યુદ્ધકળામા નિપુણ અને શૂરવીર હતા એક દિવસની વાત છે કે રાજા શત્રુમર્દન યુદ્ધના પ્રસગે ઘોડા ઉપર સ્વાર થઈ હાથી, ઘોડા, રથ અને સૈનિકોના સમુદાય સાથે સગ્રામ ભૂમિ ઉપર ગયા એના પ્રતિપક્ષી રાજાની સેના એક પ્રકારથી ઘણી ઓછી હતી, છતા પણ શત્રુમર્દન રાજાના સૈન્યને તથા ખુદ શત્રુમર્દનને પણ શસ્ત્ર અસ્ત્રના પ્રહારોથી વિહ્વળ બનાવી દીધા શત્રુમર્દને પોતાની આ પ્રકારની સ્થિતિ જોઈ ત્યારે એક સાચા વીર પુરુષને શોભે એ રીતે શત્રુસૈન્યને શિકસ્ત આપવા અને પોતાના સૈન્યનો નિકળતો કચ્ચરઘાણ બચાવવા પોતાના ઘોડાને શત્રુસૈન્યની વચ્ચોવચ્ચ લઈ જવા પ્રયત્નશીલ બન્યા, પરતુ તે ઘોડો શત્રુસેનાની વચ્ચે ન જતા પાછો હઠવા લાગ્યો ત્યારે શત્રુમર્દને કોરડાથી વાર

भो ! मन्त्रिणः ! किमधुना करणीय, मबलवैरिणश्चतुरङ्गिणी सेना चतुर्षु खलु भागेषु नगरी-मावेष्ट्य तिष्ठति। मन्त्रिण ऊचुः-प्रभो ! अलमनया चिन्तया, वयमल्पसख्यका अपि भवदीयतेजः समुपलभ्य शात्रवबलविजये मखरतरशक्तिशालिनो भवामः। भवत्मतापादेव सर्व रिपुबल प्रणष्ट भविष्यति। देव ! जात्याश्वमारुह्य भवान् सन्नद्धः सन्नग्रतः शत्रुमभिसरतु, वयमपि सन्नद्धाः सन्तो भवन्तमनुगच्छामः। एव विचार्य स्वकीयसेनापरिवृतः स मणिनाथो योद्धु निःसृतः। अल्पबल मणिनाथ-मवलोक्य शत्रुसैनिकाः केचिदसिचर्महस्ताः केचिद्भल्लहस्ताः केचिद्धनुर्बाणधराः

साथ विचार किया, बोला-हे मत्री महाशयो ! कहो अब क्या करना चाहिये। देखो, प्रबलशत्रुकी चतुरगिणी सेना नगरी को चारों ओर से घेर कर पडी हुई है। सुनकर मन्त्रियोने कहा प्रभो ! चिन्ता मत करो। हम सब लोग आपके प्रबल तेज से उदीप्त होकर शत्रुसेना को पराजय करने में प्रखर शक्तिशाली होंगे। आपके प्रताप से ही समस्त रिपुदल प्रणष्ट होगा। स्वामिन् ! सजधज कर आप जात्याश्व पर सवार होकर पहिले से ही शत्रु के सन्मुख जाइये। हम लोग भी सन्नद्ध होकर आपके पीछे-पीछे आते हैं। इस प्रकार विचार कर मणिनाथ नरेश सेना से परिवृत होकर युद्ध करने के लिये निकल पडे। अल्पबलवाले नरेश को देखकर शत्रु के सैनिकोंने उसे घेर लिया। सैनिकों मे किन्ही-किन्ही के हाथो मे तलवारें थी। किन्ही-किन्ही के हाथो मे भाले थे। किन्हीं-किन्ही के हाथों मे धनुष एव बाण थे। किन्ही-किन्ही के हाथों मे

આ જાણી મ ત્રીઓ સાથે વિચાર કર્યો, મ ત્રીઓને ઉદ્દેશીને તેણે કહ્યુ-હે મ ત્રિ-મહાશયો ! કહો હવે શુ કરવુ જોઈએ પ્રબળ શત્રુની ચતુર ગિણી સેના નગરને ચારે તરફથી ઘેરો ઘાલીને પડેલ છે આ પ્રકારનુ રાજાનુ કહેવુ સાભળી મ ત્રિયોએ કહ્યુ, પ્રભો ! ચિંતા ન કરો અમો બધા આપના પ્રબળ તેજથી ઉદ્દીપ્ત થઈ શત્રુ સેનાનો પરાજય કરવામા પ્રખર શક્તિશાળી થઇશુ આપના પ્રતાપથી શત્રુનુ સૈન્ય હારી જશે સ્વામિન ! આપ તૈયાર થઈ જાત્યાશ્વ પર સવાર થઈ પહેલાજ શત્રુઓની સન્મુખ પહોચો, અમે પણ તૈયાર થઇ આપની પાછળ પાછળ આવીએ છીયે આ પ્રકારે વિચાર કરી મણિનાથ રાજા સેનાથી પરિવૃત થઇ યુદ્ધ કરવા માટે નિકળી પડયા થોડા બળવાળા રાજાને જોઈ શત્રુસેનાએ તેમને ઘેરી લીધા સૈનિકોમા કોઈ કોઇના હાથમા તરવાર હતી, કોઈના હાથમા ભાલા હતા કોઇની પાસે ધનુષ્ય બાણ હતા કોઈના

त्रिनैव तदभिप्रायानुसार चेष्टते, तथा सुशिष्योऽपि गुरोरिङ्गिताकार दृष्ट्वा तदाशय विज्ञाय "गुरोर्वचनायासो माभूदिति"—वचनेनाप्रेरित एव तदभिप्रायानुसार कुर्यात्।

अत्र मणिनाथदृष्टान्तः—तथाहि—

आसीदजितनाथजिनशासने वङ्गदेशे रङ्गपुर नाम नगरम्। तत्र प्रजापालनतत्परः स्वजनपदहितकरः प्रशान्तमानसः सुजनहसमानसः समाश्रितनीतिसरणिः सकलसद्गुणसरोजतरणिर्मणिनाथनामको नृपतिः। स चैकदा दुरात्मभिः प्रबलरिपुभिः परितो वेष्टिता स्वनगरीमालोक्य मन्त्रिभि॰ सह विचारितवान्—भो

है उसी प्रकार सुशिष्य भी गुरु के इंगित आकार को समझ कर उनकी आज्ञा के अनुसार चलता रहता है।

इस विषय में मणिनाथ राजा का दृष्टान्त है और वह इस प्रकार है—

द्वितीय तीर्थंकर श्री अजितनाथ स्वामी के समय में बगाल देश के अन्दर रगपुर नामका एक नगर था। वहा के नरेश का नाम मणिनाथ था। यह प्रजापालन करने में सदा तत्पर रहा करता था। इससे देश भर मे आनन्द मगल छा रहा था। राज्यकार्य से इसका मन कभी भी कायर नही बनता था। सुजनरूपी हसो को रमने के लिये यह मानसरोवर जैसा माना जाता था। राजनीति के पालन करने मे यह सर्वदा दत्तचित्त रहा करता था। सद्गुणरूपी कमलो को विकसित करने के लिये यह सूर्य जैसा था। एक दिन की बात है कि इसकी नगरी को इसके प्रबल शत्रु ने आकर घेर लिया। राजाने यह देखकर मंत्रियोके

ઘોડા પોતાના માલીકના કહેવા મુજબ ચાલે છે, એ જ રીતે સુશિષ્ય પણ ગુરુના ઈગિત આકારને સમજી એમની આજ્ઞા પ્રમાણે ચાલતો રહે છે

આ અગે મણિનાથ રાજાનુ દૃષ્ટાત છે જે આ પ્રકારનુ છે

બીજા તીર્થંકર શ્રી અજીતનાથ સ્વામીના સમયમા બગાળ દેશમા રગપુર નામના એક નગરમા મણિનાથ નામના રાજા રાજ્ય કરતા હતા જે પ્રજા પાલન કરવામા સદા તત્પર રહેનાર હતા આથી દેશભરમા આનદ મગળ વરતાઈ રહેલ હતો રાજ્યકાર્યથી એનુ મન કદી પણ કાયર બનતુ નહી સુજનરૂપી હસોને રમવા માટે તે માનસરોવર જેવા ગણાતા હતા રાજનીતિનુ પાલન કરવામા તે સર્વદા દત્તચિત્ત રહેતા હતા, સદ્ગુણરૂપી કમળોને વિકસિત કરવા માટે તે સૂર્ય જેવા હતા એક દિવસની વાત છે કે એના નગરને એના પ્રબળ શત્રુએ, સૈન્યસાથે આવી ઘેરી લીધ રાજાએ

टीका—

'अणासवा' इत्यादि—अनाश्रवाः=अनाज्ञाकारिणः, उच्छृङ्खलत्वात्, स्थूलवचसः=अविचारितभाषिणः, अभिमानित्वात्, कुशीलाः=कुत्सिताचारवन्तः दुष्टस्वभावा उभयलोकभयरहितत्वादित्यर्थः। शिष्याः मृदुमपि=कोमलहृदयमपि गुरु, चण्ड=सकोप प्रकुर्वन्ति। पूर्वार्धेनाविनीतशिष्याचरण प्रदर्शितम्।

का आराधन करता हुआ स्व और पर का कल्याण करनेवाला होता है ॥ १२ ॥

फिर भी सूत्रकार अविनीत एव विनीत के स्वरूप को कहते हैं- 'अणासवा०' इत्यादि।

अन्वयार्थ—(अणासवा-अनाश्रवाः) अविनीत होने से आज्ञानुसार नही चलने वाले (थूलवया-स्थूलवचसः) अभिमानी होने से विना विचारे बोलनेवाले, (कुसीला-कुशीलाः) इहलोक एव परलोक के भय से रहित होने के कारण दुष्ट स्वभाववाले ऐसे (सीसा-शिष्याः) शिष्य (मिउपि-मृदुमपि) कोमल हृदयवाले गुरु को भी (चड पकरति-चंड प्रकुर्वन्ति) कोपयुक्त करते ह। एव जो शिष्य (चित्ताणुया-चित्तानुगा) आचार्य महाराजकी आराधना तप एव सयम की हेतु होती है ऐसा जानकर आचार्य महाराज की मनोवृत्तिका अनुसरण करनेवाले होते है अर्थात् उनके आज्ञा के आराधक होते हैं, तथा (दक्खोववेया-दाक्ष्योपपेताः) गुरु महाराज की सुख शाता के अभिलाषी होने से

ફરકાવી આ પ્રકારે સુશિષ્ય પણ ગુરૂ મહારાજની આજ્ઞાનુ આરાધન કરતા પોતાનુ અને બીજાનુ કલ્યાણ કરવાવાળા હોય છે ॥૧૨॥

સૂત્રકાર વધુમા અવિનીત અને વિનિતના સ્વરૂપને કહે છે अणासवा० ઈત્યાદિ

અન્વયાર્થ–अणासवा–अनाश्रवा અવિનીત બનવાથી આજ્ઞાનુસાર ન ચાલવાવાળા थूलवया–थूलवचस અભિમાની હોવાથી વગર વિચાર્યું બોલવાવાળા कुसीला–कुशीला આલોક અને પરલોકના ભયથી રહિત હોવાના કારણે દુષ્ટ સ્વભાવવાળા એવા શિષ્ય કોમળ હૃદયવાળા ગુરુને પણ કોપ યુક્ત કરે છે અથવા જે सीसा–शिष्या શિષ્ય मिउपि–मृदुमपि। કોમળ હૃદયવાળા ગુરુને પણ चड पकरति–चड प्रकुर्वन्ति કોપ યુક્ત કરે છે આચાર્ય મહારાજની આરાધના તપ અને સયમના હેતુથી હોય છે એવુ જાણી આચાર્ય મહારાજની મનોવૃત્તિનુ અનુસરણ કરવાવાળા હોય છે, અર્થાત્ એમની આજ્ઞાના આરાધક હોય છે તથા दक्खोववेया–दाक्ष्योपपेता ગુરુ મહારાજની સુખશાતાના અભિલાષી

केचिद् यष्टिधारिणः केचित्तोमरकरा अनेकानेकशस्त्रास्त्रधारिणः परितो मणिनाथ वेष्टितवन्तः । एवं त्रिविधसङ्कटेषु समुपस्थितेषु स मणिनाथस्तेन जात्याश्ववाहनेन शत्रुसैनिकरचितविविधव्यूहेषु मृगेषु सिंह इव निःशङ्कः प्रविश्य सर्वानुचरैः सहाग्रतो धावमानः शत्रुसैनिकेषु विजयं प्राप्तवान् । एवं सुशिष्यः स्वगुरुमाराधयन् स्वपर-कल्याणाय भवति ॥ १२ ॥

पुनरविनीतविनीतयोराचरणमाह—

मूलम्—अणासवा थूलवया कुसीला, मिउंपि चंडं पकरंति सीसा ।
चित्ताणुया लहु दक्खोववेया, पसायए ते हु दुरासयंपि ॥१३॥

छाया—

अनाश्रवाः स्थूलवचसः कुशीलाः, मृदुमपि चण्डं प्रकुर्वन्ति शिष्याः ।
चित्तानुगा लघु दाक्ष्योपपेताः, प्रसादयन्ति ते हु दुराशयमपि ॥ १३ ॥

लकडियां थीं । किन्हीं-किन्हीं के हाथों में तोमर जाति के शस्त्र थे । इस प्रकार अस्त्र एवं शस्त्रों से सुसज्जित उस शत्रुसेना ने चारों ओर से मुझे घेर लिया है, यह देखकर नरेश ने अपने उस घोडेको उस सेना के रचित विविध प्रकार के व्यूह में आगे बढाया । जिस प्रकार मृगों के टोले में निःशंक होकर सिंह घुस जाता है उसी प्रकार मणिनाथ नरेश भी उस घोडे पर बैठे हुए उस शत्रु की सेना में घुस पडे और अपनी एवं अपने अनुचरों की उनसे रक्षा करते हुए आगे बढते गये । शत्रु-सेना भी इनसे ज्यों-ज्यों ये आगे बढते जाते थे परास्त होती जाती थी । इस प्रकार शत्रुसेना को पराजित कर मणिनाथ ने अपनी विजय-पताका वहां फहराई । इसी प्रकार सुशिष्य भी गुरु महाराज की आज्ञा

હાથમાં લાકડીઓ હતી, કોઈના હાથમાં તોમર નામના શસ્ત્ર હતા આ પ્રકારના શસ્ત્ર-અસ્ત્રથી સુસજ્જ એવી શત્રુસેનાએ મને ઘેરી લીધેલ છે, એવું જોઈ મણીનાથ રાજાએ પોતાના ઘોડાને એ સેનાએ રચેલા વ્યૂહની વચ્ચે આગળ વધાર્યો જે રીતે મૃગોના ટોળામાં નિઃશંક બની સિંહ ઘૂમતો હોય, આ રીતે શત્રુસેનાની વચ્ચે ઘુસી જઈ પોતાનું અને પોતાના સૈનિકોનું રક્ષણ કરતા કરતા આગળ વધવા માંડયું આથી શત્રુસેનામાં ભગાણું પડયું આ પ્રકારે શત્રુસેનાને પરાજિત કરી રાજા મણિનાથે પોતાની વિજયપતાકા

श्चण्डनामकः शिष्यो मिलितः। अथैकदा भिक्षाचर्यां गच्छतस्तस्याचार्यस्य मार्गेऽ-कस्मादज्ञानतो मृतमण्डूककलेवरोपरि चरणतल सलग्नम्। तदनुगतोऽसौ चण्डस्तदानीं-गुरुमब्रवीत्-अहह! भवता चरणाघातेन मण्डूको मारितः, तदा गुरुः शिष्यवचन श्रुत्वा दुःशीलोऽयमिति मत्वा समतामवलम्ब्य मौनमास्थाय स्वस्थानमागत्य स्वाध्याय-ध्यानसलग्नो जातः। तदानीं चण्डेन मनसि विचारितम्-मामय प्रतिदिन प्रतिक्षण ग्रहणासेवनाशिक्षाया प्रेरयति-मा प्रमाद्यताम्, मा प्रमाद्यताम्। इति कार्यभार

छिद्रोका अन्वेषण करना ही एक उसका काम था। इसी से गुरुमहाराज जैसे परमोपकारी के साथ भी यह सदा अपनी द्वेष भरी दृष्टि रखा करता था। एक दिन की बात है कि जब गुरु महाराज स्वय गोचरी के लिये जा रहे थे-तब मार्ग मे इनका पैर एक मृतक मण्डूक के कलेवर के ऊपर अनजान से पड गया। साथ मे यह क्रोधी शिष्य भी था। जो गुरुमहाराज के पीछे-पीछे चल रहा था। उसने ज्यो ही यह देखा, सहसा बोल उठा कि गुरु महाराज आप के पैर के आघात से मडूक की विराधना हुई है। इस प्रकार शिष्य का वचन सुनकर और यह दुःशील हे ऐसा जानकर समता का अवलम्बन करके चुपचाप गुरु महाराज अपने स्थान पर वापिस लौट आये और वहा आकर स्वाध्याय एव ध्यान मे लीन हो गये। ऐसा देखकर उस समय चड-(क्रोधी शिष्य) ने मनमे विचार किया-देखो गुरु महाराज तो मुझे प्रतिदिन एव-प्रतिक्षण "प्रमाद मत करो, प्रमाद मत करो" इस प्रकार से ग्रहण शिक्षा और

મહારાજના છિદ્રોનુ અન્વેષણ કરવુ એ જ એનુ કામ હતુ એથી ગુરુ મહારાજ જેવા પરમોપકારીના સાથે પણ સદા પોતાની દ્વેશભરી દૃષ્ટી રાખ્યા કરતો હતો એક દિવસની વાત છે કે, જ્યારે ગુરુમહારાજ પોતે ગોચરી માટે જઈ રહ્યા હતા, ત્યારે માર્ગમા તેમનો પગ એક મરેલા દેડકાના કલેવર ઉપર અજાણ્યી પડી ગયો તે ક્રોધી શિષ્ય પણ સાથે હતો જે ગુરુ મહારાજની પાછળ પાછળ ચાલતો હતો જ્યારે તેણે આ જોયુ તો તુર્તજ બોલી ઉઠ્યો કે ગુરુ મહારાજ આપના પગના આઘાતથી દેડકાનુ મૃત્યુ થયુ છે આ પ્રકારના શિષ્યના વચન સાભળીને અને તે દુશીલ છે, તેવુ જાણીને સમતાનુ અવલબન કરીને ગુરુ મહારાજ ચુપચાપ પોતાના સ્થાન ઉપર પાછા ફરી ગયા અને ત્યા આવીને સ્વાધ્યાય તેમજ ધ્યાનમા લીન બની ગયા આવુ જોઈ ચન્ડે (તે ક્રોધી શિષ્યે) મનમા વિચાર કર્યો જુઓ ગુરુ મહારાજ તો મને પ્રતિદિન તેમજ પ્રતિક્ષણ "પ્રમાદ ન કરો, પ્રમાદ ન કરો" આ પ્રકા-

अत्र चण्डशिष्यदृष्टान्तः, तथाहि—

एकः सरलहृदयः सदयस्तपस्वी तेजस्वी रत्नत्रयसम्पन्नः कोमलान्तःकरणः सुभद्रनामको वृद्धाचार्य आसीत्। तस्यातिविद्वेषी गुरुच्छिद्रान्वेषी प्रचण्ड–

चतुराई से युक्त होते हैं वे शिष्य (दुरासयपि–दुराशय अपि) कुपित भी अपने गुरुमहाराज को (हु) निश्चय से (लहु–लघु) शीघ्र ही (पसायए–प्रसीदयन्ति) प्रसन्न करते हैं।

अविनीत शिष्य का आचरण चण्ड अर्थात् क्रोधी शिष्य के दृष्टान्त से वर्णन किया जाता है—

एक वृद्ध आचार्य थे। जिनका नाम सुभद्र था। हृदय इनका कषाय निर्मुक्त होने से बहुत ही सरल था। और दयालु थे। वे बहुत ही अधिक तपस्या किया करते थे, अतः "तपस्वी" इस नाम से प्रसिद्ध थे। जैसे ये तपस्वी थे वैसे ही ये तेजस्वी भी थे। इसी से रत्नत्रय से सुशोभित इनका अन्तःकरण बना हुआ था। आर्जव (सरलता) धर्मकी प्राप्ति हो जाने से जो मनमे एक प्रकार की नरमाई आजाती है उसका नाम कोमलता है। यह कोमलता इनके अन्तःकरण मे पूर्णतया भरी हुई थी। इनका एक शिष्य था। इसका नाम चण्ड था। यह यथा नाम तथा गुणवाला था। जितने गुरु महाराज कोमल परिणामी थे उतना ही अधिक यह कठोर था। अपने गुरु महाराज के

હોવાથી ચતુરાઇથી યુક્ત હોય છે તે શિષ્ય दुरासयपि–दुराशयअपि ક્રોધાયમાન થયેલા પોતાના ગુરુ મહારાજને हु નિશ્ચયથી लहु–लघु જલ્દી पसायए–प्रसीदयन्ति પ્રસન્ન કરે છે

અવિનીત શિષ્યનુ આચરણ ચ ડ અર્થાત્ ક્રોધી શિષ્યના દષ્ટાતથી વર્ણન કરવામા આવે છે

એક વૃદ્ધ આચાર્ય હતા, જેમનુ નામ સુભદ્ર હતુ એમનુ હૃદય કષાય નિર્મુક્ત હોવાથી બહુજ સરળ હતુ અને દયાળુ હતા તેઓ ખુબ અધિક તપસ્યા કર્યા કરતા હતા જેથી તપસ્વી નામથી પ્રસિદ્ધ હતા જેવા એ તપસ્વી હતા એવા એ તેજસ્વી પણ હતા તેજસ્વીપણાને લીધે રત્ન ત્રયથી સુશોભિત એમનુ અ ત કરણ હતુ આર્જવ (સરલતા) ધર્મની પ્રાપ્તિ થઇ જવાથી જે મનમા એક પ્રકારની નરમાઇ આવી જાય છે, એનુ નામ કોમળતા છે આ કોમળતા એમના અ ત કરણમા પૂર્ણતયા ભરી હતી એમને એક શિષ્ય હતો જેનુ નામ ચન્ડ હતુ તે યથા નામ તથા ગુણવાળો હતો જેટલા ગુરુ મહારાજ કોમળ પરિણામી હતા એટલો જ એ કઠોર હતો પોતાના ગુરુ

वशगतोऽसौ वृद्धाचार्यः शरीरं त्यक्त्वा सर्पदेहं प्राप्तवान्। स च विषमविषधरो नाम्ना चण्डकौशिकः सर्पो जातः। एवं चण्डशिष्यवदविनीतशिष्या मृदुमपि गुरुं प्रकोपयन्ति, दुर्गतिमपि प्रापयन्ति।

अथ विनीतशिष्याचरणं प्रदर्शयति—'चित्ताणुगा'. इत्यादि। चित्तानुगाः= आचार्यमनोवृत्त्यनुसरणशीलाः, आचार्याराधनस्य तपःसंयमहेतुत्वात्, दाक्ष्योपेताः –दाक्ष्यं=चातुर्यं तेनोपेताः=युक्ताः, गुरुशाताभिलाषित्वात्, ते शिष्याः हु= निश्चयेन, दुराशयमपि=सकोपमपि गुरुं, लघु=शीघ्रं प्रसादयन्ति=प्रसन्नं कुर्वन्ति। अत्र चण्डरुद्राचार्यशिष्योदाहरणम्–तथाहि—

कदाचिदुज्जयिनीनगर्यां शिष्यपरिवारसहितः स्वभावतश्चण्डश्चण्डरुद्रनामक आचार्यः समवसृतः। स च साधूनां ग्रहणासेवनाशिक्षायां न्यूनातिरिक्तादिदोष-

---

जो अन्धकार होने की वजह से दिखलाई नहीं पड रहा था। उससे उनका माथा टकराया और फूट गया विशिष्ट आघात होने से उनके चित्त में आर्त्तध्यान उत्पन्न हुआ। इससे वे वृद्ध आचार्य आर्त्तध्यान में मरकर विषम–विषधर चण्डकौशिक सर्पकी पर्याय मे उत्पन्न हुए। इस प्रकार चडशिष्यकी तरह अविनीत शिष्य कोमल हृदयवाले भी अपने गुरु महाराज को कुपित करते हैं और दुर्गति तक पहुँचाते हैं—

विनीत शिष्यका आचरण कैसा होता है, यह वात चण्डरुद्रा-चार्यके शिष्य के उदाहरण से स्पष्ट की जाती है—

किसी समय उज्जयिनी नगरी मे शिष्य परिवार सहित चण्डरुद्र नामक एक आचार्य जो स्वभावत क्रोधी थे आये। वे एकान्त स्थान में बैठकर स्वाध्याय एव ध्यान इस अभिप्राय से किया करते थे कि कहीं

તેમનુ માથુ ટકરાયુ અને ફુટી ગયુ વિશિષ્ટ આઘાત હોવાથી તેમના ચિત્તમા આર્તધ્યાન ઉત્પન્ન થયુ, જેનાથી તે વૃદ્ધ આચાર્ય આર્તધ્યાનમા મરીને વિષમ વિષધર ચડકૌશિક સર્પની પર્યાયમા ઉત્પન્ન થયા આ પ્રકારે ચડ શિષ્યની માફક અવિનીત શિષ્ય કોમળ હૃદયવાળા પોતાના ગુરુને પણ ક્રોધીત બનાવે છે, અને દુર્ગતિમા પહોચાડે છે

વિનિત શિષ્યનુ આચરણ કેવુ હોય છે તે વાત ચડરૂદ્રાચાર્યના શિષ્યના ઉદાહરણથી સ્પષ્ટ કરવામા આવે છે

કોઈ એક સમય ઉજ્જયની નગરીમા શિષ્ય પરિવાર સહિત ચડરૂદ્ર નામના એક આચાર્ય જે સ્વભાવે ક્રોધી હતા તે પધાર્યા તે એકાન્ત સ્થાનમા બેસીને સ્વાધ્યાય તેમજ ધ્યાન એવા અભિપ્રાયથી કરતા હતા કે ક્યારેક

दत्ताऽनेन विश्रामाय मह्य समयो न प्रदीयते, अयं तु स्वयमेव प्रमादवश गतः। प्रतिक्रमणसमये सायकाले सर्ववैरनिर्यातन करिष्यामि। तदनु सायकाले दैवसिक प्रतिक्रमणे कृते सति स चण्डो वन्दन समये श्रावकसघसमक्षे ब्रवीति-गुरो! मण्डूकविराधनायाः प्रायश्चित्त कथ न गृह्यते, एव पुनः पुनः शिष्येणोक्तः सन् गुरुः क्रोधवशेन त शिष्य ताडयितु सवेगमुत्थितो यावत् तदभिमुख गच्छति तावदुपाश्रये तमसि पाषाणमयस्तम्भे सघट्टित तस्य शिरः स्फुटितम्। तदाऽऽर्तध्यान

आसेवन शिक्षा देते रहते हैं। तथा मेरे ऊपर इतना अधिक कार्यभार रख दिया है कि जिससे मुझे विश्राम करने का भी समय नहीं मिलता है। और आप स्वय प्रमाद का सेवन करते हैं। आज सायकाल के समय प्रतिक्रमण करने के अवसर पर मैं उनसे समस्त वैर भाव का बदला लूगा। इस प्रकार विचार कर उसने सायकाल के समय प्रतिक्रमण कर चुकने पर वन्दना के समय श्रावकसघ के समक्ष गुरुमहाराज से कहा कि हे गुरो! आज आपने मडूक की विराधना का प्रायश्चित्त क्यो नहीं लिया। शिष्य की इस बात को गुरु महाराज ने लक्ष्य मे नहीं दिया। अतः शिष्य को बुरा मालूम दिया और ईर्ष्यावश उसने फिर से वही बात बारबार कही। गुरुमहाराज को सुनकर क्रोध का आवेश हो आया। इससे वे उस शिष्य को मारने के लिये खडे हुए और उसकी तरफ आगे बढे। बीच मे उस उपाश्रय मे एक पाषाण का स्तम्भ था

રથી ગ્રહણ શિક્ષા અને આસેવન શિક્ષા આપે છે અને મારા ઉપર એટલો અધિક કાર્યભાર રાખ્યો છે કે જેથી મને વિશ્રામ કરવાનો સમય મળતો નથી, અને પોતે પ્રમાદનુ સેવન કરે છે આજ સાજના વખતે પ્રતિક્રમણ કરવાના અવસર ઉપર હુ તેમનાથી સમસ્ત વેરભાવનો બદલો લઈશ આ પ્રકારે વિચાર કરી તેણે સાયકાળનુ પ્રતિક્રમણ કરી લીધા પછી વદનાના સમયે શ્રાવક સઘની સમક્ષ ગુરુ મહારાજને કહ્યુ કે હે ગુરુ! આજ આપે દેડકાની વિરાધનાનુ પ્રાયશ્ચિત કેમ ન લીધુ? શિષ્યની આ વાતને ગુરુ મહારાજે લક્ષમા લીધી નહી આથી શિષ્યને ખરાબ લાગ્યુ અને ઇર્ષાવશ ફરીથી તેને તે વાત વારવાર કહી ગુરુ મહારાજે સાભળીને તેમના મનમા ક્રોધનો આવેશ આવી ગયો જેથી તે પોતાના શિષ્યને મારવા ઉભા થયા અને તેની તરફ આગળ વધ્યા, વચમા તે ઉપાશ્રયમા એક પત્થરનો સ્તભ હતો જે અધકાર હોવાના કારણે દેખવામા આવતો ન હતો તે સ્તભ સાથે

निर्विण्णोऽय गृहवासेन, भार्ययाऽप्यय परित्यक्तः अतः प्रसीदत, ससारदुत्तारयत, साधुभिरुक्तम्–अत्रास्माक गुरुस्ति स प्रव्राजयिष्यति, वयमनधिकारिणोदीक्षा–दानस्य, तस्मात् तत्समीप गच्छत, तदनु मित्रवर्गस्तमिभ्यपुत्र चण्डरुद्राचार्यस्य समीप नीत्वा त प्रणम्य सपरिहासमुक्तवान्–भदन्त ! दीयतामस्मै दीक्षा। ततस्त-त्परिहासवचन श्रुत्वा सजातकोपेन चण्डरुद्राचार्येण कथितम्–भस्मानयेति, तदानी-मेकेन मित्रेण हास्यादेव भस्मानीत, ततश्चण्डरुद्राचार्यो भस्म गृहीत्वा बलादेव तत्केशलुञ्चन चकार, तदा तद्वयस्याः सर्वे प्रव्रज्याभयात्पलायिता।

उन्होने हँसी मे कहा कि महाराज ! इस नव परिणीत श्रेष्ठि पुत्र को आप दीक्षा दीजिये। क्यो कि यह गृहस्थावास से उदासीन हो रहा है। इस की धर्मपत्नी ने भी इसका परित्याग कर दिया है। अतः प्रसन्न होकर इसे ससार से पार उतारिये। मुनिराजों ने सुनकर उनसे कहा कि यहां हमारे गुरुमहाराज विराजमान हे–वे ही दीक्षा देंगे–हम लोग उनके समक्ष दीक्षा देने के अधिकारी नही हैं। इसलिये आप लोग इन्हें उनके ही पास ले जाइये। साधुओंके इस प्रकार के कहे गये वचनो को सुनकर वे लोग अपने उस मित्र को चडरुद्र आचार्य के समीप ले गये। आचार्य महाराज को वन्दना कर वे उनसे भी परिहासपूर्वक यही कहने लगे कि हे भदन्त ! इसको आप दीक्षा दीजिये। उनकी हँसी के वचन सुनकर कुपित होते हुए चडरुद्र आचार्य बोले–ठीक है–भस्म लाओ मै इसे दीक्षा देता हू। इतना सुनते ही किसी एक मित्र ने हसी–हसी मे शीघ्र ही भस्म लाकर वहा उपस्थित कर दी। चडरुद्राचार्य ने उस भस्म

તેમણે કહ્યુ કે મહારાજ ! આ નવપરિણીત શ્રેષ્ઠિ પુત્રને આપ દીક્ષા આપો કેમકે એ ગૃહસ્થાવાસથી ઉદાસીન બની રહેલ છે આની ધર્મપત્નિએ પણ તેનો ત્યાગ કર્યો છે આથી પ્રસન્ન થઈને આને સસાર સાગરથી પાર ઉતારો મુનિરાજોએ એ સાભળીને તેમને કહ્યુ કે અહિ અમારા ગુરુ મહારાજ બિરાજે છે તે દીક્ષા આપશે અમે તેમની સામે દીક્ષા આપવાના અધિકારી નથી માટે આપ લોગ તેને ગુરુ મહારાજ પાસે લઈ જાવ સાધુઓના આ પ્રકારે કહેવામા આવેલ વચનોથી તેઓ તેમના મિત્રને ચડરુદ્ર આચાર્ય પાસે લઈ ગયા આચાર્ય મહારાજને વદના કરી તેઓ તેમને પણ પરિહાસપૂર્વક એવુ જ કહેવા લાગ્યા કે હે ભદન્ત ! આને આપ દીક્ષા આપો તેમના હાસીના વચન સાભળીને ક્રોધીત થતા ચડરુદ્ર આચાર્ય બોલ્યા ઠીક છે– ભસ્મ લાવો, હુ તેને દીક્ષા આપુ છુ આ સાભળતા કોઈ એક મિત્રે હસતા હસતા તુરતજ ભસ્મ લાવીને હાજર કરી ચડરુદ્રાચાર્યે એ ભસ્મને હાથમા

दर्शनात् कोपोत्पत्तिर्माभूदिति मनसि कृत्वा रहसि स्वाध्याय ध्यान कुर्वन्नन्यसाधुभ्य• पृथगवतिष्ठते। अत्रान्तरे उज्जयिनीवास्तव्य इभ्यपुत्रः कोऽपि नवपरिणीतः सुहृत्परिवृतः कृतकुङ्कुमरागः भव्यनेपथ्यः साधूना वन्दनार्थं तत्रागतः, साधूना सविधि वन्दन कृत्वा तत्र स्थितः। अथ तन्मित्रैः कैश्चित् सोपहासमुक्तम् भो साधवः! धर्म ब्रूत। ते साधवस्तेषामुपहासवचन विदित्वा किमपि नोक्तवन्तः, किंतु स्वाध्याय कुर्वन्त आसन्। पुनस्तैः सपरिहासमुक्तम्—हे भगवन्तः! दीयतामस्मै दीक्षा,

साधुओ की ग्रहण शिक्षा एव आसेवन शिक्षा मे न्यूनातिरिक्त दोषों के देखने से उनके प्रति मेरे चित्त में क्रोध की उत्पत्ति न हो जाय, । अत• वे साधुओ से सदा अलहदा ही एकान्त मे रहा करते थे। और वहा स्वाध्याय एव ध्यान करते—करते अपना समय व्यतीत करते। एक समय की बात है कि उसी उज्जयिनी नगरी का रहने वाला कोई एक सेठ का पुत्र कि जिसका उसी समय विवाह हुआ था अपनी मित्रमडली सहित सजधज के साधुओंको वन्दना करनेके लिये आया! उसके पैरों का माहुर अभी ढीला भी नही पड़ा था और हाथोंकी मेहदी भी अभी पूरी तरह से सुखी नही थी। वह सविधिवन्दना कर एक ओर बैठ गया। इतने मे उसके मित्रो ने मुनिराज से उपहास करके कहा कि हे महाराज! आप लोग धर्मका उपदेश दीजिये। साधुओंने उनके हास्य मिश्रित वचन सुनकर उन्हे धर्मका उपदेश नही दिया और न कुछ कहा भी किन्तु अपने स्वाध्याय करने मे ही तल्लीन रहे। पश्चात् फिर भी

સાધુઓની ગ્રહણ શિક્ષા અને આસેવન શિક્ષામા ન્યૂનાતિરિક્ત દોષોને જોવાથી તેમના પ્રતિ મારા ચિત્તમા ક્રોધની ઉત્પત્તિ ન થઈ જાય, આથી તેઓ સાધુ ઓથી સદા અલાયદા એકાન્તમા જ રહ્યા કરતા હતા અને ત્યા સ્વાધ્યાય અને ધ્યાન કરતા કરતા પોતાનો સમય વ્યતિત કરતા એક સમયની વાત છે કે, એ ઉજ્જયની નગરીમા રહેનાર એક શેઠનો પુત્ર કે જેનો તુરતમાજ વિવાહ થયો હતો તે પોતાના મિત્ર મડળ સાથે બની ઠનીને સાધુઓને વદના કરવા આવ્યો એના પગનુ માહુર (મહાવર) પગના તળીયાનો લાલ રગ) હજુ ઢીલુ થયેલ ન હતુ તેમ હાથમાની મેદી પણ સુકાઈ ન હતી તે સવિધિ વદના કરી એક બાજુ બેઠો એ વખતે તેના મિત્રોએ મુનિરાજનો ઉપહાસ કરી કહ્યુ કે મહારાજ! આપ ધર્મનો ઉપદેશ આપો સાધુઓએ તેમનુ હાસ્ય મિશ્રીત વચન સાભળીને ઉપદેશ ન આપ્યો અને ન કાઈ પણ કહ્યુ, પોતાનો સ્વાધ્યાય કરવામાજ તલ્લીન રહ્યા ફરીથી, હસતા હસતા

वान्यत्रा उपद्रव करिष्यन्ति। गुरुणोक्तम्-अहो शिष्य! सम्प्रति रात्रिर्जाता, अहं रात्रौ न पश्यामि। ततस्तेन शिष्येण स्वकीयस्कन्धे गुरुरारोपितः, मार्गे उच्च-नीचप्रदेशे वहनेन गुरुश्चेतसि खेदः समुत्पन्नः, तेन चण्डरुद्राचार्येण शिष्यशिरसि रजोहरणदण्डप्रहारो दत्तः, असौ शिष्यो मनस्येव विचारयति-अहो! ममाराधनीयो गुरुं मयेदृशीमवस्था भापितः इति। एवं सम्यग्भावनया तस्य शिष्यस्य केवल-

वन्युजन यहां आकर उपद्रव करेंगे। शिष्यकी यह बात सुनकर आचार्य महाराज ने कहा-ठीक है परन्तु इस समय तो अब रात्रि हो चुकी है तथा मुझे रात्रि मे दिखता भी नहीं है-अतः जाना ठीक नहीं है। आचार्य महाराज की बात सुनकर शिष्य ने कहा कि आप इसकी चिन्ता नहीं करे। मै आप को अपने कधे पर बैठा लूगा। ऐसा कह कर उस शिष्य ने गुरु महाराज को अपने कधे पर बैठा लिये और उस स्थानसे दूसरे स्थान पर पहुँचने के लिये प्रयाण प्रारभ कर दिया। मार्ग सम विषम था। अतः गुरु महाराज को अचानक हिलने डुलने की वजह से कष्ट हुआ और इससे उनके चित्तमे अशाति उत्पन्न हो गई। उन्होने बैठे-बैठे ही अपना रजोहरण दड उसके मस्तक पर दे मारा। चोट लगते ही शिष्य ने चित्त मे चिन्तवन किया कि हे मन जिनकी मुझे सेवा करनी चाहिये उन गुरु महाराज को इस समय मेरे द्वारा कितना कष्ट पहुँच रहा है। गुरुमहाराज की इस कष्टावस्था का कारण मै ही बन रहा हू। इस प्रकार की भक्तिरूप हार्दिकभावना के प्रभाव से क्षपक श्रेणी

જન અહિયા આવીને ઉપદ્રવ કરશે શિષ્યની આ વાત સાભળીને આચાર્ય મહારાજે કહ્યુ, ઠીક છે પરતુ આ સમયે રાત્રીનુ આગમન થઇ ચુકયુ છે તેમ મને રાત્રીમા સુજતુ પણ નથી, આવી જવુ ઠીક નથી આચાર્ય મહારાજની વાત સાભળી શિષ્યે કહ્યુ, આપ એની ચિતા ન કરો હુ આપને મારા ખભા ઉપર બેસાડી લઇશ એવુ કહી તે શિષ્યે ગુરુ મહારાજને પોતાના ખભા ઉપર બેસાડી લીધા અને એ સ્થાનથી બીજા સ્થાન તરફ પ્રયાણ કરવાનો પ્રારભ કર્યો માર્ગ સમ વિષમ હતો આથી ગુરુ મહારાજને અચાનક હલવા ડોલવાને કારણે કષ્ટ થયુ અને તેથી એમના ચિત્તમા અશાન્તી ઉત્પન્ન થઈ તેઓએ બેઠા બેઠા જ પોતાનો રજોહરણ દડ એના માથા ઉપર માર્યો, ચોટ લાગતાજ શિષ્યે મનમા વિચાર્યું કે હે મન! જેની મારે સેવા કરવી જોઈએ એ ગુરુ મહારાજને આ સમય મારા તરફથી કેટલુ કષ્ટ થઇ રહ્યુ છે ગુરુ મહારાજની કષ્ટ અવસ્થાનુ કારણ હુ જ બની રહેલ છુ આ પ્રકારની ભક્તિરૂપ હાર્દિક ભાવનાના પ્રભાવથી ક્ષપક શ્રેણી પ્રાપ્ત કરી ઘાતક કર્મોનો

ततः स इभ्यपुत्रो भाग्यवशेन लघुकर्मणा च भावश्रमणो जातः, तदानीं तस्येभ्यपुत्रस्य लोचे कृते सति "मम प्रव्रज्यैवास्तु" इति परिणामः सम्पन्नः, ततो रजोहरणसदोरकमुखवस्त्रिकादिभिः साधुवेषं धृत्वा द्रव्यभावतः संयतो जातः। ततोऽसौ गृहीतप्रव्रज्यः शिष्यो गुरुमब्रवीत्-भदन्त ! अन्यत्र व्रजामः, अत्र मम

को हाथ मे लेकर जबर्दस्ती उसके केशों का लुचन कर दिया। मित्रों ने यह देखकर समझा कि कहीं हमारी भी यही हालत न हो जाय-हमें भी जबर्दस्ती से दीक्षित न बना दिया जाय-इस डरसे वे सब के सब वहां से शीघ्र भाग गये।

उस समय वह श्रेष्ठिपुत्र भाग्य के उदय से एव लघुकर्म के प्रभाव से भावश्रमण बन गया था। क्यों कि जिस समय आचार्य-महाराजने उसके केशोका लुचन किया था उस समय उसके चित्त मे यही परिणाम हो गया था कि मेरी दीक्षा ही हो जाय तो सर्व सुन्दर है।" इस परिणाम विशिष्ट-भाव श्रमण अवस्था सपन्न-उस इभ्यपुत्र के लिये आचार्य महाराज ने केशलुचन करने के बाद ही रजोहरण एव सदोरक मुखवस्त्रिका प्रदान करदी-इससे वह यथार्थ में द्रव्यरूप से भी साधु वेषसे सुशोभित होने लगा। इस प्रकार द्रव्य एव भाव से सयत अवस्था को धारण किये हुए-उस नवीन शिष्य ने गुरुमहाराज से कहा कि हे भदन्त ! चलो अब यहा से दूसरी जगह चलें। नहीं तो मेरे

લઈને જબરજસ્તીથી તેના વાળનો લોચ કર્યો મિત્રો આ જોઈને એવુ સમજ્યા કે અમારી પણ આવી હાલત ન થઈ જાય અમને પણ જબરજસ્તીથી દીક્ષીત ન બનાવાય આવા ડરથી તેઓ સઘળા ત્યાથી તુરતજ ભાગી ગયા

તે સમય શ્રેષ્ઠી પુત્ર ભાગ્યના ઉદયથી તેમજ લઘુ કર્મના પ્રભાવથી ભાવશ્રમણ બની ગયો હતો કેમકે જે સમય આચાર્ય મહારાજે તેના વાળનો લોચ કર્યો ત્યારે તે સમયે તેના ચિત્તમા એજ પરિણામ થઇ ગયુ હતુ કે મને દીક્ષા અપાય તો તે સર્વ સુન્દર છે આ પરિણામ વિશિષ્ટ-ભાવશ્રમણ અવસ્થા સપન્ન-તે ઈભ્ય પુત્ર માટે આચાર્ય મહારાજે કેશનો લોચ કર્યા પછી રજોહરણ અને દોરા સાથેની મુખવસ્ત્રિકા આપી આથી યથાર્થમા દ્રવ્ય રૂપથી પણ સાધુ વેશથી સુશોભિત બની રહ્યો આ પ્રકારે દ્રવ્ય અને ભાવથી સયત અવસ્થાને ધારણ કરીને એ નવીન શિષ્યે ગુરુમહારાજને કહ્યુ કે હે ભદન્ત ! ચાલો હવે અહિંથી બીજા સ્થળે જઈએ નહી તો મારા બધુ

वान्धवा उपद्रव करिष्यन्ति। गुरुणोक्तम्-अहो शिष्य! सम्प्रति रात्रिर्जाता, अह रात्रौ न पश्यामि। ततस्तेन शिष्येण स्वकीयस्कन्धे गुरुरारोपितः, मार्गे उच्च-नीचप्रदेशे वहनेन गुरुश्चेतसि खेदः समुत्पन्नः, तेन चण्डरुद्राचार्येण शिष्यशिरसि रजोहरणदण्डप्रहारो दत्तः, असौ शिष्यो मनस्येव विचारयति-अहो! ममाराधनीयो गुरुः मयेदृशीमवस्था प्रापितः इति। एव सम्यग्भावनया तस्य शिष्यस्य केवल-

बन्धुजन यहा आकर उपद्रव करेंगे। शिष्यकी यह बात सुनकर आचार्य महाराज ने कहा-ठीक है परन्तु इस समय तो अब रात्रि हो चुकी है तथा मुझे रात्रि मे दिखता भी नही है-अत जाना ठीक नही है। आचार्य महाराज की बात सुनकर शिष्य ने कहा कि आप इसकी चिन्ता नही करे। मै आप को अपने कधे पर बैठा लूगा। ऐसा कह कर उस शिष्य ने गुरु महाराज को अपने कधे पर बैठा लिये और उस स्थानसे दूसरे स्थान पर पहुँचने के लिये प्रयाण प्रारभ कर दिया। मार्ग सम विषम था। अत. गुरु महाराज को अचानक हिलने डुलने की वजह से कष्ट हुआ और इससे उनके चित्तमे अशाति उत्पन्न हो गई। उन्होंने बैठे-बैठे ही अपना रजोहरण दड उसके मस्तक पर दे मारा। चोट लगते ही शिष्य ने चित्त मे चिन्तवन किया कि हे मन जिनकी मुझे सेवा करनी चाहिये उन गुरु महाराज को इस समय मेरे द्वारा कितना कष्ट पहुँच रहा है। गुरुमहाराज की इस कष्टावस्था का कारण मै ही बन रहा हू। इस प्रकार की भक्तिरूप हार्दिकभावना के प्रभाव से क्षपक श्रेणी

જન અહિયા આવીને ઉપદ્રવ કરશે શિષ્યની આ વાત સાભળીને આચાર્ય મહારાજે કહ્યુ, ઠીક છે પરતુ આ સમયે રાત્રીનુ આગમન થઇ ચુકયુ છે તેમ મને રાત્રીમા સુજતુ પણ નથી, આથી જવુ ઠીક નથી આચાર્ય મહારાજની વાત સાભળી શિષ્યે કહ્યુ, આપ એની ચિંતા ન કરો હુ આપને મારા ખભા ઉપર બેસાડી લઈશ એવુ કહી તે શિષ્યે ગુરુ મહારાજને પોતાના ખભા ઉપર બેસાડી લીધા અને એ સ્થાનથી બીજા સ્થાન તરફ પ્રયાણ કરવાનો પ્રારભ કર્યો માર્ગ સમ વિષમ હતો આથી ગુરુ મહારાજને અચાનક હલવા ડોલવાને કારણે કષ્ટ થયુ અને તેથી એમના ચિત્તમા અશાન્તી ઉત્પન્ન થઈ તેઓએ બેઠા બેઠા જ પોતાનો રજોહરણ દડ એના માથા ઉપર માર્યો, ચોટ લાગતાજ શિષ્યે મનમા વિચાર્યું કે હે મન! જેની મારે સેવા કરવી જોઈએ એ ગુરુ મહારાજને આ સમય મારા તરફથી કેટલુ કષ્ટ થઈ રહ્યુ છે ગુરુ મહારાજની કષ્ટ અવસ્થાનુ કારણ હુ જ બની રહેલ છુ આ પ્રકારની ભક્તિરૂપ હાર્દિક ભાવનાના પ્રભાવથી ક્ષપક શ્રેણી પ્રાપ્ત કરી ઘાતક કર્મોનો

ततः स इभ्यपुत्रो भाग्यवशेन लघुकर्मणा च भावश्रमणो जातः, तदानीं तस्येभ्यपुत्रस्य लोचे कृते सति "मम प्रव्रज्यैवास्तु" इति परिणामः सम्पन्नः, ततो रजोहरणसदोरकमुखवस्त्रिकादिभिः साधुवेषं धृत्वा द्रव्यभावतः सयतो जातः। ततोऽसौ गृहीतप्रव्रज्यः शिष्यो गुरुमब्रवीत्–भदन्त! अन्यत्र व्रजामः, अत्र मम

को हाथ मे लेकर जबर्दस्ती उसके केशों का लुचन कर दिया। मित्रों ने यह देखकर समझा कि कही हमारी भी यही हालत न हो जाय–हमें भी जबर्दस्ती से दीक्षित न बना दिया जाय–इस डरसे वे सब के सब वहा से शीघ्र भाग गये।

उस समय वह श्रेष्ठिपुत्र भाग्य के उदय से एव लघुकर्म के प्रभाव से भावश्रमण बन गया था। क्यों कि जिस समय आचार्य–महाराजने उसके केशोका लुचन किया था उस समय उसके चित्त मे यही परिणाम हो गया था कि मेरी दीक्षा ही हो जाय तो सर्व सुन्दर है।" इस परिणाम विशिष्ट–भाव श्रमण अवस्था सपन्न–उस इभ्यपुत्र के लिये आचार्य महाराज ने केशलुचन करने के बाद ही रजोहरण एव सदोरक मुखवस्त्रिका प्रदान करदी–इससे वह यथार्थ में द्रव्यरूप से भी साधु वेषसे सुशोभित होने लगा। इस प्रकार द्रव्य एव भाव से सयत अवस्था को धारण किये हुए–उस नवीन शिष्य ने गुरुमहाराज से कहा कि हे भदन्त! चलो अब यहा से दूसरी जगह चलें। नही तो मेरे

લઈને જબરજસ્તીથી તેના વાળનો લોચ કર્યો મિત્રો આ જોઈને એવુ સમજ્યા કે અમારી પણ આવી હાલત ન થઈ જાય અમને પણ જબરજસ્તીથી દીક્ષીત ન બનાવાય આવા ડરથી તેઓ સઘળા ત્યાથી તુરતજ ભાગી ગયા

તે સમય શ્રેષ્ઠી પુત્ર ભાગ્યના ઉદયથી તેમજ લઘુ કર્મના પ્રભાવથી ભાવશ્રમણ બની ગયો હતો કેમકે જે સમય આચાર્ય મહારાજે તેના વાળનો લોચ કર્યો ત્યારે તે સમયે તેના ચિત્તમા એજ પરિણામ થઇ ગયુ હતુ કે મને દીક્ષા અપાય તો તે સર્વ સુન્દર છે આ પરિણામ વિશિષ્ટ–ભાવશ્રમણ અવસ્થા સપન્ન–તે ઈભ્ય પુત્ર માટે આચાર્ય મહારાજે કેશનો લોચ કર્યા પછી રજોહરણ અને દોરા સાથેની મુખવસ્ત્રિકા આપી આથી યથાર્થમા દ્રવ્ય રૂપથી પણ સાધુ વેશથી સુશોભિત બની રહ્યો આ પ્રકારે દ્રવ્ય અને ભાવથી સયત અવસ્થાને ધારણ કરીને એ નવીન શિષ્યે ગુરુમહારાજને કહ્યુ કે હે ભદન્ત! ચાલો હવે અહિંથી બીજા સ્થળે જઇએ નહી તો મારા બધુ

पुनस्तत्क्षामण कुर्वन् सोऽपि केवलज्ञान माप्तवान् । एव विनीतशिष्यैर्भवितव्यम् ॥१३॥

कथ गुरुचित्तानुगामी भवेदित्याह—

मूलम्—नापुट्ठो वागरे किंचि, पुट्ठो वा नालियं वए ।

कोहं असच्चं कुव्विज्जा, धारिज्जा पियमप्पियं ॥१४॥

छाया—

नापृष्टो कुर्यात् किंचित्, पृष्टो वा नालीकवदेत् ।

क्रोधम् असत्य कुर्यात्, धारयेत् प्रियमप्रियम् ॥ १४ ॥

टीका—'नापुट्ठो'. इत्यादि—

अपृष्टः=गुरुणाऽनुक्तः किंचित् न व्याकुर्यात्=न वदेत् पृष्टो वा=गुरुणा कस्मिंश्चिद् विषये पृष्ट. सन् अलीकम्=अनृतं न वदेत्, क्रोध=केनापि कारणेन समुत्पन्न कोपम् असत्य=निष्फल कुर्यात् ।

कर वार वार अतिशय पश्चात्ताप करने लगे। पश्चात् उनसे अपने दोष खमाने लगे । इस प्रकार पश्चात्ताप करते करते विशुद्ध भावना से गुरु ने भी केवलज्ञान प्राप्त किया । इस दृष्टान्त का सार यही है कि विनीत शिष्य अपनी विशुद्धि के साथ-साथ गुरु महाराज की भी विशुद्धि का कारण बनता है । अतः शिष्य को इसी तरह विनीत होना चाहिये ॥१३॥

गुरु-चित्तानुगामी शिष्य के चिन्हों को इस गाथा द्वारा सूत्रकार बतलाते है—' नापुट्ठो ' इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(अपुट्ठो किंचि न वागरे-अपृष्टः किञ्चित् न व्याकुर्यात्) गुरुमहाराज जब तक कोई बात नही पूछे तब तक शिष्य का कर्तव्य है कि वह किसी भी विषय मे कुछ न कहे। (पुट्ठो वा

અતિશય પશ્ચાત્તાપ કરવા લાગ્યા પછી તેનાથી પોતાનો દોષ ખમાવવા લાગ્યા આ પ્રકારે પશ્ચાત્તાપ કરતા કરતા વિશુદ્ધ ભાવનાથી ગુરુને પણ કેવલી જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયુ

આ દૃષ્ટાંતનો સાર એ છે કે વિનિત શિષ્ય પોતાની વિશુદ્ધિની સાથે સાથે ગુરુ મહારાજની પણ વિશુદ્ધિનુ કારણ બને છે એટલે શિષ્યોએ આ રીતે વિનીત થવુ જોઇએ ॥૧૩॥

ગુરુ-ચિત્તનુગામી શિષ્યના ચિન્હોને આ ગાથા દ્વારા સૂત્રકાર બતાવે છે नावुट्ठो ઇત્યાદિ,

અન્વયાર્થ —अपुट्ठो किंचि न वागरे-अपृष्ट किञ्चित् न व्याकुर्यात् ગુરુ મહારાજ જ્યા સુધી કોઈ વાત ન પૂછે ત્યા સુધી શિષ્યનુ કર્તવ્ય છે કે તે કોઇ પણ વિષયમા કાઇ ન કહે पुट्ठो वा नालियं वए-पृष्टोवा अलीकनवदेत

ज्ञानमुत्पन्नम्, ततः केवलज्ञानप्रभावादसौ समप्रदेश इव वहन् गुरुणा प्रोक्तः- मार एव सारः, अधुना कीदृशः समप्रदेशे इव वहसि ? शिष्येणोक्त-युष्मत्प्रसादान्मम वहन सम भवति। पुनर्गुरुणोक्तम्-किं रे! ज्ञान समुत्पन्न तव। शिष्येणोक्तम्-एवम्। पुनर्गुरुणा प्रोक्तम्-प्रतिपाति, अप्रतिपाति वा ज्ञानमुत्पन्नम्?। तेनोक्तम्-अप्रतिपाति। ततो गुरुः पश्चात्ताप कुर्वन् वदति-हा! मया केवली आशातितः-इत्युक्त्वा शिष्यशिरसि रजोहरणदण्डप्रहारजनित रुधिर प्रवाह पश्यन् पुनः

प्राप्तकर घातक कर्मोंका नाशकर उस शिष्य ने केवलज्ञान को प्राप्त किया। केवल ज्ञान के प्रभाव से यह गुरुको इस प्रकार अब लेजाने लगा कि मानो सम प्रदेशमे ही वह चल रहा हो। गुरुजीने कहा कि मार ही सार है, इतना मार ने पर अब तू सीधा चलने लगा है। शिष्यने कहा महाराज आपके प्रभाव से ही यह सब कुछ हो रहा है-अर्थात् पहिले चलते समय ऊँची नीची जगह मे मेरा पैर पडता था सो आपको कष्ट होता था। पर अब नही पडता है अतः समभूमि मे चलने की तरह मैं चल रहा हू। गुरु महाराज ने कहा तो क्या तुझे ज्ञान उत्पन्न हो गया है? शिष्यने कहा हा! पुनः गुरु महाराज ने कहा वह ज्ञान प्रतिपाति उत्पन्न हुआ है या अप्रतिपाति उत्पन्न हुआ है। शिष्यने उत्तर दिया महाराज! अप्रतिपाति ज्ञान उत्पन्न हुआ है। बाद गुरु ने कहा! हाय! मैं ने केवली की इस समय आशातना की है। इस प्रकार कह कर गुरु जी शिष्य के शिर पर रजोहरण के दण्ड के प्रहार से वहते हुए रुधिर को देख-देख

નાશ કરી તે શિષ્યે કેવલ જ્ઞાનને પ્રાપ્ત કર્યું કેવલજ્ઞાનના પ્રભાવથી તે ગુરુને એવા પ્રકારે લઈ જવા લાગ્યો કે જાણે તે સમપ્રદેશમા ચાલી રહ્યા હોય ગુરુજીએ કહ્યુ કે "માર જ સાર છે" આટલુ મારવાથી હવે તુ સીધો ચાલવા લાગ્યો છે, શિષ્યે કહ્યુ મહારાજ! આપના પ્રભાવથી જ આ સઘળુ બની રહ્યુ છે અર્થાત્ પહેલા ચાલતી વખતે ઉચી નીચી જગ્યામા મારા પગ પડતા હતા જેનાથી આપને કષ્ટ થતુ હતુ પણ હવે પડતા નથી એટલે સમભૂમિમા ચાલવાની માફક હુ ચાલુ છુ ગુરુ મહારાજે કહ્યુ કે શુ તને જ્ઞાન ઉત્પન્ન થઈ ગયુ છે? શિષ્યે કહ્યુ હા! ફરી ગુરુ મહારાજે કહ્યુ, તે જ્ઞાન પ્રતિપાતિ ઉત્પન્ન થયુ છે કે અપ્રતિપાતિ શિષ્યે કહ્યુ મહારાજ! અપ્રતિપાતિ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયુ છે આથી ગુરુએ કહ્યુ, અહાહા! મે કેવલીની આ સમયે આસાતના કરી છે આ પ્રકારે કહીને ગુરુજીએ શિષ્યના શીર ઉપર રજોહરણના દંડના પ્રહારથી વહેતા રૂધીરને જોઈ વારવાર

उक्तच—लोभी पश्येद्धनमाप्तिं, कामिनी कामुकस्तथा ।
भ्रान्त पश्येदथोन्मत्तो न किंचिच क्रुधाकुलः ॥१॥
अन्यच—अपकारिणि चेत् क्रोधः क्रोधे क्रोधः कथ न ते ।
धर्मार्थकाममोक्षाणा चतुर्णां परिपन्थिनि ॥ २ ॥
क्रोधस्यासत्यकरणे उदाहरणम् । यथा—कस्यचित् कुलपुत्रस्य भ्राता वैरिणा हतः ।

"लोभी आत्मा धनकी प्राप्ति की चिन्ता मे ही मस्त बना रहता है । कामुक कामिनी में मस्त है । उन्मत्त सर्वत्र भ्रान्ति युक्त बना रहता है । परन्तु क्रोध से आकुल हुआ आत्मा देखता हुआ भी अन्धा बना रहता है ॥१॥"

इस क्रोध को निवारण करना हो तो इस प्रकार की भावना माननी चाहिये जैसे—

"हे आत्मन् ! तू अपने अपकार करनेवाले पर जिस प्रकार क्रोध करता है उसी प्रकार इस अपकार करने वाले क्रोध पर क्रोध क्यों नहीं करता । क्यों कि यह तेरा बडा भारी अपकारी है । कारण कि इसके सद्भाव मे धर्म, अर्थ, काम एव मोक्ष का सर्वथा विनाश हो जाता है । अतः चतुर्वर्गका विनाश करने वाला होने से यह तेरा सब से अधिक अपकारी है । क्रोध पर क्रोध करना इसका मतलब है कि क्रोध कभी नही करना चाहिये ॥ २ ॥ "

क्रोध को असत्य करने मे दबा देने मे—दृष्टान्त इस प्रकार है—

किसी कुलपुत्र के भाई को उसके वैरी ने मार डाला । वह कुल-

લોભી આત્મા ધનની પ્રાપ્તિની ચિંતામા જ મસ્ત બની રહે છે, કામુક કામિનીમા મસ્ત છે, ઉન્મત્ત સર્વત્ર ભ્રાંતિયુક્ત બની રહે છે પરતુ ક્રોધથી વ્યાકુલ બનેલ આત્મા જોવા છતા પણ આધળો બની રહે છે ॥૧॥

આ ક્રોધનુ નિવારણ કરવુ હોય તો આ પ્રકારની ભાવના કરવી જોઈએ કે હે આત્મા ! તુ તારા ઉપર અપકાર કરવાવાળા ઉપર જે પ્રકારે ક્રોધ કરે છે એ પ્રકારે તે અપકાર કરવાવાળા ક્રોધ ઉપર ક્રોધ કેમ નથી કરતો કેમકે એ તારો ખુબ મોટો અપકારી છે કારણ કે તેના સદ્ભાવમા ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષનો સર્વથા વિનાશ થાય છે એથી ચતુર્વર્ગનો વિનાશ કરવાવાળો હોવાથી એ તારો બધાથી વધુ અપકારી છે ક્રોધ પર ક્રોધ કરવો એનો મતલબ છે કે ક્રોધ કદી ન કરવો જોઈએ

ક્રોધને દબાવી દેવામા દૃષ્ટાત આ પ્રકારે છે—

કોઈ કુળપુત્રના ભાઈને તેના વેરીએ મારી નાખ્યો તે કુળપુત્ર મરણ

अथ भावः-गुरुणा निर्भर्त्सने कृते सति कदाचित् कोपोत्पत्तौ सत्यां तस्य कटुकविपाकमनुचिन्त्य क्षमया तं परिहरेत्, क्रोधो हि सर्वानर्थकरः सकलशुभहरः तपः संयमोद्यानदावज्वलनः समभावजलदपटलीनिकिरणप्रचण्डपवनः शान्तिसुधाकरतमः[1] सकलसद्गुणसरोजवनहिमः चित्तोद्वेजकः शत्रुतावर्धकः सकलविपदामास्पदं जनपदं विप्लवयति ।

१-तमः=राहुः ।

नालियवए-पृष्टो वा अलीकं न वदेत्) यदि प्रसंग वश किसी विषय में गुरु महाराज पूछें भी तो उस में झूठ नहीं बोलना चाहिये। (कोहं असच्चं कुव्विज्जा-कोपं असत्यं कुर्यात्) किसी निमित्त से उत्पन्न हुए क्रोध को शीघ्र ही दबा देना चाहिये।

भावार्थ—किसी कारण वश यदि कदाचित् गुरु महाराज शिष्य को कठिन वचन से शिक्षा दे तो उस समय क्रोध का कडुआ फल समझकर उत्पन्न हुवे क्रोध को क्षमा से दबा देवे। कारण कि क्रोध समस्त अनर्थों की एक मजबूत जड है। सकल कल्याणो का विनाशक है। संयमरूपी उद्यान को भस्म करने के लिये यह दावानल की ज्वाला जैसा भयंकर है। समतारूपी मेघघटाओं को विक्षिप्त करने के लिये यह क्रोध प्रचण्ड पवन के जैसा है। शान्तिरूपी चन्द्रमंडल के ग्रसने के लिये राहु जैसा, सकल सद्गुणरूपी कमलवन को दग्ध करने के लिये हिमपात जैसा कहा है। क्रोध से चित्त में उद्वेग उत्पन्न होता है और क्रोध से ही शत्रुता की वृद्धि होती है। जिस जनपद (देश) में इस क्रोध का आवास हो जाता है वह सकल विपत्तियो का स्थान बनकर देश आदि को नष्ट कर देता है। कहा भी है—

જો પ્રસંગવશ કોઈ વિષયમાં ગુરુ મહારાજ પૂછે તો પણ એમાં જુઠું નહીં બોલવું જોઈએ कोहं असज्जकुविज्जा-कोपं असत्यं कुर्यात् કોઈ નિમિત્તથી ઉત્પન્ન થયેલા ક્રોધને જલદીથી દબાવી દેવો જોઈએ

ભાવાર્થ—કોઈ કારણવશ જો કદાચ ગુરુ મહારાજ શિષ્યને કઠીન વચનથી શિક્ષા આપે તો તે સમયે ક્રોધનું કડવું ફળ સમજી ઉત્પન્ન થયેલ ક્રોધને ક્ષમાથી દબાવી દે કારણ કે ક્રોધ સમસ્ત અનર્થોની એક મજબુત જડ છે બધા કલ્યાણોનો વિનાશક છે સંયમરૂપી ઉદ્યાનને ભસ્મ કરવા માટે દાવાનળની જ્વાળા જેવો ભયંકર છે સમતારૂપી મેઘ ઘટાઓને વેરવિખેર કરવા માટે આ ક્રોધ પ્રચંડ પવન જેવો છે શાંતિરૂપી ચંદ્રમંડળને ગ્રસવા માટે રાહુ જેવા સકળ સદ્ગુણરૂપી કમળવનને દગ્ધ કરવા માટે હિમપાત જેવો કહેલ છે ક્રોધથી ચિત્તમાં ઉદ્વેગ ઉત્પન્ન થાય છે અને ક્રોધથીજ શત્રુતાની વૃદ્ધિ થાય છે જે જનપદ (દેશમાં) આ ક્રોધનો આવાસ થાય છે તે સકલ વિપત્તિઓનું સ્થાન બની દેશ આદિનો નાશ કરે છે કહ્યુ પણ છે—

ततस्तेन कुलपुत्रेण कथितम्-तर्हि कथं स्वरोषं सफलीकरोमि ? जनन्या प्रोक्तम् -वत्स ! सर्वत्र न रोषः सफलीक्रियते । मातृवाक्यात् कुलमित्रेण स बन्धुघातको मुक्तः । ततोऽसौ तयोश्चरणेषु निपत्य स्वापराधं क्षामयित्वा गतः । एवं कुल-पुत्रवत् क्रोधमसत्यं कुर्यात् ।

तथा-अप्रियं=शिक्षार्थं गुरोः कटुवचनं, प्रियं=प्रियमिव-हितमित्यर्थः, धारयेत्=

माता के इस प्रकार वचन सुनकर कुलपुत्र ने कहा-ठीक है यह अवध्य है परन्तु हे जननि ! यह रोष जो मुझे उत्पन्न हुआ है उसे कैसे अब सफल करूँ ? माता बोली प्रिय पुत्र ! उत्पन्न रोष सर्वत्र सफल ही किया जाय ऐसा कोई नियम नहीं है। माता के इन वचनोंसे सन्तुष्ट होकर कुलपुत्र ने रोष को शांत करते हुए उस अपने बन्धु के घात करने वाले वैरी को विना किसी तकलीफ दिये छोड दिया। उस वैरी ने भी उन दोनोंके चरणों मे गिरकर अपने अपराध की क्षमा मागी और खुश होते हुए अन्त मे वह अपने घर चला गया। प्रत्येक मुनि का कर्तव्य है कि वह कुलपुत्र की तरह अपने उत्पन्न हुए क्रोध को विफल बनाने मे सचेष्ट रहे।

(अप्पियं पियं धारिज्जा-अप्रियं प्रियं धारयेत्) शिष्य का यह कर्तव्य है कि वह गुरु महाराज के द्वारा कहे गये अप्रिय वचनों को भी प्रियवचन ही मानकर हृदय मे धारण करे। गुरु महाराज के वचन

એમના ઉપર મહાપુરૂષ પ્રહાર કરતા નથી, પરંતુ તેની રક્ષા કરે છે

માતાના આ પ્રકારના વચન સાભળીને કુળપુત્રે કહ્યુ ઠીક છે આ અવધ્ય છે પરંતુ હે માતા! આ રોષ જે મારામા ઉત્પન્ન થયો છે તેને હુ કઈ રીતે શાન્ત કરૂ ?

માતાએ કહ્યુ પ્રિય પુત્ર! ઉત્પન્ન થયેલ રોષ બધી રીતે સફળ કરવામા આવે એવો કોઈ નિયમ નથી, માતાના આવા વચનોથી સંતુષ્ટ બની કુળપુત્રે રોષને શાન્ત કરીને તેણે પોતાના બધુનો ઘાત કરનાર વૈરીને કોઈ તકલીફ આપ્યા વગર છોડી દીધો મારનાર વૈરીએ પણ બન્નેના ચરણોમા પડીને પોતાના અપરાધની ક્ષમા માગી અને ખુશ થતો તે પોતાના ઘર તરફ ચાલી ગયો પ્રત્યેક મુનિનુ કર્તવ્ય છે કે કુળપુત્રની માફક પોતાનામા ઉત્પન્ન થયેલ ક્રોધને દબાવવામા સચેષ્ટ રહે

(अप्पियं पियं धारिज्जा-अप्रियं प्रियं धारयेत्) શિષ્યનુ કર્તવ્ય છે કે તે ગુરુ મહારાજ દ્વારા કહેવામા આવેલ અપ્રિય વચનોને પણ પ્રિય વચન માની હૃદયમા ધારણુ કરે ગુરુ મહારાજના વચન પરિણામમા સતાપને

पुत्रमरणार्त्तध्यानयुक्ता जननीं विलोक्य स कुलपुत्रस्त वैरिणं गृहीत्वा मातुः समिपमानीयाब्रवीत्-अरे! बन्धुघातक! अनेनासिना त्वा कुत्र हन्याम्, तेनातिभीतेन कथितम् यत्र शरणागता न हन्यन्ते तत्र। एतद्वचन श्रुत्वा कुलपुत्रेण जननीमुख विलोकितम्। जनन्या च मध्यस्थभावमवलम्ब्य सजात-करुणया निगदितम्-हे पुत्र! शरणागता न हन्यन्ते। यतः—

सरणागया य वीस,-त्था पणया वसणपत्ता य।
रोगी अजगमा य, सप्पुरिसा णेव पहरति॥

छाया—शरणागताश्च विश्वस्तान् प्रणतान् व्यसनमाप्ताश्च।
रोगिणः अजङ्गमाश्च सत्पुरुषा नैव प्रहरन्ति॥

पुत्र पुत्रमरण जनित दुःख से आर्त्तध्यान करती हुई माता को देखकर शीघ्र ही अपने भाई के उस घातक को पकड़ कर माता के सन्मुख उपस्थित कर कहा अरे बन्धु घातक! बोल तुझे इस तलवार के द्वारा कहाँ पर मारूँ। उसने डरते हुए कहा-जहा शरण मे आये हुए प्राणी नही मारे जाते है वही पर आप मुझे मारे। बन्धु घातक के इस प्रकार वचन सुनकर कुलपुत्र ने माता के मुखकी ओर देखा। माता ने धैर्य धारण कर दयायुक्त होते हुए कहा कि हे बेटा! शरण मे आये हुए को वीर पुरुष मारा नही करते है। क्यो कि इतने प्राणी अवध्य होते है—

सरणागया य वीस-त्था पणया वसण पत्ताय॥
रोगी अजगमा य, सप्पुरिसा णेव पहरति॥ १॥

गाथार्थ—शरणागत, विश्वासपात्र, कष्ट मे पडा हुआ, रोगी और अपग, इनके ऊपर महा पुरुष प्रहार नही करते है अर्थात् इनकी रक्षा करते है॥

જનીત દુખથી આર્ત્તધ્યાન કરતી માતાને જોઇ તુરતજ પોતાના ભાઈના એ ઘાતકને પકડીને માતાની સન્મુખ ઉભો રાખી કહ્યુ, અરે બધુ ઘાતક! બોલ તને આ તરવાર કયે સ્થળે મારૂ તેણે ડરીને કહ્યુ-જ્યા શરણમા આવેલા પ્રાણીને મારવામા નથી આવતા એ સ્થળે આપ મને મારો બધુને મારનારના આ પ્રકારના વચનને સાભળી કુળપુત્રે માતાના મુખની સામે જોયુ માતાએ ધૈર્ય ધારણ કરી દયાયુક્ત બની કહ્યુ કે હે બેટા! શરણમા આવેલાને વીરપુરૂષો કદી મારતા નથી કેમકે આટલા પ્રાણી અવધ્ય હોય છે

सरणागया य वीस,-त्था पणया वसणपत्ता य।
रोगी अजगमा य, सप्पुरिसा णेव पहरति॥ १॥

ગાથાર્થ—શરણાગત, વિશ્વાસપાત્ર, કષ્ટમા પડેલા, રોગી અને અપગ,

इदमत्र बोध्यम्—यथा गुरोराज्ञया भिक्षाचर्यां गतः शिष्यः श्रावकगृहं प्रविष्टः, तत्र भद्रभावसंपन्नो धार्मिको धर्मानुगो धर्मसेवी धर्मिष्ठो धर्मख्यातिर्धर्मानुरागी धर्मप्रलोकी धर्मजीवी धर्मप्ररञ्जनो धर्मशीलः श्रावको मुनिं दृष्ट्वा सप्ताष्टपदानि तदभिमुखमागच्छन् हृष्टस्तुष्टः प्रसन्नचित्तः प्रीतमनाः परमसौमनस्ययुक्तो मुनिदर्शनजनितहर्षवशविसर्पन्मानसस्तं वन्दित्वा नमस्कृत्य पुनः पुनः स्तुवन् वदति—

लाभ में, अलाभ में, सुख में, दुःख में, जीने में मरणे में, मान में, अपमान में तथा निंदा और प्रशंसा में एक साधु ही ऐसा है जो समान रहता है। यहां इस प्रकार समझना चाहिये—गुरु की आज्ञा प्राप्त कर ही तो शिष्य भिक्षाचर्या के लिये गृहस्थो के घर जाता है। गृहस्थ भी अपने घर पर पधारे हुए साधु के दर्शन कर अपने आपको बहुत ही पुण्यशाली मानता है। क्यो कि ऐसे गृहस्थजन प्रकृति से भद्रपरिणामी एव धर्मानुग—धर्मका अनुसरण करने वाले होते हैं। धर्म सेवी होते हैं और धर्मिष्ठ होते हैं। धर्मख्याति—धर्मका उपदेश देनेवाले एव धर्मानुरागी—धर्म मे अनुराग रखने वाले होते हैं। धर्मप्रलोकी और धर्मजीवी होते हैं। धर्मप्ररञ्जन और धर्मशील होते है। ये मुनि को घर पर आते हुए देखकर सर्व प्रथम उनका विनय करने के निमित्त सात आठ पग उनके समक्ष जाते हैं। हर्ष से संतुष्ट चित्त होकर ऐसे फूल जाते हैं कि मानो कोई अपूर्व निधि का ही इन्हे लाभ हुआ है।

લાભમા, અલાભમા, સુખમા, દુખમા, જીવવામા, મરણમા, માનમા, અપમાનમા, તથા નિંદા અને પ્રશંસામા એક સાધુજ એવા છે જે સમાન રહે છે અહિં એ પ્રકારે સમજવુ જોઈએ—ગુરુની આજ્ઞા મેળવીને પછીજ શિષ્ય ભિક્ષાચર્યા માટે ગૃહસ્થોને ઘેર જાય છે ગૃહસ્થ પણ પોતાના ઘેર પધારેલા સાધુના દર્શન કરી પોતાને બહુજ પુણ્યશાળી માને છે કેમકે એવા ગૃહસ્થજન પ્રકૃતિથી ભદ્ર પરિણામી તેમજ ધર્મનુ અનુસરણ કરવાવાળા હોય છે, ધર્મ સેવી હોય છે અને ધર્મિષ્ટ હોય છે ધર્મખ્યાતિ—ધર્મનો ઉપદેશ દેવાવાળા એટલે ધર્માનુરાગી—ધર્મમા અનુરાગ રાખવાવાળા હોય છે ધર્મપ્રલોકી અને ધર્મજીવી હોય છે ધર્મ પ્રરંજન અને ધર્મશીલ હોય છે મુનિને ઘેર આવતા જોઇને સર્વ પ્રથમ તેનો વિનય કરવા નિમિત્ત સાત આઠ પગલા એમની સામે જાય છે હર્ષથી સંતુષ્ઠ ચિત્ત બનીને એવા ફુલાતા હોય છે કે જાણે કોઇ અપૂર્વ નિધિનો એમને લાભ થયો હોય, ચહેરો પ્રસન્ન થઈ જાય છે, મનમા

मनसा भावयेत् । गुरोर्वचनं हि परिणामे तापोपशमकं रत्नत्रयपरिशोधकं शान्तिसुधा-संभृतं परमहितम्, आम्रफलमिवादौ कटुकं, मध्येऽम्लरसयुतम्, अन्ते चापूर्वास्वाद-जनकं भवतीति मत्वा प्रियमेव मन्येतेति भावः ।

यद्वा-प्रियं=प्रीतिजनकं स्तुत्यादि, अप्रियम्=अप्रीतिकारकं निन्दादि, धारयेत्=समं जानीयात् । भिक्षाचर्यादौ प्रियमप्रियं वा वचनं श्रुत्वा समभावनया तत् तितिक्षेत, तत्र रागं द्वेषं वा न कुर्यादित्यर्थः । उक्तं च भगवता—

लाभालाभे सुहे दुक्खे, जीविए मरणे तहा ।
समो निंदापसंसासु, तहा माणावमाणओ ॥ (उत्त० १९अ)

परिणाम मे संताप को मिटाने वाले रत्नत्रय को परि शुद्ध करने वाले, शान्तिरूपी अमृत के समुद्र परम हितकारी तथा आम्रफल के समान आदि मे कटुक, मध्य मे आम्लरसयुक्त एवं अन्त में अपूर्व रस का आस्वाद कराने वाले होते हैं । इसलिये गुरु महाराज के वचन को प्रिय मानकर ही उनका सेवन करते रहना चाहिये यही विनीत शिष्य का कर्तव्य है । अथवा-" धारिज्जा पियमप्पियं " इसका अभिप्राय यह भी है कि साधु जब भिक्षाचर्या आदि के लिये जावे तब उस समय यदि कोई खोटे मीठे वचन भी कहे-निंदा एवं स्तुति भी करे तो भी उसमें इसे पक्षपाती नहीं होना चाहिये-दोनो पर साधु का समान भाव ही होना चाहिये । उस पर राग एवं द्वेष करना साधुका कर्तव्य नहीं है।

लाभालाभे सुहे दुक्खे । जीविए मरणे तहा ॥
समो निंदा पसंसासु । तहा माणा व माणओ ॥ (उ १९अ)

મટાડવાવાળા રત્નત્રયને પરિશુદ્ધ કરવાવાળા શાંતિરૂપી અમૃતના સમુદ્ર પરમ હિતકારી તથા આમ્રફળ જેવા શરૂઆતમા તુરા, મધ્યમા આમ્લરસ યુક્ત તથા અંતમા અપૂર્વ રસનો આસ્વાદ કરવાવાળા હોય છે આ માટે ગુરુ મહારાજના વચનને પ્રિય માનીને તેનુ સેવન કરતા રહેવુ જોઈએ તે વિનીત શિષ્યનુ કર્તવ્ય છે અથવા-" धारिज्जा पियमप्पियं " આનો અભિપ્રાય એવો પણ છે કે સાધુ જ્યારે ભિક્ષા ચર્યા વગેરે માટે જાય ત્યારે તે સમયે કોઈ કાઈ સારૂ નરસુ વચન કહે-નિંદા અગર સ્તુતિ પણ કરે તો પણ એમા તેમણે પક્ષપાતિ ન બનવુ જોઈએ બન્ને પર સાધુનો સમાનભાવ હોવો જોઈએ એના પર રાગ અગર દ્વેશ કરવો એ સાધુનુ કર્તવ્ય નથી

लाभालाभे सुहे दुक्खे, जीविए मरणे तहा ।
समो निंदापसंसासु, तहा माणावमाणओ ॥ (उत्त० १९ अ)

तथा—केचिदधार्मिका अनार्या म्लेच्छा अधर्मजीविनोऽधर्मानुरागिणोऽधर्मशीला विवेकविकला साधु दृष्ट्वा निन्दन्ति हीलन्ति खिसन्ति–'अय वराको निःसत्त्वः कातरो दाम्भिको भिक्षामात्रोपजीवी कुक्षिभरिर्भूमिभारस्वरूपो गृहे गृहे गृहपाल इव भ्रमति' इत्यादि वचन श्रुत्वा मुनिः स्वात्मान नापकर्पयेत् ।

अत्रोदाहरणम्—कश्चिद् वृद्धो महात्मा भिक्षार्थमेकस्मिन् गृहे गत्वा तद्गृहस्वामिनीं प्रति किं सचित्तजलादिस्पर्शरहिताऽसि न वेत्याशयेन पृष्टवान्–भगिनि !

तथा कितनेक ऐसे भी अधार्मिक, म्लेच्छ, अनार्यजन हैं कि जिनका जीवन सत्य धर्म की वासना से बिलकुल विहीन बना हुआ है, अधर्म मे ही जिन्हें बडाभारी अनुराग है, प्रकृति भी जिनकी अधर्मशील है, विवेक से जो सर्वथा पराङ्मुख हैं वे साधुजन को देखते ही अपनी नाक भौंहे सिकोडने लगते है और जो मन मे आता है वही बकने लग जाते हैं–निन्दा करते ह, हीलना करते हैं-खिसाते हैं–कहते है कि देखो तो सही यह बिचारा कितना अपने आपको भूलता है तथा कितना कायर बना हुआ फिर रहा है कैसे–कैसे दभ रच रहा है जो यह वहा से भिक्षा मागकर अपना निर्वाह करता है। अपना ही पेट भरना इसने सीखा है। ऐसे जनो से ससार की क्या भलाई हो सकती है। ये तो केवल इस पृथिवी के भारभूत है जो कुत्तेकी तरह घर घर में प्रतिदिन भ्रमण करते रहते है। इस प्रकार के वचन सुनकर साधु को चाहिये कि वह अपनी आत्मा को हल्की न समझे। इसी विषय को एक उदाहरण द्वारा स्पष्ट किया जाता है—

તથા કેટલાક એવા પણ અધાર્મિક મ્લેચ્છ, અનાર્યજન છે કે જેમનુ જીવન સત્ય ધર્મની વાસનાથી બીલકુલ વિહીન બનેલ હોય છે અધર્મોમા જ જેને ભારે અનુરાગ છે, પ્રકૃતિ પણ જેની અધર્મશીલ છે, વિવેકથી જે સર્વથા પરાઙ્મુખ છે તે સાધુજનને જોઈને પોતાના નાક તથા મ્હોને બગાડે છે અને મનમા આવે તેવુ બકવા લાગી જાય છે નિદા કરે છે, હીલના કરે છે–ખિસાય છે, કહે છે કે જુઓ તો ખરા આ બીચારો કેટલો પોતાની જાતને ભુલે છે તથા કેવો કાયર બનીને ફરી રહ્યા છે, કેવા કેવા દભ રચી રહેલ છે, જે અહિ તહિથી ભિક્ષા માગીને પોતાનો નિર્વાહ કરે છે પોતાનુ જ પેટ ભરવાનુ એ શીખેલ છે આવા સાધુથી સસારની શુ ભલાઈ થઈ શકવાની છે આ તો કેવળ આ પૃથ્વી ઉપર ભાર જેવા છે જે કુતરાની માફક ઘેર ઘેર દરરોજ ભમતા રહે છે આ પ્રકારના વચન સાભળી સાધુએ પોતાના આત્માને હલકો માનતા ન બનવુ જોઈએ આ વિષયને એક ઉદાહરણ દ્વારા સ્પષ્ટ કરવામા આવે છે—

'धन्योऽस्मि, कृतपुण्योऽस्मि, कृतलक्षणोऽस्मि भवद्दर्शनेन, भवदागमन दरिद्रस्य गृहे स्वर्णवृष्टिरिव कामधेनुरिव मम सर्वसौभाग्यजनकम्" इत्युक्त्वा स्वगृह सादर मानीय विपुलमशन पान खाद्य स्वाद्य ददाति, दत्त्वा च पुनः पुनः स्तौति, तत्र मुनिः स्वात्मान नोत्कर्षयेत् ।

चेहरा प्रसन्न हो जाता है। मन मे एक प्रकार का विलक्षण सतोष आ जाता है, उस समय उसे बड़ा भारी आनन्द आता है। उस आनन्द में तल्लीन होता हुआ वह श्रावक उस समय एक प्रकार से अपने आपको भी भूल सा जाता है और वन्दना एव नमस्कार कर भक्ति के आवेश से स्वय अपने गुरु महाराज की स्तुति करता हुआ कहता है हे नाथ! आज मैं धन्य हुआ हू कृतपुण्य हुआ हू और मेरी यह पर्याय सफल हुई है जो आपके दर्शन पाये। दरिद्र के घर मे सुवर्ण की वर्षा के समान एव कामधेनु के समान आप का मेरे घर पधारना मेरे परम सौभाग्य का उत्पन्न करने वाला एव वृद्धि करनेवाला है। इसलिये पधारिये और घर को पावन कीजिये–इस प्रकार कह कर वह महात्मा को अपने घर लाता है और सादर उन्हें विपुल अशन, पान, खाद्य एव स्वाद्य चार प्रकार का आहार देता है। फिर वारम्वार उनकी स्तुति करता है। ऐसी प्रशसा सुनकर गृहस्थकी ऐसी विनय भक्ति देखकर साधु को फूल नहीं जाना चाहिये।

એક પ્રકારનો વિલક્ષણ સતોષ આવી જાય છે એ સમયે એને ઘણોજ આનદ થાય છે એ આનદમા તલ્લીન થતા થતા તે શ્રાવક એ સમયે એક પ્રકારથી પોતે પોતાને પણ ભુલી જાય છે અને વદના એવ નમસ્કાર કરી ભક્તિના આવેશથી સ્વય પોતાના ગુરુ મહારાજની સ્તુતિ કરતા કહે છે કે હે નાથ! આજ હુ ધન્ય બન્યો છુ, કૃત પુણ્ય બન્યો છુ, અને મારી આ પર્યાય સફળ બની છે જે આપના દર્શન થયા દરિદ્રના ઘરમા સોનાના વરસાદ સમાન તેમ કામ ધેનુ સમાન આપનુ મારે ઘેર પધારવુ મારા પરમ સૌભાગ્યને ઉત્પન્ન કરવાવાળુ અને વૃદ્ધિ કરનાર છે આ માટે પધારો અને ઘરને પાવન કરો આ પ્રકારે કહી તે મહાત્માને પોતાને ઘેર લાવે છે અને આદર માનથી તેમને વિપુલ અશન, પાન, ખાદ્ય અને સ્વાદ્ય એમ ચાર પ્રકારનો આહાર આપે છે પછી વારવાર તેની સ્તુતિ કરે છે એવી પ્રશસા સાભળી, ગૃહસ્થની એવી વિનય ભક્તિ જોઇ, સાધુએ ફુલાઇ જવું ન જોઇએ

यति-स्थूलस्य हृष्टपुष्टाङ्गस्य तव कथमल्पेनोदर भरिष्यति ? इत्यादि परिभववचन श्रुत्वाऽपि स महात्मा समभाव समालम्ब्य स्वात्मान हीन न मन्यते स्म, तदा स उचितभिक्षा गृहीत्वा प्रतिनिवृत्तः । एव सर्वैर्मुनिभिर्भाव्यम् ॥ १४ ॥

आत्मनो दमने सत्येव क्रोधवैफल्य कर्तुं शक्यते तस्मात् तदुपदेश तत्फल चाह-

मूलम्-अप्पा चेव दमेयव्वो अप्पा हु खलु दुद्दमो ।
अप्पा दंतो सुही होइ अस्सि लोए परत्थ य ॥१५॥

छाया—आत्मा एव दमितव्यः आत्मा हु खलु दुर्दमः ।
आत्मान दाम्यन् सुखी भवति, अस्मिन् लोके परत्र च ॥१५॥

स्वामिनि ने कहा-वाह खूब कहा इतने सडमुसड तो हो रहे हो फिर भी थोडा आहार देने के लिये कह रहे हो थोडे से दिये गये आहार से भला इस हृष्टपुष्ट शरीर की तृप्ति कैसे हो सकेगी। इत्यादि उसके अपमान जनक वचन सुनकर भी वे महात्मा समभावशाली ही बने रहे और उन्होने उसके वचन से अपने आपको हीन नहीं समझा। वहा से उचित भिक्षा लेकर फिर वे अपने स्थान पर वापिस आगये। इसी प्रकार कहने का मतलब यह है कि समस्त मुनिजनोंको अपने आपको प्रतिकूल सयोग मे हीन नही मानना चाहिये ॥ १४ ॥

जो आत्मा का दमन करता है वही क्रोध को निष्फलकर सकता है इस लिये सूत्रकार आत्मा-अर्थात्-मन को दमन करने का उपदेश देते ह एव उसका फल भी कहते है—'अप्पाचेव०' इत्यादि ।

વાહ ખૂબ કહ્યુ, આટલા અલમસ્ત જેવા તો બની રહેલ છો છતા પણ થોડો આહાર દેવાનુ કહી રહ્યા છો થોડા આહારથી ભલા આ અલમસ્ત શરીરની તૃપ્તિ કઈ રીતે થઈ શકશે ઈત્યાદિ એના અપમાન જનક વચન સાભળીને પણ તે મહાત્મા સમભવશાળી જ બની રહ્યા અને તેના તેવા વચનોથી પોતાની જાતને હીન નહિ સમજ્યા ત્યાથી ઉચિત ભિક્ષા લઈને પછી તે પોતાના સ્થાન ઉપર આવી ગયા આ પ્રકાર કહેવાનો મતલબ એ છે કે સમસ્ત મુનિ જનોએ પોત પોતાને પ્રતિકુલ સજોગમા પણ હિન માનવુ ન જોઈએ ॥૧૪॥

જે આત્માનુ દમન કરે છે તે ક્રોધને નિષ્ફળ કરી શકે છે આ માટે સૂત્રકાર આત્મા-અર્થાત્-મનને દમન કરવાનો ઉપદેશ આપે છે અને તેનુ ફળ પણ કહે છે—अप्पाचेव० इत्यादि

स्वस्थाऽसि, तया कथितम्–त्वमेवासि रोगी, अहं तु स्वस्थैवास्मि भिक्षादानार्थं महात्मना प्रोक्ता सा गृहस्वामिनी वदति–किमत्र तव पित्रोपार्जनं कृत्वा स्थापितं, तद् ग्रहीतुमत्रागतोऽसि, एतद् वचनं श्रुत्वा स महात्मा परावृत्तः। ततो गृहस्वामिनी वदति–अहो! भिक्षार्थिनोऽपि तवैतावान् मदः, एहि, एहि, ददामि भिक्षाम्, एवं तयाऽभिहितः सन् स महात्मा पुनस्तद्गृहे भिक्षां ग्रहीतुमागतः। स्थूलाः स्थूलाश्चतस्रो रोटिकास्तया समानीताः, महात्मना प्रोक्तम्–स्तोकं देहि, गृहस्वामिनी कथ-

कोई एक वृद्ध महात्मा भिक्षा के लिये किसी एक घर पर पहुँचे। वहाँ जाकर गृहस्वामिनि से "सचित्त जलादिक के स्पर्श से रहित हो कि नहीं" इस अभिप्राय से पूछा कि बहिन! स्वस्थ तो हो? महात्मा जी की बात सुनकर गृहस्वामिनी कहने लगी कि मैं तो स्वस्थ ही हूँ–रोगी तो तुम ही हो। महात्माजी ने फिर उससे भिक्षा देने के लिये कहा तो वह बोली कि यहां क्या तुम्हारा बाप कमाकर रख गया हैं जो लेने के लिये दौडे आये हो? इन वचनोंको सुनकर महात्माजी वहां से पीछे लौटे। महात्माजी को पीछा लौटा हुआ देखकर गृहस्वामिनि बडबडाती हुई कहने लगी–ओहो! भिक्षार्थी होकर के भी इतना अभिमान। अच्छा आओ आओ और भिक्षा ले जाओ। मैं भिक्षा देती हूँ। इस प्रकार जब उस गृहस्वामिनि ने कहा तो महात्मा उसके घर भिक्षा लेने के लिये पीछे आये। वह जब उन्हें मोटी–मोटी चार रोटी देने लगी तो महात्मा-जीने पुनः कहा बहिन थोडा आहार दो–यह तो अधिक है। तब गृह

કોઈ એક વૃદ્ધ મહાત્મા ભિક્ષા માટે કોઈ એક ઘેર પહોંચ્યા ત્યાં જઈ ગૃહસ્થના સ્ત્રીને "સચિત્ત જળાદિકના સ્પર્શથી રહિત છો કે નહીં" આ અભિપ્રાયથી પૂછ્યું કે, બહેન! સ્વસ્થ છો ને? મહાત્માજીની વાત સાંભળીને ગૃહસ્થની સ્ત્રી કહેવા લાગી કે હું તો સ્વસ્થ જ છું–રોગી તો તમેજ છો મહાત્માજીએ પછી તેને ભિક્ષા આપવા કહ્યું તો એ બોલી કે, અહીં ક્યાં તમારો બાપ કમાઈને રાખી ગયેલ છે, જે લેવા માટે દોડી આવ્યા છો? આ વચનોને સાંભળીને મહાત્માજી ત્યાંથી પાછા ફર્યા, મહાત્માજીને પાછા ફરેલા જોઈ ગૃહસ્થની સ્ત્રી બડબડાટ કરતા કહેવા લાગી, ઓહો! ભિક્ષાર્થી હોવા છતાં પણ આટલું અભિમાન! આવો ભિક્ષા લઈ જાવ હું ભિક્ષા આપું છું આ પ્રકારે એ ગૃહસ્થની સ્ત્રીએ કહ્યું તો મહાત્મા એને ઘેર ભિક્ષા લેવા પાછા ગયા તે જ્યારે તેને મોટી મોટી ચાર રોટલી દેવા લાગી તો મહાત્મજીએ કહ્યું બહેન થોડો આહાર આપો–આ તો ઘણું છે ત્યારે ગૃહસ્થની સ્ત્રીએ –

उक्तच—जओ जओ संचरइ, मणो चचलमत्थिर ॥
तओ तओ नियमिय, कुज्जा अप्पमि त थिर ॥१॥
छाया—यतो यतः सचरति मनः चचलमस्थिरम् ।
ततस्ततो नियम्य कुर्यात् आत्मनि तत् स्थिरम् ।
सूर्योदये सति शीतवेदना निवृत्तवन्मनोविजये सति सकलदुःखानामात्यन्तिक निवृत्तिर्भवति । अविजित मनस्तत्त्वज्ञान विनाशयति तपः सयमशिखरादात्मान

जाग्रत हो सकती है। आत्मा शब्द का अर्थ यहाँ पर मन है। क्यों कि इसीका दमन किया जाता है। जीव आत्मा इसका दमन करने वाला है। दमन करने से आत्मा को सव से वडा भारी लाभ यह होता है कि जिस प्रकार सूर्यके उदय होने पर शीतवेदना की निवृति हो जाती है उसी प्रकार मनको जीत लेने पर आत्मा से सकल दुःखो की आत्यन्तिक निवृत्ति हो जाती है। इसीलिये शास्त्रकारों का यह उपदेश है कि "जओ जओ सचरइ मणो चचलमत्थिर। तओ–तओ नियमिय कुज्जा अप्पमि त थिर ॥ यह अस्थिर चचल मन जिन–जिन पदार्थोंकी ओर झुके–उनमे चले–उसे वहां से खेंचकर मोक्षाभिलापी का कर्तव्य है कि वह उसे अपनी आत्मा मे सलग्न करे। जवतक मन स्थिर नही होगा उसका निग्रह नही होगा–तव तक तत्त्वज्ञान आत्मा मे उत्पन्न नही हो सकता है। तत्त्वज्ञान की जागृति हुए विना आत्मा को हेय एव उपादेय पदार्थोंका वास्तविक भान नही हो सकता। मनकी ही तो यह चचलता

જ આત્મામા શાતી જાગી શકે છે આત્મા શબ્દનો અર્થ અહી મન છે કેમ કે આત્માનુ જ દમન કરવામા આવે છે જીવ આત્મા એનુ દમન કરવાવાળા છે દમન કરવાથી આત્માને મોટામા મોટો લાભ તો એ થાય છે કે જે પ્રકારે સૂર્યનો ઉદય થવાથી ઠડીની વેદનાની નિવૃતિ થાય છે એજ રીતે મનને જીતી લેવાથી આત્માના સકળ દુખોની નિવૃત્તિ થઈ જાય છે આ માટે શાસ્ત્રકારોનો આ ઉપદેશ છે કે –

"जओ जओ सचरई, मणो चचलमत्थिर।
तओ तओ नियमिय, कुज्जा अप्पमि त थिर॥"

આ અસ્થિર ચચલ મન જેજે પદાર્થોની તરફ ઢળે–એમા ચાલે–એને ત્યાથી ખેચીને મોક્ષાભિલાષીએ પોતાના આત્મામા સલગ્ન કરી દેવુ જોઈએ જ્યા સુધી મન સ્થિર નહી હોય–ત્યા સુધી એનો નિગ્રહ થનાર નથી–ત્યા સુધી તત્વજ્ઞાન આત્મામા ઉત્પન્ન થઈ શકતુ નથી તત્વજ્ઞાનની જાગૃતિ થયા વગર આત્માને હેય અને ઉપાદેય પદાર્થોનુ વાસ્તવિક ભાન થઈ શકતુ નથી

टीका—'अप्पा चेव०' इत्यादि—

आत्मैव=मन एव, दमितव्यः-वशी कर्त्तव्यो जेतव्य इत्यर्थः, इहात्मशब्देन मनो गृह्यते तस्यैव दमनीयत्वात्। आत्मा तु दमको बोध्यः। शब्दादि विषयेषु प्रवर्तमान मनस्ततः प्रत्याहृत्य स्वात्मनि स्थापनीयमिति भावः।

अन्वयार्थ—(अप्पाचेव दमेयव्वो-आत्मा एव दमितव्यः) मन ही दमन करने योग्य है। (अप्पा हु खलु दुद्दमो-आत्मा हु खलु दुर्दमः) क्यों कि मन ही दुर्दम है। (अप्पा दतो अस्सि लोए परत्थ य सुही होइ-आत्मान दाम्यन् इहलोके परत्र च सुखी भवति) मनको दमन करने वाला जीव नियम से इस लोक मे तथा परलोक मे सुखी होता है।

भावार्थ—सूत्रकार इस गाथा द्वारा इन्द्रियों के विषयो मे प्रवर्त्तमान मन के निग्रह करनेका उपदेश दे रहे हैं। वे कहते हैं कि इसलोक एव परलोक मे यदि सुखी होना चाहते हो-तो मनका निग्रह करो उसे अपने वश मे करो। जब तक इसको वश मे नहीं किया जायगा तब तक इसका अधीन बना हुआ आत्मा कभी भी किसी भी भव में सुख शाति नही पायेगा। आत्मा ही मन का दमन कर सकता है। दमन करनेका मतलब यह है कि जो मन इन्द्रियोके विषयों मे गृद्ध बना हुआ है उसको उनमे गृद्ध नही बनने देता। यही मनका दमन करना है। मनको विषयोसे हटाकर आत्मामे स्थापित करना चाहिये। तभी आत्मा मे शाति

अन्वयार्थः—अप्पा चेव दमेयव्वो-आत्मा एव दमितव्यः-,
મનજ દમન કરવા યોગ્ય છે
अप्पा हु खलु दुद्दमो-आत्मा हु खलु दुर्दमः-,
કેમકે મનજ દુર્દમ છે
अप्पा दतो अस्सि लोए परत्थ य सुहो होइ।
आत्मान दाम्यन् इह लोके परत्र च सुखी भवति।
મનનુ દમન કરનાર જીવ આલોક અને પરલોકમા સુખી થાય છે

ભાવાર્થ—સૂત્રકાર આ ગાથા દ્વારા ઇન્દ્રિયોના વિષયોમા પ્રવર્તમાન મનનો નિગ્રહ કરવાનો ઉપદેશ આપી રહ્યા છે તેઓ કહે છે કે, આ લોક અને પરલોકમા જો સુખી થવા ચાહતા હો તો-મનનો નિગ્રહ કરો, એને પોતાના વશમા રાખો જ્યા સુધી મનને વશ કરવામા ન આવે ત્યા સુધી એના આધીન બનેલો આત્મા ક્યારેય પણ-કોઈ પણ ભવમા સુખ શાતિથી રહી શકવાનો નથી આત્મા જ મનનુ દમન કરી શકે છે દમન કરવાનો હેતુ એ છે કે મન ઇન્દ્રિયોના વિષયમા વ્યાપ્ત બન્યુ છે એને એમાથી દુર કરવુ એજ મનનુ દમન કરવુ છે મનને વિષયોથી હટાડી આત્મામા સ્થાપિત કરવુ જોઈએ ત્યારે

वृक्षतले उपविष्ट आसीत् तदा तेन महात्मना ध्यानावस्थायामेक श्वापदसकुल व्यालकुल विशाल महारण्य दृष्टम् । तत्रैको पुरुषस्तेन दृष्टः, स च सहस्रभुजो विस्तृतकायः सहस्रहस्तधृतैः सहस्रमुशलै स्वदेह ताडयन् भीतभीत इव चीत्कार कुर्वन्नितस्ततः पलायमानः शतयोजनानि धावमानः श्रमेण शिथिलावयवः परवशः सन् पातालवद्गम्भीरे गाढान्धकारे महान्धकूपे निपतितः । पुनरसौ तस्मादन्धकूपाद् वहिर्निःसृत पूर्ववत् सहस्रमुशलैः स्वदेह ताडयति तदनु महत्यामग्निज्वालाया शलभ इवासौ प्रविष्टः । पुनरसौ ततोऽपि वहिर्निः सृत्य कण्टकाकीर्णे महारण्ये इतस्ततो धावति, तदनु पुनः स्वदेहोपरि पूर्ववत्सहस्रमुशलप्रहार कुर्वन् स दृष्टः ।

बैठे हुए थे । मुख पर सदोरक मुखवस्त्रिका बँधी हुई थी, उन्हें उस ध्यान में एक विशाल जगल दिखलाई पडा । जो श्वापदो हिंसक प्राणीयों से सकीर्ण एव व्याप्त था । उस में उन्होंने एक महाकाय व्यक्ति जिसके हजार हाथ थे देखा । उसके सब ही हाथो मे मुसल थे । वह इधर उधर भागता हुआ मुसलको शरीर पर मारता हुआ भयकर चीत्कार शब्द करता था । वह भगता भी इतना अधिक कि सौ योजन तक निकल जाता । जब वह थक जाता और उसका शरीर जब ढीला हो जाता तब वह पाताल के समान गभीर एक महान्धकूप मे कि जिसमें गाढ अधकार ही अधकार था उसमे गिर जाता था । पीछे वहासे निकलना और इसी तरह अपने शरीर को हजारों मुसलोसे पीटता, बाद मे शलभ-(पतग) की तरह एक महती अग्निज्वाला मे प्रविष्ट हो जाता । पश्चात् वहा से भी निकल कर वह एक कण्टकाकीर्ण अरण्य मे घुस जाता और वहा इधर उधर दौडता हुआ अपने शरीर को सहस्र मुसलो से पूर्वकी तरह

બેઠા હતા મોઢા ઉપર દોરાસાથે મુખવસ્ત્રિકા બાંધેલ હતી એમને એ ધ્યાનમા એક વિશાળ જગલ દેખાયુ, જે અનેક પ્રકારના હિંસક પ્રાણીઓથી ભરેલુ હતુ, તેમા એમણે એક મહાકાય વ્યક્તિ જેને હજાર હાથ છે તેવી જોઇ, એના બધા હાથોમા મુશળ હતા, તે અહિંથી તહીં દોડતા દોડતા મુસલોને પોતાના શરીર પર મારતો હતો અને ભયકર ચિત્કાર શબ્દ કરતો હતો, એ એટલા જોરથી દોડતો હતો કે સો યોજન સુધી નિકળી જતો થાક લાગતો અને શરીર જ્યારે ઢીલુ થઈ જતુ ત્યારે તે ખુબજ ઉડા અને ગાઢ અધકારથી છવાયેલ કુવામા કુદી પડતો, પાછો ત્યાથી નિકળતો અને એજ રીતે હજારો મુસલોથી પોતના શરીરને ટીપતો બાદમા શલભ (પતગ)ની માફક એક મહતી અગ્નિ જ્વાળામા પડતો અને ત્યાથી પણ નીકળીને તે મહાન કાટાઓવાળા જગલમા ઘુસી જતો ત્યા પણ આમ તેમ દોડતો અને પહેલાની જેમ પોતાના

पातयति उन्मार्गे मापयति चतुर्गतिरसंसारचक्रे भ्रामयति नरकनिगोदाद्यनन्तदु ख गर्ते निपातयति रत्नत्रय लुण्टयति आत्मगुणान् पातयति ज्ञानावरणीयाद्यष्टविधं कर्मोपार्जयति। तस्मान्मनो निग्रह कुर्यात्।

अत्रोदाहरणम्—

तथाहि—एको लब्धिसपन्नो महात्मा बद्धसदोरकमुखवस्त्रिकः ध्याननिष्ठः सन्

है जो अच्छे-अच्छे ज्ञानीजन भी सयमरूपी शिखर से इकदम पतित हो जाते है और नही सेवन करने योग्य मार्ग मे भी प्रवृत्त हो जाते है। इससे उनकी चतुर्गतिरूप ससार मे परिभ्रमणरूप दुर्दशा ही होती रहती है। नरक एव निगोद के अनत दुःखों को वे भोगते है। इन समस्त दुःखो से आत्मा का सरक्षण करनेवाला जो रत्नत्रय धर्म है-वह उनका लुटा जाता है। वे बिलकुल निर्धन बन जाते है। इन निर्धनता में और भी अनेक जो आत्मा के सद्गुण है उनका विकास नही होते पाता है इस स्थिति में इस आत्मा की इतनी दयनीय स्थिति हो जाती है, कि ज्ञानावरणादिक अष्ट प्रकार के कर्म इस पर रात दिन अपना प्रहार करते रहते है। इसको उस समय बचानेवाला कोई नही होता है। इस लिये मोक्षाभिलाषी का कर्तव्य है कि वह मन का निग्रह करे।

इस विषय को एक उदाहरण द्वारा स्पष्ट किया जाता है—

कोई एक महात्मा जो लब्धिसपन्न थे, एक वृक्ष के नीचे ध्यानमे

મન એવુ ચચળ છે કે ભલભલા જ્ઞાનીજનને પણ સયમરૂપી શિખર ઉપરથી એકદમ નીચે ગબડાવી મુકે છે, અને સેવન ન કરવા યોગ્ય માર્ગમા પ્રવૃત્ત બનાવી દે છે આથી તેમની ચતુર્ગતિરૂપ સસારમા પરિભ્રમણ રૂપ દુર્દશા જ થતી રહે છે નરક અને નિગોદના અનત દુખો તે ભોગવે છે આ સમસ્ત દુખોથી આત્માનુ રક્ષણ કરનાર જે રત્નમય ધર્મ છે-તે એની પાસેથી લુટાઈ જાય છે, આથી બિલકુલ નિર્ધન બની જાય છે આ નિર્ધનતામા આત્માના જે બીજા સદ્ગુણ હોય છે એનો પણ વિકાસ થતો નથી આ પરિસ્થિતિમા આત્માની એટલી દયામય હાલત થઇ જાય છે, કે જ્ઞાનાવરણાદિક આઠ પ્રકારના કર્મ રાત અને દિવસ એના પર પ્રહાર કરતા રહે છે આ સમયે એને આમાથી કોઇ બચાવનાર હોતુ નથી આ માટે મોક્ષાભિલાષીનુ કર્તવ્ય છે કે, તે મનનો નિગ્રહ કરે

આ વિષયને એક ઉદાહરણ દ્વારા સ્પષ્ટ કરવામા આવે છે—

કોઈ એક મહાત્મા જે લબ્ધિસપન્ન હતા, એક વૃક્ષની નીચે ધ્યાનમા

अहमन्यो नास्मि किं तु मनोनाम्ना प्रसिद्धोऽस्मि इष्टानिष्टशब्दादिविषये प्रवर्त मानोऽहं तृष्णारज्ज्वा प्राणिन बध्नामि, ततस्तमारम्भपरिग्रहाऽऽसक्त संसारचक्रे भ्रामयन् कदाचिद्देवजातौ कदाचिन्नरजातौ कदाचित्तिर्यग्जातौ कदाचित् पृथिव्यादिस्थावरयोनिषु द्वीन्द्रियादि–त्रसयोनिषु अनन्तदुःख प्रापयामि। यदा तु भवादृशेन महात्मना निगृहीतो भवामि तदा रत्नत्रयाराधन कारयामि, मोक्षमार्गे स्थापयामि, क्षपकश्रेणिमारोहयामि। शनै. शनैर्निग्रहाभ्यासप्रकर्षे सति शास्त्रसदर्शि-

नही हू–मेरा नाम मन है। इष्ट अनिष्ट शब्दादिक विषयों मे प्रवृत्ति करना और तृष्णारूपी रस्सी से प्राणियो को जकडना यही मुझे प्रिय है। मुझे आनद भी इसी मे आता है कि जब प्राणी आरभ परिग्रह मे आसक्त होकर ससार चक्रमे घूमता है। मै ही तो उनकी इस स्थिति का मूल कारण बनता हू। कभी मै जीवो को देवजाति मे, कभी मनुष्य योनि मे कभी तिर्यञ्चगति मे, कभी पृथ्व्यादिक स्थावर योनि मे, कभी द्वीन्द्रियादिक त्रस पर्यायों मे घुमाता रहता हू और वहा के अनत कष्टो का उन्हे पात्र बनाता हुआ बडा खुशी होता रहता हू। आप जैसे महात्माओं पर दुःख है कि मेरा वश नही चलता। कारण कि आपके सामर्थ्य के आगे मेरी शक्ति सर्वथा सकुचित हो जाती है। वह इस दिशा मे न वह कर दूसरी दिशा तरफ बहने लग जाती है। इसलिये मै निगृहीत होकर आप जैसो से रत्नत्रय की आराधना करवाता हू। मुक्ति के मार्ग में लगा देता हू तथा क्षपकश्रेणि पर भी चढा देता हू। जब साधुजनो का मुझे निग्रह करने

હુ બીજો કોઈ નથી–મારૂ નામ મન છે ઈષ્ટ અનિષ્ટ શબ્દાદિક વિષયોમા પ્રવૃત્તિ કરવી અને તૃષ્ણારૂપી રસ્સીથી પ્રાણીઓને બાધવા એ મને પસદ છે મને આનદ પણ એ વાતમા આવે છે કે જ્યારે પ્રાણી આરભ પરિગ્રહમા આશક્ત બની સસાર ચક્રમા ઘૂમે છે હુ પોતેજ તેની આ સ્થિતિનુ મૂળ કારણ બનુ છુ, કોઈ વખત હુ જીવોને દેવ જાતીમા, ક્યારેક મનુષ્ય યોનીમા, ક્યારેક તિર્યંચ ગતિમા, ક્યારેક પૃથ્વી આદિ સ્થાવર યોનીમા, ક્યારેક બે ઈન્દ્રિયવાળા ત્રસ પર્યાયોમા ઘૂમતો રહુ છુ અને ત્યાના અનેક કષ્ટોનો પાત્ર બનાવી હુ ખુશી થતો રહુ છુ આપ જેવા મહાત્માઓ ઉપર મારો પ્રભાવ પડી શકતો નથી એ વાતનુ મને દુખ છે કારણ કે આ આપના સામર્થ્ય આગળ મારી શક્તિ સર્વથા સકુચિત બની જાય છે તે આ દિશામા ન વહેતા બીજી દિશા તરફ વહેતી હોય છે આ માટે હુ નિગૃહીત બનીને આપ જેવાઓથી રત્નત્રયની આરાધના કરાવુ છુ મુક્તિના માર્ગમા લગાડી દઉ છુ, અને ક્ષપક

अथासौ दूरं गत्वाऽट्टहासं कुर्वन् धावमानश्चन्द्रकिरणशीतलं कदलीवनं प्रविष्टः। क्षणादेव ततोऽपि बहिर्निःसृत्य पुनः स्वदेहोपरि सहस्रमुशलैः प्रहारं कुर्वन् धावमान इतस्ततो भ्राम्यति। पुनः श्रमेण शिथिलावयवः सन् महान्धकूपे निपतितः। ततश्चिरेण निःसृत्य पुनः कदलीवनं प्रविष्टः, ततोऽपि निर्गत्य लतावनं गतः, लतावनाद् बहिर्भूत्वाऽन्धकूपे पतितः, तदनु कूपान्निःसृत्य कुसुमवनं गतस्तत्रेतस्ततो धावमानः स्वदेहोपरि मुशलैः प्रहारं करोति ततोऽपि निःसृत्य फलवनं प्रविष्टः, तत्रापि धावमानः स्वदेहोपरि पूर्ववत् सहस्रमुशलैः प्रहारं करोति। एवंविधं पुरुषं स महात्मा ज्ञानदृष्ट्या विलोक्य स्वलब्धिबलेन तस्य प्रतिरोधं कृत्वा पृष्टवान्– कस्त्वम्? किमर्थमेवं क्रियते? तव किं प्रियमस्ति? एवं पृष्टोऽसौ पुरुषोऽब्रवीत्–

ही प्रहारित करता। फिर दूर जाकर बडे जोर से हँसता और चद्रकिरण के समान शीतल कदलीवन मे प्रवेश कर वहा विश्राम करने लगता। क्षण एक विश्रामित होकर वहासे बाहर आते ही फिर वही अपनी चाल शुरू करता, जब वह इस चाल से थक जाता था तो गाढ अधकार वाले कूएँ मे गिर जाता था, वहां से निकल कर फिर कदली वनमे जाता, वहां से बाहर होते ही लतावन मे वहा से फिर अधकूप में वहां से कुसुमित वन मे, वहा से फल वाले वन मे इस प्रकार भ्रमण करता–करता वह अपने शरीर को मूसलों के प्रहारोसे कूटता रहता। महात्मा ने जब इस प्रकार की इसकी स्थिति देखी तो उन्हे बडा ही अचरज हुआ। उसकी इस स्थिति को उन्होने अपने लब्धिबलसे स्थभित कर दिया और उससे पूछा–तुं कौन है और क्यो इस प्रकार की चेष्टाएँ करता है? तुझे क्या प्रिय है? महात्माकी इस बात को सुनकर उसने कहा कि मैं और कोई

શરીર ઉપર મુશલોના ફટકા લાગાવતો પછી થોડા આગળ વધી જોર જોરથી હસતો અને ચદ્રકિરણ સમાન શીતળ કેળોના વનમા પ્રવેશ કરી ત્યા આરામ કરવા લાગતો થોડા સમય વિશ્રાતિ લઈ–શ્રમ રહિત બની ત્યાથી બહાર નીકળી પૂર્વવત્ દોડા દોડ અને શરીર ઉપર મુશલના પ્રહારની પ્રવૃત્તિ અધ કારવાળા કુવામા પડવુ, ફરી પાછો કેળોના વનમા પ્રવેશ, ત્યાથી લતા વનમા, ત્યાથી ફરી કુવામા, ત્યાથી નીકળી ફરી કેળોના વનમા, આ પ્રકારે ભ્રમણ કરતો અને પોતાના શરીરને મુસલોથી મારતો આ સ્થિતિ જ્યારે મહાત્માએ જોઈ ત્યારે તેમને ભારે અચરજ થઈ, એની એ સ્થિતિને પોતાના લબ્ધિબળથી સ્થભિત બનાવી દઈ મહાત્માએ તેને પૂછ્યુ–તુ કોણ છો અને આ પ્રકારની ચેષ્ટાઓ શા માટે કરે છે? તને શુ પ્રિય છે? મહાત્માની વાત સાભળી તેણે કે

यद्वा—आत्मा=बाह्येन्द्रिय दमितव्य एव बाह्येन्द्रिय पञ्चविधं श्रोत्रचक्षुर्घ्राण रसनस्पर्शनभेदात् । बाह्येन्द्रियाणा दमनाकरणे आत्मनो विनाशः स्यात् । उक्तच—

जिस प्रकार सूर्य के उदय होने के पहिले उसका आलोक-प्रकाश प्रसृत हो जाता है उसी प्रकार समस्त रूपादिक पदार्थोंको विषय करने वाला यह प्रातिभज्ञान, केवलज्ञानरूप सूर्य के उदित होने के पहिले उसकी प्रभा सरीखा प्रकट हो जाता है। जिससे यह बात निश्चित हो जाती है कि अब इस आत्मा मे केवलज्ञान का उदय होनेवाला है। जब मनो-निग्रह का अभ्यास सर्वोत्कृष्ट अवस्था सपन्न हो जाता है तब उस समय आत्मा मे केवलज्ञान की उद्भूति हो जाती है। इसके समस्त पदार्थोंका स्पष्ट प्रतिभास होने लग जाता है। कोई भी रूपी अथवा अरूपी पदार्थ ऐसा नहीं बचता जो केवलज्ञान का विषय नहीं बनता हो। यह ज्ञान अनुपम है-ऐसा कोई और ज्ञान नहीं है-कि जिससे इसे उपमित किया जा सके। इसके द्वारा प्रकाशित पदार्थों मे किसी भी प्रकार से बाधा नहीं आती है। इस प्रकार महात्मासे कहकर वह मन नामका पुरुष अन्तर्हित हो गया ॥

आत्मा शब्द का अर्थ बाह्य इन्द्रिया भी हैं। वे स्पर्शन, रसना, घ्राण, चक्षु और कर्ण के भेद से ५ प्रकार की हैं। मोक्षाभिलाषी आत्मा

જ્ઞાનની અપેક્ષા રહેતી નથી જેમ સૂર્યનો ઉદય થયા પહેલા તેનો આવવાનો પ્રકાશ પ્રસાર પામે છે, ભાસ પ્રસ્તુત બને છે તે પ્રકારે સમસ્ત રૂપાદિક પદાર્થોનો વિષય કરવાવાળા આ પ્રાતિભ જ્ઞાન કેવળ જ્ઞાનરૂપ સૂર્યના ઉદય થતા પહેલા તેની પ્રભારૂપે પ્રગટ થાય છે જેથી એ વાત નિશ્ચય બને છે કે હવે આ આત્મામા કેવલજ્ઞાનનો ઉદય થવાનો છે જ્યારે મનોનિગ્રહનો અભ્યાસ સર્વોત્કૃષ્ટ અવસ્થા સપન્ન બની જાય છે, ત્યારે તે સમય આત્મામા કેવલજ્ઞાનની ઉદ્ભૂતિ થઈ જાય છે આથી સમસ્ત પદાર્થોનો સ્પષ્ટ પ્રતિભાસ થવા લાગી જાય છે કોઈ પણ રૂપી અથવા અરૂપી પદાર્થ એવો નથી બચતો જે કેવલજ્ઞાનનો વિષય ન બનતો હોય, આ જ્ઞાન અનુપમ છે એવુ બીજુ કોઈ જ્ઞાન નથી કે જેનાથી આને ઉપમિત કરી શકે તેના દ્વારા પ્રકાશિત પદાર્થોમા કોઇ પણ પ્રકારની બાધા આવતી નથી આ પ્રકારે મહાત્માને કહીને તે મન નામનો પુરૂષ અતર્ધાન થઈ ગયો

આત્મા શબ્દનો અર્થ બાહ્ય ઇન્દ્રિયો પણ છે, જે સ્પર્શન, રસના, ઘ્રાણ, ચક્ષુ, અને કાનના ભેદથી પાચ પ્રકારની છે મોક્ષાભિલાષી આત્મા એનુ દમન

तोपायाः वचनगोचरातीताः, निग्रहाभ्यासप्रकर्षरहितप्राणिगणसंवेदनयाऽगम्याः सिद्धिपदसंपज्जनकाः सूक्ष्मसूक्ष्मतरार्थविषया मनाक् समुल्लसत्स्फुटप्रतिभासा ज्ञानविशेषा उत्पद्यन्ते। ततः किंचिदूनात्यन्तप्रकर्षं निरपेक्षमत्यादिज्ञान प्रकर्षपर्यन्तोत्तरकालभाविकेवलज्ञानादर्वाक्तन सवितुरुदयात् प्राक् तदालोककल्पम् अशेषरूपादिवस्तुविशेष प्रातिभ ज्ञानमुदयते, पश्चात् सर्वोत्कृष्टप्रकर्षे सति सुस्पष्टप्रतिभाससकललोकालोकविषयमनुपममवाय केवलज्ञानमुत्पद्यते। एवमुक्त्वाऽसौ तिरोहितो जातः। तस्मादात्मैव दमनीयः।

का अभ्यास धीरे-धीरे प्रकर्ष अवस्था को प्राप्त हो जाता है तब इस अभ्यास की प्रकर्षता की कृपा से उन्हें ज्ञानविशेषोंकी प्राप्ति हो जाती है। इनसे वे शास्त्र प्रतिपादित उपायो का निरीक्षण किया करते हैं। उन ज्ञानविशेषों का कथन ऐसा तो नही है जो आपके समक्ष वचनों द्वारा कथित हो सके। यह बात तो वे ही जान सकते हैं जो इस अवस्था पर पहुँच चुके होते हैं। जिनकी आत्मा इस निग्रह के अभ्यास के प्रकर्ष से विहीन हैं भला वे इनके स्वाद को क्या जानें। ये ज्ञान विशेष सिद्धिपदरूपी सपति के जनक होते हैं। सूक्ष्म, सूक्ष्मतर भी पदार्थोंके ये निर्णायक होते हैं। इनसे जीवोंका कुछ-कुछ पदार्थोंका स्पष्ट प्रतिभास होने लग जाता है। जब मनोनिग्रह करनेका अभ्यास किञ्चित् न्यून अत्यत प्रकर्ष अवस्था तक पहुँच जाता है तब उस समय आत्मा में प्रातिभ नामका एक ज्ञानविशेष उत्पन्न होता है। यह ज्ञान केवलज्ञानसे पहिले होता है। इसमे मत्यादिक परोक्ष ज्ञानकी अपेक्षा नही रहती है।

શ્રેણી પર પણ ચડાવી દઉં છુ જ્યારે સાધુજનનો નિગ્રહ કરવાનો મને અભ્યાસ ધિરે ધિરે પ્રકર્ષ અવસ્થા પ્રાપ્ત થાય છે, ત્યારે આ અભ્યાસની પ્રકર્ષતાની કૃપાથી તેને જ્ઞાન વિશેષોની પ્રાપ્તિ થઈ જાય છે, તેનાથી તે શાસ્ત્ર પ્રતિપાદિત ઉપાયોનુ નિરિક્ષણ કર્યા કરે છે એ જ્ઞાન વિશેષોનુ કથન એવું તો નથી જે આપની સામે વચનથી કહી શકાય, તે વાત તો તેજ જાણી શકે છે જે આ અવસ્થાને પહોચેલ છે જેની આત્મા આ નિગ્રહના અભ્યાસના પ્રકર્ષથી વિહિન છે આવા જીવ એ સ્વાદને કયાથી જાણે આ જ્ઞાન વિશેષ સિદ્ધિ પદરૂપી સપત્તિના જનક હોય છે સૂક્ષ્મથી સૂક્ષ્મ પદાર્થોના પણ એ જાણકાર હોય છે એમનાથી જીવોને કોઈ કોઈ પદાર્થનો સ્પષ્ટ પ્રતિભાસ થવા લાગે છે મનો નિગ્રહ કરવાનો અભ્યાસ જ્યારે થોડા અશે અત્યત પ્રકર્ષ અવસ્થા સુધિ પહોચી જાય છે ત્યારે એ સમયે આત્મામા પ્રાતિભ નામનુ એક જ્ઞાનવિશેષ ઉત્પન્ન થાય છે. આ જ્ઞાન કેવલ જ્ઞાનથી પહેલા થાય છે તેમા મત્યાદિક

अय भावः—मनोनिग्रहेण बाह्येन्द्रियनिग्रहेण चात्मा उपशमभावे नेतव्य इति भावः।

हु=निश्चयेन, खलु–यतः आत्मा दुर्दमः=दुर्जयः।

अत्रोदाहरणम्—

'अप्पा हु खलु दुद्दमो' इति भगवद्वचन भद्राचार्यसन्निधौ श्रुत्वाऽऽत्मकल्याणसाधक उग्रवशोत्पन्न उग्रनामा नृपः प्रव्रज्या गृहीतवान्। स्वकल्याणार्थं मनो निग्रहीतु प्रवृत्तः। किन्तु मनः पारदवत् परमचञ्चलम्, तेन तत्स्वायत्त न जातम्, असौ मुनिव्रतधारी नृपश्चिन्तयति–अहो! एकेनापि कोपकटाक्षमात्रेण सर्वे जना ममाज्ञा शिरसि धृत्वा ममायत्ताः सन्तो मम चरण शरणीकृत्य तिष्ठन्ति स्म। परन्तु

विषयों की ओर अर्थात् असयम मार्ग मे प्रवृत्ति करते हैं। सयमरूपी लगाम से सयमित करे जिससे उनकी असयम में प्रवृत्ति रुक जाय। कहने का भाव यही है कि पाच इन्द्रिय एव मन इन छह को निगृहीत करने से आत्मा अपने उपशम भावमे स्थित होता है। अतः इनके निग्रह करनेका प्रयत्न प्रत्येक मोक्षाभिलाषी आत्मा को करना चाहिये। "अप्पा हु खलु दुद्दमो" इस प्रभु कथित वचन को भद्राचार्य के पास सुनकर उग्रवशीय उग्र नामका राजा दीक्षित हुए। उन्होंने हर तरह से अपने मन को निग्रह करने का खूब प्रयत्न किया, परन्तु पारे एव पवन के समान अति चचल होने से उसका वह निग्रह नही कर सके। उसी मुनिव्रतधारी राजा ने विचार किया–बडे आश्चर्यकी बात है कि एक कोपकुटिल भ्रकुटीमात्र से भी समस्त मेरे प्रजाजन मेरी आज्ञाको शिर पर धारण कर लिया करते थे और चरण की शरण मे आ जाते थे–परन्तु–यह

માર્ગમા પ્રવૃતિ કરે છે એને સયમરૂપી લગામથી સયમિત બનાવે જેનાથી તેની અસયમની પ્રવૃતિ રોકાઇ જાય મતલબ કહેવાનો એ છે કે, પાચ ઇન્દ્રિય અને મન, આ છ ને નિગૃહીત કરવાથી આત્મા પોતાના ઉપશમ ભાવમા સ્થિત થાય છે આથી એનો નિગ્રહ કરવાનો પ્રયત્ન દરેક મોક્ષાભિલાષી આત્માએ કરવો જોઈએ "अप्पाहु खलु दुद्दमो" આ પ્રભુએ કહેલા વચનને ભદ્રાચાર્યની પાસેથી સાભળીને ઉગ્રવશીય ઉગ્ર નામના રાજા દીક્ષીત થયા તેઓએ દરેક પ્રકારે પોતાના મનનો નિગ્રહ કરવાનો ખુબ પ્રયત્ન કર્યો, પરતુ પવનના સમાન અતિ ચચળ હોવાથી તેનાથી નિગ્રહ કરી શકાયો નહી એ મુનિવ્રતધારી રાજાએ વિચાર કર્યો–ઘણા આશ્ચાર્યની વાત છે કે, એક કોપ કુટિલ ભ્રકુટી માત્રથી મારા સમસ્ત પ્રજાજનો મારી આજ્ઞાને માથા ઉપર ધારણ કરતા હતા અને ચરણના શરણમા આવી જતા હતા પરતુ આ મન કેટલુ બળવાળુ છે જે મારા વશમા

कुरङ्गमातङ्गपतङ्गभृङ्ग,-
मीना हताः पञ्चभिरेव पञ्च।
एकः प्रमादी स न हन्यते किं,
यः सेवते पञ्चभिरेव पञ्च ॥ १ ॥

अन्यच—इन्द्रियाणा हि चरता, विषयेष्वपहारिषु।
संयमे यत्नमातिष्ठेद्, विद्वान् यन्तेव वाजिनाम् ॥ १ ॥

अयमर्थ -विद्वान्=तत्वज्ञः अपहारिषु=आकर्षकेषु=तत्तदिन्द्रियविषयेषु चरता=गच्छताम् इन्द्रियाणां सयमे=संयमने यत्नम् आतिष्ठेत्=कुर्यात्, क इव ? इत्याह-वाजिनाम्=अश्वाना यन्तेव=सारथिरिवेति।

यदि इनका दमन नही करता है तो वह मुक्तिमार्ग मे प्रवृत्त नहीं हो सकता है और न साधक ही बन सकता है। इन्द्रियो का यदि दमन न किया जाय तो शास्त्रकारों ने यहा तक कह दिया है कि आत्मा का भी विनाश हो जाता है। कहा भी है-देखो-जब क्रमशः एक एक इन्द्रिय के विषय मे लोलुप होने से कुरग-हिरण, मातग-हस्ती, पतग, भ्रमर एव मीन-मछली, ये प्राणी अपने प्राणों से रहित होते ह तब जो मनुष्य पाचो इन्द्रियोके विषय मे लोलुप बनेगा क्या वह विनष्ट नही होगा? परतु अवश्य विनष्ट होगा-दुर्गति को प्राप्त करेगा। अत. जिस प्रकार यन्ता-अश्वरोही-घुडसवार-इच्छित मार्ग पर चलाने के लिये घोडे को लगाम द्वारा अपने आधीन बना लेता है उसी प्रकार आत्महितैषी का कर्तव्य है कि वह भी इन इन्द्रियरूपी घोड़ो को कि जो अपने-अपने

न करे तो ते मुक्ति मार्गमा प्रवर्त बनी शकतो नथी तेमज साधक पण बनी शकतो नथी ઇन्द्रियोनु जो दमन न करवामा आवे तो शास्त्रकारोએ त्या सुधी कहेलु छे के, आत्मानो पण विनाश थई जाय कह्यु पण छे-जुओ-ज्यारे क्रमथी એक એक ઇन्द्रियना विषयमा लोलुप होवाथी कुरग-हरण, मातग-हाथी, पतग, भ्रमर, तेमज माछली, आ प्राणी पोताना प्राणोथी रहित बने छे तो पछी माणुस ज्यारे पाचेय ઇन्द्रियोना विषयमा लोलुप बनी रहे तो तेनो नाश न थाय? खरेखर नाश थवानो-दुर्गतिने प्राप्त करशे એथी जे रीते घोडेस्वार ઇच्छित मार्ग ઉपर चलाववा माटे घोडाने लगाम द्वारा पोताना आधिन बनावी ले छे એज प्रकारे आत्महितैषीनु कर्तव्य छे के, ते पण आ ઇन्द्रियरूपी घोडाઓने के जे पोत पोताना विषयोनी तरफ अर्थात असयम

नियमयति, ततोऽपि निःसृतं पुनरुपशमभावे समारोहयति, ततोऽपि निःसृतं दृष्ट्वा स चिन्तयति–अहो! मनो हि दुर्दमम् तदपि ज्ञानक्रियाभ्यां वशीकरिष्यामि, इति विचिन्त्य क्षपकश्रेण्यामारुह्य मनो निगृह्य शुक्लध्यानद्वितीयपाद समाप्य केवलज्ञान प्राप्तवान्। आत्मानं दाम्यन् अस्मिन् लोके परत्र च सुखी भवति।

अत्रोदाहरणम्—

एको धर्मघोषनामाऽऽचार्यः शिष्यसहितो ग्रामानुग्राम विहरन् विस्मृतमार्गः पञ्चशतचौराधिष्ठिताया चौरपल्ल्या गतः। मार्गविस्मरणादेव चातुर्मास्यकरणार्थं

जब यह वहा भी नहीं ठहरा तो सूत्रार्थचिन्तनरूप ध्यान मे लगा दिया। तब यह वहा सूत्रार्थ के चिन्तवन करने मे लग गया। परतु यह बहुत काल तक स्थित नही रह सका। तो फिर उसको उपशम भाव मे लगाया। जिससे उसको शांति मिले, फिर भी यह स्थिर नहीं रहा और निकला तो मुनि विचारने लगे अहो! मन बडा ही दुर्दम है उसको ज्ञान एव क्रिया मे लगा दिया। ज्ञान क्रिया से इसको वश मे करूँगा ऐसा निश्चित विचारकर क्षपक श्रेणी का आश्रयण किया, फिर मन स्थिर हो गया, और शुक्ल ध्यान के द्वितीय पाद के अवलम्बन से केवलज्ञान को प्राप्त कर लिया और सिद्धिपद पाये, तात्पर्य कहनेका यह है कि आत्मा को दमन करने वाला साधु इस लोक एव परलोक मे सुखी होता है।

धर्मघोष नाम के कोई एक आचार्य थे। वे शिष्यो सहित विहार करते हुए किसी दूसरे ग्राम को पधार रहे थे। चलते–चलते वे मार्ग

तहि જવાનો પ્રયત્ન કર્યો કે, રાજઋષિએ તુરતજ સ્વાધ્યાયમા નિરત કરી દીધુ જ્યારે તે ત્યા પણ ન ટક્યુ ત્યારે સૂત્રાર્થ ચિતનરૂપ ધ્યાનમા લગાવી દીધુ અને તે સૂત્રાર્થના ચિતનમા ત્યા લાગી ગયા પરતુ ત્યા પણ તે લાબો સમય સ્થિર ન રહી શક્યા આ પછી ઉપશમ ભાવમા લગાવવામા આવતા જેમાથી શાતિ મળે છતા પણ એ સ્થિર ન રહ્યુ ત્યારે મુનિ વીચારવા લાગ્યા કે, મન બહુજ ચચળ છે તેને જ્ઞાન વગેરેની ક્રિયામા લગાડવામા આવ્યુ, જ્ઞાનક્રિયાથી તેને વશ કરીશ એવો નિશ્ચીત વિચાર કરી ક્ષપક શ્રેણીનો આશ્રય લીધો, પછી મન સ્થિર થયુ અને શુકલ ધ્યાનના બીજા પદના અવલબનથી કેવલજ્ઞાનને પ્રાપ્ત કર્યું અને સિદ્ધી પદ પામ્યા તાત્પર્ય કહેવાનુ એ છે કે, આત્માને દમન કરવાવાળા સાધુ આ લોક અને પરલોકમા સુખી થાય છે આને ઉદાહરણ દ્વારા સમર્થન કરવામા આવે છે—

ધર્મઘોષ નામના કોઈ એક આચાર્ય હતા, તે શિષ્યો સહિત વિહાર કરીને કોઈ ગામે જઈ રહ્યા હતા, ચાલતા ચાલતા તે માર્ગ ભુલી ગયા અને

इदमेकमेव मनः शतधा मां नर्तयति, अहं जातिसम्पन्नः कुलसम्पन्न उग्रवंशीयः क्षत्रियोऽस्मि, येन केनापि प्रकारेणातिचञ्चलमिदं मनः स्वायत्तीकरिष्यामि तपसा संयमेन वा स्वाध्यायध्यानादिना वा यथातथा मनः सुस्थिरं करिष्यामि, इति मनसि निश्चित्य समितिषु मनः संयोजयति, ततो निःसरति तदनु गुप्तिषु नियोजयति ततोऽपि निःसृतं स्वाध्याये, ततोऽपि निःसृतं सूत्रार्थचिन्तनलक्षणे ध्याने

मन कितना बलिष्ठ है जो मेरे वशमें नहीं आता है—उल्टा मुझे ही अनेक तरह से नचाता है। मैं जाति संपन्न हूं, कुल संपन्न हूं और उग्रवंशीय क्षत्रिय हूं, अतः मेरा कर्तव्य है कि इसका विजय करने के लिये मैं अपनी शक्ति का परिचय दूं। मैं कोई ऐसा वैसा व्यक्ति तो हूं नहीं जो इसके वश मे पड जाउं। अतः जैसे भी हो सकेगा हर एक उपाय से चाहे यह कितना भी चंचल क्यों न हो इसे अपने अधीन बनाकर ही रहूंगा। यदि यह तप से वश मे होना चाहेगा—तो तप करूँगा—संयम से वश मे होना चाहेगा—तो संयम मार्ग अराधुंगा, यदि स्वाध्याय एवं ध्यान से वश मे होना चाहेगा—तो स्वाध्याय, ध्यान करुंगा, परंतु इसे अब छोडूंगा नहीं। इस प्रकार दृढ प्रतिज्ञ होकर सर्वप्रथम उसने पांच समितियो के पालन करने मे मनको नियुक्त किया, परन्तु यह तो बडा ही चंचल था, इसलिये ज्यो ही वहां से निकला की गुप्तियों मे नियुक्त किया, फिर भी यह वहा कुछ ही देर ठहर कर जब इसने इधर उधर जानेका प्रयत्न किया कि राजऋषि ने शीघ्र ही स्वाध्याय मे निरत कर दिया।

આવતુ નથી ઉલટુ મનેજ અનેક રીતે નચાવે છે હુ જાતિ સપન્ન છુ, કુળ સપન્ન છુ, અને ઉગ્ર વશિય ક્ષત્રિય છુ આથી મારૂ કર્તવ્ય છે કે, એના ઉપર વિજય કરવા માટે હુ મારી શક્તિનો પરિચય કરાવુ હુ કોઈ એવો નબળા મનનો માણસ નથી કે એના વશમા પડી જાઉ આથી જેમ બને તેમ દરેક ઉપાયથી ચાહે તે કેટલુ પણ ચચલ કેમ ન હોય તેને મારા આધિન બનાવીને જ જપીશ જો તે તપથી વશ બનશે તો હુ તપ કરીશ—સયમથી વશ થશે તો સયમ માર્ગનુ આરાધન કરીશ, જો સ્વાધ્યાય અને ધ્યાનથી વશમા આવશે તો સ્વાધ્યાય, ધ્યાન કરીશ પરતુ આને હુ છોડનાર નથી આ પ્રકારની દ્રઢ પ્રતિજ્ઞા લઈ સર્વ પ્રથમ તેણે પાચ સમિતિઓનુ પાલન કરવામા મન પરોવ્યુ પરતુ મન તો ભારે ચચલ હતુ આ કારણે જેમ ત્યાથી નિકળ્યુ કે ગુપ્તિઓમા નિયુક્ત થયુ છતા પણ તે ત્યા થોડીવાર રહી જ્યારે તેણે અહિ

मेधा पिपीलिका हन्ति, यूका कुर्याज्जलोदरम् ॥
कुरुते मक्षिका वान्ति, कुष्ठरोग च कोलिकः ॥ १ ॥
कण्टको दारुखण्डं च, वितनोति गलव्यथाम् ।
व्यञ्जनान्तर्निपतित,-स्तालु विध्यति वृश्चिकः ॥ २ ॥
विलग्नस्तु गले वालः, स्वरभगाय जायते ।
इत्यादयो दृष्टदोषाः, सर्वेषा निशिभोजने ॥ ३ ॥
तथैव परलोकेऽपि, दुर्गतिर्जायते ध्रुवम् ।
तस्मात् रात्रौ न भुञ्जीत मोक्त भगवता सदा ॥ ४ ॥

लिये उनके पीछे २ गये। वहा आचार्य ने उन्हें रात्रिभोजन न करने का उपदेश दिया। उस समय मे उन्हों ने बतलाया कि रात्रिभोजन में अनेक दोष हैं, क्यों कि सूर्यास्त हो जाने से उस समय अनेक सूक्ष्म जीवों का प्रचार और उत्पत्ति होती है तथा यदि भोजन में पिपीलिका-कीडी खाने में आ जावे तो खाने वाले की बुद्धि नष्ट हो जाती है। जू यदि भोजनमे खाने मे आ जावे तो जलोदर नामका रोग हो जाता है। भोजनमें मक्षिका आ जानेसे वमन होता है, भोजनमे कौलिक करोळिया के खाने से कुष्ठरोग होता है, कांटा तथा लकडी की फांस से गले में घोर दुःख होता है, विछु खाने मे आ जाय तो तालु का भेदन होता है, केश-खाने में आ जावे तो स्वर का भग होता है इत्यादि अनेक दोष रात्रिभोजन मे है। तथा परलोक मे रात्रिभोजन करने वाले को दुर्गति की प्राप्ति होती है। इसलिये किसी को रात्रिभोजन नही करना चाहिये।

મહારાજને પહોચાડવા તેમની પાછળ પાછળ ગયા ત્યા આચાર્યે તેમને રાત્રી ભોજન ન કરવાનો ઉપદેશ આપ્યો, તે વખતે તેમણે જણાવ્યુ કે રાત્રી ભોજનમા અનેક દોષ છે કેમકે, સૂર્યાસ્ત થઈ જવાથી અનેક સૂક્ષ્મ જીવોનો પ્રચાર અને ઉત્પત્તિ થાય છે અને ભોજનમા જો પીપીલીકા-કીડી ખાવામા આવી જાય તો બુદ્ધિનો નાશ થાય છે જુ વગેરે જો ખાવામા આવી જાય તો જળોદર નામનો રોગ થાય છે, માખી આવી જવાથી ઉલટી થાય છે, જો કરોળીયો ખાવામા આવી જાય તો કોઢ થાય છે, કાટા તેમજ લાકડાની ફાસ જેવુ ખાવામા આવી જાય તો ગળામા અટકાઈ જાય છે અને ઘણુ દુ ખ થાય છે, વિંછી જો ખાવામા આવી જાય તો તાળવુ તોડી નાખે છે, મોવાળો ખાવામા આવી જાય તો સ્વરનો ભગ થાય છે ઈત્યાદિ અનેક દોષ રાત્રી ભોજનમા છે અને રાત્રી ભોજન કરનારને દુર્ગતિની પ્રાપ્તિ થાય છે. આ માટે કોઈએ રાત્રી ભોજન ન કરવુ,

निश्चितस्थानं गन्तुमक्षमो भूत्वा चौरपल्ल्यामेव चातुर्मास्येऽवस्थातुं चौरपल्लीनायकमुपाश्रयं याचितवान्, चौरपल्लीनायकेन प्रोक्तम्—अत्र भवता देशना न कर्तव्या, सर्वे वयं तस्करवृत्तिजीविनः। मुनिना तद्वचनं स्वीकृत्य स्वाध्यायध्यानादिना चातुर्मास्यं यापितम्। चातुर्मास्यावसाने विहारसमये सर्वे तस्कराः किंचिद्दूरं मुनिमनुगताः तदा मुनिना तेभ्यो रात्रिभोजनप्रतिषेधरूपा देशना दत्ता। तथा चोक्तम्—

भूल गये और चोरोंकी पल्ली मे जा पहुचे। वहा ५०० चोर रहते थे, चौमासे का समय बिलकुल नजदीक आ पहुचा था। इतना समय था नहीं कि किसी और दूसरे स्थान पर वहां से चलकर चौमासे मे रहने का निश्चय किया जा सके। अतः आचार्यने वहीं पर चतुर्मास व्यतीत करने के अभिप्राय से चौरो के नायकसे चतुर्मास में ठहरने के लिये उपाश्रयकी याचना की। आचार्यकी बात सुनकर पल्लीपति ने उनसे कहा कि आप यहा ठहरें—हमे इसमें कुछ हरकत नहीहै परतु आप यहा धार्मिक उपदेश देने का कष्ट न करें। कारण कि हम सब यहा के निवासी चोरी करके अपना निर्वाह करते हैं कहीं ऐसा न हो कि आपकी देशना से हमारा व्यापार धदाबद हो जाय। आचार्य ने उसकी बात मान ली और स्वाध्याय एव ध्यान से वहीं पर रहते हुए अपना चौमासे का समय व्यतीत किया। जब विहार करने का समय आया तो उस वख्त सब चौर मिलकर आचार्य को पहुँचाने के लिए इकट्ठे हुए और कुछ दूर तक सब के सब आचार्य महाराज को पहुँचाने के

ચોરોના નેસડામા જઈ પહોચ્યા ત્યા ૫૦૦ ચોર રહેતા હતા, ચોમાસાનો સમય નજીક આવી રહ્યો હતો, એટલો સમય ન હતો કે ત્યાથી બીજા સ્થાને પહોચીને ત્યા ચોમાસામા રહેવાનો નિશ્ચય કરી શકાય આથી આચાર્યે એ સ્થાન ઉપર ચતુર્માસ વ્યતિત કરવાના અભિપ્રાયથી ચોરોના નાયકથી ચતુર્માસ રોકાવા માટે આશ્રય સ્થાનની યાચના કરી આચાર્યની વાત સાભળી ચોરોના નાયકે કહ્યુ કે ભલે આપ અહિ રહો અમને એમા કાંઈ વાધો નથી પરતુ આપ અહિ ધાર્મીક ઉપદેશ આપવાનો વિચાર ન રાખશો કારણ કે અમે સઘળા અહિના નિવાસી ચોરી કરીને પોતાનો નિર્વાહ કરીએ છીયે કદાચ એવુ ન બને કે આપના ઉપદેશથી અમારો ધધો બધ થઈ જાય, આચાર્યે તેની વાત માની લીધી અને સ્વાધ્યાય અને ધ્યાનથી ત્યા રહીને પોતાનો ચોમાસાનો સમય વ્યતિત કર્યો જ્યારે વિહાર કરવાનો સમય આવ્યો તે વખતે બધા ચોરોએ મળી આચાર્યને પહોચાડવા માટે એકઠા થયા અને થોડે દૂર સુધી આ બધા

निर्विषा। पाकप्रवृत्ता अपि एवमेव विचार्य स्वभोजनार्थमर्धं मांसं पृथक् निधाय अर्धं मांसं विषमिश्रितं कृतवन्तः। सर्वे भोजनार्थमुपस्थिताः पल्लीनायकं प्रोक्तवन्तः। पल्लीपतिनोक्तम्—इदानीं रात्रिः संजाता, मया रात्रिभोजनस्य प्रत्याख्यानं कृतम्, सर्वैर्भुज्यताम्, ततः पल्लीनायकाज्ञया सर्वे चौरा भोक्तुमुपविष्टाः। तत्र सार्धद्वय-सख्यकाश्चौराः सविषमदिरापानेन मृताः, अन्ये सार्धद्वयसख्यकाः सविष मांसभक्षणेन मृताः। एतत् सर्वं दृष्ट्वा पल्लीनायकेन मनसि चिन्तितम्-

से आधी मदिरा मे विष मिला दिया जाय। ऐसा विचार कर उन्होंने आधी मदिरा मे विष मिला दिया और आधी मदिरा अपने लिये विना विष की अलग रख ली। उधर जो मांस आदि पकाने मे लगे हुए थे उन्होंने भी यही विचार किया और जैसा काम इन लोगोने किया वैसा ही उन्हों ने किया-अर्थात् उन लोगो ने भी आधे भोजन मे विष मिला दिया और आधा भोजन अपने लिये विना विष का अलग रख लिया। जब सब भोजन के लिये बैठने लगे तब सब ने पल्लीपति को भोजन करने के लिये बुलाया। परतु पल्लीपति ने उस समय भोजन करने से यह कह कर मना कर दिया कि देखो भाईयों इस समय रात्रि हो चुकी है-मैं ने रात्रिभोजन का त्याग किया है, अतः आप लोग ही इस समय भोजन करें! पल्लीपति की इस प्रकार आज्ञा प्राप्त कर वे सब के सब भोजन करने के लिये बैठ गये। उनमे आधे तो विष मिश्रित मदिरा के पान करने से मर गये और आधे विषमिश्रित मांस के खाने से मर गये। इस प्रकार सर्व विनाश देखकर पल्लीपति ने मन मे विचार

આવે એવો વિચાર કરી તેઓએ અરધા દારૂમા વિષ મેળવી દીધુ અને અરધો દારૂ પોતાના માટે અલગ રાખ્યો અહિં, પણ જે માસ વગેરે પકાવવામા લાગેલ હતા તેમણે પણ એવો વિચાર કર્યો જેવુ કામ આ લોકોએ કર્યું અર્થાત્ એ લોકોએ પણ અરધા ભોજનમા વિષ મેળવી દીધુ અને અરધુ પોતાના માટે અલગ રાખી લીધુ જ્યારે બધા જમવા માટે બેસવા માડયા ત્યારે બધાએ તેના આગેવાનને જમવા માટે બોલાવ્યા પરતુ આગેવાને એમ કહી ના કહી કે જુઓ ભાઈઓ આ સમયે રાત્રીનો સમય થઈ ચુકયો છે મે રાત્રી ભોજનનો ત્યાગ કરેલ છે આથી આપ લોકોજ જમી લ્યો આગેવાનની આ પ્રકારે આજ્ઞા મળતા તે બધા જમવા માટે બેસી ગયા, અને અરધા તો વિષ મેળવેલ દારૂનુ પાન કરવાથી મરી ગયા અને અરધા વિષ મિશ્રીત માસના ખાવાથી મરી ગયા આ પ્રકારે સર્વ વિનાશ જોઈને આગેવાને મનમા વિચાર કર્યો કે

देशना श्रुत्वा तेषु केनलमेकेन पल्लीपतिना रात्रिभोजनप्रत्याख्यान कृतम्। एकदा पञ्चशतसख्यकैश्चौरैः सह पल्लीपतिः स्तेय कर्तुं गतः। एकस्या नगर्यां बहुतर धन चौर्येण प्राप्य, तदुपादाय ते सर्वे महारण्ये समागत्य तत्र सर्व सस्थिताः। तत्र तन्नायकेन कथितम्—अत्र भुज्यता सर्वैः, तदा सार्धद्वयसख्यकाः पाककरणार्थं प्रवृत्ताः, सार्धद्वयसख्यकाश्च सुरादिकमानेतु समीपस्थं ग्राम गता.। मदिरादिकमानेतु प्रवृत्तैस्तैश्चिन्तितम्—चार्येणोपार्जित सर्वं धनमस्माक भविष्यति, यद्यर्धमदिरा विषमिश्रिता नीयते। एव विचिन्त्यार्धमदिरा विषमिश्रिता तैरानीता, अर्धा तु स्वार्थे

आचार्य महाराज की इस प्रकार की धर्मदेशना सुनकर उनमे से केवल एक पल्लीपति ने रात्रिभोजन का त्याग कर दिया। एक समय की बात है कि यह पल्लीपति उन पाचसौ चोरों के साथ चोरी करने के लिये बाहर गया। किसी एक नगर में चौरी करने से उन्हें बहुत सा द्रव्य मिला। उसे लेकर वे सब के सब वहा से चल दिये और किसी एक जगल में आकर ठहर गये। पल्लीपति ने सब से कहा कि अब सब लोग भोजन की तैयारी करो। पल्लीपति के इस आदेश को पाकर उनमें से आधे अर्थात् अढाईसौ चौर तो भोजन करने की तैयारी मे लग गये और अढाइसौ चौर सुरा मदिरा आदि को लेने के लिये पास के गावों मे गये। मदिरादिक लानेके लिये गये हुए इन व्यक्तियों ने मनमे विचार किया कि चोरी में जितना भी द्रव्य हाथ लगा है वह सब का सब हम सब लोगों को ही मिल जावे तो बहुत ही उत्तम बात है, इसलिये ऐसा प्रयत्न करना चाहिये कि जो लोग भोजन बना रहे हैं वे सब के सब मर जायें—अत उन्हें मारने की तरकीब एक यही है कि इस मदिरा में

આચાર્ય મહારાજની આ પ્રકારની ધર્મ દેશના સાભળીને તેમાથી ફક્ત એક ચોરના આગેવાને રાત્રી ભોજનનો ત્યાગ કર્યો એક વખતે તે ચોરનો આગેવાન એ પાચસો ચોરોની સાથે ચોરી કરવા માટે બહાર ગયો, કોઈ એક નગરમા ચોરી કરવાથી તેને ઘણુ દ્રવ્ય મળ્યુ એને લઈ તે બધા ત્યાથી ચાલતા થયા અને કોઈ એક જગલમા પહોચી ત્યા રોકાયા ચોરના આગેવાને બધાને ભોજનની તૈયારી કરવાનુ કહ્યુ તેના આદેશને સાભળી અરધ જેટલા ચોર તો ભોજનની તૈયારીમા લાગી ગયા અને અરધા દારૂ વિગેરે લેવા માટે પાસેના ગામમા ગયા, દારૂ વિગેરે લેવા ગયેલા એ ચોરોએ મનમા વિચાર કર્યો કે, ચોરીમા મળેલુ સઘળુ દ્રવ્ય બધુ અમને મળી જાય તો ઘણુ સારૂ થાય આ માટે એવો પ્રયત્ન કરવો જોઇએ કે જે લોકો ભોજન બનાવે છે તે બધા મરી જાય તેમને મારવાની તરકીબ કેવળ એક જ છે કે આ દારૂમાના અરધા દારૂમા વિષ

लक्षणेन सप्तदशविधेन, तपसा अनशनादिद्वादशविधेन च दान्तः=वशीकृतः स्यात् तर्हि वरं=श्रेयः शोभन भवेदित्यर्थः, सयमो हि आस्रवनिरोध जनयति, क्षपकश्रेणिं समारोहयति, कर्म निर्जरयति केवलज्ञानमुत्पादयति, शैलेश्यवस्था प्रापयति सिद्धावस्था प्रकटयति। तपश्च रागद्वेषादिदोषमलिनात्मसशोधक, तेजोलेश्यादिविविधलब्धिजनक पूर्वसचितसकलकर्मदाहक नवकर्मानुत्पादकम्। पुनर्मनस्येव चिन्तयेत्—अहं परैः=अन्यैः बन्धनैः शृङ्खलादिभिः, वधैः=लगुडचपेटादिभिः, दमितः=निगृहीत.-बद्ध्वा ताडयित्वा च स्वाधीनीकृत इत्यर्थः, मा भवेयम्।

अय भावः—यदाऽन्ये मम बन्धन ताडनैर्दमन करिष्यन्ति तदा मम श्रेयो नास्ति, परवशत्वात्, तथाहि—वधबन्धनैः परवशस्य मम चित्तसमाधि र्न सम्भवति तदभावे कर्मनिर्जराभावः, तदभावे दीर्घाध्वससारपरिभ्रमण भविष्यतीति।

एव मन का दमन करूँ यह सर्वोत्तम है। अगर ऐसा नही करूँ तो कदाचित् मुझे (बधणेहिं वहेहिं परेहि दम्म तो अह मा वर-बधनैः वधैः परैः दमितः अह मा वर) बधनों-शृखला आदि के द्वारा बाधना रूप क्रियाओ से तथा वध-चपेटा आदि प्रहारों से जो मै दूसरों के द्वारा दमित होउँ। अथवा यदि मैं इन्द्रियो एव मनका जो तप तथा सयम द्वारा दमन कर लूगा तो यह इसलिये उत्तम है कि मैं भविष्य मे अन्य व्यक्तियों द्वारा बधन एव बध से निगृहीत नही हो सकूगा। कहने का तात्पर्य यह है कि जब मुझे अन्यजन बधन एव ताडन आदि द्वारा निगृहीत करेंगे तो इसमें मेरी कोई भी भलाई नही है कारण कि यह अवस्थाएँ अनिच्छापूर्वक वश होने की वजह से सहन करनी पड़ती हैं। इसमे चित्त की समाधि तो होती नही है। चित्त मे समता भावरूप

સયમ અને તપ દ્વારા જો હુ આત્માનો-ઇન્દ્રિયો અને મનનુ દમન કરૂ એ સર્વોત્તમ છે જો તેમ ન કરૂ તો કદાચિત મને बधणेहिं वहेहिं परेहिं दम्म तो अह मा वर-बधनै वधै परै दमित अह मा वर બધનો શ્રખલા આદિ દ્વારા બાધવારૂપ ક્રિયાઓથી તથા વધ-ચપેટા આદિ પ્રહારોથી જો હુ બીજાઓથી દમિત બનુ અથવા-જો હું ઇન્દ્રિયો અને મનનુ તપ તથા સયમ દ્વારા દમન કરી લઉ તો તે એ માટે ઉત્તમ છે કે હુ ભવિષ્યમા અન્ય વ્યક્તિઓ દ્વારા બધન અને વધથી નિગૃહીત નહી થઈ શકુ કહેવાનો મતલબ એ છે કે જ્યારે મને બીજા માણસો બધન અથવા તાડન આદિ દ્વારા નિગૃહીત કરે તો આમા મારી કોઈ પણ ભલાઈ નથી કારણ કે, આ અવસ્થાઓ અનિચ્છાએ પરવશ થવાને કારણે સહન કરવી પડે છે તેમા ચિત્તની સમાધી થતી નથી ચિત્તમા

रात्रिभोजनप्रत्याख्यानेन रसनेन्द्रियमात्रदमनस्य फलमेतद् यन्मया जीवन लब्धम्, यदि पुनः सर्वथाऽऽत्मदमन कुर्यां तर्हि कथ न ध्रुव नित्यमचलमव्याबाधं शिवसौख्य लभेयम्। एव विचिन्त्य चौरपल्लीनायकेन मुनिसमीपे गत्वा प्रव्रज्यां गृहीत्वा स्वात्मकल्याण साधितम् ॥ १५ ॥

आत्मदमनार्थमेव चिन्तयेदित्याह—

मूलम्—वँर मे अप्पा दंतो. संजमेंण तवेंण यें।
मॉऽहं परेहि दम्मंतो, वधंणेहिं वेंहेहि यें ॥ १६ ॥

छाया—वर मे आत्मा दान्तः सयमेन तपसा च।
माऽहं परैर्दमित. बन्धनैर्वधैश्च ॥ १६ ॥

टीका—'वर मे०' इत्यादि।

मे=मया, आत्मा-मनोरूपः पञ्चेन्द्रियरूपश्च सयमेन=सावद्यानुष्ठानविरति

किया कि रात्रिभोजन त्याग करने का, जिसमें एक मात्र रसनेन्द्रिय का दमन किया जाता है, यह फल है जो मैं अकेला जीवित बच सका हू। यदि सर्व प्रकार से में आत्मा-इन्द्रियों एव मन का दमन करूँ तो क्यों नहीं ध्रुव, नित्य, अचल और अव्याबाध मुक्ति सुख का अधिकारी बनू। इस प्रकार विचार कर उस पल्लीपति ने उसी समय मुनिकी पास जा कर दीक्षा धारण कर आत्मकल्याण के मार्ग का साधन करना प्रारभ कर दिया ॥१५॥

आत्मा को दमन करने के लिये मोक्षाभिलाषी को इस प्रकार विचार करना चाहिये-'वरमे०' इत्यादि।

अन्वयार्थ—(मे अप्पा सजमेण तवेण य दंतो वर-सयमेन तपसा मया दान्तः वर) सयम एव तप के द्वारा जो मै आत्मा का-इन्द्रियों

રાત્રી ભોજન ત્યાગ કરવાથી માત્ર એક રસનેદ્રિયનુ દમન કરવામા આવે છે તેનુ આ ફળ છે જે હુ એકલો જીવતો રહી શકયો જો હુ સર્વ પ્રકારથી આત્મા-ઇન્દ્રિયો અને મનનુ દમન કરૂ તો ધ્રુવ, નિત્ય, અચલ અને અવ્યાબાધ મુક્તિ સુખનો અધિકાર કેમ ન બનુ? આ પ્રકારનો વિચાર કરી તે ચોરના આગેવાને એજ વખતે મુનિ પાસે જઇને દીક્ષા ધારણ કરી આત્મ કલ્યાણના માર્ગનુ સાધન કરવાનો પ્રારભ કરી દીધો ॥ ૧૫ ॥

મોક્ષના અભિલાષીએ આ પ્રકારે આત્માનુ દમન કરવાનો વિચાર કરવો જોઇએ—वरमे० ઇત્યાદિ

અન્વયાર્થ—मे अप्पा सजमेण तवेणय दंतोवर-सयमेन तपसा मया दान्त वर

चिन्तयति, यदा कथमपि मे बालको भविष्यति तदाऽनेन हनिष्यते। ततः सा हस्तिनी यूथादपसरति, क्रमेण प्रहर प्रहरद्वयमन्तरितं कृत्वा यूथमध्ये मिलति, क्रमशः सा द्वितीये दिवसे यूथमध्ये गत्वा मिलति एव कुर्वत्या तया प्रसवसमये समागते सति तापसाश्रमो दृष्टः, सा तत्राऽऽलीना गुप्तस्थाने प्रसूता, बालकः सजातः। स बालकस्तत्र यथा तापसकुमारा घटादिभिरुद्यानगतान् वृक्षान् सिञ्चन्ति, तथा जलाशय गत्वा स्वशुण्डाया जलं भृत्वा वृक्षान् सिञ्चति। ततस्तापसैस्तस्य

निवास करता था। वहा जितने भी नवीन बच्चे पैदा होते थे सब को मार डालता था। एक समय की बात है कि एक हस्तिनी गर्भवती हुई। गर्भावस्था मे हस्तिनी ने विचार किया कि जब मेरी कुक्षि से बच्चा पैदा होगा तो यह निश्चय है कि यह दुरात्मा गज उसे विना मारे नही रहेगा, अतः अच्छी अब यही है कि मैं इस यूथ से अलग ही होकर रहू। ऐसा विचार कर यूथ से अलग रहने लगी–परन्तु यह अलग रहने का भेद प्रकट न हो जाय इस ख्याल से पहिले तो वह यूथ में एक २ दो २ प्रहर के बाद आती जाती रही, फिर १–१–२–२ दिन के बाद मिलती रही। इस प्रकार करते २ जब उसके प्रसव का समय नजदीक आ गया तो वह किसी तापस के आश्रम में जा पहुँची। वहां पर गुप्तस्थान मे प्रच्छन्न होकर उसने बच्चे को जन्म दिया। बच्चा क्रमशः बढने लगा। वहा पर जिस तरह तापस कुमार घडो में पानी भरकर उद्यान के वृक्षो को सीचा करते थे उसी प्रकार यह हाथी का बच्चा भी जलाशय से अपनी सूड मे पानी भर कर उद्यान के वृक्षों

(હાથી) નિવાસ કરતો હતો ત્યા જેટલા નવા બચ્ચા જન્મતા હતા તે બધાને તે મારી નાખતો એક સમયની વાત છે એક હાથણી ગર્ભવતી થઈ, ગર્ભાવસ્થામા હાથણીએ વિચાર કર્યો કે જ્યારે મને બચ્ચુ અવતરશે ત્યારે એ વાત નિશ્ચિત છે કે આ દુરાત્મા હાથી તેને મારી નાખ્યા વગર રહેશે નહી આથી સારૂ તો એ છે કે, આ જુથથી જુદા પડીને રહુ આવો વિચાર કરી તે જુથથી જુદી રહેવા લાગી પરંતુ અલગ રહેવાનો ભેદ પ્રગટ ન થઈ જાય એ માટે તે જુથમા અવાર નવાર આવતી જતી અને ધીરે ધીરે એકેક દિવસ અને બબ્બે દિવસના અતરે આવતી જતી આ પ્રકારે કરતા કરતા જ્યારે તેનો પ્રસવ સમય નજીક આવ્યો ત્યારે તે કોઈ તપસ્વીના આશ્રમમા જઈ પહોચી અને ત્યા ગુપ્ત સ્થાનમા પ્રચ્છન્ન–છૂપાઈને બચ્ચાને જન્મ આપ્યો બચ્ચુ મોટુ થવા માડયુ, ત્યા જે રીતે તાપસ કુમાર ઘડામા પાણી ભરીને ઉદ્યાનના વૃક્ષોને પાતા હતા તે રીતે આ હાથીનુ બચ્ચુ પણ જળાશયથી પોતાની સુઢમા પાણી ભરીને

अत्र दृष्टान्तः सेचनकहस्ती यथा—

एकस्यामटव्या बहुतरहस्तिनीभिः सह महागजो निवसन्नासीत्। स च जातं जातं करिशावकं विनाशयति। एकदा तत्रैका हस्तिनी सगर्भा जाता, सा चैवं

समाधि की प्राप्ति नहीं होगी-यह भी निश्चित है कि कर्म की निर्जरा नहीं होगी। कर्म की निर्जरा के अभाव में इस अनन्तससार का परिभ्रमण भी नहीं रुक सकता है। १७ प्रकार के सयम से एव १२ प्रकार के अनशन आदि तप से जो मै आत्मा का दमन कर लूगा उससे मेरा एकान्त हित होगा। कारण कि सयम से ही आस्रव का निरोध होता है। इसकी सहायता से ही आत्मा क्षपकश्रेणी पर आरूढ होता है। अनन्तगुणी कर्मों की निर्जरा इसके ही सद्भाव से होती है। केवलज्ञान की प्राप्ति जीव को इसी के वल पर होती है। शैलेशी अवस्था का लाभ एव सिद्धावस्था की प्रकटता इसी तप सयम से मिलती है। रागद्वेष आदि से मलिन आत्मा का शोधन तप से होता है। तेजोलेश्या आदि विविध लब्धियों का जनक तथा पूर्व में सचित समस्त कर्मों का नाशक एव नवीन कर्मों का आगमन का निरोधक तप होता है। अतः इस अवस्था मे एकान्ततः आत्मा का हित भरा हुआ है।

अब सेचनकहस्ती के दृष्टान्त से इस विषय को स्पष्ट करते हैं—

किसी एक अटवीमे अनेक हस्तिनीके साथ एक मदोन्मत्त महागज

સમતાભાવરૂપ સમાધીની પ્રાપ્તિ થશે નહી આ પણ નિશ્ચીત છે કે, કર્મની નિર્જરા પણ થશે નહી કર્મની નિર્જરાના અભાવમા આ અનત સસારનુ પરિભ્રમણ પણ રોકી શકાવાનુ નથી ૧૭ પ્રકારના સયમથી અને ૧૨ પ્રકારના અનશન આદિ તપથી જો હુ આત્માનુ દમન કરી લઉ તો તેનાથી મારૂ એકાન્ત હિત થશે કારણ કે, સયમથી જ આશ્રવનો નિરોધ થાય છે, તેની સહાયતાથી જ આત્મા ક્ષપક શ્રેણીએ પહોચે છે અનતગુણી કર્મોની નિર્જરા એનાજ સદ્ભાવથી થાય છે કેવળજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ જીવને એના જ બળથી મળે છે શૈલેશી અવસ્થાનો લાભ તેમજ સિદ્ધઅવસ્થાની પ્રગટતા એજ તપ સયમથી મળે છે રાગદ્વેશ આદિથી મલીન આત્માનુ શોધન તપથી થાય છે તેજો લેશ્યા આદિ વિવિધ લબ્ધિઓના જનક તથા પૂર્વના સચિત સમસ્ત કર્મોનો નાશ કરનાર અને નવીન કર્મોને રોકનાર તપ હોય છે આથી આ અવસ્થામા એકાન્તત આત્માનુ હિત સમાયેલુ છે

(સેચનક હાથીના દૃષ્ટાતથી સૂત્રકાર આ વિષયને સ્પષ્ટ કરે છે)

કોઈ એક વનમા અનેક હાથણીઓની સાથે એક મદોન્મત્ત

आलानस्तम्भे लौहशृङ्खलाभिः स निरुद्धः। तापसास्तत्रागत्य सेचनकं भर्त्सयन्ति-अरे गजराज! अधुना क्व ते पराक्रमः, अविनयस्य फलमिदानीं लब्धम्। एतद्वचन श्रुत्वा सेचनकः क्रुद्धः स्तम्भं भङ्क्त्वा पुनर्वने प्रविष्टस्तेषामावासभूमौ वृक्षान् विध्वंसितवान्। पुनः श्रेणिकः सेचनकं गजं निगृहीतुं तद्वनं गतः। अत्रान्तरे पूर्वभव मित्रदेवेन सेचनकसमीपमागत्य प्रोक्तम्-हे वत्स! परेभ्यो दमनात् स्वयं दमनं वरम्, ततस्तद्वचः श्रुत्वाऽसौ स्वयमागत्यालानस्तम्भनिकटे स्थितः।

रहा है। हमारे आश्रम का समस्त वन उसने नष्ट भ्रष्ट कर दिया है। तापसों की इस प्रकार बात सुनकर श्रेणिक ने बडी सेना के साथ वन में जाकर उस सेचनक हाथी को पकड लिया। और उसे लाकर आलानस्तंभ में लोहे की साकलों से बाध दिया। तापस आकर अब उसे भर्त्सित करने लगे। कहने लगे-अरे! सेचनक गजराज! कह अब वह तेरा पराक्रम कहा चला गया, देख तेरी कैसी दुर्दशा हुई है। समझा यह अविनय करने का फल है, जिसे तू भोग रहा है। तापसो के इस प्रकार भर्त्सना भरे वचनों को सुनकर सेचनक को बहुत ही क्रोध आया और उस आवेश मे आलानस्तंभ को तोड मरोड कर वह सीधा वन मे जा पहुँचा। वहा पहुँचकर उसने पहिले की तरह ही उनकी आवासभूमि के वृक्षों का विध्वंस करना प्रारंभ कर दिया। राजा श्रेणिक पुन. उसे पकडने के लिये वन मे आये। इतने में पूर्वभव के मित्र देवने आकर सेचनक से कहा-जो तुम बार २ दूसरों के द्वारा दमित किये जाते हो-उसकी अपेक्षा तो यही अच्छा है कि तुम अपने आपको

આશ્રમના સઘળા વૃક્ષોનો એણે નાશ કરી નાખ્યો છે તાપસોની વાત સાભળી શ્રેણિક રાજાએ ભારે સેના સાથે વનમા જઈ એ સેચનક હાથીને પકડી લીધો અને તેને રાજધાનીમા લાવી એક ખૂબ મજબૂત સ્તભ સાથે લોઢાની સાકળોથી બાધી દીધો તાપસોએ આ સમયે તેની સામે જઈ તેની મશ્કરી શરૂ કરી અને કહેવા લાગ્યા-અહો! સેચનક ગજરાજ કહો હવે તમારૂ પરાક્રમ કયા ચાલ્યુ ગયુ? જો તારી કેવી દુર્દશા થઈ? અવિનયનુ આ ફળ છે, જે તુ ભોગવી રહેલ છે તાપસોનુ આ કહેવાનુ સાભળી સેચનકને ખૂબ જ ક્રોધ આવ્યો અને તે જબરજસ્ત એવા સ્તભને તોડી નાખી લોઢાની સાકળોને ફગાવી દઈ વનમા જઈ પહોચ્યો ત્યા પહોચીને ચારે બાજુથી વનના વૃક્ષોનો વિચ્છેદ કરવાનુ શરૂ કરી દીધુ રાજા શ્રેણિક ફરી તેને પકડવા માટે વનમા પહોચ્યા આ સમયે સેચનકના પૂર્વભવના મિત્ર દેવે આવી સેચનકને કહ્યુ-તમે બીજા દ્વારા ઘડી ઘડી હેરાન થાવ છો-આથી સારૂ તો એ છે કે તમે તમારી જાતે પોતાનુ દમન કરો

'सेचनक' इति नाम कृतम्। स सेचनकस्तापसबालकाना वयस्यो जातः। कदाचिद् भ्रमन्त यूथाधिपतिं दृष्ट्वा सेचनकस्त मारितवान्। स्वय यूथाधिपतिर्जातः। स च तापसाश्रमे वृक्षाणा विध्वसन कृतवान्, काऽप्यन्या मन्मातेव प्रच्छन्ना मा तिष्ठतु इति विचारितवाश्च। ततस्ते तापसा रुष्टाः पुष्पफलपूर्णहस्ताः श्रेणिकनृपस्य समीप गत्वा तमनुवन्-एक सेचनकनामाहस्ती वने तिष्ठति, स चास्माक वासस्थाने वन विनाशयति। ततः श्रेणिकेन महत्या सेनया सह वन गत्वा सेचनक निगृह्य

को सीचने का काम करने लगा। सिंचनरूप कार्य को करने से तापसों ने इसका नाम "सेचनक" रख दिया। तापस बालक इस पर बडे प्रसन्न रहा करते, अतः उन सबके साथ यह खूब हिलमिल कर रहने लगा, यहा तक कि उनके साथ इसकी पूर्ण मित्रता हो गई। जब यह खूब बलिष्ट हो चुका-तो एक समय की बात है कि उसने अवसर पाकर यूथाधिपति हाथी को घूमते समय जान से मार दिया और स्वय यूथ का अधिपति हो गया। इसने ऐसा विचार किया कि मेरी माता के समान कोई भी हथिनी छुप कर न बच्चा उत्पन्न करे और न छुप कर ही रहे, इस अभिप्राय से इसने आश्रम के समस्त वृक्ष उखाड़ डाले। इसके इस प्रकार के कार्य से तापस लोग रुष्ट हो गये। वे सब के सब पुष्प फलादिकरूप भेट लेकर राजा श्रेणिक के पास पहुँचे। वहा पहुँचकर उन्हो ने राजा को अपनी सारी कथा सुनाई। कहा महाराज! एक सेचनक नामक हस्ती वनमे रहता है वह बहुत ही उपद्रव कर

ઉદ્યાનના વૃક્ષોને પાણી પાવાનુ કામ કરવા લાગ્યુ, તાપસોએ આ પ્રકારનુ કામ કરવાથી તે હાથી બાળકનુ નામ 'સેચનક' રાખ્યુ તાપસ બાળક તેના પર ખૂબ પ્રસન્ન રહ્યા કરતા, એથી તે એમની સાથે ખૂબ હળી મળીને રહેવા લાગ્યુ, તે ત્યા સુધી કે એમની સાથે તેની પૂર્ણ મિત્રતા થઈ ગઈ જ્યારે તે હાથી બચ્ચુ ખૂબ બળવાન બન્યુ ત્યારે એક સમયે તે સશક્ત અને બળવાન બનેલા હાથી બાળે મહાબળવાન અને ઘાતક એવા હાથી ઝુડપતિને અવસર મેળવી જીવથી મારી નાખ્યો અને પોતે ઝુડપતિ બન્યો તેણે વિચાર કર્યો કે મારી માતાની માફક કોઈ પણ હાથણી છુપાઈને બચ્ચાને જન્મ ન આપે અને ન તો છુપાઈને રહે આ અભિપ્રાયથી તેણે આશ્રમના બધા વૃક્ષોને જડમુળથી ઉખેડી નાખ્યા હાથીના આ પ્રકારના કાર્યથી તપસ્વીઓના દિલમા ભારે દુ ખ થયુ અને તેઓ પુષ્પ ફળ વગેરે ભેટ લઈ રાજા શ્રેણિકની પાસે પહોચ્યા અને ત્યા જઈ રાજાને બધી વાત કહી સ ભળાવી અને કહ્યુ, મહારાજ! સેચનક નામનો એક હાથી વનમા રહે છે તે ખૂબ ઉપદ્રવ કરે છે, અમારા

समागताः प्रजा समिलन्ति। तस्य प्राज्यराज्यसुख, प्रतिदिवस नव नवमिव यौवनम्, नवनीतमिव शिरीपकुसुममिव सुकुमार शरीरम्, नयनलोभकर रूपलावण्यम्, सर्वत्रा व्याहतगतिक यानम्, दिग्मण्डलविजयिनी चतुरङ्गिणी सेना, शीतलसुगन्ध-मन्दमारुतमनोविनोदन, नन्दनवनमिव सर्वर्तुसुखद रमणीयमुद्यानम्, चन्द्रमण्डला-वधीरणगगनस्पर्शिधवलप्रासादाः, सर्वे कामभोगा अनुकूला आसन्। असौ दौगुन्दु-कदेव इव सर्वे सुखमनुभवन्नास्ते। तत्रैकदा धर्मचन्द्रनामक आचार्यः शिष्यगणपरि-

राज्य का उसे अधिक से अधिक सुख था। यौवन भी इसका प्रति दिन नवीन नवीन रूप में खिलता रहता था। शरीर इसका नवनीत एव शिरीप पुष्प से भी अधिक सुकुमार था। रूप लावण्य नयनों को लुभावे ऐसे थे इसे कही पर भी चले जाने मे कोई रुकावट नहीं होती थी। इसकी चतुरगिणी सेना दिग्मडल को विजय करने वाली थी। इसके एक रमणीय उद्यान था जो नन्दनवन के समान समस्त ऋतुओ में सुखदायक था। जिसमें शीतल, मद एव सुगधित पवन वहा करता था उससे मन का अच्छा विनोद होता था। जिस महल मे राजा का निवास था वह चद्रमडल से भी रमणीय था तथा इतना ऊँचा था कि आकाश को जैसे स्पर्श करता हो। समस्त कामभोग इसके अनुकूल थे। दौगुन्दक देव की तरह यह समस्त प्रकार के सुखों को भोगता हुआ अपना समय निश्चितरूप से व्यतीत करते थे। इतने मे एक दिन की बात है ग्रामानुग्राम विचरते हुए धर्मचन्द्र नामके आचार्य

દિશાઓમાથી લોકો દોડીને આવતા હતા રાજ્યનુ એમને સારૂ એવુ સુખ હતુ, યૌવન પણ એમનુ પ્રતિદિન અવનવીન રીતે ખીલતું રહેતુ હતુ, શરીર એમનુ નવનીત (માખણ) અને શિરીષ પુષ્પથી પણ અધિક સુકુમાર હતુ, રૂપ લાવણ્ય નયનોને લોભાવે તેવુ હતુ, કોઈ પણ સ્થળે જવામા એને કોઈ રૂકાવટ ન હતી, એમની ચતુરગિણી સેના દિગ્મડળનો વિજય કરનાર હતી, એમનુ એક સુદર એવુ ઉદ્યાન હતુ જે નન્દનવન સમાન દરેક ૠતુમા સુખ આપનાર હતુ જેમા શીતળ, મદ, અને સુગધિત પવન વહ્યા કરતો હતો, જેથી મનને સારો આનદ મળતો જે મહેલમા રાજાનો નિવાસ હતો તે ચદ્રમડળથી પણ રમણિય હતો અને તે એટલો ઉચો હતો કે જે આકાશને અડીને ઉભો હોય એમ લાગતુ બધા કામભોગ એને અનુકૂળ હતા દૌગુન્દક દેવની માફક એ સમસ્ત પ્રકારના સુખોને ભોગવતા પોતાનો સમય નિશ્ચીત રીતે વ્યતિત કરતા હતા આમા એક દિવસની વાત છે કે ગ્રામાનુગ્રામ વિચરતા ધર્મચદ્ર

स्वयमागत स्तम्भसमीपे निचरणेनावस्थित सेचनक दृष्ट्वा श्रेणिकनृपस्तं मिष्टाहारैः स्वर्णभूषणैः करस्पर्शादिभिश्च नितरा लालयति स्म । एव सेचनकहस्तिवत् स्वयमात्मनो दमनेन लोके सर्वत्रादर लभमानः सुखी भवति । तथैव परलोकेऽपि सुखी भवति ' तत्रोदाहरणम्—

अष्टमतीर्थंकरस्य श्रीचन्द्रप्रभस्य शासने चन्द्रपुरीनगर्या तद्वशपरपराया सुदर्शनो नाम नरपतिरासीत् । स चैव पूर्वोपार्जितपुण्यराशिरासीत्-येन तस्य दर्शनात् प्रजानामिष्टलाभो भवति, अतस्तद्दर्शनार्थमनुदिवम तत्र चतसृभ्यो दिग्भ्यः

दमन करो । देव के इस प्रकार वचन सुनकर सेचनक आलानस्तम्भ के पास स्वय आ कर खड़ा हो गया । राजा सेचनकको आलानस्तभके पास खड़ा देखकर बड़ा प्रसन्न हुआ । उसने मिष्ट आहार से तथा स्वर्ण के आभूषणों से उसका खूब सत्कार किया । बारबार उसके ऊपर हाथ फेरा और पुचकारा । मतलब कहने का यही है कि जो व्यक्ति सेचनक हाथी की तरह अपना स्वय दमन करता है वह सर्वत्र आदरणीय बन कर इस लोक में खूब सुखी हो जाता है । तथा परलोक में आनदका भोक्ता बनता है, इस विषय मे उदाहरण इस प्रकार है—

अष्टमतीर्थंकर श्री चद्रप्रभु स्वामी के शासन में चद्रपुरी नाम की नगरी में सुदर्शन नामका एक राजा थे । यह चद्रप्रभुस्वामी की वशपरपरा मे ही उत्पन्न हुए थे । उसकी पूर्वोपार्जितपुण्यराशि इतनी प्रबल थी कि जो कोई प्रजाजन इसका दर्शन करते थे उसे अवश्य ही इष्ट का लाभ होता था । इसी से उसके दर्शन के लिये हरएक दिशा से दौड २ आते थे।

દેવના આ પ્રકારના વચન સાભળી સેચનક પોતાની જાતે જ રાજધાનીમા પહોચ્યો અને પ્રથમ જે સ્થળે તેને બાધવામા આવેલ હતો તે સ્થળે જઈ ઉભો રહી ગયો સેચનકને આ રીતે પાછો આવેલો જોઈ રાજા શ્રેણિક ખુશી થયા અને તેને સારૂ એવુ મીષ્ટ ભોજન આપી સોનાના અલકારો પહેરાવી તેના શરીર ઉપર પ્રેમથી હાથ ફેરવવા લાગ્યા કહેવાનો મતલબ એ છે કે જે વ્યક્તિ સેચનક હાથીની માફક સ્વય પોતાનુ દમન કરે છે તે સર્વત્ર આદરને પાત્ર બની આ લોકમા ખૂબ સુખી થઈ પરલોકમા પણ આનદના ભોગવનાર બને છે

આ વિષયમા ઉદાહરણ આ પ્રકારનુ છે—

આઠમા તીર્થંકર શ્રી ચદ્રપ્રભુસ્વામીના શાસનમા ચદ્રપુરી નામના નગરમા સુદર્શન નામના રાજા હતા તે ચદ્રપ્રભુ સ્વામીના વશના જ હતા એની પૂર્વોપાર્જીત પુણ્યરાશિ એટલી પ્રબળ હતી કે જે કોઇ પ્રજાજન એમના દર્શન કરતો તેને ઈષ્ટનો લાભ અવશ્ય મળી જતો, આથી એમના દર્શન માટે દરેક

अनशनावमोदरिकाभ्या तपोभ्या रूपलावण्य सपन्न सुकुमार शरीर कृशयति, तथाहि—चतुर्भक्त कृत्वा तत्पारणायाम तप्रान्तरुक्ष, तदपिसाभिग्रह, तदपि स्वल्प, तदप्यवमोदरिकानुकूल गृह्णाति। तदनन्तर षष्ठभक्तमष्टमभक्त दशमभक्त द्वादशभक्त यावन्मासक्षपण तपः कृत्वा सर्वपारणासु अवमोदरिक तपः कुर्वं नेव शरीर कृशतर कृतवान्। एव तीव्रतरतपश्चरणाद् धन्यनामानगारवत् शुष्कमासशोणितः सन् परिचिन्तयति—आचार्यदेशनानुसारेण मया सर्वथाऽऽत्मा दमितः, धर्मध्यानेनात्मनल माप्य पुष्टोऽस्मि, अत पर शुक्लध्यानाय सर्वथा यतिष्ये, एवं सोत्साह विशुद्धभावनया क्षपकश्रेणिं समारुह्यान्तर्मुहूर्तमात्रेण केवलज्ञान प्राप्तवान्, एव वर्षैकमात्रेण तीव्रतपसा स्वात्मान दमयन सिद्धो जातः। तस्मात् स्वयमेव स्वात्मा दमनीय इति ॥१६॥

होकर दीक्षित हो गये। उन्हों ने अपने रूपलावण्ययुक्त सुन्दर सुकुमार शरीर को अनशन एव अवमोदरिक तप द्वारा कृश करना प्रारभ कर दिया। कभी वह चतुर्भक्त उपवास करते और पारणा के समय अन्त, प्रान्त एव रूक्ष आहार लेते, उसमें भी अभिग्रह, अभिग्रह मे भी स्वल्प, उसमें भी अवमोदरिकानुकूल लेते। बाद मे षष्ठ भक्त, अष्टमभक्त, द्वादशभक्त, से लेकर एक मासक्षपण तक भी तपश्चर्या करते। और इन सब तपस्याओं के पारणा के दिन यह अवमोदरिक तप करते। इससे इनका शरीर अतिशय दुर्बल हो गया। इस प्रकार तीव्र तपश्चर्या के करने से इनका शरीर धन्य नामक अनगार के शरीर की तरह शुष्क मास शोणित वाला होकर केवल अस्थिपजर मात्र अवशिष्ट रहा। उस समय उन्होंने विचार किया—कि मैं ने आचार्य महाराज की देशना अनुसार सर्व प्रकार से अपनी आत्मा का दमन किया तथा इस अवस्था

સુકુમાર શરીરને અનશન અને અવમોદરિક તપથી કૃશ કરવાનો પ્રારભ કરી દીધો કયારેક તેઓ ચતુર્ભક્ત અપવાસ કરતા અને પારણાના સમયે અન્ત, પ્રાન્ત અને રુક્ષ આહાર લેતા હતા એમા પણ અભિગ્રહ, અભિગ્રહમા પણ સ્વલ્પ, એમા પણ ઉનોદરિક તપ કરતા બાદમા ષષ્ઠભક્ત, અષ્ટમભક્ત, દશમભક્ત, દ્વાદશભક્ત, થી લઈ એક માસક્ષપણ સુધીની પણ તપશ્ચર્યા કરતા અને એ બધી તપશ્ચર્યાના પારણાના દિવસે ઉણોદરિક તપ કરતા આથી એમનુ શરીર અતિશય દુર્બળ બની ગયુ, આ પ્રકારની તીવ્ર તપશ્ચર્યા કરવાથી તેમનુ શરીર ધન્ય નામના અનગારના શરીરની માફક લોહી માસ વગરનુ થઈ ગયુ, અને ફક્ત હાડકાનો માળખો જ બાકી રહ્યો એ સમયે તેમણે વિચાર કર્યો કે—મે આચાર્ય મહારાજની દેશના અનુસાર સર્વ પ્રકારથી મારા આત્માનુ દમન કર્યુ

इतो ग्रामानुग्राम विहरन् चन्द्रपुरीनगर्या बहिरुद्याने सहस्राऽऽम्रवने समवसृतः। तद्वन्दनार्थं सुदर्शनो नृपः सपरिवारः समायातः। आचार्येण सुदर्शननृपस्य नामानुरूप रूपलावण्यादिक विलोक्य धर्मदेशना दत्ता—सुदर्शननृपो निशम्य मुनिदेशना मनसि चिन्तयति—अहो! यः स्वात्मान स्वय न दमयति, स परै र्वधबन्धनादिभि र्दमितः सन् स्वात्मनः कर्म निर्जरयितु न प्रभवति अपितु ज्ञानावरणीयाद्यष्टविधकर्मरजोभिः स्वात्मान गुरुतरी कृत्य चतुर्गतिकससारगर्ते निपतति जन्मजरामरणाद्यनन्तदु.ख माप्नोति। इति चिन्तयन् सर्वेभ्यः कामभोगेभ्यो निर्विज्य प्रव्रजितः।

महाराज अपने शिष्यगण सहित उस चन्द्रपुरी नगरी के बाहिर बगीचे मे सहस्राम्रवन में पधारे। उनको वन्दन करने के लिये वे सुदर्शननरेश परिवारसहित वहा गये। आचार्य महाराज ने नाम के अनुरूप उनके रूपलावण्य को देखकर धर्म देशना प्रारभ की। सुनकर नरेश बहुत ही आनदित हुए और विचारने लगे—जो व्यक्ति अपनी आत्मा को स्वय दमन नहीं करता है वह दूसरों द्वारा वध बधनादिक से दमित होकर अपने कर्मों की निर्जरा करने मे शक्ति शाली नही होता है किन्तु दुर्ध्यान होने से उस समय वह आत्मा चतुर्गतिक ससाररूप गर्त में निपातन हेतु जो ज्ञानावरणीयादिक अष्टविध कर्म का बध है उसे दृढ करता है। उस कर्मरूपी रज से मलिन बना वह आत्मा इतना भारी हो जाता है कि उसका पतन ससाररूपी गर्त मे अवश्यभावी होता है। और वहा पड़ा हुवा वह जन्ममरण आदिके अनत दु.खो को भोगता रहता है। इस प्रकार विचार कर वह नरेश समस्त कामभोगों से विरक्त

નામના આચાર્ય પોતાના શિષ્યગણુ સહિત એ ચદ્રપુરી નગરના બહારના બગીચામા પધાર્યા રાજા સુદર્શન તેમને વદન કરવા પરિવાર સાથે ત્યા ગયા આચાર્ય મહારાજે નામના જેવાજ તેના રૂપ લાવણ્યને જોઈ ધર્મ દેશના પ્રારભ કરી સાભળી રાજા ખૂબજ ખુશી થયા અને મનમા વિચારવા લાગ્યા કે જે વ્યક્તિ પોતાના આત્માનુ સ્વય દમન નથી કરતો તે બીજા દ્વારા વધ બધનાદિકથી દમિત થઈ પોતાના કર્મોની નિર્જરા કરવામા શક્તિશાળી બની શકતો નથી પરતુ દુર્ધ્યાન હોવાથી એ સમય તે આત્મા ચતુર્ગતિક સસારરૂપ ખાડામા અવશ્ય પડે છે અને એમાજ પડયો રહી તે જન્મ મરણુ આદિના અનત દુખો ભોગવતો રહે છે આ પ્રકારનો વિચાર કરી રાજા સુદર્શન સમસ્ત કામ ભોગોથી વિરક્ત બની દીક્ષિત થઈ ગયા તેમણે પોતાના રૂપલાવણ્ય યુક્ત સુદર

कर्मयोग्यानाम् आचार्यादीनामित्यर्थः, पक्षतः=पार्श्वतः, न उपविशेदिति शेषः। पार्श्वभागोपवेशने गुर्वादिपङ्क्तौ समावेशात् तत्साम्यं स्यात्, किंच शिष्यं प्रति वक्रावलोकने गुरोः स्कन्धादिबाधासम्भवः तथा चाविनयः प्रसज्येत, तस्मादाचार्यादिनाहुना सह बाहु कृत्वा शिष्यो नोपविशेदिति भावः। पुरतो न=गुर्वादीनामग्रतोऽपि नोपविशेत्, तथोपवेशने वन्दनार्थमागताना जनाना गुर्वादिमुखावलोकनेऽन्तरायः स्यात्, पृष्ठतोऽपि नैवोपविशेत्, गुरुशिष्ययोरुभयोरपि मुखादर्शने वाचनादीनामानन्दो न स्यादिति भावः। ऊरुणा=जङ्घया ऊरु=जङ्घा न युञ्ज्यात्=न संघट्टयेत्, अत्यासन्नोपवेशनादिभिः शिष्यः स्वकीयेनोरुणा गुरोरूरु न स्पृशेदित्यर्थः। तथाकरणे सति गुर्वादीनामविनयः स्यात्। तथा-शयने=शय्यायां शयित आसीनो वा न प्रतिशृणुयात्। अयं भावः-शय्यागतः शिष्यो यदि गुरुणाऽऽहूतः

आसन विनय को सूत्रकार कहते हैं—'न पक्खओ०' इत्यादि॥

अन्वयार्थ (किच्चाण पक्खओ-कृत्याना पक्षतः "न उपविशेत्" कृतिकर्म-अर्थात् वंदनादि के योग्य-आचार्य तथा अपने से बडो के पास में संघट्टा करते हुए बराबर नहीं बैठे। (पुरओ न पिट्ठओ न-पुरतः न पृष्ठतः न) गुरु महाराज के आगे नहीं बैठे। पीछे संघट्टा करता हुआ नहीं बैठे। (ऊरुणा ऊरु न जुंजे-ऊरुणा ऊरु न युञ्ज्यात्) उनके ऊरु-घुटना से घुटना लगाकर नहीं बैठे। (सयणे नो पडिस्सुणे) तथा जिस समय आचार्य आदि किसी काम करने के लिये बुलावे अथवा कहें उस समय अपने आसन पर बैठे ही बैठे उत्तर नहीं दे।

कृतिकर्म का अर्थ वन्दन विशेष है। इसका वर्णन मेरे द्वारा रचित आवश्यक सूत्र की टीका मे किया गया है। अतः यह विषय वहां से जान लेना चाहिये। इस कृतिकर्म के योग्य आचार्य आदि होते हैं।

આસન-વિનય વિષે સૂત્રકાર કહે છે—न पक्खओ० ઇત્યાદિ

અન્વયાર્થ—किच्चाण पक्खओ-कृत्याना पक्षत "न उपविशेत्" કૃતિકર્મ અર્થાત્ વન્દનાદિને યોગ્ય આચાર્ય તથા પોતાનાથી મોટાઓની પાસે તેમની અડોઅડ થઈને બેસવુ નહીં, पुरओ न पिट्ठओ न-पुरत न पृष्ठत न ગુરુ મહારાજની આગળ બેસવુ નહિ, પાછળ અડોઅડ થઈ ન બેસે ऊरुणा ऊरु न जुंजे-ऊरुणा ऊरू न युञ्ज्यात् તેમના ઘુટણથી ઘુટણ લગાડીને ન બેસે सयणे नो पडिस्सुणे તથા જે સમયે આચાર્ય આદિ કોઈ કામ કરવા માટે બોલાવે અથવા કહે તે સમયે પોતાના આસન ઉપર બેઠા બેઠા જવાબ ન આપે

ભાવાર્થ—કૃતિ કર્મનો અર્થ વંદન વિશેષ છે। જેનું વર્ણન મારાથી રચિત આવશ્યક સૂત્રની ટીકામા કરવામા આવેલ છે, આથી આ વિષય ત્યાંથી

आसनविनयमाह—

मूलम्—नं पॅक्खओ नं पुंरओ, नेवं किच्चांण पिट्ठओ।
नं जुंजे[11] ऊरुणा ऊंरुं, सयंणे नो[13] पडिस्सुणे॥१८॥

छाया—न पक्षतो न पुरतो, नैव कृत्यानां पृष्ठतः।
न युञ्ज्याद् ऊरुणा ऊरु, शयने नो प्रतिशृणुयात्॥ १८॥

टीका—'न पक्खओ' इत्यादि।

कृत्यानाम्=कृतियोग्याः कृत्याः, अत्र कृतिशब्देन कृतिकर्म गृह्यते, कृतिकर्म-वन्दनविशेषः, तद्वर्णनमावश्यकसूत्रस्य मत्कृतमुनितोषिणीटीकाया द्रष्टव्यम्, कृति-

---

सुन्दर लता को प्रत्यनीकभाव नष्ट कर देता है। इसलिये मोक्षाभिलाषी विनयवान शिष्य का कर्तव्य है कि वह स्वप्न में भी अपने गुरु महाराज का प्रत्यनीक न बने।

श्लोक में "वाचा कर्मणा" जो पद दिये गये हैं उसका मतलब यह है कि गुरु के प्रति शिष्य ऐसा न कहे कि "आप भी क्या कुछ जानते हैं"। इस प्रकार का व्यवहार वाचनिक प्रतिकूल आचरण में गर्भित होता है। इसी तरह वे जिस सस्तारक पर बैठते हों उसका कभी भी शिष्य को उल्लघन नहीं करना चाहिये। उससे पैर का सघर्षण या सघट्टन न हो इसकी सदा सावधानी रखनी चाहिये। तथा आचार्य महाराज के समक्ष कभी भी शिष्य को उच्च आसन पर नही बैठना चाहिये और उनके आने पर अपने आसन से उठकर गुरु महाराज को वदन आदि करना उचित है॥ १७॥

લતાનો પ્રત્યનિકભાવ નાશ કરી નાખે છે આ માટે મોક્ષાભિલાષી વિનયવાન શિષ્યનુ કર્તવ્ય છે કે તે સ્વપ્નામા પણ પોતાના ગુરુ મહારાજનો પ્રત્યનિક ન બને

શ્લોકમા (वाचा कर्मणा) જે પદ આપવામા આવેલ છે તેનો મતલબ એ છે કે ગુરુના પ્રતિ શિષ્ય એવુ ન કહે કે "તમે પણ શુ કાઈ જાણો છો" આ પ્રકારનો વહેવાર વાચનિક પ્રતિકૂલ આચરણમા ગર્ભિત થાય છે આ રીતે તે જે આસન ઉપર બેસતા હોય તેનુ શિષ્યે કદિ પણ ઉલ્લઘન કરવુ ન જોઈએ, એ આસનને તેનો પગ ન લાગે તેની તેણે સાવચેતી રાખવી જોઈએ તથા આચાર્ય મહારાજની સામે કદી પણ શિષ્યે ઉચા આસન પર બેસવુ ન જોઈએ અને તેમના આવવાથી પોતાના આસન ઉપરથી ઉભા થઈ ગુરુ મહારાજને વદન વગેરે કરવુ ઉચિત છે॥ १७॥

मूलम्—नेवं पल्हत्थियं कुज्जा, पक्खपिंडं च संजए ।
पाए पसारिए वावि न चिट्ठे गुरुणंतिए ॥ १९ ॥

छाया—नैव पर्यस्तिकां कुर्यात्, पक्षपिण्डं च संयतः ।
पादौ प्रसार्य वापि, न तिष्ठेद् गुरूणामन्तिके ॥ १९ ॥

टीका—'नेव पल्हत्थियं' इत्यादि ।

संयतः—मुनिः, पर्यस्तिकाम्—द्वे जानुनी उत्थाप्य वस्त्रेण पृष्ठतः समारभ्य पार्श्वद्वयं जानुद्वयं च संवेष्ट्योपवेशनं पर्यस्तिका, यद्वा—जङ्घाद्वयं वस्त्रेण संवेष्ट्यो-

---

उन्हें प्राप्त नहीं हो सकेगा। तथा गुरु महाराज की जंघा से जंघा अडाकर भी शिष्य को इसलिये नहीं बैठना चाहिये कि इस प्रकार की क्रिया से गुरु महाराज का अविनय होता है। गुरु महाराज जब किसी कार्य करने के लिये शिष्य को बुलावें तो उस समय उसका कर्तव्य है कि वह 'तहेति तहेति' कहकर आसनसे उसी वक्त सम्भ्रान्तचित्त होकर आसन का परित्यागकर देवें और बडी भक्तिसे विनयके साथ गुरुके समक्ष जाकर हाथ जोड वन्दना करके पूछे कि हे भदंत! आज्ञा दीजिये—किस कार्य के लिये आपने मुझे याद किया है। इस प्रकार का व्यवहार भी विनयधर्म में परिगृहीत हुआ है ॥ १८ ॥

'नेव पल्हत्थियं०' इत्यादि।

अन्वयार्थ—(संजए संयतः) मुनि शिष्य को (गुरुणंतिए—गुरुणामन्तिके) अपने गुरुजनों के समक्ष (पल्हत्थियं नेव कुज्जा—पर्यास्तिका नैव कुर्यात्) पैरों पर पैर रखकर—पालरथी मारकर—पद्मासन माडकर—कभी नहीं बैठना चाहिये। इस प्रकार बैठने से आशातना दोष लगता है।

એને પ્રાપ્ત થઈ શકતો નથી તેમ ગુરુ મહારાજના ગોઠણથી ગોઠણ ભીડાવીને શિષ્યે એટલા માટે ન બેસવુ જોઈએ, કારણ કે આ પ્રકારની ક્રિયાથી ગુરુ મહારાજનો અવિનય થાય છે, ગુરુ મહારાજ કોઈ કામ માટે શિષ્યને બોલાવે તો તે સમયે એનુ કર્તવ્ય છે કે પોતાના આસન ઉપરથી એજ વખતે સ્વસ્થ ચિત્ત બની ગુરુ બોલાવે ત્યારે તહેત કહી આસનનો ત્યાગ કરી ભક્તિપૂર્વક વિનય સાથે ગુરુની સામે જઈ હાથ જોડી વદના કરી પૂછે કે હે ભદન્ત ! આજ્ઞા આપો કયા કામ માટે આપે મને યાદ કરેલ છે આ પ્રકારનો વહેવાર પણ વિનય ધર્મમ ગ્રહણ કરવામા આવેલ છે ॥ ૧૮ ॥

नेव पल्हत्थियं ઇત્યાદિ,

અન્વયાર્થ—संजए-संयत મુનિ શિષ્યે गुरुणंतिए-गुरुणामन्तिके પોતાના ગુરુજનોની સામે पल्हत्थियं नेवकुज्जा-पर्यास्तिका नैव कुर्यात् પગ ઉપર પગ રાખી—પલોઠી લગાવી—પદ્માસન લગાડી, કદિ પણ બેસવુ ન જોઈએ આ

किंचित्कार्यकरणाय प्रोक्तो वा स्यात्, तदा शिष्येण शय्यायां स्थितेनैव न श्रोतव्यम्, किं तु गुरुवचनश्रवणसमनन्तरमेव सम्भ्रान्तचेताः सविनयः कृताञ्जलिः सन् गुरोः समीपमागत्य चरणारविन्दं वन्दमानः 'अनुगृहीतोऽहम्' इति मनसि मन्यमानो वदेत्–'भदन्त! आज्ञापयतु किं विधेयं मया' इति॥ १८॥

मोक्षाभिलाषी शिष्य का कर्तव्य है कि वह आचार्यादिक को दायें बायें न बैठे। कारण कि इस प्रकार बैठने से गुर्वादिक की पंक्ति में उसका समावेश होता है। दर्शनार्थी लोग शिष्य को समझेंगे कि यही गुरु महाराज है। तथा शिष्य के प्रति जब गुरु को देखने की इच्छा होगी तो वे अपनी गर्दन को मोड़कर उसको देखेंगे, इससे उनकी गर्दन में तथा स्कन्ध आदि फिराने में तकलीफ होगी, तथा गुरु महाराज का संघट्टा आदि होने से शिष्य को आशातना आदि दोष लगने का संभव है। इसलिये गुरु महाराज की बराबरी में नहीं बैठना चाहिये। गुरु महाराज के आगे भी इसी तरह से नहीं बैठना चाहिये। कारण कि इस प्रकार से बैठने में गुरु महाराज को वन्दना निमित्त आने वालों को उनके दर्शनों में अन्तराय होती है। इसी प्रकार गुरु के पीछे भी शिष्य को नहीं बैठना चाहिये–क्यों कि इस प्रकार से बैठने पर गुरु को शिष्य का मुख नहीं दीख सकेगा और शिष्य को गुरु का मुख नहीं दीख सकेगा, इससे वाचना पृच्छना आदि में अन्तराय होने से उनका आनंद

જાણી લેવો જોઈએ, આ કૃતિકર્મના યોગ્ય આચાર્ય આદિ હોય છે મોક્ષાભિલાષી શિષ્યનું કર્તવ્ય છે કે તે આચાર્ય આદિથી ડાબા–જમણા ન બેસે કારણ કે, આ પ્રકારે બેસવાથી ગુરુ આદિની પંક્તિમાં તેનો સમાવેશ થાય છે દર્શનાર્થી લોક શિષ્યને જ ગુરુ મહારાજ માની લે શિષ્ય તરફ જ્યારે ગુરુ મહારાજને જોવાની ઈચ્છા થાય ત્યારે તે પોતાની ગરદન મરડીને તેના તરફ જોશે આથી એમની ગરદનમાં તથા ખભા વગેરે ફેરવવામાં તકલીફ થશે તથા ગુરુ મહારાજનું સંઘટ્ટ આદિ થવાથી શિષ્યને અશાતના આદિ દોષ લાગવાનો સંભવ છે આ માટે ગુરુ મહારાજની બરોબરીમાં બેસવું ન જોઈએ તેમ ગુરુ મહારાજની આગળ પણ આ રીતે બેસવું ન જોઈએ કારણ કે આ પ્રકારના બેસવાથી ગુરુ મહારાજની વંદના માટે આવનારને તેમના દર્શનમાં અંતરાય થાય છે આ પ્રકારે ગુરુની પાછળ પણ શિષ્યે બેસવું ન જોઈએ કેમ કે આ રીતે બેસવાથી ગુરુ શિષ્યનું મુખ જોઈ શકતા નથી અને શિષ્ય, ગુરુનું મુખ જોઈ શકતા નથી અને ગુરુ શિષ્યનું મુખ જોઈ શકે નહીં આથી વાચના પૃચ્છના આદિમાં અંતરાય થવાથી એનો

प्रेक्षितु शीलमस्येति तथा, असौ गुरूणा प्रसादः-यदन्येषा शिष्याणा सद्भावेऽपि गुरवो मामाज्ञापयन्तीति विचारशील इत्यर्थः । यद्वा-केन विधिना गुरुः प्रसन्नो भवेदिति भावनाभावितः, गुरुप्रसादलाभार्थी इति यावत् । उक्तञ्च—

जो नत्थि भग्गसाली, नो सो गुरुदेसण इह लभए ।
धारामियस्स निवडइ, अंगेणो पुन्नहीणाण ॥ १ ॥

छाया—यो नास्ति भाग्यशाली, नासौ गुरुदेशनामिहालभते ।
धाराऽमृतस्य निपतति, अङ्गे नो पुण्यहीनानाम् ॥ १ ॥

तथा नियागार्थी=मोक्षार्थी शिष्यः गुरु=धर्माचार्यादिक, सदा उपतिष्ठेत्= 'मत्थएण वदामि ' इत्यादि वदन् सविनय गुरुसमीपे तिष्ठेदित्यर्थः ॥२०॥

जावे, अथवा किसी कार्य करने के लिये कहा जावे-तब वह (कयाइ वि- कदाचिदपि) कभी भी (तूसणीओ न-तूष्णीक न भवेत्) उत्तर दिये विना नही रहे चाहे बीमार भी होवे तो भी चुपचाप न रहे । (पसाय- पेही-प्रसादप्रेक्षी) यह समझे कि मेरा बड़ा भारी सौभाग्य का उदय है, जो अन्य शिष्यो के होने पर भी गुरु महाराज मुझे ही आज्ञाप्रदान- कर रहे हैं । अथवा-यह विचार करे कि गुरु महाराज जिस उपाय से मेरे पर प्रसन्न हों वही उपाय मुझे करते रहना चाहिये । इस प्रकार की भावना से भावित होकर गुरु के प्रसाद का लाभार्थी बने । क्यों कि कहा भी है-जिस प्रकार हीन पुण्यवालों के शरीर ऊपर अमृत रस की धारा नहीं पडती है-उसी प्रकार जो शिष्य भाग्यशाली नहीं होता है वह गुरु की देशना का पात्र नहीं होता है । इसी तरह (नियागट्ठी) मोक्षा- भिलाषी शिष्य का कर्तव्य है कि वह (सया गुरु उवचिट्ठे-सदा गुरु

જ્યારે તેને બોલાવવામા આવે અથવા કોઈ કામ માટે કહેવામા આવે ત્યારે कयाइ वि-कदाचिदपि તે કદિ પણ तुसणीओ न-तुष्णीक न भवेत् ઉત્તર આપ્યા વગર ન રહે ચાહે તે બીમાર હોય તો પણ ચુપચાપ ન રહે पसायपेही-प्रसादप्रेक्षी તે એવું સમજે કે, મારા સૌભાગ્યનો મોટો ઉદય છે કે, બીજા શિષ્યો હોવા છતા પણ ગુરુ મહારાજ મને જ આજ્ઞા આપે છે અથવા એવો વિચાર કરે કે ગુરુ મહારાજ જે ઉપાયથી મારા ઉપર પ્રસન્ન રહે તેવો જ ઉપાય મારે કરતા રહેવુ જોઈએ આ પ્રકારની ભાવનાથી ભાવિત બનીને ગુરુના પ્રસાદનો લાભાર્થી બને કેમકે, કહ્યુ છે કે—જે પ્રકારે દુર્ભાગીના શરીર ઉપર અમૃતરસની ધાર પડતી નથી, એ પ્રકારથી જે શિષ્ય ભાગ્યશાળી નથી હોતો તે ગુરુની દેશનાને પાત્ર બનતો નથી આ રીતે नियागट्ठी-मोक्षाभि લાષી શિષ્યનુ કર્તવ્ય છે કે તે सया गुरु उवचिट्ठे-सदा गुरु उपतिष्ठेत् હમેશા

पवेशन, पर्यस्तिका, ताम्, पक्षपिण्ड—बाहुद्वयेन कायवेष्टनं च नैव कुर्यात्। अपि वा=अपि च गुरूणाम् अन्तिके=सन्निधौ पादौ=चरणौ प्रसारितौ कृत्वा न तिष्ठेत्। इदमुपलक्षणम्—एकजङ्घोपरि अपरचरणं निधायापि न तिष्ठेत्। तथासत्यविनयः स्यादिति भावः ॥ १९ ॥

मूलम्—आयरिएहिं वाहित्तो, तुसिणीओ न कयाइ वि।
पसायपेही नियागट्ठी, उवचिट्ठे गुरुं सया ॥२०॥

छाया—आचार्यैर्व्याहृतः तूष्णीको, न कदाचिदपि।
प्रसादप्रेक्षी नियागार्थी, उपतिष्ठेत् गुरुं सदा ॥ २० ॥

टीका—'आयरिएहिं०' इत्यादि।

आचार्यः=गुरुभिः, व्याहृतः—आहूतः, यद्वा—उक्तः सन् तूष्णीकः=मौनावलम्बी, कदाचिदपि=ग्लानाद्यवस्थायामपि न भवेदिति शेषः। किन्तु प्रसादप्रेक्षी=प्रसाद

(पक्खपिंड च नेव कुज्जा—पक्षपिण्ड च नैव कुर्यात्) इसी प्रकार दोनो हाथो से घुटने बाधकर तथा पीठ भाग से लेकर दोनों घुटनों को वस्त्र बाधकर भी बैठना गुरु महाराज की आशातना है। (पाए पसारिए वावि न चिट्ठे—पादौ प्रसार्य वापि न तिष्ठेत्) अर्थात् गुरु महाराज के सामने पैरो को पसार कर भी शिष्य को बैठना उचित नहीं है। इसी तरह अर्ध पद्मासन के रूप मे भी उनके समक्ष नहीं बैठना चाहिये। ऐसा करने से अविनय दोष लगता है ॥ १९ ॥

'आयरिएहिं०' इत्यादि।

अन्वयार्थ—शिष्य को चाहिये कि वह (आयरिएहिं वाहित्तो—आचार्यैः व्याहृतः सन्) आचार्य तथा अपने से बडो द्वारा जब बुलाया

પ્રકારે બેસવાથી અશાતનાનો દોષ લાગે છે पक्खपिंड च नेव कुज्जा—पक्षपिण्ड च नैव कुर्यात् આ પ્રકારે બન્ને હાથોને ગોઠણુ ઉપર લગાવી તથા વાસાના ભાગથી લઈ બન્ને ઘુટણુને વસ્ત્રથી બાંધી બેસવાથી પણુ ગુરુ મહારાજની અશાતના થાય છે पाए पसारिए वावि न चिट्ठे—पादौ प्रसार्य वापि न तिष्ठेत् અર્થાત્ ગુરુ મહારાજની સામે પગ લાંબા કરીને પણુ શિષ્યે બેસવુ ઉચિત નથી આ રીતે અર્ધ પદ્માસનના રૂપથી પણુ એમની સામે બેસવુ ન જોઈએ એમ કરવાથી અવિનય દોષ લાગે છે ॥ ૧૯ ॥

'आयरिएहिं०' ઈત્યાદિ

અન્વયાર્થ—વિવેકી શિષ્ય માટે એ જરૂરી છે કે તે आयरिएहिं वाहित्तो—आचार्यैः व्याहृतः सन् આચાર્ય તથા પોતાનાથી મોટાઓ

आसनावस्थित शिष्य वदति, तदा शिष्यो व्याख्यानादिकालेपि पट्टाद्यासने नोपविष्टः स्याद्, किंतु आसन त्यक्त्वा धीरः=बुद्धिमान्, शिष्यः यत =यत्नवान् एकाग्रचित्तः सन् यत्=यत् कार्यं, गुरुणोक्त सुकर दुष्कर वा, तत्तत् प्रतिशृणुयात्, 'अवश्यकरणभावोऽस्ति' इत्युक्त्वा स्वीकुर्यात्। अत्र–धीर इति विशेषण व्याख्यानादिकाले, तथा स्वशरीरादिकार्यवशाद् व्यग्रस्यापि शिष्यस्य गुरुविनयाराधनार्थं क्षमत्व सावधानत्व च सूचयति। 'यतः' इति विशेषणेन समितिगुप्तिसमाराधनपूर्वक गुरोः सकलकार्यसपादनाभिरुचिः सूचिता। प्रतिशृणुयादिति पदेन गुरुवचनश्रवणसमनन्तरमविलम्बेन तत्कार्यसपादनार्थं स्वीकृतिवचनमुक्त्वाऽन्यत् सर्वं स्वकीयकार्यं विहाय प्रथम सर्वथा गुरुकार्यसाधने सादरा प्रवृत्तिः सूचिता ॥२१॥

बैठा हो तो भी उस समय शीघ्र उठकर उसे गुरु महाराज की आज्ञा का पालन करना चाहिये। ऐसा नहीं करना चाहिये कि गुरु महाराज की बात सुनकर भी पुनः आसन पर बैठ जावें। अर्थात् उस समय व्याख्यान आदि का समय हो तौ भी गुरु महाराज की आज्ञा का आराधन करना चाहिये। इसी बात को उत्तरार्ध मे सूत्रकार ने स्पष्ट किया है–(चइऊण आसण धीरो जओ जत्त पडिस्सुणे–त्यक्त्वा आसन धीर' यत्तात् प्रतिशृणुयात्) चाहे वह कार्य सरल हो चाहे कठिन हो तौ भी सर्वप्रकार के सकल्प विकल्प से रहित होकर गुरु महाराज कथित कार्य को "अवश्य करने का भाव है" ऐसा कहकर शिष्य को स्वीकार करना चाहिये। सूत्र में जो धीर विशेषण दिया गया है उससे सूत्रकार का यह अभिप्राय सूचित होता है कि जिस समय गुरु महाराज कार्य करने के लिये शिष्य से कहें उस समय वह शिष्य चाहे व्याख्यान देने

આસન ઉપર બેસેલ હોય તો પણ ત્યાંથી તુરત જ ઉઠીને તેણે ગુરુ મહારાજની આજ્ઞાનુ પાલન કરવું જોઈએ એવુ નહીં કરવુ જોઈએ કે, ગુરુ મહારાજની વાત સાભળીને પણ આસન ઉપર પાછો બેસી જાય અર્થાત્ એ વખતે વ્યાખ્યાન આદિનો સમય હોય તો પણ ગુરુ મહારાજની આજ્ઞાનુ આરાધન કરવુ જોઈએ આ વાતને ઉત્તરાર્ધથી સૂત્રકારે સ્પષ્ટ કરેલ છે

चइऊण आसण धीरो जओ जत्त पडिस्सुणे–त्यक्त्वा आसन धीर यतो यत्तत् प्रतिशृणुयात् ચાહે તે કામ સરળ હોય, ચાહે કઠીન હોય તો પણ સર્વ પ્રકારના સકલ્પ વિકલ્પથી રહિત થઈને ગુરુ મહારાજે કહેલા કામને "અવશ્ય કરવુ જોઈએ તેવો ભાવ છે" એવુ કહીને શિષ્યે તેનો સ્વીકાર કરવો જોઈએ સૂત્રમા જે ધીર વિશેષણ અપાયેલ છે તેનાથી સૂત્રકારનો એ અભિપ્રાય જણાય છે કે, જે સમયે ગુરુ મહારાજ કામ કરવા માટે શિષ્યને કહે તે સમયે શિષ્ય

आसनस्थितस्य शिष्यस्य विनयमाह—

मूलम्—आलवंते लवंते वा, न निसिज्ज कयाइवि ।
चइऊण आसणं धीरो, जओ जत्तं पडिस्सुणे ॥२१॥

छाया—आलपति लपति वा, न निषीदेत् कदाचिदपि ।
त्यक्त्वा आसन धीरो, यतो यत्तत् प्रतिशृणुयात् ॥ २१ ॥

टीका—'आलवते' इत्यादि ।

गुरौ आलपति=सकृद् वदति सति, कार्यस्य लघुत्वात्सकृत्कथनमिति भावः, यथा-आसनमानीयताम्, पारणं क्रियताम्, इत्यादि, वा=अथवा गुरौ लपति= पुनः पुनः कथयति सति ग्रहणासेवनाशिक्षाया स्वपरवैयावृत्त्यकार्ये च, कार्यस्य बृहत्त्वादत्यावश्यकत्वाच्च पुनः पुनः कथनमिति भावः, शिष्यः कदाचिदपि न निषीदेत्= आसनाऽऽसीनो न भवेत्। अय भावः-यदि गुरुः किंचित् कार्यं सकृद् वा, पुनः पुनर्वा,

---

उपतिष्ठेत्) "मत्थेण वदामि" इस प्रकार विनयद्योतक शब्द का व्यवहार करता हुआ सदा अपने गुरु के समक्ष उपस्थित होवे ।

भावार्थ-गुरुमहाराज जिस तरह अपने ऊपर प्रसन्न हो उत्तम शिष्य का कर्तव्य है कि वह उस प्रकार प्रयत्नशील रहे ॥ २० ॥

'आलवते०' इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(आलवते लवते वा कयाइ वि न निसिज्जा-आलपति लपति वा कदाचिदपि न निषीदेत्) उत्तमशिष्य-विनयशीलशिष्य का कर्तव्य है कि जब गुरु महाराज किसी कार्य को करने के लिये एक ही बार मे कहें या बार २ भी कहें तो उस समय उसे कभी उस कार्य को करने के लिये आना कानी नहीं करनी चाहिये । अर्थात्-उस समय वह शिष्य चाहे अपने आसन पर भी

પોતાના ગુરુની સમક્ષ જતી વખતે मत्थे ण वदामि આ પ્રકારનો વિનય દ્યોતક શબ્દનો વહેવાર કરતો રહે

ભાવાર્થ—ગુરુદેવ જે રીતે પોતાના ઉપર પ્રસન્ન થાય એવો પ્રયત્ન કરવાનુ ઉત્તમ શિષ્યનુ કર્તવ્ય છે, અને એ પ્રકારે તે પ્રયત્નશીલ રહે ॥ ૨૦ ॥

આલવતે૦ ઈત્યાદિ

અન્વયાર્થ—आलवते लवते वा कयावि न निसिज्जा-आलपति लपति वा कदाचिदपि न निषीदेत् ઉત્તમ શિષ્ય-વિનયશીલ શિષ્યનુ કર્તવ્ય છે કે જ્યારે ગુરુ મહારાજ કોઈ કામ કરવા માટે એક જ વખતે કહી દે અથવા વારવાર કહે તે સમયે તેણે કદિ પણ એ કાર્યને કરવા માટે આનાકાની કરવી ન જોઈએ અર્થાત્—એ વખતે એ શિષ્ય ભલે પોતાના

कृत्वा स्थितः सन् प्राञ्जलिपुट=कृताञ्जलिः, सूत्रादिकं पृच्छेत्। यद्वा-कदाचिदपि =बहुश्रुतत्वेऽपि आसनगतः शय्यागतो वा न पृच्छेत् सूत्रादिकमित्यर्थः।

'आसणगओ' इत्यादि।

अन्वयार्थ—उत्तम शिष्य को चाहिये कि वह (आसणगओ-आसनगतः) आसन पर बैठे २ अथवा (सेज्जागओ-शय्यागतः) सस्तारक पर वैठे २ या सोये २ (रोगादिक अवस्था को छोड-कर) (कयाइवि-कदाचिदपि) कभी भी (न पुच्छिज्जा-न पृच्छेत्) गुरु महाराज से सूत्र का अर्थ अथवा उनकी कुशलता न पूछे। किन्तु (आगम्मुक्कुडुओ सतो पजली उडो पुच्छिज्जा-आगम्य उत्कुटुकः सन् प्राञ्जलिपुटः पृच्छेत्) उनके समीप आकर और उत्कुडुकासन-उकडू आसनसे वैठकर दोनों हाथजोड फिर उनसे सूत्र आदि का अर्थ पूछे। शिष्य कितना ही बहुश्रुती क्यो न हो तौ भी अपने गुरु से सूत्रार्थ की प्रच्छना अथवा सुख शाता की पृच्छना आसन पर वैठे २ या विस्तर पर लेटे २ नहीं करनी चाहिये। यद्यपि सूत्रार्थ की पृच्छना सशय होने पर ही की जाती है। बहुश्रुत होने पर भी सशय हो सकता है। अब ऐसी स्थिति मे शिष्य का धर्म है कि उस सशय की

आसणगओ ઇત્યાદિ

અન્વયાર્થ—ઉત્તમ શિષ્યની એ ફરજ છે કે તે आसनगओ-आसनत આસન ઉપર બેઠા બેઠા અથવા सेज्जागओ-शय्यागत શય્યામા બેઠા બેઠા કે સુતા સુતા (રોગાદિક અવસ્થાને છોડીને) कयाइवि-कदाचिदपि કદી પણ ગુરુ મહારાજથી સૂત્રનો અર્થ અથવા એમની કુશળતા न पुच्छिज्जा-न पृच्छेत् ન પુછે પરતુ आगम्मुक्कुडुओ सतो पजलि उडो पुच्छिज्जा-आगम्य उत्कुटुक सन् प्राञ्जलिपुट पृच्छेत् તેમનિ સામે આવી અને ઉત્કુટાસનથી બેસી બન્ને હાથ જોડી ત્યારપછી એમને સૂત્ર આદિના અર્થ પુછે અને સુખ શાતાના સમાચાર પુછે શિષ્ય ગમે તેવો બહુશ્રુત કેમ ન હોય તો પણ પોતાના ગુરુથી સૂત્રાર્થના અર્થ અથવા સુખશાતાના સમાચાર આસન પર બેઠા બેઠા અથવા તો પથારી પર સુતા સુતા ન પુછવા જોઈએ જો કે સૂત્રાર્થ આદિના અર્થ સશય થવાથી જ પુછાય છે બહુશ્રુત હોવા છતા પણ સશય થાય છે આથી આવી સ્થિતિમા શિષ્યનો ધર્મ છે કે, એ સશયની નિવૃત્તિ માટે તે ગુરુની સમક્ષ જાય અને ખુબ વિનયની સાથે એ સશયની નિવૃત્તિ

मूलम्—आसणगओ न पुच्छिज्जा, नेव सेज्जागओ कयाइ वि।
आगम्मुक्कुडुओ सतो, पुच्छिज्जा पंजलीउडो ॥२२॥

छाया—आसनगतो न पृच्छेत्, नैव शय्यागतः कदाचिदपि।
आगम्योत्कुटुकः सन्, पृच्छेत् प्राञ्जलिपुटः ॥ २२ ॥

टीका—'आसणगओ' इत्यादि। आसनगतः=आसनोपविष्टः सन् न पृच्छेत् सूत्रार्थं कुशलादिकं वा किमपि न पृच्छेदित्यर्थः। तथा-कदाचिदपि कस्मिन्नपि काले शय्यागतः संस्तारकस्थितः नैव पृच्छेत् रोगाद्यवस्था विना शयानः सन् किमपि नैव पृच्छेदित्यर्थः। किंतु आगम्य=गुरोः समीपे आगत्य, उत्कुटुकः=उत्कुटुकासन

के लिये भी तैयार रहा हो–वह काल उसके व्याख्यान करने का भी हो अथवा अपने शारीरिक कार्य के वश से वह शिष्य व्यग्रचित्त वाला भी हो तौ भी विनय धर्म की आराधना निमित्त उसे गुरु महाराज कथित कार्य करने की क्षमता एव उस कार्य करने में विशेष सावधानी रखनी चाहिये। "जओ–यत" यह पद यह प्रकट करता है कि शिष्य को समिति गुप्ति के आराधनपूर्वक ही गुरु महाराज के समस्त कार्यों के सम्पादन में रुचि शील होना चाहिये। "प्रतिशृणुयात्" यह क्रिया-पद इस विशेषता का सूचक है कि गुरु वचन के श्रवण के अनन्तर ही विना किसी विलब के उनके कार्य को करने के लिये प्रतिज्ञा वचन कहकर और अपने निज कार्य को भी छोड़कर शिष्य का कर्तव्य है कि वह सर्व प्रकार से उनके कार्य के साधन करने मे सादर प्रवृत्ति करे ॥२१॥

ભલે વ્યાખ્યાન આપવા માટેની તૈયારીમા હોય–તે સમય તેને વ્યાખ્યાન કરવાનો હોય, અથવા પોતાના શારીરિક કાર્યના વશથી તે શિષ્ય વ્યગ્ર ચિત્ત વાળો હોય તો પણ વિનય ધર્મની આરાધના નિમિત્ત તેનામા ગુરુ મહારાજે કહેલા કામને કરવાની ક્ષમતા અને એ કામ કરાવવામા વિશેષ સાવધાની રાખવી જોઈએ જઓ–યત એ પદ એવુ પ્રગટ કરે છે કે, શિષ્યે સમિતિ ગુપ્તિના આરાધન પૂર્વક જ ગુરુ મહારાજના દરેક કામોનુ સપાદન કરવામા રુચી કેળવવી જોઈએ પ્રતિશ્રૃણુયાત્ એ ક્રિયાપદ એ વિશેષતાનુ સૂચક છે કે ગુરુવચનને સાભળતા જ કોઈ પ્રકારના વિલબ વિના એમના કામને કરવા માટે પ્રતિજ્ઞા વચન કહીને અને પોતાનુ કામ હોય તેને છોડીને શિષ્યનુ કર્તવ્ય છે કે, તે સર્વ પ્રકારથી ગુરુ મહારાજના કામને પૂરૂ કરવામા પોતાની સાદર પ્રવૃત્તિ કરે ॥ ૨૧ ॥

कृत्वा स्थितः सन् प्राञ्जलिपुट =कृताञ्जलिः, सूत्रादिकं पृच्छेत् । यद्वा-कदाचिदपि =बहुश्रुतत्वेऽपि आसनगतः शय्यागतो वा न पृच्छेत् सूत्रादिकमित्यर्थः ।

'आसणगओ' इत्यादि ।

अन्वयार्थ—उत्तम शिष्य को चाहिये कि वह (आसणगओ-आसनगतः) आसन पर बैठे २ अथवा (सेज्जागओ-शय्यागतः) सस्तारक पर बैठे २ या सोये २ (रोगादिक अवस्था को छोड-कर) (कयाइवि-कदाचिदपि) कभी भी (न पुच्छिज्जा-न पृच्छेत्) गुरु महाराज से सूत्र का अर्थ अथवा उनकी कुशलता न पूछे। किन्तु (आगम्मुक्कुडुओ सतो पजली उडो पुच्छिज्जा-आगम्य उत्कुटुकः सन् प्राञ्जलिपुटः पृच्छेत्) उनके समीप आकर और उत्कुटुकासन-उकडू आसनसे बैठकर दोनों हाथजोड फिर उनसे सूत्र आदि का अर्थ पूछे। शिष्य कितना ही बहुश्रुती क्यों न हो तौ भी अपने गुरु से सूत्रार्थ की प्रच्छना अथवा सुख शाता की पृच्छना आसन पर बैठे २ या विस्तर पर लेटे २ नहीं करनी चाहिये। यद्यपि सूत्रार्थ की पृच्छना सशय होने पर ही की जाती है। बहुश्रुत होने पर भी सशय हो सकता है। अब ऐसी स्थिति में शिष्य का धर्म है कि उस सशय की

આસણગઓ ઇત્યાદિ

અન્વયાર્થ—ઉત્તમ શિષ્યની એ ફરજ છે કે તે आसनगओ-आसनत આસન ઉપર બેઠા બેઠા અથવા सेज्जागओ-शय्यागत શય્યામા બેઠા બેઠા કે સુતા સુતા (રોગાદિક અવસ્થાને છોડીને) कयाइवि-कदाचिदपि કદી પણ ગુરુ મહારાજથી સૂત્રનો અર્થ અથવા એમની કુશળતા न पुच्छिज्जा-न पृच्छेत् ન પુછે પરતુ आगम्मुक्कुडुओ सतो पजलि उडो पुच्छिज्जा-आगम्य उत्कुटुक सन् प्राञ्जलिपुट पृच्छेत् તેમનિ સામે આવી અને ઉત્કુટાસનથી બેસી બન્ને હાથ જોડી ત્યારપછી એમને સૂત્ર આદિના અર્થ પુછે અને સુખ શાતાના સમાચાર પુછે શિષ્ય ગમે તેવો બહુશ્રુત કેમ ન હોય તો પણ પોતાના ગુરુથી સૂત્રાર્થના અર્થ અથવા સુખશાતાના સમાચાર આસન પર બેઠા બેઠા અથવા તો પથારી પર સુતા સુતા ન પુછવા જોઇએ જો કે સૂત્રાર્થ આદિના અર્થ સશય થવાથી જ પુછાય છે બહુશ્રુત હોવા છતા પણ સશય થાય છે આથી આવી સ્થિતિમા શિષ્યનો ધર્મ છે કે, એ સશયની નિવૃત્તિ માટે તે ગુરુની સમક્ષ જાય અને ખુબ વિનયની સાથે એ સશયની નિવૃત્તિ

अय भावः-बहुश्रुतोऽपि शिष्य सशये सति गुरु पृच्छति सूत्रार्थम्, तत्र विनयपूर्विकैव प्रच्छना करणीया यथा गुरोराशातना न भवेदिति। उत्कुटुक इति विशेषणेन-इन्द्रियदमनशीलत्व विनीतत्व च सूचितम्, प्राञ्जलिपुट इत्यनेन सर्वविधविनयवत्त्व जातिकुलसम्पन्नत्व च सूचितम् ॥ २२ ॥

मूलम्—एव विणयजुत्तस्स, सुत्त अत्थ चं तदुभयं।
पुच्छमाणस्स सीसस्स, वागंरिज्ज जहासुय ॥२३॥

छाया—एव विनययुक्तस्य, सूत्रम् अर्थ च तदुभयम्।
पृच्छतः शिष्यस्य, व्याकुर्याद् यथाश्रुतम् ॥ २३ ॥

टीका—'एव विणयजुत्तस्स' इत्यादि। एव=उक्तप्रकारेण विनययुक्तस्य-विनयवतः, सूत्रम्-कालिकोत्कालिकादि, अर्थ-तद्बोध्य, सूत्राभिप्रायमित्यर्थः।

निवृत्तिके लिये गुरुके सन्मुख जावे और बडे विनयके साथ उस सशय की निवृत्ति करे। गुरु महाराज का विनय भक्ति मे यदि जरा सी भी त्रुटि हो जायगी तो शिष्य आशातना दोष का भागी होगा। "उत्कुटुक" इस विशेषण से सूत्रकार यह सूचित करते हैं कि जो इस आसन से बैठता है वह साधु इन्द्रिय दमन शील तथा विनीत होता है। "प्राञ्ज-लिपुट" इस विशेषण से शिष्य में सभी प्रकार के विनयगुण तथा जातिसम्पन्नता एव कुल सम्पन्नता सूचित होती है ॥गा २२॥

'एव' इत्यादि।

अन्वयार्थ—(एव-एव) पूर्वोक्त प्रकार से (विणयजुत्तस्स-विनययुक्तस्य) विनयधर्म से युक्त होकर (सुत्त अत्थ च तदु-भय पुच्छमाणस्स-सूत्र अर्थं तदुभय पृच्छत) सूत्र-अर्थ और सूत्र अर्थ दोनों को पूछने वाले (सीसस्स-शिष्यस्य) शिष्य को (जहासुय

કરી લ્યે ગુરુ મહારાજની વિનય ભક્તિમા જરા પણ ભૂલ થાય તો શિષ્ય આસાતના દોષનો ભાગી બને છે "उत्कुटुक" આ વિશેષણથી સૂત્રકાર એ એ સૂચિત કરે છે કે, જે આ આસનથી બેસે છે તે સાધુ ઇન્દ્રિયનુ દમન કરનાર તથા વિનિત હોય છે "प्राञ्जलिपुट" આ વિશેષણથી શિષ્યમા સર્વ પ્રકારના વિનયગુણ તથા જાતિસપન્નતા અને કુળસપન્નતા દેખાઈ આવે છે ॥૨૨॥

एव ઇત્યાદિ

અન્વયાર્થ — एव-एव પૂર્વોક્ત પ્રકારથી विणयजुत्तस्स – विनययुक्तस्य વિનય ધર્મથી યુક્ત બની सुत्त अत्थ च तदुभय पुच्छमाणस्स-सूत्र अर्थं तदुभय पृच्छत સૂત્ર-અર્થ અને સૂત્ર અર્થ બન્નેને [illegible]

उक्तञ्च—

जो सुत्ताभिप्पाओ, सो अत्थो अज्जए य जम्हा। (स्था. २ ठा १ उ०)

छाया—यः सूत्राभिप्रायः सोऽर्थः, अर्यते च यस्मात्।

व्याख्या—यः सूत्रस्य अभिप्रायः स एव अर्थः। यस्मात्=यतः कारणादसावर्थः सूत्रात् अर्यते गम्यते। तदुभय=सूत्रार्थद्वय च पृच्छतः=पृच्छा कुर्वतः शिष्यस्य गुरुः यथाश्रुत–गुरुपरपरातो यथा ज्ञात तथा सूत्रम्, अर्थ तदुभय च व्याकुर्यात् =कथयेत्, न तु स्वबुद्धया कल्पित कृत्वा बोधयेदिति भावः। इह तावत् सूत्रज्ञानाय सूत्रस्य शब्दार्थं तल्लक्षण तद्भेद तद्वाचनादिक च निर्दिशामः, तथाहि—

वागरिज्जा–यथाश्रुत व्याकुर्यात्) गुरु महाराज उन सब का शास्त्रविहित विधि के अनुसार प्रतिपादन करे।

कालिक उत्कालिक आदि सूत्र है। सूत्र का जो अभिप्राय है वही अर्थ है। कहा भी है–जो सुत्ताभिप्पाओ सो अत्थो अज्जए य जम्हा–सूत्र के अभिप्राय को अर्थ कहा गया है। क्यो कि यह अर्थ सूत्र से ही निश्चित किया जाता है। इस तरह केवल सूत्र को अथवा उसके अर्थ को एव इन दोनों को जब शिष्य अपने आचार्य महाराज से पूछे तो आचार्य महाराज को चाहिये कि वे उसको गुरु परपरा से यथाज्ञात सूत्र–अर्थ एव दोनों को अच्छी तरह समझावें। ऐसा न करें कि अपनी निजी कल्पना से मिश्रित कर उन्हे समझावें। सूत्रज्ञान के लिये उपयोगी समझकर सूत्र का शब्दार्थ, उसका लक्षण, उसके भेद, एव उसकी वाचना आदि के विषय में कुछ स्पष्टीकरण किया जाता है।—

શિષ્યને जहासुय वागरिज्जा–यथाश्रुत व्याकुर्यात् ગુરુ મહારાજ એ બધાનો શાસ્ત્ર વિહિત વિધિ અનુસાર પ્રતિપાદન કરે

કાલિક ઉત્કાલિક આદિ સૂત્ર છે, સૂત્રનો જે અભિપ્રાય છે તે જ અર્થ છે કહ્યુ પણ છે,–जो सुत्ताभिप्पाओ सो अत्थो अज्जए य जम्हा–સૂત્રના અભિપ્રાયને અર્થ કહેવામા આવેલ છે કેમ કે, આ અર્થ સૂત્રથી નિશ્ચીત કરવામા આવે છે આ રીતે કેવળ સૂત્રને અથવા તેના અર્થને અવવા એ બન્નેને જ્યારે શિષ્ય પોતાના આચાર્ય મહારાજને પૂછે તો આચાર્ય મહારાજે તેને ગુરુ પરપરાથી યથાજ્ઞાત સૂત્ર-અર્થ અને બન્નેને સારી રીતે સમજાવે એવુ ન કરે કે પોતાની જ કલ્પનાથી મિશ્રિત કરી તેને સમજાવે સૂત્ર જ્ઞાનને માટે ઉપયોગી સમજીને સૂત્રનો શબ્દાર્થ, તેનુ લક્ષણ, તેનો ભેદ, અને તેની વાચના આદિના વિષયમા કાઇક સ્પષ્ટિકરણ કરવામા આવે છે–सूचयतीति सूत्रम्—

अय भावः–बहुश्रुतोऽपि शिष्य संशये सति गुरु पृच्छति सूत्रार्थम्, तत्र विनयपूर्विकैव प्रच्छना करणीया यथा गुरोराशातना न भवेदिति। उत्कुटुक इति विशेषणेन–इन्द्रियदमनशीलत्व विनीतत्व च सूचितम्, प्राञ्जलिपुट इत्यनेन सर्वविधविनयवत्त्व जातिकुलसम्पन्नत्व च सूचितम् ॥ २२ ॥

मूलम्—एवं विणयजुत्तस्स, सुत्त अत्थं चं तदुभय।
पुच्छमाणस्स सीसस्स, वागरिज्ज जहासुय ॥२३॥

छाया—एव विनययुक्तस्य, सूत्रम् अर्थं च तदुभयम्।
पृच्छतः शिष्यस्य, व्याकुर्याद् यथाश्रुतम् ॥ २३ ॥

टीका—'एव विणयजुत्तस्स' इत्यादि। एव=उक्तप्रकारेण विनययुक्तस्य–विनयवतः, सूत्रम्–कालिकोत्कालिकादि, अर्थ–तद्बोध्य, सूत्राभिप्रायमित्यर्थः।

निवृत्तिके लिये गुरुके सन्मुख जावे और बडे विनयके साथ उस संशय की निवृत्ति करे। गुरु महाराज का विनय भक्ति मे यदि जरा सी भी त्रुटि हो जायगी तो शिष्य आशातना दोष का भागी होगा। "उत्कुटुक" इस विशेषण से सूत्रकार यह सूचित करते हैं कि जो इस आसन से बैठता है वह साधु इन्द्रिय दमन शील तथा विनीत होता है। "प्राञ्जलिपुट" इस विशेषण से शिष्य मे सभी प्रकार के विनयगुण तथा जातिसम्पन्नता एव कुल सम्पन्नता सूचित होती है ॥गा २२॥

'एव' इत्यादि।

अन्वयार्थ—(एव–एव) पूर्वोक्त प्रकार से (विणयजुत्तस्स–विनययुक्तस्य) विनयधर्म से युक्त होकर (सुत्त अत्थ च तदुभय पुच्छमाणस्स–सूत्र अर्थं तदुभय पृच्छत.) सूत्र–अर्थ और सूत्र अर्थ दोनों को पूछने वाले (सीसस्स–शिष्यस्य) शिष्य को (जहासुय

કરી લ્યે ગુરુ મહારાજની વિનય ભક્તિમા જરા પણ ભૂલ થાય તો શિષ્ય આસાતના દોષનો ભાગી બને છે "उत्कुटुक" આ વિશેષણથી સૂત્રકાર એ એ સૂચિત કરે છે કે, જે આ આસનથી બેસે છે તે સાધુ ઇન્દ્રિયનુ દમન કરનાર તથા વિનિત હોય છે "प्राञ्जलिपुट" આ વિશેષણથી શિષ્યમા સર્વ પ્રકારના વિનયગુણ તથા જાતિસપન્નતા અને કુળસપન્નતા દેખાઈ આવે છે ॥૨૨॥

एव ઇત્યાદિ

અન્વયાર્થ—एव–एव પૂર્વોક્ત પ્રકારથી विणयजुत्तस्स – विनययुक्तस्य વિનય ધર્મથી યુક્ત બની सुत्त अत्थ च तदुभय पुच्छमाणस्स–सूत्र अर्थं तदुभय पृच्छत સૂત્ર–અર્થ અને સૂત્ર અર્થ બન્નેને પાછવાવાળા

उक्तञ्च—

जो सुत्ताभिप्पाओ, सो अत्थो अज्जए य जम्हा। (स्था. २ ठा १ उ०)

छाया—यः सूत्राभिप्रायः सोऽर्थः, अर्यते च यस्मात्।

व्याख्या—यः सूत्रस्य अभिप्रायः स एव अर्थः। यस्मात्=यतः कारणादसावर्थः सूत्रात् अर्यते गम्यते। तदुभयं=सूत्रार्थद्वय च पृच्छतः=पृच्छा कुर्वतः शिष्यस्य गुरुः यथाश्रुत-गुरुपरपरातो यथा ज्ञात तथा सूत्रम्, अर्थ तदुभय च व्याकुर्यात् =कथयेत्, न तु स्वबुद्ध्या कल्पित कृत्वा बोधयेदिति भावः। इह तावत् सूत्रज्ञानाय सूत्रस्य शब्दार्थं तल्लक्षण तद्भेद तद्वाचनादिक च निर्दिशामः, तथाहि—

वागरिज्जा-यथाश्रुत व्याकुर्यात्) गुरु महाराज उन सब का शास्त्रविहित विधि के अनुसार प्रतिपादन करे।

कालिक उत्कालिक आदि सूत्र है। सूत्र का जो अभिप्राय है वही अर्थ है। कहा भी है-जो सुत्ताभिप्पाओ सो अत्थो अज्जए य जम्हा-सूत्र के अभिप्राय को अर्थ कहा गया है। क्यो कि यह अर्थ सूत्र से ही निश्चित किया जाता है। इस तरह केवल सूत्र को अथवा उसके अर्थ को एव इन दोनों को जब शिष्य अपने आचार्य महाराज से पूछे तो आचार्य महाराज को चाहिये कि वे उसको गुरु परपरा से यथाज्ञात सूत्र-अर्थ एव दोनों को अच्छी तरह समझावें। ऐसा न करें कि अपनी निजी कल्पना से मिश्रित कर उन्हे समझावें। सूत्रज्ञान के लिये उपयोगी समझकर सूत्र का शब्दार्थ, उसका लक्षण, उसके भेद, एव उसकी वाचना आदि के विषय में कुछ स्पष्टीकरण किया जाता है।—

શિષ્યને जहासुय वागरिज्जा-यथाश्रुत व्याकुर्यात् ગુરુ મહારાજ એ બધાનો શાસ્ત્ર વિહિત વિધિ અનુસાર પ્રતિપાદન કરે

કાલિક ઉત્કાલિક આદિ સૂત્ર છે, સૂત્રનો જે અભિપ્રાય છે તે જ અર્થ છે કહ્યુ પણ છે,-जो सुत्ताभिप्पाओ सो अत्थो अज्जए य जम्हा-સૂત્રના અભિપ્રાયને અર્થ કહેવામા આવેલ છે કેમ કે, આ અર્થ સૂત્રથી નિશ્ચીત કરવામા આવે છે આ રીતે કેવળ સૂત્રને અથવા તેના અર્થને અથવા એ બન્નેને જ્યારે શિષ્ય પોતાના આચાર્ય મહારાજને પૂછે તો આચાર્ય મહારાજે તેને ગુરુ પરપરાથી યથાજ્ઞાત સૂત્ર-અર્થ અને બન્નેને સારી રીતે સમજાવે એવુ ન કરે કે પોતાની જ કલ્પનાથી મિશ્રિત કરી તેને સમજાવે સૂત્ર જ્ઞાનને માટે ઉપયોગી સમજીને સૂત્રનો શબ્દાર્થ, તેનુ લક્ષણ, તેનો ભેદ, અને તેની વાચના આદિના વિષયમા કાંઈક સ્પષ્ટિકરણ કરવામા આવે છે-सूचयतीति सूत्रम्—

अय भावः-बहुश्रुतोऽपि शिष्य संशये सति गुरु पृच्छति सूत्रार्थम्, तत्र विनयपूर्विकैव प्रच्छना करणीया यथा गुरोराशातना न भवेदिति। उत्कुटुक इति विशेषणेन-इन्द्रियदमनशीलत्व विनीतत्व च सूचितम्, प्राञ्जलिपुट इत्यनेन सर्वविधविनयवत्त्व जातिकुलसम्पन्नत्व च सूचितम् ॥ २२ ॥

मूलम्—एव विणयजुत्तस्स, सुत्त अत्थ च तदुभय।
पुच्छमाणस्स सीसस्स, वागरिज्ज जहासुय ॥२३॥

छाया—एव विनययुक्तस्य, सूत्रम् अर्थ च तदुभयम्।
पृच्छतः शिष्यस्य, व्याकुर्याद् यथाश्रुतम् ॥ २३ ॥

टीका—'एव विणयजुत्तस्स' इत्यादि। एव=उक्तप्रकारेण विनययुक्तस्य-विनयवतः, सूत्रम्-कालिकोत्कालिकादि, अर्थ-तद्बोध्य, सूत्राभिप्रायमित्यर्थः।

निवृत्तिके लिये गुरुके सन्मुख जावे और बडे विनयके साथ उस संशय की निवृत्ति करे। गुरु महाराज का विनय भक्ति मे यदि जरा सी भी त्रुटि हो जायगी तो शिष्य आशातना दोप का भागी होगा। "उत्कुटुक" इस विशेषण से सूत्रकार यह सूचित करते है कि जो इस आसन से बैठता है वह साधु इन्द्रिय दमन शील तथा विनीत होता है। "प्राञ्जलिपुट" इस विशेषण से शिष्य मे सभी प्रकार के विनयगुण तथा जातिसम्पन्नता एव कुल सम्पन्नता सूचित होती है ॥गा २२॥

'एव' इत्यादि।

अन्वयार्थ—(एव-एव) पूर्वोक्त प्रकार से (विणयजुत्तस्स-विनययुक्तस्य) विनयधर्म से युक्त होकर (सुत्त अत्थ च तदुभय पुच्छमाणस्स-सूत्र अर्थ तदुभय पृच्छत) सूत्र-अर्थ और सूत्र अर्थ दोनों को पूछने वाले (सीसस्स-शिष्यस्य) शिष्य को (जहासुय

કરી લ્યે ગુરુ મહારાજની વિનય ભક્તિમા જરા પણ ભૂલ થાય તો શિષ્ય આસાતના દોષનો ભાગી બને છે "उत्कुटुक" આ વિશેષણથી સૂત્રકાર એ એ સૂચિત કરે છે કે, જે આ આસનથી બેસે છે તે સાધુ ઇન્દ્રિયનુ દમન કરનાર તથા વિનિત હોય છે "प्राञ्जलिपुट" આ વિશેષણથી શિષ્યમા સર્વ પ્રકારના વિનયગુણ તથા જાતિસ પન્નતા અને કુળસ પન્નતા દેખાઈ આવે છે ॥૨૨॥

एव ઇત્યાદિ

અન્વયાર્થ—एव-एव પૂર્વોક્ત પ્રકારથી विणयजुत्तस्स – विनययुक्तस्य વિનય ધર્મથી યુક્ત બની सुत्त अत्थ च तदुभय पुच्छमाणस्स-सूत्र अर्थ तदुभय पृच्छत સૂત્ર-અર્થ અને સૂત્ર અર્થ બન્નેને પૂછવાવાળા सीसस्स-

सूत्रपदनिक्षेपनामक द्वितीय द्वारम्—

अथ-सूत्रपदनिक्षेपः। द्रव्यसूत्र-कार्पासादिकम्। भावसूत्र तु-अस्मिन् ज्ञानाधिकारे सूचक ज्ञान श्रुतज्ञानम्, तस्यैव स्वपरार्थसूचकत्वात्, श्रूयते यत् तत् श्रुत ज्ञायतेऽनेनेति ज्ञान, श्रुत च तद् ज्ञान श्रुतज्ञानम्। तच्च-एकादशाङ्गानि, प्रकीर्णकानि, दृष्टिवादश्च। तदुक्तम्—

"एक्कारसमगाइ, पइन्नग दिट्ठिवाओ य" इति। (उ २८ अ २३ गा.)

॥ इति द्वितीय सूत्रपदनिक्षेपद्वारम् ॥

अथ तृतीय सूत्रलक्षणद्वारम्—

यत् सूत्र सूत्रलक्षणोपेत तदेवोच्चारणीयम्, लक्षणरहित हि सूत्र विवक्षितमर्थं न साधयति, तस्माल्लक्षणयुक्तमेव सूत्रमिष्यते, अतः सूत्रलक्षण वाच्यम्। तद् यथा-

अप्पक्खर महत्थ, बत्तीसदोसविरहियं ज च।
लक्खणजुत्त सुत्त, अट्ठहि य गुणेहि उववेय ॥

जिसके सेवन से-उपासना करने से-उसके द्वारा प्रतिपादित मार्ग का अनुसरण करने से-अष्टविध कर्मों का आत्मा से निर्गमन हो जाय उसका नाम सूत्र है। १।

सूत्र पद निक्षेप नामक दूसरा द्वार कहते हैं—

सूत्र के दो भेद हैं-१ द्रव्यसूत्र, २ भावसूत्र। कपास आदि से बना हुआ द्रव्यसूत्र है। भावश्रुत का नाम भावसूत्र है। इससे ही स्वस्वरूप और परस्वरूप का सूचन-अर्थात् बोध होता है। जो सुना जाय वह श्रुत एव जिसके द्वारा जाना जाय वह ज्ञान है। श्रुतरूप जो ज्ञान है उस का नाम श्रुतज्ञान है। ११ अग प्रकीर्णक (पइन्ना) एव दृष्टिवाद ये सब श्रुतज्ञान स्वरूप हैं। कहा भी है-"एक्कारसमगाइ पइन्नग दिट्ठिवाओय"। २।

કરવાથી તેના દ્વારા પ્રતિપાદિત માર્ગનુ અનુસરણ કરવાથી આ૦ પ્રકારના કર્મોનુ આત્માથી નિર્ગમન થઈ જાય તેનુ નામ સૂત્ર છે ॥ ૧ ॥

સૂત્રપદ નિક્ષેપ નામનુ બીજુ દ્વાર કહે છે—

સૂત્રના બે ભેદ છે—૧ દ્રવ્યસૂત્ર, ૨ ભાવસૂત્ર કપાસ વગેરેથી બનેલ દ્રવ્યસૂત્ર છે, ભાવશ્રુતનુ નામ ભાવસૂત્ર છે આનાથી જ સ્વ સ્વરૂપ અને પર સ્વરૂપનુ સૂચન-અર્થાત્ બોધ થાય છે જે સાભળી શકાય તે શ્રુત અને જેનાથી જાણી શકાય તે જ્ઞાન છે શ્રુતરૂપ જે જ્ઞાન છે એનુ નામ શ્રુતજ્ઞાન છે ૧૧ અગ પ્રકિર્ણક (પઈન્ના) અને દૃષ્ટીવાદ એ બધા શ્રુતજ્ઞાન સ્વરૂપ છે કહ્યું પણ છે કે-एक्कारसमगाइ पइन्नग दिट्ठिवाओ य

ननु कः सूत्रशब्दार्थः ?—उच्यते—सूचयतीति सूत्रम्, यथा सूची सूत्रेण सूच्यते, सूचीसलग्न यत् सूत्र तदेव सूच्याः सूचक प्रबोधकं भवति, तथाऽर्थसंबद्ध सूत्र, वाच्यवाचकभावसम्बन्धेन यावानर्थः सूत्रे विद्यमानस्तस्य तस्यार्थस्य सूचक सूत्रम्। एवमर्थस्य सूचनात् सूत्रम् ॥ १ ॥ अथवा—सीव्यतीति सूत्रम्। यथा—सूत्र—तन्तुः अङ्गरक्षिकादीनि सीव्यति, एवमर्थं च पद सीव्यति=योजयति—एव च सीवनात् सूत्रमिति ॥ २ ॥ अथवा—स्रवतीति सूत्रम् यथा—चन्द्रकान्तमणिः चन्द्रकिरणसंनिधानाज्जलं स्रवति—प्रादुर्भावयति। एव सूत्रमप्याचार्यसंनिधानादर्थं प्रस्रवति तथा च स्रवणात् सूत्रमिति ॥ ३ ॥ अथवा—सरतीति सूत्रम्, अष्टविध कर्म सरति—निर्गच्छति येन तत् सूत्रम् ॥ ४ ॥

॥ इति प्रथम सूत्रशब्दार्थद्वारम् ॥ १ ॥

सूचयतीति सूत्रम्—

सूत्र शब्द का अर्थ—जिस प्रकार सूई सलग्न सूत्र सूई का प्रबोधक होता है उसी तरह अर्थ संबद्ध सूत्र वाच्य वाचकभाव संबध से जितना २ अर्थ अपने में विद्यमान होता है उतने २ अर्थ का सूचक होता है, इस तरह "सूचयतीति सूत्रम्" अर्थ का सूचक होने से सूत्र कहा गया है। यह व्युत्पत्तिलभ्य अर्थ है। अथवा—"सीव्यतीति सूत्रम्"—जिस प्रकार डोरा अंगरक्षिका—कुर्ता—आदि वस्त्रों को सीता है परस्पर मे जोड देता है—उसी तरह सूत्र भी अर्थ को योजित कर देता है। अथवा—"स्रवतीति सूत्रम्"—जिस प्रकार चद्रकान्तमणि चद्र किरणों के संपर्क से द्रवित हो जाता है—पानी छोडता है—उसी प्रकार सूत्र भी आचार्य के संनिधान से अर्थ को अपनेमे प्रकट कर देता है। अथवा—"सरतीति सूत्रम्"—

સૂત્ર શબ્દનો અર્થ—જે રીતે સોય સલગ્ન સૂત્ર સોયનો પ્રબોધક બને છે તેવી રીતે અર્થ સબદ્ધ સૂત્ર વાચ્ય વાચક ભાવ સબધથી જેટલા જેટલા અર્થ તેનામા વિદ્યમાન હોય છે, એટલા એટલા અર્થનો સૂચક હોય છે "सूचयतीति सूत्रम्" અર્થનો સૂચક હોવાથી જ સૂત્ર કહેવામા આવેલ છે આ વ્યુત્પત્તિલભ્ય અર્થ છે અથવા—सीव्यतीति सूत्रम् જે રીતે દોરો અગનુ રક્ષણ કરનાર કુર્તા આદિ વસ્ત્રોને સીવે છે, પરસ્પરથી જોડી દે છે એવી જ રીતે સૂત્ર પણ અર્થને યોજનાર હોય છે અથવા स्रवतीतिसूत्रम् જે રીતે ચદ્રકાન્ત મણી ચદ્રકિરણોના સપર્કથી દ્રવિત બને છે પાણી છોડે છે—તે પ્રકારે સૂત્ર પણ આચાર્યના સનિધાનથી અર્થને કે જે પોતાનામા સમાયેલ છે તે પ્રગટ કરી દે છે અથવા सरतीति सूत्रम् જેના સેવનથી—

'महाक्षर महार्थं' यथा-दृष्टिवादः ॥ ४ ॥ यच्च द्वात्रिंशद्दोषविरहित= अलीकादिभिर्द्वात्रिंशद्दोषैर्वर्जित तथाऽष्टभिर्गुणैरुपेत सूत्र तल्लक्षणयुक्त सूत्र भवति तत् सूत्र पठनीयमित्यर्थः ।

अथ-सूत्रदोषा —

अथ सूत्राणा द्वात्रिंद्दोषा उच्यन्ते—

अलियमुवघायजणय, णिरत्थगमवत्थय छलं दुहिल ।
निस्सारमहियमूण, पुणरुत्त वाहयमजुत्त ॥ १ ॥
कमभिन्न-वयणभिन्ने, विभत्तिभिन्न च लिंगभिन्न च ।
अणमिहियमपयमेव य, सभावहीण ववहिय च ॥ २ ॥
काल-जति-च्छवि-दोसो, समयविरुद्ध च वयणमित्त च ।
अत्थावत्ती दोसो, हवइ य असमासदोसो य ॥ ३ ॥
उवमा रूवगदोसो, निद्देसपयत्थसधिदोसो य ।
एए य सुत्तदोसा, बत्तीस हुति नायव्वा ॥ ४ ॥

छाया—अलीकम् १, उपघातजनक २, निरर्थक ३, अपार्थक ४, छल ५, द्रुहिलम् ६, निःसारम् ७, अधिकम् ८, ऊनम् ९, पुनरुक्त १०, व्याहत ११, अयुक्तम् १२, ॥ १ ॥

क्रमभिन्न १३, वचनभिन्ने १४, विभक्तिभिन्न च १५, लिङ्गभिन्न च १६, अनभिहित १७, अपदमेव च १८, स्वभावहीन १९, व्यवहितं च २० ॥ २ ॥

तथा बृहत्कल्पादि सूत्र २। महा अक्षर वाला हो पर अर्थ अल्प हो जैसे-ज्ञाताध्ययन आदि ३ । महाक्षर वाला हो और अर्थ भी जिसका महान् हो जैसे दृष्टिवाद ४ । ३२ बत्तीस दोष सूत्र के ये हैं—

३२ दोष सूत्र के-अलीक १, उपघातजनक २, निरर्थक ३, अपार्थक ४, छल ५, द्रुहिल ६, निःसार ७, अधिक ८, ऊन ९, पुनरुक्त १०, व्याहत ११, अयुक्त १२, क्रमभिन्न १३, वचनभिन्न १४, विभक्तिभिन्न १५, लिङ्गभिन्न १६, अनभिहित १७, अपद १८, स्वभावहीन १९, व्यवहित

ल्पादि सूत्र २ वधु अक्षरवाळा होय पण अर्थ नानो होय जेवा ज्ञाताध्ययन आदि ३ वधु अक्षरवाळा होय अने अर्थ पण जेनो महान होय जेवा दृष्टीवाद ४ सूत्रना बत्रीस दोष आ छे

અલીક ૧, ઉપઘાતજનક ૨, નિરર્થક ૩, અપાર્થક ૪, છલ ૫, દ્રુહિલ ૬, નિ સાર ૭, અધિક ૮, ઉન ૯, પુનરુક્ત ૧૦, વ્યાહત ૧૧, અયુક્ત ૧૨, ક્રમભિન્ન ૧૩, વચનભિન્ન ૧૪, વિભક્તિભિન્ન ૧૫, લિગડભિન્ન ૧૬, અન-ભિહિત ૧૭, અપદ ૧૮, સ્વભાવહીન ૧૯, વ્યવહિત ૨૦, કાલદોષ ૨૧, યતિ-

यद् अल्पाक्षर, तथा-महार्थं च भवति, अत्र "अल्पाक्षर महार्थम्" इति विशेपणद्वये चत्वारो भङ्गा भवन्ति, यथा—अल्पाक्षरमल्पार्थम्' यथा कार्पासादिकम् ॥ १ ॥ 'अल्पाक्षर-महार्थम्' यथा-सामायिक बृहत्कल्पादि च ॥ २ ॥ 'महाक्षरमल्पार्थम्"। यथा—ज्ञाताध्ययनानि, अन्यच यदस्या कोटौ व्यवस्थितम्।

अब सूत्रलक्षण नाम का तीसरा द्वार कहते हैं—जो सूत्र सूत्रलक्षण से युक्त है वही उच्चारण करने के योग्य होता है। और उसीसे अपने वास्तविक अर्थ का बोध होता है। इससे विपरीत सूत्र द्वारा विवक्षित अर्थ की प्रतिपत्ति-ज्ञान नही हो सकती है क्यों कि उससे यथार्थ अर्थ का प्रकाशन नही होता है। इस लिये "सूत्र का क्या लक्षण है" इस प्रकार के प्रश्न के समाधान निमित्त उसका लक्षण कहा जाता है।

"अप्पक्खर महत्थ, बत्तीसदोस, विरहिय ज च।
लक्खणजुत्त सुत्त, अट्ठहिय गुणेहि उववेय" ॥ १ ॥

जिसमे अल्प अक्षर होते हैं और महान् जिसका अर्थ होता है एव बत्तीस दोषो से जो रहित होता है तथा आठगुणों से जो युक्त होता है वह सूत्र है "अल्प अक्षर वाला हो एव अर्थ जिसका महान् हो" इस प्रकार के सूत्र के विशेपण से ये ४ भग होते हैं-अल्प अक्षर वाला हो एव अल्प अर्थ वाला हो जैसे कपास आदि का बना हुआ सूत १। अल्प अक्षर वाला हो, पर जिसका महान् अर्थ हो जैसे सामायिक सूत्र,

હવે સૂત્ર લક્ષણ નામનુ ત્રીજુ દ્વાર કહે છે—

જે સૂત્ર સૂત્રલક્ષણથી યુક્ત છે તે જ ઉચ્ચારણ કરવા માટે યોગ્ય છે, અને એનાથી પોતાના વાસ્તવિક અર્થનો બોધ થાય છે એનાથી વિપરીત સૂત્રથી વિવક્ષિત અર્થની પ્રતિપત્તિ-જ્ઞાન થઇ શકતુ નથી, કારણ કે, એનાથી યથાર્થ અર્થનુ પ્રકાશન થતુ નથી

अप्पक्खर महत्थ बत्तीस दोसविरहिय ज च।

लक्खणजुत्त सुत्त अट्ठहियथेणेहि उववेय જેમા અક્ષર ઓછા હોય છે અને અર્થ મહાન હોય છે જે બત્રીસ દોષોથી રહિત હોય છે તથા આઠ ગુણોથી જે યુક્ત હોય છે તે સૂત્ર છે "થોડા અક્ષરવાળા હોય અને અર્થ જેનો મહાન હોય"

આ પ્રકારના સૂત્રના વિશેષણથી આ ચાર ભગ થાય છે થોડા અક્ષર વાળા હોય અથવા અલ્પ અર્થવાળા હોય જેમ કે કપાસ આદિથી બનેલ સુતર ૧ થોડા અક્ષરવાળા હોય પણ જેનો અર્થ મહાન હોય, જેવા સામાયિક

यथा- -'अ, आ, इ, ई,' इत्यादि। डित्थादिवद्वा ॥ ३ ॥ अपार्थकम्-असवद्धार्थकम्, यथा-"दश दाडिमानि षडपूपाः, सप्त गर्दभपुच्छाः, इत्यादि ॥ ४ ॥

छल—यत्रानिष्टस्यार्थान्तरस्य संभवाद् विवक्षितार्थोपघात' कर्तुं शक्यते तच्छलम्, यथा—'नवकम्बलो देवदत्तः' इत्यादि, अत्र-नूतनकम्बलस्य विवक्षितार्थस्य नवसख्यककम्बलविषयकबोधसभवादुपघातः कर्तुं शक्यते ॥ ५ ॥

द्रुहिल-जन्तूनामहितोपदेशकत्वेन पापव्यापारपोषकम्, यथा—

अनुष्टुप्छन्दः—एतावानेव लोकोऽय, यावानिन्द्रियगोचर.।
भद्रे! वृकपद पश्य, यद् वदन्त्यबहुश्रुवाः ॥ १ ॥

वियोगिनी छन्दः—पिब खाद च चारुलोचने, यदतीत वरगात्रि! तन्न ते।
नहि भीरु! गत निवर्तते, समुदयमात्रमिद कलेवरम् ॥ २ ॥

नहीं पडता, जैसे-अ आ इ ई इत्यादि ॥ ३ ॥ असवद्ध अर्थ जिस सूत्र द्वारा कहा जाता है वह अपार्थक दोष वाला सूत्र माना जाता है-जैसे दशदाडिम, छह मालपुए, सात गधे की पूछे इत्यादि ॥ ४ ॥ ये सब सूत्र असबद्ध अर्थ के प्रतिपादक ह। जहा अनिष्ट अर्थान्तर की सभावना से विवक्षित अर्थ का अपलाप किया जा सकता है वह छलदोष है जैसे किसी ने कहा कि "नव कम्बलोऽय देवदत्तः" देवदत्त नवकम्बल वाला है-यहां नव शब्द का अर्थ नूतन है, और इसी अर्थ मे नव शब्द विवक्षित हुआ है, परतु इस अर्थ को उपघात करने वाला यह कह देता है कि ९ सख्या युक्त कम्बल इसके पास कहा है एक ही कम्बल तो है। इस प्रकार के अर्थ की सभावना नव शब्द से हुई है। अतः विवक्षित अर्थ का उपघात जिस शब्द से युक्त सूत्र का होना, उपघात दोषावशिष्ट माना जाता है

જ મળતો નથી, જેમ અ આ ઇ ઈ ઈત્યાદિ (૩) અસબદ્ધ અર્થ જે સૂત્ર દ્વારા કહેવામા આવે છે તે અપાર્થક દોષવાળા સૂત્ર માનવામા આવે છે જેમ દસ દાડમ, છ પુઆ, સાત ગધેડાની પૂછ ઈત્યાદિ (૪) આ બધા સૂત્ર અસબદ્ધ અર્થના પ્રતિપાદક છે જ્યા અનિષ્ટ અર્થાન્તરની સભાવનાથી વિવક્ષિત અર્થનો અપલાપ કરવામા આવે છે તે છલદોષ છે જેમ કોઈએ કહ્યુ કે, "નવ કમ્બલોડય દેવદત્ત" આ દેવદત્ત નવ કમ્બલવાળા છે-અહિં નવ શબ્દનો અર્થ નૂતન છે અને આજ અર્થમા નવ શબ્દ વિવક્ષિત થયેલ છે પરતુ આ અર્થને ઉપઘાત કરવાવાળા એવુ કહી દે છે કે, નવ સખ્યા યુકત કમ્બલ એમની પાસે કના છે એક જ કમ્બલ છે આ પ્રકારે અર્થની સભાવના નવ શબ્દથી થઈ છે વિવક્ષિત અર્થનો ઉપઘાત જે સૂત્રમા થાય છે એ શબ્દથી યુકત સૂત્રનુ હોવુ ઉપઘાત દોષાવિશિષ્ટ માનવામા આવે છે (૫)

काल–यति–च्छविदोषः (कालदोषः २१, यतिदोषः २२, छविदोषः २३) समयविरुद्ध च २४, वचनमात्र च २५,। अर्थापत्तिर्दोषो २६, भवति च असमास दोषश्च २७॥ ३॥

उपमा २८,–रूपकदोषो २९, निर्देश ३०,–पदार्थ ३१,–सधिदोषश्च ३२, एते तु सूत्रदोषा द्वात्रिंशद् भवन्ति ज्ञातव्याः॥ ४॥

व्याख्या—अलीकम्–अनृतम् तच्च द्विधा–अभूतोद्भावन भूतनिह्नवश्च। यथा– 'ईश्वरकर्तृक जगत्' इत्यादि–अभूतोद्भावनम्। 'नास्ति आत्मा' इत्यादिकस्तु भूतनिह्नव'॥ १॥ उपघातः—सत्त्वघातादिः, तज्जनक यथा–'वेदविहिता हिंसा-धर्माय' इत्यादि॥ २॥ निरर्थक–यत्र वर्णाना क्रमनिर्देशमात्रमुपलभ्यते न त्वर्थो

२०, कालदोष २१, यतिदोष २२, छविदोष २३, समयविरुद्ध २४, वचनमात्र २५, अर्थापत्ति २६, असमासदोष २७, उपमा २८, रूपक २९, निर्देश ३०, पदार्थ ३१, एव सधिदोष ३२। कहा भी है–

'अलियमुवघायजणय' इत्यादि—

इन ३२ दोषों का स्वरूप इस प्रकार है–अलीक नाम असत्य का है यह दो प्रकार का होता है–अभूतोद्भावन १। भूतनिह्नव है २। जैसे–"ईश्वर कर्तृक जगत् इत्यादि" जगत् को ईश्वर ने बनाया है–इस प्रकार का प्रतिपादक सूत्र अभूतोद्भावक है नास्ति आत्मा–आत्मा नही इस प्रकार जमाली द्वारा कथित सूत्र भूतनिह्नव स्वरूप है॥१॥ उपघात शब्द का अर्थ है प्राणियो की हिंसा आदिका प्ररूपण करना। इस बात के प्ररूपक सूत्र उपघात दोपवाले माने जाते हैं–जैसे कहना कि वेदविहिता हिंसा धर्माय" वेदविहित हिंसा धर्म के लिये है"॥ २॥ जिसमे सिर्फ वर्णो का क्रम ही निर्दिष्ट हो वह निरर्थक दोप है–इसमे अर्थ का पता

દોષ ૨૨, છવિદોષ ૨૩, સમયવિરૂદ્ધ ૨૪, વચનમાત્ર ૨૫, અર્થાપત્તિ ૨૬, અસમાસ દોષ ૨૭, ઉપમા ૨૮, રૂપક ૨૯, નિર્દેશ ૩૦, પદાર્થ ૩૧ અને સધીદોષ ૩૨, तदुक्त—"आलियमुवघाय जणय०" ઈત્યાદિ।

આ બત્રીસ દોષોનુ સ્વરૂપ આ પ્રકારે છે—અલીક નામ અસત્યનુ છે આ બે પ્રકારે છે, ૧ અભૂતોદ્ભવન, ૨ ભૂતનિહ્નવ, જેમ–'ઈશ્વર કર્તૃક જગત ઈત્યાદિ" જગતને ઈશ્વરે બનાવ્યુ છે–આ પ્રકારે પ્રતિપાદિત સૂત્ર અભૂતોદ્ભાવક છે, નાસ્તિ આત્મ–આત્મા નથી, આ પ્રકારના જમાલી દ્વારા કહેવાયેલ સૂત્ર ભૂતનિહ્નવ સ્વરૂપ છે ઉપઘાત શબ્દનો અર્થ છે પ્રાણીયોની હિંસા આદિનુ પ્રરુપણ કરવુ, આ વાતને પ્રરૂપક સૂત્ર ઉપઘાત દોષવાળા માનવામા આવે છે– જેમ કહેવુ કે, वेदविहिता हिंसा धर्माय (२)" વેદ વિહિત હિંસા ધર્મના માટે છે" જેમા ફક્ત વર્ણોના ક્રમનોજ નિર્દેષ હોય તે નિરર્થક દેષ છે,–આમા અર્થ

ऊनम्--अक्षरपदादिभिर्हीनम् । अथवा-हेतुदृष्टान्ताभ्यामेव हीनम् ऊनम् । यथा-अनित्यः शब्दो घटवदिति । अत्र हेतुर्नास्ति, यथा वा 'अनित्यः शब्दः कृतकत्वाद्' इत्यादि, अत्र-घटादिरूपो दृष्टान्तो नास्ति ॥ ९ ॥

पुनरुक्त त्रिधा-शब्दतोऽर्थतश्च । तथा-अर्थादापन्नस्य पुनर्वचन-पुनरुक्त । तत्र शब्दतः पुनरुक्तं यथा-घट , घट , इत्यादि । अर्थतः पुनरुक्त यथा-घटः, कुटः, कुम्भ इत्यादि । अर्थादापन्नस्य पुनर्वचन यथा-पीनोऽय देवदत्तो, दिवा न भुङ्क्ते इत्युक्ते अर्थादापन्न-'रात्रौ भुङ्क्ते' इति, तत्रार्थादापन्नमपि 'रात्रौ भुङ्क्ते' इति यो ब्रूयात् तस्य पुनरुक्तता ॥ १० ॥

व्याहत--यत्र पूर्वेण पर विहन्यते । यथा—

"कर्म चास्ति फल चास्ति कर्ता न त्वस्ति कर्मणाम्" इत्यादि ।

अक्षर एव पद आदि से हीन होता है वहा ऊन नामक दोप माना जाता है । अथवा हेतु एव दृष्टान्त से जो हीन होता है वहा भी यह दोप माना जाता है। जैसे "अनित्यः शब्दः घटवत्" यह वाक्य हेतु से हीन है ॥९॥ पुनरुक्त दोप शब्द, अर्थ एव प्रसगादि से प्राप्त अर्थ के पुनः कथन से होता है । घट घट यहा शब्द की अपेक्षा, घट कुभ कुट यहां अर्थ की अपेक्षा तथा "पीनोऽय देवदत्तः दिवा न भुक्ते" यहा अर्थात् प्रसक्त अर्थ रात्रि में भोजन करना है फिर भी "रात्रौ भुङ्क्ते" रात्रि मे खाता है यह कहना पुनरुक्ति दोप से दूषित माना जाता है ॥ १० ॥ पूर्व से पर जहां विरोध होता है, वहा व्याहत दोप माना जाता है-जैसे-किसी ने कहा कि कर्म है फल है परन्तु कर्मो का कर्त्ता कोई नही है। यह वाक्य पूर्वापर में

અને બે દ્દષ્ટાત નહી (૮) જે અક્ષર અને પદ આદિથી હીન હોય છે ત્યા ઊન નામનો દોષ માનવામા આવે છે અથવા હેતુ અને દૃષ્ટાતથી જ હીન હોય છે, ત્યા પણ એ દોષ માનવામા આવે છે જેવી રીતે अनित्य शब्द घटवत् આ વાક્ય હેતુથી હીન છે अनित्य शब्द कृतकत्वात् અહિ દૃષ્ટાતથી વિહિનતા છે (૯) પુનરુક્ત દોષ શબ્દ, અર્થ અને પ્રસગ આદિથી પ્રાપ્ત અર્થના પુન કથનથી થાય છે ઘટ ઘટ અહિ શબ્દની અપેક્ષા ઘટ કુભ કુટ અહિ અર્થની અપેક્ષા તથા "पीनोऽय देवदत्त दिवा न भुक्ते" અહિ અર્થાત્ પ્રસક્ત અર્થ રાત્રીમા ભોજન કરવુ એ છે છતા પણ એ કહેવુ છે કે रात्रो भुक्ते એ રાત્રીમા ખાય છે, આમ કહેવુ પુનરુક્તિ દોષથી દુષિત માનવામા આવે છે (૧૦) પૂર્વથી પરનો જ્યા વિરોધ છે, ત્યા વ્યાહત દોષ માનવામા આવે છે, જેમ કે, કોઈએ કહ્યુ કે, કર્મ છે, ફળ છે, પરતુ કર્મોનો કર્તા કોઇ નથી આ વાક્ય

इत्यादि ॥ ६ ॥

निःसार=तथाविधयुक्तिरहितं परिफल्गु, यथा-सौगतादिशास्त्रम् ॥ ७ ॥

अधिकम्-अक्षरपदादिभिरतिमात्रम् । अथवा हेतोर्दृष्टान्तस्य वाऽऽधिक्ये सति अधिकं, यथा-अनित्यः शब्दः, कृतकत्व प्रयत्नानन्तरीयकत्वाभ्यां घटपटवदित्यादि। एकस्मिन् साध्ये एक एव हेतुर्दृष्टान्तश्च वक्तव्यः । अत्र च प्रत्येकं द्वयाभिधानादाधिक्यमिति भावः ॥ ८ ॥

॥५॥ जन्तुओं को अहित का उपदेशक होने से जो पापव्यापार का पोषक सूत्र होता है वह द्रुहिल दोषवाला सूत्र माना जाता है। जैसे-चार्वाक का यह कहना कि-यह लोक जितना प्रत्यक्ष से दिखता है उतना ही है इससे आगे नही। पुण्य पाप एव स्वर्ग नरक यह भी नही है। इस लिये खाओ पीओ मस्त रहो और आनद से अपने समय को निकालो ॥६॥ युक्ति रहित जो सूत्र होता है वह निस्सार दोप वाला माना जाता है, जैसे सौगत आदि का शास्त्र ॥ ७ ॥ जिसमें अक्षर पद आदि आवश्यकता से अधिक होते हैं वह सूत्र अधिक दोप संयुक्त जानना चाहिये, अथवा-जिसमे एक हेतु और दृष्टान्त के अतिरिक्त हेतु और दृष्टान्त हों वह भी अधिक दोपवाला सूत्र मानना चाहिये-जैसे-"अनित्यः शब्दः कृतकत्वप्रयत्नानन्तरीयकत्वात् घटपटवदिति" शब्द अनित्य है क्यों कि वह कृतक है एव प्रयत्नपूर्वक होता है जैसे घट और पट ॥ ७ ॥ इस अनुमान में एक हेतु और १ दृष्टान्त अधिक है। एक साध्य मे १ ही हेतु और १ ही दृष्टान्त होता है। दो हेतु और दो दृष्टान्त नही ॥ ८ ॥ जो

જન્તુઓના અહિતના ઉપદેશક હોવાથી જે પાપ વ્યપારને પોષક સૂત્ર હોય છે, તે દ્રુહિલ દોષવાળા સૂત્ર માનવામા આવે છે જેમ ચાર્વાક કહે છે કે — આ લોક જે રીતે પ્રત્યક્ષથી દેખાય છે એટલુ જ છે એનાથી આગળ નથી, પુણ્ય, પાપ અને સ્વર્ગ નરક એ પણ નથી, આ માટે ખાઓ પીઓ અને મસ્ત રહો તથા આનદથી સમયને પસાર કરો, (૬) યુક્તિ રહિત જે સૂત્ર હોય છે તે નિસ્સાર દોષવાળા મનાય છે જેમ સૌગત આદિ શાસ્ત્ર, (૭) જેમા અક્ષર પદ આદિ આવશ્યકતાથી અધિક હોય છે તે સૂત્ર અધિક દોષ સયુકત જાણવુ જોઈએ અથવા જેમા એક હેતુ અને દષ્ટાતના અતિરિકત હેતુ અને દષ્ટાત હોય તેને પણ અધિક દોષવાળા સૂત્ર માનવા જોઈએ જેમ—"अनित्य शब्द कृतकत्वप्रयत्नान्तरीयकत्वात् घटपटवदिति" શબ્દ અનિત્ય છે, કેમ કે, તે કૃતક છે અને પ્રયત્નપૂર્વક થાય છે, જેમ ઘટ અને પટ આ અનુમાનમા એક હેતુ અને એક દષ્ટાત અધિક છે એક સાધ્યમા એક જ હેતુ અને એક જ દષ્ટાત હોય છે બે

शब्दरूपगन्धरसस्पर्शा इति वक्तव्ये रूपगन्धशब्दस्पर्शरसा इति ब्रूयाद्' इत्यादि ॥१३॥

वचनभिन्न—यत्र वचनव्यत्ययः, यथा–' वृक्षा ऋतौ पुष्पितः ' इत्यादि ॥१४॥

विभक्तिभिन्न—यत्र विभक्तिव्यत्ययः, यथा–' वृक्ष पश्य ' इति वक्तव्ये ' वृक्षः पश्य ' इति ब्रूयात् ' इत्यादि ॥ १५ ॥

लिङ्गभिन्न—यत्र लिङ्गव्यत्ययः, यथा–' इय स्त्री ' इति वक्तव्ये ' अय स्त्री ' इति ब्रूयात् , इत्यादि ॥ १६ ॥

अनभिहित—स्वसिद्धान्तोपदिष्टाधिककथनम् । यथा–राशिद्वयमिति वक्तव्ये राशित्रयकथनम्, इत्यादि ॥ १७ ॥

का दोप आता है । क्यो कि सूत्र मे जिस क्रम से इन्द्रियों का वर्णन किया गया है उसी क्रम से उनके विषय का भी वर्णन करना चाहिये ॥ १३ ॥ जहा वचन का व्यत्यय होता है वहा वचनभिन्न नामका दोप होता है जैसे " वृक्षाः ऋतौ पुष्पितः " यहा वचन व्यत्यय है । क्यों कि " पुष्पितः " की जगह " पुष्पिताः " ऐसा बहुवचन होना चाहिये ॥१४॥ जहा विभक्ति का व्यत्यय होता है वहाँ विभक्तिभिन्न दोप माना जाता है जैसे " वृक्षः पश्य " यहां पर विभक्ति भिन्न दोप है यहाँ, ' वृक्षः ' की जगह ' वृक्ष ' ऐसा होना चाहिये॥ १५ ॥ जहां स्त्रीलिङ्ग आदि का व्यत्यय होता है वह लिङ्गभिन्न दोप है जैसे, " अय स्त्री " यहा हुआ है । ' अय ' की जगह ' इय ' होनी चाहिये सो ' इय ' की जगह ' अय ' कर दिया यह लिङ्गव्यत्यय है ॥ १६ ॥ जो बात सिद्धान्त में प्रतिपादित नहीं है उसे भी मानना अर्थात् सिद्धान्तकथित बात से भी

ભિન્ન નામનો દોપ આવે છે કેમ કે, સૂત્રમા જે ક્રમથી ઇન્દ્રિયોનુ વર્ણન કરવામા આવ્યુ છે એજ ક્રમથી એના વિષયનુ પણ વર્ણન કરવું જોઈએ (૧૩) જ્યા વચનનો ઉલટ-સુલટ વ્યત્યય થાય છે ત્યા વચનભિન્ન નામનો દોપ લાગે છે જેમ વૃક્ષા ऋतौ पुष्पित.-અહી વચનવ્યત્યય છે, કેમકે पुष्पित ની જગ્યાએ " पुष्पिता " એમ બહુવચન હોવુ જોઇએ (૧૪) જ્યા વિભક્તિનો વ્યત્યય હોય છે તે વિભક્તિ ભિન્ન દોપ માનવામા આવે છે જેમ "वृक्ष पश्य" અહિ પદ છે "वृक्ष पश्य" એ ઠીક છે वृक्ष નીજગ્યાએ वृक्ष આ વિભક્તિનો વ્યત્યય છે (૧૫) જ્યા સ્ત્રીલિંગ આદિનો વ્યત્યય બને છે તે લિંગ ભિન્ન દોપ છે, જેમ अय स्त्री અહી अय ની જગ્યાએ इय હોવુ જોઇએ તે इय ની જગ્યાએ अयं કરી દીધુ એ લિંગવ્યત્યય છે, (૧૬) જે વાત સિદ્ધાતમા પ્રતિપાદિત નથી તેને માનવી, અથોત્ સિદ્ધાંત કથિત વાતથી પણ અધિક જે યુક્તિ

पूर्वं–' कर्म चास्ति ' इत्युक्तम् , तेन–कर्मणा कर्ता नास्तीत्यस्य विघातो भवति। यथा वा—अय वालको वन्ध्याप्रसूत , इत्यादि ॥ ११ ॥

अयुक्तम्—बुद्ध्या चिन्त्यमानम्–अनुपपत्तिक्षमम्। यथा—

" तेषा कटतटभ्रष्टै,–र्गजाना मदविन्दुभिः।
प्रावर्तत नदी घोरा, हस्त्यश्वरथवाहिनी ॥ १॥

यथा वा—श्रावकस्य मुनिदर्शनहर्षाश्रुभिरुपाश्रयः सभृतः ॥ १२ ॥

क्रमभिन्न–यत्र क्रमो नाराध्यते। यथा–' श्रोत्रचक्षुर्घ्राणरसनस्पर्शनाना विषयाः

विरोधी है कारण कि जब कर्म है तो कोई न कोई इनका कर्त्ता भी हैं–फिर यह कहना कि इनका कोई कर्त्ता नही है यह व्याहत दोष है। इसी तरह " अयवालकोवन्ध्याप्रसूतः " अर्थात् यह वालक वन्ध्यापुत्र है यह भी समझना चाहिये ॥ ११ ॥ जो युक्ति सह नही होता है वहा अयुक्त दोष आता है जैसे–हाथियों का वर्णन करते समय ऐसा कहा जाय कि उनके हाथियो के गण्डस्थल से च्युत मदजल का इतना अधिक प्रवाह वहा कि वहां एक घोर नदी हो गई जिसमें हाथी, अश्व एव रथ सब के सब वह गये। यह वुद्धिकल्पित चीज युक्ति सह नहीं है। इस लिये ये अयुक्त नामका दोष है। इसी तरह यह कथन भी " कि मुनियों के दर्शन से श्रावकों की आखों से इतने आनदाश्रु निकले कि उपाश्रय भर गया " ॥ १२ ॥ जहा क्रम वर्णन पर ध्यान नही रखा जाता है वहा क्रमभिन्न नामका दोष है–जैसे–श्रोत्रचक्षुर्घ्राणरसनस्पर्शनाना विषयाः रूपगधशब्दस्पर्शरसाः, ऐसा कोई सूत्र बनावें तो उसमे क्रमभिन्न नाम

પૂર્વાપરમા વિરોધી છે કારણ કે, જ્યારે કર્મ છે તો કોઇને કોઈ તેનો કર્તા પણ હોવો જોઈએ પછી એ કહેવુ કે એનો કોઈ કર્તા નથી એ 'વ્યાહત' દોષ છે આ રીતે " अय वालको वन्ध्याप्रसूत " અર્થાત્ " આ બાળક વન્ધ્યા પુત્ર છે" એમ કહેવુ તે પણ સમજવુ જોઈએ (૧૧) જે યુક્તિ પુર સર નથી ત્યા અયુક્ત દોષ આવે છે જેમ હાથીઓનુ વર્ણન કરતી વખતે એમ કહેવામા આવે કે તે હાથીઓના ગ ડસ્થલથી ચ્યુત મદજળનો એટલો વધુ પ્રવાહ નિકળ્યો કે, ત્યા એક ઘોર નદી થઇ ગઈ જેમા હાથી, અશ્વ અને રથ આ બધા તણાઈ ગયા, આ બુદ્ધિ કલ્પિત ચિજ યુક્તિ સહ નથી આ માટે અયુક્ત નામનો દોષ છે એવી રીતે " મુનિયોના દર્શનથી શ્રાવકોની આખોમાથી એટલા આસુ વહ્યા કે તેનાથી ઉપાશ્રય ભરાઇ ગયો આ કથન પણ અયુક્ત દોષવાળુ છે (૧૨) જ્યા ક્રમવર્ણન ઉપર ધ્યાન નથી રખાતુ ત્યા ક્રમભિન્ન નામનો દોષ છે–જેમ श्रोत्रचक्षुर्घ्राणरसनस्पर्शनाना विषया –रूप–गध–शब्द–स्पर्श–रसा એવુ કોઈ સૂત્ર બનાવે તો એમા ક્રમ-

कालदोपो यत्रातीतादिकालव्यत्यय, यथा 'रामो वनं प्रविवेश' इति वक्तव्ये 'रामो वन प्रविशति' इत्यादि ॥ २१ ॥

यतिदोपोऽस्थानविरतिः, सर्वथाऽविरतिर्वा। यथा-'धम्मो मंगलमुक्किट्ठ" इत्यादौ 'धम्मो' इत्यत्र विरामः। यद्वा-गाथाया अन्ते विरामकरणम् ॥ २२ ॥

छविः-अलकारः, तेन शून्य छविदोपः। यथा-'बालो धावति' इत्यादि ॥२३॥

समयविरुद्धं-स्वसिद्धान्तविरुद्ध, यथा-स्याद्वादसिद्धान्ते तद्विरुद्धकथनम् ॥२४॥

में सुवन्त तिङन्तात्मक पद का स्वरूप विस्तार से विवेचित करके अथवा अर्थशास्त्र का कथन करके पुनः हेतु का कथन करने लग जाना। इसी तरह दया के वर्णन करते समय शील का विस्तृत वर्णन करना और पुनः दया का वर्णन करना। इस प्रकार का वर्णन इस दोप वाला जानना चाहिये ॥ २० ॥ जहां अतितादिकाल का व्यत्यय होता है वहां काल-दोप माना जाता है-जैसे-राम वन मे प्रविष्ट हुए की जगह ऐसा कहना कि राम वन में प्रवेश करते हैं ॥ २१ ॥ अस्थान में विरति-'अर्थात्-विराम-रुकना' होना अथवा सर्वथा अविरति-'नही रुकना' होना उसका नाम यति दोप है। जैसे-धम्मोमगल मुक्किट्ठ" इत्यादि में धम्मो यहां विराम करना अथवा गाथा का अन्तमें विराम करना ॥ २२ ॥ अलकार शून्यता में छविदोप होता है-जैसे-"बालो धावति" इत्यादि ॥ २३ ॥ जहा स्वसिद्धान्त से विरुद्ध कहा जाता है वहॉ समय विरुद्ध दोप लगता है-जैसे-स्याद्वादसिद्धान्त मे उसके विरुद्ध प्रतिपादन करना

સુબન્ત તિઙન્તાત્મક પદનુ સ્વરૂપ વિસ્તારથી વિવેચિત કરીને અથવા અર્થ શાસ્ત્રનુ કથન કરીને પુન હેતુનુ કથન કરવા લાગી જવુ આ રીતે દયાનુ વર્ણન કરતી વખતે શિલનુ વિસ્તૃત વર્ણન કરવુ અને ફરીથી દયાનુ વર્ણન કરવુ આ પ્રકારનુ વર્ણન વ્યવહિત દોષવાળુ જાણવુ જોઈએ (૨૦) જ્યા અતીતાદિ કાળનો વ્યત્યય થાય છે ત્યા કાળ દોષ મનાય છે-જેમ રામ વનમા પ્રવિષ્ટ થયાની જગ્યાએ એવુ કહેવુ કે, રામ વનમા પ્રવેશ કરે છે (૨૧) અસ્થાનમા વિરતિ-અર્થાત્-વિરામ-રોકાવુ, થવુ અથવા સર્વથા અવિરતિ -"ન રોકાવુ" થવુ, તેનુ નામ યતિદોષ છે જેમ-"धम्मो मगलमुक्किट्ठ" ઈત્યાદિમા ધમ્મો એ જગ્યાએ વિરામ કરવો અથવા ગાથાના અતમા વિરામ કરવો (૨૨) અલકાર શૂન્યતામા છવિ દોષ થાય છે જેમ "बालो धावति" છોકરો દોડે છે (૨૩) ઈત્યાદિ જ્યા સ્વસિદ્ધાતથી વિરૂદ્ધ કહેવામા આવે છે ત્યા સમયવિરૂદ્ધ દોષ લાગે છે જેમ સ્યાદવાદ સિદ્ધાતમા તેની વિરૂદ્ધ પ્રતિપાદન કરવુ (૨૪) યુક્તિશૂન્ય કથન કરવામા વચન માત્ર નામનુ દુષણ આવે છે

अपद—निर्विभक्तिकशब्दोच्चारणरूपम् । यथा-मुनिर्विहरतीति वक्तव्ये मुनि विहरतीति कथनम् ॥ १८ ॥

स्वभावहीन—यत्र वस्तुस्वभावोऽन्यथा स्थितोऽन्यथाऽभिधीयते तत् । यथा 'शीतो वह्निः' 'रूपवदाकाशम्' इत्यादि ॥ १९ ॥

व्यवहित—यत्र प्रकृतमुक्त्वाऽप्रकृत विस्तरतोऽभिधाय पुनः प्रकृतमुच्यते तद् । यथा-हेतुकथामधिकृत्य सुसिद्धन्तपदलक्षणप्रपञ्चमर्थशास्त्र वा अभिधाय पुनर्हेतुवचनम् । यथा वा-दया प्रस्तुत्य शीलस्य विस्तरवर्णन विधाय पुनर्दयावर्णनम् ॥२०॥

अधिक जो युक्तियुक्त नही है-उस को मानना जैसे-जीवराशि अजीवराशि ये दो ही राशिया हैं । पर ऐसा कहना कि "नो जीव नो अजीव" इस प्रकार तीसरा राशि का वर्णन करना अनभिहित दोष है ॥ १७ ॥ विभक्ति रहित शब्द वाला सूत्र अपद दोष वाला माना जाता है जैसे "मुनिविहरति" यहा हुआ है । क्यों कि सुबन्त एव तिङन्त की पद सज्ञा होती है । निर्विभक्तिक शब्द पद सज्ञक नही होता । अतः इस प्रकार का शब्द वाला सूत्र इस दोष से विशिष्ठ माना जाता है । "मुनिर्विहरति" यह शुद्ध है ॥ १८ ॥ जिस सूत्र द्वारा वस्तु का यथावस्ति स्वरूप निरूपित न होकर अन्यथारूप मे निरूपित किया जाता है वहा स्वभावहीन दोष होता है । जैसे-अग्नि को शीत एव आकाश को रूपी कहना ॥ १९ ॥ जहाँ प्रकृत अर्थ को छोडकर अप्रकृत का विस्तार से वर्णन करके पुनः प्रकृत अर्थ का वर्णन किया जाता है वहा व्यवहित नाम का दोष होता है-जैसे-हेतु के लक्षण के कथन अवसर

युक्त नथी तेने मानवो જેમ-જીવરાશી અજીવરાશી એ બે રાશી છે, પણ એમ કહેવુ કે नो जीव-नो अजीव આ પ્રકારે ત્રીજી રાશીનુ વર્ણન કરવુ અનભિહિત દોષ છે (૧૭) વિભક્તિરહિત શબ્દવાળા સૂત્ર અપદ દોષવાળા મનાય છે જેમ "मुनिविहरति" અહિં થયેલ છે કેમકે, સુબન્ત અને તિઙન્તની પદ સજ્ઞા થાય છે નિર્વિભક્તિક શબ્દ પદ સજ્ઞક થતો નથી એટલે આ પ્રકારના શબ્દવાળા સૂત્ર આ દોષથી વિશિષ્ટ માનવામા આવે છે 'मुनिर्विहरति' આ શુદ્ધ છે (૧૮) જે સૂત્રથી વસ્તુનુ યથાવસ્થિત સ્વરૂપ નિરૂપિત ન થતા બીજા રૂપમા નિરૂપિત કરવામા આવે છે ત્યા સ્વભાવહિન દોષ હોય છે જેમ અગ્નિને શીત અને આકાશને રૂપી કહેવુ (૧૯) જ્યા પ્રકૃત અર્થને છોડીને અપ્રકૃતનુ વિસ્તારથી વર્ણન કરીને પુન પ્રકૃત અર્થનુ વર્ણન કરવામા આવે છે ત્યા વ્યવહિત નામનો દોષ લાગે છે-જેમ હેતુ લક્ષણના કથન

रूपकदोष.=अवयविन्यारोपयितव्येऽवयवारोपणम् । यथा-पर्वतादौ रूपयितव्ये शिखरादीस्तदवयवान् रूपयति । गज प्रति उच्चत्वादि धर्मं निरीक्ष्य पर्वताभेदमारोप्य पर्वतोऽयमिति वक्तव्ये शिखरोऽयमिति कथनम् ॥ २९ ॥

निर्देशदोषस्तत्र, यत्र निर्दिष्टपदानामेकवाक्यता न क्रियते, यथा-इह श्रावक उपाश्रये प्रतिक्रामतीत्यभिधातव्ये प्रतिक्रामति शब्द नाभिधत्ते ॥ ३० ॥

पदार्थदोषः—यत्र वस्तुनि पर्यायोऽपि सन् पदार्थान्तरत्वेन कल्प्यते, यथा-'सतो भाव सत्ता' इति कृत्वा वस्तुपर्याय एव सत्ता, सा च वैशेषिकैः षट्सु पदार्थेषु मध्ये पदार्थान्तरत्वेन स्वीकृता, तच्चायुक्तम्-वस्तूनामनन्तपर्यायत्वेन पदार्थानन्त्य-प्रसगादिति ॥ ३१ ॥

उपमा करने में आती है वहा उपमा दोष माना जाता है जैसे कहना कि मेरु सर्षप के समान है अथवा सर्षप मेरुके समान है ॥२८॥ अवयवी का जहा आरोपण करना चाहिये वहा अवयव का आरोपण करना, जैसे-पर्वतके निरूपयितव्य होने पर उस के अवयवभूत शिखरादिकों का निरूपण करना। गज में उच्चत्व आदि धर्म का निरीक्षण कर के उस मे पर्वत का रूपक बांधकर फिर ऐसा कहना कि यह शिखर है ॥ २९॥ जहा निर्दिष्ट पदो मे एक वाक्यता नही की जाती है वहा निर्दिष्ट दोष माना जाता है। जैसे-इस उपाश्रय में श्रावक प्रतिक्रमण करता है ऐसे कहने की जगह सिर्फ इतना ही कहना। "इह उपाश्रये श्रावकः" अर्थात् एक वाक्यता प्रदर्शक क्रियापद का प्रयोग नही करना ॥ ३० ॥ जिस वस्तुमे पर्याय भी दूसरे पदार्थरूप मे कल्पित की जावे वहा पदार्थदोष माना जाता है। जैसे-सत् का भाव ही सत्ता है और यह सत्ता वस्तु की ही

त्या ઉપમાદોષ માનવામા આવે છે જેમ કહેવુ કે, મેરૂ સર્ષવના જેવો છે અથવા સર્ષવ મેરૂના સમાન છે (૨૮) અવયવીનુ જ્યા આરોપણ કરવુ જોઈએ ત્યા અવયવનુ આરોપણ કરવુ, જેમ પર્વતના નિરૂપયિતવ્ય કથન કરવુ જોઈએ ત્યા એમના શિખરાદિકોનુ નિરૂપણ કરવુ, ગજમા ઉચ્ચત્વ આદિ ધર્મનુ નિરિક્ષણ કરી એમા પર્વતનુ રૂપક બાધીને પછી એવુ કહેવુ કે એ શિખર છે (૨૯) જ્યા નિર્દિષ્ટ પદોમા એકવાક્યતા કરવામા નથી આવતી ત્યા નિર્દિષ્ટ દોષ માનવામા આવે છે જેમ આ ઉપાશ્રયમા શ્રાવક પ્રતિક્રમણ કરે છે એમ કહેવાને બદલે ફક્ત એટલુ જ કહેવુ કે, ' इह उपाश्रये श्रावक" અર્થાત્ એક વાક્યતા પ્રદર્શક ક્રિયાપદનો પ્રયોગ કરવો નહીં (૩૦) જે વસ્તુમા પર્યાય પણ બીજા પદાર્થરૂપમા કલ્પિત કરવામા આવે ત્યા પદાર્થ દોષ મનાય છે, જેમ સતનો ભાવ જ સત્તા છે અને એ સત્તા વસ્તુની જ એક પર્યાય છે-

वचनमात्र-निर्हेतुक केवलवचनम् , यथा कश्चिद् यदेच्छया कचित् प्रदेश लोकमध्यतया जनेभ्यः प्ररूपयति ॥ २५ ॥

अर्थापत्तिदोषः—यत्रार्थापत्त्याऽनिष्टमापतति तत्र, यथा-ग्रामकुक्कुटो न हन्तव्यः, इत्युक्तेऽर्थापत्त्या शेषघातोऽदुष्ट इत्यापतति ॥ २६ ॥

असमासदोषः—यत्र समासविधिमाप्तौ समास न करोति, व्यत्ययेन वा करोति तत्र । यथा-भगवतो नामनिर्देशे 'महावीरः' इति वक्तव्ये 'महान् वीर' इति कथनम् । यद्वा-समानाधिकरण्येन समासे कर्तव्ये व्यधिकरणेन तत्करणम्। यथा-महतो वीरो महद्वीर इति ॥ २७ ॥

उपमादोषो यत्र हीनोपमा क्रियते । यथा-मेरुः सर्षपोपमः । अधिकोपमा वा क्रियते, यथा-सर्षपो मेरुसनिभः । अनुपमा वा यथा मेरुः समुद्रोपमः, इत्यादि ॥२८॥

॥ २४ ॥ युक्ति शून्य कथन करने मे वचनमात्र नामका दूषण आता है । जैसे-अपनी इच्छा से कल्पना करके कहना कि अमुक प्रदेश लोक के मध्य में है ॥ २५ ॥ जहा पर अर्थापत्ति से अनिष्ट की प्रसक्ति होती, वहा अर्थापत्तिदोष माना जाता है। जैसे-किसी ने कहा कि ग्राम का कुक्कुट (मुर्गा) नही मारना चाहिये, तो इससे इस अनिष्ट का आपादन होता है कि शेष जीवों का घात करना दोषावह नही है ॥ २६ ॥ जहा समासविधि प्राप्त हो भी तो भी वहा समास नही करना, इसमें असमासदोप माना जाता है अथवा व्यत्यय से समास करना इसमें भी समासदोष माना जाता है । जैसे किसी ने पूछा कि अन्तिम तीर्थंकर का नाम क्या है? वहा महावीर न कह कर महान् वीर ऐसा कह देना । अथवा-समानाधिकरण्य से समास कर्तव्य होने पर व्यधिकरण से समास करना-जैसे-महतो वीरः महद्वीरः ॥२७। जहा हीन उपमा अथवा अधिक

જેમ પોતાની ઇચ્છાથી કલ્પના કરીને કહેવુ કે, અમુક પ્રદેશ લોકના મધ્યમા છે (૨૫) જ્યા અર્થાપત્તિથી અનિષ્ટની પ્રસક્તિ થાય છે ત્યા અર્થાપત્તિ દોષ માનવામા આવે છે જેમ કોઇએ કહ્યુ કે, ગામનો કુકડો મારવો ન જોઈએ, તો આથી એ અનિષ્ટનુ કથન આપાદાન થાય છે કે, શેષ જીવોનો ઘાત કરવો તે દોષાવહ નથી (૨૬) જ્યા સમાસવિધિ પ્રાપ્ત થાય તો પણ ત્યા સમાસ ન કરવો એમા અસમાસ દોષ માનવામા આવે છે, અથવા વ્યત્યયથી સમાસ કરવો એમા પણ સમાસ દોષ માનવામા આવે છે, જેમ કોઈ એ પૂછ્યુ કે અતિમ તિર્થંકરનુ નામ શુ છે? ત્યા મહાવીર ન કહેતા મહાન્ વીર એમ કહી દેવુ અથવા સામાનાધિકરણ્યથી સમાસ કર્તવ્ય હોવા છતા વ્યધિકરણથી સમાસ કરવો, જેમ 'महतोवीर महावीर' (૨૭) જ્યા હિન ઉપમા અથવા અધિક ઉપમા કરવામા આવે છે

व्याख्या—निर्दोषम्-अलीकादिदोषवर्जितम् ॥ १ ॥ सारवत्-भूमिशब्दवद् बहुपर्याययुक्तम् ॥ २ ॥ हेतुयुक्तं-हेतव -अन्वयव्यतिरेकलक्षणास्तैर्युक्तम् ॥ ३ ॥ अलङ्कृतम्-उपमोत्प्रेक्षाद्यलङ्कारैर्युक्तम् ॥ ४ ॥ उपनीतम्-उपनयोपसहृतम् ॥ ५ ॥ सोपचार-ग्राम्यभणितिरहितम् ॥ ६ ॥ मित=वर्णादिनियतपरिमाणम् ॥ ७ ॥ मधुर-श्रवणमनोहरम् ॥ ८ ॥

अब सूत्रके ८ गुण कौन २ से हैं सो कहते हैं—निर्दोष १, सारवत २, हेतुयुक्त ३, अलकृत ४, उपनीत ५, सोपचार ६, मित ७, एव मधुर ८, कहा भी है—

"निद्दोस सारवत च, हेउजुत्त मलकिय ।
उवणीय सोवायार च, मिय महुरमेव च ॥१॥

जो सूत्र अलीकादि दोषों से वर्जित होता है वह निर्दोष यह गुण माना जाता है ॥ १ ॥ जिस प्रकार भूमि शब्द के अनेक पर्यायवाची शब्द है, उसी प्रकार अनेक पर्यायों से युक्त जो सूत्र होता है वह "सारवत्" इस गुण से विशिष्ट माना जाता है ॥ २ ॥ अन्वय व्यतिरेक लक्षण हेतु से युक्त हो वह हेतुयुक्त नामक तीसरा गुण है ॥ ३ ॥ उपमा उत्प्रेक्षा आदि अलकारों से सपन्न सूत्र को अलकृत गुण वाला कहा गया है ॥ ४ ॥ उपनय पूर्वक से उपसहृत-समाप्ति जो सूत्र होता है वह उपवीतगुणवाला कहा गया है ॥ ५ ॥ ग्राम्यभणिति से रहित जो सूत्र होता है अर्थात् जिस सूत्र की भाषा साधारणजनों की भाषा जैसी नहीं होती है वह सूत्र सोपचारगुण से विशिष्ट माना गया है.

હવે સૂત્રના આઠ ગુણ કયા કયા છે તે કહે છે-નિર્દોષ, સારવત્, હેતુયુક્ત, અલકૃત, ઉપનીત, સોપચાર, મિત, અને મધુર કહ્યુ પણ છે—

निद्दोस सारवतं च, हेउजुत्त मलकिय ।
उवणीय सोवयार च, मिय महुरमेवय ॥ १ ॥

જે સૂત્ર અસત્ય અલીકાદિ દોષોથી વર્જીત હોય છે ત્યા નિર્દોષ આ ગુણ માનવામા આવે છે (૧) જે પ્રકારે ભૂમિ શબ્દ જે અનેક પર્યાયવાચી શબ્દ છે એ જ રીતે અનેક પર્યાયોથી યુક્ત જે સૂત્ર હોય છે તે "सारवत्" આ ગુણથી વિશિષ્ટ માનવામા આવે છે (૨) અન્વય વ્યતિરેક લક્ષણ હેતુથી યુકત હોય તે હેતુયુકત નામનો ત્રીજો ગુણ છે (૩) ઉપમા ઉત્પ્રેક્ષા આદિ અલકારોથી સપન્ન સૂત્રને અલકૃત ગુણવાળા કહેવામા આવેલ છે (૪) ઉપનય પૂર્વકથી ઉપસહૃત સમાપ્તિ જે સૂત્ર હોય છે તે ઉપવિત ગુણવાળા કહેવાયેલ છે (૫) ગ્રામ્યભણિતિથી રહિત જે સૂત્ર હોય છે અર્થાત્ જે સૂત્રની ભાષા સાધારણ જનોની ભાષા જેવી હોતી નથી તે સૂત્ર સોપચાર ગુણથી વિશિષ્ટ માનવામા આવેલ છે. (૬)

सन्धिदोषः—यत्र सन्धिमाप्तो तं न करोति, दुष्ट वा करोति तत्र, यथा –" सयमाराधनम् " इति वक्तव्ये ' सयम, आराधनम् ' इति कथनम् । यथा वा 'मुनि एतौ' इति वक्तव्ये 'मुन्येतौ' इति कथनम् ॥३२॥ एते द्वात्रिंशत् सूत्रदोषाः ।

अथ सूत्रगुणाः—

सूत्राणामष्टौ गुणास्त्वेवम्—

निद्दोस सारवत च, हेउजुत्त मलकिय ।
उवणीय सोवयार च, मिय महुरमेव य ॥ १ ॥

एक पर्याय है-फिर भी वैशेषिक सिद्धान्तकार इसे द्रव्यगुण आदि-पदार्थ से भिन्न पदार्थरूप से स्वीकार करते हैं । अतः उनके सूत्रों में यह दोष आता है । कारण कि इस प्रकार से पर्याय को यदि भिन्न पदार्थ तरीके माना जायगा तो प्रत्येक पदार्थ की अनत पर्याये हैं उन सबमें अनत पदार्थता की प्रसक्ति माननी पडेगी, इस प्रकार छह ही भावात्मक पदार्थ है, यह कथनविरुद्ध मानना पडेगा ॥ ३१ ॥ जहा सधि की प्राप्ति होने पर भी सधि नही की जाय वहा सन्धिदोष होता है जैसे–" यह सयम का आराधन करता है " इस स्थानमें सयमाराधन न कह कर " सयम आराधन " ऐसा कहना । इसी प्रकार " मुनी एतौ " इस जगह " मुन्येतौ " कहना । " मुनी एतौ " यहा व्याकरण सिद्धान्त के अनुसार द्विवचनान्त ईदन्त शब्दकी प्रगृह्य सज्ञा होती है और उससे सन्धिकार्य का अभाव हो जाता है ॥३२॥ इस प्रकार सूत्रके ये बत्तीस (३२) दोष हैं ।

वैशेषिक सिद्धातकार तेनो द्रव्यगुण आदि पदार्थथी भिन्न पदार्थ रूपथी स्वीकार करे छे आथी तेमना सूत्रोमा ए दोष आवे छे कारण के, आ प्रकारथी पर्यायने कदि भिन्न पदार्थ तरीके मानवामा आवे तो प्रत्येक पदार्थनी अनत पर्यायो छे ए बधामा अनत पदार्थतानी प्रसक्ति मानवी जोईशे आ प्रकारे छ भावात्मक पदार्थ छे, ए कहेवु विरुद्ध मानवु पडशे (३१) ज्या सधिनी प्राप्ति होवा छता पण सधी न करवामा आवे तो सधी दोष बने छे जेम—" आ सयमनु आराधन करे छे " आ स्थानमा सयमाराधन न कहीने " सयम आराधन " एम कहेवु आ प्रकारे " मुनि एतौ " आ स्थळे मुन्येतौ कहेवु व्याकरण सिद्धात अनुसार द्विवचनान्त ईदन्त शब्दनी प्रगृह्य सज्ञा थाय छे-अने एथी सधी कार्यनो अभाव थई जाय छे (३२) आ प्रकारे सूत्रना ३२ दोष छे

चत्वारोऽप्यनुयोगा व्याख्यायन्ते॥४॥'अस्तोभकम्,-स्तोभकाः-निरर्थकतया प्रयुक्ताः, चकार-वा-शब्दादयो निपाताः, तैर्वियुक्तम् ॥५॥ 'अनवद्य'-कामादिपापव्यापारा-प्ररूपकम् ॥६॥ एवभूतं सूत्र सर्वज्ञभाषितम् । इमे षड् गुणाः पूर्वोक्तेष्वष्टसु गुणे-ष्वन्तर्भूताः सन्ति, तथाहि-अल्पाक्षरस्य विश्वतोमुखस्य च मिते समावेशः, अस न्दिग्धानवद्यास्तोभाना च निर्दोषेऽन्तर्भावः ।

एव सूत्रानुगमे समस्तदोषवर्जिते लक्षणयुक्ते सूत्रे उच्चारिते सति स्वसमयगत-जीवाद्यर्थप्रतिपादकस्य स्वसमयपदस्य ज्ञान भवति तथा परसमयगत-प्रकृतीश्व-राद्यर्थप्रतिपादकस्य परसमयपदस्य ज्ञान भवति । अनयोरेव मध्ये परसमयपद

जैसे " धम्मोमगलमुक्किट्ठ " यह सूत्र है । इस सूत्र मे चारों ही अनुयोग का व्याख्यान है ॥ ४ ॥ जिस सूत्र में चकार, वकार आदि निरर्थक शब्दों का प्रयोग नही किया जाता है वह सूत्र "अस्तोभ" गुण वाला माना गया है ॥ ५ ॥ जिस सूत्र द्वारा कामादिक व्यापारों की प्ररूपणा नही की जाती है वह सूत्र "अनवद्य" गुण सपन्न है ॥६॥ सूत्र इसी प्रकार का होना चाहिये, इससे विपरीत नहो, ऐसा प्रभु का आदेश है। ये छह गुण पूर्वोक्त अष्टगुणों मे अन्तर्भूत समझना चाहिये। अल्पाक्षर एव विश्वतोमुख, इन दो गुणो का अन्तर्भाव " मित " इस गुण मे तथा असदिग्ध, अनवद्य एव अस्तोभ इन गुणों का अन्तर्भाव "निर्दोष" इस गुण मे हुआ है ।

इस प्रकार समस्तदोषवर्जित, एव लक्षणयुक्त सूत्र के उच्चारित होने पर जीवादिक अर्थ के प्रतिपादक स्वसमय-पद का ज्ञान तथा पर समयानुसार प्रकृति ईश्वर आदिक अर्थ के प्रतिपादक परसमय-पद का

જેમ-" धम्मो मगलमुक्किट्ठ " આ સૂત્ર છે આમા ચારે અનુયોગ ને વ્યાખ્યાન છે ચકાર, વકાર આદિ વ્યાખ્યાન છે આદિ નિરર્થક શબ્દનો પ્રયોગ નથી કરવામા આવ્યો તે સૂત્ર અસ્તોભ ગુણવાળા મનાયેલ છે (૫) જે સૂત્રદ્વારા કામાદિક વ્યાપારોની પ્રરૂપણા કરવામા નથી આવતી તે સૂત્ર અનવદ્ય ગુણસપન્ન છે (૬)સૂત્ર આવા પ્રકારનુ હોવુ જોઈએ એનાથી વિપરીત નહીં એવો પ્રભુનો આદેશ છે આ છ ગુણ પૂર્વોક્ત આઠ ગુણમા અન્તર્ભૂત સમજવા જોઈએ અલ્પાક્ષર તેમજ વિશ્વતોમુખ આ બે ગુણોનો અન્તર્ભાવ " મિત " આ ગુણમા તથા અસ દિગ્ધ, અનવદ્ય અને અસ્તોભ ગુણોનો અન્તર્ભાવ " નિર્દોષ " આ ગુણમા થયેલ છે

આ પ્રકાર સમસ્ત દોષ વર્જીત, અને લક્ષણયુક્ત સૂત્રના ઉચ્ચારિત હોવાથી જીવાદિક અર્થના પ્રતિપાદક સ્વસમય પદનુ જ્ઞાન તથા પર સમયાનુ સાર પ્રકૃતિ, ઇશ્વર આદિ અર્થના પ્રતિપાદક પરસમયપદનુ જ્ઞાન થાય છે

केचित्तु सूत्रस्य षड् गुणान् वदन्ति । तद् यथा—

अप्पक्खरमसंदिद्धं, सारवं विस्सओमुहं ।
अत्थोभमणवज्जं च, सुत्तं सव्वण्णुभासियं ॥ १ ॥

छाया—अल्पाक्षरमसंदिग्धं, सारवद् विश्वतोमुखम् ।
अस्तोभमनवद्यं च, सूत्रं सर्वज्ञभाषितम् ॥ १ ॥

व्याख्या—'अल्पाक्षरम्' मिताक्षरं, यथा सामायिकसूत्रम् ॥ १ ॥ असंदिग्धम्–सैन्धवशब्दवद् यल्लवण–वसन–तुरगाद्यनेकार्थसंशयकारि न भवति, यथा–अहिंसा ॥२॥ सारवच्च पूर्ववत् ॥३॥ 'विश्वतोमुखं' प्रतिसूत्रं चरणानुयोगाद्यनुयोगचतुष्टयव्याख्याक्षमम्, यथा–'धम्मोमंगलमुक्किट्ठं' इत्यादि श्लोके

॥ ६ ॥ वर्णादिक का जिसमें नियत परिमाण होता है वह मित गुण है ॥ ७ ॥ एवं कर्णमनोहर जो होता है वह मधुर गुण संयुक्त सूत्र माना जाता है ॥ ८ ॥ किन्ही २ के मतानुसार सूत्र के ६ गुण भी माने गये हैं–वे ये हैं—

अल्पाक्षर १, असंदिग्ध २, सारयुक्त ३, विश्वतोमुख ४, अस्तोभ ५, अनवद्य ६ । इनमें मित अक्षर जिसमें हो वह अल्पाक्षर गुण है, यह "अल्पाक्षर" प्रथम गुण है । जैसे सामायिक सूत्र ॥ १ ॥ सैन्धव शब्द की तरह जो लवण, वसन, तुरग आदि अनेक अर्थों के बोध का संशयजनक नहीं हो वह "असंदिग्ध" गुण है । जैसे अहिंसा शब्द ॥ २ ॥ भूमि शब्द के समान अनेक पर्यायों से युक्त जो सूत्र वह "सारवत्" तीसरा गुण वाला है ॥ ३ ॥ प्रत्येक सूत्र चरणानुयोगादिक अनुयोगचतुष्टय से युक्त है वह "विश्वतोमुख" गुणवाला सूत्र माना जाता है ।

વર્ણાદિકનું જેમાં નિયત પરિમાણ હોય છે તે મિતગુણ છે (૭) જે કર્ણ મનોહર હોય છે તે મધુરગુણ સંયુક્ત સૂત્ર માનવામાં આવે છે (૮) કોઈ કોઈના મત અનુસાર સૂત્રના છ ગુણ પણ માનવામાં આવ્યા છે તે પ્રમાણે છે—

અલ્પાક્ષર ૧ અસંદિગ્ધ ૨ સારયુક્ત ૩
વિશ્વતોમુખ ૪ અસ્તોભ ૫ અનવદ્ય ૬

આમાં મિત અક્ષર જેમાં હોય તે અલ્પાક્ષર ગુણ છે, આ "અલ્પાક્ષર" પ્રથમ ગુણ છે, જેમ સામાયિક સૂત્ર (૧) સૈન્ધવ શબ્દની માફક લવણ, વસન, તુરગ આદિ અનેક અર્થોના બોધ જેમાં સંશયજનક ન હોય તે "અસંદિગ્ધ" ગુણ છે જેમ અહિંસા શબ્દ (૨) ભૂમિ શબ્દની માફક અનેક પર્યાયોથી યુક્ત જે સૂત્ર હોય તે "સારવત્" ત્રીજા ગુણવાળા છે (૩) પ્રત્યેક સૂત્ર ચરણાનુયોગાદિક અનુયોગ ચતુષ્ટયથી યુક્ત છે તે "વિશ્વતોમુખ" ગુણવાળા સૂત્ર માનવામાં આવે છે

"सुयनाणे दुविहे पण्णत्ते, त जहा–अगपविट्ठे चेव, अगवाहिरे चेव"। स्था० २ ठा० १

अङ्गप्रविष्ट द्वादशभेदम्–आचारादिभेदात्, तत्र दृष्टिवादवर्जं सर्वं कालिकम्, दृष्टिवादसूत्र तूत्कालिकम्। तत्र यद् दिवसस्य प्रथमपश्चिमपौरुषीद्वये रात्रेश्च प्रथमपश्चिमपौरुषीद्वय एव पठ्यते, तत् कालिकम्। यत्तु कालवेलावर्जं पठ्यते तदुत्कालिकम्। अङ्गबाह्य द्विविधम्, आवश्यक, तद् व्यतिरिक्त च। तत्रावश्यक मुत्कालिक, तच्च–षड्विधम्–सामायिक १, चतुर्विंशतिस्तवः २, वन्दनक ३, प्रतिक्रमण ४, कायोत्सर्ग ५, प्रत्याख्यान ६ च।

अब सूत्र भेदनाम के पाचवा द्वार कहते है—

यह कहा ही जा चुका है कि सूत्र का दूसरा नाम श्रुतज्ञान भी है, अतः यह मूलभेद की अपेक्षा से दो भेदवाला है–१ अङ्गप्रविष्ट २ अग-बाह्य। कहा भी है–"सुयणाणे दुविहे पणगत्ते त जहा–अगपविट्ठे चेव अगबाहिरे चेव" इनमे अगप्रविष्ट श्रुतज्ञान के १२ भेद हैं–आचाराग से लेकर दृष्टिवाद तक। उनमे दृष्टिवाद को छोड़कर बाकी सब कालिक हैं। दृष्टिवाद उत्कालिक है। जो सूत्र दिवस के प्रथम पश्चिम पौरुषीद्वय में तथा रात्रि के प्रथम पश्चिम पौरुषीद्वय मे ही पढा जाता है वह सूत्र कालिक जानना चाहिये। जो सूत्र अकाल के समय को छोड़ कर पढ़ा जाता है वह उत्कालिक है। अगबाह्य श्रुतज्ञान भी आवश्यक एव तद्व्य-तिरिक्त के भेद से दो प्रकार का है। इनमे आवश्यक सूत्र उत्कालिक है, और वह ६ प्रकार का है जैसे–सामायिक १, चतुर्विंशतिस्तव २, वन्दनक ३, प्रतिक्रमण ४, कायोत्सर्ग ५, एव प्रत्याख्यान ६। कालिक, उत्कालिक के भेद

હવે સૂત્રભેદ નામનુ પાચમુ દ્વાર કહે છે:—

એ કહેવાઈ ગયુ છે કે, સૂત્રનુ બીજુ નામ શ્રુતજ્ઞાન પણ છે આથી તે મૂળ ભેદની અપેક્ષાએ બે ભેદવાળુ છે અગ પ્રવિષ્ટ ને ૧ અગબાહ્ય ૨ કહ્યું પણ છે કે સુયણાણે દુવિહે પણ્ણત્તે त जहा–अगपविट्ठे चेव अगवाहिरे चेव તેમા અગ પ્રવિષ્ટ શ્રુતજ્ઞાનના ૧૨ ભેદ છે આચારાગથી લઈને દષ્ટીવાદ સુધી એમા દષ્ટીવાદને છોડીને બાકી બધા કાલીક છે દષ્ટીવાદ ઉત્કાલિક છે, જે સૂત્ર દિવસના પ્રથમ અને પશ્ચિમ બે પૌરૂષીમા તથા રાત્રીના પ્રથમ અને પશ્ચિમ બે પૌરૂષીમાજ વાચી શકાય છે, તે સૂત્રને કાલીક જાણવા જોઈએ જે સૂત્રને અકાલના સમયને છોડી વાચી શકાય છે તે ઉત્કાલિક છે અગબાહ્ય શ્રુતજ્ઞાન પણ આવશ્યક અને તદ્વ્ય તિરિક્તના ભેદથી બે પ્રકારે છે એમા આવશ્યક સૂત્ર ઉત્કાલિક છે, અને તે છ પ્રકારનુ છે, જેમ સામયિક ૧, ચતુર્વિંશતિસ્તવ ૨, વદનક ૩, પ્રતિક્રમણ ૪,

कुवासनाजनकत्वाद् बन्धपदम्, स्वसमयपद तु-सद्बोधकारणत्वान्मोक्षपद-मिति बोध्यम्।

इति तृतीय द्वारम्।

अथ सूत्रपर्यायनामक चतुर्थं द्वारम्ः—

सुयसुत्तगथसिद्ध-त, सासणे आण वयण उवएसो।
पण्णवणा मा गमइय, एगट्ठा पज्जवा सुत्ते ॥ १ ॥

श्रुतम्, सूत्रम्, ग्रन्थः, सिद्धान्तः, शासनम्, आज्ञा, वचनम्, उपदेश, प्रज्ञापना, आगमः, इति दश पर्यायाः एकार्थाः।

॥ इति चतुर्थं द्वारम् ॥

अथ सूत्र भेद नामक पञ्चम द्वारम्—

सूत्र नाम श्रुतज्ञानमित्युक्तम्, तत् खलु मूलभेदापेक्षया द्विभेदम्, अङ्गप्रविष्टम्, अङ्गबाह्य च। तथा चोक्तम्—

ज्ञान होता है। कुवासना का जनक होने से परसमयपद बन्धपद है एव सद्बोध का कारण होने से स्वसमय-पद मोक्षपद है ॥

॥ इस प्रकार तीसरा द्वार सम्पूर्ण हुआ ॥ ३ ॥

अब चौथा द्वार कहते हैं—

श्रुत, सूत्र, ग्रन्थ, सिद्धान्त, शासन, आज्ञा, वचन, उपदेश, प्रज्ञापना आगम, ये सब सूत्र के पर्यायवाची शब्द-नामान्तर हैं—

कहा भी है—"सुयसुत्तगथसिद्धत सासणे आण वयण उवएसो।
पण्णवणा-मागम इय, एगट्ठा पज्जवा सुत्ते ॥ १ ॥

॥ चौथा द्वार सपूर्ण ॥ ४ ॥

કુવાસનાના જનક હોવાથી પરસમયપદ બન્ધ પદ છે અને સદ્બોધના કારણ રૂપ હોવાથી સ્વસમયપદ મોક્ષપદ છે

આ પ્રકારથી ત્રીજુ દ્વાર સંપૂર્ણ થયુ.

હવે સૂત્રભેદ નામનુ ચોથુ દ્વાર કહે છે—

શ્રુત, સૂત્ર, ગ્રન્થ, સિદ્ધાત, સાશન, આજ્ઞા, વચન, ઉપદેશ, પ્રજ્ઞાપના, આગમ, આ બધા સૂત્રના પર્યાયવાચી શબ્દ-નામાન્તર છે, કહ્યુ પણ છે—

सुयसुत्तगथसिद्धत सासणे आण वयण उवएसो।
पण्णवणा-मागम इय एगट्ठा पज्जवा सुत्ते ॥ १ ॥

॥ ચોથુ દ્વાર સંપૂર્ણ ॥

किंचिदर्थविशेष जानाति, यदा तु गुरुणाऽर्थेन सह सूत्र प्रबोधित भवति, तदा शिष्यस्तदन्तर्गताना सर्वेषा भावाना ज्ञाता भवति, यथा स एव कलाऽभिज्ञः पुरुषः प्रबोधितः सन् सर्वासा कलाना ज्ञाता भवति, अतः सूत्र गुरुसनिधान विना प्रसुप्तसमं भवति, तस्मात् सूत्र गुरुसनिधौ श्रुत्वा पठनीयम् ।

किंच-गुरुसनिधानाभावे सूत्रोच्चारण स्खलितादिदोषदुष्टं स्यात्। तथा सति प्रायश्चित्तम्, अज्ञान, मिथ्यात्व, आत्मविराधना, सयमविराधनादयो दोषा भवन्ति तस्माद् गुरुसनिधौ सूत्रमुच्चारणीयम् ।

सूत्र का अर्थ यदि ज्ञात न हो तो पढने वाला व्यक्ति उसके महत्त्व को नही जान सकता है । जिस समय शिष्य गुरु महाराज के पास अर्थसहित सूत्र का अध्ययन करता है, अथवा गुरु महाराज शिष्य को अर्थसहित सूत्र पढा देते है उस समय शिष्य उसके अन्तर्गत समस्त भावों का ज्ञाता हो जाता है । जिस प्रकार ७२ कला के जानने वाला पुरुष जगने पर समस्त कलाओ का ज्ञाता होता है । इसलिये सूत्र गुरु महाराज के समीप सुनकर ही पढ़ना चाहिये, क्यो कि विना गुरु महाराज के पठित सूत्र कलानिपुण सोया हुआ पुरुष जेसा माना जाता है, पढ़ने वाले को उससे अर्थविशेष की प्राप्ति नही हो सकती है ।

किञ्च-गुरुमुखसे यदि सूत्र का अध्ययन न किया जाय तो सूत्र के यथावत् उचारण करने मे स्खलना आदि दोषो का सद्भाव हो सकता है। इससे अध्ययन करने वालों को लाभ के स्थान मे प्रायश्चित्त का भागी होना पड़ता है । अज्ञान, मिथ्यात्व, आत्मविराधना एव सयम की विराधना आदि दोषों का भाजन भी बनना पडता है। इसलिये गुरु महाराज के

વ્યક્તિ તેના મહત્વને જાણી શકતા નથી જે સમયે શિષ્ય ગુરુમહારાજની પાસે અર્થ સહિત સૂત્રનુ અધ્યયન કરે છે અથવા ગુરુ મહારાજ શિષ્યને અર્થ સહિત સૂત્ર ભણુાવી દે છે, તે સમયે શિષ્ય તેના અતર્ગત સમસ્ત ભાવોના જ્ઞાતા બની જાય છે જે પ્રકારે ૭૨ કળાને જાણુવાવાળા પુરુષ જાગવાથી સમસ્ત કળાઓના જ્ઞાતા બને છે આ માટે સૂત્ર ગુરુમહારાજની સમીપ સાભળીને ભણુવુ જોઈએ કેમ કે ગુરુ મહારાજ વગર ભણુવામા આવેલ સૂત્ર કળા નિપૂર્ણ સુતેલા પુરૂપ જેવુ માનવામા આવે છે ભણુવાવાળાને એનાથી અર્થ વિશેષની પ્રાપ્તિ થતી નથી

કિંચ ફરી-ગુરુ મુખથી સૂત્રનુ અધ્યયન કદાચ ન કરવામા આવે તો, સૂત્રનુ યથાવત્ ઉચ્ચારણુ કરવામા સ્ખલના આદિ દોષોનો સદ્ભાવ બને છે એથી અધ્યયન કરવાવાળાએ લાભના સ્થાનમા પ્રાયશ્ચિત્તના ભાગી બનવુ પડે છે, અજ્ઞાન, મિથ્યાત્વ, આત્મવિરાધના અને સયમની વિરાધના આદિ દોષોના ભાજન

आवश्यकव्यतिरिक्त द्विविधम्-कालिकम्, उत्कालिक च। तत्र-जम्बूद्वीपप्रज्ञप्ति श्चन्द्रप्रज्ञप्तिर्निरयावलिकादीनि च पञ्च सूत्राणीति सप्तोपाङ्गानि, व्यवहारादीनि चत्वारि छेदसूत्राणि, मूलसूत्रेषु-उत्तराध्ययन, समुत्थानसूत्र च। एतत् सर्व कालिकम्। उत्कालिक तु दशवैकालिकसूत्र नन्दीसूत्रम्, अनुयोगद्वारसूत्र च-एतत्त्रय मूलसूत्रम्, औपपातिक राजप्रश्नीय जीवाभिगमः प्रज्ञापना सूर्यप्रज्ञप्तिरिति पञ्चोपाङ्गानि च।

॥ इति पञ्चमद्वारम् ॥

अथ सूत्रोच्चारणविधिनामक पष्ठ द्वारम्—

सुविनीतेन शिष्येण सूत्र गुरुसनिधौ ग्रहीतव्यम्। यथा-द्वासप्ततिकलापण्डितो मनुष्यः प्रसुप्तः सन् तासा कलाना न किंचित् जानाति, एवमर्थेनानोधिते सूत्रे न

से तद्व्यतिरिक्त दो प्रकार का है। जम्बूद्वीपप्रज्ञप्ति, चन्द्रप्रज्ञप्ति और निरयावलिका आदि पॉच सूत्र-ये सातों उपाग, व्यवहार आदिक चार छेद सूत्र, मूलसूत्रों मे उत्तराध्ययन, और समुत्थानसूत्र, ये सब कालिक हैं। दशवैकालिक, नन्दीसूत्र और अनुयोगद्वार ये तीनों मूलसूत्र, तथा-औपपातिक, राजप्रश्नीय, जीवाभिगम, प्रज्ञापना और सूर्यप्रज्ञप्ति ये पाँचो उपाग उत्कालिक हैं।

॥ पाचवा द्वार सपूर्ण ॥

अब छट्ठे द्वार मे सूत्र के उच्चारण की विधि कहते हैं—

सुविनीत शिष्य को सूत्र का अध्ययन गुरु महाराज के समीप करना चाहिये। जिस प्रकार ७२ कलाओ का ज्ञाता मनुष्य प्रसुप्त अवस्था मे उन कलाओ के अर्थविशेष को नही जानता है, उसी प्रकार

કાયોત્સર્ગ ૫, અને પ્રત્યાખ્યાન ૬ કાલિક, ઉત્કાલિકના ભેદથી તદ્વ્યતિરિક્ત બે પ્રકારે છે જમ્બૂદ્વિપપ્રજ્ઞપ્તિ, ચદ્રપ્રજ્ઞપ્તિ અને નિરયાવલિકા આદિ પાચ તથા વ્યવહારઆદિક ચાર સૂત્ર-એ સાતે ઉપાગ, વ્યવહાર આદિક ચાર છેદ સૂત્ર, મૂળસૂત્રોમા ઉત્તરાધ્યયન અને સમુત્થાન સૂત્ર એ બધા કાલિક છે દશવૈકાલિક, નદિસૂત્ર અને અનુયોગદ્વાર આ ત્રણે મૂળસૂત્ર તથા-ઔપપાતિક રાજપ્રશ્નીય, જીવાભિગમ, પ્રજ્ઞાપના અને સૂર્યપ્રજ્ઞપ્તિ આ પાચે ઉપાગ ઉત્કાલિક છે

॥ પાચમુ દ્વાર સપૂર્ણ ॥

હવે છઠ્ઠા દ્વારમા સૂત્રના ઉચ્ચારણની વિધિ કહે છે—

સુવિનીત શિષ્યે સૂત્રનુ અધ્યયન ગુરુ મહારાજની સમીપ કરવુ જોઇએ, જે પ્રકાર ૭૨ કળાઓનો જ્ઞાતા મનુષ્ય પ્રસુપ્ત અવસ્થામા એ કળાઓના અર્થ વિશેષને નથી જાણતો એ જ રીતે સૂત્રનો અર્થ જો જાણેલ ન હોય તો વાચનાર

अत्र न ज्ञायते सकलसाधारणश्रोतृभिः, यदिद कालिकमुत्कालिक वा। यथा वा-सामायिकपदे दशवैकालिकोत्तराध्यनप्रभृतीनामनेकानि पदानि मील्यति।

३ व्याविद्धाक्षरम्—व्याविद्धाक्षर, विपर्यस्तरत्नमालागतरत्नानीव विद्धानि विपर्यस्तान्यक्षराणि यत्र तत्। यथा-'धम्मो मगल' इत्यत्र 'लगमम्मोध' इत्युच्चारणम्।

४ हीनाक्षरम्-अक्षरैर्हीनम्। यथा-'नमो अरिहताण' इत्यत्र 'नमो अरिहता' इत्युच्चारणम्।

५ अधिकाक्षर—स्वबुद्धयाऽधिकाक्षरयोजन यत्र तत्। यथा-'धम्मो मगल मुक्किट्ठ' अत्र-'धम्मो मगलमुक्किट्ठ नरग' इत्युच्चारणम्। हीनाक्षरे अधिकाक्षरे वा

सर्वसाधारण श्रोताजन यह नहीं समझ सकते कि यह कालिक है अथवा उत्कालिक है। अथवा-जो उच्चारण सामायिक पद में दशवैकालिक उत्तराध्ययन आदिके अनेक पदो को मिला देता है वहां पर भी यह दोप होता है ॥ २॥ व्याविद्धाक्षरम्-जिस उच्चारण मे उलटे उलटे कर अक्षर बोले जावें वहा व्याविद्धाक्षर नामका दोप होता है-जैसे-धम्मो मगल ऐसा न बोलकर "लगम म्मोध" ऐसा उच्चारण करना ॥३॥ हीनाक्षरम्-जैसा सूत्र हो वैसा उच्चारण न करना-हीनाक्षर दोप है। जैसे-"णमो अरिहताण" की जगह "णमो अरिहता" ऐसा बोलना ॥४॥ अधिकाक्षर-जिस उच्चारण मे अधिक अक्षर उच्चरित हों वहा अधिकाक्षर नामका दोप जानना चाहिये, जैसे-धम्मो मगलमुक्किट्ठ" बोलते समय धम्मो मगलमुक्किट्ठ नरग" ऐसा अधिक "नरग" अक्षर का उच्चारण करना। हीनाक्षर एव अधिकाक्षर, ये दोनों दोष उच्चारण के

सर्व साधारण श्रोताजन એ નથી સમજી શકતા કે, આ કાલિક છે કે ઉત્કાલીક છે જે ઉચ્ચારણ સામાયિક પદમા દસ વૈકાલિક ઉત્તરાધ્યયન આદિના અનેક પદોને મેળવી દે છે ત્યા પણ આ દોષ થાય છે (૨)

(૨) વ્યાવિદ્ધાક્ષરમ્—જે ઉચ્ચારણમા ઉલ્ટાવી ઉલ્ટાવીને અક્ષર બોલવામા આવે ત્યા 'વ્યાવિદ્ધાક્ષર' નામનો દોષ બને છે જેમ धम्मोम गल એવુ ન બોલીને लगम म्मोध એવુ ઉચ્ચારણ કરવુ

(૩) હીનાક્ષરમ્—જેવા સૂત્ર હોય તે પ્રમાણે ઉચ્ચારણ ન કરવુ અર્થાત્ ઓછા અક્ષરોથી ઉચ્ચારણ કરવુ-'હીનાક્ષર' દોષ છે, જેમ-"णमो अरिहताणं" ની જગ્યાએ "णमो अरिहता" એવુ બોલવુ

(૪) અધિકાક્ષર—જે ઉચ્ચારણમા વધુ અક્ષર ઉચ્ચારવામા આવે ત્યા અધિકાક્ષર નામનો દોષ જાણવો જોઈએ જેમ "धम्मो मगल मुक्किट्ठ" બોલતી વખતે "धम्मो मगल मुक्किट्ठ नरग" એમ "नरग" આ વધારાના અક્ષરનુ ઉચ્ચારણ કરવુ હીનાક્ષર અને અધિકાક્ષર આ બન્ને દોષ ઉચ્ચારણમા

अथोच्चारणदोषा स्खलितादयो दश प्रोच्यन्ते-स्खलितम् १, मिलितम् २, व्याविद्धाक्षरम् ३, हीनाक्षरम् ४, अधिकाक्षरम् ५, व्यत्याम्रेडितम् ६, अपरिपूर्णम् ७, अपरिपूर्णघोषम् ८, अकण्ठोष्ठविप्रमुक्त ९, अगुरुवाचनोपगतम् १०, इति । तत्र-

१ स्खलितम्-यद् अन्तराऽन्तरा आलापकान् मुञ्चति, यथा-" अहिंसा " " देवा वि त नमसति " ।

२ मिलितम्-यद् अन्यस्यान्यस्योद्देशकस्याध्ययनस्य वा आलापकान् एकत्र मीलयति ' सर्वे जिनवचनम् ' इति कृत्वा, यथा-" सव्वे पाणा पियाउया " (सर्वे प्राणा प्रियायुष्काः) (आचा. १ श्रु. २ अ. ३ उ.) " सव्वे जीवा वि इच्छति जीविउं न मरिज्जिउ "(सर्वे जीवा अपि इच्छन्ति जीवितु न मर्तुम्) दश वै ६ अ.।

समीप ही सूत्र का अध्ययन या उसका उच्चारण करना सीखना चाहिये । उच्चारण के कितने दोष हैं यह अब प्रकट किया जाता है—स्खलित १, मिलित २, व्याविद्धाक्षर ३, हीनाक्षर ४, अधिकाक्षर ५, व्यत्याम्रेडित ६, अपरिपूर्ण ७, अपरिपूर्णघोष ८, अकण्ठोष्ठविप्रमुक्त ९, एव अगुरुवाचनोपगत १०, ये १० दोष उच्चारण सबधी हैं। स्खलित-बीच २ मे रुक २ कर सूत्र का बोलना यह स्खलित दोष है, जैसे-अ हिं सा, देवा वि त नम सति इत्यादि ॥१॥ मिलित-जहा अन्य २ उद्देशक अथवा अध्ययन के आलापकों को एकत्र मिला दिया जाता है वहा मिलित दोष होता है, जैसे-" सर्व जिनवचन " ऐसा ख्यालकर " सव्वे पाणा पियाउया " " सव्वे जीवा वि इच्छति जीविउ न मरिज्जिउ " इन सब को एक साथ ही बोल देना। इन सब के एक साथ बोलने में मिलित दोष इसलिये आता है कि

પણ બનવુ પડે છે માટે ગુરુ મહારાજ સમીપજ સૂત્રનુ અધ્યયન અગર તેનુ ઉચ્ચારણ કરવુ—સીખવુ જોઇએ ઉચ્ચારના કેટલા દોષ છે તે હવે પ્રગટ કરવામા આવે છે (૧) સ્ખલિત,(૨) મિલિત, (૩) વ્યાવિદ્ધાક્ષર, (૪)હીનાક્ષર, (૫) અધિકાક્ષર,(૬) વ્યત્યામ્રેડિત, (૭) અપરિપૂર્ણ, (૮)અપરિપૂર્ણઘોષ, (૯) અક ઠોષ્ઠવિપ્રમુક્ત, અને (૧૦) અગુરુવાચનોપગત આ દસ દોષો ઉચ્ચારણ સ બ ધી છે

સ્ખલિત-વચમા વચમા રોકાઇને સૂત્રનુ બોલવુ તે સ્ખલિત દોષ છે જેમ- अहिंसा देवा वि त नम सति ઇત્યાદિ ! (૧) મિલિત-જ્યા અન્ય અન્ય ઉદ્દેશક અથવા અધ્યયનના આલાપોને એકત્ર મેળવી અપાય છે ત્યા મિલિત દોષ થાય છે જેમ " सर्वे जिन वचन " એવો ખ્યાલ કરી " सव्वे पाणा पिआउगा सव्वे जीवा वि इच्छति जीविउ न मरिज्जिउ આ બધાને એક સાથે જ બોલવુ આ બધાને એક સાથે બોલવામા મિલિત દોષ એ માટે આવે છે કે,

द्रव्यभावतो व्यत्याम्रेडित सूत्रे कुर्वतोऽर्थस्य विसवादः इत्यादि विवक्षा प्रागिव, यथा दीक्षा निरर्थिका ।

७ अपरिपूर्णं–मात्राभिः, पदै श्चरणै र्विन्दुभि र्वर्णश्च । मात्राभिरपरिपूर्णं ' धम्म मगलमुक्किट्ठ ' । पदैरपरिपूर्णं–यथा–" धम्म उक्किट्ठ " । चरणैरपरिपूर्णं–यथा– ' धम्मो मगलमुक्किट्ठ ' इत्यादि गाथाया कमपि चरण परित्यज्य पठनम् । विन्दु-भिरपरिपूर्णं–यथा 'धम्मो मगलमुक्किट्ठ " इति । वर्णरपरिपूर्णं यथा–'धम्मो ल उक्किट्ठ' इत्यादि । मात्राभि' पदैश्चरणैर्विन्दुभिर्वर्णरपरिपूर्णे उच्चारिते तदेव प्रायश्चित्त त एव दोपाश्च भवन्ति ।

में व्यत्याम्रेडित कर देता है तन उसके अर्थ मे स्वभावतः विसवाद होने लगता है और इससे जो हानि होती है यह अधिकाक्षर तथा हीनाक्षर के दोष के स्वरूपनिरूपण मे बता चुके हैं ॥ ६ ॥ अपरिपूर्ण–जहां मात्राओ से, पदों से, चरणो से, विन्दुओ से, वर्णो से अपरिपूर्णता होती है वहां अपरिपूर्ण दोप माना जाता है, जैसे " धम्मो मगलमुक्किट्ठ " की जगह "धम्मभगलमुक्किट्ठ" इस प्रकार " ओकार " की मात्रा हीन कर पढना । " धम्म उक्किट्ठ " ऐसा मगलपद हीन कर पढना । किसी चरण को– पाद को–हीन कर पढना, किसी बिन्दु को हीन कर पढना, किसी वर्ण को हीन कर पढना सो क्रमशः मात्रा आदिको से अपरिपूर्ण दोप माना गया है । इस प्रकार के उच्चारण करने पर एक तो आगम की आशातना होने से प्रायश्चित का भागी होना पडता है दूसरे विसवादादि अनेक अनर्थ उत्पन्न हो जाते हैं । इससे जीव को मुक्ति का लाभ नहीं हो सकता है । तथा दीक्षा मे निरर्थकता की प्रसक्ति का प्रसग प्राप्त होता है ॥ ७ ॥

વિસવાદ થવા લાગે છે અને એથી જે હાની થાય છે તે અધિકાક્ષર તથા હિનાક્ષરના દોષના નિરૂપણમા બતાવવામા આવેલ છે

(૬) અપરિપૂર્ણ જ્યા માત્રાઓથી પદોથી, ચરણોથી, બિન્દુઓથી, વર્ણોથી, અપરિપૂર્ણતા હોય છે ત્યા ' અપરિપૂર્ણ ' દોષ માનવામા આવે છે " धम्मो मगल मुक्किट्ठ " ની જગ્યાએ धम्ममगलमुक्किट्ठ આ રીતે, ओकार "ની માત્રા હીન કરી વાચવુ, " धम्म उक्किट्ठ "એમ મગલ પદ હીન કરી વાચવુ, કોઈ વર્ણને હીન કરી વાચવુ તે क्रमश માત્રા આદિથી અપરિપૂર્ણ દોષ માનવામા આવેલ છે આ પ્રકારનુ ઉચ્ચારણ કરવાથી એક તો આગમની આશાતના થવાથી પ્રાયશ્ચિત્તના ભાગી થવુ પડે છે બીજુ વિસવાદાદિ ઘણા અનર્થ ઉત્પન્ન થાય છે, આથી જીવને મુક્તિનો લાભ મળી શકતો નથી આથી દીક્ષામા નિરર્થકતાની પ્રસક્તિનો પ્રસગ પ્રાપ્ત થાય છે

उच्चारिते सति-अर्थस्य विसवादः, अर्थस्य विसवादे चरणस्य विसवादः, चरण-विसवादान्न मोक्षः, मोक्षाभावे सर्वा दीक्षा निरर्थिका ।

५ व्यत्याम्रेडित—नाम अन्यान्यशास्त्रपल्लवाभिमिश्रण, यथा-'सव्वभूयप्प-भूयस्स सम्म भूयाइ पासओ। पिहियासवस्स दतस्स, पावकम्म न वधई ॥"

अत्रेदमपि-घटते इति कृत्वा क्षिपति—अन्यशास्त्रवचनम्—

श्रूयता धर्मसर्वस्व, श्रुत्वा चैवावधार्यताम् ।
आत्मनः प्रतिकूलानि, परेषा न समाचरेत् ॥

इसलिये माने जाते है कि सूत्र में हीनाक्षर अथवा अधिकाक्षर उच्चरित होने पर उसके अर्थ मे विसवाद (विपरीतता) होता है। अर्थ मे विसवाद जहा हुआ कि चरण-आचार-चारित्र मे भी विसवाद होने लगता है। इससे मोक्ष का लाभ नही हो सकता। मोक्ष के अभाव में समस्त दीक्षा निरर्थक हो जाती है ॥ ५ ॥ व्यत्याम्रेडित-भिन्न २ शास्त्रों के पल्लव (अश) का जिस उच्चारण मे मिश्रण होता है वहा व्यत्याम्रेडित दोष माना जाता है। जैसे-"सव्वभूयप्पभूयस्स सम्म भूयाइ पासओ। पिहियासवस्स दतस्स पावकम्म न वधइ"-यहा यह भी घटित होता है ऐसा समझकर अन्य शास्त्र का वचन मिलाना, जैसे-

"श्रूयता धर्मसर्वस्व, श्रुत्वा चैवावधार्यताम् ॥
आत्मनः प्रतिकूलानि, परेषा न समाचरेत् ॥१॥"

महाभारत के इस वाक्य को मिश्रित करना। यह व्यत्ययाम्रेडित दोष इस लिये माना गया है कि उच्चारण करने वाला द्रव्य एव भाव से जब सूत्र

એ માટે માનવામા આવેલ છે કે સૂત્રમા હીનાક્ષર અથવા અધિકાક્ષર ઉચ્ચારવાથી એના અર્થમા વિસવાદ થાય છે વિપરીત અર્થમા વિસવાદ જ્યા થયો કે, ચરણ-આચાર ચારિત્રમા પણ વિસવાદ થવા લાગે છે એથી મોક્ષનો લાભ થઈ શકતો નથી મોક્ષના અભાવથી સમસ્ત દીક્ષા નિરર્થક થઈ જાય છે

(૫) **વ્યત્યામ્રેડિત** જુદા જુદા શાસ્ત્રોના પલ્લવનુ જે ઉચ્ચારણમા મિશ્રણ થાય છે ત્યા "વ્યત્યામ્રેડિત" દોષ માનવામા આવે છે જેમ सव्वभूयप्पभूयस्स सम्म भूयाइ पासओ" "पिहियासवस्स दतस्स पावकम्म न वधई" અહિં એ પણ ઘટિત થાય છે એમ સમજી બીજા શાસ્ત્રનું વચન મેળવવુ જેમ—

"श्रूयता धर्मसर्वस्व श्रुत्वा चैवावधार्यता ॥
आत्मन प्रति कूलानि परेषा न समाचरेत् ॥१॥

મહાભારતના આ વાક્યને મેળવવુ, આ "વ્યત્યયામ્રેડિત" દોષ એ માટે માનવામા આવેલ છે કે, ઉચ્ચારણ કરવાવાળા દ્રવ્ય અને ભાવથી જ્યારે સૂત્રમા વ્યત્યાયામ્રેડિત થવાથી એના અર્થમા સ્વભાવત

अथ वाचनानामक सप्तम द्वारम्-

अथ वाचनाविधिरुच्यते-तत्रैव वाचनाशब्दार्थः-वाचयतीति वाचना-पाठना, शिष्याय सूत्रादिदान। ननु वाचनायाः किं फलम्? वाचनया जीवो निर्जरा जनयति श्रुतस्य चानाशातनाया प्रवर्तते, तत्र च प्रवर्तमानो जीवः श्रुतप्रदानरूप तीर्थधर्ममवलम्बते, एव तीर्थधर्ममाश्रयन् कृत्स्नकर्मक्षपणेन महानिर्जरावान् भवति। ततो मुक्तिप्राप्त्या तस्य सर्वथा भवपर्यवसान भवति। वाचनादानग्रहणविधिस्त्वेवम्—

उवदिसइ उवज्झाओ, सीसा विजरति वदण तस्स।
सो तेसिं सव्वसमय, वायइ सामइयप्पमुह ॥ १ ॥

वाचना से जो विहीन होता है, अर्थात्-गुरुप्रदत्त वाचना से जो प्राप्त नही होता है वह अगुरुवाचनोपगत दोष है ॥ १० ॥

॥ यह छट्ठा द्वार हुआ ॥ ६ ॥

सातवा वाचनाद्वार कहते हैं—

अथ वाचना की विधि बतलाते हैं-शिष्य को सूत्रादिक का देना-पढाना यह वाचना है। सूत्र की वाचना से कर्मों की निर्जरा होती है तथा उसकी अनाशातना में प्रवृत्ति होती है। उस वाचना में लगा हुआ जीव श्रुतप्रदानरूप तीर्थधर्म का आधार होता है। तीर्थधर्म का आधार होने से वह जीव समस्त कर्मो के क्षपण से महानिर्जरावाला होता है। महानिर्जरावाला होने से मुक्ति की प्राप्ति द्वारा उसके सर्वथा भव का क्षय हो जाता है। वाचना के देने की एव उसके ग्रहण करने की विधि इस प्रकार है-

---

नाथी जे विहिन હોય છે, અર્થાત્-ગુરૂપ્રદત્ત વાચનાથી જે પ્રાપ્ત થયેલ નથી હોતુ તે અગુરૂ વાચનોપગત દોષ છે (૧૦)

આ છટ્ઠુ દ્વાર થયુ

સાતમુ વાચનાદ્વાર કહેવામા આવે છે—

હવે વાચનાની વિધિ બતાવવામા આવે છે-શિષ્યને સૂત્રાદિક ભણાવવા-સમજાવવા એ વાચના છે સૂત્રની વાચનાથી કર્મોની નિર્જરા થાય છે, તથા તેના અનાશાતનાની પ્રવૃત્તિ થાય છે એ વાચનામા લાગેલ જીવ શ્રુતપ્રદાનરૂપ તીર્થ ધર્મના આધાર બને છે, તીર્થ ધર્મના આધાર થવાથી તે જીવ સમસ્ત કર્મોના ક્ષપણુથી મહાનિર્જરાવાળા થાય છે મહાનિર્જરાવાળા થવાથી મૂક્તિની પ્રાપ્તિ દ્વારા એને જીવન મરણના ફેરાનો ભય મટી જાય છે

८ अपरिपूर्णघोषम्—घोषैरेवापरिपूर्ण नाक्षरादिभिः, घोषा-उदात्तादय । तत्र-उच्चैरुदात्तः, नीचैरनुदात्तः, समाहारः स्वरितः। उच्चैःशब्देन यथा-" उप्पन्नेइ वा विगमेइ वा, धुवेइ वा " इत्यादि । नीचैःशब्देन यथा-" जे भिक्खू वा भिक्खुणी वा " इत्यादि। अत्र घोषैरयुक्तमुच्चारणं कुर्वतस्तदेव प्रायश्चित्त त एव च दोषाः ।

९ अकण्ठोष्ठविप्रमुक्तम्-कण्ठोष्ठेन विप्रमुक्त-व्यक्त-सुस्पष्ट यन्न भवति, बालमूकभाषितवदव्यक्तमित्यर्थः ।

१० अगुरुवाचनोपगतम्, गुरुप्रदत्तया वाचनया यन्न प्राप्त तत् ॥

॥ इति षष्ठ द्वारम् ॥

अपरिपूर्णघोष-घोषों से अर्थात्-उदात्तादिक स्वरों से-जो अपरिपूर्ण होता है वह अपरिपूर्णघोष नाम का दोष आता है। जो ऊँचे स्वर से बोला जाय उसका नाम उदात्त, नीचे स्वर से जो बोला जाय उसका नाम अनुदात्त, तथा जो न अधिक ऊँचे स्वर और न अधिक नीचे स्वर से किन्तु मध्यम स्वर से बोला जाय उसका नाम स्वरित है। जैसे-" उप्पन्नेइ वा, विगमेइ वा, धुवेइ वा, " इत्यादि ऊँचे स्वर से बोले जाते हैं। नीचे स्वर से जैसे-" जे भिक्खू वा भिक्खुणी वा " इत्यादि सूत्र नीचे स्वर से बोला जाता है। इस को दोष इसलिये माना है कि घोषों से अयुक्त उच्चारण करने वाले को आगम की आशातनाजन्य दोष का भागी होने से प्रायश्चित्त का भागी होना पडता है ॥ ८॥ अकण्ठोष्ठविप्रमुक्त-बालमूकादिक के बोलने की तरह जो उच्चारण व्यक्त-स्पष्ट नहीं होता है वह अकण्ठोष्ठविप्रमुक्त दोष है ॥ ९ ॥ अगुरुवाचनोपगतदोष-गुरुप्रदत्त

---

(७) અપરપૂર્ણઘોષ—ઘોષોથી-અર્થાત્ ઉદાત્તાદિક સ્વરોથી-જે અપરિપૂર્ણ હોય છે, ત્યાં 'અપરિપૂર્ણઘોષ' નામનો દોષ લાગે છે, જે ઉંચા સ્વરથી બોલાય તેનું નામ ઉદાત્ત, નીચા સ્વરથી બોલાય એનું નામ અનુદાત્ત તથા જે ન તો ઘણા ઉંચા સ્વરથી કે ન તો ઘણા નીચા સ્વરથી પરંતુ મધ્યમ સ્વરથી બોલાય એનું નામ સ્વરિત છે જેમ-" उप्पन्नेइ वा, विगमेइ वा, धुवइ वा, " ઈત્યાદિ ઉંચા સ્વરથી બોલાય છે નીચા શબ્દથી જેમ-" जेभिक्खू वा भिक्खुणी वा " ઈત્યાદિ સુત્ર નીચા સ્વરથી બોલાય છે આનો દોષ એ માટે માનવામાં આવેલ છે કે, ઘોષોથી અયુક્ત ઉચ્ચારણ કરવાવાળાએ આગમની આશાતના જન્ય દોષના ભાગી બનવાથી પ્રાયશ્ચિતના ભાગી બનવું પડે છે (૮) અકણ્ઠોષ્ઠ વિપ્રમુક્ત-બાલ મૂકાદિકના બોલવાની રીતે જે ઉચ્ચારણ સ્પષ્ટ વ્યક્ત થતું નથી તે અકણ્ઠોષ્ઠ વિપ્રમુક્ત દોષ છે (૯) અગુરૂ વાચનોપગત દોષ-ગુરૂ વાચ

निद्रारूपे प्रमादे, अप्रतिलेखने दुष्प्रतिलेखनादौ च सकृत् स्खलितस्य स्मारणा कर्तव्या भवति। यथा–" भो आयुष्मन्! प्रमादो वर्जनीयः " इति पूर्वमेवास्माभि कथितम्, अतः प्रमादं मा कुरु तपःसयम च समाराधय, इत्येषा स्मारणा।

अथ प्रतिस्मारणा—

पुनः पुनः सामाचार्यां प्रमाद कुर्वन् शिष्यः पुनर्गुरुणा बोधनीयः–"वत्स! मा प्रमाद्यताम्, तपःसयमाराधन क्रियताम् "। इत्येषा प्रतिस्मारणा।

इत्थमुक्तोऽपि यदि प्रमाद्यति, तदा दण्डना–लघुप्रायश्चित्तरूपा कर्तव्या।

प्रतिलेखना नहीं करे अथवा दुष्प्रतिलेखना आदि करता है उस समय उसे स्मारणा वाचना देनी चाहिये, इसमे उसे यह समझाना चाहिये कि हे आयुष्मन्! तुम्हें यह पहिले बतला दिया गया है कि प्रमाद वर्जनीय है। इसलिये इस बात का ख्याल करो, और प्रमाद का आसेवन मत करो तथा तप एव सयम की अच्छी तरह आराधना करो, इसका नाम स्मारणा है। प्रतिस्मरणा वाचना शिष्य को उस समय दी जाती है जब शिष्य अपनी समाचारी में बार २ प्रमाद करता है। उस समय उसे यही समझाया जाता है कि हे वत्स! देखो यह प्रमाद ठीक नहीं है, इससे तप एव सयम की आराधना ठीक २ नहीं होती है। तुम्हें बार बार यह समझा दिया गया है अतः इसका परित्याग कर तप एव सयम की आराधना करो। इसी मे आत्मा की भलाई है, इसका नाम प्रतिस्मारणा है। अब दण्डना कहते हैं–इस प्रकार उपदेश, स्मारणा,

---

ઉપદેશ છે નિદ્રારૂપ પ્રમાદમા પડેલ શિષ્ય જો પ્રતિલેખના ન કરે અથવા દુષ્પ્રતિલેખના આદિ કરતો હોય તો એ સમયે એને સ્મારણા વાચના આપવી જોઇએ એમા એને એ સમજાવવુ જોઇએ કે આયુષ્યમન્! તમને એ પહેલુ બતાવવામા આવેલ છે કે, પ્રમાદ છોડવા યોગ્ય છે, જેથી એ વાતનો ખ્યાલ કરો ને પ્રમાદનો ખ્યાલ ન કરો, તથા તપ અને સયમની સારી રીતે આરાધના કરો આનુ નામ સ્મારણા છે પ્રતિસ્મારણા વાચના શિષ્યને તે સમયે આપવામા આવે છે જ્યારે શિષ્ય પોતાની સામાચારીમા વારવાર પ્રમાદ કરે છે તે સમયે તેને એવુ સમજાવાય છે કે હે વત્સ જુઓ આ પ્રમાદ કરવો ઠીક નથી તેનાથી તપ અને સયમની આરાધના સારી રીતે થતી નથી તમને વખતો વખત એ સમજાવવામા આવેલ છે, માટે તેનો પરિત્યાગ કરી સયમ અને તપની આરાધના કરો તેમા આત્માની ભલાઈ છે, તેનુ નામ પ્રતિ સ્મારણા છે હવે દડના કહે છે—આ પ્રકારનો ઉપદેશ સ્મારણા, પ્રતિસ્મારણા રૂપ ત્રણ પ્રકા

छाया—उपविशति उपाध्यायः, शिष्या वितरन्ति वन्दन तस्मै ।
स तेभ्यः सर्वसमय, वाचयति सामायिकप्रमुखम् ॥ १ ॥

वाचना-त्रिविधा भवति-उपदेशः, स्मारणा, प्रतिस्मारणा च । ये खलु गृहीत-सामाचारीकाः शिष्यास्तेभ्य सूत्रार्थवाचना दातव्या । तेषा सामाचारीकरणे प्रमादं कुर्वता क्रमेण उपदेशः, स्मारणा, प्रतिस्मारणा च करणीया । तत्र गुरुस्तान् प्रति वदति-"मुनीनामेषा सामाचारी यन्निद्राविकथादयः प्रमादाः परिहर्तव्याः" एष उपदेशः ।

"उवविसइ उवज्झाओ, सीसा वियरंति वदण तस्स ।
सो तेसिं सव्वसमय, वायइ सामाइयप्पमुह ॥ वाचना देने वाला उपाध्याय अपने आसन पर विराजमान जब हो जाय तब वाचना लेने वाला शिष्य सर्वप्रथम उन्हें वदना करे । फिर बाद में उनसे सामायिक आदि सर्व सूत्रों की वाचना लेवे । उपदेश १, स्मरणा २ एव प्रति-स्मारणा ३ के भेद से वाचना ३ प्रकार की है । जिन शिष्यों ने सामा-चारी को ग्रहण कर लिया है उन शिष्यों को सूत्रार्थ की वाचना देना चाहिये । वे यदि सामाचारी के आचरण करने में प्रमाद करे तो गुरु का कर्तव्य है कि वे उन्हें क्रम से उपदेश, स्मारणा एव प्रतिस्मारणा रूप वाचना दें । उसमें वे उसे यह समझावे कि देखो यही मुनियों की सामाचारी-आचार है कि वे सर्वप्रथम निद्रा विकथा आदि प्रमादों को दूर करे । यह उपदेश हैं । निद्रारूप प्रमाद मे पडा हुआ शिष्य यदि

વાચના દેવાની અને તેને ગ્રહણુ કરવાની વિધિ આ પ્રકારે છે—

उवविसइ उवज्झाओ, सीसा विअरति वदण तस्स ।
सो तेसिं सव्वसमय वायइ सामाइयप्पमुह ॥

વાચના આપવાવાળા ઉપાધ્યાય જ્યારે પોતાના આસન ઉપર બિરાજમાન થઈ જાય ત્યારે વાચના લેવાવાળા શિષ્ય સર્વ પ્રથમ એમને વદના કરે અને પછી તેમની પાસેથી સામાયિક આદિ સર્વ સૂત્રોની વાચના લે ઉપદેશ, સ્મારણા અને પ્રતિ સ્મારણા ના ત્રણે ભેદથી વાચના ત્રણ પ્રકારની છે જે શિષ્યોએ સમાચારીને ગ્રહણ કરી લીધેલ હોય તે શિષ્યોને સૂત્રાર્થની વાચના દેવી જોઈએ તે કદી સામાચારીનુ આચરણ કરવામા પ્રમાદ કરે તો ગુરૂનુ કર્તવ્ય છે કે તે એને ક્રમથી ઉપદેશ, સ્મારણા, અને પ્રતિ સ્મારણા રૂપ વાચના આપે એમા તેઓ શિષ્યને એ સમજાવે કે, જુઓ આજ મુનિયોની સમાચારી આચાર છે કે જે સર્વ પ્રથમ નિદ્રા, વિકથા આદિ પ્રમાદોને દૂર કરે આ

निद्रारूपे प्रमादे, अप्रतिलेखने दुष्प्रतिलेखनादौ च सकृत् स्खलितस्य स्मारणा कर्तव्या भवति। यथा-"भो आयुष्मन्! प्रमादो वर्जनीयः" इति पूर्वमेवास्माभि कथितम्, अतः प्रमाद मा कुरु तपःसयम च समाराधय, इत्येषा स्मारणा।

अथ प्रतिस्मारणा—

पुनः पुनः सामाचार्या प्रमाद कुर्वन् शिष्यः पुनर्गुरुणा बोधनीयः-"वत्स! मा प्रमाद्यताम्, तपःसयमाराधन क्रियताम्"। इत्येषा प्रतिस्मारणा।

इत्थमुक्तोऽपि यदि प्रमाद्यति, तदा दण्डना-लघुप्रायश्चित्तरूपा कर्तव्या।

प्रतिलेखना नहीं करे अथवा दुष्प्रतिलेखना आदि करता है उस समय उसे स्मारणा वाचना देनी चाहिये, इसमे उसे यह समझाना चाहिये कि हे आयुष्मन्! तुम्हें यह पहिले बतला दिया गया है कि प्रमाद वर्जनीय है। इसलिये इस बात का ख्याल करो, और प्रमाद का आसेवन मत करो. तथा तप एव सयम की अच्छी तरह आराधना करो, इसका नाम स्मारणा है। प्रतिस्मरणा वाचना शिष्य को उस समय दी जाती है जब शिष्य अपनी समाचारी में बार २ प्रमाद करता है। उस समय उसे यही समझाया जाता है कि हे वत्स! देखो यह प्रमाद ठीक नहीं है, इससे तप एव सयम की आराधना ठीक २ नहीं होती है। तुम्हें बार बार यह समझा दिया गया है अतः इसका परित्याग कर तप एव सयम की आराधना करो। इसी मे आत्मा की भलाई है, इसका नाम प्रतिस्मारणा है। अब दण्डना कहते हैं-इस प्रकार उपदेश, स्मारणा,

---

ઉપદેશ છે નિદ્રારૂપ પ્રમાદમા પડેલ શિષ્ય જો પ્રતિલેખના ન કરે અથવા દુષ્પ્રતિલેખના આદિ કરતો હોય તો એ સમયે એને સ્મારણા વાચના આપવી જોઇએ એમા એને એ સમજાવવુ જોઇએ કે આયુષ્યમન્! તમને એ પહેલુ બતાવવામા આવેલ છે કે, પ્રમાદ છોડવા યોગ્ય છે, જેથી એ વાતનો ખ્યાલ કરો ને પ્રમાદનો ખ્યાલ ન કરો, તથા તપ અને સયમની સારી રીતે આરાધના કરો. આનુ નામ સ્મારણા છે પ્રતિસ્મારણા વાચના શિષ્યને તે સમયે આપવામા આવે છે જ્યારે શિષ્ય પોતાની સામાચારીમા વારવાર પ્રમાદ કરે છે તે સમયે તેને એવુ સમજાવાય છે કે હે વત્સ જુઓ આ પ્રમાદ કરવો ઠીક નથી તેનાથી તપ અને સયમની આરાધના સારી રીતે થતી નથી તમને વખતો વખત એ સમજાવવામા આવેલ છે, માટે તેનો પરિત્યાગ કરી સયમ અને તપની આરાધના કરો તેમા આત્માની ભલાઈ છે, તેનુ નામ પ્રતિ સ્મારણા છે હવે દડના કહે છે—આ પ્રકારનો ઉપદેશ સ્મારણા, પ્રતિસ્મારણા રૂપ ત્રણ પ્રકા

ततोऽपि यदि ममाद्यति तर्हि मासलघुमायश्चित्तरूपा दण्डना कर्त्तव्या। इत्थ दण्डितोऽपि यदि ममादान्न विरमते तदा कुङ्कुमदृष्टान्तो वक्तव्यः। यथा—अतीव पिष्टं कुङ्कुमं 'केसर' इति भाषाप्रसिद्ध पाषाणमिव कठोर न भवति, भवान् महता मयासेन मतिनोद्यमानः कथ ममत्तः सवृत्तः। अत्र मासलघु दीयते।

वारत्रयादूर्ध्वं यदि प्रमादतो न निवर्तते तदा निष्कासना कर्तव्या। अथासौ स्वय परेण वा प्रज्ञापितः सन् पुनरागत्य प्रमादात् मतिनिवृत्तो वदति—भगवन्! क्षमस्व मदीयमपराधनिकुरम्वम्, न पुनरेव करिष्यामीति। तदा गुरुरेवं वदेत्—यथा

प्रतिस्मारणारूप तीन प्रकार की वाचना के देने पर भी यदि शिष्य प्रमादपतित होता है, तो उसे एक मास का लघु प्रायश्चित्त देना चाहिये। उस समय उससे यह कहना चाहिये कि देखो केशर जब बार २ रगड़ कर पीसी जाती है तो वह भी पाषाण जैसी कठोर नहीं रहती है किन्तु इकदम नरम पड जाती है परन्तु बडे आश्चर्य की बात है कि तुम्हें बार २ समझाया जाता है फिर भी तुम प्रमाद को नहीं छोडते हो। क्या बात है पता नही पड़ता कि तुम प्रमादी क्यों बन रहे हो॥

आचार्य तथा अन्य मुनि द्वारा तीन बार समझाने पर भी यदि शिष्य प्रमाद से पीछे नही हटता है, उस समय उसे सघ से बाहर करने रूप दण्ड देना चाहिये। उस समय यदि दूसरों के द्वारा समझाये जाने पर अथवा अपनी गल्ती अपने आप स्वीकार करने पर यह ऐसा गुरु महाराज के समक्ष कहे कि हे गुरु महाराज! मेरे अभीतक के समस्त अपराध आप क्षमा करे, अब आगे ऐसा नही करने का भाव

२नी वाचना देवा छता पण जो शिष्य प्रमाद वश बने, तो तेने एक मासनु लघु प्रायश्चित देवु जोईए ते समय तेने एवु कहेवु जोईए के, केशर ने वारवार घुटाई घुटाईने पीसवामा आवे छे, तो पण पत्थरनी माफक कठोर नहि बनता वधु ने वधु नरम बने छे घणा ज आश्चर्यनी वात छे के, तमने वारवार समजाववा छता पण तमे प्रमादने छोडता नथी कयु कारण छे ते समजातु नथी के तमे तमारो प्रमाद छोडता नथी आचार्य तथा अन्य मुनिद्वारा त्रणवार समजाव्या छता पण जो शिष्य प्रमादथी पाछो न हटे तो तेने ते समये सघनी बहार करवारूप दड देवो जोईए ते समय कदाच बीजाओ द्वारा समजाववाथी अथवा पोतानी भूल पोते ज स्वीकारीने ते गुरु महाराज समक्ष एवु कहे के, हे गुरु महाराज! मारा आज सुधीना बधा अपराध आप माफ करो, हवे आगळ हु आवु नहि करु ते समये

ताम्बूलपत्र कुथित न परित्यज्यते चेत्, तर्हि शेषाण्यपि पत्राणि तत् कोथयति। एवं त्वमपि स्वय विनष्टो मम अन्यानपि साधून् विनाशयिष्यसीति कृत्वा निष्कासितोऽस्माभिः। सम्प्रति पुनरप्रमत्तेन भवितव्यम्, मासगुरु च ते प्रायश्चित्तम्।

अत्र राजदृष्टान्तो वर्णनीयः।

कस्यचिद् राज्ञोऽक्षिरोगः सजातः। तत्रत्यवैद्यास्तच्चिकित्सा कर्तुमशक्ता अभूवन्। अन्यश्च कश्चिदागन्तुको वैद्यस्तत्रागत्याह—ममाक्षिगुटिकास्तु अक्षिरोगप्रशमन्य.। ताभिरञ्जितेषु अक्षिषु तीव्रतरा दुःसहा वेदना भवति। सा तु मुहूर्तमात्रम्।

है, उस समय गुरु महाराज उससे ऐसा कहें कि देखो, पान सड जाने पर यदि बाहर निकाल कर न फेंक दिया जाय तो वह जैसे अन्य पानों को सड़ा कर विगाड देता है, उसी प्रकार तुम भी स्वय विनष्ट होकर मेरे सघ के अन्य साधुओं को विनष्ट कर दोगे इस ख्याल से हम तुम्हें सघ से बाहर कर रहे हैं। यदि आगे ऐसा नहीं करोगे तो सघ में रख लिये जाते हैं। इसलिये जाओ १ मास का यह तुम्हें गुरु प्रायश्चित्त दिया जाता है। इस विषय में एक राजा का दृष्टान्त इस प्रकार है—

किसी एक राजा को आखों में रोग हो गया। नगर भर में जितने वैद्य थे उन सब ने खूब यत्नपूर्वक इलाज किया, परतु उनके इलाज से राजा की आंखो का रोग शमित नहीं हुआ। एक समय वहां बाहर गाव का एक वैद्य आया। उसने नरेश के पास जाकर कहा कि महाराज! हमारे पास ऐसी गोलिया हैं जो आखों में आजने पर विलकुल रोग को नष्ट कर देती है। परन्तु उनके आजने पर १ मुहूर्त तक वडी दुःसह

ગુરુમહારાજ તેને એવુ કહે કે જુઓ પાન સડી જવાથી બહાર કાઢી ફેંકી દેવામા ન આવે તો તે જેમ બીજા પાનને સડાવી બગાડી દે છે તેજ રીતે તમે પણ સ્વય વિનિષ્ટ બની મારા સઘના બીજા સાધુઓને પણ વિનિષ્ટ બનાવી દેશો આ ખ્યાલથી તમને સઘથી બહાર કરવામા આવે છે કદાચ આગળ એવુ નહી કરો તો સઘમા રાખવામા આવશે આ માટે તમને એક મહિનાનુ ગુરૂ પ્રાયશ્ચિત્ત આપવામા આવે છે

આ વિષયમા એક રાજાનો દાખલો આ પ્રકારે છે —

કોઈ એક રાજાની આખમા રોગ થયો, શહેરમા જેટલા વૈદ્ય હતા તે સઘળાથી ખૂબ પ્રયત્ન પુર્વક ઈલાજ કરવામા આવ્યો પરતુ તેઓના ઈલાજથી રાજાની આખોનો રોગ મટયો નહી એક સમયે ત્યા બહાર ગામનો એક વૈદ્ય આવ્યો તેણે રાજાની પાસે પહોચી કહ્યુ કે, મહારાજ! મારી પાસે એવી ગોળીઓ છે, જે આખોમા આજવાથી રોગને બીલ્કુલ મટાડે છે પરતુ તેને આજવાથી

यदि वेदनाया सत्या मा प्राणदण्ड कर्तुं कर्मचारिभ्य आज्ञा न ददासि, तर्हि तवाक्षिणी अञ्जयामि । राज्ञा कथितम्–नाह तव प्राणदण्ड कर्तुमाज्ञापयिष्यामि । तदा राज्ञोऽक्ष्णोरञ्जन वैद्यः कृतवान् । अञ्जितयोरक्ष्णोस्तीव्रतरा वेदना जाता । तदा राज्ञा निगदितम्–'अनेनाक्षिणी मम पीडिते, अत एव मारय' इत्याज्ञा स्वकर्मचारिणः प्रति दत्तवान् । तैः कर्मचारिभिस्तस्य राज्ञो हितकर विज्ञाय वैद्यः प्रच्छन्नः स्थापितः । मुहूर्तान्तरेण राज्ञो वेदना उपशान्ताः, अक्षिणी रोगरहिते दिव्ये दिव्यज्योतिष्मती सजाते । तदा राज्ञा वैद्यः स्मृतः । राजकर्मचारिभिरानीय समर्पितो वैद्यः सत्कारित समानितश्च । यथा तस्य राज्ञस्तत्कालदु'सहमपि गुटिकाञ्जन क्रमेण चक्षुषो नैरुज्यकरणात् परिणामसुन्दर समजनि, एव भवतामपि स्मारणादिक खर-

पीडा होती है । यदि आप वेदना होने पर अपने कर्मचारियों को मुझे प्राणदण्ड देने की आज्ञा न करे तो मे आपकी आखों में उन गोलियों को आज सकता हू । राजाने वैद्य की बात सुन कर उसे अभय करने का वचन दे दिया । वैद्य ने भी गोलियो को घिस कर राजा की आखों में आज दिया । आजते ही राजा की आखों में तीव्रतर दुःसह वेदना होने लगी । उस वेदना से पीडित होकर राजा ने उसे मारने की आज्ञा दे दी । कर्म चारियों ने उसे राजा का हितकारी मान कर एक जगह छिपा दिया और मारा नहीं । कुछ समय के बाद वेदना शात हो गई और आखें रोग रहित हो गई । राजा ने प्रसन्न होकर उस वैद्य को याद किया तब कर्मचारियों ने उस वैद्य को लाकर हाजर किया । राजा ने उसको खूब आदर सत्कार करके विसर्जित किया । मतलब इस दृष्टान्त का यह है कि जिस प्रकार उस राजा के लिये दुःसह भी

એક ઘડી સુધી ઘણી જ અસહ્ય વેદના થાય છે વેદના થવાથી આપ આપના કર્મચારીઓ દ્વારા મને પ્રાણદડ દેવાની આજ્ઞા ન કરો તો હું આપની આખોમા એ ગોળીઓ આજવા ઇચ્છુ છુ રાજાએ વૈદની વાત સાભળીને તેને અભય કરવાનુ વચન આપ્યુ વૈદે પણ ગોળીઓને ઘસીને રાજાની આખમા આજી દીધી આજતા જ રાજાની આખોમા તીવ્રતર દુ સહ વેદના થવા લાગી, આ વેદનાથી વ્યાકુળ બની રાજાએ તેને મારવાની આજ્ઞા આપી કર્મચારીઓએ તેને રાજાનો હિતકારી માની એક જગ્યાએ છુપાવી દીધો અને માર્યો નહી થોડા સમય પછી વેદના શાન્ત થઇ અને આખો રોગ રહિત બની રાજાએ પ્રસન્ન થઇને તે વૈદ્યને યાદ કર્યો ત્યારે કર્મચારીઓએ તે વૈદ્યને લાવીને હાજર કર્યો રાજાએ તેનો ખૂબ આદરસત્કાર કરીને વિદાય આપી આ દૃષ્ટાતનો સાર એ છેકે, રાજા માટે દુ સહ એવી આખોની ...

परुषत्वात् यद्यप्यापातमात्रदुःखजनकं तथापि परिणामसुन्दरमेव द्रष्टव्यम्, इह परत्र च सकलकल्याणपरंपराकारणत्वादिति।

॥ इति सप्तमं वाचनाद्वारम् ॥

सूत्रार्थयोः पौर्वापर्यनिरूपणनामकमष्टमद्वारम्—

अथ पूर्वं सूत्रम् अर्थो वा? इति निरूप्यते—उत्पादव्ययध्रौव्यलक्षणोऽर्थस्तीर्थकरैः पूर्वमुक्तः, पश्चात् तमेवार्थं हृदये निधाय गणधराः सूत्रं रचयन्ति, तस्मादर्थतः पश्चाद्भावि सूत्रम्, इति सिद्धान्तः। अत एव सूत्रम् अणु—लघु भवति, अर्थस्तु महान्,

---

गुटिकाजन आखो की पीडा का शमक हुआ-पीडाजनक होने पर भी परिणाम में हितविधायक हुआ, उसी प्रकार शिष्यों को भी गुरु महाराज द्वारा प्रदत्त स्मारणादिक तीव्र कठोर होने पर भी आयति-(उत्तरकाल) सुख कारक होने से एकान्त हितविधायक ही होते हैं। क्यों कि इनसे इस लोक में तथा परलोक में आत्मा का हित ही होता है अहित नहीं।

॥ सातवाँ द्वार समाप्त हुआ ॥ ७ ॥

अब आठवाँ द्वार कहते हैं—

सूत्र एव अर्थ के पौर्वापर्य द्वार का निरूपण करते हैं—

अब यहां यह बतलाया जाता है कि पहिले सूत्र होता है कि अर्थ होता है। उत्पाद, व्यय, एव ध्रौव्य इस लक्षण से युक्त अर्थ-पदार्थ होता है। अर्थ का यह लक्षण तीर्थंकर प्रभुने कहा है। इसी अर्थ को हृदय में अवधृत कर गणधर देवों ने सूत्रों की रचना की है। इस-

---

પીડા આપનાર હોવા છતા પણ પરિણામમા હિતકારક પરિણામ આવ્યુ આ પ્રકાર શિષ્યોએ પણ ગુરુમહારાજ દ્વારા પ્રદત્ત સ્મારણાદિક તીવ્ર-કઠોર હોવા છતા પણ અંતે ગુણ કરનાર સુખકારક હોવાથી એકાન્ત હિતવિધાયક જ હોય છે કેમકે એનાથી આલોક તથા પરલોકમા આત્માનુ હિત થાય છે, અહિત નહી

॥ સાતમુ દ્વાર સમાપ્ત થયુ ॥૭॥

હવે આઠમુ દ્વાર કહેવામા આવે છે—

સૂત્ર તથા અર્થના પૌર્વાપર્યદ્વારનુ નિરૂપણ કરવામા આવે છે—

હવે અહિ એ બતાવવામા આવે છે કે, પહેલા સૂત્ર હોય છે કે અર્થ હોય છે ઉત્પાદ,વ્યય, અને ધ્રૌવ્ય આ લક્ષણથી યુક્ત અર્થ પદાર્થ બને છે અર્થનુ એ લક્ષણ તીર્થંકર પ્રભુએ કહેલ છે તે અર્થને હૃદયમા ધારણ કરીને ગણધર દેવોએ સૂત્રની રચના કરી છે, માટે અર્થની પાછળ સૂત્ર છે, એ સિદ્ધાત

यदि वेदनाया सत्या मा प्राणदण्ड कर्तुं कर्मचारिभ्य आज्ञा न ददासि, तर्हि तवाक्षिणी अञ्जयामि । राज्ञा कथितम्—नाह तव प्राणदण्ड कर्तुमाज्ञापयिष्यामि । तदा राज्ञोऽक्ष्णोरञ्जन वैद्यः कृतवान् । अञ्जितयोरक्ष्णोस्तीव्रतरा वेदना जाता । तदा राज्ञा निगदितम्—'अनेनाक्षिणी मम पीडिते, अत एन मारय ' इत्याज्ञा स्वकर्मचारिणः प्रति दत्तवान् । तैः कर्मचारिभिस्तस्य राज्ञो हितकर विज्ञाय वैद्यः प्रच्छन्नः स्थापितः । मुहूर्तान्तरेण राज्ञो वेदना उपशान्ताः, अक्षिणी रोगरहिते दिव्ये दिव्यज्योतिष्मती सजाते । तदा राज्ञा वैद्यः स्मृतः । राजकर्मचारिभिरानीय समर्पितो वैद्यः सत्कारित समानितश्च । यथा तस्य राज्ञस्तत्कालदु.सहमपि गुटिकाञ्जन क्रमेण चक्षुषो नैरुज्यकरणात् परिणामसुन्दर समजनि, एव भवतामपि स्मारणादिक खर-

पीडा होती है । यदि आप वेदना होने पर अपने कर्मचारियों को मुझे प्राणदण्ड देने की आज्ञा न करे तो मैं आपकी आखों में उन गोलियों को आज सकता हू । राजाने वैद्य की वात सुन कर उसे अभय करने का वचन दे दिया । वैद्य ने भी गोलियो को घिस कर राजा की आखों में आज दिया । आंजते ही राजा की आखों में तीव्रतर दुःसह वेदना होने लगी । उस वेदना से पीडित होकर राजा ने उसे मारने की आज्ञा दे दी । कर्म चारियों ने उसे राजा का हितकारी मान कर एक जगह छिपा दिया और मारा नहीं । कुछ समय के बाद वेदना शात हो गई और आखे रोग रहित हो गई । राजा ने प्रसन्न होकर उस वैद्य को याद किया तब कर्मचारियों ने उस वैद्य को लाकर हाजर किया । राजा ने उसको खूब आदर सत्कार करके विसर्जित किया । मतलब इस दृष्टान्त का यह है कि जिस प्रकार उस राजा के लिये दुःसह भी

એક ઘડી સુધી ઘણી જ અસહ્ય વેદના થાય છે વેદના થવાથી આપ આપના કર્મચારીઓ દ્વારા મને પ્રાણદડ દેવાની આજ્ઞા ન કરો તો હુ આપની આખોમા એ ગોળીઓ આજવા ઇચ્છુ છુ રાજાએ વૈદની વાત સાભળીને તેને અભય કરવાનુ વચન આપ્યુ વૈદે પણ ગોળીઓને ઘસીને રાજાની આખમા આજી દીધી આજતા જ રાજાની આખોમા તીવ્રતર દુ સહ વેદના થવા લાગી, આ વેદનાથી વ્યાકુળ બની રાજાએ તેને મારવાની આજ્ઞા આપી કર્મચારીઓએ તેને રાજાનો હિતકારી માની એક જગ્યાએ છુપાવી દીધો અને માર્યો નહી થોડા સમય પછી વેદના શાન્ત થઇ અને આખો રોગ રહિત બની રાજાએ પ્રસન્ન થઈને તે વૈદ્યને યાદ કર્યો ત્યારે કર્મચારીઓએ તે વૈદ્યને લાવીને હાજર કર્યો રાજાએ તેનો ખૂબ આદરસત્કાર કરીને વિદાય આપી આ દૃષ્ટાતનો સાર એ છે કે, રાજા માટે દુ સહ એવી આખોની પીડાનુ ગુટિકાના અજનથી શમન થયુ

वत्र मान्ति स्म। एव पेटिकास्थानीये सूत्रे बहून्यर्थपदानि वर्तन्ते, तत्र सूत्रमेव बादर भवितुमर्हति नार्थ इति। किंचार्थस्य महत्त्वमेकान्ततो नास्ति, प्रथमे उत्क्षिप्तज्ञाते हि 'अनुकम्पा कर्तव्या' इत्यर्थो बहुभिः सूत्रैर्वर्णितः। तथा-अष्टादशे सुसुमा-दारिकाज्ञाते वर्णरूपबलादिवृद्ध्यर्थं नाहारयितव्यम्, इत्यर्थो बहुभिः सूत्रैर्वर्णितः, तस्मादर्थो न महान् किन्तु सूत्रमेव महदिति चेत्—?

अत्रोच्यते—पूर्व सूत्र पश्चादर्थः, इति न सभवति। अर्थस्य हि सूत्रतः पश्चा-द्भावित्व न युज्यते, अर्थ विना सूत्र निश्चारहित सत् कीदृश स्यात्? असबद्ध

में अनेक वस्त्र रख दिये जाते हैं एतावता पेटी में ही बादरता आती है वस्त्रों मे नही। क्यो कि उसके आधार से ही बहुत वस्त्र उसमे समा जाते हैं। इसी तरह पेटी के स्थानीय सूत्र मे भी बहुत से अर्थपद रहा करते हैं इसलिये सूत्र को ही बादर होने का प्रसग प्राप्त होता है अर्थ को नहीं। तथा-अर्थ मे महत्ता भी एकान्त से स्थापित नही होती है। "प्रथमे उत्क्षिप्तज्ञाते" ज्ञातासूत्र के प्रथम उत्क्षिप्तज्ञात नामक अध्ययन में भगवान ने फरमाया है कि अनुकपा करनी चाहिये इस प्रकार का अर्थ बहुल सूत्र से वर्णित किया है। तथा "अष्टादशे सुसमादारिका-ज्ञाते" अर्थात् इसी ज्ञाता सूत्र के अठारवें सुसुमादारिकानामक अध्ययन मे वर्ण, रूप, बल आदि की वृद्धि निमित्त मुनियो को आहार नही करना चाहिये यह अर्थ बहुत सूत्रो से वर्णित किया है। इसलिये अर्थ महान् नही है किन्तु सूत्र ही महान् है यही बात ज्ञात होती है।

उत्तर-पहिले सूत्र होता है पश्चात् अर्थ यह कथन युक्तियुक्त नहीं है,

---

આવે છે, વસ્ત્રોમા નહી, કેમ કે પેટીના આધારથી જ ઘણા વસ્ત્રો તેમા સમાઇ શકે, એવી રીતે સ્થાનીય સૂત્રમા પણ ઘણા અર્થ પદ રહ્યા કરે છે માટે જ સૂત્રને બાદર હોવાનો પ્રસગ પ્રાપ્ત થાય છે, અર્થને નહી તેમ અર્થમા મહત્તા પણ એકાન્તથી સ્થાપિત થતી નથી, જ્ઞાતા સૂત્રના પ્રથમ ઉત્ક્ષિપ્તજ્ઞાત નામના અધ્યયનમા ભગવાને ફરમાવ્યુ છે કે, અનુકમ્પા કરવી જોઈએ આ પ્રકારનો અર્થ ઘણા સૂત્રોથી વર્ણવવામા આવેલ છે તથા "अष्टादशे सुसमादारिका ज्ञाते" અર્થાત્ આ જ્ઞાતા સૂત્રના અઢારમા "સુસમાદારિકા" નામના અધ્યયનમા વર્ણ, રૂપ, બળ વગેરેની વૃદ્ધિ નિમિત્તે મુનિયોએ આહાર ન કરવો જોઈએ આ અર્થ ઘણા સૂત્રોમા વર્ણવવામા આવેલ છે આ માટે અર્થ મહાન નથી પણ સૂત્ર જ મહાન છે આ વાત જ્ઞાત થાય છે

ઉત્તર-પહેલા સૂત્ર હોય છે પછી અર્થ આ કહેવુ યુક્તિ યુક્ત નથી, કારણ

एकैकस्य सूत्रस्यार्थोऽनन्तः। स्तोकत्वात् पश्चादभिहितत्वाच्च सूत्रम् 'अणु' इत्युच्यते, तेन चाणुना सूत्रेण सहार्थस्य यः सम्बन्धो योगः स चानुयोग इत्युच्यते।

ननु पूर्वमर्थः पश्चात् सूत्रमिति कथनमयुक्तम्, पूर्वं हि सूत्र पश्चादर्थः, सूत्राभावे तु अर्थः कस्य स्यात्। लौकिका अप्येवमेव वदन्ति–आधारे सत्येवाधेय तिष्ठतीति।

यच्च सूत्रमणु, अर्थस्तु विस्तृत इति, तदप्ययुक्तम्? एकस्या हि पेटिकायां बहूनि वस्त्राणि सन्ति, तत्र पेटिकाया एव गादरत्व युज्यते, तद्वशाद् बहूनि वस्त्राणि

लिये अर्थ के पश्चाद् सूत्र है यह सिद्धान्त निर्धारित हो जाता है। सूत्र अणु-लघु होता है। तथा–अर्थ सूत्र की अपेक्षा महान् होता है। एक २ सूत्र के अनत अर्थ होते हैं। सूत्र को अणु इसी अभिप्राय से कहा गया है कि एक तो वह अर्थ के पश्चाद् भावी है और दूसरे वह स्तोक अर्थात् छोटा होता है। उस अणु सूत्र के साथ अर्थ का जो योग है–सबध है उसी का नाम अनुयोग है।

प्रश्न–पहिले अर्थ होता है बाद में उसके सूत्र होता है यह कथन अयुक्त है। कारण कि सूत्र के विना अर्थ नहीं हो सकता है। इसलिये ऐसा मानना चाहिये कि पहिले सूत्र होता है और बाद मे अर्थ होता है। लौकिक जन भी यही कहते हुए पाये जाते हैं। सूत्र आधार है और अर्थ आधेय है। सूत्र में अर्थ रहता है अर्थ में सूत्र नहीं। आधार के होने पर ही आधेय रह सकता है अन्यथा नही। दूसरे–अर्थ की अपेक्षा जो सूत्र को अणु कहा गया है वह भी ठीक नही मालूम पडता। कारण कि देखा जाता है कि एक ही सन्दूक

નિર્ધારિત બની જાય છે સૂત્ર અણુ–લઘુ હોય છે તથા અર્થ સૂત્રની અપેક્ષાથી મહાન હોય છે, એક એક સૂત્રના અનત અર્થ થાય છે સૂત્રને અણુ એ અભિપ્રાયથી કહેવામા આવેલ છે કે, એક તો તે અર્થના પશ્ચાદ્‌ભાવિ છે, (પાછળ થનારૂ) અને બીજુ તે લઘુ હોય છે, એ અણુ સૂત્રની સાથે અર્થનો જે યોગ છે–સબધ છે તેનુ નામ અનુયોગ છે

પ્રશ્ન–પહેલો અર્થ થાય છે અને એ પછી સૂત્ર થાય છે, તે કહેવુ અયુકત છે કારણ કે સૂત્ર વગર અર્થ થઈ શકે નહી આ માટે સમજવુ જોઈએ કે પહેલા સૂત્ર હોય છે અને પછી અર્થ થાય છે સૂત્ર આધાર છે અને અર્થ આધેય છે સૂત્રમા અર્થ રહે છે અર્થમા સૂત્ર નહી આધારના હોવાથી જ આધેય રહી શકે છે તેના વગર નહી બીજુ અર્થની અપેક્ષા જે સૂત્રને અણુ કહેવામા આવેલ છે તે પણ ઠીક નથી કારણ કે, જોવામા આવે છે કે, એકજ પેટીમા ઘણા વસ્ત્ર રાખવામા આવે છે આથી તે પેટીમા બાદરતા

रच्यन्ते। एवं वस्त्रस्थानीयस्यार्थस्य महत्त्वम्, पेटिकास्थानीयस्य तु सूत्रस्याणुत्वमेव। यदप्युक्तम्-अर्थो महानित्यस्यैकान्तता नास्तीति तदप्यविचारितभाषितम्-उत्क्षिप्तज्ञातादिषु सत्त्वानुकम्पादिर्योऽर्थस्तत्तदध्ययनमात्रस्य, अशेषस्य तु सूत्रस्य तदतिरिक्ता अपि बहवोऽर्थाः सन्ति।

॥ इति अष्टम द्वारम् ॥

अर्थ के विना सूत्र निराधाररहित होता हुआ दशदाडिम आदि वाक्य की तरह केवल असंबद्ध और निरर्थक ही माना जाता है।२। जो यह कहा है कि पेटी की तरह सूत्र बादर होता है तथा वस्त्रादिक की तरह अर्थ अणु होता है सो यह कहना भी ठीक नहीं है। क्यों कि जिस प्रकार उसी पेटी के किसी एक वस्त्र द्वारा उसी पेटी जैसी अनेक पेटियाँ लपेटी जा सकती है उसी प्रकार एक अर्थ से अनेक सूत्र रचे जा सकते है। इस तरह वस्त्रस्थानीय अर्थ मे महत्त्व आता है और पेटी स्थानीय सूत्र मे अणुत्व हो। एकान्तसे अर्थ मे महत्त्व नहीं है क्यो कि उत्क्षिप्त आदि अध्ययनों मे जो कहा गया है वह सत्त्वानुकंपादिक रूप अर्थ उस अध्ययनमात्र का ही है, अर्थात् उनमे अनुकंपादि अर्थो की ही प्रधानता है। और अनुकंपादि अर्थो को ही सिद्ध किया है। न कि अवशिष्ट समस्त सूत्र का। उसके तो उससे अतिरिक्त और भी अनेक अर्थ है।

॥ यह आठवाँ द्वार संपूर्ण हुआ ॥ ८ ॥

દશદાડીમ આદિ વાક્યની માફક કેવળ અસબદ્ધિત અને નિરર્થક જ માનવામા આવે છે એમ કહેવામા આવે કે પેટીની માફક સૂત્ર બાદર હોય છે, તથા વસ્ત્રાદિકની માફક અર્થ અણુ હોય છે તો તે કહેવુ પણ ઠીક નથી કેમ કે, એ પેટીના કોઈ એક વસ્ત્રમા આવી અનેક પેટીઓ બાધી શકાય છે એજ રીતે એક અર્થથી અનેક સૂત્ર રચી શકાય છે આ રીતે વસ્ત્રનુ સ્થાનીય અર્થમા મહત્વ આવે છે અને પેટી સ્થાનીય સૂત્રમા અણુત્વ જ એકાન્તથી અર્થમા મહત્વ નથી એવુ જે કહેવામા આવેલ છે તે પણ ઠીક નથી કેમકે, ઉત્ક્ષિપ્ત વગેરે અધ્યયનમા જે કહેવાયેલ છે તે સત્વાનુકપાદિક રૂપ અર્થ તે તે અધ્યયન માત્રાના જ છે અર્થાત્ તેમા અનુકમ્પાદિ અર્થોની જ પ્રધાનતા છે અને અનુકમ્પાદિ અર્થોને જ સિદ્ધ કરેલ છે ન કે અવશિષ્ટ બધા સૂત્રોને એના તો એનાથી બીજા ઘણા અર્થો છે

॥ આ આઠમુ દ્વાર સપૂર્ણ થયુ. ॥ ૮ ॥

निरर्थक स्यात्, यथा नव पूपा दशदाडिमानीत्यादिवाक्य सम्बन्धरहित निरर्थक भवति। अपि च–लौकिका अपि शास्त्राः प्रथमतोऽर्थं दृष्ट्वा सूत्र कुर्वन्ति, अर्थमन्तरेण सूत्रस्यानिष्पत्तेः। तथा चोक्तम्––

"अत्थ भासइ अरिहा, तमेव सुत्तीकरेंति गणधारी।
अत्थ विणा च सुत्त, अणिस्सिय केरिस होइ" ॥ १ ॥

छाया––अर्थं भापतेऽर्हन्, तमेव सूत्रीकुर्वन्ति गणधारिणः।
अर्थं विना च सूत्रम्, अनिश्रित कीदृश स्यात् ॥ १ ॥

किञ्च––"अत्थ भासइ अरिहा, सुत्त गुफति गणहरा निउणा।"
अपरञ्च––सासणस्स हियट्ठाए, ततो सुत्त पवत्तई ॥

यदप्युक्त––पेटिकावद् बादर सूत्रम्, अर्थस्तु अणुरिति तदप्यसत्, यतस्तस्या पेटिकाया एक वस्त्रमादाय तेनानेकाः पेटिका वध्यन्ते, तथैकेनार्थेन बहूनि सूत्राणि

कारण कि अर्थ के विना निश्रारहित सूत्र हो ही नहीं सकता है। यदि वह होता है तो "नवपूपा दशदाडिमा" आदि वाक्य की तरह निरर्थक और असबद्ध ही होगा। लौकिक शास्त्र के जानने वाले भी तो प्रथम अर्थ को देखकर ही सूत्र की रचना किया करते हैं। क्यों कि अर्थ के विना सूत्र की निष्पत्ति नहीं होती है। कहा भी है––

अत्थ भासइ अरिहा, तमेव सुत्ती करेंति गणधारी।
अत्थ विणा च सुत्त, अणिस्सिय केरिस होइ ॥ १ ॥
अत्थ भासइ अरिहा, सुत्त गुफति गणहरा निउणा।
सासणस्स हियट्ठाए, ततो सुत्त पवत्तई ॥ २ ॥

तीर्थंकर भगवान पहिले अर्थ की प्ररूपणा करते हैं और उसी अर्थ को गणधर भगवान सूत्ररूप में गुथते हैं। १।

કે અર્થના વિના નિશ્રા રહિત સૂત્ર થઈ જ શકતુ નથી કદાચ તે હોય છે, તો "नवपूपा दशदाडिमा" આદિ વાકયની માફક નિરર્થક અને સબધ વગરનુ હોય લૌકિક શાસ્ત્રના જાણુવાવાળા પણ પ્રથમ અર્થને જોઈને સૂત્રની રચના કર્યા કરે છે કેમ કે અર્થના વગર સૂત્રની ઉત્પત્તિ થતી નથી કહ્યુ પણ છે કે—

अत्थ भासइ अरिहा, तमेव सुत्तीकरेंति गणधारी।
अत्थ विणा च सुत्त, अणिस्सिय केरिस होइ ॥ १ ॥
अत्थ भासइ अरिहा, सुत्त गुफति गणहरा निउणा।
समणस्स हियट्ठाए, ततो सुत्त पवत्तई ॥ २ ॥

તીર્થંકર ભગવાન પહેલા અર્થની પ્રરૂપણા કરે છે, અને એજ અર્થને ગણધર ભગવાન સૂત્રના રૂપમા ગૂથે છે અથના વગર સૂત્ર નિશ્રા–

रच्यन्ते। एव वस्त्रस्थानीयस्यार्थस्य महत्त्वम्, पेटिकास्थानीयस्य तु सूत्रस्याणुत्वमेव। यदप्युक्तम्–अर्थो महानित्यस्यैकान्तता नास्तीति तदप्यविचारितभाषितम्–उत्क्षिप्तज्ञातादिषु सत्त्वानुकम्पादिकोऽर्थस्तत्तदध्ययनमात्रस्य, अशेषस्य तु सूत्रस्य तदतिरिक्ता अपि महान्तोऽर्थाः सन्ति।

॥ इति अष्टम द्वारम् ॥

अर्थ के विना सूत्र निस्साररहित होता हुआ दशदाडिम आदि वाक्य की तरह केवल असबद्ध और निरर्थक ही माना जाता है। २। जो यह कहा है कि पेटी की तरह सूत्र बादर होता है तथा वस्त्रादिक की तरह अर्थ अणु होता है सो यह कहना भी ठीक नहीं है। क्यो कि जिस प्रकार उसी पेटी के किसी एक वस्त्र द्वारा उसी पेटी जैसी अनेक पेटियाँ लपेटी जा सकती है उसी प्रकार एक अर्थ से अनेक सूत्र रचे जा सकते है। इस तरह वस्त्रस्थानीय अर्थ में महत्त्व आता है और पेटी स्थानीय सूत्र मे अणुत्व हो। एकान्तसे अर्थ मे महत्त्व नहीं है क्यो कि उत्क्षिप्त आदि अध्ययनों मे जो कहा गया है वह सत्वानुकपादिक रूप अर्थ उस अध्ययनमात्र का ही है, अर्थात् उनमे अनुकपादि अर्थो की ही प्रधानता है। और अनुकपादि अर्थो को ही सिद्ध किया है। न कि अवशिष्ट समस्त सूत्र का। उसके तो उससे अतिरिक्त और भी अनेक अर्थ हैं।

॥ यह आठवाँ द्वार सपूर्ण हुआ ॥ ८ ॥

દશદાડીમ આદિ વાકયની માફક કેવળ અસબદ્ધિત અને નિરથક જ માનવામા આવે છે એમ કહેવામા આવે કે પેટીની માફક સૂત્ર બાદર હોય છે, તથા વસ્ત્રાદિકની માફક અર્થ અણુ હોય છે તો તે કહેવુ પણ ઠીક નથી કેમ કે, એ પેટીના કોઈ એક વસ્ત્રમા આવી અનેક પેટીઓ બાધી શકાય છે એજ રીતે એક અર્થથી અનેક સૂત્ર રચી શકાય છે આ રીતે વસ્ત્રનુ સ્થાનીય અર્થમા મહત્વ આવે છે અને પેટી સ્થાનીય સૂત્રમા અણુત્વ જ એકાન્તથી અર્થમા મહત્વ નથી એવુ જે કહેવામા આવેલ છે તે પણ ઠીક નથી કેમકે, ઉત્ક્ષિપ્ત વગેરે અધ્યયનમા જે કહેવાયેલ છે તે સત્વાનુકપાદિક રૂપ અર્થ તે તે અધ્યયન માત્રાના જ છે અર્થાત્ તેમા અનુકમ્પાદિ અર્થોની જ પ્રધાનતા છે અને અનુકમ્પાદિ અર્થોને જ સિદ્ધ કરેલ છે ન કે અવશિષ્ટ બધા સૂત્રોને એના તો એનાથી બીજા ઘણા અર્થો છે

॥ આ આઠમુ દ્વાર સપૂર્ણ થયુ. ॥ ૮ ॥

अथ नवमं द्वारम्-सूत्रार्थतदुभयेषु यथोत्तरं प्राबल्यम्—

द्वादशाङ्गमधीयानानां वैयावृत्त्ये क्रियमाणे तेषां वैयावृत्त्यकराणां महती निर्जरा भवति तदावरणीयस्य कर्मणः क्षयकरणात्, तेषां महापर्यवसानं च भवति-पुनरन्य नवकर्मबन्धाभावात्। ननु कस्य कीदृशी निर्जरा भवति?

अत्रोच्यते—सूत्रेऽर्थे च यथोत्तरं बलवती निर्जरा। आवश्यकादियावच्चतुर्दश पूर्वाणि सूत्र, तद्द्वारा यथोत्तरं महती महत्तरा निर्जरा भवति। इयमत्र भावना-एक आवश्यकसूत्रधरस्य वैयावृत्त्यं करोति, अपरो दशवैकालिकसूत्रधरस्य वैयावृत्त्यक

सूत्र, अर्थ एव सूत्रार्थ में यथोत्तर प्रबलता का कथन नववे द्वार मे करते है—

द्वादशाग को पढते हैं और वे वैयावृत्त्य करते हैं (अर्थात् आचार्य उपाध्याय की सेवा करते है) उनको श्रुतज्ञानावरणीय कर्मो की महा-निर्जरा होती है तथा अन्य नवीन कर्म का बन्ध भी नही होता है। किसके कैसी निर्जरा होती है? इस बात को स्पष्ट किया जाता है-सूत्र एव अर्थ को पढने वालों की यथोत्तर महानिर्जरा होती है। आवश्यक सूत्र से लेकर १४ पूर्वतक के आगम सूत्र हैं। इनके द्वारा उत्तरोत्तर महानिर्जरा होती है सो तात्पर्य इसका इस प्रकार है कि कोई मुनि आवश्यक सूत्र को जानने वाले की वैयावृत्ति (सेवा) करता है और कोई दूसरा दशवैकालिक सूत्र को जानने वाले की वैयावृत्ति (सेवा) करता है। तो इनमे आवश्यक सूत्र को जानने वाले की वैयावृत्ति करने वाले की निर्जरा की अपेक्षा जो दशवैकालिक को पढाने वाले की वैया

સૂત્ર, અથ એવ સૂત્રાર્થમા યથોત્તર પ્રબલતાનુ કથન નવમા દ્વારમા કરે છે —

દ્વાદશાગ ભણે છે અને જે વૈયાવૃત્ય કરે છે (આચાર્ય-ઉપાધ્યયની સેવા કરે છે) એને શ્રુતજ્ઞાનાવરણીય કર્મોની મહાનિર્જરા થાય છે તથા નવા બીજા કર્મોનો બધ પણ થતો નથી કોને કેવી નિર્જરા થાય છે? આ વાતને સ્પષ્ટ કરવામા આવે છે—

સૂત્ર અને અર્થને ભણવાવાળાને યથોત્તર મહાનિર્જરા થાય છે આવશ્યક સૂત્રથી લઈ ૧૪ પૂર્વ સુધીના આગમ સૂત્ર છે, એના દ્વારા ઉત્તરોત્તર મહાનિર્જરા થાય છે મતલબ કોઈ મુનિ આવશ્યક સૂત્રને જાણવાવાળાની વૈયા-વૃત્તિ (સેવા) કરે છે અને કોઈ બીજા દશવૈકાલિક સૂત્રને જાણવાવાળાની વૈયાવૃત્તિ (સેવા) કરે છે તો એમા આવશ્યકસૂત્રને જાણવાવાળાની વૈયાવૃત્તિ કરવાવા ળાની નિર્જરાને બદલે જે દશવૈકાલિકના ભણાવનારની વૈયાવૃત્તિ કરવાવાળા છે,

रस्तस्यावश्यकसूत्रधरवैयावृत्त्यकरापेक्षया महती निर्जरा, आवश्यकसूत्रधरस्यैव दश वैकालिकाध्ययनेऽधिकारात्। एवम् अधस्तनाधस्तनतरश्रुतधरवैयावृत्त्यकरापेक्षया उपर्युपरितनश्रुतधरवैयावृत्त्यकरो यथोत्तरं महानिर्जरावान् भवति। एव त्रयोदश-पूर्वधरवैयावृत्त्यकरापेक्षया चतुर्दशपूर्वधरवैयावृत्त्यकरो महानिर्जराकारी भवति। एवमर्थेऽपि भावनीयम्। आवश्यकार्थधरस्य यो वैयावृत्त्य करोति, तदपेक्षया दश वैकालिकार्थधरस्य यो वैयावृत्त्यकरस्तस्य महती निर्जरा भवति, एव पूर्ववद्बोध्यम् यथा सूत्रे यथोत्तर बलिष्ठता एवमर्थेऽपि भावनीया। तत्र विशेषस्तु–अर्थधरवैया

वृत्ति करने वाला है उसके महानिर्जरा होती है। क्यों कि आवश्यक सूत्र को पढ चुकने वाले का ही अधिकार दशवैकालिक सूत्र के अध्ययन मे होता है। इस प्रकार नीचे २ श्रुत को धारण करने वालो की वैया-वृत्ति करने वालो की निर्जरा की अपेक्षा जो ऊपर २ के श्रुत को धारण करने वाले हैं उनकी वैयावृत्ति करने वालों की निर्जरा यथोत्तर अधिक अधिकतर होती है। इसी तरह जो तेरहपूर्व के धारी हैं उनकी जो वैयावृत्त करने वाला है उसके जितनी निर्जरा होगी उसकी अपेक्षा जो १४ पूर्व के पाठियों की वैयावृत्ति करने वाला होगा उसकी महानिर्जरा होगी। इसी तरह इनके अर्थ विषय में भी समझ लेना चाहिये। जैसे–जो आव-श्यक सूत्र के अर्थ का पाठी है उसका जो वैयावृत्य करने वाला है उसके जितनी निर्जरा होगी उसकी अपेक्षा जो दशवैकालिक सूत्र के अर्थ का पाठी है उनकी वैयावृत्ति करने वाले की निर्जरा अधिकतर होगी। इस तरह पहिले की तरह अर्थ के विषय मे लगा लेना चाहिये। जिस तरह

એને મહાનિર્જરા થાય છે કેમકે, આવશ્યક સૂત્ર પુરી રીતે શીખી લેનારને જ અધિકાર દશવૈકાલિકસૂત્રના અધ્યયનનો હોય છે આ રીતે નીચે નીચેના શ્રુતને ધારણ કરવાવાળાની વૈયાવૃત્તિ કરનારને નિર્જરાની અપેક્ષા જે ઉપર ઉપરના શ્રુતને ધારણ કરવાવાળા છે એની વૈયાવૃતિ કરનારની નિર્જરા યથોત્તર અધિક અધિકતર થાય છે આ રીતે જે તેરપૂર્વના ધારક છે એમની જે વૈયાવૃત્તિ કરે છે, એને જેટલી નિર્જરા થાય એની અપેક્ષા જે ચૌદપૂર્વના ધારક છે એની વૈયાવૃત્તિ કરવાવાળાને મહાનિર્જરા થાય છે આવી જ રીતે અર્થમા પણ સમજવુ જોઈએ જે આવશ્યક સૂત્રના અર્થના પાઠી છે, એની વૈયાવૃતિ કરનારની જેટલી નિર્જરા થાય એની અપેક્ષા જે દશવૈકાલિક સૂત્રના અર્થના પાઠી છે એમની વૈયાવૃત્તિ કરવાવાળાની નિર્જરા અધિકતર થાય છે એજ રીતે પહેલાની માફક અર્થના વિષયમા સમજી લેવુ જોઈએ જે રીતે સૂત્રમા ઉત્તરોત્તર મહાનિર્જરા કહી છે એજ

वृत्त्यकरेषु निशीथ-बृहत्कल्प-व्यवहारार्थधराणां वैयावृत्त्यकरो महानिर्जरावान् भवति। तथा द्वादशाङ्गीधरस्य वैयावृत्त्यकरः। शेषार्थेभ्यश्छेद सूत्रार्थस्य बलवत्त्वे किं कारणमिति चेत्-उच्यते-स्खलितचारित्रस्य छेदसूत्रार्थेन शोधिर्भवति, तस्मात् शेषात् सर्वस्मादप्यर्थात् छेदसूत्रार्थो बलवान्।

सूत्रेऽर्थे तथा युगपत् तदुभयस्मिंश्चिन्त्यमाने यथोत्तरं निर्जरा बलवती भवति। सूत्रापेक्षयाऽर्थो महर्द्धिकः, अर्थापेक्षया तदुभयो महर्द्धिकः, तत्र किं कारणमिति चेत्? अत्रोच्यते-गृहनिष्पत्तौ यत् साधन-काष्ठ पाषाणादि, तत्संग्रहे कृते सत्येव

सूत्र में उत्तरोत्तर महानिर्जरा कही है उसी तरह अर्थ मे उत्तरोत्तर महानिर्जरा समझनी चाहिये। अर्थधरों की वैयावृत्ति करने वालों में निशीथ, सूत्र, बृहत्कल्पसूत्र, एव व्यवहार सूत्र के अर्थधरो की वैयावृत्ति करने वालो के महानिर्जरा होती है तथा-द्वादशागी के पाठी की वैयावृत्ति करनेवाला महानिर्जरा करता है। शेष अर्थ की अपेक्षा छेद सूत्रो के अर्थो मे अधिकता क्यो कही गई हैं, उसका समाधान इस प्रकार है। यदि कोई साधु अपने गृहीत चारित्र से स्खलित हो जाता है तो उसकी शुद्धि छेदश्रुत के अर्थ से होती है। इसलिये अवशिष्ट-समस्त अर्थो की अपेक्षा छेदश्रुतों का अर्थ अधिक कहा गया है।

सूत्र का, अर्थ का तथा युगपत् सूत्रार्थ का अध्ययन करने पर यथोत्तर अधिक २ निर्जरा होती है। सूत्र की अपेक्षा अर्थ महान् होता है और अर्थ की अपेक्षा तदुभय-सूत्र एव अर्थ-ये दोनों महान् होते हैं। इसमे कारण यह है कि जिस प्रकार घर बनाने में जो काष्ठपाषाण आदि साधन हैं जब उनका संग्रह हो जाता है तब घर बनता है। उसी

રીતે અર્થમા ઉત્તરોત્તર મહાનિર્જરા સમજવી જોઈએ અર્થધરોની વૈયાવૃત્તિ કરવાવાળામા નિશીથસૂત્ર, બૃહત્કલ્પસૂત્ર અને વ્યવહારસૂત્રના અર્થધરોની વૈયાવૃત્તિ કરવાવાળાને મહાનિર્જરા થાય છે તથા દ્વાદશાગીના પાઠીની વૈયાવૃત્તિ કરનાર મહાનિર્જરા કરે છે શેષ અર્થની અપેક્ષા છેદ સૂત્રોના અર્થોમા અધિકતા કેમ કહેવામા આવી છે, એનુ સમાધાન આ પ્રકારનુ છે-જો કોઈ સાધુ પોતે ગ્રહણ કરેલા ચારિત્રથી સ્ખલિત થઈ જાય છે તો એની શુદ્ધિ છેદશ્રુતના અર્થથી થાય છે આ માટે અવશિષ્ટ-સમસ્ત અર્થોની અપેક્ષા છેદશ્રુતોનો અર્થ અધિક કહેવાયેલ છે

સૂત્રનુ, અર્થનુ તથા યુગપત્ સૂત્રાર્થનુ અધ્યયન કરવાથી યથોત્તર અધિક અધિક નિર્જરા થાય છે સૂત્રની અપેક્ષા અર્થ મહાન હોય છે આમા એ કારણ છે કે, જે રીતે ઘર બનાવવામા પાણા લાકડા વગેરે સાધન છે, અને તેનો સગ્રહ

गृह निष्पद्यते, तथाऽर्थानुसन्धाने सत्येव सूत्र निष्पद्यते, अतः सूत्रापेक्षयाऽर्थस्य प्राधान्य भवति । किं च-सूत्रगणधर प्रोक्तम्, अर्थस्तु भगवद्बोधितस्तस्मात् सूत्रापेक्षयाऽर्थस्य प्राधान्य भवति । तथाचोक्तम्—

तित्थगरट्ठाणो खलु, अत्थो सुत्त तु गणहरट्ठाण ।
अत्थेण य वंजिज्जइ सुत्त, तम्हा उ सो बलव ॥ १ ॥

छाया-तीर्थकरस्थानः खलु अर्थः, सूत्र तु गणधरस्थानम् ।
अर्थेन च व्यज्यते सूत्र, तस्मात्तु स बलवान् ॥ १ ॥

व्याख्या—अर्थः खलु तीर्थकरस्थानः, तस्य तेनाभिहितत्वात् । सूत्र तु गणधरस्थान तस्य तैर्ग्रथितत्वात् । अर्थेन च यस्मात् सूत्र व्यज्यते=प्रकटीक्रियते, तस्मात् सोऽर्थः सूत्राद् बलवान् ॥ १ ॥

सूत्रापेक्षयाऽर्थापेक्षया च सूत्रार्थोभयस्य प्राबल्ये दृष्टान्तः प्रदर्श्यते । यथा जातमात्रं दधि मधुर, तदपेक्षया शर्करा मधुरतरा, एकत्र समिलिते दधिशर्करे श्रीख-

---

तरह अर्थ का अनुसधान जब होता है तभी गणधर भगवान सूत्रों की रचना करते है । अतः सूत्र की अपेक्षा अर्थ मे प्रधानता आती है । तथा-सूत्र गणधरों ने कहे हैं और अर्थ प्रभु द्वारा प्ररूपित हुआ है इसलिये भी सूत्रकी अपेक्षा अर्थ मे प्रधानता आजाती है । कहा भी है-अर्थ तीर्थंकर के स्थानापन्न है क्यों कि तीर्थंकर ही अर्थ की प्ररूपणा करते हैं । सूत्र गणधर के स्थानापन्न है क्यों कि वह उनके द्वारा ग्रथित होता है । अर्थ से ही सूत्र उत्पन्न होता है अत. अर्थ ही प्रधान है । सूत्र की अपेक्षा एव अर्थ की अपेक्षा सूत्रार्थ किस प्रकार प्रधान होता है यह बात दृष्टान्त द्वारा स्पष्ट की जाती है—जैसे—ताजा दही मीठा होता है । दही की अपेक्षा शक्कर मीठी होती है । जब इन दोनों का परस्पर

કરવામા આવે છે ત્યારે જ ઘર બને છે એ જ રીતે અર્થનુ અનુસધાન થાય છે, ત્યારે ગણધર ભગવાન સૂત્રોની રચના કરે છે આથી સૂત્રની અપેક્ષાએ અર્થમા પ્રધાનતા આવે છે તથા-સૂત્ર ગણધરોએ કહેલ છે, અને અર્થ પ્રભુ દ્વારા પ્રરૂપિત થયેલ છે આ કારણે પણ અર્થમા પ્રધાનતા આવે છે કહ્યુ પણ છે-અર્થ તીર્થંકર પ્રભુના સ્થાનાપન્ન છે કેમકે, તીર્થંકર જ અર્થની પ્રરૂપણા કરે છે સૂત્ર ગણધરના સ્થાનાપન્ન છે કેમકે, તે એમના દ્વારા ગ્રથિત થાય છે અર્થથી જ સૂત્ર ઉત્પન્ન થાય છે આથી અર્થ જ પ્રધાન છે સૂત્રની અપેક્ષા અને અર્થની અપેક્ષા સૂત્રાર્થ કઈ રીતે પ્રધાન હોય છે, તે વાત દ્રષ્ટાંત દ્વારા સ્પષ્ટ કરવામા આવે છે —જેમ-તાજુ દહી મીઠુ હોય છે, અને દહીથી સાકર મીઠી હોય છે, જ્યારે એ બન્ને ને એક બીજા સાથે મેળવવામા આવે છે ત્યારે

ण्डनामक द्रव्य भवति, तत् खलु उभाभ्यां पृथगवस्थिताभ्यां दधिशर्कराभ्यामधिकं विशिष्टास्वादजनकं यथा भवति, तथा सूत्रार्थोभयस्य सर्वभावाधिगमकारणत्वेन विशिष्टभावशुद्धिजनकत्वात् सर्वतः प्राधान्यम् । अतस्तदुभयधरस्य महती निर्जरा भवति ॥ २३ ॥

॥ इति नवमं द्वारम् ॥

पुनः शिष्यस्य वाग्विनयमाह—

मूलम्—मुसं परिहरे भिक्खू, न यं ओहारणिं वए ।
भासादोसं परिहरे, मायं च वज्जए सया ॥ २४ ॥

मे सम्मिश्रण हो जाता है तो उससे श्रीखण्डनाम का एक अपूर्व मधुर पदार्थ बनता है। उसका स्वाद न दही जैसा होता है और न शक्कर जैसा होता है। किन्तु इन दोनों से विलक्षण स्वाद होता है। इसी तरह सूत्र अर्थ ये दोनों जब सम्मिलित होते हैं तब इनसे समस्त भावों का–पदार्थों के स्वरूप का ज्ञान होने लगता है जो न केवल सूत्र से साध्य है और न केवल अर्थ से। इससे विशिष्ट भावो की अर्थात्–अध्यवसायों की विशिष्ट शुद्धि होती है। इसलिये सूत्र और अर्थ इन दोनों की अपेक्षा तदुभय प्रधान कहा गया है और इसीलिये केवल सूत्रधारी अथवा केवल अर्थधारी की अपेक्षा तदुभयधारी की सेवा करने वाले के महानिर्जरा होती है। इस तरह तेवीसवी गाथा का अर्थ संक्षेप से संपूर्ण हुआ विस्तार से अर्थ अन्य शास्त्रो से समझना चाहिये ॥ २३ ॥

नवमा द्वार सम्पूर्ण

એનાથી શ્રીખંડ નામનો એક અપૂર્વ મધુર પદાર્થ બને છે જેનો સ્વાદ ન દહીં જેવો હોય છે અને ન તો સાકર જેવો પરંતુ આ બન્નેથી જુદી જ જાતનો સ્વાદ હોય છે આવી જ રીતે સૂત્ર અને અર્થ એ બન્ને જ્યારે સમ્મિલિત હોય છે ત્યારે એનાથી સમસ્ત ભાવોનું–પદાર્થોના સ્વરૂપનું જ્ઞાન થવા લાગે છે જે ન કેવળ સૂત્રથી સાધ્ય છે અને ન કેવળ અર્થથી એનાથી વિશિષ્ટ ભાવોની અર્થાત્–અધ્યવસાયોની વિશિષ્ટ શુદ્ધિ થાય છે આ માટે સૂત્ર અને અર્થ આ બન્નેની અપેક્ષા તદુભય પ્રધાન કહેવામાં આવેલ છે અને એજ માટે કેવળ સૂત્ર ધારી અથવા કેવળ અર્થધારીની અપેક્ષા તદુભયધારીની સેવા કરવાવાળાની મહા નિર્જરા થાય છે આ રીતે તેવીસમી ગાથાનો અર્થ સંક્ષેપથી સંપૂર્ણ થયો. વિસ્તારથી અર્થ અન્ય શાસ્ત્રોથી સમજવો જોઈએ ॥ ૨૩ ॥

નવમું દ્વાર સંપૂર્ણ

छाया—मृषा परिहरेद् भिक्षुः, न चावधारणीं वदेत्।
भाषादोषं परिहरेत्, मायां च वर्जयेत् सदा ॥ २४ ॥

टीका—'मुसं परिहरे' इत्यादि।

भिक्षुः=साधुः, मृषा=मृषावादम्—असत्यवचनं परिहरेत्=वर्जयेत्। मृषावादः संक्षेपेण द्विविधः—लौकिको लोकोत्तरश्च। तत्र प्रत्येकं द्रव्य–क्षेत्र–काल–भाव–भेदाच्चतुर्धा। द्रव्यतो लौकिकमृषावादः—विपरीतद्रव्यकथनम्, यथा—गाम् अश्वं कथयति। क्षेत्रतः—यथा—अन्यदीयक्षेत्रं प्रति मदीयमिदं क्षेत्रम्, इति कथनम्। एवमेव कालेऽपि भूत भविष्यद् वर्तमानविषये विपरीतकथनम्, यथा—पूर्वाह्णं प्रति—मध्याह्नकालोऽयमिति कथनम् इत्यादि।

भावतो लौकिकमृषावादः—क्रोधादिकषायनिमित्तकः, तत्र क्रोधतो यथा—रुष्टः पुत्रो वदति नैष मम पिता, रुष्टः पिता वा वदति—नैष मम पुत्र इति। मानतो

शिष्य के वचनविनय के विषय में सूत्रकार समझाते हुए कहते हैं कि—'मुस०' इत्यादि।

अन्वयार्थ—(भिक्खू मुसं परिहरे–भिक्षुःमृषा परिहरेत्) भिक्षु–साधु का कर्तव्य है कि वह मृषावाद का परित्याग कर देवे। मृषावाद संक्षेप से दो प्रकार का है–एक लौकिक और दूसरा लोकोत्तर। ये दोनों द्रव्य, क्षेत्र, काल, एवं भाव से चार २ प्रकार के हैं। विपरीत द्रव्य का कहना यह द्रव्य से लौकिक मृषावाद है जैसे गाय को घोडा कहना ॥ १ ॥ दूसरे के क्षेत्रको अपना क्षेत्र बनाना यह क्षेत्र की अपेक्षा मृषावाद है ॥२॥ पूर्वाह्ण को मध्याह्नकाल बतलाना यह काल की अपेक्षा मृषावाद है ॥ ३ ॥ जो क्रोधादि कषाय निमित्तक होता है वह भाव की अपेक्षा मृषावाद कहलाता है ४ ॥ वह भी चार प्रकार का है–जैसे क्रोध के आवेश में

શિષ્યના વચનવિનયના વિષયમા સૂત્રકાર સમજાવતા કહે છે કે—मुस० ઇત્યાદિ

અન્વયાર્થ—भिक्खुमुसं परिहरे-भिक्षु मृषापरिहरेत् ભિક્ષુ–સાધુનુ કર્તવ્ય છે કે તે મૃષાવાદનો પરિત્યાગ કરી દે મૃષાવાદ સક્ષેપથી બે પ્રકારે છે એક લૌકિક અને બીજો લોકોત્તર આ બન્ને દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ અને ભાવથી ચાર પ્રકારના છે વિપરીત દ્રવ્યનુ કહેવુ એ દ્રવ્યથી લૌકિક મૃષાવાદ છે, જેમ ગાયને ઘોડો કહેવો, ॥૧॥ બીજાના ક્ષેત્રને પોતાનુ ક્ષેત્ર બનાવવુ તે ક્ષેત્રની અપેક્ષા મૃષાવાદ છે ॥૨॥ સવારને મધ્યાન કાળ કહેવો એ કાળની અપેક્ષા મૃષાવાદ છે ॥૩॥ જે ક્રોધાદિક કષાય નિમિત્ત બને છે, તે ભાવની અપેક્ષા મૃષાવાદ કહેવાય છે ॥૪॥ તે પણ ચાર પ્રકારથી છે જેમ ક્રોધના આવેશમા આવીને પુત્ર કહે છે કે આ મારો પિતા નથી અથવા જે સમય

ण्डनामकं द्रव्यं भवति, तत् खलु उभाभ्यां पृथगवस्थिताभ्यां दधिशर्कराभ्यामधिक विशिष्टास्वादजनकं यथा भवति, तथा सूत्रार्थोभयस्य सर्वभावाधिगमकारणत्वेन विशिष्टभावशुद्धिजनकत्वात् सर्वतः प्राधान्यम् । अतस्तदुभयधरस्य महती निर्जरा भवति ॥ २३ ॥

॥ इति नवमं द्वारम् ॥

पुनः शिष्यस्य वाग्विनयमाह—

मूलम्—मुसं परिहरे भिक्खू, न यं ओहारणिं वए ।
भासादोस परिहरे, मायं चं वज्जए सया ॥ २४ ॥

मे सम्मिश्रण हो जाता है तो उससे श्रीखंडनाम का एक अपूर्व मधुर पदार्थ बनता है। उसका स्वाद न दही जैसा होता है और न शक्कर जैसा होता है। किन्तु इन दोनों से विलक्षण स्वाद होता है। इसी तरह सूत्र अर्थ ये दोनों जब सम्मिलित होते हैं तब इनसे समस्त भावों का-पदार्थों के स्वरूप का ज्ञान होने लगता है जो न केवल सूत्र से साध्य है और न केवल अर्थ से। इससे विशिष्ट भावो की अर्थात्-अध्यवसायों की विशिष्ट शुद्धि होती है। इसलिये सूत्र और अर्थ इन दोनों की अपेक्षा तदुभय प्रधान कहा गया है और इसीलिये केवल सूत्रधारी अथवा केवल अर्थधारी की अपेक्षा तदुभयधारी की सेवा करने वाले के महानिर्जरा होती है। इस तरह तेवीसवी गाथा का अर्थ सक्षेप से सपूर्ण हुआ विस्तार से अर्थ अन्य शास्त्रो से समझना चाहिये ॥ २३ ॥

नवमा द्वार सम्पूर्ण

એનાથી શ્રીખંડ નામનો એક અપૂર્વ મધુર પદાર્થ બને છે જેનો સ્વાદ ન દહીં જેવો હોય છે અને ન તો સાકર જેવો પરંતુ આ બન્નેથી જુદી જ જાતનો સ્વાદ હોય છે આવી જ રીતે સૂત્ર અને અર્થ એ બન્ને જ્યારે સમ્મિલિત હોય છે, ત્યારે એનાથી સમસ્ત ભાવોનું-પદાર્થોના સ્વરૂપનું જ્ઞાન થવા લાગે છે જે ન કેવળ સૂત્રથી સાધ્ય છે અને ન કેવળ અર્થથી એનાથી વિશિષ્ટ ભાવોની અર્થાત્-અધ્યવસાયોની વિશિષ્ટ શુદ્ધિ થાય છે આ માટે સૂત્ર અને અર્થ આ બન્નેની અપેક્ષા તદુભય પ્રધાન કહેવામા આવેલ છે અને એજ માટે કેવળ સૂત્ર ધારી અથવા કેવળ અર્થધારીની અપેક્ષા તદુભયધારીની સેવા કરવાવાળાની મહા નિર્જરા થાય છે આ રીતે તેવીસમી ગાથાનો અર્થ સંક્ષેપથી સંપૂર્ણ થયો. વિસ્તારથી અર્થ અન્ય શાસ્ત્રોથી સમજવો જોઈએ ॥ ૨૩ ॥

નવમું દ્વાર સંપૂર્ણ

छाया—मृषा परिहरेद् भिक्षुः, न चावधारणीं वदेत्।
भाषादोषं परिहरेत्, मायां च वर्जयेत् सदा ॥ २४ ॥

टीका—'मुस परिहरे' इत्यादि।

भिक्षु=साधुः, मृषा=मृषावादम्—असत्यवचनं परिहरेत्=वर्जयेत्। मृषावादः संक्षेपेण द्विविधः—लौकिको लोकोत्तरश्च। तत्र प्रत्येकं द्रव्य-क्षेत्र-काल-भाव-भेदाच्चतुर्धा। द्रव्यतो लौकिकमृषावादः—विपरीतद्रव्यकथनम्, यथा—गाम् अश्वं कथयति। क्षेत्रतः—यथा—अन्यदीयक्षेत्रं प्रति मदीयमिदं क्षेत्रम्, इति कथनम्। एवमेव कालेऽपि भूत भविष्यद् वर्तमानविषये विपरीतकथनम्, यथा—पूर्वाह्णं प्रति—मध्याह्नकालोऽयमिति कथनम् इत्यादि।

भावतो लौकिकमृषावादः—क्रोधादिकषायनिमित्तकः, तत्र क्रोधतो यथा—रुष्टः पुत्रो वदति नैष मम पिता, रुष्टः पिता वा वदति—नैष मम पुत्र इति। मानतो

शिष्य के वचनविनय के विषय में सूत्रकार समझाते हुए कहते हैं कि—'मुस०' इत्यादि।

अन्वयार्थ—(भिक्खू मुस परिहरे-भिक्षुःमृषा परिहरेत्) भिक्षु-साधु का कर्तव्य है कि वह मृषावाद का परित्याग कर देवे। मृषावाद संक्षेप से दो प्रकार का है—एक लौकिक और दूसरा लोकोत्तर। ये दोनों द्रव्य, क्षेत्र, काल, एवं भाव से चार २ प्रकार के हैं। विपरीत द्रव्य का कहना यह द्रव्य से लौकिक मृषावाद है जैसे गाय को घोडा कहना ॥ १ ॥ दूसरे के क्षेत्रको अपना क्षेत्र बनाना यह क्षेत्र की अपेक्षा मृषावाद है ॥२॥ पूर्वाह्न को मध्याह्नकाल बतलाना यह काल की अपेक्षा मृषावाद है ॥ ३ ॥ जो क्रोधादि कषाय निमित्तक होता है वह भाव की अपेक्षा मृषावाद कहलाता है ४ ॥ वह भी चार प्रकार का है-जैसे क्रोध के आवेश में

શિષ્યના વચનવિનયના વિષયમા સૂત્રકાર સમજાવતા કહે છે કે—મુસ૦ ઇત્યાદિ

અન્વયાર્થ—ભિક્ખુમુસ પરિહરે-ભિક્ષુ મૃષાપરિહરેત્ ભિક્ષુ-સાધુનુ કર્તવ્ય છે કે તે મૃષાવાદનો પરિત્યાગ કરી દે મૃષાવાદ સક્ષેપથી બે પ્રકારે છે એક લૌકિક અને બીજો લોકોત્તર આ બન્ને દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ અને ભાવથી ચાર પ્રકારના છે વિપરીત દ્રવ્યનુ કહેવુ એ દ્રવ્યથી લૌકિક મૃષાવાદ છે, જેમ ગાયને ઘોડો કહેવો, ॥૧॥ બીજાના ક્ષેત્રને પોતાનુ ક્ષેત્ર બનાવવુ તે ક્ષેત્રની અપેક્ષા મૃષાવાદ છે ॥૨॥ સવારને મધ્યાન કાળ કહેવો એ કાળની અપેક્ષા મૃષાવાદ છે ॥૩॥ જે ક્રોધાદિક કષાય નિમિત્ત બને છે, તે ભાવની અપેક્ષા મૃષાવાદ કહેવાય છે ॥૪॥ તે પણ ચાર પ્રકારથી છે જેમ ક્રોધના આવેશમા આવીને પુત્ર કહે છે કે આ મારો પિતા નથી અથવા જે સમય

यथा-अस्य कुटुम्बस्य भरणपोषणादिकार्यं कर्तुं को मा विहाय समर्थः ?। मायातो यथा-राजकरग्राहकः कश्चिद् व्यापारिणं विक्रयवस्तु समादाय स्वस्थानमागतं प्रति पृच्छति-'कस्येदं वस्तुजातम्' इति, एवं पृष्टोऽसौ व्यापारी मायया कथयति-'नास्ति ममेदं वस्तुजातम्, अन्यदीयमेतत् सर्वम्' इति।

लोभतो यथा-व्यापारी लोभवशाद् वदति ग्राहकं प्रति 'यावता मूल्येन मया क्रीतं, तावतैव तव हस्ते विक्रीणामि किंचिदप्यधिकं मूल्यं न गृह्णामी-' ति।

लोकोत्तरमृषावादः प्रदर्श्यते-तत्र द्रव्यतो यथा-जीवम् अजीवं वदति, अजीवं

आकर पुत्र कहता कि यह मेरा पिता नहीं है। अथवा जिस समय पिता रुष्ट होता है, उस समय वह कहता है कि यह मेरा पुत्र नहीं है, यह सब कथन क्रोध रूप भाव की अपेक्षा मृषावाद है (१) मन कषाय के वशवर्ती होकर ऐसा कहना कि यदि मैं न होऊँ तो इस कुटुम्ब का भरण पोषण कौन करे (२) माया के वश मे होकर जो ऐसा कहता है कि यह वस्तु मेरी नहीं है यह तो दूसरों की है, तात्पर्य इसका यह है जब कोई व्यापारी किसी राजा का कर लेने वाले के पूछने पर कि यह विक्रेय वस्तु किसकी है तब यह माया वश कहता है कि यह तो दूसरो की है मेरी नही है (३) लोभ के वश होकर जो झूठ वचन बोला जाता है वह लोभ कषाय की अपेक्षा मृषावाद है-जैसे व्यापारी लोग ग्राहकों को ऐसा कहते है कि भाई हमने जितने मूल्य में यह चीज खरीदी है उतने ही मूल्य मे हम तुम्हे यह दे रहे हैं। कुछ भी अधिक नही ले रहे हैं ॥ ४ ॥ यह सब लौकिक मृषावाद है। चार प्रकार का लोकोत्तर मृषावाद इस प्रकार है-जीव को अजीव कहना, अजीव

પિતા ક્રોધિત બને છે તે વખતે તે કહે છે કે, આ મારો પુત્ર નથી, આ સઘળા કથન ભાવની અપેક્ષા મૃષાવાદ છે (૧) મન કષાયના વશવર્તિ બનીને એવુ કહેવુ કે જો હું ન હોઉં તો આ કુટુંબનું ભરણ પોષણ કોણ કરે (૨) માયાના વશમા આવીને જે એમ કહે છે કે આ વસ્તુ મારી નથી પણ બીજાની છે મતલબ આની એ છે કે, જ્યારે કોઈ રાજાનો કર્મચારી, કર વસુલ માટે આવે અને તેના પુછ વાથી કોઈ વેપારી પોતાની વસ્તુ હોવા છતા માયા વશ બની પોતાની ન હોવાનુ કહી બીજાની હેવાનુ બતાવે (૩) લોભના વશ બનીને જે જુઠું વચન બોલવામા આવે છે તે લોભ કષાયની અપેક્ષા મૃષાવાદ છે જેમ-વેપારી લોક ગ્રાહકોને એમ કહે છે કે, ભાઈ જેટલી કિંમતે આ વસ્તુ મારા ઘરમા પડેલ છે તેજ કિંમતે હું તમોને આપુ છુ, કાંઈ પણ નફો લેતો નથી. (૪) આ બધા લૌકિક મૃષાવાદ છે ચાર પ્રકારના લોકોત્તર મૃષાવાદ આ પ્રકારે છે અને

वा जीवम्, इत्यादि। क्षेत्रतो यथा–भरतक्षेत्रम् ऐरवतक्षेत्रम् वदति, ऐरवत वा भरतमिति। कालतो यथा—उत्सर्पिणीम् अवसर्पिणी वदति, तथा–अवसर्पिणीम् उत्सर्पिणीं वदति। भावतो लोकोत्तरमृषावाद. क्रोधादिकषायजनित., तत्र क्रोधतो यथा–सत्यपि गुरुशिष्यसम्बन्धे रुष्टो गुरुर्वदति–न त्वमसि मम शिष्यः, क्रोधाविष्टः शिष्योऽपि वदति–' नाय मम गुरुः ' इत्यादि। मानतो यथा–अहमेव गच्छधुराधारणे समर्थोऽस्मि, यद्वा–अहमेव साधुनिर्वाहकोऽस्मि। मायातो यथा–कृतातिचार शिष्य प्रति गुरुः पृच्छति–त्वयाऽतिचारः कृत' किम्? तदा शिष्यो मायया वदति न मयातिचार' कृत. ' इत्यादि।

को जीव कहना। यह द्रव्य की अपेक्षा मृषावाद है १। भरतक्षेत्र को ऐरावत क्षेत्र कहना अथवा ऐरावत क्षेत्र को भरत क्षत्र कहना यह क्षेत्र की अपेक्षा लोकोत्तर मृषावाद है २। उत्सर्पिणी काल को अवसर्पिणी काल कहना अथवा अवसर्पिणी काल को उत्सर्पिणी काल कहना यह काल की अपेक्षा लोकोत्तर मृषावाद है ३। भाव से लोकोत्तर मृषावाद क्रोधादिक कषाय को लेकर चार प्रकार का है। गुरु शिष्य सबध होने पर भी जिस समय गुरु किसी निमित्त को लेकर जब शिष्य के प्रति रुष्ट हो जाते हैं तब वे कहने लगते हैं कि तुम मेरे शिष्य नहीं हो। शिष्य भी जब क्रोध के आवेश मे आ जाता है तो वह भी इस तरह से गुरु के प्रति कहने लगता है कि आप हमारे गुरु नही हैं। यह क्रोध की अपेक्षा लोकोत्तर भाव मृषावाद है (१)। मै ही गच्छ की धुरा धारण करने में समर्थ हू अथवा मै ही साधुओं का निर्वाहक हू इस प्रकार कहना यह मान कषाय की अपेक्षा लोकोत्तर भाव मृषावाद है (२)।

અજીવ કહેવુ, અજીવને જીવ કહેવો, એ દ્રવ્યની અપેક્ષા મૃષાવાદ છે (૧) ભરત ક્ષેત્રને ઐરાવતક્ષેત્ર કહેવુ અને ઐરાવત ક્ષેત્રને ભરતક્ષેત્ર કહેવુ તે ક્ષેત્રની અપેક્ષા લોકોત્તર મૃષાવાદ છે (૨) ઉત્સર્પિણી કાળને અવસર્પિણી કાળ કહેવો અથવા અવસર્પિણી કાળને ઉત્સર્પિણી કાળ કહેવો એ કાળની અપેક્ષા લોકોત્તર મૃષાવાદ છે (૩) ભાવથી લોકોત્તર મૃષાવાદ ક્રોધાદિક કષાયને લઈ ચાર પ્રકારના છે ગુરુ કોઈ નિમિત્તે જ્યારે શિષ્ય પ્રત્યે ક્રોધિત બને છે ત્યારે તે કહેવા લાગે છે કે તુ મારો શિષ્ય નથી, શિષ્ય પણ ક્રોધના આવેશમા આવી જાય છે, ત્યારે તે પણ પોતાના ગુરુને કહેવા લાગે છે કે આપ મારા ગુરુ નથી આ ક્રોધની અપેક્ષા લોકોત્તર ભાવ મૃષાવાદ છે (૧) હુ જ ગચ્છની ધુરા ધારણ કરવામા સમર્થ છુ અથવા હુ જ સાધુઓનો નિર્વાહક છુ આ પ્રકારે કહેવુ એ માન કષાયની અપેક્ષા લોકોત્તર ભાવ મૃષાવાદ છે (૨) જે સમય શિષ્ય જ્યારે

लोभतो यथा---अकल्प्येऽपि वस्त्रपात्रादौ, 'ममेदं वस्त्र कल्पते' इत्यादि कथनम्।

यद्वा-मृषावादश्चतुर्विध.-सद्भावप्रतिषेधः १, असद्भावोद्भावनम् २, अर्थान्तरम् ३, गर्हा च ४, । तत्र सद्भावप्रतिषेधो यथा—नास्त्यात्मा, नास्ति पुण्य, नास्ति पापम्, इत्यादि। असद्भावोद्भावन यथा-अस्त्यात्मा सर्वगत., आत्मा स्यामाक-तण्डुलमात्र., इत्यादि । अर्थान्तर यथा-गोविषये-'अश्वोऽयम्' इति । गर्हा तु त्रिधा-एका सावद्यव्यापारप्रवर्तनी, यथा 'क्षेत्र कृष' इत्यादि । द्वितीया-अप्रिया,

---

जिस समय शिष्य जब कोई अतिचार लगा लेता है तो गुरु महाराज उससे पूछते हैं कि क्या तुमने अतिचार लगाया है तब शिष्य माया कषाय का अवलम्बन कर कहता है कि मैने कोई अतिचार नहीं लगाया, इस प्रकार शिष्य का यह कथन माया कषाय की अपेक्षा लोकोत्तर भावमृषावाद है (३)। जो वस्त्र पात्रादिक अकल्पनीय हैं उनमे ये मेरे लिये कल्पनीय है इस प्रकार कहना यह लोभकषाय की अपेक्षा लोकोत्तर मृषावाद है । अथवा-मृषावाद इन अन्य प्रकारो से भी चार भेद वाला है-१ सद्भाव का प्रतिषेध, २ असद्भाव का उद्भावन, ३ अर्थान्तर, ४ गर्हा। आत्मा नहीं है पुण्य और पाप नही ह इस प्रकार सत् अर्थ का अपलापक वचन सद्भाव प्रतिषेध मृषावाद है १ । आत्मा सर्वव्यापक है अथवा श्यामाक तन्दुल के समान आत्मा है इस प्रकार असत् अर्थ का उद्भावक वचन असद्भाव का उद्भावनरूप द्वितीय मृषावाद है २। गो के विषय मे ऐसा कहना कि यह अश्व है इस प्रकार अर्थान्तर का कथक वचन तृतीय अर्थान्तर नामक मृषावाद है ३ । गर्हा तीन प्रकार की है सावद्य

કોઈ અતિચાર લગાડી લે છે તો ગુરુ મહારાજ એને પૂછે છે કે, શુ તને અતિચાર લાગેલ છે, ત્યારે શિષ્ય માયા કષાયનુ અવલબન કરી કહે છે કે મે કોઈ અતિચાર લગાડેલ નથી આ પ્રકારનુ એ શિષ્યનુ કથન માયા કષાયની અપેક્ષા લોકોત્તર ભાવ મૃષાવાદ (૩) જે વસ્ત્ર પાત્રાદિક અકલ્પનીય છે એમા એ મારા માટે કલ્પનીય છે એમ કહેવુ તે લોભ કષાયની અપેક્ષા લોકોત્તર મૃષાવાદ છે અથવા-મૃષાવાદ એ અન્ય પ્રકારોથી પણ ચાર ભેદ વાળા છે ૧ સદ્ભાવનો પ્રતિષેધ, ૨ અસદ્ભાવનુ ઉદ્ભાવન, ૩ અર્થાન્તર, ૪ ગર્હા આત્મા નથી પુણ્ય અને પાપ નથી, આ પ્રકારનુ સાચા અર્થનુ અપલાપક વચન સદ્ભાવ પ્રતિષેધ મૃષાવાદ છે ૧ આત્મા સર્વ વ્યાપક છે, અથવા સ્યામાક ચોખાના જેવો આત્મા છે, આ પ્રકારનુ અસત્ અર્થનુ ઉદ્ભાવક વચન અસદ્ભાવનુ ઉદ્ભાવન રૂપ બીજુ મૃષાવાદ છે ૨ ગાયના વિષયમા એવુ કહેવુ કે તે ઘોડો છે આ પ્રકારે અર્થાન્તરનુ કથન વચન ત્રીજો અર્થાન્તર નામનો મૃષાવાદ છે ૩ ગર્હા

यथा–काण प्रति 'अय काण' इत्यादि। तृतीया–आक्रोशरूपा यथा-'अरे रान्यकिनेय दासीपुत्र.?' इत्यादि। पुनरय क्रोधादिभावोपलक्षितश्चतुर्विधः। अत्रेद बोध्यम्–मृषावादः क्रोधमानमायालोभहास्यभयव्रीडाक्रीडारत्यरतिदाक्षिण्यमात्सर्यविषादादिभि• सभवति। पीडाजनकः सत्यवादोऽपि मृषावाद इति। मृषाभाषणे दोषा उक्ताः—

धर्महानिरविश्वासो, देहार्थव्यसन तथा।
असत्यभाषिणा निन्दा, दुर्गतिश्चोपजायते ॥ १ ॥ इति।

व्यापार प्रवर्तिनी, अप्रिया, और आक्रोशरूपा। क्षेत्र को जोतो इत्यादिक सावद्यव्यापार मे प्रवर्तन कराने वाला वचन गर्हा का प्रथम भेद है। काने को काना कहना यह गर्हा का द्वितीय प्रकार है। 'अरे कुलटा के पुत्र' इत्यादि वचन गर्हा का तृतीय प्रकार है। क्रोध, मान, माया, लोभ, हास्य, भय, व्रीडा-(लज्जा) क्रीडा, रति, अरति, दाक्षिण्य, मात्सर्य एव विषाद आदि निमित्तो को लेकर मृषावाद मे मनुष्यों की प्रवृत्ति होती है। जिस सत्यवचन से दूसरों की पीडा उपजे ऐसा सत्य-वचन भी मृषावाद में अन्तर्हित जानना चाहिये। मृषावाद मे अनेक दोप हैं–जैसे कहा है—

" धर्महानिरविश्वासो, देहार्थव्यसन तथा ॥
असत्यभाषिणा निन्दा, दुर्गतिश्चोपजायते ॥ १ ॥ "

मृषावाद से धर्म की क्षति होती है लोगों मे विश्वास उठ जाता है देह और धन का नाश होता है। जो असत्यभाषी होते ह उनकी अनेक

ત્રણ પ્રકારની છે સાવદ્ય વ્યાપાર પ્રવર્તિની, અપ્રિયા અને આક્રોશ રૂપા ક્ષેત્રને જોઈને ઈત્યાદિક સાવદ્ય વ્યાપારમા પ્રવર્તન કરાવનાર વચન ગર્હાનો પ્રથમ ભેદ છે કાણાને કાણો કહેવો એ ગર્હાનો બીજો પ્રકાર છે 'અરે કુલટાના પુત્ર' ઈત્યાદિ વચન ગર્હાનો ત્રીજો પ્રકાર છે ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, હાસ્ય, ભય, લજ્જા ક્રીડા, રતિ, અરતિ, દાક્ષિણ્ય, માત્સર્ય અને વિષાદ આદિ નિમિત્તોને મૃષાવાદમા મનુષ્યોની પ્રવૃતિ થાય છે જે સત્ય વચનથી બીજાઓને પીડા ઉપજે એવુ સત્ય વચન પણ મૃષાવાદમા અતર્હિત જાણવુ જોઈએ મૃષાવાદમા અનેક દોષ છે જેવી રીતે કહ્યુ છે કે—

" धर्महानिरविश्वासो देहार्थव्यसन तथा।
असत्यभाषिणा निन्दा दुर्गतिश्चोपजायते ॥ १ ॥ "

મૃષાવાદથી ધર્મની ક્ષતી થાય છે, લોકોનો વિશ્વાસ ઉઠી જાય છે, દેહ અને ધનનો નાશ થાય છે, જે અસત્ય ભાષી હોય છે તેની અનેક પ્રકારથી

च-पुनः, अवधारणीम्-निश्चयात्मिका भाषा न वदत्-'गमिष्याम्येव' 'करिष्याम्येव' इत्यादिका भाषा न ब्रूयादित्यर्थः । यत.—

"अन्नह परिचिंतिज्जइ, कज्ज परिणमइ अन्नहा चेव ।
विहिवसयाण जियाण, मुहुत्तमेत्त पि बहुविग्ध ॥ १ ॥

छाया-अन्यथा परिचिन्त्यते, कार्यं परिणमत्यन्यथा चैव ।
विधिवशगाना जीवाना मुहूर्तमात्रमपि बहुविघ्नम् ॥ १ ॥

यद्वा—अवधार्यते ज्ञायतेऽर्थोऽनयेत्यवधारणी अवबोधजनिका भाषा, सा चतुर्विधा-सत्या, मृषा, सत्यामृषा, असत्यामृषा च ।

प्रकार से इस लोक मे निन्दा होती है और परलोक में उन्हें दुर्गति की प्राप्ति होती है । अवधारणात्मक (निश्चयकारी) भाषा को बोलना यह भी एक असत्य का प्रकार है-जैसे-'जाऊँगा ही,' 'करूँगा ही'। अथवा-'जाऊँगा' 'करूँगा' इस प्रकार की भाषा मृषावाद में इसलिये सम्मिलित हो जाती है कि—

"अन्नह परिचिंतिज्जइ, कज्ज परिणमइ अन्नहा चेव ।
विहिवसाण जियाण मुहुत्तमेत्त पि बहुविग्ध" ॥१॥

बोलने वाला विचारता कुछ है और होता कुछ है । मन मे अवधारित बात की पूर्ति नही होती है । क्यो कि कर्म वशावर्ती जीवो के एक मुहूर्त मे भी अनेक विघ्न उत्पन्न हो जाते ह । अथवा-"अवधारण" शब्द का अर्थ अवबोध जनक भी है । यह अवबोधजनक भाषा सत्या १, मृषा २, सत्यामृषा ३, एव असत्यामृषा ४, के भेद से

આ લોકમા નિંદા થાય છે, અને પરલોકમા તેને દુર્ગતિની પ્રાપ્તિ થાય છે અવધારણાત્મક નિશ્ચયકારી ભાષા બોલવી એ પણ એક અસત્યનો પ્રકાર છે જેમ-'જઈશજ, કરીશજ' અથવા-'જઈશ-કરીશ'આ પ્રકારની ભાષા મૃષાવાદમા એ માટે સમાય જાય કે,—

અન્નહ પરિચિંતિજ્ઞઈ કજ્જ પરિણામઇ અન્નહા ચેવ।
વિહિવસયાણ જીયાણ મુહુત્તમેત્ત બહુવિગ્ધ ॥ ૧ ॥

બોલવાવાળો વિચારે છે કાઇ અને બને છે કાઈ, મનમા અવધારીત વાતની પૂર્તિ થતી નથી કેમકે, કર્મવશ વર્તી જીવોને એક ઘડીમા પણ અનેક વિઘ્ન ઉત્પન્ન થાય છે અથવા-"અવધારણુ" શબ્દનો અર્થ અવ બોધજનક પણ છે અવ બોધજનક ભાષા ૧ સત્યા, ૨ મૃષા, ૩ સત્યામૃષા અને ૪ અસત્યા મૃષાના ભેદથી ચાર પ્રકારની છે દેશકાલાદિકની અપેક્ષા જેમા કોઇ પ્રકારનો

तत्राराधनी सत्या । आराध्यते मोक्षमार्गोऽनयेत्याराधनी यथावस्थितवस्त्वभिधायिनी-या सर्वज्ञमतानुसारेण भाष्यते, यथा-अस्त्यात्मा सदसन्नित्यानित्याद्यनेकधर्मसंयुक्त इत्यादि ।

या तु विराधनी विपरीतवस्त्वभिधायिनी सा मृषा । विराध्यते मोक्षमार्गोऽनयेति विराधनी, सर्वज्ञमतप्रातिकूल्येन भाष्यते, यथा-'नास्त्यात्मा' यथा वा-'एकान्तनित्य आत्मा' यथा वा-अचौरे 'अय चौरः' इत्यादि । तथा-सत्याऽपि परपीडोत्पादिका, सा परपीडाजनकत्वाद् मुक्तिविराधनाद् वा विराधनी, विराधनीत्वाच्च मृषा। यथा चौर प्रति-'अय चौर.' इति ।

चार प्रकार की है। देशकालादिक की अपेक्षा जिसमे किसी भी प्रकार का विसवाद न आसके एव वस्तुका जो स्वरूप है उसे उसी प्रकार से कहने वाली भाषा सत्य भाषा है। इस भाषा मे मोक्षाभिलाषी मोक्षमार्ग की आराधना करते हैं। जैसे-आत्मा है और वह न सर्वथा नित्य है और न सर्वथा अनित्य है किन्तु कथचित् नित्यानित्यात्मक है (१) इस प्रकार अनेक धर्मविशिष्ट वस्तु का कथन करने वाली भाषा इस कोटि मे परिगणित होती है १ । जो भाषा विराधिनी है-वस्तु के विपरीत स्वरूप को प्रतिपादन करने वाली है-वह मृषा भाषा है । इसको बोलने वाला प्राणी कभी भी मुक्तिमार्ग का आराधक नही हो सकता है । इस प्रकार की भाषा मे सदा सर्वज्ञ मत से प्रतिकूलता रहा करती है । जैसे-आत्मा नही है । अथवा है भी तो वह सर्वथा नित्य है या सर्वथा अनित्य है । अथवा जो चोर नही है उसको 'यह चोर है' ऐसा कहना । जो भाषा सत्य भी हो-परन्तु यदि उससे दूसरों को पीडा होती हो तो वह भी इसी मृषावाद मे सम्मिलित जाननी चाहिये २।

વિસવાદ ન આવી શકે અને વસ્તુનુ જે સ્વરૂપ છે તેને તેવા પ્રકારથી કહેવાવાળી ભાષા સત્ય ભાષા છે આ ભાષાથી મોક્ષાભિલાષી મોક્ષ માર્ગની આરાધના કરે છે જેમ આત્મા છે અને તે સર્વથા નિત્ય નથી તેમ સર્વથા અનિત્ય પણ નથી પરતુ કથચિત નિત્યાનિત્યાત્મક છે આ રીતે અનેક ધર્મ વિશિષ્ટ વસ્તુનુ કથન કરવાવાળી ભાષા આ કોટિમા પરિગણીત થાય છે (૧) જે ભાષા વિરાધિની છે વસ્તુના વિપરીત સ્વરૂપને પ્રતિપાદન કરનાવાળી છે તે મૃષા ભાષા છે એને બોલનાર પ્રાણી કદી પણ મુક્તિ માર્ગનો આરાધક બની શકતો નથી આ પ્રકારની ભાષામા સદા સર્વજ્ઞ મતથી પ્રતિકૂળતા રહ્યા કરે છે જેમ-આત્મા નથી, અથવા છે તો પણ તે સર્વથા નિત્ય છે યા સર્વથા અનિત્ય છે, અથવા જે ચોર નથી એને 'આ ચોર છે' એમ કહેવુ, જો ભાષા સત્ય પણ હોય-પરતુ જો એનાથી બીજાને પીડા થતી હોય તો તે પણ આ મૃષાવાદમા સમ્મિલિત

या तु आराधनविराधनी सा सत्यमृषा–आराधनी चासौ विराधनी च आराधनविराधनी, कर्मधारयत्वात् पुंवद्भावः। यथावस्थितवस्तुतत्त्वाभिधायिनी विपरीतवस्त्वभिधायिनी चेत्युभयस्वभावा सत्यामृषा। यथा–कस्मिंश्चिन्नगरे पञ्चसु दारकेषु जातेषु एवमभिधीयते 'अस्मिन्नगरेऽद्य दश दारका जाताः' इति सा आराधनविराधनी। इय हि पञ्चानां दारकाणां यज्जन्म, तावतांशेन सत्वादन संभवादाराधनी, दश न पूर्यन्ते इत्येतावताऽशेन विसंवादसंभवाद् विराधनी भवति। यद्वा–श्वस्ते शतं दास्यामीत्यभिधाय पञ्चाशत्स्वपि दत्तेषु लोके मृषात्वादर्शनात्, अदत्तेष्वेव च मृषात्वसिद्धेः, सर्वथा प्रदानक्रियाऽभावेन सर्वथाव्यत्ययात्।

जो भाषा आराधनी भी हो और विराधिनी हो वह सत्यमृषा भाषा है। सत्यभाषा का नाम आराधिनी है और मृषाभाषा का नाम विराधिनी है। इन दोनों स्वरूपवाली जो भाषा है वह सत्यामृषा भाषा है जैसे यह कहना कि आज इस गाव मे दश बालक उत्पन्न हुए हैं। उस गाँव में पाच ही चालक उत्पन्न हुए थे। तब ऐसा कहना सत्यामृषा स्वरूप इसलिये है, कि दश के कहने में पाच का अन्तर्भाव तो हो ही जाता है अतः इतने अशकी अपेक्षा यह वचन सत्य है परन्तु दश बालक हुए नही हैं इतने अश मे वह मृषा है। अथवा ऐसा कहना कि "श्वस्ते शत दास्यामि" मैं कल तुम्हें सो (१००) रुपये दूगा। इसमें सो रुपये न देकर वह यदि पचास रुपये हो दे देता है तो इसप्रकार के व्यवहार को लोक मे असत्य मे परिगणित नही किया जाता है। जितना भाग नहीं दिया गया है उसी मे असत्यता आती है। हा यदि वह बिलकुल न देता तो यह भाषा

જાણુવી જોઈએ (૨) જે ભાષા આરાધની પણ હોય અને વિરાધની પણ હોય તે સત્યામૃષા ભાષા છે સત્યભાષાનુ નામ આરાધિની છે અને મૃષા ભાષાનુ નામ વિરાધિની છે આ બન્ને સ્વરૂપવાળી જે ભાષા છે તે સત્યામૃષા ભાષા છે જેમ એવુ કહેવુ કે, આજ આ ગામમા ૧૦ બાળક જન્મ્યા છે કોઈ ગામમા પાચ જ બાળક જન્મ્યા હતા ત્યારે એવુ કહેવુ સત્યામૃષા સ્વરૂપ આ માટે છે કે, દશના કહેવામા પાચનો અતર્ભાવ તો થઈ જ જાય છે આથી આટલા અશની અપેક્ષા આ વચન સત્ય છે પરતુ દસ બાળક જન્મ્યા નથી એટલા અશે એ મૃષા છે અથવા એમ કહેવુ કે હુ "કાલે તમને સો રૂપીયા આપીશ," આમા સો ન આપતા જો ૫૦ રૂપીયા પણ આપે તો આ પ્રકારના વ્યવહારમા લોકોમા અસત્ય બોલનાર તરીકેની ગણુના નથી થતી, જેટલો ભાગ આપવામા ન આવ્યો એટલા પુરતી એમા અસત્યતા આવે છે, પણ

या तु नैवाऽसत्या नापि सत्या सा असत्यामृषा नाम चतुर्थीभाषाव्यवहाररूपा।
तत्र प्रथमा चतुर्थी च भाषा भाषणीया। चतुर्थी–असत्यामृषा भाषा–आमन्त्रण्यादिभेदयुक्ता। तत्र कोऽसावामन्त्रण्यादिभेदः? उच्यते–अयमर्थो भगवत्याभुक्तः। यथा–"अह भंते! आसइस्सामो सइस्सामो चिट्ठिस्सामो निसीइस्सामो तुयट्टिस्सामो।

आमंतणि आणवणी, जायणि तह पुच्छणी य पण्णवणी।
पच्चक्खाणी भासा, भासा इच्छाणुलोमा य॥ १॥
अणभिग्गहिया भासा, भासा य अभिग्गहम्मि बोद्धव्वा।
ससयकरणी भासा, वोयडमव्वोयडा चेव॥ २॥
पन्नवणी ण एसा, न एसा भासा मोसा?।

मृषा में ही अन्तर्भूत हो जाती (३)। जो न सत्य है, और न असत्य है ऐसी भाषा का नाम असत्यामृषा–अर्थात् व्यवहार भाषा है ४। इनमें प्रथम एव चतुर्थ भाषा बोलने योग्य है। चौथी जो असत्यामृषा भाषा है वह आमन्त्रणी आदि भेदों से अनेक प्रकार की कही गई है। इसी विषय को भगवान ने भगवतीसूत्र में कहा है–

अह भंते! आसइस्सामो सइस्सामो चिट्ठिस्सामो निसीइस्सामो तुयट्टिस्सामो।

आमंतणि आणवणी, जायणि तह पुच्छणी य पण्णवणी।
पच्चक्खाणी भासा, भासा इच्छाणुलोमा य॥ १॥
अणभिग्गहिया भासा, भासा य अभिग्गहमि बोद्धव्वा।
ससयकरणी भासा, वोयडमव्वोयडा चेव॥ २॥
पन्नवणी ण एसा, न एसा भासा मोसा?।

ન હેત તો એ ભાષા મૃષામા જ અતર્ભૂત બની જાત (૩) જે ન સત્ય છે અને ન અસત્ય છે એવી ભાષાનુ નામ અસત્યામૃષા–અર્થાત વ્યવહાર ભાષા છે (૪) આમા પ્રથમ અને ચોથી ભાષા બોલવા ચોગ્ય છે ચોથી જે અસત્યામૃષા ભાષા છે, તેને આમ ત્રણી આદિ ભેદોથી અનેક પ્રકારની કહેવામા આવે છે આ વિષયને ભગવાને ભગવતી સૂત્રમા કહેલ છે–

अह भंते आसइस्सामो सइस्सामो चिट्ठिस्सामो निसीइस्सामो तुयट्टिस्सामो।
आमंतणि आणवणी, जायणि तह पुच्छणी य पण्णवणी।
पच्चक्खाणी भासा, भासा इच्छाणु लोमाय॥ १॥
अणभिग्गहिया भासा, भासा य अभिग्गहमि बोद्धव्वा।
ससयकरणी भासा, वोयडमव्वोयडा चेव॥ २॥
पन्नवणी ण एसा, न एसा भासा मोसा?।

हंता ! गोयमा ! आसइस्सामो त चेव० जाव न एसा भासा मोसा।
(भ० १० श० ३ उ० ४०३ सू०)

छाया--अथ भदन्त ! आशयिष्यामहे शयिष्यामहे स्थास्यामः निपत्स्यामः त्वग्वर्तयिष्यामः ।

आमन्त्रणी आज्ञापनी याचनी तथा प्रच्छनी च प्रज्ञापनी ।
प्रत्याख्यानी भाषा, भाषा इच्छानुलोमा च ॥ १ ॥
अनभिगृहीता भाषा, भाषा चाभिग्रहे बोद्धव्या ।
संशयकरणी भाषा, व्याकृता अव्याकृता चैव ॥ २ ॥
प्रज्ञापनी खलु एषा, नैषा भाषा मृषा ? ।
हंत ! गौतम ! आशयिष्यामहे तदेव यावत् नैषा भाषा मृषा ।

व्याख्या-'अथ' इति प्रश्नार्थकः। भदन्त ! हे भगवन् इत्येव श्री महावीरं गौतमः पृच्छति-आश्रयिष्यामहे=आश्रयणीयं वस्तु स्वीकरिष्यामः, शयिष्यामहे=विशेषतः शयनं करिष्यामहे, स्थास्यामः-ऊर्ध्वस्थानेन स्थास्यामः, निपत्स्यामः=उपवेक्ष्यामः। त्वक्परिवर्तयिष्यामः-संस्तारके पार्श्वपरिवर्तनं करिष्यामः, यद्वा-आश्रयिष्यामः= आश्रयणीयं स्थानादिकं स्वीकरिष्यामः। इत्यादिका भाषा किं प्रज्ञापनी ? इत्यन्वयः इदमुपलक्षणम् । एवंजातीया भाषाविशेषाः किं प्रज्ञापनीरूपाः ? इति भावः ।

हंता ! गोयमा ! आसइस्सामो त चेव० जाव न एसा भासा मोसा (भ. १० श० ३ उ. ४०३ सूत्र)

भगवान महावीर से गौतम पूछते हैं कि-हे भगवन् ! हम आश्रय योग्य वस्तु का आश्रय लेंगे, शयन करेंगे, खडे रहेंगे, बैठेंगे, करवट बदलेंगे इत्यादिक भाषा, तथा आमन्त्रणी आदि भाषा क्या प्रज्ञापनी भाषा है ? यह भाषा मृषा नहीं है ?। आमन्त्रणी आदि भाषाओं के नाम ये हैं-१ आमन्त्रणी, २ आज्ञापनी, ३ याचनी, ४ प्रच्छनी, ५ प्रज्ञापनी, ६ प्रत्याख्यानी, ७ इच्छा नुलोमा, ८ अनभिगृहीता, ९ अभिगृहीता, १० संशयकरणी, ११ व्याकृता, १२ अव्याकृता । इस प्रकार गौतम स्वामी के पूछने पर भगवान् उत्तर

हंता गोयमा ! आसइस्सामो तचेव० जाव न एसा भासा मोसा (भ १० श ३ उ ४०३ सूत्र)

ભગવાન મહાવીરને ગૌતમ પૂછે છે કે હે ભગવાન ! અમે સુઈશું, વધુ સુઈશું, ઉભા રહિશું, બેસશું, કરવટ બદલશું, ઈત્યાદિક ભાષા તથા આમંત્રણી આદિ ભાષા શું પ્રજ્ઞાપની ભાષા છે? આ ભાષા મૃષા નથી ?

આમંત્રણી આદિ ભાષાઓના નામ આ છે-૧ આમન્ત્રણી ૨ આજ્ઞાપની ૩ યાચની ૪ પ્રચ્છની ૫ પ્રજ્ઞાપની ૬ પ્રત્યાખ્યાની ૭ ઇચ્છાનુલોમા ૮ અનભિગ્રહીતા ૯ અભિગૃહીતા, ૧૦ સંશયકરણી, ૧૧ વ્યાકૃતા, ૧૨ અવ્યાકૃતા આ ... ગૌતમ

तत्र–आमन्त्रणी–यथा 'हे साधो !' इत्यादि। एषा च किञ्च वस्तुनोऽविधायकत्वादनिषेधकत्वाच्च सत्यादिभाषात्रयलक्षणवियोगतश्चाऽसत्यामृषा व्यवहाररूपा।१।

आज्ञापनी—कार्ये परस्य प्रवर्तनी यथा "इदं कुरु" "इदं मा कुरु" इत्यादि। एषा च निर्दिष्टकार्यप्रवर्तकत्वाददुष्टविवक्षासद्भावाच्चाऽसत्यामृषा। एवमन्यत्रापि भावनीयम् ॥ २ ॥

याचनी—अनिर्दिष्टवस्तुविशेषस्य देहीत्येवं याचनरूपा। यथा—"भिक्षां देहि" ॥ ३ ॥

प्रच्छनी—अविज्ञातस्य संदिग्धस्य वाऽर्थस्य ज्ञानार्थं प्रच्छनम्। यथा—"कथमेतत्" ? ॥ ४ ॥

देते हैं कि हे गौतम ! पूर्वोक्त प्रकार की भाषा प्रज्ञापनी भाषा है, किन्तु यह भाषा मृषा नहीं है। आमन्त्रणी आदि भाषाओं का अर्थ कहते हैं–

आमन्त्रणी–'हे साधो !' इत्यादि। यह किसी वस्तु की अविधायक एवं अनिषेधक होने से, तथा सत्यादि तीन भाषा के लक्षण से रहित होने से असत्यामृषास्वरूप व्यवहार भाषा है १। आज्ञापनी–दूसरे को कार्य में प्रवृत्त कराने वाली भाषा आज्ञापनी भाषा है। जैसे–'यह करो, यह मत करो' इत्यादि। यह भाषा निर्दिष्टकार्य मे प्रवर्त्तक होने से तथा निर्दोष विवक्षा के सद्भाव से असत्यामृषा–स्वरूप है २। याचनी–"भिक्षा दो" इस प्रकार की याचनस्वरूप भाषा याचनी भाषा है ३। प्रच्छनी–अविज्ञात–अर्थात्–विना जाने हुए विषय को, अथवा संदिग्ध अर्थात्–संदेहयुक्त विषय को जानने के लिये जो पूछना वह प्रच्छनी भाषा है ४।

સ્વામીના પુછવાથી ભગવાન ઉત્તર દે છે કે હે ગૌતમ પૂર્વોકત પ્રકારની ભાષા પ્રજ્ઞાપનીભાષા છે પરંતુ આ ભાષા મૃષા નથી આમંત્રણી વગેરે ભાષાઓના અર્થ કહે છે

આમન્ત્રણી–હે સાધો ! ઈત્યાદિ। આ કોઈ વસ્તુની અવિધાયક અને અનિષેધક હોવાથી, તથા સત્યાદિ ભાષાત્રયના લક્ષણથી રહિત હોવાથી અસત્યામૃષા સ્વરૂપ વ્યવહાર ભાષા છે ૧ આજ્ઞાપની–બીજાને કાર્યમા પ્રવૃત્ત કરાવવાવાળી ભાષા આજ્ઞાપની ભાષા છે જેમ–આ કરો, આ ન કરો, ઈત્યાદિ। આ ભાષા નિર્દિષ્ટકાર્યમા પ્રવર્તક હોવાથી તથા નિર્દોષ વિવક્ષાના સદ્ભાવથી અસત્યામૃષા સ્વરૂપ છે ૨ યાચની–"ભિક્ષાદો" આ પ્રકારની યાચના સ્વરૂપ ભાષા યાચનીભાષા છે ૩ પ્રચ્છની–અવિજ્ઞાત, અર્થાત્ જાણ્યા વગરના વિષયની અથવા –સંદિગ્ધ અર્થાત્–સંદેહયુકત વિષયને જાણવા માટે જે પૂછવુ તે પુચ્છનિ ભાષા છે ૪ પ્રજ્ઞાપની–શિષ્યને ઉપ-

प्रज्ञापनी–विनयस्योपदेशदानरूपा, अर्थबोधिका भाषा, यथा–हिंसाप्रवृत्तोऽनन्तदुःखभागी भवति " इत्यादि। यथा वा–प्राणिवधान्निवृत्ताः प्राणिनो भवे भवे दीर्घायुषो नीरोगाश्च भवन्ति। उक्तञ्च–

पाणिवहाउ नियत्ता, हवंति दीहाउ या अरोगा य।
एस मई पन्नत्ता, पन्नवणी वीयरागेहिं ॥ १ ॥ ५ ॥

छाया–प्राणिवधाद् निवृत्ता, भवन्ति दीर्घायुषः अरोगाश्च।
एषा मतिः प्रज्ञप्ता, प्रज्ञापनी वीतरागैः ॥ १ ॥

प्रत्याख्यानीभाषा–याचमानस्य प्रतिषेध वचनम्। यथा–मर्यादातिरिक्त वस्त्र पात्रं वा याचमानं शिष्यं प्रति गुरुर्वदति–"अधिकं वस्त्रं पात्रं वा न दीयते" इति ॥६॥

प्रज्ञापनी–शिष्य को उपदेश देने स्वरूप जो भाषा होती है कि जिससे उसे अर्थ का अवबोध होता है उसका नाम प्रज्ञापनी भाषा है। जैसे–" जो हिंसा में प्रवृत्त होता है वह अनंत दुःख का भागी होता है " अथवा जो प्राणिवध से दूर रहते हैं वे भव भव में दीर्घ आयु पाते हैं तथा निरोग शरीर होते हैं ५। उक्तंच–

" पाणिवहाउ नियत्ता, हवंति दीहाउया अरोगा य।
एस मई पन्नत्ता, पन्नवणी वीयरागेहिं ॥ "

प्रत्याख्यानी–गुरु महाराज के पास याचना करते हुए शिष्य के लिये जो निषेधात्मक भाषा का प्रयोग होता है वह प्रत्याख्यानी भाषा है, जैसे–मर्यादा से अतिरिक्त वस्त्र एवं पात्र को याचने वाले शिष्य को गुरु महाराज कहते हैं कि–मर्यादा से अधिक वस्त्र व पात्र नहीं दिया जाता है " इत्यादि ६। इच्छानुलोमा–प्रतिपादन करने वाले की अर्थात्

देश आपवा स्वरूप जे भाषा होय छे ते जेनाथी तेने अर्थनो अवबोध थाय छे एनु नाम प्रज्ञापनीभाषा छे जेम–" जे हिंसामा प्रवृत्त बने छे ते अनंत दुखनो भागी थाय छे " अथवा जे प्राणी वधथी दूर रहे छे ते भवोभवमा दीर्घायु भोगवे छे तथा शरीरे निरोगी रहे छे ५ कह्यु छे के—

" पाणिवहाउ नियत्ता, हवंति दीहाउ या अरोगा य।
एस मई पन्नत्ता, पन्नवणी वीयरागेहिं ॥ "

प्रत्याख्यानी–गुरु महाराजनी पासे याचना करनार शिष्यने माटे जे निषेधात्मक भाषानो प्रयोग होय छे ते प्रत्याख्यानी भाषा छे जेम–मर्यादाथी अतिरिक्त वस्त्र अने पात्रनी याचना करनार शिष्यने गुरु महाराज कहे छे के मर्यादाथी वधु वस्त्र अने पात्र देवामा आवतु नथी (६) ईत्यादि। ईच्छानुलोमा–

इच्छानुलोमा–प्रतिपादयितुर्या इच्छा तदनुलोमा=तदनुकूला। यथा शुभकार्ये प्रेरितस्य "एवमस्तु ममाप्यभिप्रेतमेतत्" एवं रूपा, यथा वा कश्चित् किंचित् शुभ कार्यमारभमाणः कंचन पृच्छति, स प्राह–'भवान् करोतु ममाप्येतदभिप्रेतम्' इति। यथा वा केनचित् कश्चिदुक्तः–"साधुसकाशं गच्छामः" स वदति–एवमस्तु इति॥७॥

अनभिगृहीता—अर्थमनभिगृह्य योच्यते 'डित्थादिवत्'। अथवा–अनभिग्रहा यत्र न प्रतिनियतार्थावधारणम्। यथा–बहुषु कार्येषूपस्थितेषु कश्चित् कंचन पृच्छति–किमिदानीं करोमि ?, स प्राह–'यत् रोचते तत् कुरु' इति ॥ ८ ॥

अभिगृहीता—अर्थमभिगृह्य योच्यते–इदं वस्त्रपात्रादिकं धर्मोपकरणम्, अथवा

प्रेरक की इच्छा के अनुकूल जो भाषा बोली जाती है वह 'इच्छानुलोमा' भाषा है–जैसे कोई किसी को किसी शुभ कार्य में प्रेरणा करे तब वह कहे कि 'ठीक है यह मुझे भी अभिलषित है'। अथवा कोई किसी शुभ कार्य का प्रारंभ करते हुए किसी को पूछे तो वह कहे कि–करो यह मुझे भी पसंद है। अथवा–कोई ऐसा कहे–'मैं साधु के पास जा रहा हूं' तो सुनने वाला कहता है कि अच्छा जाओ ७। अनभिगृहीता–अर्थशून्य–डित्थडवित्थादि शब्दों का बोलना। अथवा जिसमें किसी एक अर्थ का निश्चय न हो जैसे–बहुतसे कार्यों के उपस्थित होने पर कोई किसी से जब यह पूछता है कि–'कहो मैं इस समय कौनसा काम करूँ ?' तो वह कहता है कि–जो तुम्हें रुचे सो करो'। इस प्रकार की भाषाका नाम अनभिगृहीता भाषा है ८। अभिगृहीता–अर्थ को लक्ष्य करके जिस भाषाका प्रयोग किया जाता है वह अभिगृहीता भाषा है–जैसे ये वस्त्र पात्रादिक धर्म के उपकरण हैं'। अथवा 'इस

પ્રતિપાદન કરવાવાળાની અર્થાત્-પ્રેરકની ઇચ્છાને અનુકૂળ જે ભાષા બોલાય છે તે 'ઇચ્છાનુલોમા' ભાષા છે જેમ-કોઈ કોઈને કોઈ શુભ કાર્યમા પ્રેરણા કરે ત્યારે કહે કે ઠીક છે એ મારી પણ અભિલાષા છે અથવા-કોઈ શુભ કાર્યનો પ્રારંભ કરતા કોઈને પૂછે તો તે કહે કે-કરો એ મને પણ પસંદ છે અથવા કોઈ એમ કહે કે હુ સાધુની પાસે જઇ રહ્યો છુ તો સાંભળનાર કહે કે, સારૂ જાવ ૭ અનભિગૃહિતા-અર્થશુન્ય-" ડિત્થ ડવિત્થાદિ " શબ્દ બોલવો અથવા જેમા કોઈ એક અર્થનો નિશ્ચય ન હોય, જેમ-ઘણા કામો ઉપસ્થિત થતા કોઈ બીજાને જ્યારે એ પૂછે છે કે, કહો હુ આ વખતે કયુ કામ કરૂં, તો તે કહે છે કે, જે તમને રૂચે તે કરો આ પ્રકારની ભાષાનુ નામ અનભિગૃહિતા ભાષા છે ૮ અભિગૃહીતા-અર્થનુ લક્ષ કરીને જે ભાષાનો પ્રયોગ કરવામા આવે છે તે 'અભિગૃહિતા' ભાષા છે જેમ-" આ વસ્ત્ર પાત્રાદિક ધર્મના ઉપકરણ છે " અથવા ' આ સમયે

प्रज्ञापनी-विनयस्योपदेशदानरूपा, अर्थबोधिका भाषा, यथा-हिंसाप्रवृत्तो ऽनन्तदुःखभागी भवति " इत्यादि । यथा वा-प्राणिवधान्निवृत्ताः प्राणिनो भवे भवे दीर्घायुषो नीरोगाश्च भवन्ति । उक्तञ्च--

पाणिवहाउ नियत्ता, हवंति दीहाउ या अरोगा य ।
एस मई पन्नत्ता, पन्नवणी वीयरागेहिं ॥ १ ॥ ५ ॥

छाया-प्राणिवधाद् निवृत्ता, भवन्ति दीर्घायुषः अरोगाश्च ।
एषा मतिः प्रज्ञप्ता, प्रज्ञापनी वीतरागैः ॥ १ ॥

प्रत्याख्यानी भाषा-याचमानस्य प्रतिषेध वचनम् । यथा-मर्यादातिरिक्त वस्त्र पात्र वा याचमान शिष्य प्रति गुरुर्वदति-"अधिक वस्त्र पात्र वा न दीयते" इति ॥६॥

प्रज्ञापनी-शिष्य को उपदेश देने स्वरूप जो भाषा होती है कि जिससे उसे अर्थ का अवबोध होता है उसका नाम प्रज्ञापनी भाषा है। जैसे-" जो हिंसा मे प्रवृत्त होता है वह अनत दुःख का भागी होता है " अथवा जो प्राणिवध से दूर रहते हैं वे भव भव मे दीर्घ आयु पाते हैं तथा निरोग शरीर होते हैं ५ । उक्तच—

" पाणिवहाउ नियत्ता, हवंति दीहाउया अरोगा य ।
एस मई पन्नत्ता, पन्नवणी वीयरागेहिं ॥ "

प्रत्याख्यानी-गुरु महाराज के पास याचना करते हुए शिष्य के लिये जो निषेधात्मक भाषा का प्रयोग होता है वह प्रत्याख्यानी भाषा है, जैसे-मर्यादा से अतिरिक्त वस्त्र एव पात्र को याचने वाले शिष्य को गुरु महाराज कहते है कि-मर्यादा से अधिक वस्त्र व पात्र नही दिया जाता है " इत्यादि ६ । इच्छानुलोमा-प्रतिपादन करने वाले की अर्थात्

देश आपवा स्वरूप जे भाषा होय छे ते जेनाथी तेने अर्थनो अवबोध थाय छे एनु नाम प्रज्ञापनीभाषा छे जेम-" जे हिंसामा प्रवृत्त बने छे ते अनत दुखनो भागी थाय छे " अथवा जे प्राणी वधथी दूर रहे छे ते भवोभवमा दीर्घायु भोगवे छे तथा शरीरे निरोगी रहे छे ५ कह्यु छे के—

" पाणिवहाउ नियत्ता, हवंति दीहाउ या अरोगा य ।
एस मई पन्नत्ता, पन्नवणी वीयरागेहिं ॥ "

પ્રત્યાખ્યાની-ગુરુ મહારાજની પાસે યાચના કરનાર શિષ્યને માટે જે નિષેધાત્મક ભાષાનો પ્રયોગ હોય છે તે પ્રત્યાખ્યાની ભાષા છે જેમ-મર્યાદાથી અતિરિક્ત વસ્ત્ર અને પાત્રની યાચના કરનાર શિષ્યને ગુરુ મહારાજ કહે છે કે મર્યાદાથી વધુ વસ્ત્ર અને પાત્ર દેવામા આવતુ નથી (૬) ઈત્યાદિ ! ઇચ્છાનુલોમા-

इच्छानुलोमा-प्रतिपादयितुर्या इच्छा तदनुलोमा=तदनुकूला। यथा शुभकार्ये प्रेरितस्य "एवमस्तु ममाप्यभिप्रेतमेतत्" एवं रूपा, यथा वा कश्चित् किंचित् शुभ कार्यमारभमाणः कंचन पृच्छति, स प्राह-'भवान् करोतु ममाप्येतदभिप्रेतम्' इति। यथा वा केनचित् कश्चिदुक्तः-"साधुसकाशं गच्छामि" स वदति-एवमस्तु इति॥७॥

अनभिगृहीता—अर्थमनभिगृह्य योच्यते 'डित्यादिवत्'। अथवा-अनभिग्रहा यत्र न प्रतिनियतार्थावधारणम्। यथा-बहुषु कार्येष्ववस्थितेषु कश्चित् कंचन पृच्छति-किमिदानीं करोमि ?, स प्राह-'यत् रोचते तत् कुरु' इति ॥८॥

अभिगृहीता—अर्थमभिगृह्य योच्यते-इदं वस्त्रपात्रादिकं धर्मोपकरणम्, अथवा

प्रेरक की इच्छा के अनुकूल जो भाषा बोली जाती है वह 'इच्छानुलोमा' भाषा है-जैसे कोई किसी को किसी शुभ कार्य मे प्रेरणा करे तब वह कहे कि 'ठीक है यह मुझे भी अभिलषित है'। अथवा कोई किसी शुभ कार्य का प्रारंभ करते हुए किसी को पूछे तो वह कहे कि-करो यह मुझे भी पसंद है। अथवा-कोई ऐसा कहे-'मैं साधु के पास जा रहा हूं' तो सुनने वाला कहता है कि अच्छा जाओ ७। अनभिगृहीता-अर्थशून्य-डित्थडवित्थादि शब्दो का बोलना। अथवा जिसमे किसी एक अर्थ का निश्चय न हो जैसे-बहुतसे कार्यो के उपस्थित होने पर कोई किसी से जब यह पूछता है कि-'कहो मैं इस समय कौनसा काम करूं?' तो वह कहता है कि-जो तुम्हें रुचे सो करो'। इस प्रकार की भाषाका नाम अनभिगृहीता भाषा है ८। अभिगृहीता-अर्थ को लक्ष्य करके जिस भाषाका प्रयोग किया जाता है वह अभिगृहीता भाषा है-जैसे ये वस्त्र पात्रादिक धर्म के उपकरण है'। अथवा 'इस

પ્રતિપાદન કરવાવાળાનો અર્થાત્-પ્રેરકની ઈચ્છાને અનુકૂળ જે ભાષા બોલાય છે તે 'ઇચ્છાનુલોમા' ભાષા છે જેમ-કોઈ કોઈને કોઈ શુભ કાર્યમા પ્રેરણા કરે ત્યારે કહે કે ઠીક છે એ મારી પણ અભિલાષા છે અથવા-કોઈ શુભ કાર્યનો પ્રારભ કરતા કોઈને પૂછે તો તે કહે કે-કરો એ મને પણ પસદ છે અથવા કોઈ એમ કહે કે હુ સાધુની પાસે જઈ રહ્યો છુ તો સાભળનાર કહે કે, સારૂ જાવ ૭ અનભિગૃહિતા-અર્થશુન્ય-" ડિત્થ ડવિત્થાદિ " શબ્દ બોલવો અથવા જેમા કોઈ એક અર્થનો નિશ્ચય ન હોય, જેમ-ઘણા કામો ઉપસ્થિત થતા કોઈ બીજાને જ્યારે એ પૂછે છે કે, કહો હુ આ વખતે કયુ કામ કરૂ, તો તે કહે છે કે, જે તમને રૂચે તે કરો આ પ્રકારની ભાષાનુ નામ અનભિગૃહિતા ભાષા છે ૮ અભિગૃહીતા-અર્થનુ લક્ષ કરીને જે ભાષાનો પ્રયોગ કરવામા આવે છે તે 'અભિગૃહિતા' ભાષા છે જેમ-" આ વસ્ત્ર પાત્રાદિક ધર્મના ઉપકરણ છે " અથવા ' આ સમયે

प्रज्ञापनी-विनयस्योपदेशदानरूपा, अर्थबोधिका भाषा, यथा-हिंसाप्रवृत्तो-ऽनन्तदुःखभागी भवति " इत्यादि । यथा वा-प्राणिवधान्निवृत्ताः प्राणिनो भवे भवे दीर्घायुषो नीरोगाश्च भवन्ति । उक्तञ्च--

पाणिवहाउ नियत्ता, हवंति दीहाउ या अरोगा य ।
एस मई पन्नत्ता, पन्नवणी वीयरागेहिं ॥ १ ॥ ५ ॥

छाया-प्राणिवधाद् निवृत्ता, भवन्ति दीर्घायुषः अरोगाश्च ।
एषा मतिः प्रज्ञप्ता, प्रज्ञापनी वीतरागैः ॥ १ ॥

प्रत्याख्यानीभाषा-याचमानस्य प्रतिषेध वचनम् । यथा-मर्यादातिरिक्त वस्त्र पात्र वा याचमान शिष्य प्रति गुरुर्वदति-"अधिक वस्त्र पात्र वा न दीयते" इति ॥६॥

प्रज्ञापनी-शिष्य को उपदेश देने स्वरूप जो भाषा होती है कि जिससे उसे अर्थ का अवबोध होता है उसका नाम प्रज्ञापनी भाषा है। जैसे-" जो हिंसा मे प्रवृत्त होता है वह अनंत दुःख का भागी होता है " अथवा जो प्राणिवध से दूर रहते हैं वे भव भव मे दीर्घ आयु पाते हैं तथा निरोग शरीर होते हैं ५ । उक्तंच—

" पाणिवहाउ नियत्ता, हवंति दीहाउया अरोगा य ।
एस मई पन्नत्ता, पन्नवणी वीयरागेहिं ॥ "

प्रत्याख्यानी-गुरु महाराज के पास याचना करते हुए शिष्य के लिये जो निषेधात्मक भाषा का प्रयोग होता है वह प्रत्याख्यानी भाषा है, जैसे-मर्यादा से अतिरिक्त वस्त्र एवं पात्र को याचने वाले शिष्य को गुरु महाराज कहते हैं कि-मर्यादा से अधिक वस्त्र व पात्र नहीं दिया जाता है " इत्यादि ६ । इच्छानुलोमा-प्रतिपादन करने वाले की अर्थात्

देश आपवा स्वरूप जे भाषा होय छे ते जेनाथी तेने अर्थनो अवबोध थाय छे एनु नाम प्रज्ञापनीभाषा छे जेम-" जे हिंसामा प्रवृत्त बने छे ते अनंत दुःखनो भागी थाय छे " अथवा जे प्राणी वधथी दूर रहे छे ते भवोभवमा दीर्घायु भोगवे छे तथा शरीरे निरोगी रहे छे ५ कह्यु छे के—

" पाणिवहाउ नियत्ता, हवंति दीहाउ या अरोगा य ।
एस मई पन्नत्ता, पन्नवणी वीयरागेहिं ॥ "

प्रत्याख्यानी-गुरु महाराजनी पासे याचना करनार शिष्यने माटे जे निषेधात्मक भाषानो प्रयोग होय छे ते प्रत्याख्यानी भाषा छे जेम-मर्यादाथी अतिरिकत वस्त्र अने पात्रनी याचना करनार शिष्यने गुरु महाराज कहे छे के मर्यादाथी वधु वस्त्र अने पात्र देवामा आवतुं नथी (६) ईत्यादि । ईच्छानुलोमा-

इच्छानुलोमा-प्रतिपादयितुर्या इच्छा तदनुलोमा=तदनुकूला। यथा शुभकार्ये प्रेरितस्य "एवमस्तु ममाप्यभिप्रेतमेतत्" एवं रूपा, यथा वा कश्चित् किंचित् शुभ कार्यमारभमाणः कंचन पृच्छति, स प्राह-'भवान् करोतु ममाप्येतदभिप्रेतम्' इति। यथा वा केनचित् कश्चिदुक्तः-"साधुसकाशं गच्छाम" स वदति-एवमस्तु इति॥७॥

अनभिगृहीता—अर्थमनभिगृह्य योच्यते 'डित्थादिवत्'। अथवा-अनभिग्रहा यत्र न प्रतिनियतार्थावधारणम्। यथा-बहुषु कार्येष्ववस्थितेषु कश्चित् कंचन पृच्छति-किमिदानीं करोमि ?, स प्राह-'यत् रोचते तत् कुरु' इति ॥ ८ ॥

अभिगृहीता—अर्थमभिगृह्य योच्यते-इदं वस्त्रपात्रादिकं धर्मोपकरणम्, अथवा

प्रेरक की इच्छा के अनुकूल जो भाषा बोली जाती है वह 'इच्छानुलोमा' भाषा है-जैसे कोई किसी को किसी शुभ कार्य मे प्रेरणा करे तब वह कहे कि 'ठीक है यह मुझे भी अभिलषित है'। अथवा कोई किसी शुभ कार्य का प्रारंभ करते हुए किसी को पूछे तो वह कहे कि-करो यह मुझे भी पसद है। अथवा-कोई ऐसा कहे-'मै साधु के पास जा रहा हूँ' तो सुनने वाला कहता है कि अच्छा जाओ ७। अनभिगृहीता-अर्थशून्य-डित्थडवित्थादि शब्दो का बोलना। अथवा जिसमे किसी एक अर्थ का निश्चय न हो जैसे-बहुतसे कार्यो के उपस्थित होने पर कोई किसी से जब यह पूछता है कि-'कहो मै इस समय कौनसा काम करूँ?' तो वह कहता है कि-जो तुम्हें रुचे सो करो'। इस प्रकार की भाषाका नाम अनभिगृहीता भाषा है ८। अभिगृहीता-अर्थ को लक्ष्य करके जिस भाषाका प्रयोग किया जाता है वह अभिगृहीता भाषा है-जैसे ये वस्त्र पात्रादिक धर्म के उपकरण है'। अथवा 'इस

પ્રતિપાદન કરવાવાળાની અર્થાત્-પ્રેરકની ઈચ્છાને અનુકૂળ જે ભાષા બોલાય છે તે 'ઇચ્છાનુલોમા' ભાષા છે જેમ-કોઈ કોઈને કોઈ શુભ કાર્યમા પ્રેરણા કરે ત્યારે કહે કે ઠીક છે એ મારી પણ અભિલાષા છે અથવા-કોઈ શુભ કાર્યનો પ્રારભ કરતા કોઈને પૂછે તો તે કહે કે-કરો એ મને પણ પસદ છે અથવા કોઈ એમ કહે કે હુ સાધુની પાસે જઇ રહ્યો છુ તો સાભળનાર કહે કે, સારૂ જાવ ૭ અનભિગૃહિતા-અર્થશુન્ય-" ડિત્થ ડવિત્થાદિ " શબ્દ બોલવો અથવા જેમા કોઈ એક અર્થનો નિશ્ચય ન હોય, જેમ-ઘણા કામો ઉપસ્થિત થતા કોઈ બીજાને જ્યારે એ પૂછે છે કે, કહો હુ આ વખતે કયુ કામ કરૂ, તો તે કહે છે કે, જે તમને રૂચે તે કરો આ પ્રકારની ભાષાનુ નામ અનભિગૃહિતા ભાષા છે ૮ અભિગૃહીતા-અર્થનુ લક્ષ કરીને જે ભાષાનો પ્રયોગ કરવામા આવે છે તે 'અભિગૃહિતા' ભાષા છે જેમ-" આ વસ્ત્ર પાત્રાદિક ધર્મના ઉપકરણ છે " અથવા 'આ સમયે

प्रज्ञापनी-विनयस्योपदेशदानरूपा, अर्थबोधिका भाषा, यथा-हिंसाप्रवृत्तोऽनन्तदुःखभागी भवति " इत्यादि । यथा वा-प्राणिवधान्निवृत्ताः प्राणिनो भवे भवे दीर्घायुषो नीरोगाश्च भवन्ति । उक्तञ्च--

पाणिवहाउ नियत्ता, हवंति दीहाउ या अरोगा य ।
एस मई पन्नत्ता, पन्नवणी वीयरागेहिं ॥ १ ॥५॥

छाया-प्राणिवधाद् निवृत्ता, भवन्ति दीर्घायुषः अरोगाश्च ।
एषा मतिः प्रज्ञप्ता, प्रज्ञापनी वीतरागैः ॥ १ ॥

प्रत्याख्यानीभाषा-याचमानस्य प्रतिषेध वचनम् । यथा-मर्यादातिरिक्त वस्त्र पात्रं वा याचमान शिष्य प्रति गुरुर्वदति-"अधिक वस्त्र पात्र वा न दीयते" इति ॥६॥

प्रज्ञापनी-शिष्य को उपदेश देने स्वरूप जो भाषा होती है कि जिससे उसे अर्थ का अवबोध होता है उसका नाम प्रज्ञापनी भाषा है। जैसे-" जो हिसा मे प्रवृत्त होता है वह अनत दुःख का भागी होता है " अथवा जो प्राणिवध से दूर रहते हैं वे भव भव मे दीर्घ आयु पाते है तथा निरोग शरीर होते हैं ५ । उक्तच—

" पाणिवहाउ नियत्ता, हवंति दीहाउया अरोगा य ।
एस मई पन्नत्ता, पन्नवणी वीयरागेहिं ॥ "

प्रत्याख्यानी-गुरु महाराज के पास याचना करते हुए शिष्य के लिये जो निषेधात्मक भाषा का प्रयोग होता है वह प्रत्याख्यानी भाषा है, जैसे-मर्यादा से अतिरिक्त वस्त्र एव पात्र को याचने वाले शिष्य को गुरु महाराज कहते हैं कि-मर्यादा से अधिक वस्त्र व पात्र नहीं दिया जाता है " इत्यादि ६ । इच्छानुलोमा-प्रतिपादन करने वाले की अर्थात्

देश આપવા સ્વરૂપ જે ભાષા હોય છે તે જેનાથી તેને અર્થનો અવબોધ થાય છે એનુ નામ પ્રજ્ઞાપનીભાષા છે જેમ-" જે હિંસામા પ્રવૃત્ત બને છે તે અનત દુખનો ભાગી થાય છે " અથવા જે પ્રાણી વધથી દૂર રહે છે તે ભવોભવમા દીર્ઘાયુ ભોગવે છે તથા શરીરે નિરોગી રહે છે ૫ કહ્યુ છે કે—

" पाणिवहाउ नियत्ता, हवंति दीहाउ या अरोगा य ।
एस मई पन्नत्ता, पन्नवणी वीयरागेहिं ॥ "

પ્રત્યાખ્યાની-ગુરુ મહારાજની પાસે યાચના કરનાર શિષ્યને માટે જે નિષેધાત્મક ભાષાનો પ્રયોગ હોય છે તે પ્રત્યાખ્યાની ભાષા છે જેમ-મર્યાદાથી અતિરિક્ત વસ્ત્ર અને પાત્રની યાચના કરનાર શિષ્યને ગુરુ મહારાજ કહે છે કે મર્યાદાથી વધુ વસ્ત્ર અને પાત્ર દેવામા આવતુ નથી (૬) ઈત્યાદિ । ઈચ્છા-

इच्छानुलोमा-प्रतिपादयितुर्या इच्छा तदनुलोमा=तदनुकूला। यथा शुभकार्ये प्रेरितस्य "एवमस्तु ममाप्यभिप्रेतमेतत्" एव रूपा, यथा वा कश्चित् किंचित् शुभ कार्यमारभमाणः कंचन पृच्छति, स आह-'भवान् करोतु ममाप्येतदभिप्रेतम्' इति। यथा वा केनचित् कश्चिदुक्त.-"साधुसकाशं गच्छामि" स वदति-एवमस्तु इति॥७॥

अनभिगृहीता—अर्थमनभिगृह्य योच्यते 'डित्थादिवत्'। अथवा-अनभिग्रहा यत्र न प्रतिनियतार्थावधारणम्। यथा-बहुषु कार्येषूपस्थितेषु कश्चित् कंचन पृच्छति-किमिदानीं करोमि ?, स आह-'यत् रोचते तत् कुरु' इति ॥ ८॥

अभिगृहीता—अर्थमभिगृह्य योच्यते-इदं वस्त्रपात्रादिकं धर्मोपकरणम्, अथवा

प्रेरक की इच्छा के अनुकूल जो भाषा बोली जाती है वह 'इच्छानुलोमा' भाषा है-जैसे कोई किसी को किसी शुभ कार्य मे प्रेरणा करे तब वह कहे कि 'ठीक है यह मुझे भी अभिलषित है'। अथवा कोई किसी शुभ कार्य का प्रारंभ करते हुए किसी को पूछे तो वह कहे कि-करो यह मुझे भी पसद है। अथवा-कोई ऐसा कहे-'मै साधु के पास जा रहा हूँ' तो सुनने वाला कहता है कि अच्छा जाओ ७। अनभिगृहीता-अर्थशून्य-डित्थडवित्थादि शब्दो का बोलना। अथवा जिसमे किसी एक अर्थ का निश्चय न हो जैसे-बहुतसे कार्यो के उपस्थित होने पर कोई किसी से जब यह पूछता है कि-'कहो मै इस समय कौनसा काम करूँ?' तो वह कहता है कि-जो तुम्हें रुचे सो करो'। इस प्रकार की भाषाका नाम अनभिगृहीता भाषा है ८। अभिगृहीता-अर्थ को लक्ष्य करके जिस भाषाका प्रयोग किया जाता है वह अभिगृहीता भाषा है-जैसे ये वस्त्र पात्रादिक धर्म के उपकरण है'। अथवा 'इस

પ્રતિપાદન કરવાવાળાની અર્થાત્-પ્રેરકની ઈચ્છાને અનુકૂળ જે ભાષા બોલાય છે તે 'ઈચ્છાનુલોમા' ભાષા છે જેમ-કોઈ કોઈને કોઈ શુભ કાર્યમા પ્રેરણા કરે ત્યારે કહે કે ઠીક છે એ મારી પણ અભિલાષા છે અથવા-કોઈ શુભ કાર્યનો પ્રારભ કરતા કોઈને પૂછે તો તે કહે કે-કરો એ મને પણ પસદ છે અથવા કોઈ એમ કહે કે હુ સાધુની પાસે જઈ રહ્યો છુ તો સાભળનાર કહે કે, સારૂ જાવ ૭ અનભિગૃહિતા-અર્થશુન્ય-"ડિત્થ ડવિત્થાદિ" શબ્દ બોલવો અથવા જેમા કોઈ એક અર્થનો નિશ્ચય ન હોય, જેમ-ઘણા કામો ઉપસ્થિત થતા કોઈ બીજાને જ્યારે એ પૂછે છે કે, કહો હુ આ વખતે કયુ કામ કરૂ, તો તે કહે છે કે, જે તમને રૂચે તે કરો આ પ્રકારની ભાષાનુ નામ અનભિગૃહિતા ભાષા છે ૮ અભિગૃહીતા-અર્થનુ લક્ષ કરીને જે ભાષાનો પ્રયોગ કરવામા આવે છે તે 'અભિગૃહિતા' ભાષા છે જેમ-"આ વસ્ત્ર પાત્રાદિક ધર્મના ઉપકરણ છે" અથવા 'આ સમયે

-प्रतिनियतार्थावधारणम् । यथा-इदमिदानीं कर्तव्यम्, इदं न कर्तव्यमिति ॥९॥

संशयकरणी—याऽनेकार्थप्रतिपत्तिकरी सा । या भाषा जनेकार्थाभिधायि तया परस्य संशयमुत्पादयति, यथा - सैन्धवमानयेत्यत्र सैन्धवशब्दो नरलवण वाजिवाचकत्वेन संशयोत्पादकः ॥ १० ॥

व्याकृता—या प्रकटार्था । यथा-अहिंसा-सर्वकल्याणकारिणी ॥ ११ ॥

अव्याकृता—अतिगम्भीरशब्दार्था, अव्यक्ताक्षरप्रयुक्ता वा, यथा- "संयत-स्य महत्पापं प्रतिक्रमणकर्मणा"। इत्यादि, यथा वा मम्मणादि बालभाषा ॥ १२ ॥ एषा=आमन्त्रण्यादिका भाषा प्रज्ञापनी खलु-प्रज्ञाप्यते प्रकटी क्रियतेऽर्थोऽनयेति प्रज्ञापनी अर्थकथनी, सा भाषणीया इत्यर्थः । नैषा भाषा मृषा

समय यह करना चाहिये, यह नहीं करना चाहिये' ९ । संशयकरणी-जिस भाषा से सुनने वालेको अनेक अर्थों की प्रतिपत्ति होने लगे उस भाषा का नाम संशयकरणी भाषा है, जैसे-किसी ने कहा कि-'सैन्धव लाओ' यह सैन्धव शब्द पुरुष, लवण और घोडे रूप अर्थों का प्रतिपादक है, अतः सुनने वाले को संशय जनक हो जाता है १० । व्याकृता-जिसका अर्थ स्पष्ट होता है वह व्याकृता भाषा है जैसे-"अहिंसा सर्व प्रकार से कल्याण करने वाली है" ११ । अव्याकृता-अतिगभीर शब्दार्थवाली भाषा अव्याकृता भाषा है । अथवा-जो अव्यक्त अक्षर से युक्त होती है वह भाषा अव्याकृता भाषा है जैसे-"संयत-स्य महत्पापं प्रतिक्रमणकर्मणा" प्रतिक्रमण कर्म से संयत को बडा भारी पाप लगता है। यहां पर जब "स्य" को क्रियापद मान लिया जाता है तब इसका

આ કરવું જોઈએ આ ન કરવું જોઈએ" ૯ સંશયકરણી-જે ભાષાથી સાંભળ નારને અનેક અર્થોનો આભાસ થવા લાગે તે ભાષાનું નામ સંશયકરણી ભાષા છે જેમ કોઈએ કહ્યું કે—"સૈન્ધવ લાઓ" આ સૈન્ધવ શબ્દ પુરુષ મીઠું અને ઘોડારૂપ અર્થનો પ્રતિપાદક છે આથી સાંભળવાવાળાને પ્રકરણાદિના અભાવમાં સંશયજનક બને છે એ માટે પ્રકરણ સમજીને આ ભાષા બોલવામાં દોષ નથી કેમકે, તે વ્યવહારૂ ભાષા છે ૧૦ વ્યાકૃતા-જેનો અર્થ સ્પષ્ટ થાય છે તે વ્યાકૃત ભાષા છે જેમ—"અહિંસા" સર્વ પ્રકારથી કલ્યાણ કરવાવાળી છે" ૧૧ અવ્યાકૃતા અતિ ગંભીર શબ્દાર્થવાળી ભાષા અવ્યાકૃતા ભાષા છે અથવા-જે અવ્યક્ત અક્ષરથી યુક્ત હોય છે તે ભાષા અવ્યાકૃતા ભાષા છે જેમ—

संयत-स्य महत्पापं प्रतिक्रमणा कर्मणा—

પ્રતિક્રમણ કર્મથી સંયતને મોટું ભારે પાપ લાગે છે, અહિં જ્યારે "સ્ય" ને ક્રિયાપદ માનવામાં આવે ત્યારે એનો અર્થ એવો થાય છે કે, હે

-एषा भाषा मृषा अवक्तव्या नेत्यर्थः। प्रश्नकर्तुरयमभिप्रायः–' आशयिष्यामहे ' इत्यादिका भाषा भविष्यत्कालविषया, साचान्तरायसंभवेन कदाचिदर्थाभिधायिनी न स्यात् । तथा एकार्थविषयाऽपि बहुवचनान्ततयाऽभिहिता तस्मादयथार्था। तथा–आमन्त्रणीप्रभृतिका, सत्यभाषावदर्थे नियता नास्ति विधिप्रतिषेधबोधकत्वाभावात्, अत. किमिय वक्तव्या स्यात्, उत न ? इति।

अर्थ ऐसा होता है कि हे संयत ? प्रतिक्रमण कर्म से तुम अपने पापोंका क्षय करो। यह बोध शीघ्र नही हो सकता है, अतः इसे अव्याकृत भाषा कहा है। अथवा–बालककी भाषाको अव्याकृत भाषा कहते है १२। ये सब भाषायें प्रज्ञापनी हैं, यह प्रज्ञापनी भाषा मृषास्वरूप नहीं है। प्रश्न करने वालेका कहने का हेतु यह है–जब यह कहा जाता है कि हम 'शयनकरेंगे' इत्यादि, तब यह भाषा भविष्यत् काल को विषय करने वाली होने से अर्थकी पूर्ति में असमर्थ जान पडती है, कारण कि अन्तराय कर्म के उदय की संभावना होने से उस विवक्षित अर्थकी कदाचित् पूर्ति न भी हो सके तो फिर जिस प्रकार मृषाभाषा अर्थको कहनेवाली नहीं मानी जाती है उसी प्रकार यह भाषा भी अनर्थाभिधायिनी मान लेना चाहिये तथा " हम शयनकरेंगे " इस कथनमे " मैं शयनकरूँगा " इस एक वचन के ही प्रयोग मे बहुवचन का प्रयोग किया गया है। जैसे एक को अनेक कहनेवाली भाषा अयथार्थ मानी जाती है। उसी प्रकार यह भी अयथार्थ मानी जानी चाहिये। इसी तरह आमन्त्रणी भाषाएँ भी सत्य भाषाकी तरह अर्थ में नियत नहीं है, क्यों कि इनमें विधि एवं प्रतिषेध की बोधकता का अभाव है, इसलिये यह संदेह होता है कि यह बोलने के योग्य है अथवा नहीं है। इस प्रकारकी आशंका का यह उत्तर है कि

સયત ! પ્રતિક્રમણ કર્મથી તમે તમારા પાપોનો ક્ષય કરો આ બોધ જલ્દી થઈ શકતો નથી આથી આને અવ્યાકૃતા ભાષા કહેવામા આવે છે અથવા–બાળકની ભાષાને અવ્યાકૃત ભાષા કહેવામા આવે છે ૧૨ આ બધી ભાષા પ્રજ્ઞાપની છે

આ પ્રજ્ઞાપની ભાષા મૃષા સ્વરૂપની નથી પ્રશ્ન કરનારના કહેવાનો મતલબ એ છે કે, જ્યારે એમ કહેવામા આવે છે કે, " અમે સુઈએ છીએ " આ કથનમા " હુ સુઉ છુ " આ એક વચનના પ્રયોગમા બહુ વચનનો પ્રયોગ કરવામા આવેલ છે જેમ એકને અનેક કહેવાવાળી ભાષા અયથાર્થ માનવામા આવે છે એ રીતે પણ અયથાર્થ માનવી જોઈએ આ રીતે આમન્ત્રણી ભાષાઓ પણ સત્ય ભાષાની જેમ અર્થમા નિયત નથી કેમકે, એનામા વિધિ અને પ્રતિપેધની બોધકતાનો અભાવ છે આ માટે એ સદેહ થાય છે, એ બોલવાને યોગ્ય છે,

अत्रोत्तरमाह—हता। इत्यादि। 'हन्त' इति स्वीकारार्थकः, अय भावः—'आशयिष्यामहे' 'शयिष्यामहे' इत्यादिका भाषा निश्चयात्मकशब्दप्रयोगाभावान्नास्ति निश्चयात्मिका, या तु–'आशयिष्यामहे एव' 'शयिष्यामह एव' इत्यादिका निश्चयात्मिका सैवान्तरायसंभवाद् भविष्यत्कालविषया भाषा मृषा भवितुमर्हति। 'आशयिष्यामहे' इत्यादौ तु–शयनादिक्रियाया वक्तुरभिप्रायः "शयनादिक्रियाकरणस्य भावो मम वर्तते" इत्यादि रूपं सत्य एवास्तीति भवति प्रज्ञापनी। एकार्थविषये बहुवचनाभिधानमपि आत्मनि गुरौ च शास्त्रानुमतं, तस्माद् बहुवचनान्ततया प्रयुक्ताऽपि प्रज्ञापन्येव भवति। एवमामन्त्रण्यादिकाऽपि।

'आश्रयिष्यामहे" इत्यादिक भाषाएँ निश्चयात्मक शब्द के प्रयोग के अभाव से निश्चयात्मक नहीं हैं। ये निश्चयात्मक जब ही मानी जाती है कि जब इनके साथ निश्चयात्मक शब्दका प्रयोग किया हुआ होता है। जैसे–आश्रयिष्यामहे एव, शयिष्यामहे एव" इस प्रकारकी निश्चयात्मक भाषा में जो कि भविष्यत् कालको विषय करनेवाली हो अन्तराय कर्म के उदय से अपने अर्थकी पूर्ति की निश्चितता सदिग्ध रहती है अतः वही भाषा मृषावाद रूप मानी जाती है। "आश्रयिष्यामहे" इत्यादि भाषा मे तो शयनरूप क्रिया करने का भाव ही केवल वक्ता का रहा हुआ है अत उस अपेक्षा वह सत्य ही है। इसी अर्थ को मन में रख कर मुनिराज भविष्यत्काल के अर्थ मे भाव शब्द का प्रयोग करते हैं, जैसे–'कल स्वाध्याय करने का भाव है' अथवा–'तपस्या करने का भाव है' इत्यादि। एकवचन में भी व्याकरणसिद्धान्त के अनुसार

અથવા નથી એ પ્રકારની આશંકાનો આ ઉત્તર છે કે, "आशयिष्यामहे" ઈત્યાદિક ભાષાઓ નિશ્ચયાત્મક નથી અને નિશ્ચયાત્મક ત્યારે જ માનવામા આવે કે જ્યારે એની સાથે નિશ્ચયાત્મક શબ્દનો પ્રયોગ કરવામા આવેલ હોય જેમ आशयिष्यामहे एव शयिष्यामहे एव–આ પ્રકારની નિશ્ચયાત્મક ભાષામા કે જે ભવિષ્યત્ કાળનો વિષય કરવાવાળી હોય અંતરાય કર્મના ઉદયથી તેના અર્થની પૂર્તિની નિશ્ચિતતા સંદિગ્ધ રહે છે આથી તે ભાષા મૃષાવા રૂપ માનવામા આવે છે "आशयिष्यामहे" ઈત્યાદિ ભાષામા તો કહેનારનો સુવાની ક્રિયા કરવાનો ભાવ જ ફક્ત રહેલ છે આથી એ અપેક્ષાથી તે સત્ય જ છે આ જ અર્થને મનમા રાખી મુનિરાજ ભવિષ્યકાળના અર્થમા ભાવ શબ્દનો પ્રયોગ કરે છે જેમ—'કાલે સ્વાધ્યાય કરવાનો ભાવ છે' અથવા "તપસ્યા કરવાનો ભાવ છે" ઈત્યાદિ। એક વચનમા પણ વ્યાકરણ સિદ્ધાતની

या निरवद्यपुरुपार्थसाधनी सा प्रज्ञापन्येव। यथा "हे साधो!" "इद कुरु" "इद मा कुरु" इत्यादिका। सा तु भाषणीयैवेति।

भाषादोष=सावद्यानुमोदनादिक, मृषा-कर्कशाऽसभ्यशब्दोच्चारणादिक च, परिहरेत्। च-पुनः, माया सदा=सर्वकाल परिवर्जयेत्।

अत्र मायामित्युपलक्षणम्, क्रोधमानलोभाना कषायाणाम्। सर्वान् कषायान् परिवर्जयेदित्यर्थः। कषायाणा मृषाभाषणहेतुत्वात्, कषायवर्जने सति मृषाभाषणपरिहारः सुतरा स्यादिति भावः॥ २४॥

बहुवचन का प्रयोग हो जाता है। वहा कहागया है कि अपने मे एव गुरु में बहुवचन का प्रयोग करना निर्दोष है, इसलिये एक मे भी बहु वचनान्तरूप से प्रयुक्त भाषा प्रज्ञापनी ही भाषा है। इसी तरह आमन्त्रणी आदि भाषाएँ भी जो निरवद्य पुरुषार्थ की साधक होती हैं वे प्रज्ञापनी ही हैं। जैसे-"हे साधो।" "यह करो यह मत करो" इत्यादि।

सावद्य कर्म की अनुमोदना आदि करना यह भाषा दोष है। इसी प्रकार कर्कश एवं कठोर शब्द का उच्चारण करना आदि भी मृषा भाषा में ही अन्तर्हित है। माया शब्द उपलक्षण है। इसलिये क्रोधादिक कषाय के विषय में भी समझ लेना चाहिये, क्यों कि कषाय के आवेश से ही मृषाभाषण होता है। इनके परिवर्जन से मृषाभाषाका परिवर्जन हो जाता है। अतः भाषादोष एव माया का सदा काल परित्याग कर देना चाहिये॥ २४॥

બહુ વચનનો પ્રયોગ થઈ જાય છે, આથી એ બતાવાયુ છે કે, પોતાનામા અને ગુરુ મહારાજમા બહુ વચનનો પ્રયોગ કરવો નિર્દોષ છે આ માટે એકમા પણ બહુવચનાન્તરૂપથી પ્રયુક્ત ભાષા પ્રજ્ઞાપની ભાષા જ છે આ રીતે આમન્ત્રણી આદિ ભાષાઓ પણ જે નિરવદ્ય પુરૂષાર્થની સાધક હોય છે તે પ્રજ્ઞાપની જ છે જેમ—"હે સાધો!" "આ કરો, આ ન કરો," ઈત્યાદિ।

સાવદ્ય—કર્મની અનુમોદના આદિ કરવી એ ભાષા દોષ છે આ પ્રકારે કર્કશ અને કઠોર શબ્દનુ ઉચ્ચારણ કરવુ આદિ પણ મૃષાભાષામા જ અન્તર્હિત છે માયા શબ્દ ઉપલક્ષણ છે આ માટે ક્રોધાદિક કષાયના વિષયમા પણ સમજવુ જોઈએ કેમકે, કષાયના આવેશથી જ મૃષાભાષણ થાય છે તેના ત્યાગથી મૃષા ભાષાનો ત્યાગ થાય છે આથી ભાષાદોષ અને માયાનો સદાકાળ પરિત્યાગ કરી દેવો જોઈએ (૨૪)

मूलम्—न लवेज्ज पुट्ठो सावज्ज, न निरट्ठं न मम्मयं ।
अप्पणट्ठा परट्ठा वा, उभयस्सतरेण वा ॥ २५॥

छाया—न लपेत् पृष्टः सावद्य, न निरर्थं न मर्मगम् ।
आत्मार्थं परार्थं वा, उभयस्य अन्तरेण वा ॥ २५ ॥

टीका—'न लवेज्ज' इत्यादि । पृष्टः=केनचित्, सावद्य-अवद्येन-पापेन सह वर्तते इति सावद्य-सदोष वचन न लपेत्=न वदेत्, सावद्यवचन हि रागद्वेषादिदुर्गुणनिधान सकलास्रवनिदानम्, आत्मसमाधिविधुविधुंतुदस्वरूप, गुणवृक्षसमूलोन्मूलने प्रचण्डझञ्झावातरूप, कषायविषवल्लीवर्धक, षड्जीवनिकायोपमर्दकम् ।

न लवेज्ज इत्यादि—

अन्वयार्थ—(पुट्ठो सावज्ज न लवेज्ज-पृष्टः सावद्य न लपेत्) किसी के द्वारा पूछे जाने पर सावद्य-पापयुक्त वचन नहीं बोलना चाहिये। (न निरट्ठ न मम्मय-न निरर्थक न मर्मग) निरर्थक वचन नहीं बोलना चाहिये। मर्म उद्घाटक वचन नहीं बोलना चाहिये। (अप्पणट्ठा परट्ठा वा उभयस्सतरेण वा सावज्ज न लवेज्ज-आत्मार्थं परार्थं वा उभयस्यान्तरेण वा सावद्य न लपेत्) अपने निमित्त अथवा पर के निमित्त तथा उभय-स्व पर के निमित्त और विना प्रयोजन के (व्यर्थ) भी सावद्य वचन नहीं बोलना चाहिये। क्यों कि-सावद्य वचन राग द्वेष आदि दुर्गुणों का निधान है, समस्त आस्रवों का निदान-कारण है, आत्मसमाधिरूप चन्द्रमा को ग्रसन करने मे राहुसमान है, गुणरूप वृक्षों को जड से उखाड ने में प्रचण्ड झञ्झावात समान है, तथा कषाय-

न लवेज्ज ઇત્યાદિ—

અન્વયાર્થ—पुट्ठो सावज्ज न लवेज्ज-पृष्ट सावद्य न लपेत्—કોઈના પુછવાથી પાપયુક્ત સાવદ્ય વચન બોલવું જોઈએ નહી न निरट्ठ न मम्मय-न निरर्थक नमर्मग નિરર્થક વચન બોલવુ ન જોઈ અને મર્મઉદ્ઘાટક વચન બોલવુ ન જોઈએ

अप्पणट्ठा परट्ठावा उभयस्सतरेण वासावज्ज न लवेज्ज—
आत्मार्थ परार्थं वा उभयस्यान्तरेण वा सावद्य न लपेत्—

પોતાના નિમિત્ત અથવા બીજાના નિમિત્ત તથા અરસપરસના નિમિત્ત અને વગર પ્રયોજન (વ્યર્થ) સાવદ્ય વચન ન બોલવા જોઈએ

કેમકે, સાવદ્ય વચન રાગ દ્વેશ આદિ દુર્ગુણોનુ નિધાન છે, સમસ્ત આશ્રવોનુ કારણ છે, આત્મસમાધિરૂપ ચદ્રમાનુ ગ્રહણ ગ્રસિત કરવામા રાહુ સમાન છે, ગુણરૂપ વૃક્ષને જડથી ઉખેડવામા પ્રચડ ઝઝાવાત સમાન છે તથા

सावद्यवचन भाषणदृष्टान्त.—

निरवद्यभाषानभिज्ञः कश्चिदश्वपतिर्लक्षमूल्यकमश्व विक्रेतु कस्मिंश्चिन्नगरे-जगाम। तत्राकस्मादश्वपतिहस्तादश्वो निर्मुक्त. सन् धावति। धावन्तमश्व परिग्रहीतु तत्पृष्ठतोऽश्वपतिरपि धावति। त परिग्रहीतुमशक्तोऽसौ धावनात् परिश्रान्त. कोपा-वेशेन तदानीं स्वाभिमुखमागच्छन्त कचिद् भाषादोषानभिज्ञ दण्डहस्त पुरुषम-ब्रवीत्-भो! अश्वोऽय धावति, एन मारय मारय, एवमुक्तोऽपि दण्डेन तमश्व मर्मस्थाने ताडितवान्। तदाऽसौ दण्डाघातेन मृत'। अथाश्वपतिस्त तुरगघातक

रूप विपलताओ को बढाने मे मेघसमान है, एव षड्जीवनिकायों का उपमर्दन करने वाला है।

सावद्य वचन के बोलने मे जीव को क्या हानी उठानी पडती है, इसे दृष्टान्त द्वारा स्पष्ट किया जाता है

एक अश्वपति था जो निरवद्य भाषा बोलने का अनभिज्ञ था। वह एक लाख रुपया की कीमत वाले अपने घोडे को बेचने के लिये किसी नगर मे आया। वहा आते ही उसके हाथ से वह घोडा छूटकर भाग निकला। भागते हुए उस घोडे का पीछा करने पर भी वह पकड नहीं सका। जब यह दौडते २ थक गया तो क्रोधके आवेश मे आकर इसने एक पुरुष से जो हाथ मे दडा लिये हुए इसकी ही ओर जा रहा था। तथा भाषा के दोष से अनभिज्ञ था कहा कि हे भाई देखो यह घोडा जो भाग रहा है इसे मारो मारो। इस प्रकार अश्वपति के कहने पर उस व्यक्ति ने एक दडा ऐसा मारा जो उस घोडे के मर्मस्थान में लगा।

કષાયરૂપ વિષ લતાઓને વધારનાર છે, પટ્ જીવનાકાયોનુ ઉપમર્દન કરનાર છે

સાવદ્ય વચન બોલવાથી શુ અનર્થ થાય છે, તે આ દ્રષ્ટાત દ્વારા સ્પષ્ટ કરવામા આવે છે—

એક અશ્વપતિ હતો, જે નિરવદ્ય ભાષા બોલવામા અનભિજ્ઞ હતો તે એક લાખ રૂપીયાની કિમતના પોતાના ઘોડાને વેચવા માટે કોઈ એક નગરમા ગયો ત્યા પહોચતા જ તેના હાથમાથી તે ઘોડો છુટીને ભાગી ગયો, ભાગી રહેલા તે ઘોડા પાછળ તેને હાથ કરવા તે ખૂબ દોડયો છતા પકડી શકાયો નહીં જ્યારે તે દોડતા દોડતા થાકી ગયો ત્યારે ક્રોધના આવેશમા આવી એણે એક પુરૂષ, કે જે હાથમા દડો લઈને તેની સામે આવી રહ્યો હતો અને તે ભાષાના દોષથી અજાણ હતો, તેને કહ્યુ કે હે ભાઈ! આ ઘોડો જે ભાગી રહ્યો છે તેને મારો આ પ્રકારે એ અશ્વપતિના કહેવાથી પેલા માણસે એક દડો ઘોડાને એવો માર્યો કે જે મર્મસ્થાનમા લાગવાથી તેના પ્રહારના કારણે ઘોડો એજ વખતે મરી ગયો

गृहीत्वा न्यायालयं गतः। तत्र स न्यायाध्यक्षसन्निधौ वदति—अनेन मम लक्षमूल्यकस्तुरगो दण्डाघातेन मारितः। तदा न्यायाध्यक्षेण कथितम्—'कथय कस्ते साक्षी' इति। अश्वपतिर्ब्रूते—अस्यैव पुत्रो मम साक्षी। न्यायाध्यक्षेण पृष्टस्तत्पुत्रोऽवदत्—अनेनाश्वपतिना मम पिता निगदितः—"भो! तुरगोऽयं धावति, एनं मारय मारय" इति। तदा मम पित्रा दण्डेनास्य तुरगो मारितः। एवं साक्षिभाषणं श्रुत्वा न्यायाधीशो मनसि विचारयति—अहो! सावद्यभाषादोषानभिज्ञतयाऽनेनाश्वपतिना 'मारय मारय' इत्युक्तम् दण्डताडनभयं प्रदर्श्य तुरगं निवर्तयेत्याशयेनानेन प्रोक्तमेतत्।

घोडा दंडा के प्रहार से शीघ्र मर गया। जब अश्वपति ने अपने घोडेको मरा हुआ देखा तो वह उस मारने वाले को पकडकर न्यायालय ले गया। न्याय धीश के समक्ष उसके ऊपर अभियोग (आरोप) लगा ने के अभिप्राय से इसने कहा कि इसने मेरा एक लाख रुपये की कीमत का घोडा दंडे के प्रहार से मार दिया है। यह सुनकर न्यायधीश ने कहा ठीक है। परंतु इसका साक्षी कौन है कहो। अश्वपतिने कहा कि साहेब! इसका पुत्र ही मेरे इस विषय में साक्षी है। न्यायधीश ने उसके पुत्र से पूछा—तब पुत्र ने कहा कि स्वयं इस अश्वपति ने ही मेरे पिता से घोडे को मारने के लिये कहा था। अतः मेरे पिता ने दंडे के प्रहार से इस के घोडे को मारा है। इस प्रकार साक्षी के भाषण को सुनकर न्यायधीश ने मन मे विचार किया मालूम पडता है कि घोडे का यह स्वामी भाषा दोष से अनभिज्ञ है। इसलिये इसने "मारो मारो" ऐसा कहा है। इसके कहने का अभिप्राय केवल उस समय इतना ही था की यह दण्डे का भय दिखलाकर उस घोडे को लौटा देवे। इस

જ્યારે અશ્વપતિએ પોતાના ઘોડાને મરણ પામેલો જોયો ત્યારે તે માર નારને પકડી ન્યાયાલયમા લઈ ગયો, ન્યાયાધીશની સામે તેના ઉપર આરોપ લગાવવાના ભાવથી તેણે કહ્યુ કે, આ માણસે મારા એક લાખ રૂપીયાની કિંમતના ઘોડાને દંડાના પ્રહારથી મારી નાખેલ છે આ સાભળીને ન્યાયાધીશે કહ્યુ ઠીક છે, પરંતુ આનો સાક્ષી કોણ છે તે કહો અશ્વપતિએ કહ્યુ કે, સાહેબ! તેનો પુત્ર જ મારા આ વિષયમા સાક્ષી છે ન્યાયાધીશે તેના પુત્રને પૂછ્યુ ત્યારે પુત્રે કહ્યુ કે, આ અશ્વપતિએ પોતે જ મારા પિતાને ઘોડાને મારવાનુ કહ્યુ હતુ આથી મારા પિતાએ દંડાના પ્રહારથી તેના ઘોડાને મારેલ છે આ પ્રકારે સાક્ષીનુ ભાષણ સાભળી ન્યાયાધીશે મનમા વિચાર કર્યો કે ઘોડાનો આ સ્વામી ભાષા દોષથી અનભિજ્ઞ છે તેવુ જણાય છે, આ માટે તેણે મારો, મારો! એમ કહેલ છે આમ કહેવાનો અભિપ્રાય કેવળ તે સમય એટલો જ હતો કે, દંડાનો

इत्थं मनसि विमृश्य न्यायाधीशः सावद्यभाषाभाषिणमश्वपतिं प्राह—त्वया सावद्यभाषा प्रोक्ता, तत्फलमेतत् प्राप्तम्। पुनरत्र कदापि कथमपि सावद्यभाषा न वाच्या॥ इति। तथा निरर्थम्=अर्थरहितं न लपेत्, यथा—

एष वन्ध्यासुतो याति, खपुष्पकृतशेखरः।
मृगतृष्णाम्भसि स्नातः, शशशृङ्गधनुर्धरः॥ १॥

प्रकार विचार कर सावद्य भाषा भाषी उस अश्वस्वामी से न्यायधीशने कहा कि इसका क्या अपराध है? अपराध तो तेरा ही है। जो तूने मारो २ इस प्रकारकी सावद्य भाषा द्वारा इसे मार ने के लिये उत्साहित किया, उसीका यह फल है। अब आगे इस बात का ध्यान रखो कि इस प्रकारकी सावद्य भाषा न बोली जाय।

इसी प्रकार निरर्थक भाषा भी नहीं बोलनी चाहिये। जिस भाषा का कोई अर्थ नहीं होता हो ऐसी भाषा का प्रयोग करना भी वर्जित बतलाया गया है-जैसे—

एष वन्ध्या सुतो याति। खपुष्पकृतशेखर.।
मृगतृष्णाम्भसि स्नात.। शशशृग धनुर्धर॥ १॥

यह वन्ध्या पुत्र जा रहा है। इस के शिर पर आकाश के पुष्पों की माला है, तथा यह मृग तृष्णा के जल में स्नान किया हुवा है, इस के हाथ मे शशले के सींग का धनुष हे। इस प्रकार के वचन निरर्थक होते है। क्यों कि न तो वंध्या का कोई पुत्र होता है, न आकाश का

ભય દેખાડી તે ઘોડાને પાછો ફરવી દે આ પ્રકારનો વિચાર કરી સાવદ્ય ભાષ-ભાષી તે અશ્વસ્વામીને ન્યાયાધીશે કહ્યુ આનો શુ અપરાધ છે, અપરાધ તો તારોજ છે, જે તે મારો, મારો! આ પ્રકારની સાવદ્ય ભાષા દ્વારા તને મારવા માટે ઉત્સાહિત બનાવ્યો તેનુ આ ફળ છે, હવે પછી એ વાત ધ્યાનમા રાખો કે આ પ્રકારની સાવદ્ય ભાષા બોલવામા ન આવે

આજપ્રકારે—નિરર્થક ભાષા પણ ન બોલવી જોઈએ જે ભાષાનો કોઈ અર્થ ન થતો હોય એવી ભાષાનો પ્રયોગ કરવો એ નિરર્થક બતાવવામા આવેલ છે જેમ—

“एष वन्ध्या सुतो याति ख पुष्प कृत शेखरः।
मृगतृष्णाम्भसि स्नात शशशृग धनुर्धर'॥ ’

આ વધ્યાપુત્ર જઈ રહ્યો છે, તેના માથા ઉપર આકાશના પુષ્પોની માળા છે, તથા એણે મૃગતૃષ્ણાના જળમા સ્નાન કરેલ છે, એના હાથમા સસલાના શીગનુ ધનુષ્ય છે, આ પ્રકારના વચન નિરર્થક હોય છે, કેમકે, ન તો વધ્યા

गृहीत्वा न्यायालयं गतः । तत्र स न्यायाध्यक्षसन्निधौ वदति—अनेन मम लक्षमूल्यकस्तुरगो दण्डाघातेन मारितः। तदा न्यायाध्यक्षेण कथितम्—'कथय कस्ते साक्षी' इति । अश्वपतिर्ब्रूते—अस्यैव पुत्रो मम साक्षी । न्यायाध्यक्षेण पृष्टस्तत्पुत्रोऽवदत्—अनेनाश्वपतिना मम पिता निगदितः—" भो! तुरगोऽयं धावति, एनं मारय मारय " इति । तदा मम पित्रा दण्डेनास्य तुरगो मारितः । एवं साक्षिभाषणं श्रुत्वा न्यायाधीशो मनसि विचारयति—अहो! सावद्यभाषादोषानभिज्ञतयाऽनेनाश्वपतिना ' मारय मारय ' इत्युक्तम् दण्डताडनभयं प्रदर्श्य तुरगं निवर्तयेत्याशयेनानेन प्रोक्तमेतत् ।

घोडा दंडा के प्रहार से शीघ्र मर गया। जब अश्वपति ने अपने घोडेको मरा हुआ देखा तो वह उस मारने वाले को पकडकर न्यायालय ले गया। न्यायाधीश के समक्ष उसके ऊपर अभियोग (आरोप) लगाने के अभिप्राय से इसने कहा कि इसने मेरा एक लाख रुपये की कीमत का घोडा दंडे के प्रहार से मार दिया है। यह सुनकर न्यायधीश ने कहा ठीक है। परन्तु इसका साक्षी कौन है कहो। अश्वपतिने कहा कि साहेब! इसका पुत्र ही मेरे इस विषय में साक्षी है। न्यायधीश ने उसके पुत्र से पूछा—तब पुत्र ने कहा कि स्वयं इस अश्वपति ने ही मेरे पिता से घोडे को मारने के लिये कहा था। अतः मेरे पिता ने दंडे के प्रहार से इस के घोडे को मारा है। इस प्रकार साक्षी के भाषण को सुनकर न्यायधीश ने मन मे विचार किया मालूम पडता है कि घोडे का यह स्वामी भाषा दोष से अनभिज्ञ है। इसलिये इसने "मारो मारो" ऐसा कहा है। इसके कहने का अभिप्राय केवल उस समय इतना ही था की यह दण्डे का भय दिखलाकर उस घोडे को लौटा देवे। इस

જ્યારે અશ્વપતિએ પોતાના ઘોડાને મરણ પામેલો જોયો ત્યારે તે મારનારને પકડી ન્યાયાલયમા લઈ ગયો, ન્યાયાધીશની સામે તેના ઉપર આરોપ લગાવવાના ભાવથી તેણે કહ્યુ કે, આ માણસે મારા એક લાખ રૂપીયાની કિંમતના ઘોડાને દંડાના પ્રહારથી મારી નાખેલ છે આ સાભળીને ન્યાયાધીશે કહ્યુ ઠીક છે, પરંતુ આનો સાક્ષી કોણ છે તે કહો અશ્વપતિએ કહ્યુ કે, સાહેબ! તેનો પુત્ર જ મારા આ વિષયમા સાક્ષી છે ન્યાયાધીશે તેના પુત્રને પૂછ્યુ ત્યારે પુત્રે કહ્યુ કે, આ અશ્વપતિએ પોતે જ મારા પિતાને ઘોડાને મારવાનુ કહ્યુ હતુ આથી મારા પિતાએ દંડાના પ્રહારથી તેના ઘોડાને મારેલ છે આ પ્રકારે સાક્ષીનુ ભાષણ સાભળી ન્યાયાધીશે મનમા વિચાર કર્યો કે ઘોડાનો આ સ્વામી ભાષા દોષથી અનભિજ્ઞ છે તેવુ જણાય છે. આ માટે તેણે મારો, મારો! એમ કહેલ છે આમ કહેવાનો અભિપ્રાય કેવળ તે સમય એટલો જ હતો કે, દંડાનો

मूर्खो, एकस्तु भाण्डनिर्माणकलाभिज्ञोऽपि नैव निर्माति। यस्तु नास्ति भाण्डनिर्माता, तेन त्रीणि भाण्डानि निर्मितानि। तत्र द्वे स्फुटिते, एक न युज्यते। अयोजिते भाण्डे त्रयस्तण्डुला रन्धिताः, तत्रोभौ तण्डुलावामरूपौ, एको न सिध्यति। तेन त्रयो ब्राह्मणा भोजिताः तत्रोभौ बुभुक्षितौ, एकोन भुङ्क्ते, एवमेक कश्चिदासीद् भूपतिर्य आसीदासीन्नचासीत्।

तथा–मर्मग=मर्मवाचक वचन न लपेत्। रहस्योद्घाटक वचन न ब्रूयादित्यर्थः। मर्मग वचन हि हृदये शराघातवेदनामिव वेदना जनयति, वज्राघात इव मूर्छयति,

---

निवास का ही अभाव था। जो गाव जनों के निवास से विहीन था उसमें तीन कुंभार थे। इन मे दो मूर्ख थे और एक बर्तन बनाने की कला मे निपुण था। परतु यह बर्तन नही बनाता था। जो बर्तन बनाने वाला नही था–उसने तीन बर्तन बनाये। दो फूटे और एक ऐसा जो जुडता नही था। अर्थात् कपाल माला जिसकी जुदी २ थी। इस मे तीन चावल पकाये गये। इन मे दो चावल कच्चे रहे और एक चावल सीझा नही। उससे तीन ब्राह्मणो को भोजन कराया गया। दो ब्राह्मण तो भूखे रहे और एक ने खाया नही। इस प्रकार इस कथा में केवल निरर्थक शब्दो का ही प्रयोग हुआ है। इस प्रकार के निरर्थक वचन नही बोलना चाहिये।

जिनसे दूसरो के मर्म का उद्घाटन होना तो ऐसे वचन भी नही बोलना चाहिये। जो मर्मोद्घाटक वचन होते है वे जिस प्रकार बाण हृदय में आघात पहुँचाता हैं, उसी तरह आघात पहुँचाते हैं। वज्र के

વિહીન હતુ તેમા ત્રણ કુંભાર રહેતા હતા, જેમા બે મૂર્ખ હતા અને એક વાસણ બનાવવાની કળામા નિપુણ હતો, પરંતુ તે વાસણ બનાવતો ન હતો જે વાસણ બનાવનાર ન હતો, તેણે ત્રણ વાસણ બનાવ્યા બે ફુટેલા અને એક એવુ કે જે જોડાતુ ન હતુ અર્થાત્ કપાલમાળા જેની જુદી જુદી હતી, એમા ત્રણ ચોખા પકવવામા આવ્યા, જેમા બે ચોખા કાચા રહ્યા અને એક ચોખો ચડયો નહી—એનાથી ત્રણ બ્રાહ્મણોને ભોજન કરાવવામા આવ્યુ બે બ્રાહ્મણ તો ભુખ્યા રહ્યા અને એકે ખાધુ નહી આ રીતે આ કથામા કેવળ નિરર્થક શબ્દોનો જ પ્રયોગ થયો છે આ પ્રકારના નિરર્થક વચન ન બોલવા જોઈએ

જેનાથી બીજાના મર્મનુ ઉદ્‌ઘાટન થાય એવા વચન પણ ન બોલવા જોઈએ જે મર્મોદ્ઘાટક વચન હોય છે, તે જેમ બાણ હૃદયમા આઘાત પહોચાડે છે એજ રીતે આઘાત પહોચાડે છે વજ્રના આઘાતથી જે રીતે મૂર્છા

निरर्थक वचन हि वह्निवत् सकलगुणभस्मकारक, सद्भूतार्थापलापक, मिथ्यार्थप्रतिबोधक, भवाटवीभ्रामक, विकल्पजालजनक, वैराग्यलताविनाशक, विवेकचन्द्रप्रच्छादकम्।

अत्र दृष्टान्तः प्रदर्श्यते यथा—

आसीत् कश्चिदेको वसतिनिर्मापको नृपति., स नासीदासीन्न चासीत्। असद्भाव प्राप्तेन तेन भूपतिना त्रयो ग्रामा निर्मापिताः। तत्र वसतिनिवासिना जनाना निर्वासनाद् द्वौ ग्रामौ निर्वासिता, एकश्च जननिवासाभावादेव वसतिर्नाभूत्। अथ यत्र जनाना वासो नाभूत् तत्र त्रय. कुम्भकारा आसन्। तेषु द्वौ

कोई पुष्प होता है, न मृगतृष्णा रूप जल कोई भावात्मक पदार्थ है, और न शशश्रृंग कोई वस्तु है। निरर्थक वचन अग्नि की तरह सकलगुणों को भस्म करने वाले सद्भूत अर्थ के अपलापक एव मिथ्या अर्थ के प्रतिबोधक होते हैं। इनके प्रयोग से प्रयोक्ता भवाटवी में ही भ्रमण करता रहता है। अनेक प्रकार के विकल्पों का ताता इन निरर्थक वचनों से आत्मा मे उद्भुत होता रहता है। वैराग्यरूपी लता के ये विनाशक तथा विवेक रूपी चद्रमा के आच्छादक ये माने गये हैं। इस विषय में दृष्टात इस प्रकार है—

कोई एक राजा था जो वस्ति का निर्माण किया करता था। वह होकर भी नहीं था। उसने अपनी गेर मौजूदगी अवस्था मे तीन ग्रामों की रचना की। दो गावो को उसने वहा के निवासियो को निकाल कर बिलकुल उजड कर दिये। एक इसलिये ऊजड था कि उसमे जनो के

સ્ત્રિને પુત્ર હોય છે, ન આકાશનુ કોઈ પુષ્પ હોય છે, મૃગતૃષ્ણારૂપ જળ ન તો કોઈ ભાવાત્મક પદાર્થ છે, અને ન તો સસલાના શિગ કોઈ વસ્તુ છે નિરર્થક વચન અગ્નિ માફક સઘળા ગુણોને ભસ્મ કરવાવાળા સદ્‌ભૂત અર્થનો અપલાપક અને મિથ્યા અર્થ કરવાવાળા હોય છે આવા પ્રયોગથી પ્રયોકતા ભવાટવીમા જ ભ્રમણ કરતા રહે છે અનેક પ્રકારના વિકલ્પોના તાતા આવા નિરર્થક વચનોથી આત્મામા ઉદ્‌ભવતા રહે છે, વૈરાગ્યરૂપી લતાના એ વિનાશક તથા વિવેકરૂપી ચદ્રમાનુ આચ્છાદન કરનાર માન્યા ગયા છે

આ વિષયમા આ પ્રકારે દ્રષ્ટાત છે —

કોઈ એક રાજા હતો, જે વસ્તીનુ નિર્માણ કર્યા કરતો હતો, તે હોવા છતા ન હતો, તેણે પોતાની ગેરમોજુદગી અવસ્થામા ત્રણ ગામોની રચના કરી બે ગામોને ત્યાના રહેવાસીઓને ત્યાથી કાઢી મુકી ઉજ્જડ બનાવી દીધા એક એ માટે ઉજ્જડ હતુ કે ત્યા કોઈ વસ્તી જ ન હતી જે ગામ લોકોના નિવાસથી

श्वशुरग्रामसमीपस्य कूपस्य तटे विश्रामार्थमुपविष्ट । तत्र तद्भार्यया चिन्तितम्-विदेशे नानाविध कष्ट मया कथ सोढव्यम् ? इति विमृश्य सा पतिमब्रवीत्-प्राणनाथ ! मा पिपासा बाधते । ततोऽसौ श्रेष्ठी भार्यावचन निशम्य तत्र कूपादुदकमुद्धर्तुं कूपाभिमुख शिरोऽवनतीकरोति यावत्, तावदेव भार्यया पृष्ठे हस्ताघातेन कूपे निपातितः। तदनन्तर सा पितुर्गेह गत्वा पितरमब्रवीत्-तव जामाता गृहात् क्वचिन्निर्गतस्तस्य नास्ति वार्ता, अतस्तव समीपे समागताऽस्मि ।

उसे अपने श्वशुर का ग्राम मिला। वह वहा गाम के बाहर कुए के पास विश्राम करने के लिये एक तरफ ठहर गया। इतने मे उसकी पत्नी ने विचार किया कि–'ये विदेश जा रहे हैं और मै भी इनके साथ जा रही हू। विदेश में अनेक प्रकार के कष्ट प्राणियो को सहन करने पडते है मै उन कष्टो को कैसे सहन करुगी' ऐसा विचार कर उसने अपने पति धनगुप्त से कहा कि हे प्राणनाथ ! मुझे इस समय बडे जोरकी प्यास लग रही है, पति पानी लेने को ज्यो ही कुए पर पहुँचा और पानी भरने लगा कि इतने मे पीछे से उस पत्नी ने आकर उसे धक्का मारकर कुए में पटक दिया। बाद मे फिर वह अपने पिता के घर जाकर कहने लगी कि हे पिता! तुम्हारे जमाई न मालूम घर से कहा निकल कर चले गये हैं। मै ने बहुत तपास कराई परन्तु अभीतक उनकी कोई खबर नही मिली है, सो मै तुम्हारे पास आई हू ।

જવા નીકળ્યા ચાલતા ચાલતા માર્ગમા તેના સસરાનુ ગામ આવ્યુ તે ત્યા ગામ બહાર એક કુવા પાસે આરામ કરવા રોકાયા એ સમયે તેની સ્ત્રીએ વિચાર કર્યો કે, "શેઠ પરદેશ જાય છે અને હુ પણ તેમની સાથે જાઉ છુ પરદેશમા અનેક પ્રકારના દુખો પ્રાણીયોએ સહન કરવા પડે છે, હુ એ દુખોને કેમ કરીને સહન કરી શકીશ " એવો વિચાર કરી તેણે પોતાના પતિ ધનગુપ્તને કહ્યુ કે, હે પ્રાણનાથ ! મને અત્યારે ખૂબ જ તરસ લાગી છે, પતિ પાણી લેના માટે જ્યા કુવા પર પહોચ્યા, અને પાણી ભરવા લાગ્યા કે એટલામા તેની સ્ત્રીએ પાછળથી આવીને તેને ધક્કો મારી કુવામા હડસેલી દીધો આ પછી તે પોતાના પિયર પહોચી અને ત્યા જઈ કહેવા લાગી કે, હે પિતા ! તમારા જમાઈ કહ્યા વગર કોણ જાણે કેમ ઘેરથી ચાલ્યા ગયા છે, મે ઘણી તપાસ કરાવી છતા હજુ સુધી તેની કોઇ ભાળ મળી નથી માટે હુ તમારી પાસે આવી છુ

द्वेषाग्निं प्रज्वलयति, शोकमुत्पादयति, चारित्रं ध्वंसयति, गुणगणं संहारयति, नरकनिगोदादिदुःखगर्ते निपातयति, निशितकृपाणधारावत् मर्माणि कर्तयति।
मर्मगवचनभाषणस्य दृष्टान्तस्त्वेवम्—

आसीद् धनगुप्तनामा कश्चिदेकः श्रेष्ठी। स चैकदा भार्यामब्रवीत्-प्रिये! धनार्जनाय विदेशं व्रजामि। तया प्रोक्तम्-नाथ! भवान् मामपि तत्र नयतु। स श्रेष्ठी सहगमनार्थमनुमतिं पत्न्यै प्रदत्तवान्। ततोऽसौ पत्न्या सह गच्छन् मार्गे

आघात से जिस प्रकार मूर्च्छा आजाती है उसी प्रकार इन वचनों से भी प्राणी मूर्च्छित हो जाता है। ये वचन सदा द्वेष रूपी अग्नि को प्रज्वलित करते रहते हैं और शोक परम्परा के संवर्द्धक होते हैं। इन के सद्भाव मे चरित्र का सर्वथा विनाश होता रहता है। गुणगण का संहार करके वे वचन प्राणी को नरक एवं निगोदादिक के दुःख रूपी खड्डे मे गिराते हैं। जैसे तीक्ष्ण धार वाली तलवार हर एक वस्तु को छेदनभेदन करती है उसी प्रकार मर्मग वचन भी प्राणी के मर्मस्थानों को छेदनभेदन करते हैं।

इस विषय मे दृष्टांत इस प्रकार है—

कोई एक धनगुप्त नाम का सेठ था। उसने एक दिन अपनी पत्नी से कहा कि हे प्रिये! मै धन कमाने के लिये परदेश जाना चाहता हूं। सुनकर उसने कहा कि हे नाथ! आप मुझे भी साथ ले ते चलिये। पत्नी की बात सुनकर धनगुप्त ने उसे अपने साथ चलने की अनुमति दे दी। धनगुप्त पत्नी को साथ लेकर परदेश निकला। चलते२ मार्ग मे

આવી જાય છે, એ જ રીતે આવા વચનોથી પણ પ્રાણી મૂર્ચ્છિત થઇ જાય છે આવા વચનો હમેશા દ્વેશરૂપી અગ્નિને પ્રગટ કરતા રહે છે અને શોક પરપરાને ઉત્તેજન કરનાર નિવડે છે આના સદ્ભાવમા ચારિત્રનો સર્વથા વિનાશ થતો રહે છે ગુણ સમૂહનો સહાર કરીને એ વચનો પ્રાણીને નરક અને નિગોદાદિકના દુખરૂપી ખાડામા પાડે છે જેમ તીક્ષ્ણ ધારવાળી તરવાર હરએક વસ્તુનુ છેદન ભેદન કરે છે એજ રીતે માર્મિક વચન પણ પ્રાણીના મર્મસ્થાનોનુ છેદન ભેદન કરે છે

આ વિષયમા આ પ્રકારનુ દૃષ્ટાત છે—

કોઈ એક ધનગુપ્ત નામે શેઠ હતા, એણે એક દિવસ પોતાની સ્ત્રીને કહ્યુ કે, હે પ્રિયે! હુ ધન કમાવા માટે પરદેશ જવા ઈચ્છુ છુ સાભળીને તેણે કહ્યુ, કે હે નાથ! આપ મને પણ સાથે લેતા જાવ, સ્ત્રીની વાત સાભળી ધનગુપ્ત શેઠે તેને પોતાની સાથે ચાલવાની અનુમતિ આપી ધનગુપ્ત સ્ત્રીને સાથે લઈ

व्यजनवीजन कुर्वती पुरोऽवतिष्ठते । अकस्माद् भास्करकिरणास्तद्भवनजालान्तर्गताः श्रेष्ठिमुखोपरि निपतन्तस्तया दृष्टाः। पत्युर्मुखे भास्कर कर स्पर्शजनितस्तापो मा भूदिति भावनया सा सत्वर निजकरद्वय भास्कर किरणसमुखेकृत्वा श्रेष्ठिमुखोपरि सूर्यकिरणान् निवारयति।

अकस्मात्तदैव पत्नीकृत पूर्ववृत्त श्रेष्ठिना स्मृतम् । श्रेष्ठी मनसि चिन्तयति–"अहो ययाह कूपे निपातित सैवेयमधुना मम सूर्यकरस्पर्शजनित ताप निवारयति" इत्येव विचारयतस्तस्य श्रेष्ठिनो मुखे हास्य समजनि। तदा तत्पुत्रवधूर्हसन्त श्रेष्ठिनमकस्मादपश्यत् । सा पत्युः समीपमागत्य वदति–नाथ ! भवतः पिता श्वश्रूसमक्ष

कि धनगुप्त अपने रग भवन मे बैठा हुआ भोजन कर रहा था। और पत्नी उस के ऊपर पखा कर रही थी। धनगुप्त के चहरे पर अकस्मात् सूर्य की किरणें मकान की छत के छिद्रो मे से आकर पडने लगी, पत्नी ने ज्यों ही यह देखा कि शीघ्र ही उसने 'पति को ताप न लगे' इस ख्याल से अपनी दो नों हथेलियो को सूर्य के साम्हने कर दिया। इससे धनगुप्त के मुख पर पडती हुई वे किरणें थम गई–मुख पर हथेलियों की छाया हो गई। पत्नी द्वारा इस प्रकार की गई सेवा का अवलोकन कर धनगुप्त को पहले का वह कुए मे डाल ने का वृत्तान्त याद आ गया। धनगुप्त ने विचार किया, देखो–जिसने मुझे पहिले कुए में पटका वही अब मुझे 'सूर्यजनित सताप न हो' इस ख्याल से उस सनाप का निवारण कर रही है। ऐसा ख्याल कर धनगुप्त को कुछ हँसी आगई। धनगुप्त को अकस्मात् हँसता हुआ उस समय उसकी पुत्रवधू ने देखलिया था, इसलिये वह अपने पति के पास आकर कहने लगी कि नाथ,

અને તેની સ્ત્રી પખાથી તેને હવા નાખી રહી હતા એ વખતે ધનગુપ્તના ચહેરા ઉપર મકાનના છતના કાણામાથી સૂર્યના કિરણો અકસ્માત પડવા લાગ્યા તેની સ્ત્રીએ જેવુ આ જોયુ કે તુરત જ એણે "પતિને તાપ ન લાગે" એવા ખ્યાલથી પોતાના બન્ને હાથની હથેળીઓને સૂર્યના એ કિરણોની આડે ધરી દીધી આથી ધનગુપ્તના ચહેરા ઉપર પડતો કિરણોનો તાપ અટકી ગયો, મુખ ઉપર હથેળીઓની છાયા થઈ ગઈ, સ્ત્રી તરફથી આ રીતે કરવામા આવેલી સેવા જોઈને ધનગુપ્તને પહેલાનો કુવાવાળો પ્રસગ યાદ આવી ગયો, ધનગુપ્તે વિચાર કર્યો જુઓ ! જેણે મને પહેલા કુવામા નાખી દીધો હતો તે હવે મને સૂર્યના કિરણોનો તાપ ન લાગે એવા ખ્યાલથી એ સતાપનુ નિવારણ કરી રહી છે આ વિચારથી ધનગુપ્તને જરા હસવુ આવ્યુ ધનગુપ્તને અકસ્માત્ હસતા તેની પુત્રવધુએ જોઈ લીધેલ, આથી એ પોતાના પતિ પાસે જઈ કહેવા લાગી કે–

इतश्चासौ श्रेष्ठी कूपे पतन् भाग्यवशात् कूपभित्तिगत पाषाण प्राप्य तमवलम्ब्य स्थितः। तदनु तत्रागतैर्जलार्थिजनैरनुकम्पयाऽसौ कूपान्निःसारितः। ततोऽसौ विदेशं गत्वा पुण्यप्रभावात् प्रचुर धन समुपार्ज्य श्वशुरगृहे समायातः। तदा तस्य पत्नी प्रसन्ना जाता, तया सह श्रेष्ठी स्वगृह गतः। अथैकदा श्रेष्ठिनः पुत्रो जातः तस्य यौवने वयसि प्राप्ते श्रेष्ठिना विवाहः कारितः। पुत्रवधूरागता। किंचिद्दिवसेषु व्यतीतेषु सत्सु श्वश्रूवध्वोर्मध्ये कलहः प्रवृत्तः। वधूर्नित्य श्वश्रूच्छिद्रान्वेषणपरा जाता। एकदाऽसौ श्रेष्ठी रङ्गभवने भोजन कुर्वन्नासीत्, तत्पत्नी तदानीं बाल-

धनगुप्त ज्यों ही कुए मे गिरा कि भाग्यवश से उसे कुए की भित्ति मे पास ही एक पत्थर का टुकडा लगा हुआ दिखलाई पडा। यह भित्ति से कुछ अधिक बाहर की ओर निकला था। पडते ही धनगुप्त ने उसको पकड लिया। जब पानी भरने वाले वहा पानी भर ने के लिये आये तब उन्होने धनगुप्त को कुए से बाहर निकाला। स्वस्थ होकर यह विना कुछ कहे परदेश की ओर चल दिया। वहा पहुँच कर उसने पुण्यकर्म के उदय से खूब धन कमाया। कमाकर यह वहा से अपने घर वापिस हुआ। रस्ते मे इस के श्वसुर का गाम आया और यह श्वशुर के घर पहुँचा। पत्नी ने पति को देखकर बहुत आनद मनाया। वहासे अपनी पत्नी को साथ लेकर घर आ गया। कालान्तर में धनगुप्त के एक पुत्र हुआ। समय पर उसका विवाह कर दिया गया, बहु घरमें आई। रहते २ सास और बहु में झगडा होने लगा। बहु ने सास को दबाने के लिये उस के छिद्रों का अन्वेषण करना प्रारभ कर दिया। एक दिनकी बात है,

ધનગુપ્ત કુવામા પડયો કે, ભાગ્યવશ કુવાની ભીતમા તેની પાસે જ એક પત્થર ચોંટાડેલો નજરે પડયો જે ભીતથી થોડો બહાર નિકળેલો હતો. કુવામા પડતાની સાથે જ ધનગુપ્તે તે પત્થર પકડી લીધો. જ્યારે પાણી ભરવાવાળા કુવા ઉપર પાણી ભરવા આવ્યા ત્યારે તેમણે ધનગુપ્તને કુવામાથી બહાર કાઢયો. સ્વસ્થ બની કાંઈ પણ બોલ્યા સિવાય તે પરદેશ જવા ચાલી નિકળ્યો. ત્યા પહોચી તે પૂણ્ય કર્મના ઉદયથી ખૂમ ધન કમાયો. ખૂબ ધન કમાઈ તે પોતાને ઘેર આવવા નિકળ્યો, રસ્તામા સાસરાનુ ગામ આવ્યુ ત્યારે તે સાસરાને ઘેર પહોચ્યો. પત્નિએ પતિને જોઈ આનદ મનાવ્યો ત્યાથી એ પોતાની સ્ત્રીને લઈને પોતાને ગામ પોતાને ઘેર પહોચ્યો. સમય જતા એ ધનગુપ્તને ત્યા એક પુત્ર થયો. સમય ઉપર તેના લગ્ન કર્યા, વહુ ઘેર આવી, રહેતા રહેતા સાસુ અને વહુ વચ્ચે વિખવાદ થવા લાગ્યો, વહુએ સાસુને દબાવવા માટે તેના ગુપ્ત છિદ્રોના અન્વેષણ કરવાનો પ્રારભ કરી દીધો. એક દિવસ ધનગુપ્ત પોતાના રંગભવનમા બેસી ભોજન કરી રહેલ હતો.

पुनरेकदा श्रेष्ठिपत्न्या, पुत्रवध्वा सह कलहो जात, तस्मिन्नवसरे पुत्रवधूर् वदत्-जानामि तव चरित्रम्, पतिं कूपे निपात्य, सम्प्रति पतिव्रता भवितुमुद्यताऽसि। एतन्मार्मिक वचन निशम्य श्वश्रूः परमदुःखिता जाता, बहुशो रुरोद, कठिन्या च मनसि चिन्तयति स्म-अधुना मम जीवन धूलिरिव निरर्थकम् वधू ममेयं वार्ता लोके प्रकाशयिष्यति, मां लोकः किं वदिष्यति। इत्येवं विचिन्त्य सा भवनस्य द्वितीय-भूमिकामारुरोह। तत्र गत्वा गले पाशं प्रयोज्य रज्ज्वा लम्बिता प्राणान् परित्यक्तवती।

हँसी का जो कुछ कारण था वह अपने पुत्र को कह दिया। मौका पाकर श्रेष्ठि पुत्र ने भी जो कुछ जैसी बात थी वह अपनी पत्नी से कह दी।

एक समय सास बहू मे परस्पर जब कलह हुवा तो पुत्रवधू ने सासु से कहा कि "आप ज्यादा मत बोलो मै जानती हू कि आप वही हैं जिन्हो ने अपने पति को कूए मे डाल दिया था, अब पतिव्रता बनती हैं।" इस प्रकार बहू के मार्मिक वचनो को सुनकर सास के हृदय में अपार दुःख हुआ, वह बार बार रोने लगी, विचार किया कि अब मेरा जीना बिलकुल निरर्थक है। बहू ने मेरी सब शान धूलि में मिला दी है। यदि मेरी यह बात लोक में फैल गई तो लोग क्या कहेंगे? इस प्रकार सोचकर वह अपने मकान के दूसरे मजिल पर गई, और वहा उसने गले में फासी डालकर आत्मघात कर लिया।

વાગા શેઠે હાસ્યનુ જે કાઈ કારણ હતુ તે બધુ પોતાના પુત્રને કહી દીધુ અવસર મેળવીને શેઠ પુત્રે પણ જે કાઈ વાત હતી તે પોતાની પત્નીને કહી દીધી

સાસુ વહુમા પરસ્પર જ્યારે કલહ થયો ત્યારે પુત્રવધુએ સાસુને કહ્યુ કે "તમે વધુ ન બોલો, હુ જાણુ છુ કે, તમે એ જ છો કે જેણે પોતાના પતિને કુવામા ધકેલી દીધેલ, હવે પ્રતિવ્રતા બનો છો" આ પ્રકારના વહુના માર્મિક વચનોને સાભળી સાસુના હૃદયમા અપાર દુ ખ ઉપન્યુ અને તે ચોધાર આસુએ રડવા લાગી, તેણે મનમાને મનમા એવો નિશ્ચય કર્યો કે, હવે મારૂ જીવવુ બીલકુલ નીરર્થક છે, વહુએ મારી બધી શાન ધુળમા મેળવી દીધી છે જો મારી આ વાત લોકોમા ફેલાઈ જાય તો લોકો શુ કહેશે? આ રીતે વિચાર કરી તે પોતાના મકાનના બીજા માળા ઉપર પહોચી અને ત્યા જઈ ગળામા ફાસો નાખી આત્મઘાત કર્યો

हसन् मया दृष्ट', किं तत्र हासस्य कारणमभूदित्यावेद्यताम्। श्रेष्ठिपुत्रः प्राह-पतिपत्न्योर्वृत्तमवेद्य भवति। पत्नी वदति-भवता यावदेतद्वृत्त नावेद्यते, न वा वृत्तानयनवचन दास्यते, तावन्मयाऽन्नपान परित्याज्यम्। प्रेमपरवशेन विस्मृतविवेकेन श्रेष्ठिपुत्रेण 'हास्यकारण कथयिष्यामी' ति वचन प्रदानेन पत्नी परितोषिता।

एकदा श्रेष्ठिपुत्रः पितुश्चरणसवाहन कुर्वन् पृच्छतिस्म आर्य! तस्मिन् दिवसे केनकारणेन भवता हसितम्, इत्येव पृष्टोऽसौ सरलहृदय. श्रेष्ठी सर्व पूर्ववृत्त पुत्राय कथितवान्। श्रेष्ठिपुत्र. सर्वं पूर्ववृत्त विज्ञाय पत्न्यै कथयामास।

आज मै ने आप के पिता को सासुजी के समक्ष हँसते हुए देखा है अतः हे नाथ! आप मुझे बतलाईये कि इस अकारण हँसी का क्या कारण है। सेठ के पुत्र ने अपनी पत्नी को समझाया कि पति और पत्नी का वृत्त अगोप्य हुआ करता है। अत इस विषय को जानने की चेष्टा करना व्यर्थ है। पत्नी ने पति के मुख से यह बात सुनकर कहा हे नाथ! जब तक आप मुझे इसका कारण नहीं बतलावेंगे, तबतक मैं अन्नजल ग्रहण नही करुंगी। पत्नी का इस प्रकार वृत्त को जानने का अधिक आग्रह देखकर पति ने उसके प्रेम से पागल जैसे बनकर उसे इस बात का आश्वासन दिया कि वह कुछ समय बाद इसका वास्तविक कारण उसे बतला देगा। इस प्रकार रुष्ट हुई पत्नी सतुष्ट हो गई। एक समय की बात हे कि श्रेष्ठि पुत्र ने पिता के चरणो को दाबते हुए उनसे पूछा कि हे तात! आप एक दिन भोजन करते समय किस कारण से हँसे थे? पुत्र की इस बात को सुनकर सरल हृदय वाले सेठ ने समस्त

હે નાથ! આજ મે તમારા પિતાને સાસુજી સામે હસતા જોયા તો આપ એ બતાવો તે તેમના અકારણ હસવાનુ શુ કારણ છે? શેઠ પુત્રે પોતાની સ્ત્રીને સમજાવ્યુ કે, પતિ પત્નીનો સબધ અવેદ્ય હોય છે આ વિષયને જાણવાની ચેષ્ટા કરવી વ્યથ છે પત્નીએ પતિના મુખથી આવી વાત સાભળીને કહ્યુ કે, હે નાથ! જ્યા સુધી તમે મને તેનુ કારણ નહીં બતાવો ત્યા સુધી હુ અન્ન જળ ગ્રહણ કરીશ નહી પત્નીનો આ પ્રકારે વૃત્તાન્ત જાણવાનો અધિક આગ્રહ જાણીને પતિએ તેના પ્રેમમા પાગલ જેમ બનીને તેને આ વાતનુ આશ્વાસન આપ્યુ કે, થોડા સમયમા પોતે તેનુ વાસ્તવિક કારણ બતાવશે આથી રૂષ્ટ બનેલ પત્નીને સતોષ થયો એક સમયની વાત છે કે, શેઠ પુત્રે પોતાના પિતાના પગ દાબતા દાબતા એમને પૂછ્યુ કે, હે તાત! આપ એક દિવસ ભોજન કરતા કરતા શા માટે હસ્યા હતા? પુત્રની આ વાતને સાભળીને સરળ

तदाऽसौ पुत्रोऽपि मातापित्रोर्वियोगेन शोकार्तः सन् भविष्यदनिष्टं चिन्तयन् मृतं पितरं पाशबन्धनाद् विमुच्य स्वगले तं पाशं बद्ध्वा मृतः ।

तदनन्तरं पुत्रवधूः 'इमे त्रयः खलु मिलित्वा ममैव दुर्दशां भावयन्ति' इति विचिन्त्य क्रोधावेशेन धमधमायमाना उपरि गता । तत्र सा पश्यति–श्वश्रूः श्वशुरश्चोभौ मृतौ निपतितौ, पतिरपि गले बद्धपाशो मृतः पाशरज्ज्वा लम्बित इति । तदा विनिवृत्तकोपा नितान्तदुःखार्ता सा चिन्तयति स्म–अतः परं कीदृशी दशा मम भविष्यति, लोकाः किं वदिष्यन्ति, कः स्यान्मम शरणम्, इत्यादि। तदनन्तरमसौ सगर्भा पुत्रवधूः पत्युर्गले संलग्नं पाशबन्धनं विमुच्य स्वगले संयोज्य लम्बिता प्राणान् त्यक्तवती ।

गले मे फासी लगाकर मरे हुए लटक रहे हैं। इस परिस्थिति से उसे बहुत ही दुःख हुआ। माता पिता के वियोग ने उसे पागल बना दिया, अन्त में उस बिचारे ने भी अपने पिता के गले से फासी उतार कर अपने गले मे लगाली। जब पुत्रवधू ने यह विचारा कि "देखो ये तिनों के तिनों मिलकर मेरी दुर्दशा कर ने की भावना कर रहे है। अतः ऊपर जाकर देखू, कि इन सबकी क्या राय हो रही है' इस प्रकार क्रोध के आवेश से धम धम करती हुई वह ऊपर गई। जाते ही उसने देखा कि सास श्वशुर मरे पडे हुए हैं पति भी गले मे फांसी लगाकर मरे हुए लटक रहे है। उस दुर्घटना को देखकर उसके शरीर मे सन्नाटा छा गया, कोप जाता रहा। अत्यत शोक से वह विह्वल हो गई। विचारा कि अब ससार मे मेरा कौन है, कि जिस के लिये इन प्राणो की रक्षा करूँ। लोग सुनेंगे तो क्या कहे गे। इस प्रकार विचार कर वह भी अन्त मे

ગળામા ફાસો લગાડી મરેલી હાલતમા લટકી રહ્યા છે આ પરિસ્થિતિ જોઈ તેને ખૂબ દુખ થયુ, માતા પિતાના વિયોગે તેને પાગલ બનાવી દીધો અતે એ બિચારાએ પણ પોતાના પિતાના ગળામાથી ફાસો કાઢી પોતાના ગળામા લગાવી આત્મઘાત કર્યો જ્યારે પુત્રવધુએ એ વિચાર્યુ કે, "આ ત્રણે જણા મળી મારી દુર્દશા કરવાની યોજના ઘડી રહ્યા હશે આથી ઉપર જઈ જોઉ તો ખરી કે બધા કેવો વિચાર કરી રહ્યા છે" આ રીતે ક્રોધના આવેશથી ધમ ધમ કરતી વહુ ઉપર પહોચી ને જુએ છે તો સાસુ સસરા મરેલ પડ્યા છે અને પતિ પણ ગળામા ફાસો લગાવી મરેલ લટકી રહેલ છે આ દુર્ઘટનાને જોઈ એના શરીરમા કપારી વછુટી, ક્રોધ જતો રહ્યો અને શોકથી વિહ્વળ બની ગઈ વિચાર્યુ કે હવે સસારમા મારુ કોણ છે કે જેના માટે આ પ્રાણની રક્ષા કરૂ લોકો જાણશે તો શુ કહેશે? આ વિચાર કરી તેણે પોતાના

अथ श्रेष्ठी गृहमागतः, पत्नीमनवलोक्य पुत्रवधूं पृष्टवान्-आयुष्मति ! तव श्वश्रूः क्वास्ति ?, पुत्रवधूः करचेष्टयाऽऽवेदयति-भवनोपरिभागे गता इति । श्रेष्ठी गृहोपरिभागभूमिका गत्वा श्रेष्ठिनीं गले पाशबद्धां मृतां पश्यति । तदाऽसौ श्रेष्ठी विषादमुपगतः सन् विचिन्तयति-अनया विना मम कीदृशी दशा भविष्यति, इत्यादि । तदनु स श्रेष्ठी पत्नीगलगत पाशं निमुच्य स्वगले संयोज्य प्राणान्परित्यक्तवान् । पुत्रोऽपि गृहमागतः, स पितरमदृष्ट्वा पत्नीं पृष्टवान्-'क्वास्ति मम तातः' । पत्नी प्राह-उभौ ममानिष्टं कर्तुमुपरि वर्तते । पुत्रः पत्नीवचनमाकर्ण्य तत्र गत्वा पश्यति माता मृता निपतिताऽस्ति, पिताऽपि पाशबद्धो मृतः प्रलम्बितो वर्तते, इति ।

धनगुप्त जब घर आया तो उसने सेठानी को न देखकर बहू से पूछा आयुष्यमती ! तुम्हारी सास कहा है ? उसने हाथ के इशारे से कहा कि वे मकान के दूसरे मंजिल पर है । धनगुप्त वहा पहुँचा और देखा कि वह गले मे फॉसी लगा कर मर गई है । धनगुप्त ने यह दशा देखकर बहुत ही शोच विचार किया और अन्त में यह निर्णय कर कि सेठानी के विना मेरी क्या दशा होगी, पत्नी को फासी से उतार कर वह स्वय फासी लटक गया । पुत्र ने पिता को घर पर आकर जब नहीं देखा तो पत्नी से पूछा कि पिताजी कहाँ पर हैं । उसने बात को बना कर कहा कि माता-पिता दोंनों ही दूसरे मंजिल पर मेरा अनिष्ट कर ने की विचारणा करने के लिये गये हुए हैं । पत्नी की बात सुनकर वह मकान के ऊपर गया । देखा कि माता मरी पडी है और पिताजी

ધનગુપ્ત જ્યારે ઘેર આવ્યો તો તેણે પોતાની સ્ત્રીને ન જોતા વહુને પૂછ્યુ, આયુષ્મતી ! તમારી સાસુ ક્યા છે ? તેણે હાથના ઈશારાથી કહ્યુ કે, બીજા માળ ઉપર (મેડી ઉપર) છે ધનગુપ્ત ત્યા પહોચ્યો અને જુએ છે તો ગળામા ફ્સો નાખી તે મરી ગયેલ છે આ રીતે પોતાની પત્નિની દશા જોઈ ધનગુપ્તે ખૂબજ મનોમથન સાથે વિચાર કર્યો અને અંતે એ નિર્ણય કર્યો કે, પત્નિના જવા પછી હવે મારી શુ દશા થશે ? ફાસાથી લટકતી પત્નિને નીચે ઉતારી એ દોરડાનો ફાસો પોતાના ગળામા નાખી લઈ પોતે પણ આત્મઘાત કર્યો

એક તરફ પતિપત્નિ એક જ દોરડાના ફાસાથી આત્મહત્યા કરી જીવમુક્ત બન્યા એ સમયે પુત્રે ઘેર આવતા પોતાના પિતાને ન જોવાથી પત્નિને પૂછ્યુ, પિતાજી ક્યા ગયા ? સ્ત્રીએ વાતને બનાવીને કહ્યુ કે, માતા-પિતા બન્ને જણા મારૂ અનિષ્ટ કરવાની વિચારણા કરવા મેડી ઉપર ગયેલ છે પત્નિની વાત સાભળી તે મેડી ઉપર ગયો જોયુ તો મા નીચે મરેલી પડી છે, અને પિતાજી

लक्षण सर्वेषां स्थानानाम्, कुत्रापि स्त्रिया सहावस्थान सभापण च न कुर्यादित्यर्थः, एकग्रहणमप्युपलक्षणम् तेनानेकस्त्रीभिरपि सहावस्थान सभापण च वर्जनीयम्, यत्र पुरुषः साक्षी नास्ति तत्र स्त्रिया सहावस्थान सभापण च परिहरेदिति सूत्राशयः। उक्त च श्रीदशवैकालिक सूत्रे—

जहा कुक्कुडपोयस्स, निच्च कुललओ भय।
एव खु बभयारिस्स, इत्थीविग्गहओ भय ॥ (अ. ८ गा. ५४)

छाया—यथा कुक्कुटपोतस्य, नित्य कुललाद् भयम् ॥
एवमेव ब्रह्मचारिणः, स्त्रीविग्रहाद् भयम् ॥

स्वगत दोष का निरूपण कर के अब अन्य के ससर्ग से होने वाले दोषोंका वर्णन करते हैं—'समरेसु-इत्यादि.

अन्वयार्थ-(समरेसु-समरेषु) लुहारकी शाला में (अगारेसु-अगारेषु) घरों में, (सधीसु-सधिषु) दो घरों के अतराल में तथा (महापहेसु-महापथेषु), राजमार्ग मे (एगित्थिएसद्धिं-एकस्त्रियासार्ध) अकेली स्त्री के साथ (नेवचिट्ठे न सलवे-नैवतिष्ठेत् नैव सलपेत्) न खडा होवे और न उससे बातचीत करे।

इस श्लोक मे समरादिक चार पद उपलक्षण हैं, इससे समझना चाहिये कि किसी भी जगह मे जब तक पुरुष साक्षीभूत न हो तब तक अकेली स्त्री से अथवा अनेक स्त्रियो से ब्रह्मचारी का कर्तव्य है कि वह न बोले और न वहां खडा रहे। दशवैकालिक सूत्र मे भगवानने कहा है

આ પ્રકારે પોતાનામા રહેલ દોષોનુ વર્ણન કરી હવે બીજાના સસર્ગથી થયેલ દોષોનુ વર્ણન કરે છે समरेसु ઇત્યાદિ

અન્વયાર્થ—समरेसु-समरेषु લુહારની કોડમા, अगारेसु-अगारेषु ઘરોમા, सघेसु-सघेषु બે ઘરોના અતરાળમા તથા महापहेसु-महापथेषु રાજમાર્ગમા, एगित्थिए सद्धिं-एकस्त्रिया सार्धं એકલી સ્ત્રીની સાથે, नेव चिट्ठे न सलवे-नैव तिष्ठेत् नैव सलपेत् ઊભા ન રહેવુ અને એનાથી વાતચીત કરવી નહી

આ શ્લોકમા સમરાદિક ચાર ઉપલક્ષણ છે, એથી એ સમજવુ જોઇએ કે, કોઈ પણ સ્થળે જ્યા સુધી બીજો પુરૂષ સાક્ષીભૂત ન હોય ત્યા એકલી સ્ત્રીથી અથવા અનેક સ્ત્રીઓ સાથે બ્રહ્મચારીએ બોલવુ ન જોઈએ, અને ત્યા ઉભવુ પણ ન જોઇએ દશવૈકાલિક સૂત્રમા ભગવાને કહ્યુ છે કે, જે રીતે કુકડાના બચ્ચાને બિલાડીનો ભય રહે છે, એ રીતે સ્ત્રીના શરીરનો બ્રહ્મચારીને પણ ભય રહ્યા કરે છે

अस्मिन् दृष्टान्ते-सकृदुक्तादपि मर्मवचनात् पण्णा जीवाना प्राणव्यपरोपण जातम्, यतः पुत्रवधूगर्भे द्वयमपत्यमासीत्। तस्मा मार्मिक वचन न भाषणीयम्।

सावद्य-निरर्थक-मर्मग-वचनभाषणस्य सर्वथा प्रतिषेध बोधयितुमुत्तरार्धमाह-'अप्पणट्ठा' इत्यादि। आत्मार्थं=स्वार्थं, परार्थं वा, तथा उभयस्य आत्मनः परस्य च अर्थे, वा-अथवा, अन्तरेण=अनुभयार्थे स्वपरप्रयोजनाभावेऽपि सावद्य न लपेत्=न निरर्थक लपेत्, न मर्मग लपेत्, इति सम्बन्धः॥ २५॥

अथान्यससर्गकृतदोषपरिहारमाह—

मूलम्—समरेसु अगारेसु, सधीसु य महापहे।
एगो एगित्थिए सद्धि, नेव चिट्ठे न सलवे ॥२६॥

छाया—समरेषु अगारेषु, सधिषु च महापथे।
एकः एकस्त्रिया सार्धं, नैव तिष्ठेत् न सलपेत् ॥२६॥

टीका—'समरेसु' इत्यादि—

समरेषु=लोहकारशालासु तथा-अगारेषु=गृहेषु, तथा सधिषु=गृहद्वयान्तरालेषु तथा-महापथे=राजमार्गे, एकः=एकाकी, एकस्त्रिया=एकाकिन्या स्त्रिया, सार्धं=सह, नैव तिष्ठेत्=ऊर्ध्वस्थानावस्थितो नैव भवेत्। न सलपेत्-तया=सह समरादिषु स्थानेषु कदाऽपि सभाषण न कुर्यादित्यर्थः। अत्र समरादिचतुर्विधस्थानमुप

पति के गले से फासी निकाल कर अपने गले में फासी डालकर मर गई वह उस समय गर्भवती थी। उस के गर्भ में दो बालक थे।

इस दृष्टात से यह बात स्पष्ट होती है कि देखो एक बार भी कहे गये मार्मिक वचन से छह प्राणियों का दारूण आपघात हुआ। इसलिये मार्मिक वचन नही कहना चाहिये। अपने अथवा पर के निमित्त तथा दोनो के निमित्त एव जहा स्व और पर का कुछ भी प्रयोजन न हो वहा पर भी व्यर्थ ही मनुष्य को सावद्य, निरर्थक एव मर्मग वचन नहीं बोलना चाहिये॥ २५॥

પતિના ગળામાથી ફાસો કાઢી પોતાના ગળામા નાખી મરી ગઇ તે એ સમયે ગર્ભવતી હતી, એના ગર્ભમા બે બાળક હતા

આ દૃષ્ટાતથી એ વાત સ્પષ્ટ થાય છે કે, એક વખત પણ કહેવામા આવેલા માર્મિક વચનથી છ પ્રાણીઓનો કરૂણ આપઘાત થયો, આ માટે માર્મિક વચન ન બોલવા જોઈએ પોતાના અથવા બીજાના નિમિત્ત તથા બન્નેના નિમિત્ત અને જ્યા પોતાનુ કે બીજાનુ કોઈ પણ પ્રયોજન ન હોય ત્યા પર પણ મનુષ્યને સાવદ્ય, નિરર્થક અને માર્મિક વચન બોલવા ન જોઇએ (૨૫)

रणम्, लाभ:-अप्राप्तस्य सम्यक्दर्शन-सम्यग्ज्ञान-सम्यक्चारित्रलक्षणरत्नत्रयस्य प्राप्तिस्तस्य कारणमस्ति, इतिप्रेक्षया=इतिपर्यालोचनात्मिकया बुद्ध्या प्रयतः=प्रकर्षेण यतनावान् सहनशील सन् शिष्य: तत्=अनुशासन गुरोः शिक्षावचन प्रतिशृणुयात्=कर्तव्यतयाऽङ्गीकुर्यात्।

अथ भावः—

यथा—वर्षाकाले सूर्यकिरणाः प्रचण्डतरा भवन्ति, परतु परिणामे द्वित्रदिवसाभ्यन्तर एव ते जलदावलीसमागमनशीतलपवनजलधारासपातजनितशीतस्पर्शसुखमादुर्भावयन्ति। "यथा वा-नालिकेर वहिः कर्कश भवति तथापि तदीय शीतलमधुरनीरगर्भितमाभ्यन्तरिकभागमुपलभ्य लोकस्तदास्वादनेन तुष्टिं पुष्टिं

इससे अप्राप्त सम्यग्दर्शन, सम्यग्ज्ञान एव सम्यक् चारित्र की मुझे प्राप्ति होती है। (त्ति पेहाए-इति प्रेक्ष्य) इस प्रकार पर्यालोचनात्मक बुद्धि से विचार कर (पयओ त पडिस्सुणे-प्रयत त प्रतिश्रृणुयात्) सहनशील बना हुआ शिष्य गुरु के शिक्षात्मक वचनों को कर्तव्य समझकर अगीकार करे।

तात्पर्य-जिस प्रकार वर्षाकाल मे सूर्य की किरणें प्रचण्डतर हो जाती हैं और इस से वे प्राणियो को असहनीय बनती हैं परन्तु परिणाम मे दो तीन दिन के भीतर ही वे बरसात के समागमन से पवन को शीतल बना देती हैं उस से जलवृष्टि खूब होकर शीतस्पर्श के सुख का उन्हें अनुभव कराती हैं। अथवा जैसे-नारियल ऊपर से कठोर होता है परन्तु उसका भीतर का भाग शीतल, मीठे जल से भरा रहता है, उसको

બધુ મારે માટે લાભકારક છે કેમ કે, એનાથી અપ્રાપ્ત સમ્યગ્ દર્શન સમ્યગ્જ્ઞાન, અને સામ્યક્ ચારિત્રની મને પ્રાપ્તિ થાય છે त्तिपेहाए-इतिप्रेक्ष આ પ્રકારે પર્યાલોચનાત્મક બુદ્ધિથી વિચાર કરી, पयओ त पडिस्सुणे-प्रयत्त तत् प्रतिश्रृणुयात् સહનશીલ બનેલ શિષ્ય ગુરુના શિક્ષાત્મક વચનોને કર્તવ્ય સમજી અગિકાર કરે

આનુ તાત્પર્ય એ છે કે, જેવી રીતે વર્ષાકાળમા સૂર્યના કિરણો પ્રચડતર થઈ જાય છે, અને તેથી તે પ્રાણીઓ માટે અસહનીય બની જાય છે પરતુ પરિણામે બે ત્રણ દિવસની અદર તે વરસાદના સમાગમથી પવનને શીતળ બનાવી દે છે, જેથી જળવૃષ્ટિ ખૂબ થાય છે અને ઠડીનો સ્પર્શ સુખનો અનુભવ કરાવે છે અથવા જેમ નાળિયેર ઉપરથી કઠોર હોય છે પરતુ એની અદરનો ભાગ શીતળ મીઠા જળથી ભરેલો હોય છે જેને મેળવી લોકો તુષ્ટિ-સતોષ

उक्तं चान्यत्र-ससा सुया सुसा माया, एयाहिं वि न सलवे ।
एगंते नेव चिट्ठेज्जा, अप्पट्ठी सज्जए सया ॥ १ ॥
छाया—स्वसा सुता स्नुषा माता, एताभिरपि न सलपेत् ।
एकान्ते नैव तिष्ठेत्, आत्मार्थी संयतः सदा ॥ १ ॥ इति ॥ २६ ॥
अथ विनीतशिष्यकर्तव्यमाह—

मूलम्—जं मे बुद्धाऽणुसासंति, सीएण फरुसेण वा ।
मम लाभो त्ति पेहाए, पयओ तं पडिस्सुणे ॥२७॥

छाया—यन्मां बुद्धा अनुशासति, शीतेन परुषेण वा ।
मम लाभ इति प्रेक्षया, प्रयतस्तत् प्रतिशृणुयात् ॥ २७ ॥
टीका—'जं मे' इत्यादि ।

बुद्धाः=आचार्याः, यन्माम् शीतेन=शीतलवचनेन मृदुवचनेनेत्यर्थः, वा=अथवा परुषेण=कठोरवचनेन अनुशासति शिक्षयन्ति, इदमनुशासनं मम लाभः=कामका-

---

-कि-जिस प्रकार मुर्गे के बच्चे को कुलल-बिलाडी से भय बना रहता है उसी तरह ब्रह्मचारी को भी स्त्री के शरीर से सदा भय रहा करता है। इसलिये चाहे अपनी सांसारिक बहिन भी हो, चाहे पुत्री हो, वहू हो, माता भी हो, तो भी एकान्तमें ब्रह्मचारी को इनके साथ उठना बैठना नहीं चाहिये और न बातचीत ही करनी चाहिये ॥ २६ ॥

अब विनीत शिष्य का कर्तव्य कहते हैं—'जमे' इत्यादि ।

अन्वयार्थ—विनीत शिष्य को इस प्रकार विचार करना चाहिये कि (जमे बुद्धा-यन्मा बुद्धा) जो मुझे आचार्य महाराज (सीएण-शीतेन) मीठे वचनों से, वा अथवा (फरुसेण-परुषेण) कठोर वचनों से (अणुसासति-अनुशासति) अनुशासित करते हैं अर्थात् शिक्षा देते हैं सो (मम लाभो-मम लाभ) यह मेरे लिये एक बडा भारी लाभ है, क्यों कि

આ માટે ભલે પોતાની સંસારીક બહેન હોય, ચાહે પુત્રી હોય, વહુ હોય અથવા માતા હોય તો પણ એકાંતમાં એમની સાથે બેસવું ઉઠવું કે વાતચિત પણ બ્રહ્મચારીએ કરવી ન જોઈએ ॥૨૬॥

હવે વિનીત શિષ્યનું કર્તવ્ય કહે છે—जमे ઇત્યાદિ
વિનીત શિષ્યે આ પ્રકારનો વિચાર કરવો જોઈએ કે,

અન્વયાર્થ—जमेबुद्धा-यन्माबुद्धा મને આચાર્ય મહારાજ, सीएण-शीतेन મીઠા વચનોથી, वा અથવા फरुसेण-परुषेण કઠોર વચનોથી, अनुसासति-अनुशासति અનુશાસિત કરે છે, અર્થાત શિક્ષા આપે છે ममलाभो/

रणम्, लाभ.-अप्राप्तस्य सम्यक्दर्शन-सम्यग्ज्ञान-सम्यक्चारित्रलक्षणरत्नत्रयस्य प्राप्तिस्तस्य कारणमस्ति, इतिप्रेक्षया=इतिपर्यालोचनात्मिकया बुद्ध्या प्रयतः=प्रकर्षेण यतनावान् सहनशील सन् शिष्यः तत्=अनुशासन गुरोः शिक्षावचन प्रतिशृणुयात्=कर्तव्यतयाऽङ्गीकुर्यात्।

अय भाव.—

यथा—वर्षाकाले सूर्यकिरणाः प्रचण्डतरा भवन्ति, परतु परिणामे द्वित्रदिनसाभ्यन्तर एव ते जलदावलीसमागमनशीतउपवनजलधारासपातजनितशीतस्पर्शसुखमादुर्भावयन्ति। "यथा वा-नारिकेर वहिः कर्कश भवति तथापि तदीय शीतलमधुरनीरगर्भितमाभ्यन्तरिकभागमुपलभ्य लोकस्तदास्वादनेन तुष्टिं पुष्टिं

इससे अप्राप्त सम्यग्दर्शन, सम्यग्ज्ञान एव सम्यक् चारित्र की मुझे प्राप्ति होती है। (त्ति पेहाए-इति प्रेक्ष्य) इस प्रकार पर्यालोचनात्मक बुद्धि से विचार कर (पयओ त पडिस्सुणे-प्रयत.त प्रतिश्रृणुयात्) सहनशील बना हुआ शिष्य गुरु के शिक्षात्मक वचनों को कर्तव्य समझकर अगीकार करे।

तात्पर्य-जिस प्रकार वर्षाकाल मे सूर्यकी किरणें प्रचण्डतर हो जाती हैं और इस से वे प्राणियों को असहनीय बनती हैं परन्तु परिणाम मे दो तीन दिन के भीतर ही वे वरसात के समागमन से पवन को शीतल बना देती हैं उस से जलवृष्टि खूब होकर शीतस्पर्श के सुख का उन्हें अनुभव कराती हैं। अथवा जैसे-नारियल ऊपर से कठोर होता है परन्तु उसका भीतर का भाग शीतल, मीठे जलसे भरा रहता है, उसको

બધુ મારે માટે લાભકારક છે કેમ કે, એનાથી અપ્રાપ્ત સમ્યગ્ દર્શન સમ્યગ્જ્ઞાન, અને સામ્યક્ ચારિત્રની મને પ્રાપ્તિ થાય છે त्तिपेहाए-इतिप्रेक्ष આ પ્રકારે પર્યાલોચનાત્મક બુદ્ધિથી વિચાર કરી, पयओ त पडिस्सुणे-प्रयत तत् प्रतिश्रुणुयात् સહનશીલ બનેલ શિષ્ય ગુરુના શિક્ષાત્મક વચનોને કર્તવ્ય સમજી અંગિકાર કરે

આનુ તાત્પર્ય એ છે કે, જેવી રીતે વર્ષાકાળમા સૂર્યના કિરણો પ્રચડતર થઈ જાય છે, અને તેથી તે પ્રાણીઓ માટે અસહનીય બની જાય છે પરતુ પરિણામે બે ત્રણ દિવસની અદર તે વરસાદના સમાગમથી પવનને શીતળ બનાવી દે છે, જેથી જળવૃષ્ટિ ખૂબ થાય છે અને ઠડીનો સ્પર્શ સુખનો અનુભવ કરાવે છે અથવા જેમ નાળિયેર ઉપરથી કઠોર હોય છે પરતુ એની અદરનો ભાગ શીતળ મીઠા જળથી ભરેલો હોય છે જેને મેળવી લોકો તુષ્ટિ-સતોષ

उक्त चान्यत्र-ससा सुया नुसा माया, एयाहिं वि न सलवे ।
एगंते नेव चिट्ठेज्जा, अप्पट्ठी संजए सया ॥ १ ॥
छाया—स्वसा सुता स्नुषा माता, एताभिरपि न संलपेत् ।
एकान्ते नैव तिष्ठेत्, आत्मार्थी संयतः सदा ॥ १ ॥ इति ॥ २६ ॥

अथ विनीतशिष्यकर्तव्यमाह—

मूलम्—जं मे बुद्धाऽणुसासंति, सीएण फरुसेण वा ।
मम लाभो त्ति पेहाए, पयओ तं पडिस्सुणे ॥२७॥

छाया—यन्मां बुद्धा अनुशासति, शीतेन परुषेण वा ।
मम लाभ इति प्रेक्षया, प्रयतस्तत् प्रतिशृणुयात् ॥ २७ ॥

टीका—'जं मे' इत्यादि ।

बुद्धाः=आचार्याः, यन्माम् शीतेन=शीतलवचनेन मृदुवचनेनेत्यर्थः, वा=अथवा परुषेण=कठोरवचनेन अनुशासति शिक्षयन्ति, इदमनुशासनं मम लाभ'=कामका-

---

-कि-जिस प्रकार मुर्गे के बच्चेको कुलल-बिलाडी से भय बना रहता है उसी तरह ब्रह्मचारी को भी स्त्री के शरीर से सदा भय रहा करता है। इसलिये चाहे अपनी सांसारिक बहिन भी हो, चाहे पुत्री हो, वहू हो, माता भी हो, तो भी एकान्तमें ब्रह्मचारी को इनके साथ उठना बैठना नहीं चाहिये और न बातचीत ही करनी चाहिये ॥ २६ ॥

अब विनीत शिष्य का कर्तव्य कहते हैं—'जमे' इत्यादि ।

अन्वयार्थ—विनीत शिष्य को इस प्रकार विचार करना चाहिये कि (जमे बुद्धा-यन्मा बुद्धा) जो मुझे आचार्य महाराज (सीएण-शीतेन) मीठे वचनों से, वा अथवा (फरुसेण-परुषेण) कठोर वचनों से (अणुसासंति-अनुशासति) अनुशासित करते हैं अर्थात् शिक्षा देते हैं सो (मम लाभो-मम लाभ.) यह मेरे लिये एक बडा भारी लाभ है, क्यों कि

આ માટે ભલે પોતાની સંસારીક બહેન હોય, ચાહે પુત્રી હોય, વહુ હોય, અથવા માતા હોય તો પણ એકાંતમાં એમની સાથે બેસવું ઉઠવું કે વાતચિત પણ બ્રહ્મચારીએ કરવી ન જોઈએ ॥૨૬॥

હવે વિનીત શિષ્યનું કર્તવ્ય કહે છે—जमे ઇત્યાદિ
વિનીત શિષ્યે આ પ્રકારનો વિચાર કરવો જોઈએ કે,

અન્વયાર્થ—जमेबुद्धा-यन्माबुद्धा મને આચાર્ય મહારાજ, सीएण-शीतेन મીઠા વચનોથી, वा અથવા फरुसेण-परुषेण કઠોર વચનોથી, अनुसासंति-अनुशासति અનુશાસિત કરે છે, અર્થાત્ શિક્ષા આપે છે ममलाभो એ

णम्, लाभः-अप्राप्तस्य सम्यक्दर्शन-सम्यग्ज्ञान-सम्यक्चारित्रलक्षणरत्नत्रयस्य प्राप्तिस्तस्य कारणमस्ति, इतिप्रेक्षया=इतिपर्यालोचनात्मिकया बुद्ध्या प्रयतः=प्रकर्षेण यतनावान् सहनशीलः सन् शिष्यः तत्=अनुशासन गुरोः शिक्षावचन प्रतिशृणुयात्=कर्तव्यतयाऽङ्गीकुर्यात्।

अय भाव.—

यथा—वर्षाकाले सूर्यकिरणाः प्रचण्डतरा भवन्ति, परतु परिणामे द्वित्रदिनसाभ्यन्तर एव ते जलदावलीसमागमनशीतलपवनजलवासपातजनितशीतस्पर्शसुखमादुर्भावयन्ति। "यथा वा-नालिकेर बहिः कर्कश भवति तथापि तदीय शीतलमधुरनीरगर्भितमाभ्यन्तरिकभागमुपलभ्य लोकस्तदास्वादनेन तुष्टिं पुष्टिं

इससे अप्राप्त सम्यग्दर्शन, सम्यग्ज्ञान एव सम्यक् चारित्र की मुझे प्राप्ति होती है। (त्ति पेहाए-इति प्रेक्ष्य) इस प्रकार पर्यालोचनात्मक बुद्धि से विचार कर (पयओ त पडिस्सुणे-प्रयत.त प्रतिश्रृणुयात्) सहनशील बना हुआ शिष्य गुरु के शिक्षात्मक वचनों को कर्तव्य समझकर अगीकार करे।

तात्पर्य-जिस प्रकार वर्षाकाल मे सूर्यकी किरणें प्रचण्डतर हो जाती है और इस से वे प्राणियों को असहनीय बनती हैं परन्तु परिणाम मे दो तीन दिन के भीतर ही वे बरसात के समागमन से पवन को शीतल बना देती हैं उस से जलवृष्टि खूब होकर शीतस्पर्श के सुख का उन्हें अनुभव कराती हैं। अथवा जैसे-नारियल ऊपर से कठोर होता है परन्तु उसका भीतर का भाग शीतल, मीठे जलसे भरा रहता है, उसको

બધુ મારે માટે લાભકારક છે કેમ કે, એનાથી અપ્રાપ્ત સમ્યગ્ દર્શન સમ્યગ્જ્ઞાન, અને સામ્યક્ ચારિત્રની મને પ્રાપ્તિ થાય છે त्तिपेहाए-इतिप्रेक्ष આ પ્રકારે પર્યાલોચનાત્મક બુદ્ધિથી વિચાર કરી, पयओ त पडिस्सुणे-प्रयत तत् प्रतिश्रृणुयात् સહનશીલ બનેલ શિષ્ય ગુરુના શિક્ષાત્મક વચનોને કર્તવ્ય સમજી અંગિકાર કરે

આનુ તાત્પર્ય એ છે કે, જેવી રીતે વર્ષાકાળમા સૂર્યના કિરણો પ્રચડતર થઈ જાય છે, અને તેથી તે પ્રાણીઓ માટે અસહનીય બની જાય છે પરતુ પરિણામે બે ત્રણ દિવસની અદર તે વરસાદના સમાગમથી પવનને શીતળ બનાવી દે છે, જેથી જળવૃષ્ટિ ખૂબ થાય છે અને ઠડીનો સ્પર્શ સુખનો અનુભવ કરાવે છે અથવા જેમ નાળિયેર ઉપરથી કઠોર હોય છે પરતુ એની અદરનો ભાગ શીતળ મીઠા જળથી ભરેલો હોય છે જેને મેળવી લોકો તુષ્ટિ-સતોષ

उक्त चान्यत्र-ससा सुया सुसा माया, एयाहिं वि न सलवे ।
एगंते नेव चिट्ठेज्जा, अप्पट्ठी संजए सया ॥ १ ॥
छाया—स्वसा सुता स्नुषा माता, एताभिरपि न सलपेत् ।
एकान्ते नैव तिष्ठेत्, आत्मार्थी संयतः सदा ॥ १ ॥ इति ॥ २६ ॥
अथ विनीतशिष्यकर्तव्यमाह—

मूलम्—जं[2] मे[3] बुद्धाऽणुसासंति, सीएण फरुसेण वा ।
मम लाभो त्ति[10] पेहाए, पयओ त[11] पडिस्सुणे ॥२७॥

छाया—यन्मां बुद्धा अनुशासति, शीतेन परुषेण वा ।
मम लाभ इति प्रेक्षया, प्रयतस्तत् प्रतिशृणुयात् ॥ २७ ॥
टीका—'जं मे' इत्यादि ।

बुद्धाः=आचार्याः, यन्माम् शीतेन=शीतलवचनेन मृदुवचनेनेत्यर्थः, वा=अथवा परुषेण=कठोरवचनेन अनुशासति शिक्षयन्ति, इदमनुशासनं मम लाभ'=कामका-

---

-कि-जिस प्रकार मुर्गे के बच्चेको कुलल-बिलाडी से भय बना रहता है उसी तरह ब्रह्मचारी को भी स्त्री के शरीर से सदा भय रहा करता है। इसलिये चाहे अपनी सांसारिक बहिन भी हो, चाहे पुत्री हो, बहू हो, माता भी हो, तो भी एकान्तमें ब्रह्मचारी को इनके साथ उठना बैठना नहीं चाहिये और न बातचीत ही करनी चाहिये ॥ २६ ॥

अब विनीत शिष्य का कर्तव्य कहते हैं—'जमे' इत्यादि ।

अन्वयार्थ—विनीत शिष्य को इस प्रकार विचार करना चाहिये कि (जमे बुद्धा-यन्मा बुद्धा) जो मुझे आचार्य महाराज (सीएण-शीतेन) मीठे वचनों से, वा अथवा (फरुसेण-परुषेण) कठोर वचनों से (अणुसासति-अनुशासति) अनुशासित करते हैं अर्थात् शिक्षा देते हैं सो (मम लाभो-मम लाभ) यह मेरे लिये एक बडा भारी लाभ है, क्यों कि

આ માટે ભલે પોતાની સંસારીક બહેન હોય, ચાહે પુત્રી હોય, વહુ હોય અથવા માતા હોય તો પણ એકાંતમાં એમની સાથે બેસવું ઉઠવું કે વાતચિત પણ બ્રહ્મચારીએ કરવી ન જોઈએ ॥૨૬॥

હવે વિનીત શિષ્યનું કર્તવ્ય કહે છે—जमे ઈત્યાદિ
વિનીત શિષ્યે આ પ્રકારનો વિચાર કરવો જોઈએ કે,

અન્વયાર્થ—जमेबुद्धा-यन्माबुद्धा મને આચાર્ય મહારાજ, सीएण-शीतेन મીઠા વચનોથી, वा અથવા फरुसेण-परुषेण કઠોર વચનોથી, अनुसासंति-अनुशासति અનુશાસિત કરે છે, અર્થાત્ શિક્ષા આપે છે ममलाभो- એ

रणम्, लाभ.—अप्राप्तस्य सम्यक्दर्शन–सम्यग्ज्ञान–सम्यक्चारित्रलक्षणरत्नत्रयस्य प्राप्तिस्तस्य कारणमस्ति, इतिप्रेक्षया=इतिपर्यालोचनात्मिकया बुद्ध्या प्रयतः=प्रकर्षेण यतनावान् सहनशील सन् शिष्यः तत्=अनुशासन गुरो. शिक्षावचन प्रतिशृणुयात्=कर्तव्यतयाऽङ्गीकुर्यात्।

अय भावः—

यथा—वर्षाकाले सूर्यकिरणाः प्रचण्डतरा भवन्ति, परतु परिणामे द्वित्रदिनसाभ्यन्तर एव ते जलदावलीसमागमनशीतपवनजलधारासपातजनितशीतस्पर्शसुखप्रादुर्भावयन्ति। "यथा वा–नालिकेर बहिः कर्कश भवति तथापि तदीय शीतलमधुरनीरगर्भितमाभ्यन्तरिकभागमुपलभ्य लोकस्तदास्वादनेन तुष्टिं पुष्टिं

इससे अप्राप्त सम्यग्दर्शन, सम्यग्ज्ञान एव सम्यक् चारित्र की मुझे प्राप्ति होती है। (त्ति पेहाए–इति प्रेक्ष्य) इस प्रकार पर्यालोचनात्मक बुद्धि से विचार कर (पयओ त पडिस्सुणे–प्रयत.त प्रतिश्रृणुयात) सहनशील बना हुआ शिष्य गुरु के शिक्षात्मक वचनों को कर्तव्य समझकर अगीकार करे।

तात्पर्य–जिस प्रकार वर्षाकाल मे सूर्यकी किरणें प्रचण्डतर हो जाती हैं और इस से वे प्राणियो को असहनीय बनती है परन्तु परिणाम मे दो तीन दिन के भीतर ही वे बरसात के समागमन से पवन को शीतल बना देती हैं उस से जलवृष्टि खूब होकर शीतस्पर्श के सुख का उन्हें अनुभव कराती है। अथवा जैसे–नारियल ऊपर से कठोर होता है परन्तु उसका भीतर का भाग शीतल, मीठे जल से भरा रहता है, उसको

બધુ મારે માટે લાભકારક છે કેમ કે, એનાથી અપ્રાપ્ત સમ્યગ્ દર્શન સમ્યગ્જ્ઞાન, અને સમ્યક્ ચારિત્રની મને પ્રાપ્તિ થાય છે त्तिपेहाए–इतिप्रेक्ष આ પ્રકારે પર્યાલોચનાત્મક બુદ્ધિથી વિચાર કરી, पयओ त पडिस्सुणे–प्रयत तत् प्रतिश्रुणुयात् સહનશીલ બનેલ શિષ્ય ગુરુના શિક્ષાત્મક વચનોને કર્તવ્ય સમજી અગિકાર કરે

આનુ તાત્પર્ય એ છે કે, જેવી રીતે વર્ષાકાળમા સૂર્યના કિરણો પ્રચડતર થઈ જાય છે, અને તેથી તે પ્રાણીઓ માટે અસહનીય બની જાય છે પરતુ પરિણામે બે ત્રણ દિવસની અદર તે વરસાદના સમાગમથી પવનને શીતળ બનાવી દે છે, જેથી જળવૃષ્ટિ ખૂબ થાય છે અને ઠડીનો સ્પર્શ સુખનો અનુભવ કરાવે છે અથવા જેમ નાળિયેર ઉપરથી કઠોર હોય છે પરતુ એની અદરનો ભાગ શીતળ મીઠા જળથી ભરેલો હોય છે જેને મેળવી લોકો તુષ્ટિ–સતોપ

उक्त चान्यत्र-समा सुया नुसा माया, एयाहिं वि न सलवे।
एगते नेव चिट्ठेज्जा, अप्पट्ठी संजए सया ॥ १ ॥
छाया—स्वसा सुता स्नुषा माता, एताभिरपि न सलपेत्।
एकान्ते नैव तिष्ठेत्, आत्मार्थी संयतः सदा ॥ १ ॥ इति ॥ २६ ॥
अथ विनीतशिष्यकर्तव्यमाह—

मूलम्—जं[1] मे[3] बुद्धाऽणुसासंति, सीएण फरुसेण वा[4]।
मम[6] लाभो त्ति[7] पेहाए[8], पयओ तं[10] पडिस्सुणे[12] ॥२७॥

छाया—यन्मां बुद्धा अनुशासति, शीतेन परुषेण वा।
मम लाभ इति प्रेक्षया, प्रयतस्तत् प्रतिशृणुयात् ॥ २७ ॥
टीका—'ज मे' इत्यादि।
बुद्धाः=आचार्याः, यन्माम् शीतेन=शीतलवचनेन मृदुवचनेनेत्यर्थः, वा=अथवा परुषेण=कठोरवचनेन अनुशासति शिक्षयन्ति, इदमनुशासनं मम लाभः=लाभका

-कि-जिस प्रकार मुर्गे के बच्चेको कुलल-बिलाडी से भय बना रहता है उसी तरह ब्रह्मचारी को भी स्त्री के शरीर से सदा भय रहा करता है। इसलिये चाहे अपनी सांसारिक बहिन भी हो, चाहे पुत्री हो, वहू हो, माता भी हो, तो भी एकान्तमें ब्रह्मचारी को इनके साथ उठना बैठना नहीं चाहिये और न बातचीत ही करनी चाहिये ॥ २६ ॥

अब विनीत शिष्य का कर्तव्य कहते हैं—'जमे' इत्यादि।

अन्वयार्थ—विनीत शिष्य को इस प्रकार विचार करना चाहिये कि (जमे बुद्धा-यन्मा बुद्धा) जो मुझे आचार्य महाराज (सीएण-शीतेन) मीठे वचनों से, वा अथवा (फरुसेण-परुषेण) कठोर वचनों से (अणुसासति-अनुशासति) अनुशासित करते हैं अर्थात् शिक्षा देते हैं सो (मम लाभो-मम लाभ) यह मेरे लिये एक बडा भारी लाभ है, क्यों कि

આ માટે ભલે પોતાની સંસારીક બ્હેન હોય, ચાહે પુત્રી હોય, વહુ હોય અથવા માતા હોય તો પણ એકાંતમાં એમની સાથે બેસવું ઉઠવું કે વાતચિત પણ બ્રહ્મચારીએ કરવી ન જોઈએ ॥૨૬॥

હવે વિનીત શિષ્યનું કર્તવ્ય કહે છે—जमे ઇત્યાદિ
વિનીત શિષ્યે આ પ્રકારનો વિચાર કરવો જોઈએ કે,

અન્વયાર્થ—जमेबुद्धा-यन्माबुद्धा મને આચાર્ય મહારાજ, सीएण-शीतेन મીઠા વચનોથી, वा અથવા फरुसेण-परुषेण કઠોર વચનોથી, अनुसासंति-अनुशासति અનુશાસિત કરે છે, અર્થાત્ શિક્ષા આપે છે ममलाभो-ममलाभ એ

छाया—अनुशासनमौपाय, दुष्कृतस्य च नोदनम् ।
हित तत् मन्यते प्राज्ञः, द्वेष्य भवति असाधो. ॥ २८ ॥

टीका—'अणुसासण' इत्यादि—

प्राज्ञ=प्रज्ञावान् मेधावी शिष्य', औपायम्--उपाय=शीतपरुषभाषणरूपे भवम्, मृदुकठोरभाषणसमन्वितम् अनुशासन=गुरो. शिक्षावाक्य, च-पुन दुष्कृतस्य=अतिचारस्य निवारणार्थं नोदन=प्रेरण, 'हा किमिदमकल्प्य त्वया कृतम्' इत्यादिरूपम् तद् वचन हित-लोकद्वयकल्याणकारक, मन्यते । असाधोःअविनीतशिष्यस्य तदेव वचन द्वेष्य=द्वेषजनक भवति।

यथा—इक्षुक्षेत्रे दत्त जल मधुररसरूपेण परिणत भवति, निम्बतरुमूले तु तदेव

सकल कल्याण करनेवाली भी गुरुशिक्षा किस को किस रूप मे परिणत होती है सो कहते है-'अणुसासण'-इत्यादि।

अन्वयार्थ—(पन्नो-प्रज्ञ.) बुद्धिमान मेधावी शिष्य (ओवाय-औपाय) मृदु एव कठोर भाषण से युक्त (अणुसासण-अनुशासन) गुरु के शिक्षा स्वरूप वचनो को कि जो (दुक्कडस्स य चोयण-दुष्कृतस्य च नोदनम्) अतिचार के निवारण के लिये प्रयुक्त किये गये ह-'यह तुमने नही करने योग्य काम क्यो कर दिया है' इत्यादिरूप से जो कहे गये है (त हियं मन्नए-तत् हित मन्यते उसको अपना हितकारक मानता है। (असाहुणो-असाधो) परन्तु जो अविनीत शिष्य होता है वह उन्ही शिक्षावचनो को (वेसहवइ-द्वेष्य भवति) अहितकारी मानता है। मेधावी शिष्य गुरु के मृदुकठोररूप वचनो को अपना हितकारक, एव असाधु अर्थात् अविनीत शिष्य उन्ही वचनो को दु.खदायक मानता है।

સકલ કલ્યાણ કરવવાળી ગુરુ શિક્ષા કોને કયા રૂપમા પરિણત થાય છે તે કહેવામા આવે છે अणुसासण ઇત્યાદિ

અન્વયાર્થ—पन्नो-प्रज्ञ બુદ્ધિમાન મેધાવી શિષ્ય ओवाय-औपाय કોમળ અથવા કઠોર ભાષણથી યુક્ત अणुसासण-अनुशासन ગુરુના શિક્ષા સ્વરૂપ વચનોને કે જે दुक्कडस्स य चोयण-दुष्कृतस्य च नोदनम् અતિચારના નિવારણ માટે પ્રયુક્ત કરવામા આવેલ છે આ ન કરવા યોગ્ય કામ તમે શા માટે કર્યું ?" ઇત્યાદિ રૂપથી જે કહેવાય છે तेहियं मन्नए-तत् हित मन्यते એને પોતાના હિતકર માને છે असाहुणो-असाधो પરતુ જે અવિનીત શિષ્ય હોય છે તે એ શિક્ષા વચનોને द्वेष्य भवति અહિતકારી માને છે

च लभते। एवमाचार्याणां शीतं परुषं चेत्युभयविधं शिक्षावचनं परिणामे सुखजनकमेव। आचार्यवचनं हि-परिणामतस्तपःसंयमाराधनप्रवर्तकं, मिथ्यात्वादिपञ्चविधास्रवनिवर्तकं, ज्ञानावरणीयादिकर्मरजःपटलापसारणप्रचण्डसमीरणात्मकं, नानाविधलब्धिसाधकं, निखिलभावस्वभावावभासककेवलालोकप्रदर्शकं, शाश्वतिकसुखसमर्पकं च भवति" इत्येवं पर्यालोच्य गुरोः शिक्षावचनमङ्गीकुर्यादिति ॥ २७॥

सकलकल्याणकारिण्यपि गुरुशिक्षा कस्मै कीदृशी परिणमतीत्याह—

मूलम्—अणुसासणमोवायं, दुक्कडस्स य चोयणं ।
हियं तं मन्नए पन्नो, वेसं होइ असाहुणो ॥२८॥

प्राप्त कर लोक तुष्टि एवं पुष्टि को प्राप्त करते है। इसी तरह आचार्य महाराज के कोमल एवं कठोर, दोनो प्रकार के शिक्षाप्रद वचन शिष्य को परिणाम मे सुखजनक होते है। शिष्य को आचार्य महाराज के वचन ही अन्त मे तप एवं संयम की आराधना करने मे प्रवृत्त कराने वाले होते है। मिथ्यात्वादि पाच प्रकार के आस्रव के वे निरोधक होते है। ज्ञानावरणीय आदि कर्मरज के पटल को हटाने में वे प्रचण्ड पवन के वेगतुल्य होते हैं। शिष्यजनोमे अनेक प्रकार की लब्धियों की जागृति कराने वाले होते है। समस्त पदार्थों के स्वभाव का जिस में अवभासन होता है ऐसे केवलज्ञानरूप प्रकाश के प्रदर्शक एवं शाश्वतिक सुख के देनेवाले होते हे। इस प्रकार गुरु महाराज के शिक्षा वचनो को हितकारक जानकर शिष्यका कर्तव्य है कि वह उन्हे अंगीकार करे ॥२७॥

અને પુષ્ટિ પ્રાપ્ત કરે છે આ રીતે આચાર્ય મહારાજના કોમળ અથવા કઠોર બન્ને પ્રકારના શિક્ષાપ્રદ વચન શિષ્યને પરિણામમા સુખજનક બને છે આચાર્ય મહારાજના વચનજ અંતમા શિષ્યને તપ તથા સંયમની આરાધના કરવામા પ્રવૃત્ત કરાવનાર હોય છે મિથ્યાત્વાદિ પાચ પ્રકારના આસ્રવના એ નિરોધક હોય છે જ્ઞાનાવરણીય આદિ કર્મરજના આવરણને દૂર કરવામા તે પ્રચંડ પવનના વેગ જેવા હોય છે શિષ્યજનોમા અનેક પ્રકારની લબ્ધિયોની જાગૃતિ કરાવનાર હોય છે, સમસ્ત પદાર્થોના સ્વભાવનુ જેનામા અવભાસન હોય છે એવા કેવળ જ્ઞાન રૂપ પ્રકાશના પ્રદર્શક અને શાશ્વતિક સુખને દેવાવાળા હોય છે આ પ્રકારે ગુરુ મહારાજના શિક્ષા વચનોને હિતકારક જાણીને શિષ્યનુ એ કર્તવ્ય છે કે તે એનો અંગિકાર કરે ॥ ૨૭ ॥

टीका—'हिय' इत्यादि—

विगतभयाः=भयरहिताः, भय सप्तविधम्-इहलोकभयम् १, परलोकभयम् २, आदानभयम् ३, अकस्माद्भयम् ४, आजीविकाभयम् ५, मरणभयम् ६, अश्लोकभय च ७, एतैर्विवर्जिता, बुद्धाः=ज्ञाततत्त्वा मेधाविन इत्यर्थः, एवभूताः शिष्याः परुषमपि=कठोरमपि, अनुशासनम्=गुरूणा शिक्षावचनम् हित=पथ्य मन्यन्ते इति शेषः। किंतु क्षान्तिशोधिकर-क्षान्तिः=क्षमा, शोधिः=शुद्धिः आत्मशुद्धिः, तयोः करम्=उत्पत्तिजनक, यथा-वर्षाऋतुनिमित्त प्राप्य जलधरा गर्जन्ति, वसन्त प्राप्य वृक्षा नूतनपल्लवकुसुमश्रियोपेता भवन्ति, चन्द्र प्राप्य चन्द्रकान्तमणयः प्रस्रवन्ति, सूर्य प्राप्य कमलानि विकसन्ति, तथा क्षमा प्राप्य निर्लोभतादिगुणाः प्रादुर्भवन्ति। शोधिश्च दुःखमेघनाशने पवनरूपा, सुखोत्पादने कल्पतरुरूपा भवसिन्धुपारकरणे नौकारूपा, अज्ञानान्धकारनाशने प्रभारूपा। एवभूतयोः क्षान्तिशोध्योर्जनकम्, इदमुपलक्षणम् तेन आर्जवादिकमपि, पद=ज्ञानादि गुणाना स्थानम्। तत्=अनुशासन, मूढाना=कुशिष्याणा द्वेष्य=द्वेषजनक भवति। उक्त च—

पुनरप्याह—'हिय' इत्यादि।

अन्वयार्थ—(विगयभया-विगतभयाः) इहलोकभय, परलोकभय, आदानभय, अकस्मात्भय, आजीविकाभय, मरणभय, एव अश्लोकभय, ये सात भय हैं। इनसे जो रहित हैं तथा (बुद्धा-बुद्धाः) तत्त्वों के जो जानकार हैं-मेधावी हैं वे शिष्य (फरुसपि-परुषमपि) कठोर भी (अणुसासण-अनुशासन) गुरु महाराज के शिक्षात्मक वचनों को (हियं-हित) पथ्य-हितविधायक मानते हैं। किन्तु (खंति सोहिकर -क्षान्तिशोधिकर) क्षमा और शुद्धि के विधायक तथा (पयं-पदम्) ज्ञानादिक गुणो के स्थानभूत (तत्) गुरु के वे ही अणुशासनरूप

पुनरप्याह हियं -ઇત્યાદિ

અન્વયાર્થ—विगयभया-विगतभया આ લોકનો ભય, પરલોકનો ભય, આદાન ભય, અકસ્માત ભય, આજીવિકા ભય, મરણ ભય અને અશ્લોક ભય આ સાત ભય છે એનાથી જે રહિત છે તથા (बुध्धा-बुध्धा) તત્વોના જે જાણકાર છે, મેધાવી છે, તે શિષ્ય फरुसपि-परुषअपि કઠોર પણ अणुसासण-अनुशासन ગુરુ મહારાજના શિક્ષાત્મક વચનોને हियं-हित પથ્ય હિત વિધાયક માને છે,

कटुकरसरूपेण, यथा वा सितोपल–'मिसरी' इति भाषाप्रसिद्धं सर्वेषां मधुरास्वादजनकं भवति तदेव पित्तदूषितरसनस्य निम्बादिवत् कटुकं, गर्दभाणां तु विषमेव भवति, यथा वा शुद्धं घृतं सर्वेषां पुष्टिकरं भवति, तदेव ज्वराक्रान्तानां जनानां रोगवर्धकम्। एवं गुरुवचनं सविनयस्य हिताय जायते, विनयरहितस्य शिष्यस्य तु द्वेषाय इति भावः ॥ २८ ॥

उक्तमर्थं विशदयन्नाह—

मूलम्—हियं विगयभया बुद्धा, फरुसं पि अणुसासणं।
वेस्सं तं होइ मूढाणं, खंतिसोहिकरं पयं ॥२९॥

छाया—हितं विगतभया बुद्धाः, परुषमपि अनुशासनम्।
द्वेष्यं तद् भवति मूढानां, क्षान्तिशोधिकरं पदम् ॥ २९ ॥

तात्पर्य इसका इस प्रकार का है कि जिस प्रकार इक्षु के खेत में दिया गया पानी मधुर रसरूपसे परिणत होता है और वही पानी जब निम्बवृक्ष के मूलमे दिया जाता है तो कडुवे रूपमें परिणत हो जाता है, अथवा जैसे मिश्री सब के लिये मधुर आस्वाद देती है परन्तु जिस की जीभ पित्त से दूषित हो रही है उसके लिये वह मिश्री कडुवी नीम जैसी मालूम होती है, तथा गधों को तो वह विष जैसी ही मालूम होती है। अथवा जैसे शुद्ध घृत समस्तजनों को पुष्टि करने वाला होता है परन्तु वही घृत ज्वरवाले के लिए रोगवर्द्धक होता है, इसी प्रकार जो विनयी शिष्य है उनके लिये गुरु महाराज के वचन हितकारक होते हे और वे ही वचन अविनीत शिष्य के लिये द्वेषकारक होते है ॥ २८ ॥

તેનુ તાત્પર્ય આ પ્રકારનુ છે, કે જે પ્રકારે દ્રાક્ષના ખેતરમા આપવામા આવેલ પાણી મધુરસરૂપમા પરિણીત બને છે અને તેજ પાણી જ્યારે લિંબડાના વૃક્ષના મૂળમા આપવામા આવે છે તો કટુરસ રૂપમા પરિણમે છે જેમ–સાકર બધા માટે મધુર આસ્વાદ આપે છે પરતુ જેની જીભ પિત્તથી દુષિત થયેલ હોય છે, તેને માટે સાકર કડવા લિમડા જેવી માલુમ પડે છે અને ગધેડાને તો તે ઝેર જેવી બને છે અથવા જેમ ચોખ્ખુ ઘી સઘળા માટે પુષ્ટી કરવાવાળુ હોય છે પરતુ તે ઘી તાવવાળા માટે રોગને વધારનાર બને છે એ જ રીતે જે વિનયી શિષ્ય છે તેને માટે ગુરુ મહારાજનુ વચન હિતકારક હોય છે અને તે જ વચન અવિનીત શિષ્ય માટે દ્વેષકારક હોય છે ॥ ૨૮ ॥

टीका—' हिय ' इत्यादि—

विगतभयाः=भयरहिताः, भय सप्तविधम्-इहलोकभयम् १, परलोकभयम् २, आदानभयम् ३, अकस्माद्भयम् ४, आजीविकाभयम् ५, मरणभयम् ६, अश्लोकभय च ७, एतैर्निर्जिता , बुद्धा =ज्ञाततत्त्वा मेधाविन इत्यर्थः, एवभूताः शिष्याः परुषमपि=कठोरमपि, अनुशासनम्=गुरूणा शिक्षावचनम् हितं=पथ्य मन्यन्ते इति शेष.। किंतु क्षान्तिशोधिकर-क्षान्तिः=क्षमा, शोधिः=शुद्धिः आत्मशुद्धिः, तयोः करम्=उत्पत्तिजनक, यथा-वर्षाऋतुनिमित्त प्राप्य जलधरा गर्जन्ति, वसन्त प्राप्य वृक्षा नूतनपल्लवकुसुमश्रियोपेता भवन्ति, चन्द्र प्राप्य चन्द्रकान्तमणय प्रस्रवन्ति, सूर्यं प्राप्य कमलानि विकसन्ति, तथा क्षमा प्राप्य निर्लोभतादिगुणा. प्रादुर्भवन्ति। शोधिश्च दुःखमेघनाशने पवनरूपा, सुखोत्पादने कल्पतरुरूपा भवसिन्धुपारकरणे नौकारूपा, अज्ञानान्धकारनाशने प्रभारूपा। एवंभूतयोः क्षान्तिशोध्योर्जनकम्, इदमुपलक्षणम् तेन आर्जवादिकरमपि, पद=ज्ञानादि गुणाना स्थानम्। तत्=अनुशासन, मूढाना=कुशिष्याणा द्वेष्य=द्वेषजनक भवति। उक्त च—

पुनरप्याह—' हिय ' इत्यादि।

अन्वयार्थ—(विगयभया-विगतभयाः) इहलोकभय, परलोकभय, आदानभय, अकस्मात्भय, आजीविकाभय, मरणभय, एव अश्लोकभय, ये सात भय हैं। इनसे जो रहित हैं तथा (बुद्धा-बुद्धाः) तत्त्वों के जो जानकार हैं-मेधावी हैं वे शिष्य (फरुसपि-परुषमपि) कठोर भी (अणुसासण-अनुशासन) गुरु महाराज के शिक्षात्मक वचनों को (हिय-हित) पथ्य-हितविधायक मानते है। किन्तु (खंति सोहिकर-क्षान्तिशोधिकर) क्षमा और शुद्धि के विधायक तथा (पय-पदम्) ज्ञानादिक गुणो के स्थानभूत (तत्) गुरु के वे ही अनुशासनरूप

पुनरप्याह हिय -ઇત્યાદિ

અન્વયાર્થ—विगयभया-विगतभया આ લોકનો ભય, પરલોકનો ભય, આદાન ભય, અકસ્માત ભય, આજીવિકા ભય, મરણ ભય અને અશ્લોક ભય આ સાત ભય છે એનાથી જે રહિત છે તથા (बुध्धा-बुध्धा) તત્વોનો જે જાણકાર છે, મેધાવી છે, તે શિષ્ય फरुसपि-परुषअपि કઠોર પણ अणुसासण -अनुशासन ગુરુ મહારાજના શિક્ષાત્મક વચનોને हिय-हित पथ्य હિત વિધાયક માને છે, खंतिसोहिकर-क्षांतिशोधिकर ક્ષમા અને શુદ્ધિના વિધાયક, पय-पदम् જ્ઞાનાદિક

कटुकरसरूपेण, यथा वा सितोपल-'मिसरी' इति भाषाप्रसिद्ध सर्वेषा मधुरास्वादजनक भवति तदेव पित्तदूषितरसनस्य निम्बादिवत् कटुक, गर्दभाणा तु विषमेव भवति, यथा वा शुद्ध घृत सर्वेषा पुष्टिकर भवति, तदेव ज्वराक्रान्ताना जनाना रोगवर्धकम्। एव गुरुवचन सविनयस्य हिताय जायते, विनयरहितस्य शिष्यस्य तु द्वेषाय इति भावः ॥ २८ ॥

उक्तमर्थं विशदयन्नाह—

मूलम्—हियं विगयभया वुद्धा, फरुसं पि अणुसासणं ।
वेसं तं होइ मूढाणं, खंतिसोहिकरं पयं ॥२९॥

छाया—हित विगतभया बुद्धाः, परुषमपि अनुशासनम्।
द्वेष्य तत् भवति मूढाना, क्षान्तिशोधिकर पदम् ॥ २९ ॥

तात्पर्य इसका इस प्रकार का है कि जिस प्रकार इक्षु के खेत में दिया गया पानी मधुर रसरूपसे परिणत होता है और वही पानी जब निम्बवृक्ष के मूलमे दिया जाता है तो कडुवे रूपमें परिणत हो जाता है, अथवा जैसे मिश्री सब के लिये मधुर आस्वाद देती है परन्तु जिस की जीभ पित्त से दूषित हो रही है उसके लिये वह मिश्री कडुवी नीम जैसी मालूम होती है, तथा गधों को तो वह विष जैसी ही मालूम होती है। अथवा जैसे शुद्ध घृत समस्तजनों को पुष्टि करने वाला होता है परन्तु वही घृत ज्वरवाले के लिए रोगवर्द्धक होता है, इसी प्रकार जो विनयी शिष्य हैं उनके लिये गुरु महाराज के वचन हितकारक होते है और वे ही वचन अविनीत शिष्य के लिये द्वेषकारक होते है ॥ २८ ॥

તેનુ તાત્પર્ય આ પ્રકારનુ છે, કે જે પ્રકારે દ્રાક્ષના ખેતરમા આપવામા આવેલ પાણી મધુરસરૂપમા પરિણીત બને છે અને તેજ પાણી જ્યારે લિબડાના વૃક્ષના મૂળમા આપવામા આવે છે તે કડુરસ રૂપમા પરિણમે છે જેમ-સાકર બધા માટે મધુર આસ્વાદ આપે છે પરતુ જેની જીભ પિત્તથી દુષિત થયેલ હોય છે, તેને માટે સાકર કડવા લિમડા જેવી માલુમ પડે છે અને ગધેડાને તો તે ઝેર જેવી બને છે અથવા જેમ ચોખ્ખુ ઘી સઘળા માટે પુષ્ટી કરવાવાળુ હોય છે પરતુ તે ઘી તાવવાળા માટે રોગને વધારનાર બને છે એ જ રીતે જે વિનયી શિષ્ય છે તેને માટે ગુરુ મહારાજનુ વચન હિતકારક હોય છે અને તે જ વચન અવિનીત શિષ્ય માટે દ્વેષકારક હોય છે ॥ ૨૮ ॥

मूलम्—आसणे उवचिट्ठिज्जा, अणुच्चे अकुए थिरे ।
अप्पुट्ठाई निरुट्ठाई, निसीएज्जप्पकुक्कुए ॥३०॥

छाया—आसने उपतिष्ठेत्, अनुच्चे अकुचे स्थिरे ।
अल्पोत्थायी निरुत्थायी, निषीदेत् अल्पकौकुच्यः ॥ ३० ॥

टीका—'आसणे' इत्यादि—

अनुच्चे-द्रव्यतो गुर्वासनान्नीचे, भावत स्वल्पमूल्यके, अकुचे अकम्पमाने, यद्वा चटत्कारादिशब्दरहिते, स्थिरे=समपादवत्त्वेन निश्चले, आसने उपतिष्ठेत् पीठादौ वर्षासु उपतिष्ठेत्=उपविशेत् । ईदृशेऽप्यासने साधुः किमवस्थः सन्तिष्ठे-दित्याह—'अप्पुट्ठाई' इति अल्पोत्थायी-कार्ये सत्यपि ईषदुत्तिष्ठतीत्येवंशीलः, एककार्येणोत्थितः सन् बहुकार्यसंपादक इत्यर्थः । अत-एव-कीदृशः सन्नित्याह-

---

अब शिष्य के लिये आसन की विधि कहते हैं-'आसणे'-इत्यादि।

अन्वयार्थ—शिष्य (अणुच्चे-अनुच्चे) द्रव्यकी अपेक्षा गुरुमहाराज के आसनसे नीचा भावकी अपेक्षा अल्पमूल्यवाला (अकुए-अकुचे) तथा चटचट इत्यादि शब्द से रहित, अथवा हिलनेवाला नहीं ऐसा जो (थिरे-स्थिरे) स्थिर-चारों पाये जिसके समान हों ऐसे (आसणे-आसने) आसन - पीठ फलक पाट पाटले आदि, उन पर वर्षाकाल में (उवचिट्ठिज्जा-उपतिष्ठेत्) बैठे। शिष्य जिस आसन पर बैठे वह गुरु के आसन की अपेक्षा नीचा होना चाहिये। तथा अल्प मूल्यवाला एव हिलने डुलने वाला नहीं होना चाहिये। शिष्य अपने आसन पर जम कर बैठे, कारण विना न उठे, यही बात (अप्पुट्ठाई-अल्पोत्थायी) इस पद द्वारा प्रदर्शित की गई है। उठने का काम यदि

હવે શિષ્ય માટે આસનની વિધિ કહે છે, आसणे-ઇત્યાદિ

અન્વયાર્થ—શિષ્ય अणुच्चे-अनुच्चे દ્રવ્યની અપેક્ષા ગુરુમહારાજના આસનથી નીચા, ભાવની અપેક્ષા અલ્પમુલ્યવાળા, अकुए-अकुचे તથા ચટચટ ઇત્યાદિ શબ્દથી રહિત અથવા હલવાવાળા નહીં એવા જે थिरे-स्थिरे સ્થિર-ચારે પાયા જેના એક સરખા હોય તેવા, आसणे-आसने આસન-પીઠ ફલક પાટ પાટલા આદિ એના ઉપર વર્ષાકાળમા उवचिट्ठिज्जा-उपतिष्ठेत् બેસે શિષ્ય જે આસન ઉપર બેસે તે ગુરુના આસનથી નીચુ હોવુ જોઈએ, તથા હલે ચલે નહીં તેવુ હોવુ જોઇએ શિષ્ય પોતાના આસન ઉપર સ્થિર થઇને બેસે, કારણ વગર ન ઉઠે, अप्पुट्ठाई-अल्पोत्थाई આ વાત આ પદ દ્વારા પ્રદર્શિત કરવામા

सद्बोधं विदधाति हन्ति कुमतिं मिथ्यादृशं बाधते,
धत्ते धर्ममतिं तनोति परमे संवेगनिर्वेदने।
रागादीन् विनिहन्ति नीतिममलां पुष्णाति हन्त्युत्पथं,
यद्वा किं न करोति सद्गुरुमुखाद्भ्युद्गता भारती ॥१॥ इति ॥ २९ ॥

वचन (मूढाण वेस्स होइ–मूढाना द्वेष्य भवति) मूर्ख–अविनीत शिष्यों के लिये द्वेषजनक होते हैं। कहा भी है—

"सद्बोधं विदधाति हन्ति कुमतिं मिथ्यादृशं बाधते,
धत्ते धर्ममतिं तनोति परमे संवेगनिर्वेदने।
रागादीन् विनिहन्ति नीतिममलां पुष्णाति हन्त्युत्पथं,
यद्वा किं न करोति सद्गुरुमुखाद्भ्युद्गता भारती" ॥ १ ॥

सद्गुरु के मुखसे निकली हुई वाणी प्रशस्त बोधकी–सम्यग्ज्ञान की जनक होती है, कुमति की विदारक होती है, मिथ्यात्वरूपी दृष्टि की विध्वंसक होती है, धर्म में मति उत्पन्न करने वाली होती है, संवेग, एवं निर्वेद गुण की उत्कर्षक होती है, रागादिकों की विनाशक होती है, निर्मल नीति की पोषक होती है, कुमार्ग की विद्रावक होती है। ऐसे और कौन से सद्गुण बचते हैं जो गुरुदेव की वाणी से जीवों को प्राप्त न होते हों ॥ २९ ॥

ગુણોના સ્થાનભૂત, તત્ તે ગુરુ કે જેઓના અનુશાસનરૂપ વચન मूढाण वेस्स होइ-मूढाना द्वेष्य भवति અવિનીત શિષ્ય માટે દ્વેષ જનક બને છે કહ્યું પણ છે કે—

सद्बोधं विदधाति हन्तिकुमतिं, मिथ्यादृशं बाधते।
धत्ते धर्ममतिं तनोति परमे संवेगनिर्वेदने ॥
रागादिन् विनिहन्ति नीतिममलां पुष्णाति हन्त्युत्पथं।
यद्वा किं न करोति सद्गुरुमुखाद्भ्युद्गता भारती ॥१॥

સદ્ગુરુના મુખથી નીકળેલી વાણી પ્રશસ્ત બોધની સમ્યગ્જ્ઞાનની જનક હોય છે, કુમતિની વિદારક હોય છે, મિથ્યાત્વરૂપી દૃષ્ટિની વિધ્વંસક હોય છે, ધર્મમાં મતિ ઉત્પન્ન કરવાવાળી હોય છે, સંવેગ અને નિર્વેગ ગુણનો ઉત્કર્ષક કરવાવાળી હોય છે, રાગાદિકનો વિનાશ કરનારી હોય છે, નિર્મળ નિતીની પોષક હોય છે કુમાર્ગની વિદ્રાવક હોય છે, એવા અને બીજા કયા સદ્ગુણ બાકી રહે છે કે જે ગુરુદેવની વાણીથી જીવોને પ્રાપ્ત ન થતા હોય

मूलम्—आसणे उवचिट्ठिज्जा, अणुच्चे अकुए थिरे[३]।
अप्पुट्ठाई निरुट्ठाई, निसीएज्जप्पकुक्कुए ॥३०॥

छाया—आसने उपतिष्ठेत्, अनुच्चे अकुचे स्थिरे।
अल्पोत्थायी निरुत्थायी, निषीदेत् अल्पकौकुच्यः ॥ ३० ॥

टीका—'आसणे' इत्यादि—

अनुच्चे-द्रव्यतो गुर्वासनान्नीचे, भावत स्वल्पमूल्यके, अकुचे अकम्पमाने, यद्वा चटत्कारादिशब्दरहिते, स्थिरे=समपादवत्त्वेन निश्चले, आसने उपतिष्ठेत् पीठादौ वर्षासु उपतिष्ठेत्=उपविशेत्। ईदृशेऽप्यासने साधुः किमवस्थः सन्तिष्ठेदित्याह—'अप्पुट्ठाई' इति अल्पोत्थायी-कार्ये सत्यपि ईषदुत्तिष्ठतीत्येवशीलः, एककार्येणोत्थितः सन् बहुकार्यसंपादक इत्यर्थः। अत-एव-कीदृश. सन्नित्याह-

अब शिष्य के लिये आसन की विधि कहते हैं–'आसणे'–इत्यादि।

अन्वयार्थ—शिष्य (अणुच्चे-अनुच्चे) द्रव्यकी अपेक्षा गुरुमहाराज के आसनसे नीचा भावकी अपेक्षा अल्पमूल्यवाला (अकुए-अकुचे) तथा चटचट इत्यादि शब्द से रहित, अथवा हिलनेवाला नहीं ऐसा जो (थिरे-स्थिरे) स्थिर-चारो पाये जिसके समान हों ऐसे (आसणे-आसने) आसन – पीठ फलक पाट पाटले आदि, उन पर वर्षाकाल में (उवचिट्ठिज्जा-उपतिष्ठेत्) बैठे। शिष्य जिस आसन पर बैठे वह गुरु के आसन की अपेक्षा नीचा होना चाहिये। तथा अल्प मूल्यवाला एव हिलने डुलने वाला नहीं होना चाहिये। शिष्य अपने आसन पर जम कर बैठे, कारण विना न उठे, यही बात (अप्पुट्ठाई-अल्पोत्थायी) इस पद द्वारा प्रदर्शित की गई है। उठने का काम यदि

હવે શિષ્ય માટે આસનની વિધિ કહે છે, आसणे-ઇત્યાદિ

અન્વયાર્થ—શિષ્ય अणुच्चे-अनुच्चे દ્રવ્યની અપેક્ષા ગુરુમહારાજના આસનથી નીચા, ભાવની અપેક્ષા અલ્પમુલ્યવાળા, अकुए-अकुचे તથા ચટચટ ઈત્યાદિ શબ્દથી રહિત અથવા હલવાવાળા નહીં એવા જે थिरे-स्थिरे સ્થિર-ચારે પાયા જેના એક સરખા હોય તેવા, आसणे-आसने આસન-પીઠ ફલક પાટ પાટલા આદિ એના ઉપર વર્ષાકાળમા उवचिट्ठिज्जा-उपतिष्ठेत् બેસે શિષ્ય જે આસન ઉપર બેસે તે ગુરુના આસનથી નીચુ હોવુ જોઈએ, તથા હલે ચલે નહીં તેવુ હોવુ જોઇએ શિષ્ય પોતાના આસન ઉપર સ્થિર થઇને બેસે, કારણ વગર ન ઉઠે, अप्पुट्ठाई-अल्पोत्थाई આ વાત આ પદ દ્વારા પ્રદર્શિત કરવામા

सद्बोध विदधाति हन्ति कुमतिं मिथ्यादृशं बाधते,
धत्ते धर्ममतिं तनोति परमे संवेगनिर्वेदने।
रागादीन् विनिहन्ति नीतिममला पुष्णाति हन्त्युत्पथं,
यद्वा किं न करोति सद्गुरुमुखादभ्युद्गता भारती ॥१॥ इति॥ २९॥

वचन (मूढाण वेस्स होइ–मूढाना द्वेष्य भवति) मूर्ख–अविनीत शिष्यों के लिये द्वेषजनक होते हैं। कहा भी है—

"सद्बोध विदधाति हन्ति कुमतिं मिथ्यादृशं बाधते,
धत्ते धर्ममतिं तनोति परमे संवेगनिर्वेदने।
रागादीन् विनिहन्ति नीतिममला पुष्णाति हन्त्युत्पथं,
यद्वा किं न करोति सद्गुरुमुखादभ्युद्गता भारती" ॥१॥

सद्गुरु के मुखसे निकली हुई वाणी प्रशस्त बोधकी–सम्यग्ज्ञान की जनक होती है, कुमति की विदारक होती है, मिथ्यात्वरूपी दृष्टि की विध्वंसक होती है, धर्म में मति उत्पन्न करने वाली होती है, संवेग, एवं निर्वेद गुण की उत्कर्षक होती है, रागादिकों की विनाशक होती है, निर्मल नीति की पोषक होती है, कुमार्ग की विद्रावक होती है। ऐसे और कौन से सद्गुण बचते हैं जो गुरुदेव की वाणी से जीवों को प्राप्त न होते हों ॥ २९ ॥

ગુણોના સ્થાનભૂત, तत् તે ગુરુ કે જેઓના અનુશાસનરૂપ વચન मूढाण वेस्स होइ–मूढानां द्वेष्यं भवति અવિનીત શિષ્ય માટે દ્વેષ જનક બને છે કહ્યું પણ છે કે—

सद्बोध विदधाति हन्तिकुमतिं, मिथ्यादृशं बाधते।
धत्ते धर्ममतिं तनोति परमे संवेगनिर्वेदने ॥
रागादीन् विनिहन्ति नीतिममला पुष्णाति हन्त्युत्पथं।
यद्वा किं न करोति सद्गुरुमुखादभ्युद्गता भारती ॥१॥

સદ્ગુરુના મુખથી નીકળેલી વાણી પ્રશસ્ત બોધની સમ્યગ્જ્ઞાનની જનક હોય છે, કુમતિની વિદારક હોય છે, મિથ્યાત્વરૂપી દૃષ્ટિની વિધ્વંસક હોય છે, ધર્મમાં મતિ ઉત્પન્ન કરવાવાળી હોય છે, સંવેગ અને નિર્વેગ ગુણનો ઉત્કર્ષક કરવાવાળી હોય છે, રાગાદિકનો વિનાશ કરનારી હોય છે, નિર્મળ નિતીની પોષક હોય છે કુમાર્ગની વિદ્રાવક હોય છે, એવા અને બીજા કયા સદ્ગુણ બાકી રહે છે કે જે ગુરુદેવની વાણીથી જીવોને પ્રાપ્ત ન થતા હોય. ૨૯ ॥

मूलम्—आसणे उवचिट्ठिज्जा, अणुच्चे अकुए थिरे । अप्पुट्ठाई निरुट्ठाई, निसीएज्जप्पकुक्कुए ॥३०॥

छाया—आसने उपतिष्ठेत्, अनुच्चे अकुचे स्थिरे । अल्पोत्थायी निरुत्थायी, निषीदेत् अल्पकौकुच्यः ॥ ३० ॥

टीका—'आसणे' इत्यादि—

अनुच्चे-द्रव्यतो गुर्वासनान्नीचे, भावत स्वल्पमूल्यके, अकुचे अकम्पमाने, यद्वा चटत्कारादिशब्दरहिते, स्थिरे=समपादवत्त्वेन निश्चले, आसने उपतिष्ठेत् पीठादौ वर्षासु उपतिष्ठेत्=उपविशेत् । ईदृशेऽप्यासने साधुः किमवस्थः सन्तिष्ठेदित्याह—'अप्पुट्ठाई' इति अल्पोत्थायी-कार्ये सत्यपि ईषदुत्तिष्ठतीत्येवंशीलः, एककार्येणोत्थितः सन् बहुकार्यसंपादक इत्यर्थः । अत-एव-कीदृशः सन्नित्याह—

अब शिष्य के लिये आसन की विधि कहते हैं–'आसणे'–इत्यादि ।

अन्वयार्थ—शिष्य (अणुच्चे–अनुच्चे) द्रव्यकी अपेक्षा गुरुमहाराज के आसनसे नीचा भावकी अपेक्षा अल्पमूल्यवाला (अकुए–अकुचे) तथा चटचट इत्यादि शब्द से रहित, अथवा हिलनेवाला नहीं ऐसा जो (थिरे–स्थिरे) स्थिर–चारो पाये जिसके समान हों ऐसे (आसणे–आसने) आसन – पीठ फलक पाट पाटले आदि, उन पर वर्षाकाल में (उवचिट्ठिज्जा–उपतिष्टेत्) बैठे । शिष्य जिस आसन पर बैठे वह गुरु के आसन की अपेक्षा नीचा होना चाहिये । तथा अल्प मूल्यवाला एव हिलने डुलने वाला नहीं होना चाहिये । शिष्य अपने आसन पर जम कर बैठे, कारण विना न उठे, यही बात (अप्पुट्ठाई–अल्पोत्थायी) इस पद द्वारा प्रदर्शित की गई है । उठने का काम यदि

હવે શિષ્ય માટે આસનની વિધિ કહે છે, आसणे–ઇત્યાદિ

અન્વયાર્થ—શિષ્ય अणुच्चे–अनुच्चे દ્રવ્યની અપેક્ષા ગુરુમહારાજના આસનથી નીચા, ભાવની અપેક્ષા અલ્પમુલ્યવાળા, अकुए–अकुचे તથા ચટચટ ઈત્યાદિ શબ્દથી રહિત અથવા હલવાવાળા નહીં એવા જે थिरे–स्थिरे સ્થિર–ચારે પાયા જેના એક સરખા હોય તેવા, आसणे–आसने આસન–પીઠ ફલક પાટ પાટલા આદિ એના ઉપર વર્ષાકાળમા उवचिट्ठिज्जा–उपतिष्ठेत् બેસે શિષ્ય જે આસન ઉપર બેસે તે ગુરુના આસનથી નીચુ હોવુ જોઈએ, તથા હલે ચલે નહીં તેવુ હોવુ જોઇએ શિષ્ય પોતાના આસન ઉપર સ્થિર થઇને બેસે, કારણ વગર ન ઉઠે, अप्पुट्ठाई–अल्पोत्थाई આ વાત આ પદ દ્વારા પ્રદર્શિત કરવામા

'निरुट्ठाई' इति निरुत्थायी–प्रयोजनेऽपि न पुनः पुनरुत्थानशीलः पुनः कीदृशः सन्नित्याह–'अप्पकुक्कुए' इति अल्पकौकुच्यः–अल्प कौकुच्य यस्य स तथा–अत्राल्पशब्दो नञर्थे वर्तते तथाच–करचरणभ्रूभ्रमणाद्यशिष्टचेष्टारहित इत्यर्थः निपीदेत्=उपविशेत् ।

'अनुच्चे' इति विशेपणेन विनयः प्रदर्शितः ।

'अकुचे' इत्यनेन द्वीन्द्रियादित्रसजीवयतना सूचिता ।

'स्थिरे' इत्यनेन वायुकाययतना सूचिता ।

'अल्पोत्थायी' इत्यनेन निपद्यापरिपहविजयः सूचितः ।

'निरुत्थायी' इत्यनेन आभ्यन्तरिकव्युत्सर्गतपसः समाराधनाऽऽवेदिता ।

पडे भी तो भी जब उठे तब जिस काम के लिये उठा हो उस समय और भी जो काम करना हो वे भी कर लेवे। तथा (अप्पकुक्कुए–अल्प कौकुच्यः) हाथ तथा पैर एव भ्रू आदि का अशिष्ट सचालन न करे, तात्पर्य यह कि यदि वह पाट आदि आसनपर जमकर बैठे तो भी ऐसी हालत मे जिस प्रकार ससारी जन बैठे २ ही हाथ पैर आदि हिलाया डुलाया करते हैं वैसी अशुभ चेष्टाएँ नहीं करनी चाहिये। सूत्रकार ने 'अनुच्चे' इस पद द्वारा विनयगुण प्रदर्शन किया है। 'अकुचे' इस विशेषण द्वारा द्वीन्द्रियादि जीवो की यातना का सूचन किया है। 'स्थिरे' इस शब्द द्वारा वायुकाय की यातना का 'अल्पोत्थायी' इस पद द्वारा निपद्यापरीपह के विजय का 'निरुत्थायी' इस द्वारा आभ्यन्तर

આવેલ છે ઉઠવાનુ કામ જો પડે તો પણ જ્યારે ઉઠે ત્યારે જે કામ માટે ઉઠેલ હોય તેની સાથે બીજુ પણ જે કામ કરવાનુ હોય તે કરી લે તથા अप्पकुक्कुए–अल्पकौकुच्य તથા હાથ અને પગ તથા ભ્રૂ વગેરેનુ અશિષ્ટ સચાલન ન કરે તાત્પર્ય એ છે કે, જો તે પાટ આદિ આસન ઉપર સ્થિર બેસે તો પણ એવી હાલતમા જે પ્રકારથી સસારી જન બેઠા બેઠા જ હાથ પગ વગેરે હલાવ્યા–ડોલાવ્યા કરે છે તે રીતે અશુભ ચેષ્ટાઓ કરવી ન જોઈએ સૂત્રકારે "अनुच्चे" આ પદ દ્વારા વિનયગુણ પ્રદર્શન કરેલ છે अकुचे આ વિશેષણ દ્વારા દ્વિ ઇન્દ્રિયાદિ જીવોની યતનાનુ સૂચન કરેલ છે स्थिरे આ પદ દ્વારા વાયુકાયની યત્નાનુ સૂચન કરેલ છે "अल्पोत्थायी" એ પદ દ્વારા નિષદ્યા પરિષહના વિજયનુ સૂચન કરેલ છે निरुत्थायी એ પદ દ્વારા આભ્યતર વ્યુત્સર્ગ ત

'अल्पकौकुच्यः' इति विशेषणेन सयमलज्जा सूचिता ॥ ३० ॥

सम्प्रति एषणासमितिविषय विनयमाह—

मूलम्—कालेण निक्खमे भिक्खू, कालेण यं पडिक्कमे ।
अकालं च विवज्जित्ता, काले कालं समायरे ॥३१॥

छाया—कालेन निष्क्रामेद् भिक्षुः, कालेन च प्रतिक्रामेत् ।
अकाल च विवर्ज्य, काले कालं समाचरेत् ॥ ३१ ॥

टीका—'कालेण' इत्यादि—

कालेन–काले–देशकालानुसारेण भिक्षायोग्यसमये एव भिक्षुः=साधुर्निष्क्रामेत्=भिक्षार्थं निर्गच्छेत्–अकाले भिक्षार्थं निर्गमने सनिवेशनिन्दात्मक्लेशादि दोषसभवात्। च–पुन. कालेन=काले उचित समय एव प्रतिक्रामेत्=भिक्षाटनात् प्रतिनिवर्तेत, अल्पलाभे अलाभे वा लाभाशया कालमतिक्रम्य न चिरकालमटेदिति भाव ।

व्युत्सर्ग तपका तथा 'अल्पकौकुच्य.' इस पद द्वारा सयम की लज्जा के निर्वाह का सूचन किया है ॥ ३० ॥

अब एषणासमितिविषयक विनयधर्मका सूत्रकार कथन करते हैं—'कालेण' इत्यादि.

अन्वयार्थ--(कालेण–कालेन) देश काल के अनुसार भिक्षायोग्य समय में ही (भिक्खू–भिक्षु) साधु को (निक्खमे–निष्क्रामेत्) भिक्षा के लिये अपने स्थान से जाना चाहिये। अकाल मे भिक्षा के लिये निकल ने मे सनिवेश–गॉव की तथा साधु की निन्दा होती है, इस से आत्मा को क्लेशादिक दोषो की सभावना रहती है। तथा (कालेण य पडिक्कमे –कालेन च प्रतिक्रामेत्) उचित समय मे ही वह वापिस भिक्षाटन से लौट आवे, ऐसा नही करना चाहिये कि भिक्षा का अल्पलाभ हो अथवा

अल्पकौकुच्य એ પદ દ્વારા સયમની લજ્જાના નિર્વાહનુ સૂચન કરેલ છે ॥૩૦॥

હવે એષણાસમિતિવિષયક વિનયધર્મનુ સૂત્રકાર કથન કરે છે कालेण० ઈત્યાદિ

અન્વયાર્થ—कालेण–कालेन દેશકાળ અનુસાર ભિક્ષાના યોગ્ય સમયેજ, भिक्खु–भिक्षु સાધુએ निक्खमे–निष्क्रामेत् ભિક્ષા માટે પોતાના સ્થાનથી જવુ જોઈએ અકાળમા ભિક્ષા માટે નિકળવામા ગામની તથા સાધુની નિદા થાય છે એથી આત્માને ક્લેશાદિક દોષોની સભવના રહે છે, તથા कालेण य पडिक्कमे–कालेन च प्रतिक्रामेत् ઉચિત સમયમા જ તે ભિક્ષાટનથી પાછા ફરે એવુ ન કરવુ જોઈએ કે ભિક્ષાનો અલ્પ લાભ હોય અથવા અલાભ હોય તો તે લાભની

उक्त च—अलाभो त्ति न सोइज्जा, तवोत्ति अहियासए॥
छाया—अलाभ इति न शोचेत्, तप इत्यध्यासीत॥

च-पुनः अकाल-प्रतिक्रमण-प्रतिलेखनाऽऽपृच्छना-स्वाध्याय भिक्षाचरीप्रभृति-कार्याणामयोग्य समय च विवर्ज्य=परित्यज्य, काले-यस्य कार्यस्य यः कालस्तस्मिन्नेव, काल तत्तत्कालोचित प्रतिक्रमण-प्रतिलेखनादिक कार्य समाचरेत्=कुर्यात्।

अय भावः—यो यस्य अङ्गप्रविष्टादेः श्रुतस्य काल उक्तस्तस्य श्रुतस्य तस्मिन्नेव काले स्वाध्यायः कार्यः, नान्यदा, विघ्नसम्भवात्, तीर्थंकराज्ञाविरोधाच्च।

अलाभ हो तो वहीं लाभ की आशा से समय को उल्लघन कर बहुत समय तक घूमता ही रहे। भगवान ने कहा भी है—

"अलाभो त्ति न सोइज्जा, तवोत्ति अहिया सए"

साधु को जब अपने समयानुसार भिक्षा का लाभ न हो तो उस समय उसे शोच नहीं करना चाहिये किन्तु ऐसा समझना चाहिये कि यह एक बडे भारी तप का लाभ हुआ है। प्रतिक्रमण, प्रतिलेखना, अपृच्छना, स्वाध्याय तथा भिक्षाचर्या का जो समय नियत है उस समय के अतिरिक्त (अकाल च विवज्जित्ता—अकाल च विवर्ज्य) शेष उनका अकाल का समय है अतः उसे छोडकर (काल) जोर, कार्य जिस२ समय मे किये जाने चाहिये उन्हें (काले) उसी समय में (समायरे—समाचरेत) करे।

भावार्थ—जिस अगप्रविष्ठ आचारांग आदि सूत्रों के स्वाध्याय करने का जो समय नियत है उस समय मे उसी श्रुत की स्वाध्याय

આશાથી સમયનુ ઉલ ઘન કરીને ઘણા સમય સુધી ફરતા રહે ભગવાને કહ્યુ છે કે અલાભોત્તિ न सोइज्जा तवो त्ति अहियासए સાધુને જ્યારે પોતાના સમય અનુસાર ભિક્ષાનો લાભ ન થાય તો તે સમયે તેણે સોચ ન કરવો જોઈએ પરતુ એમ સમજવુ જોઈએ કે, આ એક ભારે તપનો લાભ મળ્યો, प्रतिक्रमण, प्रतिलेखना आपृच्छना स्वाध्याय તથા ભિક્ષાચર્યાનો જે સમય નિયત છે એ સમય સિવાય, अकाल च विवज्जिता—अकाल च विवर्ज्य શેષ તેનો અકાળનો સમય છે, આથી એને છોડી, काल જે જે કાર્ય જે જે સમયમા કરી લેવાં જોઇએ એને એ જ काले સમયમા समायरे—समाचरेत् કરે

ભાવાર્થ—અગ પ્રવિષ્ટ આચારાગ આદિ સૂત્રોનો સ્વાધ્યાય કરવાનો જે સમય નિયત છે એ સમયમા એજ શ્રુતનો સ્વાધ્યાય કરવો જોઈએ બીજા

दृश्यते च लोकेऽपि काल एव कृष्यादिकरणे धान्यादिनिष्पत्तिरूपं फल भवति, विपर्यये तु विपर्ययः। यथा काल एव वनस्पतीनामङ्कुराः प्रादुर्भवन्ति, काल एव वृक्षाः कुसुमिता भवन्ति, फलन्तश्च, काल एव षड् ऋतवः समायान्ति, काल एव तीर्थकराश्चक्रिणो बलदेवा वासुदेवा जायन्ते, काल एव शुक्तिकाया मुक्ता उत्पद्यन्ते, काले आवश्यककारिणस्तीर्थंकरगोत्र कर्मोपार्जयन्ति।

यतः—कालम्मि कीरमाण, किसिकम्म बहुफल जहा होइ।
इय सव्वच्चिय किरिया, निय-निय-कालम्मि विन्नेया॥ १॥

छाया—काले क्रियमाण, कृषिकर्म बहुफल यथा भवति।
इति सर्वैव क्रिया, निज-निज काले विज्ञेया॥ १॥

करनी चाहिये, भिन्न समय मे नहीं, कारण कि अकाल में विघ्नों के आने की सभवना रहती है। तथा तीर्थंकर प्रभुकी ऐसी आज्ञा नही है, अतः उनकी आज्ञा के विरुद्ध प्रवृत्ति करने से स्वच्छदता का दोष लगता है। लोकमे भी यही बात देखी जाती है-खेती आदि करने का जो काल नियत है उसी में उस के करने से धान्यादिक फल की निष्पत्ति होती है, अन्य समय में नही। समयानुसार ही वृक्षों में पत्र पुष्प फलादिक आया करते है। तथा वनस्पतियाँ अँकुरो को उत्पन्न करती हैं। अपने अपने समय मे छह ऋतुएँ आती हैं। तीर्थंकर, चक्रवर्ती, बलदेव, वासुदेव, ये सब अपने २ समय पर ही होते हें। सीप मे मोती, समयानुसार ही होते हैं। आवश्यक क्रियाओं को करने वाले जीव समय पर ही तीर्थंकर गोत्र का उपार्जन किया करते हैं। कहा भी है—

સમયમા નહી કારણ કે અકાલમા વિઘ્નો આવવાની સભાવના રહે છે તથા તીર્થંકર પ્રભુની એવી આજ્ઞા નથી માટે એમની આજ્ઞાની વિરુદ્ધ પ્રવૃત્તિ કરવાથી સ્વચ્છદતાનો દોષ લાગે છે લોકોમા પણ આવી વાત દેખાય છે— ખેતી વગેરે કરવાનો જે કાળ નિયત છે એ સમયે જ કરવાથી ધાન્યાદિક ફળની ઉત્પત્તિ થાય છે અન્ય સમયમા નહીં સમયાનુસારજ વૃક્ષોમા પત્ર પુષ્પ ફળાદિક આવ્યા કરે છે તથા વનસ્પતિઓ અકુરોને ઉત્પન્ન કરે છે પોતાના સમયમા છ ઋતુઓ આવે છે તીર્થંકર, ચક્રવર્તિ, બલદેવ, વાસુદેવ એ બધા પોત પોતાના સમય ઉપર થાય છે સિપમા મોતી સમયાનુસાર જ થાય છે આવશ્યક ક્રિયાઓને કરવાવાળા જીવ સમય પર જ તીર્થંકર પ્રકૃતિનો બધ કર્યો કરે છે કહ્યુ પણ છે કે—

तस्मात् साधुभिः कालप्र सर्वा प्रतिक्रिमणप्रतिलेखनादिक्रिया कर्तव्येति । सूत्रे 'कालेण' इत्यत्र तृतीया सप्तम्यर्थे ॥ ३१ ॥

मूलम्—पंरिवाडीए नं चिट्ठेज्जा, भिक्खू दत्तेसणं चरे ।
पंडिरूवेण एसित्ता, मियं कालेण भक्खंए ॥३२॥

छाया—परिपाट्या न तिष्ठेत्, भिक्षुः दत्तैषणां चरेत् ।
प्रतिरूपेण एषित्वा, मितं कालेन भक्षयेत् ॥ ३२ ॥

टीका—'परिवाडीए' इत्यादि—

भिक्षुः=साधुः, परिपाट्या–गृहस्थगृहे भुञ्जानानां जनानां पङ्क्तौ न तिष्ठेत्। किं च–दत्तैषणां=दत्त–दानं तस्मिन् गृहस्थेन दीयमाने, एषणा–उद्गतशङ्कित–

"कालम्मि कीरमाणं, किसिकम्मं बहुफलं जहा होइ ।
इय सव्वचिय किरिया, निय–निय–कालम्मि विन्नेया ॥ १ ॥
छाया—काले क्रियमाणं, कृषिकर्म बहुफलं यथा भवति ।
इति सर्वा चैव क्रिया निज–निज–काले विज्ञेया ॥ १ ॥

इस लिये साधुओं को चाहिये कि वे समस्त अपनी प्रतिक्रमण प्रतिलेखनादिक क्रियाओं को नियत समय पर ही करते रहें ॥ ३१ ॥

'परिवाडीए इत्यादि

अन्वयार्थ—(भिक्खू–भिक्षुः) साधु (परिवाडीए न चिट्ठेज्जा–परिपाट्या न तिष्ठेत्) गृहस्थ के घर में भोजन करती हुई जीमणवार की जनपक्ति में न खडा रहे। (दत्तेसणं चरे–दत्तैषणां चरेत्)

"कालम्मि कीरमाणं, किसिकम्मं बहुफलं जहा होई ।
ईय सव्वच्चिय किरिया, निय–निय–कालम्मि विन्नेया ॥ १ ॥
छाया–कालेक्रियमाणं, कृषिकर्म बहुफलं यथा भवति ।
इतिसर्वैवक्रिया, निज–निज–काले विज्ञेया ॥१॥

આ માટે સાધુનું કર્તવ્ય છે કે તેણે પોતાની સમસ્ત ક્રિયાઓ પ્રતિક્રમણ પ્રતિલેખનાદિક નિયત સમય ઉપર કરવી જોઈએ ॥ ૩૧ ॥

परिवाडिए—ઈત્યાદિ

અન્વયાર્થ—भिक्खु–भिक्षु સાધુ, परिवाडीए न चिट्ठेज्जा–परिपाट्या न तिष्ठेत् ગૃહસ્થનાઘરમા ભોજન કરતી જમણવારની જનપંક્તિમા ઉભા ન રહે दत्तेसणचरे—दत्तैषणा चरेत् ગૃહસ્થ દ્વારા પ્રદત્ત દાનમા શંકિત, ભ્રક્ષિક આદિદોષોની અવેષણા રૂપ

म्रक्षितादिदोषान्वेषणात्मिका दत्तैषणा ता, चरेत्=आसेवेत। अनेन ग्रहणैषणा सूचिता। किं कृत्वा दत्तैषणां चरेदित्याह–'पडिरूवेण' इत्यादि। प्रतिरूपेण=मुनिवेषेण, बद्धसदोरकमुखवस्त्रिकत्व, रजोहरणपात्रधारकत्व, श्वेतवस्त्रपरिधायकत्व च मुनिवेषस्तेन, एषित्वा=गवेषयित्वा, अनेन उद्गमोत्पादनाविषया गवेषणैषणा प्रोक्ता। मित=परिमित कालेन–काले–आगमोक्तसमये देशकालानुसारेण भक्षयेत्–भुञ्जीत। अनेनाभ्यवहरणविषया ग्रासैषणाऽऽवेदिता।

अत्र 'परिवाडीए न चिट्ठेज्जा' इत्यनेन अप्रीतिः, रसलोलुपतावर्जनं च सूचितम्। 'दत्तेसण' इत्यनेनादत्तादाननिवृत्तिः सूचिता। 'पडिरूवेण' इत्यनेन निष्कपटता प्रदर्शिता। 'मिय' इत्यनेनाधिकभोजननिवृत्तिरावेदिता॥३२॥

गृहस्थद्वारा प्रदत्त दान में शङ्कित, म्रक्षित आदि दोषों की गवेषणा रूप दत्तैषणा अर्थात् ग्रहणैषणा का ध्यान रखे। (पडिरूवेण–प्रतिरूपेण) प्रतिरूपसे–मुनि के वेष से–मुख पर दोरासहित मुहपत्ति बांधना, रजोहरण एव पात्रों का धारण करना, यह मुनिवेष है इस वेष से (एसित्ता–एषित्वा) गवेषणा कर (कालेण–कालेन) आगमन में कथित समयमें देश काल के अनुसार समय पर मिले हुए अन्न आदिका (मिय–मित) परिमित (भक्खए–भक्षेत्) आहार करे। 'एसित्ता एषित्वा' इस पद से उद्गम, उत्पादन आदि दोषों से वर्जित गवेषणैषणा, तथा 'भुञ्जीत' इस क्रियापद द्वारा ग्रासैषणा प्रकट की गई है। 'परिवाडीए न चिट्ठेज्जा' इस पद द्वारा अप्रीति एव रस मे लोलुपताका परिहार सूचित हुआ है। 'दत्तेसण' से अदत्तादान से निवृत्ति, 'पडिरूवेण' से निष्कपटता, 'मिय' इस से अधिक भोजनकी निवृत्ति सूचित की गई है ॥ ३२ ॥

દત્તૈષણા અર્થાત્ ગ્રહણૈષણાનુ ધ્યાન રાખે પડિરૂવેણ–પ્રતિરૂપેણ પ્રતિરૂપથી–મુનિના વેશથી મોઢા ઉપર દોરાસહિત મુહપત્તિ બાધવી, રજોહરણ તથા પાત્રોનુ ધારણ કરવુ તથા શુકલ વસ્ત્રોને ધારણ કરવા એ મુનિવેશ છે આ વેશને, एसित्ता–एषित्वा ધારણ કરી, कालेण–कालेन આગમના કહેલા સમયમા દેશકાળ સમય અનુ સાર સમય ઉપર મળેલા અન્ન આદિનો मिय–मित પરિમિત भक्खए–भक्षयेत् આહાર કરે. एसित्ता–एषित्वा એ પદથી ઉદ્ગમ, ઉત્પાદન આદિ દોષોથી વર્જીત ગવેષણૈષણા તથા "ભુઞ્જીત" આ ક્રિયા પદ દ્વારા ગ્રાસૈષણા પ્રગટ કરવામા આવેલ છે परिवाडी ए न चिट्ठेज्जा આ પદ દ્વારા અપ્રીતિ એવ રસમા લોલુપતાનો પરિહાર સૂચિત થયેલ છે दत्तेसण આ પદથી અદત્તાદાનની નિવૃત્તિ, સૂચિત કરવામા આવી છે पडिरूवेण આ પદથી નિષ્કપટતા સૂચિત કરે છે मिय એ પદથી અધિક ભોજનની નિવૃત્તિ સુચવવામા આવેલ છે (૩૨)

भिक्षाचर्या कुर्वता साधुना गृहस्थगृहे पूर्वसमागतभिक्षुसद्भावे यत् कर्तव्यं तदाह—

मूलम्—नाइदूरमणासन्ने, नन्नेसिं चक्खुफासओ।
एगो चिट्ठेज्ज भत्तट्ठं, लंघित्ता तं नाइक्कमे ॥३३॥

छाया—नातिदूरे अनासन्ने, नान्येषां चक्षुःस्पर्शतः।
एकस्तिष्ठेद् भक्तार्थम्, लङ्घयित्वा तं नातिक्रामेत् ॥ ३३ ॥

टीका—'नाइदूर०' इत्यादि—

अतिदूरम्=अतिदूरे न तिष्ठेत्, भिक्षाचर्यां कुर्वन् साधु गृहस्थगृहे पूर्वसमागत भिक्षुकं दृष्ट्वा ततोऽति दूरे न तिष्ठेत्, अतिदूरावस्थाने भिक्षुनिर्गमनं ज्ञातुमशक्यं स्यात्, एषणा शुद्ध्यसंभवश्चेति भावः। तथा आसन्ने=अतिनिकटेऽपि न तिष्ठेत्,

जिस समय साधु भिक्षाचर्या कर रहा हो उस समय यदि गृहस्थ के घर मे कोई दूसरा भिक्षु भिक्षाचर्या के लिये आया हुआ हो तो साधु का क्या कर्तव्य है? इस विषय को इस गाथाद्वारा स्पष्ट किया जाता है—'नाइदूर०' इत्यादि

अन्वयार्थ—भिक्षा करता हुआ साधु (नाइदूरमणासन्ने-नातिदूर अनासन्ने) जब यह देखे कि गृहस्थ के घर पर पहिले से कोई दूसरा भिक्षु आदि भिक्षानिमित्त आया हुआ है, या भिक्षा ग्रहण कर रहा है तो वह उस समय बहुत दूर जाकर खडा न होवे और न अति समीप खडा होवे। क्यों कि अतिदूर खडे होने पर भिक्षु का निर्गमन उसे ज्ञात नही हो सकता है, तथा अति समीप खडे रहने पर उससे पूर्वगत

જે સમય સાધુ ભિક્ષા ચર્યા કરતા હોય એ સમયે ગૃહસ્થને ઘેર કોઈ બીજા ભિક્ષુ ભિક્ષાચર્યા માટે આવેલ હોય તો સાધુનુ શુ કર્તવ્ય છે આ વિષયને આ સૂત્રદ્વારા સ્પષ્ટ કરવામા આવે છે—नाइदूर—ઈત્યાદિ

અન્વયાર્થ—ભિક્ષા માટે નિકળેલ સાધુ, नाइदूरमणासन्ने—नातिदूर अनासन्ने એ જુએ કે જે ગૃહસ્થને ત્યા પોતે જઈ રહેલ છે, ત્યા તેની પહેલા કોઈ બીજા ભિક્ષુ ભિક્ષા નિમિત્ત ગયેલ છે, અથવા ભિક્ષા ગ્રહણ કરી રહેલ છે, તો તે એ સમયે ઘણે આઘે જઈ ઊભા ન રહે તેમ અતિ સમીપમા પણ ઊભા ન રહે કેમ કે, અતિ દૂર ઊભા રહેવાથી ભિક્ષાર્થે ગયેલા ભિક્ષુનુ નિર્ગમન જાણી શકાતુ નથી તથા અતિ સમીપ રહેવાથી પહેલા ભિક્ષા માટે

तत्र स्थिते सति पूर्वागतभिक्षुकस्य द्वेषः स्यादिति भावः। अन्येषां=भिक्षुकापेक्षया=येऽन्ये सन्ति गृहस्थास्तेषां, चक्षुःस्पर्शतः=चक्षुःस्पर्शे दृष्टिगोचरे न तिष्ठेत्, 'अयं भिक्षुः पूर्वागतभिक्षुनिष्क्रमणं प्रतिक्षते इति यथा गृहस्था न जानन्ति तथा तिष्ठेदिति भावः'। एकः=रागद्वेष रहितः सन्, भक्तार्थम्=आहारार्थं तिष्ठेत्। तम्=पूर्वागतभिक्षुकं, लङ्घयित्वा=अनादृत्य, नातिक्रामेत्= न गृहमध्ये गच्छेत्, पूर्वागतभिक्षुकस्य सद्भावे गृहस्थस्यगृहे गमने तदप्रीतिशासनलघुतादिदोषाणां संभव इति भावः॥ ३३॥

सम्प्रति ग्रहणैषणाविधिं सूत्रकारः प्रदर्शयति—

मूलम्—नांइउच्चे न नीए वा, नांसण्णे नांइदूरओ।
फासुयं परकडं पिंडं, पडिगाहिज्ज संजए ॥३४॥

छाया—नात्युच्चे न नीचे वा नासन्ने नातिदूरतः।
प्रासुकं परकृतं पिण्डं, प्रतिगृह्णीयात् संयतः॥ ३४॥

भिक्षु को द्वेष हो सकता है। इसी प्रकार (नन्नेसिं चक्खुफासओ चिट्ठेज्ज-नान्येषां चक्षुःस्पर्शतः तिष्ठेत्) गृहस्थ के नजर में आवे ऐसा भी खडा न होवे (एगो-एकः) एक तथा राग-द्वेष रहित होकर (भत्तट्ठ-भक्तार्थम्) आहार के लिये (चिट्ठेज्ज) खडा रहे और (लंघित्ता तं नाइक्कमे-लङ्घयित्वा तं नातिक्रमेत्) पहले वाला भिक्षु जब तक बाहर न निकले तब तक मुनि को उस गृहस्थ के घर मे आहार निमित्त प्रविष्ट नहीं होना चाहिये। पहले आये हुए भिक्षु के सद्भाव मे गृहस्थ के घर जाने पर गृहस्थ को उस के प्रति अप्रीति हो सकती है एवं शासन की लघुता आदि दोषो की संभावना हो सकती है॥ ३३॥

ગયેલા ભિક્ષુકના મનમા દ્વેષ લાગવા જેવુ બને છે તેમ नन्नेसिं चक्खु फासओ चिट्ठेज्ज- नान्येषां चक्षु स्पर्शतः तिष्ठेत् ગૃહસ્થની દૃષ્ટિ પડે એ રીતે પણ ઊભા ન રહે एगो-एकः એક તથા રાગ દ્વેશ રહિત બનીને भत्तट्ठ-भक्तार्थम् ભિક્ષા માટે चिट्ठेज्ज ઊભા રહે અને लंघित्ता तं नाइक्कमे-लङ्घयित्वा तं नातिक्रमेत् પહેલા ભિક્ષા માટે ગયેલ ભિક્ષુ જ્યા સુધી બહાર ન નીકળે ત્યા સુધી મુનિએ તે ગૃહસ્થના ઘરમા આહાર નિમિત્ત પ્રવેશ ન કરવો જોઇએ પહેલા ગયેલા સાધુના સદ્ભાવમા ગૃહસ્થને ત્યા જવાથી ગૃહસ્થને તેના તરફ અપ્રીતિ થાય અને શાસનની લઘુતા આદિ દોષોની સભાવના થાય છે ॥ ૩૩ ॥

टीका—' नाइउच्चे' इत्यादि—

सयतः=साधुः, प्रासुकं=पनकादिजतुरहित, निर्दोष=नवकोटिविशुद्ध, परकृत=परेण गृहस्थेन स्वार्थ कृत न तु साध्वर्थम्, पिण्डम्=चतुर्विधमाहारम्, अत्युच्चे-गृहोपरिभूमिकादौ वशकाष्ठनिर्मितचर निश्रेणिकारोहण कृत्वा, न प्रतिगृह्णीयात् प्रतिगृह्णीयादित्यस्य नीचादावपि सम्बन्धः। नीचे=अतिनीचे-भूमिगृहादौ वा न प्रतिगृह्णीयात् तथा-आसन्ने=अत्यासन्ने, अतिसमीपे स्थितः सन् न प्रतिगृह्णीयात्, अतिदूरतः-अतिदूरे स्थितः सन् न प्रतिगृह्णीयात्।

अत्र-'अत्युच्चे' इति-आरोहणेऽवरोहणे च स्वपरविराधनासभव सूचयति।

अब ग्रहणैषणा की विधि कहते हैं—'नाइउच्चे' इत्यादि

अन्वयार्थ—(सजए-सयतः) साधु (फासुय-प्रासुक) पनक-नीलन-फूलन-आदि जीवों से रहित-निर्दोष-नवकोटि से विशुद्ध तथा (परकड-परकृत) गृहस्थ द्वारा अपने निमित्त बनाये गये-न कि साधु के निमित्त बनाये गये, ऐसे (पिंड-पिण्ड) चतुर्विध आहार को (अइउच्चे न पडिगाहिज्ज-अत्युच्चे न प्रतिगृह्णीयात्) घर के ऊपर की भूमिकादि पर बाँस अथवा काष्ठ की निसरणी से चढकर न लेवे इसी तरह जो आहार (नीए-नीचे) अत्यंत नीचे तलघर आदि मे हो उसको (न) नही लेवे। तथा (नासण्णे नाइदूरओ-नासन्ने नातिदूरतः) न अति नजदीक से लेवे और न अतिदूर से ही लेवे।

'अत्युच्चे' इस पद द्वारा सूत्रकार यही सूचित करते हैं कि ऊँचे स्थान पर चढने एव उतर ने मे स्व और पर को विराधना होने की

હવે ગ્રહણૈષણાની વિધિ કહેવામા આવે છે नाइउच्चे-ઈત્યાદિ

અન્વયાર્થ—सजए-सयत સાધુ, फासुय-प्रासुक પનક, નીલન, ફુલન, આદિ જીવોથી રહિત નિર્દોષ-નવ કોટીથી વિશુદ્ધ તથા पडकड परकृत ગૃહસ્થને ત્યા પોતાના નિમિત્ત બનાવવામા આવેલ ન કે સાધુના નિમિત્ત બનાવેલ એવા पिंड पिण्ड ચતુર્વિધ આહારને आइउच्चे न पडिगाहिज्ज-अत्युच्चे न प्रतिगृह्णीयात् ઘરની ઉપરની ભૂમિ ઉપર વાસ કે લાકડાની નિસરણી ઉપર ચડીને ન લે આ રીતે જે આહાર नीए-नीचे અત્યત નીચે તળઘર આદિમા હોય તેને પણ ન લે તથા नासण्णे नाइदूरओ—नासन्ने नातिदूरत અતી નજીકથી ન લે તેમજ અતિ દૂરથી પણ ન લે

अत्युच्चे આ પદ દ્વારા સૂત્રકાર એવુ સૂચિત કરે છે કે, ઉચા સ્થાને ચડવા અગર ઉતરવામા સ્વ અને પરની વિરાધના થવાની સભાવના રહે છે,

'नीचे' इति तत्रोत्क्षेपनिक्षेपनिरीक्षणासंभवं स्वपरविराधनासंभवश्चेति द्योतयति।

'आसन्ने' इति पश्चात्कर्मादिसंभवं ज्ञापयति।

'अतिदूरे' इति एषणाशुद्ध्यसंभवं बोधयति ॥ ३४ ॥

अथ ग्रासैषणाविधिमाह—

मूलम्—अप्पपाणेऽप्पबीयम्मि, पडिच्छन्नम्मि संवुडे।
समयं संजए भुंजे, जयं अपरिसाडियं ॥३५॥

छाया—अल्पप्राणेऽल्पबीजे, प्रतिच्छन्ने संवृते।
समकं संयतो भुञ्जीत, यतमानोऽपरिशाटितम् ॥ ३५ ॥

टीका—'अप्पपाणे' इत्यादि—

अल्पप्राणे=अवस्थितागन्तुकद्वीन्द्रियादिजीवरहिते, अल्पबीजे=शाल्यादि-बीजरहिते, इदमुपलक्षणम्-पृथ्व्याद्येकेन्द्रियजीवरहिते इत्यर्थः, प्रतिच्छन्ने=संपातिमजीवा यथा न पतन्ति तथोपरिकृतमावरणयुक्ते, संवृते=पार्श्वतः कटकुड्या

संभावना रहती है। 'नीचे' इस पद से भी यही बात उनकी लक्षित होती है। 'आसन्ने' पद से पश्चात्कर्मादिक की संभावना रहती है, तथा 'अतिदूरे' पद से एषणाशुद्धि की ठीक तरह पालना नहीं होती है यह बात प्रदर्शित की गई है ॥३४॥

अब ग्रासैषणा का विधि कहते हैं—'अप्पपाण' इत्यादि

अन्वयार्थ—(अप्पपाणे अप्पबीयम्मि पडिच्छन्नम्मि संवुडे—अल्पप्राणे अल्पबीजे प्रतिच्छन्ने संवृते) अवस्थित एवं आगन्तुक द्वीन्द्रियादिक जीवों से रहित तथा शाली आदि बीजो से रहित, इसी तरह पृथ्वी आदि एकेन्द्रिय जीवों से वर्जित और संपातिम जीव न पड़ सके इस ख्याल से ऊपर से तथा चारों तरफ से छाये हुए ऐसे उपाश्रय

"नीचे" આ પદથી પણ એ જ વાત એને લક્ષિત છે "आसन्ने" આ પદથી પશ્ચાત્કર્માદિકની સંભવના રહે છે તથા "अतिदूरे" આ પદથી એષણા શુદ્ધિની ઠીક ઠીક પાલના થતી નથી એ વાત પ્રદર્શિત કરવામા આવી છે ॥ ૩૪ ॥

હવે ગ્રાસૈષણાની વિધી કહેવામા આવે છે अप्पपाणे०-ઈત્યાદિ

અન્વયાર્થ—अप्पपाणे अप्पबीयम्मि पडिच्छन्नम्मि संवुडे—अल्पप्राणे अल्पबीजे प्रतिच्छन्ने संवृते અવસ્થિત અને આગંતુક દ્વીન્દ્રિયાદિક જીવોથી રહિત તથા શાલી આદિ બીજોથી રહિત, એજ રીતે પૃથ્વી આદિ એકેન્દ્રિય જીવોથી વર્જીત અને સંપાતિમ જીવ ન પડી શકે આ ખ્યાલથી ઉપરથી તથા ચારે બાજુથી

दिना समावृते उपाश्रयादावित्यर्थः, सयतः=साधुः, यतमानः-चप्पड चप्पडादि शब्दमकुर्वन् सन् अपरिशाटित=परिशाटरहित। सिक्थपातनेन रहित यथा स्यात्, यथा एकोऽप्यन्नकणः करान्मुखतो वाऽधः पतितो न भवेत्तथेत्यर्थः, समकम्-समोगि साधुभिः सह न त्वेकाकयेन आहार भुञ्जीत ॥ ३५ ॥

समति वाग्यतनामाह—

मूलम्—सुकडेत्ति सुपक्केत्ति, सुच्छिन्ने सुहडे मडे ।
सुनिट्ठिए सुलट्ठेत्ति सावज्ज वज्जए मुणी ॥३६॥

छाया—सुकृतमिति सुपक्कमिति, सुच्छिन्नं सुहृत मृतम् ।
सुनिष्ठित सुलष्टमिति, सावद्य वर्जयेन्मुनिः ॥ ३६ ॥

टीका—'सुकडेत्ति' इत्यादि—

मुनि'=साधुः, सावद्य=सपाप वचन वर्जयेत्=न वदेत्। कीदृश तत्सावद्यमित्याह

आदि मे (सजए-सयतः) साधु (जय-यतमान.) चप्पड चप्पड आदि शब्द के तथा विना (अपरिसाडिय-अपरिशाटितम्) हाथ से या मुह से एक भी सीथ-अन्न का कण-नीचे न गीरे, इस रूप से (समय-समक) सभोगी साधुओं के साथ (भुजे-भुञ्जीत) आहार करे।'३५॥

अब वचन की यातना करते हैं—'सुकडेत्ति' इत्यादि

अन्वयार्थ—(मुणी सावज्ज वज्जए-मुनि. सावद्य (वचन) वर्जयेत् मुनि का कर्तव्य है कि वह इस प्रकार के सावद्य-सपाप वचन के बोलने का परित्याग करे। वे वचन ये है-(सुकडे त्ति सुपक्के त्ति, सुच्छिन्ने, सुहडे मडे सुनिट्ठिए, सुलट्ठेत्ति,-सुकृतमिति, सुपक्व-मिति सुच्छिन्न सुहृत मृतम् (सुमृतम्) सुनिष्ठित सुलष्टमिति, 'सुकडे'

છવાયેલ એવા ઉપાશ્રય આદિમા સજયે-સયત સાધુ જય-યતમાન ચપ્પડ ચપ્પડ આદિ શબ્દ વગર अपडिसाडिय अपरिशाटितम् તથા હાથથી તથા મોઢાથી એક પણ સીથ અન્નનો કણ નીચે ન પડે એ રીતે समय समक સભોગી સાધુઓની સાથે भुजे-भुञ्जीत આહાર કરે ॥ ૩૫ ॥

હવે વચનની યતના કહેવામા આવે છે सुकडेत्ति०-ઈત્યાદિ

અન્વયાર્થ—मुणीसावज्ज वज्जए-मुनि सावद्य वचन वर्जयेत् મુનિનુ કર્તવ્ય છે કે તે આ પ્રકારના સાવદ્ય-સપાપ વચનને બોલવાનો પરિત્યાગ કરે તે વચન આ છે सुकडेत्ति सुपक्केत्ति सुच्छिन्ने सुहडे मडे सुनिट्ठिए सुलट्ठेत्ति-सुकृतमिति, सुपक्वमिति, सुच्छिन्न सुहृत मृतम् (सुमृतम्) सुनिष्ठितम् सुलष्ठमिति

-'सुकडेत्ति' इत्यादि। सुकृतमिति-इदं सूपमिष्टान्नादिकं हिङ्गुजीरकादिव्याघारैः सुष्ठु संस्कृतमिति, तथा-सुपक्वमिति-इदं घृतपूरादिकं घृतादिना सुपक्वमस्तीत्यादिकं, तथा सुच्छिन्नमिति-इदं शाकपत्रादि दात्रासिपुत्रादिशस्त्रैः सुष्ठु छेदितमस्तीत्यादिकं, तथा-सुहृतं='कारवेल्लादिशाकस्य कटुकत्वं सुष्ठु हृतं=निवारितं तदुत्कालनेन' इत्यादिकम्, तथा-'मडे' इत्यनेन पूर्वापर-साहचर्यात् 'सुमडे' इति गो-यते, मृत=सुमृतम्-पारदादिधातुजातम्, इत्यादिकं, तथा-'सुनिट्ठिए' सुनिष्ठितम्-'इदमन्नादिकं सम्यग् निष्ठां रसप्रकर्षात्मिकां प्राप्तं, सुष्ठु रसवत्कृतमस्ति' इत्यादिकं, तथा-'सुलट्ठेत्ति' सुलष्ट-सुष्ठु कमनीयम् 'इदमन्नादिकं मनोहरमस्ति' इत्यादिकं सावद्यं वर्जयेदिति सम्बन्धः।

यह दाल वगैरह हींग जीरे आदि के बघार से बहुत अच्छी बनी हुई है, तथा 'सुपक्के' यह कचौरी खाजा मालपुआ घेवर आदि घी मे बहुत अच्छी तरह से पकाये गये हैं, तथा-'सुच्छिन्ने' यह शाक आदि चाकू छूरि आदि से बहुत ही उत्तम रीत से काटा गया है, तथा 'सुहडे' यह करेला का शाक देखो तो सही कितना स्वादिष्ट बना है कि इन का कडुआपन सर्वथा हरलिया है अर्थात् इन मे जरा भी कडुआपन नही रहा है,। तथा-'मडे' यह पारदादिक धातुएँ कितनी अच्छी तरह से मार कर दवा के उपयोग लायक बना दी गई हैं। तथा-'सुनिट्ठिए' यह आहार बहुत ही स्वादिष्ट बनाया गयाहै। 'सुलट्ठे' यह भोजन जब देखने मे ही मनोहर लग रहा है तो फिर इस के खाने मे कितना आनद आवेगा? इत्यादि, ये समस्त सावद्य वचन हैं, इस लिये साधु को इस प्रकार के सावद्य वचन नही बोलना चाहिये।

આ દાળ વગેરે હિંગ જીરા વગેરેના વધારથી ઘણી સારી બની છે, તથા सुपक्के આ કચોરી, ખાજા, માલપુવા, ઘેવર વગેરે ઘીમા ઘણી સારી રીતે પકવવામા આવેલ છે, તથા सुच्छिन्ने આ શાક વગેરે ચાકુ છરીથી ઘણી ઉત્તમ રીતે સુધારવામા આવેલ છે, તથા सुहडे આ કારેલાનુ શાક જુઓ તો ખરા કેવુ સ્વાદિષ્ટ બન્યુ છે કે એનુ કડવાપણુ પણ દૂર થયેલ છે અર્થાત એમા જરા પણ કડવાપણુ રહેલ નથી मडे આ પારદાદિક ધાતુઓ કેવી સારી રીતે મારીને દવાના ઉપયોગ લાયક બનાવવામા આવી છે તથા सुनिट्ठिए આ આહાર ઘણો જ સ્વાદિષ્ટ બનાવવામા આવેલ છે सुलट्ठे આ ભોજન જ્યારે જોવાથી જ મનોહર લાગે છે તો પછી એને ખાવામા કેટલો આનદ આવશે? ઈત્યાદિ આ સઘળા સાવદ્ય વચન છે સાધુએ આ પ્રકારના વચન ન બોલવા જોઇએ

यद्वा–सुकृत–'सुष्ठु कृत यदनेन शत्रु प्रति प्रतिक्रिया कृता' इति, सुपक्वम्, इदमपूपादिकं घृताद्यतिशयेन पाचितमिति, सुच्छिन्नोऽय वृक्षो वटपिप्पलादिरिति, सुहृत–कृपणस्य धन तस्करैरिति, मृतः–सुष्ठु मृतोऽय दुष्ट इति। सुनिष्ठितः– 'सुष्ठु नष्टोऽय प्रासादः, कूपो वा' इति, यद्वा–'सुष्ठु निर्मितोऽयं प्रासादः, कूपो वा' इति, यद्वा–'सुष्ठु नष्टमस्यदुष्टस्य द्रविणादिक' मिति। सुलष्टः–'सुपुष्टोऽय गजस्तुरङ्गमो वा' इति, यद्वा–'सुलष्टा रुचिरावयवेय राजकन्ये'–ति सावद्य वर्जयेत्।

अथवा–इस प्रकार साधु को कभी नहीं करना चाहिये, कि जो –'सुकडे'–इसने शत्रु को मार भगा दिया है, यह बहुत अच्छा काम किया। 'सुपक्के' ये अपूपादिक अधिक घृत में खूब अच्छे पकाये गये हैं इस लिये सुपक हैं खाने में बहुत अच्छे लगते हैं। 'सुच्छिन्ने' इस वृक्ष को आसानी से खूब अच्छा काटा है। 'सुहडे' अच्छा हुआ जो इस कजूस का द्रव्य चोरों ने चुरा लिया। 'मडे' यह बडा दुष्ट था मरा सो अच्छा ही हुवा। 'सुनिट्ठिए' यह मकान अथवा कुआ गिर गया वह अच्छा हुआ, अथवा–यह मकान या कुआ बहुत ही सुन्दर बनाया गया है, या ऐसा कहना कि भला हुवा इस दुष्ट की सपत्ति जो लूट गई। 'सुलट्ठे' यह हाथी अथवा घोडा बहुत अच्छा पुष्ट हुआ है। यह राजकन्या बडी सुन्दर है। ये सब वचन सावद्य हैं, अत• साधु के कहने योग्य नहीं है।

અથવા—આ પ્રકારના વચનો પણ સાધુએ કદી ઉચ્ચારવા ન જોઈએ કે જે સુકડે આણે શત્રુને મારી ભગાડી દીધો છે, એ કામ ઘણુ સારુ કર્યું સુપક્કે આ મિઠાઈઓ, અપૂપ–માલપુડા વગેરે સારા ઘીમા ઘણી જ સારીરીતે પકાવવામા આવેલ છે તેથી એ સુપક્વ છે, ખાવામા બહુ લીજ્જત આપે છે સુચ્છિન્ને આ વૃક્ષને ઓછી મહેનતે સારીરીતે કાપવામા આવ્યુ છે સુહડે સારૂ થયુ કે, આ કજુસનુ ધન ચોર ઉપાડી ગયા મડે એ ઘણો દુષ્ટ હતો મર્યો તે સારૂ થયુ, સુનિટ્ઠિએ આ મકાન અગર કુવો પાડી અથવા ભુરી નાખવામા આવતા સારૂ થયુ અથવા આ મકાન અગર કુવો ખૂબ સુદર બનાવવામા આવેલ છે તથા આ દુષ્ટની સપત્તિ લુટાઈ ગઈ તે સારૂ થયુ સુલટ્ઠે આ હાથી અથવા ઘોડો ખૂબ સારીરીતે પુષ્ટ બનેલ છે, આ રાજકન્યા ખૂબ સુદર છે, આ બધા વચનો સાવદ્ય વચન છે આથી તે સાધુએ બોલવા યોગ્ય નથી

'सुकृतम्' इत्यनेन सूपनिष्ठानादिसपादने लवणलक्षणपृथिवीकायादिजल-तेजोवायुवनस्पतिद्वीन्द्रियादित्रसजीवपर्यन्त हिंसानुमोदन सूचितम्। एव सुप क्कमित्यत्रापि हिंसानुमोदन बोध्यम्।

सुच्छिन्नमित्यनेन-वनस्पतिद्वीन्द्रियादिहिंसानुमोदन सूचितम्। सुहृतमित्य नेन कारवेल्लादिपक्षे वनस्पत्यादिहिंसानुमोदनम्, धनहरणपक्षेऽदत्ताढानपरपीडोत्पा-दनाधनुमोदन सूचितम्। मृतमित्यनेन पारदादिधातुपक्षे पृथिवीकायादि हिंसानु-

---

'सुकृतम्' इस पद से सूत्रकार यह प्रकट करते हैं कि जब साधु ऐसा कहता है कि यह दाल आदि बहुत ही अच्छी बनी है तब उसे लवणरूप पृथिवीकाय तथा जलकाय, तेजस्काय, वायुकाय, वनस्पति-काय एव द्विन्द्रियादिक त्रस काय, इन सबकी हिंसा की अनुमोदना करने का दोष लगता है। इसी प्रकार सुपक्क कहने में भी यही दोष लगते हैं।

'सुच्छिन्नम्' इस पद से सूत्रकार यह बात सूचित करते हैं कि यदि मुनि 'ये शाकपत्रादि चाकू आदि से अच्छी तरह काटे गये हैं' ऐसा कहता है तो उसे वनस्पति काय की एव द्वीन्द्रियादिक त्रसकाय की हिंसा की अनुमोदना करने का दोष लगता है। 'सुहृतम्' यदि यही बात धन हरण आदि के पक्ष मे जब बोलने मे आती है तो उस समय उसे अदत्तादान की अनुमोदना करने का तथा पर को पीडा उत्पन्न कर ने आदि की अनुमोदना का दोष लगता है। 'मृतम्' इस

"सुकृतम्" આ પદથી સૂત્રકાર એ પ્રકટ કરે છે કે, સાધુ જ્યારે એમ કહે છે કે, આ દાળ વગેરે ખૂબ સ્વાદિષ્ટ બનેલ છે ત્યારે તેને લવણ રૂપી પૃથવીકાય, જળકાય, તેજસ્કાય, વાયુકાય, વનસ્પતિકાય અને દ્વિન્દ્રિયાદિક ત્રસકાય આ બધાની હિંસામા અનુમોદના કરવાનો દોષ લાગે છે આ રીતે સુપક્વમ્ કહેવાથી પણ આ દોષ લાગે છે

સુનિચ્છન્નમ્ આ પદથી સૂત્રકાર આ વાત સૂચિત કરે છે કે, મુનિ જો શાક પત્રાદિક ચાકુ વગેરેથી સરસ રીતે કાપવામા આવેલ છે એવુ કહે તો તેને વનસ્પતિ કાય અને દ્વીન્દ્રિયાદિક ત્રસકાયની હિંસા કરવામા અનુ મોદન કરવાનો દોષ લાગે છે સુહૃતમ્ આવી જ રીતે ધન હરણ વગેરેની બાબતમા બોલવામા આવે ત્યારે તેને અદત્તા દાનની અનુમોદન કરવાનો તથા બીજાને પીડા ઉત્પન્ન કરવી વગેરેની અનુમોદનનો દોષ લાગે છે મૃતમ્ એ પદથી

मोदन सूचितम्, दुष्टपक्षे तु प्राणघातानुमोदन नो यम्। सुनिष्ठितमित्यनेन षट्काय हिंसानुमोदन सूचितम्। सुलष्टमित्यत्रापि तथैव नो यम्।

'सावद्य वर्जयेत्' इत्यनेन उक्तमेव भाषण निरवद्य चेत् तत्र न प्रतिषेध इति ध्वन्यते, तथा च पक्षद्वयमनया गाथया गम्यते। तत्र सावद्यपक्षो व्याख्यात',

---

पद से सूत्रकार का यह अभिप्राय है कि जब साधु 'सुमृत' इस पद का खुश होकर प्रयोग करता है और वह प्रयोग यदि उसका पारदादिक धातुओं के मारण करने के पक्ष मे होता है तो उस समय उसे पृथिवी कायादिक एकेन्द्रिय जीव की हिंसा करने की अनुमोदना का समर्थक माना जाता है। जब यही प्रयोग साधु की ओर से किसी दुष्ट के पक्ष मे किया गया होता है तो वह प्राणघात का अनुमोदक माना जाता है। 'सुनिष्ठितम्' इस पद से सूत्रकार यह सूचित करते हैं कि जब साधु 'यह अन्नादिक सामग्री सरस तैयार हुई है' इस प्रकार का प्रयोग करता है तो उसे अन्नादिक सामग्री की तैयारी मे जो षट्काय के जीवों की विराधना हुई है उसकी अनुमोदना करने का दोष लगता है। इसी तरह 'सुलष्टम्' इस पद के उच्चारण करने मे भी इसी दोष का भागी होना पडता है।

'सावद्य वर्जयेत्' इस प्रकार के कथन का यह अभिप्राय है कि यदि यह सुकृत आदि भाषण निरवद्य होता है तो उस समय साधु को

સૂત્રકારનો એ અભિપ્રાય છે કે, જ્યારે સાધુ "सुमृत" આ પદનો ખુશ થઈ પ્રયોગ કરે છે અને તે પ્રયોગ પારદાદિક ધાતુઓનુ મારણ કરવાના પક્ષમા હોય છે તો એ સમયે એને પૃથવીકાયાદિક એકેન્દ્રિય જીવની હિંસા કરવાની અનુમોદનાના સમર્થક માનવામા આવે છે જ્યારે એજ પ્રયોગ સાધુ તરફથી કોઈ દુષ્ટના પક્ષમા કરવામા આવ્યો હોય તો તે પ્રાણઘાતનો અનુમોદક માનવામા આવે છે

सुनिष्ठितम् આ પદથી સૂત્રકાર એ સૂચિત કરે છે કે, જ્યારે સાધુ "આ અન્નાદિ સામગ્રી સરસ તૈયાર કરવામા આવી છે" આ પ્રકારનો પ્રયોગ કરે છે તો તેને અન્નાદિક સામગ્રીની તૈયારીમા જે ષટ્કાય જીવોની વિરાધના થઈ છે એની અનુમોદના કરવાનો દોષ લાગે છે આ રીતે "सुलष्टम्" એ અગેના પદનુ ઉચ્ચારણ કરવામા પણ એ દોષના ભાગી બનવું પડે છે

"सावद्य वर्जयेत्" આ પ્રકારના કથન અગે એ અભિપ્રાય છે કે, જો એ સુકૃત આદિ ભાષણ નિરવદ્ય હોય છે તો એ સમયે સાધુને કોઈ દોષ

निरवद्यपक्षो व्याख्यायते-यथा-'सुकृतमिति' सुष्ठु कृतमनेन वैयावृत्त्यमभयदान सुपात्रदानादिकं वेति, 'सुपक्वमिति' सुष्ठु पक्वमस्य ब्रह्मचर्यादिकमिति, 'सुच्छिन्न' सुष्ठु छिन्नमनेन स्नेहबन्धनमिति, 'सुहृत' सुष्ठु हृत=स्वायत्तीकृत ज्ञानादिरत्नत्रयमिति, 'सुनिष्ठितम्' सुष्ठु नष्टमस्याप्रमत्तसाधोः कर्मजालम्, सुमृतः=सुष्ठु मृतोय पण्डितमरणेन इति। सुलष्टा=सुष्ठु मनोज्ञा क्रियाऽस्य साधोः, यद्वा-सुलष्टा=दीक्षायोग्या कन्येति वदेत् ॥ ३६ ॥

कोई दोष नहीं लगता, इस प्रकार यह सावद्य पक्ष का वर्णन हुवा है। अब निरवद्य पक्षका अर्थ कहते हैं—निरवद्य पक्ष मे जब साधु 'सुकृत' 'इस ने वैयावृत्य, अभयदान एव सुपात्र दान आदि सत्कर्म जो किये हैं वे बहुत अच्छे किये ह' इस प्रकार बोल ने में कोई दोष नहीं है। इसी प्रकार आगे सब जगह समझलेना चाहिये,—जैसे 'सुष्ठु पक्वमस्य ब्रह्मचर्यादिक' इस के ब्रह्मचर्य आदि सद्गुण अच्छी तरह से परिपक्व हो चुके ह, इति 'सुष्ठु छिन्न अनेन स्नेहबन्धनम्' इति, इस ने स्नेह का बधन अच्छी तरह से काट दिया है, 'सुष्ठु हृत स्वायत्तीकृत अनेन ज्ञानादिरत्नत्रय' इति, इस ने ज्ञानादिक रत्नत्रय को अच्छी तरह से स्वाधीन कर लिया है, 'सष्ठु नष्टमस्याऽप्रमत्तसाधोः कर्मजालम्' इति, इस अप्रमत्त साधु का कर्मजाल अच्छी तरह से नष्ट हो चुका है, 'सुष्ठु मृतोऽय पण्डितमरणेन' इति, पडित मरण से इसकी मृत्यु हुई यह बहुत ही सुदर बात हुई, 'सुष्ठु मनोज्ञा अस्य साधोः क्रिया' इति,

---

લાગતો નથી આ પ્રકારે આ સાવદ્ય પક્ષનુ વર્ણન થયુ હવે નિરવદ્ય પક્ષનુ વર્ણન કરવામા આવે છે—

નિરવદ્ય પક્ષમા જ્યારે સાધુ "सुकृत" આણે વૈયાવૃત્ય, અભયદાન, અને સુપાત્રદાન આદિ જે સત્કર્મ કર્યા છે તે ઘણા સારા કર્યા છે" આ પ્રકારે બોલવામા કોઈ દોષ નથી આ પ્રકારે આગળ દરેક જગ્યાએ સમજી લેવુ જોઈએ જેમ—"सुष्ठु पक्वमस्य ब्रह्मचर्यादिक" એનો બ્રહ્મચર્ય આદિ સદ્‌ગુણ સારી રીતે પરિપક્વ થયેલ છે, ઈતિ, "सुष्ठु छिन्न अनेन स्नेहबन्धनम्" ઈતિ, એણે સ્નેહનુ બધન સારી રીતે કાપી નાખેલ છે "स्वायत्तीकृत अनेन ज्ञानादिरत्नत्रय" ઈતિ, એણે જ્ઞાનાદિક રત્નત્રયને સારી રીતે સ્વાધીન કરી લીધેલ છે 'सुष्ठुनष्टमस्या प्रमत्त साधो कर्मजालम्" આ અપ્રમત્ત સાધુની કર્મજાળ સારી રીતે નષ્ટ થઈ ચુકેલ છે, "सुष्ठु मृतोऽय पण्डितमरणेन" ઈતિ, પડિત મરણથી એનું મૃત્યુ થયુ એ ઘણૂ જ સારૂ થયુ, "सुष्ठु मनोज्ञा अस्य सावो क्रिया" ઈતિ યદ્વા–

विनीताविनीतयोरुपदेशदाने यत् फल गुरोर्भवति तदाह–

मूलम्—रमए पंडिए सांस, हयं भद्द वं वाहए ।
बाल सम्मंइ सासतो, गलियस्स वं वाहए ॥३७॥

छाया—रमते पण्डितान् शासत्, हय भद्रमिव वाहकः ।
नाल श्राम्यति शासत्, गलिताश्वमिव वाहकः ॥ ३७ ॥

टीका—' रमए ' इत्यादि—

अत्र गुरुरिति कर्तृपद प्रकरणवशाद्विज्ञेयम् । पण्डितान्=विनीतशिष्यान्, शासत् =शिक्षयन् गुरुः, रमते=सफलप्रयत्नतया प्रसन्नो भवतीत्यर्थः । क इव ? भद्र=जात्यं विनीत, हयम्=अश्व वाहयन्, वाहकः=अश्ववाह इव, यथा जात्यादिव वाहयन्नश्ववाहः

यद्वा- 'सुलष्टा दीक्षायोग्या कन्येति' इसी साधु की क्रिया मनोज्ञ है अथवा यह कन्या दिक्षा योग्य है।

भावार्थ–सुकृत आदि शब्दो का प्रयोग यदि साधु सासारिक कार्यों को लक्ष्य में रख कर करता है तो वह दोष का भागी होता है और इन्ही शब्दों का प्रयोग यदि वह धार्मिक कार्यो को लक्ष्य मे रखकर करता है तो उसको कोई दोष नहीं लगता है ॥३६॥

विनीत और अविनीत शिष्य को उपदेश देने मे गुरु महाराज को जो फल प्राप्त होता है उसे इस गाथाद्वारा सूत्रकार कहते हैं–'रमए' इत्यादि

अन्वयार्थ–गुरु महाराज (पंडिए–पंडितान्) विनीत शिष्यो को (सास–शासत्) शिक्षा देते हुए (रमए–रमते) सफल प्रयत्नवाला होने से प्रसन्न होते हैं। जैसे–(भद्द हय व वाहए–भद्र हय इव वाहक.)

सुलष्ठा दीक्षायोग्या कन्येति" આ સાધુની ક્રિયા મનોજ્ઞ છે અથવા આ કન્યા દિક્ષા યોગ્ય છે

ભાવાર્થ—સુકૃત આદિ શબ્દોનો પ્રયોગ જો સાધુ સસારીક કાર્યોને લક્ષમા રાખીને કરે છે તો તે દોષનો ભાગી બને છે અને એ જ શબ્દોનો પ્રયોગ જો તે ધાર્મિક કાર્યોને લક્ષમા રાખીને કરે છે તો તેને કોઇ દોષ લાગતો નથી ॥૩૬॥

વિનીત અને અવિનીત શિષ્યને ઉપદેશ દેવામા ગુરુ મહારાજને જે ફળ પ્રાપ્ત થાય છે એને આ ગાથા દ્વારા સૂત્રકાર કહે છે–रमए० ઈત્યાદિ

અન્વયાર્થ—ગુરુ મહારાજ पडिए–पडितान् વિનીત શિષ્યોને सास–शासत् શિક્ષા આપતા रमए–रमते સફળ પ્રયત્ન વાળા હોવાથી તેના ઉપર પ્રસન્ન

प्रसीदति तद्वदित्यर्थः। बाल=विनयरहित शिष्य, शासत्=शिक्षयन् गुरुः श्राम्यति= खिद्यते, क इव? गलिताश्व=दुर्विनीतमश्व बहुशः कशया ताडनेऽपि विपरीतगत्या पश्चाद्भागगमनादिकारिणमश्व वाहयन्, वाहक इव। यथा दुर्विनीतमश्व वाहयन् वाहकः खलु निष्फलप्रयत्नतया खेद प्राप्नोति तद्वदित्यर्थः ॥ ३७ ॥

विनीत घोडे को इच्छित मार्ग पर चलाने रूप शिक्षा से घुडसवार प्रसन्न होता है। (बाल-बाल) विनयरहितशिष्यको (सासतो-शासत्) शिक्षा देते हुए गुरु महाराज (सम्मइ-श्राम्यति) खेदखिन्न होते हैं। जैसे- (गलियस्स व वाहए-गलिताश्व इव वाहकः) दुर्विनीत अश्वको वार २ कशा से ताडित करने पर सवार दुःखित होता है, क्यों कि दुर्विनीत अश्व को ज्यों २ चाबुक लगाते ह त्यों २ वह पीछे उलटा हटता है। इससे सवार का प्रयत्न निष्फल होता है।

भावार्थ-विनीत शिष्य को दी गई शिक्षा सफलता का साधक होने से गुरु की प्रसन्नता का कारण होती है। अविनीत शिष्य को दी गई वही शिक्षा असफल होती है। अतः उस से उल्टा गुरु महाराज को खेदखिन्न ही होना पडता है। जैसे-विनीत अश्व इच्छित मार्ग पर चल कर अपने मालिक को प्रसन्न करता है और अविनीत अश्व कशाद्वारा ताडित होने पर भी विपरीत ही मार्ग पर चलता है, इस से सवार को उल्टा कष्ट उठाना पडता है ॥ ३७ ॥

જેમ भद्द हय ववाहए भद्रहय इव वाहक -વિનીત ઘોડાને ઇચ્છિત માર્ગ ઉપર ચલાવવા રૂપ શિક્ષાથી ઘોડેસ્વાર પ્રસન્ન થાય છે बाल-बाल વિનય રહિત શિષ્યને सासतो - शासत શિક્ષા આપતા ગુરુ મહારાજ सम्मइ-श्राम्यति ખેદ ખિન્ન બને છે, જેમ गलियस्सेव वाहए-गलिताश्व इव वाहक અવિનીત ઘોડાને ઘડી ઘડી ચાબખાથી મારવાની બાબતમા સ્વારનુ મન દુ ખીત બને છે કેમ કે અવિનીત ઘોડાને જેમ જેમ ચાબુક મારવામા આવે છે તેમ તેમ તે પાછો પડે છે આથી સવારનો પ્રયત્ન નિષ્ફળ બને છે

ભાવાર્થ -વિનીત શિષ્ય ને આપવામા આવેલ શિક્ષા સફળતાની સાધક બનવાથી ગુરુ મહારાજની પ્રસન્નતાનુ કારણ બને છે, અવિનીત શિષ્યને આપ વામા આવતી એ જ શિક્ષા અસફળ બને છે, આથી ગુરુ મહારાજે ખેદ ખિન્ન બનવુ પડે છે જેમ-વિનીત ઘોડો ઈચ્છિત માર્ગે ચાલી પોતાના માલીકને પ્રસન્ન કરે છે, અને અવિનીત ઘોડો ચાબુકથી પીટવામા આવવા છતા પણ વિપરીત માર્ગ પર જ ચાલે છે જેનાથી સવારને ઉલ્ટાનુ કષ્ટ જ ભોગવવુ પડે છે ॥૩૭॥

विनीताविनीतयोरुपदेशदाने यत् फल गुरोर्भवति तदाह–

मूलम्—रमए पडिए सांस, हयं भद्दं व वाहए ।
बालं सम्मइ सासतो, गलियस्सं व वाहए ॥३७॥

छाया—रमते पण्डितान् शासन्, हय भद्रमिव वाहकः ।
बाल श्राम्यति शासन्, गलिताश्वमिव वाहकः ॥ ३७ ॥

टीका—'रमए' इत्यादि—

अत्र गुरुरिति कर्तृपद प्रकरणवशाद्विज्ञेयम् । पण्डितान्=विनीतशिष्यान्, शासत् =शिक्षयन् गुरुः, रमते=सफलप्रयत्नतया प्रसन्नो भवतीत्यर्थ. । क इव ? भद्र=जात्यं विनीत, हयम्=अश्व वाहयन्, वाहकः=अश्ववाह इव, यथा जात्याश्व वाहयन्नश्ववाहः

यद्वा- 'सुलष्टा दीक्षायोग्या कन्येति' इसी साधु की क्रिया मनोज्ञ है अथवा यह कन्या दिक्षा योग्य है ।

भावार्थ–सुकृत आदि शब्दो का प्रयोग यदि साधु सासारिक कार्यों को लक्ष्य में रख कर करता है तो वह दोप का भागी होता है और इन्ही शब्दों का प्रयोग यदि वह धार्मिक कार्यो को लक्ष्य मे रखकर करता है तो उसको कोई दोप नही लगता है ॥३६॥

विनीत और अविनीत शिष्य को उपदेश देने मे गुरु महाराज को जो फल प्राप्त होता है उसे इस गाथाद्वारा सूत्रकार कहते हैं–'रमए' इत्यादि

अन्वयार्थ–गुरु महाराज (पडिए–पडितान्) विनीत शिष्यो को (सास–शासत्) शिक्षा देते हुए (रमए–रमते) सफल प्रयत्नवाला होने से प्रसन्न होते हैं। जैसे–(भद्द हय व वाहए–भद्र हय इव वाहकः)

सुलष्ठा दीक्षायोग्या कन्येति" આ સાધુની ક્રિયા મનોજ્ઞ છે અથવા આ કન્યા દિક્ષા યોગ્ય છે

ભાવાર્થ—સુકૃત આદિ શબ્દોનો પ્રયોગ જો સાધુ સસારીક કાર્યોને લક્ષમા રાખીને કરે છે તો તે દોષનો ભાગી બને છે અને એ જ શબ્દોનો પ્રયોગ જો તે ધાર્મિક કાર્યોને લક્ષમા રાખીને કરે છે તો તેને કોઈ દોષ લાગતો નથી ॥૩૬॥

વિનીત અને અવિનીત શિષ્યને ઉપદેશ દેવામા ગુરુ મહારાજને જે ફળ પ્રાપ્ત થાય છે એને આ ગાથા દ્વારા સૂત્રકાર કહે છે—रमए० ઈત્યાદિ

અન્વયાર્થ—ગુરુ મહારાજ पडिए–पडितान् વિનીત શિષ્યોને सास-शासत् શિક્ષા આપતા रमए–रमते સફળ પ્રયત્ન વાળા હોવાથી તેના ઉપર પ્રસન્ન થ છે,

अय भावः—दुर्विनीतशिष्यः खल्वेव चिन्तयति-अय गुरुर्मा केवल खड्डुकादिभिः पीडयति न तु किमपि ममहित चिन्तयतीति ॥ ३८ ॥

सविनयशिष्यस्य भावनामाह--

मूलम्—पुत्तो मे भाय णाइत्ति, साहू कल्लाण मन्नई ।
पावदिट्ठी उ अप्पाण, सास दासेत्ति मन्नई ॥३९॥

छाया—पुत्रो मे भ्राता ज्ञातिरिति, साधुः कल्याण मन्यते ।
पापदृष्टिस्तु आत्मान, शास्यमान दास इति मन्यते ॥ ३९ ॥

टीका—'पुत्तो मे' इत्यादि—

अय शिष्यः, मे=मम, पुत्रतुल्य इति, भ्राता=भ्रातृतुल्य इति, ज्ञातिः=ज्ञाति-

---

भावार्थ—उभयलोकसबधी हितकारक उपदेश देने पर भी अविनीत शिष्यकी दृष्टिमे वह गुरु महाराज के शिक्षावचन हितकारक प्रतीत न होकर केवल कष्टप्रद चपेटा आदिरूप ही प्रतीत होते है। वह ऐसा मानता है कि ये मुझे इस बहाने केवल पीडित ही करना चाहते हैं। क्यों कि इन्होने कभी भी मेरे हित का विचार ही नहीं किया है तो फिर ये मेरे हित की बुद्धि से अच्छी बात कहेगे भी कैसे ॥ ३८ ॥

विनीत शिष्य की भावना कैसी होती है ! इसको इस गाथाद्वारा सूत्रकार प्रकट करते हें—'पुत्तो मे' इत्यादि ।

अन्वयार्थ—जब गुरुमहाराज शिष्यो को शिक्षा देते हैं तब उनमे जो (साहू–साधुः) विनीत शिष्य होता है वह इस प्रकार विचार करता

ભાવાર્થ—ઉભયલોક સબધી હિતકારક ઉપદેશ દેવા છતા પણ અવિનીત શિષ્યની દૃષ્ટીમા ગુરુ મહારાજનુ તે શિક્ષા વચન હિતકારક ન ગણુતા કેવળ દુખદાયક તેમજ મુ જવનાર આદિરૂપ જ લાગે છે તે એવુ માને છે કે, આ બહાના તળે તેઓ કેવળ પિડવાજ માગે છે કેમકે, તેમણે કદી પણ મારા હિતનો વિચાર કર્યો નથી તો તેઓ મારા હિતની ભાવનાથી સારી વાત કેવી રીતે કહે ॥ ૩૮ ॥

વિનીત શિષ્યની ભાવના કેવી હોય છે-એને આ ગાથા દ્વારા સૂત્રકાર પ્રગટ કરે છે पुत्तो मे ઇત્યાદિ

અન્વયાર્થ—જ્યારે ગુરુ મહારાજ શિષ્યને શિક્ષા આપે છે, ત્યારે એનામા જે साहू–साधु વિનીત શિષ્ય હોય છે તે એ પ્રકારનો વિચાર કરે છે કે, આ ગુરુ

गुरोः शिक्षावचने कुशिष्यस्य दुर्भावनामाह—

मूलम्—खड्डुया मे चवेडा मे, अक्कोसा य वहा य मे।
कल्लाणमणुसासतो, पावदिट्टित्ति मन्नई ॥ ३८ ॥

छाया—खड्डुका मे चपेटा मे, आक्रोशाश्च वधाश्च मे।
कल्याणमनुशासतु, पापदृष्टिरिति मन्यते ॥ ३८ ॥

टीका—'खड्डुया' इत्यादि--

कल्याण=लोकद्वयहितम्, अनुशासत् = शिक्षयन् गुरुः कुशिष्येण पापदृष्टिः= पापा=पापमयी दृष्टिर्यस्य स तथा, इति मन्यते–अय गुरुर्मम हिंसकोऽस्तीति मन्यते। यतोऽनेन–मे=मम, खड्डुकाः=टक्करा आघाता दीयन्तेऽनेनेति शेषः। तथा मे=मम, चपेटाः=करतलाघाता दीयन्ते। च–पुनः, आक्रोशाः=परुषभाषणानि, च–पुनः, मे=मम, वधाः=दण्डादिघाताः क्रियन्ते।

जो कुशिष्य होता है उसे जब गुरु महाराज शिक्षा देते हैं तब उसकी क्या भावना होती है यह बात इस गाथा द्वारा प्रकट की जाती है–
'खड्डुया' इत्यादि.

अन्वयार्थ—अविनीत शिष्य (कल्लाणमणुसासतो–कल्याण अनुशासत्) उभयलोकसबधी हित शिक्षा देने वाले गुरु महाराज को (पावदिट्ठी–पापदृष्टिः) यह पापदृष्टि वाले मेरे घातक हैं (त्ति-इति) इस प्रकार समझता है। क्यों कि वह गुरु महाराज की शिक्षा सम्बन्धी बातों को इस प्रकार मानता है कि (खड्डुया मे चवेडा मे अक्कोसा य वहा य मे–खड्डुका मे चपेटा मे आक्रोशाश्च वधाश्च मे) ये मेरे लिये आघातस्वरूप हैं थप्पडस्वरूप हैं, परुषभाषण–गाली–स्वरूप हैं, प्रहारस्वरूप हैं।

જે કુશિષ્ય હોય છે એને ગુરુ મહારાજ શિક્ષા આપે છે, ત્યારે તેની કેવી ભાવના હોય છે તે વાત આ ગાથા દ્વારા પ્રગટ કરવામા આવે છે खड्डुया०ઇત્યાદિ

અન્વયાર્થ—અવિનીત શિષ્ય कल्लाणमणुसासतो कल्याण अनुशासत् ઉભય લોક સબધી હિતશિક્ષા દેવાવાળા ગુરુ મહારાજને पावदिट्ठी–पापदृष्टि એ પાપ દૃષ્ટીવાળા મારા ઘાતક છે त्ति इति એ પ્રકારના સમજે છે કેમ કે, ગુરુ મહારાજની શિક્ષા સબધી વાતોને એ પ્રકારે માને છે કે, खड्डुया मे चवेडा मे अक्कोसा य वहा य मे–खड्डुका मे चपेटा मे आक्रोशाश्च वधाश्च मे આ મારા માટે આઘાત સ્વરૂપ છે, થપ્પડ સ્વરૂપ છે, પ્રહાર સ્વરૂપ છે

अथ विनयसर्वस्वमुपदिशति—

मूलम्—न कोवए आयरियं, अप्पाणं पि न कोवए।
बुद्धोवघाई न सिया, न सिया तोत्तगवेसए ॥४०॥

छाया—न कोपयेत् आचार्यम्, आत्मानमपि न कोपयेत्।
बुद्धोपघाती न स्यात्, न स्यात् तोत्रगवेषकः ॥ ४० ॥

टीका—'न कोवए' इत्यादि—

आचार्यं न कोपयेत्=कोपाविष्टं न कुर्यात्, आचार्यमित्युपलक्षणं तेन विनयार्हमुपाध्यायादिकमपि न कोपयेदित्यर्थः। आत्मानमपि न कोपयेत्-आचार्येण परुषभाषणादिभिः शिक्ष्यमाणमात्मानमपि कोपयुक्तं न कुर्यात्। अपिनाऽन्यस्यापि संग्रहः अन्यं कमपि न कोपयेदित्यर्थः॥

यत—मासोपवासनिरतोऽस्तु तनोतु सत्यं,
ध्यानं करोतु विदधातु बहिर्निवासम्।
ब्रह्मव्रतं धरतु भैक्षरतोऽस्तु नित्यं,
रोषं करोति यदि सर्वमनर्थकं तत् ॥ १ ॥

कथंचित् कोपावेशेऽपि बुद्धोपघाती न स्यात्-आचार्योपघातको न भवेत्।

अब विनय का सारांश कहते हैं—'न कोवए' इत्यादि.

अन्वयार्थ—(आयरियं न कोवए-आचार्यं न कोपयेत्) विनीत शिष्य का कर्तव्य है कि वह आचार्य को कभी भी कुपित न करे। (अप्पाणं पि न कोवए-आत्मानमपि न कोपयेत्) आचार्य महाराज जब कोई शिक्षा देवें उस समय अपनी आत्मा को भी कुपित न करे। यदि कदाचित् कोप का आवेश आ भी जावे तो उस समय (बुद्धोवघाई न सिया-बुद्धोपघाती न स्यात्) अपने आचार्य महाराज का उपघातक नहीं

હવે વિનયનો સારાંશ કહે છે—न कोवए ઇત્યાદિ

અન્વયાર્થ—आयरियं न कोवए-आचार्यान् न कोपयेत् વિનીત શિષ્યનું એ કર્તવ્ય છે કે, તે આચાર્યને કદી પણ કોપિત ન કરે अप्पाणं पि न कोवये-आत्मानमपि न कोपयेत् આચાર્ય મહારાજ જ્યારે કોઈ શિક્ષા આપે ત્યારે પોતાના આત્માને પણ કોપિત ન કરે કદાચિત જો કોપનો આવેશ આવી પણ જાય તો તે न स्यात् પોતાના આચાર્ય મહારાજનું

तुल्य इति गुरुर्जानाति, इत्येव साधुः=विनयवान् शिष्य. कल्याण=शुभ मन्यते-'अय गुरुः पुत्रादिभावेन मामनुशास्ति' इति शुभभावना करोतीत्यर्थ.। कुशिष्यः पुनः किं मन्यते ? इत्याह-' पावदिट्ठीउ ' इत्यादि । पापदृष्टिः=विनयरहित. शिष्यस्तु शास्यमानम् आत्मान=मा दास इति गुरुर्जानाति, इत्यव मन्यते। ' अय गुरुर्नीचदृष्ट्याऽवमानयन्मा दासमिव तर्जयति ' इत्यशुभभावना करोतीत्यर्थः ।

अन्ये तु सुवूविभक्तिव्यत्ययात् ' पुत्तो ' इत्यस्य ' पुत्रमिव ' ' भाय ' इत्यस्य-' भ्रातरमिव ' ' णाइ ' इत्यस्य ' ज्ञातिमिव ' इति द्वीतीयान्तार्थं कल्पयन्ति 'मे' इति द्वितोयान्तार्थक च कल्पयन्ति तत्सर्वमनुचितम्-आगमोक्तपाठेऽर्थसगतौ सत्या तद्विपरीतार्थकल्पनाया भगवद्वचनविराधनाऽऽपत्ते. ॥ ३९ ॥

है कि ये गुरु महाराज मुझे (पुत्तो मे-पुत्रः मे) यह शिष्य मेरे पुत्रतुल्य है (भाय-भ्राता) भाई के समान है (णाय-ज्ञातिः) ज्ञातिजनतुल्य है, ऐसा समझकर शिक्षा देते हैं, (त्ति-इति) इस प्रकार विनीत शिष्य (कल्लाण-कल्याण) शुभ (मन्नइ-मन्यते) मानता है, अर्थात् विनीत शिष्य गुरु महाराज के प्रति कल्याण भावना करता है। और (पावदिट्ठी य-पापदृष्टिस्तु) जो अविनीत शिष्य होता है वह इस प्रकार विचारता है कि ये गुरुमहाराज (सास अप्पाण-शास्यमानमात्मानम्) शिक्षापाते हुए मुझको (दासे-दासः) यह दास है, इस प्रकार समझकर शिक्षा देते हैं (त्ति-इति) इस प्रकार (मन्नइ-मन्यते) अशुभ मानता है, अर्थात् अविनीत शिष्य गुरु महाराज के प्रति अशुभ भावना करता है। इस गाथा मे विनीत और अविनीत शिष्य की भावना प्रदर्शित की है॥३९॥

મહારાજ મને पुत्तो मे-पुत्र मे આ શિષ્ય મારા પુત્ર તુલ્ય છે भाय-भ्राता ભાઈની તુલ્ય છે णाय-ज्ञाति જ્ઞાતિ તુલ્ય છે એવુ સમજીને શિક્ષા આપે છે त्ति-इति આ પ્રકારે વિનીત શિષ્ય कल्लाण मन्नइ कल्याण-मन्यते કલ્યાણકારક અને શુભકારક માને છે અર્થાત્ વિનીત શિષ્ય ગુરુ મહારાજ તરફ ખૂબ ઉચી ભાવના રાખે છે અને पावदिट्ठीय-पापदृष्टिस्तु જે અવિનીત શિષ્ય હોય છે તે એવા પ્રકારનુ વિચારે છે કે, ગુરુ મહારાજ सास अप्पाण-शास्यमानमात्मान શિક્ષા આપતી વખતે મને दासे दास આ દાસ છે, એવી રીતે સમજીને શિક્ષા આપે છે त्ति इति આ પ્રકારે मन्नइ- मन्यते અશુભ માને છે અર્થાત્ કુશિષ્ય, ગુરુ મહારાજ તરફ અશુભ ભાવના ભાવે છે આ ગાથામા શિષ્યની વિનીત અને અવિનીત ભાવના પ્રદર્શિત કરેલ છે ॥૩૯॥

बुद्धोपघाती न स्यादिति यदुक्त तत्र दृष्टान्तो वर्ण्यते—

अङ्गदेशे चम्पापुरीनगर्या गणिगुणसमन्वित. प्रक्षीणमायकर्मा क्षीणजङ्घाबल कृतैकशिष्यप्रतिज्ञ कश्चिद् वीर्योल्लासनामक आचार्यः क्षुद्रमतिनाम्नैकेनैव शिष्येण

जो विनय के योग्य हैं उन्हें भी कुपित नही करना चाहिये, क्यों कि कोप अनेक अनर्थो की जड एव समस्त उत्तम क्रियाओं का विनाशक माना गया है, कहा भी है—

"मासोपवासनिरतोऽस्तु तनोतु सत्यं,
ध्यान करोतु विदधातु वहिर्निवासम् ।
ब्रह्मव्रत धरतु भैक्षरतोऽस्तु नित्य,
रोष करोति यदि सर्वमनर्थक तत्" ॥ १ ॥

कोई भी व्यक्ति यदि मास मास खमण भी पारणा करता हो, सदा सत्य बोलता हो, ध्यान करता हो, वन मे भी निवास करता हो, ब्रह्मचर्यव्रत का पालन करता हो, भिक्षावृत्ति करता हो परन्तु यदि रोष -कोप करता है तो उसकी ये समस्त क्रियाएँ व्यर्थ हैं ॥ १ ॥

'बुद्धोपघाती नही होना चाहिये' ऐसा जो कहा है उसको दृष्टान्त से स्पष्ट करते हैं—

अगदेश मे चपा नामकी नगरी थी। उसमे गणिगुणो से युक्त

કરવા જોઈએ કેમકે, કોપ અનેક અનર્થોની જડ તેમજ સમસ્ત ઉત્તમ ક્રિયાઓને નાશ કરનાર મનાયેલ છે કહ્યુ પણ છે —

मासोपवास निरतोऽस्तु तनोतु सत्य,
ध्यान करोतु विदधातु वहिर्निवासम्।
ब्रह्मव्रत धरतु भैक्षरतोऽस्तु नित्य,
रोप करोति यदि सर्वमनर्थक तत् ॥ १ ॥

કોઈ પણ વ્યક્તિ કદાચ તે મહિના મહિનાના ઉપવાસ કરે, સદા સાચુ બોલતો હોય, ધ્યાન કરતો હોય, વનમા પણ રહેતો હોય, બ્રહ્મચર્યવ્રતનુ પાલન કરતો હોય, ભિક્ષાવૃત્તિ કરતો હોય, પરતુ તે જો ક્રોધ કરતો હોય તો તેની એ સઘળી ક્રિયાઓ વ્યર્થ છે

બુદ્ધોપઘાતિ ન થવુ જોઈએ, એવુ જે કહેવામા આવે છે એને દષ્ટાતથી સ્પષ્ટ કરવામા આવે છે —

અગ દેશમા ચપાપુરી નામની નગરી હતી, તેમા ગણીગુણોથી યુક્ત

तथा तोत्रगवेषको न स्यात्-तोत्र=तोदन तत्सदृशस्य पीडोत्पादकस्य परुषभाषणा-ऽऽदेर्गवेषकः=अन्वेषको न भवेदित्यर्थः। अय भाव'-यथा-दुष्टस्तुरङ्गमो विपरीत-गत्या प्रचलन् तोदनमन्वेषयति तद्वत् शिष्यः आचार्यस्य प्रेरणात्मकवचनस्य गवेषको न भवेदिति।

होना चाहिये। तथा-(तोत्तगवेसए न सिया-तोत्रगवेषकः न स्यात्) तोत्रगवेषक भी नहीं होना चाहिये-अर्थात् गुरु महाराज को वार २ प्रेरणा करने की आवश्यकता नहीं होने दे। तात्पर्य इसका यह है कि शिष्य को यह चाहिये कि जिस समय आचार्य महाराज अपने लिये परुष भाषण आदि रूप में भी यदि शिक्षात्मक वचन कहें तो उस समय वह उनके प्रति ऐसा व्यवहार न करे कि जिससे वे कुपित हो जावें, तथा स्वय भी अपनी आत्मा को उनके व्यवहार से अप्र सन्न न रखे। तथा ऐसी चेष्टा भी उसको नहीं करना चाहिये कि जिसमें आचार्य महाराज का उपघात हो। जिस प्रकार दुष्ट घोडा विपरीत चाल से चलता हुआ अपने मालिक को पद २ पर दुःखित किया करता है उसी प्रकार उनकी इच्छा के विरुद्ध चलकर शिष्यको उन्हें कभी भी दु.खित नही करना चाहिये। सूत्र मे जो अपि-शब्द आया है वह इस बात का सूचक है कि शिष्य को अपने आचार्य महाराज से अतिरिक्त और भी किसी को व्यथित नही करना चाहिये। तथा उपाध्याय आदि

અપમાન કરનાર ન થવો જોઈએ તથા तोत्तगवेसए न सिया-तोत्रगवेषक न स्यात् તોત્રગવેષક પણ ન બનવુ જોઈએ અથવા-ગુરુ મહારાજે વાર વાર પ્રેરણા કરવી પડે તેવુ ન થવા દે જે સમયે આચાર્ય મહારાજ પોતાના માટે પરૂષ ભાષણ આદિ રૂપથી પણ કદાચ શિક્ષાત્મક વચન કહે તો તે વખતે તે તેમના પ્રત્યે એવો વહેવાર ન કરે કે, જેથી ગુરુ મહારાજે ક્રોધિત બનવુ પડે તથા તેમના વહેવારથી પોતાની જાતને પણ અપ્રસન્ન ન રાખે તથા એવી ચેષ્ટા પણ તેણે ન કરવી જોઈએ કે જેમા આચાર્ય મહારાજનુ અપમાન હોય, જે પ્રકાર દુષ્ટ ઘોડો વિપરીત ચાલથી ચાલીને પોતાના માલીકને પગલે પગલે દુખિત કર્યા કરે છે તેવી રીતે, તેમની ઈચ્છાની વિરૂદ્ધ ચાલીને શિષ્યે તેમને કદી પણ દુખી ન કરવા જોઈએ સૂત્રમા જે 'અપિ' શબ્દ આવેલ છે તે આ વાત સૂચન કરે છે કે શિષ્યે પોતાના ગુરુ મહારાજ કે બીજા કોઇને પણ દુખ ન પહોચાડવુ જોઇએ તથા ઉપાધ્યાય આદિ જે વિનયને યોગ્ય છે તેમને પણ ..પિત ન

पथ्य चतुर्विधमशनादिक श्रावकजनैरुदारभावैरनुदिन दीयमानमुपादाय तस्मै नार्पयति स्वयमेव तदश्नाति ।

अन्त प्रान्त रूक्ष शुष्क कुपथ्यमशनादिकमानीय गुरवे प्रयच्छति । वदति च-किमिह कुर्मो वयम् । ईदृशी दशामुपगतानां भवता योग्यमशनादिक विद्यमानमपि नामी विवेकविकला श्रावका दातुमिच्छन्ति । श्रावकान् कथयति च-ममाचार्याः खलु परमनिःस्पृहतया स्वशरीरयात्रामप्यचिन्तयन्त. प्रणीत भक्तपान ग्रहीतु नेच्छन्ति

और दूसरी जगह भी चल फिर सकें। इस प्रकार विचार कर उसने ऐसा काम करना प्रारम्भ किया कि-श्रावको से जो आचार्य की अवस्था अनुरूप स्निग्ध, मधुर, मनोज्ञ, सरस चतुर्विध आहार इसे भिक्षा मे मिलता वह स्वय खा जाता और गुरु महाराज को अन्तप्रान्त, रूक्ष शुष्क एव कुपथ्यरूप आहार लाकर देता। जब गुरु महाराज पूछते तो कहने लगता कि महाराज हम इस में क्या करें। यहा के श्रावक आपकी ऐसी अवस्था को देखकर असतुष्ट हो गये है, इसी लिये वे अपने घर मे होते हुए भी योग्य अशनादिक को देना नहीं चाहते। जब श्रावक उससे पूछते तो कहता कि हमारे ये आचार्य महाराज अब विलकुल शिथिलशरीर हो रहे हैं इसलिये उन्हें अपने शरीरमे अब कोई ममत्वपरिणति नहीं रही है। उन्हें तो जैसा भी आहार मिलजाता है वे उसे ले लेते हैं। वे नहीं चाहते कि हमारा यह शरीर अब और

રહી નથી કે એક સ્થળ ઉપરથી બીજા સ્થળે જરા પણ હાલી ચાલી શકે આ પ્રકારનો વિચાર કરી તેણે એવા કામનો પ્રારભ કર્યો કે, શ્રાવકોથી આચાર્યની અવસ્થા અનુરૂપ જે સ્નિગ્ધ, મધુર, મનોજ્ઞ, સુરસ ચાર પ્રકારનો આહાર તેને ભિક્ષામા મળતો તે સ્વય ખાઈ જતો અને ગુરુ મહારાજને અન્ત, પ્રાન્ત, રૂક્ષ, શુષ્ક અને કુપથ્યરૂપ આહાર લાવી આપતો ગુરુ મહારાજના પૂછવાથી તે કહેતો કે, મહારાજ હુ એમા શુ કરૂ અહીના શ્રાવકો આપની આવી અવસ્થા જોઈને અસતુષ્ટ બની ગયા છે આ માટે તેઓ પોતાના ઘરમા હોવા છતા પણ યોગ્ય આહાર આપવા ઈચ્છતા નથી જ્યારે શ્રાવક તેને પૂછતા તો કહેતો કે, મારા આચાર્ય મહારાજ હવે બીલકુલ શિથીલ શરીરના બની ગયા છે આ માટે તેમને હવે પોતાના શરીરમા કોઈ મમત્વ પરિણતી રહી નથી તેમને જેવો આહાર મળી જાય છે તેવો તે ટચે છે તે નથી ચાહતા કે મારૂ આ શરીર હવે વધુ વખત ટકયુ રહે આ માટે પ્રણીત

सह कृतस्थिरवास आसीत्। तत्रासौ शिष्यः प्रतिदिवस संसारसागरोत्तारक जन्ममरणोच्छेदक सकलकर्मविध्वंसक तीर्थंकरगोत्रोपार्जक गुरुवैयावृत्त्य कुर्वाणो गुरुकर्मत्वाद् दुर्लभबोधित्वाच्चैकदा मनसि चिन्तयति-'प्रक्षीणबल स्थविरोऽयमस्माभिः कियत्कालमनुपालनीयः' इत्येव विमृश्यासौ तद्वयोऽनुरूप स्निग्ध मधुर मनोज्ञ सुरस

वीर्योल्लास नाम के आचार्य अपने प्रिय क्षुद्रमति नामक शिष्य के साथ स्थिरवास रहते थे। विशेष वृद्ध होने के कारण हलन-चलन आदि क्रियाएँ इनकी क्षीणप्राय हो चुकी थी। जघा बल भी कम हो गया था। "मै एक ही शिष्य करूँगा" ऐसी उनकी प्रतिज्ञा थी। उस के अनुसार उन्होंने क्षुद्रमति नामक एक ही शिष्य किया था, और उसी के साथ वे वहा रहा करते थे। शिष्य भी अपने गुरु महाराज की ठीक २ रीत से वैयावृत्य किया करता था। वैयावृत्य करना यह एक तप है इसके प्रभाव से प्राणी ससार समुद्र से पार हो जाता है। जन्म, मरण और जरा से विमुक्त हो जाता है। अष्ट कर्मो का विनाश भी इस वैयावृत्य के बल पर प्राणी कर देता है। इससे तीर्थंकरनामगोत्र का उपार्जन भी करता है। शिष्य गुरु कर्मा था। इस लिये वैयावृत्त्य करने पर भी इसे बोध का लाभ दुर्लभ हो रहा था। एक दिन शिष्य ने विचार किया कि हम इनकी अब कबतक वैयावृत्त्य करते रहेंगे। यह तो बिलकुल स्थविर हो चुके हैं। इन में तो अब इतनी भी शक्ति नही रही है जो ये यहां से

એક વિર્યોલ્લાસ નામના આચાર્ય પોતાના ક્ષુદ્રમતિ નામના શિષ્ય સાથે સ્થિર વાસ રહેતા હતા ખૂબ વૃદ્ધ થઈ જવાના કારણે હલન ચલન આદિ ક્રિયાઓ તેઓ કરી શકતા નહી શરીરનુ તેમજ જાગોનુ બળ પણ ક્ષિણ થઈ ગયુ હતુ "હુ એકજ શિષ્ય કરીશ" એવી તેમની પ્રતિજ્ઞા હતી એ અનુસાર તેમણે એક જ શિષ્ય કરેલ હતો જેનુ નામ ક્ષુદ્રમતિ હતુ તે શિષ્યની સાથે તે ચપાપુરીમા રહેતા હતા શિષ્ય પણ પોતાના ગુરુમહારાજની યોગ્ય રીતે ચાકરી બરદાસ કરતો હતો વૈયાવૃત્ય કરવુ એ એક તપ છે તેના પ્રભાવથી પ્રાણી સસાર સમુદ્રથી પાર થાય છે જન્મ મરણ અને જરાથી વિમુક્ત થઈ જાય છે આઠ કર્મોનો વિનાશ પણ આ વૈયાવૃત્યના બળ ઉપર પ્રાણી પુરી દે છે તેનાથી તીર્થંકર નામ ગોત્રનુ ઉપાર્જન પણ કરે છે શિષ્ય ગુરુ કર્મી હતો આ માટે વૈયાવૃત્ય કરવા છતા પણ એને બોધનો લાભ દુર્લભ થતો હતો એક દિવસ શિષ્યે વિચાર કર્યો કે, હુ કયા સુધી આમની સેવા ચાકરી કરતો રહીશ આ તો બીલકુલ સ્થવિર બની ગયા છે એમનામા એટલી પણ શકિત હવે

रस्माभिर्भवन्तः शिष्यश्च पीडनीयाः ? इति निवेद्य भक्त प्रत्याख्याय स प्राणरहितो जात । एव क्षुद्रमतिशिष्यवत् साधुर्गुरुद्रोपघाती न भवेत् ॥ ४० ॥

आचार्य कुपिते शिष्यकर्तव्यमाह--

मूलम्—आयरिय कुविय नच्चा, पत्तिएण पसायए ।
विज्झविज्ज पजलीउडो, वएज्ज न पुणुत्ति य ॥४१॥

छाया—आचार्यं कुपित ज्ञात्वा, प्रीतिकेन प्रसादयेत ।
निध्यापयेत् प्राञ्जलिपुट., वदेत न पुनरिति च ॥ ४१ ॥

टीका—' आयरिय इत्यादि ।

शिष्यः केनचित् स्वापराधेन आचार्यं कुपितम्=अपरितुष्ट ज्ञात्वा प्रीतिकेन=प्रीतिरेव प्रीतिक तेन—प्रीतिजनकेन विनयभावेन यद्वा—'प्रतीतिकेन' इतिच्छाया, प्रतीतिकेन—विश्वासजनकेन वाक्येन त प्रसादयेत्=प्रसन्न कुर्यात् । ' प्रीतिकेन '

कहा तक कष्ट दिया जाय, अत. यही सर्वसुदर मार्ग है कि सलेखना धारण करली जाय । ऐसा कह कर उन्होंने भक्तप्रत्याख्यान कर दिया और कुछ समय के बाद वे समाधिमरण को प्राप्त कर अपना कल्याण किया । इस कथा से शिष्य को यह शिक्षा लेनी चाहिये कि क्षुद्रमति शिष्य की तरह वह गुरु महाराज का प्राणप्रहारी न बने ॥४०॥

आचार्य महाराज के कुपित होने पर शिष्य का क्या कर्तव्य है सो कहते हैं-' आयरिय ' इत्यादि

अन्वयार्थ—शिष्य (कुविय आयरिय नच्चा—कुपित आचार्यं ज्ञात्वा। जब यह समझे कि आचार्य महाराज कुपित हैं उस समय वह (पत्तिएण पसायए—प्रीतिकेन प्रसादयेत्) प्रीतिजनक—विनयभाव से अथवा

સર્વ સુદર માર્ગ છે કે, સલેખણા ધારણ કરી લઉ એવુ કહીને તેઓએ ભક્ત-પ્રત્યાખ્યાન કરી લીધુ અને થોડા સમય બાદ સમાધી મરણને પ્રાપ્ત કરી પોતાનુ કલ્યાણ કર્યું આ કથાથી શિષ્યે એ શિક્ષા લેવી જોઈએ કે, ક્ષુદ્રમતિ શિષ્યની માફક તે પોતાના ગુરુ મહારાજના પ્રાણ હરનાર ન બને ॥ ૪૦ ॥

આચાર્ય મહારાજના ક્રોધિત થવાથી શિષ્યનુ શું કર્તવ્ય છે તે કહેવામા આવે છે—आयरिय—ઇત્યાદિ

અન્વયાર્થ—શિષ્ય कुविय आयरिय नच्चा—कुपित आचार्यं ज्ञात्वा જ્યારે એવુ સમજે કે આચાર્ય મહારાજ કુપિત છે તે સમય તે पत्तिएण पसायए—प्रीतिकेन प्रसादयेत् પ્રિતિજનક—વિનય ભાવથી અથવા વિશ્વાસ જનક વાક્યથી તેને પ્રસન્ન

किंतु सलेखनामेव कर्तुं व्यवस्यन्ति। ततः शिष्यवचनं निशम्य शोकार्तचेतसः श्रावकास्तमुपसृत्य सगद्गद वदन्ति–भगवन्! कथमत्र भवद्भिरकाल एव सलेखना-विधिरारब्ध? न च वय निर्वेदहेतवः, इति मन्तव्यम् यतः शिर.स्थिता अपि भवन्तो न भारमस्माकं कुर्वन्ति। इत्थ श्रावकाणा वचन श्रुत्वाऽऽचार्येण विचारि-तम्—सर्वमेतच्छिष्यदुश्चरितम्–अलमस्य शिष्यस्याप्रीतिकरेण मम प्राणधारणेन, इति मनसि विचिन्त्य तेन श्रावकाणा शिष्यस्य च पुरस्तादुक्तम्–कियच्चिरमजङ्गमै

अधिक समय तक टिका रहे। इस लिये प्रणीत रस वाले भक्त पान को लेने की वे अब चाहना ही नहीं करते है, किन्तु सलेखना धारण करने के लिये उद्यत हो रहे है, श्रावक जनो ने जब शिष्य के इन वचनों को सुना तो वे बहुत शोकार्त्त चित्त हो चिन्तित हुए और गुरु महाराज के समीप पहुँच कर गद्गद वाणी से कहने लगे कि–महाराज! अकाल में आप सलेखना क्यों धारण कर रहे है? हम लोग तो आपके लिये निर्वेद के कारण हैं नही–हमारे तो आप माथे पर भी बैठें तो भी आपका हमें कोई भार नही लग सकता है। आचार्य ने जब श्रावको के इन वचनों को सुना तो वे बडे विचार में पड गये और मन में कहने लगे कि यह सब करतूत हमारे शिष्य की है, मालूम पडता है इस को मै बहुत भारी हो रहा हू। इस प्रकार सोच समझकर आचार्य ने शिष्य एव श्रावकों के समक्ष कहा कि महानुभाव! अब हम से चलना फिरना बनता नही हैं, अतः ऐसी स्थिति में आप सब को एव शिष्य को

રસવાળા ભક્ત પાનને લેવાની ચાહના હવે તેઓ કરતા નથી પરતુ સલેખના ધારણ કરવામા પ્રયત્નશીલ બની રહ્યા છે શિષ્યનુ આ કહેવુ સાભળી શ્રાવક જનો ખૂબ શોકાતુર બન્યા અને ગુરુ મહારાજ પાસે જઈને ગદ્ગદ વાણીથી કહેવા લાગ્યા કે, મહારાજ! અકાલમા આપ સલેખના કેમ ધારણ કરી રહ્યા છો? અમે લોકો તો આપના માટે નિર્વેદના કોઈ કારણ નથી? આપ અમારા માથા ઉપર બેસો તો પણ અમને આપનો કોઈ ભાર લાગતો નથી આચાર્યે શ્રાવકોનુ જ્યારે આ પ્રકારનુ કહેવુ સાભળ્યુ તો તે વિચારમા પડી ગયા અને મનમા કહેવા લાગ્યા કે, આ બધુ કરતૂત મારા શિષ્યનુ છે, એને હુ ખૂબ ભાર રૂપ બની રહ્યો છુ આ પ્રકારનુ સમજી વિચારીને આચાર્યે શિષ્ય તેમજ શ્રાવકોની સમક્ષ કહ્યુ કે, મારાથી હાલીચાલી શકાતુ નથી, આથી આવી સ્થિતીમા આપ બધાને તથા શિષ્યને ક્યા સુધી કષ્ટ આપ્યા કરૂ આથી એજ

रस्माभिर्भवन्त. शिष्यश्च पीडनीयाः ? इति निवेद्य भक्त मत्याख्याय स माणरहितो जात । एव क्षुद्रमतिशिष्यवत् साधुर्बुद्धोपघाती न भवेत् ॥ ४० ॥

आचार्ये कुपिते शिष्यकर्तव्यमाह—

मूलम्—आयरियं कुवियं नच्चा, पत्तिएण पसायए ।
विज्झविज्ज पजलीउडो, वएज्ज न पुणुत्ति य ॥४१॥

छाया—आचार्यं कुपित ज्ञात्वा, मीतिकेन प्रसादयेत ।
विध्यापयेत् प्राञ्जलिपुटः, वदेत न पुनरिति च ॥ ४१ ॥

टीका—' आयरिय इत्यादि ।

शिष्यः केनचित् स्वापराधेन आचार्य कुपितम्=अपरितुष्ट ज्ञात्वा प्रीतिकेन= मीतिरेव मीतिक तेन-मीतिजनकेन विनयभावेन यद्वा-'प्रतीतिकेन' इतिच्छाया, मतीतिकेन-विश्वासजनकेन वाक्येन त प्रसादयेत्=प्रसन्न कुर्यात्। ' मीतिकेन '

कहा तक कष्ट दिया जाय, अतः यही सर्वसुदर मार्ग है कि सलेखना धारण करली जाय। ऐसा कह कर उन्होंने भक्तप्रत्याख्यान कर दिया और कुछ समय के बाद वे समाधिमरण को प्राप्त कर अपना कल्याण किया। इस कथा से शिष्य को यह शिक्षा लेनी चाहिये कि क्षुद्रमति शिष्य की तरह वह गुरु महाराज का प्राणप्रहारी न बने ॥४०॥

आचार्य महाराज के कुपित होने पर शिष्य का क्या कर्तव्य है सो कहते हैं—' आयरिय ' इत्यादि

अन्वयार्थ—शिष्य (कुविय आयरिय नचा-कुपित आचार्य ज्ञात्वा। जब यह समझे कि आचार्य महाराज कुपित हैं उस समय वह (पत्तिएण पसायए-प्रीतिकेन प्रसादयेत्) प्रीतिजनक-विनयभाव से अथवा

સર્વ સુદર માર્ગ છે કે, સલેખણા ધારણ કરી લઉ એવુ કહીને તેઓએ ભક્ત પ્રત્યાખ્યાન કરી લીધુ અને થોડા સમય બાદ સમાધી મરણને પ્રાપ્ત કરી પોતાનુ કલ્યાણ કર્યું આ કથાથી શિષ્યે એ શિક્ષા લેવી જોઈએ કે, ક્ષુદ્રમતિ શિષ્યની માફક તે પોતાના ગુરુ મહારાજના પ્રાણ હરનાર ન બને ॥ ૪૦ ॥

આચાર્ય મહારાજના કોધિત થવાથી શિષ્યનુ શું કર્તવ્ય છે તે કહેવામા આવે છે —आयरिय-ઇત્યાદિ

અન્વયાર્થ—શિષ્ય कुविय आयरिय नच्चा-कुपित आचार्यं ज्ञात्वा જ્યારે એવુ સમજે કે આચાર્ય મહારાજ કુપિત છે તે સમય તે पत्तिएण पसायए-प्रीतिकेन प्रसादयेत् પ્રિતિજનક-વિનય ભાવથી અથવા વિશ્વાસ જનક વાકયથી તેને પ્રસન્ન

इत्यत्र रूढ्या नपुंसकत्वम्। प्राञ्जलिपुटः=कृताञ्जलिः सन् विध्यापयेत्=कथंचिदुत्थित कोपवह्निं प्रशमयेत्। च=पुनः 'न पुनरेवं करिष्यामि' 'क्षन्तव्योऽयमपराधः' इति वदेत्। मानसिक-कायिक वाचिकोपायैः गुरुः प्रसादनीय इति भावः ॥४१॥

अथ येन गुरोः कोप एव नोत्पद्येत तमुपायमाह—

मूलम्—धम्मज्जियं च ववहारं, बुद्धेहायरियं सया ।
तमायरंतो ववहारं, गरहं नाभिगच्छइ ॥४२॥

छाया—धर्मार्जितश्च व्यवहारः बुद्धैः आचरितः सदा ।
तमाचरन् व्यवहारं, गर्हां नाभिगच्छति ॥४२॥

टीका—'धम्मज्जियं' इत्यादि--

यत्तदोर्नित्यसम्बन्धाद् यः धर्मार्जितः=धर्मेण क्षान्त्यादिना अर्जितः=उपार्जितः, च-पुनः सदा=सर्वकालं बुद्धैः=तत्त्वविद्भिः आचरितः=सेवितः, व्यवहारः=

-विश्वासजनक वाक्य से उन्हें प्रसन्न करे। और (पंजलीउडो विज्झविज्ज -प्राञ्जलिपुटः विध्यापयेत्) दोनों हाथ जोड़कर उनकी कथंचित् उत्थित कोपाग्नि को बुझावे। उस समय वह ऐसा (वएज्ज-वदेत्) कहे कि (न पुणुत्ति य-न पुनरिति च) हे गुरु महाराज अब ऐसा व्यवहार नहीं करने का भाव है अतः अब यह मेरा अपराध आप क्षमा करें। मन से वचन से एवं काया से जैसे भी बने उस प्रकार के उपायों से गुरु महाराज को प्रसन्न कर लेना चाहिये॥ ४१ ॥

अब सूत्रकार 'गुरु महाराज को कोप ही न उत्पन्न हो सके ऐसा उपाय बतलाते हैं—'धम्मज्जियं इत्यादि.

अन्वयार्थ—जो (धम्मज्जियं-धर्मार्जितः) उत्तम क्षमा आदि धर्मों

કરે પંજલિઉડો વિજ્ઝ વિજ્જ-પ્રાઞ્જલિપુટ વિધ્યાપયેત્ અને બન્ને હાથ જોડીને તેમની કથંચિત્ ઉત્થિત કોપાગ્નિને બુઝાવે એ સમય તે એવું વએજ્જ-વદેત્ કહે કે, ન પુણુત્તિ ય-ન પુનરિતિ ચ હે ગુરુ મહારાજ હવે હુ એવું કદી નહીં કરૂં આથી હવે આપ આ મારો અપરાધ ક્ષમા કરો મન વચન અને કાયાથી જેવું પણ બને એ પ્રકારના ઉપાયોથી ગુરુ મહારાજને પ્રસન્ન કરી લેવા જોઈએ ॥ ૪૧ ॥

હવે સૂત્રકાર 'ગુરુ મહારાજને કોપજ ન ઉત્પન્ન થાય' એવો ઉપાય બતાવે છે-ધમ્મજ્જિયં ઇત્યાદિ

અન્વયાર્થ-જે ધમ્મજ્જિયં-ધર્માર્જિતમ્ ઉત્તમ ક્ષમા આદિ ધર્મોથી અર્જિત કર

मोक्षार्थी कर्तव्यः प्रतिलेखनादिरूप , अस्ति, त व्यवहारम्–आचरन् साधुः, गर्हा–निन्दाम्–'अविनीतोऽयम्' इत्यादिरूपा नाभिगच्छति=न प्राप्नोति। एव कृते गुरोः कोपोत्पत्तिर्न भवतीति भावः।

'धम्मज्जिय' इत्यादौ प्रथमार्थे द्वितीया आर्षत्वात्। 'धम्मज्जिय' इति विशेषण प्रतिलेखनादिव्यवहारस्य शास्त्रानुकूलता दभसमानाद्यर्थं कृतव्यवहारस्य परिहार्यता च बोधयति। 'बुद्धेहायरिय' इति विशेषण व्यवहारस्य शासनसप्रदायानुगतत्व सूचयति ॥ ४२ ॥

मूलम्—मणोगयं वक्कगय, जाणित्तायरियस्स उ।
त परिगिज्झ वायाए, कम्मुणा उववायए ॥४३॥

के द्वारा अर्जित किया है, तथा (सया–सदा) सर्व काल (बुध्धेहायरिय–बुद्धैः आचरितः) तीर्थंकर गणधरो के द्वारा आचरित–सेवित हुआ है ऐसा यह (ववहार–व्यवहारः) प्रतिलेखनादिरूप कर्तव्य है। (त ववहार आयरतो–त व्यवहारम् आचरन्) उस व्यवहार को अपने आचरण मे लाने वाला साधु (गरह–गर्हा) 'यह अविनीत है' इत्यादिरूप निन्दा को (नाभिगच्छइ–नाभिगच्छति) प्राप्त नही करता है। "धम्मज्जिय" यह पद यह सूचित करता है कि प्रतिलेखनादिकरूप जो व्यवहार है वह शास्त्रानुकूल है, तथा दभ एव सम्मान आदि के निमित्त जो व्यवहार किया जाता है वह परिहार्य है। "बुद्धेहायरिय" यह पद 'यह व्यवहार तीर्थकर एव गणधरो की परपरा से चला आ रहा है अतः प्रामाणिक है' यह सूचित करता है ॥ ४२ ॥

વામા આવેલ છે તથા सया–सदा સર્વ કાળ बुद्धेहायरिय–बुद्ध आचरित तीर्थंકર ગણધરોથી સેવીત થયેલ છે એવા આ ववहार–व्यवहार પ્રતિલેખનાદિરૂપ કર્તવ્ય છે આ વ્યવહારને પોતાના આચરણમા લાવનાર સાધુ गरह-गर्हा 'આ અવિનીત છે' ઈત્યાદિ રૂપ નિંદાને नाभिगच्छइ–नाभिगच्छति પ્રાપ્ત કરતા નથી धम्मज्जिय આ પદથી એ સૂચિત થાય છે કે પ્રતિલેખનાદિક રૂપ જે વ્યવહાર છે તે શાસ્ત્રાનુકૂળ છે તથા દભ અને સમ્માન આદિ નિમિત્ત જે વ્યવહાર કરવામા આવે છે તે પરિહાર્ય છે "बुद्धेहायरिय" આ પદથી આ વ્યવહાર તીર્થંકર તેમજ ગણધરોની પરપરાથી ચાલ્યો આવે છે આથી તે પ્રમાણીક છે એવુ સૂચિત કરવામા આવે છે ॥ ४२ ॥

छाया—मनोगत वाक्यगत, ज्ञात्वा आचार्यस्य तु।
तत् परिगृह्य वाचा, कर्मणा उपपादयेत ॥४३॥

टीका—'मणोगय' इत्यादि—

आचार्यस्य मनोगत=मनसि वर्तमान, तथा वाक्यगत=वचसि स्थित तु शब्दात् कायगतमपि कार्यं पूर्वं ज्ञात्वा, पश्चात् तत्=कार्यं वाचा परिगृह्य=अङ्गीकृत्य, 'अहमेतत् कार्यं करोमि' इत्युक्त्वा शिष्यः कर्मणा=कायिक्या क्रियया, उपपादयेत्=सपन्न कुर्यात्। यत् कार्यं गुरोर्मनसि विद्यमान, 'कार्यमिद क्रियताम्' इत्यादिना वचसा वाऽभिहित, गुरुणा क्रियमाण वा यत् कार्यं तद् गुरुहस्तादुपादाय त्वरितमेव सुशिष्येण सपादनीयमिति भावः ॥४३॥

'मणोगय' इत्यादि.

अन्वयार्थ—(आयरियस्स मणोगय वक्कगय–आचार्यस्य मनोगत वाक्यगत) आचार्य महाराज के मनोगत एव वाक्यगत "तु" शब्द से कायगत कार्य को (जाणित्ता–ज्ञात्वा) पहिले जानकर पश्चात् (त–तत्) उस कार्य को (वायाए–वाचा) वाणी से (परिगिज्झ–परिगृह्य) अगीकार कर के शिष्य (कम्मुणा–कर्मणा) कायसबधी क्रिया द्वारा (उववायए–उपपादयेत्) उस कार्य को कर देवे। जो कार्य गुरु के मन मे स्थित हो–गुरु ने जिस कार्य को करने का विचार किया हो 'इद कार्यम् क्रियताम्' 'यह काम करो' इस प्रकार जिस कार्य को करने के लिये उन्होंने कहा हो, अथवा गुरु महाराज जिस कार्य को स्वय अपने हाथ से कर रहे हों तो विनयी शिष्य का कर्तव्य है कि वह उस कार्य को शीघ्र ही स्वय सपादित करे। और गुरु महाराज करते हो तो उनके हाथ से लेकर स्वय करने लग जाय ॥ ४३ ॥

मणोगय–ઇત્યાદિ

અન્વયાર્થ—आयरियस्स मनोगय वक्कगय–आचार्यस्य मनोगत वाक्यगत આચાર્ય મહારાજના મનોગત્ અને વાકયગત "तु" શબ્દથી કાયગત કાર્યને जाणित्ता–ज्ञात्वा પહેલા જાણીને પછીથી त–तत् તે કાર્યને वायाए–वाचा વાણીથી परिसिज्ज–परिगृह्य અગિકાર કરીને શિષ્ય कमुणा–कर्मणा કાય સબધી ક્રિયા દ્વારા उववाय–उपपादयेत् એ કાર્ય કરી દે જે કાર્ય ગુરુના મનમા સ્થિત હોય, ગુરુએ જે કાર્ય કરવાનો વિચાર કર્યો હોય, "આ કામ કરો" આ પ્રકાર જે કાર્યને કરવા માટે પોતે પોતાના હાથથી કરી રહ્યા હોય તો વિનયી શિષ્યનુ કર્તવ્ય છે કે એ તે કાર્યને તુરત જ પોતે ઉપાડી લે અને ગુરુ મહારાજ કરતા હોય તો તેમના હાથમાથી લઈને પોતે કરવા લગી જાય ॥ ૪૩ ॥

मूलम्—वित्ते अचोइए निच्चं, खिप्प हवंइ सुचोइए ।
जहोवइट्ट सुकय, किच्चाइ कुव्वेई सयां ॥४४॥

छाया—वित्तः अनोदितः नित्य, क्षिप्र भवति सुनोदितः ।
यथोपदिष्ट सुकृत, कृत्यानि करोति सदा ॥ ४४ ॥

टीका—' वित्ते ' इत्यादि—

वित्तः=विनयादिगुणेन प्रसिद्धः शिष्यः, अनोदितः=अप्रेरित एव गुरुकार्येषु नित्यं=सर्वदा, प्रवर्तते। कदाचित् स्वयमेव कार्यं कुर्वाणः सुनोदितः=गुरुणा सुष्ठु प्रेरितश्चेत् स विनयवान् शिष्यः क्षिप्र=क्षिप्रकृद् शीघ्रमेव-कार्यकारी भवति। अथ भावः-कार्यं कुर्वन् आचार्येण प्रेरितश्चेद् एव न ब्रूते-' अहं तु कार्यंकरोम्येव, किं

' वित्ते ' इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(वित्ते-वित्त') विनय आदि गुणों से प्रसिद्ध शिष्य (अचोइए-अनोदितः) विना कहे ही-प्रेरणाकिये विना ही-अपने गुरु महाराज के कार्यो मे (निच्च-नित्य) सर्वदा प्रवृत्ति शील रहा करता है।(सुचोइए-सुनोदितः) गुरु महाराज अपने कार्य को करने की प्रेरणा करे तो विनयवान् शिष्य का कर्तव्य है कि वह (खिप्प हवइ-क्षिप्र भवति) गुरु महाराज का कार्य यतनापूर्वक शीघ्र करे। ऐसा शिष्य गुरु महाराज जब कार्य करने के लिये कहते हैं तब ऐसा नही कहता है कि ' मै तो कार्य कर ही रहा हू आप क्यो कहते है ' । वह तो (सया-सदा) सर्वदा जो कुछ भी करने को कहा जाता है उसे ही कहने के अनुसार (सुकय-सुकृत) जैसे वह अच्छी रीति से हो सकता है उसी

वित्ते इत्यादि-

अन्वयार्थ—वित्त-वित्त विनय आदि गुणोथी प्रसिद्ध शिष्य अचोइए-अनोदित कह्या वगर प्रेरणा कर्या वगर—पोताना गुरु महाराजना कार्योमा निच्च-नित्य सदा सर्वदा प्रवृतिशील रह्या करे छे सुचोइए-सुनोदित गुरु महाराज पोतानु कार्य करवा माटे प्रेरणा करे तो विनयवान शिष्यनु कर्तव्य छे के ते खिप्प हवइ-क्षिप्र भवति गुरु महाराजना ते कार्यने यत्नापूर्वक तुरत ज करवा माटे विनयी शिष्य गुरु महाराजना तरफथी काम माटेनु सूचन थता एवु कदी पण कहेतो नथी के, हु काम तो करी रह्यो छु, आप शा माटे कहो छो ते तो सया-सदा सर्वदा एने जे काई कहेवामा आवे ते काम ते कहेवा अनुसार सुकय-सुकृत जेम ते सारी रीते थई शके ए रीते किच्चाइ कव्वइ-कृत्यानि

भवद्भिः भलप्यते?' इति। यथोपदिष्टम्=उपदिष्टमनतिक्रम्य सर्वमुपदिष्ट कार्यं, सुकृत=सुष्ठु कृत, यथा स्यात्, तथा कार्याणि=सर्वाणि गुरुकार्याणि, सदा=सर्वकाल, करोति=संपादयति। गुरुकार्येष्वालस्य न विधेय प्रसन्नभावेन तदेव कार्य सत्वर करणीयमिति भावः॥ ४४॥

अध्ययनार्थमुपसंहरन्नाह—

मूलम्—नच्चा नमइ मेहावी, लोए कित्ती से जायए।
हवइ किच्चाण सरणं, भूयाण जगई जहा ॥४५॥

छाया—ज्ञात्वा नमति मेधावी, लोके कीर्तिस्तस्य जायते।
भवति कृत्याना शरण, भूताना जगती यथा॥ ४५॥

टीका—'नच्चा' इत्यादि—

मेधावी=मर्यादावर्ती शिष्य', ज्ञात्वा=अनन्तरोक्त सर्वमध्ययनार्थमवगम्य, नमति=नम्रीभवति विनयवान् भवतीत्यर्थः, स्वकर्तव्यकरण प्रति सादरमुद्यतो भवतीति यावत्। विनयस्य फलमाह—'लोए' इत्यादि। लोके तस्य कीर्तिः–

रीति के माफिक (किच्चाइ कुव्वइ–कृत्यानि करोति) उन सब कार्यों को सुसपादित करता है। गुरु महाराज के कार्यों मे कभी भी आलस्य नहीं करना चाहिये प्रत्युत प्रसन्नचित्त से जो कुछ भी करने को कहा जाय वह शीघ्र ही कर देना चाहिये॥ ४४॥

अब अध्ययन के अर्थ का उपसहार करते हुए सूत्रकार कहते हैं–'नच्चा' इत्यादि।

अन्वयार्थ––(मेहावी–मेधावी) मर्यादावर्ती शिष्य (नच्चा–ज्ञात्वा) अनन्तरोक्त इस समस्त अध्ययन के अर्थ को जानकर (नमइ–नमति) अवश्य विनयी होता है। अर्थात् अपने कर्तव्य को निभाने के लिये सादर उद्यत हो जाता है। (से लोए कित्ती जायए–तस्य लोके कीर्ति

करोति ते બધા કામો સારીરીતે કરતો રહે છે ગુરુ મહારાજના કામોમા કદી પણ આળસ શિષ્યે ન કરવી જોઈએ જે કાંઈ કરવાનુ કહેવામા આવે તે પ્રસન્ન ચિત્તે શીઘ્ર કરી દેવુ જોઈએ ॥ ૪૪॥

હવે અધ્યયનના અર્થનો ઉપસહાર કરતા સૂત્રકાર કહે છે—नच्चा इत्यादि–

અન્વયાર્થ—मेहावी–मेधावीમર્યાદાવતી શિષ્ય नच्चा–ज्ञात्वा અનન્તરોક્ત આ સમસ્ત અધ્યયનના અર્થને જાણીને नमइ–नमति અવશ્ય વિનયી બને છે અર્થાત્ પોતાના કર્તવ્યને નિભાવવા માટે સાદર ઉદ્યત રહે છે से लोए कित्ति

'अनेन सफलीकृत जन्म, छिन्न च दुश्छेद्य कर्मबन्धन निस्तीर्णश्च दुस्तरः ससार-सागरः' इत्यादिरूपा, जायते=प्रादुर्भवति, अपि च-स कृत्याना=आचार्याणा शरणम्=आश्रयो भवति, यथा जगती=पृथिवी, भूताना=प्राणिना शरणम्=आधारो ऽस्ति तद्वत् ॥ ४५ ॥

मूलम्—पुज्जा जस्स पसीयति, सबुद्धा पुव्वसथुया ।
पसन्ना लाभइस्संति, विउलं अट्ठिय सुयम् ॥४६॥

छाया—पूज्या यस्य प्रसीदन्ति, सबुद्धा पूर्वसस्तुताः ।
प्रसन्ना लाभयिष्यन्ति, विपुलम् आर्थिक श्रुतम् ॥ ४६ ॥

टीका—'पुज्जा' इत्यादि—

सबुद्धाः=सम्यग्ज्ञानवन्त., पूर्वसस्तुताः=पूर्वं सम्यक् प्रकारेण स्तुता , श्रुतदा-

---

जायते) जो साधु अपने कर्तव्य को निभाता है उसका उसे यह फल मिलता है कि उसकी कीर्ति इस लोक मे फैल जाती है। लोग कहने लग जाते हैं कि इसने अपने जन्म को सफल बना लिया है। दुश्छेद्य कर्मबन्धन इसने छेद डाला है। दुस्तर ससार सागर इसने पार कर लिया है। (जहा-यथा) जैसे-(जगई-जगती) पृथिवी (भूयाण सरण हवइ-भूताना शरण भवति) प्राणियो के लिये आधारभूत होती है, इसी तरह वह शिष्य भी (किच्चाण सरण हवइ-कृत्याना शरण भवति) अपने आचार्य महाराज का आधार बन जाता है ॥ ४५ ॥

'पुज्जा' इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(सबुद्धा-सबुद्धा') पहिले-श्रुतदान के पहिले ही विनय-

---

लोके कीर्ति जायते જે સાધુ પોતાના કર્તવ્યને નિભાવે છે એને તેનુ એ ફળ મળે છે કે, તેમની કિર્તિ આ લોકમા ફેલાઇ જાય છે, લોકો કહેવા લાગે છે કે, આણે પોતાના જન્મને સફળ બનાવી લીધો છે કર્મના બધનને એણે તોડી નાખ્યા છે, દુસ્તર સ સાર સાગર એણે પાર કરી લીધો છે जहा-यथा જેમ-जगई-जगती પૃથ્વી भूयाण सरण हवइ-भूतामा शरण भवति પ્રાણીઓને માટે આધારભૂત હોય છે, એજ રીતે તે શિષ્ય પણ પોતાના આચાર્ય મહારાજનો આશ્રય બની જાય છે ॥ ૪૫ ॥

पुज्जा-इत्यादि—

અન્વયાર્થ—सबुद्धा-सबुद्धा પહેલા શ્રુતદાનના પહેલા-વિનયગુણથી

भवद्भिः प्रलप्यते ?' इति। यथोपदिष्टम्=उपदिष्टमनतिक्रम्य सर्वमुपदिष्टं कार्यं, सुकृत =सुष्ठु कृत, यथा स्यात्, तथा कार्याणि=सर्वाणि गुरुकार्याणि, सदा=सर्वकाल, करोति=संपादयति। गुरुकार्येष्वालस्य न विधेय प्रसन्नभावेन तदेव कार्यं सत्वर करणीयमिति भावः॥ ४४॥

अध्ययनार्थमुपसंहरन्नाह—

मूलम्—नच्चा नमइ मेहावी, लोए किंत्ती से जायए।
हवइ किच्चाण सरणं, भूयाण जगई जहा ॥४५॥

छाया—ज्ञात्वा नमति मेधावी, लोके कीर्तिस्तस्य जायते।
भवति कृत्याना शरण, भूताना जगती यथा॥ ४५॥

टीका—'नच्चा' इत्यादि—

मेधावी=मर्यादावर्ती शिष्य', ज्ञात्वा=अनन्तरोक्त सर्वमध्ययनार्थमवगम्य, नमति=नम्रीभवति विनयवान् भवतीत्यर्थः, स्वकर्तव्यकरण प्रति सादरमुद्यतो भवतीति यावत्। विनयस्य फलमाह—'लोए' इत्यादि। लोके तस्य कीर्तिः—

रीति के माफिक (किच्चाइ कुव्वइ—कृत्यानि करोति) उन सब कार्यो को सुसपादित करता है। गुरु महाराज के कार्यो मे कभी भी आलस्य नहीं करना चाहिये प्रत्युत प्रसन्नचित्त से जो कुछ भी करने को कहा जाय वह शीघ्र ही कर देना चाहिये॥ ४४॥

अब अध्ययन के अर्थ का उपसहार करते हुए सूत्रकार कहते हैं— 'नच्चा' इत्यादि।

अन्वयार्थ—(मेहावी—मेधावी) मर्यादावर्ती शिष्य (नच्चा—ज्ञात्वा) अनन्तरोक्त इस समस्त अध्ययन के अर्थ को जानकर (नमइ—नमति) अवश्य विनयी होता है। अर्थात् अपने कर्तव्य को निभाने के लिये सादर उद्यत हो जाता है। (से लोए कित्ती जायए—तस्य लोके कीर्ति·

करोति ते બધા કામો સારીરીતે કરતો રહે છે ગુરુ મહારાજના કામોમા કદી પણ આળસ શિષ્યે ન કરવી જોઈએ જે કાંઈ કરવાનુ કહેવામા આવે તે પ્રસન્ન ચિત્તે શીઘ્ર કરી દેવુ જોઈએ ॥ ૪૪॥

હવે અધ્યયનના અર્થનો ઉપસહાર કરતા સૂત્રકાર કહે છે—नच्चा इत्यादि—

અન્વયાર્થ—मेहावी—मेधावीમર્યાદાવતી શિષ્ય नच्चा—ज्ञात्वा અનન્તરોક્ત આ સમસ્ત અધ્યયનના અર્થને જાણીને नमइ—नमति અવશ્ય વિનયી બને છે અર્થાત્ પોતાના કર્તવ્યને નિભાવવા માટે સાદર ઉદ્યત રહે છે से लोए किंत्ति जायए—तस्य

'अनेन सफलीकृत जन्म, छिन्न च दुश्छेद्य कर्मबन्धन निस्तीर्णश्च दुस्तरः ससार-सागरः' इत्यादिरूपा, जायते=प्रादुर्भवति, अपि च-स कृत्याना=आचार्याणा शरणम्=आश्रयो भवति, यथा जगती=पृथिवी, भूताना=प्राणिना शरणम्=आधारोऽस्ति तद्वत् ॥ ४५ ॥

मूलम्—पुज्जा जस्स पसीयंति, संबुद्धा पुव्वसंथुया ।
पसन्ना लाभइस्संति, विउलं अट्ठियं सुयम् ॥४६॥

छाया—पूज्या यस्य प्रसीदन्ति, सबुद्धा पूर्वसस्तुताः ।
प्रसन्ना लाभयिष्यन्ति, विपुलम् आर्थिक श्रुतम् ॥ ४६ ॥

टीका—'पुज्जा' इत्यादि—

सबुद्धाः=सम्यग्ज्ञानवन्तः, पूर्वसस्तुताः=पूर्वं सम्यक् प्रकारेण स्तुता, श्रुतदा-

---

जायते) जो साधु अपने कर्तव्य को निभाता है उसका उसे यह फल मिलता है कि उसकी कीर्ति इस लोक मे फैल जाती है। लोग कहने लग जाते हैं कि इसने अपने जन्म को सफल बना लिया है। दुश्छेद्य कर्मबन्धन इसने छेद डाला हैं। दुस्तर ससार सागर इसने पार कर लिया है। (जहा-यथा) जैसे-(जगई-जगती) पृथिवी (भूयाण सरण हवइ-भूताना शरणं भवति) प्राणियो के लिये आधारभूत होती है, इसी तरह वह शिष्य भी (किच्चाण सरण हवइ-कृत्याना शरण भवति) अपने आचार्य महाराज का आधार बन जाता है ॥ ४५ ॥

'पुज्जा' इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(सबुद्धा-सबुद्धा) पहिले-श्रुतदान के पहिले ही विनय-

लोके कीर्ति जायते જે સાધુ પોતાના કર્તવ્યને નિભાવે છે એને તેનુ એ ફળ મળે છે કે, તેમની કિર્તિ આ લોકમા ફેલાઇ જાય છે, લોકો કહેવા લાગે છે કે, આણે પોતાના જન્મને સફળ બનાવી લીધો છે કર્મના બ ધનને એણે તોડી નાખ્યા છે, દુસ્તર સ સાર સાગર એણે પાર કરી લીધો છે जहा-यथा જેમ-जगई-जगती પૃથ્વી भूयाण सरण हवइ-भूतामा शरण भवति પ્રાણીઓને માટે આધારભૂત હોય છે, એજ રીતે તે શિષ્ય પણ પોતાના આચાર્ય મહારાજનો આશ્રય બની જાય છે ॥ ૪૫ ॥

पुज्जा-इत्यादि—

અન્વયાર્થ—सवुद्धा-सवुद्धा પહેલા શ્રુતદાનના પહેલા-વિનયગુણથી

कार्ये रुचिरिच्छा यस्य स मनोरुचिः-गुरुमनोऽनुवर्ती न तु स्वेच्छाचारी तिष्ठति= आस्ते तथा-तपःसमाचारीसमाधिसंवृतः-तपसोऽनशनादेर्द्वादशविधस्य समाचारी च समाधिश्च तपःसमाचारीसमाधी, ताभ्यां संवृतः=निरुद्धास्रवः, पञ्च व्रतानि=प्राणातिपातविरमणादीनि पञ्चमहाव्रतानि पालयित्वा=निरतिचारं समाराध्य महाद्युतिः =महती द्युति र्यस्य स महाद्युतिः=तपस्तेजःसमन्वितः, तेजोलेश्यापुलाकलब्ध्यादि सहितो भवतीत्यर्थः ॥ ४७ ॥

कार्य को संपादन करने की जिसकी इच्छा बनी रहती है-गुरु महाराज की इच्छानुसार चलने वाला, स्वेच्छाचारी नहीं। एवं (तवोसमायारिसमाहिसंवुडे-तपःसमाचारीसमाधिसंवृतः) अनशन आदि बारह प्रकार के तप के अनुष्ठान से, तथा चित्तकी शुद्धिरूप समाधि से जिसने आस्रव के द्वारको निरुद्ध कर दिया है (पंचवयाइं पालिया-पंचव्रतानि पालयित्वा) पांच प्राणातिपातविरमण आदि महाव्रतों का निरतिचार पालन करके (महज्जुई चिट्ठइ-महाद्युतिः तिष्ठति) तपस्तेज से समन्वित होता हुआ तेजोलेश्या एवपुलाकलब्धि आदि से सहित होता है।

भावार्थ—गुरु महाराज के प्रसाद से जिसने श्रुतज्ञान प्राप्त कर लिया है ऐसा शिष्य शास्त्रसंमत अर्थ में विगतसंशयहोकर जनता द्वारा प्रशंसनीयज्ञानवाला माना जाता है। उसके वचन को जनता निस्संदेह अंगीकार कर लेनेमें निस्संकोचित हो जाती है। उसकी विनयादि

પોતાના ગુરુ મહારાજના મનોનુકૂળ કાર્ય સંપાદન કરવાની ઇચ્છા જેની બની રહે છે એવા ગુરુ મહારાજની ઈચ્છાનુસાર ચાલવાવાળા સ્વેચ્છાચારી નહિ એવા શિષ્ય કે જેણે तवोसमायारिसमाहिसंवुडे-तप समाचारीसमाधिसंवृत અનશન આદિ બાર પ્રકારનાતપના અનુષ્ઠાનથી તથા ચિત્તની શુદ્ધિરૂપ સમાધીથી જેણે આશ્રવના દ્વારને નિરૂદ્ધ કરી દીધા છે, पंचवयाइं पालिया-पंचव्रतानि पालयित्वा પંચ પ્રણાતિપાત વિરમણ આદિ મહાવ્રતોને નિરતિચાર પાલન કરી महज्जुई चिट्ठइ-महाद्युति तिष्ठति તપસ્તેજથી સમન્વિત થઈ તેજો લેશ્યા એવં પુલાકલબ્ધિ આદિથી સહિત બને છે

ભાવાર્થ—ગુરુ મહારાજના પ્રસાદથી શ્રુતજ્ઞાન જેણે પ્રાપ્ત કરી લીધુ છે એવા શિષ્ય શાસ્ત્રીય સંમત અર્થમા વિગતસંશય બનીને જનતા દ્વારા પ્રશંસનીય જ્ઞાનવાળા માનવામા આવે છે એવા વચનને જનતા નિઃસંદેહ અંગીકાર કરવામા સંકોચરહિત બની જાય છે એની ક્રિયા-સંપત્તિથી ગુરુ મહારાજ

मूलम्—से देवगधव्वमणुस्सपूइए, चइत्तु देहं मलपकपूइय ।
सिद्धे वा हवइ सासए, देवे वा अप्परए महिड्ढिए-त्ति बेमि ॥४८॥

[स सिद्धए वा हवए य सासए, सुरेय वा अप्परए महिड्ढि ए—त्तिबेमि]

॥ उत्तरज्झयणस्स पढमज्झयण समत्त ॥

छाया—स देव गन्धर्वमनुष्यपूजितः, त्यक्त्वा देह मलपङ्कपूतिकम् ।
सिद्धो वा भवति शाश्वतः, देवो वा अल्परजा महर्द्धिक इति ब्रवीमि ॥४८॥

[स सिद्धो वा भवति च शाश्वतः, सुरश्च वा अल्परजा महर्द्धिकः—इति ब्रवीमि]

टीका—'स देवगधव्व०' इत्यादि—

सः=पूर्वोक्तलक्षणविशिष्टो विनयवान् शिष्यः, इह लोके देवगन्धर्वमनुष्य-पूजितः=देवैः=वैमानिक ज्योतिष्कैः, गन्धर्वः—गन्धर्वनिकायो—पलक्षितैर्व्यन्तरभवनपतिभिः, मनुष्यैः=चक्रवर्त्यादिभि पूजित समानितो भवति । यथा मलपङ्कपूतिक=मल=विण्मूत्रादिक, तदेव पङ्कःकर्दमस्तेन पूतिक=दुर्गन्धियुक्तदेहम्=औदारिक

कियासपत्ति से गुरु महाराज उस पर सदा प्रसन्न रहा करते हैं । द्वादश प्रकार की तपस्या से वह कर्मो के आस्रव को रोकने वाला हो जाता है। पाच महाव्रतो की आराधना से उसका आत्मिक वल विशिष्ट होकर उसको तपस्तेज की लब्धि से सपन्न वना देता है ॥ ४७ ॥

'सदेव' इत्यादि ।

अन्वयार्थ-(स—सः) पूर्वोक्त लक्षणों से विशिष्ट विनयशाली शिष्य (देवगधव्वमणुस्सपूइए—देवगधर्वमनुष्य पूजितः) देव वैमानिक ज्योतिष्क देवों से गधर्व—गधर्वनिकाय से उपलक्षित व्यन्तर देवों से, एव भवनपति-देवो से, तथा मनुष्यों—चक्रवर्ती आदि से पूजित होता है । तथा (मलप-

એના પર સદા પ્રસન્ન રહ્યા કરે છે બાર પ્રકારની તપસ્યાથી તે કર્મના આશ્રવને રોકનાર બની જાય છે અને પાચ મહાવ્રતોની આરાધનાથી એનુ આત્મિક બલ વિશિષ્ટ બને છે અને આથી તેને તપસ્તેજની લબ્ધિ સપન્ન બનાવે છે ॥ ૪૭ ॥

"स देव ઈત્યાદિ—

અન્વયાર્થ—स—स પૂર્વોક્ત લક્ષણુની વિશિષ્ટ વિનયશાળી શિષ્ય देव गधव्व मणुस्सपूइए—देव गधर्व मनुष्य पूजित દેવ—વૈમાનિક જ્યોતિષ્ક દેવો, ગ ધર્વ—ગ ધર્વ નિકાયથી ઉપલક્ષિત વ્યન્તર દેવ અને ભવનપતિ દેવો તથા મનુષ્યો—ચક્રવર્તી આદિથી પૂજીત બને છે તથા मलपक पूइय देह चइत्तु—मलपकपूतिक देह त्यक्त्वा

मनुष्यशरीर, त्यक्त्वा, शाश्वतः=सर्वकालावस्थायी जन्ममरणरहितः सिद्धो भवति। वा=अथवा, सावशेषकर्मा तु अल्परजाः=अल्पकर्मा महर्द्धिकः=महती=दिव्या ऋद्धिः= विमानादिसम्पत्, उपलक्षणेन दिव्यानि द्युतियशोवर्णबलवीर्यादीनि च यस्य स महर्द्धिकः, तत्र=द्युतिः-शरीराभरणकान्तिः, यशः=कीर्तिः, वर्णः=शुक्लादिः, बल= शारीरिकपराक्रमः, वीर्यम्=आत्मबलम्, आदिपदेन-इतोऽन्यदपि सग्राह्यम्, एभिः सपन्नः, देवो भवति।

कपूइय देह चइत्तु-मलपकपूतिक देह त्यक्त्वा) शुक्रशोणित से जन्य इस औदारिक शरीर का परित्याग कर (सासए सिद्धे हवइ-शाश्वतः सिद्धो वा भवति) अनत काल तक सदा सिद्धि स्थान मे रहने वाला सिद्ध परमात्मा हो जाता है। (वा) अथवा यदि वह सिद्ध नही बने तो (अप्परए महिड्ढिए देवे वा हवइ-अल्परजाः महर्द्धिकः देवो वा भवति) अल्पकर्मा महर्द्धिक देव हो जाता है।

भावार्थ — पूर्वोक्तलक्षणविशिष्ट विनीत शिष्य देवादिक द्वारा पूज्य होता है, एव इस अपवित्र औदारिक शरीर का परित्याग कर सिद्ध हो जाता है। यदि कर्म शेष रह जाय तो वह महाऋद्धिशाली देव होता है। यहा ऋद्धिसे द्युति, यश, वर्ण, बल, वीर्य इन सबका ग्रहण हुवा है। विमान आदि सपत्ति का नाम ऋद्धि है। शरीर एव आभरण की कान्ति का नाम द्युति है। कीर्त्ति का नाम यश है। शरीर का जो शुक्ल आदि वर्ण है - उसका नाम वर्ण है। शारीरिक पराक्रम का नाम बल एव आत्मजन्य शक्ति का नाम वीर्य है।

शुक्र शेोणित જન્ય આ ઔદારિક શરીરને પરિત્યાગ કરી सासए सिद्धे हवइ-शाश्वत सिद्धो भवति અનન્તકાળ સુધી સદા સિદ્ધિ સ્થાનમા રહેવાવાળા સિદ્ધ પરમાત્મા બની જાય છે वा અથવા જો તે સિદ્ધ ન બને તો, અલ્પકર્મા મહર્દ્ધિક દેવ બની જાય છે

ભાવાર્થ—પૂર્વોક્ત લક્ષણુવિશિષ્ટ વિનીત શિષ્ય દેવાદિક દ્વારા પૂજ્ય બને છે અને આ અપવિત્ર ઔદારિક શરીરનો પરિત્યાગ કરી કા તો સિદ્ધ બની જાય છે જો કર્મ શેષ રહી જાય તો તે મહાઋદ્ધિ શાળી દેવ બને છે ઋદ્ધિથી દ્યુતિ, યશ, વર્ણ, બળ, વીર્ય, આ બધાનુ ગાથામા ગ્રહણ કરેલ છે, વિમાન આદિ સપત્તિનુ નામ ઋદ્ધિ છે શરીર અને આભરણુની કાન્તિનુ નામ દ્યુતિ છે, કીર્તિનુ નામ યશ છે શરીરનો જે શુક્લ આદિ વર્ણ છે-દ્રવ્ય લેશ્યા છે-એનુ નામ વર્ણ છે શારીરિક પરાક્રમનુ નામ બળ છે અને

इति शब्दः समाप्तिबोधकः, अथवा 'इति' एवम्-अनुना प्रकारेण एतद् विनयश्रुताख्यमध्ययनं ब्रवीमि यथा भगवता कथितं तथा कथयामि न तु स्वबुद्ध्या परिकल्प्य किंचिद् ब्रवीमीत्यर्थः ॥ ४८ ॥

इति श्रीविश्वविख्यात-जगद्वल्लभ-प्रसिद्धवाचक-पञ्चदशभाषा-
कलितललितकलापालापक-प्रवि-शुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मापक-
वादिमानमर्दक-श्रीशाहूछत्रपति-कोल्हापुरराजप्रदत्त-
"जैनशास्त्राचार्य"-पदभूषित-कोल्हापुर-राजगुरु-
बालब्रह्मचारि-जैनाचार्य-जैनधर्मदिवाकर-पूज्य-
श्रीघासीलालव्रतिविरचितायां श्रीमदुत्तराध्ययन-
सूत्रस्य प्रियदर्शिन्याख्यायां व्याख्यायां
विनयसमाधिनामकं प्रथममध्ययनं
संपूर्णम् ॥ १ ॥

('त्तिबेमि'-इति ब्रवीमि) यह पद अध्ययनकी समाप्ति का सूचक है, इसका यह अर्थ है कि-श्री सुधर्मास्वामी जम्बूस्वामी से कहते हैं कि हे जम्बू! यह विनयश्रुत नाम का अध्ययन जैसा भगवान से सुना है उसी तरह का मैने कहा है। इस में अपनी बुद्धि से कल्पित कुछ नही कहा गया है ॥ ४८ ॥

विनयश्रुतनामक प्रथम अध्ययन सम्पूर्ण ॥ १ ॥

શક્તિનુ નામ વીર્ય છે "त्तिबेमि" 'इति ब्रवीमि' આ પદ અધ્યયનની સમાપ્તિનુ સૂચક છે તેનો અર્થ આ છે કે-શ્રી સુધર્માસ્વામી જબૂસ્વામીને કહે છે કે હે જબૂ! આ વિનયશ્રુત નામનુ અધ્યયન જેવુ ભગવાનથી સાભળ્યુ છે તેજ પ્રકારે મે કહ્યુ છે આમા પોતાની બુદ્ધિથી કલ્પિત કાંઈ નથી કહ્યુ ॥ ૪૮ ॥

॥ આ વિનયશ્રુત નામનુ પ્રથમ અધ્યયન સપૂર્ણ ॥ ૧ ॥

द्वितीयाध्ययनम् ।

विनयश्रुताख्य प्रथममध्ययन वर्णितम्, इदानीं द्वितीयमध्ययन प्रारभ्यते। अस्य चायमभिसम्बन्धः—इहानन्तराध्ययने विनयः सविस्तर वर्णितः, स चानुकूलप्रतिकूलपरीपहजयनशीलैरेव कर्तुं शक्यते इति द्वितीय परीपहाख्यमध्ययन प्रारभ्यते—

यद्वा—विनयाराधकाः प्रायः परीपहभाजो भवन्त्येवेति द्वितीय परीपहाख्यमध्ययन प्रारभ्यते, तस्येदमाद्य सूत्रम्—

मूलम्—सुय मे आउस ! तेण भगवया एवमक्खाय—इह खलु बावीस परीसहा समणेणं भगवया महावीरेण कासवेणं पवेइया, जे भिक्खू सोच्चा नच्चा जिच्चा अभिभूय भिक्खायरियाए परिव्वयतो पुट्ठो नो विनिहन्नेज्जा ॥१॥

छाया—श्रुत मे आयुष्मन् ! तेन भगवता एवमाख्यातम्—इह खलु द्वाविंशति परीपहाः श्रमणेन भगवता महावीरेण काश्यपेन प्रवेदिता, यान् भिक्षुः श्रुत्वा ज्ञात्वा जित्वा अभिभूय भिक्षाचर्याया परिव्रजन् स्पृष्टो नो विनिहन्येत ॥१॥

द्वितीय अध्ययन।

विनयश्रुत नाम के प्रथम अध्ययन का वर्णन हुवा, अब सूत्रकार द्वितीय अध्ययन का वर्णन करते हैं। प्रथम अध्ययन के साथ इसका सबंध इस प्रकार है—प्रथम अध्ययन मे विस्तारपूर्वक विनयधर्म का वर्णन करने में आया है। उस विनयधर्म की आराधना परीषहों को जीतने वाला ही कर सकता है, और विनयशील को प्रायः परीषह उत्पन्न होते ही हैं इसलिए अब परीषहाध्ययन कहते हैं जिसका यह प्रथमसूत्र है—" सुयमे " इत्यादि।

બીજુ અધ્યયન

વિનય શ્રુત નામના પ્રથમ અધ્યયનનુ વર્ણન પુરૂ થયુ હવે સૂત્રકાર બીજા અધ્યયનનુ વર્ણન કરે છે પ્રથમ અધ્યયનની સાથે એનો સબધ આ પ્રકારનો છે પ્રથમ અધ્યયનમા વિસ્તાર પૂર્વક વિનય ધર્મનુ વર્ણન કરવામા આવેલ છે તે વિનય ધર્મની આરાધના પરિષહને જીતવાવાળા જ કરી શકે છે અને વિનયશીલને પરિષહ ઘણે ભાગે ઉત્પન્ન થાય જ છે, આ માટે હવે " પરિષહાધ્યયન " કહેવામા આવે છે જેનુ આ પ્રથમ સૂત્ર છે સુયમે ' ' –

टीका—श्रीसुधर्मा स्वामी श्रीजम्बूस्वामिन प्रति कथयति–'सुय मे आउस!' इत्यादि। हे आयुष्मन्! भगवता=ज्ञानादियुक्तेन, तेन=तीर्थंकरेण, एवम्=वक्ष्यमाणप्रकारेण, यत् आख्यातम्=सकलजीवभाषापरिणामिन्या भाषया कथितम्, उक्तञ्च–

देवा दैवीं नरा नारीं, शबराश्चापि शाबरीम्।
तिर्यञ्चोऽपि हि तैरश्चीं, मेनिरे भगवद्गिरम् ॥ १ ॥

तत्, मे=मया, श्रुतम्। भगवत्कथितमेवार्थं तवाग्रे वर्णयामीति भावः। अस्य सविस्तर व्याख्यान जिज्ञासुभिराचाराङ्गसूत्रस्य मत्कृताचारचिन्तामणिटीकाया द्रष्टव्यम्। यद्वा–'आउसतेण' इत्येक पद, 'मया' इत्यस्य विशेषणम्।

श्री सुधर्मा स्वामी श्री जम्बूस्वामी से कहते हैं–(आउस–आयुष्मन्) कि हे आयुष्मन्! जम्बू! (तेण भगवया एवमक्खाय–तेन भगवता एव आख्यातम्) ज्ञानादि गुणों से युक्त उन तीर्थंकर भगवान् श्री महावीर स्वामी ने वक्ष्यमाण प्रकार से कहा है वह (मे सुय–मया श्रुतम्) मैंने सुना है वही मैं कहता हूं। प्रभु की भाषा सर्वभाषामय होती है, कहा भी है–"देवा दैवी" इत्यादि।

प्रभु की वाणी को देव, मनुष्य, आर्य, अनार्य, तिर्यञ्च, सभी अपनी अपनी भाषा में समझते हैं।

इस सूत्र का विस्तृत विवेचन आचाराग सूत्र की आचारचिन्तामणि टीका मे किया गया है, इसलिए जिज्ञासु को वहा से देख लेना चाहिये। "आउस तेण" इस पद की सस्कृत छाया "आयुष्मन् तेन" ऐसी न

શ્રી સુધર્માસ્વામી, શ્રી જમ્બૂસ્વામીને કહે છે કે आउस–आयुष्मन् 'હે આયુષ્મન્ જમ્બૂ! तेण भगवया एवमक्खाय–तेन भगवता एव आख्यातम् જ્ઞાનાદિ ગુણોથી યુક્ત એવા તીર્થંકર ભગવાન શ્રી મહાવીર સ્વામીએ વક્ષ્યમાણ પ્રકારથી કહ્યું છે मे सुय–मया श्रुतम्–તે મે સાભળ્યુ છે એ હુ કહુ છુ પ્રભુની ભાષા સર્વભાષામય હોય છે કહ્યું પણ છે—देवा दैवीं ઈત્યાદિ

પ્રભુની વાણીને દેવ, મનુષ્ય, આર્ય, અનાર્ય, તિર્યંચ, સઘળા પોત પોતાની ભાષામા સમજે છે

આ સૂત્રનુ વિસ્તૃત વિવેચન આચારાગસૂત્રની આચારચિંતામણી ટીકામા કરેલ છે માટે જીજ્ઞાસુએ ત્યાથી જોઈ લેવુ જોઈએ "आउस तेण" એ પદની સસ્કૃત છાયા "आयुष्मन् तेन" એવી ન થતા आउसतेण" "आवसता"

मनुष्यशरीर, त्यक्त्वा, शाश्वतः=सर्वकालावस्थायी जन्ममरणरहितः सिद्धो भवति। वा=अथवा, सावशेषकर्मा तु अल्परजाः=अल्पकर्मा महर्द्धिकः=महती=दिव्या ऋद्धिः= विमानादिसम्पत्, उपलक्षणेन दिव्यानि द्युतियशोवर्णबलवीर्यादीनि च यस्य स महर्द्धिकः, तत्र=द्युतिः-शरीराभरणकान्तिः, यशः=कीर्तिः, वर्णः=शुक्लादिः, बल= शारीरिकपराक्रमः, वीर्यम्=आत्मबलम्, आदिपदेन-इतोऽन्यदपि सग्राह्यम्, एभिः सपन्नः, देवो भवति।

कपूइय देह चइत्तु-मलपकपूतिक देह त्यक्त्वा) शुक्रशोणित से जन्य इस औदारिक शरीर का परित्याग कर (सासए सिद्धे हवइ-शाश्वतः सिद्धो वा भवति) अनत काल तक सदा सिद्धि स्थान मे रहने वाला सिद्ध परमात्मा हो जाता है। (वा) अथवा यदि वह सिद्ध नही बने तो (अप्परए महिड्डिए देवे वा हवइ-अल्परजाः महर्द्धिकः देवो वा भवति) अल्पकर्मा महर्द्धिक देव हो जाता है।

भावार्थ — पूर्वोक्तलक्षणविशिष्ट विनीत शिष्य देवादिक द्वारा पूज्य होता है, एव इस अपवित्र औदारिक शरीर का परित्याग कर सिद्ध हो जाता है। यदि कर्म शेप रह जाय तो वह महाऋद्धिशाली देव होता है। यहा ऋद्धिसे द्युति, यश, वर्ण, बल, वीर्य इन सबका ग्रहण हुवा है। विमान आदि सपत्ति का नाम ऋद्धि है। शरीर एव आभरण की कान्ति का नाम द्युति है। कीर्त्ति का नाम यश है। शरीर का जो शुक्ल आदि वर्ण है - उसका नाम वर्ण है। शारीरिक पराक्रम का नाम बल एव आत्मजन्य शक्ति का नाम वीर्य है।

શુક્ર શોણિત જન્ય આ ઔદારિક શરીરનો પરિત્યાગ કરી सासए सिद्धे हवइ-शाश्वत सिद्धो भवति અનન્તકાળ સુધી સદા સિદ્ધિ સ્થાનમા રહેવાવાળા સિદ્ધ પરમાત્મા બની જાય છે वा અથવા જો તે સિદ્ધ ન બને તો, અલ્પકર્મા મહર્દ્ધિક દેવ બની જાય છે

ભાવાર્થ—પૂર્વોક્ત લક્ષણુવિશિષ્ટ વિનીત શિષ્ય દેવાદિક દ્વારા પૂજ્ય બને છે અને આ અપવિત્ર ઔદારિક શરીરનો પરિત્યાગ કરી કા તો સિદ્ધ બની જાય છે જો કર્મ શેષ રહી જાય તો તે મહાઋદ્ધિ શાળી દેવ બને છે ઋદ્ધિથી દ્યુતિ, યશ, વર્ણ, બળ, વીર્ય, આ બધાનુ ગાથામા ગ્રહણ કરેલ છે, વિમાન આદિ સપત્તિનુ નામ ઋદ્ધિ છે શરીર અને આભરણની કાન્તિનુ નામ દ્યુતિ છે, કીર્તિનુ નામ યશ છે શરીરનો જે શુક્લ આદિ વર્ણ છે-દ્રવ્ય લેશ્યા છે-એનુ નામ વર્ણ છે શારીરિક પ્રરાક્રમનુ નામ બળ છે

टीका—श्रीसुधर्मा स्वामी श्रीजम्बूस्वामिन प्रति कथयति-'सुय मे आउस!' इत्यादि। हे आयुष्मन्! भगवता=ज्ञानादियुक्तेन, तेन=तीर्थकरेण, एवम्=वक्ष्यमाणप्रकारेण, यत् आख्यात=सकलजीवभाषापरिणामिन्या भाषया कथितम्, उक्तञ्च-

देवा दैवीं नरा नारीं, शबराश्चापि शाबरीम्।
तिर्यञ्चोऽपि हि तैरश्चीं, मेनिरे भगवद्गिरम्॥ १॥

तत्, मे=मया, श्रुतम्। भगवत्कथितमेवार्थं तवाग्रे वर्णयामीति भावः। अस्य सविस्तर व्याख्यान जिज्ञासुभिराचाराङ्गसूत्रस्य मत्कृताचारचिन्तामणिटीकाया द्रष्टव्यम्। यद्वा-'आउसतेण' इत्येक पद, 'मया' इत्यस्य विशेषणम्।

श्री सुधर्मा स्वामी श्री जम्बूस्वामी से कहते हैं-(आउस-आयुष्मन्) कि हे आयुष्मन्! जम्बू! (तेण भगवया एवमक्खाय-तेन भगवता एव आख्यातम्) ज्ञानादि गुणों से युक्त उन तीर्थकर भगवान् श्री महावीर स्वामी ने वक्ष्यमाण प्रकार से कहा है वह (मे सुय-मया श्रुतम्) मैंने सुना है वही मैं कहता हू। प्रभु की भाषा सर्वभाषामय होती है,

कहा भी है-"देवा दैवी" इत्यादि।

प्रभु की वाणी को देव, मनुष्य, आर्य, अनार्य, तिर्यञ्च, सभी अपनी अपनी भाषा मे समझते हैं।

इस सूत्र का विस्तृत विवेचन आचाराग सूत्र की आचारचिन्तामणि टीका मे किया गया है, इसलिए जिज्ञासु को वहा से देख लेना चाहिये। "आउस तेण" इस पद की सस्कृत छाया "आयुष्मन् तेन" ऐसी न

શ્રી સુધર્માસ્વામી, શ્રી જમ્બૂસ્વામીને કહે છે કે આઉસ-આયુષ્મન્ 'હે આયુષ્મન્ જમ્બૂ! तेण भगवया एवमक्खाय-तेन भगवता एव आख्यातम् જ્ઞાનાદિ ગુણોથી યુક્ત એવા તીર્થંકર ભગવાન શ્રી મહાવીર સ્વામીએ વક્ષ્યમાણ પ્રકારથી કહ્યું છે मे सुय-मया श्रुतम्-તે મેં સાભળ્યુ છે એ હુ કહુ છુ પ્રભુની ભાષા સર્વભાષામય હોય છે કહ્યું પણ છે—देवा दैवीं ઇત્યાદિ

પ્રભુની વાણીને દેવ, મનુષ્ય, આર્ય, અનાર્ય, તિર્યંચ, સઘળા પોત પોતાની ભાષામા સમજે છે

આ સૂત્રનુ વિસ્તૃત વિવેચન આચારાગસૂત્રની આચારચિંતામણી ટીકામા કરેલ છે માટે જીજ્ઞાસુએ ત્યાથી જોઈ લેવુ જોઈએ "आउस तेण" એ પદની સસ્કૃત છાયા "आयुष्मन् तेन" એવી ન થતા आउसतेण" "आवसता"

द्वितीयाध्ययनम् ।

विनयश्रुताख्य प्रथममध्ययन वर्णितम्, इदानीं द्वितीयमध्ययन मारभ्यते। अस्य चायमभिसम्बन्धः–इहानन्तराध्ययने विनयः सविस्तर वर्णितः, स चानुकूलप्रतिकूलपरीषहजयनशीलैरेव कर्तुं शक्यते इति द्वितीय परीषहाख्यमध्ययन प्रारभ्यते–

यद्वा—विनयाराधकाः प्रायः परीषहभाजो भवन्त्येवेति द्वितीय परीषहाख्य मध्ययन मारभ्यते, तस्येदमाद्य सूत्रम्—

मूलम्–सुय मे आउस ! तेण भगवया एवमक्खाय–इह खलु बावीस परीसहा समणेणं भगवया महावीरेण कासवेणं पवेइया, जे भिक्खू सोच्चा नच्चा जिच्चा अभिभूय भिक्खायरियाए परिव्वयतो पुट्ठो नो विनिहन्नेज्जा ॥१॥

छाया—श्रुत मे आयुष्मन् ! तेन भगवता एवमाख्यातम्–इह खलु द्वाविंशति परीषहाः श्रमणेन भगवता महावीरेण काश्यपेन प्रवेदिता, यान् भिक्षुः श्रुत्वा ज्ञात्वा जित्वा अभिभूय भिक्षाचर्याया परिव्रजन् स्पृष्टो नो विनिहन्येत ॥१॥

द्वितीय अध्ययन।

विनयश्रुत नाम के प्रथम अध्ययन का वर्णन हुवा, अब सूत्रकार द्वितीय अध्ययन का वर्णन करते हैं। प्रथम अध्ययन के साथ इसका सबध इस प्रकार है–प्रथम अध्ययन मे विस्तारपूर्वक विनयधर्म का वर्णन करने में आया है। उस विनयधर्म की आराधना परीषहों को जीतने वाला ही कर सकता है, और विनयशील को प्रायः परीषह उत्पन्न होते ही हैं इसलिए अब परीषहाध्ययन कहते हैं जिसका यह प्रथमसूत्र है—" सुयमे " इत्यादि ।

બીજુ અધ્યયન

વિનય શ્રુત નામના પ્રથમ અધ્યયનનુ વર્ણન પુરૂ થયુ હવે સૂત્રકાર બીજા અધ્યયનનુ વર્ણન કરે છે પ્રથમ અધ્યયનની સાથે એનો સબધ આ પ્રકારનો છે પ્રથમ અધ્યયનમા વિસ્તાર પૂર્વક વિનય ધર્મનુ વર્ણન કરવામા આવેલ છે તે વિનય ધર્મની આરાધના પરિષહને જીતવાવાળા જ કરી શકે છે અને વિનયશીલને પરિષહ ઘણે ભાગે ઉત્પન્ન થાય જ છે, આ માટે હવે " પરિષહાધ્યયન " કહેવામા આવે છે જેનુ આ પ્રથમ સૂત્ર છે સુયમે "

एवं श्रीसुधर्मस्वामिना प्रोक्ते सति श्री जम्बूस्वामी पृच्छति—

मूलम्—कयरे ते खलु बावीस परीसहा समणेणं भगवया महावीरेण कासवेणं पवेइया जे भिक्खू सोच्चा नच्चा जिच्चा अभिभूय भिक्खायरियाए परिव्वयंतो पुट्ठो नो विनिहन्नेज्जा? ॥२॥

छाया—कतरे ते खलु द्वाविंशतिः परीषहाः श्रमणेन भगवता महावीरेण काश्यपेन प्रवेदिताः। यान् भिक्षुः श्रुत्वा ज्ञात्वा जित्वा अभिभूय भिक्षाचर्याया परिव्रजन् स्पृष्टो न निनिहन्येत ? ॥२॥

टीका—'कयरे ते' इत्यादि।

कतरे=किंनामकास्ते=अनन्तरसूत्रोक्ता' खलु द्वाविंशतिः परीषहाः, अत्र खलु शब्दो वाक्यालङ्कारे, शेषपदाना व्याख्या पूर्ववत् ॥

तदा श्रीसुधर्मा स्वामी श्रीजम्बूस्वामिन प्रति प्राह—

मूलम्—इमे ते खलु बावीसं परीसहा समणेणं भगवया

इस तरह श्री सुधर्मास्वामि का कहने पर श्री जम्बू स्वामी पूछने लगे–'कयरे' इत्यादि।

(कासवेणं) काश्यपगोत्री (समणेणं भगवया महावीरेण) श्रमण भगवान् महावीर स्वामी ने जिन २२ परिषहो का (पवेइया–प्रवेदिता) वर्णन किया है और जिनके सुनने आदि से भिक्षाचर्या में घूमता हुवा मुनि उन परिषहों से स्पृष्ट होने पर भी संयममार्ग से चलित नही होता है उन परिषहों के नाम क्या २ हैं ?।

सुधर्मास्वामी जंबूस्वामी के २२ परिषहों के नामों को जानने विषयक प्रश्न का उत्तर देने के लिये कह रहे हैं कि हे जंबू! सुनो–

આ પ્રમાણે શ્રી સુધર્માસ્વામીએ કહ્યુ ત્યારે જમ્બૂસ્વામી ફરી પૂછવા લાગ્યા कयरे ઇત્યાદિ

कासवेण કાશ્યપગોત્રી "समणेणं भगवया महावीरेण" શ્રમણ ભગવાન મહાવીર સ્વામીએ જે ૨૨ પરિષહોનુ पवेइया–प्रवेदिता વર્ણન કરેલ છે અને જેના સાભળવા આદિથી ભિક્ષાચર્યામા ફરી રહેલ મુનિ એ પરિષહોથી સ્પૃષ્ટ થયા પછી પણ સયમ માર્ગથી ચલિત બનતા નથી એ પરિષહોના નામ કયા કયા છે?

સુધર્માસ્વામી જમ્બૂસ્વામીને ૨૨ પરિષહોના નામને જાણવા અગેના પ્રશ્નનો ઉત્તર આપતા કહે છે કે, કે જમ્બૂ! સાભળો "इमे" ઇત્યાદિ।

कदाचित् स्पृष्टः=परीषहैराक्रान्तः सन्, न विनिहन्येत=मोक्षमार्गात् प्रच्युतो न भवेदित्यर्थः । 'भिक्खायरियाए' इत्यनेन भिक्षाटने प्रायः परीषहा॰ प्रादुर्भवन्ति, इति सूचितम् ॥

नही होवे । "भिक्खायरियाए" इससे यह प्रकट होता है कि भिक्षु को भिक्षाटन करते समय प्राय॰ परीपह उत्पन्न होते हैं।

भावार्थ—इस सूत्र द्वारा सुधर्मा स्वामी जम्बूस्वामी को समझाते हुए यह कह रहे है कि हे जम्बू! मैं इस अध्ययय मे २२परीपहों के सबध मे जो कुछ भी विवेचन करूँगा वह सब जैसा मैंने प्रभु वर्धमानस्वामी के मुख से सुना है वैसा ही करूँगा। भगवान् ने बाईस परीपह फरमाये है–जो भिक्षु इन परीपहों से स्वय पराजित न होकर इनको जीतता रहता है वह मोक्षमार्ग से कभी भी विचलित नहीं होता है। भिक्षाचर्या करते समय परीपहों के आने की अर्थात् उत्पन्न होने की प्रायः अधिक सभावना रहती है, अतः साधु को उनसे विचलित नहीं होना चाहिये। परीपह साधु की कसौटी है। इनके द्वारा कसा जाने पर जो साधु मोक्षमार्ग से चलायमान नही होता है, एव वीर्योल्लास प्रकट कर इनका साम्हना करता है वह कर्मों की निर्जरा करता हुआ अपना कल्याण करता है ॥

પદથી પ્રગટ થાય છે કે, ભિક્ષુને ભિક્ષાટન કરતી વખતે પ્રાય પરિષહ ઉત્પન્ન થાય છે

ભાવાર્થ—આ સૂત્ર દ્વારા સુધર્મા સ્વામી જમ્બૂસ્વામીને એ સમજાવીને કહે છે કે, હે જમ્બૂ! હુ આ અધ્યયનમા ૨૨ પરિષહના સબધમા જે કાંઈ પણ વિવેચન કરીશ તે મે પ્રભુ વર્ધમાનસ્વામીથી જે રીતે સાભળ્યુ છે તે કરીશ ભગવાને બાવીસ ૨૨ પરિષહ ફરમાવ્યા છે જે ભિક્ષુ આ પરિષહોથી સ્વય પરાજીત ન બની તેને જીતે છે તે મોક્ષ માર્ગથી કદી પણ વિચલિત થતો નથી ભિક્ષાચર્યા કરતી વખતે પરિષહોના આવવાની અર્થાત્ ઉત્પન્ન થવાની પ્રાય અધિક સભાવના રહે છે આથી સાધુએ તેનાથી વિચલિત ન બનવું જોઈએ પરિષહ સાધુની કસોટી છે તેના દ્વારા કસાયા પછી સાધુ મોક્ષમાર્ગથી ચલાયમાન નથી થતા તેમજ વિર્યોલ્લાસ પ્રગટ કરી એનો સામનો કરે છે તે કર્મોની નિર્જરા કરીને પોતાનુ કલ્યાણુ કરે છે

टीका--तद् यथा-क्षुधापरीषह. दिगिंछाशब्दो देशीयः क्षुधार्थे वर्तते। सैव परीषहः परिषह्यते इति परीषहः, ॥ १ ॥ पिपासापरीषह -पिपासा =तृषा, सैव परीषहः, एवं सर्वत्र परीषहार्थेन समानाधिकरण्य बोध्यम् ॥२॥ शीत-परीषहः-शीत=हेमन्तशिशिरयोर्जातः शीतस्पर्शः, तदेव परीषहः शीतपरीषहः ॥३॥ उष्णपरीषहः-उष्ण-ग्रीष्मवर्षासु जातस्तापरूप उष्णस्पर्शः,तदेव परीषहः॥४॥ दशमशकपरीषहः—दशमशकाः प्रसिद्धा', त एव परीषहः दशमशकपरी-षहः, दशमशकाः परीषहत्वमन्त इत्यर्थ', तत्र परीषहत्वगतैकत्वविवक्षया परीषह इत्येकवचनम् ॥ ५ ॥ अचैल=चैलाभावः जिनकल्पिकविशेषणाम्। स्थविरक-ल्पिकाना तु जीर्णं खण्डितमल्पमूल्य प्रमाणोपेत च चैल सदप्यचैलमेव। तदेव

"इमे"-इत्यादि। श्रमण भगवान् महावीर स्वामी ने जिन २२ परीषहों को सहन करने के लिए भिक्षुको आदेश दिया है वे २२ परीषह ये हैं—

दिगिंछाशब्द देशीय शब्द है, इसका अर्थ क्षुधा है। दिगिंछारूप परीषह का नाम दिगिंच्छापरीषह है।१। पिपासा-शब्द का अर्थ तृषा है। इसरूप जो परीषह है वह पिपासापरीषह है।२। हेमन्त एव शिशिर ऋतु मे उत्पन्न शीतस्पर्श का नाम शीत है। इसरूप जो परीषह है उसका नाम शीतपरीषह है।३। ग्रीष्म ऋतु एव वर्षा ऋतु में उत्पन्न हुए ताप का नाम उष्णस्पर्श है। इसरूप परीषह का नाम उष्णपरीषह है।४। डास, मच्छर, विच्छू, चिउटी आदि का नाम दशमशक है। इनके काटने की वेदनारूप जो परीषह है वह दशमशकपरीषह है।५। वस्त्रका सर्वथा अभाव अचेल है, यह जिनकल्पियों को होता है। स्थविरकल्पियो के जीर्ण, खडित, अल्पमूल्यवाले एव प्रमाणोपेत वस्त्र होते हैं तो भी उनको

શ્રમણ ભગવાન મહાવીર સ્વામીએ જે ૨૨ પરીષહોને સહન કરવાનો ભિક્ષુને આદેશ આપેલ છે તે ૨૨ પરિષહ આ છે

દિગિંચ્છારૂપ પરિષહનુ નામ દિગિંચ્છાપરીષહ છે (૧) "દિગિચ્છા" એટલે ભૂખ પિપાસા શબ્દનો અર્થ તૃષા છે, આ રૂપ જે પરીષહ છે તે પિપાસા-પરીષહ છે (૨) હેમત અને શિશિર ઋતુમા ઉત્પન્ન થતા ઠડા સ્પર્શનુ નામ શીત પરીષહ છે (૩) ગ્રીષ્મ તથા વર્ષા ઋતુમા ઉત્પન્ન થતા તાપ રૂપ ઉષ્ણ સ્પર્શનુ નામ ઉષ્ણપરીષહ છે (૪) ડાસ, મચ્છર, વીછી, માકડ, આદિનુ નામ દશમશક છે તેના કરડવાની વેદના રૂપ પરીષહ તે દશમશકપરીષહ છે (૫) વસ્ત્રનો સદા અભાવ તેઅચૈલ છે એ જીનકલ્પિઓને થાય છે સ્થવિરકલ્પિઓના જીર્ણ, ખડિત અલ્પમૂલ્યવાળા એવા પ્રમાણોપેત વસ્ત્ર હોય છે તો પણ તેને અચેલજ માનવા જોઈએ એવો

महावीरेणं कासवेणं पवेइया, जे भिक्खू सोच्चा नच्चा जिच्चा अभिभूय भिक्खायरियाए परिव्वयंतो पुट्ठो नो विनिहन्नेज्जा ॥३॥

छाया--इमे ते खलु द्वाविंशतिः परीषहाः श्रमणेन भगवता महावीरेण काश्यपेन प्रवेदिताः, यान् भिक्षुः श्रुत्वा ज्ञात्वा जित्वा अभिभूय भिक्षाचर्याया परिव्रजन् स्पृष्टो नो विनिहन्येत ॥३॥

'इमे ते' इत्यादि ।

ये द्वाविंशतिः परीषहाः श्रमणेन भगवता महावीरेण काश्यपेन प्रवेदितास्ते खलु इमे=अग्रे वक्ष्यमाणाः सन्ति, अनन्तरमेव वक्ष्यमाणत्वात् हृदि वर्तमानाः परीषहाः 'इद' शब्देन निर्दिष्टाः। यान् भिक्षुः श्रुत्वा ज्ञात्वेत्यादि पदाना व्याख्या पूर्ववत्॥

अथ तानेव नामनिर्देशपूर्वकं दर्शयति—

मूलम्—त जहा–दिगिंछापरीसहे १, पिवासापरिसहे २, सीयपरीसहे ३, उसिणपरीसहे ४, दंसमसयपरीसहे ५, अचेलपरीसहे ६, अरइपरीसहे ७, इत्थीपरीसहे ८, चरियापरीसहे ९, निसीहियापरीसहे १०, सेज्जापरीसहे ११, अक्कोसपरीसहे १२, वहपरीसहे १३, जायणापरीसहे १४, अलाभपरीसहे १५, रोगपरीसहे १६, तणफासपरीसहे १७, जल्लपरीसहे १८, सक्कारपुरक्कारपरीसहे १९, पन्नापरीसहे २०, अन्नाणपरीसहे २१, दंसणपरीसहे २२ ॥४॥

छाया--तद् यथा–क्षुधापरीषहः १, पिपासापरीषहः २, शीतपरीषहः ३, उष्णपरीषहः ४, दंशमशकपरीषहः ५, अचैलपरीषहः ६, अरतिपरीषहः ७, स्त्रीपरीषहः ८, चर्यापरीषहः ९, नैषेधिकीपरीषहः १०, शय्यापरीषह ११, आक्रोशपरीषहः १२, वधपरीषहः १३, याचनापरीषहः १४, अलाभपरीषहः १५, रोगपरीषह १६, तृणस्पर्शपरीषहः १७, जल्लपरीषहः १८, सत्कारपुरस्कारपरीषहः १९, प्रज्ञापरीषहः २०, अज्ञानपरीषहः २१, दर्शनपरीषहः २२ ॥ ४ ॥

॥ १५ ॥ रोगः=वातपित्तश्लेष्मणा वैपम्येण समुत्पन्नः कुष्ठादिः, स एव परीपहो रोगपरीपहः ॥ १६ ॥ तृणस्पर्शः-दर्भादिस्पर्शः, स एव परीपह• तृणस्पर्शपरीपहः ॥ १७ ॥ जल्ल=मलः, स एव परीपहः जल्लपरीपहः ॥ १८ ॥ सत्कारो वस्त्रपात्रादिदानेन समाननम्, पुरस्कारोऽभ्युत्थानासनप्रदानवन्दनादि-सपादनम्, तावेव परीपहः सत्कारपुरस्कारपरीपहः ॥ १९ ॥ प्रज्ञा-स्वयविमर्श-पूर्वको वस्तुपरिच्छेदः, सैव परीपहः प्रज्ञापरीपहः॥२०॥ अज्ञानपरीपहः—ज्ञान= मत्यादि, तदभावस्तु अज्ञानम् तदेव परीपहः ॥ २१ ॥ दर्शनपरीपहः- दर्शन=सम्यग्दर्शन, तदेव क्रियादिवादिना नानाविधमतश्रवणेऽपि निश्चलतया ध्रिय-माणत्वात् सम्यक् परिपह्यमाण सत् परिपहो भवति ॥ २२ ॥ ४ ॥

एव श्रीसुधर्मा स्वामी परीपहाणा नामान्यभिधाय तेपा स्वरूप वक्तुकामः प्राह–

मूलम्—परीसहाण पविभत्ती, कासवेणं पवेइया ।
तं भे उदाहरिस्सामि, आणुपुव्वि सुणेह मे ॥१॥

कफ की विपमता से समुत्पन्न कुष्ठादिरूप परीपह रोगपरीपह है।१६। दर्भ आदि का स्पर्शरूप परीपह तृणस्पर्शपरीपह है।१७। मेल आदिरूप परीपह जल्लपरीपह है।१८। अन्यद्वारा वस्त्र, पात्र आदि के देने रूप सत्कार, एव अभ्युत्थान, आसनप्रदान तथा वदना आदि करने रूप पुरस्कार, इन दोनोरूप परीपह सत्कारपुरस्कार परीपह है ।१९। स्वय विमर्शपूर्वक वस्तु के परिच्छेद करनेरूप परीपह प्रज्ञापरीपह है ।२०। मत्यादिज्ञान के अभावरूप अज्ञानपरीपह है ।२१। क्रियावादी आदि के अनेकविध सिद्धान्तों के श्रवण करने पर भी सम्यग्दर्शन को निश्चल-रूप से धार रखने के परिपह का नाम दर्शनपरीपह है॥२२॥

ઉત્પન્ન થયેલ કુષ્ઠાદિરૂપ પરીષહ રોગપરીષહ છે (૧૬) દર્ભ આદિના સ્પર્શરૂપ પરીષહ તૃણસ્પર્શપરીષહ છે (૧૭) મેલ આદિરૂપ પરીષહ જલ્લપરીષહ છે (૧૮) અન્યદ્વારા વસ્ત્ર, પાત્ર આદિના દેવારૂપ સત્કાર, અને અભ્યુત્થાન, આસનપ્રદાન તથા વદના આદિ કરવારૂપ પુરસ્કાર આ બન્ને રૂપ પરીષહ સત્કાર–પુરસ્કારપરીષહ છે (૧૯) સ્વય વિમર્શપૂર્વક વસ્તુનો નિર્ણય–પરિચ્છેદ કરવારૂપ પરીષહ પ્રજ્ઞાપરીષહ છે (૨૦) મત્યાદિ જ્ઞાનના અભાવરૂપ પરીષહ અજ્ઞાનપરીષહ છે (૨૧) ક્રિયાવાદી આદિના અનેકવિધ સિદ્ધાતોને શ્રવણ કરવાથી પણ સમ્યગ્ દર્શનને નિશ્ચય રૂપથી ધારી રાખવાના પરીષહનુ નામ દર્શનપરીષહ છે ॥૨૨॥

परीषहः अचेलपरीषहः ॥ ६ ॥ अरतिपरीषहः-रतिः=संयमविषयिका प्रीतिः। तद्विपरीता त्वरतिः, सैव परीषहः, अरतिपरीषहः ॥७॥ स्त्री=नारी सैव कथंचिद् दृष्टा सती तद्गतरागपूर्वकगतिविलासहासचेष्टाचक्षुर्विकाराद्यवलोकनेऽपि तदभिलाषनिवर्तनेन परिषह्यमाणत्वात् परीषहः स्त्रीपरीषह ॥ ८ ॥ चर्या-ग्रामानुग्राम विहाररूपा, सैव परीषहः चर्यापरीषहः ॥ ९ ॥ नैषेधिकी-स्वाध्यायभूमिः, सैव परीषहः-नैषेधिकीपरीषहः ॥ १० ॥ शय्या=वसतिः, सैव परीषहः शय्यापरीषहः ॥११॥ आक्रोशः=असभ्यभाषणरूपः, स एव परीषद आक्रोशपरीषहः ॥१२॥ वधः-ताडनं, स एव परीषहः वधपरीषहः ॥१३॥ याचनैव परीषहः याचनापरीषहः ॥१४॥ अलाभः-अभिलषितवस्तुनोऽप्राप्तिः, स एव परीषहः, अलाभपरीषह

अचेल ही जानना चाहिये। इस रूप परीषह ही अचेल परीषह है।६। संयमविषयक अप्रीति का नाम अरति है इस अप्रीतिरूप ही अरति परीषह है।७। स्त्री के रागपूर्वक गमन, विलास, हास्य, चेष्टा, तथा चक्षु के विकार कटाक्ष-आदि के अवलोकित होने पर भी उस विषय की कोई भी अभिलाषा नहीं करना-वह स्त्री परीषह है।८। एक ग्राम से दूसरे ग्राम मे विहार करना इसका नाम चर्या है इसरूप परीषह चर्यापरीषह है।९। स्वाध्याय करने के स्थान का नाम नैषेधिकी है। इसरूप जो परीषह है वह नैषेधिकी परीषह है।१०। वसति रूप परीषह शय्यापरीषह है।११। असभ्यभाषणरूप परीषह आक्रोशपरीषह है।१२। ताडनरूप परीषह वधपरीषह है।१३। याचनारूप परीषह याचनापरीषह है।१४। अभिलषित वस्तु की अप्राप्तिरूप परीषह अलाभपरीषह है।१५। वात पित्त

પરીષહ અચેલપરીષહ છે (૬) સંયમવિષયક અપ્રીતિનુ નામ અરતિ છે, એ અપ્રીતિરૂપ પરીષહ અરતિપરીષહ છે (૭) સ્ત્રી તરફના રાગપૂર્વક ગમન, વિલાસ, હાસ્ય, ચેષ્ટા તથા ચક્ષુનો વિકાર-કટાક્ષ આદિના અવલોકન જોઈને પણ એ વિષયની કોઈ અભિલાષા ન કરવી તેવો પરીષહ તે સ્ત્રીપરીષહ છે (૮) એક ગામથી બીજા ગામે વિહાર કરવો એનુ નામ ચર્યા છે, આ રૂપ જે પરીષહ તે ચર્યાપરીષહ છે (૯) સ્વાધ્યાય કરવાના સ્થાનનુ નામ નૈષેધિકી છે તેવા રૂપનો જે પરીષહ તે નૈષેધિકીપરીષહ છે (૧૦) વસતીરૂપ પરીષહ શય્યાપરીષહ છે (૧૧) અસભ્યભાષણુ સહન કરવુ તે આક્રોશપરીષહ છે (૧૨) તાડનરૂપ પરીષહ વધપરીષહ છે (૧૩) યાચનારૂપ પરીષહ તે યાચનાપરીષહ છે (૧૪) અભિલષિત વસ્તુની અપ્રાપ્તિરૂપ પરીષહ તે અલાભપરીષહ છે (૧૫) વાત, પિત્ત, કફની વિષમતાથી

तस्मादादौ द्वाभ्यां गाथाभ्यां क्षुधापरीषहजयं प्राह—

मूलम्—दिगिंछापरिगए देहे, तवस्सी भिक्खू थामवं ।
न छिंदे न छिंदावए, न पए न पयावए ॥ २ ॥

छाया—क्षुधापरिगते देहे, तपस्वी भिक्षुः स्थामवान् ।
न छिन्द्यात् न छेदयेत्, न पचेत् न पाचयेत् ॥ २ ॥

टीका—'दिगिंछापरिगए०' इत्यादि ।

तपस्वी=षष्ठाष्टमभक्तादितपोऽनुष्ठानवान् स्थामवान्=मनोबलसमन्वितः, भिक्षुः=साधुः, देहे=शरीरे, क्षुधापरिगते=बुभुक्षया व्याप्ते सति, न छिन्द्यात्=फलादिकं स्वयं न त्रोटयेत्, न छेदयेत्=नाप्यन्यैः फलादीनां छेदनं कारयेदित्यर्थः, न पचेत्=स्वयं पाकं न कुर्यात्, न च पाचयेत्=अन्यैः पाकं न कारयेत् । इदमुपलक्षणम्—

पंथसमा नत्थि जरा, दारिद्द समो य परिभवो नत्थि ।
मरणसमं नत्थि भयं, खुहासमा वेयणा नत्थि ॥ १ ॥

मार्ग के समान जरा कोई नहीं है अर्थात्–निरन्तर चलनेवाला मार्गगामी जराजनित दुःखों का अनुभव करता है । तथा दारिद्र्य के समान अन्य कोई भी परिभव–अर्थात् अनादर नहीं है, तात्पर्य यह है–अन्य गुण के रहने पर भी दारिद्र्य के अस्तित्व में मनुष्य अनादर पाता है । तथा–मरण के समान भय नहीं है और न क्षुधा से बढकर कोई वेदना है, अर्थात् मनुष्य मरण के भयसे जितना डरता है उतना अन्य से नहीं । तथा–क्षुधाजनित वेदना जितनी दुःखदायी होती है उतनी अन्य वेदना नहीं ॥ १ ॥

पंथसमा नत्थि जरा, दारिद्दसमो य परिभवो नत्थि ।
मरणसमं नत्थि भयं, खुहासमा वेयणा नत्थि ॥ १ ॥

માર્ગના સમાન જરા કોઈ નથી, અર્થાત્ નિરંતર ચાલવાવાળા માર્ગગામી જરાજનિત દુઃખોનો અનુભવ કરે છે તથા દારિદ્રયના જેવું અન્ય કોઈ પણ પરિભવ–અર્થાત્ અનાદર નથી તાત્પર્ય એ છે કે, અન્ય ગુણના હોવા છતાં દારિદ્રયના અસ્તિત્વમાં માણસ અનાદર પામે છે તથા મરણના સમાન ભય નથી અને ક્ષુધાથી વધુ કોઈ વેદના નથી અર્થાત્ મનુષ્ય મરણના ભયથી જેટલો ડરે છે, એટલો બીજાથી નથી ડરતો, તથા–ક્ષુધાજનક વેદના જેટલી અસહ્ય હોય છે, તેવી બીજી કોઈ વેદના નથી. ॥ ૧ ॥

छाया—परीषहाणा प्रविभक्तिः, काश्यपेन प्रवेदिता ।
ता युष्माकम् उदाहरिष्यामि, आनुपूर्व्या शृणुत मे ॥ १ ॥

टीका—'परीसहाण' इत्यादि ।

हे शिष्याः ! परीषहाणा प्रविभक्तिः=पृथक् पृथक् विभाग , काश्यपेन=कश्य=गोत्रोत्पन्नेन, श्रीमहावीरवर्धमानस्वामिना प्रवेदिता, प्रकर्षेण बोधिता द्वादशपरिषदि, ता=परीषहाणा प्रविभक्तिम् , आनुपूर्व्या=अनुक्रमेण, यथानिर्दिष्टक्रमेण युष्माकम् उदाहरिष्यामि=कथयिष्यामि, मे=मत्, मम सकाशात् , शृणुत=सावधानतया श्रवणगोचरी कुरुत । 'सुणेह'—अत्र बहुवचनमादरार्थम् ॥ गा. १ ॥

इह सर्वेषु परीषहेषु क्षुधापरीषह एव दुस्सहः । उक्तञ्च—

पथसमा नत्थि जरा, दारिद्दसमो य परिभवो नत्थि ।
मरणसम नत्थि भय, खुहासमा वेयणा नत्थि ॥ १ ॥

छाया—पथिसमा नास्ति जरा, दारिद्र्यसमश्च परिभवो नास्ति ।
मरणसम नास्ति भय, क्षुधासमा वेदना नास्ति ॥ १ ॥ इति

इस प्रकार सुधर्मा स्वामी परीषहों के नामोका कथन करके अब उनका प्रत्येक का स्वरूप प्रकट करते हैं—परीसहाण–इत्यादि.

हे शिष्य ! (परीसहाण पविभत्ती–परीषहाणा प्रविभक्ति) परीषहों का यह पृथक् २ विभाग (कासवेण–काश्यपेन) काश्यगोत्रोत्पन्न श्री वर्धमान स्वामीने (पवेइया–प्रवेदिता) समवसरण में प्रकट किया है। मै (त भे उदाहरिस्सामि–ता युष्माक उदाहरिष्यामि) उस परीषहो के पृथक् २ विभाग को तुम को कहूगा (मे आणुपुव्वि सुणेह–मे आनुपूर्व्या शृणुत) अतः मेरे से उस को यथा क्रम तुम सुनो। इन समस्त परीषहो में क्षुधापरीषह ही दुस्सह है। कहा भी है—

આ પ્રકારે સુધર્મા સ્વામી પરીષહોના નામોનુ કથન કરીને હવે તે દરેકનુ સ્વરૂપ પ્રગટ કરે છે—परीसहाण ઇત્યાદિ

હે શિષ્ય ! 'परिसहाण पविभत्ती'–परीषहाणा प्रविभक्ति પરિષહોના પ્રથક્ પ્રથક્ વિભાગ कासवेण पवेइया–काश्यपेन प्रवेदिता કાશ્યપગોત્રોત્પન્ન શ્રી મહાવીર વર્ધમાન સ્વામીએ સમવસરણમા પ્રગટ કરેલ છે त भे उदाहारिस्सामि–ता युष्माक उदाहरिष्यामि હુ એ પરીષહોના પ્રથક્ પ્રથક્ વિભાગ તમોને કહીશ मे आणुपुव्वि सुणेह– मे आनुपूर्व्या श्रृणुत આથી યથાક્રમ તેને સાભળો મારાથી આ સમસ્ત પરિષહોમા ક્ષુધા પરિષહ દુષ્કર છે કહ્યુ છે કે—

किञ्च—

मूलम्—कालीपव्वगसंकासे, किसे धमणिसंतए।
मायन्ने असणपाणस्स, अदीणमणसो चरे ॥३॥

छाया—कालीपर्वसंकाशाङ्गः, कृशः धमनिसंततः।
मात्रज्ञः अशनपानस्य, अदीनमनाश्चरेत् ॥ ३ ॥

टीका—' कालीपव्वग० ' इत्यादि।

कालीपर्वसंकाशाङ्गः-काली=काकजङ्घा वनस्पति, तस्याः पर्वाणि मध्ये तनूनि, अन्ते स्थूलानि भवन्ति तत्संकाशानि=तत्सदृशानि बाहुजङ्घादीन्यङ्गानि यस्य स तथा, यस्य साधोस्तपश्चर्यया जानुकूर्परादयोऽवयवाः काकजङ्घावत् प्रतलाः सन्ति स इत्यर्थः। अत एव कृशः=कृशशरीरः, धमनिसंततः=धमनिभिः नाडीभिः संततः= व्याप्तः शोणितमांसादीनां शुष्कतया दृश्यमाननाडीयुक्त इत्यर्थः। तथा-अशनपानस्य= अशनम्=ओदनरोटिकादि, पान=दुग्धादि, तयोः समाहारः अशनपानं, तस्य, मात्रज्ञः=परिमाणज्ञानसम्पन्नः। यावताऽऽहारेण स्वकीयोदरपूरणं भवेत् तावत्प्रमाणमेवाहारं गृह्णाति, न तु रसास्वादादिलोभादधिकं गृह्णातीति भावः। तथा-अदीनमनाः

तात्पर्य यह है कि साधु को भूखसे पीडित होने पर भी नवकोटि से विशुद्ध आहार ग्रहण करना चाहिये ॥ २ ॥

फिर भी-' कालीपव्वग० '-इत्यादि।

(कालीपव्वगसंकासे-कालीपर्वाङ्गसंकाशः) काली-काकजंघा (वनस्पति विशेष)के पर्व जैसे अंगवाला अत एव (किसे-कृश) कृशशरीरयुक्त, (धमणिसंतए-धमनिसन्ततः) नसाजाल से व्याप्त, एवं (असणपाणस्स मायन्ने-अशनपानस्य मात्रज्ञः) अशन पान की मात्रा का ज्ञाता साधु

તાત્પર્ય આ છે કે, સાધુએ ભૂખથી પિડિત હોવા છતાં પણ નવપ્રકારના વિશુદ્ધ આહારને જ ગ્રહણ કરવો જોઈએ ॥ ગા. ૨ ॥

ફરી પણ કહે છે कालिपव्वग० ઇત્યાદિ

कालिपव्वगसंकासे-कालीपर्वाङ्ग संकाश કાલી-કાકજંઘાના પર્વ જેવા અંગવાળા અતએવ किसे-कृश કૃશ શરીરયુક્ત, धमणिसंतए-धमनिसंतत નશાજાળથી વ્યાપ્ત અને असणपाणस्स मायन्ने-अशनपानस्य मात्रज्ञ અશન પાનની માત્રાના જ્ઞાતા સાધુ अदीणमणसो-अदीनमना અદીન મન બની સંયમના માર્ગમાં

अन्य छिन्दन्त पचन्त वा नानुमोदयेत् । उपलक्षणत्वादेव-न स्वय क्रीणीयात्, नाप्यन्यैः क्रापयेत्, न चान्य क्रीणन्तमनुमोदयेत् । न स्वय हन्यात्, न चान्यैर्घातयेत्, न चान्य घ्नन्तमनुमोदयेत् । बुभुक्षया पीडितोऽपि नवकोटिशुद्धमेवाहार गृह्णीयादिति भावः ॥ गा. २ ॥

क्षुधा से अधिक कोई वेदना नही है इस लिये सब से पहिले सूत्रकार प्रथम क्षुधापरिषह का जय कहते हैं—' दिगिंछापरिगए '-इत्यादि.

(तवस्सी-तपस्वी) षष्ठाष्टमभक्तादि तपोंका अनुष्ठान करने वाला एव (थामव-स्थामवान्) मनोबल से समन्वित (भिक्खू-भिक्षु) -साधु (देहे) शरीर (दिगिंछापरिगए-क्षुधापरिगते) क्षुधा से व्याप्त होने पर भी (न छिंदे-न छिन्द्यात्) फलादिक को स्वय छेदे नही-तोडे नही (न छिंदावए-न छेदयेत्) न दूसरों से तुडवावे (न पए न पयावए-नपचेत् न पाचयेत्) न स्वय पकावे और न दूसरों से पकवावे। उपलक्षण से (अन्य छिन्दन्त पचन्त वा नानुमोदयेत्, न स्वय क्रीणीयात् नाप्यन्यै. क्रापयेत् न चान्य क्रीणन्तमनुमोदयेत्, न स्वय हन्यात् त चान्यैर्घातयेत् न चान्य घ्नन्तं अनुमोदयेत्) इन पदों का भी यहा सग्रह करलेना चाहिये, अर्थात् छेदन करने वाले तथा पकाने वाले व्यक्ति की अनुमोदना न करे, न स्वय खरीदे न दूसरों से खरीदवावे और न खरीदने वाले की अनुमोदना करे, न स्वय हणे न दूसरों से हणावे और न हणते हुए की अनुमोदना करे।

ક્ષુધાથી અધિક કોઈ વેદના નથી, એટલા માટે સૂત્રકાર સૌથી પહેલા ક્ષુધા પરીષહનો જય કરવા કહે છે दिगिच्छापरिगए-इत्यादि

तवस्सी-तपस्वी છટ્ઠ અટ્ઠમ ભક્તાદિ તપોનુ અનુષ્ઠાન કરવાવાળા તથા थामव-स्थामवान् અને મનોબળથી સમન્વીત भिक्खू-भिक्षु ભિક્ષુ-સાધુ दिगिच्छा परिगए-क्षुधापरिगते શરીરે ભૂખથી વ્યાકુળ હોવા છતા પણ न छिंदे-न छिन्द्यात् ફુળ ફળાદિકને સ્વય છેદવુ નહિ, તોડવુ નહિ, न छिंदावए-न छेदयेत् બીજાથી તોડાવવુ નહિ नपए न पयावए-नपचेत् न पाचयेत् ન સ્વય પકાવે, અને ન બીજાથી પકાવે ઉપલક્ષણથી अन्य छिन्दन्त पचन्त वा नानुमोदयेत् છેદન કર વાવાળી તથા પકવવાવાળી વ્યક્તિની અનુમોદના ન કરે न स्वय क्रिणीयात् नान्यै क्रापयेत् न चान्य क्रीणन्तमनुमोदयेत् ન સ્વય ખરીદે ન બીજાથી ખરીદાવે કે ન તેની અનુમોદના કરે न स्वय हन्यात् न चान्यैर्घातयेत् न चान्यघ्नन्तमनुमोदयेत् ન સ્વય હણે, ન કોઇથી હણાવે કે ન તેની અનુમોદના કરે

अत्र क्षुधापरीषहविजये दृष्टान्त प्रदर्श्यते—

आसीदुज्जयिन्या गजमित्रनामा श्रेष्ठी । तस्य दृढवीर्यनामकः पुत्रोऽभवत् । एकदा गजमित्रश्रेष्ठिनो भार्या मृता । ततः ससारासारता विज्ञाय सजातवैराग्यो ऽसौ दृढवीर्यपुत्रेण सह प्रव्रजितः । स च गजमित्रमुनिः स्व शिष्येण दृढवीर्येण सह ग्रामानुग्राम विचरस्तत्र तत्र धर्मदेशना कुर्वन् सयमेन तपसाऽऽत्मान भावयन् विहरति । स चैकदा विहार कुर्वन् विस्मृतमार्गः सन् महारण्य प्रविष्टः ।

तत्र क्वचिन्मृगाणा यूथा इतस्ततो धावन्ति । क्वचिज्जम्बूकाः स्वपरिवारैः सह शब्दायन्ते । क्वचिद् व्याघ्रा उत्प्लवन्ति । क्वचित् सिंहा गर्जन्ति, येषा नादानुपश्रुत्य

क्षुधापरीषह के विजय करने में दृष्टात इस प्रकार है—उज्जैनी नगरी में गजमित्र नामका एक सेठ रहता था। उसका एक पुत्र था जिसका नाम दृढवीर्य था। एक समय की बात है कि सेठ की पत्नी का देहान्त हो गया। इससे सेठ को ससार, शरीर एव भोगों से विरक्ति आगई और अपने पुत्र के साथ उन्होंने दीक्षा धारण करली। साधुचर्या की विधि के अनुसार सशिष्य वे विहार करने लगे। वे जनता को धर्म के उपदेश से वासित करते और सयम एव तप से अपनी आत्मा को भावित करते हुए ग्रामानुग्राम विचरते थे। एक समय की बात है कि ये विहार में मार्ग भूल गये और भयकर किसी अटवी में जा पहुँचे। वहा पहुँच कर ये देखते क्या हैं कि कही पर इधर उधर मृगों का झुण्ड दौड रहा है, कही पर शृगाल फिकार कर रहे हैं

क्षुधा परिषहने જીતવાની ઉપર દૃષ્ટાંત આ પ્રકારે છે—

ઉજ્જૈની નગરીમા ગજમિત્ર નામનો એક શેઠ રહેતો હતો તેને એક પુત્ર હતો તેનુ નામ દૃઢવીર્ય હતુ એક સમય ની વાત છે કે, શેઠની પત્નીનો દેહાત થઈ ગયો તેથી શેઠને સસાર શરીર અને ભોગોથી વિરક્તિ આવી ગઇ અને પોતાના પુત્રની સાથે તેણે દીક્ષા ગ્રહણ કરી લીધી સાધુ ચર્યાની વિધી અનુસાર સશિષ્ય તેઓ વિહાર કરવા લાગ્યા તેઓ જનતાને ધર્મનો ઉપદેશ આપતા આપતા સયમ અને તપથી પોતાના આત્માને ભાવિત કરતા ગ્રામનુ ગ્રામ વિચરવા લાગ્યા એક સમયની વાત છે કે વિહારમા એ મુનિરાજ માર્ગ ભૂલી ગયા અને ભયકર જગલમા જઈ પહોચ્યા ત્યા પહોચતા તેમણે એવુ જોયુ કે, જ્યા ત્યા મૃગોના ટોળા દોડી રહ્યા છે, ક્યાક શિયાળયા લાળી કરી રહ્યા છે, વાઘ ઘુમી રહ્યા છે, સિંહ ગર્જી રહ્યા છે, ક્યાક સિહગર્જનના ભયથી

=अन्याकुलचित्तः, अशनादेरभाप्तौ दैन्य विपाद च न कुर्वन्नित्यर्थः, चरेत्=सयममार्गे विचरेत् । प्राकृतत्वात्-'सकास' इति विशेषणस्य परनिपात' ।

(अदीणमणसो-अदीनमनाः) आदीनमन होकर सयम के मार्ग में (चरे-चरेत्) विचरण करे।

भावार्थ-विशिष्ट तपस्याओं के अनुष्ठान करते २ जिसके शारीरिक अवयव काक की जघा के पर्व समान बीच मे पतले तथा अन्त में स्थूल हो गये हैं, और इससे जिसका शरीर अत्यत कृश हो गया है, तथा शरीर मे कृशता होने की वजह से ही जिसके शरीर के नसाजाल स्पष्ट दिखलाई दे रहा है ऐसा साधु इतना ही आहार ग्रहण करे की जिन से सयमयात्राका निर्वाह हो सके। रसास्वाद के लोभ से अधिक आहार न लेवे । तथा जिस समय तपस्या का पारणा करने का अवसर आवे उस समय यदि आहार प्राप्त न हो तो भी चित्त में किसी भी प्रकार का विषाद न करे और सयममार्ग मे सदा सावधान बने रहने की चेष्टा करता रहे। काक की जघा के पर्व बीच मे पतले एव अन्त में स्थूल होते हैं, तपस्या करते २ साधु के भी जघा आदि अग इसी तरह हो जाते हैं।

चरे-चरेत् વિચરણ કરે

ભાવાર્થ—વિશિષ્ટ તપસ્યાઓનુ અનુષ્ઠાન કરતા કરતા જેના શારીરિક અવયવ કાકની જઘાના પર્વ સમાન વચમા પાતળા તથા અતમા સ્થૂળ થઇ ગયેલ હોય અને તેનાથી જેનુ શરીર અત્યત કૃશ થઇ ગયેલ હોય તથા શરીરમા કૃષતા આવી જવાના કારણે જેના શરીરની નાડીઓ સ્પષ્ટ દેખાઇ આવે છે, એવા સાધુ એટલો જ આહાર ગ્રહણ કરે કે, જેનાથી સયમ માર્ગનો નિર્વાહ થઈ શકે રસ સ્વાદના લોભથી અધિક આહાર ન લે તથા જે સમય તપસ્યાનુ પારણુ કરવાનો સમય આવે તે વખતે કદાચ આહાર ન મળી શકે તો પણ ચિત્તમા કોઈ પણ પ્રકારનો વિષાદ ન કરે અને સયમ માર્ગમા સદા સાવધાન બની રહેવાની ચેષ્ટા કરતા રહે કાકની જઘાનુ પર્વ વચમા પાતળુ અને છેડે સ્થૂળ હોય છે, તપસ્યા કરતા કરતા સાધુની જઘા આદિ અગ આ પ્રકારના થઈ જાય છે

तत्र वने गच्छतस्तस्य गजमित्रमुनेश्चरणतल विपमविपभरेण कण्टकाग्रेण विद्धमभवत् । ततो गन्तुमसमर्थोऽसौ निजायुरल्पमवगम्य चतुर्विधाहारस्य प्रत्याख्यान कर्तुमुद्यतः सन् शिष्यमवदत्–इतोऽन्यत्र गम्यताम् , अत्र दुःसह खलु क्षुधापरीपहस्तत्र सोढव्यः स्यात् । शिष्योऽवदत्–भदन्त ! यथा छाया शरीरं विहाय नापसरति, तथाऽहमपि भवदीयचरणयुगल परित्यज्य नैव गमिष्यामि । इत्युक्त्वाऽसौ

उधर फैले हुए हैं, लताप्रतानो द्वारा ग्रथित होकर एक जैसे बन गये हैं। इस प्रकार यह अटवी अनेक हिंसक जीवों से परिपूर्ण होती हुई जनों के लिये सर्वथा दुर्गम थी। कुश काश आदि घास से भरे हुए रहने के कारण यहा के मार्ग बडे ही विकट बने हुए थे। यहा की भूमि ऊची नीची और काटों से व्याप्त थी।

इस अटवीमें चलते हुए गजमित्र मुनिराज के पैरो मे विपम वेदना कारक विपैले काटे चुमने लगे तथा उनके पैरों के तलिये काटों से विंध गये, इससे ये आगे विहार नही कर सके। इन्होंने उस समय अपनी अवशिष्ट आयु बहुत अल्प जानकर चतुर्विध आहार के परित्याग करने के अभिप्राय से अपने शिष्य से कहा—तुम यहा से किसी दूसरी जगह चलेजाओ नही तो यहा पर मेरे साथ रहने से तीव्र क्षुधापरीपह तुम्हें सहन करना पडेगा। गुरु की इस बात को सुनकर शिष्य ने कहा, भदन्त! जिस प्रकार छाया वृक्ष को नहीं छोड़ती है उसी तरह मैं भी आप के चरणकमलो को छोडकर अन्यत्र नही जा सकता।

ઓથી આ બધા વૃક્ષો એકરૂપ બની ગયા દેખાય છે, આ પ્રકારે તે જગલ અનેક હિંસક જીવોથી પરિપૂર્ણ હતુ, માણુસો માટે દરેક રીતે ભયકારક હતુ, જમીન ઉપર ઉગેલા ઘાસ વગેરેને કારણે કોઈ સરળ માર્ગ દેખાતો નથી, ભૂમિ ઉચીનીચી અને કાટાથી ભરેલી હતી

આ જગલમા ચાલતા ચાલતા ગજમિત્ર મુનિરાજના પગોમા ઘણી વેદના ઉપજાવે તેવા કાટા લાગવા લાગ્યા આથી તેના પગોના તળીયા કાટાથી વિધાઈ ગયા જેથી તે આગળ વિહાર કરી શકયા નહી તેમણે તે સમય પોતાની બાકી રહેલ આયુ ઘણી ટુકી જાણીને ચાર પ્રકારના આહારનો ત્યાગ કરવાના ભાવથી પોતાના શિષ્યને કહ્યુ, તમે અહિથી કોઈ અન્ય સ્થળે વિહાર કરો, આ સ્થળે મારી સાથે રહેવાથી તમારે ભૂખનો તીવ્ર પરિપહ સહન કરવો પડશે, ગુરુની આ વાતને સાભળીને શિષ્યે કહ્યુ–ભદન્ત! જે પ્રકારે છાયા વૃક્ષને છોડતી નથી તેવી રીતે હુ પણ આપના ચરણ કમળને છોડીને અન્યત્ર જઈ શકતો નથી

क्वचिद्भयभीताश्चकिता हस्तिनः पलायन्ते । क्वचिच्च विषमविषधरा भयकराः फणिनः स्वकीयविस्तृतफणाटोपमुत्थाप्य समुत्तिष्ठन्ति । तथा बृहद्विषाणधारिणः स्थूलकायाः श्यामवर्णा महिषाः क्वचित् सजलपङ्किले गर्ते शरीरपरिवर्तनेन पङ्कलिप्तदेहाः सन्ति । क्वचित् तथैव सूकराणा यूथाः परिभ्रमन्ति । क्वचिद्वानरा क्वचिद् ऋक्षा अत्युत्प्लवन्ति । लतावल्लीसमावृता निबिडच्छाया विटपिनः परितः समुल्लसन्ति । क्वचिन्नानाविधानि निकुञ्जानि भवनानीव विलसन्ति । क्वचित् कण्टकिनो वृक्षाः परितः परस्पर लतावितानैरुद्ग्रथिता सन्ति, येषां कण्टका इतस्ततो विकीर्णाः सन्ति । एव बहुहिंस्रसकुला कुशकाशादितृणपरिपूर्णा निम्नोन्नता कण्टकिता जनाना दुर्गमा वनस्थली वर्तते ।

कही पर व्याघ्र घूम रहे हैं, कहीं पर सिंह गर्ज रहे हैं, कहीं पर सिंह की गर्जना को सुनकर भय से त्रस्त गजराज चिंघार करते हुए इधर उधर भागे फिर रहे हैं, कही पर विषम विषधर सर्प अपने फणों को ऊपर उठाकर बैठे हुए हैं, कही पर जगली भैसे कि जिनका शरीर बिलकुल काला है, तथा सींग भी जिनके बडे २ हैं और जो शरीर मे विशेष स्थूल है, सजलगर्त मे कि जिसमे कादव हो रहा है अपने शरीर को इधर से उधर करते हुए कीचड से लिप्त बने हुए हैं। इसी तरह कही २ शूकरो का यूथ भी इधर उधर भाग रहा है । कही २ पर वानर और कही पर ऋक्ष–रीछ–उछलकूद कर रहे हैं। इस वन में चारो ओर लताओं से वेष्टित बहुत गहरी छाया वाले वृक्षों के झुड हैं। कही २ पर वृक्षों का झुड ऐसे मालूम पडते हैं जैसे मानो मकान ही खडे हुए हे। कही २ पर काटेदार वृक्ष कि जिनके काटे इधर

ત્રાસીને હાથી ચિત્કાર કરતા અહિં તહિં નાસભાગ કરી રહ્યા છે, ક્યાક વિષમ વિષધરો પોતાની ફેણોને ઉચી કરીને બેઠા છે, ક્યાક જગલી ભેસો કે જેના શરીર એકદમ કાળા છે અને જેના શીગ લાબા છે અને શરીર જેના અલમસ્ત છે તે જળથી ભરેલા ખાડાઓમા જેમા કાદવ ભરેલ છે તેમા આળોટી પોતાના શરીરને કીચડથી ખરડાવી રહેલ છે, આવી રીતે ડુકરોના જુથો પણ અહિં તહિં ભાગતા નજરે પડે છે, ક્યાક ક્યાક વાનર અને રીછ કુદાકુદ કરતા દેખાય છે એ જગલ ચારે તરફથી મોટા વૃક્ષો અને તેની ડાળીયો તથા અન્ય વેલા પાનથી છવાઈ રહેલ છે, કોઈ વૃક્ષના ઝુડ એવા અરસપરસ મળી ગયા દેખાય છે કે જાણે તેની નીચે મકાન જેવુ બની ગયેલ છે, કોઈ સ્થળે કાટાવાળા વૃક્ષોથી તેના કાટા જમીન ઉપર જ્યા ત્યા પડયા વેલા

या सा रूपविनाशिनी स्मृतिहरी पञ्चेन्द्रियाकर्षिणी,
चक्षुःश्रोत्रललाटदीनकरणी सक्लेशसंपादिनी ।
वन्धूना त्यजनी विदेशगमनी धैर्यस्य विध्वंसिनी,
सेयं तिष्ठति सर्वभूतदमनी प्राणापहारिक्षुधा ॥ १ ॥

अपरं च—

विवेको ह्रीर्दया धर्मो, विद्या स्नेहश्च सौम्यता ।
सत्त्वं च जायते नैव, क्षुधार्तस्य शरीरिणः ॥ २ ॥ इति ॥

तथापि स दृढवीर्यशिष्यः कस्मिन्नपि निजात्मप्रदेशे कातरतां नाश्रयति किं

जो आत्माके प्रतिप्रदेशमें व्याप्त होकर अपना प्रबल प्रताप दिखलाती है, जैसे कहा भी है—

यह क्षुधा रूप को विनष्ट कर देती है, स्मृति को ध्वस्त कर देती है, पाचों इन्द्रियों की शक्ति का ह्रास कर देती है, चक्षु मे श्रोत्र में एव ललाट में दिनता के निशानें बना देती हैं सक्लेश परिणामों को जागृत करती रहती है, वन्धुओं का वियोग करा देती है, विदेश मे वास करा देती है, धैर्य को जडमूल से उखाड देती है, अधिक क्या कहा जाय यह क्षुधा प्राणियों के प्राण का भी हरण करने वाली है ॥ १ ॥

और भी कहा है—क्षुधार्त्त प्राणी के विवेक, लज्जा, दया, धर्म, विद्या स्नेह, सौम्यता, वल आदि सभी सद्गुण नष्ट हो जाते हैं ॥ २ ॥

मुनि दृढवीर्य शिष्य की आत्मा के प्रतिप्रदेश मे यद्यपि क्षुधा की तीव्र वेदना जागृत हो रही थी तो भी वह कभी भी कायर नही बना ।

અંદરના ભાગમા પ્રવેશ કરીને પોતાનો પ્રબળ પ્રભાવ બતાવે છે કહ્યુ પણ છે—

આ ભૂખ રૂપનો નાશ કરે છે, સ્મૃતિનો ધ્વંસ કરે છે, પાચ ઇન્દ્રિયની શક્તિઓને ક્ષિણ બનાવી દે છે, આખ, કાન અને કપાળમા દિનતાની નિશાની જગાડે છે ક્લેશના પરિણામોને જાગ્રત કરે છે, બંધુઓનો વિયોગ કરાવે છે, વિદેશમા વાસ કરાવે છે, ધૈર્યને જડમુળથી ઉખેડી નાખે છે, છેલ્લે છેલ્લે આ ભૂખ પ્રાણીઓના પ્રાણોનુ પણ હરણ કરે છે ॥ ૧ ॥

ફરી પણ કહ્યુ છે ભૂખથી પીડાતા પ્રાણીમા વિવેક, લજ્જા, દયા, ધર્મ વિદ્યા, સ્નેહ, સૌમ્યતા, બળ, આદિ સઘળા સદ્દગુણો નાશ પામે છે ॥ ૨ ॥

મુનિ દૃઢવીર્ય શિષ્યના આત્માના ઉંડાણમા જો કે, ભૂખની તીવ્ર વેદના થઈ હતી તો પણ કોઈ વખત કાયર ન બન્યો પોતાના

तत्रैव निवसति स्म। गुरुश्च चतुर्विधाहारस्य प्रत्याख्यानं कृतवान्। स च शिष्यः स्वगुरु परितस्तदङ्गरक्षणार्थं परिभ्रमंस्तिष्ठति, तत्र विविधेषु मनोज्ञेषु रुचिरेषु फलेषु सत्स्वपि न तानि त्रोटयितुमिच्छति, वृक्षाधस्तले पतितान्यपि फलानि सचित्ततया केनाप्यदत्ततया च नैव गृह्णाति। आहारार्थं किंचिद्दूरं गत्वा गत्वा प्रतिनिवर्तते। वसतेरभावात् क्वचिदाहारो न लभ्यते। मार्गस्य दुर्गमतया कश्चित् पथिकोऽपि नायाति, यस्मादशनं गृह्णीयात्। पुनरुज्ज्वलभावेन गुरोर्वैयावृत्त्यं करोति। यद्यपि तदा क्षुधाया बलं वर्धमानमात्मनः प्रतिप्रदेशं व्याप्तुं प्रवर्तते। यतः—

शिष्य की इस प्रकार बात को सुनकर गुरु महाराज ने चारों प्रकार के आहार का परित्याग कर दिया। शिष्य ने इस परिस्थिति में अपने गुरु महाराज की सेवा करना प्रारंभ कर दिया। उस अटवी में यद्यपि अनेक प्रकार के मनोज्ञ सरस फल थे तो भी उन्हें तोड़ने का शिष्यने स्वप्न में भी विचार नहीं किया। वृक्षों के नीचे टूटे हुए फल पडे रहते थे उनको भी सचित्त होने की वजह से ग्रहण नहीं किया। तथा किसी २ फल के अचित्त होने पर भी दाता के अभाव से वे अदत्त होने से नहीं लिये। शिष्य आहार के लिये जाता है और कुछ दूर जा जाकर पीछे वापिस लौट आता है, क्यों कि एक तो वहां वसति नहीं थी, इस लिये वहां आहार का कोई जोग नहीं मिलता था। दूसरे–मार्ग अत्यंत दुर्गम होने से उस रास्ते कोई भी पथिक प्रायः नहीं आता जाता था। परन्तु शिष्य अनन्य भाव से गुरु की सेवा करता था। क्षुधा एक ऐसी वस्तु है कि

શિષ્યની આ પ્રકારની વાત સાભળીને ગુરુ મહારાજે ચાર પ્રકારના આહારનો ત્યાગ કરી દીધો શિષ્યે આ પરિસ્થિતિમા પોતાના ગુરુ મહારાજની સેવા કરવાનો પ્રારભ કર્યો તે જગલમા જો કે, અનેક પ્રકારના સુદર અને સ્વાદિષ્ટ એવા ફળો હતા તો પણ તેને તોડવાનો શિષ્યે સ્વપ્નામા પણ વિચાર ન કર્યો વૃક્ષોની નીચે તૂટીને પડેલા જે ફળ દેખાતા તેને પણ સચિત્ત માનીને ગ્રહણ કર્યા નહી તથા કોઇ કોઈ ફળ અચિત્ત હોવા છતા આપનારના અભાવથી તે અદત્ત હોવાથી લીધા નહી શિષ્ય આહાર માટે જતો અને થોડે દૂર જઈ ત્યાથી પાછો ફરી આવતો કેમકે, એક તો ત્યા વસ્તી હતી નહી માટે ત્યા આહારનો કોઈ જોગ મળતો ન હતો, બીજુ માર્ગ અત્યત દુર્ગમ હોવાથી તે રસ્તે કોઈ પણ વટેમાર્ગુ આવતો જતો ન હતો પરતુ શિષ્ય અનન્ય ભાવથી ગુરુની સેવા કરતો હતો ભૂખ એક એવી વસ્તુ છે કે જે આત્માની

या सा रूपविनाशिनी स्मृतिहरी पञ्चेन्द्रियाकर्षिणी,
चक्षु:श्रोत्रललाटदीनकरणी सक्लेशसपादिनी ।
बन्धूना त्यजनी विदेशगमनी धैर्यस्य विध्वसिनी,
सेय तिष्ठति सर्वभूतदमनी प्राणापहारिक्षुधा ॥ १ ॥

अपर च—

विवेको ह्रीर्दया धर्मो, विद्या स्नेहश्च सौम्यता ।
सत्त्व च जायते नैव, क्षुधार्तस्य शरीरिणः ॥ २ ॥ इति ॥

तथापि स दृढवीर्यशिष्यः कस्मिन्नपि निजात्मप्रदेशे कातरता नाश्रयति किं

जो आत्माके प्रतिप्रदेशमे व्याप्त होकर अपना प्रबल प्रताप दिखलाती है, जैसे कहा भी है—

यह क्षुधा रूप को विनष्ट कर देती है, स्मृति को ध्वस्त कर देती है, पाचों इन्द्रियों की शक्ति का ह्रास कर देती है, चक्षु में श्रोत्र में एव ललाट में दिनता के निशानेंबना देती हैं सक्लेश परिणामों को जागृत करती रहती है, बन्धुओं का वियोग करा देती है, विदेश मे वास करा देती है, धैर्य को जडमूल से उखाड देती है, अधिक क्या कहा जाय यह क्षुधा प्राणियों के प्राण का भी हरण करने वाली है ॥ १ ॥

और भी कहा है–क्षुधार्त्त प्राणी के विवेक, लज्जा, दया, धर्म, विद्या स्नेह, सौम्यता, बल आदि सभी सद्गुण नष्ट हो जाते हैं ॥ २ ॥

मुनि दृढवीर्य शिष्य की आत्मा के प्रतिप्रदेश मे यद्यपि क्षुधा की तीव्र वेदना जागृत हो रही थी तौ भी वह कभी भी कायर नही बना ।

અદરના ભાગમા પ્રવેશ કરીને પોતાનો પ્રબળ પ્રભાવ બતાવે છે કહ્યુ પણ છે—

આ ભૂખ રૂપનો નાશ કરે છે, સ્મૃતિનો ધ્વસ કરે છે, પાચ ઇન્દ્રિયની શક્તિઓને ક્ષિણ બનાવી દે છે, આખ, કાન અને કપાળમા દિનતાની નિશાની જગાડે છે કલેશના પરિણામોને જાગ્રત કરે છે, બધુઓનો વિયોગ કરાવે છે, વિદેશમા વાસ કરાવે છે, ધૈર્યને જડમુળથી ઉખેડી નાખે છે, છેલ્લે છેલ્લે આ ભૂખ પ્રાણીઓના પ્રાણોનુ પણ હરણ કરે છે ॥ ૧ ॥

ફરી પણ કહ્યુ છે ભૂખથી પીડાતા પ્રાણીમા વિવેક, લજ્જા, દયા, ધર્મ વિદ્યા, સ્નેહ, સૌમ્યતા, બળ, આદિ સઘળા સદ્ગુણો નાશ પામે છે ॥ ૨ ॥

મુનિ દૃઢવીર્ય શિષ્યના આત્માના ઉડાણમા જો કે, ભૂખની તીવ્ર વેદના થઈ હતી તો પણ કોઈ વખત કાયર ન બન્યો પોતાના

तु कर्मनिर्जरार्थं क्षुधापरीषहं निर्जित्य गुरुसेवापरायण एवासीत्। ततो गजमित्र-मुनिः कण्टकजनितामसह्यवेदनां सहमानः समाधिभावेन निजायुः समाप्य प्रथम-कल्पे वैमानिकदेवत्वं प्राप्तः। अथासौ देवः स्वकीयपूर्वभवमवधिना विज्ञाय, स्वदिव्यशक्त्या शिष्यरक्षार्थं तत्समीपप्रदेशे वसतिं निर्माय स्वयं मनुष्यरूपः सन् दृढवीर्यशिष्यं प्राह—मुने! इतः समीपे वसतिर्दृश्यते, अशनपानमानीयताम्। शिष्यो वदति-अयमस्ति कश्चिद्देवप्रपञ्चः, इह हि नासीत् पुरा क्वापि वसतिः, भूमि

अपने वीर्योल्लास से उसने इस परीषह को खूब सहन किया। और गुरु महाराज की सेवा भक्ति की, क्यों कि शिष्य को यह पूर्ण-श्रद्धा थी कि कर्मनिर्जरा के लिये क्षुधापरीषह को सहन करना ही चाहिये। पैर मे लगे हुए काटे की असह्य वेदना प्रतिक्षण बढने लगी, अपनी आयु के अन्त समयमे समाधिभाव से कालधर्म को प्राप्त होकर प्रथमकल्प में वैमानिक देव हुए। इन्हो ने देव की पर्याय में अपने पूर्वभव को अवधिज्ञान से जानकर अपने शिष्य की प्राणरक्षा निमित्त दिव्यशक्ति से उसके समीप प्रदेश मे एक वसति का निर्माण किया और स्वय मनुष्य के रूप में प्रकट होकर शिष्य से कहने लगे कि यहा से नजदीक ही एक वसति दिखाइ देती है अतः वहा से आप आहार पानी ले आइये। देव की इस प्रकार बात को सुनकर शिष्य ने चित्त में विचार किया—यह कोई देव छलना करता है। मै पहिले यहा कई बार आया हू परन्तु मुझे तो कोई वसति नजर नही आई, इसलिये यहा से आहार पानी

વિર્યોલ્લાસથી તેણે આ પરીષહને ખૂબ સહન કર્યો અને ગુરુ મહારાજની સેવા ભક્તિ કરી કેમકે, શિષ્યને એ પૂર્ણ શ્રદ્ધા હતી કે, કર્મનિર્જરા માટે ક્ષુધા પરિષહ સહન કરવો જોઈએ પગમા લાગેલા કાટાઓની વેદના રોજ બરોજ વધવા લાગી, પોતાના આયુના અતસમયમા સમાધીભાવથી ગુરુજી કાળ ધર્મને પામી પ્રથમ કલ્પમા વૈમાનિક દેવ બન્યા તેઓએ દેવની પર્યાયમા પોતાના પુર્વભવને અવધિજ્ઞાનથી જાણીને પોતાના શિષ્યની પ્રાણરક્ષા નિમિત્ત દિવ્ય શક્તિથી તેના સમીપપ્રદેશમા એક વસ્તિનુ નિર્માણ કર્યું અને પોતે મનુષ્યના રૂપમા પ્રગટ બનીને શિષ્યને કહેવા લાગ્યા કે, અહિથી નજીક જ એક વસ્તિ દેખાય છે માટે ત્યાથી તમે આહાર પાણી લઈ આવો, દેવની આ પ્રકારની વાતને સાભળીને શિષ્યે ચિત્તમા વિચાર કર્યો કે, આ કોઈ દેવ મારી છલના કરે છે હુ પહેલા કેટલીએ વખત ગયો છુ પરતુ મને કોઈ વસ્તી દેખાઈ નથી, માટે ત્યાથી આહાર પાણી લાવવો ઉચિત નથી શિષ્યની આ

रत्र्या प्रागेव दृष्टाऽस्माभिः, अतोऽत्राशनपान न ग्रहीष्यामि। ततोऽसौ प्रसन्नमनसा साक्षाद्देवरूप धृत्वा दृढवीर्यमुनिं प्रशसति–धन्योऽसि दृढव्रतोऽसि ' इत्यादि। पुनरसौ दृढवीर्यमुनिर्दुःसह क्षुधापरीषह सहमानः क्षपकश्रेणीमारुह्य प्रशस्तध्यानेन शुभाध्यवसायेन केवलज्ञान प्राप्य मोक्ष प्राप्तवान्। स च देवस्तस्य केवलोत्सव निर्वाणोत्सव च कृत्वा स्वस्थान गत॰। एव सर्वमुनिभिरपि दृढवीर्यमुनिवत् क्षुधापरीषहः सोढव्यः॥ ३॥

क्षुधा सहमानस्यैषणीयाहारार्थं भिक्षाचर्या पर्यटतो मुनेर्यदि श्रमादिजनिता पिपासा स्यात्तर्हि साऽपि सोढव्येत्याशयेन पिपासापरीषहजय प्राह—

मूलम्—तओ पुट्ठो पिवासाए, दोगुच्छी लज्जसजए।
सीओदग न सेविज्जा, वियडस्सेसणं चरे॥ ४॥

ग्रहण करना उचित नही है। शिष्य की इस प्रकार दृढ विचारधारा को देखकर वह देव बहुत ही प्रसन्न हुआ और साक्षात् रूप में प्रकट होकर शिष्य की बहुत प्रशसा करने लगा, बोला–आप धन्य हैं व्रत के पालन करने में अतीव दृढप्रतिज्ञ है। शिष्य ने दुःसह क्षुधा परीषह को सहन करने से क्षपकश्रेणी पर आरूढ होकर प्रशस्त–ध्यान एवं शुभाध्यवसाय के बल पर केवलज्ञान का लाभ कर मोक्ष को प्राप्त किया। इनके गुरु महाराज का जीव जो देव था उसने अपने पूर्वपर्याय के शिष्य को प्राप्त हुए केवलज्ञान के एव निर्वाण के उत्सव को मनाकर अपने स्थान गया। इसी तरह प्रत्येक मुनिका कर्तव्य है कि वह दृढवीर्यमुनि की तरह क्षुधापरीषह को सहन करे॥ ३॥

પ્રકારની દૃઢ ધારણા જોઇને તે દેવનો જીવ ખૂબજ પ્રસન્ન થયો અને પ્રગટ થઇને શિષ્યની ખૂબ પ્રશંશા કરવા લાગ્યા તેમણે કહ્યું–આપને ધન્યવાદ છે, વ્રતનુ પાલન કરવામા દૃઢ પ્રતિજ્ઞ છો શિષ્યે દુ સહ ભૂખનો પરિષહ સહન કરવાથી ક્ષપકશ્રેણી ઉપર આરૂઢ બની પ્રશસ્ત ધ્યાન અને શુભ અધ્યવસાયના બળ ઉપર કેવળજ્ઞાનનો લાભ કરી મોક્ષને પ્રાપ્ત કર્યો દેવ કે જે તેના ગુરુ મહારાજનો જીવ હતો તેણે પોતાના પૂર્વ પર્યાયના શિષ્યને પ્રાપ્ત થયેલ કેવળજ્ઞાનના અને નિર્વાણના ઉત્સવને મનાવીને પોતાને સ્થાને ગયા આવી રીતે પ્રત્યેક મુનિનુ કર્તવ્ય છે કે, તે દૃઢવીર્ય મુનિની માફક ક્ષુધા પરિષહને સહન કરે ॥ ૩ ॥

छाया—ततः स्पृष्ट पिपासया, जुगुप्सी लज्जासयतः ।
शीतोदक न सेवेत विकृतस्य एपणा चरेत् ॥ ४ ॥

टीका—' तओ पुट्ठो ' इत्यादि ।

ततः=क्षुधापरीषहानन्तर, पिपासया=तृषया, स्पृष्टः=व्याप्तः सन्, जुगुप्सी =जुगुप्सक. अनाचारविरत इत्यर्थ तथा–लज्जासयतः–लज्जायां=सयमे सम्यग् यत्नवानित्यर्थः । साधुः शीतोदक=सचित्त जल ' न सेवेत ' न व्यापृणुयात् किं तु विकृतस्य=यवतण्डुलद्राक्षादिधावनोत्कालनादिना वर्णगन्धरसस्पर्शैरन्यथाभाव प्राप्तस्य प्रासुकस्य जलस्य, प्रासुकजल त्वेकविंशतिविध भवतीत्याचाराङ्गसूत्रे द्वितीयश्रुतस्कन्धे नवमाध्ययने निगदितम्—

क्षुधापरीषह को सहन करने वाला मुनि को आहार की गवेषणा करते हुए पिपासा लगे, तथा अहार करने के बाद पिपासा लगे तो उसको सहन करना चाहिये, इस आशय से अब सूत्रकार पिपासापरीषह को कहते हैं—" तओ पुट्ठो " इत्यादि ।

(तओ–तत.) क्षुधापरीषह के अनन्तर (पिवासाए पुट्ठो–पिपासया–स्पृष्ट) पिपासा से व्याप्त होने पर भी (दोगुच्छी–जुगुप्सी) अनाचार-विरत तथा (लज्जसजए–लज्जासयत) सयम की रक्षा करने मे प्रयत्न शील साधु (सीओदग न सेविज्जा–शीतोदक न सेवेत) सचित्त जल का सेवन नहीं करे । किन्तु (वियडस्सेसण चरे–विकृतस्य एषणा चरेत्) विकृत–यव, तण्डुल, एव द्राक्षा आदि के धोने से अथवा उनके उकालने से जिनके वर्ण, गध, रस तथा स्पर्श का परिवर्तन हो चुका है ऐसे प्रासुक जल की गवेषणा करे। तात्पर्य यह है कि पिपासा से पीडित होने

ક્ષુધા પરિષહ સહન કરનાર મુનિને આહાર કર્યા પછી તરસ લાગે તેને સહન કરવી જોઈએ આ આશયથી સૂત્રકાર પિપાસા પરિષહ કહે છે तओ पुट्ठो–ઇત્યાદિ

तओ–तत ક્ષુધા પરિષહના અનન્તર पिवासाए पुट्ठो–पिपासयास्पृष्ट તરસથી વ્યાપૃત હોવા છતા અનાચાર વિરત તથા दोगुच्छि–जुगुप्सी અનાચાર વિરત તથા लज्जासजए–लज्जासंयत સયમની રક્ષા કરવામા પ્રયત્નશીલ સાધુ सीओदग न सेविज्ज–शीतोदक न सेवेत સચિત્ત જલનુ સેવન ન કરે કિંતુ वियडस्सेसण चरे–विकृतस्य एषणा चरेत् વિકૃત (અચિત્ત)–જવ, ચોખા, દ્રાક્ષ વગેરેના ધોવાથી અથવા એને ઉકાળવાથી તેના વર્ણ, ગધ, રસ તથા સ્પર્શનુ પરિવર્તન થઈ ચુકયુ છે એવા પ્રાસુક જળની ગવેષણા કરે તાત્પર્ય એ છે કે,તરસથી પીડાતા હોવા છતા પણ સાધુએ સચિત્ત

(१) उस्सेइम–उत्स्वेदिम–पिष्टोत्स्वेदनार्थमुदकम्। रोटिकाया कृताया येनो-दकेन पिष्टस्थाल्यादिधावन क्रियते तदित्यर्थः।
(२) ससेइम–ससेकिम–उत्कालिताना पत्रशाकादीनामनपगततिक्तादिरसाप-सारणार्थं शैत्यार्थं वा येनोदकेन धावन क्रियते, तदित्यर्थः।
(३) चाउलोदग–तण्डुलोदक–तण्डुलधावनोदकम्।
(४) तिलोदग–तिलोदक–तिलधावनोदकम्।
(५) तुसोदग–तुषोदक–तुषधावनोदकम्।
(६) जवोदग–यवोदक–यवधावनोदकम्, अत्र 'यव' इत्युपलक्षण तेन व्रीह्या-दिधावनोदकस्यापि ग्रहणम्।

पर भी साधु को चाहिये कि वह कभी भी सचित्त अनेषणीय जल का उपयोग न करे। प्रासुक जल इक्कीस २१ प्रकार का होता है यह बात आचारागसूत्र मे द्वितीय श्रुतस्कन्ध के नवम अध्ययन में कही गई है–

१ उस्सेइम–भोजन बन चुकने के बाद आटे की थाली आदि का धोवन।
२ ससेइम–शाकपत्रादिकों के उबालने पर उनका कडुआपन आदि निकालने के लिये अथवा उन्हें ठडे करने के लिये जो जल ऊपर से डाला जाता है वह।
३ चाउलोदक–चावलों का धोवन।
४ तिलोदग–तिलों का धोवन।
५ तुसोदग–तुषों को धोने से निकला हुआ जल।
६ जवोदग–जौ आदि का धोया हुआ जल।

જળનો ઉપયોગ કદી પણ ન કરવો જોઈએ પ્રાસુક જળ એકવીસ પ્રકારનુ હોય છે આ વાત આચારાગસૂત્રમા બીજા શ્રુતસ્કધના નવમા અધ્યયનમા કહેવામા આવેલ છે

उस्सेइम– १ ભોજન બની ચુકયા પછી આટાની થાળી વિગેરેનુ ધોવણ
ससेइम– २ શાક પત્રાદિકને ઉકાળવાથી તેના કડવા પણા વગેરેને કાઢવા માટે અથવા તેને ઠડા કરાવવા માટે જે પાણી ઉપરથી નાખવામા આવે છે તે
चाउलोदग– ૩ ચોખાનુ ધોવણ
तिलोदग– ૪ તલનુ ધોવણ
तुसोदग– ૫ તુષોને ધોવાથી નિકળેલ પાણી
जवोदग– ૬ જવ આદિને ધોતા નિકળેલ પાણી

छाया—ततः स्पृष्टः पिपासया, जुगुप्सी लज्जासंयतः ।
शीतोदकं न सेवेत विकृतस्य एषणां चरेत् ॥ ४ ॥

टीका—'तओ पुट्ठो' इत्यादि ।

ततः=क्षुधापरीषहानन्तरं, पिपासया=तृषया, स्पृष्टः=व्याप्तः सन्, जुगुप्सी=जुगुप्सकः अनाचारविरत इत्यर्थः तथा–लज्जासंयतः–लज्जायां=संयमे सम्यग् यत्नवानित्यर्थः । साधुः शीतोदकं=सचित्तं जलं 'न सेवेत' न व्यापृणुयात् किं तु विकृतस्य=यवतण्डुलद्राक्षादिधावनोत्कालनादिना वर्णगन्धरसस्पर्शैरन्यथाभावं प्राप्तस्य प्रासुकस्य जलस्य, प्रासुकजलं त्वेकविंशतिविधं भवतीत्याचाराङ्गसूत्रे द्वितीयश्रुतस्कन्धे नवमाध्ययने निगदितम्—

क्षुधापरीषह को सहन करने वाला मुनि को आहार की गवेषणा करते हुए पिपासा लगे, तथा आहार करने के बाद पिपासा लगे तो उसको सहन करना चाहिये, इस आशय से अब सूत्रकार पिपासापरीषह को कहते हैं—"तओ पुट्ठो" इत्यादि ।

(तओ–ततः) क्षुधापरीषह के अनन्तर (पिवासाए पुट्ठो–पिपासया–स्पृष्टः) पिपासा से व्याप्त होने पर भी (दोगुञ्छी–जुगुप्सी) अनाचार-विरत तथा (लज्जसंजए–लज्जासंयतः) संयम की रक्षा करने में प्रयत्न शील साधु (सीओदगं न सेविज्जा–शीतोदकं न सेवेत) सचित्त जल का सेवन नहीं करे। किन्तु (वियडस्सेसणं चरे–विकृतस्य एषणां चरेत्) विकृत–यव, तण्डुल, एवं द्राक्षा आदि के धोने से अथवा उनके उकालने से जिनके वर्ण, गंध, रस तथा स्पर्श का परिवर्तन हो चुका है ऐसे प्रासुक जल की गवेषणा करे। तात्पर्य यह है कि पिपासा से पीडित होने

ક્ષુધા પરિષહ સહન કરનાર મુનિને આહાર કર્યા પછી તરસ લાગે તેને સહન કરવી જોઈએ આ આશયથી સૂત્રકાર પિપાસા પરિષહ કહે છે तओ पुट्ठो–ઈત્યાદિ

तओ–ततः ક્ષુધા પરિષહના અનન્તર पिवासाए पुट्ठो–पिपासयास्पृष्टः તરસથી વ્યાપ્ત હોવા છતાં અનાચાર વિરત તથા दोगुञ्छि–जुगुप्सी અનાચાર વિરત તથા लज्जासंजए–लज्जासंयत સંયમની રક્ષા કરવામાં પ્રયત્નશીલ સાધુ सीओदगं न सेविज्ज–शीतोदकं न सेवेत સચિત્ત જલનું સેવન ન કરે કિંતુ वियडस्सेसणं चरे–विकृतस्य एषणां चरेत् વિકૃત (અચિત્ત)–જવ, ચોખા, દ્રાક્ષ વગેરેના ધોવાથી અથવા એને ઉકાળવાથી તેના વર્ણ, ગંધ, રસ તથા સ્પર્શનું પરિવર્તન થઈ ચુકયું છે એવા પ્રાસુક જળની ગવેષણા કરે તાત્પર્ય એ છે કે, તરસથી પીડાતા હોવા છતાં પણ સાધુએ સચિત્ત

(१) उस्सेइम–उत्स्वेदिम–पिष्टोत्स्वेदनार्थमुदकम्। रोटिकाया कृताया येनोदकेन पिष्टस्थाल्यादिधावन क्रियते तदित्यर्थः।

(२) ससेइम–ससेकिम–उत्कालिताना पत्रशाकादीनामनपगततिक्तादिरसापसारणार्थं शैत्यार्थं वा येनोदकेन धावन क्रियते, तदित्यर्थः।

(३) चाउलोदग–तण्डुलोदक–तण्डुलधावनोदकम्।

(४) तिलोदग–तिलोदक–तिलधावनोदकम्।

(५) तुसोदग–तुषोदक–तुषधावनोदकम्।

(६) जवोदग–यवोदक–यवधावनोदकम्, अत्र 'यव' इत्युपलक्षण तेन व्रीह्यादिधावनोदकस्यापि ग्रहणम्।

पर भी साधु को चाहिये कि वह कभी भी सचित्त अनेषणीय जल का उपयोग न करे। प्रासुक जल इक्कीस २१ प्रकार का होता है यह बात आचारागसूत्र मे द्वितीय श्रुतस्कन्ध के नवम अध्ययन में कही गई है–

१ उस्सेइम–भोजन बन चुकने के बाद आटे की थाली आदि का धोवन।

२ ससेइम–शाकपत्रादिकों के उबालने पर उनका कडुआपन आदि निकालने के लिये अथवा उन्हें ठडे करने के लिये जो जल ऊपर से डाला जाता है वह।

३ चाउलोदक–चावलों का धोवन।

४ तिलोदग–तिलों का धोवन।

५ तुसोदग–तुषों को धोने से निकला हुआ जल।

६ जवोदग–जौ आदि का धोया हुआ जल।

જળનો ઉપયોગ કદી પણ ન કરવો જોઈએ પ્રાસુક જળ એકવીસ પ્રકારનુ હોય છે આ વાત આચારાગસૂત્રમા બીજા શ્રુતસ્કધના નવમા અધ્યયનમા કહેવામા આવેલ છે

उस्सेइम– ૧ ભોજન બની ચુકયા પછી આટાની થાળી વિગેરેનુ ધોવણુ

ससेइम– ૨ શાક પત્રાદિકને ઉકાળવાથી તેના કડવા પણા વગેરેને કાઢવા માટે અથવા તેને ઠડા કરાવવા માટે જે પાણી ઉપરથી નાખવામા આવે છે તે

चाउलोदग– ૩ ચોખાનુ ધોવણુ

तिलोदग– ૪ તલનુ ધોવણુ

तुसोदग– ૫ તુષોને ધોવાથી નિકળેલ પાણી

जवोदग– ૬ જવ આદિને ધોતા નિકળેલ પાણી

अथ ग्रामनगरादिभ्यो वहि क्वचिदटव्यादिमार्गे विहरन् मुनिर्यदि पिपासया पीडितः स्यात् तदाऽपि तत्परीषहः सोढव्य इत्याह—

मूलम्—छिन्नावाएसु पथेसुं, आउरे सुपिवासिए ।
परिसुक्कमुहादीणे, तं तितिक्खे परीसहं ॥५॥

छाया—छिन्नापातेषु पथिषु आतुरः सुपिपासितः ।
परिशुष्कमुखादीनः त तितिक्षेत परीषहम् ॥ ५ ॥

टीका—'छिन्नावाएसु' इत्यादि ।

छिन्नापातेषु=छिन्नः=अपगतः, आपातः—जनानां गमनागमनरूपः संचारो यत्र तेषु, पथिषु=मार्गेषु गच्छन्निति शेषः, आतुरः तृषया व्याप्तकायः, अत एव सुपिपासितः=अतिशयेन तृषितः, अत एव परिशुष्कमुखादीनः=परीशुष्कमुखः गत निष्ठीवनतया शुष्कतालुरसनोष्ठः, स चासावदीनश्च परिशुष्कमुखादीनः, परिशुष्क-

ग्राम नगर आदि से बाहर किसी अटवी आदि के मार्ग मे विचरते हुए साधु को यदि पिपासा से आकुलता उत्पन्न हो जावे तो भी उसे उस द्वितीय क्षुधापरीषह को सहन करना चाहिये यह बात इस नीचे की गाथा द्वारा सूत्रकार प्रकट करते है—'छिन्नावाएसु' इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(छिन्नावाएसु—छिन्नापातेषु) जिन मार्गों मे जनो का आवाग मनरूप सचार छिन्न हो गया है अर्थात्—नहीं होता है ऐसे (पथेसु—पथिषु) मार्गों में सचरण अर्थात्—विचरण करता हुआ साधु (सुपिवासिए आउरे—सुपिपासितः आतुरः) यदि पिपासा से व्याप्त होकर आतुर—अत्यत पीडित हो जाता है और इसीसे (परिसुक्कमुहादीणे—परिशुष्क-मुखादीनः) जिसके मुख का थूक तक भी सूखचुका है और ऐसी

ગ્રામ, નગર વગેરેથી બહારના રસ્તા ઉપર વિચરતા સાધુને માર્ગમા તરસની આકુળતા ઉત્પન્ન થાય તો પણ તેણે એ બીજા ક્ષુધાપરીષહને સહન કરવો જોઈએ આ વાત નીચેની ગાથા દ્વારા સૂત્રકાર પ્રકટ કરે છે છિન્નાવાएसु-ઈત્યાદિ

અન્વયાર્થ—છિન્નાવાएसु—छिन्नापातेषु જે માર્ગમા માણસોનો અવાગમનરૂપ સચાર બધ થઈ ગયો હોય અર્થાત્ નથી થતો એવા पथेसु—पथिषु માર્ગોમા સચારણ અર્થાત્ વિચારણ કરનાર સાધુ सुपिवासिए आउरे—सुपिपासित आतुर પાણીની તરસથી વ્યાકુળ બની અત્યત પીડિત થઈ જાય છે અને એથી परिसुक्कमुहादीणे —परिशुष्कमुखादीन જેના મોઢામાનુ થુક પણ સુકાઈ જાય છે એવી

मुखोऽपि सन्नदीन इत्यर्थः । त=तृषापरीषह, तितिक्षेत=सहेत। अय भावः-निर्जन-स्थानस्थितोऽपि तृषाव्याकुलितोऽपि सन् सचित्तमनेषणीय जल न पिबेदिति ।

'छिन्नावाएसु पथेसु' इत्यनेन मुनीना चरणविहारः सूचितः ।

'आउरे' इत्यनेन-परीषहावस्थायामपि समाधिभावेन वर्तितव्यमिति बोधितम् ।

'सुपिवासिए' इत्यनेन पिपासातिशयेऽपि सचित्तमनेषणीयमुदकं न ग्रहीतव्यमिति सूचितम् ।

'परिसुक्कमुहादीणे' इत्यनेन कष्टावस्थायामपि परीषहो जेतव्य एवेति-सूचितम् ।

'तितिक्खे' इत्यनेन परीषहोपस्थितौ सहिष्णुता समाश्रयणीया, इति बोधितम् ।

हालत में तालु, रसना एव ओष्ठ भी बिलकुल शुष्क हो चुका है फिर भी अदीन बना हुवा मुनि (त परीसह तितिक्खे-त परीषह तितिक्षेत) इस तृषापरीषह को जीते । तात्पर्य इसका यह है कि निर्जनस्थान में रहने पर भी यदि साधु तृषा से पीडित होता है तो भी उसे सचित्त अनेषणीय जल का पान नहीं करना चाहिये ।

गाथा में रहे हुए "छिन्नावाएसु पथेसु" इस विशेषणगर्भित पद द्वारा मुनियों का चरण विहार सूचित किया है। "आउरे" इस पद द्वारा परीषह अवस्था मे मुनियों को समाधिभावपूर्वक रहना बतलाया गया है। "सुपिवासिए" पद द्वारा पिपासा की तीव्र अवस्था मे भी सचित्त अनेषणीय उदक नही लेना चाहिये, यह प्रकट

તાલુ રસના અને હોઠ પણ તદ્દન સુકા બની જાય છે, એવી પરિસ્થિતિમા મુકાવા છતા પણ અદીન બનેલ મુનિ त परिसह तितिक्खे-त परिषह तितिक्षेत એ તૃષા પરીષહને જીતે એનુ તાત્પર્ય એ છે કે, નિર્જન સ્થાનમા રહેવા છતા પણ સાધુ તરસથી પીડિત હોય તો તેણે સચિત્ત અનેષણીય જળનુ પાન ન કરવું જોઇએ

ગાથામા રહેલા "छिन्नावाएसु पथेसु" વિશેષણ ગર્ભિત પદ દ્વારા મુનિઓનો ચરણ વિહાર સુચવવામા આવેલ છે आउरे-આપદથી પરીષહ અવસ્થામા મુનિઓએ સમાધિ ભાવ પૂર્વક રહેવાનુ બતાવેલ છે सुपिवासिए આ પદથી તરસની તીવ્ર અવસ્થામા પણ સચિત્ત અનેષણીય પાણી ન લેવુ જોઈએ.

अत्र दृष्टान्तः—

आसीदुज्जयिन्या धनमित्रनामकः श्रेष्ठी, स धनप्रियनाम्नाऽष्टवर्षवयस्केन स्वपुत्रेण सह मित्रगुप्ताचार्यसमीपे प्रव्रजितः। स धनप्रियशिष्यः सपरिवारेणाचार्येण सह कदाचिन्मार्गे विहरन् पिपासार्तोऽभवत्। अन्यैः साधुभिः सहाचार्यमग्रे गतं दृष्ट्वा धनमित्रमुनिना नदीमालोक्य पुत्रानुरागेण कथितम्, वत्स! जलं पिब, पश्चादालोचनया शुद्धिर्भविष्यति। इत्युक्तोऽपि शिष्यो जलपानं कर्तुं न वाञ्छति। ततो

किया गया है। "परिसुक्कमुहादीणे" इस पद से सूत्रकार यह प्रदर्शित कर रहे हैं कि कष्ट की अवस्था में भी परीषहों को जीतना ही चाहिये। "तितिक्खे" पद से यह ज्ञात होता है कि परीषह की उपस्थिति में घबड़ाना नहीं चाहिये किन्तु सहिष्णुता धारण करनी चाहिये।

इस विषय को अब दृष्टान्तद्वारा स्पष्ट किया जाता है—

उज्जैनी नगरी मे धनमित्र नाम का एक सेठ रहता था। वैराग्य पाकर उसने अपने आठवर्ष के धनप्रिय नामक पुत्र के साथ मित्रगुप्तआचार्य के पास मुनिदीक्षा धारण करली। एक समयकी बात है कि वे धनप्रिय मुनि सपरिवार आचार्य के साथ जब विहार कर रहे थे तब मार्ग में उन को प्यास की वेदना जागृत हुई। अन्य साधुओ के साथ आचार्य को आगे गये हुए जान कर धनमित्र मुनि ने नदी को देखते ही पुत्रानुराग के वशवर्ती बन धनप्रिय से कहा कि वत्स! जल पीलो, पीछे आलोचना से इसकी शुद्धि कर लेना। इस प्रकार धनमित्र मुनि के वचन

એવુ પ્રગટ કરેલ છે परिसुक्कमुहादीणे આપદથી કષ્ટની અવસ્થામા પણ પરિષહોને જીતવા જોઇએ એવુ સૂત્રકાર પ્રદર્શિત કરે છે "तितिक्खे" આપદથી પરિષહના આવવાથી ગભરાવુ ન જોઇએ પરતુ સહિષ્ણુતા ધારણ કરવી જોઈએ

આ વિષય ઉપર એક દૃષ્ટાત કહેવામા આવે છે —

ઉજ્જૈની નગરીમા ધનમિત્ર નામે એક શેઠ રહેતા હતા વૈરાગ્ય પામીને તેણે પોતાના આઠ વર્ષના ધનપ્રિય નામના પુત્ર સાથે મિત્રગુપ્ત નામના આચાર્ય પાસે મુનિ દીક્ષા ધારણ કરી એક સમયની વાત છે કે, ધનપ્રિય મુનિ સપરિવાર આચાર્યની સાથે જ્યારે વિહાર કરી રહેલ હતા, ત્યારે માર્ગમા તેને તરસ લાગી બીજા સાધુઓ સાથે આચાર્યને આગળ ગયેલા જાણીને ધનમિત્ર મુનિએ નદીને જોઇને પુત્રપ્રેમને વશ બની ધનપ્રિયને કહ્યુ, વત્સ પાણી પીઈ લો પછી આલોચનાથી એની શુદ્ધિ કરી લેજો આ પ્રકારના ધનમિત્ર

धनमित्रमुनिश्चिन्तयति–मम समक्षे नायं जलं पिबतीति, एवं विचिन्त्य शुष्कमार्गेण सत्वरं नदीमुत्तीर्याग्रे गतः, तदनन्तरं धनप्रियमुनिर्जलपानार्थं नद्यां प्रविश्याञ्जलौ जलं भृत्वा सद्यः संजातकारुण्यश्चिन्तयति–कथमहं जलं पिबामि। यतः—

एगंमि उदगबिंदम्मि, जे जीवा जिणवरेहि पन्नत्ता।
ते सरिसवपरिमित्ता, जम्बुद्दीवे न मायंति ॥ १ ॥

छाया—एकस्मिन्नुदकबिन्दौ, ये जीवा जिनवरैः प्रज्ञप्ताः।
ते सर्षपपरिमात्राः जम्बूद्वीपे न मायेयुः ॥ १ ॥

व्याख्या—एकस्मिन् जलबिन्दौ ये जीवाः सन्ति, ते यदि सर्षपप्रमाण शरीरं धृत्वा वर्तेयुस्तर्हि जम्बूद्वीपे न मायेयुरित्यर्थः ॥ १ ॥

सुनकर धनप्रिय ने पानी पीने की जरा भी इच्छा नहीं की। इस परिस्थिति को देखकर धनमित्र मुनि ने विचार किया कि यह मेरे साम्हने जल नहीं पीवेगा अतः यहां से चल देना चाहिये, सो वे शुष्कमार्ग से नदी को पार कर आगे चले गये। इसके बाद धनप्रियमुनि जलपान करने के लिये नदी मे प्रविष्ट हुए और अंजलि मे पानी भर कर दया भाव से विचारने लगे कि इस अकल्पनीय सचित्त जल को मैं कैसे पीऊँ? क्यों कि–

"एगंमि उदगबिंदुम्मि, जे जीवा जिणवरेहि पन्नत्ता।
ते सरिसवपरिमित्ता, जंबुद्दीवे न मायंति ॥ १ ॥"

एक जल के बिन्दु में जितने जीव जिनेन्द्र भगवान ने बतलाये हैं वे यदि सरसों के आकार को धारण करलें तो इस जम्बूद्वीप मे नहीं समा सकते हैं ॥१॥

મુનિના વચન સાંભળીને ધનપ્રિયમુનિયે પાણી પીવાની જરા પણ ઈચ્છા ન કરી આ પરિસ્થિતિને જોઈ ધનમિત્રમુનિએ વિચાર કર્યો કે, આ મારી સામે પાણી પીશે નહીં માટે અહીંથી ચાલવું જોઈએ જેથી તેઓ સુકા માર્ગેથી નદીને પાર કરીને આગળ ચાલ્યા આ પછી ધનપ્રિયમુનિએ જળપાન કરવા માટે નદીમાં પ્રવેશ કર્યો અને હાથમાં પાણી લઈ દયા ભાવથી વિચારવા લાગ્યા કે, આ અકલ્પનીય સચિત્ત પાણી હું કેવી રીતે પીઉં કેમકે કહ્યું છે કે—

એગંમિ ઉદગબિંદુમ્મિ, જે જીવા જિણવરેહિ પન્નત્તા।
તે સરિસવ પરિમિત્તા, જમ્બુદ્દિવે ન માયન્તિ ॥ ૧ ॥

જળના એક ટીપામાં જેટલા જીવ જીનેન્દ્ર ભગવાને બતાવ્યા છે તે કદાચ સરસવના આકારને ધારણ કરીદયે તો આ જમ્બૂદ્વિપમાં સમાઈ ન શકે ॥૧॥

जत्थ जल तत्थ वण, जत्थ वण तत्थ णिच्छियो तेऊ।
तेऊ वाउसहगओ, तसा य पच्चक्खया चेव ॥ २ ॥

छाया—यत्र जल तत्र वन, यत्र वन तत्र निश्चित तेजः।
तेजो वायुसहगत त्रसाश्च प्रत्यक्षका एव ॥ २ ॥

व्याख्या—यत्र जल तत्र वन=वनस्पतिः, यत्र वनस्पतिस्तत्र निश्चयेन तेजो=वह्निः, यत्र तेजस्तत्र वायुः सहयोगित्वात्, त्रसास्तु प्रत्यक्षा एव सन्ति ॥२॥

हतूण परप्पाणे, अप्पाण जो करेइ सप्पाण।
अप्पाणं दिवसाण, कए य नासेइ सप्पाण ॥ ३ ॥

छाया—हत्वा परप्राणान्, आत्मान यः करोति सप्राणम्।
अल्पाना दिवसाना, कृते नाशयति स्वात्मानम् ॥ ३ ॥

व्याख्या—तस्मात् परप्राणान् हत्वा यः आत्मान सप्राण=सबल करोति, स अल्पाना दिवसाना कृते स्वात्मान नाशयति ॥३॥

"जत्थ जल तत्थ वण, जत्थ वण तत्थ णिच्छिओ तेऊ।
तेऊवाउ सहगओ, तसा य पच्चक्खया चेव ॥ २ ॥"

जहा जल है वहा निश्चित वनस्पति है। जहा वनस्पति है वहा निश्चित तेज–अग्नि है। जहा तेज है वहा निश्चित वायु है। त्रसकाय तो प्रत्यक्ष ही है ॥२॥

"हतूण परप्पाणे, अप्पाण जो करेइ सप्पाण।
अप्पाण दिवसाणं, कए य नासेइ सप्पाण ॥ ३ ॥"

जो दूसरे जीवों के प्राणो का हनन कर कुछ ही दिनों के लिये अपने आपको सबल बनाने की चेष्टा करता है वह अपने आपका विनाश करता है ॥३॥

जत्थजल तत्थ वण, जत्थ वण तत्थ णिच्छिओ तेउ।
तेउ वाउसहगओ, तसाय पच्चक्खया चेव ॥ २ ॥

જ્યા જળ છે ત્યા વનસ્પતિનુ હોવુ નિશ્ચિત છે, જ્યા વનસ્પતિ છે ત્યા તેજ અગ્નિ નિશ્ચિત છે જ્યા તેજ છે ત્યા વાયુ નિશ્ચિત છે ત્રસકાય તો પ્રત્યક્ષ છે જ ॥૨॥

हतूण परप्पाणे, अप्पाण जो करेइ सप्पाण।
अप्पाण दिवसाण, कए य नासेइ सप्पाण ॥ ३ ॥

જે બીજા જીવોના પ્રાણોની વિરાધના કરીને થોડા દિવસો માટે પોતે પોતાની જાતને સબળ બનાવવાની ચેષ્ટા કરે છે તે પોતે પોતાની જાતનો વિનાશ કરે છે ॥૩॥

अहो! दुर्लभा सयमप्राप्ति:, ततोऽपि सयमरक्षण दुर्लभतर, तच्चाप्कायविराधनया षट्कायविराधनाया सत्या न भवितु शक्यते, सयमरक्षणाभावे सर्वेषा महाव्रताना भङ्गः स्यात्, ततश्च चतुर्गतिकससारपरिभ्रमण भविष्यति। यस्मान्नेद जल पास्यामीति निश्चित्यासौ मुनि रञ्जलितो जल नद्यामेव यतनया मुमोच। स लघुवयस्कोऽपि महनीयधैर्यः शुष्कमार्गेण ता नदीमुत्तीर्य तत्तीर एव पिपासया गन्तुमक्षमः सन् भूमौ निपतितः।

इस प्रकार विचार कर धनप्रियनामक लघुमुनिने यह भी विचार किया कि इस ससार मे जीवों को एक तो सयम की प्राप्ति होना दुर्लभ है, और उसकी अपेक्षा सयम की रक्षा महान् दुर्लभ है। मैं कच्चा पानी पीऊँ तो अप्काय की विराधना होती है अप्काय की विराधना में षट्काय की विराधना अवश्य होती है, षट्काय की विराधना से सयम की रक्षा नही हो सकती। जहा सयम की रक्षा नहीं है वहां समस्त महाव्रतों का भग है। इनके भग से ससारपरिभ्रमण अवश्य होता है, अतः मै तो इस जलको नही पीऊँगा। इस प्रकार निश्चय कर लघुमुनि ने वडी ही यतना से अजलि में लिये हुए जल को उसी नदी मे छोड दिया। उस समय उनकी आयु कोई अधिक नही थी परतु धैर्य की मात्रा हृदय मे वढी हुई थी इस लिये यथा कथचित् वे शुष्क-मार्ग से होकर नदी को पार करके दूसरे तीर पर आगये। परन्तु प्यास ने इतनी प्रबलता धारण की कि वे आगे मार्ग पर नही चलसके और

આ પ્રકારનો વિચાર કરી ધનપ્રિય નામના નાના મુનિયે એવો વિચાર કર્યો કે, આ સસારમા જીવોને એક તો સયમની પ્રાપ્તિ થવી દુર્લભ છે અને તેની અપેક્ષા સયમની રક્ષા મહાન દુર્લભ છે હુ કાચુ પાણી પીઉ તો અપ્કાયની વિરાધના થાય છે, અપ્કાયની વિરાધનામા ષટ્કાયની વિરાધના અવશ્ય બને છે ષટ્કાયની વિરાધનાથી સયમની રક્ષા થતી નથી જ્યા સયમની રક્ષા નથી ત્યા સમસ્ત મહાવ્રતોનો ભગ છે તેના ભગથી સસાર પરિભ્રમણ અવશ્ય થાય છે માટે હુ તો આ જળને પીઈશ નહી આ પ્રકારનો નિશ્ચય કરી લઘુ મુનિયે ખૂબજ યતનાથી ખોબામા લીધેલ પાણીને તે નદીમા છોડી દીધુ આ સમયે તેની ઉમર કાઈ મોટી ન હતી પરતુ ધૈર્યની માત્રા હૃદયમા વધેલી હતી આ કારણે આગળ કહેવામા આવ્યા પ્રમાણે સુકા માર્ગથી નદીને પાર કરી સામા કાઠે પહોચી ગયા પરતુ તરસ એટલા જોરથી લાગી હતી કે આને

अथ पिपासाविवशोऽपि धर्मे निश्चलमतिरसौ पञ्चनमस्कारस्मरणपूर्वकं समाधिभावेन देहं विहाय प्रथमकल्पे वैमानिकदेवत्वेन समुत्पन्नः। ततोऽवधिज्ञानेन स्वपूर्वभवं विज्ञाय तेन धनमित्रेण देवेन सर्वेषां मुनीनामनुग्रहार्थं वैक्रियशक्त्या पथि गोकुलं निर्मितम्। अथ सपरिवारो मित्रगुप्ताचार्यः पुरतो गोकुलं दृष्ट्वा तत्र शुद्धं तक्रादि गृहीत्वा पिपासां निवार्य चलितः। अथ तेन देवेन स्वपरिचयार्थमेकस्य साधोरासनं विस्मारितम्। येन मुनिनाऽऽसनं विस्मृतम्, स च स्वासनान्वेषणार्थं पुनर्गोकुलस्थानमागत्य गोकुलमपश्यन् प्रत्यावृत्तः सर्वान् मुनीनब्रवीत्-नास्ति तत्र

वही पर गिर पडे। पिपासा से विवश होने पर भी इनकी मति धर्म में निश्चल बनी रही, पचनमस्कार मन्त्र का स्मरण करते हुए इन्होने समाधिभाव से काल को प्राप्त किया। पिपासापरीषह को सहन करने के प्रभाव से ये प्रथमकल्प मे वैमानिक देव हुए। अवधिज्ञान से अपने पूर्व भव को जानकर उस लघुमुनि के जीव देव ने समस्त मुनियों की रक्षा के लिये अपनी वैक्रियिक शक्ति से मार्ग में गोकुल की रचना कर दी। सपरिवार मित्रगुप्ताचार्य ने आगे गोकुल देखा।

वहा से शुद्ध तक्र आदि को लेकर अपनी पिपासा को शात किया, एव आगे विहार करना प्रारभ कर दिया। किसी ने भी यह नही जाना कि यह सब देवकृत माया है, अत देव ने अपने परिचय के निमित्त एक साधु को अपना आसन विस्मृति करा दिया। जो मुनि वहा पर आसन भूल गया था वह उस आसन को लेने के लिये पीछे उस स्थान पर आया तो क्या देखता है कि यहा पर तो कोई

લઈ તે આગળ માર્ગે ચાલી શકયા નહી અને ત્યા જ પડી ગયા તરસથી વિવશ બનવા છતા પણ તેની મતિ ધર્મમા નિશ્ચલ બની રહી પચનમસ્કાર મત્રનુ સ્મરણ કરીને તેમણે સમાધી ભાવથી કાળધર્મ પ્રાપ્ત કર્યો તરસના પરીષહને સહન કરવાના પ્રભાવથી તે પ્રથમ કલ્પમા વૈમાનિક દેવ થયા અવધિજ્ઞાનથી પોતાના પૂર્વભવને જાણીને તે લઘુમુનિના જીવ દેવે સમસ્ત મુનિઓના અનુગ્રહ માટે પોતાની વૈક્રિયિક શક્તિથી માર્ગમા ગોકુળની રચના કરી સપરિવાર મિત્રગુપ્તાચાર્યે આગળ ગોકુળ જોયુ અને ત્યાથી શુદ્ધ છાશ આદિ લઈને પોતાની તરસને છિપાવી અને આગળ વિહાર કરવા લાગ્યા કોઈએ એ ન જાણ્યુ કે આ બધી દેવકૃત માયા હતી આથી દેવે પોતાના પરિચય નિમિત્ત એક સાધુને તેનુ આસન ભુલાવી દીધુ જે મુનિ આસન ભુલી ગયા હતા તે મુનિ ત્યા આસન લેવા માટે પાછા આવ્યા તો શુ દેખે છે કે ત્યા કોઈ ગોકુળ

पूर्वदृष्ट गोकुलम्। तदा तद्वचनेन सर्वैरपि साधुभिर्ज्ञातगोकुलाभावैस्तत्र काचिदेव शक्तिर्विदिता। सर्वैस्तत्पिण्डभोजनस्य प्रायश्चित्त कृतम्। ततस्तत्रागत्य तेन देवेन ससारावस्थाया तात स्वगुरु मुक्त्वा सर्वे साधवो वन्दिताः। किं कारण त्वया नाय वन्दितः? एवमाचार्येण पृष्टोऽसौ सर्व स्ववृत्तान्त सचित्तजलपानार्थ पितुः प्रेरण च सर्वेषा साधूना पुरस्ताद् कथयित्वा देवलोक गतः। एवमन्यैरपि मुनिभिस्तृषापरीषहः सोढव्यः॥ ५॥

क्षुधापिपासापरीषहसहनेन कृशशरीरस्य साधोः शीतकाले शीतमपि नहु बाधते, इति शीतपरीषहजय माह—

गोकुल नही है। वह शीघ्र ही पीछे वहा से वापिस लौटा और अपने आचार्य के पास आकर इस बात को कहा कि अब तो वहा पर कोई गोकुल नही है। साधुओं ने जब यह बात सुनी तो उन्हों ने यह निश्चित किया कि अवश्य इस मे कोई देव की माया थी। सब ने मिलकर इसका प्रायश्चित्त लिया, क्यो, कि इन सब ने वहा से पहिले तक्रादि को ग्रहण किया था। बाद में देव ने आकर अपने ससार अवस्था के पिता–धनमित्र मुनि को छोडकर बाकी के समस्त साधुओं को वदना की। आचार्य ने पूछा धनमित्र मुनि को वदन क्यों नही किया? तब उस देव ने समस्त पहिले का वृत्तान्त जो धनमित्र मुनि ने सचित्त जल को पीने के लिये अपने शिष्य धनप्रिय को मुनि की अवस्था मे कहा था आचार्य के समक्ष कह दिया। कह कर फिर यह स्वर्ग को वापिस चला गया। इसी प्रकार अन्य मुनियो को भी तृषापरीषह का विजय करना चाहिये॥ ५॥

નથી તે એજ વખતે પાછા ફર્યા અને પોતાના આચાર્યની પાસે આવીને કહ્યુ કે, ત્યા તો કોઈ ગોકુળ નથી. સાધુઓએ જ્યારે આ વાત સાભળી તો તેઓએ એવુ નક્કી કર્યું કે, અવશ્ય આમા કોઈ દેવની માયા હતી, સહુએ મળીને તેનુ પ્રાયશ્ચિત્ત લીધુ કારણ કે, તે સહુએ ત્યાથી છાસ આદિ વસ્તુ ગ્રહણ કરેલ હતી બાદમા દેવે આવીને પોતાના સસાર અવસ્થાના પિતા ધનમિત્ર મુનીને છોડીને બાકીના સમસ્ત સાધુઓને વદના કરી, આચાર્યે પૂછ્યુ કે, ધનમિત્ર મુનિને વદના કેમ ન કરી? ત્યારે તે દેવે પહેલાનો સમસ્ત વૃત્તાત જે ધનમિત્ર મુનિયે સચિત્ત પાણી પીવા માટે પોતાના શિષ્યને મુનિ અવસ્થામા કહ્યુ હતું તે આચાર્ય સમક્ષ કહી દીધુ આ કહીને તે પોતાના મુળધામ સ્વર્ગમા ચાલ્યા ગયા આ પ્રકારે અ યમુનિયોએ પણ તૃષાપરીષહનો વિજય કરવો જોઈએ ॥૫॥

मूलम्—चरंतं विरयं लूहं, सीयं फुसइ एगया ।
नाइवेलं मुणी गच्छे, सोच्चा णं जिणसासणं ॥६॥

छाया—चरन्त विरत रूक्ष, शीत स्पृशति एकदा ।
नातिवेल मुनिर्गच्छेत् श्रुत्वा खलु जिनशासनम् ॥ ६ ॥

टीका—'चरत' इत्यादि ।

चरन्त=मोक्षमार्गे, ग्रामानुग्राम वा विहरन्त, विरत=सावद्ययोगतो निवृत्तम्-अग्निप्रज्वालनादिभ्यो निवृत्तमित्यर्थः, रूक्ष=स्निग्धाहारतैलाभ्यङ्गपरिहारेण धूसराङ्ग मुनिम्, एकदा=शीतकाले, शीत स्पृशति=पीडयति ।

शीतकाले हि वनस्पतयो हिमनिपातेन परितः परिशुष्का भवन्ति, पथिकाः सकोचितपाणयः पदैकमपि गन्तुमसमर्थाः पङ्गुवत् तत्र तत्रैव तिष्ठन्ति, केचित् क्वणद्दन्तवीणिकाः कम्पमानगात्राः कृशानुसेवनाय तदभिमुख शलभा इवापतन्ति ।

क्षुधा एव पिपासा परीषह के सहन करने से मुनि का शरीर कृश हो जाता है इससे शीतकाल मे शीत की पीडा बहुत होती है इसलिये तीसरे शीतपरीषह को जीतना चाहिये, यही बात इस नीचे की गाथा से सूत्रकार प्रकट करते हैं—

'चरत विरय' इत्यादि

अन्वयार्थ-(चरत विरय—चरन्त विरत) मोक्ष मार्ग मे अथवा एक ग्राम से दूसरे ग्राम मे विहार करने वाले तथा सावद्ययोग से विरक्त एव (लूह—रूक्षम्) स्निग्धाहार तैलमर्दन आदि के त्याग से धूसर शरीर वाले ऐसे मुनि को (एगया—एकदा) शीतकाल में (सीय फुसइ—शीत स्पृशति) शीत पीडित करता है। उस समय वह मुनि (ण—खलु) निश्च

ભૂખ અને તરસ સહન કરનારા મુનિનુ શરીર દુર્બળ બની જાય છે, અને દુર્બળ શરીરવાળાને ઠડિથી બહુ પીડા થાય છે આથી ત્રીજો ઠડિના પરિષહને મુનિએ જીતવો જોઈએ એવી વાત સૂત્રકાર નીચેની ગાથાથી પ્રગટ કરે છે

ચરત વિરય ઇત્યાદિ

અન્વયાર્થ—ચરત વિરય—ચરત વિરત મોક્ષમા અથવા એક ગામથી બીજા ગામે વિહાર કરવાવાળા તથા સાવદ્ય યોગથી વિરકત અને લૂહ—રૂક્ષમ્ સ્નિગ્ધાહાર તૈલમર્દન આદિના ત્યાગથી ધૂસર શરીરવાળા એવા મુનિને એગયા—એકદા શીતકાળમા સીય ફુસઇ—શીત સ્પૃશતિ શીતકાળ પીડિત કરે છે તે સમયે તે મુનિ ણ—ખલુ

वायवश्च तुषारासारसगाढतिशय शिशिराः प्राणिना शरीराणि परितः सातिशय पीडयन्ति । अनवरतशीतपातजनितव्यथावारणाय बालकाः काष्ठखण्डादीनि समाहृत्यैकत्र वह्नि प्रज्वाल्य प्रसारितपाणयस्तापमासेवन्ते। यत्र प्रतिक्षण प्राणिना प्राणाः प्रखर शीतवेदनाभिरुद्विग्ना भवन्ति ।

तदा स मुनिः खलु=निश्चयेन, जिनशासन जिनवचनरहस्य श्रुत्वा 'अनेन ममात्मना नरकनिगोदादौ तीव्रतरा अनन्तवेदना अनन्तवारमनुभूता' इति विभाव्य, अतिवेल=वेलाऽतिक्रमण न गच्छेत्=न प्राप्नुयात्-प्रतिलेखनादे र्यः कालस्तं शीतभयादुल्लङ्घ्याऽन्यस्मिन् काले प्रतिलेखनादिक न कुर्यादित्यर्थः । यद्वा-शीतभयात् पूर्वोपविष्टस्थान विहाय स्थानान्तर न व्रजेदिति ।

'चरत' इत्यनेन कारण विना एकत्रावस्थान न करणीयमिति सूचितम् ।

'विरय' इत्यनेन यतनावत्त्व सूचितम् ।

यसे (जिणसासण सोच्चा-जिनशासन श्रुत्वा) जिन शासन को-' इस मेरी आत्मा ने नरक निगोद आदि स्थानो में तीव्रतर अनत वेदनाएँ अनन्तवार भोगी है उस वेदना के सामने यह शीतवेदना क्या अधिक है ?' इस बात को सुनकर-समझकर (अइवेल-अतिवेलम्) समय को उल्लघन करके-प्रतिलेखना आदि के समय को टालन करके (न गच्छे-न गच्छेत्) प्रतिलेखना आदि का जो समय है उसके सिवाय अन्य समय मे प्रतिलेखनादिक क्रियाओ को न करे। तथा शीत के भय से पूर्वाधिष्ठित स्थान का परित्याग कर दूसरे स्थान मे भी न जावे ।

गाथा मे रहे हुए "चरत" इस पदद्वारा सूत्रकार यह प्रदर्शित करते ह कि मुनि को कारणविशेष विना एक जगह स्थिररूप से नही

निश्चयथी जिणसासाण सोच्चा-जिनशासन श्रुत्वा જીન શાસનને આ મારા આત્માએ નરક નિગોદ આદિ સ્થાનોમા તીવ્રતાવાળી અન ત વેદનાઓ ઘણી વખત ભોગવી છે તે વેદનાઓ સામે આ ઠીત વેદના કયા હિસાબમા છે ?' આ વાતને સાભળી સમજી अइवेल-अतिवेल સમયનુ ઉલ્લઘન કરી પ્રતિલેખના આદિના સમયને ટાળીને न गच्छे-न गच्छेत् પ્રતિલેખના આદિનો જે સમય છે તેના સીવાય બીજા સમયમા પ્રતિલેખનાદિક ક્રિયાઓને ન કરે તથા ઠડીના ભયથી પૂર્વાધિષ્ઠિત સ્થાનનો ત્યાગ કરીને બીજા સ્થાનમા ન જાય

ગાથામા રહેલા "चरत" એ પદદ્વારા સૂત્રકાર એ પ્રદર્શિત કરેછે કે, મુનિયે કારણ વિશેષ વીના એક જગ્યાએ સ્થિર રૂપથી રોકાવુ ન જોઈએ

'लूह' इत्यनेन तपश्चरणशीलत्व प्रवेदितम् ॥ ६ ॥

'मुणी' इत्यनेन सावद्यकार्ये मौनत्वमिति बोधितम् ।

मूलम्--न मे निवारणं अत्थि, छवित्ताणं न विज्जए ।
अहं तु अग्गिं सेवामि, इइ भिक्खू न चिंतए ॥७॥

छाया—न मे निवारणम् अस्ति, छवित्राण न विद्यते ।
अह तु अग्निं सेवे, इति भिक्षुर्न चिन्तयेत् ॥ ७ ॥

टीका—'न मे' इत्यादि ।

मे=मम, निवारण=शीतनिवारक स्थान नास्ति, तथा–छवित्राण=शरीराच्छादनक वस्त्रकम्बलादिक न विद्यते। तु=पुन., अग्निं सेवे=अग्निं प्रज्वाल्य तत्तापमाश्रयेय, इति=एव, भिक्षुर्न चिन्तयेत्=मनसापि न प्रार्थयेत्। चिन्ताप्रतिषेधेन तत्सेवन तु दूरत एव निराकृतम् ।

ठहरना चाहिये। "विरय" इससे मुनिको यतनावान् होना चाहिये यह सूचित किया गया है। "लूह" पद से तपश्चरण शीलता एव "मुणी" इस पद से सावद्यकार्य मे मौन रखना यह सूचित किया गया है॥६॥

'न मे निवारण' इत्यादि.

अन्वयार्थ–(मे-मम) मेरे पास (निवारण-निवारणम्) शीत को दूर करने वाला स्थान (न अत्थि–नास्ति) नही हैं (छवित्ताण न विज्जए–छवित्राण न विद्यते) शरीर को आच्छादान करने वाला वस्त्र एव कम्बल आदि भी नही है अत (अह तु अग्गिं सेवामि–अहतु अग्निं सेवे) मै अग्नि का सेवन करूँ (इइ–इति) इस प्रकार (भिक्खू–भिक्षु) साधु (न चिंतए–न चिन्तयेत्) मन से भी विचार न करे, उसके सेवन की बात तो दूर रही।

"विरय" એનાથી મુનિયે યત્નાવાન બનવુ જોઈએ એવુ સૂચિત કરવામા આવ્યુ છે "लूह" પદથી તપશ્ચરણ શીલતા અને "मुणी" આ પદથી સાવદ્ય કાર્યમા મૌન રાખવુ એ સૂચિત કરવામા આવેલ છે

नमे निवारण ઈત્યાદિ

અન્વયાર્થ—मे–मम મારી પાસે निवारण–निवारणम् ઠંડીથી બચાવી શકે તેવું સ્થાન न अत्थि–नास्ति નથી, छवित्ताण नविज्जए छवित्राण न विद्यते શરીર ઉપર ઓઢવા માટે વસ્ત્ર તાથા કમ્બલ વગેરે પણ નથી આથી अहतु अग्गिं सेवामि–अग्निं सेवे અગ્નિનુ સેવન કરૂ इइ–इति આ પ્રકારનો મનથી પણ भिक्खू–भिक्षु મુનિ न चिंतए–न चिन्तयेत् વિચાર ન કરે તેના સેવનની વાત તો દૂર રહી

अय भावः—शीते महत्यपि पतति सति जीर्णवसन परित्राणवर्जितो नाकल्प्यानि वसनानि गृह्णीयात् शीतत्राणाय। आगमविहितेन विधिना एषणीयमेव यथाकल्प गवेपयेत् परिभुञ्जीत वा। नापि शीतार्तोऽग्निं ज्वालयेत्, अन्यज्वालितं वा नासेवेत। एवमनुतिष्ठता शीतपरीषहजयः कृतो भवतीति।

अत्र 'भिक्खू' इत्यनेन निरवद्यभिक्षाग्रहणशीलत्व सूचितम्।

अत्र दृष्टान्तः—

चतुर्थारके-राजगृहे नगरे चत्वारः कुवेरदत्तश्रेष्ठिपुत्राः कुवेरसेन-कुवेरमित्र-कुवेरवल्लभ-कुवेरप्रियनामानो भद्रगुप्ताचार्यसमीपे जिनोक्त धर्मं श्रुत्वा प्रव्रजिताः।

इस का भाव यह है कि जब शीतकाल मे शीत पडता है उस समय जीर्णवस्त्र वाला एवशीत की रक्षा के साधनो से रहित साधु अकल्पनीय वस्त्रों को शीत की रक्षा निमित्त ग्रहण नही करे। आगम में विहित विधिके अनुसार जो एषणीय हों तथा साधु के लिये कल्पनीय हों उन्हें ही ग्रहण करे। ठड से पीडित होने पर भी अग्नि को न जलावे तथा दूसरों द्वारा जलाई गई अग्नि का भी सेवन नही करे। ऐसा करने से ही साधु शीतपरिषहविजयी माना जाता है। गाथा में रहे हुए-भिक्खूपद से सूत्रकार 'भिक्षु को निरवद्य भिक्षा ही ग्रहण करना चाहिये' यह सूचित करते हैं।

इस विषय पर यहा दृष्टान्त दिया जाता है—राजगृह नगरमें कुवेरदत्त नामक एक सेठके कुवेरसेन, कुवेरमित्र, कुवेरवल्लभ, कुवेरप्रिय

આનો ભાવ એ છે કે, જ્યારે શીતકાળમા ઠડી પડે છે એ સમયે જીર્ણ વસ્ત્ર વાળા અને ઠડીની રક્ષાના સાધનોથી રહિત સાધુ અકલ્પનીય વસ્ત્રોને ઠડીની રક્ષા નિમિત્તે ગ્રહણ ન કરે આગમમા કહેવાયેલ વિધિ અનુસાર જે એષણીય હોય તથા સાધુ માટે કલ્પનિય હોય તેને જ ગ્રહણ કરે ઠડીથી પિડીત હોવા છતા પણ અગ્નિને પ્રગટાવે નહી તથા બીજાઓ દ્વારા પ્રગટાવવામા આવેલ અગ્નિનુ પણ સેવન ન કરે આ રીતનુ વર્તન રાખનાર સાધુ શીતપરીષહવિજયી માનવામા આવે છે ગાથામા રહેલા "भिक्खू" પદથી સૂત્રકાર એમ સૂચિત કરે છે કે, 'ભિક્ષુએ નિરવદ્ય ભિક્ષા જ ગ્રહણ કરવી જોઇએ '

આ વિષય ઉપર અહી દૃષ્ટાત કહેવામા આવે છે

ચોથા આરામા-રાજગ્રહ નગરમા કુબેરદત્ત નામનો એક શેઠ હતો જેને કુબેરસેન, કુબેરમિત્ર, કુબેરવલ્લભ અને કુબેરપ્રિય નામે ચાર પુત્ર હતા આ

ते श्रुतमधीत्यान्यदा कदाचिदेकाकित्वविहाराख्यप्रतिमां स्वीकृतवन्तः। तदनन्तरमेकाकित्वप्रतिमया विहरन्तस्ते पुनरपि राजगृहनगरसमीपवर्तिनि वैभारगिरिप्रदेशे वसतेर्यथाकल्पमवग्रहमवगृह्य संयमेन तपसाऽऽत्मानं भावयन्तो विहरन्ति स्म। तदा हेमन्तर्तुस्तुषारासारैर्जनान् पीडयन्, वनस्पतीन् परिम्लानयन्, पशुपक्ष्यादीन् काष्ठवज्जडतां प्रापयन्, सर्वप्राणिप्राणानुद्वेजयन्नासीत्। तस्मिन् समये ते चत्वारो मुनयस्तृतीययामे भिक्षाचर्यार्थं राजगृहनगरं प्रविष्टाः, तत्र भिक्षां गृहीत्वा कृता-

नामके चार पुत्र थे। उन चारों पुत्रों ने भद्रगुप्त आचार्य के समीप धर्म का श्रवण कर मुनिदीक्षा धारण की। शास्त्रों का अच्छी तरह से अध्ययन किया।

एक समय की बात है उन्हों ने एकाकित्वविहार नाम की भिक्षु प्रतिमा स्वीकार की इससे वे एकाकी होकर विहार करने लगे। विहार करते२ वे किसी समय पुनः राजगृह नगर के समीपवर्ती वेभारगिरि की तलहटी मे वसी हुई एक वस्ती में आये और वहा यथाकल्प अवग्रह-आज्ञा लेकर उतरे और संयम एवं तप से आत्मा को भाते हुए विचरने लगे। यह समय हेमन्तऋतु का था। तुषार-हिम के छोटे २ कणो से इस समय मनुष्यो को अधिक कष्ट होता है। वनस्पतियाँ हिमकणो के निपात से दग्ध हो जाती है। पशु पक्षी काष्ठ जैसे जड हो जाते है। तात्पर्य यह कि इस ऋतु मे ठंड की अधिकता से हरएक प्राणी को अधिक कष्ट का अनुभव होता है। ऐसे समय मे ये चारों ही

ચારે પુત્રોએ ભદ્રગુપ્ત આચાર્ય પાસેથી ધર્મનુ શ્રવણ કરી મુનિદીક્ષા ધારણ કરી શાસ્ત્રોનુ સારી રીતે અધ્યયન કર્યું એક સમયની વાત છે, તેઓએ એકાકિત્વ વિહાર નામની ભિક્ષુ પ્રતિમા સ્વીકારી આથી તેઓ ચારે એકાકી બનીને વિહાર કરવા લાગ્યા વિહાર કરતા કરતા કોઈ સમયે રાજગૃહ નગર સમીપ રહેલી વેભારગિરીની તળેટીમા વસેલી એક વસ્તીમા આવ્યા અને ત્યા યથાકલ્પ અવગ્રહ આજ્ઞા લઈને ઉતર્યા સંયમ અને તપથી આત્માને ભાવતા વિચરવા લાગ્યા આ સમયે હેમન્ત ઋતુ હતી તુષાર હિમના નાના નાના કણોથી આ સમયે મનુષ્યો અધિક કષ્ટ પામે છે વનસ્પતિઓ હિમ કણોના પડવાથી બળી જાય છે, પશુ પક્ષીઓ લાકડા જેવા જડ થઈ જાય છે મતલબ એ કે, આ ઋતુમા ઠંડીની અધિકતાથી દરેક પ્રાણીને વધુ કષ્ટનો અનુભવ થાય છે એવા સમયમા એ ચારેય મુનિ દિવસના ત્રીજા ભાગમા ભિક્ષાચર્યા

द्वारास्ते सर्वे स्वस्वसतिं गन्तुं पृथक् पृथगेव प्रतिनिवृत्ताः तेषामेकस्य कुवेरसेनमुने- र्वैभारगिरिकन्दरान्तिकमुपगतस्य रात्रिः सञ्जाता, अतस्तत्रैव सोऽतिष्ठत् । द्वितीयस्य कुवेरमित्रमुनेरुद्याने रात्रिः समजनि, अतस्तत्रैव सोऽतिष्ठत् । तृतीयस्य कुवेरवल्ल- भमुनेरुद्यानसमीपे, चतुर्थस्य कुवेरप्रियमुनेस्तु नगरसमीपे । तत्र वैभारगिरिकन्दरा- द्वारसमीपावस्थितस्य मुनेर्निपतत्तुषारसम्पर्कशीतलैः शैलमारुतैः प्रकम्पितशरीरस्यापि मनो मेरुरिवनिष्प्रकम्प मासीत् । यथा यथा शीत प्रवर्धते, तथा तथा ऽऽत्मिकवल प्रकाशयन् मन सुस्थिर कुर्वन् रणे वीर इव शत्रु शीत विजेतु प्रोत्साहसपन्नः सुधीरः शीतवेदना सहमानोऽसौ मुनिः समाधिभावेन रात्रेः प्रथमयाम एव काल गतः ।

मुनि दिवस के तृतीय प्रहर मे भिक्षाचर्या के लिये राजगृहनगर मे आये। वहा पर मिले हुए एषणीय आहार करके वे सब फिर वहां से एक पीछे एक वैभारगिरि के समीप जहा उतरे हुए थे वहा पहुँचने के लिए चले। इनमे कुवेरसेन मुनि को मार्ग मे ही जब वे वैभारगिरि का कन्दरा के पास पहुँचे तो रात्रि हो गई, इसलिये वह वही पर ठहर गये। दूसरे कुवेरमित्रमुनि रात्रि हो जाने से वगीचे मे ठहरे। वैसे ही तीसरे कुवेरवल्लभमुनि वगीचे के पास ठहरे। चौथे कुवेरप्रियमुनि रात्रि होने से राजगृह नगर के पास ही ठहर गये। वैभारगिरि की कन्दरा-गुफा के द्वार पर ठहरे हुए मुनिराज ने पडते हुए शीत के सपर्क से अत्यत शीतल पर्वतीय वायु के वेग से कम्पितशरीर होने पर भी अपने मनको मेरू के समान निष्कप वनाते हुए उस शीत को प्रवलता का सामना किया। जैसे २ शीतकी अधिकता होती जाती थी, उस उस रूप से

માટે રાજગૃહ નગરમા આવ્યા ત્યાથી મળેલ એષણીય આહાર કરીને તે સઘળા ફરી પાછા એક પછી એક વૈભારગિરીની સમીપ જ્યા તેઓ ઉતર્યા હતા ત્યા પહોચવા માટે ચાલી નીકળ્યા તેમાથી કુબેરસેન મુનિને માર્ગમાજ રાત્રિ પડી જવાથી વૈભારગિરીની કદરાની પાસે રોકાઈ ગયા બીજા કુબેરમિત્ર મુનિ રાત્રિ થવાથી બગીચામા રોકાઈ ગયા, એવી જ રીતે ત્રીજા કુબેરવલ્લભ મુનિ બગી- ચાની પાસે રોકાઈ ગયા, ચોથા કુબેરપ્રિયમુનિ રાત્રિ થઈ જવાથી રાજગૃહ નગરની પાસે જ રોકાઈ ગયા વૈભારગિરિ કદરાના મુખ દ્વાર પાસે રોકાઈ ગયેલા, મુનિરાજે ઠડીના સપર્કથી અત્યત શીતળ પર્વતીય વાયુના વેગથી કપીત શરીર હોવા છતા પણ પોતાના મનને મેરૂ સમાન અડગ રાખી ઠડીની પ્રબળતાનો સામનો કર્યો જેમ જેમ ઠડીની અધિકતા વધતી ગઈ તે તે રૂપથી તેમનુ આત્મ

उद्यानस्थ तु नीचप्रदेशवर्तित्वाद् द्वितीययामे प्रबलतर शीत बाधते स्म, तदा सोऽपि पूर्वोक्तमुनिवन्निश्चलेन मनसा शीतवेदनां सहमानः समाधिभावेन द्वितीय यामे कालगतोऽभवत्। एवमुद्यानसमीपसस्थितस्तु तृतीययामे, एव नगरासन्नस्तु-

उनका आत्मिकबल भी अधिकर विकसित होता जाता था। जिस प्रकार कोई उत्तम वीर रणाङ्गण में वैरी का सामना करता है, उसी प्रकार ये भी उस शीत का डटकर सामना कर रहे थे। सद्भावना में जरा सी भी शिथिलता इन्हो ने नहीं आने दी। साम्हना करते २ ही वे मुनि समाधिभाव से कालधर्म को पाये १।

जो मुनिराज उद्यान में ठहरे हुए थे उन्हे शीत की वेदना ने द्विती यप्रहर में सताया। जिस प्रकार प्रथम मुनिराज ने शीत की वेदना सहन करने में निश्चलता धारण की, उसी प्रकार इन्हों ने भी उसके सहन करने मे निश्चलता धारण की। अन्त में समाधिभाव से ये भी कालधर्म पा गये २।

जो मुनिराज उद्यान के समीप ठहरे हुए थे, उन्हें शीत की वेदना रात्रि के तृतीय प्रहर मे सताने लगी, और नगर के पास ठहरे हुए मुनि-राज को शीत वेदना ने रात्रि के चतुर्थ प्रहर में सताना शुरू किया। इस प्रकार ये दोनों मुनिराज भी शीतपरीषह को जीतते २ ही समाधि-भाव से अन्त में कालधर्म को प्राप्त हुए ४। ये चारों के चारों ही अनुत्तर

બળ પણ અધિક રૂપથી વિકસતું જતુ હતુ જે રીતે કોઈ ઉત્તમ વીર રણાંગણમા વૈરીનો સામનો કરે છે તેવા પ્રકારે મુનિ પણ ઠંડીનો એવી જ રાતે સામનો કરી રહ્યા હતા સદ્‌ભાવનામા જરા પણ શિથીલતા તેમણે આવવા ન દીધી સામનો કરતા કરતા તે મુનિ સમાધિ ભાવથી કાળ ધર્મ પામ્યા

જે મુનિ બગીચામા રહ્યા હતા તેમને ઠંડીની વેદના બીજા પ્રહરમા થઈ જે પ્રકારે પ્રથમ મુનિરાજે ઠંડીની વેદના સહન કરવામા અડગતા ધારણ કરી તેવી જ રીતે આમણે પણ અડગતા દાખવી અને છેવટે સમાધીભાવથી કાળધર્મ પામ્યા

જે મુનિરાજ બગીચાની બહાર રોકાયા હતા તેમને ઠંડીની વેદના રાત્રીના ત્રીજા પહોરમા થવા લાગી અને નગરની પાસે રોકાયેલા મુનિરાજને ઠંડીની વેદના ચોથા પહોરે સતાવવા લાગી આ પ્રકારે આ બન્ને મુનિરાજ પણ ઠંડીના પરીષહને જીતતા જીતતા સમાધી ભાવથી અંતે કાળધર્મને પામ્યા આ રીતે

चतुर्थयामे । सर्वेऽप्येते विजितशीतपरीषहाः काल कृत्वाऽनुत्तरविमानेषु एकभवावतारित्वेन समुत्पन्नाः । एवमन्यैरपि मुनिभिः शीतपरीषहः सोढव्यः ॥ ७ ॥

शीतकालानन्तर ग्रीष्मागमो भवतीत्यत शीतपरीषहानन्तरमुष्णपरीषह जय प्राह—

मूलम्—उसिणपरियावेणं, परिदाहेण तज्जिए ।
घिंसु वा परियावेणं, साय नो परिदेवए ॥ ८ ॥

छाया—उष्णपरितापेन, परिदाहेन तर्जितः ।
ग्रीष्मे वा परितापेन, सात नो परिदेवयेत् ॥ ८ ॥

टीका—'उसिण०' इत्यादि ।

ग्रीष्मे=उष्णकाले, यत्र हि—भास्करः किरणनिकरैर्दहन किरन्निव धरातलेऽङ्गारमकरमास्तृणन्निव जीवजात परितापयति, तरुगण परिशोषयति, शुष्कयति च ।

विमानो में एकभवावतारी रूप से उत्पन्न हुए । इसी प्रकार अन्य मुनियो को भी शीतवेदना के सहन करने में अपना पराक्रम फोडना चाहिये ॥७॥

शीतकाल के बाद ही ग्रीष्मऋतु का आगमन होता है अतः शीतपरीषह को सहन करने के बाद चौथा उष्णपरीषह भी मुनिराज को सहन करना चाहिये, यह बात इस नीचे की गाथा द्वारा सूत्रकार प्रदर्शित करते है—'उसिण०' इत्यादि ।

अन्वयार्थ-(घिंसु-ग्रीष्मे) ग्रीष्मकाल में कि जिसमे सूर्य अपनी प्रखर किरणों के निकर से इस समस्त भूमण्डल पर प्रबल ताप की वर्षा किया करता है, समस्त जीव जिसमे मानो अग्नि तापसे जलते हो, वृक्षसमूह जिस मे शुष्क जैसा हो जाता है। बिचारे प्यासे भोले मृगो के झुण्ड के

એ ચારે મુનિરાજ અનુત્તર વિમાનમા એકભવ અવતારી રૂપથી ઉત્પન્ન થયા આ પ્રકારે અન્ય મુનિયોએ પણ શીતવેદના સહન કરવામા પોતાનુ પરાક્રમ બતાવવું જોઈએ ॥૭॥

ઠંડીના વખત પછી ઉનાળાનો વખત આવે છે અહી શીતપરીષહને સહન કર્યા પછી ચોથા ગરમીના પરીષહને પણ મુનિરાજે સહન કરવો જોઈએ એ વાત નીચેની ગાથાથી સૂત્રકાર પ્રગટ કરે છે—"उसिण०" ઈત્યાદિ

અન્વયાર્થ—घिंसु-ग्रीष्मे ગ્રીષ્મ કાળમા કે જ્યારે સૂર્ય પોતાના પ્રખર કિરણોથી સમસ્ત ભૂમડળ ઉપર પ્રબળ તાપની વર્ષા વરસાવે છે સમસ્ત જીવ જેમા અગ્નિના તાપની માફક બળતા હોય છે, વૃક્ષ સમૂહ શુષ્ક બની જાય છે.

मृगतृष्णाभिरारचितजलतरङ्गमालाभिरिव प्रचलज्जलधाराविभ्रममुपगता मुग्धमृगयूथाः पिपासया परितः प्रधावन्ति। मनुष्याः खलु प्रायशः प्रचण्डमार्तण्डकरनिकरसंपर्कप्रखररजःकणोपेतवात्यापरिघट्टिताः प्रतप्तभूतलनिपतिताः पिपासयाऽऽसन्नमृत्यव इव भवन्ति। यत्र खलु वनस्थली पिपासावशविभ्रमद्भिर्विविधपशुपक्ष्यादिभिः परिशुष्कताल्वोष्ठरसनकण्ठैः समाकुला, नभस्तलं च नानाविध पत्रकाष्ठतृणकचवरोद्धूलनकरप्रतिकूलमारुतध्वनिसमाकुलं भवति। तस्मिन्नुष्णकाले, वा शब्देन-शरदि वर्षासु वा, उष्णपरितापेन=उष्णम्-सूर्यकिरणसंयोगात्तप्त-भूमिधूलिपाषाणा-

झुण्ड जिसमें "यह जलधारा बह रही है" इस प्रकार भ्रमोत्पादक मृगतृष्णा से पागल जैसे बने हुए इधर उधर दौडने लगते हैं। जिस ऋतु में सूर्य की प्रचण्ड किरणों से धूप खूब पडती है जिससे रेती तप जाती है और लू चलने लगती है। सतप्त रजकण से मिश्रित उस लू के वेग से व्याकुल होकर मनुष्य भी उस तपी हुई भूमि पर गिर गिर कर प्यास के मारे मूर्छित हो आसन्नमृत्यु जैसे दिखाई देने लगते हैं। जिस ग्रीष्म काल मे पिपासा के वश जिनके तालू ओष्ठ एव कठ सूख रहे हैं गर्मी के मारे मुह जिन के फटे हुए हैं और जीभ लटक रही है ऐसे पशु पक्षियो से अटवी व्याप्त हो जाती है। तथा जिसमे आकाश नानाविधपत्र, काष्ठ, तृण, कूडा-कचरा आदि को उडाने वाली प्रतिकूल वायु की सनसनाहट ध्वनि से व्याप्त हो जाता है ऐसे उष्णकाल मे। (उसिणपरियावेण-उष्णपरितापेन) उष्णपरिताप से-सूर्य किरणों के

તરસથી બીચારા ભોળા હરણુના ટોળા 'આ જળધાર વહી રહી છે" આ પ્રકારના ભ્રમથી પાગલની માફક મૃગજળ રૂપી જળના આભાસ તરફ દોડતા રહે છે જે ઋતુમા સૂર્યના પ્રચડ કિરણોથી ખૂબ તાપ પડે છે જેનાથી રેતી તપે છે, અને લૂ ચાલવા લાગે છે, સતપ્ત રજકણથી મિશ્રીત તે લૂના વેગથી વ્યાકુળ બની મનુષ્ય પણ તે તપેલી ભૂમી ઉપર તરસના માર્યા પડી જઈ મૂર્છિત થઈ આસન્ન મૃત્યુ જેવા દેખાય છે જે ગ્રીષ્મકાળમા અટવીમા પીપાસાને વશ જેનુ તાળવુ, હોઠ અને કઠ સુકાઈ જાય છે, ગરમીના માર્યા મોઢુ જેનુ ફાટી રહે છે અને જીભ લટકી જાય છે એવા પશુ પક્ષિઓથી વ્યાપ્ત થઈ જાય છે તથા જેમા આકાશ જુદી જુદી જાતના પાદડા, લાકડુ, ઘાસ, કચરા, પુળા વગેરેને ઉડાવવાવાળા પ્રતિકૂળ વાયુના સુસવાટા કરતા ધ્વનિથી વ્યાપ્ત થઈ જાય છે એવા ઉષ્ણકાળમા "उसिण परियावेण-उष्णपरितावेन" ઉષ્ણુ પરિતાપથી

दिक, तेन परितापः–उष्णपरितापस्तेन तर्जितः, अत्यत पीडितःसन्, तथा–परिदाहेन=सूर्यकिरणसतप्तवायुना 'लू' इति भाषाप्रसिद्धेन, दाहज्वरादिकृतान्तरिकतापेन वा, तर्जित , तथा परितापेन=सूर्यकिरणादिजनिततापेन-तर्जितः, सात=सुख प्रति न परिदेवयेत्=हा ! कदा मम चन्द्रचन्दनशीतलानिलादिभिः सह सयोगो भविष्यति येन मम शान्तिः स्यादिति ॥ ८ ॥

उपदेशान्तरमाह—

मूलम् -उण्हाहितत्तो मेहावी, सिणाण नो वि पत्थए ।
गाय नो परिसिचेज्जा, न वीएज्जा य अप्पय ॥९॥

छाया—उष्णाभितप्तः मेधावी, स्नान नो अपि प्रार्थयेत् ।
गात्र नो परिषिञ्चेत्, न वीजयेच्च आत्मानम् ॥९॥

सयोग से तप्त ऐसे जो भूमि, धूलि, एव पाषाण आदि है उनके द्वारा जो परिताप-कष्ट होता है उससे, तथा (परिदाहेण) सूर्य की किरणो द्वारा गर्म हुई वायु से-लूसे, अथवा दाहज्वर आदि से होने वाले आन्तरिक ताप से (परियावेण-परितापेन) एव सूर्य की किरणो से उत्पन्न हुई अत्यत गर्मी से (तज्जिए-तर्जितः) अतिशय पीडित साधु (साय नो परिदेवए–शात नो परिदेवयेत्) सुख की वाच्छा न करे–हा ! किस समय मुझे चन्द्र अथवा चदन के समान शीतल पवनादि का सयोग मिलेगा कि जिस से मुझे शान्ति मिले। अर्थात्–साधु का कर्तव्य है कि वह हरएक अवस्था में उष्णपरीषह को जीते किन्तु इस से घबरावे नहीं ॥ ८ ॥

સયોગથી તપેલ એવી જે ભૂમિ ધૂળ અને પાષાણુવાળી છે તેના દ્વારા જે કષ્ટ થાય છે, એનાથી તથા "परिदाहेण" સૂર્યના કિરણો દ્વારા ગરમ થયેલા વાયુથી લૂથી, અથવા દાહજ્વર આદિથી થનાર આતરિક તાપથી परियावेण परितावेन અને સૂર્યના કિરણોથી ઉદ્ભવેલ અત્યત ગરમીથી तज्जिए–तर्ज्जित અતિશય પીડિત સાધુ "साय नो परिदेवए–शात नो परिदेवयेत् સુખની વાચ્છના ન કરે–મને કયા સમયે ચદ્ર અથવા ચદનની જેવી શીતળ પવન આદિનો સયોગ મળે કે જેથી મને શાન્તી થાય અર્થાત્–સાધુનુ કર્તવ્ય છે કે તે દરેક અવસ્થામા ઉષ્ણુ પરીષહને જીતે, પરતુ તેનાથી ગભરાય નહી (૮)

टीका—'उण्हाहितत्तो' इत्यादि।

मेधावी=आगमोक्तमर्यादानुवर्ती मुनिः, उष्णाभितप्तः=उष्णेन-उष्णस्पर्शेन, अभितप्तः-तापाकुल सन् स्नान नो प्रार्थयेत्=नैवाभिलषेत्। अपि च गात्र-शरीर, नो परिषिञ्चेत्-न जलैरार्द्रीकुर्यात्। च=पुनः आत्मान-स्वदेह न वीजयेत्= व्यजनादिना शरीरे वायु नोदीरयेत्।

अय भावः-उष्णतप्तोऽपि मुनिर्जलावगाहनस्नानव्यजनवातादि वर्जयेत्, न च जलैर्गात्र सिञ्चेत्। आतपवारणाय स्वदेहोपरि रजोहरणादिना छाया न कुर्यात्। न चापि छत्रादिक धारयेत्। मनसाऽपि न प्रार्थयेत् किं तु उष्णपरीषह सम्यक् सहेतेति।

'उण्हाहि०' इत्यादि।

अन्वयार्थ-(मेहावी-मेधावी) आगमोक्त मर्यादा का अनुसरण करने वाला मुनि (उण्हाहितत्तो-उष्णाभितप्तः) उष्णस्पर्श से सतप्त होता हुआ भी (सिसाण नो विपत्थए-स्नान नोऽपि प्रार्थयेत्) स्नान की अभिलाषा न करे। तथा (गाय नो परिसिंचेज्जा-गात्र नो परिषिंचेत्) अपने शरीर ऊपर पानी न छीटे तथा उसको गीला भी न करे और न गीले कपडे से ही पोछे। तथा (अप्पय न वीएज्जा-आत्मान न वीजयेत्) शरीर पर बीजना आदि से हवा भी न करे।

इसका भाव यह है-उष्ण से सतप्त भी मुनि अचित्त जल का भी अवगाहन करना-उससे स्नान करना, वीजनादि से-पखा आदि से हवा करना इन समस्त शीतलोपचारकारक क्रियाओं का परित्याग कर देवे। अपने शरीर पर गर्मी की वेदना को शमन करने के लिए शीतल जल के

"उण्हाहि" ઈત્યાદિ

અન્વયાર્થ-मेहावी-मेधावी આગમમા કહેલ મર્યાદાનુ અનુસરણ કરવાવાળા મુનિ उण्हाहितत्तो-उष्णाभितप्त ઉષ્ણ સ્પર્શથી સતપ્ત થવા છતા પણ सिसाण नो विपत्थए-स्नानंनोऽपि प्रार्थयेत् સ્નાનની અભિલાષા ન કરે गाय नो परिसिंचेज्जा-गात्र नो परिषिंचेत् પોતાના શરીર ઉપર પાણી ન છાટે તેમ એને ભીનુ પણ ન કરે કે ન તો ભીના કપડાથી લુછે, તથા " अप्पय न वीएज्जा "-आत्मान न वीजयेत् શરીર ઉપર વીજણા વગેરેથી હવા પણ ન નાખે

આનો ભાવ એ છે—ઉષ્ણતાથી સતપ્ત બનેલ મુનિએ પાણીનો આશરો લેવો, એનાથી સ્નાન કરવુ, પખા આદિથી હવા ખાવી આ સમસ્ત શીતળ ઉપચાર કારક ક્રિયાઓનો પરિત્યાગ કરવો પોતાના શરીર ઉપર ગરમીની વેદનાનુ શમન કરવા માટે શીતળ જળનો છાટો પણ ન લેવો, આતપ વારણ

अत्र दृष्टान्तः—

आसीत् तगरानगर्यां दत्तनामकः श्रेष्ठी। तस्य भद्राभार्यायामरहन्नक नामकः पुत्रो जातः। एकदाऽसौ दत्तश्रेष्ठी भार्यापुत्राभ्यां सहार्हन्मित्राचार्यसन्निधौ धर्मदेशनां निशम्य विरक्तः सन् प्रव्रज्यां गृहीतवान्। स दत्तमुनिः स्नेहवशादरहन्नकं कदाचिदपि भिक्षार्थं न प्रेषयति, स्वयमेव भिक्षामानीय तं पोषयति, न च तेन किमपि कार्यं कारयति, अतोऽसौ सुकुमारो जातः। अन्यदा कदाचित् तस्य पिता

छींटे भी न दे, तथा आतप को वारण करने के लिये रजोहरणादिक से शरीर पर छाया भी न करे। छत्र-छाता-आदि को भी धारण न करे और न इस प्रकार की क्रियाओं को करने की भावना ही रखे। जैसे भी बने उष्णपरीषह को सहन करे।

दृष्टान्त—तगरा नाम की नगरी मे दत्त नाम का एक सेठ रहता था। उसकी धर्मपत्नी का नाम भद्रा था। भद्रा से एक पुत्र हुआ, जिस का नाम अरहन्नक था। एक समय सेठ ने अपने स्त्री पुत्र के साथ जाकर अर्हन्मित्र नामके किसी आचार्य के पास धर्म का उपदेश सुना। सुनकर वे ससार से विरक्त हो गये और स्त्रीपुत्रसहित उसने दीक्षा अगीकार करली, पुत्र से प्रेम होने के कारण वे कभी भी अपने पुत्र को भिक्षा लाने के लिये नही भेजते थे, किन्तु स्वय जाकर भिक्षा लाते और पुत्र को भी आहार कराते। पुत्र से कुछ भी कार्य नही कराते। इस तरह दत्तमुनि का वह पुत्ररूप शिष्य बहुत ही सुकुमार प्रकृति के

કરવા માટે રજોહરણાદિકથી શરીર ઉપર છાયા પણ ન કરવી, છત્ર-છત્રી વગેરે પણ ધારણ ન કરવા અને આ પ્રકારનિ ક્રિયાઓ કરવાની ભાવના પણ ન રાખવી જેમ બને તેમ ઉષ્ણપરીષહને સહન કરવા

દૃષ્ટાંત—તગરા નામની નગરીમા દત્ત નામના એક શેઠ રહેતા હતા, તેની ધર્મપત્નિનુ નામ ભદ્રા હતુ ભદ્રાથી એક પુત્ર થયો જેનુ નામ અરહન્નક હતુ એક સમય શેઠે પોતાના સ્ત્રી પુત્રની સાથે અર્હન્મિત્ર નામના એક આચાર્ય પાસે ધર્મનો ઉપદેશ સાભળ્યો એ ઉપદેશથી સસારથી વિરક્તભાવ જાગ્યો અને સ્ત્રી પુત્ર સાથે તેણે દીક્ષા અગિકાર કરી લીધી પુત્રથી પ્રેમ હોવાને કારણે કદી પણ પોતાના પુત્રને ભિક્ષા લાવવા માટે મોકલતા ન હતા પરતુ પોતે જ જઈ ને ભિક્ષા લાવતા અને પુત્રને પણ આહાર કરાવતા પુત્રથી કાંઈ પણ કાર્ય કરાવતા નહી આ રીતે દત્ત મુનિના એ પુત્રરૂપ શિષ્ય ઘણી જ સુકુમાર પ્રકૃતિવાળા

दत्तमुनिर्मृतः तदनन्तरं साधुभिः प्रेरितः सन्नरहन्नको ग्रीष्मकाले भिक्षार्थं गतः। स पूर्वमकृतश्रमोऽतीवसुकुमाराङ्गः सूर्यकिरणोत्तप्तरेणुनिकरेण चरणतले, तपनांशुभिर्मस्तके च तापाभिभूतस्तृषाशुष्कण्ठोऽरहन्नकः कस्यचित् श्रेष्ठिनः मोत्तुङ्गभवनस्य च्छायामाश्रित्य तिष्ठति।

तदा तं सुकुमार रूपसौन्दर्यं लावण्यगुणैर्मन्मथावतारं मुनिमरहन्नकुमारं दृष्ट्वा काचित् प्रोषितभर्तृका वणिग्भार्या दास्या तं समाहूय गृहमानयति। ततः सा तं पृच्छति–भवान् किं याचते ? अरहन्नकः प्राह–भिक्षां याचे। ततः सा कामवशगता

बन गये। कालान्तर मे दत्तमुनि का स्वर्गवास हो गया। अब कथा था–साधुओ से प्रेरित होकर वह एक समय भिक्षा लाने के लिये ग्रीष्म काल में गये। सुकुमार प्रकृति के तो ये ही, पिता के समय पहिले इन्हों ने कुछ परिश्रम भी नही किया था, अतः उस ग्रीष्मकाल में सूर्य की प्रचण्ड किरणो से सन्तप्त भूमि पर चलने से उनके पैरो में छाले पड गये। माथा गरम हो गया। कंठ गर्मी के मारे सूख गया गर्मी की इनको अधिक वेदना हुई। पास मे किसी एक सेठकी बहुत ऊँची हवेली थी सो वे गर्मी के मारे उसकी छाया मे आकर ठहर गये। ठहरे हुए इन मुनि को एक प्रोषित भर्तृका–विरहिणी–स्त्री ने देखा। यह शारीरिक रूप, लावण्य एवं सौन्दर्य से ऐसे मालूम पडते थे कि जैसे मानो साक्षात् देव ही हो। देखते ही सुकुमार इस अरहन्नक मुनि को उस विरहिणी वणिग्भार्या ने अपनी दासी द्वारा मकान ऊपर बुलवाया। मकान ऊपर पहुँचते

બની ગયા કાલાન્તરે દત્તમુનિનો સ્વર્ગવાસ થયો આ પછી સાધુઓની પ્રેરણાથી પ્રેરિત બની તે સુકુમારમુનિ ગ્રીષ્મકાળમા ભિક્ષા લેવા માટે ગયા સુકુમાર પ્રકૃતિ તો હતી જ, પિતાની હાજરીમા તેણે જરા જેટલો પણ પરિશ્રમ કરેલ ન હતો આથી ગ્રીષ્મકાળમા સૂર્યના પ્રચડ કિરણોથી સતપ્ત બનેલ ભૂમિ ઉપર ચાલવાથી એના પગમા છાલા પડી ગયા, માથુ ગરમ થઈ ગયુ, ગળુ ગરમીના કારણે સુકાઈ ગયુ, ગરમીની એને અધિક વેદના થઈ, પાસે જ કોઈ એક શેઠની ઘણી જ ઉચી હવેલી હતી–આથી તે એ હવેલીની છાયામા જઈને ઉભા રહ્યા ઉભેલા મુનિને જોઈ એક વિરહણી સ્ત્રીનુ એ તરફ લક્ષ ખેચાયુ જે શારીરિક રૂપ, લાવણ્ય અને સૌદર્યથી તેની દ્રષ્ટિએ દેવ તુલ્ય દેખાયા આ અરહન્નક સુકુમાર મુનિને જોઈ ને તે વિરહિણી વણિક સ્ત્રીએ પોતાની દાસી મારફત મકાન ઉપર બોલાવ્યા મકાન ઉપર પહોચતા જ મુનિ અરહન્નકને તેણે

त प्रलोभ्य स्वभवने स्थापितवती । अथ तन्माता भद्रासाध्वी मुनीना निवासस्थाने वन्दनार्थमागता । सा तत्र तमपश्यन्ती अर्हन्मित्राचार्यमपृच्छत्-भदन्त ! अरहन्नकमुनिः क्व वर्तते ? अर्हन्मित्राचार्यः प्राह-अरहन्नको भिक्षार्थं गतः, किं तु न पुनः परावृत्तः, अतस्तमन्वेषयन्ति मुनय, इति तदनुपलब्धिवचन वज्राघातमिवकठोर श्रुत्वा व्याकुला सती भद्रा साध्वी पुत्रमोहेन अरे अरहन्नक ! अरे अरहन्नक ! इत्युच्चैर्विलपन्ती नयननिःसरदश्रुधारा पातयन्ती मोहेन पदे पदे प्रस्खलन्ती प्रति-

---

ही मुनि अरहन्नक से उसने पूछा आप क्या चाहते ह ? अरहन्नक ने कहा भिक्षा चाहता हू । काम के वशगत हुई उस स्त्री ने भिक्षा का लोभ देकर अरहन्नक मुनि को अपने घर पर ठहरा लिया । उधर अरहन्नक मुनि की माता भद्रा साध्वी मुनियों को वन्दना करने के लिये आई । अरहन्नक मुनि को ज्यो ही वहा साध्वी ने नहीं देखा त्यो ही वह अर्हन्मित्राचार्य को पूछने लगी कि भदन्त ! अरहन्नक मुनि कहा हैं । आचार्य महाराज ने कहा कि वे भिक्षा लेने के लिये बाहर गये थे, परन्तु अभी-तक वापिस नही आये हैं अतः अन्यमुनिजन उनकी तलाश कर रहे हैं । माता भद्रा साध्वी ने ज्यो ही यह बात सुनी त्यों ही उसके हृदय मे वज्र के आघात जैसा एक कठोर आघात हुआ और उसी समय उस का चित्त विक्षिप्त-हो गया । वह पुत्र के मोह से बहुत ही आकुल-व्याकुल होने लगी, और अपने आप बड-बडाने लगी-अरे अरहन्नक ! तू इस समय कहा है, कह तो सही । इस प्रकार ऊँचे स्वर से विलाप करती और आखों से आंसुओं की धारा बहाती हुई वह स्थान स्थान पर

પૂછ્યુ આપ શુ ઈચ્છો છો ? અરહન્નકે કહ્યુ કે, હું ભિક્ષા ચાહુ છુ કામને વશ બનેલ તે સ્ત્રીએ ભિક્ષાનો લોભ આપીને અરહન્નક મુનિને પોતાને ઘેર રોકી લીધા અહિં અર્હન્નક મુનિની માતા ભદ્રા સાધ્વી મુનિયોને વદણા કરવા આવી અરહન્નક મુનિને જ્યારે તે સાધ્વીએ ત્યા ન જોયા ત્યારે આચાર્યને પૂછ્યુ કે, ' હે ભદન્ત ! અરહન્નક મુનિ કયા છે ? આચાર્ય મહરાજે કહ્યુ કે, ભિક્ષા લેવા માટે તેઓ બહાર ગયા છે, પરતુ હજુ સુધી પાછા ફરેલ નથી જેથી અન્ય મુનિજન તેની તપાસ કરી રહેલ છે માતા ભદ્રા સાધ્વીએ જ્યારે આ વાત સાભળી ત્યારે તેના હૃદયમા વજ્રના ઘા જેવો એક આઘાત થયો અને એ વખતે એનુ ચિત્ત વ્યાકુળ બની ગયુ તે પુત્રના મોહથી ઘણા આકુળ વ્યાકુળ થવા લાગ્યા, અને પોતાના મનમા જ બડબડવા લાગ્યા કે, અરે અરહન્નક ! તુ આ સમયે ક્યા છો, કહે તો ખરો આ પ્રકારે ઉચા સ્વરથી વિલાપ કરતા અને આખોથી અશ્રુધારા વહાવતા, તે

स्थलं भ्राम्यति, सा यत्र यत्र गच्छति तत्र तत्र पुनः पुनर्लोकान् पृच्छति-मम प्राणवल्लभः पुत्रोऽरहन्नकः क्वापि दृष्टो भवद्भिः? । इत्येव पृच्छन्ती रुदती यं कमपि दृष्टवती, तं प्रति-अयमरहन्नक इति मत्वा हर्षमुद्वहन्ती, पुनस्तमनालोक्य रुदती विलपन्ती एकदा यत्रारहन्नक आसीत् तद्भवनसमीपे समागता । तदा गवाक्षवर्तिनाऽरहन्नकेन तादृशावस्थापन्ना माता दृष्टा, सजातात्यन्तसंवेगः स गवाक्षादुत्तीर्य चरणयोः पतित्वा मातरमेवमाह-हे मातः ! सोऽहमरहन्नकः । इति तद्वचनं श्रुत्वा माता स्वस्थमानसा जाता, तदनु सा पुत्रं माह-वत्स ! भव्यकुलोत्पन्नस्य तव कथमीदृशी-

गिरती पडती इधर उधर घूमने लगी। जहा जहा वह जाती वहा २ पूछती कि हे महानुभावो ! कहो तो सही तुम लोगों ने मेरे पुत्र अरहन्नक को कही देखा भी है? । इस प्रकार पूछती, विलाप करती, रोती हुई वह भद्रा साध्वी जिस किसी को भी देखती हर्ष के भावावेश में आकर कहने लगती 'यह रहा मेरा अरहन्नक'। परन्तु जब उसमें उसे अरहन्नक दिखाई नही पडता तो पुनः रोने लगती। इस प्रकार अत्यत विह्वल बनी हुई एक दिन वह वहां पहुँची जिस मकान मे स्वय अरहन्नक थे। जब यह वहा पहुँची थी उस समय अरहन्नक उस मकान की खीडकी में बैठे हुए थे। उसने रोती हुई अपनी माता को ज्यों ही देखा त्यो ही उसे सवेग के भाव अतिशय रीति से जागृत हो उठे। वह इकदम झरोखे से नीचे उतर कर माता के दोनों चरणों मे पड गये और बोला कि हे मात मैं अरहन्नक हू । इस प्रकार उनके वचन को सुनकर माता का चित्त शान्त हो गया और बोली-वत्स ! तुम तो कुलवान् हो जातिमान हो फिर तुम्हारी

સ્થળે સ્થળે અથડાતા અહિં તહિં ફરવા લાગ્યા જે તે સ્થળે તે જઈ પૂછતા કે હે મહાનુભાવો ! કહો તો ખરા તમોએ મારા પુત્ર અરહન્નકને ક્યાંઈ દેખ્યો છે? આ પ્રકારે પૂછતા અને વિલાપ કરતા અને રોતા તે ભદ્રા સાધ્વી જ્યારે કોઈ ને જુએ તો હર્ષના ભાવાવેષમા આવીને કહેવા લાગતા કે આ રહ્યો મારો અરહન્નક ! પરતુ જ્યારે તેને અરહન્નક ન દેખાતો ત્યારે તે ફરીથી રોવા લાગતા આ પ્રકારે અત્યત વિહ્વળ બની એક દિવસે તે એ મકાન ઉપર પહોચ્યા કે જ્યા અરહન્નક હતો જ્યારે તે ત્યા પહોચ્યા તે વખતે અરહન્નક તે મકાનની એક બારીમા બેઠેલ હતો તેણે પોતાની માતાને રોતી જોઈ ત્યારે તેનામા સવેગનો ભાવ અતિશય જાગૃત થયો તે એકદમ ઝરૂખેથી નીચે ઉતરીને માતાના ચરણોમા પડી ગયો અને બોલ્યો કે હે માતા ! હુ અરહન્નક છુ આ પ્રકારના તેના વચન સાભળીને માતાનુ ચિત્ત શાન્ત બની ગયુ અને બોલી, વત્સ !

दशा ? सोऽवदत्—हे मातश्चारित्र पालयितुमसमर्थोऽस्मि । सा प्राह–तर्हि अनशन कुरु । यतः—

वर पवेसो जलिए हुयासणे,
न यावि भग्गं चिरसचिय वय ।
वर हि मच्चू सुविसुद्धकम्मओ,
न यावि सीलक्खलियस्स जीवण ॥ १ ॥

छाया—वर प्रवेशो ज्वलिते हुताशने,
न चापि भग्न चिरसचित व्रतम् ।
वर हि मृत्युः सुविशुद्धकर्मतो,
न चापि शीलस्खलितस्य जीवनम् ॥ १ ॥

सुविशुद्धकर्मतः—निरवद्यक्रियाऽऽचरणतः, मृत्युः=मरण, वर=श्रेयः, न तु शीलस्खलितस्य=चरित्रपतितस्य जीवनम् । अन्यत् सुगमम् ।

ऐसी दशा क्यों हुई ?। अरहन्नक बोले-मातः ! इस दशा के होने का कारण चारित्र को पालन करने की असमर्थता है। माता बोली–यदि तुम चरित्र पार करने के लिये असमर्थ हो तो अनशन करो। जैसे कहा है–

"वर पवेसो जलिए हुयासणे,
न यावि भग्ग चिरसचिय वय ।
वर हि मच्चू सुविसुद्धकम्मओ,
न यावि सीलक्खलियस्स जीवणं ॥ १ ॥"

धधकती हुई अग्नि मे प्रवेश करना तो ठीक है परन्तु चिरसचित व्रत का भग करना ठीक नहीं है । सुविशुद्ध कर्म–शील आराधन करते

તમે તો કુળવાન છો, જાતિવાન છો, છતા તમારી આવી દશા કેમ થઈ? અરહન્નકે કહ્યુ, માતા ! આ દશા થવાનુ કારણુ ચારિત્ર પાલન કરવાની અસમર્થતા છે માતાએ કહ્યુ, જો તમે ચારિત્ર પાલન કરવા માટે અસમર્થ છો તો અનશન કરો જેમ કહ્યુ છે—

"वर पवेसो जलिए हुयासणे,
न यावि भग्ग चिरसचिय वय ।
वर हि मच्चू सुविसुद्धकम्मओ,
नयावि सीलक्खलियस्स जीवण ॥ १ ॥"

ભભકતી એવી અગ્નિમા પ્રવેશ કરવો ઠીક છે, પરતુ ચિરસચિત વ્રતનો ભગ કરવો ઠીક નથી સુવિશુદ્ધ કર્મશીલ આરાધના કરતા કરતા મૃત્યુ થવુ ઠીક છે,

एव मातृवचः श्रुत्वा स समातवैराग्यः सर्वसावद्ययोग प्रत्याख्याय पुनः संयमं गृहीतवान्। तत उत्कृष्टाचारेण ग्रामानुग्राम विहरन् उष्णपरीषह सहमानः क्वचित् पाषाणमयप्रदेश प्राप्य चिन्तयति–'प्रदेशोऽय प्रचण्डमार्त्तण्डकिरणसयोगाद् वह्निवत्प्रतप्तः, उष्णतरश्च वायुः प्रवहति, अत्र पदमपि गन्तुमसमर्थोऽस्मि,' एव विचिन्त्य परितः प्रतप्तभूमीतल विलोक्य परीषहोऽय मया सोढव्य इत्यवधार्य तप्तशिलोपरि

करते मृत्यु होना ठीक है, परन्तु शील से स्खलित व्यक्ति का जीवन ठीक नहीं है। निरवद्य क्रिया का नाम सुविशुद्धकर्म एव चारित्र से पतित होने का नाम शील से स्खलित होना है।

इस प्रकार जननी के वचन सुनकर उसका सुप्त वैराग्य जग उठा, पश्चात् उसने सर्वसावद्य योग का प्रत्याख्यान कर पुनः सयम लिया। माता के वचन से उद्बोधित होकर उसने फिर उत्कृष्ट चरित्र का आराधन किया और चारित्र की आराधनापूर्वक ही ग्रामानुग्राम विहार करते हुए उष्णपरीषह को सहन किया। एक समय की बात है कि ये विहार करते २ ऐसे प्रदेश मे पहुँचे कि जहाँ पत्थरों की बहुलता थी। वहा पहुँच कर उन्होंने विचार किया कि यह प्रदेश सूर्य की किरणों से अधिक सतप्त बना हुआ है। यह तो ऐसा तप रहा है कि जैसे मानों अग्नि ही जल रही हो। वायु भी इतनी गर्म चल रही है कि जिससे एक पैर भी सुखपूर्वक चला नही जा सकता है। इस प्रकार विचार करते हुए अरहन्नक मुनि ने अपने आसपास की समस्त भूमि को

પરતુ શીલથી સ્ખલિત થયેલ વ્યક્તિનુ જીવન ઠીક નથી નિરવદ્ય ક્રિયાનુ નામ સુવિશુદ્ધ કર્મ, ચારિત્રથી પતિત થવાનુ નામ શીલથી સ્ખલિત બનવુ તે

આ પ્રકારના માતાના વચન સાભળીને તેનો સુતેલો વૈરાગ્ય જાગી ઉઠયો અને તેણે સર્વ સાવદ્ય યોગનુ પ્રત્યાખ્યાન કરી પુન સયમને ધારણ કર્યો માતાના વચનથી ઉદ્બોધિત બની તેણે પછી ઉત્કૃષ્ટ ચારિત્રનુ આરાધન કર્યું અને ચારિત્રની આરાધના પૂર્વક જ ગ્રામનુગ્રામ વિહાર કરીને ઉષ્ણ પરીષહને સહન કર્યો એક સમયે એ વિહાર કરતા કરતા એવા પ્રદેશમા પહોચી ગયા કે, જ્યા પત્થરાઓ મોટા પ્રમાણમા હતા ત્યા પહોચીને તેઓએ વિચાર કર્યો કે, આ પ્રદેશ સૂર્યના કિરણોથી અધિક સતપ્ત બનેલો છે આ તો એવા તપી રહ્યા છે કે જાણે અગ્નિ જ સળગી રહી છે વાયુ પણ એટલી જ રીતે ગરમ ફુકાઈ રહેલ છે આથી એક ડગલુ પણ સુખપૂર્વક ચાલી શકાતુ નથી આ પ્રકારનો વિચાર કરતા કરતા અરહન્નક મુનિયે પોતાની આસપાસની

समुपविशति। तत्र-प्रत्याख्याताष्टादशपापः कृतदुष्कृतगर्हः क्षामितसकलसत्त्वः स्वीकृतचतुर्विधशरणः, परित्यक्तसर्वसंगः पुनः पुनः कृतपचनमस्कारोऽनशनं कृत्वा समाधिभावसम्पन्नः पादपोपगमनेन मुहूर्तमात्रेण सुकुमारशरीरो नवनीतपिण्डइवोष्णेन विलीनः सौधर्मं सुरलोकं गतः, एवं मुनिभिरुष्णपरीषहः सोढव्यः ॥९॥

ग्रीष्मकालान्तरं वर्षाकाले दंशमशकादिकृतपीडां प्राप्तेन साधुना तत्परीषहः सोढव्यः इत्याह—

मूलम्—पुट्ठो य दंसमसएहिं, समं रेव महामुणी।
नागो संगामसीसे वा, सूरो अभिहणे परं ॥१०॥

छाया—स्पृष्टश्च दंशमशकैः सम एव महामुनिः।
नागः संग्रामशीर्षे वा, शूरोऽभिहन्यात् परम् ॥ १० ॥

अत्यंत उष्ण देखा और पुनः विचार करने लगे कि यह उष्णपरीषह मुझे साधु के नाते अवश्य सहन करना चाहिये, ऐसा निश्चित कर वह एक तप्त शिला के ऊपर बैठ गये। वहां उन्होंने १८ पापस्थानों का प्रत्याख्यान किया, अपने दुष्कृतों की गर्हा की, समस्त जीवों से खमत खामणा किया। चार प्रकार के शरणों को स्वीकार किया, समस्त ममता का त्याग किया, एवं पंचपरमेष्ठी को वार वार नमस्कार किया। पश्चात् अनशन धारण कर समाधिभाव से युक्त अरहन्नक मुनि ने पादपोपगमन संथारा किया। एक मुहूर्तमात्र में ही उनका सुकुमार शरीर मक्खन के पिंड की तरह गर्मी से विलीन हो गया और वे मर कर सुधर्मदेवलोक मे देव हुए। इसी तरह अन्य मुनि जनों को भी उष्णपरीषह सहन करना चाहिये ॥ ९ ॥

સમસ્ત ભૂમીને અત્યંત ઉષ્ણુ જોઈ અને પાછા વિચાર કરવા લાગ્યા કે ઉષ્ણુ પરીષહ મારે સાધુના ધર્મથી અવશ્ય સહન કરવો જોઈએ એવો નિશ્ચય કરી એક તપેલી શીલા ઉપર બેસી ગયા જ્યાં તેઓએ ૧૮ પાપસ્થાનોનું પ્રત્યાખ્યાન કર્યું, પોતાના દુષ્કૃત્યોની માફી માગી, સમસ્ત જીવોથી ખમત ખામણા લીધા, ચાર પ્રકારના શરણુનો સ્વીકાર કર્યો અને સમસ્ત મમતાનો ત્યાગ કર્યો તેમજ પંચપરમેષ્ટીને વાર વાર નમસ્કાર કરવા લાગ્યા પછી અનશન ધારણુ કરી સમાધિભાવથી યુક્ત અરહન્નક મુનિએ પાદપોપગમન સંથારો કર્યો એક મુહૂર્ત માત્રમાં જ તેમનું સુકુમાર શરીર માખણુના પીંડની માફક ગરમીથી ઓગળી ગયું અને તે મરીને સુધર્મ દેવલોકમાં દેવ થયા આ રીતે અન્ય મુનિજનોએ પણુ ઉષ્ણુપરીષહ સહન કરવો જોઈએ ॥ ૯ ॥

एवं मातृवचः श्रुत्वा स सजातवैराग्यः सर्वसावद्ययोगं प्रत्याख्याय पुनः संयमं गृहीतवान्। तत उत्कृष्टाचारेण ग्रामानुग्रामं विहरन् उष्णपरीषहं सहमानः क्वचित् पाषाणमयप्रदेशं प्राप्य चिन्तयति–'प्रदेशोऽयं प्रचण्डमार्तण्डकिरणसंयोगाद् वह्नि-वत्संतप्तः, उष्णतरश्च वायुः प्रवहति, अत्र पदमपि गन्तुमसमर्थोऽस्मि,' एवं विचिन्त्य परितः प्रतप्तभूमीतलं विलोक्य परीषहोऽयं मया सोढव्य इत्यवधार्य तप्तशिलोपरि

करते मृत्यु होना ठीक है, परन्तु शील से स्खलित व्यक्ति का जीवन ठीक नहीं है। निरवद्य क्रिया का नाम सुविशुद्धकर्म एवं चारित्र से पतित होने का नाम शील से स्खलित होना है।

इस प्रकार जननी के वचन सुनकर उसका सुप्त वैराग्य जग उठा, पश्चात् उसने सर्वसावद्य योग का प्रत्याख्यान कर पुनः संयम लिया। माता के वचन से उद्‌बोधित होकर उसने फिर उत्कृष्ट चरित्र का आराधन किया और चारित्र की आराधनापूर्वक ही ग्रामानुग्राम विहार करते हुए उष्णपरीषह को सहन किया। एक समय की बात है कि ये विहार करते २ ऐसे प्रदेश मे पहुँचे कि जहाँ पत्थरों की बहुलता थी। वहा पहुँच कर उन्होंने विचार किया कि यह प्रदेश सूर्य की किरणों से अधिक संतप्त बना हुआ है। यह तो ऐसा तप रहा है कि जैसे मानों अग्नि ही जल रही हो। वायु भी इतनी गर्म चल रही है कि जिससे एक पैर भी सुखपूर्वक चला नहीं जा सकता है। इस प्रकार विचार करते हुए अरहन्नक मुनि ने अपने आसपास की समस्त भूमि को

પરંતુ શીલથી સ્ખલિત થયેલ વ્યક્તિનું જીવન ઠીક નથી નિરવદ્ય ક્રિયાનું નામ સુવિશુદ્ધ કર્મ, ચારિત્રથી પતિત થવાનું નામ શીલથી સ્ખલિત બનવું તે

આ પ્રકારના માતાના વચન સાભળીને તેનો સુતેલો વૈરાગ્ય જાગી ઉઠયો અને તેણે સર્વ સાવદ્ય યોગનું પ્રત્યાખ્યાન કરી પુન સંયમને ધારણ કર્યો માતાના વચનથી ઉદ્‌બોધિત બની તેણે પછી ઉત્કૃષ્ટ ચારિત્રનું આરાધન કર્યું અને ચારિત્રની આરાધના પૂર્વક જ ગ્રામનુગ્રામ વિહાર કરીને ઉષ્ણ પરીષહને સહન કર્યો એક સમયે એ વિહાર કરતા કરતા એવા પ્રદેશમા પહોચી ગયા કે, જ્યા પત્થરાઓ મોટા પ્રમાણમા હતા ત્યા પહોચીને તેઓએ વિચાર કર્યો કે, આ પ્રદેશ સૂર્યના કિરણોથી અધિક સંતપ્ત બનેલો છે આ તો એવા તપી રહ્યા છે કે જાણે અગ્નિ જ સળગી રહી છે વાયુ પણ એટલી જ રીતે ગરમ ફુંકાઈ રહેલ છે આથી એક ડગલું પણ સુખપૂર્વક ચાલી શકાતું નથી આ પ્રકારનો વિચાર કરતા કરતા અરહન્નક મુનિએ પોતાની આસપાસની

समुपविशति। तत्र-प्रत्याख्याताष्टादशपापः कृतदुष्कृतगर्हः क्षामितसकलसत्त्वः स्वीकृतचतुर्विधशरणः, परित्यक्तसर्वसङ्गः पुनः पुनः कृतपञ्चनमस्कारोऽनशनं कृत्वा समाधिभावसम्पन्नः पादपोपगमनेन मुहूर्तमात्रेण सुकुमारशरीरो नवनीतपिण्डइवोष्णेन विलीनः सौधर्मं सुरलोकं गतः, एवं मुनिभिरुष्णपरीषहः सोढव्यः ॥९॥

ग्रीष्मकालान्तरं वर्षाकाले दंशमशकादिकृतपीडां प्राप्तेन साधुना तत्परीषहः सोढव्यः इत्याह—

मूलम्—पुट्ठो य दंसमसएहिं, समं रेवं महामुणी।
नागो संगामसीसे वा, सूरो अभिहणे परं ॥१०॥

छाया—स्पृष्टश्च दंशमशकैः सम एव महामुनिः।
नागः सङ्ग्रामशीर्षे वा, शूरोऽभिहन्यात् परम् ॥ १० ॥

अत्यंत उष्ण देखा और पुनः विचार करने लगे कि यह उष्णपरीषह मुझे साधु के नाते अवश्य सहन करना चाहिये, ऐसा निश्चित कर वह एक तप्त शिला के ऊपर बैठ गये। वहां उन्होंने १८ पापस्थानों का प्रत्याख्यान किया, अपने दुष्कृतों की गर्हा की, समस्त जीवों से खमत खामणा किया। चार प्रकार के शरणों को स्वीकार किया, समस्त ममता का त्याग किया, एवं पंचपरमेष्ठी को वार वार नमस्कार किया। पश्चात् अनशन धारण कर समाधिभाव से युक्त अरहन्नक मुनि ने पादपोपगमन संथारा किया। एक मुहूर्तमात्र में ही उनका सुकुमार शरीर मक्खन के पिंड की तरह गर्मी से विलीन हो गया और वे मर कर सुधर्मदेवलोक में देव हुए। इसी तरह अन्य मुनि जनों को भी उष्णपरीषह सहन करना चाहिये ॥ ९ ॥

સમસ્ત ભૂમીને અત્યંત ઉષ્ણ જોઈ અને પાછા વિચાર કરવા લાગ્યા કે ઉષ્ણ પરીષહ મારે સાધુના ધર્મથી અવશ્ય સહન કરવો જોઈએ એવો નિશ્ચય કરી એક તપેલી શીલા ઉપર બેસી ગયા જ્યાં તેઓએ ૧૮ પાપસ્થાનોનું પ્રત્યાખ્યાન કર્યું, પોતાના દુષ્કૃત્યોની માફી માગી, સમસ્ત જીવોથી ખમત ખામણા લીધા, ચાર પ્રકારના શરણનો સ્વીકાર કર્યો અને સમસ્ત મમતાનો ત્યાગ કર્યો તેમજ પંચપરમેષ્ટીને વાર વાર નમસ્કાર કરવા લાગ્યા પછી અનશન ધારણ કરી સમાધિ-ભાવથી યુક્ત અરહન્નક મુનિએ પાદપોપગમન સંથારો કર્યો એક મુહૂર્ત માત્રમાં જ તેમનું સુકુમાર શરીર માખણના પીંડની માફક ગરમીથી ઓગળી ગયું અને તે મરીને સુધર્મ દેવલોકમાં દેવ થયા આ રીતે અન્ય મુનિજનોએ પણ ઉષ્ણપરીષહ સહન કરવો જોઈએ ॥ ૯ ॥

एवं मातृवचः श्रुत्वा स सजातवैराग्यः सर्वसावद्ययोगं प्रत्याख्याय पुनः संयमं गृहीतवान्। तत उत्कृष्टाचारेण ग्रामानुग्रामं विहरन् उष्णपरीषहं सहमानः क्वचित् पाषाणमयप्रदेशं प्राप्य चिन्तयति–'प्रदेशोऽयं प्रचण्डमार्त्तण्डकिरणसंयोगाद् वह्नि-वत्संतप्तः, उष्णतरश्च वायुः प्रवहति, अत्र पदमपि गन्तुमसमर्थोऽस्मि,' एवं विचिन्त्य परितः प्रतप्तभूमीतलं विलोक्य परीषहोऽयं मया सोढव्य इत्यवधार्य तप्तशिलोपरि

करते मृत्यु होना ठीक है, परन्तु शील से स्खलित व्यक्ति का जीवन ठीक नहीं है। निरवद्य क्रिया का नाम सुविशुद्धकर्म एवं चारित्र से पतित होने का नाम शील से स्खलित होना है।

इस प्रकार जननी के वचन सुनकर उसका सुप्त वैराग्य जग उठा, पश्चात् उसने सर्वसावद्य योग का प्रत्याख्यान कर पुनः संयम लिया। माता के वचन से उद्बोधित होकर उसने फिर उत्कृष्ट चारित्र का आराधन किया और चारित्र की आराधनापूर्वक ही ग्रामानुग्राम विहार करते हुए उष्णपरीषह को सहन किया। एक समय की बात है कि ये विहार करते २ ऐसे प्रदेश मे पहुँचे कि जहाँ पत्थरों की बहुलता थी। वहा पहुँच कर उन्होंने विचार किया कि यह प्रदेश सूर्य की किरणों से अधिक संतप्त बना हुआ है। यह तो ऐसा तप रहा है कि जैसे मानों अग्नि ही जल रही हो। वायु भी इतनी गर्म चल रही है कि जिससे एक पैर भी सुखपूर्वक चला नहीं जा सकता है। इस प्रकार विचार करते हुए अरहन्नक मुनि ने अपने आसपास की समस्त भूमि को

પરંતુ શીલથી સ્ખલિત થયેલ વ્યક્તિનું જીવન ઠીક નથી નિરવદ્ય ક્રિયાનું નામ સુવિશુદ્ધ કર્મ, ચારિત્રથી પતિત થવાનું નામ શીલથી સ્ખલિત બનવું તે

આ પ્રકારના માતાના વચન સાંભળીને તેનો સુતેલો વૈરાગ્ય જાગી ઉઠ્યો અને તેણે સર્વ સાવદ્ય યોગનું પ્રત્યાખ્યાન કરી પુનઃ સંયમને ધારણ કર્યો માતાના વચનથી ઉદ્બોધિત બની તેણે પછી ઉત્કૃષ્ટ ચારિત્રનું આરાધન કર્યું અને ચારિત્રની આરાધના પૂર્વક જ ગ્રામનુગ્રામ વિહાર કરીને ઉષ્ણ પરીષહને સહન કર્યો એક સમયે એ વિહાર કરતા કરતા એવા પ્રદેશમાં પહોંચી ગયા કે, જ્યાં પત્થરાઓ મોટા પ્રમાણમાં હતા ત્યાં પહોંચીને તેઓએ વિચાર કર્યો કે, આ પ્રદેશ સૂર્યના કિરણોથી અધિક સંતપ્ત બનેલો છે આ તો એવો તપી રહ્યો છે કે જાણે અગ્નિ જ સળગી રહી છે વાયુ પણ એટલી જ રીતે ગરમ ફુંકાઈ રહેલ છે આથી એક ડગલું પણ સુખપૂર્વક ચાલી શકાતું નથી આ પ્રકારનો વિચાર કરતા કરતા અરહન્નક મુનિએ પોતાની આસપાસની

समुपविशति। तत्र-प्रत्याख्याताष्टादशपापः कृतदुष्कृतगर्हः क्षामितसकलसत्त्वः स्वीकृतचतुर्विधशरणः, परित्यक्तसर्वसंगः पुनः पुनः कृतपचनमस्कारोऽनशन कृत्वा समाधिभावसम्पन्नः पादपोपगमनेन मुहूर्तमात्रेण सुकुमारशरीरो नवनीतपिण्डइवोष्णेन विलीनः सौधर्म सुरलोक गतः, एव मुनिभिरुष्णपरीषहः सोढव्यः ॥९॥

ग्रीष्मकालान्तर वर्षाकाले दशमशकादिकृतपीडा प्राप्तेन साधुना तत्परीषहः सोढव्यः इत्याह—

मूलम्—पुट्ठो य दसमसएहिं, सम रेव महामुणी ।
नागो सगामसीसे वा, सूरो अभिहणे पर ॥१०॥

छाया—स्पृष्टश्च दशमशकैः सम एव महामुनिः ।
नागः सग्रामशीर्षे वा, शूरोऽभिहन्यात् परम् ॥ १० ॥

अत्यत उष्ण देखा और पुनः विचार करने लगे कि यह उष्णपरीषह मुझे साधु के नाते अवश्य सहन करना चाहिये, ऐसा निश्चित कर वह एक तप्त शिला के ऊपर बैठ गये। वहा उन्होंने १८ पापस्थानो का प्रत्याख्यान किया, अपने दुष्कृतों की गर्हा की, समस्त जीवो से खमत खामणा किया। चार प्रकार के शरणो को स्वीकार किया, समस्त ममता का त्याग किया, एव पचपरमेष्ठी को वार वार नमस्कार किया। पश्चात् अनशन धारण कर समाधि भाव से युक्त अरहन्नक मुनि ने पादपोपगमन सथारा किया। एक मुहूर्तमात्र में ही उनका सुकुमार शरीर मक्खन के पिंड की तरह गर्मी से विलीन हो गया और वे मर कर सुधर्मदेवलोक मे देव हुए। इसी तरह अन्य मुनि जनों को भी उष्णपरीषह सहन करना चाहिये ॥ ९ ॥

સમસ્ત ભૂમીને અત્યત ઉષ્ણુ જોઈ અને પાછા વિચાર કરવા લાગ્યા કે ઉષ્ણુ પરીષહ મારે સાધુના ધર્મથી અવશ્ય સહન કરવો જોઈએ એવો નિશ્ચય કરી એક તપેલી શીલા ઉપર બેસી ગયા જ્યા તેઓએ ૧૮ પાપસ્થાનોનુ પ્રત્યાખ્યાન કર્યું, પોતાના દુષ્કૃત્યોની માફી માગી, સમસ્ત જીવોથી ખમત ખામણા લીધા, ચાર પ્રકારના શરણનો સ્વીકાર કર્યો અને સમસ્ત મમતાનો ત્યાગ કર્યો તેમજ પચપરમેષ્ટીને વાર વાર નમસ્કાર કરવા લાગ્યા પછી અનશન ધારણ કરી સમાધિ-ભાવથી યુક્ત અરહન્નક મુનિએ પાદપોપગમન સ થારો કર્યો એક મુહૂર્ત માત્રમા જ તેમનુ સુકુમાર શરીર માખણના પીંડની માફક ગરમીથી ઓગળી ગયુ અને તે મરીને સુધર્મ દેવલોકમા દેવ થયા આ રીતે અન્ય મુનિજનોએ પણ ઉષ્ણપરીષહ સહન કરવો જોઈએ ॥ ૯ ॥

टीका—' पुट्ठो य ' इत्यादि ।

च=अपर च समः एव=उपकार्यपकारिषु तुल्यभावधारकः, महामुनिः=उग्रतपश्चरणशीलः दशमशकैः, इदमुपलक्षणम्, तेन मत्कुणयूकादिभिरपि स्पृष्टः–पीडितः सन्, सग्रामशिरसि=रणमस्तके, शूरः=पराक्रमी, नागो वा=हस्तीव परं=शत्रु–रागद्वेपलक्षण भावशत्रुम्, अभिहन्यात्=पराजयेत् । ' समरेव ' इत्यत्रार्षत्वाद्रेफः ।

अथ भावः–यथा–शूरः=करी शराघातैर्व्यथितोऽपि रणे शत्रु जयति, तद्वत् साधुरपि दशमशकादिभिः पीड्यमानोऽपि कपाय शत्रु जयेदिति ॥ १० ॥

ग्रीष्म काल के बाद वर्षा काल आता है, उसमें दशमशक आदि का परीषह उत्पन्न होता है। साधु का कर्तव्य है कि वह इस दशमशकरूप पाचवे परीपह को सहन करे, इस बात को सूत्रकार आगे की गाथा द्वारा बतलाते हैं—' पुट्ठो य ' इत्यादि ।

अन्वयार्थ–(समरे व–समएव) उपकारी और अपकारी मे तुल्य भाव धारण करने वाला (महामुणी–महामुनि) उग्रतपश्चरणशील महामुनि (दसमसएहि–दशमशकै) दशमशकों के द्वारा, उपलक्षण से मत्कुण–खटमल, यूका–जू आदि द्वारा भी (पुट्ठो–स्पृष्टः) पीडित होने पर (सगाम सीसे–सग्राम शीर्षे) युद्ध के बीच में (सूरो–शूरः) पराक्रमी (नागो वा–नाग इव) हस्ती की तरह (पर अभिहणे–पर अभिहन्यात्) शत्रु को–रागद्वेपरूप भावशत्रु को परास्त करे ।

ગરમઋતુ પછી ચોમાસાનો સમય આવે છે આમા દશમશક વગેરે પરીષહની ઉત્પત્તિ થાય છે, સાધુનુ એ કર્તવ્ય છે કે દશમશકરૂપી પાચમો પરીષહ સહન કરે આ વાતને સૂત્રકાર આગળની ગાથાથી બતાવે છે

" पुट्ठो य " ઈત્યાદિ

અન્વયાર્થ—(समरेव–समएव) ઉપકારી અને અપકારીમા સમભાવ ધારણ કરવાવાળા महामुणी–महामुनि ઉગ્ર તપસ્યા કરનાર શીલવાન મહામુનિ दसमसएहि–दशमशकै ડાસ, મચ્છર દ્વારા ઉપલક્ષણથી માકડ, જૂ, આદિ દ્વારા પણ पुट्ठो–स्पृष्ट પિડીત હોવા છતા " सगामसीसे–सग्रामशीर्षे " યુદ્ધની વચમા (सूरो–शूर) પરાક્રમી (नागो वा–नागइव) હાથીની માફક (पर अभिहणे–पर अभिहन्यात्) શત્રુને–રાગ દ્વેષ રૂપ ભાવશત્રુને પરાસ્ત કરે એનો ભાવ આ છે જેમ પરાક્રમી હાથી બાણોના આઘાતથી વ્યથિત હોવા છતા પણ રણમા શત્રુઓને હરાવે છે તેવી રીતે સાધુ પણ ડાસ, મચ્છર આદિ દ્વારા પીડિત હોવા છતા પણ કષાયરૂપી શત્રુને પરાસ્ત કરે

केन प्रकारेण भावशत्रु जयेदित्याह—

मूलम्—न सतंसे न वारेज्जा मणपि न पंओसए।
उवेहे न हणे पाणे, भुजंन्ते मससोणिय ॥११॥

छाया—न सत्रसेत् न वारयेत्, मनोऽपि न प्रदूषयेत्।
उपेक्षेत न हन्यात् प्राणान, भुञ्जानान् मास शोणितम् ॥ ११ ॥

टीका--' न सतसे ' इत्यादि ।

महामुनिर्दशमशकैरुपद्रुत. सन् न सत्रसेत्=नोद्विजेत्-दशमशकादिभिर्दश्यमानोऽपि न ततः स्थानादपगच्छेदित्यर्थ । न वारयेत्, हस्तवस्त्रादिना नापसारयेत्-मनोऽपि न प्रदूषयेत्=न कलुपित कुर्यात् अपि-शब्दाद्वचनादिकमपि न प्रदुष्ट

इसका भाव यह है-जैसे पराक्रमी हस्ती बाणों के आघात से व्यथित होने पर भी रण में शत्रु को परास्त कर देता है, उसी तरह साधु भी दशमशक आदि द्वारा पीडित होने पर भी कपायरूपी शत्रु को परास्त करे ॥ १० ॥

भावशत्रु को किस तरह परास्त करना चाहिये इसको इस गाथा द्वारा स्पष्ट किया जाता है—न सतसे इत्यादि

अन्वयार्थ—महामुनि दशमशक आदि से पीडित होने पर भी (न सतसे-न सत्रसेत्) कभी भी चित्त में उद्विग्न न होवे-दशमशक आदि से पीडित होने पर भी मुनि एक स्थान से दूसरे स्थान पर नही जावे (न वारेज्जा-न वारयेत्) दसमशक को अपने शरीर पर बैठ जाने पर हस्तअथवा वस्त्र आदि से नही हटावे। (मण पि न पओसए-

---

આનો ભાવ એ છે કે-જેમ પરાક્રમી હાથી બાણોના આઘાતથી પીડિત હોવા છતા પણ રણમા શત્રુને પરાજીત કરે છે, તેવી જ રીતે સાધુ પણ દશમશક આદિ દ્વારા પીડિત હોવા છતા પણ કપાયરૂપી શત્રુનો પરાજય કરે ॥૧૦॥

ભાવશત્રુને કેવી રીતે જીતવા જોઈએ, એ હકીકત આ ગાથા દ્વારા પ્રગટ કરવામા આવે છે નસતસે-ઇત્યાદિ

અન્વયાર્થ—ડાસ અને મચ્છરથી પીડિત બનવા છતા પણ न सतसे—न संत्रसेत् મહામુનિ ચિત્તમા ઉદ્વેગ ન લાવે,-ડાસ મચ્છરના કરડવાથી મુનિએ એક સ્થાનથી બીજા સ્થાને ન જવુ, न वारेज्जा—न वारयेत् ડાસ મચ્છરને પોતાના શરીર પર બેઠેલ જોઈને હાથ અને વસ્ત્ર આદિથી તેને હટાવે નહી, मणपि न पओसए-

टीका—' पुट्ठो य ' इत्यादि ।

च=अपर च सम एव=उपकार्यपकारिषु तुल्यभावधारकः, महामुनिः=उग्र-तपश्चरणशीलः दशमशकैः, इदमुपलक्षणम्, तेन मत्कुणयूकादिभिरपि स्पृष्टः—पीडितः सन्, सग्रामशिरसि=रणमस्तके, शूरः=पराक्रमी, नागो वा=हस्तीव परं=शत्रु-रागद्वेपलक्षण भावशत्रुम्, अभिहन्यात्=पराजयेत् । ' समरेव ' इत्यत्रार्षत्वाद्रेफः ।

अथ भावः—यथा—शूरः=करी शराघातैर्व्यथितोऽपि रणे शत्रु जयति, तद्वत् साधुरपि दशमशकादिभिः पीड्यमानोऽपि कषाय शत्रु जयेदिति ॥ १० ॥

ग्रीष्म काल के बाद वर्षा काल आता है, उसमें दशमशक आदि का परीषह उत्पन्न होता है। साधु का कर्तव्य है कि वह इस दशमशकरूप पाचवे परीषह को सहन करे, इस बात को सूत्रकार आगे की गाथा द्वारा बतलाते हैं—' पुट्ठो य ' इत्यादि ।

अन्वयार्थ-(समरे व-समएव) उपकारी और अपकारी मे तुल्य भाव धारण करने वाला (महामुणी-महामुनि) उग्रतपश्चरणशील महामुनि (दसमसएहि-दशमशकै) दशमशकों के द्वारा, उपलक्षण से मत्कुण-खटमल, यूका-जू आदि द्वारा भी (पुट्ठो-स्पृष्टः) पीडित होने पर (सगाम सीसे-सग्राम शीर्षे) युद्ध के बीच में (सूरो-शूरः) पराक्रमी (नागो वा-नाग इव) हस्ती की तरह (पर अभिहणे-पर अभिहन्यात्) शत्रु को-रागद्वेषरूप भावशत्रु को परास्त करे ।

ગરમઋતુ પછી ચોમાસાનો સમય આવે છે આમા દશમશક વગેરે પરીષહની ઉત્પત્તિ થાય છે, સાધુનુ એ કર્તવ્ય છે કે દશમશકરૂપી પાચમો પરીષહ સહન કરે આ વાતને સૂત્રકાર આગળની ગાથાથી બતાવે છે

"पुट्ठो य" ઈત્યાદિ

અન્વયાર્થ—(समरेव-समएव) ઉપકારી અને અપકારીમા સમભાવ ધારણ કરવાવાળા महामुणी-महामुनि ઉગ્ર તપસ્યા કરનાર શીલવાન મહામુનિ दसमसएहि-दशमशकै ડાસ, મચ્છર દ્વારા ઉપલક્ષણથી માકડ, જૂ, આદિ દ્વારા પણ पुट्ठो-स्पृष्ट પિડીત હોવા છતા "सगामसीसे-सग्रामशीर्षे" યુદ્ધની વચમા (सूरो-शूर) પરાક્રમી (नागो वा-नागइव) હાથીની માફક (पर अभिहणे-पर अभिहन्यात्) શત્રુને-રાગ દ્વેષ રૂપ ભાવશત્રુને પરાસ્ત કરે એનો ભાવ આ છે જેમ પરાક્રમી હાથી બાણોના આઘાતથી વ્યથિત હોવા છતા પણ રણમા શત્રુઓને હરાવે છે તેવી રીતે સાધુ પણ ડાસ, મચ્છર આદિ દ્વારા પીડિત હોવા છતા પણ કષાયરૂપી શત્રુને પરાસ્ત કરે

कृत्वा समुत्तस्थौ। तत्र प्रथमयामे लघुकाया सूच्यग्रतीक्ष्णमुखाः दंशमशकाः सहस्रश• परितः समागत्य मुनेः शरीर दशन्ति। तदनु-द्वितीययामे तदपेक्षया स्थूलाकारा दंशमशकाः घनघनध्वनिं कुर्वन्तः परितस्तद्वपुस्तीक्ष्णतर दशन्ति, तदनु तृतीयचतुर्थयामयोस्तदपेक्षयापि स्थूलतराः स्थूलतीक्ष्णमुखा विविधजातीया दंशमशकास्त सातिशय दशन्ति। ततः सूर्योदये सति पञ्चमप्रहरे अकस्मात् तत्रैवोड्डीयमाना मधुमक्षिकाः सहस्रशस्तद्वपुःसलग्नास्त मुनिं दशन्ति। मधुमक्षिकाभिराच्छादित सकल तद्वपुः श्यामवर्णं सजातम्। तस्य मुखोपरि सदोरकमुखवस्त्रिकाऽपि

एक समय की बात है कि इन्हों ने एक अटवी में रात्रि के समय पाच प्रहरका कायोत्सर्ग धारण किया। उस अटवी में कायोत्सर्ग मे रहे हुए इन सुदर्शन मुनि के शरीर को प्रथम प्रहर मे लघुकायवाले हजारों दंशमशको ने सूची के अग्रभाग के समान अपने २ तीक्ष्ण मुखों से चारों ओर से आ आकर खून डसा। फिर द्वितीय प्रहर मे इन की अपेक्षा स्थूलाकार वाले दंशमशको ने घन घन शब्द करते हुए सब तरफ से आकर बहुत बुरी तरह उनके शरीर को डसना प्रारभ किया। बाद मे तृतीय चतुर्थ प्रहर में द्वितीय याम मे आये हुए दंशमशको की अपेक्षा बलिष्ट एव स्थूलतर विविध जाति के दंशमशको ने काटना शरू किया। इस प्रकार जब रात्रि के चार प्रहर समाप्त हो चुके और सूर्योदय हुआ तब पचमप्रहर मे-अर्थात् दिवस के प्रथमप्रहर में-अकस्मात् उडी हुई हजारों मधुमक्षिकाओ ने उन मुनि के शरीर मे चिपट कर उन्हें काटना प्रारंभ

તેઓએ એક જગલમા રાત્રિના સમયે પાચ પ્રહરનો કાયોત્સર્ગ કર્યો તે જગલમા કાયોત્સર્ગમા રહેલા આ સુદર્શન મુનિના શરીરને પ્રથમ પ્રહરમા નાના શરીરવાળા હજારો ડાસ, મચ્છરોએ સોયની અણી જેવા પોત પોતાના તીક્ષ્ણ મુખોથી ચારે બાજુથી આવીને ખૂબ ડખ માર્યા પાછા બીજા પ્રહરમા તેની અપેક્ષા સ્થૂલ આકારવાળા ડાસ, મચ્છરોએ ગણુ ગણુ શબ્દ કરીને ચારે તરફથી આવીને ઘણી ખરાબ રીતે તેમના શરીરને ડખ મારવા લાગ્યા ત્યાર પછી ત્રીજા અને ચોથા પ્રહરમા આવેલા ડાસ મચ્છરોની અપેક્ષા નાના મોટા વિવિધ જાતના ડાસ મચ્છરોએ ડખ મારવા શરૂ કર્યા આ પ્રકારે જ્યારે રાત્રીના ચાર પ્રહર પુરા થયા અને સૂર્યોદય થયો ત્યારે પાચમા પ્રહરમા અર્થાત્ દિવસના પ્રથમ પ્રહરમા અકસ્માત ઉડેલી હજારો મધમાખીઓએ તે મુનિના શરીર ઉપર ચોટી પડીને કરડવુ શરૂ કર્યું મધમાખીઓથી આચ્છા

कुर्यादित्यर्थः। किं तु उपेक्षेत-मध्यस्थभावमाश्रयेत्। अत एव-मासशोणितं भुञ्जानान् प्राणान्=प्राणिनः, न हन्यात्=न मारयेत्।

अत्र सुदर्शनमुनेर्दृष्टान्तः—

चम्पानगर्यां रिपुमर्दननामको भूपतिरासीत्। तस्य पुत्र सुदर्शननामकः सजातः। स धर्मघोषाचार्यसमीपे धर्मदेशना निशम्य कामभोगेभ्यो विरक्तः प्रव्रजितः। स सुदर्शनो मुनिर्गुरुप्रसादात् श्रुतज्ञानसम्पन्नो दृढसत्त्वतया एकाकित्व विहाराख्यप्रतिमया विहरन् कदाचित् महाटव्या निशि पञ्चप्रहरात्मकं कायोत्सर्गं

मनोऽपि न प्रदूषयेत्। अपने मन में उनके काटने परअपने मन में कलुषित विचार नही करे। अथवा उनके काटने पर मन को कलुपित नहीं करना चाहिये। अपि शब्द से वचन आदिक को भी प्रदुष्ट नहीं करे। किन्तु उस समय(उवेहे–उपेक्षेत) मध्यस्थभाव का ही आश्रय करे। अत, साधु का कर्तव्य है कि वह (मस सोणिय भुजते पाणे न हणे–मास शोणित भुजानान् प्राणिनः न हन्यात) मास खाते एव शोणित को पीते हुए प्राणियों को कभी भी न मारे।

दृष्टात—चपानगरी मे रिपुमर्दन नामक एक राजा था। उसका एक पुत्र था, जिसका नाम सुदर्शन था। उसने धर्मघोप आचार्य के पास धर्म देशना सुनकर काम भोगों से विरक्त वन मुनिदीक्षा धारण की। इन सुदर्शन मुनि ने अपने गुरु महाराज के प्रसाद से श्रुतज्ञान की प्राप्ति कर दृढ प्राक्रमशाली होने की वजह से एका की विहार करने रूप प्रतिमा को धारण किया। अव ये उस प्रतिमा से विचरने लगे।

मनोऽपि न प्रदूषयेत् તેના કરડવાથી પોતાના મનમા કલુષિત વિચાર પણ ન કરે, અથવા તેના કરડવાથી મનને કલુષિત ન કરે અને શબ્દથી વચનાદિકને પણ પ્રદુષ્ટ ન કરે, પરતુ તે સમયે उवेहे–उपेक्षेत મધ્યસ્થ ભાવનો આશ્રય કરે આથી સાધુનુ કર્તવ્ય છે કે તે मससोणिय भुजतेपाणे न हणे–मासशोणित भुजानान् प्राणिन न हन्यात् માસ ખાતા અને લોહી પીતા પ્રાણીઓને કદી પણ ન મારે

દૃષ્ટાન્ત —ચપા નગરીમા રિપુમર્દન નામના એક રાજા હતા તેમને એક પુત્ર હતો, જેનુ નામ સુદર્શન હતુ તેણે ધર્મઘોષ આચાર્યની પાસે ધર્મદેશના સાભળી કામભોગથી વિરક્ત બની મુનિદીક્ષા ધારણ કરી આ સુદર્શન મુનિએ પોતાના ગુરુમહારાજના પ્રસાદથી શ્રુતજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ કરી, દૃઢ પરાક્રમ શાળી થવાના કારણથી એકાકી વિહાર કરવા રૂપ પ્રતિમાને ધારણ કરી. અને તેઓ એ પ્રતિમાથી વિચરવા લાગ્યા એક સમયની વાત છે કે,

वेदना जायते ततोऽप्यनन्तगुणा वेदना नरकेऽनन्तवार मया सोढा, एव निगोदेऽपि, यत्र सूच्यग्रपरिमितकन्दादौ असख्याताः श्रेणयः सन्ति, एकैकश्रेण्या मसख्यातानि प्रतराणि, एकैकप्रतरे असख्याता गोलाः, एकैकगोले असख्यातानि निगोदशरीराणि, एकैकशरीरे अनन्ता जीवाः, एकैकनिगोदजीवः प्रत्येकश्वासोच्छ्वासे सार्धसप्तदश जन्ममरणानि करोति, एवविधनिगोदेऽपि अनन्तजन्ममरणाना दारुणदुःखानि अनन्तवार परवशेन मया सोढानि । किं पुनरेतत्, यतस्तत्तद्दुःखसागरैकबिन्दुमात्रमपि नैतत्, एवं दशमशकपरीषह मकृष्टपरिणामेन सहमान॰

इससे भी अनतगुणी वेदना नरक मे अनतवार तूने भोगी है। इसी तरह निगोद में भी सही ह । सूची-सुई-के अग्रभाग प्रमाण कन्द आदि मे असख्यात श्रेणियां होती हैं एक एक श्रेणी मे असख्यात प्रतर होते हैं। एक एक प्रतर मे असख्यात गोले होते हैं। एक एक गोले मे असख्यात निगोद शरीर हुआ करते हैं। एक एक निगोद शरीर मे अनन्त जीव रहा करते हैं। एक एक निगोदराशि का जीव एक २ श्वासोच्छ्वास मे १७॥ साढासत्रह वार जन्मता है और १७॥ साढा सत्रह वार ही मरता है। इस प्रकार के स्वरूप वाले निगोद मे भी हे आत्मन्! तूने अनन्तवार अनत जन्म और मरण के दु.खो को परवश होकर सहन किया है। उन दुःखों के सामने यह दशमशक आदि से होने वाला दुःख कितना सा है। उन दुखों के सामने तो यह एक लेश मात्र भी नही है। इस प्रकार दशमशक परीषह को प्रकृष्ट शुभा यवसाय से सहन करते हुए सुदर्शन मुनिराज

અગ્નિથી બાળવાથી જેવી વેદના જીવોને થાય છે, તેથી અનતગણી વેદના નરકમા અનતવાર તે ભોગવી છે આ રીતે નિગોદમા પણ સહન કરેલ છે સોયના અગ્રભાગ પ્રમાણના કન્દ આદિમા અસખ્યાત શ્રેણિયો હોય છે એકેક શ્રેણીમા અસખ્ય પ્રતર હોય છે અને એકેક પ્રતરમા અસખ્ય ગોળા હોય છે અને એકેક ગોળામા અસખ્યાત નિગોદ શરીર હોય છે એકેક નિગોદ શરીરમા અનત જીવ રહ્યા કરે છે એકેક નિગોદ રાશીનો જીવ એક શ્વાસોચ્છવાસમા સાડાસત્તરવાર જન્મે છે અને સાડાસત્તરવાર મરે છે આ પ્રકારના સ્વરૂપવાળા નિગોદમા પણ હે આત્મન્! તે અનતવાર અનત જન્મ અને મરણના દુખોને પરવશ બની સહન કર્યા છે એ દુખોની સામે આ ડાસ મચ્છરોથી થતુ દુખ કેવડુ છે? તે દુખોની સામે તો આ દુખ લેશ માત્ર પણ નથી આ પ્રકારે ડાસ મચ્છરોના પરીષહને પ્રકૃષ્ટ શુભાધ્યવસાયથી સહન કરતા સુદર્શન મુનિરાજે પ્રશસ્ત

मक्षिकाभिराच्छादितत्वान्नलक्ष्यते। एवं दंशमशकमक्षिकाकृतवेदनां प्राप्यापि स सुदर्शनमुनिर्दंशादीन् न निवारयति चिन्तयति च–दुःखमेतत् कियत्, इतोऽनन्तगुण-वेदनाऽनन्तवारं नरकेषु मया प्राप्ता, असिपत्रेण क्षुरपत्रेण कदम्बचीरिकापत्रेण छिद्यमाने शक्त्यग्रेण कुन्ताग्रेण शराग्रेण शूलाग्रेण छुरिकाग्रेण, सूचीकलापाग्रेण, कपिकच्छुना, वृश्चिककण्टकेन भिद्यमाने, अङ्गारेण, प्रज्वलज्ज्वालया दह्यमाने च यादृशी

कर दिया। मधुमक्षिकाओं से आच्छादित सुदर्शन मुनि का गौर शरीर उस समय श्यामवर्णवाला मालूम देने लगा। उनके मुख के ऊपर डोरे से जो मुखवस्त्रिका बंधी हुई थी वह भी मक्षिकाओं से आच्छादित होने की वजह से दिखलाई नहीं पडती थी। इस प्रकार दंशमशकों द्वारा तीव्र वेदना को पाकर भी सुदर्शन मुनि ने उन दंशमशकों का अपने हाथ आदि से निवारण नहीं किया। प्रत्युत उस समय यही विचार किया कि हे आत्मन्! यह जो वर्तमान में दुःख मिल रहा है वह तेरे द्वारा पहिले भोगे हुए नरक एवं निगोद के दुःखों के समक्ष कितना सा है। अरे! तूने पहिले भवों में इस वेदना से भी अनन्तगुणी वेदनाएँ अनन्तवार नरक मे भोगी हैं। असिपत्र, क्षुरपत्र एवं कदम्बचीरिका पत्र से छेदे जाने पर, शक्ति के अग्रभाग से कुन्त–भाला के अग्रभाग से, बाणके अग्रभाग से, छुरिका के अग्रभाग से, सूचिकलाप के अग्रभाग से, कपिकच्छु कोचकीफली से और बिच्छु के डंक से भेदे जाने पर, तथा जलती हुई अग्नि से जलाये जाने पर जैसी वेदना जीवों को होती है

દિત બનેલ સુદર્શન મુનિનુ ગૌર શરીર તે સમયે શ્યામ વર્ણવાળુ દેખાવા લાગ્યુ, તેમના મુખ ઉપર દોરાથી જે મુખપત્તિ બધાયેલ હતી તે પણ માખીઓથી આચ્છાદિત હોવાના કારણે જોવામા આવતી ન હતી આ પ્રકારે ડાસ, મચ્છરોથી તીવ્ર વેદના પામીને પણ સુદર્શન મુનિએ એ ડાસ, મચ્છર, વગરેને પોતાના હાથ આદિથી દૂર ન કર્યા પરતુ એ વખતે એવોજ વિચાર કર્યો કે હે આત્મન્! વર્તમાનમા જે પ્રકારનુ આ દુ ખ મળી રહ્યું છે તે તારાથી પહેલા ભોગવવામા આવેલ નરક અને નિગોદના દુ ખો પાસે શું હિસાબમા છે, અરે! તે પહેલાના ભવોમા આ વેદનાથી પણ અનતગણી વેદનાઓ અનતવાર નરકમા ભોગવી છે અસિપત્ર, ક્ષુરપત્ર, અને કદબચીરિના પત્રથી છેદાઈ જવાથી, શક્તિના અગ્રભાગથી કુત ભાલાના અગ્રભાગથી, બાણના અગ્રભાગથી છુરીના અગ્રભાગથી, સુચિ કલાપના અગ્રભાગથી, કપિ કચ્છુ–કોચની ફળીથી, અને વીછીના ડખથી, ભેદાઈ જવાથી તથા બળતી

ऽकः=नूतनवस्त्रवान् भविष्यामि, इति भिक्षुर्न चिन्तयेत्, अय भावः—जीर्णवस्त्र-साधुर्वस्त्राभावसभावनया स्वात्मनि विषाद न कुर्याद्, नापि च नूतनवस्त्र-सभावनया हर्षं कुर्यादिति ॥१२॥

उक्तार्थमेव दृढीकर्तुमाह—

म्—एगया अचेलए होइ, सचेले यावि एगया ।
एयं धम्महियं नच्चा, नाणी नो परिदेवए ॥१३॥

छाया—एकदा अचेलको भवति, सचेलश्चापि एकदा ।
एतद् धर्महितं ज्ञात्वा, ज्ञानी नो परिदेवयेत् ॥१३॥

टीका—'एगया' इत्यादि ।

एकदा=कदाचित्, कल्पनीयजीर्णखण्डितमलिनाल्पवस्त्रस्य सद्भावे मुनिः,

---

यभाव न करे। (अदुवा-अथवा) अथवा (सचेलए होक्ख-सचेलको विष्यामि) नवीन वस्त्रों से "उनकी अधिक स्थिति होने से" सचेलक-स्त्र सहित हो जाऊंगा (इति) इस प्रकार (भिक्खू) साधु (न चिंतए न चिन्तयेत्) विचार न करे।

इस का भाव केवल यही है कि साधु जिस समय जीर्ण वस्त्रों का रिधान करे उस समय मुनि "ये फटे पुराने वस्त्र कितने दिन तक लेंगे इनके फट जाने पर मैं निर्वस्त्र हो जाऊँगा" इस प्रकार कभी भी अपनी आत्मा में विषाद न करे। "ये नवीन वस्त्र हैं अधिक दिन क चलते रहेंगे अतः मै सवस्त्र ही रहूँगा" इस प्रकार कभी हर्ष भाव को प्राप्त न हो। अथवा 'अब नूतन वस्त्रों की मुझे प्राप्ति होगी, इस बात की सभावना से भी साधु कभी भी हर्षित न होवे ॥ १२ ॥

सचेलए होक्खइ-सचेलको भविष्यामि नवीन वस्त्रोथी "ते वधु प्रमाणुमा होवाथी" सचेलक वस्त्र सहित थई जईश आ प्रकारनो पणु "भिक्खू" साधु नचिंतए-न चिंतयेत् विचार न करे

आनो भाव केवळ ए ज छे के, साधु जे समये जीर्णु वस्त्रो परिधान करे ए समये आ फाटया तूटया वस्त्रो केटला दिवस चालशे, आना फाटी जवा पछी हु वस्त्र वगरनो बनी जईश आ प्रकारनो विषाद कदी पणु पोताना आत्मामा न करे आ नवा वस्त्र छे, घणा समय सुधी चालता रहेशे, अने आथी हु सवस्त्रज रहीश आ प्रकारनो हर्षभाव पणु कदी न लावे अथवा हवे मने नवा वस्त्रनी प्राप्ति थशे आ वातनी सभावनाथी पणु साधु कदी हर्षित न थाय (१२)

प्रशस्तध्यानेन शुभाध्यवसायेन प्राप्तकेवलज्ञान-केवलदर्शनः सुदर्शनः साद्यनन्तम-व्याबाधं शाश्वतं शिवपदं लब्धवान्। एवमन्यैरपि मुनिभिर्मध्यस्थभावेन दंशमशक-परीषहः सोढव्यः ॥ ११ ॥

अथाचेलपरीषहजयमाह—

मूलम्—परिजुन्नेहिं वत्थेहिं, होक्खामि त्ति अचेलए ।
अदुवा सचेलए, होक्ख, इति भिक्खू न चिंतए ॥१२॥

छाया—परिजीर्णैर्वस्त्रै,-र्भविष्यामि इति अचेलकः ।
अथवा सचेलको भविष्यामि, इति भिक्षुर्न चिन्तयेत् ॥१२॥

टीका—'परिजुन्नेहिं' इत्यादि।

परिजीर्णैः=पुरातनैः, वस्त्रैः, अचेलकः=वस्त्ररहितः, भविष्यामि, तेषां स्वल्प-कालस्थायित्वात्, इति=एतद्रूपं दैन्यं, भिक्षुर्न चिन्तयेत्= न कुर्यात्। अथवा

ने प्रशस्तध्यान से और शुभ परिणामों की धारा से केवलज्ञान और केवलदर्शन प्राप्त कर लिया। पश्चात् आयु के अंत में सादि अनंत, अव्याबाध एवं शाश्वत पद जो मुक्तिपद है उस को प्राप्त कर लिया। सुदर्शन मुनि की तरह अन्यमुनिजनों को भी मध्यस्थभाव से दंशमशक परीषह सहन करना चाहिये॥ ११॥

अब सूत्रकार छठे अचेल परीषह को जीतने का उपदेश करते हैं—
परिजुन्नेहिं—इत्यादि.

अन्वयार्थ—(परिजुन्नेहीं-परिजीर्णैः) पुराने (वत्थेहिं-वस्त्रैः) वस्त्रोंसे (अचेलए होक्खामि-अचेलकः भविष्यामि) मैं उनकी अल्पकाल स्थिति होने से अचेल वस्त्र रहित हो जाऊँगा। (त्ति-इति) इस प्रकार का

ધ્યાનથી અને શુભ પરિણામોની ધારાથી કેવળજ્ઞાન અને કેવળદર્શન પ્રાપ્ત કર્યું પછી આયુના અંતમાં આદિ અનંત, અવ્યાબાધ અને શાશ્વત પદ જે મુક્તિપદ છે તેને પ્રાપ્ત કર્યું સુદર્શન મુનિની માફક અન્ય મુનિજનોએ પણ મધ્યસ્થ ભાવથી ડાંસ અને મચ્છરોના પરીષહને સહન કરવો જોઈએ ॥૧૧॥

હવે સૂત્રકાર છઠા અચેલ પરીષહને જીતવાનો ઉપદેશ કરે છે परिजुन्नेहिं ઈત્યાદિ

અન્વયાર્થ—परिजुन्नेहि-परिजीर्णै જુના "वत्थेहिं-वस्त्रै" વસ્ત્રોથી अचेलए होक्खामि-अचेलक भविष्यामि હું તેની અલ્પકાળ સ્થિતિ હોવાથી અચેલ વસ્ત્ર રહિતથઈ જઈશ त्ति-इति આ પ્રકારનો દૈન્યભાવ ન કરે अदुवा-अथवा અથવા

नवीनवस्त्रसद्भावे तन्निमित्तक हर्षं न कुर्यात्, तथा एषणीयप्रमाणोपेतवस्त्राणाममहामूल्यत्वादल्पत्वादशोभनत्वाच्च विषाद न कुर्यात् शीतस्पर्शादिना बाधितोऽपि प्रमाणाधिकवस्त्राकाङ्क्षा च न कुर्यादित्यर्थः। तथाचोक्तमाचाराङ्गसूत्रे—

"जे भिक्खू तिहिं वत्थेहिं परिवुसिए पायचउत्थेहिं, तस्स ण णो एव भवइ, चउत्थं वत्थ जाइस्सामि।" (आचा. १ श्रु ८ अ. ४ उ.)

छाया—यो भिक्षुस्त्रिभिर्वस्त्रै पर्युषितः पात्रचतुर्थैः, तस्य खलु नो एव भवति चतुर्थं वस्त्र याचिष्ये। पर्युषितः=व्यवस्थितः। अनेन स्थविरकल्पिकस्य चतुर्थवस्त्र प्रतिषेधोऽवगम्यते। अपर च-तत्रैवोक्तम्—

"जस्स ण भिक्खुस्स एव भवइ-पुट्ठो खलु अहमसि नालमहमसि सीयफास

भाव नहीं करना चाहिये-और ये नवीन वस्त्र हैं इनसे शीत आदिक की रक्षा बहुत अच्छी तरह हो जायगी" इस प्रकार कभी हर्षित भी नहीं होना चाहिये। शीतस्पर्शादिक से पीडित होने पर प्रमाण से अधिक वस्त्रों की आकाक्षा करना साधुमार्ग में निषिद्ध है। आचाराग सूत्र (१ श्रु ८ अ ४ उ.) में यही बात बतलाई गइ है "जे भिक्खू तिहिंवत्थेहिं परिवुसिए पायचउत्थेहिं तस्स ण णो एव भवइ चउत्थ वत्थ जाइस्सामि" जो भिक्षु तीन वस्त्रों से एव चौथे पात्र से व्यवस्थित रहता है उसे चतुर्थ वस्त्र के याचन की आवश्यकता नहीं होती है उस के चित्त में यह बात नही आती है कि मै चतुर्थ वस्त्र की याचना करूँ। इस कथन से स्थविरकल्पी साधु को चतुर्थवस्त्र का प्रतिषेध सिद्ध होता है। और भी आचाराग सूत्र (१ श्रु ८ अ. ४ उ.) मे कहा है "जस्स ण भिक्खुस्स एव भवइ-पुट्ठो खलु अहमसि नालमहमसि सीयफास

નવીન વસ્ત્ર છે, તેનાથી ઠંડી વગેરેની રક્ષા સારી રીતે થશે, આ પ્રકારે કદી હર્ષિત પણ ન થવુ જોઈએ ઠંડીના સ્પર્શથી પીડિત થવાથી અધિક વસ્ત્રોની આકાક્ષા કરવી તે સાધુ માર્ગમા નિષેધ છે આચારાગસૂત્ર (૧ શ્રુ ૮ અ ૪ ઉ) મા એવી વાત બતાવવામા આવેલ છે કે, जे भिक्खू तिहि वत्थेहि परिवुसिए पाय चउत्थेहि तस्स ण णो एव भवइ चउत्थ वत्थ जाइस्सामि જે ભિક્ષુ ત્રણ વસ્ત્ર અને ચોથા પાત્રથી વ્યવસ્થિત રહે છે તેને ચોથા વસ્ત્રની યાચના કરવાની આવશ્યકતા થતી નથી એના ચિત્તમા એ વાત આવતી નથી કે હુ ચોથા વસ્ત્રની યાચના કરૂ આ કથનથી સ્થવિરકલ્પી સાધુને ચોથા વસ્ત્રનો પ્રતિષેધ સિદ્ધ થાય છે

બીજુ પણ આચરાગ સૂત્ર (૧ શ્રુ ૮ અ ૪ ઉ) મા કહ્યુ છે—

जस्स णं भिक्खुस्स एव भवइ-पुट्ठो खलु अहमसि नालमहमसि सीयफास

अचेलकः=वस्त्ररहित इव, भवति-तथाविधवस्त्रस्य तनुत्रायकत्वाभावात्। एकदा= कदाचित्-नूतनवस्त्रसद्भावे, सचेलकोऽपि=नवीनवस्त्रवानपि भवति। एतद्=अचेल कत्वं सचेलकत्वं चेति द्वयं, धर्महितं=धर्माय हितं-श्रुतचारित्रधर्मोपकारकं, ज्ञात्वा ज्ञानी=मेधावी, नो परिदेवयेत्=जीर्णवस्त्रसद्भावे विषादं न कुर्यात्,

'एगया अचेलए' इत्यादि.

अन्वयार्थ—(एगया-एकदा) कभी किसी समय कल्पनीय जीर्ण खंडित मलिन एवं अल्प वस्त्रों के सद्भाव में मुनि (अचेलए होई-अचेलको भवति) वस्त्र रहित जैसा ही होता है। क्यों कि जो जीर्णादिवस्त्र उसके होते हैं उनसे यथावत् शरीर की रक्षा नहीं होती है। (एगया) कभी किसी समय-नूतन वस्त्रों के सद्भाव में (सचेले यावि होइ सचेल कोऽपि भवति) सचेल भी-नवीन वस्त्र वाला भी होता है। (एवं-एतत्) ये दोनो ही अवस्थाएँ साधु की उसके (धम्महियं-धर्महितम्) श्रुतचारित्र रूप धर्म की उपकारक हैं। ऐसा (नच्चा-ज्ञात्वा) जानकर (नाणी नो परिदेवए-ज्ञानी नो परि देवयेत्) ज्ञानी मुनि किसी भी अपनी अवस्था में चाहे वस्त्र सहित अवस्था हो चाहे वस्त्र रहित अवस्था हो उसमें हर्षविषाद न करे।

भावार्थ—साधु को "ये वस्त्र जो मेरे पास हैं वे बहुत ही जीर्ण शीर्ण हैं, तथा हलके पोतके हैं, ये बहुत थोडे हैं, सुन्दर भी नहीं हैं इनसे शीत आदिक की रक्षा कैसे होगी" इस प्रकार कभी विषाद

'एगया अचेलए' ઈત્યાદિ

અન્વયાર્થ—एगया-एकदा કોઈ વખત કલ્પનીય જીર્ણ ખડિત મલિન અને અલ્પવસ્ત્રોના સદ્ભાવમા મુનિ अचेलए होइ-अचेलको भवति વસ્ત્ર રહિત જેવા જ હોય છે, કેમ કે, જે જીર્ણ એવા વસ્ત્ર તેની પાસે હોય છે તેનાથી યથાવત્ શરીરની રક્ષા થતી નથી एगया કોઈ વખત નવા વસ્ત્રોના સદ્ભાવમા सचेले यावि होइ-सचेलकोऽपि भवति સચેલ પણ-નવીન વસ્ત્રવાળા પણ હોય છે एव-एतत् આવી બન્ને અવસ્થાઓ સાધુની धम्महिय-धर्महित श्रुतચારિત્ર રૂપ ધર્મમા ઉપકારક છે એવુ नच्चा-ज्ञात्वा જાણીને नाणी नो परिदेवए-ज्ञानि नो परिदेवयेत् જ્ઞાની કોઈ પણ અવસ્થામા ચાહે વસ્ત્રસહિત અવસ્થા હોય, ચાહે વસ્ત્રરહિત અવસ્થા હોય તેમા હર્ષ-વિષાદ ન કરે

ભાવાર્થ —સાધુએ "આ વસ્ત્ર જે મારી પાસે છે તે ઘણા જીર્ણ શીર્ણ છે, તથા હલકા પોતના છે અને ખૂબ થોડા છે, સુદર પણ નથી, એનાથી ઠડી વગેરેથી રક્ષા કેમ થશે" આ પ્રકારનો વિષાદ્ભાવ કદી ન કરવો જોઈએ આ

नवीनवस्त्रसद्भावे तन्निमित्तक हर्षं न कुर्यात्, तथा एषणीयप्रमाणोपेतवस्त्राणा-ममहामूल्यकत्वादल्पत्वादशोभनत्वाच्च विषाद न कुर्यात् शीतस्पर्शादिना बाधितोऽपि प्रमाणाधिकवस्त्राकाङ्क्षा च न कुर्यादित्यर्थः। तथाचोक्तमाचाराङ्गसूत्रे—

"जे भिक्खू तिहिं वत्थेहिं परिवुसिए पायचउत्थेहिं, तस्स ण णो एव भवइ, चउत्थं वत्थ जाइस्सामि।" (आचा. १ श्रु ८ अ. ४ उ.)

छाया—यो भिक्षुस्त्रिभिर्वस्त्रैः पर्युषितः पात्रचतुर्थैः, तस्य खलु नो एव भवति चतुर्थं वस्त्र याचिष्ये। पर्युषित.=व्यवस्थितः। अनेन स्थविरकल्पिकस्य चतुर्थवस्त्र प्रतिषेधोऽवगम्यते। अपर च-तत्रैवोक्तम्—

"जस्स ण भिक्खुस्स एव भवइ-पुट्ठो खलु अहमसि नालमहमसि सीयफास

भाव नहीं करना चाहिये-और ये नवीन वस्त्र हैं इनसे शीत आदिक की रक्षा बहुत अच्छी तरह हो जायगी" इस प्रकार कभी हर्षित भी नहीं होना चाहिये। शीतस्पर्शादिक से पीडित होने पर प्रमाण से अधिक वस्त्रों की आकाक्षा करना साधुमार्ग में निषिद्ध है। आचाराग सूत्र (१ श्रु ८ अ ४ उ.) में यही बात बतलाई गइ है "जे भिक्खू तिहिंवत्थेहिं परिवुसिए पायचउत्थेहिं तस्स ण णो एव भवइ चउत्थ वत्थ जाइस्सामि" जो भिक्षु तीन वस्त्रों से एव चौथे पात्र से व्यवस्थित रहता है उसे चतुर्थ वस्त्र के याचन की आवश्यकता नहीं होती है उस के चित्त में यह बात नही आती है कि मै चतुर्थ वस्त्र की याचना करूँ। इस कथन से स्थविरकल्पी साधु को चतुर्थवस्त्र का प्रतिषेध सिद्ध होता है। और भी आचाराग सूत्र (१ श्रु ८ अ ४ उ) मे कहा है "जस्स ण भिक्खुस्स एव भवइ-पुट्ठो खलु अहमसि नालमहमसि सीयफास

નવીન વસ્ત્ર છે, તેનાથી ઠંડી વગેરેની રક્ષા સારી રીતે થશે, આ પ્રકારે કદી હર્ષિત પણ ન થવુ જોઈએ ઠંડીના સ્પર્શથી પીડિત થવાથી અધિક વસ્ત્રોની આકાક્ષા કરવી તે સાધુ માર્ગમા નિષેધ છે આચારાગસૂત્ર (૧ શ્રુ ૮ અ ૪ ઉ) મા એવી વાત બતાવવામા આવેલ છે કે, जे भिक्खू तिहि वत्थेहि परिवुसिए पाय चउत्थेहि तस्स ण णो एव भवइ चउत्थ वत्थ जाइस्सामि જે ભિક્ષુ ત્રણ વસ્ત્ર અને ચોથા પાત્રથી વ્યવસ્થિત રહે છે તેને ચોથા વસ્ત્રની યાચના કરવાની આવશ્યકતા થતી નથી એના ચિત્તમા એ વાત આવતી નથી કે હુ ચોથા વસ્ત્રની યાચના કરૂ આ કથનથી સ્થવિરકલ્પી સાધુને ચોથા વસ્ત્રનો પ્રતિષેધ સિદ્ધ થાય છે

બીજુ પણ આચરાગ સૂત્ર (૧ શ્રુ ૮ અ ૪ ઉ) મા કહ્યુ છે—

जस्स णं भिक्खुस्स एव भवइ-पुट्ठो खलु अहमसि नालमहमसि सीयफास

अहियासित्तए, से वसुम सव्वसमन्नागयपन्नाणेण अप्पाणेण केइ अकरणयाए आउट्टे, तवस्सिणो हु त सेय ज एगे विहमाइए। तत्थवि तस्स कालपरियाए। से वि तत्थ विअतिकारए। इच्चेय विमोहायतण हिय सुह खम णिस्सेयस आणुगामिय। (आचा. १ श्रु. ८ अ. ४ उ.)

छाया—यस्य खलु भिक्षोः एव भवति-स्पृष्टः खलु अहमस्मि, नालमहमस्मि शीतस्पर्शम् अध्यासितुम्, स वसुमान् सर्वसमन्वागतमज्ञानेन आत्मना कोऽपि अकरणतया आवृत्तः तपस्विनः खलु तच्छ्रेय' यदेक वैहायसादिकम्। तत्रापि तस्य कालपर्यायः। सोऽपि तत्र व्यन्तकारकः। इत्येतत् विमोहायतन हित सुख क्षम निःश्रेयसम् आनुगामिकम्।

व्याख्या—यस्य भिक्षोः खलु एवम्=ईदृशी विचारणा भवति-अह खलु परीषहैः स्पृष्टः=बाधितोऽस्मि, अह शीतस्पर्शम् अध्यासितु=सोढुम्, अल=पर्याप्तः, नास्मि। सः-ईदृशभावनाभावितः, कोऽपि वसुमान्=सयमी, सर्वसमन्वागतप्रज्ञानेन=पूर्णोपयोगयुक्तेन, आत्मना=अन्तःकरणेन अकरणतया=उपसर्गप्रतीकारस्या-

---

अहियासित्तए, से वसुम सव्वसमन्नागयपन्नाणेण अप्पाणेण केइ अकरणयाए आउट्टे, तवस्सिणो हु ते सेय ज एगे विहमाइ ए। तत्थ वि तस्स कालपरियाए। से वि तत्थ विअतिकारए। इच्चेत विमोहायतण हिय सुह खम णिस्सेयस अणुगामिय॥"

जिस भिक्षु के हृदय में ऐसी विचारणा होती है कि मैं परीषहों से पीडित हू अतः शीतपरीषह को सहन करने के लिये समर्थ नही हू"। इस प्रकार के विचार से युक्त होकर वह सयमी मुनि प्रमाणाधिक वस्त्रो को ग्रहण करने रूप, तथा अग्नि को जलाने रूप सावद्य व्यापारों को कभी भी न करे। किन्तु वैहायस (फासी)

अहियासित्तए से वसुम सव्वसमन्नागयपन्नाणेण अप्पाणेण केइ अकरणयाए आउट्टे तवस्सिणो हु ते सेय ज एगे विहमाइए। तत्थ वि तस्स कालपरियाए। से वि तत्थ विअतिकारए। इच्चेत विमोहायतण हिय सुह खम णिस्सेयस अणुगामिय॥

જે ભિક્ષુના હૃદયમા એવી વિચારણા થાય છે કે, "હુ પરીષહોથી પીડિત છુ આથી ઠડીના દુખોને સહન કરવામા સમર્થ નથી" આ પ્રકારના વિચારથી યુક્ત બની તે સયમી મુનિ પ્રમાણાધિક વસ્ત્રોને ગ્રહણ કરવા રૂપ, તથા અગ્નિને જલાવવા રૂપ સાવદ્યવ્યાપારોને કદી પણ ન કરે પણ તે વૈયહાયસ

करणभावनया आवृतः=व्यवस्थितस्तिष्ठेत् । तपस्विनः खलु तच्छ्रेयः=तदेव श्रेयस्करं भवति, यत्-एक वैहायसादिक-वैहायसविषभक्षणझपापातादिमरणेषु किमप्येक मरणम्। तत्रापि=वैहायसादिषु तस्य कालपर्यायः=भक्तपरिज्ञादिवत् कालमृत्युरेव नत्व-कालमृत्यु', अत एव सोऽपि तत्र=चतुर्थवस्त्रानाकाङ्क्षाविषये, व्यन्तकारकः=पर्यवसान मृत्युकारकः, ससारान्तकारक इत्यर्थः । इत्येतत्-इति=अत -अस्मात् कारणात्, एतन्मरण विमोहायतनम्-विमोहाना=परीषहसहिष्णूनाम् , आयतन=स्थान-मोक्षपददायकमितिभावः, हितम्=उपकारकम् , सुख=सुखकर, क्षम=योग्य, निःश्रे-यस=निश्चित-निश्चल, श्रेय'-शुभम्, आनुगामिकम्=गच्छन्त पुरुषम् आ=समन्तात्, अनुगच्छतीत्येव शील आनुगामि, तदेव-आनुगामिकम्, मोक्षपदपर्यन्तानुगमन-शीलमित्यर्थः ।

अय भावः-एषणीयवस्त्रत्रयधारणे शीतस्पर्शवेदनामसहिष्णुश्चतुर्थवस्त्राकाङ्क्षाया अकरणेन त्रिवस्त्रकत्वरूपमचेल परीषह सहमानो मुनिर्वैहायसादिष्वेक किमपि मरणमुपगतश्चेत्तर्हि तादृशमरणजन्य. प्रकृष्टधर्मस्तस्य मुनेस्तस्मिन्नेव भवे ससारान्त करोति, मोक्षपद च प्रापयति ।

इहाचेलकत्व प्रवचनोक्तरीत्या ग्राह्यम् । तीर्थंकरोपदिष्टाचारसेविनो मुनयः प्रव-चनानुसारेण कल्पनीयाल्पजीर्णखण्डितमलिनवस्त्रपरिधाना. प्रमाणोपेतवस्त्रधारिण-श्चाप्यचेलका एव । यथा-परिहितकौपीना अपि तापसा लोके नग्ना उच्यन्ते,

---

आदि मरणों मे से किसी एक मरण को धारण कर अपने प्राणों का व्युत्सर्ग कर देवे । इस प्रकार के मरण से होने वाला जो प्रकृष्ट धर्म है वह उस मुनि को उसी भव मे ससार का अन्त करता हुआ मोक्ष का प्रदायक होता है।

प्रवचन मे कथित रीति के अनुसार यहा अचेलकता का ग्रहण किया गया है। तीर्थंकरों द्वारा उपदिष्ट आचार का सेवन करने वाले मुनि प्रवचन के अनुसार कल्पनीय, अल्प, जीर्ण, एव

ફાસી વગેરે મરણોમાથી કોઇ એક મરણને ધારણ કરી પોતાના પ્રાણનો ત્યાગ કરી દે આ પ્રકારના મરણથી થનાર જે પ્રકૃષ્ટ ધર્મ છે તે એ મુનિને એ ભવમા સ સારનો અ ત કરાવનાર મોક્ષદાયી બને છે

પ્રવચનમા કહેલ રીત અનુસાર અહિ અચેલકતાનુ ગ્રહણ કરવામા આવેલ છે તીર્થ કરો દ્વારા ઉપદિષ્ટ આચારનુ સેવન કરવાવાળા મુનિ પ્રવચન અનુસાર કલ્પનીય, અલ્પ, જીર્ણ અને ખ ડિત મલિન વસ્ત્રને, પ્રમાણોપેત વસ્ત્રોને, ધારણ કરેલ હોવા છતા

यथा वा यस्याङ्गरक्षिका जीर्णा सजाता, स परिहृताङ्गरक्षिकोऽपि सौचिकान्तिकं गत्वा वदति–अनावृतोऽस्मि, अङ्गरक्षिका देहीति, यथा वा काचिन्नारी परिहित-परिजीर्णशाटिकाऽपि वस्त्रकारतन्तुवायं वदति–'नग्ना>हमस्मि, देहि मे शाटिकाम्' इत्यादि, एव साधवोऽप्यमहाल्पमूल्यानि खण्डितानि जीर्णानि प्रमाणोपेतानि प्रमाणतो न्यूनानि वा वस्त्राणि श्रुतोपदेशाद् धर्मबुद्ध्या धारयन्तोऽचेलका एव। अचेलकसदृशा अप्यचेलका उच्यन्ते।

खडित मलिन वस्त्र को प्रमाणोपेत वस्त्रों को धारण करते हुए भी अचेलक ही माने जाते हैं। जिस प्रकार लोक में लगोटीमात्र को धारण करने पर भी तापस लोग "ये नग्न है" इस प्रकार कहे जाते हैं। अथवा जैसे किसी पुरुष का अगरखा जीर्ण हो जाय और वह उसे पहिर कर भी जब दर्जी के पास दूसरे अगरखे को सिलाने के लिये जाता है तो कहता है कि भाई देखो जल्दी इसे सीकर दे देना मै उघाडा फिरता हू, मेरे पहिरने को अगरखा नही है। अथवा–जैसे कोई स्त्री कि जिसकी शाटिका–साडी परिजीर्ण हो चुकी है जब तन्तु-वाय–कपडे बुननेवाले के पास जाती हैं तो कहती हैं कि मुझे साडी दे मे विना साडी फिर रही हू। इसी तरह साधु भी प्रमाणोपेत खडित जीर्ण एव अत्यत अल्पमूल्यवाले वस्त्रों को श्रुतोपदेश के अनुसार धर्म-बुद्धि से धारण करते हुए भी अचेलक ही हैं, ऐसा समझना चाहिये। जो अचेलक के तुल्य होते हैं वे भी अचेलक ही माने जाते हैं।

પણ અચેલક જ માનવામા આવે છે જે પ્રકારે લોકમા તાપસ લોકો લગોટી ધારણ કરે છે પણ "આ નગ્ન છે" આ પ્રકારથી કહેવામા આવે છે અથવા જેમ–કોઈ પુરૂષનુ અગરખુ જીર્ણ થઈ જાય અને તે તેને પહેરીને પણ જ્યારે દરજીની પાસે બીજુ અગરખુ શીવડાવવા માટે જાય છે તો કહે છે ભાઈ જુઓ આને જલ્દીથી શીવી આપજો હુ ઉઘાડો ફરૂ છુ મારે પહેરવાને અગરખુ નથી અથવા જેમ–કોઈ સ્ત્રી કે જેની સાડી પરિજીર્ણ થતા તે કપડા બનાવનાર પાસે જાય છે અને કહે છે કે મને સાડી આપ હુ સાડી વગરની ફરી રહી છુ આ રીતે સાધુ પણ પ્રમાણોપેત ખડિત જીર્ણ અને અત્યત અલ્પમુલ્યવાળા વસ્ત્રોને શ્રુત ઉપદેશ અનુસાર ધર્મ બુદ્ધિથી ધારણ કરતા હોવા છતા અચેલક જ છે એવુ સમજવુ જોઈએ જે અચેલક તુલ્ય હોય છે તે પણ અચેલક જ માન્યા જાય છે

आगमे हि द्विविधः कल्पः–स्थविरकल्पः जिनकल्पश्च। तत्र गच्छप्रतिबद्धानां मुनीनामाचारः स्थविरकल्पः।

ननु कस्तावत् स्थविरकल्पक्रमः? उच्यते–प्रथमं श्रुतचारित्रलक्षणधर्मश्रवणम्, ततः सम्यक्त्वलाभः, तदनुआलोचनापूर्विका प्रव्रज्याप्रतिपत्तिः, ततः शिक्षाधिकारो भवति शिक्षा च द्विविधा–ग्रहणशिक्षा, आसेवनाशिक्षा च। तत्र ग्रहणशिक्षा–सूत्राध्ययनरूपा, आसेवनाशिक्षा–प्रतिलेखनादिरूपा। ततः सूत्राणामर्थग्रहणम्। तत्पश्चादनियतवासः। स च तादृशयोग्यतासंपन्नस्य मुनेः साधुसहायस्य ग्रामनगरसंनिवेशादिषु देशान्तरे वा गुरोराज्ञया पर्यटनम्।

आगम मे स्थविरकल्प और जिनकल्प के भेद से दो कल्प भगवान ने कहे है। उनमे गच्छप्रतिबद्ध मुनियों का जो आचार है वह स्थविरकल्प है। स्थविरकल्प का क्रम इस प्रकार है–प्रथम श्रुतचारित्ररूप धर्म का श्रवण, उससे सम्यक्त्व का लाभ, बाद मे आलोचनापूर्वक प्रव्रज्या की प्रतिपत्ति, उससे ग्रहणशिक्षा एवं आसेवनशिक्षा के अधिकार का लाभ। सूत्र के अध्ययन करने रूप ग्रहणशिक्षा एवं प्रतिलेखनादिकरूप आसेवनशिक्षा है। इसके बाद सूत्रो का अर्थ ग्रहण करना, पश्चात् अनियत वास। अनियतवास का तात्पर्य है गुरु की आज्ञा से ग्राम, नगर एवं सन्निवेश आदिकों में अथवा देशान्तर में विचरण करना। यह विचरण, विचरण करने की योग्यता संपन्न जो साधु होता है उसी का होता है। फिर भी वह एकाकी विहार नहीं कर सकता किन्तु अन्य साधुओं के साथ ही विहार करता है।

આગમમા સ્થવિરકલ્પ અને જીનકલ્પના ભેદોથી બે કલ્પ ભગવાને કહ્યા છે એમા ગચ્છપ્રતિબદ્ધ મુનિયોનો આચાર છે, તે સ્થવિરકલ્પ છે સ્થવિરકલ્પનો ક્રમ આ પ્રકારનો છે–પ્રથમ શ્રુતચરિત્રરૂપ ધર્મનુ શ્રવણ, એનાથી સમ્યક્ત્વનો લાભ, પછી આલોચના પૂર્વક પ્રવ્રજ્યાની પ્રાપ્તિ એથી ગ્રહણ શિક્ષા અથવા આસેવનશિક્ષાનો લાભ, સૂત્રનુ અધ્યયન કરવા રૂપ ગ્રહણશિક્ષા અને પ્રતિલેખનાદિક રૂપ આસેવનશિક્ષા છે એ પછી સૂત્રોના અર્થ સમજ્યા પછી અનિયતવાસ, અનિયતવાસનુ તાત્પર્ય એ છે કે, ગુરુની આજ્ઞાથી ગ્રામ–નગર અને સિન્નિવેશ વગેરેમા અથવા દેશાન્તરમા વિચરણ કરવું આ વિચરણ કરવાની યોગ્યતા સપન્ન જે સાધુ હોય છે, તેને જ ગુરુ મહારાજ એવી આજ્ઞા આપે છે આમા તે એકાકી વિહાર કરી શકતા નથી પરતુ અન્ય સાધુઓની સાથે જ વિહાર કરે છે

ननु किं प्रयोजनं देशान्तरपर्यटनस्य ? उच्यते-नानास्थानेषु बहुश्रुताचार्यादीन् पश्यतस्तस्य सूत्रार्थेषु समाचार्यां च विशेषप्रतिपत्तिर्भवति, नानादेशभाषाज्ञानं च। तेनासौ तत्तद्देशीयभाषया तत्र तत्र धर्मदेशनां ददाति प्रव्रज्यां ग्राहयति च। गच्छान्तरीया अन्यदेशीयाः साधवः 'अयमस्मद्भाषाभाषी' इति मत्वा तदन्तिकमागत्य शास्त्राभ्यसनरूपां तदुपसंपदं प्रतिपद्यन्ते, तेषां प्रीतिश्च तदुपरि जायते। एवमनियतवासेन पर्यटतस्तस्य निष्पत्तिर्भवति। निष्पत्तिर्नाम सद्गुणवत्त्वेन प्रभूतशिष्याणां तदन्तिके संसिद्धिः।

देशान्तर में भ्रमण करने का प्रयोजन यह है कि जब साधु देशान्तर मे भ्रमण करते हैं, तब उनका अन्यदेश के अनेक बहुश्रुत आचार्य आदिकों के साथ संपर्क बढता है। उससे उनको सूत्रमें अर्थ में एव साधु समाचारी में विशेष प्रतिपत्ति-जानकारी होती है। तथा नाना देशकी भाषाओं का ज्ञान भी हो जाता है। इससे साधु को धर्मप्रचार करने मे बडी भारी सहायता मिलती है। क्यों कि वह उस २ देशमें उस २ देश की भाषा से उपदेश देकर वहा की जनता को धार्मिक वासना से वासित करते हैं। एव लोगो को दीक्षा ग्रहण करने की भावना जागृत करते है। लोग उनसे प्रतिबोध पाकर दीक्षा धारण करते हैं। दूसरे गच्छ के अथवा अन्य देश के साधु "ये हमारी भाषा भाषी हैं" यह समझकर उनके पास आते जाते है और उनसे शास्त्रों का अभ्यास करते है। इससे दूसरे गच्छ के मुनिराजों की उन पर अधिक प्रीति भी हो जाती है। शिष्यपरपरा की भी वृद्धि होती है। क्यो कि लोग जब

દેશાન્તરમા ભ્રમણુ કરવાનુ પ્રયોજન એ છે કે, જ્યારે સાધુ દેશાન્તરમા ભ્રમણુ કરે છે ત્યારે તેને બીજા દેશોના બહુશ્રુત આચાર્ય વગેરે સાથે સંપર્ક થાય છે આથી તેને સૂત્રમા અર્થમા અને સાધુ સમાચારીમા વધુ જાણુવાનુ મળે છે અને જુદા જુદા દેશની ભાષાઓનુ પણુ જ્ઞાન થાય છે આથી સાધુને ધર્મ પ્રચાર કરવામા સારી એવી સહાયતા મળી રહે છે કેમ કે, તે જે તે દેશમા જે તે દેશની ભાષાથી ત્યાની જનતાને ધાર્મિક ભાવનાથી ભાવનાયુક્ત બનાવી શકે છે, અને લોકોમા દીક્ષા ગ્રહણુ કરવાની ભાવના જાગૃત કરે છે બીજા ગચ્છના અથવા બીજા દેશના સાધુ "આ અમારા ભાષાભાષી છે" એમ સમજી એની પાસે આવે છે સંપર્ક વધારે છે અને એની પાસેથી શાસ્ત્રોનો અભ્યાસ કરે છે આથી બીજા ગચ્છના મુનિરાજોની પણુ તેના પર પ્રીતિ થવા લાગે છે આથી શિષ્ય પરંપરાની વૃદ્ધિ થાય છે, કેમ કે

एव शिष्यप्राप्त्यनन्तर स्व परोपकारकरणेन गच्छकार्ये सपादिते दीर्घे पर्याये च प्रतिपालिते सति अभ्युद्यतमरण स्वीकरणीयम् । अभ्युद्यतमरण त्रिविधम्-पादपोपगमन, इङ्गितम् , भक्तप्रत्याख्यान च ।

अभ्युद्यतमरणे सलेखनादिरूपा समाचारी प्रदर्श्यते-सलेखना आगमोक्तेन विधिना शरीरादेः कृशीकरणम् , सा त्रिविधा-उत्कृष्टा, मध्यमा, जघन्या च। तत्रो-

---

उनको गुणगणशाली समझने लगते हैं तो उनके अधिक परिचय में आने से लोगो पर उनके ज्ञानादिक गुणो का प्रभाव पडता है। इससे प्रभावित होकर वे उनको अपना हितकारक जान उनके समीप दीक्षित भी हो जाते हैं। इससे शिष्यपरपरा बढती है। इस प्रकार अनियत वास से पर्यटन करने वाले साधु को ये अनेक लाभ होते हैं।

शिष्यप्राप्ति के अनतर स्व एव पर का उपकार करने से गच्छ का कार्य सम्पादित होने पर तथा साधु अवस्था की पर्याय दीर्घकालतक पालीजाने पर उन साधुओंको अभ्युद्यतमरण स्वीकार करना चाहिये। यह अभ्युद्यतमरण ३ तीन प्रकार का हैं १ पादपोपगमन, २ इङ्गित, ३ भक्तप्रत्याख्यान।

इस अभ्युद्यतमरण मे अब सलेखनादि रूप समाचारी दिखलाई जाती है – आगमोक्तविधि के अनुसार शरीर आदि का कृश करना इस का नाम सलेखना है। यह उत्कृष्ट, मध्यम एव जघन्य के

લોકો જ્યારે તેને ગુણશાળી સમજતા થાય છે ત્યારે તેના અધિક પરિચયમા આવે છે આથી લોકો ઉપર એના જ્ઞાનાદિક ગુણોને પ્રભાવ પડે છે એથી પ્રભાવિત થઈ તેને પોતાના હિતકારી જાણી તેની સમીપ દીક્ષિત પણ થઈ જાય છે આથી શિષ્યપરપરા વધે છે આથી આ પ્રકારને અનિયતવાસ અને પર્યટન કરવાવાળા સાધુને અનેક લાભ થાય છે

શિષ્ય પ્રાપ્તિ ઉપરાત સ્વ અને પરના ઉપકારક બનવાથી ગચ્છનુ કાર્ય સપાદિત થવાથી તથા સાધુ અવસ્થાની પર્યાય લાબા સમય સુધી પાળવામા આવવાથી એ સાધુઓએ અભ્યુદ્યતમરણ સ્વીકારવુ જોઈએ આ અભ્યુદ્યતમરણ ત્રણ પ્રકારના છે (૧) પાદપોપગમન (૨) ઇગિત (૩) ભક્તપ્રત્યાખ્યાન

આ અભ્યુદ્યતમરણમા હવે સલેખનાદિ રૂપ સમાચારી બતાવવામા આવે છે આગમમા બતાવેલ વિધિ અનુસાર શરીર વગેરેને કૃશ કરવુ, એનુ નામ સલેખના છે એ ઉત્કૃષ્ટ, મધ્યમ અને જઘન્યના ભેદથી ત્રણ પ્રકારની

त्कृष्टा द्वादशवर्षप्रमाणा, मध्यमा-संवत्सरप्रमाणा, जघन्या-षाण्मासिकी। तत्रो त्कृष्टा तावदेवम्-प्रथम चत्वारि वर्षाणि विचित्र तपः कृत्वा पारणके विकृतिपरि त्याग करोति। ततः पर चत्वारि वर्षाणि विचित्रतपांसि करोति। ननु किं नाम विचित्र तपः ? उच्यते-कदाचिच्चतुर्थम् कदाचित् षष्ठम्, कदाचिदष्टमम्, एव दशम द्वादशादीन्यपि करोति, पारण च सर्वकामगुणितेन उद्गमादि शुद्धेनाहारेण विधत्ते। ततः पर द्वे च वर्षे एकान्तरितमाचाम्ल करोति। एकान्तर चतुर्थं कृत्वा आचाम्लेन पारण करोतीत्यर्थः। एव दशवर्षाणि व्यतीत्यैकादशेवर्षे आद्यान् षण्मासान् चतुर्थ

भेद से तीन प्रकार की होती है। उत्कृष्टसलेखना बारह १२ वर्ष की, मध्यम सलेखना एक १ वर्ष की एव जघन्य सलेखना छह ६ मास की होती है। उत्कृष्टसलेखना की विधि इस प्रकार है-सब से पहिले जो उत्कृष्टसलेखना धारण करता है वह प्रथम के चार वर्षों लगातार विचित्र तप करके पारणा में विकृति-विगय का त्याग करे। दूसरे चार वर्षों मे विचित्र तप अर्थात् कभी वह चतुर्थ करता है कभी छट्ठ करता है कभी अट्ठम करता है कभी दशम करता है और कभी द्वादश आदि करता है। पारणा सर्वकामगुणित सब इन्द्रियों के अनुकूल तथा उद्गम आदि दोषों से विशुद्ध ऐसे आहार से करता है। इसके बाद फिर वह दो वर्षों मे अर्थात् नवमे दशमें वर्ष में एकान्तरित आचाम्ल (आयबिल) व्रत की आराधना करता है। यह आराधना उसकी दो २ वर्षों तक चलती रहती है। अर्थात्-दो वर्ष एकान्तर चतुर्थ करके आचाम्ल (आयबिल) से पारणा करता है। इस प्रकार करते २ उसके दस १०

હોય છે ઉત્કૃષ્ટસલેખના બારવર્ષની, મધ્યમ સલેખના એકવર્ષની, અને જઘન્યસલેખના છ મહિનાની હોય છે ઉત્કૃષ્ટ સલેખનાની વિધિ આ પ્રકારની છે, સહુથી પહેલા જે ઉત્કૃષ્ટ સલેખના ધારણ કરે છે, તેણે પ્રથમના ચાર વર્ષ સુધી વિચિત્ર તપ કરી પારણામા વિકૃતિ વિગયનો ત્યાગ કરે, બીજા ચાર વર્ષોમા તે વિચિત્ર તપ અર્થાત્ કદી ચોથ કરે છે કદીક છઠ્ઠ કરે છે કદીક અઠ્ઠમ કરે છે અને ક્યારેક દ્વાદશ વગેરે કરે છે પારણુ સર્વ કામ ગુણીત બધી ઇન્દ્રિયોને અનુકૂળ તથા ઉદ્ગમ આદિ દોષોથી રહિત આહારથી કરે છે આ પછી તે બે વર્ષમા અર્થાત્ નવમા દશમા વર્ષમા એકાન્તરિત આયબીલ વ્રતની આરાધના કરે છે આ આરાધના બે વર્ષ સુધી ચાલે છે અર્થાત્ બે વર્ષ એકાન્તર ચોથ કરી આયબીલથી પારણુ કરે છે, આ રીતે કરતા કરતા એના દશ વર્ષ વ્યતિત થઈ જાય છે જ્યારે અગીયારમા વર્ષની

षष्ठ वा तपः करणीय नाष्टमादिकम् । ततः परमन्यान् षण्मासान् अष्टमदशम-द्वादशादिकमुत्कृष्ट तपः करोति । अस्मिन्नेकादशेवर्षं पारणके तु परिमित-स्वल्प-सख्यकमाचाम्ल करोति । कदाचित् करोति कदाचिन्नकरोतीति भावः । द्वादशे तु वर्षे कोटिसहित निरन्तरमाचाम्ल करोति । अत्र कोटिसहितमित्यस्यायमर्थः—कोटिभ्या सहितम्—विवक्षितदिने आचाम्ल कृत्वा पुनर्द्वितीयेऽह्नि आचाम्लमेव प्रत्याख्याति, तत्र प्रथमस्य पर्यन्तकोटिः, द्वितीयस्य प्रारम्भकोटिः, इमे द्वे मिलिते भवतस्तत्कोटिसहित भवति, इदमाचाम्ल निरन्तर भवतीत्यर्थः । तत्रापि मासार्द्धेन मासिकेन वाऽऽहारत्यागेन तपश्चरणीयम् । अनशन करणीयमित्यर्थः । अनेन क्रमेण द्वादशवार्षिकीमुत्कृष्टा सलेखना कृत्वा गिरिगह्वर वा षट्कायोपमर्दरहित निर्जन

वर्ष व्यतीत हो जाते है और जब ग्यारह ११वा वर्ष प्रारभ होता है तो उसमे आदि के छह ६ मास तक वह चतुर्थ, षष्ठ, तपस्या की आराधना करता है, अष्टम आदि की नही । बाकी ऊपर के छह ६ महिनों में अष्टम, दशम एव द्वादश आदि उत्कृष्ट तप करता है । इस वर्ष मे पारणा के दिन परिमित आयबिल करता है । अर्थात् कभी आयबिल करता है कभी नही करता । बारह १२वे वर्ष में कोटिसहित—निरन्तर आयबिल करता है । जहा पहिले आयबिल का अन्त हो और दूसरे आयबिल का प्रारभ, इसका नाम कोटि है । इन दोनों कोटियों से सहित जो आयबिल होता है उसका नाम कोटिसहित आयबिल है । ये आयबिल निरन्तर होता हैं, अन्त में मासार्ध—एक पक्ष और मासिक—एक मास का अनशन करता है । इस क्रम से बारह १२ द्वादश वर्ष की उत्कृष्ट सलेखना होती है । इस उत्कृष्ट सलेखना को

શરૂઆત હોય છે ૭ માસ સુધી તે ચોથ, છઠ્ઠ તપસ્યાની આરાધના કરે છે અષ્ટમ વગેરેની નહી એ પછીના ૭ મહિનામા અષ્ટમ, દશમ, અને દ્વાદશ આદિ ઉત્કૃષ્ટ તપ કરે છે આ વર્ષમા પારણાના દિવસે પરિમિત આયબિલ કરે છે. અર્થાત્ કોઈ વખત આયબિલ કરે છે કોઈ વખત કરતા નથી બારમા વર્ષમા કોટિ સહિત નિરતર આયબિલ કરે છે જ્યા પહેલા આય-બિલનો અત આવે અને બીજા આયબીલનો પ્રારભ થાય એનુ નામ કોટિ છે આ બને કોટિઓ સહિત જે આયબિલ હોય છે એનુ નામ કોટિ સાહિત આયબિલ છે આ આયબિલ રોજ થાય છે અતમા માસાર્દ્ધ—એક પક્ષ અને માસિક—એક માસનુ અનશન કરે છે આ ક્રમથી બાર (દ્વાદશ) વર્ષની ઉત્કૃષ્ટ સલેખના થાય છે આ ઉત્કૃષ્ટ સલેખના કરીને સાધુ કા તો

स्थानं वा गत्वा पादपोपगमनम् , इङ्गित भक्तप्रत्याख्यानं वा मरणं यथाशक्ति प्रपद्यते ।

मध्यमा तु संलेखना पूर्वोक्तप्रकारेण द्वादशभिर्मासैर्भवति । तत्र वर्षस्थाने मासा स्थापनीयाः ।

जघन्या तु द्वादशभिः पक्षैः पूर्वोक्तप्रकारेण भवति । पक्षानेव वर्षस्थानीयान् कृत्वा तपश्चरणं कर्तव्यं भवति । गिरिकन्दरादिगमनं मध्यमजघन्ययोरपि ।

करके साधु या तो किसी पर्वत की गुफा में चला जाता है, या षट्काय के उपमर्दन से रहित निर्जीव किसी निर्जनस्थान में चला जाता है। वहां पहुँच कर पादपोपगमन, इंगित, भक्तप्रत्याख्यान इन तीनों में से किसी एक को जैसी शक्ति होती है उसके अनुसार स्वीकार कर लेता है।

मध्यमा संलेखना एक १ वर्ष की होती है। जो विधि बारह १२ वर्ष की संलेखना में प्रदर्शित करने में आई है वह विधि इसकी भी है वहां जहां वर्ष का प्रमाण ग्रहण किया गया है इसमें उस जगह मास रूप प्रमाण समझाना चाहिये। जैसे वहां ४ वर्ष आदि कहा है इसमें ४ मास समझना चाहिये।

जघन्य संलेखना १२ पक्षों-६ मास-के प्रमाण वाली होती है। इसकी भी विधि वही है जो उत्कृष्ट संलेखना की है। वर्ष के स्थान में यहां पक्षों को ग्रहण किया जाता है। मध्यम संलेखना एवं जघन्य संलेखना इन दोनों में भी गिरिकन्दरा आदि में जाना आवश्यकीय है।

કોઈ પર્વતની ગુફામા ચાલ્યા જાય છે અથવા ષટ્કાયના, ઉપમર્દનથી રહિત નિર્જીવ એવા નિર્જન સ્થાનમા ચાલ્યા જાય છે ત્યા પહોચી પાદપોપગમન ઈંગિત, ભક્તપ્રત્યાખ્યાન આ ત્રણમાથી પોતાની શક્તિ પ્રમાણે કોઈ એક મરણનો સ્વીકાર કરી લે છે,

મધ્યમા સલેખના એક ૧ વર્ષની હોય છે જે વિધિ બાર ૧૨ વર્ષની સલેખનામા પ્રદર્શિત કરવામા આવી છે તે વિધિ આની પણ છે જ્યાવર્ષનુ પ્રમાણ ગ્રહણ કરવામા આવ્યુ છે ત્યા મહિનાનુ પ્રમાણ મધ્યમા સલેખના માટે સમજવુ જોઈએ જેમ ત્યા ચાર વર્ષ આદિ કહેલ છે ત્યા આમા ચાર મહિના સમજવા જોઈએ

જઘન્ય સલેખના ૧૨ પક્ષ-છ માસ ના પ્રમાણવાળી હોય છે આની વિધિ પણ એ જ છે જે ઉત્કૃષ્ટ સલેખનાની છે મધ્યમ સલેખના અને જઘન્ય સલેખના આ બન્નેમા પણ ગિરિકન્દરા આદિમા જવુ આ

संलेखनायामसमर्थेन मुनिना संलेखना विनाऽपि यथाशक्ति संस्तारकं कृत्वाऽभ्युद्यतमरणं स्वीकरणीयम् ।

अभ्युद्यतमरणाङ्गीकरणात् प्रागिदं चिन्तनीयम्-मया विशुद्धचारित्रानुष्ठानेन स्वपरहितं संपादितम् , शिष्याद्युपकारतः परहितं च, निष्पन्नाश्च सम्प्रति मम गच्छपरिपालनक्षमाः शिष्याः, अथ विशेषेण ममात्महितमनुष्ठेयमिति विचिन्त्य स्वपरिज्ञाने सति स्वकीयमायुः शेषं स्वयमेव पर्यालोचयति, तदभावेऽन्यं विशिष्टमाचार्यादिकं पृच्छति । स्वायुषिस्तोकतया ज्ञाते भक्तप्रत्याख्यानादि मरणं यथाशक्ति प्रतिपद्यते । यदि स्वायुर्दीर्घतया ज्ञातं जङ्घाबलमात्रं परिक्षीणं तदा स्थिरवास

जो साधु संलेखना करने मे असमर्थ है उसे संलेखना के विना भी यथाशक्ति संथाराकर अभ्युद्यतमरण स्वीकार करना चाहिये। इस अभ्युद्यतमरण को अंगीकार करने के पहिले साधु को इस प्रकार विचार करना चाहिये कि मैंने विशुद्ध चारित्र के अनुष्ठान से स्व हित संपादित कर लिया है। शिष्यादिको के उपकार से पर का उपकार भी कर दिया है। इस समय गच्छ का परिपालन करने मे समर्थ मेरी शिष्यादि संपत्ति भी सर्व प्रकार से शक्तिशाली हो चुकी है। अब मुझे निश्चिन्त होकर विशेष रीति से अपनी आत्मा का कल्याण करना चाहिये "मेरी अवशिष्ट आयु कितनी है" इस प्रकार स्वयं जान कर अथवा यदि स्वयं नहीं जान सके तो अन्य विशिष्ट आचार्य आदि से पूछकर निश्चित करले। यदि आयु अल्प ज्ञात होवे तो यथाशक्ति उसे भक्तप्रत्याख्यानादि मरण स्वीकार कर लेना चाहिये। यदि आयु दीर्घ ज्ञात होवे और

જે સાધુ સંલેખના કરવામાં અસમર્થ છે, એણે સંલેખના વગર પણ યથાશક્તિ સંથારો કરી અભ્યુદ્યત મરણનો સ્વીકાર કરવો જોઈએ આ અભ્યુદ્યત મરણનો અંગિકાર કરતા પહેલાં સાધુએ એ પ્રકારનો વિચાર કરવો જોઇએ કે, મેં વિશુદ્ધ ચારિત્રના અનુષ્ઠાનથી સ્વહિત સંપાદિત કરી લીધું છે, શિષ્યાદિકોના ઉપકારની સાથોસાથ બીજા ઉપર પણ ઉપકાર કર્યો છે આ સમય ગચ્છનું પરિપાલન કરવામાં સમર્થ એવી મારી શિષ્યાદિસંપત્તિ પણ સર્વ પ્રકારથી શક્તિશાળી બની ચુકી છે હવે મારે નિશ્ચિંત બનીને વિશેષ રીતથી મારા આત્માનું કલ્યાણ કરવું જોઇએ "મારી અવશિષ્ટ આયુ કેટલી છે" આ વાત પોતે જાણીને અથવા જો પોતે ન જાણી શકે તો બીજા ગુણસંપન્ન આચાર્ય આદિથી પૂછીને નક્કી કરી લે જો આયુષ્ય અલ્પ હોય તો, યથાશક્તિ તેણે ભક્તપ્રત્યાખ્યાન આદિ મરણનો સ્વીકાર કરવો જોઈએ જો આયુ લાંબી

स्वीकरोति तत्रैव क्षेत्रे वसन्नपि वसतिदोषैरुपधिदोषैश्च रहितो भवति। शक्तौ पुष्टायां तु अस्मिन् पञ्चमारके जिनकल्पप्रतिपत्तिविधानाभावात् स्थविरकल्पेनैव स्वपरोपकारकरणेन दीर्घपर्यायः प्रतिपालनीयः ।

॥ इति स्थविरकल्पिकसामाचारी ॥

चतुर्थारकापेक्षया जिनकल्पादिप्रतिपत्तिरूपे अभ्युद्यतविहारे मर्यादा प्रदर्श्यते –तत्र जिनकल्पादि प्रतिपित्सुना प्रथममेव ' मया विशुद्धचारित्रानुष्ठानेन स्वपरहित ' इत्यादि विचिन्त्य, तपः सत्वादि भावनाभिरात्मा भावनीयः ।

साथ में जघाबल क्षीण हुआ मालूम पडे तो उसे स्थिरवास अगीकार करलेना चाहिये। और इसी स्थिरवास से उसी क्षेत्र में रहते हुए भी वह वसति के दोषों से एव उपाधि के दोषो से रहित हो जाता है। यदि शक्ति पुष्ट होवे तौ भी इस पञ्चम आरे मे जिनकल्प की प्रतिपत्ति के विधान का अभाव होने से स्थविरकल्प की हालत मे ही रहते हुए स्व पर का उपकार करते २ दीर्घपर्याय को पालते रहना चाहिये ।

॥ यह स्थविर कल्प की समाचारी है ॥

अब–चौथे आरे की अपेक्षा से जिनकल्प आदि की प्रतिपत्ति स्वीकृति रूप अभ्युद्यत विहार में कैसी क्या मर्यादा होती है यह बात प्रकट की जाती है–जो साधु जिनकल्प आदि को प्राप्त करने का अभिलाषी है उसे चाहिये की वह सर्व प्रथम ऐसा विचार करे कि मैने विशुद्ध चरित्र के अनुष्ठान से अपना और पर का हित तो साधित किया। अब हम को तप एव सत्वादि पाच भावनाओं से आत्मा को भावित करना चाहिये।

હોય અને સાથે જ ઘાબળ ક્ષીણ જણાય તો તેણે સ્થિરવાસ અંગિકાર કરી લેવો જોઈએ આ સ્થિરવાસથી તે ક્ષેત્રમા રહેવા છતા તે વસ્તીના દોષોથી અને ઉપાધીના દોષોથી રહિત બને છે કદાચ શક્તિ સારી હોય તો પણ આ પાચમા આરામા જીનકલ્પની પ્રતિપત્તિના વિધાનનો અભાવ હોવાથી સ્થવિર કલ્પની હાલતમા રહીને સ્વ અને પરનો ઉપકાર કરતા કરતા દીર્ઘ પર્યાયનુ પાલન કરતા રહેવુ જોઈએ

॥ આ સ્થવિરકલ્પની સમાચારી છે ॥

હવે ચોથા આરાની અપેક્ષાથી જીનકલ્પ આદિની પ્રતિપત્તિ સ્વીકૃતિરૂપ અભ્યુદ્યત વિહારમા કેવી અને કેટલી મર્યાદા હોય છે આ વાત પ્રગટ કરવામા આવે છે–જે સાધુ જીનકલ્પ આદિને પ્રાપ્ત કરવાનો અભિલાષી છે તેણે જાણવુ જોઇએ કે, મે વિશુદ્ધ ચારિત્રના અનુષ્ઠાનથી પોતાનુ અને પરનુ હિતતો સાધ્યુ હવે મારે તપ અને સત્વાદિપાચ ભાવનાઓથી આત્માને ભાવિત કરવા જોઈએ

तथाचोक्तम्—

तवो सत्त च सुत्त च, एगत्त बलमप्पणो ।
पढम पच भाविता, जिणकप्प पवज्जइ ॥ १ ॥

छाया—तपः सत्त्व च सूत्र च, एकत्व बलमात्मनः ।
प्रथम पञ्च भावयित्वा, जिनकल्प प्रपद्यते ॥ १ ॥

अय भावः–जिनकल्पप्रतिपित्सुस्तपोभावनयात्मान भावयन् देवादिकृतोपसर्गादिनाऽनेषणादिकारणतो वा यदि षण्मासपर्यन्तमाहार न लभते तथापि न बाध्यते ॥ १ ॥ सत्त्वभावनया भय पराजयते ॥ २ ॥ सूत्रभावनया सूत्र स्वनामवत् परिचित करोति ॥ ३ ॥ एकत्व भावनया चात्मान भावयन् साधर्मिक साध्वादिना सह मिथः कथादिव्यतिकरान् सर्वानपि परिवर्जयति । ततो बाह्य-

---

कहा भी है ।

तवो सत्त च सुत्त च, एगत्त बलमप्पणो ।
पढम पच भावित्ता, जिणकप्प पवज्जइ ॥ १ ॥

इसका भाव यह है कि-जिनकल्प को धारण करने का इच्छुक साधु तप भावना से आत्मा को भावित करता हुआ यदि देव मनुष्य आदि द्वारा होने वाले उपसर्ग से अथवा अनेषणादि रूप कारण से छह मास तक आहार प्राप्त न कर सके तो भी बाधित नहीं होता है। सत्व भावना से वह भय पर विजय प्राप्त करता है। एकत्वभावना से अपनी आत्मा को भावित करता हुआ साधर्मिक साधु आदिकों के साथ परस्पर मे कथा वार्ता आदि समस्त बातों का परित्याग कर देता है। जब

કહ્યુ પણ છે—

तवो सत्त च सुत्त च, एगत्तं बलमप्पणो ।
पढम पच भावित्ता, जिणकप्प पवज्जइ ॥ १ ॥

આનો ભાવ એ છે કે—જીનકલ્પને ધારણ કરવાની ઈચ્છાવાળા સાધુ તપ ભાવનાથી આત્માને ભાવિત કરીને દેવ મનુષ્ય આદિ દ્વારા થનાર ઉપસર્ગથી અથવા અનેષણાદિરૂપ કારણથી છ મહિના સુધી આહાર મેળવી ન શકે તો પણ પીડા પામતો નથી સત્વભાવનાથી તે ભય ઉપર વિજય પ્રાપ્ત કરે છે સૂત્ર ભાવનાથી પોતાના નામની માફક સૂત્રનો પરિચય પ્રાપ્ત કરે છે, એકત્વ ભાવનાથી પોતાના આત્માને ભાવિત કરીને સાધર્મિક સાધુ આદિની સાથે પરસ્પરમા કથાવાર્તા આદિ સમસ્ત વાતોનો પરિત્યાગ કરી દે છે જ્યારે બાહ્યમા તેનુ મમત્વ

ममत्वे मूलत एवोच्छेदिते पश्चाद् देहादिभ्योऽपि भिन्नमात्मान पश्यन् सर्वथा तेष्व नासक्तो भवति ॥ ४ ॥ बलभावनाया बल द्विविध–शरीर, मानस च । तत्र शारी रमपि बल जिनकल्पप्रतिपत्तियोग्यस्य शेषजनातिशायिक स्यात्, तपः प्रभृतिभिः शुष्यमाणस्य यद्यपि शारीर बल तादृश न भवति तथापि स्वात्मा धृतिबलेन तथा भावयितव्यो यथा महद्भिरपि परीषहोपसर्गैर्नबाध्यते ।

आभिः पञ्चभिर्भावनाभिर्भावितात्मा जिनकल्पादि प्रतिपित्सुर्गच्छे प्रति वसन्नाहारादिपरिकर्म प्रथममेव करोति । आहारादावन्यसाध्वपेक्षयाऽन्तप्रान्तादि-

बाह्य में ममत्व मूलतः उसका उच्छेदित हो जाता है तब अन्य देहादि पदार्थो से भिन्न स्व आत्मा को जानता हुआ वह उन में सर्वथा अना-सक्त ही रहता है । उनमें आसक्त नहीं होता । बलभावना में बल दो प्रकार है एक शरीर सबधी और दूसरा मनसबधी । जो साधु जिन-कल्प की प्रतिपत्ति के योग्य होता है उसका शारीरिक बल भी यद्यपि साधारणजन की अपेक्षा अतिशय विशिष्ट होता है परन्तु तपश्चर्या आदि के कारण उनका शरीर जब कृश हो जाता है तब वह वैसा नहीं रहता है तो भी उनकी आत्मा धृतिबल द्वारा इतनी अधिक भावित रहती है कि जिसकी वजह से वे अधिक से अधिक परीषह और उप-सर्गो से आक्रान्त होने पर भी अपने कर्तव्यमार्ग से जरा भी विचलित नहीं होते ।

इन पाच भावनाओ से भावितात्मा जिनकल्पादिक को ग्रहण करने की इच्छा से गच्छ मे रहता हुआ आहारादि परिकर्म को सब

મુલત નાશ પામે છે ત્યારે બીજા દેહાદિ પદાર્થોથી ભિન્ન પોતાના આત્માને જાણીને તેમા સર્વથા અનાસક્ત જ રહે છે એમા આસક્ત બનતા નથી બળભાવનામા બળ બે પ્રકારના છે એક શરીર સબધી અને બીજુ મન સબધી જે સાધુ જીનકલ્પની પ્રતિપત્તિને યોગ્ય હોય છે તેનુ શારીરિક બળ પણ જો કે, સાધારણ જનની અપેક્ષા અતિશય બલવાન હોય છે પરતુ તપ શ્ચર્યા આદિના કારણથી તેનુ શરીર જ્યારે કૃષ બને છે ત્યારે તે તેવા રહેતા નથી તો પણ તેની આત્મા ધૃતિબળ દ્વારા એટલી અધિક ભાવિત રહે છે કે, જેનાથી તે અધિકથી અધિક પરીષહ અને ઉપસર્ગોથી આક્રાત થતા હોવા છતા પણ પોતાના કર્તવ્યમાગથી જરા પણ ચલિત થતા નથી

આ પાચ ભાવનાઓથી ભાવિતાત્મા જીનકલ્પાદિકને ગ્રહણ કરવાની ઈચ્છાથી ગચ્છમા રહીને આહારાદિ પરિકર્મને બધાથી પહેલા કરી લે છે, આહારાદિમા

ग्रहणादुत्कृष्टतासम्पादनम्—परिकर्म । यथा—तृतीयपौरुष्यामवगाढाया वल्ल-चणकादिकमन्त प्रान्त रूक्ष च गृह्णाति ।

" ससट्ठमससट्ठा, उद्धड तह होइ अप्पलेवा य ।
उग्गहिया पग्गहिया, उज्झियधम्मा य सत्तमिया ॥ १ ॥ "

आसा सप्तविधाना पिण्डैपणाना मध्ये आद्यद्वय विहाय पञ्चाना मध्यादन्यतरैपणाद्वयाभिग्रहेणाऽऽहार गृह्णाति एकयैपणया भक्त, द्वितीयया तु पानकम् । एवमागमोक्तविधिनाऽऽत्मान भावयित्वा गच्छमतिवद्ध एव जिनकल्प प्रतिपित्सुश्चतुर्विधसघ समेलयति, तदभावे स्वगण ततस्तीर्थकरस्य समीपे, तदभावे गण

से पहिले ही कर लेता है आहार आदि मे अन्य साधु की अपेक्षा अतप्रात आदि ग्रहण से उत्कृष्टता का सपादन करना परिकर्म है। जैसे तृतीय पौरुपी में वल्ल, चना आदि का आहार करना एवं अन्त-प्रान्त रूक्ष आहार करना ।

ससट्ठमससट्ठा, उद्धड तह होइ अप्पलेवा य ।
उग्गहिया पग्गहिया, उज्झियधम्मा य सत्तमिया ॥१॥

इन सात प्रकार की पिण्डैपणाओं के मध्य मे आदि की दो एप-णाओं को छोडकर वाकी वची पाच एपणाओं मे से अन्यतर एपणा दो के अभिग्रह से वह आहार को ग्रहण करता है। एक एपणा से भक्त को और द्वितीय एपणा से पान को । इस प्रकार आगमोक्त विधि के अनुसार आत्मा को भावित करके गच्छ मे रहता हुआ ही जिनकल्प को अगीकार करने का अभिलापी साधु चतुर्विध सघ को एकत्रित

અન્ય સાધુની અપેક્ષા અતપ્રાન્ત આદિ ગ્રહણથી ઉત્કૃષ્ટતાનુ સપાદન કરવુ પરિકર્મ છે જેમ-ત્રીજા પૌરૂપીમા વાલ, ચણા આદિનો આહાર કરવો અને અન્તપ્રાન્ત રૂક્ષ આહાર કરવો

ससट्ठमससट्ठा, उद्धड तह होइ अप्पलेवा य ।
उग्गहिया पग्गहिया, उज्झियधम्मा य सत्तमिया ॥ १ ॥

એ સાત પ્રકારની પિન્ડૈપણાઓના મધ્યમા પહેલાની બે એપણાઓને છોડીને બાકી બચેલ પાચ એપણાઓમાથી અન્યતર એપણા બેના અભિગ્રહથી તે આહાર ગ્રહણ કરે છે, એક એપણાથી ભક્તને અને બીજી એપણાથી પાનને આ પ્રકારે આગમમા કહેલ વિધિ અનુસાર આત્માને ભાવિત કરીને ગચ્છમા રહીને જ જીનકલ્પને અગિકાર કરવાના અભિલાષી સાધુ ચતુર્વિધ સઘને એક-

धरस्य, तदभावे चतुर्दशपूर्वधरस्य, तदभावे दशपूर्वधरस्य, तदभावे वटाश्वत्थाशोकवृक्षाणां सन्निधौ सिद्धसाक्षिकं जिनकल्पं स्वीकरोति। तदा सबालवृद्धं गच्छं क्षामयति। ततो निःशल्यो निष्कषायोऽसौ स्वगणसाध्वादीननुशास्ति। एवमेव युष्माभिरप्याचरणीयम् नात्र प्रमादः कार्यः। गणमर्यादा नोल्लङ्घनीया। इत्यादि शिक्षां दत्वा गच्छाद् विनिर्गतो भवति। तस्मिन् चक्षुर्विषयातिक्रान्ते सति साधवः प्रतिनिवर्तन्ते।

करता है। इसके अभाव मे अपने गण को, एकत्रित करता है बाद में तीर्थंकर के समीप में, इनके अभाव मे गणधर के समीप में, इनके अभाव मे चौदह्पूर्वधारी के समीप मे, इनके अभाव मे दशपूर्वधारी के समीप मे, इनके भी अभाव में वटवृक्ष, अश्वत्थ-पीपल वृक्ष, अथवा अशोक वृक्ष के समीप सिद्ध परमात्मा को साक्षी करके जिनकल्प को स्वीकार करता है। उस समय यह अपने गच्छ में रहने वाले बालवृद्ध साधुओं से खमत खामणा करते हैं। पश्चात् निःशल्य एव निष्कषाय होकर अपने गच्छ के साधु आदिको को यह शिक्षा देता हैं कि आप-लोग भी इसी तरह से करे इसमें प्रमाद करना ठीक नहीं है। गण की जो मर्यादा है उसका उल्लघन नहीं करना। इत्यादि शिक्षा देकर फिर वह गच्छ निर्गत हो जाता है। साधु वर्ग जब तक वह दिखता रहता है तबतक उसके पीछे २ चलता रहता है और जब वह दिखलाई नहीं पड़ता तब सब पीछे वापिस लौट आते हैं।

त्रीत करे छे एना अभावमा पोताना गणुने एकत्रीत करे छे बादमा तीर्थंकरनी समीपमा, एना अभावमा गणुधरनी समीपमा, तेना अभावमा चौद पूर्वधारीनी समीपमा, तेना अभावमा दशपूर्वधारीनी समीपमा, तेना पणु अभावमा वडवृक्ष, आशोपालव, पीपळो अथवा अशोकवृक्षना समीप सिद्ध परमात्माने साक्षी राखीने जीनकल्पनो स्वीकार करे छे आ समये ते पोताना गच्छमा रहेला बाळ-वृद्ध साधुओथी खमत खामणा करे छे पछी नि शल्य अने निष्कषाय थईने पोताना गच्छना साधु आदिने एवी शिखामणु आपे छे के, आप लोकोए पणु आज रीते करवु तेमा प्रमाद करवो ठीक नथी गणुनी जे मर्यादा छे तेनु उलघन करवु नही ईत्यादि शिखामणु आपीने पछी ते गच्छ निर्गत थई जाय छे ज्या सुधी ते देखाय छे त्या साधुवर्ग तेनी पाछळ पाछळ चालता रहे छे अने ज्यारे ते देखाता बध थाय छे त्यारे सघळा पाछा फरे छे

सम्यगेव सहते। आपातसंलोकादिदोषरहिते स्थण्डिले उच्चारादीन् करोति, नत्वस्थण्डिले। परिकर्मरहितायां वसतौ तिष्ठति। यद्युपविशति तदा नियमादुत्कुटुक एव, न तु निषद्यायाम्, औपग्राहिकोपकरणस्यैवाभावात्। मत्तमातङ्गसिंहव्याघ्रादिके सम्मुखे समापतति सति उन्मार्गगमनादिना ईर्यासमितिं न भिनत्ति।

जिनकल्पिकोऽपवादं नासेवते, जङ्घाबलपरिक्षीणस्तु अविहरमाणोऽप्याराधकः लोचं च करोत्येव, दशविधसामाचार्यां पञ्च समाचार्यो जिनकल्पिकानां, आमच्छना,

---

में ये किसी भी प्रकार चिकित्सा नहीं कराते हैं किन्तु जैसे भी बनता है उस रोग को सहन ही करते हैं। जहां मनुष्यों का आवागमन नहीं होता है ऐसे स्थण्डिल में ही ये उच्चार आदि के लिये जाते हैं। अस्थण्डिल में नहीं। परिकर्म रहित-बठारी मठारी बिना की वस्ती में ये रहते हैं जब बैठते हैं तो नियम से उत्कुटुक आसन से ही बैठते हैं। निषद्या से नहीं क्यों कि औपग्रहिक उपकरण आसन आदि का ही इनके पास अभाव है। मत्तमातंग, सिंह, एवं व्याघ्र आदि इन्हें मार्ग में चलते हुए साम्हने मिल जाय तो भी ये उसीमार्ग से चलकर अपनी ईर्या समिति को खंडित नहीं करते हैं।

ये जिनकल्पी साधु अपवाद मार्ग का सेवन नहीं करते हैं। इनका जंघाबल यदि परिक्षीण भी हो जावे और उसकी वजह से ये विहार न भी करे तो भी आराधक ही माने गये हैं। ये केशों का लोच करते हैं। दश प्रकार की समाचारी में से पांच प्रकार की समाचारी इन जिनकल्पियों

તેને તેઓ સહન કરે છે રોગમા કોઈ પણ પ્રકારની ચિકિત્સા તેઓ કરાવતા નથી પણ જેમ બને તેમ તે રોગને સહન કરે છે જ્યા મનુષ્યોનુ આવાગમન હોતુ નથી એવા ઉજ્જડ સ્થાનોમા જ તેઓ શૌચાદિક કર્મ મટે જાય છે અવરજવરના સ્થાને નહી પરિકર્મ રહિત-ઘઠારી મઠારી વગરની-વસ્તીમા રહે છે જ્યારે બેસે છે તો નિયમથી ઉત્કુટુક (ઉભળક પગે બેસવુ) આસનથી બેસે છે, નિષદ્યાથી નહી કેમકે, ઔપગ્રહિક ઉપકરણ આસન આદિનો તેની પાસે અભાવ છે મત્ત માતંગ, સિંહ, અને વાઘ આદિ તેને માર્ગમા ચાલતા સામા મળે તો પણ તે તે માર્ગથી ચલીને પોતાની ઈર્યાસમિતિને ખંડિત કરતા નથી

એ જીનકલ્પી સાધુ અપવાદ માર્ગે જતા નથી, તેમનુ જંઘાબળ જો ક્ષિણ પણ થઈ જાય અને એ કારણે તે પોતાની જગ્યાએથી વિહાર ન પણ કરે તો પણ આરાધક જ માનવામા આવે છે તે કેશોનો લોચ કરે છે દશ પ્રકારની સમાચારીમાથી પાચ પ્રકારની સમાચારી જીનકલ્પીયોની છે તે આ પ્રકારે છે ૧ આપ્ર

मिथ्याकारः, आवश्यकी, नैषेधिकी, गृहस्थोपसपद्, इति। आवश्यकीप्रभृतयस्तिस्रो वा सामाचार्यस्तेषाम्। तेषा श्रुतज्ञान जघन्यतो नवमस्य पूर्वस्य तृतीयमाचारवस्तु, उत्कर्षतस्तु दशपूर्वाणि भिन्नानि, न तु सम्पूर्णानि। सहनन च शारीर-वज्रर्षभनाराचाख्य, मानस वज्रकुड्यसमाना धृतिः च।

स्थितिरपि तेषा क्षेत्रादिका अनेकविधा। क्षेत्रतस्तावज्जन्मना सद्भावेन च पञ्चदशस्वपि कर्मभूमिषु, सहरणतः कदाचित् कर्मभूमौ, अकर्मभूमौ वा सद्भावापे-

---

की है। वह इस प्रकार है-१ आप्रच्छना, २ मिथ्याकार, ३ आवश्यकी, ४ नैषेधिकी, ५ गृहस्थोपसपदा गृहस्थ की आज्ञा लेकर उतरना, बैठना। अथवा आवश्यकी, नैषेधिकी, गृहस्थोपसपत्, यह तीन प्रकार की सामाचारी इन जिनकल्पियों के होती है। इनका श्रुतज्ञान जघन्य की अपेक्षा नवमपूर्व की तृतीय आचार वस्तुतक, उत्कृष्ट की अपेक्षा भिन्न दशपूर्वतक ही सीमित रहा करता हैं सपूर्ण नहीं। इनका शारीरिक सहनन वज्र ऋषभ नाराच नामक है और मानसिक सहनन वज्रकुडय-वज्रकी भीत के तुल्य धैर्य है अर्थात् इनका धैर्य वज्रभित्ति के समान अभेद्य होता है और वही इनका मानसिक बल है।

क्षेत्र आदि की अपेक्षा इनकी स्थिति अनेक प्रकार की है। इनका १५ कर्मभूमियो में ही जन्म होता है इस अपेक्षा १५ कर्मभूमियों मे इनकी स्थिति जन्म और सद्भाव की अपेक्षा मानी जाती है। सहरण की अपेक्षा कदाचित् कर्मभूमिमे कदाचित् अकर्मभूमिमे भी इनकी स्थिति हो सकती है।

च्छना, २ मिथ्याकार, ३ आवश्यकी, ४ नैषेधिकी ५ गृहस्थोपसपद गृहस्थनी आज्ञा लईने उतरवु, बेसवु अथवा आवश्यकी, नैषेधिकी, गृहस्थोपसपत, आ त्रण प्रकारनी समाचारी ते जीनकल्पीओने होय छे तेमनु श्रुतज्ञान जघन्यनी अपेक्षा नवमा पूर्वना त्रीजा आचार वस्तुतक, उत्कृष्टनी अपेक्षा भिन्न दशपूर्व सुधी ज सीमित रह्या करे छे, स पूर्ण नही तेनु शारीरिक स हनन वज्र वृषभ नाराच नामनु छे अने मानसिक सहनन वज्र कुम्भ-वज्रनी भीत जेवु धैर्य छे अर्थात् तेनु धैर्य वज्रभीत समान अभेद्य होय छे ते तेनु मानसिक बळ छे

क्षेत्र आदिनी अपेक्षा एमनी स्थिति अनेक प्रकारनी छे, एमनो १५ कर्मभूमीयोमाज जन्म थाय छे आ अपेक्षा १५ कर्मभूमीयोमा तेनी स्थिति जन्म अने सद्भावनी अपेक्षा मानवामा आवे छे सहरणनी अपेक्षा कदाचित कर्म भूमिमा, कदाचित अकर्मभूमिमा पण एनी स्थिति होई शके छे आ

क्षया स्थितिः। कालतः उत्सर्पिण्या, व्रतापेक्षया तृतीयचतुर्थारकयोरेव, जन्ममात्रेण तु द्वितीयारकेऽपि। अवसर्पिण्या तु जन्मना तृतीयचतुर्थारकयोरेव। पूर्वप्रतिपन्नव्रतापेक्षया तु पञ्चमारकेऽपि। संहरणतस्तु महाविदेहक्षेत्रापेक्षया सर्वस्मिन्नपि काले प्राप्यते। चारित्रतः—प्रतिपद्यमानानां सामायिके, छेदोपस्थापनीये च चारित्रे स्थितिः। मध्यमतीर्थकर-विदेहतीर्थकरतीर्थवर्त्यपेक्षयाऽत्र सामायिकं, प्रथमचरम-तीर्थकरतीर्थवर्त्यपेक्षया तु छेदोपस्थापनीयचारित्रम्। प्रतिपन्नानां तु सूक्ष्मसंपराये,

यह सद्भाव की अपेक्षा कथन है। काल की अपेक्षा—उत्सर्पिणी काल के तृतीय और चतुर्थ आरे में उनकी स्थिति मानी गई है। सो यह व्रत की अपेक्षा जानना चाहिये। वैसे तो जन्ममात्र की अपेक्षा से द्वितीय आरे में भी इनकी स्थिति है। अवसर्पिणीकाल में जन्म की अपेक्षा तृतीय और चौथे आरे मे ही, तथा पूर्वप्रतिपन्न व्रत की अपेक्षा अर्थात् –चौथे आरे के व्रत को लेकर पचम आरे में भी इनकी स्थिति जानना चाहिये। यदि कोई देव इन्हें हरण कर महाविदेह क्षेत्र से अन्यत्र पहुँचा देवे तो उस अपेक्षा इनकी स्थिति सब काल जाननी चाहिये। चारित्र की अपेक्षा जो प्रतिपद्यमानचारित्री हैं उनको सामायिक एव छेदोपस्थापनीय चारित्र मे स्थित मानना चाहिये, क्यों कि जो मध्यमतीर्थंकर एव विदेह क्षेत्र मे रहे हुए तीर्थंकर के तीर्थ में रहने वाले हैं वे सामायिकचारित्र में, एव जो प्रथम एव चरमतीर्थं-कर के तीर्थवर्ती हैं वे छेदोपस्थापनीय चारित्र मे स्थित रहते हैं। जो

સદ્ભાવથી અપેક્ષનુ કથન છે કાળની અપેક્ષા—ઉત્સર્પિણી કાળના ત્રીજા ચોથા આરામા સ્થિતિ માનવામા આવેલ છે આને વ્રતની અપેક્ષાથી જાણવુ જોઈએ એમ તો જન્મ માત્રની અપેક્ષાથી બીજા આરામા પણ તેની સ્થિતિ છે અવ સર્પિણી કાળમા જન્મની અપેક્ષા ત્રીજા અને ચોથા આરામા, તથા પૂર્વપ્રતિપન્ન વ્રતની અપેક્ષા અર્થાત્ ચોથા આરાના વ્રતને લઇ પાચમા આરામા પણ એની સ્થિતિ જાણવી જોઇએ કદાચ કોઈ દેવ આદિ એનુ હરણ કરી મહાવિદેહ ક્ષેત્રથી બીજે પહોચાડી દે તો એ અપેક્ષા એની સ્થિતિ બધા કાળમા જાણવી જોઈએ ચારિત્રની અપેક્ષા જે પ્રતિપદ્યમાન ચારિત્રી છે તે સામાયિક અને છેદો પસ્થાપનીય ચારિત્રમા સ્થિત માનવા જોઈએ કેમકે, જે મધ્યમ તીર્થંકર અને વિદેહ ક્ષેત્રમા રહેતા તીર્થંકરના તીર્થમા રહેવાવાળા છે તે સામાયિક ચારિત્રમા, અને જે પ્રથમ એવ ચરમતીર્થંકરના તીર્થવર્તી છે તે છેદોપસ્થાપનીય ચારિત્રમા સ્થિત રહે છે જે પ્રતિપન્ન ચારિત્રી છે તેની

यथाख्याते च चारित्रे उपशमश्रेण्याम्। तीर्थतस्तु जिनकल्पिकाना स्थितिर्नियमतस्तीर्थ एव भवति न तु तीर्थे व्यवच्छिन्ने। पर्यायागमवेदाख्याः स्थितिभेदा अप्यवगन्तव्याः।

स्थविरकल्पिकाना जिनकल्पिकाना च कल्पो दशविधः-आचेलक्यम् १, औद्देशिक २, शय्यातरपिण्डत्यागः ३, राजपिण्डत्यागः ४, कृतिकर्म ५, महाव्रतम् ६, पुरुषज्येष्ठत्वम् ७, प्रतिक्रमणम् ८, मासकल्पः ९, पर्युषणकल्प १० (वर्षाकल्प) श्चेति। तेषु मध्यमतीर्थंकरतीर्थवर्तिना साधूना चत्वारः कल्पाः अवस्थिताः नियमेन पालनीयाः-शय्यातरपिण्डत्यागः१, कृतिकर्म२, महाव्रतम् ३, पुरुषज्येष्ठत्व४ चेति। इतरे षट् कल्पास्तु तेषामनवस्थिताः।

प्रतिपन्नचारित्री हैं उनकी स्थिति उपशमश्रेणी मे सूक्ष्मसापराय, एव यथाख्यातचारित्र मे होती है। तीर्थ की अपेक्षा जिनकल्पियो की स्थिति नियम से तीर्थ में ही होती है, तीर्थ के व्यवच्छिन्न होने पर नही। पर्याय आगम एव वेद, ये भी स्थिति के भेद हैं।

स्थविरकल्पियों का एव जिन कल्पियों का कल्प दश प्रकार का है-

१ आचेलक्य, २ औद्देशिक, ३ शय्यातरपिण्डत्याग ४ राजपिंडत्याग, ५ कृतिकर्म, ६ महाव्रत, ७ पुरुषज्येष्ठता ८ प्रतिक्रमण ९ मास कल्प १० पर्युषणकल्प (वर्षाकल्प) इन कल्पो मे मध्यमतीर्थकर के तीर्थवर्ती साधुओ के चार कल्प अवस्थित होते हैं-नियम से पालनीय होते हैं। वे चार ये हैं -शय्यातरपिंडत्याग, कृतिकर्म, महाव्रत, पुरुषज्येष्ठता। बाकी के ६ कल्प उनके लिये अनवस्थित हैं।

સ્થિતિ ઉપશમ શ્રેણીમા સૂક્ષ્મસાપરાય, એવા યથાખ્યાત ચારિત્રમા થાય છે તીર્થની અપેક્ષા જીનકલ્પિયોની સ્થિતિ નિયમથી તીર્થમા જ થાય છે, તીર્થના વ્યવચ્છિન્ન થવાથી નહી પર્યાય, આગમ અને વેદ આ પણ સ્થિતિના ભેદ છે

સ્થવિરકલ્પિઓના અને જીનકલ્પિયોના કલ્પ દશ પ્રકારના છે–

૧ આચેલક્ય, ૨ ઔદ્દેશિક, ૩ શય્યાતરપિન્ડત્યાગ, ૪ રાજપિન્ડત્યાગ, ૫ કૃતિકર્મ, ૬ મહાવ્રત, ૭ પુરૂષજ્યેષ્ઠતા, ૮ પ્રતિક્રમણ ૯ માસકલ્પ, ૧૦ પર્યુષણકલ્પ (વર્ષાકલ્પ) આ કલ્પોમા મધ્યમતીર્થકરના તીર્થવતી સાધુઓના ચાર કલ્પ અવસ્થિત હોય છે–નિયમથી પાળવાના હોય છે તે ચાર આ છે– શય્યાતરપિન્ડત્યાગ, કૃતિકર્મ, મહાવ્રત, પુરૂષ જ્યેષ્ઠતા બાકીના છ કલ્પ એમને માટે અનવસ્થિત છે

आद्यचरमतीर्थंकरतीर्थवर्तिना साधूनामेव दशविधः कल्पोऽत्रस्थित एव । तत्राचेलस्य द्विविधम्-मुख्यम् , औपचारिक च । अविद्यमानचेलकत्वरूप मुख्यमाचेलक्य प्रायशो जिनकल्पिकविशेषाणाम् । औपचारिकमाचेलक्यं स्थविरकल्पिकानाम् , स्थविरकल्पिका हि-कल्पनीयमेषणीय जीर्णं खण्डित मलिन तथैव नूतनमपि स्वल्पमूल्यक वस्त्र गृह्णन्ति, लोकरूढप्रकारादन्यप्रकारेण च तदासेवन्ते। अतस्ते चेलसद्भावेऽप्युपचारतोऽचेलका व्यपदिश्यन्ते ।

प्रथमतीर्थकर एव अन्तिमतीर्थंकर के तीर्थ में रहनेवाले जो साधु हैं उनके लिये तो यह १० प्रकार का कल्प अवस्थित ही हैं-अवश्य पालने योग्य ही है। आचेलक्य जो प्रथम कल्प है वह दो प्रकार का है।

१ मुख्य २ औपचारिक, कटिवन्धन-रजोहरण-और सदोरकमुखवस्त्रिका के सिवाय अन्य वस्त्र का परित्याग करना यह मुख्य आचेलक्य है। यह जिनकल्पिक विशेषो के होता है। औपचारिक जो आचेलक्य है वह स्थविरकल्पिकों के होता है। क्यों कि जो स्थविरकल्पी साधु होते हैं वे कल्पनोय, एषणीय, जोर्ण खडित एव मलिन वस्त्र रखते हैं। जो नवीन वस्त्र भी ले तो वह भी अल्पमूल्य वाला ही लेते हैं। लौकिकजन जिस पद्धति से वस्त्रो का परिधान करते हैं वे उस पद्धति से वस्त्रो का परिधान नहो करते है, किन्तु अन्य प्रकार से ही उन्हें पहिनते हैं। इस लिये चेल के सद्भाव मे भी वे अचेलक ही कहे जाते है।

પ્રથમ તિર્થંકર અને અતિમ તીર્થંકરના તીર્થમા રહેવાવાળા જે સાધુ છે, તેમને માટે તો આ દશ પ્રકારના કલ્પ અવસ્થિત જ છે-અવશ્ય પાળવા યોગ્ય જ છે આચૈલક્ય જે પ્રથમ કલ્પ છે તે બે પ્રકારના છે

૧ મુખ્ય, ૨ ઔપચારિક, કટીબધન રજોહરણુ અને સદોરકમુખવસ્ત્રિકાના સિવાય અન્ય વસ્ત્રનો પરિત્યાગ કરવો આ મુખ્ય આચૈલક્ય છે, આ જિનકલ્પિક વિશેષોમા હોય છે ઔપચારિક જે આચેલક્ય છે તે સ્થવિરકલ્પિઓને હોય છે કેમકે, સ્થવિરકલ્પી સાધુ હોય છે તે કલ્પનીય, એષણીય, જીર્ણ, ખડિત અને મલીન, વસ્ત્ર રાખે છે જે નવીન વસ્ત્ર મળે તે પણ ઓછા મૂલ્યનુ હોય તે જ લે છે લૌકિકજન જે પદ્ધતિથી વસ્ત્રોનુ પરિધાન કરે છે એ પદ્ધતિથી તેઓ વસ્ત્ર પરિધાન કરતા નથી પરતુ અન્ય પ્રકારથી જ એને પહેરે છે આ માટે ચૈલના સદ્ભાવમા પણ તે અચૈલક જ કહેવાય છે

ननु—जीर्णखण्डितादिवस्त्रसद्भावे मुनीनामचेलकत्वे दरिद्रा अपि–अचेलकाः कथ न कथ्यन्ते ? उच्यते–नवव्यूतसदशकमहामूल्यकादीना वस्त्राणामलाभे दरिद्राः परिजीर्णादीनि वासासि धारयन्ति न तु धर्मबुद्धया । अतो भावतस्तद्विषयकमूर्छा-परिणामस्यानिवृत्तत्वात् परिजीर्णवस्त्रसद्भावे दरिद्राणामचेलकत्वव्यपदेशो न भवति । मुनयस्तु–केनचिद्दीयमानान्यपिमहामूल्यकानि प्रमाणबहिर्भूतानि वस्त्राणि

शका–जीर्ण, खण्डित आदि वस्त्रो के सद्भाव मे यदि मुनियोंको अचेलक माना जाय तो जो दरिद्री जन हैं, जिनके पास जीर्ण खण्डित आदि वस्त्र हें वे भी अचेलक कहे जाने चाहिए ? परन्तु वे तों अचेलक नहीं कहे जाते हैं ?

उत्तर—दरिद्री जो जीर्ण शीर्ण आदि वस्त्र धारण करते हैं वे धर्म-बुद्धि से नही करते हैं किन्तु उन्हें नवीन महामूल्यवाले वस्त्र मिलते नही हैं–उनका उनके पास अभाव है–अतः उनके अभाव में उन्हे वे पहिनने पडते हैं परन्तु पहिनना नही चाहते, इसलिये वे अचेलक नही कहे जाते हैं। क्यों कि उनके भाव से तद्विषयक मूर्च्छापरिणाम की अनि-वृत्ति है, इसलिये परिजीर्ण वस्त्र के सद्भाव में दरिद्रियों में अचेलकत्व का व्यवहार नही होता है। मुनियो को तद्विषयक मूर्च्छा नही है, क्यो कि यदि कोई दाता उन्हे बहुमूल्यवस्त्र प्रदान करता है और वस्त्र यदि प्रमाणोपेत नही है–प्रमाण से बहिर्भूत है तो वे उस को ग्रहण नही करते हैं, किन्तु जीर्ण खडित ही वस्त्र ग्रहण करते हैं। यदि कोई नवीन

શંકા જીર્ણ ખડિત, આદિ વસ્ત્રોના સદ્‌ભાવમા જો મુનિયોને અચેલક માનવામા આવે તો જે દરિદ્રી જન છે, જેની પાસે જીર્ણ ખડિત આદિ વસ્ત્ર છે તેને પણ અચેલક કહેવા જોઈએ ? પરતુ તેને તો અચેલક નથી કહેવામા આવતા ?

ઉત્તર—દરિદ્રી જે જીર્ણ શીર્ણ વસ્ત્ર ધારણ કરે છે, તે ધર્મ બુદ્ધિથી નહી, પરતુ તેને નવીન સારા મૂલ્યવાળા વસ્ત્રો મળતા નથી,–એનો એની પાસે અભાવ છે તેથી એના અભાવમા તેણે તે પહેરવા પડે છે, પરતુ પહેરવા ચાહતા નથી આ માટે તે અચેલક કહેવાતા નથી કેમ કે તેને ભાવથી તદ્વિષયક મૂર્છા પરિણામની અનિવૃત્તિ છે માટે પરિજીર્ણ વસ્ત્રોના સદ્‌ભાવથી દરિદ્રીઓમા અચેલકત્વનો વ્યવહાર થતો નથી મુનિયોને તદ્વિષયક મમતા-મૂર્છા નથી કેમ કે, કોઈ દાતા તેમને બહુમૂલ્ય વસ્ત્રપ્રદાન કરે છે અને તે વસ્ત્ર જો પ્રમાણોપેત નથી હોતુ–પ્રમાણથી બહિર્ભૂત હોય છે તો તે તેને ગ્રહણ કરતા નથી પરતુ જીર્ણ ખડિત વસ્ત્ર જ ગ્રહણ કરે છે જો કોઈ

परिवर्जयन्ति, जीर्णखण्डितानि नूतनान्यप्यमहामूल्यकानि वसनानि प्रमाणोपेतान्येव धारयन्ति। तान्यपि श्रुतचारित्रधर्मोपकरणवुद्ध्यैव, न तु तत्र मुनीनां मूर्छापरिणामो भवति। अतस्तेषामचैलकत्वेन व्यपदेशः सम्यगेव।

मध्यमतीर्थकरतीर्थवर्तिना मुनीनामाचेलक्यमनवस्थितम् अतस्तेषां रक्तपीतादि रागरञ्जितमहामूल्यकादिवस्त्रवर्जननियमो नास्ति, ममत्वरहितत्वात् तेषाम्। प्रथमचरमतीर्थंकरतीर्थवर्तिनां मुनीनां तु धर्मवुद्धया स्वल्पमूल्यकप्रमाणोपेतश्वेतवस्त्राणामेव धारकत्वादाचेलक्यं भवति।

वस्त्र देता भी हो तो वह यदि अल्पमूल्य वाला एव प्रमाणोपेत है तो ही लेते हैं। उसका लेना भी वे इसीलिये आवश्यक समझते हैं कि वह उनके श्रुतचारित्ररूप धर्म का उपकरण है। मूर्च्छापरिणाम से उसका वे ग्रहण नहीं करते हैं, क्यों कि उनके तद्विषयक मूर्च्छा का अभाव है। इसलिये मुनियो में अचेलकत्व का व्यवहार वास्तविक ही है।

जो मध्यम तीर्थंकरों के तीर्थवर्ती साधु हैं उनमें अचेलकत्व अनवस्थित है। इसलिये उन्हें लालपीले आदि रंग से रंगे हुए, तथा महामूल्यवाले वस्त्रों के परिवर्जन का कोई नियम नहीं है, क्यों कि ये ममता से रहित होते हैं। प्रथम चरम तीर्थंकर के तीर्थवर्ती मुनियों के तो प्रमाणोपेत तथा स्वल्पमूल्यवाले श्वेतवस्त्रों के परिधान करने का ही नियम है, सो भी उन का ग्रहण केवल धर्मवुद्धि से ही है। मूर्च्छापरिणाम से नहीं, अतः वस्त्रों के सद्भाव में भी इनमें अचेलकता ही है।

નવીન વસ્ત્ર આપે છે તો તે અલ્પમૂલ્યવાળુ અને પ્રમાણોપેત હોય તો જ લે છે એ લેવાનુ પણ તેઓ એ ખાતર આવશ્યક માને છે કે, એના શ્રુત ચરિત્ર રૂપ ધર્મનુ ઉપકરણ છે મૂર્છા પરિણામથી તેને એ ગ્રહણ કરતા નથી કેમ કે એનામા એના માટેની ભાવનાનો અભાવ છે આ માટે મુનિયોમા અચેલકત્વનો વ્યવહાર વાસ્તવિક જ છે

જે મધ્યમ તીર્થંકરોના તીર્થવર્તી સાધુ છે એમનામા અચેલકત્વ અનવસ્થિત છે આ માટે તેને લાલ, પીળા આદિ રગથી રગેલા તથા બહુમૂલ્ય વસ્ત્રોના પરિવર્જનનો કોઈ નિયમ નથી કેમ કે એ મમતાથી રહિત હોય છે પ્રથમ ચરમ તીર્થંકરના તીર્થવર્તી મુનિ છે એને તો પ્રમાણોપેત તથા સ્વલ્પ મૂલ્યવાળા શ્વેત વસ્ત્રો પરિધાન કરવાનો જ નિયમ છે અને તે ગ્રહણ કરવાનો નિયમ કેવળ ધર્મ બુદ્ધિથી જ છે મૂર્છા પરિણામથી નહી આથી વસ્ત્રોના સદ્ભાવમા પણ એમનામા અચેલકતા છે જ

स्थविरकल्पिकाना वस्त्रधारणमाचाराङ्गबृहत्कल्पाद्यागमेषु व्यवस्थितम् (आचाराङ्गसूत्रे द्वितीयश्रुतस्कन्धे चतुर्दशाध्ययने) (बृहत्कल्पसूत्रे तृतीयोद्देशके)।

स्थानाङ्गसूत्रे भगवताऽचेलकस्य पञ्चभिः स्थानैः प्रशस्तत्व प्रतिबोधितम्, तथाहि—

पचहिं ठाणेहिं अचेलए पसत्थे भवइ। तं जहा–" अप्पा पडिलेहा, लाघविए पसत्थे, रूवे वेसासिए, तवे अणुण्णाए, विउले इंदियनिग्गहे।"

पञ्चभिः स्थानैः=कारणैः, अचेलक' प्रशस्तः–तीर्थंकरादिभिः प्रशसित इत्यर्थः। स च जिनकल्पिकविशेषः, स्थविरकल्पिकश्च। तत्र वस्त्राभावादेव जिनकल्पिकवि-

---

स्थविरकल्पियों के लिये वस्त्रों को धारण करने की व्यवस्था का उल्लेख आचारागसूत्र एव बृहत्कल्पसूत्र आदि आगमों में पाया जाता है। इसके लिये आचारागसूत्र द्वितीय श्रुतस्कन्ध का १४ वा अध्ययन देखना चाहिये। तथा बृहत्कल्पसूत्र का तृतीय उद्देश देखना चाहिये।

स्थानाङ्गसूत्रमें भगवान् ने पाच कारणों को लेकर अचेलकता को प्रशस्त प्रतिबोधित की है, जैसे—

"पचहिं ठाणेहिं अचेलए पसत्थे भवइ। त जहा–अप्पा पडिलेहा १, लाघविए पसत्थे २, रूवे वेसासिए ३, तवे अणुण्णाए ४, विउले इंदियनिग्गहे ५॥"

पाच कारणो से भगवान् ने अचेलकता की प्रशसा की है। जिनकल्पिविशेषो मे जो अचेलकता कही गई है वह वस्त्र के अभाव से

સ્થવિરકલ્પીયોને માટે વસ્ત્રોને ધારણ કરવાની વ્યવસ્થાનો ઉલ્લેખ આચારાગસૂત્ર એને બૃહત્કલ્પસૂત્ર આદિ આગમોમા જાણી શકાય છે આને માટે આચારાગસૂત્ર બીજા શ્રુતસ્કધના ૧૪ મા અધ્યયનને જોઈ લેવુ જોઈએ તથા બૃહત્કલ્પસૂત્રના ત્રીજા ઉદ્દેશને જોઈ લેવો જોઈએ

સ્થાનાગસૂત્રમા ભગવાને પાચ કારણોને લઈ અચેલકતાને પ્રશસ્ત પ્રતિબોધિત કરેલ છે

पचहिं ठाणेहिं अचेलए पसत्थे भवइ। त जहा अप्पा पडिलेहा, १ लाघविए पसत्थे २ रूवे वेसासिए ३ तवे अणुण्णाए ४ विउले इंदियनिग्गहे ५॥

પાચ કારણોથી ભગવાને અચેલકતાની પ્રશસા કરેલ છે જીનકલ્પી વિશેષોમા જે અચેલકતા કહેવામા આવી છે તે વસ્ત્રના અભાવથી જ

शेषोऽचेलकः, स्थविरकल्पिकस्तु अल्पमूल्यसप्रमाणजीर्णमलिनवसनत्वादिति विशेषः। तानि स्थानानि प्रदर्शयति—

'तं जहा' इत्यादि। 'अप्पा पडिलेहा' अल्पा प्रत्युपेक्षा प्रतिलेखनीयस्य वस्त्रस्याल्पत्वात्, अल्पप्रतिलेखनया स्वाध्यायादेरन्तरायो न भवतीति भावः। तथा 'लाघविए पसत्थे' लाघविकं प्रशस्तम्-लघोर्भावो लाघवं तदेव लाघविकम्, यद् वस्त्रस्य परिमाणतो मूल्यतः संख्यया चाल्पतरत्वाल्लघुत्वं, तदेव द्रव्यतो लाघवम्, भावतोऽपि तत्र रागाद्यभावादित्यचेलकस्य लाघविकं प्रशस्तम्-अनव द्यम्। 'रूवे वेसासिए' रूपं वैश्वासिकम्-तत्र रूपं-वेषः, तच्च साधूनां मुखवद्धश्वेत

ही कही गई है। तथा स्थविरकल्पियों में जो अचेलकता कही गई है वह केवल अल्पमूल्यवाले प्रमाणोपेत जीर्ण, मलिन वस्त्रों के ग्रहण करने की अपेक्षा से कही गई है। यह बात तीर्थंकरों की परम्परा से प्रशंसित होती हुई चली आ रही है। कल्पित नहीं है। वे पांच स्थान-कारण ये हैं-अल्पप्रतिलेखना-प्रतिलेखनीय वस्त्रों की अल्पता से प्रति लेखना भी अल्प ही होगी-अल्पसमयसाध्य होगी, इस से स्वाध्याय आदि में अन्तराय नहीं आ सकती है। इस अपेक्षा अचेलकता प्रशस्त कही गई है। १। इसी तरह लाघव की अपेक्षा भी अचेलकता प्रशस्त कही गई है, क्यों कि वस्त्रो में जो लघुता है वह परिमाण, मूल्य एवं संख्या की अपेक्षा से है। यह द्रव्य की अपेक्षा लघुता है। भाव की अपेक्षा लघुता उनमें साधु के रागादिक का अभाव है।२। वैश्वासिक रूपकी अपेक्षा अचेलकता इसलिये प्रशंसित हुई है कि जब कोई ऐसा

કહેવમા આવી છે તથા સ્થવિરકલ્પિયોમા જે અચેલકતા કહેવામા આવી છે તે કેવળ અલ્પમુલ્યવાળા પ્રમાણોપેત જીર્ણ, મલીન વસ્ત્રોને ગ્રહણ કરવાની અપેક્ષાથી કહેવામા આવેલ છે આ વાત તીર્થંકરોની પરપરાથી પ્રશસિત થતી ચાલી આવેલ છે કલ્પિત નથી આ પાચ સ્થાન-કારણ આ છે અલ્પપ્રતિલેખના પ્રતિલેખનીય વસ્ત્રોની અલ્પતાથી પ્રતિલેખના પણ અલ્પ જ થશે અલ્પ સમય સાધ્ય થશે આથી સ્વાધ્યાય આદિમા અતરાય આવી શકતો નથી આ અપેક્ષાથી અચેલકતા પ્રશસ્ત કહેવામા આવેલ છે (૧) આ રીતે લાઘવની અપેક્ષા પણ અચેલકતા પ્રશસ્ત રહી છે કેમ કે, વસ્ત્રોમા જે લઘુતા છે તે પરિણામ મૂલ્ય અને સખ્યાની અપેક્ષાથી છે આ દ્રવ્યની અપેક્ષા લઘુતા છે ભાવની અપેક્ષા આ લઘુતામા સાધુના રાગાદિકનો અભાવ છે (૨) વૈશ્વાસિક રૂપની અપેક્ષા આ આચેલકતા એ માટે પ્રશસનીય થઈ

सदोरकमुखवस्त्रिकं परिहितश्वेतचोलपट्टकं परिवृतश्वेतवस्त्रप्रावरणं परिगृहीतप्रमार्जिकारजोहरणं, भिक्षाधानीसमावृतपात्रहस्तम्, अनावृतमस्तकम्, पादत्राण-रहितचरणम्, ईर्यादिपञ्चसमितिसमितं गुप्तित्रयगुप्तम्, जिनकल्पिकानां तु-मुख-बद्धश्वेतसदोरकमुखवस्त्रिकं परिगृहीतरजोहरणं, बद्धकटिबन्धनवस्त्रं च। एतादृशं साधूनां रूपं वैश्वासिकं=जनानां विश्वासजनकं भवति निःस्पृहतासूचकत्वात्। तथा 'तवे अणुण्णाए' तपः अनुज्ञातं=तपः सकलेन्द्रियसंगोपनरूपम् अनुज्ञातं=जिना-

---

वेष देखता है कि "मुख पर सफेददोरासहित मुखवस्त्रिका बंधी हुई है, सफेद चोलपट्टा पहिरा हुआ है, सफेद चादर ओढी हुई है, रजोह-रण धारण किया हुआ है, भिक्षाधानी-झोली-से ढके हुए पात्र हाथ में हैं, मस्तक खुला हुआ है, पैरों में पगरखी मोजा आदि नही है, इर्या-समिति आदि पांच समितियों से युक्त हैं, तीन गुप्तियो से गुप्त है" यही साधु का वेष है और इस वेष वाला "यह साधु है" ऐसा शीघ्र ही समझाजाता है, तथा जिनकल्पियों का यह वेष है कि वे अपने मुख पर दोरे से सफेद मुखवस्त्रिका बांधे रहते हैं, रजोहरण लिये रहते है और कटिबन्धन वस्त्र रखते हैं। जब कोई इस वेष को देखता है देख-कर वह यह समझ जाता है कि यह जिनकल्पि साधु है। इस प्रकार का यह साधु का वेष लोगों में विश्वासजनक होता है और वह इसलिये होता है कि यह वेष निःस्पृहता का सूचक होता है।३। तप की अपेक्षा यह अचेलकता इसलिये प्रशंसित हुई है कि इसमें सकल इन्द्रियो का

છે કે, જ્યારે કોઈ એવો વેશ જુએ છે "મુખ ઉપર દોરા સાથેની મુખ-વસ્ત્રિકા બાંધેલ છે સફેદ ચોલપટ્ટો પહેરેલ છે સફેદ ચાદર ઓઢેલ છે, રજો હરણ ધારણ કરેલ છે ભિક્ષા માટેના પાત્ર ઝોળીમાં ઢંકાયેલ હાથમાં છે મસ્તક ખુલ્લું છે પગમાં પગરખા, મોજા આદિ નથી, ઈર્યા સમિતિ આદિ પાંચ સમિતિઓથી યુક્ત છે ત્રણ ગુપ્તિઓથી ગુપ્ત છે" સાધુનો આજ વેશ છે અને આવા વેશવાળા આ સાધુ છે, એવું તુરત જ સમજાઇ જાય છે તથા જીનકલ્પિઓનો એ વેષ છે કે તે પોતાના મોઢા ઉપર દોરાથી સફેદ મુખવસ્ત્રિકા બાંધે છે રજોહરણ રાખે છે, અને કટિબંધન વસ્ત્ર રાખે છે એને જોતાની સાથે જ જોનાર સમજી જાય છે કે એ જીનકલ્પિ સાધુ છે, આ પ્રકારનો સાધુનો વેષ લોકોમાં વિશ્વાસ જનક હોય છે અને તે એ માટે કે, આ વેષ નિસ્પૃહતાનો સૂચક હોય છે (૩) તપની અપેક્ષા આ આચે-લકતા એ માટે પ્રશંસનીય બની છે કે જેમા સકલ ઇંદ્રિયોના સંગોપન

नुमत भवति। तथा-'विउले इंदियनिग्गहे' विपुलः=महान्, इन्द्रियनिग्रहो भवति, उपकरणं विना स्पर्शनमतिकूलशीतवातातपादिसहनात्।

अत्र दृष्टान्तः प्रदर्श्यते—

आसीद्दशपुरनाम्निनगरे सोमदेवनामा ब्राह्मणः। तस्य जिनाज्ञाराधिका रुद्रसोमानाम्नी भार्याऽभवत्। तस्या भार्याया सोमदेवस्य द्वौ पुत्रौ जातौ। तत्र ज्येष्ठ आर्यरक्षितनामकः, द्वितीयः फल्गुरक्षितनामकः। आर्यरक्षितः पितु' सन्निधौ शास्त्रमधीत्याधिकविद्यालाभार्थं पाटलिपुत्रनगर गतः। तत्र तेन साङ्गोपाङ्गाश्चत्वारो वेदा अधीताः, चतुर्दशविद्यास्थानानि गृहीतानि। ततोऽसौ दशपुर नगर समायातः।

सगोपनरूप तप जिनेन्द्र भगवान् का अनुज्ञात है।४। तथा इसमें महान् इन्द्रिय निग्रह होता है, क्यों कि उपकरण के विना स्पर्शन इन्द्रिय के प्रतिकूल शीत वात आतप आदि का सहन होता है। इससे इन्द्रिया काबू में रहती हैं।

दृष्टान्त—दशपुर नामके नगर में एक सोमदेव नाम का ब्राह्मण था। उसकी पत्नी का नाम रुद्रसोमा था। यह जिनेन्द्र भगवान् की आज्ञा की आराधिका थी। सोमदेव के दो पुत्र थे। जेठे पुत्र का नाम आर्यरक्षित था और छोटे पुत्र का नाम फल्गुरक्षित। आर्यरक्षित पिता के पास शास्त्रों का अध्ययन करके अधिक विद्या की प्राप्ति की अभिलाषा से दशपुर से पाटलिपुत्र नगर को रवाना हुआ। वहा पहुँचकर इस ने सागोपाग चारो वेदों का एव १४ चौदह विद्याओं का खूब अध्ययन किया। जब यह पटु बन चुका तब वहा से वापिस दशपुर नगर को

રૂપ તપ જીનેન્દ્ર ભગવાનથી અનુજ્ઞાત છે (૪) તથા તેમા મહાન ઇંદ્રિય નિગ્રહ થાય છે કેમ કે ઉપકરણ વગર સ્પર્શન ઇંદ્રિયને પ્રતિકૂલ શીતવાત, આતપ, આદિ સહેવા પડે છે, આનાથી ઇંદ્રિયો કાબુમા રહે છે

દૃષ્ટાત—દશપુર નામના નગરમા એક સોમદેવ નામનો બ્રાહ્મણ હતો, તેની સ્ત્રીનુ નામ રૂદ્રસોમા હતુ તે જીનેન્દ્ર ભગવાનની આજ્ઞાની અરાધિકા હતી સોમદેવને બે પુત્રો હતા મોટા પુત્રનુ નામ આર્યરક્ષિત અને નાના પુત્રનુ નામ ફલ્ગુરક્ષિત હતુ આર્યરક્ષિત પિતાની પાસે શાસ્ત્રોનુ અધ્યયન કરીને અધિક વિદ્યાપ્રાપ્તિની અભિલાષાથી દશપુરથી પાટલીપુત્ર રવાના થયો, ત્યા પહોચીને તેણે સાગોપાગ ચારે વેદોનુ અને ચૌદ વિદ્યાનુ ખૂબ અધ્યયન કર્યું જ્યારે તે પારગત બની ચૂકયો ત્યારે તે પાટલીપુત્રથી પોતાને

तन्नगरनरेशस्त नगरसमीपे समागत विज्ञाय तदभिमुख गत्वा गजोपरि तमुपवेश्य बहुसमानपुरस्सर नगरे प्रावेश्य तस्य रूप्यस्वर्णमणि प्रभृतिभिः प्राभृतैः समानं कृतवान्। एव तन्नगरनिवासिभि॰ प्रवेशोत्सव कृत्वा समानितः स्वगृहमागतः पितरौ प्रणतवान्। प्राप्तविद्य लोकसमानितमार्यरक्षित विलोक्य पिताऽतीव हृष्टो जातः, किंतु माता हर्षं न दर्शितवती। आर्यरक्षितस्तदा मातरमजातहर्षां दृष्ट्वा प्राह—हे मातः! किमिदानीं मदवलोकनेन हृष्टा न भवसि ? सा प्राह-किमनेन

ओर प्रस्थान किया। दशपुर के राजा को जब इसके आने का समाचार मिला तो उसने इसके स्वागत की खूब तैयारी की। जब आर्यरक्षित आते २ नगर के समीप पहुँचा तो राजा इन्हें नगर मे प्रवेश कराने के लिये इसके सम्मुख गया। हाथी पर बैठा कर बहुत सन्मानपूर्वक राजा ने इसको नगर में प्रवेश कराया। रूप्य, सुवर्ण और मणि आदि के नजराने से राजा ने इसका खूब सत्कार किया। इसी तरह नगरनिवासियों ने भी राजा का साथ दिया। सब से अच्छी तरह समानित होकर आर्यरक्षित अपने घर पर आया। मातापिता को नमस्कार किया। विद्या की प्राप्ति से राजा तथा अन्य नगर निवासियों द्वारा समानित अपने पुत्र को देखकर पिता तो चित्त मे बहुत ही हर्षित हुआ, परन्तु माता ने इस विषय में अपना हर्ष नहीं प्रकट किया। जब आर्यरक्षितने अपनी माता की इस प्रकार परिस्थिति देखी तो वह बोला हे माता ! क्या बात है तुम्हें क्यो नही इस समय मेरी इस परिस्थिति के अवलोकन से हर्ष

ગામ પાછો આવ્યો દશપુરના રાજાને જ્યારે તેના આવવાના સમાચાર મળ્યા એટલે તેણે તેના સ્વાગતની ખૂબ તૈયારી કરી આર્યરક્ષિત જ્યારે નગરની સમીપ પહોચ્યો, તે સમયે રાજા તેને નગરમા પ્રવેશ કરાવવા તેની સામે ગયા હાથી ઉપર બેસાડીને ઘણાજ સન્માન પૂર્વક રાજાએ તેનો નગરમા પ્રવેશ કરાવ્યો રૂપુ, સોનુ વિગેરેના નજરાણુથી રાજાએ તેનો ખૂબ સત્કાર કર્યો આ રીતે નગર નિવાસીઓએ પણ રાજાને સાથ આપ્યો સારી રીતે આદર સત્કાર મેળવીને આર્યરક્ષિત પોતાને ઘેર પહોચ્યો માતા પિતાને નમસ્કાર કર્યા વિદ્યાની પ્રાપ્તિથી રાજા તથા અન્ય નગરવાસીઓથી સન્માનિત પોતાના પુત્રને જોઈ પિતા તેના દિલમા ખૂબ જ હર્ષિત બન્યા, માતાએ આ વિષયમા પોતાનો હર્ષ પ્રગટ કર્યો નહી જ્યારે આર્યરક્ષિતે માતાની આ પ્રકારની સ્થિતિ જોઈ તો તે બોલ્યો કે, હે માતા ! શુ કારણ છે કે તમે આ

जीवघातादिहेतुकेन बहुशास्त्राध्ययनेन ? किं त्वया दृष्टिवादः पठितः ? येन मम हर्षः स्यात् । मातुरेतद् वचनं श्रुत्वाऽऽर्यरक्षितः पृच्छति-क्वास्ति दृष्टिवादः ? जनन्या निगदितम्-इक्षुवाटकनामके ग्रामे विद्यमानस्य तोसलिपुत्राचार्यस्य समीपेऽस्ति, तदासेवनया तदाज्ञापरिपालनया तत्सन्निधौ दृष्टिवादोऽभ्यसनीयः । आर्यरक्षितेनोक्तम्--हे मातः ! श्वस्तत्राहं गमिष्यामि दृष्टिवादपठनार्थम् । रात्रौ सुप्तो-

हो रहा है। पुत्र के वचन सुनकर माताने कहा कि बेटा ! मुझे जो हर्ष नही उमड़ रहा है उसका कारण यह है कि तुम्हें जीवघात की हेतुभूत अनेक वेदादि शास्त्रो की इस पढाई से क्या लाभ ? बेटा ! तुम हमें यह बतलाओं कि क्या तुमने दृष्टिवाद का भी अध्ययन किया है ? मुझे तो तभी हर्ष हो सकता है कि जब तुम दृष्टिवाद का ज्ञाता हो जावो। जननी के इस प्रकार के वचन सुनकर आर्यरक्षित ने माता से पूछा मातः ! जिसके लिये तुम मुझे पढने के लिये कह रही हो वह दृष्टिवाद शास्त्र कहा है। माता ने कहा-सुनो ! इक्षुवाटक नाम का एक ग्राम है। उस में तोसलिपुत्र नामके एक आचार्य ठहरे हुए हैं, उनके पास यह शास्त्र है सो तुम वहा जाओ और उनकी खूब सेवा करो तथा उनकी आज्ञानुसार रहो तो वे तुम्हें इस शास्त्र का अध्ययन करा देंगे। आर्यरक्षित ने माता के ये सीखभरे वचन सुनकर कहा-मातः ! मै कल उनके समीप इस शास्त्र का अध्ययन करने के लिये जाऊंगा। रात्रि में

સમયે મારી આ પ્રકારની સ્થિતિથી હર્ષિત થતા નથી ? પુત્રનુ વચન સાભળીને માતાએ કહ્યુ, કે હે પુત્ર ! મને હર્ષ થતો નથી તેનુ કારણ એ છે કે, જીવનઘાતના હેતુભૂત અનેક વેદાદિ શાસ્ત્રો ભણવાથી તને શુ લાભ થશે ? બેટા ! તુ મને એ તો બતાવ કે તે દૃષ્ટિવાદનુ પણ અધ્યયન કર્યુ છે ? મને ત્યારે જ હર્ષ થાય કે જ્યારે તુ દૃષ્ટિવાદનો જ્ઞાતા બને માતાનુ આ પ્રમાણેનુ વચન સાભળીને અયરક્ષિતે માતાને પૂછ્યુ, માતા ! તુ મને જે ભણવાનુ કહે છે તે દૃષ્ટિવાદ શાસ્ત્ર કયા છે ? માતાએ કહ્યુ, સાભળ ! એક ઇક્ષુવાટક નામનુ ગામ છે, તેમા તોસલી પુત્ર નામના એક આચાર્ય વિચરે છે તેમની પાસે આ શાસ્ત્ર છે, જેથી તુ ત્યા જા અને તેની ખૂબ સેવા કર તથા એની આજ્ઞાનુસાર રહે તો તેઓ તને આ શાસ્ત્રનુ અધ્યયન કરાવી દેશે આર્યરક્ષિતે માતાનુ આવુ હિતવાળુ વચન સાભળીને કહ્યુ, મા ! હુ આવતી કાલે આ શાસ્ત્રનુ અધ્યયન કરવા માટે તેમની પાસે જઈશ, રાત્રે જ્યારે અર્યરક્ષિત સુવા

स्थितेन तेन मनस्येव चिन्तितम्-दृष्टिवादनाम्नैव तस्य शास्त्रस्य तत्त्वज्ञानबोधकत्व ज्ञायते। ततोऽसौ प्रभाते प्रस्थितः। मार्गे दशपुरनगरनिकटवर्तिग्रामनिवासी पितृसुहृद् ब्राह्मणः सार्धनवेक्षुदण्डान् गृहीत्वा समागच्छन् मिलित.। स आर्यरक्षित दृष्ट्वा परस्पर कुशलप्रश्न कृत्वाऽवदत्-एते मया सार्धनवसख्यका इक्षवो भवदर्थमानीताः, गृह्णातु भवान्। आर्यरक्षितो वदति-इदमिक्षुरूप प्राभृत मम मातुर्हस्ते भवताऽर्पयित्वा कथनीयम्-एते इक्षवो मयाऽऽर्यरक्षिताय समानीताः, तेन तुभ्य प्रेषिताः, इति। कथित च-अहमेव मार्गे प्रथम मिलितः, इत्यपि तदग्रे कथनीय-

आर्यरक्षित सोने के लिये अपने स्थान पर गया और शाति से सो गया। जब वह उठा तो उसने विचार किया-माता ने जो कुछ कहा है वह बिलकुल ठीक है, कारण कि वह शास्त्र तत्त्वज्ञान का बोधक है यह बात तो उसके नाम से ही ज्ञात होती है। प्रातःकाल होते ही वह घर से इक्षुवाटक ग्रामकी ओर चल दिया। मार्ग मे इस को दशपुर नगर के पास के ग्राम में रहने वाला एक ब्राह्मण जो इनके पिता का मित्र था मिला। वह ९॥ साढे नौ इक्षु दण्डो को लेकर आ रहा था। कुशल प्रश्न के बाद उसने आर्यरक्षित से कहा कि भाई! ये ९॥ साढे नौ इक्षुदड मै आप के लिये ही लाया हू-अतः आप इन्हें लीजिये। आर्यरक्षित ने कहा ठीक है आप इस भेंट को मेरी माता के हाथ मे देकर कहना कि ये ९॥ साढे नौ इक्षुदड मै आर्यरक्षित के लिये लाया था। वे मुझे मार्ग में मिल गये हैं। उन्हो ने ही ये तुम्हारे पास भेजे हैं। और

માટે પોતાના સ્થાન ઉપર ગયો અને શાતિથી સુઈ ગયો જ્યારે તે ઉઠયો ત્યારે તેણે વિચાર કર્યો કે, માતાએ જે કાઇ કહ્યુ છે તે અક્ષરશ સત્ય છે કારણ કે તે શાસ્ત્ર તત્વજ્ઞાનનો બોધ આપનાર છે, એ હકિકત તેના નામ ઉપરથી જ જણાઈ આવે છે સવાર થતા તે ઘરથી બહાર નીકળી ઈક્ષુવાટક ગામની તરફ ચાલતો થયો માર્ગમા તેને દશપુરનગરની પાસેના ગામમા રહેવા વાળો અને પોતાના પિતાનો મિત્ર એક બ્રાહ્મણ મળી ગયો તે બ્રાહ્મણ હાથમા ૯ાા ઈક્ષુદડ લઇને આવતો હતો કુશળ સમાચાર પૂછયા બાદ તેણે આર્યરક્ષિતને કહ્યુ કે, ભાઈ! આ ૯ાા ઈક્ષુદડ તારા માટે જ લાવ્યો છુ માટે તુ તેનો સ્વીકાર કર આર્યરક્ષિતે કહ્યુ, ઠીક છે આપ આ દડ મારી માતાના હાથમા આપીને કહેજો કે, હુ આ ૯ાા ઈક્ષુદડ આર્યરક્ષિત માટે લાવ્યો હતો, તે મને માગમા મળ્યો હતો અને તેણે આ દડ તમને આપ

मिति। अथासौ तद्वचनात्तथैव कृतवान्। ततो माताऽतीव हृष्टा तुष्टा सजाता, चिन्तयति च। मार्गे सार्धनवसंख्यका इक्षवो मिलिता अतोऽसौ सार्धनवपूर्वाणि अध्येष्यते। आर्यरक्षितोऽपि शुभ शकुन मत्वेक्षुवाटकं गतः। उपाश्रये प्रविश्य तोसलिपुत्राचार्यस्य वन्दन कृत्वा तत्रोपविष्टः। तोसलिपुत्राचार्येण पृष्टम्—तव किं नाम?, किं च प्रयोजनम्?। आर्यरक्षितेन स्वनाम कथयित्वा प्रयोजन कथितम्-दृष्टिवादमध्येतुमहमत्रागतोऽस्मि, मामध्यापयन्तु दृष्टिवाद भवन्तः। आचार्यः

यह भी कहना कि मार्ग मे उनको पहले पहल मैं ही मिला था। आर्य रक्षित के वचनानुसार उस ब्राह्मण ने वैसा ही किया। माता ने ९॥ साढे नौ इक्षुदड प्राप्तकर इस शकुनसे ऐसा अनुमान लगाया कि इसे जो ये ९॥ साढे नौ इक्षुदड मार्ग में चलते समय मिले हैं उससे ऐसा ही ज्ञात होता है कि यह ९॥ साढे नौ पूर्वो का अध्ययन कर सकेगा। आर्यरक्षित ने भी "इनकी प्राप्ति शुभ शकुन स्वरूप है" ऐसा जानकर बडे आनद के साथ इक्षुवाटक की ओर अधिक तेजी से चलने लगा। वहाँ पहुँचते ही वह उपाश्रय में गया। तोसलिपुत्र आचार्य को वदन कर फिर वहीं बैठ गया। आचार्यश्री ने पूछा तुम्हारा क्या नाम है? यहा किस प्रयोजन से आये हो।? आर्यरक्षित ने अपना नाम कह कर प्रयोजन भी स्पष्ट कर दिया। आचार्यश्री ने जब यह जाना कि "यह दृष्टिवाद के अध्ययन के लिये यहा आया है" तब आचार्यश्री ने उससे कहा कि

વાનુ કહ્યુ છે અને એ પણ કહેજો કે માર્ગમા એને પહેલવહેલો હુ જ મળ્યો હતો આર્યરક્ષિતના વચનાનુસાર તે બ્રાહ્મણે તેવુ જ કર્યું માતાએ ૯ાા ઈક્ષુદડ પ્રાપ્ત કરી એ શુકનથી એવુ અનુમાન લગાવ્યુ કે, તેને જે આ ૯ાા ઈક્ષુદડ રસ્તામા ચાલવા સમયે મળેલ છે એથી એવુ જ્ઞાત થાય છે કે, સાડાનવ પૂર્વનુ અધ્યયન કરી શકશે આર્યરક્ષિતે પણ આની પ્રાપ્તિ શુભ શુકન સ્વરૂપ છે તેવુ જાણીને ઘણા આનદની સાથે ઇક્ષુવાટકની તરફ ઝડપથી ચાલવા માડયુ ત્યા પહોચતા જ તે ઉપાશ્રયમાં ગયો તોસલીપુત્ર આચાર્યને વદન કરી ત્યા બેસી ગયો આચાર્યશ્રીએ તેને પૂછ્યુ, તમારૂ નામ શું છે? શુ કારણથી અહિં આવ્યા છો? આર્યરક્ષિતે પોતાનુ નામ આપીને આવવાનુ પ્રયોજન જણાવી દીધુ આચાર્યશ્રીએ જ્યારે એવુ જાણ્યુ કે, "આ દૃષ્ટીવાદના અધ્યયન માટે અહિં આવેલ છે ત્યારે આચાર્યશ્રીએ તેને કહ્યુ કે, દૃષ્ટિવાદનુ અધ્યયન જ્યારે

प्राह-यदि ममान्तिके प्रव्रज्या गृह्णासि, तर्हि त्वा दृष्टिवादमध्यापयामः। आर्यरक्षितेन प्रव्रज्याग्रहण स्वीकृतम्, तदनन्तरमसौ श्रावकेण दत्त साधुवेपयोग्य सदोरकमुखवस्त्रिका-रजोहरणवस्त्रपात्रादिक लब्ध्वा साधुवेषेण मातुरनुमत्या च प्रव्रजितः सन्नाचार्यस्य समीपे एकादशाङ्गानि सोपाङ्गानि पठित्वा दृष्टिवादस्य प्रथम परिकर्माख्य द्वितीय सूत्राख्यमध्ययनमधीतवान्। अथातः पर दृष्टिवाद पठितु तोसलिपुत्राचार्याज्ञया स वज्रस्वामिसमीप गन्तुकामः पथि गच्छन्नन्त्या भद्रगुप्ताचार्यस्यान्त्यक्रियारूपा निर्यापना कृतवान्। तेन चान्त्यसमये प्रोक्तम्-त्वया रात्रौ

दृष्टिवाद का अध्ययन हम तुम को तब ही करायेंगे कि जब तुम मेरे पास दीक्षा धारण करोगे। आर्यरक्षित ने दीक्षाग्रहण करना मजूर कर लिया। माताने उन्हें दीक्षा लेने की अनुमति पहले दे दी थी। आर्यरक्षितने मुनिदीक्षा धारण कर ली। श्रावकों ने मिलकर उनके लिये मुनिवेष के योग्य सदोरक मुखवस्त्रिका एव रजोहरण तथा वस्त्रपात्रादिक प्रदान किये। आचार्य के पास रह कर आर्यरक्षित ने उपाङ्गसहित ग्यारह अगों का अध्ययन कर दृष्टिवाद का प्रथम परिकर्म नाम का अध्ययन तथा द्वितीय सूत्र नाम का अध्ययन पढ लिया। अवशिष्ट दृष्टिवाद को पढने के लिये फिर वे वहा से तोसलिपुत्राचार्य की अनुमति से वज्रस्वामी के समीप जाने को इच्छुक हुए। जब ये उनके पास जा रहे थे तो मार्ग में इन्हें उज्जैनी नगरी आई। वहा उस समय भद्रगुप्ताचार्य की उन्होंने अन्त्यक्रिया रूप निर्यापना की। आचार्यने अत समय में इनसे यह कहा कि

તમે મારી પાસે દીક્ષા ધારણ કરશો ત્યારે જ કરાવવામા આવશે આર્યરક્ષિતે દીક્ષા ગ્રહણ કરવાનુ સ્વીકાર્યું, માતાએ પણ તેને દીક્ષા લેવાની અનુમતિ પહેલાથી આપી, હતી આર્યરક્ષિતે મુનિદીક્ષા ધારણ કરી શ્રાવકોએ મળીને તેને માટે મુનિવેષને યોગ્ય સદોરકમુખવસ્ત્રિકા, રજોહરણ તથા વસ્ત્રપાત્રાદિક પ્રદાન કર્યા આચાર્યની પાસે રહીને આર્યરક્ષિતે ઉપાગ સહિત અગ્યાર અ ગોનુ અધ્યયન કરી દૃષ્ટિવાદનુ પ્રથમ પરિકર્મ નામનુ અધ્યયન તથા દ્વિતીય સૂત્ર નામનુ અધ્યયન શીખી લીધુ બાકીના દૃષ્ટિવાદને શીખવા માટે પછી તે ત્યાથી તોસલીપુત્રાચાર્યની અનુમતિથી વજ્રસ્વામી સમીપ જવા માટે ઇચ્છા કરી જ્યારે તે તેની પાસે જઈ રહ્યો હતો ત્યારે વચમા માર્ગમા ઉજ્જૈનિ નગરી આવી ત્યા એ સમયે ભદ્રગુપ્તાચાર્યની અ ત્યક્રિયા રૂપ નિર્યાપના કરી આચાર્યે અ ત સમયે તેને એ કહ્યુ કે, તમે રાત્રીમા વજ્ર

वज्रस्वामिना सह न स्थातव्यम् यतस्तेन सह रात्रौ वसन् म्रियते। एतद्वचन हृदि निधाय स ततो निर्गत्यावन्तीनगर्या अदूर एव ग्रामाद् बहिरुद्याने रात्रौ स्थितः। वज्रस्वामिना रात्रिशेषे स्वप्नो-दृष्ट. केनचिदागन्तुकेन शिष्येण मत्पात्रस्थ सावशेष पय' पीतमिति। अथार्यरक्षित प्रभाते कस्मिंश्चिदन्यस्मिन्नुपाश्रये वसतिं कृत्वा वन्दनार्थ वज्रस्वामिनोऽन्तिक गतः। तदानीं स वज्रस्वामी रात्रिशेषदृष्ट स्वप्नं चिन्तयन्नासीत्। वज्रस्वामिना कुशलप्रश्नानन्तर रात्रावन्यत्रावस्थानस्य कारण पृष्टम् आर्यरक्षितः प्राह-भद्रगुप्ताचार्यस्यानुशासनादहमन्यस्मिन्नुपाश्रये निवसामि, वज्रस्वामी तु तदा पूर्वे निजोपयोग दत्त्वा आर्यरक्षितकृतस्य रजन्यामन्यत्रोपाश्रयऽ

तुम रात्रि में वज्रस्वामी के साथ नहीं रहना, क्यों कि रात्रि में उनके साथ रहने वाले की मृत्यु हो जाती है। आचार्य के इन वचनो को हृदय में रखकर वे वहा से निकले और जाकर पास के किसी ग्राम के बाहिर उद्यान में रात्रि में ठहर गये। उधर वज्रस्वामीने रात्रिके शेषभाग में एक ऐसा स्वप्न देखा, कि किसी आनेवाले शिष्य ने मेरे पात्र का सावशिष्ट (कुछ बाकी रखकर) क्षीरको पी लिया है। इधर आर्यरक्षित प्रभात काल में किसी अन्य उपाश्रयमें अपने उपकरण रखकर एव स्थान निश्चित कर वदना निमित्त वज्रस्वामी के पास पहुँचे। उस समय वज्रस्वामी रात्रि के शेष-भाग में दृष्ट स्वप्न का विचार करने में मग्न हो रहे थे। वज्रस्वामी ने कुशलप्रश्न के बाद रात्रि में अन्यत्र ठहरने का कारण आर्यरक्षित से पूछा, आर्यरक्षित ने कहा कि मै भद्रगुप्ताचार्य के अनुशासन से अन्य उपाश्रय में ठहर गया हू। उस समय वज्रस्वामी ने अपने उपयोग के बलसे

સ્વામીની સાથે રહેશો નહી કારણુ કે, રાત્રે તેની સાથે રહેવાવાળાનુ મૃત્યુ થાય છે આચાર્યના આ વચનને હૃદયમા રાખીને ત્યાથી નીકળી પાસેના કોઈ ગામે બહાર બગીચામા રાત્રી રોકાયો આ તરફ વજ્રસ્વામીએ રાત્રીના છેલ્લા પ્રહરે એક એવુ સ્વપ્ન દેખ્યુ કે, કોઈ આવી રહેલા શિષ્યે મારા પાત્રમાથી સાવશિષ્ટ(કઈક બકી રાખીને) ખીર પીઈ લીધેલ છે આ તરફ આર્યરક્ષિત પ્રભાતકાળમા કોઈ બીજા ઉપાશ્રયમા પોતાનુ ઉપકરણુ રાખીને અને સ્થાન નિશ્ચિત કરીને વદના નિમિત્ત વજ્રસ્વામી પાસે પહોચ્યો એ સમયે વજ્રસ્વામી રાત્રીના છેલ્ના પ્રહરે જોયેલા સ્વપ્નનો વિચાર કરવામા મગ્ન હતા વજ્રસ્વામીએ કુશળ પ્રશ્ન બાદ રાત્રીમા બીજા સ્થળે રોકાવાનુ કારણુ આર્યરક્ષિતને પૂછ્યુ આયરક્ષિતે કહ્યુ કે હુ ભદ્રગુપ્તાચાર્યના અનુશાસનથી બીજા ઉપાશ્રયમા રોકાયો છુ તે સમયે વજ્રસ્વામીએ પોતાના ઉપયોગના બળથી “આયરક્ષિતનુ બીજા ઉપાશ્રયમા

वस्थानस्य कारण ज्ञात्वाऽब्रवीत्-युक्तमेतदुक्त भद्रगुप्ताचार्येणेति। अथार्यरक्षितेन वज्रस्वामिसन्निधौ नव पूर्वाणि पठितानि, दशमपूर्वस्य कतिचिदधिकारास्तेन यावत् पठितास्तावद् दशपुरात् फल्गुरक्षितो भ्राता चिरविरहार्तमात्रादिभिः प्रेरितस्तदुपा-कारणाय तत्रागतः। आर्यरक्षितस्त प्रतिबोध्य तत्रैव प्रव्रज्या ग्राहयति स्म।

एकदाऽऽर्यरक्षितो वज्रस्वामिन पृच्छति-भगवन्! मम पठनार्थं दृष्टिवादे दशम पूर्वे कियदवशिष्टमस्ति? वज्रस्वामी प्राह-वत्स! त्वया दशमपूर्वस्य विन्दुमात्र पठित समुद्रोपम दशम पूर्वमस्ति। ततोऽसौ श्रान्तमनाः प्राह-नाहमत. पर पूर्वपाठ कर्तुं

'आर्यरक्षित का अन्य उपाश्रय मे रात्रि मे ठहरने का क्या कारण है' यह वात अच्छी तरह जानकर आर्यरक्षित से कहा भद्रगुप्ताचार्य ने जो कहा वह युक्त ही कहा है। बाद में आर्यरक्षित ने वज्रस्वामी से नव पूर्व का अध्ययन आनन्द से कर लिया। परन्तु दशम पूर्व के कितनेक अधिकार जब ये पढ़ रहे थे कि इतने में इनका छोटा भाई फल्गुरक्षित दशपुर से चिरविरहार्त माता आदि द्वारा प्रेरित होकर इन्हें बुलाने के लिये वहा आपहुँचा। आर्यरक्षित ने उसे समझाकर-प्रतिबोधितकर-वही दीक्षा दिलवा दी। एक दिन की वात है कि आर्यरक्षित ने वज्र-स्वामी से पूछा कि भगवन्! दृष्टिवाद में दशमपूर्व, पढ़ने के लिये अब मेरा कितना वाकी रहा है। यह सुनकर वज्रस्वामी ने कहा कि वत्स! दशम पूर्व तो समुद्र के समान है तुमने तो अभीतक उसको विन्दुमात्र ही पढ़ा है। वज्रस्वामी की यह वात सुनकर इनका मन कुछ श्रान्त सा

रोकवानु शु कारणु छे" आ वात सारी रीते जाणीने आर्यरक्षितने कह्यु भद्र गुप्ताचार्ये जे कह्यु छे, ते युक्त ज कह्युं छे बादमा आर्यरक्षिते वज्रस्वामीथी नव पूर्वनु अध्ययन आनदथी शीखी लीधु परतु दशमा पूर्वना केटलाक अधिकार ज्यारे ते शीखी रह्यो हतो त्यारे ते अरसामा तेनो नानोभाई फल्गु रक्षित दशपुरथी पुत्रनो विरह अनुभवती माता द्वारा प्रेरित बनी तेने बोला-ववा माटे त्या आवी पहोच्यो आर्यरक्षिते तेने समजावीने प्रतिबोधित करी त्याज दीक्षित बनाव्यो एक दिवसनी वात छे के, आर्यरक्षिते वज्रस्वामीने पूछ्यु के भदत दृष्टीवादमा दसमु पूर्व पुरु थवा माटे हवे केटलो समय बाकी छे? आ साभळीने वज्रस्वामीए कह्यु के, वत्स! दशमु पूर्व तो समुद्र समान छे, आमाथी ते तो मात्र हजु बीदु जेटलु ज शीखेल छे वज्र स्वामीनी आ वात साभळीने तेनु मन काईक खिन्न थई गयु अने कहेवा

शक्नोमि। वज्रस्वामी तु दशमपूर्वस्य स्वस्मिन्नेवावस्थानं ज्ञात्वा मौनमवलम्ब्य स्थितः। आर्यरक्षितो वज्रस्वामिगुरोरनुज्ञया फल्गुरक्षितेन सह दशपुरनगरं समागतः। वज्रस्वामिना स्वायुरल्पं ज्ञात्वा तस्मै सुशिष्यायार्यरक्षिताय विहारसमये आचार्यपदं प्रदत्तम्। अथार्यरक्षिताचार्यः स्वमातृभगिनीप्रमुखसांसारिकवर्गं प्रतिबोध्य प्रव्रज्यां ग्राहयामास। सोमदेवस्तु प्रतिबोधितोऽपि साधुवेषं नैव गृह्णाति, आर्यरक्षिताचार्यस्तु दीक्षाग्रहणार्थं बहुशः कथयति। ततस्तस्य पिता सोमदेवः प्राह-वस्त्रयुग्म, यज्ञोपवीत, कमण्डलु, छत्र, पादुका चापरित्यज्यैव मया दीक्षा ग्राह्या।

हो गया और कहने लगे-भदन्त! अब मै इससे आगे पढने के लिये समर्थ नही हू। वज्रस्वामी दशमपूर्व "मेरे हृदय में ही अवस्थित रहेगा" ऐसा जानकर पश्चात् चुप हो गये। आर्यरक्षित वज्रस्वामी गुरु की आज्ञा से फल्गुरक्षित के साथ विहार करके दशपुर नगर को आये। वज्रस्वामी ने अपनी आयु अल्प जानकर उन सुशिष्य आर्यरक्षित के लिये विहार के समय में आचार्य पद दे दिया था। आचार्य आर्यरक्षित ने अपनी माता बहिन आदि सासारिक जनों को प्रतिबोधित कर उन्हें दीक्षा से दीक्षित कर दिये। अपने ससारी पिता सोमदेव को भी समझाया पर उन्हों ने प्रतिबोधित होने पर भी दीक्षा धारण नही की। आचार्य आर्यरक्षित ने उनको अनेक बार बहुत २ भी कहा कि 'आप दीक्षा स्वीकार करलो' परन्तु उन्हों ने साधुवेष अगीकार नही किया। कहने लगे कि वस्त्रयुग्म, यज्ञोपवीत, कमण्डलु, छत्र एव पादुका नहीं छोडकर ही मैं दीक्षा ग्रहण

લાગ્યો, ભદન્ત! હવે હુ આનાથી આગળ શીખી શકુ તેમ નથી વજ્રસ્વામી દશમુ પૂર્વ પોતાના હૃદયમા જ અવસ્થિત રહેશે તેવુ જાણીને ચુપ રહ્યા આર્યરક્ષિત વજ્રસ્વામી ગુરુની આજ્ઞાથી ફલ્ગુરક્ષિતની સાથે વિહાર કરી દશપુર નગરમા આવ્યા વજ્રસ્વામીએ પોતાની આયુ અલ્પ જાણીને વિહાર કરવાના સમયે સુશિષ્ય આર્યરક્ષિતને આચાર્ય પદ અપી દીધુ આચાર્ય આર્યરક્ષિતે પોતાની માતા, બહેન, વગેરે સ સારી સ બ ધીઓને પ્રતિબોધિત કરીને તેઓને દીક્ષા આપી દીક્ષિત કર્યા પોતાના સ સારિક પિતા સોમદેવને પણ સમજાવ્યા પણ તેઓને પ્રતિબોધ કરવા છતા પણ તેમણે દીક્ષા ગ્રહણ ન કરી આચાર્ય આર્યરક્ષિતે તેમને અનેકવાર ઘણુ ઘણુ કહ્યુ કે, તમે દીક્ષા લઈ લો. પર તુ તેઓએ સાધુવેશ અ ગિકાર જ ન કાર્યો કહેવા લાગ્યા કે, વસ્ત્રની જોડી, યજ્ઞોપવિત, - ડળ,

आर्यरक्षिताचार्येण स्वपितुर्वृद्धावस्थाया तारणबुद्ध्या पूर्वज्ञाने उपयोग दत्त्वा तथैवासौ प्रव्राजितः ।

अन्यदा कदाचिद् गृहस्थबालकाः साधूना वन्दनार्थं तत्र मडल्या समागताः, आचार्यः क्वचिदन्यत्र तदानीं गतश्चासीत्, तत्र साधुभिरिङ्गितेन प्रतिबोधितास्ते बालका वदन्ति–इम छत्रधर मुक्त्वाऽन्यान् सर्वान् साधून् वन्दामहे। इत्युक्त्वा ते बालका एक छत्रधर त विहाय सर्वान् साधून् वन्दन्ते। ततः सोमदेवमुनि• प्राह–एते मम पुत्रनप्त्रादयः सर्वे युष्माभिर्वन्दिताः, अह कस्मान्न वन्दितः? किं मया दीक्षा न

करूँगा। अपने पिता सोमदेव की यह बात सुनकर आर्यरक्षित आचार्य ने उन्हें वृद्धावस्था में तारण की भावना से पूर्वज्ञान मे उपयोग देकर अपने आगमविहारी होनेसे उसीरूप से दीक्षित कर लिया।

किसी एक समय की बात है कि गृहस्थों के बालक साधुओं को वदना निमित्त वहा मडली मे आये। आचार्य आर्यरक्षित कहीं दूसरी जगह उस समय गये हुए थे। साधुओंके इशारे से प्रतिबोधित किये गये वे सब बालक कहने लगे कि–हम लोग इस छत्रधारी साधुको छोडकर बाकी समस्त साधुओ को वदना करते हैं। इस प्रकार कह कर वे सबके सब एक छत्रधारी मुनिको छोडकर सबको वदना करनेलगे। सोमदेव मुनिने जब यह बालकों का व्यवहार देखा तो बोले–क्यो बालको!–तुमने हमारे इन पुत्रो एव नातियों को तो वदना की पर मुझे वदना क्यों नहीं की? क्या मैने

છત્ર, અને પાદુકા છોડયા શિવાયજ હુ દીક્ષા ગ્રહણ કરીશ પોતાના પિતા સોમદેવની આ વાત સાભળીને આર્યરક્ષિત આચાર્યે તેમની વૃદ્ધાવસ્થામા તારવાની ભાવનાથી પૂર્વજ્ઞાનનો ઉપયોગ આપી પોતાના આગમ વિહારી હોવાથી તેવા રૂપથી દીક્ષિત બનાવ્યા

કોઈ એક સમયની વાત છે કે ગૃહસ્થોના બાળકો સાધુઓની વદના નિમિત્તે સાથે મળીને આવ્યા આચાર્ય એ સમયે કોઈ બીજી જગ્યાએ ગયા હતા સાધુઓએ ઇશારાથી દરેકને વદના કરવા માટે તે બાળકોને કહ્યુ તો તે સઘળા બાળકો કહેવા લાગ્યા કે, અમે બધા આ છત્રધારી મુનિને છોડીને બાકી સમસ્ત સાધુઓને વદના કરીએ છીયે એમ કહીને તે સઘળા બાળકો છત્રધારી મહારાજને છોડીને બીજા બધાને વદના કરવા લાગ્યા સોમદેવ મુનિએ બાળકોનો જ્યારે આ પ્રકારનો વહેવાર જોયો તો બોલ્યા કે હે બાળકો! તમે મારા આ પુત્રો તેમજ સબધીઓને વદના કરી તો મને કેમ વદના કરી

गृहीता ?, बालका ऊचुः-किं दीक्षिताश्छत्रधारिणः स्युः । एवमुक्त्वा गतेषु बालकेषु आर्यरक्षिताचार्यस्तत्र समायातः । तदाऽसौ सोमदेवमुनिस्तत्समीपमागत्य वदति-पुत्र ! बालका अपि मां हसन्ति, अलमनेन छत्रेण, इत्युक्त्वा तेन छत्रं परित्यक्तम् । एवमेकैकं क्रमेण परित्यजता तेन धौतिकमन्तरेण सर्वं यज्ञोपवीतादिकं परित्यक्तम्, बहुशस्तथा वन्दनाकरणैरुपहासादि प्रयोगैश्चापि स धौतिकं न मुञ्चति ।

मुनिदीक्षा धारण नहीं की है ?। बालकों ने उनकी इस बात को सुनकर शीघ्र ही निस्संकोच से उत्तर दिया कि जो मुनिदीक्षा से दीक्षित हुआ करते हैं क्या वे छत्रधारी होते हैं ?। बालक ऐसा कह कर चले गये इतने में ही वहां बाहर से आर्यरक्षित आचार्य आ पहुँचे । आचार्य को आये देखकर सोमदेव मुनि ने उनके पास जाकर कहा पुत्र ! देखो तो सही-बालक भी मेरी हँसी मजाक करते हैं-कहते हैं कि मुनि कहीं छत्रधारी भी होते हैं । अतः इस छत्र की मुझे अब जरूरत नहीं है । ऐसा कहकर सोमदेव ने छत्रका परित्याग कर दिया। इसी तरह क्रमशः और भी गृहीत वस्तुओंसे अपनी मुनि अवस्था मे हँसी होती हुई जानकर उन्होंने धोतीजोडे के सिवाय अन्य समस्त जनेऊ आदि वस्तुओं का परित्याग कर दिया। यद्यपि धोती के रखने से लोग उनका उपहास भी करते थे तो भी वे उसे नहीं छोड सके ।

નહી ? શુ મે મુનિદીક્ષા ધારણ નથી કરી ? બાળકોએ તેની આ વાત સાભળીને તરત જ નિ સ કોચથી જવાબ દીધો કે, જે મુનિદીક્ષા લે છે તેઓ છત્રધારી હોય છે ખરા ? બાળકો આ પ્રમાણે કહીને ચાલ્યા ગયા એવા સમયે બહાર ગયેલા આર્યરક્ષિત આચાર્ય આવી પહોચ્યા આચાર્યને આવેલા જોઈને સોમદેવ મુનિએ તેમની પાસે જઈને કહ્યુ પુત્ર જુઓ તો ખરા ! બાળકો પણ મારી હાસી મજાક કરે છે કહે છે કે, મુનિ કયાય છત્રધારી હોય છે ખરા ! આથી આ છત્રની હવે મને જરૂરત નથી એમ કહીને સોમદેવે તે છત્રનો પરિત્યાગ કરી દીધો આ પ્રમાણે ક્રમે ક્રમે તેમણે ગ્રહણ કરેલી વસ્તુઓથી પોતાની મુનિ અવસ્થામા હાસી થતી જાણીને તેમણે ધોતીજોટા સિવાય બીજી સમસ્ત જનોઈ આદિ વસ્તુઓનો પરિત્યાગ કરી દીધો એમ છતા પણ ધોતીના રાખવાથી લોકો તેમનો ઉપહાસ કરતા હતા છતા પણ તેઓ તેને છોડી શકયા નહી

अन्यदा कदाचिदेकः साधुरनशनतपश्चरणेन स्वर्गं गतः। तत आर्यरक्षिताचार्येण तस्य सोमदेवमुनेर्धौतिकपरित्याजनार्थं साधवोऽभिहिताः–य एनं साधुमृतक स्कन्धेन वहति तस्य महती निर्जरा भवति। तदनन्तर स सोमदेवमुनिर्वदति–पुत्र! अत्र निर्जरा भवति किम्। आर्यरक्षिताचार्यं आह–सत्यम्, ततः स वदति–अह वहामि। आचार्यः प्राह–अत्रोपसर्गा वहवो जायन्ते, कतिचिद् वालकास्तस्य सलग्ना भवन्ति, तत्र तूष्णीभाव आश्रयणीयः, कोपो न करणीयः, स्वीकृतकार्यं सर्वथा स-पादनीयम्, यदि सकला उपसर्गाः शक्यन्ते सोढुम्, तदा श्रेयः, अन्यथाऽस्माकम-

---

कोई एक दिन की वात है कि एक सावु अनशन से कालधर्म पाये। आर्यरक्षित आचार्य ने सोमदेव मुनि की धोती छुडाने के अभिप्राय से साधुओ से कहा कि जो इस मृतक सावु को अपने कधे पर आरोपित कर ले जायगा उसके लिये महान् निर्जरा होगी। यह बात सुनकर सोमदेव मुनिने कहा कि पुत्र! क्या इस कार्य के करने मे निर्जरा होती है?। आचार्य ने कहा–हा होती है। सोमदेव ने कहा तो इसे कधे पर रखकर मैं ले जाऊँगा। आचार्य ने कहा कि देखो–ऐसा करने में वहुत विघ्न आते हैं–कितनेक वालक देखते ही उसके पीछे लग जाते है, हँसी उडाते हैं सो उसमे शांतिभाव रखना पडता है। क्रोध नही करना पडता है। तथा जिस कार्य को करने का आरभ किया जाता है उसे अन्ततक निभाना पडता है। यदि इन सव विघ्नों को सहन करने के लिये अपने को शक्तिशाली समझते हो तो ही इसमे श्रेय है अन्यथा हमसव लोंगों का

એક વખતે એક સાધુ અનશનથી કાળધર્મ પામ્યા, આર્યરક્ષિત આચાર્યે સોમદેવ મુનિને ધોતી છોડાવવાના ભાવથી સાધુઓને કહ્યુ કે, જે કોઈ આ મૃત્યુ પામેલા સાધુને પોતાની કાધ ઉપર લઈને જશે તેમના માટે મહાન નિર્જરા થશે આ વાત સાભળીને સોમદેવ મુનિએ કહ્યુ કે હે પુત્ર! શું આ કાર્ય કરવામા નિર્જરા થાય છે? આચાર્યે કહ્યુ કે, હા! થાય છે સોમદેવે કહ્યુ કે, તો હુ એને કાધ ઉપર ઉપાડીને લઈ જઈશ આચાર્યે કહ્યુ કે, જુઓ! આમ કરવામા બહુ વિઘ્ન આવે છે કેટલાક બાળકો દેખતા જ તેમની પાછળ પડે છે, હસી ઉડાવે છે, તો આમા શાન્તી ભાવ રાખવો પડે છે ક્રોધ આવવો ન જોઈએ તથા જે કાર્ય કરવાનો આરભ કર્યો છે તેને અન્ત સુધી નભાવવું પડે છે જો આ બધા વિઘ્નોને સહન કરવા માટે આપ આપને શક્તિશાળી માનતા હો તો જ તેમા શ્રેય છે નહિતર અમારા સઘળા લોકોનુ તેમા અનિષ્ઠ

शुभं भविष्यति। एवं मवर्तितोऽसौ मृतकं साधुं स्कन्धे समारोप्य साधुभिः सह वहति। मार्गे मृतकं वहतस्तस्य धौतिकं बालकैराचार्यसंकेतेनैराकर्षितम्। स लज्जावशात्त मृतकं स्कन्धादवतारयति तावदन्यैः साधुभिरुक्तम्-मा मुञ्च, मा मुञ्च, तदा तस्य कट्यां केनचित्साधुना स्वसार्धमानीतचोलपट्टको बद्धः, स तु लज्जया तं शवं वहन् निर्जने वने प्रासुकस्थण्डिले तं व्युत्सृज्याचार्यसमीपमागतो ब्रूते-हे

इसमें अनिष्ट हो जायगा। इस प्रकार समझाने पर जब सोमदेव संभल गये तो उन्हों ने उस शव को उठाकर अपने कंधे पर रख लिया और साधुओं के साथ चले। मार्ग में मृतकसाधु को वहन किये हुए सोमदेव को देखकर बालकों ने उनकी आचार्यआर्यरक्षित के संकेत करने पर धोती खींच ली। अपनी धोती उतारी हुई देखकर उन्हें नग्न होने की वजह से बडी लज्जा का अनुभव होने लगा। उन्हों ने चाहा कि इस मृतकसाधु के शव को कंधे से नीचे उतार कर बालकों से अपनी धोती छुडा ली जाय। ज्यों ही वे ऐसा करने को उद्यत हुए कि इतने में ही ,साधुओं ने कहना प्रारंभ कर दिया कि इसे नीचे मत उतारो मत उतारो। और इसी के भीतर ही किसी साधु ने जो चोलपट्टा उनके पहिराने के लिये पहिले से साथ ले आया था उन्हें पहिरा दिया। लज्जा से उस साधु के शव को वहन करते हुए सोमदेव ने निर्जन वन में उस शव को प्रासुक भूमि पर उतार दिया, और आचार्य महाराज के

થઈ જશે આ પ્રમાણે સમજાવવાથી જ્યારે સોમદેવ સમજી ગયા ત્યારે તેમણે તે શબને ઉઠાવી પોતાની કાંધ ઉપર રાખી લીધું અને સાધુઓની સાથે ચાલ્યા માર્ગમાં મરેલા સાધુને ઉપાડી જતા સોમદેવને જોઈને બાળકોએ આચાર્ય આર્યરક્ષિતના ઈસારાથી તેમની ધોતી ખેંચી લીધી પોતાની ધોતી નીકળી ગયેલી જાણીને તેમને નગ્ન થવાના કારણે ઘણી લજ્જાનો અનુભવ થવા લાગ્યો તેઓએ ઈચ્છયું કે, આ મરેલા સાધુના શબને કાંધથી નીચે ઉતારી બાળકો પાસેથી મારી ધોતી છોડાવી લઉં જ્યાં તેઓ એવું કરવાને ઉદ્યત બન્યા એટલામાં જ સાધુઓએ કહેવાનો પ્રારંભ કર્યો કે, તેને નીચે ન ઉતારો એક તરફથી આમ કહેવાયું એજ વખતે એ સાધુઓમાંથી એક સાધુએ ચોલપટ્ટો તેને પહેરાવવા માટે અગાઉથી જ સાથે રાખેલ તે પહેરાવી દીધો લજ્જાથી એ સાધુના શબને વહન કરતા સોમદેવે નિર્જન વનમાં એ શબને પ્રાસુક ભૂમિ ઉપર ઉતારી દીધું અને આચાર્ય મહારાજની સમીપ આવીને

पुत्र ! अद्य महानुपसर्गो जातः, तथापि सर्वं कार्यं भवत्कथनानुसारेण मया सम्पादितम् । आचार्योऽन्य मुनिं प्रति प्राह–धौतिकमानीयास्मै दीयताम् तदा स वृद्धोऽवदत्–इदानीमलं धौतिकवस्त्रेण, यद् द्रष्टव्य तद् दृष्टमेव, अतः परमय चौलपट्टक एव मम देहे तिष्ठतु । अद्यप्रभृति नवीनवसनं नैव परिधास्यामि, अन्यसाधुव्यापृतमेव वस्त्र ग्रहीष्यामि, एकेनैव प्रावरणेन, एकेनैव चोलपट्टकेन सयमयात्रा निर्वाहं करिष्यामि। एवमेवासौ विहरन्नवीनवस्त्रानाकाङ्क्षया द्वितीयप्रावरणचोलपट्टानाकाङ्क्षया च जीर्णशीर्णवस्त्रहेतुकदैन्याद्यकरणेन चाचेलपरीषह सहते स्म । एकदा-

समीप आकर कहने लगे–हे पुत्र ! आज बडा भारी उपसर्ग उपस्थित तो हुआ था, परन्तु आपके कथनानुसार मैंने सब कार्य यथावस्थित सपादित कर दिया है। आचार्य ने उसी समय एक मुनि से कहा कि–धोती लाकर इन्हें दे दो। आचार्य महाराज की बात सुनकर सोमदेव ने कहा कि अब धोती से बस करो। इसकी अब आवश्यकता नहीं रही है। जो कुछ देखना था वह देख लिया है, इस लिये यह चौलपट्टा ही अब मेरे शरीर पर रहे यही भावना है, तथा मैं आज से नवीन वस्त्र नहीं पहिरूँगा, तथा अन्य साधुओं द्वारा उपभुक्त वस्त्र ही ग्रहण करूँगा, एक ही प्रावरण से एक ही चोलपट्टक से सयम यात्रा का निर्वाह करूँगा। इस प्रकार सोमदेव मुनि विहार करते हुए नवीन वस्त्र की अनाकांक्षा से तथा द्वितीय प्रावरण (चादर) एव द्वितीय चोलपट्टक की अनिच्छा से जीर्णशीर्णवस्त्र हेतुक दीनता के नही करने से अचेलपरीषह को सहते

કહેવા લાગ્યા હે પુત્ર ! આજ ઘણો ભારે ઉપસર્ગ ઉપસ્થિત થયો હતો, પરતુ તમારા કથન અનુસાર મે સઘળુ કાર્ય યથાવસ્થિત સપૂર્ણ કરેલ છે આચાર્યે એજ વખતે એક મુનિને કહ્યુ કે, ધોતી લાવીને આમને આપી દો આચાર્ય મહારાજની વાત સાભળીને સોમદેવે કહ્યુ કે, હવે ધોતીથી બસ કરો મારે હવે તેની આવશકયતા નથી જે કાંઈ જોવુ હતુ તે જોઈ લીધુ છે જેથી આ ચોલપટ્ટોજ મારા શરીર ઉપર રહે એજ ભાવના છે તથા હુ આજથી નવીન વસ્ત્ર પહેરવાનો નથી અને બીજા સાધુઓ દ્વારા વપરાયેલા વસ્ત્રોનો હુ અગિકાર કરીશ એક જ પ્રાવરણથી, એક જ ચોલપટ્ટાથી સયમ યાત્રાનો નિર્વાહ કરીશ આ પ્રકારે સોમદેવ મુનિ વિહાર કરતા કરતા નવા વસ્ત્રોની આકાક્ષા વગર તથા બીજા પ્રાવરણ ચાદર અને બીજા ચોલપટ્ટાની અનિચ્છાથી જીર્ણ શાર્ણ વસ્ત્રથી દિનતા ન બતાવતા અચેલપરીષહ સહન કરતા રહ્યા એક

ऽतिशयितं हिम समापतितम् तथाप्येकमात्र प्रावरणमसौ दधाति न तु द्वितीयकं गृह्णाति, तस्मिन्नेव जीर्णशीर्णे प्रावरणे प्रोत्साहसम्पन्नेन मनसाऽचेलपरीषहं सहमानः समाधिभावेन कालधर्मं प्राप्य देवलोकं गतः। एवं तेन यथा-अचेलपरीषहः सोढस्तथैवान्यैरपि साधुभिः सर्वदाऽचेलपरीषहः सोढव्य एव ॥१३॥

अचेलकस्य शीतादिभिः स्पृष्टस्यारतिः स्यात्, अतस्तत्परीषहमाह—

मूलम्—गामाणुगामं रीयंतं, अणगारं अकिंचणं ।
अरई अणुप्पवेसेज्जा, तं तितिक्खे परीसहं ॥१४॥

छाया—ग्रामानुग्रामं रीयमाणम्, अनगारम् अकिञ्चनम् ।
अरतिः अनुप्रविशेत्, तं तितिक्षेत परीषहम् ॥ १४ ॥

टीका—'गामाणुगामं' इत्यादि ।

ग्रामानुग्रामम्-ग्रामम् अनु, ग्रामात् पश्चात्, ग्रामानन्तरवर्ती यो ग्रामः स

रहे। एक दिन की बात है कि शीतकाल में अत्यन्त हिम गिरा तो भी इन्होंने द्वितीय प्रावरण धारण करने की स्वप्न में भी इच्छा नहीं की किन्तु एक ही प्रावरण से उस हिम का सामना किया। जीर्ण शीर्ण उस प्रावरण में ही प्रोत्साहसपन्न चित्त से अचेलपरीषह को सहन करते हुए उन सोमदेव महात्माने समाधिभाव से कालधर्म पाकर देव लोक को प्राप्त किया।

इस कथा के कहने का केवल एक यही प्रयोजन है कि देखो सोमदेव मुनिराज ने पहिले अचेलपरीषह नहीं सहा, पश्चात् प्रतिबोधित होने पर उस परीषहको अधिक प्रोत्साह के साथ सहन किया। इस तरह अन्य साधुओं को भी अचेलपरीषह सहन करना चाहिये॥ १३ ॥

દિવસની વાત છે કે, ઠંડીના સમયે અત્યંત હિમ પડ્યું તો પણ તેઓએ બીજું પ્રાવરણ કરવાની સ્વપ્નમાં પણ ઇચ્છા ન કરી પરંતુ એક જ પ્રાવરણમાંજ ઉત્સાહ સંપન્ન ચિત્તથી અચેલ પરીષહને સહન કરીને તે સોમદેવ મહાત્માએ સમાધી ભાવથી કાળધર્મ પામી દેવલોક ને પ્રાપ્ત કર્યો

આ કથા કહેવાનું કેવળ એક જ પ્રયોજન છે કે, જુઓ, સોમદેવ મુનિએ પહેલાં અચેલપરીષહ ન સહ્યો પાછળથી પ્રતિબોધ પામતાં તેમણે એ પરીષહને અધિક ઉત્સાહથી સહન કર્યો અન્ય સાધુઓએ પણ એમની માફક અચેલપરીષહ સહન કરવો જોઈએ (૧૩)

ग्रामानुग्रामस्तम्। नगराद्युपलक्षणमेतत्, नगरादिकं चेत्यर्थः। रीयमाण=विहरमाणम्, अकिञ्चन=निष्परिग्रहम्, अनगार=मुनिम् अरतिः=संयमविषयिकाऽधृतिः मोहनीयकर्मोदयजनिता संयमारुचिरूपाऽऽत्मपरिणतिः अनुप्रविशेत्=प्रविष्टा भवेत्-मुनेर्मनसि प्राप्ता भवेत्, तम्=अरतिरूपं परीषहं तितिक्षेत=अरतिरूपस्य मनःपरिणामस्य कटुकफलं चिक्कणकर्मबन्धनं चतुर्गतिकसंसारपरिभ्रमणं च विज्ञाय मनसस्तन्निराकरणेन सहेत॥

अचेलक के शीत आदि द्वारा सताये जाने पर अरति भी हो सकती है इसलिये सातवें अरतिपरीषह को सहने के लिये सूत्रकार कहते हैं।

'गामाणुगाम' इत्यादि

अन्वयार्थ-(गामाणुगाम रीयत-ग्रामानुग्राम रीयमाणम्) एक गाँव से दूसरे गाँव तथा उपलक्षण से एक नगर से दूसरे नगर विहार करते हुए तथा (अकिंचण-अकिञ्चनम्) अकिञ्चन-परिग्रहरहित ऐसे (अणगार-अनगारम्) मुनि को (अरई अणुप्पवेसेज्जा-अरतिः अनुप्रविशेत्) यदि अरति-संयम मे अरुचि अर्थात् मोहनीय कर्म के उदय से होनेवाली जो संयमअरुचिरूप आत्मपरिणति, तथा संयम में अधृति जाग्रत हो जावे तो मुनि का कर्तव्य है कि वह (तं परीषहं तितिक्खे-तं परीषहं तितिक्षेत) उस परीषह को शांति के साथ सहन करे। "अरतिरूप इस मानसिक परिणति का फल चिक्कणकर्मबन्धरूप है और उससे जीव का

અચેલકમુનીને શીતઆદિ સતાવે ત્યારે અરતિ પણ થવાનો સંભવ છે તેથી ૭મા અરતિપરીષહને સહન કરવા માટે સૂત્રકાર કહે છે

'गामाणुगाम' ઈત્યાદિ

અન્વયાર્થ–गामाणुगाम रीयत–ग्रामानुग्राम रीयमाणम् એક ગામથી બીજા ગામ તથા ઉપલક્ષણથી એક નગરથી બીજાનગર વિહાર કરતા अकिंचण–अकिञ्चनम् તથા અકિંચન–પરિગ્રહ રહિત એવા अणगार–अनगारम् મુનિને કદાચ अरई अणुप्पवेसेज्जा–अरति अनुप्रविशेत् અરતિ–સંયમમાં અરૂચિ અર્થાત્ મોહનીય કર્મના ઉદયથી થનારી જે સંયમ અરૂચિ રૂપ આત્મપરિણતિ–તથા સંયમમાં અધૃતિ, જાગૃતિ થઈ જાય તો મુનિનું કર્તવ્ય છે કે, તે મુની तं परिसहं तितिक्खे–तं परीषहं तितिक्षेत એ પરિષહને શાન્તીની સાથે સહન કરે "અરતિ રૂપ આ માનસિક પરિણતિનું ફળ ચિકણા કર્મબંધ રૂપ છે અને તેનાથી જીવનું ચતુર્ગતિરૂપે સંસારમાં

'गामानुगाम रीयत' इत्यनेन रागादिनिवृत्तिः सूचिता ।
'अकिंचण' इत्यनेन ममत्वरहितत्वं प्रदर्शितम् ।
'अरईअणुप्पवेसेज्जा' इत्यनेन शब्दादिविषयाणां प्रबलता प्रदर्शिता ।
'तितिक्खे' इत्यनेनानगारस्य परीषहसहिष्णुता सूचिता ॥ १४ ॥
उक्तमर्थं द्रढयन्नाह—

मूलम्—अरंइ पिट्टओ किंच्चा, विरओ आयरक्खिए ।
धम्मारामे निरारंभे, उवसंते, मुंणी चरे ॥ १५॥

छाया—अरतिं पृष्ठतः कृत्वा, विरतः आत्मरक्षितः ।
धर्मारामे निरारम्भः, उपशान्त मुनिश्चरेत् ॥ १५ ॥

टीका—'अरइ' इत्यादि ।
विरतः=हिंसादिभ्यो निवृत्तः, आत्मरक्षितः—आत्मा रक्षितः नरकनिगोदादि

चतुर्गतिक संसार में परिभ्रमण होता है" यह समझकर इस संयम विषयक अरति को साधु मनसे भी हटाते रहे ।

सूत्रकार ने "ग्रामानुग्राम" इस पद से रागादिक की निवृत्ति सूचित की है । "अकिंचण" इस पद से मुनि को ममत्वरहित प्रदर्शित किया है ॥ "अरई अणुप्पवेसेज्जा" इस पद से शब्दादिक विषयों की प्रबलता प्रकट की है । "तितिक्खे" इससे 'अणगार को परीषह सहिष्णु होना चाहिये' यह कहा है ॥ १४ ॥

इसी अर्थ को दृढ करते हुए सूत्रकार कहते हैं—'अरइ पिट्ठओ' इत्यादि ।

अन्वयार्थ–(विरओ-विरतः) हिंसादिक पापोंसे विरक्त तथा (आयरक्खिए–आत्मरक्षितः) नरकनिगोदादिकके दुःखोके जनक अशुभ ध्यानसे

પરિભ્રમણ થાય છે એવું સમજીને આ સંયમ વિષયક અરતિને સાધુએ મનથી પણ હટાવવી જોઈએ

સૂત્રકારે ગ્રામાનુગ્રામ આ પદથી રાગાદિકની નિવૃત્તિ સૂચિત કરેલ છે અકિંચણ—આ પદથી મુનિને મમત્વ રહિત પ્રદર્શિત કરેલ છે अरईअणुप्पवेसेज्जा આ પદથી શબ્દાદિક વિષયોની પ્રબળતા પ્રગટ કરેલ છે "तितिक्खे" આથી અણગારે પરીષહ સહિષ્ણુ બનવું જોઈએ તેમ કહ્યું છે ॥૧૪॥

આ અર્થને દૃઢ કરતા સૂત્રકાર કહે છે अरइ पिट्ठओ ઇત્યાદિ

અન્વયાર્થ—विरओ–विरत હિંસાદિક પાપોથી વિરકત તથા आयरक्खिए–आत्मरक्षित નરક નિગોદાદિકના દુઃખના જનક એવા અશુભ ધ્યાનથી પોતાના આત્માની રક્ષા

दुःखजनकादशुभध्यानाद् येन स तथा, यद्वा-आयरक्षित इतिच्छाया, आयः-रत्नत्रयस्य लाभः, रक्षितो येन स तथेत्यर्थः। निरारम्भः=सावद्यक्रियावर्जितः, तथा उपशान्तः=क्रोधादिकषायोपशमाद् मनोवाक्कायविकारवर्जितः मुनिः, अरतिं पृष्ठतः कृत्वा=इयं धर्मविराधिकेति मत्वा परित्यज्य धर्मारामे चरेत्, इत्यग्रेण सम्बन्धः।

अरतिर्हि धूलिरिवात्मानं मलिनयति, जलदपटलावलीसंकुला गाढतिमिरपरिव्याप्ता रजनीव विवेकं संहरति, अविवेकं वर्धयति, वज्रमिव ज्ञानादिगुणाानुपघातयति, अविवेकिजनमनःकाननिवासिनी कृष्णसर्पिणीव छिद्रान्वेषणपरा मुनीनां

अपनी आत्मा की रक्षा करने वाला अथवा "आयरक्षित" रत्नत्रय-लाभरूप आय-आवक की रक्षा करने वाला-सभाल रखनेवाला, तथा (निरारंभे-निरारम्भ.) सावद्य क्रिया के सेवन से वर्जित, तथा (उवसंते-उपशांतः) क्रोधादिक कषाय के उपशम से मन वचन एवं काय संबधी विकारों से रहित (मुणी-मुनिः) साधु (अरइ पिट्ठओ किच्चा-अरतिं पृष्ठतः कृत्वा) अरति का परित्याग कर (धम्मारामे-धर्मारामे) धर्मरूपी उद्यान में (चरे-चरेत्) सदा लवलीन रहे-उस में सर्वदा विचरता रहे।

यह अरतिभाव धूली की तरह आत्मा को मलिन करता है। बादलों के समूह से संकुल एवं गाढ अन्धकार से व्याप्त रात्री के समान यह विवेकरूपी सूर्य को आच्छादित करदेता है, एवं अविवेक-रूपी अन्धकार की वृद्धि करता है। वज्र की तरह ज्ञानादिक गुणरूप पर्वत का भेदन करता है। यह अरतिभाव अविवेकी जन के मनरूप

કરવાવાળા અથવા "आयरक्षित" રત્નત્રય લાભરૂપ આય-આવકની રક્ષા કરવા વાળા-સંભાળ રાખવાવાળા निरारंभे-निरारम्भ તથા સાવદ્ય ક્રિયાના સેવનથી વર્જીત उवसंते-उपशांत ક્રોધાદિક કષાયના ઉપશમથી મન વચન અને કાય સંબંધી વિકારોથી રહિત मुणी-मुनि સાધુ अरइ पिट्ठओ किच्चा-अरतिं पृष्ठतः कृत्वा અરતિનો ત્યાગ કરી धम्मारामे-धर्मारामे ધર્મરૂપી ઉદ્યાનમાં चरे-चरेत् એમાં સદા વિચરતા રહે

આ અરતિભાવ ધુળની માફક આત્માને મલીન કરે છે વાદળોના સમૂહથી છવાયેલ અને ગાઢ અંધકારથી વ્યાપ્ત રાત્રિના સમાન એ વિવેકરૂપી સૂર્યને આચ્છાદિત કરે છે, અને અવિવેકરૂપી અંધકારની વૃદ્ધિ કરે છે વજ્રની માફક જ્ઞાનાદિક ગુણરૂપ પર્વતનું ભેદન કરે છે આ અરતિભાવ અવિવેકી માણસના

संयमप्राणानपहरति, कुठार इव श्रुतचारित्रधर्मतरून् समुच्छेदयति, कुपथ्याहार इव कर्मव्याधिं वर्धयति। एवं विचिन्त्य धर्मारामे=धर्म एव निरन्तरानन्दहेतुतया प्रतिपाल्यतया चारामः धर्मारामः, यद्वा-धर्म आराम इव कर्मसंतापोपतप्तानां जन्तूनां निर्वृतिहेतुतया स्वाभिलषितफलप्रदानतश्चेति धर्मारामः, यत्र सम्यक्त्व भूमिः,

वन में विहार करने वाला है, कृष्णसर्प की तरह छिद्रान्वेषण में तत्पर रहता है, एवं मुनियों के संयमरूपी प्राणों का हरण करने वाला है। कुठार की तरह श्रुतचारित्ररूपी वृक्ष को यह मूलसे उच्छेदन करता है। कुपथ्य आहार की तरह कर्मबन्धरूपी व्याधिको बढाने वाला है। इस प्रकार विचार करके साधु को इस धर्मरूपी उद्यान में विचरण करते रहना चाहिये। उद्यान जिस प्रकार अपने में विचरण करने वालों को आनंद का हेतु होता है, उसी प्रकार यह धर्म भी अपने आराधकों को आनन्द का कारण होता है, तथा उद्यान जिस प्रकार प्रतिपाल्य-रक्षण करने के योग्य होता है उसी प्रकार जीवन को सुन्दर बनाने वाला होने से धर्म भी प्रतिपाल्य-करने योग्य होता है। अथवा धूप से संतप्त प्राणियों के लिये उद्यान जिस प्रकार शीतलता प्रदान करता है उसी प्रकार कर्मरूपी आताप के संताप से संतप्त प्राणियों को शांति का हेतु होने से एवं अभिलषित फल का देनेवाला होने से धर्म भी एक उत्तम उद्यान के समान यहां प्रकट किया गया है। इस उद्यान

મનરૂપી વનમા વિહાર કરનાર છે કાળા સાપની માફક ડંશ દેવામા તત્પર રહે છે, અને મુનિયોના સયમરૂપી પ્રાણોનુ હરણ કરનાર છે કુહાડારૂપે શ્રુત ચારિત્રરૂપી વૃક્ષનુ એ મૂળસાથે ઉચ્છેદન કરે છે, કુપથ્ય આહારની માફક કર્મ બધરૂપી વ્યાધિને વધારનાર છે આ પ્રમાણે વિચાર કરીને સાધુએ ધર્મરૂપી ઉદ્યાનમા વિચરણ કરતા રહેવુ જોઈએ

ઉદ્યાન જેમ તેની અદર ફરનારાઓને આનદ આપવાવાળુ છે તેજ પ્રમાણે ધર્મ પણ પોતાના આધારરૂપ સાધુ માટે આનદનુ કારણ હોય છે તથા ઉદ્યાન જેમ પ્રતિપાલ્ય-રક્ષણ કરવાને યોગ્ય છે તેજ પ્રમાણે જીવનને સુદર બનાવવાળા ધર્મને પણ પ્રતિપાલ્ય-પાલન કરવાને યોગ્ય છે અથવા ધૂપથી સતપ્ત બનેલા પ્રાણીયોને ઉદ્યાન જેમ શીતળતા આપે છે તેજ પ્રમાણે કર્મરૂપી આતાપથી સતપ્ત થયેલા પ્રાણીઓને માટે શાતિનો હેતુ હોવાથી અભિલષિત ફળને દેનાર ધર્મને એક ઉદ્યાન રૂપથી અહિં બતાવવામા આવેલ છે આ ઉદ્યાનમા સમ્યકત્વ

गुप्तिरालवालः, समितिः पाली, क्षान्त्यादयो धर्मा एव वृक्षाः, विनयस्तेषा मूलम्, भावना सलिलम्, श्रुतमेव स्कन्धः धर्मशुक्लध्यानरूपाः शाखाः, ध्यान-भेदाः प्रशाखाः, योगसग्रहाः पत्राणि, ज्ञानादिगुणाः पुष्पाणि, स्वर्गापवर्गप्राप्तिः फलम्, तद्गतं सुख रसः, तस्मिन् धर्मारामे चरेत्=विचरेत्, अरतिं निराकृत्य स्वाध्यायध्यानेषु परायणो भवेदित्यर्थः ॥

'अरइ पिट्ठओ किच्चा' इत्यनेन मुनेरात्मबलसपन्नत्व सूचितम्।

'विरए' इत्यनेन मुनेर्वैराग्यदशा प्रदर्शिता।

मे सम्यक्त्व तो भूमि है, गुप्तिया क्यारिया हैं, समितिया ही पालिया हैं, क्षान्त्यादिक धर्म वृक्ष है, एव उन वृक्षो का मूल विनय है। भावना रूपी जल से वे सदा हरे-भरे रहते हैं। श्रुतज्ञान उनका विस्तृत स्कध है। धर्मध्यान एव शुक्लध्यान उनकी शाखाएँ हैं, ध्यान के भेद उनकी प्रशाखाएँ हैं। बत्तीस योगसग्रह उनके पत्र, ज्ञानादिकगुण उनके पुष्प, स्वर्ग एव मोक्ष की प्राप्ति उनके फल, स्वर्गमोक्षसबधी सुख ही उनका रस है। इतने मनोहर इस धर्मरूपी उद्यान में साधु का कर्तव्य है कि वह अरति को दूर कर विचरण करता रहे। स्वाध्याय एव शुभध्यान में सदा आत्मपरिणति को लगाता रहे।

'अरइ पिट्ठओ किचा' इस पद से यह सूचित किया गया है कि मुनि को आत्मबल से युक्त होना चाहिये। "विरए" इस पद से यह ज्ञात होता है, कि मुनि मे इस प्रकार के बल की जागृति विना वैराग्य दशा के नही हो सकती है, अतः वैराग्यदशा दृढ बनानी चाहिये।

તો ભૂમિ છે ગુપ્તિયો ક્યારા છે, સમિતિયો પાળા છે, ક્ષાન્ત્યાદિક ધર્મવૃક્ષ છે, અને એ વૃક્ષોનુ મૂળ વિનય છે, ભાવનારૂપ જળથી તે સદાય હર્યાભર્યા રહે છે શ્રુતજ્ઞાન એનો વિશાળ સ્કધ છે, ધર્મધ્યાન તેમજ શુક્લધ્યાન એની શાખાઓ છે, ધ્યાનનો ભેદ એની પ્રશાખાઓ છે, ૩૨ યોગ સગ્રહ તેના પાન, જ્ઞાનાદિક ગુણુ તેના પુષ્પ, સ્વર્ગ અને મોક્ષની પ્રાપ્તિ એના ફળ સ્વર્ગ મોક્ષ સબધિ સુખ તે એનો રસ છે, આવા મનોહર ધર્મરૂપી બાગમા સાધુનુ એ કર્તવ્ય છે કે તેઓ અરતિને દુર કરી વિચરણુ કરતા રહે સ્વાધ્યાય અને શુભ ધ્યાનમા પોતાના આત્માપરિણુતી ને લગાવતા રહે

अरइ पिट्ठओ किच्चा—આ પદથી એ સૂચિત કરવામા આવે છે કે, મુનિયે આત્મબળથો યુક્ત રહેવુ જોઇએ "विरए" આ પદથી મુનિમા બળની જાગૃતી વિના વૈરાગ્યદશા આવી શકતી નથી આથી વૈરાગ્યદશા દૃઢ બનાવવી જોઈએ.

'आयरक्खिए' इत्यनेन मुनेराश्रवनिरोधः प्रदर्शितः।
'निरारम्भे' इत्यनेन मुनेररतिपरीषहविजययोग्यता सूचिता।
'उवसन्ते' इत्यनेन कषायनिग्रहित्वं सूचितम्।
'मुणी' इत्यनेन प्रवचनरहस्यमननशीलत्वं प्रतिबोधितम्।
'धम्मारामे' इत्यनेन संयमस्य रमणस्थानत्वं सूचितम्।
'चरे' इत्यनेन मुनेः संयमविषये प्रमादवर्जितत्वं प्रवेदितम्।

"आयरक्खिए" इससे यह सूचित किया है कि मुनि को आस्रव का निरोध करते रहना चाहिये। "निरारम्भे" पद से यह ज्ञात होता है कि अरतिपरीषह को जीतने की योग्यता विना मुनिअवस्था आती नहीं है, क्यों कि उसी अवस्था में निरारम्भता रहती है। "उवसन्ते" पद से यह सूचित होता है कि विना कषाय के निग्रह हुए आत्मा में मुनिव्रत पालने की योग्यता नहीं आती है, अतः कषाय का निग्रह अवश्य करना चाहिये। 'मुणी' पद से कषाय का निग्रह करने वाला तभी हो सकता है कि जब वह प्रवचन के रहस्य का मनन करने वाला होता है। विना ऐसा किये आत्मा कषायों का निग्रह नही कर सकता है। "धम्मारामे" इससे यह सूचित किया गया है कि कषायों का निग्रह करने का वही आत्मा परिणामशाली होगा–जो संयम में रमण करने की भावना रखता होगा, इसके विना नहीं। इसी लिये संयम को रमण का स्थान बतलाया गया है। "चरे" इस क्रियापद से मुनि को संयम के विषय में प्रमादरहित होना चाहिये यह बतलाया गया है।

आयरक्खिए આ પદથી એમ સૂચિત કરવામા આવ્યુ છે કે, આસ્રવનો નિરોધ કરીને રહેવું જોઈએ निरारम्भे આ પદથી અરતિ પરીષહને જીતવાની યોગ્યતા પ્રાપ્ત કર્યા સિવાય મુનિઅવસ્થા આવતી નથી કારણ કે, આ અવસ્થામા નિરારંભતા રહે છે उवसन्ते આ પદથી સૂચિત થાય છે કે, કષાયનો નિગ્રહ કર્યા સિવાય આત્મામા મુનિવ્રત પાળવાની યોગ્યતા આવતી નથી જેથી કષાયનો નિગ્રહ અવશ્ય કરવો જોઈએ "मुणी" પદથી કષાયનો નિગ્રહ કરવાવાળા ત્યારે જ બની શકે છે કે, જ્યારે પ્રવચનનુ રહસ્ય મનન કરનાર બની રહે એમ કર્યા સીવાય આત્મા કષાયોનો નિગ્રહ કરી શકતો નથી धम्मारामे આ પદથી સૂચિત કરવામા આવેલ છે કે–કષાયોનો નિગ્રહ તેજ આત્મા કરવાને પરિણામ શાળી બને છે જે સંયમમા રમણ કરવાની ભાવના રાખતા હોય, તેના વગર નહી આથી સંયમને રમણનુ સ્થાન બતાવેલ છે चरे આ પદથી મુનિએ સંયમના વિષયમા પ્રમાદ રહિત બનવુ જોઈએ એમ બતાવેલ છે

अत्र दृष्टान्तः प्रदर्श्यते—

अचलपुरे जितशत्रुनाम्नो राज्ञः पुत्रोऽपराजितनामा रोहाचार्यस्य समीपे दीक्षितोऽभवत्। एकदा रोहाचार्यः स्वशिष्यपरिवारैः सह ग्रामानुग्राम विहरन् तगरानगरीं समवसृतः। तदानीं रोहाचार्यस्य स्वाध्यायशिष्य आर्यरोहनामाऽऽचार्यं उज्जयिन्यामासीत्, तस्य ज्येष्ठ शिष्यः श्रुतकीर्तिनामको मुनिः शिष्यपरिवारैः सह ग्रामानुग्राम विहरमाणस्तगरानगर्यां समागतः। रोहाचार्यः शिष्टाचारानन्तर श्रुतकीर्तिमुनिं पृच्छति–उज्जयिन्या साधवो निरुपसर्गं तिष्ठन्ति किम्, ? श्रुतकीर्तिमुनिः प्राह–भदन्त! सर्वं तत्र कुशलम्, किन्तु राजपुत्रः पुरोहितपुत्रश्च

दृष्टान्त—अचलपुर में जितशत्रु राजा का अपराजित नामका पुत्र था। वह धर्मश्रवण कर रोहाचार्य के समीप दीक्षित हो गया। एक समय की बात है कि रोहाचार्य अपनी शिष्यमडली सहित ग्रामानुग्राम विहार करते हुए तगरानगरी पधारे। उस समय इन रोहाचार्य के स्वाध्याय शिष्य आर्यरोह नामके आचार्य उज्जयिनी नगरी मे विराजमान थे। उन आर्यरोह आचार्य के मुख्य शिष्य श्रुतकीर्ति भी अपने शिष्यपरिवार के साथ ग्रामानुग्राम विचरते हुए इसी तगरा नगरी मे रोहाचार्य के पास पधारे। रोहाचार्य ने शिष्टाचार के अनन्तर श्रुतकीर्ति मुनि से पूछा–कहो उज्जयिनी नगरी में साधु मडल तो सुखशाता मे विराजमान है न? सुनकर श्रुतकीर्ति मुनि ने उत्तर मे कहा–भदन्त! सब सुखशाता में विराजमान तो हैं, परन्तु वहा के राजा का एव पुरोहित का पुत्र

દૃષ્ટાંત—અચળપુરમા જીતશત્રુ રાજાને અપરાજીત નામનો પુત્ર હતો તેણે ધર્મનું શ્રવણ કરીને રોહાચાર્ય પાસે દીક્ષા લીધી એક સમયની વાત છે, કે રોહાચાર્ય પોતાની શિષ્ય મડળી સાથે વિહાર કરતા કરતા તગરાનગરીમા પધાર્યા આ સમયે રોહાચાર્યના સ્વાધ્યાય શિષ્ય આર્યરોહ નામના આચાર્ય ઉજ્જયિની નગરીમા બિરાજમાન હતા આ આર્યરોહ આચાર્યના મુખ્ય શિષ્ય શ્રુતકીર્તિ પણ પોતાના શિષ્ય પરિવાર સહિત એક ગામથી બીજે ગામ વિચરતા આ તગરા નગરીમા રોહાચાર્યની પાસે પધાર્યા રોહાચાર્યે શિષ્ટાચાર પછી શ્રુતકીર્તિ મુનિને પૂછયુ, કહો! ઉજ્જૈની નગરીમા સાધુ મડળ તો સુખ શાતામા બીરાજમાન છે ને? આ સાભળી શ્રુતકિર્તી મુનિએ જવાબમા કહ્યુ, ભદન્ત! દરેક સુખ શાતામા બિરાજમાનતો છે, પરતુ ત્યાના રાજાનો અને પુરોહિતનો પુત્ર

मुनीनुद्वेजयतः। श्रुतकीर्तेरेतद्वचनं श्रुत्वा रोहाचार्योऽपराजितमुनिं कथयति-तव सांसारिकभ्रातृपुत्रोऽसौ राजकुमारः साधुजनमुद्वेजयति, तं प्रतिबोधयितुमुज्जयिन्यां त्वया गन्तव्यम्। आचार्यनिदेशेन शिष्यपरिवारेण सहापराजितमुनिरुज्जयिन्यां गतः। तत्रार्यरोहाचार्यं प्रणम्यापराजितमुनिर्भिक्षावेलायां राजकुलं प्रविष्टः। तत्रापराजितमुनिं राजपुत्र-पुरोहितपुत्रौ सोपहासं वन्दनं कुरुतः। मुनिवरे गते सति तस्मिन्नेव समये मुनेरुपहासाज्जठरे वेदना समुत्पन्ना, उच्चैः स्वरेण तौ रोदनं

मुनियों को दुःखित किया करते हैं। श्रुतीकर्ति के वचनों को सुनकर रोहाचार्य ने अपने शिष्य अपराजित मुनि से कहा कि उज्जयिनी नगरी का जो कुमार है वह तुम्हारे सांसारिक भाई का पुत्र है। इस समय वह साधुओं को उज्जयिनीनगरी में कष्ट पहुँचा रहा है अतः तुम उसको समझाने के लिये वहां जाओ। आचार्य के आदेश से अपराजित मुनि तगरानगरी से शिष्यमंडली सहित विहार कर उज्जयिनी नगरी में आर्यरोह आचार्य के पास पहुँचे, और उनको वंदन नमस्कार किये। बाद भिक्षा के समय आचार्य के निदेश से वे अपराजित मुनि राजमहल में प्रविष्ट हुए। वहां उन अपराजित मुनि के सांसारिक भाई का पुत्र राजकुमार एवं पुरोहित पुत्र ने उन मुनि को उपहासपूर्वक वंदना कि। अपराजित मुनि के वहां से चले जाने पर मुनि के उपहास से उन दोनों के पेट में बडे जोर से पीडा होने लगी।

મુનિયોને દુઃખિત કર્યા કરે છે શ્રુતકીર્તિનું વચન સાંભળીને રોહાચાર્યે પોતાના શિષ્ય અપરાજીત મુનિને કહ્યું કે, ઉજ્જૈની નગરીના જે રાજકુમાર છે તે તમારા સંસારીક ભાઈના પુત્ર છે આ સમયે તેઓ ઉજ્જૈની નગરીમાં સાધુઓને કષ્ટ પહોંચાડી રહ્યા છે જેથી તમે તેને સમજાવવા માટે ત્યાં જાવ આચાર્યના આદેશથી અપરાજીત મુનિ તગરાનગરીમાંથી શિષ્ય મંડળી સાથે વિહાર કરી ઉજ્જૈની નગરીમાં આર્યરોહાચાર્યની પાસે આવી પહોંચ્યા અને તેમને વંદન નમસ્કાર કર્યા બાદ ભિક્ષાના સમયે આચાર્યના આદેશથી અપરાજિત મુનિએ રાજમહેલમાં પ્રવેશ કર્યો ત્યાં તે અપરાજીત મુનિના સંસારીક ભાઈના પુત્ર રાજકુમાર તેમજ પુરોહિતપુત્રે તે મુનિને ઉપહાસપૂર્વક વંદના કરી અપરાજીત મુનિના ત્યાંથી જવા બાદ મુનિનો ઉપહાસ કરવાથી આ બન્નેના પેટમાં એકદમ પીડા ઉત્પન્ન થઈ બન્ને જણા ખૂબ જોર જોરથી રાડો પાડવા

कृतवन्तौ। राजा पुरोहितश्च पुत्रयोर्दुरवस्था परिवारवचनाद् विज्ञाय आर्यरोहाचार्यस्य समीप गतवन्तौ। तत्रार्यरोहाचार्यं प्रणम्य तौ सरोदन प्रार्थितवन्तौ, भदन्त! प्रसीदतु भवान्, अस्मद्बालकौ रक्षणीयौ, इत्यादि। आर्यरोहाचार्य आह–राजन्! अस्मिन् विषये न किंचिज्जानामि, इम प्राघुणक महामुनिं प्रसादय। ततस्तद्वचनाद्राजा पुरोहितेन सहापराजितमुने पार्श्वं गत्वा त प्रणम्य ब्रवीति–हे भदन्त! स्वभ्रातुष्पुत्र जीवित कुरु, मुनिः प्राह—साधुपीडकस्य पुत्रस्यापि शिक्षा दातु न शक्नोषि?, नीतिमार्गानुसारिणा राज्ञाऽन्यस्यापि कस्यचिदपराधे कृते तुपुत्रो निग्रहणीय' किं पुनर्य' साधुबाधकः? नृपेणोक्तम्–भदन्त! ममापराध-

दोनों जने खूब जोर २ से चिल्लाने लगे। राजा एव पुरोहित दोनों ही परिवार जनों के कहने से अपने २ पुत्रो की दुरवस्था जानकर साथ २ आर्यरोहाचार्य के पास आये। आचार्य महाराज को वदन कर वे दोनों के दोनों उनके समक्ष रोते २ प्रार्थना करने लगे, कि भदन्त! आप हमारे ऊपर प्रसन्न होइये–कृपा कीजिये–हमारे बालकों की रक्षा कीजिये इत्यादि। आर्यरोहाचार्य ने कहा कि राजन्! मैं इस विषय मे कुछ नही जानता हूं। यह जो महेमानरूप मे महामुनि आये हुए हैं उनके पास जाओ और उनसे कहो। राजा आर्यरोह के वचन से पुरोहित को साथ लेकर अपराजित मुनि के पास गया और उनको वदन कर कहने लगा कि–हे भदन्त! अपने भाई के पुत्र को जीवित करो। मुनि ने कहा कि–हे राजन् राजनीति इस प्रकार की है कि जब अपना पुत्र साधारण जनता का भी अपराध करे तो उसके लिये शिक्षा है तो फिर जो मुनिजनों को पीडा पहुचावे

રાજા અને પુરોહિત બન્ને પોતાના પરિવાર જનોના કહેવાથી પોતાના પુત્રોની દુખદ અવસ્થા જાણીને આર્યરોહાચાર્યની પાસે આવ્યા આચાર્ય મહારાજને વદના કરીને બન્ને તેમની સમક્ષ રોતા રોતા પ્રાર્થના કરવા લાગ્યા કે, હે ભદન્ત! અમારા ઉપર પ્રસન્ન થાઓ, કૃપા કરો, અમારા બાળકોની રક્ષા કરો, વિગેરે આર્યરોહાચાર્યે કહ્યુ, હે રાજન! આ વિષયમા હુ કાંઈ જાણતો નથી મહેમાનરૂપમા મહામુનિ પધાર્યા છે તેમની પાસે જાઓ અને તેમને કહો આર્યરોહના વચન સાભળી રાજા પુરોહિતને સાથે લઈને અપરાજીત મુનિની પાસે ગયા અને તેમને વદના કરીને કહેવા લાગ્યા કે, હે ભદન્ત! તમારા ભાઈના પુત્રને જીવતદાન આપો મુનિએ કહ્યુ કે, હે રાજન! રાજનીતિ એવા પ્રકારની છે કે, જ્યારે આપનો પુત્ર સાધારણ જનતાનો પણ અપરાધ કરે તો તેને માટે શિક્ષા છે તો મુનિરાજને

समस्व, बालकौ महाकष्टं प्राप्तौ, अनुकम्पस्व भगवन्। स्वस्थावस्थासम्पन्नौ तौ मुनिदेशनया प्रव्रज्यां स्वीकृतवन्तौ। तत्र राजपुत्रः शुद्धभावेन चारित्रपालनं कृतवान्, पुरोहितपुत्रस्तु जातिमदं कृत्वा पूर्वपीडास्मरणेन गुरुं प्रति सामर्षो जातः। द्वावपि चारित्रं पालयन्तौ मृत्वाऽन्ते देवलोकं गतौ।

इतश्च कौशाम्बीनगर्यां तापसनामकः कोऽपि धनिक आसीत्। स स्वगृहे मृत्वा लोभावेशेन सूकरो जातः, स स्वभवनादिकं दृष्ट्वा जातिस्मरणं प्राप्तवान्।

उसके लिए राजा को चाहिये कि जरूर ध्यान रखे। अपराजित मुनि की बात सुनकर राजाने समझकर कहा कि महाराज! आजपीछे ऐसा नहीं होगा, आप मेरे इस अपराध को क्षमा करें। तथा राजकुमार और पुरोहित पुत्र ने भी अपराजित मुनि से क्षमा मागी। फिर उपदेश सुनकर वे दोनों प्रव्रजित हो गये। प्रव्रज्या लेने पर राजपुत्र ने तो शुद्ध भाव से चारित्र का पालन किया परन्तु जो पुरोहित का पुत्र था, वह जाति मद से संयम का आराधन पूरा नहीं करता था और अपने पेट की पीड़ा को याद करता हुवा अपने गुरु अपराजित मुनि पर रुष्ट भाव रखता था। अन्त में ये दोनों ही चारित्र की पालना करते हुए काल धर्म को पाकर देव लोक में देव हुए।

इधर–कौशाम्बी नामकी एक नगरी थी। उसमें तापस नामका एक हिंसक धनिक व्यक्ति रहता था। वह लोभ के वश होकर मरा तो अपने ही घर पर सूअर की योनि में उत्पन्न हुआ। अपने पूर्व के भवना

પિડા પહોચાડનારાઓ માટે રાજાએ જરૂર ધ્યાન રાખવુ જોઈએ અપરાજીત મુનિની વાત સાભળીને રાજાએ સમજી જઈ ને કહ્યુ કે, મહારાજ! હવેથી એવુ નહી બને આપ મારા આ અપરાધને ક્ષમા કરો રાજકુમાર અને પુરોહિતના પુત્રે પણ અપરાજીત મુનિની ક્ષમા માગી ત્યાર બાદ ઉપદેશ સાભળીને તે બન્ને પ્રવ્રજીત બન્યા પ્રવ્રજ્યા લીધા પછી રાજપુત્રે શુદ્ધ ભાવથી ચારિત્રનુ પાલન કર્યું પરતુ જે પુરોહિતનો પુત્ર હતો તે જાતીના મદના કારણે સયમનુ આરાધન પૂર્ણ રીતે કરતો ન હતો અને પોતાના પેટની પીડાને યાદ કરતા કરતા અપરાજીત મુનિ ઉપર ક્રોધભાવ રાખતો હતો અતમા એ બન્ને ચારિત્રનુ પાલન કરતા કરતા કાળધર્મને પામીને દેવલોકમા દેવ થયા

આ તરફ કોશાબી નામની એક નગરી હતી એમા તાપસ નામનો એક હિસક ધનવાન માણસ રહેતો હતો તે લોભવશે કરીને પોતાના જ ઘરમા સૂવર (ભૂડ) રૂપે જન્મ્યો પોતાના પૂર્વના મકાન આદિ જોઈને

एकदा तत्पूर्वभवपुत्रास्त तस्यैव श्राद्धदिने हतवन्तः, ततः स्वगृह एवासौ सर्पो जातः, तस्मिन्नपि भवे तस्य जातिस्मरण सजातम् । पुनस्त एव पूर्वभवपुत्रास्त सर्प गृहान्तर्भ्रमन्त दृष्ट्वा जघ्नुः । तदनन्तरमसौ स्वपुत्रस्य पुत्रोऽभवत्, पित्रा तस्य 'अशोकदत्त' इति नाम कृतम् । स तत्रापि जन्मनि जातिस्मरण प्राप्य मूकत्वमङ्गीचकार । पूर्वभवीया पुत्रवधूरिदानी माता जाता, कथमेना मातेति ब्रवीमि । पुत्रोऽपि पिताभवत् कथमेन 'तातः' इति सबोधयामि, इत्येव मनसि विचार्य स मूकोऽभवत् । मातापितृभ्या तन्मूकत्वापनयनार्थ बहवः प्रयत्नाः कृतास्तथापि तस्य मूकत्वं नापगतम्, अतो लोकास्त मूकनाम्नाऽऽह्वयन्ति ।

दिकको देखकर उस सूअर के बच्चे को जातिस्मरण ज्ञान हो गया । एक दिन की बात है कि पुत्रोंने अपने बाप के श्राद्ध के निमित्त उस सूअर को मार डाला । यह मर कर अपने ही घर मे सर्प हुआ । इस भव मे भी इसे जातिस्मरण ज्ञान हो गया । पुत्रों ने अपने घर में इधर उधर घूमते हुए सर्प को जब देखा तो उसको मार डाला । मर कर यह तृतीय भव में अपने पुत्र का पुत्र हुआ । पिताने इसका नाम, अशोकदत्त रक्खा । इस अवस्था में भी इसे जातिस्मरण ज्ञान हो गया, अतः इसने मूकपना अगीकार कर लिया । जो पूर्वभव मे मेरी पुत्रवधू थी वह इस भव मे माता हो गई है अतः कैसे तो इसे माता कह-कर पुकारूँ तथा जो पुत्र था वह भी अब मेरा बाप बन गया है-इसलिये अब इसे पिता कैसे कहूँ, ऐसा मन में विचार कर उसने अपना

આ સૂવરના બચ્ચામા જાતિ સ્મરણ જ્ઞાન થયુ એક દિવસની વાત છે પુત્રોએ પોતાના બાપના શ્રાદ્ધ નિમિત્તે આ સૂવરને મારી નાખ્યુ ત્યાથી મરીને ફરીથી પોતાના એજ ઘરમા સર્પ થયો આ ભવમા પણ તેને જાતિ સ્મરણ જ્ઞાન થયુ પુત્રોએ પોતાના ઘરમા આમ તેમ ઘુમતા સર્પને જ્યારે જોયો ત્યારે તેને મારી નાખ્યો મરીને ત્રીજાભવમા પોતાના પુત્રના પુત્ર (પૌત્ર) તરીકે જન્મ્યો પિતાએ તેનુ નામ અશોકદત્ત રાખ્યુ આ અવસ્થામા પણ તેને જાતિસ્મરણ જ્ઞાન થયુ આથી તેણે મૌનવ્રત ધારણ કરી લીધુ પહેલા ભવમા જે મારી પુત્રવધૂ હતી તે આ ભવમા મારી માતા થઈ છે તો કેવી રીતે હુ માતા કહીને બોલાવુ જે મારો પુત્ર હતો તે અત્યારે મારો બાપ થઈ ગયેલ છે તેથી હવે તેને પિતા તરીકે કેમ સબોધન કરૂ ? એમ મનમા વિચાર

एकदा चतुर्ज्ञानधराः स्थविरा· स्वज्ञानोपयोगेन मूकं विज्ञाय तं प्रतिबोधयितुं तत्र शिष्यपरिवारैः सह समागताः, तैश्च मूकगृहे द्वौ श्रमणौ प्रेषितौ तत्रैकेन मूकस्य पुरतः स्थविरशिक्षिता गाथा पठिता।

" तावस ! किमिणा ? मूअव्वयेण पडिवज्ज जाणिउ धम्मं।
मरिऊण सूअरोरग, जाओ पुत्तस्स पुत्तोत्ति ॥ १ ॥ "

मूकभाव (गुगापन) रखना ही अच्छा समझा। माता पिता ने अपने बच्चे की जब ऐसी स्थिति देखी तो उसकी मूकता दूर करने के लिये उन्होंने अनेक प्रयत्न किये, परन्तु उसकी मूकता दूर नहीं हुई, इसलिये लोगों ने उसका नाम " मूक " रख दिया, और इसी नाम से उसे बुलाने लगे।

एक समय कि बात है कि चार ज्ञान के धारी स्थविर मुनि अपने ज्ञानोपयोगसे उस मूक की परिस्थितिको जानकर उसे प्रतिबोधित करनेके लिये वहा शिष्यमडलीसहित आये। उन्होंने उस मूकके घर पर दो मुनियों को भेजा। उनमेसे एक मुनिने उस मूक के आगे स्थविरशिक्षा से युक्त एक गाथा पढी। वह गाथा इस प्रकार है—

तावस ! किमिणा ? मूअव्वयेण पडिवज्ज जाणिउ धम्मं।
मरिऊण सूअरोरग, जाओ पुत्तस्स पुत्तो त्ति ॥ १ ॥

કરીને તે બાળકે મૂગાપણુ રાખવાનુ યોગ્ય માન્યુ માતા પિતાએ જ્યારે બાળકની આ સ્થિતિ જોઈ ત્યારે તેનુ મૂગાપણુ દૂર કરવા માટે અનેક પ્રયત્નો કર્યા પરતુ તેનુ મૂગાપણુ દૂર ન થયુ આથી લોકોએ તેનુ નામ "મૂગો" રાખ્યુ અને એજ નામથી તેને બોલાવવા લાગ્યા

એક વખત ચાર જ્ઞાનના ધારી સ્થવિરે પોતાના જ્ઞાનના ઉપયોગથી આ મૂગાની પરિસ્થિતિ જાણીને તેને પ્રતિબોધિત કરવા માટે શિષ્ય મડળી સાથે ત્યા પધાર્યા તેઓએ આ મૂગાના ઘેર બે મુનિઓને મોકલ્યા આમાથી એક મુનિએ આ મૂગાની આગળ સ્થવિરની શીખવેલી એક ગાથા ગાઈ તે ગાથા આ પ્રકારની છે

तावस ! किमिणा ? मूअवयेण, पडिवज्ज जाणिउ धम्मं।
मरिऊण सूअरोरग, जाओ पुत्तस्स पुत्तोत्ति ॥ १ ॥

छाया—तापस ! किमनेन मूकव्रतेन प्रतिपद्यस्व ज्ञात्वा धर्मम् ।
मृत्वा सूकर उरगो जातः पुत्रस्य पुत्र इति ॥ १ ॥"

मूकस्ता गाथा श्रुत्वाऽऽश्चर्यं गतस्तौ प्रणम्य पृच्छति – भवद्भिरेतत् कथ ज्ञातम् ? तौ ब्रूतः–इहोद्यानेऽस्मद्गुरवः समवसृतास्ते खलु जानन्ति । ततोऽसौ मूकस्ताभ्यां श्रमणाभ्या सह गत्वा नगरोद्याने स्थविराणा वन्दन कृत्वा तद्देशना श्रुत्वा श्रावको भूत्वा मूकत्व परित्यक्तवान् ।

इतश्च कृतजातिमदः पुरोहितपुत्रजीवदेवः कृताञ्जलिः सन् महाविदेहे तीर्थंकर-समीपे पृच्छति–भगवन् ! किमह सुलभबोधिस्तदितरो वा ? भगवता प्रोक्तम्–त्व दुर्लभबोधिकोऽसि । देवः पुनरपृच्छत्–इतश्च्युतः सन् कुत्राहमुत्पन्नो भविष्यामि ?

इस गाथा को सुनकर मूक को बडा भारी आश्चर्य हुआ। उसने उन दोनों को नमस्कार कर पूछा–आपने हमारी सूअर की पर्याय से लेकर यहा तक की समस्त परिस्थिति कैसे जानली ? उन्होंने कहा–कि इस नगर के उद्यान मे हमारे गुरु महाराज पधारे हुए हैं वे तुम्हारी इस समस्त स्थितिको जानते हैं। मूकने जब यह सुना तो वह उनदोनों मुनियों के साथ उद्यान मे आया। उसने सब मुनियों को नमस्कार एव वदन किया। पश्चात् उनसे धर्मका उपदेश सुनकर श्रावक हो गया और मूकता का परित्याग कर दिया।

जातिमद करने वाला जो पुरोहितपुत्र का जीव था कि जो मरकर देव की पर्याय से उत्पन्न हुआ था उसने हाथ जोड कर महा-विदेह क्षेत्र मे तीर्थंकर श्री सीमधर स्वामी के पास ऐसा प्रश्न किया

આ ગાથા સાભળીને તે મૂગાને ભારે આશ્ચર્ય થયુ તેણે આ બન્ને સ્થવિરોને નમસ્કાર કરીને પૂછ્યુ, "તમોએ મારી સૂવરની સ્થિતિથી માડીને આજ સુધીની સમસ્ત પરિસ્થિતિ કેમ જાણી ?" તેઓએ કહ્યુ કે, "આ નગરના બગીચામા અમારા ગુરુ મહારાજ પધાર્યા છે અને તેઓ તમારી સઘળી બીના જાણે છે" મૂગાએ જ્યારે આ જાણ્યુ ત્યારે તે બન્ને મુનિઓની સાથે બગીચામા આવ્યો, અને તેણે બધા મુનિઓને નમસ્કાર અને વદના કરી ત્યાર પછી તેમની પાસેથી ધર્મનો ઉપદેશ સાભળીને તે શ્રાવક બની ગયો અને મૂગાપણાને છોડી દીધુ

જાતિમદ કરવાવાળા પુરોહિત પુત્રનો જીવ જે મરીને દેવની પર્યાયમા ઉત્પન્ન થયો હતો તેણે હાથ જોડીને મહાવિદેહ ક્ષેત્રમા તીર્થંકર શ્રીમધર સ્વામીની સમક્ષ એવો પ્રશ્ન કર્યો કે, "હે ભગવત ! હુ સુલભબોધી છુ કે દુર્લભ-બોધી છુ ?" ભગવાને જવાબમા કહ્યુ કે, તમે દુર્લભબોધી છો દેવે ફરી પ્રશ્ન

भगवता कथितम्-कौशाम्बीनगर्यां मूकभ्राता भविष्यसि। धर्मप्राप्तिश्च मूकादेव तव भविष्यति। इत्येवं भगवद्वचनं श्रुत्वाऽसौ देवस्तं प्रणम्य कौशाम्बीनगर्यां मूकोपान्तिकमागत्य तस्मै बहुद्रव्यं दत्त्वा प्रोक्तवान्-स्वर्गात् प्रच्युतस्य मम जन्म त्वन्मातुर्गर्भे भविष्यति, तदा तस्या अकालेऽप्याम्रदोहदो भविष्यति। तदर्थं सर्वर्तु फलदानाम्रवृक्षः कौशाम्ब्याः समीप एव पर्वतस्य निर्जनप्रदेशे मया रोपितः। यदा सा तद्दोहदाकुलाऽऽम्रं याचते तदा तस्याः पुरस्त्वया वाच्यम्। यदि जनिष्यमाणं बालकं मह्यं ददासि, तदाऽऽम्रफलमानीय तुभ्यं ददामि।

कि हे भगवान्! मैं सुलभबोधि हूं कि दुर्लभबोधि हूं? भगवान ने इसके उत्तर में कहा कि तुम दुर्लभबोधि हो। देव ने पुनः प्रश्न किया कि मैं यहां से च्यवकर कहा उत्पन्न होऊँगा? भगवान ने कहा कि कौशाम्बी नगर में मूक के भाई होगे। वहा तुम्हें धर्म की प्राप्ति मूक से ही होगी। इस प्रकार भगवान् की वाणी सुनकर वह देव उन्हें नमन कर के कौशाम्बी नगरी में मूक के पास आया और उसे बहुत सा द्रव्य देकर कहने लगा कि मैं स्वर्ग से च्यवकर तुम्हारी माता की कुक्षि में जन्म धारण करूगा। उस समय उसे अकाल में आम खाने का दोहला उत्पन्न होगा। उस दोहले की पूर्ति के लिये सर्वऋतुओं में फल देने-वाला आम का वृक्ष मैंने पहिले से ही कौशाम्बी नगरी के समीप के पर्वत के निर्जन प्रदेश में आरोपित कर दिया है। जिस समय वह दोहद से आकुलित होकर आम की याचना करे तो तुम उससे ऐसा कहना कि जो बालक उत्पन्न होगा उसे यदि तुम मुझे देना अंगीकार करो तो मै तुम्हें लाकर आम देता हू।

કર્યો, હુ અહિંથી ચ્યવીને કયા ઉત્પન્ન થઈશ ? ભગવાને કહ્યુ કે, કૌશાબી નગરીમા મૂગાનો ભાઈ થઈશ ત્યા તમને ધર્મની પ્રાપ્તિ મૂગાથી થશે આ પ્રકારની ભગવાનની વાણી સાભળીને તે દેવ નમસ્કાર કરીને કૌશાબી નગરીમા તે મૂગાની પાસે આવ્યા અને તેને ખૂબ દ્રવ્ય દઈને કહેવા લાગ્યા કે હુ સ્વર્ગથી ચ્યવીને તમારી માતાની કુખે જન્મ ધારણ કરીશ એ વખતે તેને અકાળે કેરી ખાવાનો ભાવ (દોહદ) ઉત્પન્ન થશે આ દોહદની સફળતા માટે સર્વ ઋતુઓમા ફળ દેનાર આબાના વૃક્ષને પહેલેથી જ કૌશાબી નગરીની પાસે આવેલા પર્વતના નિર્જન પ્રદેશમા મે વાવી દીધેલ છે જ્યારે તે દોહદથી વ્યાકુળ થઈને કેરીની માગણી કરે ત્યારે તારે તેને એ પ્રમાણે કહેવુ કે, જે બાળક જન્મે તેને મને સોપવાનુ સ્વીકારો તો હુ તમને કેરી લાવી આપુ.

एवमुक्ता तत्र माता यदि गर्भस्थपुत्रदान स्वीकुर्यात् तर्हि तस्यै त्वया मद्दर्शिताऽऽम्रफल दातव्यम्। जातस्य मम यथा जैनधर्मप्राप्तिर्भवेत् तथा प्रयत्नस्त्वया कर्तव्यः। एवमुक्त्वा स पुरोहितपुत्रजीवदेवो गतः।

अन्यदा कदाचिदसौ देवो देवलोकाच्च्युतस्तस्या गर्भे समुत्पन्नः, तदा तस्या आम्रदोहदः समुत्पन्नः। मूकेन पूर्वोक्तव्यवस्था कारयित्वाऽऽम्रदोहदः पूरितः। पुत्रो जातः। तस्यार्हद्दत्त इति नाम मातापितृभ्यां कृतम्। तदनन्तरमसौ मूकस्त वालसोदर लालयन् साधूना समीप तद्वन्दनार्थं नयति, परन्त्वसौ दुर्लभबोधि-

---

तुम्हारी माता जब तुम्हारे इस कथन को मजूर कर ले अर्थात्-गर्भस्थ पुत्र का तुम्हे देना स्वीकार कर ले-तो तुम उसके लिये मेरे द्वारा बताये हुए आम के वृक्ष से आम लाकर दे देना। तथा तुम इस प्रकार का प्रयत्न भी करते रहना कि जिस से मुझे जैनधर्म की प्राप्ति हो। इस प्रकार कह कर वह पुरोहित के पुत्र का जीव देव तिरोहित हो गया।

किसी समय अपनी आयु के समाप्त होने पर यह स्वर्गलोक से च्यवकर मूक की माता के गर्भ में अवतरित हो गया। उस की माता को आम खाने का दोहला उत्पन्न हुआ। मूक ने पूर्वोक्त व्यवस्था करवा कर उस के आम के दोहले की पूर्ति की। पुत्र का जन्म हुआ। उसका नाम अर्हद्दत्त रक्खा गया। अर्हद्दत्त को जो कि अपना वालसोदर था मूक ने बडे चाव से लाड प्यार से रखा। कभी २ यह उसे साधुओं के समीप भी वदना कराने के लिये ले जाता था, परन्तु यह तो दुर्लभ-

---

તમારી માતા જ્યારે તમારી આ માગણીને મજુર કરે અર્થાત ગર્ભમા રહેલા પુત્રને તમને સોપી દેવાનો સ્વીકાર કરે ત્યારે તમારે મે તમને બતાવેલા આબાના વૃક્ષ ઉપરથી કેરી લાવીને તેને આપવી તથા તમારે એવા પ્રકારના પ્રયત્ન કરતા રહેવુ કે જેનાથી મને જૈનધર્મની પ્રાપ્તિ થાય આ પ્રમાણે કહીને તે પુરોહિત પુત્રનો જીવ-દેવ અલોપ થઈ ગયો. કેટલાક સમય બાદ પોતાના આયુષ્યની સમાપ્તિ થવાથી તે દેવ સ્વર્ગલોકથી ચ્યવીને મૂગાની માતાના ગર્ભમા ઉત્પન્ન થયા તેની માતાને કેરી ખાવાનુ મન થયુ મૂગાએ પહેલેથી જ વ્યવસ્થા કરીને તેની કેરી ખાવાની ઈચ્છાને પૂર્ણ કરી સમય જતા પુત્રનો જન્મ થયો તેનુ અર્હદત્ત નામ રાખવામા આવ્યુ અર્હદત્ત કે જે પોતાનો નાનો ભાઈ થતો હતો તેને મૂગાએ ખૂબ લાડ પ્યારથી રાખ્યો કોઈ કોઈ વાર તે તેને સાધુઓની પાસે વદના કરવા માટે લઈ જતો હતો પરતુ આ તો

त्वेन साधून् दृष्ट्वा रोदिति। एवमाबाल प्रतिबोधितोऽप्यसौ न बोधिं लभते। ततस्तद्भ्राता मूकः प्रव्रजितो भूत्वा सयम परिपाल्य देवलोक गतः।

अथ तेन मूकजीवदेवेनासौ दुर्लभबोधिर्बालकः प्रतिबोधार्थं जलोदरव्याधि युक्तः कृतः, स्वय च वैद्यरूप कृत्वा तत्समीपमागत्याह–अह सर्वरोगोपशमन करोमि। जलोदरी वदति–मम जलोदरव्याधिं प्रशमय। वैद्येनोक्तम्–असाध्योऽय तव रोगः, तथापि तत्प्रतीकार करोमि, यदि ममौषधकोत्थलक स्कन्धे समारोप्य मामनुगच्छसि। जलोदरिणोक्तम्–एवमस्तु। ततो वैद्येन स जलोदरी निर्व्याधिः कृतः।

बोधि था, इसलिये साधुओं को देखते ही रोने लग जाता। इस प्रकार बाल्य अवस्था से प्रतिबोधित करने पर भी यह बोधि को प्राप्त नहीं कर सका। इस के बाद उसके बडे भाई मूकने दीक्षा धारण कर ली और सयम का पालन कर अन्तमें वह देवलोक में जा कर उत्पन्न हो गया।

अपने सहोदर को प्रतिबोधित करने के लिये मूक के जीव देव ने उसके शरीर मे जलोदर की व्याधि उत्पन्न कर दी। यह उसने इस लिये की कि देखे यह दुर्लभबोधि कैसे है। तथा स्वय वैद्य का रूप ले कर उसके पास आ कर कहने लगा कि मैं समस्त रोगों को दूर करने का इलाज करता हू। उस जलोदरी बालक ने कहा कि ठीक है आप मेरे इस रोग का इलाज करें। वैद्य ने प्रत्युत्तर में कहा कि यद्यपि तुम्हारा यह रोग असाध्य है तो भी इस शर्त पर प्रयत्न करता हू कि यदि तुम मेरे इस कोथले को कि जिस में औषधिया भरी हैं अपने कधे पर

દુર્લભ બોધી હતો એટલે સાધુઓને જોઈને રોવા લાગી જતો આ પ્રમાણે બાલ્યાવસ્થાથી જ તેને પ્રતિબોધિત કરવા છતા પણ તે બોધને પ્રાપ્ત કરી શકયા નહી આ બાદ તેના મોટાભાઈ ભૂગાએ દીક્ષા ધારણ કરીને, સયમનુ પાલન કરીને, અતમા દેવ લોકમા ઉત્પન્ન થયો પોતાના સહોદરને પ્રતિબોધિત કરવા માટે ભૂગાના જીવ દેવે તેના શરીરમા જળોદરની વ્યાધિ ઉત્પન્ન કરી તે વ્યાધિ એટલા માટે ઉત્પન્ન કરી કે, જોઉ તો ખરો કે તે દુર્લભ બોધી કેવો છે? પછી પોતે વૈદ્યનુ રૂપ લઈને તેની પાસે આવીને કહેવા લાગ્યા કે, સમસ્ત રોગોને નિવારવાનો ઈલાજ મારી પાસે છે તે જળોદરવાળા બાળકે કહ્યુ કે, આપ મારા આ રોગનો ઈલાજ કરો વૈદે પ્રત્યુત્તરમા કહ્યુ કે જો કે તમારો આ રોગ અસાધ્ય છે તો પણ એવી શરત ઉપર પ્રયત્ન કરૂ કે, તમે મારા આ કોથળાને જેમા ઔષધીઓ ભરી છે તેને તમારા કાધ ઉપર રાખીને મારી પાછળ

अथ तेन वैद्येनौषधकोत्थलकस्तस्मै वाहनार्थं समर्पितः। स चार्हद्दत्तः कोत्थलकमुत्थाप्य स्कन्धोपरि वहन् वैद्यपृष्ठतश्चलति। तथा स कोत्थलको देवमायया ऽतीवभारकारकः संजातः, तेनातिभारेण स श्रान्तोऽपि तमुत्सृज्य गन्तु न शक्नोति, चिन्तयति च-अह वचनबद्धोऽस्मि, कथमिम भार परित्यजामि, कोत्थलक वहतो ममैतत्पृष्ठतो गमनेन पुनर्जलोदरव्याधिर्न स्यादतो वज्रसार तुल्यमिव भार वहन् यदह खञ्जो भवामि तन्मे योग्य भवतीत्येव विचिन्त्य स कोत्थलक वहन् वैद्यमनुगच्छति।

रख कर मेरे पीछे२ चलो तो। जलोदरी ने कहा इस में कौन सी बड़ी बात है। 'यह मेरा कोथला उठायेगा' ऐसा जानकर वैद्य ने इलाज के द्वारा उसको व्याधिमुक्त कर दिया। वैद्यने अपना औषधि का कोथल उठा कर चलने के लिये दे दिया। अर्हद्दत्त उस कोथले को कन्धे पर रख कर वैद्य के पीछे२ चलने लगा। कोथला देव की माया से ले जाते ले जाते मार्ग में बहुत वजनदार बन गया। उससे वह बहुत थक गया। परन्तु फिर भी उसकी हिम्मत उसे छोड़कर आगे जाने की नही हुई। विचारने लगा कि मैं वचन बद्ध हो चुका हूं अतः अब इस भार को कैसे छोड़सकता हू। तथा यदि कोथले को लाद कर इस वैद्य के पीछे२ जो न चलू तो फिर जलोदर हो जानेकी आशका है, अतः जैसे भी बने वज्र-समान भारी इस कोथले को लेकर ही चलने में श्रेय है, चाहे मेरे शिर के बाल भी क्यों न घिस जायँ। इस प्रकार विचार कर वह कोथले को सिर पर लिए हुए वैद्य के पीछे २ चलता रहा।

પાછળ ચાલો જળોદર વાળાએ કહ્યુ કે, તેમાં કઈ મોટી વાત છે 'આ મારો કોથળો ઉઠાવશે' એવું જાણી ને વૈદે ઈલાજ દ્વારા તેને વ્યાધિમુક્ત કરી દીધો વૈદે પોતાની ઓષધીનો કોથળો ઉઠાવીને ચાલવા માટે તેને આપ્યો અર્હદત્ત તે કોથળાને કાધ ઉપર રાખીને વૈદની પાછળ પાછળ ચાલવા લાગ્યો કોથળો દેવની માયાથી ચાલતા ચાલતા માર્ગમા ઘણો વજનદાર બની ગયો, આથી તે ઘણો જ થાકી ગયો અને આગળ ચાલવાની તેનામા હિંમત ન રહી છતા પણ તે વિચારવા લાગ્યો કે હુ વચનથી બધાયેલ છુ માટે હવે આ ભારને હુ કેવી રીતે છોડી શકુ ? અને જો કોથળાને ઉપાડીને હુ આ વૈદની પાછળ પાછળ ન ચાલુ તો ફરી પાછો જળોદરનો ઉપદ્રવ થઈ જવા સભવ છે જેમ બને તેમ વજ્ર સમાન ભારે આ કોથળાને ઉપાડીને ચાલવામા જ શ્રેય છે મારા માથાના વાળ ઘસાઈ જાય તો પણ મારે કોથળાને ઉપાડીને ચાલવુ જોઇએ આ પ્રકારનો વિચાર કરી માથા ઉપર કોથળો લઈ તે વૈદની પાછળ પાછળ ચાલતો રહ્યો

एकदा स मायिको वैद्यस्तं मुनिसन्निधौ नीत्वा वदति यदि त्वं दीक्षां गृह्णासि, तर्हि त्वां मुञ्चामि। स भाराक्रान्तो वदति ग्रहीष्याम्येव दीक्षाम्। ततोऽसौ मायिक वैद्यस्तस्मै दीक्षां प्रदाप्य स्वयं देवलोकं गतः। देवे स्वस्थानं गते स दुर्लभबोधित्वादरतिपरीषहेणाभिभूतः सन् संयमं त्यक्तुं समुद्यतः। ततो देवेनावधिना ज्ञात्वा पुनरपि तथैव जलोदरं कृत्वा वैद्यरूपेणागत्य पुनरसौ प्रतिबोधितः। पुनर्गते च देवे परीषहाभिभूतेन तेन दीक्षात्यागो मनसि धृतः। तदाऽसौ वैद्यरूपो देवस्तृतीय वारं प्रतिबोध्य व्रते स्थिरीकरणार्थमर्हद्दत्तसमीप एव तिष्ठति।

अब वह मायिक वैद्य उस जलोदरी को मुनि के पास ले गया और कहने लगा कि यदि तुम दीक्षा धारण करलो तो मैं तुम्हें छोड़ दूं। भार से हेरान होकर उसने विचार किया कि-'अच्छा है दीक्षा लेने से इस वजन को उठाने के दुःख से तो बच जाऊँगा', और बोला दीक्षा ही ले लूंगा। वैद्य उसको संयम दिला कर अपने स्थान देवलोक को चला गया। देव को अपने स्थान पर गया हुआ जानकर, वह दीक्षा का परित्याग करने को उद्यत हुवा। देवने पुनः उसे जलोदर रोग से पीडित किया और वैद्य के रूप से आकर प्रतिबोधित किया। फीर भी वह अरतिपरीषह से उद्विग्न होकर संयम छोडने की इच्छा करने लगा। फिर भी देव आकर उसको प्रतिबोधित किया, और "यह संयम में स्थिर बना रहे" इस ख्याल से वह देव स्वयं इसके पास रहने लगा।

એ માયાધારી વૈદ્ય એ જળોદરવાળાને મુનિની પાસે લઈ ગયા અને કહેવા લાગ્યા કે જો તમે દીક્ષા ધારણ કરી લ્યો તો હું તમને છોડી દઉં ભારથી હેરાન બનેલા તેણે વિચાર કર્યો કે,–'ઠીક છે દીક્ષા લેવાથી આ વજનને ઉઠાવવાના દુઃખથી તો બચી જઈશ' આમ વિચારી તેણે કહ્યુ કે ભલે ! હું દીક્ષા લઈશ તે પછી તેને દીક્ષા અપાવી વૈદ્ય પોતાના સ્થાને દેવલોકમાં ચાલ્યા ગયા દેવને પોતાના સ્થાન ઉપર ગયેલા જાણીને તે દીક્ષાનો પરિત્યાગ કરવા તૈયાર થયો દેવે ફરીથી તેને જળોદરના રોગથી પીડિત બનાવ્યો અને વૈદ્યના સ્વરૂપથી આવીને પ્રતિબોધિત કર્યો ફરીથી તે અરતિપરીષહથી ઉદ્વેગ પામીને સંયમ છોડવાની ઇચ્છા કરવા લાગ્યો ફરી પાછા દેવે આવીને તેને પ્રતિબોધીત કર્યો અને "આ સંયમમાં સ્થિર બની રહે" એવા ખ્યાલથી તે દેવ પોતે તેની પાસે રહેવા લાગ્યા

एकदा स देवो मनुष्यवेषेण तृणभारं गृहीत्वा कस्मिंश्चित् प्रज्वलति ग्रामे प्रविशति, तदा संयमारतिं कुर्वन्नर्हद्दत्तमुनिः प्राह–ज्वलति ग्रामे तृणभारं नयन् कथं प्रविशसि ? किं मूढोऽसि ? देवेनोक्तम्–त्वं तु महामूढोऽसि, यतः सकलकल्याणकारणं संयमं विहाय क्रोधमानमायालोभवह्निप्रज्वलिते सकलानर्थकरे गृहवासे पुनः पुनर्वार्यमाणोऽपि प्रवेष्टुमिच्छसि ?। स एतद्वचनं श्रुत्वाऽप्यरतिं सर्वथा न मुञ्चति।

एक दिन की बात है कि वह देव मनुष्य का वेष धारण कर, घास का गट्ठा लेकर एक गांव में कि जिसमे आग लगी हुई थी जाने लगा। उस समय अरतिभाव को धारण करने वाले उस अर्हद्दत्त मुनि ने उस से कहा कि तुम कितने मूर्ख हो जो आग से जल रहे इस ग्राम में घास का भारा लेकर जा रहे हो। इस स्थिति में तो कोई मूर्ख भी इस गाँव में घास का भारा लेकर जाने को तैयार नहीं हो सकता है, अतः तुम्हारे जैसे समझदार व्यक्ति को ऐसा काम करना इस समय सर्वथा अनुचित है। अर्हद्दत्त मुनि की इस बात को सुनकर देव ने कहा कि–परोपदेश मे पांडित्य प्रदर्शन करने वाले दुनिया में अनेक मनुष्य हैं तुम भी उन्हीं मे से एक हो। मैं तो समझता हूं कि मेरी अपेक्षा अधिक मूर्ख तुम हो जो कल्याण के कारणभूत इस ग्रहण किये हुए संयम में अरतिभाव धारण करते हुए क्रोध, मान, माया एवं लोभ–रूपी अग्नि से प्रज्वलित एवं सकल अनर्थों के उत्पादक ऐसे गृहस्थाश्रम में जाने के लिये बार२ मना करने पर भी संयम छोडने की इच्छा करते हो।

એક સમય તે દેવે મનુષ્યનો વેશ ધારણ કરીને ઘાસની ગાસડી લઈ એક ગામમા કે જ્યા આગ લાગી હતી ત્યા જવા લાગ્યા તે સમયે અરતી ભાવના ધારણ કરવાવાળા તે અર્હદત્ત મુનિએ તેમને કહ્યુ, કે, તમે કેવા મૂર્ખ છો કે, આગથી બળી રહેલા ગામમા ઘાસનો ભારો લઈને જાવ છો ? આ સ્થિતિમા તો કોઈ મૂર્ખ પણ તે ગામમા ઘાસનો ભારો લઈને જવાની તૈયારી ન કરે માટે તમારા જેવી સમજદાર વ્યક્તિએ એવુ કામ કરવું આ સમયે સર્વથા અનુચિત છે અર્હદત્ત મુનિની આ વાતને સાભળીને દેવે કહ્યુ કે, પારકાને ઉપદેશ આપવામા પડિતાઈનુ પ્રદર્શન કરવાવાળા દુનિયામા અનેક મનુષ્યો છે તેમાના તમે એક છો હુ તો સમજુ છુ કે મારી અપેક્ષાએ તમે અધિક મૂર્ખ છો જે કલ્યાણના કારણભૂત એવા લીધેલા સયમમા અરતી ભાવ ધારણ કરીને, ક્રોધ, માન, માયા, લોભ રૂપી અગ્નિથી પ્રજવલિત એવા સકળ અનર્થોના ઉત્પાદક એવા ગૃહસ્થાશ્રમમા જવા માટે વારવાર મના કરવા છતા પણ સયમ છોડવાની ઈચ્છા કરો છો આ પ્રમાણે તે દેવના

अन्यदा कदाचित् तेन सह पुरः पुरश्चलन्नसौ देवः पन्थान विहाय कण्टकाकीर्णेनोत्पथेनाटवीं गच्छति । ततोऽसौ दुर्लभबोधिरर्हद्दत्तः साग्रह वदति पन्थानं हित्वा कथमुत्पथेन गच्छसि ?। देवेनोक्तम्–त्वमपि विशुद्ध मोक्षमार्गं परित्यज्याऽऽधिव्याधिरूपे कण्टकाकीर्णे ससारमार्गे कस्माद् व्रजसि ? एवमुक्तोऽप्यर्हद्दत्तो बोधिमलब्ध्वा वदति–कस्त्वम् । ततो देवः स्वपूर्वभवसम्बन्धिन मूकरूप दर्शयित्वा माह–हे भ्रातः! शृणु, भवता पूर्वजन्मनि देवभव प्राप्य मम निगदितम्–यदा स्वर्गा

इस प्रकार उस देव के वचन सुनकर अर्हद्दत्त मुनि अरतिपरीषह को सर्वथा नहीं त्याग सका। देवने और भी उपाय उसे समझाने के लिये किये जैसे–कोई एक दिन जब अर्हद्दत्त बाहर जा रहे थे तब देव भी इनके आगे २ चलने लगा और रास्ता छोड़कर कुरास्ते जाने लगा। वह मार्ग कण्टकाकीर्ण था एव अटवी की ओर जानेवाला था। उसकी इस प्रकार चाल देखकर अर्हद्दत्त मुनि ने कहा कि–तुम कैसे आदमी हो जो मार्ग का परित्याग कर कुमार्ग से जा रहे हो। तब देव ने भी अर्हद्दत्त से कहा कि तुम भी कैसे आदमी हो जो विशुद्ध मोक्षमार्ग का परित्याग कर आधिव्याधिरूप कटकों से आकीर्ण ससारमार्ग में जाने को तैयार हो रहे हो। इस प्रकार जब देव ने कहा तो वह अर्हद्दत्त कहने लगा कि–सच तो कहो तुम कौन हो। देवने अर्हद्दत्त की इस प्रकार बात सुनकर अपना पूर्वभवसबधी मूक रूप दिखा कर कहा–हे मित्र! सुनो आपने पूर्वभव में देवभव प्राप्त कर मुझ से कहा था कि यदि मैं

વચન સાભળીને પણ અર્હદત્ત મુનિએ અરતિપરીષહનો ત્યાગ સર્વથા ન કર્યો દેવે બીજા પણ ઉપાય તેને સમજાવવા માટે કર્યા જેમ કોઈ એક દિવસ અર્હદત્ત બહાર જઈ રહ્યા હતા ત્યારે દેવ પણ તેની આગળ આગળ ચાલવા લાગ્યા અને રસ્તો છોડીને કુરસ્તે જવા લાગ્યા તે માર્ગ કાંટાથી ભરેલ હતો અને ઘોર જગલ તરફ જતો હતો તેની આ પ્રકારની ચાલ જોઈને અર્હદત્ત મુનિએ કહ્યુ તમે કેવા માણસ છો કે માર્ગનો ત્યાગ કરી કુમાર્ગે જઈ રહ્યા છો ત્યારે દેવે પણ અર્હદત્તને કહ્યુ કે, તમે પણ કેવા આદમી છો કે, વિશુદ્ધ મોક્ષ માર્ગનો પરિત્યાગ કરી આધિ વ્યાધિ રૂપ કાંટાઓથી ભરેલા સ સારમાર્ગમા જવાને તૈયાર થઈ રહ્યા છો આ પ્રકારે દેવે કહ્યું એટલે અર્હદત્ત કહેવા લાગ્યા કે, સાચુ કહો તમે કોણ છો ? દેવે અર્હદત્તની આ વાત સાભળીને પોતાના પૂર્વભવ સ બ ધી મૂ ગાનુ સ્વરૂપ દેખાડીને કહ્યુ કે, હે મિત્ર! સાભળો આપે પૂર્વભવમા દેવ ભવ પ્રાપ્ત કરી મને - કહ્યું કે,

रमच्युत स्याम् , तदा तव सहोदरभ्राता भविष्यामि, ततस्त्वया सुरालयगतेनाऽप्यहं जैनधर्मं प्रतिबोधनीयः, इति त्वद्वचन मया स्वीकृतम् , अतस्त्वा प्रतिबोधयितुमहमत्रागतोऽस्मि, तस्माद् धर्मं स्वीकृत्य मुहुर्मुहुररतिं मा सेवस्व, इत्येव मूकदेववचन निशम्यार्हद्दत्तोऽब्रवीत्-पूर्वभवेऽहं देव आसमित्यत्र किं प्रमाणम् ? ततो मूकदेवस्तद्विश्वासार्थं देवभवे तेन रोपितमाम्रवृक्ष प्रदर्श्य सर्वं पूर्ववृत्तमवदत् । ततस्तस्य जातिस्मरणमभूत् । तेनाऽस्य चारित्रदृढता जाता । अस्य पूर्वमरतिः, पश्चात्संयमे रतिः समुत्पन्ना । एवमन्यैरपि मुनिभिररतिपरीषहस्तन्निराकरणेन सोढव्यः॥१५॥

देवभव से च्युत हुआ तो तुम्हारा सहोदर होऊगा, इसलिये तुम देवलोग में देव होते हुए भी मुझे जैनधर्म का प्रतिबोध देना। तुम्हारे इस कथन को उस समय मैंने स्वीकार कर लिया था। इसलिये मेरी प्रतिज्ञा के अनुसार मैं तुम्हें प्रतिबोधित करने के लिये यहा आया हुआ हूं, अतः सयमको अगीकार कर फिर उस में वार वार अरति का सेवन नहीं करना चाहिये। इस प्रकार मूक देव के वचन सुनकर अर्हद्दत्त ने कहा कि इस में क्या प्रमाण है कि मै पूर्वभव में देव था। मूकदेव ने अर्हद्दत्तकी बात सुनकर उसके विश्वास के लिये देवभव में आरोपित आम्रवृक्ष को दिखलाकर समस्त पूर्व का वृत्तान्त कह दिया। इस सब को सुनकर उसे जातिस्मरण हो गया। इससे इसके चारित्र में दृढता आगई। इस का साराश यही है कि देखो अर्हद्दत्त को पहिले चारित्र में अरति थी पश्चात् प्रतिबोधित होने पर उसे चारित्र मे रति आ गई इस बात को

જો હુ દેવ ભવથી ચ્યુત થઈશ તો તમારો સહોદર બનીશ આ માટે દેવ લોકમા રહેવા છતા પણ તમે મને જૈનધર્મનો પ્રતિબોધ આપતા તમારા એ કથનનો મે એ સમયે સ્વીકાર કરી લીધો હતો જેથી મારી પ્રતિજ્ઞા અનુસાર હુ તમોને પ્રતિબોધિત કરવા માટે અહિં આવ્યો છુ આથી સયમનો અગિકાર કરી તેમા વારવાર અરતિનુ સેવન ન કરવું જોઈએ આ પ્રકારે તે મૂગા દેવના વચન સાભળીને અર્હદત્તે કહ્યુ કે, આમા કયુ પ્રમાણ છે કે, હુ પૂર્વભવમા દેવ હતો મૂગા દેવે અર્હદત્તની વાત સાભળીને તેના વિશ્વાસ માટે દેવ ભવમા ઉગાડેલુ આમ્રવૃક્ષ દેખાડીને અગાઉનુ સઘળુ વૃત્તાત કહી સભળાવ્યુ આ બધુ જોઈ જાણીને તેને જાતિ સ્મરણ થયુ આનો સારાશ એ છે કે, અર્હદત્તને પહેલા ચરિત્રમા અરતિ હતી પછી પ્રતિબોધિત થવાથી તેના ચરિત્રમા રતિ આવી આ વાતને જાણીને

अरतिसद्भावे स्त्रीपरीषहः स्यादतः स्त्रीपरीषहजयं प्राह—

मूलम्—संगो एस मणुस्साणं, जाओ लोगंमि इत्थिओ।
जस्स एया परिण्णाया, सुकडं तस्स सामण्णं ॥१६॥

छाया—सङ्ग एष मनुष्याणां, याः लोके स्त्रियः।
यस्य एताः परिज्ञाताः, सुकृतं तस्य श्रामण्यम् ॥ १६ ॥

टीका—'संगो' इत्यादि।

लोके=अस्मिन् संसारे याः स्त्रियः सन्ति, एष मनुष्याणां-पुरुषाणां सङ्गः= सङ्गच्छते=वशीभवति जीवो यस्मात् स सङ्गो=बन्धनम्-यथा मृगाणां बन्धनं वागुरादि, यथा वा मक्षिकाणां श्लेष्मसङ्गो बन्धनं,तथा पुरुषाणां स्त्रियो बन्धनमित्यर्थः। स्त्रियो हि हावभावादिभिः पुरुषाणां विषयासक्तिलक्षणं रागमुत्पादयन्ति, रागो-

जानकर, सब मुनियों को चाहिये कि वे आते हुए अरतिपरीषह को निवारण कर संयम में रति रखे ॥ १५ ॥

अरति के सद्भाव में मुनि को स्त्रीपरीषह उत्पन्न होने का संभव है,इस लिये अब सूत्रकार आठवें स्त्रीपरीषहजय को कहते हैं—

'संगो एस'-इत्यादि

अन्वयार्थ—(लोगंमि-लोके) इस संसार में (जाओ इत्थिओ-याः स्त्रियः) जो स्त्रियां हैं (एस मणुस्साणं संगो-एषः मनुष्याणां सङ्गः) यह मनुष्यों का बन्धन है। जिस प्रकार मृगों का बंधन वागुरा-जाल-आदि, मक्षिका का बंधन श्लेष्म आदि है उसी प्रकार स्त्रियां भी पुरुषों का बंधनरूप हैं, क्यों कि ये स्त्रियां हाव,भाव,आदि से,पुरुषों में विषयासक्तिरूप राग उत्पन्न करती हैं। तद्विषयक राग की उत्पत्ति होने पर

સઘળા મુનિઓએ જાણવું જોઇએ કે, આવેલ અરતિપરીષહને નિવારી સંયમમાં રતિ રાખે, ॥ ૧૫ ॥

અરતિના સદ્ભાવમાં મુનિને સ્ત્રી પરીષહ ઉત્પન્ન થવાનો સંભવ છે તેથી સૂત્રકાર આઠમો સ્ત્રી પરીષહ જીતવાનું કહે છે संगोएस—ઇત્યાદિ

અન્વયાર્થ—लोगंमि-लोके આ સંસારમાં जाओ-इत्थिओ-याः स्त्रियः જે સ્ત્રિઓ છે, एस मणुस्साणं संगो-एष मनुष्याणां सङ्ग તે મનુષ્યોનું બંધન છે જેમ મૃગોનું બંધન જાળ આદિ માખીઓનું બંધન ગળફા આદિ છે, તે પ્રકાર સ્ત્રિઓ પણ પુરૂષોને બંધનરૂપ છે કેમ કે, સ્ત્રિઓ હાવભાવ આદિથી પુરૂષોમાં વિષયાસક્તિ રૂપ રાગ ઉત્પન્ન કરે છે, તે વિષયરાગ ઉત્પત્તિ થવાથી પુરૂષ તેને વશીભૂત બની જાય છે

त्यचौ च तद्वशीभूताना पुरुषाणा नरकनिगोदादिदुर्गतिकसंसारपात, तस्मात् स्त्रिय पुरुषाणां बन्धनमिति व्यपदेशः ।

अतः किं कर्तव्यमित्याकाङ्क्षायामाह–'जस्स' इत्यादि ।

यस्य–अत्र सम्बन्धसामान्ये षष्ठी, येन मुनिनेत्यर्थः, एताः स्त्रियः परिज्ञाताः परि=सर्वथा ज्ञाताः ज्ञ–परिज्ञयाऽस्मिन् भवे परभवे चानन्तदुःखकारणतया विज्ञाताः प्रत्याख्यानपरिज्ञया च परिवर्जिताः, तस्य मुनेः श्रामण्यं=चारित्रम्, अत्र श्रामण्येन सह परिपाल्यपरिपालकभावसम्बन्धे षष्ठी । सुकृत=सुष्ठु आचरित भवति, सफल भवतीत्यर्थः ॥ १६ ॥

पुरुष उनके वशीभूत हो जाता है । उनके वश मे हो जाने से उसका नरक निगोद आदि दुर्गतिरूप ससार मे पतन अवश्यभावी है । इस लिये ये स्त्रिया पुरुषों का बधन है । इसलिये (जस्स–यस्य) जिस मुनि द्वारा (एया परिण्णाया–एताः परिज्ञाताः) ये सर्वथा ज्ञ–परिज्ञा से इस भव मे तथा परभव में अनत दुःखों के कारणरूप जानकर प्रत्याख्यान-परिज्ञा से परिवर्जित कर दी जाती हैं (तस्स सामण्ण सुकड–तस्य श्रामण्य सुकृतम्) उस मुनि का साधुपना सफल है ।

भावार्थ—जिस प्रकार मृगादि पशुओं को पकड कर रखने के लिये वागुरा (जाल) आदि बन्धन प्रसिद्ध हैं क्यों कि इन द्वारा परतन्त्र किये वे स्वतन्त्र विहार से रहित हो जाते हैं, और अनेक प्रकार की यातनाएँ सहन करते हैं इसी प्रकार पुरुषों का बधन ये स्त्रियां हैं । इनके वश मे पडा हुआ प्राणी परतन्त्र होकर अपनी स्वन्तत्रता–चारित्र

તેના વશ થવાથી તેનુ નરક નિગોદ આદિ દુર્ગતિ રૂપ સસારમા પતન અવશ્યભાવિ છે માટે સ્ત્રિઓ પુરૂષોનુ બધન છે, આ માટે जस्स–यस्य જે મુનિદ્વારા एयापरिण्णाया–एता परिज्ञाता એ સર્વથા જ્ઞ–પરિજ્ઞાથી આ ભવ તથા પરભવમા અનત દુખોના કારણ રૂપ જાણીને પ્રત્યાખ્યાન પરિજ્ઞાથી પરિવર્જીત કરી દેવામાં આવે છે तस्स सामण्ण सुकड–तस्य श्रामण्य सुकृतम् એવા મુનિનુ સાધુ પણુ સફળ છે

ભાવાર્થ—જે પ્રકાર મૃગ આદિ પશુઓને પકડી રાખવા માટે જાળ આદિ બધન પ્રસિદ્ધ છે કેમ કે, તેના દ્વારા પરતત્ર કર્યાથી તે સ્વતત્ર વિહારથી રહિત બની જાય છે અને અનેક પ્રકારની યાતનાઓ સહન કરે છે આ રીતે પુરૂષોનુ બધન સ્ત્રીઓ છે તેના વશમા પડેલો પ્રાણી પરતત્ર બનીને

अथ भावः-धर्ममर्यादानुवर्ती मुनिः-स्त्रीणामङ्गप्रत्यङ्गसंस्थानहसितविभ्रमादीश्चित्तविक्षेपकारिणीश्चेष्टाः कदाचिदपि न चिन्तयेत्, नापि कामबुद्धया मोक्षमार्गकर्दमकल्पासु तासु चक्षुरपि निक्षिपेत् किंत्वात्मानमेव पर्यालोचयेत्। एवं स्त्रीपरीषहजयः स्यादिति।

अत्र दृष्टान्तः प्रदर्श्यते—

द्वादशतीर्थंकरवासुपूज्यशासने चम्पानगर्यां तद्वंशीयो रूपलावण्यसम्पन्नः, सुजातसर्वाङ्गसुन्दर, शशिसौम्याकार, इष्टः, इष्टरूपः, कान्तः, कान्तरूपः, प्रियः,

इस का भाव यह है-धर्म मर्यादा अनुवर्तन करने वाला मुनि चित्त को विक्षिप्त करने वाली स्त्रियों के अंग, प्रत्यंग की आकृति का, तथा उनकी हासी आदि क्रियाओं का एवं हाव विभाव आदि विलासों का कभी भी विचार तक न करे, और न मोक्षमार्ग में कर्दमस्वरूप इनको विकारदृष्टि से देखे। जहां तक हो मुनिका यही कर्तव्य है कि वह अपनी आत्मा का जिस तरह से कल्याण होता रहे, तथा जिन विचारधाराओं से वह अहर्निश अपने गृहीत पथ पर अग्रगामी बना रहे, इस प्रकार का ही प्रयत्न साधु को करते रहना चाहिये। यही अपनी पर्यालोचना है॥

दृष्टान्त—बाहर वें तीर्थंकर श्री वासुपूज्य स्वामी के शासन काल में चम्पानगरी में इन्हीं का वंशज लावण्यपूर नामका एक राजा रहता था। वह सुजातसर्वाङ्गसुन्दर-अर्थात् आकार से सर्वाङ्ग सुन्दर था,

આનો ભાવાર્થ એ છે કે-ધર્મ મર્યાદાનુ અનુવર્તન કરવાવાળા મુનિ ચિત્તને વિક્ષિપ્ત કરવાવાળી સ્ત્રિઓના અંગ પ્રત્યંગની આકૃતિનુ તથા તેની હાસી આદિ ક્રિયાઓનું, અને હાવભાવ આદિ વિલાસોનો કદી વિચાર સુદ્ધા પણ ન કરે મોક્ષમાર્ગમા કર્દમસ્વરૂપ એવી આ ભાવનાને વિકાર દૃષ્ટિથી ન જુએ એનુ કર્તવ્ય છે કે, જ્યા સુધી બની શકે ત્યા સુધી પોતાના આત્માનુ કલ્યાણ થતુ રહે અને જે વિચારધારાઓથી તે હરહમેશ પોતે ગ્રહણ કરેલ માર્ગ ઉપર અગ્રગામી બની રહે આ પ્રકારનો જ વિચાર પ્રયત્ન સાધુએ કરવો જોઈએ એ જ તેમની પર્યાલોચના છે

દૃષ્ટાંત—બારમા તીર્થંકર શ્રી વાસુપૂજ્ય સ્વામીના શાસનકાળમા ચંપા નગરીમા તેમના જ વંશના લાવણ્યપૂર નામના એક રાજા રાજ્ય કરતા હતા તે સુજાતસર્વાઙ્ગસુંદર અર્થાત્ આકારથી સર્વાંગ સુંદર હતા, તે સકલસમાજના મનોરથ પૂર્ણ કરવાવાળા હોવાથી બધાને ઇષ્ટ હતા, તેમની આકૃતિ મનોહર

प्रियरूपः, मनोज्ञः, मनोज्ञरूपः, सोम्यः, सुभगः, प्रियदर्शन, सुरूपोः लावण्यपूर-नामको नृप आसीत्। असौ नृपः सुभूमनामकस्य वासुपूज्यतीर्थकृत्प्रथमगणधरस्य समीपे धर्मदेशना श्रुत्वा दीक्षितो जातः।

स चैकदा भिक्षाचर्यां पर्यटन् श्रावकगृह मत्वा वेश्यागृह प्रविष्टः, तत्र सा काम-

---

वह सकल समाज का मनोरथ पूर्ण करनेवाला होने से सब को इष्ट था, इसकी आकृति मनोहर होने से इष्टरूप था, तथा वह सबका सहायक होने से कान्त अभिलषणीय था। वह कान्तरूप रूप से भी कान्त कम-कमनीय था। वह सब जनों के उपकार करने मे परायण होने से सबके लिये प्रिय था। वह रूप से भी प्रिय होने से प्रियरूप था। सब के हित-कारी होने से वह मनोज्ञ था। इसके देखने वाले के लिये यह चित्ता-कर्षक होने से मनोज्ञ रूप था। दु खियों का दुःख दूर करने वाला होने से मनोऽम सबके मन मे बसने वाला था। सकल जनमन के अनुकूल आकृति वाला होने से मनोऽमरूप था, इसलिये वह सौम्य-भद्र स्वभाव होने से समस्त जन का आह्लादक था। तथा कल्याण मार्ग पर चलने वाला होने से सुभग था। वह प्रियदर्शन था अर्थात् जो व्यक्ति इसे एकवार भी देख लेता तो पुनः उसे देखनेकी लालसा उस के बनी रहती थी। वह सुरूप-लावण्य की राशि से भरपूर था। राजा ने सुभूम नाम के गणधर के पास जो वासुपूज्यतीर्थकर के प्रथम गणधर थे धर्मदेशना सुनकर दीक्षा धारण करली।

હોવાથી इष्टरूप હતા તથા તેઓ બધાને સહાયકરવાવાળા હોવાથી कान्त અભિ-લષણીય હતા તે कान्तरूप રૂપથી પણ કાંત-કમનીય હતા તેઓ દરેક મનુષ્ય પર ઉપકાર કરવામા પરાયણ હોવાથી દરેકને प्रिय હતા તે રૂપથી પણ પ્રિય હોવાથી प्रियरूप હતા દરેકના હિતચિંતક હોવાથી તે मनोज्ञ હતા તેમને જોનારને તેઓ ચિત્તાકર્ષક હોવાથી मनोज्ञरूप હતા, દુ ખીઓના દુ ખ દૂર કરવાવાળા હોવાથી मनोऽम અર્થાત્ દરેકના મનમા વાસ કરવાવાળા હતા સકલ જનમનની અનુકૂળ આકૃતિવાળા હોવાથી मनोऽमरूप હતા, એ માટે તેઓ सौम्य ભદ્રસ્વભાવ હોવાથી સમસ્તજનના આહ્લાદક હતા તથા કલ્યાણ માર્ગ પર ચાલવાવાળા હોવાથી सुभग હતા તેઓ પ્રિયદર્શનીય હતા, અર્થાત્ જે કોઈ તેને એકવાર જુએ તો ફરીથી તેને જોવાની લાલસા ઉત્પન્ન થયા કરતી તે सुरूप-રૂપલાવણ્યથી ભરપૂર હતા રાજાએ સુભૂમ નામના ગણધરની પાસે કે જે વાસુપૂજ્ય તીર્થંકરના પ્રથમ ગણધર હતા તેમની ધર્મદેશના સાભળીને દીક્ષા ધારણ કરી લીધી

मञ्जरीनाम्नी वेश्या लावण्यपूरमुनेर्मनोहर वयोरूपलावण्यसंस्थानादिकं विलोक्य मोहिता जाता। अथ सा लावण्यपूरमुनिं प्रणम्य झटिति द्वारदेशमागत्य सर्वाणि निर्गमद्वाराणि पिधाय पुनस्तस्य समीपमागत्य सानुराग पश्यन्ती सस्मितं वदति-महात्मन्! स्वल्पमेव काल भवानत्र तिष्ठतु, यावद्भिक्षामानयामि । तद्विनयवचनं निशम्य लावण्यपूरमुनिस्तत्रैवतिष्ठति। सा च गृहाभ्यन्तरगता मुनिसगमाभिलाषिणी भिक्षोपयोगिवस्तुग्रहणव्याजेन नृत्यन्तीव भवने चलन्ती, बाहुविक्षेपैः

एक समय की बात है कि जब ये भिक्षाचरी के लिये निकले तो वे श्रावक का घर जानकर वेश्या के घर मे आहार पानी के लिये पहुच गये। वहा वेश्या ने जब इन्हें आया हुआ देखा तो वह इन पर इनके सुन्दरातिसुन्दररूप को देखकर मोहित हो गई। वेश्या का नाम काममजरी था। अब क्या था रूप का निधान जब घर के भीतर स्वय आ गया है तो उसने विचार किया कि यह वापिस न हो जाय इस ख्याल से उठ कर उसने शीघ्र ही बाहिर निकल ने के जितने भी द्वार थे वे सब द्वार बद कर दिये। पश्चात् वह उन मुनिराज के पास आई और सानुराग उनकी ओर निहार कर मुस्कराती मुस्कराती कहने लगी कि-हे महात्मन्! आप कुछ देर तक यहा ठहरिये-जब तक मैं भिक्षा लेकर आती हू। मुनिराज उसके विनीत वचन सुनकर वे वही पर ठहरे रहे और वह मुनि के साथ सगम की अभिलाषा से घर के भीतर रही हुई आहार पानी लाने के बहाने से मकान मे ऐसी चलने लगी कि जैसे मानो नाचती हो। कामराग के प्रकट

એક સમયની વાત છે કે, જ્યારે તે ભિક્ષાચર્યા માટે બહાર નીકળ્યા ત્યારે શ્રાવકનુ ઘર જાણીને એક વેશ્યાના ઘરમા આહાર પાણી માટે જઈ ચડયા જ્યારે વેશ્યાએ મુનિને આવેલા જોયા ત્યારે તે તેના રૂપલાવણ્યને જોઈ તેના ઉપર મોહિત બની ગઈ વેશ્યાનુ નામ કામમજરી હતુ રૂપનુ નિધાન જ્યારે ઘરની અદર આવેલ હતુ પછી બાકી રહે શુ? એણે વિચાર કર્યો કે, મુનિ પાછા ન ફરી જાય એ વાતના ખ્યાલથી ઉઠીને તેણે તરત જ બહાર નીકળવાના જેટલા રસ્તા હતા તે બધા બધ કરી દીધા પછી તે મુનિરાજની પાસે આવી અને વિવેકપૂર્વક હસતી હસતી સામે આવી અને મુનિરાજની સામે જોઈ કહેવા લાગી કે, હે મહાત્મન્! આપ થોડીવાર રોકાઈ જાવ ત્યા હુ ભિક્ષા લઈને આવુ છુ મુનીરાજ તેના વિનીત વચન સાભળીને દરવાજા પાસે ઉભા રહ્યા અને તે વેશ્યા મુનિરાજની સાથે સગમની અભિલાષાથી ઘરની અદર ચાલી ગઈ આહારપાણી લાવવાના બહાને તે મકાનમા એ રીતે ચાલવા

प्रावरणवसनापगमव्यक्तीकृताङ्गप्रत्यङ्गाच्छादनपरा कामराग प्रदर्शयति । भोगाभिलापप्रकाशक मदनधनुःकल्पभ्रुकुटिविलाससहकृतशिथिलारुणनयननिपातैर्लावण्यपूर-मुनेर्मनो हरन्तीव, रूपयौवनसौन्दर्यसम्पन्नसुकुमाराङ्गलीलाप्रदर्शनपरा कोकिलारावमधुरस्वरेण गायति । तदनु तनुनूतनविविधवर्णचित्रितरुचिरवसनाञ्चल-स्फालन प्रकुर्वती भूपणध्वनिमनोहरैश्चरणप्रचारैर्मुने समीपमागत्य सा भृङ्गावलि-समाश्लिष्टकमलायमानलावण्यभरविद्योतितसुपुष्टरागोपगतकपोलपाली समालम्बितालकावलिविभूपितसमुज्जृम्भमाणवदना भुजादिनिजगात्राणि मोटयन्ती स्मरमदोन्मादेनापहृतकृत्याकृत्यविवेकविज्ञाना गद्गदस्वरेण मुनिमभ्यर्थयति काम

करने के अभिप्राय से अपने अग एव प्रत्यङ्ग को साडी के गिर जाने के छल से प्रकट कर फिर उन्हें बार२ ढकने लगी। मानों मुनि के मन को हरती हो इस प्रकार वह उनके ऊपर, भोगाभिलाप सूचक एव काम के धनुप जैसी भ्रकुटी के विलास के साथ२ कुछ२ झुके हुए अरुण नयनो के विक्षेपो से प्रहार करने लगी। रूप, यौवन, एव सौन्दर्य से सपन्न अपने सुकुमार अगोकी लीला के प्रदर्शन मे तत्पर बनी हुई उसने फिर कोकिल के शब्दसमान मीठे स्वर से गाना गाना भी प्रारभ कर दिया। पश्चात् शरीर पर पहिरे हुए नवीन बहुमूल्य रग विरगे वस्त्र के अचल को हिलाती एव भूपणों की ध्वनि से मनोहर पैरो को ठुमक ठुमक कर रखती हुई वह मुनि के समीप आकर गद्गद स्वर से कहने लगी। कहते हुए उसे जरा भी सकोच जो नहीं हुआ उसका कारण इसके ऊपर चढा हुआ काम का उन्माद था, इससे कृत्य और अकृत्य का विवेक विलुप्त हो चुका था। भौंरो से युक्त कमल जिस

लागी छे, जाणे ते नाचती होय कामराग प्रगट करवानी इच्छाथी पोताना दरेक अ ग प्रत्य गने साडीना पडी जवाना बहानाथी प्रगट करी फरीथी ते शरीरने वारवार ढाकवा लागी जाणे मुनिना मनने हरती होय ! आ प्रकारे ते मुनि उपर, भोगविलासना सूचक एवा कामना धनुप जेवी भ्रुकुटिना विलासनी साथे साथे नयनोना बाण फेंकवा लागी रूप, यौवन अने सौदर्यथी स पन्न पोताना सुकुमार अ गोनी लीलाना प्रदर्शनमा तत्पर बनेली ते वेश्याए कोकिलक ठ जेवा मीठा स्वरथी गायन गावानी शरूआत करी पछी शरीर उपर पहेरेला नवीन र गबेर गी वस्त्रोना छेडाने हलावती तेमज घरेणाओनी ध्वनीथी मनोहर पगोथी ठुमक ठुमक नाचती ते मुनिनी सामे आवीने ते गद्गद् स्वरे कहेवा लागी, कहेती वखते तेने जरा पण स कोच न थयो तेनु कारण तेना उपर कामना उन्मादनी छाया फेलाइ गई हती आथी कृताकृत्यना भाननो विवेक ते चुकी

भोगाय-" महात्मन्! कामज्वरभरेण सततमिदं मदङ्गमधुना, दयस्व मम ताप शान्त्यै " इत्यादिविविधप्रार्थनावचनैर्विविधकामचेष्टाभिश्च सा मुनिं चारित्राच्चालयितु प्रवृत्ता। तदा मुनिश्चिन्तयति—

गणिकास्त्रियो हि खलु नाम्नाऽबला १, कार्येण सबलाः २, प्रकृतिविषमाः ३, कपटप्रेमगिरिनद्यः ४, अपराधसहस्रगृहाः ५, प्रभव (उत्पत्तिस्थान) शोकस्य ६,

---

प्रकार सुन्दर मालूम पड़ता है उसका मुखकमल भी केशपक्ति से विराजित होने से ठीक ऐसा ही सुन्दर मालूम पड़ता था। मुख की कपोलपाली लावण्य के प्रकर्ष से चमक रही थी। ललाई को लिये हुए थी। काम के आवेश से यह क्षण२ में जभाई लेती और क्षण२ में आलस्य मोड़ती हुई बोली-महात्मन्! मेरा यह शरीर इस समय कामज्वर से सतप्त हो रहा है। अतः दया करो और इस कमज्वर को शान्त करो। इत्यादि विविध प्रार्थना के वचनो एव अनेकविध काम की चेष्टाओ से उसने मुनि को उनके पवित्र चारित्र से चलायमान करने के लिये कोशिश की, परन्तु मुनिराज ने उस समय भी यही विचार किया कि—

ये वेश्या स्त्रिया केवल नाम से ही अबला हैं कार्यसे नही१। कार्य में तो ये बड़ी भारी सबल हैं२। प्रकृति से ये विषम होती हैं३। कपट प्रेम की ये पहाडी नदिया है जो शीघ्र ही शुष्क हो जाती हैं ४। हजारों अपराधों की ये स्थान हैं ५। शोक की उत्पत्ति का ये स्थानभूत हैं ६।

ગઈ હતી ભમરાથી ગુજતુ કમળ જે રીતે સુદર દેખાય છે તેવી રીતે એનુ મુખ કમળ પણ કેશ પકિતથી વિરાજીત હોવાથી એવુ જ સુદર દેખાતુ હતુ તેના મોઢા ઉપરની લાલીમા લાવણ્યથી ચમકી રહેલ હતી કામના આવેશથી એ ક્ષણ ક્ષણમા અટકતી અને આળસ મરડતી બોલી મહાત્મન્! હુ આ સમયે કામજ્વરથી પીડાઈ રહી છુ આથી દયા કરી આ કામજ્વરને શાત કરો ઇત્યાદિ વિવિધ પ્રાર્થના વચનોથી તેમજ અનેકવિધ કામચેષ્ટાથી તેણે મુનિને તેના પવિત્ર ચારિત્રથી ચલાયમાન કરવાની કોશિષ કરી આ સમયે મુનિરાજે એ વિચાર કર્યો કે,—

આ વેશ્યા સ્ત્રીઓ કેવળ નામથી જ અબળા છે, કાર્યથી નહી ૧ કાર્યમા તો એ ઘણી ભારે સબળ છે ૨ પ્રકૃતિથી એ વિષમ હોય છે ૩ કપટ પ્રેમની એ પહાડની નદીઓ જેવી છે, જે વહેલી સુકાઈ જાય છે ૪ હજારો અપરાધોનુ એ સ્થાન છે ૫ શોકની ઉત્પત્તિને જગાવનાર છે ૬ બળનો વિનાશ કરનાર

विनाशो बलस्य, (बलहारकत्वात्) ७, सूना (वधस्थान) पुरुषाणाम् ८, नाशो लज्जायाः-(लज्जारहितत्वात्, अस्याः सगे पुरुषस्य लज्जानाशाच्च) ९, मूलमविनयस्य १०, गृह मायानाम् ११, खनिर्वैरस्य १२, भेदो मर्यादानाम्, (सयममर्यादाया विनाशहेतुत्वात्) १३, आश्रयो रागस्य, (आश्रय. स्थान) १४, गृह दुश्चरित्राणाम् १५, स्खलनाः ज्ञानस्य १६, विध्वसन ब्रह्मचर्यस्य १७, विघ्नो धर्मस्य १८, अरिः साधूनाम् (मोक्षमार्गसाधकाना चारित्रप्राणविनाशकत्वात्)१९ दूषण ब्रह्मचारिणाम् २०, कारण कर्मरजसः २१, अर्गला मोक्षमार्गस्य २२, भवन दुर्गुणस्य २३, मत्तगजवन्मदनपरवशाः २४, व्याघ्रीवद् दुष्टहृदयाः २५ तृणच्छन्नकूपवद् अप्रकाशान्तःकरणाः २६, कारीषाग्निवदन्तर्दहनशीलाः २७, अन्तर्दुष्टव्र-

बल को विनाश करने वाली हैं ७। पुरुषों के मन की हत्या करने के लिये ये वधस्थान हैं ८। लज्जा की विनाशक है ९। अविनय की ये मूल कारण है १०। माया का तो यह खजाना ही भरा रहता है ११। वैर विरोध आदि जितने भी अनर्थ दुनिया मे होते है उन सब मे ये प्रधान रहा करती है अतः ये उनकी खान है १२। सयममर्यादा का भग करने वाली है १३। राग का ये स्थान है १४। दुश्चरित्रो की तो ये पेटी है १५। ज्ञान की स्खलना करनेवाली है १६। ब्रह्मचर्य की आखे कैसे फोडी जाती है इस बात मे ये बडी होशियार होती है १७। धर्म की विघ्नभूत है १८। साधुओं के लिये शत्रुसमान है १९। ब्रह्मचारियो के लिये दूषणरूप है २०। कर्मरज की कारण २१, एव मुक्तिमार्ग की ये आर्गला हैं २२। ये दुर्गुणो के भवन हैं २३। मत्तगजराज के समान हैं २४। व्याघ्री के समान दुर्हृदयवाली हैं २५। तृण से ढके हुए कूप के समान ह २६। करीपाग्नि के समान अन्तर्दहन

છે ૭ પુરૂષોના મનની હત્યા કરનાર એ વધસ્થાન છે ૮ લજ્જાનો નાશ કરનાર છે ૯, અવિનયનુ એ મૂળ છે ૧૦ માયાનો તો એ ખજાનો છે ૧૧ વૈર વિરોધ આદિ જેટલા અનર્થ દુનિયામા છે તે સઘળા અનર્થોનુ ઉદ્ગમ સ્થાન છે ૧૨ આથી તે એ અનર્થોની ખાણ છે, સયમમર્યાદાનો ભગ કરનાર છે ૧૩ રાગનુ એ સ્થાન છે ૧૪ દુશ્ચરિત્રોની તો એ પેટી છે ૧૫ જ્ઞાનનો નાશ કરનાર છે ૧૬ બ્રહ્મચર્યની આખ ફોડનારી છે ૧૭ એ મહા ચપળ હોય છે, ધર્મમા વિઘ્ન કરાવનારી છે ૧૮ સાધુઓ માટે શત્રુ સમાન છે ૧૯ બ્રહ્મચારિઓ માટે કલક છે ૨૦ કર્મરજનુ કારણ છે ૨૧ મુક્તિ માર્ગમા અર્ગલા છે ૨૨ દુર્ગુણોની ખાણ છે ૨૩ મત્ત ગજરાજ સમાન છે ૨૪ વાઘણ જેવી દયા વગરની છે ૨૫ ઘાસથી ઢકાયેલા કુવા જેવી છે ૨૬ છુપા

भोगाय–" महात्मन् ! कामज्वरभरेण सततमिदं मदङ्गमधुना, दयस्व मम ताप शान्त्यै " इत्यादिविविधप्रार्थनावचनैर्विविधकामचेष्टाभिश्च सा मुनिं चारित्राच्चा लयितुं प्रवृत्ता । तदा मुनिश्चिन्तयति–

गणिकास्त्रियो हि खलु नाम्नाऽबला.१, कार्येण सबलाः२, प्रकृतिविषमाः ३, कपटप्रेमगिरिनद्यः ४, अपराधसहस्रगृहाः ५, प्रभव (उत्पत्तिस्थान) शोकस्य ६,

---

प्रकार सुन्दर मालूम पड़ता है उसका मुखकमल भी केशपंक्ति से विराजित होने से ठीक ऐसा ही सुन्दर मालूम पड़ता था। मुख की कपोलपाली लावण्य के प्रकर्ष से चमक रही थी। ललाई को लिये हुए थी। काम के आवेश से यह क्षण२ में जभाई लेती और क्षण२ में आलस्य मोड़ती हुई बोली-महात्मन्! मेरा यह शरीर इस समय कामज्वर से संतप्त हो रहा है। अतः दया करो और इस कमज्वर को शान्त करो। इत्यादि विविध प्रार्थना के वचनों एव अनेकविध काम की चेष्टाओ से उसने मुनि को उनके पवित्र चारित्र से चलायमान करने के लिये कोशिश की, परन्तु मुनिराज ने उस समय भी यही विचार किया कि—

ये वेश्या स्त्रिया केवल नाम से ही अबला हैं कार्यसे नही१। कार्य में तो ये बड़ी भारी सबल हैं२। प्रकृति से ये विषम होती हैं३। कपट प्रेम की ये पहाडी नदिया है जो शीघ्र ही शुष्क हो जाती हैं ४। हजारों अपराधों की ये स्थान हैं ५। शोक की उत्पत्ति का ये स्थानभूत हैं ६।

ગઈ હતી ભમરાથી ગુંજતુ કમળ જે રીતે સુંદર દેખાય છે તેવી રીતે એનુ મુખ કમળ પણ કેશ પંકિતથી વિરાજીત હોવાથી એવુ જ સુંદર દેખાતુ હતુ તેના મોઢા ઉપરની લાલીમા લાવણ્યથી ચમકી રહેલ હતી કામના આવેશથી એ ક્ષણુ ક્ષણુમા અટકતી અને આળસ મરડતી બોલી મહાત્મન્! હુ આ સમયે કામજ્વરથી પીડાઈ રહી છુ આથી દયા કરી આ કામજ્વરને શાંત કરો ઇત્યાદિ વિવિધ પ્રાર્થના વચનોથી તેમજ અનેકવિધ કામચેષ્ટાથી તેણે મુનિને તેના પવિત્ર ચારિત્રથી ચલાયમાન કરવાની કોશિષ કરી આ સમયે મુનિરાજે એ વિચાર કર્યો કે,—

આ વેશ્યા સ્ત્રીઓ કેવળ નામથી જ અબળા છે, કાર્યથી નહીં ૧ કાર્યમા તો એ ઘણી ભારે સબળ છે ૨ પ્રકૃતિથી એ વિષમ હોય છે ૩ કપટ પ્રેમની એ પહાડની નદીઓ જેવી છે, જે વહેલી સુકાઈ જાય છે ૪ હજારો અપરાધોનુ એ સ્થાન છે ૫ શોકની ઉત્પત્તિને જગાવનાર છે ૬ બળનો વિનાશ કરનાર

४७, परदोषप्रकाशिकाः ४८, अरज्जुकाः पाशाः (रज्जुक विना वन्धनरूपाः) ४९, कृतपापपश्चात्तापवर्जिता ५०, अकार्यप्रवृत्तिशीलाः ५१, अनामका व्याधयः ५२, अरूपा उपसर्गाः (अनुकूलोपसर्गभूताः) ५३, चित्तविक्षेपकारिका ५४, अनभ्रका विद्युतः ५४, समुद्रवेगाः, (केनापि निरोद्धुमशक्यत्वात् ५६ । उक्तञ्च—

न तथाऽस्य भवेन्मोहो वन्धश्चान्यप्रसङ्गतः ।
योषित्सगाद् यथा पुसो यथा स्त्रीसगिसगतः ॥ १ ॥
पदाऽपि युवतीं भिक्षुर्न स्पृशेद्दारवीमपि ।
स्पृशन् करीव वध्येत करिण्या अङ्गसगतः ॥ २ ॥

के दोषों को प्रकाशित करने वाली है ४८ । ये विना दोरी के पाशतुल्य है ४९ । किये हुए पापों के पश्चात्ताप से वर्जित ५०, एव अकार्य में प्रवृत्ति करने वाली होती है ५१ । विना नाम की ये व्याधियां है ५२ । विना आकृति के उपसर्ग समान है ५३ । चित्तको विक्षेप करने वाली है ५४। विना वादलों की ये विद्युत् है ५५। किसी से भी इनका वेग रोका नहीं जा सकता, इसलिये ये समुद्र के वेग जैसी हैं ५६ । कहा भी है—

न तथाऽस्य भवेन्मोहो वन्धश्चान्यप्रसगतः ।
योषित्सगाद् तथा पुसो, यथा स्त्रीसगिसगत ॥ १ ॥
पदाऽपि युवती भिक्षुर्न स्पृशेदारवीमपि ।
स्पृशन् करीव वध्येत, करिण्या अगसगतः ॥ २ ॥

अर्थात्—पुरुष को स्त्री के सग से तथा विषयविलासी के सग से जिस प्रकार का मोह और वन्ध होता है उस प्रकार का मोह और

સ્વજનમા તેમજ મિત્રોમા છેદ ભેદ કરાવનારી છે ૪૭, બીજાના દોષોને પ્રકાશીત કરવાવાળી છે ૪૮, દોરી વગરના ફાસલા જેવી છે ૪૯, કરેલા પાપોના પશ્ચાત્તાપથી દૂર રહેનારી છે ૫૦, અકાર્યમા પ્રવૃત્તિ કરનાર હોય છે ૫૧, નામ વગરનો એ રોગ છે ૫૨, આકૃતિ વગરનો ઉપસર્ગ છે ૫૩, ચિત્તને વ્યગ્ર બનાવનાર છે ૫૪, વાદળ વગરની વિજળી જેવી છે, કોઈથી તેનો વેગ રોકી શકાતો નથી આ કારણે તે સમુદ્રના વેગ જેવી છે કહ્યુ છે કે—

न तथाऽस्य भवेन्मोहो वन्धश्चान्य प्रसगत ।
योषित्सगाद् तथा पुसो, यथा स्त्री संगिसगत ॥ १ ॥
पदाऽपि युवतिं भिक्षुर्न स्पृशेदारवी मपि ।
स्पृशन् करीव वध्येत, करिण्या अग सगत ॥ २ ॥

પુરૂષને સ્ત્રિના સગથી તેમજ વિષય વિલાસીના સગથી જે પ્રકારનો મોહ અને બધ થાય છે, તે પ્રકારનો મોહ અને બધ બીજાથી થતો નથી આ

णवत्कुथितहृदयाः२८, सन्ध्याभ्ररागवन्मुहूर्तरागाः२९, समुद्रवीचिवच्चलस्वभावाः३०, कृष्णसर्पवन्निरनुकम्पाः ३१, सलिलवन्निम्नगामिन्यः ३२, कृपणवदुत्तान-हस्ताः ३३, नरकवत् त्रासोत्पादिकाः ३४, दुष्टाश्ववत् दुर्दमाः ३५, बालवत् क्षण रुष्टतुष्टाः ३६, अन्धकारवत् दुष्प्रवेशा ३७, विषवल्लीवत् अनाश्रयणीयाः ३८, किंपाकफलतुल्यमुखमधुरा. ३९, राक्षसीवत् अकालचारिण्यः ४०, दुरुपचाराः४१, अगम्भीरा ४२, अविश्वसनीयाः ४३, अरतिकराः ४४, रूपसौभाग्यमद मत्ताः-(रूप-सुन्दराकृतिः, सौभाग्य-स्वकीर्तिश्रवणादिरूप, मदो-मन्मथजगर्वः, तैर्मत्ता) ४५, भुजगगतिवत् कुटिलहृदयाः ४६, कुलस्वजनमित्रभेदनकारिकाः

शील है २७। भीतर के घाव की तरह कुथित हृदयवाली है २८। सध्यारागसमान है २९। समुद्र की तरङ्ग के समान चचल स्वभाव वाली है ३०। कृष्णसर्प के समान भयकर है ३१। जल के समान नीचे की ओर जाने वाली हैं ३२। कृपण की तरह उत्तान हाथोंवाली अर्थात् हर समय 'लाव-लाव' करने वाली है ३३। नरक के तुल्य कष्ट देनेवाली है ३४। दुष्ट घोडे की तरह दुर्दम हैं ३५। बालक के समान क्षण२ में रुष्ट एव तुष्ट होनेवाली है ३६। अन्धकार की तरह दुष्प्रविश्य है ३७। विषवल्ली की तरह आश्रय लेने योग्य नहीं है ३८। किंपाक फल की तरह आदि में मधुर है ३९। राक्षसी की तरह अकाल मे चलने वाली हैं ४०। दुरुपचार ४१, अगभीर ४२, अविश्वसनीय ४३, और अरतिकर है ४४। रूप, सौभाग्य तथा मद से सदा उन्मत्त हैं ४५। सर्प की गति के समान कुटिल मनवाली है ४६। कुल मे, स्वजन मे, एव मित्रों मे छेद-भेद करने वाली है ४७। दूसरों

ચેતા છાણના અગ્નિ માફક બાળવાવાળી છે ૨૭ અદરના ઘાના જેવી દુગધીમા કુથિત જેવા હૃદયવાળી છે ૨૮ સધ્યાના રગ જેવી છે ૨૯ સમુદ્રના તરગોની માફક ચચલ સ્વભાવવાળી છે ૩૦ કાળા સર્પ જેવી ભયકર છે ૩૧ જળની માફક નીચે જનારી છે ૩૨ કૃપણની માફક ઉત્તાન હાથવાળી અર્થાત્ હર સમય લાવ લાવ કરવાવાળી છે ૩૩ નરકના જેવા દુખો દેનારી છે ૩૪ દુષ્ટ ઘોડાના જેવી દુર્દમ છે ૩૫ બાળકની માફક ઘડીમા રીસાનાર અને ઘડીમા હસનાર છે ૩૬ અધકારના જેવી બીહામણી છે ૩૭ વિષવેલના જેવી આશ્રય લેવાય તેવી નથી ૩૮ કિંપાક ફળની માફક શરૂમા મધુર છે ૩૯ રાક્ષસીની માફક અકાળમા ચાલવાવાળી છે ૪૦, દુરૂપચાર છે ૪૧, અગભીર છે ૪૨, અવિશ્વસનીય છે ૪૩, અરતિકર છે ૪૪, રૂપ, સૌભાગ્ય તથા મદથી સદા ઉન્મત્ત છે ૪૫, સર્પની ગતી સમાન કુટિલ મનવાળી છે ૪

भगिनि ! इदमब्रह्मचर्यं महापुरुषैरनाचरित, जन्मजरामरणदायक कातरपुरुषसेवित प्रमादबहुल तपःसयमविघ्नभूतमधर्मद्वारम्, पङ्कपनकपाशजालतुल्यम्। अस्य खलु अब्रह्मचर्यस्य फलविपाकोनरकनिगोदाद्यनन्तदुःखरूपो महादारुणः, पल्योपमसागरोपमकालेनाप्यमुच्यमानाऽशातवेदनारूपः, तस्माद् विरम्यतामस्मात्पापाचरणात्,

फिर अपनी अमृततुल्य वाणी से समझाना प्रारभ किया। कहा-हे देवानुप्रिये! तुम क्या करने के लिये उद्यत हो रही हो। तुम्हें क्या मालूम नहीं है कि कुशीलसेवन का मार्ग महापुरुषों से अनाचरित है। इस मे ऐसा कोई भी लाभ नहीं है जो आत्मा को हितकारक हो। इस से जन्म जरा एव मरण व कष्टों को भोगने के सिवाय कुछ नहीं मिलता है। ब्रह्मचर्य में जो कायर हैं वे ही इसमे आनद मानते है। ये विषयभोग प्रमादबहुल एव तप तथा सयम के पालन में प्रबल अन्तरायस्वरूप हैं। अधर्म के प्रधान मार्ग है। यह कुशीलसेवन पक - कीचड, पनक-काई तथा जाल के समान है। अर्थात् इसमें मनुष्य गड़ जाता है, फिसल जाता है, और बध जाता है। इस अब्रह्मचर्य सेवन का फल जीवों को नरक निगोद के अनत दारुण दुःखों के भोगने के रूप में प्राप्त होता है।

इसके सेवन के फलस्वरूप अशातवेदनाएँ पल्योपम सागरोपम तक भोगनी पडती हैं, इस लिये इस पापाचरण से विरक्त होने में ही

આરભ કર્યો, અને કહ્યુ! હે દેવાનુપ્રિયે! તુ શુ કરવા માટે પ્રવૃત્ત બની છો? તને શુ ખબર નથી કે, કુશીલ સેવનનો માર્ગ મહાપુરૂષે આચરવા યોગ્ય નથી. તેમા કોઈ એવો લાભ નથી જે આત્માને હિતકારક હોય, એનાથી જન્મ, જરા અને મરણના દુખો ભોગવવા સીવાય બીજુ કાઈ મળતુ નથી બ્રહ્મચર્યમા જે કાયર હોય છે તેજ આમા આનદ માને છે આ વિષયભોગ પ્રમાદ તપ તથા સયમના પાલનમા પ્રબળ અતરાય સ્વરૂપ છે અધર્મનો પ્રધાન માર્ગ છે, આ કુશીલ સેવન કિચડ, ખાઈ, તથા જાળ સમાન છે અર્થાત્-મનુષ્ય તેમા ગબડી જાય છે, ફસાઈ જાય છે, બધાઈ જાય છે આ અબ્રહ્મચર્ય સેવનનુ ફળ જીવોને નરક નિગોદના અનત દારૂણ દુખોને ભોગવવાના રૂપમા પ્રાપ્ત થાય છે આના સેવનના ફળ સ્વરૂપ અશાતવેદનાઓ પલ્યોપમ સાગરોપમ સુધી ભોગવવી પડે છે માટે આ પાપાચરણથી વિરકત થવામા જ

तथैव पुरुषसगः साध्वीनामपि । उक्तञ्च—

घृतकुम्भसमा नारी तप्ताङ्गारसमः पुमान् ।
तस्माद् घृत च वह्नि च, नैकत्र स्थापयेद् बुध' ॥ १ ॥

इत्येव विचिन्त्यासौ सुधाधारासारया प्रवचनसारया गिरा ता प्रतिबोधयति।

बन्ध दूसरे से नहीं होता है ॥ १ ॥ इसलिये मुनि को चाहिये की वह काष्ट की पुतली को भी पैर से भी स्पर्श न करे, अगर स्पर्श करे तो जिस प्रकार हथनी के अगस्पर्श से हाथी बन्ध जाता है उसी प्रकार मुनि भी कामराग में बध जाता है ॥ २ ॥

इसी प्रकार साध्वियों के लिये भी पुरुषों का सग वर्जनीय है। क्यों कि–पुरुष का सग साध्वी के ब्रह्मचर्य के नाश में असाधारण हेतु है। कहा भी है—

" घृतकुम्भसमा नारी, तप्ताङ्गारसमः पुमान् ॥
तस्माद् घृत च वह्नि च, नैकत्र स्थापयेद् बुध. ॥ १ ॥

अर्थात्—स्त्री घी के भरे हुए घडे के समान है और पुरुष प्रज्वलित अङ्गार के समान है। इसलिये विद्वान् को चाहिये कि घृत और अग्नि को एक जगह नहीं रक्खे।

इस प्रकार उन लावण्यपूर मुनिराज ने विचार किया। विचार करने के पश्चात् काम से अति विह्वल बनी हुई उस वेश्या को उन्हों ने

માટે મુનિઓએ લાકડાની પુતળીનો પગથી પણ સ્પર્શ ન કરવો જોઈએ કારણ કે, સ્પર્શ કરવાથી જેમ હાથી હાથણીના અગસ્પર્શથી બધાઈ જાય છે, એજ રીતે મુનિ પણ કામ રાગમા બધાઈ જાય છે

કહ્યુ છે કે—આ પ્રકારે સાધ્વિઓને માટે પણ પુરૂષોનો સગ તજવા યોગ્ય છે, કારણ કે પુરૂષનોસગ સાધ્વિને બ્રહ્મચર્યના નાશમા અસાધારણ હેતુ છે કહ્યુ પણ છે—

धृतकुम्भसमा नारी, तप्ताङ्गारसमः पुमान् ।
तस्माद् धृतच वह्नींच नैकत्र स्थापयेद् बुध' ॥ १ ॥

સ્ત્રિ ઘીના ભરેલા ઘડા સમાન છે અને પુરૂષ પ્રજ્વલિત અગ્નિ સમાન છે, માટે વિદ્વાને જાણવું જોઈએ કે ઘી અને અગ્નિને એક સ્થળે ન રાખે

આ પ્રકારે તે લાવણ્યપૂર મુનિરાજે વિચાર કર્યો વિચાર કરીને પછીથી કામવિહ્વળ બનેલી તે વેશ્યાને પોતાની અમૃતતુલ્ય વાણીથી સમજાવવાનો

टीका—'एग' इत्यादि।

लाढः=अय देशीयः शब्दः, लाढः=प्रासुकैषणीयाहारेणात्मनिर्वाहको मुनिः परीषहान्=क्षुत्पिपासादीन् अभिभूय=विजित्य, ग्रामे=अल्पजननिवासस्थाने, वा= अथवा नगरे=प्राकारवेष्टितेऽपि, वा=अथवा निगमे=वणिग्जनस्थाने, वा=अथवा राजधान्याम्=राजस्थाने, उपलक्षणमेतत् तेन मडम्बादिषु वा, एषु ग्रामादिषु यत्र कुत्रापि स्थाने, एकः=रागद्वेषरहितः, यद्वा-योग्यसहायस्यालाभे एकः=एकाकी, चरेदेव=अप्रतिबद्धविहारेण चर्या कुर्यादित्र।

मुनि को एक जगह रहतेर अरति आदि प्रसग प्राप्त हो सकता है इसलिये उसे ग्रामानुग्रामविहाररूप चर्या करनी चाहिये। इस प्रकार चर्याके करने से ही नौवें चर्यापरीषह पर विजय पाई जाती है, इसी वात को इस गाथा द्वारा सूत्रकार प्रदर्शित करते हैं-'एग एव चरे'-इत्यादि।

अन्वयार्थ-(लाढे-लाढः) 'लाढ' यह देशीय शब्द है। 'प्रासुक एषणीय आहार से अपना निर्वाह करने वाला मुनि' ऐसा इसका अर्थ है, अतः ऐसा मुनि (परीसहे-परीषहान्) क्षुत्पिपासा आदि परीषहों को (अभिभूय-अभिभूय) जीतकर (गामे वा नगरे वावि निगमे वा राय- हाणिए-ग्रामे वा नगरे वाऽपि निगमे वा राजधान्याम्) थोडे जनों का जिसमें निवास है ऐसे ग्राम में, अथवा प्राकार से जो वेष्टित है ऐसे नगर में, अथवा व्यापारी जनोके स्थानभूत ऐसे निगम मे, अथवा राजा का जहा रहना हो रहा है ऐसी राजधानी मे, उपलक्षण से मडब आदि

મુનિને એક જગ્યાએ રહેવાથી અરતિ વગેરેના પ્રસગ પ્રાપ્ત થઈ શકે છે તેથી તેણે એક ગામથી બીજા ગામ વિહાર રૂપી ચર્યા કરવી જોઈએ આ પ્રકારની ચર્યાને કરવાથી જ નવમા ચર્યાપરીષહ ઉપર વિજય પ્રાપ્ત થાય છે આ વાતને સૂત્રકાર આ ગાથા દ્વારા પ્રદર્શિત કરે છે-एग एव चरे-ઇત્યાદિ

અન્વયાર્થ-लाढे-लाढ "લાઢ" એ દેશીય શબ્દ છે 'પ્રાસુક એષણીય આહારથી પોતાનો નિર્વાહ કરવાવાળા મુનિ' એવો આનો અર્થ છે, એટલે આવા મુનિ परीसहे-परीषहान् क्षुत्पिपासा આદિ પરીષહોને अभिभूय-अभिभूय જીતીને गामे वा नगरे वावि निगमेवा रायहाणिए-ग्रामे वा नगरे वाऽपि निगमे वा राजधान्याम् થોડા માણુસો જેમા રહેતા હોય તેવા ગામમા, અથવા કોટથી ઘેરાયેલ હોય તેવા નગરમા, અથવા વેપારી જનોનો જેમા વાસ હોય તેવા નિગમમા, અથવા રાજા જ્યા રહેતો હોય તેવી રાજધાનીમા, ઉપલક્ષણથી મડબ આદિ સ્થાનોમા આવા

एवं मुनिवचनं श्रुत्वा सा वेश्या हतमनोरथा जाता, तदनन्तरमसौ कोपा वेशेन यष्टिमुष्ट्यादिभिर्मर्मणि गाढप्रहारं कृतवती। तदाऽसौ मुनिर्निर्गमनोपायमन वलोक्य ब्रह्मचर्यं परिरक्षयन् तामुज्ज्वलवेदनां शुभाध्यवसायेन सहमानः क्षपक श्रेणिमारूढोऽन्तर्मुहूर्तेनैव प्राप्तकेवलज्ञानः कालं कृत्वा मोक्षं प्राप्तवान्। एवमन्यैरपि मुनिभिः स्त्रीपरीषहः सोढव्यः ॥ १७ ॥

एकत्र स्थितस्य मुनेररत्यादिप्रसङ्गः स्यात्, अतो ग्रामानुग्रामविहाररूपा चर्या कार्येति चर्याकरणेनैव चर्यापरीषहः सोढव्य इत्याह—

मूलम्—एँग एँव चँरे लाढे, अभिभूय परीसँहे।
गाँमे वाँ नंगरे वाँवि, निंगमे वाँ रायहाँणिए ॥१८॥

छाया—एक एव चरेत् लाढः, अभिभूय परीषहान्।
ग्रामे वा नगरे वाऽपि, निगमे वा राजधान्याम् ॥ १८ ॥

तेरा कल्याण है। इस प्रकार मुनि के वचनों को सुनकर वेश्या बड़ी लज्जित हुई। कोप के आवेश में आकर वह मुनिराज पर घोर उपसर्ग करने लगी। उन मुनि को यष्टि एवं मुष्टि आदि के प्रहारों से मर्म स्थलों में आघात पहुँचाया। मुनि महाराज ने वहां से निकलना चाहा परन्तु निकलने के जितने भी दरवाजे थे वे सब पहिले से ही बंद किये जा चुके थे, अतः वहां से निकलने का जब उन्हें कोई उपाय नहीं सूझा तो अपने ब्रह्मचर्य की रक्षा में शुभाध्यवसाय से जीवन को समर्पित करते हुए उन्हों ने क्षपकश्रेणिपर आरोहण किया और अन्तर्मुहूर्त में केवल ज्ञान की प्राप्ति कर मुक्ति का लाभ कर लिया। इसी प्रकार अन्यमुनिजनों को भी इस स्त्रीपरीषह को जीतना चाहिये ॥ १७ ॥

તારૂ કલ્યાણુ છે આ પ્રકારના મુનિના વચનોને સાભળી વેશ્યા ખૂબ લજવાઈ ગઈ અને કોપના આવેશમા આવીને તે મુનિરાજને ઘોર ઉપસર્ગ આપવા લાગી મુનિના મર્મસ્થાનોમા મુઠીઓથી અને પગની લાતોથી આઘાત પહોચાડયો મુનિરાજે ત્યાથી નીકળવા ચાહ્યુ પરતુ નીકળવાના જેટલા રસ્તા હતા તે પહેલેથી જ બધ કરી દેવામા આવ્યા હતા આથી એ સ્થળેથી નીકળવાનો કોઈ પણુ માર્ગ ન સુઝ્યો ત્યારે પોતાના બ્રહ્મચર્યની રક્ષા માટે તેમણે શુભ અધ્ય વસાયથી જીવનનુ સમર્પણુ કરીને ક્ષપકશ્રેણી પર આરોહણુ કર્યું અને અત ર્મુહૂર્તમા કેવળજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ કરી મુક્તિનો લાભ લીધો આ રીતે અન્ય મુનિ જનોએ પણુ સ્રી પરીષહને જીતવો જોઈએ ॥ ૧૭ ॥

टीका—' एग ' इत्यादि ।

लाढः=अय देशीयः शब्दः, लाढः=प्रासुकैषणीयाहारेणात्मनिर्वाहको मुनिः परीषहान्=क्षुत्पिपासादीन् अभिभूय=विजित्य, ग्रामे=अल्पजननिवासस्थाने, वा= अथवा नगरे=प्राकारवेष्टितेऽपि, वा=अथवा निगमे=वणिग्जनस्थाने, वा=अथवा राजधान्याम्=राजस्थाने, उपलक्षणमेतत् तेन मडम्बादिषु वा, एषु ग्रामादिषु यत्र कुत्रापि स्थाने, एकः=रागद्वेषरहित., यद्वा–योग्यसहायस्यालाभे एकः=एकाकी, चरेदेव=अप्रतिबद्धविहारेण चर्या कुर्यादेव ।

मुनि को एक जगह रहतेर अरति आदि प्रसग प्राप्त हो सकता है इसलिये उसे ग्रामानुग्रामविहाररूप चर्या करनी चाहिये। इस प्रकार चर्याके करने से ही नौवें चर्यापरीषह पर विजय पाई जाती है, इसी बात को इस गाथा द्वारा सूत्रकार प्रदर्शित करते हैं–' एग एव चरे'–इत्यादि।

अन्वयार्थ–(लाढे–लाढः) 'लाढ' यह देशीय शब्द है। 'प्रासुक एषणीय आहार से अपना निर्वाह करने वाला मुनि ' ऐसा इसका अर्थ है, अतः ऐसा मुनि (परीसहे–परीषहान्) क्षुत्पिपासा आदि परीषहों को (अभिभूय–अभिभूय) जीतकर (गामे वा नगरे वावि निगमे वा राय- हाणिए–ग्रामे वा नगरे वाऽपि निगमे वा राजधान्याम्) थोडे जनों का जिसमें निवास है ऐसे ग्राम मे, अथवा प्राकार से जो वेष्टित है ऐसे नगर में, अथवा व्यापारी जनोंके स्थानभूत ऐसे निगम में, अथवा राजा का जहा रहना हो रहा है ऐसी राजधानी मे, उपलक्षण से मडव आदि

મુનિને એક જગ્યાએ રહેવાથી અરતિ વગેરેના પ્રસગ પ્રાપ્ત થઈ શકે છે તેથી તેણે એક ગામથી બીજા ગામ વિહાર રૂપી ચર્યા કરવી જોઈએ આ પ્રકારની ચર્યાને કરવાથી જ નવમા ચર્યાપરીષહ ઉપર વિજય પ્રાપ્ત થાય છે આ વાતને સૂત્રકાર આ ગાથા દ્વારા પ્રદર્શિત કરે છે–एग एव चरे–ઇત્યાદિ

અન્વયાર્થ–लाढे–लाढ " લાઢ " એ દેશીય શબ્દ છે 'પ્રાસુક એષણીય આહારથી પોતાનો નિર્વાહ કરવાવાળા મુનિ' એવો આનો અર્થ છે, એટલે આવા મુનિ परीसहे–परीषहान् ક્ષુત્પિપાસા આદિ પરીષહોને अभिभूय–अभिभूय જીતીને गामे वा नगरे वावि निगमेवा रायहाणिए–ग्रामे वा नगरे वाऽपि निगमे वा राजधान्याम् થોડા માણસો જેમા રહેતા હોય તેવા ગામમા, અથવા કોટથી ઘેરાયેલ હોય તેવા નગરમા, અથવા વેપારી જનોનો જેમા વાસ હોય તેવા નિગમમા, અથવા રાજા જ્યા રહેતો હોય તેવી રાજધાનીમા, ઉપલક્ષણથી મડબ આદિ સ્થાનોમા આવા

तथा चाग्रे वक्ष्यति—

न वा लभिज्जा निउणं सहायं, गुणाहियं वा गुणओ समं वा ।
एको वि पावाइँ विवज्जयंतो, विहरेज्ज कामेसु असज्जमाणो ॥ १ ॥
(उत्त० ३२ अ. ५ गा.)

छाया—न वा लभेत् निपुणं सहायं, गुणाधिकं वा गुणतः समं वा ।
एकोऽपि पापानि विवर्जयन्, विहरेत् कामेषु असजन् ॥

उक्तमन्यत्रापि—

ग्रामाद्यनियतस्थायी, स्थानबन्धविवर्जितः ।
चर्यामेकोऽपि कुर्वीत, विविधाभिग्रहैर्युतः ॥ १ ॥ इति ।

स्थानों में जहां कहां भी चरे (एग एव चरे-एकाकी एव चरेत्) राग द्वेष से रहित होकर समुदाय के साथ अथवा योग्य सहाय के अभाव में अप्रतिबंध विहार से अकेला ही विचरे । कहा भी है—

न वा लभिज्जा निउणं सहायं, गुणाहियं वा गुणओ समं वा ।
एगो वि पावाइँ विवज्जयंतो, विहरेज्ज कामेसु असज्जमाणो ॥
(उत्त० ३२ अ. ५ गा)

तात्पर्य इसका यह है कि साधु को जब योग्य सहायक (शिष्य आदि) की प्राप्ति न हो तो वह निष्पाप होकर, तथा इच्छाओं को जीतता हुवा अकेला भी विहार करे । अन्यत्र भी यही बात कही है—

ग्रामाद्यनियतस्थायी, स्थानबन्धविवर्जितः ।
चर्यामेकोऽपि कुर्वीत, विविधाभिग्रहैर्युतः ॥ १ ॥

કોઈ પણ સ્થળે તે एग एव चरे—एकाकी एव चरेत् રાગ દ્વેષથી રહિત બની સમુદાયની સાથે અથવા યોગ્ય સહાયના અભાવમાં અપ્રતિબંધ વિહારથી એકલા જ વિચરે કહ્યું છે—

न वा लभिज्जा निउणं सहायं, गुणाहियं वा गुणओ समं वा ।
एगो वि पावाइँ विवज्जयंतो, विहरेज्ज कामेसु असज्जमाणो ॥ उ ३२. अ ५

આનું તાત્પર્ય એ છે કે, સાધુને જ્યારે યોગ્ય સહાયક શિષ્ય આદિની પ્રાપ્તિ ન હોય તો તે નિષ્પાપ બનીને ઇચ્છાઓને જીતીને એકલા પણ વિહાર કરે અન્યત્ર પણ આજ વાત કહેલ છે—

ग्रामाद्यनियतस्थायी, स्थानबन्धविवर्जितः ।
चर्यामेकोऽपि कुर्वीत, विविधाभिग्रहैर्युतः ॥ ॥

अथ भावः—यथाकल्प ग्रामनगरादावनियतवास कुर्वता मुनिनाऽऽलस्यपरिवर्जनेन तत्र तत्रानासक्त्या च ग्रामानुग्रामविहरणात्मकचर्याकरणादेव चर्यापरीषहः सोढो भवति। यस्तु परिक्षीणजङ्घाबलस्तेन स्थिरवासे कृते भिक्षाचर्यायां कथचित् स्वय प्रवृत्त्याऽपि स परीषहः सोढो भवतीति।

ननु-चर्यापरीषहो न भवत्यागन्तुकः, कथं तर्हि स्वयमुदीरितायाश्चर्यायाः परीषहत्वमिति चेत्, उच्यते-कल्पस्यापि कस्यचित् कष्टकारित्वेन सह्यमानत्वात्

यथाकल्प ग्राम नगर आदि में अनियतवास करने वाला अप्रतिबन्ध विहारी मुनि नाना प्रकार के अभिग्रहों से युक्त होकर अकेला अर्थात्-सम्प्रदाय में रहते हुए भी रागद्वेष रहित विचरे ॥१॥

प्रमाद का परिहार करते हुए ग्रामनगरादि में आसक्ति रहित होकर ग्रामानुग्राम विचरणरूप चर्या के करने से ही यह चर्यापरीषह जीता जाता है। जिसका जंघाबल क्षीण हो चुका है उस साधु को भी स्थिरवास करने पर भिक्षाचर्या मे कथचित् स्वय प्रवृत्ति से यह परीषह सहन किया जाता है। आये हुए कष्ट का नाम परीषह है। चर्या तो आनेवाली नहीं है यह तो स्वय उदीरित की जाती है अतः चर्या को परीषहरूप कैसे माना जा सकता है? इसका समाधान इस प्रकार है- यद्यपि चर्या साधु का कल्प है तो भी किसी२ कल्प को कष्टकारी होने से वह सहन करना ही पड़ता है। चर्या भी इसी प्रकार है। अतः भगवानने इसको परीषहरूप फरमाया है। अपने कल्प का प्रमाद से

યથાકલ્પ ગ્રામ નગર આદિમા અનિયતવાસ કરવાવાળા અપ્રતિબંધ-વિહારી મુનિ વિવિધ પ્રકારના અભિગ્રહોથી યુકત બની એકલા, અર્થાત્-સંપ્રદાયમાં રહેવા છતા પણ રાગદ્વેષ રહિત વિચરે પ્રમાદનો ત્યાગ કરીને ગ્રામ નગર આદિમા આસકિત રહિત બનીને ગ્રામાનુગ્રામ વિચરવારૂપ ચર્યા કરવાથી જ આ ચર્યા પરીષહ જીતાય છે જેનુ જઘાબળ ક્ષીણ બની ગયેલ છે એવા સાધુએ પણ સ્થિરવાસ કરવાથી ભિક્ષાચર્યામા કહેવામા આવેલ સ્વય પ્રવૃત્તિથી આ પરીષહ સહન કરવામા આવે છે આવેલા દુખોને સહન કરવા તેનુ નામ પરીષહ છે ચર્યા આવતી નથી પરતુ સ્વય ઉભી કરવામા આવે છે આથી ચર્યાને પરીષહરૂપ કેમ માનવામા આવે છે? તેનુ સમાધાન આ પ્રકારથી છે- કદાચ ચર્યા સાધુનો કલ્પ છે તો પણ કોઇ કોઈ કલ્પ કષ્ટકારી હોવાથી તે સહન કરનાજ પડે છે ચર્યાનો પણ આજ પ્રકાર છે માટે ભગવાને તેને પરીષહરૂપ ફરમાવેલ છે પોતાના કલ્પનું પ્રમાદથી આચરણ ન કરવુ તે પરીષહ

तथा चाग्रे वक्ष्यति—

न वा लभिज्जा निउण सहाय, गुणाहिय वा गुणओ सम वा ।
एको वि पावाइँ विवज्जयतो, विहरेज्ज कामेसु असज्जमाणो ॥ १ ॥
(उत्त ३२ अ. ५ गा.)

छाया—न वा लभेत् निपुण सहाय, गुणाधिक वा गुणतः सम वा ।
एकोऽपि पापानि विवर्जयन्, विहरेत् कामेषु असजन् ॥

उक्तमन्यत्रापि—

ग्रामाद्यनियतस्थायी, स्थानबन्धविवर्जितः ।
चर्यामेकोऽपि कुर्वीत, विविधाभिग्रहैर्युतः ॥ १ ॥ इति ।

स्थानों मे जहा कहा भी वह (एग एव चरे-एकाकी एव चरेत्) राग द्वेष से रहित होकर समुदाय के साथ अथवा योग्य सहाय के अभाव में अप्रतिबध विहार से अकेला ही विचरे । कहा भी है—

न वा लभिज्जा निउण सहाय, गुणाहिय वा गुणओ सम वा ।
एगो वि पावाइँ विवज्जयतो, विहरेज्ज कामेसु असज्जमाणो ॥
(उत्त० ३२ अ. ५ गा)

तात्पर्य इसका यह है कि साधु को जब योग्य सहायक (शिष्य आदि) की प्राप्ति न हो तो वह निष्पाप होकर, तथा इच्छाओं को जीतता हुवा अकेला भी विहार करे । अन्यत्र भी यही बात कही है—

ग्रामाद्यनियतस्थायी, स्थानबन्धविवर्जितः ।
चर्यामेकोऽपि कुर्वीत, विविधाभिग्रहैर्युत. ॥ १ ॥

કોઈ પણ સ્થળે તે एग एव चरे-एकाकी एव चरेत् રાગ દ્વેષથી રહિત બની સમુદાયની સાથે અથવા યોગ્ય સહાયના અભાવમા અપ્રતિબધ વિહારથી એકલા જ વિચરે કહ્યુ છે—

न वा लभिज्जा निउण सहाय, गुणाहिय वा गुणओ सम वा ।
एगो वि पावाइँ विवज्जयतो, विहरेज्ज कामेसु असज्जमाणो ॥ उ ३२. अ ५

આનુ તાત્પર્ય એ છે કે, સાધુને જ્યારે યોગ્ય સહાયક શિષ્ય આદિની પ્રાપ્તિ ન હોય તો તે નિષ્પાપ બનીને ઇચ્છાઓને જીતીને એકલા પણ વિહાર કરે અન્યત્ર પણ આજ વાત કહેલ છે—

ग्रामाद्यनियतस्थायी, स्थानबन्धविवर्जित. ।
चर्यामेकोऽपि कुर्वीत, विविधाभिग्रहैर्युत. ॥ ॥

छाया—असमानश्चरेद् भिक्षुः, नैव कुर्यात् परिग्रहम्।
असंसक्तो गृहस्थैः, अनिकेतः परिव्रजेत् ॥ १९ ॥

टीका—'असमाणो' इत्यादि।

भिक्षुः=मुनिः, असमानः=गृहस्थैरन्यतीर्थिकैश्चासदृश, तत्राश्रयमूर्छारहितत्वेन गृहस्थैरसदृशः, अनियतविहारादिनाऽन्यतीर्थिकैरसदृश इति भावः। यद्वा-मानसहितः समान, न तथेत्यसमानः, अभिमानवर्जित इत्यर्थः, यद्वा-'असमाणे' इत्यस्य 'असन्निति' छाया, असन्निव-असन्, यत्र विद्यते तत्राप्यविद्यमान इव, अल्पतरकालस्थायित्वेन तत्र तत्र तत्सत्ताया अनियतत्वात्, तत्र तत्र विद्यमानत्वेऽपि तत्तद्ग्रामोपाश्रयादिषु ममत्वाभिमानाभावाच्च। इममेवार्थं प्रकटयन्नाह-'नेव कुज्जा' इत्यादि। परिग्रहम्=तत्तद्ग्रामोपाश्रयादिषु स्थानेषु द्रव्यभावपरिग्रहं नैव कुर्यात्= न धारयेत्। उक्तञ्च—

"गामे कुले वा नयरे य देसे, ममंति भावं न कहिंचि कुज्जा" ॥ इति ॥

'असमाणे'-इत्यादि।

अन्वयार्थ-(असमाणे-असमानः) गृहस्थरूप आधार की मूर्च्छा से रहित होने के कारण गृहस्थो के समान नही, तथा अनियत विहार आदि द्वारा अन्यतीर्थिकों के समान नही, अथवा-असमान-मान से वर्जित, या "असमाणे-असन्"-अल्पतर काल तक ग्राम नगरादिमे रहने वाला होने की वजह से वहा नही जैसा ऐसा (भिक्खू-भिक्षुः) मुनि (परिग्गह-नेव कुज्जा-परिग्रह नैव कुर्यात्) उन२ ग्राम एव उपाश्रयादिकों मे द्रव्य एव भावरूप परिग्रह से नही बधे-उनमें ममत्व भाव न करे। कहा भी है—

"गामे कुले वा नयरे य देसे, ममतिभाव न कहिंचि कुज्जा॥"

असमाणे ईत्याहि

અન્વયાર્થ—असमाणे-असमान ગૃહસ્થરૂપ આધારની મુર્ચ્છાથી રહિત હોવાને કારણે ગૃહસ્થોના સમાન નહી, તથા અનિયતવિહાર આદિ દ્વારા અન્ય તીર્થીઓના સમાન નહી, અથવા—અસમાન—માનથી વર્જીત, યા असमाणे-असन् અલ્પતર કાળ સુધી ગ્રામ નગર આદિમા રહેવાવાળા હોવાના કારણે ત્યા નહી જેવા એવા भिक्खू-भिक्षु મુનિ परिग्गह नेवकुज्जा-परिग्रह नैव कुर्यात् જે જે ગામ અને ઉપાશ્રય આદિમા દ્રવ્ય અને ભાવરૂપ પરિગ્રહથી ન બધાય—તેમા મમત્વભાવ ન રાખે કહ્યુ છે કે—

"गामे कुले वा नयरे य देसे, ममति भाव न कहिंचि कुज्जा ॥"

परीषहरूपत्र भवति, तत्र प्रमादेन स्वकल्पानाचरणमेव परीषहकृतः पराजयः, तस्मात् प्रमादवर्जितेन यथाकल्पचर्याराधनेनैव चर्यापरीषहः सोढो भवतीति ॥१८॥

उक्तमर्थं दृढीकुर्वन्नाह—

मूलम्—असमाणे चरे भिक्खू, नेव कुज्जा परिग्गहं ।
असंसत्तो गिहत्थेहिं, अणिएओ परिव्वए ॥ १९ ॥

आचरण नहीं करना ही परीषहजनित पराजय है। इसलिये प्रमाद वर्जित होकर यथाकल्प चर्या के आराधन से ही चर्यापरीषह सहन किया जाता है। तभी चर्यापरीषहजयी साधु कहलाता है।

भावार्थ—चतुर्मास कल्प को छोडकर मुनि के लिये एकत्र स्थिर रहना जैनशासन की आज्ञा से वाहिर है। कोई खास कारण हो तो मुनि एकत्र वास कर सकता है, अन्यथा नहीं। अतः आत्मकल्याण की भावना से अथवा 'जनता मे धर्म का प्रचार होता रहे' इस शुभ अध्यवसाय से मुनि को नगर ग्राम आदि स्थानो मे विचरते रहना चाहिये। एक स्थान पर रहने वाले साधु को स्थानजन्य मोह सता देता है, अतः वह चाहे एकाकी रूप मे विहार करे चाहे योग्य सहायकों के साथ विहार करे, परन्तु विहार अवश्य करे। विहार मे सदा अपने सयम की पूरी दृढता रक्खे। क्षुतिपपासा आदि परीषह सतावें तो भी उनकी परवाह न करे। इसका नाम चर्यापरीषहजय है ॥ १८ ॥

જનિત પરાજય છે માટે પ્રમાદથી દૂર રહીને યથાકલ્પ ચર્યાના આરાધનાથી જ ચર્યાપરીષહ સહન કરી શકાય છે એજ ચર્યાપરીષહ જીતેલ સાધુ કહેવાય છે

ભાવાર્થ—ચતુર્માસ કલ્પને છોડીને મુનિ માટે એક સ્થળે સ્થિર રહેવુ જૈનશાસનની આજ્ઞાથી બહાર છે કોઈ ખાસ કારણ હોય તો મુનિ એક સ્થળે વાસ કરી શકે છે, તે સીવાય નહી આથી આત્મકલ્યાણની ભાવનાથી અથવા 'જનતામા ધર્મનો પ્રચાર થતો રહે એવા શુભ આશયથી મુનિએ નગર ગ્રામ આદિ સ્થાનોમા વિચરતા રહેવુ જોઈએ એક સ્થાન ઉપર રહેવાવાળા સાધુને સ્થાનજન્ય મોહ સતાવે છે આથી ભલે તે એકાકી રૂપમા વિહાર કરે અગર યોગ્ય સહાયકોની સાથે વિહાર કરે, પરતુ વિહાર અવશ્ય કરે વિહારમા પોતાના સયમની સદા પૂરી દ્રઢતા રાખે, ક્ષુત્પિપાસા આદિ પરીષહ સતાવે તો પણ તેની પરવા ન કરે આનુ નામ ચર્યાપરીષહનો વિજય છે ॥

छाया—असमानश्चरेद् भिक्षुः, नैव कुर्यात् परिग्रहम्।
असंसक्तो गृहस्थैः, अनिकेतः परिव्रजेत् ॥ १९ ॥

टीका—'असमाणो' इत्यादि।

भिक्षुः=मुनिः, असमानः=गृहस्थैरन्यतीर्थिकैश्चासदृश, तत्राश्रयमूर्छारहितत्वेन गृहस्थैरसदृशः, अनियतविहारादिनाऽन्यतीर्थिकैरसदृश इति भावः। यद्वा-मानसहितः समान, न तथेत्यसमानः, अभिमानवर्जित इत्यर्थः, यद्वा-'असमाणे' इत्यस्य 'असन्निति' छाया, असन्निव-असन्, यत्र विद्यते तत्राप्यविद्यमान इव, अल्पतरकालस्थायित्वेन तत्र तत्र तत्सत्ताया अनियतत्वात्, तत्र तत्र विद्यमानत्वेऽपि तत्तद्ग्रामोपाश्रयादिषु ममत्वाभिमानाभावाच्च। इममेवार्थं प्रकटयन्नाह-'नेव कुज्जा' इत्यादि। परिग्रहम्=तत्तद्ग्रामोपाश्रयादिषु स्थानेषु द्रव्यभावपरिग्रहं नैव कुर्यात्=न धारयेत्। उक्तञ्च—

"गामे कुले वा नयरे य देसे, ममंति भाव न कहिंचि कुज्जा" ॥ इति ॥

'असमाणे'-इत्यादि।

अन्वयार्थ-(असमाणे-असमानः) गृहस्थरूप आधार की मूर्च्छा से रहित होने के कारण गृहस्थो के समान नहीं, तथा अनियत विहार आदि द्वारा अन्यतीर्थिकों के समान नहीं, अथवा-असमान-मान से वर्जित, या "असमाणे-असन्"-अल्पतर काल तक ग्राम नगरादिमें रहने वाला होने की वजह से वहां नहीं जैसा ऐसा (भिक्खू-भिक्षुः) मुनि (परिग्गहं-नेव कुज्जा-परिग्रहं नैव कुर्यात्) उन२ ग्राम एव उपाश्रयादिकों मे द्रव्य एव भावरूप परिग्रह से नही बंधे-उनमें ममत्व भाव न करे। कहा भी है—

"गामे कुले वा नयरे य देसे, ममतिभाव न कहिंचि कुज्जा॥"

असमाणे ઇત્યાદિ

અન્વયાર્થ-असमाणे-असमान ગૃહસ્થરૂપ આધારની મુર્ચ્છાથી રહિત હોવાને કારણે ગૃહસ્થોના સમાન નહીં, તથા અનિયતવિહાર આદિ દ્વારા અન્ય તીર્થીઓના સમાન નહીં, અથવા-અસમાન-માનથી વર્જીત, યા असमाणे-असन् અલ્પતર કાળ સુધી ગ્રામ નગર આદિમા રહેવાવાળા હોવાના કારણે ત્યા નહીં જેવા એવા भिक्खू-भिक्षु મુનિ परिग्गहं नेवकुज्जा-परिग्रहं नैव कुर्यात् જે જે ગામ અને ઉપાશ્રય આદિમા દ્રવ્ય અને ભાવરૂપ પરિગ્રહથી ન બધાય-તેમા મમત્વભાવ ન રાખે કહ્યું છે કે—

"गामे कुले वा नयरे य देसे, ममति भाव न कहिंचि कुज्जा ॥"

ममत्वाभावः कथ स्यादित्याह–गृहस्थैः=श्रावकैः, असंसक्त=रागसंसर्गवर्जित इत्यर्थः, अनिकेतः=गृहवर्जितः नैकत्र प्रतिबद्धस्थितिक इत्यर्थः, परिव्रजेत्=सर्वतो विहरेत् न तु नियतदेशादावेव। अय भावः–गृहस्थैः सह रागसंसर्गकरणे, एकत्र प्रतिबद्धास्पदत्वे, नियतदेशग्रामनगरादिविहारिताया ग्रा ममत्वबुद्धिः स्यात्। तस्मादालस्य निरस्य ग्रामनगरकुलादिष्वनियतवसतिर्निर्ममत्वः सन् यथाकल्पमासक्तिरहितश्चर्यामाचरेदिति।

अर्थात्–ग्रामादि मे कही भी ममत्व नही करे। तथा (गिहत्थेहिं अ-ससत्तो–गृहस्थैः असंसक्तः) गृहस्थों के साथ राग के संसर्ग से वर्जित उनमे मोहरूप परिणाम से रहित होकर वह (अणिएओ–अनिकेतः) स्थानादि की ममतारहित होता हुआ (परिव्वए–परिव्रजेत्) ग्राम नगरादि में विहार करता रहे। इसका भाव यह है कि गृहस्थों से रागात्मक परिणति करने पर साधु को एक ही जगह प्रतिबद्ध होकर रहने का प्रसग प्राप्त हो सकता है, इस परिस्थिति में नियत देश, ग्राम आदि में ही उसका विहार होगा, अतः उसमे ममत्वबुद्धि का सद्भाव हो जायगा। इसलिये प्रमाद का परित्याग कर ग्राम नगर आदि में अनियतरूप से विचरने वले मुनि में निर्ममत्वभाव रहता है। इसलिये साधु को चाहिये की वह गृहस्थों से असंसक्त होकर यथाकल्प अनियतविहाररूप चर्या करता रहे।

भावार्थ—इस गाथा द्वारा सूत्रकार १८वी गाथा में कहे हुए ही

અર્થાત્—ગ્રામાદિમા ક્યાય પણ મમત્વ ન કરે તથા गिहत्थेहिं असंसत्तो–गृहस्थै–असंसक्त ગૃહસ્થની સાથે રાગના સંસર્ગથી રહિત–તેમા મોહરૂપ પરિણામથી રહિત બનીને તે अणिएओ–अनिकेत સ્થાનાદિકની મમતા રહિત થઈને, परिव्वए–परिव्रजेत् ગ્રામ નગર આદિમા વિહાર કરતા રહે તેનો ભાવાર્થ એ છે કે, ગૃહસ્થો સાથે રાગાત્મક પરિણતી કરવાથી સાધુને માટે એક જગ્યાએ પ્રતિબદ્ધ થઈને રહેવાનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થાય છે આ પરિસ્થિતિમા નિયત ગ્રામનગર આદિમાજ તે વિચરશે, આથી એનામા મમત્વની ભાવના ઉત્પન્ન થશે માટે પ્રમાદનો પરિત્યાગ કરી ગ્રામનગર આદિમા અનિયતરૂપથી વિચરનાર મુનિમા નિર્મમત્વભાવ રહે છે આટલા માટે જ સાધુ માટે તે ગૃહસ્થોથી અસંસક્ત બની યથાકલ્પ અનિયત વિહારસ્વરૂપી ચર્યા કરતા રહે તે જરૂરી છે

ભાવાર્થ—આ ગાથા દ્વારા સૂત્રકાર ૧૮ મી ગાથામા કહેલ

अत्र दृष्टान्तः—

कोल्लाकसंनिवेशे बहुश्रुतः शान्तो दान्तः परीपहोपसर्गसहने सुधीरः क्षमादिगुणगम्भीरः कर्मधूलिनिवारणे समीरः, श्रुतचारित्रधर्माराधनपरः क्षीणजङ्घाबलो निःसङ्गनामक आचार्य आसीत्। एकदा तत्र दुर्भिक्षे जातेऽसौ स्वशिष्य

अर्थ की पुष्टि कर रहे हैं। जब गृहस्थ जनों का सामान्य भी परिचय मनुष्य को उनमें ममत्वबुद्धि से जकड़ देता है तो फिर साधु की आत्मा को वह भाव वहां जकड़ न देगा यह कैसे हो सकता है। इसीलिये साधु को अनियत विहार कहा गया है। इसमें गृहस्थों के संसर्ग से साधु बचा रहता है। संसक्तिभाव उसका उनमें नहीं हो पाता है। सामान्य परिचय में संसक्ति नहीं आती है। अधिक परिचय से यह दोष पैदा होता है। मूर्च्छापरिणति का नाम ही परिग्रह है। यह परिग्रह द्रव्य एवं भाव के भेद से दो प्रकार का होता है। साधु इन दोनों प्रकार के परिग्रहों से रहित होता है। रागादिकभाव भावपरिग्रह, एवं क्षेत्र वस्तु आदि द्रव्य-परिग्रह है। अनियत विहार करने वाले साधुमें यह दोष नहीं हो सकता है। इसीलिये उसको सदा यथाकल्प अनियत विहार करना भगवान ने कहा है।

दृष्टान्त—कोल्लाक नाम के सन्निवेश मे बहुश्रुत, शांत, दान्त परीषह एवं उपसर्ग के सहन करने मे धीर वीर क्षमादि गुणों से गंभीर, कर्म धूलि के निवारण करने मे पवनतुल्य निःसंग नाम के एक आचार्य थे।

કરે છે જ્યારે ગૃહસ્થ જનો સાથે સામાન્ય પરિચય પણ મનુષ્યને તેની સાથે મમત્વ બુદ્ધિથી જકડી દે છે તો પછી સાધુના આત્માને તે ભાવ ત્યાં ન જકડે તે કેમ બની શકે આટલા માટેજ સાધુને અનિયત વિહાર સુચવાયેલ છે આમાં ગૃહસ્થના વધુ પડતા સંસર્ગથી સાધુ બચી જાય છે, સંસક્તિભાવ તેનો તેમાં આવતો નથી, સામાન્ય પરિચયથી સંસક્તિભાવ ઉત્પન્ન થતા નથી અધિક પરિચયથી આ દોષો પેદાથાય છે મૂર્ચ્છાપરિણતીનું નામ જ પરિગ્રહ છે આ પરિગ્રહના દ્રવ્ય અને ભાવ એમ બે પ્રકારના ભેદ છે સાધુ આ બન્ને પ્રકારના પરિગ્રહોથી પર હોય છે રાગાદિકભાવ ભાવપરિગ્રહ અને ક્ષેત્ર વસ્તુ આદિ દ્રવ્ય પરિગ્રહ છે અનિયત વિહાર કરનાર સાધુમાં આ દોષ આવતો નથી આટલા માટે સાધુને સદાય યથાકલ્પ અનિયત વિહાર કરવાનું ભગવાને કહ્યું છે.

દૃષ્ટાંત—કોલ્લાક નામના સન્નિવેશમાં બહુશ્રુત, શાન્ત, દાન્ત, પરીષહ અને ઉપસર્ગ સહન કરવામાં ધીરવીર, ક્ષમાદિ ગુણોથી ગંભીર, કર્મરજનુ

विक्रमाचार्यं गच्छसहितं दूरदेशे प्रेषितवान्। स्वयं तु एकेन शिष्येण सह वसन् तत्रैव नगरे नव भागान् कल्पयित्वा यथाकल्पमज्ञातकुले रूक्षशुष्कमन्तप्रान्तमन्नादिकं गृहीत्वा विहरति स्म। जराक्रान्तोऽपि चर्यापरीषहं सोढुकामः कृताभिग्रहत्वात् स्वयंभिक्षार्थमटति स्म। एवं चर्यापरीषहं सहमानस्तमभिग्रहं यावज्जीवं निर्वाह्यालोचितप्रतिक्रान्तः कालमासे कालं कृत्वा स्वकल्याणं साधितवान्।

श्रुतचारित्ररूप धर्म की आराधना करने में ही इनका जीवन का अधिक से अधिक समय निकलता था। अवस्थाप्राप्त होने से इनका जघाबल क्षीण हो गया था। एक समय की बात है कि वहा पर भयकर दुर्भिक्ष पड़ गया। आचार्य ने परिस्थिति का अवलोकन कर अपने विक्रमाचार्य शिष्य को गच्छसहित दूर देश में विहार करा दिया और स्वय एक शिष्य के साथ उसी नगरी में रहे। वहा नौ भागों की कल्पना कर वे यथाकल्प अज्ञातकुल में रूक्ष, शुष्क, अन्त प्रान्त आहारादिक ग्रहण कर वहा विचरण करते रहे। यद्यपि इनकी वृद्धावस्था थी चलने मे पूरी शक्ति नही थी तो भी चर्यापरीषह को सहन करने की अभिलाषा से वे विविध अभिग्रह ग्रहण करते और स्वय भिक्षा के लिये जाते। इस प्रकार चर्यापरीषह को सहन करते२ उन्हों ने अपने अभिग्रहो का अच्छी तरह से निर्वाह किया। अन्त में अपने कर्तव्यों की आलोचना कर उनके प्रति निवृत्त होकर आत्मकल्याण कर लिया।

નિવારણુ કરવામા પવનતુલ્ય એવા, એક નિ સગ નામના આચાર્ય હતા શ્રુતચારિત્ર રૂપ ધર્મની આરાધના કરવામા જ તેમના જીવનનો મોટો ભાગ તેઓ ગાળતા હતા અવસ્થા થવાથી તેમનુ જઘાબળ ક્ષીણુ બની ગયુ હતુ એક સમયની વાત છે કે, ત્યા ભયકર એવો દુકાળ પડયો, આચાર્યે પરિસ્થિતિનુ અવલોકન કરી પોતાના વિક્રમાચાર્ય નામના શિષ્યને ગચ્છ સાથે દૂર દેશમા વિહાર કરાવરાવ્યો અને પોતે એક શિષ્યની સાથે તે નગરમા રહ્યા ત્યા નવ ભાગોની કલ્પના કરી તેઓ યથાકલ્પ અજ્ઞાત કુળમાથી રૂક્ષ, શુષ્ક અન્તપ્રાન્ત આહાર આદિ ગ્રહણુ કરી ત્યા વિચરતા રહ્યા જો કે તેમની વૃદ્ધાવસ્થાને કારણે તેમનામાચાલવાની પૂરી શકિત ન હતી તો પણુ ચર્યાપરીષહને સહન કરવાની અભિલાષાથી તેઓ વિવિધ અભિગ્રહ કરતા અને સ્વય ભિક્ષા માટે જતા આ પ્રકારે ચર્યાપરીષહને સહન કરતા કરતા પોતાના અભિગ્રહોનો સારી રીતે નિર્વાહ કર્યો અત સમય ઉપર પોતાના કર્તવ્યોની આલોચના કરી તેનાથી નિવૃત્ત થઈ આત્મકલ્યાણુ પ્રાપ્ત કર્યું

अत्रान्योऽपि दृष्टान्तः—

उज्जयिन्यां वैश्रवणनामक आचार्यः समवसृतः। स स्वशिष्यपरिवारैः सह चर्यापरीषहं सहमानो ग्रामानुग्रामं विहरन् कदाचिदटव्यां प्रविष्टः। आचार्य इव शिष्या अपि चर्यापरीषहसहिष्णव आसन्। तत्र सर्वैर्मुनिभिरकस्माद् मार्गो विस्मृतः। तत्रैव शर्कराप्रभपृथिवीवद् विकीर्णतीक्ष्णकण्टकिते निम्नोन्नतशिलाखण्डदुर्गमे भयङ्करे विपिने गच्छता तेन दिवसो यापितः, रात्रौ च वृक्षाधस्तले निवासः कृतः, एवं शिष्यपरिवारैः सहासौ भ्रमन्नटव्या अन्तं न प्राप,नापि कश्चिद् ग्रामो दृष्टि-

---

द्वितीय दृष्टान्त—

उज्जैनी नगरी में वैश्रवण नाम के आचार्य पधारे। वे अपने शिष्यपरिवार के साथ चर्यापरीषह को सहन करते हुए ग्रामानुग्राम विहार करते२ कदाचित् मार्ग भूल जाने से एक अटवी में जा पहुँचे। इनके समान ही चर्यापरीषह सहन करने में समर्थ इनके शिष्य भी थे। अकस्मात् वे सब के सब ही मार्ग भूल गये। समस्त दिवस उन सबका शर्करा पृथ्वी के समान, इधर उधर फैले हुए तीक्ष्ण कांटो वाले तथा नीचे ऊँचे शिलाखंडों से दुर्गम उस भयंकर अटवी में ही समाप्त हो गया। रात्रि का समय आ गया। दूसरा कोई उपाय नहीं होने से सभी ने वहीं एक वृक्ष के नीचे ठहर कर रात्रि व्यतीत की। प्रातः काल हुआ। सूर्य की किरणे निकली। मार्ग की तलाश करने लगे परन्तु मार्ग का पता नहीं चला। अटवी कितनी बडी थी इसका कुछ अन्त ही नहीं ज्ञात हो सका, और न "यहां से ग्राम कितनी दूर है"

દૃષ્ટાંત બીજુ—ઉજ્જૈની નગરીમા વૈશ્રવણ નામના આચાર્ય પધાર્યા તેઓ પોતાના શિષ્ય પરિવારની સાથે ચર્યાપરીષહ સહન કરતા કરતા ગ્રામાનુગ્રામ વિહાર કરતા કરતા માર્ગ ભૂલવાથી અચાનક એક જગલમા જઈ ચડયા ચર્યાપરીષહ સહન કરવામા તેમના સમાન જ સમર્થ તેમના શિષ્યો પણ હતા જોગાનુજોગ તેઓ બધા માર્ગ ભૂલી ગયા શર્કરાપ્રભ પૃથ્વીની સમાન, આહી તાહી ચોમેર તીક્ષ્ણ કાટાઓથી પથરાએલી તથા ઉચી નીચી શિલાઓથી દુર્ગમ એવી ભયાનક અટવી—જગલમા આખોએ દિવસ વીતી ગયો રાત્રીનો સમય આવી પહોચતા બીજો કોઈ પણ ઉપાય ન હોવાથી સઘળાએ એક ઝાડ નીચે રહીને રાત વિતાવી સવાર પડયુ, સૂર્યના કિરણો દેખાયા, માર્ગની તપાસ કરી પરતુ બહાર નીકળવાનો માર્ગ ન જડયો જગલ મોટુ હતુ તેના અતની પણ ખબર પડતી ન હતી અને ગામ આ સ્થળેથી કેટલુ દૂર છે તે પણ જાણી શકાતુ ન

पथे समायातः। स च तस्मिन्नेव विषमकण्टकितपर्वतीयमार्गे चलन्नपि चर्यापरीषहैः पराजितो नाभूत्। आचार्यो वदति–अस्मिन् वने चलतामस्माकं त्रयो दिवसा अतीताः, क्वचिदाहारो न लब्धो नापि पानीयम्।

एतदभ्यन्तरे केनचिद्देवेन वैक्रियशक्त्या तत्र शोभनो राजमार्गो निर्मितः। तत्र कस्यचिन्नृपस्य चतुरङ्गिणी सेना गच्छति, बहुधः शिबिका नरैर्वाह्यमाना

इस बात का पता ही चल सका। आचार्य महाराज शिष्यमडली सहित उसी जगल में घूमते रहे। कभी २ चलते २ विषम एव कटकित पर्वत के मार्ग पर पहुँच जाते तो भी इनके चित्त में खेदखिन्नता नहीं आती। 'चर्यापरीषह सहन करना यह साधु की कर्तव्य कोटि में है' इस ख्याल से ये उसको शाति के साथ सहन करते रहे। चलते २ जब ठीक तीन दिन व्यतीत हो चुके तब आचार्य महाराज ने शिष्यों से कहा कि देखो–इस वन मे लगातार अपने लोग तीन दिन से चल रहे हैं फिर भी मार्ग नही मिल रहा है। आहार पानी का भी ठिकाना नही पडा, अतः समस्या विकट बन रही है।

आचार्य महाराज जब इस प्रकार अपने शिष्यों से कह रहे थे कि इतने में ही किसी देवने अपनी वैक्रियिक शक्ति के द्वारा उस अटवी मे एक सुन्दर राजमार्ग बना दिया, और इस प्रकार का दृश्य दिखलाया कि उस पर होकर किसी राजा की चतुरगिणी सेना जा रही है।

હતુ આચાર્ય મહારાજ શિષ્ય મડળી સાથે એ જગલમા ખૂબ ભટક્યા ચાલતા ચાલતા કોઈ વેળા સ્થળે વિષમ એવા કાટાળા ટેકરાવાળા રસ્તે ચઢી જતા તો પણ તેમના ચિત્તમા ખેદ-ખિન્નતા આવતી નહી "ચર્યાપરીષહ સહન કરવો એ સાધુની કર્તવ્ય કોટીમા છે આ ખ્યાલથી તેઓ આવતા પરીષહોને શાન્તી સાથે સહન કરતા રહ્યા ચાલતા ચાલતા જ્યારે ત્રણ ત્રણ દિવસો વીતી ગયા ત્યારે આચાર્યમહારાજે શિષ્યોને કહ્યુ કે, જુઓ આ વનમા આપણે ત્રણ ત્રણ દિવસોથી ભટકીએ છીએ છતા પણ બહાર નીકળવાનો કોઈ માર્ગ દેખાતો નથી આહાર પાણીનુ પણ ઠેકાણુ પડતુ નથી એટલે આપણી સમક્ષ વિકટ સમસ્યા ઉભી થઈ છે

આચાર્યમહારાજ આવુ જ્યારે પોતાના શિષ્યોને કહી રહ્યા હતા એ વખતે કોઈ દેવે પોતાની વૈક્રિયીક શકિત દ્વારા તે જગલમા એક સુદર રાજ માર્ગ બનાવી દીધો અને એ પ્રકારનુ દૃષ્ય ઉભુ કરી દીધુ કે તે માર્ગ ઉપરથી જાણે કોઈ રાજાની ચતુરગિણી સેના જઈ રહી છે તેમા અનેક પ... ... ર

आसन् । तत्र सेनापतिः काननं भ्राम्यमाणमाचार्यं ब्रवीति-भगवन्! सन्त्यत्र बहूनि शिबिकादीनि यानानि, यदत्र रोचते भवद्भ्यस्तत्रारुह्य गम्यताम् । आचार्येणोक्तम्-यानेन गमनं नास्माकं कल्पते, इत्युक्त्वा तेन 'सर्वोऽयं देवप्रपञ्च' इति विज्ञातम् । राजसैनिके गते सति स आचार्यः शिष्यान् पृच्छति-किमिदानीं कर्तव्यम्, । शिष्या आहुः-आर्येण यदनुष्ठेयं, तदेवास्माभिरपि कर्तव्यम्, आचार्यः पादपोपगमनार्थं प्रतिज्ञातवान्, तदनु तदीयशिष्या अपि पादपोपगमनार्थं संस्तारकं कृतवन्तः । सर्वैः समाधिभावेन कालं कृत्वाऽऽत्मनः कल्याणं साधितम् । एवमन्येऽपि मुनिभिश्चर्यापरीषहः सोढव्यः ॥ १९ ॥

उस में अनेक पालकिया को वहन करते हुए मनुष्य चले जा रहे हैं । यह सब दृश्य आचार्य महाराज के देखने मे आ रहा था । इसी समय एक सेनापति ने अटवी मे भ्रमण करते हुए आचार्य महाराज से कहा हे भदन्त! यहा बहुत से पालकिया आदि वाहन हैं आप जिन्हें पसद करें उनपर चढकर चलें । आचार्यश्रीने सेनापति की बात सुनकर कहा कि-यान पर चढकर चलना यह हमारे कल्प से बाहर है । तथा साथ २ में आचार्यमहाराज ने यह भी जान लिया कि यह सब दैवी माया है । सेनापति के चले जाने पर फिर आचार्य महाराज ने शिष्यों से पूछा कि कहो इस समय क्या करना चाहिये । शिष्यों ने कहा जो आपको करना रुचे वही हमे मजूर है । शिष्यों की बात सुनकर आचार्य महाराजने पादपोपगमन धारण करने की विचारणा करली । शिष्यों ने भी ऐसा ही किया । सबने वहां समाधिभाव से सपन्न होकर पण्डितमरण किया,

---

ઉપાડીને મનુષ્યો ચાલી રહ્યા છે આ સઘળુ દશ્ય આચાર્ય મહારાજના જોવામા આવી રહ્યુ હતુ એવામા એક સેનાપતિએ જગલમા વિચરી રહેલા આચાર્ય મહારાજને કહ્યુ, ભદત! અહિં ઘણી પાલખીઓ વિગેરે વાહન છે, આપ જેને પસદ કરો તેમા બેસીને ચાલો. આચાર્યે સેનાપતિની વાત સાભળીને કહ્યુ કે, પાલખીમા બેસીને વિચરવુ તે અમારા કલ્પની બહાર છે સાથો સાથ આચાર્ય મહારાજે એ પણ જાણી લીધુ કે આ સઘળી દૈવી માયા છે સેનાપતિના ચાલી ગયા પછી આચાર્ય મહારાજે શિષ્યોને પૂછ્યુ કે, કહો! આવે વખતે હવે શું કરવુ જોઇએ? શિષ્યોએ કહ્યુ કે, આપને જે કરવું રુચે તે અમને મજુર છે શિષ્યોની વાત સાભળીને આચાર્ય મહારાજે પાદપોપગમન કરવાની પ્રતિજ્ઞા ધારણ કરી લીધી શિષ્યોએ પણ એમજ કર્યું પરિણામે સઘળા ત્યા સમાધી ભાવથી સપન્ન બની પડિત મરણ પામ્યા અને

अथ नैषेधिकीपरीषहजय माह—

मूलम्—सुसाणे सुन्नगारे वा, रुक्खमूले व एगओ।
अकुक्कुओ निसीएज्जा, न यं वित्तासए परं ॥२०॥

छाया—श्मशाने शून्यागारे वा, वृक्षमूले वा एककः।
अकौकुच्यः निषीदेत् न च वित्रासयेत् परम् ॥ २० ॥

टीका—'सुसाणे' इत्यादि।

श्मशाने-शवस्थाने, वा=अथवा, शून्यागारे=निर्जनगृहे, वा=अथवा, वृक्ष मूले=वृक्षाधस्तले, मुनिः एककः=द्रव्यतः एकाकी प्रतिमाऽपेक्षया, भावतो-मुनि गणस्थितोऽपि रागद्वेपरहितः, अकौकुच्यः=अशिष्टचेष्टारहितः-विषयचेष्टावर्जितः सन्नित्यर्थः, निषीदेत्=भयरहित यतनापूर्वकमुपविशेदित्यर्थः। च-पुनः मुनिस्तत्रोपविष्टः सन्, परम्-अन्य जीव द्वीन्द्रियादिक, न वित्रासयेत्=तत्रस्थ जीव स्थानभ्रष्टादिक

और आत्मकल्याण की सिद्धि की। इसी तरह समस्त साधुओं को चर्यापरीषह पर विजय पाने मे प्रयत्नशील रहना चाहिये ॥१९॥

अब दसवें नैषेधिकीपरीषह को जीतने के लिये सूत्रकार कहते हैं—'सुसाणे'-इत्यादि।

अन्वयार्थ-मुनि को (सुसाणे-श्मशाने) श्मशानमे (वा) अथवा (सुन्नगारे-शून्यागारे) शून्य घर मे (वा) या (रुक्खमूले-वृक्षमूले) वृक्ष के नीचे (एगओ-एककः) एकाकी द्रव्य-से प्रतिमा की अपेक्षा अकेले, तथा भाव की अपेक्षा मुनि समुदाय में रहते हुए भी रागद्वेषरहित एव (अकुकुओ-अकौकुच्य.) अशिष्ट चेष्टा से रहित होते हुए (निसीएज्जा-निषीदेत्) भयशून्य होकर यतनापूर्वक रहे। (य-च) तथा वहा पर

આત્મકલ્યાણની સિદ્ધિ મેળવી આ પ્રમાણે સર્વ સાધુઓએ ચર્યાપરીષહ ઉપર વિજય મેળવવા પ્રયત્નશીલ રહેવુ જોઇએ ॥૧૯॥

હવે સૂત્રકાર દશમા નૈષેધિકીપરીષહને જીતવા માટે કહે છે—'सुसाणे' ઇત્યાદિ

અન્વયાર્થ-મુનિએ सुसाणे-स्मशाने સ્મશાનમા "वा" અથવા सुन्नगारे-शून्यागारे સૂના એવા ઘરમા "वा" અથવા रुक्खमूले-वृक्षमूले વૃક્ષની નીચે एगओ-एकक એકાકી દ્રવ્યથી પ્રતિમાની અપેક્ષાએ એકલા તથા ભાવની અપેક્ષાએ મુનિ સમુદાયમા રહેતા છતા પણ રાગદ્વેષ રહિત અને अकुक्कुओ-अकौकुच्य અશિષ્ટ ચેષ્ટાથી રહિત બનીને निसिएज्जा-निषीदेत् ભય રહિત થઈ યતનાપૂર્વક ` य-च

न कुर्यादित्यर्थः। इदमत्र-बोध्यम्-आदावस्मिन्नध्ययने 'निसीहियापरीसहे' इति यदुक्तं तस्य च्छाया 'नैषेधिकीपरीषहः' इति। निषेध =प्राणातिपातादि निवृत्तिः, स प्रयोजनमस्या इति नैषेधिकी। यद्वा निषेधः=पापकर्मणा गमनादिक्रियायाश्च निवृत्तिः, स प्रयोजनमस्या इति नैषेधिकी, निषद्या=उपवेशनस्थानम् कायोत्सर्ग-भूमिः। स्वाध्यायभूमिश्चेत्यर्थः। सैव च परिषहो नैषेधिकीपरीषहः उपवेशनस्थान परीषहः, तत्र श्मशानादिषु स्थानेषु स्थितेन मुनिना भयकरोपसर्गसमापतने सति न भेतव्यम्, नापि स्वरविकारादिभिरन्येषा भयमुत्पादनीयमिति ॥ २० ॥

रहे हुए उस मुनि को चाहिये की वह (पर न वित्तासए-पर न वित्रा-सयेत्) वहा पर पहिले से रहने वाले द्वीन्द्रियादीक जीवों को स्थान-भ्रष्ट न करे, यहा यह समझना चाहिये कि पहिले इस अध्ययन मे "निसीहिया परीसहे" ऐसा कहा गया है उसकी सस्कृत छाया नैषेधिकीपरीषह" ऐसी की गई है। उसका अर्थ इस प्रकार है- "प्राणातिपातादिक क्रियाओं से निवृत्ति करने का जिसका प्रयोजन हो वह नैषेधिकी है, अथवा पापकर्मो की एव गमनादिक्रिया की निवृत्तिरूप निषेध जिसका प्रयोजन हो वह नैषेधिकी है, अथवा निषद्या उपवेशन स्थान का नाम है, वह या तो कायोत्सर्ग की भूमिस्वरूप होगा या स्वाध्याय की भूमिस्वरूप। उस निषद्यारूप जो परीषह उसका नाम नैषेधिकीपरीषह है। इसका फलितार्थ उपवेशनस्थान सम्बन्धी परीषह नैषेधिकीपरीषह है। श्मशान आदिक स्थानों मे रहे हुए मुनि को भयकर उपसर्ग के

તથા ત્યા રહેતા એ મુનિનુ કર્તવ્ય છે કે તે पर न वित्तासए-पर न वित्रासयेत् ત્યા પહેલાથી રહેવાવાળા દ્વિઇન્દ્રિયાદિક જીવોને સ્થાનભ્રષ્ટ ન કરે, અહીં એ સમજવુ જોઇએ કે, પહેલા આ અધ્યયનમા निसीहिया परीसहे એવુ કહેવાયુ છે કે જેની સસ્કૃત છાયા "नैषेधिकी परीषह" એમ કરવામા આવેલ છે એનો અર્થ આ પ્રકારનો છે— "પ્રાણાતિપાતાદિક ક્રિયાઓથી નિવૃત્તિ કરાવવાનુ જેનુ પ્રયોજન હોય તે નૈષેધિકી છે, અથવા પાપકર્મોની અને ગમનાદિ ક્રિયાઓની નિવૃત્તિરૂપ નિષેધ જેનુ પ્રયોજન હોય તે નૈષેધિકી છે, અથવા નિષદ્યા ઉપવેશન સ્થાનનુ નામ છે તે યાતો કાયોત્સર્ગની ભૂમિ સ્વરૂપ હોય યા સ્વાધ્યાયની ભૂમિસ્વરૂપ એ નિષદ્યારૂપ જે પરીષહ તેનુ નામ નૈષેધિકીપરીષહ આનો તો ફલીતાર્થ ઉપવેશન સ્થાન સબધી પરીષહ નૈષેધિકીપરીષહ છે, સ્મશાન આદિ સ્થાનોમા રહેનાર મુનિએ ભયકર ઉપસર્ગોના આવવા છતા પણ ભયભીત ન બનવુ જોઇએ,

उक्तमर्थं विशदीकुर्वन्नाह—

मूलम्—तत्थं सें चिट्ठमाणस्स, उवसग्गा भिधाँरए।
सकांभीओ नं गच्छेज्जों, उट्ठित्तां अन्नमासंण ॥ २१॥

छाया—तत्र तस्य तिष्ठतः, उपसर्गा अभिधारयेत्।
शङ्काभीतः न गच्छेत्, उत्थायान्यदासनम् ॥ २१ ॥

टीका—'तत्थ' इत्यादि।

तत्र=श्मशानादौ, तिष्ठतः=उपविष्टस्य तस्य मुनेः उपसर्गाः-देवमनुष्यतिर्यक्कृता उपद्रवाः, यदि भवेयुस्तर्हि स मुनिस्तानुपसर्गान् अभिधारयेत्-' ममाचलचेतसः किमेते करिष्यन्तीति चिन्तयन् सहेत। परन्तु शङ्काभीतः=उपसर्गकृतोपद्रव संशयादुद्वेगवान् सन्, उत्थाय-तत. स्थानादपसृत्य, अन्यत्=परम्, आसनम्=आस्यते-उपविश्यतेऽस्मिन्नित्यासनं=स्थानम्, न गच्छेत्।

आने पर भी भयभीत नहीं होना चाहिये और न अपने अगों को विकृत करके दूसरों को भयभीत करना चाहिये ॥ २० ॥

इसी अर्थ को विशद करते हुए सूत्रकार समझाते हैं—
'तत्थ से'-इत्यादि।

अन्वयार्थ—(तत्थ-तत्र) श्मशान आदि स्थान में (चिट्ठमाणस्स से-तिष्ठतस्तस्य) स्थित उस साधुके ऊपर (उवसग्गा-उपसर्गा) देव, मनुष्य, तिर्यञ्च सम्बन्धी उपसर्ग यदि आवे तो उस मुनि का कर्तव्य है कि वह उन उपसर्गों को (अभिधारए-अभिधारयेत्) "ये उपसर्ग मेरा क्या कर सकते हैं" निश्चलचित्त से ऐसा विचार कर सहन करे। परन्तु (शकाभीओ-शकाभीतः) उपसर्गकृत उपद्रव के सन्देह से उद्वेगवान्

અથવા તો પોતાના અ ગોને વિકૃત બનાવી બીજાને ભયભીત કરવા ન જોઈએ ॥૨૦॥

આજ અર્થવિશે સૂત્રકાર વિષદરૂપથી સમજાવે છે 'तत्थ से' ઇત્યાદિ

અન્વયાર્થ–(तत्थ–तत्र) સ્મશાન આદિ સ્થાનમા चिट्ठमाणस्स से–तिष्ठत तस्य રહેલા એ સાધુની ઉપર उवसग्गा–उपसर्गा દેવ, મનુષ્ય, તિર્ય ચ સ બ ધી ઉપસર્ગ આવે ત્યારે એ મુનિનુ કર્તવ્ય છે કે તે એ ઉપસર્ગોને अभिधारए–अभिधारयेत् આ ઉપસર્ગ મારૂ શુ કરી શકવાના છે "निश्चल" ચિત્તે એવો વિચાર કરી સહન કરે પર તુ शकाभीओ–शकाभीत ઉપસર્ગકૃત ઉપદ્રવના સ દેહથી ઉ[illegible] થઈ

स्वाध्यायकरणार्थं कायोत्सर्गकरणार्थं वा स्त्रीपशुपण्डकविवर्जिते स्थाने निषण्णेन मुनिना अनुकूलप्रतिकूलोपसर्गसंपातेऽनुद्वेगकरणेन निषद्याऽपरनामको नैषेधिकीपरीषहः सोढव्य इति भावः।

अत्र दृष्टान्त प्रदर्श्यते—

हस्तिनापुरे कुरुदत्तनामा श्रेष्ठिपुत्रः प्रव्रजितो भूत्वैकाकिविहारप्रतिमया ग्रामानुग्राम विहरन्नयोध्यानगर्या ईषद्दूरप्रदेशे कायोत्सर्गम् कृत्वा स्थित । तत्र

होकर (उट्ठित्ता-उत्थाय) उठकर (अन्नमासण-अन्यद् आसन) दूसरे किसी स्थान पर (न गच्छेज्जा-न गच्छेत्) नहीं जावे।

तात्पर्य इसका यह है कि स्वाध्याय करने के लिये अथवा कायोत्सर्ग करने के लिये स्त्री पशु पडक से वर्जित स्थान में बैठे हुए मुनि को चाहिये कि वह अनुकूल प्रतिकूल उपसर्ग के आने पर अनुद्विग्न चित्त होकर निषद्यापरीषह कि जिसका दूसरा नाम नैषेधिकीपरीषह है उसको सहन करे। अर्थात्-श्मशान आदि स्थान में बैठने पर उपसर्ग आदि का आना स्वाभाविक है। अतः ऐसी स्थिति में मुनि का कर्तव्य है कि वह तिर्यञ्चादिकृत उन उपसर्गों को अविचलितचित्त होकर सहन करे। भयभीत न होवे, और न एक स्थान से दूसरे स्थान पर अपनी रक्षा के अभिप्राय से जावे।

दृष्टान्त—हस्तिनापुर मे कुरुदत्त नाम का एक सेठ का पुत्र रहता था। उसने धर्म का उपदेश सुनकर दीक्षा धारण करली। जब वे श्रुतचा-

उट्ठित्ता-उत्थाय त्याथी ઉઠીને अन्नमासण-अन्यत् आसन બીજા કોઈ સ્થાન ઉપર न गच्छेज्जा-न गच्छेत् ન જાય

આનો ભાવ એ છે કે, સ્વાધ્યાય કરવા માટે અથવા તો કાયોત્સર્ગ કરવા માટે સ્ત્રી, પશુ, પડકથી વર્જીત એવા સ્થાનમા બેઠેલા મુનિએ ગમે તેવા અનુકૂળ પ્રતિકૂળ ઉપસર્ગ આવવાથી ઉદ્વિગ્ન ચિત્ત ન બનતા વિષદ્યાપરીષહ કે જેનુ બીજુ નામ નૈષેધિકીપરીષહ છે એને સહન કરે અર્થાત્-સ્મશાન આદિ સ્થાનમા બેસવાથી ઉપસર્ગ વગેરેનુ આવવુ સ્વાભાવિક છે આથી એવી સ્થિતિમા મુનિનુ કર્તવ્ય છે કે, તિર્યંચ આદિ દ્વારા થતા એ ઉપસર્ગોને અવિચલીત ચિત્ત બની સહન કરે અને ભયભીત ન થાય પોતાના રક્ષણના અભિપ્રાયથી એક સ્થાનથી બીજા સ્થાન ઉપર ન જાય

દૃષ્ટાંત—હસ્તિનાપુરમા કુરૂદત્ત નામે એક શેઠનો પુત્ર રહેતો હતો એણે ધર્મનો ઉપદેશ સાભળી દીક્ષા ધારણ કરી લીધી જ્યારે તે શ્રુતચારિત્ર રૂપ

रात्रेश्चतुर्थपौरुष्यां कुतश्चिद् ग्रामाद् गोधनापहारं कृत्वा चौराः कुरुदत्तमुनेः पार्श्वस्थेन मार्गेण सवेगं गताः। पश्चाद् गोस्वामिनस्तदन्वेषकास्तत्रायाताः द्वौ मार्गौ तत्र दृष्ट्वा ते कुरुदत्तमुनिं पृच्छति–भदन्त! ब्रूहि चौराः केन पथा गताः। तद्वचनं श्रुत्वाऽपि स मुनिर्न किंचिदुक्तवान् ततस्ते गोस्वामिनः कोपावेशेन मुनेः शिरसि आर्द्रमृत्तिकालेपेन पालीं कृत्वाऽङ्गाराः क्षिप्ताः मुनिस्तु तदुपसर्गकृतवेदनां सहमानो

रित्ररूप धर्म के पालन करने में पूर्ण निष्णात हो गये तो उन्हों ने एकाकीविहारप्रतिमा लेकर ग्रामानुग्राम विचरण करने लगे विहार करते २ वे अयोध्यानगरी के समीप कुछ दूर प्रदेश में कायोत्सर्ग धारण कर रहे। रात्रि के चतुर्थ प्रहर में किसी ग्राम से गायों को चुराकर चौर कुरुदत्त मुनि के पास के मार्ग से जल्दी २ बड़े वेग के साथ निकले। इनके निकल जाने के बाद ही गायों के स्वामी उनकी तपास करते हुए वहीं पर आ पहुँचे। वहां से दो रास्ते जाते थे। उन्हें देखकर उन लोगों ने कुरुदत्त मुनि से पूछा कि भदन्त! यहां से चौर किस रास्ते होकर गये हैं। मुनि ने उनकी बात सुनकर कुछ भी उत्तर नहीं दिया। वे सबके सब मुनि के ऊपर रुष्ट हुए। क्रोध के आवेशमें आकर उन लोगों ने मुनिराज के माथे ऊपर मिट्टी की क्यारी बनाकर उसमें जलते हुए अंगार रख दिये। मुनि ने उनके द्वारा किये गये इस

धर्मनु पालन करवामा पूर्ण पणे निष्णात बनी गया त्यारे एमणे एकाकी विहार प्रतिमा लई ग्रामानुग्राम विचरणु करवा माडयु विहार करता करता ते अयोध्या नगरीनी पासे थोडा दूरना प्रदेशमा कायोत्सर्ग धारणु करी रह्या रात्रीना चोथा प्रहरना समये कोई गामथी गायो चोरीने चोर कुरुदत्त मुनिनी पासेना मार्ग उपरथी उतावळथी निकळी गया गायो चोरीने भागेला ए चोरनी पाछळ एना नीकळी जवा पछी थोडीवारे गायो जेनी चोरायेली ते एनी तपासमा नीकळ्या अने कुरुदत्त मुनि जे स्थाने बेठेल हता त्या पहोच्या आ स्थानेथी जुदी जुदी बाजु जता बे रस्ता फुटता होवाथी गायोना मालीकोए मुनिने बेठेला जोई तेनी पासे आवी पूछ्यु के, भदत! अहिथी चोरो कई बाजुए गया? मुनिए आनो कोई प्रत्युत्तर न आपता ते लोको मुनि उपर खीजाया अने क्रोधना आवेशमा आवी जई ते लोकोए मुनिराजना माथा उपर माटीनी क्यारी बनावी तेमा बळ बळता अगारा मूकी दीधा ए लोको द्वारा करायेला उपसर्गथी मुनिने खूब वेदना थई परतु तेने खूबज शात चित्ते

निरुद्वेगः सन् तत्र स्थित एव समाधिभावेन काल कृत्वा सिद्धिं प्राप्तवान्। एव मन्यैरपि मुनिभिर्नैपेधिकीपरीपहः सोढव्यः ॥ २१ ॥

अथ शय्यापरीषहजय माह—

मूलम्—उच्चावयाहिं सेज्जाहिं तवस्सी भिक्खु थामव ।
नाइवेलं विहन्नेज्जा, पावदिट्ठी विहन्नई ॥ २२ ॥

छाया—उच्चावचाभिः शय्याभिः, तपस्वी भिक्षुः स्थामवान्।
नातिवेल विहन्यात्, पापदृष्टिर्विहन्यते ॥ २२ ॥

टीका—'उच्चावयाहिं' इत्यादि ।

स्थामवान्=स्थाम=बल तद्वान्, शीतोष्णादिसहनशक्तिमानित्यर्थः, तपस्वी= अनशनादिविविधतपश्चरणशीलः, भिक्षुः=मुनिः, उच्चावचाभिः=उत्कृष्टापकृष्टाभिः

उपसर्ग की वेदना को बडे ही शान्त परिणामो से सहन किया। चित्त में जरा भी उद्वेग नहीं आने दिया। ध्यान में ही वे समाधिभाव से स्थिर रहे। अन्त मे कालधर्म को प्राप्तकर कुरुदत्तमुनिने सिद्धि प्राप्त की। इसी प्रकार अन्य मुनियो को भी इस कथासे यही शिक्षा लेनी चाहिये कि निषद्यापरीषह में यदि इस प्रकार के विघ्न आवे तो उन्हें सहन करना चाहिये ॥ २१ ॥

अव ग्यारहवें शय्यापरीषहजय के विषय मे सूत्रकार कहते हैं— 'उच्चावयाहिं' इत्यादि।

अन्वयार्थ-(थामव-स्थामवान्) शीत उष्ण आदि परीषहों को सहन करनेकी शक्तिवाला, तथा (तवस्सी-तपस्वी) अनशन आदि विविध तपों का अनुष्ठान करने वाला (भिक्खू-भिक्षु.) साधु (उच्चावयाहिं सेज्जाहिं-उच्चावचाभि. शय्याभिः) अनुकूल जैसे हेमन्त शिशिर

સહન કરી ચિત્તમા જરા પણ ઉદ્વેગ આવવા ન દીધો અને ધ્યાનમા જ સમાધી ભાવમા સ્થિર રહ્યા અન્તે કાળ ધર્મને પામી એમણે સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરી આ પ્રકારે અન્ય મુનિયોએ પણ આ કથાથી એવી શિક્ષા લેવી જોઈએ કે, નિષદ્યા પરીષહમા કદાચ આ પ્રકારના વિઘ્ન આવે તો એને સહન કરવા જોઈએ ॥૨૧॥

હવે સૂત્રકાર શય્યાપરીષહ જીતવાને કહે છે 'उच्चावयाहिं' ઈત્યાદિ.

અન્વયાર્થ—थामव—स्थामवान् ઠંડીના અને ગરમીના પરીષહોને સહન કરવાની શક્તિવાળા તથા तवस्सी—तपस्वी અનશન આદિ વિવિધ તપોનુ અનુષ્ઠાન કરવાવાળા भिक्खू—भिक्षु સાધુ उच्चावयाहिं सेज्जाहिं—उच्चावचाभि शय्याभि અનુકૂળ—જેવી કે,

उच्चाः=उत्कृष्टाः, अनुकूला –हेमन्तशिशिरयोः शैत्यरहिताः उष्णस्पर्शवत्यो वा, ग्रीष्मवर्षासु उष्णस्पर्शवर्जिताः, शीतस्पर्शवत्यो वा, द्रव्यत उच्चप्रदेशस्थिता वा उच्चाः, सुधाभिः–'चूना, सिमेन्ट' इत्यादिभाषाप्रसिद्धाभिः, उपलिप्ततलादीना-मुपलक्षण चैतत् । अवचाः=अपकृष्टाः प्रतिकूलाः–हेमन्तशिशिरयोः शीतस्पर्शयुक्ताः, ग्रीष्मवर्षासु उष्णस्पर्शवत्यः, द्रव्यतः अधोभागस्थिता वा अवचाः, उच्चाश्च अव चाश्चेति, उच्चावचास्ताभिः, शय्याभिः शेरते यासु साधवस्ताः शय्या=वसतय उपाश्रया , पट्टकादिरूपा सस्तारकाश्च उच्यन्ते, ताभिर्हेतुभि , अतिवेलम्–वेला-मतिक्रम्य, स्वाध्यायादिक न विहन्यात्=न परित्यजेत् । यद्वा–अतिवेलाम्–इति छाया । वेलाशब्दो मर्यादावाचक , अतिशयिता वेला अतिवेला, अन्यमर्यादाऽपे क्षयाऽतिशायिनी मर्यादा समतारूपा न विहन्यात्=रागद्वेषजनिताभ्या हर्षविषादाभ्या

ऋतु मे शैत्यरहित, अथवा–उष्णस्पर्शसहित, ग्रीष्म वर्षाऋतु मे उष्ण-स्पर्शरहित, अथवा शीतस्पर्शसहित, अथवा द्रव्य की अपेक्षा उच्च प्रदेश मे स्थित, उपलक्षण से चूना सिमेंट आदि की बनाई गई ऐसी उच्चशय्या–उपाश्रय अथवा पाटला सस्तारकको लेकर, अथवा अवच उच्च से प्रतिकूल–हेमन्त शिशिर मे शीतस्पर्शयुक्त, ग्रीष्मवर्षा में उष्णस्पर्शयुक्त तथा द्रव्य की अपेक्षा अधोभाग में स्थित ऐसी शय्या को–उपाश्रय, पाटला, सस्तारक को–लेकर (अइवेल न विहन्ने ज्जा–अतिवेल न विहन्यात्) वेला का उल्लघन करके स्वाध्याय आदि को न छोडे, अर्थात् कालोकाल प्रतिलेखनादि करे । अथवा रागद्वेष-जनित हर्षविषादरूप परिणामों के द्वारा अन्यमर्यादा की अपेक्षा अति-शयविशिष्ट समतारूप मर्यादा का उल्लघन न करे । उच्चशय्या–

હેમન્ત શિશિર ૠતુમા શૈત્ય રહિત, અથવા ઉષ્ણુસ્પર્શવાળી ગ્રીષ્મ, વર્ષા ઋતુમા ઉષ્ણુસ્પર્શ રહિત અથવા શીતસ્પર્શ સહિત અથવા દ્રવ્યની અપેક્ષાથી ઉચ્ચ પ્રદેશમા રહેલ ઉપલક્ષણુથી ચુના, સીમેન્ટ આદિથી બનાવવામા આવેલ ઉચ્ચ શૈયા, ઉપાશ્રય, અથવા પાટલા સ સ્તારકને લઇ અથવા અવચ ઉચ્ચથી પ્રતિકૂળ હેમન્ત શિશિરમા ઠ ડીવાળી, ગ્રીષ્મ વર્ષામા ઉષ્ણુ સ્પર્શવાળી તથા દ્રવ્યની અપેક્ષા અધોભાગમા સ્થિત એવી અવચશય્યાને–ઉપાશ્રય, પાટલા, સ સ્તારકને લઈ अइवेल न विनिहन्नेज्जा–अतिवेल न विहन्यात् વેલાનુ ઉલ ઘન કરી સ્વાધ્યાય આદિને ન છોડે, અર્થાત્ કાળોકાળ પ્રતિલેખનાદિ કરે અથવા–રાગદ્વેશ જનિત હર્ષ વિષાદ રૂપ પરિણુામો દ્વારા અન્ય મર્યાદાની અપેક્ષા અતિશય વિશિષ્ટ સમતારૂપ મર્યાદાનુ ઉલ ઘન ન કરે ઉચ્ચ શય્યા–અનુકૂળ વસ્તિનો લાભ મળતા એવો વિચાર

न लङ्घयेत्। उच्चशय्यां प्राप्य 'अहो! भाग्यवानहं यन्मम सर्वकालसुखदा वसतिर्मिलिते'ति हर्षं, अवचशय्यां प्राप्य तु 'अहो! कीदृशी मम मन्दभाग्यता, यत शय्याऽपि शीतादिनिवारिका न लभ्यते' इति विषाद। एवभूताभ्यां हर्षविषादाभ्यां मध्यस्थभावरूपा मर्यादा नोल्लङ्घनीयेत्यर्थः। यस्तु मुनि पापदृष्टि=पूर्वोक्त मर्यादोल्लङ्घक स विनिहन्यते, परीषहे पराजितोऽत एव साधुमर्यादास्खलितो मुनि संयमात्पतितो भवतीत्यर्थ। तस्मादुपाश्रयादौ रागद्वेषपरिवर्जनेन शय्यापरीषह सोढव्य इति भावः॥ २२॥

अनुकूल वस्ति को पाकर ऐसा विचार न करे कि "अहो! मैं बड़ा ही भाग्यशाली हूं जो मुझे सर्वकाल मे सुख देनेवाली वसति मिली है" तथा अवचशय्या प्रतिकूल वस्ति को पाकर ऐसा विचार न करे कि-अहो! मैं कैसा मन्दभागी हूं जो मुझे शीतादि निवारण करने वाली वस्ति भी नही मिली। इस प्रकार अनुकूल प्रतिकूल वसति की प्राप्ति को लेकर मुनि को हर्षविषादात्मक परिणामो द्वारा मध्यस्थभावरूप मर्यादा का उल्लंघन नही करना चाहिये। जो मुनि (पावदिट्ठी विहन्नई–पापदृष्टि विहन्यते) अनुकूल प्रतिकूल वसति में रागद्वेष करता है वह पापदृष्टि मुनि इस समताभावरूप मर्यादा का नाश करता हुवा संयम से पतित हो जाता है। इसलिये मुनिका कर्तव्य है कि वह उपाश्रय आदि मे रागद्वेष के परिवर्जन से शय्यापरीषह सहन करे॥ २२॥

न करे के, "अहो! हुं खूब ज भाग्यशाळी छु जे मने सर्वकाळ सुख देवावाळी वस्ति मळी छे" तथा "अवच" शय्या प्रतिकूळ वस्तिथी एवो विचार न करे के, हु केवो मंदभागी छु जे मने ठंडी आदिनु निवारण करवावाळी वस्ति न मळी, आ प्रकारे अनुकूळ प्रतिकूळ वस्तिनी प्राप्तिने लई मुनिए हर्ष विषादात्मक परिणामो द्वारा मध्यस्थ भावरूप मर्यादानु उल्लंघन करवु न जोईए जे मुनि पावदिट्ठी विहन्नई पापदृष्टि विहन्यते अनुकूळ प्रतिकूळ वस्तिमा रागद्वेश करे छे ते पापदृष्टि मुनि आ समता भाव रूप मर्यादानो नाश करी संयमथी पतित थई जाय छे आ माटे मुनिनु कर्तव्य छे के ते, उपाश्रय आदिमा रागद्वेशना परिवर्जनथी शय्या परीषह सहन करे॥ २२॥

शय्यापरीषहः कया रीत्या सोढव्यः ? इति प्रदर्शयति—

मूलम्—पइरिक्कमुवस्सयं लद्धुं, कल्लाण अदुव पावग ।
किमेगराय करिस्सइ, एवं तत्थऽहियासए ॥ २३ ॥

छाया—प्रतिरिक्तमुपाश्रय लब्ध्वा, कल्याणम् अथवा पापकम् ।
किमेकरात्रं करिष्यति एव तत्राऽध्यासीत ॥ २३ ॥

'पइरिक्क' इत्यादि ।

साधु, कल्याणम्=शातरूप सुखदायकम्, अथवा पापक-पापरूप दुःखजनकम्, प्रतिरिक्त=स्त्रीपशुपण्डकादिवर्जितम् - उपाश्रय=वसतिं, लब्ध्वा=प्राप्य, एकरात्रम्-एकस्या रात्रौ अयमुपाश्रयः किं सुख दुःख वा करिष्यति न किंचित् करिष्यति' एवम्=ईदृशेन विचारेण तत्र=उपाश्रये अध्यासीत=अधिवसेत्-राग द्वेष वा न कुर्यादित्यर्थः । अय भावः-कदाचित्-समभूमिक सुशोभन सर्वर्तुसुखद,

---

शय्यापरीषह किस तरह सहना चाहिये। इस बातको सूत्रकार प्रदर्शित करते हैं—'पइरिक्क०'–इत्यादि

अन्वयार्थ–साधु (कल्लाण–कल्याणम्) शातरूप–सुखदायक (अदुव–अथवा) या (पावग पापकम्) अशातरूप दुःखजनक ऐसे (उवस्सय-उपाश्रय) उपाश्रय–वसति को जो (पइरिक्क–प्रतिरिक्तम्) स्त्री पशु एव पण्डक आदि से रहित है (लद्धु–लब्ध्वा) प्राप्त कर ऐसा विचार करे कि (एगराय-एकरात्र) यह उपाश्रय एकरातभर ठहरने वाले मेरे लिये क्या तो सुख दे सकता है और क्या दुःख दे सकता है (एव तत्थऽहियासए–एव तत्राध्यासीत) इस प्रकार विचार कर के वहा रहे – उपाश्रय के विषय में वह रागद्वेष न करे। तात्पर्य यह कि साधु के लिये कहीं पर समभूमि-

---

શય્યાપરીષહ કઈ રીતથી સહન કરવો ? આ વાતને સૂત્રકાર પ્રદર્શિત કરે છે 'पइरिक्क' ઇત્યાદિ

અન્વયાર્થ–સાધુ कल्लाण–कल्याणम् શાતરૂપ સુખદાયક अदुव–अथवा યા पावग–पापकम् અશાતરૂપ–દુ ખજનક એવા उवस्सय–उपाश्रय ઉપાશ્રય–વસ્તિ કે જે पइरिक्क - प्रतिरिक्तम् સ્ત્રી પશુ અને પડક આદિથી રહિત છે, એવી વસ્તિ लद्धु–लब्ध्वा પ્રાપ્ત કરી વિચાર કરે કે, एगराय–एकरात्र આ ઉપાશ્રય એક રાત રોકાવાવાળા મારા માટે શુ સુખ આપનાર છે કે શુ દુ ખ આપનાર છે एव तत्थऽहियासए एवतत्रा ध्यासीत આ પ્રકારનો વિચાર કરી ત્યા રહે ઉપાશ્રયના વિષયમા તે રાગદ્વેશ ન કરે તાત્પર્ય એ છે કે, સાધુને માટે કોઈ સ્થળે સમભૂમિવ ।

क्वचिद्विषमभूमिकं पांशुप्रचुरं शर्कराशकलसंकुलं शीतकालेऽतिशीतं ग्रीष्मे बहुधर्मकं दुःखदं सुखदं वा स्त्र्यादिरहितमुपाश्रयं, मृदुकठिनादिभेदेनोच्चावचं पट्टकादिरूपं संस्तारकं च प्राप्य, तत्र तत्र रागद्वेषाकरणेनानुद्विग्नो भवेत्। एवं शय्यापरीषहः साधुना विजितो भवतीति।

वाला उपाश्रय मिले या विषम भूमिवाला, चाहे तो वह ऋतु के अनुकूल हो चाहे प्रतिकूल हो, चाहे वह कंकर पत्थर से युक्त भूमिवाला हो चाहे सिमेंट आदि से बनी हुई भूमिवाला हो—कैसा भी क्यों न हो परन्तु स्त्री पशु आदि से यदि वह रहित है तो साधु को उस में किसी भी प्रकार का हर्षविषाद नहीं करना चाहिये। इसी तरह संस्तारक भी चाहे मृदुगुणयुक्त हो चाहे कठिन हो कैसा भी हो उसको प्राप्तकर साधु को उस विषय में भी रागद्वेषपरिणति नहीं करनी चाहिये। इस तरह करने से साधु के द्वारा शय्यापरीषह जीता जाता है।

भावार्थ—शय्यापरीषह पर यदि साधु को विजय पाना है तो उसकी विचारधारा ऐसी कभी नहीं होनी चाहिये कि यह शय्या, उपाश्रय अथवा पाट-पाटला आदि सुन्दर हैं या असुन्दर हैं? ऋतु के अनुकूल हैं या प्रतिकूल हैं। साधु के लिये क्या तो अनुकूल और क्या प्रतिकूल? सबके ऊपर उसकी समान दृष्टि होनी चाहिये। यह तो दृष्टि की विषमता है जो साधु के लिये उसकी समाचारी से उचित नहीं मानी जाती है। संयम का निर्विघ्नरूप से निर्वाह जैसे भी हो सके उस रूप से

મળે અથવા વિષમભૂમિવાળો, તે ઋતુને અનુકૂળ હોય અથવા પ્રતિકૂળ હોય, ચાહે તે કાંકરા પત્થરની ભૂમિવાળો હોય કે, ચાહે સીમેન્ટ આદિની ભૂમિવાળો ગમે તેવો હોય પરંતુ સ્ત્રી પશુ આદિથી જો તે રહિત હોય તો સાધુએ તેમાં કોઈ પ્રકારનો હર્ષ વિષાદ નહીં કરવો જોઈએ એ જ રીતે સંસ્તારક પણ ચાહે તેવું સુંવાળું હોય અથવા તો કઠણ હોય ગમે તેવું હોય તેને પ્રાપ્ત કરી સાધુએ તે વિષયમાં પણ રાગદ્વેષ પરિણતિ રાખવી ન જોઈએ આવી રીતે કરવાથી સાધુ શય્યાપરીષહ જીતી જાય છે

ભાવાર્થ—શય્યાપરીષહને કદાચ સાધુએ જીતવો હોય તો તેની વિચાર ધારા એવી કદી ન હોય કે, આ શય્યા ઉપાશ્રય-પાટલા આદિ સુંદર છે કે અસુંદર, ઋતુને અનુકૂળ છે કે પ્રતિકૂલ સાધુ માટે કયું અનુકૂળ અને કયું પ્રતિકૂળ બધા ઉપર તેની સમાન દૃષ્ટિ હોવી જોઈએ એ તો દૃષ્ટિની વિષમતા છે જે [illegible] સમાચારીથીઉચિત માનવામાં આવતી નથી સંયમનો નિર્વિઘ્ન

अत्र दृष्टान्तः प्रदर्श्यते—

एकदा भावितात्मा शुभचन्द्रनामाचार्यः सुविनीतशिष्यपरिवारैः सह ग्रामानुग्रामं विहरन् श्रावस्तीनगर्यां बहिरशोकनामके नन्दनवनतुल्ये उद्याने समवसृतः। तस्य बहुमध्यदेशभागे केलिप्रियभूपस्य प्रासाद आसीत्। स च प्रासादः प्रासादीयः प्रदर्शनीयोऽभिरूपः प्रतिरूपो मणिकुट्टिमतलः समरमणीयभूमिभाग आदर्शतलोपम कोमलस्पर्शः सर्वर्तुसुखदः सर्वथाऽनुकूलो रुचिरपीठफलकसंस्तारकयुक्त आसीत्। तत्रासौ तपःसंयमाराधको मुनिर्निवसन् विशुद्धभावेन तमनुकूलशय्यापरीषहं मध्यस्थभावेन सहमानश्चिन्तयति—अनेकरात्रमात्रं ममावस्थानं, किमनेन शय्यासुखेन।

करते रहना चाहिये इसी में साधु की शोभा है।

दृष्टान्त—एक समय की बात है—शुभचंद्र नाम के आचार्य सुविनीत अपने शिष्यपरिवार के साथ ग्रामानुग्राम विहार करते हुए श्रावस्ती नगरी के बाहिर रहे हुए नंदनवनतुल्य अशोकनामक उद्यान में पधारे। उस उद्यान के ठीक मध्यभाग में केलिप्रियभूप का प्रासाद था। यह प्रासाद बहुत ही सुन्दर था। इसका कुट्टिमतल मणिमय था। इसका भूमिभाग सम एवं रमणीय था। वह ऐसा चलकता था कि मानो दर्पण का तल हो। स्पर्श उसका सुकुमाल था। यह महल सब ऋतुओं के अनुकूल था। रुचिर पीठ फलक संस्तारकों से युक्त था। तथा प्रासादिय दर्शनीय अभिरूप और प्रतिरूप था। तप और संयम के आराधक ये आचार्य महाराज उस प्रासाद मे एक तरफ ठहर गये। उस में इन्हे सब बात की सुविधा थी। परन्तु फिर भी आचार्य ने उस विषय में अनुकूलता के विचार से हर्षभाव धारण नहीं किया।

રૂપથી નિર્વાહ જેમ થઈ શકે તેવા રૂપે કરતુ રહેવુ જોઈએ તેમા સાધુની શોભા છે

દૃષ્ટાંત—એક સમયે શુભચંદ્ર નામના આચાર્ય સુવિનીત પોતાના શિષ્ય પરિવાર સાથે ગ્રામાનુગ્રામ વિહાર કરતા કરતા શ્રાવસ્તી નગરીની બહાર રહેલા નંદનવન તુલ્ય અશોક નામના ઉદ્યાનમા પધાર્યા તે ઉદ્યાનના મધ્ય ભાગમા કેલિપ્રિય રાજાનુ નિવાસ સ્થાન હતુ, તે મહાલય ખૂબ જ સુંદર હતો, એનું આંગણું મણિજડિત હતુ ભૂમિભાગ સમ અને રમણીય હતો તે એવો ચળકાટ મારતો હતો કે જાણે અરિસો હોય! એનો સ્પર્શ ખૂબ સુંવાળો લાગતો આ મહેલ સઘળી ઋતુઓમા અનુકૂલ હતો રૂચી ઉપજાવે તેવા પીઠ, ફલક, શય્યા, સંસ્તારક આદિ યુક્ત હતો તપ અને સંયમના આરાધક શુભચંદ્ર આચાર્ય તે મહેલની એક બાજુ ઉતર્યા એમા તેમને દરેક પ્રકારની સગવડતા હતી છતા પણ આચાર્યે તે અનુકૂલતાના વિચારથી હર્ષભાવ ધા ન કર્યો

ईदृशसुखावहशय्यानुरागः किमात्मकल्याणाय मम भविष्यति ?, कदापि नैव। एव विचिन्त्य शुभपरिणामेन प्रशस्ताध्यवसायेन शिष्यसहितः शुभचन्द्राचार्यस्त-दाऽवधिज्ञान माप्तवान्। स च द्वितीयदिवसे शिष्यपरिवारैः सह विहार कृत्वा क्वचिद् लघुग्रामे वसतौ निवसति स्म।

सा च वसतिरुन्दरुकृतानेकबिलयुक्तभित्तिका, भूतभुजंगमादिभयोत्पादिका प्रचुरपांसुशर्करासकुला विषमभूमिका जीर्णशीर्णा पीठफलकादिरहिता चासीत्। तत्र प्रमार्जन कृत्वा सयमेन तपसाऽऽत्मान भावयन्नसौ विहरति स्म। तत्र रात्रौ

किन्तु विशुद्ध भाव से युक्त होकर उस अनुकूल शय्यापरीषह को मध्यस्थ भाव से सहन किया। विचार किया कि–यहा एक रात्रि भर के लिये तो मेरी स्थिरता है। इस शय्या के सुख से मुझे क्या लाभ। इस शय्या का सुख मेरे आत्मकल्याण का कोई साधक नहीं है कि जिससे इस में मेरी उपादेय बुद्धि हो। पर द्रव्य के शुभाशुभ परिणमन से मैं अपने मे शुभाशुभरूप परिणमन क्यों होने दू। इसका परिणमन इसके साथ है और मेरा परिणमन मेरे साथ। इस प्रकार विचार कर शुभ परिणाम एवं प्रशस्त अध्यवसाय के प्रभाव से शिष्य सहित उनको अवधिज्ञान उत्पन्न हो गया।

दूसरे दिन उन्हों ने वहा से विहार कर दिया। विहार कर वे एक छोटे से ग्राम मे आये। जहा ये ठहरे वहा का स्थान बडा ही भयानक था। उस में अनेक चूहों के विल थे। भूत, भुजगम आदि का वहा उपद्रव भी था। धूलि एव ककर से वहा की भूमि सम विषम थी।

પણ વિશુદ્ધ ભાવથી યુક્ત બની તેમણે અનુકૂલ શય્યાપરીષહને સહન કર્યો વિચાર્યું કે અહિં એક રાત્રિ માટે મારી સ્થિરતા છે આ શય્યાના સુખથી મને શો લાભ ? શય્યાનુ આ સુખ મારા આત્મકલ્યાણનુ કોઈ સાધક નથી કે જેનાથી તેમા મારી ઉપાદેય બુદ્ધિ થાય પરદ્રવ્યના શુભાશુભ પરિણમનથી હું પોતાનામા શુભાશુભ રૂપ પરિણમન શા માટે થવા દઉ તેનુ પરિણમન તેની સાથે અને મારૂ પરિણમન મારી સાથે આ પ્રકારનો વિચાર કરી શુભ પરિણામ અને પ્રશસ્ત અધ્યવસાયના પ્રભાવથી શિષ્ય સહિત તેમને અવધિજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયુ

બીજે દિવસે તેઓએ ત્યાથી વિહાર કર્યો વિહાર કરીને તેઓ એક નાના ગામડામા આવ્યા જ્યા તેઓ રોકાયા હતા તે સ્થાન ઘણુ જ ભયાનક હતું તેમા અનેક ઉદરના બોણ હતા, ભૂત, ભુજગમ વગેરેનો ઉપદ્રવ ત્યા હતો ધૂળ અને કાકરાથી ત્યાની ભૂમિ ઉચી નિચી હતી, જીર્ણ-શીર્ણ

स्वाध्यायं ध्यान च कृत्वा शुभचन्द्राचार्यस्तदाज्ञया सर्वे मुनयश्च स्वस्वसस्तारकोपरि शयनार्थमुद्यताः। तदा तत्रैको भुजङ्गमः स्वाहारमन्वेपयन् समागतः। तमत्रलोक्य सर्वे मुनयोऽनुद्विग्ना एव तस्थुः। स च भुजङ्गमः कचिन्मूपकमनुधावमानस्तस्मिन् दृष्टिपथातिक्रान्ते मुनीन् पश्यति। तस्य दृष्टौ विपमासीत् अतस्तेन दृष्टमात्रा एव सन्तस्ते मुनयो विपाक्रान्ता जाताः अथ शुभचन्द्राचार्यस्तदीयशिष्याश्च सर्वे मुनयः समाधिभावमवलम्ब्य क्षपकश्रेणिं समारुह्य शुक्लध्यानानलेन सकल कर्म भस्मसात् कृत्वा केवली भूत्वाऽन्तर्मुहूर्तमात्रेण शिवपद मासवन्तः। एव सर्वमुनिभिः शय्यापरीपहः सोढव्यः॥ २३॥

जीर्ण शीर्ण सस्तारक तक भी इसमें कोई नही था। उस भूमि का प्रमार्जन कर आचार्य महाराज ने वहां पर अपनी साधुमडलीसहित निवास किया। तप एव सयम से आत्मा को भावित करते हुए उन आचार्य महाराज ने रात्रि मे स्वाध्याय और ध्यान करने के पश्चात् समस्त अपने शिष्यों को अपने२ सस्तारकों पर शयन करने की आज्ञा दी। आज्ञा पाते ही सब के सब अपने२ सस्तारक पर सोने लगे। इतने में वहा एक सर्प अपने आहार की खोज मे आया। देखकर समस्त मुनिमडली अनुद्विग्न ही रही। वह सर्प एक चूहेके पीछे पड़ा हुआ था। जब वह चूहा उसे दिखा नही तो उसने मुनिमडली की तर्फ अपनी दृष्टि लगाई। उसकी दृष्टि मे ही विप था, इसलिये उसके द्वारा देखे गये वे आचार्यसहित मुनिराज विप से आक्रान्त हो गये। सब ने मिलकर समाधिभाव का आलम्बन किया, और उसके प्रभाव से वे सबके सब क्षपकश्रेणी पर आरूढ होकर शुक्लध्यान की प्राप्ति से सम-

---

સસ્તારક પણ ન હતુ આ ભૂમિને સાફ કરીને આચાર્ય મહારાજે તે સ્થળે, પોતાના શિષ્યો સાથે નિવાસ કર્યો તપ અને સયમથી આત્માને ભાવિત કરીને તે આચાર્ય મહારાજે રાત્રિમા સ્વાધ્યાય અને ધ્યાન કર્યા પછી પોતાના બધા શિષ્યોને પોતપોતાના સસ્તારક ઉપર શયન કરવાની આજ્ઞા આપી આજ્ઞા મળતા જ સઘળા પોતપોતાના સસ્તારક ઉપર સુવા લાગ્યા એટલામા એક સર્પ પોતાના આહારની શોધમા નીકળ્યો, એને જોઈ સમસ્ત સાધુ ગણુ અનુદ્વિગ્નજ રહ્યુ તે સર્પ એક ઉદરની પાછળ પડેલ હતો જ્યારે તે ઉદર તેના જોવામા ન આવ્યો તો તેણે આ મુનિ ગણુ તરફ એની દૃષ્ટિ ફેરવી એની દૃષ્ટિમા જ ઝેર હતુ, એટલે એની દૃષ્ટિએ પડેલા આચાર્ય સહિત મુનિરાજો વિષથી આકુળવ્યાકુળ બની ગયા સઘળાએ મળીને સમાધિ ભાવનું આલંબન કર્યું અને તેના પ્રભાવથી તેઓ સઘળા ક્ષપકશ્રેણી પર આરૂઢ

अथाऽऽक्रोशपरीषहजय माह—

मूलम्—अक्कोसिज्ज परो भिक्खु, न तंसि पडिसंजले।
सरिसो होइ बालाणं, तम्हा भिक्खू न संजले ॥२४॥

छाया—आक्रोशेत् परो भिक्षु, न तस्मिन् प्रतिसंज्वलेत्।
सदृशो भवति बालाना, तस्माद् भिक्षुर्न सज्वलेत् ॥ २४ ॥

टीका—'अक्कोसिज्ज' इत्यादि।

परः=अन्यः, यदि भिक्षु=मुनिम् आक्रोशेत्=दुर्वचनेन तर्जयेत्, तर्हि मुनिस्तस्मिन् न प्रतिसज्वलेत्=न प्रतिकुप्येत्। अवाच्यभाषयाऽऽक्रुष्टः सन् कोपावे

स्त कर्मो को नाशकर केवली हो गये, तथा अन्तर्मुहूर्त में शिवपद को प्राप्तकर सिद्ध हो गये। इस कथा से यही शिक्षा मिलती है कि शय्यापरीषह पर विजय पानेवाला मुनि आत्मकल्याण कर मुक्त हो जाता है, अतः शय्यापरीषह पर विजय प्राप्त करना चाहिये ॥ २३ ॥

अब सूत्रकार बारहवें आक्रोशपरीषह का जय कहते हैं—

'अक्कोसिज्ज'-इत्यादि.

अन्वयार्थ-यदि (परो-परः) कोइ अज्ञानी मनुष्य (भिक्खु-भिक्षुम्) साधुको (अक्कोसिज्ज-आक्रोशेत्) दुर्वचन से तर्जित करे तब वह साधु (तंसि-तस्मिन्) उसके उपर (न पडिसजले-न प्रतिसज्वलेत्) क्रोधित न हो-अर्थात् जब कोई अशिष्ट भाषा से साधु के साथ असभ्य व्यवहार करे-गाली आदि दुर्वचन कहे तो साधु को उसके प्रत्युत्तररूप में क्रोध के आवेश से उसके प्रति गाली वगैरह अशिष्ट

બની શુકલધ્યાનની પ્રાપ્તિથી સમસ્ત કર્મમળનો નાશ કરી કેવળીપદને પ્રાપ્ત કર્યું તથા અંતર મુહૂર્તમાં શિવપદને પ્રાપ્ત કરી સિદ્ધ બની ગયા. આ કથાથી એ શિક્ષા પ્રાપ્ત થાય છે કે, શય્યાપરીષહ પર વિજય મેળવનાર મુનિ આત્મકલ્યાણ કરી મુક્તિને પામે છે, માટે શય્યાપરીષહનો વિજય પ્રાપ્ત કરવો જોઇએ ॥ ૨૩ ॥

હવે સૂત્રકાર બારમા આક્રોશ પરીષહના જય ને કહે છે 'अक्कोसिज्ज'-ઈત્યાદિ,

અન્વયાર્થ-यदि परो-पर જો કોઈ અજ્ઞાની મનુષ્ય भिक्खु-भिक्षु સાધુને अक्कोसिज्ज-आक्रोशेत् ખરાબ વચનથી અપમાનીત કરે તો પણ તે સાધુ तंसि-तस्मिन् તેના ઉપર न पडिसजले-न प्रतिसज्वलेत् ક્રોધિત ન થાય અર્થાત્ જો કોઇ અશિષ્ટ ભાષાથી સાધુની સાથે અસભ્ય વહેવાર કરે, ગાળ આદિ દુર્વચન કહે તો સાધુએ તેના પ્રત્યુત્તર રૂપે ક્રોધ આવેશથી તેના પ્રતિ ગાળ વિગેરે અશિષ્ટ ભાષાનો પ્રયોગ

शेन प्रत्याक्रोशरूप गालीदुर्वचनादिक न वदेदित्यर्थः। ननु प्रतिसञ्ज्वलने का हानिरित्याशङ्कयाह—' सरिसो होइ वालाण ' इति। प्रतिसज्वलन् बालानाम्–अज्ञानिना सदृशो भवति, तस्माद् भिक्षुः=मुनिः न सज्वलेत्=आक्रुष्टोऽपि क्रोध न कुर्यादित्यर्थः।

इदमत्र बोध्यम्–मिथ्यादर्शनोद्धतमुखनिर्गतानि कोपानलोद्दीपनानि दुर्वचनानि श्रुत्वा तत्प्रतीकार कर्तुं समर्थोऽपि मुनि –" दुरन्तः क्रोधकषायोदयनिमित्तपापकर्म विपाकः " इति चिन्तयन् स्वहृदये क्रोधायानवकाशदानेनाक्रोशपरीषह सहेत। उक्तञ्च—

भाषा का प्रयोग नहीं करना चाहिये, क्यों कि गाली देने वाले को गाली देनेवाला साधु–जैसे के साथ वैसा बनने वाला मुनि–(बालाण सरिसो होइ–बालाना सदृशो भवति) अज्ञानियों के सदृश ही माना जाता है। (तम्हा–तस्मात्) इसलिये (भिक्खू न सजले–भिक्षुः न सज्वलेत्) भिक्षु क्रोध न करे।

तात्पर्य इसका यह है कि–अज्ञान से मन्दोन्मत्त हुए व्यक्तियों के मुख से निकले हुए दुर्वचनों को जो कि कोपरूप अग्नि के उद्दीपक होते हैं, सुनकर उनके प्रतिकार करने में समर्थ भी मुनि "क्रोध कषाय के उदय के निमित्त से पापकर्म का विपाक दुरन्त होता है" ऐसा विचार कर अपने हृदय में क्रोध को स्थान न दे। इससे मुनि आक्रोशपरीषह पर विजय पाता है। कहा भी है—

न કરવો જોઈએ કેમ કે, ગાળો દેનારને સામી ગાળ દેનાર સાધુ–જેવાની સાથે તેવા થનાર–મુનિ बालाण सरिसो होइ–बालाना सदृशो भवति અજ્ઞાનીઓની માફક જ માનવામાં આવે છે तुम्हा–तस्मात् આ માટે भिक्खू न सजले–भिक्षु न सज्वलेत् ભિક્ષુ ક્રોધ ન કરે

તાત્પર્ય આનુ એ છે કે, અજ્ઞાનથી મદોન્મત્ત બનેલ વ્યક્તિઓના મોઢામાથી નિકળેલા દુર્વચનો કે જે ક્રોધ રૂપી અગ્નિ ઉત્પન્ન કરનાર હોય છે, તે સાભળી તેનો પ્રતિકાર કરવામા સમર્થ હોય પણ મુનિ " ક્રોધ કષાયના ઉદય નિમિત્તથી પાપકર્મનો વિપાક દુરન્ત હોય છે " એવો વિચાર કરી પોતાના હૃદયમા ક્રોધને સ્થાન ન આપે આથી તેવા મુનિ આક્રોશ પરીષહ પર વિજય પ્રાપ્ત કરે છે કહ્યુ પણ છે—

नाकृष्टो मुनिराक्रोशेत्, सम्यग्ज्ञानाद्यवर्जकः ।
अपेक्षेतोपकारित्व, न तु द्वेष कदाचन ॥ १ ॥

अन्यच्च—

चाण्डालः किमय द्विजातिरथवा शूद्रोऽथवा तापसः,
किं वा तत्त्वनिवेशपेशलमतिर्योगीश्वरः कोऽपि वा ।
इत्यस्वल्पविकल्पजालमुखरैः सभाष्यमाणो जनै–
र्नो रुष्टो नहि चैव हृष्टहृदयो योगीश्वरो गच्छति ॥ २ ॥

इति विचार्य समत्वेन तिष्ठेत् ॥ २४ ॥

नाक्रुष्टो मुनिराक्रोशेत्, सम्यग्ज्ञानाद्यवर्जकः ।
अपेक्षेतोपकारित्व, न तु द्वेष कदाचन ॥ १ ॥

सम्यग्ज्ञानादिक का परिहार नहीं करनेवाला, अर्थात् सम्यग्ज्ञानादिक गुणों के उपार्जन करने में कुशलमति भिक्षु अपमानित होने पर भी कभी भी अपमान करने वाले के प्रति अशिष्ट भाषा का प्रयोग न करे। प्रत्युत अपने प्रति इस प्रकार का व्यवहार करने वाले व्यक्ति को अपना उपकारी ही माने, किन्तु इसके प्रति द्वेषभाव कभी न रक्खे। और भी—

चाण्डालः किमय द्विजातिरथवा शूद्रोऽथवा तापसः,
किं वा तत्त्वनिवेशपेशलमतिर्योगीश्वरः कोऽपि वा ।
इत्यस्वल्पविकल्पजालमुखरैः सभाष्यमाणो जनै,
र्नो रुष्टो नहि चैव हृष्टहृदयो योगीश्वरो गच्छति ॥ २ ॥

नाक्रुष्टो मुनिराक्रोशेत्, सम्यग्ज्ञानाद्यवर्जकः ।
अपेक्षेतोपकारित्व, न तु द्वेष कदाचन ॥ १ ॥

સમ્યગ્જ્ઞાનાદિકનો પરિહાર ન કરવાવાળા—અર્થાત્ સમ્યગ્જ્ઞાનાદિક ગુણોનુ ઉપાર્જન કરવામા કુશળમતિ ભિક્ષુ અપમાનિત થવા છતા પણ કદી પણ અપમાન કરવાવાળા તરફ અશિષ્ટ ભાષાનો પ્રયોગ ન કરે પોતાના તરફ આ પ્રકારનો વહેવાર કરવાવાળી વ્યક્તિને પોતાનો ઉપકારી જ માને તેમ તેના તરફ દ્વેશ ભાવ કદી પણ ન રાખે બીજુ પણ—

चाण्डाल किमय द्विजातिरथवा शूद्रोऽथवा तापसः,
किंवा तत्वनिवेशपेशलमतिर्योगीश्वर. कोऽपि वा ।
इत्यस्वल्प विकल्पजालमुखरै' सभाष्यमाणो जनै,
र्नो रुष्टो नहि चैव हृष्टहृदयो योगीश्वरो गच्छति ॥ २ ॥

मुनिको देख कर कोई उनको चाण्डाल कहे, कोई ब्राह्मण कहे, कोई शूद्र कहे, कोई तपस्वी कहे, कोई विशिष्ट ज्ञानी तो कोई योगीश्वर कहे, इस प्रकार कहने वाले व्यक्तियों के मुख से निकलते हुए लघुता व श्रेष्ठतासूचक वचनों को सुनकर मुनि न तो रुष्ट होता है न तुष्ट होता है किन्तु समभाव से चला जाता है।

भावार्थ—अशिष्ट भाषा का प्रयोग साधु जैसे सन्त पुरुषों के प्रति वे ही व्यक्ति करते हैं जो मिथ्यात्व के कीचड़ से लिप्त होते हैं। अतः उनके द्वारा अपमानित होने पर भी साधु को उनके प्रति रुष्ट न होकर प्रत्युत दयावान् ही होते रहना चाहिये। यह उस समय विचार करना चाहिये कि देखो ये कितने अज्ञानी हैं जो खोटी खरी वस्तु के यथार्थ बोध से विकल हो रहे हैं। ये जो कुछ कहते हैं उनमें इनका अपराध नहीं है, यह तो मिथ्यादर्शन का ही प्रभाव है, अतः इनकी आत्मा सम्यग्ज्ञान से वासित बनें और ये उत्तम मार्ग पर आरूढ हो जायें, ऐसी भावना साधुको रखनी चाहिये। तथा इस समय यदि मैं इनके साथ असभ्य व्यवहार इन्हीं जैसा करने लगूँ तो इनमें और मुझ मे क्या अन्तर हो सकता है। ज्ञानी और अज्ञानी की चेष्टा में आसमान पाताल जैसा अन्तर जो बतलाया गया है वह यहा लुप्त हो

મુનિને જોઇ કોઈ એને ચડાલ કહે, કોઇ બ્રાહ્મણ કહે, કોઇ શૂદ્ર કહે, કોઈ તપસ્વી કહે, કોઈ વિશિષ્ટ જ્ઞાની તો કોઈ યોગીશ્વર કહે, આ રીતે કહેવા વાળી વ્યક્તિઓના મુખથી નિકળતા લઘુતા અને શ્રેષ્ટતા સૂચક વચનોને સાભળી મુનિ ન તો ક્રોધિત બને છે કે ન તો તુષ્ટમાન થાય છે પરતુ સમભાવથી વિચરે છે

ભાવાર્થ–અશિષ્ટ ભાષાને પ્રયોગ સાધુ જેવા સત પુરૂષ તરફ એજ વ્યકિત કરે છે કે જે મિથ્યાત્વના કિચડમા લપટાયેલા હોય છે, આથી એમના દ્વારા અપમાનીત થવા છતા પણ સાધુએ તેના તરફ ન રૂઠતા પ્રત્યુત્તરમા દયાવાન જ રહેવુ જોઈએ એ સમયે એવો વિચાર કરવો જોઇએ કે, જુઓ! આ કેટલા અજ્ઞાની છે જે ખોટી ખરી વસ્તુના યથાર્થ બોધથી વિકળ બની રહેલ છે એ જે કાઈ કહે છે એમા એનો અપરાધ નથી, મિથ્યાદર્શનનો જ આ પ્રભાવ છે આથી એનો આત્મા સમ્યગ્જ્ઞાનથી વકસિત બની ઉત્તમ માર્ગ ઉપર આરૂઢ થઈ જાય એવી ભાવના સાધુએ રાખવી જોઇએ આ સમય જો હુ એના જેવોજ અસભ્ય વ્યવહાર કરવા લાગુ તો એનામા અને મારામા શુ અતર રહ્યું? જ્ઞાની અને અજ્ઞાનીની ચેષ્ટામા આકાશ પાતાળ જેટલુ અતર બતાવવામા આવ્યુ છે તે આથી લુપ્ત થઈ જાય છે આના આ ... મારે

उक्तार्थमेव विशदीकुर्वन् माह—

मूलम्—सोच्चाणं फरुसा भासा, दारुणा गामकंटगा ।
तुसिणीओ उवेहेज्जा, न ताओ मणसी करे ॥२५॥

छाया—श्रुत्वा खलु परुषा भाषाः, दारुणा ग्रामकण्टकाः ।
तूष्णीकः उपेक्षेत, न ता मनसि कुर्यात् ॥ २५ ॥

टीका—'सोच्चाण' इत्यादि ।

दारुणाः-दारयन्ति=विदारयन्ति संयमधैर्यमिति दारुणाः=दुःसहाः, मनसि वज्राघातकारिका इत्यर्थः, ग्रामकण्टकाः=ग्रामः=इन्द्रियाणां समूहस्तस्य कण्टका इव कण्टकाः=दुःखोत्पादकत्वेन प्रतिकूलाः परुषाः=रूक्षाः कठोराः, भाषा=वचनानि, श्रुत्वा खलु तूष्णीकः=मौनावलम्बी सन्, उपेक्षेत=ता भाषा अवधीरयेत्-नाद्रियेत। 'उवेहिज्जा'

जाता है। इनके इस व्यवहार को मुझे समताभाव से सहन करना चाहिये, क्यों कि इससे मेरे अधिक कर्मों की निर्जरा होगी, इस निर्जरा में यह मेरा उपकारी है। अतः इस उपकारी के प्रति मैं द्वेष करूँगा यह मेरी कितनी अज्ञानता होगी। ऐसा विचार कर साधु आक्रोश-परीषह पर विजय प्राप्त करे ॥ २४ ॥

उपरोक्त अर्थ को स्पष्ट करते हुए कहते हैं—'सोच्चाण'-इत्यादि

अन्वयार्थ-(दारुणा-दारुणाः) संयमरूपी धैर्यको विदारणकरने वाली मन में वज्र के तुल्य दुस्सह आघात पहुँचाने वाली तथा (गामकंटगा-ग्रामकंटकाः) इन्द्रियों को कंटकतुल्य दुःख की उत्पादक होने से प्रतिकूल (फरुसा-परुषाः) रूक्ष-कठोर ऐसी (भासा-भाषाः) लोगों की-असभ्य व्यक्तियोंकी भाषाओं-वचनों को (सोच्चा ण-श्रुत्वा खलु) सुनकर मुनि (तुसिणीओ उवेहेज्जा-तूष्णीकः उपेक्षेत) चुपचाप रहा हुवा-मौन धारण

સમતાભાવથી સહન કરવો જોઈએ કેમકે એથી મને અધિક કર્મોની નિર્જરા થશે એવો વિચાર કરી સાધુ આક્રોશ પરીષહ ઉપર વિજય પ્રાપ્ત કરે ॥૨૪॥

ઉપરોક્તઅર્થને સ્પષ્ટ કરતા કહે છે-'सोच्चा ण' ઈત્યાદિ

અન્વયાર્થ-दारुणा-दारुणा સંયમરૂપી ધૈર્યને વિદારણ કરવાવાળી દુઃસહ-મનમાં વજ્ર તુલ્ય આઘાત પહોંચાડવાવાળી गामकटगा-ग्रामकटका તથા ઈન્દ્રિયોને કંટક સમાન દુઃખને ઉત્પાદન કરનાર હોવાથી પ્રતિકૂળ फरुसा,-परुषा રૂક્ષ કઠોર એવી भासा-भाषा અસભ્ય લોકોના વચનોને सोच्चाण-श्रुत्वा खलु સાંભળીને મુનિ तुसिणीओ उवेहेज्जा-तूष्णीक उपेक्षेत ચુપચાપ રહી, મૌન ધારણ કરી તે

इत्यस्यैवार्थं विशदीकुर्वन् प्राह—'न ताओ मणसी करे' इति। ताः भाषा मनसि न कुर्यात्=न स्थापयेत्। 'अज्ञानवशादनेन संयमधैर्यापहारिण्यो भाषा उक्ता अत्र नास्त्यस्य दोषः किं तु ममैव पूर्वार्जितकर्मण फलमेतत्' इति विचार्य तादृशभाषाया अनादरणेन तद्भाषिणि द्वेषं न कुर्यादिति भावः।

अत्र दृष्टान्तः प्रदर्श्यते—

एकदा क्षमाधरनामकः कश्चिद्दुश्चरतपश्चर्यापरायणो मुनिरासीत्। तद्गुणानुरागेण कश्चिद्देवः प्रीत्या तमभिवन्द्याब्रवीत्-मम योग्य कार्यमावेदनीयं भवद्भिः।

अन्यदा कदाचिन्मार्गे गच्छन् मुनिः स्वाभिमुखागतेन केनचिच्चाण्डालेन सोपहासमुक्तः-अहो! अकर्मण्य! भिक्षुक! क्व गच्छसि?। एतद् दुर्वचनं निशम्य

करता हुआ-उस तरफ उपेक्षाभाव धारण करे, किन्तु (ताओ मणसी न करे-ताः मनसि न कुर्यात्) उन वचनों को अपने मन में स्थान न देवे। "अज्ञानवशसे ही इसने संयम धैर्य को अपहरण करने वाली भाषा का प्रयोग किया है सो इस में इसका दोष नहीं है किन्तु मेरे ही पूर्वोपार्जित पापकर्मों का यह फल है"। यह समझकर उस परुष भाषा बोलने वाले पर द्वेषबुद्धि न करे।

दृष्टान्त-दुश्चरतपश्चर्या करने मे लीन क्षमाधर नामक एक मुनि थे। उनके गुणों में अनुरागी होने से कोई एक देव वंदनाकर उनसे बोला कि यदि मेरे योग्य कोई कार्य हो तो आप मुझ से अवश्य कहें, यह मैं आप से हाथ जोड़ कर प्रार्थना करता हू।

एक समय की बात है कि वे मुनि कहीं जा रहे थे। रास्ते में सन्मुख आता हुआ उन्हें एक चाण्डाल मिला। उसने मुनिराज को

તરફ ઉપેક્ષાભાવ ધારણ કરે પરંતુ ताओ मणसी न करे-ता मनसि न कुर्यात् તેના વચનોને પોતાના મનમાં સ્થાન ન આપે અજ્ઞાનવશતાથી તેણે સંયમ ધૈર્યનું અપમાન કરનાર ભાષાનો ઉપયોગ કર્યો છે તો તેમાં એનો દોષ નથી પરંતુ મારા પૂર્વોપાર્જીત પાપ કર્મોનું જ એ ફળ છે આવું સમજીને એ અસભ્ય ભાષા બોલવાવાળા ઉપર દ્વેશબુદ્ધિ ન કરે

દૃષ્ટાંત—ક્ષમાધર નામના દુષ્કર તપશ્ચર્યા કરવામાં લીન એવા એક મુનિ હતા તેમના ગુણોના અનુરાગી એવા કોઈ એક દેવે વંદના કરીને એમને કહ્યું કે, મારા યોગ્ય કોઈ કાર્ય હોય તો આપ મને અવશ્ય કહો એમ હું આપને હાથ જોડી પ્રાર્થના કરી કહું છું એક વખત તે મુનિ ક્યાંક જઈ રહ્યા હતા રસ્તામાં સામેથી આવતો એક ચંડાલ મળ્યો તેણે મુનિરાજને

जातकोपः सन् मुनिरब्रवीत्—उन्मत्तस्त्वमसि किम् ? । ततस्तेन प्रचण्डकोपावेशेन चाण्डालेन कथितम्—अरे भिक्षुक ! किं प्रलपसि ? कोऽन्यस्त्वत्समो मलिनदेहः क्षुत्-पिपासादिवेदनाग्रस्तो लुञ्चितशिरा गृहे गृहे गृहपाल इवाहारमन्वेषयन् भ्रमसि ? अरे ! अकर्मण्य ! पूर्वकृतकर्मणो विपाकमनुभवन्नपि न लज्जसे । कृषिवाणि-ज्यादिकर्म कर्तुमसमर्था एव मुखोपरिनिबद्धमुखवस्त्रिकाः पात्रहस्ताः बहवो भिक्षु-कास्त्वादृशा उदरपूरणकामा ग्रामानुग्राम पर्यटन्ति । अरे दुर्भग ! पुत्रदारादिभिः

देखते ही हँसी करते हुए कहा कि-हे अकर्मण्य भिक्षुक ! तू कहा जा रहा है । मुनि ने ज्यों ही इस प्रकार के उसके दुर्वचन सुने तो मुनि को क्रोध आ गया, और कहने लगा-क्या तू इस समय उन्मत्त हो रहा है । मुनि के वचन सुनकर चाडाल के भी कोप का ठिकाना न रहा । उसने चिडकर मुनिको कहा-"अरे भिक्षुक ! क्या वकता है ? तेरे जैसा मलिन देह वाला और कौन होगा ? खाते कमाते नहीं बना सो मूड मुडाकर मुनि बन गया और घर घर में कुत्ते की तरह भीख मागने के लिये फिरने लगा है । शरम नहीं आती, करते घरते कुछ नहीं बनता सो निकल गये साधु बनने को । पूर्व में दान नहीं दिया सो तो उसका यह फल भोगना पड़ रहा है कि दर दर के भिखारी बन रहा है, फिर भी अकड से ऐंठता है ? जरा शर्म कर, तुम्हारे जैसे बहुत से कार्य करने में असमर्थ होकर मुह बाध कर पेट भरने के लिये गाव गांव भटकते हैं । ऐसा कह कर जब वह चला गया तो कोप

જોઈને હાસી કરતા કહ્યુ કે, હે અકર્મણ્ય ભિક્ષુક ! તુ ક્યા જઈ રહ્યો છે મુનિએ જ્યારે તેના આવા દુર્વચન સાભળ્યા ત્યારે તેને ક્રોધ આવી ગયો અને કહેવા લાગ્યા કે, શુ તુ આ સમયે ઉન્મત્ત બની રહ્યો છે ? મુનિનુ વચન સાભળીને ચાડાલના ક્રોધનુ ઠેકાણુ ન રહ્યુ અને તેણે ચિડાઈને મુનિને કહ્યુ અરે ભિક્ષુક ! તું શુ બકે છે ? તારા જેવો મલીન દેહવાળો બીજો કોણ છે ? ખાતા કમાતા ન આવડ્યુ એટલે મુડો મુડાવીને મુનિ બની ગયા, અને ઘર ઘરમા કુતરાની માફક ભીખ માગવા લાગ્યો છે, શરમ નથી આવતી ? કાંઈ કામ કરતા આવડતુ નથી એટલે સાધુ બનવા નિકળી પડયો પૂર્વભવમા દાન નહી દીધુ હોય એટલે તો એનુ આ ફળ ભોગવવુ પડે છે અને ઘરઘરનો ભિખારી બની રહ્યો છે છતા પણ અક્કડ થઈને ફરે છે જરા લાજ ! તારા જેવા અનેક કાર્ય કરવામા અસમર્થ હોઇને મો બાધીને પેટ ભરવા માટે ગામ ગામ ભટકે છે આમ કહી જ્યારે તે ચાલ્યો ગયો ત્યારે ક્રોધના

परित्यक्ता निर्गतिकाः सन्तः प्रव्रज्यामभ्युपगताः । इत्युक्त्वा तस्मिन् गतवति सति कोपावेशादन्तर्दह्यमान इव मुनिः स्वस्थानं गतः । क्रमेण कोपप्रशमे सति मुनिना पश्चात्तापः कृतः ।

तदनन्तरमसौ देवस्तस्य मुनेः समीपे समागत्य तमभिवन्द्य तत्पुरोऽवस्थितो वदति-भवतः संयमयात्रा सुखेन निर्वहति किम् ?। शान्तात्मना मुनिना सस्मितं प्रोक्तम्—यदा संयमयात्रा चाण्डालेन बाधिता, तदा क्व गतस्त्वमासीः ? देवेन कथितम्—यदा युवयोः कलहो जातस्तदाऽहमलक्षितः कौतुकं द्रष्टुकामस्तत्रैवासम्। किं तु तदा मया विशेषः कोऽपि नोपलब्धः, यथाऽसौ चाण्डालस्तथैव भवान्।

के आवेश से वे मुनि भी भीतर ही भीतर जलते हुए अपने स्थान पर आ गये। जब कोप शांत हुआ तो उनको इस विषय का बडा ही पश्चात्ताप हुआ।

इस के बाद वह देव मुनि के पास आकर नमस्कार करके बैठ गया और बोला-आपकी संयमयात्रा तो सुखपूर्वक है ? शान्तात्मा मुनिने मुस्कराते हुए प्रत्युत्तर में कहा कि जिस समय इस संयमयात्रा में चाण्डाल ने विघ्न डाला था उस समय तुम कहां गये थे। देवने जबाब दिया-जब आप दोनोंका कलह हो रहा था उस समय मैं अदृश्य होकर वहीं पर था। मुनिने कहा फिर आपने उस परिस्थिति में मेरी सहायता क्यों नहीं का ? इस प्रकार मुनि के कहने पर प्रत्युत्तरमें देवने कहा कि-मुझे उस समय सहायता करने लायक कोई विशेषता आप में लक्षित नही हुई। उस समय जैसा वह चाण्डाल मुझे प्रतीत हुआ वैसे ही आप भी मुझे प्रतीत हो रहे थे फिर सहायता किसकी करना। देव के इस उत्तर से

આવેશથી તે મુનિ અંદરને અંદર બળતા બળતા પોતાના સ્થાન ઉપર ગયા જ્યારે તેમનો ક્રોધ શાંત થયો ત્યારે તેમને આ વિષયમાં ભારે પશ્ચાત્તાપ થયો.

આ પછી પેલા દેવ મુનિની પાસે આવીને નમસ્કાર કરીને બેઠા અને કહ્યું, આપની સંયમયાત્રા તો સુખપુર્વક છે ને ? શાંત આત્મા મુનિએ અંદરથી હસતા હસતા પ્રત્યુત્તરમાં કહ્યું કે, જે સમયે આ સંયમયાત્રામાં ચંડાલે વિઘ્ન નાખ્યું તે સમયે તમે ક્યાં ગયા હતા ? દેવે જવાબ આપ્યો જ્યારે આપ બંનેનો કેલહ ચાલી રહ્યો હતો ત્યારે હું અદૃશ્ય રૂપે ત્યાં જ હતો તો પછી એ પરિસ્થિતિમાં તમે મારી સહાયતા કેમ ન કરી ? આ પ્રકારે મુનિના કહેવાથી પ્રત્યુત્તરમાં દેવે કહ્યુ, મને તે સમયે સહાયતા કરવા લાયક કોઈ વિશેષતા આપનામાં ન દેખાઈ એ વખતે જેવો તે ચાંડાલ મને દેખાયો તેવા જ આપ મારી દૃષ્ટિમાં દેખાતા હતા પછી સહાયતા કોની કરવી ? દેવના

मुनिनोक्तम्–तेन मम तुल्यता कथं ज्ञाता?। देवेनोक्तम्—एकेन कोपेनैव, अतस्तस्य शिक्षा न कृता, इदानीमाज्ञापयतु कीदृशी शिक्षा तस्मै कर्तव्या। मुनिः प्राह–नासौ दण्डनीयः, किंतु–सर्वथोपेक्षणीय, यतः साधूनामयं धर्मः–आक्रोशपरीषहः सोढव्य इति। एवमुक्तोऽसौ देवस्तस्य मुनेः सेवायां सानुरागं तस्थौ। एवमन्यैरपि मुनिभिराक्रोशपरीषहः सोढव्यः॥ २५॥

मुनि को बड़ा ही विस्मय हुआ और कहने लगे कि मुझ मे और चांडालमें समानता का अनुभव कैसे किया?। देव ने कहा–एक क्रोध से आपके अन्दर उस समय क्रोधरूप चांडाल प्रविष्ट होया हुआ था, और वह तो चांडाल था ही, अतः सहायता करने जैसी बात उस समय मुझे उचित प्रतीत नही हुई इसलिये सहायता नही की, और न उसे भी कुछ दण्डादिरूप शिक्षा ही दी, हां! अब कहिये उसे कैसी शिक्षा दी जाय। मुनिराज ने कहा कि अब क्या आवश्यकता है जो अज्ञानी होते हैं वे उपेक्षा के ही पात्र हैं इसलिये उसको दण्डादिरूप शिक्षा प्रदान करने की कोई जरूरत नही है। मुनियों का तो यह आचार ही है कि वे आक्रोशपरीषह को सहन करे। मुनि की इस बात को सुनकर देव बड़ा ही अनुरागी होकर उनकी सेवा मे रहने लगा। इस कथा से मुनियों को यही शिक्षा ग्रहण करनी चाहिये कि आक्रोशपरीषह सहन करना यह मुनिराजों का कर्तव्य है॥ २५॥

મુનિને ઘણુ આશ્ચર્ય થયુ અને કહેવા લાગ્યા મારામા અને ચડાલમા સમાનતાનો અનુભવ તમોને કેવી રીતે થયો? દેવે કહ્યુ એક ક્રોધથી–આપની અદર તે સમયે ક્રોધ રૂપી ચડાલ પ્રવિષ્ટ થયો હતો અને તે તો ચડાલ હતો જ આથી સહાયતા કરવા જેવી વાત મને તે સમયે ઉચિત ન લાગી એ માટે સહાયતા ન કરી અને તેને પણ દડ આદિ રૂપ કાઇ શિક્ષા નકરી હા! કહો એને કઇ રીતે શિક્ષા કરવામા આવે। મુનિ મહારાજે કહ્યુ કે, હવે શુ આવશ્યક્તા છે જે અજ્ઞાની હોય છે તે ઉપેક્ષાને પાત્ર જ છે આ માટે તેને દડાદિકરૂપ શિક્ષા આપવાની કોઇ જરૂરત નથી મુનિઓનો તે આચારજ છે કે, તેઓ આક્રોશપરીષહને સહન કરે મુનિની આ વાત સાભળીને દેવ ઘણો અનુરાગી બની તેની સેવામા રહેવા લાગ્યા આ કથાથી મુનિઓએ એ જ શિક્ષા ગ્રહણ કરવી જોઈએ કે, આક્રોશપરીષહ સહન કરવો તે મુનિરાજોનુ કર્તવ્ય છે ॥ ૨૫ ॥

कश्चिदाक्रोशमात्रेणाऽतुष्टो दुष्ट सयतस्य वधमपि कुर्यादतो वधपरीषहमाह-

मूलम्—हंओ नं संजले भिक्खू, मणंपि नं पओसएं ।
तितिक्खं परमं नेचंचा, भिक्खुधम्मं विचिंतंए ॥२६॥

छाया—हतो न सज्वलेद् भिक्षुः मनोऽपि न प्रद्वेषयेत्।
तितिक्षा परमा ज्ञात्वा, भिक्षुधर्मं विचिन्तयेत् ॥ २६ ॥

टीका—'हओ' इत्यादि ।

भिक्षुः=मुनिः, हतः=केनापि दुष्टेन मुष्टियष्ट्यादिना ताडितः सन्, न सज्वलेत्=न क्रुध्येत्, तथा मनोऽपि न प्रद्वेषयेत्=द्वेषयुक्त न कुर्यात्, तितिक्षा=क्षान्ति,

---

कोई दुष्ट पुरुष आक्रोशमात्र से सतुष्ट नहीं होकर मुनि का वध भी करने लगता है इसलिये अब तेरहवें वधपरीषह को कहते हैं—'हओ न सजले'–इत्यादि.

अन्वयार्थ–(भिक्खू–भिक्षुः) मुनि (हओ–हतः) किसी भी दुष्टके द्वारा यष्टि मुष्टि आदि से ताडित हो जाय तो भी (न सजले–न सज्वलेत) क्रोध से तपायमान नहीं होवे । तथा (मणपि न पओसए–मनोऽपि-न प्रद्वेषयेत्) मन को भी दूषित नहीं करे, किन्तु (तितिक्ख–तितिक्षाम्) उत्तम क्षमा को (परम–परमाम्) दशविध धर्मों मे सर्वोत्कृष्ट (नच्चा–ज्ञात्वा) जानकर (भिक्खू–भिक्षु.) वह साधु (धम्म विचिंतए–धर्म विचिन्तयेत्) उत्तम क्षमादिरूप साधु के कर्तव्य का, अथवा अपने आत्मस्वरूप का विचार करे कि–क्षमामूलक ही धर्म है । यह जो मुझे निमित्त बना कर के कर्मों का उपचय कर रहा है उस मे मेरा ही

કોઇ દુષ્ટ માણુસ આક્રોશ માત્રથી સતોષ ન પામવાથી મુનિનો વધ પણુ કરવા લાગે છે એ માટે હવે તેરમા વધપરીષહને કહે છે 'हओ न सजले'–ઇત્યાદિ

અન્વયાર્થ–भिक्खू–भिक्षु મુનિ हओ–हत કોઇ પણુ દુષ્ટ દ્વારા લાકડી ગડદાપાટુથી તાડિત થઇ જાય તો પણુ न सजले–न सज्वलेत् ક્રોધથી તપી ન જાય मणपि न पओसए-मनोऽपि न प्रद्वेषयेत् મનને પણુ દૂષિત ન કરે પણુ तितिक्ख–तितिक्षा ઉત્તમ ક્ષમાને परम परमा દશવિધ ધર્મોમા સર્વોત્કૃષ્ટ नच्चा–ज्ञात्वा જાણીને भिक्खू–भिक्षु તે સાધુ धम्म विचिंतए–धर्मं विचिन्तयेत् ઉત્તમ ક્ષમાદિરૂપ સાધુના કર્તવ્યનો તથા પોતાના આત્મસ્વરુપનો વિચાર કરે કે, ક્ષમા એ જ ધર્મ છે આજે મને નિમિત બનાવીને કર્મોનો ઉપચય કરી

परमा=दशविधेषु धर्मेषु प्राधान्यात् प्रकृष्टां, ज्ञात्वा मुनिः, भिक्षुधर्मं=क्षान्त्यादिक स्वात्मस्वरूप वा विचिन्तयेत्, यथा-क्षमामूल एव धर्मः, यच्च मा निमित्तीकृत्याय कर्मोपचिनोति, तत्र ममैव पूर्वकर्म कारणमिति ममैव दोषः, तस्मादेन प्रति कोपो नोचित इति ॥२६॥

पूर्वोपार्जित कर्म कारण है अतः इसमें मेरा ही दोष है इसलिये इसके प्रति कोप करना मुझे उचित नहीं है।

भावार्थ—मुनि जनों की यह विचारधारा कितनी सुन्दर है। वज्रहृदय वाला शत्रु भी इस विचार के सामने नतमस्तक होकर अपनी क्रूरता का परित्याग कर देता है। एक तरफ ताडना मारणा आदि क्रियाएँ हो रही हैं तो दूसरी ओर उस पर प्रतीकार न करते हुए अपने पूर्वोपार्जित कर्म को ही बलवान माना जा रहा है कि-पूर्वो-पार्जित कर्मों का यह फल मुझे मिल रहा है, इस बेचारे का क्या दोष है। अफसोस केवल उस मुनि आत्मा में इसी बातका हो रहा है कि जो यह प्राणी मेरा निमित्त लेकर नवीन कर्मो का बंधक बन रहा है। इस प्रकार मन तक में भी जहा प्रतिकार करने की भावना का उदय निषिद्ध बतलाया गया है वहा और अन्य प्रतिकारों के करने की तो बात ही क्या हो सकती है। महात्मा का यहा कितना अच्छा उपदेश है कि वह ताडित होने पर भी अपनी उत्तम क्षमाको न छोडे। कुल्हाडा

રહેલ છે તેમા મારા જ પૂર્વોપાર્જીત કર્મ કારણરૂપ છે આથી તેમા મારોજ દોષ છે માટે તેના પ્રતિ ક્રોધ કરવો મને ઉચિત નથી,

ભાવાર્થ—મુનિઓની આ વિચારધારા કેટલી સુન્દર છે વજ્ર હૃદયવાળો શત્રુ પણ આ વિચાર સામે નતમસ્તક બની પોતાની ક્રુરતાને ત્યાગી દે છે એક તરફ ધાકધમકી અને માર મારવાની હદ સુધીની ક્રિયાઓ થાય છે, ત્યારે બીજી તરફ આનો પ્રતિકાર ન કરાતા પોતાના પૂર્વોપાર્જીત કર્મોને જ બળવાન માનવામા આવે છે "પૂર્વોપાર્જીત કર્મોનુ ફળ મને મળી રહ્યુ છે એ બિચારાનો કોઈજ દોષ નથી" મુનિના આત્મામા અફસોસ ફક્ત એ વાતનો થાય છે કે, આ પ્રાણી મને નિમિત્ત બનાવીને નવા કર્મોનો બધ બાધી રહેલ છે આ પ્રમાણે મનમા પણ પ્રતિકાર કરવાની ભાવનાના ઉદયનો નિષેધ બતાવવામા આવેલ છે, ત્યા અન્ય પ્રતિકાર કરવાની તો વાત જ કયા રહી? મહાત્માનો આ કેવો સુન્દર ઉપદેશ છે કે તેને ધાકધમકી કોઇના તરફથી અપાય અથવા માર મારવામા આવે તો પણ પોતાની ઉત્તમ ક્ષમાને ન

उक्तमेवार्थं प्रकारान्तरेणाह—

मूलम्—समणं संजयं दंतं, हणेज्जा कोई कत्थइ ।
नत्थि जीवस्स नासोत्ति, एवं पेहेज्ज संजए ॥२७॥

छाया—श्रमण सयत दान्त, हन्यात् कोऽपि कुत्रापि ।
नास्ति जीवस्य नाश इति, एव प्रेक्षेत सयतः ॥ २७ ॥

टीका—'समण' इत्यादि

कोऽपि=कश्चिन्मनुष्यः, कुत्रापि-ग्रामादौ, सयतं=षट्काययतनावन्त, दान्तम्

चदन वृक्ष को काट भी डाले पर चदनवृक्ष का जो उसके मुख को भी सुवासित करने का काम है वह उसे नही छोडता। नहीं तो वह चदन ही नही। महात्मा भी अपने शत्रु के प्रति इसी कर्तव्य का निर्वाह करते हैं नहीं तो वे महात्मा ही नही हैं। धन्य है महात्मा! तेरे इस शुभाध्यवसाय को। न्योछावर है त्रैलोक्य का राज्य इस पवित्र भावना पर। क्या ही सुन्दर विचार धारा है। इसी विचारधारा के बल पर महावीर प्रभु के शासन में सर्वोत्कृष्टता रही हुई है। प्रत्येक मोक्षाभिलापी को यह अभिनदनीय वदनीय विचारधारा अपनाने योग्य है ॥२६॥

वधपरीषहको किस भावना से सहन करे सो कहते हैं-'समण'-इत्यादि

अन्वयार्थ-(कोई-कोऽपि) कोई अज्ञानी (कत्थइ-कुत्रापि) कहीं पर भी (संजय-सयतम्) षट्काय के जीवों की जतना करनेवाले (दंत-दान्तम्)

છોડે કુહાડો ચન્દન વૃક્ષને કાપી નાખે છતા ચન્દન વૃક્ષમા જે સુવાસિતતાનો ઉત્તમ ગુણ છે તે પોતાને કાપનાર કુહાડાને પણ આપે છે જો એમ ન કરે તો તે ચદન શેનુ ? મહાત્મા પણ પોતાના શત્રુ તરફ આવુ જ વર્તન રાખે છે નહી તો એ મહાત્મા શાના ? ધન્ય છે મહાત્મા! તમારા આ શુભ વ્યવસાયને! આ પવિત્ર ભાવના પર ત્રણ લોકનુ રાજ્ય પણ ન્યોછાવર છે, કેવી સુન્દર વિચારધારા છે! આ વિચાર ધારાના બળ ઉપર શ્રી મહાવીર પ્રભુના શાસનમા સર્વોત્કૃષ્ટતા રહેલ છે પ્રત્યેક મોક્ષાભિલાષીએ આ અભિનદનીય વદનીય વિચારધારાને અપનાવવી જોઈએ ॥ ૨૬ ॥

કેવા ભાવથી વધપરીષહને સહન કરવાને કહે છે-समण ઈત્યાદિ

અન્વયાર્થ-कोइ-कोऽपि કોઈ અજ્ઞાની कत्थइ-कुत्रापि કોઈ જગ્યાએ પણ संजय-सयतम् ષટકાય જીવોનુ જતન કરનારા दत-दान्तम् પાચ ઈન્દ્રિય

=इन्द्रियनोइन्द्रिय दमनशीलम्, श्रमण=तपस्विन मुनिं हन्यात्=मुष्टियष्ट्यादिना ताडयेत्, तदा सयतः=मुनिः, जीवस्य=आत्मनज्ञानरूपस्य नाशः नास्ति=न भवति शरीरस्यैव नाशात्, इत्येव प्रेक्षेत=चिन्तयेत् ॥

पाच इन्द्रिय एव मन को निग्रह करने वाले (समण–श्रमणम्) श्रमण–तपस्वी मुनि को (हणेज्जा–हन्यात्) यष्टि मुष्टि आदि द्वारा मारे। उस समय (सजए–सयतः) वह मुनि (जीवस्स नासो नत्थि–जीवस्य नाशः नास्ति) "ज्ञानस्वरूप आत्मा का नाश नहीं होता है किन्तु उसका पर्यायान्तर होता है अतः शरीरका ही नाश होता है" (एव पेहेज्ज— एव प्रेक्षेत)ऐसा विचार करे।

भावार्थ—आत्मा को क्रोधी तब होना चाहिये कि जब उसकी निज वस्तु का विनाश हो। जैसे ससारी लोग अपनी वस्तु के विनाश होने पर क्रोधी या दुःखी हुआ करते हैं, दूसरो की वस्तुओं के विनाश में नहीं। इसी प्रकार महात्मा को भी किसीके द्वारा ताडित होने पर या मारे जाने पर यह विचार करना चाहिये कि यह शरीर पुद्गल का है अतः यह मेरी निजवस्तु नहीं है परवस्तु है। इसके विनष्ट होनेपर मैं क्यों क्रोधी या दु.खी बनू? मेरी निज की वस्तु जो ज्ञानादिक गुण हैं वे तो इस के आघात से नष्ट नहीं होते हैं, वे तो सदा अक्षय ही रहते हैं इस लिये क्रोधी या दु खो होने की मुझे किञ्चित् मात्र भी आवश्यकता नहीं है।

કરનારા समण–श्रमणम् શ્રમણ તપસ્વી મુનિને हणेज्जा–हन्यात् ઠાસા પાટુ વગે-રેથી મારે એ સમયે सजये–सयत તે મુનિ जीवस्स नासो नत्थि –जीवस्य नाश नास्ति જ્ઞાન સ્વરૂપ આત્માનો નાશ થતો નથી પરતુ એ પર્યાયાન્તરિત હોય છે, આથી શરીરનો જ નાશ થાય છે एव पहेज्ज–एव प्रेक्षेत એવો વિચાર કરે,

ભાવાર્થ—આત્માએ ક્રોધિત તો ત્યારે થવુ જોઈએ કે, જ્યારે તેની પોતાની વસ્તુનો વિનાશ થતો હોય જેમ સસારી લોકો પોતાની વસ્તુઓનો વિનાશ થતા ક્રોધિત અને દુ ખી થયા કરે છે, બીજાની વસ્તુઓના વિનાશમા નહી આ પ્રકારે મહાત્માને પણ કોઈ તરફથી માર મારવામા આવે કે ધાક ધમકી આપવામા આવે ત્યારે તેણે વિચાર કરવો જોઈએ કે, આ શરીર પુદ્ગલનુ છે, આ કારણે તે મારી પોતાની વસ્તુ નથી, પારકી વસ્તુ છે એનો વિનાશ થવાથી હુ શા માટે ક્રોધી અથવા દુ ખી બનુ ? મારી પોતાની જે વસ્તુ જ્ઞાનાદિક ગુણ છે તે એના આઘાતથી નાશ પામતી નથી એ તો સદાય અક્ષય જ રહે છે આથી ક્રોધી અથવા દુ ખી થવાની મારે લેશ માત્ર પણ આવશ્યકતા નથી.

अत्र दृष्टान्तः प्रदर्श्यते—

श्रावस्तीनगर्यां रिपुमर्दननाम्नो राज्ञः पुत्रो धारिणीदेव्या अङ्गजातः स्कन्दक-नामकः कुमार आसीत्। अस्य भगिनी पुरन्दरयशा नाम्नी। सा कुम्भकारकटक-नामके पुरे दण्डकिनाम्ने नृपतये पित्रा प्रदत्ता। तस्य दण्डकिभूपस्य पुरोहितः पालकनामा ब्राह्मणो मिथ्यादृष्टिरासीत्।

एकदा मुनिसुव्रतस्वामी विंशतितमस्तीर्थंकरः श्रावस्तीनगर्यां समवसृतः, तस्य देशना श्रुत्वा स्कन्दककुमारः श्रावको जातः। एकदा कदाचिदसौ पालकपुरोहितः श्रावस्तीनगर्यामागतः। स राजसभायामार्हतसिद्धान्तं खण्डयितुं प्रवृत्तः तदा

दृष्टान्त—श्रावस्ती नगरी में रिपुमर्दन नाम का एक राजा राज्य करता था। उसकी धर्मपत्नी का नाम धारिणी था। धारिणीदेवी से राजा के एक कुमार का जन्म हुवा, जिसका नाम स्कन्दक था। स्कन्दक के एक बहिन भी थी। उसका नाम पुरन्दरयशा था। कुंभकारकटक नाम के पुर मे दण्डकी नामक राजा के साथ उसका विवाह हुवा था। दण्डकी राजा का एक ब्राह्मण पुरोहित था। इसका नाम पालक था। यह मिथ्यादृष्टि था।

एक समय की बात है कि वे बीसवें तीर्थङ्कर श्री मुनिसुव्रतस्वामी श्रावस्ती नगरी मे पधारे। उनकी देशना को सुनकर स्कन्दककुमार ने श्रावकधर्म अंगीकार किया। किसी समय पालक पुरोहित श्रावस्ती नगरी में आया। राजसभा में बैठकर उसने जैनसिद्धान्त को खण्डन करने वाली बात प्रारंभ की। जब वह बोल चुका तब उसकी बात को

દૃષ્ટાંત—શ્રાવસ્તી નગરીમાં રીપુદમન નામનો એક રાજા રાજ્ય કરતો હતો તેને ધારિણી નામની એક રાણી હતી ધારિણીદેવીથી રાજાને એક કુમારનો જન્મ થયો, જેનું નામ સ્કંદક હતું, સ્કંદકને એક બહેન પણ હતી તેનું નામ પુરંદરયશા હતું કુંભકારકટક નામના નગરના દંડકી નામના રાજાની સાથે તેનો વિવાહ કરવામાં આવેલ હતો દંડકી રાજાને એક બ્રાહ્મણ પુરોહિત હતો તેનું નામ પાલક હતું તે મિથ્યાદૃષ્ટી હતો

આ એક સમયની વાત છે કે જ્યારે વીસમા તીર્થંકર શ્રી મુનિસુવ્રત સ્વામી શ્રાવસ્તી નગરીમાં પધાર્યા તેમની દેશના સાંભળીને સ્કંદકકુમારે શ્રાવકધર્મ અંગિકાર કર્યો કેટલેક વખતે પાલકપુરોહિત શ્રાવસ્તી નગરીમાં આવ્યા રાજસભામાં બેસીને જૈન સિદ્ધાંતનું ખંડન કરવાવાળી વાતની શરૂઆત કરી જ્યારે તેણે વાત પુરી કરી ત્યારે તે વાત સાંભળીને ત્યાં બેઠેલા

श्रावकव्रतधारी स्कन्दककुमार आर्हतसिद्धान्त समर्थयन् तं निरुत्तरं कृतवान्। तेन कारणेन पालकपुरोहितस्य स्कन्दककुमारं प्रति महान् विद्वेषो जातः।

एकदाऽसौ स्कन्दककुमारः पञ्चभिः शतैः कुमारैः सह भगवतो मुनिसुव्रतस्वामिनः समीपे देशनां श्रुत्वा दीक्षां गृहीतवान्। भगवता ते पञ्चशतकुमारकास्तस्य शिष्यत्वेन निश्रिताः कृताः। ततोऽसौ स्कन्दकाचार्योऽन्यदा भगवन्तं पृच्छति—भगवन्! कुम्भकारकटकपुराभिमुखं विहर्तुमिच्छामि, भगवानाह—वरं तत्र गम्यताम्, किंतु तत्रोपसर्गो मारणान्तिकः। पुनस्तेनोक्तम्—भगवन्! वयमाराधकाः, किं वा विराधकाः?। भगवता कथितम्—एकं त्वां विना सर्व आराधकाः सन्ति।

सुनकर वहां पर बैठे हुए श्रावकव्रतधारी स्कन्दककुमार ने जैन-सिद्धान्त का समर्थन करते हुए उसको निरुत्तर कर दिया, इससे पालक स्कन्दककुमार का महान् विद्वेषी बन गया।

कुछ काल के बाद स्कन्दककुमार ने पाचसौ कुमारों के साथ भगवान मुनि सुव्रतस्वामी के समीप धार्मिकदेशना सुनकर दीक्षा ली। उन पाचसौ कुमारोंको भगवानने उनकी नेश्राय(अधीनता) मे कर दिया। अब वे स्कन्दक मुनि स्कन्दकाचार्य हो गये। स्कन्दकाचार्य ने एक दिन भगवान से पूछा कि भगवन्! मैं यहां से कुम्भकारकटक पुर की तरफ विहार करना चाहता हूं यदि आपकी आज्ञा हो तो। भगवान ने कहा जैसा तुम्हें सुख हो वैसा करो परन्तु तुम को वहां मरणान्तिक उपसर्ग का साम्हना करना पडेगा। फिर इस बात को सुनकर स्कन्दक ने प्रभु से पूछा कि प्रभो! हम सब आराधक हैं या विराधक? भगवान ने कहा तुम्हारे सिवाय सब ही आराधक हैं। भगवान के मुख से इस

શ્રાવકવ્રતધારી સ્કંદકકુમારે જૈનસિદ્ધાંતને સમર્થન કરતા તેને નિરૂત્તર બનાવી દીધો આથી પાલક સ્કંદકકુમારનો મહાન વિરોધી બની ગયો.

કેટલાક સમય પછી સ્કંદકકુમારે પાંચસો કુમારોની સાથે ભગવાન મુનિસુવ્રતસ્વામી પાસેથી ધાર્મિક દેશના સાભળીને દીક્ષા અંગીકાર કરી, એ પાંચસો કુમારોને ભગવાને સ્કંદકકુમારની દેખરેખ નીચે રાખ્યા, આથી તે સ્કંદકમુનિ સ્કંદકાચાર્ય બની ગયા, સ્કંદકાચાર્યે એક દિવસ ભગવાનને પૂછ્યું કે, હે ભગવંત! હું અહિંથી આપની આજ્ઞા હોય તો કુંભકારકટકપુર તરફ વિહાર કરવાની ઇચ્છા રાખું છું ભગવાને કહ્યું, જે રીતે તમને સુખ થાય એ રીતે કરો પરંતુ તમારે ત્યાં મરણાંતિક ઉપસર્ગનો સામનો કરવો પડશે તે વાત સાભળીને સ્કંદકે પ્રભુને પૂછ્યું, કે હે પ્રભો! અમે બધા આરાધક છીએ કે વિરાધક? ભગવાને કહ્યુ, કે તમારા શીવાય બધા આરાધક છે ભગવાનના

एव भगवता कथितोऽपि स्कन्दकाचार्यो भाविवशात् पञ्चशतशिष्यपरिवारसहितः कुम्भकारकटकपुर प्रति विहार कृतवान्। पालकब्राह्मणेन तद् विहारवार्ता श्रुता-"अत्रागच्छेति स्कन्दकाचार्य." इति। ततोऽसौ पूर्ववैरमनुसृत्य तन्निर्यातनार्थं यत्रोद्याने स्कन्दकाचार्य आगन्तुकस्तत्परितो विविधशस्त्रास्त्राणि प्रच्छन्नरीत्या भूमौ निखन्य राज्ञः समीपमागत्य ब्रूते-स्वामिन्! स्कन्दकाचार्य. पञ्चशतशिष्यपरिवारैः सह साधुवेषेण इह समायाति, स भवदीयराज्य हर्तुमिच्छति, यतोऽसौ भवदीयोद्यानस्य चतुर्दिक्षु रात्रौ प्रच्छन्नो भूत्वाऽस्त्रशस्त्राणि भूम्यन्तर्निहितानि, तद्वृत्त कथचिन्मया ज्ञातम्, तत्र गत्वा पश्यन्तु भवन्तः। पुरोहितवचन श्रुत्वा राज्ञा तत्र गत्वा

भविष्यत् को सुनकर भी स्कन्दकाचार्य ने भाविवशात् पाचसौ शिष्यों के साथ कुम्भकारकटकपुर की ओर विहार कर दिया। पालक पुरोहितने उनके विहार की वार्ता सुनी तो उसको ज्ञात हो गया कि स्कन्दकाचार्य विहार कर यहा आरहे हैं। उसने उनके साथ अपना पूर्व वैर याद कर "बदला लेने का अवसर आगया है" इस अभिप्राय से उसने जिस उद्यान मे स्कन्दकाचार्य आकर उतरे थे उस में जमीन खुदवाकर नीचे विविध शस्त्र एव अस्त्र गुप्तरीति से गढ़वा दिये। पश्चात् राजा के पास आकर फिर वह कहने लगा कि हे स्वामिन्! यहा पाच सौ शिष्यों के परिवार से स्कन्दकाचार्य साधु के वेश में आये हुए हैं। वे आप के राज्य को हरण करना चाहते हैं। इस लिये उन्हो ने गुप्त रीति से उद्यान मे चारों ओर अस्त्र शस्त्र भूमि मे गढ़वा दिये है। यह बात रात्रि मे मैने छुपकर देखी है। आप को जो विश्वास न हो तो

મોઢાથી આ ભવિષ્યવાણી સાભળીને પણ સ્કદકાચાર્યે ભાવિવશાત્ ૫૦૦ શિષ્યોની સાથે કુભકારકટકપુરની તરફ વિહાર કરી દીધો પાલકપુરોહિતે તેમના વિહારની વાત સાભળીને જાણ્યુ સ્કદકાચાર્ય વિહાર કરતા કરતા આ તરફ આવી રહ્યા છે તેણે પોતાનુ અગાઉનુ તેમની સાથેનુ વેર યાદ કરીને "બદલો લેવાનો અવસર આવી ચુક્યો છે" આવા અભિપ્રાયથી જે બગીચામા સ્કદકાચાર્ય આવીને ઉતર્યા હતા તેની અદરની જમીન ખોદાવીને તેની નીચે જુદી જુદી જાતના શસ્ત્ર અસ્ત્ર દાટી દીધા પછી રાજાની પાસે આવીને તે કહેવા લાગ્યો કે, પાચસો શિષ્યોના પરિવાર સાથે સ્કદકાચાર્ય સાધુના વેશમા અહિ આવ્યા છે તે આપનુ રાજ્ય લઈ લેવા ઈચ્છે છે કેમકે, તેમણે ગુપ્ત રીતે બગીચામા ચારે બાજુ શસ્ત્ર અસ્ત્ર દટાવી રાખ્યા છે આ વાત મે રાત્રિના વખતે છુપી રીતે જોઈ લીધી છે આપને જો વિશ્વાસ ન હોય તો આપ ખુદ

भूम्यन्तर्गतानि तानि शस्त्रास्त्राणि विलोकितानि। ततोऽसौ नृप. कोपावेशेन पुरोहितमब्रवीत्–हे पालक ! सर्वानेतान् साधूनह तवाधीनान् करोमि, यथेच्छसि तथा कुरु। एवमुक्तोऽसौ दुष्टभावसमन्वितः पुरोहितः सर्वान् मुनीन् परित समाक्रम्य एकैक मुनि तिलादिपीडनयन्त्रे सस्थाप्य पीडयितु प्रवृत्तः। ते स्वात्मकल्याणार्थिनो मुनयस्त वधपरीषह सम्यक् परिषह्यान्तसमये केवलज्ञान प्राप्य मोक्ष गताः। तत्र ४९८ चतुःशताष्टनवतिसख्यका मुनय. पीडनयन्त्रे पीडितास्तथापि स्कन्दकाचार्येण समभाव समालम्ब्य तत्र स्थितम्। तदा स्वस्मादन्य एक एव मुनिरवशिष्ट', तमपि पीडनयन्त्रे स्थापयितुमुद्यतस्तदा स्कन्दकाचार्येणोक्तम्—

स्वय चलकर देख सकते हैं। पुरोहित की बात सुनकर राजा उद्यान में आया और वहा उसने भूमि के भीतर गढे हुए अनेक अस्त्र शस्त्र देखे। इस स्थिति से राजा को बडा ही कोप बढ़ा और उसने कोप के ही आवेश मे तन्मय होकर पुरोहित से कहा, पालक ! इन सब साधुओं को मैं तुम्हारे आधीन करता हू। तुम जैसा भी समझो इनके साथ वैसा करो। राजा ने जब ऐसा कहा तब पुरोहित के आनद का पार न रहा। उसने शीघ्र ही चारों ओर से सब मुनियों को घिरवा दिया और एक एक मुनि को कोल्हू (घाणी) में पीलने लगा। चारसोअठानवे(४९८) मुनियोंने समभाव से वधपरीषहको सहन करके अत समयमे केवलज्ञान प्राप्तकर मुक्ति को प्राप्त किया। स्कन्दकाचार्य और एक बालमुनि पीलनेके लिये अवशिष्ट रहे। जब पालक ने उस मुनि को पीलने के लिये कोल्हू में रखने को उद्यत हुवा तो इतने मे स्कन्दकाचार्य ने उससे कहा कि

જઈને જોઈ શકો છો પુરોહિતની વાત સાભળીને રાજા બગીચામા ગયા અને ત્યા જમીનની અદર દાટેલા અનેક શસ્ત્ર અસ્ત્ર જોયા આથી રાજાને ખૂબ ક્રોધ ચડયો અને ક્રોધના આવેશમા આવીને તેણે પુરોહિતને કહ્યુ, પાલક ! આ બધા સાધુઓને હુ તમારે હવાલે કરૂ છુ તમોને ઠીક લાગે તેમ તેનો ફેસલો તમે કરો રાજાએ જ્યારે આ પ્રમાણે કહ્યુ ત્યારે પુરોહિતના આનદનો પાર ન રહ્યો તેણે તરત જ ચારે તરફથી તે મુનિઓને ઘેરી લઈ પકડીને એક પછી એક મુનિને ઘાણીમા પીલવાનુ શરૂ કર્યું ૪૯૮ મુનિઓએ સમભાવથી વધપરીષહને સહન કરીને અત સમયે કેવળજ્ઞાનને પ્રાપ્ત કરીને મુક્તિને પામ્યા સ્કદકાચાર્ય અને એક મુનિ પીલવા માટે બાકી રહ્યા જ્યારે પાલકે તે મુનિને પીલવા માટે ઘાણીમા નાખવા પ્રવૃત્ત થયા ત્યારે સ્કદકાચાર્યે તેને કહ્યુ કે, આ તો કોમળ

अयमस्ति कोमलकायो बालकः, तस्मादयं त्वया न हन्तव्यः मम समक्षं पीडनयन्त्रेऽस्य स्थापने पीडा मम जायते, मुञ्चैनम्। स्कन्दकाचार्यवचनं श्रुत्वाऽसौ राजपुरोहितः पालकब्राह्मणो वदति-राजसभायां त्वया पराजितोऽहम्, अतो यावदधिकादप्यधिकं दुःखं तत्र स्यात् तदेव कार्यं मम कर्तव्यम्। इत्युक्त्वाऽसौ तं बालमनगारं स्कन्दकाचार्यस्य समक्षमत्र पीडनयन्त्रे संस्थाप्य तत्पीडनं कृतवान्। स बालोऽप्यनगारस्तत्र वधपरीषहं सम्यक् परिषह्य केवलज्ञानं प्राप्य मोक्षं गतः।

तदा स्कन्दकाचार्यो रोषावेशेन निदानं कृतवान्-"यदि मम तपःसंयमस्य फलं भवेत्, तदा एतेषां सर्वेषां दुःखदायको भवेयम्" इति। अथाऽसौ स्कन्दका

यह इस समय कोमलकाय बालक है अतः तुम इसे छोड दो। इसे कोल्हू में रखते हुए देखकर मुझे पीड़ा होती है, अतः यह मारने योग्य नही है। स्कन्दकाचार्य के इस प्रकार वचन सुनकर पालक उनसे कहने लगा-सुनो-तुमने मुझे पहिले राजसभा में परास्त किया था, अतः उसके उपलक्ष में अधिक से अधिक जो कष्ट हो सकता है वह मै तुमको दूं ऐसा ही मेरा निर्णय है। इस में जरा भी इधर उधर नहीं करना चाहता हूं। इस प्रकार कह कर उसने उस बालक मुनि को भी स्कन्दकाचार्य के सामने ही कोल्हू मे रखकर पील दिया। उस बालक अनगार ने भी खुशी खुशी से वधपरीषह सहन करके अंत में केवलज्ञान प्राप्त कर मुक्ति को प्राप्त कर लिया। उस समय स्कन्दकाचार्य ने रोश के आवेश में आकर यह निदान किया कि "यदि मेरे तप एवं संयम का फल होता हो तो मै इन सब को दुःख देने वाला होऊँ।"

કાય બાળક છે, માટે એને છોડી દો. એને ઘાણીમાં રાખેલ જોઈને મને પીડા થાય છે માટે તે મારવાને યોગ્ય નથી. સ્કંદકાચાર્યનું આ પ્રમાણેનું વચન સાંભળીને પાલક પુરોહિત કહેવા લાગ્યો કે, સાંભળો! તમે મને અગાઉ રાજસભામાં પરાજીત કરેલ હતો જેથી તેના ઉપલક્ષમાં હું અધિકમાં અધિક કષ્ટ જે હોય તે હું તમને આપીશ એવો મારો નિર્ણય છે. તેમાં જરા પણ હું ફેરફાર કરવા ઈચ્છતો નથી. આ પ્રમાણે કહીને તેણે તે બાળક મુનિને સ્કંદકાચાર્યની સામે જ ઘાણીમાં નાખીને પીલી નાખ્યો. આ બાળ અનગાર પણ ખુશીથી વધપરીષહ સહન કરીને અંતમાં કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરીને મુક્તિ પામ્યા. આ સમયે સ્કંદકાચાર્યે રોષના આવેશમાં આવીને આ પ્રમાણે નિદાન કર્યું કે, જો મારા તપ અને સંયમનું ફળ થતું હોય તો હું આ બધાને દુઃખ દેવાવાળો બનું. પાલકે છેવટે સ્કંદકાચાર્યને પણ પીલીને

चार्य तत्र यन्त्रे निपीड्य हतवान्। स स्कन्दकाचार्यो मृत्वाऽग्निकुमारदेवत्वेन-समुत्पन्नो भूत्वाऽवधिज्ञानेन स्वपूर्वभवदृत्त ज्ञात्वा क्रोधावेशेन नृपपुरोहितामात्यादि सहित कुम्भकारकटकपुर सदेश भस्मसात् कृतवान्। दण्डकिभूपस्य स देशो दण्ड-कारण्यनाम्ना पश्चात् प्रसिद्धो जातः। एवमन्यैरपि मुनिभिर्वधपरीषहः सोढव्य एव, न तु स्कन्दकाचार्यवत् कोपाविष्टैर्भवितव्यम् ॥ २७ ॥

अथ याचनापरीषहजय माह—

मूलम्—दुक्कर खलु भो ! निच्चं, अणगारस्स भिक्खुणो ।
सव्वं से जाइय होइ, नत्थि किंचि अजाइय ॥२८॥

छाया—दुष्कर खलु भो ! नित्यम्, अनगारस्य भिक्षोः ।
सर्वं तस्य याचित भवति, नास्ति किंचिद् अयाचितम् ॥ २८ ॥

टीका—'दुष्कर' इत्यादि ।

खलु=निश्चयेन भो! इति सम्बोधनम्, हे जम्बूः ! अनगारस्य=गृहरहितस्य

पालक ने अन्त में स्कन्दकाचार्य को भी कोल्हू मे पील कर नष्ट कर दिया। स्कन्दकाचार्य मर कर निदान के प्रभाव से अग्निकुमार जाति के देव हुए। देवपर्याय में अवधिज्ञान द्वारा अपने पूर्वभव का वृत्तान्त जानकर उस देवने क्रोध के आवेश मे आकरके नृप पुरोहित एव अमात्य आदि सहित समस्त कुम्भकारकटकपुर को भस्मसात् कर दिया। दण्डकीभूप का वह देश दण्डकारण्य नाम से प्रसिद्ध हुआ। इस कथा से मुनियों को यही शिक्षा लेना चाहिये कि वे वधपरीषह को समभाव से सहन करे। जिस प्रकार उनमुनियों ने वधपरीषहको सहा उसी प्रकार अन्य मुनियोंको भी वधपरीषह सहन करना चाहिये। स्कन्दकाचार्य की तरह कोपाविष्ट नहीं होना चाहिये ॥ २७॥

તેનો નાશ કર્યો સ્કદકાચાર્ય મરીને નિદાનના પ્રભાવથી અગ્નિકુમાર દેવ જાતીમા ઉત્પન્ન થયા દેવપર્યાયમા પોતાના અવધીજ્ઞાનથી પોતાના પૂર્વભવનુ વૃત્તાત જાણીને તે દેવ ક્રોધના આવેશમા આવીને રાજા પુરોહિત અને આમાત્ય સહિત સમસ્ત કુભકારકટકપુરને ભસ્મીભૂત બનાવી દીધુ દડકી રાજાનો તે દેશ પછીથી દડકારણ્ય તરીકે પ્રસિદ્ધ થયો આ કથાથી મુનિઓએ શિક્ષા ગ્રહણ કરવી જોઈએ કે, વધપરીષહને સમભાવથી સહન કરે જે પ્રકારે મુનિઓએ વધપરીષહને સહન કર્યો એ પ્રકારે સહન કરે સ્કદકાચાર્યની માફક કોપાયમાન થવુ ન જોઈએ ॥૨૭॥

भिक्षोः=मुनेः नित्य=सर्वदा-यावज्जीवमित्यर्थः, दुष्करं=दुःखेन क्रियमाणं कठिनं भवति। किं दुष्करं भवति ? इत्याह—'सव्वं' इत्यादि, तत् सर्वम्=आहारोपकरणादिकं वस्तु तस्य याचितं=याचितमेव भवति, किंचिदपि दन्तशोधनादिकमपि अयाचितं नास्ति-न गृह्यते तस्मात् कष्टं मुनिजीवनमिति ॥ २८ ॥

उक्तार्थमेव सविशदं वर्णयति—

मूलम्—गोयरग्गपविट्ठस्स, पाणी नो सुप्पसारए।
सेओ अगारवासोत्ति, इइ भिक्खू न चिंतए ॥२९॥

छाया—गोचराग्रप्रविष्टस्य, पाणिः नो सुप्रसार्यः।
श्रेयान् अगारवासः इति, इति भिक्षुर्न चिन्तयेत् ॥ २९ ॥

टीका—'गोयरग्ग०' इत्यादि।

गोचराग्रप्रविष्टस्य=गोचरः गोरिव चरणं गोचरः भिक्षाचर्या, यथा-ज्ञाताज्ञातविशेषमपहायैव गौः प्रवर्तते, तथा साधुरपि ज्ञाताज्ञातकुलेषु भिक्षार्थम्। तस्याग्र=प्रधानं, यतोऽसौ एषणायुक्तो गृह्णाति, न तु गौरिव यथा कथंचित्, तस्मिन् गोचराग्रे प्रविष्टस्य, मुनेः पाणिः=हस्तः नो सुप्रसार्यः=नैव सुखेन प्रसारयितु

अथ सूत्रकार चौदह वें याचनापरीषह को सहन करने का उपदेश करते हैं—'दुक्करं खलु'-इत्यादि।

अन्वयार्थ-(खलु) निश्चय से (भो-भोः) हे जबू! (अणगारस्स भिक्खूणो-अनगारस्य भिक्षोः) गृहरहित भिक्षुको (सव्व जाइयं होइ-सर्वं याचितं भवति) समस्त वस्तुएँ याचित ही होती हैं। (किंचि अजाइयं नत्थि-किंचित् अयाचितं नास्ति) कोई भी वस्तु अयाचित नहीं होती है। इसलिये मुनिजीवन (दुक्कर-दुष्करम्) बडा ही दुष्कर हैं। विना दिये तो वह दन्तशोधनादिक भी तृण तक भी नहीं ले सकते हैं ॥ २८ ॥

હવે ચૌદમો યાચનાપરીષહ સહન કરવાનો ઉપદેશ સૂત્રકાર કહે છે—
'दुक्कर खलु' ઈત્યાદિ

અન્વયાર્થ-खलुનિશ્ચયથી भो-भो હે જમ્બૂ! अणगारस्स भिक्खुणो-अनगारस्य भिक्षो ગૃહ રહિત ભિક્ષુની सव्व जाइय होइ-सर्वं याचित भवति સમસ્ત વસ્તુઓ યાચિત જ હોય છે किंचि अजाइय नत्थि-किंचित् अयाचित नास्ति કોઈ પણ વસ્તુ અયાચિત નથી, માટે મુનિજીવન दु र-दुष्करम् ઘણુ જ દુષ્કર છે કોઈના આપ્યા વગર તે દાંતને સાફ કરવા માટે તણખલુ પણ લઈ શકતા નથી.

शक्यः, नहि मुनिः कस्यापि गृहस्थस्य सम्बन्धीति भावः। इति=अतो हेतोः, अगारवासः=गार्हस्थ्यम्, श्रेयान्=श्रेष्ठः, इति=एतद्, भिक्षुः=मुनिर्न चिन्तयेत्, किन्तु गृहवासो हि बहुसावद्ययुक्तस्तथा ज्ञानावरणीयाद्यष्टविधकर्मबन्धस्य कारणम्, स कथमपि श्रेयस्करो न भवतीति विचारयेत्।

फिर सूत्रकार पूर्वोक्त अर्थको ही विशद करते हैं-'गोयरग्ग०'-इत्यादि।

अन्वयार्थ-(गोयरग्गपविट्ठस्स-गोचराग्रप्रविष्टस्य) ज्ञात अज्ञातकुलों में गोचरी के लिये प्रविष्ट हुए साधु का (पाणी-पाणिः) हाथ (नो सुप्पसारए-नो सुप्रसार्यः) सुप्रसार्य नहीं है, क्यों कि मुनि किसी गृहस्थ का सबधी नहीं है, इसलिये (अगारवासो सेओ-अगारवासः श्रेयान्) इसकी अपेक्षा गृहस्थ जीवन श्रेष्ठ है, ऐसा (भिक्खू न चिंतए-भिक्षुः न चिन्तयेत्) भिक्षुको नहीं विचारना चाहिये, क्यों कि गृहवास बहुसावद्ययुक्त तथा ज्ञानावरणीय आदि अष्टविध कर्मों के बध का कारण है अतः वह किसी प्रकार श्रेयस्कर नहीं माना जा सकता है।

भावार्थ—गोचरी के लिये ज्ञात अज्ञात कुलों में गये हुए साधु को ऐसा नहीं विचार करना चाहिये कि यहां मैं किसके सामने हाथ फैलाऊँ-कोई मेरा सबधी तो है नही। सबधी से मागने मे कोई शर्म की बात नहीं है। इससे तो अच्छा गृहवास ही है कि जिसमे हर एक से हर एक चीज मागने में कोई सकोच नहीं होता है। साधु का ऐसा

સૂત્રકાર પૂર્વોકત અર્થને જ ફરી સમજાવે છે—'गोयरग्ग' ઇત્યાદિ

અન્વયાર્થ-गोयरग्गपविट्ठस्स-गोचराग्रप्रविष्टस्य જાણેલા અગર અજાણ્યા કુળોમા ગોચરી માટે જનારા સાધુનો पाणी-पाणि હાથ नो सुप्पसारए-नो सुप्रसार्यं सुप्रसार्य નથી કેમકે, મુનિ કોઈ ગૃહસ્થના સબધી નથી તેથી अगारवासो सेओ-अगारवास श्रेयान् તે અપેક્ષાએ ગૃહસ્થ જીવન શ્રેષ્ઠ છે એવો ભાવ भिक्खू न चितए-भिक्षु न चिन्तयेत् ભિક્ષુએ લાવવો ન જોઇએ કેમકે, ગૃહવાસ બહુ સાવદ્ય યુક્ત તથા જ્ઞાનાવરણીય આદિ આઠ કર્મોના બધનુ કારણ છે આથી તે કોઈ પ્રકારે શ્રેયસ્કર માનવામા આવેલ નથી

ભાવાર્થ—ગોચરી માટે જાણીતા કે અજાણ્યા કુળમા જતા સાધુએ એવો વિચાર ન કરવો જોઇએ કે, હુ ત્યા કોની સામે હાથ લાબો કરૂ ? કોઈ મારો સબધી તો નથી સબધી પાસે માગવામા કોઈ શરમની વાત નથી આથી તો ગૃહસ્થાશ્રમ સારો કે જેમા એક બીજાથી ચીજ માગવામા સકોચ થતો નથી

अत्र दृष्टान्तः प्रदर्श्यते—

दशमतीर्थंकरश्रीशीतलनाथस्वामिशासने तद्वंशीयो वज्रप्रियनामा भूपतिर्बभूव। स दीक्षां गृहीत्वा मासमासक्षपणस्य पारणं करोति स्म। स प्रथममासक्षपणपारणे भिक्षाचर्यायां प्रविष्टश्चिन्तयति—कथमद्य याचयामि, वज्रप्रियनामधारकोऽहमिक्ष्वाकुवंशोद्भवेष्वपि अग्रसरस्तथा जातिकुलसंपन्नोऽस्मि, पुनरुच्चनीचमध्यमकुलेषु हस्तप्रसारणं ममासिधारावत् कठिनम्। यस्य चरणे गङ्गा मुकुटकोटयः परिलसन्ति स्म, यस्याज्ञां मन्दारकुसुममालामिव जनाः सादरं धारयन्ति स्म,

विचार इसलिये प्रशस्य नहीं है कि गृहस्थाश्रम बहुसावद्य कर्मों से युक्त होता है तथा उससे ज्ञानावरणीयादिक अष्टविध कर्मों का बंध होता है।

दृष्टान्त—दशवें तीर्थंकर श्रीशीतलनाथस्वामी के शासनकाल में इनका ही वंशज एक वज्रप्रिय नामका राजा था। उसने धार्मिक उपदेश श्रवणकर दीक्षा धारण कर ली थी। मुनि बनकर उन्होंने खूब तपश्चर्या की। मास२ खमण की तपस्या करने लगे। एक समय की बात है कि जब उनके प्रथम मासक्षपण का पारणा था तो स्वयं भिक्षाचर्या के लिये गये। उस समय उन्होंने विचार किया कि मैं आज कैसे याचना करूँगा? मेरा वंश तो ऐसा नहीं है कि जिसमें किसीने याचना की हो। मैं तो इक्ष्वाकुवंशजों में अग्रेसर हूं। मैं जातिकुलसंपन्न हूं। उच्च नीच एवं मध्यम कुलों में हाथ फैलाना मेरे लिये तो असिधारा के समान कठिन प्रतीत होता है। जिन मेरे चरणों में राजाओं के मुकुट नमते रहे थे,

સાધુનો આવો વિચાર એટલા માટે ઠીક નથી કે, ગૃહસ્થાશ્રમ ઘણા સાવદ્ય કર્મોથી ભરેલ છે તથા એનાથી જ્ઞાનાવરણીય આદિ આઠ કર્મોનો બંધ થાય છે

દૃષ્ટાંત—દસમા તીર્થંકર શ્રી શીતળનાથ સ્વામીના શાસન કાળમાં તેમના જ વંશનો એક વજ્રપ્રિય નામનો રાજા હતો તેણે ધાર્મિક ઉપદેશ સાંભળીને દીક્ષા ગ્રહણ કરી મુનિ બનીને તેણે ખૂબ તપશ્ચર્યા કરી માસ માસ ખમણની તપશ્ચર્યા કરવા લાગ્યા એક સમયની વાત છે, જ્યારે તેમનું પહેલા માસ ખમણનું પારણું હતું એટલે તે અંગે પોતે ભિક્ષાચર્યા માટે ગયા તે સમયે તેમણે વિચાર કર્યો કે, હું આજ કોની પાસે યાચના કરીશ? મારો વંશ તો એવો નથી કે જે યાચના કરે હું તો ઇક્ષ્વાકુવંશનો અગ્રેસર છું જાતિકુળ સંપન્ન છું ઉચ્ચ નીચ મધ્યમ કુળોમાં હાથ ફેલાવવો એ મારા માટે તરવારની ધાર માફક કઠીન છે મારા ચરણોમાં જે રાજાઓના મુગટ નમતા હતા જેની

यस्य दर्शनेन च स्वजन्म सफलं मन्यन्ते स्म, येन मया राज्ञां पुरतः कदापि हस्तो न प्रसारितः, सोऽहमिदानीं तेषां कुले तथा हीनदीनकुलेषु च कथं करं प्रसारयामि। यदि गृहवासमङ्गीकरोमि, तदा तु खलु मम वीरप्रतिज्ञैव नष्टा भवति। ज्ञानदर्शनचारित्रेभ्यश्च पतितो भवामि, ततश्चानन्तसंसारवृद्धिः स्यात्, तत्रापि नरकनिगोदेष्वनन्तदुःखभोगानन्तरमपि रत्नत्रयं दुर्लभं स्यात्। तत्र रत्नत्रये-दर्शनेन विना ज्ञानं नास्ति, ज्ञानेन विना चारित्रं न भवति, चारित्रेण विना मोक्षो न लभ्यः, तस्माद् याचनापरीषहः सर्वथा मया सोढव्यः, इति विचिन्त्य प्रासुकैषणीयभिक्षा

जिसकी आज्ञा कल्पवृक्ष के फूलोंकी माला के समान मनुष्य सादर मस्तक पर धारण किया करते थे, जिसके देखने से लोग अपने को सफल जन्मवाला मानते थे-आज वही मैं उन लोगो के घरों मे जाकर कैसे मागने के लिये हाथ फैलाऊँगा। मैंने आजतक तो किसी राजा के भी सामने हाथ नहीं फैलाया। फिर संयमके विषय मे विचारने लगे कि-यदि इस संकोच से मैं गृहवास को स्वीकार कर लेता हू तो मेरी सावद्यत्यागरूप वीरप्रतिज्ञा नष्ट होती है। ज्ञान दर्शन एवं चारित्र से भी पतित हो जाता हू। इसका फल यह होगा कि मेरा अनन्त संसार बढेगा। अनन्तसंसारी होने पर नरक निगोद के अनंतदुःखों को भोगने के बाद भी ज्ञान, दर्शन, चारित्ररूप रत्नत्रय की प्राप्ति मुझे दुर्लभ ही रहेगा, क्यों कि दर्शन के विना ज्ञान नही और ज्ञान के विना चारित्र नहीं, तथा चारित्र के अभाव मे मुक्ति की प्राप्ति नहीं होती है। इसलिये याचनापरीषह मुझे सर्वथा सहन करना ही चाहिये। इस प्रकार विचार

આજ્ઞા કલ્પવૃક્ષોના ફુલોની માળા સમાન મનુષ્યો આદર સાથે માથા ઉપર ધારણ કરતા હતા, જેને જોઈને લોકો પોતાને સફળ જન્મવાળા માનતા હતા આજ તેજ હુ એ લોકોના ઘરોમા જઈ ભીક્ષા માગવા માટે કેવી રીતે હાથ લાંબો કરૂ ? મે આજ સુધી કોઈ રાજા સામે પણ હાથ લાંબો કર્યો નથી પછી સંયમના વિષયમા વિચાર કરવા લાગ્યા કે-જો આ સંકોચથી હુ ગૃહવાસને સ્વીકારી લઉં તો મારી સાવદ્ય ત્યાગરૂપ વીરપ્રતિજ્ઞા નાશ પામે છે તેનુ ફળ એ આવશે કે, મારો અનંત સંસાર વધશે અનંત સંસારી બનાવથી નરક નિગોદના અનંત દુખોને ભોગવ્યા પછી પણ જ્ઞાન,દર્શન ચારિત્રરૂપ રત્ન ત્રયની પ્રાપ્તિ મને દુર્લભજ રહેશે કેમકે, દર્શન વીના જ્ઞાન નહી, અને જ્ઞાન વગર ચારિત્ર નહી, અને ચારિત્રના અભાવમા મુક્તિની પ્રાપ્તિ નહી માટે યાચનાપરીષહ મારે સર્વથા સહન કરવો જ જોઈએ આ પ્રકારનો વિચાર

मुपादाय संयमयात्रां निर्वहन् कालमासे कालं कृत्वा स्वकल्याणं साधितवान्। एवमन्यैरपि मुनिभिर्याचनापरीषहः सोढव्यः ॥ २९ ॥

याचनायां प्रवृत्तस्य मुनेः कदाचिल्लाभान्तरायोदयात् भिक्षाया अलाभः स्यात्, इत्यलाभपरीषहजयमाह—

मूलम्—परेसुं घासमेसेज्जा, भोयणे परिनिट्ठिए।
लद्धे पिंडे अलद्धे वा, नाणुतप्पेज्ज पंडिए ॥३०॥

छाया—परेषु ग्रासम् एषयेत्, भोजने परिनिष्ठिते।
लब्धे पिण्डे अलब्धे वा, नानुतप्येत पण्डितः ॥ ३० ॥

टीका—'परेसु' इत्यादि।

पण्डितः=भिक्षुधर्ममर्मज्ञः संयतः, भोजने=ओदनादौ, परिनिष्ठिते=निष्पन्ने सत्येव परेषु=गृहस्थेषु ग्रासं=पिण्डम् एषयेत्=गवेषयेत्। ततश्च पिण्डे=आहारे-

---

कर उसने प्रासुक एषणीय आहार की याचना की। याचना में प्राप्त आहार को लेकर अपनी संयमयात्राका निर्विघ्न रीतिसे निर्वाह करते२ अन्तमें वे आयुके समाप्त होनेपर कालधर्मको प्राप्तकर आत्माका कल्याण किया॥२९॥

याचना में प्रवृत्त मुनि को कदाचित् लाभान्तराय के उदय से भिक्षा का लाभ न हो सके तो उसे पन्द्रहवें अलाभपरीषह को जीतना चाहीये अब यह बात सूत्रकार प्रदर्शित करते हैं—'परेसु' इत्यादि।

अन्वयार्थ—(पंडिए-पंडित) भिक्षुधर्म के मर्म का ज्ञाता संयमी साधु (भोयणे-भोजने) ओदनादिक भोजन (परिनिट्ठिए-परिनिष्ठिते) निष्पन्न होने पर ही (परेसु-परेषु) गृहस्थों के घर विषे (घास-ग्रासम्) पिण्डकी (एसेज्जा-एषयेत्) गवेषणा करे (पिंडे लद्धे अलद्धे वा-

---

કરીને તેમણે પ્રાસુક એષણીય આહારની યાચના કરી અને યાચનાથી પ્રાપ્ત થયેલા આહારને લઈને પોતાની સંયમયાત્રાનું નિર્વિઘ્ને નિર્વાહ કરતા કરતા અંતમાં તેઓએ આયુની સમાપ્તિ થતાં, કાળધર્મ પામી આત્માનું કલ્યાણ કર્યું ॥૨૯॥

યાચનામાં પ્રવૃત્ત મુનિને કદાચીત લાભાન્તરના ઉદયથી ભિક્ષાનો લાભ મળી શકતો ન હોય તો તેથી હવે પંદરમા અલાભપરીષહને જીતવો જોઈએ એ વાત હવે સૂત્રકાર પ્રદર્શિત કરે છે—'परेसु' ઈત્યાદિ

અન્વયાર્થ—पंडिए-पंडित ભિક્ષુધર્મના મર્મના જ્ઞાતા સંયમી સાધુ भोयणे-भोजने ઓદનાદિક ભોજન परिनिट्ठिए-परिनिष्ठिते નિષ્પન્ન હોવાથી જ परेसु-परेषु ગૃહસ્થોના ઘેર જઈ घास-ग्रास પિન્ડની एसेज्जा-एषयेत् ગવેષણા કરે पिण्डे लद्धे

निष्टे स्वल्पे वा लब्धे सति, अलब्धे वा नानुतप्येत=' भाग्यहीनोऽस्मि, भिक्षाऽपि न लभ्यते' इत्यादिरूप संताप न कुर्यादित्यर्थः। 'परिनिट्ठिए' इति विशेषणेन भोजनकाल एव गच्छेदिति सूचितम्। 'घास' इत्यनेन भ्रमरवृत्त्या ग्राह्यमिति बोधितम् ॥ ३० ॥

तर्हि किं कुर्यादित्याह—

मूलम्—अज्जेवाह न लब्भामि, अवि लाभो सुए सिया।
जो एवं पडिसंचिक्खे, अलाभो तं न तज्जए ॥३१॥

छाया—अद्यैवाह न लभे, अपि लाभः श्वः स्यात्।
य एवं प्रतिसमीक्षते, अलाभस्त न तर्जयेत् ॥ ३१ ॥

पिण्डे लब्धे अलब्धे वा) उस समय यदि थोड़ा आहार मिले अथवा बिलकुल भी न मिले तो भी वह (नाणुतप्पेज्ज-नानुतप्येत) "मैं भाग्यहीन हूं मुझे भिक्षा भी नहीं मिली" इत्यादिरूप संताप न करे। "परिनिट्ठिए" इस विशेषणद्वारा सूत्रकार की साधु के लिये यह सूचना है कि वे गोचरी के लिये भोजनकाल मे ही निकले। "घास" इस पद से गृहस्थों के यहां से जो भी आहार ग्रहण किया जाय वह भ्रमरवृत्ति से किया जाय, यह सूचित किया है।

भावार्थ—साधु को गोचरी के लिये भोजनकाल में ही निकलना चाहिये, उस समय यदि भोजन अल्प मिले या बिलकुल भी न मिले तो इस विषय मे किसी भी प्रकार का उसे मन मे संताप नहीं करना चाहिये ॥ ३० ॥

अलद्धे वा-पिण्डे लब्धे अलब्धे वा એ સમયે તેને થોડુ ભોજન મળે અથવા બીલકુલ ન મળે પણ તે नाणुतप्पेज्ज-नानुतप्येत હુ ભાગ્યહીન છુ મને ભિક્ષા ન મળી" એવી રીતે સતાપ ન કરે परिनिट्ठिए એ વિશેષણદ્વારા સૂત્રકાર સાધુ માટે એવુ સૂચન કરે છે કે, તે ગોચરી માટે ભોજન સમયે જ નિકળે घास આ પદથી ગૃહસ્થોને ત્યાથી જે કઈ આહાર ગ્રહણ કરવામા આવે તે ભ્રમરવૃત્તિથી સ્વીકાર કરવો જોઈએ આ સૂચના આપવામા આવે છે

ભાવાર્થ-સાધુએ ગોચરી માટે ભોજન કાળમા જ નિકળવુ જોઈએ તે સમયે જો થોડુ મળે અગર ન મળે તો પણ આ વિષયમા તેના મનમા કોઈ પ્રકારનો સતાપ થવો ન જોઈએ ॥ ૩૦ ॥

टीका—' अज्जेवाहं ' इत्यादि ।

अहम्, अद्यैव=अस्मिन्नेव दिने न लभे=न प्राप्नोमि अपि=सम्भावयामि श्वः=आगामिदिने, इदमुपलक्षणम् तेन अन्यस्मिन् कस्मिंश्चिदागामिनि दिने इत्यर्थः, लाभः स्यात्=आहारादिप्राप्तिर्भविष्यति, एवम्=अनेनोक्तप्रकारेण, यः साधुः प्रतिसमीक्षते=चिन्तयति—अलाभे सत्यनुद्विग्नः सन् संयमयात्रां निर्वहतीत्यर्थः । तं मुनिम्—अलाभः=अलाभपरीषहः, न तर्जयेत्=कथमपि पराजयं कर्तुं न शक्नुया-

' अज्जेवाहं '–इत्यादि ।

अन्वयार्थ–(अहं–अहम्) मुझे (अज्जेव न लब्भामि–अद्यैव न लभे) आज यदि आहार का लाभ नहीं हुआ है (अवि–अपि) तो (सुए–श्वः) आगामी दिन मे उपलक्षण से और भी किसी अन्य दिवस में (लाभो सिया–लाभ स्यात्) उसका लाभ हो जायगा। (एव–एवम्) इस प्रकारसे (जो–य) साधु (पडिसचिक्खे प्रतिसमीक्षते) विचार लेता है, (त–तम्) उसके लिये (अलाभो – अलाभ) अलाभपरीषह (न तज्जए–न तर्जयेत्) कभी भी संतापित नहीं कर सकता है । इसका तात्पर्य यह है–याचना करने पर भी यदि गृहस्थ–दाता की इच्छा होगी तो ही देगा, नहीं होगी तो नहीं देगा। यदि वह नहीं देता है तो इसमें साधु के लिये अपरितुष्ट होने की बात ही कौन सी है । जो साधु इस प्रकार की विचारधारा से युक्त होता है वह भिक्षा का लाभ न होने पर भी समचित्त बना रहता है, उसके मन मे विकृति नहीं आती है। इसी से वह अलाभपरीषह का विजेता बन जाता है।

' अज्जेवाहं ' ઈત્યાદિ

અન્વયાર્થ–अहं–अहम् મને अज्जेव न लब्भामि–अद्यैव न लभे આજ જો ભોજનનો લાભ થયો નથી अवि–अपि તો सुए–श्वः આગામી દિવસમા ઉપલક્ષથી બીજા પણ કોઈ દિવસે लाभो सिया–लाभ स्यात् એનો લાભ મળશે एव–एवम् આ પ્રકારે जो–य સાધુ पडिसचिक्खे–प्रतिसमीक्षते વિચારી લે છે त–तम् તેને માટે अलाभो–अलाभ અલાભપરીષહ કદી પણ સંતાપ આપનાર બનતો નથી આનુ તાત્પર્ય એ છે કે, યાચના કરવા છતા પણ જો ગૃહસ્થ દાતાની ઈચ્છા હશે તો આપશે નહીં હોય તો નહીં આપે જો તે આપે નહિ તો સાધુ માટે તેમા અસંતોષ લાવવાની વાત જ કયા છે, જે સાધુ આ પ્રકારની વિચારધારાથી યુકત છે તે ભિક્ષાનો લાભ ન થવાથી પણ સમચિત્ત બની રહે છે તેના મનમા વિકૃતી આવતી નથી તેનાથી તે અલાભપરીષહનો વિજેતા બની રહે છે

दित्यर्थः। अयं भावः—याचिते सति गृहस्थः स्वेच्छया दद्यात् न वा दद्यात्, तत्र कोऽस्त्यसंतोषो न यच्छति सति। एवं भावनया लाभाभावेऽपि मुनिना समचेतसैव अविकृतस्वान्तेनैव भवितव्यमित्यलाभपरीषहो विजितो भवतीति।

भावार्थ—अलाभपरीषह पर विजय पाने के लिये साधु की विचारधारा कैसी होनी चाहिये यह बात इस गाथा द्वारा सूत्रकार ने प्रदर्शित की है। वे कहरहे हैं कि साधु जब गोचरी के लिये किसी सद्गृहस्थ के यहां जाता है और आहारादिककी याचना करता है तो उसकी इच्छा की पूर्ति होना न होना यह साधु के हाथ की बात नहीं है। गृहस्थ की भावना होगी तो वह देगा-नहीं होगी तो नहीं देगा। साधु की कोई इस में जबर्दस्ती तो है नहीं, अतः ऐसी परिस्थिति में जब कि साधु को आहार का लाभ न हो तो उसका कर्तव्य है कि वह अपनी आत्मा को व्यर्थ मे क्लेशित न करे, और न उस पर रुष्ट परिणति ही धारण करे। विचार यह करे कि-आज नहीं मिला तो कल मिल जायगा, कल भी न मिला तो परसों मिल जायगा, इसमे सोच फिकर करने की बात ही कौन सी है। दाता का भाव होगा तो देगा, नहीं होगा तो नहीं देगा। इस तरह जो साधु वर्तता रहता है वह वीर मुनि अलाभ परीषह को अवश्य जीत लेता है।

ભાવાર્થ—અલાભપરીષહ ઉપર વિજય મેળવવા માટે સાધુની વિચારધારા કેવી હોવી જોઈએ એ વાત આ ગાથા દ્વારા સૂત્રકારે પ્રદર્શિત કરેલ છે તેઓ કહે છે કે, સાધુ જ્યારે ગોચરી માટે કોઈ ગૃહસ્થને ઘેર જાય અને આહારાદિકની યાચના કરે તો તેની ઈચ્છાની પૂર્તિ થવી કે ન થવી તે સાધુના હાથની વાત નથી ગૃહસ્થની ભાવના હોય તો આપે, નહીં હોય તો આપવાના નથી સાધુની કોઈ જબરજસ્તી હોઈ શકે નહિ આથી આવી પરિસ્થિતિમા કોઈ સાધુને આહારનો લાભ ન થાય તો તેનુ કર્તવ્ય છે કે તે પોતાના આત્માને નકામો કલુષિત ન કરે અને ન તો તેના ઉપર ગુસ્સો કરે વિચાર એ કરે કે, આજ ન મળ્યુ તો કાલે મળશે કાલે નહી મળે તો પરમ દિવસ મળશે આમા ફિકર ચિંતા કરવાની હોય જ નહિ દાતાનો ભાવ હશે તો આપશે, નહી હોય તો નહી આપે આ પ્રકારે જે સાધુ વર્તતા રહે છે તે વીર મુનિ અલાભપરીષહને અવશ્ય જીતી લે છે

अत्र दृष्टान्त प्रदर्श्यते—

विन्ध्याचलप्रदेशे हुण्डनामके ग्रामे निर्धनः कृशशरीरः कुटुम्बबहुल. सौवीर नामा कृषीवल आसीत्। तत्र विन्ध्याचलवर्तिना गिरिसेननृपतिना पञ्चाशतसंख्यकानि हलानि वाहयितु वारकेण पञ्चाशत्संख्यका हलवाहका नियोजिता.। तत्रैकदा सौवीरकृषीवलस्य वारकः समायातः। तस्मिन् दिने क्षेत्रे वृषभान्नीत्वा हलेषु योजयित्वा क्षेत्र कर्षितवान्। वृषभा. श्रान्ताः अतिस्थगनाः क्षुत्पिपासाव्याकुला ग्रीष्मातपसतप्ता हलमुक्तावस्था प्रतीक्षमाणाः स्वाहारमभिलपन्ति, पश्यन्ति च पुन.

दृष्टान्त—विन्ध्याचल प्रदेश में एक हुण्ड नाम का ग्राम था। उस में एक निर्धन सौवीर नाम का किसान रहता था। कुटुम्ब बहुत होने की वजह से उसे सदा इसके लालन पालन की चिन्ता घेरे रहती थी इसलिये चिन्ता के मारे इसका शरीर कृश हो गया था। विंध्याचलवर्ती गिरिसेन राजाने वारी२ से पांचसौ हलों को जोतने के लिये पाचसौ हलवाहक-हाली–नियुक्त कर रखे थे। सौवीर कृषीवल (किसान) की भी एक दिन बारी आई। उस दिन उसने खेत में बैल ले जाकर और उन्हें हल में नियुक्त कर उस खेत को जोतना प्रारभ कर दिया। खेत जोतते२ बैल थक गये वे बीच२ मे खडे भी होने लगे। ग्रीष्मकाल के ताप से अतिशय सतप्त होकर वे क्षुत्पिपासा से अत्यत व्याकुल हो गए और इस बात की प्रतीक्षा करने लगे कि कब हम हल से मुक्तहोवें और कब घास आदि खाकर अपनी क्षुधा को शात करें। इसी अभिप्राय से वे बेचारे बार बार अपने हाली सौवीर के मुखकी ओर भी

દૃષ્ટાત—વિધ્યાચળ પ્રદેશમા એક હુડ નામનુ ગામ હતું તેમા એક નિર્ધન સૌવીર નામનો ખેડુત રહેતો હતો કુટુબ મોટુ હોવાના કારણે તેને સદા તેના પાલન પોષણની ચિતા રહ્યા કરતી હતી આ ચિતાના બોજાના કારણે તેનુ શરીર ઘસાઈ ગયુ હતુ વિધ્યાચળ પ્રદેશના ગિરિસેન રાજાએ વારા પાડીને પાચસો હળો જોડવા માટે પાચસો ખેડુતોને નિયુક્ત કરી રાખ્યા હતા સૌવીર ખેડુતનો પણ એક વખત વારો આવ્યો એ દિવસે તેણે ખેતરમા બળદ લઈ જઈને હળ તૈયાર કરી ખેડવાનુ શરૂ કર્યું ખેતર ખેડતા ખેડતા બળદ થાકી ગયા અને વચમા વચમા ઉભા રહેવા લાગ્યા ઉનાળાના સખ્ત તાપથી અતિશય સતપ્ત થઈને ભૂખ તરસથી તે ઘણા વ્યાકુળ બની ગયા અને એ વાતની પ્રતીક્ષા કરવા લાગ્યા કે, ક્યારે અમને હળથી મુક્ત કરવામા આવે અને ક્યારે ઘાસ વગેરે ખાઈ ભૂખને શાત કરીએ આવા ભાવથી તે બીચારા વારવાર પોતાના માલીક સૌવીરના મોઢા તરફ જોતા હતા આ

पुनः सौवीरमुखम्। परन्तु सौवीरस्तान् न मुञ्चति। तेन भक्तपानवेलायामेकश्चासोऽधिकः कर्षितस्तेन तृषभाणा भक्तपानान्तरायो जातः, ततश्चान्तरायकर्म सौवीरेण वद्धम्। अथाऽसौ मृत्वा बहुकालं संसारे परिभ्रम्य, कदाचिद् गोपालदारकभवे वने गाश्चारयन् कस्मिंश्चित्तरुतले बद्धसदोरकमुखवस्त्रिकं षट्कायपालकं मुनिं दृष्टवान्। तत्र तद्देशनां निशम्य स सौवीरस्तस्मिन् गोपालदारकभवे प्रव्रजितः। तदनन्तरं कालमासे कालं कृत्वा सौधर्मकल्पे देवत्वेन समुत्पन्नः। ततश्च्युतोऽसौ द्वार-

देखने लगते थे, परन्तु सौवीर ने उनकी इस परिस्थिति पर जरा भी ध्यान नहीं दिया और न उन्हें छोडा ही। प्रत्युत उनके खाने पीने के समय में उसने एक चास (हलरेखा) और अधिक जोता। इससे सौवीर को प्रबल अंतराय कर्म का बंध हुआ। कुछ काल के बाद मर कर उस पर्याय से पर्यायान्तरित हुआ। बहुत काल तक इसने संसार परिभ्रमण किया। संसारपरिभ्रमण करते२ किसी समय यह गवाल के घर में जन्मा। बडा होने पर गायों को चराता था। एक दिन जंगल में इसकी दृष्टि वृक्ष के नीचे बैठे हुए एक मुनिराज पर जो षट्काय के जीवोंकी यतना करने में तत्पर थे, तथा मुख पर जिनके दोरासहित मुखवस्त्रिका बंधी हुई थी उन पर पडी। उनके पास पहुँचकर इसने उनसे धर्मदेशना सुनी। उसका प्रभाव इसकी आत्मा पर इतना पड़ा कि यह उसी समय दीक्षित हो गया। साधुचर्या का ठीक२ तरह निर्वाह करते हुए वह मृत्यु के अवसर में कालधर्म पाकर सौधर्म देव-

પરિસ્થિતિ ઉપર સૌવીરે નતો જરા પણ ધ્યાન આપ્યું કે નતો તેમને ધુસરીથી છોડયા. વધારામાં તેમનો ખાવા પીવાના સમયને વખતે એક ચાસ વધારે ખેડાવ્યો. આથી સૌવીરને પ્રબળ અંતરાયકર્મનો બંધ થયો. થોડા સમય પછી સૌવીર ખેડૂત મરીને પર્યાયથી પર્યાયાન્તરિત થયો. ઘણા કાળ સુધી તેણે સંસારમાં પરિભ્રમણ કર્યું. સંસારપરિભ્રમણ કરતા કરતા કાળાંતરે તે એક ગોવાળને ત્યાં જનમ્યો. મોટો થતા તે ગાયોને ચરાવતો હતો. એક દિવસ જંગલમાં તેની દૃષ્ટી ઝાડની નીચે બેઠેલા એક મુનિરાજ ઉપર પડી, જે ષટકાયના જીવોની રક્ષા કરવામાં તત્પર હતા. તેમના મોઢા ઉપર દોરા સાથે એક મુખવસ્ત્રિકા બાંધેલી હતી. તેની પાસે પહોંચીને તેમની પાસેથી ધર્મદેશના સાંભળી. એનો પ્રભાવ તેના આત્મા પર એવો પડયો કે તે એજ સમયે દીક્ષિત બની ગયો. સાધુચર્યાનો ઠીક ઠીક નિર્વાહ કરતા કરતા તે મૃત્યુના અવસરે કાળધર્મ પામ્યો અને તે સૌધર્મ દેવ-

कायां श्रीकृष्णवासुदेवगृहे पुत्रत्वेन समुत्पन्नः । स च ढढणनाम्ना मसिद्धो जातः ।

अथैकदा स ढढणकुमारः श्रीनेमिनाथ तीर्थङ्करस्य समीपे प्रव्रजितः । भिक्षाचर्याया प्रवृत्तोऽसौ श्रीकृष्णस्य पुत्रोऽपि त्रिजगद्गुरोस्तीर्थंकरस्य शिष्योऽपि स्वर्गलक्ष्मीजित्वरसपत्तसमन्वितायाः विशालायाः द्वारकायाः नगर्यां महेभ्यानां भवनेष्वपि पर्यटन् लाभान्तरायवशात् किंचिदपि प्रासुकैषणीयं न लभते । ततोऽसौ क्षुधा-पिपासया शुष्कशरीरः श्रीनेमिनाथस्वामिनं तदलाभकारणं पृष्टवान् श्रीनेमिनाथस्वामिना कथितम्–वत्स ! अस्माद् पूर्वं नवनवतिलक्ष-नवनवतिसहस्र-नवशत-नवनवति ९९,९९,९९९ तमे भवे त्वं विन्ध्याचलप्रदेशे हुण्डकग्रामे सौवीरनामा कृषीवल

लोक में देवपने से उत्पन्न हुवा। वहा की स्थिति समाप्त होने पर यह वहा से च्यवकर द्वारिकानगरी मे श्रीकृष्ण वासुदेव के घर पुत्ररूप से उत्पन्न हुआ और वहा इसका नाम ढढणकुमार रक्खा गया।

इस ढढणकुमार ने श्रीनेमिनाथतीर्थंकर के समीप धर्मदेशना सुनकर दीक्षा अगीकार की। भिक्षाचर्या करने को वे स्वय जाते थे। श्रीकृष्ण के पुत्र एव त्रिजगद्गुरु तीर्थंकर नेमिनाथ प्रभु के शिष्य होने पर भी उस विशाल द्वारिका नगरी में इनको बडे२ सेठ साहूकारोंके घरों मे जाने पर भी लाभान्तराय कर्म के उदय से थोडे से भी प्रासुक एषणीय आहार का लाभ नही होता, अत ये दिन प्रतिदिन शुष्क शरीर होने लगे। भगवान् नेमिनाथ के पास जाकर एकदिन इन्होंने आहार के अलाभ का कारण पूछा तो भगवान् ने कहा कि वत्स ! तू इस भव से पहिले निन्यानवे लाख निन्यानवे हजार नौ सो निन्यानवें ९९,९९,९९९ भव मे विंध्याचल प्रदेश मे हुण्डक ग्राम मे सौवीर नाम

લોકમા દેવપણે ઉત્પન્ન થયો ત્યાની સ્થિતિ સમાપ્ત થતા તે ત્યાથી ચવીને દ્વારિકા નગરીમા શ્રી કૃષ્ણ વાસુદેવને ઘેર પુત્ર રૂપે ઉત્પન્ન થયો અને ત્યા તેમનુ નામ ઢઢણુ રાખવામા આવ્યુ

આ ઢ ઢણકુમારે શ્રીનેમીનાથ તીર્થ કર પાસે ધર્મ દેશના સાભળી દીક્ષા ગ્રહણ કરી ભિક્ષાચર્યા કરવા માટે તે સ્વય જતા હતા શ્રીકૃષ્ણના પુત્ર તેમજ ત્રીજગદ્ગુરૂ તીર્થ કર નેમીનાથ પ્રભુના શિષ્ય હોવા છતા પણ તે વિશાળ દ્વારિકા નગરીમા તેને મોટા મોટા શેઠ શાહુકારોના ઘરોમા જવા છતા પણ લાભાતરાય કર્મના ઉદયથી થોડા પણ પ્રાસુક આહારનો લાભ મળતો ન હતો આથી એ દિનપ્રતિદિન શુષ્ક શરીરવાળા બનવા લાગ્યા ભગવાન નેમીનાથ પાસે જઈને એક દિવસ તેમણે આહારના અલાભનુ કારણ પૂછ્યુ, ભગવાને કહ્યુ કે, હે વત્સ ! તુ આ ભવથી પહેલા નવાણુ લાખ નવાણુ હજાર નવસો નવાણુના ૯૯,૯૯,૯૯૯ ભવમા વિ ધ્યા

आसीः। तत्र भवे हलयोजितवृषभाणां भोजनपानान्तरायस्त्वया कृतः। तदन्तरायकर्माऽस्मिन् भवे इदानीमुदितम्, अतोऽयमलाभपरीषहस्त्वया सोढव्यः। तदनु ढढणकुमारेण स्वपूर्वभववृत्तान्तं श्रुत्वा तदन्तरायकर्म क्षपयितुं गाढसंवेगेन सोत्साहमभिग्रहो गृहीतः—अद्यप्रभृति मया परलाभो न ग्राह्य इति। तदनन्तरमभिग्रहमुपादाय स प्रतिदिनं भिक्षार्थमटति, परन्तु—लाभान्तरायोदयान्न किंचित् प्राप्नोति, तथापि नोद्विग्नो भवति, नापि चान्यं निन्दति किन्तु, नित्यमदीनमानसः सन् स्वकर्मैवाचिन्तयत्।

के एक किसान की पर्याय में था। उस समय तूने हल में जुते हुए बैलो के भोजन पान में अन्तराय डाला था। वह अंतराय कर्म इस भव में तुम्हारे इस समय में उदय मे आया है इसलिये इस अलाभ परीषह को तुझे सहन करना चाहिये। भगवान् द्वारा इस प्रकार कहे गये अपने पूर्वभव के वृत्तान्त को सुनकर ढढणकुमार मुनिने उस बद्ध अन्तराय को नष्ट करने के निमित्त बडे ही उत्साह के साथ गाढ वैराग्य से युक्त अन्तःकरण होकर ऐसा अभिग्रह ग्रहण किया कि "आज से लेकर मैं परलाभ को ग्रहण नही करूँगा" अर्थात् दूसरे के निमित्त से मिला हुवा आहार पानी नही ग्रहण करूँगा। इस प्रकार अभिग्रह ग्रहण कर वे प्रतिदिन भिक्षाचर्या को जाते परन्तु लाभान्तराय कर्म के उदय से उनको किञ्चित् भी आहार का लाभ नही होता, परन्तु फिर भी इस परिस्थिति में भी उनके चेहरे पर उद्विग्नता के चिह्न जरा भी दिखलाई नही पडते—वे उद्विग्नचित्त नही होते और न

શમા હુડક ગામમા સૌવીર નામથી એક ખેડુતના પર્યાયમા હતો તે સમયે તે હળમા જોડેલા બળદને ભોજન પાનમા અતરાય નાખ્યો હતો તે અતરાય કર્મ આ ભવમા તમારા માટે આ સમયે ઉદયમા આવેલ છે માટે આ અલાભ પરીષહને તમારે સહન કરવો જોઈએ, ભગવાન તરફથી કહેવામા આવેલ આ પ્રકારના પોતાના પૂર્વભવના વૃત્તાતને જાણી ઢઢણકુમાર મુનિએ આ અસ બદ્ધ અતરાયનો નાશ કરવા માટે ખૂબ જ ઉત્સાહથી ગાઢ વૈરાગ્યયુકત અત - કરણવાળા બની એવો અભિગ્રહ ધારણ કર્યો કે, "આજથી હુ પરલાભને ગ્રહણ નહી કરૂ " અર્થાત્ બીજાના નિમિત્તથી મળેલ આહાર પાણી ગ્રહણ નહી કરૂ આ પ્રકારનો અભિગ્રહ ગ્રહણ કરી તે પ્રતિદિન ભિક્ષાચર્યા માટે જતા પરતુ લાભાન્તરાય કર્મના ઉદયથી તેમને થોડો પણ આહારનો લાભ મળતો નહી

अथान्यदा श्रीकृष्णवासुदेवः श्रीनेमिनाथस्वामिनं पृष्टवान्-भगवन्! अष्टादशसहस्रेषु श्रमणेषु कोऽस्ति दुष्करकारक ?, श्रीनेमिनाथस्वामिना प्रोक्तम्-सर्वे श्रमणदुष्करकारकाः, ढंढणमुनिस्तु अतिदुष्करकारकः। श्रीकृष्णेनोक्तम्—कथम्?, श्रीनेमिनाथस्वामी प्राह—अलाभपरीषहस्य सम्यक् सहनेन । ततो भक्तिभरेण संजातरोमाञ्च श्रीकृष्णोऽवदत्—प्रभो ! महात्मा ढंढणमुनिः क्व विद्यते ?। श्री भगवानाह—भिक्षार्थं द्वारकापुरी गतः, नगर्यां प्रविशन्नेव त द्रक्ष्यसि। तद्वचनं श्रुत्वा श्रीकृष्ण' श्रीनेमिजिनं प्रणम्य चलितः। ततः पुरद्वारे प्रविशन् श्रीकृष्णः

किसी दूसरे की निन्दा ही करते। निन्दा करते भी तो अदीनमन होकर अपने अशुभ कर्म की।

एक दिन की बात है कि श्रीकृष्ण वासुदेव ने श्रीनेमिनाथप्रभु से पूछा कि भगवन्! इन अठारह हजार मुनियों मे इस समय दुष्करकारक कौन है। प्रभु ने कहा सब ही श्रमण दुष्करकारक हैं परन्तु ढंढणमुनि विशेष रीति से दुष्करकारक है। वासुदेव ने कहा यह क्यों? प्रभुने कहा अलाभपरीषह के सम्यक् सहन करने से। यह सुनते ही श्रीकृष्ण का समस्त शरीर भक्ति के आवेश से रोमाञ्चित हो गया। श्रीकृष्ण ने कहा-प्रभो! महात्मा ढंढणमुनि इस समय कहा विराजमान हैं?। प्रभु ने उत्तर मे कहा कि वे इस समय भिक्षा के लिये द्वारिका मे गये हैं। तुम्हें वहा जाते ही वे मिल जावेंगे। भगवान् की बात सुनकर वासुदेव श्रीकृष्ण नेमिनाथ भगवान् को वदना करके वहासे चलेगये।

આ પરિસ્થિતિમા પણુ તેમના ચહેરા ઉપર ઉદ્વીગ્નતાનુ ચિહ્ન દેખાતુ નહી એ ઉદ્વીગ્નચિત્ત ન બનતા અને બીજા કોઈની નિંદા પણુ કરતા નહી નિંદા કરતા તો તે ફકત પોતાના અશુભ કર્મની

એક દિવસની વાત છે કે, શ્રી કૃષ્ણુ વાસુદેવે શ્રી નેમીનાથ પ્રભુને પૂછ્યુ કે, ભગવન્! આ અઢારહજાર મુનિઓમા આ સમયે દુષ્કર સ્થિતિ કોણુ ભોગવે છે? પ્રભુએ કહ્યુ કે, બધા શ્રમણુ દુષ્કર કષ્ટ ભોગવે છે છતા ઢંઢણુ મુનિ આ બધાથી વધુ દુષ્કર સ્થિતિમા છે વાસુદેવે કહ્યુ એમ કેમ? પ્રભુએ કહ્યુ કે, અલાભપરીષહને સમ્યક્ સહન કરવાથી આ સાભળતા જ શ્રી કૃષ્ણુનુ શરીર ભક્તિના આવેશથી રોમાચિત બની ગયુ અને કહ્યુ, પ્રભુ! મહાત્મા ઢંઢણુ મુનિ આ સમયે કયા બિરાજે છે? પ્રભુએ ઉત્તરમા કહ્યુ કે, તે આ સમયે દ્વારિકામા ભિક્ષા માટે ગયા છે, તમને ત્યા જતા જ ભેટો થઈ જશે ભગવાનની આ વાત સાભળી વાસુદેવ શ્રીકૃષ્ણુ નેમીનાથ ભગવાનને વંદના કરી ત્યાથી ચાલી નીકળ્યા

कृशशरीर शान्तचेतस ढढणमुनि दृष्टवान्। ततस्तद्गुणाकृष्टोऽतिमुदितः श्रीकृष्णो हस्तिस्कन्धादवतीर्य महीतलमिलन्मौलिस्त ववन्दे। तदा तेन वन्द्यमानोऽसौ ढढणमुनिः केनचिदिभ्येन दृष्टः। तदा तेनेभ्येन चिन्तितम्—अहो! एष महात्मा श्रीकृष्णेन वन्द्यते। एव चिन्तयत एव तस्येभ्यस्य गृहे ढढणमुनिः प्रविष्टः। तेनोत्कृष्टभावेन मोदकैः प्रतिलम्भित.।

ततोऽसौ ढढणमुनि. श्रीनेमिनाथस्वामिनः समीप गत्वा भिक्षा प्रदर्श्य पृच्छति-भगवन्! मम लाभान्तरायः क्षीणः किम्?, श्रीनेमिनाथस्वामिना प्रोक्तम्—न तव-

---

उस समय उन्हों ने कृशशरीर एव शान्तचित्त ढढणमुनि को पुरद्वार मे प्रवेश करते हुए देखा। देखते ही वे अपने गजराज से नीचे उतरे और झुककर उनको वदना करने लगे। कृष्णवासुदेव को वदना करते हुए उस समय किसी सेठ ने देख लिया। देखते ही उसने विचार किया कि जिस महात्मा को वदना ये वासुदेव कर रहे हैं वह कोई साधारण साधु नही हैं, ऐसा विचार कर ही रहा था कि ढढणमुनि इतने मे उसी सेठ के घर मे प्रविष्ट हुए। उसने बडे ही उत्कृष्ट भावों से सम्पन्न होकर ढढणमुनि को मोदकों की भिक्षा दी। भिक्षा लेकर वे वापिस अपने स्थान पर आ गये और जो कुछ भिक्षा मे उनको मिला था वह उन्हों ने श्रीनेमिनाथ भगवान् को दिखलाया। दिखलाकर फिर भगवान् से उन्हों ने पूछा कि हे भगवान्! मेरा लाभान्तराय कर्म क्षीण हो चुका है क्या?। भगवान् ने कहा अभी नही, भिक्षा मे जो ये

એ સમયે તેમણે કૃશશરીરવાળા અને શાતચિત્ત ઢઢણ મુનિને દ્વારિકાપુરીના દ્વારમા પ્રવેશ કરતી વખતે જોયા જોતા જ પોતાના હાથી ઉપરથી નીચે ઉતરી ઢઢણમુનિ પાસે જઈ પહોચ્યા અને નીચા નમી વદના કરી કૃષ્ણ વાસુદેવને વદના કરતા કોઇ શેઠ જોઈ ગયા અને મનમા વિચાર કર્યો કે, જે મહાત્માને વાસુદેવ વદના કરી રહ્યા છે તે કોઇ સાધારણ સાધુ ન હોવા જોઇએ જ્યા શેઠ એવો વિચાર કરી રહ્યા હતા ત્યા ઢઢણમુનિ એજ શેઠને ઘેર ભિક્ષા માટે જઈ પહોચ્યા એણે ખૂબ જ આદર ભાવથી ઢઢણમુનિને લાડુની ભિક્ષા આપી ભિક્ષા લઈ તે પોતાના સ્થાન ઉપર પહોચ્યા અને પોતાને જે કાઈ ભિક્ષામા મળ્યુ હતુ તે તેમણે ભગવાન શ્રી નેમીનાથને બતાવ્યુ ભગવાનને બતાવીને પછી તેમણે પૂછ્યુ કે, ભગવન્! મારૂ લાભાન્તરાય કર્મ ક્ષીણ થઈ ગયુ કે કેમ? ભગવાને કહ્યુ,

अथान्यदा श्रीकृष्णवासुदेवः श्रीनेमिनाथस्वामिनं पृष्टवान्-भगवन्! अष्टादशसहस्रेषु श्रमणेषु कोऽस्ति दुष्करकारकः?, श्रीनेमिनाथस्वामिना प्रोक्तम्-सर्वे श्रमणदुष्करकारकाः, ढंढणमुनिस्तु अतिदुष्करकारकः। श्रीकृष्णेनोक्तम्—कथम्?, श्रीनेमिनाथस्वामी प्राह—अलाभपरीषहस्य सम्यक् सहनेन। ततो भक्तिभरेण संजातरोमाञ्च श्रीकृष्णोऽवदत्—प्रभो! महात्मा ढंढणमुनिः क्व विद्यते?। श्री भगवानाह—भिक्षार्थं द्वारकापुरीं गतः, नगर्यां प्रविशन्नेव त द्रक्ष्यसि। तद्वचनं श्रुत्वा श्रीकृष्ण' श्रीनेमिजिनं प्रणम्य चलितः। ततः पुरद्वारे प्रविशन् श्रीकृष्णः

किसी दूसरे की निन्दा ही करते। निन्दा करते भी तो अदीनमन होकर अपने अशुभ कर्म की।

एक दिन की बात है कि श्रीकृष्ण वासुदेव ने श्रीनेमिनाथप्रभु से पूछा कि भगवन्! इन अठारह हजार मुनियों मे इस समय दुष्कर कारक कौन है। प्रभु ने कहा सब ही श्रमण दुष्करकारक है परन्तु ढढणमुनि विशेष रीति से दुष्करकारक है। वासुदेव ने कहा यह क्यों? प्रभुने कहा अलाभपरीषह के सम्यक् सहन करने से। यह सुनते ही श्रीकृष्ण का समस्त शरीर भक्ति के आवेश से रोमाचित हो गया। श्रीकृष्ण ने कहा-प्रभो! महात्मा ढढणमुनि इस समय कहा विराजमान हैं?। प्रभु ने उत्तर मे कहा कि वे इस समय भिक्षा के लिये द्वारिका मे गये हैं। तुम्हें वहा जाते ही वे मिल जावेंगे। भगवान् की बात सुनकर वासुदेव श्रीकृष्ण नेमिनाथ भगवान् को वदना करके वहासे चलेगये।

આ પરિસ્થિતિમા પણ તેમના ચહેરા ઉપર ઉદ્વીગ્નતાનુ ચિહ્ન દેખાતુ નહી એ ઉદ્વીગ્નચિત્ત ન બનતા અને બીજા કોઈની નિદા પણ કરતા નહી નિદા કરતા તો તે ફકત પોતાના અશુભ કર્મની

એક દિવસની વાત છે કે, શ્રી કૃષ્ણુ વાસુદેવે શ્રી નેમીનાથ પ્રભુને પૂછ્યુ કે, ભગવન્! આ અઢારહજાર મુનિઓમા આ સમયે દુષ્કર સ્થિતિ કોણુ ભોગવે છે? પ્રભુએ કહ્યુ કે, બધા શ્રમણુ દુષ્કર કષ્ટ ભોગવે છે છતા ઢઢણુ મુનિ આ બધાથી વધુ દુષ્કર સ્થિતિમા છે વાસુદેવે કહ્યુ એમ કેમ? પ્રભુએ કહ્યુ કે, અલાભપરીષહને સમ્યક્ સહન કરવાથી આ સાભળતા જ શ્રી કૃષ્ણનુ શરીર ભકિતના આવેશથી રોમાચિત બની ગયુ અને કહ્યુ, પ્રભુ! મહાત્મા ઢઢણ મુનિ આ સમયે કયા બિરાજે છે? પ્રભુએ ઉત્તરમા કહ્યુ કે, તે આ સમયે દ્વારિકામા ભિક્ષા માટે ગયા છે, તમને ત્યા જતા જ ભેટો થઈ જશે ભગવાનની આ વાત સાભળી વાસુદેવ શ્રીકૃષ્ણુ નેમીનાથ ભગવાનને વદના કરી ત્યાથી ચાલી નીકળ્યા

छाया—ज्ञात्वा उत्पतित दुःख, वेदनया दुःखार्तितः ।
अदीनः स्थापयेत् प्रज्ञा, स्पृष्टस्तत्र अधिसहेत ॥ ३२ ॥

टीका—" नच्चा " इत्यादि ।

वेदनया=वेदनीयकर्मणा दु ख=श्वासकासादिषोडशविधरोगसम्बन्धिक कष्टम् उत्पतितम्=उत्पन्न भवतीति ज्ञात्वा दुःखार्त्तितः = भाविदु खशङ्कयाऽऽर्त्तभाव गतः अदीनः = दैन्यभावरहितः सन् प्रज्ञा=बुद्धि स्थापयेत्=भाविदुःखशङ्कया चलन्ती बुद्धि स्थिरीकुर्यात् । तथा यदि साधु स्पृष्टः=श्वास[1]-कास[2]-ज्वर[3]-दाह[4]-कुक्षिशूल[5]-भगन्दरा[6]-र्शो[7]ऽजीर्ण[8]-दृष्टिरोग-मूर्धशूला[10]-रुच्य[11]-क्षिशूल[12]-कर्णशूल[13]-कण्डू[14]-

आहार के अलाभ से अथवा अन्तप्रान्त आहार के लाभ से शरीर मे रोग उत्पन्न हो जाता है इसलिये सोलहवा रोगपरीषह साधु को जीतना चाहिये, यह बात सूत्रकार कहते हैं-'नच्चा' इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(वेयणाए–वेदनया) वेदनीय कर्म के उदय से (दुक्ख–दुःख) श्वास कास आदि सोलह प्रकार के रोग सबधी दुःख (उप्पइय–उत्पतितम्) उत्पन्न होता है ऐसा (नच्चा–ज्ञात्वा) जानकर (दुहट्टिए–दुःखार्तितः) भावी दुःख की आशङ्का से आर्त्त भाव को प्राप्त हुआ मुनि (अदीणो–अदीनः) दैन्यभाव से रहित होकर (पन्न ठावए–प्रज्ञा स्थापयेत्) भावी दु ख की आशङ्का से चलित होती हुई अपनी बुद्धि को स्थिर करे। यदि साधु (पुट्ठो–स्पृष्टः) श्वास[1], कास[2], ज्वर[3], दाह[4], कुक्षिशूल[5], भगन्दर[6], अर्श[7], अजीर्ण[8], दृष्टिरोग मूर्धशूल[10], अरुचि[11], नेत्रशूल[12]

આહારના અલાભથી અથવા અહિતકર્તા (અપથ્ય) આહારથી શરીરમા રોગ થવા સભવ છે તેથી સોળમો રોગપરીષહ સાધુએ જીતવો જોઈએ એ વાત સૂત્રકાર કહે છે—' नच्चा ' ઈત્યાદિ

અન્વયાર્થ–वेयणाए–वेदनया વેદનીય કર્મના ઉદયથી दुक्ख–दु खम् શ્વાસ કાસ આદિ સોળ પ્રકારના રોગ સબધી દુ ખ उप्पइय–उत्पतितम् ઉત્પન્ન થાય છે એવુ नच्चा–ज्ञात्वा જાણીને दुहट्टिए–दु खार्तित ભાવી દુ ખની આશકાથી આર્તભાવને પ્રાપ્ત કરતાર મુનિ अदीणो–अदीन દૈન્ય ભાવથી રહિત બની पन्न ठावए–प्रज्ञा स्थापयेत् ભાવી દુ ખની આશકાથી ચલીત થતી પોતાની બુદ્ધિને સ્થિર કરે અગર જો સાધુ पुट्ठो–स्पृष्ट ૧ શ્વાસ, ૨ કાસ, ૩ જવર, ૪ દાહ, ૫ પેટગાઠ, ૬ ભગન્દર, ૭ હરસ, ૮ અજીર્ણ, ૯ દષ્ટિરોગ, ૧૦ મુર્ધશૂળ, ૧૧ અરૂચિ,

कर्म क्षीणम्, अय तु वासुदेवस्य लाभः, यत श्रीकृष्णस्त्वा वन्दितवान्, अतस्ते मोदकान् श्रेष्ठी दत्तवान्। तद्वचन श्रुत्वा ढढणमुनि 'परलाभो न कल्पते' इत्युक्त्वा रागद्वेष-वर्जितो मूर्छारहितः सन् नगराद् बहिर्गत्वा प्रासुकस्थण्डिले मोदकान् यतनया परिष्ठाप्य, तापदैन्याद्यकरणेन लाभान्तरायकर्म क्षपयन् क्षपकश्रेणिमारुह्य केवली जातः। एवमन्यैरपि मुनिभिरलाभपरीषह सोढव्यः ॥ ३१ ॥

अलाभादन्तप्रान्ताद्याहारलाभाद् वा शरीरे रोगा उत्पद्यन्ते, अतः षोडश रोगपरीषहजय माह—

मूलम्—नच्चा उप्पइय दुक्ख, वेयणाए दुहट्टिए ।
अदीणो ठावए पन्न, पुट्ठो तत्थऽहियासए ॥ ३२ ॥

मोदकों का लाभ तुम्हें हुआ है वह लाभ तुम्हारा नही है किन्तु यह लाभ वासुदेव का है, कारण कि तुम को कृष्ण ने वदना की इसलिये सेठ ने तुमको ये मोदक वहराये, अत. तुम्हारे इस लाभ में निमित्त कृष्ण हैं। ढढणमुनि ने भगवान् के इन वचनों को सुनकर "परलाभ मुझे कल्पता नही है" ऐसा कहकर रागद्वेष से एव मूर्च्छा से वर्जित होते हुए नगर के बाहर जाकर किसी प्रासुक भूमि में उन मोदकों को यतनापूर्वक परिठवदिया। ताप एव दीनता के नही करने से लाभान्त-रायकर्म को नष्ट करते हुए उन ढढणमुनिने क्षपकश्रेणी पर आरोहण कर केवलज्ञान प्राप्त कर लिया। इसी तरह अन्यमुनियों को भी अलाभ परि-षह को सहन करना चाहिये ॥ ३१ ॥

હજુ સમય બાકી છે ભિક્ષામા લાડવાનો લાભ તમને થયો છે તે લાભ તમારો નથી પરતુ એ લાભ વાસુદેવનો છે કારણ કે કૃષ્ણે તમારી વદના કરી આ જોઈને શેઠે તમને લાડવા વહોરાવ્યા છે આથી તમારા આ લાભમા નિમિત્ત કૃષ્ણ બન્યા છે ઢઢણમુનિએ ભગવાનના આ વચન સાભળી "બીજાનો લાભ મને કલ્પતો નથી" એમ કહી રાગદ્વેષ અને મૂર્ચ્છાથી વર્જીત રહી નગરની બહાર જઈ કોઈ પ્રાસુક ભૂમિમા એ લાડવાને યતનાપૂર્વક છોડી દીધા તપ અને ભિક્ષામા દીનતા ન કરવાથી લાભાન્તરાય કર્મને નષ્ટ કરતા એ ઢઢણમુનિએ ક્ષપકશ્રેણી પર આરો-હણ કરી કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું. આ રીતે અન્ય મુનિઓએ પણ અલાભ પરીષહને સહન કરતા રહેવુ જોઈએ ॥ ૩૧ ॥

छाया—ज्ञात्वा उत्पतित दुःख, वेदनया दुःखार्तितः ।
अदीनः स्थापयेत् प्रज्ञा, स्पृष्टस्तत्र अधिसहेत ॥ ३२ ॥

टीका—" नच्चा " इत्यादि ।

वेदनया=वेदनीयकर्मणा दु ख=श्वासकासादिषोडशविधरोगसम्बन्धिक कष्टम् उत्पतितम्=उत्पन्न भवतीति ज्ञात्वा दुःखार्त्तितः = भाविदुःखशङ्कयाऽऽर्त्तभाव गतः अदीनः = दैन्यभावरहितः सन् प्रज्ञा=बुद्धि स्थापयेत्=भाविदुःखशङ्कया चलन्ती बुद्धि स्थिरीकुर्यात् । तथा यदि साधु स्पृष्टः=[1]श्वास-[2]कास-[3]ज्वर-[4]दाह-[5]कुक्षिशूल-[6]भगन्दरा-[7]र्शोऽ[8]जीर्ण-दृष्टिरोग-[10]मूर्धशूला-[11]रुच्य-[12]क्षिशूल-[13]कर्णशूल-[14]कण्डू-

---

आहार के अलाभ से अथवा अन्तप्रान्त आहार के लाभ से शरीर में रोग उत्पन्न हो जाता है इसलिये सोलहवा रोगपरीषह साधु को जीतना चाहिये, यह बात सूत्रकार कहते हैं-'नच्चा' इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(वेयणाए-वेदनया) वेदनीय कर्म के उदय से (दुक्ख-दुःख) श्वास कास आदि सोलह प्रकार के रोग सबधी दुःख (उप्पइय-उत्पतितम्) उत्पन्न होता है ऐसा (नच्चा-ज्ञात्वा) जानकर (दुहट्टिए-दुःखार्तितः) भावी दुःख की आशङ्का से आर्त्त भाव को प्राप्त हुआ मुनि (अदीणो-अदीनः) दैन्यभाव से रहित होकर (पन्न ठावए-प्रज्ञा स्थापयेत्) भावी दु ख की आशङ्का से चलित होती हुई अपनी बुद्धि को स्थिर करे। यदि साधु (पुट्ठो-स्पृष्ट.) [1]श्वास, [2]कास, [3]ज्वर, [4]दाह, [5]कुक्षिशूल, [6]भगन्दर, [7]अर्श, [8]अजीर्ण, दृष्टिरोग [10]मूर्धशूल, [11]अरुचि, [12]नेत्रशूल

આહારના અલાભથી અથવા અહિતકર્તા (અપથ્ય) આહારથી શરીરમા રોગ થવા સભવ છે તેથી સોળમો રોગપરીષહ સાધુએ જીતનો જોઈએ એ વાત સૂત્રકાર કહે છે—' नच्चा ' ઇત્યાદિ

અન્વયાર્થ–वेयणाए-वेदनया વેદનીય કર્મના ઉદયથી दुक्ख-दु खम् શ્વાસ કાસ આદિ સોળ પ્રકારના રોગ સબધી દુ ખ उप्पइय-उत्पतितम् ઉત્પન્ન થાય છે એવુ नच्चा-ज्ञात्वा જાણીને दुहट्टिए-दु खार्तित ભાવી દુ ખની આશકાથી આર્તભાવને પ્રાપ્ત કરનાર મુનિ अदीणो-अदीन દૈન્ય ભાવથી રહિત બની पन्न ठावए-प्रज्ञा स्थापयेत् ભાવી દુ.ખની આશકાથી ચલીત થતી પોતાની બુદ્ધિને સ્થિર કરે અગર જો સાધુ पुट्ठो-स्पृष्ट ૧ શ્વાસ, ૨ કાસ, ૩ જ્વર, ૪ દાહ, ૫ બદગાઠ, ૬ ભગન્દર, ૭ હરસ, ૮ અજીર્ણ, ૯ દષ્ટિરોગ, ૧૦ મુર્ધશૂળ, ૧૧ અરૂચિ,

कर्म क्षीणम्, अय तु वासुदेवस्य लाभः, यत श्रीकृष्णस्त्वां वन्दितवान्, अतस्ते मोदकान् श्रेष्ठी दत्तवान्। तद्वचन श्रुत्वा ढढणमुनि 'परलाभो न कल्पते' इत्युक्त्वा रागद्वेष-वर्जितो मूर्छारहितः सन् नगराद् बहिर्गत्वा प्रासुकस्थण्डिले मोदकान् यतनया परिष्ठाप्य, तापदैन्याद्यकरणेन लाभान्तरायकर्म क्षपयन् क्षपकश्रेणिमारुह्य केवली जातः। एवमन्यैरपि मुनिभिरलाभपरीषह सोढव्य. ॥ ३१ ॥

अलाभादन्तप्रान्ताद्याहारलाभाद् वा शरीरे रोगा उत्पद्यन्ते, अतः षोडश रोगपरीषहजय माह—

मूलम्—नच्चा उप्पइय दुक्ख, वेयणाए दुहट्टिए।
अदीणो ठावए पन्न, पुट्टो तत्थऽहियासए ॥ ३२ ॥

मोदको का लाभ तुम्हें हुआ है वह लाभ तुम्हारा नही है किन्तु यह लाभ वासुदेव का है, कारण कि तुम को कृष्ण ने वदना की इसलिये सेठ ने तुमको ये मोदक वहराये, अतः तुम्हारे इस लाभ में निमित्त कृष्ण हैं। ढढणमुनि ने भगवान् के इन वचनों को सुनकर "परलाभ मुझे कल्पता नही है" ऐसा कहकर रागद्वेष से एव मूर्च्छा से वर्जित होते हुए नगर के बाहर जाकर किसी प्रासुक भूमि में उन मोदकों को यतनापूर्वक परिठवदिया। ताप एव दीनता के नहीं करने से लाभान्त रायकर्म को नष्ट करते हुए उन ढढणमुनिने क्षपकश्रेणी पर आरोहण कर केवलज्ञान प्राप्त कर लिया। इसी तरह अन्यमुनियो को भी अलाभ परि-षह को सहन करना चाहिये ॥ ३१ ॥

હજુ સમય બાકી છે ભિક્ષામા લાડવાનો લાભ તમને થયો છે તે લાભ તમારો નથી પરતુ એ લાભ વાસુદેવનો છે કારણુ કે કૃષ્ણે તમારી વદના કરી આ જોઈને શેઠે તમને લાડવા વહોરાવ્યા છે આથી તમારા આ લાભમા નિમિત્ત કૃષ્ણુ બન્યાછે ઢઢણુમુનિએ ભગવાનના આ વચન સાભળી "બીજાનો લાભ મને કલ્પતો નથી" એમ કહી રાગદ્વેષ અને મૂર્ચ્છાથી વર્જીત રહી નગરની બહાર જઈ કોઈ પ્રાસુક ભૂમિમા એ લાડવાને યતનાપૂર્વક છોડી દીધા તપ અને ભિક્ષામા દીનતા ન કરવાથી લાભાન્તરાય કર્મને નષ્ટ કરતા એ ઢઢણુમુનિએ ક્ષપકશ્રેણી પર આરોહણ કરી કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું. આ રીતે અન્ય મુનિઓએ પણ અલાભ પરીષહને સહન કરતા રહેવુ જોઈએ ॥ ૩૧ ॥

छाया—ज्ञात्वा उत्पतितं दुःखं, वेदनया दुःखार्दितः।
अदीनः स्थापयेत् प्रज्ञां, स्पृष्टस्तत्र अधिसहेत ॥ ३२ ॥

टीका—" नच्चा " इत्यादि।

वेदनया=वेदनीयकर्मणा दुःखं=श्वासकासादिषोडशविधरोगसम्बन्धिकं कष्टम् उत्पतितम्=उत्पन्नं भवतीति ज्ञात्वा दुःखार्दितः = भाविदुःखशङ्कयाऽऽर्त्तभावगतः अदीनः = दैन्यभावरहितः सन् प्रज्ञां=बुद्धिं स्थापयेत्=भाविदुःखशङ्कया चलन्तीं बुद्धिं स्थिरीकुर्यात्। तथा यदि साधुः स्पृष्टः=श्वास[1]-कास[2]-ज्वर[3]-दाह[4]-कुक्षिशूल[5]-भगन्दरा[6]-र्शो[7]ऽजीर्ण[8]-दृष्टिरोग[9]-मूर्धशूला[10]-रुच्य[11]-क्षिशूल[12]-कर्णशूल[13]-कण्डू[14]-

आहार के अलाभ से अथवा अन्तप्रान्त आहार के लाभ से शरीर में रोग उत्पन्न हो जाता है इसलिये सोलहवां रोगपरीषह साधु को जीतना चाहिये, यह बात सूत्रकार कहते हैं–'नच्चा' इत्यादि।

अन्वयार्थ—(वेयणाए–वेदनया) वेदनीय कर्म के उदय से (दुक्ख–दुःख) श्वास कास आदि सोलह प्रकार के रोग संबंधी दुःख (उप्पइय–उत्पतितम्) उत्पन्न होता है ऐसा (नच्चा–ज्ञात्वा) जानकर (दुहट्टिए–दुःखार्दितः) भावी दुःख की आशङ्का से आर्त्त भाव को प्राप्त हुआ मुनि (अदीणो–अदीनः) दैन्यभाव से रहित होकर (पन्न ठावए–प्रज्ञां स्थापयेत्) भावी दुःख की आशङ्का से चलित होती हुई अपनी बुद्धि को स्थिर करे। यदि साधु (पुट्ठो–स्पृष्टः) श्वास[1], कास[2], ज्वर[3], दाह[4], कुक्षिशूल[5], भगन्दर[6], अर्श[7], अजीर्ण[8], दृष्टिरोग[9] मूर्धशूल[10], अरुचि[11], नेत्रशूल[12]

આહારના અલાભથી અથવા અહિતકર્તા (અપથ્ય) આહારથી શરીરમા રોગ થવા સંભવ છે તેથી સોળમો રોગપરીષહ સાધુએ જીતવો જોઈએ એ વાત સૂત્રકાર કહે છે—' नच्चा ' ઈત્યાદિ

અન્વયાર્થ–वेयणाए–वेदनया વેદનીય કર્મના ઉદયથી दुक्ख–दुःखम् શ્વાસ કાસ આદિ સોળ પ્રકારના રોગ સંબંધી દુઃખ उप्पइय–उत्पतितम् ઉત્પન્ન થાય છે એવુ नच्चा–ज्ञात्वा જાણીને दुहट्टिए–दुःखार्दितः ભાવી દુઃખની આશંકાથી આર્તભાવને પ્રાપ્ત કરનાર મુનિ अदीणो–अदीनः દૈન્ય ભાવથી રહિત બની पन्न ठावए–प्रज्ञां स्थापयेत् ભાવી દુઃખની આશંકાથી ચલીત થતી પોતાની બુદ્ધિને સ્થિર કરે અગર જો સાધુ पुट्ठो–स्पृष्टः ૧ શ્વાસ, ૨ કાસ, ૩ જ્વર, ૪ દાહ, ૫ પેટમાં શૂળ, ૬ ભગન્દર ૭ અર્શ ૮ અજીર્ણ ૯ દૃષ્ટિરોગ, ૧૦ મુર્ધશૂળ, ૧૧ અરૂચિ,

कर्म क्षीणम् , अय तु वासुदेवस्य लाभः, यत श्रीकृष्णस्त्वां वन्दितवान् , अतस्ते मोदकान् श्रेष्ठी दत्तवान् । तद्वचन श्रुत्वा ढढणमुनि 'परलाभो न कल्पते' इत्युक्त्वा रागद्वेष-वर्जितो मूर्छारहितः सन् नगराद् वहिर्गत्वा प्रासुकस्थण्डिले मोदकान् यतनया परिष्ठाप्य, तापदैन्याद्यकरणेन लाभान्तरायकर्म क्षपयन् क्षपकश्रेणिमारुह्य केवली जातः। एवमन्यैरपि मुनिभिरलाभपरीषह सोढव्यः ॥ ३१ ॥

अलाभादन्तप्रान्ताद्याहारलाभाद् वा शरीरे रोगा उत्पद्यन्ते, अतः षोडश रोगपरीषहजय माह—

मूलम्—नच्चा उप्पइय दुक्ख, वेयणाए दुहट्टिए ।
अदीणो ठावए पन्न, पुट्ठो तत्थऽहियासेए ॥ ३२ ॥

मोदको का लाभ तुम्हें हुआ है वह लाभ तुम्हारा नही है किन्तु यह लाभ वासुदेव का है, कारण कि तुम को कृष्ण ने वदना की इसलिये सेठ ने तुमको ये मोदक वहराये, अत. तुम्हारे इस लाभ में निमित्त कृष्ण है। ढढणमुनि ने भगवान् के इन वचनों को सुनकर "परलाभ मुझे कल्पता नही है" ऐसा कहकर रागद्वेप से एव मूर्च्छा से वर्जित होते हुए नगर के वाहर जाकर किसी प्रासुक भूमि में उन मोदकों को यतनापूर्वक परिठवदिया। ताप एव दीनता के नही करने से लाभान्त-रायकर्म को नष्ट करते हुए उन ढढणमुनिने क्षपकश्रेणी पर आरोहण कर केवलज्ञान प्राप्त कर लिया। इसी तरह अन्यमुनियों को भी अलाभ परि-षह को सहन करना चाहिये ॥ ३१ ॥

હજુ સમય બાકી છે ભિક્ષામા લાડવાનો લાભ તમને થયો છે તે લાભ તમારો નથી પરતુ એ લાભ વાસુદેવનો છે કારણ કે કૃષ્ણે તમારી વદના કરી આ જોઈને શેઠે તમને લાડવા વહોરાવ્યા છે આથી તમારા આ લાભમા નિમિત્ત કૃષ્ણ બન્યા છે ઢઢણમુનિએ ભગવાનના આ વચન સાભળી "બીજાનો લાભ મને કલ્પતો નથી" એમ કહી રાગદ્વેષ અને મૂર્ચ્છાથી વર્જીત રહી નગરની બહાર જઈ કોઈ પ્રાસુક ભૂમિમા એ લાડવાને યતનાપૂર્વક છોડી દીધા તપ અને ભિક્ષામા દીનતા ન કરવાથી લાભાન્તરાય કર્મને નષ્ટ કરતા એ ઢઢણમુનિએ ક્ષપકશ્રેણી પર આરોહણ કરી કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું આ રીતે અન્ય મુનિઓએ પણ અલાભ પરીષહને સહન કરતા રહેવુ જોઈએ ॥ ૩૧ ॥

रोगाक्रान्तस्य मुनेः कर्तव्यमाह—

मूलम्—तेगिच्छं नाभिनंदिज्जा, संचिक्खत्तगवेसए।
एयं खु तस्स सामन्नं, जं न कुज्जा न कारए ॥३३॥

छाया—चिकित्सां नाभिनन्देत्, संतिष्ठेत आत्मगवेषकः।
एतत् 'खु' तस्य श्रामण्यं, यन्न कुर्यात् न कारयेत् ॥३३॥

टीका—'तेगिच्छ' इत्यादि।

मुनिः, चिकित्सां=रोगप्रतीकारं, नाभिनन्देत्=नानुमोदेत। अनुमतिनिषेधाच्चिकित्सायाः करणं कारणं तु दूरत एव प्रतिषिद्धम्। किं तु आत्मगवेषकः=आत्मानम्—आत्मकल्याणं गवेषयति—संयमरक्षणेनेति आत्मगवेषकः स्वात्मकल्याणार्थं चारित्रपालकः सन् संतिष्ठेत्=समाधिना तिष्ठेत्। 'खु'=यस्मात्, एतत् तस्य=श्रम-

कुछ मुझे रोगादिक हो रहे हैं वे सब मेरे ही अशुभ कर्मोंके फल हैं"॥३२॥

रोगाक्रान्त मुनि के कर्तव्य को सूत्रकार इस गाथाद्वारा कहते हैं—

'तेगिच्छ' इत्यादि।

अन्वयार्थ—मुनि (तेगिच्छं—चिकित्साम्) रोग के प्रतीकार की (नाभिनंदिज्जा—न अभिनदेत्) अनुमोदना नहीं करे। मुनि जब चिकित्सा तक की अनुमोदना नहीं करता है तो उसकी चिकित्सा करना और कराना तो बहुत दूरकी बात है। किन्तु (अत्तगवेसए—आत्मगवेषकः) जो संयम की रक्षा से आत्मकल्याण का गवेषक है उसका कर्तव्य है कि वह (संचिक्खे—संतिष्ठेत्) रोगादिक अवस्था मे भी समाधि भाव से रहे। (खु—यस्मात्) क्यों कि (तस्स—तस्य) उस मुनि का (एयं—एतत्) यही

"આ જે કાંઈ મને રોગ આદિ થયેલ છે તે બધા મારા અશુભ કર્મોનુ ફળ છે" ॥ ૩૨॥

રોગાક્રાંત મુનિનુ કર્તવ્ય શું છે તે સૂત્રકાર આ ગાથા દ્વારા કહે છે 'तेगिच्छ' ઈત્યાદિ

અન્વયાર્થ—મુનિ तेगिच्छं—चिकित्साम् રોગના પ્રતિકારની नाभिनंदिज्जा—न अभिनन्देत् અનુમોદના ન કરે મુનિ જ્યારે ચિકિત્સા સુધીની અનુમોદના નથી કરતા ત્યારે તેની ચિકિત્સા કરવી અથવા કરાવવી ઘણી દુરની વાત છે अत्तगवेसए—आत्मगवेषक જે સંયમની રક્ષાદ્વારા આત્મકલ્યાણના ગવેષક હોય છે તેનુ કર્તવ્ય છે કે, संचिक्खे—संतिष्ठेत् રોગાદિક અવસ્થામા સમાધીભાવથી રહે खु—यस्मात् કેમ કે, तस्स—तस्य એ મુનિનુ एय—एतत् એજ सामण्ण—श्रामण्यम् શ્રમણપણુ છે

दररोग [15] – कुष्ठे [16] – ति षोडशविधरोगातङ्कैराक्रान्तो भवेत्, तर्हि तत्र=तस्मिन् समये स साधुः तान् रोगातङ्कान् अधिसहेत–“यदधुनाऽहं व्याधिना बाध्यमानोऽस्मि तदेतन्मम स्वस्यैव पूर्वकृतकर्मणः फलम्” इति समभावमवलम्ब्य रोगपरीषह-सहनं कुर्यादित्यर्थः ॥ ३२ ॥

कर्णशूल [13], कण्डू [14]–खजुहट, उदररोग [15], और कुष्ठ [16], इन सोलह प्रकार के रोगों से आक्रान्त हो, तो (तत्थ-तत्र) उस समय वह साधु (अहियासए-अधिसहेत) उन रोगों को शान्तिपूर्वक सहन करे अर्थात्–'मै जो इस समय व्याधि से आक्रान्त हूं यह मेरे पूर्वभव मे किये हुए कर्मों का फल है' ऐसा विचार कर मुनि रोगपरीषहको समभाव से सहन करे ॥ ३२ ॥

भावार्थ—इस गाथा के द्वारा सूत्रकार साधु को रोगपरीषह सहन करने का उपदेश दे रहे हैं। वे कहते हैं कि–ससारी एव मुनियों में रोगो को सहन करने की विचारधारा में बड़ा अन्तर रहता है। ससारी तो प्रायः रोगों के उत्पन्न होते ही अधीर हो जाते हैं तब सयमी जन उनका सामना बडे ही धैर्य से करते हैं। रोगों से पीडित होने पर भी साधु को अपनी बुद्धि अस्थिर बनानी नही चाहिये–प्रत्युत अस्थिर होने पर उसे मानसिक बल द्वारा स्थिर कर धर्मध्यान मे लीन बनाये रखना चाहिये। तथा विचार भी ऐसा करना चाहिये–“ये जो

---

૧૨ નેત્રશૂળ, ૧૩ કર્ણશૂળ, ૧૪ ખસ ખુજલી, ૧૫ ઉદરરોગ, અને ૧૬ કોઢ આ સોળ પ્રકારના રોગથી વ્યાકુળતા થાય તો તત્થ-તત્ર એ સમયે તે સાધુ अहियासए-अधिसहेत એ રોગને શાંતિપૂર્વક સહન કરે અર્થાત–' હુ આ સમય જે વ્યાધિથી પીડિત થઈ રહ્યો છુ એ મારા પૂર્વભવના કરેલા કર્મનો બદલો છે” એવો વિચાર કરી મુનિ રોગને સમભાવથી સહન કરે ॥ ૩૨ ॥

ભાવાર્થ—આ ગાથા દ્વારા સૂત્રકાર સાધુને રોગપરીષહ સહન કરવાનો ઉપદેશ આપે છે, તેઓ કહે છે કે,–સસારીઓ અને મુનિઓને રોગોમા તેને સહન કરવાની વિચારધારામા ભારે અ તર હોય છે સસારી તો રોગોને ઉત્પન્ન થતા જ અધિરા થઈ જાય છે ત્યારે સયમી જન તેનો અત્ય ત ધૈર્ય થી સામનો કરે છે રોગથી પિડીત હોવા છતા પણ સાધુએ પોતાની બુદ્ધિને અસ્થિર નહી થવા દેવી જોઈએ પર તુ અસ્થિર થાય ત્યારે તેને માનસિક બળદ્વારા સ્થિર કરીને લીન બનાવી રાખવી જોઈએ અને વિચાર પણ એવો ` જોઈએ

कृतम् । तस्य कालवैशिकस्य ज्येष्ठा भगिनी जितशत्रुभूपतिना मुद्गशैलनामकनगराधिपाय हतशत्रुनाम्ने नृपाय प्रदत्ता ।

अन्यदा कदाचित् स कालवैशिककुमारो निशि शृगालशब्दं श्रुत्वा स्वसेवकान् पृच्छति–कस्याय शब्दः श्रूयते ?, सेवका अब्रुवन्–शृगालस्य, ततः कुमारो ब्रूते तं बद्ध्वा मत्समीपे समानयत, तैः शृगाल आनीतः । क्रीडनप्रियोऽसौ कुमारस्तं यष्टया पुनः पुनस्ताडयति। कालवैशिककुमारेण ताड्यमानोऽसौ शृगालः 'खि-खी' शब्दं कुर्वन्नुच्चैराक्रन्दति । तं शब्दं श्रुत्वाऽसौ सहर्षं हसति । एवं ताडितः शृगालः कालं कृत्वा अकामनिर्जरया व्यन्तरदेवो जातः ।

जाय कालवैशिक की एक बडी बहिन थी जिसका व्याह राजा ने मुद्गशैल नामक नगर के अधिपति हतशत्रु के साथ किया था ।

एक दिन की बात है कि कालवैशिककुमार ने रात्रि में शृगाल का शब्द सुनकर अपने सेवकों से पूछा कि यह शब्द किसका सुनाई दे रहा है ? नौकरों ने कहा कि यह शब्द शृगाल का सुनाई पड रहा है। कुमार ने कहा उसको बाधकर मेरे पास ले आओ । तब वे शृगाल को बांधकर ले आये और कालवैशिककुमार को सोंप दिया । कुमार खेलने का शोकिन था इसलिये वह शृगाल को बार२ लकडी का घोदा मारता था । जैसे२ कुमार उसको लकड़ी का घोदा मारता था तैसे२ वह दुःखित होकर "खी खी" शब्द करता हुआ जोर से चिल्लाता था । उसके शब्द को सुनकर कुमार बडा हर्षित होता था और वह खूब हँसता था । इस प्रकार कुमारसे ताडित वह शृगाल मर कर अकाम निर्जरा से व्यन्तरदेव हो गया ।

એની લોકોને જાણ થાય કાલવૈશિકને એક મોટી બહેન હતી જેનો વિવાહ રાજાએ મુદ્ગશૈલ નગરના અધિપતિ હતશત્રુ રાજા જોડે કર્યો હતો

એક સમયની વાત છે કે કાલવૈશિક કુમારે રાત્રિના વખતે શીયાળનો શબ્દ સાભળી પોતાના સેવકોને પૂછ્યુ કે, આ શબ્દ શેનો સભળાઈ રહ્યો છે ? સેવકોએ કહ્યુ કે, આ શબ્દ શીયાળનો સભળાય છે કુમારે કહ્યુ કે તેને બાધીને મારી પાસે લઈ આવો સેવકો તેને બાધીને કુમાર પાસે લઈ આવ્યા અને કાલવૈશિકને સોપી દીધુ કુમાર ખેલવાનો ભારે શોખીન હતો એટલે તે શીયાળને વાર વાર લાકડીના ગોદા મારવા લાગ્યો જેમ જેમ કુમાર તેને લાકડીના ગોદા મારવા લાગ્યો તેમ તેમ તે દુખી થઈને ખી ખી શબ્દ કરીને જોરથી ચીડાવા લાગ્યુ તેના શબ્દો સાભળીને કુમાર ઘણો ખુશી થતો હતો અને જોરથી હસતો હતો આ પ્રમાણે કુમારથી મારવામા આવેલ તે શૃગાલ મરીને અકામ નિર્જરાથી વ્યતરદેવ થઇ ગયુ

णस्य, श्रामण्य=श्रमणधर्म , यत्-चिकित्सां स्वय न कुर्यात् ,अन्येन वा न कारयेत्, उपलक्षणत्वात् कुर्वन्तमन्य नानुमोदेत, इत्यपि बोध्यम्। इद जिनकल्पिकापेक्षयाऽभिहितम् । स्थविरकल्पापेक्षया तु सावद्यचिकित्सा वर्जिता, निरवद्यचिकित्साया अपि ऐच्छिक वर्जनम् ।

अत्र दृष्टान्तः प्रदर्श्यते—

मथुरानगर्यां शत्रुविनाशी जितशत्रुनामा भूपतिरासीत् । तेन सर्वाङ्गसुन्दरी कालानाम्नी वेश्या स्वान्तःपुरे स्थापिता। तस्या राज्ञः पुत्रो जातः। तेन जितशत्रु भूपतिना कालावेश्याया अङ्गजातोऽयमिति हेतोस्तस्य "कालवैशिक" इति नाम

तो (सामण्ण-श्रामण्यम्) श्रमणपना है (ज न कुज्जा न कारए-यत् न कुर्यात् न कारयेत्) जो वह स्वय भी चिकित्सा न करे और न दूसरों से करावे। तथा उपलक्षण से करने वाले दूसरे की अनुमोदना न करे। यह जो इस प्रकार कहा गया है वह जिनकल्पी साधुओं की अपेक्षासे कहा गया है। स्थविरकल्पियों की अपेक्षा तो सावद्य चिकित्सा ही वर्जित है। निरवद्यचिकित्सा चाहे तो वे करावे न चाहें नहीं करावे यह उनकी इच्छा पर निर्भर है।

दृष्टान्त—मथुरा नगरी में शत्रु को त्रास पहुँचाने वाला जितशत्रु नाम का एक राजा था। उसने काल नाम की एक सर्वाङ्ग सुन्दरी वेश्या को अपने अन्तःपुर में रखी थी। उस वेश्या के एक पुत्र उत्पन्न हुआ। राजाने इस पुत्र का नाम इस ख्याल से कालवैशिक रखा कि लोगों में इसकी प्रसिद्धि "यह कालवेश्या से पैदा हुआ है" इस रूप से हो

જો તે જ નકુજ્જા ન કારए-यत् न कुर्यात् न कारयेत् સ્વય ચિકિત્સા ન કરે અગર બીજાઓ પાસે ન કરાવે, તથા ઉપલક્ષણથી બીજા કરવાવાળાઓની અનુમોદના ન કરે એજ પ્રમાણે કહેવામા આવેલ છે તે જીનકલ્પી સાધુઓની અપેક્ષાથી કહેવામા આવેલ છે સ્થવિરકલ્પિઓની અપેક્ષાએ તો સાવદ્ય ચિકિત્સા જ વર્જીત છે નિરવદ્ય ચિકિત્સા ચાહે તો તે કરાવે અને ન ચાહે તો ન કરાવે તે તેની ઈચ્છા પર નિર્ભર છે

દૃષ્ટાત—મથુરા નગરીમા શત્રુઓને ત્રાસ પહોચાડવાવાળા જીતશત્રુ નામના એક રાજા હતા તેણે કાલ નામની એક સર્વાગ સુદર વેશ્યાને પોતાના અત પુરમા રાખેલ હતી તે વેશ્યાથી તેને એક પુત્ર ઉત્પન્ન થયો રાજાએ એ પુત્રનુ નામ એ ખ્યાલથી કાલવૈશિક રાખ્યુ કે એ કાલ વેશ્યાથી પેદા થયેલછે'

भिक्षार्थं पर्यटन् हस्तिकल्पनृपस्य भवनं प्रविष्टः। तत्र तस्य संसारिकभगिन्या अर्शोरोगं ज्ञात्वा औषधमिश्रिता भिक्षा दत्ता। तेन चाजानता सा भिक्षा गृहीता। आहारकरणवेलायां तेन ज्ञातम्—'औषधमिश्रितोऽयमाहारः'। ततः पश्चात्तापेन चिन्तितम्—'अहो! अजानता मया चिकित्साऽनभिलाषिणाऽप्यौषधमिश्रिता भिक्षा गृहीता भुक्ता च। ईदृशाहारात्तु मुनीनामवश्यमभिग्रहस्य भङ्गो भवेत्, तस्मादद्यप्रभृति आहारमेव परित्यजामि' इति विचिन्त्य मुद्गशैलनगरतो निर्गत्य गिरिमारुह्यात्मबलसम्पन्नो मुनिः पादपोपगमनं कर्तुं व्यवसित।

बात है कि जब वे भिक्षा के लिये पर्यटन करतेर हस्तिकल्प राजा के महल में जा पहुँचे तो उनकी ससारी बहिन ने उनके बवासीर रोग उत्पन्न हुआ जानकर औषधमिश्रित उनको भिक्षा दी कि जिससे बवासीर का रोग मिट जाय। अनजानपनमे इन्हो ने यह भिक्षा लेली। आहार करते समय इनको मालूम हुआ कि यह आहार औषधमिश्रित है। मुनि को इस बात का बडा पश्चात्ताप हुआ। विचार करने लगे कि यह काम अच्छा नहीं हुआ, जो मैंने चिकित्सा न करवाने की भावना से रहित होकर भी औषधमिश्रित आहार लिया और खा भी लिया। इस प्रकार के आहार से मुनियोंके अभिग्रह का भग अवश्य होता है, अत: आज से मैं अब आहार ही नहीं लूगा। इस प्रकार विचार कर वे मुनिराज मुद्गशैल नगरसे निकल कर किसी पर्वत पर चढे गये और वहां आत्मबलसपन्न होकर पादपोपगमन सथारा करने की तैयारी करने लगे।

એક દિવસની વાત છે કે, જ્યારે ભિક્ષાને માટે પર્યટન કરતા કરતા હસ્તિકલ્પ રાજાના મહેલમા જઈ પહોચ્યા ત્યા તેની સસારી બહેને તેને હરસની બીમારી થયેલ છે એમ જાણીને ઓષધથી મિશ્રીત એવી ભિક્ષા આપી કે જેથી તેનો હરસનો રોગ મટી જાય અજાણ પણે તેમણે એ ભિક્ષા લઈ લીધી આહાર કરતા વખતે તેમને ખબર પડી કે, આ આહાર તો ઓષધી મિશ્રીત છે મુનિને આ બાબતનો ઘણો પશ્ચાત્તાપ થયો વિચાર કરવા લાગ્યા આ કામ ઠીક નથી થયુ જે હુ ચિકિત્સા કરાવવાની ભાવનાથી રહિત હોવા છતા ઓષધમિશ્રીત આહાર મે લીધો અને ખાઈ પણ લીધો આ પ્રકારના આહારથી મુનિઓના અભિગ્રહનો અવશ્ય ભગ થાય છે આથી હુ આજથી આહાર જ નહી લઉ, આ પ્રમાણે વિચાર કરીને તે મુનિરાજ મુદ્દગશૈલ નગરથી નીકળી કોઈ પહાડપર ગયા અને ત્યા આત્મબળથી સપન્ન થઈને પાદપોપગમન સથારો કરવાની તૈયારી કરવા લાગયા.

क्रमेण यौवने वयसि प्राप्ते स कालौद्धिककुमारः कदाचित् प्रभासनामकाचार्यस्य समीपे धर्मं श्रुत्वा जातवैराग्यः प्रव्रज्यां गृहीतवान्। स चैकदा एकाकिविहारप्रतिमां प्रतिपन्नो ग्रामानुग्रामं विहरन् मुद्गशैलाख्यं नगरं गतः। तदा तस्य महामुनेरर्शोरोगः समुत्पन्नः। स तेन व्याधिना पीड्यमानोऽपि धीरमानसो मनसाऽपि चिकित्सां नेच्छति। चिकित्सायाः करणं कारणं तु तेन दूरत एव निराकृतम्। 'व्याधिः कदा निवर्त्स्यते' इत्यपि न चिन्तितम्, किंतु 'स्वकृतकर्मणः फलमेतत्' इति भावयन्सौ रोगजनितवेदनां सहते स्म। एकस्मिन् दिने

जब कुमार यौवन अवस्था मे आया तो उसने प्रभास नामक आचार्य के पास धार्मिक उपदेश सुनकर विषयों से विरक्त हो दीक्षा धारण करली। श्रुतज्ञानका खूब अभ्यास किया। जब वे मुनि आगमिक ज्ञान से विशिष्ट ज्ञानी बन चुके तो उन्हों ने एकाकिविहार की प्रतिमा को अंगीकार कर ग्रामानुग्राम विहार करना प्रारंभ किया। विहार करतेर वे एक दिन मुद्गशैल नामक नगरी मे आये। वहां इन्हें बवासीर की बीमारी उत्पन्न हो गई इससे इन्हें अधिकाधिक कष्ट हुआ तो भी उस व्याधि की चिकित्सा के लिये इनका मन भी नहीं हुआ। 'इस व्याधि की निवृत्ति कब होगी' इतना तक भी संकल्प उनके दिल में नहीं उठा, पर यह विचार अवश्य हुआ कि यह स्वकृत-अपने किये हुवे कर्म का फल है। इस प्रकार के दृढ अध्यवसाय से उन्हों ने रोगजनित वेदना को बडी ही शूरवीरता से सहन किया। एक दिन की

કુમાર જ્યારે યૌવન અવસ્થામાં આવ્યો ત્યારે પ્રભાસ નામના આચાર્યની પાસેથી ધાર્મિક ઉપદેશ સાંભળીને વિષયોથી વિરક્ત થઈને દીક્ષા ધારણ કરી શ્રુતજ્ઞાનનો ખૂબ અભ્યાસ કર્યો જ્યારે તે મુનિ આગમિકજ્ઞાનથી વિશિષ્ટ જ્ઞાની બની ચુકયા ત્યારે તેમણે એકાકી વિહારની પ્રતિમાને અંગીકાર કરી એક ગામથી બીજે ગામ વિહાર કરવાનો આરંભ કર્યો વિહાર કરતા કરતા એક દિવસ મુદ્ગશૈલનગરમાં આવ્યા ત્યાં તેમને હરસની બીમારી ઉત્પન્ન થઈ તેનાથી તેમને અત્યંત કષ્ટ થયું પરંતુ આ વ્યાધિની ચિકિત્સા કરાવવાની ઇચ્છા પણ તેમને થઈ નહીં આ વ્યાધિ કયારે મટશે, એવો સંકલ્પ પણ તેના દિલમાં ઉઠયો નહીં પરંતુ એ વિચાર તેમના મનમાં અવશ્ય થયો કે, પોતાના કરેલા કર્મનું આ ફળ છે આ પ્રમાણે દૃઢ અધ્યવસાયથી તેઓ રોગથી ઉત્પન્ન થયેલી વેદનાને ખૂબ શૂરવીરતાથી સહન કરતા હતા

मुनेर्घोरमुपसर्गं कर्तुं कर्णकठोर नीरस शब्दमहर्निश निरन्तर करोति । स च व्यन्तर-देवस्त मुनिं शृगालवधरूप पाप स्मारयति । तदा स ता शृगालीकृता तथाऽर्शोरोग-कृता च घोरा दुःसहामुज्ज्वला वेदना धैर्येण समभावेन च सहमान आसीत् । एव पञ्चदश दिनानि घोरपरीषहोपसर्गं परिषह्य स कालवैशिकमुनिः शुक्लध्यानेन केवली भूत्वा कर्मक्षय कृत्वा मोक्षपद प्राप । एवमन्यैरपि मुनिभिः समभावेन रोग-परीषहः सहनीयः ॥ ३३ ॥

अथ सप्तदश तृणस्पर्शपरीषहजय प्राह—

मूलम्—अचेलगस्स लूहस्स, सजयस्स तवस्सिणो ।
तणेसु सयमाणस्स, होज्जा गायविराहणा ॥३४॥

छाया—अचेलकस्य रूक्षस्य, सयतस्य तपस्विनः ।
तृणेषु शयानस्य, भवति गात्रविराधना ॥ ३४ ॥

तीक्ष्ण दातों द्वारा काटने लगी, तथा काट खाने के बाद फिर वह उनके चारों ओर घूम२ कर कर्णकटुक विरस शब्द करने लगी। इस प्रकार वह तब तक करती रही कि जब तक उनका मृत्यु न हुआ । उस व्यन्तरदेव ने भी मुनि के लिये शृगाल को वध करने रूप पाप का स्मरण करा कर दुःखित करने की भी खूब२ चेष्टा की । इस प्रकार उन मुनिराज ने उस शृगाली की की हुई, व्यन्तरदेव को की हुई, तथा बवासीर की घोर दु सह वेदना को धैर्यपूर्वक समभाव से सहते हुए पन्द्रह दिन व्यतीत कर दिये। पश्चात् शुक्लध्यान के प्रभाव से केवली हो कर सर्व कर्मक्षय कर के मुक्ति को प्राप्त किया । इसी तरह अन्य मुनिजनों को भी समभाव से रोगपरीषह को सहन करना चाहिये ॥ ३३ ॥

તેની ચારે બાજુએ ઘુમીને કાનને અપ્રિય એવા કર્કશ શબ્દો બોલવા લાગ્યુ આ પ્રકારે તે ત્યા સુધી કરતુ રહ્યુ કે, જ્યા સુધી તેનુ મૃત્યુ ન થયુ, એ વ્યતર-દેવે પણ મુનિ માટે શૃગાલના વધ કરવારૂપ પાપનુ સ્મરણ કરી, કરાવીને દુ ખીત કરવાની ખૂબ ચેષ્ટા કરી, આ પ્રકારે તે મુનિરાજે શૃગાલીની મારફત થયેલી અને વ્યતરદેવે કરેલી અને હરસની ઘોર દુ સહ વેદનાને ધૈર્યપૂર્વક સમભાવથી સહેતા ૧૫ દિવસ વ્યતિત કર્યા પછી શુકલધ્યાનના પ્રભાવથી કેવળી બની સર્વ કર્મ ક્ષય કરી મુકિત પામ્યા આવી રીતે અન્ય મુનિજનોએ સમભાવથી રોગપરીષહ સહન કરવો જોઈએ ॥ ૩૩ ॥

अथ यः शृगालजीवो कालवैशिकेन सकुमारावस्थाया हतः, तस्य व्यन्तरदेवभवं प्राप्तस्य तदानीं विमाने गच्छतस्तत्र पादपोपगमनाय संस्थितस्य मुनेरुपरि गगने विमानगतिः प्रतिरुद्धा, तदा स व्यन्तरदेवोऽवधिना पूर्वभववृत्त ज्ञात्वा वैरनिर्यातनेच्छया तत्र कालवैशिकमुनेः समीपे विकुर्वणशक्त्या स शिशुका शृगाली विकुर्विता। सा शृगाली 'खि-खि' इति शब्द कुर्वती तस्य महामुनेर्गात्रं दन्तैर्दशति। तस्य

इतने मे एकव्यन्तरदेव – जो पूर्व भवमें शृगाल था, जिसका इन मुनि ने अपनी कुमारावस्था मे ताड़न तर्जन आदि किया था, और जो इनके ताड़न तर्जन आदि के कारण अकामनिर्जरा से मर कर व्यन्तर हो गया था, वह व्यन्तरदेव–विमानमे बैठ कर कही दूसरी जगह जा रहा था उसका विमान वहा आ पहुँचा, जहा ये मुनिराज पादपोपगमन संथारा धारण किये हुए थे। उनके ऊपर से होकर जाने मे उस विमान की गति रुक गई। विमान को जाते२ रुका हुआ देखकर व्यन्तरदेव को बडा आश्चर्य हुआ। उसने अवधिज्ञान से विमान की गति के रुकने मे कारण मुनिराज का वह समस्त पूर्व भव का वृत्तान्त जान लिया। उससे मुनि के ऊपर बहुत क्रोध उसका बढने लगा। अपने पूर्वभव में मृत्यु के कारण मुनि को जानकर उस व्यन्तरदेव ने बदला लेने के अभिप्राय से उन मुनिराज के समीप अपनी वैक्रिय शक्तिके द्वारा एक बच्चे सहित शृगाली बनाकर खड़ी कर दी। उस शृगालीने 'खी-खी" शब्द करते हुए उन मुनिराज के समस्त शरीरको अपने

એટલામા વ્યતરદેવ કે જે પૂર્વભવમા શૃગાલ હતો, જેનુ આ મુનિરાજે પોતાની કુમાર અવસ્થામા તાડન તર્જન કરેલ અને એ તાડન તર્જનના પરિણામે અકામનિર્જરાથી મરીને વ્યતર થયેલ તે વિમાનમા બેસીને કોઈ બીજે સ્થળે જઈ રહેલ હતા એનુ વિમાન ત્યા આવી પહોચ્યુ કે જ્યા મુનિરાજે પાદપોપગમન સથારો ધારણ કરેલ હતો ત્યાથી પસાર થતા તે વિમાનની ગતી અટકી ગઈ વિમાનને એકદમ અટકેલુ જોઈને વ્યતરદેવને ખૂબ આશ્ચર્ય થયુ તેણે અવધીજ્ઞાનથી વિમાનની ગતી રોકાવાના કારણરૂપ મુનિરાજનો પૂર્વભવનો સમસ્ત વૃત્તાત જાણ્યો એનાથી મુનિ ઉપર તેનો ક્રોધ એકદમ વધવા લાગ્યો પોતાના પૂર્વભવના મૃત્યુના કારણરૂપ મુનિરાજ જ છે તેમ જાણીને તે વ્યતરદેવે બદલો લેવાની ઇચ્છાથી તે મુનિરાજની પાસે પોતાની વૈક્રિયશક્તિ દ્વારા એક બચ્ચાવાળી પ્રબળ શિયાળને ઉત્પન્ન કર્યુ એ શિયાળ "ખી ખી" શબ્દ કરીને પોતાના તીક્ષ્ણ દાતોથી મુનિરાજના શરીરને કાપવા લાગ્યુ કરડ્યા પછી ફરીથી

तृणस्पर्शपीडायां मुनिना यत् कर्तव्य तद् बोधयितुमाह—

मूलम्—आयवस्स निवाएणं, अउला हवइ वेयणा ।
एवं नच्चा नं सेवंति, तंतुजं तणतज्जिया ॥३५॥

छाया—आतपस्य निपातेन, अतुला भवति वेदना ।
एव ज्ञात्वा न सेवन्ते, तन्तुजं तृणतर्जिताः ॥ ३५ ॥

टीका—' आयवस्स ' इत्यादि ।

भावार्थ—अचेलक पद से यहां स्थविरकल्पिक को भी जो अचेलक कहा है वह इसी अभिप्राय से कि वे शास्त्रमर्यादा के अनुसार ही वस्त्र रखते हैं, उससे अधिक नहीं आगम में स्थविरकल्पिक के लिये अल्पमूल्य वाले प्रमाणोपेत वस्त्रों का रखना मर्यादित है उनको ही ये धारण करते हैं। अत. इस अवस्था मे भी ये अचेलक ही माने जाते हैं, इस विषय का विशेषरूप से खुलासा छठे अचेलक परीषह के प्रकरण मे किया जा चुका है। मुनि को तैलादिक की मालिश करना वर्जित है। तथा ये तपश्चर्या करते रहते हैं, इसलिये इनका शरीर रूक्ष हो जाता है। रूक्ष शरीर में खून अल्प होने से तृणस्पर्श आदि की वेदना अधिक होती है, अतः ऐसी अवस्था में साधु का कर्तव्य है कि वह उस वेदना को समभाव से सहन करे ॥ ३४ ॥

जब तृणस्पर्श से पीडा हो तब मुनि को क्या करना चाहिये सो कहते हैं—' आयवस्स ' इत्यादि।

ભાવાર્થ—અચેલક પદથી અહિં સ્થવિરકલ્પિકને જે અચેલક કહ્યા છે તે એવા અભિપ્રાયથી કે તે, શાસ્ત્ર મર્યાદાની અનુસારજ વસ્ત્ર રાખે છે તેનાથી અધિક નહીં આગમમા સ્થવિરકલ્પિક માટે અલ્પમુલ્યવાળા પ્રમાણોપેત વસ્ત્રોને રાખવા મર્યાદિત છે, એને જ તેઓ ધારણ કરે છે આથી આ અવસ્થામા પણ તે અચેલક જ માનવામા આવે છે આ વિષયનો વિશેષરૂપથી ખુલાસો પહેલા છઠ્ઠા અચેલકપરીષહના પ્રકરણમા આપવામા આવી ગયેલ છે મુનિએ તેલ આદિનુ માલીસ કરવુ વર્જીત છે તથા તપસ્યા કરતા રહે છે આથી તેમનુ શરીર રૂક્ષ થઈ જાય છે રૂક્ષ શરીરમા લોહી ખૂબ ઓછુ હોવાથી તૃણસ્પર્શની વેદના અધિક થાય છે આથી એવી અવસ્થામા સાધુનુ કર્તવ્ય છે કે, તે વેદનાને સમભાવથી સહન કરે ॥ ૩૪ ॥

જ્યારે તૃણસ્પર્શથી પીડા થાય ત્યારે મુનિએ શું કરવુ જોઈએ તે સૂત્રકાર કહે છે—' आयवस्स '-ઈત્યાદિ

टीका—' अचेलगस्स '-इत्यादि ।

अचेलकस्य=सर्वथा वस्त्ररहितस्य जिनकल्पिकस्य, तथा शास्त्रमर्यादातिरिक्तवस्त्ररहितस्य स्थविरकल्पिकस्य चेत्यर्थः । आगमे हि अल्पमूल्यकाल्पवस्त्रस्य मर्यादितस्यैव धारणात् स्थविरकल्पिकोऽप्यचेलक एवास्तीति प्रागचेलकपरीषहप्रकरणे निर्णीतम् । तथा उभयविधस्य मुनेस्तृणस्पर्शपरीषहेऽन्यान्यपि कारणानि सन्तीति प्रदर्शयितुमाह—' लूहस्स '-इत्यादि । रूक्षस्य=तैलाभ्यङ्गादिवर्जनाद् अस्निग्धशरीरस्येत्यर्थः, संयतस्य=निरतिचारसंयमाऽऽराधनतत्परस्य, तपस्विन=तपश्चरणशीलस्य, अनशनादितपःसमाचरणात् कृशशरीरस्येत्यर्थः मुनेः, तृणेषु-दर्भादिषु तदुपरिशयानस्य उपलक्षणत्वादासीनस्य चेत्यर्थः गात्रविराधना=शरीरे तृणस्पर्शजन्या पीडा भवति ॥ ३४ ॥

अब सूत्रकार सतरहवा तृणस्पर्शपरीषहजय का विवेचन करते हैं-
' अचेलगस्स ' इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(अचेलगस्स-अचेलकस्य) सर्वथा वस्त्ररहित जिनकल्पिक, तथा शास्त्र की मर्यादा के अतिरिक्त वस्त्र नहीं रखने वाले स्थविरकल्पिक मुनि के (लूहस्स-रूक्षस्य) कि जिन का तेल आदि की मालिश करना वर्जित होने से शरीर बिलकुल रूक्ष हो रहा है, एव (संजयस्स-संयतस्य) जो निरतिचार संयमकी आराधना करने में तत्पर रहते हैं, तथा (तवस्सिणो-तपस्विन) अनशन आदि तपों के करनेवाले होने से कृश शरीर वाले हैं, और जो (तणेसु सयमाणस्स-तृणेषु शयानस्य) दर्भादिक तृणों के ऊपर सोते है उपलक्षण से उपर बैठते हैं उनके (गायविराहणा-गात्रविराधना) शरीर में तृणस्पर्शजन्य पीड़ा होती है ।

હવે સૂત્રકાર સત્તરમા તૃણસ્પર્શપરીષહ જીતવાનુ વર્ણન કરે છે
'अचेलगस्स'-ઇત્યાદિ

અન્વયાર્થ—अचेलगस्स-अचेलकस्य સર્વથા વસ્ત્ર રહિત જીનકલ્પિક, તથા શાસ્ત્રની મર્યાદાથી અતિરિક્ત વસ્ત્ર ન રાખવાવાળા સ્થવિરકલ્પિ મુનિ लूहस्स-रूक्षस्य જેને તેલ આદિની માલીશ કરવાનુ વર્જીત હોવાથી શરીર બીલ્કુલ રૂક્ષ બની ગયેલ છે सजयस्स-सयतस्य અને જે નિરતિચાર સયમની અરાધના કરવામા તત્પર રહે છે तवस्सिणो-तपस्विन તથા અનશન આદિ તપ કરનાર હોવાથી કૃશ શરીરવાળા છે અને જે तणेसु सयमाणस्स-तृणेषु शयानस्य દર્ભાદિક તૃણોની ઉપર સુવે છે, ઉપલક્ષણથી ઉપર બેસે છે, તેમના गायविराहणा-गात्र विराधना શરીરમા તૃણસ્પર્શજન્ય પીડા થાય છે

तृणस्पर्शपीडायां मुनिना यत् कर्तव्य तद् बोधयितुमाह—

मूलम्—आयवस्स निवाएण, अउला हवइ वेयणा ।
एवं नच्चा न सेवंति, तंतुजं तणतज्जिया ॥३५॥

छाया—आतपस्य निपातेन, अतुला भवति वेदना ।
एव ज्ञात्वा न सेवन्ते, तन्तुज तृणतर्जिताः ॥ ३५ ॥

टीका—'आयवस्स' इत्यादि ।

भावार्थ—अचेलक पद से यहा स्थविरकल्पिक को भी जो अचेलक कहा है वह इसी अभिप्राय से कि वे शास्त्रमर्यादा के अनुसार ही वस्त्र रखते हैं, उससे अधिक नही आगम में स्थविरकल्पिक के लिये अल्पमूल्य वाले प्रमाणोपेन वस्त्रों का रखना मर्यादित है उनको ही ये धारण करते हैं। अतः इस अवस्था मे भी ये अचेलक ही माने जाते है, इस विषय का विशेपरूप से खुलासा छठे अचेलक परीपह के प्रकरण मे किया जा चुका है। मुनि को तैलादिक की मालिश करना वर्जित है। तथा ये तपश्चर्या करते रहते हैं, इसलिये इनका शरीर रूक्ष हो जाता है। रूक्ष शरीर में खून अल्प होने से तृणस्पर्श आदि की वेदना अधिक होती है, अतः ऐसी अवस्था मे साधु का कर्तव्य है कि वह उस वेदना को समभाव से सहन करे ॥ ३४ ॥

जब तृणस्पर्श से पीडा हो तब मुनि को क्या करना चाहिये सो कहते हैं—'आयवस्स' इत्यादि ।

ભાવાર્થ—અચેલક પદથી અહિં સ્થવિરકલ્પિકને જે અચેલક કહ્યા છે તે એવા અભિપ્રાયથી કે તે, શાસ્ત્ર મર્યાદાની અનુસારજ વસ્ત્ર રાખે છે તેનાથી અધિક નહી આગમમા સ્થવિરકલ્પિક માટે અલ્પમુલ્યવાળા પ્રમાણોપેત વસ્ત્રોને રાખવા મર્યાદિત છે, એને જ તેઓ ધારણ કરે છે આથી આ અવસ્થામા પણ તે અચેલક જ માનવામા આવે છે આ વિષયનો વિશેષરૂપથી ખુલાસો પહેલા છઠ્ઠા અચેલકપરીષહના પ્રકરણમા આપવામા આવી ગયેલ છે મુનિએ તેલ આદિનુ માલીસ કરવુ વર્જીત છે તથા તપસ્યા કરતા રહે છે આથી તેમનુ શરીર રૂક્ષ થઈ જાય છે રૂક્ષ શરીરમા લોહી ખૂબ ઓછુ હોવાથી તૃણસ્પર્શની વેદના અધિક થાય છે આથી એવી અવસ્થામા સાધુનુ કર્તવ્ય છે કે, તે વેદનાને સમભાવથી સહન કરે ॥ ૩૪ ॥

જ્યારે તૃણસ્પર્શથી પીડા થાય ત્યારે મુનિએ શુ કરવુ જોઈએ તે સૂત્રકાર કહે છે—'આયવસ્સ'–ઈત્યાદિ

टीका—'अचेलगस्स'-इत्यादि।

अचेलकस्य=सर्वथा वस्त्ररहितस्य जिनकल्पिकस्य, तथा शास्त्रमर्यादातिरिक्तवस्त्ररहितस्य स्थविरकल्पिकस्य चेत्यर्थः। आगमे हि अल्पमूल्यकाल्पवस्त्रस्य मर्यादितस्यैव धारणात् स्थविरकल्पिकोऽप्यचेलक एवास्तीति प्रागचेलकपरीषहप्रकरणे निर्णीतम्। तथा उभयविधस्य मुनेस्तृणस्पर्शपरीषहेऽन्यान्यपि कारणानि सन्तीति प्रदर्शयितुमाह—'लूहस्स'–इत्यादि। रूक्षस्य=तैलाभ्यङ्गादिवर्जनाद् अस्निग्ध शरीरस्येत्यर्थः, संयतस्य=निरतिचारसंयमाऽऽराधनतत्परस्य, तपस्विनः=तपश्चरणशीलस्य, अनशनादितपःसमाचरणात् कृशशरीरस्येत्यर्थः मुनेः, तृणेषु–दर्भादिषु तदुपरिशयानस्य उपलक्षणत्वादासीनस्य चेत्यर्थः गात्रविराधना=शरीरे तृणस्पर्शजन्या पीडा भवति ॥ ३४ ॥

अब सूत्रकार सतरहवा तृणस्पर्शपरीषहजय का विवेचन करते हैं–

'अचेलगस्स' इत्यादि।

अन्वयार्थ—(अचेलगस्स–अचेलकस्य) सर्वथा वस्त्ररहित जिनकल्पिक, तथा शास्त्र की मर्यादा के अतिरिक्त वस्त्र नहीं रखने वाले स्थविरकल्पिक मुनि के (लूहस्स–रूक्षस्य) कि जिन का तेल आदि की मालिश करना वर्जित होने से शरीर बिलकुल रूक्ष हो रहा है, एव (संजयस्स–संयतस्य) जो निरतिचार संयमकी आराधना करने में तत्पर रहते हैं, तथा (तवस्सिणो–तपस्विन) अनशन आदि तपों के करनेवाले होने से कृश शरीर वाले है, और जो (तणेसु सयमाणस्स–तृणेषु शयानस्य) दर्भादिक तृणों के ऊपर सोते है उपलक्षण से उपर बैठते हैं उनके (गायविराहणा–गात्रविराधना) शरीर में तृणस्पर्शजन्य पीड़ा होती है।

હવે સૂત્રકાર સત્તરમા તૃણસ્પર્શ પરીષહ જીતવાનુ વર્ણન કરે છે

'अचेलगस्स'–ઇત્યાદિ

અન્વયાર્થ—अचेलगस्स–अचेलकस्य સર્વથા વસ્ત્ર રહિત જીનકલ્પિક, તથા શાસ્ત્રની મર્યાદાથી અતિરિક્ત વસ્ત્ર ન રાખવાવાળા સ્થવિરકલ્પિ મુનિ लूहस्स–रूक्षस्य જેને તેલ આદિની માલીશ કરવાનુ વર્જીત હોવાથી શરીર બીલ્કુલ રૂક્ષ બની ગયેલ છે संजयस्स–संयतस्य અને જે નિરતિચાર સયમની આરાધના કરવામા તત્પર રહે છે तवस्सिणो–तपस्विन તથા અનશન આદિ તપ કરનાર હોવાથી કૃશ શરીરવાળા છે અને જે तणेसु सयमाणस्स–तृणेषु शयानस्य દર્ભાદિક તૃણોની ઉપર સુવે છે, ઉપલક્ષણથી ઉપર બેસે છે, તેમના गायविहारणा–गात्र विराधना શરીરમા તૃણસ્પર્શજન્ય પીડા થાય છે

क्रिया सर्वदा सोपयोगाऽल्पा च भवतीत्यागन्तुकद्वीन्द्रियादिजीवाना विराधना न सभवत्यतस्ते वस्त्र न सेवन्ते। स्थविरकल्पिकास्तु सापेक्षसयमिनो भवन्त्यतस्ते तानि दर्भादीनि तृणानि भूमावास्तीर्य तत्रागन्तुककुन्थुपिपीलिकादिजन्तुविराधना निवारणाय प्रान्तभागेषु वेष्टन यथा स्यात्तथा तदुपरि सस्तारक निधाय शेरते, आसते च। एव यः कठोरकुशदर्भादितृणसस्पर्श सम्यक् सहते तेन मुनिना तृणस्पर्शपरीषहो विजितो भवति।

अत्र दृष्टान्तः प्रदर्श्यते—

श्रावस्तीनगर्या जितशत्रुनृपस्य भद्रनामकः पुत्र आसीत्। स चैकदा पद्मनामकाचार्यस्य समीपे धर्म श्रुत्वा प्रव्रजित.। क्रमाद् बहुश्रुतो भूत्वाऽन्यदा कदाचि-

---

उनके शरीर की हलनचलन आदि क्रिया उपयोगपूर्वक तथा अल्प होती है इससे उनके आगन्तुक द्वीन्द्रियादिक जीवों की विराधना का प्राय. सभव नहीं है इसलिये वे वस्त्र का सेवन नहीं करते हैं। स्थविरकल्पिकमुनि प्रायः ऐसे न होने से दर्भादिक तृणो को भूमि पर बिछा कर उसमें आगन्तुक कुन्थु पिपीलिका आदि जन्तुओं की विराधना निवारण करने के लिये प्रान्त भागों में वेष्टन जिस प्रकार हो जाय इस रूप से उस के ऊपर सस्तारक बिछाकर सोते हैं और बैठते हैं। इस प्रकार जो कठोर कुशदर्भादिक तृणस्पर्श को अच्छी तरह सहन करता है वह मुनि तृणस्पर्शपरीषह का विजेता कहलाता है।

दृष्टान्त—श्रावस्ती नगरी मे जितशत्रु नाम के राजा का भद्र नाम का एक पुत्र था। पद्मनामक आचार्य के पास उसने एक समय धर्म का उपदेश सुनकर दीक्षा धारण करली। क्रम से आगमों का

ચલન આદિ ક્રિયા ઉપયોગ પુરતી અને અલ્પ હોય છે તેનાથી આવનાર દ્વિઇન્દ્રિયાદિક જીવોની વિરાધના થવાનો સભવ નથી આ માટે તે વસ્ત્રનુ સેવન કરતા નથી સ્થવિરકલ્પિક મુનિ એવા ન હોવાથી દર્ભાદિક તૃણોને ભૂમિ ઉપર બીછાવી તેમા આવવાવાળા કથવા, પીપીલીકા, આદિ જતુઓની વિરાધનાનુ નિવારણ કરવા માટે પ્રાન્ત ભાગોમા કાપા ન પડે તે માટે તેના ઉપર વસ્ત્ર બિછાવીને સુવે છે અને બેસે છે આ પ્રકારે જે કઠોર કુશ–દર્ભાદિ તૃણસ્પર્શને સારી રીતે સહન કરે છે તે મુનિ તૃણસ્પર્શપરીષહના વિજેતા કહેવાય છે

દૃષ્ટાત—શ્રાવસ્તી નગરીમા જીતશત્રુ નામના રાજાને ભદ્ર નામનો પુત્ર હતો પદ્મ નામના આચાર્યની પાસે તેણે એક સમય ધર્મનો ઉપદેશ સાભળી દીક્ષા ધારણ કરી લીધી ક્રમથી આગમોનો અભ્યાસ કરી જ્યારે તે બહુશ્રુત

आतपस्य=घर्मस्य निपातेन=सपातेन, अतुला=महती दुःसहा वेदना भवति, आतपोत्पन्नस्वेदक्लेदवशात् तृणक्षते क्षारसेचनेन समुत्पन्ना वेदनेव वेदना भवतीति भावः। एवम्=अनेन प्रकारेण ज्ञात्वाऽपि तृणतर्जिता=दर्भादितृणक्षता मुनयः तन्तुज-सूत्रनिर्मित कार्पासिकम्, उर्णातन्तुनिर्मित कम्बलादिक वा वस्त्रम्=आच्छादनवस्त्र न सेवन्ते।

अथ भावः-शयने आसने च शुषिरवर्जिततृणस्य दर्भादेः परिभोगोऽनुज्ञातो जिनकल्पिकाना स्थविरकल्पिकाना च। तत्र जिनकल्पिकाना मुनीना दृढसहनन-पूर्वगतज्ञान - तीक्ष्णोपयोगनिद्राल्पत्वाद्यनेकप्रसरगुणसम्पन्नत्वेन स्पन्दनचलनादि

अन्वयार्थ—(आयवस्स - आतपस्य) घाम-धूप के (निवाएण-निपातेन) पड़ने से जो शरीर में पसीना आता है, वह पसीना तृण-क्षत अर्थात् शरीर में तृण के चुभने से उत्पन्न हुए घाव में लगता है, तब (अउला वेयणा हवइ-अतुला वेदना भवति) महावेदना होती है। (एव नच्चा-एव ज्ञात्वा) ऐसी वेदना का अनुभव करके भी (तणतज्जिया-तृणतर्जिताः) दर्भादिजन्य घाव वाले मुनि (ततुज-तन्तुजम्) ऊर्णादिक तन्तुओं से निर्मित कम्बलादिक तथा कपास से निर्मित वस्त्रादिकरूप आच्छादन वस्त्र का सेवन नहीं करते है।

इसका भाव यह है—शयन और आसन में निश्छिद्र दर्भादिक तृणों का परिभोग जिनकल्पिक तथा स्थविरकल्पिक दोनों के लिये अनुज्ञात है। जिस में जिनकल्पी मुनि दृढसहनन, पूर्वो का ज्ञान, तीक्ष्ण उपयोग तथा अल्पनिद्रा आदि अनेक प्रखर गुणवाले होने से

અન્વયાર્થ—आयवस्स—आतपस्य ધામ તડકાના निवाएण—निपातेन પડવાથી શરીરમા જે પરસેવો આવે છે તે પરસેવો તૃણક્ષત અર્થાત્ શરીરમા તૃણના સ્પર્શથી ઉત્પન્ન થયેલા ઘાવમા લાગે છે ત્યારે अउला वेयणा हवई—अतुला वेदना भवति ભારે વેદના થાય છે एव नच्चा—एव ज्ञात्वा એવી વેદનાનો અનુભવ કરીને પણ तणतज्जिया—तृणतर्जिता દર્ભાદિજન્ય ઘાવ વાળા મુનિએ त तुज—तन्तुजम् ઉનના તાતણાઓથી બનાવેલ કમ્બલ આદિ તથા કપાસથી બનાવેલ વસ્ત્રાદિકનુ આચ્છાદન ન કરવુ જોઈએ

એનો ભાવ આ પ્રમાણે છે, શયન અને આસનમા છિદ્રો વગરના દર્ભ આદિ ખડનો પરિભોગ જીનકલ્પિક તથા સ્થવિરકલ્પિક બન્નેને માટે અનુજ્ઞાત છે, જેમા જીનકલ્પિ મુનિ તેને દઢતાથી સહન કરીને, પૂર્વનુ જ્ઞાન, તીક્ષ્ણ ઉપયોગ, તથા અલ્પનિદ્રા આદિ પ્રખર ગુણવાળા હોવાથી તેના શરીરનુ હલન

शरीरे प्रत्येकावयवस्य मासे विदीर्यमाणेऽपि क्षोभवर्जितः शान्तरसनिमग्नो महामुनिः क्षमानिधिः कलुषध्यानमकुर्वाणः समाधिभावेन प्रबलामुज्ज्वलां दुःसहां घोरातिघोरवेदनां सहते स्म। इत्थं तृणस्पर्शपरीषहं विजित्य क्षपकश्रेणिमारुह्य केवली भूत्वा शिवपदं प्राप। एवमन्यैरपि मुनिभिस्तृणस्पर्शपरीषहः सोढव्यः ॥ ३५ ॥

अथाष्टादशं जल्लपरीषहजयमाह—

मूलम्—किलिंण्णगाए मेहावी, पकेंण वं रएंण वा।
घिंसु वा परिंतावेणं, सांय नो परिदेवेए ॥३६॥

छाया—क्लिन्नगात्रः मेधावी, पङ्केन वा रजसा वा।
ग्रीष्मे वा परितापेन, सातं नो परिदेवयेत् ॥ ३६ ॥

टीका—'किलिण्णगाए' इत्यादि।

मेधावी=स्नानपरित्यागमर्यादावर्ती मुनिः, ग्रीष्मे, वा शब्दात्—शरदि,

---

मास क्षारजल से विदीर्ण होने पर भी क्षोभ से वर्जित एवं शांत रस में निमग्न, ऐसे उन क्षमा के निधि मुनिराज ने कलुषध्यान नहीं करते हुए समाधिभाव से उस घोरातिघोर प्रबल दुःसह वेदना को सहन किया। इस प्रकार उन्हों ने तृणस्पर्शपरीषह को जीतकर अन्त मे क्षपकश्रेणी पर आरोहण करके केवलज्ञान की प्राप्ति से शिवपद प्राप्त कर लिया। इसी तरह अन्य मुनियों को भी तृणस्पर्शपरीषह सहन करना चाहिये ॥ ३५ ॥

अब अठारवें जल्लपरीषह को जीतने के लिये सूत्रकार कहते है—

'किलिण्णगाए' इत्यादि।

अन्वयार्थ—(मेहावी - मेधावी) स्नानपरित्यागरूप मर्यादा मे रहने वाला मुनि (घिंसु—ग्रीष्मे) ग्रीष्मकाल मे (वा—वा) तथा शरत्काल

ખારા પાણીથી વિદીર્ણ થવાથી, ક્ષોભથી વર્જીત અને શાંત રસમા નિમગ્ન એવા તે ક્ષમાનિધિ મુનિરાજે કલુષભાવ ન રાખતા સમાધીભાવથી એ ઘોર અતિ ઘોર દુસહ વેદનાને સહન કરી આ પ્રકારે તેઓએ તૃણસ્પર્શપરીષહને જીતીને અંતમા ક્ષપકશ્રેણી પર ચડીને કેવળજ્ઞાનની પ્રાપ્તિથી શિવપદ પ્રાપ્ત કરી લીધુ આ રીતે અન્ય મુનિરાજોએ તૃણસ્પર્શપરીષહ સહન કરવો જોઈએ ॥૩૫॥

હવે અઢારમો જલ્લમલ્લપરીષહ જીતવા માટે સૂત્રકાર કહે છે—

'किलिण्णगाए' ઇત્યાદિ

અન્વયાર્થ—મેહાવી-મેધાવી સ્નાન પરિત્યાગરૂપ મર્યાદામા રહેવાવાળા મુનિ ઘિંસુ-

देकाकिविहारप्रतिमा प्रतिपन्नः सन्नऽप्रतिबद्धविहार विहरति स्म । स चैकदा विहरन् क्वापि राज्यान्तरे गतः । राजपुरुषाः "हेरिकोऽय "–मितिज्ञात्वा त गृहीत्वा पप्रच्छुः–ब्रूहि कस्त्व ? केन गुप्तचारत्वाय प्रहितोऽसि ? । स भद्रमुनिः प्रतिमाधारित्वात् किमपि नोत्तर ददौ । ततस्ते कुपितास्त भद्रमुनि क्षुरेण तक्षयित्वा असिधारातुल्यैः क्षुरधारातुल्यैः कुन्ताग्रतुल्यैस्तीक्ष्णधारैर्दर्भैर्गाढमावेष्टय क्षारवर्तितं कृत्वा, गर्ते निपात्य स्वस्थान गतवन्तः । अतितीक्ष्णाग्रैः कुशैर्विध्यमाने क्षारजलैश्च

अभ्यास कर जब वह बहुश्रुत हो गया तब उसने एकाकिविहार प्रतिमा अगीकार कर अप्रतिबद्ध विहार करना प्रारभ कर दिया । एक दिन की बात है कि ये मुनिराज विहार करतेर दूसरे किसी राज्य में जा पहुँचे । राजपुरुषों ने उन्हें " यह कहीं का गुप्तचर है " ऐसा समझकर पकड़ लिया, और पूछने लगे–कहो कौन हो? किसने तुम्हें खुफिया पुलिस के बतौर यहा भेजा है । राजपुरुषों की यह बात सुनकर प्रतिमा धारी होने से मुनिराज ने कुछ भी उत्तर नहीं दिया । मुनिराज की इस मौन परिस्थितिका अवलोकन कर वे सब के सब उन पर बहुत अधिक कुपित हुए । उन्हो ने प्रकृतिभद्र उन मुनिराज को प्रथम क्षुरा से घायल कर पश्चात् तलवार की धार के समान, क्षुरा की धार के समान, एव भाले की नोक के समान तीक्ष्ण अनीवाले दर्भो से गाढ वेष्टित करके और ऊपर से नमक मिला हुआ जल छिडककरके एक खड्डे में उनको डाल दिया, और वे सब के सब अपनेर स्थान पर चले गये। अति तीक्ष्ण अनीवाले कुशों से वींधे गये शरीर का प्रत्येक अवयवगत

બની ગયા ત્યારે તેમણે એકાકી વિહાર પ્રતિમા અગિકાર કરી, અપ્રતિબદ્ધ વિહાર કરવાનો પ્રારભ કર્યો એક દિવસની વાત છે કે, આ મુનિરાજ વિહાર કરતા કરતા બીજા કોઈ રાજ્યમા જઈ પહોચ્યા રાજપુરૂષોએ તેને " આ કોઈ રાજ્યનો ગુપ્તચર છે " એમ સમજીને પકડી લીધા અને એને પુછવા લાગ્યા કહો તમે કોણ છો? કોણે તમને ગુપ્ત બાતમીદાર તરીકે અહિ મોકલેલ છે? રાજ પુરૂષોની એ વાત સાભળી પ્રતિમા ધારી હોવાથી મુનિરાજે કાઈ પણ ઉત્તર ન આપ્યો મુનિરાજની આ મૌન પરિસ્થીતિ જોઈ સઘળા તેના ઉપર ખૂબ જ ક્રોધિત બન્યા તેઓએ પ્રકૃતિભદ્ર તે મુનિરાજને પ્રથમ છરાથી ઘાયલ કરી પછી તરવારની ધાર જેવા, છરાની ધાર જેવા, અને ભાલાની અણી જેવા તીક્ષ્ણ અણીવાળા દર્ભોથી ગાઢ વ્યથિત કરીને ઉપરથી મીઠાનુ પાણી છાટી એક ખાડામા નાખી દીધા અને બધા રાજપુરૂષો પોત પોતાને સ્થાને ચાલ્યા ગયા અતિ તીક્ષ્ણ અણીવાળા દર્ભના પાનથી વીધાયેલા શરીરના પ્રત્યેક અવયવમાથી માસ,

मूलम्—वेएज्ज निज्जरापेही, आरियं धम्मणुत्तरं ।
जाव सरीरभेओत्ति, जल्लं काएण धारए ॥३७॥

छाया—वेदयेत् निर्जरापेक्षी, आर्यं धर्मम् अनुत्तरम् ।
यावत् शरीरभेदः, इति जल्लं कायेन धारयेत् ।

टीका—'वेएज्ज' इत्यादि ।

निर्जरापेक्षी=आत्यन्तिककर्मक्षयाभिलाषी मुनिः, आर्यं=हेयोपादेयस्वरूपनिरूपकम्, अनुत्तरं=न विद्यते उत्तरम्–उत्कृष्टं यस्मात् सोऽनुत्तरस्तं सर्वोत्तममित्यर्थः। धर्मं=श्रुतचारित्ररूपं प्राप्तः इति शेषः । वेदयेत्–सक्रमात् जल्लजनितं दुःखं सहेत । इममर्थं विशदीकुर्वन् प्राह—'जाव सरीरभेओ' इत्यादि । इति=अतो हेतोः–यावत्–यावताकालेन शरीरभेदः=देहपातः स्यात्, तावत्कालपर्यन्तं, जल्लं=मलं, कायेन=शरीरेण धारयेत् ।

करे कि–"हा ! इस मेल के निवारण से मुझे साता अर्थात् सुख का अनुभव कब और कैसे होगा?" इस प्रकार विलाप न करे ॥ ३६ ॥

'वेएज्ज' इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(निज्जरापेही–निर्जरापेक्षी) आत्यन्तिक रूप से कर्मों के क्षयका अभिलाषी मुनि (आरियं–आर्यम्) हेय एवं उपादेय के स्वरूप का निरूपक (अणुत्तरं–अनुत्तरम्) सर्वोत्कृष्ट–जिससे श्रेष्ठ और कोई दूसरा नहीं है–सर्वोत्तम ऐसे (धम्म–धर्मम्) श्रुतचरित्ररूप धर्म को प्राप्त कर (वेएज्ज–वेदयेत्) मेल के दुःख को सहन करे। उसका कर्तव्य है कि (जाव शरीरभेओत्ति–यावत् शरीरभेद इति) जब तक शरीर का भेद नहीं होता है–मृत्यु द्वारा शरीर का वियोग नहीं

परीषहजय छे साधु स्वप्नामां पण सुखनो अनुभव क्यारे अने केम थशे. आ प्रकारनो विलाप न करे ॥ ३६ ॥

'वेएज्ज'–इत्यादि

अन्वयार्थ—निज्जरापेही–निर्जरापेक्षी आत्यंतिक रूपथी कर्मोनो क्षय करवाना अभिलाषी मुनि आरियं–आर्यम् हेय अने उपादेयना स्वरूपना निरूपक अणुत्तरं–अनुत्तरम् सर्वोत्कृष्ट जेनाथी श्रेष्ठ बीजो कोइ नथी सर्वोत्तम एवा धम्म-धर्म श्रुतचारित्ररूप धर्मने प्राप्त करी वेएज्ज–वेदयेत् मलना दुःखने सहन करे तेनु, कर्तव्य छे के जाव शरीरभेओत्ति–यावत् शरीरभेद इति ज्यां सुधी शरीरनो भेद नथी थतो–मृत्यु द्वारा शरीरनो वियोग थतो नथी त्यां सुधी

वर्षासु वा, परितापेन=उष्णस्पर्शेन, हेत्वर्थे तृतीया । पङ्केन वा=प्रस्वेदादार्द्रीभूतेन मलेन वा, रजसा वा=परिशुष्य काठिन्य प्राप्तेन मलेन वा, यद्वा–रजसा=धूल्या, क्लिन्नगात्रः=व्याप्तदेहः, सन् सातं=सुख समाश्रित्य न परिदेवयेत्–"हा ! मम–मलापगमः कथ कदा वा भविष्यती" – ति कृत्वा न विलपेत्, विलापं न कुर्यादिति भावः ॥ ३६ ॥

मे और वर्षाकाल मे (परितावेण–परितापेन) उष्णस्पर्श द्वारा आये हुए (पकेण व–पङ्केन वा) प्रस्वेद द्वारा गीले हुए मैल से (रएण वा–रजसा वा) या पसीने में ससक्त धूलि से (किलिण्णगाए–क्लिन्नगात्र) व्याप्त शरीर होने पर भी (साय नो परिदेवए–सात नो परिदेवयेत्) "हा मेरे इस मैल का निवारण केसे और कब होगा" ऐसा विचार कर विलाप नही करे। किन्तु उस हालत में उस परीषह को अच्छी तरह सहन करे, इसका नाम जल्लपरीषह जय है।

भावार्थ—ग्रीष्मकाल मे या वर्षाकाल में अधिक गर्मी पड़ने से शरीर मे अधिक पसीना आया करता है। उससे शारीरिक मैल ढीला पड जाता है। रगडने से वह चिपका हुआ मैल शरीर से अलग हो जाता है। पुन उसी स्थान पर उड़ी हुई रज आकर लग जाती है। उससे शरीर में आकुलता होती रहती है। इस आकुलता से न घबरा कर जो मुनि उस मैल से ससक्त होने का परीषह सहन करते हैं उसीका नाम जल्लपरीषहजय है। साधु स्वप्न मे भी यह विचार न

ग्रीष्मे ઉનાળાની ઋતુમા તથા वा–वा શરદકાળ અને વર્ષાકાળમા परितावेण–परितापेन ઉષ્ણુસ્પર્શ દ્વારા આવેલા पकेण व–पङ्केन वा પરસેવા દ્વારા પલળેલા મેલથી रएण वा–रजसा वा અગર પરસેવામા ભળેલ ધૂળથી किलिण्णगाए–क्लिन्नगात्र વ્યાપ્ત શરીર બનવા છતા પણ साय नो परिदेवए–सात नो परिदेवयेत् મારા આ મેલનુ નિવારણ કેમ અને ક્યારે થશે" એવા વિચાર કરી વિલાપ ન કરે પરતુ તેવી હાલતમા તે પરીષહને સારી રીતે સહન કરે તેનુ નામ જલ્લમલ્લ પરિષહ જય છે

ભાવાર્થ—ગ્રીષ્મકાળમા યા વર્ષાકાળમા અધિક ગરમી પડવાથી શરીરમા અધિક પરસેવા વળે છે તેનાથી શરીર ઉપરના મેલ ઢીલા પડે છે ચાળવાથી તે ચાટેલ મેલ શરીરથી છુટા પડે છે ફરી એજ સ્થળે ઉડતી રજ આવીને ચાટે છે તેનાથી શરીરમા આકુળતા થતી રહે છે આથી એ આકુળતાથી ન ગભરાતા જે મુનિ તે મેલના સ સક્તપરીષહ સહન કરે છે એનુ નામ જલ્લમલ્લ

अन्यच्च—अत्यन्तमलिनो देहो, देही चात्यन्तनिर्मलः ।
उभयोरन्तर ज्ञात्वा, कस्य शौच विधीयते ॥ २ ॥ इति ।

अत्यन्तमलिनो देहो, देही चात्यन्तनिर्मलः ।
उभयोरन्तर ज्ञात्वा, कस्य शौच विधीयते ॥ २ ॥

क्यों कि मातापिता के रजवीर्य से यह शरीर अपवित्र ही स्वभावत. उत्पन्न हुआ है । जब कारण स्वय अशुचिस्वरूप है तो उसका कार्यरूप यह शरीर शुचि कैसे हो सकता है । प्याज को या लहसुन को क्षीरसमुद्र के जल से प्रक्षालित करने पर भी जैसे उसमें निर्गन्धता नहीं आ सकती है उसी प्रकार हजारो वार स्नान करने पर भी इस अपवित्र शरीर मे भी निर्मलता-शुचिता नहीं आ सकती है, क्यों कि यह निरन्तर नौ द्वारो से मल को वहाता ही रहता है । देह का जव स्वभाव ऐसा है तो फिर इसकी शुचिविधायक साधन ही यहां कौन से एकत्रित किये जा सकते हैं । जो मैं हू वह तो पवित्र हूं अत्यत निर्मल हू । जिस प्रकार वस्तुस्थिति से विचार करने पर शौचालय में रहा हुआ आकाश अपवित्र न हो सकता है उसी प्रकार इस अपवित्र देह मे निवास करने वाला यह आत्मा भी अपवित्र नहीं होता है, वह तो सदा अत्यन्त निर्मल है । इस प्रकार शरीर और आत्मामें अन्तर जानकर ज्ञानी सदा ऐसा विचार करता रहे की मैं अव

अत्यतमलिनो देहो, देही चात्यन्तनिर्मलः ।
उभयोरन्तर ज्ञात्वा, कस्य शौच विधीयते ॥ २ ॥

કેમકે, માતા પિતાના રજવિર્યથી આ શરીર અપવિત્ર જ સ્વભાવત ઉત્પન્ન થયેલ છે જ્યારે કારણ સ્વય અશુચિ સ્વરૂપ છે તો તેના કાર્ય રૂપ આ શરીર શુચિરૂપ કઈ રીતે ગણાય, ડુગળીને અથવા લસણુને સમુદ્રના પાણીથી ધોવાથી પણ તેમા નિર્ગ ધતા આવી શકતી નથી તેવી રીતે હજારો વાર સ્નાન કરવા છતા પણ આ અપવિત્ર શરીરમા નિર્મળતા-શુચિતા આવતી નથી કેમકે, આ શરીર નિરતર નવ દ્વારોથી મળને બહાર કાઢયા જ કરે છે દેહનો જ્યારે સ્વભાવ એવો છે તો પછી એના શુચિ વિધાયક સાધન જ ક્યાથી મેળવી શકાય જે હુ છુ તે તો સદા પવિત્ર જ છુ, અત્યત નિર્મળ છુ, જે પ્રકારથી વસ્તુ સ્થિતિનો વિચાર કરવા છતા, શૌચાલયમા રહેલુ આકાશ અપવિત્ર બની શકતુ નથી તેવીજ રીતે દેહમા નિવાસ કરવાવાળો આ આત્મા પણ અપવિત્ર હો તો નથી તે તો સદા નિર્મળ જ છે આ પ્રકારે શરીર અને આત્મામા અતર જાણી જ્ઞાની એવો સદા

दृश्यन्ते हि केचिद् दावानलदग्धस्थाणुवत् कालवर्णाः शीतवातादिभिरुपद्रुता धूलिव्याप्ता मलिनदेहा मनुष्याः। तेषामकामनिर्जरया नास्ति कश्चिद् गुणः, मम तु मलधारणेन महान् गुणः, इति मत्वा मलापनयनाय स्नानाद्यभिलापमपि न कदाचित् कुर्यादित्यर्थः। उक्तञ्च—

न शक्य निर्मलीकर्तुं गात्रं स्नानशतैरपि।
अश्रान्तमिव स्रोतोभि,-र्नवभिर्मलमुद्गिरत्॥ १॥

होता है तब तक वह (काएण-कायेन) शरीर से (जल्ल धारए-जल्लं धारयेत्) मेल को धारे। उसे यह विचार करते रहना चाहिये कि इस ससार मे ऐसे अनेक प्राणी-मनुष्य देखे जाते हैं। जो दावानल से दग्ध स्थाणु की तरह बिलकुल कृष्णवर्ण होते हैं। उनका शरीर शीतवात आदि से सदा पीडित होता रहता है। धूलि से व्याप्त होने के कारण अत्यन्त मलिन होता है। परन्तु फिर भी इनको इसकी चिन्ता नहीं होती है। अकाम निर्जरा से इनको इतना सब कुछ सहन करने पर भी कोई लाभ नहीं। मेरे लिये तो इस मैल धारण करने से महान् लाभ है, अतः इसके दूर करने के लिये मुझे स्नान आदि सावद्यक्रियाओं की अभिलाषा स्वप्न तक मे भी नही करनी चाहिये। कहा भी है—

न शक्य निर्मलीकर्तुं, गात्र स्नानशतैरपि।
अश्रान्तमिव स्रोतोभि,-र्नवभिर्मलमुद्गिरत्॥ १॥

काएण-कायेन તે શરીરથી जल्ल धारए-जल्ल धारयेत् મેલને રાખે તેણે એ વિચાર કરતા રહેવુ જોઇએ કે, આ સસારમા એવા અનેક પ્રાણી, મનુષ્ય દેખવામા આવે છે જે દાવાનળથી દગ્ધ ઠાણુની જેવા તદ્દન કાળા સ્વરૂપના જ હોય છે તેનુ શરીર શીત, વાત આદિથી સદા પીડિત રહે છે ધૂળથી ભરેલુ હોવાને કારણે અત્યત મલીન હોય છે, છતા પણ એમને એની ચિંતા હોતી નથી અકામનિર્જરાથી એમને એટલુ બધુ સહન કરવા છતા પણ કોઈ લાભ નથી મારા માટે તો આ મેલનો પરીષહ સહન કરવાથી મહાન લાભ છે, આથી તેને દૂર કરવા માટે મારે સ્નાન આદિ સાવદ્યક્રિયાઓની અભિલાષા સ્વપ્ને પણ ન કરવી જોઇએ કહ્યુ પણ છે—

न शक्य निर्मलीकर्तुं, गात्र स्नानशतैरपि।
अश्रान्तमिव स्रोतोभि,-र्नवभिर्मलमुद्गिरत्॥ १॥

मुनिनिन्दया दुष्कर्म बद्धवान्। कालमासे काल कृत्वा श्रावकत्वात् सौधर्मे कल्पे देवत्व प्राप्तवान्। ततश्च्युतश्चासौ कौशाम्बीनगरे इभ्यस्य वसुचन्द्रश्रेष्ठिनः पुत्रोऽभवत्। स श्रेष्ठिपुत्रो विशुद्धमतिनाम्ना प्रसिद्धो जातः।

स चैकदा विशाखाचार्यसमीपे धर्मं श्रुत्वा प्रव्रजितः। अन्यदा कदाचित् तस्य विशुद्धमतिमुनेः पूर्वभवकृतमलिनमुनिनिन्दोपार्जितकर्मोदयाद् देहेऽतिदुर्गन्धः समुत्पन्नः। शटितसर्पादिमृतकगन्धादप्यधिक विशुद्धमतिमुनिदेहभव दुर्गन्ध कोऽपि सोढु नाशकत्। सर्वो लोकस्तद्वपुःस्पृष्टवायुनाऽपि व्याकुलीकृतः सन्नितस्ततः पलायते।

कारण मैल से भरा रहता है। फिर भी ये लोग अपने को बहुत ऊँचा समझते रहते हैं और इधर से उधर भटकते रहते हैं। इस प्रकार मुनि की निंदा से उसने गाढ़ दुष्कर्म का बंध कर लिया, और श्रावक होने की वजह से वह मर कर सौधर्म देवलोक मे देवपर्याय से उत्पन्न हुवा। वहा से च्यवकर यह कौशाम्बी नगरी मे वसुचद्र नामक इभ्य-शेठ का पुत्र हुआ। उसका नाम विशुद्धमति रक्खा गया।

एक दिनकी बात है कि विशुद्धमति ने विशाखाचार्य के पास धर्म श्रवणकर दीक्षा ले ली। कालान्तरमें विशुद्धमति मुनिके शरीरमें सुनद वणिक्के भवमें की गई मुनिनिन्दासे उपार्जित पापकर्म के उदय से अति दुर्गन्ध आने लगी। सडे हुए साप आदिकी जैसी दुर्गन्ध होती है उससे भी अधिक दुर्गन्ध इनके शरीर की थी, अतः उस दुर्गन्ध को सहन करने के लिये कोई भी समर्थ नहीं हुआ। उसके शरीर को स्पर्शकर जो वायु आता था लोग उस वायु से भी घबरा जाते थे।

પણ આ લોકો પોતાને ખૂબજ ઉચા સમજે છે અને અહી તહી ભટકતા રહે છે આ પ્રકારની મુનિની નિદાથી તેણે ગાઢ દુષ્કર્મનો બધ કરી લીધો અને શ્રાવક હોવાના કારણે તે મરીને સૌધર્મ દેવલોકમા દેવ પર્યાયથી ઉત્પન્ન થયો ત્યાથી ચવીને તે કોશામ્બી નગરીના વસુચદ્ર નામના ઇભ્ય-શેઠનો પુત્ર થયો તેનુ નામ વિશુદ્ધમતિ રાખવામા આવ્યુ

એક દિવસની વાત છે કે, વિશુદ્ધમતિએ વિશાખાચાર્યની પાસે ધર્મ શ્રવણ કરી દીક્ષા લઈ લીધી કાળાન્તરમા વિશુદ્ધમતિ મુનિના શરીરમા સુનદ વણીકના ભવમા કરાયેલ મુનિ નિદાથી ઉપાર્જન કરેલ પાપકર્મના ઉદયથી અતિ દુર્ગંધ આવવા લાગી સડેલા સર્પ વગેરેની જે દુર્ગંધ આવે છે તેનાથી પણ અધિક દુર્ગંધ તેના શરીરની હતી આથી એ દુર્ગંધને સહન કરવા કોઈ સમર્થ ન બન્યુ, તેના શરીરને સ્પર્શ કરીને જે પવન આવતો તે પવનથી પણ લોકો

अत्र दृष्टान्तः प्रदर्श्यते—

चम्पानगर्यां सुनन्दनामा धनाढ्यो वणिक् श्रावक आसीत्। स बहुविधपण्यैर्व्यवहारकरणेन जाताभिमानो विवेकरहितः कदाचिदेकदा साधुं दृष्ट्वा निन्दति स्म–अहो! शरीरसंस्कारवर्जिताः अभद्रवेषा धूलिधूसरा घर्मादिसमुत्पन्नमलापनयनेन मलिनशरीराः पुनरपि स्ववेषं भव्यमेव मन्यमाना विहरन्ति। स चैव

स्नानादिक से किसकी शुचि करूँ? जिस शरीरकी शुचि इन स्नानादि क्रियाओ से करना चाहता हूं वह तो स्वभाव से ही अपवित्र है, तथा आत्मा पवित्र होने से उसकी शुचि करने का प्रयास व्यर्थ है। ऐसा समझकर साधु जल्लपरीषह को सहन करे।

दृष्टान्त—चपानगरी में सुनद नामका एक धनाढय वैश्य श्रावक रहता था। इसका व्यापार खुब चलता था। अनेक चीजों का रोजगार यह किया करता था। इससे दुकानदारी मे इसको अधिक लाभ होता था, इसलिये इसे अपनी दुकानदारी का बहुत कुछ अभिमान था। विवेक से रहित होने के कारण एक दिन की बात है कि इसने किसी एक साधु को देखकर उसकी भारी निंदा की। कहने लगा–देखो तो सही ये शरीर के सस्कार से बिलकुल वर्जित रहते हैं, इनका वेष भी भद्रपुरुषों जैसा नहीं होता है, शरीर पर तो इनके धूल चढ़ी रहती है। ये नहाते धोते नही है। रात दिन पसीना आते रहनेसे कपडे भी इनके बुरी तरह से दुर्गन्ध देने लगते हैं। शरीर भी पसीने से तर हो जाने के

વિચાર કરતો રહે કે, હુ હવે સ્નાન આદિથી કેની શુદ્ધિ કરૂ ? જેની શુદ્ધિ આવી સ્નાનાદિક ક્રિયાઓથી કરવા ચાહુ છુ તે તો સ્વભાવથી જ અપવિત્ર છે તથા આત્મા પવિત્ર હોવાથી એની શુચિ કરવાનો પ્રયાસ વ્યર્થ છે એવુ સમજીને સાધુ જળપરીષહને સહન કરે

દૃષ્ટાત—ચ પાનગરીમા સુનદ નામનો એક ધનાઢય વૈશ્ય-શ્રાવક રહેતો હતો તેનો વેપાર ખૂબ ચાલતો હતો અનેક ચીજોનો રોજગાર તે કરતો હતો. તેનાથી દુકાનદારીમા તેને અધિક લાભ થતો હતો તેને પોતાની દુકાનદારીનુ ઘણુ અભિમાન હતુ વિવેકથી રહિત હોવાના કારણે એક દિવસની વાત છે કે, તેણે કોઈ એક સાધુને જોઇને તેની ખૂબ નિંદા કરી, કહેવા લાગ્યો કે, જુઓ તો ખરા! આ શરીરના સસ્કારથી તદ્દન વર્જીત રહે છે તેનો વેષ પણ ભદ્ર પુરૂષો જેવો નથી શરીર ઉપર તો ધૂળ ચોટેલી રહે છે, એ નાતા ધોતા નથી, રાત દિવસ પરસેવો આવતો હોવાથી તેમના કપડા પણ દુર્ગંધ મારતા હોય છે અને શરીર પણ પરસેવાથી તર હોવાને કારણે મેલથી ભરેલુ રહે છે તો

अथैकोनविंशतितमं सत्कारपुरस्कारपरीषहजयमाह—

मूलम्—अभिवायमब्भुट्ठाणं, सामी कुज्जा निमंतणं ।
जे ताइं पडिसेवंति, न तेसिं पीहए मुणी ॥३८॥

छाया—अभिवादम् अभ्युत्थानं, स्वामी कुर्यात् निमन्त्रणम् ।
ये तानि प्रतिसेवन्ते, न तेभ्यः स्पृहयेत् मुनिः ॥ ३८ ॥

टीका—'अभिवाय०' इत्यादि ।

स्वामी=राजादिकः, अभिवादम्—अभिवादनम्—'शिरोनमनचरणस्पर्शनादिपूर्वकमभिवादये प्रणमामी'त्यादिवचनरूपं पुरस्कारं, तथा—अभ्युत्थानम्=अभिमुखमुत्थानम्—ससम्भ्रममासनं परित्यज्योत्थानरूपं पुरस्कारं च, तथा—निमन्त्रणम्—आहारादिग्रहणाय प्रार्थनम्, 'अद्य मद्गृहे भिक्षा ग्रहीतव्या' इत्यादिवचनरूपं

जन्ममरण से सदा के लिये विमुक्त हो गये । इसी तरह अन्य मुनियों को भी जल्लपरीषह सहन करना चाहिये ॥ ३७ ॥

अब उन्नीसवां सत्कारपुरस्कारपरीषहजय को सूत्रकार कहते हैं—'अभिवाय'—इत्यादि ।

अन्वयार्थ—यदि (सामी-स्वामी) राजा आदि (अभिवाय अब्भुट्ठाण निमंतण—अभिवादन अभ्युत्थानम् निमन्त्रण) अभिवादन—अपने मस्तक को झुकाकर चरणस्पर्श करते हुए नमस्कार करें, तथा अभ्युत्थान—मुनि को आते देखकर बडे आदरभाव से अपने आसन का परित्याग कर वे उठ खडे हों और मुनि के सन्मुख जावें, तथा—निमन्त्रण—आहार आदि के ग्रहण करने के लिये प्रार्थना करें कि महाराज! आज आप मेरे घर पर भिक्षा लें, इस प्रकार अभिवादन, अभ्युत्थान

કલ્યાણ સાધીને જન્મમરણથી સદાને માટે વિમુક્ત બની ગયા આ રીતે અન્ય મુનિઓએ પણ જળપરીષહને સહન કરવો જોઈએ ॥ ૩૭ ॥

હવે ઓગણીસમો સત્કારપુરસ્કારપરીષહ જીતવાને સૂત્રકાર કહે છે

'अभिवाय' ઈત્યાદિ

અન્વયાર્થ—યદિ सामी—स्वामी રાજા વગેરે अभिवाय अब्भुट्ठाण निमतण—अभिवादन अभ्युत्थानम् निमत्रणम् પોતાના મસ્તકને ઝુકાવી ચરણસ્પર્શ કરી નમસ્કાર કરે, તથા અભ્યુત્થાન—મુનિને આવતા જોઈને ઘણા આદરભાવથી પોતાના આસનનો પરિત્યાગ કરી તે ઉઠીને ઉભા રહે અને મુનિની સામે જાય, તથા નિમંત્રણ—આહાર આદિ ગ્રહણ કરવા માટે પ્રાર્થના કરે કે, મહારાજ! આજ આપ મારા ઘરે ભિક્ષા લ્યો આ પ્રકારે અભિવાદન, અભ્યુત્થાન તથા નિમંત્રણ कुज्जा—कुर्यात्

यत्र यत्रासौ भिक्षाद्यर्थं याति तत्र तत्र लोकस्तद्गन्धेन विमना भवति। मुनिश्च तिरस्कारं प्राप्नोति तथाप्यसौ जल्लपरीषहं सहते।

तदनन्तरं विशाखाचार्यस्तमब्रवीत्–वत्स! त्वद्देहदौर्गन्ध्याद् भृशमुद्वेगो जनानां जायते, तस्मादुपाश्रय एव त्वया स्थातव्यं, न तु बहिर्गृहस्थसंनिधौ गन्तव्यम्। इत्थं तद्वचनं निशम्य विशुद्धमतिमुनिस्तस्मिन्नेवोपाश्रये स्थितः। अन्तप्रान्ताहारेण दुर्बलशरीरोऽसौ विशुद्धमतिमुनिः स्वगुरुं प्रार्थ्य तदाज्ञामादाय पादपोपगमनं कृत्वा स्वकल्याणं साधयामास। एवमन्यैर्मुनिभिर्जल्लपरीषहः सोढव्यः ॥ ३७ ॥

जहा जहां ये भिक्षा के लिये जाते वहां२ लोग उनके शरीर की दुर्गन्ध से व्याकुल हो उठते। इस दुर्गन्ध के कारण मुनिराज का भी तिरस्कार होने लगा। फिर भी उन्हों ने इस तर्फ ध्यान नहीं दिया और जल्लपरीषह को जीतने में ही वे अपनी सारी शक्ति लगाते रहे।

विशाखाचार्य ने एक दिन इनसे कहा वत्स! तुम्हारे शरीर की दुर्गन्ध से लोगों मे बडा असन्तोष फैल रहा है वे बडे उद्विग्न होते हैं, इसलिये तुम अब कहीं न जाकर सिर्फ उपाश्रय मे ही रहा करो। इस प्रकार गुरु महाराज के वचन सुनकर विशुद्धमति मुनिराज अब उपाश्रय में ही रहने लगे–बाहर गृहस्थो के यहा आना जाना बंद कर दिया। अन्त प्रान्त आहार से इनका शरीर भी दुर्बल हो गया था, अतः अपने गुरु महाराज से प्रार्थना कर इन्हों ने उनकी आज्ञानुसार पादपोपगमन संथारा धारण कर लिया और अपना कल्याण साध कर

ગભરાઈ જતા હતા જ્યા જ્યા એ ભિક્ષા લેવા જતા ત્યા ત્યા લોકો એના શરીરની દુર્ગંધથી વ્યાકુળ બની જતા અને આ દુર્ગંધના કારણે જ્યા ત્યા મુનિરાજનો પણ તિરસ્કાર થવા લાગ્યો. તો પણ તેમણે એ તરફ ધ્યાન ન આપ્યુ અને જળપરીષહ જીતવામા જ પોતાની બધી શક્તિ લગાડી રહ્યા

વિશાખાચાર્યે તેને એક દિવસ કહ્યુ, હે વત્સ! તમારા શરીરની દુર્ગંધથી લોકોમા ઘણો અસંતોષ ફેલાઈ રહ્યો છે આથી ઘણા ઉદ્વિગ્ન બને છે, માટે તમે હવે ક્યાય ન જતા ફકત ઉપાશ્રયમા જ રહ્યા કરો આ પ્રકારનુ ગુરુમહારાજનુ વચન સાભળીને વિશુદ્ધમતિ મુનિરાજ હવે ઉપાશ્રયમા જ રહેવા લાગ્યા બહાર ગૃહસ્થોને ત્યા જવા આવવાનુ બધ કરી દીધુ અન્ત પ્રાન્ત આહારથી તેમનુ શરીર પણ દુર્બળ થઈ ગયુ, અને પોતાના ગુરુમહારાજને પ્રાર્થના કરી તેમની આજ્ઞા અનુસાર પદપોપગમન સંથારો ધારણ કર્યો

छाया—अनुत्कशायी अल्पेच्छः, अज्ञातैषी अलोलुपः।
रसेषु नानुगृध्येत्, नानुतप्येत प्रज्ञावान्॥ ३९॥

टीका—'अणुक्कसाई' इत्यादि।

अनुत्कशायी=अनुत्कः-अनुत्कण्ठितः शेते, धातूनामनेकार्थत्वाद् वर्तते इत्येव शीलः सत्कारादिवाञ्छारहित इत्यर्थः, यद्वा-प्राकृतत्वाद्-'अणुकषायी' इतिच्छाया। अल्पकषायी-कषायरहित इत्यर्थः-वन्दनादिकमकुर्वते न क्रुप्यति, वन्दनादौ कृते वा न मानं कुरुते न वा तदर्थं शीतोष्णाऽऽतापनादिभिर्मायां करोति, न चापि तत्र लोभं करोतीति भावः। अत एव-'अल्पेच्छः'=धर्मोपकरणमात्राभिलाषी, न तु सत्कारपुरस्काराभिलाषीत्यर्थः। अत एव-अज्ञातैषी-अज्ञातः=जातिश्रुतादिभिरपरिचितो भूत्वा एषयति-गवेषयति पिण्डादिकं, यः स तथा, यद्वा-अज्ञाते=अज्ञातकुले एषयति=गवेषयति पिण्डादिकं यः स तथा, तत्र हेतुं प्रदर्शयति

अब सूत्रकार इसी अर्थ को विशद करते हैं-'अणुक्कसाई' इत्यादि।

अन्वयार्थ—(अणुक्कसाई-अनुत्कशायी) सत्कार आदि की अभिलाषा रहित अथवा अल्पकषाय वाला-सत्कारादि विषयक कषायभाव रहित, अर्थात्-वंदना आदि नहीं करने वाले के प्रति क्रोध नहीं करने वाला, तथा वन्दनादि करने पर अभिमान नहीं करने वाला, तथा मान सन्मान आदि के निमित्त शीत, उष्ण, आतापना आदि द्वारा मायाचार नहीं करने वाला तथा उस विषय में लोभ-कषाय भी नहीं करने वाला, (अप्पिच्छे-अल्पेच्छः) तथा अल्पइच्छावाला धर्मोपकरणमात्र की अभिलाषा वाला सत्कारपुरस्कार आदि की अभिलाषा वाला नहीं, तथा (अन्नाएसी-अज्ञातैषी) जाति एवं श्रुत आदि से अपरिचित होकर शुद्ध पिंडादिक की गवेषणा करने वाला, अथवा-अज्ञातकुल में

હવે સૂત્રકાર આ અર્થને સ્પષ્ટ કરે છે—'अणुक्कसाई' ઈત્યાદિ

અન્વયાર્થ—अणुक्कसाई-अनुत्कशायी સત્કાર આદિની અભિલાષાથી રહિત અથવા અલ્પ કષાયવાળા-સત્કારાદિ વિષયક કષાયભાવ રહિત, અર્થાત્ વંદના આદિ ન કરનાર તરફ ક્રોધ નહીં કરવાવાળા તથા વંદનાદિ કરનાથી અભિમાન નહીં કરવાવાળા તથા માન સન્માન આદિ નિમિત્ત શીત, ઉષ્ણ, આતાપના આદિ દ્વારા માયાચાર નહીં કરવાવાળા તથા એ વિષયમાં લોભ કષાય પણ નહીં કરવાવાળા अप्पिच्छे-अल्पेच्छ તથા-અલ્પ ઈચ્છાવાળા-ધર્મોપકરણ માત્રની અભિલાષાવાળા-સત્કાર પુરસ્કાર આદિની અભિલાષાવાળા નહીં તથા अन्नाएसी-अज्ञातैषी જાતિ અગર શ્રુત આદિથી અપરિચિત બનીને શુદ્ધ પિંડાદિકની ગવેષણા

सत्कार कुर्यात्, तानि=अभिवादादीनि ये स्वयूथवर्तिनः अवसन्नपार्श्वस्थादयः, परतीर्थिका दण्डिशाक्यादयो वा द्रव्यलिङ्गिनः प्रतिसेवन्ते=आगमनिषिद्धान्यपि स्वीकुर्वन्ति, तेभ्यः=ऋद्धिरससातगृद्धियुक्तेभ्यः, मुनिः=अनगारः न स्पृहयेत्, राजादिकृतसत्कारपुरस्कारौ प्रतिसेवमानान् द्रव्यलिङ्गिनः साधून् विलोक्य–"अहो! पुण्यशालिनोऽमी पार्श्वस्थादयः शाक्यादयश्च यदेतादृशं वन्दनाभ्युत्थानादिसत्कार प्राप्नुवन्ति, अतोऽहमप्येतादृशो भवामी"-ति मुनिस्तत्साम्य न वाञ्छेदित्यर्थः।३८।

अमुमेवार्थं विशदयति—

मूलम्-अणुक्कसाई अप्पिच्छे, अन्नाएसी अलोलुए ।
रसेसु नाणुगिज्झिज्जा, नाणुतप्पिज्ज पण्णवं ॥३९॥

तथा निमन्त्रण (कुज्जा-कुर्यात्) करे और (ताइ-तानि) उनको (जे-ये) जो स्वयूथवर्ती अवसन्न पासत्थ आदि, अथवा परतीर्थिक दण्डिशाक्यादिक द्रव्यलिङ्गी साधु (पडिसेवति-प्रतिसेवन्ते) सेवन करते हैं उनको स्वीकार करते हैं तो (मुणी तेसिं न पीहए-मुनि. तेभ्यः न स्पृहयेत्) मुनि उन ऋद्धिरससातगृद्धियुक्तों की स्पृहा न करे राजा आदि द्वारा किये गये सत्कार पुरस्कार को प्रतिसेवन करने वाले अवसन्नपार्श्वस्थादि द्रव्यलिङ्गी साधुओं को देखकर "अहो! ये अवसन्न पार्श्वस्थादिक तथा शाक्यादिक बडे ही पुण्यशाली है जिससे ये इस प्रकार के वन्दन अभ्युत्थान आदि सत्कार को पाते हैं अत मैं भी इनके जैसा होऊ तो अच्छा हो" इस प्रकार अणगार–मुनि उनकी समानता की अर्थात् उनके जैसा होने की वाञ्छा नही करे ॥ ३८ ॥

કરે અને ताइ–तानि એમને જે–ये જે સ્વયૂથવર્તી અવસન્ન પાસત્થ આદિ અથવા પરતિર્થીક દંડી, શાકયાદિક દ્રવ્યલિંગી સાધુ पडिसेवति–प्रतिसेवन्ते સેવન કરે છે– એનો સ્વીકાર કરે છે मुणी तेसिं न पीहए–मुनि तेभ्य न स्पृहयेत् તો મુનિ એ ઋદ્ધિરસ સાત ગૃદ્ધિયુકતોની સ્પૃહા ન કરે રાજા આદિ દ્વારા કરાયેલા સત્કાર પુરસ્કારનુ પ્રતિસેવન કરવાવાળા અવસન્ન પાર્શ્વસ્થાદિ દ્રવ્યલિંગી સાધુઓને જોઈને "અહો" એ અવસન્ન પાર્શ્વસ્થાદિક તથા શાકયાદિક ઘણા જ પુન્યશાળી છે, જેથી તે આ પ્રકારના વંદન અભ્યુત્થાન આદિ સત્કાર પામે છે એથી હુ પણ એમના જેવો થાઉ તો સારૂ થાય આ પ્રકારે અણુગાર મુનિ તેમની સમાનતાની અર્થાત્ તેમના જેવા થવાની વાચ્છના ન કરે ॥ ૩૮ ॥

छाया—अनुत्कशायी अल्पेच्छः, अज्ञातैषी अलोलुपः।
रसेषु नानुगृध्येत्, नानुतप्येत प्रज्ञावान्॥ ३९॥

टीका—'अणुक्कसाई' इत्यादि।

अनुत्कशायी=अनुत्कः-अनुत्कण्ठितः शेते, धातूनामनेकार्थत्वाद् वर्तते इत्येवं शीलः सत्कारादिवाञ्छारहित इत्यर्थः, यद्वा-प्राकृतत्वाद्-'अणुकषायी' इतिच्छाया। अल्पकषायी-कषायरहित इत्यर्थः-वन्दनादिकमकुर्वते न क्रुध्यति, वन्दनादौ कृते वा न मानं कुरुते न वा तदर्थं शीतोष्णाऽऽतापनादिभिर्मायां करोति, न चापि तत्र लोभं करोतीति भावः। अत एव-'अल्पेच्छः'=धर्मोपकरणमात्राभिलाषी, न तु सत्कारपुरस्काराभिलाषीत्यर्थः। अत एव-अज्ञातैषी-अज्ञातः=जातिश्रुतादिभिरपरिचितो भूत्वा एषयति-गवेषयति पिण्डादिकं, यः स तथा, यद्वा-अज्ञाते=अज्ञातकुले एषयति=गवेषयति पिण्डादिकं यः स तथा, तत्र हेतुं प्रदर्शयति

अब सूत्रकार इसी अर्थको विशद करते हैं-'अणुक्कसाई' इत्यादि।

अन्वयार्थ—(अणुक्कसाई-अनुत्कशायी) सत्कार आदि की अभिलाषा रहित अथवा अल्पकषाय वाला-सत्कारादि विषयक कषायभाव रहित, अर्थात्-वंदना आदि नहीं करने वाले के प्रति क्रोध नहीं करने वाला, तथा वन्दनादि करने पर अभिमान नहीं करने वाला, तथा मान सन्मान आदि के निमित्त शीत, उष्ण, आतापना आदि द्वारा मायाचार नहीं करने वाला, तथा उस विषय मे लोभ-कषाय भी नहीं करने वाला, (अप्पिच्छे-अल्पेच्छ.) तथा अल्पइच्छावाला धर्मोपकरणमात्र की अभिलाषा वाला सत्कारपुरस्कार आदि की अभिलाषा वाला नहीं, तथा (अन्नाएसी-अज्ञातैषी) जाति एव श्रुत आदि से अपरिचित होकर शुद्ध पिंडादिक की गवेषणा करने वाला, अथवा-अज्ञातकुल में

હવે સૂત્રકાર આ અર્થને સ્પષ્ટ કરે છે—'अणुक्कसाई' ઈત્યાદિ

અન્વયાર્થ—अणुक्कसाई-अनुत्कशायी સત્કાર આદિની અભિલાષાથી રહિત અથવા અલ્પ કષાયવાળા-સત્કારાદિ વિષયક કષાયભાવ રહિત, અર્થાત્ વંદના આદિ ન કરનાર તરફ ક્રોધ નહીં કરવાવાળા તથા વંદનાદિ કરવાથી અભિમાન નહીં કરવાવાળા તથા માન સન્માન આદિ નિમિત્ત શીત, ઉષ્ણ, આતાપના આદિ દ્વારા માયાચાર નહીં કરવાવાળા તથા એ વિષયમા લોભ કષાય પણ નહીં કરવાવાળા अप्पिच्छे-अल्पेच्छ તથા-અલ્પ ઈચ્છાવાળા-ધર્મોપકરણ માત્રની અભિલાષાવાળા-સત્કાર પુરસ્કાર આદિની અભિલાષાવાળા નહીં તથા अन्नाएसी-अज्ञातैषी જાતિ અગર શ્રુત આદિથી અપરિચિત બનીને શુદ્ધ પિંડાદિકની ગવેષણા

–'अलोलुए' इति। अलोलुपः=सरसाहारादिषु रसनेन्द्रियादिलोलुपतावर्जितः, तथा–प्रज्ञावान्=हेयोपादेयविवेचननिपुणबुद्धिमान्, रसेषु=रसादिषु, नानुगृध्येत्= मनोज्ञरसादिभिः सत्कारे पुरस्कारे च कृते तत्र मूर्छा न कुर्यात्। नानुतप्येत्= सत्कारपुरस्कारयोरभावे विषादं न कुर्यात्।

अथ भावः–भक्तपानवस्त्रपात्रादीना लाभः सत्कारः, गुणोत्कीर्तन वन्दनाभ्युत्थानासनप्रदानादिव्यवहारश्च पुरस्कारः। तत्र–सत्कारपुरस्कारप्राप्तौ सत्या गृद्धि न कुर्यात्, तयोरभावे द्वेष न कुर्यात्, नापि च मनस्तापेनात्मान दूषयेत्, किंतु दैन्यवर्जनेन तदनाकाङ्क्षया च सत्कारपुरस्कारपरीषहः सोढव्यः, इत्येव सद्भावासद्भावभेदेन द्विविधोऽय परीषहः सोढव्य इति। उक्तञ्च

गवेषणा करने वाला, तथा (अलोलुए–अलोलुपः) सरस आहारादिक मे रसना–इन्द्रिय की लोलुपना से रहित ऐसा (पण्णव–प्रज्ञावान्) हेय और उपादेय के विवेचन करने में निपुण बुद्धिवाला मुनि (रसेसु नाणुगिज्झिज्जा–रसेषु नानुगृध्येत्) मनोज्ञ रसादि के द्वारा सत्कारपुरस्कार होने पर रसादि मे मूर्च्छा–गृद्धि भाव नही करे, तथा मनोज्ञ रसादि के नही मिलने पर विषाद नही करे।

भावार्थ—इसका साराश यह है कि–भक्त, पान, वस्त्र एव पात्रादिकका लाभ सत्कार है, तथा गुणों का कथनरूप तथा वन्दना अभ्युत्थान एव आसनप्रदानरूप जो व्यवहार है वह पुरस्कार है। साधु को सत्कारपुरस्कार की प्राप्ति होने पर गृद्धि और इनके अभाव में द्वेष नहीं करना चाहिये, और न मनके सताप से अपने आपको दूषित ही

કરવાવાળા અથવા અજ્ઞાત કુળમા આહારની ગવેષણા કરવાવાળા તથા અલોલુए–अलोलुप સરસ આહારાદિકમા રસનાઇન્દ્રિયની લોલુપતાથી રહિત એવી पण्णव–प्रज्ञावान् હેય અને ઉપાદેયનુ વિવેચન કરવામા નિપુણ બુદ્ધિવાળા મુનિ, रसेसु नाणुगिज्झिज्जा–रसेषु नानुगृध्येत् મનોજ્ઞ રસાદિ દ્વારા સત્કારપુરસ્કાર હોવા છતા રસાદિમા મૂર્ચ્છા–ગૃદ્ધિભાવ ન કરે તથા મનોજ્ઞ રસાદિ નહી મળવાથી વિષાદ ન કરે

આનો સારાશ એ છે કે–ભકત, પાન, વસ્ત્ર, અને પાત્રાદિકનો લાભ સત્કાર છે, તથા ગુણોના કથનરૂપ, તથા વદના અભ્યુત્થાન અને આસનપ્રદાન રૂપ જે વહેવાર છે, તે પુરસ્કાર છે સાધુને સત્કારપુરસ્કારની પ્રાપ્તિ હોવાથી ગૃદ્ધિ અને તેના અભાવમા દ્વેષ ન કરવો જોઈએ તેમ મનના સતા પોતે

उत्थाने वन्दने दाने, न भवेदभिलापुकः।
असत्कारे न दीनः स्यात्, सत्कारे स्यान्न हर्षवान् ॥ १ ॥ इति ।

अत्र दृष्टान्तः प्रदर्श्यते—

अरुणाचार्यः शिष्यपरिवारेण सह मथुरानगर्यां समवसृतः। तत्रारिमर्दनो नाम भूपतिरासीत्, इन्द्रदत्तनामकस्तस्य पुरोहितस्तत्र निवसति। स जिनशासनविरो-

---

करना चाहिये, किन्तु दीनता के परिहार से एव सत्कारपुरस्कार की अनाकाक्षा से सत्कारपुरस्कार इन दोनों को सहन करते रहना चाहिये। इस प्रकार सद्भाव और असद्भाव के भेद से दो प्रकारका यह परीषह साधु को सहन करने योग्य बतलाया गया है। कहा भी है—

उत्थाने वन्दने दाने, न भवेदभिलापुकः।
असत्कारे न दीनः स्यात्, सत्कारे स्यान्न हर्षवान् ॥ १ ॥

भावार्थ—वस्त्र पात्रादिक का लाभ हो चाहे न हो, कोई वदनादिक करे या न करे, इस तर्फ लक्ष्य न देना और न इस विषयक हर्ष विषाद करना। चाहे कोई सत्कार करे चाहे न करे सब में समभाव रहना सो सत्कारपुरस्कारपरीषहजय है।

दृष्टान्त—एक समय अरुणाचार्य अपने शिष्यपरिवार के साथ मथुरा नगरी में आये हुए थे। उस समय वहा अरिमर्दन राजा का राज्य था। राजा के पुरोहित का नाम इन्द्रदत्त था। यह उसी नगरी

પોતાને દૂષિત ન કરે, પરતુ દીનતાના પરિહારથી અને સત્કારપુરસ્કારની અનાકાક્ષાથી સત્કારપુરસ્કાર આ બન્ને ને સહન કરતા રહેવુ જોઈએ આ પ્રકારે સદ્ભાવ અને અસદ્ભાવના ભેદથી બે પ્રકારનો આ પરીષહ સાધુએ સહન કરવા યોગ્ય બતાવેલ છે કહ્યું છે કે—

उत्थाने वदने दाने, न भवेदभिलापुकः।
असत्कारे न दीनः स्यात्, सत्कारे स्यान्न हर्षवान् ॥ १ ॥

ભાવાર્થ—વસ્ત્ર પાત્રાદિકનો લાભ હોય અગર ન હોય, કોઈ વદના આદિ કરે કે ન કરે, એ તરફ લક્ષ ન આપવુ અથવા ન આ વિષયમા હર્ષ વિષાદ કરવો ચાહે કોઈ સત્કાર કરે, ચાહે ન કરે સઘળામા સમભાવ રહેવો તે સત્કારપુરસ્કાર પરીષહ જય છે

દૃષ્ટાત—એક સમયે અરૂણાચાર્ય પોતાના શિષ્ય પરિવાર સાથે મથુરા નગરીમા વિચરતા હતા એ વખતે ત્યા અરિમર્દન રાજાનુ રાજ્ય હતુ રાજાના પુરોહિતનુ નામ ઇન્દ્રદત્ત હતુ તે એજ નગરીમા રહેતા હતા જીનશાસન પ્રત્યે

धित्वात् स्वगवाक्षस्थः सन्नधो व्रजन्तमरुणाचार्यस्य शिष्यं सुधर्मशीलनामकं मुनिं दृष्ट्वा धर्मद्वेषादचिन्तयत्–' अस्य मुनेः शिरसि पादं निक्षिपामि ' इति एवं विचिन्त्य, स तन्मस्तकोपरि स्वपादमवलम्बितं कृतवान् ।

यदा यदा भिक्षार्थं स्थण्डिलभूमौ वा मुनिस्तद्भवनाऽऽसन्नमार्गेण गच्छति, तदा तदाऽसौ पुरोहितः स्वगवाक्षे उपविश्य मुनिमस्तकोपरि पादधारणबुद्ध्या स्वपादौ तत्रावलम्बितौ कृत्वा हृष्टो भवति। एवं निरन्तरं कुर्वाणं दृष्ट्वाऽपि शान्तरससमुद्रोऽसौ मुनिर्मनसाऽपि नाकुप्यत् । एकदा मुनिमस्तकोपरि पादं निक्षिपन् स

में रहता था । जिन शासन के प्रति इसका विरोध सदा से चला आता था । एक दिन की बात है कि जब यह अपने मकान के झरोखे में बैठा हुआ था उसी समय इसने अरुणाचार्य के एक शिष्य को कि जिनका नाम सुधर्मशील मुनि था दृष्टि को झुकाकर जाते हुए देखा । देखकर धर्म के प्रति द्वेष होने की वजह से इसने उसी वख्त विचार किया कि आज मैं इस मुनि के मस्तक पर पैर रखु । ऐसा विचार कर झरोखे के पास से निकलते हुए मुनि के सिर के ऊपर अपने पैर लटका दिये ।

एक दिन उस नगर के सेठ ने कि जिसका नाम सुभद्र था इस पुरोहित को मुनि के मस्तक के ऊपर पैर रखते हुए देख लियो । मुनि के मस्तक ऊपर पुरोहित पैर इस तरह रखता था कि मुनि जबर भिक्षा के लिये या शौच के लिये उसके मकान की खिड़की के पास के मार्गसे हो कर निकलते तबर यह पुरोहित अपने मकानकी उस खिडकी में बैठ जाता और चलते हुए मुनि के मस्तक ऊपर अपने दोनों पैर

તેનો વિરોધ સદા ચાલ્યો આવતો હતો એક દિવસની વાત છે કે, જ્યારે તે પોતાના મકાનના ઝરૂખામા બેઠેલ હતો તે સમયે તેણે અરૂણાચાર્યના એક શિષ્યને કે જેનુ નામ સુધર્મશીલ મુનિ હતુ તેને નીચે માથુ રાખી જતા તેણે જોયા જોઈને ધર્મના તરફ દ્વેષ હોવાના કારણે તેણે તે વખતે વિચાર કર્યો કે, આજ હુ આ મુનિના મસ્તકે ઉપર પગ રાખુ એવો વિચાર કરી ઝરૂખાની પાસેથી નિકળતા મુનિના માથા ઉપર પોતાના પગ લટકાવ્યા

એક દિવસ એ નગરના જ સુભદ્ર નામના શેઠે આ પુરોહિતને મુનિના માથા ઉપર પગ રાખતા જોઈ લીધા મુનિના માથા ઉપર પુરોહિત પગ એવી રીતે રાખતા કે, મુનિ જ્યારે જ્યારે ભિક્ષા માટે અગર શૌચ માટે તેના મકાનની ખડકીની પાસેના માર્ગેથી નીકળે ત્યારે ત્યારે તે પુરોહિત પોતાના મકાનની ખડકીમા બેસી રહેતો, અને ચાલતા મુનિના માથા ઉપર પોતાના પગ રાખતો

पुरोहितस्तन्नगरश्रेष्ठिना सुभद्रनामकेन श्रावकेण दृष्टः। स सुभद्रश्रावको गुरोरपमानम-सहमानोऽरुणाचार्यसमीप गत्वा वदति–भदन्त! पुरोहितकृतो भवदपमानो मया न सह्यते, यतो भवदीयशिष्यस्य मस्तकोपरि इन्द्रदत्तपुरोहितेन पादो निक्षिप्तः, तस्मादस्य यथोचितशासन कर्तुमिच्छामि। आचार्येणोक्तम्–देवानुप्रिय! यथा नृपादिकृते सत्कारे पुरस्कारे च न प्रमोदः क्रियतेऽस्माभिः, तथा तदभावे द्वेष-दैन्यादिकमपि न क्रियते, जैनधर्मद्वेषादसौ तथा करोति। अस्माभिस्त्वेष परीषहः सोढव्य एव।

रखने की इच्छा से पसार देता इससे वे मुनि के माथे ऊपर हो जाते थे। इस कार्य से पुरोहित को बड़ा मजा आता। पुरोहित की इस प्रवृत्ति को देखकर भी मुनिके चित्त में जरा भी विकृति नही आती, क्यों कि वे शान्तरस के समुद्र थे। किन्तु सुभद्र श्रावक को पुरोहित की यह बात सहन नही हुई। गुरु का अपमान देखकर उसका मन तिलमिला उठा। वह शीघ्र ही अरुणाचार्य के पास पहुँचकर कहने लगा–भदन्त! पुरो-हित द्वारा होता हुआ आपका अपमान मुझसे सहन नही किया जाता है, क्यों कि वह आप के शिष्य के मस्तक पर कइ दिन से पैर जो रख रहा है, इसलिये मैं उसे इसका उचित उत्तर देना चाहता हू। सुभद्र सेठ की वात सुनकर आचार्यमहाराज ने कहा कि देवानुप्रिय! हम लोग जिस प्रकार नृपादिकद्वारा क्रियमाण सत्कारपुरस्कार में प्रसन्न नही होते हैं उसी प्रकार उसके अभाव मे द्वेष एव दैन्यादिक भी

આ ક્રિયા એવી રીતે કરતો કે, પગ લાબા કરી પસારતો કે જેથી તે મુનિના માથા ઉપર આવે આ કાર્યમા પુરોહિતને ખૂબ મજા આવતી પુરોહિતની આ પ્રકારની પ્રવૃત્તિને જોઈ ને મુનિના મનમા જરા પણ વિકૃતિ આવતી ન હતી કારણ કે, તેઓ શાતરસના સમુદ્ર હતા પરતુ સુભદ્રશ્રાવકથી પુરોહિતનુ આ વર્તન સહન ન થયુ ગુરુનુ અપમાન જોઈને એનુ મન ખૂબ વ્યગ્ર થઈ ગયુ તે તરત જ અરૂણાચાર્યની પાસે પહોચીને કહેવા લાગ્યા, હે ભદન્ત! પુરોહિતથી થતુ આપનુ અપમાન મારાથી સહન થતું નથી કેમકે, તે આપના શિષ્યના મસ્તક પર કેટલાક દિવસથી પગ રાખી અસાતના કરે છે હુ તેને આનો ઉચિત ઉત્તર આપવા ચાહુ છુ સુભદ્રશેઠની વાત સાભળીને આચાર્ય મહારાજે કહ્યુ કે, દેવાનુપ્રિય! અમે લોકો જે પ્રકારે નૃપાદિક દ્વારા કરાયેલા સત્કારપુરસ્કારમા પ્રસન્ન નથી થતા, તેવી રીતે તેના અભાવમા દ્વેષ અને દૈન્ય આદિક પણ

एकदा गुरोः समीपमागत्य सुभद्रश्रावको वदति-भदन्त ! पुरोहितेन नूतनं भवन निर्मापित, तत्राऽसौ राजान भोजयितु निमन्त्रयति । तदा स आचार्यः पूर्वं उपयोग दत्त्वा कथयति-देवानुप्रिय ! यदा राजा भवने प्रवेश करिष्यति तदैव त्वया कर धृत्वा राजा भवनाद् बहिर्निःसारणीयः, तद्भवन कुमुहूर्ते निर्मापित, येन राज्ञः प्रवेशसमये निश्चयेन तत् पतिष्यति । एतच्छ्रुत्वा सुभद्रश्रावकस्तस्मिन् भवने

नही करते हैं। यह पुरोहित जो कुछ करता है वह जैनधर्म के प्रति अपने द्वेप से करता है। हमारा तो यही आचार है कि हमें यह परीपह सहन करना ही चाहिये। आचार्य महाराज की बात सुनकर सेठ अपने घर चला गया। पुन. एक समय आकर सुभद्र श्रावक ने आचार्य महाराज को यह खबर सुनाई कि पुरोहित ने एक नूतन भवन बनवाया है सो आज उसके प्रवेश के उत्सव मे उस ने राजा को भोजन के लिये आमन्त्रित किया है। मै चाहता हू कि पुरोहित का यह व्यवहार जो उसने मुनिराज के साथ किया है वहा जाकर चुपके २ राजा को सुनाया जाय। आचार्य महाराज ने सेठ की इस बात पर ध्यान न देकर उसे इस बात से सचेत किया कि-देखो जब राजा पुरोहित के नूतन भवन में प्रवेश करने लगे तो तुम उसी समय उनका हाथ पकड़ कर मकान से बाहर निकाल लेना, क्यों कि वह भवन कुमुहूर्त मे बना है, और ज्यों ही राजा उसमे प्रविष्ट होगा त्यो ही वह उस समय गिर पडेगा। मरते को बचाना अपना काम है, आचार्य महाराज की बात

કરતા નથી આ પુરોહિત જે કાંઈ કરે છે તે જૈનધર્મ તરફના તેના દ્વેષને લઈને કરે છે અમારો તો એ આચાર છે જ કે, અમારે આ પરીષહ સહન કરવો જ જોઈએ આચાર્ય મહારાજની વાત સાભળીને શેઠ પોતાને ઘેર ચાલ્યા ગયા ફરીથી એક વખતે આવીને સુભદ્રશ્રાવકે આચાર્ય માહારાજને એવી ખબર આપી કે, પુરોહિતે એક નવુ મકાન બનાવ્યુ છે અને આજ તેના વાસ્તુ મુહૂર્તમા તેણે રાજાને ભોજન માટે આમત્રણ આપેલ છે હુ ચાહુ છુ કે, પુરોહિતનો આ વહેવાર જે, તેણે મુનિરાજની સાથે કર્યો છે, તે ત્યા જઈને રાજાને ચુપકીદીથી કહેવામા આવે આ પ્રકારની શેઠની વાત ઉપર ધ્યાન ન આપતા આચાર્યમહારાજે જોઈને કહ્યુ કે એ મકાન એવા કુમુહૂર્તમા તૈયાર કરવામા આવ્યુ છે કે તે મુહૂર્તને દિવસે જ પડી જવાનુ છે માટે રાજા જે સમયે એમા દાખલ થવા જાય તે સમયે તમે તેમનો હાથ પકડીને બહાર ખેચી લેજો મરતાને બચાવવા તે આપણો ધર્મ છે આચાર્ય મહારાજની આ વાત સાભળી શ્રાવક સુભદ્ર શેઠ ત્યાથી નિકળી પુરોહિતના નવા

राज्ञः प्रवेशसमये तद्रक्षार्थं गतः। तत्र भवने राजा यदैव प्रविशति, तदैव स कर धृत्वा वेगेन राजानमाकृष्य भवनाद्बहिर्निःसारयति, नृपे निःसारिते सत्येव तद्भवनं समूल निपतितम्। नृपेणोक्तम्—कथमेतद्भवता विदितम्। श्रावकः प्राह—मम गुरुदेवेन केनचित् कथाप्रसङ्गेन बोधितम्—कुमुहूर्तनिर्मापित भवन नृपस्य प्रवेशकाले पतित भविष्यतीति। इत्युक्त्वा श्रावको नृपतिं निवेदयति—राजन्! अय पुरोहितः

सुनकर श्रावक सुभद्र सेठ प्रवेश होने के समय राजा की रक्षा करने के अभिप्राय से उस मकान पर गया। ज्यों ही राजा ने आकर उस भवन के भीतर प्रवेश करना चाहा कि सुभद्र सेठ ने उनका हाथ पकड वहां से शीघ्र ही राजा को बाहिर की ओर खेंच लिया। राजा के बाहर होते ही वह मकान पूरा का पूरा गिरपड़ा। राजा ने जब परिस्थिति देखी तो उसे बडा ही आश्चर्य हुआ। राजा ने हाथ पकड कर बाहिर निकालने का कारण पूछा तो सुभद्रसेठ ने सब बात उन्हें स्पष्ट कह सुनाई। राजाने प्रसन्न होकर सुभद्र सेठ से पूछा सुभद्र! तुम्हें इस बात का पता कैसे पडा? सुभद्र सेठ ने कहा महाराज! किसी प्रसङ्ग पर आज मेरे गुरु महाराज ने मुझ से यह बात कही कि कुमुहूर्त मे निर्मापित यह भवन नृप के प्रवेश करते समय गिर जायगा। राजा को इस पर बडा सन्तोष हुआ। उन्होंने आचार्य महाराज के अतिशय ज्ञान की बहुत प्रशासा की और वहीं से उन्हें परोक्ष वदन किया। इतने मे ही सुअवसर देख

मकाने पहोंच्या अने राजाना आववानी प्रतिक्षा करवा लाग्या राजाए आवी એ મકાનમા પ્રવેશ કરવો શરૂ કર્યો એટલે રાજાને બચાવીલેવાના અભિપ્રાયથી તેની પ્રતિક્ષા કરી રહેલ સુભદ્ર શેઠે રાજાનો હાથ પકડી આગળ વધતા અટકાવી દીધા અને થોડા પાછા ખેચી લીધા રાજાના બહાર ખેચાઈ જવાની સાથેસાથ જ એ આખુએ મકાન કડડભુસ કરતુ જમીનદોસ્ત બન્યુ રાજાને આ પરિસ્થિતિ જોઈ ખૂબજ આશ્ચર્ય થયુ તેણે સુભદ્રશેઠને તેનુ કારણ પૂછ્યુ ત્યારે તેણે સઘળી વાત રાજાને કહી સભળાવી રાજાએ પ્રસન્ન થતા કહ્યુ કે, આ વાતની જાણ કઈ રીતે થઈ? સુભદ્રશેઠે જણાવ્યુ કે, આજ મારા ગુરુદેવ સાથે વતચિતમા આ પ્રસગની વાત ઉપસ્થિત થતા તેઓશ્રીએ કહ્યુ કે, પુરોહિતના એ મકાનનો પાયો એવા મુહૂર્તમા નાખવામા આવ્યો છે કે રાજાનો પ્રવેશ થતાજ એ આખુએ મકાન જમીનદોસ્ત થવાનુ રાજાને આ વાતથી ઘણોજ સતોષ થયો એણે આચાર્યમહારાજના અગાધ એવા જ્ઞાનની ખૂબજ પ્રસશા કરી અને ત્યાથી જ એમને પરોક્ષ વદન કર્યું આ વખતે સુઅવસર જોઈ સુભદ્ર શેઠે

कुमुहूर्ते भवन निर्माप्य भोजनार्थं भवन्तमामन्त्रितवान्, मम गुरुदेव चानेन पथा गच्छन्तं दृष्ट्वा गवाक्षदेशावस्थितोऽयं प्रत्यह तन्मस्तकोपरि धर्मद्वेषात् पाद निक्षिपति। एतद्वचन श्रुत्वा नृपस्तस्य दुष्टभावसपन्नस्य पुरोहितस्य पादच्छेदरूप दण्ड कर्तुं स्वभृत्यानाज्ञापयत्। इय राजाज्ञानगरे तत्कालमेव प्रसृता, अरुणाचार्येणापि श्रुता। ततः करुणार्द्रचित्तः स मुनिः स्वशिष्येण नृपतिं प्रबोध्य त पुरोहितमरक्षयत्। एवमन्यैरपि मुनिभिः सुधर्मशीलमुनिवत् सत्कारपुरस्कारपरीषहः सोढव्य इति ॥३९॥

कर सुभद्र सेठ ने राजा को मुनि के प्रति हुए पुरोहित का व्यवहार भी आद्योपान्त सब स्पष्ट कर के सुना दिया, कहा कि–हे राजन्! आपके इन पुरोहित ने इस भवन का निर्माण कुमुहूर्त में कराया है और उसमें प्रवेश के उत्सव पर आपको भोजन के लिये आमन्त्रित किया है। मेरे गुरु महाराज इस भवन की झरोखे के पास से जब २ होकर निकलते हैं तब २ यह धर्म के द्वेष से झरोखे में बैठ कर "मुनिके माथे ऊपर दोनों पैर, मेरे रहे" इस भावना से पैर पसार दिया करता है। सुभद्र श्रावक की इस बात को सुनकर राजा ने "यह पुरोहित दुष्टभाव सपन्न है" यह जान लिया और अपने नौकरों को यह आदेश दिया कि इसके दोनों पैर काट डालो। यह राजाज्ञा नगर मे वायुवेग से फैल गयी। अरुणाचार्य को भी यह बात मालुम हुई तो उन्हों ने अपने शिष्य द्वारा राजा को समझा बुझा कर पुरोहित को बचा लिया। इस कथा से यही शिक्षा

પુરોહિતદ્વારા મુનિપ્રત્યે કરાતા અપમાનીત વ્યવહારની વાત વિગતથી રાજા સમક્ષ રજુ કરી અને કહ્યુ કે, હે રાજન્! આપના આ પુરોહિતે આ મકાનનુ નિર્માણ કુમુહૂર્તમા કર્યું અને તેમા પ્રવેશના ઉત્સવ ઉપર આપને ભોજન માટે આમત્રણ આપેલ છે મારા ગુરુમહારાજ આ મકાનના ઝરૂખાપાસેથી જ્યારે જ્યારે નિકળે છે ત્યારે ત્યારે પુરોહિત ધર્મના દ્વેષથી ઝરૂખામા બેસી એમના માથા ઉપર "મારા બન્ને પગ રહે" આ ભાવનાથી પગ લાબા કરી દે છે સુભદ્ર શેઠની વાત સાભળી રાજાએ "આ પુરોહિત દુષ્ટ ભાવનાથી ભરેલ છે" આ વાત જાણી લીધી, અને પોતાના નોકરોને હુકમ કર્યો, કે, પુરોહિતના બન્ને પગ કાપી નાખો આ પ્રમાણેની રાજાની આજ્ઞા વાયુવેગથી નગરમા ફેલાઈ ગઈ અને તે અરૂણાચાર્ય મુનિના જાણવામા આવતા તેઓએ પોતાના શિષ્ય મારફત રાજાને સમજાવી પુરોહિતને બચાવી લીધો આ કથાથી એ જાણી

अथ विंशतितम प्रज्ञापरीषहमाह—

मूलम्—से य नूणं मए पुव्व, कम्माऽणाणफला कडा ।
जेणाहं नाभिजाणामि, पुट्ठो केणइ कण्हुइ ॥ ४० ॥
अह पच्छा उइज्जंति, कम्माऽणाणफला कडा ।
एवमासासि अप्पाणं, नच्चा कम्मविवागयं ॥ ४१ ॥

छाया—अथ नून मया पूर्वं, कर्माणि अज्ञानफलानि कृतानि ।
येनाह नाभिजानामि, पृष्टः केनचित् कस्मिश्चित् ॥ ४० ॥
अथ पश्चाद् उदीयन्ते, कर्माणि अज्ञानफलानि कृतानि ।
एवम् आश्वासय आत्मान, ज्ञात्वा कर्मविपाककम् ॥ ४१ ॥

टीका—'से य नूण' इत्यादि, 'अह पच्छा' इत्यादि ।

अथ च नून=निश्चयेन, मया पूर्वं=पूर्वकाले–पूर्वभवे इत्यर्थः, अज्ञानफलानि= अज्ञानोत्पादकानि, कर्माणि=ज्ञानावरणीयकर्माणि, कृतानि=धर्माचार्यगुरुश्रुतज्ञान-निन्दाध्ययनबाधादिभिरुपार्जितानि । उक्तञ्च—

मिलती है कि सुधर्मशील मुनि की तरह प्रत्येक मुनि को सत्कारपुरस्कार परीषह सहन करते रहना चाहिये ॥ ३९ ॥

अब बीसवाँ प्रज्ञापरीषहको सूत्रकार बतलाते हैं—
'से य नूण' इत्यादि । 'अह पच्छा' इत्यादि ।

अन्वयार्थ-प्रज्ञापरीषहको जीतनेके लिये साधु विचार करे कि (नूण-नूनम्) निश्चयसे (मए-मया) मैंने (पुव्व-पूर्वम्) पूर्वभवमें (अण्णाणफला कम्मा कडा-अज्ञानफलानि कर्माणि कृतानि) धर्माचार्य गुरु महाराज और श्रुतज्ञान की निंदा करने से तथा किसी के ध्यान अध्ययन में विघ्न डालनेसे अज्ञानोत्पादक ज्ञानावरणीय आदि कर्मों का उपार्जन किया है ।

શકાય છે કે, સુધર્મશીલ મુનિની જેમ પ્રત્યેક મુનિએ સત્કારપુરસ્કારપરીષહ સહન કરતા રહેવુ જોઈએ ॥ ૩૯ ॥

હવે વીસમા પ્રજ્ઞાપરીષહને સૂત્રકાર બતાવે છે–

'से य नूण' ઈત્યાદિ 'अह पच्छा' ઈત્યાદિ

અન્વયાર્થ—પ્રજ્ઞાપરીષહને જીતવા માટે સાધુ વિચાર કરે કે, नूण-नून નિશ્ચયથી मए-मया મે पुव्व-पूर्व પૂર્વભવમા अण्णाणफला कम्मा कडा-अज्ञात-फलानि-कर्माणि कृतानि ધર્માચાર્ય ગુરુમહરાજ અને શ્રુતજ્ઞાનની નિંદા કરવામા તથા કોઈના ધ્યાન અધ્યયનમા વિઘ્ન નાખવાનુ, આજ્ઞાનોત્પાદક જ્ઞાનાવરણીય

नाणस्स नाणिणं चिय, निंदा पद्दोसमच्छरेहिं य।
उवघायणविग्घेहिं, नाणग्घं वज्झए कम्म ॥ १ ॥"

छाया–ज्ञानस्य ज्ञानिना चैव, निन्दामद्वेपमत्सरैश्च।
उपघातनविघ्नैः, ज्ञानघ्न वध्यते कर्म ॥ १ ॥

येन=यस्मात् कारणात्, केनचित्=जिज्ञासुना, कस्मिश्चित्=जीवादितत्त्व-विषये, पृष्टोऽहं नाभिजानामि=अज्ञानवशात् प्रश्नस्योत्तरं कर्तुं न शक्नोमीत्यर्थः। पूर्वोपार्जित-ज्ञानावरणीय-कर्मोदयात् मया ज्ञान न लभ्यते, अतः प्रश्नोत्तरं कर्तु-मसमर्थो भवामीति भावः। उक्तञ्च—

(जेण-येन) जिसके कारण से (केणइ-केनचित्) किसी जिज्ञासु के द्वारा (कण्हुइ-कस्मिंश्चित्) किसी भी जीवादिक तत्त्व के विषय में (पुट्ठो-पृष्टः) पूछे जाने पर (अहं) मैं (नाभिजाणामि-नाभिजानामि) कुछ भी नही जान सकता हू, अर्थात् अज्ञानवश उसके प्रश्न का कुछ भी उत्तर नहीं दे सकता हु। कहा भी है—

"नाणस्स नाणिण चिय, निंदा पद्दोसमच्छरेहिं य।
उवघायण विग्घेहिं, नाणग्घ वज्झए कम्म ॥ १ ॥"

ज्ञान एव ज्ञानियों की निंदा करने से, उनमें द्वेषबुद्धि रखने से, उनके साथ मत्सरभाव रखने से, उनका उपघात करने से अथवा ज्ञान के साधनों मे अथवा ज्ञानियो के ज्ञानोपार्जन मे विघ्न करने से जीव ज्ञाननाशक कर्म का बंध करता है।

આદિ કર્મોનુ ઉપાર્જન કરેલ છે जेण–येन એના કારણથી केणइ केनचित् કોઈ જીજ્ઞાસુ દ્વારા कण्हुइ–कस्मिश्चित् કોઈ પણ જીવાદિક તત્વના વિષયમા पुट्ठो–पृष्ट પુછવામા આવવાથી अहं હુ नाभिजाणामि–नाभिजानामि કાઈ પણ જાણુતો નથી અર્થાત્ અજ્ઞાનવશ એમના પ્રશ્નનો કાઈ પણ ઉત્તર આપી શકતો નથી કહ્યુ પણ છે કે—

"नाणस्स नाणिण चिय, निंदा पद्दोसमच्छरेहिं य।
उवधायण विग्घेहिं, नाणग्ध वज्झए कम्म ॥"

જ્ઞાન અને જ્ઞાનીયોની નિંદા કરવાથી, એમનામાં દ્વેષબુદ્ધિ રાખવાથી, એની સાથે મત્સરભાવ રાખવાથી, એનો ઉપઘાત કરવાથી અથવા જ્ઞાનના સાધનોમા અથવા જ્ઞાનીયોના જ્ઞાનોપાર્જનમા વિઘ્ન કરવાથી જીવ જ્ઞાનનાશક કર્મનો બધ કરે છે

"सुहासुहाणि कम्माणि, सय कुव्वति देहिणो ।
सयमेवोवभुजति, दुहाणि य सुहाणि य ॥ १ ॥"

छाया—शुभाशुभानि कर्माणि, स्वय कुर्वन्ति देहिनः ।
स्वयमेवोपभुञ्जते, दुःखानि च सुखानि च ॥ १ ॥ ४० ॥

भावार्थ—साधु के ऊपर सब ही का विश्वास होता है। प्रत्येक व्यक्ति उनसे अपनीर जिज्ञासाका समाधान जानने का अभिलाषी तथा उत्सुक रहता है, इस परिस्थिति में यदि कोई जिज्ञासु पुरुष मुनि के पास आकर जीवादितत्त्वविषयक अपनी शका की निवृत्ति करना चाहे और वह साधु से इस विषय में प्रश्न करे, और मुनि उसका उत्तर नहीं दे सके तो उस मुनि को चाहिये कि अपनी आत्मा में सक्लिष्ट परिणाम न करे, किन्तु समभाव से इस प्रकार सोचे कि मेरे ज्ञानावरणीयादिक कर्मों का कितना तीव्र उदय है जो ज्ञान के साधन होने पर भी मुझे ज्ञान की प्राप्ति नहीं हुई है। बुद्धि मे इस प्रकार की मदता का कारण मेरे-पूर्व में गुर्वादिक की निंदा आदि से उपार्जित ज्ञानावरणीयादिक कर्म ही हैं। इस में किसी का दोष नही है। जैसे कहा भी है-

"सुहासुहाणि कम्माणि, सय कुव्वति देहिणो ॥
सयमेवोवभुजति, दुहाणि य सुहाणि य ॥ १ ॥"

देही-आत्मा-शुभ और अशुभ कर्मों को स्वय उपार्जित करता है और उनके फल सुख दुःखादिक को स्वय ही भोगता है ॥ ४० ॥

ભાવાર્થ—સાધુના ઉપર દરેકનો વિશ્વાસ હોય છે, પ્રત્યેક વ્યક્તિ પોતપોતાની જીજ્ઞાસાનુ સમાધાન એમની પાસેથી મેળવવાના અભિલાષી તથા ઉત્સુક રહે છે આ પરિસ્થિતિમા જો કોઈ જીજ્ઞાસુ પુરૂષ મુનિની પાસે આવી જીવાદિતત્વ વિષયક પોતાની શકાનુ નિવારણ કરવા ઈચ્છે અને તે સાધુને આ વિષયમા પ્રશ્ન કરે અને મુનિ એનો ઉત્તર ન આપી શકે તો એ મુનિ પોતાના આત્મામા શકાશિલ વૃત્તિ ન જાગવા દે પરતુ સમભાવથી એવુ વિચારે કે, મારા જ્ઞાનાવરણીયાદિક કર્મોનો કેટલો તીવ્ર ઉદય છે કે જે જ્ઞાનના સાધન હોવા છતા પણ મને જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થઈ શકી નથી બુદ્ધિમા આ પ્રકારની મદતાનુ કારણ મે-પૂર્વભવમા ગુરુ આદિની નિંદા વગેરેથી ઉપાર્જીત કરેલ જ્ઞાનાવરણીયાદિક કર્મ જ છે એમા કોઈનો દોષ નથી જેમ કહ્યુ પણ છે—

"सुहासुहाणि कम्माणि, सय कुव्वति देहिणो ।
सयमेवोवभुजति, दुहाणि य सुहाणि य ॥ १ ॥"

આત્મા શુભ અને અશુભ કર્મોને સ્વય ઉપાર્જીત કરે છે, અને એનક સ્વરૂપ સુખ દુ ખાદિકને સ્વય ભોગવે છે ॥ ૪૦ ॥

'अह पच्छा' इति।

अथ अज्ञानफलानि=अज्ञानोत्पादकानि कर्माणि कृतानि तानि पश्चात्-अबाधोत्तरकालम्, 'उदीयन्ते'=अज्ञानरूपेण अलर्क-मूषिकविषविकारवद् उदितानि भवन्ति, एवम्=अमुना प्रकारेण कर्मविपाककं=कर्मणः फल, ज्ञात्वा हे शिष्य! आत्मानम् आश्वासय=स्वस्थीकुरु, 'स्वय कृतानामेव ज्ञानावरणीयकर्मणा कुत्सित फलमेतत्, यदहं न जानामि-प्रश्नोत्तरमिति विज्ञाय स्वस्थो भव, न तु तन्निमित्तक विषाद कुरु इत्यर्थः। 'कम्मा' इति बहुवचन कर्मबन्धहेतूना बहुत्वात्।

अन्वयार्थ-(कडाऽनाणफला कम्मा-कृतानि अज्ञानफलानि कर्माणि) गुर्वादिकोकी निंदा आदिसे पूर्वभवमे उपार्जित तथा ज्ञानमें अतराय डालने वाले-ज्ञान के निरोधक-ऐसे ज्ञानावरणीयादिक कर्म अपने अबाधाकाल के बाद (उइज्जति-उदीयन्ते) पागल कुत्ते अथवा पागल चूहेके विष के विकार की तरह अज्ञानरूप से उदय में आते हैं। (एव कम्मविवागय-एव कर्मविपाककम्) इस प्रकार कर्म के फल को (नच्चा-ज्ञात्वा) जानकर हे शिष्य! (अप्पाण आसासि-आत्मान आश्वासय) तुम अपनी आत्मा को कुछ नही आने पर-दूसरों के प्रश्नों का उत्तर नहीं दे सकने पर धैर्य बधाओ-इस निमित्त को लेकर विषाद मत करो।

भावार्थ—प्रज्ञापरीषह को जीतने के लिये सूत्रकार साधुओं के लिये शिक्षा देते हैं कि जो जैसा करता है उसे फल भी वैसा ही मिलता है। बबूल का झाड बोने पर कोई उससे आम्रफल प्राप्ति की आशा करे तो व्यर्थ है। इसी प्रकार पूर्वभव मे जिस जीव ने जिन २

અન્વયાર્થ—कडाऽनाणफला कम्मा-कृतानि अज्ञानफलानि कर्माणि પૂર્વભવમા ગુરુઆદિની નિંદાથી ઉપાર્જીત તથા જ્ઞાનમા અ તરાય નાખવારૂપ-જ્ઞાનના નિરોધક-એવા જ્ઞાનાવરણીયાદિક કર્મ પોતાના વિતેલા કાળ પછી उइज्जति-उदीयन्ते હડકાયા કુતરાના અથવા વકરેલા ઉદરના વિષના વિકારની માફક અજ્ઞાન રૂપથી ઉદયમા આવે છે एव कम्मविवागय-एव कर्मविपाककम् આ પ્રકારે કર્મના ફળને नच्चा-ज्ञात्वा જાણી હે શિષ્ય! अप्पाण आसासि-आत्मान आश्वासय તમે પોતાના આત્મામા કાઈ ન આવવાથી બીજાના પ્રશ્નોનો ઉત્તર આપી શકતા નથી એ જાણીને આ બધાના નિમિત્તને લઈ વિષાદ ન કરો

ભાવાર્થ—પ્રજ્ઞાપરીષહને જીતવા માટે સૂત્રકાર સાધુઓ માટે શિક્ષા રૂપથી કહે છે કે, જે જેવુ કરે છે, તેને તેવુ ફળ મળે છે કોઈ બાવળનુ ઝાડ વાવીને તેમાથી આબાના

इद गाथायुग्म प्रज्ञाया अपकर्षमाश्रित्य व्याख्यातम् । इदमुपलक्षण – यदि ज्ञानावरणीयकर्मणा क्षयोपशमात् प्रज्ञाया उत्कर्षः स्यात् तदा तन्निमित्तक मदं न कुर्यादित्यपि बोध्यमिति । उक्त हि ।

कारणों द्वारा जिन २ कर्मों का वन्ध किया है वे वे कर्म अबाधाकाल के बाद उस जीव के उदय आते रहते हैं । जब हे आत्मन्! गुर्वादिक की निंदा करने से, शास्त्रों का अवर्णवाद बोलने से, उपघात से अर्थात् ज्ञानादिक के साधनों का नाश करने से, ज्ञान की अन्तराय देने से तूने तीव्र ज्ञानावरणीयादिक कर्मों का बध किया है, तो उनका फल भी तुझे वैसा ही भोगना पडेगा । इसमें कोई के हाथ की बात नही है । जिन ज्ञानावरणीयादिक कर्मों का तूने बध किया है वे उन उन रूप में ही उदय आवेंगे । अतः यदि तेरे से कोई जीवादिक तत्त्वो के विषय में कुछ पूछता है और तुझे उस विषय का कोई उत्तर ज्ञान मे नही झलकता है इससे तू आत्मा मे हीनता की भावना मत कर, और न खेद ही कर, किन्तु अपने आत्मा को धैर्य बधा और इस प्रकार समझा कि यह तेरे ही किये हुए कर्म हैं अतः तुझे ही भोगना पडेगा । फिर इसमें हर्षविषाद करने की जरूरत क्या है? । इस प्रकार इस परिणति से आत्मा प्रज्ञापरीषह को बहुत अच्छी तरह सहन कर सकता है ।

આ પ્રકારે પૂર્વભવમા જે જીવે જે જે કારણો દ્વારા જે જે કર્મોનો બધ કર્યો હોય તે તે કર્મ અબાધાકાળની બાદ તે તે જીવને ઉદયમા આવે છે આથી હે આત્મન્! ગુરુ આદિની નિંદા કરવાથી, શાસ્ત્રોનો અવર્ણવાદ બોલવાથી, ઉપઘાતથી અર્થાત્ જ્ઞાનાદિકના સાધનોનો નાશ કરવાથી જ્ઞાનમા અતરાય નાખવાથી, તે તીવ્ર જ્ઞાનાવરણીયાદિક કર્મનો બધ કર્યો છે તો તેનુ ફળ પણ તારે તેવુંજ ભોગવવુ પડશે તેમા કોઇના હાથની વાત નથી જે જ્ઞાનાવરણીય કર્મોનો તે બધ કર્યો છે, તે તેવા તેવા રૂપમાજ ઉદયમા આવશે આથી જો તને કોઈ જીવાદિક તત્વોના વિષયમા કાઈ પુછે છે તો તને એ વિષયનો કોઈ જ્ઞાનભર્યો ઉત્તર જડતો નથી તો તેનાથી તુ પોતાના આત્મામા હિનતાની ભાવના અને ખેદ કરીશ નહી પરતુ પોતાના આત્મામા ધૈર્ય રાખ અને એ પ્રકારે સમજાવ કે, આ તારાજ કરેલા કર્મ છે એથી એ તારે જ ભોગવવાં પડશે પછી આમા હર્ષ વિષાદ કરવાની જરૂર જ શુ છે ? આ પ્રકારે આ પરિણતીથી આત્મા પ્રજ્ઞા પરીષહને ખૂબજ સારી રીતે સહન કરી શકે છે. ગાથામા "कम्मा" એ બહુ-

पूर्वपुरुषसिंहाना, विज्ञानातिशयसागरानन्त्यम् ।
श्रुत्वा साम्प्रतपुरुषाः, कथ स्वबुद्धया मद यान्ति ॥ १ ॥

यद्वा—इह तन्त्रेणार्थद्वयसंभवः अनेकार्थबोधनेच्छातः सकृदुच्चारण तन्त्रम् । अथ च—तन्त्रन्यायेनार्थद्वयस्य युगपत्सभवः—तन्त्रं च दैर्घ्यप्रसारितास्तन्तवः, ततो यथा—दैर्घ्यप्रसारितमेक सूत्रमनेकस्य तिरश्चीनस्य तन्तोः=सग्राहि, तथा—यदेकया

गाथा में "कम्मा" यह जो बहुवचनान्त शब्द का प्रयोग किया गया है वह कर्मों के बध के हेतु अनेक हैं, इस आशय को प्रगट करने के लिये किया है। चालीस और इकतालीसवी गाथा का जो इस प्रकार विवेचन किया गया है वह बुद्धि की मन्दता को लक्ष्य में लेकर किया है। यदि ज्ञानावरणीय कर्मो के क्षयोपशम से प्रज्ञा का उत्कर्ष आत्मा में हो तो उस समय साधु को इस प्रज्ञानिमित्तक मद—अहकार नहीं करना चाहिये। यह बात भी उपलक्षण से समझ लेनी चाहिये। कहा भी है—

पूर्वपुरुषसिंहाना, विज्ञानातिशयसागरानन्त्यम् ।
श्रुत्वा साम्प्रतपुरुषा , कथ स्वबुद्धया मद यान्ति ॥ १ ॥

पहिले के श्रेष्ठ पुरुषों के असाधारण विज्ञान की बातों को सुनकर ऐसा कौन पुरुष होगा जो अपने ज्ञान का मद—अहकार करेगा। इसलिये बुद्धि की प्रकर्षता का भी मद नही करना चाहिये। तन्त्र न्याय से प्रज्ञा के उत्कर्ष अपकर्षरूप दोनों अर्थ भी युगपत् विवक्षित हो सकते हैं। जैसे एक लबा फैला हुआ डोरा तिरछे फैले हुए अनेक

વચનાત્મક શબ્દનો પ્રયોગ કરેલ છે તે કર્મના બધના હેતુ અનેક છે તેવો આશય બતાવવા માટે જ કરેલ છે ચાળીસ અને એકતાળીસમી ગાથામા જે આ પ્રકારે વિવેચન કરેલ છે તે બુદ્ધિની મદતાને લક્ષમા લઈને કરેલ છે જો કદી જ્ઞાનાવરણીય કર્મોના ક્ષયોપશમથી પ્રજ્ઞાનો ઉત્કર્ષ આત્મામા હોય તો તે સમયે સાધુએ આ પ્રજ્ઞા નિમિત્તક મદ અહકાર ન કરવો જોઈએ આ વાત પણ ઉપલક્ષણથી સમજી લેવી જોઈએ કહ્યુ પણ છે—

પૂર્વપુરુષસિંહાના, વિજ્ઞાનાતિશયસાગરાનન્ત્યમ્ ।
શ્રુત્વા સામ્પ્રતપુરુષાઃ, કથ સ્વબુદ્ધ્યા મદ યાન્તિ ॥૧॥

પહેલા શ્રેષ્ઠ પુરૂષોની અસાધારણ વિજ્ઞાનની વાતો સાભળીને એવો કયો પુરૂષ હશે કે જે પોતાના જ્ઞાનનો મદ અહકાર કરશે ? આથી બુદ્ધિની પ્રકર્ષતાનો પણ મદ ન કરવો જોઈએ

તત્ર ન્યાયથી પ્રજ્ઞાનો ઉત્કર્ષ અપકર્ષરૂપ બન્ને અર્થ પણ યુગપત્ વિવક્ષિત બની શકે છે જેમ એક લાબો ફેલાએલો દોરો આડા અવળા

गाथया अनेकार्थस्याभिधान स तन्त्रन्यायः, तद्विवक्षया प्रज्ञाया उत्कर्षमाश्रित्यापि भगवता गाथाद्वयं कथितम्। उपलक्षणत्वे तु तात्पर्यग्राहकतया प्रमाणान्तर श्रुतमपेक्षणीय स्यात्, अतस्तन्त्राश्रयणादिह व्याख्याद्वय क्रियते। तत्र प्रज्ञाया उत्कर्षपक्षे एव गाथाद्वय व्याख्यायते—

प्रज्ञोत्कर्षवता एव चिन्तनीयम्-अथ नून मया पूर्वं कर्माणि=ज्ञानप्रशंसा-ज्ञानिवैयावृत्यादिरूपाण्यनुष्ठानानि, ज्ञानफलानि = ज्ञानमिह विमर्शपूर्वको बोधस्तत्फलकानि, कृतानि, येन हेतुना-केनापि=अविवक्षितविशेषेण सर्वेणापीत्यर्थः, कस्मिंश्चित्=यत्र कुत्रापि वस्तुनि विषये पृष्टः अह, ना=मनुष्यः, विशिष्टमनुष्यत्वमनुभवन् अभिजानामि।

तन्तुओं का वस्त्रादिक मे संग्राहक होता है उसी प्रकार एक गाथा द्वारा युगपत् अनेक अर्थों का भी संग्रह होता है, यही तन्त्र न्याय है। इस विवक्षा से इन दोनों गाथाओं द्वारा प्रज्ञा का उत्कर्ष लेकर भी प्रज्ञापरीषह का कथन हो सकता है। इसी अभिप्राय से सूत्रकार ने ये दोनों गाथाएँ कही हैं। बुद्धि की प्रकर्षता को लेकर व्याख्यान इस प्रकार है—

मैंने पूर्वभव मे ज्ञानप्रशंसा, ज्ञानियों की वैयावृत्त्य आदिरूप शुभ कर्म किये हैं इसलिये इनका फल मुझे विमर्शपूर्वक बोधरूप में मिला है। इसलिये इस के प्रभाव से मैं जब कोई मुझ से किसी भी विषय की अपनी जिज्ञासा समाधान करने के रूप में उपस्थित करता है उसकी उस जिज्ञासा का यथोचित समाधान कर देता हूँ, इससे उस पूछने वाले को सन्तोष हो जाता है। इसलिये सूत्रकार इकतालीसवीं गाथा द्वारा ऐसे श्रुतशाली-साधु को यह समझाते हैं कि हे साधो!

અનેક તાણાવાણાને વસ્ત્રરૂપમા ફેરવનાર બને છે, તે પ્રકારે એક ગાથા દ્વારા યુગપત્ અનેક અર્થોનો પણ સગ્રહ થાય છે આ તત્ર ન્યાય છે આ વિવક્ષાથી આ બન્ને ગાથાઓ દ્વારા પ્રજ્ઞાનો ઉત્કર્ષ લઈને પણ પ્રજ્ઞાપરીષહનુ કથન બની શકે છે, આ અભિપ્રાયથી ભગવાન સૂત્રકારે આ બન્ને ગાથાઓ કહી છે બુદ્ધિની પ્રકર્ષતા બતાવનાર વ્યાખ્યાન આ પ્રકારનુ છે

મે પૂર્વભવમા જ્ઞાન પ્રશસા, જ્ઞાનિઓની વૈયાવૃત્તિ આદિ રૂપ શુભ કર્મ કરેલ છે એનુ ફળ મને વિમર્શપૂર્વક બોધરૂપમા મળેલ છે આ કારણે એના પ્રભાવથી જ્યારે કોઈ મારી પાસે કોઈ પણ વિષયની પોતાની જીજ્ઞાસા સમાધાન કરવાના રૂપમા ઉપસ્થિત કરે છે ત્યારે હુ એ જીજ્ઞાસાનુ યથોચિત,સમાધાન કરી દઉ છુ આથી એ પૂછવાવાળાને સતોષ થાય છે, આ માટે સૂત્રકાર એકતાળીસમી ગાથાદ્વારા એવા શ્રુતશાળી-સાધુને એમ સમજાવે છે કે, હે સાધો!

तत्र-श्रुतमदो न कर्तव्य इति बोधयितुमाह-' अह पच्छा ' इत्यादि । अथ=उत्कर्पभावनानन्तरम्, एव विभावनीयम्-मया पूर्वभवे कृतानि ज्ञानफलानि कर्माणि पश्चात्=अबाधोत्तरकालम् , इदानीम्, उदीयन्ते-उदितानि भवन्ति, एव कर्मविपाकक ज्ञात्वाऽऽत्मानम् आश्वासय-आत्मनि शान्ति स्थापय, न तु तन्निमित्तक मद कुरु। अय भावः-श्रुतमदो हि ज्ञानावरणीयकर्मणः कारणम् , तच्चावश्यवेद्यम्, तदुदये च कुतो ज्ञानम् , तस्माच्छ्रुतमदो न कर्तव्यः ।

यतः--" नाण मयदप्पहर, मज्जइ जो तेण तस्स को वेज्जो ।
अमिय जस्स विसायइ, तस्स तिगिच्छा कहं किज्जइ " ॥ १ ॥

छाया--ज्ञानं मददर्पहर, माद्यति यस्तेन तस्य को वैद्यः ।
अमृत यस्य विषायते, तस्य चिकित्सा कथ क्रियते ॥ १ ॥

इत्येव चिन्तनेन शान्ति प्राप्नुहीति ।

वस्तुतस्तु-गाथाद्वयमिद युग्मकम् । ' से ' अथ नून=निश्चयेन मया पूर्वं=पूर्वभवे-अज्ञानफलानि कर्माणि कृतानि येन कारणेनाह केनापि जिज्ञासुना कस्मिंश्चित् जीवाजीवादिस्वरूपविषये पृष्टः सन् नाभिजानामि=मन्दबुद्धित्वाज्जी-

---

तुमने यदि पूर्वभव में ज्ञान के साधनो का अनुष्ठान करके यदि इस भव में दूसरों की अपेक्षा कुछ विशिष्ट ज्ञान प्राप्त कर लिया है, तो तुम इस ज्ञानरूप श्रुत का मद मत करो, किन्तु अपनी आत्मा मे शांतिभाव से रहो-आत्मा को समझाते रहो कि कहीं ऐसा न हो जाय कि मद करने से आत्मा ज्ञानावरणीय आदि कर्म का बन्ध करले। इस कर्म के बध में जब इसका उदय अपनी अबाधाकाल के बाद में आता है तो जीव यथार्थ ज्ञान से रहित हो जाता है, इसलिये हे शिष्य तू श्रुत का मद मतकर। तात्पर्य इन दोनो गाथाओ का यह है कि जिस समय आत्मा मे प्रज्ञा की हीनता हो तो मुनि को ऐसा

તમે કદાચ પૂર્વભવમા જ્ઞાનના સાધનોનુ અનુષ્ઠાન કરી જો આ ભાવમા બીજાની અપેક્ષાએ કાંઈ વિશિષ્ટ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરેલ છે તો તમે એ જ્ઞાનરૂપ શ્રુતનો મદ ન કરો પણુ તમારા આત્મામા શાતિભાવથી રહો આત્માને સમજાવતા રહો કે કયાય એવું ન બની જાય કે, મદ કરવાથી આત્મા જ્ઞાનાવરણીય આદિ કર્મોનુ બધન કરી લે એ કર્મના બધમા જ્યારે એનો ઉદય પોતાની અબાધાકાળની પછી આવે છે ત્યારે જીવ યથાર્થ જ્ઞાનથી રહિત થઈ જાય છે આ માટે હે શિષ્ય ! તુ શ્રુતનો મદ ન કર આ બન્ને ગાથાનુ તાત્પર્ય એ છે કે, જે સમયે આત્મામા પ્રજ્ઞાની હિનતા હોય ત્યારે મુનિએ એવો વિચાર ન કરે કોઈ એ

वादिस्वरूप निरूपयितु न समर्थोऽस्मि । एवम्=अमुना प्रकारेण कर्मविपाक-पूर्वोपार्जित-ज्ञानावरणीयकर्मफल ज्ञात्वा आत्मानम् आश्वासयेत्युत्तरगाथया सम्बन्धः अयमर्थः-हे शिष्य ! बुद्धिमान्द्यविषये विषादमकृत्वा, तपः सयमाराधने प्रवृत्तो भव । तपःसयमाराधनेन हि केवलज्ञानप्राप्तिरपि भवितुमर्हतीति सोत्साह तत्समाराधने तत्परो भवेति भावः।

अथ-प्रज्ञाप्रकर्षे पक्षात्-कदाचित्तथाविधज्ञानावरणीयक्षयोपशमानन्तर 'कम्माणाणफला' इत्यस्य कर्माणि ज्ञानफलानि इति च्छाया तत्र - ज्ञानफलानि-जीवाजीवादिस्वरूपनिर्णयजनकानि कर्माणि कृतानि=पूर्वभवोपार्जितानि उदीयन्ते तदा एवम्=अमुना प्रकारेण कर्मविपाक ज्ञानावरणीयक्षयोपशमजन्य प्रज्ञाप्रकर्षरूप कर्मफल ज्ञात्वा हे शिष्य ! आत्मानम् आश्वासय=ज्ञानमद परित्यज्य स्वस्थीकुरु । पूर्वकृतशुभकर्मणा मम ज्ञानावरणीयकर्मणः क्षयोपशमो जातस्तेन सूक्ष्म-सूक्ष्मतर-सूक्ष्मतममपि जीवादिस्वरूप सम्यग् जानामि, तथा केनापि पृष्टः सन् तस्मै सम्यगवबोधयितु समर्थोऽस्मीति विचारणया प्रज्ञामद परिहरेत्यर्थः ।

विचार नहीं करना चाहिये कि मैं कुछ नहीं जानता हू-मूर्ख हू जहा तहा मेरा पराभव होता है। इस विचार से आत्मा में परिताप होता है, इस प्रकार विचार नहीं करना यह प्रज्ञापरीषह है। अथवा श्रुतज्ञान की विशिष्टता आत्मा मे होने पर उस समय उस मुनि को उसका मद नहीं करना चाहिये कि-मैं विशिष्टज्ञानसपन्न हू, प्रत्येक व्यक्ति मेरे पास अपनी २ जिज्ञासा का समाधान करने के लिये आते हैं। प्रत्येक आत्मा को मुझ से कितना लाभ होता रहता है। इस प्रकार का मद नहीं करना चाहिये। प्रज्ञा का मद करना इस लिये निषिद्ध है कि यह जो ज्ञान प्राप्त हुआ है वह ज्ञानावरणीयकर्म के क्षयोपशम से प्राप्त हुआ है। इसका मैं क्यो मद करू। इस प्रकार

કે, હુ કાઈ જાણતો નથી, મૂર્ખ છુ, જ્યા ત્યા મારો પરાભવ થાય છે આ વિચારથી આત્મામા પરિતાપ થાય છે માટે આ પ્રકારનો વિચાર ન કરવો તે પ્રજ્ઞાપરીષહ છે અથવા શ્રુતજ્ઞાનની વિશિષ્ટતા આત્મામા થવાથી તે સમયે તે મુનિએ તેનો મદ ન કરવો જોઇએ કે હુ, વિશિષ્ટ જ્ઞાન સપન્ન છુ પ્રત્યેક વ્યક્તિ મારી પાસે પોતપોતાની જીજ્ઞાસાનુ સમાધાન કરવા આવે છે પ્રત્યેક આત્માને મારાથી કેટલો લાભ થાય છે? આ પ્રકારનો મદ ન કરવો જોઈએ પ્રજ્ઞાનો મદ કરવાનો આ માટે નિષેધ છે કે, જે જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયુ છે તે જ્ઞાનાવરણીય કર્મના ક્ષયોપશમથી પ્રાપ્ત થયેલ છે આનો હુ કઈ રીતે મદ કરી

अस्य गाथाद्वयस्याय निष्कर्षः–प्रज्ञाया अपकर्षे 'नाहं किंचिज्जानामि, मूर्खोऽस्मि, यत्र तत्र पराजितो भवामि' इत्येवं परितापो न कर्तव्यः उत्कर्षे श्रुतमदो न कर्तव्यः। किन्तु कर्मविपाकोऽयमिति ज्ञात्वाऽऽत्मनः स्थिरीकरणेन द्विविधोऽपि प्रज्ञापरीषहः सोढव्यः।

अत्र प्रज्ञापकर्षे दृष्टान्तः प्रदर्श्यते--

पुष्पदन्ताचार्यः शिष्यपरिवारेण सह चम्पानगर्यां समवसृत.। तेषु शिष्येषु भद्रमतिनामकः शिष्योऽतीवमन्दमतिरासीत्। स आवश्यकसमाप्त्यनन्तरं दशवैकालिकसूत्राभ्यासार्थं प्रवृत्तः, परन्तु तदा तस्य प्रबलज्ञानावरणीयान्तरायकर्मोदयो जातस्तेनैकमप्यक्षरं न स्मरति, ततोऽसौ चिन्तयति–अहमस्मि पूर्वधराचार्यस्य शिष्यः, आचार्यो वात्सल्येन मामध्यापयति, अन्ये मुनयश्चापि प्रेम्णा मामक्षरं

आत्मा को अपने स्वभाव में स्थिर करते हुए प्रज्ञा के प्रकर्ष को सहन करना यह भी प्रज्ञापरीषह है। इस तरह प्रज्ञा के उत्कर्ष और अपकर्ष के भेद से यह परीषह दो प्रकार का हो जाता है। यह दोनों प्रकार का परीषह सहन करना मुनि के लिये आवश्यक है।

प्रज्ञा के अपकर्ष मे दृष्टान्त—किसी समय पुष्पदन्ताचार्य शिष्यपरिवार के साथ चपानगरी में आये। इनकी इस शिष्यमडली में भद्रमति नाम का एक शिष्य अतीव मदमति था। एक दिन की बात है कि उसने आवश्यक की समाप्ति के बाद दशवैकालिकसूत्र का अभ्यास करना प्रारभ किया। परन्तु उस समय उसके प्रबल ज्ञानावरणीयकर्म का उदय होने से एक भी अक्षर उसको याद नही होता। इसने विचार किया कि पूर्वधर आचार्य का मैं शिष्य हूँ वात्सल्यभाव

શકુ ? આ પ્રકારે આત્માને પોતાના સ્વભાવમા સ્થિર કરીને પ્રજ્ઞાનો પ્રકર્ષ સહન કરવો તે પણ પ્રજ્ઞાપરીષહ છે, આવી રીતે પ્રજ્ઞાનો ઉત્કર્ષ અને અપકર્ષના ભેદથી આ પરીષહ બે પ્રકારનો બને છે આ બન્ને પ્રકારના પરીષહ સહન કરવા મુનિને માટે આવશ્યક છે પ્રજ્ઞાના અપકર્ષનુ દૃષ્ટાંત—

કોઇ એક સમયે પુષ્પદ તાચાર્ય શિષ્યપરીવાર સાથે ચ પાનગરીમા આવ્યા આ શિષ્ય મ ડળીમા ભદ્રમતિ નામનો એક શિષ્ય ઘણો મ દમતી હતો એક દિવસની વાત છે કે, તેણે આવશ્યકની સમાપ્તિ બાદ દશવૈકાલિક સૂત્રનો અભ્યાસ કરવો શરૂ કર્યો પર તુ તે સમયે તેને પ્રબળ જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો ઉદય થવાથી એક પણ અક્ષર યાદ રહેતો નહી તેણે વિચાર કર્યો કે, હુ પૂર્વ ધર આચાર્યનો શિષ્ય છુ, વાત્સલ્યભાવથી તેઓ મને શાસ્ત્રાધ્યયન કરાવે છે (એ

बोधयति, तथापि मम तत् स्मृतिपथ नायाति, अत्र कश्चित् मुनिः सकृदेव श्रुत्वा धारयति, कश्चिद् द्विवार, कश्चित् त्रिवारम्।

केनचित्–शत शत गाथा प्रत्यहमभ्यस्ताः, केनचित् द्वे द्वे शते। कश्चिदेक-पूर्वधरः, कश्चिद् द्विपूर्वधरो यावच्चतुर्दशपूर्वधरः संजातः, परन्तु महानिष्ठुरोऽतीव निर्बुद्धिरहमस्मि, शतशोऽभ्यासे कृतेऽपि धारणा न भवति। मम पूर्वजन्मोपार्जित ज्ञानावरणीय कर्म, तथा ज्ञानान्तरायरूप कर्म तीव्रतया समत्युदयावस्था प्राप्तम्,

---

से वे मुझे पढ़ाते हैं, अन्य मुनि भी मुझ पर विशेष अनुग्रह रखते हैं, वे भी समय २ पर मुझे वचवाते हैं–तो भी मुझ को याद नहीं होता। हमारे में कोई तो मुनिराज ऐसे हैं जो एक वार भी सुनकर याद कर लेते हैं, कोई २ ऐसे हैं जिन्हें दो वार कहने से याद हो जाता है। कोई २ ऐसे हैं जो तीन वार सुनकर विषय को अच्छी तरह याद कर-लेते हैं। कितने ऐसे हैं जो एक ही दिन मे सौ–सौ १००–१०० गाथाएँ याद कर लेते हैं। कोई २ ऐसे हैं जो दो सौ २००–दो सौ २०० गाथाएँ तक कठस्थ कर लेते हैं। कोई एक पूर्वधर हैं। कोई दो पूर्वधर है। कोई तीन, कोई चार, कोई पाच, कोई छह, कोई सात और कोई आठ आदि से लेकर चौदह पूर्वतक के पाठी हैं, किन्तु इन सब में एक मै ही ऐसा मन्दबुद्धि हु जिसको कुछ नही आता है। बुद्धिहीन बना हुआ हूँ। सौ वार याद करने पर भी धारणा होती ही नही है। क्या करूँ पूर्वोपार्जित ज्ञानावरणीयकर्म का ही इस समय तीव्र उदय

પણ મારા ઉપર વિશેષ ભાવ રાખે છે અને સમય સમય ઉપર તેઓ મને બતાવે છે, તો પણ મને યાદ રહેતુ નથી અમારામા કેટલાક મુનિરાજ એવા છે કે, તેઓ એકવાર સાભળીને તેને કઠસ્થ કરી લે છે, કોઈ કોઈ એવા છે કે, તેમને બે વખત કહેવાથી યાદ થઈ જાય છે, કોઈ કોઈ ત્રણ વાર સાભ-ળ્યાથી વિષયને સારી રીતે યાદ કરી લે છે કેટલાક એવા પણ છે કે જે એક જ દિવસમા ૧૦૦–૧૦૦ (સો–સો) ગાથાઓ યાદ કરી લે છે કોઇ કોઈ ૨૦૦–૨૦૦ (બસો–બસો) ગાથાઓ કઠસ્થ કરી લે છે કોઈ કોઈ પૂર્વધર છે, કોઇ બે પૂર્વધર છે, કોઇ ત્રણ, કોઇ ચાર, કોઇ પાચ, કોઇ છ, કોઇ સાત, કોઇ આઠ આદિથી લઇને ચૌદ પૂર્વ સુધીના પાઠી છે આ બધા વચ્ચે હુ એકજ એવો મદબુદ્ધિનો છુ કે મને કાઈ પણ આવડતુ નથી હુ બુદ્ધિહિન બનેલો છુ સો વખત યાદ કરવા છતાયે ગ્રહણ કરી શકતો નથી શુ કરૂ ? પૂર્વોપાર્જીત જ્ઞાના-વરણીય કર્મજ આ સમયે તીવ્ર ઉદયમા આવેલ છે એનો જ આ પ્રતાપ છે

अस्य गाथाद्वयस्याय निष्कर्षः—प्रज्ञाया अपकर्षे 'नाहं किञ्चिज्जानामि, मूर्खोऽस्मि, यत्र तत्र पराजितो भवामि' इत्येवं परितापो न कर्तव्यः उत्कर्षे श्रुतमदो न कर्तव्यः। किन्तु कर्मविपाकोऽयमिति ज्ञात्वाऽऽत्मनः स्थिरीकरणेन द्विविधोऽपि प्रज्ञापरीषहः सोढव्यः।

अत्र प्रज्ञापकर्षे दृष्टान्तः प्रदर्श्यते—

पुष्पदन्ताचार्यः शिष्यपरिवारेण सह चम्पानगर्यां समवसृत.। तेषु शिष्येषु भद्रमतिनामकः शिष्योऽतीवमन्दमतिरासीत्। स आवश्यकसमाप्त्यनन्तरं दशवैकालिकसूत्राभ्यासार्थं प्रवृत्त., परन्तु तदा तस्य प्रबलज्ञानावरणीयान्तरायकर्मोदयो जातस्तेनैकमप्यक्षरं न स्मरति, ततोऽसौ चिन्तयति—अहमस्मि पूर्वधराचार्यस्य शिष्यः, आचार्यो वात्सल्येन मामध्यापयति, अन्ये मुनयश्चापि प्रेम्णा मामक्षरं

आत्मा को अपने स्वभाव मे स्थिर करते हुए प्रज्ञा के प्रकर्ष को सहन करना यह भी प्रज्ञापरीषह है। इस तरह प्रज्ञा के उत्कर्ष और अपकर्ष के भेद से यह परीषह दो प्रकार का हो जाता है। यह दोनों प्रकार का परीषह सहन करना मुनि के लिये आवश्यक है।

प्रज्ञा के अपकर्ष मे दृष्टान्त—किसी समय पुष्पदन्ताचार्य शिष्यपरिवार के साथ चपानगरी में आये। इनकी इस शिष्यमडली में भद्रमति नाम का एक शिष्य अतीव मदमति था। एक दिन की बात है कि उसने आवश्यक की समाप्ति के बाद दशवैकालिकसूत्र का अभ्यास करना प्रारभ किया। परन्तु उस समय उसके प्रबल ज्ञानावरणीयकर्म का उदय होने से एक भी अक्षर उसको याद नही होता। इसने विचार किया कि पूर्वधर आचार्य का मैं शिष्य हूँ वात्सल्यभाव

શકુ ? આ પ્રકારે આત્માને પોતાના સ્વભાવમા સ્થિર કરીને પ્રજ્ઞાનો પ્રકર્ષ સહન કરવો તે પણ પ્રજ્ઞાપરીષહ છે, આવી રીતે પ્રજ્ઞાનો ઉત્કર્ષ અને અપકર્ષના ભેદથી આ પરીષહ બે પ્રકારનો બને છે આ બન્ને પ્રકારના પરીષહ સહન કરવા મુનિને માટે આવશ્યક છે પ્રજ્ઞાના અપકર્ષનું દૃષ્ટાત—

કોઈ એક સમયે પુષ્પદતાચાર્ય શિષ્યપરીવાર સાથે ચપાનગરીમા આવ્યા આ શિષ્ય મડળીમા ભદ્રમતિ નામનો એક શિષ્ય ઘણો મદમતી હતો એક દિવસની વાત છે કે, તેણે આવશ્યકની સમાપ્તિ બાદ દશવૈકાલિક સૂત્રનો અભ્યાસ કરવો શરૂ કર્યો પરતુ તે સમયે તેને પ્રબળ જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો ઉદય થવાથી એક પણ અક્ષર યાદ રહેતો નહી તેણે વિચાર કર્યો કે, હુ પૂર્વધર આચાર્યનો શિષ્ય છુ, વાત્સલ્યભાવથી તેઓ મને શાસ્ત્રાધ્યયન કરાવે છે બીજા મુનિઓ

प्रज्ञाप्रकर्षे दृष्टान्तः प्रदर्श्यते--

एकदा-कालकाचार्यः प्रमादवतः स्वशिष्यानुज्जयिन्यां विहाय धारावासनगरे स्वशिष्यस्य सागरचन्द्रमुनेः समीपे समागतः। सागरचन्द्रस्तु सामान्यसाधुबुद्ध्या जानाति कालकाचार्योऽपि न किंचित् परिचयं ददाति।

अथाऽन्यदा सागरचन्द्रमुनिनाऽऽगमनिर्णीततत्त्वस्वरूपव्याख्याने कृते सति लोकास्तु प्रशसन्ति, तदा सागरचन्द्रमुनिः कालकाचार्यं प्रति प्राह—मद्व्याख्यान

सकेगा, इस गाथा को तो याद करके ही छोडने का भाव है। इस प्रकार निश्चय करके प्रज्ञापकर्षरूप परीषह को सहन करते हुए उस भद्रमुनि ने शुभाध्यवसायजन्य प्रशस्त ध्यान से क्षपकश्रेणी को अरोहण कर केवलज्ञान को प्राप्त किया।

प्रज्ञा के प्रकर्ष मे दृष्टान्त इस प्रकार है—एक समय कालकाचार्य प्रमादशील अपने शिष्योंको उज्जयिनी नगरीमें छोडकर धारावासनगर में स्वशिष्य सागरचद्रमुनि के पास आ गये। सागरचद्रशिष्यने उनके साथ सामान्य साधुके जैसा ही व्यवहार किया, गुरु जैसा नहीं। कालकाचार्यने भी इस बात पर कुछ भी ध्यान नही दिया और अपना परिचय भी नही दिया। एक दिन की बात है कि जब सागरचद्रमुनि ने आगमनिर्णीत तत्त्वों के स्वरूप को समझाते हुए व्याख्यान दिया तो सुनकर लोगों को अपार आनद आया,-सबने प्रवचन की मुक्तकठ से प्रशसा की। सागरचद्रमुनि ने अपरिचित गुरु के समीप आकर कहा—आपने

યાદ કર્યે જ છુટકો, તેવો મનોભાવ છે આ પ્રકારનો નિશ્ચય કરીને પ્રજ્ઞાપ્રકર્ષપરીષહને સહન કરતા કરતા તે ભદ્રમુનિએ શુભ અધ્યવસાય જન્ય પ્રશસ્ત ધ્યાનથી ક્ષપકશ્રેણી ઉપર ચડી કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું

પ્રજ્ઞાના પ્રકર્ષમા દૃષ્ટાત આ પ્રકારનુ છે—

એક સમય કાલકાચાર્ય પ્રમાદશિલ પોતાના શિષ્યોને ઉજ્જૈનિ નગરીમા મૂકીને ધારાવાસ નગરમા સ્વશિષ્ય સાગરચદ્ર મુનિની પાસે આવ્યા સાગરચદ્ર શિષ્યે તેમની સાથે સામાન્ય સાધુ જેવો વહેવાર કર્યો, ગુરુ શિષ્ય જેવો નહી કાલકાચાર્યે આ વાત ઉપર કાઈ ધ્યાન ન આપ્યુ, અને પોતાનો પરિચય પણ ન આપ્યો એક દિવસની વાત છે કે, જ્યારે સાગરચદ્ર મુનિએ આગમ નિર્ણીત તત્વોના સ્વરૂપને સમજાવવાનુ વ્યાખ્યાન આપ્યુ તે સાભળીને લોકોને અપાર આનદ થયો સઘળાએ પ્રવચનની મુકતકઠે પ્રસશા કરી સાગરચદ્ર મુનિએ અપરિચિત ગુરુની સમીપ આવીને કહ્યુ આપે આજ મારૂ તાત્વિક પ્રવચન

तस्मान्मया प्रज्ञाया असद्भावरूपोऽयं परीषहः सोढव्यः, न तु कस्मिंश्चित् ईर्ष्या द्वेषो वा करणीयः, एवं विचिन्त्य प्रत्यहं पठति, पुनः पुनरभ्यस्यति च, परं तु धारणा न भवति, 'धम्मो मंगलमुक्किट्ठं' इति गाथा द्वादशवर्षाणि अभ्यस्ता, परं तु तस्या एकस्या अपि गाथायाः स्मृतिस्तस्य नाभूत्, अभ्यासकाले धारितेव सा तस्य भवति, परं स्वल्पकाल एव पुनस्तां विस्मरति। तदाऽसौ पुनरध्यवस्यति- पुनरपि द्वादशवर्षाणि कालमभ्यासार्थं यापयिष्यामि, येन केनापि प्रकारेण गाथा- मेतां कण्ठस्थीकरिष्याम्येव। इत्येवं निश्चित्य प्रज्ञाऽपकर्षपरीषहं सहमानः शुभा- ध्यवसायेन प्रशस्तध्यानेन क्षपकश्रेणिमारुह्य स भद्रमुनिः केवलज्ञानं प्राप्तवान्।

हो रहा है, उन्हीं का यह काम है, अतः प्रज्ञा का असद्भावरूप यह परीषह मुझे शांति के साथ सहन करना चाहिये, इसी में मेरा कल्याण है, किसी के साथ इर्षा या द्वेष करने से कोई लाभ नहीं। इस प्रकार भद्रमति मुनि वार २ विचार करता और अपने पूर्वोपार्जितकर्मों की निन्दा करता था, परन्तु उसने अपना पढ़ना और याद करना बंद नहीं किया। अकेले "धम्मो मंगलमुक्किट्ठं" इस गाथा को ही उसने लगा- तार बारह वर्षतक याद किया-रटा, पर तो भी उस को यह गाथा याद नहीं हुई। जिस समय यह याद करने बैठता उस समय तो यह याद हो जाती पर ज्यों ही यह याद करना बंद कर देता अथवा क्रिया करने में उपयोग लगाता तो शीघ्र ही उस गाथा को भूल जाता था। यह फिर भी उसको याद करना और पढ़ना नहीं छोड़ता और विचार करता कि यदि यह गाथा इन बारह १२ वर्षों मे कंठस्थ नहीं हुई तो अब आगे के १२ वर्षों में कंठस्थ हो जायेगी, क्या चिंता जैसे भी हो

આથી પ્રજ્ઞાનો આ અસદ્ભાવરૂપ પરીષહ મારે શાંતિથી સહન કરવો જોઈએ તેમાં જ મારૂં કલ્યાણ છે કોઈની સાથે ઇર્ષા અથવા દ્વેષ કરવાથી કોઈ લાભ નથી આ પ્રકારે ભદ્રમતિ મુનિ વારવાર વિચાર કરતા અને પોતાના પૂર્વો- પાર્જીત કર્મોની નિંદા કરતા પણ પોતાના પઠન-પાઠન આદિને તેણે બંધ ન કર્યો "धम्मो मङ्गलमुक्किट्ठं" એ એક ગાથાને એકલા તેણે બાર વર્ષ સુધી યાદ કરી ગોખ્યું છતાં પણ તેને એ ગાથા યાદ ન થઈ જે સમય તે યાદ કરવા બેસતા તો તે વખતે યાદ રહી જતી પણ એ પછી યાદ કરવાનું બંધ કરી ક્રિયામાં ગુંથાતા તે ગાથા ભૂલાઈ જતી છતાં પણ તે એને યાદ કરવાનું છોડતા નહીં અને વિચાર કરતા કે, આ બારવર્ષમાં યાદ ન થઇ તો આવતા બારવર્ષમાં જરૂર યાદ થઈ જશે ચિંતા શા માટે કરવી જોઇએ જે રીતે બનશે તે રીતે પ ગાથાને

सहितः कालकाचार्य आगच्छति इति बुद्ध्या सागरचन्द्रमुनिस्तत्रागच्छता कालकाचार्यशिष्याणा सम्मुखे समागतः। स तत्र परितो विलोक्याचार्यमदृष्ट्वा, तान् समागतान् मुनीन् पृच्छति-भो मुनयः! क्व वर्तन्ते पूज्यचरणाः, सागरचन्द्रमुनेरेतद्वचन निशम्य हताशाः सर्वे मुनयः साश्रुनेत्राः सगद्गद प्रोक्तवन्तः-हतभाग्यानस्मान् परित्यज्य गुरुचरणाः क्व गता इति वय न विद्मः, भवता ज्ञायते किम्?। सागरचन्द्रमुनिनोक्तम्-त न विद्मो वयम्, किं तु एकः कोऽपि वृद्धः सम्प्रति वर्तते उपाश्रये। ततः सर्वे गुरुभक्त्युद्रेकात् तद्विरहखिन्ना उपाश्रये आगताः। सागरमुनिनाऽङ्गुल्या निर्देशेन प्रदर्श्य कथितम्-अयमागन्तुको महानुभावः। शिष्यास्तदैव

चल दिये। सागरचद्रमुनि को जब पता चला कि सशिष्य गुरु महाराज कालकाचार्य विहार करते हुए यहा आरहे है तो वे उनका स्वागत करने के लिये सामने गये। वहां उन मुनियों में गुरु महाराज को नहीं देखा तब उसने उन अपने गुरुभाईओं से पूछा कि-पूज्य गुरु महाराज तो दिखते नहीं हैं कहो वे इस समय कहा है। तब मुनियों ने सागरचद्रमुनि के वचन सुनकर हताश एव आसू डालते हुए गद्गद कठ से बोले हतभाग्य हमलोगो को छोड़कर गुरु महाराज कहां चले गये हैं यह हम नही जानते हैं। कहो आप को मालूम है क्या? सागरचद्रमुनि ने कहा उन्हें तो हम जानते नही हैं किन्तु एक कोई वृद्ध महात्मा इस समय उपाश्रय में अवश्य ठहरे हुए हैं। सागरचद्रमुनि की इस वात को सुनकर समस्त शिष्य जो गुरु महाराज के विरह से खेदखिन्न वने हुए थे गुरुभक्ति के उद्रेक से प्रेरित होकर उपाश्रय मे पहुँचे। सागरचद्रमुनि ने अगुली के इशारे से

કરવા લાગ્યા સાગરચદ્ર મુનિને એ ખબર મળ્યા કે, ગુરુમહારાજ કાલકાચાર્ય શિષ્યો સાથે વિહાર કરતા કરતા અહી પધારે છે ત્યારે તે તેમનુ સ્વાગત કરવા સામે ગયા ત્યા એ મુનિઓમા ગુરુમહારાજને ન જોયા ત્યારે તેણે પોતાના એ ગુરુભાઈઓને પૂછયુ કે પૂજ્ય ગુરુમહારાજ તો દેખાતા નથી કહો, તે આ સમયે કયા છે? સાગરચદ્ર મુનિના આ વચન સાભળતા તે શિષ્યો હતાશ બની ગયા અને આસુભરી આખે ગદ્‌ગદ્ કઠથી બોલ્યા, હતભાગી અમો બધાને છોડીને ગુરુમહારાજ કયા ચાલ્યા ગયા છે એ અમે જાણુતા નથી કહો કહો આપને ખબર છે? સાગરચદ્ર મુનિએ કહ્યુ, એમને હુ ઓળખતો નથી પરતુ એક વૃદ્ધ મહાત્મા આ વખતે ઉપાશ્રયમા રોકાયેલા છે સાગરચદ્રની આ વાત સાભળી સઘળા શિષ્યો જે ગુરુમહારાજના વિરહથી ખેદખિન્ન બનેલ હતા, તે સઘળા ગુરુભક્તિના ભાવથી પ્રેરિત બની ઉપાશ્રયમા પહોચ્યા સાગર

श्रुत भवद्भिः, कीदृशं तत्, ? तेनोक्तम्–शोभनम्, कालकाचार्येण सह तस्य तर्कमाश्रित्य वादः प्रवृत्तः। सागरचन्द्रमुनिस्तस्य तुल्यतया प्रत्युत्तर कर्तुमसमर्थो जातस्ततोऽतीव चमत्कार स मासनान्।

इतश्च कालकाचार्यस्य शिष्याः स्वगुरुपरित्यक्ताश्चतुर्विधसंघैस्तिरस्कार प्राप्य, लज्जिताः सन्तः स्वगुरु गवेषयन्ति। ते ग्रामानुग्राम विहरन्तः कालकाचार्यवार्ता प्रतिग्राम प्रतिनगर प्रतिस्थलं पृच्छन्तः क्रमेण धारावासनगर समागताः। शिष्य-

आज मेरा तात्त्विक प्रवचन तो सुना है ? वह कैसा हुवा। कालकाचार्य ने कहा अच्छा हुवा, बातचीत के सिलसिले में ही गुरु शिष्य का तर्कशास्त्र पर परस्पर में वादविवाद छिड़ गया। सागरचन्द्रमुनि को यह पता नहीं था कि ये मेरे गुरु महाराज कालकाचार्य हैं। सागरचन्द्र मुनि कालकाचार्य को तर्कणाओं का प्रत्युत्तर नही दे सका अतः वह कालकाचार्य के अगाध ज्ञान से विशेष प्रभावित हुआ।

उधर से जब अपने शिष्यों को उज्जयिनी मे छोड़कर कालकाचार्य आगये तो उन शिष्यों का वहां के चतुर्विधसघने बडा ही तिरस्कार किया। वे सबके सब लज्जित होने लगे। सबने विचार किया कि गुरु महाराज का पता लगाना चाहिये कि वे कहां पधारे हैं। विचार निश्चित कर सबने वहां से गुरु महाराज की गवेषणा करने के लिये विहार कर दिया। ग्रामानुग्राम विचरते हुए उन्हों ने प्रत्येक जगह में, प्रत्येक ग्राम में, प्रत्येक शहर में कालकाचार्य का पता लगाया तथा उनकी खबर भी पूछी। पूछते२ ये सब के सब धारावास नगर की ओर

સાંભળ્યુ ? તે કેમ હતુ ? કાલકાચાર્યે કહ્યુ, સારૂ હતુ વાતચીતની ચર્ચામા જ ગુરુ શિષ્યને તર્કશાસ્ત્ર ઉપર પરસ્પરમા વાદવિવાદ થયો સાગરચન્દ્ર મુનિને એ ખ્યાલ ન હતો કે આ મારા ગુરુમહારાજ કાલકાચાર્ય છે સાગરચન્દ્ર મુનિ કાલકાચાર્યની તર્ક ધારાઓનો પ્રત્યુત્તર આપી શકયા નહી આથી તે કાલકાચાર્યના અગાધ જ્ઞાનથી ખૂબ પ્રભાવિત બની ગયા

આ તરફ ઉજ્જૈનીમા રહેલા તે શિષ્યોનો ત્યાના ચતુર્વિધ સઘે ઘણો તિરસ્કાર કર્યો તે સઘળા આથી ખૂબજ શરમાયા અને બધાએ મળી એ વિચાર કર્યો કે, ગુરુમહારાજનો પત્તો મેળવવો જોઈએ કે તેઓ કયા વિચરે છે વિચાર નક્કી કરી એ શિષ્યોએ ગુરુમહારાજની તપાસ માટે વિહાર કર્યો ગ્રામાનુગ્રામ વિચરણ કરતા તેમણે પ્રત્યેક જગ્યાએ, પ્રત્યેક ગામમા, પ્રત્યેક શહેરમા, કાલકાચાર્ય મહારાજની પૃચ્છા કરી અને તેમની ખબર પૂછી પૂછતા પૂછતા ખબર મળી જતા તે સઘળા ધારાવાસ નગર વિહાર

'निरट्ठग' इत्यादि।

निरर्थकम्=व्यर्थम् मि=अह मैथुनात्=कामसुखाद् विरतः=निवृत्तः। प्राणातिपातादिविरमण विहाय यन्मैथुनमात्रोपादान तत्तस्य दुस्त्यजत्वबोधनार्थम्। दुस्त्यजमैथुनात् प्रतिनिवर्तनेनाह दुष्कर कार्य व्यर्थमेव कृतवानिति भावः। तथा-निरर्थक सुसवृतः = इन्द्रियनोइन्द्रियव्यापारनिरोधेन सुष्ठुसवरयुक्तः। योऽह कल्याण= शुभ, पापकम्=अशुभ, धर्म=वस्तुस्वभाव साक्षात्=परिस्फुट यथा स्यात् तथा, नाभिजानामि=अवध्यादिज्ञानाभावेन प्रत्यक्षतया सर्वथा न जानामीत्यर्थः। इति भिक्षुर्न चिन्तयेत्। 'इइ भिक्खू न चिंतए' इत्युत्तरगाथा(४४)स्थेन सह सम्बन्धः।

मतिश्रुतरूप परोक्षज्ञान को आश्रित कर प्रज्ञापरीषह का सूत्रकारने यह वर्णन किया है। अब अवधि आदि रूप जो प्रत्यक्ष ज्ञान हैं उनके अभावरूप इक्कीसवा अज्ञानपरीषह का वर्णन किया जाता है—

'निरट्ठगम्मि' इत्यादि।

अन्वयार्थ—(निरट्ठगम्मि मेहुणाओ विरओ- निरर्थकमह मैथुनात् विरतः) व्यर्थ ही मैं कामसुख से विरक्त हुआ हू। (सुसवुडो-सुसवृतः) व्यर्थ ही मैंने इन्द्रियो एव मन को अपने अभिलषित विषयो से हटाकर सुसवृत किया है। (जो-यः) जो मै अभीतक भी (कल्लाण पावग धम्म सक्ख नाभिजाणामि-कल्याण पापक धर्म साक्षात् नाभिजानामि) शुभ तथा अशुभ वस्तुस्वभावरूप धर्म को अवधि आदि प्रत्यक्ष ज्ञानों के अभाव में साक्षात्-स्पष्टरूप से नही जानता हू। इस प्रकार भिक्षु विचार न करे। "इइ भिक्खू न चिंतए" यह आगे गाथा चौवालीस ४४वी में कहा गया वाक्य यहां योजित कर लेना चाहिये।

મતિશ્રુત રૂપ પરોક્ષજ્ઞાનને આશ્રિત કરી પ્રજ્ઞાપરીષહનુ સૂત્રકારે આ વર્ણન કરેલ છે હવે અવધિ આદિરૂપ જે પ્રત્યક્ષજ્ઞાન છે તેના અભાવરૂપ એકવીસમા અજ્ઞાનપરીષહનુ વર્ણન કરવામા આવે છે—'निरट्ठगम्मि' ઈત્યાદિ

અન્વયાર્થ-निरट्ठगम्मि मेहुणाओ विरओ-निरर्थकमह मैथुनात् विरत કામસુખને છોડીને હુ નકામો વિરક્ત બન્યો છુ सुसवुडो-सुसवृत ઈન્દ્રિયો અને મનને તેના અભિલષિત વિષયોથી હટાવીને મે વ્યર્થ સુસવૃત કરેલ છે, જો આજ સુધી પણ હુ कल्लाण पावग धम्म सक्ख नाभिजाणामि-कल्याण पापक धर्म साक्षात् नाभिजानामि શુભ તથા અશુભ વસ્તુ સ્વભાવરૂપ ધર્મને અવધિ આદિ પ્રત્યક્ષ જ્ઞાનના અભાવથી સાક્ષાત્-સ્પષ્ટરૂપથી જાણતો નથી. આ પ્રકારનો વિચાર ભિક્ષુ ન કરે इइ भिक्खू न चिंतए આ આગળ બતાવવામા આવેલ ૪૪ મી ગાથાનુ

हृष्टतुष्टाः ससभ्रम हर्षवशविसर्पद्धृदयाः, 'इमे एव मम गुरवः' इति वन्दितवन्तः। सागरचन्द्रमुनिस्तदा कालकाचार्ये परिचिते पश्चात्ताप कुर्वन् वदति-भगवन्! मया श्रुतनिधीना तत्रभवता भवतामाशातना कृता, क्षमस्व।

कालकाचार्येणोक्तम्—हे वत्स! श्रुतमदो न कर्तव्यः। एवमन्यैरपि कालकाचार्यवत् प्रज्ञामकर्षे मदाकरणेन प्रज्ञापरीषहः सोढव्यः ॥४१॥

मतिश्रुतरूपपरोक्षज्ञानमाश्रित्य प्रज्ञापरीषहो वर्णितः। अथेदानीमवध्यादिरूप प्रत्यक्षज्ञानमाश्रित्य तदभावरूप एकविंशतितमोऽज्ञानपरीषहः प्रोच्यते—

मूलम्–निरट्ठगं मि विरओ, मेहुणाओ सुसंवुडो।
जो सक्खं नाभिजाणामि, धम्मं कल्लाणं पावगं ॥४२॥

छाया–निरर्थकम् अह विरतः, मैथुनात् सुसवृतः।
यः साक्षात् नाभिजानामि, धर्मं कल्याणं पापकम् ॥ ४२ ॥

बतलाकर कहा कि देखो ये हैं वे आगन्तुक महानुभाव। वे शिष्य सब के सब उसी समय अपार हर्ष से उत्फुल्लहृदय होकर हृष्ट तुष्ट होते हुए बडे ही आदर से "यही है हमारे गुरु महाराज" कह कर उनके चरणों मे गिर कर वदना करने लगे। सागरचद्रमुनि उस समय कालकाचार्य के परिचित होने पर पश्चात्ताप करता हुआ उनसे बोला भगवन्! श्रुतनिधि पूज्य आपकी मेरे द्वारा आशातना हुई है, अतः मैं उसकी क्षमा चाहता हू, आप क्षमा करे। कालकाचार्य ने कहा वत्स! श्रुतज्ञान का मद नही करना चाहिये। इस कथा से यही शिक्षा मिलती है कि कालकाचार्य की तरह प्रज्ञा के प्रकर्ष में मद नहीं करने से प्रज्ञापरीषह का जय होता है ॥ ४१ ॥

ચદ્ર મુનિએ આગળીના ઈસારાથી બતાવીને કહ્યુ કે, જુઓ આ છે તે આવેલા મહાનુભાવ! આથી તે સઘળા શિષ્યો તે સમયે અપાર હર્ષથી પ્રફુલ્લિત બની ખુશી થતા થતા ખૂબજ આદરથી "આ જ છે અમારા ગુરુમહારાજ" કહીને તેમના ચરણુમા પડીને વદન કરવા લાગ્યા સાગરચદ્રમુનિ એ સમયે કાલકાચાર્યના પરિચયથી પશ્ચાત્તાપ કરતા કરતા તેમને કહેવા લાગ્યા, ભગવત! શ્રુતનિધિ પૂજ્ય મારાથી આપની અશાતના થઈ છે આથી હુ તેની ક્ષમા ચાહુ છુ આપ મને ક્ષમા કરો કાલકાચાર્યે કહ્યુ, વત્સ! શ્રુતજ્ઞાનનો મદ ન કરવો જોઈએ આ કથાથી એ જાણવાનુ મળે છે કે, કાલકાચાર્યની માફક પ્રજ્ઞાના પ્રકર્ષમા મદ નહી કરવાથી પ્રજ્ઞાપરીષહનો જય થાય ॥૪૧॥

टीका--'तवोवहाणमादाय' इत्यादि ।

तपः=यवमध्यचन्द्रप्रतिमा-वज्रमध्यचन्द्रप्रतिमादिकम्, उपधानं=साभिग्रह तपः आदाय=स्वीकृत्य चरित्वेत्यर्थः, अभिग्रहविशेषरूपा मासिक्यादिकां, प्रतिपद्यमानस्य=प्रतिपन्नस्य अङ्गीकृतवतः, एवमपि=विशिष्टचर्ययाऽपि, विहरतः=निष्प्रतिबन्ध विचरतः, मे=मम, छद्म=छादयतीति छद्म-ज्ञानावरणीयादिक कर्म, न निवर्तते =नापगच्छति, इति भिक्षुर्न चिन्तयेत्, इत्युत्तरगाथास्थेन सह सम्बन्धः ।

अय भावः-अह यवमध्यचन्द्रप्रतिमादिक तपः करामि, तथा साभिग्रह तपः

किंच-'तवोवहाणमादाय' इत्यादि ।

अन्वयार्थ--(तवोवहाणमादाय-तपउपधाम् आदाय) यवमध्य चन्द्रप्रतिमा, वज्रमध्यचन्द्रप्रतिमा आदिक तप को तथा साभिग्रह तप रूप उपधान को स्वीकार कर के, तथा उनका आचरण करके (पडिम-पडिवज्जओ-प्रतिमा प्रतिपद्यमानस्य) अभिग्रहविशेषरूप मासिक्यादिक प्रतिमा को अगीकार करने वाले (मे-मम) मेरा जो कि (एव पि विहरओ-एवमपि विहरतः) इस प्रकार की विशिष्टचर्या से मुक्ति के मार्ग मे विचरण कर रहा हू (छउम-छद्म) ज्ञानावरणीयादिक कर्मों का आवरण तौ भी (न नियट्टइ-न निवर्तते) निवर्तित नही होता है । इस प्रकार भिक्षु विचार नही करे ।

ये दो ४२-४३ गाथाएँ अवधि आदि प्रत्यक्ष ज्ञान की प्राप्ति के विषय में कही गई हैं ।

तात्पर्य यह है कि मैं यवमध्यचन्द्रप्रतिमा आदिक तप करता हूँ

કિંચ—'तवोवहाणमादाय' ઈત્યાદિ

અન્વયાર્થ—'तवोवहाणमादाय'-तपउपधान आदाय યવમધ્યચદ્રપ્રતિમા -વજ્રમધ્યચન્દ્ર પ્રતિમા આદિક તપને તથા સાભિગ્રહ તપરૂપ ઉપધાનને સ્વીકાર કરી તથા તેનું આચરણ કરી पडिम पडिवज्जओ-प्रतिमा प्रतिपद्यमानस्य અભિગ્રહ વિશેષરૂપ માસિકયાદિ પ્રતિમાને અગીકાર કરવાવાળા मे-मम હુ કે જે-एव पि विहरओ-एवमपि विहरत આ પ્રકારની વિશિષ્ટ ચર્યાથી મુક્તિના માર્ગમા વિચરણ કરી રહ્યો છુ छउम-छद्म છતા જ્ઞાનાવરણીયાદિક કર્મોનુ આવરણ न नियट्टइ-न निवर्तते દૂર થતુ નથી આ પ્રકારનો વિચાર ભિક્ષુ ન કરે

બેતાલીસ અને તેતાલીસ આ બે ગાથાઓ અવધિ આદિ પ્રત્યક્ષ જ્ઞાનની અપ્રાપ્તિના વિષયમા કહેવામા આવેલ છે

તાત્પર્ય આ છે કે,- હુ યવમધ્ય ચદ્રપ્રતિમા આદિક તપ કરૂ છુ તથા

अथ भावः — मया वृथा मैथुनविरमण कृतम्, वृथैव चेन्द्रियाणि विजितानि यदह शुभमशुभ वा वस्तुस्वभाव प्रत्यक्षरूपेण नाभिजानामीत्येव चिन्तनेन मुनिर्विपाद न कुर्यात्। 'मि' इत्यार्पत्वात् प्रथमार्थे द्वितीया ॥ ४२ ॥

किञ्च—

मूलम्—तवोवहाणमादाय, पडिमं पडिवज्जओ।
एवं पि विहरओ मे, छउमं न नियट्टइ ॥ ४३ ॥

छाया—तपउपधानमादाय, प्रतिमा प्रतिपद्यमानस्य।
एवमपि विहरतो मे, छद्म न निवर्तते ॥ ४३ ॥

इस गाथा मे एक मैथुन मात्र का ही ग्रहण इसलिये किया है कि अहिंसा आदि सब की अपेक्षा यह दुस्त्यज होता है इसलिये मुनि विचारता है कि ऐसे दुष्कर त्याग करने पर भी मुझे कुछ लाभ नहीं हुआ।

भावार्थ—इसका भाव यह है कि अवधि आदि प्रत्यक्ष ज्ञानों की प्राप्ति के अभाव में भिक्षु को अपनी आत्मा के लिये इस प्रकार के विचार से विषादित नही करना चाहिये कि-मुझे ब्रह्मचर्य का पालन तथा तपश्चर्या करते २ बहुत काल हो चुका है अभी तक भी मुझे वस्तु का वास्तविक शुभाशुभ स्वभाव स्पष्ट रीति से बतलाने वाले प्रत्यक्ष ज्ञानो में से एक भी किसी ज्ञान की प्राप्ति नही हुई है। यह दीक्षा ब्रह्मचर्यव्रत और तपश्चर्या आदि मैने व्यर्थ धारण किये। इसकी अपेक्षा तो ससारदशा में ही आनन्द था ॥ ४२ ॥

વાક્ય અહિં યોજીત કરી લેવું જોઈએ એ ગાથામા એક મૈથુન માત્રનુ એટલા માટે ગ્રહણ કરવામા આવેલ છે કે, અહિંસા આદિ બધાની અપેક્ષા એ દુસ્ત્યજ હોય છે આ માટે મુનિ વિચારતા હોય છે કે, આવો દુષ્કર ત્યાગ કરવા છતા પણ મને કાઈ લાભ થયો નહીં

ભાવાર્થ—આનો ભાવ એ છે કે, અવધિ આદિ પ્રત્યક્ષ જ્ઞાનોની પ્રાપ્તિના અભાવમા ભિક્ષુએ પોતાના આત્મા માટે આ પ્રકારનો વિચાર કરી કદી વિષાદિત બનવુ ન જોઈએ-કે, મને બ્રહ્મચર્યનુ પાલન અને તપશ્ચર્યા કરતા કરતા ઘણો સમય ગયો તેમ છતા પણ વસ્તુનો વાસ્તવિક શુભાશુભ સ્વભાવ સ્પષ્ટ રીતે બતાવનાર પ્રત્યક્ષ જ્ઞાનોમાથી કોઈ એક પણ જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થવા પામી નથી આ દીક્ષા, બ્રહ્મચર્યવ્રત અને તપશ્ચર્યા વગેરે મે નકામા ધારણ કર્યા છે આની અપેક્ષા તો સસાર દશામા જ આનદ હતો ॥ ૪૨ ॥

मया नोपलब्धम् । तदनुपलब्धौ च दुस्त्यजमैथुनात् प्रतिनिवर्तनं मम व्यर्थम् । तथा निरर्थकं सुसंवृत्तः = इन्द्रियनोइन्द्रियव्यापारनिरोधेन सुष्टुसंवरयुक्तोऽभवम् , योऽहं कल्याण पापकं वा धर्मं=वस्तुस्वभावं, साक्षात्=परिस्फुट, नाभिजानामि=अभि –सर्वथा निरवशेषविशेषपूर्वकं न जानामि । अय भावः—" जे एगं जाणइ, से सव्वं जाणइ, जे सव्वं जाणइ, से एगं जाणइ " इत्यागमवचनाच्छद्मस्थोऽहं किमप्येकमपि वस्तुस्वरूपं न तत्त्वतो जानामि, यदि साक्षात् समस्तभावस्वभावाव-भासकं केवलालोकं न लब्धवान् , तर्हि किमनेनाल्पेन मुकुलितवस्तुस्वरूपज्ञानेन, इत्येव विषादं न कुर्यादिति ।

तथा–तपउपधानादिभिर्निर्जराहेतुभिरपि छद्मस्थावस्था न निवर्तते=निरवशेष न क्षीयते, किं तर्हि ममानेन क्रियाकलापेन? इति विचिन्त्य मुनिर्विषादं न कुर्यात् ।

तथा इन्द्रिय नोइन्द्रिय का निग्रह भी किया है वे सब निरर्थक हैं। क्यों कि अभीतक मुझे शुभाशुभ वस्तु का संपूर्णरूप से ज्ञान कराने वाला केवलज्ञान तो प्राप्त हुवा ही नहीं है। उसके न होने पर इस द्रव्य क्षेत्र काल एवं भाव की मर्यादा को लेकर वस्तु के स्वरूप को प्रकट कराने वाले इन अवधिमनःपर्ययज्ञान से क्या लाभ है। इस प्रकार विचार कर साधु अपनी आत्मा को दुःखित नहीं करे।

तथा–निर्जरा के कारण इन तप एवं उपधान आदि के आचरण करने से मुझे लाभ ही क्या हुआ, क्यों कि अभीतक मेरी छद्मस्था-वस्था तो दूर नहीं हुई है। समस्त ज्ञानावरणीयकर्म नष्ट होकर जब तक केवलज्ञान प्राप्त नहीं होता तबतक छद्मस्थावस्था रहती है। अतः केवलज्ञान की प्राप्ति का अभावस्वरूप अज्ञानपरीषह साधु को जीतना चाहिये। तथा तप एवं उपधान आदि जो निर्जरा के हेतु हैं उनसे मेरे

નિગ્રહ પણ કર્યો છે તે બધું નિરર્થક છે કેમકે, હજી સુધી મને શુભાશુભ વસ્તુનું સંપૂર્ણરૂપથી જ્ઞાન કરાવનાર કેવળજ્ઞાન તો પ્રાપ્ત થયું નથી તેના ન હોવાથી આ દ્રવ્ય ક્ષેત્ર કાળ અને ભાવની મર્યાદાને લઈને વસ્તુના સ્વરૂપને પ્રગટ કરાવનાર આ અવધિમન પર્યયજ્ઞાનથી શું લાભ છે ? આ પ્રકારનો વિચાર કરી સાધુ પોતાના આત્માને દુ ખી ન કરે

તથા–નિર્જરાનું કારણ આ તપ અને ઉપધાન આદિનું આચરણ કરવાથી મને લાભ શું થયો ? કેમકે, હજી સુધી મારી છદ્મ અવસ્થા દૂર થઈ નથી જ્યાં સુધી જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો નાશ થઈ કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત ન થાય ત્યાં સુધી છદ્મસ્થ અવસ્થા રહે છે આથી કેવળજ્ઞાનની પ્રાપ્તિના અભાવ સ્વરૂપ અજ્ઞાનપરીષહ સાધુએ જીતવો જોઈએ તથા તપ અને ઉપધાન આદિ જે નિર્જરાના હેતુ છે

करोमि, प्रतिमां समाचरामि, एवं मोक्षमार्गे विचरामि, तथापि–अवधि–मनः पर्य-यरूप–प्रत्यक्षज्ञानवान् न भवामि' इति न चिन्तयेत्। इत्येवमज्ञानस्य सद्भावे विषादाकरणेनाज्ञानपरीषहः सोढव्य इति।

यद्वा–इहापि तन्त्रन्यायेन गाथायुग्मस्यार्थद्वयं बोध्यम्। तत्र–अज्ञानसद्भाव पक्षमाश्रित्य व्याख्याऽभिहिता। अथ ज्ञानसद्भावपक्षमाश्रित्य व्याख्या प्रदर्श्यते–

ज्ञानसद्भावे—अवधिमनःपर्ययज्ञानसद्भावेऽपि केवलज्ञानाप्राप्तौ भिक्षुरेवं न चिन्तयेत्–यदहं व्यर्थमेव मैथुनाद् विरतः=निवृत्तः। परमलभ्यकेवलज्ञानमद्यापि

तथा अभिग्रह भी करता हूँ एव भिक्षुप्रतिमा का पालन भी करता हूँ इस प्रकार मैं मोक्षमार्ग में ही विचरण कर रहा हूँ तो भी मुझे अभीतक अवधिमनःपर्ययरूप प्रत्यक्ष ज्ञानकी प्राप्ति नहीं हुई है इस प्रकारसे साधुको विचार नही करना चाहिये। इस तरह अवधिमनःपर्ययरूप ज्ञानकी प्राप्ति के अभाव में विषाद नहीं करना इसी का नाम अज्ञानपरीषहका जीतना है।

अथवा तन्त्रन्याय से भी इन दोनों गाथाओं का अर्थ जानना चाहिये। उस में अज्ञान के सद्भाव पक्ष को लेकर पहले व्याख्या की गई है अब ज्ञान के सद्भाव पक्ष को लेकर व्याख्या की जाती है, वह इस प्रकार है—

अवधिमन.पर्ययज्ञान के सद्भाव में केवलज्ञान की प्राप्ति न होने पर साधु इस प्रकार विचार नही करे कि–मैने जो मैथुन जैसे दुष्कर कार्यो का परित्याग किया है प्राणातिपातादिक का विरमण किया है

અભિગ્રહ પણ કરૂ છુ આ પ્રકારથી હુ મોક્ષમાર્ગમા જ વિચરણ કરી રહ્યો છુ તો પણ મને હજી સુધી અવધિમન પર્યયરૂપ જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થઈ નથી આ પ્રકારનો સાધુએ વિચાર ન કરવો જોઈએ આ રીતે અવધિમન પર્યયરૂપ જ્ઞાનની પ્રાપ્તિના અભાવમા વિષાદ ન કરવો જોઈએ આનુ જ નામ અજ્ઞાન પરીષહને જીતવો એ છે

અથવા–તત્ર ન્યાયથી પણ આ બન્ને ગાથાઓના અર્થ જાણવા જોઈએ એમા અજ્ઞાનના સદ્ભાવપક્ષને લઈ પહેલા વ્યાખ્યા કરવામા આવી છે હવે જ્ઞાનના સદ્ભાવ પક્ષને લઈ વ્યાખ્યા કરવામા આવે છે, તે આ પ્રકારે છે

અવધિમન પર્યયજ્ઞાનના સદ્ભાવમા કેવળજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ ન થવાથી સાધુ આ પ્રકારનો વિચાર ન કરે કે–મે મૈથુન જેવા દુષ્કર કાર્યોનો પરિત્યાગ કર્યો છે, પ્રાણાતિપાતાદિકનુ વિરમણ કર્યુ છે, તથા ઇન્દ્રિય નો (મન) ઇન્દ્રિયનો

मया नोपलब्धम्। तदनुपलब्धौ च दुस्त्यजमैथुनात् प्रतिनिवर्तनं मम व्यर्थम्। तथा निरर्थकं सुसंवृत्तः = इन्द्रियनोइन्द्रियव्यापारनिरोधेन सुष्ठुसंवरयुक्तोऽभवम्, योऽहं कल्याणं पापकं वा धर्मं=वस्तुस्वभावं, साक्षात्=परिस्फुटं, नाभिजानामि=अभि-सर्वथा निरवशेषविशेषपूर्वकं न जानामि। अयं भावः—" जे एगं जाणइ, से सव्वं जाणइ, जे सव्वं जाणइ, से एगं जाणइ " इत्यागमवचनाच्छद्मस्थोऽहं किमप्येकमपि वस्तुस्वरूपं न तत्त्वतो जानामि, यदि साक्षात् समस्तभावस्वभावाव-भासकं केवलालोकं न लब्धवान्, तर्हि किमनेनाल्पेन मुकुलितवस्तुस्वरूपज्ञानेन, इत्येवं विषादं न कुर्यादिति।

तथा-तपउपधानादिभिर्निर्जराहेतुभिरपि छद्मस्थावस्था न निवर्तते=निरवशेषं न क्षीयते, किं तर्हि ममानेन क्रियाकलापेन? इति विचिन्त्य मुनिर्विषादं न कुर्यात्।

तथा इन्द्रिय नोइन्द्रिय का निग्रह भी किया है वे सब निरर्थक हैं। क्यों कि अभीतक मुझे शुभाशुभ वस्तु का संपूर्णरूप से ज्ञान कराने वाला केवलज्ञान तो प्राप्त हुवा ही नहीं है। उसके न होने पर इस द्रव्य क्षेत्र काल एवं भाव की मर्यादा को लेकर वस्तु के स्वरूप को प्रकट कराने वाले इन अवधिमनःपर्ययज्ञान से क्या लाभ है। इस प्रकार विचार कर साधु अपनी आत्मा को दुःखित नहीं करे।

तथा-निर्जरा के कारण इन तप एवं उपधान आदि के आचरण करने से मुझे लाभ ही क्या हुआ, क्यों कि अभीतक मेरी छद्मस्था-वस्था तो दूर नहीं हुई है। समस्त ज्ञानावरणीयकर्म नष्ट होकर जब तक केवलज्ञान प्राप्त नहीं होता तबतक छद्मस्थावस्था रहती है। अतः केवलज्ञान की प्राप्ति का अभावस्वरूप अज्ञानपरीषह साधु को जीतना चाहिये। तथा तप एवं उपधान आदि जो निर्जरा के हेतु हैं उनसे मेरे

નિગ્રહ પણ કર્યો છે તે બધુ નિરર્થક છે કેમકે, હજી સુધી મને શુભાશુભ વસ્તુનું સંપૂર્ણરૂપથી જ્ઞાન કરાવનાર કેવળજ્ઞાન તો પ્રાપ્ત થયુ નથી તેના ન હોવાથી આ દ્રવ્ય ક્ષેત્ર કાળ અને ભાવની મર્યાદાને લઈને વસ્તુના સ્વરૂપને પ્રગટ કરાવનાર આ અવધિમન પર્યયજ્ઞાનથી શું લાભ છે? આ પ્રકારનો વિચાર કરી સાધુ પોતાના આત્માને દુખી ન કરે

તથા-નિર્જરાનુ કારણુ આ તપ અને ઉપધાન આદિનુ આચરણુ કરવાથી મને લાભ શુ થયો? કેમકે, હજી સુધી મારી છદ્મ અવસ્થા દૂર થઈ નથી જ્યા સુધી જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો નાશ થઈ કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત ન થાય ત્યા સુધી છદ્મસ્થ અવસ્થા રહે છે આથી કેવળજ્ઞાનની પ્રાપ્તિના અભાવ સ્વરૂપ અજ્ઞાનપરીષહ સાધુએ જીતવો જોઈએ તથા તપ અને ઉપધાન આદિ જે નિર્જરાના હેતુ છે

अत्राऽज्ञानसद्भावपक्षे दृष्टान्तः प्रदर्श्यते—

एकदा चतुर्ज्ञानसम्पन्नो भद्रगुप्ताचार्यः शिष्यपरिवारेण सह ग्रामानुग्रामं विहरन् श्रावस्तीनगर्यां तिन्दुकोद्याने समवसृतः। तत्र वसुमित्रनामकः श्रेष्ठी तस्य समीपे धर्मं श्रुत्वा प्रव्रजितः। ततः स एकादशाङ्गान्यधीतवान्। स चानिशमुग्रं तपश्चरति, उग्रं विहारं करोति, उत्कृष्टाचारं पालयति, यतनया चरति, यतनया तिष्ठति, यतनया उपविशति यतनया शेते, यतनया भुङ्क्ते, यतनया भाषते।

तत्र सुवीरनामको नृपतिर्भद्रगुप्ताचार्यस्य सन्निधावागत्य तं वन्दित्वा पर्युपास्ते।

ज्ञानावरणीयादिक कर्म सर्वथा नष्ट नही हुवे हैं तो इस क्रियाकलाप से मुझे क्या लाभ हुवा? ऐसा विचार कर साधु विषाद नहीं करे।

अज्ञान के सद्भाव पक्ष में दृष्टान्त—एक समय चतुर्ज्ञानसपन्न भद्रगुप्त आचार्य शिष्यपरीवार के साथ ग्रामानुग्राम विचरते हुए श्रावस्ती नगरी में तिन्दुक उद्यान में आये। वहा वसुमित्र नाम के एक सेठ ने उनसे धर्मकथा सुनकर दीक्षा धारण की। ग्यारह अगों को पढ़कर उन्हो ने अच्छी तरह ज्ञान प्राप्त किया। सदा उग्र तपस्या करना, उग्र विहार करना, उत्कृष्ट आचार का पालन करना, यतना से उठना, यतनासे बैठना, यतनासे सोना, यतना से आहार करना और यतना से बोलना, चलना, इस तरह प्रत्येक क्रिया, इनकी यतना से होने लगी।

श्रावस्ती नगरी का राजा कि जिनका नाम सुवीर था प्रतिदिन भद्रगुप्त आचार्य के पास वदना एव पर्युपासना करने के लिये आते थे।

તેનાથી મારા જ્ઞાનાવરણીયાદિક કર્મ સર્વથા નાશ પામેલ નથી તો આ ક્રિયા કરવાથી મને શુ લાભ થયો? એવો વિચાર કરી સાધુ વિષાદ ન કરે

અજ્ઞાનના સદ્‌ભાવ પક્ષમા દૃષ્ટાત—

એક સમય ચતુર્જ્ઞાનસપન્ન ભદ્રગુપ્ત આચાર્ય શિષ્ય પરિવારની સાથે ગ્રામાનુગ્રામ વિચરતા શ્રાવસ્તી નગરીના તિન્દુક ઉદ્યાનમા આવ્યા ત્યા વસુમિત્ર નામના એક શેઠે તેમનો ધર્મ ઉપદેશ સાભળી દીક્ષા ધારણ કરી અગીઆર અ ગોને ભણીને તેમણે સારી રીતે જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યુ સદા ઉગ્ર તપસ્યા કરવી, ઉગ્રવિહાર કરવો, ઉત્કૃષ્ટ આચારનુ પાલન કરવુ, યતનાથી ઉઠવુ, યતનાથી બેસવુ, યતનાથી આહાર કરવો, યતનાથી બોલવુ, યતનાથી ચાલવુ, આ રીતે તેમની પ્રત્યેક ક્રિયાઓ યતનાપૂર્વક થવા લાગી

શ્રાવસ્તી નગરીનો રાજા કે જેનુ નામ સુવીર હતુ તે દરરોજ ભદ્રગુપ્ત આચાર્યની પાસે વ દના અને પર્યુપાસના કરવા માટે આવતા હતા આચાર્ય

तदा भद्रगुप्तार्यस्तमब्रवीत्-राजन् ! बन्धमोक्षस्वरूप प्रष्टु समागतोऽसि किम् ?। राज्ञा प्रोक्तम्-भदन्त ! सत्य भवदीयवचनम्। ततोऽसौ भद्रगुप्ताचार्यश्चतुर्भिर्ज्ञानैस्त बन्धमोक्षस्वरूपोपदेशेन परितोपयति स्म। तदा सुवीरनृपतिर्जातवैराग्यः सन् प्रव्रज्या गृहीतवान्।

तदा वसुमित्रमुनिर्भद्रगुप्ताचार्यस्याद्भुत चतुर्ज्ञानप्रभावमवलोक्य मनसि चिन्तयति-अहो ! आत्मनो वीर्यं महदद्भुतम्-यदन्तर्मुहूर्तमात्रेणैव ज्ञानावरणीया-

---

आचार्य महाराज भी उन को धर्मदेशना देते थे। राजा के हृदय में एक दिन वध और मोक्ष के यथार्थ स्वरूप को जानने की जिज्ञासा हुई, वे शीघ्र ही आचार्य महाराज के पास आये और वदना एव पर्युपासना कर समीप बैठे। आचार्य महाराज ने उनसे कहा-कहो हे राजन् ! आज वध और मोक्ष का यथार्थ स्वरूप पूछने को आये हो क्या ? राजाने बडे विनय के साथ दोनों हाथ जोडकर कहा-हाँ भदन्त !। चार ज्ञान के धारी आचार्य महाराज ने राजा को वध और मोक्ष का यथार्थ स्वरूप अच्छी तरह समझाया। उपदेशमे स्पष्ट किये गये वध और मोक्ष के स्वरूप को सुनकर राजा को बडा ही आनद आया। राजा अपनी वैराग्य भावना से आचार्य महाराज के पास दीक्षा धारण करली।

वसुमित्र मुनि जिनका नाम ससारी अवस्था में वसुमित्र सेठ था, उन्हों ने भद्रगुप्त आचार्य के चार ज्ञानों का प्रभाव देखकर मन में विचार किया-अहो ! आत्मा की शक्ति अचिन्त्य है, इसके बल से

મહારાજ પણ તેમને ધર્મદેશના આપતા હતા રાજાના હૃદયમા એક દિવસ બધ અને મોક્ષના યથાર્થ સ્વરૂપને જાણવાની જીજ્ઞાસા થઈ તે તુરત જ આચાર્યની પાસે આવ્યા અને વદના કરી સામે બેઠા આચાર્ય મહારાજે તેમને કહ્યુ, કહો રાજન્ ! આજ બધ અને મોક્ષનુ યથાર્થ સ્વરૂપ પુછવાને આવ્યા છો ને ? રાજાએ વિનય સાથે બન્ને હાથ જોડીને કહ્યુ, હા ! ચાર જ્ઞાનના ધારક આચાર્ય મહારાજે રાજાને જ્ઞાન અને બધનુ યથાર્થ સ્વરૂપ સારી રીતે સમજાવ્યુ ઉપદેશમા કહેવામા આવેલ બધ અને મોક્ષના સ્વરૂપને સાભળીને રાજાને ઘણો આનદ થયો અને વૈરાગ્ય ભાવના જાગૃત થતા રાજાએ આચાર્ય મહારાજ પાસે દીક્ષા અગીકાર કરી

વસુમિત્રમુનિ કે જેમનુ સસારી અવસ્થામા નામ વસુમિત્ર શેઠ હતુ તેમણે ભદ્રગુપ્ત આચાર્યનો ચાર જ્ઞાનનો પ્રભાવ જોઈને મનમા વિચાર કર્યો, અહો ! આત્માની શક્તિ અચિંત્ય છે તેના બળથી આત્મા એક અતર્મુહૂર્તમા જ જ્ઞાના-

ष्टविधकर्मरजोऽपनीय, अयमात्मा सर्वज्ञः सर्वदर्शी भवति । मया तु एकादशाङ्गा न्यधीतानि, एव निरतिचार श्रुतज्ञानमाराधितम् । निःशङ्कित-निष्काङ्क्षितादि भेदै दर्शनाचारोऽप्याराधितः, समितिगुप्तिभिः प्रशस्तयोगयुक्तो भूत्वा चारित्राचार समाराधितः, अग्लानतया द्वादशविधैरनशनादितपोभिस्तपआचार. समाराधितः । एषु ज्ञानाचारादिषु चतुर्षु ज्ञानाचारः कालविनयादिभेदैरष्टविध', दर्शनाचारः खलु निःशङ्कित-निष्काङ्क्षितादि भेदैरष्टविध , चारित्राचारः समिति-गुप्तिपालनात्मकोऽ ष्टविधः, तथाऽनशनादिद्वादशविधस्तपआचारस्तेषु सर्वेषु षट्त्रिंशद्विधेष्वाचारेषु

आत्मा एक अन्तर्मुहूर्त में ही ज्ञानावरणीयादिक आठ प्रकार की कर्म रज को नष्ट कर सर्वज्ञ सर्वदर्शी हो जाता है । मैने ग्यारह अग पढे हैं उनका खूब मनन किया है इस प्रकार निरतिचार श्रुतज्ञान की आराधना की है । निःशकित एव निःकाक्षित आदि भेदों से युक्त दर्शनाचार का यथावत् पालन किया है । समिति गुप्तियों द्वारा प्रशस्त उपयोग युक्त होकर चारित्राचार का भी अच्छी तरह आराधन किया है । अग्लानभाव से अनशन आदि बारह प्रकार के तपों का अनुष्ठान करने से तप आचार को भी अच्छी तरह पाला है । इसी तरह काल विनयादिक के भेद से आठ प्रकार के ज्ञानाचार, निःशकित, नि.काक्षित आदि भेद से आठ प्रकार के दर्शनाचार, समिति गुप्ति आदि के पालनस्वरूप आठ प्रकार के चारित्राचार, एव चोवीस तथा अनशनादि बारह प्रकार का तप, इस प्रकार छत्तीस ३६ भेदवाले इस

વરણીયાદિક આઠ પ્રકારની કર્મરજને નાશ કરી સર્વજ્ઞ સર્વદર્શિ બની જાય છે મે અગીયારઅ ગને અભ્યાસ કર્યો છે તેનુ ખૂબ મનન કર્યું છે એ પ્રકારે નિરતિચાર શ્રુતજ્ઞાનની આરાધના કરેલ છે નિ શ કિત અને નિ કાક્ષિત આદિ ભેદોથી યુક્ત દર્શનાચારનુ યથાવત્ પાલન કર્યું છે સમિતિ ગુપ્તિઓ દ્વારા પ્રશસ્ત ઉપયોગયુક્ત બનીને ચારીત્રાચારનુ પણ સારી રીતે આરાધન કર્યું છે અગ્લાનભાવથી અનશન આદી ૧૨ પ્રકારના તપોનુ અનુષ્ઠાન કરવાથી તપ આચારને પણ સારી રીતે પાળેલ છે એવી રીતે કાલ વિનયાદિકના ભેદથી આઠ પ્રકારના જ્ઞાનાચાર, નિ શ કિત, નિ કાક્ષિત, આદિ ભેદથી આઠ પ્રકારનો દર્શનાચાર, સમિતિગુપ્તિ આદિના પાલન સ્વરૂપ આઠ પ્રકારનો ચારિત્ર આચાર અને ચોવીસ તથા અનશન અદિ બાર પ્રકારનુ તપ આ પ્રકારે છત્રીસ ભેદવાળા આ આચારને

अगोपितबलवीर्येण, अर्थात्-परिपूर्णस्वशक्तिप्रयोगेण सोपयोग पराक्रमणेन वीर्याचारोऽपि समाराधित । एतानि षट्त्रिंशदाचाररूपोद्यानानि वीर्याचारवारिणा निरन्तरपरिसेचनेन हरितीकृतानि शुभभावनानिरीक्षणैः शोभया भरितीकृतानि तथाप्यद्यावधि मम ज्ञानावरणीय-कर्मणा क्षयाभावादवध्यादिरूप प्रत्यक्षज्ञान न जातम् , अतोऽहमपि पुनस्तथा यतिष्ये, यथा तन्ममावश्य भविष्यत्येव । तस्मादधुना विषादाकरणेनाज्ञानपरीषह सहमानः पुनरपि वीर्याचार निरतिचार निरतिशय

आचार को परिपूर्ण अपनी शक्ति के प्रयोग से उपयोगपूर्वक तल्लीन होकर पालन किया है। इसीका नाम वीर्याचार है। मैंने इन पांचों आचारों का सम्यक् रीति से पालन किया है। छत्तीसभेदविशिष्ट इस आचाररूप उद्यान को वीचाररूप निर्मल जल से मैंने निरन्तर सिंचित कर हरा-भरा रखा है। शुभ भावनाओं से इसे शोभित किया है। तो भी अभीतक ज्ञानावरणीयकर्मों के क्षय नहीं होने से मुझे अवधि आदि प्रत्यक्ष ज्ञान की प्राप्ति नहीं हुई है, इसलिये मैं फिर इस प्रकार का यत्न करूँ कि जिससे मुझे इस प्रत्यक्ष ज्ञान की प्राप्ति अवश्य हो जाय। इस प्रकार सोचकर वसुमित्र मुनि ने पुनः यह विचार किया कि प्रत्यक्षज्ञान की प्राप्ति नहीं होने का मुझे इस समय कुछ भी विषाद नहीं करना चाहिये, क्यों कि विषाद करने से अज्ञान परीषह विजित नहीं होता है, अत' विषाद को नहीं लाकर अज्ञान परीषह सहन करना यह साधुमार्ग है, इसलिये वीर्याचार की

परिपूर्ण पोतानी शक्तिना प्रयोगथी उपयोगपूर्वक तल्लीन बनी पालन कर्युं छे, तेनु नाम वीर्याचार छे मे आ पाचे आचारनु सम्यक् रीतिथी पालन कर्युं छे छत्रीस भेद विशिष्ट आ आचाररूप उद्यानने वीर्याचार रूप निर्मळ जळथी मे निरंतर सिंचित करी हर्युं भर्युं राख्यु छे शुभ भावनाओथी तेने शोभित कर्युं छे तो पण हजी सुधी ज्ञानावरणीयकर्मोनो क्षय न थवाथी मने अवधि आदि प्रत्यक्षज्ञाननी प्राप्ति थयेल नथी आ माटे हु फरी ए प्रकारनो यत्न करु के, जेनाथी मने आ प्रत्यक्ष ज्ञाननी प्राप्ति अवश्य थई जाय आ प्रकारथी विचारीने वसुमित्र मुनिए फरीथी ए विचार कर्यो के प्रत्यक्षज्ञाननी प्राप्ति न थवानो मारे आ समये कांई पण विषाद न करवो जोईए केमके, विषाद करवाथी अज्ञानपरीषहने जीतातो नथी आथी विषाद न लावता अज्ञान परीषह सहन करवो ए साधुमार्ग छे आ माटे वीर्याचारनी निरतिचार

सम्यगाराधयामि इत्येव विचिन्त्य प्रशस्तध्यानेन शुभाध्यवसायेन अवधि मनःपर्ययं च सप्राप्य क्षपकश्रेणिमारुह्य केवली जातः। एवमन्यैरपि मुनिभिरज्ञानपरीषहः सोढव्यः।

अथाऽज्ञानाऽसद्भाव(ज्ञानसद्भाव)पक्षे दृष्टान्तः प्रदर्श्यते—

उग्रविहारी चतुर्ज्ञानचतुर्दशपूर्वधारी जिनवचनानुगामी गौतमस्वामी शिष्य-परिवारेण सह ग्रामानुग्राम विहरन् भास्करवदज्ञानान्धकार विध्वसयन् स्याद्वाद-सिद्धान्त स्थापयन् क्षान्त्यादिधर्मं प्रद्योतयन् चार्वाकादिपाखण्डमत खण्डयन् विचरति स्म। एव विहरन् गौतमस्वामी चम्पानगर्या पूर्णभद्रोद्याने समवसृतः।

निरतिचार सम्यक् आराधना करते २ प्रत्यक्ष ज्ञानकी प्राप्ति मुझे हो जायगी। इस प्रकार विचार करके उसने प्रशस्तध्यान के हेतुभूत शुभ अध्यवसाय से अवधि एव मनःपर्यय ज्ञान को प्राप्त कर लिया, तथा क्षपकश्रेणी पर अरोहण कर केवलिपद को भी प्राप्त कर लिया। इसी तरह अन्यमुनियों को भी अज्ञानपरीषह सहन करना चाहिये।

अज्ञान के असद्भाव (ज्ञान के सद्भाव) पक्षमें दृष्टान्त इस प्रकार है—

उग्र विहार करने वाले, मति, श्रुत, अवधि एव मन पर्ययज्ञान के धारी, चौदह पूर्व के पाठी, एव जिनवचन के अनुसार चलने वाले गौतमस्वामी शिष्यपरिवार के साथ ग्रामानुग्राम विहार करते हुए, सूर्य के समान भव्यों के अज्ञानरूप अन्धकार को ध्वस्त करते हुए, स्याद्वादसिद्धान्त की विजयपताका फरकाते हुए, क्षान्ति आदि धर्मका उद्योत करते हुए एव भौतिकवादी चार्वाक आदि मत का निराकरण करते हुए विहार करते २ चपानगरी के पूर्णभद्र उद्यान मे पधारे।

સમ્યક્ આરાધના કરતા કરતા પ્રત્યક્ષ જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ મને થઈ જશે આ પ્રકારનો વિચાર કરી તેણે પ્રશસ્ત ધ્યાનના હેતુભૂત શુભ અધ્યવસાયથી અવધિ અને મન પર્યયજ્ઞાનને પ્રાપ્ત કર્યું, તથા ક્ષપકશ્રેણી ઉપર આરૂઢ થઈ કેવળ પદને પણ પ્રાપ્ત કરી લીધુ આ પ્રકારે અન્ય મુનિઓએ પણ અજ્ઞાનપરીષહ જીતવો જોઇએ—

જ્ઞાનના સદ્ભાવ પક્ષમા દૃષ્ટાત આ પ્રકારનુ છે—

ઉગ્ર વિહાર કરવાવાળા, મતિ, શ્રુત, અવધિ અને મન પર્યયજ્ઞાનના ધારી, ચૌદ પૂર્વના પાઠી, અને જીનવચન અનુસાર ચાલવાવાળા ગૌતમસ્વામી શિષ્ય પરિવારની સાથે ગ્રામાનુગ્રામ વિહાર કરતા, સૂર્યની માફક ભવ્યોના અજ્ઞાનરૂપ અધકારને દૂર કરતા સ્યાદ્વાદસિદ્ધાતની વિજયપતાકા ફરકાવતા, ક્ષાતિ આદિ ધર્મનો ઉદ્યોત કરતા કરતા અને ભૌતિકવાદિ ચાર્વાક આદિ મતનુ નિરાકરણ કરતા કરતા, વિચરણ કરતા કરતા, ચપાનગરીના પૂર્ણભદ્ર [illegible] પધાર્યા

एकदा सोमभद्रनामा कश्चिदधर्मानुयायी, अधर्मसेवी, अधर्मिष्ठः, अधर्मख्यातिरधर्मानुरागी, अधर्मप्रलोकी, अधर्मजीवी, अधर्मप्रजनकः, अधर्मप्रचारकः, सकल शास्त्रदर्शी तत्त्वाविमर्शी प्रकाण्डकुतर्ककेसरी शास्त्रार्थं कर्तुं तत्र गौतमस्वामिसंनिधौ समागतः। तयोः शास्त्रार्थविषये विवादः प्रवृत्तः, परस्पर खण्डनमण्डनकरणे प्रवृत्तयोस्तयोरेकस्य कस्यापि जयः पराजयो वा नाभूत्। गौतमस्वामी शास्त्रार्थविषये स्वबुद्धिप्रतिभाबलेन नास्तिकमत निराकर्तुमुद्यतः, सोऽपि नास्तिकः स्वबुद्धिकौशलेन गौतमस्वामिनः स्पर्धया वाग्जाल वितन्वन् परिषदि तत्प्रदर्शितयुक्ति-

---

एक दिन की बात है कि सोमभद्र नामका कोई एक विशिष्ट विद्वान् शास्त्रार्थ करने के लिये उनके पास आया। यह जैनधर्म से अतिरिक्त धर्म का अनुयायी था, अधर्मसेवी था, अधर्मिष्ठ था, अधर्माख्यायी था, अधर्मानुरागी था, अधर्मप्रलोकी था, अधर्मजीवी था, अधर्मप्ररजक था, अधर्मप्रचारक था, सकलशास्त्रदर्शी होने पर भी तत्त्व–अविमर्शी था, इसलिये प्रकाण्डकुतर्ककेसरी था। गौतमस्वामी एव सोमभद्र का परस्पर शास्त्रार्थ के विषय मे विवाद प्रारम्भ हुवा। एक दूसरे के खडन मडन करने में प्रवृत्त हुए। इन दोनो में जब किसी का भी जय और पराजय नही हुआ तब गौतमस्वामी ने शास्त्रार्थ के विषय में अपनी प्रतिभा के बल पर नास्तिकमत का निराकरण करना प्रारम्भ कर दिया। सोमभद्र ने भी जो नास्तिकमत का पक्षपाती था जब अपने मत का खडन होते देखा तो उसने सिर्फ अपनी बुद्धि की ही कुशलता से गौतमस्वामी की युक्तियों का स्पर्धा के वश सभा के

એક દિવસની વાત છે કે, સોમભદ્ર નામનો કોઈ એક વિશિષ્ટ વિદ્વાન શાસ્ત્રાર્થ કરવા માટે તેમની પાસે આવ્યો તે જૈનધર્મથી અતિરિક્ત ધર્મનો અનુયાયી હતો અધર્મસેવી હતો, અધર્મિષ્ટ હતો, અધર્માખ્યાયી હતો, અધર્માનુરાગી હતો, અધર્મપ્રલોકી હતો, અધર્મજીવી હતો, અધર્મ પ્રરજક હતો, અધર્મ પ્રચારક હતો, સકળ શાસ્ત્ર દર્શી હોવા છતા પણ તત્વ–અવિમર્શી હતો આ માટે પ્રકાડકુતર્કકેસરી હતો ગૌતમસ્વામી અને સોમભદ્રનો પરસ્પર શાસ્ત્રાર્થના વિષયમા વિવાદ શરૂ થયો એક બીજાનુ ખડન મડન કરવામા પ્રવર્ત બન્યા આ બન્નેમાથી જ્યારે કોઈનો પણ જય અને પરાજય ન થયો ત્યારે ગૌતમસ્વામીએ શાસ્ત્રાર્થના વિષયમા પોતાની પ્રતિભાના બળ ઉપર નાસ્તિકમતનુ નિરાકરણ કરવાનુ શરૂ કરી દીધુ સોમભદ્ર કે જે નાસ્તિક મતનો પક્ષપાતી હતો તેણે જ્યારે પોતાના મતનુ ખડન થતુ જોયુ તો તેણે ફકત પોતાની બુદ્ધિની કુશળતાથી સ્પર્ધાને વશ થઈ ગૌતમસ્વામીની યુક્તિઓને

सम्यगाराधयामि इत्येव विचिन्त्य प्रशस्तध्यानेन शुभाध्यवसायेन अवधिं मनःपर्ययं च सम्प्राप्य क्षपकश्रेणिमारुह्य केवली जातः। एवमन्यैरपि मुनिभिरज्ञानपरीषहः सोढव्यः।

अथाऽज्ञानाऽसद्भाव(ज्ञानसद्भाव)पक्षे दृष्टान्तः प्रदर्श्यते—

उग्रविहारी चतुर्ज्ञानचतुर्दशपूर्वधारी जिनवचनानुगामी गौतमस्वामी शिष्यपरिवारेण सह ग्रामानुग्रामं विहरन् भास्करवदज्ञानान्धकारं विध्वंसयन् स्याद्वादसिद्धान्तं स्थापयन् क्षान्त्यादिधर्मं प्रद्योतयन् चार्वाकादिपाखण्डमतं खण्डयन् विचरति स्म। एवं विहरन् गौतमस्वामी चम्पानगर्यां पूर्णभद्रोद्याने समवसृतः।

निरतिचार सम्यक् आराधना करते २ प्रत्यक्ष ज्ञानकी प्राप्ति मुझे हो जायगी। इस प्रकार विचार करके उसने प्रशस्तध्यान के हेतुभूत शुभ अध्यवसाय से अवधि एवं मनःपर्यय ज्ञान को प्राप्त कर लिया, तथा क्षपकश्रेणी पर अरोहण कर केवलिपद को भी प्राप्त कर लिया। इसी तरह अन्यमुनियों को भी अज्ञानपरीषह सहन करना चाहिये।

अज्ञान के असद्भाव (ज्ञान के सद्भाव) पक्षमें दृष्टान्त इस प्रकार है—

उग्र विहार करने वाले, मति, श्रुत, अवधि एवं मन पर्ययज्ञान के धारी, चौदह पूर्व के पाठी, एवं जिनवचन के अनुसार चलने वाले गौतमस्वामी शिष्यपरिवार के साथ ग्रामानुग्राम विहार करते हुए, सूर्य के समान भव्यों के अज्ञानरूप अन्धकार को ध्वस्त करते हुए, स्याद्वादसिद्धान्त की विजयपताका फरकाते हुए, क्षान्ति आदि धर्मका उद्योत करते हुए एवं भौतिकवादी चार्वाक आदि मत का निराकरण करते हुए विहार करते २ चंपानगरी के पूर्णभद्र उद्यान मे पधारे।

સમ્યક્ આરાધના કરતા કરતા પ્રત્યક્ષ જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ મને થઈ જશે આ પ્રકારનો વિચાર કરી તેણે પ્રશસ્ત ધ્યાનના હેતુભૂત શુભ અધ્યવસાયથી અવધિ અને મન પર્યયજ્ઞાનને પ્રાપ્ત કર્યું, તથા ક્ષપકશ્રેણી ઉપર આરૂઢ થઈ કેવળ પદને પણ પ્રાપ્ત કરી લીધુ આ પ્રકારે અન્ય મુનિઓએ પણ અજ્ઞાનપરીષહ જીતવો જોઈએ—

જ્ઞાનના સદ્ભાવ પક્ષમા દૃષ્ટાંત આ પ્રકારનુ છે—

ઉગ્ર વિહાર કરવાવાળા, મતિ, શ્રુત, અવધિ અને મન પર્યયજ્ઞાનના ધારી, ચૌદ પૂર્વના પાઠી, અને જીનવચન અનુસાર ચાલવાવાળા ગૌતમસ્વામી શિષ્ય પરિવારની સાથે ગ્રામાનુગ્રામ વિહાર કરતા, સૂર્યની માફક ભવ્યોના અજ્ઞાનરૂપ અંધકારને દૂર કરતા સ્યાદ્વાદસિદ્ધાંતની વિજયપતાકા ફરકાવતા, ક્ષાંતિ આદિ ધર્મનો ઉદ્યોત કરતા કરતા અને ભૌતિકવાદિ ચાર્વાક આદિ મતનુ નિરાકરણ કરતા કરતા, વિચરણ કરતા કરતા, ચંપાનગરીના પૂર્ણભદ્ર ઉદ્યાનમા પધાર્યા

स्तव हृदये जातो न वा ?। तदाऽसौ नास्तिकस्तद्वचन स्वीकुर्वन् वदति-भदन्त! भवान् सत्य वदति मम मनस्ययमेव विचारः प्रादुरासीत्। इत्युक्त्वाऽसौ गौतमस्वामिनः शिष्यो भूत्वा दीक्षितो जातः। तेन शिष्येणान्यैश्च शिष्यपरिवारै सह ग्रामानुग्राम विहरन् गौतमस्वामी राजगृहनगरे गुणशिले चैत्ये भगवत श्रीवर्धमानस्वामिनः सनिधौ समागतः। भगवन्त वन्दित्वा नमस्कृत्य गौतमस्वामी चतुर्ज्ञानगर्वमकुर्वन् सविनय ब्रवीति-हे भगवन्! अय भगवत्प्रभावादेव सन्मार्गे समायातः। ततो भगवता श्रीवर्धमानस्वामिना श्रमणनिर्ग्रन्थानाहूय कथितम्-भो! मुनयः! गौतम-

भद्र से पूछा कि-कहो महानुभाव! तुम्हारे मन मे यह विचार उत्पन्न हुआ या नही?। तब सोमभद्र ने गौतमस्वामी के इस कथन को स्वीकार करते हुए कहा-भदन्त! आपने बिलकुल ही यथार्थ कहा है, मेरे मन में ऐसा ही विचार उत्पन्न हुआ था। इस प्रकार अपने हृदयंगम अभिप्राय को प्रगट करते हुए उसने गौतमस्वामी के पास दीक्षा धारण करली और उनका शिष्य हो गया। मुनि सोमभद्र एव अन्य शिष्यो के साथ ग्रामानुग्राम विहार करते हुए गौतमस्वामी राजगृह नगर के गुणशिलचैत्य में भगवान् वर्धमान स्वामी के पास आये। वदना एव नमस्कार कर के गौतमस्वामी ने अपने मे रहे हुए चतुर्ज्ञान की विशिष्टता का गर्व न करके प्रभु से बडे विनय के साथ कहा-भगवन्! यह सोमभद्र मुनि आपके ही प्रभाव से सन्मार्ग मे आया है। भगवान श्रीवर्धमान-स्वामी ने श्रमणनिर्ग्रन्थों को बुलाकर कहा कि हे मुनियो! देखो चार

ઉત્પન્ન થયેલ કે નહી ? ત્યારે સોમભદ્રે ગૌતમસ્વામીના આ કથનનો સ્વીકાર કરીને કહ્યુ, ભદત! આપે બીલકુલ યર્થાર્થ કહ્યુ છે મારા મનમા આવો જ વિચાર ઉત્પન્ન થયો હતો આ પ્રકારે પોતાના હૃદયમાના અભિપ્રાયને પ્રગટ કરીને તેણે ગૌતમસ્વામીની પાસે દીક્ષા ગ્રહણ કરી લીધી અને તેમના શિષ્ય બની ગયા મુનિ સોમભદ્ર અને બીજા શિષ્યો સાથે ગ્રામાનુગ્રામ વિહાર કરતા કરતા ગૌતમસ્વામી રાજગૃહ નગરના ગુણશિલચૈત્યમા ભગવાન વર્ધમાન સ્વામીની પાસે આવ્યા વદના અને નમસ્કાર કરી ગૌતમસ્વામીએ પોતાનામા ચારજ્ઞાન વિશિષ્ટતાનો ગર્વ ન કરતા પ્રભુને ઘણા વિનય સાથે કહ્યુ, ભગવન્! આ સોમભદ્રમુનિ આપના જ પ્રભાવથી સન્માર્ગમા આવ્યા છે ભગવાનશ્રી વર્ધમાન સ્વામીએ શ્રમણનિર્ગ્રન્થોને બોલાવીને કહ્યુ કે, હે મુનિઓ! જુઓ

खण्डनात् मतिनिवृत्तो नाभूत्, परतु अन्ततस्तदुक्तयुक्तिप्रतियुक्तिस्वरूप खण्डयितुमसमर्थः सन् मनसि विचारयति-"सत्यम् अयमस्ति गौतमस्वामी महान् विद्यानिधिः, यदीदृश मम मनोगत भाव गौतमस्वामी कथयिष्यति तदाऽहमस्य शिष्यो भविष्यामि" इति।

गौतमस्वामी मनःपर्ययज्ञानधारकतया तदानीमेव परिषदि वदति—"अस्य तर्ककेसरिणो मनसि सम्प्रति अय विचारः समायातः-"सत्यमय गौतमस्वामी महान् विद्यानिधिः परत्वेव मम मनोगत विचार गौतमस्वामी यदि कथयेत् तर्हि तस्य शिष्यो भविष्यामी"ति। इत्युक्त्वा पुनस्त नास्तिक पृच्छति-कथय किमय विचार-

---

बीच खडन करना प्रारभ कर दिया, परन्तु गौतमस्वामी ने जब उसकी युक्तियों का पूरे तोर से खडन किया तो वह उसको सभालने में समर्थ नही हो सका। गौतमस्वामी के अगाध ज्ञान को देखकर उस समय उसके मन में यही विचार आया कि वास्तव में ये गौतमस्वामी विशिष्ट विद्यानिधान हैं, परन्तु यदि ये मेरे इस मनोगत भाव को बतला देवें तो मै इनका शिष्य हो जाऊँगा?

गौतमस्वामी मनःपर्ययज्ञान के धारी थे, अतः उसी समय वे इसके मानसिक विचार को स्पष्टरूप से जान गये। उन्हों ने उसी समय सभा के बीच मे कहा कि इस तर्ककेसरी सोमभद्र के मन में इस प्रकार का विचार उत्पन्न हुआ है कि "ये गौतमस्वामी महान् विद्या के निधान हैं यदि ये मेरे इस अभिप्राय को बतला दे तो मै इनका शिष्य हो जाऊँगा"। गौतमस्वामी ने ऐसा कह कर उस सोम

સભાની વચમા ખડન કરવાનો પ્રારભ કરી દીધો પરતુ ગૌતમસ્વામીએ જ્યારે તેની યુક્તિઓનુ પુરી રીતે ખડન કર્યું ત્યારે તે પોતાની જાતને સભાળવામા સમર્થ ન બન્યો ગૌતમસ્વામીના અગાધ જ્ઞાનને જોઈ એ સમય એના મનમા એ વિચાર આવ્યો કે, વાસ્તવમા આ ગૌતમસ્વામી વિશિષ્ટવિદ્યાનિધાન છે પરતુ જો તેઓ મારા આ મનોભાવને બતાવી આપે તો હુ એમનો શિષ્ય બની જાઉ

ગૌતમસ્વામી મન પર્યયજ્ઞાનના ધારી હતા આથી એજ વખતે તેમણે એના માનસિક વિચારને સ્પષ્ટ રૂપથી જાણી લીધા અને એજ વખતે સભાની વચમા કહ્યુ કે, આ તર્કકેસરી સોમભદ્રના મનમા એ પ્રકારનો વિચાર ઉત્પન્ન થયો છે કે, "આ ગૌતમસ્વામી મહાન વિદ્યાનાનિધાન છે તેઓ જો મારા આ અભિપ્રાયને બતાવી આપે તો હુ તેમનો શિષ્ય બની જાઉ" ગૌતમસ્વામીએ એવુ કહીને સોમભદ્રને કહ્યુ કે, કહો મહાનુભાવ! તમારા મનમા આ વિચાર

टीका—' नत्थि नूण ' इत्यादि ।

परो लोकः=परभवः-जन्मान्तरम्, नून=निश्चयेन नास्ति=न भवति । अय भाव-शरीर हि भूतात्मक, तदिहैव नश्यति, शरीरे वर्तमानस्य चैतन्यस्यापि भूतधर्मत्वादेव शरीरेण सह नाशसंभवात् । शरीरव्यतिरेकेण आत्मनः प्रत्यक्षतोऽनुपलभ्यमानत्वाच्च जन्मान्तर न भवतीति निश्चेतव्यमिति । यद्वा-नूनमिति सभावनायाम् परलोकः स्वर्गादिर्नास्तीति सभावयामि, यतः परलोके गतः कोऽपि नात्रागत्य वदति, तस्मात् प्रत्यक्षाभावान्नास्ति परलोक इति । वा=अथवा, अपि=इहापि-

---

अब सूत्रकार बाईसवा दर्शनपरीषहजय को बतलाते हैं—

'नत्थि नूण'-इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(परे लोए नूण नत्थि-परः लोक नून नास्ति) निश्चय से जन्मान्तर नही है-यह शरीर भूतात्मक है, इसलिये यह तो यहा ही विनिष्ट हो जाता है । इस शरीर मे जो चैतन्य वर्तमान है वह भी भूतों का धर्म होने से शरीर के साथ ही नाश को प्राप्त हो जाता है । दूसरे-शरीर से भिन्न आत्मा-नामक कोई पदार्थ है, यह किसी भी प्रत्यक्ष प्रमाण से साबित नही होता है अतः परलोकी (परलोक जाने वाला आत्मा) का अभाव होने से परलोक का अभाव स्वतः सिद्ध है, अर्थात् जन्मान्तर नही है । अथवा "नून" यह पद सभावना में भी प्रयुक्त किया जाता है इस अपेक्षा परलोक-स्वर्गादिक जो माने जाते हैं सो वे भी नही हैं, ऐसी सभावना होती है, क्यो कि कोई ऐसा तो है नही जो परलोक मे जाकर पश्चात् यहा आ कर यह कहे कि मै अमुक

હવે સૂત્રકાર બાવીસમા દર્શનપરીષહને જીતવાનુ બતાવે છે—

' नत्थि नूण ' ઈત્યાદિ

અન્વયાર્થ–परे लोए नूण नत्थि–परलोक नून नास्ति નિશ્ચયથી જન્માન્તર નથી આ શરીર ભૂતાત્મક છે, આ માટે તે તો અહિં જ વિનષ્ટ થઈ જાય છે આ શરીરમા જે ચૈતન્ય વર્તમાન છે તે પણ ભુતોનો ધર્મ હોવાથી શરીરની સાથોસાથ નાશ પામે છે, બીજુ શરીરથી ભિન્ન આત્મા નામનો કોઈ પદાર્થ છે, એ કોઈ પણ પ્રત્યક્ષ પ્રમાણુથી ઓળખી શકાતો નથી આથી પરલોકીનો (પરલોક જવાવાળો આત્મા) અભાવ હોવાથી પરલોકનો અભાવ સ્વત સિદ્ધ છે અર્થાત્ જન્માન્તર નથી અથવા ' नून ' આ પદ સભાવનામા પણ પ્રયુક્ત કરાય છે આ અપેક્ષા પરલોક, સ્વર્ગાદિક જે માનવામા આવે છે તે પણ નથી એવી સભાવના થાય છે કેમકે, કોઇ એવો તો છે જ નહી જે પરલોકમા

श्रुतज्ञानचतुर्दशपूर्वधारकः स्वज्ञानप्रभावादनेकयुक्तिप्रतियुक्तीः प्रदर्श्य, मत्तगजेन्द्रमिव सोमभद्रं वशीकृत्य दीक्षितं कृत्वाऽऽनीतवान्। अथ गौतमस्य प्रयत्नेनैव मोक्षमार्गमाश्रितः, तथापि गौतमो विनयातिशयं कुर्वन् ज्ञानगर्वं न वहति, न च केवलज्ञानाप्राप्तौ विषादं करोति। यथा गौतमेनाऽवधिमनःपर्ययज्ञानपरीषहं तन्मदाकरणेन केवलज्ञानाप्राप्तिविषयकविषादाकरणेन च परिषह्य तदुपरि विजयः प्राप्तस्तथाऽन्यैरपि मुनिभिरज्ञानाभावपरीषहः सोढव्यः ॥ ४३ ॥

अथ द्वाविंशतितमं दर्शनपरीषहजयं प्राह—

मूलम्—नत्थि नूणं परे लोए इड्ढी वा वि तवस्सिणो ।
अदुवा "वंचिओ मि-त्ति", इइ भिक्खू न चिंतए ॥४४॥

छाया—नास्ति नूनं परो लोकः ऋद्धिर्वाऽपि तपस्विनः ।
अथवा वञ्चितोऽस्मीति इति भिक्षुर्न चिन्तयेत् ॥ ४४ ॥

ज्ञान के धारी एवं चतुर्दशपूर्व के पाठी गौतम ने अपने प्रभाव से ही मत्तगजराज की तरह इस सोमभद्र को अनेक युक्ति प्रयुक्तियों द्वारा वश मे कर के दीक्षित किया है, और यहा ये इस को ले आये हैं, गौतम का ही यह प्रयत्न है जो यह मोक्षमार्ग में आ गया है, फिर भी गौतम को अपने विनयातिशय से इस बात का जरा भी गर्व नही है। तथा केवलज्ञान की अप्राप्ति के विषय में विषाद भी नहीं है। जिस तरह गौतम ने अवधिमनःपर्ययज्ञान के परीषह को उनका मद नही करने से तथा केवलज्ञान की अप्राप्ति में विषाद नहीं करने से जीता है उसी तरह तुम सब मुनियो को भी अज्ञानाभाव अर्थात् ज्ञान का सद्भाव परीषह जीतना चाहिये ॥ ४३ ॥

ચાર જ્ઞાનના ધારી અને ચૌદપૂર્વના પાઠી ગૌતમે મત્ત ગજરાજની માફક સ્વૈરવિહારી અને યુક્તિ પ્રયુક્તિઓના સ્વામી એવા આમને પોતાના જ્ઞાનવડે વશ કરીને દીક્ષિત કરેલ છે અને તેને અહીં લઈ આવેલ છે ગૌતમનો જ આ પ્રયત્ન છે કે જે આ મોક્ષમાર્ગમા આવેલ છે છતા પણ ગૌતમને પોતાના વિનય અતિશયથી આ વાતનો જરા પણ ગર્વ નથી તથા કેવળજ્ઞાનની અપ્રાપ્તિના વિષયમા વિષાદ પણ નથી જેવી રીતે ગૌતમે અવધિમન પર્યયજ્ઞાનના પરીષહનો મદ નહીં કરવાથી તથા કેવળજ્ઞાનની અપ્રાપ્તિમા વિષાદ નહીં કરવાથી જીતેલ છે આ રીતે તમે સઘળા મુનિઓએ પણ અજ્ઞાન અભાવ અર્થાત જ્ઞાનનો સદ્ભાવ જીતવો જોઈએ ॥ ૪૩ ॥

टीका—'नत्थि नूण' इत्यादि ।

परो लोकः=परभवः-जन्मान्तरम्, नून=निश्चयेन नास्ति=न भवति । अय भाव-शरीर हि भूतात्मक, तदिहैव नश्यति, शरीरे वर्तमानस्य चैतन्यस्यापि भूतधर्मत्वादेव शरीरेण सह नाशसभवात् । शरीरव्यतिरेकेण आत्मन• प्रत्यक्षतोऽनुपलभ्यमानत्वाच्च जन्मान्तर न भवतीति निश्चेतव्यमिति । यद्वा-नूनमिति सभावनायाम् परलोकः स्वर्गादिर्नास्तीति सभावयामि, यतः परलोके गतः कोऽपि नात्रागत्य वदति, तस्मात् प्रत्यक्षाभावान्नास्ति परलोक इति । वा=अथवा, अपि=इहापि-

---

अब सूत्रकार बाईसवा दर्शनपरीषहजय को बतलाते हैं—

'नत्थि नूण'-इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(परे लोए नूण नत्थि-परः लोक नून नास्ति) निश्चय से जन्मान्तर नहीं है-यह शरीर भूतात्मक है, इसलिये यह तो यहा ही विनिष्ट हो जाता है । इस शरीर में जो चैतन्य वर्तमान है वह भी भूतों का धर्म होने से शरीर के साथ ही नाश को प्राप्त हो जाता है। दूसरे-शरीर से भिन्न आत्मा-नामक कोई पदार्थ है, यह किसी भी प्रत्यक्ष प्रमाण से मानित नहीं होता है अतः परलोकी (परलोक जाने वाला आत्मा) का अभाव होने से परलोक का अभाव स्वतः सिद्ध है, अर्थात् जन्मान्तर नहीं है । अथवा "नून" यह पद सभावना में भी प्रयुक्त किया जाता है इस अपेक्षा परलोक-स्वर्गादिक जो माने जाते हैं सो वे भी नहीं हैं, ऐसी सभावना होती है, क्यों कि कोई ऐसा तो है नहीं जो परलोक मे जाकर पश्चात् यहा आकर यह कहे कि मैं अमुक

હવે સૂત્રકાર બાવીસમા દર્શનપરીષહને જીતવાનું બતાવે છે—

'नत्थि नूण' ઈત્યાદિ

અન્વયાર્થ-परे लोए नूण नत्थि-परलोक नून नास्ति નિશ્ચયથી જન્માન્તર નથી આ શરીર ભૂતાત્મક છે, આ માટે તે તો અહિં જ વિનષ્ટ થઈ જાય છે આ શરીરમા જે ચૈતન્ય વર્તમાન છે તે પણ ભુતોનો ધર્મ હોવાથી શરીરની સાથોસાથ નાશ પામે છે, બીજુ શરીરથી ભિન્ન આત્મા નામનો કોઈ પદાર્થ છે, એ કોઈ પણ પ્રત્યક્ષ પ્રમાણુથી ઓળખી શકાતો નથી આવી પરલોકીનો (પરલોક જવાવાળો આત્મા) અભાવ હોવાથી પરલોકનો અભાવ સ્વત સિદ્ધ છે અર્થાત્ જન્માન્તર નથી અથવા 'नून' આ પદ સભાવનામા પણ પ્રયુક્ત કરાય છે આ અપેક્ષા પરલોક, સ્વર્ગાદિક જે માનવામા આવે છે તે પણ નથી એવી સભાવના થાય છે કેમકે, કોઇ એવો તો છે જ નહી જે પરલોકમા

शब्दो भिन्नक्रमः अतोऽयमर्थः-तपस्विनोऽपि मम ऋद्धिः=आमर्शौषध्यादिलब्धिरूपा नास्ति=न विद्यते, तस्या अप्यनुपलभ्यमानत्वात् ।

प्रसङ्गादिह लब्धिभेदा उच्यन्ते—

१ आमर्शौषधिः, २ विप्रुडोषधिः, ३ खेलौषधिः, ४ जल्लौषधिः, ५ सर्वौषधि, ६ सम्भिन्नश्रोतोलब्धिः, ७ अवधिलब्धिः, ८ ऋजुमतिलब्धिः, ९ विपुलमतिलब्धिः, १० चारणलब्धिः, ११ आशीर्विषलब्धि, १२ केवलिलब्धि, १३ गणधरलब्धिः, १४ पूर्वधरलब्धि, १५ अर्हल्लब्धि, १६ चक्रवर्तिलब्धि, १७ बलदेवलब्धि, १८ वासुदेवलब्धि, १९/१ क्षीरास्रवलब्धि, १९/२ मध्वास्रवलब्धि, १९/३ सर्पिरास्रवलब्धि, २० कोष्ठबुद्धिलब्धि, २१ पदानुसारिलब्धि, २२

स्वर्ग से आया हूं, इसलिये प्रत्यक्ष से उनकी उपलब्धि का अभाव होने से परलोक नही है। (वा) अथवा (तवस्सिणो इड्ढी अवि-तपस्विनः ऋद्धिः अपि) तपस्वी जन को ऋद्धिकी प्राप्ति हो जाती है यह भी बात ठीक नही है, क्यों कि ऋद्धियों अर्थात् लब्धियों की सिद्धि भी प्रत्यक्षप्रमाण से होती नही है। लब्धिया २८ प्रकार की हैं वे ये हैं—

आमर्शौषधि १, विप्रुडोषधि २, खेलौषधि ३, जल्लौषधि ४, सर्वौषधि ५, सम्भिन्नश्रोतोलब्धि ६, अवधिलब्धि ७, ऋजुमतिलब्धि ८, विपुलमतिलब्धि ९, चारणलब्धि १०, आशीर्विषलब्धि ११, केवलिलब्धि १२, गणधरलब्धि १३, पूर्वधरलब्धि १४, अर्हल्लब्धि १५, चक्रवर्तिलब्धि १६, बलदेवलब्धि १८, क्षीरास्रवलब्धि १९।१, मध्वास्रवलब्धि १९।२, सर्पिरास्रवलब्धि १९।३, कोष्ठबुद्धिलब्धि २०, पदानुसारिलब्धि २१, बीजबु-

જઈ પાછો અહિં આવી તે એમ કહે કે હું અમુક સ્વર્ગમા જઈને આવ્યો છુ આ માટે પ્રત્યક્ષથી તેની ઉપલબ્ધીનો અભાવ હોવાથી પરલોક નથી અથવા તવસ્સિણો ઇડ્ઢી અવિ તપસ્વીઓને ઋદ્ધિયોની પ્રાપ્તિ થઈ જાય છે એ વાત પણ ઠીક નથી કેમકે, ઋદ્ધિયોની સિદ્ધિ પણ પ્રત્યક્ષ પ્રમાણથી થતી નથી ઋદ્ધિયો ૨૮ પ્રકારની છે તે આ પ્રમાણે છે

(૧) આમશૌંષધિ, (૨) વિપ્રુડોષધિ, (૩) ખેલૌષધિ, (૪) જલ્લૌષધિ, (૫) સર્વૌષધિ, (૬) સભિન્નશ્રોતોલબ્ધિ, (૭) અવધિલબ્ધિ, (૮) ઋજુમતિ લબ્ધિ, (૯) વિપુલમતિલબ્ધિ, (૧૦) ચારણલબ્ધિ, (૧૧) આશીર્વિષલબ્ધિ, (૧૨) કેવલીલબ્ધિ, (૧૩) ગણધરલબ્ધિ, (૧૪) પૂર્વધરલબ્ધિ, (૧૫) અર્હત્લબ્ધિ, (૧૬) ચક્રવર્તિલબ્ધિ, (૧૭) બલદેવલબ્ધિ, (૧૮) વાસુદેવલબ્ધિ, (૧૯) ક્ષીરાસવ-લબ્ધિ, મધ્વાસવલબ્ધિ, સર્પિરાસવલબ્ધિ, (૨૦) કોષ્ઠબુદ્ધિલબ્ધિ (૨૧) પદાનુ

बीजबुद्धिलब्धि, २३ तेजोलेश्यालब्धि, २४ आहारकलब्धि, २५ शीतलेश्यालब्धि, २६ वैक्रियलब्धि, २७ अक्षीणमहानसिकलब्धि, २८ पुलाकलब्धि।

भव्यत्वाभव्यत्वविशिष्टाना पुरुषाणा च यावत्यो लब्धयो भवन्ति, ता एवम्–भव्यपुरुषाणामेता पूर्वोक्ता सर्वा अपि लब्धयो भवन्ति। अर्हच्चक्रवर्तिवासुदेवबलदेवसंभिन्नश्रोतश्चारणपूर्वधरगणधरपुलाकाऽऽहारकलब्धिलक्षणा एतादश लब्धयो भव्यस्त्रीणा नैव भवन्ति। शेषास्त्वष्टादशलब्धयो भव्यस्त्रीणा भवन्ति।

यच्च मल्लिस्वामिन स्त्रीत्वेऽपि तीर्थंकरत्वमभूत् तदाश्चर्यभूतत्वान्न गण्यते। तथा –अनन्तरोक्ताअर्हदाद्या आहारकपर्यन्ता दश लब्धयः, केवलि–ऋजुमति–विपुलमति

द्धिलब्धि २२, तेजोलेश्यालब्धि २३, आहारकलब्धि २४, शीतलेश्यालब्धि २५, वैक्रियलब्धि २६, अक्षीणमहानसीकलब्धि २७, पुलाकलब्धि २८।

अब भव्यत्वभावविशिष्ट एव अभव्यत्वभावविशिष्ट पुरुष को जितनी जितनी लब्धिया होती है वे कहते हैं—

भव्यत्वभावविशिष्ट पुरुषों के ये सभी लब्धिया होती है। भव्य स्त्रियों के अर्हल्लब्धि १, चक्रवर्तिलब्धि २, वासुदेवलब्धि ३, बलदेवलब्धि ४, सभिन्नश्रोतोलब्धि ५, चारणलब्धि ६, पूर्वधरलब्धि ७, गणधरलब्धि ८, पुलाकलब्धि ९, एव आहारकलब्धि १०, ये दस लब्धिया नहीं होती हैं। बाकी अवशिष्ट अठारह लब्धिया भव्य स्त्रियों के भी होती हैं। जो मल्लिस्वामी के स्त्रीपना होने पर भी तीर्थंकरत्व वहा हुआ वह अच्छेरा–आश्चर्य होने की वजह से गिना नहीं जाता है। ये १३ तेरह लब्धिया अभव्यपुरुषों के नहीं होती है–केवलिलब्धि, ऋजु-

સારિલબ્ધિ, (૨૨) બીજબુદ્ધિલબ્ધિ, (૨૩) તેજોલેશ્યાલબ્ધિ, (૨૪) આહારકલબ્ધિ, (૨૫) શીતલેશ્યાલબ્ધિ, (૨૬) વૈક્રિયલબ્ધિ, (૨૭) અક્ષીણમહાનસિકલબ્ધિ, (૨૮) પુલાકલબ્ધિ

હવે ભવ્યત્વભાવવિશિષ્ટ અને અભવ્યત્વભાવ વિશિષ્ટ પુરૂષોને જેટલી જેટલી લબ્ધિઓ થાય છે તે બતાવે છે

ભવ્યત્વભાવ વિશિષ્ટ પુરૂષોને આ બધી લબ્ધિઓ થાય છે ભવ્ય સ્ત્રિઓને ૧ અર્હત્લબ્ધિ, ૨ ચક્રવર્તિલબ્ધિ, ૩ વાસુદેવલબ્ધિ, ૪ બલદેવલબ્ધિ, ૫ સંભિન્નશ્રોતોલબ્ધિ, ૬ ચારણલબ્ધિ ૭ પૂર્વધરલબ્ધિ ૮ ગણધરલબ્ધિ ૯ પુલાકલબ્ધિ, અને ૧૦ આહારકલબ્ધિ આ દશ લબ્ધિયો થતી નથી બાકીની અઢાર લબ્ધિયો ભવ્ય સ્ત્રીઓને પણ થાય છે જેમ મલ્લિ સ્વામીને સ્ત્રીપણુ હોવા છતા પણ તીર્થંકરત્વ તેમને થયુ તે અચ્છેરા–આશ્ચર્ય થવાની ગણત્રીમા ગણવામા આવતુ નથી આ તેર લબ્ધિઓ અભવ્ય પુરૂષોને થતી નથી

-लब्धयश्चैतास्त्रयोदश लब्धय पुरुषाणामप्यभव्यानां नैव भवन्ति, शेषाः पञ्चदश लब्धयस्तु भवन्ति। अभव्यस्त्रीणामप्येतास्त्रयोदश लब्धयो न भवन्ति, मधुक्षीरास्रवलब्धिरपिचतुर्दशी तासां नैव भवति। शेषाश्चतुर्दशलब्धयस्तु तासामपि भवन्ति।

अथासां व्याख्या प्रदर्श्यते-आमर्शौषधिः-आमर्शो हि हस्तादिना स्पर्शः, स एव औषधिः, करादिसंस्पर्शमात्रादेव व्याध्यपनयनसामर्थ्यम् ॥ १ ॥

विप्रुडोषधिः—यन्माहात्म्यान्मूत्रपुरीषानयवमात्रमपि रोगराशिप्रणाशाय सपद्यते सुरभि च सा ॥ २ ॥

मतिलब्धि, विपुलमतिलब्धि तीन ये तथा भव्य स्त्रियो के जिन दश १० ऋद्धियों का अभाव बतलाया गया है वे। इस प्रकार १३ तेरह लब्धियों का अभव्यपुरुषों के अभाव रहता है। बाकी १५ लब्धिया होती हैं। इसी तरह अभव्यस्त्रियों के भी ये ही १३ तेरह लब्धिया नही होती हैं। तथा क्षीरास्रव एव मध्वास्रव नामकी भी लब्धि उनके नही होती है। इस प्रकार तेरह १३ पूर्वोक्त और १४ चौदहवी क्षीरास्रव, मध्वास्रव सर्पिरास्रवरूप का उनकेअभाव जानना चाहिये। बाकी १४ चौदह लब्धिया अभव्यस्त्रियों के होती हैं।

इन लब्धियो की व्याख्या की जाती है-हस्त आदि द्वारा स्पर्श होने का नाम आमर्श है। यह स्पर्श ही जिनका औषधि का काम करता है वह आमर्शौषधि है। इस लब्धि के धारी को जो रोगी अपने हस्तादिक से छू लेता है उसका वह रोग छूते ही नष्ट हो जाता है १, जिस के प्रभाव से मूत्र, पुरीष, आदि भी रोगराशिके विनाश करने में औष-

કેવલીલબ્ધિ, ઋજુમતિલબ્ધિ, વિપુલમતિલબ્ધિ, ત્રણ આ તથા ભવ્ય સ્ત્રીઓને જે દશ ઋદ્ધિઓનો અભાવ બતાવેલ છે તે આ પ્રકારની તેર લબ્ધિઓનો અભવ્ય પુરૂષોને અભાવ રહે છે બાકી પદર લબ્ધિઓ થાય છે આ રીતે અભવ્ય સ્ત્રીઓને પણ આ તેર લબ્ધિઓ થતી નથી તથા ક્ષીરાસ્રવ અને મધ્વાસ્રવ સર્પિરાસ્રવ નામની પણ તેને થતી નથી આ રીતે તેર પૂર્વોક્ત અને ચૌદમી ક્ષીરાસ્રવ મધ્વાસ્રવ લબ્ધિનો તેને અભાવ જાણવો જોઇએ બાકી ચૌદ લબ્ધિઓ અભવ્ય સ્ત્રીઓને થાય છે

આ લબ્ધિઓની વ્યાખ્યા કહેવામા આવે છે,-હાથ આદિ દ્વારા થવાનુ નામ આમર્શ છે આ સ્પર્શ જ જેને ઔષધિનુ કામ કરે છે તે આમર્શ ઔષધિ છે આ લબ્ધિના ધારીને જે રોગી પોતાના હાથથી અડે છે એનો એ રોગ અડતા જ નાશ પામે છે (૧) જેના પ્રભાવથી મૂત્ર, પુરીષ, આદિ રોગ વિનાશ કરવામા ઔષધિનુ કામ કરવા લાગે છે તથા તેમાં આવવા

खेलौषधिः–यत् प्रभावात् श्लेष्मा सर्वरोगापहारक सुरभिश्च भवति सा ॥३॥

जल्लौषधि.–जल्लो=मलः कर्णवदननासिकानयनजिह्वासमुद्भवः शरीरसमुद्भवश्च, स एव ओषधिर्भवति यत्प्रभावात् सा ॥ ४ ॥

सर्वौषधिः–यत्प्रभावात् सर्वे विण्मूत्रकेशनखादय ओषधयो भवन्ति सा ॥५॥

संभिन्नश्रोतोलब्धिः—यत्प्रभावात् सर्वैरपि शरीरावयवैः सुस्पष्ट शृणोति सा । यद्वा–' संभिन्नस्रोतस् ' इतिच्छाया । अत्र स्रोतस् शब्द इन्द्रियवाचक, तेन यत्प्रभावात्–एकैकमिन्द्रिय सर्वेषामिन्द्रियाणां कार्यं संपादयति सा । यथा–कर्णेनैव श्रवणदर्शनघ्राणरसनस्पर्शनकार्याणि लब्धिप्रभावात् सम्पादयति ॥ ६ ॥

अवधिलब्धिः—अवधिज्ञानमेव लब्धि –अवधिलब्धिः । अरूपिद्रव्य विहाय

धिका काम करने लग जाते हैं, तथा उनमें सुगध आने लगती है, इस का नाम विप्रुडोषधि है २ । जिसके प्रभाव से श्लेष्मा सर्वरोग का अपहारक हो जाता है उस का नाम खेलौषधि है । इसके प्रभाव से श्लेष्म भी सुगधवाला हो जाता है ३ । जिसके प्रभावसे कान, मुख, नासिका, नयन, एव जिह्वा का मैल, तथा शरीरका मैल औषधि जैसा परिणमित होता है उसका नाम जल्लौषधि है ४ ।जिसके प्रभावसे विष्टा, मूत्र, केश, तथा नख आदिक औषधि जैसे हो जाते हैं उसका नाम सर्वौषधि है ५। जिसके प्रभावसे समस्त शारीरिक अवयवों द्वारा सुना जाय,अथवा एक ही इन्द्रिय जिसके प्रभाव से अन्य इन्द्रियों का काम करने लग जाय उस का नाम संभिन्नश्रोतोलब्धि है ।जिसके यह लब्धि होती है वह एक कर्ण इन्द्रिय से ही अवशिष्ट इन्द्रियों के काम–दर्शनादिक करने की शक्तिवाला हो जाता है ६। जिसके प्रभाव से अमूर्तिक द्रव्य को छोड़ कर मूर्तिक द्रव्यको जानने की सामर्थ्य आत्मामें प्रकट हो जाती है उसका नाम

લાગે છે તેનુ નામ વિપ્રુડ ઓષધિ છે (૨) જેના પ્રભાવથી શ્લેષ્મા સર્વ રોગોનો નાશ કરનાર છે તેનુ નામ ખેલૌષધિ છે, તેના પ્રભાવથી શ્લેષ્મ પણ સુગધવાળા થઈ જાય છે (૩) જેના પ્રભાવથી કાન, મોઢુ, નાક, નેણ અને જીભનો મેલ તથા શરીરનો મેલ, ઔષધિની જેમ પરિણમિત બને છે તેનુ નામ જલ ઓષધિ છે (૪) જેના પ્રભાવથી વિષ્ટા, મૂત્ર, વાળ, નખ, આદિ ઓષધિ જેવા થઈ જાય છે તેનુ નામ સર્વૌષધિ છે (૫) જેના પ્રભાવથી શરીરના તમામ અવયવો દ્વારા સભળાય અથવા એક જ ઇન્દ્રિય જેના પ્રભાવથી બીજી ઇન્દ્રિયોનુ કામ કરવા લાગી જાય તેનુ નામ સભિન્નશ્રોતોલબ્ધિ છે જેને આ લબ્ધિ હોય છે તે એક કર્ણ ઇન્દ્રિયથી જ અવશિષ્ટ ઇન્દ્રિયોના

रूपिद्रव्यविषयकमिन्द्रियनिरपेक्ष मनःप्रणिधानवीर्यक प्रतिविशिष्टक्षयोपशमनिमित्तक देवमनुष्यतिर्यङ्नारकस्वामिक ज्ञान भवति यत्प्रभावात् सा ॥ ७ ॥

ऋजुमतिलब्धिः—ऋजुः=सामान्य-विशेषरहित, देशकालाद्यनेकपर्यायवर्जित, सज्ञिना चिन्तित, तद्ग्राहिणी मतिः-ऋजुमति, सैव लब्धिः। सा च-घटोऽनेन चिन्तितः, इत्येव सज्ञिमनोद्रव्यपरिच्छेदः ॥८॥

विपुलमतिलब्धिः—विशुद्धतरः सपूर्णमनुष्यक्षेत्रवर्तिसज्ञिपञ्चेन्द्रियमनोद्रव्यप्रत्यक्षीकरणहेतुर्मनःपर्ययज्ञानविशेषः। यथा-परेण चिन्तितं घट प्रसगतो बहुभिः

अवधिलब्धि है, यह अवधि, इन्द्रिय और मनकी सहायता से उत्पन्न नही होता है। अवधिज्ञानावरणीय कर्मके प्रतिविशिष्ट क्षयोपशम से उत्पन्न होता है। देव, मनुष्य, नरक एव तीर्यञ्च, इस प्रकार चारों गतियों के जीव इस के स्वामी हो सकते है ७। जिस के प्रभाव से-देश, काल आदि अनेक पर्यायों से वर्जित पदार्थ का सामान्य ज्ञान होता है, और जो सज्ञी जीव के द्वारा चिन्तित पदार्थ को ग्रहण करता है उसका नाम ऋजुमतिलब्धि है। जैसे जिसने अपने मन के द्वारा घट का विचार किया तो ऋजुमतिलब्धि वाला उसे शीघ्र बतला देगा कि इसने घट का विचार किया है ८। जिसके प्रभाव से मनुष्यक्षेत्र वर्ती समस्त सज्ञी पचेन्द्रिय जीवों के मनोद्रव्य को साक्षात् करनेवाला जो विशुद्धतर ज्ञान होता है उसका नाम विपुलमतिलब्धि है। यह मनःपर्यय ज्ञान का एक भेद है। जैसे किसी ने घट का विचार किया

કામ દર્શનાદિક કરવાની શક્તિવાળા બની જાય છે (૬) જેના પ્રભાવથી અમુર્તિક દ્રવ્યને છોડીને મુર્તિક દ્રવ્યને જાણવાનુ સમર્થ આત્મામા પ્રગટ થાય છે તેનુ નામ અવધિલબ્ધિ છે આ અવધિ ઈન્દ્રિય અને મનની સહાયતાથી ઉત્પન્ન થતા નથી અવધિ જ્ઞાનાવરણીય કર્મના પ્રતિવિશિષ્ટ ક્ષયોપશમથી ઉત્પન્ન થાય છે, દેવ, મનુષ્ય, નરક અને તિર્યચ આ ચાર ગતીના જીવો તેના સ્વામી બની શકે છે (૭) જેનો પ્રભાવ દેશ, કાલ આદિ અનેક પર્યાયોથી વર્જીત સામાન્ય જ્ઞાન થાય છે અને જે સજ્ઞી જીવ દ્વારા ચિંતિત પદાથને ગ્રહણ કરે છે અને તેનુ નામ ઋજુમતિલબ્ધિ છે જેવો જેણે પોતાના મનની સાથે વિચાર કર્યો તો તે ઋજુમતિ લબ્ધિવાળા તેને તુરત બતાવી શકે છે કે આણે મનમા આ વિચાર કર્યો છે (૮) જેના પ્રભાવથી મનુષ્ય ક્ષેત્રવર્તી સમસ્તસજ્ઞી પચેન્દ્રિય જીવોના મનોદ્રવ્યોને સાક્ષાત કરવાવાળુ જે વિશુદ્ધતરજ્ઞાન હોય છે તેનુ નામ વિપુલમતિલબ્ધિ છે આ મનપર્યયજ્ઞાનનો એક ભેદ છે જેમ કોઈએ મનમા વિચાર કર્યો હોય તો આ લબ્ધિવાળા તેને પ્રસગવશ એવા

पर्यायैरुपेत जानाति, तत्र घटोऽय द्रव्यत. सौवर्ण., क्षेत्रतो मरुदेशीयस्तथा गृहाभ्यन्तरस्थ, कालतस्त्रैमासिकः, भावतः-सुसस्थानचाकचिक्यादियुक्त, आकारेण महान्, इत्यादि प्रचुरविशेषणविशिष्ट जानाति ॥ ९ ॥ चारणलब्धिः-आकाशगमनशक्तिः ॥ १० ॥ आशीर्विषलब्धिः-आशीः-अनुग्रहः, विषं-निग्रहः, तद्रूपा लब्धिः, निग्रहानुग्रहसामर्थ्यमित्यर्थः ॥ ११ ॥ केवलिलब्धिः-केवलिनः केवलज्ञानसिद्धिः ॥१२॥ गणधरलब्धिः-गणधरत्वप्राप्ति ॥ १३ ॥ पूर्वधरलब्धिः-पूर्वधरत्वप्राप्तिः॥ १४ ॥ अर्हल्लब्धिः-अर्हत्त्वप्राप्तिः॥ १५॥ चक्रवर्तिलब्धिः-

---

है तो इस लब्धिवाला उसे प्रसगवश इस रूप से स्पष्ट जान लेता है कि इसने द्रव्य की अपेक्षा सुवर्ण का, क्षेत्र की अपेक्षा मरुदेश का अथवा घर के भीतर का, काल की अपेक्षा तीन मास का, एव भाव की अपेक्षा अच्छे आकार का, अथवा चाकचिक्यादि रूप से युक्त घट का चिन्तन किया है। इस प्रकार विपुलमतिलब्धि वाला घटको अनेक विशेषणों से विशिष्ट जान सकता है तब कि ऋजुमतिलब्धि वाला इस प्रकार से घट को नहीं जान सकता है वह तो उसे सामान्यरूप से ही जानता है ९। आकाश मे गमन करने की शक्ति जिस लब्धि द्वारा उत्पन्न हो जाती है वह चारणलब्धि है १०। जिसके प्रभाव से अनुग्रह और निग्रह करने की शक्ति प्रगट हो जावे वह आशीर्विषलब्धि है ११। केवलियों के जो केवलज्ञान की सिद्धि होती है उसका नाम केवलिलब्धि है १२। गणधरपद की प्राप्ति होने मे जो कारण होती है वह गणधरलब्धि है १३। पूर्वधरत्व की प्राप्ति पूर्वधरलब्धि। १४, अर्हत्पद की प्राप्ति अर्हल्लब्धि १५, चक्रधरत्व की प्राप्ति चक्रवर्ति-

---

તેવા રૂપથી સ્પષ્ટ જાણી લે છે કે, તેણે દ્રવ્યની અપેક્ષા, સુવર્ણના ક્ષેત્રની અપેક્ષા, મરૂદેશના અથવા ઘરની અદરના કાળની અપેક્ષા ત્રણ માસનુ અને ભાવની અપેક્ષા સારા આકારનુ અથવા ચળકાટ ચકચકાટાદિ રૂપથી યુકત ઘટ જાણે છે આ પ્રકારે વિપુલમતિ લબ્ધિવાળા ઘટને અનેક વિશેષણોથી વિશિષ્ટ જાણી શકે છે ત્યારે ઋજુમતિ લબ્ધિવાળા આ રીતે ઘટને જાણી શકતા નથી તે તો એને સામાન્યરૂપથી જ જાણે છે (૯) આકાશમા ઉડવાની શકિત જે લબ્ધિ દ્વારા ઉત્પન્ન થાય છે તે ચારણલબ્ધિ છે (૧૦) જેના પ્રભાવથી અનુગ્રહ અને નિગ્રહ કરવાની શકિત પ્રગટ થાય છે તે આશીર્વિષલબ્ધિ છે (૧૧) કેવલીઓને કેવળજ્ઞાનની લબ્ધિ થાય છે તેનુ નામ કેવળલબ્ધિ છે (૧૨) ગણધર પદની પ્રાપ્તિ થવામા જે કારણ હોય છે તે ગણધરલબ્ધિ છે (૧૩) પૂર્વધરત્વની પ્રાપ્તિ પૂર્વધરલબ્ધિ (૧૪) અર્હત્પદની પ્રાપ્તિ અર્હત્લબ્ધિ (૧૫)

चक्रधरत्वप्राप्तिः ॥१६॥ बलदेवलब्धिः–बलदेवत्वप्राप्ति ॥१७॥ वासुदेवलब्धिः –वासुदेवत्वप्राप्तिः ॥१८॥ क्षीरास्रवलब्धिः–यत्प्रभावाद्वचनं क्षीरवन्मधुरं भवति ॥ १९।१ ॥ मध्वास्रवलब्धिः–यत्प्रभावाद्वचन मधुतुल्य भवति ॥ १९।२ ॥ सर्पिरास्रवलब्धिः–यत्प्रभावाद्वचन घृतवत् स्निग्धमरूक्ष भवति ॥१९।३॥

कोष्ठबुद्धिलब्धिः–यथा कोष्ठके धान्य प्रक्षिप्त तदवस्थमेव चिरमप्यवतिष्ठते, न किमपि कालान्तरेऽपि गलति, एव यस्मिन् पुरुषे श्रुतज्ञान निक्षिप्त तदवस्थमेव चिरकाल तिष्ठति न कदापि विस्मरति यत्प्रभावात् सा ॥२०॥ पदानुसारिणी लब्धि –यत्प्रभावात् पुनरेकमपि श्रुतपदमवधार्य शेषमश्रुतमपितदवस्थमेव श्रुतमवगाहते सा ॥ २१ ॥ बीजबुद्धिलब्धिः–यथा–एकस्माद् बीजान्महातरुरुत्पद्यते,

---

लब्धि १६, बलदेव पद की प्राप्ति बलदेवलब्धि १७, वासुदेव पद की प्राप्ति वासुदेवलब्धि १८, क्षीर जैसे मीठे वचनों की प्राप्ति जिसके प्रभाव से हो वह क्षीरास्रवलब्धि, मधुतुल्य मधुर वचनों का होना वह मध्वास्रवलब्धि, स्निग्ध एव अरूक्ष वचन जिसके प्रभाव से हो वह सर्पिरास्रव लब्धि है १९। जिस प्रकार कोठे में रक्खा हुवा धान्य ज्यों का त्यों बहुत काल तक रहता है–बिगडता नहीं है, उसी प्रकार जिसके प्रभाव से प्राप्त श्रुत भी ज्यों का त्यो स्थिर रहे विस्मृत न हो उसका नाम कोष्ठबुद्धिलब्धि है २० जिसके प्रभाव से श्रुत का एक पद भी अवधारित होने पर शेष नही सुना हुवा भी श्रुत अवधारित हो जाय इस का नाम पदानुसारिणीलब्धि है २१। जिस प्रकार एक छोटे से भी बीज से विशाल काय वृक्ष उत्पन्न हो जाता है, उसी प्रकार उत्पाद, व्यय,

---

ચક્રધરત્વની પ્રાપ્તિ ચક્રવર્તિલબ્ધિ (૧૬) બલદેવપદની પ્રાપ્તિ બળદેવલબ્ધિ (૧૭) વાસુદેવ પદની પ્રાપ્તિ વાસુદેવલબ્ધિ (૧૮) ખીર જેવા મીઠા વચનોની જેના પ્રભાવથી થાય તે ક્ષીરાસ્રવલબ્ધિ મધુતુલ્ય મધુર વચનોનુ બનવુ તે મધ્વાસ્રવલબ્ધિ સ્નિગ્ધ અને અરુક્ષવચન જેના પ્રભાવથી થાય તે સર્પિરાસ્રવલબ્ધિ છે (૧૯) જે રીતે કોઠીમા રાખેલુ અનાજ જેમનુ તેમ ઘણા સમય સુધી રહે છે છતા બગડતુ નથી તે પ્રકારે જેના પ્રભાવથી પ્રાપ્ત શ્રુત પણ જ્યાનુ ત્યા સ્થિર રહે, વિસ્મૃત ન બને, તેનુ નામ કોષ્ટબુદ્ધિલબ્ધિ છે (૨૦) જેના પ્રભાવથી શ્રુતનુ એક પદ પણ અવધારીત થવાથી આગળ ન સાભળેલ પણ શ્રુત અવધારીત થઈ જાય તેનુ નામ પદાનુસારીણીલબ્ધિ છે (૨૧) જે રીતે એક નાના બીજથી વિશાળકાય વૃક્ષ ઉત્પન્ન થાય છે તે પ્રકારે ઉત્પાદ,

तथा–उत्पादव्ययध्रौव्ययुक्तं सदित्यादिरूपमर्थप्रधानं पदमर्थपदं, तदेकं बीजभूतमर्थपदमनुसृत्य शेषमपि तथैव प्रभूततरमर्थपदं जानाति यत्प्रभावात् सा ॥ २२ ॥

तेजोलेश्यालब्धिः – यत्प्रभावादनेकयोजनप्रमाणक्षेत्राश्रितवस्तुदहनदक्षतीव्रतेजोनिसर्जनशक्तिरुत्पद्यते सा । इह य खलु शमी–क्षमाशीलो मुनिर्निरन्तरमपानकं पष्ठतपः करोति, पारणकदिने च सनखकुल्मापमुष्ट्या जलचुलुकेनैव एकेन आत्मानं यापयति, पुनरातापनां करोति तस्य पण्मासान्ते तेजोलेश्यालब्धिरुत्पद्यते ॥२३॥ आहारकलब्धिः–आहारकशरीरकरणशक्तिः । आहारकशरीरं च–स्फटिकवदुज्ज्वलं हस्तप्रमाणमेकस्मिन् भवे द्विः, संसारे चतुर्वारं कृत्वा मोक्षमवश्य

एव ध्रौव्य युक्त सत् है, इत्यादिरूप एक भी अर्थ प्रधानपद के अनुसरण से शेष प्रभूततर अर्थपद भी इसी तरह ज्ञात हो जावें वह बीजबुद्धिलब्धि है। २२ जिसके प्रभाव से अनेकयोजनप्रमाण क्षेत्र में रही हुई वस्तु को जलाने वाले तेज को निकाल ने की शक्ति उत्पन्न हो जाती है इसका नाम तेजोलेश्यालब्धि है, जो शमी–क्षमाशीलमुनि निरन्तर चौविहार षष्ठ तप करता है, और पारणा के दिन सनखकल्माषमुष्टि अर्थात्–सीझे हुए एक मुट्ठी भर उडद खाकर उसी समय एक चुल्लू भर पानी पीता है, और आतापना लेता है, इस प्रकार छह महिने तक लगातार करता रहता है तो उसके तेजोलेश्यालब्धि उत्पन्न हो जाती है। २३ आहारक–शरीर के उत्पन्न होने की लब्धि का नाम आहारकलब्धि है। आहारक शरीर स्फटिकमणि के जैसा उज्ज्वल तथा एक हाथ का होता है। एक भव मे इसकी प्राप्ति जीव को दो बार, तथा ससार अवस्था मे चार बार तक होती है, पश्चात् वह जीव मुक्ति

વ્યય, અને ધ્રૌવ્ય યુક્ત સત્ છે રૂપ એક પણ અર્થ પ્રધાનપદના અનુસરણથી શેષ પ્રભુતતરઅર્થ પદ પણ તેવી રીતે જ્ઞાત થઈ જાય તે બીજબુદ્ધિ લબ્ધિ છે (૨૨) જેના પ્રભાવથી અનેક યોજન પ્રમાણક્ષેત્રમા રહેલી વસ્તુઓને બાળનાર તેજને કાઢવાની શકિત ઉત્પન્ન થાય છે તેનુ નામ તેજોલેશ્યાલબ્ધિ છે જે શમી–ક્ષમાશીલ મુનિ નિરતર ચોવિહાર છઠ્ઠ તપ કરે છે અને પારણાના દિવસે બાફેલા એક મુઠીભર અડદ ખાઈ ને એજ વખતે એક ચાપવુ પાણી પીયે છે અને આતાપના લે છે આ પ્રકાર લગાતાર છ મહિના સુધી કરતા રહે છે તો તેને તેજોલેશ્યાલબ્ધિ ઉત્પન્ન થાય છે (૨૩) આહારક શરીરના ઉત્પન્ન થવાની લબ્ધિનુ નામ આહારકલબ્ધિ છે, આહારક શરીર સ્ફટિકમણીના જેવુ ઉજ્વળ અને એક હાથનુ હોય છે એક ભવમા તેની પ્રાપ્તિ જીવને બે વાર તથા સસાર અવસ્થામા ચાર વાર થાય છે પછીથી એ

प्रयाति। कश्चिच्चतुर्दशपूर्वधारी ऋद्धिं प्राप्य, तीर्थंकरसमीपे प्रेषणार्थमाहारकशरीरं करोति। तत्र प्रेषणं निगोदादिसंशयविच्छेदनार्थं, सूक्ष्मार्थनिर्णयार्थम् ऋद्धिदर्शनार्थं, प्राणिरक्षणार्थं, छद्मस्थोपग्रहार्थं च भवति। उक्तञ्च—

पाणिदय-ऋद्धिदरिसण, छउमत्थोवग्गहणहेउं वा।
सुहुमत्थ संसयच्छे,-यत्थ गमणं जिणस्संते ॥ १ ॥

इदमत्र बोध्यम्—आहारकशरीरं यत्र स्थाने लब्धिधारी मुनिः प्रेषयति, तत्र भगवतोऽनुपस्थितौ तस्मादाहारकशरीरादूनहस्तं शरीरं निःसरति, तदेव भगवत

को अवश्य प्राप्त कर लेता है। चतुर्दश पूर्व का पाठी कोई मुनि आहारक लब्धि को प्राप्तकर तीर्थंकर के समीप में भेजने के लिये आहारक शरीर की रचना करता है। निगोदादिसंबंधी संशय को दूर करने रूप सूक्ष्म अर्थ का निर्णय करने के लिये १ ऋद्धि के दर्शन करने के लिये २ प्राणियों की रक्षा करने के लिये ३ और छद्मस्थों का उपकार करने के लिये ४ इस शरीर का तीर्थंकर के पादमूल में गमन होता है। कहा भी है—

"पाणिदय-रिद्धिदंसण,-छउमत्थोवग्गहणहेउं वा।
सुहुमत्थसंसयच्छेयत्थं गमणं जिणस्संते ॥ १ ॥"

छाया—प्राणिदया-ऋद्धिदर्शन-छद्मस्थोपग्रहणहेतुं वा।
सूक्ष्मार्थसंशयच्छेदार्थं गमनं जिनस्यान्ते ॥"

आहारक शरीर को जिस स्थान में लब्धिधारी मुनि भेजता है वहां यदि भगवान् न हों तो उस आहारक शरीर से एक हाथ से कुछ

જીવ અવશ્ય મુકિત પ્રાપ્ત કરી લે છે ચૌદપૂર્વના પાઠી કોઈ મુનિ આહારક લબ્ધિને પ્રાપ્ત કરી તીર્થંકરના સમીપમા મોકલવા માટે આહારક શરીરની રચના કરે છે નિગોદાદિ સંબંધિ સંશયને દૂર દૂર કરવા માટે, સૂક્ષ્મ અર્થનો નિર્ણય કરવા માટે, ઋદ્ધિના દર્શન કરવા માટે, પ્રાણીઓની રક્ષા કરવા માટે, અને છદ્મસ્થોના ઉપકાર કરવા માટે આ શરીરનુ તીર્થંકરના પાદમૂલમા ગમન થાય છે કહ્યુ પણ છે—

"પાણીદય-ઋદ્ધિદરિસણ, છઉમત્થોવગ્ગહણહેઉં વા।
સુહુમત્થ-સંસયચ્છેયત્થ, ગમણં જિણસ્સંતે ॥"

છાયા—પ્રાણીદયા ઋદ્ધિદર્શન,-છદ્મસ્થોપગ્રહણહેતું વા।
સૂક્ષ્માર્થસંશયચ્છેદાર્થં, ગમનં જિનસ્યાન્તે ॥

આહારક શરીરને જે સ્થાનમા લબ્ધિધારી મુનિ મોકલે છે ત્યા જો ભગવાન ન હોય તો તે આહારક શરીરથી એક હાથ ઓછુ (મુંડહાથ) શરીર બીજુ

सन्निधौ गत्वा स्वकार्यं सपाद्य हस्तप्रमाणशरीरे प्रविशति । तच्चाहारकशरीरं स्वमूलभूते शरीरे पुनर्लीनं भवति ॥२४॥ शीतलेश्यालब्धिः—परमकारुण्यवशादनुग्राह्यं प्रति तेजोलेश्याप्रशमनहेतुशीतलतेजोविशेषविमोचनसामर्थ्यम् ॥ २५ ॥ वैक्रियलब्धिः — वैक्रियशरीरकरणशक्तिः । सा चानेकविधा—अणुत्व—महत्त्व—लघुत्व—गुरुत्व—प्राप्ति—प्राकाम्ये—शित्व—वशित्वा—ऽप्रतिघातित्वाऽन्तर्धान—कामरूपित्वादिभेदात् ॥२६॥ अक्षीणमहानसीलब्धिः—महानसम्—अन्नपाकस्थान, तदाश्रितत्वादन्नमपि महानसमुच्यते, तच्च यत्प्रभावात् अक्षीण=स्वल्पमप्यन्न पात्रे पतित पुरुषशतसहस्रैरपि तृप्त्या भुक्त न क्षीयते, यावत् स्वेन तदन्न न भुज्यते सा ॥२७॥

कम शरीर और निकलता है, वही भगवान के पास जाकर अपने कार्य को सपादित कर पूर्व के हस्तप्रमाण शरीर मे समा जाता है, और वह पूर्व-हस्त प्रमाण शरीर भी फिर वहा से लौट कर अपने मूल शरीर में समा-जाता है २४। परम करुणा के वश से दया करने योग्य प्राणी के प्रति तेजो-लेश्या के प्रशमन का हेतु जो शीततेजविशेष को निकालने की शक्ति है उसका नाम शीतलेश्यालब्धि है २५। वैक्रियशरीर को करने की शक्ति का नाम वैक्रियलब्धि है। यह लब्धि अणुत्व, महत्त्व, लघुत्व, गुरुत्व, प्राप्ति, प्राकाम्य, ईशित्व, वशित्व, अप्रतिघातित्व, अन्तर्धान, कामरूपित्व आदि के भेद से अनेक प्रकार की है २६। महानस-शब्द का अर्थ यद्यपि रसोईघर है तो भी तदाश्रित होने से अन्न को भी महानस कह दिया गया है इसलिये महानस शब्द से अन्न समझना

નીકળે છે તે ભગવાનની પાસે જઈને પોતાના કાર્યને સપાદિત કરી પૂર્વના હસ્ત પ્રમાણ શરીરમા સમાઇ જાય છે અને તે પૂર્વહસ્ત પ્રમાણ શરીર પણ ત્યાથી પાછુ ફરી પોતાના મૂળ શરીરમા સમાઈ જાય છે (૨૪) પરમ કરૂણાના વશથી દયા કરીને યોગ્ય પ્રાણી તરફ તેજોલેશ્યાના પ્રશમનનો હેતુ, જે શીત તેજ વિશેષને કાઢ-વાની શક્તિ છે તેનુ નામ શીતલેશ્યાલબ્ધિ છે (૨૫) વૈક્રિયશરીરને બનાવવાની શક્તિનુ નામ વૈક્રિયલબ્ધિ છે આ લબ્ધિ અણુત્વ, મહત્વ, લઘુત્વ, ગુરૂત્વ, પ્રાપ્તિ, પ્રાકામ્ય, ઇશિત્વ, વશિત્વ, અપ્રતિઘાતિત્વ, અન્તર્ધાન, કામરૂપિત્વ આદિના ભેદથી અનેક પ્રકારની છે (૨૬) મહાનસ શબ્દનો અર્થ જો કે રસોઈ ઘર છે તો પણ તદાશ્રીત હોવાથી અન્નને પણ મહાનસ કહેવાયેલ છે માટે મહાનસ શબ્દથી અન્ન

ભાવથી અક્ષીણ—સ્વલ્પ

पुलाकलब्धिः—तपःश्रुतहेतुका प्रवचनलाघवादिप्रयोजने जिनशासनविरोधिनः सबलवाहनस्य चक्रवर्त्यादेरपि पुलाकवन्निःसारकरणे समर्था या शक्तिः सा ॥२८॥

अथवा—इति=अनेन-केशलुञ्चनेन पञ्चमहाव्रताङ्गीकारेण, यातनात्मकेनानशनादिना तपसा, पृथिवीकायादिसप्तदशविधसंयमेन महाकष्टप्रददीक्षाग्रहणेन चेत्यर्थः, वञ्चितोऽस्मि=कामसुखादपवर्जितोऽस्मीत्यर्थः। उक्तं च—

चाहिये अतः यह अन्न-भोजनसामग्री जिसके प्रभाव से अक्षीण-स्वल्प भी अन्न पात्र में पडे तो भी उससे हजारों मनुष्य भरपेट आहार करले फीर भी खूटे नहीं, जब तक कि वह स्वयं आहार न करले, ऐसी शक्ति का नाम अक्षीणमहानस लब्धि है २७। प्रवचन की लघुता के समय जिनशासन का विरोधी सेना और वाहनसहित चक्रवर्ती भी होवे तो वह भी जिसके प्रभाव से पुलाक (दानारहित घास का पुला) की तरह निःसार कर दिया जाता है ऐसी शक्ति का नाम पुलाकलब्धि है, यह लब्धि तप एवं श्रुत हेतुक होती है २८।

इस प्रकार ये अठाईस लब्धियां जो बतलाई गई हैं वे, अथवा इनमें से कोई एक लब्धि भी मुझे प्राप्त नहीं हुई है। इसी प्रकार केश लुंचन करना पंचमहाव्रतों का पालन करना, यतनात्मक अनशनादिक तपों का तपना, पृथिवीकायादिकों की रक्षा करने रूप सत्तरह १७ प्रकार के संयम का पालना, महाकष्टप्रद दीक्षा का ग्रहण करना, इन सब बातों से मैं ठगा गया हूं—अर्थात् सांसारिक विलासता से सुख

પણ અન્ન પાત્રમા પડે તો પણ તેનાથી હજારો મનુષ્ય પેટભરીને આહાર કરી લે છતા પણ ખૂટે નહી જ્યા સુધી તે પોતે આહાર ન કરી લે આવી શક્તિનુ નામ અક્ષીણમહાનસલબ્ધિ છે (૨૭) પ્રવચનની લઘુતાના સમયે જીન શાસનના વિરોધી સેના અને વાહન સહિત કોઈ ચક્રવર્તિ હોય તો તે પણ જેના પ્રભાવથી પુલાકની માફક નિસાર કરી દેવામા આવે છે એવી શક્તિનુ નામ પુલાકશક્તિ છે આ લબ્ધિ તપ અને શ્રુત હેતુક હોય છે (૨૮)

આ પ્રકારે એ અઠ્યાવીસ લબ્ધિઓ જે બનાવવામા આવી છે તે અથવા આમાથી એક લબ્ધિ પણ મને પ્રાપ્ત થયેલ નથી આ રીતે કેશનો લોચ કરવો પાચ મહાવ્રતોનુ પાલન કરવુ, યતનાત્મક અનશનાદિક તપોને તપવા, પૃથ્વી કાયાદિકોની રક્ષા કરવારૂપ સત્તર પ્રકારના સયમનુ પાલન, મહાકષ્ટપ્રદ દીક્ષાને ગ્રહણ કરવી, આ સઘળી વાતોથી હુ ઠગાયો છુ અર્થાત્ સસારી

"तपांसि यातनाश्चित्राः सयमो भोगवञ्चना" इत्यादि। इति=एतद्, भिक्षुः, न चिन्तयेत्=न विचारयेत्। अस्य चिन्तनस्य सयमघातकत्वेन तुच्छत्वात्।

तथाहि–यदुच्यते–जन्मान्तर नास्ति, शरीरस्य भूतसमुदायात्मकत्वात् भूतधर्मत्वाच्चैतन्यरूपस्यात्मनः शरीरेण सहैव नाशात्, इति, तदसत्–न वय शरीरस्य जन्मान्तराऽनुगामित्वमङ्गीकुर्मः, किंत्वात्मन एव, स चात्मा नास्ति भूतधर्मः, तथाहि–

मोड़ कर जो मैं इन कष्टप्रद निःसार कार्यों की आराधना में लग गया हू वह सब व्यर्थ है। कहा भी है–

तपासि यातनाश्चित्राः, सयमो भोगवचना" इत्यादि।

अर्थात्–तप एक विचित्र प्रकार का कष्ट है, सयम जो है वह भोगों से ठगाना है।

भूतवादी बनकर भिक्षु को इस प्रकार का विचार नही करना चाहिये। क्यों कि इस प्रकार की विचारधारा सर्वथा तुच्छ बतलाई गई है। इसीका विचार अब यहां से किया जाता है।

जो भूतवादी यह कहता है कि "जन्मान्तर नहीं है क्यों कि यह शरीर भूतों का समुदायस्वरूप है और चैतन्यरूप आत्मा भी भूत का धर्म है। उसका विनाश भी शरीर के विनाश के साथ ही हो जाता है।" सो इसका इस प्रकार का कहना ठीक नहीं है। क्यों कि हम लोग अर्थात् जैन–शरीर को परलोक में जानेवाला नही मानते हैं, हम तो परलोक में जानेवाली एक आत्मा को ही मानते हैं। वह आत्मा भूतों का धर्म नहीं है। जब भिन्न २ अवस्था में भूतों से

મોડુ મરડીને હુ આ કષ્ટપ્રદ નિ સાર કાર્યોની આરાધનામા લાગી ગયો છુ તે સઘળુ વ્યર્થ છે કહ્યુ છે—

"तपासि यातनाश्चित्रा सयमो भोगवचना" ઈત્યાદિ

અર્થાત્ તપ એક વિશિષ્ટ પ્રકારનુ કષ્ટ છે સયમ જે છે તે ભોગોને ઠગનાર છે ભૌતિકવાદી બની ભિક્ષુએ આ પ્રકારનો વિચાર નહી કરવો જોઈએ કેમકે, આ પ્રકારની વિચારધારા સર્વથા તુચ્છ બતાવવામા આવી છે તેનો વિચાર હવે અહી કહેવામા આવે છે

પહેલા જે ભૌતિકવાદીએ એવુ કહ્યુ છે કે, "જન્માતર નથી કેમકે આ શરીર ભૂતોના સમુદાય સ્વરૂપ છે અને ચૈતન્યરૂપ આત્મા પણ ભૂતોનો ધર્મ છે તેનો વિનાશ પણ શરીરના વિનાશની સાથે થાય છે" તેનુ તેવા પ્રકારનુ કહેવુ ઠીક નથી કેમકે, અમે લોક અર્થાત્ જૈનશરીરને પરલોકમા જવા વાળુ માનતા નથી અમે તો એક આત્મા ભૂતોનો ધર્મ નથી જ્યારે જુદી જુદી

पुलाकलब्धिः—तपःश्रुतहेतुका प्रवचनलाघवादिप्रयोजने जिनशासनविरोधिनं सबलवाहनस्य चक्रवर्त्यादेरपि पुलाकवन्निःसारकरणे समर्था या शक्तिः सा ॥२८॥

अथवा—इति=अनेन-केशलुञ्चनेन पञ्चमहाव्रताङ्गीकारेण, यातनात्मकेनानशनादिना तपसा, पृथिवीकायादिसप्तदशविधसंयमेन महाकष्टप्रददीक्षाग्रहणेन चेत्यर्थ, वञ्चितोऽस्मि=कामसुखादपवर्जितोऽस्मीत्यर्थः। उक्त च—

चाहिये अतः यह अन्न-भोजनसामग्री जिसके प्रभाव से अक्षीण-स्वल्प भी अन्न पात्र में पडे तो भी उससे हजारों मनुष्य भरपेट आहार करले फीर भी खूटे नहीं, जब तक कि वह स्वय आहार न करले, ऐसी शक्ति का नाम अक्षीणमहानस लब्धि है २७। प्रवचन की लघुता के समय जिनशासन का विरोधी सेना और वाहनसहित चक्रवर्ती भी होवे तो वह भी जिसके प्रभाव से पुलाक (दानारहित घास का पुला) की तरह नि'सार कर दिया जाता है ऐसी शक्ति का नाम पुलाकलब्धि है, यह लब्धि तप एव श्रुत हेतुक होती है २८।

इस प्रकार ये अठाईस लब्धिया जो बतलाई गई हैं वे, अथवा इनमें से कोई एक लब्धि भी मुझे प्राप्त नही हुई है। इसी प्रकार केश लुचन करना पचमहाव्रतों का पालन करना, यतनात्मक अनशनादिक तपों का तपना, पृथिवीकायादिकों की रक्षा करने रूप सत्तरह १७ प्रकार के सयम का पालना, महाकष्टप्रद दीक्षा का ग्रहण करना, इन सब बातों से मैं ठगा गया हू-अर्थात् सासारिक विलासता से सुख

પણ અન્ન પાત્રમા પડે તો પણ તેનાથી હજારો મનુષ્ય પેટભરીને આહાર કરી લે છતા પણ ખૂટે નહી જ્યા સુધી તે પોતે આહાર ન કરી લે આવી શક્તિનુ નામ અક્ષીણમહાનસલબ્ધિ છે (૨૭) પ્રવચનની લઘુતાના સમયે જીન શાસનના વિરોધી સેના અને વાહન સહિત કોઈ ચક્રવર્તિ હોય તો તે પણ જેના પ્રભાવથી પુલાકની માફક નિસાર કરી દેવામા આવે છે એવી શક્તિનુ નામ પુલાકશક્તિ છે આ લબ્ધિ તપ અને શ્રુત હેતુક હોય છે (૨૮)

આ પ્રકારે એ અઠ્યાવીસ લબ્ધિઓ જે બતાવવામા આવી છે તે અથવા આમાથી એક લબ્ધિ પણ મને પ્રાપ્ત થયેલ નથી આ રીતે કેશનો લોચ કરવો પાચ મહાવ્રતોનુ પાલન કરવુ, યતનાત્મક અનશનાદિક તપોને તપવા, પૃથ્વીકાયાદિકોની રક્ષા કરવારૂપ સત્તર પ્રકારના સયમનુ પાલન, મહાકષ્ટપ્રદ દીક્ષાને ગ્રહણ કરવી, આ સઘળી વાતોથી હુ ઠગાયો છુ અર્થાત્ સસારી

वायुविशेषोऽनलो वा ततोऽपगत इति मन्यते, तर्हि जीव एव नामान्तरेण स्वीकृतो भवति, अस्तु यत् किंचिदेतत्, कथमपि भूतसमुदायमात्रेण न चैतन्याविर्भाव इति सिद्धम्, पृथिव्यादिषु एकत्र व्यवस्थापितेष्वपि चैतन्यानुपलब्धेः। अथ कायाकारपरिणतौ सत्यां तदभिव्यक्तिरिष्यते, तदपि न, यतो लेप्यमयपुत्तलिकाया समस्तभूतसद्भावेऽपि जडत्वमेवोलभ्यते, तदेवमन्वयव्यतिरेकाभ्यामालोच्यमानो

उसका सड़ना हो नहीं सकता हैं। यदि इस पर यों कहा जाय कि "सूक्ष्म वायु तथा अग्नि वहां से अपगत हो चुकी है अतः शरीर में मरण का व्यवहार हो जायगा" सो ऐसा कहना आत्मा के ही सद्भाव का व्यापक माना जाता है। तुम जिसे सूक्ष्म वायु या अग्नि कहते हो हम उसे आत्मा कहते हैं। भूतसमुदाय से चैतन्य का आविर्भाव इसलिये भी सिद्ध नहीं होता है कि एक ही जगह इन चारों को स्थापित करने पर भी उनसे चैतन्य की उपलब्धि नहीं होती है। यदि भूतवादी इस पर यों कहे कि "जब ये भूत कायाकार परिणत होते हैं तब ही जाकर इन से चैतन्य की अभिव्यक्ति होती है" सो ऐसा कहना भी इस लिये उचित नहीं है कि लेप्यमयपुत्तलिका में समस्तभूतों का सद्भाव होने पर भी वहां चैतन्य की उपलब्धि नहीं होती है, किन्तु जड़ता ही उपलब्ध होती है। कार्यकारणभाव अन्वयव्यतिरेक के सद्भाव मे ही बनता है। इस प्रकार यहां भूत और चैतन्य का अन्वयव्यतिरेक घटित नहीं होता है,-अतः भूतों का कार्य

ત્યાથી અપગત થઈ ગયેલ છે, આથી શરીરમા મરણનો વહેવાર થવાનો છે" તો એવુ કહેવુ તે આત્માના સદ્ભાવનો વ્યાપક મનાય છે તમે સૂક્ષ્મ વાયુ અગરતો અગ્નિ કહો છો અમે તેને આત્મા કહીયે છીએ ભૂત સમુદાયથી ચૈતન્યનો આવિર્ભાવ એ માટે પણ સિદ્ધ નથી થતો કે, એકજ જગ્યાએ તે ચારેને ભેળા કરવા છતા પણ તેમા ચૈતન્યની ઉપલબ્ધિ થતી નથી જો કદાચ ભૂતવાદી આ ઉપર એવુ કહે કે, "જ્યારે એ ભૂતકાયઆકાર પરિણત હોય છે ત્યારે જ જઈને તેનાથી ચૈતન્યની અભિવ્યક્તિ થાય છે" તો એવુ કહેવું પણ એ માટે ઠીક નથી કે, લેપ્યમય પુતલીકામા સમસ્ત ભૂતોનો સદ્ભાવ હોવા છતા પણ ત્યા ચૈતન્યની ઉપલબ્ધિ થતી નથી પરંતુ જડતાજ ઉપલબ્ધ થાય છે કાર્યકારણ ભાવ અન્વય વ્યતિરેકના સદ્ભાવમા જ બને છે આ પ્રકાર અહિ ભૂત અને ચૈતન્યનો અન્વય વ્યતિરેક ઘટીત થતો નથી માટે ભૂતોનુ કાર્ય ચૈતન્ય છે તે કોઈ પ્રકારે સિદ્ધ થતુ નથી આ માટે આ ચૈતન્ય ગુણ

एकैकस्य पृथिव्यादेः पृथक्त्वे चैतन्योत्पत्तिर्न भवति चेत् तर्हि पृथिव्यादिसमुदायादपि चैतन्य न भवितुमर्हति। यथैकस्मात् सिकताकणात् तैल नोत्पद्यते, तेन सिकतासमुदायादपि न भवति तैलोत्पत्ति किंच—चेतन्यस्य भूतधर्मत्वस्वीकारे मरणाभावः स्यात्, मृतकायेऽपि पृथिव्यादिभूताना सद्भावात्, न च मृतकाये वायोस्तेजसो वा अभावान्मरणसद्भावः इति वाच्यम्, यत मृतकाये शोफोपलब्धेर्न वायोरभावः। पक्तिस्वभावस्य च कोथस्य (शटनस्य) दर्शनान्नाग्नेरभाव इति। अथ सूक्ष्मः कश्चिद्

चैतन्य की उत्पत्ति नहीं होती है तो उनके समुदाय मे चैतन्य की उत्पत्ति कैसे हो सकती है, जैसे एक सिकता (रेती) के कण से जब तैल नहीं निकलता है तो समुदाय से तैल निकल सकेगा यह बात कौन बुद्धिमान मान्य कर सकता है। दूसरी बात यह भी है कि जब चैतन्य को भूतों का धर्म माना जायगा तो मरण का अभाव प्रसक्त होता है, क्यों कि मृतकाय मे भी पृथिवी आदि भूतों का सद्भाव तो रहता ही है। यदि मृत शरीर में मरणसद्भाव स्थापित करने के लिये यह कहा जाय कि "वहा पर वायु एव तेज का अभाव है इसलिये इन दो तत्त्वों का अभाव होने से वहा भी मरण का सद्भाव अगीकार किया जाता है" सो ऐसा कहना इसलिये उचित नहीं है कि मृतकाय मे भी शोफ (सूजन) की उपलब्धि होने से वायु का वहां असद्भाव नहीं माना जा सकता है। अग्नितत्त्व का भी वहां इसी तरह अभाव नहीं माना जा सकता है, क्यों कि इसके अभाव में

અવસ્થામા ભૂતોથી ચૈતન્યની ઉત્પત્તિ નથી થતી તો તેના સમુદાયમા ચૈતન્યની ઉત્પત્તિ કેવી રીતે થઈ શકે ? જેમ રેતીના એક કણુમાથી તેલ નીકળી શકતુ નથી તો રેતીના ઢગલામાથી તેલ નીકળી શકે તેવુ કોણુ કહી શકે ? બીજી વાત એ પણ છે કે, જો ચૈતન્યને ભૂતોનો ધર્મ માનવામા આવે તો મરણનો અભાવ પ્રસક્ત થાય છે કેમકે, મૃતકાયમા પણ પૃથ્વી આદિ ભૂતોનો સદ્ભાવ તો રહેલો જ છે જો મરણ શરીરમા મરણ સદ્ભાવ ખ્યાપિત કરવા માટે એમ કહેવામા આવે કે, "ત્યા વાયુ અને તેજનો અભાવ છે માટે આ બન્ને તત્વોનો અભાવ હોવાથી ત્યા પણ મરણનો સદ્ભાવ અગિકાર કરવામા આવે છે" તો એમ કહેવુ એ માટે ઉચિત નથી કે, મૃતકાયમા પણ સુજનની ઉપલબ્ધિ હોવાથી વાયુનો ત્યા અસદ્ભાવ માની શકાતો નથી અગ્નિતત્વનો પણ ત્યા તેવી રીતે અભાવ નથી માનવામા આવતો કેમકે તેના અભાવમા એનુ સડવુ બનતું નથી, જો કદાચ એ ઉપર એમ કહેવામા આવે કે, "સૂક્ષ્મ વાયુ તથા અગ્નિ

वायुविशेषोऽग्निर्वा ततोऽपगत इति मन्यते, तर्हि जीव एव नामान्तरेण स्वीकृतो भवति, अस्तु यत् किंचिदेतत्, कथमपि भूतसमुदायमात्रेण न चैतन्याविर्भाव इति सिद्धम्, पृथिव्यादिषु एकत्र व्यवस्थापितेष्वपि चैतन्यानुपलब्धेः। अथ कायाकार-परिणतौ सत्यां तदभिव्यक्तिरिष्यते, तदपि न, यतो लेप्यमयपुत्तलिकाया समस्तभूतसद्भावेऽपि जडत्वमेवोपलभ्यते, तदेवमन्वयव्यतिरेकाभ्यामालोच्यमानो

उसका सड़ना हो नही सकता हैं। यदि इस पर यों कहा जाय कि "सूक्ष्म वायु तथा अग्नि वहां से अपगत हो चुकी है अतः शरीर में मरण का व्यवहार हो जायगा" सो ऐसा कहना आत्मा के ही सद्भाव का व्यापक माना जाता है। तुम जिसे सूक्ष्म वायु या अग्नि कहते हो हम उसे आत्मा कहते हैं। भूतसमुदाय से चैतन्य का आविर्भाव इसलिये भी सिद्ध नहीं होता है कि एक ही जगह इन चारों को स्थापित करने पर भी उनसे चैतन्य की उपलब्धि नहीं होती है। यदि भूतवादी इस पर यों कहे कि "जब ये भूत कायाकार परिणत होते हैं तब ही जाकर इन से चैतन्य की अभिव्यक्ति होती है" सो ऐसा कहना भी इस लिये उचित नहीं है कि लेप्यमयपुत्तलिका में समस्तभूतों का सद्भाव होने पर भी वहां चैतन्य की उपलब्धि नहीं होती है, किन्तु जड़ता ही उपलब्ध होती है। कार्यकारणभाव अन्वयव्यतिरेक के सद्भाव मे ही बनता है। इस प्रकार यहां भूत और चैतन्य का अन्वयव्यतिरेक घटित नहीं होता है,-अतः भूतों का कार्य

ત્યાથી અપગત થઈ ગયેલ છે, આથી શરીરમા મરણુને વહેવાર થવાનો છે" તો એવુ કહેવુ તે આત્માના સદ્ભાવનો વ્યાપક મનાય છે તમે સૂક્ષ્મ વાયુ અગરતો અગ્નિ કહો છો અમે તેને આત્મા કહીયે છીએ ભૂત સમુદાયથી ચૈતન્યનો આવિર્ભાવ એ માટે પણુ સિદ્ધ નથી થતો કે, એકજ જગ્યાએ તે ચારેને ભેળા કરવા છતા પણુ તેમા ચૈતન્યની ઉપલબ્ધિ થતી નથી જો કદાચ ભૂતવાદી આ ઉપર એવુ કહે કે, "જ્યારે એ ભૂતકાયઆકાર પરિણુત હોય છે ત્યારે જ જઈને તેનાથી ચૈતન્યની અભિવ્યક્તિ થાય છે" તો એવુ કહેવું પણુ એ માટે ઠીક નથી કે, લેપ્યમય પુતલીકામા સમસ્ત ભૂતોને સદ્ભાવ હોવા છતા પણુ ત્યા ચૈતન્યની ઉપલબ્ધિ થતી નથી પરતુ જડતાજ ઉપલબ્ધ થાય છે કાર્યકારણુ ભાવ અન્વય વ્યતિરેકના સદ્ભાવમા જ બને છે આ પ્રકાર અહિ ભૂત અને ચૈતન્યનો અન્વય વ્યતિરેક ઘટીત થતો નથી માટે ભૂતોનુ કાર્ય ચૈતન્ય છે તે કોઈ પ્રકારે સિદ્ધ થતુ નથી આ માટે આ ચૈતન્ય ગુણુ

नाय चैतन्याख्यो गुणो भूतानां भवितुमर्हति । तस्मात् पारिशेष्याच्चैतन्यमात्मनो धर्म इति सिद्धान्तोऽनुसरणीयः ।

यदप्युक्तम्-आत्मनः प्रत्यक्षतो नुपलभ्यमानत्वादिति तदप्यसदत्र, सर्वेषां स्वात्मा स्वप्रत्यक्ष एव, ज्ञानादीनामात्मगुणानां प्रत्यक्षानुभवात् घटमहं जानामीत्या द्यनुभवस्य सर्वसिद्धत्वात् । यथा घटादीनां रूपादयः प्रत्यक्षतयोपलभ्यन्ते, तथाऽऽत्मनोऽपि ज्ञानसुखादयो गुणा कस्य न सन्ति प्रत्यक्षानुभवगोचराः, किंतु सर्वेषामाबालवृद्धानां प्रत्यक्षानुभवगोचरा॰ सन्त्येव । उक्तंच-'आत्मप्रत्यक्ष आत्माऽयम्'इत्यादि।

चैतन्य है यह किसी प्रकार सिद्ध नहीं होता है इसलिये यह चैतन्यगुण पारिशेष्यात् (अनुमानविशेष से) आत्मा का ही एक धर्म है, इसी से आत्माका सद्भाव स्थापित होता है यह सिद्धान्त अनुसणीय है।

तथा और भी जो ऐसा कहा है कि " आत्मा की प्रत्यक्ष से अनुपलब्धि होने की वजह से सत्ता ज्ञात नही होती है " सो ऐसा कहना भी ठीक नही है क्यों कि प्रत्येक ससारी जीवों को अपनी २ आत्मा का स्वानुभव से प्रत्यक्ष होता है, कारण कि उसके ज्ञानादिक गुणों का प्रत्यक्ष अनुभव होता रहता है । " मैं घट को जानता हू " यह अनुभव तो सब को ही होता है । जिस प्रकार घटादिकों के रूपादिक गुण प्रत्यक्ष से उपलब्ध हैं उसी प्रकार आत्मा के भी ज्ञानादिक गुण समस्त जीवों को प्रत्यक्ष से अनुभवित हो रहे हैं । ऐसा कोई भी जीव नही है चाहे वह बालक हो चाहे वृद्ध कि जिसे इन का प्रत्यक्ष से अनुभव न होता हो । कहा भी है—" आत्मप्रत्यक्ष आत्माऽयम् " इत्यादि ।

અનુમાન વિશેષથી આત્માનો જ એક ધર્મ છે આથી જ આત્માનો સદ્ભાવ સ્થાપિત થાય છે આ સિદ્ધાત અનુસરણીય છે

તેમ વધુમા એમ પણ કહ્યું છે કે, " આત્માની પ્રત્યક્ષથી અનુપલબ્ધિ હોવાના કારણે સત્તા જ્ઞાત થતી નથી " તેવુ કહેવુ પણ ઠીક નથી કેમકે, પ્રત્યેક સસારી જીવોને પોત પોતાના આત્માના સ્વાનુભવથી પ્રત્યક્ષ થાય છે કારણ કે, તેને જ્ઞાનાદિક ગુણોનો પ્રત્યક્ષ અનુભવ થતો રહે છે " હુ ઘટને જાણુ છુ " આ અનુભવ તો દરેકને થાય છે જેવી રીતે ઘટાદિકના તથા રૂપાદિકના ગુણ પ્રત્યક્ષથી ઉપલબ્ધ છે જેવી રીતે આત્માને પણ જ્ઞાનાદિક ગુણ સમસ્ત જીવોને પ્રત્યક્ષથી અનુભવિત થઈ રહે છે એવો કોઈ પણ જીવ નથી, ભલે તે બાળક અથવા વૃદ્ધ હોય કે જેને તેનો પ્રત્યક્ષથી અનુભવ ન થતો હોય કહ્યુ છે કે-"आत्म प्रत्यक्ष आत्माऽयम् " ઈત્યાદિ । જો આની ઉપર એમ કહેવામા આવે કે,

ननु नायं दृष्टिगोचरो भवतीत्यतो नास्तीत्युच्यते ? नायमप्येकान्तः, उक्त हि-"न च नास्तीह तत सर्वं, चक्षुषा यन्न गृह्यते।" अन्यथा चैतन्यमपि न दृष्टिगोचरीभवतीति भूतधर्मत्वेन, तदप्यसत् स्यात्। अथ यदि तत् स्वसंविदितम्, अत सदित्युच्यते, तर्हि अयमात्माऽपि स्वसंविदित एव भवतीति विद्यमानो भवतु। यतः-

अस्त्येव चात्मा प्रत्यक्षो, जीवो ह्यात्मानमात्मना।
अहमस्मीति संवेत्ति, रूपादीनि यथेन्द्रियै ॥ १ ॥ इति ॥

यदि इस पर यों कहा जाय कि-"यह आत्मा दृष्टिगोचर नही होता है इस लिये यह नही है" सो यह कथन एकान्तत सत्य नही माना जा सकता। "न च नास्तीह तत्सर्वं, चक्षुषा यन्न गृह्यते" जो चक्षु से गृहीत नही होता है वह नही है, ऐसा मत कहो, अर्थात् जो वस्तु चक्षु से नही दिखाई दे वह भी है ऐसा कहो। नही तो तुम्हारे मतसे चैतन्य भी दृष्टिगोचर नही होता है अत' वह भूत का धर्म है यह बात असत् माननी पडेगी। इस पर यदि यह कहा जाय कि "वह तो स्वसंवेदन प्रत्यक्ष का विषय है अतः उसे सत् मान लिया जावेगा" तो आत्मा भी स्वसंवेदित है इस लिये इसे भी सत् मानना चाहिये।

यतः—"अस्त्येव चात्मा प्रत्यक्षो, जीवो ह्यात्मानमात्मना।
अहमस्मीति संवेत्ति, रूपादीनि यथेन्द्रियै।"॥ १ ॥

अर्थात् आत्मा प्रत्यक्ष से है क्यों कि जीव ही आत्मा से आत्मा को "मैं हूँ" इस प्रकार संवेदन (अनुभव) करताहै, जैसे इन्द्रियो से रूपादिकका

"આત્મા દ્રષ્ટિગોચર થતો નથી માટે આ નથી" તો આ કહેવુ એકાન્તત સત્ય માનવામા આવતુ નથી "नच नास्तीह तत्सर्वं चक्षुषा यन्न गृह्यते" જે ચક્ષુથી ગૃહિત થતુ નથી, તે નથી એવુ ન કહો અર્થાત્ જે વસ્તુ ચક્ષુથી ન દેખાય તે પણ છે એમ કહો નહી તો તમારા મતથી ચૈતન્ય પણ દ્રષ્ટીગોચર થતુ નથી માટે તે ભૂતનો ધર્મ છે એ વાત અસત્ય માનવી પડશે આ ઉપર જો કદાચ એમ કહેવામા આવે કે, "તે તો સ્વસંવેદન પ્રત્યક્ષનો વિષય છે આથી એને સાચુ માની લેવામા આવે" તો આત્મા પણ સ્વસંવેદિત છે આ માટે તેને પણ સત્ માનવો જોઈએ કહ્યુ પણ છે—

"अस्त्येव चात्मा प्रत्यक्षो, जीवो ह्यात्मानमात्मना।
अहमस्मीति संवेत्ति, रूपादीनि यथेन्द्रियै ॥ १ ॥"

અર્થાત્—આત્મા પ્રત્યક્ષથી છે કેમકે, જીવ જ આત્માથી આત્માને "હુ છુ" આ પ્રકારનો સંવેદન (અનુભવ) કરે છે જેમ ઇન્દ્રિઓથી રૂપ આદિનુ સંવેદન થાય છે

अलमधिकेन, यथा चैतन्यमस्तीति मन्यते, तथा ऽऽत्माऽस्तीत्यपि मन्तव्यः। तथा चोक्तम्—

ज्ञान स्वस्थ परस्थ वा यथा ज्ञानेन गृह्यते।
ज्ञाता स्वस्थः परस्थो वा, तथा ज्ञानेन गृह्यताम् ॥ १ ॥

अथाऽऽत्मसत्त्वे तदभावे सर्वप्रमन्ध्यनुपलम्भस्य हेतुत्व न सम्भवतीत्युच्यते, यतोऽयमप्यसिद्धो हेतुः, अहमस्मीत्यनुभवस्य सद्भावात्, सर्वथा प्राणिना हि स्वस्य स्वस्यात्मन उपलम्भः प्रतिपेद्धुमशक्य, केवलिना च सर्वात्मनामुपलभः प्रतिपेद्धुमशक्यः।

सवेदन होता है। जिस प्रकार उक्त कथन से चैतन्य का सद्भाव माना जाता है उसी प्रकार आत्माका भी सद्भाव मानना चाहिये। कहा भी है—

" ज्ञान स्वस्थ परस्थ वा, यथा ज्ञानेन गृह्यते।
ज्ञाता स्वस्थो परस्थो वा, तथा ज्ञानेन गृह्यताम् " ॥ १ ॥

जिस प्रकार अपने मे रहा हुआ ज्ञान, तथा दूसरे में रहा हुआ ज्ञान, ज्ञान से जाना जाता है उसी प्रकार अपने और दूसरे में रहे हुए ज्ञाता (आत्मा) को भी ज्ञान से ग्रहण कर लेना चाहिये ॥ १ ॥

आत्मा के अभाव में जो अनुपलम्भरूप हेतु दिया गया है। सो आत्मा का अनुपलभ सब को होता है, यदि ऐसा कहा जाय तो यह हेतु असिद्ध हो जाता है, क्यों कि सब को आत्मा का अनुपलम्भ है एक तो यह बात इन्द्रियजन्य प्रत्यक्ष से जान नही सकते दूसरे प्रत्येक प्राणी को " अहमस्मि " इत्याकारक स्वसवेदनरूप प्रत्यक्ष से उस की उपलब्धि

જે રીતે આ કથનથી ચૈતન્યનો સદ્ભાવ માની લેવામા આવે એજ રીતે આત્માનો પણ સદ્ભાવ માનવો જોઈએ કહ્યું પણ છે—

" ज्ञान स्वस्थ परस्थ वा, यथाज्ञानेन गृह्यते।
ज्ञाता स्वस्थो परस्थो वा, तथा ज्ञानेन गृह्यताम् ॥ १ ॥ "

જે રીતે પોતાનામા રહેલુ જ્ઞાન તથા બીજામા રહેલુ જ્ઞાન જ્ઞાનથી જાણી શકાય છે એવી રીતે પોતામા અને બીજામા રહેવા આત્માને પણ જ્ઞાનથી સમજી લેવો જોઈએ

આત્માના અભાવમા જે અનુપલમ્ભરૂપ હેતુ આપેલ છે તે આત્માનો અનુપલભ દરેકને થાય છે તેવુ જો કહેવામા આવે તો આ હેતુ અસિદ્ધ બની જાય છે કેમકે, સઘળાને આત્માનુ અનુપલભ છે એક તો આ વાત ઈન્દ્રિય-જન્ય પ્રત્યક્ષથી જાણી નથી શકાતા બીજા પ્રત્યેક પ્રાણીને " अहमस्मि " ઈત્યાદિ

यदपि-ऋद्धिर्वा तपस्विनो नास्तीत्युक्त, तदपि निष्प्रमाणकम्। ऋद्धेरभावेऽनुपलम्भो हेतुरुक्तः सोऽपि स्वसम्बन्धी, सर्वसम्बन्धी वा ? तत्र स्वसम्बन्धी नियतदेशकालापेक्षयाऽन्यथा वाऽनुपलम्भः स्यात्, तत्र प्रथमपक्षे क्वचित् कदाचित् पञ्चमारकापेक्षया भरतक्षेत्रापेक्षया ऋद्धेरनुपलम्भस्योपलम्भस्य चास्माकमपि सम्मतत्वात्। द्वितीयपक्षे तु हेतोरनैकान्तिकता, यथा देशविप्रकृष्टाना मेरुप्रभृतीना कालविप्रकृष्टाना पितामहादीनामनुपलम्भेऽपि सत्त्वात्। दृश्यते च क्वचित् कदाचिल्लब्धिप्रभावाच्चरणधूलिस्पर्शादि मात्रेण व्याधि प्रशमनादिः। ततश्चेहाऽपि भरतादौ

होती है। केवलियों को तो सब आत्मा का उपलम्भ होता है, यह तो निषेध नही किया जा सकता।

तथा लब्धियो की असत्ता प्रकट करने के लिये भी आपने जो अनुपलभरूप हेतु कहा है सो वह भी ठीक नही है। यहा पर अनुपलभ स्वसबधी ग्रहण किया है या सर्वसबधी। स्वसबधी अनुपलभ भी कैसा ? नियतदेशकालापेक्ष, अथवा अनियतदेशकालापेक्ष ? प्रथमपक्ष में सिद्धसाधनता है। अर्थात् यह बात तो हम भी मानते हैं कि इस पचमकाल के अदर भरतक्षेत्र मे लब्धियों का अनुपलम्भ है। द्वितीयपक्ष में हेतु अनैकान्तिक है। देशविप्रकृष्ट मेर्वादिकों का, कालविप्रकृष्ट पितामह आदिकों का अनुपलम्भ होने पर भी उनका सद्भाव माना जाता है। कही २ कभी २ लब्धि के प्रभाव से चरणधूलि के स्पर्श आदि करने मात्र से व्याधि की शांति होती हुई देखी जाती है। उसी तरह यहा भरत आदि क्षेत्रों मे भी पहिले समय में लब्धियों का सद्भाव

કારણ સ્વ સવેદન રૂપ પ્રત્યક્ષથી તેની ઉપલબ્ધિ થાય છે કેવલીઓને તો બધા આત્માનો ઉપલભ થાય છે આનો તો નિષેધ થઈ શકે તેમ નથી

અર્થાત્—ઋદ્ધિઓની અસતા પ્રગટ કરવા માટે પણ આપે જે અનુપલભ રૂપ હેતુ કહેલ છે તે પણ ઠીક નથી આ સ્થળે અનુપલભ સ્વ સબધી ગ્રહણ કરેલ છે, કે સર્વ સબધી? સ્વ સબધિ અનુપલભ પણ કેવો ? નિયત દેશકાળ અપેક્ષ કે અનિયત દેશકાળ અપેક્ષ પ્રથમ પક્ષમા સિદ્ધ સાધનતા છે અર્થાત્ એ વાત અમે પણ માનીએ છીયે કે, આ પચમકાળની અદર ભરતક્ષેત્રમા ઋદ્ધિઓના અનુપલભ છે બીજા પક્ષમા હેતુ અનૈકાન્તિક છે દેશવિપ્રકૃષ્ટ મેર્વાદિ કોનુ કાલવિપ્રકૃષ્ટ પિતામહ આદિકોનુ અનુપલભ હોવા છતા પણ તેનો સદ્ભાવ માનવામા આવે છે કોઈ કોઈ સ્થળે કી કદી લબ્ધિના પ્રભાવથી ચરણરજનો સ્પર્શ આદિ કરવા માત્રથી વ્યાધિની શાતિ થતી જેવામા આવે છે એજ રીતે અહિ ભરત આદિ ક્ષેત્રોમા પણ પહેલા સમયમા લબ્ધિ-

कालान्तरेऽतीते काले, महाविदेहेषु च सर्वकालमृद्धीनामपि सद्भावात् । सर्वसम्बन्धी अनुपलम्भस्तु असिद्ध एव ।

यदपि "कामसुखाद् वञ्चितोऽस्मी"-त्युक्त तदप्यसमीक्षितम्, विषयसुख हि रागद्वेषमोहजननद्वारेण अतृप्तिकाङ्क्षाशोकविषादादिभिर्विविधकर्मबन्धहेतुत्वेन च चतुर्गतिभ्रमणकारकत्वेन बहुल्दुःखजनकत्वात् प्रेक्षावता तत्त्ववेदिनामनुपादेयम् । विषसपृक्ताऽन्नसदृश कामसुख कस्य विवेकिनो मनो रमयेत्, न कस्यापि ।

यदपि-तपसो यातनात्मकत्वमुक्त, तदप्यसत्-सकलदुःखमूलकर्मक्षयहेतुत्वात्, मनइन्द्रिययोगानामहानिकारकत्वेन तपसो यथाशक्ति विधानात् । उक्त हि—

था तथा विदेहक्षेत्र में सर्वदा लब्धियों का सद्भाव रहता है। सर्वसबधी अनुपलम्भ तो असिद्ध ही है अर्थात् सर्वसम्बन्धी अनुपलभ लब्धियों की अभावात्मकता प्रकट करने में असमर्थ है।

"मैं कामसुख से वचित हो गया हू" जो यह बात कही है वह भी ठीक नहीं है क्यों कि विषयसुख रागद्वेष मोह की उत्पत्ति का कारण होने से, अतृप्ति, काक्षा, शोक एव विषाद आदि को उत्पन्न करते रहते हैं, इनसे विविध कर्मों का बध होता रहता है, उस के उदय से जीव चारों गतियो में भ्रमण करता २ अनेक दु खपरम्परा को वहा भोगता रहता है, अतः काम को सुख मानना यह भ्रम है। इसी लिये तत्त्वज्ञानियों के लिये ये उपादेय नहीं हैं। विचार किया जाय तो विषमिश्रित अन्नकी तरह ये कामसुख किस विवेकी के मन को आनद पहुँचा सकते हैं, अर्थात् किसी को भी नही। तप को यातनात्मक कहना इसलिये अनु-

ઓનો સદ્ભાવ રહે છે સર્વસબધિ અનુપલભ તો અસિદ્ધ જ છે અર્થાત સર્વસબધિ અનુપલભ ઋદ્ધિઓની અભાવાત્મકતા પ્રગટ કરવામા અસમર્થ છે

"હુ કામસુખથી વચિત બની ગયો છુ" આ વાત કહી છે તે પણ ઠીક નથી કેમકે, વિષયસુખ રાગદ્રેશ મોહની ઉત્પત્તિનુ દ્વાર હોવાથી અતૃપ્તિકાક્ષા સુખ શોક અને વિષાદ આદિને ઉત્પન્ન કરતા રહે છે, તેનાથી વિવિધ કર્મોનો બધ થતો રહે છે તેના ઉદયથી જીવ ચારે ગતીઓમા ભ્રમણ કરતા કરતા અનેક દુખ પરપરાને ત્યા ભોગવતો રહે છે માટે કામને સુખ માનવુ એ ભ્રમ છે આથી તત્વજ્ઞાનીઓ માટે એ ઉપાદેય નથી વિચારવામા આવે તો વિષમિશ્રીત અન્નની માફક એ કામ સુખ કયા વિવેકીના મનને આનદ પહોચાડી શકે છે? અર્થાત્ કોઈને પણ નહી તપને યાતનાત્મક કહેવુ એ માટે અનુચિત છે કે, એનાથી કોઈને પણ કષ્ટ પહોચતુ નથી કારણ કે

मनइन्द्रिययोगाना,-महानिः कथिता जिनैः ।
यतोऽत्र तत्कथ तस्य, युक्ता स्याद् दुःखरूपता ? ॥ १ ॥

केशलुञ्चनादीनामपि किंचित् पीडाजनकत्वेऽपि समीहितार्थप्रापकत्वेन दुःख दायकत्व नास्ति । तदुक्तम्—

" दृष्टा चेष्टाऽर्थससिद्धौ, कायपीडाऽप्यदुःखदा ।
रत्नादिवणिगादीना, तद्वदत्रापि भाव्यताम् " ॥ १ ॥

चित है कि उस से किसी को भी कष्ट नहीं पहुंचता है प्रत्युत यह सकल दुःखों के मूल कारण कर्मों का क्षय करनेवाला है । मन, इन्द्रिय तथा, योग इन को हानि न पहुंचने पावे इस रूप से यथाशक्ति तपस्या करने का विधान है । कहा भी है—

मनइन्द्रिययोगाना,-महानिः कथिता जिनैः ।
यतोऽत्र तत्कथ तस्य, युक्ता स्यात् दुःखरूपता ॥ १ ॥

तपमें मन और इन्द्रियों के योगों की हानि नहीं होती है, ऐसा भगवानने फरमाया है तो फिर तपमें दुःखरूपता कैसे मानी जाय, अर्थात् तप दुःखरूप नहीं है किन्तु सुखरूप है ॥ १ ॥

यद्यपि केशलुंचन आदि क्रियाएँ किंचित् पीडाजनक हैं तो भी समीहित अर्थ की सिद्धिके कारण होने से उनमें सर्वथा दुःखदायकता नहीं है । कहा भी है—

दृष्टा चेष्टार्थससिद्धौ, कायपीडाप्यदुःखदा ।
रत्नादिवणिगादीनां, तद्वदत्रापि भाव्यताम् ॥ १ ॥

સકળ દુઃખોનુ મૂળ કારણ અને કર્મોનો ક્ષય કરનાર છે મન ઇન્દ્રિય તથા યોગ એને હાની ન પહોચે તેવા રૂપથી યથાશક્તિ તપસ્યા કરવાનુ વિધાન છે કહ્યુ પણ છે—

मनइन्द्रिययोगाना,-महानिः, कथिता जीनैः ।
यऽतोत्र तत्कथ तस्य, युक्ता स्यात् दु खरूपता ॥ १ ॥

તપમા મન અને ઇન્દ્રિયોના યોગોની હાની થતી નથી એવુ ભગવાને ફરમાવ્યુ છે તો પછી તપમા દુ ખરૂપતા કેમ માનવામા આવે ? અર્થાત્ તપ દુ ખ રૂપ નથી પરંતુ સુખરૂપ છે

કેશ લોચન આદિ ક્રિયાઓ જો કે પિડાજનક કહેવાય છે તો પણ સમીહિત સિદ્ધિનુ કારણ હોવાથી તેનામા સર્વથા દુ ખદાયકતા નથી કહ્યુ પણ છે—

दृष्टा चेष्टार्थ ससिद्धौ, कायपीडाप्यदु खदा ।
रत्नादिवणिगादीनां, तद्वदत्रापि भाव्यताम् ॥ १ ॥

इत्थमत्रानुमानप्रयोगः—यत् इष्टार्थप्रसाधकं, न तत् कायपीडाकरत्वेऽपि दुःखदायकं, यथा रत्नवणिजामध्वश्रमादि। इष्टार्थप्रसाधकं च तपः। न चाऽस्याप्यसिद्धता, प्रशमहेतुत्वेन तपसस्तत्परिपक्तितारतम्यात् परमानन्दतारतम्यस्यानुभूयमानत्वेन तत्प्रकर्षे तस्यापि प्रकर्षाऽनुमानात्। प्रयोगश्च—यत्तारतम्येन यस्य तारतम्यं तस्य प्रकर्षे तत्प्रकर्षः, यथाऽग्नितापप्रकर्षे काञ्चनविशुद्धिप्रकर्षः, अनुभूयते च प्रशमतारतम्येन परमानन्दतारतम्यम्, लोकप्रतीतत्वाच्च ॥ ४४ ॥

इसलिये ऐसा अनुमान बनाना चाहिये कि जो इष्ट अर्थ का प्रसाधक होता है वह काय का पीड़ा कारक होने पर भी दुःखदायक नही होता है, जैसे रत्नव्यापारियों का मार्गश्रम देशाटन का परिश्रम, इसलिये तप भी इष्ट अर्थ का प्रसाधक हैं अतः यह भी दुःखदायक नहीं है। तप में इष्टार्थप्रसाधकता असिद्धि नहीं है, क्यों कि तप प्रशम का हेतु है। तप द्वारा प्रशमभाव की जैसी २ तरतमता आत्मा में होगी वैसी२ परमानद की तरतमता भी आत्मा में अनुभवित होगी इसलिये प्रशम के प्रकर्ष में परमानद का भी प्रकर्ष अनुमित होता है। जैसे अग्नि के ताप के प्रकर्ष में काञ्चन की विशुद्धि का प्रकर्ष, प्रयोग से देखा जाता है। अत परम्परा रूप से तप इष्ट अर्थ का प्रसाधक सिद्ध होता है, क्यों कि तप प्रशम का कारण, प्रशम परमानद का कारण इस प्रकार बनता है ॥ ४४ ॥

આ માટે એવું અનુમાન બનાવવુ જોઈએ કે, જે ઇષ્ટ, અર્થના પ્રસાદક હોય છે–તે કાયાને પીડા કારક હોવા છતા પણ દુ ખ દાયક થતા નથી જેમકે રત્નવ્યાપારીઓનો માર્ગશ્રમ દેશાટનનો પરિશ્રમ–આ માટે તપ પણ ઇષ્ટ અર્થનો પ્રસાધક છે માટે એ પણ દુ ખદાયક નથી તપમા ઇષ્ટાર્થ પ્રસાધકતા અસિદ્ધ નથી, કેમકે, તપ પ્રશમનો હેતુ છે તપ દ્વારા પ્રશમભાવની જેવી જેવી તારતમ્યતા આત્મામા હશે તેવી તેવી પરમાનદની તરતમતા પણ આત્મામા અનુભવિત થશે આ માટે પ્રશમના પ્રકર્શમાં પરમાનદનો પણ પ્રકર્શ અનુમિત થાય છે જેમ અગ્નિના તાપના પ્રકર્શમા કાચનની શુદ્ધિનો પ્રકર્શ પ્રયોગથી દેખાય છે આથી પરપરા રૂપથી તપ પ્રશમનુ કારણ, પ્રશમ પરમાનદનુ કારણ આ પ્રકારથી બને છે ॥ ૪૪ ॥

तथा—

मूलम्—अभू जिणा अत्थि जिणा, अदुवा वि भविस्सइ ।
मुसं ते एवं माहंसु, इइ भिक्खू न चिंतए ॥ ४५ ॥

छाया—अभूवन् जिनाः सन्ति जिनाः, अथवाऽपि भविष्यन्ति ।
मृषा ते एवमाहुः, इति भिक्षुर्न चिन्तयेत् ॥ ४५ ॥

टीका—'अभू जिणा' इत्यादि ।

जिनाः—रागादिजयिनः—केवलिनः, अभूवन् अतीतकाले, 'जिनाः सन्ति'= वर्तमानकाले जिना विद्यन्ते विदेहेषु इत्यर्थः। अथवा—जिना भविष्यन्ति, भरतादिषु इत्यपि। अपि शब्दो भिन्नक्रमः, ते=जिनास्तित्ववादिनः, एवम्=उक्तरीत्या मृषा= मिथ्या-अलीकम्, असत्यमर्थम्, आहुः=वदन्ति, इति भिक्षुर्न चिन्तयेत्, अनुमानादि प्रमाणैर्जिनाना कालत्रयवर्तित्वसिद्धेः ।

अयं भावः—मिथ्यात्वमोहनीयोदयप्रभावात् कथंचिदसम्यक्त्वे समुत्पन्ने प्रत्यक्षा-

---

तथा—'अभू जिणा' इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(जिणा-जिना) रागादिक के जीतने वाले केवली भगवान् (अभू-अभूवन्) अतीतकाल में हुवे हैं (जिणा अत्थि-जिनाः सन्ति) वर्तमानकाल में जिन हैं (अदुवा वि भविस्सइ-अथवाऽपि भविष्यति) अथवा भविष्यत्काल में होंगे। (एव-एवम्) इस प्रकार जो कहते हैं (ते मुस आहंसु-ते मृषा आहुः) वे मिथ्या कहते हैं, (इइ भिक्खू न चिंतए-इति भिक्षु न चिन्तयेत्) इस प्रकार भिक्षु विचार नहीं करे, कारण कि अनुमानादिक प्रमाणों से जिनका त्रिकाल मे अस्तित्व सिद्ध होता है ।

भावार्थ—आत्मामें जब मिथ्यात्वमोहनीयका उदय रहता है तब उसके

તથા—'अभू जिणा' ઇત્યાદિ

અન્વયાર્થ—जिणा—जिना રાગાદિનને જીતનાર કેવલી ભગવાન अभु—अभूवन् અતીતકાળમા થયા છે जिणा अत्थि—जिना सन्ति વર્તમાનકાળમા જીન છે अदुवा वि भविस्सई—अथवाऽपि भविष्यति અથવા ભવિષ્યત્ કાળમા થશે एव—एवम् આ પ્રકારનુ જે કહેવામા આવે છે તે मुस आहंसु—ते मृषा आहु તે મિથ્યા કરે છે इइ भिक्खु न चिंतए—इति भिक्षु न चिंतयेत् આ પ્રકારનો વિચાર ભિક્ષુ ન કરે કારણ કે, અનુમાનાદિક પ્રમાણોથી જેનુ ત્રિકાળમા અસ્તિત્વ સિદ્ધ થયુ છે

ભાવાર્થ—આત્મામા જ્યારે મિથ્યાત્વ મોહનિયનો ઉદય હોય છે ત્યારે તેના

दिप्रमाणैः सद्भावनया तन्निराकृत्य सम्यक्त्वरक्षणे नैव दर्शनपरीषहः सोढव्य इति।

अत्र दृष्टान्तः प्रदर्श्यते—

अवन्तीनगर्यां वैश्रवणाचार्यः शिष्यपरिवारेण सह समवसृतः। तस्य दृढमति नामकः शिष्य आसीत्, स उग्रतपस्वी उग्रविहारी उत्कृष्टक्रियापालकश्चासीत्, अन्तप्रान्ताहारेणावमोदरिकादि तपः करोति, वीरासनादिकं करोति, ग्रीष्मकाले प्रचण्डसूर्यातापनां सेवते। शीतकाले शीतस्पर्शं सहते स्म, केवलं चोलपट्टकं मुखो

प्रभाव से सम्यक्त्व की प्राप्ति का अभाव होने पर जीव ऐसा मानता है कि जिन आदि परोक्षपदार्थ नहीं हैं। अतः उनका प्रत्यक्ष न होने पर भी अन्य अनुमानादिक प्रमाणों द्वारा उनकी सत्ता सिद्ध होती है, इसलिये उनकी सद्‌भावना से उनकी असभावतारूप मिथ्यात्व-परिणति का परिहार करते हुए साधु को अपने सम्यक्त्व का रक्षण करते रहना चाहिये। इसी का नाम दर्शनपरीषह जय है।

दृष्टान्त—वैश्रवणाचार्य अपने शिष्य परिवार के साथ विहार करते हुए किसी समय अवन्ती नगरी में पधारे। उन शिष्यों में दृढमति नाम का एक शिष्य था जो उग्रतपस्वी, उग्रविहारी एव उत्कृष्ट-रूप से प्रत्येक क्रिया का पालन करता था। अन्त प्रान्त आहार से यह अवमोदरिका आदि तपों को तपता था। वीरासन आदि आसनों को करता था। ग्रीष्मकाल मे प्रचण्ड सूर्य की अतापना लेता था। शीत-काल मे शीतस्पर्श को सहता था। केवल चोलपट्टक तथा मुख पर

પ્રભાવથી સમ્યકત્વની પ્રાપ્તિનો અભાવ હોવાના કારણે જીવ એવુ માને છે કે, જીન આદિ પરોક્ષપદાર્થ નથી આથી તે પ્રત્યક્ષ ન હોવાથી અન્ય અનુમાનાદિક પ્રમાણો દ્વારા તેની સત્તા સિદ્ધ હોય છે આ માટે તેની સદ્‌ભાવનાથી તેની અસભવતારૂપ મિથ્યાત્વ પરિણતીનો પરિહાર કરીને સાધુએ પોતાના સમ્યક્ત્વનુ રક્ષણુ કરતા રહેવુ જોઈએ તેનુ નામ દર્શનપરીષહ જય છે

દ્દષ્ટાત—વૈશ્રવણાચાર્ય પોતાના શિષ્ય પરિવાર સાથે વિહાર કરતા કરતા એક સમય અવન્તી નગરીમા પધાર્યા તેમના શિષ્યોમા દૃઢમતિ નામે એક શિષ્ય હતો જે ઉગ્રતપસ્વિ, ઉગ્રવિહારી અને ઉતકૃષ્ટ રૂપથી પ્રત્યેક ક્રિયાઓનુ પાલન કરતો હતો અન્તપ્રાન્ત આહારથી તે અવમોદરિકા આદિ તપ તપતો હતા વીરાસન આદિ આસનો કરતો હતો, ગ્રીષ્મકાળમા પ્રચડ સૂર્યની આતાપના લેતો હતો, શીતકાળમા ઠડીના સ્પર્શને સહન કરતો, ફકત ચોલપટ્ટો અને

परि सदोरकमुखवस्त्रिका च बिभ्रत्, सपूर्णशरीरमनावृत कृत्वा हेमन्ते रात्रौ उत्थितां एव तिष्ठति, जिनवचने सम्यक् श्रद्धालुरासीत्।

एकदा कश्चिन्मिथ्यात्वी देवस्तत्रागत्य वैक्रयिक नन्दनवनमिवोद्यान प्रदर्श्य, दृढमतिमुनिमब्रवीत् – हे मुने ! अस्यामातापनाया को लाभः, किं निरर्थकमेतत् कष्ट वहसि, नास्ति परलोकः, आगम्यताम्, मया सहाऽस्य नन्दनवनसमानोद्यानस्य सुखमनुभूयताम्। यदाऽसौ दृढमतिमुनिर्वीरासनमभ्यास्ते, तदा वैक्रियपुष्पशय्य-मदर्श्य स देवो वदति–अनास्यताम्, किमर्थं कष्टमावहसि, नास्ति परलोकः। यदा-ऽसौ तपस्यति, तदा स देवः स्ववैक्रियशक्त्या विविध मिष्टान्न निर्माय तस्य बुभुक्षामु-

---

सदोरकमुखवस्त्रिका को धारण कर एव समस्त शरीर को अनावृत रख-कर हेमन्त ऋतु मे रात्रि के समय को खडे २ व्यतीत करता था। जिनवचन में इसे अप्रतिम श्रद्धा थी।

एक समय की बात है कि कोई मिथ्यात्वी देव वहा आया और उसने अपनी वैक्रियशक्ति से नदनवनके समान एक उद्यान की रचना कर दृढमति मुनि से कहा हे मुने! इस आतापना से क्या लाभ है। निरर्थक आप इस कष्ट को सहन करते हो। परलोक आदि कुछ भी नहीं है, अतः आओ और मेरे साथ इस नदनवन के समान उद्यान के सुख का यथेच्छ अनुभव करो। जिस समय दृढमति मुनि वीरासन से विराजते तो वह देव वैक्रियपुष्पशय्या की रचना कर उनसे कहता कि इस आसन में बैठने मे क्या लाभ है इस पुष्प की शय्या पर आप विराजो। जिस को लक्षित कर यह आप कर रहे हो, हे मुनि वह कुछ भी नही है। इसी तरह जब यह तप तपते तो वह अपनी

સદોરકમુખવસ્ત્રિકાને ધારણ કરી સારાએ શરીરને ખુલ્લુ રાખી હેમન્ત ઋતુમા રાત ભર ઉભે પગે રહેતો હતો, જીન વચનમા એને અપ્રતિમ શ્રદ્ધા હતી

એક સમયની વાત છે કે, કોઈ મિથ્યાત્વી દેવ ત્યા આવ્યો અને તેણે પોતાની વૈક્રિયશક્તિથી નદનવન જેવુ સુદર ઉદ્યાન બનાવી દીધુ અને દૃઢમતિ મુનિને કહ્યુ કે, હે મુનિ! આ આતાપનાથી શુ લાભ છે? નિરર્થક આપ આ કષ્ટને સહન કરો છો! પરલોક વગેરે કાંઇ પણ નથી આથી મારી સાથે આવો અને આ નદનવન સમાન ઉદ્યાનના સુખનો યથેચ્છ અનુભવ કરો જે સમયે દૃઢમતિ મુનિ વીરાસનમા વિરાજીત થતા ત્યારે તે દેવ વૈક્રિય પુષ્પશય્યાની રચના કરી એનાથી કહેતો કે, આ આસનથી બેસવામા કયો લાભ? આ પુષ્પની શૈયા ઉપર આપ બીરાજો જેનુ લક્ષ કરીને આપ આ બધુ કરી રહ્યા છો તેવું હે મુનિ કાંઈ છે જ નહી આ રીતે તપ તપતા ત્યારે પણ તે દેવ પોતાની

दिममाणेः सद्भावनया तन्निराकृत्य सम्यक्त्वरक्षणेनैव दर्शनपरीषहः सोढव्य इति। अत्र दृष्टान्तः प्रदर्श्यते—

अवन्तीनगर्यां वैश्रवणाचार्यः शिष्यपरिवारेण सह समवसृतः। तस्य दृढमति नामकः शिष्य आसीत्, स उग्रतपस्वी उग्रविहारी उत्कृष्टक्रियापालकश्चासीत्, अन्तप्रान्ताहारेणावमोदरिकादि तपः करोति, वीरासनादिकं करोति, ग्रीष्मकाले प्रचण्डसूर्यातापनां सेवते। शीतकाले शीतस्पर्शं सहते स्म, केवल चोलपट्टकं, मुखो

प्रभाव से सम्यक्त्व की प्राप्ति का अभाव होने पर जीव ऐसा मानता है कि जिन आदि परोक्षपदार्थ नहीं हैं। अतः उनका प्रत्यक्ष न होने पर भी अन्य अनुमानादिक प्रमाणों द्वारा उनकी सत्ता सिद्ध होती है, इसलिये उनकी सद्भावना से उनकी असभावतारूप मिथ्यात्व परिणति का परिहार करते हुए साधु को अपने सम्यक्त्व का रक्षण करते रहना चाहिये। इसी का नाम दर्शनपरीषह जय है।

दृष्टान्त—वैश्रवणाचार्य अपने शिष्य परिवार के साथ विहार करते हुए किसी समय अवन्ती नगरी में पधारे। उन शिष्यों में दृढमति नाम का एक शिष्य था जो उग्रतपस्वी, उग्रविहारी एव उत्कृष्ट-रूप से प्रत्येक क्रिया का पालन करता था। अन्त प्रान्त आहार से यह अवमोदरिका आदि तपों को तपता था। वीरासन आदि आसनों को करता था। ग्रीष्मकाल मे प्रचण्ड सूर्य की अतापना लेता था। शीत काल में शीतस्पर्श को सहता था। केवल चोलपट्टक तथा मुख पर

પ્રભાવથી સમ્યકત્વની પ્રાપ્તિનો અભાવ હોવાના કારણે જીવ એવુ માને છે કે, જીન આદિ પરોક્ષપદાર્થ નથી આથી તે પ્રત્યક્ષ ન હોવાથી અન્ય અનુમાનાદિક પ્રમાણો દ્વારા તેની સત્તા સિદ્ધ હોય છે આ માટે તેની સદ્ભાવનાથી તેની અસભવતારૂપ મિથ્યાત્વ પરિણતીનો પરિહાર કરીને સાધુએ પોતાના સમ્યકત્વનુ રક્ષણુ કરતા રહેવું જોઈએ તેનુ નામ દર્શનપરીષહ જય છે

દષ્ટાત—વૈશ્રવણાચાર્ય પોતાના શિષ્ય પરિવાર સાથે વિહાર કરતા કરતા એક સમય અવન્તી નગરીમા પધાર્યા તેમના શિષ્યોમા દઢમતિ નામે એક શિષ્ય હતો જે ઉગ્રતપસ્વિ, ઉગ્રવિહારી અને ઉતકુષ્ટ રૂપથી પ્રત્યેક ક્રિયાઓનુ પાલન કરતો હતો અન્તપ્રાન્ત આહારથી તે અવમોદરિકા આદિ તપ તપતો હતા વીરાસન આદિ આસનો કરતો હતો, ગ્રીષ્મકાળમા પ્રચડ સૂર્યની આતાપના લેતો હતો, શીતકાળમા ઠડીના સ્પર્શને સહન કરતો, ફકત ચોલપટ્ટો અને

मधुर वारि, किमात्मनः पिपासाऽऽकुलीकरणेन, नास्ति परलोकः। इत्येव विविध-परीषहानुत्पाद्य स देवस्तस्य मुनेः सम्यक्त्वमपनेतु प्रवृत्तः, तथापि स दृढमति-मुनिस्तप.सयमाराधनाद् लेशतोऽपि विचलितो नाभूत्। तदाऽसौ मेरुरिवाप्रकम्पः सागर इव गम्भीरः सन् विचारयति–भगवतः सर्वज्ञतया तद्वचन सत्य सदेहरहित ध्रुवं नित्य परमकल्याणसाधक श्रद्धेयमेवास्ति। एभ्यः पौद्गलिकसुखेभ्यः किमपि

कि हे मुनि! देखो यह कितना सुन्दर तालाव भरा हुआ है। आपको इस समय घोर पिपासा की वेदना हो रही है अत आप शीतल मधुर जल का पान कर पिपासा को शान्त करो। व्यर्थ मे पिपासा से आत्मा को आकुलित करने से क्या लाभ है? परलोक नही है। इस प्रकार इस देव ने मुनिराज के लिये अनेक परीषहों को उत्पन्न कर उनको सम्यक्त्व से पतित करने के निमित्त अनेक प्रयत्न किये तो भी वे मुनिराज सम्यक्त्व से रचमात्र भी चलायमान नहीं हुए। प्रत्युत सयम एव तप की आराधना करने मे मेरु के समान अप्रकप होकर एव सागर के समान गभीर बनकर अधिक से अधिक दृढ बनते रहे। साथ में यह भी इन्हों ने विचार करने में कसर नहीं रखी कि भगवान् वीतराग होने से, तथा सर्वज्ञ होने से कभी भी असत्य वचन वाले नही हो सकते हैं, इनका प्रत्येक वचन सदेहरहित ध्रुव सत्य है। जिन वचनों की आराधना से ही जीवों को निःश्रेयस मार्ग की प्राप्ति होती है, अतः यही एकान्ततः परमकल्याणसाधक है, और इसी

આ સમય ખૂબ જ તરસ લાગી રહી છે, આથી આ શિતળ મધુર જળનુ પાન કરીને તમારી તરસને છીપાવો તરસથી આત્માને નકામો પીડીત કરવાથી શુ લાભ? પરલોક છે જ નહી આ પ્રકારે તે દેવે મુનિરાજ માટે અનેક પરીષહો ઉત્પન્ન કર્યા અને તેમને સમ્યકત્વથી પતિત બનાવવા ખૂબ પ્રયત્નો કર્યા તો પણ એ મુનિરાજ લેશ માત્ર પણ ચલાયમાન થયા નહી અને પોતાના સયમ અને તપની આરાધનામા મેરૂની માફક અડગ રીતે ઉભા રહ્યા અને સાગરની માફક ધીર ગભિર બની અધિક દૃઢ બનતા ગયા સાથે સાથે તેમણે એ પણ વિચાર કરવામા કસર ન રાખી કે ભગવાન વીતરાગી સર્વજ્ઞ હોવાને કારણે કદી પણ અસત્ય વચનવાળા હોઈ શકતા નથી એમનુ પ્રત્યેક વચન સદેહ રહીત ધ્રુવ–સત્ય છે જીનવચનોની આરાધનાથી જ જીવોને નિશ્રેયસ (મોક્ષ) માર્ગની પ્રાપ્તિ થાય છે જેથી તેનો વિશ્વાસ કરવો યોગ્ય છે આથી આજ એક માત્ર પરમ કલ્યાણનુ સાધન છે આ પૌદ્ગલિક સુખોથી જીવોનુ

त्याग्र वदति-मुने! किं बुभुक्षया प्राणान् गमयसि! भुङ्क्ष्व विविधानि मिष्टान्नानि, यदर्थमेतत् कष्टमङ्गीकरोपि स नास्ति परलोकः। यदाऽसौ मुनिरुग्रविहारं करोति, तेन च श्रान्तो भवति, तदा स देवः स्ववैक्रियशक्त्या शिबिकां वाहकैर्नीयमानां प्रदर्श्य वदति-मुने! यानमारुह्यताम्, अलमनेन कष्टकरेण पादचारेण, नास्ति परलोकः। उष्णकाले स्वशक्त्या घोरपिपासामुत्पाद्य शीतलसुगन्धिनिर्मलजलपूर्ण-जलाशयं तदीयदृष्टिगोचरीकुर्वन् स देवस्तं मुनीमन्नवीत्-मुने! पिब शीतलमिदं

वैक्रियशक्ति के प्रभाव से विविध मिष्टान्नों को तयार कर और उन्हें बुभुक्षित बनाकर कहने लगता हे मुने! क्यों भूख से व्यर्थ में इन प्यारे प्राणों को नष्ट करना चाहते हो। जिसके निमित्त तुम यह कष्ट-परंपरा सह रहे हो वह तो कुछ है ही नहीं, अतः विविध इन मिष्टान्नों को भोगो। जब मुनिराज उग्रविहारी होते और श्रान्त हो जाते तो यह देव उस समय शिबिका की रचना कर उन्हें इस प्रकार दिखाता कि यह शिबिका अनेक पुरुषों द्वारा अपने कंधो पर उठाई जा रही है, और फिर कहने लगता कि महाराज आप थक चुके हैं अतः इस शिबिका पर चढ़कर विहार करिये। कष्टप्रद इस पैदल चलने से क्या लाभ? इसे छोडिये। उष्णकाल में अपनी शक्ति के प्रभाव से मुनि को घोर पिपासा उत्पन्न कर और शीतल सुरभि निर्मल जल से परिपूर्ण जलाशय की रचना करके मुनि को दिखाता हुआ कहने लगता

વૈક્રિયશક્તિના પ્રભાવથી વિવિધ મિષ્ટાન્ન તૈયાર કરી તેને વિભૂષિત બનાવી કહેવા લાગતો હે મુનિ! શા માટે વ્યર્થમા ભૂખ અને તરસથી આ પ્યારા પ્રાણોને નષ્ટ કરી રહ્યા છો? જે નિમિત્તથી તમે આ બધા કષ્ટો સહન કરો છો એવુ કાઈ પણ નથી આથી આ વિવિધ મીષ્ટાન્નોને આરોગો. જ્યારે મુનિરાજ ઉગ્ર વિહારી બનતા અને શ્રાન્ત બની જતા તો તે દેવ એ સમયે શિબિકા (પાલખી)ની રચના કરી એને બતાવતો અને કહેતો આ શિબિકા અનેક પુરૂષોદ્વારા પોતાના ખભે ઉઠાવવામા આવી રહી છે મહારાજ આપ થાકી ગયા છો જેથી આ શિબિકામા બેસી જાઓ અને વિહાર કરો કષ્ટપ્રદ એવા પગપાળા ચાલવાથી શુ લાભ મળવાનો છે? એને છોડી દો. ઉષ્ણકાળમા પોતાની શક્તિના પ્રભાવથી મુનિરાજ ને પાણીની ખૂબ તરસ ઉત્પન્ન કરાવી, શિતળ સુરભી નિર્મળ જળથી પરિપૂર્ણ જળાશયની રચના કરી મુનિને દેખાડીને કહેતો કે, હે મુનિ! જુઓ આ કેવું સુદર તળાવ ભર્યું છે આપને

अथ परीषहावतरणमाह—

एते धर्मस्यान्तरायकारणभूताः द्वाविंशतिपरीषहा सोढव्या इत्युक्तम्। तत्र-ज्ञानावरणीय-वेदनीय-दर्शनमोहनीय-चारित्रमोहनीया-ऽन्तरायाणां कर्मणामुदयादेते सर्वे परीषहाः प्रादुर्भवन्ति। चतसृषु कर्मप्रकृतिषु=ज्ञानावरणीय-वेदनीय-मोहनीया-न्तरायेषु द्वाविंशतिः परीषहाः समवतरन्ति, इतरासु चतसृषु-दर्शनावरणीयाऽऽयुष्क-नाम-गोत्रेषु परीषहा नोत्पद्यन्ते। (भग०८।८)

यः सूक्ष्म सपरायः सूक्ष्मलोभपरमाणुसद्भावात् न वीतरागत्वं प्राप्तः स दशमगुणस्थानवर्ती उपशमश्रेणिसपन्नो वा क्षपकश्रेणिसपन्नो वा तस्य सयतस्य, तथा छद्मस्थवीतरागयोर्गुणस्थानभेदेन द्विविधयोरेकादशद्वादशगुणस्थानवर्तिनोश्च सयतयोश्चतुर्दश-

---

अथ परीषहों का अवतरण कहते हैं—

यद्यपि धर्मके सेवन करने में ये बाईस परीषह अन्तरायरूप हैं साधु को इन को सहन करते रहना चाहिये, यह बात बतलाई जा चुकी है। अब कौन २ से परीषह किस २ कर्म के उदय से होते हैं यह बतलाया जाता है-ज्ञानावरणीय, वेदनीय, मोहनीय (दर्शनमोहनीय चारित्रमोहनीय) एव अन्तराय, इन चार कर्मों के उदय से ये २२ बाईस परीषह उत्पन्न होते हैं। दर्शनावरणीय आयु नाम एव गोत्र, इन चार कर्मों के उदय में परीषह उत्पन्न नहीं होते हैं। (भग० श ८ उ० ८)

सूक्ष्मलोभ परमाणु के सद्भाव से जो वीतरागता को प्राप्त नहीं हुआ है ऐसा दशमगुणस्थानवर्ती जीव चाहे वह उपशमश्रेणी में स्थित हो चाहे क्षपकश्रेणी में उसके तथा छद्मस्थ वीतराग के ११ ग्यारहवें एव

હવે પરીષહોનુ અવતરણ કહેવામા આવે છે—

ધર્મનુ સેવન કરવામા કદાચ આ બાવીસ પરીષહ અતરાયરૂપ થાય છતા સાધુએ એને સહન કરતા રહેવુ જોઈએ આ વાત સમજાવવામા આવી હવે કયા કયા પરીષહ કયા કયા કર્મના ઉદયથી થાય છે એ બતાવવામા આવે છે-જ્ઞાનાવરણીય, વેદનીય, મોહનીય, (દર્શન મોહનીય ચારિત્ર મોહનીય) અને અતરાય આ ચાર કર્મોના ઉદયથી આ બાવીસ પરીષહ ઉત્પન્ન થાય છે દર્શનાવરણીય, આયુ, નામ, અને ગોત્ર આ ચાર કર્મોના ઉદયથી પરીષહ ઉત્પન્ન થતા નથી ભગ શ ૮, ઉ ૮

સૂક્ષ્મલોભ પરમાણુના સદ્ભાવથી જે વીતરાગતાને પ્રાપ્ત નથી થયા એવા દશગુણ સ્થાનવર્તી જીવ ચાહે તે ઉપશમ શ્રેણીમા સ્થિત હોય, ચાહે ક્ષપક શ્રેણીમા તથા છદ્મસ્થ વીતરાગના અગીયાર અને બારમા ગુણસ્થાનવર્તી જીવોને

कल्याण नास्ति । मयाऽनादिभवसमागत मिथ्यात्वमपनीय सम्यक्त्व लब्धम् । तदेव पुनः पुनरात्मनि दृढीकृत्य ज्ञानावरणीयाद्यष्टविधकर्मरजः समुत्सारणेन केवलित्वप्राप्तिपूर्वक मोक्षपद मम लब्धव्यमस्ति । अलमनेन तुच्छेन विषयसुखेन । इति विमृश्य तपःसयमसमाराधनपूर्वकनिरतिचारसम्यक्त्वरक्षणेन दृढमति मुनिर्दर्शनपरीषह परिषह्य, क्षपकश्रेणिमारुह्य, केवलित्व लब्ध्वा स्वात्मकल्याण साधितवान् । एवमन्यैरपि मुनिभिर्दर्शनपरीपहः सोढव्य ।

का विश्वास करना योग्य है । इन पौद्गलिक सुखों से जीवों का कुछ भी आत्महित नही हो मकता है । मैंने बड़ी कठिनता से अनादि भवों से ससक्त मिथ्यात्व का अपनयन कर सम्यक्त्व का लाभ किया है । इसलिये यह दुर्लभता से प्राप्त होने वाली वस्तु (सम्यक्त्व) का नाश न होने पावे, इस प्रकार सचेष्ट होकर मुझे बार २ इस को निज आत्मा में दृढ करते रहना चाहिये, और ज्ञानावरणीय आदि अष्ट प्रकार कर्मरजके निवारण से केवलित्वकी प्राप्तिपूर्वक मुक्ति पदका लाभ करना चाहिये इसी मे मेरा कल्याण है । इन तुच्छ वैषयिक सुखो के सेवन से कौनसा निज का लाभ हो सकता है । इस प्रकार विचार कर तप एव सयम की आराधना करते हुए दृढ मति मुनिराज ने निरतिचार सम्यक्त्व की रक्षा से दर्शनपरीषह को सहन किया और क्षपकश्रेणी पर आरूढ हो कर केवलिपदका लाभ कर अपना आत्मकल्याण कर लिया । इसी प्रकार अन्य मुनिजनों को भी दर्शनपरिषहजयी बनना चाहिये ।

કાઈ પણ આત્મહિત થઈ શકવાનુ નથી મે ભારે કઠીનતાથી અનાદિ ભવોથી સસક્ત મિથ્યાત્વનુ અપનયન કરી સમ્યકત્વનો લાભ કર્યો છે આ માટે આ દુર્લભતાથી પ્રાપ્ત થયેલ વસ્તુ સમ્યકત્વનો નાશ ન થાય એ રીતે સચેત બનીને મારે વારવાર એને મારા પોતાના આત્મામા દૃઢ કરતા રહેવુ જોઈએ અને જ્ઞાનાવરણીય આદિ આઠ પ્રકારની કર્મરજના નિવારણથી કેવલિત્વની પ્રાપ્તિ પૂર્વક મુક્તિ પદનો લાભ મેળવવો જોઈએ આ કરવામા જ મારૂ કલ્યાણ છે તુચ્છ એવા વૈષયિક સુખોના સેવનથી મને કયો લાભ થવાનો છે ? આ પ્રકારનો દૃઢ વિચાર કરી તપ અને સયમની આરાધના કરતા દૃઢમતિ મુનિરાજે નિરતિચાર સમ્યકત્વની રક્ષાથી દર્શનપરીષહ સહન કરી ક્ષપકશ્રેણી ઉપર આરૂઢ બની કેવલીપદનો લાભ કરી પોતાના આત્માનુ કલ્યાણ કર્યું આ રીતે અન્ય મુનિજનોએ પણ દર્શનપરીષહ જયી બનવું જોઈએ

ननु आत्यन्तिकशीतस्पर्शे सति वह्निसान्निध्ये, तथा-शरीरस्यैकस्मिन् भागे छायाश्रितेऽपरस्मिन् भागे सूर्यकिरणप्रतप्ते सति एकस्य पुरुषस्य एकस्या दिशि शीतम्, अन्यस्यां चोष्णमित्येव द्वयोरपि शीतोष्णपरीषहयोर्युगपत् सम्भवोऽस्तीति चेत्, उच्यते-अत्र परीषहे कालकृतशीतोष्णयोर्ग्रहणम्, अतो नास्त्येतत्प्रश्नावकाश इति।

शका—शीतस्पर्श और उष्णस्पर्श का जो आपने परस्पर विरोध बतलाया है वह जचता नही है, क्यों कि आत्यतिक शीतस्पर्श होने पर भी अग्नि के समीप में, तथा शरीर का एक भाग छायाश्रित होने पर, दूसरा भाग सूर्य की किरणों से तप्त होने पर एक ही पुरुष को एक दिशा में शीत का, अन्य दिशा मे उष्ण का अनुभव युगपत् होता है, इस प्रकार शीत और उष्णस्पर्श का एक ही पुरुष में देशादिक की अपेक्षा एक साथ सद्भाव पाये जानेसे इनमें आप विरोध कैसे कहते हैं।

उत्तर—इस प्रकार की आशका यहा नहो करना चाहिये। क्यों कि यहा जो शीत उष्ण परीषह का युगपत् विरोध बतलाया गया है वह काल की अपेक्षा से बतलाया गया है। शीतकाल मे शीतपरीषह का उष्णकाल में उष्णपरीषह का सद्भाव रहता है। शीतकाल में उष्णकाल नही होता और उष्णकाल मे शीतकाल नहो होता, अतः इस अपेक्षा से यहा इस प्रश्न के होने का अवकाश ही नही है।

શકા—શીતસ્પર્શ અને ઉષ્ણસ્પર્શનો જે આપે પરસ્પર વિરોધ બતાવેલો છે તે બરોબર નથી કેમકે, અત્યતિક ઠડીનો સ્પર્શ હોવાથી પણ અગ્નિના સાનિધ્યમા તથા શરીરનો એક ભાગ છાયાશ્રિત હોવાથી, બીજો ભાગ સૂર્યના કિરણોથી તૃપ્ત હોવાથી, એકજ માણસને એક દિશામા ઠડીનો અને બીજી દિશામા ઉષ્ણનો અનુભવ યુગપત્ થાય છે આ રીતે ઠડી અને ઉષ્ણસ્પર્શનો એક જ માણસમા દેશાદિકની અપેક્ષા એક સાથ સદ્ભાવ દેખાતા આમા આપ વિરોધ કેવી રીતે કહો છો?

ઉત્તર—આ પ્રકારની આશકા અહિ ન કરવી જોઈએ કેમકે, અહિ જે ઠડી અને ઉષ્ણ પરીષહનો યુગપત્ વિરોધ બતાવવામા આવેલ છે તે કાળની અપેક્ષાથી બતાવવામા આવેલ છે શીતકાળમા ઠડીનો પરીષહ અને ઉષ્ણકાળમા ઉષ્ણપરીષહનો સદ્ભાવ રહે છે શીતકાળમા ઉષ્ણકાળ હોતો નથી અને ઉષ્ણ કાળમા શીતકાળ હોતો નથી આથી આ અપેક્ષાએ અહિયા આ પ્રશ્ન થવાનો અવકાશ જ નથી

अचेला-रति-स्त्री-निषद्या-ऽऽक्रोश-याचना-सत्कारपुरस्कारपरीषहाः भवन्ति। दर्शनमोहनीयोदये-एकः दर्शनपरीषहः-वेदनीयोदये-एकादश क्षु-त्पिपासा-शीतो-ष्ण दंशमशक-चर्या-शय्या-वध-रोग-तृणस्पर्श-मलाख्याः परीषहाः उत्पद्यन्ते। लाभान्तरायोदये-एकः अलाभपरीषहः। अष्टविधकर्मबन्धकस्य, तथाऽऽयुर्वर्जित-सप्तविधकर्मबन्धकस्य च सयतस्य द्वाविंशतिः परीषहाः सभवन्ति, तत्र स उत्कर्षतो युगपद् विंशतिपरीषहान् वेदयति। यत्र समये शीतपरीषहं वेदयति न तदोष्ण-परीषहम्, यदा चोष्णपरीषह वेदयति, न तदा शीतपरीषह, तयोः परस्परमत्य-न्तविरोधेन एकदा एकत्रासम्भवात्। तथा यस्मिन् समये चर्यापरीषहम् वेदयति, न तदा निषद्यापरीषहम्, यदा निषद्या परीषह वेदयति न तदा चर्यापरीषह, चर्यानिषद्यापरीषहयोरपि परस्परमत्यन्तविरोधेन एकदा एकत्रासभवात्।

ये दो परीषह होते हैं। चारित्रमोहनीय के उदय में अचेल १, अरति २, स्त्री ३, निषद्या ४, आक्रोश ५, याचना ६, सत्कारपुरस्कार ७, ये ७ सात परीषह होते हैं। दर्शनमोहनीय के उदय में एक दर्शनपरी-षह, वेदनीय के उदय में ११ ग्यारह परीषह-क्षुधा १, तृषा २, शीत ३, उष्ण ४, दशमशक ५, चर्या ६, शय्या ७, वध ८, रोग ९, तृणस्पर्श १०, और मेल ११ होते हैं। लाभान्तराय के उदय में एक अलाभ परीषह उत्पन्न होता है। आठों प्रकार के कर्म का बन्धक तथा आयु सिवाय सात कर्मों का बन्धक जो सयत है उसके २२ बाईस परीषह होते हैं। एक काल में जीव अधिक से अधिक २० वीस परीषहों का वेदन कर सकता है, क्यों कि चर्या और निषद्या मे से किसी एक का, शीत एव उष्ण मे से किसी एक एक का ही वेदन होगा, दोनों का युगपत् नही, कारण कि इनका परस्पर एक साथ रहने मे विरोध है।

પરીષહ છે ચારિત્ર મોહનીયના ઉદયમા અચેલ, ૧ અરતિ, ૨ સ્ત્રિ, ૩ નિષદ્યા,૪ આક્રોશ ૫ યાચના, ૬ સત્કારપુરસ્કાર, ૭ આ સાત પરીષહ હોય છે દર્શનમોહ-નીયના ઉદયમા એક દર્શનપરીષહ, વેદનીયના ઉદયમા ૧૧ અગીયાર પરીષહ, ભૂખ, ૧ તરસ, ૨ ઠડી, ૩ ઉષ્ણુ, ૪ દશમશક, ૫ ચર્યા, ૬ શૈયા, ૭ વધ, ૮ રોગ, ૯ તૃણુસ્પર્શ ૧૦ અને મેલ ૧૧ હોય છે લાભાતરાયના ઉદયમા એક અલાભ પરીષહ ઉત્પન્ન થાય છે આઠ પ્રકારના કર્મના બધક તથા આયુ શિવાય સાત કર્મોના બધક જે સ યત છે તેને ૨૨ બાવીસ પરીષહ હોય છે એક કાળમા એક જીવ અધિકમા અધિક ૨૦ વીસ પરીષહનુ વેદન કરી શકે છે કેમકે, ચર્યા અને નિષ-ધામાથી કોઈ એકનુ ઠડી અને ઉષ્ણુમાથી કોઈ એકનુ જ વેદન થતુ હોય છે બન્નેનુ યુગપત્ નહી કારણુ કે, તેના પરસ્પર એક સાથે રહેવામા વિરોધ છે

वेदुच्यते — सूक्ष्मसपरायस्य चारित्रमोहनीय दर्शनमोहनीय सत्तामात्र वर्तते, न तु परीषहहेतुभूत सूक्ष्मोऽपि मोहनीयोदयोऽस्तीति न मोहनीयजन्यपरीषहो भवति, ततश्च षड्विधबन्धकस्य मोहनीयोदयाभावेन सर्वत्रौत्सुक्यनिवृत्तिर्भवति, औत्सुक्यनिवृत्त्या च विहारपरिणामाभावः, तेन शय्यापरीषहवेदनसमये चर्याया अभावः। अत्र तु—मोहनीयोदयाद् बादररागवत्त्वेन औत्सुक्य विहारपरिणामरूप संभवति, तदा शय्यापरीषहवेदनसमये चर्यापरीषह परिणामरूपेण वेदयति, अतो विंशतिपरीषहान् वेदयतीति कथन सम्यगेव।

कि शय्या और निषद्या में से एक फिर घट जाने से बीस की जगह १९ उन्नीस परीषहों के वेदना का ही सद्भाव कहना चाहिये ?

उत्तर—सूक्ष्मसपराय सयत के चारित्रमोहनीय एव दर्शनमोहनीय केवल सत्तामात्र है, परीषह का हेतुभूत थोडा सा भी मोहनीय का उदय वहा नहीं है कि जिससे वहा मोहनीय के उदय से होने वाला परीषह हो सके, अतः छह कर्मो का बंधक जो सयत है उसके मोहनीय कर्म के उदय के अभाव से सर्वत्र औत्सुक्य की निवृत्ति हो जाती है। औत्सुक्य की निवृत्ति से विहार करने के परिणाम की भी निवृत्ति हो जाती है, इससे शय्यापरीषह के वेदन के समय में वहा चर्या का अभाव है परन्तु जो सप्तविध कर्म का अथवा अष्टविध कर्म का बधक है उसके मोहनीय का उदय है इससे बादर रागवाला होने से उसके विहारपरिणामरूप औत्सुक्यभाव सभवित होता है। उस समय वह शय्यापरीषह के वेदन के समय में चर्यापरीषह को परिणाम-

કારણ કે શય્યા અને નિષદ્યામાથી એક ઘટિ જવાથી વીસને બદલે ઓગણીસ પરીષહોના વેદનનો જ સદ્ભાવ કહેવો જોઈએ

ઉત્તર—સૂક્ષ્મ સાપરાય સયતના ચારિત્ર મોહનીય અને દર્શનમોહનીયની કેવળ સત્તા માત્ર છે પરીષહના હેતુભૂત થોડો પણ મોહનીયનો ઉદય ત્યા નથી કે જેનાથી ત્યા મોહનીયના ઉદયથી આવનાર પરીષહ થઈ શકે આથી છ કર્મોના બધક જે સયત છે તેના મોહનીય કર્મના ઉદયના અભાવથી સર્વત્ર ઔત્સુકયની નિવૃત્તિ થઈ જાય છે ઔત્સુકયની નિવૃત્તિથી વિહાર કરવાના પરિણામની પણ નિવૃત્તિ થઈ જાય છે આથી શય્યાપરીષહના વેદનના સમયે ત્યા ચર્યાનો અભાવ છે પરતુ જે સાત પ્રકારના કર્મોનો અથવા આઠ પ્રકારના કર્મોનો બધક છે તેને મોહનીયનો ઉદય છે આ કારણે બાદર રાગ વાળા હોવાથી એના વિહાર પરિણામ રૂપ ઔત્સુક્યભાવ સભવીત બને છે એ સમયે તે શય્યાપરીષહના વેદન સમયમા ચર્યાપરીષહને પરિણામરૂપથી વેદિત

ननु भगवता ' आयुर्मोहनीयवर्जितषड्विधकर्मबन्धकः सूक्ष्मसंपरायसंयत उत्कर्षतो युगपद् द्वादश परीषहान् वेदयति ' इत्युक्तम्, तत्र यदा शय्यापरीषहं वेदयति, न तदा चर्यापरीषहम्, यदा चर्यापरीषहं वेदयति, न तदा शय्यापरीषहम्, इति कथितम्, कथं तर्हि-सप्तविधकर्मबन्धकोऽष्टविधकर्मबन्धकश्च संयतो युगपद् विंशतिपरीषहान् वेदयेत्। यतश्चर्यया सह शय्यानिषद्ययोर्विरोधेन चर्यासद्भावे शय्यानिषद्ययोरसंभवात्, एकोनविंशतेरेव परीषहाणां वेदनसंभव इति

शका—भगवान् ने "आयु एव मोहनीय वर्जित छह कर्मो का बध करनेवाला सूक्ष्मसपराय गुणस्थानवाला सयत उत्कर्ष की अपेक्षा युगपत् १२ बारह परीषहोंका वेदन करता है" ऐसा कहा है सो उसमें जिस समय वह शय्यापरीषहका वेदन करता है उस समय वह चर्यापरीषहका वेदन नही करता है, और जिस समय चर्यापरीषह का वेदन करता है उस समय शय्यापरीषह का वेदन नही करता सो इस प्रकार की विवक्षा से वहाँ चौदह परीषहों के सामान्य कथन मे उत्कर्षक की अपेक्षा बारह परीषह का वेदन करना ठीक बैठ जाता है, परन्तु जो आयुवर्जित सात प्रकार के अथवा आठ प्रकार के कर्मो का बधक सयत है उसके चर्या के साथ शय्या और निषद्या का विरोध होने से चर्या के सद्भाव मे शय्या और निषद्या का सभव हो नही सकता है ऐसी परिस्थिति मे इस सयत के जो उत्कर्षक की अपेक्षा २० बीस परीषहो का सद्भाव बतलाया है वह कैसे सगत हो सकता है, क्यों

શકા—ભગવાને "આયુ અને મોહનીય વર્જીત છ કર્મોનો બધ કરવાવાળા સૂક્ષ્મ સપરાય સયત ઉત્કર્ષની અપેક્ષા યુગપત્ બાર પરીષહનુ વેદન કરે છે" એવુ કહ્યુ છે તો તેમા જે સમય તે શય્યાપરીષહનુ વેદન કરે છે તે સમય તે ચર્યાપરીષહનુ વેદન કરતા નથી અને જે સમય ચર્યાપરીષહનુ વેદન કરે છે તે સમય શય્યાપરીષહનુ વેદન નથી કરતા આ પ્રકારની વિવિક્ષાથી ચૌદ પ્રકારના પરીષહોના સામાન્ય કથનમા ઉત્કર્ષની અપેક્ષા બાર પરીષહનુ વેદન કરવુ બરોબર બધ બેસતુ છે પરતુ આયુવર્જીત જે સાત પ્રકારના અથવા આઠ પ્રકારના કર્મોના બધક સયત છે—એની ચર્યા સાથે શય્યા અને નિષધાનો વિરોધ હોવાથી ચર્યાના સદ્ભાવમા શય્યા અને નિષધાનો સભવ થઈ શકતો નથી એવી પરિસ્થિતિમા આ સયત કે જે ઉત્કર્ષની અપેક્ષાએ વીસ પરીષહનો સદ્ભાવ બતાવેલ છે તે કઈ રીતે સગત થઈ શકે?

सम्यक्त्व-मोहनीयरूपस्य बृहति भागे उपशान्ते, शेषे चानुपशान्ते एव स्यात्। नपुंसकवेदं चासौ दर्शनत्रयस्य शेषांशेन सहोपशमयितुं प्रवर्तते, ततश्च नपुंसकवेदोपशमावसरे अनिवृत्तिबादरसंपरायस्य सतो दर्शनमोहनीयस्य प्रदेशत उदयोऽस्ति, न तु दर्शनमोहनीयस्य सत्तामात्रम्, ततस्तन्निमित्तको दर्शनपरीषहस्तस्यास्ति, ततश्चाष्टावपि परीषहान् वेदयति।

उत्तर—यह अनिवृत्तिबादरसंपराय वाला संयम दर्शनसप्तक के उपशम होने के ऊपर ही नपुंसकवेदादिक के उपशमकाल मे होता है। इसके दर्शनमोहनीय का उदय प्रदेश की अपेक्षा से माना गया है। वह इस प्रकार–दर्शनसप्तक के अन्तर्गत जो मिथ्यात्व, मिश्र, सम्यक्त्वमोहनीय, ये तीन दर्शन हैं, इनका अधिक से अधिक जब उपशमन हो जाता है तथा कुछ भाग अनुपशान्त रहता है तब नपुंसकवेद को यह इसी अनुपशान्त दर्शनत्रय के भाग के साथ २ उपशांत करने के लिये प्रवृत्त होता है, इसलिये नपुंसकवेद के उपशमन के काल में इस अनिवृत्तिबादरसंपराय वाले संयत के दर्शनमोहनीय का प्रदेश की अपेक्षा से उदय माना गया है, अतः दर्शनमोहनीय का इसके केवल सत्तामात्र ही नहीं है, प्रदेशोदय भी है। इससे उसके दर्शनमोहनीय उदय जन्य परीषह है ऐसा मानना चाहिये इससे वहां वह आठ परीषहों का वेदन करता है।

ઉત્તર—આ અનિવૃત્તિ બાદર સંપરાયવાળા સંયમદર્શનસપ્તકનો ઉપશમ થવાના ઉપર જ નપુંસકવેદાદિકના ઉપશમ કાળમા થાય છે એના દર્શન મોહનીયનો ઉદય પ્રદેશની અપેક્ષાથી માનવામા આવેલ છે તે આ પ્રકારે–દર્શન સપ્તકના અંતર્ગત જે મિથ્યાત્વ, મિશ્ર, સમ્યક્ત્વ મોહનીય આ દર્શનત્રય છે એમનો અધિકથી અધિક ભાગ જ્યારે ઉપશાંત થઈ જાય છે તથા થોડા ભાગ અનુપશાંત રહે છે ત્યારે નપુંસકવેદને આ એજ અનુપશાન્ત દર્શનત્રયના ભાગની સાથો સાથ ઉપશાંત કરવા માટે પ્રવૃત્ત થાય છે આ માટે નપુંસક વેદના ઉપશમના કાળમા આ અનિવૃત્તિ બાદર સંપરાયવાળા સંયતના દર્શન મોહનીયના પ્રદેશની અપેક્ષાથી ઉદય માનવામા આવેલ છે આથી દર્શન મોહનીયને એમા કેવળ સત્તા માત્ર નથી, પ્રદેશોદય પણ છે આથી એના દર્શન મોહનીય ઉદયજન્ય દર્શનપરીષહ છે એમ માનવુ જોઈએ આથી ત્યા તે આઠ પરિષહોનુ વેદન કરે છે

ननु अनिवृत्तिबादरसंपरायस्य मोहनीयसंभवानामष्टानामपि परीषहाणां कथं संभवः ? यतो दर्शनसप्तकोपशमे बादरकषायस्य दर्शनमोहनीयोदयाभावेन दर्शनपरीषहाभावात् सप्तानामेव संभवो नाष्टानाम् , अथ दर्शनमोहनीयोदयाभावेऽपि दर्शनमोहनीयसत्ताऽपेक्षया दर्शनपरीषहोऽपि स्यादित्युच्यते, तर्हि उपशमकत्वे सूक्ष्मसंपरायस्यापि मोहनीयसत्तासद्भावात् कथं तज्जनिताः सर्वेऽपि परीषहा न भवन्तीति न्यायस्य समानत्वात्? ।

अत्रोच्यते—दर्शनसप्तकोपशमस्योपर्येव नपुंसकवेदाद्युपशमकाले अनिवृत्ति बादरसंपरायो भवति, स च दर्शनसप्तकान्तर्गतस्य दर्शनत्रयस्य मिथ्यात्व-मिश्र-

रूप से वेदित करता है। इस कारण वह २० वीस परीषहों का वेदन करता है, यह कथन समीचीन ही है।

शंका—जो संयत अनिवृत्ति बादर संपराय वाला है उसके मोहनीय से संभवित आठ परीषहों की संभावना कैसे हो सकती है? क्यों कि दर्शनसप्तक के उपशम होने पर उस बादर कषाय वाले संयत के दर्शनमोहनीय के उदय के अभाव से दर्शनपरीषह तो होगा नहीं, इसलिये वहां आठ की जगह ७ सात परीषह ही संभवित होते हैं, फिर आठ की संभावना कैसे कही गई है? यदि दर्शनमोहनीय के उदय के अभाव में भी दर्शनमोहनीय की सत्ता की अपेक्षा से दर्शनपरीषह भी है ऐसा कहा जाय तो उपशमक होने पर सूक्ष्मसंपराय वाले के भी मोहनीय की सत्ता के सद्भाव से उसके उदय से होनेवाले सर्व परीषह नहीं मानना चाहिये क्यों कि न्याय सर्वत्र समान होता है।

કરે છે આ કારણે તે વીસ પરીષહોનું વેદન કરે છે આ કથન સમીચીન જ છે

શંકા—જે સંયત અનિવૃત્તિ બાદર સંપરાયવાળા છે તેના મોહનીયથી સંભવિત આઠ પરીષહોની સંભાવના કેવી રીતે બની શકે ? કેમકે દર્શનસપ્તકનું ઉપશમ થવાથી એ બાદર કષાયવાળા સંયતના દર્શન મોહનીયના ઉદયના અભાવથી દર્શનપરીષહ તો થશે નહીં આ માટે ત્યાં આઠની જગ્યાએ સાત પરીષહ જ સંભવીત દેખાય છે છતાં આઠની સંભાવના કેમ કહેવાઈ છે ? કદાચ દર્શન મોહનીયના ઉદયના અભાવમાં પણ દર્શન મોહનીયની સત્તાની અપેક્ષા દર્શનપરીષહ પણ છે એવું કહેવામાં આવે તો ઉપશમક હોવા છતાં સૂક્ષ્મ સંપરાયવાળાને પણ મોહનીયની સત્તાના સદ્ભાવથી તેના ઉદયથી થનાર સર્વ પરીષહ ન માનવા જોઈએ કારણ કે, ન્યાય સર્વત્ર સમાન હોય છે.

तत्र प्रथम स्थानम्-उदितकर्मा । उदित प्रबल वा कर्म=मिथ्यात्वमोहनीयादि यस्य स तथा, खलु अय पुरुष उन्मत्तकभूतो मदिरादिना विप्लुतचित्त इवास्ति, तेन कारणेन ' मामयमाक्रोशति वा, अपहसति वा, निच्छोटयति=हस्तादौ गृहीत्वा बलात् क्षिपति वा, दुर्वचनैर्निर्भर्त्सयति वा, रज्ज्वादिना बध्नाति वा, कारागार-प्रवेशनादिना रुणद्धि वा, छविच्छेद-छवेः शरीरावयवस्य हस्तादेश्छेद करोति वा, मारणस्थान नयति वा, मारयति वा, अपद्रावयति वा, उपद्रव करोति वा, वस्त्रं,

अधिक से अधिक समय तक रखना चाहिये ताकि उनके सहन करने की क्षमता आत्मा मे आती रहे। पाच स्थानों में सर्वप्रथम स्थान उदितकर्मा है-मिथ्यात्व मोहनीय आदि कर्म जिसका प्रबलरूप से उदय में आरहा है ऐसा जीव उदितकर्मा है। इस प्रथमस्थान को लेकर जब परीषह एव उपसर्गों का निपात सयत के ऊपर हो तब उसे यह विचार करना चाहिये कि यह पुरुष उदितकर्मा है-इसका मिथ्यात्वमोहनीयादिक कर्म प्रबलरूप से उदय में आरहा है, इसलिये यह उन्मत्त जैसा हो रहा है-मदिरा के पान से जिस प्रकार मनुष्य होश हवाश खो बैठता है उसी तरह का यह बना हुआ है, इसी कारण यह मेरे प्रति रुष्ट हो रहा है, मेरी हँसी मजाक करता है, हाथ पकड़ कर मुझे खेंचता है, दुर्वचनों से मेरा तिरस्कार करता है, रस्सी आदि से मुझे बाधता है, कारागार मे मुझे बध करता है, मेरे शरीर के अवयव को छेदता है, वधस्थान पर मुझे ले जाता है, मारता है, मुझे यहा

અધિક સમય સુધી રહેવુ જોઇએ જેથી તેને સહન કરવાની સમતા આત્મામા આવતી રહે પાચ સ્થાનોમા સર્વપ્રથમ સ્થાન ઉદિત કર્મા છે મીથ્યાત્વ મોહનીય આદિ કર્મ જેનુ પ્રબળ રૂપથી ઉદયમા આવી રહેલ છે એવો જીવ ઉદિત કર્મા છે આ પ્રથમ સ્થાનને લઈને જ્યારે પરીષહ અને ઉપસર્ગોનો નિપાત સાધુ સયતની ઉપર હોય ત્યારે તેણે એ વિચાર કરવો જોઈ એ કે આ પુરૂષ ઉદિત કર્મા છે તેનુ મિથ્યાત્વ મોહનીયાદિક કર્મ પ્રબળ રૂપથી ઉદયમા આવી રહેલ છે આથી જ તે ઉન્મત્ત જેવો બની રહેલ છે મદિરાના પાનથી જેવી રીતે મનુષ્ય શુદ્ધિ બુદ્ધિ ખોઈ બેસે છે એવી રીતનુ આ બનેલ છે આ કારણથી તે મારા તરફ રૂષ્ટ બની રહેલ છે, મારી હાસી મજાક કરે છે, હાથ પકડીને મને ખેચે છે દુર્વચનોથી મારો તિરસ્કાર કરે છે, દોરડા આદિથી મને બાધે છે, કારાગારમા મને બધ કરે છે, મારા શરીરના અવયવોને છેદે છે, વધસ્થાન ઉપર મને લઈ જાય છે, મારે છે, મને ત્યાથી ભગાડે છે, મારા ઉપર ઉપદ્રવ

एते च परीषहा द्विविधाः-द्रव्यपरीषहा भावपरीषहाश्च। तत्र द्रव्यपरीषहा नाम ये इहलोक निमित्तका वधबन्धनादयः परवशादधिसह्यन्ते ते। भावपरीषहा ये संसारोच्छेदनार्थमनाकुलेन मनसाऽधिसह्यन्ते। अत्र शास्त्रे भावपरीषहाणामेवाधिकारः।

अथ छद्मस्थपरीषहाणां भेदाः—

ज्ञानावरणीयादिघातिकर्मचतुष्टयं छद्म, तत्र तिष्ठतीति छद्मस्थः=कषायसहितः, स पञ्चभिः परीषहादिसहनालम्बनरूपैः स्थानैरुदितान् परीषहोपसर्गान् सम्यक् तत्कषायोदयनिरोधाऽऽदिना सहेत=विचलितो न भवेत्, क्षान्त्या क्षमेत, अदीनतया तितिक्षेत, अध्यासीत=परीषहादावेव आधिक्येनासीत, न चलेत्।

ये परीषह दो प्रकार के हैं-एक द्रव्यपरीषह दूसरा भावपरीषह। इस लोकसंबंधी जो वध बंधन आदिक परवशता से सहन किये जाते हैं वे द्रव्यपरीषह हैं। संसार बंधन को नष्ट करने के लिये भव्य संयमीजनों द्वारा जो विना किसी आकुलता के सहन किये जाते हैं वे भावपरीषह हैं। इस शास्त्र में इन्हीं भावपरीषहों को सहन करने का उपदेश है, और उसी निमित्त यह अधिकार है।

छद्मस्थपरीषहों के भेद—ज्ञानावरणीय आदि चार घातियाकर्म का नाम छद्म है। इस छद्म में जो रहता है उसका नाम छद्मस्थ है। ऐसा संयमी जीव कषायसहित होता है। उसे पांच स्थानों से उदित परीषहों एवं उपसर्गों को कषाय के उदय का निरोध आदि करते हुए सहन करना चाहिये। शान्तिभाव से अविचलित होकर उसे उस समय घबराना नहीं चाहिये। परीषह आदि के स्थान में ही अपने आपको

આ પરીષહ બે પ્રકારના છે-એક દ્રવ્યપરીષહ બીજો ભાવપરીષહ આ લોક સંબંધી જે વધ બંધન આદિક પરવશતાથી સહન કરવામાં આવે છે તે દ્રવ્યપરીષહ છે સંસાર બંધનને નષ્ટ કરવા માટે ભવ્ય સંયમી જનો દ્વારા જે કોઈ પ્રકારની વ્યાકુળતા વગર સહન કરવામાં આવે છે તે ભાવપરીષહ છે આ શાસ્ત્રમાં તે ભાવપરીષહોને સહન કરવાનો ઉપદેશ છે અને એ નિમિત્તે આ અધિકાર છે

છદ્મસ્થપરીષહોના ભેદ—

જ્ઞાનાવરણીય આદિ ચાર ઘાતીયા કર્મનું નામ છદ્મ છે આ છદ્મમાં જે રહે છે તેનું નામ છદ્મસ્થ છે એવા સંયમીજીવ કષાય સહીત છે એને પાંચ સ્થાનોથી ઉદિત પરીષહો અને ઉપસર્ગોને કષાયના ઉદયનો નિરોધ આદિ સમજીને સહન કરવા જોઈએ શાંતિભાવથી અવિચલીત બનીને તેણે એ સમયે તેનાથી ગભરાવું ન જોઈએ પરીષહ આદિના સ્થાનમાંજ પોતે પોતાને અધિકથી

तथा-एप वालः पापभयरहितत्वात् करोतु नाम आक्रोशनादि, मम पुनर सहमानस्य=अक्षममाणस्य अतितिक्षमाणस्य=अनध्यासमानस्य, सर्वथा असातादि पापकर्म सपद्यते। इति चतुर्थं स्थानम्।

तथा-एप बालः पापभयरहितत्वात् करोतु नाम आक्रोशनादिक, मम पुन खलु सम्यक् सहमानस्य यावत् अध्यासमानस्य किं सपद्यते, अयं तावत् पाप बध्नाति मया च एकान्तेन निर्जरा क्रियते। इति पञ्चम स्थानम्।

तृतिय स्थान में ऐसा विचार करें कि यह तो वाल है, पाप के भय से रहित होने के कारण भले ही यह आक्रोश आदि करता रहे, परन्तु मेरा कर्तव्य तो इनको सहन करने का ही है। यदि मैं इनको सहन नहीं करता हू-सहन मे साहस को छोड देता हू, इनसे यदि घवरा जाता हू तो मुझे असाता आदि पापकर्म का नियमतः बध होगा। इस प्रकार यह चतुर्थ स्थान है।

पचमस्थान में सयमी को ऐसा विचार करना चाहिये कि यह परीपह एव उपसर्गकारी व्यक्ति पाप के भय से रहित होने के कारण वाल है, इसकी इच्छा है यह आक्रोशादिक करे। इससे मेरा बिगडता क्या है? मुझे तो उल्टा फायदा ही है, क्यों कि उपसर्ग और परीपह को समतापूर्वक सहन करनेवाले के एकान्तत. कर्मों की निर्जरा होती है, परन्तु यह उपसर्ग परीपहकारी पुरुप पाप का बध करता है। यह पचम स्थान है।

त्रीजा स्थानमा-એવો વિચાર કરે કે, આ તો બાળ છે, પાપના ભયથી રહિત થવાના કારણે ભલે એ આક્રોશ આદિ કરતો રહે પરંતુ મારૂ કર્તવ્ય તો એને સહન કરવાનુ જ છે જો હુ તેને સહન કરતો નથી તો સહિષ્ણુતાના ગુણથી વિમુખ થાઉ છુ જો તેનાથી હુ ગભરાઈ જાઉછુ, તો મને અસાતા આદિ પાપ કર્મનો નિયમત બધ થશે આ પ્રકારે આ ચોથુ સ્થાન પણ છે

પાચમ સ્થાનમા-સયમીએ એવો વિચાર કરવો જોઈએ કે, આ પરીષહ અને ઉપસર્ગ કરનાર વ્યક્તિ પાપના ભયથી રહિત હોવાના કારણે બાળ છે તેની ઇચ્છા છે કે, આ આક્રોશ આદિ કરે પણ તેથી મારૂ બગડે છે શુ ? મને તો એથી ઉલટો ફાયદોજ છે કારણકે ઉપસર્ગ અને પરીષહને સમતા પૂર્વક સહન કરનારને એકાન્તત કર્મોની નિર્જરા થાય છે પરતુ દયાની વાત એ છે કે ઉપસર્ગ પરીષહકારી પુરૂષ તો કેવળ પાપનોજ બધ કરે છે આ પાચમુ સ્થાન છે

पात्र, कम्बल, पादमोञ्छनं, सदोरकमुखवस्त्रिकां रजोहरणं वा आच्छिनत्ति=बलादुद्दालयति वा, निच्छिनत्ति=निच्छिन्नं करोति दूरे व्यवस्थापयति वा, अथवा समीपच्छिनत्ति-आच्छिनत्ति, विशेषेण छिनत्ति-निच्छिनत्ति। भिनत्ति=पात्रं स्फोटयति वा, अपहरति=चोरयति वा। इदं चाक्रोशादिकमत्र आक्रोशवधाभिधान परीषहद्वयरूपं मन्तव्यम्। उपसर्गविवक्षायां तु मानुष्यकमाद्वेषिकाद्युपसर्गरूपमिति प्रथमं स्थानम्।

तथा—अयं परीषहोपसर्गकारी, मिथ्यात्वादिकर्मवशवर्ती पुरुषो यक्षाऽऽविष्टः =देवाधिष्ठितः, तेन कारणेन मामाक्रोशतीत्यादि। इति द्वितीयं स्थानम्।

तथा-मम तद्भववेदनीयं कर्म उदितमस्ति, तेनैष मामाक्रोशतीत्यादि। तेनैव मानुष्यकेण भवेन वेद्यते=अनुभूयते यत्तत्, तद्भववेदनीयम्। इति तृतीयं स्थानम्।

से भगाता है, मेरे ऊपर उपद्रव करता है, वस्त्र, पात्र, कम्बल, पादमोच्छन, दोरासहित मुखवस्त्रिका रजोहरण आदि मेरे छुड़ाता है, और छुड़ाकर उन्हें दूर फेंक देता है, अथवा उन्हें झटकता है उन्हें फोड़ता है, चुराता है। ये आक्रोश आदि यहां पर आक्रोश एवं वधपरीषहरूप मानना चाहिये। जिस समय उपसर्ग की विवक्षा में ये आक्रोशादिक हों उस समय इनको मनुष्यकृत अथवा किसी द्वेषीकृत उपसर्ग में परिगणित करना चाहिये। इस प्रकार यह प्रथमस्थान है।

द्वितीय स्थान में यह विचार करना चाहिये कि मिथ्यात्वादिकर्म वशवर्ती यह परीषह एवं उपसर्गकारी पुरुष किसी देव से अधिष्ठित हो रहा है। इसी कारण यह मुझे आक्रोश आदि से पीड़ित कर रहा है। यह द्वितीय स्थान है।

કરે છે, વસ્ત્ર, પાત્ર, કમ્બલ, પાદપોચ્છન, દોરા સહિત મુખવસ્ત્રિકા, રજોહરણ આદિ મારી પાસેથી ખસેડે છે, ખસેડીને તેને દૂર ફેંકી દે છે, અથવા તેને ઝાટકે છે, તેને ફોડે છે, ચોરાવે છે, એ આક્રોશ આદિ સર્વને આ સ્થળે આક્રોશ અને વધ પરીષહરૂપ માનવા જોઈએ જે સમયે ઉપસર્ગની વિવક્ષામા એ આક્રોશ આદિક થાય તે સમયે એને મનુષ્યકૃત અથવા કોઈ દ્વેષીકૃત ઉપસર્ગમા પરિગણીત કરવુ જોઈએ એ પ્રકારે આ પ્રથમ સ્થાન છે

બીજા સ્થાનમા—એ વિચાર કરવો જોઈએ કે, મિથ્યાત્વ આદિ કર્મના વશવર્તી આ પરીષહ અને ઉપસર્ગકારી પુરૂષ કોઈ દેવથી અધિષ્ઠિત થઈ રહેલ છે આ કારણથી મને આક્રોશ વગેરેથી પીડા આપી રહેલ છે આ બીજુ સ્થાન છે

तथा–एप बालः पापभयरहितत्वात् करोतु नाम आक्रोशनादि, मम पुनर सहमानस्य=अक्षममाणस्य अतितिक्षमाणस्य=अनध्यासमानस्य, सर्वथा असातादि पापकर्म सपद्यते। इति चतुर्थं स्थानम्।

तथा–एप बालः पापभयरहितत्वात् करोतु नाम आक्रोशनादिक, मम पुन खलु सम्यक् सहमानस्य यावत् अध्यासमानस्य किं सपद्यते, अयं तावत् पाप बध्नाति मया च एकान्तेन निर्जरा क्रियते। इति पञ्चम स्थानम्।

तृतिय स्थान मे ऐसा विचार करें कि यह तो बाल है, पाप के भय से रहित होने के कारण भले ही यह आक्रोश आदि करता रहे, परन्तु मेरा कर्तव्य तो इनको सहन करने का ही है। यदि मैं इनको सहन नहीं करता हू–सहन में साहस को छोड देता हू, इनसे यदि घबरा जाता हू तो मुझे असाता आदि पापकर्म का नियमतः बध होगा। इस प्रकार यह चतुर्थ स्थान है।

पचमस्थान में सयमी को ऐसा विचार करना चाहिये कि यह परीपह एव उपसर्गकारी व्यक्ति पाप के भय से रहित होने के कारण बाल है, इसकी इच्छा है यह आक्रोशादिक करे। इससे मेरा बिगडता क्या है? मुझे तो उल्टा फायदा ही है, क्यों कि उपसर्ग और परीपह को समतापूर्वक सहन करनेवाले के एकान्ततः कर्मों की निर्जरा होती है, परन्तु यह उपसर्ग परीपहकारी पुरुप पाप का बध करता है। यह पचम स्थान है।

ત્રીજા સ્થાનમા–એવો વિચાર કરે કે, આ તો બાળ છે, પાપના ભયથી રહિત થવાના કારણે ભલે એ આક્રોશ આદિ કરતો રહે પરંતુ મારૂ કર્તવ્ય તો એને સહન કરવાનુ જ છે જો હુ તેને સહન કરતો નથી તો સહિષ્ણુતામા ગુણથી વિમુખ થાઉ છુ જો તેનાથી હુ ગભરાઈ જાઉછુ, તો મને અસાતા આદિ પાપ કર્મનો નિયમત બધ થશે આ પ્રકારે આ ચોથુ સ્થાન પણ છે

પાચમ સ્થાનમા–સયમીએ એવો વિચાર કરવો જોઈએ કે, આ પરીષહ અને ઉપસર્ગ કરનાર વ્યક્તિ પાપના ભયથી રહિત હોવાના કારણે બાળ છે તેની ઇચ્છા છે કે, આ આક્રોશ આદિ કરે પણ તેથી મારૂ બગડે છે શુ? મને તો એથી ઉલટો ફાયદોજ છે કારણકે ઉપસર્ગ અને પરીષહને સમતા પૂર્વક સહન કરનારને એકાન્તત કર્મોની નિર્જરા થાય છે પરતુ દયાની વાત એ છે કે ઉપસર્ગ પરીષહકારી પુરૂષ તો કેવળ પાપનોજ બધ કરે છે આ પાચમુ સ્થાન છે

इत्येतैः पञ्चभिः स्थानैश्छद्मस्थसंयतः उदितान् परीपहोपसर्गान् सम्यक् सहेत, क्षमेत, तितिक्षेत, अध्यासीत ।

अथ केवलिपरीपहाणां भेदाः—

पञ्चभिः स्थानैः केवली उदितान् परीपहोपसर्गान् सम्यक् सहेत यावत्-अध्यासीत । तद् यथा-क्षिप्तचित्तः=पुत्रशोकादिना नष्टचित्तः खलु अयं पुरुषः, तेन कारणेन-एष पुरुषो मामाक्रोशति वा तथैव यावत् अपहरति वा। इति प्रथमं स्थानम् ।

तथा—अयं पुरुषो हर्षाधिक्याद् दृप्तचित्तोऽस्ति, पुत्रजन्मादि जनितहर्षेण गर्वितोऽस्ति, तेन कारणेन एष पुरुषो मामाक्रोशति यावत् अपहरति वा। इति द्वितीयं स्थानम् ।

इस प्रकार इन पूर्वोक्त पाच स्थानों से उदित परीषह एवं उपसर्गों को सम परिणाम से युक्त हो कर साधु को सहन करना चाहिये। उन से घबराना नहीं चाहिये।

केवलीपरीषहों के भेद—

केवली पाच स्थानों से उदित परिषहों को सहन करते हैं, यावत् अध्यासित करते हैं – अर्थात् सम्यक्रूपसे सहन करते हैं । प्रथम स्थानमें वे यह विचार करते हैं कि–यह पुरुष पुत्रशोक आदि से विक्षिप्तचित्त है–इसका चित्त ठिकाने पर नहीं है इस कारण यह मेरे प्रति आक्रोश आदि कर रहा है।

द्वितीयस्थानमें वे यह विचार करते हैं कि यह पुरुष हर्षातिरेकसे दृप्तचित्त है–पुत्रोत्पत्ति आदि जनित हर्ष से गर्वित हो रहा है इस कारण यह मेरे प्रति आक्रोश आदि चेष्टाएँ कर रहा है।

આ પ્રકારના એ પૂર્વોકત પાચ સ્થાનોથી ઉદિત પરીષહ અને ઉપસર્ગોને સમપરિણામથી યુકત બનીને સાધુએ સહન કરવા જોઈએ એનાથી ગભરાવું ન જોઈએ

કેવલીપરીષહોના ભેદ—

કેવલી પાચ સ્થાનોથી ઉદિત પરીષહોને સહન કરે યાવત્ અધ્યાસિત કરે પ્રથમ સ્થાનમા તે વિચાર કરે કે આ પુરૂષ પુત્રશોક આદિથી ચિત્તભ્રમ સ્થિતમા છે. જેનુ ચિત્ત ઠેકાણે નથી તે કારણે તે મારા ઉપર આક્રોશ આદિ કરી રહેલ છે

બીજા સ્થાનમા તે એવો વિચાર કરે કે, આ પુરૂષ હર્ષના આવેશમા ફુલાઈ ગયેલ છે, પુત્રોત્પત્તિ વગેરેના કારણથી તે હર્ષથી છકી છે આ કારણે એ મારા તરફ આક્રોશ વગેરે ચેષ્ટાઓ કરે છે

तथा—यक्षाविष्टः खलु अय पुरुषः, तेन कारणेन एष पुरुषो मामाक्रोशति यावत्-अपहरति वा। इति तृतीयं स्थानम्।

तथा—मम पुनः खलु तद्भववेदनीय कर्म उदितम्। तेन कारणेन एष पुरुषो मामाक्रोशति यावत्-अपहरति वा। इति चतुर्थं स्थानम्।

तथा—मा पुनः खलु सम्यक् सहमानं क्षममाण तितिक्षमाणम् अध्यासमान दृष्ट्वा बहवोऽन्ये छद्मस्थाः श्रमणा निर्ग्रन्था उदितान् परीषहोपसर्गान् एवं सम्यक् सहिष्यन्ते यावत् अध्यासिष्यन्ते। इति पञ्चम स्थानम्॥

इत्येतैः पञ्चभिः स्थानैः केवली उदितान् परीषहोपसर्गान् सम्यक् सहेत् यावत् अध्यासीत। एतत् स्थानाङ्गसूत्रे स्पष्टम्। (स्था ५ ठा. १ उ०)॥ ४५॥

तृतीयस्थान में वे यह विचार करते हैं कि यह परीषह एव उपसर्गकारी व्यक्ति यक्षाविष्ट हो रहा है इस कारण मेरे प्रति आक्रोश आदि कर रहा है।

चतुर्थस्थान में वे ऐसा विचार करते हैं कि—मेरे इसी भव का वेदनीय कर्म उदित हो रहा है इस कारण यह पुरुष मेरे प्रति आक्रोशादिक कर रहा है।

पचमस्थान में ऐसा विचार करते हैं—मुझे इन परीषह एव उपसर्गों को अच्छी तरह सहन करते हुए देखकर अन्य अनेक छद्मस्थ श्रमण निर्ग्रन्थ उदितपरीषहो एव उपसर्गोंको सहन करेंगे, उनके सहन करने मे चलायमान नही होवेंगे—सहन करते समय धैर्य धारण करेंगे।

इस प्रकार इन पाच स्थानों से परीषहो एव उपसर्गो को सहन आदि करते हैं। यह स्थानाङ्गसूत्रमे स्पष्ट लिखा हुआ है। (स्था.५ उ.१)॥४५॥

त्रीजा स्थानमा એવો વિચાર કરે કે, આ પરીષહ અને ઉપસર્ગ કરનાર વ્યક્તિ યક્ષાવિષ્ટ થઈ રહેલ છે આ કારણે તે મારા તરફ આક્રોશ વગેરે કરી રહેલ છે

ચોથા સ્થાનમા એવો વિચાર કરે છે કે, મારા આ ભવના વેદનીય કર્મ ઉદયમાં આવેલ છે, અને તે કારણને લઈ આ પુરૂષ મારા તરફ આક્રોશ કરી રહેલ છે

પાચમા સ્થાનમા એવો વિચાર કરે છે કે, મને આવા પરીષહ અને ઉપસર્ગોને સારી રીતે સહન કરતા જોઈને અન્ય અનેક છદ્મસ્થ નિગ્રન્થ શ્રમણ ઉદિત પરીષહો અને ઉપસર્ગોને સહન કરશે તેના સહન કરવામા ચલાયમાન નહી થાય અને સહન કરતી વખતે ધૈર્ય ધારણ કરતા રહેશે

આ પ્રકારે એ પાચે સ્થાનોથી પરીષહો અને ઉપસર્ગોને સહન કરે આ સ્થાનાઙ્ગસૂત્રમા સ્પષ્ટ લખેલ છે (સ્થા ૫ ઉ૦૧) ॥૪૫॥

अध्ययनार्थमुपसंहरन्नाह—

मूलम्—एए परीसहा सव्वे, कासवेण पवेइया ।
जे भिक्खू ण विहम्मेज्जा, पुट्ठो केणइ कण्हुइ ॥४६॥त्तिबेमि॥

॥ बीयं परिसहज्झयणं समत्तं ॥

छाया—एते परीषहाः सर्वे, काश्यपेन प्रवेदिताः ।
यान् भिक्षुर्न विहन्येत, स्पृष्टः केनापि कस्मिंश्चित् ॥४६॥ इति ब्रवीमि ॥

टीका—'एए' इत्यादि ।

एते सर्वे परीषहाः काश्यपेन=काश्यपगोत्रोत्पन्नेन भगवता श्रीवर्धमानस्वामिना तीर्थंकरेण प्रवेदिताः-प्रतिबोधिताः । यान्=परीषहान् ज्ञात्वा भिक्षुः केनापि परीषहेण कस्मिंश्चित् स्थाने स्पृष्टः सन् 'न विहन्येत=न पराजितो भवेत्, संयमात्

अब अध्ययन के अर्थ का उपसंहार करते हुए सूत्रकार कहते हैं-

'एए' इत्यादि ।

अन्वयार्थ-(एए परीसहा-एते परीषहाः) ये २२ बाईस परीषह (कासवेण-काश्यपेन) काश्यपगोत्रोत्पन्न तीर्थंकर भगवान् श्रीमहावीर स्वामीने (पवेइया-प्रवेदिता) कहे हैं। (जे-यत्) जिनको जानकर (भिक्खू-भिक्षुः) भिक्षु (केणइ-केनापि) किसी भी परीषह से (कण्हुइ-कुत्रचित्) किसी स्थान में आक्रान्त होने पर (ण विहम्मेज्जा-न विहन्येत) पराजित नहीं

હવે અધ્યયનના અર્થનો ઉપસંહાર કરતા સૂત્રકાર કહે છે —

'एए' ઇત્યાદિ

અન્વયાર્થ—एए परीसहा-एते परीषहा આ બાવીસ પરીષહ कासवेण-काश्यपेन કાશ્યપગોત્રોત્પન્ન તીર્થંકર ભગવાન શ્રી મહાવીર સ્વામીએ पवेइया-प्रवेदिता કહેલ છે जे-यत् જેને જાણીને भिक्खू-भिक्षु કોઈ પણ ભિક્ષુ केणइ-केनापि પરીષહથી कण्हुइ-कुत्रचित् કોઇ સ્થાનમા આક્રાંત થવાથી ण विहम्मेज्जा-न विहन्येत સંયમથી ભિક્ષુ પતિત ન થાય "इति ब्रवीमि" આ પ્રકારે હે જંબુ ! ભગવાને જેવુ કહ્યુ છે તેવુ જ મે કહ્યું છે મારીપોતાની બુદ્ધિની કલ્પનાથી કાંઇ નથી

पतितो न भवेदित्यर्थः । इति ब्रवीमि=भगवता यथा प्रतिबोधित, तथा कथयामि न तु स्वबुद्धया प्रकल्प्येति भावः ॥ ४६ ॥

इति श्रीविश्वविख्यात-जगद्वल्लभ-प्रसिद्धवाचक-पञ्चदशभाषा-
कलितललितकलापालापक-प्रविशुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मायक-
वादिमानमर्दक-श्रीशाहूछत्रपति-कोल्हापुरराजप्रदत्त-
"जैनशास्त्राचार्य"-पदभूषित-कोल्हापुरराजगुरु-
बालब्रह्मचारि-जैनाचार्य-जैनधर्मदिवाकर-पूज्य-
श्रीघासीलालव्रतिविरचिताया श्रीमदुत्तराध्ययन-
सूत्रस्य प्रियदर्शिन्याख्याया व्याख्यायां
परीषहनामक द्वितीयमध्ययन
सम्पूर्णम् ॥ २ ॥

—(०)—

होवे-सयम से पतित नहीं होवे। "इति ब्रवीमि" इस प्रकार हे जम्बू! भगवान् ने जैसा कहा है मैंने वैसा ही कहा है। अपनी बुद्धि से कल्पित कर कुछ नहीं कहा है।

भावार्थ—अध्ययन की समाप्ति करते हुए सूत्रकार कहते हैं कि जो साधु इन परीषहों से पराजित नहीं होता है वह सयम की ठीक २ आराधना करता है। ये बाईस परीषह मैंने नहीं कहे हैं, भगवान् महावीरने कहे हैं। अतः इनका स्वरूप जानकर इनके सहन करने में प्रत्येक सयत को सावधान रहना चाहिये॥

॥ यह द्वितीय परीषहअध्ययन समाप्त हुआ ॥२॥

ભાવાર્થ—અધ્યયનની સમાપ્તિ કરતા સૂત્રકાર કહે છે કે, જે સાધુ આ પરીષહોથી પરાજીત નથી થતા, તે સયમની ઠીક ઠીક આરાધના કરે છે આ બાવીસ પરીષહ મે કહ્યા નથી ભગવાન મહાવીરે કહ્યા છે આથી એનુ સ્વરૂપ જાણીને તેને સહન કરવામા પ્રત્યેક સયતે સાવધાન રહેવુ જોઈએ

॥ આ બીજુ પરીષહ નામનુ અધ્યયન સમાપ્ત થયુ ॥૨॥

अध्ययनार्थमुपसंहरन्नाह—

मूलम्—एए परीसहा सव्वे, कासवेण पवेइया ।
जे भिक्खू ण विहम्मेज्जा, पुट्ठो केणइ कण्हुइ ॥४६॥ त्तिबेमि॥

॥ बीय परिसहज्झयण समत्त ॥

छाया—एते परीषहाः सर्वे, काश्यपेन प्रवेदिताः ।
यान् भिक्षुर्न विहन्येत, स्पृष्टः केनापि कस्मिंश्चित् ॥४६॥ इति ब्रवीमि ॥

टीका—'एए' इत्यादि ।

एते सर्वे परीषहाः काश्यपेन=काश्यपगोत्रोत्पन्नेन भगवता श्रीवर्धमानस्वामिना तीर्थंकरेण प्रवेदिताः—प्रतिबोधिताः । यान्=परीषहान् ज्ञात्वा भिक्षुः केनापि परीषहेण कस्मिंश्चित् स्थाने स्पृष्टः सन् 'न विहन्येत=न पराजितो भवेत्, संयमात्

अब अध्ययन के अर्थ का उपसंहार करते हुए सूत्रकार कहते हैं—
'एए' इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(एए परीसहा—एते परीषहाः) ये २२ बाईस परीषह (कासवेण-काश्यपेन) काश्यपगोत्रोत्पन्न तीर्थंकर भगवान् श्रीमहावीर स्वामीने (पवेइया—प्रवेदिता) कहे हैं । (जे—यत्) जिनको जानकर (भिक्खू—भिक्षुः) भिक्षु (केणइ—केनापि) किसी भी परीषह से (कण्हुइ—कुत्रचित) किसी स्थान में आक्रान्त होने पर (ण विहम्मेज्जा—न विहन्येत) पराजित नहीं

હવે અધ્યયનના અર્થનો ઉપસંહાર કરતા સૂત્રકાર કહે છે—

'एए' ઇત્યાદિ

અન્વયાર્થ—एए परीसहा—एते परीषहा આ બાવીસ પરીષહ कासवेण—काश्यपेन કાશ્યપગોત્રોત્પન્ન તીર્થંકર ભગવાન શ્રી મહાવીર સ્વામીએ पवेइया—प्रवेदिता કહેલ છે जे—यत् જેને જાણીને भिक्खू—भिक्षु કોઈ પણ ભિક્ષુ केणइ—केनापि પરીષહથી कण्हुइ—कुत्रचित् કોઈ સ્થાનમા આક્રાત થવાથી ण विहम्मेज्जा—न विहन्येत સંયમથી ભિક્ષુ પતિત ન થાય "इति ब्रवीमि" આ પ્રકારે હે જબુ ! ભગવાને જેવુ કહ્યું છે તેવુ જ મે કહ્યુ છે મારીપોતાની બુદ્ધિની કલ્પનાથી કાઇ પણ કહેલ નથી.

मूलम्—चत्तारि परमंगाणि, दुल्लहाणीह जंतुणो ।
माणुसत्त सुई सद्धा, सजंमम्मि ये वीरियं ॥१॥

छाया—चत्वारि परमाङ्गानि, दुर्लभानि इह जन्तोः ।
मानुषत्व श्रुतिः श्रद्धा, सयमे च वीर्यम् ॥ १ ॥

टीका—'चत्तारि' इत्यादि ।

इह=ससारे चत्वारि परमाङ्गानि-परमाणि=उत्कृष्टानि, अङ्गानि=साधनानि-मुक्तिप्राप्तिकारणानि, जन्तोः=प्राणिनः, दुर्लभानि=दुःखेन लभ्यानि, नरकनिगोदाद्यनन्तजन्ममरणानन्तरप्राप्यत्वात् । तानि धर्मप्राप्तेः प्रधानकारणानि चत्वारि । कानि ? इत्यत आह-'माणुसत्त' इत्यादि । मानुषत्व=मनुष्यजन्म, श्रुतिः=धर्मस्य श्रवणम्, श्रद्धा=धर्मे रुचिः, च=पुनः सयमे आस्रवविरमणरूपे विरतिलक्षणे सप्तदशविधे वीर्यं विशेषेण ईरयति प्रवर्तयति आत्मान तासु तासु क्रियासु इति वीर्य=सामर्थ्यम् । एतानि चत्वारि जीवस्य दुर्लभानि सन्तीति ।

अन्वयार्थ—(इह) इस ससार मे (चत्तारि परमगाणि-चत्वारि परमाङ्गानि) मुक्तिप्रापक ये चार अग (जतुणो-जन्तोः) प्राणि को (दुल्लहाणि-दुर्लभानि) महादुर्लभ हैं-नरक निगोदादिक मे अनन्त जन्म कर लेने के बाद जीवो को प्राप्त होते है । धर्मप्राप्ति के प्रधान कारण चार अग ये हैं-(माणुसत्त-मानुषत्वम्)१ मनुष्यजन्म, (सुई-श्रुति.)२ धर्म का श्रवण, (सद्धा-श्रद्धा)३ धर्म मे श्रद्धा रुचि (य-च) और (सजमम्मि य वीरिय-सयमे वीर्यम्)४ आस्रव का विरमणरूप जो १७ सत्रह प्रकार का सयम है उसमे विशेषरूप से शक्ति के अनुरूप प्रवृत्ति । ये चार बातें जीवके लिये प्राप्त होना महादुर्लभ हैं ।

અન્વયાર્થ—इह આ સ સારમા चत्तारि परमगाणि-चत्वारि परमाङ्गानि મુક્તિ આપનાર એ ચાર અ ગ जतुणो-जतो પ્રાણીને दुल्लहाणि-दुर्लभानि મહા દુર્લભ છે નરક નિગોદાદિકમા અન ત જન્મ કરી લીધા પછી જીવોને પ્રાપ્ત થાય છે ધર્મ પ્રાપ્તિનુ પ્રધાન કારણુ આ ચાર અ ગ છે माणुसत्त-मानुष्यत्वम् ૧ મનુષ્ય જન્મ, सुई-श्रुति ૨ ધર્મનુ શ્રવણુ सद्धा-श्रद्धा ૩ ધર્મમા શ્રદ્ધા-રૂચી य-च અને सजयम्मि वीरिय-सयमे वीर्यम् ૪ આસ્રવના વિરમણુરૂપ જે સત્તર પ્રકારનો સ યમ છે તેમા વિશેષરૂપથી શક્તિની અનુરૂપ પ્રવૃત્તિ આ ચારે વાતો જીવ માટે પ્રાપ્ત થવી મહા દુર્લભ છે

॥ अथ तृतीयमध्ययनम् ॥

परीषहनामक द्वितीयमध्ययनमुक्तम् । अथ तृतीय चतुरङ्गीयमध्ययन प्रारभ्यते। अस्य चायमभिसम्बन्धः—इहानन्तराध्ययने परीषहाः सोढव्या इत्युक्तम्, तत्र 'किमालम्बन् कृत्वा ते सोढव्याः ?' इत्याकाङ्क्षायां चतुर्णामङ्गाना दुर्लभत्वमेव तत्रालम्बनमिति बोधयितु चतुरङ्गीयनामकमिद तृतीयमध्ययनमुच्यते, तत्रादौ तेषां नामानि निर्दिशन्नाह—

तृतीय अध्ययन—

परीषहनामक द्वितीय अध्ययन कहा जा चुका है। अब चतुरगीयनामक तृतीय अध्ययन प्रारभ होता है। द्वितीय अध्ययन के बाद इस अध्ययन को प्रारभ करने का सूत्रकार का यह उद्देश्य है कि जो द्वितीय अध्ययन में "परीषह सहन करना चाहिये" ऐसा कहा है सो वहा पर ऐसा प्रश्न होता है कि "इन परीषहों को किसका अवलम्बन लेकर सहन करना चाहिये"। इसके समाधान निमित्त ही इस तृतीय अध्ययन का प्रारभ है। इसमें यह बतलाया जायगा कि चार परम-उत्कृष्ट अगों की प्राप्ति महादुर्लभ है। ये चार अग बडे पुण्य से मिले हैं, ऐसा समझकर मुनि परीषहों को सहन करते हैं, वे ही चार अग यहा अवलम्बन-आधार-रूप है अतः उन चार अगोंको यहा बतलाते हैं-

'चत्तारि'–इत्यादि।

અધ્યયન ત્રીજુ

પરીષહ નામનુ બીજુ અધ્યયન કહેવાઈ ગયુ હવે ચતુરગિય નામનુ ત્રીજુ અધ્યયન શરૂ થાય છે બીજા અધ્યયન પછી આ ત્રીજા અધ્યયનનો પ્રારભ કરવાનો સૂત્રકારનો એ ઉદ્દેશ છે કે, બીજા અધ્યયનમા "પરીષહ સહન કરવો જોઈએ" એવુ કહેલ છે તેમા એવો પ્રશ્ન ઉત્પન્ન થાય છે કે, આ પરીષહોને કોનુ અવલબન લઈને સહન કરવા જોઈએ એના સમાધાન નિમિત્તે જ આ ત્રીજા અધ્યયનનો પ્રારભ છે આમા એ વાત બતાવવામા આવે છે કે, ચાર પરમ–ઉત્કૃષ્ટ અગોની પ્રાપ્તિ મહા દુર્લભ છે એ ચાર અગ ઘણા પુન્યથી મળે છે એવુ સમજીને મુનિ પરીષહોને સહન કરે. એ ચારે અગ અહી અવલબન આધાર રૂપ છે આથી એ ચાર અગોને અહી બતાવવામા આવેલ છે

'चत्तारि' ઇત્યાદિ

मानुषत्वादिषु चतुर्षु कस्याप्येकस्याभावे मोक्षो न सभवतीत्यतउक्त 'चत्तारि' इति। धर्मश्रवण विनाऽपि यस्य श्रद्धा दृश्यते सा जन्मान्तरीयश्रवणजन्यैवेति नास्ति शङ्कावसरः। मृद विना घट इव, तन्तून् विना पट इव, काष्ठ विना शकटमिव मानुषत्वादिचतुष्टय विना मोक्षो न भवति।

निर्जरा की अपेक्षा ये चार अग सर्वप्रथम उपादेय होने के कारण मुख्य हैं। इसलिये उनमें ही उत्कृष्टता आती है। इन चारों में से यदि एक भी अग का अभाव रहता है तो मुक्ति का लाभ जीव को नहीं हो सकता है। यही बात "चत्तारि" इस विशेषण से पुष्ट की गई है।

प्रश्न—धर्म के श्रवण से ही जीव को धर्म में श्रद्धा होती है ऐसा ऐकान्तिक नियम नहीं है, क्यो कि प्राय ऐसे भी जीव देखे जाते हैं कि जो धर्म का श्रवण तो नहीं करते हैं फिर भी उनकी धर्म में अटूट श्रद्धा रहती है।

उत्तर—प्रश्न ठीक है। परन्तु उसका उत्तर यह है कि-जो जीव ऐसे है कि धर्म श्रवण किये विना भी धर्म मे श्रद्धाशाली होतेहैं उन्हों ने पहिले भव में धर्मश्रवण किया है, उसीका प्रताप है। मिट्टी के विना जैसे घट उत्पन्न नहीं हो सकता है, तन्तुओं के विना जैसे वस्त्र नही वन सकता है, काठ के विना जैसे शकट का निर्माण

ચાર અ ગ સર્વ પ્રથમ ઉપાદેય થવાના કારણે મુખ્ય છે આ કારણે તેનામા ઉત્કૃષ્ટતા આવે છે આ ચારમાથી જો એક પણ અ ગનો અભાવ રહે તો મુકિતનો લાભ જીવને થઈ શકતો નથી આ વાત "चत्तारि" એ વિશેષણથી નક્કી કરવામા આવેલ છે

પ્રશ્ન—ધર્મના શ્રવણથી જ જીવને ધર્મમા શ્રદ્ધા થાય છે એવો એકાન્તિક નિયમ નથી કેમકે, ઘણા એવા જીવ જોવામા આવે છે કે, જે ધર્મનું શ્રવણ કરતા નથી છતા પણ એની ધર્મમા અતૂટ શ્રદ્ધા રહે છે

ઉત્તર—પ્રશ્ન ઠીક છે પર તુ એનો ઉત્તર એ છે કે,–જે જીવ એવા છે કે જે ધર્મનુ શ્રવણ કર્યા વગર પણ ધર્મમા શ્રદ્ધાવાળા છે, એમણે આગલા ભવમા ધર્મ શ્રવણ કરેલુ હોય છે આથી જ આ ભવમા ધર્મમા જે શ્રદ્ધા છે તે પરભવને વીશે સાભળેલા ધર્મ શ્રવણનો પ્રતાપ છે માટી વગર જેમ ઘડો બની શકતો નથી, ત તુએ વગર જેમ વસ્ત્ર બની શકતું નથી, લાકડા વગર જેમ શકટનુ નિર્માણ

एतदङ्गचतुष्टय हि गिरिषु मेरुरिव, तरुषु कल्पतरुरिव, धातुषु सुवर्णमिव, पानेषु पीयूषमिव, मणिषु चिन्तामणिरिव, प्रामाणिकपुरुषेषु तीर्थंकर इव, धेनुषु कामधेनुरिव, मनुष्येषु चक्रवर्तीव, देवेषु शक्र इव प्रधानमस्तीति सूचनार्थं 'परमंगाणि' इत्यत्र परमेति विशेषणम्।

ननु मानुषत्वादीना कथ परमाङ्गत्वम् निर्जराया एव मुक्तिप्राप्तौ साक्षात् कारणत्वेन प्राधान्यादिति चेत्? उच्यते—मानुषत्वादिचतुष्टय विना निर्जराया अनुत्पत्त्या तदपेक्षया मानुषत्वादिचतुष्टयस्य प्रथमोपादेयतया मुख्यत्वादुत्कृष्टत्वमस्ति।

ये चार अग, पर्वतों में जैसे मेरु प्रधान है, वृक्षों में जैसे कल्पवृक्ष प्रधान है, धातुओं में जैसे सुवर्ण प्रधान है, पेय पदार्थों में जैसे अमृत प्रधान है, मणियों में जैसे चिन्तामणि प्रधान है, प्रामाणिक पुरुषों में जैसे तिर्थंकर प्रधान है, गायों मे जैसे कामधेनु प्रधान है, मनुष्यों में जैसे चक्रवर्ती प्रधान है और देवो में जैसे इन्द्र प्रधान है उसी प्रकार ये चार अग प्रधान हैं। इसी बात को द्योतन करने के लिये सूत्रकारने "परम" यह विशेषण दिया है।

प्रश्न—मानुषत्व आदि मे परमाङ्गता–प्रधानता कैसे हो सकती है। क्यों कि मुक्ति की प्राप्ति में निर्जरा ही साक्षात्कारण होती है अत निर्जरा की प्रधानता है।

उत्तर—यद्यपि मुक्ति की प्राप्ति मे साक्षात्कारण निर्जरा है परन्तु निर्जरा निराश्रय तो होगी नही, अतः मानुषत्वादि चार के विना जब निर्जरा नहीं बन सकती है तो यह बात स्वतः सिद्ध होती है कि

જેવી રીતે પર્વતોમા મેરુ પ્રધાન છે, વૃક્ષોમા જેમ કલ્પવૃક્ષ પ્રધાન છે, ધાતુમા જેમ સુવર્ણ પ્રધાન છે, પીવાના પદાર્થોમા જેમ અમૃત પ્રધાન છે, મણીઓમા જેમ ચિંતામણી પ્રધાન છે, પ્રામાણિક પુરુષોમા જેમ તીર્થંકર પ્રધાન છે, ગાયોમા જેમ કામધેનુ પ્રધાન છે, મનુષ્યોમા જેમ ચક્રવર્તી પ્રધાન છે, અને દેવોમા જેમ ઇંદ્ર પ્રધાન છે, આવી રીતે આ ચાર અંગ પ્રધાન છે આ વાતને સમજાવવા માટે સૂત્રકારે "પરમ" એવુ વિશેષણ આપેલ છે

પ્રશ્ન—મનુષ્યત્વ આદિમા પરમાગતા–પ્રધાનતા કઇ રીતે હોઇ શકે કેમકે, મુક્તિની પ્રાપ્તિમા નિર્જરા જ સાક્ષાત્ કારણ હોય છે આથી નિર્જરાની પ્રધાનતા છે

ઉત્તર—કદાચ મુક્તિની પ્રાપ્તિમા સાક્ષાત્કારણ નિર્જરા છે પરતુ નિર્જરા નિરાશ્રય તો રહે નહી આથી માનુષત્વાદિ ચાર અગ વગર નિર્જરા બની શકતી નથી આથી આ વાત સ્વત સિદ્ધ થાય છે કે, નિર્જરાની અ

चुलन्यामासक्तो जातः। तयोर्दुश्चरित ब्रह्मदत्तेन विदितम्। ब्रह्मदत्तेन काकहंसी युगल पिष्टमय मैथुनपरायण निर्माय शूलप्रोत कृत्वा ताभ्या प्रदर्शितम्। तथा-गोनस-पद्मनागिनीयुगल पिष्ठमय कृत्वा वाचा तर्जयति-रे दुष्ट! दुराचारिन्! गोनस! किं पद्मनागिन्या सह रमसे ? तत्फलं भुङ्क्ष्व, इत्युक्त्वा तदुभय मज्वलज्ज्वलने प्रक्षिपति। एव दुष्कर्मनिवृत्त्यर्थं ब्रह्मदत्तप्रदर्शित दण्ड विलोक्यापि तौ दुष्कर्मकरणान्न निवृत्तौ। ततश्चुलन्या दीर्घपृष्ठनृपेण च परस्पर विचार्य ब्रह्मदत्तस्य विवाहः

तो वह दीर्घपृष्ठ चुलनी के मोह में फँस गया। चुलनी और दीर्घपृष्ठ के दुश्चरित की बात ब्रह्मदत्त के कान तक भी पहुँच गई। ब्रह्मदत्त ने उन दोनों को शिक्षा देने के अभिप्राय से आटे का एक, मैथुन में परायण काक और हँसी का जोडा निर्मापित कर और उसे शूल मे पिरोकर उन दोनों को दिखलाया। तथा गोनस (फणरहित सर्प) और पद्मनागिनी का भी एक जोडा आटे से उसने तयार किया, और उन्हीं के समक्ष कहने लगा रे-दुष्ट! दुराचारी गोनस! तुझे लज्जा नही आती जो तू पद्मनागिनी के साथ रमता है? अरे अधम! तू अब अपने किये हुए कर्म का फल भोग। इस प्रकार वाणी से तर्जित कर उसने उन दोनो को जलती हुई अग्नि मे डाल दिया। इस प्रकार दुष्कर्म की निवृत्ति के लिये ब्रह्मदत्त के द्वारा प्रदर्शित दण्ड को देखकर भी रानी और दीर्घपृष्ठ अपने अनर्थविधायक दुष्कर्म से पीछे नही हटा।

સમય વિતી ગયા બાદ તે દિર્ઘપૃષ્ઠ ચુલનીના મોહમા ફસાઈ ગયો ચુલની અને દિર્ઘપૃષ્ટની આ દુશ્ચરિત્રની વાત બ્રહ્મદત્તના કાન સુધી પહોચી ગઈ, બ્રહ્મદત્તે એ બન્ને ને શિક્ષા દેવાના અભિપ્રાયથી આટામાથી (લોટમાથી) એક મૈથુનમા પરાયણ કાક અને હ સલીનુ જોડુ નિર્માણ કરી તેને શુલ્યમા પરોવીને તે બન્નેને બતાવ્યુ તથા ફેણુ વગરનો સાપ અને પદ્મનાગણુનુ પણ એક જોડુ આટામાથી (લોટમાથી) બનાવી તૈયાર કર્યું અને તેની સામે કહેવા લાગ્યો, રે દુષ્ટ! દુરાચારિ ગોનસ (ફેણુ રહિત સર્પ)! તને લાજ નથી આવતી કે તુ, પદ્મનાગણુની સાથે રમી રહ્યો છે અરે અધમ! તુ હવે પોતાના કરેલા કર્મનુ ફળ ભોગવ આ પ્રકારે કહીને એ બન્ને ને તેણે ભડભડતી અગ્નિમા નાખી દીધા આ પ્રકારે દુષ્કર્મની નિવૃત્તિ માટે બ્રહ્મદત્તદ્વારા પ્રદર્શિત દડને જોઈને રાણી અને દિર્ઘપૃષ્ટ પોતાના અનર્થ વિધાયક દુષ્કર્મથી પાછા ન ફર્યા એક દિવસની વાત છે કે, આ બન્નેએ એકાતમા

मानुपत्व दुर्लभमित्यत्र दश दृष्टान्ताः प्रदर्श्यन्ते, तद् यथा–चोल्लकः १, पाशकः २, धान्य ३, द्यूत ४, रत्न ५, स्वप्नः ६, चक्र ७, कूर्मः ८, युग ९, परमाणुः १०।

अथ प्रथमश्चोल्लकदृष्टान्तः–चोल्लको=भोजन तदुपलक्षितो दृष्टान्तः प्रोच्यते–

काम्पिल्यनगरे ब्रह्मनामको नृपतिरासीत्, तस्य भार्या चुलनीनाम्नी, पुत्रो ब्रह्मदत्तनामकः। तस्मिन् ब्रह्मनृपतौ मृते सति तत्पुत्रस्य ब्रह्मदत्तस्य बाल्यावस्था विलोक्य ब्रह्मनृपसुहृद् दीर्घपृष्ठनामको नृपस्तद्राज्य रक्षति। तदनन्तर स

नहीं हो सकता है उसी तरह इन मानुपत्व आदि चार अगों की प्राप्ति हुए विना मुक्ति की प्राप्ति जीव को नहीं हो सकती है।

"मानुपत्व दुर्लभ" मनुष्यपन की प्राप्ति महादुर्लभ है, इस विषय में दश दृष्टान्त कहे जाते है, जैसे–चोल्लक १, पाशक २, धान्य ३, द्यूत ४, रत्न ५, स्वप्न ६, चक्र ७, कूर्म ८, युग ९ परमाणु १०।

चोल्लक नाम भोजनका है। इससे उपलक्षित होनेसे चोल्लकको भी दृष्टान्त कह दिया गया है। यह प्रथम चोल्लकदृष्टान्त इस प्रकार है—

कापिल्य नगर मे ब्रह्म नाम का राजा था। इसकी स्त्री का नाम चुलनी और पुत्र का नाम ब्रह्मदत्त था। राजा ब्रह्म के काल प्राप्त हो जाने के बाद ब्रह्मदत्त की बाल अवस्था देखकर "राज्य में अव्यवस्था न फैल जाय" इस दृष्टि से राजा ब्रह्म के मित्र दीर्घपृष्ठ नाम के राजा ने उसके राज्य को सभाल लिया। जब कुछ समय व्यतीत हो गया

થઈ શકતુ નથી, એજ રીતે આ માનુપત્વ આદિ ચાર અગોની પ્રાપ્તિ થયા વિના મુક્તિની પ્રાપ્તિ જીવને થઈ શકતી નથી

मानुपत्व दुर्लभ મનુષ્યપણાની પ્રાપ્તિ મહાદુર્લભ છે, આ વિષયમા દશ દૃષ્ટાત કહેવામા આવે છે જેમ–ચૌલ્લક ૧, પાશક ૨, ધાન્ય ૩, દ્યૂત ૪, રત્ન ૫, સ્વપ્ન ૬, ચક્ર ૭, કૂર્મ ૮, યુગ ૯, પરમાણુ ૧૦

ચોલ્લક નામ ભોજનનુ છે એથી ઉપલક્ષિત થવાથી ચૌલ્લકનુ પણ દૃષ્ટાત કહેવામા આવેલ છે આ પ્રથમ ચૌલ્લકદૃષ્ટાત આ પ્રકારનુ છે—

કાપિલ્ય નગરમા બ્રહ્મનામનો રાજા હતો તેની સ્ત્રીનુ નામ ચુલની અને પુત્રનુ નામ બ્રહ્મદત્ત હતુ રાજા બ્રહ્મની કાળપ્રાપ્તિ પછી, બ્રહ્મદત્તની બાળ અવસ્થા જોઈને "રાજ્યમા અવ્યવસ્થા ન ફેલાઈ જાય" આ દૃષ્ટીથી રાજા બ્રહ્મના મિત્ર દિર્ઘપૃષ્ઠ નામના રાજાએ તેના રાજ્યને સભાળી થોડા

तत्समीपे प्रकोष्ठकान्तरे शयनार्थं गतः। तदाऽर्धरात्रे जनन्याऽग्निसंयोजनात् तज्जतुगृहं प्रदीपितम्। ब्रह्मदत्त उत्थितः। तदा वरधनुर्ब्रह्मदत्तं वदति–नाथ! प्रासादः प्रज्वलति, भवान् निःसरतु। इति तद्वचनं श्रुत्वा ब्रह्मदत्तो ब्रवीति–प्रदर्शय मार्गम्, तदा वरधनुर्वदति नाथ! अयमस्ति सुरङ्गामार्गः, पादाघातेन सुरङ्गाद्वारवर्तिशिलापट्टकं चूरय, ब्रह्मदत्तेन तथा कृते सति उभौ तेनैव सुरङ्गापथेन निःसृत्य बहिर्द्वारावस्थिततुरङ्गमौ समारुह्य देशान्तरं गतौ।

द्वारा प्रेरित होने पर ब्रह्मदत्त उस लाक्षागृह मे जाकर सो गया। वरधनु भी उसी के समीप एक प्रकोष्ठक में सो गया। जब आधी रात होने का समय आया तो चुलनी माता ने उस लाक्षागृह मे आग लगा दी मकान जलने लगा। ब्रह्मदत्त एकदम उठा। वरधनु ने शीघ्र पास आकर ब्रह्मदत्त से कहा–नाथ! महल जल रहा है, अपन यहा से शीघ्र चले जावें। वरधनु के वचन सुनकर ब्रह्मदत्तने कहा–बताओ मार्ग कहा है? ब्रह्मदत्त के वचन सुनकर वरधनु ने कहा–नाथ! यह रहा सुरग का मार्ग। इसके द्वार पर जो यह पत्थर की शिला का ढक्कन लगा हुआ है इसे आप पैरो से हटा दीजिये और बाहर निकल जाईये। ब्रह्मदत्त ने ऐसा ही किया। सुरग के द्वार पर लगे हुए पत्थर को पैर से हटाकर वे और वरधनु दोनों सुरगमार्गसे बाहर निकल आये और बाहर के द्वारपर खडे हुए दोनो घोडोंपर चढ़कर वहासे दूसरे देशको चले गये।

મહેલમા સુવા માટે ગયો મ ત્રીનો પુત્ર વરધનુ પણુ તેની સાથે તે મહેલમા ગયો અને તેની સાથે એ મહેલમા તે પણુ એક આસન ઉપર સુતો જ્યારે અરધી રાતનો પ્રારભ થઇ ચુકયો ત્યારે દુષ્કર્મિણી એવી કુમારની માતા ચુલનીએ તે લાખાગૃહમા આગ લગાડી મહેલ સળગવા લાગ્યો, બ્રહ્મદત્ત એકદમ ઉઠયો વરધનુએ એ વખતે તેની પાસે આવીને કહ્યુ, નાથ! મહેલ સળગી રહ્યો છે આપણે અહીથી તુરત જ નીકળી જવુ જોઇએ વરધનુના વચન સાભળીને બ્રહ્મદત્તે કહ્યુ કે માર્ગ કયા છે? બતાવો બ્રહ્મદત્તનુ વચન સાભળીને વરધનુએ કહ્યું, નાથ! આ રહ્યો બહાર નીકળવાનો રસ્તો અહી જે પત્થરનુ ઢાકણુ લગાડેલુ છે તેને આપ પગથી દૂર કરો અને પછી લોયરામા ઉતરી બહાર નીકળી જાઓ બ્રહ્મદત્તે એ પ્રમાણે કર્યું લોયરાના મુખદ્વારના પત્થરને દૂર કરી કુમાર બ્રહ્મદત્ત અને વરધનુ બન્ને લોયરાના રસ્તે બહાર નીકળી ગયા અને બહારના દ્વાર પાસે તૈયાર રાખવામા આવેલા ઘોડા ઉપર બેસી બન્ને જણા દૂર દેશમા ચાલ્યા ગયા

कारितः । ततः कपटप्रबन्धेन ब्रह्मदत्तमारणार्थं जतुगृहं कारितम् । तदा धनुनामको ब्रह्मनृपतेर्मन्त्री तत् कपटं ज्ञातवान्। स च नदीतीरात् तद्गृहाभ्यन्तरेऽधः पृथिव्यां सुरङ्गां निर्माय नदीतटे सुरङ्गाद्वारे तुरगमद्वय स्थापयित्वा स्वपुत्र वरधनुनामकं जतुगृहनिर्माणकारण ज्ञापयति। ततो नि सरणार्थं निर्मापिता सुरङ्गां च दर्शयति। स वरधनुः स्वपित्राज्ञया ब्रह्मदत्तानुचरोऽभवत् ।

अन्यदा कदाचित् जनन्या प्रेरितो ब्रह्मदत्तस्तस्मिन् जतुगृहे सुप्तः, वरधनुश्च

एक दिन की बात है कि इन दोनोंने एकान्त में इस प्रकार की गुप्तमन्त्रणा की कि ब्रह्मदत्त का विवाह कर देना चाहिये। ऐसा ही हुआ ब्रह्मदत्त का विवाह कर दिया गया। तथा ब्रह्मदत्त को मारने के लिये कपट से एक लाक्षागृह-लाख का महल भी बनवा कर तयार कराया गया। राजा ब्रह्म के मत्री को उनकी यह कपट रचना ज्ञात हो गई। मत्री का नाम धनु था। उसने नदी के तीर से लेकर उस लाक्षागृह के भीतर तक पृथिवी के नीचे एक सुरग बनवाई। जब सुरग बनकर तयार हो चुकी तो नदी के तट पर कि जहा सुरग से बाहर निकल ने का द्वार था दो घोडे खडे करवा दिये और अपने पुत्र से कि जिसका नाम वरधनु था लाक्षागृह के निर्माण का कारण प्रकट कर दिया। तथा यहा से निकलने के लिये जो सुरग बनाई गई थी उसका भी भीतरी दरवाजा उसे दिखला दिया। वरधनु अपने पिता की आज्ञा से ब्रह्मदत्त का अनुचर बन गया। एक दिन की बात है कि अपनी माता

એવા પ્રકારની ગુપ્ત મત્રણા કરી કે, બ્રહ્મદત્તનો વિવાહ કરી દેવો. અને એ પ્રમાણે બ્રહ્મદત્તનો વિવાહ કરી દેવામા આવ્યો આ પછી બ્રહ્મદત્તને કપટથી મારવા માટે એક લાખાગૃહ (જોગણીનો મહેલ) બનાવી તૈયાર કર્યો રાજા બ્રહ્મના મત્રીને તેમની આ કપટ રચના જાણવામા આવી ગઇ મત્રીનુ નામ ધનુ હતુ તેણે નદીના કાઠાથી લઇ ને એ લાખાગૃહની અદર સુધીનુ એક ભોયરૂ તૈયાર કરાવ્યુ જ્યારે ભોયરૂ તૈયાર થઈ ગયુ ત્યારે નદીના કાઠા ઉપર કે જ્યાં ભોયારમાથી બહાર નીકળવાનો રસ્તો રાખ્યો હતો તે સ્થળે બે ઘોડા તૈયાર રખાવ્યા અને પોતાના પુત્ર કે જેનુ નામ વરધનુ હતુ તેને લાખાગૃહની સમસ્ત વાતથી જાણકાર કરી તેમાથી નિકળવા માટે જે ભોયરૂ બનાવવામા આવેલ હતુ તેની સઘળી માહિતી આપી નીકળવા માટેનો દરવાજો તેને બતાવી દીધો એક દિવસની વાત છે કે, કુમાર બ્રહ્મદત્ત તેની માતાના કહેવાથી ખાગૃહ

तत्समीपे प्रकोष्ठकान्तरे शयनार्थं गतः। तदाऽर्धरात्रे जनन्याऽग्निसंयोजनात् तज्जतुगृहं प्रदीपितम्। ब्रह्मदत्त उत्थितः। तदा वरधनुर्ब्रह्मदत्तं वदति-नाथ! प्रासादः प्रज्वलति, भवान् निःसरतु। इति तद्वचनं श्रुत्वा ब्रह्मदत्तो ब्रवीति-प्रदर्शय मार्गम्, तदा वरधनुर्वदति नाथ! अयमस्ति सुरङ्गामार्गः, पादाघातेन सुरङ्गाद्वारवर्ति-शिलापट्टकं चूरय, ब्रह्मदत्तेन तथा कृते सति उभौ तेनैव सुरङ्गापथेन निःसृत्य बहि-र्द्वारावस्थिततुरङ्गमौ समारुह्य देशान्तरं गतौ।

द्वारा प्रेरित होने पर ब्रह्मदत्त उस लाक्षागृह में जाकर सो गया। वर-धनु भी उसी के समीप एक प्रकोष्ठक में सो गया। जब आधी रात होने का समय आया तो चुलनी माता ने उस लाक्षागृह में आग लगा दी मकान जलने लगा। ब्रह्मदत्त एकदम उठा। वरधनु ने शीघ्र पास आकर ब्रह्मदत्त से कहा-नाथ! महल जल रहा है, अपन यहां से शीघ्र चले जावें। वरधनु के वचन सुनकर ब्रह्मदत्तने कहा-बताओ मार्ग कहां है? ब्रह्मदत्त के वचन सुनकर वरधनु ने कहा-नाथ! यह रहा सुरंग का मार्ग। इसके द्वार पर जो यह पत्थर की शिला का ढक्कन लगा हुआ है इसे आप पैरो से हटा दीजिये और बाहर निकल जाईये। ब्रह्मदत्त ने ऐसा ही किया। सुरंग के द्वार पर लगे हुए पत्थर को पैर से हटाकर वे और वरधनु दोनों सुरंगमार्गसे बाहर निकल आये और बाहर के द्वारपर खडे हुए दोनो घोडोंपर चढ़कर वहांसे दूसरे देशको चले गये।

મહેલમાં સુવા માટે ગયે। મંત્રીને। પુત્ર વરધનુ પણ તેની સાથે તે મહેલમાં ગયે। અને તેની સાથે એ મહેલમાં તે પણ એક આસન ઉપર સુતે। જ્યારે અરધી રાતને। પ્રારંભ થઇ ચુકયે। ત્યારે દુષ્કર્મિણી એવી કુમારની માતા ચુલનીએ તે લાખાગૃહમાં આગ લગાડી મહેલ સળગવા લાગ્યે।, બ્રહ્મદત્ત એકદમ ઉઠયે। વરધનુએ એ વખતે તેની પાસે આવીને કહ્યુ, નાથ! મહેલ સળગી રહ્યો છે આપણે અહીથી તુરત જ નીકળી જવુ જોઇએ વરધનુના વચન સાંભળીને બ્રહ્મદત્તે કહ્યુ કે માર્ગ કયાં છે? બતાવે। બ્રહ્મદત્તનું વચન સાંભળીને વરધનુએ કહ્યુ, નાથ! આ રહ્યો બહાર નીકળવાને। રસ્તે। અહીં જે પત્થરનુ ઢાંકણુ લગાડેલુ છે તેને આપ પગથી દૂર કરે। અને પછી ભોંયરામાં ઉતરી બહાર નીકળી જાઓ બ્રહ્મદત્તે એ પ્રમાણે કર્યું ભોંયરાના મુખદ્વારના પત્થરને દૂર કરી કુમાર બ્રહ્મદત્ત અને વરધનુ બન્ને ભોંયરાના રસ્તે બહાર નીકળી ગયા અને બહારના દ્વાર પાસે તૈયાર રાખવામાં આવેલા ઘોડા ઉપર બેસી બન્ને જણા દૂર દેશમાં ચાલ્યા ગયા

अत्यन्तदूरपथभ्रमणजनितश्रमादश्वौ मृतौ। पादचारेण ब्रह्मदत्तो वरधेनुना सह पृथिव्यामटति। ततो दीर्घपृष्ठनृपस्य भयात् पृथक् पृथक् भूत्वा तौ पर्यटतः। अथ ब्रह्मदत्तः पर्यटन् निर्धनवेषेण क्वचिद् वृक्षतले उपविष्टः। तदा केनचित् सामुद्रिकविद्यानता विप्रेण मार्गे ब्रह्मदत्तचरणन्यास दृष्ट्वा मुदितचित्त शीघ्रगत्या तत्र वृक्षतले समायातः। तत्र निर्धनवेषेण वर्तमान ब्रह्मदत्तमवलोक्य स विप्रो रोदिति। त ब्रह्मदत्तः पृच्छति–हे विप्र! कथं रोदिषि?, सामुद्रिकशास्त्रज्ञोऽसौ विप्र आह–अद्य मम विद्या असदर्थबोधिका जाता, भरचरणलक्षण भरतश्चक्रवर्तित्वमावे-

अत्यन्त दूर तक अधिक वेग से चलने के कारण उनके घोडे बहुत थक गये थे इसलिये उनका पेट फूल गया और दोनों घोडे मर गये। ब्रह्मदत्त और वरधनु दोनों ही पैदल जगलमें घूमने लगे, पर दीर्घपृष्ठ राजा का भय हृदय में बना हुआ था। इसलिये उन्हों ने अब अलग २ होकर चलना ही अच्छा समझा। ब्रह्मदत्त चलते २ एक किसी वृक्ष के नीचे आकर ठहर गया। इतने में वहां एक सामुद्रिक शास्त्र का वेत्ता ब्राह्मण जो उसी रस्तेसे होकर कही जा रहा था मार्गमें ब्रह्मदत्त के चरणचिह्नों को देखकर बड़ा ही प्रसन्न हुआ, और चरणचिह्नों को लक्षित कर वह उस स्थान पर आपहुँचा जहां ब्रह्मदत्त वृक्ष के नीचे बैठा हुआ था। ब्रह्मदत्त की निर्धन अवस्था देखकर ब्राह्मण को रोना आगया। ब्राह्मण को रोते देखकर ब्रह्मदत्त ने पूछा हे ब्राह्मण! क्यों रो रहे हो? सामुद्रिक शास्त्रज्ञ उस ब्राह्मण ने कहा कि मैंने जो सामुद्रिक

घणा वेगथी लाणी मजल कापवाथी तेमना घोडा थाकी गया अने एथी ए घोडाओनु पेट फुली जता बन्ने घोडा मरी गया वरधनु अने ब्रह्मदत्त बन्ने पगपाळा जगलमा फरवा लाग्या आ रीते फरवाथी दीर्घपृष्ट राजा तरफथी भय आवी पडशे तेवी दहेशतथी बन्ने जणाए जुदा जुदा चालवानु राख्यु ब्रह्मदत्त चालता चालता कोई एक वृक्षनी नीचे जई पहोच्यो अने त्या रोकाई गयो आ समये सामुद्रिकशास्त्रज्ञाननो जाणकार एक ब्राह्मण के जे ए रस्तेथी जई रह्यो हतो तेणे मार्गमा ब्रह्मदत्तना चरणना धूळमा पडेला पगलाना चिन्होने जोईने खूब प्रसन्नता अनुभवी अने चरण चिन्होने लक्षमा राखतो राखतो ते जे स्थळे कुमार ब्रह्मदत्त हतो त्या आवी पहोच्यो ब्रह्मदत्तनी निर्धन अवस्था जोईने ब्राह्मणनी आखमा आसु आवी गया ब्राह्मणने रोता जोई ब्रह्मदत्ते कह्यु, हे ब्राह्मण शा माटे रडो छो? सामुद्रिक शास्त्रना जाणकार त ब्राह्मणे कह्यु के, मे आज सुधी

दयति किंतु भवान् निर्धनावतारो मिलितः। ब्रह्मदत्तो वदति-अहमस्मि चक्रवर्ती, यदा मम राज्यप्राप्तिः स्यात्तदा भवता ममान्तिकमागन्तव्यम्।

कालान्तरे ब्रह्मदत्तेन चक्रवर्त्तिराज्य प्राप्तम्, द्वादश वर्षाणि राज्याभिषेकोत्सवः प्रारब्धः। सामुद्रिकशास्त्रज्ञोऽसौ विप्रस्तदुत्सवसमाचार प्राप्य तत्रागतः।

शास्त्र का अभीतक अध्ययन किया है वह आज बिलकुल गलत साबित हो रहा है इसलिये मैं रो रहा हू। आपके चरणों मे जो चिह्न बने हुए हैं उनसे यह बात ज्ञात होती है कि आपको चक्रवर्ती होना चाहिये पर आपकी तो यह दशा है कि इस समय आपके पास खाने तक को अन्न भी नहीं है। आपका यह वेष दरिद्रियों जैसा है। अवस्था आपकी निर्धन है। ऐसे मालूम पडता है कि मानो आप में निर्धनताने ही अवतार लिया है। ब्राह्मण की बात सुनकर ब्रह्मदत्त ने कहा-तुम्हारा सामुद्रिक शास्त्र मिथ्या नही है दुःखी मत होओ, मैं वास्तव मे चक्रवर्ती ही हू। जब मुझे राज्य की प्राप्ति हो तो उस समय तुम मेरे पास आना।

कालान्तर मे ब्रह्मदत्त को चक्रवर्तिपद की प्राप्ति हुई। ब्रह्मदत्त चक्रवर्ती बन गये। बारह वर्ष का राज्याभिषेक बड़ा ही ठाट बाट से मनाया जाने लगा। इसी अवसर में उस ब्राह्मण ने जब यह समाचार सुना तो वह भी वहा पर आगया पर वह ब्रह्मदत्तसे मिल नही सका।

સામુદ્રિક શાસ્ત્રનુ જે અધ્યયન કર્યું છે તે આજે બીલકુલ નકામુ માલુમ પડયુ છે આ માટે હુ રોઇ રહ્યો છુ આપના ચરણોમા જે ચિન્હ જોવામા આવે છે તેનાથી એવી વાત સિદ્ધ થાય છે કે, આપ ચક્રવતી બનવા જોઈએ પરતુ આપની તો એ દશા છે કે, આ સમયે આપની પાસે ખાવાને અન્ન પણ નથી આપનો આ વેશ દ્રરિદ્રીઓના જેવો છે આપની અવસ્થા નિર્ધન છે એવુ માલુમ પડે છે કે, આપનામા નિર્ધનતાએ અવતાર લીધો છે, બ્રાહ્મણની વાત સાભળી બ્રહ્મદત્તે કહ્યુ આ તમારૂ સામુદ્રિક શાસ્ત્ર મિથ્યા નથી, દુ ખી ન બનો હુ વાસ્તવમા ચક્રવર્તી જ છુ જ્યારે મને રાજ્યની પ્રાપ્તિ થાય એ સમયે તમે મારી પાસે આવજો

સમયના વહેવા સાથે બ્રહ્મદત્તને ચક્રવર્તિ પદ પ્રાપ્ત થયુ રાજ્યમા ૧૨ વર્ષ સુધી તેના રાજ્યાભિપેકનો ઉત્સવ ઠામઠામ મનાવા લાગ્યો એ બ્રાહ્મણે જ્યારે આ પ્રસ ગના શુભ સમાચર જાણ્યા તો તે પણ ત્યા આવી પહોચ્યો, પણ તે બ્રહ્મદત્તને મળી શકયો નહી બ્રહ્મદત્ત ચક્રવતી સાથે તેનો મેળાપ

ब्रह्मदत्तचक्रवर्तिनो दर्शनं मम कथं स्यादिति पृष्टः कश्चित् श्रेष्ठी तं विप्रं मार्गं दर्शयति। अथोत्सवसमये चक्रवर्ती गजमारूढो बहिर्निःसरति। स विप्रस्तदा जनसमूहमध्ये वंशाग्रे पादत्राणमालां संयोज्य तं वंशमुत्थाप्य स्थितवान्। चक्रवर्ती स्वराज्यैश्वर्यशोभां समन्ताद् विलोकयन् वंशाग्रसंलग्नामुपानद्मालामपश्यत्। ततः कोपारुणनेत्रश्चक्रवर्ती भृत्यैस्तमाहूय पृच्छति-किमेतत् त्वया मर्तुमाचरितम्?। विप्रः प्राह-नहि मर्तुं, किंतु जीवितुम्। चक्रवर्ती वंशोत्थापनकारणं विज्ञाय

ब्रह्मदत्त चक्रवर्ती से अब मेरा मिलाप कैसे हो? इस बात को ऊसने किसी वहीं के सेठ से पूछा तो उसने उसे मिलाप का रस्ता भी बतला दिया। उत्सव के समय चक्रवर्ती हाथी पर चढ़कर आ रहे थे, भीड़ काफी थी। ब्राह्मण ने मिलाप का मार्ग सोचा, उसके अनुसार एक बास पर जूतों की माला लटका कर और उस बास को भीड़ के बीच मे ऊपर उठा कर वह खड़ा हो गया। चक्रवर्ती अपने राज्य के ऐश्वर्य की शोभा का चारो ओर से निरीक्षण करते हुए चल रहे थे। उन्हों ने इस दृश्य को ज्यो ही देखा इकदम देखते ही आखो मे क्रोध की लाली उतर आई, नौकरों के जरिये उस ब्राह्मण को बुलवाकर पूछा, अरे! इस सुन्दर अवसर पर यह तूने क्या काम किया है? मालूम पडता है तेरी मौत आगई है। ब्राह्मण ने चक्रवर्ती की बात सुनकर कहा यह काम मैंने अपनी मौत को बुलाने के लिये नही किया है, किन्तु जीने के लिये किया है। जब चक्रवर्ती वंशोत्थापन के कारण से

કઈ રીતે થાય આ વાત તેણે ત્યાના કોઈ શેઠને પૂછી તો તેણે મેળાપ માટેનો રસ્તો બતાવ્યો. ઉત્સવના સમયે ચક્રવર્તી હાથી ઉપર બેસી આવી રહ્યા હતા ભીડ ખૂબ હતી, બ્રાહ્મણે મેળાપનો માર્ગ વિચાર્યો આ અનુસાર તે એક વાસ ઉપર લટકાવેલ જોડાની માળા સાથે તે લોકોની ભીડમા હાથમા વાસડો ઉચો રાખીને ઉભો રહ્યો ચક્રવર્તી પોતાના રાજ્યની ઐશ્વર્યની શોભાને ચારે તરફ દૃષ્ટી ફેરવી જોઈ રહેલ હતા, તેમણે આ દૃશ્ય જોયુ અને જોતા જ એક દમ આખોમા ક્રોધની લાલીમા છવાઇ ગઈ નોકરો દ્વારા એ બ્રાહ્મણને બોલાવી પૂછ્યુ અરે! આ સુદર અવસર ઉપર તુ આવુ કામ કેમ કરી રહ્યો છે? માલુમ પડે છે કે તારૂ મોત આવ્યુ છે ચક્રવર્તીની વાત સાભળી બ્રાહ્મણે કહ્યું, આ કામ મે મારા મોતના બોલાવવાથી નથી કર્યું, પરતુ જીવવા માટે કરેલ છે આ પછી ચક્રવર્તી વશોત્થાપનના કારણથી યથાર્થ રૂપથી

परितुष्टो भूत्वा गजोपरि स्वपार्श्वे तमुपवेश्य ब्रवीति-हे विप्र! स्वाभीष्टं ब्रूहि, सोऽवदत् भार्यां पृष्ट्वा कथयामि। ततस्तेन स्वगृहमागत्य भार्या पृष्टा। भार्या मनसि चिन्तयति-धनागमे त्रीणि नश्यन्ति जीर्णं गृहं, जीर्णा भार्या, जीर्णं मित्रम्। इति विचार्य सा प्राह - एकैकस्मिन् दिने एकैकगृहे पायसभोजनं भवतु, इत्येव प्रार्थनीयम्। ततोऽसौ विप्रश्चक्रवर्तिसन्निधौ समागत्य तदेव प्रार्थितवान्। चक्रवर्ती

यथार्थरूप में परिचित हो चुके, तब वे बडे प्रसन्न हुए। उन्हों ने उस ब्राह्मण को शीघ्र ही हाथी पर अपने पास बैठा कर कहा कि कहो विप्रदेव! तुम क्या चाहते हो? उसने कहा महाराज! मैं क्या चाहता हूं यह बात तो अपनी भार्या से पूछकर आपसे कहूंगा। चक्रवर्ती से वह घर जाने की आज्ञा लेकर घर आगया। घर पर आकर उसने अपनी पत्नी से समस्त वृत्तान्त कह दिया। पत्नी ने सुनकर विचार किया कि यदि यह धनवान् बन जायगा तो मुझे अवश्य छोड़ देगा, क्यों कि धन के आने पर तीन चीजे छोड दी जाती हैं—१जूना घर, २ जूनी भार्या और ३ जूना मित्र। इसलिये इससे कह दिया जाय कि हमे तो प्रतिदिन एक२ घर पर खीर का भोजन मिलता रहे, ऐसी व्यवस्था हो जानी चाहिये। बस इस प्रकार विचार कर ब्राह्मणी ने अपने पति से यही बात कही और कहा कि जाकर तुम राजा से यही मागो अपने लिये और वस्तु को क्या करना है। ब्राह्मण ने अपनी पत्नी की सलाह मान कर चक्रवर्ती से यही मागा। चक्रवर्ती ने ब्राह्मण से कहा

પરિચિત બનતા ખૂબજ પ્રસન્ન થયા અને તેમણે બ્રાહ્મણને એજ વખતે પોતાના હાથી ઉપર બેસાડી લઈને પૂછ્યુ, કહો વિપ્રદેવ તમે શુ ચાહો છો? જવાબમા તે બ્રાહ્મણે કહ્યુ, મહારાજ! હુ શુ ચાહુ છુ તે વાત મારી સ્ત્રીને પૂછ્યા પછી આપને કહીશ ચક્રવર્તીની આજ્ઞા લઈ તે પોતાને ઘેર ગયો. ઘેર પહોચી તેણે પોતાની સ્ત્રીને સઘળો વૃત્તાત કહી સભળાવ્યો સ્ત્રીએ સઘળી બીના સાભળીને વિચાર કર્યો કે, મારો પતિ ધનવાન બની જશે તો એ મને અવશ્ય છોડી દેશે કેમકે, ધનના આવવાથી ત્રણ ચીજો ભુલાઈ જાય છે એક તો જુના ઘર, બીજુ સ્ત્રી ત્રીજુ જુનામિત્ર આ માટે એને એમ માગવાનુ કહેવામા આવે કે, અમને પ્રતિદિન એક એક ઘેરથી ખીરનુ ભોજન મળતુ રહે એવી વ્યવસ્થા કરવામા આવે આ પ્રકારનો વિચાર કરી બ્રાહ્મણીએ પોતાના પતિને એ વાત કહી અને કહ્યુ કે, તમે રાજા પાસે જઈને એ પ્રમાણે માગો. આપણે બીજી વસ્તુની શુ જરૂર છે? બ્રાહ્મણે સ્ત્રીની સલાહ માનીને રાજા પાસે જઈ તેની સ્ત્રીના કીધા પ્રમાણે જ માગ્યું

प्राह–किमिदं प्रार्थयसि ? ग्रामो, नगरं, वा कोशो वा याच्यताम् । स विप्रोऽवदत्–इदमेव ममेप्सितम्, ततश्चक्रवर्तिना तत्स्वीकृतम् । प्रथमदिने चक्रवर्तिनो भवने परमसुस्वादु पायसं लब्धम् । तत्र काम्पिल्यनगरे चक्रवर्त्याज्ञयाऽसौ विप्रः प्रत्येकगृहे भोजनं क्रमेण प्रतिदिनं लभते, तथाप्यसौ गृहाणामन्तं न प्राप, क्व तर्हि तस्य समस्त भरतक्षेत्रवर्तिषु गृहेषु एकैकगृहे क्रमेण प्रतिदिनं भोजनप्राप्त्यनन्तरं पुनश्चक्रवर्तिभवने

यह तुमने क्या चीज मागी है, गाव मागो नगर मागो या कोश–खजाना मागो। सुनकर ब्राह्मण ने कहा हमें इन चीजों की आवश्यकता नही है। हमारी इच्छा तो जो है वह आप से निवेदित कर दी है। चक्रवर्ती ने ब्राह्मणकी वात स्वीकार करली। चक्रवर्तीने स्वयं सबसे पहिले दिवस इसके लिये परम स्वादिष्ट बढ़िया खीर अपने महलमें तैयार करवाई। ब्राह्मण ने बडे आनद के साथ खाई। क्रमर से अब यह उस कापिल्य नगर में सब के घर एकर दिन खीर के भोजन के लिये जाने लगा, परन्तु वहा इतने अधिक घर थे कि इसके जीवनभर तक भी जीमतेर घरो के बारे नही समाप्त हो सकते थे। तथा छह खड की पृथिवी का अधिपति चक्रवर्ती होता है इसलिये यद्यपि उसके जीमने का नबर छह खडोंमें नियत कर दिया गया था, पर जब कापिल्य नगर के घरों की ही समाप्ति नही हा सकी तो भरतक्षेत्र भर के घरों का बारा उसके कैसे प्राप्त हो सकता था ? अतः वह बडा ही चिन्तित रहने लगा। वह विचारता रहता कि कब समस्त घरों का बारा मेरा समाप्त

ચક્રવતી'એ બ્રાહ્મણુને કહ્યુ કે તમે આ શુ માગ્યુ ? ગામ, નગર અથવા તો ધન દોલત જે જોઇએ તે માગીલ્યો. બ્રાહ્મણે કહ્યુ કે, મહારાજ ! મને એવી કોઇ ચીજની જરૂરીઆત નથી અમારી જે ઇચ્છા છે તે આપની સમક્ષ રજુ કરી છે ચક્રવતી'એ બ્રાહ્મણુની વાતનો સ્વીકાર કરી અને પોતાનાજ મહેલમા તેને માટે સ્વાદિષ્ટ એવી ખીર તૈયાર કરાવી બ્રાહ્મણે ખૂબ જ આનદથી તે ખાધી ક્રમે ક્રમે તે કાપિલ્ય નગરમા બધાને ત્યા એક એક દિવસ ખીરના ભોજન માટે જવા લાગ્યો પરતુ ત્યા એટલા બધા ઘરો હતા કે એના જીવન સુધી જમતા જમતા ઘરનો વારો સમાપ્ત થઈ શકે તેમ ન હતું તેમાવળી ચક્રવતી' તો છ ખડ ધરતીનો અધિપતી હોય છે આથી તેના જમવાનો નબર છ ખડામા નક્કી કરી આપેલ હતો પણ જ્યારે એકલા કાપિલ્ય નગરના જ ઘરો તે પુરા કરી શકે તેમ ન હતુ ત્યા ભરતક્ષેત્રના વિસ્તારના ઘરોનો વારો તો કયાથી જ આવે ? આથી તે ખૂબ જ ચિતા કરવા લાગ્યો તે વિચારવા લાગ્યો કે, ક્યારે સમસ્ત

भोजन लब्धव्यम्, समस्तभरतक्षेत्रान्तर्गतगृहाणा बाहुल्यात्। एव यथा चक्रवर्तिनो भवनेऽनुपम पायस प्राप्तुमिच्छतस्तस्य विप्रस्य तद् दुर्लभ तथा मनुष्यजन्म दुर्लभम्।

अत्र सग्रहश्लोक: —(शार्दूलविक्रीडितवृत्तम्)

भुक्त स्वादुरस द्विजेन भवने श्रीब्रह्मदत्तस्य यत्,
क्षेत्रेऽस्मिन् भरतेऽखिले प्रतिगृहे भुक्त्वा पुनस्तद्गृहे।
जात तस्य यथा मनोऽभिलषित तद् भोजन दुर्लभ,
ससारे भ्रमत: पुनर्नरभवो जन्तोस्तथा दुर्लभः॥ १॥

॥ इति प्रथमश्चोलकदृष्टान्तः॥ १॥

हो, और कब मुझे पुन. चक्रवर्ती के घर पर बढिया खीर खानेको मिले, परन्तु न समस्त छह खण्ड के घरों का बारा उसका समाप्त हो और न पुन. चक्रवर्ती के घर की खीर उसको मीले। जैसे इस ब्राह्मण को पुनः वह खीर भोजन दुर्लभ हो गया उसी प्रकार यह मनुष्यजन्म भी बड़ा दुर्लभ है। यह प्रथम दृष्टान्त है। इस पर यह सग्रह श्लोक है—

भुक्त स्वादुरस द्विजेन भवने श्रीब्रह्मदत्तस्य यत्,
क्षेत्रेऽस्मिन् भरतेऽखिले प्रतिगृहे भुक्त्वा पुनस्तद्गृहे।
जात तस्य यथा मनोऽभिलषित तद्भोजन दुर्लभ।
ससारे भ्रमत पुनर्नरभवो जन्तोस्तथा दुर्लभः॥ १॥

इस श्लोक मे इस कथा का सार बतलाया गया है। अर्थात् जिस प्रकार ब्रह्मदत्तचक्रवर्ती के घर पर एक बार बढिया खीर का भोजन

ઘરોનો વારો પુરો થાય અને કયારે મને ચક્રવર્તીના મહાલયમા ફરીથી ઉત્તમ એવી ખીર ખાવાનો પ્રસગ મળે? આ રીતે ન તો સમસ્ત છ ખડના ઘરોનો તેનો વારો પુરો થાય અને ન ચક્રવર્તીને ત્યા ફરીથી ખીર ખાવા જવાનો પ્રસગ મળે આ રીતે તે બ્રાહ્મણને ફરીથી ચક્રવર્તીને ત્યા ખીર ખાવાનો પ્રસગ પ્રાપ્ત ન થયો તેવી જ રીતે આ મનુષ્ય જન્મ પણ ઘણો દુર્લભ છે આ પ્રથમ દ્દષ્ટાત છે એના ઉપર આ સગ્રહ શ્લોક છે

भुक्त स्वादुरस द्विजेन भवने श्रीब्रह्मदत्तस्य यत्।
क्षेत्रेऽस्मिन् भरतेऽखिले प्रतिगृहे भुक्त्वा पुनस्तद्गृहे॥
जात तस्य यथा मनोऽभिलषित तद्भोजन दुर्लभ।
ससारे भ्रमतः पुनर्नरभवो जन्तोस्तथा दुर्लभ:॥ १॥

આ શ્લોકમા આ કથાનો સાર બતાવવામા આવેલ છે અર્થાત્ જે રીતે બ્રહ્મદત્તચક્રવર્તીના ઘરે એકવાર ઉત્તમ ખીરનુ ભોજન કરીને તે બ્રાહ્મણને

अथ द्वितीयः पाशकदृष्टान्तः प्रोच्यते—

पाशको द्यूतोपकरणविशेषः, स एव दृष्टान्तः-पाशकदृष्टान्तः, स चैवम्—

गोल्लदेशे चणकनामके ग्रामे बहु शीलव्रतगुणव्रतविरमणप्रत्याख्यानपौषधोपवासादि श्रावकधर्मं पालयन् चणकनामको ब्राह्मण आसीत्। स बद्धसदोरकमुखवस्त्रिकः सन्नुभयकालं सामायिकप्रतिक्रमणं कुर्वन्नासीत्। अन्यदा कदाचित् तस्य गृहे सुव्रत-

कर उस ब्राह्मण को उसी घरपर पुनः भोजन करने की अभिलाषा हुई परन्तु उसकी पूर्ति होनी बड़ी ही मुश्किल थी क्यों कि जब तक उनके साम्राज्यभर के घरों का वारा वह समाप्त नहीं कर लेता तब तक उसको पुनः चक्रवर्ती के घर का नबर प्राप्त नहीं हो सकता। इसी प्रकार इस ससार मे भ्रमण करने वाले इस जीव को पुनः नरभव मिलना बडा दुर्लभ है। यह प्रथम चोल्लकदृष्टान्त हुआ ॥ १ ॥

अब दूसरा पाशकदृष्टान्त कहते हैं—

जुआ खेलने का जो उपकरण विशेष होता है जिसको हिन्दी में पासा कहते है उसका नाम पाशक है। उसका दृष्टान्त इस प्रकार है-

गोल्लदेशस्थ चणक नाम के ग्राम में बहु शील व्रत गुण अर्थात् व्रत-प्राणातिपातादिविरमण, प्रत्याख्यान-पौषधोपवास आदि श्रावकधर्म को पालन करने वाला चणक नाम का एक ब्राह्मण रहता था। यह दोनों काल मुख पर डोरे से मुखपत्ति बाधकर सामायिक एव प्रतिक्रमण किया करता था। एक दिन की बात है कि उसके घर पर एक

ચક્રવર્તિને ત્યા ખીરનુ ભોજન ફરીથી કરવાની ઈચ્છા જાગી પરતુ તેની એ ઈચ્છા પૂર્ણ થઈ શકી નહી કેમકે, એના સામ્રાજ્યભરના ઘરોનો વારો તે પૂર્ણ ન કરી લે ત્યા સુધી તેને ફરી ચક્રવર્તીને ત્યા ખીર ખાવા માટે જવાનો વારો પ્રાપ્ત થતો ન હતો એ પ્રકારે આ સ સારમા ભ્રમણ કરવાવાળા આ જીવને પુન મનુષ્ય અવતાર મળવો મહા દુર્લભ છે આ પ્રથમ ચૌલ્લક દૃષ્ટાત બતાવેલ છે

હવે બીજુ પાશકદૃષ્ટાત કહેવામા આવે છે—

જુગાર ખેલવામા જેનો ઉપયોગ કરવામા આવે છે તેને પાસા કહે છે તેનુ નામ પાશક છે તેનુ દૃષ્ટાત આ પ્રકારનુ છે —

ગોલ્લ દેશમા ચણક નામના ગામમા ઘણા જ શીલ વ્રત ગુણ સ પન્ન અને વ્રત પ્રાણાતિપાતાદિ વિરમણ પ્રત્યાખ્યાન પોષધ ઉપવાસ વગેરેથી શ્રાવક ધર્મનુ પાલન કરવાવાળો ચણક નામનો એક બ્રાહ્મણ રહેતો હતો એ બન્ને વખત મોઢા ઉપર દોરા સાથેની મુખવસ્ત્રિકા રાખીને સામાયિક અને પ્રતિક્રમણ કરતો હતો એક દિવસની વાત છે કે, તેને ઘેર સુવ્રત નામના એક

नामा मुनिर्भिक्षार्थं समागतः। तदा चणकब्राह्मणस्य दन्तसहितः पुत्रो जातः। बालकं मुनेः समीपमानीयाऽब्रवीत्-'भदन्त! अयं दन्तसहितो जातः, किमस्य फलं भविष्यति'। मुनिः प्राह-अयं दन्तसहितः समुत्पन्नस्तस्मादयं राजा भविष्यति। चणको मुनेर्वचनं निशम्य चिन्तयति-अयं राजा भूत्वा नरकं यास्यति। इत्येवं विचिन्त्य बालकस्य दन्तान् घृष्टवान्।

पुनरेकदा कालान्तरे सुव्रतमुनिश्चणकस्य गृहे समागतः, ततश्चणकब्राह्मणो मुनिं प्राह—भदन्त! अस्य बालकस्य दन्ता घृष्टाः। मुनिर्वदति-दन्तेषु घृष्टेषु बालकोऽयं राजा न स्यात्, किं तु सर्वाधिकारसंपन्नः सचिवो भविष्यति। चणकेन

सुव्रत नाम के मुनिराज भिक्षा के लिये आये। उस समय उस ब्राह्मण के यहा दांत सहित एक पुत्र उत्पन्न हुआ था। चणक ने उस बालक को मुनि के समीप लाकर कहा-भदन्त! यह बालक दांतसहित उत्पन्न हुआ है इसका क्या फल होना चाहिये सो कृपा कर कहिये। सुनकर मुनिराज ने कहा-यह जो दांतोसहित उत्पन्न हुआ है उसका यह फल है कि यह राजा होगा। चणक ने मुनि के वचन सुनकर विचार किया कि यदि यह राजा होगा तो दुर्गति का भागी हो जायगा इसलिये उसने उसके दांतो को घिस दिया।

कालान्तर में वे ही सुव्रतमुनि एक दिन चणक के घर पर पुनः पधारे। मुनिराज को आये देखकर चणक ने उनसे कहा-भदन्त! इस बालक के दांतों को मैंने घिस दिया है। चणक की बात सुनकर मुनिराज ने कहा-दांतों को घिसे जाने से यद्यपि यह बालक राजा नहीं हो सकेगा तो भी राजा जैसा होगा, अर्थात् राजा का सर्वाधिकार

માટે આવ્યા તે વખતે એ બ્રાહ્મણને ઘેર જન્મ વખતે દાંત સહિત એક પુત્ર જન્મ્યો હતો, ચણક એ બાળકને મુનિ પાસે લઈ આવ્યો અને કહ્યુ, ભદંત! આ બાળક દાંત સાથે ઉત્પન્ન થયો છે એનુ શુ ફળ હોવુ જોઈએ? સાભળી મુનિરાજે કહ્યુ કે, દાંત સહીત ઉત્પન્ન થયેલ આ બાળકનુ ફળ એ છે કે, તે રાજા થશે ચણકે મુનિનુ વચન સાભળીને મનમા વિચાર કર્યો કે, જો આ બાળક રાજા થશે તો દુર્ગતિ ભોગવનાર બનશે આથી તેણે તે બાળકના દાંત ઘસી નાખ્યા

વખત જતા તે સુવ્રત મુનિ એક દિવસ ચણકને ત્યા ફરીથી પધાર્યા મુનિરાજને આવેલા જોઈને ચણકે તેમને કહ્યુ કે ભદંત! મે આ બાળકના દાંતોને ઘસી નાખ્યા છે ચણકની વાત સાભળીને મુનિરાજે કહ્યુ,-દાંતોના ઘસી નાખવાથી જો કે તે રાજા ભલે ન બની શકે તો પણ તે રાજા જેવો થશે અર્થાત

तस्य बालकस्य 'चाणक्य' इति नाम कृतम् । स चतुर्दश विद्या अधीतवान् । तस्य यौवने वयसि विवाहः कारितः।

चाणक्यस्य श्वशुरो धनाढ्य आसीत् । कदाचित् तस्य गृहे पुत्रस्य परिणयोत्सवः सजात । तद् वृत्त विदित्वा चाणक्यस्य भार्या पितुर्भवन गता। सा गच्छन्ती पतिमवोचत्–भवताऽपि तत्रागन्तव्यम् । चाणक्यो वदति–अह निर्धनोऽस्मि, स धनाढ्योऽस्ति, स ममादर न करिष्यति, मा निर्धन मत्वा तेन नाह निमन्त्रितः,

---

सपन्न प्रधान बनेगा। चणक ने उस बालक का नाम चाणक्य रखा। चाणक्य ने १४ चौदह विद्याएँ पढी। पढकर जब चाणक्य योग्यता सपन्न हो गया तब युवा होने पर पिताने इसका विवाह कर दिया।

चाणक्य का श्वशुरपक्ष धनसपन्न था। किसी एक समय चाणक्य के ससुराल मे विवाह होनेवाला था। चाणक्य की भार्या को जब यह वृत्तान्त ज्ञात हुआ तो वह विवाह में समिलित होने के लिये पतिगृह से अपने पिता के घर आई। जिस समय यह पतिगृह से पितृगृह आई थी तब इसने अपने पति चाणक्य से चलते २ यह कहा था कि आप भी समिलित होने के लिये वहा आवें। चाणक्य ने उसके प्रत्युत्तर मे उससे कहा कि मैं निर्धन हू–वे धनिक हैं वहा विना बुलाये आने पर मेरा कोई आदर नही होगा। यही कारण है कि ससुरने मुझे विवाहका आमत्रण तक भी नही भेजा है। चाणक्य की यह

રાજાનો સર્વ અધિકાર સપન્ન એવો સર્વાધિકારી પ્રધાન બનશે ચણકે એ બાળકનુ નામ ચાણુકય રાખ્યુ ચાણુકયે ચૌદ વિદ્યાનો અભ્યાસ કર્યો આ પછી તે વિદ્યાથી સપન્ન બની ગયો અને યોગ્ય વયે પહોચ્યો ત્યારે તેના પિતાએ તેનો વિવાહ કરી દીધો

ચાણુકયનો શ્વસુરપક્ષ ધન સપન્ન હતો કોઈ એક સમય ચાણુકયના શ્વસુરપક્ષમા લગ્ન પ્રસગ હતો ચાણુકયની પત્નિએ જ્યારે આ હકીકત જાણી ત્યારે તે લગ્ન પ્રસગમા સામેલ થવા માટે પતિને ત્યાથી નીકળી પોતાના પિતાના ઘેર આવી જે સમય તે પોતાના પતિને ત્યાથી નીકળેલી ત્યારે તેણે પોતાના પતિ ચાણુકયને પણ લગ્ન પ્રસગમા આવવાનુ કહેલુ જેના પ્રત્યુત્તરમા ચાણુકયે જણાવેલુ કે, હુ નિર્ધન છુ એ ધનવાન છે ત્યા બોલાવ્યા વગર જવાથી મારો યોગ્ય આદર ન પણ થાય અને મારી નિર્ધન અવસ્થા એ પણ એક કારણ છે કે જેને લઈ મને લગ્નનુ આમત્રણ પણ આપવામા આવેલ નથી

चाणक्ये नैवमुक्ता भार्या पुनस्तत्राऽऽगन्तु पतिं प्रार्थितवती। ततः स्वभार्यानुरोधेन चाणक्योऽपि पश्चात् तत्र गतः। ग्रामाद् बहिः क्वचिद् वृक्षतले चाणक्यः स्थित्वा श्वशुरं प्रति संदेशं प्रेषयति। श्वश्रूः श्वशुरश्च चाणक्यं प्रति तदुत्तरं दत्तवन्तौ-त्वया दिवसेऽत्र नागन्तव्यम्, रात्रौ भवनस्य पश्चाद्भागवर्तिना मार्गेणागन्तव्यम्। चाणक्यस्तु तथैव रात्रौ गतः। श्वश्रूः श्वशुरश्च भवनस्याधस्तनभूमिकायां चाणक्यं भोजयतः। अन्यान् सम्बन्धिनस्तु भवनोपरितनभूमिकायाम्। श्वश्रूश्चाणक्याय शुष्कं रूक्षं भोजनीयं परिवेषयति, अन्येभ्यस्तु विविधानि मिष्टान्नानि।

बात सुनकर उसकी भार्या ने पुनः उनसे यही प्रार्थना की कि आप इस बात का विचार न कर वहां अवश्य आवें। भार्या के इस प्रकार के अनुरोध करने पर चाणक्य भी पीछे से वहां गया। उसने श्वशुर-गृह में पहुँच ने के पहिले बाहिर ही किसी वृक्ष के नीचे ठहर कर श्वशुर के पास अपने आनेका समाचार भेजा। सास ससुर ने चाणक्य के प्रति उत्तररूप संदेश भेजा कि आप आये बहुत अच्छा किया परन्तु आप यहां दिनमें न आवे, रात्रिमे आवे, सो भी मकान के पीछे के मार्ग से आवें -सामनेके मार्ग से नहीं। चाणक्यने ऐसा ही किया। वे रात्रिमें श्वशुरगृह पर पहुचे। सास और श्वशुर ने चाणक्य को भायरेमे बैठाकर भोजन कराया। बाकीजो और संबधीजन थे उन सबको मकान की छतपर बैठाकर भोजन कराया। चाणक्य के लिये सासुजी ने जो भोजन परोसा था वह इकदम बिलकुल शुष्क एवं रूक्ष था। दूसरे महेमानो के लिये जो भोजन परोसा गया था वह विविध प्रकार के मिष्टान्नो से युक्त था। चाणक्य

ચાણક્યનુ આ વચન સાભળી તેની પત્નિએ એવી પ્રાર્થના કરી કે, તમે આવી વાતનો વિચાર ન કરતા લગ્નમા જરૂરથી આવો પત્નિના આવા આગ્રહને વશ બની પાછળથી ચાણક્ય લગ્ન પ્રસગમા સામેલ થવા ત્યા ગયા એણે સાસરાને ત્યા પહોચતા પહેલા ગામની ભાગોળે કોઈ એક વૃક્ષ નીચે રોકાઈને સાસરાને પોતાના આવવાના ખબર મોકલ્યા સાસુ સસરાએ તેના આવવાના સમાચાર જાણી તેને કહેવરાવ્યુ કે, તમે આવ્યા તે ઠીક કર્યું પરતુ તમે દિવસના ભાગમા અહિ આવશો નહી રાતના વખતે અને તે પણ મકાનના પાછલા ભાગમા થઈને આવજો ચાણક્યે એમ જ કર્યું તે રાતના વખતે સાસરાને ઘેર પહોચ્યા સાસુ સસરાએ તેને મકાનના ભોયતળીયે બેસાડીને ભોજન કરાવ્યુ જ્યારે બાકીના મહેમાનોને એક સાથે સમારોહમા ઉપરના માળે ભોજન કરાવ્યુ ચાણક્યને આપવામા આવેલ ભોજન પણ સાવ નિરસ અને શુષ્ક હતુ જ્યારે બીજા મહેમાનોને સ્વાદિષ્ટ મિષ્ટ

एवमपमानितो भूत्वा सभार्यश्चाणक्यः स्वगृहं समागतः। तदा चाणक्येन चिन्तितम्—श्वशुरेण मम निर्धनत्वादपमानः कृतः। इति विचिन्त्य धनमर्जयितुं चाणक्यः पाटलिपुत्रनगरे नन्दनाम्नो नृपस्य समीपे योगिवेषेण गतः। पूर्वाह्णे राज्यकार्यालये प्रविष्टः, तदा तस्य दासी कार्यालयं समार्जयन्ती पश्यति—चाणक्यः सिंहासने तुम्बीपात्रं स्वासनं च स्थापयति। नन्दनृपस्य भृत्याश्चाणक्यं तिरस्कृत्य बहिर्निःसारयन्ति। तदा चाणक्येन प्रतिज्ञा कृता—नन्दनृपस्य राज्यं समूलं नाशयिष्यामि।

अपना इस प्रकार का वहा निरादर देख कर भार्या को साथ में लेकर अपने घर पर वापिस आ गया। आकर उसने विचार किया कि श्वशुर ने जो मेरा निरादर किया है उसका कारण मेरी यह निर्धनता है, अतः धन कमाने का प्रयत्न करना चाहिये। इस प्रकार विचार करने के बाद यह धन कमाने के लिये पाटलीपुत्र नगर में नन्द नाम के राजा के पास योगी का वेष धारण कर पहुँचा। पूर्वाह्न अर्थात् दिन के पूर्व भाग मे चाणक्य ने कचहरी में प्रवेश किया, एक उस कचहरी की दासी ने जो उस समय उस कचहरी को झाड रही थी चाणक्य को देखा, चाणक्य ने वहा एक ओर सिंहासन के ऊपर अपना तुम्बीपात्र और आसन रख दिया। नन्द राजा के नौकरों ने यह देखकर चाणक्य को धक्का देकर एव तिरस्कार कर के वहां से बाहिर निकाल दिया। चाणक्य ने इस अपमान से क्रुद्ध होकर वहीं पर यह प्रतिज्ञा की, कि मै इस नन्दनृप के राज्य का समूल विनाश कर दूगा। इस प्रकार कह

ભોજન જમાડયુ ચાણકય આ પ્રકારની પોતાના પ્રત્યેની વર્તણુક જોઈને પોતાની પત્નિને લઈ ને પોતાને ઘેર પાછા ફર્યા ઘેર આવીને તેણે મનમા એવો વિચાર કર્યો કે, સાસુસસરાએ મારૂ જે અપમાન કર્યું તેનુ કારણ મારી નિર્ધનતા જ છે આથી ધન કમાવવાનો મારે પ્રયત્ન કરવો જોઇએ આ પ્રમાણે વિચાર કર્યા પછી તે ધન કમાવા માટે પાટલીપુત્ર નગરમા નદ રાજાની પાસે યોગીનો વેશ ધારણ કરી પહોચી ગયા દિવસના પહેલા પ્રહરમા ચાણકયે રાજકચેરીમા પ્રવેશ કર્યો એ વખતે રાજકચેરીની દાસી કચેરીને સાફસુફ કરી રહી હતી તેણે ચાણકયને જોયા ચાણકયે ત્યા એક સિહાસન ઉપર પોતાનુ તુબીપાત્ર અને આસન રાખી દીધુ નદરાજાના નોકરોએ આ જોઇને ચાણકયને ધક્કા મારીને તથા તેનો તિરસ્કાર કરીને બહાર કાઢી મુકયા ચાણકયે આ અપમાનથી ક્રોધિત થઈને ત્યાજ પ્રતિજ્ઞા કરી કે, હવે હુ આ નદરાજાના રાજ્યનો સમૂળગોજ વિનાશ કરી નાખીશ આ પ્રમાણે નિર્ણય કરીને તે

ततश्चाणक्यस्तस्य नन्दनृपस्य राज्ये भ्रमन् मयूरनामके लघुग्रामे समागतः, तत्र मयूरपालको निवसति । तत्र मयूरपालकस्य सगर्भाया भार्यायाश्चन्द्रपानदोहदो जातः। सा दोहदालाभेन कृशशरीरा खिन्ना संजाता । सन्यासिवेषेण चाणक्यस्तत्र भ्रमन् मयूरपालकस्य गृहे समायातः। दोहदालाभेन मयूरपालकस्य भार्यां कृशां दीनां विलोक्य चाणक्यो ब्रूते–भो! मयूरपालक ! अहमस्या दोहदं पूरयिष्यामि, यदाऽस्याः पुत्रोऽष्टवर्षवयस्कः स्यात् तदा मम शिष्यत्वेन भवता समर्पणीयः । मयूरपालकेन तद् वचनं स्वीकृतम् । ततश्चाणक्यः सच्छिद्रं मण्डपं कारयित्वा तस्यो-

---

कर वह चाणक्य वहां से चलकर नंद राजा के राज्य के ही अन्तर्गत मयूर नाम के किसी एक छोटे से गांव में चला गया। वहां एक मयूरों को पालने वाला मयूरपालक नामक पुरुष रहता था। उसकी भार्या गर्भवती थी ! उसे चन्द्र को पीने का दोहला उत्पन्न हुआ था। दोहले की पूर्ति न हो सकने के कारण शरीर से वह विशेष कृश हो गई थी। तथा चिन्तित भी रहती थी। चाणक्य भी इधर उधर घूमता घामता मयूरपालक के घर आया। मयूरपालक की पत्नी को ज्यों ही उसने दोहद की पूर्ति न हो सकने के कारण कृश-शरीर एवं खेदखिन्न जाना तो कहने लगा हे मयूरपालक! तुम्हारी धर्मपत्नी के चन्द्र पीने के दोहद की पूर्ति मैं कर सकता हूं यदि तुम हमारी इस शर्त को कबूल कर सको तो, शर्त यह है कि जब इसका बालक आठ वर्ष का हो जाय तो तुम उसे मुझे दे देना, मैं उसे अपना शिष्य बना लूंगा। मयूरपालक ने चाणक्य की शर्त स्वीकार करली।

ચાણક્ય નંદરાજાના રાજ્યની અંદર આવેલા મયૂર નામના એક નાનકડા ગામમાં ચાલ્યા ગયા ત્યાં મોરને પાળવાવાળો મયૂરપાલક નામનો એક પુરૂષ રહેતો હતો તેની સ્ત્રી ગર્ભવતી હતી તેને ચંદ્ર પિવાની ઈચ્છા ઉત્પન્ન થઈ હતી તે ઈચ્છા પરિપૂર્ણ ન થઈ શકવાના કારણે તે શરીરે અત્યંત દુબળી થઈ ગઈ તથા ચિંતાતુર રહેતી હતી ચાણક્ય પણ આમ તેમ ફરતા ફરતા મયૂરપાલકને ઘેર આવી પહોંચ્યા મયૂરપાલકની સ્ત્રીને તેની ઈચ્છા પરિપૂર્ણ ન થઈ શકવાના કારણે શરીરે દુબળી તેમજ ચિંતાતુર દેખીને તે કહેવા લાગ્યા, મયૂરપાલક તારી પત્નિને ચંદ્ર પીવાની જે ઈચ્છા થઈ છે તે હું પરિપૂર્ણ કરી શકું તેમ છું પણ તું મારી એક શરતને કબુલ કરે તો જ શર્ત એ છે કે, જ્યારે તારી પત્નિને અવતરનાર બાળક આઠ વર્ષનો થાય ત્યારે તે બાળક મને સોંપી દેવો પડશે હું તેને મારો શિષ્ય બનાવીશ મયૂરપાલકે ચાણક્યની શર્તનો સ્વીકાર કર્યો ચાણક્યે

र्ध्वभागे तच्छिद्राच्छादनार्थं कंचिदेकं पुरुषं गुप्तरीत्या नियोज्य छिद्रस्याधस्तात् सितामिश्रपयःपूर्णं स्थालं स्थापितवान्। अथ मध्यरात्रे तच्छिद्रद्वारेण तत्र स्थाले चन्द्रप्रतिबिम्बसंपाते सति मयूरपालभार्यां तत्र नीत्वा चाणक्यः स्थालगतं चन्द्रप्रतिबिम्बं प्रदर्शयन् प्राह—अयं चन्द्रः पीयताम्। ततः सा चन्द्रप्रतिबिम्बसहितं स्थालमुत्थाप्य दुग्धं पिबति, तस्मिन्नेव समये छिद्रसमीपस्थः पुरुषः शनैः शनैश्छिद्रमाच्छादयति।

चाणक्य ने अब उसके चन्द्र पीने के दोहले की पूर्ति करने का प्रयत्न प्रारंभ कर दिया। इसमें उसने एक सछिद्र मंडप तयार करवाया। उसके उर्ध्वभाग मे गुप्तरीति से एक पुरुष की उसने नियुक्ति की, जो उस छिद्र के पास जाकर बैठ गया। जहां छिद्र था ठीक उसी के नीचे उसने मिश्री से मिश्रित कर एक दूध का भरा हुआ थाल रख दिया। मध्यरात्रि मे उस छिद्र के द्वारा उस थाल में चन्द्र का प्रतिबिंब ज्यों ही पड़ा कि चाणक्य ने मयूरपालक की भार्या को वहां बुलवा लिया। उसके आनेपर चाणक्य ने उसको उस थाल में रहे हुए प्रतिबिम्ब को दिखलाया और कहने लगा देखो यह रहा चन्द्र, पी जाओ। उस ने उसी समय चन्द्रप्रतिबिम्बसहित थाल को उठा कर उसमे का दूध पीना प्रारंभ कर दिया। ज्यो २ यह दूध पीती जाती थी त्यों २ छिद्र के पास बैठा हुआ वह मंडप के ऊपर रहा व्यक्ति उस छिद्र को धीरे २ बन्द करता जाता था। जब वह पूरा दूध पी चुकी तो उसने भी उस छिद्र को पूरा बन्द कर दिया। इस प्रकार चाणक्य ने उसके चन्द्र

હવે ચંદ્ર પીવાની મયૂરપાલકની પત્નિના ઇચ્છાને પરિપૂર્ણ કરવાના પ્રયત્નની શરૂઆત કરી દીધી આમાં તેણે એક છિદ્રવાળો મંડપ તૈયાર કરાવ્યો. તેના ઉર્ધ્વ ભાગમાં ગુપ્ત રીતે એક પુરૂષને તે છિદ્ર પાસે બેસાડયો. જ્યાં છિદ્ર હતું ત્યાં બરાબર તેની નીચે સાકરથી મિશ્રીત કરેલ દૂધથી ભરેલો એક થાળ રાખ્યો. મધ્યરાત્રીએ આ છિદ્ર દ્વારા તે થાળમાં ચંદ્રનું જ્યારે પ્રતિબિંબ પડયું ત્યારે ચાણક્યે મયૂરપાલકની સ્ત્રીને ત્યાં બોલાવી અને થાળીમાં દેખાતા ચંદ્રને બતાવી કહ્યું કે, લ્યો આ રહ્યો ચંદ્ર! પી જાઓ તેણીએ તે વખતે ચંદ્રના પ્રતિબિંબવાળા થાળને ઉઠાવીને તેમાનું દૂધ પીવાની શરૂઆત કરી જેમ જેમ તે દૂધ પીતી ગઇ તેમ તેમ તે છિદ્રની પાસે બેઠેલો તેમજ તે મંડપની ઉપર છુપાઇ રહેલ તે વ્યક્તિએ તે છિદ્રને ધીરે ધીરે બંધ કરવા માંડયું જ્યારે તેણીએ બધું દૂધ પી લીધું ત્યારે તેણે પણ છિદ્રને પુરેપુરૂ બંધ કરી દીધું

एव चाणक्येन तस्याश्चन्द्रपानदोहदः सफलीकृतः। तदनु चाणक्यो रसायनादिभिर्धनार्जनं कर्तुं प्रवृत्तः। इतश्च समये प्राप्ते सति सपूर्णदोहदायास्तस्याः पुत्रो जातः। जनन्या दोहदपूर्तिसमये चन्द्रस्य गोपनात् पित्रा तस्य बालकस्य 'चन्द्रगुप्त' इति नाम कृतम्। चन्द्रगुप्तः क्रीडनकाले बालकैः सह राजनीतिं प्रदर्शयन् क्रीडति। यदा चन्द्रगुप्तोऽष्टवर्षवयस्को जातः, तदा पुनश्चाणक्यस्तत्रागतः। ततो विदित स्वजन्मवृत्तान्तोऽसौ चन्द्रगुप्तश्चाणक्य प्राह–भो मुनीन्द्र! भवान् स्वेन सह मा नयतु। चाणक्यो वदति–त्वत्पिता त्वा प्रतिपेत्स्यति। चन्द्रगुप्तो वदति–मम पिता

पीने के दोहले की पूर्ति करने में सफलता प्राप्त करली। वह भी अपने दोहले की पूर्ति से विशेष प्रसन्न हुई। इसके बाद चाणक्य ने रासायनिक क्रिया द्वारा धन का उपार्जन करना प्रारभ कर दिया। इस तरफ जब पूरे नौ मास व्यतीत हो चुके तब दोहले की पूर्ति से प्रसन्न हुई उस मयूरपालक की पत्नी के पुत्र उत्पन्न हुआ। माता की गर्भावस्था में चद्र को गोपन करने से पिताने उसका नाम चन्द्रगुप्त रखा। धीरे २ जब चन्द्रगुप्त बालकों के साथ क्रीडा करने के लायक हो गया तब वह उनके साथ खेलते समय राजनीति का प्रदर्शन करने लगा। जिस समय चन्द्रगुप्त की अवस्था आठ वर्ष की हो गई उस समय चाणक्य मयूरपालक के घर पर आया चाणक्य ने चद्रगुप्त को उसकी उत्पत्ति के वृत्तान्त से विदित कर दिया। चन्द्रगुप्त को जब अपनी उत्पत्ति का वृत्तान्त विदित हो चुका तो उसने चाणक्य से कहा हे महात्मा! आप मुझे अपने ही साथ ले चलिये। चाणक्य ने कहा तुम्हारा पिता

આ પ્રમાણે ચાણકયે તેણીની ચદ્ર પીવાની ઈચ્છાને પરિપૂર્ણ કરવામા સફળતા મેળવી પોતાની ઈચ્છાની પરિપૂર્ણતાથી મયૂરપાલકની પત્નિ ખૂબ પ્રસન્નતામા રહેવા લાગી આ પછી ચાણકયે રસાયણીક ક્રિયાઓ દ્વારા ધન મેળવવાની શરૂઆત કરી દીધી આ તરફ જ્યારે પુરા નવ મહિના વીતી ગયા ત્યારે પોતાની ઈચ્છાની પૂર્તિથી પ્રસન્ન થયેલી તે મયૂરપાલકની પત્નિએ પુત્રનો જન્મ આપ્યો પિતાએ તેનુ નામ ચદ્રગુપ્ત રાખ્યુ સમય જતા જ્યારે ચદ્રગુપ્ત બાળકોની સાથે રમવાને લાયક થયો ત્યારે તેણે બાળકોની સાથે ખેલતી વખતે રાજનીતિનુ શિક્ષણ આપવા માડયુ યથા સમયે જ્યારે ચદ્રગુપ્ત આઠ વર્ષનો થયો ત્યારે ચણકય મયૂરપાલકને ઘેર આવી પહોચ્યા ચાણકયે ચદ્રગુપ્તને તેના જન્મ કાળનુ વૃત્તાત કહ્યુ ચદ્રગુપ્તે પોતાના જન્મકાળનુ વૃત્તાત જાણ્યુ ત્યારે તેણે ચાણક્યને કહ્યુ, હે મહાત્મા! આપ મને આપની સાથે લઈ જાઓ, ચાણકયે

पूर्वमेव मा दत्तवान्। ततश्चाणक्यश्चन्द्रगुप्तं सह नीत्वा प्राह-वन राज्यलाभं करिष्यामि। ततश्चाणक्यो वनं गत्वा रसायनेन द्रव्यं निर्माय तत्प्रभावात् सेनां संगृहीतवान्। सैनिकैः सह स पाटलिपुत्रनगरे नन्दनृपतिमाक्रमते स्म। नन्दनृपतिश्चाणक्यस्य पराजयं कृतवान्। चन्द्रगुप्तेन सह चाणक्यस्ततोऽपसृत्य क्वचित् प्रच्छन्नो भूत्वा स्थितः। नन्दनृपतेः कश्चित् सैनिकोऽश्वमारुह्य चाणक्यं ग्रहीतुमागतः। चाणक्यस्तं विलोक्य चिन्तयति-अयं तु मां ग्रहीतुं प्रत्यासन्नो भवति, बालकोऽयं चन्द्र-

---

मेरे साथ चलने मे तुम्हें निषेध करेगा। चन्द्रगुप्त ने कहा-निषेध क्यों करेगा? पिता ने तो मुझे आपको पहिले से ही दे दिया है। चन्द्रगुप्त की बात सुनकर चाणक्य ने चन्द्रगुप्त को अपने साथ ले लिया। कहा-चलो मै तुम्हें राज्य की प्राप्ति कराऊँगा। चन्द्रगुप्त को साथ लेकर चाणक्य वन मे पहुँचा। रसायन से उसने वहा द्रव्य को खूब इकट्ठा किया और उसके प्रभाव से उसने वहीं पर सेना का संग्रह करना भी प्रारंभ कर दिया। जब सेना अच्छी तरह संगृहीत हो चुकी तो चाणक्य ने सेना को लेकर पाटलिपुत्र मे जाकर राजा नन्द के ऊपर आक्रमण कर दिया। राजा नन्द ने चाणक्य को पराजित कर वहा से निकाल दिया। चाणक्य भी परास्त होकर चन्द्रगुप्त को साथ लेकर वहा से चला गया और किसी जगह गुप्तरूप से जाकर छिप गया। राजा नन्द ने चाणक्य को पकड ने के लिये उसके पीछे एक अपना घुडसवार भेजा। घुड़सवार को अपना पीछा करते हुए देखकर चाणक्य ने विचार किया

કહ્યુ કે તારા પિતા તને મારી સાથે મોકલવામા અડચણુ ઉભી કરશે ચંદ્રગુપ્તે કહ્યું અડચણુ શા માટે કરશે? પિતાએ તો પહેલેથી જ મને આપને સુપ્રત કરેલ છે ચંદ્રગુપ્તની વાત સાભળીને ચાણુક્યે ચંદ્રગુપ્તને પોતાની સાથે લઈ લીધો અને કહ્યું, ચાલો! હુ તમને રાજ્યની પ્રાપ્તિ કરાવીશ ચંદ્રગુપ્તને લઈ ચાણુક્ય વનમા ગયા રસાયણુ પ્રયોગથી ત્યા તેણુે ખૂબ દ્રવ્ય એકઠું કર્યું અને એની સહાયથી સેના એકઠી કરવાનો આરંભ કરી દીધો સેનાને લઈને પાટલીપુત્ર પહોચી નંદરાજા ઉપર આક્રમણુ કર્યું યુદ્ધમા રાજા નંદે ચાણુક્યનો પરાજ્ય કરીને ભગાડી મૂક્યા ચાણુક્ય હારી જવાથી ચંદ્રગુપ્તને સાથે લઈ ત્યાથી ચાલી નીકળ્યા અને કોઈ છુપા સ્થળે જઈ રહેવા લાગ્યા રાજા નંદે ચાણુક્યને પકડવા માટે તેની પાછળ એક ઘોડેસ્વારને મોકલ્યો ઘોડેસ્વાર પોતાનો પીછો પકડી રહ્યો છે જાણીને ચાણુક્ય વિચાર કરવા લાગ્યા કે તે ... પકડવા

गुप्तः कथं मया सह गन्तुं प्रभवति। इत्येवं विचार्य स तत्र सरस्तटे वस्त्रं धावमानस्य रजकस्यान्तिके गत्वा वदति—अरे रजक! नन्दनृपतेः सैनिकास्त्वां हन्तुमागच्छन्ति। रजकस्तद्वचनं श्रुत्वा तद्भयात् ततः पलायितः। चाणक्यस्तानि वस्त्राणि धावमानस्तत्र संस्थितः, चन्द्रगुप्तोऽपि तत्रैवान्यभागे जले प्रविश्य प्रच्छन्नोऽभवत्। अश्वारूढोऽसौ नन्दराजपुरुषस्तत्रागत्य पृच्छति—अरे रजक! चाणक्यः क्व गतः? रजकवेषधारी चाणक्यः प्राह—जले प्रविष्टः ततोऽसौ नन्दराजपुरुषस्तस्य कृतरज-

कि यह तो मुझे पकड़ने के लिये बिलकुल ही पास आ चुका है, यह चन्द्रगुप्त बालक है मेरे साथ दौड सकता नहीं है अतः एक उपाय करना चाहिये कि जो साम्हने के तालाब पर धोबी कपडे धो रहा है उसको किसी बहाने से वहा से भगा देना चाहिये और स्वयं को उसका काम करने लग जाना चाहिये तभी रक्षा हो सकती है। ऐसा विचार कर चाणक्य उस धोबी के पास आकर कहने लगा कि अरे धोबी! तू देखता नही है राजा के सैनिक तुझे मारने के लिये आ रहे हैं। धोबी ने ज्यों ही चाणक्य की इस बात को सुना कि वह वहा से एकदम भग गया। चाणक्य ने अपनी नीति में सफलता प्राप्त की और उस धोबी के जो कपडे वहा धोने के लिए पडे हुए थे उन्हें धोना प्रारंभ कर दिया। चन्द्रगुप्त भी वही पर एक किनारे पानी में जाकर छुप गया। वह अश्वारूढ राजपुरुष जो इनके पीछे पडा हुआ था वहाँ पर आ पहुँचा। उसने आते ही उससे पूछा कि अरे धोबी! चाणक्य कहा गया है। रजकवेषधारी चाणक्य ने कहा कि वह अभी जल मे घुस

માટે તદ્દન નજીક આવી ગયેલ છે આ બાળક ચન્દ્રગુપ્ત મારી સાથે દોડી શકશે નહી માટે એનો કાંઇક ઉપાય કરવો જોઈએ સામા તળાવ ઉપર ધોબી કપડા ધોઈ રહ્યો છે, તેમને કોઇ પણ બહાને ત્યાથી ભગાડી દે અને પોતે તે કામ કરવા લાગી જાય કે જેથી રક્ષા થાય આવો વિચાર કરીને ચાણક્ય તે ધોબીની પાસે જઇને કહેવા લાગ્યા, કે હે ધોબી! તુ જોતો નથી કે રાજાનો સૈનિક તને મારવા માટે આવી રહ્યો છે! ધોબી ચાણક્યની આ વાત સાભળીને ત્યાથી એકદમ ભાગવા લાગ્યો ચાણક્યે પોતાની નીતિને મળેલી સફળતા જોઈ ને તે ધોબીના જે કપડા ત્યા ધોવા માટે પડયા હતા તેને ધોવા લાગ્યો ચન્દ્રગુપ્ત પણ કિનારા ઉપર પાણીમા જઇને છુપાઈ ગયો એટલામા પેલો ઘોડેસ્વાર રાજપુરૂષ જે તેમની પાછળ પડયો હતો તે ત્યા આવી પહોચ્યો તેણે આવીને પૂછયુ, અરે ધોબી! ચાણક્ય કઈ બાજુએ ગયો? ધોબી વેશધારી ચાણક્યે કહ્યું કે, તે હમણા જ પાણીમા ઉતરી ગયો છે તેની

पूर्वमेव मा दत्तवान्। ततश्चाणक्यश्चन्द्रगुप्तं सह नीत्वा प्राह-तव राज्यलाभं करिष्यामि। ततश्चाणक्यो वनं गत्वा रसायनेन द्रव्यं निर्माय तत्प्रभावात् सेनां संगृहीतवान्। सैनिकैः सह स पाटलिपुत्रनगरे नन्दनृपतिमाक्रमते स्म। नन्दनृपतिश्चाणक्यस्य पराजयं कृतवान्। चन्द्रगुप्तेन सह चाणक्यस्ततोऽपसृत्य क्वचित् प्रच्छन्नो भूत्वा स्थितः। नन्दनृपतेः कश्चित् सैनिकोऽश्वमारुह्य चाणक्यं ग्रहीतुमागतः। चाणक्यस्तं विलोक्य चिन्तयति-अयं तु मां ग्रहीतुं प्रत्यासन्नो भवति, वाल्कोऽयं चन्द्र-

मेरे साथ चलने में तुम्हें निषेध करेगा। चन्द्रगुप्त ने कहा-निषेध क्यों करेगा? पिता ने तो मुझे आपको पहिले से ही दे दिया है। चन्द्रगुप्त की बात सुनकर चाणक्य ने चन्द्रगुप्त को अपने साथ ले लिया। कहा-चलो मैं तुम्हें राज्य की प्राप्ति कराऊँगा। चन्द्रगुप्त को साथ लेकर चाणक्य वन में पहुँचा। रसायन से उसने वहां द्रव्य को खूब इकट्ठा किया और उसके प्रभाव से उसने वहीं पर सेना का संग्रह करना भी प्रारंभ कर दिया। जब सेना अच्छी तरह संगृहीत हो चुकी तो चाणक्य ने सेना को लेकर पाटलिपुत्र में जाकर राजा नन्द के ऊपर आक्रमण कर दिया। राजा नन्द ने चाणक्य को पराजित कर वहां से निकाल दिया। चाणक्य भी परास्त होकर चन्द्रगुप्त को साथ लेकर वहां से चला गया और किसी जगह गुप्तरूप से जाकर छिप गया। राजा नन्द ने चाणक्य को पकडने के लिये उसके पीछे एक अपना घुडसवार भेजा। घुडसवार को अपना पीछा करते हुए देखकर चाणक्य ने विचार किया

કહ્યું કે તારા પિતા તને મારી સાથે મોકલવામાં અડચણ ઉભી કરશે ચંદ્રગુપ્તે કહ્યું અડચણ શા માટે કરશે? પિતાએ તો પહેલેથી જ મને આપને સુપ્રત કરેલ છે ચંદ્રગુપ્તની વાત સાંભળીને ચાણક્યે ચંદ્રગુપ્તને પોતાની સાથે લઈ લીધો અને કહ્યું, ચાલો! હું તમને રાજ્યની પ્રાપ્તિ કરાવીશ ચંદ્રગુપ્તને લઈ ચાણક્ય વનમાં ગયા રસાયણ પ્રયોગથી ત્યાં તેણે ખૂબ દ્રવ્ય એકઠું કર્યું અને એની સહાયથી સેના એકઠી કરવાનો આરંભ કરી દીધો સેનાને લઈને પાટલીપુત્ર પહોંચી નંદરાજા ઉપર આક્રમણ કર્યું યુદ્ધમાં રાજા નંદે ચાણક્યનો પરાજય કરીને ભગાડી મૂક્યા ચાણક્ય હારી જવાથી ચંદ્રગુપ્તને સાથે લઈ ત્યાંથી ચાલી નીકળ્યા અને કોઈ છુપા સ્થળે જઈ રહેવા લાગ્યા રાજા નંદે ચાણક્યને પકડવા માટે તેની પાછળ એક ઘોડેસ્વારને મોકલ્યો ઘોડેસ્વાર પોતાનો પીછો પકડી રહ્યો છે જાણીને ચાણક્ય વિચાર કરવા લાગ્યા કે તે મને પકડવા

वृद्धा प्राह-भोजने राज्यग्रहणे च प्रथम प्रान्तभागे हस्तो निक्षेपणीयः। एतद्वचन श्रुत्वा चाणक्यो हिमगिरिं गतवान्। तत्र पर्वतनामको नृपतिरासीत्। तस्य समीप गत्वा चाणक्योऽवदत्-पाटलिपुत्रनगरे नन्दनृपतिना सह युद्धे भवान् सहयोग दद्यात् तर्हि तदर्धं राज्य भवते दास्यामि। तदा पर्वतेन तस्य वचनं स्वीकृतम्।

ततश्चाणक्यः पर्वतश्च चन्द्रगुप्तेन सह पाटलिपुत्रनगरमागत्य नन्द विजित्य राज्य गृहीतवन्तौ। तदा नन्दनृपतिर्धर्मद्वारेण निःसर्तुं प्रार्थयति, चन्द्रगुप्तेन तत्प्रार्थन स्वीकृत्य कथितम्-एकस्मिन् रथे यावद् द्रव्य समाविशति, तावद् द्रव्यमुपादाय

ने क्या अनुचित किया है ?। वृद्धा ने कहा भोजन एव राज्यग्रहण में प्रथम प्रान्तभाग मे हाथ डालना चाहिये। वृद्धा के वचन सुनकर चाणक्य हिमगिरि जाकर वहा के राजा पर्वत से मिला। उससे चाणक्य ने कहा पाटलिपुत्र नगर मे नन्दनृपति के साथ यदि युद्ध मे आप हमें सहयोग प्रदान करे तो वहा का आधा राज्य हम आपको देगे। चाणक्य की बात सुनकर पर्वत ने युद्ध मे सहायता देना कबूल कर लिया।

चद्रगुप्त को लेकर चाणक्य और पर्वत दोनों मिल कर पाटलिपुत्र आये। वहा नन्द राजा के ऊपर इन्हों ने धावा बोल दिया। नन्द को परास्त कर उसका राज्य ले लिया। उस समय नन्द ने धर्मद्वार से निकल ने के लिये प्रार्थना की। चद्रगुप्त ने उसकी प्रार्थना को स्वीकार करते हुए कहा-एक रथ मे जितना द्रव्य हो सकता हो उतने द्रव्य को

અનુચિત કામ કર્યું છે? વૃદ્ધાએ કહ્યુ કે, ભોજન અને રાજ્ય ગ્રહણમા પ્રથમ એક છેડેથી હાથ નાખવો જોઇએ વૃદ્ધાનુ આ વચન સાભળી તેને નમન કરીને ચાણક્ય ત્યાથી ચાલતા થયા આ પછી ચાણકયે હિમગિરિ જઇ ત્યાના રાજા પર્વતની મુલાકાત લીધી અને તેને કહ્યુ કે, પાટલીપુત્રના રાજા નદની સામે અમે યુદ્ધ કરવા ઇચ્છીયે છીએ એ યુદ્ધમા તમે જો અમને સાથ આપશો તો તે જીતેલા રાજ્યનો અરધો ભાગ તમને આપવામા આવશે ચાણકયની આ વાત સાભળી પર્વત રાજાએ યુદ્ધમા સહાયતા દેવાનુ કબુલ કર્યું

ચદ્રગુપ્તને લઈને ચાણકય અને પર્વત બન્નેએ પાટલીપુત્ર ઉપર આક્રમણ કર્યું સામસામી લડાઈ થઈ જેમા રાજા નદ હારી ગયા, તેના રાજ્યનો કબજો ચદ્રગુપ્તે સભાળી લીધો આ સમયે નદે ધર્મદ્વારથી નિકળવા માટે પ્રાર્થના કરી ચદ્રગુપ્તે તેની પ્રાર્થનાનો સ્વીકાર કરીને કહ્યુ કે, એક રથમા જેટલુ દ્રવ્ય સમાઇ

कवेपस्य चाणक्यस्य हस्ते स्व खङ्गं हय च दत्त्वा जले प्रविशति। तस्मिन्नेव समये रजकरूपश्चाणक्यस्तेन खड्गेन तस्य नन्दराजपुरुषस्य शिरश्चिच्छेद।

ततश्चाणक्यश्चन्द्रगुप्तेन सह स्थानान्तर गतः। कस्मिंश्चिद् ग्रामे भिक्षार्थं गृहस्थगृहे गत्वा पश्यति–एका वृद्धा स्थालके पायस परिक्षिप्य वालकाय भोक्तु ददाति। तेन वालकेन स्थालकस्य मध्यभागे हस्तो निक्षिप्तः। प्रतप्तपायसस्पर्शेन तस्य हस्तो दग्धः, तेनासौ क्रन्दति। वृद्धा वदति–रे मूढ! त्व चाणक्य इव किमाचरसि। एतद् वचन श्रुत्वा वृद्धा चाणक्यः प्राह—मातः! किमनुचित चाणक्येन कृतम्,

गया है। सवार ने ज्यों ही यह वात सुनी तो वह अपने घोडे से नीचे उतर पड़ा और कहने लगा कि तुम मेरे इस घोडे को और तलवार को पकडे रहो, जवतक मैं जलमें घुस कर उसे पकड लाता हूं। इतने में ही चाणक्य ने उसकी ही तलवार से उसको मार दिया।

चाणक्य वहा से चद्रगुप्त को साथ लेकर किसी दूसरे स्थान पर चला गया। एक समय की वात है कि चाणक्य जव भिक्षा लेने के लिये किसी दूसरे गाव मे एक गृहस्थ के घर पर गया हुआ था तव उसने वहा देखा कि एक वृद्धा ने थाली में गर्म खीर परोस कर खाने के लिये किसी वालक को दी और उस वालक ने उस गर्म खीर से युक्त थाली के बीचोवीच हाथ डाल दिया सो गर्म खीर के उष्णस्पर्श से उस वालक का हाथ जल गया इससे वह रोने लगा। उसको रोता देखकर वृद्धा ने कहा कि रे मूढ! तू चाणक्य की तरह क्यों होता जा रहा है। वृद्धा के ये वचन सुनकर चाणक्य ने उससे कहा हे माता! चाणक्य

આ વાત સાભળીને તે પોતાના ઘોડા ઉપરથી નીચે ઉતર્યો અને કહેવા લાગ્યો, મારા આ ઘોડાને અને તરવારને તમે સાચવો. ત્યાસુધીમા હુ હમણા જ તેને પાણી માથી પકડી લાવુ છુ ઘોડા અને તરવાર હાથ કરીને ચાણુકયે તરવારથી પેલા સ્વારને મારી નાખ્યો એને મારીને ચાણુક્ય ચદ્રગુપ્તને સાથે લઈ કોઈ બીજા સ્થળે ચાલ્યા ગયા એક સમયની વાત છે કે જ્યારે ચાણુક્ય ત્યા સ્થિર થઈ ભિક્ષા લેવા માટે કોઈ બીજા ગામે એક ગૃહસ્થને ત્યા ગયા ત્યા તે ભિક્ષા માટે પહોચ્યા એજ વખતે એક વૃદ્ધા થાળીમા ગરમા ગરમ ખીર પીરસી બાળકને ખવરાવવાની તૈયારી કરી રહેલ હતી બાળકે ખીર ખાવાની ઉતાવળમા તે ગરમ ખીરથી ભરેલી થાળીની વચ્ચો વચ્ચ હાથ નાખ્યો ગરમ ખીરના સ્પર્શથી બાળકનો હાથ દાઝ્યો અને રોવા લાગ્યો આ જોઇ વૃદ્ધાએ તે બાળકને કહ્યુ, કે અરે મૂઢ! ચાણુકયના જેવો તુ કેમ થતો જાય છે? વૃદ્ધાના આ વચન સાભળી ચાણુકયે તે વૃદ્ધાને પૂછ્યુ કે હે માતા! " કર્યુ

चाणक्यस्तदा नन्दराज्यस्य द्वौ भागौ कृत्वा पर्वताय चन्द्रगुप्ताय चैकैक भाग प्रदत्तवान्। नन्देन स्वभवने विषकन्या स्थापिता। तत्र पर्वतनृपस्ता विलोक्य मोहितो जातः, तस्याः स्पर्शमात्रेण पर्वतनृपो विषाक्रान्तः सजातः। तद्विषापहारार्थं चन्द्रगुप्तः प्रवृत्त, स चाणक्येन प्रतिषेधितः, तदनन्तर पर्वतनृपो मृतः। तदा चन्द्रगुप्तस्य राज्यमखण्ड सजातम्।

अथ नन्दराज्यान्तर्गताः शत्रुलोकाश्चौर्यादिभिरुपद्रव कुर्वन्ति। चाणक्यश्चोराणा

मगल है। चक्र के जो नव आरे टूट गये हैं उससे यह सूचित होता है कि नौ पीढी पर्यन्त यह राज्य स्थिर रहेगा। इसके बाद चाणक्य, पर्वत और चद्रगुप्त राज्यभवन में प्रविष्ट हो गये।

चाणक्य ने उस मिले हुए नन्दराज्य के दो भाग किये। एक भाग पर्वत के लिये और दूसरा भाग चन्द्रगुप्त के लिये दिया। नद के भवन में एक विषकन्या पाली हुई थी। पर्वत इस कन्या को देखकर उस पर मोहित हो गया। ज्यों ही उसने उसका स्पर्श किया कि उसका समस्त शरीर विष से व्याप्त हो गया। पर्वत के समस्त शरीर मे व्याप्त विष को दूर करने के लिये चद्रगुप्त ने प्रयत्न करना चाहा, परन्तु चाणक्य ने उसे इसके लिये मना कर दिया अतः वह उससे दूर रहने लगा। बाद में पर्वत मर गया। पर्वत के मरते ही चद्रगुप्त का एकछत्र राज्य हो गया।

राज्य परिवर्तित होने से अब नदराज्यान्तर्गत लोकों ने चोरी आदि उपद्रव करना प्रारभ कर दिया। चाणक्य ने चोरों को दमन

ગળરૂપ નથી પરતુ ભારે મગળરૂપ છે ચક્રના જે નવ આરા તૂટી ગયા છે એનાથી એ સૂચિત થાય છે કે, તમારી નવ પેઢી સુધી આ રાજ્ય અચલ અને સ્થિર રહેશે પછી ચાણક્ય, રાજા પર્વત અને ચદ્રગુપ્ત બધા રાજભવનમા ગયા

નદરાજાના એ રાજ્યના ચાણક્યે બે ભાગલા પાડયા એક ભાગ રાજા પર્વતને અને એક ચદ્રગુપ્તને સુપ્રત કરવામા આવ્યો નદના રજભવનમા એક વિષકન્યા ઉછેરવામા આવી હતી પર્વત એને જોઈ એના ઉપર મોહીત બની ગયો તેણે એ કન્યાના શરીરને સ્પર્શ કર્યો કે તુરત જ તેના સમસ્ત શરીરમા વિષ પ્રસરી ગયુ પર્વતના શરીરમા પ્રસરી ગયેલા વિષને દૂર કરવા ચદ્રગુપ્ત તત્પર બન્યો એજ વખતે ચાણક્યે તેને તેમ કરતા અટકાવ્યો આથી તેણે તેમ કરવુ માંડી વાળ્યુ વિષના ભારે પ્રકોપથી પર્વતનુ મૃત્યુ થયુ પર્વતના મૃત્યુને કારણે રાજા નદનુ સમગ્ર રાજ્ય ચદ્રગુપ્તના એક છત્ર નીચે આવી ગયુ

રાજ્યનુ પરિવર્તન થવાથી રાજ્યનુ શાસન બદલાતા કેટલાક લોકોએ ચોરી આદિ ઉપદ્રવનો પ્રારભ કરી દીધો ચાણક્યે ચોરી આદિ ઉપદ્રવ કરનારાઓ સામે

भार्यापुत्रादिभिः सह भवान्निःसरतु । नन्देन तथैव कृतम्। तदा रथस्थिता नन्दस्य पुत्री निर्गच्छन्ती चन्द्रगुप्त सानुराग पश्यति, तदा नन्दः स्वपुत्रीं प्राह-पुत्रि ! अभीष्ट चेच्चन्द्रगुप्त वरय। ततोऽसौ नन्दपुत्री चन्द्रगुप्तस्य रथे समारोहति, तदा नव संख्यका रथचक्रस्य अरा भग्नाः । चन्द्रगुप्तस्तद्धममङ्गल निज्ञाय नन्दपुत्रीं प्रतिषेधयति । चाणक्यश्चन्द्रगुप्त वदति-इदं महन्मङ्गलम्, नवसख्यका अरा भग्ना इति नवपुरुषपर्यन्तं राज्य स्थास्यति । ततश्चन्द्रगुप्तः पर्वतश्चाणक्यश्च सर्वे राजभवन प्रविष्टाः ।

लेकर आप अपने स्त्रीपुत्रादिकसहित यहा से चले जाये । चन्द्रगुप्त की आज्ञानुसार नन्द ने वैसा ही किया । जिस समय नन्द राज्य से बाहर होकर बालबच्चेसहित चलने लगा उस समय रथ में बैठी हुई नन्द की पुत्री सुचन्द्रा ने बडे ही अनुराग से चद्रगुप्त की ओर देखा। चद्रगुप्त की ओर अनुराग से देखनेवाली अपनी पुत्री को देखकर नद ने कहा कि हे पुत्री ! यदि तेरी इच्छा हो तो तू इस चद्रगुप्त को वरले। पिता की बात सुनकर पुत्री चद्रगुप्त के रथ पर जाकर बैठ गई । जिस समय यह उसके रथ पर बैठी उसी समय चद्रगुप्त के रथ के पहिये के नौ आरे टूट गये । चद्रगुप्त ने ज्यो ही अपने रथ के पहिये की यह हालत देखी तो उसने इसमे अमगल माना और नन्द की पुत्री को उस में बैठने से निषेध कर दिया । चाणक्य ने इस बात को देखकर चद्रगुप्त से कहा कि तुम जिसे अमगल समझ रहे हो वह बडा भारी

શકે તેટલુ લઈ આપ આપના સ્ત્રી પુત્રાદિકને લઇ અહીથી ચાલ્યા જાવ નદે ચદ્રગુપ્તની આજ્ઞાનુસાર કર્યું જે સમયે રાજા નદ પોતાના પરિવાર સહિત રાજ્ય છોડીને જવા લાગ્યા તે સમયે રથમા બેઠેલ નદની પુત્રી સુચન્દ્રાએ ચદ્રગુપ્તની સામે ભારે અનુરાગથી દ્રષ્ટિ ફેકી ચદ્રગુપ્ત તરફ અનુરાગથી જોઈ રહેલ પોતાની પુત્રીને ઉદ્દેશીને નદે કહ્યુ કે, હે પુત્રિ ! જો તારી ઇચ્છા હોય તો તુ ખુશીથી ચદ્રગુપ્તને વરી લે પિતાની આ વાત સાભળી સુચદ્રા તે રથમાથી ઉતરી ચદ્રગુપ્તના રથ ઉપર ચઢી ગઇ જેવી તે ચદ્રગુપ્તના રથ ઉપર જઈને બેઠી તેવા જ ચદ્રગુપ્તના રથના પઇડાના નવ આરા તૂટી ગયા ચદ્રગુપ્તે પોતાના રથના પૈડાનો આ બનાવ જોતા તેના મનમા અમગળની શકા જાગી અને એથી નદની પુત્રીને રથ ઉપર ચઢવાની ના પાડી ચાણક્યે આ જોઈ ચદ્રગુપ્તને સમજાવ્યો કે, તમે જેને અમગળ માનો છો તે અમ

चाणक्यस्तदा नन्दराज्यस्य द्वौ भागौ कृत्वा पर्वताय चन्द्रगुप्ताय चैकैकं भाग प्रदत्तवान्। नन्देन स्वभवने विषकन्या स्थापिता। तत्र पर्वतनृपस्तां विलोक्य मोहितो जातः, तस्याः स्पर्शमात्रेण पर्वतनृपो विषाक्रान्तः सजातः। तद्विषापहारार्थं चन्द्रगुप्तः प्रवृत्त, स चाणक्येन प्रतिषेधितः, तदनन्तर पर्वतनृपो मृत। तदा चन्द्रगुप्तस्य राज्यमखण्ड सजातम्।

अथ नन्दराज्यान्तर्गताः शत्रुलोकाश्चौर्यादिभिरुपद्रव कुर्वन्ति। चाणक्यश्चोराणा

मगल है। चक्र के जो नव आरे टूट गये हैं उससे यह सूचित होता है कि नौ पीढी पर्यन्त यह राज्य स्थिर रहेगा। इसके बाद चाणक्य, पर्वत और चद्रगुप्त राज्यभवन मे प्रविष्ट हो गये।

चाणक्य ने उस मिले हुए नन्दराज्य के दो भाग किये। एक भाग पर्वत के लिये और दूसरा भाग चन्द्रगुप्त के लिये दिया। नद के भवन मे एक विषकन्या पाली हुई थी। पर्वत इस कन्या को देखकर उस पर मोहित हो गया। ज्यों ही उसने उसका स्पर्श किया कि उसका समस्त शरीर विष से व्याप्त हो गया। पर्वत के समस्त शरीर मे व्याप्त विष को दूर करने के लिये चद्रगुप्त ने प्रयत्न करना चाहा, परन्तु चाणक्य ने उसे इसके लिये मना कर दिया अतः वह उससे दूर रहने लगा। बाद मे पर्वत मर गया। पर्वत के मरते ही चद्रगुप्त का एकछत्र राज्य हो गया।

राज्य परिवर्तित होने से अब नदराज्यान्तर्गत लोकों ने चोरी आदि उपद्रव करना प्रारभ कर दिया। चाणक्य ने चोरों को दमन

ગળરૂપ નથી પરતુ ભારે મગળરૂપ છે ચક્રના જે નવ આરા તૂટી ગયા છે એનાથી એ સૂચિત થાય છે કે, તમારી નવ પેઢી સુધી આ રાજ્ય અચલ અને સ્થિર રહેશે પછી ચાણક્ય, રાજા પર્વત અને ચદ્રગુપ્ત બધા રાજભવનમા ગયા

નદરાજાના એ રાજ્યના ચાણક્યે બે ભાગલા પાડયા એક ભાગ રાજા પર્વતને અને એક ચદ્રગુપ્તને સુપ્રત કરવામા આવ્યો નદના રજભવનમા એક વિષકન્યા ઉછેરવામા આવી હતી પર્વત એને જોઈ એના ઉપર મોહીત બની ગયો તેણે એ કન્યાના શરીરને સ્પર્શ કર્યો કે તુરત જ તેના સમસ્ત શરીરમા વિષ પ્રસરી ગયુ પર્વતના શરીરમા પ્રસરી ગયેલા વિષને દૂર કરવા ચદ્રગુપ્ત તત્પર બન્યો એજ વખતે ચાણક્યે તેને તેમ કરતા અટકાવ્યો આથી તેણે તેમ કરવુ માંડી વાળ્યુ વિષના ભારે પ્રકોપથી પર્વતનુ મૃત્યુ થયુ પર્વતના મૃત્યુને કારણે રાજા નદનુ સમગ્ર રાજ્ય ચદ્રગુપ્તના એક છત્ર નીચે આવી ગયુ

રાજ્યનુ પરિવર્તન થવાથી રાજ્યનુ શાસન બદલાતા કેટલાક લોકોએ ચોરી આદિ ઉપદ્રવનો પ્રારભ કરી દીધો ચાણક્યે ચોરી આદિ ઉપદ્રવ કરનારાઓ સામે

दमनार्थं विचिन्तयन् कदाचिद् नगरतो बहिर्निःसृतः सन् पश्यति-नलदामनामा कुविन्दः पुत्र मत्कोटकैर्दष्ट दृष्ट्वा कोपाविष्टो भूत्वा तेषां विलमन्वेषयति। चाणक्यस्तथाकुर्वन्त कुविन्द दृष्ट्वा पृच्छति-कुविन्द! किमन्वेषयसि ? कुविन्द आह-मत्पुत्रदशदायिना मत्कोटकाना गृहम्, एव तद्वृत्त विदित्वा चाणक्यो मनसि विचारयति-योग्योऽय कुविन्दो वैरनिर्यातनस्य। इति मनसि विचार्य तमेव नगराध्यक्ष कृतवान्।

एकदा कोशपूरणार्थं चाणक्यः सुवर्णप्राप्तिकामो देवाराधन कृतवान्। देवः

करने का बहुत कुछ विचार किया पर समझ में नहीं बैठा। एक दिन इसी विषय का विचार करते २ चाणक्य नगर से बाहर जा पहुँचे। पहुँचते ही वहा एक नलदाम नामक कुविन्द (जुलाहे) को देखा जो अपने पुत्र को काटने वाले मकोडों के विल की तलास करने में बडे क्रोध से अभिभूत होकर इधर उधर फिर रहा था। चाणक्य ने इस प्रकार से तलाशी करने मे प्रयत्न करते हुए देखकर कुविन्द से पूछा कि हे कुविन्द! कहो क्या ढूढ रहे हो? कुविन्द ने कहा मेरे पुत्र को एक मकोडे ने काट लिया है सो मैं उसके घर को देख रहा हू। इस प्रकार कुविन्द की बात सुनकर चाणक्य ने मन में विचार किया कि यह कुविन्द वैर का बदला लेने में योग्य है। इस प्रकार विचार कर चाणक्य ने उसे नगर का कोतवाल बना दिया।

एक समय की बात है कि खजाने की पूर्ति करने के निमित्त चाणक्य ने किसी देव की आराधना की। चाणक्य की आराधना से

સખ્ત હાથે કામ લેવાનો તેમજ દમનનો કોરડો વીંઝવાનો વિચાર કર્યો પરતુ તેમ કરવુ અત્યારના સજોગોમા તેને ઉચિત ન લાગ્યુ એક દિવસ આજ બાબતનો વિચાર કરતા કરતા ચાણક્ય નગરની બહાર જતા હતા, ત્યા રસ્તામા એક સ્થળે એક નલદામ નામના કુવિન્દ (વણકર)ને જોયો જે પોતાના પુત્રને કરડનારા મકોડાનુ દર શોધી રહ્યો હતો તેને ચાણક્યે પૂછયુ, કુવિન્દ શુ શોધી રહ્યો છે? ઘણા જ ક્રોધના આવેશથી અહીં તહીં ફરી રહેલા કુવિન્દે કહ્યુ, મારા પુત્રને એક મકોડાએ કરડી ખાધેલ છે, હુ તેના ઘરને ગોતી રહ્યો છુ આ પ્રકારની કુવિન્દની વાત સાભળી ચાણક્યે વિચાર્યુ કે, આ માણુસ બદલો લેવામા યોગ્ય છે આમ વિચારી તેને સમજાવી પછીથી ચાણક્યે તેને નગરના કોટવાળાની જગાએ નીમ્યો

એક સમયની વાત છે-રાજ્યના ખજાનાને ભરપુર બનાવવા ચાણક્યે

प्रसन्नो भूत्वा चाणक्याय जयप्रदान् पाशकान् ददौ । तदनन्तर चाणक्येन दीनारपूर्णस्थालेन सह पाशकान् दत्त्वा कश्चिद् द्यूतपटुः पुरुषो द्यूतार्थं नगरे प्रेषितः । दीनारपूर्ण स्थाल पाशकानपि गृहीत्वाऽसौ पुरुषः पुराभ्यन्तरे भ्रमन् वदति—यद्यह जयामि, तर्हि दीनारमेकं गृह्णामि । यदि मामन्यो जयति, तदा दीनारपूर्णमिदं स्थाल ददामि-इति । ततो बहवो जना द्यूतक्रीडार्थं समागताः। सर्वे तेन पुरुषेण पराजिता, त पाशकहस्त पुरुष विजेतुमसमर्था जाताः । यथा तस्य पाशकहस्तपुरुषस्य पराजयो दुर्लभस्तथा ससारे खलु मनुष्यजन्म दुर्लभम् ।

देव प्रसन्न भी हो गया । प्रसन्न होकर देव ने चाणक्य के लिये जय कराने वाले चार पासे वरदानरूप मे दिये । इसके बाद चाणक्य ने स्वर्णमुद्रा-सोनामुहर से परिपूर्ण एक थाली को उन पासो के साथ किसी द्यूतक्रीडा में निपुण पुरुष को देकर उसको नगर मे जुआ खेलने के लिये भेजा । सोनामुहरों से पूर्ण थाल को तथा पासों को लेकर वह पुरुष नगर में यह अवाज देते हुए फिरने लगा कि यदि मैं जीत जाता हू तो पराजित हुए व्यक्ति से सिर्फ एक ही सोनामुहर लेता हू, और यदि हार जाता हू तो जीतने वाले को सोनामुहरो से पूर्ण यह थाल का थाल दे देता हू । उसकी इस घोषणा को सुनकर अनेक जन द्यूतक्रीडा के लिये आने लगे । जुआ खेलना प्रारभ हो गया । उस पुरुष ने सब को जीत लिया, इस को कोई भी पराजित न कर सका । साराश–जिस प्रकार इस देवप्रदत्त पासों के प्रभाव से उस पुरुष का पराजित होना

કોઈ દેવની આરાધના કરી ચાણક્યની આરાધનાથી પ્રસન્ન થઈ દેવે ચાણક્યને વિજય અપાવનાર એવા ચાર પાસા તેને આપ્યા આ પછી ચાણક્યે વરદાનના રૂપમા મળેલા એ પાસાનો પ્રયોગ કરવાનુ વિચારી એક થાળમા સુવર્ણ મુદ્રાઓ ભરી દ્યૂતક્રિડામા નિપુણ એવા એક પુરૂષને પાસા સાથે તે થાળ આપી નગરીમા જુગાર રમવા મોકલ્યો સોનામહોરથી ભરેલ થાળ તથા પાસા લઇ તે પુરૂષ નગરમા ઘોષણા કરતો ફરવા લાગ્યો કે જો કોઈ મને દાવમા હરાવે તો સોનામહોરથી ભરેલ આ થાળ આપી દઉ અને સામો માણસ હારે તો તેણે મને ફક્ત એક જ સોનામહોર આપવી એની આવી ઘોષણા સાભળીને અનેક માણસો જુગાર રમવા આવવા લાગ્યા જુગાર રમવાનો પ્રારભ થઈ ચુક્યો તેણે રમવા આવનાર દરેકને જીતી લીધા પણ તેને કોઈ પરાજીત કરી શક્યુ નહી સારાશ–દેવના આપેલા પ્રસાદરૂપ પાસાના પ્રભાવથી જેવી રીતે એ

दमनार्थं विचिन्तयन् कदाचिद् नगरतो बहिर्निःसृतः सन् पश्यति–नलदामनामा कुविन्दः पुत्र मत्कोटकैर्दष्टं दृष्ट्वा कोपाविष्टो भूत्वा तेषां बिलमन्वेषयति। चाणक्यस्तथाकुर्वन्त कुविन्द दृष्ट्वा पृच्छति–कुविन्द ! किमन्वेषयसि ? कुविन्द आह–मत्पुत्रदशदायिना मत्कोटकाना गृहम्, एव तद्वृत्त विदित्वा चाणक्यो मनसि विचारयति– योग्योऽय कुविन्दो वैरनिर्यातनस्य। इति मनसि विचार्य तमेव नगरा'यक्ष कृतवान् ।

एकदा कोशपूरणार्थं चाणक्यः सुवर्णप्राप्तिकामो देवाराधन कृतवान् । देवः

करने का बहुत कुछ विचार किया पर समझ में नहीं बैठा। एक दिन इसी विषय का विचार करते २ चाणक्य नगर से बाहर जा पहुँचे। पहुँचते ही वहा एक नलदाम नामक कुविन्द (जुलाहे) को देखा जो अपने पुत्र को काटने वाले मकोडों के बिल की तलास करने में बडे क्रोध से अभिभूत होकर इधर उधर फिर रहा था। चाणक्य ने इस प्रकार से तलाशी करने मे प्रयत्न करते हुए देखकर कुविन्द से पूछा कि हे कुविन्द ! कहो क्या ढूढ रहे हो ? कुविन्द ने कहा मेरे पुत्र को एक मकोडे ने काट लिया है सो मैं उसके घर को देख रहा हू। इस प्रकार कुविन्द की बात सुनकर चाणक्य ने मन में विचार किया कि यह कुविन्द वैर का बदला लेने में योग्य है। इस प्रकार विचार कर चाणक्य ने उसे नगर का कोतवाल बना दिया ।

एक समय की बात है कि खजाने की पूर्ति करने के निमित्त चाणक्य ने किसी देव की आराधना की। चाणक्य की आराधना से

સખ્ત હાથે કામ લેવાનો તેમજ દમનનો કોરડો વીંઝવાનો વિચાર કર્યો પરંતુ તેમ કરવું અત્યારના સંજોગોમા તેને ઉચિત ન લાગ્યું એક દિવસ આજ બાબતનો વિચાર કરતા કરતા ચાણક્ય નગરની બહાર જતા હતા, ત્યા રસ્તામા એક સ્થળે એક નલદામ નામના કુવિન્દ (વણકર)ને જોયો જે પોતાના પુત્રને કરડનારા મંકોડાનુ દર શોધી રહ્યો હતો તેને ચાણક્યે પૂછ્યુ, કુવિન્દ શું શોધી રહ્યો છે ? ઘણા જ ક્રોધના આવેશથી અહીં તહીં ફરી રહેલા કુવિન્દે કહ્યુ, મારા પુત્રને એક મંકોડાએ કરડી ખાધેલ છે, હું તેના ઘરને ગોતી રહ્યો છુ આ પ્રકારની કુવિન્દની વાત સાભળી ચાણક્યે વિચાર્યું કે, આ માણસ બદલો લેવામા યોગ્ય છે આમ વિચારી તેને સમજાવી પછીથી ચાણક્યે તેને નગરના કોટવાળાની જગાએ નીમ્યો.

એક સમયની વાત છે–રાજ્યના ખજાનાને ભરપુર બનાવવા ચાણક્યે

व्रीहि-कद्रगु-कोद्रव-मकुष्ठका-ढकी-वल्ल-कुलत्थ-शण-चीनक-मसूरा-तसी-कलम्बपष्टिका-मक्का-वर्जरीत्यादिबहुभेदभिन्नान् सपूर्णभरतक्षेत्रमध्यगान् धान्यराशीन् कोऽपि देवः स्वशक्त्या समील्याभ्रलिह तत्पुञ्ज कुर्यात् तत्र प्रस्थैकपरिमित-सर्षप निक्षिप्य सर्व धान्य संमिश्रयेत्, तदनन्तर जराजर्जरा विगलन्नेत्रा कम्पमानगात्रामेका वृद्धा तान् सर्षपान् धान्यराशिभ्यः कणशः पृथक् कृत्य प्रस्थ पूरयितु समादिशेत् तदा तस्यास्तत्पृथक्करण यथा दुष्कर भवेत् तथा मनुष्यभवात् प्रच्युतस्य प्रमादिनः पुनर्मनुष्यजन्म दुर्लभमिति ॥

उडद, तिल, राजमाष (चौला), मटर, मोंठ, बाजरा आदि समस्त धान्यों को बो देवें और वे जब अपने समय पर निरुपद्रवरूप से पककर तैयार हो जावें तब कोई देव इस समस्त धान्यराशि की उड़ावनी अर्थात्-तुष साफ-करके एक बहुत अधिक ऊँची जो मानो आकाश को भी स्पर्श करती हो ऐसी ढेरी लगा दे। फिर उसमें एक प्रस्थप्रमाण सर्षप मिलाकर किसी वृद्धा को कि जिसे कम दीखता हो तथा शरीर भी जिसका कंपित हो रहा हो यह आदेश दे कि तू इस ढेरी मे उस प्रस्थप्रमाण सर्षप को अलग २ छाट दे। तो जैसे ढेरी में उस प्रस्थप्रमाण सर्षप का एक २ कण करके छाटना बडा मुश्किल है, उसी प्रकार मनुष्य भव के छूट जाने पर पुनः उसका मिलना जीव को बड़ा दुर्लभ है।

ચોખા, ઘઉ, ચણા, મગ, અડદ, તલ, ચોળા, મઠ, કળથી, બાજરો, જુવાર વગેરે સમસ્ત ધાન્યોના વાવેતર કરવાના કામમા લાગી જાય છે વવાયેલ તે સમગ્ર ધાન્ય તેના યોગ્ય સમયે ઉપદ્રવરહિત પાકીને તૈયાર થઈ જાય ત્યારે કોઈ દેવ એ સમસ્ત ધાન્યરાશીની ઉડાવણી અર્થાત્ તુસ સાફ કરીને એક ખૂબ અધિક ઉચો માનો કે આકાશને પણ સ્પર્શ કરી જાય એવડો મોટો એક ઢગલો કરી દે, પછી તેમા એક પ્રસ્થપ્રમાણ સરસવ મેળવીને કોઈ વૃદ્ધા કે જેને ઓછુ દેખાતુ હોય, તથા શરીર પણ જેનુ કપતુ હોય તેને કહે કે, તુ આ ઢગલા માથી એ પ્રમાણપ્રસ્થ સરસવને ખોળી ખોળીને અલગ પાડી આપ તો જેમ એ ઢગલામાથી એ પ્રસ્થપ્રમાણ સરસવનો એકેક કણ કરીને જુદા પાડવા ઘણુ મુશ્કેલ છે છતા પણ તે શક્ય બને તો પણ મનુષ્યભવ પુરો થતા ફરીથી મનુષ્ય ભવ પામવો આત્માને ઘણો જ દુર્લભ છે

अत्र सग्रह श्लोकः—(शार्दूल विक्रीडितवृत्तम्)

देवाराधनलब्धपाशकवरान् स्थाल च रत्नैर्भृत,
चाणक्येन वितीर्य कोऽपि पुरुष स्वीये पुरे प्रेषित.।
सर्वेपा स च तत्पुराधिवसता जातो यथा दुर्जयः,
ससारे भ्रमत' पुनर्नरभवो जन्तोस्तथा दुर्लभः ॥

इति द्वितीयः पाशकदृष्टान्तः ॥ २ ॥

अथ तृतीयो धान्यदृष्टान्तः प्रोच्यते—

भरतक्षेत्रे द्वात्रिंशत्सहस्रदेशसमन्विते ऽनेकग्रामनगरपत्तनादिसहिते प्रशस्त वृष्टौ सत्यां कृपिकर्मदक्षैः कृपीवलैः सर्वधान्यबीजेषूप्तेषु समुत्पन्नान् निरुपद्रव निष्पन्नान् शालि–गोधूम–चणक–मुद्ग–माप–तिलाणुक–राजमाप–कलाय–यव–

दुर्लभ बना उसी प्रकार इस ससार में यह मनुष्यजन्म बडा दुर्लभ है।

सग्रह श्लोक—

देवाराधनलब्धपाशकवरान् स्थाल च रत्नैर्भृतम्,
चाणक्येन वितीर्य कोऽपि पुरुषः स्वीये पुरे प्रेषितः ।
सर्वेपा स च तत्पुराधिवसता जातो यथा दुर्जयः,
ससारे भ्रमतः पुनर्नरभवो जन्तोस्तथा दुर्लभः ॥२॥

यह दूसरा पाशकदृष्टान्त हुआ ॥ २ ॥

तृतीय धान्यदृष्टान्त इस प्रकार है—अनेक ग्राम, नगर, पत्तन आदि से सहित इस ३२ बतीस हजार देशवाले भरतक्षेत्र में वृष्टि के होने पर कृषि कर्म में दक्ष किसान लोग शालि, गोधूम, चणक, मुद्ग,

---

પુરૂષને પરાજીત બનાવવો મહાદુર્લભ હતુ એવીજ રીતે આ સસારમા આ મનુષ્ય જન્મ મહાદુર્લભ છે સગ્રહ શ્લોક—

देवाराधनलब्धपाशकवरान्, स्थाल च रत्नैर्भृतम्,
चाणक्येन वितीर्य कोऽपि पुरुष स्वीये पुरे प्रेषित ।
सर्वेपा स च तत्पुराधिवसता जातो यथा दुजय,
ससारे भ्रमत पुनर्नरभवो जन्तोस्तथा दुर्लभ ॥ २ ॥

આ બીજુ પાશકદૃષ્ટાત થયુ ॥ २ ॥

ત્રીજુ ધાન્યદૃષ્ટાત આ પ્રકારનુ છે

અનેક ગ્રામ, નગર, જગલ વગેરે દરેક સ્થળે ૩૨ હજાર દેશવાળા આ ભરતક્ષેત્રમા વરસાદ વરસતા ખેતીના કામમા રચ્યા પચ્યા ખેડુતો

व्रीहि-कुद्रगु-कोद्रव-मकुष्ठका-ढकी-वल्ल-कुल्त्थ-शण-चीनक-मसूरा-तसी-कलम्बषष्ठिका-मक्का-वर्जरीत्यादिबहुभेदभिन्नान् संपूर्णभरतक्षेत्रमध्यगान् धान्यराशीन् कोऽपि देवः स्वशक्त्या समील्याभ्रलिह तत्पुञ्ज कुर्यात् तत्र प्रस्थैकपरिमितसर्षप निक्षिप्य सर्व धान्य समिश्रयेत्, तदनन्तर जराजर्जरा विगलन्नेत्रा कम्पमानगात्रामेका वृद्धा तान् सर्षपान् धान्यराशिभ्यः कणशः पृथक् कृत्य प्रस्थ पूरयितु समादिशेत् तदा तस्यास्तत्पृथक्करण यथा दुष्कर भवेत् तथा मनुष्यभवात् प्रच्युतस्य प्रमादिनः पुनर्मनुष्यजन्म दुर्लभमिति ॥

उडद, तिल, राजमाष (चौला), मटर, मोंठ, बाजरा आदि समस्त धान्यों को बो देवें और वे जब अपने समय पर निरुपद्रवरूप से पककर तैयार हो जावें तब कोई देव इस समस्त धान्यराशि की उड़ावनी अर्थात्-तुष साफ-करके एक बहुत अधिक ऊँची जो मानो आकाश को भी स्पर्श करती हो ऐसी ढेरी लगा दे। फिर उसमें एक प्रस्थप्रमाण सर्षप मिलाकर किसी वृद्धा को कि जिसे कम दीखता हो तथा शरीर भी जिसका कंपित हो रहा हो यह आदेश दे कि तू इस ढेरी में उस प्रस्थप्रमाण सर्षप को अलग २ छाट दे। तो जैसे ढेरी में उस प्रस्थप्रमाण सर्षप का एक २ कण करके छाटना बडा मुश्किल है, उसी प्रकार मनुष्य भव के छूट जाने पर पुनः उसका मिलना जीव को बड़ा दुर्लभ है।

ચોખા, ઘઉ, ચણા, મગ, અડદ, તલ, ચોળા, મઠ, કળથી, બાજરો, જુવાર વગેરે સમસ્ત ધાન્યોના વાવેતર કરવાના કામમા લાગી જાય છે વવાયેલ તે સમગ્ર ધાન્ય તેના યોગ્ય સમયે ઉપદ્રવરહિત પાકીને તૈયાર થઈ જાય ત્યારે કોઈ દેવ એ સમસ્ત ધાન્યરાશીની ઉડાવણી અર્થાત્ તુલ સાફ કરીને એક ખૂબ અધિક ઉચો માનો કે આકાશને પણ સ્પર્શ કરી જાય એવડો મોટો એક ઢગલો કરી દે, પછી તેમા એક પ્રસ્થપ્રમાણ સરસવ મેળવીને કોઈ વૃદ્ધા કે જેને ઓછુ દેખાતુ હોય, તથા શરીર પણ જેનુ કપતુ હોય તેને કહે કે, તુ આ ઢગલામાથી એ પ્રમાણપ્રસ્થ સરસવને ખોળી ખોળીને અલગ પાડી આપ તો જેમ એ ઢગલામાથી એ પ્રસ્થપ્રમાણ સરસવનો એકેક કણ કરીને જુદા પાડવા ઘણુ મુશ્કેલ છે છતા પણ તે શક્ય બને તો પણ મનુષ્યભવ પુરો થતા ફરીથી મનુષ્ય ભવ પામવો આત્માને ઘણો જ દુર્લભ છે

अत्र सग्रहः श्लोकः—(शार्दूल विक्रीडितवृत्तम्)

देवाराधनलब्धपाशकवरान् स्थाल च रत्नैर्भृत,
चाणक्येन वितीर्य कोऽपि पुरुष स्वीये पुरे प्रेषितः।
सर्वेषा स च तत्पुराधिवसता जातो यथा दुर्जयः,
ससारे भ्रमतः पुनर्नरभवो जन्तोस्तथा दुर्लभः ॥

इति द्वितीयः पाशकदृष्टान्तः ॥ २ ॥

अथ तृतीयो धान्यदृष्टान्तः प्रोच्यते—

भरतक्षेत्रे द्वात्रिंशत्सहस्रदेशसमन्विते ऽनेकग्रामनगरपत्तनादिसहिते प्रशस्त वृष्टौ सत्यां कृषिकर्मदक्षैः कृषीवलैः सर्वधान्यबीजेषूप्तेषु समुत्पन्नान् निरुपद्रव निष्पन्नान् शालि–गोधूम–चणक–मुद्ग–माष–तिलाणुक–राजमाष–कलाय–यव–

दुर्लभ बना उसी प्रकार इस ससार में यह मनुष्यजन्म बड़ा दुर्लभ है।

सग्रह श्लोक—

देवाराधनलब्धपाशकवरान् स्थाल च रत्नैर्भृतम्,
चाणक्येन वितीर्य कोऽपि पुरुषः स्वीये पुरे प्रेषितः।
सर्वेषा स च तत्पुराधिवसता जातो यथा दुर्जयः,
ससारे भ्रमत पुनर्नरभवो जन्तोस्तथा दुर्लभः ॥२॥

यह दूसरा पाशकदृष्टान्त हुआ ॥ २ ॥

तृतीय धान्यदृष्टान्त इस प्रकार है—अनेक ग्राम, नगर, पत्तन आदि से सहित इस ३२ बतीस हजार देशवाले भरतक्षेत्र में वृष्टि के होने पर कृषि कर्म में दक्ष किसान लोग शालि, गोधूम, चणक, मुद्ग,

---

પુરૂષને પરાજીત બનાવવો મહાદુર્લભ હતુ એવીજ રીતે આ સસારમા આ મનુષ્ય જન્મ મહાદુર્લભ છે સગ્રહ શ્લોક—

देवाराधनलब्धपाशकवरान्, स्थाल च रत्नैर्भृतम्,
चाणक्येन वितीर्य कोऽपि पुरुष स्वीये पुरे प्रेषित ।
सर्वेषा स च तत्पुराधिवसता जातो यथा दुर्जय ,
ससारे भ्रमत पुनर्नरभवो जन्तोस्तथा दुर्लभ ॥ २ ॥

આ બીજુ પાશકદૃષ્ટાંત થયુ ॥ ૨ ॥

ત્રીજુ ધાન્યદૃષ્ટાંત આ પ્રકારનુ છે

અનેક ગ્રામ, નગર, જગલ વગેરે દરેક સ્થળે ૩૨ હજાર દેશવાળા આ ભરતક્ષેત્રમા વરસાદ વરસતા ખેતીના કામમા રચ્યા ખેડુતો

अत्र सग्रहः-(शार्दूल विक्रीडितवृत्तम्)

स्तम्भाना हि सहस्रमष्टसहित प्रत्येकमष्टोत्तर ।
कोणानां च सहस्रमेषु जयति द्यूते पितु र्यः सुतः ।
साम्राज्य लभते स, तस्य विजयो द्यूते यथा दुर्लभः ।
ससारे भ्रमतः पुनर्नरभवो जन्तो स्तथा दुर्लभः ॥ २ ॥
इति चतुर्थो द्यूतदृष्टान्तः ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमो रत्नदृष्टान्तः—

धनसमृद्धे पुरे रत्नकोटिप्रभुर्धनदनामा वणिक् प्रतिवसति स भूमौ रत्नानि निखन्य तदुपरि पर्यङ्क निधाय शयन करोति । स विश्वासाभावेन पुत्रानपि तानि न प्रदर्शयति। स्वधनानुरूप वेष भवनादिक च न करोति, व्यापारकरणे धनानि हस्तादपगतानि भविष्यन्तीति बुद्धया व्यापारमपि न करोति ।

सग्रह श्लोक—

स्तम्भाना हि सहस्रमष्टसहित प्रत्येकमष्टोत्तर,
कोणाना च सहस्रमेषु जयति द्यूते पितु र्यः सुतः ।
साम्राज्य लभते स तस्य विजयो द्यूते यथा दुर्लभः
ससारे भ्रमत पुनर्नरभवो जन्तोस्तथा दुर्लभः ॥ ४ ॥
यह चौथा द्यूतदृष्टान्त है ॥ ४ ॥

पाचवा रत्न दृष्टान्त इस प्रकार है—धनसमृद्ध नामका एक नगर था। उसमें एक करोड रत्नो का मालिक धनद नामका वणिक् रहता था। वह जमीन में गडे हुए रत्नों के ऊपर पलग बिछाकर सोया करता था। उसको अपने पुत्रों तक का भी विश्वास नहीं था

સગ્રહ શ્લોક—स्तम्भाना हि सहस्रमष्टसहित प्रत्येकमष्टोत्तर,
कोणाना च सहस्रमेषु जयति द्यूते पितु र्य सुत ॥
साम्राज्य लभते स तस्य विजयो ते यथा दुर्लभ
ससारे भ्रमत पुनर्नरभवो जन्तोस्तथा दुर्लभ ॥ ४ ॥
આ ચોથુ દ્યૂતદષ્ટાત છે ॥ ૪ ॥

પાચમુ રત્નદષ્ટાત આ પ્રકારનુ છે—

ધનસમૃદ્ધ નામનુ એક નગર હતુ, તેમા એક કરોડ રત્નોનો માલિક એવો ધનદ નામનો વણિક રહેતો હતો તે જમીનમા દાટી રાખેલા રત્નો ઉપર પલગ પાથરીને સુઈ રહેતો હતો તેને પોતાના પુત્રોનો પણ વિશ્વાસ ન હતો, તેથી

त्सरसहस्रवार विजिते सति तनैव क्रमेण सर्वे स्तम्भा विजिता भवेयुः, तत्राप्यष्टोत्तरसहस्रवारविजयकरणे दैवात् तन्मध्ये पराजयः स्यात् तदा सर्वे विजिताः कोणा अविजिताः भवन्ति, सकृदपि ब्रह्मचर्यभङ्गे सर्वं महाव्रतमिव, अतः पुनरादित एव सर्वे कोणा विजेतव्याः, एवं त्वमपि कुरु। इति पितुर्वचनं श्रुत्वा वसुमित्रश्चिन्तयति–द्यूतादेव राज्यं लभ्यं पुनः किमर्थं पितरं हन्मि, इति विचार्य राज्ञा सह द्यूतक्रीडायां प्रवृत्तः, तथापि जयो दुर्लभो जातः तस्य वसुमित्रस्यैतत् कार्यं यथा दुष्करं, तथा मनुष्यत्वमपि दुर्लभम्।

इनके जो प्रत्येक के एक हजार आठ १००८ कोने हैं उन कोनों में से एक २ कोने को एक हजार आठ १००८ वार जीत जाता है। इसी क्रम से ये समस्त खभे जब जीत लिये जाते हैं तब जाकर वह विजयी कहलाता है। यदि सब कोने जीत भी लिये जायें और एक भी कोना यदि जीता न जा सके तो जीते हुए भी सब कोने नहीं जीते समझे जा सकते हैं, और उन सब को पुनः जीतने के लिये द्यूत का आरंभ करना पड़ता है। जैसे एक बार भी यदि गृहीत ब्रह्मचर्य खंडित हो जाता है तो समस्त महाव्रत खडित माना जाता है। इस प्रकार पिता के वचन को सुनकर वसुमित्र ने विचार किया कि जब द्यूत क्रीडा मे जीत होने से राज्य मिलता है तो फिर पिता के मारने से क्या लाभ। इस प्रकार विचार कर पिता के साथ जुआ खेलने मे प्रवृत्त हो गया। परन्तु उसे विजय पूर्वोक्त प्रकार से जैसे दुष्कर बनी उसी प्रकार यह मनुष्यभव भी पुन प्राप्त होना प्राणी के लिये दुर्लभ जानना चाहिये।

છે અને એ પ્રત્યેકને એકહજારઆઠ૧૦૦૮ ખુણા છે એ ખુણામાથી એક એક ખુણાને એકહજારઆઠ ૧૦૦૮વાર જીતવામા આવે છે આ ક્રમથી તે સઘળા થાભલા જ્યારે જીતવામા આવે ત્યારે તે વિજયી કહેવાય છે કદાચ બધા ખુણા જીતી લેવામા આવે અને એકાદ ખૂણો જીતવામા બાકી રહે તો બધા ખુણા ન જીતાયેના જ મનાય છે અને એ બધાને જીતવા માટે ફરીથી જુગાર રમવો પડે છે જેમ એક વાર પણ ગ્રહણ કરેલ બ્રહ્મચર્ય ખડિત થઇ જાય તો સમસ્ત મહાવ્રત ખડિત માનવામા આવે છે આ પ્રકારના પિતાના વચન સાભળીને વસુમિત્રે વિચાર કર્યો કે, જ્યારે જુગાર રમવામા જીત થવાથીજ જો રાજ મળતું હોય તો પિતાને મારવાથી લાભ શુ થવાનો ? આ પ્રકારનો વિચાર કરી વસુમિત્ર પિતાની સાથેજુગાર ખેલવામા પ્રવૃત્ત બન્યો પરતુ તેને ઉપરોક્ત પ્રકારથી વિજય મેળવવો દુષ્કર બન્યો તેવીજ રીતે આ મનુષ્યભવ પુન પ્રાપ્ત થવો પ્રાણી માટે દુલભ જાણવો જોઇએ

अत्र संग्रहः-(शार्दूल विक्रीडितवृत्तम्)

स्तम्भाना हि सहस्रमष्टसहित प्रत्येकमष्टोत्तर ।
कोणानां च सहस्रमेषु जयति द्यूते पितु र्यः सुतः ।
साम्राज्य लभते स, तस्य विजयो द्यूते यथा दुर्लभः ।
संसारे भ्रमतः पुनर्नरभवो जन्तो स्तथा दुर्लभः ॥ २ ॥

इति चतुर्थो द्यूतदृष्टान्तः ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमो रत्नदृष्टान्तः—

धनसमृद्धे पुरे रत्नकोटिप्रभुर्धनदनामा वणिक् प्रतिवसति स भूमौ रत्नानि निखन्य तदुपरि पर्यङ्क निधाय शयन करोति । स विश्वासाभावेन पुत्रानपि तानि न प्रदर्शयति । स्वधनानुरूप वेष भवनादिक च न करोति, व्यापारकरणे धनानि हस्तादपगतानि भविष्यन्तीति बुद्ध्या व्यापारमपि न करोति ।

संग्रह श्लोक—

स्तम्भाना हि सहस्रमष्टसहित प्रत्येकमष्टोत्तर,
कोणाना च सहस्रमेषु जयति द्यूते पितु र्यः सुतः ।
साम्राज्य लभते स तस्य विजयो द्यूते यथा दुर्लभः
संसारे भ्रमत पुनर्नरभवो जन्तोस्तथा दुर्लभः ॥ ४ ॥

यह चौथा द्यूतदृष्टान्त है ॥ ४ ॥

पाचवा रत्न दृष्टान्त इस प्रकार है—धनसमृद्ध नामका एक नगर था । उसमें एक करोड रत्नो का मालिक धनद नामका वणिक् रहता था । वह जमीन में गडे हुए रत्नों के ऊपर पलग बिछाकर सोया करता था । उसको अपने पुत्रों तक का भी विश्वास नहीं था

संग्रह श्लोक—स्तम्भाना हि सहस्रमष्टसहित प्रत्येकमष्टोत्तर,
कोणाना च सहस्रमेषु जयति द्यूते पितु र्य सुत ॥
साम्राज्य लभते स तस्य विजयो ते यथा दुर्लभ
संसारे भ्रमत पुनर्नरभवो जन्तोस्तथा दुर्लभ ॥ ४ ॥

આ ચોથુ દ્યૂતદૃષ્ટાત છે ॥ ૪ ॥

પાચમુ રત્નદૃષ્ટાત આ પ્રકારનુ છે—

ધનસમૃદ્ધ નામનુ એક નગર હતુ, તેમા એક કરોડ રત્નોનો માલિક એવો ધનદ નામનો વણિક રહેતો હતો તે જમીનમા દાટી રાખેલા રત્નો ઉપર પલગ પાથરીને સુઈ રહેતો હતો તેને પોતાના પુત્રોનો પણ વિશ્વાસ ન હતો, તેથી

त्तरसहस्रवार विजिते सति तनैव क्रमेण सर्वे स्तम्भा निर्जिता भवेयुः, तत्राप्यष्टोत्तरसहस्रवारविजयकरणे दैवात् तन्मध्ये पराजयः स्यात् तदा सर्वे विजिताः कोणा अविजिताः भवन्ति, सकृदपि नष्टब्रह्मचर्यभङ्ग सर्वं महाव्रतमिव, अतः पुनरादित एव सर्वे कोणा विजेतव्याः, एव त्वमपि कुरु। इति पितुर्वचन श्रुत्वा वसुमित्रश्चिन्तयति-द्यूतादेव राज्य लभ्य पुनः किमर्थं पितर हन्मि, इति विचार्य राज्ञा सह द्यूतक्रीडायां प्रवृत्तः, तथापि जयो दुर्लभो जातः तस्य वसुमित्रस्यैतत् कार्यं यथा दुष्कर, तथा मनुष्यत्वमपि दुर्लभम्।

इनके जो प्रत्येक के एक हजार आठ १००८ कोने हैं उन कोनों में से एक २ कोने को एक हजार आठ १००८ वार जीत जाता है। इसी क्रम से ये समस्त खभे जब जीत लिये जाते हैं तब जाकर वह विजयी कहलाता है। यदि सब कोने जीत भी लिये जायें और एक भी कोना यदि जीता न जा सके तो जीते हुए भी सब कोने नहीं जीते समझे जा सकते हैं, और उन सब को पुनः जीतने के लिये द्यूत का आरभ करना पड़ता है। जैसे एक वार भी यदि गृहीत ब्रह्मचर्य खंडित हो जाता है तो समस्त महाव्रत खडित माना जाता है। इस प्रकार पिता के वचन को सुनकर वसुमित्र ने विचार किया कि जब द्यूत क्रीडा में जीत होने से राज्य मिलता है तो फिर पिता के मार ने से क्या लाभ। इस प्रकार विचार कर पिता के साथ जुआ खेलने मे प्रवृत्त हो गया। परन्तु उसे विजय पूर्वोक्त प्रकार से जैसे दुष्कर बनी उसी प्रकार यह मनुष्यभव भी पुन प्राप्त होना प्राणी के लिये दुर्लभ जानना चाहिये।

છે અને એ પ્રત્યેકને એકહજારઆઠ૧૦૦૮ ખુણા છે એ ખુણામાથી એક એક ખુણાને એકહજારઆઠ ૧૦૦૮વાર જીતવામા આવે છે આ ક્રમથી તે સઘળા થાભલા જ્યારે જીતવામા આવે ત્યારે તે વિજયી કહેવાય છે કદાચ બધા ખુણા જીતી લેવામા આવે અને એકાદ ખૂણો જીતવામા બાકી રહે તો બધા ખુણા ન જીતાયેના જ મનાય છે અને એ બધાને જીતવા માટે ફરીથી જુગાર રમવો પડે છે જેમ એક વાર પણ ગ્રહણ કરેલ બ્રહ્મચર્ય ખડિત થઈ જાય તો સમસ્ત મહાવ્રત ખડિત માનવામા આવે છે આ પ્રકારના પિતાના વચન સાભળીને વસુમિત્રે વિચાર કર્યો કે, જ્યારે જુગાર રમવામા જીત થવાથીજ જો રાજ મળતુ હોય તો પિતાને મારવાથી લાભ શુ થવાનો ? આ પ્રકારનો વિચાર કરી વસુમિત્ર પિતાની સાથેજુગાર ખેલવામા પ્રવૃત્ત બન્યો પરતુ તેને ઉપરોક્ત પ્રકારથી વિજય મેળવવો દુષ્કર બન્યો તેવીજ રીતે આ મનુષ્યભવ પુન પ્રાપ્ત થવો પ્રાણી માટે દુલભ જાણવો જોઈએ

सन्तस्तन्नगरागतानामन्यान्यदेशवासिना श्रेष्ठिना हस्ते रत्नानि विक्रीय वाणिज्यार्थं पण्यवस्तूनि क्रीतवन्तः, तैर्वाणिज्यकार्यं प्रसारयन्ति स्म। ततस्तत्पुत्राः कोटिध्वजा जाताः। चिरेण तेषां पिता गृहमागतः। स स्वस्थापितानि रत्नान्यदृष्ट्वा वसुप्रिय पुत्रं पृच्छति–अरे! केन मम रत्नानि गृहीतानि?। वसुप्रिय आह–सर्वैर्भ्रातृभिरपहृतानि। ततः पुत्रवाक्यं श्रुत्वा धनदः कोपाविष्टः सन्नब्रवीत्–रे लक्ष्मीकन्दकुद्दालकाः! यूयं मद्गृहान्निर्गच्छत, तानि विक्रीतरत्नानि समानीय मद्गृहे स्थापयन्तु, अन्यथा गृहे नागन्तव्यम्। यथा तेषां रत्नानां पुनरानयनं धनदपुत्राणां दुष्करं, तथा मनुष्यत्वमपि दुर्लभम् ॥

रत्नों को निकाल लिया। सबों को रत्न की प्राप्ति से अपार हर्ष हुआ। जो दूसरे देश के वणिग्जन व्यापार के लिये नगर में आये हुए थे उनके लिये वे सब रत्न उन लोगों ने बेच दिये और अपनी पुंजी बनाकर फिर वे सब के सब व्यापार करने में लग गये। इनका व्यापार कार्य खूब चला। सब के सब कोटिध्वज हो गये। कालान्तर में धनद घर पर वापिस आया। उसने अपने रखे हुए रत्नो की ज्यों ही संभाल की वे उसको नहीं मिले–तब उसने वसुप्रिय पुत्र से पूछा। किसने मेरे रत्नों को लिया है। वसुप्रिय ने कहा–सब भाईओ ने। वसुप्रिय की बात सुनकर धनद को बहुत ही अधिक क्रोध आ गया। गुस्से में आकर उसने कहा–तुम सब के सब लक्ष्मीरूपी कन्द को उखाड़ने के लिये कुदाली के समान हो अतः तुम्हारी अब भलाई इसी में है कि तुम सब मेरे घर से निकल जाओ। नहीं तो बेचे हुए रत्नों को वापिस लाओ। जब तक रत्न नहीं आवे तब तक याद

હર્ષ થયો બીજા દેશના વણિકજનો વેપાર માટે નગરમા આવ્યા હતા તેમને આ લોકોએ બધા રત્નો વેચી દીધા અને પોતપોતાની પુંજી બનાવી લઈને દરેક જણ વેપાર કરવા લાગ્યા તેમનો વેપાર ખૂબ ચાલ્યો બધા કરોડપતી બની ગયા કાળાન્તરે ધનદ પાછો ઘેર આવ્યા, ત્યારે તેણે પોતે રાખેલા રત્નોની જે તે સ્થળે તપાસ કરી તો તે તેને મળ્યા નહી ત્યારે તેણે વસુપ્રિયને પૂછ્યુ, કોણે મારા રત્નોને લીધા છે? વસુપ્રિયે કહ્યુ, બધા ભાઈઓએ રત્નો વહેચી લીધા છે વસુપ્રિયની વાત સાભળીને ધનદને એકદમ ક્રોધ ચડયો અને ગુસ્સામા આવીને તેણે કહ્યુ, તમે બધા લક્ષ્મીરૂપી કંદને ઉખાડનારા કોદાળી જેવા છો આથી તમો બધા મારા ઘરમાથી ચાલ્યા જાવ એમાજ તમો સઘળાની ભલાઈ છે, નહિતર વેચેલા રત્નોને પાછા લાવો જ્યા સુધી રત્નો પાછા નહી આવે ત્યા

कदाचित् सम्बन्धिनः कार्यवशादामन्त्रणपत्रं समागतम्। तत्र गन्तुं प्रस्थितो धनदस्तद्रत्नरक्षणाय वसुप्रियं स्वकनिष्ठपुत्रं सूचयति। तदनन्तरं धनदे गृहान्निःसृते सति वसुप्रियस्य भ्रातरः सर्वे गृहे समागताः। वसुप्रियः पितृसूचितं रत्नस्थानं भ्रातॄन् कथयति। तैर्भूमिं खनित्वा रत्नान्युद्धृतानि। सर्वे हृष्टचित्ताः

इसलिये वह रत्नों को वे कहां २ रखे हुए हैं पुत्रों को नहीं बतलाया था। जैसा यह धनपति था उसके अनुरूप न इसका मकान था और न रहन सहन भी। व्यापार भी यह इसलिये नहीं करता था, यह मानता था कि व्यापार करने में जो धन लगाया जाता है वह हाथ से चला जाता है। उसकी पुनः प्राप्ति कोई निश्चित नहीं होती है।

एक समय की बात है कि किसी सबंधी का इसके पास बुलाने के लिये आमत्रण पत्र आया। जब यह वहां जाने को तयार हुआ तब रत्नो की रक्षा करने के लिये इसने सब से छोटे पुत्र को कि जिसका नाम वसुप्रिय था, नियुक्त कर दिया। तब कहाँ कितने २ रत्न रखे हुए हैं यह बात भी उसको बतला दी। धनद जब चला गया और वसुप्रिय रत्नादिक की रक्षा करने लगा तब सब भाई मिलकर वसुप्रिय के पास आये और बातों बातों में उसने उन अपने भाईओं को रत्न रखने के समस्त स्थानों को बतला दिया। उन्हो ने जमीन खोद कर

રત્નોને તેણે ક્યા ક્યા રાખ્યા છે તે પોતાના પુત્રોને પણ બતાવતો ન હતો જેવો તે ધનપતી હતો તેને અનુરૂપ તેને રહેવાનુ મકાન ન હતુ તેમ તેની રહેણી-કરણી પણ તેને અનુરૂપ ન હતી તે વેપાર પણ કરતો નહી કારણ કે તેની માન્યતા એવી હતી કે, વેપારમા જે ધન રોકવામા આવે તે હાથથી ચાલ્યુ જાય છે અને ગયેલુ ધન ફરીથી મળવાનુ નિશ્ચિત હોતુ નથી

એક સમયની વાત છે કે, જ્યારે તેને બોલાવવા માટે તેના કોઇ સબધીનુ આમત્રણ આવ્યુ જ્યારે તે ત્યા જવા માટે તૈયાર થયો ત્યારે તેણે રત્નોની રક્ષા માટે પોતાનો સૌથી નાનો પુત્ર કે જેનુ નામ વસુપ્રિય હતુ તેને નિયુક્ત કર્યો અને કઇ કઇ જગ્યાએ કેટલા રત્નો રાખ્યા છે, એ વાત પણ તેને બતાવી દીધી તે ધનદ જ્યારે બહારગામ ગયો ત્યારે વસુપ્રિય રત્નાદિકની રક્ષા કરવા લાગ્યો બધા ભાઇઓ એકઠા મળીને વસુપ્રિયની પાસે આવ્યા અને વાત વાતમા વસુપ્રિયે પોતાના ભાઇઓને રત્નના બધા ઠેકાણા બતાવી દીધા તેમણે જમીન ખોદી રત્નો કાઢી લીધા દરેકને રત્નોની પ્રાપ્તિ થવાથી અપાર

जिनवचनानुरागी धर्मे दृढमतिरासीत्। मूलदेवः कार्पटिकश्चोभौ काञ्चनपुरनगराद्बहि सरसस्तटे रात्रौ स्थितः। तत्र सुप्तेन मूलदेवेन रात्रिशेषे स्वप्नो दृष्टः—मुखे चन्द्रः प्रविष्ट इति। तदानीमेव तत्र सुप्तेन कार्पटिकेनापि तादृश एव स्वप्नो दृष्टः। स्वप्नदर्शनानन्तर तौ विनिद्रौ जातौ। कार्पटिको वदति—स्वप्नावस्थाया मम मुखे चन्द्रः प्रविष्ट इति मया दृष्टः। मूलदेवः प्राह—अय स्वप्नो रक्षणीयः, साधारण-जनानामग्रे नाय प्रकाशनीयः। स्वप्नोत्थितयोस्तयोर्मनः प्रसन्नमभवत्। सूर्योदयानन्तरमेव तौ काञ्चनपुरनगरे प्रविष्टौ।

वृद्धि के लिये दूसरे देश को घर से चला। मार्ग में जाते २ एक कार्पटिक ने इसका साथ कर लिया। मूलदेव जिन वचन मे श्रद्धालु था। चलते २ ये दोनों काचनपुर नगर के बहार रहे हुए किसी एक तालाव के तीर पर रात्रि को ठहर गये। मूलदेव को रात्रि के शेषभाग मे एक स्वप्न दिखाई दिया। जिसमें उसने देखा कि मेरे मुख में चन्द्रमा प्रविष्ट हो गया है। उसी समय कार्पटिक ने भी इसी तरह का स्वप्न देखा। स्वप्न देखने के बाद दोनों जग गये। आपस में बातचीत होने लगी कार्पटिक ने कहा आज मैंने स्वप्न में चन्द्रमा को अपने मुख मे प्रवेश करता हुआ देखा है। मूलदेव ने उसका स्वप्न सुनकर उससे कहा यह स्वप्न गोपनीय है, हर एक आदमी के सामने इसको प्रकाशित नहीं करना। जब प्रातः काल हो चुका तब ये दोनों उठे, उस समय वे बडे ही प्रसन्न मालूम देते थे, क्यों कि इनका मन बडा प्रसन्न था। सूर्योदय के अनन्तर फिर इन दोनों ने काचनपुर नगरमें प्रवेश किया।

માર્ગમા ચાલતા ચાલતા તેને એક ભુવાનો સાથ થઈ ગયો. મૂળદેવ જીન વચનમા ખૂબ શ્રદ્ધાળુ હતો ચાલતા ચાલતા બન્ને કાચનપુર નગરની બહારના એક તળાવના કાંઠા ઉપર રાતના રોકાઈ ગયા મૂળદેવને રાત્રીના પાછલા ભાગમા એક સ્વપ્ન દેખાયુ. જેમા તેણે જોયુ કે, જાણે તેના મોઢામા ચદ્રમાએ આવીને પ્રવેશ કર્યો છે આજ સમયે તેની બાજુમા સુતેલા ભુવાએ પણ તેવુ જ સ્વપ્ન જોયુ સ્વપ્ન જોયા પછી બન્ને જાગી ગયા આપસમા વાતચીત કરવા લાગ્યા ભુવાએ કહ્યુ, આજે મે સ્વપ્નમા ચદ્રમાને મારા મોઢામા પ્રવેશ કરતા જોયો. મૂળદેવે તેના સ્વપ્નાનુ કથન સાભળીને કહ્યુ કે, આ સ્વપ્ન ખાનગી રાખવા જેવુ છે દરેક આદમીની સામે આને પ્રકાશિત ન કરવું જોઈએ. જ્યારે સવાર થયુ ત્યારે બન્ને ઉઠયા તે સમયે તેઓ ઘણા પ્રસન્ન માલુમ પડતા હતા કેમકે, તેમના મન ઘણા પ્રસન્ન હતા સૂર્યોદય પછી બન્ને જણાએ કાચનપુર નગરમા પ્રવેશ કર્યો

अत्र संग्रह-(शार्दूलविक्रीडितवृत्तम्)

तातेऽन्यत्र गते धराऽन्तरगतान्यादाय रत्नानि यत्,
विक्रीतानि सुतैर्विदेशिवणिजा हस्तेषु पश्चात् ततः।
रत्नान्यानयतेति तातकथने, तत्प्रापणं दुष्करं,
संसारे भ्रमतः पुनर्नरभवो जन्तोस्तथा दुर्लभः ॥ ५ ॥

इति पञ्चमो रत्नदृष्टान्तः ॥५॥

अथ षष्ठः स्वप्नदृष्टान्तः—

आसीत् पाटलिपुत्रनगरे मूलदेवनामकः क्षत्रियः। स स्वाभ्युदयार्थं देशान्तरं गन्तुं प्रस्थितः। मार्गे गच्छतस्तस्य कश्चित् कार्पटिकः सहचरोऽभवत्। मूलदेव खलु

रखना घर मे तुम्हारे लिये स्थान नहीं है। इस दृष्टान्त से यह समझना चाहिये कि जैसे उन विक्रीत रत्नों की प्राप्ति उन पुत्रों के लिये दुष्कर हुई उसी तरह से हाथ से निकला हुआ मनुष्य जन्म भी महा दुर्लभ है।

इस दृष्टान्त का सार प्रदर्शक श्लोक इस प्रकार है—

तातेऽन्यत्रगते धरान्तरगतान्यादाय रत्नानि यत्,
विक्रीतानि सुतैर्विदेशिवणिजा हस्तेषु पश्चात्ततः।
रत्नान्यानयतेति तातकथने तत्प्रापणं दुष्करम्,
संसारे भ्रमतः पुनर्नरभवो जन्तोस्तथा दुर्लभः ॥

यह पाचवा रत्नदृष्टान्त है ॥ ५ ॥

छठा स्वप्नदृष्टान्त इस प्रकार है—पाटलिपुत्र नगर में मूलदेव नाम का एक क्षत्रिय रहता था। वह किसी समय अपने भाग्य की

સુધી યાદ રાખો કે, તમારા માટે ઘરમા કોઈ સ્થાન નથી એટલા માટે આ દૃષ્ટાતથી એમ સમજવુ જોઈએ કે, વેચેલા રત્નોની પ્રાપ્તિ તે પુત્રોને માટે જેમ દુષ્કર થઈ તેમ હાથમાથી નિકળી ગયેલ મનુષ્યજન્મ પણ ફરી પ્રાપ્ત થવો મહાદુર્લભ છે

સગ્રહ શ્લોક—तातेऽन्यत्रगते धरान्तरगतान्यादाय रत्नानि यत्,
विक्रीतानि सुतैर्विदेशिवणीजा हस्तेषु पश्चात्तत।
रत्नान्यानयतेति तातकथने तत्प्रापण दुष्करम्,
संसारे भ्रमत पुनर्नरभवो जन्तोस्तथा दुर्लभ ॥

આ પાચમુ રત્નદૃષ્ટાત છે ॥ ૫ ॥

છઠ્ઠુ સ્વપ્નદૃષ્ટાત આ પ્રકારથી છે—

પાટલીપુત્ર નગરમા મૂલદેવ નામનો એક ક્ષત્રિય રહેતો હતો તે એક સમય પોતાના ભાગ્યની વૃદ્ધિ માટે ઘેરથી બીજા દેશમા નીકળ્યો

लोकैः कथितम्-शुक्रस्य रात्रौ स्वप्नो दृष्टः, अद्य शनिवासरः, तेन कारणेन घृतगुडसहितं रोटकं तैलं च मिलिष्यति। यत्र यत्र गृहस्थगृहे कार्पटिको भिक्षार्थं गच्छति, तत्र तत्र शनिदिवसे प्रचुरं तादृशं रोटकं तैलं च तेन लब्धम्।

अथ पुत्ररहितस्तन्नगरनृपः स्वायुषः क्षयेण मृतः। तस्मिन् मृते सति मन्त्रिप्रभृतयस्तदा व्यवस्थां कृतवन्तः-इयं राजहस्तिनी यस्य गले पुष्पमालां दद्यात्, स एव राजा भविष्यति। इत्येवं निश्चिते सति हस्तिनी स्वशुण्डया पुष्पमालां नीत्वा मनुष्यपरिवारैः सह नगरे प्रतिमार्गं भ्रमन्ती वनं गता। सा तत्र वृक्षच्छायायामुपविष्टस्य मूलदेवस्य गले पुष्पमालां ददौ। ततो मनुष्यवृन्दैः सह राजमन्त्रिणो मूलदेवं

तुमने शुक्र की रात्रि मे यह स्वप्न देखा है, आज शनिवार है, इस कारण तुमको घृत गुड सहित रोट एव तैल मिलेगा। अब जिस२ घरमे वह कार्पटिक भिक्षा के लिये गया वहा २ उसको वही चीज खूब मिली।

जब छह दिन पूरे हुए उसी रात मे उस नगर का राजा मर गया। राजा के कोई पुत्र नही था इसलिये जब वह मरा तब मन्त्रियों ने राज्य की व्यवस्था के लिये ऐसा विचार किया कि यह राजा की हथिनी जिसके गले मे पुष्पमाला डाले वही राजा समझा जाय। इस प्रकार का विचार जब पूर्णरूप से निश्चित हो चुका तब हथिनी को अपनी सूड मे पुष्पमाला देकर छोडा। नगर के प्रत्येक मार्ग मे वह घूमती रही। उसके साथ मनुष्यों का समुदाय भी बहुत था। घूमते २ वह जगल मे पहुँची। मूलदेव उस समय एक वृक्ष के नीचे छाया मे बैठा हुआ था। हथिनी ने पहुँचते ही मूलदेव के गले मे वह पुष्पमाला डाल दी।

કહ્યુ કે, શુક્રની રાત્રીમા આ સ્વપ્ન દેખાયુ છે આજે શનીવાર છે એ કારણે તમને ઘી ગોળ સાથે રોટલો અને તેલ મળશે હવે જ્યા જ્યા એ ભિક્ષા માટે ગયો ત્યા ત્યા તેને એ ચીજો ખૂબ પ્રમાણમા મળી

જ્યારે છ દિવસ પુરા થયે એક રાત્રિએ તે નગરનો રાજા મરી ગયો રાજાને કોઈ પુત્ર ન હતો મત્રીઓએ રાજ્યની વ્યવસ્થા માટે એવી મસલત કરી કે રાજાની હાથણી જેના ગળામા પુષ્પમાળા પહેરાવે તેને રાજગાદી સુપ્રદ કરવી આ પ્રકારનો જ્યારે પૂર્ણરૂપથી નિર્ણય લેવાયો ત્યારે હાથણીની સુઢમા પુષ્પમાળા આપીને તેને છુટી મુકી નગરના દરેક માર્ગ ઉપર તે ફરતી હતી, તેની પાછળ માણસોનો સમૂહ પણ ચાલ્યો આવતો હતો ઘૂમતા ઘૂમતા તે જગલ તરફ વળી મૂળદેવ આ વખતે ત્યા એક વૃક્ષની છાયામા બેઠો હતો હાથણીએ ત્યા પહોચીને મૂળદેવના

तत्र मूलदेवः स्वप्नपाठकस्य गृहे गत्वा विनयेन स्वप्नपाठकं पृच्छति-मुखे चन्द्रः प्रविष्ट इति स्वप्नो मया दृष्टः किमस्य फलं भविष्यति ?। तेनोक्तम्-प्रथमं मम कन्यकया सह विवाहमङ्गीकरोषि चेत्तदाऽस्य स्वप्नस्य फलं वक्ष्यामि। मूलदेवेन तदङ्गीकृतम्, स स्वप्नपाठकः स्वपुत्रीं प्रदाय जामातृसम्बन्धं विधाय भोजनं कारयित्वा मूलदेवं वदति-इतः सप्तमे दिवसे भवानस्य नगरस्य राजा भविष्यति।

कार्पटिकस्तु स्वकीयस्वप्नवृत्तं तत्र नगरे साधारणलोकानां पुरः प्रकाशितवान्,

मूलदेव ने वहां स्वप्न के फल को कहने वाले विद्वान के घर की तलाश की। जब उसको इसका पता लग गया तो वह बडे ही विनय के साथ स्वप्नपाठक के घर गया-और वहां विनीतभाव से उसने स्वप्नपाठक से पूछा-महानुभाव! आज मैंने रात्रि के पिछले पहर में चन्द्रमा को मुख में प्रवेश करते हुवे देखा है इसका फल क्या होगा। कृपाकर कहिये। मूलदेव की बात सुनकर स्वप्नपाठक ने कहा कि-यदि तुम पहिले मेरी कन्या के साथ अपना विवाह करना मंजूर करो तो मैं इसका फल तुम्हे बतला सकता हूं। मूलदेव ने स्वप्नपाठक की बात अंगीकार करली। स्वप्नपाठक ने अपनी पुत्री का विवाह उसके साथ कर दिया। मूलदेव अब स्वप्नपाठक का जमाई बन गया। स्वप्न-पाठक ने जमाई का आदरसत्कार किया और भोजन करा कर कहा आज से सातवें दिन आप इस नगर के राजा हो जायेगे।

इधर कार्पटिक ने अपना स्वप्न नगर के साधारण से भी साधारण व्यक्ति को सुनाना शुरू कर दिया। लोकों ने भी उससे यही कहा कि

મૂલદેવે ત્યાં સ્વપ્ન ફળના કહેવાવાળા વિદ્વાનના ઘરની તપાસ કરી, તેનો પત્તો મેળવી સ્વપ્નપાઠકને ઘેર ગયો અને ત્યાં વિનીત ભાવથી તેણે સ્વપ્ન પાઠકને પૂછ્યું, મહાનુભાવ! આજ મે રાત્રિના પાછલા પહોરમાં ચંદ્રમાને મુખમાં પ્રવેશ કરતો જોયો છે તેનું ફળ શું હશે ? તે કૃપાકરીને કહો. મૂળદેવની વાત સાંભળીને સ્વપ્નપાઠકે કહ્યું કે, જો તમે પહેલાં મારી કન્યાની સાથે તમારા વિવાહ કરવાનું મંજુર કરો તોજ હું તમને તેનું ફળ બતાવું મૂળદેવે સ્વપ્નપાઠકની વાત સ્વીકારી લીધી સ્વપ્નપાઠકે પોતાની પુત્રીનો વિવાહ તેની સાથે કરી દીધો મૂળદેવ હવે સ્વપ્નપાઠકનો જમાઈ બની ગયો. સ્વપ્નપાઠકે જમાઈનો આદરસત્કાર કર્યો અને ભોજન જમાડીને કહ્યું કે આજથી સાતમે દિવસે તમે આ નગરના રાજા થશો બીજી બાજુ ભુવાએ પોતાનું સ્વપ્ન નગરના સાધારણથી સાધારણ માણસને પણ સંભળાવવું શરૂ કરી દીધું લોકોએ તેને એમ

अत्र सग्रहश्लोकः—(शार्दूलविक्रीडितवृत्तम्)

स्वप्ने कार्पटिकेन रात्रिविगमे चन्द्र मुखान्तर्गत,
दृष्ट्वा सर्वजनाग्रतो निगदित लब्ध न राज्य फलम् ।
स्वप्नस्तस्य पुन. स तत्र शयितस्यासीद् यथा दुर्लभः,
ससारे भ्रमतः पुनर्नरभवो जन्तोस्त ा दुर्लभः ॥ १ ॥

॥ इति षष्ठः स्वप्नदृष्टान्तः ॥ ६ ॥

अथ सप्तमश्चक्रदृष्टान्त —चक्रोपलक्षितो दृष्टान्तः, राधावेधदृष्टान्त इत्यर्थ । स चैवम्—

मथुरानगर्यां जितशत्रुनामको भूपतिरासीत् । इन्दिरानाम्नी तस्य पुत्री- चतुः-

---

उस स्वप्न की प्राप्ति पुन. दुर्लभ हुई उसी प्रकार इस मनुष्यजन्म से प्रच्युत प्रमादी जीव को पुनः मनुष्यभव की प्राप्ति दुर्लभ है।
इस कथा का भावदर्शक श्लोक इस प्रकार है—

स्वप्ने कार्पटिकेन रात्रिविगमे चन्द्र मुखान्तर्गत,
दृष्ट्वा सर्वजनाग्रतो निगदित लब्ध न राज्य फलम् ।
स्वप्नस्तस्य पुनः स तत्र शयितस्यासीद्यथा दुर्लभः,
ससारे भ्रमतः पुनर्नरभवो जन्तोस्तथा दुर्लभः ॥१ ॥

यह छट्ठा स्वप्नदृष्टान्त है ॥ ६ ॥

सातवा चक्र दृष्टान्त इस प्रकार है—इसका दूसरा नाम राधावेध दृष्टान्त भी है—मथुरा नगरी मे जितशत्रु नाम का राजा रहता था। इसकी एक कन्या थी, जिसका नाम इन्दिरा था। यह चौंसठ कलाओं

પ્રાપ્તિ દુર્લભ બની તે રીતે આ મનુષ્યજન્મથી પ્રચ્યુત પ્રમાદીજીવને ફરી મનુષ્યભવની પ્રાપ્તિ દુર્લભ છે

આ કથાનો ભાવદર્શક શ્લોક આ પ્રકારનો છે

स्वप्ने कार्पटिकेन रात्रिविगमे चन्द्र मुखान्तर्गत,
दृष्ट्वा सर्व जनाग्रतो निगदित लब्ध न राज्य फलम् ।
स्वप्नस्तस्य पुन स तत्र शयितस्यासीद्यथा दुर्लभ,
ससारे भ्रमत पुनर्नरभवो जन्तोस्तथा दुर्लभ ॥ १ ॥

છઠ્ઠુ સ્વપ્નદૃષ્ટાત છે

સાતમુ ચક્રદૃષ્ટાત આ પ્રકારનુ છે આનુ બીજુ નામ રાધાવેધ દૃષ્ટાત પણ છે મથુરા નગરીમા જીતશત્રુ નામનો એક રાજા રાજ્ય કરતો હતો તેને એક કન્યા હતી જેનુ નામ ઈન્દિરા હતુ તે ચોસઠ કળાઓમા કુશળ હતી એક

तामेव हस्तिनी सादरं समारोह्य नगर प्रवेशयन्ति।

कार्पटिकस्तु—मनुष्यवृन्दैः सह हस्तिनीसमारूढं प्राप्तराज्यं मूलदेवं विलोक्य 'चन्द्रपानस्वप्नाराधनेन मूलदेवस्य राज्यलाभो जातः', इति बुद्ध्या स्वात्मानं निन्दयन् पश्चात्ताप करोति—धिग्माम्, मन्दलोकाना पुरस्तात् स्वप्नप्रकाशनेन मया स्वप्नो निष्फलीकृतः, तस्मात् पुनरहं तत्रैव सरस्तीरे शयिष्ये, तदा राज्यप्राप्तिकरं स्वप्नं पुनः पश्यामीति विचिन्त्य राज्यलक्ष्मी काङ्क्षमाणः पुनः पुनस्तत्र स्वपिति।

यथा कार्पटिकस्य तत्स्वप्नदर्शनं दुर्लभ, तथा मनुष्यदेहात् प्रच्युतस्य प्रमादिनः पुनर्मनुष्यत्व दुर्लभम्।

हथिनी ने पुष्पमाला मूलदेव के गले में डाली देखकर मन्त्रियों ने मूलदेव को उसी समय उस हथिनी पर बैठा कर बडे आदर के साथ उनका नगर में प्रवेश कराया।

कार्पटिक ने मनुष्यवृन्दो के साथ मूलदेव को हस्तिनी पर बैठा एव वहा का राजा बना हुआ देखकर "चन्द्रमापानरूप स्वप्न के आराधन के प्रभाव से मूलदेव को राज्य का लाभ हुआ है" इस विचार से अधिक से अधिक पश्चात्ताप किया—मुझ अभागे को धिक्कार है जो मैंने सब लोकों के सामने अपने स्वप्न को प्रकाशित कर निष्फल बनाया। अब वह पुनः इस विचार से राजलक्ष्मी की प्राप्ति की आशा से उस स्थान पर बार २ सोने लगा कि कब वह चन्द्रस्वप्न मुझे दिखलाई दे और कब मुझे राज्य की प्राप्ति हो।

इस दृष्टान्त से यही समझना चाहिये कि जिस प्रकार कार्पटिक का

ગળામા પુષ્પમાળા પહેરાવી દીધી હાથણીએ મૂળદેવને પુષ્પમાળા પહેરાવેલી જોઈને મ ત્રીઓએ મૂળદેવને તે સમયે તે હાથણી ઉપર બેસાડીને ઘણા આદર સત્કારની સાથે તેનો નગરપ્રવેશ કરાવ્યો.

ભુવાએ મનુષ્યના ટોળા ની વચ્ચે મૂલદેવને હાથણીપર બેઠેલો તેમજ ત્યાનો રાજા બનેલો જોઈને તેને લાગ્યુ કે સ્વપ્નના આરાધનના પ્રભાવથી મૂલદેવને રાજ્યનો લાભ થયો છે આ વિચારથી તેને ઘણો જ પશ્ચાત્તાપ થયો અને મનમાને મનમા બડબડયો કે, મને અભાગીને ધીક્કાર છે કે, મે સઘળા લોકોની સામે મારા સ્વપ્નને પ્રકાશીત કરી નિષ્ફળ બનાવ્યુ આ પછી જ્યા તેને સ્વપ્ન આવ્યુ હતુ ત્યા રાજલક્ષ્મીની આશાથી રોજ રાત્રીના સુઈ જવા લાગ્યો. ક્યારે સ્વપ્નમા મને ચ દ્ર દેખાય અને ક્યારે મને રાજ્યની પ્રાપ્તી થાય

આ દષ્ટાતથી એ સમજવુ જોઈએ કે; જે પ્રકારે ભુવાને તે સ્વપ્નની

अत्र संग्रहश्लोकः—(शार्दूलविक्रीडितवृत्तम्)

स्वप्ने कार्पटिकेन रात्रिविगमे चन्द्रं मुखान्तर्गतं,
दृष्ट्वा सर्वजनाग्रतो निगदितं लब्धं न राज्यं फलम्।
स्वप्नस्तस्य पुनः स तत्र शयितस्यासीद् यथा दुर्लभः,
संसारे भ्रमतः पुनर्नरभवो जन्तोस्तथा दुर्लभः॥ १ ॥

॥ इति षष्ठः स्वप्नदृष्टान्तः ॥ ६ ॥

अथ सप्तमश्चक्रदृष्टान्त —चक्रोपलक्षितो दृष्टान्तः, राधावेधदृष्टान्त इत्यर्थः। स चैवम्—

मथुरानगर्यां जितशत्रुनामको भूपतिरासीत्। इन्दिरानाम्नी तस्य पुत्री- चतुः-

उस स्वप्न की प्राप्ति पुनः दुर्लभ हुई उसी प्रकार इस मनुष्यजन्म से प्रच्युत प्रमादी जीव को पुनः मनुष्यभव की प्राप्ति दुर्लभ है।

इस कथा का भावदर्शक श्लोक इस प्रकार है—

स्वप्ने कार्पटिकेन रात्रिविगमे चन्द्रं मुखान्तर्गतं,
दृष्ट्वा सर्वजनाग्रतो निगदितं लब्धं न राज्यं फलम्।
स्वप्नस्तस्य पुनः स तत्र शयितस्यासीद्यथा दुर्लभः,
संसारे भ्रमतः पुनर्नरभवो जन्तोस्तथा दुर्लभः ॥ १ ॥

यह छट्ठा स्वप्नदृष्टान्त है ॥ ६ ॥

सातवां चक्र दृष्टान्त इस प्रकार है—इसका दूसरा नाम राधावेध दृष्टान्त भी है—मथुरा नगरी में जितशत्रु नाम का राजा रहता था। इसकी एक कन्या थी, जिसका नाम इन्दिरा था। यह चौंसठ कलाओं

પ્રાપ્તિ દુર્લભ બની તે રીતે આ મનુષ્યજન્મથી પ્રચ્યુત પ્રમાદીજીવને ફરી મનુષ્યભવની પ્રાપ્તિ દુર્લભ છે

આ કથાનો ભાવદર્શક શ્લોક આ પ્રકારનો છે

स्वप्ने कार्पटिकेन रात्रिविगमे चन्द्रं मुखान्तर्गतं,
दृष्ट्वा सर्वजनाग्रतो निगदितं लब्धं न राज्यं फलम्।
स्वप्नस्तस्य पुनः स तत्र शयितस्यासीद्यथा दुर्लभः,
संसारे भ्रमतः पुनर्नरभवो जन्तोस्तथा दुर्लभः ॥ १ ॥

છઠ્ઠું સ્વપ્નદૃષ્ટાંત છે

સાતમું ચક્રદૃષ્ટાંત આ પ્રકારનું છે આનું બીજું નામ રાધાવેધ દૃષ્ટાંત પણ છે મથુરા નગરીમાં જીતશત્રુ નામનો એક રાજા રાજ્ય કરતો હતો તેને એક કન્યા હતી જેનું નામ ઈન્દિરા હતું તે ચોસઠ કળાઓમાં કુશળ હતી એક

पष्टिकलाभिज्ञा जाता। जितशत्रुनृपस्तस्याः विवाहयोग्यं वयो विलोक्य चिन्तयति –यः खलु राजकुमारो धार्मिकः कलाकुशलः सकलनीतिशास्त्रनिपुणो राधावेधसाधनसमर्थः स्यात् स एव योग्यो वरः स्यादस्याः इति विचिन्त्य, तेन राज्ञा स्वयंवर मण्डपः कारितः। तत्सनिधौ चैकमुच्चतर स्तम्भः स्थापितः। तस्य स्तम्भस्योर्ध्व भागेऽनुलोमेन चत्वारि, विलोमेन च चत्वारि लोहचक्राणि निवेशितानि। तेषां चक्राणामुपरि राधानाम्ना प्रसिद्धा काष्ठमयी भ्रमन्ती पुत्तलिका स्थापिता। तत्राधस्तात् तैलपूर्णकटाहश्च स्थापितः। य खलु राधाया वामनयनं शरेण विध्येत् स एव मत्कन्यकाया इन्दिराया वरः स्यादिति जितशत्रुणा घोषणारूपेण प्रतिज्ञातम्।

की ज्ञाता थी। जिस समय जितशत्रु ने विवाहयोग्य इसकी अवस्था देखी तो विचार किया कि–जो राजकुमार धार्मिक, कलाकुशल, सकलनीति शास्त्र मे निष्णात एव साथ मे राधावेधसाधन में भी समर्थ हो वही इस कन्या का पति होने योग्य है। इस प्रकार विचार कर राजा ने स्वयंवरमंडप रचाया और उसके पास ही एक ओर एक बड़ा ऊँचा खंभा भी खड़ा करवाया। पश्चात् उसने उस खंभे के उर्ध्वभाग मे लोहे के चार चक्र अनुलोम–सुलटे फिरने वाले और चार चक्र विलोम–उलटे फिरनेवाले लगवा दिये। फिर उन चक्रों के भी ऊपर राधा नाम की एक काष्ठमयी घूमती हुई पुत्तली रखवा दी। खंभे के ठीक नीचे के भाग मे तैल से भरा हुआ एक कडाह भी रखवा दिया। जब इस प्रकार से स्वयंवरमंडप की पूर्ण तयारी हो चुकी तब उसने यह घोषणारूप मे अपनी प्रतिज्ञा प्रकट करवाई कि जो व्यक्ति राधा के वामनयन को बाण से वेध देगा वही मेरी कन्या इन्दिरा का पति

સમયે જીતશત્રુએ તેની વિવાહયોગ્ય વય જોઇને વિચાર કર્યો કે, જે રાજકુમાર ધાર્મિક, કળાકુશળ, સકળ નીતિશાસ્ત્રમા નિષ્ણાત અને સાથો સાથ રાધાવેધ સાધવામા પણ સમર્થ હોય તેજ આ કન્યાનો પતિ થવા યોગ્ય છે આ પ્રકારનો વિચાર કરી રાજાએ સ્વયવરમડપ રચ્યો અને તેની પાસે જ એક ખૂબ જાડો ઉચો સ્તભ પણ ઉભો કરાવ્યો એ પછી તેણે તે સ્તભના ઉર્ધ્વ ભાગમા લોઢાના ચાર ચક્ર સીધા ફરવાવાળા અને ચાર ચક્ર અવળા ફરવાવાળા ગોઠવાવ્યા પછી તે ચક્રોની ઉપર પણ રાધા નામની ફરતી લાકડાની પુતળી ગોઠવાવી સ્તભના છેક નીચા ભાગમા તેલથી ભરેલી એક કડાઇ રખાવી જ્યારે આ પ્રકારે સ્વયવરની સપૂર્ણ તૈયારી થઈ ચુકી ત્યારે એક ઢંઢેરા

ततस्तेन नृपतिना निमन्त्रिता बहवो राजानो राजकुमाराश्च देशाद् देशान्तरादपि तत्र सोत्साहं समागताः । सर्वेषु राजसु राजकुमारेषु च मण्डपे समुपविष्टेषु जित शत्रुनृपस्तत्रागत्य वदति–यो राधापुत्तलिकाया वामनेत्रं शरेण विध्येत् तस्मै मया कन्यका दातव्येति । राज्ञो वचः श्रुत्वा एकैकमुत्थितो नृपादिकस्तत्र राधावेधनाय शरं धनुषि संयोज्य प्राक्षिपत् । स च शरः कस्यचिदेकेन चक्रेणास्फाल्य भग्नः सन् भूमौ निपतितः, कस्यचिदेकं चक्रमतिक्रान्तः, कस्यचिद् द्वे, कस्यचित् त्रीणि, अन्येषां तु लक्ष्यादन्यत्रैव निर्गतः, कोऽपि राधावेधं साधयितुं नाशकत् ।

होगा। राजा ने इस प्रकार अपना भाव प्रकट कर सब राजाओं एवं राजपुत्रों के लिये स्वयवरमडप मे आनेका आमत्रण भेज दिया। राजा से आमन्त्रित हो बडे उत्साह से अनेक राजा और राजकुमार देश देशान्तर से उत्साहपूर्वक आये और स्वयवरमडप मे बैठ गये। जब समस्त राजा और राजपुत्र अच्छी तरह अपने २ स्थानों पर बैठ गये तब राजा जितशत्रु वहा आये और कहने लगे कि जो इस भ्रमण करती हुई राधा पुत्तलिका के वामनेत्र को बाण से वेधित करेगा वही मेरी पुत्री का पति होगा–अपनी पुत्री मैं उसे ही परणाऊँगा। राजा के इस प्रकार वचन सुनकर वे राजा तथा राजकुमार आदि राधावेध साधने के लिये उठे और अपने २ धनुष पर बाण रख कर राधावेध साधने के अभिप्राय से बाण को छोडने लगे। इनमे से किसी का बाण एक चक्र से टकरा कर, किसी का दूसरे चक्र से टकरा कर और

બહાર પાડી પોતાની મહેચ્છા પ્રગટ કરી કે જે વ્યક્તિ રાધાના ડાબા નેત્રને બાણુથી વીધશે તે મારી રાજકન્યા ઈન્દિરાનો પતિ બનશે રાજાએ આ પ્રકારે ઢઢેરા પીટાવીને સઘળા રાજાઓ અને રાજપુત્રોને સ્વયવર મડપમા આવવાનુ આમત્રણ મોકલાવ્યુ રાજાનુ આમત્રણ મળતા ઘણા ઉત્સાહથી અનેક રાજા અને રાજકુમારો દેશ દેશાતરથી ઉત્સાહપૂર્વક આવ્યા અને સ્વયવર મડપમા બિરાજ્યા જ્યારે સર્વ રાજાઓ અને રાજપુત્રો સારી રીતે પોતે પોતાના સ્થાન ઉપર બેસી ગયા ત્યારે રાજા જીતશત્રુ ત્યા આવ્યા અને કહેવા લાગ્યા કે, જે કોઇ વ્યક્તિ આ ફરતી રાધા પુતળીના ડાબા નેત્રને બાણુથી વિધશે તેને મારી પુત્રી વરમાળા પહેરાવશે અને તેનેજ હુ મારી પુત્રી પરણાવીશ રાજાનુ આ પ્રકારનુ વચન સાભળીને મડપમા બિરાજીત થએલા રાજા તથા રાજકુમાર વગેરે રાધાવેધ સાધવા માટે ઉઠયા અને પોતપોતાના ધનુષ્ય ઉપર બાણુ ચઢાવીને રાધાવેધ સાધવાના લક્ષ્યથી બાણુને છોડવા લાગ્યા તેઓમાથી કોઈનુ

अथेन्द्रपुराधीशस्येन्द्रदत्तनाम्नो नृपस्य पुत्रो जयन्तकुमारः सोत्साहमुत्तिष्ठति, लोकाः करतालीप्रदानपूर्वकमुपहसन्तो वदन्ति—अहो ! इमे वीरा धनुर्धरा यत्र न क्षमास्तत्रास्य कुमारस्य कीदृशं साहसम् ?, किमनेन कर्तुं शक्यते?, एवं वदत्सु तत्रागर् वास्तव्येषु मनोज्ञरूपलावण्यसंपन्नो जयन्तकुमारः स्तम्भस्य सन्निधौ गत्वा धनुषि शरं संयोज्य, तैलपूर्णकटाहसंक्रान्तचक्रप्रतिबिम्बान्तरालमार्गेण राधावामनेत्रमविवि-

किसीका तीसरे चक्र से टकरा कर टूट कर नीचे गिर पडा। लक्ष्यस्थान तक किसी का भी बाण नहीं पहुँच सका। किसी २ का बाण तो लक्ष्य से भी उचटकर आगे निकल गया। इस प्रकार राधावेध किसी के भी द्वारा साध्य नही हो सका। इतने में इन्द्रपुर का राजा इन्द्रदत्त का पुत्र जयन्तकुमार बडे उत्साह से अपने स्थान से उठा। उसके उठते ही लोगों ने करतलध्वनि से पहिले तो उसकी हँसी करने लगे, फिर कहने लगे—देखो ये एक नवीन वीरपुरुष आये हैं, जहां ऐसे २ इन वीर धनुर्धारियो की भी नही चली वेहा विचारे इस कुमार की क्या चलेगी जो यह साहस दिखला ने को खडा हुआ है। लोग जब इस तरह से जयन्तकुमार की हँसी करने में तत्पर हो रहे थे कि कुमार सब के देखते २ ही उस स्तंभ के पास पहुँच गया। पहुँचते ही उसने पहिले अपने धनुष पर बाण चढाया। चढाकर फिर वह तैलपूर्ण कडाह मे पडे हुए चक्र के प्रतिबिम्ब को देखने लगा। देखते २ चक्र के

બાણુ પહેલા ચક્ર સાથે અથડાઈને તો કોઈનુ બીજા ચક્ર સાથે અથડાઈને કોઈનુ ત્રીજા ચક્ર સાથે અથડાઈને તુટીને નીચે પડી જતા પણુ લક્ષ્ય સ્થાન સુધી કોઈનુ પણુ બાણુ જઈ શકયુ નહી કોઈ કોઈના બાણુ તો લક્ષ્યથી પણુ ઉપર થઈને આગળ નિકળી ગયા આ પ્રકારે રાધાવેધ કોઇનાથી પણુ સાધ્ય ન થઈ શકયો. એટલામા ઇંદ્રપુર નગરના રાજા ઈન્દ્રદત્તનો પુત્ર જયતકુમાર ઘણા ઉત્સાહથી પોતાના સ્થાનેથી ઉઠયો તેના ઉઠતાજ લોકોએ તેની હાસી ઉડાવવા માડી અને પછી કહેવા લાગ્યા— જુઓ આ એક નવીન વીરપુરુષ આવેલ છે જ્યા મોટા મોટા વીર ધનુર્ધારીઓનુ પણુ ન ચાલ્યુ ત્યા આ બિચારા કુમારનુ શુ ચાલવાનુ છે જે આ સાહસ બતાવવા ઉઠયો છે લોકો જ્યારે આવી રીતે જયત કુમારની હાસી ઉડાવવામા તત્પર બની રહ્યા હતા ત્યારે કુમાર બધાના જોતજોતામા તે સ્તભની પાસે પહોચી ગયા અને પહોચતા જ તેણે પહેલા પોતાના ધનુષ્ય ઉપર બાણુ ચડાવ્યુ અને પછી તેલથી ભરેલ કડાઇમા પડતા ચક્રના પ્રતિબિંબને જોવા લાગ્યો જોતા જોતા ચક્રના અતરાલમાગ થી પછી તેણે રાધા [illegible] ડાબી

न्यनिवेशितदृष्टिरूर्ध्वमुष्टिर्भवति, तदा जयन्तकुमारस्य कलाचार्यस्तं पृच्छति-पश्यसि, किं दृष्टिगतं भवति? जयन्तकुमारः प्राह-केवलं पुत्तलिकाया वामनेत्रम्, न तु किंचिदन्यत्। तद्वचनं श्रुत्वा गुरुः परितुष्टो जातः। ततोऽसौ जयन्तकुमार-स्तैलपूर्णकटाहगतं प्रतिबिम्बितं वामनेत्रं पश्यन् निश्चलेन मनसा करं स्थिरीकृत्य हस्तलाघवं दर्शयन् सद्यः शरं व्यमुचत्। स शरश्चक्रान्तरालेन सवेगं निर्गच्छन् पुत्तलिकाया वामनेत्रकनीनिकामविध्यत्। ततस्तस्य करस्थैर्यलघुहस्ततादिकं वर्ण-यन्तो लोकाः प्रमुदिता जयजयध्वनिं प्रकुर्वन्ति। तदा जितशत्रुपुत्री इन्दिरा

अन्तराल मार्ग से फिर उसने राधा पुत्तली के वामनेत्र का प्रति-बिम्ब देखा। देखकर उसने फिर धनुष को चढाने के लिये हाथ की मुट्ठी ऊँची की। इतने मे उसके कालाचार्य बीच ही मे उससे पूछा जयन्त! तुम्हें इस समय क्या दिख रहा है?। जयन्त ने कहा-गुरुमहा-राज! मुझे इस समय पुत्तली के वामनेत्र सिवाय और कुछ नहीं दिख रहा है। जयन्तकुमार के वचन सुनकर कलाचार्य के हर्ष का ठिकाना नहीं रहा। जयन्त ने तैलपूर्ण कडाह मे पडे हुए पुत्तली के वामनेत्र के प्रतिबिम्ब को लक्ष्यकर शीघ्र ही निश्चल मन से हाथ को सभालते हुए उस ओर धनुष से बाण छोड दिया। छूटते ही बाण ने चक्र के अन्तराल से निकलते हुए उस पुत्तली के वामनेत्र की कनी-निका को वेध दिया। उपस्थित जनताने जयन्तके लक्ष्यवेधकी निपुणता की एव हस्तलाघव की बहुत अधिक प्रशंसा की। सब के सब बडे ही प्रसन्न हुए। जयन्त की चारो ओर से जयध्वनिपूर्वक बधाई होने लगी।

આખનુ પ્રતિબિબ જોયુ જોઈને તેણે ધનુષ્યને ચડાવવા માટે હાથની મુઠી ઉચી કરી એ વખતે તેના કળાચાર્યે વચમા જ તેને પૂછયુ જયત તમને આ સમયે શુ દેખાય છે? જયતે કહ્યુ ગુરુમહારાજ મને આ સમયે પુતળીની ડાબી આખ સિવાય બીજુ કઈ દેખાતુ નથી જયતકુમારના વચન સાભળીને કલાચાર્ય હર્ષિત બન્યા જયતે તેલ ભરેલ કડાઈમા પડતા પુતળીના ડાબા નેત્રના પ્રતિબિબને લક્ષ્ય કરી તરત જ નિશ્ચલ મનથી હાથને સભાળીને તે તરફ બાણુ છોડયુ બાણુ છુટતા જ ચક્રના અતરાલથી નીકળીને પુતળીની ડાબી આખની કીકીનુ વેધન કર્યું ભેળી થયેલી જનતાએ જયત કુમારના લક્ષ્યવેધની પ્રશસા કરી અને હાથકુશળતાની ઘણીજ પ્રશસા કરી સઘળા ખૂબજ પ્રસન્ન થયા જયતની ચારે બાજુથી જયધ્વની પૂર્વક વધાઈ થવા લાગી ઇન્દિરા પણ પોતાના ભાગ્યને વખાણતી જયતના ગળામા વરમાળા

जयन्तकुमारस्य कण्ठे पुष्पमाला ददौ। यथा राधावेधो दुष्करस्तथा मनुष्यदेहाच्च्युतस्य प्रमादिनः पुनर्मनुष्यत्वं दुर्लभमिति।

अत्र संग्रहश्लोकः—(शार्दूलविक्रीडितवृत्तम्)

राधायावदनादधः क्रमवशाच्चक्राणि चत्वार्यपि,
भ्राम्यन्तीह विपर्ययेण खलु तद्वामाक्षिवेधो यथा।
प्राप्तो दुष्करतां नरेन्द्रतनयापाणिग्रहाकाङ्क्षिणा,
संसारे भ्रमतः पुनर्नरभवो जन्तोस्तथा दुर्लभः ॥ १ ॥

इति सप्तमश्चक्रदृष्टान्तः ॥ ७ ॥

अथाष्टमः कूर्मदृष्टान्तः—

अगाधजलपरिपूर्णः सहस्रयोजनविस्तीर्णः सलिलजन्तुसंभृतः सुशोभितः

इन्दिरा भी अपने भाग्य की सराहना करती हुई जयन्त के गले में वरमाला डालकर अपने आपको धन्य मानने लगी। इस दृष्टान्त का भाव केवल इतना ही है कि जिस प्रकार राधावेध साधना दुष्कर कार्य है उसी प्रकार मनुष्य जन्मको हारा हुआ प्रमादी प्राणी को पुनः मनुष्य-जन्मकी प्राप्ति दुर्लभ है। इस दृष्टान्तका भावप्रदर्शकश्लोक इस प्रकार है—

राधाया वदनादधः क्रमवशात् चक्राणि चत्वार्यपि,
भ्राम्यन्तीह विपर्ययेण खलु तद्वामाक्षिभेदो यथा।
जातो दुष्करता नरेन्द्रतनयापाणिग्रहाकाङ्क्षिणाम्,
संसारे भ्रमतः पुनर्नरभवो जन्तोस्तथा दुर्लभः ॥ १ ॥

यह सातवा चक्रदृष्टान्त है ॥ ७ ॥

आठवाँ कूर्म (कच्छप) का दृष्टान्त इस प्रकार है—अगाधजल से

પહેરાવીને પોતે પોતાને ધન્ય માનવા લાગી આ દૃષ્ટાંતનો ભાવ એટલો છે કે, જે રીતે રાધાવેધ સાધના અત્યંત કઠીન અને દુષ્કર છે એજ રીતે મનુષ્ય જન્મને હારી ગયેલ પ્રમાદી પ્રાણીને પુન મનુષ્યજન્મની પ્રાપ્તિ દુર્લભ છે આ દૃષ્ટાંતનો ભાવપ્રદર્શક શ્લોક આ પ્રકારનો છે

राधाया वदनादधः क्रमवशात् चक्राणि चत्वार्यपि,
भ्राम्यन्तीह विपर्ययेण खलु तद् वामाक्षि भेदो यथा।
जातो दुष्करतां नरेन्द्रतनयापाणिग्रहाकाङ्क्षिणाम्,
संसारे भ्रमतः पुनर्नरभवो जन्तोस्तथा दुर्लभ ॥ १ ॥

આ સાતમું ચક્રદૃષ્ટાંત છે ॥ ૭ ॥

આઠમું કુર્મ કાચબા (કચ્છપ) નું દૃષ્ટાંત આ પ્રકારનું છે—

અગાધ જળથી પરિપૂર્ણ એવો એક (ધરો) હોજ હતો, એક

एको ह्रद आसीत्। तदुदकं च परस्परसम्बद्धशैवालजालैश्छादितमभवत्। तत्र सापत्यसततिसमन्वितः कच्छपः प्रतिवसति। अन्यदा कदाचित् तत्र सान्द्र शैवालमध्ये ह्रदोपान्तस्थितजम्बूविटपिनः सुपक्वफलसपातेन शैवालतन्तु-विच्छेदाच्छिद्रमभवत्, तस्मिन्नेव समये तत्रस्थितोऽसौ कूर्मस्तत्कालजातच्छिद्रमा-श्रित्य ग्रीवां बहिष्करोति। तदनु खल्वसौ निर्मलगगनमण्डलमण्डनायमानं तारा-गणसमन्वितसुषमासम्पन्नशारदपूर्णशशाङ्कबिम्बमवलोक्य साश्चर्यं मनसि चिन्तयति -अहो! किमिदं विलोक्यते। कीदृशमिदमदृष्टपूर्वं नयनानन्दजनकम्?। इत्येव

परिपूर्ण एक द्रह था। जिसका विस्तार एक हजार योजन का था। इसमें अनेक जलचर जीव रहते थे। यह बड़ा सुन्दर था। इसका जल परस्पर सबद्ध शैवालसमूह से आच्छादित था। इसमें एक कच्छुआ अपने बच्चों के साथ रहता था। एक समय की बात है कि उस द्रह के किनारे पर जो जामुन के वृक्ष खडे हुए थे उनके कुछ जम्बूफल उस शैवालजाल के ऊपर गिरे। उनके गिरने से उस शैवालजाल के बीच मे शैवाल के तन्तुओं के टूट जाने से छिद्र हो गया। उसी समय कछुए ने जो उस शैवालजाल के नीचे रहता था उस छिद्र से अपनी गर्दन को बाहर निकाला। बाहर निकालते ही उसने स्वच्छ आकाश में आकाश का मण्डनस्वरूप एव तारागणों से सुशोभित परमशोभा-सपन्न ऐसे शरदकालीन पूर्णचन्द्रमा के बिम्ब को देखा। देखते ही उसे बडा भारी आश्चर्य हुआ। विचार ने लगा-अहो! यह क्या दिखाई देता है? मैने तो आज तक ऐसा नेत्रों को अपूर्व आनन्द देने वाला

હજાર યોજન જેટલો હતો તેમા અનેક પ્રકારના જળચર જીવ રહેતા હતા તે ધરો ખૂબજ સુદર હતો તેનુ જળ શેવાળ સમૂહથી આચ્છાદિત હતુ એમા એક કાચબો પોતાના બચ્ચાઓ સાથે રહેતો હતો એક સમયની વાત છે કે, તે ધરાના કાઠે જાબુડાના વૃક્ષો હારબધ ઉગ્યા હતા તે પૈકીના એક વૃક્ષ ઉપરથી થોડા જામ્બુફળ શેવાળ ઉપર પડયા આ રીતે જાબુડાના પડવાથી જળ ઉપર આચ્છાદિત થયેલી શેવાળમા છિદ્ર પડી ગયાં આ વખતે એ શેવાળની નીચે રહેતા કાચબાએ જાણુને લઈને શેવાળમા પડેલા છિદ્રમાથી પોતાની ડાક બહાર કાઢી પોતાની ડાકને શેવાળમાથી બહાર કાઢતા જ કાચબાએ સ્વચ્છ આકાશમા તારાગણોથી સુશોભિત પરમ શોભાસપન્ન એવા શરદકાળના પૂર્ણ ચદ્રમાના પ્રકાશને જોયો જોતા જ તેને ઘણુ જ આશ્ચર્ય થયુ અને તે મનોમન વિચારવા લાગ્યો કે, અ... આ શુ દેખાઇ રહ્યુ છે? મે આજ સુધી નેત્રોને આનદ દેવાવાળો આવો

जयन्तकुमारस्य कण्ठे पुष्पमाला ददौ। यथा राधावेधो दुष्करस्तथा मनुष्यदेहाच्च्युतस्य प्रमादिनः पुनर्मनुष्यत्वं दुर्लभमिति।

अत्र संग्रहश्लोकः—(शार्दूलविक्रीडितवृत्तम्)

राधायानदनादधः क्रमवशाच्चक्राणि चत्वार्यपि,
भ्राम्यन्तीह विपर्ययेण खलु तद्वामाक्षिवेधो यथा।
प्राप्तो दुष्करतां नरेन्द्रतनयापाणिग्रहाकाङ्क्षिणा,
संसारे भ्रमतः पुनर्नरभवो जन्तोस्तथा दुर्लभः॥ १॥

इति सप्तमश्चक्रदृष्टान्तः॥ ७॥

अथाष्टमं कूर्मदृष्टान्तः—

अगाधजलपरिपूर्णः सहस्रयोजनविस्तीर्णः सलिलजन्तुसंभृतः सुशोभितः

इन्दिरा भी अपने भाग्य की सराहना करती हुई जयन्त के गले में वरमाला डालकर अपने आपको धन्य मानने लगी। इस दृष्टान्त का भाव केवल इतना ही है कि जिस प्रकार राधावेध साधना दुष्कर कार्य है उसी प्रकार मनुष्य जन्मको हारा हुआ प्रमादी प्राणी को पुनः मनुष्यजन्मकी प्राप्ति दुर्लभ है। इस दृष्टान्तका भावप्रदर्शकश्लोक इस प्रकार है—

राधाया वदनादधः क्रमवशात् चक्राणि चत्वार्यपि,
भ्राम्यन्तीह विपर्ययेण खलु तद्वामाक्षिभेदो यथा।
जातो दुष्करता नरेन्द्रतनयापाणिग्रहाकाङ्क्षिणाम्,
संसारे भ्रमतः पुनर्नरभवो जन्तोस्तथा दुर्लभः॥ १॥

यह सातवा चक्रदृष्टान्त है॥ ७॥

आठवाँ कूर्म (कच्छप) का दृष्टान्त इस प्रकार है—अगाधजल से

પહેરાવીને પોતે પોતાને ધન્ય માનવા લાગી આ દૃષ્ટાંતનો ભાવ એટલો છે કે, જે રીતે રાધાવેધ સાધના અત્યંત કઠીન અને દુષ્કર છે એજ રીતે મનુષ્ય જન્મને હારી ગયેલ પ્રમાદી પ્રાણીને પુનઃ મનુષ્યજન્મની પ્રાપ્તિ દુર્લભ છે આ દૃષ્ટાંતનો ભાવપ્રદર્શક શ્લોક આ પ્રકારનો છે

राधाया वदनादधः क्रमवशात् चक्राणि चत्वार्यपि,
भ्राम्यन्तीह विपर्ययेण खलु तद् वामाक्षि भेदो यथा।
जातो दुष्करता नरेन्द्रतनयापाणिग्रहाकाङ्क्षिणाम्,
संसारे भ्रमतः पुनर्नरभवो जन्तोस्तथा दुर्लभः॥ १॥

આ સાતમું ચક્રદૃષ્ટાંત છે ॥ ૭॥

આઠમું કુર્મ કાચબા (કચ્છપ) નું દૃષ્ટાંત આ પ્રકારનું છે—

અગાધ જળથી પરિપૂર્ણ એવો એક (ધરો) હોજ હતો, ... એક

शैवाले मिलिते यथैव शशिनः सदर्शन दुर्लभ,
संसारे भ्रमतः पुनर्नरभवो जन्तोस्तथा दुर्लभः ॥ १ ॥

इत्यष्टमः कूर्मदृष्टान्तः ॥ ८ ॥

अथ नवमो युगदृष्टान्त प्रोच्यते—

असख्ययोजनविस्तीर्णो वलयाकारः सहस्रयोजनगम्भीरः स्वयभूरमण समुद्रोऽस्ति। तस्य प्राच्या दिशि कोऽपि देवो युग माक्षिपत् तस्य युगस्य कीलिका पश्चिमाया दिशि। यथा तस्मिन् समुद्रे भ्राम्यन्त्यास्तस्याः कीलिकायास्तेन युगेन

शैवाले मिलिते यथैव शशिनः सदर्शन दुर्लभम्,
ससारे भ्रमतः पुनर्नरभवो जन्तोस्तथा दुर्लभः ॥ १ ॥

यह आठवा कूर्मदृष्टान्त हुआ ॥ ८ ॥

नौवा युगदृष्टान्त इस प्रकार है—यह दृष्टान्त कल्पना से सबध रखता है। असख्यात द्वीप और समुद्रों के बाद एक अन्तिम द्वीप और समुद्र है। अन्तिम समुद्र का असख्यात योजन का विस्तार है। गहराई भी इसकी एक हजार योजन की है। इसमे कल्पना करो कि कोई एक देव पूर्व दिशा की ओर एक जुआ-गाडी का अवयवविशेष जो बैलों के कन्धों पर रखा जाता है-डाल दे, और पश्चिम दिशा की ओर उसकी कीलिका-सेल-डाल दे। अब यह कीलिका उस समुद्र मे उस दिशा से बहती हुई चली आवे और बहते हुए जुआ के साथ

शैवाले मिलिते यथैव शशिनः सदर्शन दुर्लभम्,
ससारे भ्रमत. पुनर्नरभवो जन्तोस्तथा दुर्लभः ॥ १ ॥

આ આઠમુ કૂર્મદૃષ્ટાત છે ॥ ૮ ॥

નવમુ યુગદૃષ્ટાત આ પ્રકારનુ છે—

આ દૃષ્ટાત કલ્પનાથી સબધ રાખે છે અસખ્યાત દ્વીપ અને સમુદ્રો પછી એક છેલ્લો દ્વીપ અને સમુદ્ર છે એ છેલ્લા સમુદ્રનો વિસ્તાર અસખ્ય યોજનનો છે ઉડાઈ પણ તેની એક હજાર યોજનની છે આમા કલ્પના કરો કે, કોઈ એક દેવ પૂર્વદિશા તરફ એક ધોસરૂ કે જે ગાડીમા બળદના કાધ ઉપર રાખવામા આવે છે તે નાખી દે અને પશ્ચિમ દિશા તરફથી એ ધોસરાની લાકડીઓ નાખી દે પશ્ચિમ દિશાએ નાખેલી ધોસરાની એ સાબેલ વહેતા વહેતા ચાલી આવે અને તે ધોસરી સાથે મળી જાય જે રીતે આ વાત

विचिन्त्य स कूर्मः स्वबन्धूनपि तद् दर्शयितु जले निमज्य यावता कालेन तैः सह पुनरायाति, तावत् पुनः समीरसयोजितशैवालैस्तच्छिद्रमाच्छादितम्। यथा तच्चन्द्रमण्डलदर्शन पुनस्तस्य कूर्मस्य दुर्लभ तथा मनुष्यदेहाच्च्युतस्य प्रमादिनः पुनर्मनुष्यत्व दुर्लभमिति।

अत्र सग्रहश्लोक —(शार्दूलविक्रीडितवृत्तम्)

दृष्ट्वा कोऽपि हि कच्छपो ह्रदमुखे शैवालबन्धच्युते,
पूर्णेन्दु मुदितः कुटुम्बमिह त द्रष्टु समानीतवान्।

पदार्थ नही देखा है, यह कितना सुन्दर है। इस प्रकार विचार कर उसने इस अपूर्व वस्तु को अपने परिवार को भी दिखाने का विचार किया, अतः वह पानी में डुबकी लगाकर अपने परिवार के पास पहुँचा और उनको साथ मे लेकर ज्यो ही यह वहा आया कि वह शैवालजाल हवा के लगने से फिर से ज्यों का त्यों परस्पर में मिल गया। इस दृष्टान्त से हम को यह शिक्षा मिलती है कि जिस प्रकार हवा के झोकों के लगने से शैवाल के तन्तु आपस मे मिल गये और छिद्र का अभाव हो गया, अतः उस अभागे कछुए को पुनः चद्रदर्शन होना दुर्लभ हुआ, उसी प्रकार मनुष्यजन्म को हारे हुए प्रमादी प्राणी को पुन॰ मनुष्यजन्म मिलना महा दुर्लभ है। इस दृष्टान्त का भावसग्रह श्लोक इस प्रकार है—

दृष्ट्वा कोऽपि हि कच्छपो ह्रदमुखे शैवालबन्धच्युते,
पूर्णेन्दु मुदित॰ कुटुम्बमिह त द्रष्टु समानीतवान्।

અપૂર્વ પદાર્થ કદી પણ જોયો નથી આ કેવો સુદર છે ? આ પ્રકારનો વિચાર કરી, એ અપૂર્વ વસ્તુ પોતાના પરિવારને પણ બતાવવાનો વિચાર કર્યો અને પાણીમા ડુબકી મારી તે પોતાના પરિવારની પાસે પહોચ્યો અને તેને સાથે લઈ તે ઉપરોક્ત સ્થળે પહોચ્યો ત્યારે તે શેવાળ કે જેમા જાળુને લઈ છિદ્ર પડયુ હતુ તે પવનને કારણે પુરાઈ જતા શેવાળની અપાટી ફરીથી સ ધાઇ ગઇ તેથી કાચબા અને તેના પરિવારને ફરીથી ચ દ્રના દર્શન ન થયા એ પ્રકારે મનુષ્ય જન્મને હારી ગયેલ પ્રમાદી પ્રાણીને મનુષ્ય જન્મ મળવો મહા દુર્લભ છે

આ દૃષ્ટાતનો ભાવસગ્રાહક શ્લોક આ પ્રમાણે છે —

दृष्ट्वा कोऽपि हि कच्छपो ह्रदमुखे शैवालबन्धच्युते,
पूर्णेन्दु मुदित॰ कुटुम्बमिह त द्रष्टु समानीतवान्।

तुल्य तच्चूर्ण नलिकान्तर्निधाय मेरुशिखर समारुह्य फूत्कृतसमीरणैस्तच्चूर्ण सकलं सर्वतः समुड्डायितम्।

अथ तेन देवेन विक्षिप्तास्ते परमाणवः प्रचण्डपवनोद्धूताः सर्वासु दिक्षु दूर गता एकैकशो विभिन्नाः पतिताः।

यथा तान् परमाणून् सर्वत संचित्य तैः पुनः स्तम्भनिष्पादन लोकस्य दुष्करं, तथा मनुष्यभवात् प्रच्युतस्य प्रमादिनः प्राणिनो मनुष्यजन्म दुर्लभमिति॥

दसवां परमाणु दृष्टान्त इस प्रकार है—यह दृष्टान्त भी कल्पना से संबंध रखने वाला है–जैसे क्रीडावश किसी देव ने माणिक्यनिर्मित एक स्तम्भ को वज्र के प्रहार से तोडा। पश्चात् उसे इतना पीसा कि उसका चूरा चूरा हो गया। चूर्ण जैसा जब वह बन चुका तब उस चूर्ण को उसने एक नलिका में भरा और सुमेरु पर्वत के शिखर पर खडे होकर उसको सब तरफ फूक से उडा दिया। वे सब के सब उस स्तम्भके परमाणु जो उस देव ने अपनी फूक से इधर उधर उडा दिये हैं और वायुके प्रबल झोंको ने उनकोप्रत्येक दिशा में ले जाकर और भी दूर फेंक दिये। उन सब के सब परमाणुओं को एकत्रित कर के फिर से जैसे उस स्तम्भ का उसी रूप से निर्माण करना दुष्कर है–उसी तरह मनुष्यभव से प्रच्युत जीव को मनुष्यभवकी पुनः प्राप्ति होना दुर्लभ है।

દસમુ પરમાણુદષ્ટાંત આ પ્રકારનું છે

આ દૃષ્ટાંત પણ કલ્પનાથી સબધ રાખવાવાળુ છે જેમ રમતના તોરથી કોઈ દેવે માણિક્યથી ભરેલા એવા એક સ્તભને વજ્રના પ્રહારથી તોડી નાખ્યો પછી તેને એટલો પિસ્યો કે, તેના ચૂરેચૂરા થઈ ગયા ચૂર્ણ જેવો જ્યારે તે થઈ ગયો ત્યારે તે ભુકાને તેણે એક નળીમા ભર્યો અને સુમેરૂપર્વતના શિખર ઉપર ઉભા રહીને ચારે બાજુ તે ભુકાને ફુકથી ઉડાડી દીધો એ સ્તભના ભુકા રૂપે બનેલા સઘળા પરમાણુઓને તે દેવે પોતાની ફુકથી ચારે કોર ઉડાવી દીધા અને વાયુએ પ્રબળ વેગથી દરેક દિશામા લઈ જઈને દુર ફેકી દીધા દૂર દૂર જ્યા ત્યા ફેકાઈ ગયેલા એ સઘળા પરમાણુઓને એકત્રિત કરી ફરીથી સ્તભનુ નિર્માણ કરવુ દુષ્કર છે તેવીજ રીતે આ મનુષ્યભવને હારી બેઠેલો જીવ ફરી મનુષ્ય જન્મની પ્રાપ્તિ કરી શકતો નથી

सह संघट्टनमेव दुर्लभं, तस्य युगस्य छिद्रे पुनः प्रवेशस्तु तत्रापि दुर्लभस्तथा मनुष्यभवात्प्रच्युतस्य प्रमादिनः पुनर्मनुष्यजन्म दुर्लभमिति ।

अत्र संग्रहः— (शार्दूलविक्रीडितवृत्तम्)

प्राच्यब्धौ युग-कीलिका विनिहिता क्षिप्तं युगं पश्चिमे,
यद्वद् दुर्लभमेव तत्र वहतोः समीलनं तद्द्वयोः ।
शम्यायास्तु पुनर्युगस्य विवरे तस्याः प्रवेशो यथा,
संसारे भ्रमतः पुनर्नरभवो जन्तोस्तथा दुर्लभः ॥ १ ॥

इति नवमो युगदृष्टान्तः ॥ ९ ॥

अथ दशमः परमाणुदृष्टान्तः—

केनाऽपि क्रीडापरेण देवेन मणिक्यमयं स्तम्भं वज्रेण चूर्णीकृत्य परमाणु-

---

मिल जावे तो जिस प्रकार यह बात बहुत दुर्लभ है और इससे भी अधिक दुर्लभ यह है कि वह कीलिका बहते २ उस जुए के छेद में प्रविष्ट हो जावे यह बात दुर्लभ है। इसी तरह मनुष्य भव से प्रच्युत प्रमादी जीव को पुनः मनुष्यभव की प्राप्ति होना दुर्लभ है। इसका भावप्रदर्शकश्लोक इस प्रकार है—

प्राच्यब्धौ युगकीलिका विनिहिता क्षिप्तं युगं पश्चिमे,
यद्वद्दुर्लभमेव तत्र वहतोः समीलनं तद्द्वयोः।
शम्यायास्तु पुनर्युगस्य विवरे तस्याः प्रवेशो यथा,
संसारे भ्रमतः पुनर्नरभवो जन्तोस्तथा दुर्लभः ॥ १ ॥

यह नौवा युगदृष्टान्त है ॥ ९ ॥

ઘણી જ દુર્લભ છે અને તેનાથી પણ અધિક દુર્લભ તો એ છે કે, ધોસરાની તે સાબેલો વહેતા વહેતા તે ધોસરાના વીંધમાં જોડાઈ જાય એ વાત દુર્લભ છે આ રીતે મનુષ્યભવથી પ્રચ્યુત પ્રમાદી જીવને ફરીથી મનુષ્યભવની પ્રાપ્તિ થવી દુર્લભ છે

તેના ભાવને દર્શાવતો શ્લોક આ પ્રકારનો છે—

प्राच्यब्धौ युगकीलिका विनिहिता क्षिप्तं युगं पश्चिमे,
यद्वद्दुर्लभमेव तत्र वहतोः समीलनं तद्द्वयोः ।
सम्यायास्तु पुनर्युगस्य विवरे तस्याः प्रवेशो यथा,
संसारे भ्रमतः पुनर्नरभवो जन्तोस्तथा दुर्लभः ॥ १ ॥

આ નવમું યુગદૃષ્ટાંત છે ॥ ૯ ॥

छाया—एकदा देवलोकेषु, नरकेष्वपि एकदा।
एकदा आसुरं काय, यथा कर्मभिः गच्छति ॥ ३ ॥

टीका—'एगया' इत्यादि।

जीवः, एकदा=एकस्मिन् काले शुभकर्मानुभवकाले देवलोकेषु=सौधर्मादिषु यथाकर्मभिः=तद्गत्यनुरूपैश्चेष्टितैः सरागसयमदेशविरत्यकामनिर्जराबालतपःकर्मभि गच्छति। एकदा=अशुभकर्मोदयकाले, नरकेषु=रत्नप्रभादिषु यथाकर्मभिः=महारम्भमहापरिग्रहपञ्चेन्द्रियवधकुणपाहारैर्गच्छति। एकदा आसुरम्-असुरसम्बन्धिन, काय=निकायम् असुरकुमारभावमित्यर्थः, यथा कर्मभिः=सरागसयमादिभिः, गच्छति=प्राप्नोति। उपलक्षणत्वाज्ज्योतिर्व्यन्तरयोरपि गच्छतीति बोध्यम् ॥ ३ ॥

उपरोक्त कथन को स्पष्ट करते हुए कहते है-'एगया'-इत्यादि।

अन्वयार्थ—यह जीव (एगया-एकदा) कभी तो शुभ कर्म के अनुभवन काल में (देवलोएसु-देवलोकेषु) सौधर्म आदि देव लोक मे (अहाकम्मेहिं - यथाकर्मभिः) [1]सरागसयम, देशविरति, अकामनिर्जरा एव बालतप आदिरूप उस गति के कर्म के कारणो से (गच्छइ-गच्छति) जन्म लेता है। (एगया-एकदा) कभी अशुभकर्म के अनुभवनकाल मे (नरएसु-नरकेषु) रत्नप्रभा आदिक नरको मे (अहाकम्मेहिं-यथाकर्मभिः) महा [2]आरभ, महापरिग्रह, पचेन्द्रियवध कुणप (मास) आहार आदि करने से (गच्छइ-गच्छति) जाता है। (एगया-एकदा)

ઉપરોક્ત કથનને વધારે સ્પષ્ટ કરતા કહે છે—
"एगया" ઇત્યાદિ

અન્વયાર્થ—આ જીવ एगया-एकदा ક્યારેક તો શુભકર્મના અનુભવ કાળમા, दैवलोएसु-दैवलोकेषु સૌધર્મ આદિ દેવલોકમા अहाकम्मेहिं-यथाकर्मभि સરાગ સયમ, દેશવિરતિ, અકામ નિર્જરા, અને બાલતપ આદિરૂપ એ ગતીના કર્મોના કારણોથી गच्छइ-गच्छति જન્મ લે છે एगया-एकदा ક્યારેક અશુભ કર્મના ઉદયમા नरएसु-नरकेषु રત્નપ્રભા આદિક નર્કોમાં अहाकम्मेहिं-यथाकर्मभि આરભ, મહાઆરભ, મહાપરિગ્રહ, પચેન્દ્રિયવધ કુણપ (માસ) આહાર આદિ કરવાથી

---

(१) "चउहिं ठाणेहिं जीवा देवाउयत्ताए कम्म पगरेति, त जहा-सराग सजमेण, सजमासजमेण, बालतवोकम्मेण, अकामणिज्जराए"। (स्था स्था ४ उ ४ एव औपपातिक सूत्रेऽपि)

(२) "चउहिं ठाणेहिं जीवा णेरइयत्ताए कम्मपकरेति, त जहा-महारभाए महापरिग्गाहाए, पचिंदियवहेण, कुणिमाहारेण (स्था० स्था० ४ उ ४ एवम् औपपातिकसूत्रेऽपि)

अय भावः—मानुष जन्म लब्ध्वाऽपि प्रमादकृतदुष्कर्मप्रभावादेकेन्द्रियादि-जातिप्राप्त्या चक्रवर्तिपायसादिवत् पुनर्मानुपत्व दुर्लभमिति ॥ २ ॥

एतदेव स्पष्टयति—

मूलम्--एगया देवलोएसु, नरएसुवि एगया ।
एगया आसुरं कायं, अहा कम्मेहिं गच्छइ ॥३॥

ने अपने जन्म मरण से न भर दिया हो। जीव ने सूक्ष्मपृथिवी-कायादि स्थावर काय में उत्पन्न होकर लोकाकाश का प्रत्येक प्रदेश को तैल से तिल की तरह भर दिया है। इसलिये मनुष्यजन्म पाकर भी जो प्रमादी होकर दुष्कर्मों का उपार्जन करते हैं वे उनके प्रभाव से एकेन्द्रियादिक जाति की प्राप्ति से चक्रवर्ती के पायस आदि की तरह मनुष्यभव की प्राप्ति को दुर्लभ बनालेते हैं—

भावार्थ—मनुष्यभव पाकर भी प्राणी का कर्तव्य है कि वह प्रमादी नही बने। प्रमाद के कारण ज्ञानावरणीयादिक कर्मों का बध होने से इस जीव का एकेन्द्रियादिक योनियों में जन्म होता है। इसमें इसका अनन्तकाल निकल जाता है। अतः पुनः मनुष्यभव की प्राप्ति दुर्लभ बन जाती है। तात्पर्य कहने का यह है कि मनुष्यभव सार्थक करने का यही उपाय है कि प्रमादी न बना जाय ॥ २॥

જન્મમરણથી ન ભરી દીધો હોય જીવે સૂક્ષ્મ પૃથ્વી કાયાદિ સ્થાવર કાયમા ઉત્પન્ન થઈ થઇને લોકાકાશના પ્રત્યેક પ્રદેશને તલના તેલની માફક ભરી દીધેલ છે આ માટે મનુષ્યજન્મ મળવા છતા પણ જે પ્રમાદી બની દુષ્કર્મોનુ ઉપાર્જન કરે છે, તે એના પ્રભાવથી એકેન્દ્રિયાદિક જાતીની પ્રાપ્તિથી ચક્રવર્તીના દુધપાક વગેરેની માફક ફરી મનુષ્યભવની પ્રાપ્તિને દુર્લભ બનાવે છે

ભાવાર્થ—મનુષ્યભવ મેળવીને પણ પ્રાણીનુ કર્તવ્ય છે કે, તે પ્રમાદી ન બને પ્રમાદના કારણે જ્ઞાનાવરણીયાદિક કર્મોનો બધ થવાથી આ જીવનો એકે ન્દ્રિયાદિક જેવી યોનીઓમા જન્મ થાય છે તેમા તેનો અનત કાળ નીકળી જાય છે આથી મનુષ્યભવની પ્રાપ્તિ દુર્લભ બની જાય છે તાત્પર્ય કહેવાનુ એ છે કે, મનુષ્યભવ સાર્થક કરવાનો એક માત્ર ઉપાય એ છે કે, આપણે પ્રમાદી ન બની અને જ્યા સુધી મુક્તિની પ્રાપ્તિ ન થાય ત્યા સુધી મનુષ્યભવની જ ફરી ફરી પ્રાપ્તિ થતી રહે એવો પ્રયત્ન તો કરવો જોઈએ ॥ ૨ ॥

एवं चतुरशीतिलक्षसंख्यका योनयस्तासु, इत्यर्थः। न निर्विद्यन्ते=अस्मात् पर्यटनात् कदा मोक्षो भविष्यतीति नोद्विजन्ते=उद्वेगं न प्राप्नुवन्ति। केषु क इव? सर्वार्थेषु=सर्वे च ते अर्थाः, सर्वार्थास्तेषु हिरण्य-सुवर्ण-मणि-मुक्ताफल-वज्र वैडूर्य-ग्राम-नगर-कोश-कोष्ठागार-भूमि-गजाश्वादिषु सर्वविभवेषु प्राप्तेष्वपि, क्षत्रियाः=राजान इव। अयं भावः—यथा सर्वेषु विषयेषु प्राप्तेष्वपि राजानः संतोषं नाप्नुवन्ति, किंतु तत्प्राप्त्यर्थमेव पुनः पुनः प्रवर्तन्ते। एवं तासु तासु योनिषु पुनः पुनरुत्पत्तिमनुभवन्तोऽपि जीवाः पुनः पुनः ज्ञानावरणीयाद्यष्टविधकर्म कुर्वन्तस्तत्तद् योनिप्राप्त्यर्थमेव प्रवर्तन्ते, तस्मान्मनुष्यजन्म दुर्लभम् इति।

लाख, तथा मनुष्य की चौदह लाख, इस प्रकार इन चौरासी लाख योनियों-उत्पत्ति स्थानों में) (न निविज्जति-न निर्विद्यन्ते) 'इस संसार परिभ्रमणसे मेरा कब मोक्ष होगा' इस प्रकार कभी भी निर्वेद-उद्वेग को प्राप्त नहीं होते हैं। (व इव) जैसे (सव्वट्ठेसु खत्तिया-सर्वार्थेषु क्षत्रियाः) हिरण्य सुवर्ण, मणि, मुक्ताफल, वज्र वैडूर्य, ग्राम, नगर, कोश एवं कोष्ठागार, भूमि, गज अश्व आदि प्राप्त विभवोमे क्षत्रिय लोग उद्वेग (उदासीनता) को प्राप्त नहीं होते हैं। तात्पर्य इसका यह है कि जैसे युद्ध कर २ के समस्त देशों का राज्य प्राप्त होने पर भी क्षत्रिय लोग उद्वेग (उदासीनता) को प्राप्त नहीं होते हैं, किन्तु उनकी प्राप्ति के लिये ही वे वार २ चेष्टा किये करते हैं उसी प्रकार उन उन योनियों मे वार २ जन्म मरण के दुःखों का अनुभव करते हुए भी ये जीव पुनः पुनः ज्ञानावरणीयादिक अष्ट-विध कर्मों का बन्ध करते हुए उन २ योनियों की प्राप्ति करने के लिये

તથા મનુષ્યોની ચૌદ લાખ, આ પ્રકારે એ ચોરાસી લાખ યોનીઓમા 'न निविज्जति-न निर्विद्यन्ते આ સંસાર પરિભ્રમણુથી મારો ક્યારે મોક્ષ થશે?' એ પ્રકારે તેને કોઈ જાતની ચિંતા થતી નથી व-इव જેમ सव्वट्ठेसु खत्तिया-सर्वार्थेषु क्षत्रिया હીરા માણેક, સુવર્ણ, મણી, મુક્તાફળ, વજ્ર, વૈડૂર્ય, ગ્રામ, નગર, કોશ અને કુષ્ટાગાર, ભૂમિ, ગજ, અશ્વ, આદિ પ્રાપ્ત વૈભવોમા રચ્યાપચ્યા રહેતા ક્ષત્રિયોને કોઈ ઉદ્વેગ થતો નથી. તાત્પર્ય એનુ એ છે કે, જેમ યુદ્ધ કરી કરીને સમસ્ત દેશનુ રાજ્ય પ્રાપ્ત થવા છતા પણ ક્ષત્રિયોને કોઈ ઉદ્વેગ થતો નથી પરંતુ તેની પ્રાપ્તિને માટે જ એ વાર વાર પ્રયત્ન કરતા રહે છે એવી રીતે યોનીઓમા વાર વાર જન્મ મરણનો અનુભવ કરવા છતા પણ એ જીવ ફરી ફરી જ્ઞાનાવરણીયાદિ આઠ પ્રકારના કર્મોનો બંધ કરીને તે તે યોનીઓની પ્રાપ્તિ કરવામા જ ક્રીયાશીલ રહે છે

मूलम्-एवमावट्टजोणिसु, पाणिणो कम्मकिव्विसा ।
न निविज्जति ससारे, सव्वट्ठेसु व खत्तिया ॥५॥

छाया—एवम् आवर्तयोनिषु, प्राणिनः कर्मकिल्बिषाः ।
न निर्विद्यन्ते ससारे, सर्वार्थेषु इव क्षत्रियाः ॥ ५ ॥

टीका—' एवम् ' इत्यादि ।

कर्मकिल्बिषाः=कर्मभिर्मलिनाः प्राणिनः संसारे=भवे एवम्=अमुना प्रकारेण, आवर्तयोनिषु=आवर्तेन-पुनःपुनःपरिभ्रमणेन स्पृष्टा योनय आवर्तयोनयस्तासु चतुरशीतिलक्षप्रकारासु, तत्र पृथिव्यप्तेजोवायुकायेषु प्रत्येक सप्त सप्त लक्षाः, दश लक्षाः प्रत्येकवनस्पतिषु, निगोदजीवेषु च चतुर्दश लक्षाः, द्वि-त्रि-चतुरिन्द्रियेषु प्रत्येक द्वे द्वे लक्षे, तिर्यङ्नारकदेवेषु प्रत्येक चतस्रश्चतस्रो लक्षाः मनुजेषु चतुर्दश लक्षाः,

---

कभी तेन्द्रिय जीवों मे और कभी चतुरिन्द्रिय जीवों में जन्म लेता है। इस प्रकार इस ससार मे प्रमादी जीव भ्रमण करता ही रहता है। इस कीटादिक शब्द के उपलक्षणसे समस्त तीर्यञ्चजाति के भेदोपभेदों का ग्रहण जानना चाहिये ॥ ४ ॥

' एवम्० '-इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(कम्मकिव्विसा-कर्मकिल्बिषाः) कर्मों से मलिन (पाणिणो-प्राणिनः) प्राणी (ससारे-ससारे) ससार में (एवं-एवम्) उक्त प्रकार से भ्रमण करते हुए (आवट्टजोणीसु-आवर्तयोनिषु) इन चौरासी लाख योनियो में (पृथिवीकाय की सातलाख, अपकाय की सात लाख, तेजस्काय की सात लाख, वायुकाय की सात लाख, प्रत्येक वनस्पति की दश लाख, निगोदजीवों की चौदह लाख, द्विन्द्रिय, तेन्द्रिय चतुरिन्द्रिय की दो दो लाख, तिर्यञ्च, देव एव नारकी की चार चार

એ પ્રકારે આ સંસારમા પ્રમાદી જીવ ભ્રમણ કરતો જ રહે છે આ કીટાદિક શબ્દના ઉપલક્ષણથી સમસ્ત તિર્યંચ જાતીના ભેદોપભેદનુ ગ્રહણ જાણવુ જોઈએ ॥ ४ ॥

"एवम्०"-ઈત્યાદિ

અન્વયાર્થ—कम्मकिव्विसा-कर्मकिल्बिषा કર્મોથી મલીન पाणिणो-प्राणिन પ્રાણી ससारे—ससारे સસારમા एव-एवम् ઉક્ત પ્રકારથી ભ્રમણ કરતા કરતા आवट्टजोणीसु-आवर्तयोनिषु આ ચોરાસી લાખ યોનીઓમા (પૃથ્વીકાયની સાત લાખ, અપકાયની સાત લાખ, તેજસ્કાયની સાત લાખ, વાયુકાયની સાત લાખ, પ્રત્યેક વનસ્પતિની દસ લાખ, નિગોદ જીવોની ચૌદ લાખ, બે ઇન્દ્રિય, ત્રણ ઈન્દ્રિય, ચાર ઈન્દ્રિય,ની બબે લાખ અને તિર્યંચ, દેવ અને નારકીની ચાર ચાર લાખ,

एवं चतुरशीतिलक्षसख्यका योनयस्तासु, इत्यर्थः। न निर्विद्यन्ते=अस्मात् पर्यटनात् कदा मोक्षो भविष्यतीति नोद्विजन्ते=उद्वेग न प्राप्नुवन्ति। केषु क इव ? सर्वार्थेषु= सर्वे च ते अर्थाः, सर्वार्थास्तेषु हिरण्य-सुवर्ण-मणि-मुक्ताफल-वज्र-वैडूर्य-ग्राम-नगर-कोश-कोष्ठागार-भूमि-गजाश्वादिषु सर्वविभवेषु प्राप्तेष्वपि, क्षत्रियाः= राजान इव। अय भावः—यथा सर्वेषु विषयेषु प्राप्तेष्वपि राजान सतोष नाप्नुवन्ति, किंतु तत्प्राप्त्यर्थमेव पुनः पुनः प्रवर्तन्ते। एव तासु तासु योनिषु पुनः पुनरुत्पत्तिमनुभवन्तोऽपि जीवाः पुनः पुनः ज्ञानावरणीयाद्यष्टविधकर्म कुर्वन्तस्तत्तद् योनिप्राप्त्यर्थमेव प्रवर्तन्ते, तस्मान्मनुष्यजन्म दुर्लभम् इति।

लाख, तथा मनुष्य की चौदह लाख, इस प्रकार इन चौरासी लाख योनियों—उत्पत्ति स्थानों में) (न निविज्जति—न निर्विद्यन्ते) 'इस ससार परिभ्रमणसे मेरा कब मोक्ष होगा' इस प्रकार कभी भी निर्वेद—उद्वेग को प्राप्त नहीं होते हैं। (व इव) जैसे(सव्वट्ठेसु खत्तिया-सर्वार्थेषु क्षत्रियाः)हिरण्य सुवर्ण, मणि, मुक्ताफल, वज्र वैडूर्य, ग्राम, नगर, कोश एव कोष्ठागार, भूमि, गज अश्व आदि प्राप्त विभवोमे क्षत्रिय लोग उद्वेग (उदासीनता) को प्राप्त नहीं होते हैं। तात्पर्य इसका यह है कि जैसे युद्ध कर २ के समस्त देशों का राज्य प्राप्त होने पर भी क्षत्रिय लोग उद्वेग (उदासीनता) को प्राप्त नही होते है, किन्तु उनकी प्राप्ति के लिये ही वे बार २ चेष्टा किये करते हैं उसी प्रकार उन उन योनियों मे बार २ जन्म मरण के दुःखों का अनुभव करते हुए भी ये जीव पुनः पुनः ज्ञानावरणीयादिक अष्टविध कर्मो का बन्ध करते हुए उन २ योनियों की प्राप्ति करने के लिये

તથા મનુષ્યોની ચૌદ લાખ, આ પ્રકારે એ ચોરાસી લાખ યોનીઓમા 'न निविज्जति —न निर्विद्यन्ते આ સ સાર પરિભ્રમણથી મારો કયારે મોક્ષ થશે?' એ પ્રકારે તેને કોઈ જાતની ચિંતા થતી નથી व—इव જેમ सव्वट्ठेसु खत्तिया—सर्वार्थेषु क्षत्रिया હીરા માણેક, સુવર્ણ, મણી, મુક્તાફળ, વજ્ર, વૈડૂર્ય, ગ્રામ, નગર, કોશ અને કુષ્ટાગાર, ભૂમિ, ગજ, અશ્વ, આદિ પ્રાપ્ત વૈભવોમા રચ્યાપચ્યા રહેતા ક્ષત્રિયોને કોઇ ઉદ્વેગ થતો નથી તાત્પર્ય એનુ એ છે કે, જેમ યુદ્ધ કરી કરીને સમસ્ત દેશનુ રાજ્ય પ્રાપ્ત થવા છતા પણ ક્ષત્રિયોને કોઈ ઉદ્વેગ થતો નથી પરતુ તેની પ્રાપ્તિને માટે જ એ વાર વાર પ્રયત્ન કરતા રહે છે એવી રીતે યોનીઓમા વાર વાર જન્મ મરણનો અનુભવ કરવા છતા પણ એ જીવ ફરી ફરી જ્ઞાનાવરણીયાદિ આઠ પ્રકારના કર્મોનો બધ કરીને તે તે યોનીઓની પ્રાપ્તિ કરવામા જ ક્રીયાશીલ રહે છે

मनुष्याणाम्, तथा विषया अप्यनुकूलतया मनो हरन्ति सर्वेषाम्। वर्षाकाले जलबुद्बुदा इव, कराञ्जलिगता आ१ इव सम्पदः क्षणनश्वराः सन्ति। यथा–स्वच्छजलपरिपूर्णगम्भीरगर्ते प्रतिविम्बभावापन्न तत्तटवर्तिवृक्ष–च्छाया लता पत्र-पुष्पादिक किमपि कार्यं साधयितु न शक्नोति, तथा ससारान्तर्गत वस्तुजातम् किमपि स्वात्मकल्याणाय न भवति। एवमनन्तदुःखसभृते संसारेऽनन्तानन्तदुःखमनुभवन्तोऽपि नोद्विजन्ते सर्वार्थेषु लब्धेष्वपि राजान इव प्राणिनः। अतो मनुष्यजन्मदुर्लभम्।

विषयसुख भी अनुकूल होने से सब को सुहावने लगते हैं, सब के चित्त लुभाते रहते हैं। वर्षाकाल मे जैसे जल का बुद्बुदा देखते २ नष्ट हो जाता है, और अजलि का जल जैसे क्षणभर मे झर जाता है उसी प्रकार से यह वैभव भी क्षणविनश्वर जानना चाहिये। जैसे स्वच्छ जल से परिपूर्ण गभीर खड्डे में प्रतिबिम्बरूप से पतित उसके तटवर्ती वृक्ष की छाया लता पत्र पुष्पादिक कुछ भी कार्य साधक नहीं हो सकते हैं, उसी तरह ससार के अन्तर्गत वस्तुओं का समूह भी आत्मकल्याण का कुछ भी साधक नहीं होता है। इस प्रकार अनत दुःखों से भरे हुए इस ससार में अनन्त दुखों का अनुभव करते हुए भी ससारी जीव प्राप्त अर्थ मे अधिकतर लुभाने वाले राजा की तरह प्रतिदिन उन्ही ससारवर्धक वैषयिक सुखों मे लुभाते रहते हैं। आत्मकल्याण कैसे होगा इसकी थोडी सी भी चिन्ता नही करते हैं। इसलिये यदि मनुष्यजन्म पाया है तो कुछ कर लेना चाहिये, नही तो इस मनुष्य

પ્રકારથી આ વિષયસુખ પણ અનુકૂળ હોતા સઘળાને સુખરૂપ લાગે છે બધાના ચિત્તને લોભાવે છે, વર્ષાકાળમા પાણીના પરપોટાની જેમ જોત જોતામા નાશ પામે છે અને હાથમા લીધેલ પાણી જેમ ક્ષણભરમા ચાલ્યુ જાય છે એજ પ્રકારથી આ વૈભવ પણ ક્ષણભરમા નાશ પામનાર સમજવો જોઈએ જેમ સ્વચ્છ જળથી ભરેલા ઉડા ખાડામા પ્રતિબિબ રૂપથી પતિત તેની પાસેના વૃક્ષની છાયા, લત્તા, પાદડા, પુષ્પ વગેરે, કાઈ પણ કાર્યસાધક થતા નથી એવી રીતે સસારનો અતર્ગત વસ્તુઓનો સમૂહ પણ આત્મકલ્યાણમા કાઇપણ સાધક બનતો નથી આ પ્રકારના અનત દુખોથી ભરેલા આ સસારમા અનત દુખોનો અનુભવ કરવા છતા પણ સસારી જીવ પ્રાપ્ત અર્થમા અધિકતર લોભાવનારા રાજાની માફક દરરોજ તેની સસારવર્ધક વિષયી સુખોમા લોભાતો રહે છે આત્માનુ કલ્યાણ કઈ રીતે થશે તેની થોડી પણ ચિંતા કરતો નથી આટલા માટેજ મનુષ્યજન્મ મળેલ છે તો તેનુ કાઈક સાર્થક કરી જોઈએ

तस्मान्मनुष्यजन्म लब्ध्वा संसारस्वरूप भावयेत्–अहो ! ईदृश दुःखस्थानमन्यत् किमपि नास्ति यादृशः ससारः ॥ ५॥

जन्म छुट जाने के बाद इसकी पुनः प्राप्ति दुर्लभ है, अतः मनुष्य का कर्तव्य है कि वह मनुष्यजन्म प्राप्त कर ससार के स्वरूप का अवश्य२ विचार करता रहे, उसको सोचना चाहिये कि ऐसा दुःख का स्थान और कोई दूसरा नहीं है जैसा की यह ससार है।

भावार्थ—कर्म से कदर्थित ये ससारी जीव चौरासी लक्ष योनियों में भ्रमण करते हुए भी पुनः उसी चक्कर मे फँसने के अभिलाषी होते रहते हैं। यह चक्कर कैसे बद होगा इसकी चिन्ता ही नहीं करते हैं। जैसे कोई क्षत्रिय वार वार युद्ध करने पर भी युद्ध से अरुचि नहीं लाता है। उसी प्रकार ये ससारो जीव भी सासारिक अनत दुखों से अरुचि न लाकर ज्ञानावरणीय कर्मों को पुनः पुनः बढाने की ओर ही अग्रेसर बने रहते हैं। इन को इस बात का पता नहीं कि इस मनुष्यभव से ही इन अनत दुःखों का अत होता है, अत इस भवसे यदि ये दुःख नहीं नष्ट किये गये तो फिर दूसरा कौन ऐसा भव है जो इन दुःखों का अन्त करनेवाला हो सकेगा, अत मिले हुए मनुष्य भव

નહી તો આ મનુષ્યજન્મ પુરો થતા તેની પ્રાપ્તિ ફરી થવી દુર્લભ છે આથી મનુષ્યનુ કર્તવ્ય છે કે, જ્યારે મહાદુર્લભ એવો મનુષ્યજન્મ તેને પ્રાપ્ત થયો છે તો સસારના સાચા સ્વરૂપનો અવશ્ય અવશ્ય વિચાર કરતો રહે તેણે વિચારવુ જોઈએ કે, જેવો આ મસાર છે તેના જેવુ દુખનુ સ્થાન બીજુ કોઈ નથી

ભાવાર્થ—કર્મથી કદાચ સસારી જીવ ચોરાસી લાખ યોનીઓમા ભ્રમણ કરવા છતા પણ ફરી એજ ચક્કરમા ફસાય–ખૂચી જાય તેવા કાર્યોમા તે રત રહે છે પણ એ ચક્કર કઈ રીતે બધ થાય તેની ચિંતા કરતો નથી જેમ કોઈ ક્ષત્રિય વારવાર યુદ્ધ કરવા છતા તેના દિલમા યુદ્ધની અરૂચી જાગતી નથી તેવી રીતે સસારી જીવ પણ સસારના અનત દુખોને જાણવા છતા તેના પ્રત્યે અરૂચી ન લાવતા જ્ઞાનાવરણીય કર્મોને ફરી ફરી વધારવાની તરફ જ તેની મુખ્ય પ્રવૃત્તિ બની રહે છે તેને એ વાતનો ખ્યાલ પણ નથી આવતો કે, આ મનુષ્યભવદ્વારા જ તે અનત દુખોનો અત લાવી શકાય છે એ કારણે આ ભવદ્વારા જ જો તે દુખ નષ્ટ કરવામા નહી આવે તો ફરી એવો કયો ભવ છે કે, આ દુખોનો અત લાવવામા ઉપયોગી થાય ? આથી મહાપૂણ્યના ઉદયથી અપ્રાપ્ય એવા મળેલા મનુષ્યભવને સફળ બનાવવા તરફ લક્ષ દેવુ

मूलम्—कम्मसगेहिं संमूढा, दुःक्खिया बहुवेयणा।
अमाणुसासु जोणीसु, विणिहम्मंति पाणिणो ॥ ६ ॥

छाया—कर्मसगैः समूढाः, दुःखिता बहुवेदनाः।
अमानुषीषु योनिषु, विनिहन्यन्ते प्राणिनः ॥ ६ ॥

टीका—'कम्मसगेहिं' इत्यादि।

कर्मसगैः=ज्ञानावरणीयादि कर्मसंयोगैः, समूढा—तत्त्वातत्त्वविवेकरहिताः, दुःखिताः=विविधदुःखजालजनकरोगशोकादिसमाक्रान्ताः, बहुवेदनाः=मन्द तीव्र-तीव्रतर-पीडायुक्ताः प्राणिन, अमानुषीषु=एकेन्द्रिय-द्वीन्द्रिय-त्रीन्द्रिय-चतुरिन्द्रियमनुष्यभिन्नपञ्चेन्द्रियरूपासु च, योनिषु कर्मभिः विनिहन्यन्ते=पुनः पुनरुत्पद्यन्ते। अतो मानुषत्व दुर्लभमिति भावः ॥ ६ ॥

को सफल बनाने की ओर लक्ष्य देना यही सब से प्रथम कर्तव्य है ॥ ५ ॥

"कम्मसगेहिं" इत्यादि

अन्वयार्थ-(कम्मसगेहिं—कर्मसगैः) ज्ञानावरणीयादिक कर्मो के सयोग से (समूढा—समूढा) तत्त्वातत्त्व के विवेक से विकल बने हुए अतएव (दुक्खिया—दुःखिताः) विविधदुःखजनक ऐसे रोग, शोक आदि से समाक्रान्त एव (बहु वेयणा—बहु वेदनाः) मन्द, तीव्र, तीव्रतर पीडाओं से युक्त ये (पाणिणो—प्राणिनः) ससारी प्राणी (अमाणुसासु जोणीसु—अमानुषीषु योनिषु) एकेन्द्रिय, द्वीन्द्रिय, त्रीन्द्रिय, चतुरिन्द्रिय एव मनुष्य भिन्न पञ्चेन्द्रिय इन योनियो मे (विणिहम्मति—विनिहन्यन्ते) पुनः पुनः जन्ममरणजनित दुःख पाते हैं। इसलिये मनुष्य भव दुर्लभ है।

જોઈએ અને તે પ્રાણીમાત્રનુ એક માત્ર સૌ પ્રથમ કર્તવ્ય છે ॥ ૫ ॥

"कम्मसगेहिं"—ઇત્યાદિ

અન્વયાર્થ—कम्मसगेहिं—कर्मसगै જ્ઞાનાવરણીય આદિ કર્મોના સયોગથી समूढा-समूढा તત્વાતત્વના વિવેકથી, વિકળ બનેલા તેમજ दुक्खिया—दुखिता વિવિધ દુ ખજનક એવા રોગ, શોક આદિથી સમાક્રાત અને बहु वेयणा-बहु वेदना મદ, તીવ્ર, તીવ્રતર, પીડાઓથી યુક્ત આ पाणिणो-प्राणिन સસારી પ્રાણી अमाणुसासु जोणीसु-अमानुषीषु योनिषु એકેન્દ્રિય, બેઇન્દ્રિય, ત્રીઇન્દ્રિય, ચાર ઇન્દ્રિય, અને મનુષ્ય ભિન્ન પાચ ઇન્દ્રિય આ યોનીઓમા विणिहम्मति—विनिहन्यन्ते ફરી ફરી જન્મ મરણ જનીત દુ ખ પામે છે એટલા માટે મનુષ્યભવ દુર્લભ કહ્યો છે

कथं तर्हि मानुषत्वं प्राप्नोतीत्याह—

मूलम्—कम्माण तु पहाणाए, आणुपुव्वि कयाइ वि ।
जीवा सोहिमणुप्पत्ता, आययंति मणुस्सयं ॥ ७ ॥

छाया—कर्मणा तु प्रहाण्या, आनुपूर्व्या कदाचिदपि ।
जीवा शोधिमनुप्राप्ताः, आददते मनुष्यताम् ॥ ७ ॥

टीका—'कम्माण' इत्यादि ।

तु=पुनः आनुपूर्व्या=अनुक्रमेण, कर्मणा=मनुष्यगतिविघातकानामनन्तानुबन्धिक्रोधादिरूपाणाम् , प्रहाण्या=क्षयेण-अपगमेन, जीवाः=प्राणिनः, आनुपूर्व्या =अनुक्रमेण पृथिवीकायादिक्रमेणेत्यर्थः, शोधिम्=अशुभकर्मापगमरूपां शुद्धिम्,

---

भावार्थ—प्राप्त मनुष्यभव यदि प्रमादी होकर यों ही गुमा दिया जाता है तो फिर इस जीव को कर्मों के प्रभाव से तत्त्वातत्त्वविवेक रहित बनकर अनेक अमानुषीय योनियों मे अनेक प्रकार के कष्टों का साम्हना करते हुए उत्पन्न होते रहते हैं। इसलिये मिले हुए इस मनुष्यभव को व्यर्थ मत जाने दो, नहीं तो पुनः इसका मिलना दुर्लभ है ॥ ६ ॥

मनुष्यभव प्राप्त कैसे होता है यह बात सूत्रकार बतलाते हैं—

"कम्माण" इत्यादि

अन्वयार्थ--(आणुपुव्वी आनुपूर्व्या) अनुक्रम से (कम्माण-कर्मणाम्) मनुष्यगतिविघातक अनतानुबंधी क्रोधादि कर्मों की पहाणाए-प्रहाण्या प्रहाणि-क्षयसे (जीवा जीवा) जीव (आणुपुव्वी-आनुपूर्व्या) पृथिवी-

---

ભાવાર્થ-પ્રાપ્ત મનુષ્યભવ જો પ્રમાદી બની એમને એમજ ગુમાવી દેવાય તો પછી આ જીવને કર્મોના પ્રભાવથી તત્વાતત્વવિવેકરહીત બની અનેક અમાનુષિય યોનીઓમા અનેક પ્રકારના કષ્ટોનો સામનો કરતા કરતા ઉત્પન્ન થતા રહે છે પણ મનુષ્યભવ પામવો દુર્લભ રહે છે માટે મળેલા આ મનુષ્યભવને વ્યર્થ જવા ન દેવો. જોઈએ જીવને ફરી ફરી મનુષ્યભવ મળવો દુર્લભ છે ॥૬॥

મનુષ્યભવ કેવી રીતે પ્રાપ્ત થાય છે તે સૂત્રકાર બતાવે છે—

'कम्माण' ઈત્યાદિ

અન્વયાર્થ—आणुपुव्वी-आनुपूर्व्या અનુક્રમથી कम्माण-कर्मणाम् મનુષ્યગતી વિઘાતક અનંતાનુબંધી ક્રોધાદિ કર્મોના पहाणाए-प्रहाण्याक्षयथी जीवा-जीवा જીવ आणुपुव्वी-आनुपूर्व्यापૃથ્વીકાયાદિકના ક્રમથી सोहिं-शोधिम् અશુભ કર્મોના અપગ

मूलम्—कम्मसंगेहिं संमूढा, दुःक्खिया बहुवेयणा।
अमाणुसासु जोणीसु, विणिहम्मति पाणिणो ॥६॥

छाया—कर्मसगै संमूढाः, दुःखिता बहुवेदनाः।
अमानुषीषु योनिषु, विनिहन्यन्ते प्राणिनः ॥ ६ ॥

टीका—'कम्मसगेहिं' इत्यादि।

कर्मसगैः=ज्ञानावरणीयादि कर्मसयोगैः, समूढा—तत्त्वातत्त्वविवेकरहिताः, दुःखिताः=विविधदुःखजालजनकरोगशोकादिसमाक्रान्ताः, बहुवेदनाः=मन्द तीव्र-तीव्रतर-पीडायुक्ताः प्राणिन, अमानुषीषु=एकेन्द्रिय-द्वीन्द्रिय-त्रीन्द्रिय-चतुरिन्द्रियमनुष्यभिन्नपञ्चेन्द्रियरूपासु च, योनिषु कर्मभिः विनिहन्यन्ते=पुनः पुनरुत्पद्यन्ते। अतो मानुषत्व दुर्लभमिति भाव. ॥ ६ ॥

को सफल बनाने की ओर लक्ष्य देना यही सब से प्रथम कर्तव्य है॥५॥

"कम्मसगेहिं" इत्यादि

अन्वयार्थ-(कम्मसगेहिं-कर्मसगैः) ज्ञानावरणीयादिक कर्मों के सयोग से (समूढा-समूढा) तत्त्वातत्त्व के विवेक से विकल बने हुए अतएव (दुक्खिया-दुःखिताः) विविधदुःखजनक ऐसे रोग, शोक आदि से समाक्रान्त एव (बहु वेयणा-बहु वेदनाः) मन्द, तीव्र, तीव्रतर पीडाओं से युक्त ये (पाणिणो-प्राणिनः) ससारी प्राणी (अमाणुसासु जोणीसु-अमानुषीषु योनिषु) एकेन्द्रिय, द्वीन्द्रिय, त्रीन्द्रिय, चतुरिन्द्रिय एव मनुष्य भिन्न पञ्चेन्द्रिय इन योनियों मे (विणिहम्मति-विनिहन्यन्ते) पुनः पुनः जन्ममरणजनित दुःख पाते हैं। इसलिये मनुष्यभव दुर्लभ है।

જોઈએ અને તે પ્રાણીમાત્રનુ એક માત્ર સૌ પ્રથમ કર્તવ્ય છે ॥ ૫ ॥

"कम्मसगेहिं"-ઈત્યાદિ

અન્વયાર્થ—कम्मसगेहिं-कर्मसगै જ્ઞાનાવરણીય આદિ કર્મોના સયોગથી समूढा-समूढा તત્વાતત્વના વિવેકથી, વિકળ બનેલા તેમજ दुक्खिया-दुखिता વિવિધ દુખજનક એવા રોગ, શોક આદિથી સમાક્રાત અને बहु वेयणा-बहु वेदना મદ, તીવ્ર, તીવ્રતર, પીડાઓથી યુક્ત આ पाणिणो-प्राणिन સસારી પ્રાણી अमाणुसासु जोणीसु-अमानुषीषु योनिषु એકેન્દ્રિય, બેઈન્દ્રિય, ત્રીઈન્દ્રિય, ચાર ઈન્દ્રિય, અને મનુષ્ય ભિન્ન પાચ ઈન્દ્રિય આ યોનીઓમા विणिहम्मति-विनिहन्यन्ते ફરી ફરી જન્મ મરણ જનીત દુખ પામે છે એટલા માટે મનુષ્યભવ દુર્લભ કહ્યો છે

कस्यचिद् विशिष्टपुण्यस्योदयेन मानुषत्वलाभेऽपि श्रुतिर्दुर्लभेत्याह—

मूलम्—माणुंस्स विग्गहं लद्धुं, सुई धम्मस्स दुल्लहा ।
जं सोच्चा पडिवज्जंति, तवं खंतिमहिंसयं ॥८॥

छाया—मानुष्यं विग्रहं लब्ध्वा, श्रुतिर्धर्मस्य दुर्लभा ।
यं श्रुत्वा प्रतिपद्यन्ते, तपः क्षान्तिम् अहिंस्रताम् ॥ ८ ॥

टीका—'माणुस्स' इत्यादि ।

मानुष्यं=मनुष्यभवसम्बन्धिनं, विग्रहं=शरीरं, लब्ध्वा=प्राप्य, धर्मस्य=श्रुतचारित्रलक्षणस्य, श्रुतिः=श्रवणं, दुर्लभा, यं धर्मं श्रुत्वा, तपः=अनशनादि द्वादशविधम्, इन्द्रियजयं वा, क्षान्तिं=क्रोधजयरूपां, उपलक्षणमेतन्मानादिजयस्यापि, अहिंस्रताम्=अहिंसकत्वम्, अनेन प्रथमव्रतमुक्तम्, इदमप्युपलक्षणम्—मृषावादादत्तादानमैथुनपरिग्रहविरमणस्य, प्रतिपद्यन्ते=प्राप्नुवन्तीत्यर्थः । धर्मस्य श्रवणं हि मिथ्यात्वतिमिरमणाशकं, श्रद्धाज्योतिःप्रकाशकं, तत्त्वातत्त्वविवेचकं, पीयूषपानमिव

कहते हैं—"माणुस्स" इत्यादि ।

अन्वयार्थ-(माणुस्स विग्गहं लद्धुं मानुष्यकं विग्रहं लब्ध्वा) मनुष्यभव संबधी शरीर को पाकर भी (धम्मस्स सुई दुल्लहा-धर्मस्य श्रुतिः दुर्लभा) श्रुतचारित्ररूप धर्म का श्रवण दुर्लभ है। (जं सोच्चा-यं श्रुत्वा) जिस धर्म को सुनकर प्राणी (तवं खंतिमहिंसयं-तपः क्षान्तिम् अहिंस्रताम्) अनशन आदि बारह १२ प्रकार के तप को, अथवा इन्द्रियनिग्रह को, क्रोध जयरूप क्षांति को, उपलक्षण से मान आदि कषाय के विजय को, तथा अहिंसक भाव को, उपलक्षण से मृषावाद, अदत्तादान, मैथुन एवं परिग्रह से विरमणरूप व्रत को (पडिवज्जंति-प्रतिपद्यन्ते) प्राप्त करते हैं। धर्म का श्रवण जीव के मिथ्यात्वरूप तिमिर का विनाशक, श्रद्धारूप ज्योति का प्रकाशक, तत्त्व अतत्त्व का विवेचक, अमृतपान के समान

'माणुस्स' ઇત્યાદિ

અન્વયાર્થ—माणुस्स विग्गहं लद्धुं-मानुष्यकं विग्रहं लब्ध्वा મનુષ્યભવ સંબંધી શરીરને મેળવીને પણ धम्मस्स सुई दुल्लहा-धर्मस्य श्रुतिः दुर्लभा શ્રુત ચારિત્રરૂપ ધર્મનું શ્રવણ દુર્લભ છે जं सोच्चा-यं श्रुत्वा જે ધર્મને સાંભળીને પ્રાણી तवं खंतिमहिंसयं-तपः क्षान्तिम् अहिंस्रताम् અનશનાદિ બાર ૧૨ પ્રકારના તપને અથવા ઈન્દ્રિયનિગ્રહને, ક્રોધજયરૂપ, ક્ષાંતિને ઉપલક્ષણથી માન આદિ કષાયના વિજયને તથા અહિંસક ભાવને ઉપલક્ષણથી મૃષાવાદ, અદત્તાદાન, મૈથુન અને પરિગ્રહથી વીરમણ રૂપ વ્રતને पडिवज्जंति-प्रतिपद्यन्ते પ્રાપ્ત કરે છે ધર્મનું શ્રવણ જીવને મિથ્યાત્વરૂપી અંધકારનો નાશ કરનાર, શ્રદ્ધારૂપ જ્યોતિનો પ્રકા

अनुमाप्ताः सन्तः, कदाचिदेव, न तु सर्वदा, अत्र तु-शब्द एवार्थकः। मनुष्यताम् आददते-गृह्णन्ति-प्राप्नुवन्तीत्यर्थः। अय भावः-प्रकृतिभद्रतया, प्रकृतिविनीततया, सानुक्रोशतया (सदयतया) अमत्सरितया मनुष्येषु प्राणिन उत्पद्यन्ते। अपि च-विशिष्टशुद्धिहेतुभिस्तनुकषायत्वादिभिर्मनुष्यायुर्बन्धो भवति। उक्तञ्च—

पयईए तणुकसाओ, दाणरओ सीलसंजमविहूणो।
मज्झमगुणेहिं जुत्तो मणुयाउ बंधए जीवो ॥ २ ॥

छाया-प्रकृत्या तनुकषायो, दानरतः शीलसंयमविहीनः।
मध्यमगुणैर्युक्तो मनुजायुर्बध्नाति जीवः ॥ १ ॥ इति ॥ ७ ॥

कायादिक के क्रमसे (सोहिं-शोधिम्) अशुभ कर्मों के अपगमरूप शुद्धि को प्राप्त होते हुए (कयाइ वि-कदाचिदपि) कभी कभी ही-सर्वदा नहीं, (मणुस्सयं आययति-मनुष्यता आददते) मनुष्यभव को प्राप्त करते हैं। प्राणी स्वाभाविक भद्रपरिणामी हो, स्वाभाविक विनीत हो, दयालु हो, मत्सरभाव से रहित हो तो वह मरकर मनुष्यपर्याय को प्राप्त करता है। विशिष्ट शुद्धि का कारण जो कषायों की मंदता है उससे भी मनुष्यायुका बंध प्राणी को होता है। उक्तंच—

पयईए तणुकसाओ दाणरओ सीलसंजमविहूणो।
मज्झमगुणेहिं जुत्तो मणुयाउं बंधए जीवो ॥ १ ॥

छाया-प्रकृत्या तनुकषायो दानरतः शीलसंयमविहीनः।
मध्यमगुणैर्युक्तो मनुजायुर्बध्नाति जीवः ॥ १ ॥ ७ ॥

विशिष्ट पुण्य के उदय से किसी जीव को मनुष्यभव की प्राप्ति हो भी जाय तो भी धर्म का सुनना दुर्लभ है इस बात को सूत्रकार

મરૂપ શુદ્ધિને પ્રાપ્ત કરીને कयाइ वि-कदाचिदपि કોઈ કોઈ વખત मणुस्सयं-मनुष्यतां-મનુષ્યભવને आययति-आददते પ્રાપ્ત કરે છે પ્રાણી સ્વાભાવિક ભદ્ર પરિણામી હોય, સ્વાભાવિક વિનીત હોય, દયાળુ હોય, મત્સરભાવથી રહિત હોય તો તે મરીને મનુષ્યપર્યાયને પ્રાપ્ત કરે છે વિશિષ્ટ શુદ્ધિનુ કારણ જે કષાયોની મંદતા છે તેનાથી પણ મનુષ્ય આયુનો બંધ પ્રાણીનો થાય છે કહ્યું પણ છે—

पयइए तणुकसाओ दाणरओ सीलसजमविहूणो।
मज्झम गुणेहिं जुत्तो मणुयाउ बंधए जीवो ॥ १ ॥

छाया—प्रकृत्या तनुकषायो दानरतः शीलसयमविहीनः।
मध्यमगुणैर्युक्तो मनुजायुर्बध्नाति जीवः ॥ १ ॥ ७ ॥

વિશિષ્ટ કર્મના ઉદયથી કોઈ જીવને મનુષ્યભવની પ્રાપ્તિ થઈ પણ જાય તો પણ ધર્મને સાંભળવો દુર્લભ છે આ વાતને સૂત્રકાર

टीका—' आहच्च ' इत्यादि ।

कदाचित् श्रवण=धर्मश्रवण लब्ध्वाऽपि श्रद्धा=धर्मविषयिका रुचिः, परमदुर्लभाऽस्ति। श्रद्धा हि ससारसागरतरणतरणिः, मिथ्यात्वतिमिरहरणद्युमणिः, स्वर्गापवर्गसुखचिन्तामणिः, क्षपकश्रेणिसरणिः, कर्मरिपुदमनी, केवलज्ञानकेवलदर्शनजननी। श्रद्धायाः परमदुर्लभत्वे हेतुमाह–' बहवे ' इत्यादि ।

बहवो मनुष्या नैयायिक–न्याये पञ्चसमवायकारणे भव नैयायिक पञ्चसम-

---

धर्मश्रवण की प्राप्ति के बाद सूत्रकार अब श्रद्धा की दुर्लभता दिखलाते हैं—' आहच्च '–इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(आहच्च–आहत्य) कदाचित (सवण लद्धु–श्रवण लब्ध्वा) धर्मका श्रवण भी प्राप्त हो जाय तो भी (सद्धा परमदुल्लहा –श्रद्धा परमदुर्लभा) धर्म में श्रद्धा–रुचि–होना परम दुर्लभ है। यह श्रद्धा ससाररूपी सागर से पार कराने के लिये नौका जैसी है, मिथ्यात्वरूपी तिमिर को दूर करने के लिये द्युमणि–सूर्य जैसी है। स्वर्ग एव मोक्ष के सुखों को देने के लिये चिन्तामणिरत्न जैसी है। क्षपक श्रेणी पर आरूढ होने के लिये निसरणी जेसी है। कर्मरूपी शत्रु को परास्त करने वाली है, एव केवल ज्ञान केवल दर्शन को उत्पन्न करने के लिये जननी जैसी है। यह श्रद्धा परम दुर्लभ क्यों है? यह बात स्वय सूत्रकार कहते हैं (बहवे–बहव) ससारमें ऐसे भी कितनेक मनुष्य हैं जो

ધર્મ શ્રવણની પ્રાપ્તિ બાદ સૂત્રકાર હવે શ્રદ્ધાની દુર્લભતા સમજાવે છે–
' आहच्च ' ઇત્યાદિ

અન્વયાર્થ—आहच्च–आहत्य કદાચિત सवण लद्धु–श्रवण लब्ध्वा ધર્મનુ શ્રવણ પ્રાપ્ત થઈ જાય તો પણ सद्धा परमदुल्लहा–श्रद्धा परमदुर्लभा ધર્મમા શ્રદ્ધા રૂચી થવી એ પરમ દુલભ વાત છે આ શ્રદ્ધા સસારરૂપી સાગરથી પાર ઉતારનાર નૌકાનુ કામ કરે છે મિથ્યાત્વ રૂપી ઘોર અધકારને દૂર કરી માણસના હૃદયમા સૂર્ય તેજના કિરણો જેવો પ્રકાશ પહોચાડે છે સ્વર્ગ અને મોક્ષના સુખોને આપવા માટે ચિંતામણીરત્ન જેવી છે ક્ષપકશ્રેણી ઉપર આરૂઢ થવા માટે એ નીસરણી જેવી છે કર્મરૂપી શત્રુનો નાશ કરવા માટે એ અતુલ બળવાળી છે અને કેવળજ્ઞાનદર્શનને ઉત્પન્ન કરવા માટે એ જનની જેવી છે આ શ્રદ્ધા પરમ દુર્લભ કેમ છે? આ વાત સ્વય સૂત્રકાર બતાવે છે તેઓ કહે છે કે, बहवे–बहव સસારમા એવા પણ કેટલાક મનુષ્યો છે જે નૈયાઉય

हितावह, चक्षचन्द्रचन्द्रिकेव हृदयाह्लादक, स्वप्नदृष्टवस्तुनः पुनर्जाग्रदवस्थायां तल्लाभवत् प्रमोदजनकं, भूमिगतनिधानप्राप्तिरिव सुखजनक, सकलसंतापहारकम्। तस्माद् धर्मः श्रोतव्य इति भाव ॥ ८ ॥

श्रुतिलाभेऽपि श्रद्धा दुर्लभेत्याह—

मूलम्—आहच्च सवणं लद्धुं, सद्धा परमदुल्लहा।
सोच्चा नेयाउय मग्गं, बहवे परिभंस्सइ ॥ ९ ॥

छाया—कदाचित् श्रवण लब्ध्वा, श्रद्धा परमदुर्लभा।
श्रुत्वा नैयायिक मार्गं, बहवः परिभ्रश्यन्ति ॥ ९ ॥

एकान्तत. हितविधायक, निर्मल चाँदनी के समान हृदय को आनद उत्पन्न करने वाला, स्वप्न में दृष्ट पदार्थ की जागृत अवस्था में प्राप्ति होने की तरह प्रमोदजनक, भूमि मे गडे हुए निधान की प्राप्ति के समान सुखजनक एव समस्त सताप का अपहारक होता है, इसलिये धर्म अवश्य श्रवण करने योग्य है।

भावार्थ--मनुष्यभव पाकर भी जीव को श्रुतचारित्ररूप धर्म का श्रवण बडे भाग्य से मिलता है। धन्य वे पुरुष है जो इस प्रकार से अपने जीवन को सफल करते हैं, क्यों कि धर्म के श्रवण से ही यह जीव को मालूम होता है कि हमारा क्या कर्तव्य है क्या अकर्तव्य है? हिंसादिक पाप अकर्तव्य हैं, तथा प्रणातिपातादि विरमणरूपकर्तव्य हैं। तप पालने योग्य हैं एव कषायादिक परित्याग करने योग्य हैं॥ ८॥

શક, તત્વ અતત્વનો વિવેચક અમૃત પાન સમાન, એકાન્તત હિત વિધાયક, નિર્મળ ચાદની સમાન હૃદયને ઉત્પન્ન કરવાવાળો, સ્વપ્નમા દૃષ્ટ પદાર્થની જાગ્રત અવસ્થામા પ્રાપ્તિ થવાની માફક, પ્રમોદ જનક ભૂમિમા દટાયેલા ધનની પ્રાપ્તિ સમાન, સુખ જનક અને સમસ્ત સતાપનો અપહારક બને છે માટે ધર્મ અવશ્ય શ્રવણ કરવા યોગ્ય છે

ભાવાર્થ—મનુષ્યભવ મેળવીને પણ જીવને શ્રુતચારિત્રરૂપ ધર્મનુ શ્રવણ ભાગ્યના ઉદયથી જ મળે છે એ પુરૂષને ધન્ય છે કે જે આ પ્રકારથી પોતાના જીવનને સફળ બનાવે છે કેમકે ધર્મનુ શ્રવણ કરવાથી જ આ જીવને ખબર પડે છે કે મારૂ કર્તવ્ય શુ છે અને અકર્તવ્ય શું? છે હિંસાદિક પાપ એ અકર્તવ્ય છે, અને એનાથી પ્રાણાતિપાતાદિ વિરમણરૂપ કર્તવ્ય છે તપ પાળવા યોગ્ય છે, અને કષાયાદિક પરિત્યાગ કરવા યોગ્ય છે ॥૮॥

यस्य सः, संयतादिज्ञाने सदिग्धबुद्धिः । ३ । अश्वमित्रश्चतुर्थः सामुच्छेदिकः, स उत्पादानन्तरमेव वस्तुनः समुच्छेद -विनाशो भवतीति प्ररूपयति । ४ । गङ्गाचार्य पञ्चमो द्वैक्रियः-स एकस्मिन् समये क्रियाद्वयानुभवो भवतीति प्ररूपयति । ५ । षडुलूकः षष्ठस्त्रैराशिकः, स जीवा-जीव-नोजीव-भेदात् त्रयो राशयः सन्तीति प्ररूपयति । ६ । गोष्ठामाहिल स्थविर सप्तमोऽबद्धिक स च जीवेन स्पृष्ट कर्म अबद्ध प्ररूपयति ।७ ।

तत्र जमालेर्वृत्तान्तः प्रोच्यते—

क्षत्रियकुण्डपुरे भगवतः श्रीवीरवर्धमानस्वामिनो भगिन्याः सुदर्शनायाः पुत्रः क्षत्रिया

ऐसी मान्यता है कि संयत आदि का ज्ञान सदा संदिग्ध रहता है, कौन संयत है कौन नहीं इसका यथार्थ निश्चय नहीं हो सकता है, इस प्रकार ये अव्यक्तवादी हैं ३। चतुर्थ निह्नव-अश्वमित्र हैं, इनकी ऐसी मान्यता है कि उत्पाद के अनन्तर ही वस्तु विनष्ट हो जाती है ४। पंचम निह्नव गंगाचार्य हैं, इनकी ऐसी मान्यता है कि एक समय में दो क्रियाओं का अनुभव होता है ५। छठवा निह्नव षडुलूक हैं, इनकी ऐसी मान्यता है कि जीव अजीव एवं नोजीव, इस प्रकार तीन राशि हैं ६। गोष्ठमाहिल स्थविर सातवा निह्नव हैं, इनकी ऐसी मान्यता है कि जीव के स्पृष्ट कर्म सदा उससे अबद्ध रहता है ७।

जमालि का वृत्तान्त इस प्रकार है—जमालि भगवान् वर्धमान स्वामी की बहिन सुदर्शना के पुत्र थे। ये क्षत्रियकुण्डपुर का निवासी क्षत्रिय थे। भगवान् वीर प्रभु की पुत्री जो प्रियदर्शना थी उसका

સ્વરૂપ છે (૨) તૃતીય નિહ્નવ આષાઢ હતા એમની એવી માન્યતા હતી કે, સંયત આદિનુ જ્ઞાન સદા સંદિગ્ધ રહે છે કોણ સંયત છે ? કોણ સંયત નથી ? એનો યથાર્થ નિશ્ચય થઈ શકતો નથી આ પ્રકારથી તેઓ અવ્યકતવાદી હતા (૩) ચતુર્થ નિહ્નવ અશ્વમિત્ર હતા એમની એવી માન્યતા હતી કે, ઉત્પાદના અનંતરજ વસ્તુનો નાશ થઈ જાય છે (૪) પંચમ નિહ્નવ ગંગાચાર્ય હતા, એમની એવી માન્યતા હતી કે, એક સમયમા બે ક્રિયાઓનો અનુભવ થાય છે (૫) છઠા નિહ્નવ ષડુલૂક હતા એમની એવી પણ માન્યતા હતી કે, જીવ, અજીવ અને નો જીવ આ રીતે ત્રણ પ્રકારની રાશી છે (૬) સાતમા નિહ્નવ ગોષ્ઠમાહિલસ્થવિર હતા એમની એવી પણ માન્યતા હતી કે, સ્પૃષ્ટ કર્મ હમેશા તેનાથી અબદ્ધ રહે છે

જમાલિનુ વૃતાંત આ પ્રકારે છે—જમાલિ ભગવાન વર્ધમાન સ્વામીની બહેન સુદર્શનાના પુત્ર હતા તેઓ ક્ષત્રિય હતા અને ક્ષત્રિયકુન્ડપુરના નિવાસી હતા ભગવાન વીરપ્રભુની પુત્રી જે પ્રિયદર્શના હતી, તેના તેઓ

वायकारणवादरूप जैनदर्शन, यद्वा-न्याययुक्त मार्ग सम्यग्दर्शनादिरूप मार्ग= मोक्षमार्ग श्रुत्वा परिभ्रश्यन्ति=मोक्षमार्गात् प्रच्युता भवन्ति।

अत्र दृष्टान्ताः—जमालिप्रभृतयो निह्नवाः।

अथ के ते जमालिप्रभृतयः ? इत्युच्यते-जमालिप्रभृतयः सप्त प्रवचननिह्नवाः-मिथ्यात्वाभिनिवेशाज्जिनोक्ततत्त्वापलापकास्त्यक्तसम्यग्दर्शना अभूवन्। तत्र जमालिः प्रथमः, स बहुरतः-बहुषु समयेषु रतः=सक्तः, प्रभूतसमयैः कार्योत्पत्तिर्भवति, नत्वेकेन समयेनेति प्ररूपयति॥ १ ॥ तिष्यगुप्तो द्वितीय -स जीवप्रदेशिक -जीवः प्रदेश एव यस्य स जीवप्रदेशः, स एव जीवप्रदेशिक, चरमप्रदेश एव जीव इति प्ररूपयति ॥२॥ तृतीय आषाढः-स तु अव्यक्तिकः, अव्यक्तम्-अस्फुटं वस्तु

(नेयाउय मग्ग-नैयायिक मार्ग) पचसमवायकारणवादरूप जैनदर्शन को, अथवा सम्यग्दर्शनादिरूप न्याययुक्त मार्ग-मोक्षमार्ग को (सोच्चा-श्रुत्वा) सुनकर भी उसमें श्रद्धा नहीं होने से (परिभस्सइ-परिभ्रश्यन्ति) उस मोक्षमार्ग से भ्रष्ट हो जाते हैं इसलिये श्रद्धा को दुर्लभ बतलाई है।

इस विषय मे दृष्टान्तस्वरूप जमालि निह्नव आदि समझना चाहिये। जमालि आदि कौन हैं ? इस विषय को यहा प्रदर्शित किया जाता है। ये जमालि आदि सात व्यक्ति निह्नव-प्रवचन को छिपाने वाले हुए हैं-मिथ्यात्व के अभिनिवेश से जिनोक्त तत्त्व के अपलापक-सम्यग्दर्शन से रहित हुए हैं। इनमे सर्वप्रथम जमालि हुए हैं, इनकी मान्यता यह है कि अनेकसमयो से द्रव्य की उत्पत्ति होती है, एक समय से नहीं १ द्वितीय निह्नव तिष्यगुप्त हुए हैं, इनकी ऐसी मान्यता है कि जीवका एक अन्तिम प्रदेश ही जीवस्वरूप है २। तृतीय निह्नव आषाढ हुए हैं, इनकी

मग्ग-नैयायिक मार्ग પાચ સમવાયકારણવાદરૂપ જૈનદર્શનને અથવા સમ્યગ્ દર્શનાદિરૂપ ન્યાયયુક્ત માર્ગ-મોક્ષ માર્ગને સોચ્ચે सोच्चा-श्रुत्वा સાભળીને પણ એનામા શ્રદ્ધા ન હોવાથી परिभस्सइ-परिभ्रश्यन्ति એ મોક્ષમાર્ગથી ભ્રષ્ટ થઈ જાય છે આ માટે શ્રદ્ધાને દુર્લભ બતાવેલ છે

આ વિષયમા દૃષ્ટાતસ્વરૂપ જમાલિ નિહ્નવ આદિ સમજવા જોઈએ જમાલિ આદિ કોણ હતા એ વિષયને અહિં પ્રદર્શિત કરવામા આવે છે એ જમાલિ આદિ સાત વ્યક્તિ પ્રવચનનિહ્નવ છુપાવવાવાળા હતા મિથ્યાત્વના અભિનિવેશથી જીનોક્ત તત્વના અપલાપક - સમ્યગ્દર્શનથી રહિત હતા એમા સર્વ પ્રથમ જમાલિ હતા એમની માન્યતા એ હતી કે અનેક સમયોથી દ્રવ્યની ઉત્પત્તિ થાય છે એક સમયથી નહી (૧) દ્વિતીય નિહ્નવ તિષ્યગુપ્ત હતા, એમની એવી માન્યતા હતી કે, જીવનો એક અતિમ પ્રદેશ જ જીવ

यस्य सः, सयतादिज्ञाने सदिग्धबुद्धिः । ३ । अश्वमित्रश्चतुर्थः सामुच्छेदिकः, स उत्पादानन्तरमेव वस्तुनः समुच्छेद -विनाशो भवतीति प्ररूपयति । ४ । गङ्गाचार्यं पञ्चमो द्वैक्रियः-स एकस्मिन् समये क्रियाद्वयानुभवो भवतीति प्ररूपयति । ५ । षडुलूकः षष्ठस्त्रैराशिकः, स जीव-जीव-नोजीव-भेदात् त्रयो राशयः सन्तीति प्ररूपयति । ६ । गोष्ठामाहिल स्थविर सप्तमोऽबद्धिक स च जीवेन स्पृष्ट कर्म अबद्ध प्ररूपयति ।७ ।

तत्र जमालेर्वृत्तान्तः प्रोच्यते—

क्षत्रियकुण्डपुरे भगवतः श्रीवीरवर्धमानस्वामिनो भगिन्याः सुदर्शनायाः पुत्रः क्षत्रिया

ऐसी मान्यता है कि सयत आदि का ज्ञान सदा सदिग्ध रहता है, कौन सयत है कौन नहीं इसका यथार्थ निश्चय नहीं हो सकता है, इस प्रकार ये अव्यक्तवादी हैं ३। चतुर्थ निह्नव-अश्वमित्र हैं, इनकी ऐसी मान्यता है कि उत्पाद के अनन्तर ही वस्तु विनष्ट हो जाती है ४। पचम निह्नव गगाचार्य ह, इनकी ऐसी मान्यता है कि एक समय मे दो क्रियाओ का अनुभव होता है ५। छठवा निह्नव षडुलूक हैं, इनकी ऐसी मान्यता है कि जीव अजीव एव नोजीव, इस प्रकार तीन राशि है ६। गोष्ठ माहिल स्थविर सातवा निह्नव हैं, इनकी ऐसी मान्यता है कि जीव के स्पृष्ट कर्म सदा उससे अबद्ध रहता है ७।

जमालि का वृत्तान्त इस प्रकार है—जमालि भगवान् वर्धमान स्वामी की बहिन सुदर्शना के पुत्र थे। ये क्षत्रियकुण्डपुर का निवासी क्षत्रिय थे। भगवान् वीर प्रभु की पुत्री जो प्रियदर्शना थी उसका

સ્વરૂપ છે (૨) તૃતીય નિહ્નવ આષાઢ હતા એમની એવી માન્યતા હતી કે, સયત આદિનુ જ્ઞાન સદા સદિગ્ધ રહે છે કોણુ સયત છે ? કોણુ સયત નથી ? એનો યથાર્થ નિશ્ચય થઈ શકતો નથી આ પ્રકારથી તેઓ અવ્યક્તવાદી હતા (૩) ચતુર્થ નિહ્નવ અશ્વમિત્ર હતા એમની એવી માન્યતા હતી કે, ઉત્પાદના અનતરજ વસ્તુનો નાશ થઈ જાય છે (૪) પચમ નિહ્નવ ગગાચાર્ય હતા, એમની એવી માન્યતા હતી કે, એક સમયમા બે ક્રિયાઓનો અનુભવ થાય છે (૫) છઠા નિહ્નવ ષડુલૂક હતા એમની એવી પણુ માન્યતા હતી કે, જીવ, અજીવ અને નો જીવ આ રીતે ત્રણુ પ્રકારની રાશી છે (૬) સાતમા નિહ્નવ ગોષ્ઠમાહિલસ્થવિર હતા એમની એવી પણુ માન્યતા હતી કે, સ્પૃષ્ટ કર્મ હમેશા તેનાથી અબદ્ધ રહે છે

જમાલિનુ વૃતાત આ પ્રકારે છે—જમાલિ ભગવાન વર્ધમાન સ્વામીની બહેન સુદર્શનાના પુત્ર હતા તેઓ ક્ષત્રિય હતા અને ક્ષત્રિયકુન્ડપુરના નિવાસી હતા ભગવાન વીરપ્રભુની પુત્રી જે પ્રિયદર્શના હતી, તેના તેઓ

जमालिरासीत् । श्रीवीरवर्धमानस्वामिनः पुत्री प्रियदर्शना जमालेः भार्याऽभवत् ।
एकदा कदाचित् भगवान् श्रीवीरवर्धमानस्वामी तत्र क्षत्रियकुण्डपुरे समवसृतः। जमालिर्भार्यया सह तं वन्दितुं समागतः। भगवद्देशनया जातवैराग्योऽसौ जमालिर्गृहमागत्य पित्रोरनुज्ञां गृहीत्वा पञ्चशतक्षत्रियकुमारैः सह प्रव्रज्यां गृहीतवान् । अथ भगवतः श्रीमहावीरस्य केवलज्ञानप्राप्त्यनन्तरं चतुर्दशे वर्षे प्रव्रजितः । तदा तस्य भार्या प्रियदर्शनाऽपि भगवतः श्रीवीरवर्धमानस्वामिनः समीपे स्त्रीसहस्रेण सह प्रव्रजिता। ततः पञ्चशतसंख्यकान् साधून् जमालिमुनये, तस्यै प्रियदर्शनानाम्न्यै च साध्वी सहस्रं शिष्यतया भगवान् प्रददौ । अथ जमालिमुनिः श्रीवर्धमानस्वामिना सह विहरन् दुश्चरं तपस्तेपे, एकादशाङ्गानि चाधीतवान् ।

ये पति थे। एक दिन की बात है कि वीर श्रीवर्धमान स्वामी क्षत्रिय-कुण्डपुर में पधारे । जमालि अपनी पत्नी प्रियदर्शना के साथ उनको वदना करने के लिये आये । भगवान् ने इनको धर्मदेशना दी। दिव्य धर्मदेशना का पान कर जमालि को वैराग्य जागृत हो गया । घर पर आकर इन्हों ने अपने माता पिता से आज्ञा लेकर पाचसौ क्षत्रिय-कुमारों के साथ दीक्षा अगीकार करली । उस समय भगवान् को केवल ज्ञान प्राप्त हुए को चौदह वर्ष व्यतीत हो चुके थे। पति को दीक्षित देखकर प्रियदर्शना ने भी एक हजार स्त्रियों के साथ दीक्षा अगीकार करली। प्रभु ने पाचसौ मुनियों को जमालिमुनि की नेस-राय में करदिये, एव एक हजार साध्वियों को प्रियदर्शना साध्वी की नेसराय मे कर दी। पाचसौ जमालि के शिष्य और एक हजार साध्विया प्रियदर्शना की शिष्याएँ हुई । जमालिमुनि ने श्री वर्धमान-

---

પતિ હતા એક સમયની વાત છે કે, શ્રી વીર વર્ધમાનસ્વામી દીક્ષા લીધા પછી ક્ષત્રિયકુન્ડપુરમા પધાર્યા જમાલિ પોતાની પત્ની પ્રિયદર્શનાની સાથે તેમને વદના કરવા માટે આવ્યા ભગવાને તેમને ધર્મદેશના આપી દિવ્ય ધર્મ દેશનાનુ પાન કરતા જમાલિને વૈરાગ્ય જાગૃત થયો ઘેર આવી પોતાના માતાપિતાની આજ્ઞા લઈ તેમણે પાચસો ક્ષત્રિય કુમારો સહિત દીક્ષા અગિકાર કરી આ સમયે ભગવાનને કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયા ને ચૌદ વર્ષ વિતી ગયા હતા પતિને દીક્ષિત થયેલા જોઈ પ્રિયદર્શનાએ પણ એક હજાર સ્ત્રીઓ સહિત દીક્ષા અગીકાર કરી પ્રભુએ પાચસો મુનિઓને જમાલિ મુનિની નેસરાયમા કરી દીધા અને એક હજાર સાધ્વીઓને પ્રિયદર્શના સાધ્વીની નેસરાયમા કરી દીધી જમાલિના પાચસો શિષ્ય થયા અને એક હજાર સાધ્વીઓ પ્રિય દર્શનાની શિષ્યા થઈ જમાલિ મુનિએ શ્રી વર્ધમાન સ્વામીની

अथान्यदा जमालिमुनिर्भगवतः श्रीवीरवर्धमानस्वामिनं वन्दित्वा नमस्कृत्य कृताञ्जलिः सन् पप्रच्छ—भगवन्! भवदाज्ञयाऽन्यत्र विहर्तुमिच्छामि? तदा भगवता पृथग्विहारे जमालेर्लाभादर्शनात् मौनमवलम्बितम्। जमालिस्तु अप्रतिषिद्धमनुमतं भवतीति मत्वा भगवन्तं वन्दित्वा नमस्कृत्य पञ्चशतशिष्यैः सह तदन्तिकात् प्रतिनिष्क्रामति।

अथाऽसौ पञ्चशतैरनगारैः सह ग्रामानुग्रामं विहरन् श्रावस्तीनगर्यां कोष्ठकनामके उद्याने समागतः। तत्र यथाप्रतिरूपमवग्रहं गृहीत्वा संयमेन तपसाऽऽत्मानं भावयन् विहरति।

स्वामी के साथ विहार करते २ खूब तो तपश्चर्या की और ग्यारह अंगों का अध्ययन भी कर लिया।

किसी समय जमालि मुनि ने भगवान श्री वर्धमानस्वामी को दोनों हाथ जोडकर वन्दना एवं नमस्कार कर के पूछा कि हे भगवान्! आपकी आज्ञा से मैं दूसरी जगह विहार करना चाहता हूं। जमालि की बात सुनकर भगवान् ने इस अभिप्राय से कि इनका पृथग् विहार लाभकारी नहीं है, उनको कुछ भी उत्तर नहीं दिया किन्तु मौन रहे। भगवान् ने जब जमालि से कुछ भी नहीं कहा तो उन्हों ने यह समझकर कि "अप्रतिषिद्ध अनुमतम्" अप्रतिषिद्ध अनुमत होता है, वहां से प्रभु को वन्दना नमस्कार करके अपने पांचसौ शिष्यों को साथ लेकर विहार कर दिया।

पांचसो शिष्यो के साथ ग्रामानुग्राम विहार करते हुए वे श्रावस्ती

સાથે વિહાર કરતા કરતા ખૂબ તપશ્ચર્યા કરી અને અગ્યાર અંગોનો અભ્યાસ પણ કરી લીધો.

કોઇ એક સમયે જમાલિમુનિએ ભગવાન શ્રી વર્ધમાન સ્વામીને બે હાથ જોડીને વંદના નમસ્કાર કરીને પૂછ્યું કે, હે ભગવંત! આપની આજ્ઞાથી હું બીજી જગ્યાએ વિહાર કરવા ઈચ્છું છું જમાલિની આ વાત સાંભળીને ભગવાન એમનો જુદો વિહાર લાભકારી નથી એવા અભિપ્રાયથી મૌન રહ્યા અને ઉત્તર ન આપ્યો. ભગવાને જ્યારે જમાલિને કાંઈ કહ્યું નહીં ત્યારે તેમણે એમ સમજી લીધું કે, "अप्रतिषिद्ध अनुमत भवति" મૌન એ અનુમતી છે, એમ સમજીને ત્યાંથી પ્રભુને વંદના નમસ્કાર કરીને પોતાના પાંચસો શિષ્યો સાથે પ્રભુથી અલગ વિહાર કરી દીધો.

પાંચસો શિષ્યોની સાથે ગ્રામાનુગ્રામ વિહાર કરતા કરતા તેઓ શ્રાવસ્તી

ततः खलु श्रमणो भगवान् महावीरोऽन्यदा कदाचित् पूर्वानुपूर्व्याचरन् यावत् सुखसुखेन विहरन् यत्रैव चम्पानगरी यत्रैव पूर्णभद्रनामकमुद्यानं तत्रैवोपागतः, उपागत्य यथाप्रतिरूपमवग्रहं गृहीत्वा संयमेन तपसाऽऽत्मानं भावयन् विहरति।

ततः खलु तस्य जमालेरनगारस्य शरीरेऽन्तप्रान्तरूक्षतुच्छाहारैरन्यदा कदाचित् विपुलरोगातङ्कः प्रादुर्भूतः। तदा स उपवेष्टुमशक्तः सन्ननगारान् प्राह—मम संस्तारकः शीघ्रं क्रियताम्। ते मुनयः संस्तारकं कर्तुं प्रवृत्ताः। जमालिस्तान् पुनः पुनः पृच्छति—संस्तारकः कृतो नो वा भवद्भिः ? त ऊचुः—संस्तारकः कृतो

नगरी के कोष्ठक नामक उद्यान मे आये। वहा वनपाल से वसति की आज्ञा ग्रहण कर सयम एव तप से अपनी आत्मा को भवित करते हुए विचरने लगे।

श्रमण भगवान् महावीर ने भी कोई समय पूर्वानुपूर्वी से ग्रामानुग्राम विहार करते हुए वे चपानगरी के पूर्णभद्रनामक उद्यान में पधारे और यथाप्रतिरूप अवग्रह (वसति की आज्ञा) ग्रहण कर सयम एव तप से आत्मा को भवित करते हुए विचरने लगे।

इधर जमालि के शरीर में अन्त प्रान्त रूक्ष एव तुच्छ आहार के लेने से अनेक प्रकार के रोग उत्पन्न हो गये। इससे ये बैठने में भी अशक्त बन गये। इस स्थिति मे इन्होंने अपने शिष्यो से कहा-मेरे लिए सस्तारक शीघ्र कर दो। मुनियो ने सस्तारक करना प्रारभ कर दिया।

નગરીના કોષ્ઠક નામના બાગમા આવી પહોચ્યા ત્યા વનપાલ પાસેથી આજ્ઞા લઈને ઉતર્યા અને તે સ્થળે સયમ અને તપથી પોતાની આત્માને ભાવિત કરતા કરતા વિચરવા લાગ્યા

શ્રમણ ભગવાન મહાવીર પણ કોઈ સમય પૂર્વાનુપૂર્વીથી ગ્રામાનુગ્રામ વિહાર કરતા કરતા ચપાનગરીના પૂર્ણભદ્ર નામના બાગમા પધાર્યા અને યથાપ્રતિરૂપ અવગ્રહ (વસતીની આજ્ઞા) લઈને સયમ અને તપથી આત્માને ભવિત કરતા કરતા વિચરવા લાગ્યા

આ તરફ જમાલિના શરીરમા અન્ત, પ્રાન્ત, રૂક્ષ તેમજ તુચ્છ આહાર લેવાથી અનેક પ્રકારના રોગો ઉત્પન્ન થયા, આ રોગોના કારણે તેઓ બેસવામા પણ અશક્ત બની ગયા. આ સ્થિતિમા તેમણે પોતાના શિષ્યોને કહ્યું કે, મારે માટે જલ્દી સસ્તારક (પથારી) કરી દો મુનિઓ સસ્તારકની તૈયારી કરવા લાગ્યા જમાલિએ તેમને વારવાર પૂછવા માડયુ કે, સસ્તારક નહી ?

नास्ति, किं तु क्रियते, एवमुक्ते सति स जमालिर्मिथ्यात्वमोहनीयोदयात् सम्यक्त्वपरिभ्रष्टः सन् व्यचिन्तयत्-क्रियमाण कृतमिति जिनोक्त सत्यं न भवितुमर्हति, यतोऽय सस्तारकः क्रियमाणो न कृतः संस्तीर्यमाणोऽपि न सस्तृत इत्युच्यते। इति मनसि विचिन्त्य तत्र सर्वान् मुनीनाहूय जमालि प्राह—यत् क्रियमाण तत् कृतम्, यच्चलत् तच्चलितम्, यदुदीर्यमाण तदुदीरितम्, इत्यादि श्रीमहावीरस्वामिना यद् भाषित तत् खलु मिथ्या, क्रियमाणे सस्तारके शयनरूपार्थसाधकत्वाभावेन कृतत्वाभावात्।

जमालि ने उनसे बार २ पूछना शुरू किया कि सस्तारक किया या नहीं? उन्हों ने कहा सस्तारक अभी नहीं किया है कर रहे हैं। इस प्रकार जब उन्हों ने कहा तब मिथ्यात्वमोहनीय के उदय से सम्यक्त्व से पतित होकर जमालि ने विचार किया कि "क्रियमाण कृतम्" जो किया जा रहा है वह "किया गया" ऐसा जो जिन भगवान ने कहा है वह सत्य नहीं हो सकता है, क्यों कि सस्तारक क्रियमाण है वह "कृतः" किया गया ऐसा नहीं कहा जा सकता है। उसी तरह यह तो अभी "सस्तीर्यमाण" है बिछाया जा रहा है, इसे "सस्तृतः" बिछ गया है, ऐसे कैसे कह सकते हैं। इस प्रकार विचार कर उन्हों ने अपने समस्त शिष्यों को बुलाकर कहा कि देखो भगवान् वीर प्रभु जो ऐसा कहते हैं कि "क्रियमाण कृतम्" "यच्चलत् तत् चलितम्" "यदुदीर्यमाण तदुदीरितम्" जो क्रियमाण है वह किया गया है, जो चल रहा है वह चल चुका है, जो उदय में आ

શિષ્યોએ કહ્યુ કે, સસ્તારક હજુ કરેલ નથી પરતુ કરીએ છીએ આ પ્રકારે જ્યારે શિષ્યોએ કહ્યુ, ત્યારે મિથ્યાત્વ મોહનીયના ઉદયથી સમ્યક્ત્વથી પતિત થઈને જમાલિએ વિચાર કર્યો કે, "क्रियमाण कृत" જે કરવામા આવે છે તે "થઈ ચૂકયુ" એવુ જે જીન ભગવાને કહ્યુ છે તે સત્ય ઠરતુ નથી કેમ કે સસ્તારક ક્રિયમાણ છે તે "कृत" થઈ ચૂકયુ છે એમ કહી શકાય નહિ આ પ્રમાણે આ જે હમણા "सस्तीर्यमाण" છે–બીછાવવામા આવે છે એને બીછાવી દીધલ છે એમ કેમ કહી શકાય? આ પ્રમાણે વિચાર કરીને તેમણે પોતાના સમસ્ત શિષ્યોને બોલાવીને કહ્યુ કે, જુઓ ભગવાન વીર પ્રભુ જે એમ કહે છે કે, "क्रियमाण कृतम्" "यच्चलत् तत् चलितम्" "यदुदीर्यमाण तदुदीरितम्" જે ક્રિયમાણ છે તે થઈ ચૂકયુ છે, જે ચાલી રહ્યુ છે, તે ચાલી

तत खलु श्रमणो भगवान् महावीरोऽन्यदा कदाचित् पूर्वानुपूर्व्याचरन् यावत् सुखसुखेन विहरन् यत्रैव चम्पानगरी यत्रैव पूर्णभद्रनामकमुद्यान तत्रैवोपागतः, उपागत्य यथामतिरूपमवग्रह गृहीत्वा सयमेन तपसाऽऽत्मान भावयन् विहरति।

तत खलु तस्य जमालेरनगारस्य शरीरेऽन्तप्रान्तरूक्षतुच्छाहारैरन्यदा कदाचित् विपुलरोगातङ्कः प्रादुर्भूतः। तदा स उपवेष्टुमशक्तःसन्ननगारान् प्राह-मम सस्तारकः शीघ्र क्रियताम्। ते मुनयः सस्तारक कर्तुं प्रवृत्ताः। जमालिस्तान् पुनः पुनः पृच्छति-सस्तारकः कृतो नो वा भवद्भिः? त ऊचु --सस्तारक कृतो

नगरी के कोष्टक नामक उद्यान मे आये। वहा वनपाल से वसति की आज्ञा ग्रहण कर सयम एव तप से अपनी आत्मा को भवित करते हुए विचरने लगे।

श्रमण भगवान् महावीर ने भी कोई समय पूर्वानुपूर्वी से ग्रामानुग्राम विहार करते हुए वे चपानगरी के पूर्णभद्रनामक उद्यान में पधारे और यथाप्रतिरूप अवग्रह (वसति की आज्ञा) ग्रहण कर सयम एवं तप से आत्मा को भवित करते हुए विचरने लगे।

इधर जमालि के शरीर मे अन्त प्रान्त रूक्ष एव तुच्छ आहार के लेने से अनेक प्रकार के रोग उत्पन्न हो गये। इससे ये बैठने में भी अशक्त बन गये। इस स्थिति मे इन्होंने अपने शिष्यों से कहा-मेरे लिए सस्तारक शीघ्र कर दो। मुनियो ने सस्तारक करना प्रारभ कर दिया।

નગરીના કોષ્ઠક નામના બાગમા આવી પહોચ્યા ત્યા વનપાલ પાસેથી આજ્ઞા લઈને ઉતર્યા અને તે સ્થળે સયમ અને તપથી પોતાની આત્માને ભાવિત કરતા કરતા વિચરવા લાગ્યા

શ્રમણ ભગવાન મહાવીર પણ કોઈ સમય પૂર્વાનુપૂર્વીથી ગ્રામાનુગ્રામ વિહાર કરતા કરતા ચપાનગરીના પૂર્ણભદ્ર નામના બાગમા પધાર્યા અને યથાપ્રતિરૂપ અવગ્રહ (વસતીની આજ્ઞા) લઈને સયમ અને તપથી આત્માને ભવિત કરતા કરતા વિચરવા લાગ્યા

આ તરફ જમાલિના શરીરમા અન્ત, પ્રાન્ત, રૂક્ષ તેમજ તુચ્છ આહાર લેવાથી અનેક પ્રકારના રોગો ઉત્પન્ન થયા, આ રોગોના કારણે તેઓ બેસવામા પણ અશક્ત બની ગયા। આ સ્થિતિમા તેમણે પોતાના શિષ્યોને કહ્યું કે, મારે માટે જલ્દી સસ્તારક (પથારી) કરી દો મુનિઓ સસ્તારકની તૈયારી કરવા લાગ્યા જમાલિએ તેમને વારવાર પૂછવા માડ્યુ કે, સસ્તારક કર્યો કે નહી?

इत्यादि, तत्सर्वमसद्रूपमेवेति । एवं मिथ्यात्वमोहनीयोदयात् जमालिमुन्मार्गगतं ज्ञात्वा स्थविरा अवदन्–जमाले ! भगवत आशयं न जानासि, भगवान् आप्तः, विगतदोषसत्यवक्ता, तन्मतमनेकान्तवादात्मकम्, एकोपि पदार्थः, अपेक्षाभेदेन अनेकरूपो भवति, यथा एक एव पुरुषः अपेक्षाभेदेन जामाता श्यालकः पुत्रः पिता च । तथैव प्रकृतेऽपि क्रियमाणत्वेपि संस्तारके कृतत्वं संभवति । पटस्य क्रियमाणतायां 'कृतः पटः' इत्यादिवत् । ननु कथं क्रियमाणं पटादिकं कृतं स्यादिति चेत्तत्रोच्यते–पटस्योत्पद्यमानताकाले प्रथमतन्तुप्रवेशे उत्पद्यमान एव पट उत्पन्नो

–'इत्यादि' सो यह श्रद्धेय नहीं है। इस प्रकार भाग्यदोष से जमालि को विपरीत मार्ग में जाते हुए देखकर स्थविरों ने कहा–हे जमालि! आप भगवान के आशय को नही जानते हो। भगवान सर्व दोष–रहित यथार्थवक्ता हैं। भगवान का मत अनेकान्तरूप है। एक ही पदार्थ अपेक्षा–भेद से अनेकरूप होता है। जैसे एक ही पुरुष श्वशुर की अपेक्षा से जामाता कहलाता है, बहनोई की अपेक्षा साला कहलाता है पिता की अपेक्षा से पुत्र कहलाता है, पुत्र की अपेक्षा से पिता कहलाता है। इसी प्रकार प्रकृत में आपका विस्तर हो भी रहा है, हो भी गया है, ऐसा कह सकते हैं। जैसे कि पट की क्रियमाणता में भी कृतत्व का व्यवहार होता है उसी तरह। पुन प्रश्न करता है कि जो क्रियमाण है वह कृत कैसे हो सकता है? इसका उत्तर देते हैं–पट के उत्पत्तिकाल में प्रथम तंतु के प्रवेश समय में भी वह उत्पन्न होता ही है

તે શ્રદ્ધા કરવા યોગ્ય નથી આ પ્રમાણે ભાગ્યદોષથી વિપરીત માર્ગે જતા જમાલીને જોઈ તે સ્થવિરોએ તેઓને કહ્યું કે–હે જમાલિ! તમે ભગવાનના આશયને જાણતા નથી ભગવાન સર્વદોષ રહિત સાચું બોલવાવાળા છે ભગવાનનો મત અનેકાન્ત રૂપ છે એક જ પદાર્થ અપેક્ષા ભેદથી અનેકરૂપ થાય છે જેમ એક જ પુરુષ સસરાની આગળ જમાઈ કહેવાય છે બનેવીની આગળ સાળો કહેવાય છે અને પિતા આગળ પુત્ર કહેવાય છે અને તેજ પુરુષ પુત્ર આગળ પિતા કહેવાય છે એવી જ રીતે પ્રસ્તુતમા આપની પથારી થઈ રહી છે થઇ પણ ગઇ છે એવું કહેવામા આવે છે જેવી રીતે પટની ક્રિયમાણતામાં કૃતત્વનો વ્યવહાર થાય છે તેવી જ રીતે

ફરીથી પ્રશ્ન કરે છે કે–જે ક્રિયમાણ છે તે કૃત કેવી રીતે થઇ શકે? એનો ઉત્તર આપતા કહે છે કે–પટના ઉત્પત્તિકાળમા પ્રથમ તન્તુના પ્રવેશ સમયે પણ તે ઉત્પન્ન થાય જ છે કેમકે પ્રથમતન્તુપ્રવેશ કાળથી જ "પટ

कृते संस्तारके शयनाद्यर्थक्रियाकारित्व विद्यते, करणसमये तु नास्ति तादृशी अर्थक्रिया, अतः क्रियमाण कृतमिति व्यपदेशः कथ स्यात् ?। किञ्च–क्रियमाणमिति वर्तमानव्यपदेशः, कृतमिति च भूतव्यपदेशः, वर्तमानत्व भूतत्व च परस्परविरुद्धमिति परस्परविरुद्धयोरतयोरेकता न स्यात्, वर्तमानध्वसप्रतियोगित्वस्य भूतत्वादिति महावीरस्वामिना यत् प्रतिपादितम्–'करेमाणे कडे चलमाणे चलिए'

रहा है वह उदय में आचुका है" सो वह सब मिथ्या है, कारण कि क्रियमाण सस्तारक में शयनरूप अर्थक्रिया के प्रति साधकत्व का अभाव होने से वहां कृतत्व नहीं आ सकता है।

सस्तारक (बिस्तर) करने के बाद ही उसमे शयनादिरूप अर्थ क्रियाकारिता आती है, परन्तु सस्तारक करने के समय में उसमें उस प्रकार की अर्थक्रियाकारिता नहीं है, फिर "क्रियमाण कृतम्"–क्रियमाण कृत होता है–यह व्यपदेश कैसे हो सकता है?।

और भी–"क्रियमाणम्" यह वर्तमान काल का कथन है और "कृतम्" यह भूतव्यपदेश है। भूत और वर्तमान परस्पर विरुद्ध है, और परस्पर विरुद्ध दो पदार्थों की एकता नहीं हो सकती है, क्यों कि वर्तकाल मे विद्यमान जो ध्वस उसके विरोधी का नाम है भूत, एतादृश भूत और वर्तमान ये दोनो एक अधिकरण मे नहीं रह सकते हैं। फिर जो महावीर स्वामी ने कहा है कि क्रियमाण कृतम्, चलत् चलितम्

ચુકયુ છે, જે ઉદયમા આવી રહેલ છે તે ઉદયમા આવી ચુકેલ છે, એ બધુ સઘળુ મિથ્યા છે કારણુ કે, ક્રિયમાણુ સસ્તારકમા શયનરૂપ અર્થ ક્રિયામા સાધકત્વના અભાવથી ત્યા કરેલ છે એમ આવી શકતું નથી

સસ્તારક (પથારી) કર્યા પછી જ તેમા શયનાદિરૂપ "क्रियाकारिता" આવે છે પરન્તુ સસ્તારક કરતી વખતે તો તેમા તેવા પ્રકારની 'अर्थक्रियाकारिता' આવતી નથી તો પછી क्रियमाण कृतम्–ક્રિયમાણુ કૃત થાય છે, એવો વ્યવહાર કેવી રીતે થઈ શકે?

વળી "क्रियमाणम्" એ વર્તમાનકાળનુ કથન છે અને "कृतम्" એ ભૂતકાળનો વ્યવહાર છે ભૂત (કાળ) અને વર્તમાન એ બન્ને પરસ્પર વિરૂદ્ધ અર્થવાળા છે એટલે પરસ્પર વિરૂદ્ધ એવા બે પદાર્થોની એકતા થઈ શકતી નથી કેમકે વર્તમાનકાળથી વિરૂદ્ધ ભૂત (કાળ) છે, એવા પ્રકારનો ભૂત અને વર્તમાન એ બન્ને એક અધિકરણુમા રહી શકતા નથી તો પછી મહાવીર સ્વામીએ જે કહ્યુ છે કે, "क्रियमाण कृतम्" "चलत् [illegible]"–વિગેરે

प्रवेशे पटस्योत्पत्तिरिति प्रथमसमयादारभ्य किञ्चित् कार्यं सर्वैरपि क्षणैः कृतमिति मन्तव्यम्। यदि प्रथमक्रियया नोत्पन्नः पटस्तदा उत्तरक्रिययापि नोत्पन्नः स्यादिति सर्वदैव पटानुत्पत्तिप्रसङ्गः, स च न कस्यापि इष्टः, अतः प्रथमतन्तुप्रवेशकाले एव किंचिदुत्पन्नपटस्य यावान् अंशो नोत्पन्नः स एवांशः उत्तरक्रियया उत्पाद्यते यदि पुनरुत्पद्येत तदा एकदेशेनैव उत्पादन क्रियाया इति स्वीकर्तव्यम्। यदि प्रथमा शोत्पादननिरपेक्षा द्वितीयादिक्रिया तदैव द्वितीया फलवती स्यात्, नान्यथा, ततश्च यथा उत्पद्यमान एव पट उत्पन्नः, तथा क्रियमाणमेव संस्तारक कृतमिति–

अन्तिम तन्तु के प्रवेश होने पर पट की उत्पत्ति होती है इसलिये 'पट उत्पन्न.'–ऐसा व्यवहार होता है, अतः ऐसा मानो कि प्रथम समय से लेकर कुछ२ कार्य सभी क्षणों में होता है। यदि कदाचित् प्रथम क्रिया से पट उत्पन्न नहीं हुआ तो द्वितीय से भी उत्पन्न नहीं होगा, तृतीय से भी नहीं होगा, इस प्रकार अन्तिम क्रिया से भी नहीं होगा तो पट की कभी भी उत्पत्ति नहीं होगी। परन्तु यह किसी को भी इष्ट नहीं है। अत. प्रथमतंतुप्रवेशकाल में भी थोड़ा पट उत्पन्न हुआ, और जो अंश अनुत्पन्न है वह द्वितीयादि क्षणों में होता है। इस प्रकार यह सिद्धान्त होता है कि क्रिया को एक देश से ही उत्पादकत्व है, और यह आपको भी मानना पडेगा। यदि प्रथम अंश के उत्पादन से निरपेक्ष द्वितीय क्रिया को मानोगे तभी द्वितीयादि क्रियायें सार्थक होंगी, अन्यथा नहीं। तब जैसे प्रथम क्रिया से उत्पन्न होते हुए पट की उत्पत्ति द्वितीयादि क्रिया से होती हैं उसी प्रकार

તન્તુના પ્રવેશ થતાની સાથે જ પટની ઉત્પત્તિ થાય છે એટલા માટે "પટ ઉત્પન્ન" એવો વ્યવહાર થાય છે એટલે એવું માનવું જોઈએ કે પ્રથમ સમયથી લઈને દરેક ક્ષણે કંઈક કંઈક કાર્ય થાય છે જો કદાચ પ્રથમ ક્રિયાથી પટ ઉત્પન્ન ન થયું તો બીજીથી પણ ઉત્પન્ન થશે નહીં અને ત્રીજીથી પણ ઉત્પન્ન થશે નહિ તેવી જ રીતે અન્તિમ ક્રિયાથી પણ થશે નહીં, અને એ રીતે તો પટની કોઈ રીતે ઉત્પત્તિ થશે જ નહીં પરંતુ એ વાત કોઈ માની શકે તેમ નથી એટલે પ્રથમતન્તુપ્રવેશકાળમાં પણ પટનો થોડો ભાગ ઉત્પન્ન થયો, અને જે અંશ ઉત્પન્ન નથી થયો, તે બીજી ત્રીજી વિગેરે ક્ષણોમાં થાય છે આ રીતે એ વાત સિદ્ધ થાય છે કે ક્રિયાના એક દેશથી જ ઉત્પાદકત્વ છે અને એ વાત તમારે પણ માનવી પડશે જો પ્રથમ અંશના ઉત્પાદનથી નિરપેક્ષ દ્વિતીય ક્રિયાને માનશો ત્યારે જ દ્વિતીયાદિક્રિયાઓ સાર્થક થશે અન્ય રીતે નહીં તો જેવી રીતે પ્રથમ ક્રિયાથી ઉત્પન્ન થતા પટની ઉત્પત્તિ દ્વિતીયાદિ

भवति, उत्पद्यमानता च पटस्य प्रथमतन्तुप्रवेशप्रागादारभ्यैव भवति तदैव 'पट उत्पद्यते इति व्यवहारदर्शनात्। उत्पन्नत्वमपि तस्य पटस्य तत्काले एव, तथाहि-उत्पत्तिक्रियाकाले-प्रथमतन्तुप्रवेशे एवासौ उत्पन्नोऽभूत्, अन्यथा उत्पत्तिक्रियाकाले यदि तस्य पटस्योत्पत्तिर्न स्वीक्रियेत तदा प्रथमक्रिया निरर्थिका स्यात्, कार्यकरणमेव धर्मः क्रियायाः। यदि प्रथमक्रिया उत्पत्तिरूप कार्यं न कुर्यात् तदा सा निरर्थिकेव स्यात्, उत्पाद्योत्पादनमेव क्रियाया धर्मः। एव यथा प्रथमक्षणे पटो नोत्पन्नस्तथा द्वितीयक्षणेऽपि नोत्पन्न एव, तृतीयादावपि क्षणे नोत्पन्न इति अतिमक्रिययापि अनुत्पन्न एव स्यात्, युक्तेः सर्वत्र समानत्वात्। यदा तु प्रथमादिक्रियया न किमपि फलमुत्पादित तदा अन्त्यया फलं स्यादिति मत्याशामात्रमेव, दृश्यते चान्त्यतन्तु'

क्यो कि प्रथमतन्तुप्रवेश-काल से ही 'पट उत्पन्न होता है' ऐसा व्यवहार देखने में आता है। तथा उत्पन्नत्व भी उस पट में उस काल से ही है, क्यों कि उत्पत्तिक्रियाकाल मे प्रथम तन्तु के प्रवेश होने पर ही पट उत्पन्न हो गया, यदि उस पट की उत्पत्ति स्वीकार नहीं करें तो वह प्रथम क्रिया निरर्थक हो जायगी, कारण कि कार्योत्पाद ही क्रिया का धर्म है। यदि ऐसा मानें कि प्रथम क्षण में पट उत्पन्न नहीं हुआ तो इसी तरह द्वितीय क्षण मे भी उत्पन्न नहीं होगा, तृतीय क्षण में भी उत्पन्न नहीं होगा, इस तरह से अतिम क्रिया तक पट की उत्पत्ति नहीं होगी, क्यो कि युक्ति सर्वत्र समान है।

यदि प्रथम क्रिया से कुछ भी फल नहीं हुआ तो अन्तिम क्रियासे भी उत्पादरूप फल का होना असभव ही है, परन्तु देखने में आता है कि

ઉત્પન્ન થાય છે" એવો વ્યવહાર જોવામા આવે છે તથા 'ઉત્પન્ન થવાપણું પણ તે પટમા તે કાળથી જ છે, કેમકે ઉત્પત્તિક્રિયાકાળમા પ્રથમતન્તુના પ્રવેશ થતાની સાથે જ પટ ઉત્પન્ન થઈ ગયુ, જો તે પટની ઉત્પત્તિનો સ્વીકાર ન કરીએ તો તે પ્રથમક્રિયા નિરર્થક થઈ જશે કારણ કે કાર્યની ઉત્પત્તિ જ ક્રિયાનો ધર્મ છે કદાચ જો એમ માનીએ કે પ્રથમ ક્ષણમા પટ ઉત્પન્ન થયુ નથી તો એવી જ રીતે બીજી ક્ષણમા પણ ઉત્પન્ન નહિ થાય, તેમ જ ત્રીજી ક્ષણમા પણ ઉત્પન્ન થશે નહી એવી જ રીતે અતિમક્રિયા સુધી પટની ઉત્પત્તિ થશે નહી, કેમકે ક્રિયા સર્વત્ર એકસરખી હોય છે -

જો પ્રથમ ક્રિયાથી કઈ પણ ફલ ન થયુ તો અન્તિમ ક્રિયાથી પણ ઉત્પાદરૂપ ફલનુ થવુ અસભવ જ છે પરતુ જોવામા આવે છે કે અન્તિમ

अथ यस्मिन्नेव समये घटादिकार्यं प्रारभ्यते, तस्मिन्नेव समये निष्पद्यते, अतो निष्पन्नमेव तत् क्रियते-इति चेन्नैवम्, यस्मात् घटादिकार्याणामुत्पद्यमाना नामसंख्येयसमयरूपो दीर्घ एव निर्वर्तनक्रियाकालो दृश्यते, अतो न यस्मिन्नेव

-अवस्था मे अविद्यमान रहता है, कुंभकारादिक के व्यापार के बाद ही वह उत्पन्न हुआ माना जाता है। इसलिये जो अकृत होता है वही किया जाता है कृत नहीं किया जाता, ऐसा मानना चाहिये। यह तीसरा पक्ष है।

यदि कोई "कृत क्रियते" इस व्यवहार को सत्य साबित करने के लिये ऐसा कहे कि-जिस समय मे घटादिक कार्य बनना प्रारंभ होता है वह उसी समय मे निष्पन्न हो जाता है इसलिये जब निष्पन्न ही घट किया जाता है तब "कृतमेव क्रियते" इस प्रकार के व्यवहार में कौनसी बाधा आती है? सो ऐसा कहना भी ठीक नहीं है, क्यो कि उत्पद्यमान घटादिक कार्यो की उत्पत्तिरूप क्रिया का वह समय असंख्यातसमयरूप बहुत भारी काल है। ऐसा नहीं है कि जिस समय घट बनना प्रारंभ होता है वह उसी समय निष्पन्न हो जाता हैं। इसके बनने में तो बहुत समय लगता है। मिट्टी का लाना, उसका पिंड बनाना, उसे चक्र पर रखना शिवक आदि पर्याय मे उसे परिणमित करना, इस प्रकार घट की उत्पत्ति होने में बहुत अधिक समय लग जाता है,

---

અવસ્થામા ઘટ તરીકે તો અવિદ્યમાન રહે છે કુમ્ભકારાદિકના વ્યાપાર બાદ જ તે ઉત્પન્ન થયેલ માનવામા આવે છે આ માટે જે અકૃત હોય છે તેજ કરવામા આવે છે કૃત નથી કરાતું એવું માનવું જોઇએ આ ત્રીજો મુદ્દો છે ॥ ૩ ॥

જો કોઈ "कृत क्रियते' આ વ્યવહારને સાચો સાબીત કરવા માટે એવું કહે કે જે સમયમા ઘટાદિ બનાવવાના કાર્યનો પ્રારભ થાય છે તે એ સમયમા પુરૂ થાય છે માટે જ્યારે નિષ્પન્ન જ ઘટ કરવામા આવે છે ત્યારે "क्रियते" આ પ્રકારના વ્યવહારમા કઈ બાધા આવે છે? તેથી એમ કહેવું એ પણ ઠીક નથી કેમકે, ઉત્પદ્યમાન ઘટાદિક કાર્યોની ઉત્પત્તિરૂપ ક્રિયાનો તે સમય અસખ્યાત સમયરૂપ ઘણો ભારે કાળ છે એવું નથી કે, જે સમયે ઘટ બનવાનો પ્રારભ થાય છે તે તેજ સમયે નિષ્પન્ન થઈ જાય છે તેના બનવામા તો ઘણો સમય લાગે છે માટીને લાવવી, તેને કચરીને તેનો પિડ બનાવવો, તે પછી તેને ચાકડા ઉપર ચઢાવવો, તેને આકાર આપવો, આ રીતે ઘટની ઉત્પત્તિ થવામાં ઘણો જ લાબો સમય લાગે છે આથી જે સમયે ઘટને બનાવવાનો

यदि कृतमपि क्रियते, तदाऽन्येऽपि दोषाः सन्ति, तथाहि-यदि कृतमपि क्रियते, अर्थात्-क्रियमाणं कृतं मन्यते तदा घटादिकार्योत्पादनार्थं मृन्मर्दनचक्रभ्रमणादिकायाः क्रियाया वैफल्यं स्यात्, तस्मिन् काले कार्यस्य घटस्य कृतत्वाभ्युपगमात्, तस्य प्रागेव सत्त्वात् ॥ २ ॥

किञ्च—कृतं क्रियते इति यन्मन्यते तत्र प्रत्यक्षविरोध, यस्मादुत्पत्तेः पूर्वं मृत्पिण्डावस्थायामविद्यमानं, पश्चात् कुम्भकारादिव्यापारे घटादिकार्यं जायमानं दृश्यते उत्पत्तिकाले, तस्मादकृतमेव क्रियमाणं भवति ॥ ३ ॥

सद्भाव से कभी भी वहां भवन–होने–रूप क्रिया की परिसमाप्ति नहीं हो सकने के कारण किसी भी कार्य की पूर्णरूप से निष्पत्ति नहीं हो सकेगी। यह कार्यअनिष्पत्तिरूप प्रथम दोष है ॥ १ ॥

यदि कृत भी "क्रियते" ऐसा माना जाय अर्थात् जो हो चुका है वह भी किया जाता है ऐसा ही पक्ष स्वीकार किया जाय तो इसका यह भी तात्पर्य होता है कि जो क्रियमाण है–हो रहा है–वह हो चुका ऐसा कहा जाता है तो इस पक्ष में यह सब से प्रबल दोष उपस्थित होता है कि घटादि कार्य की उत्पत्ति के लिये जो मिट्टी का मर्दन चाक का भ्रमण आदि क्रियाएँ की जा रही हैं वे सब निष्फल हो जाती हैं, क्यों कि क्रियमाण अवस्था में भी घट कृत तो हो चुका तब उसके वर्तमान होनेसे निष्पन्न करने की क्या आवश्यकता रही? यह दूसरा पक्ष है ॥२॥

और भी–"कृत क्रियते" यह व्यवहार इसलिये भी दूषित साबित होता है कि जबतक घट उत्पन्न नहीं हो जाता है तब तक वह मृत्पिंड

ત્ર ઘટોત્પત્તિરૂપ ક્રિયાના સદ્‌ભાવથી કદી પણ ત્યાં ભવન–થવારૂપ ક્રિયાની પરિસમાપ્તિ ન થઈ શકવાના કારણે કોઈ પણ કાર્યની પૂર્ણરૂપથી નિષ્પત્તિ થઈ શકશે નહીં આ કાર્ય અનિષ્પત્તિરૂપ પ્રથમ દોષ છે ॥ ૧ ॥

જો કૃત પણ "क्रियते" એમ માનવામાં આવે અર્થાત જે બની ગયેલ છે તે પણ કરવામાં આવી રહ્યું છે તેવો સ્વીકાર કરવામાં આવે તો તેનું એ તાત્પર્ય થાય છે કે, જે ક્રિયમાણ છે બની રહ્યું છે તે બની ચુક્યું એમ કહેવામાં આવે છે તો આ પક્ષમાં એ બધાથી મોટો દોષ ઉપસ્થિત થાય છે ઘટાદિકાર્યની ઉત્પત્તિ માટે જે માટીનું મર્દન અને ચાકનું ભ્રમણ આદિ ક્રિયાઓ કરવામાં આવે છે તે બધી નિષ્ફળ બની જાય છે કેમકે, ક્રિયમાણ અવસ્થામાં પણ ઘટ કૃત તો થઈ ગયો તો એનું વર્તમાન થવાથી નિષ્પન્ન કરવાની કઈ આવશ્યકતા રહી ? આ બીજો મુદ્દો ॥ ૨ ॥

વળી–"कृत क्रियते" આ વ્યવહાર એટલા માટે પણ દૂષિત સાબીત થાય છે કે, જ્યાં સુધી ઘટ ઉત્પન્ન નથી થતો ત્યાં સુધી તે માટીના પિંડની

तदानीमदर्शनात् । दीर्घक्रियाकालस्यान्ते तु कार्यं भवितुमर्हति, तदानीमेव तस्य दर्शनात् । तदेव न निर्वर्तनक्रियाकाले कार्यमस्ति, अनुपलभ्यमानत्वात्, किंतु तन्निष्ठाकाल एव तदस्ति, तत्रैवोपलभ्यमानत्वात्, क्रियाकालनिष्ठाकालयोश्चात्यन्त-भेदात्, अतः क्रियमाण कृत न भवति । सर्वलोकप्रत्यक्षानुभवसिद्धमेवैतत् ॥५॥ इति जमालेः पूर्वपक्षः ।

एव मार्गविच्युत जमालिं प्रति स्थविराः प्रोचुः—आर्य ! किं विरुद्धवचन वदसि ?, रागद्वेषरहिताना सर्वज्ञानां जिनानां वचने दोपलेशोऽपि नास्ति, नहि ते मृषा भाषन्ते । आर्य ! "कृत न क्रियते, कृतत्वात्, कृतघटवत्" इति कुतर्कमा-

---

नहीं हो सकता है, अतः "अनुपलभ्यमानत्वात् निर्वर्तनक्रियाकाले विवक्षितघटरूप कार्यं नास्ति इति मन्तव्यम्" जब यह बात निश्चित हो जाती है तो यह बात भी स्वतः मान लेनी पड़ती है कि कार्य अपने निष्ठाकाल मे ही बनकर तयार होता है, क्यों कि वहीं पर उसकी उप-लब्धि होती है । क्रियाकाल एव निष्ठाकाल इन दोनों में अत्यन्त भेद है इसलिये क्रियमाण कृत नहीं कहा जा सकता । यह बात सर्वजन साक्षिक भी है । यह पाचवा पक्ष है, यह हुवा जमालि का पूर्व पक्ष॥५॥

इस प्रकार जमालि द्वारा स्थापित इस पूर्वपक्ष को सुनकर स्थविरों ने उनको मार्ग से च्युत जाना और इसलिये वे उनसे कहने लगे कि-हे आर्य ! विरुद्ध वचन आप क्यों कहते हैं ? रागद्वेपरहित सर्वज्ञ जिन भगवान के वचन अन्यथा नहीं होते हैं उनमे दोष का अश भी सभवित नहीं हो सकता है । साधारण पुरुषो की तरह वे मिथ्याभाषी

"अनुपलभ्यमानत्वात निर्वर्तनक्रियाकाले विवक्षितघटरूप कार्य नास्ति इति मतव्यम्" જ્યારે આ નિશ્ચિત બની જાય છે તો એ વાત પણ આપ મેળે માની લેવી પડે છે કે, કાર્ય પોતાના ચોગ્ય વખતે જ બનીને તૈયાર થાય છે કેમકે, તે સ્થળે તેની ઉપલબ્ધિ થાય છે ક્રિયાકાળ અને નિષ્ઠાકાળ આ બન્નેમા અત્યત ભેદ છે આ માટે क्रियमाण कृत કહી શકાય નહી આ વાત સર્વજનથી સાક્ષીભૂત છે આ પાચમો મુદ્દો આ થયો જમાલિનો પૂર્વપક્ષ ॥ ૫ ॥

આ પ્રકારે જમાલિ દ્વારા સ્થાપિત એ પૂર્વપક્ષને સાભળીને સ્થવિરોએ જાણ્યુ કે જમાલીમુનિ ભગવાનના માર્ગથી ચલિત થયા છે અને તે માટે તેઓ તેમને કહેવા લાગ્યા કે, હે આર્ય ! વિરોધ વચન આપ કેમ કહો છો ? રાગદ્વેષરહિત સર્વજ્ઞ જીન ભગવાનનુ વચન અન્યથા થતુ નથી તેમા દોષનો અ શ પણ સ ભવિત થતો નથી સાધારણ પુરૂષોની માફક તે મિથ્યાભાષી પણ નથી આપે જે અસત્કાર્યવાદને

समये घटादि मारभ्यते, तस्मिन्नेव समये निष्पद्यते, मृदानयनतत्पिण्डविधान चक्रारोपणशिवकादिविधानादिभिश्चिरकालेनैव तदुत्पत्तिर्भवति ॥ ४ ॥

अस्तु दीर्घं कार्यनिर्वर्तनक्रियाकालः क्रियायाः प्रथमसमय एव कार्यं निष्पद्यते, इति चेन्न, यदि क्रियायाः प्रथमसमय एव कार्यं निष्पद्येत, तर्हि तत् तत्रैवोपलभ्येत, न चारम्भसमय एव घटादिरूपं कार्यं दृश्यते, नापि शिवक-स्थास-कोश-कुशूलादिसमये दृश्यते। किंतु दीर्घक्रियाकालस्यान्ते घटादिरूपं कार्यं दृश्यते, तस्मात् क्रियाया आरम्भकाले कार्यं निष्पद्यते, इति कथनं न युक्तम्, तस्य

अतः "जिस समय में घट का बनना प्रारंभ होता है वह उसी समय मे बन जाता है" यह कहना अनुचित् है। यह चौथा पक्ष है ॥४॥

यदि कोई फिर भी ऐसा कहे कि कर्म को निर्वर्तन करने वाली क्रिया का काल भले ही अधिक हो इसमें हमे कोई आपत्ति नहीं है, परन्तु क्रिया से जो कार्य निष्पन्न होना होता है वह उस क्रिया के प्रथम समय में ही निष्पन्न हो जाता है, सो ऐसा कहना भी ठीक नहीं है। कारण कि यदि क्रिया के प्रथम समय में ही कार्य निष्पन्न हो जाता है तो वह उस समय ही दिखना चाहिये-परन्तु ऐसा तो होता नहीं है, और न विवक्षित कार्य कोश कुशूल शिवक स्थासक आदि समयों में प्रतीत होता है, किन्तु दीर्घक्रियाकाल के अन्त में ही निष्पन्न हुआ दिखलाई देता है। इसलिये ऐसा मानना कि क्रियाके आरंभकाल मे ही घट बनकर तयार हो जाता है, यह कथमपि-किसी तरह भी युक्तियुक्त

પ્રારંભ થાય છે' એજ સમયે તે બની જાય છે એમ કહેવું અનુચિત છે આ ચોથો મુદ્દો છે ॥ ૪ ॥

જો કોઇ ફરી પણ એમ કહે કે, કર્મને નિવર્તન કરવાવાળી ક્રિયાનો કાળ ભલે અધિક હોય એમા અમને કોઈ વાંધો નથી પરંતુ ક્રિયાથી જે કાર્ય નિષ્પન્ન થવું જોઈએ, તે એ ક્રિયાના પ્રથમ સમયમા જ નિષ્પન્ન બની જાય છે. તેમ કહેવું પણ ઠીક નથી કારણ કે, જો ક્રિયાના પ્રથમ સમયમા જ કાર્ય-નિષ્પન્ન થઈ જાય છે,-તો તે તે સમયે જ દેખાવું જોઇએ પરંતુ એવું તો બનતું નથી -અને વિવક્ષિત-કાર્ય, કોશ, કોદાળી, આકાર, સ્થાસક આદિ સમયોમા પ્રતીત થતો નથી. પરંતુ દીર્ઘ ક્રિયાકાળના અંતમા જ નિષ્પન્ન થયેલ દેખાય છે આ માટે એવું માનીએ કે ક્રિયાના આરંભ કાળમા જ ઘટ બનીને તૈયાર થઈ જાય છે' તો આ કોઈ પણ રીતે માની શકાય તેવું ' આથી

तदानीमदर्शनात् । दीर्घक्रियाकालस्यान्ते तु कार्यं भवितुमर्हति, तदानीमेव तस्य दर्शनात् । तदेव न निर्वर्तनक्रियाकाले कार्यमस्ति, अनुपलभ्यमानत्वात्, किंतु तन्निष्ठाकाल एव तदस्ति, तत्रैवोपलभ्यमानत्वात्, क्रियाकालनिष्ठाकालयोश्चात्यन्त-भेदात्, अतः क्रियमाण कृत न भवति । सर्वलोकप्रत्यक्षानुभवसिद्धमेवैतत् ॥५॥ इति जमालेः पूर्वपक्षः ।

एव मार्गविच्युतं जमालिं प्रति स्थविराः प्रोचुः—आर्य ! किं विरुद्धवचन वदसि ?, रागद्वेषरहिताना सर्वज्ञानां जिनाना वचने दोपलेशोऽपि नास्ति, नहि ते मृषा भाषन्ते । आर्य ! "कृत न क्रियते, कृतत्वात्, कृतघटवत्" इति कुतर्कमा-

---

नहीं हो सकता है, अतः "अनुपलभ्यमानत्वात् निर्वर्तनक्रियाकाले विवक्षितघटरूप कार्यं नास्ति इति मन्तव्यम्" जब यह बात निश्चित हो जाती है तो यह बात भी स्वतः मान लेनी पड़ती है कि कार्य अपने निष्ठाकाल मे ही बनकर तयार होता है, क्यो कि वहीं पर उसकी उपलब्धि होती है । क्रियाकाल एव निष्ठाकाल इन दोनो मे अत्यन्त भेद है इसलिये क्रियमाण कृत नहीं कहा जा सकता । यह बात सर्वजन साक्षिक भी है । यह पाचवा पक्ष है, यह हुवा जमालि का पूर्व पक्ष॥५॥

इस प्रकार जमालि द्वारा स्थापित इस पूर्वपक्ष को सुनकर स्थविरों ने उनको मार्ग से च्युत जाना और इसलिये वे उनसे कहने लगे कि-हे आर्य ! विरुद्ध वचन आप क्यों कहते हैं ? रागद्वेपरहित सर्वज्ञ जिन भगवान के वचन अन्यथा नहीं होते हैं उनमे दोप का अश भी सभवित नहीं हो सकता है । साधारण पुरुपों की तरह वे मिथ्याभापी

"अनुपलभ्यमानत्वात् निर्वर्तनक्रियाकाले विवक्षितघटरूप कार्यं नास्ति इति मतव्यम्" જ્યારે આ નિશ્ચિત બની જાય છે તો એ વાત પણ આપ મેળે માની લેવી પડે છે કે, કાર્ય પોતાના યોગ્ય વખતે જ બનીને તૈયાર થાય છે કેમકે, તે સ્થળે તેની ઉપલબ્ધિ થાય છે ક્રિયાકાળ અને નિષ્ઠાકાળ આ બન્નેમા અત્યત ભેદ છે આ માટે क्रियमाण कृत કહી શકાય નહી આ વાત સર્વજનથી સાક્ષીભૂત છે આ પાચમો મુદ્દો આ થયો જમાલિનો પૂર્વપક્ષ ॥૫॥

આ પ્રકારે જમાલિ દ્વારા સ્થાપિત એ પૂર્વપક્ષને સાભળીને સ્થવિરાએ જાણ્યુ કે જમાલીમુનિ ભગવાનના માર્ગથી ચલિત થયા છે અને તે માટે તેઓ તેમને કહેવા લાગ્યા કે, હે આર્ય ! વિરોધ વચન આપ કેમ કહો છો ? રાગદ્વેષરહિત સર્વજ્ઞ જીન ભગવાનનુ વચન અન્યથા થતુ નથી તેમા દોષનો અશ પણ સભવિત થતો નથી સાધારણ પુરૂષોની માફક તે મિથ્યાભાષી પણ નથી આપે જે અસત્કાર્યવાદને

समये घटादि मारभ्यते, तस्मिन्नेव समये निष्पद्यते, मृदानयनतत्पिण्डविधान चक्रारोपणशिवकादिविधानादिभिश्चिरकालेनैव तदुत्पत्तिर्भवति ॥ ४ ॥

अस्तु दीर्घः कार्यनिर्वर्तनक्रियाकालः क्रियायाः प्रथमसमय एव कार्यं निष्पद्यते, इति चेन्न, यदि क्रियायाः प्रथमसमय एव कार्यं निष्पद्येत, तर्हि तत् तत्रैवोपलभ्येत, न चारम्भसमय एव घटादिरूप कार्यं दृश्यते, नापि शिवक-स्थास-कोश-कुशूलादिसमये दृश्यते। किंतु दीर्घक्रियाकालस्यान्ते घटादिरूप कार्यं दृश्यते, तस्मात् क्रियाया आरम्भकाले कार्यं निष्पद्यते, इति कथन न युक्तम्, तस्य

अतः "जिस समय मे घट का बनना प्रारभ होता है वह उसी समय मे बन जाता है" यह कहना अनुचित् है। यह चौथा पक्ष है ॥४॥

यदि कोई फिर भी ऐसा कहे कि कर्म को निर्वर्तन करने वाली क्रिया का काल भले ही अधिक हो इसमें हमें कोई आपत्ति नहीं है, परन्तु क्रिया से जो कार्य निष्पन्न होना होता है वह उस क्रिया के प्रथम समय में ही निष्पन्न हो जाता है, सो ऐसा कहना भी ठीक नहीं है। कारण कि यदि क्रिया के प्रथम समय में ही कार्य निष्पन्न हो जाता है तो वह उस समय ही दिखना चाहिये-परन्तु ऐसा तो होना नहीं है, और न विवक्षित कार्य कोश कुशूल शिवक स्थासक आदि समयों में प्रतीत होता है, किन्तु दीर्घक्रियाकाल के अन्त में ही निष्पन्न हुआ दिखलाई देता है। इसलिये ऐसा मानना कि क्रियाके आरभकाल मे ही घट बनकर तयार हो जाता है, यह कथमपि-किसी तरह भी युक्तियुक्त

પ્રારભ થાય છે' એજ સમયે તે બની જાય છે એમ કહેવું અનુચિત છે આ ચોથો મુદ્દો છે ॥ ૪ ॥

જો કોઈ ફરી પણ એમ કહે કે, કર્મને-નિવર્તન કરવાવાળી ક્રિયાનો કાળ ભલે અધિક હોય એમા અમને કોઈ વાધો નથી પરતુ ક્રિયાથી જે કાર્ય નિષ્પન્ન થવુ જોઈએ તે એ ક્રિયાના પ્રથમ સમયમા જ નિષ્પન્ન બની જાય છે. તેમ કહેવું પણ ઠીક નથી કારણ કે, જો ક્રિયાના પ્રથમ સમયમા જ કાર્ય-નિષ્પન્ન થઈ જાય છે, તો તે તે સમયે જ દેખાવું જોઈએ પરતુ એવું તો બનતું નથી અને વિવક્ષિત કાર્ય, કોશ, કોઠાળી, આકાર, સ્થાસક આદિ સમયોમા પ્રતીત થતો નથી પરતુ દીર્ઘ ક્રિયાકાળના અતમા જ નિષ્પન્ન થયેલ દેખાય છે આ માટે એવું માનીએ કે ક્રિયાના આરભ કાળમા જ ઘટ બનીને તૈયાર થઈ જાય છે તો આ કોઈ પણ રીતે માની શકાય તેવુ આથી

चेति दोपद्वय यदुक्त, तद् भवन्मतेऽपि शक्यते वक्तुम्, यथाऽस्मत्स्वीकृते कृतपक्षे दोषा भवता प्रदीयन्ते, तथा भवदङ्गीकृते ऽप्यकृतपक्षेऽपि एते दोषाः आपतन्ति। तथाहि-यद्यकृतम्-(अविद्यमान) क्रियते, तर्हि नित्यमेव क्रियताम्, शशविषाणस्वरूपस्यासतः करण कथमुपरमेत। तादृशे कार्ये समुत्पाद्ये क्रियाया वैफल्यमपि तव दुर्वारम्, असतः कदाप्युत्पत्त्यभावात्।

इससे प्रथम तो करण-क्रिया की वहा कभी भी समाप्ति नहीं हो सकती है १, दूसरा वहा करणक्रिया की विफलता भी आती है २। जब पदार्थ स्वय मौजूद है तो वहा करनेरूप क्रिया सफलित कैसे हो सकती है? इस प्रकार कृत करण मानने पर आपने ये जो क्रिया की असमाप्ति १ और क्रिया की विफलता २ ये दो दोप दिये हैं सो ये दोनो दोप आपके मन्तव्य में भी आते हैं, और वे इस प्रकार से-यदि "अविद्यमान ही किया जाता है" यह बात ही एकान्ततः स्वीकार की जाय तो उसको भी नित्य ही होते रहना चाहिये, क्यो कि जो शश विषाण की तरह सर्वथा असत् है उसकी करनेरूप क्रिया का विराम कैसे हो सकता है। दूसरे असत् की जब उत्पत्ति ही नहीं होती है तो असत्कार्य की उत्पत्ति में क्रिया की सफलता भी कैसे हो सकती है?। वह तो वहा विलकुल निष्फल ही होगी, क्यों कि उसकी उससे उत्पत्ति तो हो नहीं सकती है, कारण वह असत् है इसलिये।

અતિ પ્રસ ગ પ્રાપ્ત થાય છે તેનાથી પ્રથમ તો કરણુ ક્રિયાની ત્યા કદી પણુ સમાપ્તિ થતી નથી બીજુ ત્યા કરણુ ક્રિયાની વિફળતા પણુ આવે છે? જ્યારે પદાર્થ સ્વય મોજુદ છે તો ત્યા કરવારૂપ ક્રિયા ફળીભૂત કેમ થઈ શકે? આ પ્રકારથી કૃતને કરણુ માનવાથી આપે જે ક્રિયાની અસમાપ્તિ અને ક્રિયાની વિફળતારૂપ બે દોષ આપેલ છે તો આ બન્ને દોષ આપના મ તવ્યમા પણુ આવે છે અને તે આ પ્રકારથી-જો "અવિદ્યમાન જ કરવામાં આવે છે" આ વાત જ એકાન્તત સ્વીકાર કરવામા આવે તો તેને પણુ નિત્ય જ બની રહેવુ જોઈએ કેમકે, જે શશવિષાણુની (સસલાના શીગ) માફક સર્વથા અસત્ છે તેના કરવારૂપ કરવાનો વિરામ કઈ રીતે હોઈ શકે? બીજા અસત્‌ની જ્યારે ઉત્પત્તિ થતી નથી તો અસત કાર્યની ઉત્પત્તિમા ક્રિયાની સફળતા પણુ કેવી રીતે હોઇ શકે? એ તો તદ્દન નિષ્ફળ જ થવાની કેમકે, તેનાથી ઉત્પત્તિ તો બની શકતી નથી કારણુ તે અસત છે માટે

थित्याऽसत्कार्यवादिना भवताऽभिधीयते, अकृत खलु क्रियमाण भवतीति, तत्र घय सत्कार्यवादिनो ब्रूमः-निष्प्रमाणमेतद्भवदीयवचनम्। अकृतम् (अविद्यमान) घटादिकार्य न क्रियते, असत्त्वात्, आकाशकुसुमवत्। यदि अकृतम् (अविद्यमानम्) अपि क्रियते, तर्हि शशविपाणमपि क्रियताम्, अकृतत्वाविशेषात् (अविद्यमानत्वाविशेषात्)। अपि च-ये नित्यकरणादयो दोषाः सत्कार्यवादे भवद्भिर्दत्तास्ते खल्वसत्कार्यवादेऽपि तत्र सन्ति। विद्यमाने वस्तुनि करणक्रियाया अङ्गीकारे पुनः पुनरनवरत करणक्रियाया अतिप्रसङ्गात्, क्रियाया अपरिसमाप्तिः क्रियाया वैफल्य

नहीं हैं। आपने जो असत्कार्यवाद को लेकर कुतर्क का आश्रय करते हुए ऐसा कहा है कि-'कृतं न क्रियते कृतत्वात्, कृतघटवत्' अर्थात्-कृत होनेसे कृत किया नहीं जाता है जैसे कृत घट, अकृत खलु क्रियमाण भवति' अर्थात्अकृत ही क्रियमाण होता है सो आपका यह कथन कथचित् सत्कार्यवादी हमलोगों के चित्त मे उतरता नहीं है भला आप को यह विचारना चाहिये जो सर्वथा असत् होता है-द्रव्य दृष्टि से भी जिसकी सत्ता कायम नहीं है ऐसा असत् पदार्थ कभी भी निष्पन्न नहीं हो सकता है। यदि इस प्रकार का भी पदार्थ निष्पन्न होने लगे तो शश विषाण को भी उत्पन्न होना चाहिये। दूसरे द्रव्य की अपेक्षा सत् को कार्य मानने पर जो आपने नित्यकरण होने की प्रसक्तिरूप दोष दिये हैं सो ये सभी दोष आपके असत्कार्यवाद में भी आते हैं, आपने जो यह कहा है कि विद्यमान वस्तु मे करनेरूप क्रिया को अगीकार करने पर पुन पुनः अनवरत उस करनेरूप क्रिया का अतिप्रसग प्राप्त होता है

સ્વીકારી કુતર્કનો આશ્રય લઈને એવુ કહ્યુ છે કે, कृत न क्रियते कृतत्वात् कृत घटवत् અર્થાત્ કૃત થવાથી કૃત કરેલ મનાતુ નથી જેવી રીતે કૃત ઘટ, अकृत खलु क्रियमाण भवति અર્થાત્ જ્યારે અકૃત જ ક્રિયમાણ હોય છે જેથી આપનુ આ કથન કથ ચિત્ સત્કાર્યવાદી અમારા લોકોના દિલમા ઉતરતુ નથી આપે એ વિચારવુ જોઈએ કે, જે સર્વથા અસત્ હોય છે દ્રવ્યદૃષ્ટિથી પણ જેની સત્તા કાયમ નથી એવા અસત્ પદાર્થ કદી તૈયાર થઈ શકતા નથી જો કદી આ પ્રકારના પણ પદાર્થ પુરા થયેલા માનવામા આવે તો ખરવિષાણ (ગધેડાને શીગડા) પણ ઉત્પન્ન થવા જોઇએ દ્રવ્યની અપેક્ષા સત્‌ને કાર્ય માનવાથી જે આપે નિત્યકરણ હોવાનો પ્રશસ્તીરૂપ દોષ આપ્યો છે, તે સઘળા દોષ આપના અસતકાર્ય વાદમા પણ આવે છે આપે જે એમ કહ્યુ કે, વિદ્યમાન વસ્તુમા કરવારૂપ ક્રિયાને અગિકાર કરવાથી ફરી ફરી અનવરત એ ... નો

दुर्वारः, तथाहि–यदि पूर्वम् (कारणावस्थायाम्) असत् (अविद्यमान) कार्यं जायते, तर्हि मृत्पिण्डाद् कुम्भवत्, शशशृङ्गमपि जायमान किं न दृश्यते, असत्त्वा विशेषात्? । अथ शशशृङ्गमुत्पद्यमानमपि न दृश्यते, तर्हि घटोऽपि तथैवास्तु, उत्पद्यमानत्वाविशेषात् । अथवा–मृत्पिण्डात् पटोऽपि उत्पद्यताम्, असत्वाविशेषात्॥ ३॥

अपेक्षा भी कार्य असत् है, और वह उससे उत्पन्न होता है तो जिस प्रकार मृतपिंड से घट उत्पन्न होता है उसी तरह शशशृंग भी उससे उत्पन्न होते दिखना चाहिये, क्यों कि जिस प्रकार मृत्पिंड मे घट विद्यमान नहीं है उसी प्रकार शशविपाण भी वहा विद्यमान नहीं है फिर अविद्यमान की अविशेषता होने पर भी मृत्पिंड से घट ही क्यों उत्पन्न होता है शशशृंग क्यों नहीं ?। यदि इसके ऊपर ऐसा कहा जाय कि शशशृंग भी मृत्पिंडसे उत्पन्न होता है परन्तु वह दिखता नहीं है तो हम भी यह कह सकते ह कि इसी तरह उससे जायमान घट भी नहीं दिखना चाहिये, अतः यह मानना ही चाहिये कि अपने कारण में किसी अपेक्षा कार्य रहा हुआ है तभी जाकर वह उससे ही उत्पन्न होता है अन्य से नहीं । नहीं तो फिर क्या है चाहे जिससे चाहे जैसा पदार्थ उत्पन्न होने लगेगा । ऐसी स्थिति मे मृत्तिका से पट की भी उत्पत्ति माननी पडेगी ॥ ३ ॥

અપેક્ષાથી કાર્ય અસત છે અને તે એનાથી ઉત્પન્ન થાય છે તો જે રીતે માટીના પિંડથી ઘટ ઉત્પન્ન થાય છે એજ રીતે સસલાને શીગડા પણ થતા દેખાવા જોઈએ કેમકે જે રીતે માટીના પિંડમા ઘટ વિદ્યમાન નથી એજ રીતે સસલાને પણ શીગડા વિદ્યમાન નથી પછી અવિદ્યમાનની અવિશેષતા હોવાથી પણ મૃત પિંડથી ઘટ જ કેમ ઉત્પન્ન થાય છે? સસલાના શીગ કેમ નહી ? જો આ અગે એમ કહેવામા આવે કે, સસલાના શિંગ પણ માટીના પિંડાથી ઉત્પન્ન થાય છે પરતુ તે દેખતા નથી તો અમે પણ એમ કહી શકીએ કે, એ રીતે એનાથી તૈયાર થનાર ઘટ પણ ન દેખાવો જોઈએ આથી એ માનવુ જોઈએ કે, પોતાના કારણમા કોઈ અપેક્ષા કાર્ય રહેલ છે ત્યારે જ તે તેમાથી ઉત્પન્ન થાય છે બીજાથી નહી એમ ન હોય તો પછી ગમે તે ચીજથી ગમે તે પદાર્થ ઉત્પન્ન થવા લાગશે આવી સ્થિતિમા માટીથી પટની પણ ઉત્પત્તિ માનવી પડશે ॥૩॥

आयुष्कर्मपुद्गलानिर्जरणेन, 'भवक्खएण' भवक्षयेण=देवभवसम्बन्धकर्मणा गत्यादीना निर्जरणेन ठिइक्खएण' स्थितिक्षयेण=देवभवसम्बन्धि शरीरावस्थानक्षयेण, अनन्तर चय=देवभवसम्बन्धिशरीर त्यक्त्वा कुत्र गमिष्यति ? कुत्रोत्पत्स्यते ? हे गौतम ! महाविदेहे वर्षे=महाविदेहक्षेत्रे सिज्झिहिइ' सेत्स्यति सकलकार्यकारितया सिद्धो भविष्यति, बुज्झिहिइ' भोत्स्यते=विमलकेवलालोकेन सकललोकालोक ज्ञास्यति, 'मुच्चिहिइ' मोक्ष्यति=सर्वकर्मभ्यो मुक्तो भविष्यति, 'परिनिव्वाहिइ' परिनिर्वास्यति=समस्तकर्मकृतविकाररहितत्वेन स्वस्थो भविष्यति, 'सव्वदुःखाणमत करेहिइ' सर्वदुःखानामन्त करिष्यति= समस्तक्लेशाना नाश विधास्यति, अव्याबाधसुखभोगी भविष्यतीत्यर्थः। अ य

देवे ताओ देवलोयाओ आउक्खएण भवक्खएण ठिईक्खएण अणतर चय चइत्ता कहिं गच्छहिइ कहि उववज्जिहिइ ?) इस प्रकार प्रभु के मुखारविन्द से मेघकुमार की उत्पत्ति का स्थान सुन कर गौतमने पुन उनसे यह पूछा कि हे भदत ! अब ये मेघकुमार देव उस देवलोकसे आयु के क्षय से, भव के क्षय से, स्थिति के क्षय से देवभव सबन्धी शरीर का त्याग कर कहा जावेगे । कहा उत्पन्न होगे ! (गोयमा ! महाविदेहे वासे सिज्झिहिइ, बुज्झिहिइ, मुच्चिहिइ, परिनिव्वाहिइ सव्वदुक्खाण मत करेहिइ) इस प्रकार गौतम द्वारा पुन पूछने पर प्रभुने उनसे कहा— गौतम ये मेघकुमार देव महाविदेह मे उत्पन्न हो कर वहीं से सिद्ध होगे विमल केवल ज्ञानरूप आलोक से समस्तलोक और आलोक का ज्ञाता होंगे। समस्त ज्ञानावरणादिक अष्ट कर्मों से रहित होंगे, कर्मकृत समस्त विकारों से

સાગર જેટલી સ્થિતિ કહેવામા આવી છે (एसण भते मेहे देवे ताओ देवलोयाओ आउक्खएण भवक्खएण ठिइक्खएण अणतर चय चइत्ता कहिं गच्छिहिइ कहिं उववज्जिहिइ) ?) આ પ્રમાણે મેઘકુમારની ઉત્પત્તિ વિષેના સ્થાનની વાત સાભળીને ગૌતમે ફરી પ્રશ્ન કર્યો–કે હે–ભદત ! મેઘકુમારદેવ તે દેવલોકથી આયુષ્ય ક્ષયથી, ભવક્ષયથી, સ્થિતિક્ષયથી દેવભવના શરીરનો ત્યાગ કરીને કયા જશે ? કયા ઉત્પન્ન થશે ? (गोयमा ! महाविदेहे वासे सिज्झिहिइ बुज्झिहिइ, मुच्चिहिइ परिनिव्वाहिइ, सव्वदुक्खाणमते करेहिइ) આ પ્રમાણે ગૌતમના પ્રશ્નને સાભળીને પ્રભુએ તેમને કહ્યું કે–હે ગૌતમ ! આ મેઘકુમાર દેવ મહાવિદેહમા ઉત્પન્ન થઈને ત્યાથી સિદ્ધ થશે વિમળ અને કેવળજ્ઞાનરૂપ આલોકથી સમસ્તલોક અને આ લોકના જાણનારા થશે તેઓ સમસ્ત જ્ઞાનાવરણુ વગેરે આઠ કર્મો રહિત થશે અને વિકારો રહિત થઇને સ્વસ્થતા પામશે તેઓ બધા દુ ખોનો નાશ કરશે

यनार्थमुपसंहरन् श्रीसुधर्मास्वामी जम्बूस्वामिनमाह-एवं खलु हे जम्बू! श्रमणेन भगवता महावीरेण आदिकरेण तीर्थंकरेण यावत्सम्प्राप्तेन आप्तोपा लम्भनिमित्त-आप्तेन हितेन गुरुणेत्यर्थः, विनेयस्याविहितविधायिनः उपालम्भः- आप्तोपालम्भः तन्निमित्त=तदर्थः प्रथमस्य ज्ञाताध्ययनस्य अर्थः=पूर्वोक्तः= मेघकुमारचरितरूपोऽर्थः प्रज्ञप्तः=कथितः। अविधिप्रवृत्तस्य शिष्यस्य गुरुणा मोक्ष मार्गे स्थापनाय हितसारगर्भितवचनेन प्रतिबोधनम् उपालम्भः स दातव्यः, यथा भगवता दत्तो मेघकुमाराय, इत्येवमर्थं प्रथममध्ययनमिति भावः॥

रहित होकर स्वस्थ होंगे, समस्त दुःखों का नाश करेंगे अव्याबाध सुख के भोक्ता बनेंगे अब सूत्रकार श्री सुधर्मास्वामी इस अध्ययन के अर्थ का उपसंहार करते हुए श्री जम्बूस्वामी से कहते हैं।(एवं खलु जंबू! समणेणं भगवया महा- वीरेणं आइगरेणं तित्थगरेणं जाव संपत्तेणं अप्पोपालंभनिमित्तं पढमस्स नायज्झ यणस्स अयमट्ठे पन्नत्ते त्तिबेमि) कि हे जंबू! आदिकर तीर्थंकर श्री श्रमण भगवान् महावीरने कि जो सिद्धिस्थान को प्राप्त हो चुके हैं अविहित विधायी शिष्य को आप्तोपालंभनिमित्त यह मेघकुमार के चरित्ररूप प्रथम ज्ञाताध्ययन का अर्थ प्रज्ञप्त (प्ररूपित) किया है। अविधि में प्रवृत्त हुए शिष्य को गुरु देव मोक्षमार्ग में स्थापन करने के लिये जो हित सारगर्भित वचनों द्वारा समझाया है। इसी का नाम आप्तोपालंभ है। आप्तजन के द्वारा दिया गया उपालंभ यही आप्तोपालंभ का अर्थ है। मेघकुमार के साथ यही कार्य प्रभुने किया है। यही विषय इस अध्ययन द्वारा समझाया गया है। अतः इस अध्ययन का नाम भी आप्तदत्त परोपालंभ है। स्वोपालंभ परोपालंभ

અને અવ્યાબાધ સુખને ભોગવનારા થશે અહીં હવે સૂત્રકાર શ્રી સુધર્મા સ્વામી આ અધ્યયનના અર્થનો ઉપસંહાર કરતા જંબૂસ્વામીને કહે છે (एवं खलु जंबू! सम णेणं भगवया महावीरेणं आइगरेणं तित्थगरेणं जाव संपत्तेणं अप्पोपालंभ- निमित्तं पढमस्स नायज्झयणस्स अयमट्ठे पन्नत्ते त्तिबेमि) હે જંબૂ, આદિકર તીર્થં કર શ્રી શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે જેમણે સિદ્ધિસ્થાનને મેળવ્યું છે-એવા તેમણે અવિ- હિત વિધાયી શિષ્યને આપ્તોપાલંભના માટે આ મેઘકુમારના ચારિત્રરૂપ પ્રથમ જ્ઞાતાધ્ય યનનો અર્થ પ્રરૂપિત કર્યો છે અવિધિમાં પ્રવૃત્ત થયેલ શિષ્યને ગુરુદેવ મોક્ષમાર્ગમાં વાળવા માટે જે હિતસાર યુક્ત વચનો દ્વારા સમજાવે છે તે આપ્તોપાલંભ કહેવાય છે આપ્તજન વડે આપવામાં આવેલો ઉપાલંભ એ જ આપ્તોપાલંભનો અર્થ છે મેઘકુમારની સાથે પણ ભગવાને આ પ્રમાણે જ વ્યવહાર કર્યો છે આ અધ્યયન દ્વારા એ જ વિષય સમજાવવામાં આવ્યો છે એથી આ અધ્યયનનું નામ 'આપ્તદત્ત પરોપાલંભ'

आयुष्कर्मपुद्गलानिर्जरणेन, 'भवक्खएण' भवक्षयेण=देवभवसम्बन्धकर्मणा गत्यादीनां निर्जरणेन 'ठिइक्खएण' स्थितिक्षयेण=देवभवसम्बन्धि शरीरावस्थानक्षयेण, अनन्तर चयं=देवभवसम्बन्धिशरीरं त्यक्त्वा कुत्र गमिष्यति? कुत्रोत्पत्स्यते? हे गौतम! महाविदेहे वर्षे=महाविदेहक्षेत्रे 'सिज्झिहिइ' सेत्स्यति सकलकार्यकारितया सिद्धो भविष्यति, 'बुज्झिहिइ' भोत्स्यते=विमलकेवलालोकेन सकललोकालोकं ज्ञास्यति, 'मुच्चिहिइ' मोक्ष्यति=सर्वकर्मभ्यो मुक्तो भविष्यति, 'परिनिव्वाहिइ' परिनिर्वास्यति=समस्तकर्मकृतविकाररहितत्वेन स्वस्थो भविष्यति, 'सव्वदुःखाणमंतं करेहिइ' सर्वदुःखानामन्तं करिष्यति=समस्तक्लेशानां नाशं विधास्यति, अव्याबाधसुखभोगी भविष्यतीत्यर्थः। अन्य

देवे ताओ देवलोयाओ आउक्खएण भवक्खएण ठिईक्खएण अणंतरं चयं चइत्ता कहिं गच्छहिइ कहिं उववज्जिहिइ?) इस प्रकार प्रभु के मुखारविन्द से मेघकुमार की उत्पत्ति का स्थान सुन कर गौतमने पुनः उनसे यह पूछा कि हे भदंत! अब ये मेघकुमार देव उस देवलोकसे आयु के क्षय से, भव के क्षय से, स्थिति के क्षय से देवभव सबन्धी शरीर का त्याग कर कहां जावेंगे। कहां उत्पन्न होंगे! (गोयमा! महाविदेहे वासे सिज्झिहिइ, बुज्झिहिइ, मुच्चिहिइ, परिनिव्वाहिइ सव्वदुक्खाणमंतं करेहिइ) इस प्रकार गौतम द्वारा पुनः पूछने पर प्रभुने उनसे कहा-गौतम ये मेघकुमार देव महाविदेह मे उत्पन्न हो कर वहीं से सिद्ध होंगे विमल केवल ज्ञानरूप आलोक से समस्तलोक और आलोक का ज्ञाता होंगे। समस्त ज्ञानावरणादिक अष्ट कर्मों से रहित होंगे, कर्मकृत समस्त विकारों से

સાગર જેટલી સ્થિતિ કહેવામા આવી છે (एसणं भंते मेहे देवे ताओ देवलोयाओ आउक्खएण भवक्खएण ठिइक्खएण अणंतरं चयं चइत्ता कहिं गच्छिहिइ कहिं उववज्जिहिइ)?) આ પ્રમાણે મેઘકુમારની ઉત્પત્તિ વિષેના સ્થાનની વાત સાંભળીને ગૌતમે ફરી પ્રશ્ન કર્યો—કે હે—ભદંત! મેઘકુમાર દેવ તે દેવલોકથી આયુષ્ય ક્ષયથી, ભવક્ષયથી, સ્થિતિક્ષયથી દેવભવના શરીરનો ત્યાગ કરીને ક્યાં જશે? ક્યાં ઉત્પન્ન થશે? (गोयमा! महाविदेहे वासे सिज्झिहिइ बुज्झिहिइ, मुच्चिहिइ परिनिव्वाहिइ, सव्वदुक्खाणमंतं करेहिइ) આ પ્રમાણે ગૌતમના પ્રશ્નને સાંભળીને પ્રભુએ તેમને કહ્યું કે—હે ગૌતમ! આ મેઘકુમાર દેવ મહાવિદેહમાં ઉત્પન્ન થઈને ત્યાંથી સિદ્ધ થશે વિમળ અને કેવળજ્ઞાનરૂપ આલોકથી સમસ્તલોક અને આલોકના જાણનારા થશે. તેઓ સમસ્ત જ્ઞાનાવરણ વગેરે આઠ કર્મો રહિત થશે અને વિકારો રહિત થઈને સ્વસ્થતા પામશે તેઓ બધા દુઃખોનો નાશ કરશે

तदुभयोपालम्भो यथा—

अज्ञानिनोऽमी निजजीवितस्य,
हेतोः किमर्थं बहु जीव कोटी ।
संस्थापयन्तीह च दुःखगर्त्ते
किं जीवनं शाश्वतमस्ति तेषाम् ? ॥ ३ ॥

अत्र आप्तदत्तपरोपालम्भाधिकारः—

अयमत्राभिप्रायः—प्राप्तरत्नत्रयक्षणस्य विचक्षणस्यापि विनेयस्य प्रमाद वशतस्खलनायां सत्यां तं सन्मार्गे स्थापनाय भगवतो मेघमुनेरिव गुरुणो पालम्भो देय इति।

परोपालंभ मे अविधि में प्रवृत्त हुए जीव को गुर्वादि आप्त जन समझाते हैं—जैसे हे वत्स। तुम्हारा जन्म विशुद्ध वंश मे हुआ है, और तुम जिनेन्द्र प्रभु के धर्म मे दीक्षितहुए हो। सदा तुम उत्तम ज्ञानादि गुणों से युक्त हो रहे हो—तो फिर ऐसी क्या बात है जो तुम सहसा इस प्रकार के अविहित कार्य में प्रवृति करने की ओर झुक रहे हो। यह कार्य तुम्हें शोभा नहीं देता है। अतः इससे विरक्त होकर विहित कर्तव्य की ओर ही प्रवृति करो॥२॥

तदुभयोपालंभमें इस प्रकार बोध दिया जाता है—ये अज्ञानी जीव अपने स्वय के जीवन के लिये अनेक जीवों की कोटियों को दुःखरूपी खड्डे मे न मालूम क्यों पटकते रहेते हैं। तो क्या वे अपने जीवन को शाश्वत मान रहे है ॥ ३॥

मेघकुमार को महावीर प्रभुने जो यह उपालंभ दिया है—वह परोपालंभ रूप है। जिस अपने शिष्यने रत्नत्रयरूप मुक्ति का मार्ग प्राप्त कर

પરોપાલંભ અવિધિમાં પ્રવૃત્ત થતા જીવને ગુરુ વગેરે આપ્તજનો સમજાવે છે—જેમકે હે બેટા! તમારો જન્મ વિશુદ્ધ વંશમાં થયો છે અને તમે જિનેન્દ્ર પ્રભુની દીક્ષા પામ્યા છો હમેશા તમે શ્રેષ્ઠજ્ઞાન વગેરે ગુણોથી યુક્ત થઈ રહ્યા છો, તો પછી એવું શું થઈ ગયું છે એકદમ તમે આ જાતના ન કરવા યોગ્ય (અવિહિત) કાર્યમાં પ્રવૃત્તિ કરવા તૈયાર થયા છો આ કામ તમને શોભતું નથી. એટલે એનાથી વિરક્ત થઈને વિહિત (ઉચિત) કર્તવ્યમાં પ્રવૃત્ત થાઓ ॥૨॥

તદુભયોપાલંભમાં આ પ્રમાણે બોધ અપાય છે—કે આ અજ્ઞાની જીવો પોતાના જીવન માટે ઘણા જીવોને દુઃખરૂપી ખાડામાં કેમ નાખતા રહે છે? શું એવા માણસો પોતાના જીવનને શાશ્વત માનીને બેઠા છે ॥૩॥

મેઘકુમારને મહાવીર પ્રભુએ જે ઉપાલંભ આપ્યો છે તે પરોપાલંભ છે જે શિષ્યે રત્નત્રય રૂપ મુક્તિમાર્ગ મેળવ્યો છે, અને હવે પ્રમાદવશ થતાં તે મુક્તિમાર્ગથી ભ્રષ્ટ

स्वोपालम्भो यथा-

लब्ध्वा जनुर्मानुषमत्र दुर्लभ,
रे जीव ! कल्पद्रुमवत्प्रमोदम् ।
जैनेन्द्रधर्मं न करोषि सादर,
स्वस्यात्मन. शत्रु रहो ! परोऽस्तिक' ? ॥ १ ॥

परोपालम्भो यथा--

विशुद्धवशे च तवास्ति जन्म,
जिनेन्द्रधर्मे खलु दीक्षितोऽसि ।
सदोत्तमज्ञानगुणाढ्य ! वत्स !
कथ त्वमेव सहसा प्रवृत्तः ? ॥ २ ॥

तथा तदुभयोपालभ के भेद से उपालभ३ प्रकार का कहा गयाहै-स्वोपालभ मे जीव अपने आपको उपालभ देता है-जैसे-जब किसी अविहित कार्य मे प्रवृत्ति करता हुआ जैनेन्द्र धर्म म प्रवृत्ति नही करता है-तब अपने आप अन्तरात्मा से जो एसी आवाज आती है। कि हे जीव इस परिभ्ररण रूप ससार में किसी बडे भारी पुण्य के उदय से तुझे यह मनुष्य भव प्राप्त हुआ है-सो इसमे यदि कोई प्रमोददायक वस्तु तुझे मिली है तो वह एक जिनेन्द्र देव द्वारा प्रतिपादित धर्म ही है। तू जिस तरह अन्य ससारिक कार्यों को बडे आदर के साथ करता है उसी तरह इसे क्यों नहीं करता। याद रख यदि इसके करने से तू वचित हो रहा है तो तू स्वय निज का शत्रु है दूसरा नही है। ।१॥

છે—સ્વોપાલભ, પરોપાલભ, તેમજ તદુભયોપાલભના ભેદથી ઉપાલભના ત્રણ પ્રકાર કહેવામા આવ્યા છે સ્વોપાલભમા માણસ પોતાની જાતને ઉપાલભ આપે છે જેમકે જીવ જ્યારે કોઇ અવિહિત (ન કરવા યોગ્ય) કાર્યમા પ્રવૃત્તિ કરતા જૈનેન્દ્ર ધર્મમા પ્રવૃત્ત થતો નથી ત્યારે પોતાની મેળેજ અન્તરથી જે અવાજ ઉઠે છે કે હે જીવ ! આ પરિભ્રમણરૂપ સસારમા કોઇ મહા પુણ્યના ઉદયથી તને મનુષ્યભવ મળ્યો છે આ ભવ જે કઈ એક પ્રમોદ આપનારી વસ્તુ તને મળી છે તે ફક્ત જિનેન્દ્ર દેવ વડે પ્રતિપાદિત ધર્મ જ છે તુ જેમ બીજા સસારિક કામો બહુજ ખુશીથી કરે છે તેમ તુ આ ધર્મમા પ્રવૃત્ત કેમ થતો નથી ? બરોબર યાદ રાખજે કે આ ધર્મમા તુ પ્રવૃત્તિ કરીશ નહિ તો તુ પોતે પોતાની જાતનો શત્રુ બની ગયો છે તારો બીજો કોઈ શત્રુ નથી. ॥૧॥

जो यह संग्रह गाथा उद्धृत की गई है–उसका अभिप्राय यह है–जो सुखके अभिलाषी है उनका यह प्रधान कर्तव्य है कि वे श्रुतज्ञान का अविनय न हो ऐसा सदा ध्यानमे रखे । अपने मनसे कल्पित कर आगम की कोई बात न कहे क्यों कि छद्मस्थावस्थामे दृष्टि अपूर्ण रहती है यही विषय (त्तिबेमी) इन पदों से सूचित किया गया है ।

जैनाचार्य जैन धर्मदिवाकर पूज्य श्री घासीलालजी महाराज कृत ज्ञाताधर्मकथागसूत्रकी अनगारधर्मामृतवर्षिणीटीका के उत्क्षिप्त नामक प्रथम अध्ययन संपूर्ण ॥ १ ॥

मे तमने कह्यो छे आ अर्थं विषे जे आ संग्रहगाथा टांकवामा आवी छे तेनो अभिप्राय आ प्रमाणे छे के–जे सुखनी इच्छा धरावे छे तेमनी आ मुख्य रूपे फरज होय छे के तेओथी श्रुतज्ञाननो अविनय थाय नहि आ विषयमा हमेशा सावचेत रहे पोताना मनथी कल्पीने आगमनी कोइ वात कहे नहि केमके छद्मस्थावस्थामा दृष्टि अपूर्णं रहे छे, एज विषय (तिबेमि) पदोथी सूचववामा आव्यो छे

જૈનાચાર્ય જૈનધર્મ દિવાકર પૂજ્ય શ્રી ઘાસીલાલ મહારાજ કૃત જ્ઞાતા ધર્મકથાંગસૂત્રની અનગારધર્મામૃતવર્ષિણી ટીકાનું ઉત્ક્ષિપ્ત નામક પહેલું અધ્યયન સમાપ્ત ॥૧॥

'त्ति बेमि' इति=उक्तरूप तत्त्व यथा तीर्थंकरस्य भगवतो महावीरस्य सकाशान्मया श्रुत न तु स्वबुद्धया कल्पित, यतः स्वबुद्धया कथने श्रुत ज्ञानस्य विनयो भवति, किं च छद्मस्थाना दृष्टयोऽप्यपूर्णा भवन्ति, तस्माद् यथा भगवत्प्रतिपादितमेव त्वा ब्रवीमि=उपदिशामीत्यर्थ इहार्थे चेय संग्रहगाथा—

सुअणाणस्स अविणओ परिहरणिज्जो परिहरणिज्जो सुहादिलासीहिं।
छउमत्थाण दिट्ठी, पुण्णा णत्थित्ति सुइय इहणा॥ इति ॥सूत्र ५०॥

॥ इति श्री विश्वविख्यात जगद्वल्लभ=प्रसिद्धवाचक-पञ्चदशभाषाकलितललित कलापालापक-प्रविशुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मापक-वादिमानमर्दक श्री शाहू छत्रपति कोल्हापुरराजप्रदत्त- जैनशास्त्राचार्य'-पद-भूषित-कोल्हापुरराजगुरु बालब्रह्मचारि जैनाचार्य-जैनधर्मदिवाकर=पूज्यश्री घासीलालव्रति-विर चिताया श्री ज्ञाताधर्मकथाङ्गसूत्रस्याऽनगार धर्मामृतवर्षिणी टीकायाम् उत्क्षि सनामक प्रथममध्ययन समाप्तम् ॥१॥

लिया है, और वह अब प्रमादवशवर्ती होकर उससे स्खलित हो रहा है- या हो चुका है- तो उसे पुनः सन्मार्ग मे स्थापित करने के लिये गुरु महाराज का कर्तव्य है कि वे उसे उपालभ देवें। जिस प्रकार महावीर प्रभुने मेघकुमार मुनिराज को दिया है (त्तिबेमि) इस प्रकार यह उक्त रूप तत्व जिस तरह तीर्थंकर भगवान महावीर प्रभुके पाससे मैने सुना है, उसी तरह यह तुमसे कहा है। अपनी बुद्धिसे कल्पित कर यह नहीं कहा है। क्यों कि बुद्धिसे कल्पित कर कहनेमे श्रुत ज्ञान की आशा तना होती है दूसरी बात यह भी है कि छद्मस्थजीवों की दृष्टिया अपूर्ण होती है। अत वे वस्तु का पूर्णरूप प्रतिपादिन नही कर सकतीं हैं। इस लिये प्रभु प्रतिपादित अर्थ ही यह तुम से कहा है। इस अर्थमे

થઇ રહ્યો છે, અથવા તો તે મુકિતમાર્ગથી ભ્રષ્ટ થઇ ચૂક્યો છે એવી વ્યકિતને ફરી સન્માર્ગમા વાળવા માટે ગુરુમહારાજની ફરજ છે કે તેને ઉપાલભ આપે જે પ્રમાણે પ્રભુએ મુનિ ાજ મેઘકુમારને ઉપાલભ આપ્યો છે (ત્તિબેમિ) આ રીતે ઉપ રોકત તત્ત્વ મે જેવી રીતે તીર્થંકર ભગવાન મહાવીરની પાસેથી સાભળ્યુ છે તેવી જ રીતે મે તમને કહ્યું છે મે પોતાની બુદ્ધિથી કલ્પના કરીને કહ્યુ નથી કેમકે બુદ્ધિથી કલ્પિતકરીને કહેવાથી શ્રુતજ્ઞાનની આશાતના હોય છે બીજી વાત એ છે કે છદ્મસ્થ જીવોની દૃષ્ટિઓ અપૂર્ણ હોય છે એટલા માટે પ્રભુ પ્રતિપાદિત અર્થ જ

ज्ञाताध्ययनस्य कोऽर्थं प्रज्ञप्तः १। श्री सुधर्मास्वामी जम्बूस्वामिनमाह-

'एवं खलु जम्बू' त्ति-एवं खलु जम्बू! तस्मिन् काले तस्मिन् समये राजगृहं नाम नगरमासीत् वर्णकः, तस्य खलु राजगृहस्य नगरस्य बहिरुत्तरपौरस्त्ये दिग्भागे गुणशिलकं नाम चैत्यमासीत् वर्णकः, तस्य खलु

इस अध्ययन का पहिले अध्ययन के साथ इस प्रकार सम्बन्ध रहा हुआ है-कि पहिले अध्ययन मे यह विषय समझाया गया है कि अनुचित मार्ग मे प्रवृत्त हुए शिष्य को गुरु का कर्तव्य है कि वह उसे उपालभ देवे। इस अध्ययन मे यह समझाया जावेगा कि जो तथा अनुचित मार्ग में प्रवृत्त होते है उन्हें अपने अपने कृत कर्मानुसार अर्थ तथा अनर्थ की प्राप्ति परंपरा भोगनी पडती है। इसी निमित्त से यह अध्ययन पहिले के बाद प्रारंभ किया गया है इस अध्ययन का यह प्रथम सूत्र है'जइण भंते! इत्यादि।

टीका—जंबू स्वामी सुधर्मा स्वामी से पूछते है-(जइ) यदि (ण) निश्चय से (भंते) हे भदंत! (समणेण भगवया महावीरेण पढमस्स नायज्झयणस्स अयमट्ठे पण्णत्ते) श्रमण भगवान् महावीरने प्रथम ज्ञाताध्ययन का यह पूर्वोक्त अर्थ प्रतिपादित किया है तो (बीयस्स ण भंते! नायज्झयणस्स के अट्ठे पण्णत्ते) द्वितीय ज्ञाताध्ययन का उन्होंने क्या भाव अर्थ कहा है? इस प्रकार जंबू स्वामी के पूछने पर श्री सुधर्मा स्वामीने उनसे कहा-(एवं खलु जंबू) हे जंबू सुनो-इस प्रकार है-(तेण कालेण तेण समएण रायगिहे नाम नयरे होत्था) उस काल उस समय में राजगृह नामका नगर था (वन्नओ) इसका

અધ્યયનનો પહેલા અધ્યયનની સાથે સબંધ આ રીતે છે-કે પહેલા અધ્યયનમા આ વિષયનુ સ્પષ્ટીકરણ કરવામા આવ્યુ છે કે અનુચિત માર્ગમા પ્રવૃત્ત શિષ્યને માટે ગુરુની ફરજ છે કે તે તેમને ઉપાલભ આપે આ અધ્યયન વડે સમજાવવામા આવશે કે જે અનુચિત અથવા તો ઉચિત માર્ગમા પ્રવૃત્ત થાય છે, તેમને પોતાના કરેલા કર્મો અનુસાર અર્થ તેમજ અનર્થની પ્રાપ્તિ પરપ। ભોગવવી પડે છે આ કારણથી જ આ અધ્યયન પહેલા અધ્યયન પછી આરભવામા આવ્યુ છે આ બીજા અધ્યયનનો પહેલુ સૂત્ર આ છે—'जइण भंते'! इत्यादि!

ટીકાર્થ-જબૂસ્વામી સુધર્માસ્વામીને પૂછે છે-(जइ) જો (ण) નિશ્ચિત રૂપે (भंते) હેભદંત। (समणेण भगवया महावीरेण पढमस्स नायज्झयणस्स अयमट्ठे पण्णत्ते) શ્રમણ ભગવાન મહાવીર પહેલા 'ज्ञाताध्ययन' નો અર્થ ઉપર કહ્યા મુજબ સ્પષ્ટ કર્યો છે, તો (बीयस्सण भंते! नायज्झयणस्स के अट्ठे पण्णत्ते) બીજા જ્ઞાતાધ્યયનનો તેમણે કઈ રીતે ભાવાર્થ સમજાવ્યો છે? જબૂસ્વામીનો આ પ્રકારનો પ્રશ્ન સાભળીને શ્રી સુધર્માસ્વામીએ તેમને કહ્યુ કે (एवं खलु जंबू) હે જબૂ તમારા પ્રશ્નનનો જવાબ

अथ द्वितीयमध्ययनं प्रारभ्यते

व्याख्यातं प्रथमोऽध्ययनं, साम्प्रतं द्वितीयमारभ्यते, अस्य पूर्वेण सहाऽयमभिसम्बन्धः -पूर्वस्मिन्नध्ययने भगवताऽनुचितमार्गप्रवृत्तस्य शिष्यस्योपालम्भः प्रोक्तः, अत्र तु अनुचितोचितमार्गप्रवृत्तानामनर्थार्थप्राप्तिपरम्परा प्रोच्यते, इत्यनेन सम्बन्धेनायातस्यास्येदमादिमसूत्रम् ।

मूलम्--जइ णं भंते! समणेणं भगवया महावीरेणं पढमस्स नायज्झयणस्स अयमट्ठे पन्नत्ते बीयस्स णं भंते! नायज्झयणस्स के अट्ठे पन्नत्ते? एवं खलु! जंबू! तेणं कालेणं तेणं समएणं रायगिहे णामं नयरे होत्था वन्नओ तस्स णं रायगिहस्स नयरस्स बहिया उत्तरपुरत्थिमे दिसीभाए गुणसिलए नामं चेइए होत्था वन्नओ, तस्सणं गुणसिलयस्स चेइयस्स अदुरसामंते एत्थणं मह एगे जिण्णुज्जाणे यावि होत्था, विणट्ठदेवउले परिसडियतोरणघरे नाणाविहगुच्छगुल्मलयावल्लिवच्छच्छाइए अणेगवालसयसंकणिज्जे यावि होत्था। तस्सणं जिन्नुज्जाणस्स बहुमज्झदेसभाए एत्थणं मह एगे भग्गकूवए यावि होत्था, तस्सणं भग्गकूवस्स अदूरसामंते एत्थणं मह एगे मालुयाकच्छए यावि होत्था, किण्हे किण्होभासे जाव रम्मे महामेहनिउरंबभूए बहुहिं रुक्खेहि य गुच्छेहिं य गुम्मेहि य लयहि य वल्लीहि य कुसेहिं य खाणुएहिं य सच्छन्ने पलिच्छन्ने अंतो झुसिरे बहिं गंभीरे अणेग वालसयसंकणिज्जे यावि होत्था ॥सू०१॥

टीका-'जइणं भंते!' इत्यादि-यदि खलु भदन्त! श्रमणेन भगवता महावीरेण प्रथमस्य ज्ञाताध्ययनस्य, अयमर्थः प्रज्ञप्तः द्वितीयस्य खलु भदन्त!

दूसरा अध्ययन प्रारम्भ

प्रथम अध्ययन संपूर्ण हो चुका है। अब द्वितीय अध्ययन प्रारंभ

બીજું અધ્યયન પ્રારંભ

પહેલું અધ્યયન પુરું થઈ ગયું છે હવે બીજું અધ્યયન શરુ થયા છે આ

ज्ञाताध्ययनस्य कोऽर्थः प्रज्ञप्त १। श्री सुधर्मास्वामी जम्बूस्वामिनमाह-

'एवं खलु जम्बू' त्ति-एवं खलु जम्बू ! तस्मिन् काले तस्मिन् समये राजगृ नाम नगरमासीत् वर्णकः, तस्य खलु राजगृहस्य नगरस्य बहिरुत्तरपौरस्त्ये दिग्भागे गुणशिलक नाम चैत्यमासीत् वर्णकः, तस्य खलु

इस अध्ययन का पहिले अध्ययन के साथ इस प्रकार सबन्ध रहा हुआ है-कि पहिले अध्ययन म यह विषय समझाया गया है कि अनुचित मार्ग म प्रवृत्त हुए शिष्य को गुरु का कर्तव्य है कि वह उसे उपालभ देवे। इस अध्ययन म यह समझाया जावेगा कि मे तथा अनुचित मार्ग मे प्रवृत्त होते हैं उन्हें अपने अपने कृत कर्मानुसार अर्थ तथा अनर्थ की प्राप्ति पर परा भोगनी पडती है। इसी निमित्त से यह अध्ययन पहिले के बाद प्रारभ किया गया है इस अध्ययन का यह प्रथम सूत्र है'जइण भते! इत्यादि।

टीका--जबू स्वामी सुधर्मा स्वामी से पूछते है-(जइ) यदि (ण) निश्चय से (भते) हे भदत! (समणेण भगवया महावीरेण पढमस्स नायज्झयणस्स अयमट्ठे पण्णत्ते) श्रमण भगवान् महावीरने प्रथम ज्ञाताध्ययन का यह पूर्वोक्त अर्थ प्रतिपादित किया है तो (बीयस्सण भते! नायज्झयणस्स के अट्ठे पण्णत्ते) द्वितीय ज्ञाताध्ययन का उन्होंने क्या भाव अर्थ कहा है? इस प्रकार जबू स्वामी के पूछने पर श्री सुधर्मा स्वामीने उनसे कहा-(एव खलु जबू) हे जबू सुनों-इस प्रकार है-(तेण कालेण तेण समएण रायगिहे नाम नयरे होत्था) उस काल उस समय मे राजगृह नामका नगर था (वन्नओ) इसका

અધ્યયનને પહેલા અધ્યયનની સાથે સબધ આ રીતે છે-કે પહેલા અધ્યયનમા આ વિષયનુ સ્પષ્ટીકરણ કરવામા આવ્યુ છે કે અનુચિત માર્ગમા પ્રવૃત્ત શિષ્યને માટે ગુરુની ફરજ છે કે તે તેમને ઉપાલભ આપે આ અધ્યયન વડે સમજાવવામા આવશે કે જે અનુચિત અથવા તો ઉચિત માર્ગમા પ્રવૃત્ત થાય છે, તેમને પોતાના કરેલા કર્મો અનુસાર અર્થ તેમજ અનર્થની પ્રાપ્તિ પરપ। ભોગવવી પડે છે આ કારણથી જ આ અધ્યયન પહેલા અધ્યયન પછી આરભવામા આવ્યુ છે આ બીજા અધ્યયનનો પહેલુ સત્ર આ છે—'जइण भते'! इत्यादि!

ટીકાર્થ-જબૂસ્વામી સુધર્માસ્વામીને પૂછે છે-(जइ) જો (ण) નિશ્ચિત રૂપે (भते) હેભદત। (समणेण भगवया महावीरेण पढमस्स नायज्झयणस्स अयमट्ठे पण्णत्ते) શ્રમણ ભગવાન મહાવીર પહેલા 'ज्ञाताध्ययन' નો અર્થ ઉપર કહ્યા મુજબ સ્પષ્ટ કર્યો છે, તો (बीयस्सण भते! नायज्झयणस्स के अट्ठे पण्णत्ते) બીજા ज्ञाताध्ययनने। તેમણે કઈ રીતે ભાવાર્થ સમજાવ્યો છે? જબૂસ્વામીનો આ પ્રકારનો પ્રશ્ન સાભળીને શ્રી સુધર્માસ્વામીએ તેમને કહ્યુ કે (एवं खलु जबू) હે જબૂ તમારા પ્રશ્નનો જવાબ

गुणशिलकस्य चैत्यस्य 'अदूरसामन्ते' नातिदूरे नात्यासन्ने, अत्र खलु महदेकं जीर्णोद्यानं चाप्यासीत्, तत्कीदृशमित्याह–'विणट्ठदेवउले' विनष्ट देवकुल–विनष्टव्यन्तरायतन, 'पडिसडियतोरणघरे' परिशटिततोरण गृह–परिशटिता नि नष्टप्रायाणि तोरणानि बहिर्द्वाराणि गृहाणि, प्राकार द्वारव्यन्तरायतनसम्बन्धीनि गृहाणि यत्र तत्तथा । 'नाणाविहगुच्छगुम्मलया वल्लिवच्छच्छाइए' नानाविधगुच्छगुल्मलतावल्लीवृक्षच्छादित–नानाविधा ये गुच्छा =कार्पासी जपाकुसुमप्रभृतय , गुल्मा =वंशजाली प्रभृतय , लता: अशोकलतादय:, वल्ल्य =त्रपुषीप्रभृतय वृक्षा'=आम्रादय तैश्छादित यत्तत्तथा । 'अणेगवालसयसंकणिज्जे' अनेकव्यालशतशङ्कनीयम्, अनेकै =नानाविधै व्याल शतै =सर्पादि श्वापदशतै, शङ्कनीय=भयावह चाप्यासीत् ।

वर्णन पहिले किया गया है। (तस्स ण रायगिहस्स नयरस्स बहिया उत्तर पुरत्थिमे दिसीभाए गुणसिलए नाम चेइए होत्था) उस राजगृह नगर के बाहर की ओर उत्तर पूर्व के दिग्विभाग मे अर्थात् ईशानकोणमें गुणशिलक नामका उद्यान था। (वन्नओ) इसका वर्णन पहिले किया गया है। (तस्स ण गुणसिलयस्स चेइयस्स अदूरसामन्ते एत्थण महं एगे जिण्णुज्जाणे यावि होत्था) उस गुणशीलक उद्यान के न अति समीप और न अति दूर एक और भी बडा भारी जीर्ण उद्यान था। (विणट्ठदेवउले परिसडियतोरणघरे नाणाविहगुच्छगुल्मलयावल्लीवच्छच्छाइए अणेगवालसयसंकणिज्जे यावि होत्था) इसमे जो देवकुल था वह कभी का नष्ट हो चुका था।

સાભળો–(तेण कालेण तेण समएण रायगिहे नाम नयरे होत्था) તે કાળે અને તે સમયે રાજગૃહ નામે એક નગર હતુ (वन्नओ) તે નગરનુ વર્ણન પહેલા કરવામા આવ્યુ છે (तस्स ण रायगिहस्स नयरस्स बहिया उत्तरपुरत्थिमे दिसीभाए गुणसिलए नाम चेइए होत्था) રાજગૃહ નગરની બહાર ઉત્તર પૂર્વ દિશામા એટલે ઇશાનકોણમા ગુણશીલક નામે ઉદ્યાન હતો (वन्नओ) આ ઉદ્યાનનુ વર્ણન પહેલા કરવામા આવ્યુ છે (तस्स ण गुणसिलयस्स चेइयस्स अदूरसामंते एत्थणमहं एगे जिण्णुज्जाणे यावि होत्था) ગુણશીલક ઉદ્યાનની વધારે પાસે પણ નહિ અને વધારે દૂર પણ નહિ એવુ એક બીજો જૂનુ ઉદ્યાન હતુ (विणट्ठदेवउले परिसडियतोरणघरे नाणाविहगुच्छ गुल्मलयावल्लिवच्छाइए अणेगवालसयसंकणिज्जे यावि होत्था) આમાનુ દેવકુળ વ્યંતરાયતન ક્યારનુએ નાશ પામ્યુ હતુ દેવકુળનો અર્થ અહીં વ્યન્તરનુ આયતન

तस्य खलु जीर्णोद्यानस्य बहुमध्यदेशभागे अत्र खलु महानेको भग्नकूपश्चासीत् तस्य खलु भग्नकूपस्य अदूरसामन्ते अत्र खलु महानेकः 'मालुया कच्छए' मालुका कक्षक मालुका एकास्थिफल वृक्षविशेषास्तेषां कच्छः=गहन वनम् चाप्यासीत्। मकोदृश? इत्याह-'किण्हे किण्हो भासे' कृष्णः कृष्णावभासः, तत्र-कृष्ण=कृष्णवर्ण-

---

देवकुल का अर्थ यहां व्यंतर का आयतन है। इस व्यन्तरायतन सम्बन्धी जितने घर थे उन सबके भी यहां बहिर्द्वार नष्टप्राय हो चुके थे। यह जीर्ण उद्यान अनेक प्रकार के गुच्छों से कपास के जपा पुष्पों आदि के गुच्छों से--वंशजाली आदि गुल्मों से अशोकलता आदि लताओं से त्रपुषी (ककडी) आदि वेलोंसे, आम्र आदि वृक्षों से, आच्छादित हो रहा था। इसमें अनेक प्रकार के सैकडों सर्प इधर से ऊधर फिरते रहते थे अतः उनके द्वारा यह विशेष भयंकर बना हुआ था। (तस्स णं जिन्नुज्जाणस्स बहुमज्झदेसभाए एत्थ णं महं एगे भग्गकूवए यावि होत्था) इस जीर्ण उद्यान के ठीक मध्य भाग मे एक बडा भारी भग्न जीर्ण हुआ कुआ भी था (तस्स णं भग्गकूवस्स अदूरसामंते एत्थ णं महंएगे मालुया कच्छए यावि होत्था) उस भग्न कुएँ के न अति समीप और न अति दूर--पास में मालुका वृक्षों का बहुत बडा गहन वन था। एकास्थिफल वाले वृक्ष विशेषों का नाम मालुका है (किण्हे किण्हो भासे जाव रम्मे महामेहनिउरंबभूए बहूहिं रुक्खे हिं य गुच्छे हिं य गुम्मे

છે આ વ્યન્તરાયતનના જેટલા ઘર હતા, તે બધાના બહારના દરવાજા નષ્ટપ્રાય થઈ ગયા હતા જૂનુ ઉદ્યાન ઘણી જાતના ગુચ્છો -એટલે કે વણ અને જપાપુષ્પ વગેરેના ગુચ્છો-વંશજાલી વગેરે ગુલ્મો અશોકલતા વગેરે લતાઓ, ત્રપુષી (કાકડી) વગેરેની વેલો, આમ્ર વગેરે વૃક્ષોથી ઢંકાએલો હતો ઘણી જાતના સેંકડો સાપ આ ઉદ્યાનમા આમથી તેમ વિચરતા રહેતા હતા એથી આ ઉદ્યાન સવિશેષ ભયંકર લાગતુ હતુ (तस्सणं जिन्नुज्जाणस्स बहुमज्झदेसभाए एत्थणं एगे भग्गकूवए यावि होत्था) આ જૂના ઉદ્યાનની ઠીક વચ્ચોવચ્ચ એક મોટો ભગ્નકૂપ નામે એક જીર્ણ થયેલો કૂવો હતો (तस्सणं भग्गकूवस्स अदूरसामंते एत्थणं महं एगे मालुया कच्छए यावि होत्था) તે ભગ્ન કૂવાની વધારે દૂર પણ નહિ અને વધારે નજીક પણ નહિ કહેવાય એવુ પાસે માલુકા વૃક્ષોનુ મોટુ સઘન વન હતુ એકાસ્થિફળ વૃક્ષ વિશેષનુ નામ માલુકા છે (किण्हे किण्हो भासे जाव रम्मे महामेहनिउरंबभूए बहूहिं रुक्खे हिं य गुच्छे हिं य

गुणशिलकस्य चैत्यस्य 'अदूरसामन्ते' नातिदूरे नात्यासन्ने, अत्र खलु महदेकं जीर्णोद्यानं चाप्यासीत्, तत्कीदृशमित्याह-'विणट्ठदेवउले' विनष्ट देवकुल-विनष्टव्यन्तरायतन, 'पडिसडियतोरणघरे' परिशटिततोरण गृह-परिशटितानि नष्टप्रायाणि तोरणानि बहिर्द्वाराणि गृहाणि, प्राकार द्वारव्यन्तरायतनसम्बन्धीनि गृहाणि यत्र तत्तथा। 'नाणविहगुच्छगुम्मलया वल्लिवच्छच्छाइए' नानाविधगुच्छगुल्मलतावल्लीवृक्षच्छादित-नानाविधा ये गुच्छाः=कार्पासी जपाकुसुमप्रभृतयः, गुल्माः=वंशजाली प्रभृतयः, लताः अशोकलतादयः, वल्ल्यः=त्रपुषीप्रभृतयः वृक्षाः=आम्रादयः तैश्छादित यत्तत्तथा। 'अणेगवालसयसंकणिज्ज' अनेकव्यालशतशङ्कनीयम्, अनेकैः=नानाविधैः व्याल शतैः=सर्पादि श्वापदशतैः शङ्कनीयं=भयावहं चाप्यासीत्।

वर्णन पहिले किया गया है। (तस्स णं रायगिहस्स नयरस्स बहिया उत्तर-पुरत्थिमे दिसीभाए गुणसिलए नाम चेइए होत्था) उस राजगृह नगर के बाहर की ओर उत्तर पूर्व के दिग्विभाग मे अर्थात् ईशानकोणमें गुणशिलक नामका उद्यान था। (वन्नओ) इसका वर्णन पहिले किया गया है। (तस्स णं गुणसिलयस्स चेइयस्स अदूरसामन्ते एत्थणं महं एगे जिण्णुज्जाणे यावि होत्था) उस गुणशीलक उद्यान के न अति समीप और न अति दूर एक और भी बडा भारी जीर्ण उद्यान था। (विणट्ठदेवउले परिसडियतोरणघरे नाणाविहगुच्छगुलमलयावल्लीवच्छच्छाइए अणेगवालसयसंकणिज्जे यावि होत्था) इसमे जो देवकुल था वह कभी का नष्ट हो चुका था।

સાભળો-(तेण कालेण तेण समएण रायगिहे नाम नयरे होत्था) તે કાળે અને તે સમયે રાજગૃહ નામે એક નગર હતુ (वन्नओ) તે નગરનુ વર્ણન પહેલા કરવામા આવ્યુ છે (तस्स ण रायगिहस्स नयरस्स बहिया उतरपुरत्थिमे दिसो भाए गुणसिलए नाम चेइए होत्था) રાજગૃહ નગરની બહાર ઉત્તર પૂર્વ દિશામા એટલે ઇશાનકોણમા ગુણશીલક નામે ઉદ્યાન હતો (वन्नओ) આ ઉદ્યાનનુ વર્ણન પહેલા કરવામા આવ્યુ છે (तस्स ण गुणसिलयस्स चेइयस्स अदुरसामते एत्थणमहएगे जिण्णुज्जाणे यावि होत्था) ગુણશીલક ઉદ્યાનની વધારે પાસે પણ નહિ અને વધારે દૂર પણ નહિ એવુ એક બીજો જૂનુ ઉદ્યાન હતુ (विणट्ठदेवउले परिसडियतोरणघरे नाणाविहगुच्छ गुलमलयावल्लिवच्छाइए अणेगवालसयसंकणिज्जे यावि होत्था) આમાનુ દેવકુળ વ્યતરાયન ક્યારનુ એ નાશ પામ્યુ હતુ દેવકુળનો અર્થ અહીં વ્યન્તરનુ આયતન

तस्य खलु जीर्णोद्यानस्य बहुमध्यदेशभागे अत्र खलु महानेको भग्नकूपश्चासीत् तस्य खलु भग्नकूपस्य अदूरसामन्ते अत्र खलु महानेकं 'मालुया कच्छए' मालुका कक्षक मालुका॰ एकास्थिफल वृक्षविशेषास्तेषा कक्षक =गहन वनम् चाप्यासीत् । सकीदृश ? इत्याह-'किण्हे किण्हो भासे' कृष्णः कृष्णावभास , तत्र-कृष्ण =कृष्णवर्ण-

देवकुल का अर्थ यहा व्यंतर का आयतन है। इस व्यन्तरायतन सम्बन्धी जितने घर थे उन सबके भी यहां बहिर्द्वार नष्टप्राय हो चुके थे। यह जीर्ण उद्यान अनेक प्रकार के गुच्छों से कपास के जपा पुष्पों आदि के गुच्छों स---वशजाली आदि गुल्मो से अशोकलता आदि लताओं से त्रपुषी (ककडी) आदि बेलोंसे, आम्र आदि वृक्षों से, आच्छादित हो रहा था। इसमे अनेक प्रकार के सकडों सर्प इधर से ऊधर फिरते रहते थे अत उनके द्वारा यह विशेष भयकर बना हुआ था। (तस्स ण जिन्नुज्जाणस्स बहुमज्झदेसभाए एत्थ ण मह एगे भग्गकूवए यावि होत्था) इस जीर्ण उद्यान के ठीक मध्य भाग म एक बडा भारी भग्न जीर्ण हुआ कुआ भी था (तस्स ण भग्गकूवस्य अदूरसामते एत्थ ण महएगे मालुया कच्छए यावि होत्था) उस भग्न कुएँ के न अति समीप और न अति दूर---पास में मालुका वृक्षों का बहुत बडा गहन वन था। एकास्थिफल वाले वृक्ष विशेषों का नाम मालुका है (किण्हे किण्हो भासे जाव रम्मे महामेहनिउरबभूए बहूहिं रुक्खे हि य गुच्छे हि य गुम्मे

છે આ વ્યન્તરાયતનના જેટલા ઘર હતા, તે બધાના બહારના દરવાજા નષ્ટપ્રાય થઈ ગયા હતા જૂનુ ઉદ્યાન ઘણી જાતના ગુચ્છો –એટલે કે વણુ અને જપાપુષ્પ વગેરેના ગુચ્છો–વશજાલી વગેરે ગુલ્મો અશોકલતા વગેરે લતાઓ, ત્રપુષી (કાકડી) વગેરેની વેલો, આમ્ર વગેરે વૃક્ષોથી ઢંકાએલો હતો ઘણી જાતના સેંકડો સાપ આ ઉદ્યાનમા આમથી તેમ વિચરતા રહેતા હતા એથી આ ઉદ્યાન સવિશેષ ભયકર લાગતુ હતુ (तस्सण जिन्नुज्जाणस्स बहुमज्झदेसभाए एत्थण एगे भग्गकूवए यावि होत्था) આ જૂના ઉદ્યાનની ઠીક વચ્ચોવચ્ચ એક મોટો ભગ્નકૂપ નામે એક જીર્ણ થયેલો કૂવો હતો (तस्सण भग्गकूवस्स अदूरसामते एत्थण मह एगे मालुया कच्छए यावि होत्था) તે ભગ્ન કૂવાની વધારે દૂર પણ નહિ અને વધારે નજીક પણ નહિ કહેવાય એવુ પાસે માલુકા વૃક્ષોનુ મોટુ ગહન વન હતુ એકાસ્થિફળ વૃક્ષ વિશેષનુ નામ માલુકા છે (किण्हे किण्हो भासे जाव रम्मे महामेहनिउरबभूए बहूहिं रुक्खे हि य गुच्छे हि य

गुणशिलकस्य चैत्यस्य 'अदूरसामन्ते' नातिदूरे नात्यासन्ने, अत्र खलु महदेकं जीर्णोद्यानं चाप्यासीत्, तत्कीदृशमित्याह—'विणट्ठदेवउले' विनष्ट देवकुल–विनष्टव्यन्तरायतन, 'परिसडियतोरणघरे' परिशटिततोरण गृह–परिशटिता नि नष्टप्रायाणि तोरणानि बहिर्द्वाराणि गृहाणि, प्राकार द्वारव्यन्तरायतनसम्बन्धीनि गृहाणि यत्र तत्तथा। 'नाणाविहगुच्छगुम्मलयावल्लिवच्छच्छाइए' नानाविधगुच्छगुल्मलतावल्लीवृक्षच्छादित–नानाविधा ये गुच्छा =कार्पासी जपाकुसुमप्रभृतय, गुल्मा =वंशजाली प्रभृतय, लता॰ अशोकलतादय', वल्य =त्रपुषीप्रभृतय वृक्षा'=आम्रादय तैश्छादित तत्तथा। 'अणेगवालसयसंकणिज्ज' अनेकव्यालशतशङ्कनीयम्, अनेकै =नानाविधै व्याल शतै =सर्पादि श्वापदशतैः शङ्कनीय=भयावह चाप्यासीत्।

वर्णन पहिले किया गया है। (तस्स ण रायगिहस्स नयरस्स बहिया उत्तर-पुरत्थिमे दिसीभाए गुणसिलए नाम चेइए होत्था) उस राजगृह नगर के बाहर की ओर उत्तर पूर्व के दिग्विभाग मे अर्थात् ईशानकोणमे गुणशिलक नामका उद्यान था। (वन्नओ) इसका वर्णन पहिले किया गया है। (तस्स ण गुणसिलयस्स चेइयस्स अदूरसामन्ते एत्थण महं एगे जिण्णुज्जाणे यावि होत्था) उस गुणशीलक उद्यान के न अति समीप और न अति दूर एक और भी बडा भारी जीर्ण उद्यान था। (विणट्ठदेवउले परिसडियतोरणघरे नाणाविहगुच्छगुम्मलयावल्लीवच्छच्छाइए अणेगवालसयसंकणिज्जे या वि होत्था) इसमे जो देवकुल था वह कभी का नष्ट हो चुका था।

સાભળો–(तेण कालेण तेण समएण रायगिहे नाम नयरे होत्था) તે કાળે અને તે સમયે રાજગૃહ નામે એક નગર હતુ (वन्नओ) તે નગરનુ વર્ણન પહેલા કરવામા આવ્યુ છે (तस्स ण रायगिहस्स नयरस्स बहिया उतरपुरत्थिमे दिसीभाए गुणसिलए नाम चेइए होत्था) રાજગૃહ નગરની બહાર ઉત્તર પૂર્વ દિશામા એટલે ઇશાનકોણમા ગુણશીલક નામે ઉદ્યાન હતો (वन्नओ) આ ઉદ્યાનનુ વર્ણન પહેલા કરવામા આવ્યુ છે (तस्स ण गुणसिलयस्स चेइयस्स अदुरसामंते एत्थणमहं एगे जिण्णुज्जाणे यावि होत्था) ગુણશીલક ઉદ્યાનની વધારે પાસે પણ નહિ અને વધારે દૂર પણ નહિ એવુ એક બીજો જૂનુ ઉદ્યાન હતુ (विणट्ठदेवउले परिसडियतोरणघरे नाणाविहगुच्छ गुम्मलयावल्लिवच्छाइए अणेगवालसयसंकणिज्जे यावि होत्था) આમાનુ દેવકુળ વ્યતરાયન ક્યારનુએ નાશ પામ્યુ હતુ દેવકુળનો અર્થ અહી વ્યન્તરનુ આયતન

तस्य खलु जीर्णोद्यानस्य बहुमध्यदेशभागे अत्र खलु महानेको भग्नकूपश्चासीत् तस्य खलु भग्नकूपस्य अदूरसामन्ते अत्र खलु महानेक' 'मालुया कच्छए' मालुका कक्षक मालुका. एकास्थिफल वृक्षविशेषास्तेषां कक्षक.=गहन वनम् चाप्यासीत् । सकीदृश. ? इत्याह-'किण्हे किण्हो भासे' कृष्णः कृष्णावभास, तत्र-कृष्ण =कृष्णवर्ण-

देवकुल का अर्थ यहां व्यंतर का आयतन है। इस व्यन्तरायतन सम्बन्धी जितने घर थे उन सबके भी यहां बहिर्द्वार नष्टप्राय हो चुके थे। यह जीर्ण उद्यान अनेक प्रकार के गुच्छों से कपास के जपा पुष्पों आदि के गुच्छों से--वंशजाली आदि गुल्मों से अशोकलता आदि लताओं से त्रपुषी (ककडी) आदि वेलोंसे, आम्र आदि वृक्षों से, आच्छादित हो रहा था। इसमे अनेक प्रकार के सकडों सर्प इधर से ऊधर फिरते रहते थे अत. उनके द्वारा यह विशेष भयकर बना हुआ था। (तस्स ण जिन्नुज्जाणस्स बहुमज्झदेसभाए एत्थ ण मह एगे भग्गकूवए यावि होत्था) इस जीर्ण उद्यान के ठीक मध्य भाग मे एक बडा भारी भग्न जीर्ण हुआ कुआ भी था (तस्स ण भग्गकूवस्स अदूरसामते एत्थ ण महएगे मालुया कच्छए यावि होत्था) उस भग्न कुएँ के न अति समीप ओर न अति दूर--पास में मालुका वृक्षों का बहुत बडा गहन वन था। एकास्थिफल वाले वृक्ष विशेषों का नाम मालुका है (किण्हे किण्हो भासे जाव रम्मे महामेहनिउरबभूए बहूहिं रुक्खे हि य गुच्छे हि य गुम्मे

છે આ વ્યન્તરાયતનના જેટલા ઘર હતા, તે બધાના બહારના દરવાજા નષ્ટપ્રાય થઈ ગયા હતા જૂનુ ઉદ્યાન ઘણી જાતના ગુચ્છો-એટલે કે વણુ અને જપાપુષ્પ વગેરેના ગુચ્છો-વંશજાલી વગેરે ગુલ્મો અશોકલતા વગેરે લતાઓ, ત્રપુલી (કાકડી) વગેરેની વેલો, આમ્ર વગેરે વૃક્ષોથી ઢંકાએલો હતો ઘણી જાતના સેંકડો સાપ આ ઉદ્યાનમા આમથી તેમ વિચરતા રહેતા હતા એથી આ ઉદ્યાન સવિશેષ ભયકર લાગતુ હતુ (तस्सण जिन्नुज्जाणस्स बहुमज्झदेसभाए एत्थण एगे भग्गकूवए यावि होत्था) આ જૂના ઉદ્યાનની ઠીક વચ્ચોવચ્ચ એક મોટો ભગ્નકૂપ નામે એક જીર્ણ થયેલો કૂવો હતો (तस्सण भग्गकूवस्स अदूरसामते एत्थण मह एगे मालुया कच्छए यावि होत्था) તે ભગ્ન કૂવાની વધારે દૂર પણ નહિ અને વધારે નજીક પણ નહિ કહેવાય એવુ પાસે માલુકા વૃક્ષોનુ મોટુ સઘન વન હતુ એકાસ્થિફળ વૃક્ષ વિશેષનુ નામ માલુકા છે (किण्हे किण्हो भासे जाव रम्मे महामेहनिउरबभूए बहूहिं रुक्खे हि य गुच्छे हि य

अञ्जनवत्, कृष्णावभास'=कृष्णप्रभः स्वरूपेण कृष्णवर्णप्रभावभासते, यावद् रम्यः=सुन्दरः 'महामेहनिउरम्बभूए' महामेघनिकुरम्बभूत', महामेघः=वर्षाकाल भाविमेघस्तस्य निकुरम्बः=समूहः तथाभूत'-घनीभूतः नूतनघनोपम इत्यर्थः नीलधर्मसाम्यात् । वहुभिर्वृक्षैश्च, गुच्छैश्च, गुल्मैश्च, लताभिश्च, वल्लीभिश्च, कुशैश्च=दर्भैश्च, स्थाणुकैश्च=ऊर्ध्वकीलकैश्च 'ठुठा इति भाषायाम्' सञ्छन्न= व्याप्त, परिच्छन्न'=विशेषेण समाच्छादितः 'अतो झुसिरे' अन्तः=मध्ये शुषिर, सावकाशत्वात् 'वहिं गभीरे' वहिः गम्भीर, अतिगहनत्वेन दृष्टेरप्रसृतत्वात्, अनेकव्यालशतशङ्कनीय -अनेकशतसर्पादिभिः शङ्कनीय -भयजनकश्चा प्यासीत् ॥सू. १॥

मूलम्—तत्थ णं रायगिहे नयरे धण्णे नाम सत्थवाहे अड्ढे दित्ते जाव विच्छड्डियविउलभत्तपाणे, तस्स णं धण्णस्स सत्थवाहस्स भद्दा नाम भारिया होत्था, सुकुमालपाणिपाया अहीणपडिपुण्णपंचिं

हि य लया हि य वल्लि हि य कुए हि य खाणुएहि य सच्छन्ने पलिच्छन्ने अतो झुसिरे वाहिं गभीरे अणेगवालसयसंकणिज्जे यावि होत्था) यह गहन वन कज्जल की तरह कृष्ण वर्णवाला था स्वरूप से ही इसकी प्रभा कृष्ण थी। यावत् यह सुन्दर था। वर्षाकाल भावी मेघ के समूह जैसा यह नीला था। अनेक प्रकार के वृक्षों से, अनेक प्रकार के गुल्मों से, अनेक प्रकार की लताओं से, अनेक प्रकार की वल्लियों से, अनेक प्रकार के कुशों से, अनेक विध स्थाणुओं से यह बहुत अधिक रूप में आच्छादित हो रहा था। बीच में यह सावकाश होने से पोला था। बाहिर गहन होनेकी वजह से गभीर था। अनेक प्रकार के सैंकडो सर्पो से यह भी महान भयानक था। सूत्र " १ "

गुम्मे हि य लया हि य वल्ली हि य खाणुएहि य सच्छन्ने पलिच्छन्ने अतो झुसिरे वाहिं गभीरे अणेगवालसयसंकणिज्ज यावि होत्था) आ सघनवन मेशनी જેમ કાળા રંગનું હતું આની પ્રભા સ્વરૂપથી જ કાળી હતી વર્ષાકાળના મેઘ જેવા તે નીલા રંગનું હતું ઘણી જાતના વૃક્ષો, ઘણી જાતના ગુલ્મો, ઘણી જાતની લતાઓ ઘણી જાતની વલ્લીઓ, ઘણી જાતના દર્ભો ઘણી જાતના સ્થાણુઓથી આ ઉદ્યાન સઘન રૂપે ઢંકાયેલું હતો વચ્ચે ખાલી જગ્યા હતી પણ આજૂબાજૂ ચોમેર વૃક્ષાવલી- ને લીધે તે સઘન હતું ઘણી જાતના સેંકડો સાપોથી આ ખૂબ જ ભયકારી લાગતું હતું સૂત્ર ॥ ૧ ॥

दियसरीरा लक्खणवंजणगुणोववेया माणुम्माणप्पमाणपडिपुन्न-सुजायसव्वंगसुंदरंगा ससिसोमागारा कंता पियदंसणा सुरूवा करयल-परिमियतिवलियमज्झा कुंडलुल्लिहियगंडलेहा कोमुइ-रयणियर-पडिपुण्णसोमवयणा सिंगारागारचारुवेसा जाव पडिरूवा वंझा अवियाउरी जाणुकोप्परमाया यावि होत्था ॥सू २॥

टीका-'तएणं रायगिहे' त्ति-तत्र खलु राजगृहे नगरे धन्यनामा सार्थवाहः=जनसमूहनायकः गरिम-धरिम-मेय, परिच्छेद्यरूप क्रयाणकद्रव्य जातं गृहीत्वा लाभार्थमन्यदेशं व्रजन् सहागतवणिग्जनस्य योगक्षेमचिन्तया परिपालक इति भावः अड्ढे 'आढ्यः-ऋद्ध्यादिपूर्णः 'दित्ते' दीप्तः-सच्चरित्रेण उज्ज्वलः यावत् विच्छर्दितविपुलभक्तपानः। यावच्छब्देनायमर्थो ग्रहीतव्यः- विस्तीर्णविपुलभवनशयनासनयानवाहनाकीर्णः बहुधनबहुजातरूपरजतः, आयो-

तत्थ णं रायगिहे इत्यादि

टीकार्थ- (तत्थ णं रायगिहे नयरे) उस राजगृह नगरमें (धन्नेनाम सत्थवाहे) धन्य नाम के सार्थवाह थे। जब ये गरिम धरिम मेय एवं परिच्छेद्य रूप क्रयाणक द्रव्य समूह लेकर लाभप्राप्ति की इच्छा से परदेश जाते थे तो इनके साथ जो और भी वणिग्जन होते उनके ये योगक्षेमकारक होते थे। उनकी हरएक प्रकार की चिन्ता रखते थे। ये (अड्ढे) ऋद्ध्यादि से परिपूर्ण थे। (दित्ते) सच्चरित्र से उज्ज्वल थे। (जाव विच्छड्डियविउलभत्तपाणे) यावत विच्छर्दित विपुलभक्तपानवाले थे-- यहा यावत शब्द से इनके विषय में इतना और समझ लेना चाहिये कि इनके भवन बहुत विस्तीर्ण थे, शयन, आसन, यान, वाहन, भी इनके

'तत्थणं रायगिहे नयरे' इत्यादि ॥

टीकार्थ—(तत्थणं रायगिहे नयरे) तेरा॰ ગૃહ નગરમાં (धन्ने नाम सत्थवाहे) ધન્ય નામે સાર્થવાહ હતા જ્યારે તેઓ ગરિમ, ધરિમ મેય અને પરિચ્છેદ્ય રૂપ ક્રયાણક દ્રવ્ય લઈને લઈને લાભની ઈચ્છાથી વિદેશ જતા હતા ત્યારે એમની સાથે જે બીજા વણિકજન રહેતા તેમના માટે તે ધન્ય સાર્થવાહ બધી રીતે કુશળ કરનાર હતા તેમની દરેક જાતની સંભાળ રાખતા હતા હતા એ (आड्ढे) ઋદ્ધિ વગેરેથી સંપૂર્ણ પણે પૂર્ણ હતા (दित्ते) સચ્ચારિત્ર્યથી ઉજ્જવળ હતા, (जाव विच्छड्डियविउलभत्तपाणे) યાવત વિછર્દિત વિપુલ ભક્ત પાન વાળા હતા અહીં જે યાવત્ શબ્દ આવ્યો છે તેનો અર્થ આ પ્રમાણે છે કે એમના ભવન બહુજ વિશાળ હતા શયન, આસન, યાન,

अञ्जनवत्, कृष्णावभासः=कृष्णप्रभः स्वरूपेण कृष्णवर्णएवावभासते, यावद् रम्यः=सुन्दरः 'महामेहनिउरम्बभूए' महामेघनिकुरम्बभूत, महामेघः=वर्षाकाल भावि मेघस्तस्य निकुरम्बः=समूहः तथाभूतः-घनीभूतः नूतनघनोपम इत्यर्थः नीलधर्मसाम्यात् । बहुभिर्वृक्षैश्च, गुच्छैश्च, गुल्मैश्च, लताभिश्च, वल्लीभिश्च, कुशैश्च=दर्भैश्च, स्थाणुकैश्च=ऊर्ध्वकीलकैश्च 'ठुठा इति भाषायाम्' सच्छन्नः= व्याप्त, परिच्छन्नः=विशेषेण समाच्छादितः 'अतो झुसिरे' अन्तः=मध्ये शुषिरः सावकाशत्वात् 'बहिं गभीरे' बहिर्गम्भीरः, अतिगहनत्वेन दृष्टेरप्रसृत त्वात्, अनेकव्यालशतशङ्कनीयः-अनेकशतसर्पादिभिः शङ्कनीयः-भयजनकश्चा प्यासीत् ॥सू० १॥

मूलम्—तत्थ णं रायगिहे नयरे धण्णे नामं सत्थवाहे अड्ढे दित्ते जाव विच्छड्डियविउलभत्तपाणे, तस्स णं धण्णस्स सत्थवाहस्स भद्दा नाम भारिया होत्था, सुकुमालपाणिपाया अहीणपडिपुण्णपंचिं

हि य लया हि य वल्लि हि य कुसए हि य खाणुएहि य सच्छन्ने पलिच्छन्ने अतो झुसिरे बाहिं गभीरे अणेगवालसयसंकणिज्जे यावि होत्था) यह गहन वन कज्जल की तरह कृष्ण वर्णवाला था स्वरूप से ही इसकी प्रभा कृष्ण थी। यावत् यह सुन्दर था। वर्षाकाल भावी मेघ के समूह जैसा यह नीला था। अनेक प्रकार के वृक्षों से, अनेक प्रकार के गुल्मों से, अनेक प्रकार की लताओं से, अनेक प्रकार की वल्लियों से, अनेक प्रकार के कुशों से, अनेक विध स्थाणुओं से यह बहुत अधिक रूप में आच्छादित हो रहा था।

बीच में यह सावकाश होने से पोला था। बाहिर गहन होनेकी वजह से गभीर था। अनेक प्रकार के सैंकडो सर्पों से यह भी महान भयानक था। सूत्र "१"

गुम्मे हि य लया हि य वल्ली हि य खाणुएहि य सच्छन्ने पलिच्छन्ने अतो झुसिरे बाहिं गभीरे अणेगवालसयसंकणिज्जे यावि होत्था) આ સઘનવન મેશની જેમ કાળા રંગનુ હતુ આની પ્રભા સ્વરૂપથી જ કાળી હતી વર્ષાકાળના મેઘ જેવા તે નીલા રંગનુ હતુ ઘણી જાતના વૃક્ષો, ઘણી જાતના ગુલ્મો, ઘણી જાતની લતાઓ ઘણી જાતની વલ્લીઓ, ઘણી જાતના દર્ભો ઘણી જાતના સ્થાણુઓથી આ ઉદ્યાન સઘન રૂપે ઢંકાયેલુ હતો વચ્ચે ખાલી જગ્યા હતી પણ આજૂબાજૂ ચોમેર વૃક્ષાવલી-ને લીધે તે સઘન હતુ ઘણી જાતના સેંકડો સાપોથી આ ખૂબ જ ભયકારી લાગતુ હતુ સૂત્ર ॥ ૧ ॥

करेखारूपाणि, 'वंजण' व्यञ्जनानि, व्यज्यन्ते-सूच्यन्ते भाग्योदया यस्तानि तिलमषादीनि 'गुण' गुणाः सौशील्यपातिव्रत्यादयस्तैः उववेया' उपपेता-समन्विता, तत्र उप अप इत्युपसर्गयो 'अप' इत्यत्राकार स्याकारस्य पूर्वादरादि त्वात्लोप। 'माणुम्माणप्पमाणपडिपुन्नसुजायसव्वंगसुंदरंगा' मानोन्मान प्रमाणप्रतिपूर्णसुजातसर्वाङ्गसुन्दराङ्गी, तत्र 'माण' मान=जलद्रोणप्रमाणता, तथाहि-परिपूर्णजलकुण्डे यदा पुरुषस्य यस्या' स्त्रियो वा प्रवेशे सति यदि द्रोणपरिमितं जलं बहिर्निस्सरति तदा स पुरुषः सा स्त्री वा मानप्राप्ता उच्यते, मानप्राप्ताया शरीरावगाहनाविशेषो मानमित्युच्यते। 'उम्माण' उन्मानम्, अर्धभारप्रमाणता साचैवम्-तुलायामारोपितो नरो नारी वा यद्य र्धभारप्रमाणा भवति तदा स पुरुषः सा स्त्री वा उन्मानप्राप्ता निगद्यते 'पमाण' प्रमाणं स्वाङ्गुलेनाष्टोत्तरशतोच्छ्राय, इत्थं च-मानं चोन्मानं च प्रमाणं

युक्त था। (लक्खण) से विद्या, धन आदि की सूचक कर स्थ शुभ रेखा रूप चिह्नों से, तथा भाग्योदय सूचक तिलमसा आदि रूप व्यजनो से यह समन्वित थी। सुशीलता तथा पातिव्रत आदि गुणों का यह घर थी। (माणुम्माणप्पमाणपडिपुन्नसुजायसव्वंगसुंदरंगा) मान, उन्मान और प्रमाण इन के अनुसार इसके समस्त अगपूर्ण थे। परिपूर्ण जल कुण्ड मे प्रवेश करने पर द्रोण परिमित जल यदि उस कुंड से बाहर निकल आवे तो वह पुरुष अथवा स्त्री मान वाली कही जाती है। अर्थात् इसके शरीर की अवगाहना इतने मान प्रमाण थी। तुला पर आरोपित होने पर जिस स्त्री अथवा पुरुष का वजन अर्धभार प्रमाण निकलता है। वो वह उन्मान प्राप्त कहलाता है। अपने अंगुलों से १०८ अंगुल वाली बने हुए ऊँचाई

धन वगेरेने सूचवनारी हाथनी शुभरेखाओथी तेमज भाग्योदयना सूचक तलमषा वगेरे रूप व्यजनोथी ते सपन्न हती शालीनता तेमज पातिव्रत्य वगेरे गुणोनु ते घर हती (माणुम्माणप्पमाणपडिपुन्नसुजायसव्वंगसुंदरंगा) मान, उन्मान अने प्रमाण सहित तेना बधा अगो पूर्ण हता सपूर्ण रूपथी भरेला पाणीना कुडमा प्रवेश्या बाद जो द्रोण परिमाण जेटलु पाणी ते कुडमाथी बहार नीकळे तो ते पुरुष अथवा स्त्री 'मान' वाळी कहेवामा आवे छे एटले के तेमना शरीरनी अवगाहना अमुक जेटला मान प्रमाणवाळी हती त्राजवा उपर चढीने जे स्त्री अथवा पुरुष पोतानु वजन करावता तेमनु वजन अर्धभार प्रमाण जेटलु थाय तो ते उन्मान प्राप्त कहेवाय छे पोताना आगळथी ज माप करवामा आवे अने ते पुरुष के स्त्री एकसो आठ जेटला आगळना माप जेटली थाय तो ते प्रमाण प्राप्त कहेवाय छे एवी रीते मान, उन्मान अने प्रमाण युक्त तेमना दरेक

गमयोगसंप्रयुक्त , आयोगेन द्विगुणादिलिप्सया प्रयोग. अधमर्णानां सविधे द्रव्यस्य वितरण, तेन युक्त.। विच्छर्दितविपुलभक्तपान.=यस्य गृहे भोजना वशिष्टैर्बहुभिरन्नपानै. क्षुधार्तानामनेकहीनदीनाना परिपोषणमभूदित्यर्थ. ।

तस्य खलु धन्यस्य सार्थवाहस्य भद्रा नामभार्याऽभवत् सा कीदृशीत्याह-'सुकुमालपाणिपाया' सुकुमारपाणिपादा, तत्र सुकुमारौ कोमलौ पाणी च पादौ यस्या सा अतिकोमलकरचरणवतीत्यर्थ'। 'अहीणपडिपुण्ण पचिंदियसरीरा' अहीन प्रतिपूर्णपञ्चेन्द्रियशरीरा, तत्र-'अहीण' अहीनानि लक्षणस्वरूपाभ्याम् 'पडिपुण्ण' प्रतिपूर्णानि, 'पचिंदिय' पञ्चेन्द्रियाणि यस्मिन् तादृश शरीर यस्या सा तथा'लक्खणवंजणगुणोववेया' लक्षणव्यञ्जनगुणोपपेता, तत्र-'लक्खण' लक्षणानि लक्ष्यन्ते दृश्यन्ते ज्ञायन्ते यैस्तानि शुभचिह्नानि-करस्थविद्याधनादि सूच

पास नाना प्रकार के वहुत अधिक थे। गाय भैंस आदि धन तथा चाँदी सोना भी इनके पास बहुत अधिक मात्रामे था। आयोग प्रयोग से ये युक्त थे-अर्थात् कर्जदारों के लिये ये द्विगुणित लेने की अभिलाषा से कर्ज दिया करते थे। भोजन के बाद जो विविध प्रकार की भोजन सामग्री बचती थी उसे ये बुभुक्षित, भूखे अनेक हीन प्राणियो म वितरित करवा दिया करते थे। अथवा भोजन करते समय इनके यहा इतना अधिक खाना उच्छिष्ट रूप मे बचता था कि जिससे अनेक दीन हीनबुभुक्षित प्राणियों का पालन पोषण हो जाता था (तस्स ण धण्णस्स सत्थवाहस्स भद्दानाम भारिया होत्था) उन धन्य सार्थवाह की भद्रा नाम की धर्मपत्नी थी। (सुकुमाल पाणिपाया अहीणपडिपुण्णपंचिंदियसरीरा लक्खणवजणगुणोववेया) इनका शरीर सुकुमार हाथ चरण वाला था लक्षण एव स्वरूप इन दोनों से इनका शरीर

વાહન પણ એમની પાસે ઘણી જાતના અને પુષ્કળ પ્રમાણમા હતા ગાય ભેંસ વગેરે, પશુ ધન તેમજ ચાંદી સોનુ પણ તેમની પાસે પુષ્કળ પ્રમાણમા હતુ આયોગ પ્રયોગથી તેઓ યુક્ત હતા એટલે કે ઋણ આપતા હતા જમ્યા પછી જે ઘણી જાતની ભોજનની સામગ્રીઓ વધતી તે સામગ્રીને તેઓ ભૂખ્યા ઘણા હીન, દીન, પ્રાણીઓમા વહેંચાવી દેતા હતા અથવા તો એમને ત્યા એટલુ બધુ ખાધા પછી એટુ વધતુ કે જેથી ઘણા ગરીબ હીન, ભૂખ્યા પ્રાણીઓનુ ભરણ પોષણ થઈ જતુ હતુ (तस्स ण धण्णस्स सत्थवाहस्स भद्दा नाम भारिया होत्था) તે ધન્ય સાર્થવાહની ભદ્રા નામે ધર્મપત્ની હતી (सुकुमालपाणिपाया अहीणपडिपुण्ण पचिंदियसरीरा लक्खणवजणगुणोववेया) તે સુકોમળ હાથપગ વાળી હતી તેમજ લક્ષણ અને સ્વરૂપ આ બન્નેથી તેમનુ શરીર યુક્ત હતુ (... વિદ્યા,

करेखारूपाणि, 'वजण' व्यञ्जनानि, व्यज्यन्त-सूच्यन्ते भाग्योदया यैस्तानि तिलमषादीनि 'गुण' गुणाः सौशील्यपातिव्रत्यादयस्तैः उववेया' उपपेता-समन्विता, तत्र उप अप इत्युपसर्गयोः 'अप' इत्यत्राद्यकारस्य पृषोदरादित्वाल्लोप। 'माणुम्माणप्पमाणपडिपुन्नसुजायसव्वंगसुंदरंगा मानोन्मानप्रमाणप्रतिपूर्णसुजातसर्वाङ्गसुन्दराङ्गी, तत्र= 'माण' मान=जलद्रोणप्रमाणता, तथाहि-परिपूर्णजलकुण्डे यदा पुरुषस्य यस्याः स्त्रियो वा प्रवेशे सति यदि द्रोणपरिमितं जलं बहिर्निस्सरति तदा स पुरुषः सा स्त्री वा मानप्राप्ता उच्यते, मानप्राप्ताया शरीरावगाहनाविशेषो मानमित्युच्यते। 'उम्माण' उन्मानम्, अर्धभारप्रमाणता सा चेत्थम्-तुलायामारोपितो नरो नारी वा यद्यर्धभारप्रमाणा भवति तदा स पुरुषः सा स्त्री वा उन्मानप्राप्ता निगद्यते 'पमाण' प्रमाणं स्वाङ्गुलेरष्टोत्तरशतोच्छ्राय, इत्थं च-मानं चोन्मानं च प्रमाण

युक्त था। (लक्खण) से विद्या, धन आदि की सूचक कर-शुभ रेखा रूप चिह्नों से, तथा भाग्योदय सूचक तिलमसा आदि रूप व्यंजनों से यह समन्वित थी। सुशीलता तथा पातिव्रत आदि गुणों का यह घर थी। (माणुम्माणप्पमाणपडिपुन्नसुजायसव्वंगसुंदरंगा) मान, उन्मान और प्रमाण इन के अनुसार इसके समस्त अंग पूर्ण थे। परिपूर्ण जल कुण्ड में प्रवेश करने पर द्रोण परिमित जल यदि उस कुंड से बाहर निकल आवे तो वह पुरुष अथवा स्त्री मान वाली कही जाती है। अर्थात् इसके शरीर की अवगाहना इतने मान प्रमाण थी। तुला पर आरोपित होने पर जिस स्त्री अथवा पुरुष का वजन अर्धभार प्रमाण निकलता है। तो वह उन्मान प्राप्त कहलाता है। अपने अंगुलों से १०८ अंगुल वाली बने हुए ऊँचाई

धन वगेरेने सूचवनारी हाथनी शुभरेखाओथी तेमज भाग्योदयना सूचक तलमषा वगेरे रूप व्यंजनोथी ते संपन्न हती शालीनता तेमज पातिव्रत्य वगेरे गुणोनु ते घर हती (माणुम्माणप्पमाणपरिपुन्नसुजायसव्वंगसुंदरंगा) मान, उन्मान अने प्रमाणु सहित तेना बधा अंगो पूर्ण हता संपूर्ण रूपथी भरेला पाणीना कुंडमा प्रवेश्या बाद जो द्रोणु परिमाणु जेटलु पाणी ते कुंडमाथी बहार नीकळे तो ते पुरुष अथवा स्त्री 'मान' वाळी कहेवामा आवे छे एटले के तेमना शरीरनी अवगाहना अमुक जेटला मान प्रमाणुवाळी हती त्राजवा उपर चढीने जे स्त्री अथवा पुरुष पोतानु वजन करावता तेमनु वजन अर्धभार प्रमाणु जेटलु थाय तो ते उन्मान प्राप्त कहेवाय छे पोताना आगळथी ज माप करवामा आवे अने ते पुरुष के स्त्री एकसो आठ जेटला आगळना माप जेटली थाय तो ते प्रमाणु प्राप्त कहेवाय छे एवी रीते मान, उन्मान अने प्रमाणु युक्त तेमना हरेक

गमयोगसंप्रयुक्त, आयोगेन द्विगुणादिलिप्सया प्रयोगः अधमर्णानां सन्निधे द्रव्यस्य वितरणं, तेन युक्त । विच्छर्दितविपुलभक्तपान.=यस्य गृहे भोजनावशिष्टैर्बहुभिरन्नपानैः क्षुधार्तानामनेकहीनदीनानां परिपोषणमभूदित्यर्थः ।

तस्य खलु धन्यस्य सार्थवाहस्य भद्रा नामभार्याऽभवत् सा कीदृशीत्याह- 'सुकुमालपाणिपाया' सुकुमारपाणिपादा, तत्र सुकुमारौ कोमलौ पाणी च पादौ यस्याः सा अतिकोमलकरचरणवतीत्यर्थः । 'अहीणपडिपुण्ण पंचिंदियसरीरा' अहीन प्रतिपूर्णपञ्चेन्द्रियशरीरा, तत्र-'अहीण' अहीनानि लक्षणस्वरूपाभ्याम् 'पडिपुण्ण' प्रतिपूर्णानि, 'पंचिंदिय' पञ्चेन्द्रियाणि यस्मिन् तादृशं शरीरं यस्याः सा तथा'लक्खणवंजणगुणोववेया' लक्षणव्यञ्जनगुणोपपेता, तत्र-'लक्खण' लक्षणानि लक्ष्यन्ते दृश्यन्ते ज्ञायन्ते यैस्तानि शुभचिह्नानि-करस्थविद्याधनादि सूच

पास नाना प्रकार के बहुत अधिक थे। गाय भैंस आदि धन तथा चाँदी सोना भी इनके पास बहुत अधिक मात्रामें था। आयोग प्रयोग से ये युक्त थे-अर्थात् कर्जदारों के लिये ये द्विगुणित लेने की अभिलाषा से कर्ज दिया करते थे। भोजन के बाद जो विविध प्रकार की भोजन सामग्री बचती-थी उसे ये बुभुक्षित, भूखे अनेक हीन प्राणियों में वितरित करवा दिया करते थे। अथवा भोजन करते समय इनके यहां इतना अधिक खाना उच्छिष्ट रूप में बचता था कि जिससे अनेक दीन हीनबुभुक्षित प्राणियों का पालन पोषण हो जाता था (तस्स णं धण्णस्स सत्थवाहस्स भद्दानाम भारिया होत्था) उन धन्य सार्थवाह की भद्रा नाम की धर्मपत्नी थी। (सुकुमाल पाणिपाया अहीणपडिपुण्णपंचिंदियसरीरा लक्खणवंजणगुणोववेया) इनका शरीर सुकुमार हाथ चरण वाला था लक्षण एवं स्वरूप इन दोनों से इनका शरीर

વાહન પણ એમની પાસે ઘણી જાતના અને પુષ્કળ પ્રમાણમાં હતા ગાય ભેંસ વગેરે, પશુ ધન તેમજ ચાંદી સોનું પણ તેમની પાસે પુષ્કળ પ્રમાણમાં હતું આયોગ પ્રયોગથી તેઓ યુક્ત હતા એટલે કે ઋણ આપતા હતા જમ્યા પછી જે ઘણી જાતની ભોજનની સામગ્રીઓ વધતી તે સામગ્રીને તેઓ ભૂખ્યા ઘણા હીન, દીન, પ્રાણીઓમાં વહેંચાવી દેતા હતા અથવા તો એમને ત્યાં એટલું બધું ખાધા પછી એઠું વધતું કે જેથી ઘણા ગરીબ હીન, ભૂખ્યા પ્રાણીઓનું ભરણ પોષણ થઈ જતું હતું (तस्स णं धण्णस्स सत्थवाहस्स भद्दा नाम भारिया होत्था) તે ધન્ય સાર્થવાહની ભદ્રા નામે ધર્મપત્ની હતી (सुकुमालपाणिपाया अहीणपडिपुण्ण पंचिंदियसरीरा लक्खणवंजणगुणोववेया) તે સુકોમળ હાથપગ વાળી હતી તેમજ લક્ષણ અને સ્વરૂપ આ બન્નેથી તેમનું શરીર યુક્ત હતું ( ) વિદ્યા,

करेखारूपाणि, 'वंजण' व्यञ्जनानि, व्यज्यन्त-सूच्यन्ते भाग्योदया यैस्तानि तिलमषादीनि 'गुण' गुणाः सौशील्यपातिव्रत्यादयस्तैः 'उववेया' उपपेता- समन्विता, तत्र उप अपइत्युपसर्गयोः 'अप' इत्यत्राद्यकारस्य पृषोदरादि त्वाल्लोपः। 'माणुम्माणप्पमाणपडिपुन्नसुजायसव्वंगसुंदरंगा' मानोन्मान प्रमाणप्रतिपूर्णसुजातसर्वाङ्गसुन्दराङ्गी, तत्र= 'माण' मान=जलद्रोणप्रमाणता, तथाहि-परिपूर्णजलकुण्डे यस्य पुरुषस्य यस्या' स्त्रियो वा प्रवेशे सति यदि द्रोणपरिमितं जलं बहिर्निस्सरति तदा स पुरुषः सा स्त्री वा मानप्राप्ता उच्यते, मानप्राप्ताया शरीरावगाहनाविशेषो मानमित्युच्यते। 'उम्माण' उन्मानम्, अर्धभारप्रमाणता सा चेत्थम्-तुलायामारोपितो नरो नारी वा यद्य र्धभारप्रमाणा भवति तदा स पुरुषः सा स्त्री वा उन्मानप्राप्ता निगद्यते 'पमाण' प्रमाणं स्वाङ्गुलैरष्टोत्तरशतोच्छ्राय, इत्थं च-मानं चोन्मानं च प्रमाणं

युक्त था। (लक्खण) से विद्या, धन आदि की सूचक करस्थ शुभ रेखा रूप चिह्नों से, तथा भाग्योदय सूचक तिलमसा आदि रूप व्यजनों से यह समन्वित थी। सुशीलता तथा पातिव्रत आदि गुणों का यह घर थी। (माणुम्माणप्पमाणपडिपुन्नसुजायसव्वंगसुंदरंगा) मान, उन्मान और प्रमाण इन के अनुसार इसके समस्त अंग पूर्ण थे। परिपूर्ण जल कुण्ड मे प्रवेश करने पर द्रोण परिमित जल यदि उस कुंड से बाहर निकल आवे तो वह पुरुष अथवा स्त्री मान वाली कही जाती है। अर्थात् इसके शरीर की अवगाहना इतने मान प्रमाण थी। तुला पर आरोपित होने पर जिस स्त्री अथवा पुरुष का वजन अर्धभार प्रमाण निकलता है। वो वह उन्मान प्राप्त कहलाता है। अपने अंगुलों से १०८ अंगुल वाली वने हुए ऊँचाई

धन वगेरेने सूचवनारी हाथनी शुभरेखाओथी तेमज भाग्योदयना सूचक तलमषा वगेरे रूप व्यजनोथी ते सपन्न हती शालीनता तेमज पातिव्रत्य वगेरे गुणोनु ते घर हती (माणुम्माणप्पमाणपरिपुन्नसुजायसव्वंगसुंदरंगा) मान, उन्मान अने प्रमाणु सहित तेना बधा अगो पूर्ण हता सपूर्ण रूपथी भरेला पाणीना कुडमा प्रवेश्या बाद जो द्रोणु परिमाणु जेटलु पाणी ते कुडमाथी बहार नीकळे तो ते पुरुष अथवा स्त्री 'मान' वाळी कहेवामा आवे छे एटले के तेमना शरीरनी अवगाहना अमुक जेटला मान प्रमाणुवाळी हती त्राजवा उपर चढीने जे स्त्री अथवा पुरुष पोतानु वजन करावता तेमनु वजन अर्धभार प्रमाणु जेटलु थाय तो ते उन्मान प्राप्त कहेवाय छे पोताना आगळथी ज माप करवामा आवे अने ते पुरुष के स्त्री एकसो आठ जेटला आगळना माप जेटली थाय तो ते प्रमाणु प्राप्त कहेवाय छे एवी रीते मान, उन्मान अने प्रमाणु युक्त तेमना दरेके

चेत्येषा द्वर्द्ध मानोन्मानप्रमाणानि तै प्रतिपूर्णानि-सम्पन्नानि, अतएव सुजात- सुजातानि यथोचितावयवसन्निवेशवन्ति 'सव्व' सर्वाणि सकलानि, 'अंग' अङ्गानि-अङ्ग्यते ज्ञायते भागो यैस्तानि मस्तकादारभ्य चरणान्तानि यस्मिंस्तत्, अतएव 'सुन्दरंगा' सुन्दराङ्गी-सुन्दरमङ्ग वपुर्यस्याः सा तथा, 'ससिसोमागारा' शशिसौम्याकारा-शशी=चन्द्रस्तद्वत् सौम्यो-रमणीय आकार -स्वरूप यस्या सा 'कंता' कान्ता कमनीया। 'पिय दसणा' प्रियदर्शना प्रिय दर्शकजनमनोह्लादक दर्शनमवलोकन यस्या सा, अत एव 'सुरूवा' सुरूपा सर्वातिशायिरूपलावण्यवतीत्यर्थ. 'करयलपरिमिय-ति वलीय मज्झा' करतल परिमितत्रिवलिकम ध्या करतलपरिमित =मुष्टिग्राह्य', त्रिवलिकश्च-वलिकत्रयोपेत रेखात्रयवान् 'मज्झा' मध्यभागो यस्या. सा कृशोदरी तनु कटिश्चेत्यर्थ 'कुडलुल्लिहियगंडलेहा' कुण्डलोल्लिखितगण्डलेखा कुण्डलाभ्यामुल्लिखिता उद्घृष्टा गण्डलेखा-कपोलावस्थितचन्दनादि रेखा यस्याः सा, कुण्डल शोभासम्पन्नेत्यर्थ। 'कोमुइ-रयणियरपडि पुण्णसोम्मवयणा' कौमुदी=कार्तिकी

वाला जिस पुरुष अथवा स्त्री का शरीर होता है वह प्रमाण मात्र कहलाता है। इस तरह मान उन्मान एव प्रमाण के अनुसार इसके समस्त शारीरिक अवयव थे अतएव वे यथोचित सन्निवेश विशिष्ट थे। मस्तक से लेकर चरण पर्यन्त उपाग अवयव कहलाते है। इसी कारण इनका शरीर बहुत अधिक सुन्दर था। (ससिसोमागारा कंता पियदसणा सुरूवा करयलपरिमिय तिवलिय-मज्झा) चन्द्रमा के समान इसका आकार सौम्य था। अत बहुत ही कमनीय थी। दर्शक जनो के मन को इनका अवलोकन आह्लादकारक था। यह सर्वातिशायी रूप लावण्य से युक्त थी इनका त्रिवली युक्त मध्य भाग इतना अधिक पतला था कि मुष्टि ग्राह्य हो जाता था। (कुडलुल्लिहिय गडलेहा कोमुइरयणियर-पडिपुण्णसोम्मवयणा सिंगारागारचारुवेसा जाव पडिरूवा वझा अवियाउरी

દરેક અવયવો પ્રમાણુ અને યોગ્ય હતા મસ્તકથી માંડીને પગ સુધી ઉપાગ અવયવ કહેવાય છે એટલા માટે જ એમનુ શરીર ખૂબજ સુદર હતુ (ससि सोमगारा कंता पियदसणा सुरूवा करयलपरिमियतिवलियमज्जा) તેમની આકૃતિ ચન્દ્ર જેવી સૌમ્ય હતી એથી તે ખૂબ જ કમનીય હતી જોનારા ઓ માટે તેમનુ દર્શન આલ્હાદ કા ક હતુ તે અતિશય રૂપ અને લાવણ્ય સપન્ન હતી તેમની ત્રિવલી યુક્ત કમર (મધ્ય ભાગ) એટલી બધી પાતળી હતી કે તેનો સમાવેશ મૂઠીમા પણ થઈ શકતો હતો (कुंडलुल्लिहियगंडलेहा कोमुइ-रयणियरपडिपुण्णसोम्मवयणा सिंगारागारचारुवेसा जाव पडिरूवा वझा

पौर्णमासी तस्या रजनीकरश्चन्द्रस्तद्वत् प्रतिपूर्ण-सौम्य=आह्लादजनकं वदन-मुखं यस्याः सा तथा 'सिंगारागारचारुवेसा,' शृङ्गारागारचारुवेषा, शृङ्गारस्य प्रथमरसस्य अगारमिव-गृहमिव चारुवेषो यस्याः सा, यद्वा शृङ्गारो भूषणाटोपस्तत्प्रधान आकारो यस्याः सा तथा मनोहरनेपथ्या, अत्र पद द्वयस्य कर्मधारयः। 'जाव' यावत् 'पडिरूवा' प्रतिरूपा 'वञ्झा' वन्ध्या-अपत्यफलापेक्षया निष्फला, प्रकार सन्तानमजाता ननु मर्यापत्यमरणेनापि फलतो वन्ध्या भवति, अतएव 'अवियाउरी' देशी शब्द, अविजननशीला सर्वथा सन्तानाऽजननशीला सन्तानजननशक्तिरहिता, इत्यर्थः। 'जाणु-कोप्परमाया' जानु कूर्परमाता, 'जाणु' जानुनी चरणयो मध्यभागौ 'कोप्पर' कूर्परौ करयोर्मध्यभागौ तेषामेव 'माया' माता-जननी चाप्यासीत् ॥सू. २॥

मूलम्—तस्स णं धण्णस्स सत्थवाहस्स पंथए नामं दासचेडे होत्था, सव्वंगसुंदरंगे मंसोवचिए बालकीलावण कुसले यावि होत्था, तएणं से धण्णे सत्थवाहे रायगिहे नयरे बहूणं नयरनियगसेट्ठि सत्थवाहाणं अट्ठारसण्ह य सेणिप्पसेणीण बहुसु कज्जेसु य कुडुंवेसु य मंतेसु य जाव चक्खूभूए यावि होत्था, नियगस्स वि य णं कुडुंबस्स बहुसु य कज्जेसु जाव चक्खुभूए यावि होत्था ॥सू. ३॥

जाणुकोप्परमाया यावि होत्था) उसके कपोल मंडल पर जो चन्दनादिक की रेखा लगी रहती थी वह दोनों कानों के कुंडलों से घर्षित होती रहती थी। कार्तिकी पूर्णमासी के पूर्ण चन्द्र मंडल के समान इसका सौम्य-आह्लाद जनक-मुख था। इसका सुन्दर वेष शृंगाररस के घर जैसा था। फिर भी यह इतनी त्रिभुवन सुन्दरी होने पर भी वन्ध्या थी। ऐसी वन्ध्या थी-कि इसके प्रारंभ से ही संतान नहीं हुई थी-संतान जननशक्ति से यह बिलकुल रहित थी। यह तो केवल जानु और कूर्पर-करके मध्यभाग केहनी की माता थी। ॥सूत्र २॥

अवियाउरी जाणुकोप्परमाया यावि होत्था) તેમના કપોલ ઉપર બનાવવામાં આવેલી ચન્દન રેખાએ, બન્ને કાનોમાં પહેરેલા કુંડળોથી ઘસાતી હતી કાર્તિક પૂનમના ચન્દ્રમંડળની જેમ તેમનું મોં સૌમ્ય અને આહ્લાદજનક હતું ત્રિભુવન સુંદરી હોવા છતાં તે વંધ્યા હતી શરૂઆતથી જ તેને એકે સંતાન થયું ન હતું. સંતાન જનન શકિત તેમનામાં સદંતર સમૂળ રૂપે હતી નહિ એને તો સંતાન રૂપે ફક્ત ઢીંચણું અને કોણી જ હતા ॥ સૂત્ર ૨ ॥

चेत्येषा इह मानोन्मानप्रमाणानि तै प्रतिपूर्णानि-सम्पन्नानि, अतएव सुजाता- सुजातानि यथोचितावयवसन्निवेशवन्ति 'सव्व' सर्वाणि सकलानि, 'अंग' अङ्गानि-अङ्ग्यते व्यज्यते भागो यैस्तानि मस्त कादारभ्य चरणान्तानि यस्मिंस्तत्, अतएव 'सुंदरंगा' सुन्दराङ्गी-सुंदरमङ्ग वपुर्यस्याः सा तथा, 'ससिसोमागारा' शशिसौम्याकारा-शशी=चन्द्रस्तद्वत् सौम्यो-रमणीय आकार -स्वरूप यस्याः सा 'कंता' कान्ता कमनीया। 'पिय दसणा' प्रियदर्शना प्रिय दर्शकजनमनोह्लादक दर्शनमवलोकन यस्याः सा, अत एव 'सुरूवा' सुरूपा सर्वातिशायिरूपलावण्यवतीत्यर्थः। 'करयलपरिमिय-ति वलीय मज्झा' करतलपरिमितत्रिवलिकमध्या करतलपरिमित =मुष्टिग्राह्य, त्रिवलिकश्च-वलिकत्रयोपेत रेखात्रयवान् 'मज्झा' मध्यभागो यस्याः सा कृशोदरी तनु कटिश्चेत्यर्थः 'कुंडलुल्लिहियगंडलेहा' कुण्डलोल्लिखितगण्डलेखा कुण्डलाभ्या मुल्लिखिता उत्घृष्टा गण्डलेखा-कपोलावस्थितचन्दनादि रेखा यस्याः सा, कुण्डल शोभासम्पन्नेत्यर्थः। 'कोमुइ-रयणियरपडि पुण्णसोम्मवयणा' कौमुदी=कार्तिकी

वाला जिस पुरुष अथवा स्त्री का शरीर होता है वह प्रमाण माप्त कहलाता है। इस तरह मान उन्मान एवं प्रमाण के अनुसार इसके समस्त शारीरिक अवयव थे अतएव वे यथोचित सन्निवेश विशिष्ट थे। मस्तक से लेकर चरण पर्यन्त उपांग अवयव कहलाते हैं। इसी कारण इनका शरीर बहुत अधिक सुन्दर था। (ससिसोमागारा कंता पियदसणा सुरूवा करयलपरिमिय तिवलिय-मज्झा) चन्द्रमा के समान इसका आकार सौम्य था। अत बहुत ही कमनीय थी। दर्शक जनों के मन को इनका अवलोकन आह्लादकारक था। यह सर्वातिशायी रूप लावण्य से युक्त थी इनका त्रिवली युक्त मध्य भाग इतना अधिक पतला था कि मुष्टि ग्राह्य हो जाता था। (कुंडलुल्लिहिय गंडलेहा कोमुइरयणियर-पडिपुण्णसोम्मवयणा सिंगारागारचारुवेसा जाव पडिरूवा बझा अवियाउरी

દરેક અવયવો સપ્રમાણ અને યોગ્ય હતા મસ્તકથી માંડીને પગ સુધી ઉપાંગ અવયવ કહેવાય છે એટલા માટે જ એમનું શરીર ખૂબજ સુંદર હતું (ससिसोमगारा कंता पियदसणा सुरूवा करयलपरिमियतिवलियमज्झा) તેમની આકૃતિ ચન્દ્ર જેવી સૌમ્ય હતી એથી તે ખૂબ જ કમનીય હતી. જોનારાઓ માટે તેમનું દર્શન આલ્હાદ કારક હતું તે અતિશય રૂપ અને લાવણ્ય સંપન્ન હતી તેમની ત્રિવલી યુક્ત કમર (મધ્ય ભાગ) એટલી બધી પાતળી હતી કે તેનો સમાવેશ મૂઠીમાં પણ થઈ શકતો હતો (कुंडलुल्लिहियगंडलेहा कोमुइ-रयणियरपडिपुण्णसोम्मवयणा सिंगारागारचारुवेसा जाव पडिरूवा बझा

प्रमाणेषु च कुटुम्बेषु च परिवारेषु च 'मन्तेसु' मन्त्रेषु—कर्तव्यनिश्चयाय गुप्तविचारेषु यावच्चक्षुर्मार्गदर्शकश्चाप्यासीत् 'नियगस्स वि' निजकस्यापि—स्वकीयस्यापि च खलु कुटुम्बस्य बहुषु च कार्येषु यावच्चक्षुर्भूतश्चाप्यासीत् ॥सू० ३॥

मूलम्—तत्थ णं रायगिहे नयरे विजए नाम तक्करे होत्था, पावे चंडालरूवे भीमतररुद्दकम्मे आरुसियदित्तरत्तनयणे खरफरुसमहल्लविगयबीभत्थदाढिए असंपुडियउट्ठे उद्धूयपइन्नलंबतमुद्धए भमरराहुवन्ने निरणुक्कोसे निरणुतावे दारुणे पइभए निसंसइए निरणुकंपे अहिव्व एगंतदिट्ठिए खुरेव एगंतधारए गिद्धेव आमिसतल्लिच्छे अग्गिमिव सव्वभक्खी जलमिव सव्वगाही उक्कंचण—वंचणमाया—नियडि—कूड—कवड—साइ—सपओग—बहुले, चिरनगर विणट्ठ दुट्ठसीलायारचरित्ते जूयपसंगी मज्जपसंगी, भोज्जपसंगी मंसपसंगी दारुणे हिययदारए साहसिए संधिच्छेयए उवहिए विस्संभघाई आलीयगतित्थभेयलहुहत्थसंपउत्ते परस्स दव्वहरणम्मि निच्चं अणुबद्धे तिव्ववेरे, रायगिहस्स नयरस्स बहूणि अइगमणाणि य निग्गमणाणि य दाराणि य अवदाराणि य छिंडीओ य खंडीओ य नगरनिद्धमणाणि य संवट्टणाणि य निवट्टणाणि य जूयखलयाणि य पाणागाराणि वेसागाराणि य तदारट्ठाणाणि य तक्करट्ठाणाणि य तक्करघराणि य सिंगाडगाणि य तियाणि य चउक्काणि य चच्चराणि य नागघराणि य भूयघराणि य जक्खदेउलाणि य सभाणि य पवाणि य पणियसालाणि य सुन्न-

मन्तेसु शब्द से यहां ली गई है। (नियगस्स वि य णं कुडुंबस्स बहुसु य कज्जेसु जाव चक्खुभूए यावि होत्था) तथा अपने निज कुटुम्ब के भी अनेक कार्य आदि में चक्षुभूत थे मार्गदर्शक थे। ॥सूत्र ३॥

नियग कुडुंबस्स बहुसु य कज्जेसु जाव चक्खुभूए यावि होत्था) तेमज पोताना कुटुंबना, घणा कामोमां तेओ मार्गदर्शन तरीके हता ॥ सूत्र ३ ॥

टीका— तस्स णं इत्ता-तस्य खलु धन्यस्य सार्थवाहस्य पन्थकनामा दासचेटक -दासपुत्र आसीत् सर्वाङ्गसुन्दराङ्ग, मांसोपचित -पुष्टशरीर, बालक्रीडनकुशल -बालान क्रीडयितु दक्षश्चाप्यभवत्। तदनु खलु स धन्य सार्थवाहस्तस्मिन् राजगृहे नगरे बहूना 'नयरनिगमसेट्ठिसत्थवाहाण' नगर निगमश्रेष्ठिसार्थवाहानाम्, तत्र 'नयर' नगरस्य=राजगृहस्य, 'निगम' निगमस्य=वणिग्ग्रामस्य 'सेट्ठि' श्रेष्ठिन.-सार्थवाहाश्च, एतेषा च पुन 'अट्ठारसण्ह य' अष्टादशानाम् 'सेणिप्पसेणीय श्रेणिप्रश्रेणीनाम्, तत्र सेणि' श्रेणय कुम्भकारादिजातय 'पसेणी' प्रश्रेणय -अवान्तरजातयस्तासा बहुषु कार्येषु-

'तस्स णं धण्णस्स सत्थवाहस्स' इत्यादि।

टीकार्थ-(तस्स णं धण्णस्स) उस धन्य सार्थवाह के यहा (पथए णाम दासचेडे होत्था) पथक नामका एक दास पुत्र था (सव्वगसुंदरंगे) यह सर्वांग सुदर था। (मसोवचिए) पुष्टशरीर वाला था। (बालकीलावणकुसले यावि होत्था) बालकों के खिलाने मे बडा चतुर था। (तएण से धण्णे सत्थवाहे रायगिहे नयरे बहूण नयरनियगसेट्ठिसत्थवाहाण अट्ठारसण्ह य सेणिप्पसेणीण बहुसु कज्जेसुय कुडुबेसु य मतेसु य जाव चक्खुभूए यावि होत्था) वह धन्य सार्थवाह राजगृह नगर मे अनेक नगर निवासी वणिकजनों को-श्रेष्ठिजनो को सार्थवाहो को तथा अठारह श्रेणी प्रश्रेणियों को बहुत से कार्यों मे अनेक परिवारों मे अनेक मत्रणाओं मे-गुप्त विचारों मे यावत् चक्षुभूत थे मार्गदर्शक थे। कुभकार आदि जातिया श्रेणी शब्द से और अवान्तरजातियाँ

तस्स णं धण्णस्स सत्थवाहस्स इत्यादि ॥

टीकार्थ-(तस्स णं धण्णस्स) ते धन्य सार्थवाहने त्या (पथए णाम दास चेडे होत्था) पथक नामे એક દાસ પુત્ર હતો (सव्वगसुंदरंगे) ते सर्वांग सुदर હતો (मसोवचिए) સુડોળ શરીર વાળો હતો (बालकीलावणकुसले यावि होत्था) બાળકોને રમાડવામા તેબહુ જ કુશળ હતો (तएणं से धण्णे सत्थवाहे रायगिहे नयरे बहूण नयरनियगसेट्ठिसत्थवाहाण अट्ठारसण्ह य सेणिप्पसेणीण बहुसु कज्जेसु य कुडुबेसु य मतेसु य जाव चक्खुभूए यावि होत्था) ते धन्य सार्थवाह राजगृह નગરમા ઘણા નગરના વણિકો, શ્રેષ્ઠિજનો, સાર્થવાહો તેમજ અઢાર શ્રેણી પ્રશ્રેણીઓને ઘણા કામોમા ઘણા કુટુબોમા, અનેક જાતની મત્રણાઓમા, ગુપ્ત વિચારોમા યાવત્ ચક્ષુભૂત હતા એટલે કે માર્ગદર્શક હતા કુભાર વગેરેની જાતને અહીં શ્રેણી શબ્દથી અને પેટા જાતને પ્રશ્રેણી શબ્દ દ્વારા બતાવવામા આવી છે (नियगस्स

फरुसमहल्लविगयबीभच्छदाढिए' खरपरुषमहाविकृतबीभत्सदंष्ट्रिकः, तत्र- 'खरपुरुषे=अतिकर्कशे 'महल्ल' महत्त्वो=अतिविशाले 'विगय' विकृते=शोभा वर्जिते 'बीभत्थ' बीभत्से=घृणाजनके 'दाढि' दंष्ट्रिके=दाढिके हनुवर्द्धितकेशगुच्छरूपे वा यस्य स -कर्कशविकृतघृणितदाढिकायुक्तः, खरपरुषमहाविकृतबीभत्सदन्तो वा। 'असपुडियउट्ठे' असपुटितौष्ठ, असपुटितौ, असम्वृतौ वा परस्परासमिलितौ स्फाटितौ ओष्ठलघु यादशनदीर्घत्वाचोष्ठौ यस्य स' स्फाटितमुख इत्यर्थः। 'उद्धयपइन्नलम्बतमुद्धए' उद्धृत प्रकीर्णलम्बमानमूर्धजः, तत्र- 'उद्धूय उद्धता =वायुसम्पर्कात्प्रचलिता अत एव-'पइन्न' प्रकीर्णा =इतस्ततो विक्षिप्ता' 'लम्बत' लम्बमाना =अंस' समर्पन्त 'मुद्धए' मूर्धजाः=केशा यस्य स तथा। 'भमरराहुवन्ने' भ्रमरराहुवर्ण -भ्रमरराहुवदिव इव वर्णो यस्य स - अत्यन्तकृष्णवर्ण इत्यर्थः। 'निरणुक्कोसे' निरनुक्रोश =निर्दय., निरणुतावे' निरनुताप = पाप कृत्वा पश्चात्तापरहितः अतएव 'दारुणे' दारुण =क्रूर'। 'पइ-

थी अतिशय कठोर थी, बहुत विशाल थी, शोभा रहित थी, तथा घृणा-जनक थी-अथवा इस की दाढी के बाल कठोर थे, बहुत घने थे, शोभासे रहित थे और घृणा उत्पादक थे। (असपुडिय उट्ठे उद्धूय, पइन्नलम्बतमुद्धए, भमरराहुवन्ने, निरणुक्कोसे, निरणुतावे दारुणे पइभए) दाँतों को दीर्घ होने के कारण इसके ओष्ठ परस्पर म मिले हुए नहीं थे-किन्तु खुले हुए थे। इसके मस्तक पर जो केश थे-वे पवन से इधर उधर उडते, इसलिये फैले हुए थे बधे हुए नही थे। तथा बहुत बढे हुए थे। इसका शारीरिक वर्ण राहु तथा भ्रमर जैसा अत्यन्त काला था। दया से यह सर्वथा रहित था। पाप करके भी इसके हृदय में पश्चात्ताप का भाव उत्पन्न नहीं होता था। इसलिये क्रूर प्रकृति का था।

મહાભયકર હતી તેની દાઢો ખૂબજ કઠોર હતી, ઘણી મોટી હતી, શોભા વગરની હતી, તેમજ ઘૃણાજનક હતી, અથવા તો તેની દાઢીના વાળ કઠોર હતા, સઘન હતા, શોભા વગરના હતા અને ઘૃણાજનક હતા (असपुडियउट्टे उद्धयपइन्नलम्त मुद्धए, भमरराहुवन्ने निरणुक्कोसे, निरणुतावे दारुणे पइभए) તેના દાત લાબા હતા તેથી બને હોઠ એક બીજાના સ્પર્શ વગર દૂર જ રહેતા હતા તે હમેશા ખુલ્લા જ રહેતા હતા તેના માથાના વાળ પવનને લીધે અસ્તવ્યસ્ત થઈને ઉડતા હતા, એથી તેઓ ફેલાઈ જતા હતા તેના વાળ બાધેલા રહેતા જ ન હતા અને તે બહુ જ વધેલા હતા, તેના શરીરનો રગ રાહુ અને ભમરા જેવો કાળો મેશ જેવો હતો તે તદ્દન નિર્દય હતો પાપ કરવા છતા તેના મનમા પસ્તાવો થતો ન હતો એટલા માટે તે ક્રૂર પ્રકૃતિનો હતો તેને જોતાની સાથે જ પ્રાણીઓના

घराणि य आभोएमाणी२ मग्गमाणे गवेसमाणे बहुजणस्स छिद्देसु य विसमेसु य विहुरेसु य वसणेसु य अब्भुदएसु य उस्सवेसु य पसवेसु य तिहीसु य छणेसु य जन्नेसु य पव्वणीसु य मत्त-पमत्तस्स य विक्खित्तस्स य वाउलस्स य रहियस्स य दुक्खियस्स विदेसत्थस्स य विप्पवसियस्स य मग्गं च छिद्दं च विरहं च अंतरं च मग्गमाणे गवेसमाणे एवं च णं विहरइ, बहिया वि य णं रायगिहस्स नगरस्स आरामेसु य उज्जाणेसु य वावि पोक्खरिणी-दीहिया-गुंजालिया सरेसु य सरपंतियासु य सरसरपंतियासु य जिण्णुज्जाणेसु य भग्गकूवएसु य मालुयाकच्छएसु य सुसाणएसु य गिरिकंदरलेणउवट्ठाणेसु य बहुजणस्स छिद्देसु य जाव एवं च णं विहरइ ॥सू० ४॥

टीका—'तत्थ णं' इत्यादि। तत्र खलु राजगृहे नगरे विजयनामा तस्कर=चौरः होत्था=आसीत्। स कीदृशः? इत्याह-'पावे' इति, पाप= पापकर्मा चाण्डालरूप=चाण्डालसदृशः, भीमतररुद्दकम्मे' भीमतररुद्रकर्मा-चाण्डालकर्मापेक्षयाऽपि भीमतराणि=भयङ्कराणि रौद्रकर्माणि हिंसादिक्रूरकर्माणि यस्य स तथा, 'आरुसियदित्तरत्तनयणे' आरुषितदीप्तरक्तनयन, तत्र-आरुसिय' आरुषितस्येव 'दित्त' दीप्ते=विकराले 'रत्त' रक्ते नयने यस्य स तथा, 'खर

'तत्थ णं रायगिहे नयरे विजए नामं तक्करे होत्था' इत्यादि।

टीका—(तत्थ णं रायगिहे नयरे) उसी राजगृह नगर में विजय नामका चौर था (पावे चंडालरूवे भीमतररुद्दकम्मे आरुसियदित्तरत्तनयणे, खरफरुस महल्लविगयबीभत्थदाढिए) यह पापी था। चांडाल जैसा था। इसके हिंसादिक क्रूर कर्म चाडाल के कार्य की अपेक्षा भी बहुत भयकर थे। इसके नेत्र क्रोधी पुरुष के नेत्र जैसे लाल थे, और महा विकराल थे। दाढे इस

टीकार्थ—(तत्थणं रायगिहे नयरे) ते राजगृहनगरमां (विजएनामं तक्करे होत्था) विजय नामे चोर रहेतो हतो (पावे चंडालरूवे भीमतर रुद्दकम्मे, आरुसियदित्तरत्तनयणे, खरफरुस-महल्ल-विगय-बीभत्थ दाढिए) ते पापी हतो चांडाळ जेवो हतो हिंसा वगेरे तेना क्रूर कर्मो चांडाळ करता पण भयंकर हता तेनी आंखो क्रोधी माणसना जेवी लाल हती अने ते

फडवाडकडिगाविभयदाढिए' खरपरुषमहाविकटवीभत्सदंष्ट्रिकः, तत्र-'खरपुरुषे=अतिकर्कशे 'महल्ल' महत्यौ=अतिविशाले 'विगय' विकृते=शोभावर्जिते 'बीभत्य' बीभत्से=घृणाजनके 'दाढि' दंष्ट्रिके=दाढिके हनुवर्द्धितकेशगुच्छरूपे वा यस्य स -कर्कशविकटघृणितदाढिकायुक्तः, खरपरुषमहाविकटबीभत्सदन्तो वा। 'असपुडियउट्ठे' असंपुटितौष्ठ, असंपुटितौ, असंवृतौ वा परस्परासमिलितौ स्फाटितौ ओष्ठपुटौ दशनदीर्घत्वाच्चोष्ठौ यस्य स. स्फाटितमुख इत्यर्थ । 'उद्धुयपइन्नलंबतमुद्धए' उद्धूत प्रकीर्णलम्बमानमूर्धज, तत्र-'उद्धूय उद्धूता =वायुसम्पर्कात्प्रचलिता अत एव-'पइन्न' प्रकीर्णा.=इतस्ततो विक्षिप्ता 'लबत' लम्बमाना =अधः प्रसर्पन्त 'मुद्धए' मूर्धजा =केशा यस्य स तथा। 'भमरराहुवन्ने' भ्रमरराहुवर्ण -भ्रमरराह्वोरिव इव वर्णो यस्य स -अत्यन्तकृष्णवर्ण इत्यर्थ.। 'निरणुक्कोसे' निरनुक्रोश =निर्दय, निरणुतावे' निरनुताप = पाप कृत्वा पश्चात्तापरहितः अतएव 'दारुणे' दारुण =क्रूर । 'पइ-

थी अतिशय कठोर थीं, बहुत विशाल थी,शोभा रहित थी, तथा घृणा जनक थी-अथवा इस की दाढी के बाल कठोर थे, बहुत घने थे, शोभासे रहित थे और घृणा उत्पादक थे। (असपुडिय उट्ठे उद्धूए, पइन्नलंबतमुद्धए,भमरराहुवन्ने, निरणुक्कोसे, निरणुतावे दारुणे पइभए) दाँतों को दीर्घ होने के कारण इसके ओष्ठ परस्पर म मिले हुए नहीं थे-किन्तु खुले हुए थे। इसके मस्तक पर जो केश थे-वे पवन म इधर उधर उडते, इसलिये फैले हुए थे बधे हुए नही थे। तथा बहुत बढे हुए थे। इसका शारीरिक वर्ण राहु तथा भ्रमर जैसा अत्यन्त काला था। दया से यह सर्वथा रहित था। पाप करके भी इसके हृदय में पश्चात्ताप का भाव उत्पन्न नहीं होता था। इसलिये क्रूर प्रकृति का था।

મહાભયકર હતી તેની દાઢો ખૂબજ કઠોર હતી, ઘણી મોટી હતી, શોભા વગરની હતી. તેમજ ઘૃણાજનક હતી, અથવા તો તેની દાઢીના વાળ કઠોર હતા, સઘન હતા, શોભા વગરના હતા અને ઘૃણાજનક હતા (असपुडियउट्टे उद्धूयपइन्नलंबत मुद्धए, भमरराहुवन्ने निरणुक्कोसे, निरणुतावे दारूणे पइभए) તેના દાંત લાંબા હતા તેથી બને હોઠ એક બીજાના સ્પર્શ વગર દૂર જ રહેતા હતા તે હમેશા ખુલ્લા જ રહેતા હતા તેના માથાના વાળ પવનને લીધે અસ્તવ્યસ્ત થઈને ઉડતા હતા, એથી તેઓ ફેલાઈ જતા હતા તેના વાળ બાંધેલા રહેતા જ ન હતા અને તે બહુ જ વધેલા હતા, તેના શરીરનો રંગ રાહુ અને ભમરા જેવો કાળો મેશ જેવો હતો તે તદ્દન નિર્દય હતો પાપ કરવા છતા તેના મનમા પસ્તાવો થતો ન હતો એટલા માટે તે ક્રૂર પ્રકૃતિનો હતો તેને જોતાની સાથે જ પ્રાણીઓના

भग' प्रतिभय=भयोत्पादकः। निसनिए' नृशसक'। 'निरणुकपे' निरनुकम्प=दयागुणवर्जितः। 'अहिव्वएगतदिट्ठिए' अहिरिवैकान्तदृष्टिक', भुजङ्ग इव क्रूरकर्मकरणे एकाग्रतालक्षणः एकान्ता=एक निश्चया दृष्टिः=विचारसरणि र्यस्य स तथा। खुरेव एगतधारए'क्षुर इव एकान्तधारक, क्षुरो=नापितशस्त्रविशेष' 'वस्तरा' इति भाषायाम्, तद्वत् 'एगत' एकान्तेन=तीव्रत्वात्सर्व प्रकारेण परवस्त्वप रणे धारा' धारा=परोपतापनरूपा परिणामधारा यस्य स', सर्वस्वापहारकत्यर्थ 'गिद्धेव आमिसतल्लिच्छे' गृद्ध इव-आमिष तल्लिप्सः गृद्ध इव-गृध्रपक्षिवत् आमिष, आमिषे=शब्दादिविषये 'तल्लिच्छे' तल्लिच्छ= तत्पर 'तल्लिच्छे' इति तत्परार्थो देशी शब्द । अथवा आमिषे=विषयभोगादिके सा=अत्युत्कटा लिप्सा यस्य स,-कामभोगे तीव्राभिलाषीत्यर्थ । 'अग्गिमिव सव्वभक्खी' अग्निरि व सर्वभक्षी=भक्ष्याभक्ष्यसर्वभोजी सर्वजनलुण्टको

इसे देखते ही जीवों के हृदयमे भय का सचार हो जाता था। (निसमइए निरनुकपे अहिव्वएगतदिट्ठीए, खुरेव एगतधारए, गिद्धेव आमिसतल्लिच्छे) यह स्वभावत नृशसक (घातक) था निरनुकपे-दयागुण वर्जित था। सर्प की तरह क्रूर कर्म करने में इस की विचारसरणि एक निश्चय वाली होती थी, क्षुरा-उस्तरा के समान वह सर्व प्रकार से परकीय वस्तुओं के हरण करने मे परोपतापनरूप परिणाम धारावाला था। गिद्धपक्षी की तरह यह शब्दादि विषयरूप आमिष मे अथवा कामवासना में तत्पर रहा करता था। (अग्गिमिव सव्वभक्खी जलमिवसव्वग्गाही उक्कचग, वचग, माया नियडि, कुड, कवड, साइ, सपओग, बहुले चिरणगरविणट्ठदुट्ठ सीलायारचरित्ते, जूयपसगी, मज्जपसगी भोज्ज, पसगी, मसपसगो दारुणे हिययदारए) अग्नि के समान यह सर्व भक्षी था, अथवा लक्षण से सर्व जीवों को

मन भयभीत थई जता हता (निसमइए निरनुकपे अहिव्व एगतदिट्ठिए खुरेव एगतधारए, गिद्धेव आमिसतल्लिच्छे) स्वभावथी ज ते नृशस अने घातक हतो (निरनुकपे) निर्दय हतो सापनी जेम क्रूर कर्मभा प्रवृत्त थनारा तेना विचारो दृढ निश्चयवाळा हता अस्तरानी जेम ते बधी रीते बीजाओनी वस्तुओने हरी लेवामा परोपतापन रूप परिणाम वाळो हतो गीधनी जेम शब्द वगेरे विषय रूप आमिषमा अथवा कामवासना जेवी बाबतमा ते हमेशा तैयार रहेतो हतो (अग्गिमिव सव्वभक्खी जलमिव सव्वग्गाही उक्कचण, वचग, माया नियडि, कूड, कवड, साइसपओग, बहुले, चिरणगरविणट्ठदुट्ठ सीलायारचरित्ते, जूयपसगी, मज्जपसगी भोज्जपसगी मसपसगी दारुणे हियय दारए) अग्निना जेवो ते सर्वभक्षी हतो अथवा ते बधा प्राणीओने लूटनार

वा। 'जलमिव सव्वग्गाही' जलमिव सर्वग्राही—यथा जलं स्वविषयप्राप्तं सर्वं स्वान्तर्गतं करोति तथैवायं सर्वं सर्वस्मादपहरति। 'उक्कंचण वंचणमायानियडिकूडकवडसाइसंपओगबहुले' उत्कञ्चनवञ्चनमाया-निकृतिकूटकपटसातिसम्प्रयोगबहुलः, तत्र—'उक्कंचण' उत्कञ्चनं=स्वपरगुणा भावेऽपि गुणोत्कीर्तनम्, 'वंचण' वञ्चनं-छलकरणं, माया=परवञ्चनम्, 'नियडि' निकृतिः=मायाऽऽच्छादनार्थं पुनर्मायाकरणं—बकवृत्त्या गर्तकवृत्तिकरणम्, 'कूड' कूटं परवञ्चनार्थं तुलादेर्न्यूनाधिककरणम् 'कवड' कपटम्=वेषभाषादिविपर्ययकरणम्, एभिरुत्कञ्चनादिभिः सह 'साइसंपओग' सातिसंप्रयोगः—अतिशयेन योगस्तेन यो बहुलः=व्याप्तः सकलकूटकपटादि भण्डागार इत्यर्थः। 'चिरनगरविणट्ठदुट्ठसीलायारचरित्ते' चिरनगरविनष्टदुष्टशीलाचार-

लूटने वाला था। जल की तरह सर्वग्राही था अर्थात् जल जिस प्रकार अपने में पड़े हुए पदार्थ को अपने भीतर ले जाता है—उसी प्रकार यह भी दूसरों के पास से समस्त चीजों का अपहरण कर अपने पास रख लेता था। अपने भीतर जो गुण नहीं थे उनकी भी यह अपने में हैं इस तरह की प्रशंसा किया करता था। वंचना—छल करने में यह विशेषपटु—चतुर था, माया परवंचन में बहुत होशियार था—निकृति अपने मायाचारी को दबाने में दुबारा माया करने में बड़ा ही सिद्धहस्त था। तुला आदि का न्यूनाधिक करना इसका नाम क्यूट है, वेष आदि को बदलना इसका नाम कपट है। इन सबके करने में यह प्रख्यात था। अर्थात् इन उत्कंचन माया, निकृति कूट, कपट का यह भण्डार था। चिरकाल से यह नगर से बाहर रहता था। इसलिये इसका स्वभाव दुष्ट हो गया था। आचार—कुल मर्यादारूप

હતો. પાણીની જેમ તે સર્વગ્રાહી હતો— એટલે કે પાણી જેમ તેમાં પડી ગયેલા બધા પદાર્થો તે પોતાની અંદર લઈ જાય છે, તે પ્રમાણે જ તે ચોર પણ બીજાઓની પાસેથી બધી વસ્તુઓ ચોરીને તેની પાસે સંગ્રહી રાખતો હતો. જે ગુણો તેમાં હતા તેમની પણ બીજાઓની સામે પ્રશંસા કરતો રહેતો હતો. બીજાને છેતરવામાં તે પાવરધો હતો. માયા—એટલે કે બીજાને ઠગવામાં તે ખૂબ જ કુશળ હતો. નિકૃતિ—એટલે કે માયા ચોરીને પરાજિત કરવામાં તે બીજી વખત માયા (પર વચન) કરવામાં બહુ જ ચતુર હતો. ત્રાજવા વગેરેને ચાલાકીથી ન્યૂનાધિક કરવું તેનું નામ વ્યૂડ છે. વેષભૂષા વગેરે બદલવી તે કપટ કહેવાય છે. આ માટે તે પ્રખ્યાત હતો. એટલે કે ઉત્કંચન, વંચન, માયા, નિકૃતિ, કૂટ, કપટનો તે ખજાનો હતો. લાંબા વખતથી તે નગરની બહાર જ રહ્યા કરતો હતો. એટલા માટે સ્વભાવે

भए' प्रतिभयः=भयोत्पादकः। 'निसंसिए' नृशंसकः। 'निरणुकंपे' निरनुकम्प.=दयागुणवर्जित'। 'अहिव्वएगन्तदिट्ठिए' अहिरिवैकान्तदृष्टिक, भुजङ्ग इव क्रूरकर्मकरणे एकाग्रतालक्षणः एकान्ता=एक निश्चया दृष्टि'=विचारसरणिर्यस्य स तथा। खुरेव एगतधारए' क्षुर इव एकान्तधारकः, क्षुरो=नापितशस्त्रविशेष' 'उस्तरा' इति भाषायाम्, तद्वत् 'एगत' एकान्तेन=तीव्रत्वात्सर्वप्रकारेण परवस्त्वापहरणे धारा' धारा=परोपतापनरूपा परिणाम धारा यस्य स', सर्वस्वापहारकत्यर्थ 'गिद्धेव आमिसतल्लिच्छे' गृद्ध इव-आमिष तल्लिप्स गृद्ध इव-गृध्रपक्षिवत् आमिषे, आमिषे=शब्दादिविषये 'तल्लिच्छे' तल्लिच्छ= तत्पर 'तल्लिच्छे' इति तत्परार्थो देशी शब्द । अथवा आमिषे=विषयभोगादिके सा=अत्युत्कटा लिप्सा यस्य स –कामभोगे तीव्राभिलाषीत्यर्थ.। 'अग्गिमिव सव्वभक्खी' अग्निरिव सर्वभक्षी=भक्ष्याभक्ष्यसर्वभोजी सर्वजनलुण्टको

इसे देखते ही जीवों के हृदयमे भय का सचार हो जाता था। (निससइए निरनुकंपे अहिव्वएगतदिट्ठीए, खुरेव एगतधारए, गिद्धेव आमिसतल्लिच्छे) यह स्वभावत नृशसक (घातक) था निरनुकपे–दयागुण वर्जित था। सर्प की तरह क्रूर कर्म करने में इस की विचारसरणि एक निश्चय वाली होती थी, क्षुरा–उस्तरा के समान वह सर्व प्रकार से परकीय वस्तुओं के हरण करने मे परोपतापनरूप परिणाम धारावाला था। गिद्धपक्षी की तरह यह शब्दादि विषयरूप आमिष मे अथवा कामवासना में तत्पर रहा करता था। (अग्गिमिव सव्वभक्खी जलमिवसव्वग्गाही उक्कचग, वचग, माया नियडि, कूड, कवड, साइ, सपओग, बहुले, चिरणगरविणट्ठदुट्ठ सीलायारचरित्ते, जूयपसगी, मज्जपसगी भोज्ज, पसगी, मसपसगी दारुणे हिययदारए) अग्नि के समान यह सर्व भक्षी था, अथवा लक्षणा से सर्व जीवों को

મન ભયભીત થઈ જતા હતા (નિસંસઇએ નિરનુકંપે અહિવ્વ એગતદિટ્ઠિએ ખુરેવ એગતધારએ, ગિદ્ધેવ આમિસતલ્લિચ્છે) સ્વભાવથી જ તે નૃશસ અને ઘાતક હતો (નિરનુકંપે) નિર્દય હતો સાપની જેમ ક્રૂર કર્મમા પ્રવૃત્ત થનારા તેના વિચારો દૃઢ નિશ્ચયવાળા હતા અસ્તરાની જેમ તે બધી રીતે બીજાઓની વસ્તુઓને હરી લેવામા પરોપતાપન રૂપ પરિણામ વાળો હતો ગીધની જેમ શબ્દ વગેરે વિષય રૂપ આમિષમા અથવા કામવાસના જેવી બાબતમા તે હમેશા તૈયાર રહેતો હતો (અગ્ગિમિવ સવ્વભક્ખી જલમિવ સવ્વગ્ગાહી ઉક્કચણ, વચગ, માયા નિયડિ, કૂડ, કવડ, સાઇસપઓગ, બહુલે, ચિરણગરવિણટ્ઠદુટ્ઠ સીલાયારચરિત્તે, જૂયપસગી, મજ્જપસગી ભોજ્જપસગી મસપસગી દારુણે હિયય દારએ) અગ્નિના જેવો તે સર્વભક્ષી હતો અથવા તે બધા પ્રાણીઓને લૂટનાર

मान्तक पद प्राकृतत्वात्' 'तित्थभेयलहुहत्थसपउत्त' तार्थभेदलघुहस्तसप्रयुक्त, 'तित्थभेय' तीर्थभेदे=धर्मप्रध्वसने धर्मस्थानध्वसने वा लघुहस्तसप्रयुक्त = हस्तलाघवयुक्तः अतिकुशल इत्यर्थः। 'परस्स दव्वहरणम्मि निच्च अणुबद्धे' परस्य द्रव्यहरणे नित्यमनुबद्धः=आसक्त। 'तिव्ववेरे' तीव्रवैरः= उत्कट विरोधवान् स राजगृहस्य नगरस्य बहूनि 'अइगमणाणिय' अतिगमनानि= च प्रवेशमार्गा 'निग्गमणाणि' निर्गमनानि=निस्सरणमार्गा, 'दाराणि' द्वाराणि= नगरद्वाराणि, 'अवदाराणि' अवद्वाराणि—लघुद्वाराणि गुप्तद्वाराणि वा, 'छिंडीओ' छिण्डा =वृतिछिद्रारूपा, कण्टक प्राकारछिद्राणीत्यर्थ, 'खडीओ' खण्डी= दुर्गछिद्राणि, 'नगरनिद्धमणाणि' नगरनिर्द्धमनानि=नगरजलनिर्गमनद्वाराणि, 'सवट्टणाणि' सवर्त्तनानि=अनेकमार्गसङ्गमस्थानानि 'निव्वट्टणाणि' निर्वर्तनानि= नूतननिर्मितमार्गरूपाणि, 'जूयखलयाणि' द्यूतखलकानि=द्युतक्रीडास्थानानि, 'पाणाणि' पानागाराणि' मदिरास्थानानि, 'वेस्सागाराणि' वेश्यागाराणि=

तीर्थ भेद लघु हस्त सप्रयुक्त था—अर्थात् धर्मस्थान का नष्ट करने मे यह अति कुशल था। (परस्स दव्वहरणम्मि निच्च अणुबद्धे) दूसरों के द्रव्य हरण मे यह आसक्त रहता था। (तिव्ववेरे) तीव्र वैर वाला था। (रायगिहस्स नयरस्स बहूणि अइगमणाणि य निग्गमणाणि य दाराणि य अव दारा णिय छिंडीओ य खडीओ य नगरनिद्धमणाणि य) यह राजगृहनगरके अनेक प्रवेशमार्गों को जाने के मार्गों को वहा के अनेक द्वारो को छोटे२ द्वारों को—अथवा गुप्त द्वारों को काटों की लगी हुई वाडके छिद्रों को जल के निकलने की नालियों को (सवट्टणाणि) अनेक मार्गों के सगमस्थानों को (निवट्टणाणि) नूतननिर्मित मार्गों को (जूयखलयाणि जुआ के खेलने के स्थानों को (पाणागाराणि) मदिरा पीने के स्थानों का (वेस्सागाराणि)

विचार पण उत्पन्न थतो हतो के आ हु केवु कृत्य करी रह्यो छु ते 'तीर्थभेद लघुहस्त सप्रयुक्त' हतो—एटले के धर्मस्थानने नष्ट करवामा ते अतिकुशळ हतो (परस्सदव्व हरणम्मि निच्च अणुबद्धे) पारकाना द्रव्यने हरवामा ज ते आसकत रह्या करतो हतो (तिव्ववेरे) ते भयकर रीते वेर (दुश्मनावट) राखनार हतो (रायगिहस्स नयरस्स बहूणि अइगमणाणि निग्गमणाणि य दाराणिय अव दाराणि य छिंडीओ य खडीओ य नगरनिद्धमणाणि य) राजगृह नगरना घणा प्रवेश मार्गोने अवर जवरना रस्ताओने, त्या ना घणा दरवाजाओने, नाना दरवाजाओने अथवा तो गुप्त दरवाजाओने, कोटोने, वाडना छिद्रोने, किल्लाना छिद्रोने पाणीनी नळीओने (सवट्टणाणि) घणा रस्ताओ भेगा थता होय तेवा स्थानोने (निवट्टणाणि) नवा बनाववामा आवेला रस्ताओने (जुय खलयाणि) जूगारना अड्डाओने, (पाणागाराणि) दारु पीवाना स्थानोने, (वेस्सागाराणि)

चारकः, तत्र-'चिर' चिर=बहुकालं यावत् 'नगर' नगरात् 'निण्द्ध' निर्द्ध=प्रेषित, अत एव 'दुट्ठ' दुष्ट शील=स्वभाव, आचार' कुलमर्यादालक्षण., चरित्र=जीवनव्यवहाररूप यस्य स तथा। 'जूयप्पसंगी' द्यूतप्रसङ्गी=द्यूतक्रीडासक्त' 'मज्जप्पसंगी' मद्यप्रसङ्गी=मद्यपायी, 'भोज्जप्पसंगी' भोज्यप्रसङ्गी=खण्ड खाद्यादिरसलोलुप। 'भोगप्रसङ्गी' इति पाठ गणिकापरायण इति। 'मंसप्पसंगी' मांसप्रसङ्गी=मांसाहारी, उपलक्षणात् सप्तव्यसनसेवी। 'दारुणे' दारुण =कठोर हृदय'। 'हिययदारए' हृदयदारक'-अन्येषा हृदयविदारक। साहसिए' साहसिक'=अविचारकारी। सन्धिच्छेयए' सन्धिच्छेदक,-खातखानक =गृहादिभित्तिभेदक 'उवहिए' औपधिक समायित्वेन प्रच्छन्नचारी। 'विस्संभघाई' विस्रम्भघाती=विश्वासघातक.। 'आलीयग' आदीपक =ग्रामादिप्रज्वालक. ग्रम।

व्यवहार इसका बिलकुल नष्ट भ्रष्ट हो गया था, और चरित्र इसका बिलकुल पतित बन गया था। यह द्यूत सगी-जुआ खेलने मे आसक्त मद्य पीने मे प्रसक्त भोज्य प्रसगी-मिष्टान्न आदिरस का लोलुपी, और गणिकाओं के सेवन करने मे सदा तल्लीन रहता था। यह मांसाहारी था-उपलक्षण से सातों ही व्यसनों का सेवन करने वाला था। कठोर हृदय था-अन्य प्राणियों के हृदय विदारक था (साहसिए) बडा साहसिक था विना विचारे हर एक काम कर डालता था। (सधिच्छेयए, उवहिए, विसंभघाई, आलीयगतित्थभेयलहुहत्थसपउए) मकानों में सेध (खात) लगाने मे उनकी भित्तिफोडने मे-यह प्रख्यात था, औपधिक था-मायाचारी होने के कारण यह अपना वेष परिवर्तित कर इधर उधर फिरा करता था। विश्वासघातक था। आदीपक-ग्राम आदि के जलानेमें उसे कोई विचार नही होता था।

ते दुष्ट थई गयो हतो आचार-એટલે કે કુળની મર્યાદા રૂપ તેનો વ્યવહાર સંદતર નાશ પામ્યો હતો અને તેનુ ચારિત્ર્ય સાવ ભ્રષ્ટ થઈ ગયુ હતુ તે દ્યુત પ્રસગી જુગારમા આસક્ત, મદ્યપી-દારુ પીવામા પ્રસક્ત, ભોજ્ય પ્રસગી-મિષ્ટાન્ન વગેરે ગળ્યુ ખાવામા લોલુપ અને ગણિકાઓ વગેરેના સેવનમા તે હમેશા તલ્લીન રહ્યા કરતો હતો તે માસ ભક્ષક હતો ઉપલક્ષણોથી તે સાતે સાત વ્યસનોને આચરનાર હતો કઠોર હૃદય વાળો હતો બીજા માણુસોના હૃદયને દુખી બનાવનાર હતો (साहसिए) તે ખૂબ જ સાહસિક હતો વિવેક વગરનો થઈને તે ગમે તે કામ કરતો હતો (सन्धिच्छेयए उवहिए विसभघाई आलीयगतित्थभेयलहुहत्थसपउए) ઘરમા ખાતર પાડવામા તે પ્રખ્યાત હતો તે ઔપધિક હતો-એટલે કે માયા ચોરી હોવા બદલ તે પોતાનો વેશ બદલીને આમ તેમ ભટક્યા કરતો હતો તે વિશ્વાસ ઘાત કરનાર હતો આદીપક-એટલે કે ગામ ને સળગાવતા તેને

रूपेषु 'विहुरेसु' विधुरेषु व्याकुलावस्थारूपेषु 'वसणेसु' व्यसनेषु-विपत्सु 'अब्भुदएसु' अभ्युदयेषु राज्यलक्ष्म्यादिप्राप्तिरूपेषु 'उस्सवेसु' उत्सवेषु विवाहादिप्रसङ्गरूपेषु 'पसवेसु' प्रसवेषु-पुत्रादिजन्मोत्सवेषु 'तिहिसु' 'तिथिषु-सांवत्सरिकादिरूपासु 'छणेसु' क्षणेषु आनन्दजनकव्यापाररूपेषु 'जन्नेसु' यज्ञेषु नागाद्युत्सवेषु 'पव्वणीसु' पर्वणीषु-कार्तिकपूर्णिमादिपर्वतिथिषु 'मत्त-पमत्तस्स' मत्तप्रमत्तस्य तत्र 'मत्त' उन्मत्तः 'पमत्त' प्रमत्तः-प्रमादवान् यःस तस्य 'विक्खित्तस्स' विक्षिप्तस्य प्रयोगविशेषेण भ्रान्तचित्तस्य 'वाउलस्स' वातुलस्य वातरोगयुक्तस्य अन्यमनस्कस्य वा 'सुहियस्स' सुखितस्य' सकलेन्द्रियानुकूलविषयप्राप्तत्वात्सुखमग्नस्य 'दुक्खियस्स' दुःखितस्य इष्ट वियोगानिष्टसंयोगादिना दुःखनिमग्नस्य 'विदेसत्थस्स' विदेशस्थस्य परदेश स्थितस्य 'विप्पवसियस्स' विप्रोषितस्य-इष्टजनवियोगिन इत्यादि बहुज

विहुरेसु) व्याकुल अवस्था में होता था (वसणेसु) किसी और विपत्ति से ग्रस्त होता था उस समय में तथा (अब्भुदएसु) राज्यलक्ष्मी आदि की प्राप्तिरूप उत्सवों में (उस्सवेसु य पसवेसु य तिहीसु य छणेसु य जन्नेसु य पव्वणीसु य) विवाह आदि प्रसंगो में पुत्रादि जन्मोत्सवों में सांवत्सरिक तिथियों में, आनंद जनक व्यापाररूप क्षणों में नागादि उत्सवरूप यज्ञों में कार्तिक पूर्णिमा आदिरूप पर्वतिथियों में (मत्त-पमत्तस्स विक्खित्तस्स वाउलस्स य सुहियस्स य दुक्खियस्स य विदेसत्थस्स य विप्पवसियस्स य) जब कोई जन मत्त हो जाता था प्रमादवशगत हो जाता था, प्रयोग विशेष से भ्रान्त चित्त बन जाता था, वातव्याधि से युक्त हो जाता था। या अन्यमनस्क हो जाता था सकल इन्द्रियों के अनुकूल विषयों की प्राप्ति से आनन्द युक्त बन जाता था इष्ट वियोग अनिष्ट संयोग आदि से दुःख

(वसणेसु) બીજી કોઇ આફતમાં ફસાયલો રહેતો, તે સમયે તેમજ (अब्भुदएसु) રાજ્ય લક્ષ્મી વગેરેની પ્રાપ્તિરૂપ ઉત્સવોમાં (उस्सवेसु य पसवेसु य तिहीसु य छणेसु य जन्नेसु य पव्वणीसु य) લગ્ન વગેરેની પ્રસંગોમાં, પુત્ર વગેરેના જન્મો-ત્સવોમાં, સાંવત્સરિક તિથિઓમાં આનંદની ક્ષણોમાં, નાગ વગેરેના ઉત્સવ રૂપ યજ્ઞોમાં કાર્તિક પૂનમ વગેરે રૂપ પર્વ તિથિઓમાં (मत्तपमत्तस्स विक्खियस्सवाउलस्स य सुहियस्स,य दुक्खियस्स य विदेसत्थस्स य पयत्तस्स विखयस्सविप्पवसियस्स य) જ્યારે કોઇ માણસ ગાંડો થઈ જતો, પ્રમાદી થઇ જતો, (તંત્ર મંત્રના) પ્રયોગ વિશેષથી ભ્રાંતચિત્ત થઇ જતો, વાતના રોગથી પીડિત થઈ જતો, શૂન્ય મનસ્ક થઈ જતો, બધી ઇન્દ્રિયોને સુખ પ્રાપ્તિ થાય એવો સંયોગ થતાં જ્યારે કોઇ આનંદ મગ્ન થઇ જતો, ઇષ્ટ વિયોગ તથા અનિષ્ટ સંયોગ વગેરેથી દુઃખી થઈ જતો, પરદેશમાં

गणिकागृहाणि 'तद्दारट्ठाणाणि' तद्द्वारस्थानानि=गणिकागृहद्वाराणीत्यर्थ, 'तक्करट्ठाणाणि य' तस्करस्थानानि च=चोरनिवासस्थानानि, 'सिंघाडगाणि' शृङ्गाटकानि=शृङ्गाटकाकृतित्रिकोणस्थानानि, तियाणि' त्रिकाणि मार्गत्रयसमीलनस्थानानि, 'चउक्काणि' चतुष्काणि=चतुष्कोणस्थानानि, चच्चराणि चत्वराणि=चतुष्पथरूपाणि 'नागघराणि' नागगृहाणि 'भूयघराणि' भूतगृहाणि 'जक्खदेउलानि' यक्षदेवकुलानि= यक्षायतनानि 'सभाणि' सभा॰ पवाणि' प्रपा–पानीयशाला 'पणियसालानि' पणितशालानि–क्रयविक्रयस्थानानि 'सुन्नघराणि' शून्यगृहाणि 'आभोएमाणे२' आभोगयन्२–सोपयोगं प्रेक्षमाण॰ 'मग्गमाणे' मार्गयमाण –अन्विष्यन्। 'गवेसमाणे' गवेषमाण, सूक्ष्मरीत्या विलोकमान –बहुजनस्य 'छिद्देसु' छिद्रेषु स्खलनाल्पेषु 'विसमेसु' विषमेषु–रोगाद्यवस्था-

वेश्याओं के गृहों को (तद्दारदाराणि) उनके दरवाजों को (तक्करट्ठाणाणि) चोरों के निवासस्थानों को (सिंघाडगाणि) श्रृंगाटक जैसे त्रिकोण वाले स्थानों को (तियाणि) तीन मार्ग जहा मिले हों ऐसे स्थानों को (चउक्काणि) चतुष्कोण वाले स्थानों को (चच्चराणि) चतुष्पथ रूप स्थानों को (नागघराणि) नागगृहों को, (भूयघराणि) भूतगृहों को, (जक्खदेउलानि) यक्ष के देवलों को (सभाणि) सभाओं को (पवाणि) प्याऊओं को, (पणियसालाणि) क्रयविक्रय के स्थानों को (सुन्नघराणि) शून्य घरों को (आभोएमाणे२) उपयोग देकर बारबार देखता था। (मग्गमाणे) उन्हें बार२ तलाशता। (गवेसमाणे) सूक्ष्मदृष्टि से उन की गवेषणा करता था (बहुजणस्स छिद्देसु य) जब कोई किसी प्रकार के कष्ट मे होता था (विसमेसु) रोगादि अवस्था सम्पन्न

વેશ્યાઓના ઘરોને, (तद्दारदाराणि) તે વેશ્યાઓના દરવાજાઓને, (तक्करट्ठाणाणि) ચોરોના અડ્ડાઓને (सिंगाडगाणि) શ્રૃંગાટક–એટલે કે ત્રણ રસ્તા ભેગા થતા હોય તેવા સ્થાનોને, (चउक्काणि) ચતુષ્કોણવાળા સ્થાનોને (चच्चराणि) ચાર રસ્તાએ ભેગા થતા હોય તેવા સ્થાનોને, (नागघराणि) નાગના ગૃહોને, (भूयघराणि) ભૂતિયા ઘરોને, (जक्ख देउलानि) યક્ષોના દેવાલયોને (सभाणि) સભાઓને (पवाणि) પરબોને, (पणिय सालाणि- ક્રય વિક્રયના સ્થાનોને, (सुन्नघराणि) ખાલી પડી રહેલા ઘરોને, (आभोएमाणे) મહત્વ આપીને વારે ઘડીએ જોતો હતો (मग्गमाणे) તે સ્થાનોને વારવાર તપાસતા રહે તો હતો (गवेसमाणे) સૂક્ષ્મ દૃષ્ટિથી તેમને જોતો રહેતો હતો (बहुजणस्स छिद्देसु य) જ્યારે કોઇ માણસ કોઇ પણ જાતના કષ્ટમા પીડતો રહે છે (विसमेसु) રોગ વગેરેથી યુક્ત રહેતો,

रूपेषु 'विहुरेसु' विधुरेषु व्याकुलावस्थारूपेषु 'वसणेसु' व्यसनेषु-विपत्सु 'अब्भुदएसु' अभ्युदयेषु राज्यलक्ष्म्यादिप्राप्तिरूपेषु 'उस्सवेसु' उत्सवेषु विवाहादिप्रसङ्गरूपेषु 'पसवेसु' प्रसवेषु-पुत्रादिजन्मोत्सवेषु 'तिहिसु' 'तिथिषु-सांवत्सरिकादिरूपासु 'छणेसु' क्षणेषु आनन्दजनकव्यापाररूपेषु 'जन्नेसु' यज्ञेषु नागाद्युत्सवेषु 'पव्वणीसु' पर्वणीषु-कार्तिकपूर्णिमादिपर्वतिथिषु 'मत्तपमत्तस्स' मत्तप्रमत्तस्य तत्र 'मत्त' उन्मत्त. 'पमत्त' प्रमत्त'-प्रमादवान् य.स तस्य 'विक्खित्तस्स' विक्षिप्तस्य प्रयोगविशेषेण भ्रान्तचित्तस्य 'वाउलस्स' वातुलस्य वातरोगयुक्तस्य अन्यमनस्कस्य वा 'सुहियस्स' सुखितस्य' सकलेन्द्रियानुकूलविषयप्राप्तत्वात्सुखमग्नस्य 'दुक्खियस्स' दु खितस्य इष्ट वियोगानिष्टसंयोगादिना दु खनिमग्नस्य 'विदेसत्थस्स' विदेशस्थस्य परदेश स्थितस्य 'विप्पवसियस्स' विप्रोपितस्य-इष्टजनवियोगिन इत्यादि बहुज

विहुरेसु) व्याकुल अवस्था म होता था (वसणेसु) किसी और विपत्ति से ग्रस्त होता था उस समय में तथा (अब्भुदएसु) राज्यलक्ष्मी आदि की प्राप्तिरूप उत्सवों में (उस्सवेसु य पसवेसु य तिहीसु य छणेसु य जन्नेसु य पव्वणीसु य) विवाह आदि प्रसगो मे पुत्रादि जन्मोत्सवों मे सावत्सरिक तिथियों म, आनद जनक व्यापाररूप क्षणों मे नागादि उत्सवरूप यज्ञों म कार्तिक पूर्णिमा आदिरूप पर्वतिथियों म (मत्त-पमत्तस्स विक्खित्तस्स वाउलस्स य सुहियस्स य दुक्खियस्स य विदेसत्थस्स य विप्पवसियस्स य) जब कोई जन मत्त हो जाता था प्रमादवशगत हो जाता था, प्रयोग विशेष से भ्रान्त चित्त बन जाता था, वातव्याधि से युक्त हो जाता था। या अन्यमनस्क हो जाता था सकल इन्द्रियों के अनुकूल विषयों की प्राप्ति से आनन्द युक्त बन जाता था इष्ट वियोग अनिष्ट संयोग आदि से दु ख

(वसणेसु) બીજી કોઇ આફતમા ફસાયેલો રહેતો, તે સમયે તેમજ (अब्भुदएसु) રાજ્ય લક્ષ્મી વગેરેની પ્રાપ્તિરૂપ ઉત્સવોમા (उस्सवेसु य पसवेसु य तिहीसु य छणेसु य जन्नेसु य पव्वणीसु य) લગ્ન વગેરેની પ્રસગોમા, પુત્ર વગેરેના જન્મો ત્સવોમા, સાવત્સરિક તિથિયોમા આનદની ક્ષણોમા, નાગ વગેરેના ઉત્સવ રૂપ યજ્ઞોમા કાર્તિક પૂનમ વગેરે રૂપ પર્વ તિથિયોમા (मत्तपमत्तस्स विक्खियस्सवाउलस्स य सुहियस्स य दुक्खियस्स य विदेसत्थस्स य पयत्तस्स विखयस्सविप्पवसियस्स य) જ્યારે કોઇ માણસ ગાડો થઇ જતો, પ્રમાદી થઇ જતો, (તત્ર મત્રના) પ્રયોગ વિશેષથી ભ્રાંતચિત્ત થઇ જતો, વાતના રોગથી પીડિત થઇ જતો, શૂન્ય મનસ્ક થઇ જતો, બધી ઈન્દ્રિયોને સુખ પ્રાપ્તિ થાય એવો સયોગ થતા જ્યારે કોઇ આનદ મગ્ન થઇ જતો, ઇષ્ટ વિયોગ તથા અનિષ્ટ સયોગ વગેરેથી દુ ખી થઇ જતો, પરદેશમા

नस्य 'मग्ग' मार्गम् अवसरम् 'छिद्द' छिद्रम्-स्खलनारूपम् 'विरह' वियोगम् 'अतर' स्थानान्तरगमनरूप सायकालादिरूप वा 'मग्गमाणे' मार्गयमाण विलोकमान, 'गवेसमाणे' अन्विष्यन् 'एव च ण' उक्तरीत्या 'विहरइ' विहरति विजयतस्करोऽवतिष्ठते इत्यर्थः, चकारः समुच्चयार्थः, ण वाक्यालङ्कारे। 'बहिया वि य ण' बहिरपि च खलु राजगृहनगरस्य 'आरामेसु' आरामेषु-पुष्पफलादि समृद्धवृक्षलतासकुलक्रीडास्थानेषु 'उज्जाणेसु' उद्यानेषु= पत्रपुष्पफलच्छायोपशोभितनगरासन्नवर्त्तिक्रीडास्थानेषु 'वावीपोक्खरणी-दीहियागुजालियासरेसु' वापीपुष्करिणीदीर्घिकागुञ्जालिकासरस्सु, तत्र 'वावी' वापी चतुष्कोणयुक्ता 'पोक्खरिणी' पुष्करिणी-कमल युक्तगोलाकारा 'दीहिया' दीर्घिका=दीर्घाकार वापी, 'गुजालिया' गुञ्जालिका=वक्राकारवापी 'सर':=तडागः, 'सरपतियासु' सरःपङ्क्तिकासु=सरोवरश्रेणिषु

मग्न हो जाता था, परदेश मे गये हुए जनों का, इष्ट जनों से वियुक्त होता था-तब यह उनके (मग्ग च छिद्द च विरह च अतर च मग्गमाणे, गवेसमाणे एव च ण विहरइ) अवसर की, स्खलनारूप छिद्रको, वियोग को स्थानान्तर गमनरूप अथवा सायकाल आदिरूप अतर को ताकता रहता था-उनकी खोज मे रहता था इस प्रकार से यह जब नगर मे रहता था तब अपना समय व्यतीत करता था। तथा (बहियावि य ण रायगिहस्स नयरस्स आरामेसु य उज्जाणेसु य वाविपोक्खरिणी-दीहिया गुजालिया-सरेसु य सरपतियासु य सरसरपतियासु य जिण्णुज्जाणेसु य भग्गकूवेसु य मालुया कच्छएसु य सुसाणएसु य गिरिकदरलेणउवट्ठाणेसु य बहुजणस्स छिद्देसु य जाव एवच ण विहरइ) राजगृह नगरके बाहर वहा के आरामों में पुष्पफ-

ગયેલા માણસોને તેમના ઇષ્ટજનોથી વિયોગ થઈ જતો ત્યારે તે (ચો) તેમના (मग्ग च छिद्द च विरह च अतर च मग्गमाणे, गवेसमाणे एव च ण विहरइ) ઉપર ચાપતી નજર રાખતો વિયોગ, સ્થાનાન્તર ગમન, સાયકાળ વગેરેના અવસરની તેમની અસાવધાનીની બરાબર તકનો લાભ લેવા તૈયાર રહેતો આવા અવસરોની તે તપાસમા રહે તો આ રીતે નગરમા રહીને, તે પોતાનો વખત પસાર કરતો હતો તેમ જ (बहिया वि य ण रायगिहस्स नयरस्स आरामेसु य उज्जाणेसु य वाविपोक्खरिणीदीहिया गुजालिया,सरेसु य सरपतियासु य सरसर-पतियासु य जिण्णुज्जाणेसु य भग्गकूवेसु य मालुया कच्छएसु य सुसाण-एसु य गिरिकदरलेणउवट्ठाणेसु य बहुजणस्स छिद्देसु य जाव एव च ण विहरइ) રાજનગરની બહાર ત્યાના આરામોમા, પુષ્પફળથી સમૃદ્ધિ યુક્ત તથા

सरसरपंतियासु' सरःसरःपङ्क्तिकासु=परस्पर सलग्नेषु बहुषु तडागेषु येषु सरःसु पङ्क्तया व्यवस्थितेषु एकस्मात्सरसोऽन्यस्मिन् सरसि ततोऽन्यत्र, एव जलसचारकपाटकेन जल सचरति। अथवा ऊर्ध्वाधः क्रमेण पङ्क्तिरूपेण व्यवस्थितेषु सरस्सु स्वत एव सुतरा जल सचरति, तत्रेत्यर्थः। 'जिण्णुज्जाणेसु' जीर्णोद्यानेषु=शुष्कप्रायतरुलतादियुक्तवनखण्डेषु 'भग्गकूवएसु' भग्न कूपकेषु=खण्डितकूपकेषु 'मालुयाकच्छएसु' मालुकाकक्षकेषु सुसाणएसु' श्मशानकेषु गिरिकदरलेणोवट्ठाणेसु' गिरिकन्दरलयनोपस्थानेषु=तत्र-गिरिकन्दरेषु=पर्वतरन्ध्रेषु 'लेण' लयनेषु=गिरिस्थितपाषाणगृहेषु 'उवट्ठाणेसु' उपस्थानेषु=लतादिमण्डपेषु बहुजनस्य=जनसमुदायस्य छिद्रेषु अत आरभ्य यावत्-अनन्तर गवेषयमाणोऽसौ तस्कर. एव प्रकारेण विचरति ॥ सू० ४ ॥

मूलम्—तएण तीसे भद्दाए भारियाए अन्नया कयाइ पुव्वरत्तावरत्तकालसमयंसि कुडुवजागरिय जागरमाणीए अयमेयारूवे अज्झत्थिए जाव समुपज्जित्था—अह धण्णेण सत्थवाहेण सद्धि वहूणि वासाणि सद्दफरिसरसगंधरूवाणि माणुस्सगाइ काम-

---

आदि से समृद्ध वृक्षों वाले तथा लता से युक्त ऐसे क्रीडास्थानों में—उद्यानो मे नगरासन्नवर्ती ऐसे क्रीडा के स्थलो मे जो पत्र पुष्प फल एव छाया वाले वृक्षों से शोभित होते हैं, वावडियों मे, पुष्करणियों मे दीर्घिकाओं म गुजालिकाओं में तालाव मे सरोवरश्रेणियों मे परस्पर सलग्न अनेक तालावों मे जीर्ण उद्यानों मे, भग्नकुओ मे, मालुकाकच्छों मे श्मशानों मे पर्वत की गुफाओ मे पर्वत ऊपर रहे हुए पाषाणगृहों में और लतादि मडपों मे छुपकर कर यह जन समुदाय के छिद्रों की विरह की अतर आदि की ताक में रहा करता था उन की गवेषणामे लगा रहता था।सू ४।

લતા વિતાનોથી ઢંકાએલા ક્રીડા સ્થળોમા ઉદ્યાનોમા—નગરની પાસેના પત્ર, પુષ્પ ફળ અને છાયડાવાળા વૃક્ષોથી શોભિત ક્રીડા સ્થળોમા, વાવોમા પુષ્કરણીઓમા, દીર્ઘિકાઓમા ' ગુંજાલિકાઓમા, તપાવોમા સરોવરોની શ્રેણીઓમા, જેમના પાણી એક થઈ રહ્યા છે એવા ઘણા તળાવોમા જૂના બગીચાઓમા, જૂના ભગ્ન કૂવાઓમા, માલુકા કચ્છોમા, સ્મશાનોમા, પર્વતની ગુફાઓમા, પર્વત ઉપરના શિલા ખડોની વચ્ચેના પાષાણ ગૃહોમા અને લતા મડપોમા છુપાઇને તે (ચોર) જન સમુદાયની અસાવધાનતા તેમ જ તેઓ ક્યારે પોતાના ઘરથી વિખૂટા થાય છે તેની શોધમા રહેતો હતો, તેની બરોબર તપાસ રાખતો હતો ॥ સૂત્ર ૪ ॥

नस्य 'मग्ग' मार्गम् अवसरम् 'छिद्द' छिद्रम्-स्खलनारूपम् 'विरह' वियोगम् 'अंतर' स्थानान्तरगमनरूप सायकालादिरूप वा 'मग्गमाणे' मार्गयमाण विलोकमान. 'गवेसमाणे' अन्विष्यन 'एव च ण' उक्तरीत्या 'विहरइ' विहरति विजयतस्करोऽवतिष्ठते इत्यर्थ., चकारः समुच्चयार्थः, ण वाक्या-लङ्कारे। 'बहिया वि य ण' बहिरपि च खलु राजगृहनगरस्य 'आरामेसु' आरामेषु-पुष्पफलादि समृद्धवृक्षलतासकुलक्रीडास्थानेषु 'उज्जाणेसु' उद्यानेषु= पत्रपुष्पफलच्छायोपशोभितनगरासन्नवर्तिक्रीडास्थानेषु 'वावीपोक्खरणी-दीहियागुंजालियासरेसु' वापीपुष्करिणीदीर्घिकागुञ्जालिकासरस्सु, तत्र 'वावी' वापी चतुष्कोणयुक्ता 'पोक्खरिणी' पुष्करिणी-कमल युक्तगोलाकारा 'दीहिया' दीर्घिका=दीर्घाकार वापी. 'गुजालिया' गुञ्जालिका=वक्राकारवापी 'सर':=तडाग, 'सरपतियासु' सरःपङ्क्तिकासु=सरोवरश्रेणिषु

मग्न हो जाता था, परदेश मे गये हुए जनों का, इष्ट जनों से वियुक्त होना था-तब यह उनके (मग्ग च छिद्द च विरह च अतर च मग्गमाणे, गवेसमाणे एव च ण विहरइ) अवसर की, स्खलनारूप छिद्रको, वियोग को स्थानान्तर गमनरूप अथवा सायकाल आदिरूप अतर को ताकता रहता था-उनकी खोज मे रहता था इस प्रकार से यह जब नगर मे रहता था तब अपना समय व्यतीत करता था। तथा (बहियावि य ण रायगिहस्स नयरस्स आरामेसु य उज्जाणेसु य वाविपोक्खरिणी-दीहिया गुजालिया-सरेसु य सरपतियासु य सरसरपतियासु य जिण्णुज्जाणेसु य भग्गकूवेसु य मालुया कच्छएसु य सुसाणएसु य गिरिकदलेणउवट्ठाणेसु य बहुजणस्स छिद्देसु य जाव एवच ण विहरइ) राजगृह नगरके बाहर वहा के आरामों में पुष्पफ-

ગયેલા માણુસોને તેમના ઇષ્ટજનોથી વિયોગ થઈ જતો ત્યારે તે (ચો) તેમના (मग्ग च छिद्द च विरह च अतर च मग्गमाणे, गवेसमाणे एव च ण विहरइ) ઉપર ચાપતી નજર રાખતો વિયોગ, સ્થાનાન્તર ગમન, સાયકાળ વગેરેના અવસરની તેમની અસાવધાનીની બરાબર તકનો લાભ લેવા તૈયાર રહેતો આવા અવસરોની તે તપાસમા રહે તો આ રીતે નગરમા રહીને, તે પોતાનો વખત પસાર કરતે હતો તેમ જ (बहिया वि य ण रायगिहस्स नयरस्स आरामेसु य उज्जाणेसु य वाविपोक्खरिणीदीहिया गुजालिया,सरेसु य सरपतियासु य सरसर-पतियासु य जिण्णुज्जाणेसु य भग्गकूवेसु य मालुया कच्छएसु य सुसाण-एसु य गिरिकदरलेणउवट्ठाणेसु य बहुजणस्स छिद्देसु य जाव एव च ण विहरइ) રાજનગરની બહાર ત્યાના આરામોમા, પુષ્પફળથી સમૃદ્ધિ યુક્ત તથા

अह देवाणुप्पिया ! तुब्भेहिं सद्धि बहुइ वासाइ जाव देति समुल्लावए सुमहुरे पुणो मजुलप्पभणिए तण्णं अह अहन्ना अपुन्ना अलक्खणा एत्तो एगमवि न पत्ता, त इच्छामि ण देवाणुप्पिया ! तुब्भेहिं अब्भणुन्नाया समाणी विपुल असण ४ जाव अणुवड्ढेमि (त्तिकट्टु) उवाइयं करेत्तए। तएण धण्णे सत्थवाहे भद्द भारय एव वयासी—ममपि य णं खलु देवाणुप्पिया ! एस चेव मणोरहे -कह णं तुम दारग दारिग वा पयाएज्जसि ? भद्दाए सत्थवाहीए एयमट्ठमणुजाणइ । तएण सा भद्दा सत्थवाही धण्णेणं सत्थवाहेणं अब्भणुन्नाया समाणी हट्ठतुट्ठ जाव हियया विपुल असणपाण खाइमसाइम उवक्खडावेइ उवक्खडावित्ता सुवहु पुप्फगधवत्थमल्लालकार गेण्हइ गेण्हित्ता सयाओ गिहाओ निग्गच्छइ, निगच्छित्ता रायगिह नयर मज्झ मज्झेण निग्गच्छइ, निगच्छित्ता जेणेव पोक्खरिणी तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता पुक्खरिणीए तीरे सुवहु पुप्फजाव मल्लालकार ठवेइ, ठवित्ता पुक्खरिणिं ओगाहइ, ओगाहित्ता जलमज्जण करेइ जलकीड करेइ, करित्ता ण्हाया कयवलिकम्मा उल्लपडसाडिगा जाइ तत्थ उप्पलाइ जाव सहस्सपत्ताइ ताइ गिण्हइ गिण्हित्ता पुक्खरिणीओ पच्चोरुहइ पच्चोरुहित्ता जेणमेव नागघरए य जाव वेसमणघरए य तेणेव उवागच्छइ उवागच्छित्ता तत्थ ण नागपडिमाण य जाव वेसमणपडिमाण य आलोए पणामकरेइ करित्ता ईसिं पच्चुन्नमइ पच्चुन्नमित्ता लोमहत्थग परामुसइ परामुसित्ता नागपडिमाओ य जाव वेसमणपडिमाओ य लोमहत्थ-

भोगाइ पच्चणुभवमाणी विहरामि, नो चेव ण अह दारग वा दारिगं पयायामि, तं धन्नाओ ण ताओ अम्मयाओ जाव सुलद्धेणं माणुस्सए जम्मजीवियफले तासि अम्मयाणं जासिं मन्ने णियगकुच्छिसभूयाइ थणदुद्धलुद्धयाइ महुरसमुल्लावगाइ मम्मणपयपियाइ थणमूलक-क्खदेसभाग अभिसरमाणाइ मुद्धयाइ थणय पियंति, तओ य कोमलकमलोवमेहि हत्थेहिं गिण्हिऊण उच्छंगे निवेसियाइ देति समुल्लावए पिए सुमहुरे पुणो२ मजुलप्पभणिए, त अहन्न अधन्ना अपुन्ना अलक्खणा अकयपुन्ना एत्तो एगमवि न पत्ता, त सेय मम कल्ल पाउप्पभायाए रयणीए जाव जलते धण्णं सत्थवाह आपुच्छित्ता धण्णेणं सत्थवाहेणं अब्भणुन्नाया समाणी सुवहु विपुलं असण-पाणखाइमसाइम उवक्खडावेत्ता सुवहु पुप्फवत्थगधमल्लालकार गहाय बहूहिं मित्तनाइनियगसयण सबधिपरिजणमहिलाहि सद्धिं सप रिवुडा जाइ इमाइ रायगिहस्स नयरस्स वहिया णागाणि य भूयाणि य जक्खाणि य इदाणि य खदाणि य रुद्दाणि य सिवाणि य वेसमणाणि य तत्थ णं य बहूण नागपडिमाण य जाव वेसमणपडिमाण य मह रिह पुप्फच्चणिय करेत्ता जाणुपायवडियाए एव वइत्तए—जइ ण अह देवाणुप्पिया! दारग वा दारिग वा पयायामि तो ण अह तुब्भ जायं च दाय च माय च अक्खयणिहि च अणुवड्ढेमि त्ति कट्टु उव-याइय उवयाइत्तए, एव सपेहित्ता कल्ल जाव जलते जेणामेव धण्णे सत्थवाहे तेणामेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता एव वयासी—एव खलु

अह देवाणुप्पिया ! तुब्भेहिं सद्धिं बहुइं वासाइं जाव देंति समुल्लावए सुमहुरे पुणो मंजुलप्पभणिए तएणं अहं अहन्ना अपुन्ना अलक्खणा एत्तो एगमवि न पत्ता, तं इच्छामि णं देवाणुप्पिया ! तुब्भेहिं अब्भणुन्नाया समाणी विपुलं असणं ४ जाव अणुवड्ढेमि (त्तिकट्टु) उवाइयं करेत्तए। तएणं धण्णे सत्थवाहे भद्दं भारयं एवं वयासी—ममं पि य णं खलु देवाणुप्पिया ! एस चेव मणोरहे —कहं णं तुमं दारगं दारिगं वा पयाएज्जसि ? भद्दाए सत्थवाहीए एयमट्ठमणुजाणाइ। तएणं सा भद्दा सत्थवाही धण्णेणं सत्थवाहेणं अब्भणुन्नाया समाणी हट्ठतुट्ठ जाव हियया विपुलं असणपाण खाइमसाइमं उवक्खडावेइ उवक्खडावित्ता सुबहु पुप्फगंधवत्थमल्लालंकारं गेण्हइ गेण्हित्ता सयाओ गिहाओ निग्गच्छइ, निगच्छित्ता रायगिहं नयरं मज्झं मज्झेणं निग्गच्छइ, निगच्छित्ता जेणेव पोक्खरिणी तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता पुक्खरिणीए तीरे सुबहु पुप्फजाव मल्लालंकारं ठवेइ, ठवित्ता पुक्खरिणिं ओगाहइ, ओगाहित्ता जलमज्जणं करेइ जलकीडं करेइ, करित्ता ण्हाया कयबलिकम्मा उल्लपडसाडिगा जाइं तत्थ उप्पलाइं जाव सहस्सपत्ताइं ताइं गिण्हइ गिण्हित्ता पुक्खरिणीओ पच्चोरुहइ पच्चोरुहित्ता जेणामेव नागघरए य जाव वेसमणघरए य तेणेव उवागच्छइ उवागच्छित्ता तत्थ णं नागपडिमाण य जाव वेसमणपडिमाण य आलोए पणामं करेइ करित्ता ईसिं पच्चुन्नमइ पच्चुन्नमित्ता लोमहत्थगं परामुसइ परामुसित्ता नागपडिमाओ य जाव वेसमणपडिमाओ य लोमहत्थ

भोगाइ पच्चणुभवमाणी विहरामि, नो चेव ण अह दारग वा दारिगं पयायामि, तं धन्नाओ ण ताओ अम्मयाओ जाव सुलद्धेणं माणुस्सए जम्मजीवियफले तासिं अम्मयाणं जासिं मन्ने णियगकुच्छिसभूयाइ थणदुद्धलुद्धयाइ महुरसमुल्लावगाइ मम्मणपयपियाइ थणमूलक-क्खदेसभाग अभिसरमाणाइ मुद्धयाइ थणय पिबंति, तओ य कोमलकमलोवमेहिं हत्थेहिं गिण्हिऊण उच्छगे निवेसियाइ देति समुल्लावए पिए सुमहुरे पुणो२ मजुलप्पभणिए, त अहन्न अधन्ना अपुन्ना अलक्खणा अकयपुन्ना एत्तो एगमवि न पत्ता, त सेय मम कल्ल पाउप्पभायाए रयणीए जाव जलते धण्ण सत्थवाह आपुच्छित्ता धण्णेण सत्थवाहेण अब्भणुन्नाया समाणी सुबहु विपुलं असण पाणखाइमसाइम उवक्खडावेत्ता सुबहु पुप्फवत्थगधमल्लालकार गहाय बहूहिं मित्तनाइनियगसयण सबधिपरिजणमहिलाहि सद्धिं सप रिवुडा जाइ इमाइ रायगिहस्स नयरस्स बहिया णागाणि य भूयाणि य जक्खाणि य इदाणि य खदाणि य रुद्दाणि य सिवाणि य वेसमणाणि य तत्थ णं य बहूणं नागपडिमाण य जाव वेसमणपडिमाण य मह रिह पुप्फच्चणिय करेत्ता जाणुपायवडियाए एव वइत्तए—जइ ण अह देवाणुप्पिया ! दारग वा दारिग वा पयोयामि तो ण अह तुब्भ जायं च दाय च माय च अक्खयणिहि च अणुवड्ढेमि त्ति कट्टु उव-याइय उवयाइत्तए, एव सपेहित्ता कल्ल जाव जलते जेणामेव धण्णे सत्थवाहे तेणामेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता एव वयासी—एव खलु

आध्यात्मिक=आत्मनि विचारः यावत् समुदपद्यत—अहं खलु धन्येन सार्थवाहेन सार्द्धं बहूनि वर्षाणि तावत्-बहुवर्षपर्यन्त शब्दस्पर्शरसरूपात्मकान् मानुष्यकान् कामभोगान् 'पच्चणुभवमाणी' प्रत्यनुभवन्ती=परिभुञ्जाना विहरामि=तिष्ठामि किन्तु नोचैव खलु अहं दारकं वा दारिका वा प्रजनयामि, तत्-धन्याः खलु ता अम्बा यावत् सुलब्ध खलु मानुष्यकं जन्म-जीवितफलं तासामम्बानां यासां मन्ये निजककुक्षिसम्भूताःस्तनदुग्धलुब्धा मधुरसमुल्लापका 'मम्मणपजंपियाइं' मम्मणप्रजल्पिता — 'मम्मण' इति स्खलत् प्रजल्पितं येषां ते 'तथा थणमूलकक्खदेसभाग अभिसरमाणाइ' स्तनमूलकक्षदेशभागमभिसरन्तः— स्तनमूलात्=स्तनमूलभागात् कक्षदेश

रूवे अज्झत्थिए जाव समुपज्जित्था) इस प्रकार यह आध्यात्मिक यावत् मनोगत संकल्प उत्पन्न हुआ कि (अहं) मैं (धन्नेण सत्थवाहेण सद्धिं) धन्य सार्थवाह के साथ (बहूणि) बहुत वर्षों से (सद्दफरिसरसगंधरूवाणि माणुस्सगाइं कामभोगाइं पच्चणुभवमाणी विहरामि) शब्द, स्पर्श, रस, गंध, और रूप स्वरूप मनुष्यभव संबन्धी काम भोगों को भोग रही हुई हूं। (नो चेव णं अहं दारगं वा दारिगं वा पयायामि) परन्तु अभी तक मेरे न लडका ही हुआ है और न लडकी ही (तं धन्नाओ णं ताओ अम्मयाओ जाव सुलद्धेणं माणुस्सए मण्णे जम्मजीवियफलेतासिं अम्मयाओ) अतः मैं उन माताओं को धन्य मानती हूं, उन्हीं का जीवन सफल समजती हूं, और यह मानती हूं कि उन्हीने अपने मनुष्य भव संबंधी जन्म का और जीवन का फल पाया है। (जासिं णियगकुच्छिसंभूयाइं-थणदुद्धलुद्धयाइं महुरसमुल्लावगाइं मम्मणय पियाइं थणमूलकक्खदेसभाग

धन्य सार्थवाहनी साथे (बहूणि वासाणि) બહુ વર્ષોથી (सद्दफरिसरसगंध रूवाणि माणुस्सगाइं कामभोगाइं, पच्चणुभवमाणी विहरामि) શબ્દ, સ્પર્શ, રસ, ગંધ અને રૂપના મનુષ્યભવના કામભોગો ભોગવી રહી છું (नो चेव णं अहं दारगं वा दारिगं वा पयायामि) પણ અત્યાર સુધી મારે પુત્ર કે,

પુત્રીકંઈજ થયું નથી (तं धन्नाओ णं ताओ अम्मयाओ जाव सुलद्धेणं माणुस्सए मण्णे जम्मजीवियफले तासिं अम्मयाओ) હું તે માતાઓને ધન્ય સમજું છું, તેમના જીવનને જ સફળ માનું છું, કે જેમને મનુષ્યભાવના જન્મ અને જીવનના સફળ ફળ મળ્યા છે (जासिं णियगकुच्छिसंभूयाइं थणदुद्धलुद्धयाइं महुरसमुल्लावगाइं मम्मणपय पियाइं थणमूल-कक्खदेसभाग अभिसरमाणाइं

एणं पमज्जइ पमज्जित्ता उदगधाराए अब्भुक्खेइ, अब्भुक्खित्ता पम्हलसुकुमालाए गंधकासाइयाए गायाइं लूहेइ, लूहित्ता महरिह वत्थारुहणं च मल्लारुहणं च गंधारुहणं च चुन्नारुहणं च करेइ, करित्ता जाव धूवं डहइ, डहित्ता जाणुपायवडिया पंजलिउडा एवं वयासी जइणं अहं दारगं वा दारिगं वा पयायामि तो णं अहं आयं च जाव अणुवड्ढेमि त्तिकट्टु उवाइयं करेइ, करित्ता जेणेव पोक्खरिणी तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता विउलं असणं४ आसाएमाणी जाव विहरइ, जिमिया जाव सुईभूया जेणेव सए गिहे तेणेव उवागया, अदुत्तरं च णं भद्दा सत्थवाही चाउद्दसट्ठमुद्दिट्ठपुन्नमासिणीसु विउलं असणं४ उवक्खडेइ, उवक्खडित्ता बहवे नागा य जाव वेसमणा य उवायमाणी जाव एवं च णं विहरइ ॥सू० ५॥

टीका–'तएणं तीसे' इत्यादि । ततःखलु तस्याः भद्रायाः भार्याया अन्यदा कदाचित् 'पुव्वरत्तावरत्तकालसमयंसि' पूर्वरात्रापररात्रकालसमये=रात्रेः पश्चिमे भागे 'कुडुंबजागरियं' कुटुम्बजागरिका=कुटुम्बसम्बन्धिचिन्तया निद्राक्षयरूपा जागरणम् 'जागरमाणीए' जाग्रत्या=कुर्वत्या अयमेतद्रूपः 'अज्झत्थिए'

'तएणं तीसे भद्दाए भारियाए' इत्यादि ।

टीकार्थ—(तएणं) इसके बाद (तीसे भद्दाए भारियाए) उस भद्रा भार्या को (अन्नया कयाइ) किसी एक समय (पुव्वरत्तावरत्तकाल समयंसि) रात्रि के पूर्वभाग के बाद पश्चाद्भाग में (कुडुंबजागरियं जागरमाणीए) कुटुम्ब की चिन्ता से निद्रा नहीं आने के कारण जगती हुई स्थिति में (अयमेयारूवे

'तएणं तीसे भद्दाए भारियाए इत्यादि ॥

टीकार्थ–(तएणं) त्यार बाद (तीसे भद्दाए भारियाए) भद्रा भार्याने (अन्नया कयाइ) कोई वखते (पुव्वरत्तावरत्तकालसमयंसि) रात्रिना पूर्व भागनी पछी पश्चाद्‌भागमां (कुडुंबजागरियं जागरमाणीए) कुटुंबनी चिंताने लीधे ऊंघ न आवतां जाग्रतावस्थामां (अयमेयारूवे अज्झत्थिए जाव समुप्पज्जित्था) आ जातनो आध्यात्मिक यावत् मनोगत संकल्प उद्भव्यो के (अहं) हुं (धन्नेण सत्थवाहेण सद्धिं)

सञ्चितपुण्याऽस्मि 'एत्तो' इत एतेषामद्यावधि=एषा मध्यात् एकमपि शिशु चेष्टनकथापादेकमपि चेष्टनमेकमपि शिशु वा न प्राप्ता 'त तत्=तस्मात्का रणात् 'सेय' श्रेय =श्रेयस्कर शोभन मम कल्ये प्रादुष्प्रभातायां रजन्या यावत् 'जलंति' ज्वलते'=सूर्योदये सति धन्य सार्थवाहमापृच्छय धन्येन सार्थवाहेन 'अब्भणुन्नाया' अभ्यनुज्ञाता=प्राप्तनिदेशा सती 'सुबहु'=प्रकारबहुल 'विउल' विपुल=प्रचुरम् अशनपानखाद्यस्वाद्यम् 'उवक्खडावेत्ता=उपस्कार्य चतुर्विध माहार निष्पाद्य 'सुबहु' सुबहुम्=बहुप्रकारक पुष्पवस्त्रगन्धमाल्यालङ्कार गृहीत्वा बहुभिर्मित्रज्ञातिनिजकस्वजनसम्बन्धिपरिजनमहिलाभिः सार्द्धं सपरिवृता

है ऐसी हू जो भी तक इस प्रकार की चेष्टा सपन्न बालको में से एक भी चेष्टा विशिष्ट और मीठी तोतली वाणी बोलने वाले शिशु को नही पा सकी हु। (त सेय मम कल्ल पाउप्पभायाए रयणीए जाव जलते धण्ण सत्थवाह आपुच्छित्ता धण्णेण सत्थवाहेण अब्भणुन्नाया समाणी सुबहु विपुल असणपाण-खाइमसाइम उवक्खडावेत्ता) तो अब मुझे यही श्रेयस्कर है कि मै कल प्रभात होते ही-- सूर्य के उदित होने पर धन्यसार्थवाह से पूछकर और उनकी आज्ञा प्राप्त कर अशन, पान, खाद्य और स्वाद्य इस तरह चार प्रकार का आहार निष्पन्न करा कर (सुबहु पुष्फवत्थगधमल्लालकार गहाय बहूहिं मित्त नाइ-नियग-सयण-सबधि-परिजणमहिलाहिं सद्धि सपरिवुडा जाइ इमाइ रायगिहस्स नयरस्स बहिया णागाणि य भूयाणि य जक्खाणि य इदाणि य खदाणि य रुद्दाणि य) और पुष्प, वस्त्र, गध, माला, एव अलकार को लेकर अपने अनेक मित्र, ज्ञाति निजक, स्वजन सबन्धी

હુ છુ, કેમકે હજી એવી બાળ ચેષ્ટાઓ કરનાર બાળકોમાંથી મે એક પણ બાળક મેળવુ નથી (त सेय मम कल्ल पाउप्पभायाए रयणीए जाव जल ते धण्ण सत्थवाहं आपुच्छित्ता धण्णेण सत्थवाहेण अब्भणुन्नाया समाणी सुबहु विपुले असणपाणखाइमसाइमं उवक्खडावेत्ता) એવી સ્થિતિમા મને એ જ ઉચિત લાગે છે કે આવતી કાલે સવારે સૂરજ ઉદય પામતા ધન્ય સાર્થવાહને પૂછીને તેમની આજ્ઞા મેળવીને અશન, પાન ખાદ્ય અને સ્વાદ્ય આ રીતે ચાર જાતનો આહાર તૈયારકરાવડાવીને (सुबहु पुप्फवत्थगधमल्लालकार गहाय बहूहिं मित्तनाइनियगसयणसबधिपरिजणमहिलाहि सद्धि सपरिवुडा जाइ इमाइ रायगिहस्स नयरस्स बहिया णागाणिय भूयाणि य जक्खाणि य दाणि य खदाणि य रुद्दाणि य वेसमणाणि य) અને પુષ્પ વસ્ત્ર, ગધ માળા અને ઘરેણાઓ સાથે લઈને અનેક મિત્ર, જ્ઞાતિ, નિજક સ્વજન સબધી

भागम् अभिसरन्तः=सम्मुखं सञ्चरन्तः सन्तः 'मुद्धयाइं' मुग्धाः=मनोहराः शिशवः 'थणयं' पिबति, स्तनजं=दुग्धं पिबन्ति स्तन्यपानं कुर्वन्तीत्यर्थः। ततश्च ते 'कोमलकमलोवमेहिं' कोमलकमलोपमाभ्यां=सुकुमालकमल सदृशाभ्यां हस्ताभ्यां गृहीत्वा 'उच्छंगनिवेसियाइं' उत्सङ्गनिवेशिता =अङ्के स्थापिताः सन्तः स्तनन्धया मातृभ्यः 'देंति' ददति, किमित्याह— समु ल्लावे' समुल्लापकान्, सजल्पान् कीदृशान्? इत्याह—'पिए' प्रियान् प्रीति जनकान् 'सुमहुरे' सुमधुरान्=कर्णसुखजनकान् 'पुणो पुणो मंजुलप्पभणिए' पुनः पुनर्मञ्जुलप्रभणितान्=वारंवारं कोमलाक्षरसंयुक्तजल्पितान् ददति प्रियमञ्जुलभाषया भाषन्ते धन्या इत्यर्थः। 'तं' तत्–किन्तु अहं खलु 'अधन्ना' अधन्या=अकृतार्था 'अपुण्णा' अपुण्या=पुण्यहीना, 'अलक्खणा'='अलक्षणा =कुलक्षणा 'अकयपुण्णा' अकृतपुण्या=न कृतं पूर्वभवे पुण्यं यया सा पूर्वभवाऽ

अभिसरमाणाइं मुद्धया थणयं पिबंति) कि जिनकी कुक्षिसे उत्पन्न स्तन के दूध मे लुब्ध, मीठी तोतली बोलते हुए बालक शिशु स्तन के मूल भाग से कक्ष देश पर्यन्त सरक कर दूध पीते हैं। (तओ य कोमलकमलोवमेहिं हत्थेहिं गिण्हिऊण उच्छगे निवेसियाइं) और माता उन्हें अपने सुकुमार तथा कमल जैसा दोनों हाथों से पकड कर उत्सग मे वैठाती है। और वे स्तनन्धय–बालक (समुल्लावए देंति) उन अपनी माताओं को इस प्रकर के आलापो को देते हैं (पिए सुमहुरे पुणो२ मंजुलप्पभणिए) जो प्रीति जनक होते हैं, कर्ण सुखजनक होते हैं और जिनमे वार२ कोमल अक्षरवाली वाणी होती है। (तं अहन्न अधन्ना अपुन्ना अलक्खणा अकयपुन्ना एत्तोएगमवि न पत्ता) किन्तु मै तो अधन्य हु, पुण्यहीन हु कुलक्षणा हु अकृत पुण्या हु पूर्वभव मे पुण्यजिसने नही किया

मुद्धयाइं थणयं पिबंति) એવુ માનુ છે કે જેમના ઉદરે જન્મેલુ, સ્તન પાન માટે ઉત્કંઠિત, મીઠુ મીઠુ અને તોતડુ બોલતુ બાળક સ્તનો સુધી—પડખા સુધી ધસી આવીને દૂધ પીવે છે. (तओ य कोमलकमलोवमेहिं हत्थेहिं गिण्हिऊ उच्छगे निवेसियाइ) અને માતા તેને કમળ જેવા બને હાથોમા ઉચકીને ખોળામા બેસાડે છે તે બાળકો પણ (समुल्लावए देंति) માતાઓની સામે એવી રીતે કાલુ કાલુ બોલે છે કે (पिए सुमहुरे पुणो २ मंजुलप्पभणिए) જે અત્યન્ત પ્રેમ જનક હોય છે, કાનોને સુખકર હોય છે તેની વાણી કોમળ અક્ષરોથી યુકત હોય છે (तं अहन्न अधन्ना अपुन्ना अलक्खणा अकयपुन्ना एत्तो एगमवि न पत्ता) પણ હુ તો અભાગી છુ, પુણ્ય હીન છુ, કુલક્ષણ છુ, અકૃત પુણ્ય છુ, જેણે પૂર્વભવ જન્મમા પુણ્યો કર્યો જ નથી એવી

दायच' दाय=दानम् अभयदानादिक, पर्वदिवसादिदान वा, भायच' भाग वर्द्धयामि-प्रभूतद्रव्यमर्पयिष्यामीत्यर्थ, 'तिकट्टु' इति कृत्वा=इत्युक्त्वा 'उवाइय' उपयाचितम्=अपत्यप्राप्तिप्रार्थनारूपा मान्यतां 'मनौती' इति प्रसिद्धाम् 'उवायइत्तए' उपयाचितु=कर्तुं 'श्रेय' इति पूर्वेण सम्बन्ध । एव सम्प्रेक्षते, सम्प्रेक्ष्य कल्ये यावज्ज्वलति यत्रैव धन्य सार्थवाहस्तत्रैवोपागच्छति, उपागत्य एवमवादीत्--एव खलु अह देवानुप्रिया ! युष्माभि

अणुवड्ढुमि) यदि मै हे देवानुप्रियो ! अपनी कुक्षिसे पुत्र या पुत्री का जन्म दूगी तो मै आपकी सेवा करूगी--आपके निमित्त अभयदानादिकका वितरण करूगी, अथवा पर्व दिनों म दान आदि बाटने की व्यवस्था करदूगी। अपने हिस्सेमे आपके लिये विभाग अलग तथा आपके अक्षय कोष की वृद्धि करवादूगी-तात्पर्य इसका यह है कि मेरी मनो कामना पूर्णहोने पर मै प्रभूत द्रव्य आप सबके लिये अर्पित करूगी। (त्ति कट्टु उवयाइय उवयाइत्तए) इस तरह की मुझे उनके पास मनौती-मानता-मनाने मे मेरी भलाई है। (एव सपेहेइ) इस प्रकार का उसने विचार किया। (सपेहित्ता) और विचार कर (कल्ल जावजलते जेणामेव धण्णे सत्थवाहे तेणामेव उवागच्छइ) वह दूसरे दिन (उसी दिन) प्रात काल होते ही सूर्य के प्रकाशित होने पर जहा अपने पति धन्य सार्थवाह थे वहा गई। (उवागच्छित्ता एव वयासी) वहा जाकर उसने उनसे ऐसा कहा--(एव खलु अह देवाणुप्पिया '

याणिहिं च अणुवड्ढुमि) हे देवानुप्रियो ! जो मारा उदरथी पुत्र के पुत्री जन्मशे तो हु आपनी पूजा करीश आपना निमित्ते अभयदान वगेरे करीश, अथवा तो पहेलाना दिवसोमा दान वगेरे वहेचवानी व्यवस्था करीश मारा हिस्सामा जे कई आवशे तेमाथी तमारो भाग जुदो मूकावडावीश तेमज तमारा अक्षय निधिनी पण हु वृद्धि करीश मतलब ए छे के जो मारी मनोकामना पूरी थशे तो हु प्रभूत द्रव्य तमारा चरणोमा भेट रूपे अर्पण करीश (त्तिकट्टु उवयाइय उवया इत्तए) आ जातनी मान्यतामा ज मने हवे मारु श्रेय जणाय छे (एवं सपेहेइ) आ प्रमाणे तेणे विचार कर्यो (सपेहित्ता) अने विचार करीने (कल्ल जाव जलते जेणामेव धण्णे सत्थवाहे तेणामेव उवागच्छइ) बीजे दिवसे सवारे सूर्योदय थता ज ज्या पोताना पति धन्य सार्थवाह हता त्या गई (उवागच्छित्ता एव वयासी) त्या जईने तेने आम कह्यु-- (एव खलु अह देवाणुप्पिया '

यानीमानि राजगृहस्य नगरस्य बहिः 'णागाणि य' नागानि च-नागगृहाणा त्यर्थे, एवं सर्वत्र विज्ञेयम् भूतानि च-भूतगृहाणि, यक्षाणि च यक्षगृहाणि, इन्द्राणि च-इन्द्रगृहाणि, स्कन्दानि च—स्कन्दगृहाणि, रुद्राणि च-रुद्रगृहाणि शिवानि च-शिवगृहाणि, वैश्रमणानि च-वैश्रवणगृहाणि सन्ति, तत्र खलु बहूनां नागप्रतिमानांच यावत् वैश्रवणप्रतिमानां च 'महरिह' महार्हा बहुमूल्या 'पुप्फच्चणियं' पुष्पार्चनिका=कुसुमसेवा कृत्वा 'जाणुपायवडियाए' जानुपादपतितायाः—पादयोः पतिता-पादपतिता जानुभ्यां पादपतिता जानु पादपतिता=जानुनी भूमौ विन्यस्य प्रणतेत्यर्थः तस्याः मम एवं वक्ष्यमाण प्रकारेण वक्तु=प्रार्थयितु श्रेय 'श्रेय.' इति पूर्वेण सम्बन्ध । तदेव दर्श यति--'जइ ण अहं' इत्यादिना,-यदि खलु अहं देवानुप्रिया ! 'दारग दारक=निजकुक्षिसजात पुत्र दारिकां वा=पुत्री वा ,पयायामि प्रजनयामि प्रजनयिष्यामीत्यर्थ 'तो ण' तर्हि खलु अहं युष्मभ्य 'जाय याग=सेवा

परिजनों की महिलाओं के साथ मिलकर राजगृहनगर के बाहर जितने भी नागघर है, जितने भी भूत घर हैं, जितने भी यक्ष घर है, जितने भी इंद्र घर हैं, जितने भी स्कन्द घर हैं, जितने भी रुद्रघर है, जितने भी शिवघर है, जितने भी वैश्रमणघर है— और (तत्थण बहण नागपडिमाण य जाव वेसमणपडिमाण य) उनमे जितनी नाग देव की प्रतिमाएँ है यावत् वैश्रवण देव प्रतिमाएँ है उन सबको (महरिह पुप्फच्चणियं करित्ता) बहुमूल्य पुष्पों से अर्चा करके (जाणुपाय-वडियाए एव वइत्तए) उनके पैरों म दोनों घुटने झुकाकार पडजाउँ और उनसे ऐसी प्रार्थना करु (जइण अहं देवाणुप्पिया ! दारग वा दारिगवा पयायामि तो ण अहं तुब्भ जाग च दाय च माय च अक्खयणिहिं च

પરિજનોની મહિલાઓની સાથે રાજગૃહ નગરની બહાર જેટલા નાગ ઘરો છે, જેટલા ભૂતઘરો છે, જેટલા યક્ષ ઘરો છે જેટલા રુદ્ર ઘરો છે, જેટલા ઇન્દ્ર ઘરો છે, જેટલા યક્ષ ઘરો છે, જેટલા રુદ્ર ઘરો છે, જેટલા શિવઘરો છે, અને જેટલા વૈશ્રમણ ઘરો છે તેમજ (तत्थण बहूण नागपाडिमाण य जाव वेसमण पडिमाण य) તેઓમા જેટલા નાગ દેવથી માંડીને વૈશ્રમણ દેવ સુધીની પ્રતિમાઓ છે, તે બધી પ્રતિમાઓની (महरिह पुप्फच्चणिय करित्ता) બહુમૂલ્ય પુષ્પોથી પૂજા કરીને (जाणुपायवडियाए ए। वइत्तए) તેમના ચરણોમા બન્ને ઘૂંટણ ટેકીને પડી જાઉં અને તેમને વિનતી કરું કે (जइण अहं देवाणुप्पिया ! दारग वा दारिगा वा पायायामि तो ण अहं तुब्भ जाय च दायच मायय अक्ख-

दायच' दाय-दानम् अभयदानादिकं, पर्वादिवसादिदानं वा, 'भायच' भाग वर्द्धयामि-प्रभूतद्रव्यमर्पयिष्यामीत्यर्थः, 'तिकट्टु' इति कृत्वा=इत्युक्त्वा 'उवाइय' उपयाचितम्=अपत्यप्राप्तिप्रार्थनारूपा मान्यतां 'मनौती' इति प्रसिद्धाम् 'उवाइत्तए' उपयाचितुं=कर्तुं 'श्रेय' इति पूर्वेण सम्बन्धः। एवं सम्प्रेक्षते, सम्प्रेक्ष्य श्वो यावज्ज्वलति यत्रैव धन्यः सार्थवाहस्तत्रैवोपागच्छति, उपागम्य एवमवादीत्--एवं खलु अहं देवानुप्रिया ! युष्माभि

अणुवड्ढेमि) यदि मै हे देवानुप्रियो! अपनी कुक्षिसे पुत्र या पुत्री का जन्म दूंगी तो मै आपकी सेवा करूंगी—आपके निमित्त अभय-दानादिकका वितरण करूंगी, अथवा पर्व दिनों म दान आदि बांटने की व्यवस्था करदूंगी। अपने हिस्सेमें आपके लिये विभाग अलग तथा आपके अक्षय कोष की वृद्धि करवादूंगी-तात्पर्य इसका यह है कि मेरी मनो कामना पूर्णहोने पर मै प्रभूत द्रव्य आप सबके लिये अर्पित करूंगी। (त्ति कट्टु उवयाइय उवयाइत्तए) इस तरह की मुझे उनके पास मनौती-मानता-मनाने म मेरी भलाई है। (एवं संपेहेइ) इस प्रकार का उसने विचार किया। (संपेहित्ता) और विचार कर (कल्लं जावजलते जेणामेव धण्णे सत्थवाहे तेणामेव उवागच्छइ) वह दूसरे दिन (उसी दिन) प्रात: काल होते ही सूर्य के प्रकाशित होने पर जहां अपने पति धन्य सार्थवाह थे वहां गई। (उवागच्छित्ता एवं वयासी) वहां जाकर उसने उनसे ऐसा कहा--(एवं खलु अहं देवाणुप्पिया!

याणिहिं च अणुवड्ढेमि) હે દેવાનુપ્રિયો! જો મારા ઉદરથી પુત્ર કે પુત્રી જન્મશે તો હું આપની પૂજા કરીશ આપના નિમિત્તે અભયદાન વગેરે કરીશ, અથવા તો પર્વના દિવસોમા દાન વગેરે વહેંચવાની વ્યવસ્થા કરીશ મારા હિસ્સામા જે કંઈ આવશે તેમાથી તમારો ભાગ જુદો મૂકાવડાવીશ તેમજ તમારા અક્ષય નિધિની પણ હું વૃદ્ધિ કરીશ મતલબ એ છે કે જો મારી મનોકામના પૂરી થશે તો હું પ્રભૂત દ્રવ્ય તમારા ચરણોમા ભેટ રૂપે અર્પણ કરીશ (त्तिकट्टु उवयाइय उवयाइत्तए) આ જાતની માન્યતામા જ મને હવે મારુ શ્રેય જણાય છે (एवं संपेहेइ) આ પ્રમાણે તેણે વિચાર કર્યો (संपेहित्ता) અને વિચાર કરીને (कल्लं जाव जलते जेणामेव धण्णे सत्थवाहे तेणामेव उवागच्छइ) બીજે દિવસે સવારે સૂર્યોદય થતા જ જ્યા પોતાના પતિ ધન્ય સાર્થવાહ હતા ત્યા ગઈ (उवागच्छित्ता एव वयासी) ત્યા જઈને તેને આમ કહ્યુ-- (एवं खलु अहं देवाणुप्पिया!

सार्द्धं बहूनि वर्षाणि यावद् ददति समुल्लापकान् सुमधुरान् पुनःपुनर्मञ्जुल प्रभणितान् तत् खलु अहमधन्या, अपुण्या, अकृतलक्षणा, इत एकमपि न प्राप्ता, तद् इच्छामि खलु देवानुप्रिय ! युष्माभिरभ्यनुज्ञाता सती विपुलम शन ४ यावद् अनुवर्द्धयामि, (त्तिकट्टु) इतिकृत्वा=इत्युक्त्वा उपयाचित

तुब्भेहिं सद्धिं बहूहिं वासा जाव देंति समुल्लावए सुमहुरे) हे देवानु प्रिय ! आपके साथ बहुत वर्षों से मैं मनुष्य भवसबन्धी काम भोग भोग रही हू परन्तु अभी तक मेरे यहा न कोई लडका हुआ है और न कोई लडकी वे माताएँ धन्य हैं जो सतान से युक्त हैं एव उनकी तोतली मधुर बोली से जो अपने को प्रसन्न रखती है—इत्यादि कह कर फिर उसने कहा (अह अहन्नाअपुण्णा अलक्खणा एत्तो एगमवि न पत्ता) मै अधन्या हू अपुण्या हू पूर्व म मैने कोई भी ऐसा पुण्य नहीं किया है, जिससे मेरे यहा तो लडका लडकी मेसे कोईभी नही है-- (त इच्छामि ण देवाणुप्पिया ! तुब्भेहिं अब्भणुन्नाय समाणा विपुल असण ४ जाव अणुवड्ढेमि त्तिकट्टु उवयाइय करेत्तए) इसलिए हे देवानु- प्रिय ! मै आपसे आज्ञापित होकर यह चाहती हू। की चारो प्रकार का आहार विपुल मात्रा मे तैयार कराकर तथा गध पुष्पादिलेकर अनेक मात्रादिक महिलाओं के साथ यहा के जितने भी इन्द्रादिकों के घर हैं उन सब की पुष्पार्चाकर उन के चरणो मे पडकर सतान होने की मनौती (मानता) मनाउँ—। इस इच्छा के पूर्ण होने पर फिर मै

तुब्भेहिं सद्धिं बहूइ वासाइ जाव देति समुल्लावए सुमहुरे) हे देवानुप्रिय ! तमारी साथे बहु लाबा वखतथी हु मनुष्यभवना कामभोगो भोगवी रही छु पण हजी मारे पुत्र के पुत्री माथी कई थयु नथी आ ससारमा सतानवाळी माताओ ज भाग्यशाळी गणाय छे के जेमना नाना नाना बाळको तोतडी मधुर वाणी द्वारा तेमने खुश राखे छे (अह अहन्ना अपुण्णा अलक्खणा एत्तो एगमवि न पत्ता) हु तो अभागी छु, पापिणी छु, पूर्वभवमा मे सतान थाय आवु कई पुण्य कार्य कर्यु नथी (त इच्छामि ण देवाणुप्पिया ! तुब्भेहिं अब्भणुन्नाया समाणा विपुल असण जाव अणुवड्ढेमि त्ति कट्टु उवयाइय करेत्तए) हु तमारी आज्ञाथी पुष्कळ प्रमाणमा चारे जातना आहार बनावडावीने तेमज गध पुष्प वगेरे लइने अनेक महिलाओनी साथे अहिया जेटला इन्द्र वगेरे देवोना घरो छे ते बधानी पुष्प वगेरेथी पूजा करी तेमना चरणोमा पडीने सतानवती थवानी मानता राखु ज्यारे मारी आ मनोकामना

स्तुं श्रेयः। ततः खलु धन्य सार्थवाहो भद्रा भार्यामेवमवादात् ममापि च खलु हे देवानुप्रिये! एष एव मनोरथः' यथा-'कह णं' कथं खलु केनो-पायेन त्वं दारकं वा दारिकां च प्रजनयिष्यसि? इति कथयित्वा सार्थवाहः 'एयं' एतम्=मनोरथरूपम् अर्थम् 'अणुजाणइ' अनुजानाति=अनुमोदयति। ततः खलु सा भद्रा सार्थवाही धन्येन सार्थवाहेन अभ्यनुज्ञाता सती 'हट्टतुट्ठा जाव हियया' हृष्ट तुष्ट यावत्-हृष्टतुष्ट चित्तानन्दिता हर्षवशविसर्प-द्हृदया विपुलमशनपानखाद्यस्वाद्यमुपस्कारयति, उपस्कार्य सुबहु

अभयदानादिक का वितरण करू इत्यादि। इस तरह उपर्युक्त सब अपनी भावना उस भद्रा भार्याने धन्य सार्थवाह से निवेदित की। (तए णं धन्ने सत्थवाहे भद्दं भारियं एवं वयासी) इस प्रकार धन्य सार्थवाह ने अपनी भद्राभार्या की भावना सुनकर उससे ऐसा कहा-(ममपि णं खलु देवाणुप्पिया! एस चेव मणोरहे) हे देवानुप्रिये मेरा भी ही मनोरथ है कि (कहं णं तुमं दारगं दारियं वा पयाएज्जसि) तुम किस उपाय से दारक या दारिका को जन्म दोगी! इस प्रकारकहकर (भद्दाए सत्थवाहीए एयमट्ठमणुजाणइ) धन्य सार्थवाहने उस भद्रा सार्थ-ा ी के इस मनोरथरूप अर्थ को स्वीकार कर लिया उसकी अनुमोदना की। (तए णं सा भद्दा सत्थवाही धन्नेणं सत्थवाहेणं अब्भणुन्नाया समाणी हट्ठतुट्ठ जाव) इसके बाद भद्रा सार्थवाहीने अपने पति धन्य सार्थवाह से आज्ञा प्राप्त कर बहुत अधिक हर्षित एव सन्तुष्ट चित्त होते हुए (विपुलं असणं पाणं खाइमं साइमं उवक्खडावेइ) विपुलमात्रा में अशन पान खादिम और

સફળ થઈ જાય ત્યારે હું અભયદાન વગેરે વહેચુ આ પ્રમાણે ભદ્રા ભાર્યાએ તેના પતિ ધન્યસાર્થવાહને વિનતી કરી (तए णं धन्ने सत्थवाहे भद्दं भारियं एवं वयासी) આ પ્રમાણે ધન્ય સાર્થવાહે તેમની ભદ્રા ભાર્યાની વાત સાભળીને તેને આ પ્રમાણે કહ્યુ — ममपि खलु देवाणुप्पिया! एसचेव मणोरहे)હે દેવાનુપ્રિયે! મારી પણ ઇચ્છા એવી જ છે કે(कहं णं तुमं दारगं दारिगं वा पयाएज्जसि) કેવી રીતે તમે પુત્ર કે પુત્રીને જન્મ આપી શકો? આ રીતે કહીને (भद्दाए सत्थवाहीए एयमट्ठमणुजाणइ) ધન્યસાર્થ વાહે તેમની ભદ્રા ભાર્યાની વાત સ્વીકારી અને તેને અનુમતિ આપી (तएणं सा भद्दा सत्थवाही धन्नेणं सत्थवाहेणं अब्भणुन्नाया समाणी हट्ठ तुट्ठ जाव) ત્યારબાદ ભદ્રાસાર્થવાહીએ તેમના પતિ સાર્થવાહની આજ્ઞા મેળવીને અત્યત પ્રસન્નતા અનુભવીને અને સતુષ્ટ થઈને તેણે (विपुलं असणं पाणं खाइमं साइमं उवक्खडावेइ) પુષ્કળ પ્રમાણમા અશન, પાન, ખાદિમ સ્વાદિમ આહાર તૈયાર કરાવડાવ્યો.

पुष्पगन्धवस्त्रमाल्यालङ्कारं गृह्णाति, गृहीत्वा स्वकाद् गृहान्निर्गच्छति, निर्गत्य राजगृहं नगरं मध्यमध्येन निर्गच्छति, निर्गत्य यत्रैव पुष्करिणी तत्रैवोपागच्छति, उपगत्य पुष्करिण्यास्तीरे सुबहु पुष्पगन्धवस्त्रमाल्यालङ्कारं स्थापयति, स्थापयित्वा पुष्करिणीमवगाहते, अवगाह्य जलमज्जनं करोति, कृत्वा जलक्रीडां करोति, कृत्वा स्नाता कृतबलिकर्मा 'उल्लपडसाडिगा' आर्द्रपटशाटिका=जलावगाहनेन आर्द्रे पटशाटके=उत्तरीयपरिधानवस्त्रे यस्याः सा तथा, तादृशी सा यानि तत्र 'उप्पलाइं' उत्पलानि=कमलानि 'जाव स-हस्सपत्ताइं' यावत्-सहस्रपत्राणि=सहस्रदलकलितानि महापत्राणि सन्ति तानि

स्वादिम आहार तैयार कराया-(उवक्खडावित्ता सुबहुं पुप्फगंधवत्थमल्ला-लंकारं गेण्हइ) बाद मे पुष्प गंध वस्त्र माला अलंकार को लिया और (गेण्हित्ता) लेकर (सयाओ गिहाओ) अपने घर से (निगच्छइ) वह (निकली निग्ग-च्छित्ता रायगिहं नयरं मज्झं मज्झेणं णिग्गच्छइ) निकल कर राजगृह नगर के ठीक बीचोबीच मार्ग से हो कर वह चली (निग्गच्छित्ता जेणेव पोक्खरणीतेणेव-उवागच्छइ) चलतेर वह वहा पहुँची जहा पुष्करिणी थी। (उवागच्छित्ता पुक्खरिणीए तीरे सुबहु पुप्फजावमल्लालंकारं ठवेइ) पहुँचते ही उसने उस पुष्करिणी के तीर पर वह चारो प्रकार के आहार की सामग्री तथा पुष्प आदि सब वस्तुएँ रख दी (ठवित्ता पुक्खरिणिं ओगाहइ) रख कर फिर उसने उस मे अवगाहन किया (ओगाहित्ता जलमज्जणं करेइ) अवगाहन कर स्नान किया (जलकीडं करेइ) जल क्रीडा की (करित्ता ण्हाया कयबलिकम्मा उल्लपडसाडिगा जाइं तत्थ उप्पलाइं जाव सहस्सपत्ताइं ताइं-

---

(उवक्खडावित्ता सुबहुं पुप्फगंधवत्थमल्लालंकारं गेण्हइ) त्यारपछी पुष्प, वस्त्र, माळा अने अलंकारोने लीधा अने (गेण्हित्ता) लईने (सयाओ गिहाओ) पोताना घेरथी (निगच्छइ) ते बहार नीकळी (निगच्छित्ता रायगिहं नगरं मज्झं मज्झेणं णिगच्छइ) नीकळीने राजगृह नगरनी ठीक वच्चो वच्च रस्तेथी ते चाली (निग्गच्छित्ता जेणेव पोक्खरणी तेणेव उवागच्छइ) चालता चालता ज्या पुष्करिणी हती त्या पहोंची (उवागच्छित्ता पुक्खरिणीए तीरे सुबहु पुप्फ जाव मल्लालंकारं ठवेइ) त्या पहोंचीने तेणे पुष्करिणीना कांठे चारे जातना आहारनी सामग्री वगेरे बधी वस्तुओ मूकी दीधी (ठवित्ता पुक्खरिणिं ओगाहइ) मूकीने ते पुष्करिणीमा उतरी (ओगाहित्ता जलमज्जणं करेइ) त्या उतरीने तेणे स्नान कर्युं (जलकीडं करेई) जळक्रीडा करी (करित्ता ण्हाया कयबलिकम्मा उल्लपडसाडिगा-जाइं तत्थ उप्पलाइं जाव सहस्सपत्ताइं ताइं गिण्हइ) त्यार पछी ज्यारे तेणे

गृह्णन्ति, गृहीत्वा पुष्करिण्याः प्रत्यवरोहति, प्रत्यवरुह्य तत् सुबहु पुष्पगन्ध-वस्त्रमाल्यालङ्कारं गृह्णन्ति, गृहीत्वा यत्रैव नागगृहं च यावद् वैश्रमणगृहं च तत्रैवोपागच्छति, उपागत्य तत्र खलु नागप्रतिमानां च यावद् वैश्रमणप्रतिमानां च, 'आलोए' आलोके=दृष्टिपथमागते सति प्रणामं करोति, कृत्वा 'ईसिं पच्चुण्णमइ' ईषत्प्रत्युन्नमति=स्तोकं प्रणमति, प्रत्युन्नम्य 'लोमहत्थगं' लोमहस्तकं=मयूरपिच्छप्रमार्जकं 'परामुसइ' परामृशति=गृह्णाति

गिण्हइ) बाद में जब वह अच्छी तरह स्नान कर चुकी और काकादि पक्षी को अन्नादि को दिया तब गीली पटशाटिका पहिने हुए ही उसने वहां जितने कमल थे यावत् सहस्रपत्र युक्त महाकमल थे उन सबको उस पुष्करिणी से लिया और (गिण्हित्ता पुक्खरिणीओ पच्चोरुहइ, पच्चोरुहित्ता तं सुबहुं पुप्फ गंधवत्थमल्लालंकारं गेण्हइ, गिण्हि त्ता जेणामेव नागघरए य जाव वेसमणघरए य तेणेव उवागच्छइ) लेकर वह उस पुष्करिणी से बाहर नाकली-निकल कर उसने समस्त उन पुष्प, गंध वस्त्र, माला, अलंकार आदि को लिया-और लेकर जहां नागघर यावत् वैश्रमण का घर था वहां गई (उवागच्छित्ता तत्थणं नागपडिमाण य जाव वेसमणपडिमाण य आलोए पणामं करेइ वहां पहुँच कर उसने वहां नाग प्रतिमाओं को यावत् वैश्रमण प्रतिमाओं को दृष्टिपथ होते ही प्रणाम किया। (करित्ता इसिं पच्चुन्नमइ) प्रणाम कर फिर वह कुछ झुकी-(पच्चुन्नमित्ता लोमहत्थगं परामुसइ-परामुसित्ता णागपडिमाओ य जाव वेसमणपडिमाओ य लोमहत्थएण पम

સારી રીતે સ્નાન કરી લીધું અને કાગડા વગેરે પક્ષીઓને અન્ન વગેરેનો ભાગ આપ્યો ત્યારબાદ ભીની સાડી પહેરીને જ તેણે ત્યાં જેટલા કમળો, સહસ્ર પત્રવાળા મહા કમળો હતા તે બધાને પુષ્કરિણીમાંથી લઈ લીધા અને (गिण्हित्ता पुक्खरि णीओ पच्चोरुहइ, पच्चोरुहित्ता तं सुबहुं पुप्फगंधवत्थमल्लालंकारं गेण्हइ-गिण्हित्ता जेणामेव नागघरए य जाव वेसमणघरए य तेणेव उवागच्छइ) લઈને તે પુષ્કરિણીની બહાર નીકળી-નીકળીને તેણે બધાં પુષ્પ વસ્ત્ર, ગંધ, માળા અલંકાર વગેરે લીધા અને લઈને જ્યાં નાગઘર વૈશ્રમણ ઘર વગેરે હતા ત્યાં ગઈ (उवागच्छित्ता तत्थ णं नागपडिमाण य जाववेससेणपडिमाण य आलोए पणामं करेइ) ત્યાં પહોંચીને તેણે નાગ અને વૈશ્રવણ વગેરેની પ્રતિમાઓને જોતાં જ પ્રણામ કર્યા (करित्ता ईसिं पच्चुन्नमइ) પ્રણામ કરીને તે નીચી નમી (पच्चुन्नमित्ता लोमहत्थगं परामुसइ परामुसित्ता नागपडिमाओ य जाव वेसमणपडिमाओ य

पुष्प गन्धवस्त्रमाल्यालङ्कारं गृह्णाति, गृहीत्वा स्वकाद् गृहान्निर्गच्छति निर्गत्य राजगृहं नगरं मध्यमध्येन निर्गच्छति, निर्गत्य यत्रैव पुष्करिणी तत्रैवोपागच्छति, उपगत्य पुष्करिण्यास्तीरे सुबहु पुष्पगन्धवस्त्रमाल्यालङ्कारं स्थापयति, स्थापयित्वा पुष्करिणीमवगाहते, अवगाह्य जलमज्जनं करोति, कृत्वा जलक्रीडां करोति, कृत्वा स्नाता कृतबलिकर्मा 'उल्लपडसाडिया' आर्द्रपटशाटिका=जलावगाहनेन आर्द्रे पटशाटिके=उत्तरीयपरिधानवस्त्रे यस्याः सा तथा, तादृशी सा यानि तत्र 'उप्पलाइं' उत्पलानि=कमलानि 'जाव सहस्सपत्ताइं' यावत्-सहस्रपत्राणि=सहस्रदलकलितानि महापद्माणि सन्ति तानि

स्वादिम आहार तैयार कराया-(उवक्खडाविता सुबहुं पुप्फगंधवत्थमल्ला-लंकारं गेण्हइ) बाद मे पुष्प गंध वस्त्र माला अलंकार को लिया और (गेण्हित्ता) लेकर (सयाओ गिहाओ) अपने घर से (निगच्छइ) वह (निकली निग्गच्छित्ता रायगिहं नयरं मज्झं मज्झेणं णिग्गच्छइ) निकल कर राजगृह नगर के ठीक बीचोबीच मार्ग से हो कर वह चली (निग्गच्छित्ता जेणेव पोक्खरणी तेणेव-उवागच्छइ) चलतेर वह वहां पहुँची जहां पुष्करिणी थी। (उवागच्छित्ता पुक्खरिणीए तीरे सुबहु पुप्फजावमल्लालंकारं ठवेइ) पहुँचते ही उसने उस पुष्करिणी के तीर पर वह चारो प्रकार के आहार की सामग्री तथा पुष्प आदि सब वस्तुएँ रख दी (ठवित्ता पुक्खरिणिं ओगाहइ) रख कर फिर उसने उस मे अवगाहन किया (ओगाहित्ता जलमज्जणं करेइ) अवगाहन कर स्नान किया (जलकीडं करेइ) जल क्रीडा की (करित्ता ण्हाया कयबलिकम्मा उल्लपडसाडिगा जाइं तत्थ उप्पलाइं जाव सहस्सपत्ताइं ताइं-

---

(उवक्खडावित्ता सुबहु पुप्फगंधवत्थमल्लालंकारं गेण्हइ) त्यारपछी पुष्प, वस्त्र, माळा अने अलंकारोने लीधा अने (गेण्हित्ता) लईने (सयाओ गिहाओ) पोताना घेरथी (निगच्छइ) ते बहार नीकळी (निगच्छित्ता रायगिहं नगरं मज्झं मज्झेणं णिगच्छइ) नीकळीने राजगृह नगरनी ठीक वच्चो वच्च रस्तेथी ते चाली (निगच्छित्ता जेणेव पोक्खरणी तेणेव उवागच्छइ) चालता चालता ज्यां पुष्करिणी हती त्यां पहोंची (उवागच्छित्ता पुक्खरिणीए तीरे सुबहु पुप्फ जाव मल्लालंकारं ठवेइ) त्यां पहोंचीने तेणे पुष्करिणीना कांठे चारे जातना आहारनी सामग्री वगेरे बधी वस्तुओ मूकी दीधी (ठवित्ता पुक्खरिणिं ओगाहइ) मूकीने ते पुष्करिणीमां उतरी (ओगाहित्ता जलमज्जणं करेइ) त्यां उतरीने तेणे स्नान कर्युं (जलकीडं करेई) जळक्रीडा करी (करित्ता ण्हाया कयबलिकम्मा उल्लपडसाडिगा-जाइं तत्थ उप्पलाइं जाव सहस्सपत्ताइं ताइं गिण्हइ) त्यार पछी ज्यारे तेणे

धूप दहति, दग्ध्वा जानुपादपतिता 'पंजलिउडा' प्राञ्जलिपुटा=रचयाञ्जलिकृत्वा एवमवादीत्— यदि खलु अहं दारकं वा दारिकां वा 'पयायामि=प्रजनयामि=प्रजनयिष्यामि तदा खलु अहं यागं च यावत् अनुवर्द्धयामि =सवर्द्धयिष्यामि। 'त्तिकट्टु' इति कृत्वा=इत्युक्त्वा उपयाचितं करोति कृत्वा यत्रैव पुष्करिणी तत्रैवोपागच्छति, उपागत्य विपुलमशन पान खाद्य स्वाद्यमास्वादयन्ती यावद् विहरति। तदनन्तरं सा 'जिमिया' जिमिता=भुक्ता यावद् 'सुईभूया' शुचीभूता=प्रक्षालितहस्तमुखा सती यत्रैव स्वक

चंदनादि गंध द्रव्यों को रखा अथवा उनके ऊपर चन्दनादि तेल को छिडका अगरतगर आदि सुगंधिद्रव्यो का उन्हें समर्पण किया विलेपनद्रव्य उन पर लगाया। (करित्ता जाव धूवं डहइ डहित्ता जाणुपायपडिया पंजलिउडा एवं वयासी) इन सब वस्तुओं का समर्पण करने के बाद फिर उसने वहा धूप को जला कर फिर वह उनके समक्ष दोनों घुटने टेक कर नीचे जमीन पर झुक गई और दोनों हाथ जोड कर इस प्रकार प्रार्थना करने लगी (जइणं अहं दारगं वा दारिगं वा पायायामि तो णं अहं जायं च जाव अणुवड्ढेमि त्तिकट्टु उवाइयं करेइ) यदि मैं पुत्र अथवा पुत्री को जन्म दूगी तो आपकी सेवा पूजा करूगी यावत् आपके कोष की वृद्धि करूगी—इस प्रकार उसने प्रार्थना रूपम मनौती मानता मनाई (करित्ता जेणेव पोक्खरिणी तेणेव उवागच्छइ उवागच्छित्ता विउलं असणं४ आसाएमाणी जाव विहरइ) मनौती मना कर फिर वह उस पुष्करिणी पर आई आकर वहा उसने उस विपुल खाने पीने की सामग्री का आहार किया (जिमिया जाव सुईभूया जेणेव सणगिहे तेणेव उवागया) आहार कर के फिर उसने हाथ

र्युं અગરતગર વગેરે સુગંધિત દ્રવ્યો અર્પણ કર્યાં અને સુગંધિત લેપોનો લેપ કર્યો (करित्ता जाव धूवडहइ डहित्ता जाणुपायपडिया पंजलिउडा एवं वयासी) આ બધી વસ્તુઓનું સમર્પણ કરીને તેણે ધૂપસળી સળગાવી અને સળગાવીને તે તેમની સામે બંને ઘૂંટણો ટેકીને નીચે પૃથ્વી ઉપર નમી અને બંને હાથ જોડીને આ પ્રમાણે પ્રાર્થના કરવા લાગી (जइणं अहं दारगं वा दारिगं वा पायायामि तोणं अहं जायं च जाव अणुवड्ढेमि त्तिकट्टु उवाइयं करेइ) જો હું પુત્ર કે પુત્રીને જન્મ આપીશ તો આપની સેવા-પૂજા કરીશ અને આપના નિધિની અભિવૃદ્ધિ કરીશ આ રીતે તેણે પ્રાર્થના કરતા માનતા રાખી करित्ता जेणेव पोक्खरिणी तेणेव उवागच्छइ उवागच्छित्ता विउलं असणं ४ आसाएमाणी जाव विहरइ) માનતા માનીનીને તે પુષ્કરિણીના કાંઠે આવી અને ત્યાં તેણે ખૂબ જ સારી પેઠે ભોજન કર્યું (जिमिया जाव सुईभूया जेणेव सए गिहे तेणेव उवागया) આહાર વગેરે કરીને તેણે હાથ

परामृश्य नागप्रतिमाश्च यावद् वैश्रमणप्रतिमाश्च लोमहस्तकेन प्रमार्जयति रजोऽपनयति, प्रमार्ज्य उदकधारया 'अब्भुक्खेइ' अभ्युक्षति=अभिषिञ्चति, अभ्युक्ष्य 'पम्हलसुकुमालाए' पक्ष्मलसुकुमारया=पक्ष्मवती सुकुमारा तया 'गंधकासाइयाए' गन्धकाषायिक्या= गन्धप्रधानकषायरागेण रक्ता शाटिका= लघुवस्त्र तया 'गायाइ' गात्राणि 'लूहेइ' रूक्षयति प्रोञ्छति, रूक्षयित्वा 'महरिहं महार्ह=बहुमूल्य 'वत्थारुहणं वस्त्रारोहणं च वस्त्रसमर्पणम्, ग। 'मल्लारुहणं' माल्यारोहणं च=पुष्पसमर्पणं, गन्धारुहणं' गन्धारोहणं च=चन्दना दिगन्धसमर्पणं, 'चुन्नारुहणं' चूर्णारोहणं च=अगरतगरादिगन्धद्रव्यचूर्ण समर्पणं, 'वन्नारुहणं' वर्णारोहणं च=विलेपनद्रव्यसमर्पणं च करोति यावद्

ज्जइ) झुक कर वहा रखी हुई उसने मयूर पिच्छ की प्रमार्जनी को उठाया- उठा कर नागप्रतिमाओं का यावत् वैश्रमण प्रतिमाओं का उस प्रमार्जनी से प्रमार्जन किया। (पमज्जित्ता उदगधाराए अब्भुक्खेइ) प्रमार्जन कर फिर उसने उनके ऊपर पानी की धारा छोडी-(अब्भुक्खित्ता पम्हलसुकुमालाए गंधकासाइयाए) पानी की धारा से सिञ्चित कर के फिर उसने उनका पक्ष्मल, सुकुमार गंध कषाय से रंगी हुई वस्त्र से (गायाइं लूहेइ) उनके शरीर को पोंछा (लूहित्ता) पोंछ कर (महरिहं वत्थारुहणं च मल्लारुहणं च गंधारुहणं च चुन्नारुहणं च वन्नारुहणं च करेइ) फिर उसने उन पर वस्त्र का आरोपण किया- माल्य का आरोपण किया, गंध द्रव्य का आरोपण किया चूर्ण का आरोपण किया, विलेपन द्रव्य का आरोपण किया अर्थात् जब वह उनके शरीर को पोंछ चुकी तब बाद में उसने उनको वेश- कीमती-बहुमूल्य वस्त्र पहिराये-उन्हें बहुमूल्य मालाएँ पहिराई, उनके समक्ष

लोमहत्थएणं पमज्जइ) नमीने तेणे त्यां मूकेली मोरना पीछानी प्रमार्जनी उपाडी उपाडीने नाग वैश्रवण वगेरेनी प्रतिमाओनुं प्रमार्जनीथी प्रमार्जन कर्युं (पम -ज्जित्ता उदगधाराए अब्भुक्खेइ) प्रमार्जन कर्या बाद तेणे ते प्रतिमाओ उपर जळधारा वडे सिंचन कर्युं (अब्भुक्खित्ता पम्हलसुकुमालाए गंध कासाइयाए) जळधाराथी अभिषिक्त करीने तेणे ते प्रतिमाओने पक्ष्मल, सुकुमोळ, गंध, कषायथी रंगाएला वस्त्रथी (गायाइं लूहेइ) तेमना शरीरने लूछ्युं (लूहित्ता) लूछीने (महरिय वत्थारुहणं च मल्लारुहणं च गंधारुहणं च चुन्नारुहणं च वन्नारुहणं च करेइ) त्यार पछी तेणे प्रतिमाओ उपर वस्त्रो चढाव्यां, माळाओ पहेरावी, गंध द्रव्यो चढाव्यां, चूर्ण चढाव्युं, सुगंधित लेप चढाव्यो एटले के ज्यारे तेणे प्रतिमाओने वस्त्रथी लूछी लीधी त्यार पछी तेणे ते प्रतिमाओने बहु किंमती वस्त्रो पहेराव्यां बहु मूल्य माळाओ पहेरावी तेमनी सामे चंदन वगेरेना सुगंधित तेलनुं सिंचन

गच्छित्ता पोक्खरिणी ओगाहति, ओगाहित्ता ण्हायाओ कयबलिक-म्माओ सव्वालंकारविभूसियाओ विपुल असण ४ आसाएमाणीओ जाव परिभुजेमाणीओ दोहल विणेइ । एव सपेहेइ सपहित्ता कल्ल जाव जलते जेणेव धण्णे सत्थवाहे तेणेव उवागच्छइ उवागच्छित्ता धण्णं सत्थवाह एव वयासी—एव खलु देवाणुप्पिया! मम तस्स गब्भस्स जाव विणेइ तं इच्छामि णा देवाणुप्पिया! तुब्भेहि अब्भ णुन्नायासमाणी जाव विहरित्तए, अहा सुह देवाणुप्पिया! मा पडिवध करेह, तएण सा भद्दा सत्थवाही धण्णेण सत्थवाहेण अब्भणुन्नाया समाणी हट्ठतुट्ठा जाव विपुल असण ४ जाव ण्हाया जाव उल्लपड साडिया जेणेव नागघरए जाव धूव डहइ, डहित्ता पणाम करेइ पणाम करित्ता जेणेव पोक्खरिणी तेणेव उवागच्छइ। तएण ताओ मित्तनाइ जाव नगरमहिलाओ भद्द सत्थवाहि सव्वालंकारविभूसिय करेति, तएण सा भद्दा सत्थवाही ताहि मित्तनाइ नियगसयणस बधिपरिजणणगरमहिलाहि सद्धि रा विपुलं असणं ४ जाव परिभुज-माणी य दोहल विणेइ विणेइत्ता जामेव दिसि पाउब्भूया तामेव दिसि पडिगया। तएण सा भद्दा सत्थवाही सपुन्नडोहला जाव त गब्भं सुह सुहेण परिवहइ, तएण सा भद्दा सत्थवाही णवण्ह मासाण बहुपडिपुन्नाण अद्धट्ठमाण राइदियाण सुकुमालपाणिपाय जाव दारग पयाया, तएण तस्स दारगस्स अम्मापियरो पढमे दिवसे जाय कम्म करेति करित्ता तहेव जाव विपुल असण ४ उवक्खडावेंति उवक्खडावित्ता तहेव मित्तनाइनिजकसयणसबधिपरिजणे भोयावेइ

गृहं तत्रैवोपागता। अदुत्तरं=तदनन्तरं दशा शब्दाऽयम्, गृहागमनानन्तरं च खलु सा भद्रा सार्थवाही 'चाउद्दसट्ठमुद्दिट्ठपुन्नमासिणीसु' चतुर्दश्यष्टम्युद्दिष्टपूर्णमासीषु 'उद्दिट्ठ' उद्दिष्ट'-इत्यमावास्या चतुर्दश्यादिदिवसेषु विपुलमशन-पानखाद्यस्वाद्यमुपस्करोति, उपस्कृत्य बहून् नागांश्च यावद् वैश्रवणांश्च 'उवायमाणी' उपयाचमाना यावद् एवं च खलु 'विहरइ' विहरति=तिष्ठति ।सू० ५ ॥

मूलम्--तएणं सा भद्दा सत्थवाही अन्नया कयाइ केणइ कालंतरेणं आवन्नसत्ता जाया यावि होत्था, तएणं तीसे भद्दाए सत्थवाहीए दोसु मासेसु वीइक्कंतेसु तइए मासे वट्टमाणे इमेयारूवे दोहले पाउब्भूए धन्नाओ णं ताओ अम्मयाओ जाव कयलक्खणाओ णं ताओ अम्मयाओ जाओ णं विउलं असणं ४ सुबहुयं पुप्फवत्थगंधमल्लालंकारं गहाय मित्तनाइनियगसयणसंबंधिपरियणमहिलाहिं य सद्धिं संपरिवुडाओ रायगिहस्स नयरस्स मज्झं मज्झेणं निग्गच्छंति, निग्गच्छित्ता जेणेव पुक्खरिणी तेणेव उवागच्छंति, उवा

वगैरह का प्रक्षालन किया इस प्रकार शुचीभूत होकर फिर वह वहां से जहां अपना घर था वहां आगई। (अदुत्तरं भद्दा सत्थवाही चाउद्दसट्ठमुद्दिट्ठ-पुण्णमासिणीसु विउलं असणं ४ उवक्खडेइ-उवक्खडित्ता बहवे नागा य जाव वेसमणा य उवायमाणी जाव एवं च णं विहरइ) इसके बाद वह भद्रा सार्थवाही चतुर्दशी अष्टमी अमावस्या और पूर्णमासी के दिनों में विपुल चारों प्रकार के आहार बनाती और बनाकर उन अनेक नाग यावत् वैश्रवण की पूजा सेवा करती हुई उनसे मनौती मनाती रहती। ॥सूत्र ५॥

धो धोया आ प्रमाणे शुद्ध थईने ते त्यांथी पोताने घेर आवी (अदुत्तरं च णं भद्दा सत्थवाही चाउद्दसट्ठमुद्दिट्ठपुण्णमासिणीसु विउलं असणं ४ उवक्खडेइ-उवक्खडित्ता बहवे नागाय जाव वेसमणाय उवायमाणी जाव एवं च णं विहरइ) त्यारबाद भद्रा सार्थवाही चौदश, आठम, अमास अने पूनमना दिवसोमां पुष्कळ प्रमाणमां चारे जातना आहार बनावडावती अने बनावडावीने नाग अने वैश्रवण वगेरे बधा देवोनी पूजा करती अने मानता राखती हती ॥ सूत्र ५ ॥

गच्छित्ता पोक्खरिणी ओगाहति, ओगाहित्ता ण्हायाओ कयबलिकम्माओ सव्वालंकारविभूसियाओ विपुल असण ४ आसाएमाणीओ जाव परिभुंजेमाणीओ दोहल विणेइ। एवं संपेहेइ संपेहित्ता कल्लं जाव जलंते जेणेव धण्णे सत्थवाहे तेणेव उवागच्छइ उवागच्छित्ता धण्णं सत्थवाहं एवं वयासी—एवं खलु देवाणुप्पिया! मम तस्स गब्भस्स जाव विणेइ तं इच्छामि णं देवाणुप्पिया! तुब्भेहिं अब्भणुन्नायासमाणी जाव विहरित्तए, अहा सुह देवाणुप्पिया! मा पडिबंध करेह, तएणं सा भद्दा सत्थवाही धण्णेण सत्थवाहेण अब्भणुन्नाया समाणी हट्ठतुट्ठा जाव विपुल असण ४ जाव ण्हाया जाव उल्लपडसाडिया जेणेव नागघरए जाव धूवं डहइ, डहित्ता पणाम करेइ पणाम करित्ता जेणेव पोक्खरिणी तेणेव उवागच्छइ। तएणं ताओ मित्तनाइ जाव नगरमहिलाओ भद्दं सत्थवाहिं सव्वालंकारविभूसियं करेंति, तएणं सा भद्दा सत्थवाही ताहिं मित्तनाइ नियगसयणसंबंधिपरिजणणगरमहिलाहिं सद्धिं तं विपुल असण ४ जाव परिभुंजमाणी य दोहलं विणेइ विणेइत्ता जामेव दिसिं पाउब्भूया तामेव दिसिं पडिगया। तएणं सा भद्दा सत्थवाही संपुन्नडोहला जाव तं गब्भं सुहं सुहेणं परिवहइ, तएणं सा भद्दा सत्थवाही णवण्हं मासाणं बहुपडिपुन्नाणं अद्धट्ठमाण राइंदियाणं सुकुमालपाणिपायं जाव दारगं पयाया, तएणं तस्स दारगस्स अम्मापियरो पढमे दिवसे जायकम्मं करेंति करित्ता तहेव जाव विपुलं असणं ४ उवक्खडावेंति उवक्खडावित्ता तहेव मित्तनाइनियगसयणसंबंधिपरिजणे भोयावेइ

गृह तत्रोपागता। अदुत्तर=तदनन्तर दशा शब्दाऽयम्, गृहागमनानन्तर च खलु सा भद्रा सार्थवाही 'चाउद्दसट्ठमुद्दिट्ठपुन्नमासिणीसु' चतुर्दश्यष्टम्युदिष्टपूर्णमासीषु 'उद्दिट्ठ' उद्दिष्ट'-इत्यमावास्या, चतुर्दश्यादिदिवसेषु विपुलमशनपानखाद्यस्वाद्यमुपस्करोति, उपस्कृत्य बहून् नागांश्च यावद् वैश्रवणांश्च 'उवायमाणी' उपयाचमाना यावद् एव च खलु 'विहरइ' विहरति=तिष्ठति ।सू० ५ ॥

मूलम्--तएण सा भद्दा सत्थवाही अन्नया कयाइ केणइ कालतरेणं आवन्नसत्ता जाया यावि होत्था, तएण तीसे भद्दाए सत्थवाहीए दोसु मासेसु वीइक्कंतेसु तइए मासे वट्टमाणे इमेयारूवे दोहले पाउब्भूए धन्नाओ णं ताओ अम्मयाओ जाव कयलक्खणाओ णं ताओ अम्मयाओ जाओ ण विउल असण ४ सुवहुय पुप्फवत्थगधमल्लाकार गहाय मित्तनाइनियगसयणसवधिपरियिणमहिलाहि य सद्धि सपरिवुडाओ रायगिहस्स नयरस्स मज्झ मज्झेण निग्गच्छति, निगच्छित्ता जेणेव पुक्खरिणी तेणेव उवागच्छति, उवा

वगैरह का प्रक्षालन किया इस प्रकार शुचीभूत होकर फिर वह वहा से जहा अपना घर था वहा आगई। (अदुत्तर भद्दा सत्थवाही चाउद्दसट्ठमुद्दिट्ठपुण्णमासिणीसु विउल असण४ उवक्खडेइ-उवक्खडित्ता बहवे नागा य जाव वेसमणा य उवायमाणी जाव एव च ण विहरइ इसके बाद वह भद्रा सार्थवाही चतुर्दशी अष्टमी अमावस्या और पूर्णमासी के दिनो मे विपुल चारो प्रकार के आहार बनाती और बनाकर उन अनेक नाग यावत् वैश्रवण की पूजा सेवाकरती हुई उनसे मनौती मनाती रहती। ॥सूत्र ५॥

મો ધોયા આ પ્રમાણે શુદ્ધ થઈને તે ત્યાથી પોતાને ઘેર આવી (अदुत्तर च ण भद्दा सत्थवाही चाउद्दसट्ठमुद्दिट्ठपुण्णमासिणीसु विउल असण ४ उवक्खडेइ-उवक्खडित्ता बहवे नागाय जाव वेसमणाय उवायमाणी जाव एव च ण विहरइ) ત્યારબાદ ભદ્રા સાર્થવાહી ચોદશ, આઠમ, અમાસ અને પૂનમના દિવસોમા પુષ્કળ પ્રમાણમા ચારે જાતના આહાર બનાવડાવતી અને બનાવડાવીને નાગ અને વૈશ્રવણ વગેરે બધા દેવોની પૂજા કરતી અને માનતા રાખતી હતી ॥ સૂત્ર ૫ ॥

खलु विपुलमशन पान खाद्य स्वाद्य, सुबहुक पुष्पवस्त्रगन्धमाल्यालङ्कार गृहीत्वा मित्रज्ञातिनिजकस्वजनसम्बन्धिपरिजनमहिलाभिश्च सार्द्धं सपरिवृता राजगृहस्य नगरस्य मध्यम येन निर्गच्छन्ति, निर्गत्य यत्र पुष्करिणी तत्रैवोपागच्छन्ति, उपागत्य पुष्करिणीमवगाहन्त, अव गाह्य स्नाता कृतबलिकर्माणः सर्वालङ्कारविभूषिता' तद् विपुलमशनपानखाद्यस्वाद्यमास्वादयन्त्य यावत् परिभुञ्जाना दोहद व्यप

(जाओ ण विउल असण ४ सुबहुय-पुप्फ-वत्थ-गध-मल्लालकार गहाय मित्त नाइ-नियग-सयण-सबधिपरियणमहिलाहि य सद्धिं सपरिवुडाओ रायगिहस्स नयरस्स मज्झ मज्झेण निग्गच्छति) जो माताएँ विपुल अशन पानादि ४ प्रकार के आहार को और बहुत अधिक पुष्प वस्त्र गध, माला अल कार को लेकर मित्रज्ञाति, निजक, स्वजन, सबन्धी-परिजन की महिलाओं के साथ घिरी हुइ होकर राजगृह नगर के ठीक बीचो बीच के मार्ग से निकलती है। (निग्गच्छित्ता जेणेव पुक्खरिणी तेणेव उवागच्छति उवागच्छित्ता पुक्खरिणी ओगाहति, ओगाहित्ता ण्हायाओ कयबलिकम्माओ सव्वालकारविभूसियाओ विउल असण आसाएमाणीओ जाव परिभुजेमाणीओ दोहल विणेइ) और निकल कर जहा पुष्करिणी है वहा जाती है जा कर उसमे अवगाहन करती है, अवगाहन कर स्नान करती है-स्नात होकर बलिकर्म वायसादि को अन्नादि का भाग देकर समस्त अलकारों से शरीर को विभूषित करती हैं और फिर उस विपुल मात्रा मे निष्पन्न

તે માતાઓના જ સામુદ્રિક શાસ્ત્ર પ્રમાણેના શારીરિક લક્ષણો સફળ થયા છે, (जाओ ण विउल असण ४ सुबहुय पुप्फवत्थगधमल्लालकार गहाय मित्तनाइ-नियग-सयण-सबधिपरियणमहिलाहि य सद्धिं सपरिवुडाओ रायगिहस्स नयरस्स मज्झ मज्झेण निग्गच्छति) જે માતાઓ પુષ્કળ પ્રમાણમા અશન પાન વગેરે ચાર જાતનો આહાર અને ખૂબ જ પુષ્પ, વસ્ત્ર, ગધ, માળા અને અલકારોને લઈને મિત્ર જ્ઞાતિ, નિજક સ્વજન સબધી પરિજનની મહિલાઓની સાથે રાજગૃહ નગરના વચ્ચો વચ્ચ માર્ગમા થઈને પસાર થાય છે (निग्गच्छित्ता जेणेव पुक्खरिणी तेणेव उवागच्छति उवागच्छित्ता, पुक्खरिणी ओगाहति, ओगाहित्ता ण्हायाओ कयबलिकम्माओ सव्वालकारविभूसियाओ विउल असण आसाएमाणीओ जाव परिभुजेमाणीओ दोहल विणेइ) અને પસાર થઈને જ્યા પુષ્કરિણી છે ત્યા જાય છે ત્યા જઈને તેમા ઉતરે છે, ઉતરીને નહાય છે નહાઈને કાગડા વગેરે પક્ષીઓને અન્નનો ભાગ આપીને બલિકર્મ કરે છે, અને શરીરના બધા અગોને ઘરેણાઓથી અલકૃત કરે છે અને ફરી તે પુષ્કળ પ્રમાણમા તૈયાર કરવામા આવેલા અશન

भोयावेत्ता अयमेयारूवं गोणं गुणनिप्फन्नं नामधेज्जं करेंति जम्हाणं अम्हं इमे दारए बहूणं नागपडिमाण य जाव वेसमण—पडिमाण य उवाइयलद्धे, तं होउ णं अम्हं इमे दारए देवदिन्ने नामेणं, तएणं तस्स दारगस्स अम्मापियरो नामधिज्जं करेंति देव-दिन्नेत्ति। तएणं तस्स दारगस्स अम्मापियरो जायं च दायं च मायं च अक्खयनिहिं च अणुवड्ढेंति ॥सू ६॥

टीका—'तएणं सा' इत्यादि–ततः खलु सा भद्रा सार्थवाही अन्यदा कदाचित् 'केणइकालंतरेणं' केनापि कालान्तरेण=कियता कालान्तरेण 'आवन्नसत्ता जाया' आपन्नसत्त्वा जाता, आपन्न=उत्पन्न सत्त्व=जीवो गर्भे यस्याः सा तथा गर्भवती जाता चाप्यासीत्। ततः खलु तस्याः भद्रायाः सार्थवाह्या द्वयोर्मासयोर्व्यतिक्रान्तयोः सतो तृतीये मासे वर्तमानेऽयमेतद्रूपो दोहद प्रादु-र्भूतः—धन्याः खलु ता अम्बाः यावत् कृतलक्षणाः खलु ता अम्बाः, याः

'तएणं सा भद्दा सत्थवाही' इत्यादि।

टीकार्थ—(तएणं) इसके बाद (सा भद्दा सत्थवाही) वह भद्रा सार्थवाही (अन्नया कयाइ) किसी समय (केणइकालंतरेणं) कितने काल के अनन्तर (आवन्नसत्ता जाया यावि होत्था) गर्भवती हुई। (तएणं तीसे भद्दाए सत्थवाहीए) इससे उस भद्रासार्थवाही के (दोसु मासेसु वीइक्कंतेसु) दो मास व्यतीत होने पर (तइए मासे वट्टमाणे) जब तीसरा मास प्रारम्भ हुआ तब (इमेयारूवे दोहले पाउब्भूए) इस तरह का यह वक्ष्यमाण दोहला उत्पन्न हुआ–(धन्नाओ णं ताओ अम्मयाओ) वे माताएँ धन्य है (जाव कयलक्खणाओ णं ताओ अम्मयाओ) यावत् वे माताएँ कृत लक्षणा हैं

'तएणं सा भद्दा सत्थवाही' इत्यादि।

ટીકાર્થ—(तएणं) त्यार पछी (सा भद्दा सत्थवाही) ભદ્રા સાર્થવાહી (अन्नया कयाइ) કોઈ વખત (केणइ कालंतरेणं) કેટલાક સમય બાદ (आवन्नसत्ता जाया यावि होत्था) ગર્ભવતી થઈ (तए णं से भद्दाए सत्थवाहीए) સગર્ભાવસ્થામાં જ જ્યારે ભદ્રા સાર્થવાહીને (दोसु मासेसु वीइक्कंतेसु) બે મહિના પૂરા થયા (तईए मासे वट्टमाणे) અને ત્રીજો મહિનો બેઠો ત્યારે (इमेयारूवे दोहले पाउब्भूए) આ પ્રમાણે દોહદ થયું કે—(धन्नाओ णं ताओ अम्मयाओ) તે માતાઓ ને ધન્ય છે (जाव कयलक्खणाओ णं ताओ अम्मयाओ

भद्रा सार्थवाही धन्येन सार्थवाहेनाऽभ्यनुज्ञाता सती हृष्टतुष्टा यावद् विपुलम् अशन पान खाद्य स्वाद्य यावत् स्नाता यावत् आर्द्रपटशाटिका यत्रैव नागगृह यावत् धूपं दहति, दग्ध्वा प्रणाम करोति, प्रणाम कृत्वा यत्रैव पुष्क रिणी तत्रैवोपागच्छति। ततः खलु ता मित्रज्ञाति यावत् नगरमहिला भद्रा सार्थ वाही सर्वालंकारविभूषिता कुर्वन्ति। ततः खलु सा भद्रा सार्थवाही ताभिर्मित्रज्ञाति निजकस्वजनसम्बन्धिपरिजननगरमहिलाभिः सार्धं तद् विपुलमशन पान खाद्य स्वाद्य यावत् परिभुञ्जाना च दोहदं व्यपनयति, व्यपनीय यस्या दिश प्रादु

(अहासुहं देवाणुप्पिया! मा पडिबंधं करेह) हे देवानुप्रिये! तुम्हें जैसे सुख हो वैसा करो इसमें देरी मत करो (तएणं सा भद्दा सत्थवाही धन्नेण सत्थवाहेण अब्भणुन्नाया समाणी हट्ठ तुट्ठा) उसके बाद उस भद्रा सार्थ वाहीने धन्य सेठ से अनुमति प्राप्त कर बहुत ही अधिक हर्षित और सन्तुष्ट चित्त हो (जाव) यावत् (विपुलं असणं ४ जाव ण्हाया) विपुलमात्रा मे चारो प्रकार का आहार तैयार किया-यावत् उसने पुष्करिणी मे स्नान किया (जाव उल्लपडसाडिया जेणेव नागघरए जाव धूवं डहइ) यावत् गीली साडी पहिने हुए ही फिर उसने उस पुष्करिणी से कमलों को लिया और जहा नागघर आदि थे वहा गई-बहुमूल्य पुष्पार्चा कर उनके समक्ष धूप दिखाई। इस प्रकार यहा पाचवें सूत्र मे जो वर्णन है वह समझ लेना (उहित्ता पणामं करेइ-पणामं करित्ता जेणेव पोक्खरिणी तेणेव उवागच्छइ) धूप दिखा चुकने पर उसने उन्हें प्रणाम किया प्रणाम कर फिर वह पुष्करिणी पर वापिस आ गई (तएणं ताओ मित्तनाइ नियगसयणसबंधिपरियणणगरमहिलाओ

वध करेह) હે દેવાનુ પ્રિયે! તમને જેમ સુખ થાય તેમ કરો, મોડું કરો નહિ (तएणं सा भद्दा सत्थवाही धन्नेण सत्थवाहेण अब्भणुन्नाया समाणी हट्ठ तुट्ठा) ત્યાર બાદ તે ભદ્રા સાર્થવાહી ધન્ય સાર્થવાહની પાસેથી આજ્ઞા મેળવીને ખૂબ જ પ્રસન્ન અને સતુષ્ટ થઈ (जाव) યાવત્ (विपुलं असणं ४ जाव ण्हाया) પુષ્કળ પ્રમાણમા ચારે પ્રકારનો આહાર બનાવરાવ્યો અને ત્યાર પછી તેણે પુષ્કરિ ણીમા સ્નાન કર્યું (जाव उल्लपडसाडिया जेणेव नागघरए जाव धूवं डहइ) ભીના લુગડે જ તેણે પુષ્કરિણીમાથી કમળો લીધા અને નાગઘર વગેરેના દેવસ્થાનમા ગઈ ખૂબ જ કિમતિ પુષ્પો વગેરેથી તે બધા દેવોની પૂજા કરી તેમની સામે ધૂપસળી સળગાવી આગળનુ વર્ણન પાઠકોએ પાચમા સૂત્ર પ્રમાણે જ જાણવુ જોઈએ (उहित्ता पणामं करेइ पणामं करित्ता जेणेव पोक्खरिणी तेणेव उवागच्छइ) ધૂપ કર્યા બાદ તેણે તેમને પ્રણામ કર્યા પ્રણામ કર્યા બાદ ફરીને પુષ્કરિણીના કિનારે આવી ગઈ (तएणं ताओ मित्तनाइनियगसयण

नयन्ति ।ए । समेक्षते, समप्रेक्ष्य कल्ये यावज्ज्वलति यत्रैव धन्यः सार्थवाहस्तत्रैवोपाग च्छति, उपागत्य धन्य सार्थवाहमेवमवादीत्=एवं खलु देवानुप्रिया । मम तस्य गर्भस्य (प्रभावेण) यावत् व्यपनयन्ति, तद् इच्छामि खलु देवानुप्रियाः ! भवद्भिर भ्यनुज्ञाता सती यावद् विहर्तुम्। यथा सुखं देवानुप्रिये!मा प्रतिबन्ध कुरु ततःखलु स

हुए अशन पानादिक चारों प्रकार के आहार करती है–दूसरों को कराती है–इस तरह जो अपने दोहले की पूर्ति करती है। (एवं सपेहेइ) इस प्रकार उस दोहले में उसने विचार किया (सपेहित्ता कल्लं जाव जलते जेणेव सत्थवाहे तेणेव उवागच्छइ) विचार करके फिर वह प्रात. होते ही जब सूर्य चमकने लग गया–तब जहा धन्य सार्थवाह था वहा गई। (उवाग च्छित्ता धण्ण सत्थवाह एव वयासी) जाकर उसने धन्यसार्थवाह से इस प्रकार कहा (एवं खलु देवाणुप्पिया ! मम तस्स गब्भस्स जाव विणेइ–त इच्छामि ण देवाणुप्पिया तुब्भेहिं अब्भणुन्नाया समाणी जाव विहरित्तए) हे देवानु प्रिय ! मुझे उस गर्भ के प्रभाव से इस प्रकार का दोहला उत्पन्न हुआ है कि जो माताए ऐसा २ करती है और अपने गर्भके मनोरथ की पूर्ति करती है वे धन्य हे कृत लक्षणा है इत्यादि। अत मे आपके द्वारा आज्ञापित हो कर इसी रूप से अपना दोहलापन्न करना चाहती हूँ (इस प्रकार उसने अपना सब विचार धन्य सार्थवाह से निवेदित कर दिया) । धन्य सार्थवाहने उसका ऐसा अभिप्राय सुनकर उससे कहा–

પાન વગેરે ચારે જાતના આહાર પોતે કરે છે અને બીજાઓને કરાવે છે આ પ્રમાણે જે માતાઓ પોતાના દોહદની પૂર્તિ કરે છે તે માતાઓને ધન્ય છે (एवं सपेहेइ) આ પ્રમાણે તેણે પોતાના દોહદ માટે વિચાર કર્યો (सपेहित्ता कल्लं जाव जलते जेणेव सत्थवाहे तेणेव उवागच्छइ) વિચાર કરીને તેણે સવારમા જ્યારે સૂરજ પૂર્વ દિશામા પ્રકાશિત થયો ત્યારે જ્યા ધન્યવાર્થવાહ જ્યા હતો ત્યા ગઈ (उवागच्छित्ता धण्ण, सत्थवाह एव वयासी) ત્યા જઈને તેણે ધન્ય સાર્થવાહને આ પ્રમાણે કહ્યુ—(एवं खलु देवाणुप्पिया ! मम तस्स गब्भस्स जाव विणेइ त इच्छामि ण देवाणुप्पिया तुब्भेहिं अब्भ णुन्नाया समाणी जाव विहरित्तए) હે દેવાનુપ્રિય ! ગર્ભાવસ્થાને લીધે મને દોહદ થયુ છે જે માતાઓ આ જાતનુ પોતાનુ દોહદ પુરુ કરી શકે છે પોતાની ગર્ભેચ્છા પૂરી કરે છે તે માતાઓ ખરેખર ધન્ય છે અને કૃતલક્ષણા છે વગેરે વગેરે એટલા માટે હુ આપની આજ્ઞા મેળવીને આ રીતે જ મારુ દોહદ પુરુ કરવા ઇચ્છુ છુ (આ રીતે તેણે પોતાની ઇચ્છા ધન્ય સાર્થવાહની સામે પ્રકટ કરી) ધન્ય સાર્થવાહે તેની વાત સાભળીને કહ્યુ કે (अहासुहं देवाणुप्पिया ! मा पडि

तथैव मित्रज्ञातिनिजकस्वजनसम्बन्धिपरिजनान् भोजयित्वा इममेतद्रूप 'गौण' गौण=गुणैर्निर्वृत्त गौण =यथार्थं, गुणनिप्फन्न' गुणनिष्पन्न=गुणसञ्जात नाम धेय कुरुत -यस्मात् खलु अस्माकमय दारको बहूना नागप्रतिमाना च यावत् वैश्रवणप्रतिमाना च 'उवाइयलद्धे-य' उपयाचितलब्ध =प्रार्थनया प्राप्त तद् भवतु खलु अस्माकमय दारक 'देवदिन्ने नामेण' देवदत्तो नाम्ना। तत खलु तस्य दारकस्याम्बापितरौ नामधेय कुरुत देवदत्त ' इति। तत खलु तस्य दारकस्याम्बापितरौ याग च दाय च भाग च अक्षयनिधिं चानु-वर्द्धयत ॥सूत्र ६॥

बालक के माता पिताने प्रथम दिन बालक का जात कर्म किया करके उसी तरह यावत् विपुल मात्रा मे अशन आदिचारों प्रकार का आहार तैयार किया (उवक्खडावित्ता तहेव मित्तनाइनिजकसयणस बधिपरिजणे भोयावेत्ता अयमेयारूव गोण गुणनिप्फन्न नामधेज्ज करेति) आहार तयार करके फिर उन्होने उसे मित्र, ज्ञाति, निजक, स्वजन सबधिजन और परिजनों को खिलाया-खिलाकर उन्होंने बच्चे का नाम यथार्थरूप मे गुणों से निष्पन्न होने के कारण इस तरह वक्ष्यमाणरूप से रखा। (जम्हाण अम्ह इमे दारए बहूण नागपडिमाण य जाव वेसमणपडिमाण य उवाइयलद्धे त होउण अम्ह इमे दारए देवदिन्ने नामेण) यह हमारा पुत्र नाग प्रतिमा यावत् वैश्रवण प्रतिमाओं की मनोती से उत्पन्न हुआ है इसलिये इसका नाम देवदत्त हो। (तएण तस्स दारगस्स अम्मापियरो नामधेज्ज करेति) इस प्रकार कहकर उस दारक के माता पिताने उसका नाम देव दत्त रख दिया। (तएण तस्स दारगस्स अम्मापियरो जाय च भाय च

બાળકના માતાપિતાએ જન્મના પહેલા દિવસે પુષ્કળ પ્રમાણમા અશન વગેરે ચારે ચાર પ્રકારનો આહાર તૈયાર કરાવ્યો (उवक्खडावित्ता तहेव मित्तनाइ-निजकसयणसबधिपरिजण भोयावेत्ता अयमेयारूव गोण गुण निप्फन्न नामधेज्जा करेति) આહાર તૈયાર કરાવીને તેમને મિત્ર, જ્ઞાતિ, નિજક, સ્વજન સબધિજન અને પરિજનોને જમાડયા જમાડીને તેમણે બાળકનુ નામ તેના ગુણો પ્રમાણે રાખ્યુ (जम्हाण अम्ह इमे दारए बहूण नागपडिमा-णय जाव वेसमणपडिमाणय उवइयालद्धे त होउण अम्ह इमे दारए देवदिन्ने नामेण) લોકોની સામે બાળકના માતાપિતાએ કહ્યુ કે આ અમારો પુત્ર નાગ વૈશ્રમણ વગેરે દેવ પ્રતિમાઓની માનતા રાખવાથી થયો છે, એથી આનુ નામ દેવદત્ત રાખવામા આવ્યુ છે (तएण तस्स दारगस्स अम्मा-पियरो नामधेज्जा करेति) આ પ્રમાણે બાળકના માતાપિતાએ મળીને બાળ કનુ નામ દેવદત્ત પાડ્યુ (तएण तस्स दारगस्स अम्मापियरो जाय च

भूता तामेव दिशं प्रतिगता। ततः खलु सा भद्रा सार्थवाही सम्पूर्ण दोहदा यावत् त गर्भं सुख सुखेन परिवहति। ततः खलु सा भद्रा सार्थवाही नवसु मासेषु बहुप्रतिपूर्णेषु अर्द्धाष्टमेषु रात्रिन्दिवेषु (व्यतीतेषु) सुकुमारपाणिपाद यावत् दारकं प्रजनिता। ततः खलु तस्य दारकस्य अम्बापितरौ प्रथमे दिवसे जातकर्म कुरुतः कृत्वा तथैव यावत् विपुलमशन पान खाद्य स्वाद्यमुपस्कारयतः, उपस्कार्य

य सद्धिं त विपुल असण ४ जाव परिभुञ्जमाणी य दोहल विणेइ) इसके बाद उन मित्र ज्ञाति निजक, स्वजन, सम्बन्धी, परिजन की नगर महिलाओं के साथ २ उस ४ चारों प्रकार के आहार को किया कराया-और अपने दोहले की पूर्ति की ।(विणिइत्ता जामेवदिसिं पउब्भूया तामेव दिसिं पडिगया) दोहले की पूर्ति कर वह फिर जिस दिशा से प्रकट हुई थी-आई थी उसी दिशा की ओर चली गई। अर्थात् अपने घर पहुच गई (तएण सा भद्दा सत्थवाही सपुन्नडोहला जाव त गब्भ सुह सुहेण परिवहइ) इसके अनन्तर उस भद्रा सार्थवाहीने कि जिसका गर्भ मनोरथ अच्छी तरह परिपूर्ण हो गया है यावत् अपने गर्भ को भलीभाति से सुख पूर्वक परिवहन किया। (तएण सा भद्दा सत्थवाही णवण्ह मासाण बहुपडिपुण्णाण अद्धट्ठराइंदियाण सुकुमालपाणिपाय दारग पयाया) बाद में जब गर्भ के ठीक नौ मास ७॥ साढे सात दिन समाप्त हो चुके तब उसने सुकुमार कर चरणवाला पुत्र को जन्म दिया। (तएण तस्स दारगस्स अम्मापियरो पढमे दिवसे जाय कम्म करेति, करित्ता तहेव विउल असण ४ उवक्खडावेंति) इसके बाद

सबधिपरियणणगरमहिलाहिं य सद्धिं त विपुल असण ४ जाव परिभुजमाणी य दोहल विणेइ) त्यार બાદ તેણે પોતાના સબંધીની નગરની સ્ત્રીઓ સાથે ચારે જાતનો આહાર કર્યો અને કરાવડાવ્યો આ રીતે તેણે પોતાના દોહદની પૂર્તિ કરી (विणेइत्ता जामेव दिसिं पाउब्भूया तामेव दिसिं पडिगया) દોહદ પૂર્તિ કર્યા બાદ તે જ્યાથી આવી હતી ત્યા ચાલી ગઈ એટલે તે તેના ઘેર પહોચી ગઈ (तए ण सा भद्दा सत्थवाही सपुन्नडोहला जाव त गब्भ सुह सुहेण परिवहइ) ત્યાર પછી પૂર્ણ દોહદા ભદ્રા સાર્થવાહી સુખેથી પોતાના ગર્ભને પરિવહન કરતી રહેવા લાગી (तए ण सा भद्दा सत्थवाही णवण्ह मासाण बहुपडिपुण्णाण अद्धट्ठराइंदियाण सुकुमालपाणि पाय दारग पयाया) આ પ્રમાણે ગર્ભ જ્યારે બરાબર નવ માસ અને સાડા સાત દિવસ રાતનો થયો ત્યારે ભદ્રાસાર્થવાહીએ સુકોમળ હાથ પગ વાળા પુત્રનો જન્મ આપ્યો (तए ण तस्स दारगस्स अम्मापियरो पढमे दिवसे जायकम्म करेति करित्ता तहेव जाव विउल असण ४ उवक्खडावेंति) ત્યાર પછી

तथैव मित्रज्ञातिनिजकस्वजनसम्बन्धिपरिजनान् भोजयित्वा इममेतद्रूप 'गौण' गौण=गुणैर्निर्वृत्त गौण=यथार्थ, 'गुणनिप्फन्न' गुणनिष्पन्न=गुणसञ्जात नाम धेय कुरुत -यस्मात् खलु आवयोरय दारको बहूना नागप्रतिमाना च यावत् वैश्रवणप्रतिमाना च 'उवाइयलद्धे-य' उपयाचितलब्ध =प्रार्थनया प्राप्त तद् भवतु खलु आवयोरय दारक 'देवदिन्ने नामेण' देवदत्तो नाम्ना। तत' खलु तस्य दारकस्याम्बापितरौ नामधेय कुरुत 'देवदत्त' इति। तत खलु तस्य दारकस्याम्बापितरौ याग च दाय च भाग च अक्षयनिधि चानु-वर्द्धयत. ॥सूत्र ६॥

बालक के माता पिताने प्रथम दिन बालक का जात कर्म क्रिया करके उसी तरह यावत् विपुल मात्रा म अशन आदि चारों प्रकार का आहार तैयार किया (उवक्खडावित्ता तहेव मित्तनाइनिजकसयणसबधिपरिजणे भोयावेत्ता अयमेयारूव गोण गुणनिप्फन्न नामधेज्ज करेंत) आहार तयार करके फिर उन्होंने उस मित्र, ज्ञाति, निजक, स्वजन सबधिजन और परिजनो को खिलाया-खिलाकर उन्होंने बच्चे का नाम यथार्थरूप म गुणों से निष्पन्न होने के कारण इस तरह वक्ष्यमाणरूप से रक्खा। (जम्हाण अम्ह इमे दारए बहूण नागपडिमाण य जाव वेसमणपडिमाण य उवइयलद्धे त होउण अम्ह इमे दारए देवदिन्ने नामेण) यह हमारा पुत्र नाग प्रतिमा यावत् वैश्रवण प्रतिमाओं की मनोती से उत्पन्न हुआ है इसलिये इसका नाम देवदत्त हो। (तएण तस्स दारगस्स अम्मापियरो नामधेज्ज करेति) इस प्रकार कहकर उस दारक के माता पिताने उसका नाम देव दत्तो रख दिया। (तएण तस्स दारगस्स अम्मापियरो जाय च भाय च

બાળકના માતાપિતાએ જન્મના પહેલા દિવસે પુષ્કળ પ્રમાણમા અશન વગેરે ચારે ચાર પ્રકારનો આહાર તૈયાર કરાવ્યો (उवक्खडावित्ता तहेव मित्तनाइ-निजकसयणसबधिपरिजण भोयावेत्ता अयमेयारूव गोण गुण निप्फन्न नामधेज्ज करेति) આહાર તૈયાર કરાવીને તેમને મિત્ર, જ્ઞાતિ, નિજક, સ્વજન સબધિજન અને પરિજનોને જમાડયા જમાડીને તેમણે બાળકનુ નામ તેના ગુણો પ્રમાણે રાખ્યુ (जम्हाण अम्ह इमे दारए बहूण नागपडिमा-णय जाव वेसमणपडिमाणय उवइयालद्धे त होउण अम्ह इमे दारए देवदिन्ने नामेण) લોકોની સામે બાળકના માતાપિતાએ કહ્યુ કે આ અમારો પુત્ર નાગ વૈશ્રમણ વગેરે દેવ પ્રતિમાઓની માનતા રાખવાથી થયો છે, એથી આનુ નામ દેવદત્ત રાખવામા આવ્યુ છે (तएण तस्स दारगस्स अम्मा-पियरो नामधेज्ज करेति) આ પ્રમાણે બાળકના માતાપિતાએ મળીને બાળ કનુ નામ દેવદત્ત પાડ્યુ (तए ण तस्स दारगस्स अम्मापियरो जाय च

मूलम्—तएणं से पथए दासचेडए देवदिन्नस्स दारगस्स वालग्गाही जाए, देवदिन्नदारय कडीए गेण्हइ, गेण्हित्ता वहूहिं डिंभएहि य डिंभयाहि य दारएहि य दारियाहि य कुमारएहि य कुमारियाहि य सद्धिं सपरिवुडे अभिरमइ। तए णं भद्दा सत्थवाही अन्नया कयाइ देवदिन्न दारय ण्हाय कयवलिकम्म कयकोउलपायच्छित्त सव्वालंकार विभूसिय करेइ, करित्ता पथयस्स दासचेटयस्स हत्थयसि दलइ। तएणं से पथए दासचेडए भद्दाए सत्थवाहीए हत्थाओ देवदिन्न दारगं कडिए गिण्हइ, गिण्हित्ता सयाओ गिहाओ पडिनिक्खमइ, पडिनिक्खमित्ता वहूहि डिंभएहि य डिंभियाहि य कुमारएहि य कुमारियाहि य सद्धिं सपरिवुडे जेणेव रायमग्गे तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता देवदिन्न दारग एगंते ठावेइ, ठावित्ता वहूहि डिंभएहि य जाव कुमारियाहि य सद्धिं सपरिवुडे पमत्ते यावि विहरइ। इम च णं विजए तक्करे रायगिहस्स वहूणि दाराणि य अवद्दाराणि य तहेव जाव आभोएमाणे मग्गेमाणे गवेसेमाणे जेणेव देवदिन्ने दारए तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता देवदिन्न दारग सव्वालंकारविभूसिय पासइ पासित्ता देवदिन्नस्स दारगस्स आभरणालंकारेसु मुच्छिए गढिए गिद्धे अज्झोववन्ने पथय

अक्खयनिहिं च अणुवड्ढेति) बालक के नाम संस्कार होने के पश्चात् मातापिताने उन नाग आदिक प्रतिमाओं की खूब सेवा की–दान दिया–अपने हिस्से में से खूब द्रव्य का वितरण किया और उनके कोष की खूब वृद्धि की ॥सूत्र ६॥

दाय च भाय च अक्खयनिहिंच अणुवड्ढेंति) બાળકના નામ સંસ્કાર બાદ બાળકના માતાપિતાએ નાગ વગેરે પ્રતિમાઓની ખૂબ જ સારી, પેઠે પૂજા કરી, પુષ્કળ પ્રમાણમાં દાન આપ્યું, પોતાના ભાગના દ્રવ્યનું બહુ જ પ્રમાણમાં વિતરણ કર્યું અને દેવતાઓના કોષની ખૂબ અભિવૃદ્ધિ કરી ॥ સૂ ૬ ॥

दासचेडं पमत्तं पासइ, पासित्ता दिसालोयं करेइ करेत्ता देवदिन्नं दारगं गेण्हइ, गेण्हित्ता कक्खंसि अल्लियावेइ अल्लियावित्ता उत्तरिज्जेणं पिहेइ, पिहित्ता सिग्धं तुरियं चवलं वेइयं रायगिहस्स नगरस्स अवदारेणं निग्गच्छइ, निगच्छित्ता जेणेव जिण्णुज्जाणे जेणेव भग्गकूवए तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता देवदिन्नं दारयं जीवियाओ ववरोवेइ, ववरोवित्ता आभरणालंकारं गिण्हइ गिण्हित्ता देवदिन्नस्स दारगस्स सरीरगं निप्पाणं निच्चेट्ठं जीवियविप्पजढं भग्गकूवए पक्खिवइ, पक्खिवित्ता जेणेव मालुयाकच्छए तेणेव उवागच्छइ उवागच्छित्ता मालुयाकच्छयं अणुपविसइ, अणुपविसित्ता निच्चले निप्फंदे तुसिणीए दिवसं खवेमाणे चिट्ठइ ॥सू. ७॥

टीका—'तएणं से पंथए' इत्यादि—'तएणं' ततः खलु=तदनन्तरं 'से' असौ पान्थकनामा 'दासचेडए' दासचेटकः= दासपुत्रो यो धन्यसार्थवाहस्य गृहे कर्मकरत्वेन स्थित आसीत्–स देवदत्तस्य दारकस्य 'बालग्गाही' बालग्राही बालं ग्रहीतुं शीलमस्यास्तीति बालग्राही=शिशुसंरक्षको जातः । असौ देवदत्तं दारकं कट्यां गृह्णाति, गृहीत्वा बहुभिः 'डिंभएहि य' डिम्भकैश्च,

---

'तएणं से पंथए दासचेडए' इत्यादि ।

टीकार्थ—(तएणं) इसके बाद (से पंथए दासचेडए) यह पांथकनाम का दास पुत्र जो धन्य सार्थवाह के घर पर–नौकर–था (देवदिन्नस्स दारगस्स बालग्गाही जाए) वह देवदत्त का बालग्राही—शिशु अवस्था का संरक्षक–हुआ। (देवदिन्नं दारयं कडीए गेण्हइ) यह देवदत्त को अपनी कमर=गोद में लिये रहता था। (गेण्हित्ता) यह उसे अपनी गोद में लेकर (बहूहिं

तए णं से पंथए दासचेडए इत्यादि ॥

टीकार्थ (तए णं) त्यार पछी (से पंथए दासचेडए) पांथक नामे दास पुत्र–के धन्यसार्थवाहना घेर नोकर हतो–– (देवदिन्नस्स दारगस्स बालग्गाही जाए) बाळक देवदत्तना संरक्षण माटे नियुक्त करवामां आव्यो (देवदिन्नं दारगं कडीए गेण्हइ) ते देवदत्तने केड=खोळामां बेसाडीने राखतो हतो (गेण्हित्ता) अने

मूलम्—तएणं से पंथए दासचेडए देवदिन्नस्स दारगस्स बालग्गाही जाए, देवदिन्नदारयं कडीए गेण्हइ, गेण्हित्ता बहूहिं डिंभएहि य डिंभयाहि य दारएहि य दारियाहि य कुमारएहि य कुमारियाहि य सद्धिं संपरिवुडे अभिरमइ। तए णं भद्दा सत्थवाही अन्नया कयाइं देवदिन्नं दारयं ण्हायं कयबलिकम्मं कयकोउयमंगलपायच्छित्तं सव्वालंकारविभूसियं करेइ, करित्ता पंथयस्स दासचेडयस्स हत्थयंसि दलइ। तएणं से पंथए दासचेडए भद्दाए सत्थवाहीए हत्थाओ देवदिन्नं दारगं कडिए गिण्हइ, गिण्हित्ता सयाओ गिहाओ पडिनिक्खमइ, पडिनिक्खमित्ता बहूहिं डिंभएहिं य डिंभियाहि य कुमारएहि य कुमारियाहि य सद्धिं संपरिवुडे जेणेव रायमग्गे तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता देवदिन्नं दारगं एगंते ठावेइ, ठावित्ता बहूहिं डिंभएहिं य जाव कुमारियाहि य सद्धिं संपरिवुडे पमत्ते यावि विहरइ। इमं च णं विजए तक्करे रायगिहस्स बहूणि दाराणि य अवदाराणि य तहेव जाव आभोएमाणे मग्गेमाणे गवेसेमाणे जेणेव देवदिन्ने दारए तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता देवदिन्नं दारगं सव्वालंकारविभूसियं पासइ पासित्ता देवदिन्नस्स दारगस्स आभरणालंकारेसु मुच्छिए गढिए गिद्धे अज्झोववन्ने पंथयं

अक्खयनिहिं च अणुवड्ढेंति) बालक के नाम संस्कार होने के पश्चात् मातापिता ने उन नाग आदिक प्रतिमाओं की खूब सेवा की—दान दिया—अपने हिस्से में से खूब द्रव्य का वितरण किया और उनके कोष की खूब वृद्धि की ॥सूत्र ६॥

दायं च भायं च अक्खयनिहिंच अणुवड्ढेंति) બાળકના નામ સંસ્કાર બાદ બાળકના માતાપિતાએ નાગ વગેરે પ્રતિમાઓની ખૂબ જ સારી, પેઠે પૂજા કરી, પુષ્કળ પ્રમાણમાં દાન આપ્યું, પોતાના ભાગના દ્રવ્યનું બહુ જ પ્રમાણમાં વિતરણ કર્યું અને દેવતાઓના કોષની ખૂબ અભિવૃદ્ધિ કરી ॥ સૂ ૬ ॥

दासचेड पमत्त पासइ, पासित्ता दिसालोय करेइ करेत्ता देवदिन्न दारगं गेण्हइ, गेण्हित्ता कक्खंसि अल्लियावेइ अल्लियावित्ता उत्तरिज्जेणं पिहेइ, पिहित्ता सिग्ध तुरिय चवल वेइय रायगिहस्स नगरस्स अव दारेण निग्गच्छइ, निगच्छित्ता जेणेव जिण्णुज्जाणे जेणेव भग्गकूवए तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता देवदिन्न दारय जीवियाओ ववरोवेइ, ववरोवित्ता आभरणालकारे गिण्हइ गिण्हित्ता देवदिन्नस्स दारगस्स सरीरग निप्पाण निच्चेट्ठ जीवियविप्पजढ भग्गकूवए पक्खिवइ, पक्खिवित्ता जेणेव मालुयाकच्छए तेणेव उवागच्छइ उवागच्छित्ता मालुयाकच्छय अणुपविसइ अणुपविसित्ता निच्चले निप्फदे तुसिणीए दिवस खवेमाणे चिट्ठइ ॥सू ७॥

टीका—'तएण से पथए इत्यादि—'तएण' तत खलु=तदनन्तर 'से' असौ पान्थकनामा 'दासचेडए' दासचेटक = दासपुत्रो यो धन्यसार्थवाहस्य गृहे कर्मकरत्वेन स्थित आसीत्-स देवदत्तस्य दारकस्य 'वालग्गाही' वालग्राही वाल ग्रहीतु शीलमस्यास्तीति वालग्राही=शिशुसरक्षको जात. । असौ देवदत्त दारक कटया गृह्णाति, गृहीत्वा वहुभि 'डिंभएहि य' डिम्भकैश्च,

'तएण से पथए दासचेडए' इत्यादि ।

टीकार्थ—(तएण) इसके बाद (से पथए दासचेडए) यह पाथकनामका दास पुत्र जो धन्य सार्थवाह के घर पर—नौकर-था (देवदिन्नस्स दारगस्स वालग्गाही जाए) वह देवदत्त का वालग्राही—शिशु अवस्था का सरक्षक—हुआ । (देवदिन्न दारय कडीए गेण्हइ) यह देवदत्त को अपनी कमर=गोद मे लिये रहता था । (गेण्हित्ता) यह उसे अपनी गोद में लेकर (वहूहि

तए ण से पथए दासचेडए इत्यादि ॥

टीकार्थ (तए ण) त्यार पछी (से पथए दासचेडए) पाथक नामे दास पुत्र-के धन्यसार्थवाहना घेर नोकर हतो-- (देवदिन्नस्स दारगस्स वालग्गाही जाए) बाळक देवदत्तना सरक्षण माटे नियुक्त करवामा आव्यो (देवदिन्न दारग कडीए गेण्हइ) ते देवदत्तने केड=खोळामा बेसाडीने राखतो हतो (गेण्हित्ता) अने

मूलम्—तएणं से पंथए दासचेडए देवदिन्नस्स दारगस्स बालग्गाही जाए, देवदिन्नदारयं कडीए गेण्हइ, गेण्हित्ता बहूहिं डिंभएहि य डिंभयाहि य दारएहि य दारियाहि य कुमारएहि य कुमारियाहि य सद्धिं संपरिवुडे अभिरमइ। तए णं भद्दा सत्थवाही अन्नया कयाइ देवदिन्नं दारयं ण्हायं कयबलिकम्मं कयकोउयमंगलपायच्छित्तं सव्वालंकारविभूसियं करेइ, करित्ता पंथयस्स दासचेडयस्स हत्थयंसि दलइ। तएणं से पंथए दासचेडए भद्दाए सत्थवाहीए हत्थाओ देवदिन्नं दारगं कडिए गिण्हइ, गिण्हित्ता सयाओ गिहाओ पडिनिक्खमइ, पडिनिक्खमित्ता बहूहिं डिंभएहि य डिंभियाहि य कुमारएहि य कुमारियाहि य सद्धिं संपरिवुडे जेणेव रायमग्गे तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता देवदिन्नं दारगं एगंते ठावेइ, ठावित्ता बहूहिं डिंभएहि य जाव कुमारियाहि य सद्धिं संपरिवुडे पमत्ते यावि विहरइ। इमं च णं विजए तक्करे रायगिहस्स बहूणि दाराणि य अवद्दाराणि य तहेव जाव आभोएमाणे मग्गेमाणे गवेसेमाणे जेणेव देवदिन्ने दारए तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता देवदिन्नं दारगं सव्वालंकारविभूसियं पासइ पासित्ता देवदिन्नस्स दारगस्स आभरणालंकारेसु मुच्छिए गढिए गिद्धे अज्झोववन्ने पंथय

अक्खयनिहिं च अणुवड्ढेंति) बालक के नाम संस्कार होने के पश्चात् मातापिताने उन नाग आदिक प्रतिमाओं की खूब सेवा की—दान दिया—अपने हिस्से में से खूब द्रव्य का वितरण किया और उनके कोष की खूब वृद्धि की ॥सूत्र ६॥

दायं च भायं च अक्खयनिहिं च अणुवड्ढेंति) બાળકના નામ સંસ્કાર બાદ બાળકના માતાપિતાએ નાગ વગેરે પ્રતિમાઓની ખૂબ જ સારી, પેઠે પૂજા કરી, પુષ્કળ પ્રમાણમાં દાન આપ્યું, પોતાના ભાગના દ્રવ્યનું બહુ જ પ્રમાણમાં વિતરણ કર્યું અને દેવતાઓના કોષની ખૂબ અભિવૃદ્ધિ કરી ॥ સૂ. ૬ ॥

कृत्वा पान्थकस्य दासचेटकस्य हस्ते ददाति । ततः खलु स पान्थको दासचेटको भद्राया सार्थवाह्या हस्ताद् देवदत्त दारकं कट्या गृह्णाति, गृहीत्वा स्वकाद् गृहात् प्रतिनिष्क्रामति, प्रतिनिष्क्रम्य बहुभि॰ डिम्भकैश्च डिम्भिकाभिश्च दारकैश्च दारिकाभिश्च, कुमारकैश्च कुमारिकाभिश्च सार्द्धं सपरिवृतो यत्रैव राजमार्गस्तत्रैवोपागच्छति, उपागत्य देवदत्तदारकमेकान्ते 'ठवइ' स्थापयति=उपवेशयति उपवेश्य बहुभि॰ डिम्भकैश्च यावत्कुमारिकाभिश्च सार्द्धं सपरिवृत 'पमत्ते' प्रमत =तद्रक्षणे प्रमादवान् चापि 'विहरइ' विहरति=बालकबालिकादिभि सहान्यत्र रमते ।

चरित कर समस्त अलकारो से विभूषित किया (करित्ता पथयस्स दासचेटयस्स हत्थयसि दलयइ) विभूषित करके बाद मे उसने उसे पाथक दास चेटथ के हाथमें दे दिया! (तएण से पथए दासचेडए भद्दाए सत्थवाहीए हत्थाओ देवदिन्न दारय कडिए गिण्हइ) उस पाथकदासचेटकने भद्रा सार्थवाहीके हाथ से लेकर देवदत्त को अपनी कटी=गोद मे ले लिया। (गिण्हित्ता सयाओ गिहाओ पडिनिक्खमइ) और लेकर वह अपने घर से बाहर निकला। (पडिनिक्खमित्ता बहूहिं डिम्भिएहिं डिम्भयाहिय कुमारएहि य कुमारियाहि य सद्धि सपरिवुडे जेणेव रायमग्गे तेणेव उवागच्छइ) निकल कर वह अनेक डिम्भिकों से अनेक डिम्भिकाओ से कुमार और कुमारिकाओ से घिरा हुआ होकर जहा राजमार्ग था वहा पर गया। (उवागच्छित्ता देवदिन्न दारय एगते ठावेइ, ठावित्ता बहूहिं डिंभएहिं जाव कुमारियाहि य सद्धि सपरिवुडे पमत्ते यावि विहरइ। जाकर उसने

અલકૃત કર્યો (करित्ता पथयस्स दासचेटयस्स हत्थयसि दलयइ) બાળકને ઘરેણાઓથી અલકૃત કર્યા બાદ માતાએ તેને પાથક દાસ ચેટકને સોપી દીધો (तएण से पथए दासचेडए भद्दाए सत्थवाहीए हत्थाओ देवदिन्न दारय कडिए गिण्हइ) પાથક દાસચેટકે ભદ્રા સાર્થવાહીના હાથમાથી બાળકને લઈને પોતાના ખોળામા લઈ લીધો (गिण्हित्ता सयाओ गिहाओ पडिनिक्खमइ) અને લઈને તે ઘેરથી બહાર નિકળ્યો (पडिनिक्खमित्ता बहूहिं डिम्भएहिं डिम्भियाहि य कुमारयाहि य कुमारियहि य सद्धि सपरिवुडे जेणेव रायमग्गे तेणेव उवागच्छइ) નીકળીને તે ઘણા ડિભિકો–બાળકો–ડિંભિકાઓ–બાળાઓ, તેમજ કુમાર અને કુમારીઓની સાથે જ્યા રાજમાર્ગ હતો ત્યા ગયો (उवागच्छित्ता देवदिन्न दारय एगते ठवे ठावित्ता बहूहिं डिंभएहिं जाव कुमारियाहि य सद्धिसपरिवुडे पमत्ते यावि

डिम्भा.=अल्पकालिका शिशव डिम्भा पर डिम्भकास्तैः, डिम्भिकाभिश्च= अल्पकालिकबालिकाभिश्च. 'दारएहि य, दारकैश्च=बहुकालिकबालकैः, दारिकाभिश्च=बालिकाभि सार्द्धं सपरिवृतः=सहित. अभिरममाणे' अभिरममाण'= क्रीडन् सन् 'अभिरमइ' अभिरमति=तिष्ठति। ततः खलु सा भद्रा सार्थवाही अन्यदा कदाचित् देवदत्त दारक 'ण्हाया' स्नात कारितस्नान, 'कय बलिकम्म' कृतबलिकर्माणम्=अरिष्टादि निवारणाय पशुपक्ष्यादि सर्वभागनिमित्त कारितान्नोत्सर्गम् 'कयकोउयमगलपायच्छित्त' कृतकौतुकमङ्गलप्रायश्चित्त=दृष्टिदोषादिनिवारणार्थं कृतमषी तिलकादिक सर्वालङ्कारविभूषित करोति,

---

डिम्भएहिं य डिम्भियाहि य दारएहि य दारियाहि य कुमारेहि य कुमारियाहि य सद्धिं सपरिवुडे अभिरममाणे अभिरमइ) अनेक डिम्भकों के— छोटे२बालकों के साथ अनेक छोटी२ बालिकाओं के साथ, अनेक दारकों के साथ—डिमकों की अपेक्षा कुछ अधिक उमरवाले बालकों के साथ कुछ अधिक अनेक दारिकाओं के साथ, अनेक कुमार और कुमारिकाओं के साथ उनसे युक्त होकर क्रीडा किया करता था। अर्थात् उन सबके साथ मिलकर वह उस देवदत्त बालक को खिलाया करता था। (तएण सा भद्दा सत्थवाही अन्नया कयाइ देवदिन्न दारय ण्हाय कयबलिकम्म कय कोउयमगलपायच्छित्त सव्वालकारविभूसिय करेइ) एक दिन की बात है कि उस भद्रा सार्थवाही उस देवदत्त नामके अपने पुत्र को स्नान करवा कर तथा उसके निमित्त से वायसादि पक्षियों को अन्नादि का भागरूप बलिकर्म कर एव कौतुक, मगल और प्रायश्चित्त विधि समा

ખોળામા બેસાડીને (बहूहिं डिंभएहिं य डिंभयाहि य दारएहि य दारियाहि य कुमारेहि य कुमारियाहि य सद्धिं सपरिवुडे अभिरममाणे अभिरमइ) અનેક ડિંભકો—નાના નાના ઘણા બાળકોની સાથે—નાની નાની બાળાઓની સાથે, ઘણા દારકોની સાથે એટલે કે ડિંભકો કરતા જરા મોટી ઉમર વાળા બાળકોની સાથે—વળી દારિકાઓની સાથે, ઘણા કુમાર અને કુમારિકાઓની સાથે મળીને રમતો રમાડતો હતો એટલે કે પાથક બધા બાળકોની સાથે મળીને દેવદત્ત રમાડતો હતો (तए ण सा भद्दा सत्थवाही अन्नया कयाइ देवदिन्न दारय ण्हाय कयबलिकम्म कयकोउयमगलपायच्छित्त सव्वालकार-विभूसिय करेइ) એક દિવસ ભદ્રા સાર્થવાહીએ પોતાના બાળક દેવદત્તને નવડાવીને તે નિમિત્તે કાગડા વગેરે પક્ષીઓને અન્ન વગેરેનો ભાગ અર્પીને, કૌતુક, મગળ અને પ્રાયશ્ચિત્ત વિધિ પૂરી કરી અને ત્યાર બાદ બાળકને સુદર ઘરેણાઓથી

कृत्वा पान्थकस्य दासचेटकस्य हस्ते ददाति। ततः खलु स पान्थको दास चेटको भद्रायाः सार्थवाह्या हस्ताद् देवदत्त दारक कट्या गृह्णाति, गृहीत्वा स्वकाद् गृहात् प्रतिनिष्क्रामति, प्रतिनिष्क्रम्य बहुभिः डिम्भकैश्च डिम्भिकाभिश्च दारकैश्च दारिकाभिश्च, कुमारकैश्च कुमारिकाभिश्च सार्द्धं सपरिवृतो यत्रैव राज मार्गस्तत्रैवोपागच्छति, उपागत्य देवदत्तदारकमेकान्ते 'ठवइ' स्थापयति=उपवेशयति उपवेश्य बहुभिः डिम्भकैश्च यावत्कुमारिकाभिश्च सार्द्धं सपरिवृत 'पमत्ते' प्रमत्त =तत्क्षणे प्रमादवान् चापि 'विहरइ' विहरति=बालकबालिकादिभि सहान्यत्र रमते ।

चरित कर समस्त अलकारो से विभूषित किया (करित्ता पथयस्स दासचेड यस्स हत्थयसि दलयइ) विभूषित करके बाद म उसने उसे पाथक दास चेटक के हाथमे दे दिया। (तएण से पथए दासचेडए भद्दाए सत्थवा हीए हत्थाओ देवदिन्न दारय कडिए गिण्हइ) उस पाथकदासचेटकने भद्रा सार्थवाहीके हाथ से लेकर देवदत्त को अपनी कटी=गोद मे ले लिया। (गिण्हित्ता सयाओ गिहाओ पडिनिक्खमइ) और लेकर वह अपने घर से बाहर निकला। (पडिनिक्खमित्ता बहूहिं डिम्भिएहिं डिम्भयाहिय कुमा- रएहि य कुमारियाहि य सद्धिं सपरिवुडे जेणेव रायमग्गे तेणेव उवा गच्छइ) निकल कर वह अनेक डिम्भिकों से अनेक डिम्भिकाओ से कुमार और कुमारिकाओं से घिरा हुआ होकर जहा राजमार्ग था वहा पर गया। (उवागच्छित्ता देवदिन्न दारय एगते ठावेइ, ठावित्ता बहूहिं डिंभएहिं जाव कुमारयारि य सद्धिं सपरिवुडे पमत्ते यावि विहरइ। जाकर उसने

अलकृत कर्यो (करित्ता पथयस्स दासचेटयस्स हत्थयसि दलयइ) બાળકને ઘરેણાઓથી અલકૃત કર્યો બાદ માતાએ તેને પાથક દાસ ચેટકને સોપી દીધો (तए ण से पथए दासचेडए भद्दाए सत्थवाहीए हत्थाओ देवदिन्न दारय कडिए गिण्हइ) પાથક દાસચેટકે ભદ્રા સાર્થવાહીના હાથમાથી બાળકને લઈને પોતાના ખોળામા લઈ લીધો (गिण्हित्ता सयाओ गिहाओ पडिनिक्खमइ) અને લઈને તે ઘેરથી બહાર નિકળ્યો (पडिनिक्खमित्ता बहूहिं डिंभएहिं डिम्भियाहि य कुमारयाहि य कुमारियहि य सद्धिं सपरिवुडे जेणेव रायमग्गे तेणेव उवागच्छइ) નીકળીને તે ઘણા ડિભિકો-બાળકો-ડિભિકાઓ-બાળાઓ, તેમજ કુમાર અને કુમારીઓની સાથે જ્યા રાજ માર્ગ હતો ત્યા ગયો (उवागच्छित्ता देवदिन्न दारय एगते ठवेइ ठावित्ता बहूहिं डिंभएहिं जाव कुमारियाहि य सद्धिं सपरिवुडे पमत्ते यावि

डिम्भा=अल्पकालिका शिशव डिम्भा एव डिम्भकास्तैः, डिम्भिकाभिश्च= अल्पकालिकबालिकाभिश्च, 'दारएहि य, दारकैश्च=मध्यकालिकबालकैः, दारिकाभिश्च=बालिकाभिः सार्द्धं सपरिवृतः=सहितः 'अभिरममाणे' अभिरममाणः= क्रीडन् सन् 'अभिरमइ' अभिरमति=तिष्ठति। ततः खलु सा भद्रा सार्थवाही अन्यदा कदाचित् देवदत्तं दारकं 'ह्णायं' स्नातं कारितस्नानं, 'कयबलिकम्मं' कृतबलिकर्माणम्=अरिष्टादि निवारणाय पशुपक्ष्यादि सर्वभागनिमित्त कारितान्नोत्सर्गम् 'कयकोउयमगलपायच्छित्तं' कृतकौतुकमङ्गलप्रायश्चित्तं=दृष्टिदोषादिनिवारणार्थं कृतमषी तिलकादिकं सर्वालंकारविभूषितं करोति,

डिम्भएहिं य डिम्भियाहि य दारएहि य दारियाहि य कुमारेहि य कुमारियाहि य सद्धिं सपरिवुडे अभिरममाणे अभिरमइ) अनेक डिम्भकों के—छोटे२ बालकों के साथ अनेक छोटी२ बालिकाओं के साथ, अनेक दारकों के साथ—डिमकों की अपेक्षा कुछ अधिक उमरवाले बालकों के साथ कुछ अधिक अनेक दारिकाओं के साथ, अनेक कुमार और कुमारिकाओं के साथ उनसे युक्त होकर क्रीडा किया करता था। अर्थात् उन सबके साथ मिलकर वह उस देवदत्त बालक को खिलाया करता था। (तएण सा भद्दा सत्थवाही अन्नया कयाइ देवदिन्नं दारयं ण्हायं कयबलिकम्मं कयकोउयमगलपायच्छित्तं सव्वालंकारविभूसियं करेइ) एक दिन की बात है कि उस भद्रा सार्थवाही उस देवदत्त नामके अपने पुत्र को स्नान करवा कर तथा उसके निमित्त से वायसादि पक्षियों को अन्नादि का भागरूप बलिकर्म कर एवं कौतुक, मगल और प्रायश्चित्त विधि समा

ખોળામા બેસાડીને (बहूहि डिंभएहिं य डिंभयाहि य दारएहि य दारियाहि य कुमारेहि य कुमारियाहि य सद्धिं सपरिवुडे अभिरममाणे अभिरमइ) અનેક ડિભકો—નાના નાના ઘણા બાળકોની સાથે—નાની નાની બાળાઓની સાથે, ઘણા દારકોની સાથે એટલે કે ડિભકો કરતા જરા મોટી ઉમર વાળા બાળકોની સાથે—વળી દારિકાઓની સાથે, ઘણા કુમાર અને કુમારિકાઓની સાથે મળીને રમતો રમાડતો હતો એટલે કે પાથક બધા બાળકોની સાથે મળીને દેવદત્ત રમાડતો હતો (तए ण सा भद्दा सत्थवाही अन्नया कयाइ देवदिन्नं दारयं ण्हायं कयबलिकम्मं कयकोउयमगलपायच्छित्तं सव्वालंकारविभूसियं करेइ) એક દિવસ ભદ્રા સાર્થવાહીએ પોતાના બાળક દેવદત્તને નવડાવીને તે નિમિત્તે કાગડા વગેરે પક્ષીઓને અન્ન વગેરેનો ભાગ અર્પીને, કૌતુક, મગળ અને પ્રાયશ્ચિત્ત વિધિ પૂરી કરી અને ત્યાર બાદ બાળકને સુદર ઘરેણાઓથી

चेट प्रमत्त' प्रमत्तम् अन्यत्र सक्तानचित्त पश्यति, दृष्ट्वा दिसालोय' दिशावलोकम्- 'अस्मिन्नवसरे कस्यापि गमनागमनमस्ति न वा" इति सकलदिशा निरीक्षण करोति, कृत्वा देवदत्त दारक गृह्णाति, गृहीत्वा 'कक्खसि' कक्षे=बाहुमूले 'अल्लियावेइ' आलीनयति=अन्तर्धान करोति आलीनयित्वा 'उत्तरिज्जेण' उत्तरीयेण=उपरिवस्त्रेण 'दुपट्टा' इति भाषाया, तेन पिहेइ पिदधाति,=प्रच्छादयति,प्रच्छाद्य शीघ्र त्वरित चपल वेगित=शीघ्रातिशीघ्रमित्यर्थ राजगृहस्य नगरस्यापद्वारेण निर्गच्छति, निर्गत्य यत्रैव जीर्णोद्यान यत्रैव भग्नकूपकस्तत्रैवोपागच्छति उपागत्य देवदत्त दारक 'जीवियाओ' जीवितात्

च्छित हो गया--ग्रथित हो गया--उनमे एकाग्र बन गया, अथवा गृद्ध--लुब्ध हो गया--इन्हें मे लल्लू इस स्थिति से युक्त हुए उसने साथ मे पांथक दास चेटक का भी अन्यत्र सलग्न चित्तवाला देखा (पासित्ता दिसालोय करेइ करित्ता देवदिन्न दारय गेण्हइ) देखकर फिर उसने दिशावलोकन किया-आजू बाजू की ओर इधर उधर देखा की कहीं से कोई आता जाता तो नहीं है, जब कोई कहीं नही दिखाईपडा तो उसने उसी समय उस देवदत्त दारक को उठा लिया। (गेण्हित्ता कक्खसि अल्लियावेइ, अल्लियावित्ता उत्तरिज्जेण पिहेइ) उठाकर फिर उसने उसे अपनी कांख में छुपा लिया। छुपाकर बाद मे उसे दुपट्ट से ढक दिया (पिहित्ता सिग्घ, तुरिय चवल चेइय रायगिहस्स नयरस्स अवदारेण निग्गच्छइ) ढक कर वह फिर वहा से शीघ्र, त्वरित, जल्दी जल्दी राजगृह नगर के अवद्वार पिछले द्वार २ से बाहर निकला (निग्गच्छित्ता जेणेव जिण्णुज्जाणे जेणेव

पासइ) દેવદત્તને બહુ મૂલ્ય ઘરેણાઓથી અલકૃત જોઇને તે મોહવશ થઇ ગયો, તેનુ ચિત્ત ઘરેણાઓમા જ ચોટી ગયુ અથવા તો તે લોભાઇ ગયો આ ઘરેણાઓને હુ હરી લઉ આ જાતનો વિચાર તેના મનમા સ્ફુર્યો ચોરે દાસ ચેટક પથકને પણ ત્યા થોડે દૂર રમતમા તલ્લીન જોયો (पासित्ता दिसालोय करेइ करित्ता देवदिन्न दारय गेण्हइ) પથકને જોયો પછી તેણે ચોમેર જોયુ કે કોઇ આવતુ તો નથી ? જ્યારે તને કોઈ દેખાયુ નહિ ત્યારે તેણે તરત બાળક દેવદત્તને ઉપાડી લીધો (गेण्हित्ता कक्खसि अल्लियावेइ अल्लियावित्ता उत्तरिज्जेण पिहेइ) ઉપાડીને તેણે બાળકને પડખામા છુપાવીને તેને દુપટ્ટાથી ઢાકી દીધો (पिहित्ता सिग्घ तुरिय चवल वेइय रायगिहस्स नयरस्स अवद्दारेण निग्गच्छइ) ઢાકીને તે સત્વરે ત્વરિત ગતિથી રાજગૃહ નગરના અપદ્વારથી બહાર નીકળી ગયો (निग्गच्छित्ता जेणेव जिण्णुज्जाणे जेणेव भग्गकूवए तेणेव उवागच्छइ) નીકળીને તે તે જ્યા જૂનુ ઉદ્યાન અને ભગ્ન કૂવો હતો ત્યા પહોચ્યો (उवागच्छित्ता

अथ च खलु विजयस्तस्करो राजगृहस्य नगरस्य बहूनि द्वाराणि च 'अवद्दाराणि य' अपद्वाराणि=लघुद्वाराणि च 'तहेव तथैव=पूर्ववदेव सर्वस्थानानि वान्यानि यावत् 'आभोएमाणे' आभोगयन्=सोपयोगमवलोकयन् मार्गयमाणो गवेषयमाणो यत्रैव देवदत्तो दारकस्तत्रैवोपागच्छति, उपागत्य देवदत्त दारक सर्वालङ्कारविभूषित पश्यति, दृष्ट्वा देवदत्तस्य दारकस्याभरणालङ्कारेषु मुच्छिए' मूर्च्छित =कर्तव्यव्यापारशून्य 'गढिए' ग्रथित =एकाग्रतामापन्न, 'गिद्धे' गृद्ध.=लुब्ध 'अज्झोववन्ने' अभ्युपपन्न =ममत्वबहुल पान्थक नाम

उस देवदत्त दारक को एकात मे छोड दिया और स्वय उन डिंभक यावत् कुमारिकाओं के साथ घिरा हुआ होकर प्रमादवान बन गया— अर्थात उन बालक बालिका आदिको के—साथ अन्यत्र खेलने लग गया। (इमच ण विजए तक्करे रायगिहस्स नगरस्स बहूणि दाराणि य अवदाराणि य तहेव जाव आभोएमाणे मग्गेमाणे गवेसेमाणे जेणेव—देवदिन्ने दारए तेणेव उवागच्छइ) इतने मे विजय तस्कर राजगृह नगर के अनेक द्वारों को अनेक छोटे २ द्वारो को पहिले की तरह उपयोग पूर्वक देखता हुआ उन्हे बार २ तपासता हुआ, सूक्ष्मदृष्टि से उनकी गवेषणा करता हुआ जहा वह देवदत्त दारक था वहा आया। (उवागच्छित्ता देवदिन्न दारग सव्वालकारविभूसिय पासइ) आकर उसने देवदत्त दारक को समस्त अलकारो से विभूषित हुआ देखा। (पासित्ता देवदिन्नस्स दारगस्स आभरणालकारेसु मुच्छिए गढिए गिद्धे अज्झोववन्ने पथय दास चेड पमत्त पासइ) देखकर के वह देवदत्त के आभरण और अलकारों मे मू

विहरइ) त्या पहोचीने तेणे देवदत्तने प्रमाद वश थईने एकात जग्याए मूकी दीधो अने पोते ते बधा डिंभक, डिंभिका कुमार अने कुमारिकाओनी साथे रमतमा पडी गयो एटले के तेमनी साथे रमवा लाग्यो (इमच ण विजए तक्करे रायगिहस्स नगरस्स बहूणि दाराणि य अवदाराणि य तहेव जाव आभोएमाणे गवेसमाणे जेणेव देवदिन्ने दारए तेणेव उवागच्छइ) एटलामा विजय नामे ते तस्कर (चोर) राजगृह नगरना अनेक दरवाजाओ अनेक नाना दरवाजाओने पहेलानी जेम ज चोरीनी ताकमा झीणी नजरे तपासतो जोतो—ज्या बाळक देवदत्त हतो त्या आव्यो (उवागच्छित्ता देवदिन्न दारग सव्वालकारविभूसिय पासइ) त्या आवतानी साथे ज तेणे बाळक देवदत्तने सर्वालकारोथी अलकृत थयेलो जोयो (पासित्ता देवदिन्नस्स दारगस्स आभरणालकारेसु मुच्छिए गढिए गिद्धे अज्झोववन्ने पथय दासचेड पमत्त

मूलम्--तएणं से पंथए दासचेडे तओ मुहुत्तंतरस्स जेणेव देवदिन्ने दारए ठविए तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता देवदिन्न दारगं तंसि ठाणंसि अपासमाणे रोयमाणे कंदमाणे विलवमाणे देव दिन्नस्स दारगस्स सव्वओ समंता मग्गणगवेसणं करेइ करित्ता देव दिन्नस्स दारगस्स कत्थइ सुइं वा खुइं वा पउत्तिं वा अलभमाणे जेणेव सए गिहे जेणेव धण्णे सत्थवाहे तेणेव उवागच्छइ, उवाग- च्छित्ता धण्णं सत्थवाहं एवं वयासी--एवं खलु सामी! भद्दा सत्थ वाही देवदिन्नं दारयं ण्हायं जाव मम हत्थंसि दलयइ, तएणं अहं देवदिन्नं दारयं कडीए गिण्हामि गिण्हित्ता जाव,मग्गणगवेसणं करेमि तं न णज्जइ णं सामि!देवदिन्ने दारए केणइ हये वा अवहिए वा अवखित्ते वा पायवडिए धण्णस सत्थवाहस्स एयमट्ठं निवेदेइ, तं णं से धण्णे सत्थवाहे पंथयदासचेडयस्स एयमट्ठं सोच्चा णिसम्म तेणं य महया पुत्तसोएणाभिभूये समाणे परसुणियत्तेव चंपगपायवे धसत्ति धरणीतलंसि सव्वंगेहिं सन्निवइए, तएणं से धण्णे सत्थवाहे तओ मुहुत्तंतरस्स आसत्थे पच्छागयपाणे देवदिन्नस्स दारगस्स सव्वओ समंता मग्गणगवेसणं करेइ देवदिन्नस्स दारगस्स कत्थइ सुइं वा खुइं वा पउत्तिं वा अलभमाणे जेणेव सए गिहे तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता महत्थं पाहुडं गेण्हइ, गेण्हित्ता जेणेव नगरगुत्तिया तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता तं महत्थं पाहुडं उवणेइ, उवणित्ता एवं वयासी एवं खलु देवाणुप्पिया! मम पुत्ते भद्दाए भारियाए अत्तए देवदिन्ने नाम दारए इट्ठे जाव उंबरपुप्फंपिव दुल्लहे सवणयाए किमंग

प्राणेभ्य. 'ववरोवेइ' व्यपरोपयति=पृथक्करोति मारयतीत्यर्थः, जीविता द्व्यपरोप्य आभरणालङ्कारान् गृह्णाति, गृहीत्वा देवदत्तस्य दारकस्य शरीरं 'निप्पाणं' निष्प्राणम्=श्वासोच्छ्वासादि प्राणरहितं 'निच्चेट्ठं' निश्चेष्टं=जोवनव्यापाररहितं 'जीवविप्पजढं' जीवविप्रत्यक्तम्=आत्मप्रदेशरहितं देवदत्तदारकशरीरं भग्नकूपे प्रक्षिपति, प्रक्षिप्य यत्रैव मालुकाकक्षकस्तत्रैवोपागच्छति, उपागत्य मालुकाकक्षमनुप्रविशति, अनुप्रविश्य 'निच्चले' निश्चल=गमनागमनादिवर्जितं 'निप्फंदे' निष्पन्द=हस्तपादाद्यवयवचलनरहितं 'तुसिणीए' तूष्णीक.=वचनव्यापाररहितं सन् दिवस=तद्दिनं 'खवेमाणे' क्षपयन्=गमयन् तिष्ठति ॥सू० ७॥

भग्गकूवए, तेणेव उवागच्छइ) निकल कर वहा गया कि जहा वह जीर्ण उद्यान और भग्न कूप था। (उवागच्छित्ता देवदिन्नं दारयं जीवियाओ ववरोवेइ) वहा पहुँच कर उसने उस देवदत्त दारक को मार डाला। (ववरोवित्ता आभरणालकारे गिण्हइ, गिण्हित्ता देवदिन्नस्स दारगस्स सरीरगं निप्पाणं निच्चेट्ठं जीवियविप्पजढं भग्गकूवए पक्खिवइ) मार कर उसके समस्त आभूषण उतार लिये—और देवदत्त दारक के उस निष्प्राण, निश्चेष्ट तथा आत्मप्रदेशो से विहीन बने हुए शरीर को भग्नकूप में डाल दिया। (पक्खिवित्ता जेणेव मालुया कच्छए तेणेव उवागच्छइ उवागच्छित्ता मालुया कच्छए अणुपविसइ, अणुपविसित्ता निच्चले निप्फंदे तुसिणीए दिवसं खवेमाणे चिट्ठइ) डालकर फिर वह जहा मालुका कक्ष था वहा आया। आकर वह उसमे प्रविष्ट हुआ—और उसी मे चुपचाप घुसे उसने निश्चल और निश्चेष्ट होकर वह अपना दिन व्यतीत—किया। ॥सूत्र ७॥

देवदिन्नं दारयं जीवियाओ ववरोवेइ) त्यां पहोंचीने तेणे बाळक देवदत्तने मारी नाख्यो (ववरोवेत्ता आभरणालकारे गिण्हइ गिण्हित्ता देवदिन्नस्स दारगस्स सरीरगं निप्पाणं निच्चेट्ठं जीवियविप्पजढं भग्गकूवए पक्खिवइ) मारीने तेना बधा घरेणाओ तेणे उतारी लीधा अने तेना निष्प्राण, निश्चेष्ट तेमज आत्म प्रदेशो वगरना शरीरने भग्न कूवामां फेंकी दीधुं (पक्खिवित्ता जेणेव मालुया कच्छए तेणेव उवागच्छइ उवागच्छित्ता मालुयाकच्छयं अणुपविसइ अणुपविसित्ता निच्चले निप्फंदे तुसिणीए दिवसं खवेमाणे चिट्ठइ) (फेंकीने ते ज्यां मालुका कक्ष हतो त्यां गयो जईने तेमां प्रवेशीने तेणे चूप चाप निश्चळ अने निश्चेष्ट थईने पोतनो दिवस पसार कर्यो ॥ सूत्र ७ ॥

मूलम्--तएण से पथए दासचेडे तओ मुहुत्तंतरस्स जेणेव देवदिन्ने दारए ठविए तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता देवदिन्न दारगं तसि ठाणसि अपासमाणे रोयमाणे कदमाणे विलवमाणे देव दिन्नस्स दारगस्स सव्वओ समता मग्गणगवेसण करेइ करित्ता देव दिन्नस्स दारगस्स कत्थइ सुइ वा खुइ वा पउत्ति वा अलभमाणे जेणेव सए गिहे जेणेव धण्णे सत्थवाहे तेणेव उवागच्छइ, उवाग-च्छित्ता धण्ण सत्थवाह एव वयासी--एव खलु सामी! भद्दा सत्थ वाही देवदिन्न दारय ण्हाय जाव मम हत्थसि दलयइ, तएण अह देवदिन्न दारय कडीए गिण्हामि गिण्हित्ता जाव, मग्गणगवेसण करेमि त न णज्जइ ण सामि! देवदिन्ने दारए केणइ हये वा अवहिए वा अवखित्ते वा पायवडिए धण्णस सत्थवाहस्स एयमट्ठ निवेदेइ, त ण से धण्णे सत्थवाहे पथयदासचेडयस्स एयमट्ठ सोच्चा णिसम्म तेण य महया पुत्तसोएणाभिभूये समाणे परसुणियत्तेव चपगपायवे धसत्ति धरणीतलसि सव्वगेहि सन्निवइए, तएण मे धण्णे सत्थवाहे तओ मुहुत्ततरस्स आसत्थे पच्छागयपाणे देवदिन्नस्स दारगस्स सव्वओ समता मग्गणगवेसण करेइ देवदिन्नस्स दारगस्स कत्थइ सुइ वा खुइ वा पउत्ति वा अलभमाणे जेणेव सए गिहे तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता महत्थ पाहुड गेण्हइ, गेण्हित्ता जेणेव नगरगुत्तिया तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता त महत्थ पाहुड उवणेइ, उवणित्ता एव वयासी एव खलु देवाणुप्पिया! मम पुत्ते भद्दाए भारियाए अत्तए देवदिन्ने नाम दारए इट्ठे जाव उंवरपुप्फपिव दुल्लहे सवणयाए किमग

पुण पासणयाए ?, तएण सा भद्दा देवदिन्न दारय सव्वालकारविभू सिय पथगस्स हत्थे दलाइ जाव पायवडिए त मम निवेदेइ, त इच्छा मिण देवाणुप्पिया ! देवदिन्नदारगस्स सव्वओ समता मग्गणगवेसणं काउ। तएण ते नगरगुत्तिया धण्णेणं सत्थवाहेणं एवं वुत्ता समाणा सन्नद्धबद्धवम्मियकवया उप्पीलियसरासणवट्टिया जाव गहियाउयप हरणा धण्णेण सत्थवाहेण सद्धिं रायगिहस्स नगरस्स वहूणि अइ गमणाणि य जाव पवासु य मग्गणगवेसण करेमाणा रायगिहाओ नगराओ पडिनिक्खमति पडिनिक्खमित्ता जेणेव जिण्णुज्जाणे जेणेव भग्गकूवए तेणेव उवागच्छति उवागच्छित्ता देवदिन्नस्स दारगस्स सरीरग निप्पाण जीवविप्पजढ पासति, पासित्ता हा हा अहो अक ज्जमितिकट्टु देवदिन्न दारग भग्गकूवाओ उत्तारेंति उत्तारित्ता धण्णस्स सत्थवाहस्स हत्थे दलयति ॥सू० ८॥

टीका—'तएण से पथए' इत्यादि। तत'खलु स पान्थको दासचेटक, 'तओ मुहुत्ततरस्स' ततो मुहूर्तान्तरस्य=मुहूर्तान्तर यत्रव देवदत्तो दारकस्थापि तस्तत्रैवोपा गच्छति, उपागत्य देवदत्त दारक तस्मिन् स्थाने 'अपासमाणे' अपश्यन

'तएण से पथए दासचेडे' इत्यादि ।

टीकार्थ—इसके वाद (से पथए दासचेडे) वह पांथकदास चेटक (तओ) वहां से (मुहुत्ततरस्स जेणेव देवदिन्ने दारए ठविए तेणेवाउवग च्छइ) एक मुहूर्त के वाद जहा देवदत्त को बैठाया था वहा—गया (उवागच्छित्ता देवदिन्न दारग तसि ठाणसि अपासमाणे रोयमाणे कद

तएण से पथए दासचेडे इत्यादि ॥

ટીકાર્થ—(तएण) ત્યાર બાદ (से पथए दासचेडे) પાથક દાસ ચેટક (तओ ત્યાથી (मुहुत्ततरस्स जेणेव देवदिण्णे दारए ठविए तेणेव उवागच्छइ) એક મુહૂર્ત પછી જ્યા દેવદત્તને બેસાડયો હતો ત્યા ગયો (उवागच्छित्ता देवदिन्न दारगं तसि ठाणसि अपासमाणे रोयमाणे कद

'रोयमाणे' रुदन्=साश्रुपातमार्त्तनाद कुर्वन्, 'कंदमाणे' क्रन्दन्=उच्चैः स्वरेण रुदन 'विलवमाणे' विलपन=''क्व गतो दारकः ? तमन्तरेण कीदृशोऽनर्थो भविष्यति किं करोमि ? क्व गच्छामि ?' इति जल्पन् देवदत्तस्य दारकस्य सर्वतः समन्तात् मार्गणगवेषणां करोति कृत्वा देवदत्तस्य दारकस्य कुत्रापि 'सुइं वा' श्रुतिं वा=दारकवृत्तान्त 'खुइं वा' क्षुतिं वा छिक्काद्यव्यक्त तच्चिह्नम्, 'पउत्तिं वा' प्रवृत्तिं वा=प्रकटतरवार्ताम् 'अलभमाणे' अलभमान =अप्राप्नुवन् यत्रैव स्वकं गृहं यत्रैव धन्य सार्थवाहस्तत्रैवोपागच्छति

माणे विलवमाणे देवदिन्नस्स दारगस्स सव्वाओ समंता मग्गणगवेसण करेइ) जाकर उसने उस स्थानपर देवदत्त दारक को नहीं देखा—तो रो पडा अश्रु पात करता हुआ आर्तनाद करने लग गया जोर २ से चिल्ला चिल्ला कर रोने लगा, विलाप करने लगा— देवदत्त दारक कहा गया—अब–उसके बिना कैसा अनर्थ होगा, क्या करू—कहा—जाउँ—इस प्रकार बडबडाने लगा—बाद मे उसने उस देवदत्त की बड़ा सब तरफ चारों ओर मार्गणा की गवेषणा की। (करित्ता देवदिन्नस्स दारगस्स कत्थइ सुइं वा खुइंवा पउत्तिं वा अलभमाणे जेणेव सए गिहे जेणेव धन्ने सत्थवाहे तेणेव उवागच्छइ) करके जब उसे उस देवदत्त दारक की कोई श्रुति नही सुनाई दी, छिक्कादि अव्यक्त चिन्ह भी नहीं ज्ञात हो सका तथा स्पष्ट उसकी किसी बात का पता नहीं पडा तो वह जहा अपना घर था— और जहा धन्य सार्थवाह थे— वहा आया (उवागच्छित्ता धण्ण सत्थवाह एव वयासी) आकर धन्य सार्थ

देवदिन्नस्स दारगस्स सव्वओ समंता मग्गणगवेसण करेइ) त्यां જઈને તે બાળક દેવદત્તને નહિ જોતા રડવા માંડ્યો વિલાપ કરવા લાગ્યો "બાળક દેવદત્ત ક્યાં જતો રહ્યો ? તે વગર હવે શું થશે ? શું કરું ? હવે ક્યાં જાઉં ? ' આ પ્રમાણે તે દુઃખી થઈને વિચાર કરવા લાગ્યો ત્યાર પછી તેણે ચોમેર બાળક દેવદત્તની તપાસ કરી અને શોધ કરી (करित्ता देवदिन्नस्स दारगस्स कत्थइ सुइं वा खुइं वा पउत्तिं वा अलभमाणे जेणेव सए गिहे जेणेव धन्ने सत्थवाहे तेणेव उवागच्छइ) શોધ કરવામાં જ્યારે તેને દેવદત્તનો રડવા વગેરેનો અવાજ તેમજ છીંક વગેરેની અવ્યક્ત ધ્વની સંભળાઈ નહિ અને બાળકનો કોઈ પણ રીતે પત્તો મેળવી શક્યો નહિ ત્યારે તે જ્યાં તેનું ઘર હતું અને ધન્ય સાર્થવાહ હતા ત્યાં આવ્યો (उवागच्छित्ता धण्ण सत्थवाह एव वयासी)

पुण पासणयाए ?, तएणं सा भद्दा देवदिन्नं दारयं सव्वालंकारविभूसियं पंथगस्स हत्थे दलाइ जाव पायवडिए तं ममं निवेदेइ, तं इच्छामिणं देवाणुप्पिया! देवदिन्नदारगस्स सव्वओ समंता मग्गणगवेसणं काउं। तएणं ते नगरगुत्तिया धण्णेणं सत्थवाहेणं एवं वुत्ता समाणा सन्नद्धबद्धवम्मियकवया उप्पीलियसरासणवट्टिया जाव गहियाउयपहरणा धण्णेण सत्थवाहेण सद्धिं रायगिहस्स नगरस्स बहूणि अइगमणाणि य जाव पवासु य मग्गणगवेसणं करेमाणा रायगिहाओ नगराओ पडिनिक्खमंति पडिनिक्खमित्ता जेणेव जिण्णुज्जाणे जेणेव भग्गकूवए तेणेव उवागच्छंति उवागच्छित्ता देवदिन्नस्स दारगस्स सरीरगं निप्पाणं जीवविप्पजढं पासंति, पासित्ता हा हा अहो अकज्जमितिकट्टु देवदिन्नं दारगं भग्गकूवाओ उत्तारेंति उत्तारित्ता धण्णस्स सत्थवाहस्स हत्थे दलयंति ॥सू० ८॥

टीका—'तएणं से पंथए' इत्यादि। ततः खलु स पान्थको दासचेटकः, तओ मुहुत्तंतरस्स' ततो मुहूर्तान्तरस्य=मुहूर्त्तान्तरं यत्र देवदत्तो दारकस्थापितस्तत्रैवोपागच्छति, उपागत्य देवदत्तं दारकं तस्मिन् स्थाने 'अपासमाणे' अपश्यन्

'तएणं से पंथए दासचेडे' इत्यादि।

टीकार्थ—इसके बाद (से पंथए दासचेडे) वह पांथकदास चेटक (तओ) वहां से (मुहुत्तंतरस्स जेणेव देवदिन्ने दारए ठविए तेणेवाउवागच्छइ) एक मुहूर्त के बाद जहां देवदत्त को बैठाया था वहां—गया (उवागच्छित्ता देवदिन्नं दारगं तंसि ठाणंसि अपासमाणे रोयमाणे कंद

तएणं से पंथए दासचेडे इत्यादि ॥

टीकार्थ—(तए णं) त्यार बाद (से पंथए दासचेडे) पांथक दास चेटक (तओ) त्यांथी (मुहुत्तंतरस्स जेणेव देवदिण्णे दारए ठविए तेणेव उवागच्छइ) એક મુહૂર્ત પછી જ્યાં દેવદત્તને બેસાડયો હતો ત્યાં ગયો (उवागच्छित्ता देवदिन्नं दारगं तंसि ठाणंसि अपासमाणे रोयमाणे कंदमाणे विलवमाणे

'रोयमाणे' रुदन्=साश्रुपातमार्त्तनादं कुर्वन्, 'कंदमाणे' क्रन्दन्=उच्चैः स्वरेण रुदन 'विलवमाणे' विलपन्='क्वगतो दारक'? तमन्तरेण कीदृशोऽनर्थो भविष्यति किं करोमि? क्व गच्छामि?' इति जल्पन् देवदत्तस्य दारकस्य सर्वतः समन्तात् मार्गणगवेषणां करोति कृत्वा देवदत्तस्य दारकस्य कुत्रापि 'सुइं वा' श्रुतिं वा=दारकवृत्तान्त 'खुइं वा' क्षुतिं वा छिक्काद्यव्यक्त तच्चिह्नम्, 'पउत्तिवा' प्रवृत्तिं वा=प्रकटतरवार्ताम् 'अलभमाणे' अलभमान=अप्राप्नुवन् यत्रैव स्वकं गृहं यत्रैव धन्यः सार्थवाहस्तत्रैवोपागच्छति

माणे विलवमाणे देवदिन्नस्स दारगस्स सव्वओ समता मग्गणगवेसण करेइ) जाकर उसने उस स्थानपर देवदत्त दारक को नही देखा—तो रो पडा अश्रु पात करता हुआ आर्तनाद करने लग गया जोर २ से चिल्ला चिल्ला कर रोने लगा, विलाप करने लगा— देवदत्त दारक कहा गया--अब-उसके विना कैसा अनर्थ होगा, क्या करू--कहा--जाउँ—इस प्रकार बडबडाने लगा—बाद मे उसने उस देवदत्त की वहा सब तरफ चारों ओर मार्गणा की गवेषणा की। (करित्ता देवदिन्नस्स दारगस्स कत्थइ सुइ वा खुइवा पउत्तिं वा अलभमाणे जेणेव सए गिहे जेणेव धन्ने सत्थवाहे तेणेव उवागच्छइ) करके जब उसे उस देवदत्त दारक की कोई श्रुति नही सुनाई दी, छिक्कादि अव्यक्त चिन्ह भी नहीं ज्ञात हो सका तथा स्पष्ट उसकी किसी बात का पता नही पडा तो वह जहा अपना घर था-- और जहा धन्य सार्थवाह थे-- वहा आया (उवागच्छित्ता धण्ण सत्थवाह एव वयासी) आकर धन्य सार्थ

देवदिन्नस्स दारगस्स सव्वओ समता मग्गणगवेसण करेइ) त्यां જઈને તે બાળક દેવદત્તને નહિ જોતા રડવા માંડ્યો વિલાપ કરવા લાગ્યો "બાળક દેવદત્ત ક્યાં જતો રહ્યો? તે વગર હવે શું થશે? શું કરું? હવે ક્યાં જાઉં? 'આ પ્રમાણે તે દુઃખી થઈને વિચાર કરવા લાગ્યો ત્યાર પછી તેણે ચોમેર બાળક દેવદત્તની તપાસ કરી અને શોધ કરી (करित्ता देवदिन्नस्स दारगस्स कत्थइ सुइ वा खुइ वा पउत्तिवा अलभमाणे जेणेव सए गिहे जेणेव धन्ने सत्थवाहे तेणेव उवागच्छइ) શોધ કરવામાં જ્યારે તેને દેવદત્તનો રડવા વગેરેનો અવાજ તેમજ છીંક વગેરેની અવ્યક્ત ધ્વની સંભળાઈ નહિ અને બાળકનો કોઈ પણ રીતે પત્તો મેળવી શક્યો નહિ ત્યારે તે જ્યાં તેનું ઘર હતું અને ધન્ય સાર્થવાહ હતા ત્યાં આવ્યો (उवागच्छित्ता धण्णं सत्थवाह एव वयासी)

उपगत्य धन्य सार्थवाहमवमवादीत्—एवं—खलु ! स्वामिन् भद्रा सार्थवाही देवदत्त दारक स्नात यावत्-मम हस्ते ददाति, ततः खलु अह देवदत्त दारक कट्या गृह्णामि गृहीत्वा यावत्—मार्गणगवेषणा करोमि, तन्न ज्ञायते खलु स्वामिन ! देवदत्तो दारक केनापि 'णीए वा' नीत = मित्रादिना कुत्रापि गुप्तस्थाने प्रापित 'अवहिए वा' अपहृत =चौरादिना चोरित 'अवक्खित्ते वा' अवक्षिप्त =अधोगर्तादिषु क्षिप्तो वा' इति सोऽय 'पायवडिए' पादपतित =चरणलग्न• सन् धन्यस्य सार्थवाहस्य एतमर्थं 'निवेदे.' निवेदयति=दारकवृत्तान्त कथयति । तत खलु स धन्य सार्थवाह

वा" से इस प्रकार कहा--(एव खलु सामी भद्दा सत्थवाही देवदिन्न दारय ण्हाय जाव मम हत्थसि दलयइ) हे स्वामिन् ? मेरी बात सुनिय भद्रा सार्थवाहीने देवदत्त दारक को स्नान करा कर तथा वेप भूषा से सुसज्जित कर मरे हाथ मे दिया-- (तएण अह देवदिन्न दारय कडीए गिण्हामि) मैने उसे कटि भाग पर ले लिया (गिण्हित्ता जाव मग्गणगवेसण करेमि त न णज्जइ) उसे लेकर मैं कोई कुमार कुमारिका—आदिको के साथ खेलनेमे लग--गया--खेलने के थोडी देर बाद ज्यों ही मैने उस स्थान पर आकर देखा तो मुझे वहा देवदत्त दारक नही मिला है । (ण सामि ! देवदिन्ने दारए कणइ हय वा अवहिए वा अवखित्ते वा पाय वडिए धण्णास्स सत्थवाहस्स एयमट्ठ निवेदेइ) अत हे स्वामिन् ? नही मालूम कि--देवदत्त दारक को वहा से किसी मित्रनेकही अन्यत्र रख दिया है या किसी चोर ने उसे वहा से हर लिया है या किसी खड्डे

આવીને ધન્યસાર્થવાહને આ પ્રમાણે કહ્યુ--(एव खलु सामी भद्दा सत्थवाही देवदिन्न दारय ण्हाय जाव मम हत्थसि दलयइ) હે સ્વામી ! બાળક દેવ દત્તને નવરાવીને સુદર વસ્ત્રો તેમજ ઘરેણાઓથી અલકૃત કરીને, ભદ્રા સાર્થવાહીએ મને સોપ્યો હતો (तए ण अह देवदिन्न दारय कडीए गिण्हामि) મે તેને કેડમા લીધો (गिण्हित्ता जाव मग्गणगवेसण करेमि ण गज्जइ) બાળકને લઈને હુ કેટલાક કુમાર કુમારિકાઓ વગેરેની સાથે રાજમાર્ગ ઉપર ગયો ત્યા બાળકને એક તરફ બેસાડીને હુ તે બધા બાળક અને બાળાઓની સાથે રમતમા એક ચિત્ત થઇ ગયો રમતા રમતા થોડો વખત પસાર થયો ત્યારે મે જે સ્થાને બાળકને બેસા ડયો હતો ત્યા જઈને જોયુ તો મને બાળક દેવદત્ત મળ્યો નહિ (ण सामि ! देव-दिन्ने दारए केणइ हए वा अवहिए वा अवक्खित्ते वा पायवडिए धण्णस्स सत्थवाहस्स एयमट्ठ निवेदेइ) તેથી હે સ્વામી ! કઇ ખબર પડતી નથી કે બાળકને આપણા કોઈ જ મિત્રે લઈને કઈ બીજે મૂકી દીધો છે કોઇ ચોરે

पान्थकदासचेटकस्य एतमर्थ श्रुत्वा निशम्य तेन च महता पुत्रशोकेन 'अभिभूए' अभिभूत=आक्रान्त सन 'परसुणियत्तेव' परशुनिकृत्त इव परशुना=कुठारेण निकृत =छिन्न चपगपायवेव चम्पकपादप इव= चम्पक वृक्ष इव 'धसत्ति धरणीयलंमि' 'धस' इति शब्देन भूमितले सव्वंगेहिं' सर्वाङ्गैः सन्निवडए' सन्निपतित । तत स धन्य सार्थवाह 'तओ मुहुत्ततरस्स' ततो मुहूर्तान्तरस्य=मुहूर्तस्य पश्चात् मुहूर्तानन्तरमित्यर्थ 'आसत्थे' आश्वस्त आश्वस्तो वा=प्राप्तचेष्ट 'पच्छागयपाणे' पश्चादाग तप्राण =पूर्व मृतप्राण इव भूत्वा पुनर्जागरितप्राण सन् देवदत्तस्य दारकस्य 'सव्वओ समता' सर्वत समन्तात्=सर्वासु दिशासु मार्गणगवेषण करोति,

---

आदि मे डाल दिया है। इस प्रकार कह कर वह धन्य सार्थवाह के पैरोंपर गिर पडा। (तएण से धन्ने सत्थवाहे पथगदासचेडयस्स एयमट्ठ सोच्चा णिसम्म तेणय महया पुत्तसोएणा भिभूए समाणे परसुणियत्ते चपगपायवे धसत्ति धरणीतलंमि सव्वगेहिं सन्निवडए) इस प्रकार वह धन्य सार्थवाह पाथक दासचेटक से इस अर्थ–समाचार–को सुनकर और उसे हृदय मे अव-धारकर उस महान् पुत्र शोक से युक्त होता हुआ परशु कुठार से काटे गये चपक वृक्षके समान समस्त अगों से इकदम जमीन पर गिर पडा। (तएण से धन्ने सत्थवाहे तओ मुहुत्ततरस्स आसत्थे पच्छागयपाणे देवदिन्नस्स दारगस्स सव्वओ समता मग्गणगवेसण करेइ) बाद मे वह धन्य सार्थवाह १ मुहूर्त के बाद आश्वस्त हुआ ऐसा उस समय मालूम हुआ कि मानो इसमे प्राण लौटकर पुन. आ गये है— अपने पुत्र देवदत्त की सब तरफ चारों दिशाओं म मार्गणा गवेषणा

तेनु अपहरण कर्युं छे अथवा बाळकने कोई दुष्टे खाडा वगेरेमा फेंकी दीधो छे आ रीते कहेता ते धन्यसार्थवाहना पगे पड्यो (तए ण से धण्णे सत्थवाहे पथग्गदासचेडयस्स एयमट्ठ सोच्चा णिसम्म तेणय महया पुत्तसोयेणाभि भूये समाणे परसुणियत्तेव चपगपायवे धसत्ति धरणीतलसि सव्वगेहिं सन्निवडइए) आ प्रमाणे धन्य सार्थवाहे पाथकदास चेटकना मोढेथी बधी विगत सांभळीने तेने बराबर हृदयमा धारणकरीने महान पुत्रशोकथी पीडातो कुहा-डीथी कापेला चपाना वृक्षनी जेम ते पृथ्वी उपर पडी गयो, (त एण से धण्णे सत्थवाहे तओ मुहुत्तरस्स आमस्थे पच्छागयपाणे देवदिन्नस्स दार गस्स सव्वओ समता मग्गणगवेसण करेइ) त्यार बाद एक मुहूर्त पछी धन्य सार्थवाह भानमा आव्यो ते वखते जाणे फरी तेओमा प्राणनु सच [illegible] थयु होय तेम लाग्यु ऊभो थईने ते पोताना पुत्र देवदत्तनी चोमेर तपास

देवदत्तस्य दारकस्य कुत्रापि श्रुतिं वा क्षुतिं वा प्रवृत्तिं वा अलभमानो यत्रैव स्वकं गृहं तत्रैवोपागच्छति, उपागत्य 'महत्थं' महार्थं=बहुमूल्यं 'पाहुडं' प्राभृतम्=उपहारं गृह्णाति, गृहीत्वा यत्रैव 'नगरगुत्तिया' नगरगोप्तृका=नगररक्षका कोट्टपाला इत्यर्थः तत्रैवोपागच्छति, उपागत्य तन्महार्थं प्राभृतं 'उवणेइ' उपनयति तेषां समीपे स्थापयति, उपनीय एवम् वादीत् एवं खलु देवानुप्रिया ! मम पुत्रो भद्राया भार्याया आत्मजो देवदत्तो नाम दारकः 'इट्ठे' इष्टः=अभिलषितः, यावत् 'उंबरपुप्फमिव' दुल्लहे सवणयाए किमंगपुणपासणयाए' उदुम्बरपुष्पमिव दुर्लभः, अत्र

करने में लग गया—परन्तु (देवदिन्नस्स दारगस्स कत्थइ सुइं वा खुइं वा पउत्तिं वा अलभमाणे जेणेव सए गिहे तेणेव उवागच्छइ) देवदत्त दारक की उसे कहीं पर भी कुछ भी खबर नहीं मिली, छिंका आदि चिह्न भी उसका उसे कहीं दिखलाई नहीं दिया—और न उसकी किसी बात का ही ठीक २ उसे पता पडा। इस तरह निराश होकर वह अपने घर पर आ गया। (उवागच्छित्ता महत्थं पाहुडं गेण्हइ, गेण्हित्ता जेणेव नगरगुत्तिया, तेणेव उवागच्छइ) घर आकर उसने बहुमूल्य प्राभृत लिया और लेकर जहां नगर के रक्षक कोट्टपाल थे वहां गया—(उवागच्छित्ता तं महत्थं पाहुडं उवणेइ उवणित्ता एवं वयासी)—जाकर उसने वह बहुमूल्य नजराना उन्हें भेंटमें दिया—देकर फिर इस प्रकार बोला (एवं खलु देवाणुप्पिया ! मम पुत्ते भद्दाए भारियाए अत्तए-देवदिन्ने नाम दारए इट्ठे जाव उंबरपुप्फमिव दुल्लहे सवणयाए किमंग पुण

કરવા લાગ્યો પણ (देवदिन्नस्स दारगस्स कत्थइ सुइं वा खुइं वा पउत्तिं वा अलभमाणे जेणेव सए गिहे तेणेव उवागच्छइ) બાળક દેવદત્ત તેને ક્યાંય દેખાયો નહિ બાળકના છીંક વગેરેના અવ્યક્ત ચિહ્નો પણ કોઈપણ સ્થાને સંભળાયા નહિ આ રીતે ધન્ય સાર્થવાહને બાળક દેવદત્ત વિશેની થોડી પણ માહિતી મળી શકી નહિ અને નિરાશ થઈને તે પોતાને ઘેર પાછો ફર્યો (उवागच्छित्ता महत्थं पाहुडं गेण्हइ, गेण्हित्ता जेणेव नगर गुत्तिया, तेणेव उवागच्छइ) ઘેર આવીને તેણે બહુ દ્રવ્ય લીધું અને નગરરક્ષક કોટવાળની પાસે ગયો (उवागच्छित्ता तं महत्थं पाहुडं उवणेइ, उवणित्ता एवं वयासी) જઈને તેણે બહુકિંમતી નજરાણું કોટવાળને ભેટમાં આપ્યાં અને કહ્યું—(एवं खलु देवाणुप्पिया ! मम पुत्ते भद्दाए भारियाए अत्तए देवदिन्ने नाम दारए इट्ठे जाव उंबरपुप्फमिव दुल्लहे सवणयाए किमंगपुणपासणयाए ?) હે દેવાનુપ્રિયો ! સાંભળો

गततया किमङ्ग पुनर्दर्शनतया=अयमुदुम्बरपुष्पवत् श्रवणगोचरतया दुर्लभ. किं पुनदर्शनेन तस्य नाम श्रवणमपि दुर्लभं वर्तते दर्शनस्य का कथेति भाव । ततः खलु=एकदा सा भद्रा भार्या देवदत्त दारकं स्नात सर्वालङ्कारविभूषित पान्थकस्य हस्ते ददाति यावत् पादपतितस्तन्मम निवेदयति तत्=तस्मात् कारणात् इच्छामि खलु हे देवानुप्रिया देवदत्तस्य दारकस्य सर्वतः समन्तान्मार्गणगवेषण कर्तुम् । ततः खलु ते नगर

पासणयाए) हे देवानुप्रियों ! सुनो ! भद्रा भार्या की कुक्षि से उत्पन्न हुआ देवदत्त नामक मेरा एक पुत्र है जो विशेष इष्ट यावत उदुंबर पुष्प के समान सुनने के लिये भी मुझे दुर्लभ था। उसके देखने को तो बात ही क्या है (तएण सा भद्दा देवदिन्न दारय ण्हाय सव्वालंकारविभूसिय पंथगस्स हत्थे दलाइ) उस देवदत्त दारक को भद्रा भार्याने स्नान करा कर और समस्त अलकारों से विभूषित कर पांथक के हाथमे दिया। (जाव पायपडिए त मम निवेदेइ) वह उसे गोद मे लेकर क्रीडा के लिये राजमार्ग ले गया साथ मे और भी कई बालक बालिकाये थीं--उसने वहा जाकर उसे एक तरफ एकात स्थान मे रख दिया और स्वय उन बालक बालिकाओं के साथ खेलने लग गया। थोडा समय बाद जब वह वहा आया तो क्या देखता है कि वहा देवदत्त नहीं है आकर उसने मेरे पैरों मे पडकर मुझसे यह समाचार निवेदित किया है। अत (इच्छामि ण देवाणुप्पिया ! देवदिन्नदारगस्स सव्वओ समता मग्गणगवेसण काउ) अतः मै चाहता हूँ कि हे देवा

ભાર્યા પત્ની ભદ્રાના ઉદરથી જન્મેલો દેવદત્ત નામે મારો પુત્ર હતો જે મને બહુ જ ઇષ્ટ હતો તેને જોવાની વાત તો દૂર રહી પણ ઉદુંબરના પુષ્પની જેમ તેનુ નામ શ્રવણ પણ અસભવ હતુ (तएण सा भद्दा देवदिन्न दारय ण्हाय सव्वालकार-विभूसिय पथगस्स हत्थे दलाइ) દેવદત્તને ભદ્રાભાર્યાએ નવડાવીને બધા ઘરેણાઓથી સુસજ્જ કર્યો અને પાંથકને સોંપ્યો (जाव पायपडिए, त मम निवेदेइ) બાળકને તે કેડમા લઈને રાજમાર્ગ ઉપર રમાડવા લઈ ગયો તેની સાથે ઘણા બાળકો અને બાળાઓ હતી ત્યા જઈને તેણે બાળક દેવદત્તને એક તરફ બેસાડી દીધો અને જાતે તે બીજા બાળકોની સાથે રમતમા પડી ગયો થોડો વખત પછી જ્યારે તે ત્યા આવ્યો ત્યારે બાળક દેવદત્ત તેને જડયો નહિ મારી પાસે આવીને તેણે આ બધી વાત કરી છે (इच्छामि ण देवाणुप्पिया ! देवदिन्न दारगस्स सव्वओ समता मग्गणगवेसण काउ) હુ ચાહુ છુ કે બાળક દેવ

देवदत्तस्य दारकस्य कुत्रापि श्रुतिं वा क्षुतिं वा प्रवृत्तिं वा अलभमानो यत्रैव स्वकं गृहं तत्रैवोपागच्छति, उपागत्य महत्थं' महार्थं=बहुमूल्यं 'पाहुडं' प्राभृतम्=उपहारं गृह्णाति, गृहीत्वा यत्रैव नगरगुत्तिया' नगरगोप्तृका=नगररक्षका कोट्टपाला इत्यर्थः. तत्रैवोपागच्छति, उपागत्य तन्महार्थं प्राभृतं 'उवणेइ' उपनयति तेषां समीपे स्थापयति, उपनीय एवम् वादीत् एवं खलु देवानुप्रियाः ! मम पुत्रो भद्राया भार्याया आत्मजो देवदत्तो नाम दारकः 'इट्ठे इष्टः=अभिलषितः. यावत् 'उंबरपुप्फंपिव' दुल्लहे सवणयाए किमंगपुणपासणयाए' उदुम्बरपुष्पमिव दुर्लभः श्रव

करने मे लग गया–परन्तु (देवदिन्नस्स दारगस्स कत्थइ सुइं वा खुइं वा पउत्तिं वा अलभमाणे जेणेव सए गिहे तेणेव उवागच्छइ) देवदत्तदारक की उसे कही पर भी कुछ भी खबर नही मिली, छिंका आदि चिह्न भी उसका उसे कही दिखलाई नही दिया—और न उसकी किसी बात का ही ठीक २ उसे पता पडा। इस तरह निराश होकर वह अपने घर पर आ गया। (उवागच्छित्ता महत्थं पाहुडं गेण्हइ, गेण्हित्ता जेणेव नगरगुत्तिया, तेणेव उवागच्छइ) घर आकर उसने बहुमूल्य प्राभृत लिया और लेकर जहा नगर के रक्षक कोट्टपाल थे वहा गया–(उवागच्छित्ता तं महत्थं पाहुडं उवणेइ उवणित्ता एवं वयासी)–जाकर उसने वह बहुमूल्य नजराना उन्हे भेटमे दिया—देकर फिर इस प्रकार बोला (एवं खलु देवाणुप्पिया ! मम पुत्ते भद्दाए भारियाए अत्तए–देवदिन्ने नाम दारए इट्ठे जाव उंबरपुप्फंपिव दुल्लहे सवणयाए किमंग पुण

કરવા લાગ્યો પણ (देवदिन्नस्स दारगस्स कत्थइ सुइं वा खुइं वा पउत्तिं वा अलभमाणे जेणेव सए गिहे तेणेव उवागच्छइ) બાળક દેવદત્ત તેને ક્યાંય દેખાયો નહિ બાળકના છીંક વગેરેના અવ્યક્ત ચિહ્નો પણ કોઈપણ સ્થાને સંભળાયા નહિ આ રીતે ધન્ય સાર્થવાહને બાળક દેવદત્ત વિષેની થોડી પણ માહિતી મળી શકી નહિ અને નિરાશ થઈને તે પોતાને ઘેર પાછો ફર્યો (उवागच्छित्ता महत्थं पाहुडं गेण्हइ, गेण्हित्ता जेणेव नगर गुत्तिया, तेणेव उवागच्छइ) ઘેર આવીને તેણે બહુ દ્રવ્ય લીધું અને નગરરક્ષક કોટવાળની પાસે ગયો (उवागच्छित्ता तं महत्थं पाहुडं उवणेइ, उवणित्ता एवं वयासी) જઈને તેણે બહુકિંમતી નજરાણા કોટવાળને ભેટમાં આપ્યા અને કહ્યું—(एवं खलु देवाणुप्पिया ! मम पुत्ते भद्दाए भारियाए अत्तए देवदिन्ने नाम दारए इट्ठे जाव उंबरपुप्फंपिव दुल्लहे सवणयाए किमंगपुणपासणयाए ?) હે દેવાનુપ્રિયો ! સાંભળો

यत्रैव भग्नकूपस्तत्रैवोपागच्छन्ति, उपागत्य देवदत्तस्य दारकस्य शरीरकं निष्प्राणं निश्चेष्टं जीवविप्रत्यक्तं पश्यन्ति दृष्ट्वा 'हा! हा! अहो! अकज्ज' हा! हा! अहो अकार्यम्=अनिष्टं सञ्जातम्? इतिकृत्वा=इति प्रोच्य देवदत्तं दारकं भग्नकूपात् उत्तारेंति' उत्तारयन्ति=बहिर्निष्काशयन्ति उत्तार्य धन्यस्य सार्थवाहस्य हस्ते ददति ॥सू. ८॥

मूलम्—तए णं ते नगरगुत्तिया विजयस्स तक्करस्स पयमग्गमणुगच्छमाणा जेणेव मालुयाकच्छए तेणेव उवागच्छंति उवागच्छित्ता मालुयाकच्छयं अणुपविसंति अणुपविसित्ता विजयं तक्करं ससक्खं सहोढं सगेवेज्जं जीवग्गाहं गिण्हंति गिण्हित्ता अट्ठि-मुट्ठिजाणुकोप्परपहारसंभग्गमहियगत्तं करेंति, करित्ता अवउडग बंधणं करेंति करित्ता देवदिन्नस्स दारगस्स आभरणं गेण्हंति गेण्हि-

---

(पडिनिक्खमित्ता जेणेव जिण्णुज्जाणे जेणेव भग्गकूवए तेणेव उवागच्छइ) निकल कर वे फिर वहा आये जहा वह जीर्ण उद्यान और वह भग्नकूप था। उवागच्छित्ता देवदिन्नस्स दारगस्स सरीरगं निप्पाणं निच्चेट्ठं जीव विप्पजढं पासंति पासित्ता हा हा अहो अकज्जमिति कट्टु देवदिन्नं दारगं भग्गकूवाओ उत्तारेंति उत्तारित्ता धण्णस्स सत्थवाहस्स हत्थे दलयंति) आकर के उन लोगोंने देवदत्त दारक के शरीरको निष्प्राण निश्चेष्ट और जीव से विप्रमुक्त देखा देखकर "हाय हाय यह महान् अनर्थ हुआ" इस प्रकार कहकर देवदत्त दारक को उस भग्नकूए से बाहर निकाला। बाहर निकाल कर फिर उसे धन्य सार्थवाह के हाथ मे सौंप दिया। सूत्र ॥ ८ ॥

શોધ કરતા રાજગૃહ નગરની બહાર નીકળ્યા (पडिनिक्खमित्ता जेणेव जिण्णुज्जाणे जेणेव भग्गकूवए तेणेव उवागच्छइ) બહાર નીકળીને તેઓ ફરતા ફરતા જીર્ણ ઉદ્યાન તેમજ ભગ્ન કૂવાની પાસે આવ્યા (उवागच्छित्ता देवदिन्नस्स दारगस्स सरीरगं निप्पाणं निच्चेट्ठं जीवविप्पजढं पासंति पासित्ता हा हा अहो अकज्जमिति कट्टु देवदिन्नं दारगं भग्गकूवाओ उत्तारेंति उत्तारित्ता धण्णस्स सत्थवाहस्स हत्थे दलयंति) ત્યાં તેઓએ બાળક દેવદત્તના શરીરને નિષ્પ્રાણ, નિર્જીવ અને નિશ્ચેષ્ટ જોયું અને જોઈને "અરે! અરે!! બહુ ખોટું થયું" આ પ્રમાણે કહીને તેઓએ બાળક દેવદત્તના શરીરને ભગ્ન કૂવામાંથી બહાર કાઢયું બહાર કાઢીને ધન્ય સાર્થવાહને તે શરીર સોંપી દીધું ॥ સૂત્ર ॥ ૮ ॥

गोप्तारः धन्येन सार्थवाहेन एवमुक्ताः सन्तः सन्नद्धबद्धवर्मितकवचा: सन्न द्धबद्धवर्मितकवचाः सनद्धाः=कृतसन्नाहाः=बन्धनोपयोगिसाधनैः सज्जीभूताः, बद्धाः कशाबन्धनेन, वर्मिताः=शरीरे परिधृताः कवचा यैस्ते तथा, 'उप्पीलियसरासणपट्टिया' उत्पीडितशरासनपट्टिका — उप्पीलिय' उत्पीडिता= गुणारोपणेन नमिता 'सरासणपट्टिया' शरासनपट्टिका=धनुः पट्टिका यैस्ते तथा, यावत् 'गहियाउहपहरणा' गृहीतायुधप्रहरणा: गहिय' गृहीतानि 'आउह' आयुधानि=धनुरादीनि 'पहरणा' प्रहरणानि=असिकुन्तादीनि यैस्ते तथा, एवंभूताः सन्तो नगरगोप्तारः धन्येन सार्थवाहेन सार्द्धं राजगृहस्य नगरस्य बहूनि 'अइगमणाणि य' अतिगमनानि च प्रवेशमार्गो, इत्यादि--स्थानानि तेषु यावत् प्रपासु च मार्गणगवेषण कुर्वन्तो राजगृहा नगरात्प्रतिनिष्क्रामति, प्रतिनिष्क्रम्य यत्रैव जीर्णोद्यान

नुप्रियो! आप लोक उस देवदत्त दारक की सब ओर चारों दिशाओं में मार्गणकरें गवेषण करें। (तएणं से नगरगुत्तिया धण्णेणं सत्थवाहेणं एवं वुत्ता समाणा सन्नद्धबद्धवम्मियकवया उप्पीलियसरासनवट्टिया जाव गहियाउयपहरणा धन्नेण सत्थवाहेण सद्धिं रायगिहस्स बहूणि अइगमणाणि य जाव पवासु य मग्गणगवेसण करेमाणा रायगिहाओ नगराओ पडिणिक्खमति) धन्य सार्थवाह से इस प्रकार कहे वे नगर रक्षक जन बधनोपयोगी साधनों से सज्जभूत हुए कशाबन्धन से बद्ध हुए और शरीर पर कवचों को पहिन २ कर अपने २ धनुषों पर प्रत्यंचा आरोपित कर यावत् आयुध और प्रहरणो को लेले कर धन्यसार्थवाह के साथ राजगृह नगर के गमनागमनों के स्थानों को यावत् प्रपा (पियाउ) आदि स्थलोंकी मार्गणा गवेषणा करते हुए राजगृहनगर से निकले।

दत्तनी तमे बधा मळीने चोमेर तपास करो (तएणं से नगरगुत्तिया धण्णेणं सत्थवाहेण एवं वुत्ता समाणा सन्नद्धबद्धवम्मियकवया उप्पीलियसरासनवट्टिया जाव गहियाउयपहरणा धन्नेण सत्थवाहेण सद्धिं रायगिहस्स बहूणि अइगमणाणि य जाव पवासु य मग्गणगवेसण करेमाणा रायगिहाओ नगराओ पडिणिक्खमति) धन्य सार्थवाहनी आ रीते वात सांभळीने ते बधा नगर रक्षकोए चोर वगेरे गुनेगारोने बांधवा योग्य साधनो साथे लीधां, तेमज कोरडाओ बांध्या अने शरीरे कवचो पहेरीने पोतपोताना धनुषो उपर प्रत्यंचा चढावी आ प्रमाणे तेओ बधा आयुधो तेमज प्रहरणो लईने धन्य सार्थवाहनी साथे राजगृह नगरना अवर जवरना स्थानोनी तेमज परबो वगेरे स्थळोमां

चरणचिह्न 'अणुगच्छमाणा' अनुगच्छन्तो यत्रैव मालुकाकक्षस्तत्रैवोपागच्छन्ति, उपागत्य मालुकाकक्षकमनुप्रविशन्ति, अनुप्रविश्य विजय तस्कर 'ससक्खं' ससाक्ष्य समाक्षिकमित्यर्थ 'सहोढ' सहोढ=समाप चौर्यापहृतवस्तुसहित देवदत्तदारकालङ्कारयुक्तमित्यर्थ, 'सगेवेज्जं' सग्रैवेयक=ग्रीवाबन्धनसहित गलबन्धन बद्ध गले रज्जु बद्धेत्यर्थ, त 'जीवग्गाह' जीवग्राह=जीवन्त गिण्हति' गृह्णन्ति' गृहीत्वा अट्ठिमुट्ठिजाणुकोप्परपहार सभग्गमहियगत्त' अस्थिमुष्टिजानुकूर्परप्रहार सभग्न मथितगात्रम् अस्थि च मुष्टिश्च जानुनी च कूर्परौ च–अस्थिमुष्टिजानुकूर्परा., तेषु तैर्वा ये प्रहारास्तै 'सभग्ग' सम्भग्न=चूर्णित महिय' मथित=जर्जरितम् 'गत्त' गात्र=शरीर यस्य स त=भग्नसकलशरीरसन्धिस्थान कुर्वन्ति कृत्वा 'अवउडगबंधण' अवकोटकबन्धनम्–अवकोटकेन बाह्वो शिरसश्च पश्चाद्भागा

तक्करस्स पयमग्गमणुगच्छमाणा जेणेव मालुयाकच्छए तेणेव उवागच्छति) विजयतस्कर के पाद चिह्नों का अनुसरण करते हुए वहा पहुचे जहा वह (मालुका कक्ष था उवागच्छित्ता मालुयाकच्छय अणुपविसति) पहुचकर वे उसम घुसे (अणुपविसित्ता विजय तक्कर ससक्ख सहोढ सगेवेज्ज जीवग्गाह गिण्हति) घुसकर उन्होंने उसके गलेमे रस्सी बाधकर जीता ही ससाक्ष्य देवदत्त दारक के अलकार रूप साक्ष्य सहित पकड लिया। गिण्हित्ता अट्ठिमुट्ठजाणुकोप्परपहारसभग्गमहियगत्त करेति)पकडकर उन्होंने उस की हड्डियों म मुठियों मे घुटनो मे,कुहनियो मे खूब प्रहार किय--इससे उसका शरीर का चूर २ हो गया--जर्जरित हो गया। तात्पर्य यह कि उसे इतनी बुरी तरह उन लोगोंने पीटा कि जिससे उसके शरीर की समस्त सधिया भग्न हो गई। (करित्ता अवउडगबधण, करेति

तक्करस्स पयमग्गमणुगच्छमाणा जेणेव मालुयाकच्छए तेणेव उवागच्छति) વિજય નામના ચોરના પગના ચિહ્નોને અનુસરતા માલુકા કક્ષમા પહોચ્યા (उवागच्छित्ता मालुयाकच्छय अणुपविसति અને માલુકા કક્ષમા પેઠા अणुपविसित्ता विजय तक्कर समक्ख सहोढ सगेवेज्ज जीवग्गाह गिण्हति) પેસીને તેઓએ વિજય નામના ચોરને સસાક્ષ્ય એટલે બાળક દેવ દત્તના ઘરેણાઓની સાથે જ ગળામા દોરી બાધીને જીવતો જ પકડી લીધો (गिण्हित्ता अट्ठिमुट्ठिजाणुकोप्परपहार सभग्गमहियगत्त करेति) પકડીને તેઓએ ચોરના હાડકા મૂઠીઓ, ઢીચણો અને કોણીઓ ઉપર ખૂબ પ્રહારો કર્યા એથી તેનુ શરીર શિથિલ અને ભૂકા જેવુ થઈ ગયુ મતલબ એ છે તેને એવો સખત માર પડયો કે જેથી તેના શરીરના બધા સાધાઓ તૂટી ગયા

त्ता विजयस्स तक्करस्स गीवाए बंधंति बंधित्ता मालुया कच्छगाओ पडिनिक्खमंति पडिनिक्खमित्ता जेणेव रायगिहे नयरे तेणेव उवा गच्छंति उवागच्छित्ता रायगिहं नगरं अणुपविसंति अणुपविसित्ता रायगिहे नयरे सिंघाडगतियचउक्कचच्चरमहापहपहेसु कसप्पहारे य लयप्पहारे य छिवापहारे य निवाएमाणा २ छारं च धूलिं च कय-वरं च उवरिं पक्किरमाणा २ महया २ सद्देणं उग्घोसेमाणा एवं वयंति,—एस णं देवाणुप्पिया ! विजए नामं तक्करे जाव गिद्धे विव आमिसभक्खी बालघायए बालमारए, तं नो खलु देवा णुप्पिया ! एयस्स केइ राया वा रायपुत्ते वा रायमच्चे वा अवरज्झइ एत्थट्ठे अप्पणो सयाइं कम्माइं अवरज्झंति तिकट्टु जेणामेव चार गसाला तेणामेव उवागच्छंति, उवागच्छित्ता हडिबंधणं करेंति करित्ता भत्तपाणनिरोहं करेंति, करित्ता तिसंझं कसप्पहारे य जाव निवाएमाणा २ विहरंति । तए णं से धण्णे सत्थवाहे मित्तनाइ नियगसयणसंबंधिपरियणेणं सद्धिं रोयमाणे जाव विलवमाणे देवदिन्नस्स दारगस्स सरीरस्स महया इड्ढिसक्कारसमुदएणं नीह रणं करेइ, करित्ता बहूइं लोइयाइं मयगकिच्चाइं करेइ करित्ता केणइ कालंतरेणं अवगयसोए जाए यावि होत्था ॥ सू ८ ॥

टीका—'तए णं ते' इत्यादि । ततः खलु तदनु=सज्जीभूतानन्तरं जिगमिषवो ते नगरगोप्तृकाः=नगररक्षकाः विजयस्य तस्करस्य 'पयमग्ग' पदमार्गं=पदन्यासम्

तए णं ते नगर गुत्तिया इत्यादि ॥

टीकार्थ--(तए णं) इसके बाद (ते नगर गुत्तिया) वे नगर रक्षक (विजयस्स

तए णं ते नगरगुत्तिया इत्यादि ।

टीकार्थ– (तए णं) त्यार बाद (ते नगरगुत्तिया) नगर रक्षको (विजयस्स

चरणचिह्न 'अणुगच्छमाणा' अनुगच्छन्तो यत्र मालुकाकक्षस्तत्रैवोपागच्छन्ति, उपागत्य मालुकाकक्षमनुप्रविशन्ति, अनुप्रविश्य विजय तस्कर 'ससक्ख' ससाक्ष्य समाक्षिकमित्यर्थः 'सहोढ सहोढ=समीप चौर्यापहृतवस्तुसहित देवदत्तदार काऽलङ्कारयुक्तमित्यर्थः, 'सगेवेज्ज' सग्रैवेयक=ग्रीवाबन्धनसहित गलबन्धन बद्ध गले रज्जु बद्धेत्यर्थ, त 'जीवग्गाह' जीवग्राह=जीवन्त 'गिण्हति' गृह्णन्ति' गृहीत्वा 'अट्ठिमुट्ठिजाणुकोप्परपहार सभग्गमहियगत्त' अस्थिमुष्टिजानुकूर्परप्रहार सभग्न मथितगात्रम् अस्थि च मुष्टिश्च जानुनी च कूर्परौ च-अस्थिमुष्टिजानुकूर्परा., तेषु तैर्वा ये प्रहारास्तै 'सभग्ग' सम्भग्न=चूर्णित 'महिय' मथित=जर्जरितम् 'गत्त' गात्र=शरीर यस्य स त=भग्नसकलशरीरसन्धिस्थान कुर्वन्ति कृत्वा 'अवउडगबधण' अवकोटकबन्धनम्-अवकोटकेन बाहो शिरसश्च पश्चाद्भागा

तक्करस्स पयमग्गमणुगच्छमाणा जेणेव मालुयाकच्छए तेणेव उवागच्छति) विजयतस्कर के पाद चिह्नों का अनुसरण करते हुए वहा पहुचे जहा वह (मालुका कान्छा उवागच्छित्ता मालुयाकच्छय अणुपविसति) पहुचकर वे उसमे घुसे (अणुपविसित्ता विजय तक्कर ससक्ख सहोढ सगेवज्ज जीवग्गाह गिण्हति) घुसकर उन्होंने उसके गलेमे रस्सी बाधकर जीता ही ससाक्ष्य देवदत्त दारक के अलकार रूप साक्ष्य सहित पकड लिया। गिण्हित्ता अट्ठिमुट्ठजाणुकोप्परपहारसभग्गमहियगत्त करेति)पकडकर उन्होंने उसकी हड्डियों म मुठियों मे घुटनो मे,कुहनियो मे खूब प्रहार किये--इससे उसका शरीर का चूर २ हो गया--जर्जरित हो गया। तात्पर्य यह कि उसे इतनी बुरी तरह उन लोगोंने पीटा कि जिससे उसके शरीर की समस्त सधिया भग्न हो गई। (करित्ता अवउडगबधण, करेति

तक्करस्स पयमग्गमणुगच्छमाणा जेणेव मालुयाकच्छए तेणेव उवागच्छति) વિજય નામના ચોરના પગના ચિહ્નોને અનુસરતા માલુકા કક્ષમા પહોંચ્યા (उवागच्छित्ता मालुयाकच्छय अणुपविसति અને માલુકા કક્ષમા પેઠા अणुपविसित्ता विजय तक्कर ससक्ख सहोढ सगेवेज्ज जीवग्गाह गिण्हति) પેસીને તેઓએ વિજય નામના ચોરને સસાક્ષ્ય એટલે બાળક દેવ દત્તના ઘરેણાઓની સાથે જ ગળામા દોરી બાધીને જીવતો જ પકડી લીધો (गिण्हित्ता अट्ठिमुट्ठिजाणुकोप्परपहार सभग्गमहियगत्त करेति) પકડીને તેઓએ ચોરના હાડકા, મૂઠીઓ, ઢીચણો અને કોણીઓ ઉપર ખૂબ પ્રહારો કર્યા એથી તેનુ શરીર શિથિલ અને ભૂકા જેવુ થઈ ગયુ મતલબ એ છે તેને એટલે [illegible] ...ી ગયા

नगनपृष्ठक बन्धन गाढ्य स त कुर्वन्ति कृत्वा देवदत्तस्य दारकस्याभरणं गृह्णन्ति, गृहीत्वा विजयस्य तस्करस्य ग्रीवायां बध्नन्ति बद्ध्वा मालुकाकच्छात् प्रतिनिष्क्रामन्ति, प्रतिनिष्क्रम्य यत्रैव राजगृह नगर तत्रैवोपागच्छन्ति, उपागत्य राजगृह नगरमनुप्रविशन्ति अनुप्रविश्य राजगृहे नगरे शृङ्गाटकत्रिकचतुष्कचत्वरमहापथपथेषु कशप्रहारे य कशाप्रहाराश्च चाबुक' इति भाषायाम्, 'लयप्पहारे य' लताप्रहाराश्च यष्टिप्रहारान 'छिवापहारे य' छिवाप्रहाराश्च=चिकणकशाप्रहारा श्च 'निवाएमाणा' निपातयन्त =पुन' पुन कुर्वन्तः छार 'छार = भस्म धूलि=रज. कयवर, कचवर=तृणधूल्यादिपुञ्ज च उवरिं' उपरि तस्योपरि 'पक्किरमाणा २' प्रकीर्यमाणा २=पुन पुन उत्क्षिपन्तो महता महता शब्देन उद्घोषयन्त एव वदन्ति एष खलु देवानुप्रियाः !

करित्ता देवदिन्नस्स आभरण गेण्हति) मार मार कर फिर उन्होंने उसके दोनों हाथों को कमर के पीछे करके बाध लिया और बाध कर उसके पास से देवदत्त दारक के आभरणों को ले लिया। (गेण्हित्ता विजय स्स तक्करस्स गीवाए बधति बधित्ता मालुया कच्छगाओ निक्खमति) लेकर फिर उन्होंने उस विजय चोर को ग्रीवामे बाधा और बाधकर फिर वे उस मालुयाकच्छक से बाहर निकले। (पडिनिक्खमित्ता जेणे राज गहे नयरे तेणेव उवागच्छति) बाहर निकल कर फिर–वे सबके सब राजगृह नगरी ओर चल दिये (उवागच्छित्ता रायगिहं नयर अणुपविसति) चलकर वे राजगृह नगर आये ८ अणुपविसित्ता रायगिहे नयरे सिंघाडगतियचउक्कचचरमहापहपहेसु कसप्पहारे य लयप्पहारे छिवापहारे य निवाएमाणा २ छार च धूलिं च कयवर च उवरिं पक्किरमाणा २ महयार सद्देण उग्घोसेमाणा

(करित्ता अवउडगबधण करेति, करित्ता देवदिन्नस्स दारगस्स आभरण गेण्हति) આમ મારી પીટીને તેના બન્ને હાથ પાછળ બાંધ્યા અને તેની પાસેથી બાળક દેવદત્તના ઘરેણાઓ પોતાના કબજે કર્યા (गेण्हित्ता विजयस्स तक्करस्स गीवाए बधति बधित्ता मालुयाकच्छगाओ पडिनिक्खमति) કબજે કરીને તેઓએ ચોર વિજયને બીજી વખત ગળામા બાંધ્યો અને પછી તેઓ માલુકા કચ્છથી બહાર નીકળ્યા (पडिणिक्खमित्ता जेणेव रायगिहे नयरे तेणेव उवागच्छति) ત્યાંથી તેઓ રાજગૃહ નગર તરફ ગયા (उवागच्छित्ता रायगिहं नयर अणुपविसति) અને રાજગૃહ નગરમા પ્રવેશ્યા (अणुपविसित्ता रायगिहे नयरे सिंघाडगतियचउक्कचच्चरमहापहपहेसु कसप्पहारेय लयप्पहारे छिवापहारे य निवाएमाणा २ छार च धूलिं च कयवर च उवरिं पक्किरमाणा २ महयार सद्देण उग्घोसमाणा एव वयति) રાજગૃહ નગરમા ...

'विजयो नाम तस्कर यावद् गृध्र इवामिषभक्षी बालघातको बालमारकोऽस्ति तत्=तस्मात्कारणात् नो खलु देवानुप्रिया ! एतस्य केऽपि राजा वा राजपुत्रो वा राजामात्यो वा 'अवरज्झइ' अपराध्यति=न कोऽप्यत्र एतं पीडनोत्यर्थः किन्तु 'एत्थट्ठे' अत्रार्थे=एतद्विषये 'अप्पणो' आत्मन=निजस्य 'सयाइं कम्माइं' स्वकानि कर्माणि=स्वकृतान्येव कर्माणि 'अवरज्झंति' अपराध्यन्ति=एतं पीडयन्ति, 'उक्कट्टु' इति प्राप्य देवेन चारगशाला

एवं वयासी) राजगृह नगर मे आकरके वहा के शृंगाटक, त्रिक चतुष्क चत्वर और महापथ इन सब मार्गो म उन्होंने उस विजय चोर को कोडों से बेंतों से चिकने किये हुए कोडों--से बार बार और भी बुरी तरह पीटते हुए उसके ऊपर भस्म धूली और तृण आदि का कूडा करकट बार २ डालते हुए फिर इस प्रकार जोर जोर से घोषणा की--(एवं खलु देवाणुप्पिया विजए नाम तक्करे जाव गिद्धे विव आमिस-भक्खी बालघायए बालमारए) हे देवानुप्रियों! यह विजय नामका चोर है। यह गृद्ध पक्षी की तरह आमिष (मांस) का भक्षी है बाल घातक है और बाल मारक है। (तं नो खलु देवाणुप्पिया! एयस्स केइ राया वा रायपुरिसे वा रायमच्चे वा अवरज्झइ) सो हे देवानुप्रियों! इस विषय में इसका न कोई राजा अपराधी है न राजपुत्र अपराधी है

नयनपूर्वक बन्धन यस्य स तं कुर्वन्ति कृत्वा देवदत्तस्य दारकस्याभरणं गृह्णन्ति, गृहीत्वा विजयस्य तस्करस्य ग्रीवायां बध्नन्ति बद्ध्वा मालुकाकक्षकाद् प्रतिनिष्क्रामन्ति, प्रतिनिष्क्रम्य यत्रैव राजगृहं नगरं तत्रैवोपागच्छन्ति, उपागत्य राजगृहं नगरमनुप्रविशन्ति अनुप्रविश्य राजगृहे नगरे शृङ्गाटकत्रिकचतुष्क-चत्वरमहापथपथेषु कशप्रहारैश्च कशाप्रहाराश्च 'चाबुक' इति भाषायाम्, 'लयप्पहारे य' लताप्रहाराश्च यष्टिप्रहारान् 'छिवापहारे य' छिवाप्रहाराश्च= चिक्कणकशाप्रहाराश्च 'निवाएमाणा' निपातयन्त =पुनः पुनः कुर्वन्तः छारं 'धार'= भस्म धूलि=रजः, कयवरं, कचवर=तृणधूल्यादिपुञ्जं च उवरिं' उपरि तस्योपरि 'पक्किरमाणा २' प्रकीर्यमाणाः २=पुनः पुनः उरिक्षपन्तो महता महता शब्देन उद्घोषयन्त एवं वदन्ति एष खलु देवानुप्रियाः!

करित्ता देवदिन्नस्स आभरणं गेण्हंति) मार मार कर फिर उन्होंने उसके दोनों हाथों को कमर के पीछे करके बांध लिया और बांध कर उसके पास से देवदत्त दारक के आभरणों को ले लिया। (गेण्हित्ता विजयस्स तक्करस्स गीवाए बंधंति बंधित्ता मालुया कच्छगाओ निक्खमंति) लेकर फिर उन्होंने उस विजय चोर को ग्रीवामें बांधा और बांधकर फिर वे उस मालुयाकच्छक से बाहर निकले। (पडिनिक्खमित्ता जेणेव रायगिहे नयरे तेणेव उवागच्छंति) बाहर निकल कर फिर–वे सबके सब राजगृह नगर की ओर चल दिये (उवागच्छित्ता रायगिहं नयरं अणुपविसंति) चलकर वे राजगृह नगर आये ८ अणुपविसित्ता रायगिहे नयरे सिंघाडगतियचउक्कचच्चरमहापहपहेसु कसप्पहारे य लयप्पहारे छिवापहारे य निवाएमाणा २ छारं च धूलिं च कयवरं च उवरिं पक्किरमाणा २ महया २ सद्देणं उग्घोसेमाणा

(करित्ता अवउडगबंधणं करेंति, करित्ता देवदिन्नस्स दारगस्स आभरणं गेण्हंति) આમ મારી પીટીને તેના બન્ને હાથ પાછળ બાંધ્યા અને તેની પાસેથી બાળક દેવદત્તના ઘરેણાંઓ પોતાના કબજે કર્યા (गेण्हित्ता विजयस्स तक्करस्स गीवाए बंधति बंधित्ता मालुयाकच्छगाओ पडिनिक्खमंति) કબજે કરીને તેઓએ ચોર વિજયને બીજી વખત ગળામાં બાંધ્યો અને પછી તેઓ માલુકા કચ્છથી બહાર નીકળ્યા (पडिणिक्खमित्ता जेणेव रायगिहे नयरे तेणेव उवागच्छंति) ત્યાંથી તેઓ રાજગૃહ નગર તરફ ગયા (उवागच्छित्ता रायगिहं नयरं अणुपविसंति) અને રાજગૃહ નગરમાં પ્રવેશ્યા (अणुपविसित्ता रायगिहे नयरे सिंघाडगतियचउक्कचच्चरमहापहपहेसु कसप्पहारेय लयप्पहारे छिवापहारे य निवाएमाणा २ छारं च धूलिं च कयवरं च उवरिं पक्किरमाणा २ महया २ सद्देणं उग्घोसेमाणा एवं वयंति) રાજગૃહ નગરમાં પ્રવેશીને

'विजयो नाम तस्करः यावद् गृध्र इवामिषभक्षी बालघातको बालमारकोऽस्ति तत्=तस्मात्कारणात् नो खलु देवानुप्रिया ! एतस्य कोऽपि राजा वा राजपुत्रो वा राजामात्यो वा अवरज्झइ' अपराध्यति=न 'कोऽप्यन्य एनं पीडयतीत्यर्थः किन्तु 'एत्थट्ठे अत्रार्थे=एतद्विषये 'अप्पणा' आत्मना = निजस्य सयाइं कम्माइं' स्वकानि कर्माणि=स्वकृतान्येव कर्माणि अवरज्झंति' अपराध्यन्ति=एनं पीडयन्ति, 'इति कट्टु' इति मत्वा यत्रैव चारगसाला'

एव वयति) राजगृह नगर मे आकरके वहा के शृंगाटक, त्रिक चतुष्क चत्वर और महापथ इन सब मार्गों में उन्होंने उस विजय चोर को कोडों से बेतों से चिकने किये हुए कोडों--से बार बार और भी बुरी तरह पीटते हुए उसके ऊपर भस्म धूली और तृण आदि कूडा करकट बार २ डालते हुए फिर इस प्रकार जोर जोर से घोषणा की--(एवण देवाणुप्पिया विजए नाम तक्करे जाव गिद्धे विव आमिस-भक्खी बालघायए बालमारए) हे देवानुप्रियों ! यह विजय नामका चोर है। यह गृद्ध पक्षी की तरह आमिष (मांस) का भक्षी है बाल घातक है और बाल मारक है। (त नो खलु देवाणुप्पिया ! एयस्स केइ राया वा रायपुरिसे वा रायमच्चे वा अवरज्झइ) भो हे देवानुप्रियों ! इस विषय में इसका न कोई राजा अपराधी है न राजपुत्र अपराधी है और न राजा का प्रधान अपराधी है। (एयमट्ठे अप्पणो सयाइं कम्माइं अवरज्झति) किन्तु इसके निज कृत कर्म ही अपराधी बने हुए हैं। (तिकट्टु) ऐसा कहकर (जेणामेव चारगसाला तेणामेव उवागच्छति) वे

શૃંગાટક, ત્રિક, ચતુષ્ક ચત્વર અને મહાપથ આ બધા માર્ગો ઉપર કોરડા, વેતો અને ચીકણા કરાએલા કોરડાઓથી સખત રીતે વિજયચોરને મારતા અને વારવાર તેના ઉપર રાખ, માટી અને કચરો વગેરે નાખતા રક્ષકોએ મોટેથી ઘોષણા (ઢંઢેરો) કરી (एसणु देवाणुप्पिया विजए नाम तक्करे जाव गिद्ध विव आमिस भक्खी बालघायए बालमारए) હે દેવાનુપ્રિયો ! આ વિજય નામે ચોર છે ગીધની જેમ આ માંસ ખાનારો છે, બાળ ઘાતી છે અને બાળ હત્યારો છે (त नो खलु देवाणुप्पिया ! एयस्स केइ राया वा रायपुत्ते वा रायमच्चे वा अवरज्झइ) એટલે હે દેવાનુપ્રિયો ! આ વિષે કોઈપણ રીતે રાજા અપરાધી નથી, રાજપુત્ર અપરાધી નથી, તેમજ રાજાના પ્રધાન પણ અપરાધી નથી (एयमट्ठे अप्पणो सयाइ कम्माइं अवरज्झति) પણ ખરી રીતે એના પોતાના કર્મો જ એને અપરાધી સાબિત કરે છે (तिकट्टु) આમ કહીને (जेणामेव

नयनपूर्वक बन्धनं यस्य स तं कुर्वन्ति कृत्वा देवदत्तस्य दारकस्याभरणं गृह्णन्ति, गृहीत्वा विजयस्य तस्करस्य ग्रीवायां बध्नन्ति बद्ध्वा मालुकाकच्छकात् प्रतिनिष्क्रामन्ति, प्रतिनिष्क्रम्य यत्रैव राजगृहं नगरं तत्रैवोपागच्छन्ति, उपागत्य राजगृहं नगरमनुप्रविशन्ति अनुप्रविश्य राजगृहे नगरे शृङ्गाटकत्रिकचतुष्कचत्वरमहापथपथेषु 'कसप्पहारे य' कशाप्रहारांश्च 'चाबुक' इति भाषायाम्, 'लयप्पहारे य' लताप्रहारांश्च यष्टिप्रहारान् 'छिवापहारे य' छिवाप्रहारांश्च= चिक्कणकशाप्रहारांश्च 'निवाएमाणा' निपातयन्तः =पुनः पुनः कुर्वन्तः छारं 'भारं = भस्म धूलिं=रजः, कयवरं, कचवरं=तृणधूल्यादिपुञ्जं च उवरिं' उपरि तस्योपरि 'पक्किरमाणा २' प्रकीर्यमाणाः २=पुनः पुनः उत्क्षिपन्तो महता महता शब्देन उद्घोषयन्तः एवं वदन्ति एष खलु देवानुप्रियाः!

करित्ता देवदिन्नस्स आभरणं गेण्हंति) मार मार कर फिर उन्होंने उसके दोनों हाथों को कमर के पीछे करके बाध लिया और बाध कर उसके पास से देवदत्त दारक के आभरणों को ले लिया। (गेण्हित्ता विजयस्स तक्करस्स गीवाए बंधति बंधित्ता मालुया कच्छगाओ निक्खमंति) लेकर फिर उन्होंने उस विजय चोर को ग्रीवामे बाधा और बाधकर फिर वे उस मालुयाकच्छक से बाहर निकले। (पडिनिक्खमित्ता जेणेव रायगिहे नयरे तेणेव उवागच्छंति) बाहर निकल कर फिर-वे सबके सब राजगृह नगर की ओर चल दिये (उवागच्छित्ता रायगिहं नयरं अणुपविसंति) चलकर वे राजगृह नगर आये ८ अणुपविसित्ता रायगिहे नयरे सिंघाडगतियचउक्कचच्चरमहापहपहेसु कसप्पहारे य लयप्पहारे छिवापहारे य निवाएमाणा २ छारं च धूलिं च कयवरं च उवरिं पक्किरमाणा २ महया २ सद्देणं उग्घोसेमाणा

(करित्ता अवउडगबंधणं करेंति, करित्ता देवदिन्नस्स दारगस्स आभरणं गेण्हंति) આમ મારી પીટીને તેના બંને હાથ પાછળ બાંધ્યા અને તેની પાસેથી બાળક દેવદત્તના ઘરેણાંઓ પોતાના કબજે કર્યા (गेण्हित्ता विजयस्स तक्करस्स गीवाए बंधति बंधित्ता मालुयाकच्छगाओ पडिनिक्खमंति) કબજે કરીને તેઓએ ચોર વિજયને બીજી વખત ગળામાં બાંધ્યો અને પછી તેઓ માલુકા કચ્છથી બહાર નીકળ્યા (पडिणिक्खमित्ता जेणेव रायगिहे नयरे तेणेव उवागच्छंति) ત્યાંથી તેઓ રાજગૃહ નગર તરફ ગયા (उवागच्छित्ता रायगिहं नयरं अणुपविसंति) અને રાજગૃહ નગરમાં પ્રવેશ્યા (अणुपविसित्ता रायगिहे नयरे सिंघाडगतियचउक्कचच्चरमहापहपहेसु कसप्पहारेय लयप्पहारे छिवापहारे य निवाएमाणा २ छारं च धूलिं च कयवरं च उवरि पक्किरमाणा २ महया२ सद्देणं उग्घोसेमाणा एवं वयंति) રાજગૃહ નગરમાં પ્રવેશીને

'विजयो नाम तस्कर' यावद् गृध्र इवामिषभक्षी बालघातको बालमारकोऽस्ति तत्=तस्मात्कारणात् नो खलु देवानुप्रिया ! एतस्य कश्चित् राजा वा राजपुत्रो वा राजामात्यो वा 'अवरज्झइ' अपराध्यति=न कोऽप्यन्य एनं पीडयतीत्यर्थः किन्तु 'एत्थट्ठे' अत्रार्थे=एतद्विषये 'अप्पणो' आत्मनः=निजस्य सयाइ कम्माइं' स्वकानि कर्माणि=स्वकृतान्येव कर्माणि अवरज्झति' अपराध्यन्ति=एनं पीडयन्ति, 'उक्ट्टु' इति मान्य येनैव चारगसाला'

एव वयति) राजगृह नगर मे आकरके वहा के शृंगाटक, त्रिक चतुष्क चत्वर और महापथ इन सब मार्गों मे उन्होने उस विजय चोर को कोडों से वेतों से चिकने किए हुए कोडों--से बार बार और भी बुरी तरह पीटते हुए उसके ऊपर भस्म धूली और तृण आदि का कूडा करकट बार २ डालते हुए फिर इस प्रकार जोर जोर से घोषणा की--(एएण देवाणुप्पिया विजए नाम तक्करे जाव गिद्धे विव आमिष-भक्खी बालघायए बालमारए) हे देवानुप्रियों ! यह विजय नामका चोर है। यह गृद्ध पक्षी की तरह आमिष (मांस) का भक्षी है बाल घातक है और बाल मारक है। (त नो खलु देवाणुप्पिया ! एयस्स केइ राया वा रायपुरिसे वा रायमच्चे वा अवरज्झइ) नो हे देवानुप्रियों ! इस विषय मे इसका न कोई राजा अपराधी है न राजपुत्र अपराधी है और न राजा का प्रधान अपराधी है। (एयमट्ठे अप्पणो सयाइं कम्माइं अवरज्झति) किन्तु इसके निज कृत कर्म ही अपराधी बने हुए हैं। (तिकट्टु) ऐसा कहकर (जेणामेव चारगसाला तेणामेव उवागच्छति) वे

શૃંગાટક, ત્રિક, ચતુષ્ક ચત્વર અને મહાપથ આ બધા માર્ગો ઉપર કોરડા, વેતો અને ચીકણા કરાએલા કોરડાઓથી સખત રીતે વિજયચોરને મારતા અને વારંવાર તેના ઉપર રાખ, માટી અને કચરો વગેરે નાખતા રક્ષકોએ મોટેથી ઘોષણા (ઢંઢેરો) કરી (एसणु देवाणुप्पिया विजए नाम तक्करे जाव गिद्धे विव आमिस भक्खी बालघायए बालमारए) હે દેવાનુપ્રિયો ! આ વિજય નામે ચોર છે ગીધની જેમ આ માંસ ખાનારો છે, બાળ ઘાતી છે અને બાળ હત્યારો છે (त नो खलु देवाणुप्पिया ! एयस्स केइ राया वा रायपुत्ते वा रायमच्चे वा अवरज्झइ) એટલે હે દેવાનુપ્રિયો ! આ વિષે કોઈપણ રીતે રાજા અપરાધી નથી, રાજપુત્ર અપરાધી નથી, તેમજ રાજાના પ્રધાન પણ અપરાધી નથી (एयमट्ठे अप्पणो सयाइं कम्माइं अवरज्झति) પણ ખરી રીતે એના પોતાના કર્મો જ એને અપરાધી સાબિત કરે છે (तिकट्टु) આમ કહીને (जेणामेव

चारकशाला=कारागारगृहं तत्रोपागच्छन्ति, उपागत्य तस्य 'हडिबंधणं' हडिबन्धनं=काष्ठनिगडबन्धनं 'बेडी' इति भाषाप्रसिद्धे हडियन्त्रे बन्धनं कुर्वन्ति, कृत्वा 'भत्तपाणनिरोहं' भक्तपाननिरोधम्=अशनपानप्रतिषेधं कुर्वन्ति कृत्वा 'तिसञ्झं' त्रिसन्ध्यं=प्रातर्मध्याह्नसायंस्वरूपे कालत्रये कशाप्रहारांश्च यावद् निपातयन्तो निपातयन्तो विहरन्ति। तएणं' ततः खलु=इतः स धन्यः सार्थवाहः मित्रज्ञातिनिजकस्वजनसम्बन्धिपरिजनेन सार्द्धं रुदन् यावद् विलपन् देवदत्तस्य दारकस्य शरीरस्य महया इड्ढीसक्कारसमुदएणं' महता ऋद्धिसत्कारसमुदयेन=महता=विस्तीर्णेन ऋद्ध्या=छत्रादि सामग्र्या सत्कार =मृतशरीरसम्मान तेन, समुदयेन=जनसङ्घेन च 'नीहरणं' निर्हरणं= शवस्य श्मशानभूमिनयनं करोति, कृत्वा मृतकशरीरदहनक्रियानन्तरं बहूनि

कारागार (कैदखाना) जहां था। वहां गये उवागच्छित्ता हडिबंधणं करेंति) वहां जाकर वे उस हडियन्त्र मे बांध देते हैं। (करित्ता भत्तपाणनिरोहं करेंति करित्ता तिसञ्झं कसप्पहारे य जाव निवाएमाणा २ विहरंति) बाद में उसे खानापीना देना बंध कर देते हैं। और तीनों संध्या के समय (सुबह दो पहर तथा सायंकाल) उसे कोडे आदि के प्रहारों से जर्जरित शरीर कर देते हैं। (तएणं से धन्ने सत्थवाहे मित्तनाइ नियगसयणसंबंधिपरियणेणं सद्धिं रोयमाणे जाव विलवमाणे देवदिन्नस्स दारगस्स सरीरस्स महया इड्ढिसक्कारसमुदएणं नीहरणं करेइ) इसके बाद उस धन्य सार्थवाहने मित्र ज्ञाति, निजक स्वजन, सम्बन्धी और परिजनो से युक्त होकर रोते हुए यावत् विलाप करते हुए अपने देवदत्त दारक के शरीरकी बडे भारी उत्सव के साथ अर्थी निकाली।—

चारगसाला तेणामेव उवागच्छंति) तेओ जेल तरफ गया (उवागच्छित्ता हडिबंधणं करेंति) त्यां जईने तेओए चोरने हडियन्त्र (लाकडानी बेडी)मां बंधन कर्यो 'करित्ता भत्तपाणनिरोहं करेंति करित्ता तिसञ्झं कसप्पहारे य जाव निवाएमाणा २ विहरंति' त्यार बाद तेओ चोर ने खावा पीवानी बधी वस्तुओ आपवानी बंध करे छे अने सवार, बपोर अने सांज त्रणे संध्याना समये कोरडा वगेरेना प्रहारोथी तेना शरीरने शिथिल अने जर्जरित करी नाखे छे (तएणं से धन्ने सत्थवाहे मित्तणाइनियगसयणसंबंधिपरियणेणं सद्धिं रोयमाणे जाव विलवमाणे देवदिन्नस्स दारगस्स सरीरस्स महया इड्ढीसक्कारसमुदएणं नीहरणं करेइ) त्यार पछी धन्य सार्थवाहे मित्र, ज्ञाति, निजक, स्वजन, संबंधी अने परिजनोनी साथे मळीने रडता रडता अने करुण क्रंदन करता बाळक देवदत्तना शरीरनी बहु मोटा उत्सव रूपे श्मशानयात्रा काढी श्मशा

लौकिकानि=लोकप्रसिद्धानि 'मयगकिच्चाइं' मृतकृत्यानि=मृतशिशुसम्बन्धिकार्याणि करोति, कृत्वा 'केणइ कालंतरेणं' केनचित्कालान्तरेण=कतिपयकालानन्तरम् 'अवगयसोए' अपगतशोक:=शोकरहितो जातश्चाप्यासीत् ॥सू ९॥

मूलम्— तएणं धण्णे सत्थवाहे अन्नया कयाइ लहूसयंसि रायावराहंसि संपलत्ते जाए यावि होत्था, तएणं ते नगरगुत्तिया धण्णं सत्थवाहं गेण्हंति गेण्हित्ता जेणेव चारगे तेणेव उवागच्छंति, उवागच्छित्ता चारगं अणुपविसंति, अणुपविसित्ता विजएणं तक्करेणं सद्धिं एगयओ हडिबंधणं करेंति। तएणं सा भद्दा भारिया कल्लं जाव जलंते विउलं असणं ४ उवक्खडेइ, उवक्खडित्ता भोयणपिडयं करेइ करित्ता भोयणाइं पक्खिवइ लंछियमुद्दियं करेइ, करित्ता एगंच सुरभिवरवारिपडिपुन्नं दगवारयं करेइ, करित्ता पंथयं दासचेडं सद्दावेइ, सद्दावित्ता एवं वयासी गच्छ णं तुमं देवाणुप्पिया! इमं विउलं असणं ४ गहाय चारगसालाए धण्णस्स सत्थवाहस्स उवणेहि तएणं से पंथए दासचेडए भद्दाए सत्थवाहीए एवं वुत्ते समाणे हट्ठतुट्ठे तं भोयणपिडयं तं च सुरभिवरवारिपडिपुन्नं दगवारयं गेण्हइ, गेण्हित्ता सयाओ गिहाओ पडिनिक्खमइ, पडिनिक्खमित्ता रायगिहे नगरे मज्झं मज्झेणं जेणेव चारगसाला

इसमें बहुत अधिक जन समूह सम्मिलित हुआ था। (करित्ता बहूइं लोइयाइं मयगकिच्चाइं करेइ, करित्ता कालंतरेण अवगयसोए जाए यावि होत्था) बाद में उसने अनेक और भी लौकिक कृत्य किये। कर के, फिर धीरे २ वह अपने पुत्र के शोक से भी रहित हो गया। सूत्र ॥ ९ ॥

નયાત્રામાં ઘણા માણસો એકઠા થયા હતા (करित्ता बहूइं लोइयाइं मयगकिच्चाइं करेइ करित्ता कालंतरेण अवगयसोए जाए यावि होत्था) ત્યારપછી ધન્ય સાર્થવાહે પુત્રની અન્ત્યેષ્ટી મરણ પછીની ઉત્તર ક્રિયા સંબંધી ઘણાં લૌકિક કર્મો કર્યાં અને આમ તે વખત પસાર થતાં ધીમે ધીમે પુત્ર શોકને પણ ભૂલી ગયો ॥ સૂ ૯ ॥

जेणेव धण्णे सत्थवाहे तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता भोय
णपिडय ठावेइ, ठावित्ता उल्लछेइ, उल्लछित्ता भायणाइ गेण्हइ
गेण्हित्ता भायणाइ धोवेइ, धोवित्ता हत्थसोय दलयइ, दलयित्ता
धण्ण सत्थवाह तेण विउलेण असण ४ परिवेसइ, तएण से
विजए तक्करे धण्ण सत्थवाह एव वयासी–तुमण्ण देवाणुप्पिया!
मम एयाओ विउलाओ असण० ४ सविभाग करेहि तएण से
धण्णे सत्थवाहे विजय तक्कर एवं वयासी अवियाइ अह विजया!
एय विउल असण ४ कायाण वा सुणगाण वा दलएज्जा उक्कुरु-
डियाए वा ण छड्डेज्जा नो चेव ण तव पुत्तघायगस्स पुत्तमारगस्स
अरिस्सवेरियस्स पडिणीयस्स पच्चामित्तस्स एत्तो विउलाओ
असण० ४ सविभाग करेज्जामि, तएण से धण्णे सत्थवाहे त
विउल असण ४ आहारेइ, आहारित्ता त पथय पडिविसज्जेइ,
तएण से पथए दासचेडे त भोयणपिडग गिण्हइ, गिण्हित्ता जामेव
दिसि पाउब्भूए तामेव दिसिं पडिगए, तएण तस्स धण्णस्स सत्थ
वाहस्स त विउल असण ४ आहारियस्स समाणस्स उच्चारपासवणे
ण उव्वाहित्था, तएण से धण्णे सत्थवाहे विजय तक्कर एव वयासी
—एहि ताव विजया! एगतमवक्कमामो जेण अह उच्चारपासणं
परिट्ठवेमि, तएण से विजए तक्करे धण्ण सत्थवाह एव वयासी—
तुब्भ देवाणुप्पिया! विउल असण ४ आहारियस्स अत्थि उच्चारे वा
पासवणे वा ममण देवाणुप्पिया! इमेहि वहूहि कसप्पहारेहि
य जाव लयापहारेहि य तण्हाए य छुहाय य परब्भवमाणस्स णत्थि
केइ उच्चारे वा पासवणे वा त छदेण तुम देवाणुप्पिया! एगते

अवक्कमित्ता उच्चारपासवणं परिट्ठवेइ, तएणं से धण्णे सत्थवाहे विजएणं तक्करेणं एवं वुत्ते समाणे तुसिणीए संचिट्ठइ, तएणं से धण्णे सत्थवाहे मुहुत्तंतरस्स बलियतरागं उच्चारपासवणेणं उव्वाहिज्जमाणे विजयं तक्करं एवं वयासी—एहि ताव विजया! जाव अवक्कमामो, तएणं से विजए धण्णं सत्थवाहं एवं वयासी—जइणं तुमं देवाणुप्पिया! तओ विउलाओ असण० ४ संविभागं करेहि तओहं तुब्भेहिं सद्धिं एगंतं अवक्कमामि, तएणं से धण्णे सत्थवाहे विजयं एवं वयासी—अहण्णं तुब्भं तओ विउलाओ असण० ४ संविभागं करिस्सामि, तएणं से विजए धण्णस्स सत्थवाहस्स एयमट्ठं पडिसुणेइ, तएणं से विजए धण्णेणं सद्धिं एगंते अवक्कमेइ उच्चारपासवणं परिट्ठवेइ, परिट्ठवित्ता आयंते चोक्खे परमसुइभूए तमेव ठाणं उवसंकमित्ता विहरइ, तएणं सा भ[द्दा] कल्लं जाव जलंते विउलं असणं० ४ जाव परिवेसेइ, तएणं से धण्णे सत्थवाहे विजयस्स तक्करस्स तओ विउलाओ असण० ४ संविभागं करेइ, तएणं से पंथए भोयणपिडयं गहाय चारगाओ पडिनिक्खमइ, पडिनिक्खमित्ता रायगिहं नगरं मज्झं मज्झेणं जेणेव सए गिहे जेणेव भद्दा भारिया सत्थवाही तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता भद्दं सत्थवाहिणिं एवं वयासी—एवं खलु देवाणुप्पिए! धण्णे सत्थवाहे तव पुत्तघायगस्स जाव पच्चामित्तस्स ताओ विउलाओ असण० ४ संविभागं करेइ। तएणं सा भद्दा सत्थवाही पंथयस्स दासचेडयस्स अतिएएयमट्ठं सोच्चा आसुरुत्ता रुट्ठा जाव मिसिमिसेमाणा धण्णस्स सत्थवाहस्स पओसमावज्जइ ॥सू० १०॥

टीका—तए णं से इत्यादि। ततः खलु स धन्यः सार्थवाहोऽन्यदा कदाचित्—एकस्मिन् कस्मिंश्चित्समये 'लहुसयंसि रायावराहंसि' लघुस्वके राजापराधे=स्तोके राजकरामदानरूपे भूपापराधे सति केनाऽपि पिशुनेन भूपाय 'संपलत्ते' सम्प्रलपितः=अपराधित्वेन कथितो जातश्चाप्यासीत्। ततः खलु=पैशुन्यप्रलपनानन्तरं ते नगरगोप्तृका धन्यं सार्थवाहं गृह्णन्ति, गृहीत्वा यत्रैव चारकः=कारागारस्तत्रैवोपागच्छन्ति उपागत्य चारकमनुप्रवेशयन्ति अनुप्रवेश्य विजयेन तस्करेण सार्द्धम् 'एगयओ' एकतः=एकत्र तेन सहैव एकस्मिन् हडियन्त्रे 'बेडी' इति भाषाप्रसिद्धे हडिबन्धनं कुर्वन्ति। ततः खलु सा भद्रा भार्या कल्ये यावज्ज्वलति=धन्यश्रेष्ठिनो हडिबन्धनस्य द्वितीयदिवसे सूर्योदये सति विपुलं=विस्तीर्णं स्वपतिभोजनार्हम् अशनं पानं खाद्यं स्वाद्यं=नानाविधमशनादिकम् 'उवक्खडेइ' उपस्करोति=नीरकाहिङ्-

तए णं से धण्णे सत्थवाहे इत्यादि।

टीकार्थ--(तएणं) इसके बाद (से धण्णे सत्थवाहे) वह धन्यसार्थवाह (अन्नया कयाइ) किसी एक समय (लहुसयंसि रायावराहंसि) टेक्स न देने के छोटे अपराध में (संपलत्ते जाए यावि होत्था) राजा के पास किसी चुगल खोरने फंसा हुआ कह दिया। (तएणं ते नगरगुत्तिया धण्णं सत्थवाहं गेण्हंति) इसके बाद नगररक्षकोंने उस धन्य सार्थवाह को पकड लिया। (गेण्हित्ता जेणेव चारगे तेणेव उवागच्छंति उवागच्छित्ता चारगं अणुपविसंति) पकड कर वे उसे जहां कारागार था, वहां ले गये लेजाकर उन्होंने उसे कारागार में बन्द कर दिया। (अणुपविसित्ता विजएणं तक्करेणं सद्धिं एगयओ हडिबंधणं करेंति) बन्द करके उसे जहां वह विजयचोर था वहीं उसीको बेडी से बांध दिया। (तएणं सा भद्दा भारिया कल्लं

'(तएणं से धण्णे सत्थवाहे' इत्यादि।

टीकार्थ—(तएणं) त्यार पछी (से धण्णे सत्थवाहे) धन्यसार्थवाहे (अन्नया कयाइ) कोई एक वखते (लहुसयंसि रायावराहंसि) कर न आपवा रूपी नाना अपराध बदल (संपलत्ते जाए यावि होत्था) कोई चाडियाए राजानी पासे पहोंचाडी दीधो (तएणं ते नगरगुत्तिया धण्णं सत्थवाहं गेण्हंति) त्यार बाद नगर रक्षकोए धन्य सार्थवाहने पकडयो (गेण्हित्ता जेणेव चारगे तेणेव उवागच्छंति उवागच्छित्ता चारगं अणुपविसंति) पकडीने तेओ तेने जेलमां लई गया अने तेमां पूरी दीधो (अणुपविसित्ता विजएणं तक्करेणं सद्धिं एगयओ हडिबंधणं करेंति) ज्यां विजय नामे चोर हतो त्यां ज धन्यसार्थवाहने पण बेडीथी बांधी दीधो (तएणं सा भद्दा

ग्न्यादिना सत्कारपूर्वक पचति, उपस्कृत्य 'भोयणपिडय' भोजनपिटक=भोजन भरणाय पिटक=सम्पुटकम्सा 'पिटारा' 'कटोरदान' 'डब्बा' इति सम्प्रति काले 'टीफनबोक्स' इति च प्रसिद्ध 'करेइ' करोति=सज्जयति, कृत्वा= सज्जयित्वा तस्मिन् 'भोयणाइ' भोजनानि=खाद्यपदार्थानि 'पक्खिवइ' प्रक्षि पति=स्थापयति, प्रक्षिप्य 'लञ्छियमुद्दिय' लाञ्छितमुद्रित लाञ्छत=रेखादिचिह्न- युक्त, मुद्रित=लाक्षादिमुद्रासहित 'करेइ' करोति=सज्जयति, कृत्वा एकच 'सुरभिवरवारिपडिपुन्न' सुरभिवरवारिप्रतिपूर्ण -सुरभि=केतकीपाटल्यादि सुगन्धवासित वर श्रेष्ठ स्वच्छ वारि=जल, तेन प्रतिपूर्ण=भृत 'दगवारय' दकवारक=जलपात्रविशेष 'झारी' इति भाषा प्रसिद्ध जलपात्र करेइ' करोति=सज्जयति, कृत्वा, पान्थक दासचेटकं शब्दयति शब्दयित्वा एवमवादीत्-गच्छ

जाव जलते विउलअसण ४ उवक्खडेइ) इसके बाद उस भद्रा सार्थ वाहीने दूसरे दिन प्रात काल जब सूर्यप्रकाशित हो चुका तब ४ प्रकारका आहार तैयार किया--(उवक्खडित्ता भोयणपिडय करेई-- करित्ता भोयणाइ पक्खिवइ, लञ्छियमुद्दिय करेइ,--करित्ता एगच सुरभि वरवारिपड़िपुन्नदगवारय करेइ) जब आहार निष्पन्न हो चुका तब उसने उसके रखने के लिये एक कटोरदान तैयार किया। जब कटोरदान साफ सुथर रूप से तैयार हो चुका तब उसमे उसने आहार को रख दिया--आहार रखकर फिर उसे लाख की मुद्रा से मुद्रित कर दिया। कटोरदान को मुद्रित करने के बाद फिर उसने एक सुगधित उत्तम जल से प्रतिपूर्ण झारी को तैयार किया। (करित्ता पथय दास- चेड सद्दावेइ, सद्दावित्ता एव वयासी) झारी तैयार कर उसने फिर पाथक दास चेटक को बुलाया--और बुलाकर उसने इस प्रकार कहा--

---

भरियाकल्ल जाव जलते विउल असण ४ उवक्खडेइ) त्यार બાદ ભદ્રાભાર્યા સાર્થવાહીએ બીજા દિવસે સવારે સૂરજ ઉદય પામતા ચાર જાતનો આહાર તૈયાર કરાવડાવ્યો (उवक्खडित्ता भोयणपिडय करेई करित्ता भोयणाइ पक्खिवइ, लछियमुद्दिय करेइ, करित्ता एग च सुरभिवरवारिपडिपुन्नदगवारय करेइ) આહાર જ્યારે તૈયાર થઈ ગયો ત્યારે તેણે આહારને મૂકવા માટે ડબો તૈયાર કર્યો જ્યારે સાફ પાણીથી ડબો ધોવાઈને સાફ થઈ ગયો ત્યારે તેમા આહાર મૂકી દીધો આહાર મૂકીને લાખ વગેરે લગાવીને તેને બરાબર બધ કરી દીધો ડબાનુ "સીલ" કરીને તેણે એક સુવાસ યુક્ત જળથી પૂર્ણ ભરેલી ઝારી તૈયાર કરી (करित्ता पथय दासचेड सद्दावेइ, सद्दावित्ता एव वयासी) ઝારી તૈયાર કરીને તેણે પાથકદાસ ચેટકને બોલાવ્યો અને

खलु त्वं देवानुप्रिय! इदं विपुलं=प्रचुरम् अशनं पानं खाद्यं स्वाद्यं गृहीत्वा चारकशालायां धन्यस्य सार्थवाहस्य 'उवणेहि' उपनय=समीपं प्रापय। ततः खलु स पान्थको दासचेटको भद्रया सार्थवाह्या एवमुक्तः सन् हृष्टतुष्टस्तद् भोजनपिटकं, तच्च सुरभिवरवारिप्रतिपूर्णदकवारकं गृह्णाति, गृहीत्वा स्वकाद् गृहात् प्रतिनिष्क्रामति, प्रतिनिष्क्रम्य राजगृहे नगरे मध्यमध्येन यत्रैव चारकशाला यत्रैव धन्यः सार्थवाहस्तत्रैवोपागच्छति, उपागत्य

(गच्छ णं तुमं देवाणुप्पिया! विउलं असणं ४ गहाय चारगसालाए धन्नस्स सत्थवाहस्स उवणेहि) हे देवानुप्रिय! तुम इस विपुल अशन पान, खाद्य और स्वाद्य--आहार को लेकर कारावास मे धन्य सार्थवाह के पास पहुँचाओ। (तएणं से पंथए दासचेडए भद्दाए सत्थवाहीए एवं वुत्ते समाणे हट्टतुट्ठे तं भोयणपिडयं तं च सुरभिवरवारिपडिपुन्नं दगवारयं गेण्हइ) भद्रा सार्थवाही के इस कथन को सुनकर वह पाथक दास चेटक बहुत अधिक हर्षित हुआ और संतुष्ट हुआ। तथा उस भोजन के भरे हुए डिब्बेको एवं सुगन्धित उत्तम जल से परिपूर्ण उस झारी को उसने ले लिया। (गेण्हित्ता सयाओ गिहाओ पडिनिक्खमइ) लेकर वह अपने घर से निकला--(पडिनिक्खमित्ता रायगिहे नयरे मज्झं मज्झेणं जेणेव चारगसाला जेणेव धन्ने सत्थवाहे तेणेव उवागच्छइ) निकल कर वह राजगृह नगर के ठीक बीचो बीच के मार्ग से होता हुआ जहां वह कारावास एवं धन्य सार्थवाह था वहां गया--(उवागच्छित्ता भोयण

તેને આ પ્રમાણે કહ્યું—(गच्छ णं तुमं देवाणुप्पिया! विउलं असणं ४ गहाय चारगसालाए धन्नस्स सत्थवाहस्स उवणेहि) હે દેવાનુપ્રિય! તમે આ પુષ્કળ પ્રમાણમાં બનાવેલા અશન, પાન, ખાદ્ય અને સ્વાદ્ય આહારને લઈને જેલમાં ધન્યસાર્થવાહની પાસે પહોંચતો કરો (तएणं से पंथए दासचेडए भद्दाए सत्थवाहीए एवं वुत्ते समाणे हट्टतुट्ठे तं भोयणपिडयं तं च सुरभिवरवारिपडिपुन्नं दगवारयं गेण्हइ) ભદ્રા સાર્થવાહીની આજ્ઞા સાંભળીને પાથકદાસ ચેટક બહુ જ પ્રસન્ન થયો—અને સંતુષ્ટ થયો ત્યાર પછી તેણે ભોજનથી પરિપૂર્ણ ડબ્બાને તેમજ સુવાસિત જળથી પૂર્ણ ભરેલી ઝારીને તેણે લઈ લીધી (गेण्हित्ता सयाओ गिहाओ पडिनिक्खमइ) લઈને તે પોતાને ઘેરથી નીકળ્યો (पडिनिक्खमित्ता रायगिहे नयरं मज्झं मज्झेणं जेणेव चारगसाला जेणेव धन्ने सत्थवाहे तेणेव उवागच्छइ) નીકળીને રાજગૃહ નગરની ઠીક વચ્ચેના માર્ગથી પસાર થઈને તે જ્યાં જેલ અને ધન્યસાર્થવાહ હતો ત્યાં પહોંચ્યો (उवागच्छित्ता भोयण

भोजनपिटकं स्थापयति, स्थापयित्वा 'उल्लछेइ' उल्लाञ्छयति= निर्लाञ्छितं करोति=उद्घाटयतीत्यर्थः, उल्लाञ्छ्य 'भायणाणि' भाजनानि= स्थाली कटोरकादीनि गृह्णाति, गृहीत्वा भाजनानि 'धोवेइ' धावति=प्रक्षा लयति, धावयित्वा=पात्रप्रक्षालनानन्तरं हत्थसोयं दलयइ हस्तशौचं ददाति, श्रेष्ठिनो हस्तौ धावयति, हस्तशौचानन्तरं धन्यं सार्थवाहं तेन विपुलेन— अशन-पान खाद्यस्वाद्येन 'परिवेसइ' परिवेषयति=श्रेष्ठिनो भोजनपात्रेऽशना- दीनि निदधातीत्यर्थः 'तएण' तदाखलु=श्रेष्ठिभोजनसमये स विजयस्त- स्करो धन्यं सार्थवाहमेवमवादीत्-त्वं खलु देवानुप्रिय! मम एतस्माद् विपुलाद् अशन-पान-खाद्य-स्वाद्यात् संविभागं कुरु। ततः खलु स धन्यः सार्थवाहस्तस्य वाक्यं श्रुत्वा विजयं तस्करमेवमवादीत्अपि 'आइ' चाहं।

पिडगं ठवेइ) जाकर उसने उस भोजन के डिब्बेको वहां रख दिया। (ठवित्ता उल्लछेइ) रखकर फिर उसने उस डिब्बेको खोला (उल्लछित्ता भायणाइ गेण्हइ गेण्हित्ता भायणाइ धोवेइ धोवित्ता हत्थसोयं दलयइ) खोलकर उसने थाली-कटोरी आदि को उठाया—उठा कर उन्हें धोया, (दलयित्ता धण्णं स त्थवाहं तेण असण४ परिवेसइ) बुलाकर उस सेठ धन्य सार्थवाह के लिये वह विविध आहार परोसा (तएणं से विजए तक्करे धण्णं सत्थवाहं एवं वयासी) इसी बीच मे उस विजय चौरने धन्य सार्थवाह से इस प्रकार कहा— (तुमण्णं देवाणुप्पिया मम एयाओ विउलाओ असणं४ संविभागं करेहि) हे देवानुप्रिय! तुम इस अशन, पान खाद्य, एवं स्वाद्यरूप चार प्रकार के आहार म से विभाग करो (तएणं से धन्ने सत्थवाहे विजयं तक्करं एवं वयासी) विजय चौर की इस प्रकार बात सुनकर धन्य सार्थवाहने उस विजय चौर

पिडगं ठवेइ) અને ત્યાં પહોંચીને ભોજનના ડબાને તેણે ત્યાં મૂકી દીધો. (ઠવિત્તા ઉલ્લછેઇ) ત્યાં મૂકીને તેણે ડબો ઉઘાડયો (उल्लछित्ता भायणाइ गेण्हइ गेण्हित्ता भायणाइ धोवेइ धोवित्ता हत्थसोयं दलयइ) ઉઘાડીને તેણે થાળી અને વાડકીને લીધી અને લઈને પાણીથી ધોઈ ત્યાર બાદ તેણે શેઠના બંને હાથ ધોવડાવ્યા (दलयित्ता धण्णं सत्थवाहं तेण विउलेणं असणं ४ परिवेसइ) ધોવડાવીને તેણે ધન્યસાર્થવાહને માટે વિવિધ જાતના આહારો પીરસ્યા (तएणं से विजयतक्करे धण्णं सत्थवाहं एवं वयासी) એ જ વખતે તે વિજય ચોરે ધન્યસાર્થવાહને આ પ્રમાણે કહ્યું—(तुमण्णं देवाणुप्पिया मम एयाओ विउलाओ असणं ४ संविभागं करेहि) હે દેવાનુપ્રિય! તમે આ અશન, પાન ખાદ્ય અને સ્વાદ્ય આહારમાંથી મારોપણ હિસ્સો કરો. (तएणं से धन्ने सत्थवाहे विजयं तक्करं एवं वयासी) વિજય ચોરની આ જાતની વાત સાંભળીને

लङ्कारे अह हे विजय ! एतद् विपुलमशन खाद्य स्वाद्य काकेभ्यो वा सुनकेभ्यो वा दद्याम्, 'उक्कुरुडियाए' उत्कुरुटिकाया=कचवरपुञ्जनिक्षेपणस्थाने वा खलु=निश्चयेन 'छड्डेज्जा' त्यजेय=प्रक्षिपेय किन्तु नैव खलु=तुभ्य पुत्र घातकाय, पुत्रमारकाय, 'अरिस्स' अरये=अनिष्टकारिणे 'वेरियस्स' वैरिकाय= परिणतशत्रुभावाय, 'पडिणीयस्स' प्रत्यनीकाय=प्रतिकूलविधायिने, 'पच्चा मित्तस्स' प्रत्यामित्राय= हार्दिकशत्रवे 'एत्तो' एतस्माद् विपुलाद् अशनपान- खाद्यस्वाद्यात् 'सविभाग' सविभागम्=अशरूपेण पृथकरण 'करेज्जामि' कुर्याम्। अस्मादशनादिकात्तुभ्य किञ्चिदपि न दास्यामीति भावः, ततः खलु= इत्युक्त्वा स धन्य सार्थवाहस्तद् विपुलमशनपानखाद्यस्वाद्यम् आहारेइ 'आहारयति= भुङ्क्त, आहारयित्वा त पान्थक 'पडिविसज्जेइ' प्रतिविसर्जयति=गृहमति

से इस प्रकार कहा-(भवियाइ अह विजया ! एय विउल असण ४ कायाण वा सुणगाण वा दलएज्जा उक्कुरुडियाए वा ण छड्डेज्जा नो चेव ण तव पुत्तघायगस्स पुत्तमारगस्स अरिस्सवेरियस्स पडिणीयस्स पच्चामित्तस्स एत्तो विउलाओ असण४ सविभाग करेज्जामि) हे विजय चोर ! मै चाहे इस विपुल अशन, पान, खाद्य स्वाद्य, रूप चतुर्विध आहार को कौवों के लिये अथवा कुत्तों के लिये दे दूगा-या इसे उकडे पर-कूडा करकट डालनेके स्थान पर-डाल दू गा परन्तु पुत्रघातक, पुत्रमारक, अनिष्टकारी, शत्रुभाव से परिणत, प्रति कूल विधायी तथा हार्दिक शत्रु ऐसे तुम्हारे लिये इसमे से विभाग तुम्हे नहीं दूगा। (तएण से धन्ने सत्थवाहे त विउल असण ४ आहारेइ, आहारित्ता त पथय पडिविसज्जेइ) इस प्रकार उस विजय तस्कर से कह कर धन्य सार्थवाहने उस विविध प्रकार के अशनादिरूप चतुर्विध

ધન્યસાર્થવાહે તે વિજય ચોરને આ પ્રમાણે કહ્યું—(भवियाइ अह विजया ! एय विउल असण ४ कायाण वा सुणगाण व दलएज्जा उक्कुरुडियाए वाण छड्डेज्जा नोचेव णे तव पुत्तघायगस्स पुत्तमारगस्स अरिस्स वेरियस्स पडिणीयस्स पच्चामित्तस्स एत्तो विउलाओ असण ४ सविभाग करेज्जामि) હે વિજય ચોર ! આ પુષ્કળ પ્રમાણમા બનાવવામા આવેલા ચાર જાતના આહાર હુ કાગડાઓ અથવા કૂતરાઓને ખવડાવવા તૈયાર છુ કે ઉકરડાની જગ્યાએ નાખીશ પણ તારા જેવા પુત્રના હત્યારા પુત્ર મારનારા, અનિષ્ટ કરનાર શત્રુ થઇ ગયેલા, ખોટુ કરના। તેમજ હાર્દિક શત્રુને આમાથી હિસ્સો મળી ન શકે, તમારા જેવા દુષ્ટને તો એક કકડો પણ આમાથી મળી શકે તેમ નથી (तएण से धन्ने त विउल असण ४ आहारेइ, आहारित्ता त पथय पडिविसज्जेइ) આ પ્રમાણે વિજય ચોરને જવાબ આપીને ધન્ય સાર્થવાહ તે અશન, પાન, વગેરેના

प्रपयति। ततः खलु स पान्थको दासचेटकस्तं भोजनपिटकं गृह्णाति, गृहीत्वा यस्या दिशः प्रादुर्भूतस्तस्यामेव दिशि प्रतिगतः, येन मार्गेणागतस्तेनैव मार्गेण गतवानित्यर्थः। ततः खलु=तदनु तस्य धन्यस्य सार्थवाहस्य तद् विपुलमशनं पानं खाद्यं स्वाद्यम् 'आहारियस्स' आहारितस्य=भुक्तस्य सतः 'उच्चारपासवणेणं' उच्चारप्रस्रवणं खलु=उच्चारश्च=विष्ठाप्रस्रवणं च=मूत्रमित्युच्चार-प्रस्रवणे, ते उब्बाहित्था' उदबाधयतां पीडयतः स्मेत्यर्थः। 'तएणं' ततः खलु =तदनु स धन्यः सार्थवाहो विजयं तस्करमेवमवादीत्-एहि=आगच्छ तावत्-प्रथमं हे विजय! आवाम् 'एगंतमवक्कमामो' एकान्तमपक्रामाव=उच्चार-प्रस्रवणनिवृत्त्यर्थं निर्जने स्थाने गच्छाव, येनाहमुच्चारप्रस्रवणे 'परिट्ठवेमि' परिष्ठापयामि=उच्चारप्रस्रवणोत्सर्गं करोमि। ततः खलु स विजयस्तस्करो धन्य

आहार किया-आहार कर बादमे उस पांथक को वहां से रवाना कर दिया। (तएणं से पंथए दासचेडे तं भोयणपिडगं गिण्हइ गिण्हित्ता जामेव दिसिं पाउब्भूए तामेव दीसिं पडिगए) खाना खाते समय उस पांथकदास चेटकने उस भोजन के डिब्बे को ले लिया और लेकर जहां से आया था वहीं पर चला गया (तएणं तस्स धण्णस्स सत्थवाहस्स तं विउलं असणं ४ आहा रियस्स समाणस्स उच्चारपासवणे णं उब्बाहित्था) इसके बाद धन्यसार्थवाह को उस ४ प्रकार के अशन आदि खाने से बडी नीत और लघुनीत की बाधा उपस्थित हुई (तएणं से धन्ने सत्थवाहे विजयं तक्करं एवं वयासी) सो उस धन्यसार्थवाहने विजय चौर से इस प्रकार कहा-(एहि ताव विजया! एगंतं अवक्कमामो जेण अहं उच्चारपासवणं परिट्ठवेमि) आओ-विजए चौर तुम और हम दोनों निर्जन एकान्त-स्थान मे चले। मुझे उच्चारप्रस्रवण की बाधा हो रही है सो मैं वहां उच्चार प्रस्रवण से निवृत्त होऊँगा।

ચાર જાતના આહારને જમ્યા જમ્યા પછી તેણે પાથકને ત્યાંથી જવાની આજ્ઞા આપી (तएणं से पंथए दासचेडे तं भोयणपिडगं गिण्हइ गिण्हित्ता जामेव दिसिं पाउब्भूए तामेवदिसिं पडिगए) જમ્યા પછી પાથકદાસ ચેટકે તે ડબાને લીધો અને લઈને જ્યાં થીઆવ્યો હતો ત્યાં જતો રહ્યો (तएणं तस्स धण्णस्स सत्थवाहस्स तं विउलं असणं ४ आहारियस्स समाणस्स उच्चारपासवणे णं उब्बाहित्था) ત્યાર બાદ ધન્યસાર્થવાહને ચાર જાતના આહારો જમ્યા પછી દીર્ઘ શકા તેમજ લઘુ શકાની મુશ્કેલી ઊભી થઈ (तएणं से धन्ने सत्थवाहे विजयं तक्करं एवं वयासी ત્યારે ધન્ય સાર્થવાહે વિજય ચોરને કહ્યું—(एहि ताव विजया! एगंतं अवक्कमामो जेण अहं उच्चारपासवणं परिट्ठवेमि) વિજય ચોર ચાલો આપણે બન્ને નિર્જન એકાન્ત સ્થાનમાં જઈએ મને ઉચ્ચાર પ્રસ્રવણની મુશ્કેલી ઊભી

लङ्कारे अह हे विजय ! एतद् विपुलमशन खाद्य स्वाद्य काकेभ्यो वा सुनकेभ्यो वा दद्याम्, 'उक्कुरुडियाए' उत्कुरुटिकायां=कचवरपुञ्जनिक्षेपणस्थाने वा खलु=निश्चयेन 'छड्डेज्जा' त्यजेयं=प्रक्षिपेयं किन्तु नैव खलु=तुभ्य पुत्र घातकाय, पुत्रमारकाय, 'अरिस्स' अरये=अनिष्टकारिणे 'वेरियस्स' वैरिकाय= परिणतशत्रुभावाय, 'पडिणीयस्स' प्रत्यनीकाय=प्रतिकूलविधायिने, 'पच्चा मित्तस्स' प्रत्यामित्राय= हार्दिकशत्रवे 'एत्तो' एतस्माद् विपुलाद् अशनपान- खाद्यस्वाद्यात् 'सविभाग' संविभागम्=अंशरूपेण पृथक्करण 'करेज्जामि' कुर्याम्। अस्मादशनादिकात्तुभ्य किञ्चिदपि न दास्यामीति भावः ता। खलु= इत्युक्त्वा स धन्य सार्थवाहस्तद् विपुलमशनपानखाद्यस्वाद्यम् आहारेइ आहारयति= भुङ्क्ते, आहारयित्वा त पान्थक 'पडिविसज्जेइ' प्रतिविसर्जयति=गृहमति

से इस प्रकार कहा-(अवियाइ अह विजया! एय विउल असण ४ कायाण वा सुणगाण वा दलएज्जा उक्कुरुडियाए वा ण छड्डेज्जा नो चेव ण तव पुत्तघायगस्स पुत्तमारगस्स अरिस्सवेरियस्स पडिणीयस्स पच्चामित्तस्स एत्तो विउलाओ असण४ संविभाग करेज्जामि) हे विजय चोर! मैं चाहे इस विपुल अशन, पान, खाद्य स्वाद्य, रूप चतुर्विध आहार को कौवों के लिये अथवा कुत्तों के लिये दे दूगा-या इसे उकडे पर-कूडा करकट डालनेके स्थान पर-डाल दू गा परन्तु पुत्रघातक, पुत्रमारक, अनिष्टकारी, शत्रुभाव से परिणत, प्रति कूल विधायी तथा हार्दिक शत्रु ऐसे तुम्हारे लिये इसमे मे विभाग तुम्हे नहीं दूगा। (तएण से धन्ने सत्थवाहे त विउल असण ४ आहारेइ, आहारित्ता त पथय पडिविसज्जेइ) इस प्रकार उस विजय तस्कर से कह कर धन्य सार्थवाहने उस विविध प्रकार के अशनादिरूप चतुर्विध

धन्यसार्थवाहे ते विजय चोरने आ प्रमाणे कह्यु—(अवियाइ अहं विजया ! एय विउल असण ४ कायाण वा सुणगाण व दलएज्जो उक्कुरुडियाए वाण छड्डेज्जा नो चेव णं तव पुत्तघायगस्स पुत्तमारगस्स अरिस्स वेरियस्स पडिणीयस्स पच्चामित्तस्स एत्तो विउलाओ असण ४ सविभाग करेज्जामि) हे विजय चोर! आ पुष्कळ प्रमाणमा बनाववामा आवेला चार जातना आहार हु कागडाओ अथवा कूतराओने खवडाववा तैयार छु के उकरडानी जग्याओ नाखीश पण तारा जेवा पुत्रना हत्यारा पुत्र मारनारा, अनिष्ट करनार शत्रु थई गयेला, खोटु करना। तेमज हार्दिक शत्रुने आमाथी हिस्सो मळी न शके, तमारा जेवा दुष्टने तो एक टुकडो पण आमाथी मळी शके तेम नथी (तएण से धन्ने त विउल असण ४ आहारेइ, आहारित्ता त पथय पडिविसज्जेइ) आ प्रमाणे विजय चोरने जवाब आपीने धन्य सार्थवाह ते अशन, पान, वगेरेना

ष्ठापयत। ततः खलु स धन्यः सार्थवाहो विजयेन तस्करेणैवमुक्तः सन् 'तुसिणीए' तूष्णीकः = उदासीनतया वाग्व्यापाररहितः सन् संतिष्ठति। ततः खलु=तत्पश्चात् स धन्यः सार्थवाहः 'मुहुत्ततरस्स' मुहूर्त्तान्तरेण पुनः 'उच्चारपासवणेण' उच्चारप्रस्रवणाभ्यां 'बलियतराग' बलिततरम्=अतिप्रबलम् 'उव्वाहिज्जमाणे' उद्बाध्यमानः = अतिशयेन पीड्यमानो विजयं तस्करमेवमवादीत्—एहि तावत् हे विजय! यावद् अपक्रामाव। ततः खलु स विजयो धन्यं सार्थवाहमेवमवादीत्—यदि खलु यूयं देवानुप्रिया! तस्माद्

प्रस्रवण की बाधा से निवृत्त होइये। (तएणं से धण्णे सत्थवाहे विजएणं तक्करेणं एववुत्ते समाणे तुसिणीए संचिट्ठइ तएणं से धण्णे सत्थवाहे मुहुत्ततरस्स बलियतरागं उच्चारपासवेणं उव्वाहिज्जमाणे विजयं तक्करं एवं वयासी) विजय चोरने जब धन्यसार्थवाह से इस प्रकार (उलाहने के रूप में) कहा तो वह चुप हो गया। इसके बाद पुनः थोडी देर में धन्यसार्थवाह को उच्चार और प्रस्रवण की बाधा पहिले की अपेक्षा और अधिक रूपमें हुई तब उसने विजय चौर से इस प्रकार कहा—(एहि ताव विजया! जाव अवक्कमामो, तएणं से धण्णे सत्थवाहे एवं वयासी—जइणं तुमं देवाणुप्पिया! तओ विउलाओ असणं ४ संविभागं करेहि तओ हं तुब्भेहिं सद्धिं अवक्कमामि) आओ विजय—हम तुम दोनों एकान्त—निर्जन—स्थान में चले। मुझे उच्चार और प्रस्रवण की बहुत जोर से बाधा हो रही है। इस तरह धन्य सार्थवाह की बात सुनकर विजयने उससे कहा—यदि तुम हे देवानुप्रिय! उस विपुल

मुજબ એકાન્તમા જઈને ઉચ્ચારપ્રસ્રવણની મુશ્કેલીથી નિવૃત્તિ મેળવો (तएणं से धण्णे सत्थवाहे विजएणं तक्करेणं एववुत्ते समाणे तुसिणीए संचिट्ठइ तएणं से धण्णे सत्थवाहे मुहुत्ततरस्स बलियतरागं उच्चारपासवेणं उव्वाहिज्जमाणे विजयं तक्करं एवं वयासी) વિજય ચોરે એક રીતે ઉપાલભ (ઠપકો) ના રૂપમા ધન્યસાર્થવાહને આ પ્રમાણે કહ્યુ– ત્યારે તે ચૂપ થઈ ગયો ત્યાર પછી થોડા વખતે ધન્યસાર્થવાહને પહેલા કરતા વધારે સખત રીતે ઉચ્ચાર પ્રસ્રવણની મુશ્કેલી ઊભી થઈ ત્યારે ફરી તેણે વિજય ચોરને કહ્યુ (एहि ताव विजया! जाव अवक्कमामो तएणं से धण्णे सत्थवाहे एवं वयासी जइणं तुमं देवाणुप्पिया! तओ विउलाओ असणं ४ संविभागं करेहि तओहं तुब्भेहिं सद्धिं एगंतं अवक्कमामि) વિજય ચાલો આપણે બને એકાંત નિર્જન સ્થાનમા જઈએ ઉચ્ચાર પ્રસ્રવણની સખત મુશ્કેલી મને થવા માડી છે આ રીતે ધન્ય સાર્થવાહની વાત સાભળીને વિજયે તેને કહ્યુ હે દેવાનુપ્રિય!

सार्थवाहमेवमवादीत्-हे देवानुप्रिया !=हे श्रेष्ठिवर्याः ! युष्माकं 'विउल' विपुल=प्रचुरमशनादिकमाहारितानामस्ति-उच्चार वा, प्रस्रवण वा, मम खलु हे देवानुप्रिया ! एतैर्बहुभिः कशाप्रहारैश्च यावत्-लताप्रहारैश्च, तृष्णया च क्षुधया च 'परब्भवमाणस्स' पराभवतः=पीडितस्याऽनाहारितस्य च नास्ति किमपि उच्चार वा प्रस्रवण वा, का नाम बुभुक्षाप्रहार-पीडितस्योच्चारप्रस्रवणवार्ता ? इति भावः, 'त' तस्मात्कारणात् 'छंदेण' छन्देन=स्वेच्छया यूय हे देवानुप्रिया ! एकान्ते उपक्रम्योच्चारप्रस्रवणे परि

(तएण से विजयतक्करे धण्ण सत्थवाह एव वयासी) धन्यसार्थवाह की इस बात को सुनकर उस विजय चोरने उनसे ऐसा कहा-(तुब्भ देवाणुप्पिया ! विउल असण४ आहारियस्स अत्थि उच्चारे वा पासवणे वा) हे देवानुप्रिय ! इस विपुल अशनादिरूप ४ प्रकार का आहार करने वाले आप को बडा नाना लघुनीत की बाधा भले हो गई है। परन्तु (ममण्ण देवाणुप्पिया ! इमेहिं बहूहिं कसप्पहारेहिय जाव लयापहारेहि य तण्हाए य छुहाए य पराभवमाणस्स णत्थि केइ उच्चारे वापासवणेवा त छंदेण देवाणुप्पिया ! तुम एग ते अवक्कामित्ता उच्चारपासवण परिट्ठवेइ) हे देवानुप्रिय ! इन अनेक कशा के प्रहारों से यावत् लता-यष्टि-के प्रहारो से तथा क्षुधा और प्यास से पीडित हुए मुझ अनाहारी को उच्चार प्रस्रवण की कोई बाधा भी नहीं है। अर्थात् मुझ पर जो मार पडी है उससे भूख और प्यास सब शान्त हो गई है। उच्चार और प्रस्रवण की बाधा मुझे कहा से हो सकती है। अत हे देवानुप्रिय ! आप ही अपनी इच्छा से एकान्त मे जाकर उच्चार और

थई छे माटे मारे तेनाथी निवृत्त थवु छे (तएण से विजयतक्करे धण्ण सत्थवाह एव वयासी) धन्यसार्थवाहनी आ वात साभळीने विजय चोरे तेने कह्यु--(तुब्भ देवाणुप्पिया ! विउल असण ४ आहारियस्स अत्थि उच्चारे वा पासवणे वा) हे देवानुप्रिय ! पुष्कळ प्रमाणमा अशन वगेरे चार जातना आहारने करनार तमने दीर्घ शका अने लघु शकानी मुश्केली ऊभी थई शके छे, पण (ममण्ण देवाणुप्पिया ! इमेहिं बहूहिं कसप्पहारेहि य जाव लयापहारेहि य तण्हाए य छुहाए य परब्भवमाणस्स णत्थि केइ उच्चारे वा पासवणे वा त छंदेण देवाणुप्पिया ! तुम एगत अवक्कामित्ता उच्चार पासवण परिट्ठवेइ) हे देवानुप्रिय ! कोरडा अने लाकडीओ वगेरेना सखत मारथी तेमज भूख्या अने तरस्या मारा जेवा निराहारी माणसने उच्चार प्रस्रवणनी बाधा क्याथी होय ? एटले के सखत मारपीट तेमज भूख अने तरसने लीधे दीर्घ शका अने लघुशकाओ एकदम शात पडी गई छे एथी उच्चार प्रश्रवणनी मुश्केली उत्पन्न थवानी सभावना ज देखाती नथी एटला माटे हे देवानुप्रिय ! तमे ज तमारी इच्छा

जाव जलंते'=यावज्ज्वलति=यावत्-प्रादुष्प्रभातायां रजन्यां=प्रभातसमये दिन-करे ज्वलति सूर्योदये सति पुनर्विपुलमशनं ४ यावत्- उपस्कृत्य पान्थकाय दासचेटाय भोजनपिटकं ददाति, स चारकशालायां गत्वा धन्यस्य सार्थवाहस्य भोजनपात्रे 'परिवेसेइ' परिवेषयति=निःसारयति। ततः खलु स धन्यः सार्थवाहः विजयस्य तस्करस्य तस्माद् विपुलाद् अशनपानखाद्यस्वाद्यात् संविभागं करोति, स्वयं च भुङ्क्ते। ततः खलु स धन्यः सार्थवाहः पान्थकं दासचेटं 'विसज्जेइ' विसर्जयति=गृहगमनायाऽऽदिशति। ततः खलु स पान्थकः भोजनपिटकं गृहीत्वा चारकात्=कारागारात् प्रतिनिष्क्रामति, प्रतिनिष्क्रम्य राजगृहं नगरं मध्यमध्येन यत्रैव स्वकं गृहं यत्रैव भद्रा

धोखे हुए और परमशुचीभूत होकर उसी अपने स्थान पर आ गये। (तएणं सा भद्दा कल्लं जाव जलंते विउलं असणं ४ जाव परिवेसे) दूसरे दिन जब प्रातःकाल हुआ और सूर्य प्रकाशित हो चुका तब उस भद्राने अशनादि रूप चतुर्विध आहार को विपुलमात्रा में बनाकर उसे भोजन के डिब्बे में रख पांथकदास चेटक के हाथ धन्यसार्थवाह के पास कारागार में भेजा- पांथक दासचेटकने पहिले की ही तरह होकर उसे थालीमें भोजन के लिये परोसा-परोस कर उसने सेठ के दोनों हाथों को धुलाया-(तएणं से धण्णे सत्थवाहे विजयस्स तक्करस्स तओ विउलाओ असण४संविभागं करेइ) बाद में उस धन्यसार्थवाहने विजय चोर के लिये उस अपने चार प्रकार के आहार में से विभाग कर दिया (तएणं से धण्णे सत्थवाहे पंथगं दासचेडयं विसज्जेइ) धन्य सार्थवाहने बाद में उस पांथक दास चेटक को वहां से वापिस कर दिया। (तएणं से पंथए भोयणपिडगं गहाय चारगाओ

---

४ जाव परिवेसेइ) બીજા દિવસે સવાર થયું અને સૂર્ય ઉદય પામ્યો ત્યારે ભદ્રા ભાર્યાએ પુષ્કળ પ્રમાણમાં અશન વગેરે ચાર જાતના આહાર બનાવી તે એક સ્વચ્છ ડબામાં મૂકીને પાંથકદાસ ચેટકને જેલમાં ધન્ય સાર્થવાહની પાસે પહોંચાડવા આજ્ઞા કરી પહેલાંની જેમ જ પાંથક દાસ ચેટકે ત્યાં જઈને થાળીમાં જમવાનું પીરસ્યું પીરસીને તેણે શેઠના બંને હાથ ધોવડાવ્યા (तएणं से धण्णे सत्थवाहे विजयस्स तक्करस्स तओ विउलाओ असण ४ संविभागं करेइ) ત્યાર પછી ધન્ય સાર્થવાહે વિજય ચોરને માટે ચાર જાતના આહારમાંથી ભાગ કરી આપ્યો (तएणं से धण्णे सत्थवाहे पंथगं दासचेडगं विसज्जेइ) ત્યાર પછી ધન્ય સાર્થવાહે પાંથક દાસ ચેટકને જવા કહ્યો (तएणं से पंथए भोयण-पिडगं गहाय चारगाओ पडिनिक्खमइ) પાંથક દાસ ચેટક ભોજનના ડબાને

विपुलाद् अशनपानखाद्यस्वाद्यात् संविभागम्=अंशरूपेण पृथक्करण कुर्याम् तदाऽहं युष्माभिः सार्द्धमेकान्तमपक्रमामि। ततः खलु=तदनु स धन्यः सार्थवाहो विजयमेवमवादीत्-अहं खलु तुभ्य तस्माद् विपुलाद् अशनपानखाद्य-स्वाद्यात् संविभाग करिष्यामि। ततः खलु स विजयो धन्यस्य सार्थवाहस्यैतम्=संविभागस्वीकरणरूपमर्थं 'पडिसुणेइ' प्रतिशृणोति=स्वीकरोति। ततः खलु=अशनादि संविभागस्वीकारानन्तर स विजयो धन्येन सार्द्धमेकान्तमपक्रामति, श्रेष्ठी उच्चारप्रस्रवणे परिष्ठापयति, परिष्ठाप्य 'आयते' आचमित =कृत शुद्धिक 'चोक्खे' चोक्ष =स्वच्छ 'परमसुइभूए' परमशुचीभूत =प्रक्षालित मुखहस्तः सन् तदेव स्थानम् 'उवसंकमित्ता' उपसंक्रम्य=सम्प्राप्य 'विहरइ' विहरति=तिष्ठति। ततः खलु=इतश्च सा भद्रा 'कल्ल' कल्ये=द्वितीयदिवस

अशनादिरूप चतुर्विध आहार मे से विभक्त मुझे खानेको दो अर्थात्-उसमे मेरा विभाग रक्खो-तो मै तुम्हारे साथ एकान्त मे चलता हूं। (तएण से धण्णे सत्थवाहे विजय एवं वयासी-अहण्ण तुब्भ तओ विपुलाओ असण४ संविभाग करिस्सामि तएण से विजए धण्णस्स सत्थवाहस्स एयमट्ठ पडिसुणेइ) तब धन्य सार्थवाहने उस विजय चौर से इस प्रकार कहा-हा मै तेरे लिये उस विपुल आहार मे से विभाग कर दूगा। इसके बाद उस विजयने धन्य सार्थवाह के इस अर्थ को-कहने को मानलिया-(तएण से विजए धण्णेण सद्धि एगते अवक्कमइ उच्चारपासवण परिट्ठवेइ) बाद मे वह विजय धन्य सार्थवाह के साथ एकान्त मे गया-वहाँ जाकर सेठ धन्यने उच्चार और पस्रवण की परिष्ठापन की। (परिट्ठवित्ता आयते चोक्खे परमसुईभूए तमेव ठाण उवसकमित्ता विहरइ) परिष्ठापना के बाद आचमन कर धन्यसार्थवाह

જો તમે હવે તમારા માટે આવતા અશન પાન વગેરે ચાર જાતના આહારમાથી હિસ્સો મને પણ આપવાની બાહેધરી આપો તો હુ તમારી સાથે એકાતમા આવવા તૈયાર છુ (तएण से धण्णे सत्थवाहे विजय एवं वयासी अहण्ण तुब्भ तओ विपुलाओ असण ४ संविभाग करिस्सामि तएण से विजए धण्णस्स सत्थवाहस्स एयमट्ठ पडिसुणेइ) એના જવાબમા ધન્ય સાર્થવાહે વિજય ચોરને કહ્યુ—સારુ અશન, પાન, વગેરે ચાર જાતના વિપુલ આહારમાથી તને પણ ભાગ આપીશ ત્યાર પછી વિજય ચોરે ધન્ય સાર્થવાહની વાત સ્વીકારી (तएण से विजए धण्णेण सद्धि एगते अवक्कमेइ उच्चार पासवण परिट्ठवेइ) અને તે ધન્ય સાર્થવાહની સાથે એકાતમા ગયો ત્યા જઈને ધન્ય સાર્થવાહે ઉચ્ચાર અને પ્રસ્રવણની પરિષ્ઠાપના કરી (परिट्ठवित्ता आयते चोक्खे परमसुईभूए तमेव ठाण उवसकमित्ता विहरइ) પરિષ્ઠાપના પછી ધન્ય સાર્થવાહે શુદ્ધી કરી અને આ પ્રમાણે તેઓ શુદ્ધ અને નિર્મળ થઈને ફરી પોતાના સ્થાને આવી ગયા (तएण सा भद्दा कल्ल जाव जलते विउल असण

जाव जलंते'=यावज्ज्वलति=यावत्-प्रादुष्प्रभातायां रजन्यां=प्रभातसमये दिनकरेऽस्तमिते सूर्योदये सति पुनर्विपुलमशनं ४ यावत्- उपस्कृत्य पान्थकाय दासचेटाय भोजनपिटकं ददाति, स चारकशालायां गत्वा धन्यस्य सार्थवाहस्य भोजनपात्रे परिवेसेइ' परिवेषयति=निदधाति। ततः खलु स धन्यः सार्थवाहो विजयस्य तस्करस्य तस्माद् विपुलाद् अशनपानखाद्यस्वाद्यात् संविभागं करोति, स्वयं च भुङ्क्ते। ततः खलु स धन्यः सार्थवाहः पान्थकं दासचेटं विसर्जेइ' विसर्जयति=स्वगमनायाऽऽदिशति। ततः खलु स पान्थको भोजनपिटकं गृहीत्वा चारगाओ चारकात्=कारागारात् प्रतिनिष्क्रामति, प्रतिनिष्क्रम्य राजगृहं नगरं मध्यमध्येन यत्रैव स्वकं गृहं यत्रैव भद्रा

चोखे हुए और परमशुचीभूत हो कर उसी अपने स्थान पर आ गये। (तएण सा भद्दा कल्लं जाव जलंते विउलं असणं ४ जाव परिवेसेइ) दूसरे दिन जब प्रातःकाल हुआ और सूर्य प्रकाशित हो चुका तब उस भद्राने अशनादि रूप चतुर्विध आहार को विपुलमात्रा में बनाकर उसे भोजन के डिब्बे में रख पान्थकदास चेटक के हाथ धन्यसार्थवाह के पास कारागार में भेजा- पान्थकदासचेटकने पहिलेकी ही तरह होकर उसे थालीमें भोजन के लिये परोसा-परोस कर उसने सेठ के दोनों हाथों को धुलाया-(तएणं से धण्णे सत्थवाहे विजयस्स तक्करस्स तओ विउलाओ असणा४संविभागं करेइ) बाद में उस धन्यसार्थवाहने विजय चौर के लिये उस अपने चार प्रकार के आहार में से विभाग कर दिये (तएणं से धण्णे सत्थवाहे पंथगं दासचेडयं विसज्जेइ) धन्य सार्थवाहने बाद में उस पान्थक दास चेटक को वहां से वापिस कर दिया। (तएणं से पंथए भोयणपिडगं गहाय चारगाओ

---

४ जाव परिवेसेइ) બીજા દિવસે સવાર થયું અને સૂર્ય ઉદય પામ્યો ત્યારે ભદ્રા ભાર્યાએ પુષ્કળ પ્રમાણમાં અશન વગેરે ચાર જાતના આહાર બનાવી તે એક ભોજનના ડબામાં મૂકીને પાથકદાસ ચેટકને જેલમાં ધન્ય સાર્થવાહની પાસે પહોંચાડવા આજ્ઞા કરી પહેલાની જેમ જ પાથક દાસ ચેટકે ત્યાં જઈને થળીમાં જમવાનુ પીરસ્યુ પીરસીને તેણે શેઠના બને હાથ ધોવડાવ્યા (तएणं से धण्णे सत्थवाहे विजयस्स तक्करस्स तओ विउलाओ असणं ४ संविभागं करेइ) ત્યાર પછી ધન્ય સાર્થવાહે વિજય ચોરને માટે ચાર જાતના આહારમાંથી ભાગ કરી આપ્યો (तएणं से धण्णे सत्थवाहे पंथगं दासचेडगं विसज्जे,) ત્યાર પછી ધન્ય સાર્થવાહે પાથક નામ ચેટકને જેલ પાછો વળ્યો (तएणं से पंथए भोयणपिडगं गहाय चारगाओ पडिनिक्खमइ) પાથક દાસ ચેટક ભોજનના ડબ્બાને

भार्या=धन्यसार्थवाहपत्नी तत्रैवोपागच्छति, उपागत्य भद्रां सार्थवाहीमेवमवादीत्-एवं खलु हे देवानुप्रिये ! धन्य सार्थवाहस्तवपुत्रघातकस्य यावत् प्रत्यामित्रस्य तस्माद् विपुलाद् अशनपानखाद्यस्वाद्यात् संविभागं करोति। ततः=तदनन्तरं खलु सा भद्रा सार्थवाही पान्थकस्य दासचेटकस्य 'अतिए' अन्तिके=समीपे 'एयं' एतम् पान्थककथितम् 'अट्ठं' अर्थम्=धन्यसार्थवाहस्य विजयतस्करार्थं स्वस्याशनादेः संविभागकरणरूपवृत्तान्तं श्रुत्वा 'आसुरुत्ता' आशुरुप्ता, आशुरक्ता=आशु=शीघ्रं रुप्ता=कोपोदयाद् विमूढा, यद्वा आशु=शीघ्रं

पडिनिक्खमइ) वह पाथक दासचेटक भोजन पिटक को लेकर कारावास से निकला (पडिनिक्खमित्ता रायगिहं नयरं मज्झं मज्झेणं जेणेव सएगिहे जेणेव भद्दा भारिया सत्थवाही तेणेव उवागच्छइ) निकल कर राजगृह नगर के ठीक बीचों बीच मार्ग से होता हुआ जहां अपना घर और वह भद्रा सार्थवाही थी वहां आया—(उवागच्छित्ता भद्दं सार्थवाहीणिं एवं वयासी) आकर उसने भद्रा सार्थवाहीनी से ऐसा कहा—एवं खलु देवाणुप्पिए धण्णे सत्थवाहे तव पुत्तघायगस्स जाव पच्चामित्तस्स ताओ विउलाओ असणं ४ संविभागं करेइ) हे देवानुप्रिये ! धन्य सार्थवाह तुम्हारे पुत्र घातक यावत् हार्दिक शत्रु विजय चौर को विपुल अशन आदि रूप चार प्रकार के आहारमें से हिस्सा देते हैं। (तएणं सा भद्दा सत्थवाही पंथयस्स दासचेडयस्स अंतिए एयमट्ठं सोच्चा आसुरुत्ता रुट्ठा जाव मिसमिसेमाणा धण्णस्स सत्थवाहस्स पओसमावज्जइ) इस तरह पाथक

લઈને જેલમાંથી બહાર નિકળ્યો (पडिनिक्खमित्ता रायगिहं नयरं मज्झं मज्झेणं जेणेव सएगिहे जेणेव भद्दा भारिया सत्थवाही तेणेव उवागच्छइ) નીકળીને રાજગૃહ નગરની ઠીક વચ્ચેના માર્ગમાં પસાર થઈને જ્યાં પોતાના ઘર અને ભદ્રા સાર્થવાહી હતી ત્યાં આવ્યો (उवागच्छित्ता भद्दं सत्थवाहीणिं एवं वयासी) આવીને તેણે ભદ્રા સાર્થવાહીને આ પ્રમાણે કહ્યું (एवं खलु देवाणुप्पिए ! धण्णे सत्थवाहे तव पुत्तघायगस्स जाव पच्चामित्तस्स ताओ विउलाओ असणं ४ संविभागं करेइ) હે દેવાનુ પ્રિયે ! ધન્ય સાર્થવાહ તમારા પુત્રના ઘાતક અને શત્રુ વિજય ચોરને બહુ જ વધારે અશન વગેરેના ચાર પ્રકારના આહારમાંથી હિસ્સો ખાવા માટે આપે છે (तएणं सा भद्दा भारिया सत्थवाही पंथयस्स दासचेडयस्स अंतिए एयमट्ठं सोच्चा आसुरुत्ता रुट्ठा जाव मिसमिसेमाणा धण्णस्स सत्थवाहस्स पओसमावज्जइ)

रक्ता=कोपावेशाद् रक्तमुखनेत्रा 'रुट्ठा' रुष्टा=रोषयुक्ता यावत् 'मिसिमिसेमाणा' मिसमिसन्ती=क्रोधज्वालयाऽन्तर्दाहसमन्विता सती धन्यस्य सार्थवाहस्योपरि 'पओसं' प्रद्वेष=प्रकृष्टद्वेषम् आवज्जइ' आपद्यते=प्राप्नोति॥ सू० १०॥

मूलम्— से धण्णे सत्थवाहे अन्नया कयाइ मित्तनाइनियगसयणसंबंधिपरियणेणं सएण य अत्थसारेणं रायकज्जाओ अप्पाणं मोयावेइ, मोयावित्ता चारगसालाओ पडिनिक्खमइ पडिनिक्खमित्ता जेणेव अलंकारियसभा तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता अलंकारियकम्मं कारवेइ, कारवित्ता जेणेव पुक्खरिणी तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता अह धोयमट्टीय गेण्हइ, गिण्हित्ता पोक्खरिणी ओगाहइ, ओगाहित्ता जलमज्जणं करेइ करित्ता ण्हाए कयवलिकम्मे जाव रायगिहं नगरं अणुपविसइ, अणुपविसित्ता रायगिहनगरस्स मज्झंमज्झेणं जेणेव सए गिहे तेणेव पहारेत्थ गमणाए। तएणं तं धण्णं सत्थवाहं एज्जमाणं पासित्ता रायगिहे नगरे बहवे नियगसेट्ठिसत्थवाहपभियओ आढंति परिजाणंति सक्कारेंति सम्माणेंति अब्भुट्ठेंति सरीरकुसलं पुच्छंति। तएणं से धण्णे सत्थवाहे जेणेव सए गिहे तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता जा वि य से तत्थ बाहिरिया परिसा भवइ, तंजहा—दासाइ वा पेस्साइ वा भियगाइ

दासचेटक के मुख से इस समाचार को सुनकर वह भद्रा सार्थवाही एकदम क्रोध से लाल मुख नेत्रवाली बन गई, और रोष से युक्त होती हुई क्रोध की तीव्र ज्वाला से भीतर ही भीतर जलने लगी। इस तरह उसने धन्यसार्थवाह के ऊपर प्रकृष्ट द्वेष भाव को धारण कर लिया। सूत्र १०।

આ રીતે પાથક દાસચેટકના મોંથી સમાચાર સાંભળીને ભદ્રા ભાર્યા એકદમ ક્રોધથી લાલ ચોળ થઈ ગઈ, અને તે ક્રોધની જ્વાળાઓથી સળગવા લાગી આ પ્રમાણે તેના મનમાં ધન્ય સાર્થવાહ ઉપર સખત રોષ ભાવ જાગ્યો ॥ સૂત્ર ૧૦ ॥

भार्या=धन्यसार्थवाहपत्नी तत्रैवोपागगच्छति, उपागत्य भद्रा सार्थवाहीमेवमवादीत्-एवं खलु हे देवानुप्रिये ! धन्यः सार्थवाहस्तवपुत्रघातकस्य यावत् प्रत्यामित्रस्य तस्माद् विपुलाद् अशनपानखाद्यस्वाद्यात् संविभागं करोति। ततः=तदनन्तरं खलु सा भद्रा सार्थवाही पान्थकस्य दासचेटकस्य 'अंतिए' अन्तिके=समीपे 'एयं' एतम् पान्थककथितम् 'अट्ठं' अर्थम्=धन्यसार्थवाहस्य विजयतस्करार्थं स्वस्याशनादेः संविभागकरणरूपवृत्तान्तं श्रुत्वा 'आसुरुत्ता' आशुरुप्ता, आशुरक्ता=आशु=शीघ्रं रुप्ता=कोपोदयाद् विमूढा, यद्वा आशु=शीघ्रं

पडिनिक्खमइ) वह पाथक दासचेटक भोजन पिटक को लेकर कारावास से निकला (पडिनिक्खमित्ता रायगिहं नयरं मज्झंमज्झेणं जेणेव सएगिहे जेणेव भद्दा भारिया सत्थवाही तेणेव उवागच्छइ) निकल कर राजगृह नगर के ठीक बीचों बीच मार्ग से होता हुआ जहां अपना घर और वह भद्रा सार्थवाही थी वहां आया—(उवागच्छित्ता भद्दं सार्थवाहीणिं एवं वयासी) आकर उसने भद्रा सार्थवाहीनी से ऐसा कहा—एवं खलु देवाणुप्पिए धण्णे सत्थवाहे तव पुत्तघायगस्स जाव पच्चामित्तस्स ताओ विउलाओ असणं ४ संविभागं करेइ) हे देवानुप्रिये ! धन्य सार्थवाह तुम्हारे पुत्र घातक यावत् हार्दिक शत्रु विजय चोर को विपुल अशन आदि रूप चार प्रकार के आहारमें से हिस्सा देते हैं। (तएणं सा भद्दा सत्थवाही पंथयस्स दासचेडयस्स अंतिए एयमट्ठं सोच्चा आसुरुत्ता रुट्ठाजाव मिसमिसेमाणा धण्णस्स सत्थवाहस्स पओसमावज्जइ) इस तरह पाथक

લઈને જેલમાંથી બહાર નિકળ્યો (पडिनिक्खमित्ता रायगिहं नयरं मज्झं मज्झेणं जेणेव सएगिहे जेणेव भद्दा भारिया सत्थवाही तेणेव उवागच्छइ) નીકળીને રાજગૃહ નગરની ઠીક વચ્ચેના માર્ગમાં પસાર થઈને જ્યાં પોતાના ઘર અને ભદ્રા સાર્થવાહી હતી ત્યાં આવ્યો (उवागच्छित्ता भद्दं सत्थवाहीणिं एवं वयासी) આવીને તેણે ભદ્રા સાર્થવાહીને આ પ્રમાણે કહ્યું (एवं खलु देवाणुप्पिए ! धण्णे सत्थवाहे तव पुत्तघायगस्स जाव पच्चामित्तस्स ताओ विउलाओ असणं ४ संविभागं करेइ) હે દેવાનુપ્રિયે ! ધન્ય સાર્થવાહ તમારા પુત્રના ઘાતક અને શત્રુ વિજય ચોરને બહુ જ વધારે અશન વગેરેના ચાર પ્રકારના આહારમાંથી હિસ્સો ખાવા માટે આપે છે (तएणं सा भद्दा भारिया सत्थवाही पंथयस्स दासचेडयस्स अंतिए एयमट्ठं सोच्चा आसुरुत्ता रुट्ठा जाव मिसमिसेमाणा धण्णस्स सत्थवाहस्स पओसमावज्जइ)

एवं वुत्ता समाणी हट्ठ जाव आसणाओ अब्भुट्ठेइ अब्भुट्ठित्ता कंठाकंठि अवयासेइ खेमकुसलं पुच्छइ पुच्छित्ता ण्हाया जाव पायच्छित्ता विउलाइं भोगभोगाइं भुंजमाणी विहरइ ॥ सू० ११ ॥

टीका—'तएण से धण्णे' इत्यादि—ततः खलु स धन्य सार्थवाहः अन्यदा कदाचित् मित्रज्ञातिनिजकस्वजनसम्बन्धिपरिजनेन=मित्रज्ञातिप्रभृति द्वारा स्वकेन च 'अत्थसारेण' अर्थसारेण=बहुमूल्यरत्नादिना बहुमूल्यरत्नादि समर्पणेनेत्यर्थः 'रायकज्जाओ' राजकार्यात्=राजसङ्कटात् आत्मानं=स्वकं 'मोयावेइ' मोचयति, मोचयित्वा=मुक्तो भूत्वा चारकशालायाः प्रतिनिष्क्रामति, प्रतिनिष्क्रम्य यत्रैव 'अलंकारियसभा' अलङ्कारिकसभा=नापितशाला—क्षौरकर्मादिशरीरसंस्कारस्थानमित्यर्थः, तत्रैवोपागच्छति उपागत्य 'अलंकारियकम्मं' अलङ्कारिककर्म=नखकेशमण्डनादिकर्म 'कारवेइ' कारयति, कारयित्वा 'यत्रैव पुक्खरिणी' पुष्करिणी=वर्तुलवापी तत्रैवोपागच्छति, उपागत्य—अ

'तए णं से धण्णे सत्थवाहे अन्नया कयाइ' इत्यादि ॥

टीकार्थ—(तएणं) इसके बाद (से धण्णे सत्थवाहे) उस धन्यसार्थवाहने (अन्नया कयाइ) किसी एक समय (मित्तनाइनियगसयणसंबंधिपरियणेणं) मित्र ज्ञाति, निजक स्वजन संबंधी परिजनों द्वारा (सकेन अत्थसारेण) अपने बहु मूल्य रत्नादि भेट राजा को समर्पण करवा कर (रायकज्जाओ अप्पाणं मोयावेइ) राज्य संकट से अपने आपको मुक्त करवा लिया। (मोयावित्ता चारगसालाओ पडिणिक्खमइ) जब वह मुक्त घोषित हो चुका—तब कारागार से बाहर निकला (पडिनिक्खमित्ता जेणेव अलंकारियसभा तेणेव उवागच्छइ) बाहर निकल कर वह जहां नापित की दुकान थी—वहां गया—(उवागच्छित्ता अलंकारियकम्मं कारवेइ)

'तएणं से धण्णे सत्थवाहे अन्नया कयाइ' इत्यादि ॥

टीकार्थ—(तएणं) त्यार पछी (से धण्णे सत्थवाहे) धन्य सार्थवाहे (अन्नया कयाइ) कोई एक वखते (मित्तनाइनियगसयणसंबंधिपरियणेणं) पोताना मित्र ज्ञाति स्वजन, संबंधी अने परिजनो द्वारा (सकेन अत्थसारेण) बहु किंमती रत्नो वगेरे समर्पण करावीने (रायकज्जाओ अप्पाणं मोयावेइ) राज्य संकटमांथी पोतानी जातने छोडावी (मोयावित्ता चारगसालाओ पडिणिक्खमइ) ज्यारे ते मुक्त थयेलो जाहेर करवामां आव्यो, त्यारे ते जेलमांथी बहार निकळ्यो (पडिनिक्खमित्ता जेणेव अलंकारियसभा तेणेव उवागच्छइ) बहार नीकळीने ते हजामनी दुकान उपर गयो (उवागच्छित्ता अलंकारियकम्मं

वा भाइल्लगाइ वा, सा वि य ण धण्ण सत्थवाह एज्जत पासइ, पासित्ता पायवडियाए खेमकुल पुच्छन्ति, जावि य से तत्थ अब्भतरिया परिसा भवइ त जहा--मायाइ वा पियाइ वा भायाइ वा भगिणीइ वा, सावि य ण धण्ण सत्थवाह एज्जमाण पासति पासित्ता आसणाओ अब्भुट्टेइ अब्भुट्टित्ता कठाकठिय अव यासिय वाहप्पमोक्खण करेति तएण धण्णे सत्थवाहे जेणेव भद्दा भारिया तेणेव उवागच्छइ तएण सा भद्दा धण्ण सत्थवाह एज्जमाण पासइ पासित्ता णो आढाइ नो परियाणाइ नो सक्कारेइ, नो सम्माणेइ, नो अब्भुट्टेइ नो सरीरकुसल पुच्छइ, अणाढा यमाणी अपरिजाणमाणी असक्कारेमाणी, असम्माणेमाणी, अणब्भु ट्ठेमाणी सरीरकुसल अपुच्छमाणी तुसिणीया परम्मुही सचिट्ठइ, तएण से धण्णे सत्थवाहे भद्द भारिय एव वयासी—किण्ण तुब्भ देवाणुप्पिए ! न तुट्ठी वा न हरिसे वा नाणदे वा ज मए सएण अत्थसारेण रायकज्जाओ अप्पा विमोइए, तएण सा भद्दा धण्ण सत्थवाह एव वयासी--कहण्ण देवाणुप्पिया ! मम तुट्ठी वा जाव आणदे वा भविस्सइ, जेण तुभ मम पुत्तघायगस्स जाव पच्चामित्तस्स तओ विउलाओ असणपाणखाइम साइमाओ४ सविभाग करेसि, तएणसे धण्णे भद्द एव वयासी—नो खलु देवाणुप्पिए ! धम्मेत्ति वा तवोत्ति वा कयपडिकइयाइ वा लोगजत्ताइ वा णाडि एइ वा सहाएइ वा सुहि वा तओ विपुलाओ असण०४ सविभागे कए नन्नत्थ सरीरचिताए, तएण सा भद्दा धण्णेण सत्थवाहेण

एवं वुत्ता समाणी हट्ठ जाव आसणाओ अब्भुट्ठेइ अब्भुट्ठित्ता कंठाकंठिं अवयासेइ खेमकुसलं पुच्छइ पुच्छित्ता ण्हाया जाव पायच्छित्ता विउलाइं भोगभोगाइं भुंजमाणी विहरइ ॥ सू ११ ॥

टीका—'तएण से धण्णे' इत्यादि–ततः खलु स धन्यः सार्थवाहः अन्यदा कदाचित् मित्रज्ञातिनिजकस्वजनसम्बन्धिपरिजनेन=मित्रज्ञातिप्रभृति द्वारा स्वकेन च 'अत्थसारेण' अर्थसारेण=बहुमूल्यरत्नादिना बहुमूल्यरत्नादि समर्पणेनेत्यर्थः 'रायकज्जाओ' राजकार्यात्=राजसङ्कटात् आत्मानं=स्वकं 'मोयावेइ' मोचयति, मोचयित्वा=मुक्तो भूत्वा चारकशालायाः प्रतिनिष्क्रामति, प्रतिनिष्क्रम्य यत्रैव 'अलंकारियसभा' अलङ्कारिकसभा=नापितशाला–नापितकर्मालिशरीरसंस्कारस्थानमित्यर्थः, तत्रैवोपागच्छति उपागत्य 'अलंकारियकम्मं' अलङ्कारिककर्म=नखकेशमण्डनादिकर्म 'कारवेइ' कारयति, कारयित्वा यत्रैव 'पुक्खरिणी' पुष्करिणी=वर्तुलवापी तत्रैवोपागच्छति, उपागत्य–अत्र

'तए णं से धण्णे सत्थवाहे अन्नया कयाइ' इत्यादि ॥

टीकार्थ–(तएणं) इसके बाद (से धण्णे सत्थवाहे) उस धन्यसार्थवाहने (अन्नया कयाइ) किसी एक समय (मित्तनाइनियगसयणसंबंधिपरियणेणं) मित्र ज्ञाति, निजक स्वजन संबंधी परिजनों द्वारा (सएण अत्थसारेण) अपने बहु मूल्य रत्नादि भेट राजा को समर्पण करवा कर (रायकज्जाओ अप्पाणं मोयावेइ) राज्य संकट से अपने आपको मुक्त करवा लिया। (मोयावित्ता चारगसालाओ पडिणिक्खमइ) जब वह मुक्त घोषित हो चुका—तब कारागार से बाहर निकला (पडिनिक्खमित्ता जेणेव अलंकारियसभा तेणेव उवागच्छइ) बाहर निकल कर वह जहां नापित की दुकान थी—वहां गया—(उवागच्छित्ता अलंकारियकम्मं कारवेइ)

'तए णं से धण्णे सत्थवाहे अन्नया कयाइ' इत्यादि ॥

टीकार्थ–(तएणं) त्यार पछी (से धण्णे सत्थवाहे) धन्य सार्थवाहे (अन्नया कयाइ) कोई एक वखते (मित्तनाइनियगसयणसंबंधिपरियणेणं) पोताना मित्र ज्ञाति स्वजन, संबंधी अने परिजनो द्वारा (सएणं अत्थसारेणं) बहु किंमती रत्नो वगेरे समर्पण कराबीने (रायकज्जाओ अप्पाणं मोयावेइ) राज्य संकटमांथी पोतानी जातने छोडावी (मोयावित्ता चारगसालाओ पडिणिक्खमइ) ज्यारे ते मुक्त थयेलो जाहेर करवामां आव्यो, त्यारे ते जेलमांथी बहार निकल्यो (पडिनिक्खमित्ता जेणेव अलंकारियसभा तेणेव उवागच्छइ) बहार नीकळीने ते हजामनी दुकान उपर गयो (उवागच्छित्ता अलंकारियकम्मं

वा भाइल्लगाइ वा, सा वि य ण धण्ण सत्थवाह एज्जत पासइ, पासित्ता पायवडियाए खेमकुल पुच्छन्ति, जावि य मे तत्थ अब्भतरिया परिसा भवइ त जहा--मायाइ वा पियाइ वा भायाइ वा भगिणीइ वा, सावि य ण धण्ण सत्थवाह एज्जमाण पासति पासित्ता आसणाओ अब्भुट्ठेइ अब्भुट्ठित्ता कठाकठिय अव यासिय बाहप्पमोक्खण करेति तएण धण्णे सत्थवाहे जेणेव भद्दा भारिया तेणेव उवागच्छइ तएण सा भद्दा धण्ण सत्थवाह एज्जमाण पासइ पासित्ता णो आढाइ नो परियाणाइ नो सक्कारेइ, नो सम्माणेइ, नो अब्भुट्ठेइ नो सरीरकुसल पुच्छइ, अणाढा यमाणी अपरिजाणमाणी असक्कारेमाणी, असम्माणेमाणी, अणब्भु ट्ठेमाणी सरीरकुसल अपुच्छमाणी तुसिणीया परम्मुही सचिट्ठइ, तएण से धण्णे सत्थवाहे भद्द भारिय एव वयासी–किण्ण तुब्भ देवाणुप्पिए ! न तुट्ठी वा न हरिसे वा नाणदे वा ज मए सएण अत्थसारेण रायकज्जाओ अप्पा विमोइए, तएण सा भद्दा धण्ण सत्थवाह एव वयासी---कहण्ण देवाणुप्पिया ! मम तुट्ठी वा जाव आणदे वा भविस्सइ, जेण तुम मम पुत्तघायगस्स जाव पच्चामित्तस्स तओ विउलाओ असणपाणखाइम साइमाओ४ सविभाग करेसि, तएणसे धण्णे भद्द एव वयासी–नो खलु देवाणुप्पिए ! धम्मेत्ति वा तवोत्ति वा कयपडिकइयाइ वा लोगजत्ताइ वा घाडि एइ वा सहाएइ वा सुहि वा तओ विपुलाओ असण०४ सविभागे कए नन्नत्थ सरीरचिंताए, तएण सा भद्दा धण्णेण सत्थवाहेण

'आढंति' आद्रियन्ते हृदयेन 'परिजाणंति' परिजानन्ति=सुस्वागत श्रेष्ठिन' इति तस्यागमनमनुमादयन्ति 'सक्कारेंति' सत्कारयन्ति मधुरवचनैः, सम्माणेंति' समानयन्ति विविधवस्तुसमर्पणेन, 'अब्भुट्ठेंति' अभ्युत्तिष्ठन्ति विनयार्थमभिमुखमुत्तिष्ठन्ति शरीरकुशल च पृच्छन्ति। तत खलु=तदनन्तर स धन्य सार्थवाहो यत्रैव स्वक गृह तत्रैवोपागच्छति, उपागत्य यापि च तस्य तत्र बाह्या परिषद्=गृहबहिर्वर्तिजनसमुदाय, 'तजहा' तद्यथा– स यथा 'दासाइ वा' दासा इति वा दासा =गृहदासी पुत्रा 'पेस्साइ वा'

चला– (तएण त धण्ण सत्थवाह एज्जमाण पासित्ता रायगिहे नयरे बहवे नियगसेट्ठिसत्थवाहपभिगओ आढंति परिजाणंति सक्कारेंति सम्माणेंति अब्भुट्ठेंति सरीरकुसल पुच्छति) घर को आते हुए उस धन्य सार्थवाह को जब राजगृह नगर मे निजक श्रेष्ठी सार्थवाह आदि लोगोंने देखा तो उन लोगों ने उसका हृदयसे खूब आदर किया– आपका स्वागत हो" इस प्रकार कहकर उसके आगमन की खूब अनुमोदनाकी मधुर वचनो द्वारा उसका खूब सत्कार किया। अनेक वस्तुओं को भेंट मे देकर खूब सन्मान किया। अपनी विनय प्रकट करने के लिये उसके सन्मुख आने पर उठ बैठे शरीर मे कुशल समाचार पूछे। (तएण से धण्णे सत्थवाहे जेणेव सए गिहे तेणेव उवागच्छइ) इसके बाद धन्य सार्थवाह जहा अपना घर था गया (उवागच्छित्ता) जावि य से तत्थ बाहिरिया परिसा भवइ) वहा जाकर उसका जो घर के बाहर के लोगों का समुदाय था—(त जहा) जैसा–(दासाइ वा पेस्साइ

एज्जमाण पासित्ता रायगिहे नयरे बहवे नियगसेट्ठि सत्थवाहपभियओ आढंति परिजाणंति सक्कारेंति सम्माणेंति अब्भुट्ठेंति सरीरकुसल पुच्छति) राजगृह नगरना निजक श्रेष्ठीओ, सार्थवाहो वगेरेओ ज्यारे धन्य सार्थवाहने घर तरफ जता जोया त्यारे तेओ बधाओ मळीने तेमनु हृदय पूर्वक खूब ज सरस रीते सन्मान कर्यु "तमारु स्वागत छे" आ रीते तेना आगमनने अनुमोदन आप्यु मधुर वचनोथी लोकोओ धन्य सार्थवाहनो सत्कार कर्यो तेने लोकोओ अनेक वस्तुओ भेटमा आपी विनय बतावना माटे ज्यारे धन्य सार्थवाह लोकोनी सामे पहोच्या त्यारे तेओ ऊभा थई गया अने तेमणे शरीरनी कुशळता पूछी (तएण से धण्णे सत्थवाहे जेणेव सए गेहे तेणेव उवागच्छइ) त्यार बाद ज्या तेनु घर हतु त्या गयो (उवागच्छित्ता जावि य से तत्थ बाहिरिया परिसा भवइ) त्या घरनी बहार तेनो घरना माणसोनो समुदाय एकठो थयो हतो (त जहा)

धायमट्टियं' धौतमृत्तिका=शुद्धसुगन्धितमृत्तिकां गृह्णाति, गृहीत्वा पुष्करिणीम् 'ओगाहइ' अवगाहते=प्रविशति, अवगाह्य 'जलमज्जणं' जलमज्जनं=जलेन-शरीरशुद्धिं करोति, कृत्वा 'ण्हाए' स्नातः=सर्वतः कृतस्नानः 'कयबलिकम्मे' कृतबलिकर्मा कृतः स्नानान्तमवश्यकरणीय-पशुपक्ष्यादिनिमित्तमन्नदानादिरूप बलिकर्म येन स, कृतदानकृत्य इत्यर्थः, यावद् राजगृहं नगरमनुप्रविशति, अनुप्रविश्य राजगृहनगरस्य मध्यमध्येन यत्रैव स्वकं गृहं तत्रैव 'गमणाए' गमनाय 'पहारेत्थ' प्रधारयति=विचारयति, गृहं प्रति गमनायोद्यतो भवतीत्यर्थः, गृहं गच्छतीति भावः। ततः खलु तं धन्यं सार्थवाहम् 'एज्जमाणं' एज्जमानम्=आगच्छन्तं दृष्ट्वा राजगृहे नगरे बहवो निजकश्रेष्ठिसार्थवाहप्रभृतय

जाकर उसने वहां बाल बनवाये। (कारवित्ता जेणेव पुक्खरिणी तेणेव उवागच्छइ) दाढी मूछ आदि के बाल बनवा कर फिर वह जहां पुष्करिणी थी वहां गया। (उवागच्छित्ता अह धोयमट्टियं गेण्हइ) जाकर उसने वहां से शुद्ध सुगंधित मिट्टी को लिया--(गिण्हित्ता पोक्खरिणी ओगाहइ) लेकर वह बाद मे उस पुष्करिणी में प्रविष्ट हुआ। (ओगाहित्ता जलमज्जणं करेइ, करित्ता ण्हाए कयबलिकम्मे जाव रायगिहं नयरं अणुपविसइ) प्रविष्ट होकर वहाँ उसने स्नान किया स्नानकर वायसादि पक्षियों के लिये अन्नादि देने रूप बलिकर्म किया। यावत् राजगृह नगरमे वह प्रविष्ट हुआ। (अणुपविसित्ता रायगिहनयरस्स मज्झं मज्झेणं जेणेव सए गिहे तेणेव पहारेत्थ गमणाए) प्रविष्ट होकर फिर वह ठीक राजगृह नगर के बीचो बीचवाले मार्ग से होता हुआ--जहां अपना घर था उस तरफ

कारवेइ) त्यां जईने तेणे वाळ कपाव्या (कारवित्ता जेणेव पुक्खरिणी तेणेव उवागच्छइ) दाढी मूछ अने माथा वगेरेना वाळ साफ कराबीने ते पुष्करिणी तरफ गयो (उवागच्छित्ता अह धायमट्टियं गेण्हइ) त्यां जईने तेणे सुवासित माटी लीधी (गिण्हित्ता पोक्खरिणी ओगाहइ) माटी लईने तेणे पुष्करिणीमां प्रवेश कर्यो (ओगाहित्ता जलमज्जणं करेइ करित्ता ण्हाए कयबलिकम्मे जाव रायगिहं नयरं अणुपविसइ) प्रवेशीने तेणे स्नान कर्युं स्नान करीने तेणे कागडा वगेरे पक्षीओने माटे अन्न वगेरेनो भाग आपीने बलि कर्म कर्युं त्यार बाद ते राजगृह नगरमां आव्यो (अणुपविसित्ता रायगिहनयरस्स मज्झं मज्झेणं जेणेव सए गिहे तेणेव पहारेत्थ गमणाए) नगरमां आवीने ते ठीक राजगृह नगरनी वच्चेना मार्गथी पसार थईने ज्यां तेनुं घर हतुं त्यां गयो (तएणं तं धण्णं सत्थवाहं

दिरूपाऽऽभ्यन्तरपरिपद् धन्य सार्थवाहमेजमान पश्यति, दृष्ट्वा 'आमणाओ' आमनात्=स्वस्वोपवेशनस्थानात् 'अब्भुट्ठेइ' अभ्युत्तिष्ठति=समुत्थानभूर्वी भवति, अभ्युत्थाय 'कठाकठिय' कण्ठाकण्ठिक=कण्ठे च कण्ठे च गृहीत्वा यत्प्रवर्तन तत् कण्ठद्वयसमिलनपूर्वकम् 'अवयासिय' आश्लिष्य=समालिङ्ग्य 'बाहप्पमोक्खण' बाष्पमोक्षण=चिरवियुक्तप्रियसमागमजन्य-हर्षाश्रुमोचन करोति। तत. खलु=तदनु स धन्य. सार्थवाहो यत्रैव भद्रा भार्या तत्रैवोपागच्छति। तत खलु सा भद्रा धन्य सार्थवाहम् 'एजमाण' एजमान=स्वसमीपे समायात पश्यति. दृष्ट्वा नो आद्रियते, नो परिजानाति

(पासित्ता) तब देखकर (आसणाओ अब्भुट्ठेइ अब्भुट्ठित्ता कठाकठिय अवया-सिय बाहप्पमोक्खण करेति) वे अपने २ अधिष्ठित स्थान से उठ बैठे और उठकर परस्पर मे गले से गला लगाकर मिले। सबने उससे भेट की। आलिङ्गनक्रिया। तथा बहुत दिनो के बाद मिलने से उन लोगों ने आनद जन्य हर्षाश्रुओं का मोचन भी किया अर्थात् हर्षाश्रु बरसाये (तएण से धण्णे सत्थवाहे जेणेव भद्दा भारिया, तेणेव उवा-गच्छइ) इसके बाद वह धन्य सार्थवाह जहा भद्रा सार्थवाही थी वहा गया (तएण सा भद्दा धण्ण सत्थवाह एज्जमाण पासइ, पासित्ता णो आढाइ नो परियाणाइ, नो सक्कारेइ, नो सम्माणेइ, णो अब्भुट्ठेइ नो सरीरकुसल पुच्छइ) भद्रा सार्थवाहीने आते हुए धन्य सार्थवाह को देखा भी परन्तु उसने उस का आदर नहीं किया उसका स्वागत नही किया. मधुर वचनों से उसका सत्कार नहीं किया विविध वस्तुओंके समर्पण से उसने उसका सन्मान नहीं किया। वह उसके

સાર્થવાહને ઘર તરફ આવતો જોયો (पासित्ता) જોઈને (आसणाओ अब्भुट्ठेइ अब्भुट्ठित्ता कठा कठिय अवयासिय बाहप्पमोक्खण करेति) તેઓ બધા પોતપોતાની જગ્યાઓથી ઊભા થયા અને ઊભા થઈને એક બીજાના ગળાથી પ્રેમ-પૂર્વક ભેટયા ધન્ય સાર્થવહને બધા માણુસો મળ્યા અને તેનુ આલિગન કર્યું ઘણા દિવસો પછી ધન્ય સાર્થવાહને જોયો અને મિલન થયુ એટલે બધાની આંખોમા હર્ષના આસુઓ વરસવા લાગ્યા (तएण स धण्णे सत्थवाहे जेणेव भद्दा भारिया, तेणेव उवागच्छइ) ત્યાર પછી ધન્ય સાર્થવાહ જ્યા ભદ્રા ભાર્યા હતી ત્યા ગયો (तएण सा भद्दा धण्ण सत्थवाह एज्जमाण पासइ, पासित्ता णो आढाइ, नोसम्माणेइ, णो अब्भुट्ठेइ, नो सरीरकुसल पुच्छइ) ભદ્રા સાર્થવાહી એ ધન્ય સાર્થસાર્થહને આવતા જોયા પણ તેણે તેમનો આદર કર્યો નહિ, તેમનુ સ્વાગત કર્યું નહિ, મધુર વાણી વડે તેમને સત્કાર્યા નહિ,

प्रेष्या इति वा, प्रेष्याः=प्रयोजनविशेषे ये नगरान्तरादिषु प्रेष्यन्ते ते, 'भिय गाइ वा' भृत्यका इति वा, भृत्याः=आबालपोषिता 'भाइल्लगा वा' भागिका इति वा, भागिकाः=भागवन्तः चतुर्थांशादिलाभेन कृष्यादिकारिणो वा यस्या परिषदि साऽपि च खलु–बाह्या परिषद् धन्य सार्थवाहमेजमानं पश्यति, दृष्ट्वा 'पायवडिया' पादपतिता=पादसलग्ना पादस्पर्शपूर्वकं नम्रीभूता 'खेम-कुशल' क्षेमकुशलम्, अनर्थानुत्पत्तिः क्षेमम्, अनर्थप्रतिघातः कुशलं, तत् 'पुच्छइ पृच्छति। अग्रे अपि–च तस्य तत्र 'अब्भंतरिया' आभ्यन्तरिका= गृहाभ्यन्तरवर्तिनो परिषद् भवति=अस्ति, 'तद्यथा–तथाहि–मातेति वा पितेति वा भ्रातर इति वा भगिन्य इति वा, साऽपि च खलु मातापित्रा

वा भियगाइवा भाइल्लगाइ वा सात्रियण धण्ण सत्थवाह एजतं पासइ) दास–गृहदासी पुत्र–दास्य–जो काम पडने पर नगरान्तरों म भेजे जाते थे वे भृत्य–जो बालक अवस्थासे ही इस के घर पले पुसे थे––भागिक–चौथाई हिस्सा लेकर जो कृष्यादि कर्म करते थे वह सब धन्यसार्थवाह को जब आते हुए देखा––तब (पासित्ता पायवडियाए खेमकुसल पुच्छति) देखकर उसके पैरों पर गिर पडा और उसकी क्षेम कुशल की बात पूछने लगा। अनर्थ की निवृत्तिका नाम क्षेम, और अनर्थ के प्रतिघात का नाम कुशल है (जा वि य से तत्थ अब्भतरिया परिसा-भवइ–त जहा–मायाइ वा पियाइ वा भायइ वा भगिनेइ वा सा विण धण्ण सत्थवाह एज्जमाण पासति) इसी तरह उस धन्य सार्थवाह की जो भीतरी सभा थी––जसे माता, पिता, भाई, और बहिने––सो इन माता पिता भाई और भगिनो रूप सभाने जब धन्य सार्थवाह का आते हुए देखा

જેમ કે––दासाइ वा पेस्साइ वा भियगाइ वा भाइल्लागाइ वा सा विय ण धण्ण सत्थवाह एजत पासइ) દાસ–ઘરના દાસી પુત્ર, દાસ્ય–કોઈ પણ જાતના કામ માટે બીજા નગરોમા મોકલવા માટેના નોકરો, ભૃત્ય–જે નાનપણથી તેને ઘેર પોષણ મેળવીને મોટા થયા હોય, ભાગિક–ચોથા ભાગ લઈને ખેતી વગેરે કરતા હતા આ બધાએ ધન્યસાર્થવાહને આવતો જોઈને (पासित्ता पायवडियाए खेमकुसल पुच्छति) તેના પગે પડ્યા અને તેની કુશળ ક્ષેમ પૂછવા લાગ્યા અનર્થ દૂર થાય તે ક્ષેમ, અને અનર્થને પ્રયત્ન પૂર્વક દબાવવુ તે કુશલ છે (जावि य से तत्थ अब्भतरिया भवइ त जहा–मायाइ वा पियाइ वा भायाइ वा भगिनेइ वा सा विण धण्ण सत्थवाह एज्जमाण पासति) આ પ્રમાણે જ ધન્ય સાર્થવાહના ઘરમા રહેનારા કુટુબના માણસો–માતા પિતા, ભાઈ અને બહેનો–વગેરેએ ધન્ય

दिरूपाऽऽभ्यन्तरपरिषद् धन्य सार्थवाहमेजमान पश्यति, दृष्ट्वा 'आसणाओ' आसनात्=स्वस्वोपवेशनस्थानात् 'अब्भुट्ठेइ' अभ्युत्तिष्ठति=समुत्थिता भवति, अभ्युत्थाय 'कठाकठिय' कण्ठाकण्ठिक=कण्ठे च कण्ठे च गृहीत्वा यत्भवति तत् कण्ठद्वयसमिलनपूर्वकम् 'अवयासिय' आश्लिष्य= समालिङ्गय 'बाहप्पमोक्खण' बाष्पमोक्षण=चिरवियुक्तमियसमागमजन्य-हर्षाश्रुमोचन करोति। तत खलु=तदनु स धन्य. सार्थवाहो यत्रैव भद्रा भार्या तत्रैवोपागच्छति। तत खलु सा भद्रा धन्य सार्थवाहम् 'एजमाण' एजमान=स्वसमीपे समायात पश्यति दृष्ट्वा नो आद्रियते, नो परिजानाति.

(पासित्ता) उन देखकर (आसणाओ अब्भुट्ठेइ अब्भुट्ठित्ता कठाकठिय अवया-सिय बाहप्पमोक्खण करेति) वे अपने २ अधिष्ठित स्थान से उठ बैठे और उठकर परस्पर मे गले से गला लगाकर मिले। सबने उससे भेट की। आलिङ्गनक्रिया। तथा बहुत दिनों के बाद मिलने से उन लोगों ने आनद जन्य हर्षाश्रुओं का मोचन भी किया अर्थात् हर्षाश्रु बरसाये (तएण से धण्णे सत्थवाहे जेणेव भद्दा भारिया, तेणेव उवा-गच्छइ) इसके बाद वह धन्य सार्थवाह जहा भद्रा सार्थवाही थी वहा गया (तएण सा भद्दा धण्ण सत्थवाह एज्जमाण पासइ, पासित्ता णो आढाइ नो परियाणाइ, नो सक्कारेइ, नो सम्माणेइ, णो अब्भुट्ठेइ नो सरीरकुसल पुच्छइ) भद्रा सार्थवाहीने आते हुए धन्य सार्थवाह को देखा भी परन्तु उसने उस का आदर नहीं किया उसका स्वागत नहीं किया, मधुर वचनों से उसका सत्कार नहीं किया विविध वस्तुओंके समर्पण से उसने उसका सन्मान नहीं किया। वह उसके

સાર્થવાહને ઘર તરફ આવતો જોયો (पासित्ता) જોઈને (आसणाओ अब्भुट्ठेइ अब्भुट्ठित्ता कठा कठिय अवयासिय बाहप्पमोक्खण करेंति) તેઓ બધા પોતપોતાની જગ્યાઓથી ઊભા થયા અને ઊભા થઈને એક બીજાના ગળાથી પ્રેમ-પૂર્વક ભેટયા ધન્ય સાર્થવહને બધા માણસો મળ્યા અને તેનુ આલિગન કર્યું ઘણા દિવસો પછી ધન્ય સાર્થવાહને જોયો અને મિલન થયુ એટલે બધાની આખોમા હર્ષના આસુઓ વરસવા લાગ્યા (तएण से धण्णे सत्थवाहे जेणेव भद्दा भारिया, तेणेव उवागच्छइ) ત્યાર પછી ધન્ય સાર્થવાહ જ્યા ભદ્રા ભાર્યા હતી ત્યા ગયો (तएण सा भद्दा धण्ण सत्थवाह एज्जमाण पासइ, पासित्ता णो आढाइ, नोसम्माणेइ, णो अब्भुट्ठेइ, नो सरीरकुसल पुच्छइ) ભદ્રા સાર્થવાહી એ ધન્ય સાર્થસાર્થવાહને આવતા જોયા પણ તેણે તેમનો આદર કર્યો નહિ તેમનુ સ્વાગત કર્યું નહિ, મધુર વાણી વડે તેમને સત્કાર્યા નહિ,

नो सत्करोति, नो सम्मानयति, नो अभ्युत्तिष्ठति, नो शरीरकुशल पृच्छति, अनाद्रियमाणा, अपरिजानन्ती, असत्कुर्वन्ती, असम्मानयन्ती, अनभ्युत्तिष्ठन्ती, शरीरकुशलमपृच्छन्ती 'तुसिणीया' तूष्णीका=मौनावलम्बिनी 'परम्मुही' पराङ्मुखी=प्रतिकूला मुखं परावर्त्य सन्तिष्ठतीत्यर्थः। ततः खलु स धन्य सार्थवाहो भद्रा भार्यामेवमवादीत्- 'किण्णं' किं खलु=किमर्थं तव हे देवानुप्रिये! न तुट्ठी वा' न तुष्टिः=सन्तोषो न वर्तते न हर्षो वा नानन्दो वा, यन्मया स्वकेन=स्वकीयेन अर्थसारेण=बहुमूल्यरत्नादि दानेन 'रायकज्जाओ राजकार्यात्=राजसङ्कटाद् आत्मा खलु विमोचित ?।

सन्मुख नहीं गई-- उठी नहीं, और न उसने उसकी कुशल क्षेम पूछी। (अणाढायमाणी, अपरिजाणमाणी, असक्कारेमाणी, असम्माणेमाणी, अणब्भुट्ठेमाणी, सरीरकुसल अपुच्छमाणी तुसिणीया, परम्मुही संचिट्ठइ) इस तरह अपने प्रति अनादर का भाव प्रदर्शित करने वाली अपना-- स्वागत नहीं करने वाली सत्कार नहीं करने वाली सन्मान नहीं करने वाली, उठकर अपने सन्मुख नहीं आनेवाली, शरीर की कुशल क्षेम नहीं पूछने वाली ऐसी भद्रासार्थवाही को चुपचाप मुँह-फेरकर बैठी हुई जब धन्य सार्थवाहने देखा तो (तएण से धण्णे सत्थवाहे भद्दा भारियं एवं वयासी) उस धन्य सार्थवाह ने उस भद्रा भार्या से इस प्रकार कहा---(किण्णं तुब्भं देवाणुप्पिए! न तुट्ठी वा न हरिसे वा, णाणंदे वा ज मए सएण अत्थसारेण रायकज्जाओ अप्पाणं विमोइए) हे देवानुप्रिय! क्या तुझे सन्तोष नहीं हुआ है, हर्ष नहीं हुआ है, जो मैंने बहु मूल्य रत्नादिरूप अर्थसार देकर राज्य सकट से अपने को मुक्त करवाया है

ભેટમાં અનેક વસ્તુઓ આપીને સન્માન કર્યું નહિ ભદ્રા ભાર્યા તેમની સામે ગઈ નહિ, ઊભી પણ ન હોતી થઈ તેમ જ તેણે શેઠની કુશળ ક્ષેમ વિશેનો પ્રશ્ન કર્યો ન હતો (अणाढायमाणी अपरिजाणमाणी, असक्कारेमाणी, असम्माणेमाणी, अणब्भुट्ठेमाणी,सरीरकुसल अपुच्छमाणी तुसिणीया परम्मुही, संचिट्ठइ) આ રીતે ધન્ય સાર્થવાહે તેમના પ્રત્યે અનાદરનો ભાવ બતાવનારી, સ્વાગત નહિ કરનારી, સત્કાર નહિ કરનારી, સન્માન નહિ કરનારી, ઊભી થઈને સામે સત્કાર માટે નહિ આવનારી, તેમના શરીરની કુશળ અને ક્ષેમની વાત નહિ પૂછનારી પોતાના પત્ની ભદ્રા સાર્થવાહીને જોઈ ત્યારે (तएण से धण्णे सत्थवाहे भद्दा भारियं एवं वयासी) તેમણે ભદ્રા સત્થવાહીને કહ્યું (किण्णं तुब्भं देवाणुप्पियाए! न तुट्ठी वा न हरिसे वा णाणंदे वा ज मए सएण अत्थसारेण रायकज्जाओ अप्पाणं विमोइए) હે દેવાનુપ્રિયે! શુ તને સંતોષ થયો નથી મે રત્નો વગેરે બહુ કિંમતી દ્રવ્ય આપીને રાજ્ય સંકટથી મુક્તિ મેળવી છે શુ તને

ततः खलु सा भद्रा धन्य सार्थवाहमेवमवादीत्—कथं खलु भो देवानुप्रिय ! मम तुष्टिर्वा यावदानन्दो वा भविष्यति 'जेण' यत् खलु त्वं मम पुत्रघातकाय यावत्प्रत्यामित्राय तस्माद् विपुलाद् अशनपानखाद्यस्वाद्यात् संविभाग करोषि ? । ततः खलु= तदनु तच्छ्रुत्वा स धन्या भद्रामेवमवादीत्—हे देवानुप्रिये ! नो खलु=नैव धर्मोत्ति वा' धर्म इति धिया

(तएण सा भद्दा सत्थवाह एव वयासी) इस प्रकार सुनकर भद्रा सार्थवाहीने धन्य सार्थवाह से ऐसा कहा—(कहण्ण देवाणुप्पिया ! मम तुट्टी वा जाव आणदे वा भविस्सइ जेण तुम मम पुत्तघायगस्स जाव पच्चामित्तस्स तओ विउलाओ असण ४सविभाग करेमि) हे देवाणुप्रिय ! मुझे तुष्टि यावत् आनद कैसे होगा जो तुमने (कारावास मे) मेरे पुत्रघातक यावत् हार्दिक शत्रु उस विजय के लिये विपुल मात्रा वाले उस चतुर्विध आहार को विभक्त कर दिया है। (तएण से धण्णे भद्द एव वयासी) ऐसा सुनकर धन्यसार्थवाहने भद्रा सार्थवाही से ऐसा कहा-(नो खलु देवाणुप्पियाए ! धम्मोत्ति वा तवोत्ति वा कयपडिकयाइ वा लोगजत्ताइ वा नायएत्ति वा घाडिए वा सहाएइ वा सुहिइ वा तओ विपुलाओ असण ४ सविभागे कए नन्नत्थ सरीरचिंताए) हे देवानुप्रिये ! मैंने जो उस चतुर्विध अशन, पान, खाद्य एव स्वाद्य रूप चतुर्विध आहार मे से विभाग कर जो विजय चौर को हिस्सा (कारावासमे) दिया है वह सविभागकरण

આ બધુ ગમ્યુ નથી? (तएण सा भद्दा सत्थवाह एव वयासी) આ રીતે ધન્ય સાર્થવાહની વાત સાભળીને ભદ્રા સાર્થવાહીએ તેમને કહ્યુ—(कहन्न देवाणुप्पिया ! मम तुट्टी वा जाव आणदे वा भविस्सइ जेण तुम मम पुत्तघायगस्स जाव पच्चामित्तस्स तओ विउलाओ असण ४ सविभाग करेसि) હે દેવાનુપ્રિય ! મને આનદ થાય જ કેમ ? કારણ કે જ્યારે તમે જેલમા મારા પુત્રના હત્યારાને તે પુષ્કળ પ્રમાણમા બનાવવામા આવેલા આહારમાથી ભાગ આપતા હતા (तएण से धण्णे भद्द एव वयासी) ત્યારે ધન્ય સાર્થવાહે ભદ્રા ભાર્યાને કહ્યુ—(नो खलु देवाणुप्पिए ! धम्मोत्ति वा तवोत्तिवा कयपडिकइयाइवा लोगजत्ताइ वा नायएत्ति वा घाडिए वा सहाएइ वा सुहिइ वा तओ विउलाओ असण ४ सविभागे कए नन्नत्थ सरीरचिंताए) હે દેવાનુપ્રિયે ! મે જે વિજય ચોરને પુષ્કળ પ્રમાણમા બનાવવા આવેલા ચાર જાતના અશન, પાન, ખાદ્ય અને સ્વાદ્ય રૂપ આહારમાથી જે કઈ પણ ભાગ આપ્યો છે તે તેને ભાગ આપવો જોઈએ આ જાતના સવિભાગકરણ રૂપ ધર્મથી

'संविभागकरणरूपो धर्मः स्यात्' इति मत्वा, 'तवोत्तवा' 'तप' इति वा= स्वल्पा-ऽवमौदारिक तपो भविष्यति' इति मत्वा. 'कयपडिकइयाइवा' कृत प्रतिकृतिरेति वा='कृतस्य प्रत्युपकारोऽयम्' इति हेतुमुपादाय, 'लोगजत्ताइ वा' लोकयात्रेति वा 'लोकव्यवहारोऽयम्' इति मत्वा, लोकलज्जया वा, 'नाय एत्ति वा' ज्ञातक इति वा='पूर्वापरसम्बन्धिजन इति ज्ञात्वा, 'नायक' इति च्छायापक्षे 'स्वामी' ति, 'न्यायद इति पक्षे 'न्यायदाता' इति च मत्वा 'घाडिएत्ति वा' घाटिक इति वा='सहजातमित्र' बालमित्रमित्यर्थ , इति कृत्वा, 'सहाएत्तिवा' सहाय इतिवा, सहायकः=सहचारीति मत्वा, 'सुहित्ति वा' सुहृदिति वा=प्रियमित्रमयम् इति मत्वा मया तस्माद् विपुलाद् अशनपान-खाद्यस्वाद्यात् संविभागो न कृत', किन्तु 'नन्नत्थसरीरचिंताए' नान्यत्रशरीर-चिन्ताया, उच्चारप्रस्रवणपरिष्ठापनरूपशरीरचिंता विहाय न मया संविभाग-

रूप धर्म मानकमर नही दिया है, मुझे ऊनोदर तप की प्राप्ती होगी ऐसा मानकर भी नही दिया है, अथवा प्रत्युपकार के रूपम भी नही दिया है, लोगव्यवहार की दृष्टि से भी नहीं दिया है, लोकलाजके ख्याल से भी नही दिया है, यह हमारा पूर्वापरसबन्धी है इस भाव स भी नही दिया है, अथवा यह न्याय प्रदाता है ऐसा जानकर भी नही दिया है, यह हमारा घाटिका है बाल मित्र है, ऐसा मानकर भी नहीं दिया है, यह हमे सहायता देनेवाला है ऐसा समझ कर भी नही दिया है, यह हमारा प्रिय मित्र है ऐसा जानकर भी नही दिया है किन्तु केवल शारिरिक चिन्ता के भाव से ही दिया है। अर्थात् मुझे कारावासमे उच्चार प्रस्रवण की बाधाने सताया था, सो उसकी

प्रेराईने आप्यो नथी, मने तेथी ઉनोदर तपनी प्राप्ति थशे आम जाणीने पण मे तेने भाग आप्यो नथी, प्रत्युपकारना रूपमा पण मे तेने भाग आप्यो नथी लोकलाजनी दृष्टिए प्रेराईने पण मे तेने भाग आप्यो नथी, ते मारो पूर्वापर सबंधी छे, आम जाणीने पण भोजनमाथी मे तेने भाग आप्यो नथी, ते न्याय आपनार छे आवु जाणीने पण तेने भाग आप्यो नथी ते अमारो घाटिक छे बाळ सखा छे आवु जाणीने पण तेने मे भाग आप्यो नथी ते मने सहायता करे छे आम समजीने पण मे तेने भाग आप्यो नथी ते अमारो प्रिय मित्र छे आ जाणीने पण तेने भोजनमाथी भाग आप्यो नथी पण शारीरिक चिंता दूर करवाना विचारथी ज मे तेने पोताना भोजनमाथी भाग आप्यो छे, जेलमा हेता मने उच्चार प्रस्रवणनी मुश्केली सताव्या करती हती तेथी ते बाधाथी

कृत., शारीरचिन्तायमेव तस्म सविभागः कृत इति भाव.। ततःखलु मा भद्रा धन्येन सार्थवाहेन एवमुक्ता सती 'हट्ट जाव' हृष्टयावत्=हृष्टतुष्टचित्तानन्दिता हर्षवशविसर्पहृदया आसनात् अभ्युत्तिष्ठति, अभ्युत्थाय 'कठाकठि' कण्ठा कण्ठि=कण्ठेन कण्ठ समेल्येत्यर्थः 'अवयासेइ' आश्लिष्यति=आलिङ्गति, आदर सत्कारादिकं करोति क्षेमकुशल=कुशलवार्ता पृच्छति च। कुशलप्रश्नमापृच्छय 'ण्हाया' स्नाता=कृतस्नाना 'जाव' यावत् 'कयबलिकम्मा' कृतबलिकर्मा=कृत= सम्पादित बलिकर्म=प्रियागमननिमित्त पशुपक्ष्यादिप्राणिभ्योऽन्नादिदानरूप यया सा तथा, 'कयकोउयमगलपायच्छित्ता' कृतकौतुकमङ्गलप्रायश्चित्ता कृत कौतुक=दृष्टिदोषादिनिवारणार्थं मषीपुण्ड्रादिकं, मङ्गल= दुस्स्वप्नादिफलस्याग-

निवृत्ति के भाव से उसे हमने उस चतुर्विध आहार म से विभक्त कर उसे हिस्सा दिया है (तएण सा भद्दा धण्णेण सत्थवाहेण एव वुत्ता समाणी, हट्टजाव आसणाओ अब्भुट्टेइ अब्भुट्टित्ता कठाकठि अवयासइ, खेमकुसल पुच्छइ) इसके बाद धन्य सार्थवाह के द्वारा इस प्रकार कहे जाने पर हर्षित और सतुष्ट हृदय होती हुई वह भद्रा सार्थवाही आसन से उठ कर बैठी, उठकर उसने उसने कठसे आलिङ्गन किया और दु ख मादिक क्षेमकुशलकी बात पूछी। (पुच्छित्ता ण्हाया जाव पायच्छित्ता विउलाइ भोगभोगाइ भुजमाणी विहरइ) पूछकर फिर उसने स्नान किया याव प्रायश्चित्त किया। और विपुल भोगोंको भोगते हुए वह अपना समय आनन्द से व्यतीत करने लगी। यहा "जाव" पद से (कयबलिकम्मा कयकोउयमगलपायच्छित्ता) "इन पदों का सूचन किया गया है। इनका भाव यह है कि--प्रिय आगमन के निमित्त को लेकर उसने पशु पक्षी

નિવૃત્ત થવા માટે તેને હુ પોતાના ચાર જાતના આહારમાથી આહાર આપતો હતો (तएण सा भद्दा धण्णेण सत्थवाहेण एव वुत्ता समाणी हट्ठजाव आसणाओ अब्भुट्टेइ अब्भुट्टित्ता कठाकठि अवयासेइ, खेमकुसल पुच्छइ) ત્યાર બાદ ભદ્રા સાર્થવાહી એ ધન્ય સાથવાહની આ વાત સાભળીને હર્ષિત અને સતુષ્ટ હૃદયા થઈને તેણે ધન્ય સાર્થવાહનુ આલિગન કર્યું અને તેની ક્ષેમ કુશળની વાત પૂછી (पुच्छित्ता ण्हाया जाव पायाच्छित्ता विउलाइ भोगभोगाइ भुजमाणी विहरइ)પૂછીને તેણે સ્નાન અને પ્રાયશ્ચિત્ત કર્યું તેમજ ધન્ય સાર્થવાહની સાથે વિપુલ ભોગ ભોગવતા તેણે પોતાનો વખત સુખેથી પસાર કરવા માડયો અહી જાવ' પદથી ('कयबल्किम्मा कयकोउयमगलपयाच्छित्ता') આ પદોનુ સૂચન કરવામા આ યુ છે એનો અર્થ આ પ્રમાણે છે કે તેણે પ્રિય આગમનત

'संविभागकरणरूपो धर्मः स्यात्' इति मत्वा, 'तवोत्ति वा' 'तप' इति वा= स्वल्पया-ऽनौदारिक तपो भविष्यति' इति मत्वा, 'कयपडिकइयाऽवा' कृत प्रतिकृतितेति वा='कृतस्य प्रत्युपकारोऽयम्' इति हेतुमुपादाय, 'लोगजत्ताइ वा' लोकयात्रेति वा 'लोकव्यवहारोऽयम्' इति मत्वा, लोकलज्जया वा, 'नाय एत्ति वा' ज्ञातक इति वा='पूर्वापरसम्बन्धिजन इति ज्ञात्वा, 'नायक' इति च्छायापक्ष 'स्वामी' ति, 'न्यायद इति पक्षे 'न्यायदाता' इति च मत्वा 'घाडिएत्ति वा' घाटिक इति वा='सहजातमित्र' बालमित्रमित्यर्थं, इति कृत्वा, 'सहाएत्तिवा' सहाय इतिवा, सहायकः=सहचारीति मत्वा, 'सुहित्ति वा' सुहृदिति वा=प्रियमित्रमयम् इति मत्वा मया तस्माद् विपुलाद् अशनपान खाद्यस्वाद्यात् संविभागो न कृत, किन्तु 'नन्नत्थसरीरचिंताए' नान्यत्रशरीर-चिन्ताया, उच्चारप्रस्रवणपरिष्ठापनरूपशरीरचिंता विहाय न मया संविभाग

रूप धर्म मानकमर नहीं दिया है, मुझे ऊनोदर तप की प्राप्ती होगी ऐसा मानकर भी नही दिया है, अथवा प्रत्युपकार के रूपमें भी नहीं दिया है, लोगव्यवहार की दृष्टि से भी नहीं दिया है, लोकलाजके ख्याल से भी नही दिया है, यह हमारा पूर्वापरसबंधी है इस भाव से भी नही दिया है, अथवा यह न्याय प्रदाता है ऐसा जानकर भी नही दिया है, यह हमारा घाटिका है बाल मित्र है, ऐसा मानकर भी नहीं दिया है, यह हमे सहायता देनेवाला है ऐसा समझ कर भी नही दिया है, यह हमारा प्रिय मित्र है ऐसा जानकर भी नही दिया है किन्तु केवल शारिरिक चिन्ता के भाव से ही दिया है। अर्थात् मुझे कारावासमे उच्चार प्रस्रवण की बाधाने सताया था, सो उसकी

પ્રેરાઈને આપ્યો નથી, મને તેથી ઉનોદર તપની પ્રાપ્તિ થશે આમ જાણીને પણ મે તેને ભાગ આપ્યો નથી, પ્રત્યુપકારના રૂપમા પણ મે તેને ભાગ આપ્યો નથી લોકલાજની દૃષ્ટિએ પ્રેરાઈને પણ મે તેને ભાગ આપ્યો નથી, તે મારો પૂર્વાપર સબધી છે, આમ જાણીને પણ ભોજનમાથી મે તેને ભાગ આપ્યો નથી, તે ન્યાય આપનાર છે આવુ જાણીને પણ તેને ભાગ આપ્યો નથી તે અમારો ઘાટિક છે બાળ સખા છે આવુ જાણીને પણ તેને મે ભાગ આપ્યો નથી તે મને સહાયતા કરે છે આમ સમજીને પણ મે તેને ભાગ આપ્યો નથી તે અમારો પ્રિય મિત્ર છે આ જાણીને પણ તેને ભોજનમાથી ભાગ આપ્યો નથી પણ શારીરિક ચિંતા દૂર કવાના વિચારથી જ મે તેને પોતાના ભોજનમાથી ભાગ આપ્યો છે, જેલમા હેતા મને ઉચ્ચાર પ્રસ્રવણની મુશ્કેલી સતાવ્યા કરતી હતી તેથી તે બાધાથી

बधै'=यष्ट्यादिना ताडनरूपै 'कसप्पहारेहिय' कशाप्रहारैश्च दिवसेऽनेकवार कशाघातरूपै. 'जाव' यावत् एव लत्तादिपरिघातकरूपैश्च प्रहारै, तृष्णया च क्षुधया च 'पराभवमाणे' पराभवन्=परिपीडयमानो जर्जरितशरार सन् कालमासे= मृत्युसमये काल कृत्वा नरएसु' नरके पापकर्मिणा यातनास्थाने 'सूत्रे प्राकृतत्वाद् बहुवचनम्' 'नेरइयत्ताए' नैरयिकतया नारकत्वेन 'उववन्ने' उपपन्न =उत्पन्न । स खलु तत्र=नरके नैरयिको जात, कीदृश.? इत्याह— 'काले' इत्यादि, 'काले' काल.=कृष्णवर्ण. 'कालोभासे' कालावभास =द्रष्टणा काल इव=मृत्युरिव अवभासते, यद्वा काल =श्याम अवभास= दीप्तिर्यस्य स तथा 'जाव' यावत् यावच्छब्देन—'गभीर लोमहरिसे भीमे उत्तासणए परमकण्हे वण्णेण' से ण तत्थे निच्च भीए,

---

य पराभवमाणे कालमासे काल किच्चा नरएसु नेरइयत्ताए उववन्ने) उन पूर्व प्रदर्शित रज्वादि द्वारा दृढनियन्त्रणरूप बधों से यष्ट्यादि द्वारा ताडन रूप बधों से, दिवस मे अनेक बार कृत कशाघातरूप प्रहारों से–– लत्तादि परिघात रूप प्रहारों से भूख और पियास से परिपीडित होता हुआ––जर्जरित–शरीर होता हुआ काल अवसर काल कर के और पाप कर्मों के यातना स्थानरूप नरकमें नारकी की पर्याय से उत्पन्न हुआ। (से ण तत्थ नेरइए जाए) वह वहा ऐसा नैरयिक हुआ कि जो (काले कालोभासे जाव वेयण पच्चणुभवमाणे विहरइ) शरीर मे कृष्ण वर्ण वाला देखने वालों को मृत्यु जैसा प्रतीत होता था––अथवा कालो दीप्तिवाला। या यावत् शब्द से इस पाठ का यहा और सग्रह किया गया है। (गभीरलोमहरिसे, भीमे, उत्तासणए परमकण्हे वण्णेण से तत्थ निच्च भीए, निच्च तत्थे, निच्च तसिए,

---

पराभवमाणे कालमासे काल किच्चा नरएसु नेरइयत्ताए उववन्ने) પહેલા વર્ણન કરવામા આવ્યા મુજબ દોરીઓના સખત બધનો લાકડીઓ વગેરેનો માર અને દિવસમા ઘણીવાર કરવામા આવેલા કોરડાઓના પ્રહારો, લત્તા વગેરેના પ્રહારો ભૂખ અને તરસથી દુખી થતો શિથિળ શરીરવાળો થઇને આખરે મત્યુ પામ્યો અને પાપકર્મોના યાતના સ્થાનરૂપ નરકમા નારકીની પર્યાયમા જન્મ્યો (से ण तत्थ नेरइए जाए) નૈરયિકની પય (काले कालोभासे जाव वेयण पच्चणुभवमाणे विहरइ) શરીરે એ મેઘ જેવો અને જોનારાઓ તે મૃત્યુ જેવો પ્રચડ લાગતો હતો અહીં (यावत्) શબ્દથી આ પાઠનો સગ્રહ થયો છે— (गभीरलोमहरिसे भीमे उत्तासणए परमकण्हे वण्णेण से

न्तुकारिष्टादेश्च निवारणाय द् यक्षतादिग्रहणं तदेव प्रायश्चित्तम्=अवश्यकरणीयत्वेन यया सा विपुलान् भोगभोगान् भुञ्जाना सती विहरति=आस्ते स्म ॥सू ११॥

मूलम्—तएणं से विजए तक्करे चारगसालाए तेहिं बंधेहिं वहेहिं कसप्पहारेहि य जाव तण्हाए य छुहाए य परब्भवमाणे कालमासे कालं किच्चा नरएसु नेरइयत्ताए उववन्ने। सेणं तत्थ नेरइए जाए काले कालोभासे जाव वेयणं पच्चणुभवमाणे विहरइ। से णं ताओ उव्वट्टित्ता अणाइयं अणवदग्गं दीहमद्धं चाउरंतसंसारकंतारं अणुपरिअट्टिस्सइ। एवामेव जंबू! जेणं अम्हं निग्गंथो वा निग्गंथी वा आयरियउवज्झायाणं अंतिए मुंडे भवित्ता अगाराओ अणगारियं पव्वइए समाणे विपुलमणिमुत्तियधणकणगरयणसारेणं लुब्भइ से वि य एवं चेव ॥सू० १२॥

टीका—'तएणं से विजय' इत्यादि।

ततः खलु=इतश्च स विजयस्तस्करः 'चारगसालाए' चारकशालायां=कारागारे तैः पूर्वप्रदर्शितैः 'बंधेहिं' बन्धैः रज्ज्वादिदृढनियन्त्रणरूपैः, 'वहेहिं'

आदि प्राणियों के लिये अन्नादि देनेरूप बलिकर्म किया। तथा दृष्टि दोष आदि को निवारण करने के लिये उसने मषीपुंड् आदि किये तथा स्वप्नके फल रूप आगन्तुक अरिष्ट आदिके निवारण करने के लिये उसने दध्यक्षत आदिक ग्रहण किया। ॥सू० ११॥

'तएणं से विजए तक्करे' इत्यादि।

टीकार्थ-(तएणं) इसके बाद (विजए तक्करे) विजय तस्कर-(चारग सालाए) कारावासमें (तेहिं बंधेहिं वहेहिं कसप्पहारेहिं य जाव तण्हाए य छुहाए

निमित्त पशु पक्षी वगेरे प्राणीओने अन्न वगेरे अर्पीने बलिकर्म कर्युं तेमज दृष्टि दोषथी निवृत्ति माटे तेणे मषीपुंड वगेरे कर्या स्वप्नना फळना रूपमा भविष्यमा थनार अनिष्ट वगेरेनी निवृत्ति माटे तेणे दही अक्षत लीधा (सू. ११)

'तएणं से विजए तक्करे इत्यादि।

टीकार्थ-(तएणं) त्यार पछी (से विजए तक्करे) विजयचोरे (चारगसालाए) जेलमां (तेहिं बंधेहिं वहेहिं कसप्पहारेहिं य जाव तण्हाए य छुहाए य

रूप संसार एव कान्तारं=महाऽरण्य, तत्=भवाटवीमित्यर्थः, 'अणुपरियट्टि-स्सइ' अनुपर्यटिष्यति=निरन्तरं परिभ्रमिष्यति। 'एवामेव' एवमेव=अनेनैव प्रकारेण हे जम्बू! यः खलु अस्माकं निर्ग्रन्थो वा निर्ग्रन्थी वा आचार्यो पाध्यायानामन्तिके 'मुंडो' मुण्डः, द्रव्यतो भावतश्च मुंडितो भूत्वा अगारात्= अनगारितां प्रव्रजितः=प्राप्तः सन् विपुलमणिमौक्तिकधनकनकरत्नसारेण 'लुब्भइ' लुभ्यति=मणिमौक्तिकधनादि लुब्धो भवति 'से वि य' सोऽपि च साधुर्वा साध्वी वा 'एवचेव' एवमेव=विजयतस्करवदेव चातुरन्तसंसार-कान्तारे भ्रमिष्यतीति भावः ॥सू० १२॥

मूलम्—तेणं कालेणं तेणं समएणं धम्मघोसा थेरा भग-वंतो जाइ संपन्ना जाव पुव्वाणुपुव्विं चरमाणा गामाणुगामं दूइज्जमाणा जेणेव रायगिहे नगरे जेणेव गुणसिलए चेइए तेणेव उवागच्छंति, उवागच्छित्ता अहापडिरूवं उग्गहं उग्गिण्हित्ता संजमेणं तवसा अ-

मार्ग बहुत लंबा चौड़ा है अथवा उत्सर्पिणी अवसर्पिणी रूप काल जिसका बहुत दीर्घ है—परिभ्रमण करेगा। (एवामेव जंबू! जे णं अम्हं निग्गंथो वा निग्गंथी वा आयरियउवज्झायाणं अंतिए मुंडे भवित्ता अगाराओ अणगारियं पव्वइए समाणे विपुलमणिमुत्तयधणकणग रयणसारेणं लुब्भइ से वि य एवं चेव) इसी प्रकार से हे जंबू! जो हमारे निर्ग्रन्थ अथवा निर्ग्रन्थी साधु साध्वी जन आचार्य, उपाध्याय के पास द्रव्य भाव रूप से मुंडित होकर अगार से अनगारी अवस्था को प्राप्त करते हुए विपुल मणिमौक्तिक, धन, कनक, रत्न आदि में लुभा जाते हैं वे भी इसी तरह चतुर्गतिरूप इस संसार अटवी में भ्रमण करते रहेंगे। ॥सू० १२॥

બહુ જ લાંબો અને વિસ્તાર પામેલો છે અથવા ઉત્સર્પિણી અવસર્પિણી રૂપ કાળ જેમનો બહુ દીર્ઘ છે—પરિભ્રમણ કરશે (एवामेव जंबू ! जे णं अम्हं निग्गंथो वा निग्गंथी वा आयरियउवज्झायाणं अंतिए मुंडे भवित्ता अगाराओ अणगारियं पव्वइए समाणे विपुलमणिमुत्तयधणकणगरयणसारेणं लुब्भइ से वि य एवं चेव) આ રીતે જ જંબૂ ! જે અમારા નિર્ગ્રંથ કે નિર્ગ્રંથી સાધુ સાધ્વીજન આચાર્ય અને ઉપાધ્યાયની પાસે દ્રવ્ય ભાવ રૂપથી મુંડિત થઈને અગારથી અવસ્થાને મેળવતા ખૂબ જ મણિ મૌક્તિક, ધન કનક રત્ન વગેરેમાં લોલુપ થઈ જાય છે તેઓ પણ આ વિજય તસ્કર જેવા જ છે અને તેઓ પણ આ પ્રમાણે જ ચતુર્ગતિરૂપ આ સંસાર રૂપી અટવીમાં પરિભ્રમણ કરતા રહેશે ॥સૂ. ૧૨॥

निच्च तत्थे, निच्च तसिए, निच्च परमसुहसबद्ध नरग.' इत्येतेषा स ग्रह, तत्र-'गभीर' गम्भीर.=प्रचुर 'लोमहरिसे' रोमहर्ष.=भयजनितरोमाञ्चा यस्य स., 'भीमे' भीम =भयङ्कर., अत एव 'उत्तासणाए' उत्त्रासक:= भयजनितदु खजनक, वर्णेन परमकृष्ण:-असौ तत्र नित्य भीत, नित्य 'तसिए' त्रसित.=परमाधर्मिभिस्त्रास प्रापितः सन 'परमसुहसबद्ध' परमाशुभसम्बद्धाम् =उत्कटपापकर्मोपनीता 'नरगवेयण' नरकवेदना= नरकसम्बन्धिघोरयातना 'पच्चणुभवमाणे' प्रत्यनुभवन्=आत्मन प्रतिप्रदेशतोऽनुभवन् 'विहरइ' विहरति= उपतिष्ठते। स खलु=विजयतस्करजीव. 'तओ' तस्मात् नरकस्थानात् 'उव्वट्टित्ता' उद्वृत्य=निस्सृत्य 'अणाइय' अनादिकम्=आदि रहितम् 'अणवदग्ग' अनवदग्रम्= 'दीहमद्ध' दीर्घाध्वान=दीर्घमार्ग चतुर्गतिलक्षणम्, दीर्घाद्धम्' इति च्छायापक्षे तु दीर्घा=अद्धा=काल उत्सर्पिण्यवसर्पिणी लक्षणो यत्र तत दीर्घका लिकमित्यर्थ 'चाउरत ससारकतार' चातुरन्त ससारकान्तार-चातुरन्त=चतुर्गति

निच्च परमसुहसबद्ध नरग) इन पदों का अर्थ इस प्रकार है--इसे वहा सदा भय रहता है इसलिये सर्वदा इसे भयजनित रोमाच बना रहता है-यह नरक स्वय भयकर है-इसलिये भय से उत्पन्न होनेवाले दु ख का यह उत्पादक है। वर्ण की दृष्टि से यह परम कृष्ण है। यह वहा नित्य भयशील और त्रस्त बना रहता है। परमाधार्मिक देव इसे वहा नित्य त्रास दिया करते है। उत्कृष्ट पाप कर्म के उदय से प्राप्त हुई नरक सबन्धी घोर यातनाओं को आत्माके प्रति प्रदश से वह भोगता है (से ण ताओ उवट्टित्ता अणाइय अणवदग्ग दीहमद्ध चाउरतस-सारकतार अणुपरियट्टिस्सइ) इसके बाद वह विजय तस्कर का जीव उस नरक स्थान से निकल कर अनादि--आदि रहित नाश रहित -अनन्त रूप ऐसी चतुर्गति रूप भवाटवी मे जिसका कि चतुर्गति रूप

निच्च भीए निच्च तत्थे, निच्च तसिए, निच्च परमसुहसबद्ध नरग) આ પદોનો અર્થ આ પ્રમાણે છે— તેને નરકમા બીક રહે છે એથી સદા તે ભયજનક રોમાચ યુક્ત રહે છે તે પોતે ભયથી ઉત્પન્ન દુ ખને તે ઉત્પન્ન કરનાર છે રગે તે સાવકાળો છે હમેશા તે નરકમા ભયશીલ અને સત્રસ્ત બની રહે છે પરમાધાર્મિક દેવ તેને સદા ત્યા નરકમા ત્રાસ આપતા રહે છે ઉત્કૃષ્ટ પાપકર્મોને લીધે પ્રાપ્ત થયેલી નરકની ભયકર મુશ્કેલીઓને તે આત્માના દરેકે દરેક પ્રદેશથી ભોગવે છે (से ण ताओ उवट्टित्ता अणाइय अणवदग्ग दीहमद्ध चाउरत-ससारकतार अणुपरिअट्टिस्सइ) ત્યાર બાદ વિજય ચોરનો જીવ તે નરકસ્થાનથી બહાર નીકળીને અનાદિ આદિરહિત નાશરહિત, અનતરૂપ એવી ચતુર્ગતિરૂપ માર્ગ

मर्यादया विचरन्तः 'गामाणुगाम' ग्रामानुग्रामम्=एक ग्रामादव्यवधानेनान्य-ग्राम 'दूइज्जमाणा' द्रवन्त =गच्छन्त यत्रैव राजगृह नगर यत्रैव गुणशिलक 'चेइए' चैत्यम्=उद्यान तत्रैवोपागच्छन्ति, उपाग त्य 'अहापडिरूव' यथाप्रति-रूप=यथायोग्य=साधुमर्यादार्हम् उग्गह' अवग्रह=वसतेराज्ञाम् उग्गिण्हित्ता' अवगृह्य=वनपालसकाशान्मार्गयित्वा सयमेन तपसाऽऽत्मान 'भावेमाणा' भावयन्त'=वासयन्तो विहरन्ति=तिष्ठन्ति। परिषन्निर्गता। धर्म कथित। ततः खलु तस्य धन्यस्य सार्थवाहस्य बहुजनस्यान्तिके एतमर्थं श्रुत्वा निशम्य अयमेतद्रूप आध्यात्मिको यावत् समुदपद्यत एव खलु स्थविरा भगवन्तो

पुव्वाणुपुव्वि चरमाणा गामाणुगाम दूइज्जमाणा जेणेव रायगिहे नयरे गुणसिलए चेइए तेणेव उवागच्छति) जो कि विशुद्ध मातृवशवाले थे यावत् तीर्थंकरों की परम्परा के अनुसार विहार करते थे। वे एक ग्राम से दूसरे ग्राम मे विहार करते हुए जहा राजगृह नगर और गुणशिलक चैत्य था वहा आये (उवागच्छित्ता अहापडिरूव उग्गह उग्गिण्हित्ता सजमेण तवसा अप्पाण भावेमाणा विहरति) वहा आकर वे साधुजन की मर्यादा के अनुसार वसति की आज्ञा वहा के वनपालक से माग कर सयम और तपसे अपनी आत्मा को भावित करते हुए ठहर गये। (परिसा निग्गया, धम्मो कहिओ तएण तस्स धण्णस्स सत्थवाहस्स बहुजणस्स अतिए एयमट्ठ सोच्चा णिसम्म इमेयारूवे अज्झत्थिए जाव समुप्पज्जित्था) राजगृह नगर से परिषद् वहा आई-भगवान् ने उसे धर्म की देशना दी। इसके बाद उस धन्य सार्थवाह ने अनेक जनो के मुख से इस अर्थ-भगवदागमन रूप समाचार-को सुनकर-उसे हृदय में अवधारित

पुव्वि चरमाणा गामाणुगाम दूइज्जमाणा जेणेव गुणसिलए चेइए तेणेव उवागच्छति) के जेओ विशुद्ध मातृवशना हता, अने तीर्थंकरोनी परपरागत प्रथा मुजब विहार करता हता तेओ एक गामथी बीजे गाम विहार करता ज्या राजगृह नगर अने गुण शिलक चैत्य हतु त्या आव्या (उवागच्छित्ता अहा पडिरूव उग्गह उग्गिण्हित्ता सजमेण तवसा अप्पाण भावेमाणा विहरति) त्या आवीने तेवो साधुजनोचित मर्यादाने अनुसरता त्याना वन पालकनी पासेथी वास करवानी आज्ञा मेळवीने तप अने सयमथी पोताना आत्माने भावित करता त्या रोकाया (परिसा निग्गया धम्मो कहिओ तएण तस्स धण्णस्स सत्थवा-हस्स बहुजणस्स अतिए एयमट्ठ सोच्चा णिसम्म इमेयारूवे अज्झत्थिए जाव समुप्पज्जित्था) राजगृह नगरथी त्या परिषद् एकठी थई भगवाने परिषदने सबोधी एटले के धर्म देशना आपी त्यार पछी धन्य सार्थवाहे घणा माणसोना मोढेथी भगवानने पधारवाना समाचार साभळीने, तेने हृदयमा अवधारित करता तेना

प्पाण भावेमाणा विहरंति, परिसा निग्गया धम्मो कहिओ, तएण तस्स धण्णस्स सत्थवाहस्स बहुजणस्स अंतिए एयमट्ठ सोच्चा णिसम्म इमेयारूवे अज्झत्थिए जाव समुपज्जित्था–एव खलु थेरा भगवतो जाइसपन्ना इहमागया इहसपत्ता त इच्छामि ण थेरे भगवते वदामि नमसामि ण्हाए जाव सुद्धप्पवेसाइ मङ्गल्लाइ वत्थाइ पवरपरिहिए पायविहारचारेणं जेणेव गुणसिले चेइए जेणेव थेरा भगवतो तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता वदइ नमसइ। तएण थेरा भगवतो धण्णस्स सत्थवाहस्स विचित्त धम्ममाइक्खति, तएण से धन्ने सत्थवाहे धम्म सोच्चा एव वयासी–सद्दहामि ण भते! निग्गथे पावयणे जाव पव्वइए जाव बहूणि वासाणि सामन्नपरियाग पाउणित्ता भत्त पच्चक्खाइ, पच्चक्खित्ता मासियाए सलेहणाए सट्ठि भत्ताइ अणसणाए छेदेइ, छेदित्ता कालमासे काल किच्चा सोहम्मे कप्पे देवत्ताए उववन्ने, तत्थणं अत्थेगइया ण देवाण चत्तारि पलिओवमाइ ठिई पन्नत्ता, तत्थ ण धण्णस्स देवस्स चत्तारि पलिओवमाइ ठिई पण्णत्ता, से ण धण्णे देवे ताओ देवलोयाओ आउक्खएणभवक्खएण ठिइक्खएण अणतर चय चइत्ता महाविदेहे वासे सिज्झिहिइ जाव सव्वदुक्खाणामत करेहिइ ॥सू. १३॥

टीका–तेण कालेण इत्यादि तस्मिन् काले तस्मिन् समये धर्मघोषा नाम स्थविरा भगवन्तो जातिसम्पन्ना यावत् 'पुव्वाणुपुव्विं' पूर्वानुपूर्व्या चरन्त =तीर्थङ्कर

'तेण कालेण तेण समए ण'इत्यादि।

टीकार्थ–(तेण कालेण तेण समाएण) उस काल, उस समय मे (धम्मघोसा नाम थेरा) धर्मघोष नामके स्थविर (भगवतो) भगवान (जाइ सपन्ना जाव

(तेण कालेण तेणसमएण) इत्यादि।

ટીકાર્થ—(तेण कालेण तेण समएण) તે કાળે અને તે સમયે (धम्मघोसा नाम थेरा) ધર્મઘોષનામેસ્થવિર (भगवतो) ભગવાન (जाइसपन्ना जाव पुव्वाणु

मर्यादया विचरन्तः 'गामाणुगाम' ग्रामानुग्रामम्=एक ग्रामादव्यवधानेनान्य-ग्राम 'दूइज्जमाणा' द्रवन्तः=गच्छन्त यत्रैव राजगृह नगर यत्रैव गुणशिलक 'चेइए' चैत्यम्=उद्यान तत्रैवोपागच्छन्ति, उपागत्य 'अहापडिरूवं' यथाप्रति-रूप=यथायोग्य=साधुमर्यादार्हम् उग्गह' अवग्रह=वसतेराज्ञाम् उग्गिण्हित्ता' अवगृह्य=वनपालसकाशान्मार्गयित्वा सयमेन तपसाऽऽत्मान 'भावेमाणा' भावयन्त =वासयन्तो विहरन्ति=तिष्ठन्ति। परिषन्निर्गता। धर्मं कथित.। ततः खलु तस्य धन्यस्य सार्थवाहस्य बहुजनस्यान्तिके एतमर्थं श्रुत्वा निशम्य अयमेतद्रूप आध्यात्मिको यावत् समुदपद्यत यत्र खलु स्थविरा भगवन्तो

पुव्वाणुपुव्विं चरमाणा गामाणुगाम दूइज्जमाणा जेणेव रायगिहे नयरे गुणसिलए चेइए तेणेव उवागच्छति) जो कि विशुद्ध मातृवशवाले थे यावत् तीर्थंकरों की परम्परा के अनुसार विहार करते थे। वे एक ग्राम से दूसरे ग्राम मे विहार करते हुए जहा राजगृह नगर और गुणशिलक चैत्य था वहा आये (उवागच्छित्ता अहापडिरूव उग्गह उग्गिण्हित्ता सजमेण तवसा अप्पाण भावेमाणाविहरति) वहा आकर वे साधुजन की मर्यादा के अनुसार वसति की आज्ञा वहा के वनपालक से माग कर सयम और तपसे अपनी आत्मा को भावित करते हुए ठहर गये। (परिसा निग्गया, धम्मो कहिओ तएण तस्स धण्णस्स सत्थवाहस्स बहुजणस्स अतिए एयमट्ठ सोच्चा णिसम्म इमेयारूवे अज्झत्थिए जाव समुपज्जित्था) राजगृह नगर से परिषद् यहा आई–भगवान् ने उसे धर्मकी देशना दी। इसके बाद उस धन्य सार्थवाह ने अनेक जनों के मुख से इस अर्थ–भगवदागमन रूप समाचार–को सुनकर–उसे हृदय में अवधारित

पुव्विं चरमाणा गामाणुगाम दूइज्जमाणा जेणेव गुणसिलए चेइए तेणेव उवागच्छति) के જેઓ વિશુદ્ધ માનવશના હતા, અને તીર્થંકરોની પરપરાગત પ્રથા મુજબ વિહાર કરતા હતા તેઓ એક ગામથી બીજે ગામ વિહાર કરતા જ્યા રાજગૃહ નગર અને ગુણ શિલક ચૈત્ય હતુ ત્યા આવ્યા (उवागच्छित्ता अहा पडिरूव उग्गह उग्गिण्हित्ता सजमेण तवसा अप्पाण भावेमाणा विहरति) ત્યા આવીને તેવો સાધુજનોચિત મર્યાદાને અનુસરતા ત્યાના વન પાલકની પાસેથી વાસ કરવાની આજ્ઞા મેળવીને તપ અને સયમથી પોતાના આત્માને ભાવિત કરતા ત્યા રોકાયા (परिसा निग्गया धम्मो कहिओ तएण तस्स धण्णस्स सत्थवा-हस्स बहुजणस्स अतिए एयमट्ठ सोच्चा णिसम्म इमेयारूवे अज्झत्थिए जाव समुपज्जित्था) રાજગૃહ નગરથી ત્યા પરિષદ્ એકઠી થઈ ભગવાને પરિષદ્ને સબોધી એટલે કે ધર્મ દેશના આપી ત્યાર પછી ધન્ય સાર્થવાહે ઘણા માણસોના મોઢેથી ભગવાનને પધારવાના સમાચાર સાભળીને, તેને હૃદયમા અવધારિત કરતા તેના

जातिसम्पन्ना इहागता, इहसम्प्राप्ताः', तद् इच्छामि खलु स्थविरान भगवतो वन्दे नमस्यामि। स्नात. यावत शुद्ध प्रवेश्यानि माङ्गल्यानि वस्त्राणि 'पवर परिहिए' प्रवरपरिहितः=प्रवर यथास्यात्तथा शुद्धतयेत्यर्थः' परिहित =धृत परिहितप्रवरवस्त्र. सन् 'पायविहारचारेण' पादविहारचारेण=पादाभ्या सञ्चरणेन यत्रैव गुणशिलक चैत्य यत्रैव स्थविरा भगवन्तस्तत्रैवोपागच्छति, उपागत्य वन्दते नमस्यति। तत'खलु स्थविरा भगवन्तो धन्यस्य सार्थवा हस्य विचित्र धर्ममाख्याति। तत. खलु स धन्य सार्थवाहो धर्म श्रुत्वा एवमवादीत्-श्रद्धामि खलु भदन्त। निर्ग्रन्थ प्रवचन यावत् प्रव्रजित यावद्

कर-इस प्रकार को यह आध्यात्मिक यावत् मनोगत सकल्प उत्पन्न हुआ। (एव खलु थेरा-भगवतो जाइसपन्ना इहमागया इहसपत्ते, त इच्छामि ण थेर-भगवते वदामि नमसामि) स्थविर भगवत जो जाति सपन्न है यहा आये हुए हें-यहां सम्प्राप्त हुए हैं। अत मैं चाहता हूँ कि मैं उन्हें वदू-नमन करूँ। ऐसा विचार कर उसने (ण्हाए, जाव सुद्धप्पवेसाइ मगलाइ वत्थाइ पवर परिहिए) स्नान किया-यावत् शुद्ध प्रवेश करने योग्य, मगल रूप वस्त्रों को पहिना (पाय विहारचारेण जेणेव गुणसिले चेइए जेणेव थेरा भगवतो तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता वदइ नमसइ) पहिन कर फिर वह पैदल ही जहा गुणशिलक चैत्य और स्थविर धर्मघोष भगवत विराजमान थे वहा गया। जाकर उसने उन्हे वदन किया नमस्कार किया। (तएण थेरा भगवतो धण्णस्स सत्थवाहस्स विचित्त धम्ममाइक्खति) इसके बाद उन स्थविर भगवतने धन्य सार्थवाहको विचित्र धर्म का उपदेश दिया। (तएण से धण्णे सत्थवाहे

મનમા આ જાતનો આધ્યાત્મિક અને મનોગત સકલ્પ ઉદ્‌ભવ્યો—(एव खलु थेरा भगवतो जाइसपन्ना इहमागया इहसपत्ते त इच्छामि ण थेरे भगवते वदामि नमसामि) જાતી સપન્ન સ્થવિર ભગવત અહ પધારેલા છે સપ્રાપ્ત થયા છે એથી મને ઇચ્છા થાય છે કે હુ તેમને વદુ અને નમન કરુ આ પ્રમાણે વિચાર કરીને તેમણે (ण्हाए, जाव, सुद्धप्पवेसाइ मगलाइ वत्थाइ पवरपरिहिए) સ્નાન કર્યું ભગવાન પાસે જવા યોગ્ય શુદ્ધ વસ્ત્રો પહેર્યા (पायविहारचारेण जेणेव गुणसिले चेइए जेणेव थेरा भगवतो तेणेव उवागच्छइ उवागच्छित्ता वदइ नमसइ) પહેરીને તેઓ પગથી ચાલીને જ્યા ગુણશિલક ચૈત્ય અને સ્થવિર ધર્મઘોષ ભગવત વિરાજમાન હતા ત્યા ગયા પહોચીને તેઓએ ભગવાનને વદન અને નમસ્કાર કર્યા (तएण थेरा भगवतो धण्णस्स सत्थवाहस्स विचित्त धम्ममाइक्खति) ત્યાર પછી તે સ્થવિર ભગવતે ધન્ય સાથવાહને અદ્‌ભુત રીતે ધર્મ-દેશના આપી (तएण से धण्णे सत्थवाहे सोच्चा

बहूनि वर्षाणि श्रामण्यपर्याय पालयित्वा भक्त प्रत्याख्याति, प्रत्याख्याय मासिक्या सलेखनया षष्टि भक्तानि अनशनेन छिनत्ति, छित्त्वा कालमासे काल कृत्वा सौधर्मे कल्पे देवत्वेन उपपन्न। तत्र खलु अस्त्येककाना देवाना चत्वारि पल्योपमानि स्थिति प्रज्ञप्ता, तत्र खलु धन्यस्य देवस्य चत्वारि पल्योपमानि स्थिति प्रज्ञप्ता। स खलु धन्यो देवस्तस्माद्देवलोकात् आयु

धम्म सोचा एव वयासी) इसके बाद उस धन्यसार्थवाहने धर्म सुनकर इस प्रकार कहा-(सद्दामि ण भते निग्गथे पावयणे जाव पव्वइए जाव बहूणि वासाणि सामन्नपरियाग पाउणित्ता भत्त पच्चक्खाइ) हे भदत ! मै निर्गन्थ प्रवचन को श्रद्धा करता हूँ। यावत् वह प्रव्रजित हो गया। बहुत वर्षों तक उसने श्रामण्य पर्याय का पालन किया-बाद म उसने चतुर्विध भक्त को प्रत्याख्यान कर दिया।-(पच्चक्खित्ता मासियाए सलेहणाए सट्ठि-भत्ताइ अणसणाए छेदेइ) प्रत्याख्यान करके १ एक मास की सलेखना से उसने ६० भक्तो को अनशन द्वारा छेद दिया-(छेदित्ता कालमासे काल किच्चा सोहम्मे कप्पे देवत्ताए उववन्ने) छेदकर फिर वह मृत्यु के अवसर आने पर मरा-और मर कर सौधर्म कल्प मे देव की पर्याय से उत्पन्न हो गया। (तत्थण अत्थेगइयाण देवाण चत्तारिपलिओवमाइ ठिई पण्णत्ता) वहा कितनेक देवो की चार पल्योपमप्रमाणस्थिति कही गई है सो (तत्थण धण्णस्स देवस्स चत्तारिपलिओवमाइ ठिइ पण्णत्ता) इसस धन्यकुमार देवकी वहा चार

एव वयासी ત્યાર પછી ધર્મ-દેશનાનુ શ્રવણ કરીને ધન્ય સાર્થવાહે કહ્યુ— सद्दामि ण भते निग्गथे पावयणे जाव पव्वइए जाव बहूणि वासाणि सामन्नपरियाग पाउणित्ता भत्तपच्चक्खाइ) હે ભદત ! નિર્ગ્રથ પ્રવચનમા હુ સારી પેઠે શ્રદ્ધા ધરાવુ છુ આ રીતે ધન્ય સાર્થવાહ પ્રવ્રજિત થઇ ગયા ઘણા વર્ષો સુધી તેઓએ શ્રામણ્ય પર્યાયનુ પાલન કર્યું ત્યાર બાદ તેમણે ચતુર્વિધ ભકતનુ પ્રત્યાખ્યાન કર્યું (पच्चक्खित्ता मासियाए सलेहणाए सट्ठि भत्ताइ अण-सणाए छेदेइ) પ્રત્યાખ્યાન કરીને એક મહિનાની સલેખના વડે તેમણે સાઇઠ ભકતોનુ અનશન વડે છેદન કર્યું (छेदित्ता कालमासे काल किच्चा सोहम्मे कप्पे देवत्ताए उववन्ने) છેદન કર્યા બાદ મૃત્યુનો વખત જ્યારે આવ્યો ત્યારે તેઓ મરણ પામ્યા અને મરણ પામીને સૌધર્મ કલ્પમા દેવની પર્યાયથી તેઓ ઉત્પન્ન થયા (तत्थ ण अत्थेगइयाण देवाण चत्तारि पलिओवमाइ ठिई पण्णत्ता) ત્યા કેટલાક દેવોની સ્થિતિ ચારપલ્યોપમ પ્રમાણ જેટલી છે (तत्थ ण च धण्णस्स देवस्स चत्तारिपलिओमाइ ठिई पण्णत्ता) આ રીતે ધન્યકુમાર દેવની સ્થિતિ ત્યા ચાર

क्षयेण स्थितिक्षयेण भवक्षयेण 'अणंतरं' अनन्तरम्-अन्तररहितं व्यवधान-रहितं चयं=शरीरं 'चइत्ता' त्यक्त्वा महाविदेहे वर्षे सेत्स्यति यावत्-यावच्छब्देन भोत्स्यते मोक्ष्यति परिनिर्वास्यति, सर्वदुःखानामन्तं करिष्यति। सू. १३।

मूलम्— जहा णं जंबू! धण्णेणं नो धम्मो त्ति वा जाव विजयस्स तक्करस्स तओ विउलाओ असणपाणखाइमसाइमाओ संविभागे कए, नन्नत्थ सरीरसारक्खणट्ठाए। एवामेव जंबू! जेणं अम्हं निग्गंथे वा निग्गंथी वा जाव पव्वइए समाणे ववगयण्हाणुम्मद्दणपुप्फगंधमल्लालंकारविभूसे इमस्स ओरालियसरीरस्स नो वन्न हेउं वा रूवहेउंविसयहेउं वा असणं पाणं खाइमं साइमं आहार-माहारेइ, नन्नत्थ णाणदंसणचरित्ताणं वहणयाए, से णं इहलोए चेव बहूणं समणाणं समणीणं सावगाणं य साविगाणं य अच्चणिज्जे वंदणिज्जे, पूयणिज्जे, पज्जुवासणिज्जे भवइ, परलोए वि य णं नो बहूणि हत्थच्छेयणाणि य कन्नच्छेयणाणि य नासाच्छेयणाणि य,

पल्य की स्थिति हुई। (से णं धन्ने देवे ताओ देवलोयाओ आउक्खएणं भवक्खएणं ठिइक्खएणं अणंतरं चयं चइत्ता महाविदेहे वासे सिज्झिहिइ जाव सव्वदुक्खाणमंतं करेहिइ) वे धन्यदेव उस देवलोक से आयु के क्षय से, स्थिति के क्षय से भव के क्षय से, अनन्तर शरीर को छोडकर महाविदेह क्षेत्र में (उत्पन्न होकर वहां से सिद्ध पद प्राप्त करेंगे। यहाँ यावत् पद से 'भोत्स्यते मोक्ष्यति, परिनिर्वास्यति सर्व दुःखानामन्तं करिष्यति' इस पाठका संग्रह हुआ है। ॥सूत्र १३॥

પલ્ય જેટલી થઇ (से णं धन्ने देवे ताओ देवलोयाओ आउक्खएणं भवक्खएणं ठिइक्खएणं अणंतरं चयं चइत्ता महाविदेहे वासे सिज्झिहिइ जाव सव्व दुक्खाणमंतं करेहिइ) તે ધન્યદેવ તે લોકથી આયુષ્ય ક્ષય, સ્થિતિ ક્ષય અને ભાવના ક્ષય થયા પછી શરીરનો ત્યાગ કરીને મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં ઉત્પન્ન થઈને ત્યાં સિદ્ધ પદ મેળવશે અહીં યાવત્ પદથી 'भोत्स्य ते मोक्ष्यति, परिनिर्वास्यति सर्वदुःखानामन्तं करिष्यति' આ પાઠનો સંગ્રહ થયો છે ॥ સૂ ૧૩ ॥

एवं हियय उप्पाडणाणि य, वसणुप्पाडणाणि य, उल्लंबणाणि य पाविहिइ, अणाइयं च णं अणवदग्गं दीहमद्धं चाउरंतसंसारकंतारं वीइवइस्सइ जहा व से धण्णे सत्थवाहे। एवं खलु जंबू! समणेणं जाव संपत्तेणं दोच्चस्स णायज्झयणस्स अयमट्ठे पण्णत्ते-त्तिबेमि।सू. १४।

॥ बिइयं णायज्झयणं समत्तं ॥ २ ॥

टीका—'जहाणं जंबू' इत्यादि। 'जहाणं' यथा खलु=येन प्रकारेण हे जम्बू! धन्येन सार्थवाहेन 'नो' न 'धम्मोत्ति वा' धर्मइति वा मत्वा यावत् 'सुहृद्' इति वा मत्वा विजयाय तस्कराय तस्माद् विपुलाद् अशनपानखाद्यस्वाद्यात् संविभागः कृतः, नान्यत्र शरीरसंरक्षणार्थाय-शरीरसंरक्षणं विहाय अशनादि संविभागो न कृत इत्यर्थः एवमेव हे जम्बूः! यः खलु अस्माकं निर्ग्रन्थो वा निर्ग्रन्थी वा 'जाव' यावत्-आचार्योपाध्यायानामन्तिके मुण्डो भूत्वा अगाराद् अणगारितां प्रव्रजितः सन् 'ववगयण्हाणुम्मदणपुप्फगंधम

'जहा णं जंबू!' इत्यादि।

टीकार्थ—(जहाणं जंबू!) हे जंबू जिस प्रकार (धण्णेणं सत्थवाहेणं) धन्य सार्थवाहने (नो धम्मोत्ति वा जाव विजयस्स तक्करस्स तओ विउलाओ असणपाणखाइमसाइमाओ संविभागे कए) धर्म नहीं मानकर यावत् मित्र नहीं मानकर विजय तस्कर के लिये उस विपुल अशन, पान, खाद्य स्वाद्य रूप आहार मे से विभाग किया (नन्नत्थ सरीरसारक्खणट्ठाए) केवल अपने शरीर की रक्षा के निमित्त। (एवामेव जंबू! जेणं अम्हं निग्गंथे वा निग्गंथी वा जाव पव्वइए समाणे ववगयण्हाणुम्मदणपुप्फगंधमल्लालंकार-विभूसे) इसी तरह हे जंबू! जो हमारे निर्ग्रन्थ साधु वा निर्ग्रन्थी साध्विया

'जहा णं जंबू!' इत्यादि।

टीकार्थ—(जहाणं जंबू!) હે જંબૂ! જેવી રીતે (धण्णेणं सत्थवाहेणं) ધન્યસાર્થવાહે (नो धम्मोत्ति वा जाव विजयस्स तक्करस्स तओ विउलाओ असणपाणखाइमसाइमाओ संविभागं करेइ) પોતાની ફરજ કે પોતાનો મિત્ર એવું કંઈ ન જાણતા વિજય તસ્કરને માટે વિપુલ અશન પાન, ખાદ્ય અને સ્વાદ્યરૂપ આહારમાંથી ભાગ કરી આપ્યો (नन्नत्थ सरीरसारक्खणट्ठाए) તે ફક્ત પોતાના શરીરની રક્ષા માટે જ (एवामेव जंबू! जेणं अम्हं निग्गंथे वा निग्गंथी वा जाव पव्वइए समाणे ववगयण्हाणुम्मद्दणपुप्फमल्लालंकारविभूसे) આ પ્રમાણે જ જંબૂ હે! જે અમારા નિર્ગ્રંથ સાધુ કે નિર્ગ્રંથ સાધ્વીઓ આચાર્ય કે ઉપાધ્યાયની

क्षयेण स्थितिक्षयेण भवक्षयेण 'अणंतरं' अनन्तरम्-अन्तररहित व्यवधान रहित चयं=शरीर 'चइत्ता' त्यक्त्वा महाविदेहे वर्षे सेत्स्यति यावत्-यावच्छब्देन भोत्स्यते मोक्ष्यति परिनिर्वास्यति, सर्वदुःखानामन्तं करिष्यति । सू १३।

मूलम्— जहा णं जंबू ! धण्णेणं नो धम्मो त्ति वा जाव विजयस्स तक्करस्स तओ विउलाओ असणपाणखाइमसाइमाओ संविभागे कए, नन्नत्थ सरीरसारक्खणट्ठाए। एवामेव जंबू ! जेणं अम्हं निग्गंथे वा निग्गंथी वा जाव पव्वइए समाणे ववगयण्हाणुम्मद्दणपुप्फगंधमल्लालंकारविभूसे इमस्स ओरालियसरीरस्स नो वन्न हेउं वा रूवहेउंविसयहेउं वा असणं पाणं खाइमं साइमं आहारमाहारेइ, नन्नत्थ णाणदंसणचरित्ताणं वहणयाए, से णं इहलोए चेव बहूणं समणाणं समणीणं सावगाणं य साविगाणं य अच्चणिज्जे वंदणिज्जे, पूयणिज्जे, पज्जुवासणिज्जे भवइ, परलोए वि य णं नो बहूणि हत्थच्छेयणाणि य कन्नच्छेयणाणि य नासाच्छेयणाणि य,

पल्य की स्थिति हुई। (से णं धन्ने देवे ताओ देवलोयाओ आउक्खएणं भवक्खएणं ठिइक्खएणं अणंतरं चयं चइत्ता महाविदेहे वासे सिज्झिहिइ जाव सव्वदुक्खाणमंतं करेहिइ) वे धन्यदेव उस देवलोक से आयु के क्षय से, स्थिति के क्षय से भव के क्षय से, अनंतर शरीर को छोड़कर महाविदेह क्षेत्र में (उत्पन्न होकर वहां से सिद्ध पद प्राप्त करेंगे। यहां यावत् पद से 'भोत्स्यते मोक्ष्यति, परिनिर्वास्यति सर्वदुःखानामन्तं करिष्यति' इस पाठका संग्रह हुआ है। ।।सूत्र १३।।

પલ્ય જેટલી થઈ (से णं धन्ने देवे ताओ देवलोयाओ आउक्खएणं भवक्खएणं ठिइक्खएणं अणंतरं चयं चइत्ता महाविदेहे वासे सिज्झिहिइ जाव सव्वदुक्खाणमंतं करेहिइ) તે ધન્યદેવ તે લોકથી આયુષ્ય ક્ષય, સ્થિતિ ક્ષય અને ભાવના ક્ષય થયા પછી શરીરનો ત્યાગ કરીને મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં ઉત્પન્ન થઈને ત્યાં સિદ્ધ પદ મેળવશે અહીં યાવત્ પદથી 'भोत्स्यते मोक्ष्यति, परिनिर्वास्यति सर्वदुःखानामन्तं करिष्यति' આ પાઠનો સંગ્રહ થયો છે ॥ સૂ. ૧૩ ॥

णिज्जे' अर्चनीय =माननीयोऽभ्युत्थनादिना, वदणिज्जे' वन्दनीय' स्तुतियोग्यो गुणो-कीर्तनादिना, 'पूयणिज्जे' पूजनीय.=आदरणीयश्वरणस्पर्शादिना, 'पज्जु वासणिज्जे' पर्युपासनीय =सेवनीय आहार वस्त्रपात्रादिभिर्भवति । परलोक ऽपि च खलु=भवान्तरेऽपि 'वहूणि' बहूनि=बहुविधानि 'हत्थच्छेयणाणि य' हस्तच्छेदनानि=करकृन्तनानि, कण्णच्छेयणाणि य' कर्णच्छेदनानि च 'नासा छेयणाणि य' नासाछेदनाणि च, एव 'हिययउप्पाडणाणि य' हृदयोत्पाट नानि च=हृदयविदारणानि 'वसणुप्पाडणाणि य' वृपणोत्पाटनानिच=अण्ड कोपविदारणानि 'उल्लवणाणि य' उल्लम्बनानि च उत्=ऊर्ध्वप्रदेशे वृक्षशाखादौ लम्बनानि=बन्धनानि उल्लम्बनानीत्यर्थ. 'नो'-न 'पाविहिइ' प्राप्स्यति पूर्वोक्त- दु.खानि न लप्स्यतइ ति भाव । 'अणाइय' अनादिकम्=आदिरहित च खलु 'अणवदग्ग' अनवदग्रम्=अनन्तम्, दीहमद्ध' दीर्घाध्वान=चतुर्गतिलक्षण दीर्घमार्गम्,

---

गाण य साविगाण य अचणिज्जे वदणिज्जे, पूयणिज्जे, पज्जुवासणिज्जे भवइ, परलोए वि य ण नो वहूणि हत्थच्छेयणाणि य कण्णच्छेयणाणि य ना- साच्छेयणाणि य एव हिययउप्पाडणाणिय वसण्णुप्पाडणाणि य उल्ल वणाणि य पाविहिइ) वे निर्ग्रन्थ साधु और निर्ग्रन्थ साध्वि या महाराज इस लोकमे अनेक श्रमण और श्रमणीयो के श्रावक और श्राविकाओं के माननीय होते है, वदनीय होते हैं, पूजनीय होते हैं पर्युपासनीय होते हैं तथा परलोकमे वे हस्तच्छेदसे कर्णच्छेदसे, नासिकाच्छेदसे वचते है । उनके हृदय नही विदारे जाते है, अडकोप उनके नही विदारे जाते है न वे उर्ध्व प्रदेशरूप वृक्षादिकों की शाखा पर ही लटकाये जाते है। इस पूर्वोक्त समस्त दु खोंसे वे परे रहते है। (अणाइय च ण अणवदग्ग दी

वदणिज्जे, पूयणिज्जे, पज्जुवासणिज्जे भवइ, परलोए वि य ण नो वहूणि हत्थच्छेयणाणि य कण्णच्छेयणाणि य भासच्छेयणाणि य एव हिययउप्पा डणाणिय वसणुप्पाडणाणि य उल्लवणाणि य पाविहिइ) ते निर्ग्रंथ साधु अने निर्ग्रंथ साध्वीओ (महाराज) आ जगतमा श्रमणु अने श्रमणीओना तेमज श्रावक अने श्राविकाओनी वच्चे सन्मान युक्त पद मेळवे छे अने तेओ वदनीय, पूजनीय अने पर्युपासनीय होय छे तथा परलोकमा तेवा साधु-साध्वीओ हस्तच्छेदथी बची जाय छे तेमना हृदय अने अडकोपो विदीर्णु करवामा आवता नथी अने तेमने ऊचा वृक्षोनी शाखाओ उपर पणु लटकाववामा आवता नथी उपर कहेवामा आवेला बधा दु खोथी तेओ मुक्त रहे छे (अणाइय च ण अणवदग्ग दीहमद्ध चाउरतससारकतार

मल्लालङ्कारविभूसे' व्यपगतस्नानोन्मर्दनपुष्पगन्धमाल्यालङ्कारविभूषः, तत्र- 'ववगय' व्यपगता=परित्यक्ता-'ण्हाणुम्मद्दण' स्नानम्=देशतः सर्वतो वा शरीर संस्काररूपम् उन्मर्दनं=तैलादिभिः शरीरसमर्दनम् 'पुप्फ' पुष्पाणि=जपादि- कुसुमानि, 'मल्ल' माल्यं=पुष्पमाला 'अलंकार' अलङ्काराणि=मणिमुक्ताद्याभ- रणानि, तैर्विभूषा=शरीरशोभा येन स तथोक्तः-परित्यक्तस्नानादिसंश्रृङ्गार शोभा इत्यर्थः अस्यौदारिकशरीरस्य 'वण्णहेउं वा' वर्णहेतवे=कान्त्याद्यर्थम्, 'रूवहेउं वा' रूपहेतवे=आकृति सौन्दर्यार्थम्, 'विसयहेउं वा' विषयभोगार्थ- मशनं पानं खाद्यं स्वाद्यम्, एतद्रूपं चतुर्विधमाहारं 'नो' न 'आहारेइ' आह- रति, औदारिकशरीरस्य वर्णादिनिमित्तमाहारं न करोतीति भावः 'नन्नत्थ णाणदंसणचरित्ताणं वहणयाए' नान्यत्र ज्ञानदर्शनचरित्राणां वहनतायाः= ज्ञानादिरत्नत्रयाराधनाया अन्यत्र न, ज्ञानाद्याराधनं विहायाहारं न करोति किन्तु संयमयात्रानिर्वाहार्थमेव करोतीति तात्पर्यम्। सः खलु निर्ग्रन्थो वा निर्ग्रन्थी वा इहलोके चैव बहूनां श्रमणानां श्रमणीनां श्रावकाणां च 'अच्च

है वे आचार्य उपाध्याय के समीप आगारअवस्था से अनगार अवस्था धारण कर स्नान, उन्मर्दन, पुष्प, गन्ध, माला, अलंकार इन से शारीरिक शोभा करने का परित्याग कर (इमस्स ओरालियसरीरस्स नो वन्नहेउं वा रूवहेउं वा विसयहेउं वा असणं, पाणं, खाइमं साइमं आहारमाहारेइ नन्नत्थ णाणदंसण चारित्ताणं वहणयाए) इस औदारिक शरीर की कांति के निमित्त, आकृति की सुन्दरता के निमित्त, अथवा विषयभोगों को भोगने के निमित्त अशन, पान, खाद्य और स्वाद्य रूप चतुर्विध आहार नहीं करते हैं किन्तु ज्ञान दर्शन और चारित्र को वहन करने के लिये करते हैं (से णं इहलोए चेव बहूणं समणाणं समणीणं साव-

---

પાસેથી આગાર અવસ્થામાંથી અનગાર અવસ્થા ધારણ કરીને સ્નાન, ઉન્મર્દન, પુષ્પ, ગન્ધમાળા ઘરેણાંઓ વગેરેથી શરીરને શણગારવું છોડીને (इमस्स ओरालियसरीरस्स नो वन्नहेउं वा रूवहेउं वा विसयहेउं वा असणं पाणं खाइमं, साइमं आहारमाहारेइ नन्नत्थ णाणदंसणचारित्ताणं वहणयाए) આ ઔદારિકશરીરને કાંતિવાળું બનાવવા માટે, આકૃતિને સુંદર બનાવવા માટે અથવા વિષય ભોગો ભોગવવા માટે અશન, પાન, ખાદ્ય અને સ્વાદ્યરૂપ આ જાતના આહારો કરતા નથી, પણ જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર્યની સિદ્ધિ માટેજ જેઓ આહાર વગેરે કરે છે, (से णं इहलोए चेव बहूणं समणाणं समणीणं सावगाणय साविगाण य अच्चणिज्जे

णिज्जे' अर्चनीयः=माननीयोऽभ्युत्थनादिना, वदणिज्जे' वन्दनीय स्तुतियोग्यो गुणोत्कीर्तनादिना, 'पूयणिज्जे' पूजनीयः=आदरणीयश्चरणस्पर्शादिना, 'पज्जुवासणिज्जे' पर्युपासनीय =सेवनीय आहार वस्त्रपात्रादिभिर्भवति। परलोके ऽपि च खलु=भवान्तरेऽपि 'बहूणि' बहूनि=बहुविधानि 'हत्थच्छेयणाणि य' हस्तच्छेदनानि=करकृन्तनानि, 'कण्णच्छेयणाणि य' कर्णच्छेदनानि च 'नासा छेयणाणि य' नासाच्छेदणाणि च, एव 'हियय उप्पाडणाणि य' हृदयोत्पाट नानि च=हृदयविदारणानि 'वसणुप्पाडणाणि य' वृषणोत्पाटनानिच=अण्ड कोषविदारणानि 'उल्लंबणाणि य' उल्लम्बनानि च उत्=ऊर्ध्वप्रदेशे वृक्षशाखादौ लम्बनानि=बन्धनानि उद्बन्धनानीत्यर्थ 'नो' न 'पाविहिइ' प्राप्स्यति पूर्वोक्त-दु खानि न लप्स्यतइ ति भाव.। 'अणाइय' अनादिकम्=आदिरहित च खलु 'अणवदग्ग' अनवदग्रम्=अनन्तम्, दीहमद्ध' दीर्घाध्वान=चतुर्गतिलक्षण दीर्घमार्गम्,

---

णाण य साविगाण य अचणिज्जे वदणिज्जे, पूयणिज्जे, पज्जुवासणिज्जे भवइ, परलोए वि य ण नो बहूणि हत्थच्छेयणाणि य कण्णच्छेयणाणि य नासाच्छेयणाणि य एव हिययउप्पाडणाणिय वसण्णुप्पाडणाणि य उल्लबणाणि य पाविहिइ) वे निर्ग्रन्थ साधु और निर्ग्रन्थ साध्वि या महाराज इस लोकमे अनेक श्रमण और श्रमणीयो के श्रावक और श्राविकाओं के माननीय होते है, वदनीय होते हैं, पूजनीय होते हैं पर्युपासनीय होते हैं तथा परलोकमे वे हस्तच्छेदसे कर्णच्छेदसे, नासिकाच्छेदसे बचते है। उनके हृदय नही विदारे जाते है, अडकोष उनके नही विदारे जाते है न वे ऊर्ध्व प्रदेशरूप वृक्षादिकों की शाखा पर ही लटकाये जाते है। इस पूर्वोक्त समस्त दु खोंसे वे परे रहते है। (अणाइय च ण अणवदग्ग दी

वदणिज्जे, पूयणिज्जे, पज्जुवासणिज्जे भवइ, परलोए वि य ण नो बहूणि हत्थच्छेयणाणि य कण्णच्छेयणाणि य नासच्छेयणाणि य एव हिययउप्पाडणाणिय वसणुप्पाडणाणि य उल्लबणाणि य पाविहिइ) ते निर्ग्रंथ साधु अने निर्ग्रंथ साध्वीओ (महाराज) आ जगतमा श्रमणु अने श्रमणीओना तेमज श्रावक अने श्राविकाओनी वच्चे सन्मान युक्त पद मेळवे छे अने तेओ वदनीय, पूजनीय अने पर्युपासनीय होय छे तथा परलोकमा तेवा साधु–साध्वीओ हस्तच्छेदथी बची जाय छे तेमना हृदय अने अडकोषो विदीर्ण करवामा आवता नथी अने तेमने ऊचा वृक्षोनी शाखाओ उपर पण लटकाववामा आवता नथी उपर कहेवामा आवेला बधा दु खोथी तेओ मुक्त रहे छे (अणाइय च ण अणवदग्ग दीहमद्ध चाउरतससारकतार

दीर्घाद्ध गा=दीर्घकालिकम्, 'चाउरत ससारकतार' चातुरन्त ससारकान्तार=चातुर त=चतुर्गतिरूप ससार एव कान्तार=महारण्य, तत्-अटवीमित्यर्थ' 'वीइ वइस्सइ' व्यतिव्रजिष्यति= व्यतिक्रमिष्यति मोक्ष यास्यतीति भाव, कथम्? यथा स धन्य. सार्थवाह. । अत्र दृष्टान्तयोजना चैवम्—

इह मनुष्यक्षेत्र राजगृहनगररूपम्, तत्र साधुजीवो धन्यसार्थवाहस्वरूप। शरीर शब्दादिविषयप्रवृत्त सद्विजयचौर । अनुपमानन्दजनकत्वेन सयम पुत्र.। समितिगुप्तितप शीलान्याभरणानि। ससारो जीर्णोद्यानम्। आस्रव रूपो भग्नकूप.। तत्र=अवसन्नपार्श्वस्थत्वादि प्रवृत्तिरूपनिकुञ्जपरिवृतो मायामृषा दिरूपो मालुकाकक्ष। अष्टादशपापभेद प्रभेदा सर्पा.। जीवशरीरयोरविभागे

इमद्ध चाउरतससारकतार वीइवइस्सइ जहा व से धण्णे सत्थवाह एव खलु जत्रू। समणेण जाव सपत्तेण दोच्चस्स णायज्झयणस्स अयमट्ठे पण्णत्ते-त्तिवेमि) ऐसे जीव ही अनादि-अनत इस चतुर्गतिरूप दीर्घमार्ग वाली भवाटवी को उल्लघन कर देंगे। जैसे धन्यसार्थवाह करेगा। इस दृष्टान्त की योजना यहा इस प्रकार करनी चाहिये । यह मनुष्य क्षेत्र राजधानी के नगर के समान है। इसमे धन्य सार्थ की तरह ये साधुरूप जीव है। शब्दादिरूप विषयोमे प्रवृत्त हुआ यह शरीर विजय चोर के स्थानापन्न है। अनुपम आनद का जनक होने से सयम ही यहा पुत्र है। समिति, गुप्ति, तप तथा शील ये सब आभरण हैं। जीर्ण उद्यान की तरह यह ससार है। आस्रवही इसमे जीर्णकूप जैसा हैं। अवसन्न पासत्थ आदिकों की प्रवृत्तिरूप निकुज से परिवृत हुआ मायामृषादिरूप मालुका कक्ष है। इसमे १८ पापस्थान के भेद प्रभेद ही सर्प है। जीव और शरीर का अविभाग

वीइवइस्स जहा व से धण्णे सत्थवाहे एव खलु जबू ! समणेण जाव सपत्तेण दोच्चस्स णायज्झयणस्स अयमट्ठे पण्णत्ते त्तिवेमि) એવા જીવો જ અનાદિ અનત રૂપ ચતુર્ગતિના દીર્ઘમાર્ગવાળા ભવાટવીને ઓળગશે જેમ કે ધન્ય સાર્થવાહ પોતાના સદાચરણથી સિદ્ધિ મેળવશે આ દૃષ્ટાત અહી આરીતે રજૂ કરવામા આવે છે—

આ મનુષ્ય જગત પાટનગર જેવુ છે આ જગત્મા ધન્યસાર્થવાહની જેમ સાધુ રૂપ જીવો છે શબ્દ વગેરે વિષયોમા પ્રવૃત્ત થતુ શરીર વિજય ચોરની જેમ છે ઉત્તમ સુખ આપનાર હોવા બદલ સયમ જ આ મનુષ્ય જગત્ માટે પુત્રરૂપ છે સમિતિ, ગુપ્તિ, તપ તેમજ શીલ આ બધા આભરણો છે જગત્ જીર્ણ ઉદ્યાન જેવુ છે આ જગત્ આસ્રવધર્મો છે તે જ જીર્ણ કૂવો છે અવસન્ન, પાસસ્થ વગેરેની પ્રવૃત્તિરૂપ નિકુજથી વીટળાયેલો માયામૃષાવગેરે રૂપ-માલુકાકક્ષ છે આમા અઢાર પાપસ્થાનોમા ભેદ અને ઉપભેદ જ સાપ છે જીવ અને શરીરનુ અવિભાજ્ય રૂપે છે

नावस्थान इडिपन्जनम्, कर्मपरिणामो भूप. कर्मप्रकृतयो राजपुरुषाः, मनुष्यायुष्कबन्धहेतव स्वल्पापराधा, प्रतिलेखनादि क्रिया मलमूत्रपरित्यागरूपा, प्रतिलेखनादि क्रियार्थं हि शरीर प्रवर्तते, तच्चाऽऽहारादिदान विना प्रवर्तितु न प्रभवति, अतो विजयचौरस्थानीयस्य शरीरस्याऽऽहारादिदान प्रतिलेखनादि क्रियार्थमेवेति। पन्थकदासचेटकस्थानीय -प्रकृतिभद्रक' साधु। यतः-स भक्तादिकमानीय ददाति। भद्रासार्थवाहीरूपा आचार्या'। ते हि आहारादिभिः शरीरपोषणपर साधुमुपालम्भयन्ति, तदा साधुर्भोजनकारण क्षुधावे

रूप से जो अवस्थान है वही इडिवधन है। कर्मपरिणाम राजा और कर्म की प्रकृतिया राजपुरुष है। स्वल्प अपराध मनुष्यायु क बध के हेतु है मलमूत्र परित्यागरूप प्रति लेखनादि क्रियाएँ है। प्रतिलेखनादि क्रिया करनेके लिये शरीर का प्रवर्तित होता है। परन्तु जबतक इसे आहारादि न दिया जाय तबतक इसकी प्रवृत्ति उनके करने के लिये नही हो सकती है। इस लिये विजयचोर के स्थानापन्न इस शरीर को जो आहारादि का देना होता है वह उससे प्रतिलेखनादि क्रिया कराने के लिये ही होता है। पन्थदासचेटक के जैसा प्रकृति से भद्र परिणाम वाला साधुजन है। क्यों कि वह भक्तादि लाकर देता है। भद्रा सार्थवाही की तरह आचार्य महाराज है। क्योंकि वे आहारादिद्वारा शरीर के पोषणमे तत्पर हुए साधुओंको उपालभ-उलहना देते है। उस समय साधुजन इसका कारण

તે જ 'હડિબધન' છે અહી કર્મનુ પરિણામ રાજા અને કર્મની પ્રકૃતિઓ રાજપુરુષ છે સ્વલ્પ અપરાધ મનુષ્યના આયુષ્યના બધનો હેતુ છે મળમૂત્ર પરિત્યાગરૂપ પ્રતિલેખના વગેરે ક્રિયાઓ છે શરીર જ પ્રતિલેખના વગેરે ક્રિયાઓ કરવા માટે પ્રવૃત્ત થાય છે પણ જ્યા સુધી આ શરીરને આહાર વગેરે અપાતો નથી ત્યા સુધી આ શરીર મળમૂત્રના ત્યાગ માટે પ્રવૃત્ત થતુ નથી વિજયચોરના સ્થાને મૂકાએલા આ શરીરને જે આહાર વગેરે આપવામા આવે છે, તે પ્રતિલેખના વગેરે ક્રિયાઓ કરાવવા માટે જ આપવામા આવે છે પાથકદાસ ચેટક જેવો ઉત્તમ સ્વભાવવાળો માણસ સાધુજ જનના સ્થાને મૂકી શકાય કેમકે તે ભોજન વગેરે લાવીને આપે છે ભદ્રા સાર્થવાહીની જેમ આચાર્ય મહારાજ છે કેમકે તેઓ આહાર વગેરેથી પોતાના શરીરને પુષ્ટ બનાવનારા સાધુઓને ઉપાલભ (ઠપકો) આપે છે તે વખતે સાધુઓ આહારનુ કારણ ક્ષુધા (ભૂખ) વેદનાથી નિવૃત્તિ બતાવે છે ત્યારે તેઓ (આચાર્ય) સતુષ્ટ થઇ જાય છે સયમ યાત્રાના નિર્વાહ માટે એટલે કે સયમથી જીવન પસાર કરવા માટે જ સાધુઓ આહાર કરે છે આ પ્રમાણે સપૂર્ણ બીજા અધ્યયનનો આ નિષ્કર્ષ રૂપે અર્થ સ્પષ્ટ

नादि निवेदयति, एवं निवेदितेसत्याचार्याः परितुष्टा भवन्ति, साधवः संयमयात्रा निर्वाहार्थमेवाहारं कुर्वन्तीति समग्राध्ययनस्य निष्कृष्टोऽर्थः।

एवं खलु हे जम्बू ! श्रमणेन भगवता यावत् मोक्षं सम्प्राप्तेन द्वितीयस्य संघाटाख्यस्य ज्ञाताध्ययनस्यायमर्थः प्रज्ञप्तः 'त्तिबेमि' इति ब्रवीमि, पूर्ववत् ॥सू १४॥

इति श्री विश्वविख्यात–जगद्वल्लभ–प्रसिद्धवाचकपञ्चदशभाषाकलितललितकलापालापक–प्रविशुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मापक–वादिमानमर्दक श्री शाहूछत्रपति कोल्हापुर राजप्रदत्त–'जैनशास्त्राचार्य'पदभूषित–कोल्हापुरराजगुरु–बालब्रह्मचारी–जैनाचार्य–जैनधर्मदिवाकरपूज्य श्री–घासीलालव्रतिविरचितायां 'ज्ञाताधर्मकथाङ्ग' सूत्रस्यानगारधर्मामृतवर्षिण्याख्यायां व्याख्यायां द्वितीय–मध्ययनं सम्पूर्णम्। २।

क्षुधा वेदना आदि है ऐसा जब कह देते है तो वे संतुष्ट हो जाते है। संयम यात्रा के निर्वाह के लिये ही साधुजन आहार करते है। इस प्रकार उस समग्र अध्ययन का यह निष्कर्षार्थ निकलता है।

इस तरह हे जंबू ! मोक्षमे संप्राप्त हुए श्रमण भगवान महावीरने संघाटाख्य ज्ञाताध्ययन का यह अर्थ प्ररूपित किया है ऐसा मै कहता हूं। "त्तिबेमि" इन पदो की व्याख्या पहिले अध्ययनमे की ही जा चुकी है। अतः यहाँ नही की गई है। "सूत्र १४"

जैनाचार्य–जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री–घासीलालजी महाराजकृत 'ज्ञाताधर्मकथाङ्ग सूत्र' की अनगारधर्मामृतवर्षिणी व्याख्यका दूसरा अध्ययन समाप्त ॥ २ ॥

કરવામાં આવ્યો છે

આ રીતે હે જબૂ! મોક્ષમાં સંપ્રાપ્ત થયેલા શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે સંઘાટાખ્ય જ્ઞાતાધ્યયનનો ઉપર લખ્યા મુજબ અર્થ બતાવ્યો છે આ હું તને કહું છું 'त्तिबेमि' આ પદોની વ્યાખ્યા પ્રથમ અધ્યયનમાં કરવામાં આવી છે ॥સૂત્ર ૧૪॥

જૈનાચાર્ય–જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી–ઘાસીલાલજી મહારાજ કૃત 'જ્ઞાતાધર્મકથાઙ્ગ સૂત્ર' ની અનગાર ધર્મામૃત વર્ષિણી વ્યાખ્યા નું બીજું અધ્યયન સમાપ્ત ॥ ૨ ॥

तृतीयाध्ययनमारभ्यते.

द्वितीयाध्ययने विषयकषायादावासक्तस्य दोषा, अनासक्तस्य गुणा उपदिष्टास्तेन चारित्रशुद्धिः कर्तव्येति प्रतिबोधयितुम्, अथास्मिन्नध्ययने सशङ्कनिःशङ्कयोर्दोषगुणा उपदिश्यन्ते, तेन संयमशुद्धिकारणीभूत—सम्यक्त्वशुद्धिं कर्तव्यतया प्रतिबोधयति, तत्रेद मुपक्षेपसूत्रमाह—

मूलम्—जइणं भंते! समणे णं भगवया महावीरेण विइय अज्झयणस्स णायाधम्मकहाणं अयमट्ठे पन्नत्ते, तइअस्स णं भंते णायज्झयणस्स के अट्ठे पण्णत्ते? ॥सू. १॥

टीका—'जइणं भन्ते!' इत्यादि

यदि खलु भदन्त! श्रमणेन भगवता महावीरेण द्वितीयस्याध्ययनस्य ज्ञाताधर्मकथानामयमर्थः प्रज्ञप्तः, तृतीयस्य खलु भदन्त! ज्ञाताध्ययनस्य कोऽर्थः प्रज्ञप्तः? सर्वं सुगमम् ॥सूत्र १॥

तीसरा अध्ययन प्रारंभ

द्वितीय अध्ययनमे, विषय कषाय आदि मे आसक्त हुए व्यक्ति के दोष तथा उनमें आसक्त हुए व्यक्ति के गुण उपदिष्ट हुए हैं। इससे वहा यही समझाया है कि चारित्र की शुद्धि अवश्य ही करनी चाहिये अब इस तृतीय अध्ययनमे जो शंका सहित है और जो शंका रहित है उन दोनों के दोष और गुण कहते है। इससे संयम की शुद्धिमे कारणीभूत जो सम्यक्त्व की शुद्धि है वह कर्तव्य है यह बात प्रतिबोधित होती है। यह बात यहा सूत्रकार समझाते है—इसके लिये वे इस आरंभ बोधक सूत्र को कहते है—जइणं भंते! इत्यादि

તૃતીય અધ્યયન પ્રારંભ

બીજા અધ્યયનમા વિષયકષાય વગેરેમા આસક્ત થયેલા માણસના દોષો તેમજ અસક્ત થયેલા માણસના ગુણો બતાવવામા આવ્યા છે આ રીતે બીજા અધ્યયનમા મુખ્યરૂપે એજ વાત સમજાવવામા આવી છે કે ચારિત્રની શુદ્ધિ ચોક્કસ કરવી જોઈએ આ ત્રીજા અધ્યયનમાં જે માણસો શંકાશીલ અથવા શંકા રહિત છે, તે બંનેના ગુણો કહેવામા આવ્યા છે એથી સંયમની શુદ્ધિ માટે કારણરૂપ જે સમ્યક્ત્વની શુદ્ધિ છે તે જ કર્તવ્ય છે, આ વાત સમજાય છે સૂત્રકાર અહી એજ વાત સમજાવે છે તેઓ સમજાવતા આરંભ બોધક પહેલું સૂત્ર કહે છે—જइणं ભંતે! इत्यादि।

नादि निवेदयति, एव निवेदितेसत्याचार्या, परितुष्टा भवन्ति, साधव सयमयात्रा निर्वाहार्थमेवाहार कुर्वन्तीति समग्रा ध्ययनस्य निष्कर्षोऽर्थः।

एव खलु हे जम्बू ! श्रमणेन भगवता यावत् मोक्ष सम्प्राप्तेन द्वितीयस्य सघाटाख्यस्य ज्ञाताध्ययनस्यायमर्थ प्रज्ञप्तः 'त्तिबेमि' इति ब्रवीमि, पूर्ववत् ।सू.१४।

इति श्री विश्वविख्यात–जगद्वल्लभ–प्रसिद्धवाचकपञ्चदशभाषाकलितललितकलापालापक–प्रविशुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मापक–वादिमानमर्दक श्री शाहूच्छत्रपति कोल्हापुर राजप्रदत्त–'जैन शास्त्राचार्य'पदभूषित–कोल्हापुरराजगुरु–बालब्रह्मचारी–जैनाचार्य–जैनधर्मदिवाकरपूज्य श्री–घासीलालव्रतिविरचितायां 'ज्ञाताधर्मकथाङ्ग' सूत्रस्यानगारधर्मामृतवर्षिण्या व्याख्यायां द्वितीय–मध्ययन सम्पूर्णम् ।२।

क्षुधा वेदना आदि है ऐसा जब कह देते है तो वे सतुष्ट हो जाते है। सयम यात्रा के निर्वाह के लिये ही साधुजन आहार करते है। इस प्रकार उस समग्र अध्ययन का यह निष्कर्पार्थ निकलता है।

इस तरह हे जबू ! मोक्षमे सप्राप्त हुए श्रमण भगवान महावीरने सघाटाख्य ज्ञाताध्ययन का यह अर्थ प्ररूपित किया है ऐसा मै कहता हूँ। "त्तिबेमि" इन पदो की व्याख्या पहिले अध्ययनमे की ही जा चुकी है। अत यहाँ नही की गई है। "सूत्र १४"

जैनाचार्य–जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री–घासीलालजी महाराजकृत 'ज्ञाताधर्मकथाङ्ग सूत्र' की अनगारधर्मामृतवर्षिणी व्याख्यका दूसरा अध्ययन समाप्त ॥ २ ॥

કરવામા આવ્યો છે

આ રીતે હે જબૂ! મોક્ષમા સપ્રાપ્ત થયેલા શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે સઘાટાખ્ય જ્ઞાતાધ્યયનનો ઉપર લખ્યા મુજબ અર્થ બતાવ્યો છે આ હુ તને કહુ છુ 'त्तिबेमि' આ પદોની વ્યાખ્યા પ્રથમ અધ્યયનમા કરવામા આવી છે ॥સૂત્ર ૧૪॥

જૈનાચાર્ય–જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી–ઘાસીલાલજી મહારાજ કૃત 'જ્ઞાતાધર્મકથાઙ્ગ સૂત્ર, ની અનગાર ધર્મામૃત વર્ષિણી વ્યાખ્યાનુ બીજુ અધ્યયન સમાપ્ત ॥ ૨ ॥

नगर्या बहिरुत्तरपौरस्त्ये दिग्भागे सुभूमिभाग नामोद्यानमासीत् तत् कीदृशमित्याह—'सव्वोउयपुप्फफलसमिद्धे' सर्वर्तुकपुष्पफलसमृद्धम्—समन्तादिङ्ऋतुजनितपुष्पफलादिसम्पन्नम्, सुरम्यम्—अतिशयरमणीय, नन्दनवनवत् 'सुहसुरभिसीयलच्छायाए' शुभसुरभि—शीतलच्छायया—तत्र 'सुह' शुभा—शोभना 'सुरभि' सुगन्धि' 'सीयल' शीतला च या छाया तया 'समणुबद्धे' समनुबद्धम्—युक्तम्, तस्य खलु सुभूमिभागस्योद्यानस्य 'उत्तरओ' उत्तरत.—उत्तरदिशायामित्यर्थ. 'एग देसमि, एकदेशे—एकस्मिन्

'एव खलु जबू ! तेण कालेण इत्यादि ।

टीकार्थ—(जबू ! एव खलु) हे जबू ! तुम्हारे प्रश्न का उत्तर इस प्रकार है—(तेण कालेण तेण समएण चपा नाम नयरी होत्था) उस कालमे उस समयमे चपा नामकी नगरी थी (वन्नओ) इसका वर्णन पहिले किया जा चुका है। (तीसेण चपाए नयरीए वहिया उत्तरपुरत्थिमे दिसिभाए सुभूमिभाए नाम उज्जाणे होत्था) उस चपा नगरी के बाहर ईशान कोणमे सुभूमिभाग नामका उद्यान था। (सव्वोउय पुप्फफ लसमिद्धे सुरम्मे नदणवणे इव) यह समस्त ऋतुओं की शोभा से समृद्ध था—आर्थात् समस्त ऋतु सबन्धी फलपुष्पादिकों से यह सम्पन्न था अतिशय रमणीय था। नदनवन के समान यह (सुहसुरभि सीयलच्छायाए समणुबद्धे) शुभ, सुरभि और शीतल छायासे युक्त था। (तस्स ण सुभूमिभागस्स उज्जाणस्स उत्तरओ एगदेसमि मालुयाकच्छए वन्नओ) उस सुभूमिभाग उद्यान की

'एव खलु जबू ! तेण कालेण' इत्यादि ॥

टीकार्थ—(जबू ! एव खलु) જબૂ ! તમારા પ્રશ્નનો જવાબ આ પ્રમાણે છે—(तेण कालेण तेण समएण चपा नाम नयरी होत्था) તે કાળે અને તે સમયે ચપા નામે નગરી હતી (वन्नओ) તે નગરીનુ વર્ણન પહેલા કરવામા આવ્યુ છે (तीसेण चपाए नयरीए वहिया उत्तरपुरत्थिमे दिसिभाए सुभूमिभाए नाम उज्जाणे होत्था) તે ચપાનગરીની બહાર ઈશાન કોણમા સુભૂમિભાગ નામે ઉદ્યાન હતો (सव्वोउयपुप्फफलसमिद्धे सुरम्मे नदणवणे इव) તે ઉદ્યાન સમસ્ત ઋતુઓની શોભાથી યુક્ત હતુ એટલે કે બધી ઋતુઓના ફળો અને પુષ્પોથી તે સપન્ન હતુ અને તે બહુ જ રમણીય હતુ નદન વનની જેમ તે (सुहसुरभिसीयलच्छायाए समणुबद्धे) શુભ સુરભિ અને શીતળ છાયાવાળુ હતુ (तस्सण सुभूमिभागस्स उज्जाणस्स उत्तरओ एगदेस मि मालुयाकच्छए वन्नओ) તે સુભૂમિ ભાગ ઉદ્યાનની ઉત્તર દિશાએ એક તરફ માલુકા કચ્છનામે વન હતુ તે માલુકા કચ્છનુ વર્ણન

सुधर्मास्वामी जम्बू स्वामिनमाह—'एवं खलु जम्बू इत्यादि—

मूलम्—एवं खलु जंबू ! तेणं कालेणं तेणं समएणं चंपा नाम नयरी होत्था वन्नओ, तीसेणं चंपाए नयरीए बहिया उत्तर पुरत्थिमे दिसिभाए सुभूमिभाए नामं उज्जाणे होत्था, सव्वोउय पुप्फफलसमिद्धे सुरम्मे नंदणवणे इव सुह सुरभिसीयलच्छायाए समणुबद्धे, तस्स णं सुभूमिभागस्स उज्जाणस्स उत्तरओ एगदेसंमि मालुया कच्छए वन्नओ, तत्थ णं एगा वणमऊरी दो पुट्ठे परियागये पिट्ठुंडी पंडुरे निव्वणे निरुवहए भिन्नमुट्ठिप्पमाणे मऊरी अंडए पसवइ पसवित्ता सएणं पक्खवाएणं सारक्खमाणी संगोवमाणी संचिट्ठमाणी विहरइ ॥ सू. २ ॥

'एवं खलु जम्बू, इत्यादि

टीका—तस्मिन् काले तस्मिन् समये चम्पानाम नगरी आसीत्, वर्णक=वर्णनग्रन्थ चम्पानगर्या वर्णन प्रागुक्तम्, 'तीसेणं' तस्याश्चम्पाया

टीकार्थ—(भंते) हे भदंत (जइणं समणेणं भगवया महावीरेणं) यदि श्रमण भगवान महावीरने (ण्हायाधम्मकहाणं बिइय अज्झयणस्स) ज्ञाता धर्म कथा के द्वितीय अध्ययन का (अयमट्ठे पण्णत्ते) यह भाव-अर्थ प्ररूपित किया है तो (तइअस्स णं भंते ! णायज्झयणस्स के अट्ठे पण्णत्ते) तृतीय ज्ञाताध्ययन का क्या अर्थ प्रकट किया है। इस प्रकार जंबू स्वामी की बात सुनकर सुधर्मा स्वामीने उनसे कहा कि—"सू. १"

टीकार्थ—(भंते) હે ભદંત! (जइणं समणेणं भगवया महावीरेणं श्रमણ ભગવાન મહાવીરે (णायाधम्मकहाणं बिइयअज्झयणस्स) જ્ઞાતા ધર્મ કથાના બીજા અધ્યયનનો (अयमट्ठे पण्णत्ते) આ ભાવ-અર્થ નિરૂપિત કર્યો છે, તો (तइअस्स णं भंते ! णायज्झयणस्स के अट्ठे पण्णत्ते) ત્રીજા જ્ઞાતા અધ્યયનનો શો અર્થ બતાવ્યો છે? આ રીતે જંબૂ સ્વામીની વાત સાંભળીને સુધર્માસ્વામીએ તેમને કહ્યું-કે ાસૂત્ર ૧ા

नगर्या बहिरुत्तरपौरस्त्ये दिग्भागे सुभूमिभाग नामोद्यानमासीत् तत् कीदृशमित्याह—'सव्वोउयपुप्फफलसमिद्धे' सर्वर्तुकपुष्पफलसमृद्धम्—वसन्तादिषड्ऋतुजनितपुष्पफलादिसमन्वितम्, सुरम्यम्—अतिशयरमणीय, नन्दनवनवत् 'सुहसुरभिसीयलच्छायाए' शुभसुरभि—शीतलच्छायया—तत्र 'सुह' शुभा—शोभना 'सुरभि' सुगन्धि 'सीयल' शीतला च या छाया तया 'समणुबद्धे' समनुबद्धम्—युक्तम्, तस्य खलु सुभूमिभागस्योद्यानस्य 'उत्तरओ' उत्तरत.—उत्तरदिशायामित्यर्थ. 'एग देसमि, एकदेशे—एकस्मिन्

'एव खलु जबू ! तेण कालेण इत्पादि ।

टीकार्थ—(जबू ! एव खलु) हे जबू ! तुम्हारे प्रश्न का उत्तर इस प्रकार है–(तेण कालेण तेण समएण चपा नाम नयरी होत्था) उस कालमे उस समयमे चपा नामकी नगरी थी (वन्नओ) इसका वर्णन पहिले किया जा चुका है। (तीसेण चंपाए नयरीए बहिया उत्तरपुरत्थिमे दिसिभाए सुभूमिभाए नाम उज्जाणे होत्था) उस चपा नगरी के बाहर ईशान कोणमे सुभूमिभाग नामका उद्यान था। (सव्वोउय पुप्फफ लसमिद्धे सुरम्मे नदणवणे इव) यह समस्त ऋतुओं की शोभा से समृद्ध था–अर्थात् समस्त ऋतु सबन्धी फलपुष्पादिकों से यह सम्पन्न था अतिशय रमणीय था। नदनवन के समान यह (सुहसुरभि सीयलच्छायाए समणुबद्धे) शुभ, सुरभि और शीतल छायासे युक्त था। (तस्स ण सुभूमिभागस्स उज्जाणस्स उत्तरओ एगदेसंमि मालुयाकच्छए वन्नओ) उस सुभूमिभाग उद्यान की

'एव खलु जबू ! तेण कालेग' इत्यादि ॥

ટીકાર્થ—(जबू ! एव खलु) જબૂ ! તમારા પ્રશ્નનો જવાબ આ પ્રમાણે છે–(तेण कालेण तेण समएण चपा नाम नयरी होत्था) તે કાળે અને તે સમયે ચપા નામે નગરી હતી (वन्नओ) તે નગરીનુ વર્ણન પહેલા કરવામા આવ્યુ છે (तीसेण चपाए नयरीए बहिया उत्तरपुरत्थिमे दिसिभाए सुभूमिभाए नाम उज्जाणे होत्था) તે ચપાનગરીની બહાર ઇશાન કોણમા સુભૂમિભાગ નામે ઉદ્યાન હતો (सव्वोउयपुप्फफलसमिद्धे सुरम्मे नदणवणे इव) તે ઉદ્યાન સમસ્ત ઋતુઓની શોભાથી યુક્ત હતુ એટલે કે બધી ઋતુઓના ફળો અને પુષ્પોથી તે સપન્ન હતુ અને તે બહુ જ રમણીય હતુ નદન વનની જેમ તે (सुहसुरभिसीयलच्छायाए समणुबद्धे) શુભ સુરભિ અને શીતળ છાયાવાળુ હતુ (तस्सण सुभूमिभागस्स उज्जाणस्स उत्तरओ एगदेसमि मालुयाकच्छए वन्नओ) તે સુભૂમિ ભાગ ઉદ્યાનની ઉત્તર દિશાએ એક તરફ માલુકા કચ્છનામે વન હતુ તે માલુકા કચ્છનુ વર્ણન

भागे मालुकाकक्षक. आसीत्, वर्णक. वर्णन =मालुकाकक्षकस्य वर्णन मनेव द्वितीयाध्ययनेऽभिहितम् ।

'तत्थ ण तत्र खलु एका वनमयूरी द्वे-द्विसंख्यके 'पुट्ठे' पुष्टे-वर्द्धिते 'परियागए' पर्यायागते-पर्यायेण प्रसूतिकालक्रमेण आगते प्रसूतिकालमाप्ते इत्यर्थः, परियागए-इत्यत्र यकारलोप प्राकृतत्वात् 'पिट्ठुंडी पंडुरे' पिष्टोण्डी पाण्डुरे तत्र-'पिट्ठ' पिष्टस्य-ताण्डुलचूर्णस्य 'उंडी' पिण्डो तद्वत् पाण्डुरे धवले ये ते तथा 'निव्वणे' निर्व्रणे-क्षतरहिते 'निरुवहते-उपद्रव -रहिते 'भिन्नमुट्ठिप्पमाणे' भिन्नमुष्टिप्रमाणे तत्र 'भिन्न' भिन्ना म ध्यरिक्ता या मुष्टिः सा प्रमाण ययोस्ते तथा 'मऊरी अडए' मयूराण्डके मयूरोत्पादके अंडे 'पसुवइ' प्रसुते-जनयति, प्रसूय-जनयित्वा सएण पक्ख वाएण' स्वकेन पक्षपातेन अण्डोपरि स्वकीयपक्षाच्छादनेन 'सारक्खमाणी'

उत्तर दिशामे एक ओर मालुक च्छनाम का वन था। इस मालुका च्छ का वर्णन इसी शास्त्र के द्वितीय अध्ययनमे किया जा चुका है। (तत्थ ण एगा वणमऊरी दो पुट्ठे मऊरी अडए पसवइ परियागए) उस क्षमे एक वन मयूरी ने दो पुष्ट मयूर उत्पादक अड उत्पन्न किये। ये दोनों अडे उसने भिन्न भिन्न समयमे अर्थात् एक पहिले और एक दूसरा उसके उसी समय बादमे प्रसुत किये थे। (पि डी पडुरे) ये दोनों ही तदुल चूर्ण को पिठी-पिण्डी-के समान धवल थे। (निव्वणे निरुवहये भिन्न मुट्ठिप्पमाणे) विना किसी क्षत के थे। उपद्रव रहित थे। और म ध्यरिक्त पोली मुष्टि क बराबर थे। (पसवित्ता सएण पक्खवाएण सारक्खमाणी सगोवमाणी सवट्ठमाणी विहरइ) प्रसव करके उसने उन दोनो मयूरोत्पादक अडो को अपने पखों के द्वारा आच्छादन करके अर्थात् उन दोनों अडो को अपने पखो के नीचे रख और उन पर पखो का पसार

જ્ઞાતા સૂત્રના બીજા અધ્યયનમા કરવામા આવ્યુ છે (तत्थ ण एगा वणमऊरी दो पुट्ठे मऊरीअडए पसवइ परियागए) તે માલુકા કક્ષમા એક વનનીઢેલે બે સુગોળ મોરોને ઉત્પન્નકરનારા એવા બે ઇડા મૂક્યા આ ઇડા તેણે એક પછી એને એટલે કે એક પહેલા એમ જુદા જુદા વખતે મૂક્યા હતા (पिट्ठुडी पडुरे) બને ઇડાંઓ ચોખાના લોટના પીડની જેમ ધોળા હતા (निव्वणे निरुवहये भिन्नमुट्ठिप्पमाणे) તે બને ઇડાઓ ક્ષત વગરના, ઉપદ્રવ રહિત અને વચ્ચે પોલી મૂઠીની બરાબર હતા (पसवित्ता सएण पक्खवाएण सारक्खमाणी सगोवमाणी सवट्ठमाणी विहरइ) ઇડા મૂક્યા બાદ બને મયૂરોત્પાદક તે ઢેલે પાખો પ્રસારીને બને [illegible] પાખોથી

संरक्षन्ती रक्षा कुर्वन्ती, 'संगोवेमाणी' संगोपायन्ती-उपद्रवत. परिरक्षन्ती संवड्ढे-माणी' सम्वर्द्धयन्ती पोषयन्ती समन्तात् पक्षैरावृत्य वर्धयन्ती विहरति । सू २ ।

मूलम्—तत्थणं चंपाए नयरीए दुवे सत्थवाहदारगा परिवसंति तं जहा–जिणदत्तपुत्ते य सागरदत्तपुत्ते य सह जायया सहवड्ढियया सहपसुकीलियया सहदारदरिसी अन्नमन्नमणुरत्तया अन्नमन्नमणुव्वयया अन्नमन्नच्छंदाणुवत्तया अन्नमन्नहियइच्छियकारया अन्नमन्नेसु गिहेसु किच्चाइं करणिज्जाइं पच्चणुभवमाणा विहरंति ॥ सू ३॥

'तत्थणं' इत्यादि,

टीका—तत्र खलु चम्पायां नगर्यां द्वौ सार्थवाहदारकौ परिवसतः तद्यथा –जिनदत्तपुत्रश्च सागरदत्तपुत्रश्च, तौ विशेषयति 'सहजायया' सहजातकौ –समानजन्मकालत्वात् 'सह वड्ढियया सहवर्द्धितकौ–सार्धमेव वृद्धिमुपगतत्वात् 'सहपसुकीलियया' सह पांशुक्रीडितकौ समानकाले धूली क्रीडाकरत्वात् 'सहदाररिसी' सहद्वारदर्शिनौ सह द्वारदर्शिनौ सह सार्धमेव परस्पर गृहयोर्द्वारे द्रष्टुं शीलं ययो तौ तथा–सहद्वारदर्शिनौ–इति छाया पक्षे समानकालकृतविवाहौ 'अन्नमन्नमणुरयया' अन्योऽन्यमनुरक्तकौ—पर-

---

कर रक्षा की–उपद्रवों से उन्हे बचाया चारों तरफ से उन्हे पंखों से आवृत कर उनका पोषण किया ॥ सू २ ॥

टीकार्थ–(तत्थ णं चंपाए नयरीए) उस चंपा नामकी नगरीमें (दुवे सत्थ वाहदारगा परिवसंति) दो सार्थवाह दारक रहते थे। (तंजहा) वे ये हैं–(जिणदत्तपुत्ते य सागरदत्तपुत्ते य) एक जिनदत्त का पुत्र दूसरा सागरदत्त का पुत्र (सहजायया सहवड्ढियया सहपुलकीलियया सहदार दरिसी अन्नमन्नमणुरत्तया अण्णमन्नमणुव्वयया अण्णमन्नच्छंदाणुवत्तया

ઢાંકીને તેમની રક્ષા કરી ઉપદ્રવોથી ઇંડાને બચાવ્યા, ચોમેર ઇંડાને પાંખોથી ઢાંકીને– આવૃત્ત કરીને–તેઓનું પોષણ કર્યું ॥સૂત્ર ૨॥

'तत्थणं चंपाए नयरीए' इत्यादि।

टीकार्थ—(तत्थणं चंपाए नयरीए) તે ચંપા નામે નગરીમાં (दुवे सत्थवाहदारगा परिवसंति) બે સાર્થવાહ દારકો (પુત્રો) રહેતા હતા (तं जहा) તેઓ આ પ્રમાણે છે–(जिणदत्तपुत्ते य सागरदत्तपुत्ते य) એક જિનદત્તનો પુત્ર અને બીજો સાગરદત્તનો પુત્ર (सह जायया सह वड्ढियया सह पुसकीलियया सहदारदरिसी अन्नमन्नमणुरत्तया अण्णमन्नमणुव्वयया अण्णमन्नच्छंदाणुव

स्पर स्नेहवन्तौ 'अन्नमन्नमणुरागया' अन्योऽन्यानुरक्तौ-परस्परानुगामिनौ 'अन्नमन्नच्छंदाणुवत्तया' अन्योऽन्यच्छन्दानुवर्तकौ-परस्पराभिप्रायानुवर्तिनौ 'अन्नमन्नहियइच्छियकारया अन्योऽन्यहृदयेप्सितकारकौ परस्पर चित्तानुकूलकारिणौ 'अन्नमन्नेसु गिहेसु अन्योऽन्यगृहयो' किच्चाइ करणिज्जाइ' कृत्यानि करणीयानि कृत्यानि=उचितकार्याणि, करणीयानि=अवश्यकर्तव्यानि गृहसम्बन्धीनि 'पच्चणुभवमाणे' प्रत्यनुभवन्तौ कुर्वन्तौ विहरतः ।सू ३।

मूलम्— तए णं तेसिं सत्थवाहदारगाणं अन्नया कयाइ एगयओ सहियाणं समुवागयाणं सन्निसन्नाणं सन्निविट्ठाणं इमेयारूवे मिहो कहासमुल्लावे समुप्पज्जित्था जं णं देवाणुप्पिया! अम्हं सुहं वा दुक्खं वा पव्वज्जा वा विदेसगमणं वा समुप्पज्जइ

अन्नमन्नहियइच्छियकारया अन्नमन्नेसु गिहेसु किच्चाइ करणिज्जाइ पच्चणुभवमाणा विहरति) ये दोनों एक साथ ही उत्पन्न हुए थे। एक साथ ही बडे हुए थे। साथ ही साथ खेले कूदे थे। साथ ही साथ इन दोनों का विवाह हुआ था। अतः इन्हीं सब बातों को लेकर इन दोनों का आपसमे बडा अधिक स्नेह था। जहा कही भी एक जाता था तो दूसरा भी उसके साथ जाता था। कोई किसी की इच्छा के विरुद्ध काम नहीं करता था अर्थात ये दोनों परस्परमे एक दूसरे के अभिप्रायानुसार वर्तन करते थे। परस्पर मे दोनों एक दूसरे के चित्त के अनुकूल ही प्रवृत्ति किया करते थे। यहा तक ईन दोनों के स्नेह की अनुवृत्ति बढ़ी हुई थी कि ये आपस मे एक दूसरे के घरके करने योग्य कार्यों को भी कर दिया करते थे। सू ३ ॥

याया अन्नमन्नहियइच्छियकारया अन्नमन्नेसु गिहेसु किच्चाइ करणिज्जाइ पच्चणुभवमाणा विहरति) ते બન્ને એકી સાથે જન્મ્યા હતા એકી સાથે મોટા થયા હતા, અને એકી સાથે રમ્યા હતા તેઓ બન્નેના લગ્ન પણ સાથે સાથે જ થયા હતા આ બધી વાતોને લીધે તે બન્નેમા એક બીજા ઉપર બહુજ પ્રેમ હતો ગમે ત્યા એકને જવાનુ હોય ત્યારે બીજો પણ તેની સાથે ચોક્કસ ગયો જ હોય. બન્ને માથી-કોઈ પણ એકબીજાને વિપરીત કામ કરતા જ ન હતા એટલે કે તેઓ એક બીજાના મન મુજબ વર્તતા હતા એક બીજાના ચિત્તને અનુકૂળ જ તેઓ કામ કરતા હતા આ બન્નેનો પ્રેમ એટલે સુધી પહોચ્યો હતો કે તેઓ બન્ને એક બીજાના ઘરનુ કરવા યોગ્ય કામ પણ કરી આપતા હતા ।।સૂ ૩।।

तन्न अम्हेहिं एगयओ समेच्चा णित्थरियव्वं त्तिकट्टु अन्नमन्न मेयारूवं संगारं पडिसुणेति, पडिसुणित्ता सकम्मसंपउत्ता जाया यावि होत्था ॥ सू ४ ॥

टीका—'तत्थ णं इत्यादि—तत्र खलु तयोः सार्थवाहदारकयोरन्यदा कदाचित् 'एगयओ' एकत्र, कस्मिंश्चित् एकस्मिन्स्थाने 'सहियाणं सहितयो —मिलितयोः 'समुवागयाणं' समुपागतयोः एकतरस्य गृहे प्राप्तयोः 'सन्निस न्नाणं' सन्निषण्णयो' उपविष्टयो 'सन्निविट्ठाणं' सन्निविष्टयो एकस्मिन् स्थले संमिलिततया स्थिरसुखासनतयाच स्थितयो' इमेयारूवे' अयमे तद्रूपः वक्ष्यमाणस्वरूपः 'मिहो कहासमुल्लावे' मिथः कथासमुल्लापः, तत्र 'मिहो कहा' मिथः कथा—परस्परकथा तस्या समुल्लाव' समुल्लापः जल्पो यस्य स तथा समुप्पज्जित्था' समुदपद्यत अभवत् 'जं णं' यत् खलु देवानुप्रिय 'अम्हं' आवयोः सुखं वा दुःखं वा पव्वज्जा' प्रव्रज्या वा पर्यटन—रासेन

'तएणं तसिं सत्थवाहदारगाणं' इत्यादि ॥

टीकार्थ—(तएणं) इसके बाद (अन्नया कयाइ) किसी समयमें (एगयओ सहिया णं) किसी एक स्थलमें मिले हुए (समुवागयाणं) एक दूसरे के घरमें प्राप्त हुए (सन्निसन्नाणं, सन्नि विट्ठाणं इमेयारूवे मिहो कहासमुल्लावे समुप्पज्जित्था) अच्छी तरह बैठे हुए, अच्छी तरह एक स्थल पर मिलकर सुखरूप से स्थित हुए। (तसिं सत्थवाहदारगाणं) उन सार्थवाह पुत्रों को (इमेयारूवे मिहो कहासमुल्लावे समुप्पज्जित्था) इस तरह यह वक्ष्यमाण मिथो कथा समुल्लाप उत्पन्न हुआ।—परस्पर की गोष्ठी में उन लोगोंने इस प्रकार विचार किया (अम्हं सुहं वा दुक्खं वा पव्वज्जा वा विदेसगमणं वा समुप्पज्जइ) अपन दोनों चाहे सुखमें रहें या दुःखमें

तएणं तसिं सत्थवाहदारगाणं' इत्यादि।

टीकार्थ—(तएणं) त्यार બાદ (अन्नया कयाइ) કોઈક વખતે (एगयओ सहि याणं) કોઈ એક સ્થાને સંયુક્ત થયેલા (समुवागयाणं) એક બીજાના ઘરમાં એકઠા થયા (सन्निसन्नाणं सन्निविट्ठाणं इमेयारूवेमिहो कहासमुल्लावे समुप्पज्जित्था) તેઓ બંને ત્યાં સારી રીતે બેઠા અને એકજ સ્થાને એક બીજાથી મળીને પ્રસન્નતા અનુભવી (तसिं सत्थवाहदारगाणं) તે સાર્થવાહ પુત્રોને (इमेयारूवे मिहोकहा-समुल्लावे समुज्जित्था) આ પ્રમાણે એક બીજાની સાથે પ્રેમપૂર્વક વાર્તાલાપ કરતા વિચાર ઉદ્ભવ્યો—એટલે કે તેઓ બંનેએ આ પ્રમાણે વિચાર કર્યો કે—(अम्हं सुहं वा दुक्खं वा पव्वज्जा वा विदेसगमणं वा समुप्पज्जइ) અમે બંને ભલે સુખમાં રહીશું

स्पर स्नेहवन्तौ 'अन्नमन्नमनुव्वयया' अन्योऽन्यानुव्रजकौ-परस्परानुगामिनौ 'अन्नमन्नच्छंदाणुवत्तया' अन्योऽन्यच्छन्दानुवर्तकौ-परस्पराभिप्रायानुवर्तिनौ 'अन्नमन्नहियइच्छियकारया अन्योऽन्यहृदयेप्सितकारकौ परस्पर चित्तानुकूलकारिणौ 'अन्नमन्नेसु गिहेसु अन्योऽन्यगृहयो' किच्चाइ करणिज्जाइ' कृत्यानि करणीयानि कृत्यानि=उचितकार्याणि, करणीयानि=अवश्यकर्त्तव्यानि गृहसम्बन्धीनि पच्चणुभवमाणे' प्रत्यनुभवन्तौ कुर्वन्तौ विहरत ।सू. ३।

मूलम्— तए णं तेसिं सत्थवाहदारगाणं अन्नया कयाइ एगयओ सहियाणं समुवागयाणं सन्निसन्नाणं सन्निविट्ठाणं इमेयारूवे मिहो कहासमुल्लावे समुप्पज्जित्था जं णं देवाणुप्पिया! अम्हं सुहं वा दुक्खं वा पव्वज्जा वा विदेसगमणं वा समुप्पज्जइ

अन्नमन्नहियइच्छियकारया अन्नमन्नेसु गिहेसु किच्चाइं करणिज्जाइं पच्चणुभवमाणा विहरंति) ये दोनों एक साथ ही उत्पन्न हुए थे। एक साथ ही बडे हुए थे। साथ ही साथ खेले कूदे थे। साथ ही साथ इन दोनों का विवाह हुआ था। अतः इन्हीं सब बातों को लेकर इन दोनों का आपसमें बडा अधिक स्नेह था। जहां कहीं भी एक जाता था तो दूसरा भी उसके साथ जाता था। कोई किसी की इच्छा के विरुद्ध काम नहीं करता था अर्थात ये दोनों परस्परमें एक दूसरे के अभिप्रायानुसार वर्तन करते थे। परस्परमें ये दोनों एक दूसरे के चित्त के अनुकूल ही प्रवृत्ति किया करते थे। यहां तक इन दोनों के स्नेह की अनुवृत्ति बढी हुई थी कि ये आपस में एक दूसरे के घरके करने योग्य कार्यों को भी कर दिया करते थे। सू. ३ ॥

च्छया अन्नमन्नहियइच्छियकारया अन्नमन्नेसु गिहेसु किच्चाइ करणिज्जाइ पच्चणुभवमाणा विहरंति) ते બને એકી સાથે જન્મ્યા હતા એકી સાથે મોટા થયા હતા, અને એકી સાથે રમ્યા હતા તેઓ બનેના લગ્ન પણ સાથે સાથે જ થયા હતા આ બધી વાતોને લીધે તે બનેમા એક બીજા ઉપર બહુજ પ્રેમ હતો ગમે ત્યા એકને જવાનુ હોય ત્યારે બીજો પણ તેની સાથે ચોક્કસ ગયો જ હોય. બને ભાવી-કોઈ પણ એકબીજાને વિપરીત કામ કરતા જ ન હતા એટલે કે તેઓ એક બીજાના મન મુજબ વર્તતા હતા એક બીજાના ચિત્તને અનુકૂળ જ તેઓ કામ કરતા હતા આ બનેનો પ્રેમ એટલે સુધી પહોચ્યો હતો કે તેઓ બને એક બીજાના ઘરનુ કરવા યોગ્ય કામ પણ કરી આપતા હતા ॥સૂ. ૩॥

टीका—'तत्थण' इत्यादि तत्र खलु चम्पायां नगर्यां देवदत्ता नाम गणिका परिवसति, सा च आढ्या यावद् अपरिभूता 'चउसट्ठिकलापडिया' चतुष्षष्टि कला पण्डिता–चतुष्षष्टिसंख्यकाः कला नृत्यादि फलवृष्टि पर्यन्ता तत्र पण्डिता–निपुणा 'चउसट्ठिगणियागुणोववेया' चतुष्षष्टि–गणिकागुणोपपेता चतुष्षष्टिसंख्यका गणिकागुणा शृङ्गारचेष्टारूपा तैरुपपेता–युक्ता 'अउणतीस विसेसे रममाणी' एकोनत्रिंशद् विशेषान् रममाणा–एकोनत्रिंशद्विशेषान कामशास्त्रप्रसिद्धान् अधिकृत्य रममाणा–विलास कुर्वाणा 'एक्कवीसरइगुणप्पहाणा' एकविंशति रतिगुणप्रधाना एकविंशति संख्यका रतिगुणाः तैः प्रधाना 'बत्तीसपुरिसोवयारकुसला' द्वात्रिंशत् पुरुषोपचारकुशला द्वात्रिंशत् संख्यकाः पुरुषोपचारा कामशास्त्रप्रसिद्धास्तेषु कुशला–दक्षा 'णवंगसुत्तपडिबोहिया' नवाङ्गसुप्त प्रतिबोधितानि––

तत्थ ण चंपाए नयरीए' इत्यादि ॥

टीकार्थ–(तत्थण चंपाए नयरीए) उसी चंपा नगरीमें (देवदत्ता नाम गणिया परिवसइ) देवदत्ता नाम की एक गणिका रहती थी। (अड्ढा जाव अपरिभूया चउसट्ठिकलापडिया, चउसट्ठिगणियागुणोववेया अउणतीस विसेसे रममाणी) यह धन संपन्न थी। यावत् अपरिभूत थी–कोई इसका तिरस्कार नहीं कर सकता था। नृत्यादि से लेकर फलवृष्टि पर्यंत की ६४ कलाओं में यह निपुण थी। शृंगार चेष्टारूप जो ६४ गणिकागुण होते है उनसे यह भरपूर थी। कामशास्त्र प्रसिद्ध २९ विशेषों को लक्ष्य में रख कर यह विलास करती थी। (एक्कवीसरइगुणप्पहाणा) २१ प्रकार के रति गुणों से यह समन्वित थी। (बत्तीसपुरिसोवयारकुसला) ३२ प्रकार के कामशास्त्र प्रसिद्ध पुरुषोपचारों में यह कुशल थी। (णवंगसुत्तपडिबोहिया)

'तत्थण चंपाए नयरीए' इत्यादि।

टीकार्थ—(तत्थण चंपाए नयरीए) તે ચંપા નગરીમાં देवदत्ता नाम गणिया परिवसइ) દેવદત્તા નામે ગણિકા રહેતી હતી (अड्ढाजाव अपरिभूया चउसट्ठिकलापडिया, चउसट्ठिगणियागुणोववेया अउणतीस विसेसे रममाणी) તે ધન સંપન્ન હતી અપરિભૂત હતી–એટલે કે કોઇપણ વ્યક્તિની એવી તાકાત ન હતી કે તેનો તિરસ્કાર કરીશકે નૃત્ય વગેરેથી માંડીને ફળવૃષ્ટિ સુધીની ચોસઠ કળાઓમાં તે કુશળ હતી શૃંગારની ચેષ્ટારૂપે જે ચોસઠ ગણિકા ગુણો હોય છે તેબધા ગુણો તેમાં વિદ્યમાન હતા કામશાસ્ત્રમાં પ્રસિદ્ધ ઓગણત્રીસ (૨૯) વિશેષોને લક્ષ્યમાં રાખીને તે વિલાસ કરતી હતી (एक्कवीसरइगुणप्पहाणा) એકવીસ જાતના રતિગુણોથી તે યુક્ત હતી (बत्तीस पुरिसोवयारकुसला) બત્રીસ (૩૨) જાતના કામશાસ્ત્રમાં પ્રસિદ્ધ પુરુષો પચારોમાં

र्थम् विदेशगमन-व्यापाराद्यर्थं वा 'समुप्पज्जइ' समुत्पद्येत भवेत् 'तन्न' तत्खलु 'अम्हेहिं' आवाभ्यां 'एगयओ' एकत्र एकत्र 'समेच्चा' समेत्य मिलित्वा कार्यं, 'णित्थरियव्व' निस्तरितव्यम् पारयितव्यं कर्तव्यमित्यर्थः 'तिकट्टु' इति कृत्वा अन्योन्यं परस्परं, एतद्रूप-एतादृशम् 'संगारं' सङ्केतम् 'पडिसुणेति' प्रतिशृणुतः स्वीकुरुतः प्रतिश्रुत्य-स्वीकृत्य 'सकम्म संपउत्ता' स्वकर्मसम्प्रयुक्तौ-स्वकार्यपरायणौ जातौ चाप्यभूताम्, स्व स्वकार्यकरणोत्सुकौ स्वगृहं जग्मतुरित्यर्थः ॥ सूत्र ४ ॥

मूलम्—तत्थणं चंपाए नयरीए देवदत्ता नाम गणिया परिवसइ अड्ढा जाव अपरिभूया चउसट्ठिकलापंडिया चउसट्ठिगणियागुणोववेया अउणतीसंविसेसे रममाणी एकवीस रइगुणप्पहाणा बत्तीसपुरिसोवयारकुसला णवंगसुत्तपडिबोहिया अट्ठारसदेसीभासा विसारया सिंगारागारचारुवेसा संगयगयहसिय० उसियज्झया सहस्सलंभा विदिन्नछत्तचामर वालवियणिया कन्नी रहप्पयाया यावि होत्था बहूणं गणिया सहस्साणं आहेवच्चं जाव विहरइ ।सू. ५।

रहे, प्रव्रज्या ग्रहण करे या व्यापार आदि के लिये परदेशमें जावें (तन्नं अम्हेहिं एगयओ समेच्चा णित्थरियव्व त्ति कट्टु अन्नमन्नमेयारूवं संगारं पडिसुणेति) फिर भी अपने दोनों जो कुछ काम करें वह मिलकर ही करें। इस प्रकार उन दोनोंने परस्परमें संकेत स्वीकृत कर लिया। (पडिसुणित्ता सकम्मसंपउत्ता जाया यावि होत्था) इस तरह परस्परमें संकेत बद्ध होकर वे दोनों अपने २ कार्य करनेमें उत्कंठित बनकर वहांसे अपने २ घर को चल दिये। सू. ४ ॥

के दुःखमां रहीशुं, प्रव्रज्या ग्रहण करीशुं के वेपार माटे परदेश खेडीशुं (तन्नं अम्हेहिं एगयाओ समेच्चा णित्थरियव्वत्ति कट्टु अन्नमन्नमेयारूवं संगारं पडिसुणेति) पण अमे बन्ने गमे जे काममां पडीशुं ते मळीने ज करीशुं आ प्रमाणे तेओ बन्नेए परस्पर संकेत (शरत) स्वीकारी लीधो (पडिसुणित्ता सकम्म संपउत्ता जाया याविहोत्था) आ रीते परस्पर संकेत (शरत) बद्ध (प्रतिज्ञाबद्ध) थईने तेओ बन्ने पोतपोताना काममां उत्सुक बनीने त्यांथी बन्ने पोतपोताने घेर गया, ॥सूत्र ४॥

यस्याः सा तथा चाप्यभवत् गणिकासहस्रस्याधिपत्यं कुर्वती यावद्विहरति ॥ सू ५ ॥

मूलम्--तएणं तेसिं सत्थवाहदारगाणं अन्नया कयाइ पुव्वा-चरण्हकालसमयंसि जिमियभुत्तुत्तरागयाणं समाणाणं आयन्ताणं चोक्खाणं परमसुइभूयाणं सुहासणवरगयाणं इमेयारूवे मिहो कहासमुल्लावे समुप्पज्जित्था, तं सेयं खलु अम्हं देवाणुप्पिया! कल्लं जाव जलंते विउलं असणं ४ उवक्खडावेत्ता तं विउलं असणं ४ धूव पुप्फगंधवत्थं गहाय देवदत्ताए गणियाए सद्धिं सुभूमिभा-गस्स उज्जाणस्स उज्जाणसिरिं पच्चणुभवमाणाणं विहरित्तए त्तिकट्टु अन्नमन्नस्स एयमट्ठं पडिसुणेति पडिसुणित्ता कल्लं पाउप्पभायाए रयणीए कोडुंबिय पुरिसे सद्दावेति सद्दावित्ता एवं वयासी--गच्छह णं देवाणुप्पिया! विउलं असणं ४ उवक्खडेह तं विउलं असणं ४ धूवपुप्फवत्थं गहाय जेणेव सुभूमिभागे उज्जाणे जेणेव णंदा-पुक्खरिणी तेणामेव उवागच्छह, णंदापुक्खरिणीतो अदूरसामंते थूणा मंडवं आहणह। आसित्त सम्मज्जियोवलित्त सुगंध जाव कलियं करेह, अम्हे पडिवालेमाणा २ चिट्ठह जाव चिट्ठंति ॥सू ६ ॥

पालकी-तामजाम-पर बैठ कर यह चलती थी। (नरवाह्ययान विशेष का नाम कर्णीरथ है) ऐसी यह गणिका (बहूणं गणियासहस्साणं आहेवच्चं जाव विहरइ) और हजार गणिका जनों का आधिपत्य करती हुई अपने समय को आनन्दके साथ व्यतीत करती थी। ।सूत्र ४॥

'तएणं तेसिं सत्थवाहदारगाणं' इत्यादि ।

તામજામ-ઉપર સવાર થઈને તે અવરજવર કરતી, નરવાહ્યયાન વિશેષનું નામ કર્ણીરથ છે એવી તે ગણિકા (बहूणं गणियासहस्साणं आहेवच्चं जाव विहरइ) હજાર ગણિકાઓનું આધિપત્ય કરતી પોતાના વખતને તે સુખેથી પસાર કરતી હતી ॥સૂત્ર ૫॥

नवाङ्गानि द्वे श्रोत्रे, द्वे नयने, द्वे नासिके, जिह्वा,त्वक् मनश्चेत्येतानि सुप्तानीव सुप्तानि तानि यौवनप्राप्त्या प्रतिबोधितानि स्वस्वविषयग्रहणपटुतां प्रापितानि यया सा तथा 'अट्ठारसदेसभासविसारया' अष्टादशदेशभाषाविशारदा--अष्टादशदेशभाषासु विशारदा-कुशला 'सिंगारागारचारुवेसा' शृङ्गारागारचारुवेषा- शृङ्गारस्यागारमिव चारु मनोहरो वेषो यस्या सा तथा 'संगय-गय-हसिय भणिय-चेट्ठिय विहिय विलास-सलावुल्लावनिउणजुत्तोवयारकुसला' सङ्गत-गत हसित-भाणितचेष्टितविविध --विलाससल्लापोलापनिपुणयुक्तोपचारकुशला इति तु व्याख्यातपूर्वम् 'उसियझया उच्छ्रत ध्वजा-उच्छ्रिता ध्वजा यस्याः सा तथा 'सहस्सलभा' सहस्रलम्भा शुल्केन सहस्र लम्भो लाभो यस्याः सा तथा' विदिन्नछत्त चामरबालवियणिया' वितीर्णछत्रचामरबालव्यजनिका वितीर्णानि=भूपेन दत्तानि छत्रचामराणि बाल व्यजनिकाचामरविशेषो यस्या• सा तथा'कन्नीरहप्पयाया' कर्णीरथप्रयाता कर्णीरथ प्रवहण नरवाह्ययानविशेषस्तेन'पयाया प्रयात गमन

दो श्रोत्र, दो नयन दो नासिका के छिद्र ६ जिह्वा ७ स्पर्श ८ तथा मन ९ इन सुप्त नवांगों की यह प्रतिबोधक थी। (अट्ठारसदेसभासा विसारया) अष्टा दश देशो की भाषामे यह विशारदा-निपुण थी। (सिंगारागारचारुवेसा संगयगय हसिय० ऊसियझया) श्रृंगार के आगार के समान इसका सुन्दर वेष था। संगत यावत् निपुण युक्तोपचार मे यह कुशल थी। संगत, गत, हसित, भणित इत्यादि निपुणयुक्तोपचार पर्यन्त पदों की व्याख्या पहिले की जा चुकी है। इसकी ध्वजा फहराती थी। (सहस्सलभा) एक हजार रुप्या इस की फीस थी (विदिन्नछत्तचामरबालवियणिया) राजाने इसके लिये छत्र, चामर, और बालव्यजनियें वितीर्ण किये थे। (कन्नीरहप्पयाया यावि होत्था)

તે નિપુણ હતી (णवगसुत्तपडिबोहिया) બે કાન, બે આંખો, બે નાકના કાણા જીભ, સ્પર્શ અને મન આ નવ સુપ્ત અંગોની તે પ્રતિબોધક હતી (अट्ठारसदेस भासाविसारया) અઢાર દેશોની ભાષામાં તે પંડિત હતી (सिंगारागारचारवेसा संगयगयहसिय ऊसिएज्झया) શ્રૃંગારના નિવાસસ્થાનની જેમ તેનો વેષ સુંદર હતો સંગત અને બીજા યુક્તોપચારમાં તે નિપુણ તેમજ કુશળ હતી સંગત, ગત, હસિત, ભણિત, વગેરે નિપુણ યુક્તોપચાર સુધીના પદોની વ્યાખ્યા પહેલાં કરવામાં આવી છે તે ગુણિકાની ધજા લહેરાતી હતી (सहस्सलभा) એક હજાર રૂપિયા તેની ફી હતી (विदिन्नछत्तचामरबालवियणिया) રાજાએ તેના માટે છત્ર, ચામર અને બાલવ્યજનિકાઓ (વીજણી) અર્પી હતી (कन्नीरहप्पयायायावि होत्था) પાલખી-

यस्याः सा तथा चाप्यभवत् गणिकासहस्रस्याधिपत्यं कुर्वती यावद्विहरति ॥ सू ५ ॥

मूलम्--तएणं तेसिं सत्थवाहदारगाणं अन्नया कयाइ पुव्वावरण्हकालसमयंसि जिमियभुत्तुत्तरागयाणं समाणाणं आयन्ताणं चोक्खाणं परमसुइभूयाणं सुहासणवरगयाणं इमेयारूवे मिहो कहासमुल्लावे समुप्पज्जित्था, तं सेयं खलु अम्हं देवाणुप्पिया! कल्लं जाव जलंते विउलं असणं ४ उवक्खडावेत्ता तं विउलं असणं ४ धूव पुप्फगंधवत्थं गहाय देवदत्ताए गणियाए सद्धिं सुभूमिभागस्स उज्जाणस्स उज्जाणसिरिं पच्चणुभवमाणाणं विहरित्तए त्तिकट्टु अन्नमन्नस्स एयमट्ठं पडिसुणेति पडिसुणित्ता कल्लं पाउप्पभायाए रयणीए कोडुंविय पुरिसे सद्दावेति सद्दावित्ता एवं वयासी—गच्छह णं देवाणुप्पिया! विउलं असणं ४ उवक्खडेह तं विउलं असणं ४ धूवपुप्फवत्थं गहाय जेणेव सुभूमिभागे उज्जाणे जेणेव णंदा—पुक्खरिणी तेणामेव उवागच्छह, णंदा पुक्खरिणीतो अदूरसामंते थूणा मंडवं आहणह । आसित्त सम्मज्जियोवलित्तं सुगंध जाव कलियं करेह, अम्हे पडिवालेमाणा २ चिट्ठह जाव चिट्ठंति ॥सू ६ ॥

पालकी—तामजाम—पर बैठ कर यह चलती थी। (नरवाह्ययान विशेष का नाम कर्णीरथ है) ऐसी यह गणिका (बहूणं गणियासहस्साणं आहेवच्चं जाव विहरइ) और हजार गणिका जनों का आधिपत्य करती हुई अपने समय को आनन्दके साथ व्यतीत करती थी। ।सूत्र ४॥

'तएणं तेसिं सत्थवाहदारगाणं' इत्यादि ।

તામજામ—ઉપર સવાર થઇને તે અવરજવર કરતી, નરવાહ્યયાન વિશેષનું નામ કર્ણિરથ છે એવી તે ગણિકા (बहूणं गणियासहस्साणं आहेवच्चं जाव विहरइ) હજાર ગણિકાઓનું આધિપત્ય કરતી પોતાના વખતને તે સુખેથી પસાર કરતી હતી ॥સૂત્ર ૫॥

नवाङ्गानि द्वे श्रोत्रे, द्वे नयने, द्वे नासिके, जिह्वा,स्पर्श मनश्चेत्येतानि सुप्ता नीव सुप्तानि तानि यौवनप्राप्त्या प्रतिबोधितानि स्वस्वविषयग्रहणपटुतां प्रापितानि यया सा तथा 'अट्ठारसदेसभासविसारया' अष्टादशदेश भाषाविशारदा--अष्टादशदेशभाषासु विशारदा-कुशला 'सिंगारागार चारुवेसा' शृंगारागारचारुवेषा- शृङ्गारस्यागारमिव चारु मनोहरो वेषो यस्याः सा तथा 'सगय-गय-हसिय भणिय-चेट्ठिय विहिय विलास-सलावु ल्लावनिउणजुत्तोवयारकुसला' सङ्गत-गत हसित-भाणितचेष्टितविविध —विलाससल्लापोल्लापनिपुणयुक्तोपचारकुशला इति तु व्याख्यातपूर्वम् 'उसियज्झया' उच्छ्रित ध्वजा-उच्छिता ध्वजा यस्याः सा तथा 'सहस्स लभा' सहस्रलम्भा शुल्केन सहस्र लम्भो लाभो यस्याः सा तथा' विदिन्नछत्त चामरवालवियणिया' वितीर्णछत्रचामरबालव्यजनिका वितीर्णानि=भूपेन दत्तानि छत्रचामराणि बाल व्यजनिकाचामरविशेषो यस्याः सा तथा'कन्नीरहप्पयाया' कर्णीरथप्रयाता कर्णीरथ प्रवहण नरवाह्ययानविशेषस्तेन'पयाया प्रयात गमन

दो श्रोत्र, दो नयन दो नासिका के छिद्र ६ जिह्वा ७ स्पर्श ८ तथा मन ९ इन सुप्त नवागों की यह प्रतिबोधक थी। (अट्ठारसदेसभासा विसारया) अष्टा दश देशों की भाषामे यह विशारदा-निपुण थी। (सिंगारागारचारुवेसा सगयगय हसिय० ऊसियज्झया) शृंगार के आगार के समान इसका सुन्दर वेष था। सगत यावत् निपुण युक्तोपचार मे यह कुशल थी। सगत, गत, हसित, भणित इत्यादि निपुणयुक्तोपचार पर्यन्त पदों की व्याख्या पहिले की जा चुकी है। इसकी ध्वजा फहराती थी। (सहस्सलभा) एक हजार रुप्या इस की फीस थी (विदिन्नछत्तचामरवालवियणिया) राजाने इसके लिये छत्र, चामर, और बालव्यजनियें वितीर्ण किये थे। (कन्नीरहप्पयाया यावि होत्था)

તે નિપુણ હતી (णवंगसुत्तपडिबोहिया) બે કાન, બે આંખો, બે નાકના કાણા જીભ, સ્પર્શ અને મન આ નવ સુપ્ત અંગોની તે પ્રતિબોધક હતી (अट्ठारसदेस भासाविसारया) અઢાર દેશોની ભાષામાં તે પંડિત હતી (सिंगारागारचारुवेसा सगयगयहसिय ऊसिएज्झया) શ્રૃંગારના નિવાસસ્થાનની જેમ તેનો વેષ સુંદર હતો સગત અને બીજા યુકતોપચારમાં તે નિપુણ તેમજ કુશળ હતી સગત, ગત, હસિત, ભણિત, વગેરે નિપુણ યુકતોપચાર સુધીના પદોની વ્યાખ્યા પહેલા કરવામાં આવી છે તે ગુણિકાની ધજા લહેરાતી હતી (सहस्सलभा) એકહજાર રૂપિયા તેની ફી હતી (विदिन्नछत्तचामरवालवियणिया) રાજાએ તેના માટે છત્ર, ચામર અને બાલવ્યજનિકાઓ (વીંજણી) આપી હતી (कन्नीरहप्पयायायावि होत्था) પાલખી–

पुष्पगन्ध वस्त्र गृहीत्वा देवदत्तया गणिकया सार्द्धं सुभूमिभागस्योद्यानस्य उद्यानश्रियम्—उद्यानशोभाम् प्रत्यनुभवतो.-उपवनशोभादर्शनादिना प्रमोदयतोः विहर्तुं=विलासितुम् इति कृत्वा अन्योऽन्ययोरतमर्थं प्रतिशृणुत प्रतिश्रुत्य निश्चित्येत्यर्थः. 'कल' कल्ये 'पाउप्पभाया रयणीए' प्रादुष्प्रभातायां रजन्यां राज्यन्ते प्राच्यां दिशि प्रकाशोदये कौटुम्बिकपुरुषान् शब्दयत. शब्दयित्वा एवमवादिष्टाम् गच्छत खलु यूय देवानुप्रियाः! विपुलमशन

(त सेय खलु अम्ह देवाणुप्पिया) हे देवानुप्रिय! हम दोनोंका अब यह अच्छा है कि (कल्ल जाव जलते विउल असण उवक्खडाविता त विउल असण ४ धूवपुप्फगधवत्थ गहाय देवदत्ताए गणियाए सद्धिं सुभूमिभागस्स उज्जाणस्स उज्जाणसिरिं पच्चणुभवमाणाण विहरित्तए) हम दोनों कल जब कि प्रभात हो जाय और सूर्य प्रकाश हो जाय तब विपुलमात्राम अशन पान, खाद्य, और स्वाद्य चारों प्रकार का आहार निष्पन्न करा कर उस निष्पन्न हुए अशन आदि ४ चारों प्रकार के आहारको तथा धूप, पुष्प, गध, और वस्त्र को लेकर देवदत्त गणिका के साथ सुभूमिभाग उद्यान की उद्यान श्री का अनुभव करते हुए विचरण करे। (त्तिकट्टु अन्नमन्नस्स एयमट्ठ पडिसुणेंति) ऐसा विचार उन दोनोंने किया परस्पर के इस विचारको स्वीकार कर लिया (पडिसुणित्ता कल्ल पाउप्पभायाए रयणीए कोडुबियपुरिसे सद्दावेंति) विचार स्वीकृत हो चुकने के बाद कल जब रात्रि प्रभात प्राय हो चुकी और सूर्य प्रकाशित हो चुका तब उन दोनोंने अपने२ कौटुम्बिक पुरुषों को बुलाया (सद्दावित्ता एव

(त सेय खलु अम्ह देवाणुप्पिया) હે દેવાનુપ્રિયે! આપણે બન્ને માટે એ વાત સુખરૂપ થશે કે (कल्ल जावजलते विउल असण ४ उवक्खडावेत्ता त विउल असण ४ धूव,पुप्फ,गधवत्थ गहाय देवदत्ताए गणियाए सद्धिं सुभूमिभागस्स उज्जाणस्स उज्जाणसिरिं पच्चणुभवमाणाण विहरित्तए) આવતી કાલે જ્યારે સવાર થાય અને સૂર્ય પ્રકાશતો થાય ત્યારે પુષ્કળ પ્રમાણમા અશન, પાન, ખાદ્ય, અને સ્વાદ્ય ચારે પ્રકારનો આહાર બનાવડાવીને તે ચારે જાતના આહારને તેમજ ધૂપ, પુષ્પ, ગધ અને વસ્ત્રને લઈને દેવદત્તા ગણિકાની સાથે સુભૂમિ ભાગ ઉદ્યાનની ઉદ્યાનશ્રીને અનુભવતા વિહાર કરીએ (त्तिकट्टु अन्नमन्नस्स एयमट्ठ पडिसुणेंति) આ વિચારને બન્નેએ સ્વીકારી લીધો (पडिसुणित्ता कल्ल पाउप्पभायाए रयणीए कोडुंबिय पुरिसे सद्दावेंति) વિચારની સ્વીકૃતિ બાદ જ્યારે રાત્રિ પસાર થઈ પ્રભાત થયુ અને સૂરજનો પ્રકાશ ચોમેર પ્રસર્યો ત્યારે બન્નેએ પોતપોતાના કૌટુબિક પુરૂષોને બોલાવ્યા (सद्दावित्ता एव वयासी) બોલાવીને કહ્યુ—(गच्छह ण देवा-

टीका—'तएण तेसिं' इत्यादि—ततः खलु तयो. सार्थवाहदारकयोरन्यदा कदाचित् पूर्वापराह्नकालसमये पश्चिमप्रहरे 'जिमियभुत्तुत्तरागयाणं' जिमित भुक्त—आस्वादनेन अनुभूतम् उत्तर—तत्पश्चात् आगतयो. 'समाणाणं' सतोः 'आयंताणं' आचमितयो.—कृतचुलुकयो. 'चोक्खाणं' चोक्षयो अन्नादिलेपापनयनेन शुद्धयो' अतएव 'परमसुईभूयाणं' परमशुची भूतयो. हस्तमुखादि प्रक्षालनेन परमपवित्रयो 'सुहासणवरगयाणं' सुखासनवरगतयो. सुखासनावस्थितयो 'इमेयारूवे' अयमेतद्रूपो वक्ष्यमाणलक्षण 'मिहो कहासमुल्लावे' मिथ. कथासमुल्लाप' विलासविषयकवार्ता सहाप 'समुप्पज्जित्था' समुदपद्यत अभवत् ततश्रेय खलु आवयो देवानुप्रिय! कल्ये यावज्ज्वलति विपुलमशन पान खाद्यस्वाद्यमुपस्कार्य त विपुलमशनपानखाद्यस्वाद्य धूप—

टीकार्थ—(तएणं) इसके बाद (अन्नया कयाइ) किसी एक समयकी (तेसिं सत्थवाहदारगाणं) उन दोनों सार्थवाह पुत्रों को (जिमियभुत्तुत्तरागयाणं) जब कि वे जीम कर और खाकर कुल्ला करने के लिये अपने स्थान से उठ चुके थे और (आयंताणं) अच्छी तरह कुल्लाभी कर चुके थे। (चोक्खाणं) तथा धोती आदि वस्त्रों पर खाते समय पडे हुए अन्नादिकों के सीतों को जब वे साफ कर शुद्ध हो चुके थे। परमसुइभूयाणं) हस्त मुख आदि के प्रक्षालन से उनके मुख आदि अवयव जब शुद्ध हो चुके थे तब (पुव्वावरह्न कालसमयंसि) पश्चिम प्रहर मे (सुहासणवरगयाणं) जब वे एक स्थान पर आनन्द के साथ बैठे हुए थे—(इमेयारूवे मिहोकहासमुल्लावे समुप्पज्जित्था) इस प्रकार का यह बातचीत करते हुए विचार बाधा—

तएणं तेसिं सत्थवाहदारगाणं' इत्यादि।

टीकार्थ—(तएणं) त्यार बाद (अन्नया कयाइ) कोई એક વખતની વાત છે (तेसिं सत्थवाहदारगाणं) તે બને સાર્થવાહ પુત્રોને (जिमिय भुत्तुत्तरागयाणं)—કે જ્યારે તેઓ જમીને પોતાના જમવાના સ્થાનેથી કોગળા કરવા માટે ઉભા થઈ ચૂકયા હતા, અને (आयंताणं) સારી રીતે તેમણે કોગળા પણ કરી લીધા હતા (चोक्खाणं) તેમજ ધોતી વગેરે વસ્ત્રો ઉપર જમતી વખતે પડેલા અન્ન વગેરેના કણોને સાફ કરીને શુદ્ધ બની ચૂકયા હતા (परमसुइभूयाणं) હાથ મો વગેરેના પ્રક્ષાલનથી તેમના મો વગેરે અવયવો જ્યારે સ્વચ્છ બની ચૂકય હતા (पुव्वावरण्हकालसमयंमि) દિવસના છેલ્લા પહોરમા (सुहासणवरगयाणं) જ્યારે તેઓ એક સ્થાને આનંદપૂર્વક બેઠા હતા (इमेयारूवे मिहो कहासमुल्लावे समुप्पज्जित्था) ત્યારે વાતચીતનો વિચાર ઉદ્ભવ્યો

२ पुन पुन प्रतीक्षमाणा. इत्यर्थ 'चिट्ठइ' तिष्ठत यावत्तो कोडुम्बिक-पुरुषा. तदाज्ञानुसारेण कार्य सम्पाद्य तिष्ठन्त. ॥ सू. ६ ॥

मूलम्—तए ण ते सत्थवाहदारगा दोच्चपि कोडुंबिय-पुरिसे सद्दावेंति सद्दाविता एव वयासी—खिप्पामेव लहुकरण जुत्त जोयं समखुरवालिहाणसमलिहियतिक्खग्गसिंगएहिं रययमय-घंटसुत्तरज्जुपवरकंचणखचियणत्थपग्गहोवग्गहिएहिं नीलुप्पलकयामेलएहिं पवरगोणजुवाणएहिं नाणामणिरयणकंचणघंटिया जाल-परिक्खित्त पवरलक्खणोववेय जुत्तमेव पवहण उवणेह तेऽवि तहेव उवणेंति ॥ सू ७ ॥

टीका—'तएण ते सत्थवाहदारगा दोच्च पि' इत्यादि—तत' खलु तौ सार्थवाहदारकौ द्वितीयवारमपि कोटुम्बिकपुरुषान् शब्दयत' शब्दयित्वा एव

वहा का सब अच्छी तरह साफ करो। उसे अच्छे रूपमे गोमय आदि से लीपो। अगरबत्ती, काला गुर आदि सुगधित द्रव्यों से उसे वासित करो। पश्चात् हमारी वहा प्रतीक्षा करो। इस प्रकार उन सार्थवाह पुत्रो की वात सुनकर उन कौटुम्बिक पुरुषोने जैसा उन्होने कहाथा वैसा ही सब कार्य सपादित कर दिया और उनकी प्रतीक्षा करते हुए वहा बैठ रहे। ॥सूत्र ६॥

तएण ते सत्थवाहदारगा' इत्यादि।

टीकार्थ—(तएण) इसके बाद (ते सत्थवाहदारगा) उन दोनो सार्थवाह पुत्रोने (दोच्चपि) दुवारा भी कौडुबियपुरिसे) कौटुम्बिकपुरुषों को (सद्दावेति) बुलाया (सद्दाविता) बुलाकर उनसे (एव वयासी) इस प्रकार कहा—

વગેરે ત્યાથી સાફ કરી નાખો તે સ્થાનને છાણુ માટી વગેરેથી સરસ રીતે લીપો ધૂપ સળી, કાલાગુરુ, વગેરે સુવાસિત દ્રવ્યોથી તે સ્થાનને સુગધિત બનાવો ત્યાર બાદ તમે અમારી ત્યા જ રહીને પ્રતીક્ષા કરો આ રીતે તે સાર્થવાહ પુત્રોની વાત સાભળીને તે કૌટુબિક પુરુષોએ તેમણે જેમ આજ્ઞા આપી હતી તેમણે કામ પુરુ કરી દીધુ અને તેમની પ્રતીક્ષા કરતા ત્યા જ બેસી રહ્યા ॥ સૂત્ર ૬ ॥

'तए ण ते सत्थवाहदारगा' इत्यादि।

ટીકાર્થ—(त एण) ત્યાર બાદ (ते सत्थवाहदारगा) તે બને સાર્થવાહ પુત્રોએ (दोच्चपि) બીજી વાર (कोडुबियपुरिसे) કૌટુબિક પુરુષોને (सद्दावेंति) બોલાવ્યા

पानखाद्यस्वाद्य 'उवक्खडेह' उपस्कारयत उपस्कार्य त विपुलमशनपानखाद्य स्वाद्य धूपपुष्पगन्धवस्त्रं गृहीत्वा यत्रैव सुभूमिभागमुद्यान यत्रैव नन्दा पुष्करिणी तत्रैवोपागच्छत उपागत्य नन्दायाः पुष्करिण्या अदूरसामन्ते 'थूणामडव' स्थूणामण्डप आदनादि स्तम्भनार्थं वल्ली काष्ठ'थूणा' स्थूणा, तत्प्रधानो वस्त्राच्छादितमण्डप. स्थूणा मण्डपस्तम् 'आहणह' आहत–निवेशयत कुरुतेत्यर्थ. 'आसित्तसम्मज्जियोवलित्त' आसिक्त समार्जितोपलिप्त, तत्र–'आसित्त' आसिक्त–जलेन सिक्त 'सम्मज्जिय' समार्जित कचवरापनयनेन समार्जित 'उवलित्त' उपलिप्त–गोमयादिना सलिप्तम् सुगन्ध यावत् कलितम्––अगरवर्ति कालागुरुप्रभृतिसुगन्धिद्रव्यै, कलित–युक्तम् 'करेह' कुरुत 'अम्हे पडिवालेमाणा' आत्मा प्रतिपालयमाना

वयासी) बुलाकर इस प्रकार कहा–(गच्छह ण देवाणुप्पिया)हे देवानुप्रियो ! तुम जाओ और (विउल असण४ उवक्खडेह) विपुल मात्रा म अशन, पान, खाद्य, और स्वाद्य आहार निष्पन्न करो (त विउल असण ४ धूव पुप्फवत्थ गहाय जेणेव सुभूमि भागे उज्जाणे जेणेव णदा पुक्खरिणी तेणामेव उवागच्छह) निष्पन्न होने के बाद विपुल अशनादिरूप चुतुर्विध आहार को धूप, पुष्प, वस्त्रको लेकर जहा सुभूमि भाग नामका उद्यान है और जहाँ नदा नामकी पुष्करिणी है, वहा जाओ–(नदापुक्खरिणी अदूरसामते थूणामडव आहणह) वहा जाकर तुम नदापुष्करिणी से न बिल्कुल पास और न बहुत दूर किन्तु उचित प्रदेश मे एक स्थूणामडप को रचो–बनाओ–तेयार करो। (आसित्तसम्मज्जियोवलित्त सुगध जाव कलिय करेह, अम्हे पडिवालेमाणा २ चिट्ठह जाव चिट्ठति) जब वह तैयार हो जावे तब उस जल से सिञ्चित करो, कचरा वगैरह

णुप्पिया) હે દેવાનુપ્રિયો ! તમે જાઓ (विउल असण ४ उवक्खडेह) અને પુષ્કળ પ્રમાણુમા અશન, પાન, ખાદ્ય અને સ્વાદ્ય આહાર તયાર કરો (त विउल असण ४ धूवपुप्फवत्थ गहाय जेणेव सुभूमिभागे उज्जाणे जेणेव णदा पुक्खरिणी तेणामेव उवागच्छह) અને જ્યારે અશન, પાન ખાદ્ય વગેરે ચાર જાતનો આહાર તૈયાર થઇ જાય ત્યારે ચતુર્વિધ આહાર તેમજ ધૂપ, પુષ્પ અને વસ્ત્રોને લઇને જ્યા સુભૂમિભાગ નામે ઉદ્યાન છે અને જ્યા નદા નામની પુષ્કરિણી (વાવ) છે ત્યા જાઓ.
(नदा पुक्खरिणीतो अदूरसामते थूणामडव आहणह) ત્યા જઇને નદા પુષ્કરિણીથી વધારે દૂર પણ નહિ તેમજ તેનાથી વધારે નજીક પણ નહિ એવા યોગ્ય સ્થાને તમે સ્થૂણા મડપ તૈયાર કરો (असित्त सम्मज्जियोवलित्त सुगध जाव कलिय करेह अम्हे पडिवाले माणा २ चिट्ठह जाव चिट्ठति) સ્થૂણા મડપ જ્યારે તૈયાર થઇ જાય ત્યારે તમે પાણી છાંટીને તે જગ્યાને સિંચિત કરો, કચરો

२ पुन पुन प्रतीक्षमाणा• इत्यर्थ 'चिट्ठइ' तिष्ठत यावत्तो कौटुम्बिक-पुरुषाः तदाज्ञानुसारेण कार्य सम्पाद्य तिष्ठन्त•॥ सू ६ ॥

मूलम्–तए ण ते सत्थवाहदारगा दोच्चपि कोडुंबिय-पुरिसे सद्दावेंति सद्दावित्ता एव वयासी–खिप्पामेव लहुकरण जुत्त जोयं समखुरवालिहाणसमलिहियतिक्खग्गसिगएहि रययमय-घटसुत्तरज्जुपवरकचणखचियणत्थपग्गहोवग्गहिएहिं नीलुप्पलकया-मेलएहिं पवरगोणजुवाणएहिं नाणामणिरयणकचणघटिया जाल-परिक्खित्त पवरलक्खणोववेय जुत्तमेव पवहण उवणेह तेऽवि तहेव उवणेंति ॥ सू ७ ॥

टीका––'तएण ते सत्थवाहदारगा दोच पि' इत्यादि–तत खलु तौ सार्थवाहदारकौ द्वितीयवारमपि कौटुम्बिकपुरुषान् शब्दयत' शब्दयित्वा एव

वहा का सब अच्छी तरह साफ करो। उसे अच्छे रूपमे गोमय आदि से लीपो। अगरवत्ती, काला गुरु आदि सुगधित द्रव्यों से उसे वासित करो। पश्चात् हमारी वहा प्रतीक्षा करो। इस प्रकार उन सार्थवाह पुत्रो की वात सुनकर उन कौटुम्बिक पुरुषोंने जैसा उन्होने कहाथा वैसा ही सब कार्य सपादित कर दिया और उनकी प्रतीक्षा करते हुए वहा बैठ रहे। ॥सूत्र ६॥

तएण ते सत्थवाहदारगा' इत्यादि ।

टीकार्थ––(तएण) इसके बाद (ते सत्थवाहदारगा) उन दोनो सार्थवाह पुत्रोने (दोच्चपि) दुबारा भी कौडुवियपुरिसे) कौटुम्बिकपुरुषों को (सद्दावे ति) बुलाया (सद्दावित्ता) बुलाकर उनसे (एव वयासी) इस प्रकार कहा–

વગેરે ત્યાથી સાફ કરી નાખો તે સ્થાનને છાણુ માટી વગેરેથી સરસ રીતે લીપો ધૂપ સળી, કાલાગુરુ વગેરે સુવાસિત દ્રવ્યોથી તે સ્થાનને સુગધિત બનાવો ત્યાર બાદ તમે અમારી ત્યા જ રહીને પ્રતીક્ષા કરો આ રીતે તે સાર્થવાહ પુત્રોની વાત સાભળીને તે કૌટુબિક પુરુષોએ તેમણે જેમ આજ્ઞા આપી હતી તેમણે કામ પુરુ કરી દીધુ અને તેમની પ્રતીક્ષા કરતા ત્યા જ બેસી રહ્યા ॥ સૂત્ર ૬ ॥

'तए ण ते सत्थवाहदारगा' इत्यादि।

ટીકાર્થ—(त एण) ત્યાર બાદ (ते सत्थवाहदारगा) તે બન્ને સાર્થવાહ પુત્રોએ (दोच्चपि) બીજી વાર (कोडुवियपुरिसे) કૌટુબિક પુરુષોને (सद्दावेंति) બોલાવ્યા

पानखाद्यस्वाद्य 'उवक्खडेह' उपस्कारयत उपस्कार्य त विपुलमशनपानखाद्य स्वाद्य धूपपुष्पगन्धवस्त्र गृहीत्वा यत्रैव सुभूमिभागमुद्यान यत्रैव नन्दा पुष्करिणी तत्रैवोपागच्छत उपागत्य नन्दाया' पुष्करिण्या अदूरसामन्ते 'थूणामडव स्थूणामडप आदनादि स्तम्भनार्थं वल्ली काष्ठ'थूणा स्थूणा, तत्प्रधानो वस्त्राच्छादितमण्डप. स्थूणा मण्डपस्तम् 'आहणह' आहत-निवेशयत कुरुतेत्यर्थ. 'आसित्तसम्मज्जियोवलित्त' आसिक्त समार्जितोपलिप्त, तत्र-'आसित्त' आसिक्त-जलेन सिक्त 'सम्मज्जिय' समार्जित कचवरापनयनेन प्रमार्जित 'उवलित्त' उपलिप्त-गोमयादिना सलिप्तम् सुगन्ध यावत् कलितम्--अगरुवर्ति कालागुरुप्रभृतिसुगन्धिद्रव्यै', कलित-युक्तम् 'करेह' कुरुत 'अम्हे पडिवालेमाणा' आवा प्रतिपालयमाना

बयासी) बुलाकर इस प्रकार कहा-(गच्छह ण देवाणुप्पिया)हे देवानुप्रियो ! तुम जाओ और (विउल असण४ उवक्खडेह) विपुल मात्रा म अशन, पान, खाद्य, और स्वाद्य आहार निष्पन्न करो (त विउल असण ४ धूव पुप्फवत्थ गहाय जेणेव सुभूमि भागे उज्जाणे जेणेव णदा पुक्खरिणी तेणामेव उवागच्छह) निष्पन्न होने के बाद विपुल अशनादिरूप चतुर्विध आहार को धूप, पुष्प, वस्त्र को लेकर जहा सुभूमि भाग नामका उद्यान है और जहा नदा नामकी पुष्करिणी है, वहा जाओ-(नदापुक्खरिणी अदूरसामते थूणामडव आहणह) वहा जाकर तुम नदापुष्करिणी से न बिल्कुल पास और न बहुत दूर किन्तु उचित प्रदेश मे एक स्थूणामडप को रचो-बनाओ-तैयार करो। (आसित्तसम्मज्जियोवलित्त सुगध जाव कलिय करेह, अम्हे पडिवालेमाणा २ चिट्ठह जाव चिट्ठति) जब वह तैयार हो जावे तब उसे जल से सिञ्चित करो, कचरा वगैरह

णुप्पिया) હે દેવાનુપ્રિયો ! તમે જાઓ (विउल असण ४ उवक्खडेह) અને પુષ્કળ પ્રમાણમા અશન, પાન, ખાદ્ય અને સ્વાદ્ય આહાર તૈયાર કરો (त विउल असण ४ धूवपुप्फवत्थ गहाय जेणेव सुभूमिभागे उज्जाणे जेणेव णदा पुक्खरिणी तेणामेव उवागच्छह) અને જ્યારે અશન, પાન ખાદ્ય વગેરે ચાર જાતનો આહાર તૈયાર થઈ જાય ત્યારે ચતુર્વિધ આહાર તેમજ ધૂપ, પુષ્પ અને વસ્ત્રોને લઈને જ્યા સુભૂમિભાગ નામે ઉદ્યાન છે અને જ્યા નદા નામની પુષ્કરિણી (વાવ) છે ત્યા જાઓ. (नदा पुक्खरिणीतो अदूरसामते थूणामडव आहणह) ત્યા જઈને નદા પુષ્કરિણીથી વધારે દૂર પણ નહિ તેમજ તેનાથી વધારે નજીક પણ નહિ એવા યોગ્ય સ્થાને તમે સ્થૂણા મડપ તૈયાર કરો (असित्त सम्मज्जियोवलित्त सुगध जाव कलिय करेह अम्हे पडिवाले माणा २ चिट्ठह जाव चिट्ठति) સ્થૂણા મડપ જ્યારે તૈયાર થઈ જાય ત્યારે તમે પાણી છાટીને તે જગ્યાને સિંચિત કરો, કચરો

सलग्न-वृषभाकर्णे करज्जुद्वयमित्यर्थः, ताभ्याम् उपगृहीतौ शकटग्राहकपुरुषेण स्ववशीकृतौ, रजतमयघण्टौ च तौ सूत्ररज्जुप्रवरकाञ्चनखचितनस्त प्रग्रहोपगृहीतौ इतिकर्मधारयः ताभ्याम् 'नीलुप्पलकयामेलएहिं' नीलोत्पल-कृतापीडाभ्याम् तत्र-नीलोत्पले=नीलकमले, कृत आपीड=शिरोभूषण ययो स्तौ ताभ्याम्, 'पवरगोणजुवाणएहिं' प्रवरगोयुवभ्याम्-तरुणोत्तम-बलीवर्दाभ्यादम् 'जुत्तमेव' युक्त-सर्वथा संयुक्तमेव नानामणिरयणकंचण घंटियाजालपरिक्खित्त' नानामणिरत्नकाञ्चनघण्टिकाजालपरि क्षिप्त-अनेकमणिरत्नखचितसुवर्णमयघण्टिकासमूहेन युक्तम् 'पवरलक्ख-णोववेय' प्रवरलक्षणोपपेत-शुभलक्षणयुक्त 'पवहण' प्रवहण'—शाकटम् सेजगाडीति भाषायाम् उवणेह' उपनयत-समानयत । ते कौटुम्बिकपुरुषा अपि तथैवोपनयन्ति ॥ सू ७ ॥

हो। कपास के तन्तुओं से निर्मित रस्सी कि जो प्रवर कांचन से खचित हो जिनके दोनों नयनों मे पडी हुई हो और इसी के बल पर जो शकट वाहक पुरुषों द्वारा वशीभूत किये गये हो (नीलोप्पलकयामेलएहिं) तथा नीलकमलो का बना हुआ शिरोभूषण जिनके मस्तक पर लगा हो (नाणाम णिरयणकँचणघंटिया जालपरिक्खित्त) जो एव नानामणियों से तथा रत्नों से खचित ऐसे सुवर्णमय घटिका समूह से युक्त हों तथा जो (पवरलक्ख णोववेय) शुभलक्षणों से संपन्न हों (ते वि तहेव उवणे ति) इस प्रकार उन दोनों सार्थवाह पुत्रों का आदेश सुनकर उन कौटुम्बिक पुरुषोंने जैसा उन्होंने प्रवहण लाने को कहा था-वैसा ही लाकर उपस्थित कर दिया। और उनकी ॥सूत्र ७॥

ઘંટડીઓ જેમના ગળામાં બાંધવામાં આવી છે એવા, તેમજ સૂતરની પ્રવર કાંચનથી પરિવેષ્ટિત દોરીની નાથ જેમના બંને નાકના છિદ્રોમાં નાથેલી હોય અને એવી નાથોને લીધે જ તે બળદો ગાડીને હાંકનારાઓ વડે વશમાં રખાતા હોય. (नीलोप्पलकयामेलएहिं) તેમજ નીલકમળોવાળું શિરોભૂષણ જેમના મસ્તકે શોભતું હોય (नाणामणिरयणकंचणघंटियाजालपरिक्खित्त) જેમણે અનેક મણિ અને રત્નો જડેલી સોનાની ઘુઘરીઓ પહેરેલી હોય તેમજ જે (पवरलक्ख-णोववेय) શુભ લક્ષણોવાળા હોવા જોઈએ (ते वि तहेव उवणे ति) આ રીતે બંને સાર્થવાહ-પુત્રોની આજ્ઞા સાંભળીને કૌટુંબિક પુરુષો આજ્ઞા પ્રમાણે જ યોગ્ય પ્રવહણ લઈ આવ્યા ॥ સૂત્ર ૭ ॥

मत्रादिष्टाम् आज्ञापयत- 'खिप्पामेव' क्षिप्रमेव 'लहुकरणजुत्त जोइय' लघुकरणयुक्तयोजितम् तत्र-लघुकरणेन-गमनादिक्रियादक्षत्वेन युक्ताः ये पुरुषास्तै, योजित यन्त्रयूपादिभि सम्बन्धितम् अस्य प्रवहणमित्यनेन सम्बन्ध 'समखुरवालिहाणसमलिहियतिक्खग्गसिंगएहिं' समखुर वालधानसमलिखिततीक्ष्णाग्रशृङ्गकाभ्याम् तत्र-सम=समौ-समानौ खुरौ, वालधानौ=पुच्छौ, समखुरवालधानौ तयो सम=समे-तुल्ये, लिखिते=शस्त्रापसारितवाह्यत्वचे, तीक्ष्णाग्रशृङ्गे ययो- तौ, तथा समखुरवालधानौ च समलिखिततीक्ष्णाग्रशृङ्गकौ चेति कर्मधारय ताभ्याम् 'रययमयघटसुत्तरज्जुपवरकचणखचियणत्थपग्गहोग्गहिएहिं' रजतमयघण्टासूत्ररज्जुप्रवरकाञ्चनखचितनस्तप्रग्रहोपगृहीताभ्याम् तत्र-रजतमये=रूप्यनिर्मिते घण्टे=क्षुद्रघण्टिके गलप्रदेशे बद्धे ययोस्तौ तथा-सूत्ररज्जू=कार्पासिक-तन्तु निर्मिते रज्जुमये प्रवरकाञ्चनखचिते ये 'नत्थे।' नस्ते-तयो प्रग्रहौ=रश्मीनस्त

(खिप्पामेव लहुकरण जुत्त जोइय पवहण उवणेह) तुमलोग शीघ्र ही लघुकरण युक्त पुरुषो द्वारा यन्त्रयूपादि से सबधित किये हुए एक प्रवहण-शकटको ले आओ भाषा म इसे सेज-गाडी कहते है। जो (पवरगोण जुवाणएहिं जुत्त मेव) तरुण एव उत्तम बैलो से सर्वथा युक्त हो (समखुर वालिहाण समलिहियतिक्खग्गसिंगएहिं) ये बैल भी समान खुरों वाले हो एक सी पूछोंवाले हों तथा शस्त्र से ऊपर की खाल छिल जाने से जिनके अग्रभाग नुकीले बने रहे है ऐसे एक से सीगों वाले हों (रययमयघट, सुत्तरज्जुपवरकचणखचियणत्थपग्गहोवग्गहिएहिं) चाँदी के घटिकाएँ जिनके गले मे बँधी हुई

(सद्दाविता) બોલાવીને તેમને (एव वयासी) આ પ્રમાણે કહ્યુ (खिप्पामेव लहुकरण जुत्तजोइय पवहण उवणेह) તમે સત્વરે લઘુકરણ યુક્ત પુરુષો વડે યત્ર યૂપ વગેરેથી સપન્ન એક પ્રવહણ-ગાડાને લાવો ભાષામા પ્રવહણ-શકટને 'સેજગાડી' કહે છે (ઘોડાગાડીની જેમ આવી સેજગાડી પણ ચોમેર અને ઉપર એમ સરસ આવરણથી આચ્છાદિત રહે છે માણુસ આરામથી આમા અવરજવર કરી શકે છે એટલા માટે એને 'સેજગાડી' કહે છે) તે સેજગાડી (पवरगोणजुवाणएहिं जुत्तमेव) જુવાન અને ઉત્તમ બળદોવાળી હોવી હોવી જોઇએ (समखुरवालिहाणसमलिहियतिक्खग्गसिंगएहिं) બળદો સરખી પૂછડી વાળા તેમજ ઓજાર વડે ઉપર ઉપરથી જેમનુ ચામડુ છોલી નખાયુ છે અને તેથી જેમના શિગડાના આગળના ભાગ અણીદાર થઇ ગયા ગયા છે તેવા સરખા શિગડાવાળા હોવા જોઇએ (रययमयघटसुत्तरज्जुपवरकचणखचियणत्थपग्गहोवग्गहिएहिं) ચાદીની

देवदत्तायाः गणिकाया गृहं वर्तते तत्रैवोपागच्छतः, उपागत्य प्रवहणात् प्रत्यव रोहतः प्रत्यवरुह्य देवदत्तायाः गणिकायाः गृहमनुप्रविशतः ततस्तदनन्तरं खलु सा देवदत्ता गणिका तौ सार्थवाहदारकौ एजमानौ-आगच्छन्तौ पश्यति, दृष्ट्वा हृष्टतुष्टा=अतिशयेन प्रमुदिता, अद्य मम भाग्योदयो जातो यत् एताविभ्य पुत्रौ मम गृहे आगताविति विचार्य आसनादभ्युत्तिष्ठति, अभ्युत्थाय सप्ता-ऽष्टपदान्यनुगच्छति=अभिगच्छति अनुगम्य, तयोः सम्मुखं गत्वा तौ सार्थवाह-दारकौ प्रत्येवं वक्ष्यमाणप्रकारेणावादीत् 'संदिसतु णं' सन्दिशन्तु आदेशं

है (पवहणं दुरूहंति) उस प्रवहण पर सवार हुए। (दुरूहित्ता जेणेव देवदत्ताए गणियाए गिहे तेणेव उवागच्छंति) सवार होकर जहा देवदत्ताका घर था वहा पहुँचे। (उवागच्छित्ता पवहणाओ पच्चोरुहंति) पहुँच कर वे उसे प्रवहण से नीचे उतरे। (पच्चोरुहित्ता देवदत्ताए गणियाए गिहं अणुपविसंति) नीचे उतरकर देवदत्ता गणिका के घरमें प्रवेश किया (तएणं सा देवदत्ता गणिया सत्थवाहदारए एज्जमाणे पासइ) देवदत्ता गणिकाने उन दोनों सार्थवाह पुत्रोंको आते हुए देखा (पासित्ता हट्ठतुट्ठ आसणाओ अब्भुट्ठेइ) देखकर बडी अधिक प्रसन्न हुई उसने विचारा आज मेरे भाग्य का उदय हुआ है, जो ये दोनों इभ्यपुत्र मेरे घर पर आये है इस प्रकार विचार कर वह अपने आसन से उठी-(अब्भुट्ठित्ता सत्तट्ठपयाइं अणुगच्छइ) उठ कर वह सात आठ पैर और सामने गई (अणुगच्छित्ता ते सत्थवाहदारए एवं वयासी) जाकर उसने उन सार्थवाह दारकों से इस प्रकार कहा (संदिसतु णं देवाणु-

वस्त्रो धारण कर्या (पवहणं दुरूहंति) अने प्रवहण (सेजगाडी) मा बेठा (दुरूहित्ता जेणेव देवदत्ताए गणियाए गिहे तेणेव उवागच्छंति) बेसिने तेओ देवदत्ताने घेर पहोच्या (उवागच्छित्ता पवहणाओ पच्चोरुहंति) त्या पहोचीने तेओ प्रव हणु माथी नीचे उतर्या (पच्चोरुहित्ता देवदत्ताए गणियाए गिहं अणुपविसंति) नीचे उतरीने गणिका देवदत्ताना घरमा प्रविष्ट थया (तए णं सा देवदत्ता गणिया सत्थवाहदारए एज्जमाणे पासइ) गणिका देवदत्ताओ बन्ने सार्थवाह पुत्रोने आवता जोया (पासित्ता हट्ठ तुट्ठ आसणाओ अब्भुट्ठेइ) जोईने ते खूब ज प्रसन्न थई अने तेने थयु के आजे मारो भाग्योदय थयो छे केमके आ बन्ने इभ्यपुत्रो (शेठियाना पुत्रो) मारे घेर आव्या छे आ रीते विचार करीने ते पोताना आसन परथी ऊभी थई (अब्भुट्ठित्ता सत्तट्ठपयाइं) ऊभी थईने ते सात-आठ पगला सामे गई अणुगच्छित्ता ते सत्थवाहदारए एवं वयासी) सामे जईने तेणे सार्थवाह पुत्रोने कह्यु-- (संदिसतु णं देवाणुप्पिया! किमिहागमणप्पओयणं)

मूलम्---तए णं ते सत्थवाहदारगा ण्हाया जाव सरीरा पवहणं दुरूहंति दुरूहित्ता जेणेव देवदत्ताए गणियाए गिहे तेणेव उवागच्छंति उवागच्छित्ता पवहणाओ पच्चोरुहंति, पच्चोरुहित्ता देवदत्ताए गणियाए गिहं अणुप्पविसंति, तएणं सा देवदत्ता गणिया सत्थवाहदारए एज्जमाणे पासइ पासित्ता हट्टतुट्ठ आसणाओ अब्भुट्ठेइ अब्भुट्ठित्ता सत्तट्ठपयाइं अणुगच्छइ, अणुगच्छित्ता ते सत्थवाहदारए एवं वयासी---संदिसंतु णं देवाणुप्पिया ! किमिहागमणप्पओयणं ? तएणं ते सत्थवाहदारगा देवदत्तं गणियं एवं वयासी--इच्छामो णं देवाणुप्पिए ! तुब्भेहिं सद्धिं सुभुमिभागस्स उज्जाणस्स उज्जाणसिरिं पच्चणुब्भवमाणा विहरित्तए । तएणं सा देवदत्ता तेसिं सत्थवाहदारगाणं एयमट्ठं पडिसुणेइ, पडिसुणित्ता ण्हाया कयकिच्चा किंते पवर जाव सिरिसमाणवेसा जेणेव सत्थवाहदारगा तेणेव समागया ॥ सू ८ ॥

टीका--'तएणं ते सत्थवाहदारगा ण्हाया' इत्यादि-ततस्तदनन्तरं खलु तौ सार्थवाहदारकौ स्नातौ-स्नानानन्तरं कृतबलिकर्माणौ यावदाभरणालङ्कृतशरीरौ परिहितशुद्धवस्त्रौ प्रवहणं दूरोहत, आरोहत, दूरुह्य यत्रैव

'तएणं से सत्थवाहदारगा' इत्यादि।

टीकार्थ--(तएणं) इसके बाद (ते सत्थवाहदारगा) वे दोनों सार्थवाह दारक (ण्हाया) कि जिन्होने पहिले से स्नान कर लिया है (जाव सरीरा) स्नान के बाद वायसादि पक्षियों के लिये अन्नादिका भागरूपबलिकर्म कर जिन्होने अपने शरीरको आभरण से अलकृत किया है और शुद्ध वस्त्रों को पहिना

'तएणं से सत्थवाहदारगा' इत्यादि ।

टीकार्थ--(तएणं) त्यार पछी (ते सत्थवाहदारगा) બન્ને સાર્થવાહ પુત્રોએ (ण्हाया) સ્નાન કરીને (जाव सरीरा) અને સ્નાન કર્યા બાદ કાગડા વગેરે પક્ષીઓને અન્ન ભાગ અર્પીને બલિકર્મ કરીને પોતાના શરીરે સુંદર આભરણો તેમજ શુદ્ધ

देवदत्तायाः गणिकाया गृहं वर्तते तत्रैवोपागच्छत', उपागत्य प्रवहणात् प्रत्यव रोहतः प्रत्यवरुह्य देवदत्ताया गणिकाया गृहमनुप्रविशतः। ततस्तदनन्तरं खलु सा देवदत्ता गणिका तौ सार्थवाहदारकौ एजमानौ-आगच्छन्तौ पश्यति, दृष्ट्वा हृष्टतुष्टा=अतिशयेन प्रमुदिता, अद्य मम भाग्योदयो जातो यत एतादृशौ इभ्य पुत्रौ मम गृहे आगताविति विचार्य स्वासनादभ्युत्तिष्ठति, अभ्युत्थाय सप्ता-ऽष्टपदान्यनुगच्छति=अभिगच्छति अनुगम्य, तयोः संमुखं गत्वा तौ सार्थवाह-दारकौ प्रत्येवं वक्ष्यमाणप्रकारेणावादीत् 'संदिसतु ण' सन्दिशन्तु आदेशं

है (पवहण दुरूहति) उस प्रवहण पर सवार हुए। (दुरूहित्ता जेणेव देवदत्ताए गणियाए गिहे तेणेव उवागच्छति) सवार होकर जहां देवदत्ताका घर था वहां पहुँचे। (उवागच्छित्ता पवहणाओ पच्चोरुहति) पहुँच कर वे उसे प्रवहण से नीचे उतरे। (पच्चोरुहित्ता देवदत्ताए गणियाए गिहं अणुपविसति) नीचे उतरकर देवदत्ता गणिका के घरमे प्रवेश किया (तएण सा देवदत्ता गणिया सत्थवाहदारए एज्जमाणे पासइ) देवदत्ता गणिकाने उन दोनों सार्थवाह पुत्रोंको आते हुए देखा (पासित्ता हट्ठतुट्ठ आसणाओ अब्भुट्ठेइ) देखकर बडी अधिक प्रसन्न हुई उसने विचारा आज मेरे भाग्य का उदय हुआ है, जो ये दोनों इभ्यपुत्र मेरे घर पर आये है इस प्रकार विचार कर वह अपने आसन से उठी-(अब्भुट्ठित्ता सत्तट्ठपयाइं अणुगच्छइ) उठ कर वह सात आठ पैर और सामने गई (अणुगच्छित्ता ते सत्थवाहदारए एवं वयासी) जाकर उसने उन सार्थवाह दारकों से इस प्रकार कहा (संदिसतु ण देवाणु-

વસ્ત્રો ધારણ કર્યા (पवहण दुरूहति) અને પ્રવહણ (સેજગાડી) મા બેઠા (दुरूहित्ता जेणेव देवदत्ताए गणियाए गिहे तेणेव उवागच्छति) બેસીને તેઓ દેવદત્તાને ઘેર પહોચ્યા (उवागच्छित्ता पवहणाओ पच्चोरुहति) ત્યા પહોચીને તેઓ પ્રવહણ માથી નીચે ઉતર્યા (पच्चोरुहित्ता देवदत्ताए गणियाए गिहं अणुपविसति) નીચે ઉતરીને ગણિકા દેવદત્તાના ઘરમા પ્રવિષ્ટ થયા (तए ण सा देवदत्ता गणिया सत्थवाहदारए एज्जमाणे पासइ) ગણિકા દેવદત્તાએ બન્ને સાર્થવાહ પુત્રોને આવતા જોયા (पासित्ता हट्ठ तुट्ठ आसणाओ अब्भुट्ठेइ) જોઈને તે ખૂબ જ પ્રસન્ન થઇ અને તેને થયુ કે આજે મારો ભાગ્યોદય થયો છે કેમકે આ બન્ને ઇભ્યપુત્રો (શેઠિયાના પુત્રો) મારે ઘેર આવ્યા છે આ રીતે વિચાર કરીને તે પોતાના આસન પરથી ઊભી થઇ (अब्भुट्ठित्ता सत्तट्ठपयाइ) ઊભી થઈને તે સાત-આઠ પગલા સામે ગઈ अणुगच्छित्ता ते सत्थवाहदारए एव वयासी) સામે જઈને તેણે સાર્થવાહ પુત્રોને કહ્યુ-- (संदिसतु ण देवाणुप्पिया! किमिहागमणप्पओयण)

कुर्वन्तु खलु देवानुप्रियाः किं-कथमिहागमनप्रयोजन जात ? ममोपरि भव द्भ्या महती कृपा कृता यतो मद्गृहे भवन्तौ समागतौ ततस्तदनन्तर तौ सार्थवाह दारकौ देवदत्ता गणिका प्रत्येवमवादिष्टाम् 'इच्छामोण' आवामिच्छावः खलु देवानुप्रिये युष्माभि सार्द्धं सुभूमिभागस्योद्यानस्योद्यानश्रिय प्रत्यनुभवन्तौ विहर्तुम् त्वया सार्द्धमावामुपवनदर्शनादिसुख मनुभवितुमिच्छावोऽतस्त्वमावाभ्यां सार्द्ध मागच्छ, इति भाव'। ततस्तदनतर खलु सा देवदत्ता तयो' सार्थवाहदारकयो रेतमर्थं प्रतिशृणोति, प्रतिश्रुत्य स्नाता स्नानानन्तर कृतकृत्या 'किं ते' किं तेन अल तेन वर्णनेन 'पवरपरिहिया' प्रवरपरिहिता=प्रवर यथा स्यात्तथा परिहिता, वस्त्रपरिधानकलाऽभिज्ञतया सुष्ठुपरिधाना यावत् श्रीसमानवेषा= वेषश्रिया साक्षाल्लक्ष्मीवत् प्रतिभासमाना यत्रैव सार्थवाहदारकौ तत्रैव समागता ।सू ८।

प्पिया ! किमिहागमणप्पओयण) हे देवानुप्रियो ! कहिये किस प्रयोजन से यहा आना हुआ है ? (तएण ते सत्थवाहदारगा देवदत्त गणिय एव वयासी) देवदत्तागणिकाकी ऐसी बात सुनकर उन दोनो सार्थवाह पुत्रोंने उससे ऐसा कहा-(इच्छामो ण देवाणुप्पिए ! तुम्हेंहिं सद्धि सुभूमिभागस्स उज्जाणस्स उज्जाणसिरिं पच्चणुभवमागा विहरित्तए) हे देवाणुप्रिय हमलोग यह चाहते है कि तुम्हारे साथ सुभूमिभाग उद्यान की शोभा का अनुभव करते हुए विचरण करे । (तएण सा देवदत्ता तेसिं सत्थवाहदारगाण एयमट्ठ पडिसुणेइ) इसके बाद उस देवदत्ताने उन सार्थवाहदारकों के इस कथन रूप अर्थ को स्वीकार कर लिया । (पडिसुणित्ता ण्हाया कयकिच्चा किं ते पवर जाव सिरिसमाणवेसा जेणेव सत्थवाहदारगा तेणेव समागया) इसके पश्चात उसने स्नान किया स्नान कर वह कृत कृत्य हुई अब इस विषय मे और

હે દેવાનુપ્રિયો ! આજ્ઞા કરો શા કારણથી અહીં આપ પધાર્યા છો (तएण ते सत्थवाहदारगा देवदत्त गणिय एव वयासी) ગણિકા દેવદત્તની વાત સાભળીને તેઓએ કહ્યુ--(इच्छामो ण देवाणुप्पिए ! तुब्मेहिं सद्धिं सुभूमिभागस्स उज्जाणस्स उज्जाणसिरिं पच्चणुभवमाणा विहरित्तए) હે દેવાનુપ્રિયે ! તમારી સાથે સુભૂમિભાગ ઉદ્યાનનુ સૌદર્ય પાન કરતા કરતા ત્યા વિહાર કરીએ એવી અમારી ઈચ્છા છે (तएण सा देवदत्ता तेसिं सत्थवाहदारगाण एयमट्ठ पडिसुणेइ) ત્યારે દેવદત્તાએ સાર્થવાહ પુત્રોની વાત સ્વીકારી લીધી (पडिसुणित्ता ण्हाया कय किच्चा किंते पवर जाव सिरिसमाणवेसा जेणेव सत्थवाहदारगा तेणेव समागया) ત્યાર બાદ દેવદત્તાએ સ્નાન કર્યું અને સ્નાન કર્યા પછી આ વિષે

मूलम्—तएणं ते सत्थवाहदारगा देवदत्ताए गणियाए सद्धिं जाणं दुरुहंति दुरुहित्ता चंपाए नयरीए मज्झं मज्झेणं जेणेव सुभूमिभागे उज्जाणे जेणेव नंदा पुक्खरिणी तेणेव उवागच्छंति उवागच्छित्ता पवहणातो पच्चोरुहंति पच्चोरुहित्ता नंदा पोक्खरिणी ओगाहिंति ओगाहित्ता जलमज्जणं करेंति, करित्ता जलकीडं करेंति, करित्ता ण्हाया देवदत्ताए सद्धिं पच्चुत्तरंति पच्चुत्तरित्ता जेणेव थूणामंडवे तेणेव उवागच्छंति, उवागच्छित्ता थूणामंडवं अणुपविसंति अणुपविसित्ता सव्वालंकारविभूसिया आसत्था विसत्था सुहासणवरगया देवदत्ताए सद्धिं तं विउलं असणं ४ धूवपुप्फगंधवत्थं आसाएमाणा वीसाएमाणा परिभुंजेमाणा एवं च णं विहरंति जिमिय भुत्तुत्तरागया वि य णं समाणा देवदत्ताए सद्धिं विपुलाइं माणुस्सगाइं कामभोगाइं भुंजमाणा विहरंति ।सू ९।

टीका—'तएणं ते' इत्यादि—ततस्तदनन्तरं खलु तौ सार्थवाहदारकौ देवदत्तया गणिकया सार्द्धं यान—रथं दूरोहतः, आरोहतः, दूरुह्य=आरुह्य चम्पा-

---

अधिकवर्णन क्या करें—उसने अच्छी तरह वस्त्र पहिरे यावत् अपना वेष श्री के जैसा बनाया-और जहां वे दोनों सार्थवाह पुत्र थे, वहीं आनंद के साथ गई। ॥सूत्र ८॥

'तएणं ते सत्थवाहदारगा' इत्यादि ।

टीकार्थ—(तएणं) इसके बाद (ते सत्थवाहदारगा) वे दोनों सार्थवाह पुत्र (देवदत्ताए गणियाए सद्धिं) देवदत्ता गणिका के साथ (जाणं दुरुहंति)

વધારે શું કહીએ તેણે સુંદર વસ્ત્રો પહેર્યા અને તેણે પોતાનો દેહ લક્ષ્મી જેવો સુંદર બનાવીને તે જ્યાં બંને સાર્થવાહ પુત્રો હતા ત્યાં આનંદ અનુભવતી પહોંચી । સૂત્ર ૮ ।

'तए णं ते सत्थवाहदारगा' इत्यादि ।

ટીકાર્થ—(तएणं) ત્યાર પછી (ते सत्थवाहदारगा) બંને સાર્થવાહ પુત્રો (देवदत्ताए गणियाए सद्धिं) ગણિકા દેવદત્તાની સાથે (जाणं दुरुहंति) તે રથમાં

कुर्वन्तु खलु देवानुप्रियाः किं-कथमिहागमनप्रयोजनं जातं? ममोपरि भवद्‌भ्यां महती कृपा कृता यतो मद्‌गृहे भवन्तौ समागतौ ततस्तदनन्तरं तौ सार्थवाहदारकौ देवदत्तां गणिकां प्रत्येवमवादिष्टाम् 'इच्छामोण' आवामिच्छावः खलु देवानुप्रिये युष्माभिः सार्द्धं सुभूमिभागस्योद्यानस्योद्यानश्रियं प्रत्यनुभवन्तौ विहर्तुम् त्वया सार्द्धमावामुपवनदर्शनादिसुखं कर्तुमिच्छावोऽतस्त्वमावाभ्यां सार्द्धमागच्छ, इति भावः। ततस्तदनन्तरं खलु सा देवदत्ता तयोः सार्थवाहदारकयोरेतमर्थं प्रतिशृणोति, प्रतिश्रुत्य स्नाता स्नानानन्तरं कृतकृत्या 'किं ते' किं तेन अलं तेन वर्णनेन 'पवरपरिहिया' प्रवरपरिहिता=प्रवरं यथा स्यात्तथा परिहिता, वस्त्रपरिधानकलाऽभिज्ञतया सुष्ठुपरिधाना यावत् श्रीसमानवेषा=वेषश्रिया साक्षाल्लक्ष्मीवत् प्रतिभासमाना यत्रैव सार्थवाहदारकौ तत्रैव समागता।सू० ८।

प्पिया! किमिहागमणप्पओयण) हे देवानुप्रियो! कहिये किस प्रयोजन से यहां आना हुआ है? (तएण ते सत्थवाहदारगा देवदत्त गणियं एवं वयासी) देवदत्तागणिका की ऐसी बात सुनकर उन दोनों सार्थवाह पुत्रोंने उससे ऐसा कहा-(इच्छामो ण देवाणुप्पिए! तुम्हेहिं सद्धिं सुभूमिभागस्स उज्जाणस्स उज्जाणसिरिं पच्चणुब्भवमाणा विहरित्तए) हे देवाणुप्रिय हमलोग यह चाहते हैं कि तुम्हारे साथ सुभूमिभाग उद्यान की शोभा का अनुभव करते हुए विचरण करें। (तएण सा देवदत्ता तेसिं सत्थवाहदारगाणं एयमट्ठं पडिसुणेइ) इसके बाद उस देवदत्ताने उन सार्थवाहदारकों के इस कथन रूप अर्थ को स्वीकार कर लिया। (पडिसुणित्ता ण्हाया कयकिच्चा किं ते पवर जाव सिरिसमाणवेसा जेणेव सत्थवाहदारगा तेणेव समागया) इसके पश्चात उसने स्नान किया स्नान कर वह कृत कृत्य हुई अब इस विषय में और

હે દેવાનુપ્રિયે! આજ્ઞા કરો શા કારણથી અહીં આપ પધાર્યા છો (तएण ते सत्थवाहदारगा देवदत्त गणियं एवं वयासी) ગણિકા દેવદત્તની વાત સાંભળીને તેઓએ કહ્યું--(इच्छामो ण देवाणुप्पिए! तुम्भेहिं सद्धिं सुभूमिभागस्स उज्जाणस्स उज्जाणसिरिं पच्चणुब्भवमाणा विहरित्तए) હે દેવાનુપ્રિયે! તમારી સાથે સુભૂમિભાગ ઉદ્યાનનું સૌંદર્ય પાન કરતા કરતા ત્યાં વિહાર કરીએ એવી અમારી ઈચ્છા છે (तएण सा देवदत्ता तेसिं सत्थवाहदारगाणं एयमट्ठं पडिसुणेइ) ત્યારે દેવદત્તાએ સાર્થવાહ પુત્રોની વાત સ્વીકારી લીધી (पडिसुणित्ता ण्हाया कयकिच्चा किंते पवर जाव सिरिसमाणवेसा जेणेव सत्थवाहदारगा तेणेव समागया) ત્યાર બાદ દેવદત્તાએ સ્નાન કર્યું અને સ્નાન કર્યા પછી આ વિષે

भरणशोभितौ, 'असत्था' आश्वस्थौ परिश्रमापनयनेन स्वस्थीभूतौ, प्रसन्नचित्तौ इत्यर्थः, 'वीसत्था' विस्वस्थौ विशेषेण स्वस्थीभूतौ सर्वथाऽपगतश्रमौ, सुखासनवरगतौ सुखप्रदपर्यङ्काद्यासनोपविष्टौ, देवदत्तया सार्द्धं त विपुल विस्तीर्णम् अशन पान खाद्य-स्वाद्य धूप पुष्प गन्ध वस्त्र च, 'आसाएमाणा' आस्वादयन्तौ-ईषत्स्वादयन्तौ 'विसाएमाणा' विस्वादयन्तौ-विशेषेण वार वारमास्वादयन्तौ, 'परिभुजेमाणा' परिभुञ्जानौ-परिभोग कुर्वाणौ एव च अनेन प्रकारेण खलु विहरतः आसाते। अपि च खलु 'जिमिय भुत्तुत्तरागया' जिमित भुक्तोत्तरागतौ जिमित=खादित, भुक्तम्=आस्वादित ताभ्यामुत्तर=अनन्तरम् आगतौ सुखासन पर्यङ्कादिक प्राप्तौ, जिमितभुक्तानन्तरम्-आचान्तौ शुद्धोदकेन कृताचमनौ, लेपाद्यपनयनेन चोक्षौ

आकर वे उसमें प्रविष्ट हुए (अणुपविसित्ता सव्वालकारविभूसिया आसत्था वीसत्था सुहासणवरगया देवदत्ताए सद्धिं) प्रविष्ट होकर सर्व अलकारो से विभूषित बने हुए वे आश्वस्त-परिश्रम के अपनयन से स्वस्थचित्त हुए विश्वस्त हुए-सर्वथा परिश्रम से रहित हुए और सुखप्रदपर्यङ्क (पलग) आदि आसन पर आकर बैठ गये। बाद म उन्होंने उस देवदत्ता के साथ (त विउल असण ४ धूवपुप्फगधवत्थ आसाएमाणा, वीसाएमाणा परिभुजेमाणा एव च ण विहरति) उस विपुलमात्रामें निष्पन्न हुए अशन, पान, खाद्य, स्वाद्य,रूप चारों प्रकार के आहार को किया रुचर कर उसका स्वाद लिया-धूप, पुष्प ग ध, वस्त्र का वितरण किया-(जिमियभुत्तुत्तरागया वि य ण समाणा देवदत्ताए सद्धिं विउलाइ माणुस्सगाइ कामभोगाइ भुजमाणा विहरति) जब वे अच्छी तरह खा पी चुके-तब देवदत्ता के साथ वे पर्यङ्क आदि आसन पर आकर बैठ गये वहा इतना सबन्ध और इस प्रकार जोड लेना चाहिये-

---

(अणुपविसित्ता सव्वालकारविभूसिया आसत्था वीसत्था सुहासणवरगया देवदत्ताए सद्धिं) પ્રવેશીને સર્વ અલકારોથી વિભૂષિત થયેલા તેઓ આશ્વસ્ત-થાક વગર સ્વસ્થચિત્ત બન્યા વિશ્વસ્ત થયા-સર્વથા શ્રમ રહિત થયા, અને સુખેથી બેસાય તેવા પલગ (પર્યંક) વગેરે આસનો પર બેસી ગયા ત્યારબાદ તેમણે દેવદત્તા ગણિકાની સાથે (त विउल असण धूवपुप्फगधवत्थ आसाएमाणा, वीसाएमाणा परिभुजेमाणा एव च ण विहरति) પુષ્કળ પ્રમાણમા તૈયાર કરાવીને ત્યા પહોચાડવામા આવેલા અશન, પાન, ખાદ્ય અને સ્વાદ્ય રૂપ ચાર જાતના આહારને યથારુચિ જમ્યા તેમજ ધૂપ-પુષ્પ, ગધ અને વસ્ત્રોનુ વિતરણકર્યું (जिमिय भुत्तुत्तरागया वि य ण समाणा देवदत्ताए सद्धिं विउलाइ माणुस्सगाइ कामभोगाइ भुजमाणा विहरति) જમ્યા પછી તેઓ પલગ વગેરે સરસ આસનો પર આવીને દેવદત્તા ગણિકાની સાથે બેસી ગયા અહી આટલી વિગત વધારાની જાણી લેવી જોઈએ કે-

नगर्या मध्य-मध्येन-मध्ये भूत्वा यत्रैव सुभूमिभागमुद्यानमस्ति यत्रैव नन्दा नाम्नी पुष्करिणी तत्रैवोपागच्छतः, उपागत्य प्रवहणात्=रथात् प्रत्यवरोहत -प्रत्यव। ततः वेश्यापि यानादुत्तीर्णा, तत्पश्चात्, नन्दा पुष्करिणीमवगाहते, अवगाहम्=प्रवेशं कृत्वा देवदत्तया सार्द्धं जलमज्जन-स्नानं कुरुतः स्नानं कृत्वा जलक्रीडां कुरुतः कृत्वा स्नातौ (स्नातौ) देवदत्तया गणिकया सार्द्धमुभौ प्रत्युत्तरतः नन्दापुष्करणीतो बहिर्निस्सरतः प्रत्युत्तीर्य यत्रैव स्थूणामण्डपो वस्त्राच्छादितमडपस्तत्रैवोपागच्छत, उपागत्य स्थूणामण्डपमनुप्रविशत ,=मण्डपमध्ये देवदत्तया सर्द्धं तौ सार्थवाहदारकौ प्रवेशं कुरुत इत्यर्थः। अनुप्रविश्य सर्वालंकारविभूषितौ वस्त्रा

उस रथ पर आरूढ हुए (दुरुहित्ता चंपाए नयरीए) आरूढ होकर चंपा नगरी के (मज्झं मज्झेण) ठीक बीचोबीच से होकर (जेणेव सुभूमिभागे उज्जाणे) जहां सुभूमि भाग नाम का उद्यान और उसमें भी (जेणेव नंदा पुक्खरिणी) जहां नंदा नाम की पुष्करिणी (बावडी) थी (तेणेव उवागच्छति) वहां पहुँचे। (उवागच्छित्ता पवहणातो पच्चोरुहति) पहुँच कर फिर वे रथ से नीचे उतरे। (पच्चोरुहित्ता नंदापोक्खरिणी ओगाहिंति) उतर कर नंदा पुष्करिणी में प्रवेश किया (ओगाहित्ता जलमज्जणं करेति) प्रवेश कर वहां उन्होंने स्नान किया (करित्ता जलक्रीडं करेति) स्नान करके जलक्रीडा की (करित्ता ण्हाया देवदत्ताए सद्धिं पच्चुत्तरति) जलक्रीडा करके वे दोनों देवदत्ता गणिका के साथ उस पुष्करिणी से बाहर निकले (पच्चुत्तरित्ता जेणेव थूणामंडवे तेणेव उवागच्छति) बाहिर निकल कर जहां वह स्थूणामंडप-वस्त्राच्छादितमंडप-था-वहां आये-(उवागच्छित्ता थूणामंडवं अणुपविसति)

સવાર થયા (दुरूहित्ता चंपाए नयरीए) સવાર થઇને ચંપાનગરીની (मज्झं मज्झेण) ઠીક વચ્ચે થઇને (जेणेव सुभूमिभागे उज्जाणे) જ્યાં સુભૂમિભાગ ઉદ્યાન તેમજ (जेणेव नंदा पुक्खरिणी) જ્યાં નંદા નામે પુષ્કરિણી) (કમળ જેમાં હોય તેવી સ્વચ્છ પાણીની નાની સુંદર વાવ) હતી (तेणेव उवागच्छति) ત્યાં પહોંચ્યા (उवागच्छित्ता पवहणातो पच्चोरूहति) પહોંચીને તેઓ રથમાંથી નીચે ઉતર્યા (पच्चोरुहित्ता नंदा पोक्खरिणी ओगाहिंति) ઉતરીને નંદા પુષ્કરિણી (વાવ) માં પેઠા અને (ओगाहित्ता जलमज्जण करेंति) પ્રવેશીને તેઓએ સ્નાન કર્યું (करित्ता जलक्रीडं करेंति) સ્નાન કરીને તેઓએ જલ ક્રીડાઓ કરી (करित्ता ण्हाया देवदत्ताए सद्धिं पच्चुत्तरति) જલ ક્રીડા કરીને તેઓ બંને દેવદત્તા ગણિકાની સાથે પુષ્કરિણીમાંથી બહાર નીકળ્યા (पच्चुत्तरित्ता जेणेव थूणामडवे तेणेव उवागच्छति બહાર નીકળીને જ્યાં સ્થૂણા મંડપ (વસ્ત્રથી આચ્છાદિત મંડપ) અર્થાત્ તંબૂ હતો ત્યાં ગયા (उवागच्छित्ता थूणामडवं अणुपविसति) ત્યાં જઇને તેઓ મંડપમાં પ્રવિષ્ટ થયા

भरणशोभितौ, 'आसत्था' आश्वस्तौ परिश्रमापनयनेन स्वस्थीभूतौ, प्रसन्नचित्तौ इत्यर्थः। 'वीसत्था' विश्वस्तौ विशेषेण स्वस्थीभूतौ सर्वथाऽपगतश्रमौ, सुखासनवरगतौ सुखप्रदपर्यङ्काद्यासनोपविष्टौ, देवदत्तया सार्द्धं त विपुल विस्तीर्णम् अशन पान खाद्य स्वाद्य धूप पुष्प गन्ध वस्त्र च, 'आसाएमाणा' आस्वादयन्तौ-ईषत्स्वादयन्तौ 'विसाएमाणा' विस्वादयन्तौ-विशेषेण वार वारमास्वादयन्तौ, 'परिभु जेमाणा' परिभु जानौ-परिभोग कुर्वाणौ एव च अनेन प्रकारेण खलु विहरत' आसाते। अपि च खलु 'जिमिय भुत्तुत्तरागया' जिमित भुक्तोत्तरागतौ जिमित=खादित, भुक्तम्=आस्वादित ताभ्यामुत्तर=अनन्तरम् आगतौ सुखासन पर्यङ्कादिक मासौ, जिमितभुक्तानन्तरम्-आचान्तौ शुद्धोदकेन कृताचमनौ, लेपाद्यपनयनेन चोक्षौ

आकर वे उसम प्रविष्ट हुए (अणुपविसित्ता सव्वालकारविभूसिया आसत्था वीसत्था सुहासणवरगया देवदत्ताए सद्धि) प्रविष्ट होकर सर्व अलकारो से विभूपित बने हुए वे आश्वस्त-परिश्रम के अपनयन से स्वस्थचित्त हुए विश्वस्त हुए-सर्वथा परिश्रम से रहित हुए और सुखप्रदपर्यङ्क (पलग) आदि आसन पर जाकर बैठ गये। बाद मे उन्होंने उस देवदत्ता के साथ (त विउल असण ४ धूवपुप्फगधवत्थ आसाएमाणा, वीसाएमाणा परिभुजेमाणा एव च ण विहरति) उस विपुलमात्रामे निष्पन्न हुए अशन, पान, खाद्य, स्वाद्य,रूप चारो प्रकार के आहार को क्रिया रुचर कर उसका स्वाद लिया-धूप, पुष्प, गध, वस्त्र का वितरण किया-(जिमियभुत्तुत्तरागया वि य ण समाणा देवदत्ताए सद्धि विउलाइ माणुस्सगाइ कामभोगाइ भुजमाणा विहरति) जब वे अच्छी तरह खा पी चुके-तब देवदत्ता के साथ वे पर्यङ्क आदि आसन पर आकर बैठ गये यहा इतना सबन्ध और इस प्रकार जोड लेना चाहिये-

(अणुपविसित्ता सव्वालकारविभूसिया आसत्था वीसत्था सुहासणवरगया देवदत्ताए सद्धि) પ્રવેશીને સર્વ અલકારોથી વિભૂષિત થયેલા તેઓ આશ્વસ્ત-થાક વગર સ્વસ્થચિત્ત બન્યા વિશ્વસ્ત થયા-સર્વથા શ્રમ રહિત થયા, અને સુખેથી બેસાય તેવા પલગ (પર્યંક) વગેરે આસનો પર બેસી ગયા ત્યારબાદ તેમણે દેવદત્તા ગણિકાની સાથે (त विउल असण धूवपुप्फगधवत्थ आसाएमाणा, वीसाएमाणा परिभुजेमाणा एव च ण विहरति) પુષ્કળ પ્રમાણમા તૈયાર કરાવીને ત્યા પહોચાડવામા આવેલા અશન, પાન, ખાદ્ય અને સ્વાદ્ય રૂપ ચાર જાતના આહારને યથારુચિ જમ્યા તેમજ ધૂપ-પુષ્પ, ગધ અને વસ્ત્રોનુ વિતરણકર્યું (जिमिय भुत्तुत्तरागया वि य ण समाणा देवदत्ताए सद्धि विउलाइ माणुस्सगाइ कामभोगाइ भुजमाणा विहरति) જમ્યા પછી તેઓ પલગ વગેરે સરસ આસનો પર આવીને દેવદત્તા ગણિકાની સાથે બેસી ગયા અહી આટલી વિગત વધારાની જાણી લેવી જોઇએ કે-

स्वच्छौ, अत एव परमशुचिभूतौ सुखासन प्राप्तोपविष्टौ इत्यर्थ.। 'समाणा' सन्तौ देवदत्तया गणिकया सार्द्ध विपुलान्–विस्तीर्णान मानुष्यकान्–मनुष्य सम्बन्धिनः कामभोगान् शब्दादीन् पञ्चेन्द्रियविषयान् भुञ्जानौ विहरत आस्माते स्मा॥ ९॥

मूलम्—तएण ते सत्थवाहदारगा पुव्वावरण्हकालसमयसि देवदत्ताए गणियाए सद्धि थूणामडवाओ पडिनिक्खमति पडिनिक्खमित्ता हत्थ सगेल्लीए सुभूमिभागे उज्जाणे वहुसु आलिघरएसु य कयलीघरेसु य लयाघरएसु य अच्छणघरएसु य पेच्छणघरएसु य पसाहणघरएसुय मोहणघरएसु य सालघरएसुय जालघरएसु य कुसुमघरएसु य उज्जाणसिरि पच्चणुभवमाणा विहरति ॥सू १०॥

टीका—ततस्तदनन्तर खलु तौ सार्थवाहदारकौ पूर्वापराह्णकालसमये-पश्चिमे प्रहरे देवदत्तया गणिकया सार्द्ध स्थूणामण्डपात् प्रतिनिष्क्रामत. बहि

'भोजन करने के वाद उन्होने आचमन–शुद्ध जल से कुल्ला किया। खाते समय जो अन्नादि के सीत उनके पैर आदि अवयवो पर गिर गये थे उन्हे उन्होंने दूर कर उन अवयवों को साफ किया। इस तरह परमशुचि भूत होकर सुखासन पर आकर बैठ गये' बैठने के बाद उन्होने उस देवदत्ता गणिका के साथ विपुल मनुष्यभव सबन्धी कामभोगों को शब्दादिक पाचो इन्द्रियों के विषयो को सेवन किया। ॥सूत्र ९॥

'तएण ते सत्थवाहदारगा' इत्यादि।

टीकार्थ--(तएण) इसके बाद (ते सत्थवाहदारगा) वे सार्थवाह दारक (पुव्वावरण्ह–काल समयसि) पश्चिम प्रहर मे (देवदत्ताए गणियाए सद्धि) देवदत्ता

જમ્યા પછી તેઓએ શુદ્ધ પાણીથી કોગળા કર્યાં જમતી વખતે અન્ન વગેરેના કણો તેમના હાથ પગ ઉપર પડી ગયા હતા તેમને તેઓએ સાફ કર્યાં અને આ પ્રમાણે પોતાના અવયવોને સ્વચ્છ બનાવ્યા શુદ્ધ થયા બાદ તેઓ સરસ સુખદ આસન પર આવીને બેઠા બેસીને તેઓએ ગણિકા દેવદત્તાની સાથે પુષ્કળ મનુષ્યભવના કામભોગો તેમજ શબ્દ વગેરે પાચે ઇન્દ્રિયોના વિષયોનુ સેવન કર્યું ॥સૂત્ર ૯॥

'त एण ते सत्थवाहदारगा' इत्यादि'

टीकार्थ—(तएण) ત્યારબાદ (ते सत्थवाहदारगा) સાર્થવાહના પુત્રો (पुव्वावरण्हकालसमयसि) પાછલા પહોરના વખતે (देवदत्ताए गणियाए सद्धि) દેવદત્તા ગણિકાની સાથે (थूणामडवाओ पडिनिक्खमति) સ્થૂણા મડપની બહાર નીકળ્યા

निस्सरत. प्रतिनिष्क्रम्य 'हत्थसगेल्लिना-अन्योन्य हस्तावलम्बनेन सुभूमिभागे उद्याने बहुषु 'आलिघरएसु' आलिगृहकेषु श्रेणिबद्धगृहाकारपरिणतवनस्पतिविशेष-निकुञ्जेषु च-पुन. 'कयलीघरेसु' कदली गृहकेषु-कदली निकुञ्जेषु च 'लया-घरएसु' लतागृहकेषु-चम्पकाशोकादिलतागृहेषु च 'अच्छणघरएसु' आसनगृहकेषु आसन-उपवेशनम् तेषा गृहेषु यदा तदा जना आगत्य सुखा-सिकयोपविशन्ति यत्र तत्र च 'पेच्छणघरएसु' प्रेक्षणगृहकेषु-प्रेक्षण-प्रेक्षणक तस्यगृहेषु-यत्रागत्य जना नाटकादिक कुर्वन्ति प्रेक्षन्ते च तेषु 'पसाहणघर एसु य' प्रसाधनगृहकेषु प्रसाधन मण्डन यत्रागत्य जना स्व पर च मण्डयन्ति तेषा गृहेषु 'मोहणघरएसु' मोहनगृहकेषु-विलासगृहेषु 'सालघरएसु' शाला गृहकेषु शाला शाखा तासा गृहेषु वृक्षगृहेषु वा' जालघरएसु' जालगृहकेषु—जालिकान्वितगृहेषु यत्राभ्यन्तरस्थिता बहि. स्थितै र्न दृश्यन्ते किन्तु अन्त.

गणिका के साथ (थूणामडवाओ पडिनिक्खमति) उस स्थूणामडप से बाहर निकले (पडिनिक्खमित्ता) बाहर निकल कर (हत्थसगेल्लीए) हाथ मे हाथ मिलाए हुए वे (सुभूमिभागे उज्जाणे बहुसु आलिघरएसुय) उस सुभूमिभाग उद्यान मे अनेक श्रेणिबद्ध गृहाकार परिणत हुए वनस्पति विशेषों के निकु जों म (कयलीघरएसु य लयाघरएसुय) कदलीगृहोम और लतागृहोमे (अच्छण घरएसु य) यदा कदा आई हुई जनता को बैठने के लिये बनाये हुए आसन गृहों मे(पेच्छणघरएसुय) जहा पर आकर के जन नाटक आदि करते ह और देखते हैं उन प्रेक्षण घरो म (पसाहणघरएसु य) प्रसाधन गृहो मे-जहा आकर के मनुष्य अपने को और दूसरो को अलकारो से विभूपित करते हे ऐसे घरोमे (मोहणघरएसुय) विलास गृहो मे (सालघरएसु य शाला घरों मे (जालघरएसु य) जालिकान्वित घरों मे—जिनके भीतर रहे हुए

(पडिनिक्खमित्ता) બહાર નીકળીને (हत्थसगेल्लीए) હાથમા હાથ નાખીને તેઓ (सुभूमीभागे उज्जाणे बहुसु आलिघरएसु य) સુભૂમિભાગ ઉદ્યાનમા આવેલા ઘણા શ્રેણિબદ્ધ ઘરના આકાર જેવા વનસ્પતિ વિશેષોથી બનાવવામા આવેલા નિકુંજોમા (कयलीघरएसु य लयाघरएसु य) કદલી ગૃહોમા, લતાગૃહોમા, (अच्छणघर एसु य) અવારનવાર આવતા સામાજિકોને બેસવા માટે બનાવવામા આવેલા આસનગૃહોમા (पेच्छणघरएसु य) માણસો જ્યા આવીને નાટક વગેરે કરે છે અને જુએ છે તેવા પ્રેક્ષાગૃહોમા (पसाहणघरएसु य) પ્રસાધન ગૃહોમા એટલે કે જ્યા માણસો પોતાની જાતને અને બીજાઓને શણગારે છે, તેવા ઘરોમા, [मोहणघरएसु य] વિલાસગૃહોમા (सालघरएसु य) શાળાગૃહોમા (जालघरएसु य) જાળીઓવાળા ઘરોમા એટલે કે

स्थितैर्बहिःस्था दृश्यन्ते तादृशेषु च 'कुसुमघरएसु' कुसुमगृहकेषु=पुष्पगृहकेषु, इत्यादिषु, स्थानेषु 'उज्जाणसिरिं' उद्यानश्रियं, उपवनस्य शोभा सुखं च 'पच्चणु भवमाणा' प्रत्यनुभवन्तौ देवदत्तया सार्द्धमनुभवन्तौ विहरत'=विचरतः ॥सू० १०॥

मूलम्—तए णं ते सत्थवाह दारया जेणेव से मालुया कच्छए तेणेव पहारेत्थ गमणाए, तएणं सा वणमऊरी ते सत्थहदारए एज्जमाणे पासइ पासित्ता भीया तत्था तसिया उव्विग्गा पलाया महया महया सद्देणं केकारवं विणिम्मुयमाणी २ मालुयाकच्छाओ पडिणिक्खमइ, पडिणिक्खमित्ता एगंसि रुक्खडालयंसि ठिच्चा तं सत्थ वाहदारए मालुयाकच्छयं च अणिमिसाए दिट्ठिए पेहमाणी २ चिट्ठइ ॥सू० ११॥

टीका—'तएणं ते' इत्यादि—ततस्तदनन्तरं खलु तदुद्यानशोभासुखानुभवानन्तरं तौ सार्थवाहदारकौ यत्रैव स मालुकाकक्षकः पूर्वोक्त एकास्थिकफलानां वृक्षविशेषाणां काननं वर्तते तत्रैव 'पहारेत्थ गमणाए' प्राधार यतां

मनुष्य बाहिर रहे हुए मनुष्यों की दृष्टि में न आवे किन्तु बाहिर मनुष्य उन भीतर मे रहे हुए मनुष्यों को दिखलाई पडते रहे ऐसे घरों म-(कुसुमघरएसु य) पुष्प गृहों (उज्जाणसिरिं पच्चणुभवमाणा विहरंति) देवदत्ता के साथ २ उद्यानश्री का निरीक्षण करता हुआ आनंद भोग करते हुए विचरते रहे। सूत्र १० ॥

'तएणं ते सत्थवाहदारगा' इत्यादि।

टीकार्थ—(तएणं) इसके बाद (ते सत्थवाहदारगा) वे दोनों सार्थवाह दारक (जेणेव मालुयाकच्छए) जहा वह मालुका कच्छ था(तेणेव पहारेत्थ गमणाए) उस ओर जानेके लिये उत्कंठित हुए (तएणं सा वणमऊरी ते

એવા ઘરોમાં કે જેમની અંદર બેઠેલા માણસોને સારી પેઠે જોઈ શકે પણ બહારના માણસો અંદરના માણસોને જોઈ ન શકે, (कुसुमघरएसु य) પુષ્પ ગૃહોમાં, (उज्जाणसिरिं पच्चणुभवमाणा विहरंति) ઉદ્યાનની શોભા જોતા દેવદત્તાની સાથે સુખ અનુભવતા વિચરતા રહ્યા ॥સૂત્ર ૧૦॥

'तएणं ते सत्थवाह-दारगा' इत्यादि।

ટીકાર્થ—(त एणं) ત્યારબાદ (ते सत्थवाह दारगा) બંને સાર્થવાહ પુત્રો (जेणेव से मालुया कच्छए) જે તરફ માલુકા કચ્છ હતો (तेणेव पहारेत्थ गमणाए)

गमनाय=तत्र गन्तुमुत्कण्ठितौ गतौ च, ततस्तदनन्तरं खलु सा वनमयूरी तौ सार्थवाहदारकौ 'एज्जमाणे' एज्जमानौ प्रत्यागच्छन्तौ पश्यति दृष्ट्वा च' 'भीया' भीता, अकस्माद् भयजनकवस्तुदर्शनेन भय प्राप्ता 'तत्था' त्रस्ता-भयजनितदुःख प्राप्ता स्तब्धा वा क्षणमात्र भयेन निश्चला जाता 'तसिया' अन्तर्भीतिनिष्ठ्यर्थं, त्रासिता आत्मनः प्रतिप्रदेश भयेन सक्रान्ता जाता 'उव्विग्गा' उद्विग्ना-त्राणशरणरहितत्वेनोद्वेग प्राप्ता 'पलाया' पलायिता-उड्डयनोद्युक्ता 'महया २ सद्देण' महता २ शब्देन उच्चस्वरेण 'केकारव' मयूरशब्द 'विणिम्मुयमाणो २' विनिर्मुञ्चन्ती=पुनःपुनः कुर्वती मालुकाकक्षात् 'पडिनिक्खमइ' प्रतिनिष्क्रामति निस्सरति 'पडिनिक्खत्ता' प्रतिनिष्क्रम्य निस्सृत्य स्वस्थानादुड्डीय 'एगसि' एकस्या वृक्षशाखाया 'ठिचा' स्थित्वा तौ सार्थवाहदारकौ त

सत्थवाहदारए एज्जमाणे पासइ) उस वनमयूरीने उन दोनो सार्थवाह दारकों का ज्यो ही आते हुए देखा-तो (पासित्ता) देखकर (भीया तत्था तसिया उव्विग्गा पलाया) भयभीत हो गई त्रस्त हो गई--अकस्मात् भयजनक वस्तु को देखने से भय जनित दुःखको प्राप्त हुई-अथवा क्षण मात्र के लिये भयसे निश्चल हो गई-आत्मा के प्रतिप्रदेश मे भय से युक्त हो गई, उद्वेग को प्राप्त हो गई और उस स्थान से उडी (महया२ सद्देण केकारव विणिम्मुयमाणी२ मालुयाकच्छाओ पडिनिक्खमइ) उडती२ बडे जोर २ से केकारव (शब्द) बारबार करती करती वह उस मालुका कच्छक से बाहर हो गई (पडिनिक्खमित्ता एगसि रुक्खडालयसि ठिच्चा ते सत्थवाहदारए मालुया कच्छय च अणिमिसाए दिट्ठिए पेहमाणी २ चिट्ठइ) बाहर होकर एक

તે બાજુ જવા આગળ વધ્યા (तएण सा वणमऊरी ते सत्थवाहदारए एज्जमाणे पासइ) તે ઢેલે બન્ને સાર્થવાહોને જોયા અને (पासित्ता) જોઈને (भीया तत्था तसिया उव्विग्गा पलाया) ડરી ગઈ, સત્રસ્ત થઈ ગઈ ઓચિંતા ભય પમાડનારી વસ્તુને જોઈને તે દુઃખ પામી, અથવા તો તે ભયભીત થઈને થોડા વખત માટે સ્તબ્ધ થઈ ગઈ, તેના આત્મપ્રદેશોમા ભય પ્રસરી ગયો તે ઉદ્વિગ્ન થઈ ગઈ તેની સામે રક્ષાનો કોઈ પણ જાતનો ઉપાય હતો નહિ તેથી તે વ્યાકુળ બની ગઈ અને તે સ્થાનેથી ઉડી (महया २ सद्देण केकारव विणिम्मुयमाणी २ मालुया कच्छाओ पडिनिक्खमइ) અને મોટા સ્વરેથી ટહુકતી ૨ ઉડતી તે માલુકા કચ્છથી બહાર નીકળી ગઈ (पडिनिक्खमित्ता एगसि रुक्खडालयसि ठिच्चा ते सत्थवाहदारए मालुया कच्छय च अणिमिसाए दिट्ठिए पेहमाणी२ चिट्ठइ) માલુકા કચ્છની બહાર નીકળીને તે

स्थितैर्बहिःस्था दृश्यन्ते तादृशेषु च 'कुसुमघरएसु' कुसुमगृहकेषु=पुष्पगृहकेषु, इत्यादिषु, स्थानेषु 'उज्जाणसिरिं' उद्यानश्रियं, उपवनस्य शोभा सुख च 'पच्चणु भवमाणा' प्रत्यनुभवन्तौ देवदत्तया सार्द्धमनुभवन्तौ विहरत'=विहरतः ।सू १०।

मूलम्--तए ण ते सत्थवाह दारया जेणेव से मालुया कच्छए तेणेव पहारेत्थ गमणाए, तएण सा वणमऊरी ते सत्थहदारए एज्जमाणे पासइ पासित्ता भीया तत्था तसिया उव्विग्गा पलाया महया महया सद्देण केकारव विणिम्मुयमाणी २ मालुयाकच्छाओ पडिणिक्खमइ, पडिणिक्खमित्ता एगसि रुक्खडालयसि ठिच्चा ते सत्थ वाहदारए मालुयाकच्छय च अणिमिसाए दिट्ठिए पेहमाणी २ चिट्ठइ ॥सू० ११॥

टीका--'तएण ते' इत्यादि--ततस्तदनन्तर खलु तदुद्यानशोभासुखानुभवानन्तर तौ सार्थवाहदारकौ यत्रैव स मालुकाकक्षक. पूर्वोक्त एकास्थिकफलाना वृक्षविशेषाणां कानन वर्तते तत्रैव 'पहारेत्थ गमणाए' प्राधार यता

मनुष्य बाहिर रहे हुए मनुष्यों की दृष्टि मे न आवे किन्तु बाहिर मनुष्य उन भीतर मे रहे हुए मनुष्यों को दिखलाई पडते रहे ऐसे घरों म-(कुसुमघरएसु य) पुष्प गृहों (उज्जाणसिरिं पच्चणुभवमाणा विहरति) देवदत्ता के साथ २ उद्यानश्री का निरीक्षण करता हुआ आनद भोग करते हुए विचरते रहे। सूत्र १० ॥

'तएण ते सत्थवाहदारगा' इत्यादि।

टीकार्थ--(तएण) इसके बाद (ते सत्थवाहदारगा) वे दोनों सार्थवाह दारक (जेणेव मालुयाकच्छए) जहा वह मालुका कच्छ था(तेणेव पहारेत्थ गमणाए) उस ओर जानेके लिये उत्कठित हुए (तएण सा वणमऊरी ते

એવા ઘરોમા કે જેમની અદર બેઠેલા માણુસોને સારી પેઠે જોઈ શકે પણ બહારના માણુસો અદરના માણુસોને જોઈ ન શકે, (कुसुमघरएसु य) પુષ્પ ગૃહોમા, (उज्जाणसिरिं पच्चणुभवमाणा विहरति) ઉદ્યાનની શોભા જોતા દેવદત્તાની સાથે સુખ અનુભવતા વિચરતા રહ્યા ॥સૂત્ર ૧૦॥

'तएण ते सत्थवाह-दारगा' इत्यादि ।

ટીકાર્થ—(तएण) ત્યારબાદ (ते सत्थवाहदारगा) બને સાર્થવાહ પુત્રો (जेणेव से मालुया कच्छए) જે તરફ માલુકા કચ્છ હતો (तेणेव पहारेत्थ गमणाए)

टीका—'तएण त' ततस्तदनन्तर–मयूर्या उड्डयनान्तर तौ सार्थवाह दारको अन्योऽन्य=परस्पर शब्दयतः=आर्वयत =समुखौ कुरत 'सद्दावित्ता' शब्दयित्वा=अन्योन्यमाहूय वक्ष्यमाणप्रकारेणावादिष्टाम् 'जहाण' यथा खलु देवानुप्रिय ! एषा वनमयूरी आवामेजमानौ आगच्छन्तौ दृष्ट्वा च भीता, त्रस्ता, त्रसिता, उद्विग्ना पलायिता–स्वस्थान त्यक्त्वाऽन्यत्स्थान गता महता शब्देन केकारव मुञ्चन्ती सती यावदावा मालुकाकक्षक च पुन. पुन' प्रेक्षमाणी तिष्ठति 'त' तत्–तस्मात् 'भवियव्व' भवितव्यम् 'एत्थ' अत्र केनापि कार

'तएण ते सत्थवाहदारगा' इत्यादि ।

टीकार्थ—(तएण) इसके बाद (ते सत्थवाहदारगा) उन दोनो सार्थवाह दारकोने (अन्नमण्ण सद्दावेति) परस्पर मे विचार किया बातचीत की (सद्दा वित्ता) बातचीत कर के (एव वयासी) फिर वे इस प्रकार कहने लगे—(जहाण देवाणुप्पिया ! एसा वणमऊरी अम्हे एज्जमाणा पासित्ता भीया तत्था तसिया उव्विग्गा पलाया महया २ सद्देण जाव अम्हे मालुयाकच्छय च पेच्छमाणी २ चिट्ठइ) जिस कारण हे देवानुप्रिय ! यह वनमयूरी हम लोगों को आता हुआ–देखकर भयभीत, त्रस्त और त्रासित होकर उद्विग्न बनी और यहा से उड गई—उडती २ उसने बडे जोर २ से केकारव किया—और इस मालुकाकच्छक से बाहर होकर एक वृक्ष की डाल पर बैठी २ यह हम लोगो की ओर और मालुकाकच्छक की ओर बार २ देख रही है (त भवियव्व एत्थ कारणेण त्तिकट्टु मालुयाकच्छय अतो अणुपविसति) तो इसमे कोई न कोई कारण अवश्य होना चाहिये–ऐसा

'तएण ते सत्थवाह दारगा' इत्यादि ।

टीकार्थ—(तएण) त्यारबाद (ते सत्थवाह दारगा) बन्ने सार्थवाह पुत्रोए (अन्नमण्ण सद्दावेति) એકબીજા સાથે વાતો કરી (सद्दावित्ता) वातचीत करीने (एव वयासी) तेओ कहेवा लाग्या (जहाण देवाणुप्पिया ! एसा वणमऊरी अम्हे एज्जमाणा पासित्ता भीया तत्था तसिया उव्विग्गा पलाया महया २ सद्देण जाव अम्हे मालुयाकच्छय च पेच्छमाणी२ चिट्ठइ) હે દેવાનુપ્રિય ! આ ઢેલ આપણુને આવતા જોઈને ભયભીત સત્રસ્ત, ત્રાસિત, અને વ્યાકુળ થઈને અહીંથી ઉડી, અને જ્યારે તે ઉડી ત્યારે તેણે મોટા અવાજે કેકારવ કર્યો અને તે માલુકાકચ્છની બહાર નીકળીને એક ઝાડની શાખા ઉપર બેસી ગઈ છે અને ત્યાથી પણ તે આપણુને અને માલુકાકચ્છને વારવાર જોઈ રહી છે (त भवियव्व एत्थ कारणेण त्तिकट्टु मालुयाकच्छय अतो अणुपविसति) તો એની પાછળ કંઈને કંઈ રહસ્ય ચોક્કસ હોવુ

मालुकाकक्षक च 'अणिमिसाए' अनिमेषया निश्चलया 'दिट्ठीए' दृष्ट्या 'पेहमाणी २' प्रेक्षमाणी २-पुनः पुनः पश्यन्ती 'चिट्ठइ' तिष्ठति ॥सू० ११॥

मूलम्—तएणं ते सत्थवाहदारगा अण्णमण्णं सद्दावेंति सद्दावित्ता एवं वयासी जहाणं देवानुप्पिया ! एसा वणमऊरी अम्हे एज्जमाणा पासित्ता भीया तत्था तसिया उव्विग्गा पलाया महया महया सद्देणं जाव अम्हे मालुया कच्छयं च पेच्छमाणी २ चिट्ठइ, तं भवियव्वमेत्थ कारणेणं त्तिकट्टु मालुयाकच्छयं अंतो अणुपविसंति अणुपविसित्ता तत्थ दो पुट्ठे परियागये जाव पासित्ता अन्नमन्नं सद्दावेंति, सद्दावित्ता एवं वयासी—सेयं खलु देवाणुप्पिया ! अम्हं इमे वणमऊरी अंडए साणं २ जाइमंताणं कुक्कुडियाणं अंडएसु अ पक्खिवावित्तए तएणं ताओ जाइमंताओ कुक्कुडियाओ एए अंडए सएणं पक्खवाएणं सारक्खमाणीओ संगोवेमाणीओ विहरिस्संति, तएणं अम्हं एत्थ दो कीलामणगा मऊरीपोयगा भविस्संतित्ति कट्टु अन्नमन्नस्स एयमट्ठं पडिसुणंति, पडिसुणित्ता सए सए दासचेडए सद्दावेंति सद्दावित्ता एवं वयासी गच्छह णं तुब्भे देवाणुप्पिया ! इमे अंडए गहाय सयाणं जाइमंताणं कुक्कुडीणं अंडएसु पक्खिवह जाव-तेवि पक्खिवेंति ॥सू. १२॥

वृक्ष की डाल पर जाकर बैठ गई और बैठी २ वहीं से उन दोनों सार्थवाहदारकों को और मालुका कक्षक की ओर बार बार अनिमिष दृष्टि से देखने लगी । सूत्र । ११ ।

એક ઝાડની શાખા ઉપર બેસી ગઇ, અને ત્યાંથી જ તે બન્ને સાર્થવાહોને તેમજ માલુકા કચ્છની તરફ વારંવાર એકી નજરે જોવા લાગી. ॥સૂત્ર ૧૧॥

टीका—'तएण त' ततस्तदनन्तर–मयूर्या उड्डयनानन्तर तौ सार्थवाह दारकौ अन्योऽन्य=परम्पर शब्दयत.=आवयत.=समुखौ कुरुत' 'सद्दावित्ता' शब्दयित्वा=अन्योन्यमाहूय वक्ष्यमाणप्रकारेणावादिष्टाम् 'जहाण' यथा खलु देवानुप्रिय ! एषा वनमयूरी आवामेजमानौ आगच्छन्तौ दृष्ट्वा च भीता, त्रस्ता, त्रसिता, उद्विग्ना पलायिता–स्वस्थान त्यक्त्वाऽन्यत्स्थान गता महता शब्देन केकारव मुञ्चन्ती सती यावदावा मालुकाकक्षक च पुन पुन' प्रेक्षमाणी तिष्ठति 'त' तत्–तस्मात् 'भवियव्व' भवितव्यम् 'एत्थ' अत्र केनापि कार

'तएण ते सत्थवाहदारगा' इत्यादि ।

टीकार्थ—(तएण) इसके बाद (ते सत्थवाहदारगा) उन दोनो सार्थवाह दारकोंने (अन्नमण्ण सद्दावेति) परस्पर में विचार किया बातचीत की (सद्दा- वित्ता) बातचीत कर के (एव वयासी) फिर वे इस प्रकार कहने लगे— (जहाण देवाणुप्पिया ! एसा वणमऊरी अम्हे एज्जमाणा पासित्ता भीया तत्था तसिया उव्विग्गा पलाया महया २ सद्देण जाव अम्हे मालुयाक च्छय च पेच्छमाणी २ चिट्ठइ) जिस कारण हे देवानुप्रिय ! यह वनमयूरी हम लोगों को आता हुआ–देखकर भयभीत, त्रस्त और त्रासित होकर उद्विग्न बनी और यहा से उड गई—उडती २ उसने बडे जोर २ से के- कारव किया—और इस मालुकाकच्छक से बाहर होकर एक वृक्ष की डाल पर बैठी २ यह हम लोगो की ओर और मालुकाकच्छक को ओर बार २ देख रही है (त भवियव्व एत्थ कारणेण त्तिकट्टु मालुयाकच्छय अतो अणुपविसति) तो इसमे कोई न कोई कारण अवश्य होना चाहिये–ऐसा

'तएण ते सत्थवाह दारगा' इत्यादि ।

टीकार्थ—(तएण) त्यारબाद (ते सत्थवाह दारगा) બન્ને સાર્થવાહ પુત્રોએ (अन्नमण्ण सद्दावेति) એકબીજા સાથે વાતો કરી (सद्दावित्ता) વાતચીત કરીને (एव वयासी) તેઓ કહેવા લાગ્યા (जहाण देवाणुप्पिया ! एसा वणमऊरी अम्हे एज्जमाणा पासित्ता भीया तत्था तसिया उव्विग्गा पलाया महया २ सद्देण जाव अम्हे मालुयाकच्छय च पेच्छमाणी२ चिट्ठइ) હે દેવાનુપ્રિય ! આ ઢેલ આપણને આવતા જોઇને ભયભીત સંત્રસ્ત, ત્રાસિત, અને વ્યાકુળ થઇને અહીં થી ઉડી, અને જ્યારે તે ઉડી ત્યારે તેણે મોટા અવાજે કેકારવ કર્યો અને તે માલુકાકચ્છની બહાર નીકળીને એક ઝાડની શાખા ઉપર બેસી ગઇ છે અને ત્યાથી પણ તે આપણને અને માલુકાકચ્છને વારવાર જોઇ રહી છે (त भवियव्व एत्थ कारणेण त्तिकट्टु मालुया कच्छय अतो अणुपविसंति) તો એની પાછળ કઇને કઇ રહસ્ય ચોક્કસ હોવુ

मालुकाकक्षकं च 'अणिमिसाए' अनिमेषया निश्चलया 'दिट्ठीए' दृष्ट्या 'पेहमाणी २' प्रेक्षमाणी २-पुन. पुनः पश्यन्ती 'चिट्ठइ' तिष्ठति ॥सू० ११॥

मूलम्—तएणं ते सत्थवाहदारगा अण्णमण्णं सद्दावेंति सद्दावित्ता एवं वयासी जहाणं देवानुप्पिया ! एसा वणमऊरी अम्हे एज्जमाणा पासित्ता भीया तत्था तसिया उव्विग्गा पलाया महया महया सद्देणं जाव अम्हे मालुया कच्छयं च पेच्छमाणी २ चिट्ठइ, तं भवियव्वमेत्थ कारणेणं त्तिकट्टु मालुयाकच्छयं अतो अणुपविसति अणुपविसित्ता तत्थ दो पुट्ठे परियागये जाव पासित्ता अन्नमन्नं सद्दावेंति, सद्दावित्ता एवं वयासी-सेयं खलु देवाणुप्पिया ! अम्हं इमे वणमऊरी अंडए साणं २ जाइमंताणं कुक्कुडियाणं अंडएसुअ पक्खिवावित्तए तएणं ताओ जाइमंताओ कुक्कुडियाओ एए अंडए सएणं पक्खवाएणं सारक्खमाणीओ संगेवेमाणीओ विहरिस्सति, तएणं अम्हं एत्थ दो कीलामणगा मऊरीपोयगा भविस्सतित्ति कट्टु अन्नमन्नस्स एयमट्ठं पडिसुणंति, पडिसुणित्ता सए सए दासचेडए सद्दावेंति सद्दावित्ता एवं वयासी गच्छह णं तुब्भे देवाणुप्पिया ! इमे अंडए गहाय सयाणं जाइमंताणं कुक्कुडीणं अंडएसु पक्खिवह जाव-तेवि पक्खिवेंति ॥सू. १२॥

वृक्ष की डाल पर जाकर बैठ गई और बैठी २ वहीं से उन दोनों सार्थवाहदारकों को और मालुका कक्षक की ओर बार बार अनिमिष दृष्टि से देखने लगी। सूत्र । ११ ।

એક ઝાડની શાખા ઉપર બેસી ગઇ, અને ત્યાથી જ તે બન્ને સાર્થવાહોને તેમજ માલુકા કચ્છની તરફ વારવાર એકી નજરે જોવા લાગી. ॥સૂત્ર ૧૧॥

स्थाने स्वगृहे एव अ(नेन प्रकारेण) 'दो कीलावणगा' द्वौ क्रीडनकौ-क्रीडा कारकौ द्वौ मयूरपोतकौ मयूरीशावकौ भविष्यत इति कृत्वा-इति विचार्य, अन्योऽन्यस्यैतमर्थं प्रतिशृणुत मनसि धारयतः, प्रतिश्रुत्य 'सए सए' स्वकान् स्वकान्-दासचेटकान् शब्दयत. शब्दयित्वा चैव वक्ष्यमाणप्रकारेणावादिष्टाम् हे देवानुप्रिया गच्छत खलु यूयं इमे—एते अण्डके मयूर्या अण्डके गृहीत्वा स्वकाना जातिमतीना कुक्कुटीनामण्डकेषु प्रक्षिपत. इति वचन श्रुत्वा यावत्ते दासा अपि तथैवाण्डके प्रक्षिपन्ति ॥ सू १२ ॥

वाली हम दोनो की कुक्कुटिकाए इन हम लोगों के द्वारा लाये हुए मयूरी के अडों की अपने २ अडो की रक्षा तथा उनकी परकृत उपद्रवों से प्रतिपालना करती हुई रक्षा और प्रतिपालना करलेगी। (तएण अम्ह एत्थ दो कीलामणगा मऊरपोयगा भविस्सति तिकट्टु अन्नमन्नस्स एयमट्ठ पडिसुणेति) इस प्रकार हम लोगों के अपने २ घर पर दो क्रीडा कारक मयूरी पोत (बच्चे) हो जावेगे ऐसा विचार कर उन दोनोंने आपसम एक दूसरे का विचार स्वीकार कर लिया (पडिसुणिना सए सए दासचेडए सद्दावे ति) स्वीकार कर फिर उन्होंने अपने २ नौकरों को बुलाया (सद्दा वित्ता एव वयासी) बुलाकर ऐसा कहा—(गच्छह ण तुब्भे देवाणुप्पिया !) हे देवानुप्रियो ! तुम लोग जाओ और (इमे अडए गहाय सयाण जाइमताण कुक्कुडीण अडएसु पक्खिवह जाव ते वि पक्खिवे ति) इन मयूरी के दोनों अडोको ले जाकर अपनी २ जातीवाली कुक्कुटिकाओं के अडों मे रख दो। इस प्रकार के उनके कथन को सुनकर "यावत् उन दासोंने भी उस तरह उन दोनों अडो को ले जाकर उन कुक्कुटिकाओ के अडो मे रख दिया॥ सू १२॥

બહારના ઉપદ્રવોથી રક્ષણ કરતી ઢેલના ઇંડાનું પણ રક્ષણ કરશે અને પાલન પોષણ કરશે (तएण अम्ह एत्थ दो कीलामणगा मउरपोयगा भविस्सति त्तिकट्टु अन्नमन्नस्स एयमट्ट पडिसुणे ति)આ રીતે આપણા બન્નેના ઘરોમા ક્રીડામયૂરના બચ્ચાઓ થઇ જશે આમ તેઓ બન્ને એક બીજાના વિચારોથી સહમત થયા (पडिसुणित्ता सए सए दासचेडए सद्दावे ति) સહમત થઇને તેઓએ પોતપોતાના નોકરોને બોલાવ્યા (सद्दावित्ता एव वयासी) બોલાવીને આ પ્રમાણે કહ્યું (गच्छहण तुब्भे देवाणु प्पिया !) હે દેવાનુપ્રિયો ! તમે જાઓ અને (इमे अडए गहाय सयाण जाइमताण कुक्कुडीण अडएसु पक्खिवह जाव ते वि पक्खिवे ति) આ ઢેલના બન્ને ઇંડાને અમારી મરઘીઓના ઇંડાઓની વચ્ચે મૂકી દો આ રીતે તેમની વાત સાંભળીને નોકરોએ બન્ને ઇંડાને લઇને સાર્થવાહ પુત્રોની મરઘીઓના ઇંડાઓની વચ્ચે મૂકી દીધા સૂત્ર ૧૨॥

णेन 'तिकट्टु' इति कृत्वा इति परस्परं विचार्य मालुकाकक्षकमन्तो म येऽनुप्रविशतः-प्रवेश कुरुत अ त. अनुप्रविश्य तत्र तस्मिन् स्थाने खलु वनमयूरी द्व 'पुट्टे' पुष्टे पर्यायागते मतरकालजनिते पारज्जि-नमुष्टिप्रमाणे आण्डके दृष्ट्वा अन्याऽन्य शब्दयत वार्ताकुरुत शब्दयित्वा एवमवादिष्टां 'सेय' श्रेय. अस्य प्रक्षेपयितुमित्यत्र मम्बन्ध., खलु हे देवानुप्रिय! आवयोरिमे वनमयूराण्डके गृहीत्वा 'साण साण' स्वासा स्वासा=स्वकीयानाम्२ 'जाइमताण' जातिमतीना विशिष्ट जातिमता कुक्कुटिकानामण्डकेषु प्रक्षेपयितुम्-स्थापयितुम्, ततस्तदन तर खलु 'ताओ' ता-आवयोर्जातिमत्य कुक्कुटिका 'एए' एते अस्मत्समानीते अण्डके-मयूर्या अण्डके पुन 'सए य अडए' स्वकानि चाण्डकानि सरक्षन्त्य सम्यक् पोषणादिना 'सगोवमाणीओ' सगोपायमाना-परकृतोपद्रवत प्रतिपाल यन्त्य विहारयिष्यन्ति। ततस्तदनन्तर खलु आवयोः 'एत्थ' अत्र अस्मिन्

विचार कर वे दोनों उस मालुकाकच्छक के भीतर प्रविष्ट हो गये (अणुपविसित्ता तत्थण दोपुट्टे परियागये जाव पासित्ता अन्नमन्न सद्दावेति) प्रविष्ट होकर वहा उन्होंने पुष्ट एकही साथ क्रमश उत्पन्न हुए भिन्न मुष्टि प्रमाण दो अडे को देखा देखकर फिर वे परस्पर मे एक दूसरे से कहने लगे। कहकर फिर इस प्रकार उन्होंने विचार किया कि (सेय खलु देवाणुप्पिया! अम्ह इमे वणमऊरी अडए साण २ जाइमताण कुक्कुडियाण अडएसु य पक्खिवावेत्तए) हे देवानुप्रिय! हम दोनों के लिये यह बडी अच्छी बात है कि हम दोनों इन दोनों अडो को अपनी २ जातिमती कुक्कुटिकाओं क अडो मे रख देवे (तएण ताओ जाइमताओ कुक्कुडियाओ एए अडए सए य अडए सएण पक्खवाएण सारक्खमाणीओ सगोवेमाणीओ विहरिस्सति) इस तरह वे विशिष्ट जाति

જ જોઇએ આમ વિચારીને તેઓ બન્ને માલુકા કચ્છમા પ્રવિષ્ટ થયા (अणुपविसित्ता तत्थ ण दो पुट्टे परियागये जाव पासित्ता अन्नमन्न सद्दावेति) પ્રવેશીને તેઓએ એકી સાથે અનુક્રમે ઉત્પન્ન થયેલા મૂઠીના જેટલા પ્રમાણુવાળા બે ઇડા જોયા તે જોઇને તેઓ એક બીજાને કહેવા લાગ્યા, અને આ પ્રમાણે વિચાર કરવા લાગ્યા કે (सेय खलु देवाणुप्पिया! अम्ह इमे वणमऊरी अडए साण २ जाइमताण कुक्कुडियाण अडएसु य पक्खिवावेत्तए) હે દેવાનુપ્રિય! આપણા બન્ને માટે એ સારૂ છે કે આપણે બન્ને એ બન્ને ઇડાઓને પોતપોતાની મરઘીઓના ઇડાઓમા મૂકી દઇએ (तएण ताओ जाइमताओ कुक्कुडियाओ एए अडए सए य अडए सएण पक्खवाएण सारक्खमाणीओ सगोवेमाणीओ विहरिस्सति) આ રીતે તે જુદી જુદી જાતિની આપણી મરઘીઓ આપણા વડે લઇ જવાએલા ઇંડાના ઇડા અને ... [illegible]

गणिकायै विपुल जीविकार्ह जीविकायोग्य प्रीतिदान दत्त. दत्वा सत्कुरुत वस्त्रादिना सत्कार कुरुत' सम्मानयत. वचनादिना समान कुरुत. सत्कृत्य समान्य देवदत्ताया गृहात्प्रतिनिष्क्रमत निस्सरत., प्रतिनिष्क्रम्य यत्रैव स्वकानि स्वकानि गृहाणि तत्रैवोपागच्छत. उपागत्य 'सकम्मसपउत्ता' स्वकर्मसप्रयुक्तौ जातौ चाप्यास्ताम् स्वस्व व्यापारादिकार्य करणे सात्र जातौ जातावित्यर्थ ॥सू. १३॥

मूलम्—तत्थण जे से सागरदत्तपुत्ते सत्थवाहदारए सेण कल्ल जाव जलते जेणेव से वणमऊरीअडए तेणेव उवागच्छइ उवागच्छित्ता तसि मऊरी अडयसि सकिते कखिते वितिगिच्छासमावन्ने भेय समावन्ने कलुससमावन्ने किन्न मम एत्थ किलावणमऊरी पोयए

(उवागच्छित्ता देवदत्ताए गिह अणुपविसति) आकर वे देवदत्ता के घर के भीतर--(अणुपविसित्ता देवदत्ताए गणियाए विउल जीवियारिह पीइदाण दलयति) भीतर जाकर उन दोनोंने देवदत्ता गणिका के लिये विपुल मात्रा मे जीविका के योग्य प्रीतिदान दिया। (दलयित्ता सक्कारेति, सक्कारित्ता सम्माणेति, सम्माणित्ता देवदत्ताए गिहाओ पडिनिक्खमति) देकर फिर उस का वस्त्रादि द्वारा सत्कार किया, सत्कार कर के मीठे २ वचनो द्वारा उसका सन्मान किया--सन्मान कर बाद मे वे उस देवदत्ता के घर से बाहर निकले (पडिनिक्खमित्ता जेणेव सयाइ २ गिहाइ तेणेव उवागच्छति-उवागच्छित्ता सकम्मसपउत्ता जाया यावि होत्था) निकलकर अपने अपने घर पहुँचे—और जाकर अपने २ व्यापार आदि कार्य करने मे लग गये॥ सू १३ ॥

गिह अणुपविसति) ઘરમા પ્રવેશીને તે બન્નેએ દેવદત્તા ગણિકાને જીવિકા માટે પુષ્કળ પ્રમાણમા ઉચિત પ્રીતિદાન આપ્યુ (दलयित्ता सक्कारेति, सक्कारित्ता, सम्माणेति, सम्माणित्ता देवदत्ताए गिहाओ पडिनिक्खमति) પ્રીતિદાન અર્પીને તે ગણિકાને વસ્ત્રો વગેરે આપીને તેનો સત્કાર કર્યો, સત્કાર કરીને મધુરવાણી વડે તેનુ સન્માન કર્યુ અને સન્માન કરીને તેઓ દેવદત્તા ગણિકાના ઘેરથી બહાર નીકળ્યા (पडिनिक्खमित्ता जेणेव सयाइ २ गिहाइ तेणेव उवागच्छति-उवागच्छित्ता सकम्मसपउत्ता जायायाविहोत्था) નીકળીને તેઓ પોતપોતાને ઘેર પહોચ્યા અને પહોચીને પોતપોતાના વેપાર વગેરે કામોમા પરોવાઈ ગયા ॥સૂ ૧૩॥

मूलम्—तएण ते सत्थवाह दारगा देवदत्ताए गणियाए सद्धिं सुभूमिभागस्स उज्जाणस्स उज्जाणसिरिं पच्चणुभवमाणा विहरित्ता तमेव जाण दुरूढा समाणा जेणेव चपा नयरीए जेणेव देवदत्ताए गणियाए गिहे तेणेव उवागच्छति उवागच्छित्ता देवदत्ताए गिह अणुपविसंति अणुपविसित्ता देवदत्ताए गणियाए विउल जीवियारिह पीइदाण दलयति दलयित्ता सक्कारेंति सक्कारित्ता सम्माणेति सम्मा णित्ता देवदत्ताए गिहाओ पडिनिक्खमति पडिनिक्खमित्ता जेणेव सयाइ२ गिहाइ तेणेव उवागच्छति उवागच्छित्ता सकम्मसपउत्ता जाया यावि होत्था ॥ सू १३ ॥

टीका— तएण ते' ततस्तदनन्तर तौ सार्थवाहदारकौ देवदत्तया गणिकया सार्द्ध सुभूमिभागस्योद्यानस्योद्यानश्रिय प्रत्यनुभवन्तौ विहृत्य तदेव यान प्रवहणमारूढौ सन्तौ यत्रैव चपानगर्या देवदत्ताया गणिकाया गृह वर्तते तत्रोपागच्छत उपागत्य देवदत्ताया गृहमनुपविशत -प्रवेश कुरुत' देवदत्तायै

'तएण ते सत्थवाहदारगा' इत्यादि ।

टीकार्थ—(तएण) इसके बाद (ते सत्थवाहदारगा) वे सार्थवाह दारक (देवदत्ताए गणियाए) देवदत्ता गणिकाके (सद्धि) साथ (सुभूमिभागस्स) सुभूमिभाग उद्यान की (उज्जाणसिरिं) उद्यानश्रीका (पच्चणुभवमाण) अनुभव करते हुए (विहरित्ता) घूम कर (तमेव जाण दुरूढा समाणा) उसी रथ पर चढे हुए (जेणेव चपानयरी जेणेव देवदत्ताए गणियाए गिहे तेणेव उवागच्छति) जहा चपानगरी मे देवदत्ता गणिका का घर था—वहा आय

'तएण ते सत्थवाहदारगा' इत्यादि !

टीकार्थ—(तएण) त्यार पछी (ते सत्थवाहदारगा) सार्थवाह पुत्रो (देवदत्ताए गणियाए) देवदत्ता गणिकानी(सद्धि) साथे (सुभूमिभागस्स उज्जाणस्स) सुभूमिभाग उद्याननी (उज्जाणसिरिं) शोभाने (पच्चणुभवमाणा) अनुभवता (विहरित्ता) विचरण करता (तमेव जाण दुरूढा समाणा) ते ज रथ उपर सवार थईने (जेणेव चपानयरीए जेणेव देवदत्ताए गणियाए गिहे तेणेव उवागच्छति) चपानगरीमा ज्या देवदत्ता गणिकानु घर हतु त्या आव्या (उ [illegible]

गोत्र जलने' यावाजसा उदगति सुरम्युद्गते सति 'जेणेव' यत्रैव 'से' तद् वनमयूर्या अण्डक रक्षितमस्ति 'तेणेव' तत्रैवोपागच्छति, उपागत्य च 'तसि' तस्मिन् वनमयूर्या अडके 'सकिए' शकित -अण्डकविषये शङ्कावान्-इदमण्डक पक्वावस्था प्राप्स्यति नवा इति 'कखिए' काक्षित -फलाऽऽकाङ्क्षायुक्त -अस्मादण्डकात् कदा मयूरशावक समुत्पत्स्यते इति, 'वितिगिच्छासमावन्ने' विचिकित्सा समापन्नः-फल प्रति सदेहयुक्त, इत' समुद्भूतेऽपि मयूरशावके तेन मम क्रीडारूप फल किमुभविष्यति न वा इत्येव फल प्रति सशयापन्न , 'भेयसमावन्ने' भेदसमापन्न मनेद्वैधीभाव प्राप्त , अस्मादण्डकाज्जातो मयूरपोतो

शित होने पर जहा उस वन मयूरी का अडक रखा था वहा गया (उवागच्छित्ता तसि मऊरी अडयसि सकिते वितिगिच्छासमावन्ने भेयसमावन्ने कलुसमावन्ने किन्न मम एत्थ किलावणमऊरी पोयए भविस्सइ उदाहु णो भविस्सइ तिकट्टु) वहा जाकर वह उस मयूरी के अडे के विषय मे शकित हो गया-- यह अडा पक्वावस्था को प्राप्त होगा या नहीं इस प्रकार का उसे सदेह हुआ--काक्षित हो गया--इस अडे से कब मयूरी शावक उत्पन्न होगा इस प्रकार के फलके विषय मे वह आकाक्षा युक्त बन गया-विचिकित्सा समापन्न हो गया-इससे मयूर पोतक होने पर भी उस से मुझे क्रीडा रूप फल प्राप्त होगा कि नहीं होगा-इस प्रकार वह फल मे सशयापन्न हो गया-भेद समापन्न हो गया-इस अडे से उत्पन्न हुआ मयूरी पोतकजीवित रहेगा या नहीं रहेगा इस प्रकार से उसकी सत्ताके विषय म सकल्प विकल्प वाला बन कर वह मति की द्विविधता से युक्त हो गया, कलुप समापन्न हो गया

ઢેલનુ ઇડુ મૂકેલુ હતુ ત્યા ગયો (उवागच्छित्ता तसि मऊरीअडयसि सकिते कखिते वितिगिच्छासमावन्ने भेयसमावन्ने कलुससमावन्ने किन्न एत्थ किलावणमऊरी पोयए भविस्सइ उदाहु णो भविस्सइत्तिकट्टु) લઇને ત્યા ઢેલના ઇડા માટે તેને શકાયુક્ત વિચારો થવા માડયા કે આ ઇડુ પરિપક્વ થશે કે નહિ ? આ ઇડમાથી ક્યારે મોરનુ બચ્ચુ જન્મશે, આ રીતે તેના પરિણામની તેને જિજ્ઞાસા ઉત્પન્ન થઈ આકાક્ષા યુક્ત બની ગયો અને વિચિકિત્સા યુક્ત બની ગયો આમાથી મોરનુ બચ્ચુ જન્મશે તો પણ તે બચ્ચુ અમારુ મનોરજન કરશે કે નહિ ? આ રીતે પરિણામમા તેને સશય ઉત્પન્ન થયો, ભેદ સમાપન્ન થઇ ગયો ઇડામાથી ઢેલનુ બચ્ચુ જીવતુ રહેશે કે નહિ ? આ રીતે તેની સત્તાના વિષે સકલ્પ વિકલ્પ કરતો તે મુઝવણમા પડી ગયો, કલુષ યુક્ત થઈ ગયો, તેની મતિ મલીન થઈ ગઇ એ જ વાતને

भविस्सइ उदाहु णो भविस्सइ त्तिकट्टु त मऊरी अडय अभिक्खण अभिक्खणं उव्वत्तेइ परियत्तेइ आसारेइ आसारेइ ससारइ चालेइ फदेइ घट्टेइ खोभेइ अभिक्खण अभिक्खण कन्नमूलसि टिट्टियावेइ तएणं से मऊरी अडए अभिक्खण अभिक्खण उव्वतिज्जमाणे जाव टिट्टिया वेज्जमाणे पोच्चडे जाए यावि होत्था, तएण से सागरदत्तपुत्त सत्थ वाहदारए अन्नया कयाइ जेणेव से मऊरी अडए तेणेव उवागच्छइ उवागच्छित्ता त मऊरी अडय पोचडमेव पासइ पासित्ता अहोण मम एसकिलावणए मऊरीपोयए ण जाए' तिकट्टु ओहयमण जाव झियायइ। एवामेव समणाउओ। जो अम्ह निग्गथो वा निग्गथी वा आयरिय उवज्झयाण अतिए पव्वइए समाणे पच महव्वएसु छज्जीविनि काएसु निग्गथे पावयणे सकिते जाव कलुससमावन्ने से णं इहभवे चेव बहूण समणाण बहूण समणीण बहूण सावगाण बहूणं सावि गाण हीलणिज्जे निदणिज्जे खिसणिज्जे गरहणिज्जे परिभवणिज्जे पर लोएवि य ण आगच्छइ बहूण दडणाणिय जाव अणुपरियट्टइ ।सू १४।

टीका--तत्थण' इत्यादि-'तत्थण' तत्र तयोर्द्वयोर्मध्ये 'जे से' योऽसौ-सागरदत्तपुत्र सार्थवाहदारक 'से ण' स खलु 'कल्ल कल्ये-प्रात समये

'तत्थ ण जे स सागरदत्तपुत्ते' इत्यादि ।

टीकार्थ--(तत्थ) इनमे (जे से सागरदत्तपुत्ते सत्थवाहदारए) जो सार्थवाह दारक सागर दत्तपुत्र था (से ण कल्ल जाव जलते जेणेव से वणमऊरी अडए तेणेव उवागच्छइ) वह प्रात समय यावत् सूर्यके प्रका-

---

तत्थण 'जे से सागरदत्तपुत्ते' इत्यादि ।

टीकार्थ—(तत्थ) तेओमा (जे से सागरदत्तपुत्ते सत्थवाहदारए) जे सार्थवाह सागरदत्तनो पुत्र हतो ते (से ण कल्ल जाव जलते जेणेव से वणमऊरी अडए तेणेव उवागच्छइ) सवारे ज्यारे सूर्य उदय पाम्यो त्यारे ज्यां वनवगडानी

वेति निज कर्णान्तिके नीत्वा टिटि-ईति शब्द कारयति। ततस्तदनतर खलु तन्मयूर्या अण्डकमभीक्ष्णमभीक्ष्णमुद्वर्त्यमान यावच्छब्दायमान क्रियमाण सत् 'पोचडे' पोचड निःसार पोतोत्पादनशक्तिरहितमित्यर्थः 'जाए' जात चाप्यभीत। ततस्तदनन्तर खलु स सागरदत्तपुत्र सार्थवाहदारक 'अन्नया कयाइ' अन्यदा कदाचित्= एकदा 'जेणेव' यत्रैव 'से' तन्मयूर्या अण्डक 'तेणेव' तत्रैव उपागच्छति, उपागत्य तन्मयूर्या अण्डक 'पोचडमेव' निर्जीवमेव 'पासइ' पश्यति, दृष्ट्वा चेत्यचिन्तयत् 'अहो' इति खेदे 'ण' अल कृतौ 'मम' मम 'एस किलावणए' एष क्रीडनक क्रीडाकरणार्थ मयूरीपोतक, मयूर्या शिशु न जात इति कृत्वा 'ओहयमण' अपहतमना -निराशचित्तः, यावत् झियायइ' ध्यायति-आर्तध्यान करोतीत्यर्थं ।

तथा बार २ अपने कर्ण के पास ले जाकर टि टि इस प्रकार से शब्द भी करवाया (तएण से मऊरी अडए अभिक्खण २ उव्वत्तिज्जमाणे जाव टिट्टियावेज्जमाणे पोचडे जाए यावि होत्था) इस तरह वह मयूरी अडक बार बार उद्वर्तित यावत् शब्दायमान क्रियमाण होता हुआ निःसार बन गया-पोतोत्पादन शक्ति से रहित हो गया। (तएण से से सागरदत्तपुत्ते सत्थवाहदारए अन्नया कयाइ जेणेव से मऊरी अडए तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता त मऊरीअडय पोच्चडमेव पासइ) कुछ दिनों के बाद वह सार्थवाह दारक सागरदत्त पुत्र जहा वह मयूरी का अडा रक्खा हुआ था। वहा गया—जाकर उसने उस मयूरी अडक को निर्जीव देखा (पासित्ता अहो ण मम एस किलावणए मऊरी पोयए ण जाए त्तिकट्टु ओहयमण जाव झियायइ) देखकर उसे दुःख हुआ-उसने सोचा-मेरे लिये यह क्रीडा करने के योग्य मयूरी पोतकनिष्पन्न नहीं

દીધુ, અને ઇડાને વારવાર પોતાના કાનની પાસે લઇ જઇને 'ટિ ટિ' આમ શબ્દ કરાવડાવ્યો (तएण से मऊरीअडए अभिक्खण२ उव्वत्तिज्जमाणे जाव टिट्टियावेज्जमाणे पोचडे जाए यावि होत्था) આ રીતે વારવાર હલાવવાથી ખખડાવવાથી તેમ જ તેને શબ્દ યુક્ત બનાવવાથી તે ઢેલનુ ઇડુ નિસ્સાર થઇ ગયુ બચ્ચાને ઉત્પન્ન કરવાની તાકાતથી રહિત બની ગયુ (तएण से सागरदत्तपुत्ते सत्थवाहदारए अन्नया कयाइ जेणेव से मऊरी अडए तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता त मऊरीअडय पोच्चडमेव पासइ) કેટલાક દિવસ પછી સાર્થવાહ સાગરદત્તનો તે પુત્ર ઢેલના ઇડાની પાસે ગયો અને ત્યા તેણે ઢેલના ઇડાને નિર્જીવ જોયુ (पासित्ता अहो ण मम एस किलावणए मऊरीपोयए ण जाए त्तिकट्टु ओहयमण जाव झियायइ) જોઇને તેને ખૂબ જ દુખ થયુ, મનમા તે વિચાર વા લાગ્યો મારી ક્રીડા માટે આ ઢેલનુ ઇડુ નિષ્પન્ન થયુ નથી આ રીતે વિચા-

जीविष्यति नवेत्येव तदीयमत्तागिये मनःसंकल्पविकल्पवान्, 'कलुससमावन्ने' कलुषसमापन्नः मतेर्मालिन्यमुपगत अशन: पूर्वोक्तार्थमेवाह–'किन्न' किं खलु अत्र किमिति वितर्के ममास्मिन् वनमयूर्या अण्डके क्रीडनार्थं मयूरीपोतको भविष्यति ? 'उदाहु' उताहो–अथवा न भविष्यति, इति कृत्वा 'त मऊरी अडय' तन्मयूर्या अण्डकम् 'अभिक्खणं२, अभीक्ष्णम्२ पुनः पुनः 'उव्वत्तेइ' उद्वर्तयति–अध प्रदेशमुपरि करोति' 'परियत्तेइ' परिवर्तयति–पूर्वं यथास्थित तथैव पुन' करोति– 'आसारेइ' आसारयति यस्मिन् स्थाने स्थितमासीत् ततो मनागपसारयति 'ससारेइ संसारयति पुन पुन• स्थानान्तर प्रापयति 'चालेइ' चालयति कम्पयति 'फदेइ' स्पन्दयति–किंचिचलित करोति 'घट्टेइ' घट्टयति हस्तेन पुन पुन' स्पृशति 'खोभेइ' क्षोभयति भूम्या स्वल्पतर गर्तं कृत्वा तत्र प्रवेशयति अभीक्ष्णमभीक्ष्ण 'कण्णमूलसि टिट्टियावेइ' कर्णमूले टिट्टिया

मति की मलिनता से वह व्याप्त हो गया। इसी बात को अशतः सूत्रकार "किन्न" इत्यादि पदो द्वारा स्पष्ट करते है—क्या मुझे क्रीडा के लिये इस वन मयूरी के अडेमे से क्रीडापोतक प्राप्त होगा अथवा नहीं होगा—इस प्रकार विचार कर (त मऊरीअडय अभिक्खण २ उव्वत्तइ, परियत्तेइ, आसारेइ, ससारेइ, चालेइ, फदेइ, घट्टेइ, खोभेइ, अभिक्खण २ कन्नमूलसि टिट्टियावेइ) उसने उस मयूरी के अडे को बार २ नीचे से ऊँचा किया अर्थात् नीचे के प्रदेश को ऊपर किया परिवर्तित किया—जैसा रक्खा था पुन वैसा ही रख दिया, बाद में जिस स्थान पर वह रखा था उस स्थानसे कुछ आगे सरका दिया बाद उसे और दूसरे स्थान पर रखने लगा उसे चलाया–कपित किया, कुछ २ चलाया, हाथ से उसे पुन घर्षित किया जमीन मे थोडा सा गर्तकर (खड्डाकर) उसे उसमे रख दिया।

સૂત્રકાર 'किन्न' વગેરે પદોવડે સ્પષ્ટ કરે છે–શુ મને ક્રીડા માટે આ વનની ઢેલના ઇડામાથી ક્રીડા પોતક (બચ્ચુ) મળશે કે નહિ આ રીતે વિચારીને (त मऊरीअडय अभिक्खण २ उव्वत्तेइ परियत्तेइ आसारेइ, ससारेइ, चालेइ फदेइ, घट्टेइ, खोभेइ, अभिक्खण २ कन्नमूलसि टिट्टियावेइ) સાર્થવાહ પુત્રે ઢેલના ઇડાને વારવાર ઉપર નીચે કર્યું, એટલે કે ઇડાના નીચેના ભાગને ઉપર કર્યો, અને ત્યાર પછી ઇડાને પહેલાની જેમ જ મૂકી દીધુ ત્યાર બાદ તેણે ઈડુ જ્યા મૂકેલુ હતુ ત્યાથી થોડુ આગળ ખસેડી દીધુ, આ પ્રમાણે ઇડાને તે વારવાર એકસ્થાનેથી બીજા સ્થાને ખસેડવા લાગ્યો, ચલિત અને કપિત કરવા લાગ્યો ખસેડીને હાથ વડે ઇડાને સ્પર્શવા લાગ્યો, જમીનમા નાનો સરખો ખાડો કરીને તેમા ઇડાને મૂકી

वेति निज कर्णान्तिके नीत्वा टिट्टि-ईति शब्द कारयति। ततस्तदनतर खलु तन्मयूर्या अण्डकमभीक्ष्णमभीक्ष्णमुद्वर्त्य मान यावच्छब्दायमान क्रियमाण सत् 'पोचडे' पोचड नि:सार पोतोत्पादनशक्तिरहितमित्यर्थ. 'जाए' जात चाऽऽसीत्। ततस्तदनन्तर खलु स सागरदत्तपुत्र सार्थवाहदारक 'अन्नया कयाइ' अन्यदा कदाचित्= एकदा 'जेणेव' यत्रैव 'से' तन्मयूर्या अडक 'तेणेव' तत्रैव उपागच्छति, उपागत्य तन्मयूर्या अण्डक 'पोच्चडमेव' निर्जीवमेव 'पासइ' पश्यति, दृष्ट्वा चेत्यचिन्तयत् 'अहो' इति खेदे 'ण' अल कृतो 'मम' मम 'एस किलावणए' एष क्रीडनक क्रीडाकरणार्थं मयूरीपोतक:, मयूर्या शिशु र्न जात इति कृत्वा 'ओहयमण' अपहतमना -निराशचित्त., यावत् झियायइ' ध्यायति-आर्तध्यान करोतीत्यर्थ ।

तथा बार २ अपने कर्ण के पास ले जाकर टि टि इस प्रकार से शब्द भी करवाया (तएण से मऊरी अडए अभिक्खण २ उव्वत्तिज्जमाणे जाव टिट्टयावेज्जमाणे पोचडे जाए यावि होत्या) इस तरह वह मयूरी अडक बार बार उद्वर्तित यावत् शब्दायमान क्रियमाण होता हुआ निसार बन गया-पोतोत्पादन शक्ति से रहित हो गया। (तएण से से सागरदत्तपुत्ते सत्थवाहदारए अन्नया कयाइ जेणेव से मऊरी अडए तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता त मऊरीअडय पोच्चडमेव पासइ) कुछ दिनों के बाद वह सार्थवाह दारक सागरदत्त पुत्र जहा वह मयूरी का अडा रखा हुआ था। वहा गया—जाकर उसने उस मयूरी अडक को निर्जीव देखा (पासित्ता अहो ण मम एस किलावणए मऊरी पोयए ण जाए त्तिकट्टु ओहयमण जाव झियायइ) देखकर उसे दु'ख हुआ-उसने सोचा- मेरे लिये यह क्रीडा करने के योग्य मयूरी पोतकनिष्पन्न नही

દીધુ, અને ઇડાને વારવાર પોતાના કાનની પાસે લઈ જઈને 'ટિ ટિ' આમ શબ્દ કરાવડાવ્યો (तएण से मऊरीअडए अभिक्खणर उव्वतिज्जमाणे जाव टिट्टियावेज्जमाणे पोचडे जाए यावि हो-था) આ રીતે વારવાર હલાવવાથી ખખેડવાથી તેમ જ તેને શબ્દ યુક્ત બનાવવાથી તે ઢેલનુ ઇડુ નિસાર થઈ ગયુ બચ્ચાને ઉત્પન્ન કરવાની તાકાતથી રહિત બની ગયુ (तएण से सागरदत्तपुत्ते सत्थवाह-दारए अन्नया कयाइ जेणेव से मऊरी अडए तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता त मऊरीअडय पोच्चडमेव पासइ) કેટલાક દિવસ પછી સાર્થવાહ સાગરદત્તનો તે પુત્ર ઢેલના ઇડાની પાસે ગયો અને ત્યા તેણે ઢેલના ઇડાને નિર્જીવ જોયુ (पासित्ता अहो ण मम एस किलावणए मऊरीपोयए ण जाए त्तिकट्टु ओहयमण जाव झियायइ) જોઈને તેને ખૂબ જ દુ ખ થયુ, મનમા તે વિચાર વા લાગ્યો મારી ક્રીડા માટે આ ઢેલનુ ઇડુ નિષ્પન્ન થયુ નથી આ રીતે વિચા-

उक्त दृष्टान्त दार्ष्टान्तिके योजयति—

'एवामेव' एवमेव=सागरदत्तपुत्रवदेव 'समणाउसो' श्रमणायुष्मन्त'=अहो आयुष्मन्तः श्रमणा ! 'जो अम्ह' य अस्माकं निर्ग्रन्थो वा निर्ग्रन्थीवा आचार्योपाध्यायाना चान्तिके प्रव्रजित, सन्–गृहीतदीक्ष, सन् पञ्चमहाव्रतेषु प्राणातिपातविरमणादिषु पञ्चसु महाव्रतेषु यावत् षड्जीवनिकायेषु पृथिवीकायादिषु षड्जीवनिकायेषु नैर्ग्रन्थ्ये प्रवचने–साधुमार्गे वा, 'संकिए' शङ्कितो भवति, एषु महाव्रतादिषु शङ्कावान् एतद् महाव्रतादिकं सत्य न वा इति, 'जाव कलुससमावन्ने' यावत् अत्र यावच्छब्देन–'कंखिए, वितिगिच्छासमावन्ने' भेयसमावन्ने' इति वाच्यम्। तत्र 'कंखिए' काङ्क्षित अस्य तप संयमाराधनस्य फल कदा भविष्यतीत्येव काङ्क्षायुक्त, विचिकित्सासमापन्न–अस्य

हुआ है। इस प्रकार विचार कर वह निराश चित्त बन गया–यावत् आर्त ध्यान मे पड गया। इस दृष्टान्त को सूत्रकार अब दार्ष्टान्तिक के साथ योजित करते हुए कहते है—एवामेव समणाउसो जो अम्ह निग्गथो वा निग्गथी वा आयरिय उवज्झयाण अतिए पव्वइए समाणे पचमहव्वएसु छज्जीवनिकाएसु निग्गथे पावयणे सकिते जाव कलुससमावन्ने) इसी तरह सागरदत्त पुत्र की तरह–हे आयुष्मन्त श्रमणो ! जो हमारे निर्ग्रन्थ व निर्ग्रन्थी—साध्वी–जन है वे आचार्य उपाध्याय के पास प्रव्रजित होते हुए पच महाव्रतों म छह जीवनिकायोमे एव निर्ग्रन्थ प्रवचन मे अथवा साधु मार्ग म शङ्कित होते है ये प्राणातिपात विरमणरूप पाच महाव्रत सत्य है कि नहि है इस प्रकारकी जो शका करते हैं यावत शब्द से काक्षित होते है—इस तप सयम आराधन का फल कब होगा इस प्रकार की काक्षा से युक्त होते है, विचिकित्सा समापन्न होते है—

કરીને તે હતાશ થઈ ગયો અને આર્તધ્યાન કરવા લાગ્યો આ દૃષ્ટાન્તને સૂત્રકાર હવે દાર્ષ્ટાન્તિક રૂપમા કહે છે—(एवामेव समणाउसो ! जो अम्ह निग्गथोवा निग्गथी वा आयरिय उवज्झायाण अतिए पव्वइए समाणे पचमहव्वएसु छज्जीवनिकाएसु निग्गथे पावयणे सकिते जाव कलुससमावन्ने) આ પ્રમાણે હે આયુષ્મન્ત શ્રમણો ! સાર્થવાહ સાગરદત્તના પુત્રની જેમ જે અમારા નિર્ગ્રંથ કે નિર્ગ્રંથી જન છે તેઓ આચાર્ય કે ઉપાધ્યાયની પાસે પ્રવ્રજિત થતા પંચમહાવ્રતોમા, છ જીવનિકાયોમા અને નિર્ગ્રંથ પ્રવચનોમા અથવા તો સાધુ માર્ગમા શકા કરે છે, કે આ પ્રાણાતિપાત વિરમણ રૂપ પાચ મહાવ્રતો સત્ય છે કે નહી,? આ રીતે જેઓ શકા કરે છે, કાક્ષિત હોય છે– આ તપ અને આરાધનાનુ ફળ અમને ક્યારે મળશે. એવી આકાક્ષા (ઇચ્છા) થી યુક્ત હોય છે, વિચિકિત્સા સમાપન હોય છે— આ તપ

तपः सयमाराधनस्य फल भविष्यति न वा इत्येव फल प्रति शङ्कावान्, भेद समापन्नः–अस्मादेव नैर्ग्रन्थ्यप्रवचनादात्मकल्याण स्यात् किमुत–अन्यस्मा दित्येव मतेर्द्वैधीभाव प्राप्तः । कलुपसमापन्न'=मतिमालिन्यमुपगतः, चिरकाल–परीपहोपसर्गसहनेन किं फल स्यादिति कालुष्यपरिणामवान्। 'से ण' स साधु'खलु 'इहभवे' अस्मिन्नेवभवे चैव निश्चयेन बहूना श्रमणाना बहूना श्रमणीना बहूना श्रावकाणा बह्वीना श्राविकाणा 'हीलणिज्जे' हीलनीय.–गुरुकुलाद्युद्घाटन. पुन निंदणिज्जे' निन्दनीय.–कुत्सनीयः स्यात् मनसा 'खिसणिज्जे' खिसनीय. जनमध्ये 'गरहणिज्जे' गर्हणीयः समक्षमेव च 'परि भवणिज्जे' परिभवनीयः अनभ्युत्थानादिभिः 'परलोए वि य ण' परलोकेऽपि च खलु

इस तपसयम की आराधना का फल मुझे प्राप्त होगा या नहीं होगा इस प्रकार फल के प्रति शका वाले होते ह, भेद समापन्न होते है-- इसी नैर्ग्रन्थ्य प्रवचन से आत्म कल्याण होगा—या अन्य किसी और से आत्मकल्याण होगा इस प्रकार के विचार से युक्त रहते है, कलुप समापन्न होते ह--चिरकालतक परीपह और उपसर्ग के सहन करने से क्या लाभ है इस प्रकार कालुष्य परिणाम वाले होते हैं (सेण इह भवे चेव बहूण समणाण बहूण समणीण बहूण सावगाण बहूण सावि गाण हीलणिज्जे निंदणिज्जे, खिसणिज्जे गरहणिज्जे परिभवणिज्जे) वे इस भव मे ही अनेक श्रमणो के अनेक श्रमणियो के अनेक श्रावकों के और अनेक श्राविकाओं द्वारा हीलनीय होते है निंदनीय होते हैं जन म ध्य मे खिसणीय होते है–समक्ष मे गर्हणीय होते है तथा अनभ्युत्थान आदिसे परिभवनीय होते है। (परलोए वि य ण आगच्छइ बहूण द डणाणिय

અને સયમને આરાધવાનુ ફળ મને મળશે કે નહિ આ રીતે ફળ પ્રત્યે શકાશીલ હોય છે, ભેદ સમાપન્ન હોય છે— આ નૈર્ગ્રંથ પ્રવચનથી આત્મકલ્યાણ થશે કે બીજા કોઇથી આત્મકલ્યાણ થશે આ પ્રકારના વિચારો કરવા માંડે છે, કલુપ સમાપન્ન હોય છે લાબા વખત સુધી પરીષહ અને ઉપસર્ગોને સહન કરવાથી શો લાભ ? આ પ્રમાણે કાલુષ્ય પરિણામવાળા હોય છે (से ण इहभवे चेव बहूण समणाण बहूण समणीण बहूण सावगाण बहूण साविगाण हीलणिज्जे,निंदणिज्जे खिस णिज्जे गरहणिज्जे परिभवणिज्जे) તે આ ભવમા ઘણા શ્રમણો ઘણી શ્રમણીઓ વડે હીલનીય હોય છે, નિંદનીય હોય છે સમાજમા ખિસણીય હોય છે, બધાની સામે ગર્હણીય હોય છે તેમજ અનભ્યુત્થાન વગેરેથી પરિભવનીય હોય છે (परलोए वि य ण आगच्छइ, बहूण दडणाणिय जाव अणुपरियट्टइ) પરભવમા પણ તે

उक्त दृष्टान्त दार्ष्टान्तिके योजयति—

'एवामेव' एवमेव=सागरदत्तपुत्रवदेव 'समणाउसो' श्रमणायुष्मन्त'= अहो आयुष्मन्त श्रमणा ! 'जो अम्ह' य अस्माक निर्ग्रन्थो वा निर्ग्रन्थीवा आचार्योपाध्यायाना चान्तिके प्रव्रजित, सन्–गृहीतदीक्ष, सन् पञ्चमहाव्रतेष प्राणातिपातविरमणादिषु पञ्चसु महाव्रतेषु यावत् षड्जीवनिकायेषु पृथ्वी कायादिषु षड्जीवनिकायेषु नैर्ग्रन्थे प्रवचने–साधुमार्गे वा, 'सकिए' शङ्कितो भवति, एषु महाव्रतादिषु शङ्कावान एतद् महाव्रतादिक सत्य न वा इति, 'जाव कलुससमावन्ने' यावत् अत्र यावच्छब्देन–'कखिए, वितिगिच्छासमावन्ने' भेयसमावन्ने' इति वाच्यम् । तत्र 'कखिए' काङ्क्षित श्व्य ता, सयमारा धनस्य फल कदा भविष्यतीत्येव काङ्क्षायुक्त, विचिकित्सासमापन्न'–अस्य

हुआ है। इस प्रकार विचार कर वह निराश चित्त बन गया–यावत् आर्त ध्यान मे पड गया। इस दृष्टान्त को सूत्रकार अब दार्ष्टान्तिक के साथ योजित करते हुए कहते है––एवामेव समणाउसो जो अम्ह निग्गथो वा निग्गथी वा आयरिय उवज्झयाण अतिए पव्वइए समाणे पचमहव्वएसु छज्जीव निकाएसु निग्गथे पावयणे सकिते जाव कलुससमावन्ने) इसी तरह सागरदत्त पुत्र की तरह–हे आयुष्मन्त श्रमणो ! जो हमारे निर्ग्रन्थ व निर्ग्रन्थी–– साध्वी–जन है वे आचार्य उपाध्याय के पास प्रव्रजित होते हुए पच महाव्रतो मे छह जीवनिकायोमे एव निर्ग्रन्थ प्रवचन मे अथवा साधु मार्ग मे शकित होते है ये प्राणातिपात विरमणरूप पाच महाव्रत सत्य है कि नहि है इस प्रकारकी जो शका करते है यावत शब्द से काक्षित होते है—इस तप सयम आराधन का फल कब होगा इस प्रकार की काक्षा से युक्त होते है, विचिकित्सा समापन्न होते है—

કરીને તે હતાશ થઈ ગયો અને આર્તધ્યાન કરવા લાગ્યો આ દૃષ્ટાન્તને સૂત્રકાર હવે દાર્ષ્ટાન્તિક રૂપમા કહે છે—(एवामेव समणाउसो ! जो अम्ह निग्गथोवा निग्गथी वा आयरिय उवज्झायाण अतिए पव्वइए समाणे पचमहव्वएसु छज्जीवनिकाएसु निग्गथे पावयणे सकिते जाव कलुससमावन्ने) આ પ્રમાણે હે આયુષ્મન્ત શ્રમણો ! સાર્થવાહ સાગરદત્તના પુત્રની જેમ જે અમારા નિર્ગ્રંથ કે નિગ્રથી જન છે તેઓ આચાર્ય કે ઉપાધ્યાયની પાસે પ્રવ્રજિત થતા પચમહાવ્રતોમા, છ જીવનિકાયોમા અને નિગ્રથ પ્રવચનોમા અથવા તો સાધુ માર્ગમા શકા કરે છે, કે આ પ્રાણાતિપાત વિરમણ રૂપ પાચ મહાવ્રતો સત્ય છે કે નહી,? આ રીતે જેઓ શકા કરે છે, કાક્ષિત હોય છે– આ તપ અને આરાધનાનુ ફળ અમને કયારે મળશે. એવી આકાક્ષા (ઇચ્છા) થી યુક્ત હોય છે, વિચિકિત્સા સમાપન્ન હોય છે— આ તપ

दत्तपुत्र सार्थवाहदारको 'जेणेव' यत्रैव यस्मिन्नेव स्थाने 'से' तन्मयूर्या अण्डकं वर्तते 'तेणेव' तत्रैवोपागच्छति, उपागत्य च 'तंसि' तस्मिन् मयूर्या अण्डके 'निस्संकिए' निश्शङ्कितः शङ्कारहितश्चिंतयति, 'सुवत्तए' सुव्यक्तकं परिपक्वत्वेन स्फुटतया विज्ञायमानं, खलु 'ममएत्थ' ममात्र क्रीडाकरणार्थं मयूरपोतको भविष्यतीति, कृत्वा तन्मयूर्या अण्डकमभीक्ष्ण २ पुनः पुनः 'नो उव्वत्तेइ' नोद्वर्त्तयति-अध प्रदेशं नो परिकरोति यावत् 'नो टिट्टियावेइ' न टि टि इति शब्दयति—स्वकीयकर्णमूले धृत्वा न शब्दायमानं करोति । ततस्तदनन्तरं खलु 'से' तद्, मयूर्या अण्डकं 'अणुव्वत्तिज्जमाणे' अनुद्वर्त्यमानं यावत्–स्वस्थानादन्यस्मिन्स्थाने ईषदप्यचाल्यमानं, 'अटिट्टियाविज्जमाणं' टि टि इति न शब्दायमानं 'कालेणं समएणं' काले–समये प्राप्ते सति स्वयमेवात्मनैव उब्भिन्ने' उद्भिन्नः–परिपक्वावस्थायां स्फुटितं तदा मयूर्या

वाहदारक जिनदत्त पुत्र (जेणेव से मऊरी अंडए) जहां वह मयूरी का अंडा था (तेणेव उवागच्छइ) वहां गया (उवागच्छित्ता तंसी मउरी अंडयंसि निस्संकिए जाव सुवत्तए णं मम एत्थ कीलावणए मऊरीपोयए भविस्सइ, तिकट्टु तं मऊरी अंडयं अभिक्खणं २ नो उव्वत्तेइ) जाकर वह उस मयूरी के अंडे के विषय मे निःशंकित आदिवृत्ति वाला बना रहा—और विचारने लगा—यह मयूरी अंडक परीपक्वरूप से स्पष्ट प्रतीत होने लगा—सो इसमे मुझे क्रीडा करनेका मयूर पोतक निष्पन्न हो जावेगा— ऐसा विचार कर उसने उस मयूरीके अंडेको वार वार उद्वर्तित नहीं किया यावत् उसे शब्दायमान नहीं किया—अपने कान के पास रखकर उसे टी टी इस प्रकार से वाचालित नहीं किया (तएणं से मऊरी अंडए अणुवित्तिज्जमाणे जाव अटिट्टियाविज्जमाणे कालेणं समएणं उब्भिन्ने) इस तरह वह

જિનદત્તનો પુત્ર (जेणेव से मऊरी अंडए) જ્યાં તે ઢેલનું ઇંડું હતું (तेणेव उवागच्छइ) ત્યાં ગયો (उवागच्छित्ता तंसि मऊरीअंडयंसि निस्संकिए जाव सुवत्तएणं मम एत्थ कीलावणए मऊरीपोयए भविस्सइ, तिकट्टु तं मऊरी अंडयं अभिक्खणं २ नो उव्वत्तेइ) ત્યાં જઈને ઢેલના ઇંડાના વિષે તે નિઃશંક વૃત્તિવાળો બની ગયો અને વિચારવા લાગ્યો—આ ઢેલનું ઇંડું પરિપક્વ થઈ ગયું છે આમ જણાય છે, આમાંથી મારી ક્રીડા માટે ઢેલનું બચ્ચું જન્મશે આ રીતે વિચાર કરીને તેણે તે ઇંડાને સાગરદત્તના પુત્રની જેમ વારંવાર નીચે ઉપર કર્યું નહિ અને તેને શબ્દ યુક્ત પણ કર્યું નહિ એટલે કે પોતાના કાનની પાસે ઇંડાને રાખીને તેને હલાવીને શબ્દ યુક્ત બનાવ્યું નહિ (तएणं से मऊरी अंडए अणुव्वित्तिज्जमाणे जाव अटिट्टियाविज्जमाणे कालेणं समएणं

आगच्छतिमाप्नोति, बहूनि मनोदण्डप्रभृतीनि 'दडणाणि' दण्डनानि च यावत् 'अणुपरियट्टइ' अनुपर्यटति-चातुर्गतिकसंसारमनुपरिवर्तयन्ति, अनाद्यनन्तकाल परिभ्रमण करोति ॥ सूत्र १३ ॥

मूलम्—तएणं से जिणदत्तपुत्ते सत्थवाहदारए जेणेव से मऊरी अडए तेणेव उवागच्छइ उवागच्छित्ता तंसि मऊरी अडयंसि निस्संकिए, जाव सुवत्तए णं मम एत्थ कीलावणए मऊरी पोयए भविस्सइ, त्तिकट्टु त मऊरीअडयं अभिक्खणं २ नो उव्वत्तइ जाव नो टिट्टियावेइ। तएणं से मऊरीअडए अणुव्वत्तिज्जमाणे जाव अटि-ट्टियाविज्जमाणे कालेणं समएणं उब्भिन्ने मऊरीपोयए एत्थजाए। तएणं से जिणदत्तपुत्ते त मऊरपोययं पासइ पासित्ता हट्टतुट्ठ मऊरपोसए सद्दावेइ सद्दावित्ता एवं वयासी तुब्भेणं देवाणुप्पिया! इमं मऊर पोयं, बहूहिं मऊरपोसणपाउग्गेहिं दव्वेहिं अणुपुव्वेणं सारक्ख-माणा संगोवेमाणा संवड्ढेह नट्टुल्लगं च सिक्खावेह। तएणं ते मऊर-पोसगा जिणदत्तपुत्तस्स एयमट्ठं पडिसुणेति पडिसुणित्ता त मऊर-पोययं गेण्हति गेण्हित्ता जेणेव सए गिहे तेणेव उवागच्छति उवाग च्छित्ता त मऊरपोयगं जाव नट्टुल्लगं सिक्खावेंति ॥ सू १४ ॥

टीका—'तएणं से जिणदत्तपुत्ते' इत्यादि-ततस्तदनन्तरं खलु स जिन

जाव अणुपरियट्टइ) परलोक मे भी अनेक प्रकार दडो वगैरह को प्राप्त करते है और अनादि अनत काल तक इस चतुर्गति रूप ससार मे परि-भ्रमण करते रहते है ॥ सू. १३ ॥

'तएणं से जिणदत्तपुत्ते सत्थवाहदारए' इत्यादि।

टीकार्थ--(तएणं) इसके बाद (सत्थवाहदारए जिणदत्त पुत्ते) सार्थ

અનેક જાતની શિક્ષાને પાત્ર થાય છે એટલે કે તેને અનેક યાતનાઓ સહન કરવી પડે છે અને અનાદિ, અનત કાળ લગી તે આ ચતુર્ગતિ રૂપ સસારમા પરિ ભ્રમણુ કરતો રહે છે ॥ સૂ ૧૩ ॥

'तएणं से जिणदत्तपुत्ते सत्थवाहदारए' इत्यादि।

टीकार्थ— (तएणं) ત્યાર પછી (सत्थवाहदारए जिणदत्त पुत्ते) સાર્થવાહ

'सिक्खावेह' शिक्षयत । ततस्तदनन्तरं खलु 'से' ते मयूरपोषका जिनदत्तपुत्रस्य 'एयमट्ठं' एतमर्थं प्रतिशृण्वन्ति, प्रतिश्रुत्य च 'तं मऊरपोयगं' तं मयूरपोतकं गृह्णन्ति गृहीत्वा च 'जेणेव' यत्रैव 'सए गिहे' स्वकीयं गृहं वर्तते 'तेणेव' तत्रैवोपागच्छन्ति उपागत्य च तं मयूरपोतकं पोषयन्ति पालयन्ति यावत् नृत्यं च सिक्खावेंति' शिक्षयन्ति. ॥ सू. १४ ॥

मूलम्—तएणं से मऊरपोयए उम्मुक्कबालभावे विन्नाय परिणयमेत्ते जोव्वणगमणुपत्ते लक्खणवंजणगुणोववेए माणुम्माण प्पमाण पडिपुन्नपक्खपेहूणकलावे विचित्तपिच्छे सतचंदए नीलकंठए नच्चणसीलए एगाए चप्पुडियाए कयाए समाणीए अणेगाइं नट्टुल्लगसयाइं केकारवसयाणि य करेमाणे विहरइ । तएणं से मऊरपोसगा तं मऊरपोयगं उम्मुक्कं जाव करेमाणं पासइ पासित्ता तं मऊरपोयगं गेण्हति गेण्हित्ता जिणदत्तपुत्ते सत्थवाहदारए हट्ठतुट्ठे तेसिं विउलं जीवियारिहं पीइदाणं जाव पडिविसज्जेइ, ॥सू. १५ ॥

पासइ, पासित्ता हट्ठतुट्ठे मऊरपोसए सद्दावेइ) जिनदत्तने मयूरपोतक को देखा-तो देखकर वह बहुत अधिक हर्षित एवं तुष्ट हुआ-बादमें उसने मयूरपोषकोंको बुलाया (सद्दावित्ता एवं वयासी) बुलाकर उनसे ऐसा कहा- तथा मार्जार आदिकृत उपद्रवों से बचाते हुए बढाओ-और (नट्टुल्लगंच सिक्खावेह)नृत्य भी सिखलाओ। (तएणं ते मऊरपोसगा जिणदत्तपुत्तस्स एयमट्ठं पडिसुणेंति) इस प्रकार उन मयूरपोषकोंने जिनदत्तपुत्र के इस कथन को स्वीकार कर लिया (पडिसुणित्ता तं मऊरपोययं गेण्हंति-गेण्हित्ता जेणेव सए गिहे तेणेव उवागच्छंति) स्वीकार कर बाद मे वे उस मयूर'-शिशुको ले चले-लेकरके वे जहां अपना घर था-वहां आगये। (उवागच्छित्ता तं मऊरपोयगं जाव नट्टुल्लगं सिक्खावेंति) आकर उन्होंने उस मयूर शिशु को पाला यावत् उसे नृत्यकला भी सिखलाई ।सू. १४।

(नट्टुल्लगं च सिक्खावेह) મોટું થાય ત્યારે નાચતા શિખવાડો (तएणं ते मऊरपोसगा जिणदत्तपुत्तस्स एयमट्ठं पडिसुणेंति) આ રીતે મોરના પાળકોએ જિનદત્તના પુત્રનું આ કથન સ્વીકાર્યું (पडिसुणित्ता तं मऊरपोययं गेण्हंति गेण्हित्ता जेणेव सए गिहे तेणेव उवागच्छंति) સ્વીકાર્યો બાદ તેઓ ઢેલના બચ્ચાંને સાથે લઈ ગયા અને લઈને જ્યાં તેમનું ઘર હતું ત્યાં ગયા (उवागच्छित्ता तं मऊरपोयगं ... ट्टुल्लगं सिक्खावेंति) ત્યાં જઈને તેઓએ તે ઢેલના બચ્ચાનું પોષણ કર્યું તેમજ મોટું થયું ત્યારે તેને નાચતા પણ શીખવાડયું સૂ. ૧૪।

पोतकः शिशुः 'एत्थ' अत्र-अस्मिन् स्थाने 'जाए' जातः प्रादुर्भूतः। ततस्तदनन्तरं खलु स जिनदत्त पुत्रस्तं मयूरपोतकं पश्यति दृष्ट्वा च हृष्ट तुष्टोऽतिशयेन हृष्टस्तदा 'मऊरपोसए' मयूरपोषकान्-पालकान् शब्दयति, शब्दयित्वैतैरस्यमाणप्रकारेणावादीत्, 'तुब्भेणं' यूयं देवाणुप्पिया। इमं मयूर-पोतकं बहुभिः 'मऊरपोसणपाउग्गेहिं' मयूरपोषणप्रायोग्यैः-मयूरस्य पोषणाय प्रायोग्यैः समर्थैः. 'दव्वेहिं' द्रव्यैः-द्रव्यविशेषैः 'अणुपुव्वेण' आनुपूर्व्या -अनुक्रमेण 'सारक्खमाणा' संरक्षन्तः पोषणादिना 'संगोवेमाणा' संगोपायन्तः मार्जारादिकृतोपद्रवतः 'संवड्ढेह' संवर्द्धयत, वृद्धिं प्रापयत 'नट्टुल्लगं' नृत्य च

मयूरी अंडक अनुद्वर्त्यमान होता हुआ--अपने स्थान से थोडासा भी चाल्यमान नहीं होता हुआ और टी, टी, इस प्रकार के शब्द से भी शब्दायमान नहीं किया गया होता हुआ समय आ जाने पर अपने आप ही उद्भिन्न हो गया- परिपक्व होकर फूट गया। (मऊरी पोयए एत्थ जाए) फूटते ही उस मे से एक मयूरी पोतक निकला-(तएण से जिण दत्तपुत्त तं मऊरीपोययं पासित्ता हट्ठतुट्ठे मयूरपोयए सद्दावेइ) जिनदत्तने मयूपोत को देखा-तो देखकर वह बहुत अधिक हर्षित एव तुष्ट हुआ-बाद मे उसने मयूरपोतकों को बुलाया (सद्दावित्ता एवं वयासी) बुलाकर उनसे सा कहा-(तुब्भेण देवाणुप्पिया! इमं मऊरीपोययं बहूहिं ऊर पोसणपाउग्गेहिं दव्वेहिं अणुपुव्वेण सारक्खमाणा संगोवेमाणा संवड्ढेह)हे देवानुप्रियो' तुमलोग इस मयूर शिशुको अनेक मयूर पोषक प्रायोग्य द्रव्यों से क्रमश रक्षाकरते हुए

उब्भिन्ने) આ પ્રમાણે તે ઢેલનું ઇંડું વારંવાર નીચે ઉપર પરિવર્તિત કર્યા વગર પોતાની જગ્યાથી સહેજ પણ ખસેડયા વગર અને 'ટિ ટિ' આ જાતના શબ્દ કરાવ્યા વગર જ યોગ્ય સમયે પોતાની જાતે જ ઉદ્ભિન્ન થઇ ગયું એટલે કે પાકીને ફૂટી ગયું मऊरी पोयए एत्थ जाए) અને તેમાંથી એક ઢેલનું બચ્ચું નીકળ્યું (तएण से जिनदत्तपुत्ते तं मयूरपोययं पासइ पासित्ता हट्ठतुट्ठे मयूरपोयए सद्दावइ) જિનદત્ત ઢેલના બચ્ચાને જોઇને ખૂબજ હર્ષિત પામ્યો અને તુષ્ટ થયો ત્યાર પછી તેણે મોરને પાળનારા માણસોને બોલાવ્યા (सद्दावित्ता एवंवयासी) બોલાવીને કહ્યું--(तुब्भेण देवाणुप्पिया ! इमं मऊरीपोययं बहूहिं मऊरी पोसणपाउग्गेहिं दव्वेहिं अणुपुव्वेण सारक्खमाणा संगोवेमाणा संवड्ढेह) હે દેવાનુ પ્રિયો ! તમે આ ઢેલના બચ્ચાની અનેક મોરના પોષણ માટે યોગ્ય એવા દ્રવ્યોથી રક્ષા કરો તેમજ બિલાડા વગેરેના ઉપદ્રવોથી પણ બચાવતા રહી તેનું પોષણ કરો અને

'सिक्खावेह' शिक्षयत। ततस्तदनन्तरं खलु 'से' ते मयूरपोषका जिनदत्तपुत्रस्य 'एयमट्ठं' एतमर्थं प्रतिशृण्वन्ति, प्रतिश्रुत्य च 'तं मऊरपोयगं' तं मयूरपोतकं गृह्णन्ति गृहीत्वा च 'जेणेव' यत्रैव 'सए गिहे' स्वकीयं गृहं वर्तते 'तेणेव' तत्रैवोपागच्छन्ति उपागत्य च तं मयूरपोतकं पोषयन्ति पालयन्ति यावत् नृत्यं च 'सिक्खावेंति' शिक्षयन्ति. ॥ सू० १४ ॥

मूलम्—तएणं से मऊरपोयए उम्मुक्कबालभावे विन्नाय परिणयमेत्ते जोव्वणगमणुपत्ते लक्खणवंजणगुणोववेए माणुम्माण प्पमाण पडिपुन्नपक्खपेहूणकलावे विचित्तपिच्छे सतचंदए नीलकंठए नच्चणसीलए एगाए चप्पुडियाए कयाए समाणीए अणेगाइं नट्टुल्लगसयाइं केकारवसयाणि य करेमाणे विहरइ। तएणं से मऊरपोसगा तं मऊरपोयगं उम्मुक्क जाव करेमाणं पासइ पासित्ता तं मऊरपोयगं गेण्हंति गेण्हित्ता जिणदत्तपुत्ते सत्थवाहदारए हट्ठतुट्ठे तेसिं विउलं जीवियारिहं पीइदाणं जाव पडिविसज्जेइ, ॥सू० १५॥

पासइ, पासित्ता हट्ठतुट्ठे मउरपोसए सद्दावेइ) जिनदत्तने मयूरपोतक को देखा—तो देखकर वह बहुत अधिक हर्षित एवं तुष्ट हुआ—बादमें उसने मयूरपोषकोंको बुलाया (सद्दावित्ता एवं वयासी) बुलाकर उनसे ऐसा कहा—तथा मार्जार आदिकृत उपद्रवों से बचाते हुए बढाओ—और (नट्टुल्लगंच सिक्खावेह)नृत्य भी सिखलाओ। (तएणं ते मऊरपोसगा जिणदत्तपुत्तस्स एयमट्ठं पडिसुणेति) इस प्रकार उन मयूरपोषकोंने जिनदत्तपुत्र के इस कथन को स्वीकार कर लिया (पडिसुणित्ता तं मऊरपोययं गेण्हंति—गेण्हित्ता जेणेव सए गिहे तेणेव उवागच्छंति) स्वीकार कर बाद मे वे उस मयूर-शिशुको ले चले—लेकर वे जहां अपना घर था—वहां आगये। (उवागच्छित्ता तं मऊरपोयगं जाव नट्टुल्लगं सिक्खावेंति) आकर उन्होंने उस मयूर शिशु को पालो यावत् उसे नृत्यकला भी सिखलाई। सू० १४।

(नट्टुल्लगं च सिक्खावेह) મોટું થાય ત્યારે નાચતા શિખવાડો (तएणं ते मऊरपोसगा जिणदत्तपुत्तस्स एयमट्ठं पडिसुणेंति) આ રીતે મોરના પાળકોએ જિનદત્તના પુત્રનું આ કથન સ્વીકાર્યું (पडिसुणित्ता तं मऊरपोययं गेण्हंति गेण्हित्ता जेणेव सए गिहे तेणेव उवागच्छंति) સ્વીકાર્યા બાદ તેઓ ઢેલના બચ્ચાને સાથે લઈ ગયા અને લઈને જ્યાં તેમનું ઘર હતું ત્યાં ગયા (उवागच्छित्ता तं मऊरपोयगं ... ट्टुल्लगं सिक्खावेंति) ત્યાં જઈને તેઓએ તે ઢેલના બચ્ચાનું પોષણ કર્યું તેમજ મોટું થયું ત્યારે તેને નાચતા પણ શીખવાડયું સૂ. ૧૪।

टीका—'तएणं से मऊरपोयए' इत्यादि--ततस्तदनन्तरं खलु स मयूरपोतक 'उम्मुक्कबालभावे' उन्मुक्तबालभावः त्यक्तबाल्यः 'विन्नाय परिणयमेत्ते' विज्ञातपरिणतमात्र., विज्ञात विज्ञान तत् परिणतमात्र परिपक्वं यस्य स तथा परिपक्वविज्ञान इत्यर्थ, दर्शनमात्रेण तेन नृत्यकलादि विज्ञात मिति भाव.। 'जोव्वणगमणुपत्ते' यौवनकमनुप्राप्त.-तरुणत्व समाप्तः 'लक्खण वंजणगुणोववेए' लक्षणव्यञ्जनगुणोपपेत.—तत्र लक्षणानि=मयूरलक्षणानि व्यञ्जनानि=मयूरसम्बन्धि शिखाचन्द्रकादीनि मयूरगुणाश्च तैरुपपेतः। 'माणो म्माणप्पमाणपडिपुण्णपक्खपेहुणकलावे' मानोन्मानप्रमाणप्रतिपूर्णपक्षपिहुण कलाप मानेन विष्कम्भत., विस्तारत.। उन्मानेन बाहुल्यत., उत्सेधेन=उच्चतया प्रमाणेन चायामत -प्रतिपूर्णं पक्षपेहुणकलाप यस्य स तथा। पेहुणकलाप. पिच्छसमूह। 'विचित्तपिच्छे' विचित्रपिच्छ विचित्राणी=विविधरूपाणि पिच्छानि यस्य स तथा 'सतचंदए' शतचन्द्रक शतसंख्यका श्चन्द्रका यस्य स तथा 'नीलकंठए' नीलकण्ठक नीलवर्णा कण्ठो यस्य स 'नच्चणसीलए' नर्तनशीलक –नृत्यकला परायण, 'एगाए चप्पुडियाए'

'तएणं से मऊरपोयए उम्मुक्कबालभावे' इत्यादि।

टीकार्थ—(तएणं) इसके बाद (से मऊरपोयए) वह मयूरपोतक (उम्मुक्क बालभावे) बालभाव का परित्याग कर–विन्नायपरिणयमेत्ते जोव्वणगमणुपत्ते) परिपक्वज्ञान वाला बन गया इससे वह देखने मात्र से ही नृत्यकला जानने लग गया। जब वह यौवन अवस्था को प्राप्त हुआ तो (लक्खणवंजणगुणो-ववेए) लक्षणों से तथा मयूर संबन्धी शिखा चन्द्रक आदि व्यजनों से एव मयूरसंबन्धी गुणों से युक्त हो गया। (माणुम्माणप्पमाणपडिपुन्नपक्खपेहुण कलावे विचित्तपिच्छे सतचंदए नीलकंठए नच्चणसीलए) मानसे (विस्तारकी अपेक्षा) उन्मान से (ऊंचाईकी अपेक्षा) और प्रमाण से (आयामकी अपेक्षा) इसका पिच्छ समूह प्रतिपूर्ण था। इसके पाख विविध रूपवाले थे, पाखों

'तएणं से मऊरपोयए उम्मुक्कबालभावे' इत्यादि ॥

टीकार्थ--(तएणं) त्यार पछी (से मऊरपोयए) मोर बच्चुं (उम्मुक्कबालभावे) मोटुं थयुं (विन्नायपरिणयमेत्त जोव्वणगमणुपत्ते) त्यारे संपूर्ण ज्ञानी थई गयुं ज्यारे ते जुवान थयुं त्यारे (लक्खणवंजणगुणोववेए) मोरना लक्षणो–कलगी, चन्द्रक पीछाओ अने मोरना बधा गुणोथी युकत थई गयुं (माणुम्माणप्पमाणपडिपुन्नपक्खपेहुणकलावे विचित्तपिच्छे सतचंदए नीलकंठए नच्चणसीलए) मानथी (विस्तारनी दृष्टिए) उन्मानथी (ऊंचाईनी दृष्टिए) अने प्रमाणथी (आयामनी दृष्टिए) तेना पीछा प्रतिपूर्ण हता तेना पीछामां सेंकडो चंद्रको हता अने तेनो कंठ भूरा रंगनो हतो नाचवा माटे ते

एकस्या चप्पुटिकाया–अङ्गुष्ठेन साधमङ्गुली तालिकाया चुटकीति भाषायाम् 'कयाए समाणीए' कृताया सत्या, 'अणेगाइ' अनेकानि 'नट्टुल्लगमयाइ नर्तन शतानि केकारवसयाणि' केकारवशतानि च कुर्वन् विहरति–विचरति। ततस्तदनन्तरं खलु ते मयूरपोषकास्तं मयूरपोतकं उन्मुक्तबालभावं यावत् नर्तनशतानि केकारवशतानि च कुर्वन्तं पश्यन्ति, दृष्ट्वा तं मयूरपोतकं गृह्णन्ति, गृहीत्वा जिनदत्तपुत्रस्य अग्रे 'उवणेति' उपनयति– अर्पयन्ति। ततस्तदनन्तरं खलु स जिनदत्तपुत्रः सार्थवाहदारको मयूरपोतकम्, उन्मुक्तबालभावं यावत् नर्तनशतानि केकारवशतानि च कुर्वन्तं पश्यति दृष्ट्वा च हृष्टतुष्टः–– अतिशयेन संतुष्टः सन् 'तेसिं' तेभ्यो–मयूरपोषकेभ्यो विपुलं जीवियारिहं' जीविकार्हमाजन्मनिर्वाहयोग्यं प्रीतिदानं पारितोषकं ददाति यावत् सत्कारसम्मानयुक्तं कृत्वा 'पडिविसज्जेइ'' प्रतिविसर्जयति ॥ सूत्र १५ ॥

मे सैकडों चन्द्रक थे। कंठ नील था। नृत्य कला मे यह तत्पर रहता था। (एगाए चप्पुडियाए कयाए समाणीए अणेगाइ नट्टुल्लगसयाइ केकारवसयाइ य करेमाणे विहरइ) एक ही चुटकी करने पर वह सैकडों बार नृत्य और सैंकडो बार केकारव कर दिया करता था। (तएण से मऊरपोसगा तं मऊरपोयगं उम्मुक्क जाव करेमाण पासइ, पासित्ता, तं मऊरपोयगं गेण्हति गेण्हित्ता जिणदत्तपुत्तस्स उवणेति) इसके बाद जब उन मयूर पोषकोने उस मयूरपोतक को बाल भाव से रहित यावत् एक ही चुटकी मे सैकडो बार नृत्य करते हुए तथा सैकडो बार केकारव करते हुए देखा–तो देखकर उसे जिनदत्त के पास लेकर पहुँचे। (तएण से जिणदत्तपुत्ते सत्थवाहदारए मऊरपोयगं उम्मुक्क जाव करेमाणं पासइ, पासित्ता हट्ठतुट्ठे तेसिं विउलं जीवियारिहं पीइदाणं जाव पडिविसज्जेइ) जिनदत्तपुत्रने ज्यों ही उसे बालभाव से

રહેતુ હતુ (एगाए चप्पुडियाए कयाए अणेगाइ नट्टुल्लगमयाइ केकारवसयाइ य करेमाणे विहरइ) એક ચપટી સાભળતાની સાથે જ તે સેકડો વાર નૃત્ય અને સેકડો વાર ટહુકતુ હતુ (तएण से मऊरपोसगा तं मऊरपोयगं उम्मुक्कजाव करेमाणं पासइ पासित्ता तं मऊरपोयगं गेण्हति गेण्हित्ता जिणदत्तपुत्तस्स उवणेंति) ત્યાર બાદ મોરને ઉછેરનારાઓ તે બચ્ચાને જુવાન તેમજ એક ચપટીને સાભળીને સેકડો વખત નાચતુ તેમજ સેકડો વખત ટહુકતુ જોઈને તેને જિનદત્તની પાસે લાવ્યા (तएण से जिणदत्तपुत्ते सत्थवाहदारए मऊरपोयगं उम्मुक्क जाव करेमाणं पासइ, पासित्ता हट्ठ तुट्ठे तेसिं विउलं जीवियारिहं पीईदाणं जाव पडिविसज्जेइ) જ્યારે જિનદત્તના પુત્રે મોરના બચ્ચાને બચપણ વટાવીને

टीका—'तएणं से मऊरपोयए' इत्यादि--ततस्तदनन्तरं खलु स मयूरपोतकः 'उम्मुक्कबालभावे' उन्मुक्तबालभावः त्यक्तबाल्यः। 'विन्नाय परिणयमेत्ते' विज्ञातपरिणतमात्र, विज्ञात विज्ञानं तत् परिणतमात्रं परिपक्वं यस्य स तथा परिपक्वविज्ञान इत्यर्थः, दर्शनमात्रेण तेन नृत्यकलादि विज्ञातमिति भावः। 'जोव्वणगमणुपत्ते' यौवनकमनुप्राप्तः-तरुणत्वं संप्राप्तः 'लक्खणवंजणगुणोववेए' लक्षणव्यञ्जनगुणोपपेतः—तत्र लक्षणानि=मयूरलक्षणानि व्यञ्जनानि=मयूरसम्बन्धि शिखाचन्द्रकादीनि मयूरगुणाश्च तैरुपपेतः। 'माणुम्माणप्पमाणपडिपुण्णपक्खपेहूणकलावे' मानोन्मानप्रमाणप्रतिपूर्णपक्षपेहूणकलापः मानेन विष्कम्भतः, विस्तारतः। उन्मानेन बाहुल्यतः, उत्सेधेन=उच्चतया प्रमाणेन चायामतः प्रतिपूर्णः पक्षपेहूणकलापः यस्य स तथा, पेहूणकलापः पिच्छसमूहः। 'विचित्तपिच्छे' विचित्रपिच्छः विचित्राणि=विविधरूपाणि पिच्छानि यस्य स तथा 'सतचंदए' शतचन्द्रकः शतसंख्यकाः चन्द्रकाः यस्य स तथा 'नीलकंठए' नीलकण्ठकः नीलवर्णो कण्ठो यस्य स 'नच्चणसीलए' नर्तनशीलकः —नृत्यकला परायणः, 'एगाए चप्पुडियाए'

'तएणं से मऊरपोयए उम्मुक्कबालभावे' इत्यादि।

टीकार्थ—(तएणं) इसके बाद (से मऊरपोयए) वह मयूरपोतक (उम्मुक्कबालभावे) बालभाव का परित्याग कर—विन्नायपरिणयमेत्ते जोव्वणगमणुपत्ते) परिपक्वज्ञान वाला बन गया इससे वह देखने मात्र से ही नृत्यकला जानने लग गया। जब वह यौवन अवस्था को प्राप्त हुआ तो (लक्खणवंजणगुणो-ववेए) लक्षणों से तथा मयूर संबन्धी शिखा चन्द्रक आदि व्यंजनों से एवं मयूरसंबन्धी गुणों से युक्त हो गया। (माणुम्माणप्पमाणपडिपुन्नपक्खपेहूण कलावे विचित्तपिच्छे सतचंदए नीलकंठए नच्चणसीलए) मानसे (विस्तारकी अपेक्षा) उन्मान से (ऊंचाईकी अपेक्षा) और प्रमाण से (आयामकी अपेक्षा) इसका पिच्छ समूह प्रतिपूर्ण था। इसके पांख विविध रूपवाले थे, पांखों

'तएणं से मऊरपोयए उम्मुक्कबालभावे' इत्यादि ॥

टीकार्थ--(तएणं) त्यार पछी (से मऊरपोयए) मोरनुं बच्चुं (उम्मुक्कबालभावे) मोटुं थयुं (विन्नायपरिणयमेत्त जोव्वणगमणुपत्ते) त्यारे संपूर्ण ज्ञानी थई गयुं ज्यारे ते जुवान थयुं त्यारे (लक्खणवंजणगुणोववेए) मोरना लक्षणो-कलगी, चन्द्रक पीछाओ अने मोरना बधा गुणोथी युकत थई गयुं (माणुम्माणप्पमाणपडिपुन्नपक्खपेहूणकलावे विचित्तपिच्छे सतचंदए नीलकंठए नच्चणसीलए) मानथी (विस्तारनी दृष्टिए) उन्मानथी (ऊंचाईनी दृष्टिए) अने प्रमाणथी (आयामनी दृष्टिए) तेना पीछां प्रतिपूर्ण हता तेना पीछांमां सेंकडो चंद्रको हता अने तेनो कंठ भूरा रंगनो हतो नाचवा माटे ते हमेशा तैयार ज

कयाए समाणीए' चप्पुटिकाए-कृतायां सत्यां 'णगोलाभग्गसिरोधरे' लाङ्गूल भङ्गशिरोधरः सिंहादिपुच्छवक्रीकरणसदृश शिरोधरो ग्रीवा यस्य तथा, 'सेयावगे' स्वेतापाङ्ग =श्वेतनेत्रान्तभागः यद्वा 'सेयावण्णे' स्वेदापन्नः जात-स्वेद 'अवयारियपइन्नपक्खे' अवतारितप्रकीर्णपक्षः तत्र-अवतारितौ-शरीराद् दूरीकृतौ प्रकीर्णौ प्रसारितौ पक्षौ यस्य स तथा 'उक्खित्तचंदकाइय कलावे' उत्क्षिप्तचन्द्रकादिककलापः-तत्र, उत्क्षिप्त = उर्ध्वीकृतः चन्द्रकादिक.= मयूराङ्गविशेषोपेतश्चन्द्रके रचित' कलाप =शिखण्डो येन स तथा 'केकाईय-सयाणि' केकायितशतानि मयूरशब्दशतानि विमुञ्चन् सन् नृत्यति। ततस्त दनन्तर खलु स स जिनदत्तपुत्रस्तेन मयूरपोतकेन चम्पाया नगर्या मध्ये शृङ्गाटकत्रिकचतुष्कचत्वरमहापथेषु 'सइएहिय' शतकैः--शतसख्यैर्द्रव्यै. 'साहस्सिएहिय' साहस्रिकैश्च सहस्र सख्यकैःद्रव्यै. 'सयसाहस्सिएहिय' शतसाहस्रिकैश्च

दत्तपुत्तेण) जिनदत्तपुत्र द्वारा (एगाए चप्पुडियाए कयाए समाणीए) एक ही चुटकी बजाई जाने पर (णगोलाभग्गसिरोधरे सेयावेगे अवयारियपइन्न--पक्खे उक्खित्तचंदकाइयकलावे केक्काइय सयाणि मुच्चमाणे णच्चइ) अपनी ग्रीवा को सिंहादिकोंके पूछके समान वक्र कर लेता था। दोनों नेत्र प्रान्त भाग श्वेत हो जाते थे अथवा इसका समस्त शरीर खेद से व्याप्त हो जाता था। इसके द्वारा फैलाये गये पाख इसके शरीर से भिन्न २ हो जाते थे। मयूराग विशेष से उपेत चन्द्रक रचित कलाशिखण्ड इसका उँचा हो जाता था। और सैकडों केकारवों को छोडता हुआ यह नाचने लग जाता था। (तएण से जिणदत्तपुत्ते तेण मऊरपोयएण चपाए नयरीए सिंघाडग जाव पहेसु सइएहिं साहस्सिएहिं य सयसाहस्सिएहिं य पणिएहिय जय करेमाणे विहरइ) इसके बाद वह जिनदत्त पुत्र उस मयूरपोतकके साथ चपानगरी के

(ण गोला भग्गासिरोधरे सेयावेगे अवयारियपइन्नपक्खे उक्खित्त चंदकाइयकलावे केक्काइय सयाणि विमुचमाणे णच्चइ) पोतानी डोकने सिंह वगेरेनी पूछडीनी जेम वाकी करतु हतु, तेनी बने आंखोना खूणाओ धोळा थई जता हता, अने तेनु आखु शरीर खेद युक्त थई जतु हतु ते ज्यारे पीछाओने फेलावतु त्यारे पीछाओ तेना शरीरथी जुदा थई जता हता तेनी चन्द्रवाळी कलगी ऊंची (उन्नत) थई जती हती, अने सेकडो वार टहूकतु ते नाचवा मांडतु हतु, (तएण से जिणदत्तपुत्ते तेण मऊरपोयएण चपाए नयरीए सिंघाडग जाव पहेसु सइएहिं य साहस्सिएहिं य सयसाहस्सिएहिं य पणिएहिं य जय करेमाणे विहरइ) त्यार बाद जिनदत्त पुत्र ते मोरना बच्चानी साथे

मूलम्—तएणं से मऊरपोयए जिणदत्तपुत्तेणं एगाए चप्पुडियाए कयाए समाणीए णंगोला भंगसिरोधरे सेयावंगे अवयारियपइन्नपक्खे उक्खित्तचंदकाइय कलावे केक्काइयसयाणि विमुच्चमाणे णच्चइ। तएणं से जिणदत्तपुत्ते तेणं मऊरपोयएणं चंपाए नयरीए सिंघाडग जाव पहेसु सइएहिय साहस्सिएहिय सयसाहस्सिएहिय जयं करेमाणे विहरइ।

एवामेव समणाउसो जो अम्हं निग्गंथो वा निग्गंथी वा पव्वइए समाणे पंचसु महव्वएसु छसु जीवनीकाएसु निग्गंथे पावयणे निस्संकिए निक्कंखिए निव्वितिगिच्छे से णं इहभवे चेव बहूणं समणाणं बहूणं समणीणं जाव वीइ वइस्सइ।

एवं खलु जंबू! समणेणं जाव संपत्तेणं नायाणं तच्चस्स अज्झयणस्स अयमट्ठे पन्नत्ते, त्तिबेमि ॥सू. १६॥

टीका—'एणं से मऊरपोयए' इत्यादि 'तएणं' ततस्तदनन्तरं खलु 'से' स मयूरपोतको जिनदत्तपुत्रेण सार्थवाहेन 'एगाए' एकया 'चप्पुडियाए

रहित यावत् एक ही चुटकी में सैकडों बार नृत्य और केकारव करते हुए देखा तो देख कर वह बहुत हर्षित एवं संतुष्ट हुआ और बाद में उसने उन लोगों के लिये जीविका के योग्य प्रीतिदान देकर यावत् उन्हें विसर्जित कर दिया। ॥ सूत्र १५॥

'तएणं से मयूरपोयए' इत्यादि।

टीकार्थ—(तएणं) इसके बाद (से मऊरपोयए) वह मयूरपोतक (जिन

જુવાન થયેલુ, અને એકજ ચપટી સાંભળી સેંકડો વાર નાચતુ તેમજ ટહુકતુ જોયુ ત્યારે જોઈને તેને ખૂબજ હર્ષ થયો અને તે સંતુષ્ટ થયો ત્યાર પછી જિનદત્તે મોરને ઉછેરનારાઓને યોગ્ય પ્રીતિદાન આપીને તેઓને જવાની આજ્ઞા કરી । સૂ. ૧૫ ।

'तएणं से मऊरपोयए' इत्यादि ॥

ટીકાર્થ–(तएणं) ત્યાર પછી (से मऊरपोयए) મોરનું બચ્ચુ (जिनदत्तपुत्तेण) જિનદત્ત વડે (एगाए चप्पुडियाए कयाए समाणीए) એકજ ચપટી વગાડવા બદલ

कयाए समाणीए' चप्पुटिकाए-कृतायां सत्यां 'णगोलाभगसिरोधरे' लाङ्गूल भङ्गशिरोधरः सिंहादिपुच्छवक्रीकरणसदृश शिरोधरो ग्रीवा यस्य तथा, 'सेयावंगे' स्वेतापाङ्ग.=श्वेतनेत्रान्तभागः यद्वा 'सेयावण्णे' स्वेदापन्नः जात-स्वेद. 'अवयारियपइन्नपक्खे' अवतारितप्रकीर्णपक्षः तत्र-अवतारितौ-शरीराद् दूरीकृतौ प्रकीर्णौ प्रसारितौ पक्षौ यस्य स तथा 'उक्खित्तचंदकाइय कलावे' उत्क्षिप्तचन्द्रकादिककलापः-तत्र, उत्क्षिप्त = ऊर्ध्वीकृतः चन्द्रकादिक = मयूराङ्गविशेषोपेतश्चन्द्रकै रचितः कलाप =शिखण्डो येन स तथा 'केकाइय-सयाणि' केकायितशतानि मयूरशब्दशतानि विमुञ्चन् सन् नृत्यति। ततस्त दनन्तरं खलु स स जिनदत्तपुत्रस्तेन मयूरपोतकेन चम्पाया नगर्या मध्ये शृङ्गाटकत्रिकचतुष्कचत्वरमहापथेषु 'सइएहिय' शतकैः--शतसंख्यैर्द्रव्यै. 'साहस्सिएहिय' साहस्रिकैश्च सहस्रसंख्यकै.द्रव्यैः 'सयसाहस्सिएहिय' शतसाहस्रिकैश्च

दत्तपुत्तेण) जिनदत्तपुत्र द्वारा (एगाए चप्पुडियाए कयाए समाणीए) एक ही चुटकी बजाई जाने पर (णगोलाभगसिरोधरे सेयावेगे अवयारियपइन्न--पक्खे उक्खित्तचंदकाइयकलावे केकाइय सयाणि मुच्चमाणे णच्चइ) अपनी ग्रीवा को सिंहादिकोंके पूछके समान वक्र कर लेता था। दोनों नेत्र प्रान्त भाग श्वेत हो जाते थे अथवा इसका समस्त शरीर खेद से व्याप्त हो जाता था। इसके द्वारा फैलाये गये पाख इसके शरीर से भिन्न २ हो जाते थे। मयूराग विशेष से उपेत चन्द्रक रचित कलाशिखण्ड इसका ऊँचा हो जाता था। और सैंकडों केकारवों को छोडता हुआ यह नाचने लग जाता था। (तएण से जिणदत्तपुत्ते तेण मऊरपोयएण चपाए नयरीए सिंघाडग जाव पहेसु सइएहिं साहस्सिएहिं य सयसाहस्सिएहिं य पणिएहिय जय करेमाणे विहरइ) इसके बाद वह जिनदत्त पुत्र उस मयूरपोतकके साथ चपानगरी के

(ण गोला भगासिरोधरे सेयावेगे अवयारियपइन्नपक्खे उक्खित्त चदकाइयकलावे केक्काइय सयाणि विमुचमाणे णचइ) पोतानी डोकने सिंह वगेरेनी पूछडीनी जेम वाकी करतु हतु, तेनी बन्ने आंखोना खूणाओ धोळा थई जता हता, अने तेनु आखु शरीर खेद युक्त थई जतु हतु ते ज्यारे पीछाओने फेलावतु त्यारे पीछाओ तेना शरीरथी जुदा थई जता हता तेनी चन्द्रवाळी कलगी ऊंचे (उन्नत) थई जती हती, अने सेकडो वार टहूकतु ते नाचवा माडतु हतु, (तएण से जिणदत्तपुत्ते तेण मऊरपोयएण चपाए नयरीए सिंघाडग जाव पहेसु सइएहिं य साहस्सिएहिं य सयसाहस्सिएहिं य पणिएहिं य जय करेमाणे विहरइ) त्यार बाद जिनदत्त पुत्र ते मोरना बच्चानी साथे

लक्ष सङ्ख्यै द्रव्यैः 'पणिएहिय, पणि व्यवहारेपु तहपाष्यगारं. 'जय करे माणे' जय कुर्वन्-परेषा मयूरपोताना पराजय कुर्वन् विहरति-विचरति।

'एवामेव समणाउसो' हे आयुष्मन्तः श्रमणा ! एवमेव-जिनदत्तपुत्र सार्थवाहवदेव योऽस्माकं निर्ग्रन्थो वा निर्ग्रन्थी वा प्रव्रजित सन् पञ्चसु प्राणातिपातविरमणादिमहाव्रतेषु षट्सु जीवनिकायेषु नैर्ग्रन्थ्ये प्रवचने च निश्शङ्कित.=कस्मिंश्चिदेकस्मिन् तत्त्वे अश्रद्धानादिरूपादेशशङ्का सकलतत्वा-

---

चीच श्रृंगाटक, त्रिक, चतुष्क, चत्वर. और महापथों मे सौ, हजार. लाख, द्रव्यों की शर्त लगा कर दूसरों के मयूर पोतकोंको पराजित करने लगा।-(एवामेव समणाउसो ! जो अम्ह निग्गथो वा निग्गथी वा पव्वइए समणे पचसु महव्वएसु छसु जीवनिकाएसु निग्गथपावयणे निस्संकिए निक्कंखिए निव्वि-तिगिच्छे से ण इहभवे चेव बहूण समणाण बहूण समणीण जाव वीइवइ-स्सइ) हे आयुष्मन्त श्रमणो। इसी तरह जिनदत्तपुत्र सार्थवाह की तरह —जो हमारे निर्ग्रन्थ साधु अथवा निर्ग्रन्थ साध्वीजन प्रव्रजित होकर पच प्राणातिपात विरमणरूप-महाव्रतो मे छह जीवनिकायों म, निर्ग्रन्थ सबन्धी प्रवचनमे अथवा साधुमार्ग मे नि शङ्कित होकर नि काक्षित, निर्वि चिकित्सासपन्न होकर, विचरते हैं वे इस भव म अनेक श्रमण और अनेक श्रमणियों के यावत् अर्चनीय होते हैं पूजनीय होते हैं। तथा इस अनादि अनतरूप चतुर्गतिवाले ससार के पार पहुँच जाते है। अर्थात् इस ससार सागर को पार कर देते है। शका दो प्रकार की होती है-- १ एक देश शका २ दूसरी सर्वदेश शका। अर्हंत प्रति भाषित किसी एक तत्व मे अश्रद्धान आदिरूप आत्मवृत्ति का नाम एक देश

शृंगाटक, त्रिક, ચતુષ્ક, ચત્વર, અને મહાપથોમા એકસો હજાર, લાખ દ્રવ્યોની શરત લગાવીને બીજા માણુસોના મોરના બચ્ચાઓને હરાવવા લાગ્યો (एवामेव समणाउसो ! जो अम्ह निग्गथो वा निग्गथी वा पव्वइए समाणे पचसु महव्वएसु छसु जीवनिकाएसु निग्गथपावयणे निस्संकिए नक्कंखिए निव्वि तिगिच्छे सेण इहभवे चेव बहूण समणाण बहूण समणीण जाव वीइ वइस्सइ) હે આયુષ્મન્ત શ્રમણો ! સાર્થવાહ જિનદત્ત પુત્રની જેમ જે અમારા નિર્ગ્રંથ સાધુ કે નિર્ગ્રંથ સાધ્વીજનો પ્રવ્રજિત થઈને પચ પ્રાણાતિપાત વિરમણુ રૂપ મહાવ્રતોમા છ જીવનિકાયોમા નિર્ગ્રંથ સબધી પ્રવચનોમા, અને સાધુમાર્ગમા નિ શકિત થઈને નિ કાક્ષિત નિર્વિચિકિત્સા યુક્ત થઈને વિચરણુ કરે છે તેઓ આ ભવમા ઘણા શ્રમણો અને ઘણી શ્રમણીઓને માટે અર્ચનીય હોય છે તેમજ પૂજનીય હોય છે અને છેવટે અનત રૂપ ચતુર્ગતિવાલા સસાર સમુદ્રને પાર પામે છે એટલે કે તેઓ આ સસાર સમુદ્રને તરી જાય છે

અહીં બે જાતની શકાઓ ઉદ્ભવે છે— (૧) દેશ શકા, (૨) બીજી સર્વ દેશ શકા અર્હંતવડે આજ્ઞાપિત કોઈપણુ એક તત્વમા અશ્રદ્ધાન વગેરેની આત્મવૃત્તિ

श्रद्धानरूपा सर्वशङ्का तद्वर्जितः 'निष्काङ्क्षित.' परदर्शनाडम्बरनिरीक्षणोद्भूत मिथ्यात्वमोहनीयजनितपरदर्शनवाञ्छावर्जित., निर्विचिकित्सः—तप' संयम फले संदेहवर्जित , मन्दमतितया तद् विधाचार्यविरहात् 'ज्ञेयगहनत्वात्, ज्ञानावरणीयोदयात् तत्वनिर्णयेहेतूदाहरणाप्राप्त्यसंभवाच्च जिनभाषित— भावेषु श्रेष्ठिपुत्रोदाहरणद्वय सम्यगवबुद्ध्य मतिमान् संदेह न कुर्यात्, सर्वज्ञ

शका है।-- तथा अर्हत प्रतिभाषित समस्त तत्त्वों मे अश्रद्धान आदिरूप आत्मवृत्ति का नाम सर्वदेश शका है। पर दर्शन के आडबर के निरीक्षण से उत्पन्न हुआ जो मिथ्यात्व मोहनीय कर्म है—उससे जनित परदर्शन की जो वाञ्छा है उसका नाम वाञ्छा है। तप और संयम के फलमें संदेह करना इसका नाम विचिकित्सा है। उस तरह जिन भाषित तत्व मे शकित वृत्तिका अभाव निःशकितवृत्ति है। कांक्षा का अभाव निःकाक्षितवृत्ति है। विचिकित्सा का अभाव निर्विचिकित्सा है। जब किसी भी प्रकार की शकित आदि वृत्ति उत्पन्न हो तो उस समय ऐसा विचार कर इसे दूर कर देना चाहिये कि मै तो मंद मतिवाला हूँ--और इस समय कोई विशिष्ट ज्ञानी आचार्य है नही—ज्ञेय (पदार्थ) गहन है, ज्ञानावरणीय का उदयवर्त रहा है--तत्व के निर्णायक जो हेतु, उदाहरण--आदि है, उनकी प्राप्ति असभव हो रही है। अत. जो कुछ जिन देवने कहा है वही सर्वथा शुद्ध तत्व है। इसमे किसी प्रकार का सदेह नही है। इस तरह श्रेष्ठिपुत्र के उदाहरण द्वय को अच्छी

એક દેશ શકા કહેવાય છે તેમજ અર્હંત પ્રતિભાષિત બધા તત્વોમા અશ્રદ્ધાન વગેરેની આત્મવૃત્તિ સર્વદેશશકા નામે કહેવાય છે પરદર્શનના આડબરના નિરીક્ષણથી ઉદ્ભવેલ મિથ્યાત્વ મોહનીય કર્મ છે તજ્જન્ય પરદર્શનની વાચ્છા (ઇચ્છા) નુ નામ તે વાચ્છા કહેવાય છે તપ અને સયમના રૂપમા સદેહ થવો તે વિચિકિત્સા કહેવાય છે આ રીતે જિન ભગવાન જે આજ્ઞા કરે તેમા નિસશયવૃત્તિ રાખવી એટલે કે નિશકપણે તે વાત સ્વીકારવી તે નિશકવૃત્તિ છે કાક્ષાનો અભાવ નિકાક્ષિવૃત્તિ છે વિચિકિત્સાનો અભાવ નિર્વિચિકિત્સા છે જ્યારે કોઈપણ જાતની શકા ઉત્પન્ન થાય ત્યારે આ પ્રમાણે વિચાર કરવો જોઈએ કે હુ તો હીન બુદ્ધિ વાળો છુ અત્યારે મારી સામે એવા કોઈ વિશિષ્ટ જ્ઞાની આચાર્ય પણ નથી અને જ્ઞેયવસ્તુ (પદાર્થ) સમજાય એવી નથી જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો ઉદયવર્તી રહ્યો છે—તત્વના નિર્ણય માટે જે હેતુ ઉદાહરણ વગેરે છે તેમની પ્રાપ્તિ અસભવ થઈ પડી છે એથી જિનદેવે જે કઈપણ કહ્યુ છે તે એકદમ શુદ્ધ તત્વ છે આમા કોઈ પણ જાતની શકાને સ્થાન નથી આ રીતે બન્ને સાર્થવાહ પુત્રોના

मत सत्यमिति सर्वदैव चिन्तयेत्, जितरागद्वेष मोहा निःस्वार्थपरानुग्रहपरायणा नान्यथा वादिनो भवन्तीति भावः।

स खलु इह अस्मिन् भवे नैव=निश्चयेन बहूना श्रमणाना बहीना श्रमणीना श्रावकाना श्राविकानांचार्चनीय पूजनीयो भवति, यावदनाद्यनन्त-चतुर्गतिकससारस्यान्त व्यतिव्रजिष्यति-ससारसागर तरिष्यति ।

सुधर्मास्वामीप्राह—

एवममुना प्रकारेण अनेनोपनयवचनेन खलु निश्चये हे जम्बूः श्रमणेन भगवता महावीरेण यावत्सप्राप्तेन ज्ञातानां तृतीयस्याऽध्ययनस्यायमर्थः प्रज्ञप्त.। 'त्तिबेमि' इत्यह ब्रवीमि यथा भगवन्मुखाच्छ्रुत तथा तवाग्रे वदामि न तु स्वकीयबुद्ध्येति ॥

इति श्री जैनाचार्य-जैनधर्मदिवाकर पूज्य श्री घासीलालव्रतिविरचितायाज्ञाताधर्मकथाङ्ग सूत्रस्यानगारधर्मामृतवर्षिण्याख्याया व्याख्याया तृतीयमध्ययन समाप्तम् ॥ ३ ॥

तरह समझ कर बुद्धिमान को सदेह नहीं करना चाहिये। सर्वज्ञ भगवान का मत सत्य है ऐसा ही सर्वदा विचार करते रहना चाहिये। जिन्होंने--रागद्वेष, मोह को जीत लिया है और जो निःस्वार्थरूप से परानुग्रह में परायण है ऐसे महापुरुष अन्यथावादी नहीं होते हैं। अब सुधर्मा स्वामी श्री जबू स्वामी से कहते है—(एव खलु जम्बू ! समणेण जाव सपत्तेण नायाण तचस्स अज्झयणस्स अयमट्ठे पण्णत्ते त्तिबेमि) कि हे जबू। इस तरह से श्रमण भगवान् महावीरने कि जो यावत् सिद्धिगति को प्राप्त हो चुके हैं ज्ञात के इस तृतीय अध्ययन का अर्थ प्रज्ञप्त किया है ऐसा ही मैं कहता हूँ—अर्थात भगवान् के मुख से जैसा मैने सुना है वैसाही तुम्हारे सामने यह कहा है अपनी बुद्धि से कल्पित कर नही कहा है ॥ सू १६ ॥

तृतीय अध्ययन समाप्त

બે દાખલાઓ તે સારી પેઠે સમજીને બુદ્ધિમાન માણસે શકા કરવી જોઈએ નહિ સર્વજ્ઞ ભગવાનનો મત સત્ય છે, એવો જ વિચાર હમેશા થવો જોઈએ જેમણે રાગદ્વેષ, મોહ ઉપર વિજય મેળવ્યો છે અને જેઓ નિસ્વાર્થ પણે પરાનુગ્રહમા પરાયણ છે એવા મહાપુરુષો અન્યથાવાદી હોતા નથી एव खलु जबू ! समणेण जाव सपत्तेण नायाण तचस्स अज्झयणस्स अयमट्ठे पण्णत्ते त्तिबेमि) હે જબૂ! આ રીતે શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે-કે જેઓ સિદ્ધગતિ મેળવી ચૂકયા છે—જ્ઞાતાના આ ત્રીજા અધ્યયનનો અર્થ પ્રજ્ઞપ્ત કર્યો છે આ હુ તને કહુ છુ એટલે કે ભગવાનના મુખેથી જે મે સાભળ્યુ છે તે તમારી સામે તે પ્રમાણે જ વર્ણન કર્યુ છે બુદ્ધિથી કોઈ પણ જાતની કલ્પના કરી ને મે કહ્યુ નથી ॥ સૂ ૧૬ ॥

॥ चतुर्थाध्ययनम् ॥

तृतीयाध्ययने सूत्रार्थतदुभयरूपेष्वागमेषु शङ्काकाङ्क्षादियुक्तस्य मुनेर्दोषास्तथा तद्रहितस्य गुणा उक्ता', अत्र चतुर्थाध्ययने तु अगुप्तपञ्चेन्द्रियस्य मुनेर्दोषास्तथा गुप्तपञ्चेन्द्रियस्य गुणा अभिधीयन्ते, अनेन सम्बन्धेनायातस्यै तस्याध्ययनस्येदमुपक्षेपादिसूत्रमाह—

मूलम्—जइण भंते ! समणेणं भगवया महावीरेणं नायाण तच्चस्स नायज्झयणस्स अयमट्ठे पन्नत्ते, चउत्थस्स णं भंते ! णायज्झयणस्स के अट्ठे पन्नत्ते ? ॥ १ ॥

टीका—'जइण भंते ?' इत्यादि । यदि खलु भदन्त ! श्रमणेन

चतुर्थ अध्ययन

तृतीय अध्ययन में " सूत्र अर्थ और तदुभयरूप आगमों में शंका कांक्षा आदि दोषों से युक्त हुए--मुनिजन दोषों के भागी होते हैं और उनसे रहित मुनिजन गुणों के भाजन बनते हैं " यह बात प्रकट की गई है । अब इस चतुर्थ अध्ययन में यह प्रकट किया जायगा कि जो मुनिजन अगुप्त पंचेन्द्रिय होते हैं उनके ये दोष हैं और जो गुप्त पंचेन्द्रिय होते हैं उनके ये गुण हैं । इसी संबन्ध को लेकर प्रारम्भ किये गये इस अध्ययन का यह आदि का प्रारम्भ सूत्र है. –

'जइ ण भंते ! समणेण भगवया' इत्यादि ॥

टीका— (जइ ण भंते) सुधर्मा स्वामी से जम्बू स्वामी पूछते हैं– कि हे भदन्त ! यदि (समणेण भगवया महावीरेण) श्रमण भगवान् महा-

ચોથું અધ્યયન

ત્રીજા અધ્યયનમાં જે મુનિઓ સૂત્ર, અર્થ અને તદુભયરૂપ (સૂત્ર અને અર્થ બંને જેમાં છે એવા) આગમોમાં શંકા આકાંક્ષા વગેરે દોષોથી યુક્ત હોય છે તે દોષી કહેવાય છે તેમજ આગમોમાં કોઈ પણ જાતની શંકા કર્યા વગર તેઓમાં વિશ્વાસ ધરાવે છે તે મુનિઓ ગુણશીલ કહેવાય છે આ વાત સ્પષ્ટ કરવામાં આવી છે આ ચોથા અધ્યયનમાં એ વાત સ્પષ્ટ કરવામાં આવશે કે જે મુનિઓ 'અગુપ્ત પંચેન્દ્રિય' હોય છે તેઓના શું દોષો છે અને જેઓ 'ગુપ્તપંચેન્દ્રિય' હોય છે તેઓના શું ગુણો હોય છે એજ વાતને લઈને પ્રારંભ થતા આ અધ્યયનનું આ પહેલું સૂત્ર છે—

'जइण भंते ! समणेण भगवया' इत्यादि ॥

ટીકાર્થ–(जइण भंते) સુધર્મા સ્વામીને જંબૂસ્વામી પૂછે છે કે હે ભદંત ! જો (समणेण भगवया महावीरेण) શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે (नायाण तच्चस्स नायज्झयणस्स

मत सत्यमिति सर्वदैव चिन्तयेत्, जितरागद्वेष मोहा निःस्वार्थपरानुग्रहपरायणा नान्यथा वादिनो भवन्तीति भावः।

स खलु इह अस्मिन् भवे चेव=निश्चयेन बहूनां श्रमणानां बहीनां श्रमणीनां श्रावकाणां श्राविकाणांचार्चनीयः पूजनीयो भवति, यावद्नावनत-चतुर्गतिकसंसारस्यान्तं व्यतिव्रजिष्यति-संसारसागरं तरिष्यति ।

सुधर्मास्वामीमाह—

एवममुना प्रकारेण अनेनोपनयवचनेन खलु निश्चये हे जम्बूः श्रमणेन भगवता महावीरेण यावत्संप्राप्तेन ज्ञातानां तृतीयस्याऽध्ययनस्यायमर्थः= प्रज्ञप्तः। 'त्तिबेमि' इत्यहं ब्रवीमि यथा भगवन्मुखाच्छ्रुतं तथा तवाग्रे वदामि न तु स्वकीयबुद्ध्येति ॥

इति श्री जैनाचार्य-जैनधर्मदिवाकर पूज्य श्री घासीलालव्रतिविरचितायाज्ञाताधर्मकथाङ्ग सूत्रस्यानगारधर्मामृतवर्षिण्याख्यायां व्याख्यायां तृतीयमध्ययनं समाप्तम् ॥ ३ ॥

तरह समझ कर बुद्धिमान को संदेह नहीं करना चाहिये। सर्वज्ञ भगवान् का मत सत्य है ऐसा ही सर्वदा विचार करते रहना चाहिये। जिन्होंने--रागद्वेष, मोह को जीत लिया है और जो निःस्वार्थरूप से परानुग्रह में परायण है ऐसे महापुरुष अन्यथावादी नहीं होते हैं। अब सुधर्मा स्वामी श्री जंबू स्वामी से कहते हैं--(एवं खलु जंबू ! समणेणं जाव संपत्तेणं नायाणं तच्चस्स अज्झयणस्स अयमट्ठे पण्णत्ते त्तिबेमि) कि हे जंबू। इस तरह से श्रमण भगवान् महावीरने कि जो यावत् सिद्धिगति को प्राप्त हो चुके हैं ज्ञात के इस तृतीय अध्ययन का अर्थ प्रज्ञप्त किया है ऐसा ही मैं कहता हूँ--अर्थात भगवान् के मुख से जैसा मैंने सुना है वैसाही तुम्हारे सामने यह कहा है अपनी बुद्धि से कल्पित कर नहीं कहा है ॥ सू. १६ ॥

तृतीय अध्ययन समाप्त

એ દાખલાઓ તે સારી પેઠે સમજીને બુદ્ધિમાન માણસે શંકા કરવી જોઈએ નહિ સર્વજ્ઞ ભગવાનનો મત સત્ય છે, એવો જ વિચાર હમેશા થવો જોઈએ જેમણે રાગદ્વેષ, મોહ ઉપર વિજય મેળવ્યો છે અને જેઓ નિઃસ્વાર્થ પણે પરાનુગ્રહમાં પરાયણ છે એવા મહાપુરુષો અન્યથાવાદી હોતા નથી एवं खलु जंबू ! समणेणं जाव संपत्तेणं नायाणं तच्चस्स अज्झयणस्स अयमट्ठे पण्णत्ते त्तिबेमि) હે જંબૂ! આ રીતે શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે-કે જેઓ સિદ્ધગતિ મેળવી ચૂકયા છે—જ્ઞાતાના આ ત્રીજા અધ્યયનનો અર્થ પ્રજ્ઞપ્ત કર્યો છે આ હું તને કહું છું એટલે કે ભગવાનના મુખેથી જે મેં સાંભળ્યું છે તે તમારી સામે તે પ્રમાણે જ વર્ણન કર્યું છે બુદ્ધિથી કોઈ પણ જાતની કલ્પના કરી ને મેં કહ્યું નથી ॥ સૂ. ૧૬ ॥

ત્રીજું અધ્યયન સમાપ્ત

॥ चतुर्थाध्ययनम् ॥

तृतीयाध्ययने सूत्रार्थतदुभयरूपेष्वागमेषु शङ्काकाङ्क्षादियुक्तस्य मुनेर्दोषास्तथा तद्रहितस्य गुणा उक्ताः, अत्र चतुर्थाध्ययने तु अगुप्तपञ्चेन्द्रियस्य मुनेर्दोषास्तथा गुप्तपञ्चेन्द्रियस्य गुणा अभिधीयन्ते, अनेन सम्बन्धेनायातस्यै तस्याध्ययनस्येदमुपक्षेपादिसूत्रमाह—

मूलम्—जइणं भंते! समणेणं भगवया महावीरेणं नायाणं तच्चस्स नायज्झयणस्स अयमट्ठे पन्नत्ते, चउत्थस्स णं भंते! णायज्झयणस्स के अट्ठे पन्नत्ते? ॥ १ ॥

टीका—'जइणं भंते!' इत्यादि। यदि खलु भदन्त! श्रमणेन

चतुर्थ अध्ययन

तृतीय अध्ययन में " सूत्र अर्थ और तदुभय रूप आगमों में शंका कांक्षा आदि दोषों से युक्त हुए--मुनिजन दोषों के भागी होते हैं और उनसे रहित मुनिजन गुणों के भाजन बनते हैं " यह बात प्रकट की गई है। अब इस चतुर्थ अध्ययन में यह प्रकट किया जायगा कि जो मुनिजन अगुप्त पंचेन्द्रिय होते हैं उनके ये दोष हैं और जो गुप्त पंचेन्द्रिय होते हैं उनके ये गुण हैं। इसी संबन्ध को लेकर प्रारम्भ किये गये इस अध्ययन का यह आदि का प्रारम्भ सूत्र है.—

'जइ णं भंते! समणेणं भगवया' इत्यादि ॥

टीका— (जइ णं भंते) सुधर्मा स्वामी से जंबू स्वामी पूछते हैं—कि हे भदन्त! यदि (समणेणं भगवया महावीरेणं) श्रमण भगवान् महा-

---

ચોથુ અધ્યયન

ત્રીજા અધ્યયનમા જે મુનિઓ સૂત્ર, અર્થ અને તદુભયરૂપ (સૂત્ર અને અર્થ બન્ને જેમા છે એવા) આગમોમા શકા આકાક્ષા વગેરે દોષોથી યુક્ત હોય છે તે દોષી કહેવાય છે તેમજ આગમોમા કોઇ પણ જાતની શકા કર્યા વગર તેઓમા વિશ્વાસ ધરાવે છે તે મુનિઓ ગુણશીલ કહવાય છે આ વાત સ્પષ્ટ કરવામા આવી છે આ ચોથા અધ્યયનમા એ વાત સ્પષ્ટ કરવામા આવશે કે જે મુનિઓ 'અગુપ્ત પચેન્દ્રિય' હોય છે તેઓના શુ દોષો છે અને જેઓ 'ગુપ્તપચેન્દ્રિય' હોય છે તેઓના શુ ગુણો હોય છે એજ વાતને લઇને પ્રારભ થતા આ અધ્યયનનુ આ પહેલુ સૂત્ર છે—

'जइणं भंते! समणेणं भगवया' इत्यादि ॥

ટીકાર્થ—(जइणं भंते) સુધર્મા સ્વામીને જબૂસ્વામી પૂછેછે કે હે ભદન્ત! જો (समणेणं भगवया महावीरेणं) શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે (नायाणं तच्चस्स नायज्झयणस्स

भगवता महावीरेण ज्ञाताना तृतीयस्य ज्ञाताध्ययनस्यायमर्थः प्रज्ञप्त, चतुर्थस्य खलु भदन्त! ज्ञाताध्ययनस्य कोऽर्थः प्रज्ञप्तः, सर्वमेतन्निगदसिद्धम् ॥सू १॥

श्री सुधर्मा स्वामी जम्बूस्वामिनमाह—

मूलम्—एव खलु जबू ! तेण कालेण तेण समएणं वाणारसी नामं नयरी होत्था, वन्नओ, तीसेण वाणारसीए नयरीए वहिया उत्तरपुरत्थिमे दिसिभाए गगाए महानदीए मयगतीरद्दहे नामं दहे होत्था, अणुपुव्वसुजायवप्पगभीरसीयलजले अच्छविमलसलिलपलिच्छन्ने सछन्नपुप्फपत्तपलासे पउमकुमुयनलिणसुभगसोगधियपुडरीयमहापुडरीयसयपत्तकेसरपुप्फोवचिए पासाईए दरिसणिज्जे अभिरूवे पडिरूवे, तत्थण वहूण मच्छाण य कच्छभाण य गाहाण य मगराण य सुसुमाराण य सइयाण य साहस्सियाण य सयसाहस्सियाण ५ जूहाइ निब्भयाइ निरुव्विग्गाइ सुहसुहेण अभिरममाणाइ २ विहरति ॥ सू २ ॥

टीका—'एव खलु जबू' इत्यादि। एव खलु जम्बू ! तस्मिन् काले तस्मिन् समये 'वाणारसी नाम नयरी' वाराणसी नाम नगरी, करेणु वारा

वीरने (नायाण तच्चस्स नायज्झयणस्स अयमट्ठे पन्नत्ते—चउत्थस्स ण भते ! णायज्झयणस्स के अट्ठे पण्णत्ते !) ज्ञाताके तृतीय अध्ययन का पूर्वोक्त अर्थ प्ररूपित किया है तो हे भदत ! चतुर्थ ज्ञाताध्ययन का क्या अर्थ प्ररूपित किया है?—इस प्रकार जबू स्वामी के पूछने पर सुधर्मा स्वामी उनसे कहते हे कि— ॥ सू १ ॥

'एव खलु जबू !' इत्यादि ॥

टीका— हे जम्बू ! चतुर्थ ज्ञाताध्ययन का उन्होंने इस प्रकार अर्थ

के अट्ठे पण्णत्ते?) જ્ઞાતાના ત્રીજા અધ્યયનનો અર્થ પૂર્વોકત રૂપે વર્ણવ્યો છે તો હે ભદત ! ચોથા જ્ઞાતાધ્યયનનો શો અર્થ પ્રરૂપિત કર્યો છે આ રીતે જબૂ સ્વામીના પ્રશ્નને સાભળીને જવાબમા સુધર્મા સ્વામી તેમને કહે છે કે— ॥ સૂ ૧ ॥

'एव खलु जबू?' इत्यादि ॥

ટીકાર્થ—હે જબૂ! ભગવાન મહાવીર સ્વામીએ ચોથા જ્ઞાતાધ્યયનનો અર્થ આ

णम्यो रणोर्व्यत्यय' (८, २, ११६) इति सूत्रेण रेफणकारयोः व्यत्ययः। साम्प्रत बनारसनाम्ना प्रसिद्धा, 'होत्था' आसीत्। 'वन्नओ' वर्णकः वर्णनग्रन्थ अस्या अन्यसूत्राद् विज्ञेय। तस्या खलु वाराणस्या नगर्याः, बहिरुत्तर-पौरस्त्ये दिग्भागे, ईशानकोणे गङ्गाया महानद्या मृतगङ्गातीरहूदो नाम हृद आसीत्। स कीदृश इत्याह-'अणुपुव्वसुजायवप्पगभीरसीयलजले' अनुपूर्व सुजातवप्रगम्भीरशीतलजल, अणुपुव्व' अनुपूर्व=क्रमेण, 'सुजाय' सुजाता= सुष्ठु स्वय स्वभावतः समुत्पन्ना, 'वप्प' वप्रा =तटा यत्र स तथा, गम्भीरम्=अगाध शीतल जल यत्र स तथा, अनुपूर्वसुजातवप्रश्चासौ गम्भीरशीतलजल इति कर्मधारय। 'अच्छविमलसलिलपलिच्छन्ने' अच्छविमलसलिलप्रतिच्छन्नः= अच्छ स्फटिक रत्नवत्स्वच्छ विमल=निर्मल यत् सलिल=जलं तेन प्रतिच्छन्नः= प्रतिपूर्णः, 'सछन्नपत्तपुप्फपलासे' सछन्नपत्रपुष्पपलाश तत्र पत्राणि=कमलकुसु

प्रकृपित किया है—(तेण कालेण तेण समएण वाणारसी नाम नयरी होत्था) उस काल और उस समय मे वाराणसी नामकी नगरी थी (वन्नओ) इस नगरी का वर्णन अन्य दूसरे सूत्र से जान लेना चाहिये। (तीसे ण वाणारसीए नयरीए बहिया उत्तरपुरत्थिमे दिसिभाए) उस वाराणसी नगरी के बाहर ईशान कोण मे (गगाए महानदीए मयगतीर-द्दहे नाम दहे होत्था) गगा महानदी म मृत गगातीर हृद नाम का हृद था। (अणुपुव्वसुजायवप्पगभीरसीयलजले) यह हृद क्रम २ से स्वभावतः समुत्पन्न हुए तटों से शोभित था, तथा गभीर शीतल जल से परिपूर्ण था। (अच्छविमलसलिलपलिच्छन्ने) यही बात अच्छ विमल इत्यादि पद द्वारा व्यक्त की गई है। इसमे जो जल भरा हुआ था वह स्फटिक रत्न के समान स्वच्छ था—और निर्मल था। (सछन्न

પ્રમાણે નિરુપિત કર્યો છે—(तेण कालेण तेण समएण वाणारसी नाम नयरी होत्था) તે કાળે અને તે વખતે વારાણસી નામે નગરી હતી (वन्नओ) આ નગરીનુ વર્ણન બીજા સૂત્ર દ્વારા જાણી લેવુ જોઈએ (तीसेण वाणारसीए नयरीए बहिया उत्तरपुरत्थिमे दिसिभाए) તે વારાણસી નગરીની બહાર ઇશાન કોણ મા (गगाए महानदीए मयगतीरद्दहे नाम दहे होत्था) ગગા મહાનીમા મૃત ગગાતીર હ્રદ નામે એક ધરો હતો (अणुपुव्वसुजायवप्पगभीर-सीयलजले) આ ધરો ધીમે ધીમે પોતાની મેળે જ બની ગયેલા કિનારાથી શોભતો હતો અને ઊડા શીતળ જળથી પરિપૂર્ણ હતો (अच्छविमलसलिलपलिच्छन्ने) 'અચ્છવિમલ' પદ' વડે એ જ વાત સ્પષ્ટ કરવામા આવી છે આ ધરાનુ પાણી આરસ પથ્થરની જેમ સ્વચ્છ અને નિર્મળ હતુ (सछन्नपत्तपुप्फपलासे) પત્ર,

दादिदलानि पुष्पपलाशानि=पुष्पाणां पत्राणि 'पाखडी' इति भाषा प्रसिद्धानि, सञ्छन्नानि=आच्छादितानि जलोपरिविद्यमानत्वादावरणानि यत्र स तथा, 'बहु उप्पल-पउम कुमुयनलिण सुभग सोगंधिय पुंडरीय महापुंडरीय सयपत्त सहस्सपत्त केसरपुप्फोवचिए' बहूत्पलपद्मकुमुदनलिन सुभग-सौगन्धिकपुण्डरीक महापुण्डरीक-शतपत्र-सहस्रपत्र-केसरपुष्पोपचित बहूनाम् उत्पलादि सहस्रपत्रपर्यन्तानां केसरैः पुष्पैश्चोपचितः शोभा सुगन्धयुक्तत्वात्समृद्धः, तत्रोत्पलानि-नीलकमलानि, पद्मानि-सूर्यविकासीनि कमलानि, कुमुदानि कुमुदनाम्ना प्रसिद्धानि-चन्द्रविकासीनि, नलिनानि-रक्तकमलानि पुण्डरीकाणि=शुक्लकमलानि महापुण्डरीकानि-विशालशुक्लकमलानि-शतपत्राणि=शतपत्रयुक्तानि कमलानि, सहस्रपत्राणि सहस्रपत्रसमन्वितकमलानि हृदस्य पुनर्विशेषणमाह-'पासाईए' इत्यादि प्रासादीयः, दर्शनीयः, अभिरूपः, एतानि चत्वारि पदानि पूर्वं व्याख्यातानि। तत्र हृदे खलु बहूनां मत्स्यानां च कच्छपानां च ग्राहाणां च मकराणां च

पत्त पुप्फपलासे) पत्र-कमल-कुमुद आदि के दलों से, तथा पुष्प पलाशों से--पुष्प की पाखडियों से यह आच्छादित हो रहा था। (बहुउप्पल पउम कुमुय नलिण सुभग सोगंधिय पुंडरीय-महापुंडरीय-सयपत्त-सहस्सपत्तकेसरपुप्फोवचिए) अनेक नीलकमलों की, सूर्य विकाशी पद्मों की, चंद्र विकाशी कुमुदों की लालकमलों की, सफेद कमलों की, विशालशुक्ल कमलो की, शतपत्र युक्त कमलों की, सहस्रपत्र युक्त कमलों की केसर से और पुष्पों से समृद्ध था। (पासाईए, दसणिज्जे अभिरूवे पडिरूवे) यह प्रासादीय था दर्शनीय था, अभिरूप था, प्रतिरूप था। इन प्रासादीय आदि पदोंका अर्थ पहिले लिख दिया गया है। (तत्थण बहूण मच्छाण, य, कच्छभाणय, गाहाणय, मगराणय, सुसुमाराण य, सइयाणय

કમળ, કુમુદ વગેરેના દળો તેમજ પુષ્પ પલાશોથી (ફૂલોની પાખડીઓથી) ઢંકાએલ હતુ (बहु उप्पल-पउम-कुमुय-नलिण-सुभग-सोगंधिय-पुंडरीय महापुंडरीय-सयपत्तसहस्सपत्तकेसरपुप्फोवचिए) ઘણા ભૂરા કમળો, સૂર્ય વિકાશી પદ્મો ચંદ્ર વિકાસી કુમુદો, લાલ કમળો શ્વેતકમળો, મોટા સફેદ કમળો, શતપત્રવાળા કમળો, સહસ્રદલવાળા કમળોના કેશર તેમજ પુષ્પોથી આ હ્રદ સમૃદ્ધ હતો (पासाईए, दसणिज्जे, अभिरूवे पडिरूवे) તે હ્રદ પ્રાસાદીય (મનને પ્રસન્ન કરનાર) દર્શનીય અભિરૂપ (સુંદર) અને પ્રતિરૂપ હતો અહીં પ્રયુક્ત થયેલા પ્રાસાદીય વગેરે પદોના અર્થ પહેલા સમજાવવામાં આવ્યા છે (तत्थण बहूण मच्छाणय, कच्छभाणय, गाहाण य, मगराण य, सुसुमाराण य, सइयाण य साहस्सियाण य-

सुसुमाराणा=शिशुमाराणा=जलजन्तुविशेषाणा च शतिकानां च साहस्रिकाणा च शतसाहस्रिकाणा यूथानि=वृन्दानि निर्भयानि निरुद्विग्नानि सुखसुखेन अभिरममाणानि २ विहरन्ति ॥ सू २ ॥

मूलम्—तस्स णं मयगतीरद्दहस्स अदूरसामंते एत्थणं महं एगे मालुयाकच्छए होत्था, वन्नओ, तत्थणं दुवे पावसियालगा परिवसंति, पावा चंडा रोद्दा तल्लिच्छा साहसिया लोहियपाणी आमिसत्थी आमिसाहारा आमिसप्पिया आमिसलोला आमिसं गवेसमाणा रत्तिं वियालचारिणो दिया पच्छन्नं चावि चिट्ठंति ॥सू ३ ॥

टीका—'तस्सणं' इत्यादि तस्य खलु' मृतगङ्गातीरहृदस्यादूरसामन्ते अत्र खलु महानेको मालुकाकक्षक असीत्, वर्णकः अस्य द्वितीयाध्ययने व्याख्यातः, तत्र खलु द्वौ 'पावसियालगा' पापौ शृगालकौ पापपरायणौ शृगालौ

सयसाहस्सियाण य जूहाइं निब्भयाइं निरुव्विग्गाइं सुहंसुहेणं साहस्सियाण य अभिरममाणाइं २ विहरंति) उसमे अनेक ग्राहों के अनेक मकरों के अनेक शिशुमारों के, अनेक शतसाहस्रिकों के यूथ के यूथ निर्भय और निरुद्विग्न होकर आनन्द के साथ विचरते रहते थे। सू । २ ।

'तस्स णं मयगतीरद्दहस्स इत्यादि ॥

टीकार्थ—(तस्स णं मयगतीरद्दहस्स) उस मृत गगातीर हृद के (अदूरसामंते) न अतिदूर और न अति समीप प्रदेश मे (एत्थ णं महं एगे मालुयाकच्छए होत्था) एक बडा भारी मालुका कच्छ था (वन्नओ) इसका वर्णन द्वितीय अध्ययन में किया जा चुका है। (तत्थणं दुवे पाव-

---

सयसाहस्सियाणय, जूहाइं निब्भयाइं निरुव्विग्गाइं सुहंसुहेणं अभिरममणाइं २ विहरंति) તેમા ઘણા માછલાઓના, ઘણા કાચબાઓના, ઘણા ગ્રાહોના, ઘણા મગરોના, ઘણા શિશુ મારોના ઘણા સેકડો, ઘણા સાહસ્રિકોના, ઘણા શતસાહસ્રિકોના સમૂહો નિર્ભીક અને નિરુદ્વિગ્ન થઈને સુખેથી વિચરણ કરતા હતા ॥ સૂ ૨ ॥

'तस्स णं मयगतीरद्दहस्स' इत्यादि ॥

ટીકાર્થ—(तस्स णं मयगतीरद्दहस्स) તે મૃત ગગાતીર હૃદના(अदूरसामंते) ઘણે દૂર પણ નહિ તેમજ અત્યત નજીક પણ નહિ એવા પ્રદેશમા (एत्थणं महं एगे मालुयाकच्छए होत्था) એક બહુ વિશાળ માલુકા કચ્છ હતો (वन्नओ) માલુકા કચ્છનુ વર્ણન બીજા અધ્યયનમા કરવામા આવ્યુ છે

परिवसतः। किं भूतौ शृगालौ 'पावा' पापौ=पापात्मानौ, 'चंडा' चण्डौ=प्रबल कोपयुक्तौ, 'रोद्दा' रौद्रौ=भयकरौ, 'तल्लिच्छा' तल्लिप्सौ=अत्र तच्छब्देन मांसस्य परामर्शः चण्डरौद्रविशेषणोपादानात् मांसेच्छासमन्वितौ, साहसिकौ बला त्कारिणौ दुष्टौ, लोहियपाणी लोहितपाणी रक्तार्द्रकरौ अत्र पाणिशब्दोऽग्रिम चरणद्वयं मुख च बोधयति, शृगालादीनां चरणयुग्मस्यैव क्रूरकार्यकारि त्वात् अजमेषशशादिशोणितसंसक्तमुखचरणाविल्यर्थः, आमिषार्थिनौ=मांसाद्य-भिलाषिणौ, आमिषाऽऽहारौ=मांसादिभक्षकौ, आमिषप्रियौ आमिषलोलौ= मांसजिघृक्षया चपलौ, आमिष गवेषयमाणौ=अन्वेषयन्तौ रात्रौ विकालचारिणौ विकाल=सूर्यास्तमनकालः, तत्र चरितुं शीलं ययोस्तौ तथा, सायं रात्रौ च मांसेच्छया भ्रमणशीलावित्यर्थः। 'दिया पच्छन्न चावि चिट्ठति' 'चावि' अपि च दिवा=दिवसे प्रच्छन्नौ=गुप्तौ=जनैरलक्षितौ भूत्वा तिष्ठतः ॥सू ३॥

सियालगा परिवसति) वहा दो पाप कर्म मे परायण शृगाल रहते थे। ये दोनों (पावा चंडा, रोद्दा, तल्लिच्छा, साहसिया, लोहियपाणी आमिसत्थी आमिसाहारा आमिसप्पिया आमिसलोला आमिस गवेसमाणा रत्ति वियाल-चारिणो दिया पच्छन्न चावि चिट्ठति) शृगाल पापात्मा थे, चंड थे, प्रबल कोप से युक्त थे, रौद्र थे,--भयकर थे, मांस की इच्छा से सम न्वित थे, बलात्कारी थे--दुष्ट-थे-इनके आगे के दोनो चरण और मुख सदा रक्त से आर्द्र बने रहते थे। मांसादि के ये सदा अभिलाषी थे, आमिष (मांस) ही इन्हे अधिक प्रिय था--मांस के जिघृक्षु होने से ये चपल बने रहते थे। इसलिये रात और दिन ये मांस की इच्छा से इधर उधर फिरा करते थे। कभी २ दिन मे छुपकर भी बैठ जाते थे। सू ३।

(तत्थण दुवे पावसियालगा परिवसति) त्यां पापकर्मभां प्रवृत्त બનેલા બે શિયાળવા રહેતા હતા આ બને (पावा, चडा, रोद्दा, तल्लिच्छा साहसिया, लोहियपाणी, आमिसत्थी आमिसाहारा अमिसप्पिया, 'आमिसलोला' आमिस गवेसमाणा रत्ति वियालचारिणो दिया पच्छन्न चावि चिट्ठति) પાપી હતા, ચડ (ભયકર) હતા, બહુજ ક્રોધી હતા રૌદ્ર હતા, ભયકર હતા, માંસના ઇચ્છુક હતા, બળજોરી કરનારા હતા, દુષ્ટ હતા, તેમના આગળના બને પગ તેમજ મો હમેશા લોહીથી ખરડાએલા રહેતા હતા માંસ વગેરેના તેઓ અભિલાષી હતા આમિષ (માંસ) જ તેમનો આહાર (ખોરાક) હતો માંસ જ તેમને વધારે પડતુ ગમતુ હતુ માંસના જિઘૃક્ષુ હોવાથી તેઓ બને હમેશા ચપળ રહેતા હતા રાત અને દિવસ તેઓ માંસની શોધમા ચોમેર વિચરતા રહેતા હતા કેઈક વખત દિવસમા પણ શિકારની શોધમા છુપાઈને બેસી જતા હતા ॥ સૂત્ર ૩ ॥

मूलम्—तए णं ताओ मयगतीरद्दहाओ अन्नया कयाइ सूरियसि चिरत्थमियंसि लुलियाए संझाए पविरलमाणुसंसि णिसंतपडिणिसंतसि दुवे कुम्मगा आहारत्थी आहारं गवेसमाणा सणियं २ उत्तरंति। तस्सेव मयगतीरद्दहस्स परिपेरंतेणं सव्वओ समंता परिघोलेमाणा २ वित्तिं कप्पेमाणा विहरंति ॥ सू ४॥

टीका—'तए णं' इत्यादि। ततः खलु तस्माद् मृतगङ्गातीरह्रदाद् अन्यदा कदाचित् 'सूरियंसि' सूर्ये 'चिरत्थमियंसि' चिरास्तमिते=चिरं बहुकालम् अस्तमिते अस्तंगते, अत एव-'लुलियाए संझाए' लुलितायां चलितायाम् व्यतीतायां सन्ध्यायां 'पविरलमाणुसंसि' प्रविरलमानुषे प्रविरला अल्पा मानुषा नरा यत्र तस्मिन् अधिकजनसंचाररहिते इत्यर्थः, 'णिसंतपडिणिसंतंसि' निशान्तप्रतिनिशान्ते निशान्तानि गृहाः प्रतिनिशान्तानि सर्वथा प्रशान्तानि शयनसमयागमने सति शब्दरहितानि-जनादिसंचाररहितानि यत्र तस्मिन् काले स्थले वा आर्षत्वान्निष्ठान्तस्य परनिपातः। 'समाणंसि' सति=विद्यमाने वर्तमाने सतीत्यर्थः, 'दुवे कुम्मगा' द्वौ कूर्मकौ=कच्छपौ आहारार्थिनौ आहारा

'तए णं ताओ मयगतीरद्दहाओ' इत्यादि।

टीकार्थ-(तए णं) इसके बाद (अन्नया कयाइ) किसी एक समय (ताओ मयगतीरद्दहाओ) उस मृत गंगातीर ह्रद से (सूरियंसि चिरत्थमियंसि) सूर्य अस्त हो जाने को बहुत समय हो जाने पर (लुलियाए संझाए) तथा सन्ध्याकाल व्यतीत हो जाने पर तथा शयन का समय आजाने से (णिसंतपडिणिसंतंसि) प्रत्येक घर शब्द रहित हो जाने पर (पविरलमाणुसंसि) एवं स्थलों को मनुष्यों के संचार से रहित हो जाने पर अथवा उनको अत्यल्प मनुष्यों के संचार वाले होने पर दुवे कुम्मगा आ

'तए णं ताओ मयगतीरद्दहाओ' इत्यादि।

टीकार्थ—(तए णं) त्यार पछी (अन्नया कयाइ) कोई एक वखते (ताओ मयगतीरद्दहाओ) मृत गंगातीर ह्रदमांथी (सूरियंसि चिरत्थमियंसि) सूर्यास्त पछी बहु वखते (लुलियाए संझाए) तेमज संध्याकाळ बाद सूवानो वखत थई गयो हतो (णिसंतपडिणिसंतंसि) अने दरेके दरेक घरमांथी माणसोनो घोंघाट बंध थई गयो (पविरलमाणुसंसि) अने आसपासनी जग्याए माणसोनी अवरजवर एकदम बंध थई गई अथवा तो ओछी थई गई (दुवे

परिवसतः। किं भूतौ शृगालौ 'पावा' पापौ=पापात्मानौ, 'चंडा' चण्डौ=प्रबल कोपयुक्तौ, 'रोद्दा' रौद्रौ=भयंकरौ, 'तल्लिच्छा' तल्लिप्सौ=अत्र तच्छब्देन मांसस्य परामर्शः चण्डरौद्रविशेषणोपादानात् मांसेच्छासमन्वितौ, साहसिकौ बला त्कारिणौ दुष्टौ, लोहियपाणी लोहितपाणी रक्तार्द्रकरौ अत्र पाणिशब्दोऽग्रिम चरणद्वयं मुखं च बोधयति, शृगालादीनां चरणयुगस्यैव करकार्यकारि त्वात् अजमेषशालादिशोणितसंरक्तमुखचरणावित्यर्थः, आमिषार्थिनौ=मांसाद्य- भिलाषिणौ, आमिषाऽऽहारौ=मांसादिभक्षकौ, आमिषप्रियौ आमिषलोलौ= मांसजिघृक्षया चपलौ, आमिषं गवेषयमाणौ=अन्वेषयन्तौ रात्रौ विकालचारिणौ विकाल=सूर्यास्तमनकाल, तत्र चरितुं शीलं ययोस्तौ तथा, सायं रात्रौ च मांसेच्छया भ्रमणशीलावित्यर्थः। 'दिया पच्छन्नं चावि चिट्ठति' 'चावि' अपि च दिवा=दिवसे प्रच्छन्नौ=गुप्तौ=जनैरलक्षितौ भूत्वा तिष्ठतः ॥सू ३॥

सियालगा परिवसंति) वहां दो पाप कर्म में परायण शृगाल रहते थे। ये दोनों (पावा चंडा, रोद्दा, तल्लिच्छा, साहसिया, लोहियपाणी आमिसत्थी आमिसाहारा आमिसप्पिया आमिसलोला आमिस गवेसमाणा रत्तिं वियाल- चारिणो दिया पच्छन्नं चावि चिट्ठति) शृगाल पापात्मा थे, चंड थे, प्रबल कोप से युक्त थे, रौद्र थे,--भयंकर थे, मांस की इच्छा से सम न्वित थे, बलात्कारी थे--दुष्ट-थे-इनके आगे के दोनो चरण और मुख सदा रक्त से आर्द्र बने रहते थे। मांसादि के ये सदा अभिलाषी थे, आमिष (मांस) ही इन्हें अधिक प्रिय था--मांस के जिघृक्षु होने से ये चपल बने रहते थे। इसलिये रात और दिन ये मांस की इच्छा से इधर उधर फिरा करते थे। कभी २ दिन में छुपकर भी बैठ जाते थे। सू ३।

(तत्थणं दुवे पावसियालगा परिवसंति) त्यां पापकर्ममां प्रवृत्त बनेला बे शियाळवा रहेता हता आ बन्ने (पावा, चंडा, रोद्दा, तल्लिच्छा साहसिया, लोहियपाणी, आमिसत्थी आमिसाहारा अमिसप्पिया, 'आमिसलोला' आमिस गवेसमाणा रत्तिं वियालचारिणो दिया पच्छन्नं चावि चिट्ठति) पापी हता, चंड (भयंकर) हता, बहुज क्रोधी हता रौद्र हता, भयंकर हता, मांसना ईच्छुक हता, बळजोरी करनारा हता, दुष्ट हता, तेमना आगळना बन्ने पग तेमज मों हमेशा लोहीथी खरडाएला रहेता हता मांस वगेरेना तेओ अभिलाषी हता, आमिष (मांस) ज तेमनो आहार (खोराक) हतो मांस ज तेमने वधारे पडतुं गमतुं हतुं मांसना जिघृक्षु होवाथी तेओ बन्ने हमेशा चपळ रहेता हता रात अने दिवस तेओ मांसनी शोधमां चोमेर विचरता रहेता हता केटलीक वखत दिवसमां पण शिकारनी शोधमां छुपाईने बेसी जता हता ॥ सूत्र ३ ॥

आहारार्थिनौ यावद् आहार गवेषयमाणौ मालुकाकक्षकात् 'पडिनिक्खमति' प्रतिनिष्क्रमतः=प्रतिनिर्गतौ, 'पडिनिक्खमित्ता' प्रतिनिष्क्रम्य= यत्रैव मृतगङ्गा तीरो ह्रदस्तत्रैव उपागच्छत, उपागत्य मृतगङ्गातीरह्रदस्य परिपर्यन्ते तटभागे घूर्णमानौ वृत्तिं कल्पयन्तौ विहरत। तत.खलु तौ पापशृगालौ तौ कूर्मकौ पश्यतः, दृष्ट्वा यत्रैव तौ कूर्मकौ तत्रैव 'पहारेत्थ गमणाए' प्राधारयतां गमनाय गन्तु समुत्सुकौ जातौ ॥ सू ५ ॥

मूलम्--तएण ते कुम्मगा ते पावसियालए एज्जमाणे पासति, पासित्ता भीता तत्था तसिया उव्विग्गा सजायभया हत्थे य पादे य गीवाए य सएहिं २ काएहिं साहरति, साहरित्ता णिच्चला णिप्फदा तुसिणीया सचिट्ठति ॥ सू ६॥

(आहारत्थी) आहार के अर्थी होकर (जाव आहार गवेसमाणा) यावत् आहार की गवेषणा करते हुए (मालुयाकच्छयाओ पडिनिक्खमति) उस मालुया-कच्छ से निकले (पडिनिक्खमित्ता जेणेव मयगतीरे दहे) निकल कर जहा वह मृतगगातीर हृद था (तेणेव उवागच्छति) वहा आये (उवागच्छित्ता तस्सेव मयगतीरदहस्स परिपेरतेग परिघोलेमाणा २ वित्तिकप्पेमाणा विह-रति) आकर वे उसी मृतगगोतीर हृद के तट पर इधरसे उधर घूमने लगे और उदरपूर्ति करने का विचार करने लगे और (तएण ते पाव सियाला ते कुम्मए पासति) इतने में उन दोनों पापी शृगालोंने उन दोनों कच्छपोंको देखा पासित्ता जेणेव ते कुम्मए तेणेव पहारेत्थ गमणाए) देखकर वे दोनो के दोनों जहा वे कच्छप थे वहाँ जाने के लिये उत्कठित हो गये ॥ सू ५ ॥

(आहारत्थी) આહાર મેળવવાની ઇચ્છાથી (जाव आहार गवेसमाणा) આહારની શોધ કરતા (मालुग कच्छयाओ पडिणिक्खमति) માલુકા કચ્છની બહાર નીકળ્યા (पडिनिक्खमित्ता जेणेव मयगतीरेदहे) બહાર આવીને જ્યા મૃત ગગાતીર હ્રદ હતુ (तेणेव (उवागच्छति) ત્યા આવ્યા उवागच्छित्ता तस्सेव मयगतीर दहस्स परिपेरतेण परिघोले माणा२ वित्ति कप्पेमाणा विहर ति) આવીને મૃત ગગા તીર હ્રદના કાઠે આમ તેમ આટા મારતા ભૂખને શાત કરવાનો વિચાર કરવા લાગ્યા (तए ण ते पावसियाला ते कुम्मए पासति) એજ વખતે બને પાપી શ્રગાલોની નજર બને કાચબાઓ ઉપર પડી (पासित्ता जेणेव ते कुम्मए तेणेव पहारेत्थ गमणाए) નજર પડતા જ બને શ્રગાલો ત્યા જવા માટે તત્પર થઇ ગયા સૂ ૫ ।

भिलाषिणौ आहार गवेषयमाणौ=अन्वेषयन्तौ 'सणिय२' शनैः शनैः शृगालादिघातकजीवभयान्मन्द मन्दम् उत्तरत.=जलान्निःसृत्य भूमावुपरिचारत स्म इत्यर्थः, तस्यैव मृतगङ्गातीरह्रदस्य 'परिपेरते' परिपर्यन्ते निकटप्रदेशे तट 'ण' वाक्यालङ्कारे सर्वत =सर्व दिग्विदिक्षु समन्तात्=सर्वथा 'परिघोलेमाणा २' परिघूर्णमानौ २ पुनः पुन परिभ्रमन्तौ 'वित्ति' वृत्तिम्=उदरपूर्ति 'कप्पेमाणा' कल्पयन्तौ=विचिन्तयन्तौ विहरतः आस्ताम् ॥ सू ४ ॥

मूलम्—तयणतर च णं ते पावसियालगा आहारत्थी जाव आहार गवेसमाणा मालुयाकच्छयाओ पडिनिक्खमंति, पडिनिक्खमित्ता जेणेव मयगतीरे दहे तणेव उवागच्छति, उवागच्छित्ता तस्सेव मयगतीरद्दहस्स परिपेरते ण परिघोलेमाणा २ वित्ति कप्पेमाणा विहरति, तए ण ते पावसियालगा त कुम्मए पासति, पासित्ता जेणेव ते कुम्मए तेणेव पहारेत्थ गमणाए ॥ सू ५ ॥

टीका—'तयणतर च' इत्यादि। तदनन्तर च खलु तौ पापश्रृगालकौ

हारत्थी आहार गवेसमाणा सणिय २ उत्तरति) दो कच्छप आहार के अर्थी होकर आहारकी गवेषणा म धीरे २ ऊपर आये। अर्थात् जल से निकल कर बाहर ऊपर जमीन पर आये। (तस्सेव मयगतीरद्दहस्स परिपेरतेण सव्वओ समता परिघोलेमाणा २ वित्तिं कप्पेमाणा विहरति) और उसी मृत गगातीर ह्रद के समीप दिशाओं और विदिशाओं मे इधर से उधर बार २ घूमने और अपने उदर की पूर्ति का विचार करने लगे ॥ सू ४ ॥

'तयागतर च ते पावसियालगा' इत्यादि ॥

टीकार्थ—(तयाण तरच)इस के बाद (ते पावसियालगा) वे पापिष्ठ शृगाल

कुम्मगा आहारत्थी आहार गवेसमाणा सणिय २ उत्तर ति) त्यारे બે કાચબાઓ ખોરાક મેળવવાની ઇચ્છાથી ખોરાકની શોધમા ધીમે ધીમે પાણીમાથી બહાર નિકળીને જમીન ઉપર આવ્યા (तस्सेव मयगतीरद्दहस्स परिपेर तेण सव्वओ समता परिघोलेमाणा २ वित्ति कप्पेमाणा विहरति) અને મત ગગાતીર હ્રદની નજીકના પ્રદેશમા એટલે કે કિનારા ઉપર ચોમેર દિશાઓ અને વિદિશાઓમા આમ તેમ વારવાર ફરવા લાગ્યા, તેમજ ભૂખશાત કરવાનો વિચાર કરવા લાગ્યા, ॥ સૂત્ર ૪ ॥

'तयाणतर च ते पावसियालगा' इत्यादि।

ટીકાર્થ—(तयणतर च) ત્યાર પછી (ते पावसियालगा)

आहारार्थिनौ यावद् आहार गवेषयमाणौ मालुकाकक्षकात् 'पडिनिक्खमति' प्रतिनिष्क्रमतः=प्रतिनिर्गतौ, 'पडिनिक्खमित्ता' प्रतिनिष्क्रम्य= यत्रैव मृतगङ्गा तीरो ह्रदस्तत्रैव उपागच्छत', उपागत्य मृतगङ्गातीरह्रदस्य परिपर्यन्ते तटभागे घूर्णमानौ वृत्तिं कल्पयन्तौ विहरतः। तत्र खलु तौ पापशृगालौ तौ कूर्मकौ पश्यतः, दृष्ट्वा यत्रैव तौ कूर्मकौ तत्रैव 'पहारेत्थ गमणाए' प्राधारयतां गमनाय गन्तु समुत्सुकौ जातौ ॥ सू ५॥

मूलम्---तएणं ते कुम्मगा ते पावसियालए एज्जमाणे पासति, पासित्ता भीता तत्था तसिया उव्विग्गा सजायभया हत्थे य पादे य गीवाए य सएहिं २ काएहिं साहरति, साहरित्ता णिच्चला णिप्फदा तुसिणीया सचिट्ठति ॥ सू ६॥

(आहारत्थी) आहार के अर्थी होकर (जाव आहार गवेसमाणा) यावत् आहार की गवेषणा करते हुए (मालुयाकच्छयाओ पडिनिक्खमति) उस मालुयाकच्छ से निकले (पडिनिक्खमित्ता जेणेव मयगतीरे दहे) निकल कर जहा वह मृतगगातीर ह्रद था (तेणेव उवागच्छति) वहा आये (उवागच्छित्ता तस्सेव मयगतीरद्दहस्स परिपेरतेग परिघोलेमाणा २ वित्तिकप्पेमाणा विहरति) आकर वे उसी मृतगगातीर ह्रद के तट पर इधरसे उधर घूमने लगे और उदरपूर्ति करने का विचार करने लगे और (तएण ते पाव सियाला ते कुम्मए पासति) इतने में उन दोनों पापी शृगालोंने उन दोनों कच्छपोंको देखा पासित्ता जेणेव ते कुम्मए तेणेव पहारेत्थ गमणाए) देखकर वे दोनो के दोनों जहा वे कच्छप थे वहां जाने के लिये उत्कठित हो गये ॥ सू ५ ॥

(आहारत्थी) આહાર મેળવવાની ઇચ્છાથી (जाव आहार गवेसमाणा) આહારની શોધ કરતા (मालुगा कच्छयाओ पडिणिक्खमति) માલુકા કચ્છની બહાર નીકળ્યા (पडिनिक्खमित्ता जेणेव मयगतीरेद्दहे) બહાર આવીને જ્યા મૃત ગગાતીર હૃદ હતુ (तेणेव (उवागच्छति) ત્યા આવ્યા उवागच्छित्ता तस्सेव मयगतीर द्दहस्स परिपेरतेण परिघोलेमाणा२ वित्ति कप्पेमाणा विहरति) આવીને મૃત ગગા તીર હૃદના કાઠે આમ તેમ આટા મારતા ભૂખને શાત કરવાનો વિચાર કરવા લાગ્યા (तए ण ते पावसियाला ते कुम्मए पासति) એજ વખતે બને પાપી શ્રગાલોની નજર બને કાચબાઓ ઉપર પડી (पासित्ता जेणेव ते कुम्मए तेणेव पहारेत्थ गमणाए) નજર પડતા જ બને શ્રગાલો ત્યા જવા માટે તત્પર થઇ ગયા સૂ ।५।

टीका– 'तएण ते' इत्यादि । ततः खलु तौ कूर्मकौ इद कर्तृपद तौ पापशृगालकौ एज्जमानौ=चरन्तौ आगच्छन्तौ पश्यतः, दृष्ट्वा (तौ कूर्मकौ) भीतौ त्रस्तौ, त्रसितौ उद्विग्नौ सजातभयौ भीतादिशब्दाः पूर्वं व्याख्याताः भवन्ति शेषः, हस्तौ च पादौ च ग्रीवा च 'सएहिं २ सके स्वके स्वकीये स्वकीये 'काएहिं' काये= शरीरे 'साहरति' सहरत =सकोचयतः शृगालभयभयादात्मनस्त्राणाय स्वदेहाभ्यन्तरे प्रतिनिवेशयत. इत्यर्थः। 'साहरित्ता' सहृत्य स्वस्वाङ्गानि शरीरान्तर्लीनानि कृत्वा गात्रसगोपन-तरमितिभावार्थः, तौ कूर्मकौ 'निच्चलो' निश्चलौ=स्थिरौ, 'णिप्फदा' निःस्पन्दौ चलनरहितौ, तुसिणीया' तूष्णीकौ वाग्व्यापाररहितौ भूत्वा 'सचिट्ठति' सतिष्ठत' सस्थितौ ॥ सू ६॥

मूलम्—तए ण ते पावसियालया जेणेव ते कुम्मगा तेणेव उवागच्छति, उवागच्छित्ता ते कुम्मगा सव्वओ समता उव्वत्तति,

---

'तएण ते कुम्मगा' इत्यादि ।

टीकार्थ—(तएण) इसके बाद (ते कुम्मगा) उन दोनो कच्छपोंने (ते पावसियालए) उन पापी शृगालोंको (एज्जमाणे) आते हुए ज्यो ही (पासति) देखा तो वे (पासित्ता) देखकर (भीया तत्था तसिया उव्विग्गा सजायभया हत्थे य, पादे य, गीवाए य, सएहिं २ काएहिं साहरति) भयभीत हो गये--त्रसित हो गये, उद्विग्न हो गये, रोम २ मे उनके भय व्याप्त हो गया ऐसा हो गये और हाथों को, पैरों को तथा गर्दन को अपने २ शरीर मे उन्होने सकुचित कर लिया। (साहरित्ता णिचला णिप्फदा तुसिणीया सचिट्ठति) सकुचित करके फिर वे निश्चल हो गये, चलन क्रिया से रहित हो गये और चुपचाप ठहर गये ॥ सू ६ ॥

'तए ण ते कुम्मगा' इत्यादि ।

टीकार्थ—(तएण) त्यार બાદ (ते कुम्मगा) બને કાચબાઓએ (ते पावसियालए) પાપી શ્રૃગાલોને (एज्जमाणे) જ્યારે આવતા (पासति) જોયા ત્યારે (पासित्ता) તેમને જોઈને (भीया तत्था तसिया उव्विग्गा सजायभया हत्थेय, पादेय, गीवाए य, सएहिं २ काएहिं साहरति) ભયભીત થઈ ગયા, સત્રસ્ત થઈ ગયા, વ્યાકુળ થઈ ગયા, તેમના શરીરના અણુ અણુમા ભય વ્યાપી ગયો અને તેઓએ હાથોને, પગોને તેમજ ડોકને પોતાના શરીરમા સકોચી લીધા (साहरित्ता णिचला णिप्फदा तुसिणीया सचिट्ठति) સકોચ્યા બાદ તેઓ નિશ્ચળ બની ગયા સ્થિર થઈને તેઓ ચુપચાપ ત્યા જ પડી રહ્યા સૂ ॥ ૬ ॥

परियत्तेति आसारेति ससारेति चालेति घट्टेति फलेंति खोभेंति णहेहि आलुपंति दंतेहि य अक्खोडेंति नो चेव ण संचाएंति, तेसिं कुम्मगाणं सरीरस्स आबाहं वा पवाहं वा वाबाहं वा उप्पाएत्तए-छविच्छेयं वा करेत्तए ॥ सू ७ ॥

टीका—'तएण ते पावसियालया' इत्यादि। ततः खलु तौ पापशृगालकौ यत्रैव तौ कूर्मकौ तत्रैवोपागच्छतः तदनन्तरं तयोः कच्छपयोः समीपे तौ शृगालौ गतावित्यर्थः। उपागत्य=कच्छपयोः समीपे आगत्य, तौ शृगालौ तौ कूर्मकौ सर्वतः समन्तात् 'उव्वत्तेंति' उद्वर्तयतः=अधःप्रदेशमुपरि कुरुतः 'परियत्तेंति' परिवर्तयतः=पूर्वं यथाऽवस्थित-तथैव पुनः कुरुतः, उपरिकृतं गात्रमधः कुरुत इत्यर्थः। 'आसारेंति' आसारयतः=यस्मिन्स्थाने तयोरेकैकस्य शरीरं स्थितमासीत् ततो मनागपसारयतः, 'ससारेंति' संसारयतः=पुनः पुनः स्थानान्तरं प्रापयतः। 'चालेंति' चालयतः कम्पयतः, 'घट्टेंति' घट्टयतः

'तएण ते पावसियालया' इत्यादि।

टीकार्थ—(तएण) इसके बाद (ते पावसियालया) वे दोनों पापी शृगाल (जेणेव ते कुम्मगा) जहा वे दोनों-कच्छप थे-(तेणेव उवागच्छंति) वहा पर आये-उवागच्छित्ता ते कुम्मगा सव्वओ समंता उव्वत्तेंति) आकर के उन्होंने उन कूर्मों को सब प्रकार से अच्छी तरह उद्वर्तित किया—उन्हें नीचे से ऊचा किया--पलटा--(परियत्तेंति) परिवर्तित किया—जिस स्थितिमें वे पहिले पडे हुए थे उसी स्थिति में उन्हें पुनः कर दिया (आसारेंति) उनके स्थान से उन्हें कुछ २ आगे चलाया—(ससारेंति) दूसरे स्थान पर ले जाकर रख दिया (चालेंति) वहां उन्हें हिलाया (घट्टेंति) अपने दोनों आगे के

'तएण ते पावसियालया' इत्यादि।

टीकार्थ—(तएण) त्यार बाद (ते पावसियालया) बने पापी शृगालो (जेणेव ते कुम्मगा) ज्यारे ते काचबाओ हता (तेणेव उवागच्छंति) त्यां गया (उवागच्छित्ता ते कुम्मगा सव्वओ समंता उव्वत्तेंति) त्यां आवीने तेओए काचबाओने सारी पेठे नीचे उपर कर्या (परियत्तेंति) परिवर्तित कर्या—जे स्थितिमा पहेला हता ते ज स्थितिमा फरी मूकी दीधा (आसारेंति) तेओ ज्यां पड्या हता त्यांथी थोडा आगळ खसेड्या, (ससारेंति) तेओने बीजा स्थाने मूकी दीधा (चालेंति) त्यां मूकीने तेमने हलाव्या, (घट्टेंति) पोताना आगळ बने पगोथी तेमनो स्पर्श

अग्रिमचरणाभ्यां स्पृशतः 'फन्देति' स्पन्दयतः ईषच्चलितं कुरुतः, 'खोभेति' क्षोभयतः सञ्चार कारयितुं भयजनकचेष्टां कुरुतः, इममेवार्थं स्पष्टी कुर्वन्नाह—'णहेहिं आलुपंति, दंतेहिं य अक्खोडेंति' नखैरालुम्पतः नखाघातैः, कृन्ततः, दन्तैश्चाऽऽस्फोटयतः दन्ताघातैश्च विदारयतः। किंतु नो चैव, खलु 'संचाएंति' शक्नुतः तयोः कूर्मकयोः शरीरयोः 'आवाहं' आबाधाम् ईषत् पीडां, वा 'पवाहं' प्रकृष्टपीडां वा, 'वाबाहं' व्याबाधां विशिष्टपीडां वा 'उप्पाएत्तए' उत्पादयितुं 'छविच्छेयं' छविच्छेदं चर्मच्छेदम्, आकृतिविकृतिं वा 'करेत्तए' कर्तुम्।

यद्यपि तौ शृगालौ नखदन्ताघातैः कूर्मद्वयं पीडयितुं प्रवृत्तौ तथापि कापि क्षतिस्तयोर्नाभूदिति संक्षिप्तार्थः ॥ सू. ७ ॥

चरणो से उन्हे छूआ। (फंदेति) बाद में उन्हे कुछ २ आगे सरकाया—(खोभेति) उन्हे चलाने के लिये उन्होंने वहा भय जनक चेष्टा भी की (णहेहिं आलुपंति दंतेहिं अक्खोडेंति नो चेव णं संचाएंति)-नखों से उन्हे विदारा भी दाँतों से उन्हे काटा भी,परन्तु वे समर्थ नहीं हो सके(तेसिं कुम्मगाणं सरीरस्स आबाहं वा पवाहं वा वाबाहं वा उप्पाएत्तए छविच्छेयं वा करेत्तए) उन कूर्मों के शरीर में थोडी सी भी पीडा पहुँचाने के लिये प्रबल पीडा पहुँचाने के लिये विशिष्ट पीडा पहुँचाने के लिये। और न उनके छविच्छेद-चर्मच्छेद-करने के लिये---आकृति को विकृत बनाने के लिये समर्थ हो सके। तात्पर्य यद्यपि वे दोनों शृगाल नख और दाँतों से उन दोनों कच्छपों के उपर प्रहार करने म जुट गये तो भी वे उनका कुछ भी विगाड नहीं कर सके ॥ सू ७ ॥

કર્યો (फंदेति) ત્યાર પછી તેમને થોડા આગળ ખસેડ્યા (खोभेति) તેમને ચલાવવા માટે તેઓએ ભયોત્પાદક ચેષ્ટાઓ પણ કરી (ण हेहिं आलुपंति दंतेहिं अक्खोडेंति नो चेव णं संचाएंति) નખોથી ફાડવા માટેની તેમજ દાંતોથી કાપી નાખવાની કોશિશ પણ તેઓ વ્યર્થ સાબિત થઇ (तेसिं कुम्मगाणं सरीरस्स आबाहं वा पवाहं वा वाबाहं वा उप्पाएत्तए छविच्छेयं वा करेत्तए) ને કાચબાઓના શરીરને સહેજ કષ્ટ આપવામા વધારે કષ્ટ આપવામા, તેમના ચર્મભાગને ફાડવામા અને આકૃતિને વિકૃત બનાવવામા બન્ને શ્રૃગાલો શક્તિમાન થઇ શક્યા નહી કહેવાનો હેતુ એ છે કે બન્ને શ્રૃગાલોએ પોતાના નખ અને દાંતોના ભયંકર પ્રહારો કર્યા છતા એ બન્ને કાચબાઓને સહેજ પણ ઇજા પહોચાડવામા સમર્થ થઇ શક્યા નહી ॥ સૂત્ર ૭ ॥

मूलम्--तएणं ते पावसियालया एए कुम्मए दोच्चपि तच्चपि, सव्वओ समता उव्वत्तेति जाव नो चेव णं सचाएति जाव करेत्तए, ताहे संता तता परितता निव्विन्ना समाणा सणिय २ पच्चोसक्केंति, पच्चोसक्कित्ता एगतमवक्कमति, एगतमवक्कमित्ता णिच्चला णिप्फन्दा तुसिणिया सचिट्ठति ॥ सू ८ ॥

टीका--'तएण ते पावसियालया एए कुम्मए' इत्यादि। ततः खलु तौ पापशृगालकौ (इद कर्तृपद) एतौ 'दोच्चपि' द्वितीयमपि द्वितीयवारमपि 'तच्चपि तृतीयमपि तृतीयवारमपि मुहुर्मुहुरित्यर्थ, 'सव्वओ समता उव्वत्तेति जाव' सर्वतः समन्ताद् उद्वर्तयतः यावत् 'नो चेव ण सचाएति जाव करेत्तए' नो चैव खलु शक्नुतः यावत् कर्तुम्, अनन्तरसूत्रोक्तप्रकारेणोद्वर्तनादि भिर्भय-

'तएण ते पावसियालया, इत्यादि।

टीकार्थ-- (तएण) इसके बाद--अर्थात् जब वे पापी शृगाल उन कच्छपों के शरीर में कुछ भी क्षति नहीं पहुँचा सके तब (ते पावसियालया) वे पापी दोनों शृगाल (एए कुम्मए) इन दोनों कच्छपों को (दोच्चपि तच्चपि सव्वओ समता उव्वत्तेति जाव नो चेव ण सचाएति, जाव करेत्तए) दुबारा तिबारा भी--अर्थात् बार बार सब प्रकार से उन्हें उद्वर्तित करने लगे--परिवर्तित करने लगे, आसारित करने लगे, ससारित करने लगे--कम्पित करने लगे--घट्टित करने लगे, स्पन्दित करने लगे, क्षुभित करने लगे, और उनके पास भयजनक चेष्टा भी करने लगे इत्यादि--अनतर सूत्रोक्त सब प्रकार का कार्य वहा उन्होंने किया परतु

'तएण ते पावसियालया, इत्यादि।

टीकार्थ--(तएण) त्यार पछी એટલે કે જ્યારે તેઓ બન્ને પાપી શ્રગાલો કાચબાઓના શરીરને સહેજ પણ ઈજા પહોચાડી શક્યા નહિ ત્યારે (ते पाव सियालया) તેઓ બંને પાપી શૃગાલો (एए कुम्मए) બંને કાચબાઓને (दोच्चपि तच्चपि सव्वओ समता उव्वत्तेति जाव नो चेव ण सचाएति जाव करेत्तए) બીજી વાર અને ત્રીજી વાર એટલે કે વારવાર બધી બાજુએથી અને બધી રીતે તેઓને ઉદ્વર્તિત તેમજ પરિવર્તિત કરવા લાગ્યા, આસારિત કરવા લાગ્યા, સસારિત કરવા લાગ્યા, હલાવવા લાગ્યા, ઘર્ષિત કરવા લાગ્યા, સ્પન્દિત કરવા લાગ્યા, ક્ષુભિત કરવા લાગ્યા અને તેમની પાસે ભયોત્પાદક ચેષ્ટાઓ પણ કરવા લાગ્યા,

जनकव्यापारैः क्षोभयितु नखदन्ताद्याघातैश्च पीडयितु तत्परौस्तस्तथापि तयोः कूर्मकयोः कामपि पीडामाकृत विरूप्य वा कर्तुं न शक्नु । इत्यर्थः । 'ताहे' तदा (तौ शृगालौ) 'सता' श्रान्तौ शरीरतः ग्लानौ, 'तता' तान्तौ मनसा खिन्नौ, 'परितता' परितान्तौ सर्वथा खिन्नौ, अतएव 'णिव्विन्नो' निर्विण्णौ निर्वेद मापन्नौ, उदासीनौ 'समाणा' सन्तौ 'सणिय २' शनै शनै 'पच्चोसक्केति' प्रत्यवष्व ष्केते=प्रत्यावृत्तौ भवतः, 'पच्चोसक्कित्ता' प्रत्यवष्वष्कय=प्रत्यावृत्तीभूत्वा प्रतिनिवृत्तौ भूत्वेत्यर्थः, 'एगतमवक्कमति' एकान्तमपक्रामतः सर्वथाऽपसरत दूरं गच्छतः। 'एगतमवक्कमित्ता' एकान्तमपक्राम्य सर्वथाऽपसृत्य दूरंगत्वेत्यर्थः निश्चलौ नि स्पन्दौ तूष्णीकौ (भूत्वा) संतिष्ठतः। निश्चलादिशब्दा अस्मिन्नेवाध्ययने पूर्वं व्याख्याता ॥ सू ८ ॥

जब वे इन उद्वर्तन आदि व्यापारों द्वारा उन्हे पीडित करने के लिये --समर्थ नहीं हो सके—उन्हे किसी भी प्रकार की पीडा पहुँचाने के लिये तथा उनकी विरूपावस्था करने के लिये शक्तिसपन्न नहीं हो सके (ताहे सता तता परितता निव्विन्ना समाणा सणियं २ पच्चोसक्केति पच्चोसक्कित्ता एगतमवक्कमति एगतमवक्कमित्ता णिच्चला णिप्फदा तुसिणीया सचिट्ठति) तब शरीर से श्रान्त, मन से क्लान्त---खेद खिन्न और परितांत, सर्वथा खिन्न बने हुए वे निर्विण्ण---उस कार्य से उदासीन हो गये और धीरे २ वहा से वापिस लौट आये। वापिस लौटकर बाद मे वे फिर एकान्त स्थान मे चले गये अर्थात् दूर चले गये। दूर जाकर फिर वे निश्चल और निष्पद होकर चुपचाप बैठ गये ॥ सू ८ ॥

આ બધી ક્રિયાઓથી ઉદ્વર્તન વગેરે વ્યાપારોથી તેમને ક્ષુભિત કરવામાં કે નખ દાંત વગેરેથી તેમને પીડિત કરવામાં તેઓ સમર્થ થઈ શક્યા નહિ, તેમજ તેમને પીડા પહોંચાડીને વિકૃત કરવાનું સામર્થ્ય ધરાવી શક્યા નહિ,—(ताहे सता तता परितता निव्विन्ना समाणा सणिय २ पच्चोसक्केति, पच्चोसक्कित्ता एगतमवक्कमति एगतमवक्कमित्ता णिच्चला णिप्फदा तुसिणीया संचिट्ठति) ત્યારે શરીરથી શ્રાંત, મનથી કલાંત, ખેદ યુક્ત તેમજ પરિતાંત–એકદમ ઉદાસ અનથી તેઓ નિર્વિણ્ણ થઈ ગયા અને ધીમે ધીમે ત્યાંથી પાછા ફર્યા અને પાછા ફરીને એકાંત સ્થાનમાં [illegible] રહ્યા દૂર જઈને તેઓ નિશ્ચળ અને નિષ્પંદ થઈને ચુપચાપ [illegible] ૮ ॥

मूलम्---तत्थ णं एगे कुम्मगे ते पावसियालए चिरगए दूरगए जाणित्ता सणियं २ एगं पायं णिच्छुभइ ॥ सू. ९॥

टीका--'तत्थ णं एगे' इत्यादि, तत्र खलु एकः कूर्मकस्तौ पापशृगालकौ चिरं गतौ बहुकालाद् गतौ, दूरं गतौ 'जाणित्ता' ज्ञात्वा शनैः शनैरेकं पादं 'णिच्छुभइ' निःक्षिपति बहिष्करोति ॥ सू. ९॥

मूलम्--तए णं ते पावसियाला तेणं कुम्मएणं सणियं २ एगं पायं णीणियं पासंति, पासित्ता ताए उक्किट्ठाए गईए सिग्घं चवलं तुरियं चंडं जवियं वेगियं जेणेव से कुम्मए तेणेव उवागच्छंति, उवागच्छित्ता तस्स णं कुम्मगस्स तं पायं नखेहिं आलुपंति, दंतेहिं अक्खोडेंति, ततो पच्छा मंसं च सोणियं च आहारेंति, आहारित्ता तं कुम्मगं सव्वओ समंता उव्वत्तेंति जाव नो चेव णं संचाइंति जाव करेत्तए, ताहे दोच्चंपि अवक्कमंति, एवं चत्तारिवि पाया जाव सणियं २ गीवं णीणेइ, तएणं ते पावसियालगा तेणं कुम्मएणं गीवं णीणियं पासंति, पासित्ता सिग्घं चवलं ६ नहेहिं दंतेहिं कवालं विहाडेंति, विहाडित्ता तं कुम्मगं जीवियाओ ववरोवेंति, ववरोवित्ता मंसं च सोणियं च आहारेंति ॥ सू. १०॥

'तत्थ णं एगे कुम्मगे' इत्यादि।

टीकार्थ--(तत्थ णं) वहां (एगे कुम्मगे) एक कच्छपने (ते पावसियालए) वे दोनों पाप शृगाल (चिरगए) बहुत समय हो चुका है (दूरगए) बडी दूर चले गये होंगे ऐसा (जाणित्ता) जानकर (सणियं २ एगं पायं णिच्छुभइ) धीरे धीरे अपना एक पैर बाहर निकाला॥ सू. ९ ॥

'तत्थ णं एगे कुम्मगे, इत्यादि।

टीकार्थ--(तएणं) त्यां (एगे कुम्मगे) એક કાચબાએ (ते पावसियालए) પાપી શૃગાલોને (चिरगए) બહુ વખત થયો છે (दूरगए) તેઓ અત્યાર લગી તો બહુ દૂર જતા રહ્યા હશે આમ (जाणित्ता) જાણીને (सणियं सणियं एगं पायं णिच्छुभइ) ધીમે ધીમે પોતાનો એક પગ બહાર કાઢયો ॥ સૂત્ર ૯ ॥

जनकव्यापारैः क्षोभयितु नखदन्ताद्यैश्च पाडयितु तत्पश्चात्तमन्यथापि तयोः कूर्मकयोः कामपि पीडामाकुर्न विरूप्य वा कर्तुं न शक्नुः इत्यर्थः। ताहे' तदा (तौ शृगालौ) 'संता' श्रान्तौ शरीरतः स्वगनौ, 'तंता' तान्तौ मनसा खिन्नौ, 'परितंता' परितान्तौ सर्वथा खिन्नौ, अतएव 'णिव्विन्नौ' निर्विण्णौ निर्वेद माप्तौ, उदासीनौ 'समाणा' सन्तौ 'सणियं २' शनैः शनैः ,'पच्चोसक्कं ति' प्रत्यवष्व क्केते=प्रत्यावृत्तौ भवतः, 'पच्चोसक्कित्ता' प्रत्यवष्वक्य=प्रत्यावृत्तौभूत्वा प्रतिनिवृत्तौ भूत्वेत्यर्थः, 'एगंतमवक्कमंति' एकान्तमपक्रामतः सर्वथाऽपसरतः दूरं गच्छतः। 'एगंतमवक्कमित्ता' एकान्तमपक्राम्य सर्वथाऽपसृत्य दूरंगत्वेत्यर्थः, निश्चलौ निस्पन्दौ तूष्णीकौ (भूत्वा) संतिष्ठतः। निश्चलादिशब्दा अस्मिन्नेवाध्ययने पूर्वं व्याख्याता ॥ सू ८ ॥

जब वे इन उद्वर्तन आदि व्यापारों द्वारा उन्हे पीडित करने के लिये --समर्थ नही हो सके--उन्हे किसी भी प्रकार की पीडा पहुँचाने के लिये तथा उनकी विरूपावस्था करने के लिये शक्तिसपन्न नहीं हो सके (ताहे संता तंता परितंता निव्विन्ना समाणा सणियं २ पच्चोसक्केति पच्चोसक्कित्ता एगंतमवक्कमंति एगंतमवक्कमित्ता णिच्चला णिप्फंदा तुसिणीया संचिट्ठंति) तब शरीर से श्रान्त, मन से क्लान्त--खेद खिन्न और परितांत, सर्वथा खिन्न बने हुए वे निर्विण्ण--उस कार्य से उदासीन हो गये और धीरे २ वहा से वापिस लौट आये। वापिस लौटकर बाद मे वे फिर एकान्त स्थान मे चले गये अर्थात् दूर चले गये। दूर जाकर फिर वे निश्चल और निष्पंद होकर चुपचाप बैठ गये ॥ सू ८ ॥

આ બધી ક્રિયાઓથી ઉદ્વર્તન વગેરે વ્યાપારોથી તેમને ક્ષુભિત કરવામા કે નખ દાંત વગેરેથી તેમને પીડિત કરવામા તેઓ સમર્થ થઇ શક્યા નહિ, તેમજ તેમને પીડા પહોંચાડીને વિકૃત કરવાનુ સામર્થ્ય ધરાવી શક્યા નહિ,—(ताहे संता तंता परितंता निव्विन्ना समाणा सणियं २ पच्चोसक्केति, पच्चोसक्कित्ता एगंतमवक्कमंति एगंतमवक्कमित्ता णिच्चला णिप्फंदा तुसिणीया संचिट्ठंति) ત્યારે શરીરથી શ્રાંત, મનથી કલાંત, ખેદ યુક્ત તેમજ પરિતાંત—એકદમ ઉદાસ અનથી તેઓ નિર્વિણ્ણ થઇ ગયા અને ધીમે ધીમે ત્યાથી પાછા ફર્યા અને પાછા ફરીને એકાંત સ્થાનમા દૂર જતા રહ્યા દૂર જઇને તેઓ નિશ્ચળ અને નિષ્પંદ થઈને ચુપચાપ બેસી ગયા ॥ સૂ ૮ ॥

'आहारित्ता' आहारयित्वा, तं कूर्मकं सर्वतः समन्तात् उद्वर्तयतः यावत् नो चैव खलु शक्नुतः यावत् कर्तुं, तदा द्वितीयमपि अपक्रामत, तं कूर्मक मित्याद्यपक्रामन इत्यन्तपदसमुदायस्याय भावार्थः चरणैकभक्षणानन्तरं पुनस्तौ शृगालौ, अवशिष्टत्रितयचरणकं कूर्मकं सर्वतः समन्तादुद्वर्तनपरिवर्तनमनागपसारणादिभिर्व्यापारैः क्षोभयितुं तथा-नखदन्ताद्याघातैश्छिन्नं खण्डितं च कर्तुं प्रयतमानौ न शक्नुतस्तस्य कूर्मकस्य शरीरे कामपि बाधा कर्तुं, तदा श्रान्तौ निर्वेदं प्राप्तौ तौ शृगालौ द्वितीयवारमपि परावृत्त्य दूरमपसरत इति।

'एवं चत्तारिवि पाया जाव २ गीवं णीणेइ' एवं चतुरोऽपि पादान् यावत् शनैः शनैः ग्रीवां नयति। एवम्=उक्तक्रमेण स कूर्मकस्तौ शृगालौ दूर

उव्वत्तेति) खाकरके फिर उन्होंने उस कच्छप को सब प्रकार से और सब तरफ से उल्टा पल्टा। (जाव नो चेव णं संचाएंति करेत्तए) परन्तु वे उसके शरीर में किसी भी प्रकार की पीडा आदि को करने म समर्थ नहीं हो सके। (ताहे दोच्चंपि अवक्कमंति) तब दुबारा भी उन्होंने उस पर आक्रमण किया। इसका भाव यह है कि जब उन्होंने उसका एक चरण भक्षण कर लिया, तब उसके बाद अवशिष्ट तीन चरण वाले कच्छप को सर्व प्रकार से और सब तरफ से उद्वर्तन, परिवर्तन, मनागपसारण आदि व्यापारों द्वारा क्षुभित करने का तथा नखदन्तादि आघातों द्वारा छिन्न और खंडित करने का प्रयत्न किया-- तो भी वे उस कच्छप के शरीर में किसी भी प्रकार की बाधा करने के लिये समर्थ नहीं हो सके। तब श्रान्त और निर्वेद को प्राप्त होकर वे दोनों के दोनों शृगाल दुबारा भी लौटकर बहुत दूर चले गये। (एवं चत्तारि वि पाया जाव सणियं २ गीवं णीणेइ) उस कच्छपने इसी तरह

समंता उव्वत्तेंति) ખાધા પછી શૃગાલોએ તે કાચબાને આમ તેમ ઉપર નીચે પરિવર્તિત કરવા લાગ્યા (जाव नो चेव णं संचाएंति करेत्तए) પણ તેઓ તેના શરીરને સહેજ પણ પીડા પહોંચાડી શક્યા નહિ (ताहे दोच्चंपि अवक्कमंति) ત્યારે બીજી વાર પણ તેઓએ કાચબા ઉપર હુમલો કર્યો કહેવાનો હેતુ એ છે કે જ્યારે તેઓએ કાચબાનો એક પગ ખાધો ત્યારે ત્રણ પગવાળા કાચબાને સર્વ પ્રકારે ચોમેરથી ઉદ્વર્તન, પરિવર્તન મનાગપસારણ વગેરે ક્રિયાઓ વડે ક્ષુભિત કરવાનો તેમજ નખ દાંત વગેરેના પ્રહારો વડે છિન્ન અને ખંડિત કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો છતાંએ તેઓ કાચબાના શરીરને કોઈપણ જાતની પીડા પહોંચાડવામાં સમર્થ થઈ શક્યા નહિ ત્યાર પછી શ્રાંત કલાંત થયેલા શૃગાલો બીજી વાર પણ પાછા ફરીને દૂર જતા રહ્યા (एवं चत्तारि वि पाया जाव सणियं २ गीवं णीणेइ)

टीका--'तएण ते' इत्यादि। ततः खलु तौ पापशृगालकौ तेन कूर्मकेण शनैःशनैरेकं पादं, 'णीणिय' नीतं बहिः प्रापितं पश्यतः। कूर्मकेण शनैर्बहिष्कृतमेकं चरणं शृगालौ पश्यतः इत्यर्थः। 'ताए' तया लोकप्रसिद्धया शृगाल सम्बन्धिन्या, 'उक्किट्ठया' उत्कृष्टया, 'गईए' गत्या 'सिग्घं' शीघ्रं, 'चवलं' चपलं=चवलं, 'तुरियं' त्वरितं=त्वरायुक्तं 'चंडं' चण्डं=तीव्रं, प्रखरमित्यर्थः 'जवियं' जवितं= धावितं, वेगियं' वेगितं=वेगयुक्तं अत्र शीघ्रादयः क्रियाविशेषणानि यत्रैव स कर्मकस्तत्रैवोपागच्छतः। उपागत्य तस्य खलु कूर्मकस्य 'तं पायं' तं पादं नखैः 'आलुपंति' आलुम्पतः=कृन्ततः, दन्तैः 'अक्खोडेति' आस्फोटयतः=खण्डयतः, 'तओ पच्छा' ततः पश्चात्=तदनन्तरं मांसं च शोणितं च 'आहारेति' आहारयतः-आहारं कुरुतः=भक्षयतः।

'तएणं ते पावसियाला' इत्यादि।

टीकार्थ--(तएणं) इसके बाद (ते पावसियाला) उन दोनों पापी श्रगालोंने (तेणं कुम्मएणं सणियं २ एगं पायं णीणियं पासंति) उस कूर्मके द्वारा धीरे २ एक चरण बाहिर निकाला हुआ देखा (पासित्ता ताए उक्किट्ठाए गईए सिग्घं चवलं तुरियं चंडं जवियं वेगियं जेणेव से कुम्मए तेणेव उवागच्छंति) देखकर वे दोनों उस उत्कृष्ट गति से शीघ्र ही चपल-चवल-त्वरायुक्त होकर प्रखर रूप से बडे वेग से दौडे। सो जहां वह कच्छप था वहां पहुंच गये (उवागच्छित्ता तस्स णं कुम्मगस्स तं पायं नखेहिं आलुपंति दंतेहिं अक्खोडेंति) पहुंच कर उस कूर्म के उस पैर को नखों द्वारा छेदने लगे, दातों द्वारा खण्ड २ करने लगे। (तओ पच्छा मंसं च सोणियं च आहारेंति) इसके बाद उसके मांस खाने लगे और शोणित पीने लगे (आहारित्ता तं कुम्मगं सव्वओ समंता

'तएणं ते पावसियाला' इत्यादि।

टीकार्थ--(तएणं) त्यार बाद (ते पावसियाला) બને પાપી શ્રગાલોએ (तेणं कुम्मएणं सणियं २ एगं पायं णीणियं पासंति) તે કાચબાને એક પગ બહાર કાઢતા જોયો (पासित्ता ताए उक्किट्ठाए गईए सिग्घं चवलं तुरियं चंडं जवियं वेगियं जेणेव से कुम्मए तेणेव उवागच्छंति) જોતાની સાથે જ બને શ્રગાલો ઉત્કૃષ્ટ ગતિથી શીઘ્ર ચપળ થઈ તે કાચબાની તરફ ધસ્યા અને કાચબાની પાસે પહોચ્યા (उवागच्छित्ता तस्स णं कुम्मगस्स तं पायं नखेहिं आलुपंति दंतेहिं अक्खोडेंति) પહોચીને કાચબાના પગને નખોથી ફાડવા લાગ્યા અને દાંતોથી કકડે કકડા કરવા લાગ્યા (तओ पच्छा मंसं च सोणियं च आहारेंति) ત્યાર પછી તેમનુ માંસ ખાવા લાગ્યા અને લોહી પીવા લાગ્યા (आहारित्ता तं कुम्मगं सव्वओ

'आहारित्ता' आहारयित्वा, तं कूर्मकं सर्वतः समन्तात् उद्वर्तयतः यावत् नो चैव खलु शक्नुतः यावत् कर्तुं, तदा द्वितीयमपि अपक्रामतः, तं कूर्मकमित्याद्यपक्रामत इत्यन्तपदसमुदायस्यायं भावार्थः चरणैकभक्षणानन्तरं पुनस्तौ शृगालौ, अवशिष्टत्रितयचरणकं कूर्मकं सर्वतः समन्तादुद्वर्तनपरिवर्तनमनागपसारणादिभिर्व्यापारैः क्षोभयितुं तथा-नखदन्ताघातैश्छिन्नं खण्डितं च कर्तुं प्रयतमानौ, न शक्नुतस्तस्य कूर्मकस्य शरीरे कामपि बाधां कर्तुं, तदा श्रान्तौ निर्वेदं प्राप्तौ तौ शृगालौ द्वितीयवारमपि परावृत्त्य दूरमपसरत इति।

'एवं चत्तारिवि पाया जाव २ गीवं णीणेइ' एवं चतुरोऽपि पादान् यावत् शनैः शनैः ग्रीवां नयति। एवम्=उक्तक्रमेण स कूर्मकस्तौ शृगालौ दूर

उव्वत्तेंति) खाकरके फिर उन्होंने उस कच्छप को सब प्रकार से और सब तरफ से उल्टा पल्टा। (जाव नो चेव णं संचाएंति करेत्तए) परन्तु वे उसके शरीर में किसी भी प्रकार की पीडा आदि को करने में समर्थ नहीं हो सके। (ताहे दोच्चंपि अवक्कमंति) तब दुबारा भी उन्होंने उस पर आक्रमण किया। इसका भाव यह है कि जब उन्होंने उसका एक चरण भक्षण कर लिया, तब उसके बाद अवशिष्ट तीन चरण वाले कच्छप को सर्व प्रकार से और सब तरफ से उद्वर्तन, परिवर्तन, मनागपसारण आदि व्यापारों द्वारा क्षुभित करने का तथा नखदन्तादि आघातों द्वारा छिन्न और खंडित करने का प्रयत्न किया-- तो भी वे उस कच्छप के शरीर में किसी भी प्रकार की बाधा करने के लिये समर्थ नहीं हो सके। तब श्रान्त और निर्वेद को प्राप्त होकर वे दोनों के दोनों शृगाल दुबारा भी लौटकर बहुत दूर चले गये। (एवं चत्तारि वि पाया जाव सणियं २ गीवं णीणेइ) उस कच्छपने इसी तरह

समंता उव्वत्तेंति) ખાધા પછી શ્રૃગાલોએ તે કાચબાને આમ તેમ ઉપર નીચે પરિવર્તિત કરવા લાગ્યા (जाव नो चेव णं संचाएंति करेत्तए) પણ તેઓ તેના શરીરને સહેજ પણ પીડા પહોંચાડી શક્યા નહિ (ताहे दोच्चंपि अवक्कमंति) ત્યારે બીજી વાર પણ તેઓએ કાચબા ઉપર હુમલો કર્યો કહેવાનો હેતુ એ છે કે જ્યારે તેઓએ કાચબાનો એક પગ ખાધો ત્યારે ત્રણ પગવાળા કાચબાને સર્વ પ્રકારે ચોમેરથી ઉદ્વર્તન, પરિવર્તન મનાગપસારણ વગેરે ક્રિયાઓ વડે ક્ષુભિત કરવાનો તેમજ નખ દાંત વગેરેના પ્રહારો વડે છિન્ન અને ખંડિત કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો છતાંએ તેઓ કાચબાના શરીરને કોઈપણ જાતની પીડા પહોંચાડવામાં સમર્થ થઈ શક્યા નહિ ત્યાર પછી શ્રાંત કલાંત થયેલા શ્રૃગાલો બીજી વાર પણ પાછા ફરીને દૂર જતા રહ્યા (एवं चत्तारि वि पाया जाव सणियं २ गीवं णीणेइ)

गतौ विज्ञाय द्वितीय पादं बहिष्करोति=ततस्तौ शृगालौ पुनरतिशीघ्रगत्या कूर्मकान्तिकमागत्य तं पादं नखैराच्छिद्य दन्तैश्च खण्डशः कृत्वा तदीयमांस शोणितं भक्षयतः। एवमेव तस्य कर्मकस्य चतुरोऽपि पादान् भक्षयतः। अथो क्तक्रमेण पुनस्तौ शृगालौ दूरं गतौ विज्ञाय स कूर्मकः शनैः शनैर्ग्रीवां नयति बहिष्करोति।

ततः खलु तौ पापशृगालकौ तेन कूर्मकेण ग्रीवां नीतां पश्यतः, दृष्ट्वा 'सिग्घ' शीघ्रं 'चवल' चपलं ६ नखैः दन्तैः कवाल' कपालं=कच्छपस्य पृष्ठभाग

से अपने चारों पैरोंको भी और गीवा को धीरे २ बाहर निकाला--कहनेका हेतु-इसका इस प्रकार है। कि जब वे दोनों शृगाल वहां से लौटकर पीछे दूर चले गये--तो-उस कच्छप ने उन शृगालों को दूर गया-जान कर अपने दूसरे पैर को बाहर निकाला तब वाहिर निकले हुए उस दूसरे पैर को देखकर वे शृगाल बहुत ही शीघ्र गति से उस कच्छप के पास आ गये और आकर उसके उसबाहिर निकले हुए पैर को नखो से काटकर और दांतो से खण्ड २ कर उसके खून और मांस को खाने पीने लग गये। इसी क्रम से उन्होंने उस के चारों चरणों को खा लिया—। पूर्वोक्त क्रम के अनुसार उन दोनों शृगालों को दूर गया जानकर उस कच्छपने धीरे २ अपनी ग्रीवा को बाहिर निकाला (तएण ते पापसियालगा तेण कुम्मेण णीणिय पासंति पासित्ता सिग्घं चपलं ६ नहेहिं दंतेहिं कवालं विहाडेंति) ग्रीवा को बाहिर निकली हुई देखकर वे पापी शृगालशीघ्र गति से अत्यत-चपल होकर उस कच्छप के पास आये—और आकर उन्होंने नखों से तथा दांतों से काटकर

પહેલાની જેમ કાચબાએ ફરી ચારે પગ તેમજ મો બહાર કાઢયુ. એટલે કે જ્યારે બને શૃગાલો તે દૂર જતા રહ્યા ત્યારે તે કાચબાએ શ્રૃગાલોને દૂર ગયેલા જાણીને પોતાના બીજા પગને પણ બહાર કાઢયો શ્રૃગાલો એ જ્યારે કાચબાનો બીજો પગ બહાર જોયો ત્યારે તેઓ શીઘ્ર અને ચપળ ગતિથી કાચબાની પાસે ધસી આવ્યા, અને પાસે આવીને બહાર નીકળેલા તેના પગને નખોથી ફાડીને અને દાંતોથી કકડા કકડા કરીને અને તેનુ લોહી ને માંસને ખાવા પીવા લાગ્યા એવી રીતે તે પાપી શ્રગાલોએ તે કાચબાના ચારે પગો ખાધા થોડા વખત પછી જ્યારે શ્રગાલોને દૂર ગયેલા જાણીને કાચબાએ પોતાની ડોક ધીમે ધીમે બહાર કાઢી (तएण ते पावसियालगा, तेण कुम्मेण णीणिय पासंति पासित्ता सिग्घं चवलं नहेहिं दंतेहिं कवालं विहाडेंति) ડોકને બહાર નીકળેલી જોઇને બને પાપી શ્રૃગાલો સત્વરે તે કાચબાની પાસે ધસી આવ્યા અને આવીને તેઓએ નખોથી તેમજ દાંતોથી કાપીને તેમજ કકડે કકડા કરીને

विहाडेति' विघटयत मित्यादि विहाडेति पर्यन्तपदसमुदायस्याय भावार्थ' तौ शृगालौ शीघ्रगत्या कच्छपसमीपमागत्य बहिष्कृता ग्रीवा नखैराच्छिद्य दन्तैश्च खण्डशः कृत्वा कच्छपस्य पृष्ठभाग मस्तकच विघटयत=पृथक् पृथक् कुरुत । 'विहाडित्ता' विघटय्य कूर्मस्य पृष्ठभाग मस्तक च पृथक् पृथक् २ कृत्वेत्यर्थ त कूर्मक जीविताद् प्राणेभ्यः 'ववरोवेति' व्यपरोपयतः वियो॰ जयत, 'ववरोवित्ता' 'व्यपरोप्य=प्राणेभ्यो वियोज्य मास च शोणित च आहारयत' भक्षयतः ॥ सू १० ॥

दृष्टान्तप्रदर्शनार्थमगुप्ताङ्गस्य कूर्मकस्य कथामुपवर्ण्य भगवान् सदृष्टान्त धर्मोपदेश कुर्वन्नाह–'एवामेव समणाउसो !' इत्यादि ।

मूलम्—एवामेव समणाउसो ! जो अम्ह निग्गंथो वा निग्गथीवा आयरियउवज्झायाणं अतिए पव्वइए समाणे विहरइ, पच य से इदिया अगुत्ता भवति, से ण इह भवे चेव वहूणं समणाणं ४ हिलणिज्जे ५ परलोगे वि य ण आगच्छइ, वहूणि दडणाणि जाव अणुपरियट्टइ जहा से कुम्मए अगुत्तिदिए ॥ सू ११ ॥

और खड २ कर उसके पृष्टभाग को—विघटित कर दिया । "सिग्धादि विहाडेति" पर्यतपद समुदाय का यह भावार्थ है–उन दोनो शृगालोंने शीघ्रगति से कच्छप के पास आकर के बाहर निकली हुई उसकी ग्रीवा को नख और दातो से काटकर तथा खण्ड २ कर उसके पृष्ठ भागको मस्तक को अलग २ कर दिया (विहाडित्ता त कुम्मग जीवियाओ ववरोवेति ववरोवित्ता मस च सोणिय च आहारेति) अलग अलग उस कच्छपको उन्होंने प्राण रहित कर दिया— प्राण रहित करके उसका मास और शोणित खूब मनमाना खाया ॥ सू १० ॥

તેના કપાળને વખેરી નાખ્યુ "सिग्धादि विहाडेति" આ પ૦ સમૂહોનો અર્થ આ પ્રમાણે છે—બને શૃગાલોએ ત્વરે કાચબાની પાસે આવીને તેઓએ નખો અને દાંતોથી કાપીને તેમજ કકડે કકડા કરીને તેની ડોકના પૃષ્ટ ભાગને અને માથાને જુદા જુદા કરી નાખ્યા (विहाडित्ता त कुम्मग जीवियाओ ववरोवेति, ववरोवित्ता मस च सोणिय च आहारेति) આમ જુદા જુદા કકડા કરીને તે કાચબાને પાપી શૃગાલોએ નિષ્પ્રાણ બનાવી દીધો અને તેના માસ અને લોહીને ખૂબ ધરાઈ ધરાઈને ખાધુ ॥ સૂ. ૧૦ ॥

गतौ विश्राय द्वितीय पादं बहिः करोति=ततस्तौ शृगालौ पुनरतिशीघ्रगत्या कूर्मकान्तिकमागत्य तं पादं नखैराच्छिद्य दन्तैः खण्डशः कृत्वा तदीयमांस शोणितं भक्षयतः। एवमेव तस्य कूर्मकस्य चतुरोऽपि पादान् भक्षयतः। अथो क्रमेण पुनस्तौ शृगालौ दूरं गतौ विज्ञाय स कूर्मकः शनैः शनैर्ग्रीवां नयति बहिः करोति।

तत. खलु तौ पापशृगालकौ तेन कूर्मकेण ग्रीवा नीतां पश्यतः, दृष्ट्वा 'सिग्घ' शीघ्र 'चवल' चपलं ६ नखैः दन्तै. कपालं' कपाटं=कच्छपस्य पृष्ठभाग

से अपने चारों पैरोंको भी और गीवा को धीरे २ बाहर निकाला--कहनेका हेतु-इसका इस प्रकार है। कि जब वे दोनों शृगाल वहां से लौटकर पीछे दूर चले गये--तो-उस कच्छप ने उन शृगालों को दूर गया-जान कर अपने दूसरे पैर को बाहर निकाला तब बाहिर निकले हुए उस दूसरे पैर को देखकर वे शृगाल बहुत ही शीघ्र गति से उस कच्छप के पास आ गये और आकर उसके उसबाहिर निकले हुए पैर को नखो से काटकर और दातो से खण्ड २ कर उसके खून और मास को खाने पीने लग गये। इसी क्रम से उन्होने उस के चारों चरणों को खा लिया—। पूर्वोक्त क्रम के अनुसार उन दोनों शृगालों को दूर गया जानकर उस कच्छपने धीरे २ अपनी ग्रीवा को बाहिर निकाला (तएणं ते पावसियालगा तेण कुम्मेणं गीणियं पासंति पासित्ता सिग्घं चपल ६ नहेहिं दंतेहिं कवालं विहाडेंति) ग्रीवा को बाहिर निकली हुई देखकर वे पापी शृगालशीघ्र गति से अत्यत-चपल होकर उस कच्छप के पास आये—और आकर उन्होने नखों से तथा दातों से काटकर

પહેલાની જેમ કાચબાએ ફરી ચારે પગ તેમજ મો બહાર કાઢયુ. એટલે કે જ્યારે બને શૃગાલો તે દૂર જતા રહ્યા ત્યારે તે કાચબાએ શૃગાલોને દૂર ગયેલા જાણીને પોતાના બીજા પગને પણ બહાર કાઢયો શ્રૃગાલો એ જ્યારે કાચબાનો બીજો પગ બહાર જોયો ત્યારે તેઓ શીઘ્ર અને ચપળ ગતિથી કાચબાની પાસે ધસી આવ્યા, અને પાસે આવીને બહાર નીકળેલા તેના પગને નખોથી ફાડીને અને દાતોથી કકડા કકડા કરીને અને તેનુ લોહી ને માસને ખાવા પીવા લાગ્યા એવી રીતે તે પાપી શ્રગાલોએ તે કાચબાના ચારે પગો ખાધા થોડા વખત પછી જ્યારે શ્રગાલોને દૂર ગયેલા જાણીને કાચબાએ પોતાની ડોક ધીમે ધીમે બહાર કાઢી (तएणं ते पावसियालगा तेणं कुम्मेणं गीणियं पासति पासित्ता सिग्घं चवलं नहेहिं दंतेहिं कवालं विहाडेंति) ડોકને બહાર નીકળેલી જોઇને બને પાપી શ્રૃગાલો સત્વરે તે કાચબાની પાસે ધસી આવ્યા અને આવીને તેઓએ નખોથી તેમજ દાતોથી કાપીને તેમજ કકડે કકડા કરીને

कनिगोदादौ, अपि च खलु आगच्छति=प्राप्नोति बहूनि दण्डनानि, यावत् अनुपर्यटति=पुन.पुनः ससारकान्तारे परिभ्रमति, यथा स कूर्मक' अगुप्तेन्द्रिय॥ अत्र निर्ग्रन्थो निर्ग्रन्थीत्युपलक्षणम्-तेन श्रावक.श्राविकाऽपि वा सग्राह्या, तयोरपि देशतः पचेन्द्रियसगोपनाधिकारात् ॥ सू ११ ॥

मूलम्—तएणं ते पावसियालगा जेणेव से दोच्चए कुम्मए तेणेव उवागच्छति, उवागच्छित्ता त कुम्मगं सव्वओ समता उव्वत्तेति जाव दतेहिं अक्खोडेति जाव करेत्तए, तएण ते पावसियालगा दोच्चपि तच्चंपि जाव नो सचाएति तस्स कुम्मगस्स किंचिवि आवाह वा पवाह वा वावाह वा जाव छविच्छेय वा करेत्तए, ताहे संता तता परितता निव्विन्ना समाणा जामेव दिसि पाउब्भूया तामेव दिसिं पडिगया ॥ सू १२ ॥

टीका—-ततः खलु तौ पापशृगालकौ यत्रैव स द्वितीय.कूर्मकस्तत्रैवो-पागच्छत., उपागत्य त कूर्मक सर्वत समन्तादुद्वर्तयत , 'जाव दतेहिं अक्खोडेति

पहिले की जा चुकी हैं। तथा परभव मे—नरक निगोद आदि मे—वह अनेक दडों को प्राप्त करता है और इस अनादि अनन्त ससार रूप कान्तार मे भ्रमण करता रहता है। जैसे उस अगुप्त इन्द्रिय कूर्मने अनेक विध दु खोंको भोगा है। इस सूत्र म निर्ग्रन्थ और निर्ग्रन्थी इन पदों के उपलक्षण से श्रावक और श्राविकाओं का भी ग्रहण किया गया है क्यों की उन्हे भी एक देश की अपेक्षा इन्द्रिय गोपन का अधिकारी कहा गया है॥ सू ११ ॥

હોય છે આ બધા પદોની વ્યાખ્યા પહેલા કરવામા આવી છે તેમજ તે પર લોકમા પણ નરક નિગોદ વગેરેમા પણ અનેક જાતની શિક્ષાને પાત્ર થાય છે, અને તે આ અનાદિ અનન્ત સસાર રૂપી જગલમા ભ્રમણ કરતો રહે છે જેમ તે અગુપ્તાગ કાચબાએ અનેક દુખો અનુભવ્યા છે તે જ પ્રમાણે તે પણ અનેક કષ્ટો અનુભવે છે આ સૂત્રમા નિર્ગ્રથ અને નિર્ગ્રથી આ બે પદોના ઉપલક્ષણથી શ્રાવક અને શ્રાવિકાઓનુ પણ ગ્રહણ કરવામા આવ્યુ છે કેમકે તેમને પણ એક દેશની અપેક્ષાએ ઇન્દ્રિય ગોપનના અધિકારી કહ્યા છે ॥ સૂ ૧૧ ॥

टीका—एवमेव=अनेन प्रकारेण खलु 'समणाउसो! श्रमणायुष्मन्त.! अहो आयुष्मन्तः श्रमणा। योऽस्माकं निर्ग्रन्थः=साधुर्वा निर्ग्रन्थी=साध्वी वा 'आयरियउवज्झायाण' आचार्योपाध्यायानाम्, अन्तिके प्रव्रजितः सन् विहरति, यदि पञ्च च तस्येन्द्रियाणि 'अगुत्ता' अगुप्तानि विषयसेवनार्थं बहिः प्रवर्तितानि भवन्ति, स खलु इह भवे=अस्मिन् लोके बहूना श्रमणाना ४ श्रमणादीना चतुर्विधसघस्येत्यर्थ ५ हीलनीय.५ इत्यनन्तरं निन्दनीय' खिसनीय. गर्हणीयः परिभवनीय इत्येषा सग्रहः एषा पदाना व्याख्या प्रागुक्ता। परलोके नर

इस प्रकार अगुप्ताङ्गवाले कूर्मक की कथा प्रकट कर भगवान धर्मोपदेश करते हुए कहते हैं। 'एवामेव समणाउसो' इत्यादि।

टीकार्थ—(एवामेव इसी प्रकार से (समणाउसो) हे आयुष्मत श्रमणो! (जो अम्ह निग्गथो वा निग्गथी वा आयरियउवज्झायाण अतिए पव्वइए समाणे विहरइ पचय से इदिया अगुत्ता भवति) जो हमरा निर्ग्रन्थ साधु अथवा साध्वीजन आचार्य उपाध्याय के पास प्रव्रजित होता हुआ विहार करता है। यदि उसकी पाचों इन्द्रियां अगुप्त हैं—विषय सेवन के लिये बहिःप्रवर्तित होती है— (से ण इहभवे चेव बहूण समणाण हीलणिज्जे परलोए वि य ण आगच्छइ बहूणि दडणाणि जाव अणुपरियट्टइ जहा से कुम्मए अगुत्तिदिए) तो वह इस भव मे अनेक श्रमणों द्वारा—चतुर्विध सघ द्वारा—हीलनीय होता है, निदनीय होता है, खिसनीय होता है गर्हणीय होता है और परिभवनीय होता है। इन समस्त पदों की व्याख्या

આ રીતે અગુપ્તાંગ વાળા કાચબાની કથા કહેતા ભગવાને ધર્મોપદેશ કરતા કહે છે 'एवामेव समणाउसो'! इत्यादि।

ટીકાર્થ—(एवामेव) આ રીતે જ (समणाउसो) હે આયુષ્મત શ્રમણો! (जो अम्ह निग्गथो वा निग्गथीवा आयरियउवज्झायाण अतिए पव्वइए समाणे विहरइ पचयसे इदिया अगुत्ता भवति) જે અમારા નિર્ગ્રંથ સાધુ કે નિર્ગ્રંથ સાધ્વી જનો આચાર્ય અથવા ઉપાધ્યાયની પાસે પ્રવ્રજિત થઈને વિહાર કરે છે, અને જો તેની પાંચે ઇન્દ્રિયો અગુપ્ત છે એટલે કે વિષય-સેવન માટે બહાર પ્રવૃત્ત થાય છે (सेण इहभवे चेव बहूण समणाण हीलणिज्जे ५ परलोए वि य ण आगच्छइ बहूणि दडणाणि जाव अणुपरियट्टइ जहा से कुम्मए अगुत्तिदिए) તો તે આ ભવમા ઘણા શ્રમણો વડે ચતુર્વિધ સઘદ્વારા-હીલનીય હોય છે, નિંદનીય હોય છે ખિસનીય હોય છે, ગર્હણીય હોય છે અને પરિભવનીય

कनिगोदादौ, अपि च खलु आगच्छति=प्राप्नोति बहूनि दण्डनानि, यावत् अनुपर्यटति=पुनःपुनः संसारकान्तारे परिभ्रमति, यथा स कूर्मकः अगुप्तेन्द्रियः॥ अत्र निर्ग्रन्थो निर्ग्रन्थीत्युपलक्षणम्—तेन श्रावकःश्राविकाऽपि वा सग्राह्या, तयोरपि देशतः पंचेन्द्रियसंगोपनाधिकारात् ॥ सू ११ ॥

मूलम्—तएणं ते पावसियालगा जेणेव से दोच्चए कुम्मए तेणेव उवागच्छंति, उवागच्छित्ता तं कुम्मगं सव्वओ समंता उव्वत्तेति जाव दंतेहिं अक्खोडेंति जाव करेत्तए, तएणं ते पावसियालगा दोच्चंपि तच्चंपि जाव नो संचाएंति तस्स कुम्मगस्स किंचिवि आबाहं वा पबाहं वा वाबाहं वा जाव छविच्छेयं वा करेत्तए, ताहे संता तंता परितंता निव्विन्ना समाणा जामेव दिसिं पाउब्भूया तामेव दिसिं पडिगया ॥ सू १२ ॥

टीका—ततः खलु तौ पापशृगालकौ यत्रैव स द्वितीयःकूर्मकस्तत्रैवो-पागच्छत', उपागत्य तं कूर्मकं सर्वतः समन्तादुद्वर्तयत , 'जाव दंतेहिं अक्खोडेंति

पहिले की जा चुकी हैं। तथा परभव में—नरक निगोद आदि में—वह अनेक दंडों को प्राप्त करता है और इस अनादि अनन्त संसार रूप कान्तार में भ्रमण करता रहता है। जैसे उस अगुप्त इन्द्रिय कूर्मने अनेक विध दुःखों को भोगा है। इस सूत्र में निर्ग्रन्थ और निर्ग्रन्थी इन पदों के उपलक्षण से श्रावक और श्राविकाओं का भी ग्रहण किया गया है क्यों की उन्हे भी एक देश की अपेक्षा इन्द्रिय गोपन का अधिकारी कहा गया है॥ सू ११ ॥

હોય છે આ બધા પદોની વ્યાખ્યા પહેલા કરવામા આવી છે તેમજ તે પર લોકમા પણ નરક નિગોદ વગેરેમા પણ અનેક જાતની શિક્ષાને પાત્ર થાય છે, અને તે આ અનાદિ અનન્ત સંસાર રૂપી જંગલમા ભ્રમણ કરતો રહે છે જેમ તે અગુપ્તાંગ કાચબાએ અનેક દુખો અનુભવ્યા છે તે જ પ્રમાણે તે પણ અનેક કષ્ટો અનુભવે છે આ સૂત્રમા નિર્ગ્રંથ અને નિર્ગ્રંથી આ બે પદોના ઉપલક્ષણથી શ્રાવક અને શ્રાવિકાઓનુ પણ ગ્રહણ કરવામા આવ્યુ છે કેમકે તેમને પણ એક દેશની અપેક્ષાએ ઇન્દ્રિય ગોપનના અધિકારી કહ્યા છે ॥ સૂ ૧૧ ॥

यावद् दन्तैराखोटयतः, अय भावार्थः-उद्वर्तनानन्तर तौ श्रृगाली परिवर्तन-मनागपसारण-पुनः पुनः स्थानान्तरप्रापण-चालन घट्टनेपचालन-क्षोभणरूप विविधव्यापारैः सचाल्य नखैराकृष्य दन्तैः खण्डशः कृता इति।'जाव करेत्तए' यावत् कर्तुम्, यद्यपि तौ श्रृगाली नखदन्ताघातैः कूर्मक पीडयितु प्रवृत्तौ तथापि न शक्नुतस्तस्य कूर्मकस्य कामपि बाधा चर्मच्छेद वा कर्तुमित्यर्थ'

'तएण ते पावसियालगा' इत्यादि ।

टीकार्थ--(तएण) इसके बाद (ते पावसियालगा) वे दोनों पापी श्रृगाल (जेणेव से दोचए कुम्मए तेणेव उवागच्छति) जहा वह द्वितीय कच्छप था वहाँ गये (उवागच्छित्ता त कुम्मग सव्वओ समता उव्वत्तेति, जाव दतेहिं अक्खोडेति, जाव करेत्तए) वहा जाकर उन्होंने उस कच्छप को सब प्रकार से और सब तरफ से उल्टा सीधा किया--यावत् दांतों से उसे चौंथा (काटा) भी परन्तु वे उसके शरीर में किसी भी प्रकार की बाधा करने में और उसके चर्म को छेदन करने में समर्थ नही हो सके मतलब इसका इस प्रकार है—जब उन दोनो पापी-श्रृगालोंने उस कच्छप को पल्य-नीचे के प्रदेश को ऊँचा किया—तो वे इतना ही व्यापार कर विरत नहीं हुए-किन्तु उद्वर्तन के बाद उन्होंने उसे परिवर्तित भी किया--मनाग अपसारित भी किया--बार बार उसे एक स्थान से दूसरा स्थान पर भी रखा, उसे कपाया भी, अपने दोनों आगे के पैरों से घट्टित भी किया, कुछ आगे और भी उसे सरकाया —बड़ा भयजनक चेष्टाएँ भी की-नखों द्वारा उसे छेदित भी किया—

'तएण ते पावसियालगा' इत्यादि ।

टीकार्थ--(तएण) त्यार બાદ (ते पावसियालगा) બને પાપી શ્રૃગાલો (जेणेव से दोचए कुम्मए तेणेव उवागच्छति) જ્યા બીજો કાચબો હતો ત્યા ગયા (उवागच्छित्ता त कुम्मग सव्वओ समता उवत्तेति जाव दतेहिं अक्खोडेति, जाव करेत्तए) ત્યા જઈને તેઓએ તે કાચબાને બધી રીતે ચારે બાજુથી ઉલ્ટો સીધો કર્યો, અને દાતોથી તેને કાપવાનો પ્રયત્ન કર્યો પણ તેઓ કોઈ પણ રીતે તેના શરીરને પીડા પહોચાડવામા અને તેની ચામડીને ફાડવામા સમર્થ થઈ શકયા નહિ એટલે કે જ્યારે બને પાપી શ્રૃગાલોએ તે કાચબાને ઊંધો કર્યો—નીચેના ભાગને ઉપર કર્યો—આટલુ કરીને જ તેઓ વિરમ્યા હોય તેમ નહિ પણ ઉધ્વર્તન પછી શૃગાલોએ તેને પરિવર્તિત કર્યો, થોડો આગળ ખસેડયો વારવાર તેને એક સ્થાનેથી બીજા સ્થાને લઈ ગયા, તેને હલાવ્યો, બને આગળના પગથી તેને ઘટિત પણ કર્યો, થોડો તેને આગળ ખસેડયો ત્યા ભયજનક ચેષ્ટાઓ કરી વડે

ततः खलु तौ पापशृगालकौ द्वितीयमपि=द्वितीयवारमपि तृतीयमपि=तृतीयवारमपि, यावत् अत्र यावच्छब्दादयमर्थो बुध्यते, तौ शृगालौ यथोक्त प्रयासैस्तस्य कूर्मकस्य शरीरे काचिदपि बाधा चर्मच्छेदमाकृतिवैरूप्यं वा कर्तुमसमर्थौ तदा पुनर्द्वितीयवारमप्युद्वर्तनादिभिः सचाल्य नखदन्ताघातैः पीडयितु प्रवृत्तौ, किंतु कूर्मकस्य शरीरे पूर्ववत् काचिदपि बाधा हानिं वा कर्तुमक्षमौ, तदा पुनस्तृतीयवारमप्युद्वर्तनादिभिः सचाल्य पूर्ववन्नखैश्छेत्तु दन्तैश्च खण्डशः कर्तुं प्रवृत्तौ, इति। यदा नो शक्नुतस्तस्य कूर्मकस्य काचिदपि आबाधां वा प्रबाधां वा व्याबाधां वा उत्पादयितु छविच्छेदं वा कर्तुम्। एतत् सुगमम् ॥

दातों से उसे चीथा (काटा) भी इस तरह वे इन विविध व्यापारों द्वारा उस कच्छप को पीडित करने के लिये प्रवृत्त हुए तो भी वे उसका कुछ भी बिगाड नहीं-कर सके। (तएण ते पावसियालगा दोच्च पि तच्च पि जाव नो सचाएति तस्स कुम्मगस्स किंचिवि आबाह वा पबाह वा वाबाह वा जाव छविच्छेय वा करेत्तए) तब दुबारा और तिबारा भी-बार बार-भी—यावत् उसके शरीर में किसी भी प्रकार की आबाधा, प्रबाधा, अथवा—व्याबाधा यावत् छविच्छेद करने के लिये वे समर्थ नहीं हो सके। अर्थात् जिस प्रकार से उन्होंने प्रथम बार उद्वर्त्तन आदि व्यापार किये और—बाद मे वे नखों से काटनेके लिये तथा दांतों से उसे खण्ड २ करने के लिये प्रवृत्त हुए परन्तु वे उस कच्छप को कुछ भी आबाधा, प्रबाधा अथवा व्याबाधा नहीं पहुचा सके यावत् उसके शरीर का छेदन भी नहीं कर सके—उसी प्रकार दुबारा भी इन्होंने वैसा ही

તેને ફાડવાનો પ્રયત્ન કર્યો અને દાતોદ્વારા તેને કાપવાનો પ્રયાસ કર્યો આ રીતે કાચબાને પીડિત કરવા માટે તેઓએ ઘણા પ્રયત્નો કર્યા છતાએ તેઓ કાચબાને સહેજ પણ નુકસાન પહોચાડી શકયા નહિ (तएण ते पावसियालगा दोच्च पि तच्च पि जाव नो सचाएति तस्स कुम्मगस्स किंचिवि आबाह वा पबाह वा वाबाह वा जाव छविच्छेय वा करेत्तए) ત્યાર બાદ બીજી વાર ત્રીજીવાર એટલે કે વારવાર પ્રયત્ન કર્યા છતા પણ તેના શરીરે આબાધા પ્રબાધા અથવા વ્યાબાધા તેમજ છવિચ્છેદ કરવામા તેઓ સામર્થ્ય ધરાવી શકયા નહિ એટલે કે પહેલા જેમ ઉદ્વર્તન વગેરે વ્યાપારો દ્વારા અને પછી નખોથી ફાડવા માટે તેમજ દાતોથી તેના કકડા કરવા માટે તેઓએ પ્રયત્નો કર્યા પણ તેઓ કાચબાને કોઈ પણ જાતની આબાધા પ્રબાધા અથવા વ્યાબાધા પહોચાડી શક્યા નહિ અને તેના શરીરને કાપી શક્યા નહિ આ રીતે તે પાપી શૃગાલોએ બીજી વાર પણ તે પ્રમાણે જ કાચબાને મારી

यावद् दन्तैरास्फोटयतः, अत्र भावार्थः–उद्वर्तनानन्तरं तौ शृगालौ परिवर्तन-मनागपसारण-पुनः पुनः स्थानान्तरप्रापण-चालन घट्टनेपचालन-क्षोभणरूप विविधव्यापारैः सचाल्य नखैराकृष्य दन्तैः खण्डशः कृत इति।'जाव करेत्तए' यावत् कर्तुम्, यद्यपि तौ शृगालौ नखदन्ताघातैः कूर्मकं पीडयितुं प्रवृत्तौ तथापि न शक्नुतस्तस्य कूर्मकस्य कामपि बाधां चर्मच्छेदं वा कर्तुमित्यर्थः

'तएण ते पावसियालगा' इत्यादि ।

टीकार्थ--(तएण) इसके बाद (ते पावसियालगा) वे दोनों पापी शृगाल (जेणेव से दोच्चए कुम्मए तेणेव उवागच्छति) जहां वह द्वितीय कच्छप था वहां गये (उवागच्छित्ता त कुम्मग सव्वओ समता उव्वत्तेति, जाव दतेहिं अक्खोडेति, जाव करेत्तए) वहा जाकर उन्होंने उस कच्छप को सब प्रकार से और सब तरफ से उल्टा सीधा किया--यावत् दांतों से उसे चोंथा (काटा) भी परन्तु वे उसके शरीर में किसी भी प्रकार की बाधा करने में और उसके चर्म को छेदन करने में समर्थ नही हो सके मतलब इसका इस प्रकार है—जब उन दोनो पापी-शृगालोंने उस कच्छप को पल्थ-नीचे के प्रदेश को ऊंचा किया—तो वे इतना ही व्यापार कर विरत नहीं हुए-किन्तु उद्वर्तन के बाद उन्होंने उसे परिवर्तित भी किया--मनाग अपसारित भी किया--बार बार उसे एक स्थान से दूसरा स्थान पर भी रखा, उसे कपाया भी, अपने दोनों आगे के पैरों से घट्टित भी किया, कुछ आगे और भी उसे सरकाया --बहा भयजनक चेष्टाएँ भी की–नखो द्वारा उसे खेदित भी किया—

'तएण ते पावसियालगा' इत्यादि ।

टीकार्थ--(तएण) त्यार બાદ (ते पावसियालगा) બને પાપી શ્રૃગાલો (जेणेव से दोचए कुम्मए तेणेव उवागच्छति) જ્યા બીજો કાચબો હતો ત્યા ગયા (उवागच्छित्ता त कुम्मग सव्वओ समता उवत्तेति जाव दतेहिं अक्खोडेति, जाव करेत्तए) ત્યા જઇને તેઓએ તે કાચબાને બધી રીતે ચારે બાજુથી ઉલ્ટો સીધો કર્યો, અને દાતોથી તેને કાપવાનો પ્રયત્ન કર્યો પણુ તેઓ કોઈ પણુ રીતે તેના શરીરને પીડા પહોચાડવામા અને તેની ચામડીને ફાડવામા સમર્થ થઈ શકયા નહિ એટલે કે જ્યારે બને પાપી શ્રૃગાલોએ તે કાચબાને ઊંધો કર્યો–નીચેના ભાગને ઉપર કર્યો—આટલુ કરીને જ તેઓ વિરમ્યા હોય તેમ નહિ પણુ ઉર્દ્વર્તન પછી શૃગાલોએ તેને પરિવર્તિત કર્યો, થોડો આગળ ખસેડયો વારવાર તેને એક સ્થાનેથી બીજા સ્થાને લઈ ગયા, તેને હલાવ્યો, બને આગળના પગથી તેને ઘટિત પણુકર્યો, થોડો તેને આગળ ખસેડયો ત્યા ભયજનક ચેષ્ટાઓ કરી નખો વડે

ज्ञात्वा शनैः शनैर्ग्रीवां नयति, शरीराद्वहिर्निःसारयति नीत्वा वहिष्कृत्य 'दिसावलोय' दिगवलोक=सर्वदिक्षु दृष्टिप्रचार करोति कृत्वा 'जमगसमग' अय देशीशब्दः युगपत् एकस्मिन् समये चतुरोऽपि पादान् 'णीणेइ' नयति निःसारयति 'णीणित्ता' नीत्वा निःसार्य 'ताए' तया लोकप्रसिद्धया उत्कृष्टया कूर्मगत्या 'वीइवयमाणे २' व्यतिव्रजन् २ अतिशीघ्रगत्या धावन् २ यत्रैव मृतगङ्गातीर हृदस्तत्रैवोपागच्छतः, उपागत्य 'मित्तनाइनियगसयणसंबंधिपरि यणेण' मित्रज्ञातिनिजकस्वजनसम्बन्धिपरिजनेन 'सद्धिं' 'सार्धम्' 'अभिसम न्नागए' अभिसमन्वागत. सर्वथा समन्वितः सम्मिलितश्चापि 'होत्था' बभूव ।सू १३।

मूलम्—एवामेव समणाउसो जो अम्हं समणो वा समणी वा० पच य से इंदियाइं गुत्ताइं भवंति जाव जहा से कुम्मए गुत्तिंदिए ॥ सू १४ ॥

है—वे बहुत दूर पहुच गये होंगे ' इस प्रकार (जाणित्ता) जानकर (सणिय २-गीव णीणेइ) धीरे २ अपनी गर्दन को शरीर से बाहिर निकाला—(णीणित्ता दिसावलोय करेइ करित्ता जमगसमग चत्तारि वि पाए णीणे) बाहिर निकाल कर फिर उसने दिशाओंकी तरफ देखा—देखकर एकही साथ उसने फिर अपने चारों पैरों को बाहिर निकाला णीणित्ता ताए उक्किट्ठाए कुम्मगइए वीइवयमाणे २ जेणेव मयगतीरद्दहे तेणेव उवागच्छइ) बाहिर निकाल कर फिर वह उस उत्कृष्ट कच्छप की गति से चलता २ अति शीघ्रगति से दौडता दौडता—जहां मृत गगातीर हृद था वहा आया (उवागच्छित्ता मित्तनाइनियगसयगसंबंधि परियणेण सद्धिं अभिसमन्नागए यावि होत्था) वहा आकर वह अपने मित्र, ज्ञाति निजक स्वजन, संबन्धी, परिजनों के साथ खूब हिला मिला । सू. १३

જતા રહ્યા હશે' આ રીતે (जाणित्ता) જાણીને (सणिय २ गीव णीणेइ) ધીમે ધીમે પોતાથી ડોકને શરીરની બહાર કાઢી (णिणित्ता दिसावलोय करेइ करित्ता जमग समग चत्तारी वि पाए णीणेइ) બહાર કાઢીને તેણે ચારે બાજુ જોયું જોઈને તેણે એકી સાથે ચારે પગ બહાર કાઢ્યા (णीणित्ता ताए उक्किट्ठाए कुम्मगईए वीइवयमाणे २ जेणेव मयगतीरद्दहे तेणेव उवागच्छइ) બહાર કાઢીને તે કાચબો પોતાની શીઘ્ર ઝડપથી ચાલીને તીવ્ર ગતિથી દોડતો દોડતો જ્યાં મૃત ગંગાતીર હ્રદ હતો ત્યાં પહોંચ્યો (उवागच्छित्ता मित्तनाइ नियगसयगसंबंधिपरियणेण सद्धिं अभिसमन्नागए यावि होत्था) ત્યાં પહોંચીને તે પોતાના મિત્ર, જ્ઞાતિ, નિજક, સ્વજન, સંબંધી અને પરિજનોની સાથે સુખેથી મળી ગયો. ॥સૂત્ર ૧૩॥

'ताहे' तदा तौ श्रान्तौ श्रान्तौ परितान्तौ निर्विण्णौ श्रान्तादिशब्दाः पूर्वं व्याख्याताः, सन्तौ, 'जामेव दिसिं यस्या प्रदिशः पञ्चम्यर्थे द्वितीया, आर्षत्वात्, 'पाउब्भूया' प्रादुर्भूतौ,=उपागतौ, तामेव दिशं " पडिगया" प्रतिगतौ प्रत्यावृत्य गतौ ॥ सू० १२ ॥

मूलम्—तएणं से कुम्मए ते पावसियालए चिरगए दूरगए जाणित्ता सणियं २ गीवं णीणेइ, णीणित्ता दिसावलोयं करेइ, करित्ता जमगसमगं चत्तारि वि पादे णीणेइ, णीणित्ता ताए उक्किट्ठाए कुम्मगईए वीइवयमाणे २ जेणेव मयंगतीरद्दहे तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता मित्तनाइनियगसयणसंबंधिपरियणेणं सद्धिं अभिसमन्नागए यावि होत्था ॥ सू० १३ ॥

टीका—तत. खलु स कूर्मकस्तौ पापशृगालकौ चिरं गतौ दूरं गतौ

क्रिया—तिबारा भी वैसा ही किया—परन्तु जब वे अपने कार्य में सफलित नहीं हुए (ताहे सता तता परितता निव्विन्ना समाणा जामेव दिसिं पाउब्भूया तामेव दिसिं पडिगया) तब श्रान्त, तात और परितात होकर अपने व्यापार से उदासीन हो गये और जहां से आये थे वहां ही चले गये। इन श्रान्त आदि पदों की व्याख्या पहेले की जा चुकी है॥ सू १२ ॥

'तएणं से कुम्मए' इत्यादि ।

टीकार्थ—(तएणं) इसके बाद (से कुम्मए) उस कच्छपने (ते पावसियालए) उन पापी शृगालोंको (चिरगए दूरगए) "बहुत समय हो गया

જાણવા માટે પ્રયત્નો કર્યા અને ત્રીજી વખત પણ તેમજ કર્યું પણ તેઓ કોઈ પણ રીતે ફાવ્યા નહિ, (ताहे सता तता परितता निव्विन्ना समाणा जामेव दिसिं पाउब्भूया तामेव दिसिं पडिगया) ત્યારે તે પાપી શૃગાલો શ્રાંત તાંત અને પરિતાંત થઈને પોતના વ્યાપારમાં એટલે કે કાચબાને મારવાના કામમાં ઉદાસીન થઈ ગયા અને છેવટે જ્યાંથી આવ્યા હતા ત્યાં જ જતા રહ્યા. અહીં શ્રાંત વગેરે પદો આવ્યા છે તેની વ્યાખ્યા કરવામાં આવી છે ॥ સૂત્ર ૧૩ ॥

'तएणं से कुम्मए' इत्यादि ।

ટીકાર્થ—(तएणं) ત્યારબાદ (से कुम्मए) તે કાચબાએ (ते पावसियालए) પાપી શૃગાલોને (चिरगए दूरगए) 'બહુ વખત થઈ ગયો છે, તેઓ બહુ દૂર

ज्ञात्वा शनैः शनैर्ग्रीवां नयति, शरीराद्‌बहिर्निःसारयति नीत्वा बहिष्कृत्य 'दिसावलोयं' दिगवलोकं=सर्वदिक्षु दृष्टिप्रचारं करोति कृत्वा 'जमगसमगं' अयं देशीशब्दः युगपत् एकस्मिन् समये चतुरोऽपि पादान् 'णीणेइ' नयति निःसारयति 'णीणित्ता' नीत्वा निःसार्य 'ताए' तया लोकप्रसिद्धया उत्कृष्टया कूर्मगत्या 'वीइवयमाणे २' व्यतिव्रजन् २ अतिशीघ्रगत्या धावन् २ यत्रैव मृतगङ्गातीरहूदस्तत्रैवोपागच्छतः, उपागत्य 'मित्तनाइनियगसयणसंबंधिपरि यणेणं' मित्रज्ञातिनिजकस्वजनसम्बन्धिपरिजनेन 'सद्धिं' 'सार्धम्' 'अभिसमन्नागए' अभिसमन्वागतः सर्वथा समन्वितः सम्मिलितश्चापि 'होत्था' बभूव ।सू. १३।

मूलम्—एवामेव समणाउसो जो अम्हं समणो वा समणी वा० पंच य से इंदियाइं गुत्ताइं भवंति जाव जहा से कुम्मए गुत्तिंदिए ॥ सू. १४ ॥

है—वे बहुत दूर पहुंच गये होंगे ' इस प्रकार (जाणित्ता) जानकर (सणियं २ गीवं णीणेइ) धीरे २ अपनी गर्दन को शरीर से बाहिर निकाला—(णीणित्ता दिसावलोयं करेइ करित्ता जमगसमगं चत्तारि वि पाए णीणेइ) बाहिर निकाल कर फिर उसने दिशाओंकी तरफ देखा—देखकर एकही साथ उसने फिर अपने चारों पैरों को बाहिर निकाला णीणित्ता ताए उक्किट्ठाए कुम्मगइए वीइवयमाणे २ जेणेव मयगतीरद्दहे तेणेव उवागच्छइ) बाहिर निकाल कर फिर वह उस उत्कृष्ट कच्छप की गति से चलता २ अति शीघ्रगति से दौडता दौडता—जहां मृत गंगातीर हूद था वहां आया (उवागच्छित्ता मित्तनाइनियगसयणसंबंधि परियणेण सद्धिं अभिसमन्नागए यावि होत्था) वहां आकर वह अपने मित्र, ज्ञाति निजक स्वजन, सम्बन्धी, परिजनों के साथ खूब हिला मिला । सू. १३

જતા રહ્યા હશે' આ રીતે (जाणित्ता) જાણીને (सणियं २ गीवं णीणेइ) ધીમે ધીમે પોતાની ડોકને શરીરની બહાર કાઢી (णीणित्ता दिसावलोयं करेइ करित्ता जमग समगं चत्तारी वि पाए णीणेइ) બહાર કાઢીને તેણે ચારે બાજુ જોયું જોઈને તેણે એકી સાથે ચારે પગ બહાર કાઢ્યા (णीणित्ता ताए उक्किट्ठाए कुम्मगईए वीइवयमाणे २ जेणेव मयगतीरद्दहे तेणेव उवागच्छइ) બહાર કાઢીને તે કાચબો પોતાની શીઘ્ર ઝડપથી ચાલીને તીવ્ર ગતિથી દોડતો દોડતો જ્યાં મૃતગંગાતીર હૃદ હતો ત્યાં પહોંચ્યો (उवागच्छित्ता मित्तनाइ नियगसयगसंबंधिपरियणेण सद्धिं अभिसमन्नागए यावि होत्था) ત્યાં પહોંચીને તે પોતાના મિત્ર, જ્ઞાતિ, નિજક, સ્વજન, સંબંધી અને પરિજનોની સાથે સુખેથી મળી ગયો. ॥સૂત્ર ૧૩॥

टीका—एवमेव अहो! श्रमणायुष्मन्त =आयुष्मन्तः श्रमणाः! योऽस्माकं श्रमणो वा श्रमणी वा० अत्र बिन्दुसंकेतादयमर्थोऽवगम्यते—आचार्योपाध्यायानामन्तिके प्रव्रजितः सन् विहरति, इति। यदि 'पच य' अत्र य शब्दोऽप्यर्थकःपश्चापि तस्येन्द्रियाणि गुप्तानि भवन्ति जाव' यावत् अत्र यावच्छब्दादय पाठोऽनुसन्धेयः——

'से णं इह लोए चेव बहूणं समणाणं समणीणं य सावगाण य साविगाण य अच्चणिज्जे वंदणिज्जे पूयणिज्जे पज्जुवासणिज्जे भवइ, परलोए वि य णं नो बहूणि हत्थच्छेयणाणि य कन्नच्छेयणाणि य नासच्छेयणाणि य एवं हिययउप्पाडणाणि वसणुप्पाडणाणि य उल्लंबणाणि य पाविहिइ अणाइयं च णं अणवदग्गं दीहमद्धं चाउरंतसंसारकंतारं वीइवइस्सइ' इति।

स खलु इह लोके चैव बहूनां श्रमणानां श्रमणीनां श्रावकाणां च श्राविकाणां च अर्चनीयः वन्दनीयः पूजनीयः पर्युपासनीयो भवति। परलोकेऽपि च खलु नो बहूनि हस्तच्छेदनानि च कर्णच्छेदनानि च नासाच्छेदनानि च

'एवामेव समणाउसो' इत्यादि।

टीकार्थ—(एवामेव) इसी तरह (समणाउसो) हे आयुष्मन्त श्रमणो (जो अम्हं समणे वा समणी वा पचय से इंदियाइं गुत्ताइं भवति जाव जहा से कुम्मए गुत्तिंदिए) जो हमारा साधु अथवा साध्वी जन आचार्य उपाध्याय के समीप दीक्षित होकर विहार करता है यदि उसकी पांचों इन्द्रियां गुप्त है—तो वह यावत् गुप्तेन्द्रियकच्छप की तरह होता है। यहां यावत् शब्द से इस पाठ का संग्रह किया गया है—वह इस लोकमें अनेक श्रमणों अनेक श्रमणियों, अनेक श्रावकों और अनेक श्राविकाओं द्वारा अर्चनीय होता है, वंदनीय होता है पूजनीय होता है पर्युपासनीय होता है। तथा परलोक में भी वह कर्णच्छेद हस्तच्छेद नासाच्छेद

'एवामेव समणाउसो' इत्यादि।

टीकार्थ—(एवामेव) आ रीते (समणाउसो) हे आयुष्मन्त श्रमणो! जो अम्हं समणे वा समणी वा पचय से इंदियाइं गुत्ताइं भवति जाव जहा से कुम्मए गुत्तिंदिए) जे अमारा साधु के साध्वीजनो आचार्य के उपाध्यायनी पासे दीक्षित थईने विहार करे छे जे तेनी पांचे इन्द्रियो गुप्त छे, तो गुप्तेन्द्रिय काचबानी जेम ते होय छे अहीं 'यावत्' शब्दथी आ पाठनो संग्रह थयो छे–ते आ जगतमां घणाश्रमणो अने घणी श्रमणीओ वडे अर्चनीय होय छे, वंदनीय होय छे, पर्युपासनीय होय छे, तेमज परलोकमां ते हस्तच्छेद, नासाच्छेद, हृदयोत्पाटन.

एव हृदयोत्पाटनानि च वृषणोत्पाटनानि च उल्लम्बनानि च प्राप्स्यति, अनादिकं च खलु अनवदग्रं दीर्घमध्वानं चातुरन्तससारकान्तारं व्यतिव्रजिष्यति। एतद्व्याख्या अत्रैव द्वितीयाऽध्ययने प्रागुक्ता।

यथा स कूर्मको गुप्तेन्द्रियः अत्रैव दृष्टान्तयोजना कूर्मरूपौ मुनी शृगालरूपौ रागद्वेषौ, ग्रीवासहितचरणचतुष्टयरूपाणि पञ्चेन्द्रियाणि, पादग्रीवाप्रसारणरूपाः शब्दादिविषयेषु पञ्चेन्द्रियप्रवृत्तयः, शृगालाऽऽगमनस्थानीयः रागद्वेषोदयः चरणग्रीवाच्छेदनकूर्ममरणरूपाणि रागद्वेषोद्भूतकर्मजनितानि चतुर्गतेषु विविधदुःखानि, पादादिगोपनस्थानीयम्-इन्द्रियसगोपनम्, सर्वथा शृगालपरावर्तनतुल्या रागाद्यनुत्पत्तिः मृतगङ्गानदप्रवेशस्थानीया निर्वाणप्राप्तिरिति। अत्र

एव हृदयोत्पाटन वृषणोत्पाटनतथा वृक्षादिशाखाओं पर बांधकर लटकाया जाना इन सब नाना प्रकार के कष्टों को नहीं पाता है और अनादि अनवदग्र-अनन्त-रूप इस चतुर्गति वाले ससार कान्तार से कि जो उत्सर्पिणी अवसर्पिणीरूप दीर्घ काल वाला है पार हो जाता है। यहा गुप्तेन्द्रिय (कच्छपके) दृष्टान्त की योजना इस प्रकार से कर लेनी चाहिये-- दो कछुओं के समान मुनिजन है, राग और द्वेष ये दोनों दुष्ट श्रृगाल जसे हैं,। ग्रीवा सहित चारों चरण जैसी पाच इन्द्रिया है । पाद और ग्रीवा का प्रसारण करने जैसी शब्दादि विषयों मे पाचो इन्द्रियों की प्रवृत्ति है रागद्वेष रूपी दो श्रृगाल है । चरण ग्रीवाच्छेदन और कच्छपके मरण जैसे रागद्वेष से उत्पन्न हुए कर्मों से जनित चारों गतियों में अनेक प्रकार के दुःख है । चरणादिकों के गोपन जैसा इन्द्रिय सगोपन हैं। सर्वथा पुन. श्रृगालों का नहीं लौटना जैसी-रागादिकों की अनुत्पत्ति

વૃષણોત્પાટન તથા વૃક્ષ વગેરેની શાખાઓમા બાધી લટકાવવુ આ બધા ઘણી જાતના કષ્ટોને તે પામતો નથી અને અનાદિ, અનવદગ્ર અનન્તરૂપ આ ચતુર્ગતિવાળા સસાર કાન્તારને-કે જે ઉત્સર્પિણીરૂપ લાબા કાળવાળુ છે-પાર પામે છે અહી ગુપ્તેન્દ્રિય કાચબાનુ દષ્ટાત એવી રીતે સમજવુ જોઇએ કે-બે કાચબાઓની, જેમ મુનિઓ છે રાગ અને દ્વેષ દુષ્ટ શ્રૃગાલની જેમ છે ડોક અને ચારે પગ પાચ ઇન્દ્રિયો છે. પગ અને ડોકનો બહાર ફેલાવવુ તે શબ્દ વગેરે વિષયોમા પાચે ઇન્દ્રિયોની પ્રવૃત્તિ છે કાચબાના પગ અને ડોકનુ છેદન અને પરિણામે મૃત્યુ આ બધુ રાગદ્વેષથી ઉત્પન્ન અને કર્મજનિત ચારે ગતિઓમા ઘણી જાતના દુખો છે પગ વગેરેને છુપાવવુ તે ઇન્દ્રિય સગોપન છે શ્રૃગાલોના ગયા બાદ પાછા ન આવવુ તે રાગદ્વેષ વગે

टीका—एवमेव अहो ! श्रमणायुष्मन्त =आयुष्मन्तः श्रमणाः ! योऽस्माकं श्रमणो वा श्रमणी वा० अत्र बिन्दुसंकेतादयमर्थोऽवगम्यते–आचार्योपाध्यायानामन्तिके प्रव्रजितः सन् विहरति, इति। यदि 'पंच य' अत्र य शब्दोऽप्यर्थकःपञ्चापि तस्येन्द्रियाणि गुप्तानि भवन्ति जाव' यावत् अत्र यावच्छब्दादय पाठोऽनुसन्धेय.-----

'से णं इह लोए चेव बहूणं समणाणं समणीणं य सावगाण य साविगाण य अच्चणिज्जे वंदणिज्जे पूयणिज्जे पज्जुवासणिज्जे भवइ, परलोएवि य णं नो बहूणि हत्थच्छेयणाणि य कन्नच्छेयणाणि य नासच्छेयणाणि य एवं हिययउप्पाडणाणि वसणुप्पाडणाणि य उल्लंबणाणि य पाविहिइ अणाइयं च णं अणवदग्गं दीहमद्धं चाउरंतसंसारकंतारं वीइवइस्सइ' इति।

स खलु इह लोके चैव बहूनां श्रमणानां श्रमणीनां श्रावकाणां च श्राविकाणां च अर्चनीयः वन्दनीयः पूजनीयः पर्युपासनीयो भवति। परलोकेऽपि च खलु नो बहूनि हस्तच्छेदनानि च कर्णच्छेदनानि च नासाच्छेदनानि च

'एवामेव समणाउसो' इत्यादि।

टीकार्थ--(एवामेव) इसी तरह (समणाउसो) हे आयुष्मन्त श्रमणो (जो अम्हं समणे वा समणी वा पंचय से इंदियाइं गुत्ताइं भवंति जाव जहा से कुम्मए गुत्तिंदिए) जो हमारा साधु अथवा साध्वी जन आचार्य उपाध्याय के समीप दीक्षित होकर विहार करता है यदि उसकी पांचो इन्द्रियाँ गुप्त है--तो वह यावत् गुप्तेन्द्रियकच्छप की तरह होता है। यहां यावत् शब्द से इस पाठ का संग्रह किया गया है--वह इस लोकमें अनेक श्रमणों अनेक श्रमणियो, अनेक श्रावको और अनेक श्राविकाओं द्वारा अर्चनीय होता है, वंदनीय होता है पूजनीय होता है पर्युपासनीय होता है। तथा परलोक में भी वह कर्णच्छेद हस्तच्छेद नासाच्छेद

'एवामेव समणाउसो' इत्यादि।

टीकार्थ—(एवामेव) આ રીતે (समणाउसो) હે આયુષ્યમન્ત શ્રમણો! जो अम्हं समणे वा समणी वा पंचय से इंदियाइं गुत्ताइं भवंति जाव जहा से कुम्मए गुत्तिंदिए) જે અમારા સાધુ કે સાધ્વીજનો આચાર્ય કે ઉપાધ્યાયની પાસે દીક્ષિત થઈને વિહાર કરે છે જે તેની પાંચે ઇન્દ્રિયો ગુપ્ત છે, તો ગુપ્તેન્દ્રિય કાચબાની જેમ તે હોય છે અહીં 'યાવત્' શબ્દથી આ પાઠનો સંગ્રહ થયો છે–તે આ જગતમાં ઘણાશ્રમણો અને ઘણી શ્રમણીઓ વડે અર્ચનીય હોય છે, વંદનીય હોય છે, પર્યુપાસનીય હોય છે, તેમજ પરલોકમાં તે હસ્તચ્છેદ, નાસાચ્છેદ, હૃદયોત્પાટન,

अब सूत्रकार इस अध्ययन के अर्थका उपसंहार करते हुए कहते हैं कि—

'एवं खलु जंबू'? इत्यादि।

टीकार्थ--(समणेण भगवया महावीरेण चउत्थस्स नायज्झयणस्स अयमट्ठे पण्णत्ते) श्रमण भगवान् महावीरने इस चतुर्थ ज्ञाताध्ययन का यह पूर्वोक्त रूपसे कच्छप के दृष्टान्त प्रदर्शन से पंचेन्द्रियों का दमन करना रूप अर्थ प्रतिबोधित किया है (एवं खलु जंबू? त्तिबेमि) ऐसा हे जंबू? मैं कहता हूँ। भगवान ने जैसा कहा है- वैसा ही यह मैंने तुमसे कहा है--अपनी बुद्धि से कल्पित कर नहीं कहा है॥ सू १५॥

श्री जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलालजी महाराजकृत "ज्ञाताधर्मकथाङ्गसूत्र" की अनगार धर्मामृतवर्षिणी व्याख्याका चतुर्थअध्ययन समाप्त॥ ४॥

'एवं खलु जंबू? इत्यादि।

टीकार्थ--(समणेण भगवया महावीरेण चउत्थस्स नायज्झयणस्स अयमट्ठे पण्णत्ते) श्रमणु भगवाने चोथा ज्ञाताध्ययननो पूर्वोकत अर्थ काचबानु दृष्टांत आपीने समजाव्यो छे, पांचे इन्द्रियोनु दमन करवु एज मुख्य भाव सूचित थाय छे (एवं खलु जंबू? त्तिबेमि) हे जंबू! आम हु तने कहु छु जेम मने कह्यु छे तेमज मे तने पण कह्यु छे पोतानी बुद्धिथी कल्पना करीने मे तने एके वात कही नथी ॥सू. १५॥

श्री जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलाल महाराज कृत 'ज्ञाताधर्मकथाङ्ग सूत्रनां अनगार धर्मामृतवर्षिणी व्याख्यानु चोथु अध्ययन सम्पूर्ण॥ ४॥

श्रमणो वा श्रमणी वा इत्युपलक्षणं श्रावकादीनामपि तेषां देशतः पञ्चेन्द्रिय संगोपनाऽधिकारात् ॥ सू. १४ ॥

अध्ययनार्थमुपसंहरन्नाह–'एवं खलु जंबू' इत्यादि ।

मूलम्—एवं खलु जंबू ! समणेणं भगवया महावीरेणं चउत्थस्स नायज्झयणस्स अयमट्ठे पण्णत्ते त्तिबेमि ॥ सू० १५ ॥

टीका—एवं खलु जम्बू ! श्रमणेन भगवता महावीरेण चतुर्थस्य ज्ञाताऽध्ययनस्यायमर्थः कूर्मकथादृष्टान्तप्रदर्शनपूर्वकपञ्चेन्द्रियदमनात्मक धर्मरूपोऽर्थः प्रज्ञप्तः प्रतिबोधितः इति ब्रवीमि भगवता यथा प्रतिबोधितं तथा कथयामि न तु स्वबुद्धिकल्पितमित्यर्थः ॥सू. १५॥

इतिश्री–विश्वविख्यात–जगद्वल्लभ–प्रसिद्धवाचक पञ्चदशभाषाकलितललितक लापालापक–प्रविशुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मायकवादिमानमर्दक श्री शाहूछत्रपतिकोल्हापुरराजप्रदत्त "जैनशास्त्राचार्य" पद भूषित–कोल्हापुरराजगुरु बालब्रह्मचारी–जैनाचार्य– जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री–घासीलालव्रतिवि रचितायां 'ज्ञाताधर्मकथाङ्ग' सूत्रस्यान गारधर्मामृतवर्षिण्याख्यायां व्याख्यायां चतुर्थमध्ययनं सम्पूर्णम् ॥४॥

है। और मृतगंगाहृद प्रवेश जैसी निर्वाण प्राप्ति है। यहां श्रमण और श्रमणी ये दो उपलक्षण हैं इन से श्रावक और श्राविका का भी ग्रहण हो जाता है। क्यों कि– इनको भी एकदेश से इन्द्रियगोपन का अधिकारी कहा गया है। सूत्र ।१४।

રેની અનુત્પત્તિ છે અને છેવટે મૃત ગંગાતીર હૃદમાં પ્રવેશવું તે નિર્વાણ પ્રાપ્તિ છે અહીં શ્રમણ અને શ્રમણી આ બંને ઉપલક્ષણક છે એમનાથી શ્રાવક અને શ્રાવિકાઓનું પણ ગ્રહણ કરવામાં આવે છે કેમકે એમને પણ એક દેશથી ઇન્દ્રિયગોપાનના અધિકારી કહેવામાં આવ્યા છે સૂત્રકાર આગળ આ સૂત્રનો ઉપસંહાર કરતાં કહે છે–।સૂ. ૧૪।

अब सूत्रकार इस अध्ययन के अर्थका उपसंहार करते हुए कहते हैं कि—

'एवं खलु जंबू'? इत्यादि।

टीकार्थ--(समणेण भगवया महावीरेण चउत्थस्स नायज्झयणस्स अयमट्ठे पण्णत्ते) श्रमण भगवान् महावीरने इस चतुर्थ ज्ञाताध्ययन का यह पूर्वोक्त रूपसे कच्छप के दृष्टान्त प्रदर्शन से पंचेन्द्रियों का दमन करना रूप अर्थ प्रतिबोधित किया है (एवं खलु जंबू? त्तिबेमि) ऐसा हे जंबू ? मैं कहता हूँ। भगवान ने जैसा कहा है- वैसा ही यह मैंने तुमसे कहा है--अपनी बुद्धि से कल्पित कर नहीं कहा है ॥ सू १५ ॥

श्री जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलालजी महाराजकृत "ज्ञाताधर्मकथाङ्गसूत्र" की अनगार धर्मामृतवर्षिणी व्याख्याका चतुर्थअध्ययन समाप्त ॥ ४ ॥

'एवं खलु जंबू ? इत्यादि।

टीकार्थ--(समणेण भगवया महावीरेण चउत्थस्स नायज्झयणस्स अयमट्ठे पण्णत्ते) श्रमण ભગવાને ચોથા જ્ઞાતાધ્યયનનો પૂર્વોક્ત અર્થ કાચબાનું દૃષ્ટાંત આપીને સમજાવ્યો છે, પાંચે ઇન્દ્રિયોનું દમન કરવું એજ મુખ્ય ભાવ સૂચિત થાય છે (एवं खलु जंबू ? त्तिबेमि) હે જંબૂ ! આમ હું તને કહું છું જેમ મને કહ્યું છે તેમજ મેં તને પણ કહ્યું છે પોતાની બુદ્ધિથી કલ્પના કરીને મેં તને એકે વાત કહી નથી ॥સૂ. ૧૫॥

શ્રી જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલ મહારાજ કૃત 'જ્ઞાતાધર્મકથાંગ સૂત્રનાં અનગાર ધર્મામૃતવર્ષિણી વ્યાખ્યાનું ચોથું અધ્યયન સમ્પૂર્ણ ॥ ૪ ॥

શાસ્ત્રોની સંપૂર્ણ માહિતી

અઢારમા વાર્ષિક રિપોર્ટમા બતાવેલ ૨૪ શાસ્ત્રો પ્રસિદ્ધ થયા પછી નીચે મુજબ વધુ કામકાજ થયેલ છે

(૧) ભગવતી ભાગ ત્રીજો બહાર પડી ચુકયો છે અને તે મેમ્બરોને મોકલવાનુ કામ ચાલુ છે

(૨) ભગવતી ભાગ ચોથો તથા પાચમો છપાય ગયો છે અને તેનુ બાઈન્ડીગ કામ ચાલે છે

(૩) જ્ઞાતા સૂત્રના કુલ ત્રણે ભાગ છપાઇ ગયા છે

(૪) ભગવતી ભાગ છઠ્ઠો તથા સાતમો છાપવાનુ કામ શરૂ થઇ ગયુ છે

(૫) કુલ્લે લગભગ ૩૦ સૂત્રો પૂજ્ય ગુરૂદેવે લખીને પૂરા કરેલા છે તેમાના છપાયા વગરના જે સૂત્રો બાકી છે તેનુ અનુવાદનુ તેમજ સશોધનનુ કેટલુક કામ ચાલુ છે અને કેટલુક બાકી છે

(૬) સૂર્યપન્નતી તથા ચદ્રપન્નતી સૂત્ર, એ બે સૂત્રો લખવાનુ કાર્ય અત્યારે ચાલે છે જે ટૂક સમયમા પૂરા થઇ જશે

શ્રી અખિલ ભારત શ્વે સ્થા
જૈન શાસ્ત્રોદ્ધાર સમિતિ
રાજકોટ

નમ્ર સેવક
સાકરચદ ભાઇચદ શેઠ
મત્રી

તા ૧૫—૭—૬૩ ના રોજ ક્લાસવાર

મેમ્બરોના સંખ્યા.

૨૭ આદ્ય મુરબ્બીશ્રી, ૫૦૦૦ થી વધુ રકમ ભરનારા

૩૨ મુરબ્બીશ્રી, ૧૦૦૦ થી વધુ રકમ ભરનારા

૧૩૩ સહાયક મેમ્બરો, ૫૦૦ થી વધુ રકમ ભરનારા

૫૮૬ લાઇફ મેમ્બરો, ૨૫૦ થી વધુ રકમ ભરનારા

૪૯ બીજા નબરના જુના મેમ્બરો, ૧૫૦ થી વધુ રકમ ભરનારા

———

૮૨૭ કુલ મેમ્બરો

રૂપિયા બસો પચાસ તથા રૂપિયા પાચસો વાળા મેમ્બરો લેવાનુ હવે બધ છે ફક્ત રૂા. ૧૦૦૧ થી મુરબ્બીશ્રી માટે ૭૦ સીતેર જગ્યા ખાલી છે. અને આદ્ય મુરબ્બીશ્રી રૂા ૫૦૦૧ થી દાખલ થઈ શકે છે

મેમ્બરોની સખ્યા પૂરતાં જ શાસ્રો છપાય છે જેથી પાછળથી દાખલ થનારને સૂત્રો મળવા મુશ્કેલ છે માટે જીજ્ઞાસુ ભાઈઓ તથા બહેનોને અમારી વિનતી છે કે તેઓ મુરબ્બીશ્રી અથવા આદ્ય મુરબ્બીશ્રીમા પોતાનુ નામ જલ્દી મોકલી આપે

રાજકોટ

નમ્ર સેવક
સાકરચદ ભાઇચદ શેઠ
મત્રી

આપણા ખાતર નહીં તો આપણી ભવિષ્યની પેઢી ખાતર પણ આ કાર્ય પૂર્ણ કરવું જ પડશે.

૩૨ જૈન સિદ્ધાતોનુ સશોધન કરી ચાર ભાષામાં પ્રસિદ્ધ કરવાનુ જે મહદ કાર્ય આ સમિતિ લગભગ વીસ વર્ષ થયાં કરી રહી છે તે બીના સમાજના દરેક અગમા જગ જાહેર છે.

અત્યાર સુધીમા પૂજ્ય આચાર્યશ્રીએ ત્રીસ શાસ્ત્રોનુ સશોધન પૂરૂ કર્યુ છે અને બાકીના બે સૂત્રોનુ કાર્ય આ વર્ષમા પૂરૂ કરી નાખશે, તેમ અમારી ધારણા છે

બત્રીસમાના વીસ શાસ્ત્રો તથા તેના ભાગો પ્રસિદ્ધ થઈ ગયા છે બાકીના શાસ્ત્રો કેટલાક છપાય છે અને કેટલાકના અનુવાદ કરવાનુ કાર્ય ચાલુ છે

અસહ્ય મોંઘવારીને લીધે સમિતિએ શરૂઆતમા ધારેલા ખર્ચ કરતા ત્રણ ગણો ખર્ચ થવાનો અદાજ છે આથી બાકીના કાર્યને પહોચી વળવા રૂપિયા ત્રણ લાખની તાકીદે જરૂર છે અને તે માટે વીરના લક્ષ્મીનદન પુત્રો પાસે અમારી ટહેલ છે તેમના તરફથી બાકીના સૂત્રો માટે રૂપિયા ૫૦૦૧ આપનારાની અમો રાહ જોઇએ છીએ .

રાજકોટ

શ્રી અ ભા શ્વે સ્થા
જૈન શાસ્ત્રોદ્ધાર સમિતિ